Kotira Uva

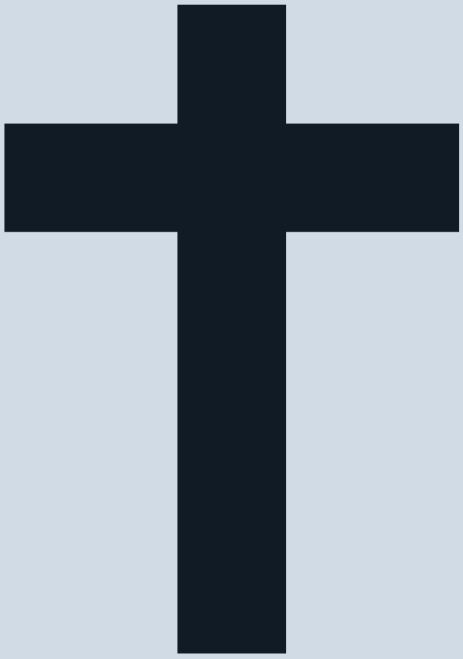

The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea

Kotira Uva

The New Testament and portions of the Old Testament in the North Tairora Language of Papua New Guinea

Nupela Testamen na sampela hap Olpela Testamen long tokples Tairora long Niugini

copyright © 1979, 1994, 2005, 2008, 2009, 2012 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Tairora

Dialect: North Tairora

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2021-05-26

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 18 Apr 2025 from source files dated 13 Dec 2023
909b265f-c886-56ae-b943-fdc12fe46c5e

Contents

Okara 1
Katu Varora 85
Kaarantura 120
Iosuaa 154
Qiata Vaiintinavu 167
Ruti 180
1 Samueri 186
2 Samueri 242
1 King 291
2 King 346
Nehemia 398
Estaa 429
Ihi 443
Uva Maara Koqera 588
Aisaiaa 633
Ieremaiaa 645
Danieri 740
Ionaa 755
Matiu 759
Maaki 829
Ruki 873
Ioni 946
Kaiqa Varora 995
Romeni 1060
1 Korinti 1091
2 Korinti 1122
Karesia 1142
Epasaasi 1153
Piripai 1163
Korosi 1170
1 Tesaronaika 1177
2 Tesaronaika 1184
1 Timoti 1188
2 Timoti 1197
Taiaasi 1203
Pirimoni 1207
Hiparu 1209
Iemi 1233
1 Pitaa 1241
2 Pitaa 1250
1 Ioni 1255
2 Ioni 1262
3 Ioni 1263
Iuti 1265
Qoqaiqama Kora 1268
Uva okara 1301

OKARA
(Genesis — Stat)

Kotiva ekaa haika autu kora

1 Tota hoqarero Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vatora.
2 Vatavano qumina vauvaro kia vo haikavanovata vauvaro konkira aru haikava nora namariqaa mantaaqa kovaro Kotira Maraquravano namari viraqaa vi ani vaura.

1 Enta

3 Kotiva mintima tiro: Aatitaane, tuvaro aatita vura.
4 Kotiva aatitora tavovaro koqe iro vauvaro aatitora vira voqaa vatero konkiraiqura voqaa vatora.
5 Kotiva aatitora autu nteharo, Ikarave, tivakero konkiraiqura autu nteharo, Entaqive, tura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava hoqarenaa enta taiqa vura.

2 Enta

6-7 Vi entara tonavuvanovata mamanavuvanovata nora namariqaa hihipaa iro vauvaro Kotiva tiharo, Ruqema vira virini oriniraro nora namarivano miani vairaro avutana qaqi variarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, tonavuvanovata mamanavuvanovata nora namariqaahairo ruqema viro virini orini vauvaro, nora namarivano miani vauvaro avutana qaqi vauvaro
8 Kotiva qaqi vaura vira autu nteharo, Naaruvave, tura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava taara enta taiqa vura.

3 Enta

9 Vira qararaa Kotiva tiharo, Nora namari miani vairava vohaanaini otiniraro aahara vatavano qovaraiqama viro variarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, namarivano vohaanaini otinuvaro aahara vatavano qovaraiqaa viro vaura.
10 Kotiva aahara vata autu nteharo, Vatave, tivakero namarivano vohaanaini otu vaura autu nteharo, Nora namarive, tura. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.
11 Mintuvaro Kotiva tiharo, Vatavano vairaro viraqihairo qampiqaarira haikava qovarai qiarire. Vo ukau vo ukauvano tava iraariravavata, vo katari vo katarivano tava iraariravavata qovaraiqiarire, tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava vi haikava qovaraiqama viro vaura.
12 Vataqihairo qampiqe vau haikava qovarama vura. Vo ukau vo ukauvano tava ireharo kia hampi tava iraraitiro, nai tavaqai iraqiro vi vauvaro, vo katari vo katarivanovata tava ireharo nai tavaqai iraqiro vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva tavovaro koqe iro vaura.
13 Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava taaramo enta taiqa vura.

4 Enta

14 Vira qararaa Kotiva tiharo, Naaruvaini ataa i vaina haikava, vo haika vo haikavano qovarama viraro hini haikavano entaqira itaarira haikava vairaro hini haikavano aatitaainaraqaa itaarira haikava variarire. Vi haikava vi haikava vaiharo kara uti entarave, kara qanti entarave, tora itaqiro viro vuru taiqaaina entarave, ihi taiqaaina entarave, numiqaqiro vuanarove.
15 Vi haikava vi haikava naaruvaini viri kanta itaqiro viharo vataini ataama nimitaarire, tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava ataa iharo vaura.
16 Kotiva ataama nimitaaina haikara nora haika taaraqanta autu kero vatora. Kuarivano aatitaainaraqaa itaqiro vuarire tiro, autu kero vatero, toravano entaqira

itaqiro vuarire tiro, autu kero vatora. Viva makauve, quhaive, opuve, vaahoqurave, vi haikaravata autu kero vatora.
17 Vataini ataama nimitaqi vuarire tiro, Kotiva ekaa vi haikara naaruvaini vatora.
18 Vi haikava vi haikava aatitaainaraqaavata entaqivata itaqiro vuarire tiro, naaruvaini ekaa vi haikara autu kero vatora.
Konkiraiqirava nariara vairaro aatitaarirava nariara variarire tiro, Kotiva vi haikara vi haikara autu kero naaruvaini vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.
19 Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava erakaimaante enta taiqa vura.

5 Enta
20 Vira qararaa Kotiva tiharo, Vo haika vo haika qaqi variqiro vuarira haikava nora namariqi qovaramavi mpiqaate. Vo uviri vo uvirivano ata vare vi aniha naaruvainivata mpiqaate, tiro.
21 Minti tivakero Kotiva nora aantauvahi nora namariqi ni vai haikara autu kero ekaa vi haikava namariqi qaqi variqiro vuaina haikarave, ekaa nana nana haika qakiaina haikarave, vo haika vo haika autu kero vatero, vo uviri vo uviri aroka vataaka autu kero vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.
22 Kotiva vi haikara vi haikara koqema nimitero tiharo, Ne namariqi varia aantauka kuvuaramaqi vivaro airiqiharo namariqi mpiqaarire. Ne uvirivata kuvuaramaqi vivaro airiqiarire, tiro.
23 Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava kauquru enta taiqa vura.

6 Enta
24 Vira qararaa Kotiva tiharo, Vataqaa vo aantau vo aantauvano qaqi variqiro viharo nuarire. Kuvu vate aantaurave, qaakau aantauve, toveqive, memaruve, ekaa aantauvahivano vo aantau vo aantauvano vataqaa nuarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava vi haikava qovarama viro vaura.
25 Kotiva qaakau aantau, vo aantau vo aantau autu kero, kuvu vate aantaura, vo aantau vo aantauvata autu kero, memaruve toveqive vo haika vo haikavata autu kero vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.
26 Mintuvaro Kotiva tiharo, Kaiqe tentanavu voqaara vaiinti autu kaari vika nora namariqi vai havukaukave, naaruvaini ataqi ni vai uvirikave, vataini kuvu vai aantaukave, qaakau aantauve, ekaa vikaqaa raqikiate, tiro.
27 Minti tivakero Kotiva vaiinti vira nai voqaara autu kora. Viva nai voqaara qoraintivata nahentivata autu kero vatora.
28 Kotiva vitanta koqema nimitero tiharo, Netanta vainti kuvuaramaqi vimanta nitanta vainti airiqiha vata maata mpiqaate. Te nitanta noraiqama kaari netanta nora namariqi vai havukaukave, naaruvaini ata vare ni vai uvirikave, ekaa vataqaa vai aantaukave, netanta ekaa vikaqaa raqikiqi vuate, tiro.
29 Kotiva minti tivakero qaiqaa tiharo, Ekaa ahaikavano iraaina tavarave, ekaa katarivano iraaina tavarave, te vi haikara nitanta nimiariraro nitanta karama varianarove.
30 Ekaa aantauvahi vataini vaikave, ekaa aantauvahi naaruvaini vaikave, ekaa memaruve toveqive vataini vaikave, vika ne karava vaireva, ekaa mare vaina haikavama varianarove, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro vaura.
31 Kotiva ekaa haika nai autu kero vato haikara tavovaro voqama kero koqe iro vaura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava 6 enta taiqa vura.

2

1 Mintima kero Kotiva naaruvavata vatavata autu taiqakero vatora.

7 Enta

2 Kotiva 6 entara kaiqa varaqiro viviro, ekaa haika autu taiqa kero, viva 7 entaqaa
kia kaiqa vararaitiro, auraara vaura.
3 Kotiva kaiqa varaqiro viviro, ekaa haika autu taiqa kero 7 entaqaa nora auraara
vaurara tiro, viva vi entara 7 enta koqema amitero virara, Maa entava aahuva enta
auraara entama varianarove, tura.
4 Naaruvavata vatavata autukero vato okarava mintima vaura.

Ideni vataini

NORAVANO KOTIVA naaruvavata vatavata autukero vato entara,
5 hoqarero Noravano Kotiva kia aaqu vara kovarora tiro, kia katarive ukauve
qampiqovaro vata tuqantaa kaarirava kia vauvaro
6 vataqihainaa namarivanoqai qovarama viro ekaa vata maata putaiqama keharo
vaura.
7 Mintima vauvaro Noravano Kotiva vata varakero vaiinti autu kero vatero, nai qaqi
variqiro vuaina aihora vaiinti vira aiqiana vuaqa kovaro viva qaqi variqiro vuarirava
vaura.
8 Mintuvaro Noravano Kotiva nai autukero vato vaiintira vira vita varero kuari
uruntonaini Ideni vataini nai ututo naahoraqi vuru kora.
9 Vi naahoraqi Noravano Kotiva tuvaro koqe katari, vo katari vo katarivano
qampiqero vauvaro vika tava vaireva, koqe katari tava, ne tavava vaura.
Naaho avuta viraqi katari taaraqanta vaura. Katari vo qaqi variqi vi katariva
vauvaro, katari vo koqe kaiqave qora kaiqave tave vai katariva vaura.
10 Ideni naahoqihairo namari vo otu viharo vi naahora putaiqama kareva otu viharo
naahoqihairo namari viva raira viro 4navuqaa otu vura.
11 Vi namariva raira viro hoqare vura autu vaireva, Pisoni Namarive tura. Vi
namariva otu viharo Havila vataini virante airantemaqiro vura.
12 Havila vataini *kori* ori vauvaro, koqe unta u haikava vauvaro, *vaheheqi/vaataiqi*
vau orivavata vaura.
13 Pisoni Namari vauvaro vira naantiara namari vo, Gihoni Namari vaura. Gihoni
Namarivano Kusi vataini virante airantemaqiro otu vi vaura.
14 Taara namari mintimake vauvaro vo namari Taigarisi Namari vaura. Taigarisi
Namarivano Asiria vataini kuari uri mantaraini otu vi vaura. Ekaanaini Iufaretisi
Namarivano vaura.
15 Noravano Kotiva vaiinti vira vita varero nai naahoqi Ideni vataini vuru kero
tiharo, *Maaqi vaihara kaiqa varehara koqema kera ti naahoqaa raqikiane*, tiro.
16 Minti tivakero Noravano Kotiva kempukaiqama kero vaiinti vira tiva amiro tiharo,
Ekaa katari tava irataainara homa hiqi kera nenarave.
17 *Katari vo, koqe kaiqavata qora kaiqavata tave vaira, vi katarira tava kia hiqikera
naane. Are vira nama kairera, are qutuma vinarave*, tura.
18 Noravano Kotiva tiharo, *Vaiinti viva nariaraa vaivaro kiama koqe ivo. Kaiqe te vira
kahaqiainara nai voqaara vo autu amitaare*, tura.
19 Hoqarero Noravano Kotiva vata vara kero viraqohairo ekaa aantauvahi vataini
ni vaika autu kero vatero, ekaa aantau naaruvaini ni vaikavata autu kero vatero, vika
vika ntita varero vaiintivano vika nutu ntava taarire tiro, viva vaunaini vika vuru
kovaro vaiinti viva ekaa vika nutu ntava tovaro vika nutuvano mintimakero vaura.
20 Vaiinti viva vika nutu ntavaqiro viharo ekaa vataini kuvu vai aantaukave, qaakau
aantauve, ekaa naaruvaini viri kanta ataqi ni vai uvirikave, viva ekaa vika vika nutu
ntava tora. Adaamuva mintiaqiro vuvaro kia vikaqihairo vovano nai vira voqaava
vira kahaqiarirava vaura.
21 Kia vauvarora tiro, Noravano Kotiva vaiinti vira vaita kovaro viva vaita aavata
vuvaro vaiinti vira aantera vonku nkaqu kero qaiqaa mati tinta tora.
22 Noravano Kotiva aantera vaiintiqihairo nkaqu tora viraqohairo nahenti autu kero
nahenti vira vita varero vaiinti viva vaunaini vuru kovaro

23 vaiinti viva vira tavero tiharo,
Hove, viva ti voqaarama vaivo.
Vira vuhaarivata ti vuhaarivata vohaama vaivo. Vira mativata ti mativata vohaama vaivo.
Viva ti vaiintiqaahairo vara kero vira autu kairara ti, te virara nahentive turo, tiro.
Minti tivakero turama.
24 Kotiva mintimakero autu amitairara tiro, vate maa entara vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro tampama viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianaro.
25 Vaiintivano nai naatantiro vauvaro vitanta utavaaqa kia vaumanta toka vaihatanta kia kaurihatanta vaura.

3

Vaiintivano Kotira uva raqa kora

1 Noravano Kotiva ekaa aantau autukero vatoraqihairo memaruvano voqama kero uqerara uva ti vauva vaiharo nahentiara tiharo, Quqaae Kotiva nitanta qioqama teharo ekaa katari tava maa naahoraqi iratainara kia naate tirave? tiro.
2 Minti tuvaro nahenti viva memaruara tiharo, Tetanta ekaa katari tava maa naahoraqi iratainara homa nararave.
3 Naaho avutaini vai katarira vohaiqa vira tavaqaima Kotiva titantara tiharo, Kia naate, kia utu varaate. Netanta vi tavara utu vare nama kaivera, netanta qutuma vivarave, tirave, tiro.
4 Minti tuvaro memaruvano nahentiara tiharo, Aqao, netanta kiama qutu vivarave.
5 Netanta vira nama kaivaro nitanta avu aatovano kenko tirama netanta koqe kaiqavata qora kaiqavata ho tavehama Kotira nai voqaarama vaivarave. Kotiva virara iriharo nitantara kia naate tiva tairave, tiro.
6 Memaruvano minti tuvaro nahentivano vi katarira tavovaro koqe katari tava iratovaro kaiqe ekaa kaiqa ho tavaare tivakero katari vira tava hiqi kero nero. Neharoma hini nai vaativata amuvaroma vivavata nero.
7 Vitanta nama kovaro vitanta avu aatovano kenko tumanta *náitanta* vaata tavovaro toka vaumanta kaurihatanta oru maura raqake irake *náitanta* vaata naavumate vaura.
8 Vitanta vaiha iruvaro eronaini Noravano Kotiva vi naahoraqi tuvu ni vaumanta vitanta oru katari avutaini kukeqavitanta viraqi vauvaro
9 Noravano Kotiva vaiinti vira aarero tiharo, Are taraqie variaro? tiro.
10 Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Are naahoqi tuvu nihara kunkukai tianara irima te toka vaihara tima, qetake maini ani kukeqavi vauro, tiro.
11 Vaiinti viva minti tuvaro Kotiva tiharo, Tavave ai vaatara toka vaivo tivarae are kukeqa vuaro? Te qioqama tauna katari tavarae are nama kaaro? tiro.
12 Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Are nahenti ti timiarava, vivama katari tava hiqi kero tivata timimanta nauro, tiro.
13 Minti tuvaro Noravano Kotiva nahentiara tiharo, Are nanae vara kaaro? tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, memaruvano tiriara una uva timantama te katari tava hiqike nauro, tiro.
14 Minti tuvaro Noravano Kotiva memaruara tiharo,
Are una uva tianara kaara are ekaa aantauvahiqihaira qoraiqama vinarave.
Vira kaara are konkoma kanta vaiharama auhaqaahaira ninarave.
Mintimaqira niharama konkoma namaqira viharama qutu vinarave.
15 Are kuvuara iravavata nahentivano kuvuara iravavata vitanta navutaiqiha variqi vivarave. Naantiara nahentivano kuvuara iarirava vovano ai qiata rukavu kairara are vira aiqu ataa nkaqa kenarave, tiro.
16 Minti tivakero Kotiva nahentiara tiharo,

Are vainti taiqama viraro ai voqamakero aihavi vairara vainti taiqamavira variqira vinarave. Are vainti vatareva ihara aihavi vairarama vatenarave.

Ai antuqavano nina vaatiara vairaro viva ariqaa raqikiqiro vuarire, tiro.

17 Minti tivakero Kotiva Adaamurara tiharo, Are nena naata uva irihara te qioqama tauna katari tavara nama kaanara kaara vatavano qoraiqama vuanarove.

Are vataini variqira vina entara vukaari utiharama kara utu namaqira vinarave.

18 Nimiri vankukavano urikuma vi vairara are ahakaqi karavano qampiqainara namaqira vinarave.

19 Ari toqaavu nte vairara kara utu namaqira vivira, vuru qutu vira qaiqaa vataqira vinarave.

Te vataqohai ai autu taurara variaravave. Are qutu vira qaiqaa vataiqama vinarave, tiro.

Kotiva minti tura.

20 Nahenti viva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vika nova variarirava vaurara tiro, Adaamuva nai naata autu nteharo Evaarave, tura.

21 Noravano Kotiva aantau paha varakero viraqohairo utavaaqa autu kero Adaamuravata vira naatavata nonku nimitora.

Kotiva vaiinti nahenti vitanta naahoqihairo aaqaini nititama kora

22 Noravano Kotiva tiharo, Ho tavaane. Vaiintivano tinavu aanantama kero vaiharo koqe kaiqavata qora kaiqavata tave vaiva vaivo. Hauri viva nai kauqu tutukero vo katari tava, qaqi variqi vi vai katari tavara hiqi kero nama kero ekaa enta qaqi variqiro vuantorave, tiro.

23 Minti tivakero Noravano Kotiva vaiintiara tiharo, Te ai vataqohai autu taurava are aaqaini vaihara vata autamaqira vuane, tivakero Ideni naahoqihairo atitama kovaro aaqaini vurama.

24 Noravano Kotiva vaiinti nahenti vitanta nititama komanta aaqaini vuvaro Ideni naaho hini mantaraini kuari avu urunaini maimaraara raqikiate tiro, *enseli* kempukanavu mini komanta vaura. Qaqi variqi vi vai katari tavara hiqike nevorave ti, vinavuka mini maimaraara raqikiha vauvaro iha ito iqoka paipevavata tuqantaa taqantaa iharo aera aera iharo mini vaura.

4

Keniva Abelira aru kora

1 Adaamuva nai naata Evaakantiro nuvaro Evaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo, Kenirave, tiro. Viva tiharo, Noravano Kotiva ti kahaqimanta te qorainti vainti vatatauro, tiro.

2 Minti tivakero varikero qaiqaa vainti taiqama viro vuru vira qata Abelira vatatero. Abelira vira vatatovaro noruqama viro Abeliva viva sipisipiqaa raqiki vauvaro vira vakaava Keniva naaho kaiqa vareharo vaura.

3 Mintiaqitanta viha Keniva nai naahoqihairo kara qantu varero vuru Nora Kotira amitero.

4 Amitovaro Abeliva nai sipisipi vovano hoqare vatato naatira vonku aru kero vira teqa kero mati koqera varero vuru Kotira amitora. Vitanta mintimake Nora Kotira amitovaro Noravano Kotiva Abelira quahama amitero, Abeliva sipisipi aru amitora viravata quahama amitero,

5 Keniravata, Keniva kara amitoravata, Noravano Kotiva kia quahama amitovaro vira kaara Kenira arara itovaro inaara viri aratero vaura.

6 Keniva inaara viri aratero vauvaro Noravano Kotiva Kenirara tiharo, Nana kaarae ai arara itaivara variaro? Nana kaarae are inaara viri aratera variaro?

7 Are koqe kaiqa varairera, te homa ai quahama amitararave. Are kia koqe kaiqa varairera, qora kaiqavano qentiana vaara autute vaiharo ai ravaaqavu kaanarove.

Qora kaiqavano ai ravaaqavu kaantorave tira, are kempukaiqama kera qora kaiqa aatara kaane, tiro.
8 Noravano Kotiva minti tuvaro Keniva kia vira uva iriraitiro, variro nai qatara tiharo, Varaiqetanta aaraini nuare, tivakero nai qata vita varero viro vuru Keniva nai qata Abelira ahakaqi aru kora.
9 Aru kovaroma Noravano Kotiva Kenira irero tiharo, Ai qatavano Abeliva tantoe vaivo? tiro. Minti tuvaroma Keniva tiharo, Te kiama vira tavauro. Kia te tenta qataqaa raqiki vauraukavauve, tiro.
10 Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are nana haikae vara kaaro? Te tavauraro ai qata naarevano vataqaa nteharo tiriara nai vuntu kaane tivera, te are nena qata aru kaanara kaara
11 ai qoraiqama amitarerave. Are nena qata aru kaararo vira naarevano nteharo vataqi otiqetaira kaara vatavano kiama ho ai kahaqianarove.
12 Are kara utu terava kiama koqema kero qampiqaanarove. Are kia vohaa vatainiqai vairaitira, are katu varera hampiqama kera vo vata vo vataini variqira vinarave, tiro.
13 Noravano Kotiva minti tuvaro Keniva tiharo, Oho, are noraiqama kera ti titianara kaara te kia ho qaqi vairarave.
14 Are maa vataraqaahaira ti tititaaravera te kia ai avuqaa ho vairaiti, te katu vare vo vata vo vataini hampiqamavi ni variariraro vo vaiintivano ti ranta kaarirava ti haruma kaanarove, tiro.
15 Keniva minti tuvaro Noravano Kotiva aqao tiro. Kiave, vovano ai aru kairera, te vaiinti 7navu aruke ariqaa vuntu karerave, tiro. Minti tivakero vovano Kenira ranta kero vira aru kaantorave tiro, Noravano Kotiva vira vaataqaa vuka voqaara qara ntuva tora.
16 Mintima kovaro Keniva Kotira avuqaahairo katu varero kuari avu uruntonaini, *Vi-Ania-Vatarave* tunaini vaireva vurama.

Kenira anku

17 Keniva nai naatantiro nuvaro vira naatavano vainti taiqama viro vuru qorainti vainti Enokira vatatora. Vatatovaro vi entara Keniva nora vatuka autu kero vaiharo nai maaqu Enokira autu vara kero vi vatukaravata autu ntava teharo Enokive tura.
18 Enokiva noruqama viro qorainti vainti Iraatira vatatovaro Iraativa noruqama viro nai maaqu autu nteharo Mehuserirave tura. Mehuseriva Metuserira qova vauvaro Metuseriva Lamekira qova vaura.
19 Lamekiva noruqama viro nahenti taaraqanta vara tovaro avuhainaa nahenti autu Adaava vauvaro vira naantiara varato nahentira autu Silaava vaura.
20 Adaava qorainti vainti vatatova vira autu Iabaariva noruqama viro ekaa vaiinti nahenti *seri* naavuqi variqi viha purumakau kaiqave sipisipi kaiqave varoka, vika qova vaura.
21 Iabaariva vauvaro vira qata Iubaariva vaireva, ekaa vaiinti *aanumaara/noma* vuaqe vaukave, *kitaa* voqaara ruquti vaukave, viva vika qova vaura.
22 Adaava vainti vatatotanta mintima vauvaro Silaava qorainti vainti vira autu Tubaari-Kenira vatatora. Tubaari-Keniva noruqama viro *aini* orivata *baraasi* orivata vara kero viraqohairo kaiqa varo haikara, vo haika vo haika autu kora. Tubaari-Keniva vauvaro vira aura autu Namaava vaura.
23 Lamekiva nai naatatantara mintima tiro:
Adaao, Silaao, netanta ti uva iriate.
Te Lamekikave, netanta ti naatatanta iri vaiqe tiare.
Vaiinti vovano ti teqa kaira kaara te nai aru kauro.
Vi vaiintiva quvaaraa vaintivano ti ruqutimanta te vira kaara nai aru kauro.
24 Vaiinti vovano Kenira ranta kero aru kairera, vira kaara vaiinti 7navu aru keroma viraqaa vuntu taanarove.

Vaiinti vovano te vaiinti vo aru kaunara kaara ti Lamekika aru kairera, vira kaara vaiinti 77navu aru keroma tiqaa vuntu kaanarove, tura.

Setika Enosika anku

25 Adaamuva qaiqaa nai naatantiro nuvaro vira naatavano vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo, Setirave, tivakero mintima tiro: Kotiva Keniva Abelira aru kairara iriharo qorainti vainti vo ti timivo, tura.
26 Setiva noruqama viro qorainti vainti vo vatatero virara, Enosirave, tura.
Vi entaraqaahai vaiinti vika hoqaramake Nora Kotira aare vaura.

5

Adaamura anku okara

1 Adaamura anku okara vaireva, maantimama vairo: Kotiva vaiinti autu kareva iharo viva nai voqaara autu kero vatora.
2 Viva vaiinti nahenti vitanta autu kero vitanta quahama nimitero vitantara vaiintive nahentive tura.
3 Ho Adaamuva 130 ihi vara kero qorainti vainti vo vatatovaro vi vaiintiva nai qora voqaara vauvaro vira autu nteharo, Setirave, tura.
4 Setira vatato entaraqaahairo Adaamuva 800 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
5 Adaamuva maa vataraqaa 930 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.
6 Setiva 105 ihi vara kero viva qorainti vainti Enosira vatatora.
7 Viva Enosira vatato entaraqaahairo 807 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
8 Setiva 912 ihi qaqi varaqiro viviro, vuru qutu vura.
9 Enosiva 90 ihi vara kero viva qorainti vainti Kenaanira vatatora.
10 Viva Kenaanira vatato entaraqaahairo 815 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
11 Enosiva 905 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.
12 Kenaaniva 70 ihi vara kero viva qorainti vainti Mahararerira vatatora.
13 Viva Mahararerira vatato entaraqaahairo 840 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
14 Kenaaniva 910 ihi qaqi varaqiro viviro, vuru qutu vura.
15 Mahararereriva 65 ihi vara kero viva qorainti vainti Jaretira vatatora.
16 Viva Jaretira vatato entaraqaahairo 830 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
17 Mahararereriva 895 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.
18 Jaretiva 162 ihi vara kero qorainti vainti Enokira vatatora.
19 Viva Enokira vatato entaraqaahairo 800 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
20 Jaretiva 962 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.
21 Enokiva 65 ihi vara kero qorainti vainti Metuseraara vatatora.
22 Viva Metuseraara vatato entaraqaahairo 300 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
23 Enokiva 365 ihi qaqi variqiro vi vaura.
24 Enokiva Kotira avuqaa koqema kero ni vauvaro Kotiva vira vita varovarora tiro, viva maa vataraqaahairo tuqaakuma vura.
25 Metuseraava 187 ihi vara kero qorainti vainti Lamekira vatatora.
26 Viva Lamekira vatato entaraqaahairo 782 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
27 Metuseraava 969 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

28 Lamekiva 182 ihi vara kero qorainti vainti vatatero
29 vira autu nteharo, Noaarave, tivakero mintima tiro: Noravano Kotiva Adaamura atiharo maa vatava qoraiqamama vuanarove tura kaara tenavu vukaari utiha kara utu namaqi vi vaunarave. Ho maa vaintiva noruqama viro tinavu kahaqairaro vuaqa ntairaqe tenavu vi kaiqara varaare, tura.
30 Noaara vatato entaraqaahairo Lamekiva 595 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.
31 Lamekiva 777 ihi qaqi variqiro viviro vuru qutu vura.
32 Noaava 500 ihi vara kero Semiravata Haamuravata Iapetiravata vatatora.

Vaiinti nahenti voqamake qora kaiqa vare vaura

6

1 Vaiinti nahenti maa vataraqaa vaiha vainti kuvuaramaqi vivi, airi nahenti vaintivata vatatomanta
2 kempuka vaiintinavu tavomanta qaqi vaiintivano vatato nahenti vaintika koqe nahenti vaumanta vika nái vi nahentika varaataa umanta vare vaura.
3 Minti vauvaro Noravano Kotiva tiharo, Vaiintivano variqi vi vuru qutu vikama variavo. Vira kaara te tenta aiho vaiintiqi vuaqa kaarirava kiama ekaa enta vikaqi variqiro vuanarove. Vika 120 ihiqai maa vataraqaa qaqi variqi vuate, tura.
4 Vi entaravata naantiara entavata uritarake vau vaiintika maa vataraqaa vaura. Kempuka vaiintinavu qaqi vaiinti vatato nahenti vaintika varate vaumanta vika vaintinavu vaireka, uritarake vau vaiintika vaiha nora kaiqa vare vauvaro vika nutuvanovata uritara kero vaura.
5 Noravano Kotiva vaiharo tavomanta vaiinti nahenti vika maa vataraqaa variqi vi vauvaro vika qora kaiqavano uritara kero vauvaro vika avu aatoqi qora kaiqa vaaqu kaiqa varevaqai vaura.
6 Mintuvaro vira kaara Kotira muntukavano qoraiquvaro viva tiharo, Oho, kia te vaiinti autuke vataqaa vataataarave,
7 tivakero tiharo, Te vaiinti nahenti autuke vataurauka te vika vehi autu kaari vika kia maa vataraqaa variate. Vaiinti nahentive, aantauve, toveqive, memaruve, vataqaa ni vaikave, naaruvaini ata vare ni vaikave, te ekaa vika vehi autu karerave. Ti muntukavano qoraiqama ivo. Kia te vi haikara autuataarave, tiro.
8 Minti tivakero Noravano Kotiva Noaararaqai quaheharo vaura.

Noaava varo kaiqara

9 Noaara okara maantimama vairo: Noaava koqe vaiintivano vaiharo avuqavu ni vau vaiintiva vaumanta vaiinti nahenti viraqaa uva vateva kia vauvaro viva Kotira uva iriqiro vi vaura.
10 Viva qorainti vainti taaramonavu Semirave, Haamurave, Iapetirave, vatakero vatora.
11 Vi entara Kotiva tavomanta maa vataraqaa vauka qoraiqama vi vauvaro qora kaiqa varevave, iqoka raqivave, vi haikavaqai maa vataraqaa vaura.
12 Kotiva tavomanta maa vataraqaa vau vaiinti nahentika qora aaraqaa nireka auti vaiha voqamake qoraiqama vi vauvaro
13 viva Noaarara mintima tiro: Vaiinti nahenti qora kaiqa vare variavarora tiro, iqoka raqi okaravaqaima vataini vaivo. Vira kaara te vaiinti nahenti namariqohai vehi autu karerave. Te vikavata vatavata vehi autu taiqa karerave.
14 Virara iriharama are *sipi* vo koqe katariqohaira autuane. Viraqi vo kavaqaara vo kavaqaara autu kera vatera, *sipi* avutaqivata vahaaqainivata vankora *iva/qume* taatau taane.

15 Maantima kerama autuane: *Sipi* hini hini mantaraini 130 *mita* autu tera, taurini hini hini mantaraini 22 *mita* avatama kera autu tera, viriniara 13 *mita* avatama kera autuane.
16 Mintima autu vuru taiqa kera *sipi* qiatavata autu taiqa kera, qiata vira muntuvi auvahianta kia ekaara tinta karaitira, inaaraiqa hini *mita* qaqi kairaro ataa iarire. Avutaqi tainta vo autu tera, vira vuruvi tavaarana tainta vo autu tera, vira vuruvi ekaaraqaa tainta vo autu taane. *Sipi* vira hini taaqeni qenti vo aututaane.
17 Mintima kera *sipi* autu vuru taiqa kairaqe te huvura namariqohai ekaa qaqi variqi vi vai haikara vehi autu taiqa karerave.
18 Mintimakevata, te ainti vaiha vohaa uva tiva taatauke vatarerave. Arevata nena maaqunavuvata, nena naatavata, nena maaqu naatanavuvata, *sipi* viraqi oriqetaate.
19 Vo aantau vo aantau qaqi variate tira, vikaqihaira nahe qora vohaiqa vohaiqa ntita varera vuru *sipi* viraqi vera kaane.
20 Vo uviri vo uvirive, ekaa vo aantau vo aantauve, ekaa toveqive memaruve, nahe qoraqai ainti *sipi*qi vaiha kia qutu viraiti, qaqi variate.
21 Are nentanavu karavata, ekaa aantauvahi karavata, qantukera varera vuru *sipi* viraqi vataira ro ninavu karavata, vika karavata, ho variarire, tiro.
22 Minti tuvaro Noaava Kotiva tunte ura.

7

Nora huvura namari

1 Noravano Kotiva minti tivakero mintima tiro: Te tavaurara areqaima nena navunaa vaiintiqihaira koqe vaiinti varianarara tira, arevata nena vaiinti nahentivata *sipi* viraqi oriqete variate.
2 Aantauvahiqihaira ne ho ne aantauvahira nahe 7navu qora 7navu ntita vara vera *sipi*qi kaane. Qaiqaa aantauvahiqihaira ne kia ho ne aantauvahira nahevata qoravata ntita vara vera *sipi*qi kaane.
3 Are vo uviri vo uviriqihairavata nahe 7navu qora 7navu ntita vara vera *sipi*qi kaane. Are mintima kehara ekaa aantauvahi vara vera *sipi*qi kairamanta vika kia qutiraiti, qaqi variqi vuate.
4 Maa entaraqaahai 7 entanavu aitarairaqe te aaqu vara kaariraro aaquvano qaqiqai ntuvaqiro viharo 40 entara, entaqivata aatitainaraqaavata ntuvaqiro viharo vataini qaqi variqiro vi vai haikara te autuke vataurauka ekaa aru taiqa kaarire, tiro.
5 Minti tuvaro Noaava Noravano Kotiva tunte iro ekaa haika autu vuru taiqa kora.
6 Ho Noaava 600 ihi vara ko entara huvura namarivano ekaa maa vatara aqu ravaaqavu kora.
7 Noaavavata, vira maaqunavuvata, vira naatavanovata, vitanta maaqunavu naatavaravata, huvura namarivano haruantorave tivake, *sipi* viraqi oriqete vaura.
8 Qaqi aantauvata, kia naa aantauravata, vo uviri vo uvirivata, memaruvata toveqivata, ekaa vataini vau aantauvahika
9 qoravata nahevata Kotiva tunte iro Noaava *sipi*qi vika vara vera kovaro
10 enta 7navu aitarovaro huvura namarivano vataini qovarama vura.
11 Noaava 600 ihi varako entara, 17 enta 2 toraqaa, vataqihairo nora namarivano kumpetaqiro uri vauvaro naaruva qantua vuvaro
12 nora aaquvano ntura. Nora aaqu ntuvaqiro viharo 40 enta, entaqivata aatitoraqaavata nti vaura.
13 Aaqu ntire u entara Noaava nai maaqunavu Semiravata Haamuravata Iapetiravata, Noaara naatavata, vitanta maaqunavu naatavaravata ntita varero *sipi* viraqi oriqetora.

14 Vinavuka *sipi*qi oriqete vaumanta ekaa qaakau aantauvahive, ekaa kuvu vate aantauvahive, ekaa memaruve toveqive, ekaa aroka vataa uvirive, vika vika vinavuka hampata *sipi*qi oriqete vaura.
15-16 Kotiva Noaarara tuntemake ekaa qaqi variqi vi aantauvahika qoravata nahevata *sipi* viraqi oriqete vauvaro Noravano Kotiva naivano vika qenti tinta nimitora.
17 Qenti tinta nimitovaro aaquvano 40 entara ntuvaqiro vi vauvaro huvura namarivano vataqihairo qaqiqai uriharo *sipi* vira auku varovaro namari turu kanta vaura.
18 Huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uri vauvaro *sipi*vano namari turu kanta vaiharo vi ani vauvaro
19 huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uriro ekaa vata maatavata nora aiqinavata nampiqama kora.
20 Huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uriro ekaa nora aiqinavata uri aatara kero oru viro, oru voqavata 7 *mita*qaa oru ntero taiqora.
21 Huvura namarivano mintimake vaumanta ekaa vataqaa qaqi variqi vi vau haikauka, uvirive, kuvu aantauvahive, qaakau aantauvahive, vaiinti nahentive, ekaa qutu vura.
22 Aahara vataqaa aiho vare vau haikauka ekaa qutu vura.
23 Ekaa qaqi variqi vi vau haikauka, vaiinti nahentive, aantauvahive, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara Noravano Kotiva vehi autu taiqa komanta Noaavavata, vira hampata vaukavata, vikaqai *sipi*qi qaqi vaiha koqemake vaura.
24 Huvura namarivano 150 entara vaiharo ekaa vata maata ravaaqavu kovaro namari virivanoqai vauvaro kia vata maata virivanovata vaura.

8

Huvura namarivano taiqa vura

1 Noaavavata vira hampata vaukavata *sipi* viraqi vauvaro Kotiva qaiqaa vikara iriharo uvai varakovaro uvaivano uti vauvaro namarivano otini vaura.
2 Huvuravano 40 entara kumpetaqiro uri vauvaro, viraqaahairo naaruva tinta kovaro aaqu ntuva tanta vuvaro vataqihairo kumpetaqiro uri vau namarivavata taiqa vuvaro
3 namarivano oti vaiqi oti vaiqimaqiro viharo kauquru torara mintiaqiro vuvaro
4 7 tora 17 entaqaa *sipi* vira Araraata Aiqinaqaa muntu kovaro vaura.
5 Viraqaata vauvaro namarivano oti vaiqi oti vaiqimaqiro vi vauvaro 10 tora 1 entaqaa aiqina qoqaa qoqaa iro vaura.
6 Mintuvaro 40 entanavu aitarovaro Noaava vata aaharaiqiainara ampeqamake tavareva *uintua* vo qantuakero
7 memora atitovaro vahaaqaini oru viro qumina ata varero virante airante i vauvaro vatavano aaharaiqama vura.
8 Memoravano mintiaqiro viharo kia orurante anuvaro Noaava vata aaharaiqiainara ampeqamake tavareva viva uviri vo mirura voqaara atitovaro oru niharo tavovaro
9 namarivano qaqiqai vataqaa vauvaro vi uviriva utaarirava kia ho vauvaro viva orurantero qaiqaa anintero, Noaava *sipi*qi vauraqi oriqetareva uvaro Noaava nai kauqu tutukero vira utu varero *sipi*qi vara vera kora.
10 Viraqaahairo 7 entanavu aitarovaro Noaava *sipi*qihairo qaiqaa vi uvirira atitovaro
11 uviri viva oru niro eronaini orurantero *orivi* katari mare qaraaka raaqu varero anuvaro Noaava vira tavero kankomakero iruvaro huvura namarivano vataqaahairo otinuvaro
12 viraqaahairo Noaava naavuqi 7 entanavu voqavata varikero, qaiqaa uviri vira atitovaro viro, kia qaiqaa orurantero aniraitiro, ekaara mini vura.

13 Noaava 601 ihi vara kovaro 1 ihi 1 entaqaa ekaa huvura namarivano otinuvaro
vatavano aaharaiqama vuvaro Noaava *sipi* qiataqaa aquto haikara qaqini varakero
viti viri tavovaro vata maata aaharaiqama vuvaro
14 2 tora 27 entaqaa tavovaro vatavano anoma kero aaharaiqama vura.
15 Vatavano aaharaiqama vuvaro Kotiva Noaarara tiharo,
16 Arevata, ai naatavanovata, nitanta maaqunavuvata, vika naatanavuvata, ne-
navu sipiqihai veva ntaate.
17 Ekaa aantauvahivata uvirivata ninavu hampata variaka vara veva kairamanta
vika kuvu aramaqi viha ekaa vata maata mpiqaate, tiro.
18 Minti tumanta Noaavavata, vira naatavanovata, vitanta maaqunavuvata, vika
naatanavuvata *sipi*qihai veva ntomanta
19 ekaa aantauvahivata uvirivata *sipi*qihai nai naantiara nai naantiara vahaaqaini
vevante vura.

Noaava Kotira quahama amitora

20 Noaava vevantero Nora Kotira quahama amitareva iharo vo ori vo ori varakero
ofaa tainta aututero viraqaahairo ho Kotira amiaina uviri aantauraqihairo hini
varakero arukero, taintaqaa Kotira kaintu iha quara amitero.
21 Iha quara amitovaro Noravano Kotiva vira tavero quahakero tiharo,
Te vaiinti okara iruramanta vika vainti naatikaahai qora kaiqa varevaqai vika avu
aatoqi vaimanta variarave.
Mintiamantavata, kia te qaiqaa vaiintivano qora okara autira kaara maa vatarara
tiariraro qoraiqama vuanarove.
Kia te qaiqaa ekaa qaqi variqi vi vai haikara namariqohai vehi autu taiqa
karerave.
22 Maa vatava variqiro viraro kara uti entavave, kara qanti entavave, vi entava
vi entava homa varianarove. Antaaina entavave, totoqaaina entavave, nora kuari
itaaina entavave, kia nora kuari itaaina entavave, entaqive aatitaainaraqaave, maa
vatava vairaro vi entava vi entava variqiro vuanarove, tiro. Minti turama.

9

Kotiva Noaakantiro uva tiva taatautora

1 Kotiva Noaaravata vira maaqunavuvata koqema nimiteharo tiharo,
Ne vainti vata kuvuaramaqi vimanta ni vaintivara airiqiha vata maata mpiqaate.
2 Ekaa vataqaa vai aantauvahikave, ekaa naaruvaini ataqi ni vai uvirikave, ekaa
namariqi vai havukaukave, vika ni naatu qeteha vaivarave. Te ekaa vi haikara nima
nimuro.
3 Vi haikava vi haikava ekaa qaqi variqi vi haikauka ni karama vaivarave. Haaru
enta te naaho maatara tiha, Ni karama varianarove, tiavaunarave. Ho vate te
qaiqaama ni tiva nimuro, Ekaa qaqi vaina haikava ni karama varianarove.
4 Vohaa haikaqai ni qioqama tauro. Matiqi naare vainara, viraqaima kia naate.
Naareqaahairo ekaa haikavano qaqi variqiro vi vairara ti, te naare qioqama teha
kia naate turo. (Kaiqa Varora 15:20)
5 Niqihairo vaiinti vo aru kairaro vira naarevano ntava viraro qutu virera, vira
kaara uvama varianarove. Aantauvahivano vaiinti vo aru kairera, vira nai aru
kaate.
6 Te vaiinti tenta voqaara autuke vataunarara ti, kia vaiinti aru kaate turo. Vaiinti
vovano vo vaiinti aru kairera, vira kaara naivata arukevama varianarove.
7 Ne vaintivata kuvuaramaqi vimanta ni vaintivara airiqiha ekaa vata maata
variate turo, tiro.
8 Kotiva minti tivakero viva Noaararavata vira maaqunavuaravata tiharo,

9 Te tiari iriate. Te nivata ne kuvuarama tekaravata irihama, maa uvara tiva
taatauke vatarerave.
10 Sipiqihai ekaa aantauvahive uvirive vevantaaka vikaravata irihama te minti
turo.
11 Te kia qaiqaa ekaa qaqi variqi vi haikara huvura namariqohai vehi autu taiqa
karerave.
12-13 Ne vo haika taveha tiha, Ho quqaama Kotiva minti tivakero uva tiva taatau
tairave, tiate ti, te tenta ontanta naaruvaini vataari vataini vaika vira viraaqamake
tavaate.
14 Te tonavuvata aaquvata varakaaina entara vi entara ontantavanovata vairaqe
15 te vira taveha, te vate nivata ekaa aantauvahivata vaiha uva tiva taunara
iritarerave. Vi uvara iritehama te kia qaiqaa ekaa qaqi variqi vi haikara huvura
namariqohai vehi autu karerave.
16 Ontantavano naaruvaini qovarama vuaina entara te vira taveha, te ekaa
vataqaa qaqi variqi vi haikara hampata vaiha uva tiva taunara iritarerave. Te uva
tiva taarirava qaqi variqiro vuanarove, tiro.
17 Minti tivakero Kotiva Noaarara tiharo, *Ontantavano vairamanta ekaa vataini qaqi
variqi vika vira taveha, te uva tiva taatau tau nara iritevarave*, tiro. Kotiva minti turama.

Noaara maaqunavu

18 *Sipi*qihai Noaara maaqunavu vevantonavuka nutu vaireva, Semivavata, Haamu-
vavata, Iapetivavata vaura.
(Haamuva Kenaanira qova vaura.)
19 Noaara maaqu taaramonavuqihai ekaa vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vi, oru
vo vataini vo vataini vaura.
20 Noaava naaho kaiqa vare vau vaiintiva vaiharo viva naane naahoqi *uaini*
naaqunta ututora.
21 Viva *uaini* naaqunta ututova qampiqero mpeqaiqama vuvaro viva vira hiqi kero
tati kovaro vi namariva ntera vuvaro *uaini* vira namakero vueraiqaaviro nai *seri*
naavuqi oriqetero nai utavaaqa nonku tora ekaa viqu vaaquma kero vaita aavata vura.
22 Mintuvaro Kenaanira qova Haamuva oriqetero tavovaro vira qova tokavano vaite
vauvaro viraqihairo vevantero vuru nai vakaatanta tiva nimiro.
23 Haamuva vitanta tiva nimumanta Semika Iapetika vukai tavuna vo varetanta
náitanta qova toka vainara tavaarorave ti, náitanta viri qaqini taveha, tavuna
tauvaqaihai utu vare rahininimaqi vi vuru nái qora aqu amitora.
24 Ho Noaava vaitoraqihairo himpuvaro vira avu aatovano koqema vuvaro vira
maaqu vitihainaava kaiqa varorara iriro, vira kaara viva Haamura vaintivara qo-
raiqama vuate tiro, mintima tiro:
25 Oho, kairaro Kotiva Haamura maaqu Kenaanira qoraiqama amiteharo vira vara
kairaro viva tuvitarero nai vakaukavara kaiqa vaiintivano vaiharo vika paanaa
haika vara nimitaarire, tiro.
26 Noaava minti tivakero qaiqaa mintima tiro:
Te Semira Variqa Nora Kotira autu tuaherake vauro.
Kairaro Kenaaniva tuvitarero Semira paanaa vainti variarire.
27 Kairaro Kotiva Iapetira vaintivara kahaqiramanta vika airi variate.
Kairamanta Iapetiva kuvuarama taikavata Semiva kuvuarama taikavata vo-
haaraqi maateraiqiha variqi vivaro, Kenaaniva Iapetira paanaa haika varaarire,
tiro.
Noaava minti turama.
28 Nora huvura namarivano taiqo entaraqaahairo Noaava 350 ihi voqavata varaqiro
viviro, vuru qutu vura.
29 Noaava maa vataraqaa 950 ihi qaqi varaqiro viro vuru qutu vura.

10

Noaara maaqunavu vaintivara autu

1 Noaara maaqunavu Semivavata Haamuvavata Iapetivavata nora huvura namarivano taiqo entaraqaahai vinavuka vaiha vo vainti vo vainti vatatora. Vinavuka vainti vatato okarava vaireva, maantimama vairo:

Iapetira vaintivara

2 Iapetira maaqunavu vaireka, Gomevave, Menkokivave, Madaivave, Javaanivave, Tubaarivave, Mesekivave, Tiraasivave, vinavuka vaura.
3 Mintima vaumanta Gomera maaqunavu vaireka, Asakenaasivave, Ripaativave, Tonkamavave, vinavuka vaumanta
4 Javaanira maaqunavu vaireka, Elisaavave, Tasisivave, Kitimivave, Dodaanivave, vinavuka vaura.
5 Javaanira maaqunavu vaintivara hininavu nora namari auvahini otu vaumanta hininavu nora namari avutaqi vau vataraqaa otu vaiha vika vo anku vo anku vaiha vo uva vo uva ti vaura.

Haamura vaintivara

6 Haamura maaqunavu vaireka, Kusivave, Isipivave, Putivave, Kenaanivave vinavuka vaura.
7 Mintima vaumanta Kusira maaqunavu vaireka, Sebaavave, Havilaavave, Sapataavave, Ramaavave, Sapatekavave, vinavuka vaura. Mintima vaumanta Ramaara maaqutanta vaireka, Sebaavavata, Dedaanivavata vaura.
8 Kusira maaqu vo Nimirotiva noruqama viro nora vaiintivano vaiharo airi vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vauvaro
9 Noravano Kotiva vira quahama amitovaro viva voqama kero qaakau aantauvahi ari vau vaiintiva vaura. Viva minti vau vaiintiva vauvarora tiro, vira autuvano uritara kero vaumanta vaiinti nahenti nái vaintiara tiha, Ike, Noravano Kotiva nivata quahama nimitaira nevata Nimirotira aanante qaakau aantauvahi arivera, tenavu virara koqeve tiataarave ti vaura.
10 Nimirotiva nora vaiintivano vaiharo tota taaramo vatuka, Babelive, Erekive, Akatave, vinavuraqaa raqiki vaura.
Taaramo vatuka vinavuva Sinaa vataini vaura.
11 Ho Nimirotiva Sinaa vata mini kero oru Asiria vataini vaiharo qaiqaa vatuka vonavu Niniveve, Rehoboti-Irave, Karaave,
12 Resenive, autu kora. Ninive hini vauvaro nora vatuka Karaa hini vauvaro Reseni vatukavano vitanta avutana vaura.
13 Maa vatanaaka Lidiave, Anaamive, Lehaapive, Napatuve,
14 Patarusive, Kasaluve, Kapatoritive, Isipiva ekaa vi vatanaaka qovama vaura. Kasalu vatanaakaqihai Pirisia vatanaaka qovaramavi vaura.
15 Kenaanira maaqu vo avuni vatatova Saidoniva Saidoni vatanaaka qova vauvaro vira maaqu vo Hitiva Hiti vatanaaka qova vaura.
16 Kenaaniva vitanta qova vaiharo maa vatanaaka vika qovavata vaura: Jebusive, Amove, Girigaasive,
17 Hivive, Akave, Sinive,
18 Avative, Semaave, Hamaative, Kenaaniva ekaa vi vatanaaka qova vaura.
Kenaanira vaintivara vo anku vo anku airiqamavi vonaini vonaini vura.
19 Vika vevara Saidoni vatukaihai vivi, vevara Gasa vatuka Geraa vataini vura. Hini kuka vevara Saidoni vatukaihai vivi, vevara Sodomi vatukave, Gomora vatukave, Atamaa vatukave, Seboimu vatukave, vura. Hini kuka vevara Saidoni vatukaihai vivi, verara Lasa vatukaini vura.
20 Haamura maaquvara kuvuarama toka mintima vaura. Vika vo anku vo anku, vo vataini vo vataini vaiha, vo uva vo uva ti vaura.

Semira vaintivara

21 Semiva Iapetira vakaava vaiharo viva Ebe vatanaaka vika qovama vaura.
22 Semira maaqunavu vaireka, Elaamuvave, Asuvave, Apakasaativave, Rutivave, Araamivave, vinavuka vaura.
23 Araamira maaqunavu vaireka, Usivave, Huluvave, Getevave, Masivave, vinavuka vaura.
24 Apakasaativa Seraara qova vauvaro Seraava Ebera qova vaura.
25 Ebeva qorainti vainti taaraqanta vatatovaro vainti vovano vira autu Perekiva vaura. Perekiva qaqi vau entara vataini vau vaiinti nahentika rairavi vaurara tiro, vira autu *Perekirave-Rairaive* tura. Perekiva vauvaro vira qatavano Jokitaaniva vaura.
26 Jokitaanira maaqunavu vaireka, Alamodaativave, Serepivave, Hasamaavetivave, Jeraavave,
27 Hadoraamuvave, Usarivave, Dikalaavave,
28 Obaalivave, Abimaelivave, Sebaavave,
29 Ofiaavave, Havilaavave, Jobaapivave, vaura. Vika ekaa Jokitaanira maaqunavu vaura.
30 Jokitaanira vaintivara vau vatava vaireva, Mesaqaahairo viviro, kuari uruntonaini verara Sefaa vataini vuru taiqora.
31 Semira maaqunavu mintimake vaiha, vika vo anku vo anku vaiha, vo vataini vo vataini oru vaiha vo uva vo uva ti vaura.
32 Ekaa vi vatanaa vi vatanaaka vaireka, Noaara vaintivara vaiha vika rairavi vo vataini vo vataini vura. Nora huvura namarivano taiqo entaraqaahai ekaa vatanaaka maa vataraqaa vauka Noaava kuvuarama toka vaura.

11

Vohaa uvaqai hoqare ti vaurara tura

1 Hoqare vataini vauka kia vo uva vo uva tiraiti, vohaa uvaqai ti vaura.
2 Vohaa uva tivaqi viha vika kuarivano uruntonaini vivi, Sinaa Uqitaini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
3 Vika mini vaiha mintima ti: Kaiqenavu vata taatauke airi *briki* autuke ihaqohai haimike ⌞maahota variaina naavura, vo naavu vo naavu kaqaare⌟ tivake, vika airi *briki* autuke, *iva/qume* varake *briki* vira taatau keha naavu kaqe vaura.
4 Vika mintiaqi viha qaiqaa tiha, Tenavu raumpirimavi vo vata vo vataqaa oru variarorave. Kaiqenavu maini vaiha naavu maaqa kaqate, nora naavu vo kaqa taariraro vira qiatavano nai naaro muntuka vairaro tinavu hutuvanovata uritarakero variarire, ti.
5 Minti tivake vi naavura kaqe vauvaro Noravano Kotiva naavu maaqavata nora naavuvata tavareva tuvuntero
6 tiharo, Vataini variaka vohaa vatanaaka vaiha vohaa uva ti vaiha nora kaiqa hoqarama taavo. Oho, vika mintiaqi vivera, vika nái varaataa i kaiqara, hampi kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaqi vivarave.
7 Kaiqe tenavu vika maaqiri tuqantaa kaari vika vo uva vo uva tihama qumimaqa iha kia nai uva nai uva ho iriate, tiro.
8 Minti tivakero Noravano Kotiva vika maaqiri hampiqama komanta vaiinti nahenti kia nai uva nai uva ho iriraiti, kaiqa vare vauravata qaqirake vo vataini vo vataini vi anima vura. Mintimakero Noravano Kotiva vika raumpirima kora.
9 Noravano Kotiva vataini vauka vika maaqiri hampiqama korara ti, vi vatukara autu nteha, *Babelive – Hampiqama korave*, tura.

Semira anku

10 Semira ankuvano maantimama vairo: Nora huvura namarivano taiqovaro taara ihi aitarovaro Semiva 100 ihi varakova qorainti vainti vo Apakasaatira vatatora.

11 Semiva Apakasaatira vatato entaraqaahairo viva 500 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
12 Apakasaativa 35 ihi varakero viva qorainti vainti vo Seraara vatatora.
13 Apakasaativa Seraara qova vau entaraqaahairo viva 403 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
14 Seraava 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Ebera vatatora.
15 Seraava Ebera vatato entaraqaahairo viva 403 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
16 Ebeva 34 ihi varakero viva qorainti vainti vo Perekira vatatora.
17 Ebeva Perekira vatato entaraqaahairo viva 430 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
18 Perekiva 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Reura vatatora.
19 Perekiva Reura vatato entaraqaahairo viva 209 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
20 Reuva 32 ihi varakero viva qorainti vainti vo Serukira vatatora.
21 Reuva Serukira vatato entaraqaahairo viva 207 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
22 Serukiva 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Nehora vatatora.
23 Serukiva Nehora vatato entaraqaahairo viva 200 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
24 Nehova 29 ihi varakero viva qorainti vainti vo Teraara vatatora.
25 Nehova Teraara vatato entaraqaahairo viva 119 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.
26 Teraava 70 ihi varako entaraqaahairo viva qorainti vainti vonavu Eparaamira, Nehora, Haraanira, vatatora.
27 Teraara ankuvano maantimama vairo: Teraava Eparaamira, Nehora, Haraanira, vatatovaro Haraaniva Rotira vatatora.
28 Vira qova Teraava qaqi vau entara Haraaniva Uri vatuka Kaludia vataini nai vatatonaini vaiharo qutu vura.
29 Eparaamiva nahenti vo Saraira varatero vauvaro Nehova Haraanira raavura Mikaara varatero vaura. Haraanira raavura vo, Isakaava vaura.
30 Saraiva Eparaamira naatavano kia vainti vataraitiro, *naahiara/qururaiqama* viro vaura.
31 Teraava nai maaqu Eparaamiravata, nai maaqu Haraanira vainti Rotiravata, Eparaamira naata Sarairavata, vinavuka ntita varero Kaludia vata Uri vatuka mini kero, katu varero Kenaani vataini oru vairare tiro, mini viharo tavero qaqirakero Haraani vatukaini oruntero vaura.
32 Teraava 205 ihi varakero Haraani vatukaini qutu vura.

12

Kotiva Eparaamira kaamatora

1 Noravano Kotiva Eparaamirara tiharo, Nena vatave, nena naavu maaqave, nena qora naavuqi variakave, maini kera katu varairaqe te qaraaka vata ai umiqaarirara are mini vuane.
2 Are mintiraqe te are vainti kuvuarenara airiqama amitaare. Te ai koqema amiteha ai autuvata noraiqama kaarirara are ekaa ⌞vo vatanaa vo vatanaaka⌟ koqema nimitaane.
3 Vokika ai koqema amitaiqe te vika náiv*ata* koqema nimitarerave.
Vokika ai qoraiqama amitaiqe te vika náiv*ata* qoraiqama nimitarerave.
Naantiara are kuvuarama teraukaqihai te ekaa naato vataini vaika koqema nimitarerave, tiro.

4 Minti tuvaro Eparaamiva Noravano Kotiva tunte iro viva 75 ihi varakova Haraani
mini kero vurama. Viva vuvaro Rotivavata vikantiro vurama.
5 Eparaamiva nai naata Sarairavata, nai qata maaqu Rotiravata, nai kaiqa vaiinti-
navuvata ntita varero Haraanini vaiharo ekaa airaira vatora viravata katu varero
Kenaani vataini vireva vura.
Mini oruntero
6 vi vataraqaa viharo Sekemi vatuka nora oqiva vaunaini More Oqivave tunaini
oruntora. Vi entara Kenaani vatanaaka vi vataraqaa vauvaro
7 Noravano Kotiva Eparaamira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Te maa vatara
are kuvuarama terauka nimirerave, tiro. Minti tivakero Kotiva Eparaamira avuqaa
qovarama vurara tiro, Eparaamiva orinavu varakero *ofaa* tainta autukero Nora Kotira
autu tuahera kora.
8 Viraqaahairo Eparaamiva oru viro Beteli vatuka vira vuruvi kuari uruntonaini
oruntero, mini nai *seri* naavu kaqa tero vaura. Beteli vatuka hini vauvaro Ai vatuka
hini vauvaro viva tavaarana nai *seri* naavu kaqa tero vaura. Eparaamiva mini vaiharo
Nora Kotira quahama amitareva *ofaa* tainta vo autukero Nora Kotira aarora.
9 Eparaamiva mini varikero qaiqaa katu varero voqi voqi variqiro viviro, Nekevi
vataini vurama.

Eparaamiva Isipini vura

10 Vi entara karara aavoqu entava vauvaro Eparaamiva vaunaini kia karavata
vauvarora tiro, viva Isipini vahuqa vaireva vura.
11 Viva aaraini oru viharo tavovaro Isipi aumanto vauvaro Eparaamiva nai naata
Sarairara tiharo, Are koqe viri vaata vataa nahentivano variaro.
12 Isipi vatanaaka ai taveha ariara ti naatave tivake ai varareka iha ti harukevorave.
13 Are vi vatanaakara tihara, Te vira auravanove, tiane. Minti tiramanta vika ariarao
ti, kia ti haru karaiti, ti vehakuma timitaate, tiro.
14 Minti tivake vika Isipini vumanta Isipi vatanaaka tavovaro Saraiva koqe viri vaata
vataa nahentivano vaura.
15 Isipi vika nora vaiintinavu vi nahentira tave, nai avuhainaa vaiinti, Pero vaiinti
tiva ami tiha, Virara koqe nahentive tivake, avuhainaa naavuqi vira vita vare vuru
kora.
16 Avuhainaa vaiinti viva vi nahentirarao tiro, Eparaamira quahama amiteharo
sipisipive, memeraave, purumakauve, donkive, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive,
kamerive, vira amura.
17 Mintuvarovata, Noravano Kotiva Pero vaiinti Eparaamira naata kaara vo rovara
vo rovara viraqaavata vira navunaakaqaavata vatovaro
18 Pero vaiintivano Eparaamira aarama kero virara tiharo, Oho, are nana okarae
tiqaa qovarama kaaro? Saraiva ai naatavano vaivara are nantiharae virara kia
vutukera ti tiva timira iaro?
19 Nantiharae are virara tihara, Ti auravano vaivo, tiaramantae te vira varauro? Ho
nena naata vita varera vuane, tiro.
20 Avuhainaa vaiintivano minti tivakero nai kaiqa vaiintinavu nititomanta vika
Eparaamira atitama kovaro Eparaamiva nai naatavata ekaa nai u haikaravata varero
vurama.

13

1 Atitama kovaro Eparaamiva Isipi mini kero anirantero Nekevini vura. Viva nai
naatavata ekaa viva nai u haikaravata varero vuvaro Rotivavata vikantiro vurama.
2 Vi entara Eparaamiva airi haika, purumakauve, sipisipive, memeraave, *kori* orive,
silvaa orive, vatova vaura.

3 Eparaamiva Nekevini varikero, viraqaahairo katu varero voqi voqi variqiro viro,
qoqaraanaini Beteli maaqaini oruntora. Beteli vatuka hini vauvaro Ai vatuka hini
vauvaro avutana haaru viva nai *seri* naavu kaqa tero vaiharo
4 *ofaa* tainta autu tonaini oruntero, mini vaiharo qaiqaa Nora Kotira autu tuahere-
haro vaura.

Eparaamika Rotika raira vura

5 Eparaamiva mini vauvaro Rotivavata vikantiro vaiharo airi airaira sipisipive,
memeraave, purumakauve, vatomanta vira kaiqa vaiintinavuvata airi vaura.
6 Rotika Eparaamika vohaa vaihatanta tavomanta vitanta sipisipive, memeraave,
kara neva kia ho vaumanta
7 vira kaara vitanta sipisipiqaave memeraaqaave raqiki vauka tirori vaura. (Vi
entara Kenaani vatanaakavata Peresi vatanaakavata vi vataraqaa vaura.)
8 Vika tirori vauvaro Eparaamiva Rotirara tiharo, Tetanta vohaa qata vakaa vau-
narara ti, hauri tetanta tirorimaqi vuari titanta kaiqa vaiintinavuvata tirorivorave.
9 Ho tavaane. Airi vatama maini vaivo. Kaiqe rairavi te vo vataqaa variarirara are
vo vataqaa variane. Are muani otu vairera, te maini variare. Are maini vairera, te
muani otu variare. Are nena muntuka vaina vatara kaamatera variane, tiro.
10 Eparaamiva minti tuvaro Rotiva muani vuavu tavovaro Iotani Namarivano tuvi
vauvaro uqita vata koqeva viviro, muntu Soaa vataini taiqora. Vi vatava vaireva, Ideni
vata voqaarave, Isipi vata voqaarave, koqe vata vaura. (Vi entara Noravano Kotiva
Sodomivata Gomoravata kia vehi autuko entara vi vatukatanta qaqi vauvaro koqe
vatavano mini vaura.)
11 Rotiva ekaa Iotani Uqitaini nai kaama tero kuari uruntonaini katu varero vaireva
vura. Viva Eparaamira kero mini vura.
12 Eparaamiva Kenaanini vauvaro Rotiva muani uqita kanta otu nora vatukanavu
vaunaini Sodomi aaqaini nai *seri* naavu maaqa kaqa tero vaura.
13 Sodomiqi vauka qora kaiqa vareha Nora Kotira uva, vo uva vo uva raqaqi vi vaura.
14 Rotiva Eparaamira mini kero vuvaro viraqaahairo Noravano Kotiva Eparaamirara
tiharo,

Are maaqaa vaihara ekaa vata maata vutu vuru aituqama kera tavaane.

15 Ekaa vutu vuru tavena vatara te vi vatara aivata are kuvuarama teraukavata
nimiariraro vi vatava ni vatavanoma ekaa enta variqiro vuanarove.
16 Te ai kahaqiari are kuvuarama terauka nai airitahaama vaivarave. Vika
vaireka, nai nuqa voqaara airitahaama vaivarave. Vaiintivano nuqa kia ho kaara
ntintemake, ai vaintivaravata kia ho kaara ntivarave.
17 Himpira oru nihara ekaa vi vatara tavaane. Vi vatava ai amiarira vatavama
vaivo, tiro.
18 Kotiva minti tuvaro Eparaamiva katu varero Mamare Oqiva vaunaini Hebaroni
vatukaini vaireva oruntero, nai *seri* naavu maaqa kaqatero Nora Kotira quahama ami
tareva, *ofaa* tainta vo autu kora.

14

Eparaamiva Rotira ruaruama amitora

1 Vi entara avuhainaa vaiinti 4navu:

Amarafeliva Sinaaqaa raqikuvave, Ariokiva Elasa vatukaqaa raqikuvave, Kedo-
Laomeva Elami vatukaqaa raqikuvave, Titaamiva Goimu vatukaqaa raqikuvave,

2 vinavuka avuhainaa vaiinti 5navu hampata raqireka vura.

Avuhainaa vaiinti 5navu nutu vaireva, Beraava Sodomi vatukaqaa raqikuvave,
Birasaava Gomora vatukaqaa raqikuvave, Sinaapiva Atamaa vatukaqaa raqikuvave,

Semebeva Seboimu vatukaqaa raqikuvave, vo avuhainaava Belaaqaa raqikuvave, vinavuka vaura. (Belaa vatuka vo autu Soaave tura.)
3 Avuhainauka 5navu nái iqoka vaiinti ntita vare Sidimi Uqitakanta ruvaaqumavi vaiha vaqa ntiha vaura. (Maa entara Qutu vi Varuvava minima vairo.)
4 Tota King Kedo-Laomeva 12 ihiara variqiro viharo avuhainaaka 5navuqaa raqikiqiro vi vaura. Ho 12 ihi aitarovaro 13 ihiqaa avuhainaa vaiinti 5navu Kedo-Laomerara tiha, Tenavu kia qaiqaa ai vevaaraini vairerave, tura.
5 Vinavuka minti tuvaro ihi vo aitarovaro King Kedo-Laomeva nai tontinavu avuhainaa vaiinti 3navu naarama komanta vinavuka Kedo-Laomera kahaqireka vohaaraqi avitumavi nái iqoka vaiinti ntita vare oru Asateroti-Kanaimi vataini vaiha Refaimi vatanaaka hampata raquqi viha vika naatarake, viraqaahai vinavuka Haamu vatukaini oru vaiha Susumi vatanaaka naatarake, viraqaahai vinavuka oru Kiriataimi uqitaini Emimi vatanaaka naatarake,
6 oru verara Seiru aiqinaini Hori vatanaaka naatara keha, vinavuka vika aru ntataqi vivi, aahara vata auvahini Eli-Paraanini vuru kora.
7 Viraqaahai avuhainauka 4 vinavuka orurante Kadesi vatuka, vo autu Eni-Misipative tunaini vaiha, Amareki vatanaaka ekaa naatarake, oru Hasasoni-Tema vatukaini vaiha Amo vatanaakavata naatara kora.
8 Mintiaqi vumanta avuhainaa vaiinti 5navu Sodomiqaa raqikuvave, Gomoraqaa raqikuvave, Atamaaqaa raqikuvave, Seboimuqaa raqikuvave, Belaaqaa raqikuvave, vinavukavata nái iqoka vaiinti ntita vare Sidimi Uqitakanta ruvaaqumavi vaiha iqoka raqireka vaqa nti vaumanta
9 Kedo-Laomeva nai tonti 3navu vatamakero 5navu hampata raqireka vaqa nti vaura.
Ho avuhainauka 4navuvano avuhainauka 5navu hampata raquqi vi vaura.
10 Sidimi Uqita kanta airi *ruvu/mpumpi* vauvaro viraqi vankora *iva/qume* vauraqi Sodomi avuhainaara iqoka vaiintive, Gomora avuhainaara iqoka vaiintive, vika qetake ruqemake viha, vokuka *ruvuqi/mpumpiqi* aqu vumanta, vokuka ruqemake aiqinaini vura.
11 Mintumanta avuhainaa vaiinti 4navu vinavuka naataraqi viha, oru Sodomi vatukaqihaivata Gomora vatukaqihaivata ekaa airairavata karavata raqiake vare vurama.
12 Eparaamira qata vainti Rotiva Sodomi vatukaqi vaumanta vika viravata ravaaqavu vare, viva u haikaravata vare vura.
13 Ho mintuvaro vovano ruqema kero vuva vuru Eparaamira Hiparu vatanaa vaiinti Rotirara tiva amura. Vi entara Eparaamiva nora oqiva vauraqi vauvaro Amo vatanaa vaiinti Mamareva oqiva qova vivavata, Mamarera qatatanta Esikolika Aneka vitantavata, Eparaamira tontiqamake vaura.
14 Vinavuka Eparaamira hampata vauvaro Eparaamiva Rotira ravaaqavuke rumpa varo uvara iriro viva 318 iqoka vaiinti nai vaunaini vauka naarama kero, avuhainaa vaiinti 4navu hampata raqireva vinavuka avataqiro viviro, Daani maaqaini oruntora.
15 Mini oruntovaro enta uvaro Eparaamiva nai iqoka vaiintinavu rairakero taara vara autukero vatomanta vika entaqi navutaaka hampata raquqi vura. Eparaamiva nai iqoka vaiinti hampata vika aru ntataqi vivi, Hoba vatukaini Damasikusi *noti* mantaraini vuru kora.
16 Eparaamiva mintiaqiro viharo vika raqia vare vu airairara qaiqaa varero, nai qata vainti Rotiravata kuvantu kero vitero, Rotiva u haikaravata qaiqaa varero, nahenti vonavuvata kuvantu kero ntitero, vo vaiinti nahentinavuvata kuvantu kero ntita varero orurantero anura.

Merikisitekiva nai kauqu tuahera keharo Eparaamira koqema amitora

17 Eparaamiva King Kedo-Laomeravata avuhainaa vaiinti 3navuvata naatara kero
orurantero aaraini ani vauvaro Sodomi vatanaakaqaa raqiku vaiintiva Eparaamira
vita kareva *Save Uqitainive, Avuhainaara Uqitainive* tunaini vuvaro
18 Merikisitekiva vivavata Eparaamira vita kareva vura.
Merikisitekiva vaireva, viva Saremi vatuka avuhainaava nai virini kantaaqaini
vai Variqara kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva oru Eparaamira vita kero
mparetivata *uaini*vata vira amiro
19 nai kauqu tuaherakero vira koqema amitero tiharo,
Nai virini kantaaqaini vai Variqava naaruvavata vatavata autukero vataiva, viva
ai Eparaamira koqema amitaarire.
20 Nai virini kantaaqaini vai Variqava ai kahaqiharo navutaaka ai kauquqi kaivara
are vika naatara kaanarara ti, tenavu vira autu tuahere vauro, tiro.
Merikisitekiva minti tuvaro Eparaamiva navutaaka kauquqihairo vare anu
airairara rairakero kauqurutanta vatoraqihairo vohaiqa Merikisitekira amuvaro
varora.
21 Merikisitekiva vohaiqa varovaro Sodomi vatanaaka avuhainaa vaiintivano
Eparaamirara tiharo, Are ti navunaaka kuvantu taarauka vikaqai tinta timiane.
Navutaaka vika airaira varataara are vi haikara kia ti timiraitira, nena totaane, tiro.
22 Sodomi vatanaaka avuhainaa vaiintivano minti tuvaro Eparaamiva aqao tiro,
Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava, viva naaruvavata vatavata
autukero vataivave. Te vira avuqaa vaiha te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha virara minti
tunarave:
23 Vika Sodomi vatanaaka airaira vare vuaraqihai kia te voqavata vararerave,
tunarave. Te ni airaira varaarirara hauri are tiriara tihara, Te Eparaamira airi airaira
amuraro viva airi haika vataivo, tirorave. Virara irihama kia te ni airaira voqavata
vararerave.
24 Tenta vaiintinavu vaaka namakaa karara, vi kararaqai te niqihai varaunarave. Ti
hampata vuaka, Anerave, Esikolirave, Mamarerave, vinavuka are nena airaira hini
rairakera nimiramanta varaate, tura.

Kotiva Eparaamira vataakero uva tiva taataukero vatora

15

1 Vo entanavu aitarovaro Eparaamiva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira tave
vauvaro Noravano Kotiva virara tiharo,
Kiama qetehara variane. Vo haikavano ai aruantorave tiha, te kainke voqaara
vaiha ai antua amitarerave. Te nora koqaama ai amirerave, tiro.
2-3 Minti tuvaro Eparaamiva tiharo, Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki
variaravama variaro. Are nana haikae ti timinarave? Te kia vainti vatatauro.
Ti maaquvano kia vairera, te qutu vuariraro ti kaiqa vaiinti Elieseva Damasikusi-
hainaava te iaina haikara varaanarove. Viva mintiantorave, tiro.
4 Eparaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Vi vaiintiva kiama are ina
haikara varaanarove. Nina maaquvano vi haikara varaanarove, tiro.
5 Kotiva minti tiva kero Eparaamira vita varero vevantero tiharo, Virini tavaane. Ai
vaintivara vaireka, opu makau voqaara airitahaama vaivarave. Are kia ho opu makau
kaara ntinantema kera, nena vaintivaravata kia ho kaara ntinarave, tiro.
6 Kotiva minti tuvaro Eparaamiva kia vainti vataraitiro, naampaiqama vuva vaiharo
Noravano Kotiva tu uvarara, quqaave, tura. Eparaamiva quqaave tiva kero Kotirara
kempukaiqama kero iruvarora tiro, Kotiva tiharo, Te Eparaamirara avuqavu ni vai
vaiintirave turo, tura.
7 Kotiva qaiqaa Eparaamirara tiharo, Te Noravano Kotikave. Maa vatara te ai
amiariraro ekaa enta ai vata variarire ti, te Uri vatuka Kaludia vataihai ai vita vare
anuro, tiro.

8 Minti tuvaro Eparaamiva aqao tiro. Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are vata ti timire ina okarara te nantiakee virara kankomake iriraravе? tiro.
9 Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are purumakau nahe vo, memeraa nahe vo, sipisipi qora vo, taaramo ihi varakeka vara viri timiane. Inaara uviri taaraqantavata vara viri timiane, tuvaro
10 Eparaamiva Kotiva tuntema kero purumakauve memeraave sipisipive varero arukero kuhia kero avutaqaa nkahi kero, hini hini naiqi naiqi vataqiro viro taiqa kero, uvirivata aru kero kia toqa karaitiro, qaqi vatora.
11 Eparaamiva mintima kero vatovaro mati ne vau uvirika tuvu viraqaata utama vuare tuvaro viva memora vinavuka ruhaaqi vaura.
12 Ruhaaqi vauvaro kuarivano aquvireva otu vi vauvaro Eparaamiva vaita aavata vuvaro aatu ite vauvaro voqama kero qeteharo vauvaro
13 Noravano Kotiva ⌊tairakaa⌋ virara tiharo, Are kuvuarama terauka, vika naantiara vo vatanaaka vataini katu vare oru vaivarave. Vika mini oru vaimanta vi vatanaaka vika rumpa teha qoraiqama nimite vaimanta ai vaintivara vi vatanaaka paanaa kaiqa varevarave. Ai vaintivara vi vataraqaa 400 ihi variqi vi vaiqe
14 viraqaahai te vi vatanaaka ntaihaari ai vaintivara airi airaira vare, vi vatara ke orurante anivarave.
15 Are qaqi variqira vihara anoma kera naampaiqama vira qaqi qutu vinarave.
16 Ai vaintivara kiama vaaka orurante anivarave. Maa vatanaaka Amo vatanaaka qora kaiqa varaqi viha anomake qora kaiqa vare vaiqe te vi entara Amo vatanaaka ntaihama kaari ai vaintivara maini homa orurante anivarave. Ai vaintivara vo vataini oru vaiha mini variqi vi vuru qutu vimanta, vika vaintivaravata qutu vimanta, vika naintivaravata qutu vimanta, vika naantiaraini vaika qaqi variqi vi entara vika vi vatara ke maini orurante anivarave, tiro.
17 Kotiva minti tuvaro kuarivano ruhunku vuvaro entama vuvaro Eparaamiva tavovaro ova ite vauvavata, taveqihairo muravano oru vi vauvavata, qovarama viro mati toqa kero vatoraqaa tavaarantuna aitare vaura.
18 Mintuvaro vi entaraqaa Noravano Kotiva Eparaamikantiro uva tiva taatautero tiharo, Isipi vataqaahairo vatavano viviro vuru Iufaretisi Namari auvahini taiqaaina vatara ai amirerave.
19 Kini vatanaakave, Kenisi vatanaakave, Kataamoni vatanaakave.
20 Hiti vatanaakave, Peresi vatanaakave, Refaimi vatanaakave,
21 Amo vatanaakave, Kenaani vatanaakave, Girigaasi vatanaakave, Jebusi vatanaakave, vika vika vatavano ai vaintivara vatama varianarove, tura.

16

Hagaava Eparaamira vainti vata amitora

1 Eparaamira naatavano Saraiva kia vira vainti vata amitaraitiro, qaqi vauvaro Saraira paanaa nahenti vo, Isipihainaa nahenti vira autu Hagaava vauvaro
2 Saraiva Eparaamirara tiharo, Eparaamio, Noravano Kotiva kia ti kahaqivera kia te vainti vata amitauro. Are ti paanaa nahenti vikantira nihara vaitairaro viva hoe ti vainti vata timitaanarove, kiae ho vata timitaanarove? tiro.
Saraiva minti tuvaro Eparaamiva eo tura.
3 Vi entara Eparaamiva Kenaani vataini 10 ihi varakero vauvaro Saraiva nai paanaa nahenti Isipihainaara Hagaara vita varero vuru Eparaamira amuvaro
4 Eparaamiva vira varatero vikantiro ni vauvaro Hagaava vainti taiqama vura. Hagaava nai vainti taiqama vurara iriro, nai mahuta tiharo Sarairara, Viva vehi nahentivanoma vaivo, tiro.
5 Minti ti vauvaro Saraiva Eparaamirara tiharo, Oho, ai okara kaarama vi nahentiva tiriara qora uva ti vaivo. Te tentavano vi nahentira ai amuraro viva vainti taiqama

viro viraqaahairo tiriara qora uva ti vaivo. Oho, Noravano Kotiva titanta uva iriharo ariqaa uva vatairaqe te hove tiataarave, tiro.

6 Saraiva minti tuvaro Eparaamiva Saraira nai tiva amiro tiharo, Aqao, vi nahentiva ai kaiqa nahentima vaivo. Homa vi nahentira nana okara autu amitaataa irera, autuane, tiro. Eparaamiva minti tuvaro Saraiva oru Hagaara voqama kero qoraiqama amitaqiro vuvarora tiro, Hagaava qetakero ruqemakero vura.

7 Hagaava ruqemakero aahara vataini, Suri vataini vi vau aarara ruvu namari tataaqa oru vauvaro Noravano Kotiva atito *enseli*va vira tataaqa qovarama viro

8 tiharo, Hagaao, are Saraira paanaa nahentima variaro. Taihaira aniarava taini virevae iaro? tuvaro Hagaava nai tiva amiro tiharo, Te tenta nora nahenti aatu qetake ruqemake maini anuro, tiro.

9 Minti tuvaro *enseli* viva tiharo, Anirantera oru nena nora nahentivano vainanaini vira paanaa kaiqa varehara vira vevaaraini variane, tiro.

10 Minti tivakero *enseli* viva tiharo, Te ai kahaqiariraro ai vaintivara airitahaa vaivaro kia vovanovata vika ho kaara ntuanarove.

11 Are vainti taiqama vuarava qorainti vaintima vatatenarave.

Are qoraiqamavira ke ke tiana uvara Noravano Kotiva irirara tira, are nena vainti autu ntavateharama virara *Isamairirave — Noravano Kotiva Irirave*, tiane.

12 Ai vaintivano noruqama viro vaiharo qaakau donki voqaara vaiharo viva voqama kero raquarira vaiintiva vairamanta vo vaiinti vo vaiinti vira hampata raquqi vivarave.

Viva nai navunaaka hampata navutaiqamaqiro viharo varianarove, tiro.

13 *Enseli* viva Hagaarara vi uvara tuvaro Hagaava nai aatoqi mintima keroma iriro, Ike, Kotiva ti tave vaivama vaivo. Quqaae Kotiva ti tave vaira te vira taveha kia qutu viraiti, qaqi vauro? Virara irihama te Kotirara, Are ti tave variaravama variaro, turo, tiro.

14 Hagaava minti turara ti, maa entara vaiinti nahenti vi namarira autu nteha, *Be-Lahai-Roi-Qaqi Variqiro Vi Vaiva ti tave vaira vira namarive*, ti variara. Vi ruvu namariva vaireva, Kadesi vatuka hini vaivaro Bereti vatuka hini vaivaro avutaini vaira.

15 Hagaava variqiro viro vuru Eparaamira qorainti vainti vata amitovaro Eparaamiva vira autu nteharo, Isamairirave, tura.

16 Eparaamiva 86 ihi varako entara Hagaava vira Isamairira vata amitora.

17

Vaata toqake okarara qovarama kora

1 Eparaamiva 99 ihi varakova vauvaro Noravano Kotiva Eparaamira avuqaa qovarama viro tiharo, Te Kotika ekaa kempuka vatauraukave. Are ti avuqaa avuqavuqama kera niraro kia ariqaa uva variarire.

2 Are mintiaqira viraqe te ai vataake vaiha uva tiva taatauke vate ai vaintivara airiqama karerave, tiro.

3 Minti tuvaro Eparaamiva vataini hiqinti viro nai viri vataini vatero vauvaro

4 Kotiva tiharo, Te ai vataake vaiha maa uvara tiva taatauke vatarerave. Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara mintima ti, Quqaama are vo vatanaa vo vatanaaka vika qovama vainarave.

5 Te ai autu Eparaamira qaqini varake, qaraaka autu nteha ariara *Eparahaamivave – Airi Vatanaaka Vika Qovavema* turo. Are vo vatanaa vo vatanaaka vika qova vainarara ti, te minti turo.

6 Te ai vaintivara airiqama kaari vikaqihai vonavu avuhainaakama vaivarave. Ai vaintivara airiqamavi vaiha vo vatanaa vo vatanaakama vaivarave.

7 Te vate kauqu aiqiqaa aqukeha tiva taatau tauna uvara ariaravata ai vaintivararavata irihama kia vi uvara raqa karerave. Te ai Variqavano vaiha, naantiaravata te ai vaintivara Variqavanovata vairerave.
8 Maa entara are Kenaani vata maaqaa vo vatanaaka voqaara variaro. Ho te aivata ai vaintivaravata maa vatara nimiariraro vi vatava ni vata ekaa enta vairaqe te ni Variqavano vaiha niqaa raqikiqi virerave, tiro.
9 Kotiva minti tivakero vo uvavata Eparahaamirara mintima tiro: Te vate tiva taatau tauna uvara arevata naantiara ai vaintivara vaikavata virara eo tivake tenavu vi uvara iriqi virerave tiate.
10 Te vate tiva taatau tauna uvara arevata naantiara ai vaintivara vaikavata irihama ekaa qorainti vainti vaata toqa kaate.
11 Are nena vaatavata toqa kairaro te uva tiva taatau taarirava kempukaiqama vuarire.
12 Maa entaraqaahaira ne ekaa qorainti vainti vatateka 8 enta vara kaimanta vi entaraqaa vika vaata toqa nimitaate. Ni hampata vaika, vika qorainti vaintivata vaata toqa kaate. Ne kaiqa vaiinti vo vataihai koqaama teka, vikavata vika qorainti vaintivata vaata toqa kaate.
13 Ne vaata toqake okarara mintimake iriqi viha, ne te uva tiva taatau taunaravata kia taurukaraiti, ekaa enta iriqi vivarave.
14 Qorainti vainti vo vira vaata kia toqa kaivera, vi vaintiva te tiva taatau tauna uvara raqa kaainara kaara te vi vaintirara kia ti vaintima vaivo tirerave, tiro.
15 Minti tivakero Kotiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Nena naatara kia qaiqaa Sarairave tiane. Vi autura qaqini varakera virara *Seraarave – Avuhainaa Vaiinti Raavurave,* tiane.
16 Te vira koqema amitaariraro viva airi vatanaaka vika nova vairamanta vira vainti vonavu avuhainaakama vaivarave, tiro.
17 Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva vatakanta hiqinti viro nai virivata vataini kero vi uvara iriro nai aatoqi irikero tiharo, Ike, te naampaiqamavi 100 ihi vara kauraro Seraava kontaiqama viro 90 ihi varakaivo. Nantiakee tetanta ho vainti vatatararave? tivakero naaraihama kero
18 viraqaahairo Kotira irero tiharo, Ti maaqu Isamairiva vaivo. Are hoe vira koqema amitairaro viraqira are uva tiva terava vivau variarire? tiro.
19 Eparahaamiva minti tuvaro Kotiva aqao tiro, Kiave. Ai naatavano Seraava qorainti vainti vata amitairara are virara *Aisaakirave – Naaraihirave* tiane. Te vate uva tiva taarirava viraqivata vira vaintivaraqivata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
20 Are Isamairirara tianara te iruro. Te viravata koqema amitaari viva kuvuara irauka airitahaa vaivarave. Isamairiva nora vaiinti 12navu qova vairaqe te naantiara vika vaintivara koqema nimitaari nora vatanaakama vaivarave.
21 Ho kia Isamairiraqi te vate uva tiva taatau taurava vairaitiro, vi uvava Aisaakiraqima varianarove. Maa entaraqaahairo ihi aitarairaro Seraava vainti taiqama viro vi vaintira vatataanarove, tiro.
22 Kotiva minti tivakero nai uva taiqa kero Eparahaamira mini kero vurama.
23 Ho vohaa vi entaraqaa Eparahaamiva Kotiva tunte iro nai maaqu Isamairiravata ekaa qorainti vira naavuqi vaukavata vaata toqa kora. Ekaa vira kaiqa vaiinti vira vatukaini vatatokavata, niaraihai monu aqukeha koqaamato vaiintikavata, viva ekaa vika vaatavata toqa nimitora.
24 Vi entara Eparahaamiva 99 ihi varakova nai vaata toqa kero
25 nai maaqu Isamairiva 13 ihi varakora
26 vira vaatavata vohaa vi entaraqaa toqa amitora.
27 Vohaa vi entaraqaa nai kaiqa vaiintivata vaata toqa nimitora.

18

Taaramonavu Eparahaamira tavora

1 Eparahaamiva Mamarera Oqiva vauraqi vauvaro Noravano Kotiva vira avuqaa
qovarama vura. Vi uvara okara maantimama vairo:
Kuarivano uriro qiataqaa noraiqama kero itoraqaa Eparahaamiva aumaqaaraini
nai *seri* naavu qentiana oquviro vaiharo viti tavomanta
2 vaiinti taaramonavu vahaaqaini himpite vaura.
Mini himpite vauvaro Eparahaamiva vinavuka tavero ⌞qaqi qumina vaiintinavuve
tivakero⌟ kantero oru vinavuka ntitakero vatakanta hiqinti viro nai viri vataini vatero
3 tiharo, Ti vaiintinavuvauvo, kia qaqi aitare vuate. Te ni kaiqa vaiintima vauro.
4 Kaiqe te tiariraro vovano namari kaqa varero ni aiqu hiqama nimitairaro paru
iramanta ne katari okara auraara vaiqe
5 te kara nimiari ne naivaro kempukaiqiramanta nenta aaraini vuate. Nenavu ti
vatukaini aniamantama te mintimake ninavu quahama nimitarerave, tiro. Eparahaamiva minti tumanta vinavuka, eo mintiane, ti.
6 Tuvaro Eparahaamiva kantero naavuqi oriqetero nai naata Seraarara tiharo,
Vaaka koqe *porusi* varakera mpareti untaane, tivakero
7 kantero oru nai purumakaunavuqihairo purumakau naati koqera vonku varakero
nai kaiqa vaiinti amuvaro viva vaaka vira qerama tareva vura.
8 Ho kara ita vuvaro Eparahaamiva kara vira varakero purumakau naama taapairavata qaqi vau naamaravata varakero vuru vinavuka aaqanto vatora. Vinavuka katari
okara mini vauvaro Eparahaamiva naivano vinavuka kara nimumanta nora.
9 Vinavuka kara namake Eparahaamira ireha ti, Ai naata Seraava taraqie vaivo?
tuvaro Eparahaamiva tiharo, Viva vitira *seri* naavuqima vaivo, tuvaro
10 vovano tiharo, Ihi varake vohaa qaramake vate aniaina entaraqaa te qaiqaa
orurante anirerave. Vi entara ai naatavano Seraava qorainti vainti vatatero vikantiro
varianarove, tiro.
Minti tuvaro Seraava Eparahaamira naantiaraini *seri* naavu qentiana himpi vaiharo
vi uvara irura.
11 Seraaka Eparahaamika konta naampaiqama vutanta vaiha Seraava vainti
vataarira entava haaru taiqa vuvaro vaura.
12 Seraava vi uvara iriro nai araraqihairo naaraihiharo nai irikero tiharo, Te tenta
vaatinti konta naampaiqama vuro. Nantiakee te vainti vatake quaheha vairarave?
tiro.
13 Seraava mintimakero nai aatoqi iruvaro Noravano Kotiva Eparahaamira irero
tiharo, Nantivaroe Seraava naaraihiharo tiharo, Te kontaiqama vuro. Nantiakee te
vainti ho vatararave, tivo?
14 Te Noravano Kotika ekaa kaiqa vare vauraukama vauro. Ho te vaaka tunantemake, ihi varake qaiqaa orurante aniariraro vi entaraqaa ai naatavano Seraava
qorainti vainti vatatero vikantiro varianarove, tiro.
15 Minti tuvaro Seraava qeteharora tiro, viva aqao tiro, Kia te naaraihuro, tuvaro
viva tiharo, Quqaama te turo. Are naaraihama iaro, tiro.

Eparahaamiva vinavuka vuru ni kora

16 Minti tivakero taaramonavu himpi Sodomi vatuka tavareka vuvaro Eparahaamiva vinavuka aarana vuru kareva ntita varero vura.
17 Aaraini vi vauvaro Noravano Kotiva tiharo, Te Sodomi vatanaaka autu nimitare
iaina okarara kukeqate Eparahaamira kia tiva amiarorave.
18 Eparahaamira vaintivara noraiqamavi kempuka vatanaakama vaivarave. Eparahaamiva kuvuarama tainaraqihai te ekaa vataini vaika koqema nimitarerave.

19 Eparahaamiva nai vaintivaravata ti uva iriqi vuate ti, te vira tenta kaama
taunarave. Vira vaintivara avuqavuqamake nivera, te kauqu aiqiqaa aqukeha
Eparahaamirara tiva tauna uvara iriha minti minti irerave, tiro.
20 Minti tivakero Noravano Kotiva Eparahaamirara tiharo, Sodomihainaakavata
Gomoraihainaakavata vaaqu aaraqaa ni variavo tiamanta irunarave. Vika vaaqu
kaiqavano uritarakero vaira kaara
21 te tenta otu vika tavarerave. Quqaae vika mintiavo, kiae mintiavo, te otu vika
tavarera vuro, tiro.
22 Minti tumanta vaiinti votanta ⌞*enseli*tanta⌟ vira mini ke Sodomini vi vau aararaqaa
vuvaro Noravano Kotiva Eparahaamikantiro mini vaura.
23 Viva mini vauvaro Eparahaamiva Noravano vaunaini oruntero vira irero tiharo,
Quqaae are vaaqu vaiinti nahenti vehi autu kehara koqe vaiinti nahentivata vika
hampata vehi autu kenarave?
24 Are tavairamanta mini vaiinti nahenti koqeka 50navu vaivera, are qaqiqai Sodomi
vatukaqi variaka ekaa vehi autu kenarave? 50navu qaqi variate tira, are kiae vi
vatukara vehakuma amitenarave?
25 Are vaiinti nahenti koqeka qora vaiinti nahenti hampata aru kerorave. Kia
mintiane. Qora vaiinti nahenti kaara koqe vaiinti nahentivata aru kerorave. Are
vataini variakaqaa raqikiharama are avuqavu *ko* tiane, tiro.
26 Eparahaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti
koqeka 50navu vaivera, te vikara irihama ekaa vi vatanaakavata vehakuma nimitar-
erave, tiro.
27 Noravano minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Oho, Noravauvo, te qumina vaiinti-
vanoma vauro. Te ainti uva tivaqi vuarirava kia ho vaimanta te vo uva tiarirara are
kia ti titiane.
28 Kia anomake koqeka 50navu vaivera, 45navuqai vaivera, are vikara iriharama
kiae vi vatanaaka vehi autu kenarave? tiro.
Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti koqeka 45navuqai
vaivera, vikara irihama kiama te vi vatanaaka vehi autu karerave, tiro.
29 Minti tuvaro Eparahaamiva qaiqaa tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 40navuqai
vaivera vo? Are nantie inarave? tuvaro Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti koqeka
40navuqai vaivera, vikara iriha kiama te vi vatukara vehi autu karerave, tiro.
30 Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Noravauvo, kia ai arara itairara are ti titiane.
Vaiinti nahenti koqeka 30navuqai vaivera vo? Are nantie inarave? tuvaro Kotiva
tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 30navuqai vaivera, te kia vi vatukara vehi autu
karerave, tiro.
31 Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Oho, are Noravano variaramanta te qumina
vaiintivano ariara ti vauro. Vaiinti nahenti koqeka 20navuqai vaivera vo? Are
nantie inarave? tuvaro Noravano tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti koqeka 20navuqai
vaivera, te kia vi vatukara vehi autu karerave, tiro.
32 Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Noravauvo, kia ai arara itaarire. Te qaiqaa
vohaiqaqai ai ireha tavarerave. Vaiinti nahenti koqeka 10navuqai vaivera vo? Are
nantie inarave? tiro. Minti tuvaro Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 10navuqai
vaivera, vikara iriha kiama te vi vatanaaka vehi autu karerave, tiro.
33 Minti tiva taiqa kero Noravano Kotiva Eparahaamira mini kero vuvaro Epara-
haamiva tuvurantero nai maaqaini vura.

19

Sodomi vatanaaka vaaqu kaiqa varora

1 *Enseli*tanta otu vuvaro entama vumanta vitanta Sodomi vatukaini otunte tavovaro
Rotiva vaantaavura qentiana oquviro vaura. Rotiva mini vaiharo *enseli*tanta tavero

⌞qaqi qumina vaiintitantave tivakero⌟ himpiro oru vitanta ntitakero uva manteharo nai viri vataini vatero
2 tiharo, Ti vaiintitantao, te nitanta kaiqa vaiintima vauro. Netanta ani ti naavuqi vaitaate. Netanta nenta aiqu hiqamake vaite, hura toqaqi nentatanta vuate, tiro.

Rotiva minti tumanta vitanta aqao ti, Tetanta vahaaqaini qaqi qumina vatuka kanta vaitarerave, ti.
3 Minti tuvaro Rotiva kempukaiqama kero tumanta vitanta Rotira naavuqi oriqete vauvaro Rotiva kia noqavu mparetira untakero vitanta nimumanta nora.

4 Vitanta kara namake vaitarare tumanta Sodomi vatukaqi vauka hihai hihai naampainavuve, qaraaka vaiintinavuve, aninte Rotira naavu vahaaqaini ututumate vaiha
5 Rotirara naverai tiha, Vaaka ania vaiintitanta taraqie variavo? Vitanta vara veva kairaqe vitanta hampata nuare, ti.

6 Minti ti vauvaro Rotiva vevantero qenti tintatero tiharo,
7 Ti navunaataarito, eqaate. Kia vi kaiqara vaaqu kaiqa varaate.
8 Ho tavaate. Ti raavuratanta qaraaka varaatatanta variavo. Ne vitanta varema nenta varaataa ina kaiqara varaate. Vaaka aniatanta kia utu varaate. Vi vaiintitanta ti naavuqi ani variamantara ti, te vitantaqaa raqikiariravama vaivo, tiro.

9 Rotiva minti tumantavata, vika tiha, Are vinuane. Are vo vatanaava maini ani vahuqa variaravave. Kia tinavu ravaaqavuane. Are kia tinavu vaaraqairera, tenavu aivata voqamake qoraiqama amitarerave, ti. Minti tivake vika Rotira venta qaqini ke oru qenti rukavu kareka auti vaumanta
10 vaaka anu vaiintitanta vitanta nái kauqu tutuke Rotira rarau vera naavuqi ke qenti tintate,
11 viraqaahai vitanta aaquakaa voqaara utu kovaro vi vatanaaka avu arukomanta vika nái avuara qumimaqa iha kia ho qenti qantua kora.

Rotiva Sodomi mini kero vurama

12 Vi vatanaaka kia ho qenti qantua komanta vaiinti vitanta naavuqi vaiha Rotirara tiha, Ai navunaa vonavu maa vatukaraqi varie iavo? Ai airaamaquve, ai maaquve, ai raavurave, ai navunaakave vaivera, vika vaaka ntita varera maa vatukaraqihaira vuane.
13 Tetanta maa vatukara vehi autu taiqa karerave. Maa vatanaaka Noravano Kotiva ti uvara voqamake raqake variavaro vika vaaqu kaiqavano uritarakero vaira kaara Noravano titanta tititaimanta maa vatukara vehi autu taiqa karera tuvuro, ti.

14 Minti tuvaro Rotiva vevantero oru nai raavuratanta varare u vaiintitantara tiharo, Noravano Kotiva maa vatukara vehi autu taiqa kareva auti vaivo. Kante maaqihai vonaini vuate, tumanta vira airaamaqutanta Rotira uva kia iriraiti, virara virera uvaqaima ti vaivo tura.

15 Ho aatitare umanta *enseli*tanta Rotira vihi tiha, Kantera nena naatavata nena raavuratantavata ntita varera vonaini vuane. Maa vatukava vehiqama viramanta nevata taiqa vivorave, ti.

16 Vitanta minti tuvaro Rotiva kia vaaka vitanta uva irireva auti vauvaro Noravano Kotiva Rotirara aaqurihama amitorara ti, vitanta Rotiravata vira naatavata vira raavuratantavata ntitavare vika kauqu utu rarau vare vuru vatuka aaqaini vaati ke.

17 Vitanta vika vita vuru aaqaini ke *enseli* vovano tiharo, Nivata vehi autu kaantorave. Kantema kiama antavi tavamaqi viraiti, kiama vona vona varika varikamaqi vuate. Niaraini vuruni aiqinainima kante vuate. Nevata maini uqitaini vaiha taiqa vivorave, tiro.

18 Minti tuvaro Rotiva aqao tiro, Nora vaiintitantao, kia minti tiate.

19 Netanta ti nenta kaiqa vaiinti koqema timiteha ti vehakuma timitaakama variavo.
Oho, te kia ho aiqina vainaini virarave. Te aaraini vi variariraro qora haikavano tivata
vehi autu kaantorave.
20 Ho tavaate. Inaara vatuka vo vutuni vaivo. Netanta ti qaqi kaiqe te ruqemake
viraqi oru ho variare, tiro.
21 Minti tuvaro *enseli* vovano tiharo, Hove. Te are tianante irerave. Te kia vi vatukara
vehi autu karerave.
22 Ho kante vuane. Te kia vo haika qovarama karaiti, qaqi variarara are mini oru
ntairaqe te maa vatukara vehi autu karerave, tura.
Rotiva vi vatukarara inaara vatukave turara ti, vaiinti nahenti vi vatukarara *Soaave
— Inaara Vatukave*, tura.

Sodomivata Gomoravata vehi autu kora

23 Rotiva vi vauvaro kuari uruntovaro Soaa vatukaini oruntora.
24 Viva Soaini oruntovaro vaaka Noravano Kotiva naaruvaihairo iha ito *salfa*ra vara
kovaro aaqu ntintema kero Sodomi vatukaqaavata Gomora vatukaqaavata vi haikava
hiqinti hiqinti i vaura.
25 Mintiaqiro viharo vi vatukatanta vehi autukero, vi vatanaakavata vehi autukero,
ekaa uqitaini qampiqe vau haikaravata ekaa naaho maatavata vehi autu taiqa kora.
26 Mintiaqiro vi vauvaro Rotira naatavano aaraini viharo kaiqe tuqantaavi tavaare
tivakero tuqantaa vuvaro vira vaatavano hore kuquviro katari aratora voqaara mini
vaura.
27 Vira qararaa Eparahaamiva toqaqi himpiro kantero hoqare Nora Kotira hampata
uva tunaini qaiqaa otuntero
28 viavi Sodomi vatukavata Gomora vatukavata tavarare tuvaro uqita vi kantahairo
iha muravanoqai uri vaura. Nora iha iteharo muravano auti vaintema kero, vi
kantahairo nora muravano uri vi vaura.
29 Kotiva uqitaini vau vatukara vehi autu kareva iharo Eparahaamirarao tiro, Rotira
vehakuma kovaro Rotiva ho ruqema kero vurama.

Rotira raavuratanta qora kaiqa varora

30 Rotiva qeteharo kia ho te Soaini vairarave tivakero, nai raavuratanta ntita varero
Soaa mini kero verara oru ori onavuqi vaura.
31 Rotiva nai raavuratanta hampata viraqi vauvaro vo enta vira nakaava nai aurara
tiharo, Oho, titanta qova naampaiqama vuarirava aumaiqivo. Tetanta varaarira
qoraintika kia maa vataraqaa variamanta nantiakee tetanta ho vainti vatararave?
32 Kaiqetanta *uaini* tentatanta qora amiariraro nama kairaro vira avu aatovano
hampi qiraqe tetanta vira hampata vaiteha vainti taiqama vuare, tiro.
33 Minti tivake entaqi vitanta *uaini* nai qora amuvaro ⌞vueraiqama vuvaro⌟, vira
nakaava naane nai qokantiro vaitovaro vira qova kia virara kankomakero irura.
34 Mintuvaro vira qararaa vira nakaava nai aurara tiharo, Te enta entaqi vikanti
vaitauro. Kaiqetanta qaiqaa *uaini* amiariraro nama kairaro vira avu aatovano hampi
qirara arevata vikantira vaitaane. Tetanta mintiaqi vuariraro titanta qova titanta
vainti taiqama kaarire, tiro.
35 Minti tivake entaqi vitanta qaiqaa *uaini* nai qora amuvaro nama kovaro avu aato
hampi quvaro vira auravano vikantiro vaitovaro vira qova kia virara kankomakero
irura.
36 Vira raavuratanta mintima kovaro Rotiva vitanta vainti taiqama kora.
37 Vira nakaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero virara Moapirave
tura.
Vi vaintiva noruqama viro ekaa Moapi vatanaaka qova vaura.
38 Vira auravanovata vainti taiqama viro qorainti vainti vatatero virara Ben-
Amirave tura. Vi vaintiva noruqama viro Amoni vatanaaka qova vaura.

20

Eparahaamiva Geraa vataini otu vaura

1 Eparahaamiva Mamarera Oqiva vauraqi variro, viraqaahairo katu varero vevara
vo vataini vura. Kadesi vatuka hini vauvaro Suri aahara vata hini vauvaro Epara-
haamiva avutana otu vaura. Viva mini varikero viraqaahairo Geraa maaqaini oru
vaura.
Viva mini oru vaiharo
2 nai naatara, Viva ti aurave, tuvarora tiro, King Abimelekiva, Geraa vatukaqaa
raqikuva Seraarara tiharo, Vira vita vare ti naavuqi vuru kaate, tumanta vita vuru
kovaro
3 vo enta Abimelekiva entaqi vaiteharo taira tave vauvaro Kotiva virara tiharo, Are
vi nahentira vara taanara kaara qutuma vinarave. Vi nahentira vora naatama vaivo,
tiro.
4 Minti tuvaro Abimelekiva kia Seraakantiro nuvara tiro, viva Kotirara aqao tiro,
Noravauvo, kia te virara irunarave. Are qumina tivata, ti navunaakavata, vehi autu
taiqa kerorave.
5 Eparahaamiva naivano vi nahentirara tiharo vira ti aurave tivaro vi nahentiva
naivata tiharo, Viva ti vakaavave tirave. Vitanta minti tiaverama te kia qora kaiqa
vararaiti, virara qaqi nahentive tima, vira vita vare tenta naavuqi vuru kaunarave,
tiro.
6 Minti tuvaro Kotiva tiharo, Ho te irurarama are virara qaqi nahentive tivakera,
vira vita varera nena naavuqi vuru kaanarave. Ariara ti uva raqa kerorave ti, te ai
ravaaqavu kaurarama are kia vira varera iaro.
7 Ho nai naata qaiqaa nai amiane. Vi vaiintiva ti uva tiva nimi vai vaiintivama vaivo.
Viva ti haarairaqe te ai vehakuma amitaarirara are kia qutu viraitira, qaqi vainarave.
Are kia vira naata nai qaiqaa amirera, vira kaara are nena navunaaka hampata qutu
taiqama vinarave, tiro.
8 Minti tuvaro vira qararaa Abimelekiva vaaka toqaqi himpiro nai qiata vaiinti
naarama kero, vi uvara tiva nimumanta vika voqamake naatu itomanta vaura.
9 Mintuvaro Abimelekiva Eparahaamira aarama kero virara tiharo, Are nantivarae
tinavu mintima timitaaro? Tenavu nana qora kaiqa vara amitaurarae are virara
irihara mintima kera tinavu qoraiqama timitaararo Kotiva tinavuqaa nora uva
vataivo? Are nena naatara kia minti tiataara vaivarama minti tiaro.
10 Are nana kaarae mintira iaro? tiro.
11 Minti tuvaro Eparahaamiva nai tiva amiro tiharo, Oho, te mintimake irunarave.
Maa vatanaaka kia Kotirara iriaka vika ti naata varareka iha ti harukevorave ti, te
virara iriha ti aurave tunarave.
12 Ho ti naatavano quqaama ti auravano vaivo. Viva ti qora raavuravano vaiharo
viva kia ti nora raavura tanava vaimanta te vira vara tauraroma viva ti naataiqama
vivo.
13 Kotiva ti qora maaqaihairo ti tititaimanta te vo vatanaaka vataini vi aniha te tenta
naatara mintima ti, Are ti kahaqiharama vo vaiinti vo vaiinti tiva nimihara tiriara ti
vakaavavema tiane tunarave, tiro.
14 Minti tuvaro Abimelekiva Seraara Eparahaamira nai amiro viraqaahairo sipisip-
ivata, purumakauvata, kaiqa vaiintivata kaiqa nahentivata amiro
15 virara tiharo, Ti vataqaima vutuni vuruni ai avuni vaivo. Are maini ta vataraqaa
variataa irera, viraqaa oru variane, tiro.
16 Minti tivakero viva Seraarara tiharo, Te ai vakaara *silvaa* monu 1,000 amiariraro
vi uvava taiqaarire. Virara irihama ekaa vaiinti nahenti ariara viva kia qora kaiqa
varaivo tivarave, tiro.

17 Minti tuvaro Eparahaamiva Abimelekirara iriharo Kotira aarama amitovaro
Kotiva Abimelekiravata, vira naatavata, vira kaiqa nahentivata, koqema nimitomanta
vinavuka ho qaiqaa vainti vatora.
18 Tota Eparahaamira naata Seraara kaara Noravano Kotiva ekaa vi nahentika kia
vainti vataate tiro, kuvaikomanta vika *naahiaravi/qururaiqamavi* vaiha kia vainti
vatora.

21

Seraava Aisaakira vatatora

1 Noravano Kotiva Seraarara viva vainti vataanarove turara tiro, viva Seraara
koqema amitovaro
2 Seraava vainti taiqama viro vuru Eparahaamira qorainti vainti vata amitora.
Eparahaamiva naampaiqama vu entara vi vaintira vatatora.
Kotiva kaamato entaraqaa Seraava vi vaintira vatatora.
3 Vatatovaro Eparahaamiva nai maaqu vira autu ntavateharo *Aisaakirave – Naarai-
hirave*, tiro.
4 Minti tuvaro Aisaakiva 8 enta varakovaro Eparahaamiva Kotiva tunte iro vira vaata
toqa amitora.
5 Aisaakira vatato entara Eparahaamiva 100 ihi varakova vaura.
6 Seraava vainti vatatero tiharo, Kotiva ti koqema timitaimantara ti, te vainti vatate
quaheha naaraihihama vauro. Vaiinti nahenti ti vaintiara irihama vikavata virara
quaheha naaraihivarave, tiro.
7 Minti tivakero viva tiharo, Ike, tavave tota Eparahaamirara tiharo, Ai naatavano
vainti naama amiaina nahentivama varianarove, tirave? Ho tavaate. Eparahaamiva
naampaiqama vimanta te vira vainti vata amitauro, tiro.
8 Minti tuvaro vainti viva noruqama viro naama qaqirako entaraqaa Eparahaamiva
nai navunaaka hampata vainti vira quahama amiteharo nora kara nora.

Eparahaamiva Hagaara nai vaintintiro nititora

9 Ho vo enta Isipihainaa nahenti Hagaava Eparahaamira vata amito vaintiva,
Isamairiva Seraara maaqu Aisaakira vataakero ruheharo vira memera ti vauvaro
10 Seraava vitanta tavero oru Eparahaamirara tiharo, Aqao, are kaiqa nahenti vira
atitairaro viva nai maaquntiro vuarire. Vi nahentira maaquvano ti maaqu hampata
vaiharo naantiara ai airaira hini varaantorave. Ekaa vi haikava Aisaakirainima
naantiara varianarove, tiro.
11 Isamairivavata Eparahaamira maaqu vaurara tiro, Seraava minti tura kaara
Eparahaamira muntukavano qoraiquvaro vaura.
12 Mintima vauvaro Kotiva Eparahaamirara tiharo, Kia vitanta nokara ai muntuka-
vano qoraiqirara variane. Te tota tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara tiha, Ai maaqu
Aisaakiraqaahai ai vaintivara airitahaa qovarama vivarave tunarara tira, are Seraava
tintema kera vira atitaane.
13 Ai kaiqa nahenti vira maaquvata ai maaqu vaimantara ti, te vira vaintivaravata
airiqama kaari vikavata nora vatanaakama vaivarave, tiro.
14 Kotiva minti tuvaro vira qararaa Eparahaamiva vaaka toqaqi himpiro karavata
namari taquvata Hagaara amiro vira atitovaro Hagaava nai maaquntiro vura. Viva
nai maaquntiro oru viviro, aahara vata, Besebaini oru mini vaiharo vi ani vaura.
15 Mini vi aniharo namari nama taiqa kovaro Hagaava nai maaqu katari okara
aumaqaaraini kero
16 tiharo, Mpo, ti maaquvano qutu vuainara kia tavaataa ivo tivakero, vutuntoqa-
makero oru oquviro vaiharo iqi rateharo vairo.

17 Ho Kotiva vira maaquvano iqi rate vaura iruvaro Kotiva atito *enseli*va naaruvaihairo Hagaarara naverai tiro tiharo, Hagaao, nana kaarae ai muntukavano qoraiqivara variaro? Kia qetaane. Kotiva ai maaquvano iqi ratai uvara irivo.
18 Ho oru nena maaqu ravuku varaane. Naantiara te vira vaintivaraqaahai nora vatanaakama qovarama kararave, tiro.
19 *Enseli* viva minti tuvaro Kotiva Hagaara avu qantua kovaro Hagaava viti tavovaro vata quvitoraqi namarivano vauvaro viva namari taqu varero oru namari kaqa varero viri nai maaqu amuvaro nora.
20 Kotiva vira maaqu koqema amitovaro viva noruqama viro aahara vata, Paraanini variqiro viharo kempuka vaiintivano vaiharo koqema kero huru ari vau vaiintiva vaura.
21 Mini vauvaro vira nova Isipi vatanaa nahenti vo vira vara amuvaro Isamairiva vira varatero vaura.

Abimelekika Eparahaamika vohaa uva tiva taatau tora

22 Vi entara Abimelekiva nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaura Pikorikantiro Eparahaamiva vaunaini oruntero tiharo, Te tavauraro Kotiva ai kahaqi vaivara are vo kaiqa vo kaiqa vare varianarave.
23 Ho Kotira avuqaa vaihara nena kauqu aiqiqaa aqukeharama tiriaravata, ti vaintiaravata, ti naintiaravata, tihara, Kia te vika una tiva nimitarerave, tiane. Te tota kia ai qoraiqama amitaraiti, ai koqema amitaunarave. Are vo vatanaava maini maa vataraqaa vaiharama tivata, ti navunaakavata, kia qoraiqama timitaraitira, tinavu koqema timitaqira vuane, tiro.
24 Abimelekiva minti tuvaro Eparahaamiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Quqaama te mintirerave, tiro.
25 Minti tivakero Eparahaamiva tiharo, Ho te tiarirara iriane. Ai kaiqa vaiinti vonavu aninte tenavu namari kaqarera quvitaunaraqaa tinavu kuvaike variarave, tiro.
26 Minti tuvaro Abimelekiva tiharo, Oho, kia te virara irunarave. Nai taukae mintiavo? Are vaaka vi uvara ti tiva timiataarave, tiro.
27 Minti tuvaro Eparahaamiva nai sipisipivata purumakauvata rairakero vonavu vuru Abimelekira amiro, viraqaahai vitanta vohaa vaiha uva tiva taatau tora.
28 Eparahaamiva sipisipi naati nahe 7navu rairakero voqaa vatovaro
29 Abimelekiva Eparahaamira irero tiharo, Are nantivarae 7 vinavuka voqaa vataaro? tiro.
30 Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Are sipisipi maanavura varerama, te namari kaqarera quvitaunarara tihara, Quqaama Eparahaamiva vira quvitairave, tiane. Are minti tiraro vi uvava taiqaarire, tura.
31 Vitanta mini vaiha vohaa uva tiva taatauke vatorara ti, vaiinti nahenti vi namarira kaqe vaura autu nteha, *Beseba Namarive – Kauqu Aiqiqaa Aqukeha Tivato Namarivave*, tura.
32 Ho viraqaahairo Abimelekiva nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaura Pikorikantiro anirantero Pirisia vataini vuvaro
33 Eparahaamiva Besebaini vaiharo airi ihi variqiro vi vai katarira ututero, viraqaahairo Nora Kotira aarero tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivama vaivo, tura.
34 Eparahaamiva Pirisia vataini vukaiqama kero variqiro vi vaura.

22

Kotiva Eparahaamira avateharo tavora

1 Vo enta Kotiva Eparahaamira avatareva iharo virara tiharo, Eparahaamio, tuvaro Eparahaamiva tiharo, Te mainima vauro, tiro.
2 Minti tuvaro Kotiva tiharo, Nena maaqu vohaiqa ai voqama kero muntuka vainara, Aisaakira, vira vita varera Moraia vataini vuane. Mini oruntairaqe te aiqina vo ai

umiqaarirara are nena vainti vita varera viraqaa vaarirera mini vaihara, ekaara kaintu iha quarake *ofaa*ra timitentema kera, nena maaqu mintima timitaane, tiro.

3 Minti tuvaro vira qararaa Eparahaamiva vaaka toqaqi himpiro ekaara kaintu iha quarake *ofaa*rara iriharo iha teqakero nai donki tauvaqaqaa vaari vatero viraqaa rumpatero nai kaiqa vaiintitanta ntita varero nai maaqu Aisaakiravata vita varero Kotiva tunaini vireva vura.

4 Vinavuka aaraini vivi, taaramo enta varake Eparahaamiva vuru tavovaro vuruni vi aiqinava vauvaro

5 Eparahaamiva nai kaiqa vaiintitantara tiharo, Netanta maini vaiha donkiqaa raqiki vaiqe te tenta maaqunti vururaqaa oru vaiha Kotira quahama amite, tetanta orurante tuvirerave,

6 tivakero Eparahaamiva *ofaa* iha nai maaqu aqu amitero ihativata *qehaivata/ muhupavata* nai varero, náitanta qoka aiqinaqaa virekatanta vurama.

7 Aisaakiva aaraini viharo nai qora irero tiharo, Qaao, tuvaro viva tiharo, Ho tiraqe iriare, tuvaro Aisaakiva vira irero, Tetanta ihavata ihativata vare uri vauro. Sipisipi naati Kotira *ofaa* iha quara amitaainara tantoe vaivo? tiro.

8 Minti tuvaro Eparahaamiva nai maaquara tiharo, Kotiva naivanoma sipisipi naati timianarove, tiro. Minti tivaketanta qoka oru vi oruntora.

9 Vitanta Kotiva tunaini orunte Eparahaamiva ori varakero *ofaa* tainta autukero viraqaata iha raukutero nai maaqu rumpakero viraqaa vatero

10 *qehai/muhupa* vare vura varakero viraqohairo nai maaqu arukaare tuvaro

11 naaruvaihairo Noravano Kotiva atito *enseli*va aarero tiharo, Eparahaamio, Eparahaamio, tuvaro viva tiharo, Te mainima vauro, tiro.

12 Minti tuvaro *enseli* viva tiharo, Kia nena vainti aruane. Kia vira qoraiqama amitaane. Te tavaurara are nena maaqu kia qaqi tuataraitira, Kotira amireva auti varianarara ti, te ariara Kotira uva iri vai vaiintivave turo, tiro.

13 *Enseli* viva minti tuvaro Eparahaamiva vuruvi tavovaro sipisipi qoravano nai *komu* katari kaaraqi rutaqutero vauvaro viva oru vira qaqini varakero kia nai maaqu arukero Kotira *ofaa* iha quara amitaraitiro, sipisipi vira arukero Kotira ekaara kaintu iha quara amitovaro sipisipivano Aisaakira vatuka varovaro Aisaakiva qaqi vaura.

14 Eparahaamiva vi vatara autu nteharo, Noravano Kotiva *Naima Timi Vaivama Vaivo*, tura. Eparahaamiva vi uvara turara ti, maa entara vaiinti nahenti tiha, Noravano Kotiva nai aiqinaqaa vaiharo tinavu timi vaivama vaivo, ti variara.

15 Eparahaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva atito *enseli*va qaiqaa naaruvaihairo Eparahaamirara naveraitiharo,

16 Te tenta hutuqaa tiha, Tota te ai avateha tavarera ariara nena maaqu vohaiqa ti timiane turara are kia nena maaqu qaqi tuataraitira, ti timireva auti varianarara ti,

17 te ai koqema amitaari ai vaintivara opu makau voqaara airitahaa vaivarave. Vika nora namari auvahini vaina nuqara voqaara airitahaa vaivarave. Ai vaintivara mpeqa vaiha nai navutaaka naatarake vika vatuka vo vatuka vo vatuka varevarave.

18 Are ti uva irianarara tiro, are kuvuarama terava vovano ekaa vo vatanaa vo vatanaaka koqema nimitaanarove, tiro.

19 Minti tuvaro Eparahaamiva ⌞nai maaquntiro⌟ ururantero nai kaiqa vaiintitanta konaini otuntero oti vitantavata ntitake qaiqaa anirante Besebaini oru vaura.

Nehora anku

20 Eparahaamiva mini vauvaro vovano anintero vira tiva amiro tiharo, Ai qata Nahora naata Mikaava qorainti vainti maantuma vatataivo:

21-22 Hoqare Usira vatatero, viraqaahairo Busirave, Kemuerirave, Kesetirave, Hasorave, Piladaasirave, Jitilapirave, Betuelirave, vinavukama vatataivo. Vira vaintinavuqihairo Kemueriva noruqama viro qorainti vainti vo Araamira vatataivo.

23 Betueliva noruqama viro nahenti vainti Rebekaara vatataivo. Nehora naatavano
vi vaintinavuka 8navu vatataivaro
24 vira qiariva Reumava qorainti vainti Tepaarave, Gahamurave, Tahasirave,
Makaarave, vinavukama vatataivo, tuvaro Eparahaamiva irura.

23

Seraava qutu vura

1-2 Seraava airi ihi 127 ihi varakero Hebaroni vatuka Kenaani vataini vaiharo qutu
vuvaro Eparahaamiva oru viva qutu vunaini vaiharo virara iqi rata amitora.
3 Eparahaamiva nai naata vaata qaqi mini kero oru Hiti vatanaakara tiharo,
4 Te vo vatanaa vaiintivano maa vataraqaa ni hampata ani vauro. Ne vata vo ti
timiqe te ni koqaa nimi, vi vataraqaa te tenta naata vuru quntama taare, tiro.
5 Eparahaamiva minti tumanta Hiti vatanaaka vira nai tiva ami tiha,
6 Nora vaiintio, are tinavu hampata vaihara kempuka vaiinti noravano varianarave.
Tenavu tentanavu vaiinti nahenti qutuaka qunte vaunara koqeraqi are homa nena
naata viraqi quntama tenarave. Kiama tinavuqihairo vovano aqao tianarove. Tenavu
ekaa hoveqaima tirarave, ti.
7 Vika minti tuvaro Eparahaamiva himpiro nai qiata vataini kero Hiti vatanaakara
koqema iavo tivakero
8-9 tiharo, Ne tiriara homa nena naata maa vataraqaa quntenarave tiavera te tiari
iriate. Sohaara maaqu Efaroniva vata vo vataivaro vira auvahini ori onavu vo vira
autu Makapera ori onavuve tia vatava vaivo. Ne tiriara irihama ne hoe Efaronira
iraivaro viva vi vatara ti timiraqe te tenta navunaaka qutivaqe viraqi quntaare? Te
vi vatara koqaa nora monu Efaronira amirerave, tiro.
10 Eparahaamiva minti tuvaro Hiti vatanaa vaiinti Efaroniva nai navunaaka ham-
pata vatuka qentiana oquvi vaumanta vira navunaaka vira aaqanto vaiha vira uva iri
vauvaro viva Eparahaamirara tiharo,
11 Nora vaiintio, kiama vi vatarara koqaa timinarave. Vi vataravata vi vataraqi vai
onavuravata te ai qaqi amirerave. Te tenta navunaaka nivuqaa vaihama vi vatara ai
amuro. Homa nena naata viraqi quntenarave, tiro.
12 Efaroniva minti tuvaro Eparahaamiva qaiqaa nai qiata vataini kero
13 ekaa vaiinti nahenti ruvaaquma vuka vira uva iriate tiro viva Efaronirara tiharo,
Ho ti uva iri vairaqe tiare. Te vata koqaa ai amiarirara are varairaqe te tenta naata
vare vuru viraqi quntaare, tiro.
14 Minti tuvaro Efaroniva Eparahaamirara tiharo,
15 Ho kaiqe te ai tiva amiare. Vi vatara koqaa vaireva, 400 *silvaa* monuma vaivo.
Arevata tevata vi koqaarara kia nora koqaave tirarave. Homa vi vatara varera nena
naata viraqi quntaane, tiro.
16 Efaroniva minti tuvaro Eparahaamiva hove tivakero vi *silvaa* monu *sikeri*qaa
hirikero avuqavu rairakero Efaroniva kaamato koqaara vaiinti nahenti nivuqaa
vaiharo vi koqaara Efaronira amura.
17 Mintima kero Eparahaamiva Efaronira vata Makapera vata varora. Vi vatava
Mamarera Oqiva vaura vutu mantaraini vaura. Vatave ori onavuve vi vataraqaa vau
katarirave Eparahaamiva varomanta
18 vi entaraqaa Hiti vatanaaka ruvaaqumavi vaiha vi vatarara Eparahaamira vatave
tura.
19 Eparahaamiva vi vatara varero viraqaahairo nai naata Seraara vaata varero vuru
Makapera onavuqira Kenaani vataini quntama tora.
20 Mintimake Hiti vatanaaka vatavata onavuvata Eparahaamira amuvaro viva viraqi
nai naata quntama tora.

24

Aisaakira nahenti vara amura

1 Eparahaamiva airi ihi varakero naampaiqama vuva vauvaro Noravano Kotiva vira koqema amitovarora tiro, ekaa Eparahaamira kaiqavano ho vaura.

2-3 Ho Eparahaamiva nai kaiqa vaiinti avuniqamake vaura vira aarora. Vi vaiintiva naampaiqama vuva ekaa Eparahaamira kaiqaqaa raqiki vauva vauvaro Eparahaamiva vira aarama kero tiharo, Noravano Kotiva naaruvaqaavata vataqaavata raqiki vaira avuqaa vaiharama are ti uva iriharama nena kauqu ti aiquqaa vatehara te mintirerave tiane. Ti maaqu nahenti vara amire iharama, kia maa vatanaa nahenti, Kenaani nahenti vira vara amiane.

4 Oru tinta maaqaihaira ti navunaa nahenti vo varera viri ti maaqu Aisaakira amiane, tiro.

5 Eparahaamiva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano vira irero tiharo, Vi nahentiva kia aniataa iraro viva kia tintiro maini anirera, te hoe ai maaqu nai vita vare ai navunaaka inaini vuru kararave? tiro.

6-7 Minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Noravano Kotiva naaruvaini vai Variqava, viva tota vi vataraqaahairo ti tititaimanta maini anuraukave. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Maa vatara ai vaintivara nimirerave, turave. Minti turara tira, are kia ho ti maaqu mini vite vinarave. Are nena viraro Kotira *enseli* vovano ai avuni viharoma viva ai kahaqirara are homa vihaira ti maaquara irihara nahenti vo vita varera aninarave.

8 Vi nahentiva kia aintiro maini aniataa irera, kiama te vate tuna uvava ai ravaaqavu kaanarove. Vi nahentiva kia maini aniataa irera, are kiama ho ti maaqu mini vite vinarave, tiro.

9 Eparahaamiva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te are tinantemake mintirerave, tuvaro

10 Eparahaamiva koqaa airaira nai kaiqa vaiinti amuvaro viva kameri kauqurutantaqaa koqaa airaira rumpa varero viro, Nehora vatuka Mesopotemia vatainiara oru vura.

11 Vira kaiqa vaiintivano viviro, vi vatukara aaqaini oruntovaro erovaro viva otu namari kaqe vaura tataaqa vaiharo nai kamerinavu vara vataini vaitakero vauvaro nahenti namari tuvu kaqeva aumaiquvaro

12 viva Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavanoma variaro. Ta nahentirae te Aisaakira vara amirarave? Are Eparahaamirara quaheharama Aisaakira amina nahentira ti humiqaane.

13 Te maini nahenti namari kaqe varianainima vauro.

14 Nahenti vovano namari kaqareva aniraqe te virara namari kaqa timiraqe naare tiariraro viva ti timiharo ti kamerivata kaqa nimirera, ho te virara are Aisaakira kaama amitaana nahentirave tirarave. Nahenti vovano mintirera, te ariara quqaama are ti nora vaiinti Eparahaamirara quaheharama variaro tirarave, tiro.

15 Viva mintima kero Kotira aare vauvaro nahenti vo, vira autu Rebekaava namari kaqareva taqu aqu varero tuvuntora. Vi nahentiva Betuelira raavuravano vauvaro Betueliva Nehoravata, vira naata Mikaaravata, vitanta maaquvano vaura.

16 Rebekaava koqe viri vaata vataa varaatavano tuvuntero, tuvu namari kaqa varero tuvurante vuare tuvaro

17 Eparahaamira kaiqa vaiintivano kantero oru vira vitakero virara tiharo, Are hoe nena taquqihaira namari tivata timiraqe naare? tiro.

18 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Nora vaiintio, homa nenarave, tivakero vaaka namari taqu vara vataini viavi tuata amite vauvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano namari vira nora.

19 Viva namari ho novaro nahenti viva tiharo, Kairaqe namari qaiqaa otu kaqa vare vuru ai kamerinavuvata nimiari naate, tiro.

20 Minti tivakero viva vaaka nai namari taqu kaqatora vira kamerivano ne vau tanuraqi qihiakero qaiqaa kantero otu namari kaqa varero vuru vira kamerinavu ekaa nimumanta ho nora.
21 Nimumanta ne vauvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano kia uvavata tiraitiro, qaqi vira aituti vaiharo tiharo, Maa nahentirae Noravano Kotiva Aisaakira amianarove? tiro.
22 Aituti vauvaro nahenti viva kamerinavu namari nimi taiqa kovaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nora monu aquke vau haikara, aiqiana ukute *ringi*ra *kori*qohai aututoravata, *kori*qohai aututora naahuhura taaraqantavata, urequkero vira amiro.
23 Mintima kero amiro nahenti vira irero tiharo, Ai qora tarave? Te tenta kaiqa vaiintinavu vatamake hoe ai qora naavuqi oru vaitararave? tiro.
24 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Ti qova Betuelivave. Viva Nehoka Mikaaka maaquvano vaivo.
25 Ai kamerinavu kara neva ho vaivaro nenavu vaitevavata homa ti qora naavuqi vaivo, tiro.
26 Nahenti viva minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nai viri vataini vatero Nora Kotira autu tuahera keharo tiharo,
27 Noravano Kotiva ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavanoma vaivo. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara kia tauru karaitiro, viva vaaka Eparahaamira navunaaka ti humiqairara ti, te vira autu tuahera kauro, tiro.
28 Eparahaamira kaiqa vaiintivano minti tuvaro vi varaatava kantero nai nora naavuqi oruntero ekaa vi haikara qovaraiqura nai nora tiva amura.
29-30 Rebekaava nai nora tiva ami vauvaro vira vakaava Labaaniva tavovaro vira aura aiqiana *ringi* ukutova vauvaro vira kauquqi naahuhura nonkutoravata tavero Rebekaava vi vaiintirara nai nora tiva ami vau uvaravata iriro, viva kantero ruvu namari kaqe vaunaini vi vaiintira tavareva viro, tavovaro vi vaiintiva nai kamerinavu tataaqa mini himpitero vauvaro viva virara tiharo,
31 Ti vaiintio, Noravano Kotiva ai koqema amitaivarama aniaro. Varaiqetanta naavuni vuare. Te ainivata ai kaiqa vaiintinavuaravata naavu qerama vate, ai kameriaravata qerama vatauro, tiro.
32 Minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano vikantiro naavuni vumanta kamerivano airaira vare anu haikara vara qaqini ke kara nimuvaro, Labaaniva namari kaqa varero Eparahaamira kaiqa vaiintiara tiharo, Are nena kaiqa vaiintinavu vatamake aiqu hiqama kaivaro paru iarire, tivakero
33 karavata vira aaqanto vatero, Ho naate, tiro.

Minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Kaiqe te tenta vakaaka naane ai tiva ami, viraqaahai kara naare, tuvaro Labaaniva tiharo, Ho tiraqe iriare, tiro.
34 Minti tuvaro viva tiharo, Te Eparahaamira kaiqa vaiintima vauro.
35 Noravano Kotiva ti nora vaiinti koqema amitaivarora tiro, viva vo airaira vo airaira airi airaira vataivama vaivo. Sipisipive, purumakauve, *silvaa* orive, *kori* orive, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, kamerive, donkive, Kotiva ekaa vi haikara vi haikara amivaro vatairave.
36 Ti nora vaiinti naatavano, Seraava kontaiqama viro qorainti vainti vata amitaivaro vi vaintiva noruqama viro vaivo. Ho vira maaqu viva ekaa Eparahaamiva iaina haikara varaariravama vaivo.
37 Mintima vaivarora tiro, ti nora vaiintivano tiriara tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukeharama tihara, Te ai uva avatarerave, tiane. Te Kenaani vatanaaka vatainima vauro. Kia Kenaani vatanaakaqihaira ti maaqu nahenti vara amiane.
38 Are oru tinta qora maaqaihaira ti maaqu nahenti vara viri amiane, tirave.

39 Ti nora vaiintivano minti timanta te vira ireha tiha, Ai navunaa nahentivano kia maini aniataa iraro kia tintiro maini anirera, te nantie irarave? turaro
40 viva tinta tiva timiro tiharo, Noravano Kotiva vaimanta te vira avuqaa ni vauraukave. Vivama nai *enseli* vo atitairaro viva ai kahaqi vairara are homa ti navunaaka maaqaihaira nahenti vo ti maaqu vara viri aminarave.
41 Are ti navunaaka varianaini viramanta vika nahenti ai amiverave kia amiverave, te vate tura uvava kiama ho ai ravaaqavu kaanarove, tirave.
42 Minti timanta te vira mini kema maini ani ruvu namari kaqe varianaini vaiha te Kotira aareha mintima ti, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavano variaro. Ta nahentirae te Aisaakirara varaainarave? Are Eparahaamirara quahairera, Aisaakira amina nahentira ti humiqaane.
43 Te maini nahenti namari kaqe varianaini ani vauro. Varaata vovano namari kaqareva aniraqe te virara namari kaqa timiraqe naare tiariraro
44 viva ti timiharo ti kamerivata namari nimirera, ho te vi nahentirara are Aisaakira kaama amitaana nahentirave tirarave. Nahenti vovano mintirera, te ariara quqaama are ti nora vaiinti Eparahaamirara quaheharama variaro tirarave, tunarave.
45 Te mintimake Kotira aareha vi uvara kia taiqa kauraro Rebekaava nai namari taqu aqu varero ruvu namariqi otu kaqa varero urimanta te virara namari timiraqe naare turaro
46 viva vaaka nai taqu vataini viavi kero tiriara ho naane tivakero ti kamerinavuvata namari kaqa nimitarerave timanta te namari nama kauraro viva ti kamerinavuvata namari kaqa nimimanta naarave.
47 Viva mintimanta te vira ireha tiha, Ai qora tarave? turaro viva tiharo, Ti qora autu Betuelirave. Viva Nehoka Mikaaka maaquvano vaivo, timanta te viraqaahai vira aiqiana *ringi* uku amite kauquqi naahuhura nonku amite,
48 te tenta viri vataini ke Nora Kotira autu tuaherake tiha, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavano variaro. Are avuqavu aara ti humiqaaramanta te tenta nora vaiinti qata nainti rantake vira maaqu homa nahenti vara amirarave, tunarave. Te mintimake Kotirara tunarave, tiro.
49 Minti tivakero viva Labaanirara tiharo, Ho ne nantie ivarave? Ne ti nora vaiintiara quaheha vira quqaa kahaqama amitareka ivera, ti tiva timiqe iriare. Ne vi varaatara kia timiataa ivera, vutuke ti tiva timiqe te tenta varare iaina okarara ho iriare, tiro.
50 Minti tumanta Labaanika Betuelika nai tiva ami tiha, Noravano Kotiva ai kahaqama amitairara ti, tetanta vo uva ai tiva amitaarorave.
51 Ho tavaane. Rebekaava maa vairove. Ho vira vita varera vuane. Noravano Kotiva ai umiqaintema kero, viva homa ai nora vaiinti vira maaqu naatavano varianarove, ti.
52 Vitanta minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano vitanta uva iriro nai viri vataini kero Nora Kotira autu tuaherakero
53 vo airaira vo airaira utavaaqave, *kori* orive, *silvaa* orive, viraqohai aututo haikara *hankaarorove/kukukakaarave* urequkero Rebekaara amiro, viraqaahairo nora monu aquko haikaravata, vira vakaaravata vira noravata nimiro,
54 viraqaahairo viva nai kaiqa vaiintiaravata karavata namarivata namake viraqi vaitora.
Vira qararaa Eparahaamira kaiqa vaiintivano tiharo, Ho ti tititaiqe tenta nora vaiintivano vainaini vuare, tiro.
55 Minti tumanta vira vakaava nai nokantiro aqao ti, Kairaro vi varaatava tinavu hampata vohaa *uiki*e taara *uiki*e vari kairara are vitakera vuane, ti.
56 Vitanta minti tuvaro viva aqao tiro, Kia ti ravaaqavu kaate. Noravano Kotiva ti kahaqimantara ti, te vaaka virerave. Netanta ti tititaiqe te tenta nora vaiintivano vainaini vaaka vuare, tiro.

57 Minti tumanta vitanta tiha, Kairaqe tetanta vi varaatara aaramake nai vira ireha tavaare,
58 tivake Rebekaara aaramake vira ireha tiha, Vate are hoe maakantira vinarave? tuvaro viva tiharo, Eo, te vate vikanti virerave, tiro.
59 Minti tuvaro vitanta vi varaataravata viraqaa raqiku nahentiravata nititomanta vitanta Eparahaamira kaiqa vaiintivata vira kaiqa vaiintinavuvata hampata vurama.
60 Vitanta Rebekaara atitehama mintima ti:
Tinavu aurao, kairamanta ai vaintivara airiqama vi variqi viha, vika voqavata airiqama vi variate.
Kairamanta ai vaintivara vika nái navutaaka naatarake vika vatuka vo vatuka vo vatuka varaate, ti.
61 Minti tumanta Rebekaava nai qaraaka kaiqa nahentinavu vataakero qerama varero, kameriqaa vaarinte viraqaahai Eparahaamira kaiqa vaiinti hampata vura. Mintima kero Eparahaamira kaiqa vaiintivano Rebekaara vitakero vurama.
62 Aisaakiva Be-Lahai-Roi namari kaqe vaura mini kero Nekevi vataini oru vauvaro
63 erovaro aara nireva viharo vutu tavomanta kamerinavu ani vaura.
64 Rebekaava vivavata ani vaiharo vutu tavovaro Aisaakiva vutuni ani vauvaro viraqaahairo Rebekaava kameriqaahairo vaavintero Eparahaamira kaiqa vaiinti irero tiharo,
65 Ta vaiintivave vutura tinavu tivita kareva ani vaivo? tiro.
Minti tuvaro viva tiharo, Vi vaiintiva ti nora vaiinti vira maaquvanove, tiro. Minti tuvaro Rebekaava tiharo, Ti viri qoqaa variantorave, tivakero nai viri naavuma varero viro.
66 Mintuma varero vuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nai nu uvara vuru Aisaakira tiva amura.
67 Aisaakiva vi nahentira vita varero nai nora Seraara *seri* naavuqi vuru kero varatovaro Rebekaava vira naatavano vaura. Tota vira nova qutu vuvaro Aisaakira muntukavano qoraiquvaro variqiro viro, viraqaahairo Rebekaarara antuqa aruvaro vira varatero vauvaro vira muntuka qihaaquvaro vaura.

25

Eparahaamiva Keturara varatora

1 Seraava qutu vuvaro Eparahaamiva variqiro viro viraqaahairo nahenti vo vira autu Keturara varatora.
2 Eparahaamiva vi nahentira varatovaro viva qorainti vainti 6navu vatatora. Simiraanirave, Iokasaanirave, Mentaanirave, Midianirave, Isabaakirave, Suaarave, vinavuka vatatora.
3 Iokasaaniva noruqama viro Sebaaka Dedaanika qova vaura. Dedaaniva maa vatanaaka Asuve, Retusive, Reumive, vika qova vaura.
4 Midianira maaqunavu vaireka, Efaavave, Efevave, Hanokivave, Abidaavave, Eladaavave, vinavuka vaura. Ekaa vi vaintika Keturara naintinavuma vaura.
5-6 Eparahaamiva qaqi vau entara viva nai maaqu vo nahentiqaahainaaka airaira raira nimiro vika nokavata raira nimiro, viraqaahairo nai maaqu Aisaakiva vaunaihairo vika nititama komanta kuari avu urunaini niaraini vika nariara vaireka vuvaro, Aisaakivaqai nai qora Eparahaamira airaira varaarirava mini vaura.

Eparahaamiva qutu vura

7-8 Eparahaamiva airi ihi 175 ihi varakero viva anoma kero naampaiqama viro qutu vura.
9-10 Eparahaamiva qutu vumanta vira maaqutanta Aisaakika Isamairika ori onavu Makapera Onavuve turaqi náitanta qora quntama tora. Tota vi vatava vaireva,

Efaronira Soaara maaqu Hiti vatanaa vatavano vauvaro, Eparahaamiva koqaa autukero vi vatara varero nai naata Seraara quntama toraqi Eparahaamiravata vira maaqutanta mini quntama tora.
11 Eparahaamiva qutu vuvaro viraqaahairo Kotiva Aisaakira koqema amitovaro Aisaakiva namari kaqe vaura, vira autu *Be-Lahai-Roi* Namari vaunaini variqiro vi vaura. (Be-Lahai-Roi – Qaqi Variqiro Vi Vaiva ti tave vaira vira namarive)

Isamairira anku

12 Seraara kaiqa nahenti Hagaava Isipihainaa nahentivano Eparahaamira qorainti vainti vata amitovaro Isamairiva noruqama viro vainti vatato okarava maantimama vairo:
13 Isamairiva qorainti vainti hoqare vatatoka vika nutu maantimama vairo:
Nepaiotirave, Kedaarave, Atabelirave, Mipisaamirave,
14 Misimaarave, Dumaarave, Masaarave,
15 Hadaatirave, Temaarave, Jeturave, Napisirave, Kentemarave, vinavuka 12navu vaura.
16 Isamairira maaqu 12navuqihairo 12 ankunavu hoqarama tomanta vaura. Vira vainti nutuvata vira ankunavu autuvata vohaa qaramake vaura.
17 Isamairiva qaqi variqiro viro 137 ihi varakero vuru qutu vumanta vira quntama tora.
18 Viva qutu vumanta vira vaintivara Havila vatainivata Suri vatainivata variqi vi vaura. Vi vatava vaireva, Asiria vataini vi vau aarara Isipi vata auvahini vaura. Isamairira vaintivara vika nariara vaiha Eparahaamira vaintivara vonavu navutaiqama nimite vaura.

Rebekaava vainti taaraqanta vatatora

19 Aisaakira uva maantimama vairo:
20 Aisaakiva 40 ihi varakero viva Rebekaara varatero vaura. Rebekaava Betuelira raavuravano vauvaro Betueliva Araamihainaava Mesopotemia vataini vaura. Rebekaara vakaava Labaaniva vaura.
21 Rebekaava kia vainti vataraitiro, *naahiara/ururaiqama* viro vauvaro Aisaakiva virara iriharo Nora Kotira aarovaro viva vira uva iruvarora tiro, Rebekaava vainti taiqama vura.
22 Viva vainti taiqama viro vaumanta vira vaintitanta auhaqi vaiha nai vente nai vente iha vauvaro vitanta nova tiharo, Nantihae vitanta ti auhaqihai minti variavo? tivakero viva oru Nora Kotira aarovaro
23 Noravano Kotiva virara tiharo,
Vainti taaraqantama ai auhaqi variavo.
Vainti vovano vo vatanaaka qova vairaro vovano vo vatanaaka qovama varianarove.
Vovano kempukaiqama kero vaiharo vora aatara kaanarove.
Vira vakaava tuvitarero nai qata paanaa kaiqama varaanarove, tiro.
24 Minti tuvaro Rebekaava variqiro viro, qorainti vainti taapitanta vatatora.
25 Viva avuni vainti vatora vaata vaireva naare vaataqai vauvaro kaukivano tuqarama kero viraqaa vauvarora tiro, vira autu nteharo *Isorave – Kaukirave* tura.
26 Vainti vovata vate vauvaro vi vaintiva auhaqihairo aniharo nai vakaara aiqu ataa tote vaurara ti, vira autu nteha *Iekopirave – Aiqu Ataa Totairave* * tura. Aisaakiva 60 ihi varako entara Rebekaava taapi vainti vitanta vatatora.
27 Vira maaqutanta noruqamavi, Isova koqema kero aantau ari vau vaiintiva vauvaro Iekopiva tiremakero vatukaini vau vaiintiva vaura.

---

* **25:26:** Vi vatanaaka una uva ti vau vaiintikara aiqu ataa tote variakave *ti vaura).*

28 Isova aantau arukeharo viri nai qora ami vaurara tiro, Aisaakiva aantaura quaheharo Isorara antuqa aruvaro vauvaro Rebekaava Iekopirara antuqa aruvaro vaura.
29 Vo enta Iekopiva naare *kohe/naavara* unte vauvaro vira vakaava Isova aantaura nunaihairo anintero
30 voqama kero karara antuqa aruvaro nai qata Iekopirara tiharo, Tota naare *kohe/naavara* unta taanara hini ti timiraqe naare. Ti nora hantuqama harivo, tiro. (Viva minti turara iriha vokuka vira vara autu nteha *Idomurave – Naarerave* tura.)
31 Isova minti tuvaro vira qatavano Iekopiva aqao tiro, Are hoqarenaava titanta qora airaira vareravama variaro. Are tuvitarairaqe te oritare ai avuni vaiha titanta qora airaira varaarirauka variare. Are mintimake tuvitarairera, te ai homa *kohe/naavara* amirarave, tiro.
32 Minti tuvaro Isova tiharo, Ho te mintirerave. Te narara vaiha qutu vuariraro te airaira varaarirava kiama ti ho kahaqianarove, tiro.
33 Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Aqao, are unahaa tirorave. Are kauqu aiqiqaa aqukehara minti tiane, tuvaro vira vakaava Isova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Quqaama te tuvitare vairerave, tiro.
34 Minti tuvaro Iekopiva *kohe/naavara* vonavu kureqihairo raaqukero mparetivatama kero amuvaro Isova nama kero namarivata nama kero himpiro vurama.
Mintuma kero vira vakaava Isova nai hoqarero avuni vau auturara kia noraiqaakero iriraitiro, qaqira kero tuvitarero naantiarainiqama vura.

26

Kotiva Aisaakira quahama amitora

1 Haaru Eparahaamiva vau entara karara qaavoqu entava qovarama vuntema kero, qaiqaavata Aisaakiva vau entaraqaa karara qaavoqu entava qovarama vura. Mintuvaro Aisaakiva katu varero Geraa vatukaini Abimelekiva Pirisia vatanaaka avuhainaa vaiintivano vaunaini oru vaura.
2 Viva mini oru vauvaro Noravano Kotiva Aisaakira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Kia katu varera Isipini vuane. Te ariara variane tiaina vatara miniqaima variane.
3 Are maini variqira vi vairaqe te ainti vaihama ai koqema amitaqi vuare. Te ekaa maa vatara aivata are kuvuarama teraukavata nimirerave. Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ai qora Eparahaamiraqaa tiva taatau tauna uvava, vi uvava ariqivatama varianarove.
4 Te ai kahaqiari are kuvuarama terauka opu makau voqaara airitahaama vaivarave. Te vika ekaa maa vatara nimirerave. Naantiara are kuvuarama teraukaqihai te ekaa vataini vaika koqema nimitararave.
5 Eparahaamiva ti uva iriqiro viharo te tiva tauna uvara iriqiro vurara ti, te aivata mintimake koqema amitaqi virerave, tiro.
6 Kotiva minti tuvarora tiro, Aisaakiva Geraa vataini variqiro vurama.
7 Aisaakiva mini variqiro viharo vi vatanaa vaiinti naatu qeteharora tiro, nai naata Rebekaarara ti aurave tura. Aisaakiva tiharo, Hauri te virara ti naatave tiari vi vatanaaka Rebekaarara koqe viri vaata vataa nahentive tivakeha vira varareka autiha ti harukevorave, tiro.
8 Minti tivakero Aisaakiva vi vataraqaa airi enta variqiro vuvaro Abimelekiva Pirisia vatanaaka avuhainaa vaiintivano nai naavuqi vaiharo *uintua*nahairo vaavi kunaarima kero tavovaro Aisaakiva nai naata Rebekaara tote vauvaro
9 viva Aisaakira aarama kero tiharo, Vi nahentiva quqaama ai naatama vaivo. Nantiharae are virara ti aurave tiaro? tiro.
Minti tuvaro Aisaakiva vira nai tiva amiro tiharo, Oho, hauri vira varareka iha ti harukevorave tima, te virara ti aurave tunarave, tiro.

10 Minti tuvaro Abimelekiva tiharo, Oho, are nana okarara iriharae mintira iaro? Are minti tiararo maa vatanaa vaiinti vovano ai naatantiro nitirio, tenavu nora uvama varauraitirio, tiro.
11 Abimelekiva minti tivakero viva nai navunaaka qioqama teharo vikara tiharo, Niqihairo vovano maa vaiintirae vira naatae utu varairera, vira kaara te tiari vira aruma kevarave, tiro.
12 Minti tuvaro Aisaakiva mini variqiro viharo kara ututovaro Noravano Kotiva vira koqema amitovarora tiro, vira karavano qampiqeharo airi kara iratero vaura.
13 Mintuvaro Aisaakiva airi airaira vato vaiintiva variqiro viro nora vaiintivano vaura.
14 Aisaakiva airi haika vatova vauvaro vira purumakauve, sipisipive airi vaumanta vira kaiqa vaiintinavuvata airi vaumantara ti, Pirisia vatanaaka viva vato haikara tavovaro muntuka nti vaumanta vaura.
15 Mintumanta vika orunte Aisaakira qoraiqama amitareka Pirisia vatanaaka vira qova Eparahaamiva qaqi vau entara vira kaiqa vaiintinavu namari kaqareka vata quvitora, ekaa vona vona rahirama kora.
16 Mintimake qoraiqama amitovaro Abimelekiva Aisaakirara tiharo, Tinavu vataqaahaira katu varera vuane. Are maini kempukaiqama vira variqira vihara, tinavu haatara kerorave, tiro.
17 Abimelekiva minti tuvaro Aisaakiva katu varero otu Geraa Uqitaini nai *seri* naavu maaqa kaqatero mini variqiro vi vaura.
18 Haaru vira qova Eparahaamiva qaqi vau entara vira kaiqa vaiintinavu namariara quvitova vonaini vonaini vauvaro Eparahaamiva qutu vumanta viraqaahai Pirisia vatanaaka ekaa vinavura ani rahirama kora. Ho Aisaakiva qaiqaa namari kaqoraqi vata qaqini vaqita kovaro koqe namarivano ekaa viraqi qaiqaa vaura. Vira qova autu ntava tontema kero, viva qaiqaa vinavura vohaa qaramakero autu ntava tora.
19 Ho Aisaakira kaiqa vaiintinavu uqita kanta namariara quvike qaraaka ruvu namari rantake vira kaqaare tumanta
20 Geraa vatanaaka nái sipisipiqaa raqiki vauka orunte tiroriha tiha, Aqao, maa namarira tinavu namarive, tuvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo, *Eseki-Namarive – Tiroria Namarirave*, tivakero qaqira kero oru vura.
21 Oru vumanta vira kaiqa vaiintinavu qaiqaa namariara quvike ruvu namari vo ranta komanta vi vatanaaka qaiqaa aninte vi namarirara tirori vauvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo *Sitinave – Navutaiqia-Namarirave*, tura.
22 Minti tivakero qaqira kero katu varero qaiqaa oru vonaini namariara quvikero ruvu namari vo ranta kero mini vaumanta kia vika qaiqaa aninte tiroriavarora tiro, Aisaakiva vi namarira autu nteharo *Rehobotive – Kia Mauqantaa Namarirave*, tivakero mintima tiro: Noravano Kotiva tenavu ho variaina vatara tinavu timivo. Tenavu homa maini vaiha koqemake variqi virarave, tura.
23 Ho Aisaakiva Besebaini oru viro
24 entaqi oru mini vauvaro Noravano Kotiva vira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Te ai qora Eparahaamira Variqavanoma vauro. Te ainti variqi vuainarara tira, kia qetehara variane. Te tenta kaiqa vaiinti Eparahaamirarao ti, te ai koqema amiteha are kuvuarama teraukavata airiqama kararave, tiro.
25 Minti tuvaro Aisaakiva mini vaiharo oriqohairo *ofaa* tainta vo autu kero Nora Kotira aareharo quahama amitora. Mintumanta vira kaiqa vaiintinavu qaiqaa vata quvike namari kaqera vo rantakora.
26 Ho Aisaakiva mini vauvaro Abimelekiva Geraa vatukaihairo Aisaakira tavareva viharo vaiinti vo, Ahusaatira koqe avu aato ami vau vaiintiravata, vaiinti vo, nai iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintira Pikoriravata ntitakero Aisaakiva vaunaini vura.
27 Vinavuka mini oruntovaro Aisaakiva vinavukara tiharo, Nenavu ti navutaiqama timiteha tiriara katu varera vuane tiaka, nana kaarae ti tavareka maini aniavo? tiro.

28-29 Minti tumanta vinavuka tiha, Tenavu kankomake tavauraro Noravano Kotiva
ai kahaqi vaivara variaro. Virara irihama tenavu tiha, Kaiqenavu vohaa vaiha uva
vohaa tiva taatauke maateraiqamake variare. Tenavu tota kia ai qoraiqama amitaraiti,
maateraiqamake ai atitama kaunarave. Virara iriharama are kia tintanavuvata
qoraiqama timitaane. Tenavu tavauraro Noravano Kotiva ai koqema amitaivara
variaro, ti.
30 Vinavuka minti tuvaro Aisaakiva vinavuka nora kara unta nimitomanta vinavuka
vira karavata namarivata nora.
31 Namake vaite vira qararaa vaaka toqaqi vika himpi vohaiqa vohaiqavano nái
kauqu aiqiqaa aqukeha maateraiqi uvara tiva vate Aisaakira mini ke nái maaqaini
anirante vurama.
32 Vinavuka vumanta vohaa vi entaraqaa Aisaakira kaiqa vaiintinavu namariara
vata quvike vuru Aisaakira tiva ami tiha, Tenavu koqe namari vo ranta kauro, ti.
33 Vika minti tuvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo, *Siva Namarive – Kauqu
Aiqiqaa Aqukaa Namarirave*, tura. Aisaakiva minti turara iriha, maa entaravata vaiinti
nahenti vatuka vo autu nteha Be-Sivave ti variara.

Isova vo vatanaa nahenti taaraqanta varatora

34 Isova 40 ihi varakero oru Hiti vatanaa nahenti varaatatanta varatero vaura. Vo
nahenti Berira raavura Iutitiva vauvaro vo nahenti Elonira raavura Basemaativa
vaura.
35 Isova vitanta vo vatanaa nahentitanta varatora kaara Aisaakika Rebekaaka
muntuka qoraiqumanta vaura.

27

Aisaakiva Iekopira koqema amitora

1 Aisaakiva naampaiqama vuvaro vira avu makuquqama vuvaro viva Isora nai
maaqu avuhainaara aarama kero tiharo, Ti maaquo, tuvaro viva tiharo, Qaao, te
mainima vauro, tiro.
2 Minti tuvaro Aisaakiva tiharo, Te naampaiqamama vuro. Te tenta qutuaina
okarara kiama iruro.
3 Are huru veva varera oru ahakaqi nihara aantau aru kera viri untakera
4 ti voqama kero hantuqa harina karara untakera viri timiraqe naare. Are
mintiraqe te kia qutiraiti, qaqi variainanto vi karara namake viraqaahai te tenta kauqu
tuaherakeha ai koqema amitaare, tiro.
5 Aisaakiva nai maaqu Isorara minti ti vauvaro vira naata Rebekaava, vivavata vi
uvara irura. Ho Isova ahakaqi aantaura vuvaro
6 Rebekaava nai maaqu Iekopirara tiharo, Te aato vatanteha iruraro ai qova ai
vakaara Isorara mintima tivo:
7 Aantau aru viri untakera hiakaa i vaina karara vara viri timiraqe namake, te
kia qutiraiti qaqi variainanto Nora Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu tuaherakeha ai
koqema amitaare, tirave.
8 Ai qova minti tirara ti, te tiarirara are te tiainante iane.
9 Are oruntera memeraa vairaqihaira naati koqera taaraqanta aru varera viri
timiraqe te ai qora antuqa vaina karara hiakaa inara unta amitaarirara
10 are varera vuru nena qora amiraro viva nama kero, viva kia qutiraitiro, qaqi vaina
entara nai kauqu tuahera keharo ai koqema amitaarire, tiro.
11 Vira nova Rebekaava minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Ti vakaava Isova kauki vaata
vataava vaimanta te qaqi vaata vataukama vauro.
12 Hauri ti qova ti tivaata autama kero tavero, tiriara are unaqarama kerama anira
iaro tiantorave. Vira kaara viva kia ti koqema timitaraitiro, ti qoraiqama timiteharo
qora uvama ti tiva timitaanarove, tiro.

13 Iekopiva minti tuvaro vira nova tiharo, Ti maaquo, ai qova ariara qora uva tirera, vi uvava kiama ariqaa varianarove, tiqaama varianarove. Are te tiainantema kera, oru memeraa naati taaraqanta ruqutu viri timiane, tiro.
14 Minti tuvaro nai nova tuntema kero Iekopiva oru memeraa naati taaraqanta ruqutu varero viri nai nora amuvaro viva vira qora antuqa vau karara hiakaa ura unta amitora.
15 Unta amitero viraqaahairo Rebekaava oru nai naavuqihairo Isora utavaaqa koqera varero muntu Iekopira nonku amitero
16 memeraa pahi varakero Iekopira kauquqaavata vaantaariqaavata naavuma amitero
17 hiakaa u kararavata mparetivata untatora amuvaro
18 Iekopiva vira varero nai qova vauraqi oruntero tiharo, Qaao, tuvaro vira qova vo tivakero vira irero, Ti maaquo, nena autu ntaane, tiro.
19 Minti tuvaro Iekopiva nai qorara tiharo, Te Isoka, ai maaqu avuhainaukave. Te are tianantemake aantau aru unta vare anuro. Aantau unta amitaunara himpira vaavi vaihara nerama, kauqu tuahera kehara ti koqema timitaane, tiro.
20 Minti tuvaro Aisaakiva nai maaquara tiharo, Aqao, are vate vuaravama vaaka orurante anira iaro, tuvaro Iekopiva tiharo, Noravano Kotiva ai Variqavano ti kahaqimanta te vaaka aantau ranta kauro, tiro.
21 Minti tuvaro Aisaakiva Iekopirara tiharo, Are quqaae ti maaqu Isovae, vo vaintivanoe variaro? Are vainto aivaiqiraqe te ai vaata auteha tavaare, tiro.
22 Minti tuvaro Iekopiva nai qora aaqanto ori vaiquvaro vira qova vira vaata autama kero tavero tiharo, Uvama Iekopira uva vaivarovata, vaatama Isora vaata vaivo, tiro.
23 Iekopira kauquvano Isora kauqu voqaara kauki kauqu vauvarora tiro, Aisaakiva kia Iekopira viraaqama kero tavaraitiro, viva vira koqema amitareva iharo qaiqaa irero,
24 Ho quqaae are ti maaqu Isovave, tuvaro Iekopiva tiharo, Te quqaa maa vikave, tiro.
25 Minti tuvaro Aisaakiva tiharo, Ho ti maaquo, hini aantau unta taanara vara viri timiraqe namake kauqu tuaherake ai koqema amitaare, tiro. Aisaakiva minti tuvaro Iekopiva kara vare vuru amuvaro nama kovaro *uaini*vata amuvaro nama kero
26 viraqaahairo vira qova Aisaakiva virara tiharo, Anira ti moqa kaane, tiro.
27 Minti tuvaro Iekopiva oru vira moqa kovaro Aisaakiva vira utavaaqa uhirama kero nai kauqu tuahera kero vira koqema amitareva mintima tiro:
Noravano Kotiva koqe vataqaa naaho ututaira koqema amitaivaro koqe unta intema kero, ti maaqu vaataqaahairovata koqema kero unta ivo.
28 Kairaro Kotiva naaruvaihairo varavu vara kairaro ai naaho maatavano koqema kero qampiqairaro ai *uiti*vata *uaini*vata airi variarire.
29 Kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai paanaa kaiqa vara amiteha, ai vevaaraini variate.
Are noraiqama vira, nena qata vakaukavaraqaama raqikiqira vuane.
Kairamanta ai nora vira maaquvara vika ai aiqutaraini vaiha ai autu tuahera kaate.
Kairaro vovano ai qoraiqama amitairava naivata qoraiqama vuarire. Vovano ai koqema amitainara naivata koqema amitaarire, tiro.
30 Aisaakiva minti tivakeharo koqema amitovaro Iekopiva nai qora mini kero vuvaro vira vakaava Isova aantaura niniro anintero
31 aantau vira untakero varero nai qova vauraqi oruntero tiharo, Qaao, himpira vaavi vaihara maa aantaura aruke unta taunara hini namakera kauqu tuaherakera ti koqema timiane, tiro.

32 Isova minti tuvaro vira qova Aisaakiva vira irero tiharo, Oho, are tavave? tuvaro
Isova virara tiharo, Te ai maaqu Isoka avuhainaukave, tiro.
33 Minti tuvaro Aisaakira aiqu kauqu voqama kero ntiri ntiri i vauvaro tiharo, Oho,
tavave vaaka aantau aru unta viri timimanta nama kauro? Te vira aantau namakema
vira koqema amitauro. Te vaaka kauqu tuaherake koqema amitauna uvara kia ho
qaiqaa tirarave. Vivaqaima vi uvara varero koqema viro varianarove, tiro.
34 Viva minti tuvaro Isova vira uva iriro, noraiqaakero mpo ike tivakero nai qorara
tiharo, Mpo, qaao, kauqu tuahera kehara tivata koqema timitaane, tiro.
35 Minti tuvaro vira qova tiharo, Aqao, ai qatavano unaqaraama kaimanta te kauqu
tuahera keha koqema amiteha ekaa vi uvara tiva amuraro viva varero vivo, tiro.
36 Vira qova minti tuvaro Isova tiharo, Oho, quqaa vira autu *Iekopivave – Una
uva ti vaivave*. Viva taara tataama ti unaqaraiqama kairave. Hoqarero avuni ti
vatatai autura viva varairave. Vate are kauqu tuahera kera ti koqema timitareva iana
uvaravata vivaqai varaivo, tiro. Minti tivakero viva nai qorara mpo ike tiro, Qaao, kiae
voki uvaravata vaivo? Vokira vairera, are vi uvara hoe ti tiva timinarave? tiro.
37 Isova minti tuvaro Aisaakiva nai tiva amiro tiharo, Te vaaka vira tiva amunarara
tiro, ai qatavano ariqaama raqikianarove. Ekaa vira navunaaka vira paanaa kaiqama
varevarave. Viva ututaarira karava koqema kero qampiqaanarove. Te ekaa vi uvara
minti tiva kaunarara ti, nana uva qaqi vainarae ai tiva amirarave? Kiama vo uvavata
qaqi vaivo, tiro.
38 Aisaakiva minti tuvaro Isova nai qorara tiharo, Mpo, qaao, are koqema timiterava
vohaiqae vaivo? Kauqu tuaherakera tivata koqema timitaane, tivakero noraiqaakero
iqi rateharo vaura.
39 Minti tivakero iqi rateharo vauvaro vira qova Aisaakiva vira tiva amiro tiharo:
Are kia koqe vata vainanaini variqira viraro mini aaqu kia koqema kero ntirarama
vainarave.
40 Are iqoka paipe totehara raquqira viharama kara varenarave.
Mintiaqira viharama are nena qata kaiqa vara amitaqira vivira, viraqaahaira are
vira kauquqihaira ruqemakera kuvantuvira nenaraa vainarave, tura.

Iekopiva qetakero Labaaniva vaunaini vura

41 Vira qova kauqu tuahera kero Iekopira koqema amitora kaara Isora arara itovaro
tiharo, Ti qova qutuarirava aumantoma vaivo. Viva qutu viraqe te virara iqi rata
amite, viraqaahai tenta qata aru karerave, tiro.
42 Ho Rebekaava Isova nai qata aru kaaina okarara iriro, viva Iekopira aarama kero
virara tiharo, Ho iriane. Ai vakaava Isova ai aru kaaina entara virara vekaiqiharo
vaivo.
43 Ho are te tiainante iane. Kantera ti vakaava Labaaniva Haraanini vainaini oru
vairaro
44 ai vakaara araravano vaahama vuarire.
45 Viva are vira autu amitaana okarara tauru kairaqe te vaiinti vo atitaariraro viva
vuru ai tiva amiro ai vite aniarire. Mpo, ti maaqutanta netanta nai aruke nai aruke
ivaqe te vohaa entaqaa nitantara iqi rata nimitaarorave, tiro.
46 Rebekaava minti tivakero viva oru Aisaakirara tiharo, Isova Hiti vatanaa nahenti-
tanta vara taira kaara ti popohaivo. Iekopivavata Hiti vatanaa nahenti varairera, vira
kaara te kia qaqi variqi viraiti, vaakama qutu virarave, tiro.

28

Aisaakiva Iekopira Haraanini atitora

1 Rebekaava minti tuvarora tiro, Aisaakiva Iekopira aarama kero vira uva mantero
tiharo, Kia Kenaani vatanaa nahenti varaane.

2 Qaqira kera oru Mesopotemia vataini ai naaquva Betueliva vainaini oru nena
naura Labaanira raavurama vo varaane.
3 Kairaro Kotiva ekaa kempuka vataava ai koqema amitaira ai vaintivara airiqama
vivara are nora vatanaaka qovama variane.
4 Kairaro Kotiva Eparahaamira koqema amitontema kero, viva aivata are ku-
vuarama teraukavata koqema nimitairaro maa vatava nini variarire. Are vate variana
vatava vaireva, vo vatanaaka vatama vaivo. Kairaro Kotiva ai koqema amitairara are
naantiara maa vatara, Kotiva Eparahaamira kaama amito vatara varaane, tiro.
5 Minti tivakero Aisaakiva Iekopira atitovaro viva Mesopotemia vataini nai nauva
Labaaniva vaunaini oru vaura. Betueliva Araamihainaava vauvaro vira maaqu
Labaaniva Rebekaara vakaava vauvaro Rebekaava Iekopika Isoka nova vaura.

Isova nahenti vo varora

6-7 Aisaakiva kauqu tuaherakero Iekopira koqema amitero, viraqaahairo viva
Iekopirara kia Kenaani nahenti varaane tivakero, virara Mesopotemia vataini na-
henti varaarire tiro, vira atitama kovaro Iekopiva nai noka qoka tu uvara iriharo
Mesopotemia vataini nahenti varareva vura. Ho Isovavata vi uvara iruvaro
8 vira aato kenko tuvaro tiharo, Oho, te vo vatanaa nahentitanta varataunara
kaarama ti qova kia tiriara quaheharo vaivo, tiro.
9 Minti tivakero Isova oru Eparahaamira maaqu Isamairira ankuqaahairo Ma-
haraatira varatora. Maharaativa Nebaiotira auravano vaura.

Iekopiva aaraini oru vaiteharo taira tavora

10 Iekopiva Beseba mini kero Haraanini vireva vurama.
11 Viva aaraini vi vauvaro kuari avu aqu vuvaro entama vuvaro viva qaqi kanta
vaitareva iharo ori vo turu ntuva kero vaiteharo
12 taira tavora. Viva taira tave vauvaro aika vukaivano vataihairo viviro naaruvaini
vaumanta *ensel*inavu aika vivau oru vi tuvi vaura.
13 Minti vauvaro Iekopira maraquravano tavovaro Noravano Kotiva vira tataaqa
himpitero vaiharo tiharo, *Te Noravano Kotika Eparahaamika Aisaakika Variqavanoma
vauro*, tiro.
Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, *Are vaite variana vatara, maa vatara te aivata are
kuvuarama teraukavata nimirerave.*
14 *Are kuvuarama terauka airitahaama vaivarave. Vika vona vona ekaa vata
maatama vaivarave. Te ariaravata vikaravata irihama ekaa vataini vaika koqema
nimitarerave.*
15 *Te ainti vaiha ariqaa raqiki variarirara are oru ninirama qaiqaa maini orurante ani
narave. Te ariara tuna uvara kia qaqira karaiti, te ainti vaiha maa uvara tiva taunara
ekaa autu taiqa karerave*, tiro.
16 Minti tuvaro Iekopiva vaitonaihairo himpiro nai aatoqihairo irikero tiharo,
17 Oho, te maa vatara aatu qete vauro. Nora Kotira naavu vatukama maini vaivo.
Naaruvaini vi varia qentiva mainima vaivo, tiro.
18 Minti tivakero vira qararaa Iekopiva vaaka toqaqi himpiro turu ntuva kero vaito
orira varakero vaavi aratero ori viraqaa vahavera qihiakero
19 vi vatara autu nteharo, *Betelive – Kotira Maaqave*, tura. (Haaru vaiinti nahenti vi
vataraqaa vau vatukara autu nteha Lusive, tura.)
20 Minti tivakero Iekopiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotirara tiharo, Are tintira
vaiharama koqema kera tiqaa raqikiharama karave, utavaaqa nonkuainarave, ti timi
vairaqe te niara aara oru ninima
21 orurante aitare tenta qora maaqaini vuare. Are mintima kera koqema kera tiqaa
raqikirera, te ariara are Noravano Kotiva ti Variqavano variaro tirerave.

22 Maa orira vataqi vaavi arataurava vainaraqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha
ai autu tuahera kevarave. Are nana nana haikae ti timinaraqihai, te 9navu tenta tuate
vohaiqa nina amirerave, tura.

29

Iekopiva Haraanini oru vaura

1 Ho Iekopiva aaraini viviro, kuari avu urunaini Mesopotemia vataini oru ntora.
2 Mini oru ntero tavovaro namari kaqe vauva vo vauvaro vira tataaqa taaramon-
avuqaa sipisipi ruvaaqumavi vaiha namari nareka veka vaura.
Namari vira noqaa aquto oriva, nora ori maara nto oriva vaumantara ti,
3 vo enta vo enta vika kia vi orira vaaka qaqini varakaraiti, vika nái kana vaiinti
veka vaumanta vika ekaa ani ruvaaqumavi vaiha nora ori aqutora venta qaqini keha,
namari kaqake sipisipinavu nimi vaura.
4 Ho sipisipiqaa raqikuka taaramonavu nai navunaaka veka vauvaro Iekopiva mini
oru ntero tiharo, Ti qata vakaao, nenavu taihaie maini ani variavo? tumanta vinavuka
tiha, Tenavu Haraanihaive, ti.
5 Minti tuvaro Iekopiva vinavuka irero, Nenavu vaiinti vo, Nehora nainti Labaanira
tavaarave, kiae tavaarave? tumanta vinavuka tiha, Vira tavaunarave, ti.
6 Minti tuvaro Iekopiva vinavuka qaiqaa irero, Labaaniva qaqie vaivo? tumanta
vinavuka tiha, Eo, viva qaqima vaivo. Ho tavaane. Vira raavuravano Reseriva vira
sipisipi hampata maini ani vaivo, ti.
7 Minti tuvaro Iekopiva vinavukara tiharo, Ho tavaate. Kuarivano qaqi qiataqaa ite
vairara ti, ne sipisipi avutaqi vita vuru keva vatema varianarove. Ne namari kaqake
sipisipi vika nimi, ntita vare anirante ukau vainaini vuru kaate, tiro.
8 Minti tumanta vinavuka aqao ti, Namari noqaa aqutaa oriva nora orima vaivo.
Ekaa vo vaiinti vo vaiinti sipisipi aniqe tenavu ori vira venta qaqini ke namari vika
kaqa nimirerave, ti.
9 Vika minti tuvaro Iekopiva vinavuka hampata qaqi uva ti vauvaro Reseriva nai
qora sipisipi hampata oru ntora. Viva sipisipiqaa raqiku nahentiva vaiharora tiro,
viva sipisipi hampata oru ntovaro
10 Iekopiva tavovaro vira naura Labaanira raavuravano Reseriva Labaanira sipisipi
hampata vauvaro vira tavero quahakero oru nariaraa nora ori namari noqaa aqutora
venta qaqini kero nai naura sipisipinavu namari kaqakero nimura.
11 Namari kaqa nimiro viraqaahairo Iekopiva oru Reserira moqakero virara iqi rata
amitero
12 tiharo, Te ai qora nauntivanove. Te Rebekaara maaquvanove, tuvaro Reseriva
kantero vuru nai qora tiva amuvaro
13 Labaaniva vi uvara iriro tiharo, Ike, viva ti aura maaquvanove, tivakero viva
kantero oru Iekopira vitakero vira kukuqama kero vatero moqa kero, viraqaahairo
vira vita varero vuru nai naavuqi kora.
Labaaniva nai naavuqi vira vuru kovaro Iekopiva ekaa vi uvara vi uvara Labaanira
tiva amuvaro
14 Labaaniva tiharo, Quqaama are ti vohaa naarevano variaro. Tetanta vohaara
vaintima vauro, tiro.

Iekopiva Reserira varareva Labaanira kaiqa vara amitora

Labaaniva minti tuvaro Iekopiva vikantiro vohaa tora vauvaro
15 viraqaahairo Labaaniva Iekopirara tiharo, Kia are tiriara te vira nauntive tivakehara
ti kaiqa qaqi vara timitaane. Are ti kaiqa vara timitenarara te nana koqaae ai
amirarave? tiro.

16-17 Minti tuvaro Iekopiva tavomanta vira raavura taaraqanta vaura. Vira nakaara
autu Riaava vauvaro vira avuvano kia koqe avu vaura. Vira auravano Reseriva koqe
viri vaata vataava vauvaro
18 Iekopiva Reserirara antuqa aruvaro vaiharo viva Labaanirara tiharo, Kaiqe te ai
kaiqa varehama 7 ihi varake ai raavura naantiaraara Reserira varaare, tiro.
19 Minti tuvaro Labaaniva nai tiva amiro tiharo, Hove. Vo ankuqihairo vovano vira
varaantorave. Are homa maini ti kaiqa vara timitera, vira varenarave, tiro.
20 Minti tuvaro Iekopiva Reserira varareva 7 ihiara Labaanira kaiqa vara amitora.
Viva Reserirara antuqa aruvaro vira varaainarara iriharo tiharo, Te 7 ihi navu kaiqa
varaarirava kia vukai entanavu vairaitiro, taaraiqama vaivo, tiro.
21 Minti tivakero 7 ihi navuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa kero, viraqaahairo
oru Labaanirara tiharo, Ho te ai kaiqa vara amitaqi vi, vuru taiqa kauro. Ho are tinta
naata timiraqe varaare, tiro.
22 Minti tuvaro Labaaniva Iekopiva nahenti varaarire tiro, hihai hihairo vaiinti
nahenti naarama ruvaaquma kero kara nimuvaro
23 entama vuvaro Labaaniva kia nai raavura Reserira Iekopira amiraitiro, viva
Riaara vitero vira amuvaro ⌊Iekopiva virara Reserirave tivakero⌋ vikantiro nai naavuqi
vaitora.
24 (Labaaniva nai kaiqa nahenti vo, Riaara amuvaro vi nahentiva Siripaava Riaara
kaiqa nahenti vaura.)
25 Labaaniva Riaara vuru Iekopira amuvaro Iekopiva vikantiro vaitero vira qararaa
toqaqi himpiro tavovaro vira nakaava Riaava vira naata vaura. Ho vira kaara Iekopiva
oru Labaanirara aqao tiro, Nantiharae ti mintima timitaaro? Te Reserira vararera ai
kaiqa vara amitaunarave. Nana kaarae are ti unaqarama timitaaro? tiro.
26 Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Aqao, tinavu okara mintima vairave. Tenavu
kiama aura naane vaiinti amiraiti, nakaara naane vaiinti ami vaunarave.
27 Vohaa *uiki* maa karara ne entava taiqa viraqe tenavu homa vira aura ai amirarave.
Are vira varenarara irihara qaiqaa 7 ihi vonavuvata ti kaiqa vara timitenarave, tiro.
28 Minti tuvaro Iekopiva eo tivakero vohaa *uiki* varakovaro Labaaniva nai raavura
Reserira amuvaro Iekopiva vira varatero vaura.
29 (Labaaniva nai kaiqa nahenti vo, Reserira amuvaro vi nahentiva Bilihaava
Reserira kaiqa nahenti vaura.)
30 Iekopiva Reserira varatero vaiharo virara voqama kero antuqa aruvaro Ri-
aarara inaaraiqaqai antuqa aruvaro vaura. Iekopiva mini vaiharo 7 ihi vonavuvata
Labaanira kaiqa vara amiteharo vaura.

Iekopira vaintinavu

31 Noravano Kotiva tavovaro Iekopiva Riaarara inaaraiqaqai antuqa aruvaro vi-
raqaahairo Kotiva Riaara kahaquvaro Riaava vainti taiqama viro vauvaro Reseriva
naahiara/qururaiqama viro vaura.
32 Riaava vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Noravano Ko-
tiva tavaivaro kia ti vaativano tiriara quahaira kaara viva ti kahaqama timitaivo.
Vate maaqaahairo ti vaati hantuqavano tiriara varianarove, tivakero nai maaqu
avuhainaarara *Rubenirave – Muntuka Maara Ntaira Tavairave*, tiro.
33 Riaava qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Ti vaativano
kia tiriara quahaira kaara Noravano Kotiva qaiqaa maa vaintiravata ti timivo, tiro.
Minti tivakero nai maaquara *Simionirave – Uva Iri Vairave*, tiro.
34 Minti tivakero Riaava variro qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero
tiharo, Te tenta vaati taaramo vainti vata amitaunarara tiro, vira hantuqavano tiriara
varianarove, tivakero virara *Rivairave – Vohaa Avitumavirave,* tiro.

35 Minti tivakero Riaava qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Vi vaintirara irihama te Nora Kotira autu tuahera karerave tivakero, viva vi vaintirara *Iutaarave – Vira Autu Tuahera Karerave*, tiro. Minti tivakero kia qaiqaa vainti vataraitiro, qaqi vaura.

30

1 Riaava vi vaintinavuka vatatovaro Reseriva kia vainti vataraitiro, vira kaara nai nakaara nota amiteharo oru Iekopirara tiharo, Are kia vainti ti timirera, te qutu virerave, tuvaro

2 Iekopira arara itovaro tiharo, Aqao, te kia Kotikavauve ai vainti ho amirarave. Vivama ai *naahiarama/qururaiqama* kaivarama are kia vainti vataaro, tiro.

3 Minti tuvaro Reseriva tiharo, Are ti kaiqa nahenti Bilihaakantira vaitairaro viva ti vainti vata timitaarire. Viva mintiraqe te vainti noka homa vairarave, tiro.

4 Minti tivakero viva nai kaiqa nahenti Bilihaara amuvaro Iekopiva vikantiro vaitovaro

5 Bilihaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vata amitora.

6 Reseriva tiharo, Kotiva ti uva iriharo avuqavuma timitaivo. Te vira aarauraro viva ti uva iriharoma qorainti vainti ti timivo, tivakero vi vaintira autu nteharo *Daanirave – Uva Avuqavuma Timitairave,* tura.

7 Minti tuvaro Bilihaava qaiqaa variro vainti taiqama viro Iekopira qorainti vainti vo vata amitovaro

8 Reseriva tiharo, Te tenta nakaakanti raquqi vivima vira aatara kauro, tivakero vi vaintira autu nteharo *Napataarirave – Te Raqunarave*, tura.

9 Minti tivakero vauvaro Riaava tavovaro viva qaiqaa vainti vataarirava kia vauvaro viva nai kaiqa nahenti Siripaara Iekopira amuvaro Iekopiva vikantiro vaitovaro

10 Siripaava qorainti vainti Iekopira vata amitovaro

11 Riaava tiharo, Ti koqema timitaimanta qaiqaa vainti varauro, tivakero vi vaintirara *Gaatirave – Koqe Haika Timirave*, tiro.

12 Minti tuvaro Siripaava qaiqaa qorainti vainti Iekopira vata amitovaro

13 Riaava tiharo, Te voqamake quahema vauro. Vaiinti nahenti tiriara quahe vai nahentiravema tivarave, tivakero vi vaintirara *Aserave – Quahaunarave*, tura.

14 Ho *uiti* teqe entava anintovaro Riaara maaqu Rubeniva mini oru vaiharo maura vo ranta kora. Nahenti vika vi maurara tiha, Vira namake vainti taiqama virarave, ti vau maurara ranta kero varero vuru nai nora Riaara amuvaro Reseriva vira tavero Riaarara tiharo, Ai maaquvano rantatai maurara tivata hini timiane, tiro.

15 Reseriva minti tuvaro Riaava aqao tiro, Are tiqaahaira ti vaati varaanarara hove tiataara vaivara are kia minti tiraitira, are ti maaqu mauraravata ti naari variaro, tuvaro Reseriva tiharo, Are nena maaqu maura vira ti timirera, are homa Iekopikantira entaqi vaitenarave, tiro.

16 Minti tuvaro erovaro Iekopiva naaho kaiqa vara taiqakero anuvaro Riaava vira oru vitakero tiharo, Are vate entaqi tintira vaitenarave. Ti maaquvano maura varakero timiraqohai te Reserira koqaama kaunarara ti, te entaqi ainti vaitarerave, tiro. Minti tuvaro Iekopiva entaqi vikantiro vaitora.

17 Ho Kotiva Riaara uva iriro vira kahaquvaro Riaava vainti taiqama viro qorainti vainti vo Iekopira vata amitora. Riaara maaqu 5navu vaura.

18 Riaava vainti vatatero tiharo, Te tenta kaiqa nahenti tenta vaati amurarora tiro, Kotiva tiriara quaheharo qorainti vainti vovata ti timivo, tivakero virara *Isakaarave – Koqaa Timirave*, tura.

19 Riaava qaiqaa vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vo Iekopira vata amitora. Mintumanta Riaara maaqu 6navu vaura.

20 Riaava tiharo, Kotiva koqe haika ti timitairave. Te tenta vaati vira maaqu 6navu vata amitaunarara tiro, viva tiriara quaheharo varianarove tivakero, virara *Sebulunirave – Ti Vaativano Tintiro Varianarove,* tiro.
21 Minti tivakero varikero vira naantiara Riaava nahenti vainti vatatero virara Dainaarave tura.
22 Minti tuvaro viraqaahairo Kotiva Reserirara iritero, vira aaro uvara iriro vira kahaqama amitovaro
23 viva vainti taiqama viro qorainti vainti vatatero tiharo, Te kia vainti vataunara kaara kaurira haika varaunara Kotiva taiqa timitaivo, tivakero
24 virara *Iohepirave – Voqavata Timiarire*, tiro. Minti tivakero viva tiharo, Kairaro Noravano Kotiva qaiqaa qorainti vainti voqavata ti timiarire, tiro turama.

Iekopira sipisipive memeraave airiqama vura

25-26 Reseriva Iohepira vatatovaro Iekopiva Labaanirara tiharo, Te airi ihiara ai hampata vaiha ai kaiqa vara amiteha nahenti varatema vaintivata vatatauro. Ho ti titi tairaqe tenta naata vainti ntita vare tenta maaqaini vuare. Te nora kaiqa ai vara ami taunara virara kankomake irianarave, tiro.
27 Minti tuvaro Labaaniva aqao tiro, Te tiarirara are iriane. Te hepi kaiqa varake tavaurara are maini variararo Noravano Kotiva ai koqema amiteharo tivata koqema timite vairave.
28 Kia vuane. Are maini vairaqe te koqaavata ai amiare. Are nana koqaae varareva inara tiraqe ai amiare, tiro.
29 Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Te ai kaiqa vara amiteha ai sipisipive memeraaqaave raqiki vauramanta vika airitahaa variarave. Are virara irianarave.
30 Te kia maini anuna entara ai sipisipi memeraa taaraiqaqai vaurave. Maa entara vika airitahaama variavo. Te maini vaurarora tiro, Noravano Kotiva aivata koqema amitairave. Vate maa entara te tenta vainti nahentiara iriha vika kaiqa vara nimitarerave, tiro.
31 Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Ho maini variqira viraqe te nana nana koqaae ai amirarave? tiro.
Minti tuvaro Iekopiva virara tiharo, Kia vo koqaa ti timiane. Te vo uva ai tiva amiarirara are hove tirera, te maini vaiha ai sipisipi memeraaqaa raqikiqi virerave.
32 Are kairaqe te vate ai sipisipiqihai ekaa naati konkira rairake tuate, ai memeraaqihai ekaa kaakantaarinara rairake tuateha vikara tenta quarave tiare. Vikama ti koqaa vaivarave.
33 Naantiara are ani ti konkira sipisipive kaakantaarira memeraave aitutumake tavairaro viraqi vo vaata vataakavata vaivera, are homa tiriara vira muara vara taanarave tinarave, tiro.
34 Iekopiva minti tuvaro Labaaniva tiharo, Hove, are tianantema kero vi uvava varianarove, tiro.
35 Labaaniva minti tivakero vohaa vi entaraqai viva kantero oru evaara nai sipisipi memeraa rairakero, memeraa kaakantaarira qoravata nahevata nariaraa vatero, sipisipi konkiravata varakero nariara vatero nai maaqunavu vonaini nititama kero tiharo, ⌞Iekopiva maaka varaantorave.⌟
36 Nenavu vika ntita vare taaramo enta niaraini oru vaihama vikaqaata raqikiha variate, tumanta vika vuvaro Iekopiva maaqaini vaiharo hini sipisipi memeraaqaa raqikiharo vaura.
37 Iekopiva vikaqaa raqikiharo oru vo qara vo qara u katari kaarara teqa kero varero, vika paha vona vona turikero vona vona qaqi kero
38 varero vuru sipisipi memeraa namari ne vaura voqi voqi aratora. Mintima kero viva memeraa mini ntita vuru komanta vika namari nareka ani

39 katari vira aratora avuqaa vaiha qaramaqi vi vaumanta viraqaahai vika naati
vatareka vaakuvirive, qarantaurirave, kaakantaarirave, vate vaura.
40 Iekopiva Labaanira sipisipiqaa raqikiharo vikaqihairo nahe sipisipi rairakero
nariara vatero, konkira sipisipi nai ura vika hampata komanta vika kuvuaramaqi viha
Iekopirainiqama vura. Mintiaqi viha Iekopira sipisipi vika airiqama vura.
41 Iekopiva tavovaro memeraa nahe koqeva qora hampata nireva auti vauvaro viva
vira vita varero katari aratora tataaqa qaraarire tiro, vita vuru kora.
42 Memeraa nahe kia kempuka vauka qora hampata nireka auti vauvaro Iekopiva
vika qaqi kanta komanta qaramaqi vi vaurama.
Mintiaqi vuraqaahairo uqerara memeraavano Labaanirainiqama vuvaro koqe
memeraa kempukavano Iekopirainiqama vura.
43 Minturaqaahai Iekopira sipisipi memeraa airiqama vuvaro Iekopiva airi haika
vato vaiintiva vaumanta vira kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, kamerive, donkive,
airitahaa vaura.

31

Iekopiva kia Labaanira tiva amiraitiro vura

1 Iekopiva vaiharo irumanta Labaanira maaqunavu nuntu nauntu tiha, Oho,
Iekopiva ekaa tinavu qova i haikarama varaivo. Iekopiva tinavu qova i haikara
varairaqaahairo noraiqama vivo, ti.
2 Minti tuvaro Iekopiva tavovaro Labaanivavata kia tota virara quahontema kero,
virara quaheharo vaura.
3 Mintuvaro Noravano Kotiva Iekopirara tiharo, Ho are nena qora maaqaini
anirantera vuane. Are mini viraqe te ai kahaqama amiteha ainti vairarave, tiro.
4 Kotiva minti tuvaro Iekopiva nai sipisipi memeraaqaa raqikiharo nai naatatanta
Riaaka Reserika naarama kero
5 vitantara tiharo, Nitanta qova kia tota quahaintema kero, tiriara quaheharo vaivo.
Ho Kotiva ti kahaqama timite vaimanta vaunarave.
6 Te nitanta qora koqemake kaiqa vara amitauraro
7 viva unaqaraiqama keharo vo enta vo enta kia ti koqaa avuqavu timi vairave.
Viva ti qoraiqama timitareva auti vaivarovata, Kotiva kia vira qaqi kaivaro viva kia
ti qoraiqama timitaivo.
8 Viva tiriara tiharo, Kaakantaarira memeraaqaima ai koqaa varianarove, tu entara
vira memeraavano kaakantaarira vatatomanta te varaunarave. Viva qarantaurira
memeraaqaima ai koqaa varianarove, tu entara vira memeraavano qarantaurira
vatatomanta te varaunarave.
9 Mintima keharo Kotiva ti kahaqama timiteharo nitanta qora sipisipi memeraa ti
timirave.
10 Qoravano nahe hampata nu entara te taira tavauramanta qora memeraa vaaku-
virive, qarantaurirave, kaakantaarirave, vinavuka nahe hampata ni vaura.
11 Ho te taira tave vauraro Kotiva atito *enseli*va tiriara tiharo, Iekopio, tumanta te
tiha, Vo, te mainima vauro, turaro
12 viva tiriara tiharo, Ho tavaane. Qora memeraa vika vaakuvirive, qarantaurirave,
kaakantaarirave, nahe hampatama ni variavo. Labaaniva ai qoraiqama amite vaira
te tavaunarara ti, te ai memeraa airiqama karerave.
13 Haaru are Beteli vataini variaramanta te qovarama vura Variqauka te maa vikave.
Vi entara are ori vo vataqi aratera vahavera viraqaata qihia kera nena kauqu aiqiqaa
aqukehara tiriara uva tiva taanarave. Ho te vate ariara, Maa vatara kera anirantera
nena maaqaini vuanerama, turo, tiro. Kotiva ⌞*enseli* noqihairo⌟ minti tumanta te taira
tavaunarave, tiro.

14 Iekopiva minti tumanta Reserika Riaaka Iekopirara tiha, Titanta qova ina
haikaraqihai kiama tetanta vo haikavata ho varaainarave.
15 Vo vatanaa nahenti qoraiqama nimitaintema kero, viva titantavata qoraiqama
timitaivo. Ike, are titanta varehara amiana koqaara, ekaa vi koqaara naiqai nama
kairave.
16 Kotiva vira airaira varakero ai amira, vira kia titanta qova nai iravauve. Vi
airairava vaireva, titantainivata titanta vaintairavata airairama vaivo. Mintima
vairara tira, are Kotiva ti uvara avataane, ti.
17 Vitanta minti tuvaro Iekopiva nai naata vainti vika kameriqaa vaari vatero,
18 nai sipisipi memeraa avuni kero ruhaaqiqi viharo, Haraanini vaiharo varato
airairara, ekaa vi haikaravata rumpa varero, nai qova Aisaakiva Kenaani vataini
vaunaini vireva vurama.
19 Vi entara Labaaniva vonaini nai sipisipi kauki toqa kareva vuvaro Reseriva virera
iharo, oru nai qova ura oritanta, variqave tutanta, muara varero vura.
20 Iekopiva vireva iharo kia Labaanira tiva amiraitiro, evaara
21 oru nai u haikara varero ruqemakero vurama. Viva oru Iufaretisi Namari taqa
varero verara Gileaati vatainiara vurama.

Labaaniva Iekopira avataqiro vurama

22 Iekopiva evaara vuvaro taaramo enta aitarovaro vovano Labaanira vuru tiva
amuvaro
23 Labaaniva nai navunaaka ntita varero 7 entara Iekopira avataqiro viviro,
tavovaro Iekopiva verara Gileaati vataini vauvaro
24 entama vuvarora tiro, Labaaniva vaiteharo taira tavovaro Kotiva virara tiharo,
Are raurihara kiama oru Iekopira antua uva tiva amitaane, tura.
25 Ho Iekopiva nai *seri* naavu Gileaati aiqinaini kaqatero vauvaro Labaanivavata nai
navunaaka hampata mini nái *seri* naavu kaqate vaura.
26 Mintuvaro Labaaniva oruntero Iekopirara tiharo, Are nantivarae evaara vi-
harama vaiintivano iqoka raqiharo nahenti raqia varaintema kera, ti raavuratanta
ntita varera maini aniaro?
27 Nantivarae are ti unaqaraiqama kera evaara aiqu aututera aniaro? Are ti tiva
timira tenta maaqaini virerave tiaraitirio, te ariara kara unta amite, ihi tiva amite, ai
quahama amiteha ai atitauraitirio.
28 Are vireva ihara qaqi kairaqe te tenta raavuratantavata tenta naintinavuvata
moqake kauqu nimi nititaari vuataara vaivara, are kia mintiraitira, kia avu aato
vataava voqaara uve ntitakera anianarave.
29 Te ho ai qoraiqama amitaare turarovata, ai qora Variqavano tairakaa ti tiva timiro
tiharo, Are raurihara kiama oru Iekopirara antua uva tiva amitaane, tivera te virara
irihama kia ai qoraiqama amitarerave.
30 Te irurara are nena qora maaqaini vireva iharama ti maini kera iaro. Ho
nantivarae are vireva ihara ti variqatanta muara varera aniaro? tiro.
31 Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nai tiva amiro tiharo, Te ariara viva kempukaiqi-
haro nai raavuratanta tiqaahairo ravaaqavu kaantorave ti, ai aatu qetakema maini
evaara anuro.
32 Are tavairaro vovano ai variqatanta muara varaiva vairera, vi vaiintiva kia ho
qaqi variqiro vuanarove. Ekaa vaiinti nahenti nivuqaa vaihara vi haikara rantaqira
vuane. Are tavairaro are ina haikava vairera, nena varaane, tiro. Iekopiva kia iruvaro
Reseriva una variqa vitanta muara varova vaura.
33 Iekopiva minti tuvaro Labaaniva Iekopira *seri* naavuqi verantero tavovaro
kia viraqi vauvaro Riaara *seri* naavuqivata vitanta kaiqa nahenti *seri* naavuqivata
verantero tavovaro kia viraqi vauvaro Reserira *seri* naavuqi verantora.

34 Reseriva una variqatanta varakero nai kameriqaa oquvi vau taintaraqi kuke-
qatero, tainta vira nai *seri* naavuqi vuru vatero viraqaata oquvi vauvaro, Labaaniva
viraqi oriqetero ekaa haikaqi qumina ranteharo tavovaro kia vauvaro
35 Reseriva tiharo, Qaao, are maaqi uriqetaaramanta te kia himpiraiti, ai avuqaa
qaqi oquvi vaunara kaara kia ti titiane. Toravano ti harimanta te oquvi vauro, tiro.
Minti tivakero oquvi vauvaro vira qova vi haikarara qumina rantaqiro viharo kia ho
ranta kora.
36 Labaaniva kia vi haikara ranta kovaro Iekopira arara itovaro Labaanirara tiharo,
Te nana vaaqu kaiqa vara kaunara kaarae are mintira iaro? Te nana uva raqa kaurarae
are ti tivataqira aniaro?

37 Are ekaa te una haikaraqi rantehara nana haikae ranta kaaro? Vi haikara nena
navunaakavata, ti navunaakavata nivuqaa qovarama kaira tavaate. Vika titanta uva
homa rairake avuqavu qivarave, tiro.

38 Minti tivakero Iekopiva qaiqaavata tiharo, Oho, te ainti vaiha 20 ihi vara kaunar-
ave. Te ai sipisipi memeraaqaa koqemake raqiki vauramanta vika kia hampiqamake
naati vatorave.
39 Qaakau vairivano ai sipisipi vonavu aruko entara, kia te ai umiqeha tiha kia
ti kaarave tiraiti, te tenta unaraqohai vira vatukara iriha ai amunarave. Entaqive
aatitoraqaave vokuka ai sipisipi memeraa muara varaa entara, are tiqihaira koqaa
naaruma kera varaanarave.
40 Oho, te ai sipisipi memeraaqaa raqiki vauraro aatitairaqaa kuarivano voqama
kero ti tatoqe vaivaro, entaqi iqaravanove toqavanove ti hari vaimanta kia ho vaite
vaunarave.
41 Te mintiaqi viha 20 ihiara ai kaiqa vara amitaunarave. Te ai raavuratantara iriha
14 ihiara ai kaiqa vara amite, viraqaahai ai sipisipi memeraara 6 ihiara ai kaiqa vara
amitaunarave. Are tiriara ti sipisipi memeraa airi varaantorave tira, votataa votataa
are ti koqaa teqake varianarave.

42 Oho, ti kaivaqara Variqavano Eparahaamiraqaavata ti qora Aisaakiraqaavata
raqiki vaiva kia ti kahaqitirio, are ti vehi vaiinti voqaarama titiaraitirio. Te vukaari
utuke kaiqa varaunarara Kotiva iriharora tiro, viva entaqi ai atiharo tiriara kia virara
antua uva tiane tivo, tiro.

43 Iekopiva minti tuvaro Labaaniva vira nai tiva amiro tiharo, Ike, vi nahentitanta
ti raavuratantama variavo. Maa vaintinavuka ti vaintima variavo. Maa sipisipi
memerauka te uraukama variavo. Ekaa are tave variana haikava te una haikavama
vaivo. Kia te tenta raavuratantavata tenta naintinavuvata nitirerave.
44 Kaiqetanta vohaa uva tiva taatauke vatetanta maateraiqamavi qaqi variare.
Tetanta vi uvara tauru kaarorave ti, kaiqe ori varake naiqaa naiqaa rukitaare, tiro.

45 Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nora ori vo varakero vataqi aratero
46 nai navunaakara, Nevata ori mpaqi vare maini rukitaate, tumanta vika orinavu
mpaqi vare vuru vohaanaini rukite, viraqaahai vika ori rukitora tataaqa vaiha kara
nora.
47 Labaaniva nai Araami uvaqihairo vi orira autu nteharo, *Jega-Sahadutave* tuvaro
Iekopiva nai Hiparu uvaqihairo vi orira autu nteharo *Galetive* tura.

48 Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Tetanta uva tiva taurava qaqi variqiro vuarire ti,
tetanta maa orinavura ruki tauro, tura. Viva minti turara ti, vi oriranavura autu nteha
Galetive – Taurukerorave tura.
49 Labaaniva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa entaraqaahai tetanta kia vohaa
vairaiti, raira vuariraro Noravano Kotiva titantaqaa raqiki vairaqe tetanta kia nai
qoraiqama amite nai qoraiqama amitararave, tura. Labaaniva minti turara ti, vi
orinavura vo autuvata nteha *Misipaave – Raqikiane* tura.

50 Labaaniva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Are ti raavuratantae qoraiqama nimitairerave, are vo nahentie varairerave, are mintirera, te virara kia ho iriarirarovata, Kotiva titantaqaa raqiki vaiva, vivama virara ho iri tavaanarove, tiro.
51 Labaaniva minti tivakero viva vo uvavata tiharo, Tetanta maa orira arate maa orinavura mpaqi vare vuru ruki taurava titanta tavaarana vaivo.
52 Tetanta uva tiva taatau taunara tauru kaarorave ti, maa orira arataunaravata vo orinavuvata ruvaaqumake vatauro. Te maihai kia maa orira aatarake ai oru qoraiqama amitarerave. Arevata vihaira kia maa orira ai aatara kera ani ti qoraiqama timitenarave.
53 Kairaro Eparahaamika Nehoka Variqavano titantaqaa raqiki vairaqe tetanta kia nai qoraiqama amite nai qoraiqama amite irerave, tiro.

Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti qova Aisaakiva qete vai Variqara autuqaa te are uva tiva taanara iriqi virerave turo, tiro.

54 Minti tivakero viva aiqina vataini vaiharo nai ⌞sipisipi⌟ vo arukero Kotira *ofaa* iha quara amitero, nai navunaaka naarama kero vika hampata kara nama kero mini vaitora.
55 Vika mini vaite vira qararaa Labaaniva himpiro nai naintinavuvata nai raavuratantavata moqakero nai kauqu tuaherakero vika koqema nimitero, vika mini kero anirantero nai maaqaini vurama.

32

1 Labaaniva nai maaqaini anirantero vuvaro Iekopiva aaraini viharo tavomanta Kotiva nitito *enseli*ka vira vita kareka ani vauvaro
2 Iekopiva vika tavero tiharo, Ike, maini Kotira *seri* naavu maaqa kaqate varianainive, tivakero vi vatara autu nteharo, *Mahanaiminive*, tura.

Iekopiva Isora qaiqaa tavareva iharo qera i vaura

3 Iekopiva nai kaiqa vaiinti vonavu naane nititomanta vinavuka vira vakaava Isova Seiru vataini vaunaini vura. Vi vatava Idomu vata avutaini vaura.
4 Iekopiva nai kaiqa vaiinti vonavu nititareva iharo tiharo, Ne mini oruntema ti nora vaiinti Isorara maantimake tiriara tiate: Te Iekopika ai kaiqa vaiintivano Labaanikanti variqi vi, vate vihaima anuro.
5 Te purumakauve, donkive, sipisipive, memeraave, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, vatauraukave. Are tiriara quahaane ti, te maa uvara vara kauro, tiate. Ne mintimake Isora tiva amiate, tivakero vika nititomanta vika vuru vi uvara Isora tiva ami
6 vihai orurante viri Iekopirara tiha, Tenavu ai vakaaka Isora vuru tiva amuraro viva ai vita kareva airi vaiinti 400 vaiinti hampata ani vaivo, ti.
7 Vinavuka minti tuvaro Iekopira voqama kero aatu itovaro viva ekaa nai vainti nahentivata, sipisipive, memeraave, purumakauve, kamerive, vikavata rairakero taaraqantaqaa vatero
8 tiharo, Isova maini ani hini vainti nahenti hampata raqirera, ne hini vainti nahenti ruqemake kantama vuate, tiro.
9 Minti tivakero viva Kotira aarero tiharo, Mpo, Kotio, are ti naaqura Eparahaamiravata ti qora Aisaakiravata vitanta Variqavano variaro. Noravauvo, are tiriara, Nena maaqaini oru vairaqe te ai koqema amitaarirara are koqemakera variqira vuane, tianarave.
10 Oho, te kia koqe vaiinti vaurara are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitera kia ti qaqira kaanarave. Haaru te maihai Iotani Namari taqa vare vuavauna entara te kauruqai tuata vare vuavaunarave. Are ti kahaqiaravera te vihai aniha taara anku hampata anuro.

11 Ti vakaara Isora kauquqihaira ti antuara timitaanerama te ai aarauro. Oho, viva
anintero kia tiqai hariraitiro, viva ti vainti nahentivata ntaihama kaantorave ti, te
qetehama vauro.
12 Are haaru tiriara tihara, Te ai koqema amitaarirara are koqema kera vairamanta
are kuvuarama teraukavata airiqamavi nora namari auvahini vai nuqara voqaara
airitahaa vaivarave tianarave, tiro.
13 Iekopiva minti tivakero vaitero vira qararaa himpiro nai quaranavuqihairo
vonavu rairakero Isora maantimakero amitero:
14 Memeraa nahe 200, memeraa qora 20navu, sipisipi nahe 200, sipisipi qora 20navu,
15 kameri nahe nai naati vataakero 30navu, purumakau nahe 40navu, qora 10navu,
donki nahe 20navu, qora 10navu rairakero amitora.
16 Mintima kero vo quara vo quara rairakero voqaa voqaa vatero, nai kaiqa vaiinti vo
atitero tiharo, Are naane maanavuka varera vuru Isora amiane, tivakero, qaiqaa kaiqa
vaiinti vo atitero tiharo, Are vira naantiara maanavuka varera vuru Isora amiane,
tivakero qaiqaa kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are maanavuka varera vuru Isora
amiane, tivakero minti tivaqiro viharo nai kaiqa vaiinti vohaiqa vohaiqa nititomanta
ekaa vinavuka quara vare vuru Isora amireka vura.
17 Iekopiva vika nititeharo avuni atito vaintirara tiharo, Are viraro Isova ani ai
vitakero ariara, Tara kaiqa vaiintivanove? Are taini virevae aniaro? Are tara quarae
ruhaaqi varera ani variaro? tirara
18 are nai mintima tiva amiane, Ai kaiqa vaiinti Iekopiva irave. Iekopiva ti
tititaimanta te vi haikara vare vuru vira nora vaiinti Isora amirerave. Iekopiva tinavu
naantiaraini ani vaivo. Minti tivakerama Isora tiva amiane, tiro.
19 Minti tivakero Iekopiva vo vaiinti vo vaiinti nititero vikaravata tiharo, Nevata
Isora oru vitake vohaa uvaqaima Isorara tiate.
20 Ne kiama tauruke tiha, Ai kaiqa vaiinti Iekopiva tinavu naantiaraini ani vaivo,
tiate, tiro. Iekopiva minti tivakero nai irikero tiharo, Te vo quara vo quara naane Isora
amiariraro vira arara vaahaarire. Mintiraqe vira naantiara te oru vira vita kaariraro
viva quqaae tiriara quahaanarove? tiro.
21 Minti tivakero Iekopiva quaranavu naane avuni vara kero nai kia viraitiro, mini
vaura.

Iekopiva enseli vontiro raqura

22 Iekopiva mini vaiharo vohaa vi entara entaqi himpiro nai naatatantavata, nai
naata kaiqa nahentitantavata, nai maaqu 11navuvata, ntita varero Jaboku Namari
taqa varero
23 vika hini mantaraini ntita vuru kero, viraqaahairo viva orurantero ekaa nai
airaira namari hini mantaraini vuru kaate tumanta vuru kovaro
24 viva nariaraa hini mantaraini vaura.
Iekopiva mini vauvaro ⌞naaruvaihainaa⌟ vaiinti vovano oruntero Iekopira
ravaaqavu tuateharo vikantiro raquqiro viviro aatita kora.
25 Raquqiro viharo vi vaiintiva tavovaro viva kia ho Iekopira aatara kaarirava
vauvaro viva vira onkerura vuhaari ntuva kovaro Iekopira *auka/auika* vuhaari nkaqu
vuvaro aiha vuvaro vaura.
26 Mintuvaro vi vaiintiva Iekopirara tiharo, Ho aatitama vivo. Ti tuta kaane, tuvaro
Iekopiva aqao tiro, Are nena kauqu tuaherakera ti koqema timitairaqe te ai tuta kaare,
tiro.
27 Minti tuvaro vaiinti viva Iekopirara tiharo, Ho nena autu ntaane, tuvaro Iekopiva
tiharo, Te Iekopikave, tuvaro
28 vaiinti viva tiharo, Kia qaiqaavata Iekopirave tiane. Are Kotiravata vaiintivata
raquqira vihara aatara kaanarara ti, te ariara *Isarerirave – Kotikantiro Raqi Vaivave*
tirerave, tiro.

29 Minti tuvaro Iekopiva virara tiharo, Are nena autu ntaane, tuvaro viva aqao tiro, Nantiharae ti hutuara iraaro? tivakero kia nai autu vira tiva amiraitiro, nai kauqu tuaherakero Iekopira koqema amitero
30 vuvaro Iekopiva tiharo, Te Kotira viri tave vauraro ti vehakuma timitaimanta kia te qutu viraiti qaqi vaunarara ti, te maa vatara autu nteha *Penierive – Kotira Virive* turo, tiro.
31 Minti tivakero Iekopiva Penieri mini kero aaraini vi vauvaro kuari uruntovaro vira *auka/auika* ntuva kora kaara aiha vuvaro rentuqaa rentuqaamaqiro vura.
32 Iekopira *auka/auika* ntuva korara ti, maa entara Isareri vatanaaka mati neha *auka/auika* tataaqa vai matira kia naara.

33

Iekopiva oru Isora vita kora

1 Iekopiva aaraini oru viharo vutu tavovaro Isova 400 vaiinti hampata ani vauvaro Iekopiva nai vainti rairakero hininavu Riaara amiro, hininavu Reseriravata vira kaiqa nahentitantavata nimura.
2 Viva avuni nai kaiqa nahentitantavata vitanta vaintivata vatero, vika naantiara Riaaravata vira vaintinavuvata vatero, vika naantiara vitini Reseriravata vira vainti Iohepiravata vatora.
3 Mintima kero Iekopiva naane avuni oruntero tori kauru araviro nai viri vataini kero himpiro, qaiqaa ori vaiqiro tori kauru araviro nai viri vataini kero himpiro, 7 tataa mintiaqiro viro, oru nai vakaara vita kora.
4 Iekopiva mintiaqiro vi vauvaro vira vakaava Isova kantero oru nai qata Iekopira vitakero vira kukuqama kero vira moqakero vatero, vitanta vohaatanta vaiha nai iqi rata amite nai iqi rata amite i vaura.
5 Mintiharo Isova vutu tavomanta Iekopira vainti nahenti vauvaro viva Iekopira irero, Vitira taukae ai hampata aniaka variavo? tiro.

Isova minti tuvaro Iekopiva nai tiva amiro tiharo, Vika Kotiva tiriara quaheharo ti timi vainti nahentikave, tiro.
6 Minti tumanta Iekopira kaiqa nahentitanta nái vainti hampata aumanto aninte vatakanta hiqintivi vaiha nai viri vataini keha Isora uva mantomanta
7 vika naantiara Riaava nai vaintiaravata aninte vatakanta hiqintivi vaiha vikavata nái viri vataini ke vira uva mantomanta vika naantiara vitini Iohepika Reserika aninte vatakanta hiqintivi vaiha náitanta viri vataini keha vira uva mantora.
8 Vika vira uva mantovaro Isova Iekopira irero tiharo, Te aaraini aniha vo quara vo quara tavaunarara vo? Vi quarauka tara quarave? tiro.

Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Are ti quahama timitaane ti, te ai amitauna quaraukave, tiro.
9 Minti tuvaro Isova aqao tiro, Ti qatao, te airi haikama vatauro. Nena ina haikara qaqi tuataane, tiro.
10 Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Aqao, are tiriara quahairera, are vi quarara varaane. Are ti vitakera ti quahama timitaanarara ti, te Kotira viri taveha quahaunantema ke, te ai virivata tavehama quahauro.
11 Kotiva ti koqema timitaimanta te airi airaira vataunarara tira, are te quara amitaainara homa varenarave, tiro. Minti tivakero kempukaiqaakero tuvarora tiro, Isova Iekopira quara varora.
12 Mintima kero Isova tiharo, Varaiqetanta vuare. Te ainti aaraini virerave, tiro.
13 Minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Nora vaiintio, are naane viraqe te ai naantiara vuare. Ti vaintivara uqerara vainti variamanta ti sipisipive purumakauve nái naati

hampata kia ho kantevarave. Tenavu vohaa entara vika vuanamake ruhaaqiqi vuarera, vika qutuma vivarave. Virara virara irihama te qakomake virerave.
14 Nora vaiintio, are naane avuni vi vairaqe te qakomake ai naantiara quara ruhaaqiqi viha tenta vaintaira hampata qakomake varika varikamaqi vivi, are vainanaini Seiru vataini oruntarerave, tiro.
15 Minti tuvaro Isova tiharo, Ho kaiqe te tenta vaiinti hininavu raira kaari vika ai hampata viha ⌞ni antua nimitaate⌟, tuvaro Iekopiva aqao tiro, Nantivarae mintiaro? Are tiriara quahairera, qaqi kairaqe te tentaraa vuare, tiro.
16 Minti tuvaro vohaa vi entara Isova nai kaiqa vaiinti hampata anirantero Seiru vataini vireva uvaro,
17 Iekopiva kia mini viraitiro, qakoma kero viviro vata vo, Sukotini oruntero mini vaiharo nai naavu vo kaqatero, nai quarara haraara naavu, vo naavu vo naavu kaqa nimitora. Iekopiva minturara ti, vi vatarara, *Sukotive – Haraara Naavuve*, tura.
18 Iekopiva Mesopotemia mini kero niara aaraini viviro, Kenaanini oruntero Sukotini varikero, viraqaahairo oru vatuka vo, Sekemi aaqaini vaiharo nai *seri* naavu maaqa kaqatero vaura.
19 Viva mini vaiharo 100 *silvaa* monu aqukero vata vo varora. Sekemira qora Hamora ankuqaahairo vi vatara koqaama kero varero
20 Kotira autu tuahera kareva, *ofaa* tainta vo autukero vira autu ntero, *El Elohe Israel – Kotiva Isareri Variqavano Vaivo* tura.

34

Vovano Iekopira raavura qoraiqama amitora

1 Iekopiva Sekemini vauvaro Riaara raavuravano Dainaava vi vatanaa nahentinavu tavareva vuvaro
2 Hamova Hivi vatanaaka qiata vaiinti vauvaro vira maaqu Sekemiva Dainaara tavero vira ravaaqavu kero vikantiro muara niro.
3 Vikantiro nuvakero, viva virara koqe nahentive tivakero virara antuqa aruvaro Dainaava tiriara hantuqa haruarire tiro, virara qihaaqama kero uva tiharo ⌞nai naavuqi vita vuru kero⌟
4 oru nai qora Hamorara tiharo, Are oru maa nahentira navunaaka hampata vaihara koqaa autukera vika nimiraqe te maa nahentira varaare, tiro.
5 Minti tuvaro Iekopiva nai raavura qoraiqama amitorara iriro, vira maaqunavu ahakaqi quaraqaa raqiki vauvarora tiro, viva qihaaqama kero vaiharo nai maaqunavu veka vaura.
6 Ho vika quaraqaa raqikunaihai anintovaro Sekemira qova Hamova anintero Iekopira vataakero uva tireva anura.
7 Hamova anintero Iekopira vataakero uva ti vaumanta Iekopira maaqunavu Sekemiva Dainaara qoraiqama amitorara iruvaro voqama kero vika arara itomanta vika tiha, Oho, Sekemiva Iekopira raavura kia mintimakero qoraiqama amitaataarave, ti vaura.
8 Hamova anintero Iekopirara tiharo, Ti maaqu Sekemira muntukavano ai raavurara vaivo. Are vira amiraro vira naata variarire.
9 Ne maini vaiha tinavu nahenti varaiqe tenavu ni nahenti varaare.
10 Ne homa maini airi enta variqi vivarave. Maa vataraqaa ne homa nenta quaraqaa raqikivarave. Maini variqi viha koqaa kaiqa vareha vo vata vo vata koqaamake varaate, tiro.
11 Minti tuvaro vira maaqu Sekemiva Dainaara qoraravata vira qata vakaukavararavata tiharo, Ne tiriara quaheha Dainaara ti timivera, te ne tivate koqaara ni nimirarave.

12 Ne nora koqaa naarivera, te vi koqaara homa ni nimirarave. Mpo, vi nahentira ti timiate, tiro.
13 Sekemiva minti tumanta Iekopira maaqunavu nai aura nakaa qoraiqama amitora kaara vika arara itomanta unaqaraamake uqerara uva tiha,
14 Tenavu vaata toqa kaakama vauro. Vaiinti vovano kia nai vaata toqa kainara tenavu kiama ho tentanavu aura Dainaara amirarave.
15 Ne qorainti nenta vaata toqa kaiqe, viraqaahai tenavu niara tinavu voqaaka variavo tivakeha
16 tentanavu raavura ni nimiha, ni raavura tenavu varaare. Ne mintiqe tenavu ni hampata variqi viha vohaa vatanaaka variare.
17 Ne kia tinavu uvara eo tivake nenta vaata kia toqa kaivera, tenavu Dainaara kia ni nimiraiti, tentanavu qaqi vita vare virerave, ti.
18 Iekopira maaqunavu minti tumanta Hamovavata vira maaqu Sekemivavata vi uvarara hove tura.
19 Sekemiva Iekopira raavurara muntuka vauvarora tiro, viva kia varikaraitiro, vaaka nai vaata toqa kora. Sekemira navunaaka virara nora vaiintive ti vaura.
20 Hamova nai maaqu Sekemikantiro oru nái navunaaka vatuka vaantaavura qentiana ruvaaqumavi vaunaini orunte vikara tiha,
21 Vi vaiintika tinavuara quahehama variavo. Ne vika qaqi kaimanta maini ho vi aniate. Maini nora vata vaimantara ti, vikavata homa tinavu hampata vaivarave. Homa tenavu vika nahenti varaari vika tinavu nahenti varaate.
22 Vika vohaa uvaqai kempukaiqaake tiha, Ne qorainti tinavu aanante nenta vaata toqa kaate, tiavo.
23 Kaiqenavu mintiake tentanavu qorainti vaata toqakeha, vika nahenti varaqi viha vika airairavata quaravata varaare, ti.
24 Hamoka Sekemika minti tumanta ekaa vi vatanaaka hove tivake ekaa qorainti vika vaata toqa kora.
25 Qorainti vika nái vaata toqa kovaro taaramo enta aitarovaro vika qaqiqai aihavi vaumanta Dainaara vakaatanta, Simionika Rivaika iqoka paipe varetanta vika vatukaqi oruntomanta vi vatanaaka vitanta tave qaqima aniavo tumanta, vitanta oru vatuka viraqi vi aniha ekaa qorainti aru taiqa kora.
26 Simionika Rivaika oru Hamora nai maaqu Sekemira vataake aruke, Sekemira naavuqihai náitanta aura Dainaara vita vare vumanta
27 Iekopira maaqu hininavu orunte nái aura nakaa qoraiqama amitora kaara vi vatukaraqihai vo airaira vo airaira varora.
28 Vi vatanaaka sipisipive, purumakauve, donkive, vika vare, ekaa vatukaqi vau haikarave, aaqaini vau haikarave,
29 ekaa vi vatanaaka vato airairara vare, ekaa vika nahentivata vaintivata, ekaa naavuqi vau haikaravata, vare vura.
30 Mintuvaro Iekopiva Simionika Rivaika nitiharo vitantara tiharo, Netanta mintihama nora uvama tiqaa vataavo. Maa vataraqaa variaka Kenaani vatanaakave Peresi vatanaakave tiriara vaaqu vaiintivema tivarave. Tenavu kiama airi vaiinti vauro. Ekaa vi vatanaaka avitumavi tinavu hampata raqireka autivera, vika homa tinavu vehi autu taiqa kevarave, tiro.
31 Iekopiva minti tumanta vitanta tiha, Aqao, hampi nariro ni vai nahentira hampata nuantema kero, vi vaiintiva titanta aura hampata ni vairara are virarae hove tiaro? ti. Vitanta minti tura.

35

Iekopiva Beteli vataini anirantero vura

1 Iekopiva ⌞Sekemini⌟ vauvaro Kotiva virara tiharo, Himpira oru Betelini variane.
Mini oru vaihara *ofaa* tainta vo ti autu timitaane. Te Kotikave. Haaru are nena vakaara
Isora aatu qetakera aaraini vihara Betelini vaitaaramanta te ai avuqaa qovarama
vunarave, tiro.
2 Kotiva virara minti tuvaro Iekopiva nai vainti nahentiaravata, vira hampata
vaukaravata, tiharo, Ne una variqa haika vataarave, nenta avu aatoqi qora kaiqa
varera iritera qaqirake, namari tuntuke koqe utavaaqa nonkute
3 vare aniqenavu Betelini vuare. Te mini oru vaiha Kotira *ofaa* tainta vo autu
amitarerave. Haaru te nora maaraqi variavauraro Kotiva ti uva iriharo ti kahaqama
timitorave. Te vo vataini vo vataini variavauraro Kotiva tintiro vaiharo ti kahaqama
timite vaurave, tiro.
4 Iekopiva minti tumanta vika nái una variqa haika vatorave, ⌞hepi kaiqa varerara
iriha⌟ nái aatoqi ukuto *ring*irave, vi haikara vi haikara Iekopira amuvaro Iekopiva ekaa
vi haikara varero muntu Sekemini oqiva okaraqi quntama tora.
5 Ho mintumake vika ekaa aaraini vi vauvaro Kotiva mini vo vatuka vo vatukaqi
vauka qetara haika nimimanta vi vatanaaka kia vika ntataqi viraiti, qaqi mini vaura.
6 Iekopiva ekaa nai navunaaka vataakero oru viro Lusi vatuka Kenaani vataini
oruntora. Lusi vatuka vo autu Betelive tura.
7 Haaru Iekopiva nai vakaara aatu ruqemakero aaraini viharo mini vaitovaro Kotiva
vira avuqaa qovarama vurara tiro, Iekopiva *ofaa* tainta vo autukero vira autu nteharo,
Eli Betelive – Kotiva Betelini Vaivo, tura.
8 Vika mini vauvaro Rebekaara kaiqa nahenti Deboraava qutu vumanta vira Beteli
oqiva okara muani muntu quntama tora. Vira quntama to vatara autu nteha,
Aloni-Bakuti-Iqi Rata Amito Oqivarave, tura.
9 Iekopiva Mesopotemia vataihairo orurantero Kenaanini ani vauvaro Kotiva vira
avuqaa qaiqaa qovarama viro vira koqema amitero
10 tiharo,
Ai autu Iekopirave. Vaiinti nahenti kia ariara qaiqaa Iekopirave tivarave.
Vika ariara Isareririave tivarave, tiro.
Minti tivakero Kotiva vira qaraaka autu ntavateharo, Isareririave, tura.
11 Minti tivakero Kotiva qaiqaa tiharo,
Te Kotika ekaa kempuka vataukave.
Are kuvuaramaqira viramanta ai vaintivara airiqamaqi vuate.
Ariqihai vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vivarave.
Ariqihai hininavu avuhainaa vaiinti qovarama vivarave.
12 Te Eparahaamika Aisaakika nimuna vatara, vi vatara aivata amiariraro vi
vatava aini vaiharo are kuvuarama terauka vika vatavatama varianarove, tiro.
13 Minti tivakero Kotiva tuvurantero naaruvaini vuvaro
14 Iekopiva Kotiva vikantiro uva ti vaunaini nora ori varakero aratero, *ofaa* autu
amitareva iharo, *uaini*vata vahaveravata viraqaata qihia kero
15 Kotiva vikantiro uva tu vatara autu nteharo, *Betelive – Kotiva Vainainive*, tura.

Reseriva qutu vura

16 Vika Betelini variqi vi, viraqaahai katu vare Efaraata vatukaini vireka aaraini vi
vauvaro Reseriva vainti vatareva iharo kia vaaka vataraitiro,
17 noraiqaakero ke ke ti vauvaro vira kahaqu nahentiva virara tiharo, Reserio, kia
qetaane.
18 Are qorainti vaintima vatataaro, tuvaro Reseriva qutuarirava aumaiquvaro viva
nai maaqu vira autu nteharo, *Benonirave – Ke Ke Tiha Vatataunarave*, tura. Minti
tivakero Reseriva qutu vuvaro Iekopiva vi autura qaqira kero vo autu nteharo,
Benaminirave – Ti Kauqu Tanaraini Vairave, tura.

19 Reseriva qutu vumanta vira vaata Efaraataini vi vau aarara auvahini quntama
tora. Maa entara Efaraata vatuka vira vo autu nteha, Betarihemive, ti variara.
20 Reserira quntama toraqaa Iekopiva ori vo vaavi aratora. Maa entara vaiinti
nahenti vi orira taveha, Reserira quntama toraqaave, ti variara.
21 Isareriva ⌞vira vo autu Iekopiva⌟ qaiqaa katu varero oru Mikatari-Ede vatuka
vututoqama kero nai *seri* naavu maaqa kaqa tero vaura.
22 Viva mini vauvaro vira maaqu Rubeniva nai qora naata, Bilihaara ⌞Reserira kaiqa
nahentintiro⌟ nuvaro vira qova vi uvara irura. (Okara 49:4)
Iekopira maaqu 12navu vaura. Vika nutu vaireva, maantimama vairo:
23 Riaara maaqunavu: *Rubeniva* (Iekopira maaqu hoqarenaara kara hunka)
Simioniva, Rivaiva, Iutaava, Isakaava,
Sebuluniva
24 Reserira maaqutanta: *Iohepika Benaminika*
25 Reserira kaiqa nahenti Bilihaara maaqutanta: *Daanika Napataarika*
26 Riaara kaiqa nahenti Siripaaraqaa vatatoka: *Gaatika Aseka*
Iekopira maaqu 12navu mintimake vaura. Iekopiva Mesopotemia vataini vaiharo vi
maaqunavuka vatatora.

Aisaakiva qutu vura

27 Iekopiva vihairo nai qova Aisaakiva vaunaini Mamarera Oqiva vauraqi Heba-
ronini anintora.
Vi vatava Eparahaamika Aisaakika vau vatava vaura.
28 Iekopiva mini ani vauvaro vira qova Aisaakiva 180 ihi varakero qutu vura.
29 Viva anoma kero naampaiqama viro qutu vumanta vira maaqutanta Isoka
Iekopika vira quntama tora.

36

Isora anku

1 Isova vira vo autu *Idomuvave – Naarevave* tuva vauvaro vira anku maantima vaura:
2 Isova Kenaani nahentinavu varatovaro nahenti vo, Adaava vauvaro vira qova
Hitihainaava Eloniva vaura. Isora nahenti vo, Oholibaamava vaura. Oholibaamara
qova Anaava vauvaro vira naaquva Hivihainaava Sibeoniva vaura.
3 Isora nahenti vo, Basemaativa vauvaro vira qova Isamairiva vaura. Basemaativa
Nempaiotira auravano vaura.
4 Isora naata Adaava qorainti vainti Elifaasira vatatovaro, Basemaativa Ruelira
vatatovaro,
5 Oholibaamava qorainti vainti taaramonavu Jeusirave, Jalaamurave, Koraarave
vatatomanta vaura. Ho Isova Kenaani vataini vau entara vi vaintinavuka vatatora.
6-7 Isoka Iekopika vohaaraqi vaiha tavovaro vitanta sipisipive, memeraave, puru-
makauve, airitahaa vauvaro vika kara neva kia ho vauvarora tiro, Isova nai naata
vaintive, nai airairave, katu varero Kenaani kero veraini Seiru vataini oru vaura.
8 Isora vira vara autu Idomuvave tuva mini vaurara ti, vi vataravata autu nteha
Idomuve tura.
9 Isova Idomu vatanaaka qova Seiru vata aiqinaini vaumanta viva kuvuarama toka
maantimake vaura:
10 Isora naata Adaava qorainti vainti Elifaasira vatatovaro Isora naata Basemaativa
qorainti vainti Ruelira vatatora.
11 Isora maaqu Elifaasira maaquvara vaireka, Temaanivave, Omaavave, Sepovave,
Gataamuvave, Kenaasivave, vaura.
12 Elifaasira naata vo, Timinaava qorainti vainti Amarekira vatatora.
13 Isora maaqu Ruelira maaquvara vaireka Nahaativave, Seraavave, Samaavave,
Misaavave, vaura. Vika Isora naata Basemaatira naintinavu vaura.

14 Isora naata vo, Oholibaamava qorainti vainti Jeusarave, Jalaamurave, Koraarave, vatatora. Oholibaamava Anaara raavuravano vauvaro Anaava Sibeonira maaquvano vaura.
15-16 Isora naintinavu vo anku vo anku vika qokanavu vaura.

Isora maaqu hoqarenaava Elifaasiva maa ankunavuka qova vaura: Temaanira, Omaara, Sepora, Kenaasira, Koraara, Gataamura, Amarekira. Vinavuka Isora naata Adaara naintinavu vaura.
17 Isora naata Basemaativa Kenaanini vaiharo qorainti vainti Ruelira vatatovaro Rueliva maa ankunavuka qova vaura: Nahaatira, Seraara, Samaara, Misaara.
18-19 Isora naata Oholibaamara maaqunavu anku vaireka, Jeusara, Jalaamura, Koraara. Oholibaamava Anaara raavuravano vaura. Ekaa vi ankunavuka vaireka, Isova kuvuarama toka vaura.

Seirura anku

20-21 Horihainaa vaiinti Seiruva Idomu vataini vaiharo qorainti vainti vonavu vatatomanta vinavuka maa ankunavuka qoka vaura: Lotaanira, Sobaalira, Sibeonira, Anaara, Disonira, Esera, Disaanira.
22 Seirura maaqu Lotaanira maaqutanta Horika Hemanuka vaura. Lotaanira auravano Timinaava vaura.
23 Seirura maaqu Sobaalira maaqunavu vaireka, Alavaanivave, Manahaativave, Ebaalivave, Sepovave, Onaamivave, vaura.
24 Seirura maaqu Sibeonira maaqutanta vaireka, Aiaaka, Anaaka vaura. (Anaava noruqama viro nai qora Sibeonira donkinavuqaa raqikiharo aahara vataini vi aniharo ahakaavi namarira qovarama kora.)
25-26 Anaava Disonira qova vauvaro Disonira maaqunavu vaireka, Hemudaanivave, Esabaanivave, Itaraanivave, Keraanivave, vaura. Anaara raavura Oholibaamava vaura.
27 Esera maaqunavu vaireka, Bilihaanivave, Savaanivave, Akaanivave, vaura.
28 Disaanira maaqutanta vaireka, Usika Araanika vaura.
29-30 Hori vatanaaka vika nora vaiintinavu nutu vaireva, Lotaanirave, Sobaalirave, Sibeonirave, Anaarave, Disonirave, Eserave, Disaanirave, vaura. Vinavuka Seiru vataini vaura.

Idomu vatanaaka avuhainauka vika nutu

31 Kia Isareri vatanaaka avuhainaa vaiinti vau entara Idomu vatanaaka avuhainaa vaiintinavu vauvaro vinavuka nutu maantimama vairo:
32 Beora maaqu Belaava avuhainaa vaiintiqama viro Idomu vatanaakaqaa raqiki vauvaro vira vatuka autu vaireva Dinihaaba vaura.
33 Belaava qutu vuvaro Serara maaqu Jobaapiva Bosaraihainaava Belaara vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura.
34 Jobaapiva qutu vuvaro Temaanihainaava Husaamuva Jobaapira vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura.
35 Husaaniva qutu vuvaro Bedaatira maaqu Hadaativa Husaamura vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura. Hadaativa oru Moapini raquqiro viharo Midiani vatanaaka naatara kora. Hadaativa vau vatukara autu vaireva Avitive tura.
36 Hadaativa qutu vuvaro Masarekaihainaava Samaarava vira vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura.
37 Samaarava qutu vuvaro Soriva vira vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura. Soriva Rehobotihainaava vauvaro vi vatukava Iufaretisi Namari hini mantaraini vaura.
38 Soriva qutu vuvaro Akabora maaqu Baali-Hanaaniva vira vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura.

39 Baali-Hanaaniva qutu vuvaro Hadaativa vira vatuka varero Idomu vatanaakaqaa raqikiharo vaura. Hadaativa Pauhainaava vaiharo nahenti vo Mehetabelira Matare-tira raavura varatero vaura. Mataretiva Me-Sahaapira raavuravano vaura.

40-43 Isova Idomu vatanaaka anku maanavuka qova vaura: Timinaara, Alavaara, Jetetira, Oholibaamara, Elaara, Pinonira, Kenaasira, Temaanira, Mimpasaara, Makadielira, Iraamura.

Vi ankuva vi ankuva vonaini vonaini vauvaro anku autuvanovata vika mini vau vatara autuvanovata vohaa autuqai vaura.

37

Iohepiva taira tavora

1 Iekopiva nai qova vau vatara Kenaani vataini vaura.

2 Iekopira maaqunavu uva vaireva, maantimama vairo: Iohepiva qaraaka vaiin-tivano 17 ihi varakova vaiharo nai vakaukavara hampata sipisipive, memeraave, vikaqaa raqiki vaura. Iohepiva nai qora naatatanta Bilihaaka Siripaaka maaqunavu hampata vi quararaqaa raqikiro viro, viraqaahairo viva nai qora vuru tiva amiro tiharo, Ti vakaukavara qora kaiqama vare variavo, tiro.

3 Vira qova Iekopiva vira autu vo Isareriva, naampaiqama vu entara Iohepira vata amitorara tiro, viva ekaa nai maaqunavuqihairo Iohepirara voqama kero antuqa aruvaro vukai tavuna koqera autu kero vira amumanta

4 vira vakaukavara tavuna vira tave tiha, Oho, tinavu qora muntukavano Iohepi-raraqai vaivo, tivake vira kaara vika Iohepira iri qoraiqama amiteha kia virara koqe uva tiraiti, vira toma amite vaura.

5 Vika minti vauvaro vo enta Iohepiva taira tavero viraqaahairo taira vira tavora nai vakaukavara tiva nimumanta vira kaara vinavuka anomake Iohepira iri qoraiqama amite vaura.

6 Iohepiva vikara tiharo, Kaiqe te tenta taira tavaunara ni tiva nimiare.

7 Tenavu naahoqi *uiti* teqataunara rumpe vauraro, te rumpa taurava vaaviarama viro vaivaro, nenavu rumpataava te rumpa taunara vira ututumate vaiha, vira ravenka amite variarave, tiro.

8 Iohepiva minti tumanta vira vakaukavara oho tiha, Are qora tairahaama tavaaro. Are taira vira tavaanarara iriharama, hauri are tihara, Te vikaqaa raqikirerave, tirorave, ti. Minti tivake vika Iohepiva taira tavora kaaravata, Iohepiva vikara tu uvara kaaravata, vika anomake Iohepira iri qoraiqama amite vaura.

9 Mintuvaro Iohepiva qaiqaa taira vo tavero nai vakaukavarara tiharo, Te qaiqaa taira vovata tavauro. Te vaiha tavauramanta kuarivanovata, toravanovata, opu makau 11navuvanovata, ravenkavi vaiha ti quahama timite variarave, tiro.

10 Iohepiva nai taira tavorara nai qoravata tiva amuvaro vira qova Iohepira atiharo tiharo, Oho, are qora tairahaama tavaaro. Virara irihara hauri are tihara, Ti novavata ti vakaukavaravata ti qovavata ravenkavi vaiha ti quahama timitevarave, tirorave, tiro.

11 Minti tumanta Iohepira vakaukavara taira kaara arara itomanta Iohepira toma amite vauvarovata, vira qova vi uvara qaqi iriqiro viharo aato tara iharo vaura.

Iohepira vakaukavara Iohepira vo vatanaaka nimiha koqaa varora

12 Vo enta Iohepira vakaukavara vika nái qora sipisipi vita vare Sekemini oru vaiha sipisipiqaa raqiki vauvaro

13 Iekopiva Iohepirara tiharo, Are nena vakaukavara Sekemini sipisipiqaa raqiki varianaini vuane, tuvaro Iohepiva tiharo, Te mini virera qeramate vauro, tiro.

14 Minti tuvaro vira qova tiharo, Ai vakaukavarave sipisipive hoe variavo, kiae ho variavo? Are vika oru tavera viri ti tiva timiane, tiro. Minti tivakero vira qova Iohepira atitovaro viva Hebaroni Uqitaini vura.

Iohepiva Sekemini oruntero

15 nai vakaukavarara qumina ranteharo vi ani vauvaro vo vaiintivano vira tavero tiharo, Nana haikarae rante variaro? tiro.

16 Minti tuvaro Iohepiva tiharo, Te tenta vakaukavara sipisipiqaa raqiki variakarama rante vauro. Are hoe vika variara tiva timinarave? tiro.

17 Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Vika vaakama maihai vuavo. Te iruramanta vika tiha, Dotaanini virerave, tiarave, tiro. Minti tuvaro Iohepiva nai vakaukavara avataqiro viro Dotaanini oruntero tavomanta vika mini vaura.

18 Iohepiva aumanto oruntomanta vira vakaukavara vira vutu tave vika vira arukerara nai tiva ami nai tiva amiha

19 tiha, Oho, taira tave vai vaiintiva ani vaivo.

20 Kaiqenavu vira aruke namariara vata quvitaavaro aaharauqama viraqi vira vaata vaavi aqu kaare. Tenavu vira vaata viraqi aquke virara qaakau vairivano aru kaivo tiare. Tenavu mintiariraro viva taira tavairava quqaae varianarove, kiae quqaa varianarove? ti.

21 Vika hininavu minti tuvaro Rubeniva vika uva iriro vika Iohepira arukevorave tiro, vikara aqao tiro, Kaiqenavu kia vira arukaare.

22 Tenavu kia vira arukaraiti, namariara vata quvitaavaro aaharauqama viraqi vira qaqi vara vaavi aqukaare, tiro. Viva nai aatoqi iriro tiharo, Naantiara te vira ruaruamake qaqi vita vare nai qova inanaini vuru karerave, tiro.

23 Ho vika vauvaro Iohepiva anintomanta vika vira ravaaqavuke vira tavuna koqera ravaqaake qaqini ke

24 Iohepira vara muntu haaru namariara quvitovaro aaharauqama vuraqi vara vaavi aqukora.

25 Mintumake vika kara nareka oquvi vaiha vutu tavomanta Isamairi vatanaaka Gileaati vatukaihai ani vaura. Vi vatanaaka airi airaira koqe untavu haikarave, karaqaa hiakaa u haikara aatorave, vi haikara vi haikara vika nái kameriqaa rumpa vare Isipini vuru nimiha koqaa varareka ani vaura.

26 Ani vauvaro Iutaava nai qata vakaukavarara tiharo, Tenavu tentanavu qata aruke vira arukaaina uvara kukeqa kaainaraqaahairo kia tinavu kahaqiaina haikava qovaraiqianarove.

27 Kaiqe kia tentanavu kauquqohai Iohepira qoraiqama amitaraiti, Isamairi vatanaaka ani variakaqaa vira nimiha koqaa varaare. Tenavuvata vivavata vohaa naarema vauro, tumanta vira qata vakaukavara vi uvarara hove tumanta

28 Midiani vatanaaka anintomanta Iohepira vakaukavara namariara quvitoraqi vira aqu kora qaqini vara vaarike, Iohepira Isamairi vatanaaka nimiha, *silvaa* monu 20navu varomanta vi vatanaaka Iohepira vita vare vuru Isipini kora.

29 Vika Iohepira vita vare vuvaro Rubeniva oruntero namariara quvitoraqi tavovaro Iohepiva viraqi kia vauvaro vira kaara vira muntukavano qoraiquvaro oho tivakero nai utavaaqa qunahi qaanahima kero

30 nai qatanavuara tiharo, Te tavauraro Iohepiva kia viraqi vaivo. Mpo, te nantie irarave? tiro.

31 Minti tumanta vinavuka Iohepira tavuna qaqini ravaqaa kora vare, memeraa vo aruke Iohepira tavuna vira naareqi quntamake vare

32 anirante vuru nái qora umiqeha tiha, Tenavu maa haikara ranta kaunara are aitutiha tavaane. Iohepira tavunae vaivo, vo vaiinti tavunae vaivo? ti.

33 Minti tuvaro vika qova Iohepira tavuna viraaqama kero tavero tiharo, Oho, maa ti maaqu Iohepira tavunave. Qaakau vairi vovano vira aru kaivo. Quqaama qaakau vairi vovano ti maaqu Iohepira arukero ruqeqaama kaivo, tiro.
34 Iekopiva minti tivakero nai utavaaqa qunahi qaanahima kero kovaara utavaaqa nonkutero airi enta variqiro viharo nai maaquara iqi rataqiro vi vaura.
35 Vira maaqu raavura aninte vira muntuka kukuqama amitarare tuvarovata, Iekopiva kia vika tu uvara irura. Viva aqao tiro, Te tenta maaquara qaqi iqi rataqi vivi, vuru qutu virerave, tivakero nai maaquara qaqi iqi rataqiro vi vaura.
36 Mintuvaro Midiani vatanaaka vika vo autu Isamairi vatanaakave, vika Iohepira vita vare Isipini orunte Iohepira Potipaara amiha monu varora. Potipaava nora vaiintivano vaiharo viva iqoka vaiintinavuqaa raqiki vaumanta vika Pero vaiinti avuhainaa naavuqaa raqiki vaura.

38

Iutaava vo vatanaa nahenti varora

1 Vi entara Iutaava nai qata vakaukavara mini kero oru Adulaamu vatukaini vo vaiinti Hiraara vataakero vaura.
2 Iutaava mini vaiharo tavovaro Kenaani vatanaa nahenti Suaara raavuravano vauvaro Iutaava vi nahentira varatero vaura.
3 Iutaava vira varatero vauvaro vi nahentiva vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo Erurave tura.
4 Iutaara naatavano qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero vira autu nteharo Onaanirave tura.
5 Iutaara naatavano qaiqaa qorainti vainti vo vatatero vira autu nteharo Seraarave tura. Vira naatavano Kesipini vaiharo Seraara vatatora.
6 Mintuvaro Eruva tota avuni vatato vaintiva noruqama vuvaro Iutaava vira nahenti vo vara amuvaro vi nahentira autu Temaara.
7 Ho Noravano Kotiva tavovaro Eruva qora kaiqaqai vare vauvaro vira kaara viva vira arukora.
8 Eruva qutu vuvaro Iutaava nai maaqu vo Onaanirara tiharo, Are nena vakaarara irihara vira naatantira vaitehara vainti kuvuarama amitaane, tiro.
9 Minti tuvaro Onaaniva nai iriro tiharo, Te tenta vakaara naatanti vaitaariraro viva vatataaina vaintiva kiama ti vainti varianarove. Vira kaara kia te tenta vakaara vainti vata amitarerave, tivakero vikantiro niharo nai nora qaqini rauru kovaro vi nahentiva kia vainti taiqura.
10 Onaaniva mintura kaara Noravano Kotiva virara qora okarama autuaro tivakero viravata aru kora.
11 Onaaniva qutu vuvaro Iutaava nai naaqutu Temaarara tiharo, Are nena qora naavuqi tentoqa variqira vi vairaro ti maaqu naantiaraava Seraava noruqama virara are vira varaane, tiro. Iutaava nai maaqu naantiaraara nai vakaatanta aanantero qutu vuantorave tiro, Temaarara vi uvara tuvaro Temaava nai qora naavuqi vaireva vurama.
12 Temaava mini vuvaro airi enta aitarovaro Iutaara naata Suaara raavuravano qutu vuvaro Iutaava virara iqi rata amitero, viraqaahairo viva Timinaini nai sipisipi kauki toqe vaunaini vura. Iutaava mini vuvaro vira tonti Adulaamuhainaa vaiinti Hiraava vikantiro vura.
13 Iutaava mini vuvaro vovano Temaara vuru tiva amiro tiharo, Ai tonaqova nai sipisipi kauki toqareva Timinaini vireva vivo,
14 tuvaro Temaava nai kovaara utavaaqa nonkutora qaqini vara kero, ti viri viraaqama kero tavaantorave tiro, nai viri naavuma tero, oru Enaimi vatuka qentiana oquviro vaura. Vi vatukava Timinaini vi vau aararaqaa vaura. Temaava tavovaro Iutaara maaqu Seraava noruqama viro vauvaro kia Iutaava Temaara vira amura.

15 Temaava mini vaantaavura qentiana oquvi vauvaro Iutaava Timinaini viharoma Enainini oruntero vi nahentira tavovaro viva nai viri naavuma torara tiro, Iutaava virara aarana hampi ni vai nahentirave tura.
16 Iutaava kia kankomake iruvaro vi nahentiva vira naaqutuvano vauvaro Iutaava vi nahentiva aara auvahini oquviro vaunaini oruntero tiharo, Kaiqe ai hampata nuare, tiro.
Iutaava minti tuvaro nahenti viva vira irero, Are ti hampata nuvakera nana haikae ti timinarave? tiro.
17 Minti tuvaro Iutaava tiharo, Te ainti nuvake vo vaiinti atitaariraro viva ti memeraa naati vo varero ai vuru amiarire, tiro.
Iutaava minti tuvaro nahenti viva tiharo, Are nena ina haikara vo haika ti vahuqa timiraqe te vira tuataarirara are memeraa naati ti timiraqe te nina vi haikara amiare, tiro.
18 Nahenti viva minti tuvaro Iutaava tiharo, Ho nana haikae ai vahuqa amiarirara tuatenarave? tiro.
Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Nena *ringi* naaqunta vataakero vairavata, nena kauruvata, ti timiraqe te vahuqa tuataare, tuvaro Iutaava vi nahentira vi haikara amiro, vira hampata nuva kovaro nahenti viva vainti taiqama vura.
19 Temaava nai tonaqokantiro nuva kero, viraqaahairo viva nai maaqaini oruntero nai viri naavuma tora qaqini vara kero, qaiqaa nai kovaara utavaaqa nonkutero vaura.
20 Viva nai maaqaini vuvaro Iutaava nai vahuqa vi nahentira amuvaro tuato haikara varareva iharo memeraa naati nai tonti Adulaamuhainaa vaiinti amiro tiharo, Are vi nahentira vara vuru amiane, tuvaro viva varero oruntero tavovaro vi nahentiva kia mini vaura.
21 Vi nahentiva kia mini vauvaro Iutaara tontivano vi vatanaaka irero tiharo, Aarana hampi ni vai nahentiva Enaimi aara auvahini vaiva tantoe vaivo? tiro.
Minti tumanta vi vatanaaka aqao ti, Aarana hampi ni vai nahentiva kia maini vaivo. Totavata kia maini vairave, ti.
22 Vi vatanaaka minti tuvaro vira tontivano anirantero vuru Iutaara tiva amiro tiharo, Te vi nahentira ranteha tavauraro kiama vaivo. Vi vatanaakavata tiha, Haaruvata kia minti nahentiva maini vairavema tiavo, tiro.
23 Minti tuvaro Iutaava tiharo, Ho qaqi kairaro vi nahentiva te vahuqa amuna haikara qaqi tuataqiro vuarire. Hauri vi nahentira kaara vaiinti nahenti titanta naaraihama timitevorave. Te memeraa naati vira amitaurara, are oru qumina nihara kia vira ranta kaaro, tiro.
24 Iutaava minti tuvaro taaramo tora aitarovaro vaiinti vovano Iutaara tiva amiro tiharo, Ai naaqutu Temaava hampi nuvakero vainti taiqama vivo, tuvaro Iutaara arara itovaro tiharo, Vi nahentira ihaqi aqu kaivaro tatoqa viro qutu vuarire, tiro.
25 Minti tumanta vi nahentira ravaaqavu vare anuvaro Temaava nai tonaqova Iutaava vaunaini uva varakero mintima tiro: Maa haikara ti timiva, vivama ti vainti taiqama kaivo. Are maa *ringi*ra vira naaquntavata, kauruvata, viraaqama kerae tavaaro, kiae viraaqama kera tavaaro? tiro.
26 Minti tuvaro Iutaava vi haikara viraaqama kero tavero tiharo, Oho, kia maa nahentiraqaa uva vaivo. Tiqaama uva vaivo. Te qorahaama auturo. Te tenta maaqu Seraara vira amiataara vaimanta kia vira amunarave, tivakero Iutaava kia qaiqaavata vira hampata nura.
27 Temaava variqiro vuvaro viva vainti vataarira entava anintovaro viva tavovaro vira auhaqi vainti taaraqanta vaura.
28 Viva vainti vate vauvaro vira vainti vovano nai kauqu auhaqihairo tutu kovaro Temaara kahaqi vau nahentiva vira tavero tiharo, Maa vaintira vira naanema vatataanarove, tivakero vira viraaqama tavaare tiro, naare naaqunta vi vaintira kauquqaa rumpa tero.

29 Mintuvaro qorainti vainti viva kia tuviraitiro, nai kauqu qaiqaa raqantaatero
auhaqi vauvaro vira nova vo vainti naane avuni vatatora.
Vo vainti avuni vatatovarora tiro, Temaara kahaqu nahentiva qorainti vainti virara
tiharo, Ike, are nantivarae kia naantiara tuviraitira, avuni tuvu ntaaro? tiro. Minti
tivakero vi vaintira autu nteharo, *Peresirave – Avuniqamavivave*, tuvaro
30 viraqaahairo qorainti vainti vo vira kauquqi naare naaqunta rumpatora vatato-
varo vira autu nteharo, *Siraarave – Naare ⌞Naaquntarave⌟* tura.

39

Iohepiva Potipaara kaiqa vaiinti vaura

1 Isamairi vatanaaka Iohepira vitavare Isipini oruntovaro vihainaa vaiinti vovano
Potipaava vika monu nimiharo Iohepira varora. Potipaava nora autu vataa vaiinti-
vano iqoka vaiintinavuqaa raqiki vaumanta vika Pero vaiinti avuhainaa naavuqaa
maimaraara raqiki vaura.
2 Ho Iohepiva Potipaara kaiqa vareharo vira naavuqi vauvaro Noravano Kotiva
Iohepira kahaquvaro Iohepira kaiqavano koqe iro vaura.
3 Iohepiva koqe kaiqa vare vauvaro Potipaava tavovaro Noravano Kotiva Iohepira
kahaquvarora tiro, Iohepira kaiqavano uritarakero koqe iro vauvaro
4 Potipaava Iohepirara quahakero vira noraiqama kero tiharo, Are ti naavuqi kaiqa
vareharama ekaa te una haikaraqaa raqikiane, tiro.
5 Potipaava minti tivakero Iohepira noraiqama kovaro Iohepiva ekaa vira kaiqaqaa
raqiki vauvaro vi entaraqaahairo Noravano Kotiva Iohepirara iriharo Potipaara
koqema amitovaro Potipaava kara ututovave, koqaa kaiqa varovave, koqe iro vaura.
6 Mintuvaro Potipaava Iohepirara tiharo, Are ekaa ti kaiqaqaa raqikiqira vuane,
tuvaro Iohepiva ekaa vira kaiqaqaa raqikiqiro vi vauvaro Potipaava kia nai kaiqara
airi aato iriraitiro, Iohepirara homa vi kaiqara varaanarove tivakero viva qaqi vaiharo
karaqai neharo vaura.
Ho Iohepiva koqe viri vaata vataa vaiintivano vaiharo Potipaara kaiqaqaa raqiki
vauvaro
7 Potipaara naatavano Iohepira tavovaro muntuka ntuvaro virara avu autiharo
Iohepirara tiharo, Anira tintira vaitaane, tiro.
8 Minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te maa naavuraqi vaiha vira kaiqaqaa raqiki
vaurarora tiro, ti nora vaiinti Potipaava kia maa kaiqarara airi aato iri vairave. Viva
ti noraiqama kaimanta te ekaa vira kaiqa haikaqaa raqiki vauro.
9 Te vira voqaantemake maaqi vaiha vira kaiqaqaa raqiki vauro. Potipaava kia vo
haika ti qioqama taivo. Are vira naatavano variararora tiro, viva ariaraqai iriharoma
ti qioqama taivo. Vira kaara te qora kaiqa vareha Kotira uva raqa kaarorave, tiro.
10 Iohepiva minti tuvaro vi nahentiva vo enta vo enta vira aare vauvaro Iohepiva
kia vira uva iriraitiro, kia vira aaqanto oru vaura.
11 Vo enta kia vi naavuraqi kaiqa vaiintie kaiqa nahentie vonavu vauvaro Iohepiva
nariaraa naavuqi kaiqa varareva oriqetovaro
12 Potipaara naatavano Iohepiva tavunauta ruvutora tuatero tiharo, Are tintira
vaitaane, tuvaro Iohepiva nai tavunauta viqukero vi nahentira kauquqi kero va-
haaqaini veva ntero kantama vura.
13 Iohepiva kantama vuvaro vi nahentiva tavovaro viva nai tavunauta vira kauquqi
kero naavuqihairo kantama vuvaro
14 vira voqama kero arara itovaro naavuqi kaiqa varoka naarama kero vikara tiharo,
Ho tavaate. Ti vaativano Hiparu vatanaa vaiinti maa vita varero tinavu naavuqi viri
kaiva, viva ti qoraiqama timitareva auti vaivo. Viva maaqi uriqetero ti hampata nuare
timanta te oi oi turaro

15 viva te oi oi tunara iriro qetakero nai tavunauta maini keroma vahaaqaini veva ntero kantama vivo, tiro.
16 Minti tivakero Iohepira tavunauta qaqi vatero nai vaati veka vauvaro Potipaava vira vaativano anuvaro
17 viva tavunauta vira umiqeharo tiharo, Hiparu vatanaa kaiqa vaiinti vita viri kaarava, viva ti qoraiqama timitareva auti vaivo.
18 Viva ani ti utu varaimanta te oi oi turaroma qetakero nai tavunauta maini kero veva ntero kantama vivo, tiro.
19 Vira naatavano una uva minti tuvaro nora vaiinti Potipaava nai naata uvara quqaa uvave tivakero vira arara itovaro
20 oru Iohepira ravaaqavu varero karapuhiqi muntu kora. Pero vaiinti uva raqakoka vauraqi Iohepiravata karapuhiqama kovaro viraqi vaura.
21 Ho Noravano Kotiva vira kahaqama amite vauvarora tiro, karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva Iohepira koqema amite vaura.
22 Viva Iohepirara quaheharo vira noraiqama kero ekaa karapuhi vaiintiqaa raqikiane tuvaro
23 Iohepiva vi kaiqara vare vauvaro Noravano Kotiva vira kahaquvaro Iohepira kaiqavano uritarakero vauvaro karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva kia Iohepira kaiqara airi aato iriraitiro, viva Iohepirara tiharo, Viva nai homa vaiharo vi kaiqara varaanarove, tivakeharo vaura.

40

Iohepiva vo vaiintitanta taira tavora vira okara náitanta tiva nimura

1-3 Iohepiva karapuhiqi variqiro vuvaro vo enta Isipi vatanaaka avuhainaa vaiinti Pero vaiintivano nai kaiqa vara amito vaiintika votanta vo uva kaara vitanta karapuhiqama kora. Vira kaiqa vaiinti vovano Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva vauvaro, vira kaiqa vaiinti vovano Pero vaiinti mpareti unte vau vaiintiva vaura. Pero vaiintivano vitanta karapuhiqama komanta vitantavata Iohepiva vauraqi otu vaura.
4 Pero vaiintiqaa maimaraara raqiku vaiintikaqaa raqikuva Iohepirara tiharo, Are qaraaka karapuhi vaiintitantaqaavata raqikiane, tuvaro Iohepiva vitantaqaavata raqiki vaura. Vitantaqaa raqiki vaumanta vitanta karapuhiqi variqi vuvaroma airi enta aitaromanta
5 Pero vaiinti *uaini* ami vauvavata, Pero vaiinti mpareti unte vauvavata, vitanta vohaa enta entaqi vaiteha taira tavora. Vovano vo taira tavovaro vovano vo taira tavora.
6 Vitanta taira tavovaro vira qararaa toqaqi Iohepiva vitanta vauraqi oruntero tavovaro vitanta muntukavano qoraiqumanta vaura.
7 Mintumake vauvaro Iohepiva vitanta irero tiharo, Netanta nana kaarae notate variavo? tiro.
8 Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta entaqi taira tavaunara kia vira okara iruro. Vovano taira okara titanta tiva timiarirava kia maini vaivo, tuvaro Iohepiva tiharo, Kotiva vaiinti kahaqi vaivaro viva taira okara ho iri vairave. Netanta taira tavaara ti tiva timiqe iriare, tiro.
9 Iohepiva minti tuvaro Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva viva naane nai taira tavora Iohepira tiva amiro tiharo, Te vaiteha taira tavauraro ti tivuqaa *uaini* naaqunta vairave.
10 Vi naaquntava qampiqeharo vaimanta vira kaqi taaramonavu variavaro kaqiqaahairo tava irataivaro aquita vimanta
11 te tave vira hiqike tatike vi namarira *kaapu*qi vare vuru Pero vaiinti vira kauquqi amunarave, tiro.

12 Minti tuvaro Iohepiva vira nai tiva amiro tiharo, Are taira tavaanara vira okara maantimama vaivo: Kaqi taaraqanta vohaiqa vaira tavaanara vira okara vaireva, taaramo entama vaivo.
13 Taaramo entanavu aitarairaroma Pero vaiintivano qaiqaa ai aarama kairara, are vira kaiqa vareharama tota varaanantema kera, qaiqaama are vira kauquqi *kaapu* vara vuru aminarave.
14 Mpo, are mintimakera koqemavi vaihara, tiriara tauru kerorave. Are tiriara iriteharama Pero vaiinti tiva amiraro viva ti karapuhiqihairo kuvantu kaarire.
15 Haaru te Hiparu vatanaa vaiintivano tenta maaqaini variavauramanta ti muara vare maini viri korave. Te maini vaiha kia qora kaiqa vararaiti variavauraro, qumina ti karapuhiqama kaamanta vauro, tiro.
16 Iohepiva minti tuvaro Pero vaiinti mpareti unte vau vaiintiva iruvaro Iohepiva vo vaiinti taira okara koqemakero tuqantaakero tiva amuvaro, vivavata Iohepira tiva amiro tiharo, Tevata ⌞entaqi⌟ taira vo tavaunarave. Te tanu taaramonavuqi mpareti ntuvake tenta qiataqaa aquvare anunarave.
17 Ventaaqaa vai tanuraqi Pero vaiintiara unta tauna mparetira, vo mpareti vo mparetinavu vaimanta uvirinavu ani mpareti vira varake ne variarave, tiro.
18 Minti tuvaro Iohepiva vi vaiintira nai tiva amiro tiharo, Are taira tavaana okarava maantimama vaivo: Tanu taaramonavu vaira vira okara vaireva, taaramo entama vaivo.
19 Taaramo enta aitarairaro Pero vaiintivano karapuhiqihairo ai vita vuru kero, ai aunta teqakero ai vaata katariqaa hiritairaro uvirivano ani ai vaata mati nama kevarave, tiro.
20 Iohepiva minti tuvaro taaramo entanavu aitarovaro Pero vaiintivano tiharo, Ti vatato entava qovarama vivo, tivakero vi entarara quaheharo nai nora vaiinti naarama kero kara nimiharo tumanta karapuhi naavuqihai vira *uaini* amu vaiintiravata, vira mpareti unte vau vaiintiravata, ntita vare nora vaiintinavu kara nonaini vuru kora.
21 Vuru kovaro viva vira *uaini* amu vaiintirara tiharo, Are qaiqaa qaqima ti kaiqa varenarave, tuvaro vi vaiintiva qaiqaa *uaini kaapu* Pero vaiinti vira kauquqi amuvaro
22 Pero vaiintivano tumanta vira mpareti unte vau vaiintira aruke Iohepiva tuntemake, vira vaata katariqaa hiritora.
23 Mintuvaro Pero vaiinti *uaini* amu vaiintiva qaiqaa Pero vaiinti kaiqa vareharo kia Iohepirara iriraitiro, virara tauru kora.

41

Pero vaiintivano taira tavora

1 Iohepiva karapuhiqi qaqi variqiro vuvaro taara ihi aitarovaro Pero vaiintivano entaqi vaiteharo taira vo tavora. Vira tairavano maantimama vairo: Pero vaiintivano Nairi Namari hini mantaraini himpitero vaiharo tavomanta
2 purumakau 7navu koqe vaata vatauka nora hauntivano namariqihai vaarinte oru namari auvahianta vaiha ukau ne vaura.
3 Vira naantiara qaiqaa purumakau 7navu namariqihai vaarinte vaura. Vinavuka kia koqe vaata vatauka, vuhaariruqai aquvuka namariqihai vaarinte oru purumakau koqeka tataaqa himpite vaiha
4 vika aruke nama kora. Mintuvaro Pero vaiintivano taira vira tavero vaitonaihairo himpura.
5 Ho viva qaiqaa vaita viro taira vovata tavora. Viva taira vo tavova maantimama vairo: Viva tavovaro *qantivi/kakuma* voqaava vauvaro vira veha vohaiqaqaahai nora koqeka 7navu irate mpeqaiqamavi vaura.

6 Mintuvaro vira naantiara vo *qantivi/kakuma* vira voqaava nora 7navu iratovaro kuarivano noraiqaakero ite vauvaro uvaivano utiharo vira tatoqa aqukovaro kia koqe tava iratora.
7 Kia koqe tava 7navu iratoka oru koqe tava 7navu iratoka nampiqama aqukora. Mintuvaro Pero vaiintivano vaitonaihairo qaiqaa himpiro tiharo, Oho, te tairama tavauro, tiro.
8 Minti tivakero vira qararaa toqaqi Pero vaiintivano nai taira tavorara airi avu aato utiharo Isipi vatanaa vaiinti vo okara vo okara tavokavata, vaana kaiqa vare vau vaiintinavukavata, naarama kero viva nai taira tavora tiva nimumanta kia vikaqihairo vovano vira taira okara tiva amiarirava vaura.
9 Mintuvaro Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva oho tiro, Te vatema vo uva irikauro. Vi uvara haaru ai tiva amiataara vaimanta kia tiva amunarave.
10 Haaru ai arara itovara are tivata, ai mpareti unte vau vaiintiravata, karapuhiqama koramanta tetanta karapuhiqi variavaunarave. Ai naavuqaa raqiki varia vaiintinavukaqaa raqiki vai vaiintira naavuqi are titanta karapuhiqama koramanta
11 tetanta viraqi vaiha vohaa enta entaqi vaiteha taira tavaunarave. Te vo taira tavauraro viva vo taira tavorave.
12 Ho vi entara Hiparu vatanaa vaiinti vovanovata karapuhiqi vaurave. Vi vaiintiva haaru ai naavuqaa maimaraara raqiki varia vaiintikaqaa raqiki vai vaiintira kaiqa varorave. Viva titanta hampata karapuhiqi vaumanta tetanta tentatanta taira tavaunara vi vaiintira tiva amuraro viva ti taira okara kankomakero tinta tiva timiro, vo vaiinti nai taira okaravata kankoma kero tiva amurave.
13 Ho viva titanta tiva timuntema kera, are tiriara qaiqaa nena kaiqa varaane tivakera, vo vaiinti vira arukera katariqaa hiritaanarave, tiro.
14 Viva minti tuvaro Pero vaiintivano Iohepira vite aniate tumanta vokuka kante otu karapuhiqihai vira vitakovaro Iohepiva okau muqukero vo utavaaqa nonkutero oru Pero vaiinti avuqaa vaura.
15 Vira avuqaa oru vauvaro Pero vaiintivano virara tiharo, Te taira tave vira okarara vo vaiinti vo vaiinti irauramanta vika kia ho tiva timiarave. Vovano ariara taira okara ho tiva nimi vaivave timanta irunarave. Vi uvava quqaae vaivo, kiae quqaa vaivo? tiro.
16 Pero vaiintivano minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te qaqi qumina vaiintivano kia ho ai tiva amirarave. Kotiva ti kahaqiraqe te homa taira okara ai Pero vaiinti tiva amirarave, tiro.
17 Minti tuvaro Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Te taira tavehama, te Nairi Namari hini mantaraini himpite vaiha tavauramanta
18 purumakau 7navu koqe vaata vatauka nora hauntivano namariqihai vaarinte oru namari auvahianta vaiha ukau ne variarave.
19 Vira naantiara qaiqaa purumakau 7navu namariqihai vaarinte vaurave. Vika kia koqe vaata vatauka, vuhaariruqai aquvuka namariqihai vaarintaarave. Haaru te Isipi vataini vaiha, kia vira voqaara vuhaari otaiqamavi purumakaura tavaunarave.
20 Vuhaari otaiqamavua purumakauka oru koqe vaata vatauka nama taiqa kaarave.
21 Vika nama kaavaro kia vika vaatavano koqemakero nora vairaitiro, tota vaintema kero qora vaataqai vairave. Te mintimake taira tave, viraqaahai himpunarave.
22 Te himpi, qaiqaa vaitavi taira vovata tavaunarave. Te tavauraro *qantivi/kakuma* voqaava vaivaro vira veha vohaiqaqaahai nora koqeka 7navu irataarave.
23 Mintimake irataavaro vira naantiara 7 vonavuvata irataavaro uvaivano utiharo vira tatoqa aqu kaimanta kia koqemake variarave.
24 Ho kia koqeka 7navuvano oru koqeka 7navu nampiqama kaarave. Te taira mintimake tave, vi uvara vaana kaiqa vare varia vaiintika tiva nimuramanta vika kia ho vi uvara okara tinta tiva timiavo, tiro.

25 Minti tuvaro Iohepiva Pero vaiintiara tiharo, Are taara taira tavaanara, vitanta okara vaireva, vohaa qaramakero vairave. Kotiva nai naantiara autireva i okarara ai tairakaa umiqaivo.
26 Are purumakau koqeka 7navu tavaanara, vira okara vaireva, koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove. *Qantivi/Kakuma* voqaara nora koqera 7navu irataira, vira okaravata vaireva, vohaa qaramakero koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.
27 Purumakau 7navu naantiara qovarama vuaka vuhaariru aquvuaka, vika okara vaireva, kia koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.
Qantivi/Kakuma voqaava kia koqera 7navu irataira uvaivano utiharo tatoqa kaira, vira okaravata vaireva, vohaa qaramakero kia koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.
28 Te vaaka tunarave. Kotiva naantiara nai kaiqa autireva i okarara ai tairakaa umiqairave.
29 Isipi vata maini karavano 7 ihiara koqema kero qampiqeharo varaqiro vuanarove.
30 Ho koqe ihi 7navu taiqa viraro viraqaahairo qaiqaa 7ihiara karavano kia vaira aavoqi entava qovarama viramanta koqe ihinavu vairara tauruma kevarave.
31 Vi entava anomakero qora enta variainarara ti, vaiinti nahenti airi kara variaina entarara tauru kevarave.
32 Kotiva uva tiva tero vaaka vi entara qovarama kareva auti vairara tira, are taira taaraqanta vohaa vaka tavaanarave, tiro.
33 Iohepiva minti tivakero qaiqaa Pero vaiintiara tiharo, Virara iriharama are vaiinti vo, koqe avu aato vataara ranta kera, vira noraiqama kairaro viva ekaa Isipi vataqaa raqikiarire.
34 Vi vaiintira noraiqama kera are vaiinti vonavuvata noraiqama kaira vinavuka vaiha ekaa kara qantu vare aniraqaahai vika *takisi* varaate. Vinavuka kara varehama vaiinti nahentiara nenta 4navu tuate vohaiqa tinavu timiate, tiate.
35 Vinavuka ai Pero vaiinti autuqaama koqe ihinavu variqi viha, kara ruvaaqumake vo vatuka vo vatuka kara vate naavuraqi vataivaro
36 naantiara 7 ihiara karara aavoqiva anintaira karavano ho variarire. Vinavuka mintimake kara vataimanta Isipi vatanaaka kia narara vairaiti, ho kara varake neha variate, tiro.
37 Iohepiva minti tuvaro Pero vaiintivanovata, vira nora vaiinti vonavuvata, vira uvara koqe uvave tura.
38 Pero vaiinti viva tiharo, Nantima vaina vaiintirae noraiqama kararave? Kotiva Iohepira avu aato koqema amitairara ti, qumina tenavu vo vaiinti noraiqama kaarorave, tiro.
39 Minti tivakero Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Kotiva vi uvara okara ai umiqairara tiro, vovano kiama ai voqaantema kero koqe avu aato vataava vaivo.
40 Virara irihama te ai noraiqama kaarirara are ti avuhainaa naavuqaa raqiki vairamanta ekaa ti vaiinti nahenti ai uva iriqi vuate. Tentaqai ai avuni nora vaiinti vairerave, tiro.

Iohepiva noraiqama viro ekaa Isipiqaa raqikura

41 Pero vaiinti viva minti tivakero qaiqaa Iohepirara tiharo, Vate te ai noraiqama kaarirara are ekaa Isipi vataqaa raqikiane, tiro.
42 Minti tivakero qaqi vaiinti nahenti Iohepira noraiqama kairara iriate tiro, Pero vaiintivano nai vuqaqi nonkuto *ring*ira, nai autuvano viraqaa vau *ring*ira, rahunku kero Iohepira vuqaqi nonku amitero, koqe utavaaqa nonku amitero, *hankaaroro/ kukukakaara kori*qohai aututora vira auntaqi ruvu amitero,

43 ohivata iqoka *kaari*ravata Iohepira amuvaro Iohepiva Pero vaiinti naantiarai-hainaava vaiharo iqoka *kaari*qi vi vaumanta vaiinti vonavu Iohepira avuni kantamaqi viha tiha, Iohepiva ani vaivo. Ne uqaurivaro viva aniarire, ti vaura. Mintima kero Pero vaiintivano Iohepira noraiqama kovaro Iohepiva ekaa Isipi vataqaa raqiki vaura.
44 Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Te avuhainauka ariara mintima turo: Are kia hove tirera, Isipi vatanaakaqihai kia ho vovano nai irikero vo kaiqa varaanarove, tiro.
45 Minti tivakero viva Iohepira qaraaka autu ntava amitero virara *Sapenaati Paneaarave* tivakero nahenti vo, Asenaatira vira amura. Asenaativa Potiperaara raavuravano vauvaro Potiperaava kuariara tinavu variqave tivakeharo vira aare vau vaiintiva Oni vatukaqi vaura. Iohepiva ekaa Isipi vataini vi aniharo raqikiharo vaura.
46 Iohepiva 30 ihi varakova Pero vaiinti Isipi vika avuhainaara kaiqa hoqarama tero varaqiro vura. Iohepiva Pero vaiintivano vaura mini kero Isipini vi aniharo kaiqaqaa raqiki vaura.
47 Ho 7 ihinavuara karavano koqema kero qampiqaqiro vu entara
48 Iohepiva ekaa vi karara qantutora varero vuru vo vatuka vo vatukaqi vatora. Vo vatuka auvahini naaho ututora Iohepiva vi karara qantu keharo nai vi vatukara kara naavuqi vuru vatero, mintiaqiro viharo vo vatuka vo vatuka naavuqi kara qantu keharo vate vaura.
49 Nora namari auvahini nuqavano airi vaintema kero, Iohepiva airi kara qantu varero vo naavu vo naavuqi mpiqakero vatovaro airi karavano voqavata vauvarora tiro, Iohepiva hini karaqai vukuqi qara ntuva tero, hini kara kia vukuqi qara ntuva taraitiro, qaqi naavuqi vatora.
50 Karara aavoqu entava kia anu entara, Asenaativa Potiperaara raavuravano qorainti vainti taaraqanta Iohepira vata amitovaro
51 Iohepiva nai maaqu avuni vatatora autu nteharo *Manaserave – Taurukaunarave*, tiro. Iohepiva tiharo, Kotiva ti kahaqimanta tinta vakaukavara ti qoraiqama timitora tauruke, tenta karapuhiqi vukai enta variavaunaravata tauru kauro, tivakero
52 Iohepiva nai maaqu vira naantiara vatatora autu nteharo *Efaraimurave – Vainti Timirave*, tiro.
Iohepiva tiharo, Te ⌞Isipini⌟ vaiha nora maaraqi variavauraro Kotiva vainti taaraqanta ti timivo, tura.
53 Ho Isipini koqe ihi 7navu taiqovaro
54 Iohepiva tuntema kero, karara aavoqu ihiva 7navu qovaraiqireva hoqarama tora. Mintuvaro ekaa vo vataini vo vataini kara kia vauvaro Isipi vatainiqai karavano vaura.
55 Karara aavoqu entava anintomanta Isipi vatanaaka Pero vaiintiara tiha, Mpo, kara tinavu timiane, tuvaro Pero vaiintivano vikara tiharo, Ne Iohepiva vainaini oruntema, viva tinante iate, tura.
56 Ho karara aavoquva ekaa Isipini vi anuvaro Iohepiva vo naavuqi vo naavuqi kara qantu vuru vatora oru qenti qantuakero monu vareharo vi vatanaaka kara nimi vaura. Karara aavoquva ekaa Isipini qovaraiquvaro tiro, Iohepiva minti vaura.
57 Vo vataini vo vatainivata kia kara vaumanta vo vatanaa vo vatanaaka Isipini Iohepiva vaunaini kara varareka ani vaura.

Iohepira vakaukavara kara varareka Isipini anura

42

1 Kenaani vatainivata kia kara vauvaro Iekopiva iruvaro Isipini kara vauvaro viva nai maaqunavuara tiharo, Ne qumina maini vaiha nai tave nai tave iha vaivorave.
2 Isipini kara vaivo tiamanta irunarave. Nenavu mini otunte monu aqukehama kara vara viri tinavu timiqe tenavu kara vira nehama kia qutu viraiti, qaqi variqi vuare, tiro.

3 Iekopiva minti tivakero Iohepira vakaukavara 10navu nititomanta vika kara koqaa ireka Isipini vura.
4 Vika vire uvaro Iekopiva kia Benaminira Iohepira qata atitaraitiro tiharo, Viravata atitaariraro vo haikavano vira qoraiqama amitaantorave, tura.
5 Kenaanini karara aavoqu entava anintomantara ti, vokukavata Iekopira maaqunavu hampata kara koqaa ireka Isipini vura.
6 Ho Iohepiva ekaa Isipiqaa raqiki vauva vaiharo vo vataihainaa vo vataihainaaka monu vareharo vika kara nimi vaumanta, Iohepira vakaukavaravata viva vaunaini orunte vira avuqaa hiqirivi kankakaavuvi vaiha nái viri vataini ke vauvaro
7 Iohepiva nai vakaukavara vika viraaqama kero tavero, viva kia vika viraaqamakero tavaantemakero, vikara tamoqaraiqama kero irero tiharo, Ne taihai aniakave? tumanta vika tiha, Tenavu Kenaanihai kara koqaa irera anuraukave, ti.
8 Vika minti tivake kia Iohepira viraaqamake tavaraiti vauvaro, Iohepivaqai nai vakaukavara viraaqama kero tavora.
9 Vika kankakaavuvi vauvaro Iohepiva haaru nai taira tavora iritero vikara tiharo, Aqao, nenavu vo haika ampeqamake tavareka aniakave. Nenavu maini aninte tenavu kia koqemake maimaraara raqikiainara tavareka aniakave, tiro.
10 Iohepiva minti tumanta vika tiha, Nora vaiintio, tenavu kia mintirera anuraukavauve. Tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha kara koqaa irera anuraukave.
11 Tenavu vairera, qata vakaukavara vauraro tinavu qova vohaiqavanoma vaivo. Kia tenavu maa vatanaaka ampeqirera anuraukavauve. Tenavu quqaa uvaqai tura vaiintikama anuro, ti.
12 Vika minti tuvaro Iohepiva tiharo, Nenavu unahaama tiavo. Nenavu maini aninte tenavu kia koqemake maimaraara raqikiainara tavareka aniakave, tiro.
13 Iohepiva minti tumanta vika tiha, Tenavu tota vairera, qata vakaukavara 12navu vauraro tinavu qova vohaiqavano Kenaanini vaivo. Tinavu qata vovano qutu vuvaro tinavu qata vitihainaava tinavu qokantiro vaivo, ti.
14 Vika minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te vaaka tunarave. Ne maini ampeqireka aniakave.
15 Ho te maantimake ni avateha tavarerave. Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha Pero vaiinti autuqaa mintima turo: Ninavu qatavano kia maini anirera, nenavu kiama ho maihai vivarave.
16 Ninavuqihairo vovano oru ni qata vita varero maini aniarire. Viva vira vitareva viraqe te ni hininavu karapuhiqama taari nenavu maini vaiqe te ni uvara quqaave unave tiare. Te tavaariraro ni uva una uva vairera, te niara maini ampeqireka aniakave tirerave, tiro.
17 Iohepiva minti tivakero taaramo enta vika karapuhiqi komanta vaura.
18 Vika karapuhiqi taaramo enta vauvaro Iohepiva anintero vikara tiharo, Ho te Kotira aatu qeteha vauraukama vauro. Te vo uva tiari ne vi uvara irivera, te ni vehakuma nimitarerave.
19 Ne quqaa uva ti varia vaiintika vaivera, niqihairo vovano karapuhi maaqi vaira ne hininavu anirante kara vare vuru nenta navunaaka narara vaika nimi,
20 viraqaahai nenta qata vita vare te iainanaini viri kaiqe tavaare. Te vira tave, niara quqaa uva ti variakave tivakehama ni vehakuma nimitaare, tumanta vika eo tenavu mintirerave tura.
21-23 Iohepiva Isipi vatanaaka uvaqihairo ti vauvaro vovano vira uva tuqantaakero vira vakaukavara tiva nimi vaumantara ti, vika Iohepirara vo vatanaava vaiharo kia tinavu uva ho irianarove tivake, vika nái uvaqihai nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Oho, haaru tenavu tentanavu qata vo qoraiqama amitaunara kaara Kotiva vate tinavuqaa nora maara vataivo. Haaru tinavu qatavano iqi rateharo tinavuara kia

mintiate timanta tenavu kia vira uva iriraiti, kia vira aaqurihama amitaunarave. Vira kaara vate nora maaravano tinavuqaa qovarama vivo, ti.

Vika hininavu minti tuvaro Rubeniva tiharo, Oho, vi entara te niara tiha, Kia vira qoraiqama amitaate, turamanta ne ti uva iriataara vaimanta kia iriarave. Ne vira arukaara kaarama vate tinavuqaa nora maara vaivo, tiro. Minti tumanta vika Iohepirara kiama tinavu uva ho irianarove tuvarovata, Iohepiva vika tu uvara ekaa irura.

24 Iohepiva vika uva iruvaro vira muntukavano qoraiquvaro viva tuqantaaviro uve iqi ratakovaro, vira auntavano ho uva tiarirava vauvaro viva qaiqaa tuqantaa viro kauqu aave vateharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Vi vaiintira karapuhiqi kaate, tumanta vika Simionira vikaqihai rumpa vare muntu karapuhiqi kora.

25 Mintuvaro Iohepiva nai kaiqa vaiintinavu evaara tiva nimiro tiharo, Ne kara vare vika utaqi mpiqa nimite, vika monu nái utaqi qaiqaa ntuva nimitaate. Vika aaraini viha kara neravata ntuva nimitaate, tiro. Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu Iohepiva tuntemake, kara ntuva nimitora.

Iohepira vakaukavara nái maaqaini anirante vura

26 Iohepira vakaukavara kara ntuvato utara vara vaari nái donki tauvaqaqaa rumpate nái maaqaini vireka vurama.

27 Vika aaraini vuvaro entama vumanta kaiqe maini vaitaare tivake mini vauvaro, vovano nai utaqihairo kara oqikero nai donki amiare tivakero tavovaro viva karara aquko monuva nai uta noqaa qaqi vaura.

28 Viraqi vauvaro viva nai qata vakaukavara naarama kero tiharo, Ho tavaate. Te karara aqu kaura monuva tinta utaqi qaqima vaivo, tiro. Minti tumanta vika voqamake naatu itomanta qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri iha tiha, Oho, Kotiva tinavuara nantiharoe mintivo? ti.

29 Vika minti tivake oru vi, nái qova vaunaini Kenaanini orunte nái nu vakaakara Iekopira tiva ami tiha,

30 Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavuara tamoqaraiqama kero tiharo, Ne Isipi vatanaaka ampeqireka aniakave, tirave.

31 Viva minti timanta tenavu tiha, Aqao, kia tenavu Isipi vatanaaka ampeqirera anuraukavauve. Tenavu quqaa uvaqai tura vaiintika anuraukave.

32 Tenavu qata vakaukavara 12navu vauraro tinavu qova vohaiqavano vaivo. Tinavu qata vovano qutu vurave. Tinavu qata vo, vitihainaava qaqi tinavu qokantiro Kenaaninima vaivo, turaro

33 vi vaiintiva tiharo, Ne quqaa uva ti variaka vaivera, niqihai vonku maini karapuhiqi ke, ne hininavu anirante kara vare vuru nenta navunaaka narara vaika nimi,

34 viraqaahai nenta qata vira vita vare te iainanaini viri kaiqe te vira tavaare.

Ho te vira tave, viraqaahai niara quqaa uva ti varia vaiintikave tivakeha, niara kia maini ampeqireka aniakave tirarave. Minti tivakema te ni qata vakaara vo kuvantuke ninta nimiari ne homa maini monu aqukeha kara varevarave, tirave. Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavuara minti tirave, ti.

35 Minti tivake vika nái kara ntuvato utara urequke tavovaro vika karara aquko monuva vo uta vo utaqi qaqi vaumanta vika nái qora vatamake voqamake qeteha vaura.

36 Vika qova Iekopiva tiharo, Oho, ninavu okaraqaa ti vaintivara taiqama vivarave. Mpo, Iohepiva qutu vurave. Simioniva kiama vaivo. Ne Benaminiravata mini vita vuru kareka auti variavo. Oho, vo maara vo maaravano tiqaa qovaraiqi vaivo, tiro.

37 Minti tuvaro Rubeniva nai qorara tiharo, Benaminira ti timiraqe tevano viraqaa raqikiqi vima, qaiqaa nina vita viri amiare. Te kia orurante nina vita viri amiarera, are homa ti maaqutanta aru kenarave, tiro.

38 Minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Kia te tenta maaqu vitihainaara ai amiarirara vite vinarave. Vira vakaava qutu vuvaro vivaqaima qaqi vaivo. Ne vira vita vare vivaro qora haikavano viraqaa qovaraiqirera, vira kaara ti muntuka qoraiqirava ti erera kauki vatauka aruma kaanarove. Kiama ho ne vira vite vivarave, tiro.

43

Vika Isipini qaiqaa anirante vurama

1 Iekopiva minti tuvaro karara aavoqu entava qaqiqai variqiro vumanta
2 vika Isipihai vare anu karara nama taiqa kovaro vika qova vikara tiharo, Ne anirante oru qaiqaa kara koqaama keha, inaara kara voqavata vare aniate, tiro.
3 Minti tuvaro Iutaava aqao tiro, Tenavu ai tiva amunarave. Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavu titiharo minti tirave: Ne kia nenta qata vo vite aniqe te vira tavaarera, ne kia ho te iainanaini qaiqaa ani kara varevarave, tirave.
4 Are Benaminiravata tinavu hampata kairaqe tenavu vira vataake Isipini kara vararera vuare.
5 Nora vaiintivano minti tirave: Ni qata vovano kia ni hampata anirera, ne kia te iainanaini ho anivarave tirave. Are kia vira atitairera, tenavuvata kia ho mini virarave, tiro.
6 Minti tuvaro Iekopiva vira vo autu Isareriva tiharo, Ne vi vaiintira nenta qatara kia tiva amiataarave. Oho, ne minti tiara kaara tiqi nora maarama qovaraiqivo, tiro.
7 Minti tumanta vika tiha, Aqao, vi vaiintiva vo uva vo uvara tintanavuvata, tinavu hampata vaukaravata irairave. Viva tiharo, Ni qova qaqie vaivo? Ni qata vovano vairove? tirave. Minti tivera, tenavu vi uvara vi uvara nai tiva amunarave. Tenavu nai tiva amiha kia tenavu viva nenta qata maini vite aniate tiaina uvara iriraiti, qaqi ti vauraro viva naivano vi uvara tirave, ti.
8 Vika minti tuvaro vikaqihairo Iutaava nai qora Isarerirara tiharo, Are vi vaintira ti vataakera atitairaqe tenavu vaaka vuare. Tenavu kia vaaka vuarera, tinavu vainti nahentivata arevata qutivarave.
9 Tevano vi vaintiraqaa koqemake raqikiariraro kia qora haikavano viraqaa qovaraiqiarire. Te vira kia nina qaiqaa vita viri amiarera, vira kaara vi uvava tiqaa ekaa entama varianarove.
10 Tenavu vaaka karara vuataarave. Tenavu vaaka vuraitirio, homa taara tataa oru vi orurante anuraitirio, tiro.
11 Iutaava kempukaiqama kero minti tuvaro vika qova tiharo, Ne mini quqaa vireka ivera, ne maihai koqe airaira vare vuru vi vaiintira amivaro viva niara quahaarire. Koqe vahaverave, *hani*ve, karaqaa aataataarave, *pinaati* voqaarave, vi haikara vi haikara vare vuru amiate.
12 Ninta utaqi ntuvataa monura nai qaiqaa vuru amiha, vo monuvata viraqaa tomaqake amiate. Vovano qumimaqa iharoe ni utaqi vi monura ntuva tairave?
13 Nenta qatavata vita vare vaaka vuate.
14 Ne vi vaiintira avuqaa oru vaivaro Kotiva ekaa kempuka vataava ni aaqurihama nimitairaro vi vaiintiva ni qata vakaa vovata Benaminiravata qaqi kaira ho ne vitanta ntita vare orurante aniate. Oho, ti vaintivara taiqavi kia vaivera, vika taiqama vivarave, tiro.
15 Minti tumanta vika vira ami airairara vare, monuvata taara tataa vare, ho Benaminiravata vita vare vaaka Isipini Iohepiva vaunaini oruntora.
16 Oruntovaro Iohepiva Benaminira tavero nai naavuqaa raqiku vaiintirara tiharo, Are maa vaiintinavuka ntita varera ti naavuqi vuru kera, memeraa vo arukera unta tairamanta vi vaiintinavuka ikaraqaa ti hampata kara naate, tuvaro
17 vira kaiqa vaiintivano Iohepiva tuntema kero, vira vakaukavara Iohepira naavuqi ntita vuru kora.

18 Vika ntita vuru Iohepira naavuqi kora kaara vika naatu itomanta tiha, Oho, tota tinavu utaqi monu ntuvataara kaarae viva tinavu maaqi vuru kaivo? Viva tinavu ravaaqavu kero rumpatero, tinavu donkivata varero, tinavuara ne ti qumina kaiqa vaiinti variate tianarove, ti.

19 Vika minti tivake oru naavu qentiana vaiha Iohepira kaiqa vaiintiara tiha,

20 Nora vaiintio, tota hoqare tenavu maihai kara vare tentanavu maaqaini anirante

21 aaraini vuraro entama vimanta aarana vaitarera iha tavauraro tenavu karara aqu kauna monura tintanavu utaqi qaqi ntuva taava vairave. Vovano tinavuara muara varaavo tiantorave ti, tenavu qaiqaa vi monura vare anuro.

22 Tenavu vo monuvata viraqaa tomaqake kara vararera qaiqaa vare anuro. Nai tavave tinavu utaqi monu vira ntuvatairave? ti.

23 Vika minti tuvaro Iohepira kaiqa vaiintivano tiharo, Hove, kia qetaate. Nivata ni qora Variqavano, vivama vi monura ninavu utaqi ntuvatairave. Tema tota vi entara ni monu varaunarave, tivakero viva oru Simionira karapuhiqihairo kuvantukero vika vaunaini viri kora.

24 Mintima kero Iohepira kaiqa vaiintivano vika ntita vuru Iohepira naavuqi kero, vikara nái aiqu hiqaate tiro, namari kaqa nimiro, vika donkivata kara nimiro,

25 vikara tiharo, Ne ikaraqaa Iohepira vataake kara nevarave, tumantara ti, vika Iohepira amireka vare anu haikara qeramake vatora.

26 Qerama vate vahaaqaini vauvaro Iohepiva vihairo nai naavuqi oruntomanta vira qata vakaukavara nái vare anu haikara vare, naavuqi oriqete Iohepira amiha vataini kankakaamavi vaiha nái viri vataini keha vaura.

27 Mintimake Iohepira avuqaa vauvaro Iohepiva vika irero, Nenavu hoe variavo? tivakero viva qaiqaa vika irero tiharo, Ho ni qova naampaiqama vivo tiava vo? Viva qaqie vaivo? tiro.

28 Minti tumanta vika tiha, Ai kaiqa vaiinti tinavu qova, viva qaqi vaiharo homa vaivo, tivake vika qaiqaa kankakaamavi nái viri vataini keha vaura.

29 Vika mintimake Iohepira avuqaa vauvaro Iohepiva vika aitutumaqiro viharo nai nora maaqu, Benaminira tavero vika irero tiharo, Ne nenta qata vitihainaarave tiava, maa vivae vaivo? tivakero Iohepiva Benaminirara tiharo, Ti maaquo, Kotiva ai koqema amitaarire turo, tivakero

30 nai qata qaiqaa tavorara tiro, Iohepiva iqi rataarirava aumaiquvaro viraqihairo viva kantero oru vo *rumu*qi nariaraa vaiharo nai qatara iqi ratora.

31 Nai qatara iqi rata kero viva nai viriqi auquru nunka kero, anirantero nai qata vakaukavara vauraqi oru vaiharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ho kara raaquate, tiro.

32 Minti tivakero Iohepiva vo taintaqaa nariaraa oquvi vaumanta, Iohepira kaiqa vaiintinavu kara raaquke Iohepira ami, Iohepira qata vakaukavara vo taintaqaa oquvi vauka kara raaquke nimi, Isipi vaiinti vonavu vika nariaraa vo taintaqaa oquvi vaukavata kara raaquke nimura. Isipi vatanaaka tiha, Tenavu Hiparu vatanaa hampata kara naarorave ti, vika nariaraa vo taintaqaa kara ne vaura.

33 Iohepira qata vakaukavara kara nareka uvaro Iohepiva vika rairakero mini mini oquvi vaiha kara naate tumanta, vika oquvi vaiha tavovaro vika vakaara avuhainaaraqaahairo oquviro viro, muntu vitihainaaraqaa kora. Iohepiva mintimakero vika raira komanta vika tave, voqamake aato tara iha tiha, Nantiakeroe viva tinavu noka tinavu vatataa okarara irirave? ti.

34 Vika minti tivake oquvi vaumanta Iohepira kaiqa vaiintinavu Iohepira taintaqaahai kara vare muntu vika nimiha, Benaminira amireka anomake amitora. Benaminira mintimake amumanta vika ekaa karavata namarivata namake quahe vaura.

44

Iohepiva qaiqaa vika avateharo tavora

1 Vika kara novaro viraqaahairo Iohepiva nai kaiqa vaiinti naavuqaa raqikura
tiva amiro tiharo, Kara varera vika utaqi ntuva mpiqakera nimitera, nái vare ani
monuravata nái utaqi qaqi ntuva nimitaane.
2 Mintima kera oru ti *silvaa kaapu* koqera varera muntu vika qata vitihainaara utaqi
nái monu vataakera ntuva amitaane, tiro. Minti tuvaro viva Iohepiva tunte ura.
3 Ho vira qararaa vaaka toqaqi vika nititomanta Iohepira qata vakaukavara nái
donki hampata nái maaqaini vireka vurama.
4 Vika kia niaraiqamake aaraini vuvaro Iohepiva nai naavuqaa raqiku vaiintirara
tiharo, Kantera vi vaiintinavuka avataqira vuane. Vika aaqanto oruntera vikara
mintima tiane: Ti nora vaiintivano ni koqema nimitaimanta ne nantihae nai qo-
raiqama amitaavo?
5 Ne nantihae ti nora vaiinti *kaapu* koqera muara vare aniavo? Viva vi
*kaapu*raqihairo namari ne vairave. Viva vi *kaapu*raqohairo naantiara qovaraiqiaina
haikara tave vairave. Ne mintihama qora kaiqama varaavo, tiane, tiro.
6 Iohepiva minti tivakero vira atitovaro vira kaiqa vaiintivano kantero vika oru
ntitakero vi uvara tumanta
7 vika aqao ti, Nantiharae are tinavuara minti tiaro? Tenavu kiama vira *kaapu* muara
vare anuro.
8 Tota tenavu Kenaanini orunte, tentanavu utaqihai monu ranta kaavaunara,
vi monura qaqi nai amunarave. Tenavu minturaukara ti, kiama ai nora vaiinti
naavuqihai vo haikavata muara varaainarave.
9 Are rantaqira vihara tavairaro tinavuqihairo vo vaiinti utaqi vi *kaapu*va vairera, vi
vaiintira arukera tinavuvata rumpa tairaqe tenavu ai nora vaiinti vira qumina kaiqa
vaiinti variare, ti.
10 Vika minti tuvaro Iohepira kaiqa vaiintivano tiharo, Hove. *Kaapu* muara varero
anina vaiintira, viraqaima te rumpa kararave. Ne hininavu homa nenta maaqaini qaqi
vivarave, tumanta
11 vika ekaa nái uta vataini vaavi ke, no rumpatora qantuke vatovaro
12 Iohepira kaiqa vaiintivano avuni vika vakaara utaqihairo aitutumaqiro viro,
muntu vitihainaaraqaa kora. Viva vika qata Benaminira vitihainaara utaqihairo
kaapu vira ranta kora.
13 Vika tavovaro nái qata utaqi *kaapu*vano vaumanta vika nái utavaaqa qunahi
qaanahimake, voqamake qeteha nái kara ntuvato utanavura vara vaari nái donkiqaa
rumpate, anirante vatukaini vurama.
14 Iohepiva nai naavuqi qaqi vauvaro Iutaava nai qata vakaukavara hampata orunte
vata kanta hiqintivi vauvaro
15 Iohepiva vikara tiharo, Ne nana okarae ti vara timitaavo? Ne kiae iriavo? Te hepi
kaiqa vareha naantiara qovaraiqiaina haikara tave vauraukama vauro, tiro.
16 Iohepiva minti tuvaro Iutaava tiharo, Oho, tenavu nana uvae tirarave? Nana
uvae tenavu tiarirara are vi uvarara quqaave tivakehara tinavuara kia muara varaavo
tinarave? Tenavu vaaqu kaiqa varaunara kaara Kotiva tinavu qora kaiqa qovarama
kaivaro qoqaa vaivo. Ho tenavu maa entaraqaahai are rumpatena vaiintikama vairar-
ave. Vira utaqihai *kaapu* rantakaa vaiintiva vivavata, tenavu vira vakaukavaravata,
ai qumina kaiqa vaiinti vairerave, tiro.
17 Iutaava minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Kia te ni ekaa rumpa karaiti, vira utaqi ti
kaapu rantakaa vaiintira, viraqai rumpa taariraro viva maini vaiharo ti qumina kaiqa
vaiinti variarire. Ne hini kiaka homa nenta qova vainaini qaqi vivarave, tiro.

18 Iohepiva minti tuvaro Iutaava Iohepira aumanto oruntero virara tiharo, Mpo, nora vaiintio, kairaqe te vo uva ai tiva amiare. Te minti tiarirara are nora autu vataava Pero vaiinti voqaava variarava kia ti titiane.
19 Are tota tinavuara tihara, Ni qova qaqie vaivo? Ni qata vovano vairove? tiaramanta
20 tenavu tiha, Tinavu qova naampaiqama viro qaqima vaivo. Viva naampaiqama viva vaiharo qorainti vainti vo vatatairave. Vira nova vitanta vatatairaqihairo vira vakaava qutu vuvaro vira qatavanoqai qaqi vaivaro vira qora muntukavano virara voqama kero vairave.
21 Tenavu vi uvara ai tiva amurara are tihara, Vi vaintira vita vare aniqe tevata vira tavaare, tiaramanta
22 tenavu ariara tiha, Nora vaiintio, vi vaintiva kia ho nai qora mini kero anianarove. Viva nai qora mini kero anirera, vira qova vaakama qutu vuanarove, tunarave.
23 Tenavu minti turara are tinavuara tihara, Ne kia nenta qata vira vita vare anivera, ne kia ho qaiqaa te iainanaini tuvu kara varevarave, tiaramanta
24 tenavu qaiqaa tentanavu qova vainaini orunte are tiana uvara vira tiva amuraro
25 viva tiharo, Anirante qaiqaa oru kara varaate timanta
26 tenavu virara aqao ti, Kia tenavu tentanavu qata vita vare vuarera, tenavu kia ho vi vaiintiva vainanaini qaiqaa virerave. Tinavu qatavano kia virera, tenavuvata kiama virerave, tunarave.
27 Tenavu minti turaro tinavu qova tinavuara tiharo, Ne iriarave. Ti naata vovano qorainti vainti taaraqanta vata timitairave.
28 Vitantaqihairo vovano tiqaahairo ekaara viro, kia qaiqaa orurantero anumanta te virara oho, qaakau vairivano vira arukero ruqeqaama kaivo tivake kia vira qaiqaavata tavaunarave.
29 Ne maa vaintiravata vita vare vivaro qora haikavano viraqaa qovaraiqirera, vira kaara ti muntuka qoraiqirava ti erera kauki vatauka aruma kaanarove, tirave.
30-31 Tinavu qova minti tirara ti, te kia vira maaqu vitihainaara vita vare qaiqaa anirante vuariraro ti qova tavairaro viva kia ti hampata vairera, viva vaakama qutu vuanarove. Vira maaqu vitihainaava qaqi vairara tiro, tinavu qova qaqi vaivo. Vira maaquvano qutu viraro vira qovavata kia qaqi vairaitiro, qutuma vuanarove. Tenavu kia vi vaintira vita vare vuarera, vira muntukavano qoraiqirava vira erera kauki vataara aruma kaanarove.
32 Te tenta qorara minti tunarave: Tevano viraqaa raqikiariraro kia qora haikavano viraqaa qovaraiqiarire. Te vira kia nina qaiqaa vita viri amiarera, vi uvava tiqaa ekaa entama varianarove, tunarave. Te tenta qorara minti tunarave.
33 Mpo, nora vaiintio, virara iriharama tiqai rumpa tairaqe te tenta qata vira vatuka vare, maini ai qumina kaiqa vaiinti variariraro ti qata viva nai vakaukavara hampata qaqi vuarire.
34 Te kia vira vita vare vuarera, nantiakee te tenta qova vainaini ho virarave? Mpo, kia ti tititairaqe te tenta qova vainaini orunte vira muntukavano nai maaquara qoraiqinara tavaare, tiro. Iutaava minti tura.

45

Iohepiva nai okara qovarama kora

1 Iutaava minti tuvaro Iohepira muntukavano voqama kero qoraiquvaro vaiharo tavovaro nai kaiqa vaiintinavu nivuqaa iqi rataarirava aumaiquvaro viva ekaa vikara tiharo, Ne ekaa maaqihai vevante vuate, tumanta ekaa vevante vuvaro Iohepivaqai nai qata vakaukavara hampata vaiharo nai okarara vika tiva nimura.

2 Iohepiva tiva nimiharo voqama kero iqi rate vaumanta Isipi vatanaaka viva iqi rate vaura irumanta ekaa Pero vaiinti naavuqi kaiqa vare vaukavata Iohepiva iqi rate vaura irura.
3 Iohepiva nai qata vakaukavarara tiharo, Te maa Iohepikave. Ti qova qaqie vaivo? tiro. Minti tumanta vira vakaukavara vi uvara iruvaro voqamake naatu itomantara ti, vika uva tiva kia vaura.
4 Mintuvaro Iohepiva vikara vainto aniate tumanta vika vainto anuvaro Iohepiva tiharo, Te ni qata Iohepikama vauro. Ne vo vatanaakaqi ti monuara keha varomanta vika ti tivita vare Isipi maini viri korave.
5 Ho vate ne kia ti aatu qetaraiti, kia ne nentara airi avu aato utiha tiha, Kia tenavu mintiataarave tiate. Kotiva airi vaiinti nahentiara kia qutu viraiti qaqi variate tiro, viva ti naane ni nivuni vara komanta te aniavaunarave.
6 Karara aavoqia ihiva taaraqanta aitaraivaro, 5 ihinavu qaqima vaivo. Kauquru ihiara vaiinti nahenti kiama ho kara utuke qantuke varevarave.
7 Ho Kotiva nivata ni vaintivaravata ruaruama nimitaari kia qutu viraiti qaqi variqi vuate tiro, viva ti naane maini tititairave.
8 Mintirara ti, te kia niara ti tititaamantama anunarave tiraiti, te Kotiva ti varakaimanta maini anunarave turo. Kotiva ti varakaiva vivama ti noraiqama kaimanta te Pero vaiinti vira kaiqa vaiinti avuniqamake vaiha, ekaa Isipi vataqaa raqiki vauro.
9 Ne vaaka anirante vuru ti qora tiva amiha mintima tiate: Ai maaqu Iohepiva ariara mintima tivo. Kotiva ti noraiqama kaimanta te ekaa Isipi vataqaa raqiki vauro. Are kia mini varikera aniraitira, vaakama te unanaini aniane.
10 Are homa Isipi maini ani vaihara vata vo Gosenini vainarave. Vi vatava ti aumantoma vaivo. Are, nena vaintivarave, nena naintivarave, nena sipisipive, memeraave, purumakauve, nena airaira vataanarave, ekaa vi haikara vi haikara katu varera maini ani vairaqe
11 te ariqaa raqikiare. Karara aavoqi ihiva 5navu qaqima vaivo. Are kia maini anirera, arevata ai hampata variakavata vehiqama vivorave. Mintima ti qora tiva amiate, tiro.
12 Iohepiva minti tivakero qaiqaa nai vakaukavarara tiharo, Nevata ti qata Benaminivavata ti tave variamanta te quqaa Iohepikama vauro.
13 Pero vaiintivano ti noraiqama kairaravata, ne ekaa haika maini Isipini vaiha tavaaravata, vuru ti qora tiva amiate. Viraqaahaima vira vaaka vita vare maini aniate, tiro.
14 Iohepiva minti tivakero oru nai qata Benaminira kukuqama amiteharo iqi rate vauvaro Benaminivavata nai vakaara Iohepirara iqi rata amite vaura.
15 Mintima kero Iohepiva nai vakaukavara vohaiqa vohaiqa moqakeharo kukuqama nimitora. Mintumanta vira naantiara Iohepira vakaukavara vira vataake uva ti vaura.
16 Mintuvaro Iohepira qata vakaukavara aninto vakaakava avuhainaa naavuqi vumanta Pero vaiintivano nai nora vaiintinavu vataakero vi uvara iri quaheha vaura.
17 Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Nena qata vakaukavara mintima tiva nimiane: Ne nenta donkiqaa kara vara vaari rumpa vare anirante Kenaanini oruntema
18 nenta qorave, nenta vainti nahentive, ntita vare orurante maini ani vaiqe te koqe vata vo ni nimiari ne viraqaa koqemake variate, tiane.
19 Minti tivakera qaiqaa maa uvaravata vika tiva nimiane: Ne maihai ohinavuvata ohi vekanavuvata vare vuru kaimanta ni vainti nahentivata ni qovavata viraqi vaarinte vaiha ho aniate.
20 Nenta hini airaira mini kerara kiama noraiqaake iriate. Maini Isipini koqe airaira vai haikava ni airairama varianarove tiane, tiro.

21 Pero vaiintivano tuntema kero Iohepiva nai qata vakaukavara ohinavuvata ohi vekanavuvata nimumanta vika anirante vurama. Vika vire uvaro Iohepiva vika aaraini viha ne kararavata nimiro,
22 viva vika vohaiqa vohaiqa qaraaka utavaaqavata nimiro. Mintiharovata, Benaminira 300 *silvaa* monuvata qaraaka utavaaqa 5navu vatama kero amura.
23 Maa haikara Iohepiva nai qora amitora: Isipihainaa koqe airaira, vo airaira vo airaira vara vaari qora donki 10navuqaa rumpa tero, mparetive, vo kara vo karave, vira qova aaraini aniharo naainara nahe donki 10navuqaa rumpa amitora.
24 Mintima kero Iohepiva nai qata vakaukavara nititomanta vire uvaro viva vikara tiharo, Ne aaraini viha kiama nai ati nai ati iate, tivakero vika nititomanta vurama.
25 Nititomanta Iohepira qata vakaukavara Isipi mini ke Kenaanini nái qova vaunaini orunte
26 vira tiva ami tiha, Iohepiva qaqima vaivo. Viva Isipini vaiharo ekaa vi vataraqaa raqikiharoma vaivo, ti. Vika minti tuvaro Iekopiva voqamakero rantuma viro kia vika uvara quqaave tiraitiro vaumanta,
27 viraqaahai vika Iohepiva ekaa uva vika tiva nimura nái qora Iekopira tiva amuvaro viva ohi vekanavu Iohepiva varakora tavero, viraqaahairo vira muntukavano koqe uvaro viva quahakero
28 tiharo, Ne quqaama tiavo. Ti maaquvano Iohepiva qaqima vaivo. Kaiqe te qaqi variainanto vira tave, viraqaahai te qutuare, tiro.

46

Iekopiva Isipini katu varero vura

1 Iekopiva minti tivakero viva ekaa nai u haikara katu varero Isipiniara vura. Viva aaraini viharo Besebaini oruntero nai qora Aisaakira Variqara *ofaa* vo iha quara amitora.
2 Mintimakero entaqi Iekopiva vaiteharo taira tave vauvaro Kotiva vira aarero tiharo, Iekopio, Iekopio, tuvaro Iekopiva tiharo, Vo, te mainima vauro, tuvaro
3 Kotiva virara tiharo, Te Kotikave. Te ai qora Variqavanoma vauro. Are Isipini vinarara kia qeta raitira, qaqi mini vuane. Are Isipini oru vairaqe te are kuvuarama terauka airiqama kaari vika nora vatanaakama vaivarave.
4 Are Isipini vi vairaqe te ai vataake mini virerave. Naantiara te Isipihai are kuvuarama terauka ntita vare qaiqaa maini vuru karerave. Are qutina entara ai maaqu Iohepiva ai vataakero varianarove, tiro.
5 Kotiva minti tuvaro Iekopiva Beseba mini kero vura. Vira maaqunavu Pero vaiintivano ohi vekanavu nimura varake, nái naata vaintivata nái qora Iekopiravata, viraqi vika vaarike Isipini vurama.
6 Vika Kenaanihai varato haikara, sipisipive purumakauve memeraave, voku airairavata varovaro Iekopiva ekaa nai kuvuarama toka hampata Isipini vura.
7 Iekopiva ekaa nai maaqu raavurave, nai naintinavuve, ntita varero Isipini vura.
8 Iekopira hampata Isipiniara vu vaiinti nahentika nutu vaireva, maantimama vairo:
Rubeniva (Iekopira maaqu avuhainaara)
9 Rubenira vira maaqunavu: Hanokira, Parura, Hesaronira, Kaamira.
10 Simioniva
Simionira maaqunavu: Jemuelira, Jaminira, Ohaatira, Jakinira, Sohaara, Saurira. (Kenaani vatanaa nahenti vovano Saurira vatatora.)
11 Rivaiva
Rivaira maaqunavu: Gesonira, Kohaatira, Meraarira.
12 Iutaava
Iutaara maaqunavu: Erura, Onaanira, Seraara, Peresira, Siraara. (Eruka Onaanika Kenaanini vaiha qutu vura.) Peresira maaqutanta: Hesaronira, Hamurira.

13 Isakaava
Isakaara maaqunavu: Toraara, Puvara, Iopura, Simironira.
14 Sebuluniva
Sebulunira maaqunavu: Seretira, Elonira, Iarerira.
15 Rubeniva vo, Simioniva vo, Rivaiva vo, Iutaava vo, Isakaava vo, Sebuluniva vo, vinavuka Riaara maaqunavu vauvaro Riaava Mesopotemia vataini vaiharo vinavuka Iekopira vata amitora. Riaava nahenti vainti vovata Dainaara vatatora. (Riaara vaintivata naintivata vaireka, 33navu vaura.)
16 Gaativa
Gaatira maaqunavu: Sifionira, Hagira, Sunira, Esibonira, Erira, Arodira, Arelira.
17 Aseva
Asera maaqunavu: Imunaara, Isavaara, Isavira, Beriaara.
Asera raavura: Seraara.
Beriaara maaqutanta: Hebeka, Marakierika.
18 Vinavuka 16navu Siripaara vaintive naintive vaura. Siripaava Riaara kaiqa nahenti variarire tiro, Labaaniva Siripaara vira amura.
19 Iohepika Benaminika. Vitanta Iekopira naata Reserira maaqutanta vaura.
20 Iohepira maaqutanta: Manaseka Efaraimuka.
Iohepira naata Asenaativa vi vaintitanta vatatora. Asenaativa Potiperaara raavu-ravano vauvaro Potiperaava kuariara tinavu variqave tivakeharo vira aare vau vaiintiva Oni vatukaqi vaura.
21 Benaminira maaqunavu: Belaara, Bekera, Asabelira, Geraara, Nemaanira, Ehira, Rosira, Mupimira, Hupimira, Atira.
22 Vi vaintinavuka 14navu Iekopika Reserika vaintive naintive vaura.
23 Daaniva.
Daanira maaqu Husimira.
24 Napataariva.
Napataarira maaqunavu: Jaselira, Gunira, Jesera, Siremira.
25 Vi vaintika 7navu Bilihaara vaintive naintive vaura. Bilihaava Reserira kaiqa nahenti variarire tiro, Labaaniva Bilihaara vira amura.
26 Iekopira vaintive naintive vira hampata Isipini vuka kaara ntireka, 66navu vaura. (Iekopira maaqunavu naatavara kia kaara ntumanta vikavata Isipini vura.)
27 Iekopivavata vira vaintive naintive Isipini vukavata, Iohepiravata, Iohepira maaqutanta Isipini vatatokavata, vika vika kaara ntireka, 70navu vaura.

Iekopiva nai vainti nahenti hampata Isipini oru ntora

28 Iekopiva Isipini oru viharo nai maaqu Iutaara atitero tiharo, Are avuni oruntera Iohepira tiraro viva Gosenini ani tinavu tivita kaarire, tivakero Goseni vataini oruntovaro
29 Iohepiva nai ohi kaari qeramatoraqi vaari ntero nai qora vita kareva Gosenini oru vura.
Iohepiva vika vaunaini oruntero nai qora ravaaqavutero kukuqeharo vukaiqama kero nai qorara iqi rata amitovaro
30 Iekopiva Iohepirara tiharo, Ho vate te tenta tivuqohai ai tavaurara are qaqi variaramantara ti, te qutirera qeramate vauro, tiro.
31 Iekopiva minti tuvaro Iohepiva nai qata vakaukavaravata, nai qora vainti nahentinavuvata, tiva nimiro tiharo, Te oru Pero vaiintiara minti tirerave: Ti qata vakaukavarave, ti qora vainti nahentive, Kenaanini variaka vika te unanaini anintaavo.
32 Vinavuka sipisipive, memeraave, purumakauve vikaqaa raqiki variakave. Vika nái quaravata airairavata katu vare maini anintaavo, tirerave.
33 Te minti tivake Pero vaiinti tiva amiariraro viraqaahairo viva ni irero tiharo, Ne nana kaiqa vare variakave? tiramanta

34 ne mintima tiate: Tentanavu qoka aanante, tenavu vaintikaa vaiha sipisipive memeraave vikaqaa raqikiqi vi vauraukave, tiate. Ne minti tivaro Pero vaiintivano niara, Ne homa Gosenini nentaraa vaiha nenta quara vataake variqi vivarave, tianarove, tiro.

Isipi vatanaaka quaraqaa raqiki varia vaiintika hampata kia vohaaraqi vairerave tura kaara Iohepiva minti tura.

Iohepira qata vakaukavara Pero vaiinti oru tavora

47

1 Iohepiva minti tivakero oruntero Pero vaiintiara tiharo, Ti qovavata ti qata vakaukavaravata Kenaani mini ke, nái quaravata airairavata ekaa varema maini Gosenini anintaavo, tivakero

2 viraqaahairo nai qata vakaukavaraqihairo 5navu ntitakero Pero vaiinti avuqaa vuru kovaro

3 Pero vaiintivano vinavuka irero tiharo, Ne nana kaiqa vare variakave? tumanta vinavuka tiha, Tenavu tentanavu qoka aanante quaraqaa raqiki vauraukave, ti.

4 Minti tivake vinavuka tiha, Kenaani vatainivata kia kara vaivaro tinavu quaravata kara neva kia vaivo. Hoe are tinavu qaqi kairaqe tenavu Gosenini variare? ti.

5 Vinavuka minti tuvaro Pero vaiinti viva Iohepirara tiharo, Ai qovavata ai qata vakaukavaravata are iananaini aniavo.

6 Ho Isipi vatavano vika vatavatama varianarove. Are koqe vata vo vika nimira vika nái quara vataake mini variate. Vika kairamanta Gosenini variate. Are tavaira vikaqihai vokiaka purumakauqaa raqiki kaiqara anomake taveka vaivera, vika homa ti purumakauqaavata raqikivarave, tiro.

7 Minti tuvaro Iohepiva nai qora Iekopira vitero vuru Pero vaiinti avuqaa kovaro Iekopiva vira uva mantama amitovaro

8 Pero vaiintivano Iekopira irero tiharo, Are nanti nanti ihie vara kaaro? tiro.

9 Minti tuvaro Iekopiva Pero vaiintiara tiharo, Te maa vataraqaa vona vona variqi niha 130 ihima vara kauro. Ti qovavata ti kaivaqavavata airi ihiara variqi variaka variamanta te kia vika aanante airi ihi vairaiti, te vukaari utuqi viha variqi vunarave, tiro.

10 Minti tivakero Iekopiva nai kauqu tuahera kero Pero vaiintiara Kotiva ai koqema amitaarire tivakero vira mini kero vurama.

11 Iohepiva nai qoravata nai qata vakaukavaravata ntita varero Pero vaiintivano tuntema kero, koqe vata vaunaini vika muntu kora. Vi vatava ekaa Isipini vau vatara, vo vata vo vata naatara kero koqe vata vauvaro vi vatava vatuka vo, Ramesesi tataaqa vaura.

12 Iohepiva vika mini vuru kero nai qoravata, nai qata vakaukavaravata, ekaa vika vainti nahentivata, kara nimumanta vika ho neha mini vaura.

Iohepiva kara raira keharo vo vatanaa vo vatanaaka nimura

13 Vi entara karara aavoquva anomakero ekaa vataini vauvaro Isipinivata Kenaaninivata kia kara vaumanta vi vatanaaka karara antuqa arura kaara kia vika kempuka vaumanta

14 vika oru Iohepiva vaunaihai monu aqukeha kara koqaamake varovaro Iohepiva vi monura vareharo vuru avuhainaa naavuqi vate vaura.

15 Isipi vatanaakavata Kenaani vatanaakavata kara vareha nái monu aquqi vivi, vuru taiqa kora. Mintumanta Isipi vatanaaka Iohepiva vaunaini orunte tiha, Mpo, kara qaqi tinavu timiane. Are kia tinavu kara timiraqe tenavu qutu vuarorave. Tinavu monu taiqama vivo. Mpo, qaqi tinavu kahaqiane, ti vaura.

16 Vika minti ti vauvaro Iohepiva tiharo, Ni monu taiqa virera, nenta quara ti timihama kara varaate, tumanta

17 vika nái ohive, sipisipive, memeraave, purumakauve, donkive, Iohepira amiha
kara vare vaura.
18 Ho mintiaqi vuvaro vi ihiva aitarovaro vo ihi anintomanta Isipi vatanaaka qaiqaa
Iohepiva vaunaini orunte tiha, Nora vaiintio, tenavu maa uvara kukeqa kaarorave.
Tinavu monu taiqa vivaro ekaa tinavu quara vairi ariniqama vivo. Mpo, nana haikae
ai amiha kara varaainarave? Tintanavu vaatave tintanavu vatave, vi haikavaqaima
qaqi vaivo.
19 Are kia tinavu kara timirera, tenavu qutuma virarave. Mpo, are tinavu kahaqiane.
Tenavu tentanavu vata airante taiqa vuarorave. Are kara tinavu timihara tinavuvata,
tinavu vatavata, varaane. Tenavu rumpatai vaiintira voqaara vaiha Pero vaiinti
kaiqa vara amitaariraro tinavu vatavano virainiqama vuarire. Mpo, karavata
kuvukanaavata tinavu timiraqe tenavu kia qutiraiti, qaqi variqi viha utuke namaqi
vuare, tura.
20 Karara aavoqu ihiva qaqi vaumantara ti, Isipi vatanaaka minti tuvaro Iohepiva
vika kara nimiharo vika vata varovaro vika vatavano Pero vaiintiniqama vura.
21 Mintuvaro Iohepiva ekaa Isipi vataihairo ekaa vi vatanaaka koqaama komanta
vika Pero vaiinti paanaa kaiqa vara amitoka vaura.
22 Iohepiva vika vata vareharo viva Isipi vatanaaka variqa kaiqa vara nimite vauka
vata kia varora. Pero vaiintivano vika monu nimumanta kara varake ne vaurara ti,
vika nái vata qaqi tuatora.
23 Iohepiva vaiinti nahentiara tiharo, Ho te karaqohai nivata ni vatavata koqaama
kauramanta nevata ni vatavanovata Pero vaiintiniqama vuavo. Ho maa kuvukanaara
varema vuru vataqi utuate.
24 Karavano qampiqero mpeqaiqira ne qantu vare rairake, 4navu nenta tuate,
vohaiqa Pero vaiinti amiate. Ne vira tuateha namaqi vihama, hini kuvu varake qaiqaa
utuqi vuate, tiro.
25 Iohepiva minti tumanta vi vatanaaka tiha, Nora vaiintio, are kara tinavu
timiaravera tenavu kia qutu viraiti, qaqi vauro. Mpo, are tinavu koqema timitera iaro.
Tenavu Pero vaiinti paanaa kaiqa vara amitaqi virerave, ti.
26 Ho Iohepiva Isipi vatanaakara tiharo, Ne kara ututera rairake nenta 4navu tuate
vohaiqa Pero vaiinti amiate, tivakero taatauto uvava maa entaravata qaqima vairo.
Isipi vatanaaka nái variqa kaiqa vara nimite vauka vikaqai nái vata qaqi tuatovaro
vika vatavano kia Pero vaiintini vaura.
27 Ho Iekopivave vira vo autu Isareriva nai vainti nahenti hampata Isipini Goseni
vataini variqiro vi vaura. Vika vato haikava airiqama vumanta vika vaintivaravata
airitahaa vaura.
28 Iekopiva 17 ihinavu Isipini variqiro viro, 147 ihi varakero qutu vura.
29 Viva qutu vuarira entava aumaiquvaro Isareriva nai maaqu Iohepira aarama
kero tiharo, Are nena kauqu aiqiqaa aqukehara nena kauqu hini ti avuntaraqaa
vateharama tiriara, Kia ai Isipi vataini quntama tarerave, tiane.
30 Te qutu vuarirara are Isipiqihaira ti vaata varera vuru ti qoravata ti kaivaqar-
avata quntama tonaini quntama taane, tuvaro Iohepiva tiharo, Are tianantemake te
mintirerave, tiro.
31 Minti tuvaro vira qova tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukeharama te quqaa
mintirerave tiane, tuvaro Iohepiva te quqaama mintirerave tuvaro viraqaahairo
Isareriva nai taintaqaa vaiteharo Kotira autu tuahereharo vaura.

Iekopiva Iohepira maaqutanta koqema nimitora

48

1 Iekopiva variqiro vuvaro vo enta vovano Iohepira tiva amiro tiharo, Ai qova rovara varaivo, tuvaro Iohepiva nai maaqutanta Manaseravata, Efaraimuravata, ntita varero Iekopiva vaunaini vura.

2 Mini oruntovaro vovano Iekopira tiva amiro tiharo, Ai maaqu Iohepiva ai tavareva anintaivo, tuvaro Iekopiva vi uvara iriro inaaraiqa kempuka varero nai vaito taintaraqaahairo vaaviarama viro vaiharo

3 Iohepirara tiharo, Te haaru Kenaanini Lusi vataini variavauraro Kotiva ekaa kempuka vataava ti tivuqaa qovarama viro ti koqema timitareva

4 tiharo, Te ai koqema amitaarirara are naantiara airi vainti vatatairamanta are kuvuarama terauka airima vaivarave. Are kuvuarama tenaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vivarave. Te maa vatara ai amiariraro vi vatava aivata are kuvuarama teraukavata vika vatavanoma variqiro vuanarove turave, tiro.

5 Iekopiva minti tivakero qaiqaa Iohepirara tiharo, Te kia Isipi maini anuna entara ai naatavano qorainti vainti taaraqanta ai vata amitairave. Te ai maaqu vitantara kia ti naintive tiraiti, te vitantara ti maaqutantave tirerave. Rubenika Simionika ti maaqutanta variantemake, ai maaqutanta Manaseka Efaraimuka ti maaqutantama vaivarave.

6 Naantiara ai maaqu vonavu qovarama vivera, kia te vikara ti maaquve tiraiti, te vikara ti naintivema tirarave. Naantiara vinavuka nái vakaatantaqaahai vata varevarave.

7 ⌞Ai nova Reseriva kia vainti vonavuvata vataraitiro, vaaka qutuvira kaara te ai maaqutantara minti turo.⌟ Haaru tenavu Mesopotemia vataihai Kenaanini aninte, Efaraata vatuka aumanto anuraro ai nova Reseriva qutu vimanta te aara auvahini vira quntama kaunarave, tiro. (Efaraata vatuka autu vo Betarihemi.)

8 Iekopiva minti tivakero viva Iohepira maaqutanta tavero Iohepira irero tiharo, Maa tatantave? tuvaro

9 Iohepiva tiharo, Maa ti maaqutantave. Te Isipi maini vauraro Kotiva vitanta ti timirave, tuvaro Iekopiva tiharo, Vitanta ntite aniraqe te vitanta koqema nimitaaina uvara tiva nimiare, tiro.

10 Iekopiva anoma kero naampaiqama vuvaro vira avuvano kia koqema kero tavovarora tiro, Iohepiva nai maaqutanta vainto ntita vuru kovaro vira qova vitanta moqakero kukuqama nimitora.

11 Mintima kero Iekopiva Iohepirara tiharo, Ike, te haaru ai viri kia qaiqaa tavaainarave tiavauraro Kotiva ti qaqi kaimanta te ai viri tave, ai maaqutanta virivata tavauro, tiro.

12 Minti tuvaro Iohepiva oru nai qora auvoqihairo nai maaqutanta ntitero nai qora avuqaa kankakaaviro nai viri vataini kero,

13 viraqaahairo nai maaqu Manasera avuhainaara vitero Iekopira kauqu tanaraini kero, vira qata Efaraimura Iekopira kauqu kaanaaqaini kora.

14 Mintuvarovata, Iekopiva nai kauqu tanara tutukero ⌞kia vira vakaaraqaa vataraitiro⌟, vira qata Efaraimura qiataqaa vatero, hini kauqu kaanaaqa tutukero vira vakaara Manasera qiataqaa vatero,

15 viraqaahairo Iohepira koqema amitero tiharo,

Kairaro Eparahaamika Aisaakika kaiqa vara amito Variqava maa vaintitanta koqe nimitaarire.

Kairaro Kotiva tiqaa ekaa enta raqiki vaiva vitanta koqema nimitaarire.

16 Vo haika vo haikavano ti qoraiqama kaantorave tiro, ti ruaruama timitai *enseli*va, vivama ai maaqutanta koqema nimitaarire.

Kairamanta vaiinti nahenti maa vaintitantara iriha, ti naaqura Eparahaamira autuve, ti qora Aisaakira autuve, ti hutuve kia taurukaraiti, qaqi iriqi vuate.

Kairamanta vitanta kuvuarama teka airiqamavi, airitahaa variate, tiro.
17 Iekopiva minti tivakero nai kauqu tanara vira qata Efaraimura qiataqaa vatovaro
Iohepiva vira tavero kia quaharaitiro, nai qora kauqu tanara varakero vo vainti
qiataqaa vatarare tiro,
18 nai qorara aqao tiro, Maa vaintira hoqarenaarave. Are nena kauqu tanara vira
qiataqaa vataane, tiro.
19 Minti tuvarovata, vira qova tiharo, Ti maaquo, te virara irunarave. Virara
irunarave. Vira vakaara Manasera vaintivara vaireka, vikavata nora vatanaakama
vaivarave. Mintirarovata, vira qata Efaraimuva nai vakaaravata aatara kero nora
vaiintivano vairamanta viva kuvuarama taariraukavata nora vatanaaka, vo vatanaa
vo vatanaaka vaivarave, tiro.
20 Iekopiva minti tivakero viva Iohepira maaqutanta koqema nimitero tiharo,
Naantiara Isareri vatanaaka vonavu vo vaiinti koqema nimitareka iha vika nitanta
nutu ntevarave. Vika mintima tivarave: Kairaro Kotiva ni koqema nimitaira ne
Efaraimuka Manaseka voqaantemake variate tivarave, tiro. Mintimakero Iekopiva
vira qata Efaraimura avuni vatero, vira vakaara naantiaraini vatora.
21 Iekopiva minti tivakero viva Iohepirara tiharo, Ho tavaane. Te qutu vuarirava
aumantoma vaivo. Te qutu vuariraro Kotiva niqaa raqikiqi viharo naantiara viva ni
ntita varero anirantero ninta naaqu taatoka vatainima vuru kaanarove.
22 Te Amo vatanaaka hampata tenta veva huruqohai raquqi viha vika naatarake
varataavauna vatara, te vi vatara kia ai qata vakaukavara nimiraiti, aiqaima amuro,
tura.

Iekopiva ekaaraa uva nai maaqunavu tiva nimura

49

1 Iekopiva minti tivakero ekaa nai maaqunavu naarama kero tiharo, Ne maini ani
ruvaaquma vi vaiqe te naantiara niqaa qovaraiqiaina haikarara ni tiva nimiare.
2 Ne ti Iekopira maaqunavu ruvaaqumavi vaiha te tiaina uvara iriate. Te ni qoka
Isarerika tiaina uvara iriate.
3 Rubenio, arema te hoqare vatatauravave.
Te qaraaka vaiinti variavauna entara ai vatatehama te ho vainti vataariraukave
tiavaunarave.
Arema avuni vatataurava vaiharama are nora vaiinti variararo ai kempukavata
uritarakero vaivo.
4 Are vaireva, huvura namarivano ekaa haika raaqu varaintema kera varianarave.
Are hoqarenaa vaintivano vaiharavata, vo okara autuanara kaara are tuvi-
tarairaro ai qata vovano ai vatuka varaanarove.
Are ti nena qoka naata vontira nuvakera ti nena qoka vaitauna taintara qoraiqama
kaanarave, tiro. (35:22)
5 Minti tivakero Simionika Rivaikara tiharo, Vitanta qata vakaatantama variavo.
Vitanta nai auvihehavaaqohai airi vaiinti arukaatantama variavo. (34:25-26)
6 Vitanta kukeqavi vaiha uva tivaterara kia te quaheha vairarave.
Vitanta ruvaaqumavi vaiinti aruke uvarara tiqe kia te vitanta hampata vairerave.
Vitanta arara itomanta vaiinti arukorave.
Purumakau qora vika kia ho qaiqaa nuate ti, vitanta vika aiqu aururu teqa korave.
7 Oho, kairaro vitanta voqama kero arara itora kaara Kotiva vitanta qoraiqama
nimitaarire.
Naantiara te vitanta kuvuarama teka raumpirima kaari vika Isareri vataini vona
vona hampiara voqaara vaivarave, tiro.
8 Iekopiva minti tivakero viva Iutaarara tiharo,
Iutaao, ai qata vakaukavara ai autuma tuahera kevarave.

Are nena navutaaka naatarama kenarave. Ai qora maaqunavu ravenkavi ai quahama amitevarave.

9 Are qaraaka *raioni*vano aantau arukero nama kero anirantero nai vauraqi aiqu kauqu tututero vaitaira voqaarama variaro. Ti haruantorave tiro, kia vaiinti vovano vira vauraqama kairave.

10 Iutaara ankuvano avuhainaa kauru totaqi vi vaivaro naantiara kauru qova tanava qovaraiqianarove.

Vi vaiintiva Iutaara ankuqihairo qovarama viramanta ekaa naato vatanaaka vira uva iriqi vivarave.

11 ⌞Iutaara vaintivara airi *uaini* naaho vateva variainarara tiro⌟, viva nai donki *uaini* naaqunta viraqaa kantaruma taanarove.

Naare *uaini* tava tatike vate tanuraqi viva nai utavaaqa hiqaanarove.

12 Vira avuvano vankora *uaini* voqaara vairaro, vira aaraivano naama hantaiqira voqaarama varianarove, tiro.

13 Iekopiva minti tivakero Sebulunirara tiharo,

Sebuluniva nora namari auvahianta vairamanta vo *sipi* vo *sipi* viva vainanaini otu koqemake vaivarave.

Sebulunira vatavano viviro, Saidoni vatuka aumanto vuru taiqaanarove, tiro.

14 Minti tivakero viva Isakaarara tiharo,

Kempuka donkivano airaira ntuvataa utatanta avutana vaite vaira voqaara Isakaava vairave.

15 Viva tavairaro aana varaaina vatukava koqe iro vairaro koqe vatavanovata mini vairaro viva qumina kaiqa vaiintivano vaiharo vukaari utiharo vo vaiinti kaiqa vara nimitaanarove, tiro.

16 Minti tivakero viva Daanirara tiharo,

Isareri hini anku vaintema kero, Daaniva nai navunaaka uva avuqavuqama nimitaanarove. (30:6)

17 Daaniva *quqahivano/quaihavano* aara auvahini vaintema kero varianarove.

Ohivano anivaro *quqahivano/quaihavano* vira aiqu nkaqa kaivaro ravuku vivaro vira tauvaqaqaa vaiva tauvaqaihairo umpaihavu virave. *Quqahivano/Quaihavano* nkaqa kaintemakero, viva ⌞nai navutaaka ntaihaanarove⌟, tiro.

18 Minti tivakero viva tiharo, Noravauvo, te are tinavu ruaruama timitena entara vekama vauro, tivakero

19 Gaatirara tiharo,

Gaativa vairamanta muara vaiintinavu vira arireka anivaro viva tuqantaaviro vika nái ntaihamaqiro vuanarove, tiro.

20 Iekopiva minti tivakero Aserara tiharo,

Aseva koqe vataqaa vairaro vi vataraqaahairo koqe karavano qampiqaanarove.

Avuhainaa vaiinti ne karava vira vataqaahairo qampiqaanarove, tiro.

21 Viva Napataarirara tiharo,

Napataariva *diaa*vano nai vuataa ivaro kantaintema kero viva kantama vuanarove. *Diaa* naati koqera voqaantemake vira vaintivara vaivarave, tiro.

22 Iekopiva minti tivakero Iohepirara tiharo,

Iohepiva naaquntavano airi tava irataira voqaara vairave.

Vi naaquntava ruvu namari tataaqa vaivaro vira kaqivano hohaa vaura oru vi vairave.

23 Iohepira navutaaka huru veva vare vira qoraiqama amitareka vira aruqi vuvarovata,

24 Iohepiva kempukaiqama kero nai huru tuatovaro vira kauquvano kia popohovaro vaurave.

Ti Iekopika Variqavano Iohepira kauqu kempukaiqama amitorave.

Tinavu Isareriqaa Raqiki Vaiva Mpeqavano Iohepira kauqu kempukaiqama amitorave.
25 Ti ai qoka Variqavano ariqaa raqiki vairave.
Kotiva ekaa kempuka vataava ai koqema amite vairara tiro, aaqu nti vaivaro vataqihairo koqe ruvu namari nte vairave.
Kotiva ai koqema amitaira ai vaintivarave, ai purumakauve airi variate.
26 Kotiva ai koqema amitairaro are kara vara ututerava koqema kero qampiqaarire.
Aiqinavano airi ihi varaintema kero, Kotiva ai koqema amitaarirava airi entama variarire.
Iohepiva nai qata vakaukavaraqihairo nora vaiintivano vairara tiro, te koqema amitaaina uvava, ekaa vi uvava Iohepira qiataqaa variarire, tiro.
27 Iekopiva minti tivakero Benaminirara tiharo,
Qaakau vairivano karara voqama kero antuqa arivaro nintema kero, Benaminiva ni vairave.
Viva toqaqivata erainainivata aantau aruke ne vairave, tiro.
28 Isareri anku 12navu vairara tiro, Iekopiva minti minti tivakeharo nai maaqu vinavuka vohaiqa vohaiqa uva tiva nimiharo koqema nimitora.

Iekopiva qutu vura

29 Iekopiva minti tivakero viva nai maaqunavuara qaiqaa tiharo, Te inaaraiqa varike qutu vi, tenta kaivaqaukavara hampata vairerave. Te qutu vuari ne ti vaata vare vuru ti kaivaqauka quntama to onavuraqi tivata quntama taate. Vi onavuva Hitihainaa vaiinti Efaronira vataini vairave.
30 Haaru Eparahaamiva nai naata quntareva iharo Efaronira koqaa amiharo vi onavura varorave. Vi onavuva Kenaani vataini Mamarera Oqiva vainaini vaivaro vira tataaqa Makapera vatavano mini vairave.
31 Eparahaamiravata vira naata Seraaravata viraqi quntama torave. Aisaakiravata vira naata Rebekaaravata viraqi quntama torave. Te tenta naata Riaaravata viraqi quntama taunarave.
32 Eparahaamiva Hiti vatanaaka monu nimiharo onavu viravata, vatavata varorave. Ho minima tivata quntama taate, tiro.
33 Ho Iekopiva ekaa vi uvara nai maaqunavu tiva nimi taiqa kero, viraqaahairo viva nai taintaqaa vuru vaiteharo qutu vura.

50

Iekopirara iqi rata amitora

1 Iekopiva qutu vuvaro vira maaqu Iohepiva nai qora vaataqaa aquviro vira moqa kero virara iqi rata amitora.
2 Mintimakero Iohepiva nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ti qora vaata ntera vuantorave. Ne vira vaataqaa vo qara i haikara aqu amitaivaro kia nteraarire, tiro.
3 Minti tumanta vi kaiqara tavoka 40 enta kaiqa varaqi viha vira vaata kempukaiqama amitovaro kia ntera vura. Ho Isipi vatanaaka 70 entanavu variqi viha Iekopirara iqi rata amitora.
4 Iekopirara iqi rata amito entava taiqa vuvaro Iohepiva Pero vaiinti koqe avu aato ami vaukara tiharo, Ne maa uvara vare vuru Pero vaiinti tiva amiate,
5 Ti qova qutu vireva iharo tiriara tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukehara mintima tiane: Tenta qova qutu viraqe te nai kaivaqaukavara quntama tonaini vira vaata quntama tarerave, tiane, tirave. Vi vatava Kenaanini vairave. Are ti qaqi kairaqe te tenta qora mini vuru quntama te qaiqaa orurante aniare. Minti tivakema ne Pero vaiinti tiva amiate, tiro.

6 Iohepiva minti tumanta vika vuru Pero vaiinti tiva amuvaro viva Iohepirara tiharo,
Nena kauqu aiqiqaa aqukehara tinantema kera, nena qora vare vuru quntaane, tiro.
7 Pero vaiintivano minti tuvaro Iohepiva nai qora quntareva vura. Viva vire umanta
Pero vaiinti koqe avu aato ami vaukavata, Isipi vatanaaka nora vaiinti vonavuvata,
Iohepira hampata vumanta
8 Iohepira qata vakaukavaravata, ekaa vira vainti nahentivata, vira hampata
vurama. Vika vumanta vika vaintairave, sipisipive, memeraave, purumakauve,
vikaqai Isipi vata Gosenini vaura.
9 Airi vaiinti iqoka *kaari*qive, ohi tauvaqaqaave, Iohepira hampata vura.
10 Vika oru vi, Ataati vatukaini *uiti* rapa qaqini varake vaunaini oruntora. Vi
vatukava Iotani Namari hini mantaraini vaumanta vika mini orunte voqamake iqi
rate vauvaro Iohepiva 7 entanavu mini vaiharo nai qorara iqi rata amitora.
11 Vika mini vaiha noraiqaake iqi rate vaumanta Kenaani vatanaaka vika tave tiha,
Ike, tavaate. Vika noraiqaake vo vaiintiara iqi rate variavo, tivake vi vatara autu nteha,
Aperi-Misaraamive – Isipi Vatanaaka Iqi Rataanainive, tura.
12 Iekopiva qutu vumanta vira maaqunavu viva tuntemake,
13 vira vaata vare vuru Kenaanini Makapera vataini ori onavuqi quntama tora.
Eparahaamiva nai naata quntareva iharo Hitihainaa vaiinti vo Efaronira monu
amiharo vi vatara varovaro vi vatava Mamarera Oqiva vaura tataaqa vaura.
14 Iohepiva nai qora quntama tero, viraqaahairo vivavata ekaa vira hampata
anukavata anirante Isipini vura.

Iohepira vakaukavara qaiqaa Iohepira aatu qetora

15 Vika qova qutu vumanta Iohepira vakaukavara tiha, Tinavu qova qutu vivo. Oho,
tota tenavu Iohepira qora okara autu amitaunara kaara viva virara iritairera, tinavu
qoraiqama timitaanarove, ti.
16 Vika minti tivake vo vaiinti atiteha tiha, Are Iohepirara mintima tiane. Tinavu
qova qaqi vau entara
17 viva ariara minti tirave, Ai vakaukavara ai qora okara autu amite uvara nunka
nimitaane, turave. Mpo, are viva tuntema kera, vi uvara tinavu nunka timitaane.
Tenavu ai qora Variqa vira kaiqa vaiintinavuma vauro, tiane, ti. Vika minti tuvaro
viva Iohepira vuru tiva amuvaro Iohepiva vika uva iriharo iqi ratora.
18 Mintumanta vira vakaukavara náivano Iohepiva vaunaini orunte vira avuqaa
vataini kankakaamavi vaiha tiha, Ho tavaane, tenavu ai qumina kaiqa vaiintiqaima
vauro, ti.
19 Vika minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Kia qeteha variate. Kia te Kotira vatuka
vareha niqaa uva vatareravauve vauro.
20 Haaru ne qora okara autu timitareka uvarovata, Kotiva vi kaiqara tuqantaakero
ti koqema timiteharo viva airi vaiinti nahenti kahaqama nimitomanta vika kia qutu
viraiti, maa entara qaqi variarave.
21 Ho virara irihama ne kia vo haika aatu qeteha variate. Te niqaavata ni
vaintivaraqaavata koqemake raqikiqi virerave, tiro. Iohepiva minti tivakero koqe uva
nai vakaukavara tiva nimumanta vika kia qetaraiti, koqemavi vaura.

Iohepiva qutu vura

22 Iohepiva nai qora vainti nahenti hampata Isipini variqiro viro, 110 ihi varakero
qutu vurama.
23 Iohepiva qaqi vau entara viva nai maaqu Efaraimura vaintivata, vira naintivata,
tavora. Iohepiva Manasera maaqu Makiara, viravata taveharo quahama amitora.
24 Ho Iohepiva naampaiqama viro vaiharo nai qata vakaukavara naarama kero
vikara tiharo, Te qutu vuarirava aumaiqivo. Te qutu vuariraro Kotiva niqaa raqikiqiro

viharo ni ntita varero Isipiqihairo Kenaanini vuru kaanarove. Kotiva haaru nai kauqu aiqiqaa aqu keharo vi vatara Eparahaamira vo, Aisaakira vo, Iekopira vo, tiva nimiro tiharo, Te vi vatara ninavu nimirerave, turave, tiro.

25 Minti tivakero viva Iekopira vainti nahentiara tiharo, Ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha tenavu mintirerave, tiate. Naantiara Kotiva ni ntita varero Kenaanini vire ina entara, tenavu ai vuhaarivata vare, mini vuru quntama tarerave tiate, tiro.

26 Iohepiva minti tivakero viva 110 ihi varakova Isipini qutu vura. Viva qutu vumanta vira vaata ntera vuantorave ti, vo qara vo qara u haikara viraqaa aqu amite kempukaiqamake, viraqaahai *vokise*qi vaati vatora.

KATU VARORA
(Exodus – Kisim Bek)

Tenavu maa uvara iquqama kaunarara tiro, hini uva vaivaro hini uva kia vairo.

Isipi vika Isareri qoraiqama nimitora

1 Iekopiva Isipiniara vumanta vira maaqunavu nái vaiinti nahentivata ntita vare vira vataake mini vura. Iekopira maaqunavu vira vataake vuka vika nutu vaireva:
2 Rubenirave, Simionirave, Rivairave, Iutaarave,
3 Isakaarave, Sebulunirave, Benaminirave,
4 Daanirave, Napataarirave, Gaatirave, Aserave, vika vaura.
5 Iekopira vaintinavuvata vira naintinavuvata vaireka, 70navu vaura. Iohepiva naane avuni Isipini otu vaura.
6 Iohepivavata vira qata vakaukavaravata Isipini variqi vi, vuru qutu vumanta vika navunaakavata Isipini variqi vi vuru qutu vura.
7 Vika qutu vumanta vika vaintivara Isareri vatanaaka vi vataraqaa variqi viha vainti kuvuaramaqi vumanta vika airiqamavi Isipiqi mpiqavi vaura.
8 Mintuvaro Pero vaiinti vovano Iohepirara kia iruva qovarama viro Isipiqaa raqikiqiro vi vaura.
9 Viva nai vaiinti nahentiara tiharo, Ho tavaate. Isareri vatanaaka airitahaama variavo. Vika voqavata airiqamaqi viha tinavu haatara kevorave.
10 Naantiara iqoka raqi entava qovaraiqiramanta vika tinavu navutaaka hampata avitumavi tinavu hampata raquqi viha, maa vataraqaahai ruqemake vo vataini vivorave. Kaiqe tenavu vo aara ranta kaari vika kia voqavata airi qiate, tiro.
11 Minti tumanta viraqaahai Isipi vatanaaka vo vaiintinavu noraiqamake vinavukara tiha, Nenavu Isareri maara ntaina kaiqara nimimanta vika nora toqaavu nte vaira tinavu kaiqa vara timitaate, tumanta Isareri vika kaiqa vareha nora vatukatanta Pitomivata Ramesesivata autu nimitora. Pero vaiinti kara naavu variarire ti, vi vatukatanta autu amitora.
12 Isipi vatanaaka voqavata Isareri qoraiqama nimite vaumantavata, Isareri vika voqavata airiqamaqi vi vaura. Isareri vika qaqiqai airiqamaqi vi vaura kaara Isipi vatanaaka vika naatu voqamake qeteha vaura.
13 Vika qete vaiha voqamake vihi vaahi tivaqi viha nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika nimi vaura.
14 Isipi vika Isareriqaa kempukaiqamake raqiki vaumanta Isareri vika aaqatai vata taatauke naavu kaqera *briki* autukeve, naavu kaqe kaiqarave, naaho kaiqave vare vaura. Isareri vika nora kaiqa vare vaumanta Isipi vika kia vikara mpo ike tiva nimitaraiti, qaqiqai vihi vaahi ti vaura.
15 Vi entara Siparaaka Puaaka vainti vatare u nahentika kahaqi vau nahentitanta vauvaro Pero vaiintivano vitantara tiharo,
16 Netanta tavaimanta Hiparu vatanaa nahenti vainti vatare imanta netanta vika kahaqiha tavaivaro qorainti vainti vatataivera, vika aruma kaate. Nahenti vainti vata taivera, netanta vika qaqi kaimanta variate, tiro.
17 Minti tumanta vitanta Kotira aatu qeteha kia Pero vaiinti uva iriraiti, Hiparu nahenti vika qorainti vainti vatatora qaqi ke vaura.
18 Vitanta mintiaqi vuvaro Pero vaiintivano vitanta naarama kero irero, Netanta nantihae mintiavo? Nantihae netanta Hiparu nahenti vika qorainti vainti vatataara qaqi ke variavo? tiro.

19 Viva minti tumanta vitanta Pero vaiinti nai tiva ami tiha, Aqao, Hiparu nahenti vika vaireka, kia Isipi nahenti voqaara qakomake vainti vate variarave. Vika kempuka nahenti vaihara ti, vika vaaka vainti vatakaamanta naantiara tetanta ani vaunarave, ti.
20-21 Vitanta Kotira aatu qeteha kia qorainti vainti arukaraiti vauvarora tiro, Kotiva vitanta koqema nimitomanta vitanta *náitantavata* ho vainti vatatora. Ho mintimake Isareri vika vainti vataqi vivi, voqavata airiqamavi kempukaiqamake vaura.
22 Mintiaqi vi vauvaro Pero vaiintivano nai navunaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne tavaimanta Hiparu qorainti vainti qaraaka vatateka vaivera, vika ravaaqavu vare Nairi Namariqi muntu aqu kaate. Hiparu nahenti vainti vatateka, vikaqaima qaqi kaate, tura.

2

Mosira vatatora

1 Vi entara Rivaira ankuqiraa vaiinti vovano Rivaira vohaa ankuqiraa nahenti vo varatora.
2 Vi nahentiva vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero tavovaro vi vaintiva voqaraa vainti vauvaro vira nova Pero vaiinti aatu qeteharo taaramo torara vainti vira kukeqa tora.
3 Taaramo tora aitarovaro kia ho vira qaiqaa kukeqa taarirava vauvaro vira nova iri tavokero tanu vo rutantu kero, vira ataani kempuka *iva/qume*qohairo taatau kero, vainti vira vaati viraqi vaita kero, tanu vira varero Nairi Namari qupu vauraqi muntu vatovaro
4 vira nakaava vutunto himpi vaiharo nai qata viraqaa raqiki vaura.
5 Mini vauvaro Pero vaiinti vira raavuravano namari tuntireva Nairi Namari tuvunaini nai kaiqa nahentinavu hampata otuntero hini mantaraini vaiharo tavovaro tanuvano qupu vauraqi vauvaro, viva nai kaiqa nahenti tanu vira varaarire tiro, atitovaro viva otu tanu vira mpaqi varero vuru amura.
6 Vuru amuvaro Pero vaiinti raavuravano tanu vira avu ravaqaakero tavovaro qorainti vainti naatiruvano viraqi vaura. Viraqi vaiharo iqi rate vauvaro vira tavero virara ike mpo tiva amitero tiharo, Mpo, maa vaintiva Hiparu vatanaa vaintiruma vaivo, tiro.
7 Viva minti tivakero vauvaro vainti vira nakaava oruntero Pero vaiinti vira raavurara tiharo, Hoe te Hiparu nahenti vo tiariraro viva vi vaintira naama ami vairara are viraqaa raqikiane? tiro.
8 Minti tuvaro viva tiharo, Ho mintiane. Oru nahenti vo vita varera aniane, tuvaro vira nakaava oru nai vi vaintira nora vita varero anuvaro
9 Pero vaiinti raavuravano virara tiharo, Vainti naati maarauru vita varera naama ami vairaqe te virara iriha ai koqaa amiare, tuvaro vira nova nai vainti vira vitero naama ami vaura.
10 Ho vainti viva noruqama vuvaro nahenti viva vainti vira vitero Pero vaiinti raavuravano vaunaini vuru kovaro viva virara nai maaqu variarire tiro, vira virikero vatora. Viva vainti vira autu nteharo, *Mosirave – Mpaqikaunarave*, tiro. Viva tiharo, Te vi vaintira namariqihai mpaqi kaunarave, tura.

Mosiva qetakero Midiani vataini ruqemakero vura

11 Ho Mosiva noruqamaviro vaiharo vo enta viva oru nai navunaaka kaiqa vare vaunaini oruntero tavomanta Isipi vaiintinavu vikaqaa raqiki vaiha vihi vaahi ti vaumanta vika nora kaiqa vukaari utukeha vare vaura. Mosiva mini vaiharo tavovaro Isipi vaiinti vovano Hiparu vaiinti vo, vira navunaara ruquti vaura.
12 Vira ruquti vauvaro Mosiva tuqantaa viro hini hini tavovaro kia vaiinti vovano vauvaro Mosiva oruntero Isipi vaiinti vira arukero, nuqa vauqita kero viraqi vira vaata kukeqa tora.

13 Ho vira qararaa qaiqaa oruntero tavomanta vira navunaaka Hiparu vaiintitanta
nai ari nai ari vauvaro Mosiva oruntero raqireva hoqaro vaiintirara eqaane tiro, Are
nantiharae nena navunaara Hiparu vaiintintira raqi variaro? tiro.
14 Mosiva minti tuvaro vi vaiintiva Mosira nai tiva amiro tiharo, Ae, tavave ai
noraiqama kaivarae are tinavuqaa raqikihara tinavu uva avuqavuqireva auti variaro?
Oho, are enta Isipi vaiinti vo aru kaanantema kera, tivata arukaare tirae auti variaro?
tiro. Minti tuvaro Mosiva vi uvara iruvaro vira voqama kero aatu itovaro nai iriro
tiharo, Oho, vaiinti nahenti te Isipi vaiinti aru kauna uvara iriavo, tiro.
15 Ho Pero vaiinti vivavata vi uvara iriro vira kaara Mosira arukaare tuvaro Mosiva
Isipiqihairo ruqemakero Midiani vataini variare tiro, mini oruntero namari kaqake
nareka vata quvitora tataaqa oquviro vaura.
16 Ho vaiinti vo Jetarova, viva vaiinti nahentiara Kotira aarama nimite vau vaiintiva
vaumanta vira raavura 7navu vaura. Mosiva mini vaumanta Jetarora raavura
7navu aninte tiha, Kaiqe namari kaqake taanuqi qihia kaari tinavu qora sipisipivata
memeraavata naate, tivake anintomanta
17 vaiinti vonavu vikavata sipisipiqaa raqikuka nahenti vika namariqaahai nitite
vauvaro Mosiva himpiro nahenti vika kahaqiharo namari kaqakero vika quara
nimura.
18 Mintumanta nahenti vika anirante nai qova Jetarova vaunaini oruntovaro viva
vika irero, Nantihae vate ne vaaka orurante aniavo?
19 tumanta vika tiha, Sipisipiqaa raqikia vaiintika namariqaahai tinavu titite
vauvaro, Isipi vatanaa vaiinti vovano tinavu ruaruama timiteharo namari kaqakero
tinavu quara nimimantara ti, tenavu vaaka anuro, ti.
20 Minti tuvaro viva nai raavura vika irero tiharo, Vi vaiintiva tanto vaimantae neqai
aniavo? Vira aaraivaro maini ani tinavu hampata kara naarire, tiro.
21 Minti tumanta Mosira aarovaro mini vuvaro Jetarova virara tinavu hampata
maini variane tuvaro Mosiva eo tuvaro Jetarova nai raavura vo, Siporara amuvaro
varatero vaura.
22 Varatero vauvaro Siporava vainti taiqama viro qorainti vainti vatatovaro Mosiva
vira autu nteharo, *Gesomurave – Vo Vatanaarave*, tiro. Viva tiharo, Te vo vataini vaiha
vo vatanaa vaiintiqama vuro, tiro.
23 Ho Mosiva vi vataraqaa airi ihiara vau entara Pero vaiintivano Isipini qutu vura.
Mintumantavata, Isareri vika Isipini rumpatoka ke ke tivaqi viha tavave tinavu
kahaqianarove ti vauvaro
24 Kotiva vika ke ke ti vaura iriro, nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirave,
Aisaakirave, Iekopirave, vinavukaqaa tivato uvara iritero
25 Isareri vika rumpatora tavero vikara iriharo vaura.

3

Kotiva Mosira aarora

1 Mosira airaaviva Jetarova Midianihainaa vaiinti nahentiara iriharo Kotira aarama
nimite vau vaiintiva vauvaro, vo enta Mosiva vira sipisipiqaavata memeraaqaavata
raqiki vaiharo viva vika ntita varero aahara vata hini auvahini viro, Horepi Aiqinaini
oruntora.
Vi aiqinarara Kotira Aiqinave tunaini oruntero tavovaro
2 inaara katariqaa iha ite vauvaro Noravano Kotiva atito *enseli*va iha auru voqaava
qovarama viro vauvaro, Mosiva tavovaro ihavano kia katari vira tatoqa karaitiro, qaqi
ite vaura.
3 Qaqi ite vauvaro Mosiva vira tavero tiharo, Ike, aahuva ihave. Nantivaroe ihavano
kia katari tatoqake vaivo? Kaiqe te aumantohai orunte tavaare, tiro.

4 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva tavovaro Mosiva aumanto ani vauvaro viva katari avutaini vaiharo Mosira aarero tiharo, Mosio, Mosio, tuvaro Mosiva, Vo, te mainima vauro, tiro.

5 Minti tuvaro Kotiva tiharo, *Kia voqavata aumanto aniane. Are te vauna vatara turuaraini varianarara tira,*

6 *nena aiquqaa nonku taanara qaqini rahunku kera variane. Te ai kaivaqaukavara Variqavanoma vauro. Te Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki vauraukave*, tiro.

Kotiva minti tuvaro Mosiva qeteharo vira viri tavaarorave tivakero nai viri naavuma tero vaura.

7 Mosiva mintima kero vauvaro Noravano Kotiva tiharo, Ti vaiinti nahenti Isipini variamanta Isipi vika qoraiqama nimite variara te tavaunarave. Isipi vaiinti kaiqaqaa raqiki variaka ti vaiinti nahenti vihi vaahi ti variamanta vika nora maaraqi vaiha ke ke ti varia uvara te irunarave.

8 Virara irihama te Isipi vatanaaka kauquqihai vika ruaruama nimitarera tuvuraukave. Te vika ntita vare nora vata, koqe vata vainaini vuru karerave. Maa entara vo vatanaa vo vatanaaka Kenaanive, Hitive, Amove, Peresive, Hivive, Jebusive, vi vataraqaa variarave.

9 Te tenta vaiinti nahenti ke ke ti varia uvara iri, Isipi vatanaaka vika qoraiqama nimite variaravata tavaunarave.

10 Are ti vaiinti nahenti ntita varera Isipi kera aitarera vuane ti, te ai Pero vaiintivano vainanaini atitaarirara vuane, tiro.

11 Minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Te qumina vaiintima vauro. Kia te ho Pero vaiintivano vainanaini orunte vira tiva ami, viraqaahai Isareri ntita vare Isipiqihai anirarave, tiro.

12 Minti tuvaro Kotiva tiharo, Te ainti vairerave. Are ti vaiinti nahenti Isipiqihaira ntita viri kera, vika hampata maa aiqinaraqaa ti hutu tuahera kenarave. Vi entarama te ai atitauna okarara kankoma kera irira tihara, Quqaama Kotiva ti tititaivo tinarave, tiro.

13 Kotiva minti tuvaro Mosiva tiharo, Te Isareri vainaini orunte vikara tiha, Ni kaivaqaukavara Variqavano ti tititaimanta te ne ianaini anuro, tiari vika ti ireha, Ai atitai variqara autu ntaane, tivera, te vika nái nana uvae tiva nimirarave? tiro.

14 Minti tuvaro Kotiva Mosirara tiharo, Te Qaqi Variqi Vi Vauraukama *vauro*. *Are Isareri vikara mintima tiane*: Qaqi Variqiro Vi Vaiva, *vivama ti tititaivo tiane*, tiro.

15 Kotiva minti tivakero qaiqaa Mosirara tiharo, Maa uvarama Isareri vika tiva nimiane: Ni kaivaqaukavara Variqavano Noravano Kotiva viva Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki vaiva, vivama ti tititaimanta anuro, tiane. Ti hutu mintimama vaivo. Vaiinti nahenti maa entara variakavata, naantiara enta vaikavata, vika mintima keha ti hutu ntevarave.

16 Are oruntera Isareri vaiinti noranavu ruvaaquma kera vikara mintima tiane: Ni kaivaqaukavara Variqa Noravano Kotiva viva Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki vaiva, viva ti tivuqaa qovarama viro niara mintima tivo: Te ne varianaini otunte Isipi vatanaaka ni qoraiqama nimite variara tavaunarave.

17 Isipi vatanaaka ni qoraiqama nimite variara kaara te ni tenta vaiinti nahenti ntita vare Isipiqihai koqe vata vainaini ni vuru karerave. Maa entara vo vatanaa vo vatanaaka Kenaanive, Hitive, Amove, Peresive, Hivive, Jebusive, vi vataraqaa variarave. Kotiva niara mintima tivo tiane.

18 Are minti tiramanta Isareri vaiinti noranavu ai uva irivarave. Are vi uvara vika tiva nimira, vika ntita varera Pero vaiintivano vainaini oruntera virara mintima tiane: Noravano Kotiva Hiparu vatanaaka Variqavano tinavu avutana qovarama virave. Viva mintirara tira, are tinavu qaqi kairaqe tenavu Isipi maini ke, taaramo entara

aahara vatavau vivi, mini orunte vaiha tentanavu Variqa vira *ofaa* iha quara amitaare, tiane.
19 Ho Pero vaiintivano tiaina okarara te iruro. Kia te tenta kempuka okara vira umiqaarera, viva kiama ho niara vuate tianarove.
20 Virara irihama te tenta kempukaqohai Isipi vika ntaihaari vika te varaaina kaiqara aatu qete vaivaro, Pero vaiintivano ni qaqi kaira vivarave.
21 Te ni kahaqiari Isipi vika ni koqema nimitaimanta ne kia qumina viraiti, vika nimi airairaravata vare vivarave.
22 Isareri nahentinavu vireka iha, vika oru Isipi nahenti nái tataaqa vaika utavaaqave, *kori* orive, *silvaa* orive aututaa haikara, vi haikara vi haikara timiate timanta nimimanta vare, vika vi airairara varake nái maaqu raavuraqaa aqu nimitaimanta vare vivarave. Mintima kehama vika Isipi ia haikara vare vivarave, tiro.

Aahuva kaiqa varaaina kempukara Mosira amura

4

1 Minti tuvaro Mosiva tiharo, Te orunte Isareri vika tiva nimiari vika ti uvara una uvave, kia ai uva irirerave, kia Noravano Kotiva ai avuqaa qovarama virave tivera, viraqaahai te nantie irarave? tiro.
2 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Ho are nena kauquqi nana haikae tuataaro? tuvaro viva tiharo, Te kauruma tuatauro, tiro.
3 Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are vira vataqaa aqu kaane, tuvaro Mosiva kauru vira vataqaa aqu kovaro kauru viva memaru kuqu vura.
Memaru kuqu vuvaro Mosiva qeta kero kantovaro
4 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are ravenkavira vekaihaira vira utu varaane, tuvaro Mosiva ravenkaviro vekaihairo vira utu varovaro memaruvano qaiqaa kauru kuqu vura.
5 Mintuvaro Kotiva Mosirara tiharo, Isareri vika ariara tiha, Tinavu kaivaqaukavara Variqa Noravano Kotiva viva Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikaqaa raqiki vaiva, quqaama viva ai avuqaa qovarama virave tiate, tira, are vika nivuqaa vaihara nena kauru qaiqaa vataqaa aqukaane, tiro.
6 Noravano Kotiva minti tivakero viva qaiqaa Mosirara tiharo, Are nena kauqu vo varakera nena vukai tavunaqi kukeqa taane, tuvaro Mosiva Kotiva tuntema kero nai kauqu kukeqa kero, viraqaahairo qaqini vara kero tavovaro vaata ne vau numuarava vira kauqu voqi voqi hantaiqiro vaura.
7 Mintuvaro Kotiva tiharo, Qaiqaa nena kauqu tavunaqi kukeqa taane, tuvaro Mosiva Kotiva tuntema kero veta vatero qaqini vara kero tavovaro vira kauquvano hini vaata voqaantema kero, koqe kauqu vaura.
8 Mintuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are mintima kehara aahuva kaiqa nora kaiqa avuni varairamanta vika kia virara noraiqaake iriha ai uvara quqaave tivera, are naantiara varena kaiqara tavehama vika ai uvara quqaave tivarave.
9 Vika kaiqa vitanta tave, viraqaahai kia ai uvara quqaave tivera, are otu Nairi Namariqihaira namari kaqa varera vuru aahara vataqaa qihia kaane. Are mintiraro vi namariva naare kuqu viro vataqaa vairamanta vika vira tavehama ai uvara quqaave tivarave, tiro.
10 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva tiharo, Oho, Noravauvo, haaruvata maa entaravata kia te vaiinti nahenti nivuqaa vaiha koqe uva ti vaura vaiintika vaunarave. Te uva tirare turaro ti novano maara nte vaimanta vaunarave, tiro.
11 Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Vaiintivano vaivaro tavave vira no amivaro ho uva ti vairave? Tavave vira avu rampai kaivaro viva ho tave vairave? Tavave vira avu qimpa kaivaro kia ho tave vairave? Te Noravano Kotika vi kaiqara vi kaiqara vare vauraukave.

12 Are virara irihara oru viraqe te vaiha ai kahaqiarirara are ho uva tinarave. Te
tenta uva ai tiva amiarirara are vi uvarama tinarave, tiro.
13 Minti tuvaro Mosiva mpo tiro, Noravauvo, kia ti vara karaitira, vo vaiinti vara
kairaro vi kaiqara varaarire, tiro.
14 Mosiva minti tuvaro Kotira arara itovaro viva tiharo, Ho ai vakaava Eroniva
Rivaira ankuqiraavama vaivo. Viva koqema kero vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo uva
tiva nimi vairara irunarave. Viva ai vita kareva aaraini ani vaivo. Viva ai ani tavero
quahaanarove.
15 Are uva vira tiva amiraro viva ai kahaqiharo vi uvara tiarire. Te vaiha nitanta
kahaqiha nitantara vi uvara tiate tirerave.
16 Eroniva ai kahaqiharoma vaiinti nahenti uva tiva nimianarove. Are ti Kotika uva
Eronira tiva amiraro viva ti uva vira vaiinti nahenti tiva nimiqiro vuarire.
17 Are nena kauruvata varera vuane. Are viraqohaira aahuva kaiqa nora kaiqa
varairamanta vaiinti nahenti ti mpeqa okara tavaate, tiro.

Mosiva Isipini anirantero vura

...Kotiva minti tuvaro Mosiva oru nai naata vaintivata ntita varero Midiani mini kero
anirantero aaraini viharo Horepi Aiqinaini nai vakaara Eronira vita kero ekaa vi uvara
vira tiva amura...
29 Ho Mosika Eronika Isipini orunte, Isareri vika qiata vaiintinavu ruvaaquma kora.
30 Vika ruvaaquma kero Eroniva Noravano Kotiva Mosirara tu uvara, ekaa vi uvara
vika tiva nimuvaro Mosiva vika nivuqaa vaiharo aahuva kaiqa nora kaiqa varomanta
vika
31 vi kaiqara tave tiha, Quqaama Kotiva ai varakaivara aniaro, tivake tiha, Quqaama
Kotiva tuvuntero Isipi vika tinavu qoraiqama timite variara tavaivo, tivake viraqaahai
vika nái viri vataini ke, Kotira autu tuahere vaura.

5

Mosika Eronika Pero vaiinti tavora

1 Ho viraqaahai Mosika Eronika Pero vaiintivano vaunaini orunte virara tiha, Isareri
vatanaakaqaa raqiki vai Variqava Noravano Kotiva mintima tivo: Are ti vaiinti nahenti
qaqi kairamanta vika oru aahara vataini vaiha ti quahama timiteha ti hutu tuahera
kaate, tirave, ti.
2 Minti tuvaro Pero vaiintivano aqao tiro, Tavave nitanta Variqa Noravano Kotiva
vaivo? Nanarae te vira uva iriha ni Isareri kuvantu kaari vivarave? Kia te ni Variqa
Nora Kotirara irunarave. Te kiama ni Isareri kuvantu kaari vivarave, tiro.
3 Viva minti tumanta vitanta tiha, Tinavu Hiparu vatanaaka Variqavano tinavu
avutana qovarama virave. Are tinavu qaqi kairaqe tenavu aahara vataini taaramo
entara vivi, mini oru vaiha Nora Kotira *ofaa* iha quara amitaare. Tenavu kia
mintiarera, Kotiva nora aiha viraarae tinavu timianarove, iqoka paipeqohairoe tinavu
haruanarove, ti.
4 Vitanta minti tuvaro Pero vaiintivano Mosika Eronika tu uvara kia iriraitiro,
vitantara tiharo, Oho, nantimantae netanta minti tiamanta vaiinti nahenti kia ti kaiqa
vararaiti, qaqirake variavo? Netanta vika tiva nimimanta vika vaaka qaiqaa kaiqa
varaate.
5 Ne Isareri airiqamaqi vi vaiha tinavu Isipi haatarake tinavu kaiqa qaqira kareka
auti variavo, tura.
6 Vohaa vi entaraqai Pero vaiintivano Isipi vaiintinavuve, Isareri vaiintinavuve
kaiqaqaa raqikukara tiharo,
7 Hoqare ne Isareri kaiqa vaiintiqaa raqikiha vika kahaqiha ahaka veha varakeha
nimi variamanta, vika aaqatai vata hampata taataukeha *briki* auti variarave. Ho vate
maa entaraqaahai ne qaqira kaimanta, vika náivano ahaka veha rantakeha varaate.

8 Vika vira varakeha tota airi *briki* autuantemake, qaiqaavata vohaa qaramake autuate. Vika nanta muntuvike *briki* autivorave. Vika popohaimanta vaihara ti, vika qaqiqai tiriara tiha, Tinavu qaqi kairaqe tenavu oru tentanavu Variqa *ofaa* iha quara amitaare, ti variavo.
9 Ne kaiqaqaa raqiki variaka vaiha, nora kaiqa vika nimimanta vare vaivaro toqaavu nte vaira vika kia ho Mosiva una uva tinara iriate, tiro.
10 Pero vaiintivano minti tumanta Isipi vaiintinavuve, Isareri vaiintinavuve kaiqaqaa raqikuka vevante Isareri vika tiva nimi tiha, Pero vaiintivano mintima tivo: Kia nenavu qaiqaavata ahaka veha vare vuru Isareri kaiqa vaiinti nimiate.
11 Kaimanta vika náivano voqi voqi niha ahaka veha rantakeha aaqatai vata hampata taataukeha *briki* autuate. Vika mintiaqi viha kiama taaraiqa autiraiti, tota airi *briki* autintemake, qaiqaavata vohaa qaramake autuate tivo, tiro.
12 Minti tumanta Isareri vika ahaka veha rantareka ekaa Isipi vataini vi ani vaura.
13 Isipi vaiinti kaiqaqaa raqikuka vihi vaahi tivaqi viha vikara tiha, Hoqare tenavu ahaka veha ni nimura ne minti mintimake *briki* autuarave. Ho vate maa entaravata ne vohaa qaramake airi autuate, ti.
14 Isipi vaiinti kaiqaqaa raqikuka minti tumanta Isareri vika kia airi *briki* autu karaiti, taaraiqaqai autukora kaara Isipi vika oru Isareri vaiinti kaiqaqaa raqikuka qora kaavu numiqake vate tiha, Ni navunaaka airi *briki* tota autintemake, entavata vatevata autuataarave, ti.
15 Vika minti tumanta Isareri vaiinti kaiqaqaa raqikuka Pero vaiintivano vaunaini orunte nuntu nauntu tiha, Are nantiharae tinavu nena kaiqa vaiinti mintima kera qoraiqama timitaaro?
16 Are kia tinavu ahaka veha timitaraitira, tinavuara *briki* autuate tianarave. Ho ahaka veha kia vaimanta tenavu kia ho airi *briki* autu kaunara kaara Isipi vaiinti kaiqaqaa raqiki variaka tinavu qora kaavu humiqake vataavo. Oho, kia tinavu okaravauve vaivo, ninta Isipi okarama vaivo, ti.
17 Minti tuvaro Pero vaiintivano aqao tiro, Ne popohara vaiintive. Ne mintiakara ti, ne tiriara tiha, Kairaqe tenavu tentanavu Variqa Nora Kotira *ofaa* iha quara amitaare, ti variavo.
18 Vaaka oru qaiqaa kaiqa varaate. Ne kiama ho tinavuqaahai ahaka veha varevarave. Ne nenta ahaka veha varakeha tota airi *briki* autintemake, maa entaravata vohaa qaramake airi autuate, tiro.
19 Pero vaiintivano tota autintemake maa entaravata airi autuate tura kaara Isareri vaiinti kaiqaqaa raqikuka iruvaro Pero vaiintivano nora maara vikaqaa vatomanta vika Pero vaiinti mini ke
20 tavomanta Mosika Eronika vika veka vaumanta vika vitantara tiha,
21 Oho, kairaro Noravano Kotiva nintatanta kaiqa kaara nitanta qoraiqama nimitaarire. Nitanta okara kaara Pero vaiintivanovata, Isipi vaiinti kaiqaqaa raqiki variakavata, tinavu qoraiqama timite variavo. Vika tinavu aruke aarara netanta qovarama nimitaavo, tura.

Mosiva Kotira aareharo nuntu nauntu tura

22 Vika minti tuvaro Mosiva qaiqaa anirantero Nora Kotira aarero tiharo, Noravauvo, nantiharae are nora maara maa vatanaakaqaa vataaro? Oho, are mintirevae ti varakaanarave?
23 Te oru Pero vaiinti ai uva tiva amuna entaraqaahairo viva Isareri vika qoraiqama nimite vaivo. Vika qoraiqama nimite vaivara are nantiharae kia vika kahaqama nimitera iaro? tiro.

6

1 Minti tuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Te Pero vaiinti autu amitaaina okarara are vate vaihara tavenarave. Te tenta kempuka vira umiqaariraro viva

ni Isareri qaqi kairamanta vivarave. Te mintimake vira vahauru kaariraro Pero vaiintivano nai vataqihairo ni Isareri ntata kaarire, tiro.
29 ... Minti tivakero Kotiva Mosirara tiharo, Te Noravano Kotikave. Are te ekaa ai tiva amiaina uvara Isipiqaa raqiki vaira Pero vaiinti tiva amiane, tiro.
30 Minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Are irianarave. Kia te koqe uva ti vaura vaiintika vaunarara tiro, Pero vaiintivano kiama ti uva irianarove, tiro.

7

1 Mosiva minti tuvarovata, Noravano Kotiva tiharo, Te ai kempukaiqama kaariraro Pero vaiintivano ariara variqavema tianarove. Ai vakaava Eroniva paropeti vaiintivano uva tinantema kero, ai uva Pero vaiinti tiva amianarove.
2 Are te ekaa uva ai tiva amiainara Eronira tiva amiraro viva Pero vaiintiara Isareri qaqi kairamanta maa vataraqihai vuate tiarire.
3-4 Ho te Pero vaiinti avu aato kempukaiqama kaariraro viva kia nitanta uva ho irianarove. Are aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vira avuqaa qovarama kairarovata, viva kiama ai uva irianarove. Viva mintiaqiro viraqe, viraqaahai te anomake Isipi vika ntaihamake, tenta vaiinti nahenti vo anku vo anku ntita vare vi vataraqihai aitare virerave.
5 Te tenta kauqu tutuke Isipi vika ntaihamake, viraqaahai tenta vaiinti nahenti Isipiqihai ntita vare vuru kaaina entara Isipi vika ti okara kankomake iri tave tiha, Quqaama viva Noravano Kotivave tivarave, tiro.
6 Viva minti tumanta Mosika Eronika Noravano Kotiva tunte ura.
7 Vitanta Pero vaiinti vataake uva tu entara Mosiva 80 ihi varakova vauvaro Eroniva vira vakaava 83 ihi varakova vaura.

Eronira kauruvano memaru kuqu vura

8 Noravano Kotiva Mosika Eronikara tiharo,
9 Pero vaiintivano nitantara aahuva kaiqa vo qovarama kaiqe tavaare tirara are Eronirara nena kauru vata kanta aqukaane tiraro viva nai kauru vata kanta aqu kairaro vira kauruvano memaru kuqu vuarire, tiro.
10 Kotiva minti tumanta vitanta Noravano Kotiva tuntemake Pero vaiintivano vaunaini orunte, viraqaahairo Eroniva Pero vaiinti avuqaavata, vira koqe avu aato ami vau vaiintika nivuqaavata, vaiharo nai kauru vata kanta aqu kovaro vira kauruvano memaru kuqu viro vaura.
11 Mintuvaro Pero vaiintivano nai *vure/quaha* vaiintive, vo kaiqa vo kaiqa tavo vaiintikave, naarama komanta vika ani nái hepi kaiqa vareha
12 vikavata nai kauru vata kanta aqu kovaro memaru kuqu vura. Mintuvaro Eronira memaruvano vika memaru ekaa nampiqama kora.
13 Ho Noravano Kotiva Mosira tiva amuntemakero Pero vaiinti avu aatovano qaqiqai kempukaiqiro vauvaro viva kia vitanta uva iriraitiro vaura.

Namarivano naare kuqu vura

14 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Pero vaiinti avu aatovano qaqiqai kempukaiqiro vaivaro viva kiama vaiinti nahenti qaqi kaira vivarave.
15 Ho hura toqaqi Pero vaiintivano Nairi Namari vainaini otu virara arevata mini vuane. Tota ai kauruvano memaru kuquvira, viravata varera otu vira veka namari auvahini variane.
16 Are vira vita kera mintima tiva amiane: Noravano Kotiva Hiparu vatanaaka Variqavano ariara mintima tivo: Are ti vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru aahara vataini vaiha ti hutu tuahera kaate. Tota te vi uvara ai tiva amurara are iriataara vaivara kia irianarave, tiane.
17 Qaiqaa Noravano Kotiva mintima tivo: Te vo kaiqa qovarama kaarirara are vi kaiqara taveharama tiriara quqaa viva Noravano Kotivave tinarave. Are minti

tivakera Pero vaiinti qaiqaa tiva amiane: Are tavairaqe te tuatauna kaururaqohai Nairi Namari ruqutu kaariraro Nairi Namarivano naare kuqu vuarire.
18 Te mintima kaariraro Nairi Namariqi varia havukauka qutu vivaro vi namariva unta i vairamanta Isipi vika kia ho vi namarira nevarave, tiane, tiro.
19 Minti tivakero Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Are Eronira mintima tiva amiane: Nena kauru tuata varera oru nora namariqaave, inaara namariqaave, aave vatairaro ekaa namarivano naare kuqu vuarire, tiane. Viva mintima kairaro ekaa namarivano Isipini naareqai kuquviro vairaro namari kaqake ne kurerave taqurave ekaa viraqi naare namarivanoqai variarire, tiro.
20 Noravano Kotiva minti tumanta Mosika Eronika Kotiva tunte ura. Eroniva Pero vaiinti avuqaavata vira koqe avu aato ami vauka nivuqaavata vaiharo nai kauruqohairo Nairi Namariqaa aave vatovaro namarivano naareqama vuvaro
21 Nairi Namariqi vau havukauka qutu vuvaro vi namariva voqama kero unta umanta Isipi vika kia ho vi namarira kaqake novaro naare namarivanoqai Isipini ekaa vo namari vo namariqi vaura.
22 Eroniva mintima komanta Isipi *vure/quaha* vaiintinavu vikavata nai hepi kaiqa autu kovaro namarivano naare kuqu vura. Mintuvaro Pero vaiinti avu aatovano qaqiqai kempukaiqiro vauvaro viva Noravano Kotiva ⌞Mosira⌟ tiva amuntema kero, kia Mosika Eronika tu uvara irura.
23 Viva kia vi haikarara noraiqaakero iriraitiro, qaqira kero nai avuhainaa naavuqi oru vaura.
24 Nairi Namari kaqake neva kia vaura kaara Isipi vika namari kaqake nareka Nairi Namari auvahianta ora quvike namari kaqe vaura.
25 Noravano Kotiva Nairi Namari ruqutu kovaro 7 entanavu aitarora.

8

Eqavoka airitahaa qovarama vura

1 Viraqaahairo Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Are Pero vaiintivano vainanaini qaiqaa oruntera ti uva maantima kera vira tiva amiane: Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are ti vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru vaiha ti hutu tuahera kaate.
2 Are kia vika kuvantu kairera, te airi eqavoka qovarama kaari vika Isipini vaiha ni Isipi vatanaaka qoraiqama nimitevarave.
3 Nairi Namariqi eqavokavano airitahaa mpiqa viro, viraqihairo ai avuhainaa naavuqive, are vaite varianaraqive, are vaite variana taintaraqaave, mini mini vuanarove. Eqavokavano ai koqe avu aato ami varia vaiintika naavuqive, ai navunaaka naavuqive, kara unta ne varia hantaraqive, kara untareka tuqantaavi varia tanuraqive ekaa mini mini vuanarove.
4 Eqavokavano arive, ai koqe avu aato ami variakave, ai navunaakave, ekaa vikaqaa ravuku nteharo varianarove, tiro.
5 Noravano Kotiva minti tivakero qaiqaa Mosirara tiharo, Are Eronira mintima tiva amiane: Nena kauquqi kauru totenara tutukera nora namariqaavata inaara namariqaavata aave vataira namari viraqihai eqavoka airitahaa qovaramavi Isipi vataini vi aniate, tiro.
6 Kotiva minti tuvaro Eroniva Isipini nora namariqaave inaara namariqaave nai kauru aave vatomanta namariqihai eqavoka airitahaa qovaramavi Isipi vataqaa hihipaamavi vaura.
7 Mintumantavata, Isipi *vure/quaha* vaiinti vikavata nái hepi kaiqa vareha vikavata eqavoka qovarama komanta namariqihai vataini vaarintora.
8 Mosika Eronika eqavoka qovarama kovaro Pero vaiintivano vitanta naarama kero tiharo, Netanta Nora Kotira aaraivaro viva eqavoka tiqaahairovata, ti vaiinti nahenti

vikaqaahairovata, vara qaqini kaarire. Netanta mintiqe te nitanta navunaaka qaqi kaari vika Nora Kotira *ofaa* iha quara amitaate, tiro.

9 Minti tuvaro Mosiva Pero vaiintiara tiharo, Hove. Are vi entara kaama tairaqe te vi entaraqaa arive, ai koqe avu aato ami varia vaiintikave, ai navunaakave, vikara irihama Kotira aarama nimitaari eqavoka ekaa taiqa vimanta Nairi Namariqiqai qaqi variate, tiro.

10 Mosiva minti tuvaro Pero vaiintivano tiharo, Hurama Kotira aarama timitaane, tiro.

Minti tuvaro Mosiva tiharo, Ho hura are tinantemake, te Kotira aarama amitaarirara viraqaahaira are Nora Kotirara vivaqaima Variqavano vaivo tinarave.

11 Hura eqavokavano ai naavunive, ai koqe avu aato ami varia vaiintika naavuqive, ai vaiinti nahenti naavuqive, kia vairaiti, vika Nairi Namariqiqai vaivarave, tiro.

12 Minti tivakero Mosika Eronika Pero vaiinti mini ke vevante vura. Mosiva Nora Kotira aareharo eqavoka qaqini varakaane tuvaro

13 Noravano Kotiva Mosiva tunte umanta eqavoka naavuqive, vahaaqainive, naahoqive vauka ekaa qutuvi taiqa vura.

14 Vika ekaa qutu vumanta Isipi vika eqavoka voqaa voqaa ruvaaqumake vatovaro ntereharo voqama kero unta i vaura.

15 Pero vaiintivano tavovaro eqavoka taiqa vuvaro viva nai avu aato kempukaiqama kero qaiqaa kia Mosika Eronika uva irireva auti vaura. Noravano Kotiva ⌞Mosira⌟ tiva amuntema kero, Pero vaiintivano kia vitanta uva irura.

Aaquqa airitahaa qovarama vura

16 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Are Eronirara mintima tiane: Nena kauruqohaira vataini konkoma rupitaitama kaane, tiane. Viva mintima kairaro Isipini konkomavano aaquqa kuqu vuarire, tiro.

17 Kotiva minti tuvaro Eroniva nai kauruqohairo vataini konkoma rupitaitama kovaro, viraqihairo aaquqavano qovarama viro vaiintiqaave, quaraqaave, hihipaa iro vaura. Ekaa Isipi vataini konkomavano aaquqa kuqu vura.

18 Mintumanta *vure/quaha* vaiinti vikavata mintiare tivake, nái hepi kaiqa autuvarovata, kia qovaraiqura.

Ho aaquqa airitahaa vaiintiqaave, quaraqaave, hihipaa iro vaumanta

19 *vure/quaha* vaiintinavu Pero vaiintiara tiha, Oho, Kotiva nai kempukaqohairo maa haikara qovarama kaivo, ti.

Minti tuvarovata, Pero vaiinti avu aatovano kempukaiquvaro viva Noravano Kotiva ⌞Mosira⌟ tiva amuntema kero, kia vitanta uva iriraitiro vaura.

Vauvaari airitahaa qovarama vura

20 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Hura are vaaka toqaqi himpira Pero vaiintivano Nairi Namarini tuvuainara otu vitakera virara mintima tiane: Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are ti vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru vaiha ti hutu tuahera kaate.

21 Are kia vika nititairera, te vauvaari vara kaari vika ariqaave, ai koqe avu aato ami varia vaiintikaqaave, ai navunaakaqaave, hihipaamavi vaivarave. Vauvaari vika ni Isipi vatanaaka naavu maaqaqi mpiqavi, vatainivata hihipaamavi vaivarave.

22 Gosenini ti vaiinti nahenti varianaini, te mini qaqi vehakuma kaariraro kia vauvaarivano mini varianarove. Te mintiarirara are te Noravano Kotika maa vataraqaa variaina okarara kankomake irinarave.

23 Te ai vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha, tenta vaiinti nahenti qaqi vehakuma nimitarerave. Hurama are te vi kaiqara varaainara tavenarave. Are minti tivakera Pero vaiinti tiva amiane, tiro.

24 Noravano Kotiva minti tivakero vira qararaa viva vi haikara qovarama komanta
vauvaari vika qovaramavi, airitahaa Pero vaiinti naavuqive, vira koqe avu aato ami
vau vaiintika naavuqive, mpiqavi ekaa Isipi vataqaa hihipaamavi vaiha vi vatara
qoraiqama kora.
25 Mintuvaro Pero vaiintivano Mosika Eronika naarama kero vitantara tiharo,
Netanta nenta navunaaka ntita vare, Isipi maini nenta Variqa *ofaa* iha quara amitaate,
tiro.
26 Minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Kia tenavu maini vaiha Nora Kotira *ofaa* iha
quara amitararave. Hauri tenavu mintiari vira kaara Isipi vika tinavuara qorahaama
autuavo tivake ori utuvare, tinavu ruqutuqi viha tinavu haru kevorave.
27 Tenavu Kotiva tintemake, Isipi maini ke taaramo entara aahara vatavau vivi, mini
orunte tentanavu Variqa Nora Kotira *ofaa* iha quara amitarerave, tiro.
28 Minti tuvaro Pero vaiintivano tiharo, Hove, te ni qaqi kaari ne nenta Variqa Nora
Kotirara iriha oru aahara vataini vaiha, nenta Variqa *ofaa* iha quara amitaate. Ne kia
niaraini viraiti, aumanto oru vaihama *ofaa* iha quaraate. Ho tiriaravata irihama nenta
Variqa Nora Kotira aarama timitaivaro ⌞vauvaari taiqa vuarire⌟, tiro.
29 Minti tuvaro Mosiva nai tiva amiro tiharo, Te ai maini ke, vate vira te Nora Kotira
aaraariraro viva tiraro vauvaarivano niqaahairo taiqa vuarire. Hurama vauvaari vika
arive, ai koqe avu aato ami varia vaiintikave, ai navunaakave, vika niqaahai vivarave.
Oho, are kiama qaiqaa titanta una tiva timitehara, Isareri vatanaaka ravaaqavu kaira
vika kia Nora Kotira *ofaa* iha quara amitareka vuate, tiro.
30 Minti tivakero Mosiva Pero vaiinti mini kero, Nora Kotira aarovaro
31 viva Mosiva tuntema kero vira uva irura. Vauvaari vika Pero vaiintive, vira koqe
avu aato ami vau vaiintikave, vira navunaakave, mini ke vuvaro, kia qaiqaa vauvaari
voqavanovata vaura.
32 Mintuvaro Pero vaiintivano nai avu aato kempukaiqama kero, kia Isareri qaqi
komanta vura.

9

Kotiva tuvaro Isipi vatanaaka quara quti vura

1 Ho qaiqaa Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are Pero vaiintivano vainaini orun-
tera mintima tiane: Noravano Kotiva Hiparu vatanaaka Variqavano ariara mintima
tivo: Are ti vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru vaiha ti hutu tuahera kaate.
2 Are kia vika kaira vivera,
3 te nora aiha viraara vara kaari ai ohive, donkive, kamerive, purumakauve,
sipisipive, memeraave, ekaa qutu vivarave.
4 Te Isipi vika quaraqai qoraiqama nimite Isareri quara qaqi vehakuma nimitar-
erave.
5 Te Noravano Kotika hura mintirerave. Minti tivakera Pero vaiinti tiva amiane, tiro.
6 Ho vira qararaa Noravano Kotiva tuntema komanta ekaa Isipi quara rovara vare
qutu vumanta Isareri quaraqihairo kia voqavanovata qutu vura.
7 Mintuvaro Pero vaiintivano vi okarara nai navunaaka iromanta vika vira tiva
ami tiha, Isareri quaraqihairo kia voqavanovata qutu vivo, ti. Minti tuvarovata, viva
qaqiqai nai avu aato kempukaiqiharo kia Isareriara vuate tura.

Isipi vatanaaka vaataqaa meqa/veqa qovarama vura

8 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosika Eronikara tiharo, Netanta oru *briki unte/nute*
varia naavuraqihai iha hanta varaate, tivakero Mosirara tiharo, Are Pero vaiinti
avuqaa vaihara hanta vira virini aqu kaane.
9 Are mintima kairaro hanta viva konkoma voqaara ekaa Isipi vataini vi aniraro
vaiintiqaavata quaraqaavata veqavano qovarama viro nora numuara itaarire, tiro.

10 Minti tumanta vitanta oru *briki* unte vau naavuraqihai hanta vare, Pero vaiinti avuqaa oru vaura. Mosiva hanta virini aqu kovaro viraqaahairo vaiintiqaavata quaraqaavata veqavano qovarama viro nora numuara itora.
11 Mintumanta Pero vaiinti vira *vure/quaha* vaiinti vika Mosira avuqaa oru variare tuvaro veqavano vikaqaavata vaura kaara vika kia ho Mosiva unaini oruntora.
Veqavano vikaqaavata ekaa Isipi vatanaakaqaavata vauvaro
12 Noravano Kotiva Pero vaiinti avu aato kempukaiqama kovarora tiro, Noravano Kotiva Mosira tiva amuntema kero, Pero vaiintivano kia Mosika Eronika uva irura.

Taaruvano/Kaampuravano Isipi vatanaaka qoraiqama kora

13 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Hura vaaka toqaqi himpira oru Pero vaiinti vita kera virara mintima tiane: Noravano Kotiva tinavu Hiparu vatanaaka Variqavano ariara mintima tivo: Are ti vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru ti hutu tuahera kaate.
14 Are kia vikara vuate tirera, te aivata, ai koqe avu aato ami varia vaiintikave, ai navunaakave, anomake ntaiharerave. Te mintiarirara are tiriara tihara, Mpo, kia vira voqaava vovano vataini vaivo. Vivaqaima Variqavano vaivo, tinarave.
15 Oho, te tenta kauqu tutuke nora rovaraqohai ni ntaihauraitirio, are nena navunaaka hampata haaruma taiqa vuaraitirio.
16 Are ti kempuka tavaira ekaa maa vataraqaa vaikavata ti hutuara iriate ti, te ai qaqi vehakuma amitaurara are qaqi varianarave.
17 Te ai mintima amite vauraravata, ai avu aatovano kempukaiqivara are kia ti vaiinti nahentiara ho vuate tiaro.
18 Vira kaara te hura maa kuari avuraqaa tiariraro *taaruvano/ kaampuravano* noraiqaakero Isipi vataqaa ntuanarove. Haaru entavata maa entaravata kia minti *taaruva/kaampurava* nti vairave.
19 Virara irihara are nena navunaaka tiva nimira vika nái quara ntita vare haraara naavuni vuru kaate. Vaiintive quarave vahaaqaini vaivaro *taaruvano/kaampuravano* ntiharo vika ekaa aru taiqama kaanarove. Minti tivakera Pero vaiinti tiva amiane, tiro.
20 Kotiva minti tuvaro Mosiva Pero vaiinti tiva amumanta Pero vaiinti vira koqe avu aato ami vau vaiintika hini kuka Noravano Kotiva tu uvara iriha qeteha kante nái quaravata nai kaiqa vaiintivata ntita vare haraaraqi komanta
21 hini kuka kia Noravano Kotiva tu uvarara noraiqaake iriraiti, nái kaiqa vaiintivata quaravata vahaaqaini komanta vaura.
22 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Nena kauqu tutukera naaruvaini aave vatairaro *taaruvano/kaampuravano* Isipi vataqaa ntiharo vahaaqaini vai haikara vaiintive, quarave, kara qampiqe vairave, ruqutu taiqa kaarire, tiro.
23 Minti tuvaro Mosiva nai kauruqohairo naaruvaini aave vatovaro Noravano Kotiva tuvaro naaruvavano karara ti vauvaro *taaruvano/kaampuravano* nti vauvaro aaquakaavano voqama kero airi tataa utiharo vata ari vaura. Noravano Kotiva tuvarora tiro, *taaruvano/kaampuravano* Isipi vataini nti vaura.
24 *Taaruvano/Kaampuravano* nti vauvaro aaquakaavano qaiqaa qaiqaa uti vaura. Haaru entavata kia *taaruvano/kaampuravano* mintima keharo Isipi vataini ntumanta tavora.
25 Ekaa vi vataraqaa *taaruvano/kaampura vano* ntiharo ekaa vahaaqaini vau haikara vaiintive, quarave, karave, aru taiqa kora. *Taaruvano/Kaampuravano* ntiharo naahoqi kara qampiqora ekaa vataini ravantau vatero, ekaa katarivata hiqama kovaro kia marevata vaura.
26 Mintuvaro Gosenini Isareri vatanaaka vaunaini kia mintura.

27 Mintima kero nti vauvaro Pero vaiintivano Mosika Eronika naarama kero tiharo,
Oho, vate te Kotira uva raqama kauro. Noravano Kotiva avuqavu kaiqa varaimanta te
tenta navunaaka hampata qora kaiqama varauro.
28 Mpo, *taaruvano/kaampuravano* nti vaivaro naaruvavano karara ti vaivaro ti
voqamakero haatu itaivo. Te ni nititaari homa vivarave. Te kia ni ⌞Isareri⌟ qaiqaavata
ravaaqavu karerave, tiro.
29 Minti tuvaro Mosiva nai tiva amiro tiharo, Te vevante maa vatukara maini ke
te tenta kauqu tutuke Nora Kotira aaraariraro viva tiraro naaruvavano kia voqavata
karara tiraro *taaruvanovata/kaampuravanovata* taiqa vuarire. Noravano Kotiva
mintima kairara are Kotiva maa vataraqaa raqikiainarara kankomakera irinarave.
30 Ho te iruramanta arevata ai koqe avu aato ami varia vaiintikavata kia Nora
Kotirara noraiqaake iriraiti, kia vira aatu qeteha variavo, tiro.
31 Vi entara *baali*vano* mpeqaiqurara tiro, *taaruvano/kaampuravano* vira ravantau
taiqa kero, utataari kuto naaquntara repa voqaara viravata ravantau taiqa kovaro,
32 *uiti*vano qaqi ahora vauvarora tiro, kia vira ravantau kora.
33 Ho Mosiva Pero vaiinti mini kero vevantero vatuka aaqaini vaiharo nai kauqu
naaruvaini tutukero Nora Kotira aarovaro aaqu tanta vuvaro *taaruvano/kaampura-
vano* taiqovaro naaruvavano kia uva tiraitiro, tirema vaura.
34 Mintuvaro Pero vaiintivano tavovaro tirema vauvaro viva qaiqaa qora kaiqa
varero. Vivavata vira koqe avu aato ami vau vaiintikavata nái avu aato kempukaiqa-
mate vaura.
35 Noravano Kotiva Mosira tiva amuntema kero, Pero vaiintivano kia Isareriara
vuate tura.

10

Kaintaaqavano qovarama vura

1 Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Pero vaiintivano vainaini vuane. Viva-
vata vira koqe avu aato ami varia vaiintikavata ti nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tavaate
ti, te vika avu aato kempukaiqama nimitauramanta vika kia ai uva iriavo.
2 Are naantiara nena vaintivata nena naintivata te Isipi vatanaaka ntaiheha nora
kaiqa varaainarara vika tiva nimiane ti, te nora kaiqa vika nivuqaa qovaramake
vaunarave. Te Noravano Kotika variaina okarara nevata kankomake iriate ti, te minti
vaunarave, tiro.
3 Kotiva minti tuvaro Mosiva Eronikantiro Pero vaiintivano vaunaini oruntero
virara tiharo, Noravano Kotiva tinavu Hiparu vatanaaka Variqavano ariara mintima
tivo: Nanti nanti entae are ti uva kia iriraitira, kia ti vevaaraini vainarave? Are ti
vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika oru ti hutu tuahera kaate.
4 Are vikara kia vuate tirera, te hura kaintaaqa airitahaa maa vataraqaa qovarama
karerave.
5 Vika airitahaa qovaramavi, vata maata hihipaama vivara are kia ho vata tavenar-
ave. Vika vaiha *taaruvano/kaampuravano* kia qoraiqama kai naaho maatara namaqi
viha taiqa kevarave. Vika naahovata, naahoqi vaina katariravata, ekaa nama taiqa
kevarave.
6 Vika ai naavuqivata, ai koqe avu aato ami varia vaiintika naavuqivata, ni Isipi
vatanaaka naavuqivata, oriqete mpiqama kevarave. Haaru entavata maa entaravata
ai naaqukave, ai kaivaqaukave, kaintaaqa airitahaa qovarama vuainara kia tavorave,
tiro.
Mosiva minti tivakero tuqantaa viro Pero vaiinti mini kero vuvaro
7 Pero vaiinti koqe avu aato ami vauka virara tiha, Oho, vi vaiintiva airi enta vaiharo
tinavu qoraiqama timitaqi vuantorave. Are Isareri qaqi kaira vika oru nai Variqa Nora

* **9:31:** *Baali* vaireva, *raisi* voqaara vaira.

Kotira autu tuahera kaate. Are kiae kankoma kera iriaro? Isipi vatavano qoraiqama vivo, ti.
8 Vika minti tuvaro Pero vaiintivano Mosika Eronika qaiqaa naarama kero vitantara tiharo, Netanta nentatanta navunaaka ntita vare oru nenta Variqa Nora Kotira autu tuahera kaate, tiro. Minti tivakero vitanta irero tiharo, Netanta tauka taukae ntita vare vivarave? tiro.
9 Minti tuvaro Mosiva nai tiva amiro tiharo, Tenavu Nora Kotira autu tuahera karera vuainarara ti, tenavu ekaa tentanavu vaiinti nahenti qaraakaukave, konta naampaive, maaqu raavurave, purumakauve, sipisipive, memeraave, ekaa ntita vare virerave, tiro.
10 Minti tuvaro Pero vaiintivano aqao tiro nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te nitanta Variqa Nora Kotira autuqaa mintima turo: Kia te ni nahenti vaintiara vuate tirerave. Oho, te tavaura ne ekaara ruqemake vireka auti variavo.
11 Ne nenta Variqa Nora Kotira autu tuahera kareka ivera, ne vaiintiqai mini vuate, tiro. Pero vaiintivano minti tumanta vira kaiqa vaiinti vonavu Mosika Eronika ventaqi vi, vitanta vahaaqaini veva kora.
12 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Nena kauqu tutukera Isipi vataqaa aave vatairaro kaintaaqavano qovarama viro maa vataraqaa vi aniharo *taaruvano/kaampuravano* kia qoraiqama kai naaho maatara namaqi viharo taiqa kaarire, tiro.
13 Minti tuvaro Mosiva nai kauruqohairo Isipi vataqaa aave vatovaro Noravano Kotiva tuvaro uvaivano kuari urinaihairo vi entaraqaavata entaqivata utuqiro vi vaumanta vira qararaa toqaqi kaintaaqa vika uvai vataake anura.
14 Vika airitahaa Isipini orunte ekaa vataqaa hihipaamavi vaura. Haaru enta kia vira voqaara qovarama vurave. Naantiara entavata kia vira voqaara qovaraiqianarove.
15 Kaintaaqa vika Isipi vataqaa hihipaamavi vauvaro vatavano konkiraiqama vurarama turo. Kaintaaqa vika *taaruvano/kaampuravano* qaqi ko naaho maatarave, katari tavave, namaqi viha ekaa nama taiqa kovaro Isipini katari mareve, naaho mareve, kia voqavata vaura.
16 Mintuvaro Pero vaiintivano vaaka Mosika Eronika naarama kero tiharo, Oho, te nitanta Variqa Nora Kotira uvavata nitanta uvavata raqa kauro.
17 Netanta ti qora uva qaiqaa tauru timite, nenta Variqa Nora Kotira aaraivaro viva kaintaaqa taiqa kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variare, tiro.
18 Minti tuvaro Mosiva Pero vaiinti mini kero Nora Kotira aarovaro
19 Noravano Kotiva uvai tuqantaa kovaro uvaivano kuari avu ruhunkinaihairo utiharo kaintaaqa vikavata varero vevara Naare Namariqi muntuvi kovaro kaintaaqa voqavanovata kia Isipi vataini qaiqaa vaura.
20 Mintuvarovata Noravano Kotiva Pero vaiinti avu aato kempukaiqama amitovaro viva Isareri vika kia qaqi komanta vura.

Konkiraiquva Isipi ravaaqavu kora

21 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Nena kauqu naaruvaini tutu kairaro konkiraiqiva Isipi vata maata anomakero ravaaqavu kairaro vaiintivano tupaupauma kero vi aniharo nuarire, tiro.
22 Minti tuvaro Mosiva nai kauqu naaruvaini aave vatovaro konkiraiquva taaramo entara variqiro viharo Isipi vata maata ravaaqavu kora.
23 Mintumanta Isipi vika kia ho vo vaiintivata tavaraiti, kia ho nái naavuqihai vevantaraiti vauvaro, Isareri vika vaunainiqai qaqi aatiteharo vaura.
24 Mintuvaro Pero vaiintivano Mosika Eronika naarama kero vitantara tiharo, Netanta nenta navunaaka hampata oru nenta Variqa Nora Kotira autu tuahera kaate. Ni nahentivata vaintivata homa ni hampata vivarave. Nenta sipisipive, memeraave, purumakauve, vikaqai maini ke vuate, tiro.

25 Minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Tenavu kia vikavata ntita vare viraiti qaqi vuarera,
tenavu kia ho Nora Kotira *ofaa* ekaara kaintu iha quara amitarerave.
26 Tenavu kia quara voqavata maini karaiti, ekaa ntita vare virerave. Tenavu
tentanavu quara vikaqihai hini aruke Nora Kotira *ofaa* iha quara amitarerave. Tenavu
mini kia viraiti maini variarera, tenavu vi quarara vi quarara arukaaina okarara
kiama iriraraverave, tiro.
27 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva Pero vaiinti avu aato kempukaiqama
amitovaro Pero vaiintivano Isareriara kiama ho vivarave tiro.
28 Pero vaiintivano Mosirara tiharo, Kia ti avuqaa variane. Vuane. Kia qaiqaa ti
aaqanto ani variane. Are qaiqaa ti aaqanto ani vaina entara are qutuma vinarave,
tiro.
29 Pero vaiintivano minti tuvaro Mosiva nai tiva amiro tiharo, Ho are tinantemake,
kiama te qaiqaa ai aaqanto ani vairerave, tiro.

Qorainti vainti avuhainaaka qutu virara tura

11

1 Ho Noravano Kotiva qaiqaa Mosirara tiharo, Te qaiqaa vohaa tataa Pero vaiintivata
Isipi vikavata ntaihama kaariraro Pero vaiintivano ni qaqi kairamanta vuate. Vi
entara viva ni nititeharo vuana vaina tiramanta ne ekaa vivarave, tura...

12

1 Mosika Eronika Isipini vauvaro Noravano Kotiva vitantara tiharo,
2 Ne Isareri maa torarama avuni vai toraravema tiate. Qaraaka ihi anintairaro vi
toravama avuni varianarove.
3 Netanta ekaa Isareriara mintima tiate: Maa torara 10 entaqaa vaiintivano nai
naata vaintiara iriharo memeraa naative, sipisipi naative, vohaiqa varaanarove. Ekaa
Isareri vatanaa vaiinti vika nái naata vaintiara iriha mintima kehama varevarave.
4 Vaiintivano tavairaro kia vira vaintaira airi vaivera, viva homa nai aaqanto vaina
vaiintira hampata memeraa naative, sipisipi naative, vohaiqa aruke nevarave. Ekaa
vika mati namakeva ho vairera, vitanta homa vohaiqaqai aruke nevarave.
5 Viva arukaaina sipisipie, memeraae vaireva, qora vohaa ihi varakaainara vairaro
vira vaataqaa kia numuara variarire.
6 Ekaa Isareri vatanaaka nái sipisipi naatie, memeraa naatie, koqemake tuataqi vivi,
vi torara 14 entaqaa vira aru kaate.
7 Vira aruke, vira naare kaqa vare, sipisipi naatie, memeraa naatie nareka i naavura
qentiqaa aqutaate. Qenti vira hini hini auvahitantavata, virinivata, naare aqutaate.
8 Mintimake viraqaahai ne sipisipi naati virae, memeraa naati virae, qaqi ihaqaa
untake, entaqi vaiha vira naate. Ne vira nareka ihama naahara hunkavinaravata,
mpareti kia taupatitira vainaravata, mati vira vataake naate.
9 Ne mati vira kia qaraaka naate. Kia mati vira namariqi arake naate. Kia vira arara
tuvu qaqini varakaraiti, qaqi vira kaintu ihaqaa untake naate.
10 Ne kiama hini mati qaqi kaate. Toqaqi hini qaqi vairera, vira varake ihaqira quara
kaivaro ita vuarire.
11 Ne aaraini vireka i utavaaqara nonkute, *su*vata nonkute, kauru quru vare viravata
kauquqi tuate, viraqaahai vi karara vaaka naate. Ne vi entara te Nora Kotika ni
Vehakuma Nimitaaina Kararama nevarave.
12 Vi entara te entaqi Isipi vataini vi aniha ekaa avuni vatatera, qorainti vaintive,
aantauvahi qora vaikave, aru taiqa karerave. Mintima keha te Noravano Kotika Isipi
vika una variqanavu qoraiqama nimitarerave.

13 Ne qenti hini hini katariqaa naare aqutera vira tave, virara te ni Isareri naavuma
vaivo tirerave. Te naare vira taveha, ni vehakuma nimiteha qaqi aitare oru Isipi
vikaqai ntaiharerave.
14 Te Noravano Kotika ni vehakuma nimitaaina okarara irihama, ne vo ihi vo ihi vi
entaraqaa qaiqaa vi karara naate. Nevata ni vaintivaravata mintiaqi vuate.

Kia noqavu mparetira no entara

15 Minti tivakero Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Ne 7 entara variqi viha taupatitira
vataake untate mparetira kia naraiti, qaqi mparetiqai naate. Ne hoqarenaa entaqaa
nenta naavuqihai ekaa taupatitira qaqira muntu aqukaivaro kia ni naavuqi variarire.
Ne 7 entanavu variqi viha kia noqai mparetira viraqai naate. Niqihairo vovano
taupatitira vataake untate mparetira namakairera, te vi vaiintirara kia ti navunaarave
tirerave.
16 Hoqarenaa entaqaavata ekaanaini 7 entaqaavata ne ruvaaqumavi vaiha ti hutu
tuahera kaate. Vi entatantaqaa kia vo kaiqavata vararaiti, karaqai untakeha naate.
17 Naantiara ne vo ihi vo ihi maa entaraqaa ruvaaqumavi vaiha qaqi mpareti
nehama maa entara te ni Isipihai ntita vuru kaaina entarara iritaate. Nevata ni
vaintivaravata vi entara vo ihi vo ihiara iriqi viha variate, tiro...
21 Kotiva minti tuvaro Mosiva Isareri vika nora vaiintinavu naarama kero vikara
tiharo, Nenavu oru sipisipi naatie, memeraa naatie, kaamate vira aruke, nenta naata
vaintiara irihama Kotiva vi entara ni Vehakuma Nimiteharo qaqi ori aatara kaaina
karara qeramataate.
22 Ne vi quarara aruke vira naare tanuqi kaqa vare, katari mare okuvera voqaara
varake, naareqi quntamake naavu qenti hini hini auvahitantaqaa aqute, qenti
virinivata aqute, viraqaahai naavuqi oru variate. Ne naavuqihai kia vevantaraiti, qaqi
variqi vivi aatitake, toqaqi vevantaate.
23 Entaqi Noravano Kotiva Isipi vataini vi aniharo Isipi vika qorainti vainti kara
hunka aruqi viharo viva ne qentiqaa naare aqutera taveharo, ni vehakuma nimitero
qaqi vitaraanarove. Kotiva qioqama tairaro Arukaaina *Ensel*iva kia ni naavuqi
oriqetero ni qorainti vainti kara hunka aru kaanarove.
24 Nevata nenta kuvuarama tekavata ekaa vo ihi vo ihi maa okararama avataqi
vuate.
25 Naantiara Noravano Kotiva ni nimireva ina vataraqaa orunte, ne qaqiqaima vi
karara namaqi vuate.
26 Ni vaintivara niara ne nana karae ne variavo timanta
27 ne vika tiva nimi tiha, Haaru Noravano Kotiva tinavu Isareri vehakuma timiteharo
tinavu naavu qaqi ai aatarakero oru Isipi vika qorainti vainti kara hunka aru korave
tiate, tiro.
Mosiva minti tumanta Isareri vika vi uvara iri, viraqaahai vika kankakaamavi vaiha
Nora Kotira autu tuahera kora.
28 Noravano Kotiva Mosika Eronika tiva nimuntemake, Isareri vika mintura.

Qorainti vainti kara hunka qutu vura

29 Vi entara enta avuta Noravano Kotiva Isipi vika qorainti vainti kara hunka
avuhainaaka ekaa aru taiqa kora. Pero vaiinti vira vaintive, ekaa vo vainti vo vaintive,
karapuhiqi vau vaiintika vika vainti kara hunkave, aantauvahi qora avuni vatatokave,
ekaa aru taiqa kora.
30 Aru taiqa komanta Pero vaiintivanove, vira koqe avu aato ami vau vaiintikave,
ekaa Isipi vikave, entaqi vika himpi, nái qorainti vainti qutu vura kaara noraiqaake iqi
rate vaura. Ekaa Isipi vika naavuqihairo kia qorainti vainti kara hunka voqavanovata
qaqi vauvaro ekaa aru taiqa kora.

Isareri vika katu vare vura

31 Ho vi entara entaqi Pero vaiintivano Mosika Eronika naarama kero vitantara
tiharo, Netanta ekaa Isareri hampata himpi, tinavu Isipi ke, katu vare vuate. Netanta
tota tintemake, oru mini Nora Kotira autu tuahera kaate.
32 Netanta tintemake, nenta sipisipive, memeraave, purumakauve, ntita vare vuate.
Ne vireka iha nenta Variqa aaraivaro viva tivata koqema timitaarire, tiro.
33 Pero vaiintivano minti tumanta Isipi vikavata tiha, Oho, Isareri vika kia vaaka
vivera, tenavu ekaa qutuma virarave, tivakeha Isareri vikara vihi vaahi tiha vaaka
vuate ti vaura.
34 Minti ti vaumanta Isareri vika nái mpareti kia taupatitira vataake tuqantaatora kia
untaraiti, qaraaka mpareti tanuqi qaqi vatora varake, tavunaqohai vira naavumake
aqu vare vura.
35 Mosiva tuntemake Isareri vika oru Isipi vika naariha tiha, *Kori* oriqohai aututaa
haikarave, *silvaa* oriqohai aututaa haikarave, utavaaqave, timiate tumata Isipi vika vi
haikara vi haikara vika nimura.
36 Noravano Kotiva Isareri vika kahaqurara ti, Isipi vatanaaka vikara nora vaiinti
nahentive tivakeha vika vi haikara vi haikara qaqi nimumanta vare vura.
Mintima keha Isareri vika Isipi vatanaaka vato airairara varora.
37 Isareri vika himpi Ramesesi vatuka mini ke, vatavau vivi, Sukoti vatukaini orun-
tora. Vika vaiinti vaireka, 600,000 vaumanta vika nahentivata vaintivata airitahaa
vaura.
38 Vika nái sipisipive, memeraave, purumakauve, ruhaaqiqi viha vumanta airi vo
vatanaakavata vika hampata vura.
39 Isareri vika aaraini viha nái mpareti vare vura untake nora... Isipi vatanaaka
vikara vuana vaina tumantara ti, Isareri vika kia ho mpareti taupatitira vataake
untaraiti, vika aaraini viha vi mparetira qaqi untake nora.
40 Isareri vika Isipi vataini 430 ihinavu variqi vura.
41 Ho 430 ihi aitarovaro Noravano Kotiva vika kahaqumanta vika vi vatara ke, katu
vare vurama...

13

Kotiva Isareriqaa raqikiqiro vura

17 ... Pero vaiintivano Isareriara ho vuate tuvaro Kotiva Isareri vika ntita varero kia
Pirisia vataini qiqu aaraqaa viraitiro, viva vo aara, vukai aaraqaa vika ntita varero
vura. Viva tiharo, Vika qiqu aaraqaa vimanta vo vatanaaka vika hampata raqireka
auti vaivera, vika naatu qetake anirante qaiqaa Isipini vivorave, tivakero vika vukai
aaraqaa ntita varero vura.
18 Kotiva Isareri vika vo aaraqaa ntita varero aahara vataini viro, Naare Namari
vaunainiara vumanta Isareri vika nái auvihehavaavata vare vura.
19 Haaru Iohepiva qutu vireva iharo viva nai qata vakaukavara Isarerira
maaqunavuara tiharo, Kotiva naantiara ni kahaqira homa ne Isipihai katu vare
vivarave. Vi entara ti vuhaarivata vare vuate, tivakero nai qata vakaukavarara tiharo,
Nenavu kauqu aiqiqaa aqukeha tenavu mintirerave tiate, turara tiro, Mosiva vireva
iharo viva oru Iohepira vuhaarivata varero Kenaanini quntareva vura. (Okara 50:25)
20 Ho Isareri vika Sukoti mini ke oru Etamini aahara vata auvahini nái *seri* naavu
maaqa kaqate vaura.
21 Vika aatitoraqaa aaraini vi vauvaro Noravano Kotiva quromuravano vaavi
vauraqi vaiharo vika avuni viharo aara numiqomanta vi vaura. Entaqi Noravano
ihavano vaavi ite vauraqi vaiharo vika aara ataama nimite vaumanta vika aara
ho taveha vi vaura. Kotiva mintima nimite vaumanta Isareri vika aatitoraqaavata
entaqivata ho aaraini vi vaura.

22 Aatitoraqaa quromuravano kia vika qaqira karaitiro, qaqi viva avuni vaavi vauvaro entaqi ihavano kia vika qaqira kero viraitiro, viavi iteharo vika avuni vi vaura.

14

Isareri Naare Namari taqa vare vura

5 ... Isareri aaraini vi vaumanta vokuka Pero vaiinti tiva ami tiha, Vika ruqemake vuavo, tumanta Pero vaiintivanovata vira koqe avu aato ami vau vaiintikavata tiha, Oho, tenavu kia vikara vuate tiataarave. Tenavu vikara vuate turamanta vika vuamanta tinavu kaiqa vara timiteka kia variavo, ti.

6 Minti tivake Pero vaiintivano tiharo, Ti iqoka *kaari*navu qerama timitaate, tumanta qerama amitovaro viva nai iqoka vaiintinavuvata ntita varero vika avata varero vura.

7 Viva iqoka *kaari* 600vata varero, Isipini ekaa vo iqoka *kaari*navuvata varora. Iqoka *kaari* vira varaqi nukavata vauvaro Pero vaiintivano vika hampata Isareri avataqiro vura.

8 Isareri vika ruqemake aaraini viha quahake vi vauvaro, Noravano Kotiva Pero vaiinti avu aato kempukaiqama amitovaro viva nai iqoka vaiinti ntita varero vika avataqiro vura.

9 Isipi iqoka vaiinti vokuka iqoka *kaari*qi vi vaumanta vokuka ohi tauvaqaqaa oquvi vi vaumanta vokuka vatavaura avataqi viha tavomanta Isareri vika Naare Namari auvahianta, Pi-Hahiroti vatukavata Baali-Sefoni vatukavata vaunaini, nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.

10 Isareri vika mini vaiha vutu tavovaro Pero vaiintivano nai iqoka vaiintinavu ntita varero ani vaumanta vika voqamake naatu itomanta oi aai ti vaiha Nora Kotira aare vaura.

11 Vika Mosirara tiha, Oho, Isipini tinavu qunte vatava kia vaivarae are tinavu tivita varera maini aahara vataini aniaramanta tenavu maini qutu virarave?

12 Oho, quqaae tenavu Isipini vaiha ariara tinavu qaqi kairaqe tenavu Isipi vika kaiqa vara nimitaqi vuare tunarave? Oho, tenavu kia maini aniraiti, Isipi vika kaiqa vara nimitaqi vuataara vaimanta, tenavu qumina maini aahara vataini vaiha qutu virarave, ti.

13 Vika minti tuvaro Mosiva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne kia qetaate. Ne kempukaiqamake vaiha Noravano Kotiva vate ni ruaruama nimitaaina okarara tavaate. Ne Isipi vatanaaka vate tave variaka kia qaiqaavata tavevarave.

14 Noravano Kotiva naivano ni kahaqiharo ni navutaaka hampata iqoka raquanarove. Ne kia iqoka raqiraiti, qaqima vaivarave, tiro.

15 Minti tuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Nantiharae are ti haare variaro? Are Isareriara tiramanta vika himpi vuate.

16 Are nena kauru tutukera nora namariqaa aave vatairaro namari vira hini hini rairaviraro avutantuna aahara vata vairamanta Isareri vika mintuna vuate.

17 Te Isipi vika avu aato kempukaiqama kaari vika qaiqaa ni avataqi vuate. Pero vaiintivanove, vira iqoka vaiintinavuve, iqoka *kaari*navuve, ohinavuve, mintimake aniqe te vika naatara kaariraro ti hutuvano uritara kero varianarove.

18 Isipi iqoka vaiinti vikavata namari taqareka ivaqe te tenta okara vika numiqarerave. Vate Isipi vika anomake te Noravano Kotika mpeqa okara autuainara tavevarave, tiro.

19 Kotiva minti tuvaro viva atito *enseli*va, Isareri iqoka vaiintinavu avuni vura qaqira kero orurantero Isareri vika tauvaqaini aitare vauvaro, quromuravano vaavi vauvavata vika avuni vunaihairo aitarero vika tauvaqaini ani vaavi vaura.

20 Quromura viva Isareri hini Isipi hini avutana vaura. Mintiharo entaqi Isareri
vika ataama nimiteharo, Isipi vika konkira aru nimitomanta vika kia ho tavora.
Mintumantara ti, Isipi vika Isareri hampata raqiva kia ho vaura.
21 Ho Mosiva nai kauqu tutukero nora namariqaa aave vatovaro entaqi Noravano
Kotiva tuvaro uvaivano noraiqaakero utiharo namari venta ventamaqiro vuvaro
aahara vatavano qovarama viro vauvaro namarivano rairaviro hini hini vaumanta
22 Isareri vika namari avutana aahara vata vaura vura. Namarivano hini hini vaavi
vauvaro avutantuna aahara vata vauraqaa vika oritare vura.
23 Mintumanta Isipi vika aninte tiha, Kaiqe tenavuvata mintuna vika avataqi vuare,
tivake, Pero vaiinti ohinavuve, iqoka *kaari*navuve, ohiqaa raqikukave, vikavata
mintuna vura.
24 Mintuvaro vira qararaa Noravano Kotiva quromuravano iha iteharo vaavi
vauraqihairo tavomanta Isipi vika iqoka vaiintinavu mintuna vi vauvaro viva vika
avu aato hampiqama kora.
25 Viva vika mintuma kora kaara, vika iqoka *kaari* aiqunavu horaqi rupeqa vumanta
vika vukaari utukeha vi vaura. Vika tiha, Oho, Noravano Kotiva Isareri vikarao tiro,
tinavu hampata raqi vaivo. Kaiqenavu qaqirake anirante vuare, ti.
26 Minti tuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Nena kauqu qaiqaa tutukera na-
mariqaa aave vatairaro namarivano anirantero viharo Isipivata, vika iqoka *kaari*vata,
vika ohivata, ravaaqavu kaarire, tiro.
27 Kotiva minti tuvaro Mosiva qaiqaa nai kauqu tutukero namariqaa aave vatovaro
aatitareva ruvaahama vuvaro namarivano anirantero qoqaraanaini vura. Isipi vika
ruqemake virare tuvaro Noravano Kotiva vika namariqohairo raqutu komanta vika
namariqi qutu taiqa vura.
28 Namarivano anirantero viharo vika iqoka *kaari*vata, iqoka *kaari*qaa raqiku
vaiintikavata, ekaa Isipi vatanaaka iqoka vaiintinavuvata, ravaaqavu kora. Isipi vika
Isareri avataqi vuare tuvaro namarivano vika raqutu komanta qutu taiqa vuvaro kia
voqavanovata qaqi vaura.
29 Isareri vikaqai qaqi aahara vatavaura vi vauvaro namarivano hini hini vaavi
araviro vaumanta vika qaqi vitare vura.
30 Vi entara Noravano Kotiva Isareri kahaqiharo Isipi kauquqihairo ruaruama
komanta Isareri vika tavovaro Isipi qutu vuka vaatavano namari auvahianta vona
vona vaura.
31 Isareri vika tavovaro Noravano Kotiva mpeqaiqama kero Isipi vika naatara
komanta vika Nora Kotira aatu qeteha Kotira uvavata, vira kaiqa vaiinti Mosira
uvavata irireka auti vaura.

15

Mosiva Kotira autu tuahereharo ihi tura

1 Vi entara Mosiva Isareri hampata ihi tiharo Nora Kotirara mintima tiro:
Noravano Kotiva tinavu navutaaka kempukaiqama kero naatara kairara ti, te
vira autu tuahera keha virara ihi tirerave. Kotiva vika ohivata ohi tauvaqaqaa
variakavata namariqi vara aqu kairave.
2 Noravano Kotiva ti kempukaiqama timitaimantara ti te ihi ti vauro.
Vivama ti ruaruama timitaivo.
Vivama ti Variqavano vaimanta te vira autu tuahera karerave.
Viva ti qora Variqavano vaimanta te viva Noravano vainarara ihi tirerave.
3 Noravano Kotiva iqoka raqi vaiva taruvama vaivo.
Vira autuvano vaireva Noravano Kotivave.
4 Viva Isipi iqoka vaiintinavuvata vika iqoka *kaari*navuvata namariqi vara aqu
kairave.
Isipi vika iqoka vaiinti tarukavata Naare Namariqi aquvi qutu vuarave.

5 Varuva namari noravano vika ravaaqavu kairave. Orivano namariqi otinintemake, vikavata otinuarave.
6 Noravauvo, ai kauqu tanara nai mpeqa kauquma vaivo.
Noravauvo, are viraqohaira nena navutaaka rukavu raakavumake varianarave.
7 Are Noravano mpeqaiqama kehara nina arireka iaka vara vataini aquke varianarave.
Ihavano ahaka tatoqa kaintema kero, ai arara ite vaiva vika tatoqa aqu kairave.
8 Are nena aiho vuaqa kaararo nora namarivano hini hini vaavi araviro vairave.
Vaantaavuravano vaavi vaintema kero, namarivano vaavi vairave.
Nora namari veva muntukaraqi vai vatava aaharaiqama viro kempukaiqama viro vairave.
9 Tinavu navutaaka tiha, Kaiqe tenavu vika avataqi vi, vika ravaaqavu kaare. Tenavu vika airaira raqiake vare, tentanavu antuqaqaa vi haikara rairake vararerave. Tenavu tentanavu iqoka paipeqohai vika vehi autu taiqa karerave, tiarave.
10 Minti tiavaravata, are nena aiho vuaqa kaararo namarivano Isipi vika raqutu kairave.
Maara ntai oriva namariqi otinintemake, vikavata nora namariqi otinuarave.
11 Noravauvo, ta variqavave ari voqaara kempukavano vaivo?
Areqaima kempukavano variaro.
Areqaima Noravano variaro.
Ai koqe okaravano uri aatarakero vaivo.
Are nora kaiqa, aahuva kaiqa vare variaramanta vaiinti nahenti ai kaiqa taveha qete variarave.
Kia vovano ai kaiqa voqaantemake varaariravama vaivo.
12 Are nena kauqu tanara tutu kaararo vatavano ai navutaaka nampiqama kairave.
13 Are tinavu aaqurihama timitehara tinavu kuvantu timitera tinavu tivita varera anianarave.
Are nena kempukaqohaira tinavu tivita varera, nena takuqukera vainanaini tinavu vuru kenarave.
14 Naantiara vo vatanaa vo vatanaaka ai nora kaiqara iriha ai aatu qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri iha vaivarave. Piristia vatanaaka voqamake naatu ite vairamanta vaivarave.
15 Idomu avuhainaaka, vikavata naatu ite vairamanta vaivarave.
Moapi vatanaaka vika qiata vaiintinavuvata qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri iha vaivarave.
Kenaani vatanaaka kia iqoka raquataa iramanta qaqira keha vaivarave.
16 Ekaa vika ai okara taveha voqamake qeteha vaivarave.
Noravauvo, vika ai mpeqa okara taveha voqamake qete vaiha qaqi himpite vaiqe tenavu ai vaiinti nahenti vika vara mini ke, qaqi vitare virerave.
Tenavu are kuvantu timiterauka, vika vara mini ke qaqi vitare virerave.
17 Naantiara are tinavu tivita varera nena aiqinaqaa vuru kenarave.
Noravauvo, vi aiqinarara are tihara, Te maini vairerave, tiananaini,
are nena kauquqohaira aututaanara turuaraini tenavu vairerave.
18 Noravauvo, are avuhainaava vaihara ekaa entama raqikiqira vinarave, tiro.
Minti tivakero Mosiva Isareri hampata ihi tura.

Miriaamiva ihi tura

19 Isareri vika nora namari taqa vare aahara vatavaura vumanta Isipi vika iqoka *kaari*vata ohivata ohiqaa raqikukavata mintiare tuvaro Noravano Kotiva qaiqaa namari vira varakovaro namarivano vika raqutu komanta qutu vura.

20 Mintuvaro Miriaamiva paropeti nahenti Eronira nakaava nai kauquqi *tamparini* tuatero rintatimaqiro viharo ihi ntavaqiro vumanta ekaa nahentivata vira avataqi viha nái kauquqi *tamparini* tuataqi viha ihi nte vauvaro
21 Miriaamiva vikara ihi maantimakero tiro:
Noravano Kotiva tinavu navutaaka naatara kairara ti, te vira autu tuaherakeha ihi tiva amite vauro.
Viva vika ohivata ohi tauvaqaqaa variakavata nora namariqi vara aqu kairave, tiro.
Miriaamiva minti tivakeharo nai kena nahenti hampata vaiharo ihi tura.

Hunkavu namarira

22 Vika mintuvaro viraqaahairo Mosiva Isareri vika ntita varero Naare Namari mini kero taaramo enta Suri Aahara vataini viharo tavovaro kia vika ne namariva vaura.
23 Kia vauvaro Mosiva vika ntita varero *Marainive* – *Hunkavinainive* tunaini oruntora. Vika mini vau namarira naare tuvaro namarivano voqama kero hunka vumantara ti, vika vi namarira kia ho nora. Vi namariva hunkavi namariva vaurara ti, mini autu nteha Hunkavinainive tura.
24 Namarivano hunkavura kaara vaiinti nahenti Mosirara nuntu nauntu tiha, Oho, tenavu nana namarie ho nararave, tuvaro
25 Mosiva mpo ike tiharo Nora Kotira aarovaro Noravano Kotiva katari hanka vo vira umiqovaro Mosiva katari vira varero muntu namariqi aqu kovaro viraqaahairo namarivano koqema viro ho neva vaura.
Isareri vika mini vauvaro Noravano Kotiva vikara nai uva maara iriha variqi vuate tiro, uva tiva nimiro, vika virara kempukaiqamake iriraravata avateharo vikara mintima tiro:
26 Te Noravano Kotika variari ne ti uva iriqi viha avuqavu kaiqa varaqi vivera, te niarao ti, Isipiqaa aihavira haika vataavaunara, vira kia niqaavata vatarerave. Te Noravano Kotika ne aihavira haika vare variaraqihai ni koqema nimite vauraukama vauro, tura.
27 Ho Isareri vika aaraini vivi, Elimi vataini oruntora. Mini ruvu namari 12navu vauvaro *deti* katari vira tava ho neva 70navu vaumanta vika nái *seri* naavu maaqa namari vira tataaqa kaqate vaura.

Noravano Kotiva aahuva kara vika nimura

16

1 Isareri vika Elimini varike viraqaahai himpi aaraini oru vivi, aahara vata vo Senini oruntora. Isareri vika Isipi mini ke vuvaro taara toravata 15 entavata aitaromanta vika Senini oruntora. Elimi vata hini vauvaro Sainai vata hini vauvaro Seni vatavano tavaarana vaura.
2 Vika aahara vata mini vauvaro kara neva kia vaumanta vika Mosika Eronika vaunaini orunte nuntu nauntu tiha vitantara mintima ti:
3 Oho, tenavu Isipini variavauna entara Noravano Kotiva tinavu harukaataarave. Tenavu Isipini variavauna entara, tenavu tentanavu naataa u karara mative, vo karave, ho neha variavaunarave. Netanta tinavu maini aahara vataini tivita viri kaamanta tenavu nararama vauro. Netanta mintiara kaara tenavu kia kara naraiti, qutuma virarave, ti.
4 Minti tuvaro Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, Te naaruvaihai kara viavi tuta kaari ne ho varake naate. Vo enta vo enta vaiinti nahenti vi kararama nuntuke varevarave. Ne mintiaqi vi vaiqe te ne ti uva iri vaira avatamake tavarerave.
5 Ne kara nuntuqi vivi, 6 entaqaa ⌞7 entaravata irihama⌟ kara nerara taara tataa airiqamake nuntuke vataate, tiro.
6 Minti tumanta Mosika Eronika vaiinti nahenti ruvaaqumake tiva nimi tiha, Vate erainainima ne tiha, Quqaama Noravano Kotiva tinavu Isipihairo tivita varero maini viri kaimanta vauro, tivarave.

7 Ne nuntu nauntu ti variara Noravano Kotiva ririrara ti, ne toqaqima Nora Kotira mpeqa okara takuqi vaira tavevarave. Tetanta qaqi qumina vaiintitanta Kotira uva ni tiva nimi vaurauka vaunarara ti, ne kia titantara vauve nuntu nauntu ti variavo, ne Kotirarama nuntu nauntu ti variavo, ti.
8 Mosika Eronika minti tivake qaiqaa Mosiva tiharo, Noravano Kotiva ne nuntu nauntu ti varia uvara ririrara tiro, viva erainainima ni mati nimira, ne ho varake naivaro viva toqaqi ni vo karavata nimiramanta ne ho varake nevarave. Ne nuntu nauntu tiha kia titantaravauve minti ti variavo, ne Nora Kotirarama nuntu nauntu ti variavo, tiro.
9 Mosiva minti tivakero Eronirara tiharo, Are vaiinti nahentiara mintima tiane: Noravano Kotiva ne virara nuntu nauntu ti varia uvara ririrara ti, ne ruvaaqumavi vira avuqaa himpi variate, tiane, tiro.
10 Minti tuvaro Eroniva vaiinti nahenti qaqi tiva nimi vaumanta vika tuqantaavi aahara vata vaunaini vutu tavovaro vate vira tonavuqihairo Nora Kotira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vuvaro
11 Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
12 Isareri vika nuntu nauntu ti varia uvara te iruro. Are vikara mintima tiane: Vate enta ire iramanta ne mati varake ne, hura toqaqi vo karama nevarave. Ne mintimake viraqaahai te Noravano Kotika ni Variqavano vaunarara kankomake irivarave, tiane, tiro.
13 Minti tumanta vi entara eronaini uviri muavu voqauka airitahaavano qovaramavi vika *seri* naavu maaqa kaqatonaini hihipaamavi vaura. Mintuvaro vira qararaa toqaqi varavuvano vika naavu maaqa tataaqa vaura.
14 Ho varavuvano aaharauqama vumanta vaiinti nahenti tavovaro inaara katari hanka voqauka vo kanta vo kanta vaura.
15 Ho Isareri vika vevante vi haikara tave, vika nái uvaqihai tiha, *Manaave? – Nana Haikave?* tura.
Vika vi haikara kia tavorara minti tuvaro Mosiva vika tiva nimiro tiharo, Vi haikava Noravano Kotiva ni nimitai karavama vaivo.
16 Noravano Kotiva niara tiharo, Ne vohaiqa vohaiqavano nuntuke varehama, nenta nentemake varaate. Nenta *seri* naavuqi variaka vikaravata irihama, vohaa kure vohaa kure mpiqakeha varaate tirave, tiro.
17 Mosiva minti tumanta Isareri vika vi karara nuntukeha varora. Hini vaiinti airi nuntuke varomanta hini vaiinti kia airi nuntuke varora.
18 Vika mintiaqi vivi tavomanta airiqamake *manaa* nuntuke varoka vika neva hoqai vauvaro kia airiqamake *manaa* nuntuke varoka vika nevavata vohaa qarama kero hoqai vaura. Vika vohaa entaqaa ne kararaqai nuntuke varora.
19 Vi karara nuntuke varovaro Mosiva tiharo, Ne kia qaqi kaivaro hini karavano hura qaqi variarire, tiro.
20 Minti tumanta hini vaiinti nahenti kia Mosira uva iriraiti, vi karara hini qaqi vate, vira qararaa narare ti tavovaro iviruqavano vi kararaqi vauvaro vi karava ntereharo unta ura. Mintura kaara Mosiva vikara arara itovaro vaura.
21 Vo enta vo enta toqaqi vika vi karara nái ho nentemake nuntuke varovaro kuarivano uruntovaro hini qaqi ko karava ravitaviro taiqa vi vaura.
22 Vika vo enta vo enta nuntuqi vivi, 6 entaqaa 7 entaravata iriha taara tataa nuntuke varora. Mintumanta vika qiata vaiintinavu Mosiva unaini orunte vi uvara tiva amura.
23 Mosiva vikara tiharo, Noravano Kotiva tiharo, Hura ti entama varianarove. Vi entaraqaa ne qaqi auraarama variate, tirave. Noravano Kotiva minti tirara ti, ne vate untate karara nema, hura ne karara qaqi vataate, tiro.
24 Mosiva minti tumanta vika 6 entaqaa vi karara hini namake, hini qaqi vate, vira qararaa tavovaro vi entaraqaa vi karava kia ntera viraitiro, qaqi vauvaro kia iviruqavanovata viraqi vaura.

25 Mintuvaro Mosiva vaiinti nahentiara tiharo, Maa entara tenavu auraara variaina entava vaimantara ti, ne enta nuntu vataa karara vate naate. Vate tenavu Nora Kotirara iriha auraara vairerave. Ne vate vevante tavaivaro kiama vi karava vataqaa varianarove.
26 Ne vo *uiki* vo *uiki* 6 entanavuara variqi viha vi karara nuntuke varevarave. Auraara Enta 7 entaqaa vi karava kiama vataqaa varianarove, tiro.

27 Mosiva minti tumanta 7 entaqaa hini vaiinti nahenti kaiqe vi karara nuntuke varaare tivake vevante tavovaro vi karava kia vaura.
28 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Oho, ne ti uva iriataarave. Taireve ne ti uva kia raqa karaiti, iriqi vivarave?
29 Ne maa uvarama iritaate. Te Noravano Kotika niara vi entaraqaa auraara variate tunarara ti, te 6 entaqaa ni airi kara nimiari vi entaraqaa ne kararavata, vira qararaa ne kararavata, nuntuke varevarave. Ne 7 entaqaa kia nenta naavuqihai vevantaraiti, qaqi viraqi variate, tiro.

30 Kotiva minti tumantara ti, vaiinti nahenti vi entaraqaa kia kaiqa varora.

31 Isareri kara virara *manaave* tura. *Manaa*vano vaireva, inaara auru hanta auru voqaara vauvaro vaiintivano vira neharo tiharo, Maa karava *hani* hampata untataa *visiketi*ra voqaarama vaivo, tura.

32 Mosiva tiharo, Noravano Kotiva tinavuara mintima tivo: Te Isipihai ni ntita vare vuru kauramanta ne aahara vataini variamanta te *manaa* ni nimunara, vi karara ne kuvuarama teka tavaate ti, vira nuntuke taqu voqi nonkuke qaqi vataate tivo, tiro.

33 Mosiva minti tivakero viva Eronirara tiharo, Are taqu vo varakera *manaa* viraqi mpiqa kera, Nora Kotira avuqaa vatairaro vairamanta naantiara vai vaiinti nahentika vi karara tavaate, tiro.
34 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva Mosirara tuntema kero, Eroniva taqu voqi *manaa* mpiqa kero Kotiva uva tivakero taatauto *Vokisera* tataaqa vatovaro vaura.
35 Isareri vika 40 ihinavuara aahara vataini variqi viha *manaa*qai namaqi vivi, viraqaahai vika Kenaani vataini oru vauvaro *manaa*vano taiqa vura...

17

Oriqihairo namarivano qovarama vura

1 Isareri vika Seni Aahara Vataini varike, viraqaahai qaiqaa aaraini vura. Vika aaraini vi vauvaro Noravano Kotiva vikara mini variate maini variate ti vaumanta vika vona vona variqi vi vaura. Ho vika Repintimi vataini orunte mini nái *seri* naavu maaqa kaqate tavovaro namari neva kia vaura.

2 Kia vaumanta vika Mosiva unaini orunte qaiqaa nuntu nauntu tiha, Oho, are tinavu namari timiraqe naare, ti vauvaro Mosiva aqao tiro, Ne nantihae ti titi variavo? Ne nantihae Nora Kotira avate variavo? tiro.
3 Minti tumanta vaiinti nahenti namariara voqamake naataa umanta vika Mosirara nuntu nauntu tiha, Oho, are nantiharae tinavu Isipihai tivita varera maini aniaro? Are tinavuara vika nái vaintivata nái quaravata kia namari naraiti qutu vuate tirae, maini tinavu tivita varera viri kaaro? ti.
4 Vika minti tuvaro Mosiva Nora Kotirara mpo ike tiharo vira aarero, Te maa vatanaaka nantie irarave? Vika namari kaara ori utu vare ti haru kareka auti variavo, tiro.
5 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva virara tiharo, Are Isareri qiata vaiinti hininavu ntita varera, vaiinti nahenti avuni vihara nena kauru, haaru viraqohaira Nairi Namari ruqutukonara varera,

6 oru Horepi Aiqinaqaa* nora ori vovano vainaini vairaqe te ai aaqanto mini
variarirara are kauru viraqohaira ori vira ruqutu kairaro namarivano viraqihairo tuvi
vairamanta vaiinti nahenti vira naate, tiro.
Minti tuvaro Mosiva Kotiva tunte iro Isareri qiata vaiinti nivuqaa vaiharo ori vira
ruqutu kovaro namarivano viraqihairo tuvi vaura.
7 Isareri vika nuntu nauntu tiha Nora Kotira avateha, Viva tinavu kahaqianarove
kiae kahaqianarove? turara ti, vaiinti nahenti vi vatara autu nteha *Masave – Nuntu
Nauntuve, Meribave – Avatorave* tura.

Amareki vatanaaka hampata raqura

8 Isareri vika Repintimini vaumanta Amareki vatanaaka orunte vika hampata raqi
vaura.
9 Vika hampata raqi vauvaro Mosiva Iosuaarara tiharo, Hura are vaiinti vonavu
ntita varera Amareki vatanaaka hampata raquane. Ne vika hampata raqi vaiqe te
oru aiqina voqaa himpite vaiha, Kotiva tiriara tuataqira vuane ti kaurura vira tenta
kauquqi tuateha vairerave, tiro.
10 Minti tuvaro Iosuaava Mosiva tunte iro Amareki vatanaaka hampata oru raqi
vaumanta Mosiva vo, Eroniva vo, Huriva vo, vinavuka aiqinaqaa oru vaura.
11 Mosiva viraqaa vaiharo nai kauqu rantutatero vaumanta Isareri vika navutaaka
naatarake vauvaro, viraqaahairo Mosira kauquvano vataini tuvi vumanta Amareki
vatanaaka Isareri naatarake vaura.
12 Mosira kauquvano qutu ntava vumanta Eronika Hurika nora ori vo mpaqi vare
vuru vatovaro Mosiva viraqaa oquvi vaumanta Eronika Hurika vira hini hini himpite
vaiha, Mosira kauqutanta rantutake tuate vaumanta qaiqaa Isareri iqoka vaiinti nai
navutaaka naatarake vaura. Vitanta Mosira kauqu tuataqi vi vauvaro kuarivano
ruhunku vura.
13 Mintima kero Iosuaava Amareki vatanaaka hampata raquqiro viharo vika naatara
kora.
14 Ho Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Ne Amareki vatanaaka naatara kaa uvara
tauru kevorave tira, are vi uvara vukuqi qara ntuva taane. Iosuaara vuru tiva amiane:
Te naantiara Amareki vatanaaka ekaa vehi autu taiqa karerave, tiane, tiro.
15 Kotiva minti tuvaro Mosiva mini vaiharo *ofaa* tainta vo autukero tiharo, Noravano
Kotiva *ti vutorama/qarareqama* vaivo. ⌞Vi uvara vutuke tirera: Noravano Kotiva ti
kahaqi vaimanta te navutaaka naatarake vaunarave⌟, tiro.
16 Mosiva tiharo, Te tenta kauqu tuaherake Nora Kotira aare vaunarara tiro,
viva ti kahaqi vairave. Viva ekaa enta variqiro viharo Amareki vatanaaka qaqiqai
naataraqiro vuanarove, tura.

18

Mosira airaaviva vira oru tavora

5 ... Jetarova Mosira airaaviva, viva Mosira naatavata, vira maaqutantavata, ntita
varero Mosira tavareva aahara vataini vura. Vi entara Mosiva Kotira aiqina tataaqa
nai *seri* naavu maaqa kaqatero vauvaro
6 Jetarova uva vara kero Mosirara tiharo, Tenavu ai tavarera ani vauro, tiro.
7 Minti tuvaro Mosiva vi uvara iriro nai airaavira vita kareva oruntero vira avuqaa
kankakaa viro vira uva mantama kero, viraqaahairo vira moqa kero, vita varero nai
seri naavuqi vura.
8 Ho Mosiva vo uva vo uva Noravano Kotiva Isareri vika ruaruama nimiteharo Pero
vaiintive, Isipi vatanaakave, qoraiqama nimitora, ekaa vi uvara vi uvara Jetarora
nai airaavira tiva amura. Isareri vika Isipihai aaraini aniha nora maaraqi vauvaro
Noravano Kotiva vika kahaqu uvaravata vira tiva amura.

---

* **17:6:** Horepi Aiqina – vo autu: Sainai Aiqina

9 Tiva amuvaro Jetarova vi uvara iriro quaha kero
10 tiharo, Pero vaiintivanovata Isipi vatanaakavata ni rumpa taavaro Noravano
Kotiva ni kuvantu kero ni ruaruama nimitaimanta ne maini aniara virara irihama
te Nora Kotira autu tuahera kauro.
11 Isipi vika Isareri qoraiqama nimite vaura kaara Noravano Kotiva vika nái
qoraiqama nimitairave. Kotiva mintirara ti, te kankomake iruraro viva ekaa vo variqa
vo variqa naatara kero vivaqai avuni vai Variqavama vaivo, tiro.
12 Jetarova Mosira airaaviva minti tivakero *ofaa* vo varero Kotira ekaara kaintu iha
quara amitero, vo *ofaa*navuvata Kotira iha quara amitomanta, viraqaahai Eroniva-
vata, Isareri nora vaiintinavuvata, aninte Mosira airaavira hampata kara neha Kotira
autu tuahere vaura.

Ko iriate tiro, vaiinti vonavu noraiqama kora

13 Ho vira qararaa Mosiva vo uva vo uva irireva oru *ko* taintaqaa oquvi vaumanta
vaiinti nahenti nái uva vare viva vaunaini vuvaro Mosiva toqaqihairo uva iriqiro
viviro entama kora.
14 Mintuvaro vira airaaviva vi kaiqara tavero Mosirara tiharo, Are nantiharae
nenaraa vaihara toqaqihaira uva iriqira vivira vuru entama kaaro? tiro.
15 Minti tuvaro Mosiva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti nahenti Kotira antuqa vaina
okarara irireka te vaunanaini ani variavo.
16 Vika avutana tirorira uvavano qovarama vimanta vika te unanaini aniamanta te
vikara Kotira uvavano mintimama vairave, Kotiva mintima tiva tairave, tivakeha vika
uva avuqavuqama nimite vaunarave, tiro.
17 Minti tuvaro vira airaaviva tiharo, Are nenaraa mintiaqira vuararo kiama koqe
ivo.
18 Arevata, vaiinti nahenti are vainanaini ani vaikavata, vaakama popohama
vivarave. Vi kaiqava nora kaiqa vaivarara tira, are nenaraa vi kaiqara vareroravе.
19 Are iri vairaqe te koqe avu aato ai amiariraro Kotivavata ai kahaqiarire. Are homa
vaiinti nahentiara irihara vika uva varera Kotira avuqaa vuru vatenarave.
20 Are vaiinti nahenti kahaqiharama Kotiva uva tivataira vika tiva nimiane. Are
vikara tihara, Minti mintima keha Kotira aaraqaa vihama vi kaiqara vi kaiqara varaqi
vuate, tiane.
21 Are vi kaiqara nenaraa vareroravе. Are avu aato vataa vaiinti vonavu kaama taira
vikavata *ko* kaiqaqaa raqikiate. Vikaqihai hininavu 1,000 vaiinti nahentiqaa raqiki
vaimanta, hini vaiintinavu 100navuqaa raqiki vaimanta, hini vaiintinavu 50navuqaa
raqiki vaimanta, hini vaiintinavu 10 navuqaa raqikiate.
22 Vinavuka homa *iasi* kaiqa vareha inaara uva vainara avuqavu ivarave. Nora uva
vairera, vika ariarama vi uvara avuqavu iane tivarave. Mintimakeha vika ai kahaqi
vaivaro ai kaiqavano vuaqa ntairara variane.
23 Are te tiva amuna uvara avatairaro Kotivavata ariara maantima kera kaiqa
varaqira vuane ti uvara irirera, ai kempukavano kia taiqa viramanta vaiinti nahen-
tivata nái uva vaaka avuqavuqama kerara iriha, quahakeha nái maaqa vivarave, tiro.
24 Jetarova minti tuvaro Mosiva nai airaaviva tuntema kero, vira uva avatora.
25 Mosiva Isareri vikaqihairo avu aato vato vaiintika vonavu kaamatero vika
noraiqama komanta vika 1,000navuve, 100navuve, 50navuve, 10navuve, vikaqaa
raqiki vaura.
26 Vika *iasi*qamavi vaiha inaara uvavano qovarama vura avuqavuqama keha, nora
uvavano qovarama vura virara Mosirara are vi uvara avuqavu qiane, ti vaura.
27 Jetarova Mosira airaaviva Mosikantiro varikero nai maaqaini vireva uvaro Mosiva
virara ho nena vuane tuvaro Jetarova anirantero vura.

19

Isareri Sainai Aiqina auvoqi oru vaura

1 Isareri vika Isipi mini ke, taaramo tora avuhainaa entaqaa Sainai Aahara Vataini oruntora.
2 Vika Repintimi mini ke Sainai Aahara Vataini oruntovaro Sainai Aiqinavano vika avuni vaumanta vika nái *seri* naavu maaqa mini kaqate vaura.
3 Vika mini vauvaro Mosiva Kotira aarareva aiqinaqaa vaarintovaro Noravano Kotiva aiqinaqaahairo Mosira aaramakero tiharo, Isareri Iekopira vaintivara mintima tiva nimiane:
4 Haaru ne tavomanta te Isipi vika qoraiqama nimitaavaunarave. Qutauvuvano nai naati arokaqaa aaqu varaintemake, te ni Isareri Isipihai ntita vare tenta vaunanaini anunarave.
5 Te ni hampata vaiha uva tiva taatau taainara ne vi uvara kia raqa karaiti, ekaa iriqi vivera, te ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqihai niaraqaima tinta vaiinti nahenti variavo tirerave. Ekaa maa vatava ti vataqai vaimantavata,
6 te niaraqai tenta kaama tauna vaiinti nahentikave tiari neqai ti kaiqa vara timitevarave. Ne koqe kaiqa varaqi viha ti vaiinti nahentima vaivarave. Minti tivakerama ti uva Isareri vika tiva nimiane, tiro.
7 Kotiva minti tuvaro Mosiva ururantero muntu Isareri nora vaiintinavu naarama kero Noravano Kotiva minti tivakera tiane tu uvara tiva nimumanta
8 ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri, vohaa uva vate tiha, Noravano Kotiva ti uvara tenavu ekaa vi uvara avatarerave, tuvaro Mosiva tuvurantero vika tu uvara Nora Kotira vuru tiva amireva vura.
9 Vuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Vaiinti nahenti te ainti tiaina uvara iriha tiha, Quqaama Noravano Kotiva Mosikantiro uva ti vaivo, tivake ariara, Quqaama viva Kotira uva ti vaivave tiate ti, te tonavuvano voqama kero taatau vinaraqi are vainanaini otu virerave, tiro.
Minti tuvaro Mosiva vaiinti nahenti tu uvara Nora Kotira tiva amuvaro
10 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are vaiinti nahenti varianaini otuntera vikara mintima tiva nimiane: Ne Kotira autu tuaherareka iha, vatevata huravata koqemake vaiha nenta avu aato muntuka hiqama keha variate. Ne nenta utavaaqavata hiqamake qeramate Kotira veka vaivaro viva hura vira qararaa tuvuarire.
11 Vi entaraqaa Noravano Kotiva Sainai Aiqinaqaahairo tuvu vaiinti nahenti nivuqaa varianarove.
12 Vaiinti nahenti aiqinaqaa oru vivorave tira, are aiqina vira auvahianta vuka vatairamanta kia vuate. Are vaiinti nahenti qioqama tehara mintima tiane:
Ne kia aiqinaqaa oru vuate. Kiama vi aiqinara auvahianta utu varaate, tiane.
Vaiinti vovano kia ai uva iriraitiro aiqina utu varairera, vira aruma kaate tiane.
13 Vi vaiintira kia nenta kauquqohai utu vararaiti, vevaqohaie oriqohaie vira arukaate. Vaiintivanoe aantauvahivanoe aiqina vira utu varairera, viva kiama ho qaqi varianarove. Viravata aruma kaate, tiane.
Ne mintimake uqitakanta vaiha, *aanumaara/noma* vuaqaaina uvara iri, viraqaahai ne homa aiqinaini vivarave, tiane, tiro.
14 Kotiva minti tuvaro Mosiva ururantero otu vaiinti nahentiara tiharo, Ne Kotira autu tuahera kerara irihama qeramateha variate, tumanta vaiinti nahenti nai utavaaqa hiqama kovaro
15 Mosiva vikara tiharo, Ne kia nenta naata hampata niraiti, hura vira qararaa vira veka variate, tiro.
16 Mosiva minti tuvaro taaramo entaqaa toqaqi naaruvavano uva ti vauvaro aaquakaavano uti vauvaro voqama kero taatauvu tonavuva aiqinaqaa hihipaama viro vaumanta vaiinti nahenti iruvaro *aanumaara/noma* vuaqa kovaro noraiqamakero uva

tumanta ekaa vaiinti nahenti nái *seri* naavuqi vauka naatu itomanta aiqu kauqu ntiri ntiri iha vaura.
17 Vika qete vauvaro Mosiva vika Kotira avuqaa oru variate tiro, vika ntita varero vumanta vika oru aiqina auvoqi himpite vaura.
18 Vika orunte tavovaro Noravano Kotiva iha ite vauraqi tuvuntero Sainai Aiqinaqaa vauvarora tiro, iha muravano ekaa aiqinaqaa hihipaama viro vaura. Nora ihavano ite vaivaro muravano veraini vi vaintema kero, iha muravano kumpetaqiro vi vauvaro, vaturavanovata vi aiqinara qaki qaki i vaura.
19 Minti vauvaro *aanumaara/noma* vuaqa kovaro voqavata uva tivaqiro viharo noraiqaakero uva ti vauvaro, viraqaahairo Mosiva Kotira aareharo uva tuvaro Kotiva Mosira nai tiva amiharo naaruvavano uva tuntema kero uva tura.
20 Noravano Kotiva tuvu Sainai Aiqina noraqaa vaiharo Mosira aarama kovaro Mosiva Kotiva unaini viro aiqina noraqaa oru vauvaro
21 Noravano Kotiva virara tiharo, Vaiinti nahenti airitahaa qutu vivorave tira, are ururantera vikara kia vuka arataanara vira aatarake maini ti tavareka uruate, tiane.
22 Vaiinti nahentiara iriha ti kaiqa vara timite varia vaiintika, vikavata kia nái avu aato muntuka hiqama karaiti, kia te unanaini ho urivarave. Vika qaqi urivera, te vikavata ntaiharerave, tiro.
23 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva virara tiharo, Are nena qioqama tehara, Aiqina vira auvahianta vuka arataate, tianarara ti, kiama vaiinti nahenti vi aiqinaraqaa urivarave, tiro.
24 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are ururantera otu Eronira vita varera qaiqaa uruane. Ti kaiqa vara timite varia vaiintikavata, qaqi vaiinti nahentivata, vika vuka aatarake maini urivorave. Vika mintiqe te vika ntaiharerave, tiro.
25 Minti tuvaro Mosiva ururantero vi uvara muntu vaiinti nahenti tiva nimura.

20

Kotiva kauqurutanta uva tivatora

1 Kotiva maa uvara mintima tiro:
2 Te Noravano Kotika ni Variqavanoma vauro. Isipi vika ni rumpa tomanta ne qoraiqamavi vauraqihai tema ni kuvantuke ntita vare maini viri kaunarave.
3 Ne kia vo variqa autu tuaheraraiti, ti hutuqai tuahera kaate.
4 Naaruvaini vai haikarave, vataini vai haikarave, namariqi vai haikarave, ne kia vi haikarara irihama vika *maraqura/varaha* autu keha tinavu variqave tivakeha vika nutu tuahera kaate.
5 Una variqa aututaa haikava vaimanta ne kia vi haikara avuqaa hiqintivi vaiha vika nutu tuahera kaate. Tema Noravano Kotika ni Variqavano vaihara ti, kia te ni qaqi kaari ne una variqa autu tuahera kevarave. Vaiinti nahenti ti qoririmake una variqa autu tuahera kaivera, vira kaara te vi vaiinti nahentika ntaihamake, viraqaahai naantiara te vika vaintivata, vika naintivata, vika naintivara vaintivata, qoraiqama nimitarerave.
6 Vaiinti nahenti tiriara hantuqa vairamanta ti uva iriqi vivera, ti muntukavano vikara vairaqe te vikavata, vika vaintivaravata, ekaa vika kuvuarama tekavata, koqema nimitaqi virerave.
7 Ne kia qumina kauqu aiqiqaa aqukeha ti hutu ntaraiti, kia qumina ntaate. Vovano mintirera, vira kaara te Nora Kotika ni Variqavano viraqaa uva vatarerave.
8 Ekaa *uiki* 7 entaqaa Kotira entave tiate.
9 Ne 6 entanavu nenta kaiqa varaqi vivi,
10 viraqaahai 7 entaqaa ne tiriara irihama auraara variate. Vi entaraqaa kiama kaiqa varaate. Nevata ni maaquve, ni raavurave, ni kaiqa vaiintive, ni kaiqa nahentive, ni

quara vairive, vo vatanaaka ni hampata variakave, ekaa ne vika vikavata vi entaraqaa kia kaiqa varaate.

11 Te Noravano Kotika 6 entanavu kaiqa varaqi viha naaruvave vatave nora namarive ekaa haikave autuke, vira qararaa 7 entaqaa te auraara variavaunarara ti, te Noravano Kotika vi entara koqema amiteha tinta entama varianarove tunarave.

12 Nenta noka qoka koqe okaraqai autu nimitaate. Ne mintihama vukai enta te Noravano Kotika ni Variqavano nimiaina vataraqaa qaqi variqi vivarave.

13 Ne kia vaiintie nahentie aru kaate.

14 Ne kia vora naatae vora vaatie vira vataake nuate.

15 Ne kia muara autuate.

16 Ne kia una uva vo vaiintiqaae vo nahentiqaae vataate.

17 Ne kia vora naavue, vora naatae, vora kaiqa vaiintie, vora kaiqa nahentie, vora kaiqa purumakaue, donkie, vora airairae, virara muntuka ntiramanta variate, tiro. Kotiva vi uvara tivatora.

Vaiinti nahenti Kotira aatu voqamake qetora

18 Isareri vika mini vauvaro naaruvavano karara karara ti vauvaro, aaquakaavano uti vauvaro, *aanumaara/noma* vuaqe vauvaro, nora uva tivaqiro vuvaro, iha muravano aiqinaqaahairo veraini oru vi vaumanta vaiinti nahenti vi haikara vi haikara iri tave, vika voqamake qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta vaura.

Vika vi haikara vi haikara aatu qeteha niara kanta vaiha

19 Mosirara tiha, Oho, are nena vi uvara tinavu tiva timiraqe iriare. Kotiva naivano tinavu uva tiva timirera, tenavu qutu vuarorave, ti.

20 Vika minti tuvaro Mosiva vaiinti nahentiara tiharo, Kia qetaate. Kotiva ni avatamake tavareva tuvivo. Ne Kotira aatu qetaivera, ne kiama qora kaiqa varaqi vivarave, tiro.

21 Mosiva minti tumanta vaiinti nahenti qaqiqai niara kanta vauvaro Mosiva Kotiva vaunaini vankora ari vau tonavuva vauraqi vura...

24

Kotiva nai uva tivatora kempukaiqama kora

1 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are te vauna aiqinaraqaa uruane. Are Eronira vo, Nadaapira vo, Abihura vo, nora vaiinti 70navuvata, ntita varera uruane. Are vika hampata uru niara kanta vataini hiqintivi vaiha ti hutu tuahera kaate.

2 Viraqaahaira are vika mini kera nenaqai ti Nora Kotika aaqanto uruane. Vo kiaka ai hampata ti aaqanto urivorave. Qaqi vaiinti nahentivata kiama aiqinaqaa urivarave, tiro.

3 Minti tuvaro Mosiva muntu Noravano Kotiva tu uvarave, viva uva tivatorave, vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vohaa no vate tiha, Noravano Kotiva tivatai uvara, tenavu ekaa vi uvara avataqi virerave, tuvaro

4 viraqaahairo Mosiva Noravano Kotiva tu uvara ekaa vi uvara qara ntuvatora.

Mintumakero vira qararaa vaaka toqaqi viva himpiro *ofaa* tainta vo aiqina auvoqi autukero, Isareri vika anku 12navuara iriharo nora ori 12navu vara kero vataqi vaavi aratora.

5 Viraqaahairo Mosiva qaraaka vaiinti 12 navu nititomanta vinavuka *ofaa* taintaqaa *ofaa* vo Kotira ekaara kaintu iha quara amite, viraqaahai vinavuka qaraaka purumakau qoranavu aruke Kotiva Isareri vika hampata vohaa vaurara iriha purumakau vonavu Nora Kotira iha quara amitora.

6 Vinavuka purumakau qoranavu arukoraqihairo Mosiva hini naare taqu vonavuqi kaqa vatero, hini naare *ofaa* taintaqaa rintatima kora.

7 Viraqaahairo viva Kotiva tivato uvara qara ntuvato vukuraqihairo kaara ntuva
komanta vaiinti nahenti vi uvara iri tiha, Noravano Kotiva tivatai uvara tenavu ekaa
vi uvara avataqi virerave, ti.
8 Minti tuvaro Mosiva taquqi naare kaqa tora varakero vaiinti nahentiqaa rin-
tatiharo tiharo, Ne Noravano Kotiva tivatai uvara iri, virara tiha, Tenavu ekaa vi
uvara avataqi virerave, tiarave. Ho Noravano Kotiva tiva tai uvavavata, ne tivataa
uvavavata, kempukaiqama vuarire ti, te maa naareraqohai vi uvara kempukaiqama
kauro, tiro...

Mosiva Sainai Aiqinaqaa oru vaura

12 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are te iainanaini aiqina maaqaa uru vairaqe te
tanuqi orira taaraqantaqaa tenta uva qara ntuvataunara ai amiare. Vaiinti nahenti ti
uva, vo uva vo uva iriqi vuate ti, te vi uvara ai amirerave, tiro.
13 Kotiva minti tuvaro Mosiva nai kaiqa kahaqi vau vaiintira Iosuaaravata vitakero
Kotira aiqinaqaa vura.
14 Viva vireva iharo Isareri nora vaiintinavuara tiharo, Ne maini vaiha titanta veka
vaiqe tetanta orurante tuvuare. Eronika Hurika ninavu hampata maini variavo.
Vo vaiintivano voraqaa uva vatareva irera, viva homa vitanta inaini oru viramanta
vitanta vi uvara avuqavu iate, tiro.
15 Minti tivakero Mosiva aiqinaqaa oru vuvaro tonavuvano aiqina viraqaa hi-
hipaama viro vauvaro
16-18 Sainai Aiqina viraqaa Nora Kotira mpeqa okaravano takuqi vauvaro vaura.
Isareri vika uqitaini vaiha Kotira mpeqa okara takuqi vaura taveha tiha, Ike, vi
haikava nora iha iteharo ataa i vaira voqaarama vaivo, ti vaura.
Ho 6 entanavu tonavuvano aiqina viraqaa hihipaama viro vauvaro 7 entaqaa
Noravano Kotiva tonavuqi vaiharo Mosira aarovaro Mosiva aiqina viraqaa oruntero
40 entara aatitoraqaavata entaqivata mini variqiro vura.

25

Kotiva nai Seri Naavuara tura

1 Mosiva Kotiva vaunaini oruntovaro Noravano Kotiva virara tiharo,
2 Are Isareri vatanaa vaiinti nahentiara mintima tiane: Ne Kotirara irihama nenta
airaira hini vira amiate, tiane. Nai taukae ti Kotika timiataa ivera, vika vohaiqa
vohaiqavano nái i haikara ai amivara are vara vataane...
8 Vika ekaa vi haikara ai amivara are tiramanta vika *Seri* Naavu vo kaqa timitaiqe
te vika hampata variare.
9 Te ai umiqaainantema kema, ne *Seri* Naavu vira kaqatema, naavu viraqi vate
haikaravata autu kaate.

Kotiva nai uva tiva taatauto Vokiserara tura

10 *Seri* Naavu vira kaqa timite, viraqaahai ne koqe katari *akaasi* varake *vokise* vo autu
timitaate. Vi *vokise*ra vukai vaireva 110 *sentimita* vairaro vira hini hini 66 *sentimita*
vairaro vira virini miani 66 *sentimita* variarire.
11 Vi *vokise*ra autuke viraqaahai *kori* ori *kakanairi/kavanairima* teraqohai *vokise* vira
avutaqivata aaqainivata naavuma taate...
12 Viraqaahai *vokise* aqu varera *kori* oriqohai *ringi* 4navu autuke, *vokise* aiqu
vainanaini hini hini arutaate.
13 *Akaasi* katari vukaitanta humuquke, vitantavata *kori* oriqohai naavumate *ringi*
hini hini vainaraqi nonkutaate.
14 Hini hini mantaraini katari vitanta *ringi*qi ruqiake vataimanta naantiara aaraini
vireka iha *vokise* vira aqu vare vuate.

15 Katari vukai vitanta *ringi*qi veta ruqiake vatera kia qaqini varake vataraiti, *ringi* viraqi qaqi kaivaro variarire.
16 Naantiara tenta uva oritantaqaa qara ntuva taainara ni nimiari ne ori vitanta *vokise*qi vataate.
17 *Kori* oriqohai *vokise* vira avu maantimake autuate: vira vukai 110 *sentimita* vairaro vira hini hini 66 *sentimita* variarire. Vi avuva vaireva, te vaiinti nahenti aaqurihama nimitaaina avuvama varianarove.
18 *Vokise* vira avuqaa hini hini vitini *kori* oriqohai *enseli* aroka vaira *maraqura/ varaha* taaraqanta autuke vataate.
19 *Enseli* vovano *vokise* vira hini vitini vairaro vovano hini vitini variarire. Kia *vokise* avu nariara autuke maraqura haika nariara autuke vataraiti, ekaa vi haikara autireka iha *kori* ori kaintu varake viraqohai autu kaate.
20 *Enseli* vitanta náitanta avuqaa náitanta aroka *rairake/airake vokise* vira avu mantaaqate, Kotiva aaqurihama nimitaainara avu vira viavi tave vaira autu taate.
21 Mintimake autu kaivara are avu vira *vokise* noqaa aqutera, viraqaahaira naantiara tenta uva qara ntuva taainara ai amiarirara are *vokise* viraqi vataane.
22 Naantiara *enseli* maraquratanta hini vitini hini vitini vaivaqe te tuvu *vokise* avuqaa vaiha tenta uva ai tiva amiarirara, are Isareri vika tiva niminarave, tiro.

Kotiva taintara tura

23 Kotiva minti tivakero qaiqaa tiharo, Ne *akaasi* katari varake tainta vo autu kaate. Vira vukai 88 *sentimita* vairaro vira hini hini 44 *sentimita* vairaro vira virini miani 66 *sentimita* variarire.
24 Tainta vira autuke *kori* ori kakanairima teraqohai tainta vira naavuma taate...
26 Tainta vira ho aqu vare viva variarire ti, ne *ringi* 4navu kaataraini aiquqaa arutaate.
27-28 Viraqaahai tainta vira aqu vare viva variarire ti, *akaasi* katari vukaitanta varake *ringi*qi ruqiake vataate. Katari vitanta *kori* ori kakanairima teraqohai naavuma taate.
29 Tainta viraqaa variaina tanura, vo tanu vo tanu *kori* oriqohai autuke vate, *uaini* tanu vonavu *ofaa* rauru keravata *kori* oriqohai autukaate.
30 Ti unta timite mparetira, vare vuru tainta viraqaa vataivaro ti tivuqaa vo enta vo enta qaqi variarire.

Kotiva ova itaaina kairiqarara tura

31 Tainta vira autuke viraqaahai ova nonku taivaro itaaina kairiqara *kori* oriqohai autu kaate...
32 Vi kairiqava vaireva, 7navuma vohaaraqaa varianarove. Avutaqaa kairiqa vohaiqavano vairaro hini mantaraini kairiqa taaramonavu vairaro hini mantaraini kairiqa taaramonavu variarire...
37 Kairiqa vira autuke *raamu* 7navuvata autuke kairiqa viraqaata vataivaro ti *Seri* Naavu avutaqi vaiharo koqema kero ova iteharo ataa iarire, tiro...

31

8 ...Noravano Kotiva Sainai Aiqina qaa vaiharo Mosira ekaa uva tiva amiqiro viviro vuru taiqa kero, viraqaahairo viva nai uva tiva tora nai vuqaqohairo ori taaraqantaqaa qara ntuvatora Mosira amuvaro varero tuvura.

32

Purumakau maraqura/varaha kori oriqohairo aututora

1 Mosiva Sainai Aiqinaqaa vaumantavaiinti nahenti tavovaro airi enta aitarovaro Mosiva kia tuviraitiro, vukaiqama kero miniqai vaumanta vika Eroniva unaini ruvaaqumavi vaiha virara tiha, Mosiva tinavu Isipihairo tivita varero maini viri kai

vaiintiva, viva tainie vivo? Kiama tenavu iruro. Are variqa *maraqura/varaha* vo tinavu autu timitairaro viva tinavu variqavano vaiharo maihairo tinavu tivita varero vuarire, ti.

2 Vika minti tuvaro Eroniva tiharo, Ne oru nenta naatave, maaqu raavurave, vika *kori* oriqohai nái aatoqi taaqimataarave, auntaqi ruvutaarave, vare viri timiate, tiro.

3 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi haikara rahunkuke Eronira vuru amuvaro
4 Eroniva vi haikara varakero vata quvi kero purumakau maraqura vo autukero vatoraqi viva *kori* vi haikara varatora ihaqohairo ravita kero qihia kovaro viraqi vi anima viro kempukaiqama vura.

Kempukaiqama vuvaro vi haikara vataqihairo mpaqi vaari kero vira humuqu kero vatomanta vaiinti nahenti tiha, Ho iriate. Maa haikava tinavu variqavanoma vaivo. Vivama tinavu Isipihairo tivita varero maini viri kairave, tura.

5 Vika minti tuvaro Eroniva purumakau *maraqura/varaha* aututora vira avuni vaiharo *ofaa* tainta vo autu kero tiharo, Kaiqe tenavu hura ruvaaqumavi vaiha nora kara neha Nora Kotira autu tuahera kaare, tiro.

6 Minti tumanta vira qararaa vaiinti nahenti vaaka toqaqi himpi ekaara kaintu iha quarake *ofaa*ravata, Kotira hampata vohaa tampamavi vai *ofaa*ravata iha quaratora. Vika mintiake karavata kempuka *uaini*vata namake, viraqaahai oru qora okara autiha hampi ruhe tutiqe vaura.

7 Mintuvaro Noravano Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosirara tiharo, Ai vaiinti nahenti are Isipihaira vika ntita varera aniarauka, vika qora kaiqa vareha ti qoririma timite variarara tira, are vaaka ururantera vika vainaini otu vuane.

8 Te vikara tinta uva iriqi vuate turamantavata, vaakama vika ti uva qaqirakeha purumakau *maraqura/varaha* autuke, vi haikarara tinavu variqave tivakeha vira autu tuaherake variavo. Vika vi haikara avuqaa kankakaamavi vaiha vira quahama amiteha vi haikara *ofaa* iha quara amite tiha, Maa haikava tinavu variqavano Isipihairo tinavu tivita varero maini viri kairave, ti variavo.

9 Te tavauramanta maa vatanaaka ti uva qaqirakeha nái uvaqai avataqi vireka auti variarave.
10 Oho, ti voqamakero vikara tirara itaivo. Are ti maini kera viraqe te vi vatanaaka vehi autu taiqa kaare. Te vika mintimake, qaiqaa are kuvuarama teraukaqaahai nora vatanaaka qovarama karerave, tiro.

11 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Mpo, Noravauvo, are mpe-qaiqama kera nena vaiinti nahenti Isipihaira ruaruama kera ntita varera maini viri kaarauka variavara hauri are vikara arara itairara vehi autu kerorave.
12 Are mintiramanta Isipi vika ariara mintima tivarave: Kotiva nai vaiinti nahenti vehi autu kareva Isipihairo vika ntita varero vetaini vuru kero vehi autu kaivo, tivarave. Virara iriharama kia vikara arara itairara qaqira kera kia nena vaiinti nahenti ntaihaane.
13 Are nena kaiqa vaiintinavu Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vikara tiva taana uvara iritaane. Are nena kauqu aiqiqaa aqu kehara vinavukara tihara, Te nenavu kuvuarama teka noraiqama kaari vika vaireka, opu makau voqaara airitahaa vaivarave, tianarave. Are vikara tihara, Te ekaa maa vatara vika nimiariraro maa vatava vika vatama ekaa enta varianarove, tianarave. Are vi uvara irihara kia nena vaiinti nahenti vika vehi autu kaane, tiro.
14 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva te vika ntaiharerave tu avu aatora qaqira kero, kia vika ntaihora.

15-16 Mintuvaro Mosiva ururantero Kotiva nai uva tivatora oritantaqaa qara ntuva-tora varero vura. Kotiva ori vitantaqaa taara mantaraini qara ntuva tovaro Mosiva vitanta varero ururantero vura.

17 Iosuaava Mosikantiro ururantero otu viharo irumanta vaiinti nahenti nora uva ti vauvaro viva Mosirara tiharo, Vaiinti nahenti *seri* naavu maaqa kaqataaraqihai raqi vaihama ti variavo, tiro.

18 Iosuaava minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Vi uvava vaireva, kia vora nti varia uvaravauve vaivo. Kia navutaaka naatara kaa uvaravauve vaivo. Vika ihi tihama oi aai ti variavo, tiro.

19 Mosiva minti tivakero *seri* naavu maaqa kaqatora aumanto otuntero tavovaro purumakau *maraqura/varaha* vaumanta vika ihi nte vauvaro vira kaara vira arara itora. Viva aiqina auvoqi otuntero oritanta vare tuvura vata kanta aqu kovaro tairi taarima vura.

20 Viraqaahairo Mosiva oru vika purumakau autu tora vara kero ihaqi aqu kovaro ravita vuvaro vi haikara varakero rukoki raakokima kero namari vataakero tuqantaakero, Isareri vika vahaurukero naate tumanta vika vi namarira nora.

21 Vika vi namarira novaro Mosiva Eronirara tiharo, Vaiinti nahenti ariara nanti tiavarae are vika ntita varera vuaramanta vika noraiqaake Kotira uva raqake qora kaiqa varaavo? tiro.

22 Minti tuvaro Eroniva tiharo, Nora vaiintio, kia ti titiane. Are maa vaiinti nahentika okara tavaanarave. Vika qora kaiqa varareka vaaka auti variakave.

23 Vika aninte tiriara mintima tiavo: Mosiva tinavu Isipihairo tivita varero maini viri kai vaiintiva, viva tainie vivo? Kiama tenavu iruro. Are variqa *maraqura/varaha* vo tinavu autu timitairaro viva tinavu variqavano vaiharo maihairo tinavu tivita varero vuarire, tiamanta

24 te viraqaahai vikara mintima turo: Vaiinti nahenti *kori* oriqohai *vahehemate/vaataiqamate* haikara rahunkuke viri ti timiate, turamanta vi haikara viri ti timiamanta vare, te vi haikara ihaqira aqu kauraro ihaqihairo purumakau maraqurahaavano qovarama vivo, tiro.

25 Eroniva minti tuvaro Mosiva tavovaro viva kia vaiinti nahenti qioqama karaitiro, vika qaqi komanta vika nái varaataa u kaiqara qora kaiqaqai vare vaura kaara vika navutaaka vika tave naaraihama nimitevaqai vaura.

26 Mosiva vatuka qentiana oru himpi vaiharo tiharo, Taukae Nora Kotira mantaraini vaika vika te iainanaini aniate, tumanta ekaa Rivaira anku vika vira aiquantakaa vura.

27 Vika vuvaro Mosiva vikara tiharo, Noravano Kotiva Isareri Variqavano mintima tivo: Ne vohaiqa vohaiqavano iqoka paipe tuata vare, vatukaqi vi anihama ⌞purumakau *maraqura/varaha* autu tuahere variaka⌟ aru taiqa kaate. Ni qata vakaukavarave, ni tontive vaivera, vikavata ekaa aru taiqa kaate, tiro.

28 Mosiva minti tumanta Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Mosiva tuntemake, vatukaqi vi aniha 3,000 vaiinti aru taiqa kora.

29 Mintuvaro Mosiva vikara tiharo, Ne vate Noravano Kotiva ti uvara iriha nenta maaquve, qata vakaukavarave, kia vehakuma nimitaraiti, vikavata aruqi vivi ekaa taiqa kaarara tiro, Kotiva ni koqema nimiteharo niara vika maa entaraqaahai ti kaiqa vaiinti vaiha tinta kaiqa ho vara timitevarave, tivo, tiro.

30 Mosiva minti tivakero vira qararaa vaiinti nahenti ruvaaquma kero vikara tiharo, Ne qora kaiqa varaava uritara kero vaivo. Vate te qaiqaa Noravano Kotiva vainanaini aiqinaqaa oru virerave. Te mini oru vaiha ne qora kaiqa vare uvara vira iraariraro viva ne qora kaiqa vare uvara nunkae nimitaanarove, kiae nunka nimitaanarove? tiro.

31 Mosiva minti tivakero qaiqaa tuvurantero Noravano Kotiva vaunaini aiqinaqaa oruntero tiharo, Oho, vi vaiinti nahentika nai noraiqama kema qora kaiqa vara kaavo. Vika *kori* oriqohai una variqa autuke, virara tinavu variqave tivakeha vira autu tuahera kaarave.

32 Ho te vate ariara vika qora kaiqa varaa uvara nunka nimitaane turo. Are kia
mintirera, are nena vukuqi nena vaiinti nahenti nutu qara ntuva taanaraqihaira ti
hutuvata nunka kaane, tiro.
33 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva nai vira tiva amiro tiharo, Vaiinti nahenti ti
uva raqa kaaka vika nutuqai tenta vukuqihai nunka karerave.
34 Ho are ururantera vuane. Te ai tiva amuna vatara minima vaiinti nahenti ntita
varera vuane. Are vika ntita varera aaraini viraro ti *enseli* vovano ai avuni vuanarove.
Vaiinti nahenti qora kaiqa varaara kaara te vika ntaihaaina entava anintairaqe vi
entaraqaa te vika ntaiharerave, tiro.
35 Minti tivakero vo enta Noravano Kotiva nora rovara vara kero viraqohairo
Eroniva aututo purumakau maraqurara autu tuaherakora kaara vika ntaihama kora...

34

Kotiva qaiqaa uva maara qara ntuva tora

1 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Te tota oritanta ai amurara are muntu tairi
kaanara vira voqaatanta qaiqaa teqa kera vara viri timiraqe te tota tuna uvara qaiqaa
viraqaa qara ntuva taare.
2 Hura toqaqi qerama varera te variainara Sainai Aiqina noraqaa uruntera ti tivita
kaane.
3 Kiama vo vaiintivanovata ai vatakero uruarire. Kiama vo vaiintivanovata aiqina
aumanto ani variarire. Sipisipive, purumakauve, vikavata kiama aiqinaqaa ani vaiha
ukau naate, tiro.
4 Viva minti tuvaro Mosiva Noravano Kotiva tuntema kero, ori taaraqanta nkauru
kero vatero vira qararaa vaaka toqaqi himpiro ori vitanta varero Kotiva tuntema kero,
Sainai Aiqinaqaa vurama.
5 Mosiva noraqaa vaarintovaro Noravano Kotiva tonavuqi tuvuntero Mosira vi-
takero nai nora autu nteharo, Te Noravano Kotikave tura.
6 Minti tivakero Noravano Kotiva Mosira avuqaa aitareharo tiharo, Te Noravano
Kotika vairera, te aaqurihama nimite vaura Variqaukama vauro. Te kia vaaka arara
ite vauraukama vauro. Ti muntukavano vaiinti nahentiara voqamakero vaimanta te
kia vika vaaka qoririmake vaunarave.
7 Ti muntukavano airi *tauseni* vaiinti nahentiara vaimanta te vika qora kaiqa vare
varia uvarave, vika ti qoririmake varia uvarave, vi uvara vi uvara nunka nimite
vaunarave. Te mintimake vaihavata, vika noka qoka qora kaiqa varera kaara te vika
vaintivata vika naintivata vika naintivara vaintivaravata ntaihama karerave, tura...
28 Mosiva Nora Kotikantiro 40 enta entaqivata aatitoraqaavata variqiro viharo kia
namarivata karavata nora. Viva Kotiva uva maara tivatora oritantaqaa qara ntuva
tora. Kotiva kempuka uva 10navu tivatora viva qara ntuva tora.

Mosiva Sainai Aiqinaqaahairo ururantero vura

29 Ho Mosiva Sainai Aiqinaqaahairo ururantero oritantavata varero tuviharo kia
tavovaro vira virivano ataa i vaiharo takuqi vaura. Viva Nora Kotikantiro uva tuvarora
tiro, vira virivano mintiro vauvaro viva tuvuntomanta
30 Eronivavata ekaa Isareri vikavata Mosira tavovaro vira virivano takuqi vaumanta
vika qetake kia vira aumanto oru vura.
31 Mintuvarovata, Mosiva vika naarama komanta Eronivavata vaiinti nahenti
vika nora vaiintinavuvata orurante Mosiva vaunaini aumanto vuvaro Mosiva vika
hampata uva tura.
32 Vira naantiara Isareri vatanaa vaiinti nahenti ekaa Mosiva vaunaini aumanto
vuvaro Mosiva Noravano Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo uva maara tivatora vika
tiva nimura.

33 Mosiva uva tiva nimiqiro viro vuru taiqa kero viraqaahairo tavuna vara kero nai viri mantaaqa tero vaura.
34 Mosiva Kotira *Seri* Naavuqi Kotira aarareva vireva iharo tavuna vira qaqini vara kero oru Kotira aarora. Viva Kotira aarama taiqa kero vevantero Kotira uva Isareri vaiinti nahenti tiva nimi vaura.
35 Viva uva tiva nimireva umanta vaiinti nahenti tavovaro vira virivano ataa iharo takuqi vauvaro Mosiva qaiqaa tavunaqohairo nai viri naavuma tero variqiro viro, qaiqaa Nora Kotira aarareva iharo tavuna vira nai viri naavuma tora qaqini varake vaura. Mosiva mintiaqiro vi vaura...

Mosiva Kotira Seri Naavu kaqa amite vaiintinavuka kaama tora

36

1 Ho Noravano Kotiva Besaleliravata, Ohorapiravata, vo vaiintinavuvata, koqe avu aato nimumanta vika Kotira nai *Seri* Naavu ho kaqeka vaurara tiro, Mosiva vika vi kaiqara nimura. Mosiva vi vaiintinavukara Noravano Kotiva tinantemake, ekaa vi kaiqara varaate, tura.
2 Mosiva minti tivakero vi vaiintinavuka naarama kero vi kaiqara nimiro Kotira *Seri* Naavu hoqarama taate tivakero ...
3 Isareri vaiinti nahenti vi naavura kaqerara iriha Mosira vo airaira vo airaira amuvaro viva vi haikara vi vaiintinavuka nimumanta vinavuka viraqohai Kotira *Seri* Naavu kaqareka hoqarama tora...

40

Kotira Seri Naavu kaqa vuru taiqa kora

16 ...Mosiva Noravano Kotiva tunte makero, Kotira *Seri* Naavu kaqa vuru taiqa kora.
17 Vohaa ihi aitarovaro avuhainaa enta 1 toraqaa, vi entara Isipihai katu vare anu entaraqaa, Kotira *Seri* Naavu kaqa vuru taiqa kora.
18 Mosiva tumanta vika avuni katari naavu kaara aratera vataini vuqite, viraqaata naavu kaara vaavi arate, viraqaa katari taurini vate, viraqaata kiari hirite,
19 vira naantiara *seri* tavuna varake vi vaura aqutora. Noravano Kotiva tuntema kero, Mosiva tumanta vika vi kaiqara autukora.
20 *Seri* Naavu kaqa taiqa kovaro Mosiva Kotiva nai uva qara ntuvato oritanta varero vuru Kotiva uva tivakero taatauto *Vokise*raqi vaati vatero, viraqaahairo *ringi*qi vukai katari hini hini ruqiatero, *Vokise* vira avuvata taatautero,
21-23 viraqaahairo viva Kotiva uva tivakero taatauto *Vokise*ra *Seri* Naavuqi vuru vatora.
Noravano Kotiva tuntema kero, Mosiva *Vokise* viva nariara variarire tiro, tavuna nora varakero hiritovaro kavaqaara autiro vaura. Kavaqaara vira hini mantaraini Mosiva tainta vo vatero, viraqaata Nora Kotira amito mparetira vuru vatora.
24 Mosiva ova vate kairiqara varero vuru tainta vira hini mantaraini vuru vatora.
25 Mosiva viraqi Nora Kotira avuqaa vaiharo ova 7navu qumpi tovaro iteharo vaura. Noravano Kotiva tuntema kero, Mosiva mintura.
26 Viraqaahairo Mosiva *kori* tainta vo, koqe mura autuaina *ofaa* taintara, vira vuru kavaqaara tataaqa vatero,
27 muntavu haikara vuquru tovaro iteharo koqe unta i vaura. Noravano Kotiva tuntema kero, Mosiva mintura.
28 Mosiva *Seri* Naavu qentiqaa nora tavuna vo hiritovaro qenti vira mantaaqa kora.
29 Mintima kero Mosiva *ofaa* tainta vo, vahaaqaini qentiana vatora. Vi taintaraqaa Mosiva ekaara kaintu iha quare *ofaa*ravata, *uiti* auruvata Kotira iha quara amitora. Noravano Kotiva tuntema kero, Mosiva mintura.

30 *Ofaa* tainta hini vauvaro *Seri* Naavu hini vauvaro tavaarana Mosiva nora tanu
vatero, viraqi namari kaqa varero vuru mpiqa kero vatora.
31-32 Mosika Eronikavata, Eronira maaqunavuvata, Kotira *Seri* Naavuqi vireka ihave,
vika Kotira *ofaa* iha quara amitareka ihave, vika nái aiqu kauqu naane vi tanuraqi
hiqamakeha vaura. Noravano Kotiva tuntemake vika mintura.
33 *Seri* Naavu vahaaqaini vatuka variarire tiro, Mosiva hohaa arakero avuta
ntuvatero, tavuna varakero hohaa qentiana hiritora. Mosiva mintiaqiro viharo ekaa
vi kaiqara vara taiqa kora.

Tonavuvano Kotira Seri Naavuqaa tuvu vaura

34 Ekaa vi kaiqara vara vuru taiqa kovaro viraqaahairo tonavuvano tuvu *Seri* Naavu
viraqaa hihipaa iro vaura. Noravano Kotiva tonavuqi vauvarora tiro, vira mpeqa
okara takuqi vaiva *Seri* Naavu viraqi mpiqaviro ataa iharo vaura.
35 Mintimakero takuqi vauvarora tiro, Mosiva *Seri* Naavu viraqi oriqetaarirava kia
ho vaura.
36 Tonavuvano *Seri* Naavuqaa hihipaa iro vau entara Isareri vika miniqai variqi vi
vaura. Viraqaahai vika tavovaro tonavuvano *Seri* Naavu kero vumanta vi entara vika
tonavu vira avataqi viha, nái *seri* naavu maaqa rampai vare tonavu vira avataqi vi
vaura.
37 Tonavuvano *Seri* Naavu qiataqaa vau entara Isareri vikavata kia viraiti, mini
vaura.
38 Ho aatitoraqaa vo enta vo enta vika tavovaro Noravano Kotiva tonavu viraqi
vauva *Seri* Naavu qiataqaa vaumanta entaqi vika tavovaro tonavu viraqi ihavano ite
vaura. Isareri vika aahara vataini nuvaqi vu entara vika mintimake vi haikara tavora.

KAARANTURA
(Numbers – Namba)

Tenavu maa uvara iquqama kaunarara tiro, hini uva vaivaro hini uva kia vairo.

10

Aanumaara/Noma taaraqanta silvaa oriqohai autu kora

1 Noravano Kotiva Mosira tiva ami haro mintima tiro:
2 Vate are tiramanta *silvaa* ori vokinara varakema *hama*qohai vira ruqutuke kakanairima kema, viraqohai *aanumaara/noma* taaraqantama autu kaate.
Are vaiinti nahenti ruvaaquma kareva ina entara, are tiramanta aanumaara vuaqa kaimanta are inanaini ani ruvaaquma vuate.
Qaiqaa ne katu vare vonaini vireka i entara, are tiramanta aanumaara vuaqa kaimanta are inanaini ani ruvaaquma vuate.
3 Vo vaka are tiramanta aanumaara taara vitanta vukaiqamake vuaqa kaimanta, ekaa vaiinti nahenti ani ti *Seri* Naavu qentiana ruvaaquma vuate.
4 Are tiraro aanumaara vohaiqaqai vuaqa kairamanta ekaa ankuqihai qiata vaiintinavuqai ani ai hampata ruvaaquma vuate.
5 Are tiramanta aanumaara votataa votataa inaaraiqa vuaqa kairamanta, kuari avu uri mantaraini vai vaiinti nahentika vika naane himpi katu vare vuate.
6 *Sauti* mantaraini vai vaiinti nahentika vikavata himpi katu vare vuate tira, qaiqaavata votataa votataa inaaraiqa aanumaara vuaqaate.
Ne vonaini katu vare vi entara, mintimake aanumaara vuaqa kaate.
7 Are vaiinti nahenti ruvaaquma kareva ina entara, are tiramanta aanumaara vukaiqamake vuaqa kaate.
8 Eronira maaqunavu ti kaiqa vara timite variaka, vikaqaima aanumaara vira vuaqevarave.
Nevata, ni vaiinti nahenti naantiara qovaraiqikavata, te vate vi uvara tiva taunara kia qaqira karaiti, qaqi iriqi vuate.
9 Naantiara ne nenta vataini vaimanta navutaaka ni hampata raqireka animanta, ne aanumaara vira vuaqehama vaiinti vara himpima kaimanta navutaaka hampata raqireka vuate. Ne mintiqe te Noravano Kotika ni Variqavano ni ruaruama nimitaari vika kia ho ni naatara kevarave.
10 Ne quaheha ovata ne entarave, qaraaka tora itaaina entara vaiha ovata ne entarave, voki entara nora entave tivakeha ovata ne entarave, ne vi entara vi entaraqaa ekaara kaintu iha quare *ofaa*ravata, ti hampata vohaa tampamavi vai *ofaa*ravata ti timitehama, aanumaaravata vuaqa kaate.
Ne mintiqe te niara irihama ni kahaqama nimitarerave. Te Noravano Kotika ni Variqavanoma vauro, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

Isareri Sainai Aiqina mini ke vura

11 Isareri vatanaaka Isipi mini ke vuvaro taara ihi aitarovaro 20 enta 2 toraqaa Kotira *Seri* Naavuqaa vaavi vau quromurava vi naavuraqaahairo virini ori vaiqiro vura.
12 Ori vaiqiro vumanta Isareri vira tave, vika himpi Sainai qumina kanta vaura mini ke vura. Vuvaro vaavi vau quromurava viro, qumina vata Paraanive tunaini oru himpitero vaura.
13 Mini oru vauvaro Noravano Kotiva avuniqamakero Mosira uva tiva amuvaro Mosiva Isareriara minti mintimake vuate tumanta vika vira uva iriha vura.

14-16 Vika vo vatukaqi vo vatukaqi oru viha kia hampiara voqaara viraiti, Iutaara ankuvata, Isakaara ankuvata, Sebulunira ankuvata, vika naane avuni vi vaura. Vika rairavi, vonavu vonavu nai vutora nai vutora utu vareha vura. Aminadaapira maaqu Nasoniva Iutaara anku qiata vaiintivano vauvaro, Suara maaqu Netanieriva Isakaara anku qiata vaiintivano vauvaro, Helonira maaqu Eliaapiva Sebulunira anku qiata vaiintivano vaura.

17 Ho vi ankuka vi ankuka avuni vumanta Rivaira ankuqihai Gesonira ankuvata Meraarira ankuvata vika Kotira *Seri* Naavu rampaike vatora vira aqu vare vura.

18-20 Vika aqu vare vumanta vika naantiara Rubenira ankuvata Simionira ankuvata Gaatira ankuvata vura. Vika vonavu vonavu viha nai vutora nai vutora utu vareha vurama. Sedeura maaqu Elisuva ekaa vika qiata vaiintivano vauvaro, Surisadaira maaqu Selumieriva Simionira anku qiata vaiintivano vauvaro, Duelira maaqu Eliasaapiva Gaatira anku qiata vaiintivano vaura.

21 Ho vika vumanta vika naantiara Rivaira ankuqihai Kohaatira anku vinavuka Kotira *Seri* Naavuqihai Kotira kaiqara iriha vato haikara, vi haikara vi haikara vare vura. Vika vi haikara vi haikara vareha, vokuka Kotira *Seri* Naavu avuni vare vuru kaqatonaini vuru kora.

22-24 Mintumanta vika naantiara Efaraimura ankuvata, Manasera ankuvata, Benaminira ankuvata, vura. Vikavata viha nai vutora nai vutora utu vareha vurama. Amihutira maaqu Elisamaava Efaraimura anku qiata vaiintivano vauvaro, Pentaasura maaqu Gamelieriva Manasera anku qiata vaiintivano vauvaro, Gideonira maaqu Abidaaniva Benaminira anku qiata vaiintivano vaura.

25 Ho vika vumanta vika naantiara ekaanaini Daanira ankuvata, ⌞Asera ankuvata, Napataarira ankuvata⌟ vura. Vikavata viha nai vutora nai vutora utu vareha vuvaro Amisadaira maaqu Ahieseva ekaa vika qiata vaiintivano vaura.

26 Okaraanira maaqu Pagieriva Asera anku qiata vaiintivano vauvaro,

27 Enaanira maaqu Ahiraava Napataarira anku qiata vaiintivano vaura.

28 Vo enta vo enta Isareri vika naavu rampaike vireka u entara, vika mintima keha nai naantiara nai naantiara vi vaura.

29 Ho Mosiva Jetarora maaqu nai aituara Hobaapira Midianihainaara tiva amiro tiharo, Vate tenavu himpi haaru Noravano Kotiva tinavuara tiharo, Vi vatara ni nimirerave tunaini virerave. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukero tinavuara tiharo, Ne vi vataraqaa vaiha koqemake variqi vivarave, turave. Noravano Kotiva minti turara ti, te ariara tinavu hampata aniraqe tenavu ai koqema amitaare, tiro.

30 Mosiva minti tuvaro Hobaapiva tiharo, Aqao, kia te mini virerave. Te tenta maaqaini anirante oru tenta navunaaka hampata vairerave, tiro.

31 Hobaapiva minti tuvaro Mosiva tiharo, Mpo, are kia tinavu kaane. Qumina vataini vaiinti nahenti *seri* naavu maaqa ho kaqake vai vatukara, are vi vatara vi vatara tavaanarave. Are tinavu vi aarara humiqaqira viraqe tenavu ho vuare.

32 Are tinavu hampata anirera, tenavu Noravano Kotiva ekaa koqe haika tinavu timireva iainara rairake hini aivata amiare, tiro. Mosiva minti tura.

Vaiinti nahenti himpi vi vatukara mini ke vura

33 Ho vaiinti nahenti Nora Kotira aiqina, Sainai Aiqina mini ke vika taaramo entara aaraini vi vaura. Vika aaraini vi vaumanta Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra aqu vare vi vauka, vi vaiintinavuka avuni viha, vika *seri* naavu kaqe vatukara rantaqi vi vaura.

34 Vika aaraini viha vonaini vonaini vi vauvaro Nora Kotira quromuravano vaavi himpitero vika vi vauraqaa vaura. Ekaa enta aatitoraqaa quromuravano mintima keharo vaura.

35 Vika Kotira *Vokise* vare vire u entara, ekaa vi entaraqaa Mosiva tiharo,

Noravauvo, are himpira oru nena navutaaka ntaihehara vika raumpirima kairamanta qetake vuate. Are ai navutaiqi variaka ntaihaira vika qetake kantama vuate, tiro.
36 Ho vika aaraini anikoka auraara vaireka, Kotira *Vokise* vataini vuru vato entara Mosiva qaiqaa Kotira aareharo tiharo, Noravauvo, are orurantera tinavu Isareri vo anku vo anku vaurauka hampata ani variane, tiro.
Mosiva vi entara vi entaraqaa minti tura.

11

Isareri vika nuntu nauntu tura

1 Vi entara vaiinti nahenti tinavuqaa nora maaravanoma vaivo tivake nuntu nauntu ti vauvaro Noravano Kotiva vika uva irura. Viva vika uva iruvaro vira kaara vira arara itovaro viva iha vara kovaro ihavano vika naavu maaqa kaqatova auvahihataa vaura ita taiqa kora.
2 Mintumanta vaiinti nahenti tave, viraqaahai Mosirara, Mpo, tinavu kahaqiane, tuvaro Mosiva Nora Kotira aarovaro ihavano qimpa vura.
3 Mintumanta vika vi vatukara autu nteha tiha, *Taberave – Ihavano-Itako-Vatukarave*, tura. Noravano Kotiva varako ihava vika avutana iteharo qoraiqama nimitorara ti, vika minti tura.

Mosiva qiata vaiinti 70navu kaama tora

4 Airi vo vatanaaka Isareri hampata vuka, vo enta vo enta vohaa karaqai namaqi vuvaro popohomanta vika vo karavata naataa umanta vaura.
Isareri vikavata karara nuntu nauntu tiha, Mpo, tinavu mativata naataa ivo.
5 Tenavu Isipini vaiha, airi havuka kia koqaa aqukaraiti, qumina varakeha naavaunarave. Tenavu mini vaiha naaqerave, *mereni*ve, qaniqanive, kempuka qaniqanive, vi karara vi karara qaqi qumina varakeha naavaunarave.
6 Vate maini vauraro tinavu kempuka taiqa vimanta kia karavata vatauro. *Manaa*qai vaivaro tinavu vi karara popohaivo, tura.
7 *Manaa* vaireva, hanta auru *kohe/naavara* tava voqaara vaura.
8-9 Vi entara entaqi varavuvano vatukaqi qovaraiquraqaa, *manaa*vano varavu hampata hiqintiro vaura. Toqaqi vaiinti nahenti vevante vi aniha *manaa* vira nunti vaura. Hini kuka vira nuntu vare vuru oriqohai rukokakima komanta, hini kuka kaavuqohai vira ruqutu ruqutumake ataara ntuvake vate vaura.
Ataaraiqama vumanta hini kuka vira kureqi arate vaumanta, hini kuka vira untake *bisiketi* voqaara autuke vaura. Vika mintimake vira neha tavovaro *orivi* vahaveraqohai untato mparetira voqaara vaura.
10 Ho mati kia vaura kaara ekaa vaiinti nahenti nái vaintivara hampata nái *seri* naavu maaqa qentiana vaiha voqamake iqi rate vauvaro Mosiva vika iqi ratora irura.
Mintuvaro Noravano Kotiva vikara voqama kero arara itovaro vauvaro vira kaara Mosira muntukavano qoraiquvaro
11 Nora Kotira aareharo tiharo, Mpo, Noravauvo, nantivarae are ti qoraiqama timitaaro? Nantivarae are tiriara kia quahaaro? Nantivarae are vaiinti nahentiqaa raqikia kaiqara ti vohaiqaqaaqai vataaro?
12 Kia te vika kuvuarama tauraukavauve. Kia te vika noka vaiha vika vata tauraukavauve. Mpo, nantivarae are tiriara tihara, Nahentivano vaintiqaa raqikiharo vira kaqa varero vuru vonaini kaintema kera, are maa vatanaaka ntita varera vuru tenta kauqu aiqiqaa aqukehama nimirerave tuna vataraqaa vuru kaane, tianarave?
13 Maa vaiinti nahentika qaqiqai rateha matiara ti naari variavo. Te taihaie airi mati varake vika nimiari nevarave?
14 Te tentaraa kia ho maa vaiinti nahentikaqaa raqikiqi virarave. Vi maarara kia ho varaainarave.

15 Are mintima kera ti qoraiqama timitaqi virera, are homa ti harukaiqe te qutuvi kia qaiqaa vukaari utiha vi maarara varaqi vuare, tiro.

16 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo,
Are tavera vaiinti nahenti nivutaini qiata vaiinti koqe autu vatauka 70navu ntita kera aniane.
Are vika ntita varera ti *Seri* Naavuvano vainanaini viri kairamanta vika ai hampata mini himpite variate.
17 Ne mini ani vaiqe te tuvunte ai hampata uva tirerave. Te tenta Maraqura ai amunantemake, vikavata tenta Maraqura nimirerave.
Te mintiariraro vika avu aato koqe iramanta vika homa ai kahaqiha vaiinti nahenti maara vikavata varevarave. Vika mintimake ai kahaqi vaivara, are kia nenaraa vi maarara varenarave, tiro.

18 Noravano Kotiva minti tivakero qaiqaa Mosirara tiharo, Ho vate are vaiinti nahenti mintima tiva nimiane:
Ne hurara iriha, vate nenta avu aato muntuka hiqamake qeramateha variate. (Katu Varora 19:10)
Hurama ne mati nevarave. Ne voqamake matiara antura ntuavaro Noravano Kotiva virara irivo.
Viva irimanta ne tiha, Tenavu Isipini vaiha koqemake vaunarave, tiarave.
Ho iriate. Noravano Kotiva mati ni nimiramanta ne nevarave.
19 Noravano Kotiva mati ni nimiramanta ne kiama vohaa entave, taara entave, kauquru entave, kauqurutanta entave, 20 entaqaive, nevarave.
20 Ne vohaa torarama mati namaqi viqata viqata tima, popohamavi, qaiqaa neha vuru vihivaro, vuruvano ni aiqi ntunahairovata tuvuanarove.
Noravano Kotiva ni hampata vaimantavata, ne mati kaara vira qoririma amitaarave. Ne nuntu nauntu tiha, Nantihae tenavu Isipi ke maini anuro? tiarave. Ne minti tiara kaara vi haikava niqi qovaraiqianarove, tiane, tiro.
Kotiva Mosirara vaiinti nahenti minti tivakehara tiva nimiane, tiro.

21 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva nai tiva amiro tiharo, Noravauvo, iriane. Te airi vaiinti nahenti 600,000navuqaa raqiki vaurarama are tihara, Te homa vohaa torara vika mati nimirerave, tiaro. Ho are taihairae mati vira rantakera vika nimirevae tiaro?

22 Ike, tenavu ekaa purumakauve sipisipive aruke nimiari vika nama taiqake, vika ho naurove tivarave? Ekaa havuka nora namariqiraara vika nimiariraro kia ho vikaqi varianarove, tiro.

23 Minti tuvaro Noravano Kotiva Mosira nai tiva amiro tiharo, Are tiriarae vira kempukavano kia ho vaivo tiaro? Are inaaraiqakaa varikerama tavenarave. Are vaihara tavairaro te tiarira haikava qovaraanarove kiae qovaraanarove, tiro.

24 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva iriro, vahaaqaini veva ntero Noravano Kotiva tu uvara vaiinti nahenti tiva nimiro, viraqaahairo viva qiata vaiinti 70navu naarama kero, vikara *Seri* Naavu ututumate variate tiro.

25 Minti tumanta vika ututumate vauvaro Noravano Kotiva vira naantiara quromuraqi tuvuntero Mosikantiro uva tivakero, viraqaahairo viva Mosira amu Maraquraraqihairo voki kempukara varakero qiata vaiinti 70navu nimura. Mintiakero nimuvaro Maraqura viva vikaqi vaumanta vikavata paropeti vaiinti uva tuntemake, uva ti vaura. Kia vo entavata vika minti tiraiti, vi entaraqai vika paropeti uva mintimake tura.

26 Ho vinavuka paropeti uva ti vaumanta, qiata vaiinti votanta Eladaatika Medaatika kia qiata vaiinti vokuka Kotira *Seri* Naavuni ruvaaquma vunaini viraiti, vitanta qaqi vatukaini vauvarovata, Noravano u Maraqurava vitantaqaavata tuvu vaumanta vitantavata vaiha paropeti vaiintivano uva tuntemake, Kotira uva tiva qoqaiqi vaura.

27 Vitanta minti ti vaumanta qaraaka vaiinti vovano kantero vuru Mosira tiva amiro
tiharo, Eladaatika Medaatika vatukaini vaiha paropeti vaiinti voqaantemake, uva ti
variavo, tiro.
28 Minti tuvaro Nunira maaqu Iosuaava, qaraaka vaiintivano vau entaraqaahairo
Mosira hampata vaiharo vira kaiqa kahaqamaqi ani vauva, Mosirara tiharo, Nora
vaiintio, are vuru tira vitanta kia uva tiraiti, uve variate, tiro.
29 Iosuaava minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Vovano ti vatuka varaainara are virarae
nora aato iriaro? Kia virara noraiqaakera iriane. Noravano Kotiva nai Maraqura
vaiinti nahenti nimira ekaa vikavata paropetivano Kotira uva qoqaiqama kaintemake
tivera, te hovema tirarave, tiro.
30 Mosiva mini vaiharo ekaa vi uvara tiva taiqakero Isareri qiata vaiintinavu
hampata anirantero vatukaini vura.

Noravano Kotiva airi uviri varakovaro tuvura

31 Noravano Kotiva uvai vara kovaro uvaivano utiharo nora namariqaahairo airi
uviri ventaqiro anura. Vika muavu voqaara vau uvirika ata vare, vata vauvau niha
vatuka avutaqivata, vatuka aaqainivata, unutete vaura. Airitahaavano ekaa ho tave
vata maatara, aru mpiqake unutete vaura.
32 Mintumanta vaiinti nahenti kuariqaavata entaqivata ni vaiha uviri vira nuntuke
vare vaura. Qaiqaa vira qararaavata qaqiqai nuntuke vare vaura. Vika vohaiqa
vohaiqavano airi uviri varora maaravano vaireva, 1,000 kilo aatarakero vaura.
Vika uviri vira qumpihia keha vatukaqaa auruma tovaro kuarivano iteharo uviri
mati vira aaharaiqamake vaura.
33 Ho vaiinti nahenti uviri vira qaqi ne vauvaro Noravano Kotiva vikara arara
itovaro nora aihaviraara vara kovaro vikaqi tuvumanta vika vi aihaviraara vare airi
vaiinti nahenti qutu vura.
34 Airi vaiinti nahenti vi entara qutu vumanta mini quntama torara ti, vika vi vatara
autu nteha tiha, *Kibaroti-Hataava – Voqamake-Mati-Naataa-Uka-Quntama- Taanainive*,
tura.
35 Ho Isareri vika vi vatara ke, Haserotini orunte mini *seri* naavu maaqa kaqate
vaura.

12

Miriaamika Eronika Mosirara qora uva tura

1 Vi entara vika Haserotini vauvaro Mosira naata Sudani vatanaa nahentivano
vaumanta Eronika Miriaamika Mosiva vi nahentira varorara iriha vitanta Mosirara
pupiteha qora uva tura. (Katu Varora 2:21)
2 Vitanta mintima ti: Noravano Kotiva Mosira noqaahairoqaie nai uva ti vairave?
Kiave, viva titanta noqihairovata ti vairave, tura. Vitanta minti ti vauvaro Noravano
Kotiva vitanta tu uvara irura.
3 (Mosiva kia nai mahuta tiraitiro, viva nai autu vara muntuvi vatainiqaa keharo ni
vauva vauvaro, kia maa vataraqaahainaa vaiinti vovano Mosira voqaantema kero, nai
autu vara muntuviqama keharo vaiva vairave)
4 Mosiva mintima vau vaiintiva vaumanta Eronika Miriaamika virara pupiteha
qora uva ti vauvaro vaakama Noravano Kotiva vinavukara tiharo, Ne taaramonavu
vaakama ti *Seri* Naavu vainanaini aniate, tiro. Minti tumanta vinavuka himpi mini
vura.
5 Vika mini oru vauvaro Noravano Kotiva quromuraqi tuvuntero nai *Seri* Naavu
qentiqaa himpitero vaiharo Eronika Miriaamika naarama kero tiharo, Netanta aniate,
tumanta vitanta vira aumanto ori vaiqura.
6 Ori vaiquvaro Noravano Kotiva vitanta tiva nimiro tiharo, *Ti uva iriate.*

Paropeti vaiinti vovano ni Isareri avutana vai entara, te tenta okara vira umiqare iha, tairakaa umiqeha uvavata tairakaaqai vira tiva ami vaunarave.
7 Tenta kaiqa vaiinti Mosira tiva amire iha kia paropeti vainti tiva nimunantemake vira tiva amiraiti, vo qaramake vira tiva ami vaunarave. Te ekaa tenta kaiqa vira amitauraro viva vi kaiqara ho vare vairave.
8 Vaiintivano nai tontintiro uva tintemake, te vira hampata uva ti vaunarave. Te vikanti uva tirera iha, kiama uva tuqantaake tiva amiraiti, ekaa uva vutukeqai vira tiva ami vaunarave. Minti ti vauraro viva ti hampata uva tiharo ti tave vairave.
Ho nantihae netanta kia qetaraiti, Mosirara pupiteha qora uva tiavo? Viva ti kaiqa vaiintima vaivo, tiro.
9 Nora Kotira arara itovaro minti tivakero vitanta noraiqama kero nitikero vatero tuvurantero vurama.
10 Kotira quromuravano *Seri* Naavu mini kero vuvaro vaakama vaata ne vau rovarava Miriaamiraqaa qovarama vuvaro vira vaatavano hantaiqama vura.
Mintima vauvaro Eroniva tuqantaa viro tavovaro vi rovarava Miriaamira vaataqaa ekaa raapama vura.
11 Mintima vuvaro Eroniva Mosirara tiharo, Mpo, nora vaiintivauvo, tetanta kia koqe avu aato iriraiti, qora kaiqa varehama Kotira uva raqa kauro. Ho are titanta aaqurihama timitera, qaqi kairaqe tentatanta qora okara varaunara kaara kia vi maarara varaare.
12 Oho, nai nora auhaqi qutu vi vaintira vatataivaro vira hini vaata nteravira voqaara vira viri vaata variantorave. Kia are Miriaamira qaqi kairaro mintimakero variarire, tiro.
13 Eroniva minti tuvaro Mosiva Nora Kotira aareharo tiharo, Mpo, Noravauvo, are Miriaamira kahaqiraro viva qaiqaa ho variarire, tiro.
14 Mosiva Kotirara minti tuvaro Noravano Kotiva nai tiva amiro tiharo, Miriaamira vira qova vo uva kaara vira viriqi taara vihitaitirio, Miriaamiva vohaa *uiki*ma vaiharo kaurira haika varaitirio. Vira voqaantema kero, Miriaamiva vohaa *uiki*ara vatuka aaqaini variqi viro, qaiqaa vatukaqi uruarire, tiro.
15 Noravano Kotiva minti tumanta vohaa *uiki*ara Miriaamira atitama kovaro viva vatuka aaqaini otu vaura. Viva vatuka aaqa mini vaumanta vaiinti nahenti kia katu vare viraiti, vika Miriaamiva qaiqaa vatukaqi uruainara vira veka vaura.
16 Miriaamira veka vauvaro viva vatukaqi urumanta vika Haseroti mini ke oru aahara vata Paraanini *seri* naavu maaqa qaiqaa kaqateha vaura.

13

Kenaani vata oru ampeqamake tavora

1 Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
2 Te Kenaani vata vira ni Isareri nimirerave tunarara iriharama, are vaiinti vonavu nititaira vika oru vi vataraqaa vi aniha ampeqamake tavaate. Are 12 ankunavuqihaira qiata vaiinti vohaiqa vohaiqa kaama tera nititaane, tiro.
3 Kotiva minti tuvaro Mosiva qumina vataini Paraanini vaiharo Noravano tunte iro qiata vaiinti vika nititomanta mini vura.
4 Qiata vaiinti vika nutu maantimama vairo:
Rubenira ankuqihainaava Sakura maaqu Samuaava,
5 Simionira ankuqihainaava Horira maaqu Sapaativa,
6 Iutaara ankuqihainaava Jefunera maaqu Kalepiva,
7 Isakaara ankuqihainaava Iohepira maaqu Igaliva,
8 Efaraimura ankuqihainaava Nunira maaqu Hoseaava,
9 Benaminira ankuqihainaava Rapura maaqu Palitiva,
10 Sebulunira ankuqihainaava Sodira maaqu Gadieriva,

11 Manasera ankuqihainaava Susira maaqu Gadiva,
12 Daanira ankuqihainaava Gemalira maaqu Amieliva,
13 Asera ankuqihainaava Maikerira maaqu Seturiva,
14 Napataarira ankuqihainaava Vopisira maaqu Nabaava,
15 Gaatira ankuqihainaava Makira maaqu Gueriva,
Vika vika nutu mintima vaura.
16 Mosiva qiata vaiinti vinavuka nititomanta vinavuka Kenaanini vi aniha ampeqama keha tavora. Mosiva Nunira maaqu Hoseaara vo autuvata ntava tero virara Iosuaarave tura.
17 Mosiva vinavuka nititareva iharo mintima tiro: Ne Nekevi vata vara maini kema veranto vuate.
18 Ne mini niha koqemake aitutumaqi vuate. Veranto vai vatava vaireva, nana vatae vaivo? Vi vatanaaka kempuka vatanaakae, uqerara vatanaakae variavo? Vika airie variavo, kiae airi variavo?
19 Vika vatavano koqe vatae vaivo, qora vatae vaivo? Vi vatanaaka qumina vatukanavuqie variavo, vaantaavura aututaa vatukanavuraqie variavo?
20 Vi vataraqi kara koqema keroe qampiqe vaivo, kiae koqema kero qampiqe vaivo? Nantavatae vaivo, kiae nantavata vaivo? Vi haikara vi haikara rantakeha tavaate. Nenavu kia qetaraiti, vi vataraqaahainaa katari tava vokira hiqi vare maini aniqe tenavuvata tavaare, tiro. *Uaini* tava hoqare mpeqaiqi entara Mosiva vi uvara minti tiva kero vinavuka tiva nimura.
21 Mosiva vinavuka nititomanta vinavuka hoqaramake Seni qumina kanta ampeqama keha tavamaqi vivi, vo vatuka Rehoni aumanto oru ntora. Rehoniqaahairo aara vovano Hamaati vatukaini oruntora.
22 Viraqaahai vinavuka vata vo Nekevive tunaini orunte, vihai vatuka vo, Hebaronini vura. Vinavuka mini orunte tavomanta Anaaki vatanaaka vaintivara mini vaura. Haaru Anaaki vatanaaka vukai vuhaari vatauka vaumanta vika naintivara Ahimaanura ankuvata, Sesaira ankuvata, Tarimaira ankuvata, Hebaronini vaura. (Vi vatanaaka naane Hebaroni vatuka autu kovaro ihi 7navu aitaromanta Isipi vatanaaka Soani vatuka autu kora.)
23-24 Ho Mosiva nititoka vivi, Esikoli uqita kanta orunte, mini vaiha *uaini* naaquntaqaahairo airi tava irato kaarara vohaiqa teqa kora. Vi kaararaqaa airi tava vohaaraqi iratovaro voqama kero maara ntovarora tiro, vohaa vaiintivano kia ho varaarirava vaumanta taaraqantavano vira rumpake aqu vare vura. Vinavuka mintimake *uaini* tava aqu varorara ti, Isareri vi vatara autu nteha *Esikolive – Kaara-vohaiqaqaa-airitava-iratorave*, tura.

Vinavuka *uaini* tavavata, *fiki* katari tavavata, *pomigraneti* katari tavavatamake, vare vura.
25-26 Mosiva nititoka vi vataraqaa 40 entanavuara rantake tavamaqi vivi taiqake, vinavuka vihai orurante Mosivavata Eronivavata ekaa Isarerivata unaini anura. Vi entara ekaa vika Kadesi qumina vataini Paraanini vaumanta vinavuka vihai orurante nái nu vakaakara vika tiva nimiha, vi katari tavara vare anuravata vika numiqora.
27 Vinavuka Mosira tiva ami tiha, Are tinavu tititehara oru vi vatara aitutumake tavaate tianara, tenavu oru tavauraro karavano koqemakero mini qampiqaaina vatavama vaivo. Ho tavaane. Tenavu vi vataraqaahainaa kara vokira vare anuro.
28 Vatavano koqe vata vaimantavata, vihainaaka kempuka vatanaaka variavaro vika vatukavano nora vatuka vaivaro vika vaantaavuravata kempuka vaantaavurama vaivo. Ike, tenavu tavauramanta Anaaki vatanaaka naintivara nái naaqu taatoka vuhaari voqaara vukai vuhaari vataukama mini variavo.
29 Tenavu tavauramanta hini mantaraini Nekevi vataqaa Amareki vatanaaka variamanta, hini mantaraini verara aiqina vainaini Hiti vatanaakavata, Jebusi vatanaakavata, Amo vatanaakavata, variamanta, Kenaani vatanaaka hini kiaka nora namari

Meditarenia Namari auvahini variamanta hini kiakama Iotani Namari auvahini variavo, ti.
30 Minti tumanta Isareri vinavuka tu uvara iri, qeteha Mosirara nuntu nauntu ti vauvaro Mosiva nititokaqihairo vaiinti vo vira autu Kalepiva vika uva mpampaira atakero tiharo, Nana kaarae ne nuntu nauntu ti variavo? Tinavu kempuka voqavata vaikave. Vate tenavu homa vika aru naatarake vika vata varaainarave, tiro.
31 Viva minti tumanta Kalepira hampata vuka kempukaiqamake tiha, Aqao, vi vatanaaka kempuka voqavata vaimanta variarara ti, tenavu kiama ho vika hampata raqirarave, ti.
32-33 Vinavuka minti tivakeha kia koqe uva vi vatarara tiraiti, maa uvaravata tiha, Tenavu vi vataraqaa niha tavauraro kia koqe vata vaivaro inaara karaqai vaimanta vaiinti nahenti karara aavoqiha variavo. Tenavu tavauramanta vaiinti nahenti noraqora hauntivano mini variavo. Anaaki vatanaaka naintivara vukai vuhaari vataukama mini variavo. Tenavu vi vatanaaka tave vika nivuqaa kaintaaqa voqaara vauramanta vikavata tinavu tavaamanta tenavu kaintaaqa voqaarama vauro, ti. Vinavuka minti tuvaro vi uvava vi ani umanta ekaa Isareri vi uvara irura.

14

Isareri vika nuntu nauntu ti vaura

1 Mintumanta vaiinti nahenti vinavuka tu uvara iri, vika entaqi voqamake oi aai ti vaiha iqi rataqi vivi aatita kora.
2 Ekaa vika Mosika Eronikara nuntu nauntu tivaqi viha vitantara tiha, Mpo, koqemama tenavu Isipinie, maini aahara vatainie, variqi vi vuru qutu vuataarave.
3 Nantivaroe Noravano Kotiva tinavu tivita varero vi vataraqaa virevae auti vaivo? Vi vatanaaka raqiha tinavu haruke, tinavu vaintive nahentive ravaaqavu kaimanta vika paanaa vaintima vaivarave. Tenavu Isipini qaiqaa anirante vuariraro koqe iataarave, ti.
4 Vika minti tivake nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aniqenavu qiata vaiinti vo kaamate vira noraiqama kaariraro viva qaiqaa tinavu tivita varero Isipini anirantero vuarire, ti.
5 Vika minti ti vaura kaara Mosika Eronika vaiinti nahenti nivuqaa vataini hiqintivi, náitanta viri vataini ke vaura.
6 Mintumanta Nunira maaqu Iosuaavavata, Jefunera maaqu Kalepivavata, vitanta vi entara Kenaani vata ampeqama keha tavotanta, vika tu uvara kaara muntuka qoraiqumanta vitanta náitanta utavaaqa qunahi qaanahimake,
7 vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Tenavu vi vatara tavauraro koqe vatama vaivo.
8 Noravano Kotiva tinavuara quahairera, viva homa tinavu tivita varero karavano koqemakero qampiqaaina vataraqaa vuru kaanarove.
9 Ne kiama vaiinti nahenti mini variakara qeteha Kotira uva raqaate. Tenavu kiama vukaari utiraiti, vika naatara kararave. Noravano Kotiva tinavu hampata vaimantara ti, vika una variqanavu kiama ho vika antua nimitevarave. Mintima vairara ti, kia vika naatu qetaate, ti.
10 Vitanta minti tumanta Isareri vika kia Iosuaaka Kalepika tu uvarara quqaave tiraiti, vika tiha, Aniqe ori varake ⌞Mosika Eronika⌟ ruqutu kaare, tivake vika ori varake vitanta ruqutuare tuvaro vate virave tiro vaakama Kotiva vaunaini voqama kero takuqi vau ovava Kotira *Seri* Naavuqaa ite vaumanta vika ova aatu qeteha kia vitanta ntaihora.

Mosiva Kotirara vaiinti nahenti aaqurihama nimitaane tura

11 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, Maa vaiinti nahentika qaiqaa qaiqaa ti qoririmake variavo. Te aahuva kaiqa, nora kaiqa vika avutana vara kauramantavata, vika tiriara viva tinavu kia ho kahaqianarove ti variavo.

12 Vira kaara kaiqe te qora aihaviraara vara kaariraro vika vehi autu taiqa kaarire. Te
vika taiqake, viraqaahai ai Mosira kahaqiarirara are vo vatanaaka qova vairamanta
vi vatanaaka kia maa vatanaaka voqaara vairaiti, vika uri aatarake nai kempuka
vatanaaka airitahaama vaivarave, tiro.
13 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva aqao tiro, Mpo, Noravauvo, are nena
kempukaqohaira maa vaiinti nahentika Isipihaira ntita varera maini viri kaarava
vaihara are vika vehi autu kairera, Isipi vika virara iri,
14 viraqaahai vika maa vataraqaa variakavata tiva nimivarave. Maa vataraqaa
variaka kankomake iriavara are nena vaiinti nahenti hampata variaramanta ai
vaiinti nahenti ai tave variarave. Maa vataraqaa variaka iriavara are kuariqaa
quromuravano vaavi vairaqi vaihara tinavu avuni vihara, entaqi ihavano viavi ite
vairaqi are tinavu avuni vi varianarave.
15 Are ekaa nena vaiinti nahenti vehi autu taiqa kairera, vo vatanaa vo vatanaaka ai
nora kaiqara iriaka, vika ariara mintima tivarave:
16 Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo vi vatara tenta vaiinti nahenti
nimirerave tivakerovata, viva vika ntita varero qumina vataini viharo vika ekaa vehi
autu taiqa kaivo, tivarave. Vika minti tivorave.
17 Noravauvo, haaru are nena kauqu aiqiqaa aqukehara te mintirerave tiana uvara
irihara, nena kempuka tinavu humiqaane. Haaru are nena minti tianarave:
18 Te Noravano Kotika kia vaaka arara ite vaikave. Te vaiinti nahentiara voqamake
aaqurihama nimite vauraukave. Te tenta uva ekaa enta avataqi vi vauraukave. Te
ekaa vika vaaqu kaiqa vare variaravata, ti uva raqake variaravata, nunka nimite
vauraukave. Mintihavata, te vika qora kaiqa varaara kaara vika ntaihama keha vika
vaintivata, vika naintivaravata, vika naintivara vaintivaravata, ntaihama karerave,
tianarave.
19 Mpo Noravauvo, are vaiinti nahentiara voqama kera aaqurihama nimite variar-
avara tira, are maa vaiinti nahentika qora kaiqa varaa uvara nunka nimitaane. Vika
Isipihai anu entaraqaahaira are qaiqaa qaiqaa vika qora kaiqa varo uvara nunka
nimitaanantema kera, maa entaravata vika uva nunka nimitaane turo, tiro.
20 Mosiva minti tuvaro Noravano Kotiva nai tiva amiro tiharo, Hove, are tianan-
temake, te vika qora kaiqa varaa uvara nunka nimitarerave.
21 Te vika uva nunka nimiteha, vo uvavata tirerave. Te ekaa enta variqi vi vaurauka
vauraro ti mpeqa okaravano ekaa vataini takuqiharo mpiqe vairave. Mintiverama te
kauqu aiqiqaa aqukeha maa uvara kempukaiqamake mintima ti:
22 Maa vaiinti nahentikaqihairo kia voqavanovata te ni nimirera iaina vataraqaa
vuanarove. Maa vaiinti nahentika Isipinivata qumina vatainivata vaiha, ti takuqi vai
okararavata taveha, te nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaunaravata tavaarave. Vika
tavehavata, airi tataa ti uva raqakeha kia ti uva avate variarave.
23 Haaru te kauqu aiqiqaa aqukeha vika kaivaqaukavarara tiha, Ni vaintivara vi
vatara nimirerave tuna vataraqaa maa vaiinti nahentika kia ho vivarave. Maa vaiinti
nahentika ti qoririma timitaara kaara, kia voqavanovata mini ho vuanarove.
24 Ti kaiqa vaiinti Kalepira avu aatovano vo qarama kero vaivaro viva tinta hantuqa
avate vairara ti, te vira vita vare viva vaaka aitutuma kero tavai vatara mini vuru
karerave. Te vira mini vuru kaariraro viva mini vairaro vi vatava vira naintivara
vatama varianarove.
25 Maa entara Amareki vatanaakavata Kenaani vatanaakavata uqita kantama
variavo. Virara irihama hura ne ekaa himpi katu vare anirante Naare Namari vainaini
vi ani varia aararaqaa vivi, qumina vo kanta oru variate, tiro.

Isareri vika nuntu nauntu tura kaara Kotiva vika qoraiqama nimitora

26 Noravano Kotiva Mosika Eronika tiva nimiro tiharo,

27 Maa vaiinti nahentika qora kaiqa vare variaka, vika airi entama tiriara nuntu
nauntu ti variavaro ti popohaivo. Tairentae vika minti ti vai uvara qaqira kevarave?
28 Ho netanta ti uva maa, vika tiva nimiate, Te Noravano ekaa enta variqi vi
vauraukama te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara mintima turo: Ne nuntu nauntu
tiha, Tenavu maini qumina kanta variqi vi vuru qutu virerave, tia uvara iruro. Ho ne
nenta tiantemake, tevata ni mintima karerave.
29 Ne qutivaro ni vaatavano aahara vata, vi kanta hampiara voqaara varianarove.
Ne tiriara nuntu nauntu ti vaiha tirori variara kaara ne ekaa 20 ihiqaahai voqavata
varakeka kia ho vi vataraqaa vivarave.
30 Haaru te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara vi vataraqaa oru variate tunarave.
Vate ne ekaa kia ho mini vivarave. Ho Kalepika Iosuaakaqai vi vataraqaa vivarave.
31 Ne tiha, Vi vatanaaka tinavu hampata raqiha tinavu haatarake tinavu vaintivara
rumpatevarave, tiarave. Ho te vi vaintika ntita vare ne vi vatara qoririma kenaini
vuru kaari vika vi vatara varema mini vaivarave.
32 Ne kia mini viraiti, ne qumina vata maini vaihama qutu taiqa vivarave.
33 Nahentivano nai vaati qaqira kero vo vaiinti hampata nintemake, nevata ti
qaqirake kia ti uva iriavo. Vira kaara ni vaintivara 40 ihiara aahara vata maini vi
aniha, nora maara variqi vimanta ne vika noka qoka ekaa qutu taiqa vivarave.
34 Niqihai vaiinti vonavu 40 entanavu oru vi aniha vi vatara aitutumake tavaamanta
viraqaahai ne ti uva raqa keha kia vi vataraqaa virerave tiara kaara te kia niara
40 entanavuara tiraiti, te niara 40 ihiarama ne nora maara varaqi vivarave. Ne
mintimake variqi vivaro ni aato kenko tiramanta ne mintima tivarave: Oho, Noravano
kia tinavuara quaheharo nora maarama tinavu timi vaivo, tivarave.
35 Ne qora kaiqa vare variaka vaiha ne vohaa avu aato vateha ti qoririma timitaara
kaara ne ekaa vohaiqa vohaiqavano qumina vataini vaiha qutu vivarave turo. Te
Noravano Kotikama vi uvara tivatauro, tiro. Kotiva minti turama.
36-37 Mosiva vaiinti vonavu nititomanta vinavuka vi vatara aitutumake tavareka
vunavuka, vinavuka orurante viri vaiinti nahentiara unahaa tiha, Vi vatara qora
vatama vaivo, tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri, Kotirara nuntu nauntu tura.
Minti tura kaara Noravano qora rovara vara kovaro vi vaiintinavuka arukomanta
vaaka qutu vura.
38 Vaiinti 12navu vi vatara oru aitutumake tavokaqihai 10navu qutu vumanta
Iosuaaka Kalepikaqai kia qutiraiti, qaqi koqemake vaura.

Isareri Kenaani vata varareka oru raqura

39 Mosiva Noravano Kotiva tu uvara Isareri tiva nimumanta vika vi uvara iriha
voqamake iqi ratora.
40 Vika voqamake iqi ratake, vira qararaa toqaqi vika himpi vuru Mosira tiva ami
tiha, Are iriane. Tenavu Noravano ti uvara raqake qora kaiqama vara kauro. Ho
vate tenavu Noravano tinavu timireva tivatai vataraqaa virerave, ti. Vika minti tivake
himpi veraini Kenaani hampata raqireka vurama.
41 Iqoka raqireka auti vauvaro Mosiva vikara aqao tiro, Nana kaarae ne Nora Kotira
uva raqa keha kia vira uva irireka auti variavo? Ne mintivera, ne kia ho vi vatanaaka
naatara kevarave.
42 Qaqirake kia vuate. Noravano Kotiva kiama ni hampata vaivo. Hauri ne vimanta
navutaaka ni naatara kevorave.
43 Ne mini orunte Amarekivata Kenaanivata hampata raqivera, vika ni aruma
kevarave. Ne Nora Kotira qoririmake vira uva kia avataqi vuara kaara viva kia ni
hampata vairaitiro, kiama ni kahaqianarove, tiro.
44 Mosiva minti tumanta vika kempukaiqamake vira uva kia iriraiti, tenavu navu-
taaka homa naatara kararave tivake, vika hampata raqireka veraini vuvaro Mosiva

kia vika hampata viraitiro, qaqi vatukaini vaura. Vika Nora Kotira *Vokise*vata kia vararaiti, qaqi vatukaini ke vura.

45 Ho Isareri raqireka aaraini vi vaumanta vika navutaaka Amarekivata, Kenaanivata, veraihai uqitakanta tuvu Isareri hampata raqiha Isareri naatara kora. Vika Isareri aru ntataqi tuvi, muntu Homaa vatukaini kora...

16

Vaiinti vonavu Mosira uva kia irireka auti vaura

1-2 Vaiinti vonavu Mosira uva kia irireka auti vaura. Vi vaiintinavuka nutu:

Rivaira ankuqihairo Koraava. (Viva Isihaara maaquvano vauvaro vira kaivaqava Kohaativa vaura.)

Rubenira ankuqihai Dataaniva, Abiraamuva, Oniva. (Dataanika Abiraamuka Eliaapira maaqutanta vauvaro Oniva Peretira maaquvano vaura.)

Erakaimaante vaiinti vinavuka Isareri qiata vaiinti 250navu ntitake, kia Mosira vevaaraini vaireka auti vaura. Isareri vi vaiintinavuka kaama tomanta vinavuka vaiinti nahenti nivuqaa nora autu vatauka vaura.

3 Ho vinavuka Mosika Eronika vaunaini ani ruvaaqumavi vaiha vitantara oho ti, Netanta iriate. Tenavu ekaa Noravano kaama taikama vauro. Kia netantaqaivauve viva kaama taika variavo. Noravano Kotiva ekaa tinavu hampatavatama vaivo. Mintimanta nantihae netanta nentatanta autu tuahereha tinavuqaa raqiki variavo? Netanta mintia okarava kiama avuqavuqivo, tuvaro

4 Mosiva vika tu uvara iriro, vatakanta hiqinti viro nai viri vataini kero Kotira aarero.

5 Kotira aarama kero viraqihairo himpiro Koraaravata vira hampata anukavata tiva nimiro tiharo, Ho iriate. Hura toqaqi Noravano Kotiva nai mantaraini vai vaiintira tinavu humiqaanarove. Viva nai kaama tai vaiintira, viraqaima qaqi kairaro vira *ofaa* tainta tataaqa oru varianarove.

6 Ho Koraao, arevata, ai avataqi aniakavata, nenavu mintima iate: Hura toqaqi nenavu tanu vohaiqa vohaiqa vare,

7 vi tanuraqi iha aurivata koqe munta iaina haikaravata vate, tanu vira vare oru *ofaa* tainta tataaqa Nora Kotira avuqaa himpite variate. Ne mintivaro viva tinavuqihairo vaiinti vo kaama tairaqe tenavu vi vaiintirara vivama Noravano Kotiva i vaiintivave tiare. Ike, ne Rivaira anku Kotiva ni nimi kaiqaraqai varaataara vaimanta ne vo kaiqavata varareka auti variavo, tiro.

8 Mosiva minti tivakero Koraara tiva amiro tiharo, Ne Rivaira anku iriate.

9 Ike, ne kiae Kotiva ni nimi kaiqarara noraiqaake iriavo? Kotiva tinavu Isareri Variqavano tinavu Isareriqihairo ni Rivaira ankuqai rairakero kaama tero niara tiharo, Vikaqai ti aumanto orunte, ti *Seri* Naavuqi kaiqa vareha, vaiinti nahenti nivuqaavata himpi vaiha, vika kahaqama nimitaate, tirave.

10 Kotiva nivata, ekaa hinikia Rivaikavata, qaqi kaimanta neqai vi kaiqara vare variavaro ni nutuvano noraiqiro vaivo. Ne vi kaiqara vareha hove tiataara vaimanta ne Kotira kaiqa vara amite vai vaiintira vira kaiqavata varareka auti variavo.

11 Kotiva Eronira noraiqama kairara ti, ne kia Eroniraravauve nuntu nauntu ti variavo. Ne Nora Kotirarama nuntu nauntu ti variavo, tiro.

12 Minti tivakero Mosiva Eliaapira maaqutanta Dataaniravata, Abiraamuravata, naaromanta vitanta aqao ti, Kia tetanta virerave.

13 Are Isipini airi karavano koqemakero qampiqe vainaihaira tinavu tivita varera maini viri qumina aahara vataini kaaramantara ti, vira kaara tenavu maini vaiha qutuma virarave. Oho, are mintimakera tinavu qoraiqama timitaarava vaiharama qaiqaavata tinavuqaa raqikireva auti variaro.

14 Are tinavu tivita varera vo vata koqe vata vainaini vuru kaataarave. Tenavu airi naaho vateha *uaini* naahovata vataataara vaivara, are kia vo vata tinavu timira iaro. Are tinavu minta ireva auti variaro. Tetanta kia are inanaini virerave.
15 Vitanta minti tuvaro Mosiva vi uvara iruvaro vira voqama kero arara itovaro viva Nora Kotirara tiharo, Are vika *ofaa* kia varaane. Te vikaqaa raqikiha kia vikaqihai *donki* voqa muara vararaiti, kia te vikaqihai vaiinti vovata qoraiqama amitaunarave, tiro.
16 Minti tivakero Mosiva Koraara tiva amiro tiharo, Hura toqaqima are 250 vaiinti ai avataqi ni variaka ntita varera, Kotira *Seri* Naavu vainaini aniane. Are vika hampata aniraroma Eronivavata aniarire.
17 Ne ekaa vohaiqa vohaiqavano iha vate tanuraqi koqe munta iainara viraqi vate, vare oru *ofaa* tainta tataaqa variate, tiro.
18 Mosiva minti tumanta toqaqi vika ekaa nai tanu nai tanu vare, viraqi iha aurivata koqe munta iainaravata vate, vare oru Mosika Eronika hampata Kotira *Seri* Naavu qentiqaa himpite vaura.
19 Vika vauvaro Koraava ekaa vaiinti nahentivata ruvaaquma komanta vika Kotira *Seri* Naavu qenti kanta vaiha Mosika Eronika taveha vaumanta vitantavata Kotira *Seri* Naavu qentiana himpite vaura. Mintimake ruvaaqumavi vauvaro vate virave tiro vaakama Noravano Kotiva viraqi vau ovava, voqama kero takuqi vau ovava ite vaumanta ekaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira tavora.
20 Vika tave vauvaro Noravano Kotiva Mosika Eronikara tiharo,
21 Netanta vaiinti nahenti ke qaqini viniqe te ekaa vika vehi autu taiqa kaare, tiro.
22 Minti tumanta Mosika Eronika vaakama vataini hiqintivi náit*a*nt*a* viri vataini vate tiha, Mpo Kotio, areqaima Variqavano ekaa vaiinti nahenti maraquraqaa raqiki variaravama variaro. Vohaiqavano qora kaiqa vara kaira kaarae are ekaa vaiinti nahentiara arara itaaro? ti.
23 Vitanta minti tuvaro Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
24 Are ekaa vaiinti nahenti tiva nimiramanta vika Koraara Dataanira Abiraamura vinavuka *seri* naavu ke niaranto orini variate, tiro.
25 Kotiva minti tuvaro Mosiva himpiro Dataanika Abiraamuka vaunaini vumanta Isareri qiata vaiintinavu vira avataqi vuvaro
26 Mosiva vinavuka vaunaini oruntero ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Maa vaiintinavuka qora vaiintinavu *seri* naavuqaahai niara kanta ori vaiqi variate. Mini vaiha ne kiama vinavuka i haikara vo haikavata utu varaate. Hauri nevata vika aumanto vaiha vika qora kaiqa kaara qutivorave,
27 tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Koraara Dataanira Abiraamura vika *seri* naavu mini ke vumanta, Dataanika Abiraamuka náit*a*nt*a* *seri* naavuqihai vevante qentiana tuvu náit*a*nt*a* vainti nahentiaravata himpite vaura.
28 Mintimake vauvaro Mosiva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kia te tenta hantuqaqaa niqaa raqikiha vi kaiqara vi kaiqara vare vaunaravauve. Noravano Kotiva ti kaama tero ti tititaimanta te niqaa raqikiha vi kaiqara vi kaiqara vare vaunarave. Ne vaiha vo haika qovaraiqiainara tave, viraqaahai ne kankomake Noravano ti kaama tairara irivarave.
29 Ho tavaate. Kotiva kia maa vaiintinavuka ntaihama karaitiro, vinavuka qaqi kairamanta variqi vi qako naampaiqamavi qutu vivera, ne tiriara ho tiha, Kotiva kia vira kaama tero atitaivave, tivarave.
30 Ho Noravano Kotiva ni vo qara i haikara numiqairaro vatavano qantuara viramanta maa vaiintinavuka qaqi variaka nái ia haikara hampata qutu vuaka varianaini vivera, ne vinavuka Kotira qoririma amiterara kankomake irivarave, tiro.
31 Mosiva uva tiva taiqa kovaro vaakama vatavano Dataanika Abiraamuka vauraqaa qantua viro nora no autiro vaura.

32 Vatavano mintima kero qantuara vuvaro Dataanika Abiraamuka náitanta vainti
nahentiaravata, ekaa Koraara vainti nahentivata, ekaa nái u haikara hampata vataqi
otiqetovaro vatavano vika aqu ravaaqavu kora.
33 Vika qaqi vauka vaiha mintimake nái u haikara hampata qutu vuaka varianaini
vuvaro vatavano vika aqu ravaaqavu komanta vaiinti nahenti kia qaiqaavata vika
tavora.
34 Vika vataqi otiqeteha voqamake keke ti vaumanta ekaa Isareri vika aaqanto vauka
tiha, Oho, kantama vuate. Hauri vatavano tinavuvata ravaaqavu kaantorave, tivake
kantama vura.
35 Vika kantama vuvaro Noravano Kotiva naaruvaihairo iha vara kovaro tuvuntero
250 vaiintinavu koqe munta ura iha quare vauka tatoqa taiqa kora.

Kotira ofaa tainta aqu amitora

36 Ihavano vika tatoqa kovaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo,
37 Are Eronira maaqu Eleasaava ti kaiqa vara timite vai vaiintirara tiraro viva oru
ihavano tatoqa kai vaiintinavuka ia tanura, ekaa vi tanura varakero ori vaiqiro tanuqi
vai iha aurira aqu aquma kaarire. Vi tanunavuka kia qumina tanu vairaiti, ti Nora
Kotika kaiqara iriha kaamataa tanukama variarave.
38 Vi tanunavura vare koqe munta i murara autireka ti *ofaa* tainta tataaqa oru
varia tanuva vairave. Tanunavu varake *hama*qohai ruqutu kakanairimake vuru ti
ofaa taintaqaa aqu taatau taate. Nái qora kaiqa varaara kaara qutu vua vaiintika
tanunavuqohai mintimanta Isareri vika ti tainta vira taveha, vikavata kia vohaa
qaramake vinavuka qora kaiqa varentemake varaate, tiro.
39 Kotiva Mosirara minti tuvaro Mosiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira
Eleasaara tiva amuvaro Eleasaava vi tanunavura varero vuru komanta vi tanura
ruqutu kakanairima kovaro Eleasaava viraqohairo *ofaa* taintaqaa aqu taatau tora.
40 Tainta viraqaa aqu taatautora taveha Isareri vika tiha, Hauri qumina vaiinti-
vano kia Eronira ankuqihainaava koqe munta i murara iha quarareva Nora Kotira
ofaa tainta tataaqa vuantorave. Qumina vaiintivano mintirera, Noravano Kotiva
Koraaravata vira avataqi ni vaukavata qoraiqama nimitaintema kero, vi vaiintiravata
qoraiqama amitaanarove, tura. Isareri mintiate tiro, Noravano Kotiva Mosira tiva
amuvaro Eleasaava ekaa haika Noravano tuntema kero autu kora.

Eroniva vaiinti nahentiara iriharo Kotira aarora

41 Vira qararaa ekaa vaiinti nahenti Mosika Eronikara nuntu nauntu tiha vitantara
mintima ti: Netanta mintihama Kotira vaiinti nahenti hini kiaka arukaavo, ti.
42 Vika minti tivake ruvaaqumavi vaiha Mosika Eronika nitiha tuqantaavi tavovaro
Kotira *Seri* Naavu vaunaini vate virave tiro vaakama quromuravano Kotira *Seri* Naavu
naavuma kovaro Noravano Kotiva viraqi vau ovava, voqama kero takuqi vau ovava
qovarama viro ite vaura.
43 Ite vaumanta Mosika Eronika oru naavu vira qentiana himpite vauvaro
44 Noravano Mosira tiva amiro tiharo,
45 Netanta vinuate. Netanta vi vaiintika ke niaranto ori vaiqi vaiqe te vika vehi autu
taiqa kaare, tiro.
Minti tumanta vitanta vi uvara iri vataini hiqintivi náitanta viri vataini vate vaura.
46 Mosiva Eronirara tiharo, Mpo, nena iha quare variana tanuravata, koqe munta
iaina haikaravata varera, oru *ofaa* taintaqaahaira iha auri varakera tanu viraqi vatera,
kantera vaiinti nahenti vainaini oruntera, vikara irihara Kotira iha quara amitairaro
viva vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire. Nora Kotira voqama kero vikara
arara itaivaro viva qora rovara vara kaivaro vika qoraiqama nimite vaivo, tiro.
47 Mosiva minti tuvaro Eroniva Mosiva tunte iro, viraqi iha quarato tanura varero
kantero vi vaiinti nahentika ruvaaqumavi vaunaini vika nivutaini oruntero tavovaro
qora rovaravano vikaqaa vaaka qovarama vura. Mintuvaro Kotiva vika qora kaiqa

vare uvara nunka nimitaarire tiro, Eroniva koqe munta u haikara iha auriqaa aqu aquma kovaro muravano oru vura.
48 Mosiva tuntemakero Eroniva vaiinti nahenti vaaka qutu vukavata qaqi vaukavata nivutana himpi vauvaro vi rovarava taiqa vura.
49 Tota Koraara hampata airi vaiinti nahenti qutu vuvaro viraqaahairo vi rovarava Isareri vikaqi qovaramaviro 14,700 vaiinti nahenti aru kora.
50 Ho Eroniva vaiinti nahenti nivutaini vauvaro vi rovarava taiqa vuvaro viva orurantero Mosiva Kotira *Seri* Naavu qentiana vaunaini anura.

17

Kotiva Eronira kaama torara tura

1 Noravano Kotiva Mosirara tiharo,
2-3 Are Isareri tiva nimiramanta vika kauru 12navu ai amiate. Vohaa anku vohaa anku qiata vaiintiqihaira kauru vohaiqa vohaiqa varera, vika nutu kauru viraqaa qara ntuva tera, Rivaira ankuqiraa kauruqaa Eronira autu qara ntuva taane.
4 Viraqaahaira vi kaurunavura varera, ti Kotika *Seri* Naavuqi oriqetera ti *Vokise*vano vainaini, te ni hampata mini vaiha uva ti vaunanaini vuru vataane.
5 Mintiakera kauru vinavura vatairaro te kaama tauna vaiintira kauruqaahairo *maumau/aimau* arakero qampiqaainara vika tavaate. Vika tave, viraqaahai te vi vaiintira kaama taunarara kankomake iri tavevarave. Isareri vo enta vo enta ariara nuntu nauntu ti vai uvara te mintimake taiqa karerave, tiro.
6 Kotiva minti tuvaro Mosiva vi uvara Isareri tiva nimumanta vika 12 ankuqihai qiata vaiinti vohaiqa vohaiqavano nái kauru vare, Eronira autu vato kaururavata vare, viri Mosira amuvaro
7 viva kauru vinavura varero Kotira *Seri* Naavuqi vira *Vokise* tataaqa vuru vatora.
8 Ho vira qararaa Mosiva Kotira *Seri* Naavuqi oriqetero tavovaro Rivaira ankuara iriharo amu kauruva, Eronira autu vau kaururaqaa *maumau/aimau* aratero *amoni* katari tava iratero mpeqaiqiro vaura.
9 Ho mintuvaro Mosiva Kotira *Seri* Naavuqihairo ekaa kauru varero vahaaqaini muntu Isareri numiqomanta vika tavora. Tavama komanta qiata vaiinti vika ani nai kauru nai kauru varora.
10 Ani varovaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Eronira autu vaina kaurura qaiqaa varera vuru ti *Seri* Naavuqi ti *Vokise* tataaqa vataane. Mintiakera vatairamanta ti uva raqe vaika vi kaururara iriha tiha, Hauri tenavu qaiqaa nuntu nauntu tivaqi vuariraro Kotiva tinavu aru kaantorave, tivarave, tiro.
11 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva viva tunte ura.
12 Isareri Mosirara tiha, Oho, tenavu ekaa qutuma virarave. Tenavu ekaa taiqa vuariraukama vauro.
13 Vaiinti vovano Kotira *Seri* Naavu tataaqa oru virera, Kotiva vira aruma kaanarove. Mpo, Kotiva tinavu ekaae arukaanarove? ti vaura.

20

Mosiva Kotira uva raqa kora

1 Avuhainaa toraqaa Isareri vaiinti nahenti qumina aahara vata Seni Vata Kadesini oru vaura. Mini vauvaro ⌞Mosika Eronika nakaava⌟ Miriaamiva qutu vumanta quntama tora.
2 Vi vataraqaa kia namarivata vaumanta vira kaara vaiinti nahenti Mosika Eronika vaunaini oru ruvaaqumavi vaiha
3 vitantara nuntu nauntu tiha Mosira atiha tiha, Mpo, koqemama Kotira *Seri* Naavu tataaqa tentanavu navunaaka hampata tenavu qutu vuataarave.

4 Nana kaarae netanta tinavu tivita vare qumina aahara vataini viri kaavo? Tenavu tentanavu quara vairi hampata maini qutu vuate tie, netanta tinavu tivita vare aniavo?
5 Netanta nantihae Isipihai tinavu tivita vare qora vata maini tenavu kia ho karavata utuke naainanaini viri kaavo? Kia maini *uiti*vata koqe katari tavavata vaivaro, kia *uaini*vata *pomigraneti*vata vaivo. Mpo, tenavu namarivata naarirava kiama vaivo, ti.
6 Vika minti tumanta Mosika Eronika vi uvara iri, vaiinti nahenti mini ke, oru Kotira *Seri* Naavu qentiana vaiha, vataini hiqintivi náit*a*nt*a* viri vataini vate vaura. Vitanta mintimake vauvaro Noravano Kotiva viraqi vau ovava, voqama kero takuqi vauva qovarama viro ite vaura.
7 Noravano Kotiva Mosirara tiharo,
8 Oru ti *Vokise* tataaqa vai kaurura varera, arevata Eronivavata ekaa vaiinti nahenti vohaaraqaa ruvaaquma kera, vika nivuqaa vaihara nora ori vitini vairara uva tiraro namarivano viraqihairo tuvuarire. Are mintima kairaro vi oriraqihairo namari aquvi aquvi iharo tuviramanta vaiinti nahentivata vika purumakauvata sipisipivata vo quaravata vi namarira naate, tiro.
9 Noravano minti tuvaro Mosiva viva tunte iro oru vi kaurura varora.
10 Mosika Eronika ekaa vaiinti nahenti vi orira tataaqa ruvaaqumake, Mosiva vaiinti nahenti nitiharo tiharo, Ne Kotira qoririma amite variaka, iriate. Tetanta maa oriraqihaie namari ni kaqa nimiainarave? tiro.
11 Minti tivakero ⌞Mosiva kiama Kotiva tunte iro ori virara uva tiraitiro⌟, viva nai kauru tuahera kero taara tataama kauruqohairo vi orira ruqutiro.
Ruqutu kovaro ori viraqihairo nora namari aquvi aquvi iharo tuvimanta ekaa vaiinti nahentivata, ekaa purumakauve sipisipive vo quarave vika vika, vi namarira nora.
12 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosika Eronika nitiharo tiharo, Vate maa entara netanta kia tiriara kempukaiqamake iriraiti, netanta Isareri vaiinti nahenti nivuqaa vaiha kia ti hutu tuaherakeha, ti mpeqa okara takuqi vaira vika numiqaavo. Netanta mintiara kaara kia netanta te nimirera tuna vataraqaa Isareri ntita vare vivarave, tiro. Kotiva minti tura.
13 Isareri vi namarira autu nteha, *Meribave – Nuntu Naunturave* tura. Vika mini vaiha Kotirara nuntu nauntu tuvaro Noravano Kotiva nai takuqiro vai okarara vika numiqora.

Idomu avuhainaava Isareriara kia tinavu vataqaa aitare vuate tura

14 Isareri Kadesini vau entara Mosiva vaiinti vonavu nititomanta vinavuka Mosira uva vare Idomuni avuhainaa vaiintivano vaunaini vura. Mosiva mintima tiro:
Tenavu Isareri ai navunaakama maa uvara qara ntuva tauro. Airi maaravano tinavuqi qovaraiqimanta ani vaunarara are irianarave.
15 Haaru tinavu naaqukavara katu vare Isipini otu airi ihiara mini vaurave. Mini vaumanta vi entara Isipi vika tinavu naaqukavata, tinavuvata qoraiqama timite vaurave.
16 Mintumanta tenavu Nora Kotirara tinavu kahaqiane tiavauraro viva tenavu vira aarauna uvara iriro *enseli* vo varakovaro viva tuvuntero tinavu Isipiqihairo tivita varero viri kaimanta vate tenavu Kadesi maini vauro. Vi vatava ai vata auvahini vaivo.
17 Tenavu ai ireha tiha, Hoe are tinavu qaqi kairaqe tenavu ai vata tavaarana vitare vuare? Tenavu tentanavu purumakau hampata kiama ni *uiti* naahoqive, *uaini* naahoqive, aiqu ntavaqi viraiti, ne namariara quvitaaraqi kia kaqake naraiti, tenavu qaqi nora aaraqaa avata vare vitare virarave, tiro.
18 Mosiva minti tivakero uva vara komanta Idomu vika nai tiva ami tiha, Aqao, ne kia tinavu vataqaa ho aitarevarave. Ne kia tinavu uva iriraiti anivera, tenavu ni hampata raquainarave, ti.

19 Tumanta Isareri vika nái tiva nimi tiha, Tenavu nora aaraqai avata vare
virerave. Tenavu tentanavu quara vairi hampata ni namari naarera, tenavu ni koqaa
nimirarave. Tenavu ni vataqaa qaqi vitare vuairava, vivaqaima vaivo, ti.
20 Isareri mintimake Idomu iromanta vika qaiqaa qaqiqai kempukaiqaake tiha, Ne
kia ho tinavu vataqaa aitare vivarave, tivake nái iqoka vaiinti airitahaa ntita vare
Isareri hampata raqirera anura.
21 Idomu nái vataini Isareri qioqama tomantara ti, Isareri qaqirake vo aaraqaa rante
vura.

Eroniva qutu vura

22 Ekaa Isareri Kadesi mini ke vivi
23 Horu Aiqinaqaa Idomu vata auvahini oruntovaro Noravano Kotiva Mosika
Eronikara tiharo,
24 Netanta Meribaini vaiha ti uva raqakaara kaara Eroniva kiama ho te Isareri
nimirera tuna vataraqaa viraitiro, viva qutuma vuanarove.
25 Mosio, are Eroniravata vira maaqu Eleasaaravata ntita varera Horu Aiqinaqaa
vuane.
26 Vitanta mini vuru kerama Eroniva ti Kotika Naavuqi kaiqa vareharo nonkutai
utavaaqara viqu kerama, vira maaqu Eleasaarama nonku amitaane. Eroniva vi
aiqinaraqaama qutu vuanarove, tiro.
27 Minti tuvaro Mosiva Noravano tunte iro Eronika Eleasaaka ntita varomanta ekaa
Isareri tave vaumanta vinavuka aiqinaqaa vurama.
28 Mosiva Eroniva Kotira kaiqa vara amiteharo nonkuto utavaaqara viraqaahairo
viqukero, vira maaqu Eleasaara nonku amitovaro Eroniva aiqina viraqaa vaiharo qutu
vura. Qutu vumanta Mosika Eleasaaka ⌞vira quntama te⌟, aiqina ke tuvura.
29 Tuvunte vitanta ekaa vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Eroniva qutuma vivo, tumanta
ekaa vaiinti nahenti vika virara iriha 30 entanavuara vaiha iqi rata amitora.

21

Isareri Kenaani hampata raqiha vika naatara kora

1 Vi entara Kenaani vatanaaka avuhainaa vaiinti vovano viva Araati vatuka Nekevini
vaiharo irumanta Isareri Atarimi aaraqaa ani vaura. Mintimake ani vauvaro
avuhainaa vaiinti viva iriro nai iqoka vaiintivata ntita varero otu Isareri hampata
raquqi viharo Isareri vokuka ravaaqavu varero vura.
2 Mintumanta viraqaahai Isareri nái kauqu aiqiqaa aqukeha Nora Kotirara tiha,
Are tinavu qaqi kairaqe tenavu vi vaiintika naatara kaarera, tenavu kia vika
vatukanavuqihai vo haikavata vararaiti, ekaa vi vatukara vehi autu taiqa karerave,
ti.
3 Vika minti tuvaro Noravano Kotiva vika uva iriro Isareri vika kahaqumanta
vika Kenaani vatanaaka hampata raquqi viha vika naatara kora. Isareri Kenaani
vatanaakavata, vika vatukavata ekaa vehi autu taiqa korara ti, vi vatara autu nteha
Homaave – Vehi autu taiqa korave tura.

Baraasi oriqohai memaru aututora

4 Isareri Horu Aiqina mini ke, Idomuni vuarorave tivake vika vo aara, Naare
Namarini vira inaara autu Akapa Namarini vu aararaqaa rante vura. Vika vi
aararaqaa vi vauvaro voqama kero popohora.
5 Vika nuntu nauntu tiha Kotika Mosika nitiha tiha, Nana kaarae netanta tinavu
Isipiqihai tivita vare, maini aahara vataini viri kaavo? Tenavu maini vaiha qutuma
virarave. Karavata namarivata kia maini vaivo. Vo kara timi varianara virara tinavu
voqamakero popohaivo, ti.

6 Isareri vika minti ti vauvaro Noravano vika nuntu nauntu ti vau uvara iriro, vira
kaara *quqahi/quaiha* varakomanta vika vaiinti nahenti nkaqe vaumanta airitahaa qutu
vura.
7 Mintumanta vaiinti nahenti Mosiva unaini aninte virara tiha, Mpo, tenavu Nora
Kotiravata aivata qora uva tiva nimitauro. Are Kotira aarairaro viva *quqahi/quaiha*
vika tinavuqihairo vara kaarire, tuvaro ho Mosiva vaiinti nahentiara iriharo Kotira
aarora.
8 Mintuvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Are *quqahi/quaiha maraqura/varaha*
vo autu kera, katari aratera viraqaa vira hiritaane. Tau vaiinti nahentikae *quqahivano/*
quaihavano nkaqa tairauka vira maraqura vuruvi tavaivera, vika kia qutiraiti, qaqi
vaivarave, tiro.
9 Kotiva minti tuvaro ho Mosiva *quqahi/quaiha* maraqura *baraasi* oriqohairo autu
kero, katariqaa hiritero. Mintiakero hiritomanta *quqahivano/quaihavano* nkaqato
vaiinti nahentika vuruvi vira maraqura taveha, vika kia qutiraiti, qaqi vaura.

Isareri Horu Aiqina ke Moapi vataini oruntora

10 Isareri vika Horu Aiqina ke, vivi, Obotini oru naavu maaqa kaqate vaura.
11 Obotini varike qaiqaa vihai katu vare oru haarua naavu nuqihi vaunaini
Abarimini qaiqaa naavu maaqa kaqate vaura. Moapi vatavano vauvaro kuari avu
uruntonaini Abarimivano aahara vataini vaura.
12 Qaiqaa vika Abarimi ke, katu vare Sereti uqitaini naavu maaqa kaqate vaura.
13 Qaiqaa vika Sereti ke, katu vare Aanoni Namari hini mantaraini aahara vataini
naavu maaqa kaqate vaura. Vi vatava aahara vatavano viviro, Amo vatanaaka vata
avutaini oruntora. Aanoni Namarivano o ntuvataantema kero, Moapi vatanaaka vata
hini antuarero Amo vatanaaka vata hini antuarero vaura.
14 Vo vuku vira autu, Noravano Kotiva raqurave tu vukuraqi mintima tiro:
Wahepi vatukavano Sufaa vata mantaraini vaivaro uqita vatavanovata Aanoni
Namarivanovata
15 viviro vatuka vo Aruni oruntero, Moapi vata auvahinivata oruntairave, tura.
16 Qaiqaa Isareri vika mini ke, katu vare, oru vo vata, Namariara Quvitonainive
tunaini vura. Isareri mini vauvaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Vaiinti nahenti
naarairamanta ani ruvaaqumavi vaiqe te vika namari nimiare, tiro.
17 Tumanta vi entara Isareri maa ihira tiha:
Ruvu namarivauvo, nena qovarama vira vuane. Qovarama viraqe tenavu vira
taveha quaheha ihi tiare.
18 Qiata vaiintivata nora vaiintivata vi ruvu namarira quvitaarave.
Qiata vaiinti kauruqohaivata, qaqi uruqi nua kauruqohaivata quvitaarave.
Kaiqenavu virara ihi tiare, tura.
Qaiqaa Isareri aahara vata ke, katu vare Matanaini vura.
19 Qaiqaa vika Matana ke, katu vare Naharieri uqitaini otu vaura. Qaiqaa vika katu
vare oru veraini Bamoti vataini vura.
20 Qaiqaa vika Bamoti ke, katu vare otu uqita vataini Moapi vata Pisiga Aiqina
vaunaini vura. Pisiga Aiqinaqaahai vaiinti nahenti aahara vata maata vutu vuru
taveva ho vaura.

Isareri raqiha Sihonika Okuka naatara kora

21 Isareri mini vaiha uva varakovaro Amo vatanaaka avuhainaa vaiintivano Si-
honiva inaini vura. Vika mintima ti:
22 Hoe are tinavu qaqi kairaqe tenavu ai vata tavaarana vitare vuare? Tenavu
tentanavu purumakau hampata kiama ni *uiti* naahoqive, *uaini* naahoqive, aiqu
ntavaqi viraiti, ne namariara quvitaaraqi kia kaqake naraiti, tenavu qaqi nora aaraqaa
avata vare vitare virarave, ti.

23 Vika minti tuvaro King Sihoniva Isareri vikara tiharo, Ne kia ho mintivarave,
tivakero viva nai iqoka vaiinti ruvaaquma kero ntita varero oru Jahasi vatukaini
aahara vataini vaiharo Isareri hampata iqoka raqura.
24 Iqoka raqumanta Isareri vika kempukaiqamake raqiha airi Amo aru taiqa
keha vika vatavata varora. Vika Amo vatanaaka vata varova vaireva, Aanoni
Namariqaahairo hoqarama kero viviro vuru Jaboku Namari *noti* mantaraini vuru
taiqora. Mini vo vatanaaka Amoni vatanaaka kempuka vatanaaka vaumantara ti,
Isareri Amo vatanaaka vataqai vare, kia Amoni vataini vura. Amoni vata auvahini
Amoni iqoka vaiinti airitahaa vaumanta Isareri kia mini vura.
25 Ho Isareri Hesaboni vatuka vare, hini vatukanavu vira tataaqa vauravata vare,
ekaa Amo vatukavata vare, vi vatukara vi vatukaraqi oru vaura.
26 Amohainaa King Sihoniva Hesaboni vatukaqi vaura. Haaru Sihoniva Moapi
avuhainaa vaiinti vontiro raqiharo vira aatarakero vira vata ekaa varora. Vi vatava
viviro Aanoni Namarivano otu vunaini muntu taiqora.
27 Haaru Sihoniva mintimakero Moapi vatanaaka naatara korara ti, ihi ti vau
vaiintika maa ihira tura:
Ne Hesabonini vatukaqi ani vaiha qaiqaa vi vatukara autuate.
Sihonira vatukavano haaru koqema kero vauntemake, vi vatukara qaiqaa autuate.
28 Ihavano iteharo ukau itakontemake, haaru Sihonira iqoka vaiinti Hesaboni
vatukaihai iqoka raquqi vivi, Aru vatuka Moapi vataini vaura vehi autu taiqake,
verara Aanoni Namari aruvuni vaukavata aru taiqa kora.
29 Moapi vaiinti nahentivauvo, niara oho tiva nimitauro. Una variqa Kemosira
autu tuahere variaka, mpo, ni vehi autu taiqama kaavo.
Ni una variqavano kia ni iqoka vaiinti kahaqiraitiro, viva ni navutaaka qaqi
kaimanta vika ni iqoka vaiinti aru ntata kaarave.
Ni una variqavano Amohainaa King Sihonira qaqi kaivaro viva ni nahentinavu
ravaaqavu kairave.
30 Mintiaveravata, vate tenavu vika naatarama kauro. Tenavu iqoka raquqi
vivi, Hesaboni vatukavata Diboni vatukavata vehi autu taiqake, qaiqaa raquqi vivi,
Medeba vatuka aumanto vai vatukara Nofainivata vehi autu taiqa kaunarave, ti.
Minti tivake ihi tura.
31 Ho Isareri vika Amo vatukanavu vare mini vaura.
32 Mini vauvaro viraqaahairo Mosiva vaiinti vonavu Jase vatuka ampeqama keha
tavaate tiro, vinavuka nititomanta oru tavora. Viraqaahai Isareri iqoka raqiha Jase
vatuka vare, vira tataaqa vau vatukaravata varora. Vika mintiake vareha Amo
vatanaaka vi vatukaraqi vauka aru ntata komanta vurama.
33 Viraqaahai Isareri tuqantaavi Basaani vataini vu aarara avata vare vura. Vika
mini oruntovaro Basaanihainaa King Okuva nai iqoka vaiinti ntita varero tuvuntero
Isareri hampata Edarei vatuka vaunaini raqura.
34 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Ne kia King Okura aatu qetaate. Te ni kahaqiari
ne vira aatarake, vira vatavata varevarave. King Sihoniva Hesaboni vatukaqi vaiharo
Amo vatanaakaqaa raqiki vaira qoraiqama amitaantemake, ne viravata vohaa qarama
amitaate, tiro.
35 Noravano Kotiva minti tumanta Isareri viva tuntemake, King Okuravata, ekaa
vira maaqunavuvata, ekaa vira iqoka vaiintinavuvata aru taiqa kora. Aru taiqake
viraqaahai Isareri vika vatavata varora.

22

Moapi avuhainaa vaiintivano Balaamira aarora

1 Isareri mini varike, vihai vika oru Moapi vataini vivi, Iotani Namari hini mantaraini uqita kanta vika naavu maaqa kaqate vaura. Vika uqita kanta vauvaro Ieriko vatukavano Iotani Namari hini mantaraini vuruniqama vaura.
2 Isareri mini vauvaro Moapi avuhainaa vaiinti Sipora maaqu Balaakiva vaiharo Isareri Amo vatanaaka aru taiqa korara iriro,
3 vivavata Moapi vatanaakavata tavomanta Isareri airitahaa vaumanta ekaa vika Isareri naatu voqamake qeteha vaura.
4 Ho vika qete vaiha Midiani vatanaaka nora vaiintinavu tiva nimi tiha, Oho, purumakau qoravano vaaka ukau nama taiqa kaintemake, vi vatanaaka tenavu vataaina haikara ekaa vara taiqama kevarave, ti.
5 Minti tuvaro King Balaakiva vaiinti vo, Balaamiva aniarire tiro, vaiinti vonavu viva unaini vara kora. Vi entara Beora maaqu Balaamiva nai maaqa Petorini Iufaretisi Namari tataaqa vaura. Balaakiva vaiintinavu vara keharo Balaamirara mintima tiate tiro:

Mpo, vo vatanaaka Isipi ke, ekaa vata maata raapamake aniaka, vika vate tinavu aumanto vaiha tinavu vatavata varareka auti variavo.
6 Vika airitahaa variarara ti, tenavu kia ho vika naatara kararave. Mintimake variaverama te ai aarauro. Are maini anintera nena variqanavu naarairamanta vinavuka vi vatanaaka qoraiqama nimitaate. Are mintiraqe tenavu ho vika hampata raqiha vika naatarake tentanavu vataqaahai vika aru ntata kaari vuate.

Te irunarave. Are vaiinti nahentiara vika kaimanta koqemake variate tiaramanta ai variqanavu vika koqema nimite variamanta variarave. Are tihara, Kaimanta vika qoraiqama vuate, tiaramanta ai variqanavu vika qoraiqama nimite variarave, tiro.
7 Balaakiva minti tumanta Moapihaivata Midianihaivata nora vaiintinavu vi uvara vare, Balaamiva unaini vura. Balaamiva Isareri qoraiqama nimitaaina uvara tiarire ti, vika vira koqaavata vare, viva unaini orunte King Balaakiva tu uvara vira tiva amura.
8 Vinavuka tiva amuvaro viva iriro, vinavukara tiharo, Ne entaqi ti naavuqi vaitaiqe te hura toqaqi Noravano Kotiva vonare tina uvara ni tiva nimiare, tumanta nora vaiinti vinavuka vira hampata mini vaitora.
9 Ho entaqi Kotiva Balaamiva unaini tuvuntero vira irero tiharo, Tau vaiintikae ai hampata variavo? Vika nana haika varareka aniakae variavo? tiro.
10 Kotiva minti tuvaro Balaamiva Kotirara tiharo, Balaakiva Moapi avuhainaava vinavuka nititaimanta vinavuka viri ti mintima tiva timiavo:
11 Mpo, vo vatanaaka Isipi ke, ekaa vata maata raapamavi aniaka, vika vate tinavu aumanto vaiha tinavu vatavata varareka auti variavo. Are anira, nena variqanavu naarairamanta vinavuka vi vatanaaka qoraiqama nimitaate. Are mintiraqe tenavu vika hampata raqiha, vika naatarake tentanavu vataihai vika aru ntata kaari vuate tiavo, tiro.
12 Minti tuvaro Kotiva Balaamirara tiharo, Aqao, are kia vi vaiintinavuka hampata mini vuane. Te Isareri hampata vaiha vika koqema nimite vaunarara tira, are kia ti aarehara vika qoraiqama nimitaane tiane, tiro.
13 Noravano Kotiva minti tuvaro Balaamiva toqaqi himpiro vuru Balaakiva nora vaiintinavu nititokara tiharo, Neqai anirante vuate. Noravano Kotiva ti qioqama taimantara ti, te kia ho ni hampata virarave, tiro.
14 Balaamiva minti tumanta vinavuka anirante Balaakiva unaini orunte vira tiva ami tiha, Tenavu Balaamirara tinavu hampata aniane turaro viva kia virerave tivakeroma mini vaivo, ti.
15 Minti tuvaro Balaakiva qaiqaa qiata vaiinti airitahaa nora autu vatauka, avuni nititoka vika nutuvata naatara koka naarama ruvaaquma kero
16 viva vika nititomanta vika Balaamiva unaini orunte tiha,
Balaakiva ariara mintima tivo:

Are te iainanaini aniane. Are kia qaqi kairaro vo haikavano ai ravaaqavu kaarire.
17 Are te iainanaini aniraqe te homa ai airi haika amiarirara, are tiriara minti minti iane tiraqe te are tinantema kema iainarave.

Mpo, maini anintera nena variqanavu naarairamanta vinavuka maa vatanaaka qoraiqama nimitaate, tiro.
18 Balaakiva minti tumanta vika vuru Balaamira tiva amuvaro Balaamiva vi uvara iriro, Balaakiva nitito vaiintinavuka tiva nimiro tiharo, Balaakiva nai avuhainaa naavuqi ekaa *silvaa* orive *kori* orive vataira ti timirera, te kiama ho Nora Kotira tenta Variqa uva, nora uvae, inaara uvae, raqa kararave.
19 Mpo, tota vonavu untemake, nenavuvata vate entaqi ti naavuqi vaitaiqe te variariraro Noravano Kotiva tiriara vonare tirera, ni tiva nimiare, tiro.
20 Minti tumanta vika mini vaitovaro entaqi Kotiva Balaamiva unaini tuvuntero vira tiva amiro tiharo, Vi vaiintinavuka ai vitareka aniarara tira, are homa vika hampata vinarave. Are vika hampata virama, te ariara tiainantema iane. Kiama nena irikera vo haikavata autuane, tiro.
21 Noravano Kotiva Balaamirara minti tuvaro toqaqi Balaamiva himpiro nai donkiqaa tavuna vuqitero viraqaa vaarintero oquviro Moapihainaa qiata vaiintinavu hampata vurama.

Balaamiva nai donki atura

22 Balaamiva vura kaara Kotira arara itora. Balaamiva nai donkiqaa oquviro vumanta vira kaiqa vaiinti taaraqantavata vira hampata vuvaro Noravano Kotiva atito *enseli*va aaraqaa himpitero vaiharo aara kuvai kareva auti vaura.
23 Mintuvaro donkivano tavovaro *enseli* viva iqoka paipe tuatero aaraqaa himpitero vauvaro donkivano vira tavero aaraqaa vura qaqira kero ahakaqi vura. Mini vuvaro Balaamiva donkivano aaraqaa qaiqaa vuarire tiro, vira airi tataa ruquti vaura.
24 Mintiakero donki ruquti vauvaro donkivano qaiqaa aaraqaa vuvaro *uaini* naaho taaraqanta vauraqi aaravano vitanta avutana vuvaro aara auvahianta ori ohaavano hini hini vauvaro aaravano muaqeqiro vauvaro *enseli* viva qaiqaa himpitero viraqaa vaura.
25 Donkivano *enseli* vira tavero, oritarare tiro, ohaa tataaqa viharo Balaamira aiqu oriqaa ratatiaqa kovaro vira kaara Balaamiva qaiqaa donki vira airi tataa ruquti vaura.
26 Mintiakero donki ruqutuvaro *enseli* viva qaiqaa oru Balaamira avuni inaaraiqakaa ori vaiqiro anoma muaqeqama vaunaini himpitero aara kuvaitero vauvaro
27 donkivano tavovaro viva kia vira vaaraqama amitaarira aarava vauvaro, donki viva aara viraqaa vaitatero vauvaro, Balaamira voqama kero arara itovaro viva nai kauruqohairo donki qaiqaa airi tataa ruqutura.
28 Vira ruquti vauvaro Noravano Kotiva donki vira kahaquvaro donkivano vaiintivano uva tintema kero, Balaamirara tiharo, Te ai nantima kaurarae are taaramo tataa vaihara, ti haruaro? tiro.
29 Donkivano minti tuvaro Balaamiva virara tiharo, Are ti varakera kia avu aato vai vaiintira voqaara autu timitaanara kaara te ai ruquti vauro. Te iqoka paipe vatauraitirio, ai aruma kauraitirio, tiro.
30 Balaamiva minti tuvaro donkivano vira tiva amiro tiharo, Te ai donkivano vaurara are ekaa enta tiqaa oquvira variqira anira maa entara anintaaro. Te vate autuna okarara haaruvata mintunarave, kiae mintunarave? tuvaro Balaamiva tiharo, Aqao, kia are haaru mintianarave, tiro.
31 Minti tuvaro Noravano Balaamira avu qantua kovaro viva tavovaro Noravano atito *enseli*va iqoka paipe totero aaraqaa himpitero vaura.

Aaraqaa himpite vauvaro Balaamiva qetakero vaakama vata kanta hiqintiviro nai viri vatainiqama kero vaura.

32 Mintimake vauvaro Noravano atito *enseli*va vira irero tiharo, Nana kaarae are nena donki taaramo tataa ruqutuaro? Are kia ⌞Baraakiva inaini⌟ vuataara vaivarama aniaro. Vira kaara te ai aara kuvaikarera anuraukave.
33 Ai donkivano ti taveroma taaramo tataa te unanaihairo tuqantaaviro vivo. Ai donkivano kia mintitirio, te vira vehakuma amiteha ai aruma kauraitirio, tiro.
34 Noravano Kotiva atito *enseli*va minti tuvaro Balaamiva tiharo, Oho, te qora kaiqama vara kauro. Te kiama are ti aara kuvai timitaanara tavauro. Vate te mini vuainarara are kia quahairera, te homa maihai anirante vuainarave, tiro.
35 Balaamiva minti tuvaro *enseli* viva tiharo, Hove, are vika hampata vuane. Vika hampata viharama kiama are nena irikera vo uvavata tiraitira, te ai tiva amiaina uvara viraqaima tiva nimiane, tiro. *Enseli*vano minti tuvaro ho Balaamiva Balaakira qiata vaiintinavu hampata vurama.

Balaamiva Balaakiva vaunaini vura

36 Balaamiva vinavuka hampata vuvaro Balaakiva Balaamiva anu uvara iriro, viva oru Aanoni Namari tataaqa Moapi vata auvahini vau vatukara mini Balaamira vita kareva vura.
37 Balaakiva Balaamira vita kero virara tiharo, Mpo, te avuni vaiinti varake ari oru vite aniate tunarave. Are nantivarae vi entara kia aniaro? Are tiriara kia ho airi monu airaira ti timianarove tirae mini variaro? tiro.
38 Tuvaro Balaamiva vira tiva amiro tiharo, Ho tavaane, te vate anima ntauro. Ho nana uva Kotiva ti tiva timinara, vi uvaraqai te ho ni tiva nimirerave. Kia te tenta irike vo uvavata ni tiva nimirerave, tiro.
39 Ho minti tivakero Balaamiva Balaakikantiro vatuka vo Husotini oru vauvaro
40 Balaakiva mini vaiharo purumakauvata sipisipivata arukero hini mati Balaamiravata qiata vaiinti vira hampata anukavata unta nimura.

Balaamiva hoqarama kero paropeti uva tura

41 Ho vira qararaa vaaka toqaqi Balaakiva Balaamira vita varero vuruni Bamoti-Baali vatukaqaa vuru kovaro, Balaamiva mini vaiharo vuavu tavovaro Isareri naavu maaqa kaqake vau vatukava hini qoqaa vaura.

23

1 Balaamiva mini vaiharo Balaakirara tiharo, Are maini *ofaa* tainta 7navu autu terama, purumakau qora 7navuvata, sipisipi qora 7navuvata, varera maini aniane, tuvaro
2 Balaakiva Balaamiva tunte ura. Vitanta purumakauvata sipisipivata vohaiqa vohaiqa vare, ekaa *ofaa* tainta vohaiqa vohaiqaqaa vateha iha quarora.
3 Vitanta mintiake *ofaa* iha quaratovaro Balaamiva Balaakirara tiharo, Are maini ihavano ekaa ita kaaina *ofaa*ra tataaqa himpira vairaqe te vuruni vuare. Te mini vuariraro Noravano te unanaini qovaraiqianarove, kiae qovaraqianarove? Viva tiriara vonare tiraqe te vi uvara ai tiva amirerave, tivakero aiqinaqaa vura.
4 Mini oruntovaro Kotiva Balaamiva vaunaini tuvuntero vikantiro vauvaro Balaamiva Kotirara tiharo, Te *ofaa* tainta 7navu autuke vate, purumakau qora vo vare, sipisipi qora vo vare, ekaa vi taintaraqaa vatema iha quara tauro, tiro.
5 Minti tuvaro Noravano vi uvara iriro, Balaamira nai uva tiva amiro vira atitero tiharo, Are ururantera Balaakiva inaini otuntera vi uvara tiva amiane, tuvaro
6 viva ururantero otu tavovaro Balaakiva qiata vaiinti Moapihainaaka hampata iha quara tovaro ekaa itavu *ofaa*ra tataaqa vaura.
7 Vinavuka mini vauvaro Balaamiva Kotiva vira tiva amu uvara vika muntu tiva nimiro tiharo,

Moapi avuhainaa vaiinti Balaakiva Siriaihairo kuari avu uri aiqinaihairo ti tivita kaimanta te maini anuro.

Viva tiriara tiharo, Are anira nena variqanavu naarairamanta vinavuka Isareri qoraiqama nimitaate, tivo.

8 Viva minti timanta te nantiakee minti tirarave? Kotiva kia vikara, Ne qoraiqama vuate tirara ti, nantiakee te Kotirara vika qoraiqama nimitaane tirarave? Te minti tiarorave. Noravano Kotiva kia vikaqaa qora uva vatairara ti, nantiakee te vi uvara tirarave?

9 Te nora ori qiataqaa vaiha vi vatanaaka viavi tave vauro. Te vururaqaahai vika viavi aitutiha tave vauro.

Te tavauramanta vi vatanaaka náiqai nuntuvi vo kanta variavo. Vika nariara tiha, Kia tenavu qumina vo vatanaa vo vatanaaka voqaara vauraukavauve ti variarave.

10 Iekopira vaintivara nuqa voqaara airi variarara ti, kia tenavu ho vika kaara ntirarave.

Ti qaqi kairaqe te Kotira vaiinti nahenti variqi vivi vuru qutintemake qutuare. Ti qaqi kairaqe te avuqavu ni varia vaiintika qutintemake, qutuare, tiro.

11 Balaakiva vi uvara iriro Balaamirara aqao tiro, Are nantivarae vi uvara tiaro? Are tiramanta ai variqanavu ti navutaaka qoraiqama nimitaate ti, te ai maini vite anurarama, are kia minti tiraitira, are vika koqema nimitena uvaraqai tiaro.

12 Viva minti tuvaro Balaamiva vira tiva amiro tiharo, Te mpoma turo. Kia te ho vo uva tiraiti, Noravano Kotiva ti tiva timina uvara, viraqai ho tirarave, tiro.

Balaamiva qaiqaavata paropeti uva tura

13 Balaamiva minti tuvaro Balaakiva virara tiharo, Aniqetanta vona vuare. Mini oru vaihara are kia Isareri ekaa tavaraitira, hininavuqai ho tavenarave. Ho mini vaihara vikara qora uva tiva tairamanta vika qoraiqama vuate, tiro.

14 Balaakiva minti tivakero Balaamira vita varero Pisiga Aiqinaini Sofimi uqita kantave tunaini vuru kero, mini *ofaa* tainta 7navu autukero purumakau qora vo, sipisipi qora vo, varakero ekaa vohaiqa vohaiqa vi taintanavuraqaa vatero iha quarora.

15 Ho Balaakiva mintuvaro Balaamiva virara tiharo, Are ihavano ekaa ita kaaina *ofaa*ra tataaqa vairaqe te vutuni oru Kotira vataake variare, tiro.

16 Balaamiva minti tivakero vuvaro Noravano Kotiva viva unaini tuvuntero vikantiro vaiharo Balaamira uva tiva amiro tiharo, Are ururantera Balaakiva inaini otuntera vi uvara tiva amiane, tiro.

17 Kotiva minti tuvaro Balaamiva ururantero otu tavovaro Balaakiva Moapihainaaka qiata vaiinti hampata iha quara tovaro ekaa itavu *ofaa*ra tataaqa vauvaro Balaamiva otuntovaro Balaakiva vira irero tiharo, Noravano Kotiva nana uvae ai tiva amivo? tiro.

18 Tuvaro Balaamiva maa uvarama tiro:

Sipora maaqu Balaakio, te maa uvara tiainara iriane.

19 Kotiva kia tinavu vaiinti aanantero una ti vaivama vaivo. Viva kia tinavu aanantero vo avu aato utira qaqirakero vo avu aato uti vairave.

Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo te mintirerave tiva taira kia qaqira karaitiro, viva quqaa auti vairave.

Viva te mintirerave ti uvava quqaa vi vau vairave.

20 Kotiva nai Isareri koqema nimite vaimantara ti, te Kotirara vika koqema nimitaane tiariravaqaima vaivo. Kia te vo uvaqohai Kotira uva ho nunka kararave.

21 Te tavauramanta naantiara Isareri vika koqemake vaivaro kia qora haikavanove, maara ntaaina haikavave, vika qoraiqama nimitevarave.

Noravano Kotiva vika Variqavano vaiharo viva vika hampata vaimanta vika virara tiha, Viva tinavu avuhainaavama vaivo, ti variarave.

22 Kotiva vika Isipiqihairo ntita varero aniva, viva vika kempukaiqama kaimanta vika qaakau purumakauvano raqintemake, raqi variarave.

23 Vika navutaaka vo qara vo qara i uhirave, hikaaqave, Isareri autu nimitaivera, vi haikava kia ho Isareri qoraiqama nimitaanarove.
Vo vatanaaka Isareriara mintima tivarave: Ike, Kotiva nora kaiqa vareharo vika kahaqama nimite vaivo, tivarave.
24 Isareri vika vaireka, kempuka *raioni* voqaara variarave.
*Raioni*vano auraara vaireva, viva aantauvahi naane arukero rapepaama kero naarevata mativata nero vira naantiara auraara vaintemake, Isareri nái navutaaka hampata raquqi viha vika aru taiqake ⌞vira naantiara auraara vaivarave⌟, tiro.
25 Minti tuvaro Balaakiva vi uvara iriro Balaamirara tiharo, Aqao, are Isareri qoraiqama nimitena uvara kia tiataa irera, kia vika koqema nimitena uvara tiane, tiro.
26 Minti tuvaro Balaamiva nai tiva amiro tiharo, Te vaaka ai tiva amunarave. Noravano Kotiva ti tiva timinantemake, te vi uvaraqai tirarave. Kia te vo uvavata ho tirarave, tiro.

Balaamiva taaramo tataa paropeti uva tura

27 Ho Balaakiva Balaamira tiva amiro tiharo, Are aniraqe te ai vita vare vonaini vuare. Are mini vairaro Kotiva ai qaqi kairara are Isareriara qora uva tinarave kiae tinarave, tiro.
28 Minti tiva kero Balaamira vita varero Peora Aiqina noraqaa vuru kora. Vi aiqinaraqaahai ekaa aahara vata maata ho taveva vaura.
29 Ho Balaakiva vira vita varero mini vuvaro Balaamiva tiharo, Are maini iha quare taintara 7navu autu terama, purumakau qora 7navuvata, sipisipi qora 7navuvata, varera aniane,
30 tuvaro Balaakiva Balaamiva tunte iro viva purumakau qora vo, sipisipi qora vo, varakero ekaa *ofaa* taintaqaa vohaiqa vohaiqa vatero iha quara tora.

24

1 Balaamiva tavovaro Noravano Kotiva Isareri koqema nimitaari rava vauvarora tiro, viva kia qaiqaa avuni untema kero, oru *vure/quaha* kaiqa vararaitiro, viva tuqantaaviro aahara vataini vuavu tavora.
2 Viva mini vuavu tavomanta Isareri vo anku vo anku nai *seri* naavu maaqa kaqate vauvaro viva mini vauvaro Kotira Maraquravano viraqaa tuvu ntovaro
3 viva paropeti uva mintima tiro:
Te Beora maaqu Balaamika maa uvara tirerave.
Te naantiara qovaraiqiaina haikara tave vauraukama uva tirerave.
4 Kotiva uva ti vaimanta te vira uva iri vaurauka, te vira uva tirerave.
Kotiva ekaa kempuka vataava, viva ti tairakaa vo haika humiqaivera te vi haikara tave, vataini hiqintivi vaiha vi haikara okara kankomake tavaunarave.
5 Te Isareri *seri* naavu maaqa kaqataara tavauraro nai koqe iro vairave.
6 Te tavauraro vika *seri* naavu maaqavano vaireva, vata raavuravano viviro niaraini otu vira voqaara vairave.
Qaiqaa vika *seri* naavu maaqavano vaireva, vo naaho vo naahovano nora namari auvahianta vaira voqaara vairave.
Qaiqaa vika naavu maaqavano vaireva, Noravano koqe katari *alo* katari ututaira voqaara vairave.
Qaiqaa vika naavu maaqavano vaireva, *sidaa* katari naiqi naiqi namari auvahianta vaira voqaara vairave.
7 Airi aaquvano Isareri vataqaa ntiramanta vika vata koqeraqi nái kara utivarave.
Isareri avuhainaa vaiinti vovano King Agaakira aatarakero nora vaiintivano vaiharo airi vaiinti nahentiqaa raqikianarove.

8 Kotiva vika Isipiqihairo ntita varero aniva, viva Isareri kempukaiqama kaimanta
vika qaakau purumakauvano kempukaiqama kero raqintemake, vika iqoka raqiha
nái navutaaka naatarake, vika veva huru kaavu rauhaantimake, vika vuhaarivata
kinta kaantamake variarave.
9 Isareri kempukavano *raioni* voqaara vairave. *Raionivano* vaite vaivaro vaiin-
tivano ti harukaantorave tiro kia vira vauraqama kaintemake, Isareri *raioni* vira
voqaara variarave.
Vovano Kotirara Isareri koqema nimitaane tirera, Kotiva naivata koqema ami-
taanarove. Vovano Kotirara Isareri qoraiqama nimitaane tirera, Kotiva naivata
qoraiqama amitaanarove, tiro.
10 Balaamiva minti tuvaro Balaakiva vi uvara iruvaro arara itovaro nai kauqutanta
ruqutukero Balaamirara tiharo, Oho, te ariara anintera tiramanta ti navutaaka
qoraiqama vuate ti, te ai aaraurara are anintera kia minti tiraitira, taaramo tataama
nena Variqa aarehara vika koqema nimitaane tiaro.
11 Ho vaaka nena maaqaini vuane. Avuni te kauqu aiqiqaa aqukeha airi monuvata
airairavata ai amirera turaro ai Noravano ai aara tinta kaira kaara are kia ho vi haikara
varenarave, tiro.
12 Minti tuvaro Balaamiva vira nai tiva amiro tiharo, Ho iriane, Are ti tivitaate tira
nititaana vaiintikara te vika minti tiva nimunarave:
13 Balaakiva ekaa nai naavuqi *silvaa* orive *kori* orive vataira ti timirera, te kiama
ho Kotira uva raqake tenta irike vo haikavata autirarave. Te ekaa uva, Noravano
tiane tina uvara viraqai tirerave, tunarave. Te minti tivake are nititaana vaiintika tiva
nimunarave.
14 Ho vate te tenta vaiinti nahenti vainaini anirante virerave. Are qaqi kairaqe te
naantiara Isareri ai navunaaka qoraiqama nimite uvara ai tiva ami vuare, tiro.

Balaamiva paropeti uva ekaara tura

15 Balaamiva minti tivakero qaiqaa paropeti uva tiharo mintima tiro:
Te Beora maaqu Balaamika maa uvara tirerave.
Te naantiara qovaraiqiaina haikara tave vaurauka uva tirerave.
16 Kotiva uva ti vaimanta te vira uva iri vaurauka, te vira uva tirerave.
Kotiva ekaa kempuka vataava, viva ti tairakaa vo haika humiqaivera te vi haikara
tave, vataini hiqintivi vaiha vi haikara okara kankomake tavaunarave.
17 Te naantiara qovaraiqiaina haikara tavehama Isarerivata tave vauro.
Te tavauraro opu vovano noraiqaakero itaintema kero, Isareriqihairo avuhainaa
vaiinti vovano qovarama vuanarove.
Vi vaiintiva Isareri avuhainaaka kauru tuateharo kempuka vaiintivano vaiharo
oru Moapi tiri vuhaari rukavu kero, viraqaahairo oru Setira qiata vuhaari rukavu
kaanarove. (Vi uvara vutuke tirera: Viva iqoka raquqi viharo Moapi vatanaakavata,
Seti vatanaakavata naatara kaanarove.)
18 Viva nai navutaaka Idomu naatara kero vika vatavata varaanarove.
Isareri qaqiqai vika aruqi vivi,
19 naatara kaivaro kia voqavanovata qaqi varianarove, tiro.
20 Balaamiva minti tivakero viva taira tavontema kero, Amareki vatanaaka tavero,
vikaravata paropeti uva tiharo mintima tiro:
Ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqihai Amareki vatanaaka avuni vaiha kempuka
vatanaaka variarave. Ho naantiara vika ekaara vehi autuvi taiqama vivarave, tiro.
21 Balaamiva minti tivakero viva qaiqaa taira tavontema kero, Kini vatanaaka
tavero, vikaravata paropeti uva tiharo mintima tiro:
Memoravano aihaiqi vai oriraqaa naavu kaqakero vaintemake, ne Kini vatanaaka
variamanta ni navutaaka kia ho ni ntaiheka variamanta variavo.

22 Ne mintiake vaimantavata, naantiara Asiria vatanaaka ni Kini hampata raqiha,
ni hini kika aru vehi autu taiqake, ni hini kika rumpa vare vo vataini vuru kevarave,
tiro.
23 Balaamiva minti tivakero paropeti uva vo tiharo mintima tiro:
Naantiara vevara *noti* mantaraini *sipi*qi ni varia vatanaaka ruvaaquma vivarave.
24 Vika ruvaaqumavi Saiparusihai airi *sipi*qi aninte, oru Asiriavata Ebevata
hampata iqoka raqiha vika naatara kevarave.
Vika naatarake vaimanta viraqaahai vo vatanaaka aninte vika náiv*ata* vehi autu
taiqa kevarave, tiro.
25 Balaamiva ekaa vi uvara tiva taiqa kero, anirantero nai maaqaini vuvaro
Balaakivavata nai maaqaini vurama.

25

Isareri una variqa Baalira quahama amitora

1 Isareri vatanaaka Sitimi Uqitaini naavu maaqa kaqate vaumanta Moapi vatanaa
nahenti Isareri vaiinti naaromanta vika hoqaramake Moapi nahenti hampata hampi
qaramaqi ni vaura.
2 Vi nahentika Isareri vaiinti naaromanta vika Moapi nái una variqa *ofaa* quahama
nimite vaunaini oru vaiha, una variqa unta nimito karara neha vika quahama nimite
vaura.
3 Isareri mintimake Moapi hampata vohaaraqi vaiha Peora Aiqinaqaa una variqa
Baalira quahama amite vauvaro vira kaara Nora Kotira arara ite vaura.
4 Noravano Kotiva Mosirara tiharo, Ne ekaa Isareri nenta qiata vaiinti ⌞hampi kaiqa
varaaka⌟ ntita vare viri vaiinti nahenti nivuqaa arukaate. Ne mintima kaivaro kia
qaiqaavata vaiinti nahentiara ti tirara itaarire, tiro.
5 Noravano minti tuvaro Mosiva Isareri nora vaiintiara mintima tiro: Ne vohaiqa vo-
haiqavano ekaa nenta ankuqihai Peora Aiqinaqaa Baalira quahama amiteka arukaate,
tiro.
6 Minti tivakero Mosivavata vaiinti nahentivata Kotira *seri* naavu qentiana rate
vaiha tavovaro Isareri vaiinti vovano Midianihainaa nahenti vo vita varero nai *seri*
naavuqi oriqetora.
7 Vite oriqetovaro vaiinti vo Finiaasivavata vitanta tavora. Finiaasiva Eleasaara
maaquvano vauvaro Eleasaava Kotira kaiqa vara amito vaiintira Eronira maaquvano
vaura.
Ho Finiaasiva vitanta tavero, vaiinti nahenti mini kero vaaka oru nai vaantaara
varero
8-9 vitanta avata varero *seri* naavuqi oriqetero vaantaara viraqohairo vitanta
vaataqi aru tampama tovaro vaantaaravano vaiinti aru varero otu nahentivata aru
ruqiakomanta vitanta qutu vura.
Finiaasiva mintiakero vitanta aru kovaro qora rovaravano airi vaiinti nahenti ari
vauva taiqa vura. Vi rovarava aruqiro viharo Isareri 24,000 arukora.
10 Finiaasiva vitanta aru kovaro Noravano Kotiva Mosirara tiharo,
11 Finiaasiva tiriara noraiqaakero iriharoma, una variqa autu tuahereva ni Isareriqi
qovarama vuantorave tiro vitanta aru kaivarora tiro, ti tirara itaiva humpama
vimanta te kia qaiqaa ni vehi autu taiqa karerave.
12 Ho are Finiaasira mintima tiva amiane:
Te vira hampata maateraiqamake variaina uvara tiva taariraro vi uvava ekaa
entama varianarove.
13 Viva tiriara noraiqaakero iriharo una variqa autu tuahereva niqi qovarama
vuantorave tiro vitanta arukairave. Viva mintima keharo te Isareri qora uva nunka
nimitaaina aarara ti Kotika autu timi tairara ti, vivavata, vira naintivaravata ti
Kotika kaiqa ekaa entama vara timitaqi vivarave, tiro. Kotiva minti tura.

14 Isareri vaiintivano Midiani nahenti hampata vauvaro Finiaasiva aruko vaiintira
autu Simirira. Simiriva Sarura maaquvano vauvaro Saruva qiata vaiinti Simionira
vohaa ankuqiraava vaura.
15 Midiani vatanaa nahenti vira autu Kosibira. Vira qova Suriva Midiani anku
vonavuqaa raqiki vauva vaura.
16 Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
17-18 Midiani vatanaaka Peora Aiqinaqaa vaiha ni navutaiqiha niara una uva tiara
kaaravata, Kosibira kaaravata, ne oru Midiani hampata iqoka raqiha vika aru vehi
autu taiqa kaate. Peora Aiqinaqaa una variqanavu quahama nimitaara kaara te Isareri
qora rovaraqohai ntaihauna entara, Finiaasiva Midiani nora vaiinti raavura Kosibira
aru kaivo, tura.

26

Qaiqaa vaiinti nahenti kaara ntura

1 Nora rovaravano Isareri ntaiho entava taiqovaro Noravano Kotiva Mosiravata,
Eronira maaqu Eleasaaravata tiva nimiro tiharo,
2 Netanta ekaa Isareri vo anku vo anku ruvaaqumake vika ho iqoka raqi vaiintika
20 ihi varekave, vo ihivata varekave, vika nutu qara ntuva taate, tiro.
3-4 Noravano Kotiva minti tumanta Mosika Eleasaaka viva tuntemake Iotani Namari
vutu mantaraini Ieriko vauvaro Moapi uqita kanta vitanta vaiha ekaa mintima ihi varo
vaiintika naarama komanta ruvaaquma vura...
51 Ho Mosika Eleasaaka ekaa vi vaiintika nutu qara ntuva tovaro vika nutu vaireva,
601,730 nutu vaura...
63 Iotani Namari vutu mantaraini Ieriko vauvaro Moapi uqita kanta Mosika
Eleasaaka vaiha vi vaiintika vo anku vo anku ruvaaqumake vika nutu vukuqi qara
ntuvatora.
64 Haaru Mosika Eronika Sainai Aiqina auvoqi vaiha avuni hoqaramake Isareri
vaiinti nutu vukuqi qara ntuva toka, ekaa vi vaiintika qutu vuvaro kia voqavanovata
vi entara vika hampata qaqi vaura.
65 Haaru Noravano Kotiva vika tiva nimiro tiharo, Ne ekaa aahara vataini variqi
vi qutu vivarave tu uvava vaurara ti, vika ekaa qutu vumanta Jefunera maaqu
Kalepivavata, Nunira maaqu Iosuaavavata, vitantaqai kia qutiraiti, qaqi vaura.
(14:26-35)

27

Kotiva Iosuaara noraiqama kovaro Mosira vatuka varora

12 Noravano Mosira tiva amiro tiharo, Are Abarimi Aiqinaqaa vaarintera te Isareri
nimirera iaina vatara vuavu tavaane.
13-14 Are tavama kera, vira naantiara are nina vakaava Eroniva qutintema kera
qutinarave. Haaru Isareri aahara vata Senini vau entara, vika Meribaini nuntu nauntu
ti vaumanta netanta vika nivuqaa vaiha kia ti hutu tuaherake ti mpeqa okara takuqi
vaira vika numiqaanara kaara are vi vataraqaa kia viraitira, nina vakaava Eroniva
qutintema kera qutinarave, tiro. Meriba ruvu namarivano Kadesini aahara vata
Senini vaura. (20:1-13)
15 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva tiharo,
16 Noravauvo, are Variqavano ekaa vaiinti nahenti maraquraqaa raqiki variaravama
variaro. Mpo, are vo vaiinti noraiqama kairaro vi vaiintiva Isareriqaa raqikiarire.
17 Iqoka raqi entara vi vaiintiva vika ntita varero vi aniarire. Hauri sipisipi qova kia
vaintemake, ai vaiinti nahenti hampi vaivorave, tiro.
18-19 Mosiva minti tuvaro Noravano Mosirara tiharo, Nunira maaqu Iosuaava, viva
homa ti kaiqa varaarira vaiintivama vaivo. Are vira vita varera vuru Eleasaava ti kaiqa

vara timite vai vaiintivavata, ekaa Isarerivata, varianaini kera, vika nivuqaa vaihara nena kauqu vira qiataqaa vatera, vaiinti nahenti tiva nimira mintima tiane: Iosuaava ti vatuka varaariravama vaivo, tiane.
20 Minti tivakera are vaiinti nahenti nivuqaa vaihara nena varena kaiqara hini Iosuaara amira, vira noraiqama kairamanta ekaa vaiinti nahenti Iosuaava tina uvara iriha vira avataate.
21 Iosuaava ti hantuqa vaina okarara maantima kero irianarove: Iosuaava Eleasaava ti kaiqa vara timite vai vaiintiva vainanaini viraro Eleasaava *Urimi Tumimi* * okara tave vaiva, viva vi haikaraqohairo ti hantuqa vaina okarara kankoma kero tavero, Iosuaara tiva amiraro viva iriarire. Iosuaava ni Isareriara minti minti iate tirama ne Isareri viva tintema iate, tiro.
22 Noravano Kotiva minti tuvaro Mosiva Noravano tunte ura. Viva Iosuaara vita varero Eleasaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintivavata ekaa vaiinti nahentivata vaunaini vuru kovaro
23 Iosuaava vika nivuqaa himpitero vauvaro Mosiva nai kauqu Iosuaara qiataqaa vatero vaiinti nahenti Iosuaarara tiva nimiro tiharo, Maa vaiintiva ti vatuka varaarira vaiintivama vaivo, tiro. Mosiva Noravano tiva amuntema kero tura.

31

Isareri Midiani hampata iqoka raqura

1 Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
2 Are Midiani vatanaaka ni Isareri qoraiqama nimitorara irihara vika nái qoraiqama nimitaane. Are vika qoraiqama nimitera viraqaahaira ho are qutu vinarave.
3 Kotiva minti tuvaro Mosiva Isareri tiva nimiro tiharo, Ne timanta niqihai iqoka vaiinti hini kiaka auvihehavaa vare oru Midiani hampata raqiha vika Nora Kotira qoraiqama amitorara irihama vika náiv*a*t*a* qoraiqama nimitaate.
4 Ne Isareri 12 anku vohaiqa vohaiqaqihai 1,000 iqoka vaiinti kaamate vara kaimanta vika raqireka vuate, tiro.
5 Mosiva minti tumanta Isareri vika nái anku vohaiqa vohaiqaqihai 1,000 iqoka vaiinti kaamaqi vivi, 12,000 iqoka vaiinti ntita vatovaro
6 Mosiva vika iqoka raquate tiro nititora. Viva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Eleasaara maaqu Finiaasira viravata atitovaro Finiaasiva vireva iharo Kotira Naavuqiraa haika vonavu varero, *aanumaara/noma* vonavuvata, iqoka vaiintiara mini vuate maini aniate tiro vuaqe vau aanumaarara, vinavuvata varero vura.
7 Ho Noravano Kotiva Mosira tiva amuntemake, vika oru Midiani hampata raqiha Midiani vaiinti ekaa aru taiqa kora.
8 Vika raqiha Midiani avuhainaa vaiinti kauqurunavu Evirave, Rekemirave, Surirave, Hururave, Rebaarave, aruke, Beora maaqu Balaamiravata aru kora.
9 Aru taiqake Isareri Midiani vika nahentive, vaintive, ekaa purumakauve, sipisipive, vika ekaa koqe airaira vatorave,
10 vi haikara vi haikara ekaa vare, viraqaahai Midiani vika naavu maaqavata vatukavata iha quara kora.
11 Mintiake vika nahentive, vaintive, purumakauve, sipisipive, ekaa vi haikara vi haikara vare
12 Mosika, Eleasaaka, Isareri hampata vaunaini vuru kora. Vi entara vika uqita kanta vauvaro Ieriko vatukavano Iotani Namari hini mantara vuruni vaura.

Iqoka vaiinti orurante anura

* **27:21:** *Urimi Tumimi* okara vaireva, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva oritantae vo haikae vara kero viraqohairo Kotira muntukavano vau uvara kankoma kero iri vaura. Vi okarara kia tenavu kankomake irunara.

13 Mosivavata Eleasaavavata ekaa Isareri nora vaiintinavuvata vatuka mini ke, oru
nái iqoka vaiinti ntita kareka vumanta
14 1,000 iqoka vaiintiqaave, 100 iqoka vaiintiqaave, raqiku *opisaa*ka raqunaihai
orurante anuvaro Mosiva vika nitura.
15 Viva vika nitiro tiharo, Ne nantihae nahenti kia arukaraiti, qaqi vika ntita vare
aniavo?
16 Ne kankomake iri tavaarave. Nahenti vikama Balaamira uva avate vaura kaara
tinavu vaiinti nahenti Peoraini vau entara Nora Kotira qaqirake una variqa quahama
amitovaro vira kaara qora rovaravano Kotira vaiinti nahentiqi qovarama vurave.
17 Virara irihama ne ekaa qorainti vaintivata, ekaa nahenti qorainti hampata
vaitekavata, aru taiqa kaate.
18 Mintiake aruke, ekaa nahenti kia qorainti hampata nika, vikama nenta varataate.
19 Ne vaiinti arukekave, qutu vuaka utu varekave, ne kia vatukaini viraiti, 7
entanavu aaqainima variate. Mini vaiha, taaramo entaqaavata, 7 entaqaavata, ne avu
aato muntuka hiqe okarara iriha nentavata, ne iqokaqihai ntite ani nahentikavata, vi
okarara avateha variate. Ne mintimake, ne Kotira avuqaa homa vaivarave. (19:11)
20 Ne vi okarara avataivaro ne vate haikavavata Kotira avuqaa ho variarire. Ekaa ni
utavaaqave, purumakau pahiqohai autu taarave, memeraa kaahiqohai autu taarave,
katariqohai autu taarave, vi haikara vi haikara mintima keha hiqaate, tiro.
21 Mosiva minti tuvaro Kotira Naavuqi kaiqa varo vaiintiva Eleasaava raquanaihai
anu vaiintikara tiharo, Noravano Kotiva Mosirara tivato uvara ne avataqi vuate.
Mintimama vaivo:
22-23 Ihavano kia ho ita kaainara, *kori* orive, *silvaa* orive, *aini* orive, *baraasi* orive, vo
orive, vi orira vi orira ihaqi vataivaro ihavano qumina haika ori vataakero vainara ita
kairaro orivanoqai variarire. Ekaa voki haikara ihavano ita kaantorave ti, namariqi
quntama kaivaro hiqama vuarire.
24 Ne mintiaqi viha 7 entaqaa nenta utavaaqa hiqamake, ne Kotira avuqaa ho
hiqamavi vaika vaiha ho vatukaqi oriqetevarave, tiro.

Vika iqokaqihai vare anu haikara rairakora

25 Eleasaava minti tuvaro qaiqaa Noravano Kotiva Mosira tiva amiro tiharo,
26 Arevata, Eleasaavavata, vo anku vo anku qiata vaiintivata, nenavu vaiha iqokaqi-
hai ntite aniaka, nahentive, vaintive, quara vairive, ekaa vika kaara ntuate.
27 Nenavu ekaa vi haikara rairake taaraqantaqaa vate, voqaahainaara iqoka vaiinti
raqireka vuaka nimi, voqaahainaara maaqaini variaka nimiate.
28 Nenavu iqoka vaiinti nimiraqihai ti Nora Kotikara irihama *takisi* varaate. Nenavu
500 vainti nahenti rumpavare aniakaqihai vohaiqa ti timi, purumakaue, sipisipie,
memeraae, donkie, 500 qihai vohaiqa vohaiqa varake, ti timitaate.
29 Ho ne vi *takisi*ra Eleasaara amivaro viva ti Kotikara iriharo tuataarire.
30 Nenavu vaiinti nahenti maaqaini variaka nimireka iraqihaivata *takisi* varaate.
Nenavu ekaa 50 vainti nahenti rumpa vare aniakaqihai vohaiqa vare, purumakaue,
sipisipie, memeraae, donkie, 50 qihai vohaiqa vohaiqa varake, vira Rivaira anku ti *seri*
naavuqaa raqikiaka nimiate, tiro.
31 Noravano Kotiva minti tumanta Mosika Eleasaaka viva Mosira tiva amuntemake,
vi haikara rairakora.
32 Iqoka vaiinti nai navutaaka hampata raquraqihai vare anu haikava vaireva,
maantimama vairo:
Sipisipi 675,000
33 purumakau 72,000
34 donki 61,000
35 varaata kia vaiinti hampata vaitoka 32,000.
36 Vi haikara avutaqaa rairake, hini iqoka vaiinti iqoka raqireka vuka nimura:

337,500 sipisipi.
37 (675 sipisipi Nora Kotira *takisi* amitora.)
38 36,000 purumakau. (72 purumakau Nora Kotira *takisi* amitora.)
39 30,500 donki. (61 donki Nora Kotira *takisi* amitora.)
40 16,000 varaata. (32 varaatanavu Nora Kotira *takisi* amitora.)
41 Mosiva vi haikara *takisi* amitora varakero Eleasaara Noravano tuntema kero amura.
42-46 Mosiva iqoka vaiinti raira nimuntema kero, vaiinti nahentivata raira nimura. Vaiinti nahenti vika 337,500 sipisipi vare, 36,000 purumakau vare, 30,500 donki vare, 16,000 varaatanavu varora.
47 Mosiva vi haikara mintima kero rairakero ekaa 50 vainti nahenti rumpa vare anukaqihairo voqa vita varero, purumakau vo, sipisipi vo, donki vo, memeraa vo varero, Noravano Kotiva tunte iro, Rivaira anku Kotira *seri* naavuqaa raqiki vauka nimura.
48 Mintiakero nimumanta *opisaa* vaiinti 1,000 iqoka vaiintiqaave, 100 iqoka vaiintiqaa raqikukavata, Mosiva unaini orunte
49 vira tiva ami tiha, Nora vaiintio, tenavu tentanavu iqoka vaiinti ekaa kaara ntuvake tavauramanta iqoka raqunaraqihairo kia voqavanovata qutu vivo.
50 Mintiverama tenavu *kori* oriqohai aututaa haikara, irarave kaatavave aatoqi *vahehema/vaataiqama* taarave auntaqi ruvutaarave, tenavu ekaa vi haikara vare anunara vira Kotira amitarerave. Noravano Kotiva kia navutaaka qaqi kaimanta tinavu qoraiqama timitaarara iriha, tenavu vi haikara vira amirerave, ti.
51 *Opisaa* vaiintinavu minti tumanta Mosika Eleasaaka *kori* oriqohai aututo haikara nimura varora.
52 *Kori* oriqohai aututo haikara vira maaravano vaireva, aumaqaa 200 *kilo* vaura.
53 Qaqi iqoka vaiinti vika iqoka raqiha vi haikara vi haikara varora kia Mosika Eleasaaka nimiraiti, qaqi nái tuatora.
54 Noravano Kotiva Isareriara iriharo vika kahaqiarire ti, Mosika Eleasaaka *opisaa* vaiintinavu nimu *kori* orira vare, Kotira *Seri* Naavuqi vuru vatora.

32

Isareri Iotani Namari kuari avu urinaini vaura

1 Rubenira ankuvata Gaatira ankuvata airi purumakau vatoka tavovaro Jase vatainivata Gileaati vatainivata purumakauvano ho naaina ukauva vaura.
2 Vi ukauva mini vaumanta vika Mosika Eleasaaka unainivata vaiinti nahenti qiata vaiinti unainivata orunte vikara tiha,
3 Nora vatuka Atarotive, Dibonive, Jaseve, Nimrave, Hesabonive, Elealeve, Sipimaave, Nebove, Beonive,
4 vi vatukava vi vatukava mini vai vatara Noravano tinavu Isareri kahaqimanta varaunarave. Mini purumakau ne ukauva ho vaimanta tinavu purumakau airitahaama variavo.
5 Ho nenavu tinavuara quahaivera, vi vatara tinavu timiqe tenavu vi vatara vare viraqaa variare. Ne tinavu tivita vare Iotani Namari hini mantaraini vuru kaiqe mini variainarara kia tinavu hantuqavano vaivo. Tinavu kia mini vuataa ivo, ti.
6 Vika minti tuvaro Mosiva Rubenira ankuaravata Gaatira ankuaravata tiharo, Hauri ne nenta kena Isareri kia kahaqiraiti, maini qaqi vaimanta vika vutu mantaraini oru vaiha iqoka raqivorave.
7 Ne maini vaimanta hauri ni kena Isareri vika tinavu kempuka kia ho vaivo tivakeha mainiqai vaireka autiha, Iotani Namari vutu mantaraini Kotiva vi vatara vika nimireva tinaini kia vivorave.
8 Haaru ni qokavara minturave. Vi entara tenavu Kadesi-Baanea mini vaiha te vinavuka nititaura vinavuka vi vatara ampeqamake tavareka vurave.

9 Vinavuka vi vatara viti viri tavamaqi viha Esikori Uqitakanta orunte, vihai qaiqaa
orurante aninte, nai kena Isareri qetara uva tiva nimumanta vira kaara vika tinavu
kempuka kia ho vaivo tivakeha kia vi vatara Noravano Kotiva nimireva tunaini
vurave.
10 Vika mintuvaro vi entara Kotira arara itovaro viva nai kauqu aiqiqaa aqukero
tiharo,
11 Vi vaiintika ekaa 20 ihiqaahai voqavata varakaaka Isipi ke aniha, kia tiriara
kempukaiqamake iriqi viraiti, ti qoririma kaara, vira kaara kia ho vikaqihairo vo-
qavanovata te kauqu aiqiqaa aqukeha Eparahaamiravata Aisaakiravata Iekopiravata
nimirera tuna vataraqaa oru vivarave.
12 Taaraqantaqaima vi vataraqaa ho vivarave. Kenaasira ankuqiraara Jefunera
maaqu Kalepivavata, Nunira maaqu Iosuaavavata, vitantaqai kia ti Nora Kotika qorir-
ima karaiti, tiriara kempukaiqamake iriqi vuarara ti, vitantaqaima mini vivarave,
turave.
13 Mintiakero Noravano Kotiva vaiinti nahenti nitiharo vikara tiharo, Ne 40 ihiara
qumina aahara vatainiqai nuvaqi vivi, vuru qutu vivarave, tumantara ti, ekaa vi
entara vau vaiinti nahentika qora kaiqa vira varoka, qumina aahara vataini nuvaqi
vivi, vuru qutu taiqa vurave.
14 Mintimake vika qutu vumanta vate ne nenta qokavara vatuka vare, ne vika
vaintivara vaiha vohaa qaramake qora kaiqaqai vare variavaro vira kaara Nora Kotira
anomakero arara ite vairave.
15 Ne Rubenira ankuvata, Gaatira ankuvata, tuqantaavi kia Nora Kotira avataqi
vivera, vira kaara viva tinavu Isareri ekaa qaiqaa qaqira kairaqe, tenavu qaiqaa
qumina aahara vataini nuvaqi vivi, vuru qutu taiqama virarave. Tenavu mintimake
qoraiqama vuarera, vira ni okara kaarama tenavu mintima virarave, tiro.
16 Mosiva minti tumanta vika vi uvara iri, vika Mosiva unaini orunte virara tiha,
Hoe are tinavu qaqi kairaqe tenavu ohaa autuke sipisipi viraqi vate, tentanavu vatuka
vaantaavuravata autu taari tinavu vainti nahenti viraqi koqemake variate?
17 Tenavu mintimake vira naantiara tenavu qerama vare tenavu naane tentanavu
kena Isareri avuni viha navutaaka hampata raquqi viha vika naatarake, viraqaahai
tentanavu kena Isareri ntita vare, vika nái vaireka i vataraqaa vuru kaare. Tenavu
ekaa vatukanavu vaantaavura autuke vate, ekaa haika tumaara maaramake avutaqi
vataari maihainauka kia tinavu vaiinti nahenti qoraiqama nimitaate.
18 Avuni tenavu tentanavu kena Isareri kahaqiari ekaa vika naane nái varare i vatara
varaiqe, viraqaahai tenavu orurante tentanavu maaqaini anirerave.
19 Tenavu Iotani Namari maini kuari avu uruntainaini vata varaunarara ti, tenavu
kia ho Iotani Namari hini mantaraini vaina vatara naarumake varaainarave, ti.
20 Vika minti tuvaro Mosiva vikara tiharo, Ne nenta tiantemake quqaa mintireka
ivera, ho ne Nora Kotira avuqaa iqoka raqireka qeramate variate.
21 Ekaa ni iqoka vaiinti vika Nora Kotira vevaaraini vaiha, Iotani Namari taqa vare
oru hini mantaraini navutaaka hampata raqivaro Noravano Kotiva vika naatara kaira
navutaaka vata vira varaate.
22 Ne mintimake Noravano Kotiva kaiqa niminara taiqake, ne nenta kena Isareri
kahaqama nimitevavata taiqa virera, viraqaahai ne homa orurante maini ani vaivaro
kia niqaa uva varianarove. Ne mintivaro Noravano Kotiva Iotani Namari hini
mantaraini kuari avu urunaini vai vatarara ninavu vatama vaivo tiarire.
23 Oho, te tiari iriate. Ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha tivate uvara kia avataqi
vivera, vira kaara ne Nora Kotira uva raqakaivaro ne qora kaiqa vare uvava kia kukeqa
viraitiro, qoqaama varianarove.
24 Ho ne vatukave vaantaavurave sipisipi ohaave autu kaate. Autuke viraqaahai
nenta kauqu qaiqaa aqukeha raqirerave tivatera irihama raqireka vuate, tiro.

25 Mosiva minti tumanta Gaatira ankuvata Rubenira ankuvata virara tiha, Nora
vaiintivauvo, tenavu ai kaiqa vaiinti vaiha ai uvaqai avataqi virerave.
26 Tinavu nahentive vaintive, purumakauve, sipisipive, vika maini Gileaati
vatukanavuqi vaiqe
27 ekaa tenavu vaiinti qerama vare, Nora Kotirara iriha oru raqirerave. Tenavu are
tinantemake, Iotani Namari taqa vare oru navutaaka hampata raqirerave, ti.
28 Vika minti tuvaro Mosiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Eleasaaravata,
Nunira maaqu Iosuaaravata, Isareri nora vaiinti vo anku vo ankuqaa raqikukavata,
tiva nimiro tiharo,
29 Ne iriate. Gaatira ankuqiraa vaiintivata, Rubenira ankuqiraa vaiintivata, vika
Kotirara iriha, auvihehavaa vare oru Iotani Namari taqa vare, ni kahaqiramanta ne
navutaaka hampata raqiha vika naatarake vi vatara varaivera, ho ne Gileaati vata vika
nimivaro vi vatava vikaini variarire.
30 Ho vika kia ni hampata Iotani Namari taqa vare ni kahaqamake raqireka vivera,
ho vika ni aanante Kenaani vataqaima varevarave, tiro.
31 Mosiva minti tumanta Gaatira ankuvata Rubenira ankuvata nai tiva ami tiha,
Hove, Noravano Kotiva tintemake tenavu mintirerave.
32 Tenavu Nora Kotirara iriha namari taqa vare Kenaani vataini oru vi vatanaaka
hampata raqirerave. Tenavu iqoka raqu taiqake, viraqaahai tenavu Iotani Namari
maa mantaraini vai vataraqaa ani vairerave, ti.
33 Vika minti tuvaro Mosiva ekaa Amo King Sihoriva u vataravata, Basaani King
Okuva u vataravata, vi vatara aumanto vau vatukanavuravata, kaama tero, Gaatira
ankuvata, Rubenira ankuvata, Manasera anku hininavuvata, vi vatara nimura.
34 Mintuvaro Gaatira ankuvano haaru ori vaantaavura vau vatukanavura qaiqaa
autu kora. Vika maa vatukanavura qaiqaa autu kora:
Diboni, Ataroti, Aroe,
35 Ataroti-Sofaani, Jase, Jokubeha,
36 Beti-Nimura, Beti-Haraani.
37 Rubenira anku vika maa vatukanavura autu kora:
Hesaboni, Eleale, Kiriataimi,
38 Nebo, Sipimaa, Baali-Meoni. Vika Baali-Meoni vatuka vo autu ntava tora.
Vika mintimake ekaa vatukanavu qaiqaa autuke, qaraaka autuvata ntava tora.
39 Manasera maaqu Makira ankuvano Gileaati vataini oruntero Amo vatanaaka
hampata raqiharo vika aru ntata komanta vinuvaro vi ankuva vi vataraqaa vaurara
tiro,
40 Mosiva Gileaati vata Makira anku amuvaro vi vatava vi ankura vata vaura.
41 Vaiinti vo Jairiva Manasera ankuqihainaava, viva nai navunaaka vokuka ntita
varero oru vo vatukanavu hampata raqiharo vika naatara kero vi vatukanavura
varero vinavura autu nteharo Jairura-Vatukanavuve tura.
42 Qaiqaa Nobaava nai navunaaka ntita varero oru Kenati vatukavata, vira tataaqa
vau vatukanavuvata, raqiharo vinavura varero viva nai autuara iriharo Kenati vatuka
vira autu nteharo Nobaa vatukave tura.

33

Isareri vo vata vo vataqi variqi vu nutura

1 Mosika Eronika Isipi ke Isareri ntita vare qumina aahara vataini katu vare aniha
voqi voqi naavu maaqa kaqateha vaura.
2 Mintuvaro Noravano Kotiva tuvaro Mosiva Isareri naavu maaqa kaqate vaura, vira
autu vohaiqa vohaiqa vukuqi qara ntuvatora. Vi vatukanavura autu maantimama
vairo:

3-4 Haaru avuhainaa tora 15 entaqaa Isareri Isipiqihai katu vare Ramesesi mini
ke anura. Noravano Kotiva Isareri vehakuma nimito entara vira qararaa Isipi
vatanaaka nái qorainti vainti kara hunka qutu vuka qunte vaumanta Isareri kia Isipi
naatu qetaraiti, vika nivuqaa qoqaa katu vare vi vaura. Noravano Kotiva mintiakero
nai kempuka numiqeharo Isipi vika una variqa vara muntuviqama komanta
5 Isareri Ramesesi ke, vika katu vare Sukotini oru naavu maaqa kaqate vaura.
(Katu Varora 12:37)
6 Qaiqaa vika Sukoti ke, katu vare aahara vata auvahini Etamini oru naavu maaqa
kaqate vaura.
(Katu Varora 13:20)
7 Qaiqaa vika Etami ke, vihai anirante Pi-Hahiroti vataini kuari avu uruntonaini
Baali-Sefoni vata vira tataaqa Mikadoli vatuka aumanto oru naavu maaqa kaqate
vaura. (Katu Varora 14:2)
8 Qaiqaa vika Pi-Hahiroti ke, vihai Naare Namari taqa vare aahara vata Surini
vura. Vika taaramo entara aahara vatavaura nuvaqi vi, Maraini oru naavu maaqa
kaqate vaura. (Katu Varora 14:22; 15:22-23)
9 Qaiqaa vika Mara ke, katu vare oru Elimi vataini naavu maaqa kaqate vaura.
Elimini ruvu namari 12navu vauvaro *deti* katari 70navuvata mini vaura. (Katu
Varora 15:27) (*Deti* katari vaireva, vira mare vakaavara mare voqaara vaivaro *deti*
tava vira kara naarama vairo.)
10 Qaiqaa vika Elimi ke, vihai Naare Namari vaunaini orunte naavu maaqa kaqate
vaura.
11 Qaiqaa vika Naare Namari ke, aahara vata Sinive tunaini orunte naavu maaqa
kaqate vaura. (Katu Varora 16:1)
12 Qaiqaa vika aahara vata Sini ke, vihai katu vare oru Dopikaini naavu maaqa
kaqate vaura.
13 Qaiqaa vika Dopika ke, oru Alusini naavu maaqa kaqate vaura.
14 Qaiqaa vika Alusi ke, oru Repintimini naavu maaqa kaqate vaura. Mini namari
nevavata kia vaura. (Katu Varora 17:1)
15 Qaiqaa vika Repintimi ke, aahara vata Sainaini naavu maaqa kaqate vaura.
(Katu Varora 19:1-2)
16 Qaiqaa vika Sainai ke, oru Kibaroti-Hataavaini naavu maaqa kaqate vaura.
(11:34)
17 Qaiqaa vika Kibaroti-Hataava ke, oru Haserotini naavu maaqa kaqate vaura.
(11:35)
18 Qaiqaa vika Haseroti ke, oru Ritimaini naavu maaqa kaqate vaura.
19 Qaiqaa vika Ritima ke, oru Rimoni-Peresini naavu maaqa kaqate vaura.
20 Qaiqaa vika Rimoni-Peresi ke, orunte Lipinaini naavu maaqa kaqate vaura.
21 Qaiqaa vika Lipina ke, orunte Risaini naavu maaqa kaqate vaura.
22 Qaiqaa vika Risa ke, orunte Kehelataini naavu maaqa kaqate vaura.
23 Qaiqaa vika Kehelata ke, Seferi Aiqina auvoqi orunte naavu maaqa kaqate
vaura.
24 Qaiqaa vika Seferi ke, Haradaini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
25 Qaiqaa vika Harada ke, Makihelotini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
26 Qaiqaa vika Makiheloti ke, Tahaatini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
27 Qaiqaa vika Tahaati ke, Teraini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
28 Qaiqaa vika Tera ke, Mitikaini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
29 Qaiqaa vika Mitika ke, Hasamonaini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
30 Qaiqaa vika Hasamonai ke, Moserotini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
31 Qaiqaa vika Moseroti ke, Bene-Jakaanini orunte naavu maaqa kaqate vaura. (Lo
10:6)

32 Qaiqaa vika Bene-Jakaani ke, Horu-Hagitigatini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
33 Qaiqaa vika Horu-Hagitigati ke, Jotabataini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
34 Qaiqaa vika Jotabata ke, Abaronaini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
35 Qaiqaa vika Abarona ke, Esioni-Gebeni orunte naavu maaqa kaqate vaura. (Lo 2:8)
36 Qaiqaa vika Esioni-Gebe ke, aahara vata Senini orunte Kadesini naavu maaqa kaqate vaura. (20:1)
37 Qaiqaa vika Kadesi ke, Horu Aiqinaqaa Idomu vata auvahini orunte naavu maaqa kaqate vaura. (20:23)
38-39 Vika Isipiqihai katu vare vuvaro 40 ihi aitarovaro 5 tora avuhainaa entaqaa Eroniva qutu vura. Kotiva tuntema kero, Eroniva Kotira kaiqa vara amite vauva oru Horu Aiqinaqaa qutu vura. Viva 123 ihi varakero qutu vura. (20:25-28)
40 Isareri vika mini vauvaro Araati avuhainaa vaiintivano Kenaani vata Nekevini vaiharo Isareri ani vau uvara irura. (21:1)
41 Isareri Horu Aiqina ke, Salmonaini orunte naavu maaqa kaqate vaura. (21:4)
42 Qaiqaa vika Salmona ke, Punonini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
43 Qaiqaa vika Punoni ke, Obotini orunte naavu maaqa kaqate vaura. (21:10)
44 Qaiqaa vika Oboti ke, Moapi vata auvahivano vaunaini, Iye-Abarimini orunte naavu maaqa kaqate vaura. (21:11)
45 Qaiqaa vika Iye-Abarimi ke, Diboni-Gaatini orunte mini naavu maaqa kaqate vaura. (21:30)
46 Qaiqaa vika Diboni-Gaati ke, Alamonu-Dipalaataimini orunte naavu maaqa kaqate vaura.
47 Qaiqaa vika Alamonu-Dipalaataimini ke, Nebo Aiqina tataaqa Abarimi Aiqinaqaa orunte naavu maaqa kaqate vaura.
48 Qaiqaa vika Abarimi Aiqina ke, Moapi vataini vivi, Iotani Namari hini mantaraini uqita kanta naavu maaqa kaqate vaura. Vika uqita kanta vauvaro Ieriko vatukavano Iotani Namari hini mantara vuruni vaura. (22:1)
49 Vika Moapi uqitaini Iotani Namari tataaqa naavu maaqa kaqate vauvaro Beti-Jesimoti vatukavano hini mantaraini vauvaro Sitimi vatukavano hini mantaraini vaumanta Isareri vika avutana vaura. (25:1)

Noravano Kotiva vata raire okarara tura

50-51 Vika mini vauvaro hini mantara vuruni Ieriko vauvaro vi entara Noravano Kotiva Mosiva Isareri tiva nimiarire tiro, maa uvara Mosira tiva amiro tiharo: Ne Iotani Namari taqavare Kenaani vataini orunte,
52 ho vi vataraqaa varia vaiinti nahentika ekaama aru ntata kaimanta vuate. Vika una variqa maraqura *aini* oriqohaive ori tanaraqohaive aututaara vara rukavu raakavuma taiqake, vika una variqanavu quahama nimite varia vatukanavuravata qoraiqama kaate.
53 Vi vatava ne i vatava variarire ti, te vira ni nimuro. Ne vi vatara oru vare mini variate.
54 Ne *satu* arukeha vi vatara raira keha, ekaa vo anku vo anku nimiate. Airi varia ankuka nora vata rairake nimi, kia airi varia ankuka inaara vata nimiate.
55 Ne kia vi vataraqaa varia vaiinti nahentika ekaa aru ntata karaiti, hini kiaka qaqi kaivera, vika auqu vai haikava ni avuqivata vaataqivata ranteqe vaintemake, qaiqaa qaiqaavata ni qoraiqama nimitevarave.
56 Ne kia vika ekaa aru ntata kaivera, te vika qoraiqama nimitarera iritaainara, vira nintama qoraiqama nimitararave, tiro. ⌞Noravano Kotiva minti tivakero Mosirara Isareri vi uvara tiva nimiane tura⌟...

34

Mosiva qutu vura

1 Mosiva Moapi uqita vata kero aiqina vo, vira nora autu Nebo, vira inaara autu
Pisigave tunaini, noraqaa oru vaura. Vi aiqinava kuari urinaini vauvaro Iotani
Namari hini mantaraini Ieriko vatuka vaura. Mosiva aiqina viraqaa himpite vauvaro
Noravano Kotiva Isareri nimirerave tu vatara ekaa vira umiqora.
Viva Gileaati vataihairo Mosira umiqaqiro viviro, Daani vatukavano vaunaini vuru
taiqora.
2 Ekaa vo anku vo anku Napataarira vatave, Efaraimura vatave, Manasera vatave,
Iutaara anku vatave, umiqaqiro viviro, Meditarenia Namari kuari avu aqu vinaini vau
vataravata umiqora.
3 Noravano Kotiva Mosira nora vata, Iutaa uqitaini vau vatara *sauti*ni vaura
umiqero, airi *deti* katari vau vatukara Ierikovata qumiqero, viraqaahairo hini *sauti*
mantaraini Soaa vatukavata umiqora.
4 Noravano Kotiva Mosira ekaa vi vatara umiqero virara tiharo, Te tenta kauqu
aiqiqaa aqukeha Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave, vika naintivarave, vi
vatara nimirerave tiavaunarave. Minti tunarara ti, vate te vi vatarama ai umiqauro.
Te vate ai qaqi kaurara are avuqohaira vi vatara tavaaro. Ho te kia ai qaqi kaarirara
are mini vinarave, tiro.
5 Viva minti tuvaro Mosiva Nora Kotira kaiqa vaiintivano Moapini vaiharo Noravano
tiva amuntema kero, mini vaiharo qutu vura.
6 Viva qutu vuvaro Noravano Kotiva naivano Moapi uqitakanta Mosira quntama
tora. Vira quntama tova vauvaro vatuka vo, vira autu Beti-Peo, vutuni vaura. Vate
kia vo vaiintivanovata Mosira quntama to vatara kankomake iri tavaara.
7 Mosiva 120 ihi varakero qutu vura. Viva qutuarirava aumanto vauvaro viva
kia anoma naampaiqama viraitiro vauvaro, vira kempukavano qaqi vauvaro vira
avuvanovata koqe iro vaura.
8 Mosiva qutu vumanta Isareri vika Moapi uqita kanta 30 entanavuara vaiha,
Mosirara iqi rata amitaqi vura.
9 Isareri vika Mosirara iqi rataqi vi, vuru taiqa kovaro Iosuaava Mosira vatuka
varora. Haaru Mosiva nai vatuka varaarire tiro vira noraiqama korara tiro, Kotiva
Nunira maaqu Iosuaara koqe avu aato amura. Mintumanta vaiinti nahenti Iosuaara
uva iriha vika Noravano Kotiva Mosira tiva amu uva maarara avataqi vura.
10 Taara vaiintitanta vohaa vaiha uva tuntema kero, Noravano Kotiva Mosikantiro
uva ti vaura. Minturara tiro, vi entaraqaahairo kia paropeti vovano Mosira voqaara
qovarama viva vaira.
11 Kia vokia paropetika Mosiva nora kaiqa varaintemake kaiqa varaara. Noravano
Kotiva Mosira atitovaro viva aahuva vo qara vo qara u kaiqara Isipini vareharo Isipi
avuhainaa vaiintivata, vira nora vaiintinavuvata, ekaa Isipi vatanaakavata qoraiqama
nimitora.
12 Mosiva ekaa Isareri nivuqaa vaiharo nai nora kaiqa, aatu ite vai kaiqara autu
nimitora. Vokia paropetika kia ho Mosiva kaiqa varaintemake varaara.

IOSUAA
(Joshua – Josua)

Tenavu maa uvara iquqama kaunarara tiro, Hini 1 – 8 vaivaro 9 – 24 kia vairo.
Iosuaava Mosira vatuka varora.

1 Nora Kotira kaiqa vaiinti Mosiva qaqi vau entara Nunira maaqu Iosuaava Mosira
kahaqi vau vaiintiva vaura.
Ho Mosiva qutu vuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo,
2 Ti kaiqa vaiinti Mosiva qutu vimantara ti, te ni Isareri vata nimiaina entava anima
ntaivo. Arevata ekaa Isarerivata Iotani Namari taqa vare, vi vataraqaa virara qera iha
variate.
3 Te haaru Mosira tiva amunantemake, ne vi vataraqaa nenta aiqu ntavatera, ekaa
vi vatara ni nimirerave.
4 Ni vata viva vaireva, maantimakero varianarove:
Aahara vata *sauti* mantaraihairo hoqaramatero viviro, Lebanoni aiqinavano *noti*
mantaraini vainaini taiqaanarove.
Qaiqaa nora namari Iufaretisi Namari kuari urunaihairo vi vatava hoqaramatero
viviro, Hiti vatanaaka vata vara maini kero viviro, Meditarenia Namari auvahini
kuari ruhunkinaini vuru taiqaanarove.
5 Are qaqi variqira vina entara kia ho vovano iqoka raqiharo ai aatara kaanarove. Te
kia ai qaqira karaiti, te Mosira vataake variqi vunantemake, ai vataake variqi virerave.
6 Haaru te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqaukavarara vi vatara ni Isareri
nimirerave tunarave. Arema maa vaiinti nahentika ntita varera vi vataraqaa vuru
keravara tira, kia qetaraitira, kempukaiqama kera variane.
7 Are kia qetaraitira, kempukaiqama kera variqira vihara, ti kaiqa vaiinti Mosiva
uva maara ai tiva amura, ekaa vi uvara iriqira vuane. Are kia vi uvaraqihaira inaara
uva voqavata qaqira karaitira, ekaa vi uvara iriqira virera, are taini tainie vi anihara,
koqema keraqaima variqira vinarave.
8 Vi uvara Mosiva qara ntuvatai vukuraqihaira vo enta vo enta kaara ntuvaqira
vuane. Aatitainaraqaavata entaqivata vi uvara aatoqi iriqira vihara ekaa vi uvara
avataqira vuane. Are mintiaqira virera, are varena kaiqava koqe iro vairara are
koqema kera variqira vinarave.
9 Te vaaka ariara kia qetaraitira, kempukaiqama kehara variqira vuane, tunarave.
Are taini tainie vi aniraqe te Noravano Kotika ai Variqavano ai vataake variainarara
tira, are kia vo haika aatu qetairaro ai muntukavano maara ntaarire, turo, tiro.
10 Kotiva minti tuvaro Iosuaava qiata vaiintinavuara tiharo,
11 Nenavu *seri* naavu maaqa kaqa taanaini vi aniha vaiinti nahentiara karakaaqa
qeramake vataate. Taaramo enta aitaraira ne Iotani Namari taqa vare Noravano
Kotiva ni Variqavano nimire ti vatara oru varevarave, tiate, tiro.
12 Iosuaava minti tivakero viva Rubenira ankuaravata, Gaatira ankuaravata, Man-
asera anku hininavuaravata, tiharo,
13 Haaru Nora Kotira kaiqa vaiinti Mosiva niara tu uvara ne qaiqaa iriate. Mosiva
minti turave: Noravano Kotiva maa vatara ni nimiraro vi vatava nini varianarove,
turave.
14 Mosiva minti turara ti, ni nahentive vaintive, ni quara vairive, Iotani Namari hini
mantara maini vaimanta, ekaa ni iqoka vaiinti vikaqai auvihehavaa vaqa ntuva vare,
nái qata vakaukavara kahaqireka vika naane vutura hini mantaraini taqa vare vuate.
15 Vika mini oru vaiha nái qata vakaukavara kahaqamaqi vivaro Noravano Kotiva
ekaa vi vatara nái vika nimireva ti vatara vikavata nimira varaate. Viraqaahai ne

orurante, Iotani Namari maa mantaraini ani vaiha Nora Kotira kaiqa vaiinti Mosiva ninta nimu vataraqaa nenta ani variate, tiro.

16 Iosuaava minti tumanta vika vira nái tiva ami tiha, Are tinavu tiva timiana uvara, tenavu ekaa vi uvara avataqi virerave. Are taini tainie tinavu tititairaqe tenavu are tinantemake mini mini virerave.

17 Haaru tenavu Mosira uva koqemake iriqi vunantemake, vate tenavu ai uvavata koqemake iriqi virerave. Noravano Kotiva Mosira vataakero variqiro vuntema kero, viva qaiqaa ai vataakero variqiro vuanarove.

18 Ta vaiintivave kia ai uva iriraitiro, ai uva raqa kaaina vaiintira, vi vaiintira tenavu tiari aruma kevarave. Are kia qetaraitira, kempukaiqama kera variqira vuane, ti. ⌞Qiata vaiinti vika minti tura.⌟

Iosuaava taara vaiinti nititomanta Ierikoni ampeqireka vura

2

1 Isareri vika Sitimi vataini vauvaro Iosuaava vaiinti taaraqanta Kenaani vata ampeqamake tavaate tiro, vitanta nititora. Viva vitantara tiharo, Netanta Kenaanini oru ampeqamake tavamaqi vivi, oru Ieriko vatukaini anomake ampeqamake tavaate, tiro. Minti tumanta vitanta Ierikoni orunte, hampi nariro ni vau nahentira, Rehaapira naavuqi oru vaitora.

2 Ho Ieriko avuhainaava irumanta Isareri vaiinti taaraqanta Kenaani vataini ampeqireka aniavo tuvaro

3 viva uva vara kovaro Rehaapiva unaini vura. Viva vi nahentirara mintima tiro: Taara vaiinti Kenaanini ampeqireka ani ai naavuqi variavo. Nena naavuqihaira vitanta vara veva kaane, tiro.

4-6 Ho vaaka Rehaapiva vitanta nai naavu qiata tanuqi kanta ntita vaari kero, repa kaqi vatoraqohairo vitanta vauvu tomanta vaura.

Avuhainaa vaiintivano vitantara nena naavuqihaira vara veva kaane, tuvaro Rehaapiva aqao tiro, Vitanta vaakama vuavo. Quqaama vitanta vaaka ti naavuqi ani variarave. Ho vitanta vihai ania okarara kia te irunarave. Eraimanta vaantaavura qenti kia tintaaraqaa vitanta naane vevante otitare vuavo. Tainie nái vuavo? Vitanta kia tivata tiva timiavo. Ne vitanta vaaka rantakareka ivera, ne homa vitanta avataqi vivi, ravaaqavu kevarave, tiro.

7 Rehaapiva minti tumanta avuhainaava nititoka Ieriko ke, vitanta ravaaqavu kareka vuvaro Ieriko vaantaavura qenti tinta tora. Avuhainaava nititoka Isareri vaiintitantara qumina rantaqi vivi, Iotani Namari taqa vare vi ani vaunaini otunte tavomanta vitanta kia mini vaura.

8 Ho Isareri vaiintitanta entaqi naavu qiataqaa vaitareka uvaro Rehaapiva oru ntero

9 vitantara tiharo, Noravano Kotiva maa vatara ni Isareri kaama nimitairara te irunarave. Ekaa tenavu maa vataraqaa vaurauka ni Isareri naatu voqamake qeteha vauro.

10 Ne Isareri Isipi ke anuvaro Noravano Kotiva ni avuni viharo Naare Namari aaharaiqama nimitomanta ne ho anu uvara tiamanta irunarave. Iotani Namari hini mantaraini Amo vatanaaka avuhainaa vaiintitanta Sihonika Okuka ne Isareri vitanta arukoravata tiamanta irunarave.

11 Tenavu vi uvara iri, voqamake qeteha vauraro tinavu kempukavata taiqa vimanta vauro. Oho, Noravano Kotiva ni Variqavano naaruvaqaavata, vataqaavata raqiki vaivama vaivo.

12 Ho te nitanta koqema nimi taunarara irihama netanta Nora Kotira autuqaa mintima tiate: Are titanta koqema timitaanantemake, tetanta ai nina vaiinti nahentiaravata koqema nimitarerave, tiate. Netanta vo haika ti humiqaiqe te vi haikara tave, nitanta uvara quqaave tiare.

13 Netanta kauqu aiqiqaa aqukeha mintima tiate: Tenavu Isareri ai noka qokave, ai
qata vakaukave, ai aura nakaukave, vika vaintivarave, kiama aru kaainarave, tiate,
tiro.
14 Rehaapiva minti tumanta vitanta nái kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Tetanta ai tiva
amuna uvara raqa kaarera, homa Kotiva titanta arukaanarove. Are tetanta vare vauna
kaiqara kia qovarama kairera, Noravano Kotiva maa vatara tinavu Isareri kauquqi
kaaina entara tenavu kia ni qoraiqama nimitaraiti, koqema nimitarerave, tura.
15 Rehaapira naavuvano Ieriko vatuka vaantaavuraqaa akukumate kaqa tova
vauvaro Rehaapiva naaqunta varakero *uintu a*nahairo vitanta aaqaini vaati tutakora.
16 Viva tiharo, Ieriko avuhainaava nititaika nitanta ranta kevorave ti, netanta
aiqinaini oru kukeqavi variate. Vika taaramo entara nitantara ranteha tave qaqirake
maini orurante animanta, netanta nenta navunaaka ianaini vuate, tiro.
17 Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta kauqu aiqiqaa aquke tiva tauna uvava
quminaiqama vuantorave tira,
18 are maa uvara koqema kera avataane: Tenavu Isareri iqoka raqirera maini
aniarirara are titanta tutakena *uintua*raqaa naare naaqunta rumpa tairaqe tenavu
Isareri naaqunta vira ho tavaare. Mintimatera are oru nena noka qokave, nena qata
vakaukave, ekaa nena vaintivarave, ntita varera nena naavu maaqi viri kaira variate.
19 Mintiraro vovano naavu maaqihairo qaqirakero vahaaqaini veva ntero viramanta
vira arukaivera, vira nai okarama varianarove. Kia titanta okaravauve varianarove.
Isareri vika ai naavu maaqihai vaiinti vo qoraiqama kaivera, vi uvava titantaqima
varianarove.
20 Ho raurihara variane. Are tetanta ampeqi vauna uvara vora tiva amirera, tetanta
ariara kauqu aiqiqaa aqukeha tiva tauna uvava quminaiqama ianarove, ti.
21 Vitanta minti tuvaro Rehaapiva tiharo, Eo hove. Netanta tintema kero varia-
narove, tivakero vitanta nititama komanta vura. Vitanta vuvaro viva naare naaqunta
varakero *uintua*qaa rumpa tovaro vaura.
22 Vitanta aiqinaini oru kukeqavi vaumanta Ieriko avuhainaava nititoka taaramo
entara vitantara qumina rantaqi vivi, qaqirake nai orurante anura.
23 Vika anumanta viraqaahai ampeqireka anutanta aiqinaihai tuvunte, Iotani
Namari taqa vare Iosuaava vaunaini orunte, vitanta ekaa náit*a*nt*a*q*a*a qovaraiqu
uvara vira tiva amura.
24 Vitanta vi uvara tiva taiqake qaiqaa tiha, Noravano Kotiva quqaama vi vatara
tinavu Isareri kauquqi kaanarove. Vi vataraqaa variaka tinavu Isareri aatu voqamake
qeteha variavo, tura.

3

Isareri Iotani Namari taqa vare vura

1 Vira qararaa vaaka toqaqi Iosuaava ekaa Isareri hampata Sitimi mini ke, otunte
Iotani Namari auvahini nái *seri* naavu maaqa kaqate, Iotani Namari taqera veka vaura.
2 Vika mini vauvaro taaramo enta aitaromanta viraqaahai Isareri qiata vaiintinavu
vaiinti nahenti *seri* naavu maaqa kaqatoraqi vi aniha
3 vika tiva nimi tiha, Ne tavaimanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika, Rivaira
anku ni Variqa Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra aqu vare avuni vimanta,
ne nenta i haikaravata vare, vika naantiaraini vuate.
4 Ne kia mini vua aarara tavaakara ti, ne vika naantiaraini vimanta vikama vi aarara
ni numiqaate. Ne mini viha kia Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra aquvare vika aaqanto
oru viraiti, ne 1 kilomitae vututoqamake aniha, vika naantiaraini vuate, ti.
5 Isareri qiata vaiintinavu minti tuvaro Iosuaavavata vaiinti nahentiara tiharo, Hura
Noravano Kotiva ni avutana nora kaiqa varaainarara ti, vate ne nenta avu aato
muntukaqihai Kotiraraqai iriqi viha tuekaamake variate, tiro.

6 Minti tivakero viva Kotira kaiqa vara amito vaiintikara tiharo, Ne naane Kotiva uva
tiva taatauto *Vokis e*ra aqu vare vaiinti nahenti avuni vuate, tumanta vika viva tunte
ura.
7 Mintuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Te vate nora kaiqa vara nimitaari
Isareri vira tave, maa entaraqaahai vika ariara nora vaiintive tivaqi vivarave. Haaru
te Mosira hampata vaunantemake, vatevata te ai hampata variainara, viraravata vika
kankomake irivarave.
8 Ho ti kaiqa vara timite variaka te uva tiva taatau tauna *Vokise*ra aqu vare variaka
mintima tiva nimiane: Ne vi *Vokise*ra aqu vare otu Iotani Namari vainaini otunte,
namari viraqi otu himpite variate, tiro.
9 Noravano Kotiva minti tuvaro Iosuaava Isareriara tiharo, Ne vainto ani vaiha iri
vaiqe te Noravano Kotiva ni Variqavano ti uvara ni tiva nimiare.
10 Vate ne Kotiva nora kaiqa varaainara tave, viraqaahai ne kankomake irivaro qaqi
variqiro vi vai Variqava ni hampata vaiharo viva quqaama Kenaani vataqaahairo
ni navutaaka, Kenaani vatanaakave, Hiti vatanaakave, Hivi vatanaakave, Peresi
vatanaakave, Girigaasi vatanaakave, Amo vatanaakave, Jebusi vatanaakave, aru
ntatama kaanarove.
11 Ho tavaate. Noravano Kotiva ekaa maa vataraqaa raqiki vaira, vira *Vokise*vano
naane avuni Iotani Namari taqareva vuanarove.
12 Ne Isareri 12 anku vohaiqa vohaiqaqihai vaiinti 12navu kaama taate.
13 Noravano Kotiva ekaa maa vataraqaa raqiki vaira *Vokise*, vira kaiqa vara amite
variaka vira aqu vare ni nivuni Iotani Namariqi otunte, vika nái aiqu namariqi
ntava taivaro namarivano kia tuvitare viraitiro, kumpetaqiro viharo vaaviarama viro
varianarove, tiro.
14 Iosuaava minti tumanta vaiinti nahenti nái *seri* naavu maaqa rampaike vare Iotani
Namari taqareka vumanta, Kotira kaiqa vara amite vauka avuni viha Kotiva uva tiva
taatauto *Vokise*ra aqu vare vura.
15 Kara qanti vau entava anintovaro Iotani Namarivano nora huvura tuvi vaura.
Mintumantavata, Kotira kaiqa vara amite vauka Kotira *Vokise* aqu vare Iotani
Namariqi otunte vika nái aiqu namariqi ntava tovaro
16 aruvuhairo tuvi vau namariva kia tuvitare viraitiro, kumpetaqiro viharo Sare-
taani vatuka tataaqa vau vatukara Adaamuni vaavi araviro vaura.
Aruvuhainaava mintuvaro aateraini vitare vi vauva kia Qutuvi-Varuvava vaunaini
oru viraitiro, aaharaiqama vura. Ieriko vatukavano vurunto vaumanta vaiinti nahenti
Iotani Namari aahara vau taqa vare hini mantaraini oru vaura.
17 Kotira kaiqa vara amite vauka Kotira *Vokise* aqu vare, Iotani Namari avutaqaa,
aaharaiqu vataraqaa himpite vaumanta, ekaa Isareri taqa vare vivi, hini mantaraini
oritare vura.

4

Ori 12navu mpaqi vuru vatora

1 Ekaa Isareri Iotani Namari taqa vare vuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo,
2 Isareri anku 12navuqihaira vaiinti vohaiqa vohaiqa kaamatera
3 vikara mintima tiane: Kotira kaiqa vara amite variaka Iotani Namari avutaqaa
himpi variara viraqaahai ne Isareri anku 12navuara irihama, nora ori 12navu
mpaqike aqu vare tenavu vaitarera iainanaini vuru vataate, tiane, tiro.
4 Minti tuvaro Iosuaava vaiinti 12navu kaamatoka naarama kero
5 vikara tiharo, Nenavu nenta Variqa Nora Kotira *Vokise*vano Iotani Namariqi
vainaini otunte, vuruntoqamake nora ori vohaiqa vohaiqa mpaqike aqu vare uruate.
Nenavu Isareri anku 12navuara irihama ori 12navu aqu vare uruate.

6 Noravano Kotiva vate ni Isareri vara nimitai kaiqara naantiara ne tauru kevorave
ti, vika ori 12navu vare vuru vohaaraqaa vatevarave. Naantiara ni vaintivara ori vira
okarara iraimanta
7 ne mintima tiate: Haaru Nora Kotira *Vokise*vano Iotani Namari avutaqaa vauvaro
namarivano aaharaiqama vurave, tiate. Naantiara Isareri vika ori vinavura taveha,
maa entara qovaraiqirara kia tauru karaiti, qaqi iritevarave, tiro.
8 Iosuaava minti tumanta vika viva tunte ura. Noravano Kotiva Iosuaarara
tuntemake, vika otu Iotani Namari avutaqaahai ori 12navu mpaqike vare urura. Vika
Isareri anku 12navuara iriha nora ori vohaiqa vohaiqa aqu vare *seri* naavu maaqa
kaqa tonaini vuru vatora.
9 Mintuvaro Iosuaava ⌞tumanta⌟ vokuka vo ori 12navu varake, Kotira kaiqa
vara amite vauka Kotira *Vokise* aqute Iotani Namari avutaqaa himpite vaunaini
ruvaaqumake vatora. Vi orinavuva vate maa entara qaqima vairo.
10 Nora Kotika Mosika ekaa uva Iosuaara tiva amuntemake, Kotira kaiqa vara amite
vauka Kotira *Vokise* aqute Iotani Namari avutaqaa himpite vaumanta vaiinti nahenti
vaaka namari taqa vare hini mantaraini oritarora.
11 Vika ekaa hini mantaraini oritare vaumanta, viraqaahai Kotira kaiqa vara amite
vauka Nora Kotira *Vokise* aqu vare, oritare qaiqaa vaiinti nahenti avuni oru vaura.
12 Mosiva tuntemake, iqoka vaiinti Rubenira ankuve, Gaatira ankuve, Manasera
anku hinive, iqoka raqireka qerama vare, vika naane vaiinti nahenti avuni Iotani
Namari hini mantaraini oru vaura.
13 Nora Kotira avuqaa 40,000 iqoka vaiinti nái auvihehavaa vaqa ntuva vare Ieriko
tataaqa uqitakanta oru vaura.
14 Vi entara Noravano Kotiva vaiinti nahenti nivuqaa nora kaiqa vara nimitorara
iriha, ekaa Isareri vika Iosuaarara nora vaiintive tura. Vika tota Mosirara nora
vaiintive tuntemake, Iosuaava qaqi vau entara viraravata nora vaiintive ti vaura.
15 ⌞Ho ekaa Isareri Iotani Namari hini mantaraini oritarovaro⌟ Noravano Kotiva
Iosuaarara tiharo,
16 Ti kaiqa vara timiteha te uva tiva taatau tauna *Vokise*ra aquteha variaka, are
tiramanta vika Iotani Namari avutaqaahai uruate, tiro.
17 Minti tuvaro Iosuaava vikara tiharo, Nenavu Iotani Namari avutaqaahai uruate,
tumanta
18 vika Iosuaava tuntemake qaqini vaarinte vuvaro, vaaka Iotani Namarivano
qaiqaa huvura namarivano tuvi vauntema kero, tuvi vaura.
19 Avuhainaa tora 10 entaqaa ekaa Isareri Iotani Namari taqa vare hini mantaraini
orunte, Ieriko tataaqa Giligaali vatukaini oru nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
Giligaali Ieriko tataaqa kuari avu urinaini vaura.
20 Vika nái *seri* naavu maaqa kaqate mini vauvaro Iosuaava vaiinti vonavu ori
12navu Iotani Namariqihai mpaqitora varakero, vohaaraqaa vaavi aratero
21 Isareriara tiharo, Naantiara ni naintivara nái qokavara ireha tiha, Nana haikara
irihae maa orinavura vaavi aratorave? timanta
22 vika mintima tivarave: Haaru ekaa Isareri vaiinti nahenti Iotani Namari aa-
haraiqama vuraqaa taqa vare vu entarara irihama maa orinavura vaavi aratorave,
tivarave.
23 Vate Noravano Kotiva ni Variqavano Iotani Namari aaharaiqama nimitaimanta ne
taqa vare maini aniarave. Vate ni mintima nimitaintema kero, haaruvata Noravano
Kotiva tinavu Variqavano Naare Namari aaharaiqama timitaimanta tenavu Isareri vi
namarira taqa vare anunarave.
24 Noravano Kotiva minti minti irara ti, ekaa vataini variaka Nora Kotira kempukara
kankomake irivarave. Ne vira aatu qeteha ekaa enta vira autu tuaheraqi vuate tiro,
Nora Kotiva ni Variqavano ekaa vi kaiqara ni vara nimitairave, tiro. Iosuaava minti
tura.

5

Isareri vika nái vaata toqa kora

1 Amo vatanaa avuhainauka Iotani Namari hini mantaraini kuari avu ruhunkinaini
vaukave, Kenaani avuhainauka Meditarenia Namari auvahini vaukave, vikavata
iruvaro Noravano Kotiva Isareri namari ho taqa vare vuate tiro, Iotani Namari
aaharaiqama nimitora. Vika vi uvara iruvaro voqama kero naatu itomanta vika iqoka
raqi kempukava kia vaumanta vaura.
2 Vi entara Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Ne roqori ori vaihairaqohai nenta
Isareri qorainti vaata toqa kaate, tiro.
3 Minti tuvaro Noravano Kotiva tunte iro Iosuaava ori vaihaira vara komanta ekaa
Isareri qorainti vika nái vaata toqa kora. Vika vi vatara autu nteha, *Gibeati-Haaraloti
– Vaata Toqakaa Aiqinarave*, tura.
4-6 Haaru Isipini vau entara Isareri vika ekaa vaiintive, vika maaquvarave, vaata
toqakoka vaura. Ho vika Isipi mini ke 40 ihiara aahara vataini vi ani vau entara,
qorainti vainti mini vatatoka kia vaata toqa nimitora.
Vika Isipiqihai anu entara 40 ihi aitaromanta ho iqoka raqi vaiintika aahara vataini
variqi vivi, Nora Kotira uva raqakora kaara mini ekaa qutu vura.
Tota Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero vikara tiharo, Ne ti uva raqakaara
kaara, te ni kaivaqaukavarara tiha, Te karavano koqema kero qampiqaaina vatara ni
Isareri nimirerave tuna uvava kiama niqi varianarove, tura.
7 Noravano Kotiva minti tumanta vi vaiintika variqi vi vuru qutu vumanta vika
maaquvara noruqamavi kia vaata toqa koka vauvarora tiro, Iosuaava vikara tumanta
vika vaata toqa nimitora.
8 Vika vaata toqa nimitova tavanta vuarire ti, ekaa Isareri vika nái *seri* naavu
kaqatoraqi qaqi vaura.
9 Mintuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Ne Isareri Isipini vau entara
vi vatanaaka ni rumpa tomanta ne vika paanaa kaiqa vare vaura kaara kaurira
haikavano niqaa vaurave. Ho vate te kaurira haika vira niqaahai qaqini varake
taiqama kauro, tiro.
Noravano minti turara ti, vika vi vatara autu nteha, *Giligaalive — Qaqini-Vara-Korave*
tura. Maa entaravata vaiinti nahenti vi vatara autu qaqi nte variara.
10 Ho avuhainaa tora 14 entaqaa Isareri vika Ieriko uqita kanta Giligaalini nái *seri*
naavu maaqa kaqatonaini vaiha, haaru *enseli*vano Isareri vika Qaqi Vehakuma Nimito
entarara iriha kara nora.
11 Vira qararaa vika Kenaani vataini naahoqi *baali* qampiqora teqake vare, hini *baali*
ihaqi untake ne, hini *baali* kia noqai mparetira untake nora. (*Baali* vaireva, *raisi*ve
voqaarama vairo.)
Vi entaraqaa vika avuni hoqaramake Kenaani vataini qampiqo karara varake nora.
12 Vika vi karara novaro vira qararaa *manaa*vano kia qaiqaa hiqintumanta vika kia
vi karara qaiqaavata varake nora. Vi entaraqaahai Isareri vika Kenaanini qampiqo
karara varakeha ne vaura.

Iqoka paipe tote vau vaiintira

13 Vo enta Iosuaava Ieriko tataaqa vaiharo vuruvi tavovaro vaiinti vovano iqoka paipe
nai kauquqi totero vira avuni himpitero vaura.
Mintuvaro Iosuaava raukuviro viva unaini oruntero virara tiharo, Are tinavu iqoka
vaiintivanoe variaro, tinavu navutaavae variaro? tiro.
14 Iosuaava minti tuvaro viva aqao tiro, Te kia ni iqoka vaiintivauve vauro. Te kia ni
navutaakavauve vauro. Te Nora Kotira iqoka vaiinti vika avuhainaukama vauro, tiro.
Minti tuvaro Iosuaava vatakanta hiqinti viro nai viri vataini kero vi vaiintira
quahama amiteharo tiharo, Mpo, nora vaiintio, te ai kaiqa vaiintima vauro. Te nana
kaiqae ai vara amitararave? tiro.

15 Minti tuvaro Nora Kotira iqoka vaiinti vika avuhainaava tiharo, Are te vauna
vatara turuaraini himpi varianarara tira, nena aiquqaa nonku taanara qaqini rahunku
kera variane, tuvaro Iosuaava viva tunte ura.

6

Isareri Ieriko vatuka varora

1 Ieriko vatukaqi vauka Isareri naatu qeteha ekaa vaantaavura qenti tinta tomanta
vika avutaqihai aaqaini viva kia ho vaumanta aaqaihai avutaqi uriqetevavata kia ho
vaura.
2 Ho Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Iriane. Te Ieriko vatukavata, vira
avuhainaa vaiintivata, vira iqoka vaiintinavuvata, ai kauquqi karerave.
3 Are nena iqoka vaiintiaravata oru Ieriko auvahianta vohaa enta vohaa tataa vi
vatukara virante airante ututumakeha vuate. Ne 6 entanavuarama mintiaqi vuate.
4 Ne mintiaqi vimanta ni avuni ti kaiqa vara timite variaka 7navu sipisipi qora
*komu*qohai aututaa *aanumaarara/nomara* nái kauquqi tuata vare vi vaimanta vika
naantiara ti *Vokise* aqu vareka vuate. Ne 6 entanavuara mintiaqi vivi, 7 entaqaa ne 7
tataa Ieriko virante airante i vaimanta ti kaiqa vara timite variaka ni avuni viha nái
aanumaara vuaqaqi vuate.
5 Vika vuaqaqi vivi, ekaanaini vukaiqaake vuaqaate. Vika vukaiqaake vuaqe
vaimanta ne vi uvara iri, ne ekaa noraiqaake naverai tivaro Ieriko ori vaantaavura-
vano rukavu raakavuma vuarire. Mintiramanta ne kia varike viraiti, ne ekaa vaakama
vi vatukaraqi oriqetaate, tiro.
6 Minti tuvaro Nunira maaqu Iosuaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
naarama kero vikara tiharo, Ne Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra aqu vare
vi vaimanta niqihai vaiinti 7navu aanumaara tuata vare ni avuni vuate, tiro.
7 Minti tivakero Iosuaava Isareri vika tiva nimiro tiharo, Ne vi vatukara aaqaini
virante airante iate. Iqoka vaiinti vokiaka naane avuni nái auvihehavaa vare vimanta
vika naantiara Nora Kotira *Vokise* aqu vare vuate, tiro.
8-9 Iosuaava minti tumanta viva tuntemake auvihehavaa varoka vokuka avuni
vumanta vika naantiara Kotira kaiqa vara amite vauka aanumaara vuaqaqi vumanta,
vinavuka naantiara Kotira *Vokise* aqu varoka vumanta, vika naantiara auvihehavaa
varoka vokukavata vura.
Vika vatuka aaqaini virante airante i vaumanta aanumaara tuatoka nái aanumaara
vuaqe vaura.
10 Vika vuaqe vauvaro Iosuaava ekaa Isareriara ne kia uvavata tiraiti, evaara vaiqe
te niara naverai tiate tiari ne naverai tiate turara ti, vika kia uvavata tiraiti, evaara
vatuka aaqaini virante airante i vaura.
11 Vika Iosuaava tuntemake, Nora Kotira *Vokise* aqu vare, vohaa tataa Ieriko
vatuka aaqaini virante airantemake, viraqaahai Isareri vika nái *seri* naavu maaqa
kaqatonaini anirante oru entaqi vaura.
12-13 Mintuvaro vira qararaa Iosuaava vaaka toqaqi himpumanta qaiqaa Kotira kaiqa
vara amite vaukavata, Isareri iqoka vaiintivata, avuni untemake, Ieriko aaqaini vohaa
tataa virante airante ura.
Auvihehavaa varoka vokuka avuni vumanta vika naantiara Kotira kaiqa vara
amitevauka 7navu aanumaara vuaqaqi vumanta, vika naantiara Nora Kotira *Vokise*
aqu varoka vumanta, vika naantiara auvihehavaa varoka vokukavata vura. Vika
vatuka aaqaini virante airante i vaumanta aanumaara tuatoka nái aanumaara vuaqe
vaura.
14 Ho vira qararaa taara entaqaa vika Ieriko aaqaini qaiqaa oru vohaa tataa virante
airantemake, viraqaahai vika orurante nái *seri* naavu maaqa kaqatonaini oru vaura.
Vika 6 entanavuara mintiaqi vura.

15 Mintiaqi vivi, 7 entaqaa vika aatitare uraqaa himpi oru avuni untemake, Ieriko
aaqaini virante airante ura. Vi entara vika kia vohaa tataaqai virante airante iraiti,
vika 7 tataa Ieriko aaqaini virante airante ura.
16 Vika 7 tataa virante airante i vaumanta Kotira kaiqa vara amite vauka nái
aanumaara/noma vukaiqamake vuaqe vauvaro Iosuaava vaiinti nahentiara tiharo, Ne
ekaa naverai tiate. Noravano Kotiva vi vatukara vate nima nimivo.
17 Tenavu Ieriko vatukavata, ekaa viraqi vaina haikaravata, vehi autu taiqake *ofaa*
voqaara vi vatukara Nora Kotira amirerave. Hampi nariro ni vai nahentiva Rehaapiva
tinavu vaiintitanta ampeqamake tavareka vuatanta kukeqa tairara ti, tenavu viravata
vira naavuqi variakavata vehakuma nimitarerave.
18 Ne ekaa haika vehi autuke, kia vo haikavata nenta varaate. Ne vo haika varaivera,
vira kaara tinavu Isareriqaa nora maaravano qovaraiqiraro tenavu vehi autuvi taiqa
vuariravama varianarove.
19 *Silvaa*ve, *kori*ve, *baraasi*ve, *aini*ve, vi oriraqohai aututaa haikava, ekaa vi haikava
Noravano Kotiva i haikavaqaima varianarove. Ne vi haikara vi haikara vare vuru
Kotira monu vate varia naavuraqi vataate, tiro.
20 Iosuaava minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vauka nái aanumaara vuaqa
komanta ekaa Isareri vika noraiqaake naverai tuvaro Ieriko vaantaavuravano ruku
raakurama vura. Mintumanta Isareri iqoka vaiinti vaaka vatuka avutaqi oriqete, vi
vatukara varora.
21 Vika nái iqoka paipeqohai vi vatukaraqi ekaa haika qaqi vauka aru taiqa
kora. Ekaa vaiintive nahentive, naampai kontave, vaintive, purumakauve, sipisipive,
donkive, ekaa aru taiqa kora.
22 Minti vauvaro Iosuaava haaru vaiintitanta ampeqamake tavotantara tiharo,
Netanta kauqu aiqiqaa aqu keha tivataa uvara iriha oru hampi nariro ni vai
nahentiravata, vira naavuqi variakavata, ntita vare vahaaqaini veva kaate, tiro.
23 Minti tumanta vitanta oru Rehaapiravata, vira noka qokavata, vira qata vakauka-
vata, vira vaiinti nahenti vonavuvata, vira kaiqa vaiinti nahentivata, ntita vare
vahaaqaini veva ke, vika ntita vare Isareri *seri* naavu maaqa kaqatora tataaqa muntu
kora.
24 Vikaqai vehakuma nimite, viraqaahai vika Ieriko vatuka iha tuta kovaro ihavano
vi vatukaravata, viraqi vau haikaravata, ita taiqa kora. *Silvaa*ve, *kori*ve, *baraasi*ve,
*aini*ve, viraqohai aututo haikaraqai vika vare Nora Kotira monu vato naavuraqi vuru
vatora.
25 Iosuaava taara vaiinti nititomanta vitanta Ierikoni ampeqamake tavareka vuvaro
Rehaapiva vitanta kukeqa torara tiro, Iosuaava Rehaapiravata, vira navunaakavata,
vehakuma nimitero kia vika arukora. (Rehaapiva kuvuarama taika maa entara Isareri
vataini qaqi variara.)
26 Vi entara Iosuaava vaiinti nahenti kempukaiqama kero tiva nimiro tiharo, Vaiinti
vovano maa vatukara Ieriko qaiqaa autu kairera, Noravano Kotiva vira qoraiqama
amitaanarove.
Vi vaiintiva vi kaiqara hoqaramatero ori vataqi ntava taina entara vira maaqu
hoqarenaava qutu vuanarove.
Vi vaiintiva vaantaavura qenti vaaviarama kaina entara vira maaqu vitihainaava
qutu vuanarove, tiro. (1 King 16:34)
27 Noravano Kotiva Iosuaara hampata vauvarora tiro, Iosuaava nora kaiqa vare vau
uvava vi vataraqaa vi ani vaura.

7

Akaaniva Kotira uva raqa kora

1 Hoqarero avuni Noravano Kotiva Isareriara kempukaiqama kero uva tiva nimiro tiharo, Ekaa Ierikoqi vai haikaraqihai kia vo haikavata nenta vararaiti, ekaa vi haikara vehi autu taiqa kaate, tura. Viva minti tumantavata, Isareri vika vi uvara raqakora. Isareri vaiinti vo Akaaniva Kotira uva raqakero vo haika varakora kaara Noravano Kotiva Isareriara voqamakero arara itora.

Akaanira qova Kaamiva vauvaro
Kaamira qova Sapadiva vauvaro
Sapadira qova Seraava vauvaro
Seraara ankuvano Iutaara ankuqiraava vaura.

2 Ho Iosuaava Ieriko vatukaini vaiharo vatuka vo Ai vatukavano vai vatara ampeqamake tavaate tiro, vo vaiintinavu nititomanta vika vira ampeqamake tavareka vura. Ai vatukavano vauvaro vira aumanto Beti-Abeli vatukavano vauvaro vira hini mantaraini kuari ruhunkinaini Beteli vatukavano vira tataaqa vaura.

3 Ho vi vaiintinavuka Iosuaava tuntemake, oru niha tave, viri Iosuaara tiva ami tiha, Kia airi vaiinti vi vatukaraqi variavo. Are qumina ekaa iqoka vaiinti mini vara kerorave. Are iqoka vaiinti 2,000e 3,000e nititaira vika oru Ai vatanaaka hampata raquate, ti.

4 Vinavuka minti tumanta Isareri 3,000 iqoka vaiinti mini raqireka oru vumanta Aihainaa vaiinti kempukaiqamake vika hampata iqoka raqumanta, Isareri vika aiqu autute orurante anura.

5 Aihainaaka nái vatuka qentiqaahai Isareri aru ntataqi vivi, nora oriqaahai naavu kaqe orira teqake vare vaunaini vuru kora. Aihainaaka onkaiqi vika aru ntataqi otu viha Isareri vaiinti 36navu arukora. Vira kaara Isareri aatu itovaro vika kempukavanovata taiqa vura.

6 Mintuvaro Iosuaava nai utavaaqa qunahi qaanahima kero, oru Nora Kotira *Vokise* avuqaa vataini hiqinti viro, mini variqiro viviro entama kora. Isareri nora vaiintivata hora varake nái qiataqaa aqute Iosuaara hampata vataini hiqintivi vaura.

7 Iosuaava Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Mpo, nantivarae are tinavu Iotani Namari hini mantaraihaira tivita varera maa vataraqaa viri kaaro? Are tinavu Amo vatanaaka kauquqi kairamanta vika tinavu ekaa aru taiqa kaate tirae, tinavu maini viri kaaro? Oho, tenavu Isareri kia Kenaanini aniraiti, Iotani Namari hini mantaraini mini variataarave.

8 Mpo, Noravauvo, Isareri iqoka vaiinti navutaaka aatu qetake aiqu autute aniara kaara te nana uvae tiainarave?

9 Kenaani vatanaakavata, vo vatanaaka maini variakavata, vi uvara iri, viraqaahai vika ani tinavu ututumate aru taiqama kevarave. Vika tinavu ai vaiinti nahenti aru taiqake ariara tiha, Isareri vika variqavano kia nai vaiinti nahenti antua nimitaivo, tivarave. Hauri vika minti tivakeha ai nora autu vatainiqama kevorave, tiro.

10 Minti tuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Himpuane. Nantiharae are vataini hiqintira variaro?

11 Are iriane. Isareri qora okarama ti autu timitaavo. Te kempukaiqamake uva tiva taataute Isareriara tiha, Ierikoqi vaina haikaraqihai kia vo haikavata nentara vararaiti, ekaa haika vehi autu taiqa kaate turamantavata, vika te tuna uvara raqake vo haika muara vare unahaa tiha, Ekaa vi haikara vehi autu taiqa kauro, tivakeha vika vi haikara varatora vuru nái ia haikara hampata vataarave.

12 Mintiara kaara te vika vehi autu taiqa kaariravaqaima vaivo. Vika vehi autuvi taiqa viva vaira kaara vika kia ho nái navutaaka hampata kempukaiqamake raqiraiti, vika qetake aiqu autute aniarave. Ne kia te qioqama tauna haikara vehi autu taiqa kaivera, te kia qaiqaavata ni hampata vaiha ni kahaqamaqi virarave.

13 Ho are oru vaiinti nahenti qerama taira vika hura tuekaamavi ti tivuqaa ho variate. Are vikara tihara, Noravano Kotiva ni Isareri Variqavano niara mintima tivo:

Ne Isareri vaiinti nahentivauvo, te niara vo haika kia varaate tivake qioqama tauna haikara ne vi haikara kia vehi autu taiqa karaiti, qaqi vare iavo. Ne vi haikara varaara kia vara qaqini kaivera, ne kiama ho nenta navutaaka naatara kevarave.

14 Ho hura toqaqima ne nora anku, vo anku vo ankuvano te iainanaini aniate.

Ne mintiqe te niqihai vo anku kaamate vikara aniate tiari vi ankuka ti aumanto aniate.

Te vi ankukaqihai inaara anku vo kaamate aniate tiari vika aniate.

Te inaara anku vikaqihai vo naavuqi vo naavuqi variaka kaamate aniate tiari vika aniate.

Te vikaqihai vo naavuqi vaika kaamate aniate tiari vikaqihai vaiinti vohaiqa vohaiqavano aniate.

15 Ta vaiintivae te qioqama tauna haikara varainara ne vira rantake, vira nai vainti nahenti hampata aruke, vikavata vira airairavata ihaqohai tatoqa kaate. Vi vaiintiva anomakero qora okara autiharo, Isareri kaurira haika nimivo. Viva mintiharo te Noravano Kotika tenta vaiinti nahenti hampata uva tiva taatau taunara raqa kaivo, tiro.

16 Noravano Kotiva minti tuvaro Iosuaava vaaka toqaqi himpiro Isareri nora anku, vo anku vo anku naarama komanta ani vauvaro ⌞Noravano⌟ ekaa anku vikaqihairo Iutaara anku naane kaama tomanta vika ani avuni vaura.

17 Ani vauvaro ⌞Noravano⌟ Iutaara ankuqihairo Seraara anku kaama tomanta vika ani avuni vauvaro Iosuaava tumanta Seraara ankuqihai vo naavu vo naavuqi vauka vika vohaiqa vohaiqavano ani vauvaro ⌞Noravano⌟ Sapadira naavuqi vauka kaama tora.

18 Sapadira naavuqi vauka anuvaro Iosuaava tumanta vi naavuraqi vauka vohaiqa vohaiqavano anuvaro ⌞Noravano⌟ vikaqihairo Akaanira kaama tora. Akaaniva Kaamira maaquvano vauvaro Kaamiva Sapadira maaquvano vauvaro Sapadiva Siraara maaquvano Iutaara ankuqiraava vaura.

19 Ho Iosuaava Akaanirara tiharo, Ti vaiintio, vate are tinavu Isareri vatanaaka Variqa Nora Kotira avuqaa himpi vaihara, kia una tiraitira, nena autina okarara qoqaa tiva qovarama kaane, tiro.

20 Iosuaava minti tuvaro Akaaniva vira tiva amiro tiharo, Oho, quqaama te Nora Kotira tinavu Isareri Variqa uva raqakehama qora okara autu kaunarave. Te vi uvara ai tiva amirerave.

21 Tenavu iqoka raqiha Ieriko vatanaaka naatarake vika airaira, vo airaira vo airaira varauna entara, te tavauraro Babironi vatanaaka tavuna koqera aututaava vaivaro, *silvaa* monu 200vata vaivaro, *kori* vira maaravano vohaa *kilo* vairave. Te vi haikara tavauraro ti muntuka ntimanta te ekaa vi haikara vare viri tenta *seri* naavuqi vata quvike, *silvaa* monu vevanto vate, ekaa vo haikavata viraqi quntama taunarave, tiro.

22 Akaaniva minti tuvaro Iosuaava vaiinti vokuka nititomanta vika kante Akaanira *seri* naavuqi oru rantake tavovaro viva tuntema kero, ekaa vi haikava viraqi vaura.

23 Vika ekaa vi haikara vare Iosuaava Isareri hampata vaunaini vuru Nora Kotira avuqaa vatakanta vatora.

24 Ho Iosuaava ekaa Isareri hampata oru Akaanira ravaaqavuke vita vare, viva ekaa haika ura, *silvaa*ve tavunave *kori*ve vare, vira maaqu raavurave, vira purumakauve donkive sipisipive vare, vira *seri* naavuvata ekaa vo airairavata vare, muntu Ako Uqitaini kora.

25 Mini kovaro Iosuaava tiharo, Oho, nantivarae are mintihara tinavu Isareri qoraiqama timitaaro? Are mintianara kaarama vate Noravano Kotiva ninavata qoraiqama amitaanarove, tumanta ekaa Isareri vika ori varake Akaanira nai vainti nahenti hampata aruke, vira nai airaira hampata ihaqohai tatoqa kora.

26 Mintimake viraqaahai vika ori airitahaa nuntu ruvaantumake, Akaanira vaataqaa ntava tora. Vika ori nuntu ruvaaqumake ntavatova vate maa entara qaqima vairo.

Vaiinti nahenti vi vatara autu nteha *Ako Uqitainive – Nora Maara Nimito Uqitarave* ti variara.

Akaanira arukovaro Nora Kotira arara itova vaahama vura.

8

Isareri vika Aihainaaka naatara kora

1 Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Kia qetaraitira, kempukaiqama kera variane. Are Isareri iqoka vaiinti ekaa ntita varera oru Ai vatanaaka hampata raquane. Are vika hampata raqi vairaqe te Ai avuhainaaravata, vira vaiinti nahentivata, vatukavata, vatavata, ai amirerave.

2 Are Ieriko avuhainaa vaiintivata Ierikohainaakavata vehi autu taiqa kaanantema kera, Ai avuhainaaravata Aihainaakavata vehi autu taiqa kaane. Ne homa ekaa vi vatanaaka quara vairive airairave varevarave. Ho iqoka raqireva ihara are avuni iqoka vaiinti vokiaka naane nititaira vika oru vatuka vira tauvaqaini vaara autute variate, tiro.

3 Minti tumanta Iosuaavavata, Isareri iqoka vaiinti vikavata, Ai vatanaaka hampata iqoka raqireka qera i vaura.

Iosuaava nai iqoka vaiintiqihairo iqoka vaiinti tarauka 30,000 kaama tero vika entaqi varakero tiharo,

4 Ne oru vatuka tauvaqaini aumanto vaara autute variate. Ne raqirara iriha qeramate variate.

5 Ne mini oru vaiqe te tenta iqoka vaiinti hampata qoqaa vatukaini virerave. Tenavu vatuka aumanto oruntaari Aihainaa iqoka vaiinti tinavu harireka vatukaqihai aaqaini aniqe tenavu tota unantemake, orurante aiqu autute anirerave.

6 Tenavu qaqi kaari vika tinavu haruqi aniqe tenavu raqu kuntamaqi aniari vika mintima tivarave: Tavaate. Tuvana Isareri qetake vuantemake, vatevata vika aiqu autute kante variavo, tivarave. Ho vika minti tivake nái vatuka mini ke niaraiqamake animanta

7 ne kante vaara aitu vare, vatukaqi variaka naatara kaate. Noravano Kotiva ni Variqavano vi vatukara nima nimianarove.

8 Ne vi vatukara utu vare, Noravano Kotiva tintemake, vi vatukara iha quara kaate. Ho ne te tuna uvara iri varema koqemake avataate, tiro.

9 Iosuaava minti tivakero nai iqoka vaiinti hini kuka nititomanta vika oru vaara autireka vura. Ai vatukavano hini vauvaro Beteli vatukavano hini vaumanta tavaarana kuari avu ruhunkinaini vika oru vaara autute vaura. Vika mini vuvaro Iosuaava vi entara entaqi Isareri naavu maaqa kaqatonaini vaura.

10 Ho vira qararaa vaaka toqaqi Iosuaava himpiro nai iqoka vaiinti naarama ruvaaquma kero, vivavata Isareri nora vaiintivata iqoka vaiinti vika ntita vare avuni viha Ai vatukainiara vura.

11 Iqoka vaiinti Iosuaara hampata vuka oru vi vatukara nora qentivano vaunaini orunte, vika Ai vatuka *noti* mantaraini nái *seri* naavu maaqa kaqa tora. Vika mini vauvaro Ai vatukavano vauvaro uqita vatavano tavaarana vaura.

12 Iosuaava 5,000 vaiinti nititomanta vika vaara autireka Ai vatuka kuari avu ruhunki mantaraini vura. Ai vatukavano hini vauvaro Beteli vatukavano hini vaumanta vika tavaarana oru vaura.

13 Ho avuni vuka qera i vaumanta Ai vatuka *noti* mantaraini nái *seri* naavu maaqa kaqatonaini vaukavata qera i vaura. Vi entara entaqi Iosuaava uqita kanta vaireva vura.

14 Ho vira qararaa Ai avuhainaava Isareri iqoka vaiinti vutu tavero, viva vaaka nai iqoka vaiinti ntita varero Isareri hampata raqireva Iotani uqita kanta vura. Viva avuni Isareri hampata mini raqi vaura.

Isareri iqoka vaiinti hini kuka vatuka tauvaqaini vaara autute vauvaro, Ai avuhainaava kia vikara iriraitiro, viva nai iqoka vaiinti ntita varero vuvaro
15 Iosuaava nai iqoka vaiinti hampata unaqaraiqama kero aiqu aututero aahara vataini vireva auti vauvaro
16 Ai avuhainaava tavero vatukaqi vau vaiintika ekaa naarama kero tiharo, Ne Isareri aru ntataqi vuate, tumanta vika Iosuaara avataqi vura. Iosuaava mintima kero vika kuntamaqiro vumanta Ai vika nái vatuka mini ke vika ntata vare anura.
17 Ekaa Aihainaa vaiinti vika vatuka ke, kia vaantaavura qentivata tintaraiti, Isareri ntata vare vura.
18 Mintuvaro Noravano Kotiva Iosuaarara tiharo, Nena vaantaara tuahera kera Ai vatuka mantaraini aave vatehara variane. Vate te Ai vatuka ai kauquqi kaainarara tira, are mintiane, tuvaro Iosuaava viva tunte iro, nai vaantaara Ai vatuka mantaraini tuahera kero totero vaura.
19 Iosuaava mintumanta vira iqoka vaiinti vaara autute vauka vira tave, vaaka vaara aiti, vatukaqi oriqete viraqi vau vaiinti nahentika ntaihamake naavu maaqavau iha tutakovaro itora.
20-21 Mintuvaro Iosuaava nai iqoka vaiinti hampata tavovaro Ai vatukaqihairo iha muravano veraini oru vi vaumanta, vika irumanta nai navunaaka vatukaqi oriqete naavu maaqavau iha qumpiarama tovaro ite vaura. Ite vaumanta vika tuqantaavi Ai iqoka vaiinti ntaihareka orurante qaiqaa anura.

Mintumanta Aihainaa iqoka vaiintivata tuqantaavi tavovaro iha muravano veraini oru vi vaumanta vika tavovaro vika ruqemake vi aarava kia vaura.

22 Isareri iqoka vaiinti vatuka avutaqi oriqetoka vevante Aihainaa iqoka vaiinti ntaihareka hihai anumanta, Isareri vokuka hihai anumanta Aihainaa iqoka vaiinti avutana vaumanta, Isareri vika ekaa aru taiqa kovaro kia Aihainaa iqoka vaiinti voqavanovata qaqi vauvaro kia voqavanovata ruqema kero vura.
23 Isareri vika aru taiqake Ai avuhainaa vaiintiqai kia arukaraiti, vira vita vare Iosuaava vaunaini vuru kora.
24 Aihainaa iqoka vaiinti vika Isareri aahara vataini ntataqi vumanta Isareri vika tuqantaavi Aihainaa iqoka vaiinti ekaa aru taiqa kovaro kia voqavanovata qaqi vaumanta, viraqaahai Isareri vika Ai vatukaini orunte, viraqi vau vaiinti nahentikavata ekaa aru taiqa kora.
25 Vi entara Isareri vika Ai vatukaqi vau vaiinti nahentika 12,000 ekaa arukora.
26 Iosuaava nai vaantaara kia nanta muntuvi karaitiro, vira qaqi tuahera kero Ai vatuka aave vate vaumanta, Isareri vika viraqi vau vaiinti nahentika ekaa vehi autu taiqa kora.
27 Noravano Kotiva Iosuaara tiva amuntemake, Isareri vika vi vatukaraqihai quara vairive vo airaira vo airairave nariara varora.
28 Iosuaava Ai vika naavu maaqa ihaqohairo tatoqa taiqa kovaro kia vovanovata vi vatukara qaiqaa autu kora. Vate maa entara naavu kaqato oriva vo ori vo orivano kiri kairiro mini vairo.
29 Iosuaava Ai avuhainaa vaiinti arukero vira vaata katariqaa hiritovaro mini variqiro viro entama kora. Entama vuvaro Iosuaava tumanta vira vaata viquke vare muntu vatuka qentiana aquke, ori airitahaa nuntu ruvaaqumake avuhainaa vaiinti vira vaataqaa ntava tora. Vi orira ntavatova maa entaravata qaqima mini vairo.

Noravano Kotiva qaiqaa Isareri hampata vaiharo nai uva tiva taatau tora

30 Ho viraqaahairo Iosuaava oru Ebaali Aiqinaqaa Isareri Variqa Nora Kotira *ofaa* tainta vo autu amitora.
31 Nora Kotira kaiqa vaiinti Mosiva tuntemakero, Iosuaava vi taintara aututora.

Haaru Mosiva vi uvara tivakero vukuqi qara ntuva tova mintima tiro:

Ne *ofaa* tainta autihama kiama *aini*qohai toqate orira varake autiraiti, qaqi ori varake vira autuate, tura.

Iosuaava vi uvara iriharo vi taintara aututomanta vika viraqaa *ofaa* vo, Nora Kotira kaintu iha quara amite, Nora Kotikanti vohaa vairara iriha *ofaa* vovata iha quara amitora.

32 Ho vi entara Isareri Iosuaara tave vauvaro viva Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qara ntuvatora varakero, vo ori tanuqiraqaa qaiqaa vi uvara qara ntuvatora.

33 Ekaa Isareri nora vaiintive, iqoka vaiintiqaa raqiki vaukave, *iasi*navuve, vo vatanaaka Isareri hampata vaukave, vika Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra tataaqa hini hini himpi vaura. Vika himpi vaumanta Rivaira anku Kotira kaiqa vara amite vauka vi *Vokise*ra aqu vare vika avuni himpite vaura.

Hini vaiinti nahenti himpi vaunaini Gerisimu Aiqinavano vika tauvaqaini vauvaro, hini vaiinti nahenti himpi vaunaini Ebaali Aiqinavano vika tauvaqaini vaura. Haaru Nora Kotira kaiqa vaiinti Mosiva Isareri tiva nimiro tiharo, Ne mintimake himpi vaiqe te kauqu aave vataariraro Kotiva ni koqema nimitaarire, tuntemake vika himpite vaura.

34 Vika himpi vauvaro Iosuaava Kotiva tivato uvara Mosiva qara ntuvatora kaara nti vaumanta vika iri vaura. Iosuaava Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina uvarave, vika qoraiqama nimitaaina uvarave, Kotiva ekaa uva tivatora kaara ntuva nimitora.

35 Ho Iosuaava Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntiharo kia vo uvavata qaqira karaitiro, ekaa vi uvara kaara nti vaumanta ekaa Isareri, vaiintive, nahentive, vaintive, vikavata vo vatanaaka Isareri hampata vaukavata, ekaa mini ruvaaqumavi vaiha vi uvara irura.

QIATA VAIINTINAVU
(Judges – Hetman)

4

Deboraaka Baraakikara tura

1 Ehutiva qutu vumanta Isareri vika qaiqaa Nora Kotira qora kaiqa vara amitora.
2 Mintuvaro vira kaara Kotiva Jabinira qaqi kovaro viva vika naatara kora. Jabiniva Kenaani avuhainaava vovano vaiharo Haso vatukaqaa raqiki vauvaro vira iqoka vaiintiqaa raqikuva Siseraava Haroseti-Hagoimi vatukaihainaava vaura.
3 Jabiniva iqoka *kaari aini*qohai aututora 900 vatova viva Isareriqaa raqikiharo vika kia aaqurihama nimitaraitiro, 20 ihiara qoraiqama nimiteharo vikaqaa nora maara vataqiro vura kaara Isareri vika Nora Kotirara tinavu kahaqiarire ti, vira aare vaura.
4 Vi entara Lapidotira naata paropeti nahenti Deboraava vaiharo Isareriqaa raqikiharo vika uva avuqavu i vaura.
5 Viva *deti* katari okara oquvi vaumanta Isareri viva unaini aninte nái uva viraqaa avuqavu i vaura. Vi katariva Ramaa vatukavata Beteli vatukavata avutana Efaraimu aiqina vaunaini vaura.
6 Vo enta Deboraava Abinoamira maaqu Baraakira Napataari vataini Kedesi vatukaini vaura aaramakero virara tiharo, Tinavu Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Oru Napataarika Sebulunika ankuqihaira 10,000 vaiinti ntita kera Tabo Aiqinaqaa vuru kaira variate.
7 Mini vuru kairamanta vaiqe te Jabinira iqoka vaiintiqaa raqiki vaira Siseraara kuntama vare viri kaariraro viva ai hampata Kisoni Namari vainaini raquarire. Viva nai iqoka *kaari*vata nai iqoka vaiintivatama kero aniraqe te vika ai kauquqi vatarerave, tivo tiro.
8 Minti tuvaro Baraakiva vi uvara iriro viva Deboraarara tiharo, Are tintira anirera, te virerave. Are kia tintira anirera, te kia virerave, tuvaro
9 Deboraava tiharo, Hove te ainti virerave. Are minti tianara kaara are iqoka aatarakera kiama are nena nora autu varenarave. Noravano Kotiva Siseraara nahenti kauquqima vataanarove, tivakero Deboraava Baraakikantiro Kedesi vatukaini vura.
10 Mini vuvaro Baraakiva Sebulunika Napataarika ankuqihairo 10,000 iqoka vaiinti naaramakero ntita varero raqireka vuvaro Deboraavavata vira hampata vura.
11 Vi entara Hebeva Kini vataihainaava nai navunaaka kero, katu varero oru Kedesi vatuka auvahini, Sananimini oqiva okara nai *seri* naavu kaqa tora. Kini vatanaaka vaireka, Mosira aituara Hobaapira naintivara vaura.
12 Ho Siseraava Baraakiva Tabo Aiqinaqaa vivo tu uvara iriro,
13 viva iqoka *kaari aini*qohai aututora 900 varero, ekaa nai iqoka vaiintivata naaramakero ntita varero Haroseti-Hagoimi kero, Kisoni Namari vaunaini vuvaro
14 Deboraava Baraakirara tiharo, Ho iqoka raquane. Vate Noravano Kotiva ai avuni viharo viva Siseraara ai kauquqi kaanarove, tuvaro Baraakiva nai 10,000 iqoka vaiinti ntita varero Tabo Aiqina kero vura.
15 Baraakiva nai iqoka vaiinti hampata oruntero iqoka hoqarama tovaro Noravano vira navutaaka qetara haika nimiro vika avu aato hampiqama komanta Siseraaravata ekaa vira iqoka *kaari*qi vaukavata vira iqoka vaiintivata vika vaaka ruqemake vi ani vaura. Siseraava paparuqiharo nai iqoka *kaari* mini kero vataqaa qeta kero vuvaro
16 Baraakiva iqoka vaiintivata iqoka *kaari*vata ntataqiro Haroseti-Hagoimini vuru komanta Baraakira iqoka vaiinti vika Siseraara iqoka vaiinti ekaa aru taiqa kovaro kia voqavanovata qaqi vaura.

17 Siseraava ⌞vataqaa⌟ ruqemakero Jaelira *seri* naavu vaunaini oruntora. Jaeliva Kinihainaara Hebera naatavano vauvaro vi entara King Jabiniva Hasora avuhainaava Hebera navunaaka hampata maateraiqiharo vaura.
18 Jaeliva tavovaro Siseraava anuvaro viva vira vitakareva veva ntero Siseraarara tiharo, Ti nora vaiintio, naavuqi uriqetaane. Kia qetaraitira, ti *seri* naavuqi uriqetaane, tuvaro Siseraava viraqi oriqetovaro Jaeliva *paraanke* varakero vira kukeqa tovaro
19 Siseraava nahentiara tiharo, Ti namari naataa ivo. Namari ti timiraqe naare, tuvaro Jaeliva memeraa naama vira amuvaro novaro Jaeliva qaiqaa vira vara kukeqa tora.
20 Siseraava nahenti virara tiharo, Ho are *seri* naavu qentiana vaihara tavairaro vo vaiintivano anintero ai ireharo, Vovano viraqi vairove? tirera, are kiavema tiane,
21 tivakero vaata popohovaro viva vaita aavata vura.
Vaita aavata vuvaro Jaeliva *hamaa*vata *seri* naavu *niri*vata varero, Siseraava vaitonaini evaara oruntero *hamaa*qohairo *niri* vira vuahaaraqaa ruqutu kovaro *niri*vano vuahaaraqi otiqetero qaqini otu vatavata qumputaata aru tovaro Siseraava qutu vura.
22 Ho Baraakiva Siseraara rantareva anuvaro Jaeliva vira vitakareva vevantero virara tiharo, Aniraqe te are vi vaiintirara rante varianara ai umiqaare, tuvaro Baraakiva vikantiro *seri* naavuqi oriqetero tavovaro Siseraava vataqaa qutu viro vauvaro vuahaaraqi *niri* arutova qaqi vaura.
23 Vi entara Kotiva Isareri kahaqimanta vika Jabinira Kenaani avuhainaa vaiinti aatara kora.
24 Isareri vika qaiqaa qaiqaavata Jabinira hampata raquqi vivi, ekaara vira vehi autukora.

6

Kotiva vaiinti vo Gideonira kaiqa amura

1 Qaiqaa Isareri vika Kotira uva raqake qora kaiqa vare vauvaro vira kaara Noravano Kotiva vika Midiani vatanaaka kauquqi komanta vi vatanaaka 7 ihinavu variqi viha Isareriqaa raqiki vaura.
2 Midiani vika kempuka voqavata vaumanta vika Isareri qoraiqama nimitaqi vi vaumanta Isareri nora maara vare vaura. Mintura kaara Isareri vika qetake aiqinaini oru onavuqive, vonaini kia ho vika vaaka rantakenainive, kukeqavi vaura.
3 Isareri kara ututo entara vaakama Midiani vatanaakave, Amareki vatanaakave, kuari avu urunaihai vokukave, vika Isareri hampata raqireka ani
4 Isareri vataqaa nái *seri* naavu maaqa kaqate vi aniha, Isareri naaho maata qantuke vareha, vika naaho maata qoraiqama nimite vaura. Vika mintiaqi vivi, muntu Gasa vatuka auvahini vau naaho maataravata qoraiqama nimitora. Vika Isareri sipisipive, purumakauve, donkive, ekaa vare, kia vo haikavata qaqi kovaro Isareri kara nái nevavata kia vaumanta vaura.
5 Korika airitahaa ani variantemake, navutaaka airitahaa ani Isareri vataini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura. Vika vaiintive, purumakauve, kamerive, airitahaa vauvaro vika kaara ntiva kia ho vaura. Vika Isareri vatave, naaho maatave, qoraiqama nimite vaumanta
6 Isareri nora maara varaqi vivi, viraqaahai vika Kotira aareha tinavu kahaqiane tura.
7 Midiani vatanaaka Isareri voqamake qoraiqama nimite vaumanta Isareri vika Kotira aareha tinavu kahaqiane tuvaro
8 Kotiva paropeti vaiinti vo atitovaro vi vaiintiva Isareri vikara tiharo,
Noravano Kotiva ni Isareri Variqavano niara mintima tivo:
Haaru Isipi vatanaaka ni rumpa tomanta ne vika kaiqa vare vaumanta te vi vataraqaahai ni ntita vare aniavaunarave.

9 Te Isipi vatanaaka kauquqihaive, vo vatanaaka ni hampata iqoka raquqi vi vauka
kauquqihaive, ni ruaruama nimitaavaunarave. Vi entara ne navutaaka hampata
iqoka raqi vaumanta te vika ni nivuqaa aru ntata kauramanta ne maa vataraqaa
ani vaurave. Te maa vatara ni nimiha
10 mintima ti:
Te Noravano Kotika ni Variqavanoma vauro. Ne maa entara Amo vatanaaka
vataqaa variqi viha, kia vika una variqanavu nutu tuahera kaate, tunarave. Te minti
turamantavata, ne kia ti uva iriraiti, ne vika una variqanavu nutuqai tuaherake
variarave, turave, tiro.

11 Paropeti vaiinti viva minti tuvaro vo enta Nora Kotira *enseli*vano vatuka vo
Ofaraini otuntero, oqiva okaraini oquviro vaura. Vi vatukaraqi vaiinti vo vira autu
Ioaasiva viva Abiesera vohaa ankuvano vauvaro, vira maaqu Gideoniva *uiti* varakero
rintati vaura.

Midiani vatanaaka vira tavevorave tiro, Gideoniva kia qoqaa vi kaiqara vararaitiro,
viva *uaini* tava tati vaunaini oru vaiharo *uiti* rintati vauvaro
12 Nora Kotira *enseli*vano qovarama viro Gideonirara tiharo, Are iqoka vaiinti
taruvama variaro. Noravano Kotiva ai vataakero vaivo, tiro.

13 Viva minti tuvaro Gideoniva tiharo, Aqao, Noravano Kotiva tinavu hampata
vaitirio, kiama vo haika vo haikavano tinavuqaa qovaraiqiharo nora maara tinavu
timitirio. Tinavu qokavara tiha, Haaru Noravano nora kaiqa aahuva kaiqa vareharo
Isipihairo tinavu kaivaqaukavara ntita vuru korave, tiamanta irunarave. Ho vate maa
entara Noravano nora kaiqa vare vaiva tantoe vaivo? Mpo, viva tinavu qaqira kero,
Midiani vatanaaka kauquqi tinavu tuta kaivo, tiro.

14 Gideoniva minti tuvaro Noravano Kotiva virara tiharo, Are nena kempukaqohaira
oru Midiani vatanaaka kauquqihaira Isareri ruaruama nimitaane. Tema ai atitauro,
tiro.

15 Minti tuvaro Gideoniva tiharo, Mpo, Noravauvo, te nantiakee oru Isareri ru-
aruama nimitararave? Manasera ankuqihai tinavu ankuvano anomakero uqerara
ankuma vaivo. Te tenta qata vakaukaqihai qaqi qumina vaiintima vauro, tiro.

16 Gideoniva minti tuvaro Noravano Kotiva virara tiharo, Te ai vataake variainarara
tira, are vohaa vaiinti aatara kenantema kera, are ekaa Midiani vatanaaka naatara
kenarave, tiro.

17 Minti tuvaro Gideoniva tiharo, Mpo, are quqaa tiriara quahairera, vo haika
humiqairaqe te vi haikara tavehama ariara quqaama Noravano tiriara minti tivo tiare.
18 Ho kia vaaka viraitira, maini vairaqe te oru kara qerama vare viri ai amitaare,
tiro.

Minti tuvaro Noravano Kotiva ⌞*enseli* vira noqihairo⌟ tiharo, Te maini ai vekama
vairarave, tiro.

19 Minti tuvaro Gideoniva nai naavuqi oriqetero memeraa naati unta kero, *vorusi*
vira maara 10 *kilo* vaura varakero, viraqohairo kia noqavu mparetira untakero
vatero, viraqaahairo viva memeraa mati untatora rutantuto utaraqi vatero, mati vira
namarivata taveqi qihiakero, ekaa vi karara varero Nora Kotira *enseli*vano oqiva
okaraini oquviro vaunaini vuru vira amura.

20 Vira amuvaro Nora Kotira *enseli* viva tiharo, Are mativata mparetivata nora
ori maaqaa vatera, mati vira namari taveqihaira kara viraqaata raurutaane, tuvaro
Gideoniva viva tunte ura.

21 Mintuvaro Nora Kotira *enseli* viva nai kauquqi tuato kauruqohairo mativata
mparetivata viti autama kovaro vaaka oriqaahairo ihavano aurumaviro mativata,
mparetivata tatoqa taiqa aqukora. Mintima kovaro *enseli* vivavata Gideonira avuqaa-
hairo *tuqaaka/uqaarama* vura.

22 Mintuvaro Gideoniva kankoma kero iriro tiharo, Te Nora Kotira *enseli* vataakema uva turo, tuvaro vira aatu itovaro tiharo, Ike, Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Oho, te ai *enseli* aaqanto vaiha vira viri tavauro, tuvaro
23 Noravano Kotiva virara tiharo, Ai muntukavano qihaaqirara variane. Kia qetaane. Are kiama qutu vinarave, tiro.
24 Minti tuvaro Gideoniva vi vatukaraqaa Nora Kotirara iriharo *ofaa* tainta vo autukero vatero, vi taintara autu ntero tiharo, Noravano Kotiva *Muntuka Qihaaqamake Vaiva Vairave* tura. Vate maa entara vi taintava Abiesera anku vika vatuka Ofaraini qaqima vairo.
25 Ho vohaa vi entara entaqi Noravano Kotiva Gideonirara tiharo, Are oru nena qora purumakau qora 7 ihi varakaira varaane. Ai qova una variqa Baalirara iriharo *ofaa* tainta autukero vataira, vira rampaikera, vira tataaqa una nahenti variqa Aseraara maraqura vai *pohi*ra nkaurutaara, vi *pohi*ra teqa kera,
26 qoqaraara vi vatukaraqaa *ofaa* tainta vo, naitarama kera autukera vatera, viraqaahaira purumakau vira arukera *ofaa* tainta viraqaata kaintu iha quara timitaane. Aseraara *pohi*, vira ruvarikera viraqohaira purumakau vira iha quara timitaane, tiro.
27 Noravano Kotiva minti tuvaro Gideoniva nai kaiqa vaiinti 7navu ntita varero oru Noravano tunte ura. Viva nai naavuqi vaukavata, vi vatukaraqi vokuka vaukavata, vika naatu qeteharora tiro, viva kia vi kaiqara aatitoraqaa vararaitiro, entaqi varora.
28 Entaqi vi kaiqara vara komanta vira qararaa vi vatukaraqihainaaka himpi oru tavovaro una variqa Baalira *ofaa* taintavano kia vauvaro una variqa Aseraara *pohi*vanovata kia vauvaro vi vatukaraqaa qaraaka *ofaa* taintavano vauvaro viraqaata purumakau qora iha quara tovaro ite vaura.
29 Mintumanta vika vira tave, nai ire nai ireha tiha, Tavave maa haikara autu kaivo? tumanta vokuka tiha, Joaasira maaqu Gideoniva vi kaiqara autu kaivo, ti.
30 Minti tumanta vika Joaasirara tiha, Nena maaqu vita veva kairaqe tenavu vira arukaare. Viva Baalira *ofaa* tainta rampai aqukero, Aseraara *pohi*vata teqa aqu kaivo, ti.
31 Vika arara itomanta minti tuvaro Joaasiva aqao tiro, Ne Baalira kahaqirekae antua uva ti variavo? Ne Baalira ruaruama amitarekae aniavo? Nai ta vaiintivae Baalira kahaqireva autiharo iqoka raqirera, vi vaiintiva toqaqi kia kuarivano urinaraqaa qutu vuanarove. Baaliva quqaa variqavano vairera, ne vira qaqi kaivaro viva naivano nai *ofaa* tainta rampai kainara aru vuntu kaarire, tiro.
32 Ioaasiva minti tumanta vi entaraqaahai vika Gideonirara qaraaka autu nteha tiha, *Ieru-Baalirave* tura. Vi autura maa uvaraqihai tirera: Qaqi kaivaro Baaliva nai aru vuntuarire, tura. Gideoniva Baalira *ofaa* tainta rampaikorara ti, vika minti tura.
33 Vi entara Midiani vatanaakavata, Amareki vatanaakavata, vo vatanaa mini vaukavata, ekaa vika avitumavi vohaaraqi vaiha iqoka raqireka Iotani Namari taqa vare Isareri vataini ani, Jeseriri Uqitaini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
34 Vika mini vauvaro Kotira Maraquravano ani Gideonira vataakero vauvaro Gideoniva *aanumaara/noma* vuaqa keharo nai navunaaka Abiesera anku naarama kora.
35 Viva vo vaiintinavu nititomanta vinavuka Manasera ankuvano vaunaini vi aniha vaiinti naaramake, viraqaahai Asera ankuvata, Sebulunira ankuvata, Napataarira ankuvata, vaunaini vi aniha vaiinti naarama komanta, vika hihai hihai Gideoniva vaunaini anura.
36 Mintuvaro Gideoniva Kotirara tiharo, Are tiriara tihara, Te ai atitaarirara arema Isareri vatanaaka ruaruama nimitenarave, tiana uvara, te vi uvara avateha tavarerave.
37 Tenavu *uiti* rintatunanaini te oru sipisipi kauki toqakaunara vataqaa vate ⌞ani vaite⌟, hura toqaqi qaiqaa oru kauki vira tuantike tavarerave. Te tavaariraro varavuvano kauki vira putaiqama kairaro vira tataaqa vaina vatava qaqi aahara

vairera, te kankomake virara iri, ariara tiha, Quqaama viva ti kahaqiraqe te Isareri ruaruama nimitararave, tiro.
38 Minti tivakero viva ⌞sipisipi kauki vuru vatero ani vaitero⌟ vira qararaa toqaqi viva himpiro oru tavovaro sipisipi kauki viva Kotirara tuntema kero vaura. Gideoniva oru sipisipi kauki vira varakero tati kovaro varavu namarivano tanu vo mpiqa kora.
39 Tanu vo mpiqa kovaro Gideoniva qaiqaa Kotirara tiharo, Mpo, kia ti titiane. Are ti qaqi kairaqe te vo uvavata tiare. Are ti qaqi kairaqe te qaiqaa sipisipi kaukiqohai are tiana uvara avateha tavaare. Qaiqaa vatevata are qaqi kairaro sipisipi kaukivano aahara vairaro varavuvano ekaa vata putaiqama kaarire, tiro.
40 Minti tuvaro entaqi Kotiva Gideoniva tunte ura. Sipisipi kaukivanoqai aahara vauvaro ekaa vatavano putaiqama vura.

Gideoniva Midiani vatanaaka naatara kora

7

1 Vo enta vaaka toqaqi Gideoniva, vira vo autu Ieru-Baaliva, vivavata vira aiquantakaa vukavata oru Haroti Ruvu Namari tataaqa nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura. Vika mini vaumanta Midiani vatanaaka muani More Aiqina auvoqi nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
2 Mini vauvaro Noravano Kotiva Gideonirara tiharo, Ai iqoka vaiinti airitahaa variavo. Vika mintimake vaiqe te vika kahaqiari Midiani vatanaaka naatara kaivera, te vika kahaqiainarara tauruke tiha, tenavu tentanavu kempukaqohai navutaaka naatara kauro, tivakeha nái mahutaqaima tivarave.
3 Vika minti tivorave tira, are vikara mintima tiane: Niqihai vonavu navutaaka naatu qetaivera, ne homa anirante nenta maaqaini viqe tenavu hini kiarirauka maini Gileaati Aiqinaqaa vairerave tiane, tiro.
Noravano Kotiva minti tuvaro Gideoniva viva tunte iro vika tiva nimumanta 22,000 vaiintinavu qaqirake nái maaqaini anirante vumanta 10,000 vaiintinavu kia viraiti, qaqi mini vaura.
4 Ho qaiqaa Noravano Kotiva Gideonirara tiharo, Ai iqoka vaiinti qaqiqaima airitahaa variavo. Are vika ntita varera namarivano tuvinaini otu vairaqe te vika raira amitaare. Te vo vaiintiara vira vitaane tiarirara are vira vitaane. Te vo vaiintiara vira atitairaro vuarire tiarirara are vira atitairaro vuarire, tiro.
5 Minti tuvaro Gideoniva nai iqoka vaiinti ekaa ntita varero namari tuvunaini otuntero vauvaro Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Vaiinti vonavu vairi aanante namari mpuike neka rairakera vo kanta vatera, vokiaka tori kauru aravi vaiha namari neka vika rairakera vo kanta vataane, tiro.
6 Minti tuvaro Gideoniva tavomanta 300 vaiintinavu nái kauquqi namari kaqake mpuike ne vaumanta ekaa hini kuka tori kauru aravi vaiha namari ne vaura.
7 Vika mintuvaro Noravano Kotiva Gideonirara tiharo, Ho namari maaqiriqohai mpuike naa vaiintika 300navuma variavo. Te vinavukaqohai ai ruaruama amiteha Midiani vatanaaka ai kauquqi karerave. Are ekaa vo vaiintinavuara nenta maaqaini anirante vuate tiane, tiro.
8 Minti tuvaro Gideoniva ekaa Isareri vaiinti hini kuka nái maaqaini nititero, 300 vaiintinavuqai qaqi tuatero viva ekaa hini kuka ura karavata aanumaaravata varora. Ho Isareri *seri* naavu maaqa kaqatova vuruni vauvaro Midiani vatanaaka *seri* naavu maaqa kaqatova muani uqitaini vaura.
9 Mintima vauvaro vi entara entaqi Noravano Kotiva Gideonirara tiharo, Himpira otu Midiani *seri* naavu maaqa kaqa taanaini iqoka raquane. Te ai kahaqiarirara are homa vika naatara kenarave.
10 Are vika aatu qetehara kia vika hampata iqoka raqirera autirera, are nena kaiqa vaiinti Puraara vita varera Midiani *seri* naavu maaqa kaqa taanaini otu vaihara,

11 vika nai tiva ami nai tiva ami i vai uvara iriane. Are vika ti vai uvara iriraro ai
muntukavano paru irara are kia qetaraitira iqoka homa raqinarave, tiro. Minti tuvaro
Gideoniva nai kaiqa vaiinti Puraara vita varero Midiani *seri* naavu maaqa kaqatora
aaqaini otu vura.
12 Midiani vatanaakave, Amareki vatanaakave, vo vatanaaka aahara vataqaa
vaukave, vika korika airitahaa vohaaraqi ukuvi aniantemake, Isareri vataini ani vaiha,
nái *seri* naavu maaqa uqitakanta vo kanta vo kanta kaqate vaumanta, vika *kameri*vata
airitahaa *nampisi*ni airi nuqa vaira voqaara vaura.
13 Ho Gideoniva mini otuntero ampeqiharo iruvaro vaiinti vovano nai taira tavorara
nai kena vaiinti tiva ami vaura. Vi vaiintiva nai kena vaiintiara tiharo, Mpo, te taira
tavauraro *baali*qohairo untatai mparetiva, kamporivano koviri kaavirimaqiro tuviro
tenavu Midiani vatanaaka *seri* naavu maaqa kaqataunaraqi tuvu *seri* naavu vo paama
tivakero ruqutu ravantau kaivaro vataini vairave, tiro.
14 Minti tuvaro vira kena vaiintivano tiharo, Oho, mpareti vira okaravano vaireva,
viva Isareri vaiinti Joaasira maaqu Gideonira iqoka paipeve. Vira okaravano kiama vo
haikara vaivo. Kotiva ekaa tinavu Midiani vatanaakavata vo vatanaakavata Gideonira
kauquqima kaanarove, tiro.
15 Vitanta minti tuvaro taira tavoravata vira okaravata Gideoniva iriro, viva tori
kauru araviro Kotira autu tuahera kero, viraqaahairo oturantero Isareri *seri* naavu
maaqa kaqatonaini uruntero tiharo, Ho himpiqenavu vuare. Vate quqaama Noravano
Kotiva tinavu kahaqiraqe tenavu Midiani vika naatarama kararave, tiro.
16 Minti tivakero viva nai iqoka vaiinti 300 navu taaramo ankuqaa rairakero
vatero, *aanumaaravata/nomavata*, vataqohai aututo taveravata, vika vohaiqa vohaiqa
nimura.
Ekaa taveqi viva ova iha ite vauravata vatero vika vohaiqa vohaiqa nimiro,
17 vika tiva nimiro tiharo, Ne ti tave vaiqe te vika *seri* naavu maaqa kaqataara
aaqaini otu ntaari nevata te iainante iate.
18 Te tenta iqoka vaiinti hampata aanumaara vuaqaari nevata aaqaini voqi voqi
vaiha nenta aanumaara vuaqake viraqaahai naverai tiha, Tenavu Nora Kotika
Gideonika iqoka vaiintima vauro, tiate, tiro.
19 Minti tivakero Gideoniva nai anku 100 navu hampata viro vika *seri* naavu
maaqa kaqatora aaqaini otu ntora. Enta tavaaraiqireva umanta Midiani maimaraara
raqiki vauka hininavu vaitareka vumanta, vika vatuka vo vaiintinavu maimaraara
raqikireka ani vaumanta, Gideoniva nai iqoka vaiinti hampata otunte nái *aanumaara/
noma* vuaqake, nái tave vare vura rukavu komanta
20 vo ankutantavata vika voqaantemake, voqi voqi aaqaini vaiha nái *aanumaara/
noma* vuaqake, nái tave vare vuravata rukavu kora. Vika nái kauqu kaanaaqaini ova
tuate, nái kauqu tanaraini *aanumaara/noma* tuate, naverai tiha, Tenavu Nora Kotika
Gideonika iqoka vaiintima iqoka paipe tuateha vauro, ti vaura.
21 Minti tivakeha vika ekaa aaqaini himpite vaumanta vika navutaaka qetakeha oi
aai tivaqi viha aiqu autute kantama vura.
22 Gideonira iqoka vaiinti 300navu nái *aanumaara/noma* vuaqe vauvaro Noravano
Kotiva vika navutaaka avu aato hampiqama komanta vika nái paipeqohai nai ari nai
ari i vaura. Vika mintiaqi viha kantamaqi vivi, Saretaani vatuka tataaqa Beti-Sitaini
vi, vihai Tabaati tataaqa Abeli-Mehola vatukaini oruntora.
23 Vika qetake aiqu autute kantama vuvaro Gideoniva uva vara komanta Isareri
vaiinti Napataarira ankuve, Asera ankuve, ekaa Manasera ankuve, vika Midiani
vatanaaka ntataqi viha aruqi vi vaura.
24 Qaiqaa Gideoniva uva vara kovaro aiqinaini Efaraimura ankuvano vaunaini vura.
Gideoniva vikara mintima tiro: Nevata Midiani vatanaaka hampata raqireka tuvuate.
Ne naane avuni Iotani Namariqaavata, vo namari vo namariqaavata maimaraara

raqikiqi vivi, Beti-Bara vatukaini otu ntaate. Midiani vatanaaka mini namari taqa vare vivorave, tiro. Minti tumanta vika vi namarinavuraqaa maimaraara raqiki vaura.

25 Vika Midiani vatanaaka avuhainaa vaiinti Orepika Sepika ravaaqavu kora. Vika Orepira ori vo vaunaini aruke, vi orira autu nteha *Orepira-Orive* tura. Vika Sepira *uaini* tati vauraqi aruke, *uaini* tatura vira autu nteha *Sepira-Uaini-Taturaqive* tura.

Viraqaahai vika Midiani vatanaaka qaqiqai aru ntataqi vivi, viraqaahai vika Sepira qiatavata Orepira qiatavata vare, Gideoniva Iotani Namari vaunaini muntu amura.

13

Samsonira vatatora

1 Qaiqaa Isareri vika Nora Kotira uva raqaqi vura kaara Noravano qaqi komanta Pirisia vatanaaka 40 ihiara vikaqaa raqiki vaura.

2 Vi entara vaiinti vo, vira autu Manoaava, Sora vatukaqi vaura. Viva Daanira vohaa anku vauvaro vira naatavano qaqi *naahiara/qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro, vaura.

3 Noravano Kotiva atito *enseli*va vira avuqaa qovarama viro tiharo, Are *naahiara/qururaiqama* vira kia vainti vataraitira variarava, are vainti taiqama vira qorainti vainti vatatenarave.

4 Virara irihara raurihara variane. Kia *uaini*ve, vo iha namarive, naane. Kotiva qioqama tai karara kia naane.

5 Ai maaquvano Kotiva kaama taina kaiqara varaarira vaiintivama variainarara ti, vira vatatena entaraqaahai kia vira qiata kauhi toqa kaate. Viva Pirisia kauquqihairo Isareri ruaruama nimitaina kaiqara hoqarama taanarove, tiro.

6 Minti tuvaro nahenti viva vuru nai vaati tiva amiro tiharo, Kotiva atitai vaiintiva te unanaini anitairave. Vira virivano Kotira *enseli* viri voqaara vaivaro ti haatu itairave. Te kia virara taihairae aniaro? turaro viva kia nai autu ntava timivo.

7 Viva kia minti tiraitiro, tiriara tiharo, Are vainti taiqama vira qorainti vainti vatatenarave. Raurihara variane. Vira vatatena entaraqaahairo ai maaquvano nai qaqi vaina entara Kotiva kaama taina kaiqara varaqiro vuainarara tira, are kia *uaini*ve, vo iha namarive, naane. Kotiva qioqama tai karara kia naane tirave, tiro.

8 Minti tuvaro Manoaava Nora Kotira aarero tiharo, Mpo, Noravauvo, qaqi kairaro are atitaana vaiintiva qaiqaa orurantero tetanta iainanaini tuvu titanta uva tiva timiraqe tetanta naantiara vatataaina vaintira koqemake raqiki variariraro noruqama vuarire, tiro.

9 Minti tuvaro Kotiva Manoaava tunte uvaro *enseli* viva orurantero nahentivano naahoqi vauraqi tuvura. Viva tuvuvaro vira vaativano kia vikantiro mini vaura.

10 Enselivano tuvu ntovaro nahentivano kantero nai vaati tiva amireva oruntero virara tiharo, Ike, viva tuvu vaivo. Ti avuqaa qovaramavi vaiintiva qaiqaa tuvu ntaivo, tiro.

11 Minti tuvaro Manoaava himpiro nai naata avata varero, vi vaiintiva vaunaini oruntero vira irero tiharo, Are ti naatantira uva tiaravae variaro? tuvaro viva tiharo, Te maa vikave, tiro.

12 Minti tuvaro Manoaava vira irero tiharo, Ho ai uvavano vivau vaina entara tetanta nana kaiqae vira umiqaqi virarave? Viva nana kaiqae varaqiro vuanarove? tiro.

13 Minti tuvaro Noravano atito *enseli*va nai tiva amiro tiharo, Ai naatavano te tiva tauna uvara iriqiro vuarire.

14 Viva *uaini* tava kia naarire. Viva *uaini*ve, vo iha namarive, Kotiva qioqama tai kararave, kia naarire. Viva ekaa uva te vira tiva amunara avataqiro vuarire, tiro.

15 Minti tuvaro Manoaava Noravano atito *enseli*rara tiharo, Ho kia vuane. Are qaqi kairaqe tetanta memeraa naati vo ai unta amiare, tiro.

16 Viva Noravano atito *enseli*ra vataakero uva ti vaurara kia kankomakero iruvaro *enseli*vano virara tiharo, Te maini variarera, te kia ai kara narerave. Are vi karara qerama vatairera, Nora Kotira vi *ofaa*ra iha quara amitaane, tiro.

17 Minti tuvaro Manoaava Noravano atito *enseli*rara tiharo, Ho nena autu ntairaqe tetanta are tiana uvava qovaraiqiaina entara ai autu tuahera kaare, tuvaro

18 viva tiharo, Nantivarae ti hutuara iraaro? Ti hutu voqaraa autu vairara tira, are kia ho virara kankomakera irinarave, tiro.

19 Minti tuvaro Manoaava *ofaa* autireva iharo, memeraa naati vo varakero, *uiti* vonavuvata varero, Nora Kotira nora oriqaa iha quara amitora. Ho Manoaava nai naatantiro tave vauvaro Noravano Kotiva aahuva kaiqa vara nimitora.

20 Vitanta tave vauvaro ihavano voqamakero iteharo auru vakaa vakaa i vauvaro Noravano atito *enseli*va ihaqira naaruvaini vura. Manoaava nai naatantiro vira tave, vitanta vataini hiqintivi naitanta viri vataini ke vaura.

21 Manoaara aato kenko tuvaro irivuvaro vi vaiintiva Noravano atito *enseli*va vaura. Ho *enseli* viva kia qaiqaavata vitanta avuqaa qovarama vura.

22 Manoaava nai naatara tiharo, Oho, tetanta variqa vo tavaunara kaara qutuma virarave, tuvaro

23 vira naatavano aqao tiro, Noravano Kotiva titanta arukareva itirio, viva tetanta *ofaa* iha quara amitaunara kia varero nai nora kaiqavata kiama titanta humiqaitirio. Viva kiama tiriara are qorainti vainti vatenarave titirio, tura.

24 Ho nahenti viva variro qorainti vainti vatatero vira autu nteharo Samsonirave tura. Vi vaintiva noruqama vuvaro Noravano Kotiva vira koqema amite vaura.

25 Samsoniva Mahane-Daani vatukaqi vau entara Nora Kotira Maraquravano ho-qaramatero vira kempukaiqama amite vaura. Sora vatuka hini vauvaro Estaolira vatuka hini vauvaro Mahane-Daani tavaarana vaura.

14

Samsoniva Pirisia nahenti varatora

1 Vo enta Samsoniva Timna vatukaini otuntero tavovaro Pirisia varaata vovano mini vaura.

2 Ho Samsoniva oturantero nai noka qokara tiharo, Te Timnaini vaiha tavauraro Pirisia nahenti vovano vaivo. Netanta vira vite uriqe te vira varaare, tiro.

3 Minti tumanta vira noka qoka aqao ti, Kiae are tinavu ankuqihairave, tinavu Isareriqihairave, nahenti vo vareraya vaivo? Nantivarae are Pirisia vo vatanaakaqi-haira nahenti varareva auti variaro? Vika qorainti vaata kia toqake variakave, ti.

Minti tuvarovata, Samsoniva nai qorara tiharo, Vi nahentirara ti hantuqa harivo. Are vira otu vite uriraqe te vira varaare, tura.

4 (Vira noka qoka kia iruvaro Noravano Kotiva Pirisia hampata iqoka qovaraiqiarire tiro, vi avu aatora Samsonira amura. Vi entara Pirisia vika Isareriqaa raqiki vaura.)

5 Ho Samsoniva nai noka qoka hampata Timnaini vura. Vinavuka Timna tataaqa *uaini* naaho vaunaini otuntovaro vaakama qaraaka *raioni* vovano Samsonira arukareva noraiqaakero uva tivaqiro anura.

6 Mintuvaro Nora Kotira Maraquravano Samsonira kempukaiqama kovaro viva qaqi nai kauquqohairo memeraa naati tavaara nkahi kaintemakero, *raioni* vira nkahi kora. Viva *raioni* arukero kia nai noka qoka tiva nimura.

7 Mintima kero Samsoniva otu vi nahentira hampata uva ti vauvaro vira antuqavano virara vaura.

8 Ho vo entanavu aitarovaro Samsoniva vi nahentira varareva vura. Viva mini viharo *raioni* arukora tavareva aara kero oru tavovaro airi *bi*vata *hani*vata *raioni* vaataqi vauvaro

9 viva nai kauquqohairo *hani* vaqitakero varero aaraini viharo *hani* vira namaqiro viro oru nai noka qoka qaiqaa ntitakero *hani* vitantavata nimura. Viva *hani raioni* vaataqihairo varatora kia vitanta tiva nimura.
10 Ho vira qova nahenti vira tavareva vuvaro Samsoniva qaraaka vaiinti nahenti varare u okarara avataqiro viharo nora kara vi vatanaaka mini unta nimura.
11 Pirisia vika Samsonira tave, vika qaraaka vaiinti 30navu vira airuqiate ti, viva unaini varakora.
12 Samsoniva vikara tiharo, Kaiqe te uva vo tuqantaake ni tiva nimiare. Tenavu 7 entara maa karara namaqi vi variari ne vi uvara okara ho tiva timivera, te tavuna 30navuvata, utavaaqa 30navuvata ni nimirerave.
13 Ne kia ho vi uvara okara ti tiva timivera, ne tavuna 30navuvata, utavaaqa 30navuvata ti timiate, tumanta vika tiha, Ho vi uvara tuqantaakera tinavu tiva timiane. Are tiraqe iriare, ti.
14 Minti tuvaro viva tiharo,
Kara ne vai haikaraqihairo kara naa haikava qovaraiqivo.
Kempuka haikaqihairo hiakaa i haikava qovaraiqivo, tiro.
Minti tumanta vika taaramo enta aato utuqi viha kia vi uvara okara rantakora.
15 Ho 4 entaqaa vika Samsonira naatara tiha, Nena vaatiara uqerara uva tiraro viva vi uvara okara ai tiva amiarire. Are kia mintirera, tenavu ai qora naavu iha umpiarama kaariraro ihavano aivata tatoqa kaarire. Netanta tinavu airaira muara vararekae tinavu haaraavo? ti.
16 Minti tuvaro Samsonira naatavano oru vira avuqaa iqi rateharo tiharo, Mpo, ai kia tiriara hantuqa harivo. Ai muntukavano kia tiriara vaivo. Are ti navunaaka uva tuqantaakera tiva nimira, kia tivata vi uvara okara tiva timira iaro, tuvaro viva aqao tiro, Kia te vi uvara okara tenta noka qokavata tiva nimunarave. Nana kaarae te ai tiva amiainarave? tura.
17 Ho 7 entara nora kara ne vauvaro vi nahentiva ekaa vi entara iqi rataqiro vuvaro ekaara 7 entaqaa Samsonira popohovaro nahenti viva virara qaiqaa qaiqaa nuntu nauntu tivaqiro vura kaara viva uva tuqantaakero tura okara vira tiva amura. Tiva amuvaro nahenti viva nai navunaaka Pirisia tiva nimura.
18 Mintuvaro 7 entaqaa kia kuarivano ruhunku vumanta vi vatukaraqi vau vaiintika oru Samsonirara tiha,
Nana hiakaa i haikava *hani* uri aatarakaivo?
Nana haikavano *raioni* kempuka uri aatarakaivo? tura.
Vika minti tuvaro Samsoniva tiharo, Ne kia ti purumakauqohai vata koraatirio, ne kiama ho vi uvara okara ti tiva timiatirio, tiro.
19 Minti tuvaro Nora Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro viva Askeloni vatukaini oruntero, ⌞Pirisia⌟ vaiinti 30navu arukero vika vaataqaahairo utavaaqa qaqini varakero vi utavaaqara uva okara tiva amuka vuru nimura. Samsonira voqamakero arara ite vauvaro viva nai qora maaqaini oturantero urura.
20 Samsoniva kia vi nahentira vararaitiro qaqirakero vumanta, vika vi nahentira ⌞Pirisia⌟ vaiinti vo amura. Vi vaiintiva Samsoniva nahenti varo entara vira tataaqa himpite vau vaiintiva vaura.

15

1 Ho naantiara vo enta *uiti* teqe vau entara Samsoniva qaraaka memeraa vo varero nai naata tavareva ⌞Timnaini⌟ vura.
Viva mini otuntero nahenti vau *rumu*raqi virare tuvaro nahenti vira qova qioqama kero
2 tiharo, Te ariara vira antuqavano kia virara vaivo tivake, vira vo vaiintima amuro. Ho vira aura vo voqavata koqe viri vaata vataavama vaivo. Are homa vira varenarave, tiro.

3 Minti tuvaro Samsoniva tiharo, Oho, te ni Pirisia qoraiqama nimitaarirava ho
vaimantara ti, te ni qoraiqama nimitarerave, tiro.
4 Minti tivakero viva vevantero oru 300 qaakau vairi ravaaqavukero, vika
taaraqanta taaraqanta veka nkuruqama tero, nkuruqama tairaqi ova umpikero
5 hampakuma tero, vairi vika ruhaaqi komanta, vika Pirisia *uiti* naaho ututoraqi vi
ani vaura. Mintimakero Samsoniva vika *uiti* iha quara tatoqakora. Ihavano qaqi vau
*uiti*rave, teqake vato *uiti*rave, vika *uaini* naahove, *orivi* ututorave, ekaa tatoqa kora.
6 Pirisia vira tave tiha, Oho, tavave mintima kaivo? tumanta vokuka tiha, Timni-
hainaara airaamaqu Samsonivave. Vira airaaviva vira naata vo vaiinti amirave.
Vi vaiintiva Samsoniva nahenti varai entara vira tataaqa himpite vai vaiintivave,
tumanta Pirisia vika oru Samsonira airaavira naavu iha umpiarate, vira raavuravata
nai qokanti iha tatoqa kora.
7 Mintuvaro Samsoniva vikara tiharo, Oho, ne mintiara kaara te kia qaqi vairaiti, ni
qoraiqama nimitaqi vivi, ni ekaa qoraiqama nimitarerave, tiro.
8 Minti tivakero viva vaana viriviri uvaro vika ntaihemaqiro viviro airi arikora. Vika
arukero viraqaahairo viva Etaamu ori onavuqi otu vaura.

Samsoniva raqiharo Pirisia naatara kora

9 Ho Pirisia vika oru Iutaa vataini nái *seri* naavu maaqa kaqate, vi vataraqaa vi aniha
oru Lehi vatuka aumanto vumanta
10 Iutaa vaiinti vikara aqao ti, Ne nantihae tinavu harireka auti variavo? tumanta
vika tiha, Tenavu Samsonira rumparera anuro. Viva tinavu qoraiqama timitain-
temake, tenavu naivata qoraiqama amitarerave, tura.
11 Minti tumanta Iutaa vaiinti 3,000 Samsoniva Etaamu ori onavuqi vaunaini otunte
virara tiha, Oho, are kiae irianarave? Pirisia vika tinavuqaa raqiki variakama variavo.
Ai okara kaara vika tinavuqaa maara voqavata vatevarave, tuvaro Samsoniva tiharo,
Vika ti qoraiqama timitaamanta virara iriha te náiv*a*t*a* qoraiqama nimitauro, tiro.
12 Minti tumanta vika tiha, Tenavu ai rumpa vare Pirisia kauquqi vuru karera
tuvuraukave, tuvaro Samsoniva tiharo, Ho ne kauqu aiqiqaa aqukeha kia tenavu ai
arukarerave tiate, tumanta
13 vika tiha, Kia tenavu ai arukarerave. Tenavu ai qaqi rumpa vare Pirisia kauquqi
vuru karerave, ti.
Vika minti tivake qaraaka naaquntaqohai vira rumpate ori onavuqihai vita vare
vura.
14 Vika vivi, Lehi vatukaini oruntomanta Pirisia vika naveraitiha kantamaqi Sam-
soniva ani vaunaini anuvaro Nora Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro
naaqunta tatoqavira vaaka hatoka kaintema kero, Samsoniva nai kauquqaa rumpataa
naaquntara hatoka aqukora.
15 Vira kauquqihairo naaqunta hiqintuvaro Samsoniva tavovaro donki maatiri
vuhaari, qaraaka mini vauvaro viva vira utu varero viraqohairo vaiinti aruqiro viharo
1,000 vaiinti arukora.
16 Samsoniva ihi tiharo,
Te donki maatiriqohai 1,000 vaiinti arukauro.
Te vika aruke vika vaata voqaa voqaa ruvaaqumake vatauro, tiro.
17 Minti tivakero donki maatiri vira vataini aqukero vi vatara autu ntero tiharo,
Ramaati Lehi – Maatiri Aiqinave, tura.
18 Ho Samsonira voqamakero namari naataa uvaro Nora Kotira aarero tiharo, Mpo,
are ti nena kaiqa vaiinti kempukaiqama kaaramanta te iqoka aatara kauro. Hauri ti
namari naataa iraqe qutu vuari kia nái vaata toqakaaka ti vaata varevorave, tiro.
19 Minti tuvaro Kotiva Lehini vata tomavira nkahikovaro viraqihairo namarivano
nte vaura. Samsoniva vi namarira novaro vira aunta paru uvaro vira kempuka qaiqaa
ho vaura.

20 Vika ruvu namari vira autu nteha *En Hakore – Aarovaro Qovaraiqu Namarirave* tura.

16

Samsoniva Gasa vatukaini otu vaura

1 Vo enta Samsoniva ⌞Pirisia⌟ vatuka vo Gasaini otuntero tavovaro hampi nariro ni vau nahentiva mini vauvaro viva vikantiro entaqi vaitareva vira naavuqi vura.
2 Mintumanta Gasaqi vauka iruvaro Samsoniva viraqi vaumanta vika vaantaavura qenti vaunaini vaara autute vira veka vaura. Vika tiha, Aatitairaro viva aniraqe tenavu vira arukaare, tivake evaara mini vaura.
3 Vauvaro Samsoniva kia naavuqi vukaiqaakero vairaitiro, viva enta tavaara himpiro oru vaantaavura qenti utu varero vira nkaqukora. Viva qentive hini hini vau *posi*rave, taurini kuvaito katarirave, nkaqukero nai kururuqaa aqu varero vuru inaara aiqina voqaa vatora. Vi aiqinara virivano Hebaroni mantaraini vaura.

Samsonika Delailaaka

4 Vira naantiara Samsoniva vo nahenti vira autu Delailaarara voqama kero antuqa aruvaro vaura. Vi nahentiva Soreki Uqitaini vaura.
5 Ho Pirisia avuhainaaka ⌞5navu vauka⌟ viva unaini orunte tiha, Nana haikavanoe Samsonira kahaqi vaivaro vira kempukavano uritara kero vaivo? Nantiakee tenavu vira kempuka taiqa kararave? Are Samsonirara uqerara uva tiraro viva vi uvara okara qoqaa ai tiva amirara irira tiva timiraqe tenavu vira aatarake rumpakaare. Are mintiraqe tenavu vohaiqa vohaiqavano 1,100 *silvaa* monu ai amiare, ti.
6 Minti tuvaro Delailaava Samsonirara tiharo, Nana haikavanoe ai kahaqi vaivaro ai kempukavano uritara kero vaivo? Nantiakeroe vovano ai rumpatairaro ai kempukavano kia variarire?
7 Minti tuvaro Samsoniva nai tiva amiro tiharo, Vika qaraaka hinta kia aaharaiqira viraqohai ti rumpata taivera, ti kempuka kia vairaqe te qaqi vaiinti voqaara vairarave, tura.*
8 Ho Pirisia avuhainaaka hinta 7navu kia aaharaiqura Delailaara amuvaro viva viraqohairo Samsonira rumpatora.
9 Vo vaiintinavu *rumu* voqi kukeqavi vauvaro Delailaava naveraitiharo, Samsonio, veve, Pirisia ani variavo, tuvarovata, Samsoniva naaqunta tatoqavira hatoka kaintema kero, Samsoniva nai vaataqaa rumpataa hintara hatoka kora.
Mintima komanta, vika Samsonira kempuka okarara kia kankomake irura.
10 Delailaava Samsonirara tiharo, Mpo, are virera uva tiharama tiriara una uva tiaro. Mpo, nantiakeroe vovano ai ho rumpataanarove? Virara ti tiva timiraqe iriare, tiro.
11 Minti tuvaro viva tiharo, Vika qaraaka naaqunta nora kia vo kaiqa varera viraqohai ti rumpataivera, ti kempuka kia vairaqe te qaqi vaiinti voqaara vairarave, tiro.
12 Minti tuvaro Delailaava qaraaka naaqunta vonavu varakero vira rumpatora.
Vaiinti vonavu vo *rumu*qi kukeqavi vauvaro viva naveraitiharo, Samsonio, veve, Pirisia ani variavo, tuvaro viva tavuna naaqunta hatoka kaintema kero nora naaqunta hatoka kora.
13 Delailaava Samsonirara tiharo, Are virera uva qaqiqai tihara tiriara una uva ti variaro. Mpo, nantiakeroe vovano ai rumpataanarove? Virara ti tiva timiraqe iriare, tuvaro viva tiharo, Are ti qiata kauhi vunta taunara 7navu varakera *paraanke* autua *maasini*raqi vo naaqunta hampata taatautera, kairiqaqohaira ti kauhivata naaquntavata raqikikera rumpatairaro, ti kempuka kia vairaqe te qaqi vaiinti voqaarama vairarave, tiro.

* **16:7:** Vi entara vi vatanaaka kia hinta tanaraqohai huru vuiraiti, vika purumakau mati aururuqohai hinta autuke vui vaura

14 Minti tivakero vauvaro Delailaava tavovaro viva vaite vauvaro viva vira qiata kauhi vuntatora varakero *paraanke* naaqunta hampata vira taataukero, kairiqaqohairo vira kauhivata naaquntavata raqikitero, viraqaahairo naveraitiharo, Samsonio, veve, Pirisia ani variavo, tuvaro viva vaitonaihairo himpiro nai qiata kauhi *maasini*qaahairo qaqini raraukora.
15 Viva mintima kovaro Delailaava virara aqao tiro, Are kukeqa taana uvara kia tivata tiva timiaravara tira, are qumina tiriara tihara, Ti muntukavano ariara vaivo, tiaro. Are taaramo tataa kia nena kempuka okarara ti tiva timiraitira, qaqiqai virera uva tihara tiriara una uva ti variaro, tiro.
16 Minti tivakero viva vo enta vo enta vi uvaraqai tivaqiro vi vauvaro vira voqamakero popohovaro
17 viva ekaara vitini vira vutukero tiva amura. Viva tiharo, Ti vatatai entaraqaahai Kotira kaama amitaarara ti, vika kia ti qiata kauhi toqakaarave. Vika ti qiata kauhi muqukaivera, ti kempukavano taiqa viraqe te qaqi vaiinti voqaarama vairarave, tiro.
18 Minti tuvaro Delailaava tavovaro viva quqaa uva tuvaro viva uva varakovaro Pirisia avuhainauka vaunaini vura. Viva tiharo, Nenavu qaiqaavata maini aniate. Viva ekaa vi uvara qoqaa ti tiva timivo, tumanta Pirisia avuhainauka *silvaa* monuvata vare anura.
19 Delailaava Samsonirara ani ti auvoqi vaitaane tuvaro viva mini vaita aavata vuvaro viva vaiinti vo aarovaro viva ani Samsonira qiata kauhi 7navu vuntatora toqakora. Nahenti viva mintima kero vira qoraiqama kovaro vira kempukavano taiqa vura.
20 Mintuvaro nahenti viva naveraitiharo, Samsonio, veve, Pirisia ani variavo, tuvaro viva vaitonaihairo himpiro nai iriro tiharo, Kaiqe te tota unantemake tenta vaata qakiqakimake qaqi variare, tivakero viva kia iruvaro Noravano Kotiva vira qaqirakero kia vira hampata vaura.
21 Ho Pirisia vika vira ravaaqavuke vira avutanta vauruke vira vita vare Gasa vatukaini otunte mini *baraasi seni*qohai vira rumpatovaro viva karapuhiqi vaiharo *uiti*ve *baali*ve rukavu nimite vaura.
22 Viva karapuhiqi vauvaro vira qiata kauhivano qaiqaa qampiqe vaura.

Samsoniva qutu vura

23 Pirisia avuhainauka nái una variqa Dagonira nora *ofaa* iha quara amitareka ruvaaqumavi vaiha tiha, Tinavu variqavano tinavu navutaara Samsonira tinavu kauquqi kaivo, ti.
Vinavuka minti tumanta
24 vaiinti nahenti vikavata Samsonira tave tiha, Tinavu variqavano tinavu navutaara vira tinavu kauquqi kaivo. Vi vaiintiva tinavu naaho maata qoraiqamakero tinavu navunaakavata airitahaa arukaivama vaivo, ti.
25 Vika minti tivake airi *uaini* namaqi viha naveraitiha, Samsonira aaraivaro viva uruntero tinavu quahama timitaarire, tumanta vokuka vira karapuhiqihai vita kovaro viva vika nivuqaa uru vaiharo ruhamaqiro vi vaura.
Ho vika Samsonira naavu naaqura taaraqanta vaunaini himpima tovaro
26 Samsoniva vainti nankuavano vira kauqu toteharo vi ani vaurara tiharo, Are ti vita varera maa naavuraqi ori naaquratanta vainaini vuru kairaqe te vitanta auteha tavaare. Te vitantaqaa muntuvi vairerave, tura.
27 Ho vaiinti nahenti airitahaa vi naavuraqi vaura. Pirisia avuhainauka 5navuvata viraqi vaumanta naavu qiataqaa 3,000 vaiinti nahenti vaiha Samsoniva vika quahama nimitora tave vaura.
28 Mintuvaro Samsoniva Nora Kotira aarero tiharo, Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Ho vate ti iri timitaane. Qaqi voqavata ti kempukaiqama timitairaqe te Pirisia ti tivutanta vaurukaaraqaa vuntu kaare, tiro.

29 Minti tivakero Samsoniva nai kauqutanta ratuta kero naavu aqute vau naaquratanta utu varareva kauqu tanaraqohairo naaqura vo utu varero kaanaaqaqohairo vo utu varero
30 naveraitiro, Qaqi kairaqe te Pirisia hampata qutu vuare, tivakero viva ekaa nai kempukaqohairo naaquratanta venta aqukovaro naavuvano ekaa raputama vura.

Naavuvano raputama viharo Pirisia avuhainaukave, vaiinti nahenti naavuqi vaukave, vikaqaa hiqintura. Vi entara Samsoniva qutiharo airi vaiinti nahenti arukova viva qaqi vau entara arukokavata naatara kora.
31 Ho viraqaahairo vira qata vakaukavarave, vira qora naavuqi vaukave tuvunte, vira vaata vare tuvurante nai qora Manoaara quntama tonaini quntama tora. Sora vatuka hini vauvaro Estaoli vatuka hini vaumanta vika vira vaata tavaarana quntama tora.

RUTI
(Ruth — Rut)

Naomira vaati vaintivara Moapini qutu vura

1 Haaru, kia King Soruvave King Devitivave qovaraiqu entara, qiata vaiinti vo vaiinti
vo vaiintivano Isareriqaa hampiara voqaara raqiki vau entara, karara aavoqu entava
qovaraiqura.
Vi entara Betarihemi vatuka Iutaa vataini vau vaiintiva nai nahentivata nai
maaqutanta vatamakero Moapi vataini oru vahuqa vaireva vura.
2 Vi vaiintira autu Elimerekira, vira naata autu Naomira, vira maaqutanta autu
Maalonika Kilionika. Vinavuka Efaraatara ankuqihainaaka Betarihemi vatuka Iutaa
vataini vaura ke, Moapi vataini vaireka, vuvaro
3 Elimerekiva mini variro vuru qutu vuvaro Naomiva tentoqa vaiharo nai
maaqutanta hampata mini vaura.
4 Ho Naomiva Moapi mini vaumanta vira maaqutanta Moapihainaa nahentitanta
Oripaaka Rutika varate vaura. Vitanta varate vauvaro 10 ihi aitaromanta
5 Maalonika Kilionika vitantavata qutu vura. Vira vaativanovata vira maaqutanta-
vata qutu vuvaro Naomiva nariaraa mini vaura.

Rutiva kia Naomira tutakora

6 Ho Noravano Kotiva Iutaini nai vaiinti nahenti koqema nimitovaro vi vataraqaa
kara koqema kero qampiqero mpeqaiquvaro Naomiva Moapini vaiharo vi uvara
iriro, viva nai naaqututanta hampata Moapi vata mini kero nai maaqaini anirantero
vuainarara qeramatero vaura.
7 Naomiva nai naaqututanta hampata himpiro anirantero nai maaqa Iutaini vireva
aaraini viharo
8 nai naaqututantara tiharo, Netanta anirante nenta maaqaini nenta noka qoka
hampata variate. Mpo, netanta tivata, qutu vuanavukavata, koqema timitaantema
kero, Noravano Kotiva nintatanta koqema nimitaarire.
9 Ho Noravano Kotiva nitanta kahaqira netanta qaiqaa vaati varatetanta, qaiqaa
koqemaketantama vaivarave, tiro.
Naomiva minti tivakero viva nai naaqutu vitanta moqakero kukuqama nimitero
vuare tumanta vira naaqututanta voqamake iqi ratora.
10 Vitanta iqi rateha virara tiha, Mpo, kiave. Tetanta ainti ai navunaaka varianaini
virerave, ti.
11 Minti tuvaro Naomiva vitantara aqao tiro, Mpo ti raavuratantavauvo, netanta
anirantetanta vuate. Nana haikara irihae netanta ti hampata vireka auti variavo?
Netanta tiriara viva qorainti votanta vatataira vitanta noruqamavi titanta varaate,
tivakehae ti hampata vireka auti variavo?
12 Te kontaiqamama vuro. Kiama ho te qaiqaa qorainti varaainarave. Ho netanta
anirante nentatanta maaqaini vuate. Te vate qorainti vare vo enta vaintitanta
vatataarera,
13 netanta hoe vitanta veka vaimanta noruqama vivarave? Netanta kia vo qorainti
vararaiti, vitanta veka hoe qaqi vaivarave? Kiave. Netanta kia ho mintivarave.
Mpo, Noravano Kotiva ti qoraiqama timitaimanta nitanta vaati kia variamantara ti,
te nitantara voqamake mpo turo.
14 Minti tumanta Rutika Oripaaka qaiqaa iqi ratora. Viraqaahairo Oripaava nai
tonanora Naomira moqakero ho vuro tivakero nai anirantero vuvaro Rutivaqai
Naomikantiro vaireva, kia vira tuatora tuta karaitiro, qaqi tuatero vaura.

15 Vira qaqi tuatero vauvaro Naomiva Rutirara tiharo, Ho tavaane. Ai hanava nai
navunaaka ianainivata, nai kaivaqaukavara variqanavu varianainivata vivo. Are
vikantira anirante vuane, tiro.
16 Minti tuvaro Rutiva tiharo, Are kia ti vihi tihara, Ti kera anirantera vuane, tiane.
Ekaa are virera inanaini tevata mini virerave. Ekaa are vairera vainanaini tevatama
vairerave. Ai navunaaka ti navunaakavatama vaivarave. Ai Variqavano, viva ti
Variqavanovatama varianarove.
17 Are qutiramanta quntama teraqi tivata quntama tevarave. Mpo, ti okara kaara
vo haikavano titanta raira kairera, Noravano Kotiva homa voqamakero ti qoraiqama
timitaanarove. Qutira haikavanoqaima titanta ho raira kaanarove, tiro.
18 Minti tuvaro Naomiva tavovaro Rutiva vikantiro vuarirava kempukaiquvaro viva
kia qaiqaavata virara vo uva tuvaro
19 Rutiva vikantiro Betarihemini oruntora.

Vitanta Betarihemini oruntora

Naomika Rutika Betarihemini oruntomanta ekaa vihainaaka vitanta tave ravuku
vumanta nahentinavu Naomira tave tiha, Ike, viva Naomivave? tuvaro
20 Naomiva tiharo, Mpo, ne kia tiriara *Naomirave – Quahairave* tiate. Noravano
Kotiva ekaa kempuka vataava ti qoraiqama timiteharo hunkavi haikara ti timitaira
kaara ne ti hutu nteha *Hunkairave* tiate.
21 Te maa vatukara ke vuavauna entara te airi haika, vo haika vo haika vaative,
vaintive, vataake vuavaunarave. Vate Noravano Kotiva ti tivita varero maini ani-
mantama te kia vo haikavata vatauro. Mintirara ti, ne nantihae tiriara *Naomirave –
Quahairave* tiavo? Mpo, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiqaa uva vataimanta
te qoraiqamavi vauraukama vauro, tiro.
22 Ho mintima kero vira muntuka qoraiquvaro Naomiva Moapi vata mini kero
orurantero nai naaqutu Moapihainaa nahenti Rutikantiro anura.

Vitanta Betarihemini *baali* * mpeqaiqura hoqaramate teqare u entaraqaa oruntora.

2

Rutiva Boaasira naahoqi kaiqa varora

1 Ho Naomira vaati Elimerekira vohaa anku vaiinti vo vira autu Boaasiva vaura.
Boaasiva nora autu vataa vaiintivano vaura.
2 Mintima vauvaro vo enta Moapihainaa nahenti Rutiva Naomirara tiharo, Are ti
qaqi kairaqe te *baali* naahoqi kaiqa varaare. Kaiqa vaiinti vokika tiriara hove tivera,
te vika naantiaraini viha, *baali* teqake vareha hini vataini kera, nuntuke varaare, tiro.
Rutiva minti tuvaro Naomiva virara tiharo, Naaqutuo, ho mintiane, tuvaro
3 Rutiva *baali* naaho voqi oruntero kaiqa vaiinti nahenti vika naantiaraini viharo
baali hiqintura nuntu keharo vare vaura. Viva vi kaiqara vare vaiharo tavovaro vi
naahova vira tonaqora vohaa anku Boaasiva u naahova vaura.

Boaasiva Rutira koqema amitora

4 Ho Rutiva vi naahoraqi kaiqa vare vauvaro Boaasiva naivano Betarihemi mini kero
nai kaiqa vaiinti nahenti vaunaini anintero vika uva manteharo tiharo, Noravano
Kotiva ni hampata variarire, tumanta vika nái viraravata tiha, Noravano Kotiva
ninavata koqema amitaarire, ti.
5 Mintimake uva mantovaro Boaasiva kaiqa vaiinti nahentiqaa raqiku vaiintira irero
tiharo, Qaraaka nahenti vitira taihainaarave?
6 tuvaro viva Boaasira tiva amiro tiharo, Viva Moapi vatanaa nahentivano
Naomikantiro Moapihairo anivave.

---

* **1:22:** *Baali* vaireva, *raisi* voqaara vaira.

7 Viva kaiqa vaiinti nahentinavu naantiaraini *baali* hiqintira nuntu ruvaaquare tivakero ti iraimanta te hove turaroma viva vi kaiqara vare vaivo. Viva toqaqihairo kaiqa varaqiro viviro, vohaa tataaqai haraara naavuqi auraara inaaraiqakaa varikeroma, qaiqaa kaiqa varaqiro ani vaivo, tiro.

8-9 Minti tuvaro Boaasiva Rutirara tiharo, Mpo, ti raavuravauvo, iriane. Are vo naahoqi kia *baali* nuntu ruvaaqiraitira, maaqihairaqaima nuntu ruvaaquane. Are ti kaiqa vaiintinavu *baali* teqeka tavehara oru ti kaiqa nahentinavu *baali* nunti vainaini vika naantiaraini oru viharama kaiqa varaane. Te tenta kaiqa vaiintinavu tiva nimuramanta vika kiama ai qoraiqama amitevarave. Ai namari naataa irera, are homa oru vika kureqi namari kaqake vatera nenarave, tiro.

10 Boaasiva minti tuvaro Rutiva tori kauru araviro nai viri vataini kero Boaasirara tiharo, Mpo, te vo vatanaa nahenti vaurara are tiriara noraiqaakera iriaro. Nantivarae are mintima kera ti koqema timitaaro? tiro.

11 Tuvaro Boaasiva vira tiva amiro tiharo, Ai vaativano qutu vuvara are nena tonanora koqema amitaana uvara tiamanta te ekaama vi uvara iruro. Te irurara are nena tonanora kia qaqira kairaitira, are nena noka qoka kera, nena maaqa kera, are kia tavaana vatanaaka maaka hampata maini vaireva, anianarave.

12 Are minti ianarara iriharo Noravano Kotiva ai koqema amitairaqe te hove tiataarave. Are Isareri Variqavano Noravano Kotiva inaini anira virara ti antua timitaane tianarara tiro, viva koqe koqaa voqavata ai amiraqe te hove tiataarave, tiro.

13 Boaasiva minti tuvaro Rutiva tiharo, Mpo, are ti koqemama timitaaro. Te ai kaiqa nahenti vika vevaaraini vauraravata, are tiriara qihaaqama kera tiana uvava ti kempukaiqama timitaivo, tiro.

14 Tumanta ekaa vira kaiqa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha kara ne vauvaro Boaasiva Rutira tiva amiro tiharo, Are maini ani mpareti vo vara kera, *uaini*qi quntama kera naane, tiro.

Minti tuvaro Rutiva kaiqa vaiinti hampata oquviro vauvaro Boaasiva *baali* ihaqaa haimitora vira amuvaro Rutiva vira varakero nora. Boaasiva airi *baali* vira amuvaro viva ho nero hini qaqi vatora.

15-16 Ho Rutiva kara nama taiqa kero viva himpiro qaiqaa vi kaiqara varareva vuvaro Boaasiva nai kaiqa vaiinti tiva nimiro tiharo, Ne kia Rutira qio tiraiti, vira qaqi kaivaroma viva ne *baali* rumpake vatera tataaqa vainara nuntu keharo varaarire. Ne *baali* rumpake vateraqihai vokinara rarauke vataini kaivaro viva viravata nuntu keharo varaarire, tiro.

17 Boaasiva nai kaiqa vaiintinavuara minti tuvaro Rutiva naahoqi *baali* nuntu ruvaaqi vauvaro kuari avu aqu vura. Mintuvaro viva *baali* ruvaaqumatora ruqutu kero auru vira varakero ntuvakero tavovaro vira maaravano 10 kilo aumanto vaura.

Rutiva nai kaiqa varo vakaakara Naomira vuru tiva amura

18 Rutiva *baali* auru varero vatukaini vuru nai tonanora umiqero, kuariqaa neharo hini qaqi ko kararavata varero vuru nai tonanora amuvaro

19 Naomiva nai naaqutu Rutira irero tiharo, Are taihairae *baali* maa varaaro? Are ta vaiintira naahoqi kaiqa varaaravave? Vi vaiintiva ai tavero ai kahaqirara iriharo Noravano Kotiva vira koqema amitaarire, tiro.

Minti tuvaro Rutiva tiharo, Te vate vo vaiinti Boaasirave tia vaiintira naahoqi kaiqa varauraukave, tiro.

20 Minti tuvaro Naomiva tiharo, Noravano Kotiva vi vaiintira koqema amitaarire. Noravano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo qutu vua vaiintikarave qaqi variakarave tivatai uvara kia tauruke vairave, tiro.

Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Vi vaiintiva tinavu vohaa naareve. Tinavu Isareri okaravano vaireva, mintimakeha varia vaiintika tenavu tentoqa vauraukara iriha, tinavuqaa raqikikama variavo, tiro.

21 Naomiva minti tuvaro ho Rutiva vira tiva amiro tiharo, Boaasiva ti vo uvavata
tiva timirave. Viva tiriara nai kaiqa nahenti hampata qaqi kaiqa varaqira vihara *baali*
nuntu ruvaaqumaqira viraro *baali* entavano taiqaarire tivo, tiro.
22 Minti tuvaro Naomiva Rutirara tiharo, Ho ti naaqutuvauvo, vira quqaama
tivo. Are oru vo vaiinti naahoqi kaiqa vare vaira vira kaiqa vaiinti ai qoraiqama
amitevorave. Ho are Boaasira kaiqa nahenti hampataqai kaiqa varaane, tiro.
23 Minti tuvaro Rutiva Boaasira kaiqa nahenti hampata kaiqa varaqiro vuvaro
*baalivata uiti*vata teqo entava taiqa vura. Ekaa vi entara Rutiva nai tonanokantiro
variqiro vi vaura.

3

Naomiva Rutira qorainti ranta amireva auti vaura

1 Vo enta Naomiva Rutirara tiharo, Naaqutuo, te qorainti vo ranteke ai amiarirara
are vira varatairaro viva ai varatero ariqaa raqikirara are koqema kera variane.
2 Ho are iriane. Vaiinti vira Boaasira vira kaiqa nahenti hampata are kaiqa
varaanara, vira tinavu vohaa naarema vaivo. Vate entaqi viva oru kaiqa vareharo
baali mareve kaqive vara qaqini qaqini ianarove.
3 Ho are oru namari tuntukerama koqe munta iaina vahaverara aqu varerama koqe
utavaaqa nonku varerama viva kaiqa varainanaini vuane. Virama kia vira avuqaa
qovarama viraitira, kukeqavi vaihara tavairaroma viva karavata namarivata nama
taiqa kaarire.
4 Nama taiqa kero viva vaitareva virarama are viva vaitareva vinanaini koqema
kerama tavaane. Taverama are viva vinanaini orunterama viva vaitainanaini oru
vira *paraanke* aiquni ravaqaara kera, vira aiqutaraini vaitaane. Are vira tataaqa
vaitairaroma viva ariara nana uvae tinantemakera iane, tiro.
5 Naomiva minti tuvaro Rutiva tiharo, Hove. Te are tianantemake mintirerave, tiro.
6 Minti tivakero ho Rutiva Boaasiva *baali* mareve kaqive vara qaqini qaqini unaini
oruntero Naomiva tiva amuntema kero mintura.
7 Boaasiva karavata namarivata nama taiqakovaro vira vaatavano koqe uvaro vira
avu tauntovaro oru *baali* teqake vatora tataaqa vaitora. Vaitovaro Rutiva qakoma
kero viva vaitonaini oruntero qihaaqama kero *paraanke* ravaqaara kero Boaasira
aiqutaraini vaitora.
8 Vira aiqutaraini vaite vauvaro Boaasiva enta tavaara vaitoraqihairo tuqantaa
vuare tiro ravukuviro tavovaro vira aiqutaraini nahenti vovano vaite vaura.
9 Vaite vauvaro tavero vira irero tiharo, Are tavave? tuvaro Rutiva virara tiharo, Te
Rutikave. Te ai kaiqa nahenti vovanove. Are Elimerekira vohaa naarevano ti tentoqa
nahentiqaa raqiki varianarara tira, are ti varataane, tiro.
10 Minti tuvaro Boaasiva virara tiharo, Mpo, ti raavuravauvo, Noravano Kotiva ai
koqema amitaarire. Are vate maantiana okarava viva nena tonanoravata koqema
amitaanara aatarama kaivo. Are vira mintihara, vate ti voqavatama koqema timitera
iaro. Qaraaka vaiinti, airi airaira vataakave, kia airi airaira vataakave, airitahaa
variavaravata, are kia vikaqihaira vo varareva autuanarave.
11 Ho ekaa vatukaqi variaka tavaavara are koqe nahentivano varianarave. Minti-
makera varianarara tira, kia qetaane. Te ekaa uva are tinantemake mintirerave.
12 Are quqaama tiriara tihara, Are ti tonaqora vira vohaa naarevanoma variaro. Are
homa tiqaa raqikinarave, tiaro. Ho vo vaiintivanovata vaivo. Vivama ti avuniqama
kero vi kaiqaraqaa raqikivama vaivo.
13 Vate are entaqi maini vairaqe te hura toqaqi oru vi vaiintira avu aatoqi vainara
rantake iriare. Viva ariqaa raqikireva irera, vira hove. Viva kia ariqaa raqikireva

irera, te ariqaa raqikirerave. Te qaqi variqiro vi vai Variqara Nora Kotira autuqaa ariara te mintirerave turo. Ho are maini vaitera toqaqi vuane, tiro.
14 Minti tivakero Boaasiva Rutira tiva amiro tiharo, Hauri vaiinti nahenti are maini aninara tavevorave, tuvaro Rutiva qaiqaa Boaasira aiqutaraini vaitero vira qararaa vaiinti tavevorave tiro, kia aatitoraqi himpiro vura.
15 Viva vire uvaro Boaasiva Rutirara tiharo, Are nena tavuna aqutaanara varera viri vatakanta vuqitaane, tuvaro Rutiva tavuna vira varero viri vuqitovaro Boaasiva *baali* tavuna viraqaa rauru amitora. *Baali* vira maaravano vaireva, 20 *kilo* vauvaro Boaasiva Rutira kahaqama kero *baali* qauku aqu amitovaro Rutiva aqu varero anirantero vatukaini vura.

Rutiva vi uvara Naomira vuru tiva amura

16 Ho Rutiva naavuni oruntovaro vira tonanova tiharo, Naaqutuo, ho te tunantema kerae iaro? tuvaro Rutiva nai tonanora ekaa vi uvara tiva amura.
17 Vi uvara tiva taiqa kero viva qaiqaa tiharo, Boaasiva tiriara viva nai tonanova inaini qumina vuantorave tiro, viva *baali* raira timimantama vare anuro, tiro.
18 Minti tuvaro Naomiva tiharo, Naaqutuo, Boaasiva kiama qumina vairaitiro, viva vaakama vi haikara avuqavuma kaanarove. Virara iriharama are qihaaqamakera vaihara tavairaro vi haikava qovaraiqiarire, tiro.

4

Boaasiva Rutira varatora

1 Ho Boaasiva vaantaavura qenti vaunaini vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini oru oquvi vauvaro vihairo viva Rutirara tu vaiintiva Elimerekira vohaa naareqiraava vihairo anura.
Vi vaiintiva anuvaro Boaasiva virara tiharo, Ti vakaao, ani maini oquvuane, tuvaro vi vaiintiva oru Boaasira tataaqa oquviro vauvaro
2 viraqaahairo Boaasiva Betarihemihainaa nora vaiinti 10 navuvata naarama kero, maini ani oquvuate tumanta vinavukavata ani mini oquvi vaura.
3 Vinavukavata ani mini oquvi vauvaro Boaasiva nai vohaa naareqiraarara tiharo, Naomiva Moapini vaira mini kero orurantero mainima ani vaiharo vata vo, nimiharo monu varareva auti vaivo. Vi vatava Elimerekira titanta vakaara vatavano vairave.
4 Mintivera te ariara tiha, Arema Elimerekira qatavano avuniqamakera variavara tira, are naane homa vi vatara varenarara tinarave. Ai antuqavano vata virara vairera, are nora vaiinti maaqi variaka nivuqaa vaihara vi vatara koqaama kaane. Virara kia ai antuqavano vairera, ti tiva timiraqe te iriare. Te ai naantiaraini vi vatara varaainarara ho tirerave, tiro. Minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Ho te vi vatara vararerave, tiro.
5 Minti tuvaro Boaasiva vira tiva amiro tiharo, Hove. Are Naomira vata vira koqaama kera varairera, ho are tentoqa nahenti Moapihainaara Rutiravatama varenarave. Mintiakera varairaroma vi vatava qutuvi vaiintira vira vaintivara vatavano variarire, tiro.
6 Boaasiva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vira quqaama tiaro. Te vi vatara avuniqamake varaariraukama vauro. Te vi vatara varaariraro naantiara vi vatava kia ti vaintinavu vata vairaitiro, vi nahentira vaintivara vatama varianarove. Virara irihama te qaqirake kia vi vatara vararerave. Are nenama vi vatara koqaa iane, tura.
7 Haaru Isareri vaiinti vika vatave, vo haikave, koqaamake vare vau uvara kempukaiqamake vau okarava maantimama vairo: Vaiinti vovano vo haika vo vaiinti amireva iharo, viva nai *su* vo rahunku kero vo vaiinti vira amura. Viva vaiinti nahenti nivuqaa mintumanta vika tiha, Viva avuqavu koqaama autivo, ti vaura. Isareri vika mintimake nái airaira nimi vau uvara kempukaiqamake vaura.
8 Ho vi vaiintiva Boaasira tiva amiro tiharo, Are nenama vi vatara koqaamake varaane, tivakero viva nai *su* vo rahunku kero Boaasira amiro.

9 Amuvaro Boaasiva nora vaiintinavuaravata vaiinti nahenti mini vaukaravata
tiharo, Ne ekaa vaiha tavaamanta te Naomira vata koqaamake varauro. Hoqare vi
vatava Elimerekiravata vira maaqutanta Maalonika Kilionika vatavano vaurave. Ho
vate te vi haikara ekaama koqaama kauraro vi haikava tiniqama vivo.
10 Te vinavuka ia haikara varehama, Maalonira tentoqa nahenti Moapihainaara
Rutiravatama varauro. Te Rutira varaariraro Maalonira vatavano vaireva, nai
vira anku vika vatama varianarove. Mintiraro Maalonira autuvanovata kia nunka
viraitiro, Betarihemi kansoru vika vukuqi qaqima varianarove. Ho ne ekaa vaiha
tavaamanta vate te vi vatarave vi haikarave koqaamake varauro, tiro.
11 Boaasiva minti tumanta nora vaiintinavuvata ekaa vaantaavura qenti vaunaini
ruvaaqumavi vaukavata tiha, Eo, tenavu maini vaiha ekaama vi haikara iri tavauro.
Vate ai naavuqi aniaina nahentira Noravano Kotiva koqema amitairaro viva Reserika
Riaaka Iekopira vainti vata amitontema kero, viva airi vaintima vataanarove. Minti-
rarama are Efaraataa ankuqihainaa nora vaiintivano vaiharama, Betarihemi vatukaqi
nora autu vataavama vainarave.
12 Noravano Kotiva nitanta airi vainti nimiramanta nitanta vaintivara airi vaiinti
Iutaaka Tamaaka maaqu Peresira vaintivara voqaarama vaivarave, tura.

Rutiva Naomira nainti vo vatatora

13 Ho Boaasiva Rutira varatovaro Noravano Kotiva vitanta koqema nimitovaro
Rutiva vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatora.
14 Vatatomanta Naomira kena nahentinavu virara tiha, Kaiqe tenavu Kotira autu
tuahera kaare. Noravano Kotiva kia ariara tauru karaitiro, vaiinti vovano ariqaa
raqikiarire tiro, viva vate qorainti vainti vo ai amivaro vi vaintiva ai naintivanoma
vaivo. Vi vaintiva noruqamaviro Isareri vikaqihairo nora autu vataavama varia-
narove.
15 Ai naaqutuvano ariara voqama kero antuqa ari vaiva ai nainti vo vatataivo.
Ai maaqu 7navu variatirio, vinavuka kia ai naaqutuvano ai kahaqintemake ai
kahaqiatirio.
Ho ai naintivano qovarama virara tira, are qaraaka nahenti voqaarama vainarave.
Naantiara are kontaiqama viraro viva ariqaa koqema kero raqikianarove, tura.
16 Ho vinavuka minti tuvaro Naomiva vainti vira ravuku teharo viraqaa koqemakero
raqiki vaura.
17 Mintumanta vatuka vihainaa nahentinavu tiha, Hove. Vi vaintiva Naomira maaqu
voqaarama vaivo, tivake vainti vira autu nteha Obetirave tura.
Obetiva Iesira qova vauvaro Iesiva Devitira qova vaura.

Devitira kaivaqaukavara nutu

18 Peresiva Hesaronira qova vauvaro
Hesaroniva Raamira qova vauvaro
19 Raamiva Aminadaapira qova vauvaro
20 Aminadaapiva Naasonira qova vauvaro
Naasoniva Saramonira qova vauvaro
21 Saramoniva Boaasira qova vauvaro
Boaasiva Obetira qova vauvaro
22 Obetiva Iesira qova vauvaro
Iesiva Devitira qova vaura.

1 SAMUERI
(1 Samuel – 1 Samuel)

Elakanaava nai naata vaintiaravatama kero Silo vatukaini vura

1 Efaraimura ankuqi vau vaiintiva, Elakanaava Efaraimu aiqinaini vau vatukara Ramaaqi vaura. Elakanaara anku okara maantima vaura:

Elakanaara qova Jerohaamuva vauvaro Jerohaamura qova Elihuva vauvaro Elihura qova Tohuva vauvaro Tohura qova Sufuva vaura.

2 Elakanaava nahenti taaraqanta Hanaaka Peninaaka varatovaro Peninaava vainti vonavu vatatovaro Hanaava kia vainti vataraitiro, qaqi *naahiarama/qururaiqama* viro vaura.

3 Ho Elakanaava Noravano Kotiva ekaa kempuka vatai Variqara autu tuahereharo *ofaa* iha quara amitareva vo ihi vo ihi Ramaa mini kero Silo vatukaini vi vaura.

Elira maaqutanta Hopinika Finiaasika Siloqi Nora Kotira kaiqa vara amite vautanta vauvaro

4 Elakanaava oru vitanta unaini vaiharo vitanta kaamato entaraqaa *ofaa* iha Kotira quara amite vaura.

Ho vi entaraqaa viva Kotira *ofaa* iha quara amitareva u matira viraqihairo hini mati raira keharo Peninaara, nai vaintiaravata vohaa tataa nimiro,

5 Hanaara vira taara tataa ami vaura. Elakanaava vo ihi vo ihi mintima keharo mati raira keharo vinavuka nimi vaura. Viva Hanaarara voqama kero antuqa aruvarora tiro, viva mati airiqama kero Hanaara ami vaura. Ho Noravano Kotiva Hanaara kia vainti amuvaro viva qaqi *naahiarama/qururaiqama* viro vaura.

6 Hanaava kia vainti vatora kaara vira qiariva virara uva virera tiva amitaqiro vuvaro Hanaara muntukavano qoraiquvaro vaura.

7 Vo ihi vo ihi vinavuka Silo vatukaini Nora Kotira naavuqi vi vau entara Peninaava mintima keharo Hanaara uva virera tiva amitaqiro vi vauvaro Hanaava Peninaava tu uvara kaara kia karavata naraitiro, qaqi variqiro viharo iqi rataqiro vi vaura.

8 Viva iqi rate vauvaro Elakanaava vira irero tiharo, Mpo, are nana kaarae iqi ratehara kia karavata naraitira variaro? Nana kaarae ai muntukavano qoraiqivara variaro? Quqaama are kia vainti vataarava variaro. Mpo, are maaqu kauqurutanta vatataaraitirio, kiae ai muntukavano tiriara avuni vaitirio? tiro. Elakanaava minti turama.

Hanaava nora maaraqi vaiharo Nora Kotira aarora

9-10 Ho vo enta vinavuka Siloqi vaiha kara nama taiqa kovaro Hanaava himpiro oru Kotira *Seri* Naavu vaunaini vauvaro vira muntukavano voqamakero qoraiquvaro iqi rateharo Nora Kotira aare vaura.

Vi entara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva, Eliva Nora Kotira *Seri* Naavu qentiana oquviro vauvaro

11 Hanaava Kotira aareharo nai kauqu aiqiqaa aqu kero tiharo, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Mpo, te ai kaiqa nahentivano nora maaraqi vaunara taveharama kia tiriara tauru kaane. Mpo, are qorainti vainti vo ti timirera, te vira nina kaama amiteha nina amiariraro viva ai kaiqa vaiinti vaiharo nai qaqi variqiro vuaina entara ai kaiqaqai varaqiro vuarire. Te qioqama taari vira qiata kauhi kia toqa karaiti, vira okauvata kia muqu kevarave, tiro.

12-13 Hanaava vukaiqama kero Nora Kotira evaara aaramaqiro viharo kia uva tiraitiro, nai avu aatoqihairo Nora Kotira aare vaura. Viva mintima kero Nora Kotira aare vauvaro Eliva vitini vaiharo tavovaro Hanaara novano qaki qaki i vauvaro nai

aatoqihairo irikero tiharo, Viti nahentiva airi *uaini* namakero vueraiqamama vivo, tiro.
14 Minti tivakero virara tiharo, Taireve are vueraiqina okarara qaqira kenarave? Are
maa naavuraqihaira vevantera viraro ai avu aatovano kanko iarire, tiro.
15 Eliva minti tuvaro Hanaava nai tiva amiro tiharo, Aqao, nora vaiintio, kiama te
*biaa*ve, *uaini*ve, neha vueraiquro. Tiqi nora maaravano vaivaro ti muntukavanovata
voqama kero qoraiqira kaara te ekaa vi maarara Nora Kotira tiva ami vauro.
16 Are kia tiriara qora nahentive tiane. Ti muntukavano voqama kero qoraiqimanta
te Kotira aareha ekaa vi uvara vira tiva ami vaurara are ti taveharama minti tiaro, tiro.
17 Hanaava minti tuvaro Eliva virara tiharo, Mpo, ai muntukavano qihaaqirara
vuane. Tinavu Isareri Variqavano are nana haikara vira irenara ai amianarove, tiro.
18 Eliva minti tuvaro Hanaava tiharo, Mpo, nora vaiintio, are ti koqema timitaanara
virara koqevema turo, tiva kero viraqaahairo oru kara novaro vira maaravano taiqa
vuvaro vaura.

Samuerira vatatora

19 Ho vira qararaa toqaqi vinavuka himpi oru Nora Kotira autu tuaherake, viraqaa-
hai anirante nái maaqa Ramaini oru vaura.
Elakanaava nai naata Hanaakantiro nuvaro Noravano Kotiva Hanaava vira aaro
uvara hoqama amitora.
20 Mintuvaro Hanaava vainti taiqama viro qorainti vainti vatatero vira autu nteharo
Samuerirave – Kotiva irirave tiro. Hanaava tiharo, Te Nora Kotira naaruraro viva ti
qorainti vainti timivo, tiro.
21 Ho vi ihira Elakanaava nai Kotirara mintirerave tivatai uvarara iriharo, viva nai
naata vaintiaravata qaiqaa Silo vatukaini oru *ofaa* Nora Kotira iha quara amitareva
vuvaro
22 Hanaava kia mini viraitiro, viva Elakanaarara tiharo, Vaintiruvano naama qaqira
kaaina entara te vira vita vare vuru Nora Kotira amiariraro viva nai qaqi variqiro
vuaina entara Nora Kotira Naavu viraqi variarire, tiro.
23 Minti tuvaro Elakanaava tiharo, Ho are nena avu aato utinara vira avataane.
Are maini variqira viraro vaintivano naama qaqira kaarire. Are nena kauqu aiqiqaa
aqukera tivataana uvara Noravano Kotiva ai kahaqiraro vi uvava vivau variarire, tiro.
Minti tuvaro Hanaava maaqaini vaiharo nai maaqu viraqaa raqikiqiro vuvaro
24 viva naama qaqira kora. Ho Samueriva vainti naatiru vau entara vira nova vira
vita varero vuru Nora Kotira amireva vura.
Viva vira vite vireva iharo, purumakau qora vo taaramo ihi varakoravata, *porihi/*
voruhi uta noravata, memeraa pahiqi *uaini* kaqatoravata, varero, Nora Kotira Naavu-
vano Silo vatukaini vaunaini ⌞vokuka hampata⌟ vura.
25 Mini orunte vinavuka purumakau vira aruke ⌞Kotira *ofaa* iha quara amite⌟,
viraqaahai Samuerira vita vare Eliva vaunaini vuru kora.
26 Mintuvaro Hanaava Elirara tiharo, Nora vaiintio, are tiriara irie taaro, kiae
iritaaro? Haaru te maini himpite vaiha Nora Kotira aare vaunarave.
27 Te Nora Kotira aareha tiha, Mpo, vainti ti timiane, tivake vira irauraro viva ti uva
iriro vainti ti timirave.
28 Viva mintirara ti, vate te vi vaintirura Nora Kotira nai amirerave. Vi vaintiva ekaa
nai qaqi variqiro vuaina entara Nora Kotira kaiqaqai vara amitaqiro vuarire, tumanta
vinavuka mini vaiha Nora Kotira quahama amiteha vira autu tuahera kora.

2

Hanaava Nora Kotira autu tuahera kora

1 Ho Hanaava Nora Kotira aareharo mintima tiro:
Noravauvo, are ti koqema timitaanara virara te tenta muntukaqihai voqamake
quaheha vauro.

Are ti kempuka timiaramanta te tenta navutaaka naaraihama nimite vauro.
Kotio, are ti kahaqama timitaaravera te quaheha vauro.
2 Noravauvo, kia vovano ai aanantero takuqu kero vaiva vairave.
Kiama variqa vovanovata vairave.
Arema tinavu Variqavano vaihara tinavu antua timite variaravama variaro.
3 Noravano Kotiva tinavu okara kankoma kero iri vaiva, viva tenavu nana nana qora kaiqave koqe kaiqave vare vaunara rairakero tave vairara ti, ne nenta nutu tuahera keha vo uva vo uva ti variaka, ne qaqirake kia nenta mahuta tiraiti, kia uvavata tiate.
4 Kempuka iqoka vaiinti huru kaavu Noravano Kotiva rauhaantima keharo, viva kia kempuka vatauka vika kempukaiqama nimite vairave.
5 Haaru airi kara ne variaka, vate vika kara neva kia vaimanta variarave.
Haaru karara qaavoqiha narara variaka, vate Kotiva vika airi kara nimimanta ho neha variarave.
Tota *naahiara/qurura* vai nahentiva vate vainti 7navu nova vairave.
Airi vainti nova vate qumina nariaraa vaiharo nai vainti vikara iqi rate vairave.
6 Noravano Kotiva vo kiaka arukeharo, vo kiaka qaqi kaimanta variarave.
Noravano Kotiva hini kiaka qutu vuaka varianaini keharo, hini kiaka qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta variarave.
7 Noravano Kotiva hini kiaka vehiqama kaimanta variavaro, hini kiaka airi airaira nimimanta vate variarave. Viva hini kiaka nutu vatainiqama keharo, hini kiaka nutu tuaherake vairave.
8 Noravano Kotiva anomake vehiqamavi konkomaqi variaka vika vara himpima kero ntita varero vuru nora vaiinti vika hampata keharo nora autuvata vika nimi vairave.
Noravano Kotiva naivano maa vatara tuqa aratero viraqaata maa vatara autu kero vatairave.
9 Viva nai vaiinti nahentiqaa koqema kero raqikiqiro viharo, qora kaiqa vare variaka konkira arinaini kaimanta uve variarave.
Vaiinti vovano nai kempukara noraiqaakero iri vairava vairaro vira kempukavano kia ho vira kahaqianarove.
10 Nora Kotira navutaiqama amitareka auti vaika, viva ekaa vika vehi autu kaanarove. Naaruvavano karara tintemakero, vira uvavano vika vehi autu kaanarove.
Naantiara Noravano Kotiva ekaa maa vataraqaa vaika *ko* tiharo vika koqe okarave qora okarave raira kaanarove. Noravano Kotiva nai noraiqama kaina vaiintira kempukaiqama amiteharo, nai kaama taina vaiintira kahaqi vairaro viva kempuka vaiinti varianarove, tiro.
11 Hanaava Kotira aarama taiqa kero, Elakanaakantiro anirantero Ramaini vuvaro vira maaqu Samueriva Siloqi vauvaro Eliva viraqaa raqiki vauvaro viva Nora Kotira kaiqa vara amite vaura.

Elira maaqutanta qora kaiqa varora

12 Elira maaqutanta Hopinika Finiaasika qora vaiintitanta vaura. Vitanta Kotira kaiqa vara amite vaiha, Nora Kotirara kia noraiqaake iriqi viraiti vaura.
13 Vitanta Nora Kotira *ofaa* iha quara amite vau okarara kia naitaramake avate vaura.
Vitanta maantimake hampi kaiqa vare vaura: Vaiinti vovano Kotira *ofaa* amitareva umanta vitanta vira amito matira varake nora kureqi arate vaura. Viraqaahai vitanta kaiqa vaiinti vo atitovaro viva *poku* taaramo viaru vaura varero, oru nora kure vira tataaqa vaiharo

14 *poku* viraqohairo kure viraqi vaati kero, nai nana matie *poku* viraqaa ranteqakero
varero, kaiqa vaiinti viva vira vuru vitanta nimi vaura. Mintima keha vitanta Isareri
vaiinti nahenti Siloqi Kotira *ofaa* amura hampiqamake vaura.
15 Vaiintivano kaantavu varakero *ofaa* iha quarareva auti vauvaro vitanta kaiqa
vaiintivano anintero tiharo, Kotira kaiqa vara amite variatantara irihara, are vaaka
mati hinikira ti timiraqe te vare vuru vitanta nimiare. Kureqi arataa matira kiama
vitanta naataa ivo. Ne qaraaka mati ti timiqe te vare vuru vitanta nimiari vitanta
ihaqira untake naate, tiro.
16 *Ofaa* iha quarareva u vaiintiva tiharo, Aqao, qaqi kairaqe te *ofaa* iha quare okarara
naitaramake avateha, kaantavu naane iha quara taarirara, viraqaahaira are mati
varaataa irera varaane, tuvaro vitanta kaiqa vaiintivano kempukaiqama kero tiharo,
Kiave, are vaaka maa vira ti timiane. Are kia ti timirera, tentavano varaare, tivakeharo
mati vira varero vuru vitanta nimi vaura.
17 Mintima keha Elira maaqu vitanta vaiinti nahenti Nora Kotira *ofaa* iha quara
amitare i vaura qoraiqama nimite vauvaro Noravano Kotiva tavovaro vitanta okar-
avano anoma kero qoraiqiro vaura.
18 Ho vitanta mintimake kaiqa vare vauvarovata, Samueriva vaintiruvano mini
vaiharo Nora Kotira avuqaa koqe kaiqa varaqiro vi vaura. Kotira kaiqa vara amite
vauka nonkute vau tavunara, *efotive* tura, vivavata nonku teharo kaiqa vare vaura.
19 Ekaa vo ihi vo ihiara vira nova vukai tavuna vira autu amite vaura. Vira noka
qoka Nora Kotira *ofaa* iha quara amitareka iha, tavuna vira vareha vuru Samuerira
ami vaura.
20 Eliva vitanta koqema nimiteharo Elakanaara tiva amiro tiharo, Kairaro Noravano
Kotiva ai naata kahaqiraro viva vainti vokikavata vatataira vika are Nora Kotira
kaamatera amiana vaiintira vira vatuka varaate, tiro. Vo ihi vo ihi Eliva minti tiva
nimite vaumanta vitanta anirante nái maaqaini vi vaura.
21 Ho Noravano Kotiva Hanaara koqema amitovaro Hanaava qorainti vainti taara-
monavu vatatero nahenti taaraqanta vatatora. Mintuvaro Samueriva Siloqi Kotira
Naavuqi Kotira avuqaa variqiro viharo noruqama vura.

Elira maaqutanta

22 Eliva anomakero naampaiqama viro vaiharo irumanta airi enta vira maaqutanta
Isareri vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaura. Vitanta qora kaiqa varaqi viha oru
Kotira *Seri* Naavu qentiqaa raqiki vau nahentika hampata vaite vaura.
23 Minti vaura kaara Eliva vitantara tiharo, Oho, netanta nantihae qora okara auti
variavo? Airi vaiinti nahenti netanta qora okara auti variara ti tiva timiamanta
irunarave.
24 Ti maaqutantao, vi okarara qaqira kaate. Nora Kotira vaiinti nahenti netanta qora
okara auti varia uvara tivaqi vi ani variavo.
25 Vo vaiintivano nai kena vaiinti vo qora okara autu amitairera, Kotivama vira uva
avuqavuqama amitaanarove. Vaiinti vovano Nora Kotira qora okara autu amitairera,
tavave vitanta tavaarana vaiharo vitanta uva avuqavu qianarove? tiro.
Noravano Kotiva vitanta arukaainarara tiro, vitanta avu aatovano
kempukaiqumanta kia nái qova tu uvara irura.
26 Ho vi entara Samueriva noruqe vaumanta Noravano Kotivavata vaiinti nahenti-
vata virara quaheha vaura.

Paropeti vaiinti vovano Elira vuru tiva amura

27 Vo enta paropeti vaiinti vovano Eliva vaunaini oruntero tiharo, Noravano Kotiva
ariara mintima tivo:

Haaru Isipini Pero vaiintivano ai kaivaqara Eroniravata, vira ankuvata, rumpataa entara, te vika kahaqirera tuvunte tenta mpeqa okara vika numiqaura vika tavaarave.
28 Isareri vo anku vo anku variamanta te vikaqihai ai kaivaqara Eronira ankuqai kaamate, vikaraqai ti kaiqa vara timiteka vaivarave, tunarave.
Te vikaqaima qaqi kaari ti Kotika ofaa taintaqaa iha quara timitaate, tunarave. Vikaqaima koqe unta iaina haikara iha quara timiteka vaivarave, tunarave. Vikaqaima ti Kotika avuqaa vaiha efoti tavuna nonku teha ti kaiqa vara timitevarave, tunarave.
Te vikaqai tiva nimi tiha, Isareri vika ti ofaa taintaqaa iha quara timiteraqaahai ne homa hini mati varake nevarave, tunarave.
29 Ho nantiharae are te tiva tauna uvara qaqira kera ti ofaa okara vehiqama kera iaro?
Are nena maaqutanta qaqi kaaramanta vitanta Isareri vika ti ofaa iha quara timite variaraqihai koqe mati varakeha namaqi vi variavaro vitanta vaatavano noruqe vaivo.
Are vitanta qaqi kehara, vitanta autu noraiqama kera, ti hutu vatainiqama kaaro. Nantiharae are minti okarara auti variaro?
30 Oho, te tiarirara iriane. Te Noravano Kotika ni Isareri Variqavano vauro. Haaru te ai kaivaqara Eronira nai vaintiaravata tiha, Vika homa ekaa enta ti kaiqa vara timitaqi vivarave, tunarave.
Ho ninavu qora okara kaarama te vate vo uva tirerave. Te mintima turo: Vaiintivano ti hutu noraiqama kainara tevata nai autu noraiqama karerave. Vaiintivano ti qoririma kainara tevata nai qoririma karerave, turo.
31 Ho iriane. Vo enta anintairaqe te vi entaraqaa ai anku qoraiqama nimiteha ekaa qaraaka vaiinti vikavata arukarerave. Ai ankuqihairo kiama vo vaintivano qaqi variqiro viro vuru naampaiqianarove.
32 Te Isareri hini kika koqema nimitaari vika koqemake vaivara are vika tavehara taara nenarave. Vika koqemake variqi vivaro, ai ankuqihairo kiama vaiinti vovanovata variqiro viro vuru naampaiqama vuanarove.
33 Ai ankuqihai kia qutiraiti, qaqi vaika, vika nora maaraqi variqi vivaro vika muntuka qoraiqiramanta variqi vi vaiqe te navutaaka qaqi kaari vika are kuvuarama terauka ekaama aru taiqa kevarave.
34 Ai maaqutanta Hopinika Finiaasika vitanta vohaa vakama qutu vivarave. Vitanta qutu vi entara, ai aato kenko tirara are quqaama vi uvava vivau vaivo tinarave.
35 Naantiara te vo vaiinti noraiqama kaariraro vi vaiintiva ti muntukavano vaina kaiqarara noraiqaakero iriqiro viharo, koqema kero ti kaiqa vara timitaqiro vuanarove.
Te qaqi kaari vira vainti vika te kaamate noraiqama kaarirauka kaiqa vara nimitaqi vuate.
36 Vi entara ai vainti vikaqihai tau vaiintikae qaqi vaika, vika oru ti Kotika kaiqa vara timite variaina vaiintira vorara tiha, Mpo, karave monuve, timiraqe tenavu ho variare. Hoe are tinavu qaqi kairaqe tenavu Kotira kaiqa vo vara amiteha, koqaa vare oru kara varaare, tivarave, tirave.
Noravano Kotiva minti tivakero ariara minti tivakera tiva amiane tivera te vi uvarama vate ai tiva amuro, tiro.
Paropeti vaiinti viva minti tura.

3

Noravano Kotiva Samuerira aarora

1 Ho Samueriva quvaaraa vaintivano vaiharo Nora Kotira kaiqa vara amite vauvaro
Eliva viraqaa raqiki vaura.

Vi entara Noravano Kotiva kia airi uva qoqaiqama kero Isareri vika tiva nimiraitiro
vauvaro, airi ihi aitarora. Vohaa enta vohaa entaqai tairakaa viva uva vika tiva nimi
vaura.

2 Ho Eliva naampaiqama vuvaro aumakaa vira avuvano ekaara qimpa vire ura. Vo
enta entaqi viva Kotira Naavu *rumu* vo nai vaite vauraqi vaite vauvaro

3 Samueriva Kotira Naavu viraqi Kotiva uva tiva taatauto *Vokisera* vato *rumu*raqi
vaite vauvaro aumakaa aatitare uvaro Kotira Naavuqi ova qumpitova qaqiqai ite
vaura.

4 Mintuvaro Noravano Kotiva Samuerira aareharo, Samuerio, tuvaro Samueriva, Vo,
tiro. Te mainima vauro, tivakero

5 himpiro kantero oru Elirara tiharo, Are ti haaraaravera te anuro, tuvaro Eliva aqao
tiro, Kiama te ai aarauro. Qaiqaa oru nena taintaqaa vaitaane, tuvaro viva anirantero
oru nai taintaqaa vaitatero vaura.

6 Mintuvaro Noravano Kotiva qaiqaa vira aareharo, Samuerio, tuvaro viva himpiro
qaiqaa Eliva unaini oruntero tiharo, Are ti haaraaravera te anuro, tiro. Minti tuvaro
Eliva tiharo, Ti maaquo, te kiama ai aarauro. Qaiqaa oru nena taintaqaa vaitaane, tiro.

7 Noravano Kotiva kia haaruvata vikantiro uva turara tiro, Samueriva Nora Kotira
uva vira kia viraaqama kero iriraitiro vaura.

8 Ho taaramo tataa Noravano Kotiva Samuerira aarovaro Samueriva himpiro Eliva
unaini oruntero tiharo, Are ti haaraaravera te anuro, tiro. Minti tuvaro Elira aatovano
kenko tuvaro iruvaro Noravano Kotiva Samuerira aare vaura.

9 Mintuvaro Eliva Samuerira tiva amiro tiharo, Are qaiqaa nena taintaqaa oru vaite
vairaro viva qaiqaa ai aarairera, are mintima tiane: Noravauvo, are tiraqe iriare. Te ai
kaiqa vaiintivano irihama vauro, tiane, tuvaro Samueriva Eliva tunte iro oru taintaqaa
qaiqaa vaitatero vaura.

10 Vaite vauvaro Noravano Kotiva anintero himpiro vaiharo vira avuni aarontema
kero qaiqaa aarero tiharo, Samuerio, Samuerio, tuvaro Samueriva tiharo, Noravauvo,
are tiraqe iriare. Te ai kaiqa vaintivano irihama vauro, tiro.

11 Minti tuvaro Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo,
Koqema kera iriane. Aumakaama te Isareri vika avutaini vo kaiqa qovarama kaari
ekaa vi uvara irika voqamake ravuku vivarave.

12 Vi entara te Elira ankuqi ekaa qora okara qovarama karerave tiva tauna uvava,
ekaa vi uvava vivauma varianarove.

13 Te tota Elira tiva amunarave: Elira maaqutanta qora kaiqa vare vaiha ti Nora
Kotika qoraiqama timite variavaro viva vitanta qora kaiqa vare variara iriharovata,
kia vitanta qioqama kaira kaara, te viraqaa uva vataarirava kia taiqa viraitiro, ekaa
entama varianarove.

14 Te kauqu aiqiqaa aqukeha Elira ankuara mintima turo: Vika nana nana ofaave,
ti iha quara timiteva kia ho vika qora kaiqa vare uvara nunka taiqa nimitaanarove.
Vi uvava ekaa enta qaqiqai varianarove turo, tiro.

15 Samueriva vi uvara iriro nai vaite vau taintaraqaa variqiro viro aatita kora.
Toqaqira viva himpiro oru Nora Kotira naavu qentinavu qantuareharo Elira aatu
qeteharo taira voqaara tavora kia vira tiva amura.

16 Mintuvaro Eliva Samuerira aarero tiharo, Samuerio, ti maaquo, aniane, tuvaro
Samueriva vo tivakero, Te maa virama anuro, tiro.

17 Minti tuvaro Eliva vira irero tiharo, Noravano Kotiva ariara nana uvae tivo? Are
kiama vo uvavata kukeqa taane. Are vo uva kukeqa tairaro Kotiva ai anoma kero
qoraiqama amitaantorave, tiro.

18 Minti tuvaro Samueriva kia vo uva kukeqa karaitiro, ekaa vi uvara tiva amuvaro
Eliva vi uvara iriro tiharo, Viva nai Noravano Kotivave. Kairaro viva nana haika
tiqaave ti ankuqaave autuataa iraro autuarire, tura.
19 Ho Samueriva noruqe vauvaro Noravano Kotiva vikantiro vaiharo vira kahaqama
amite vauvarora tiro, Samueriva vaiinti nahenti vikara minti mintima vaina haikava
qovaraiqianarove tuntema kero, vi haikava vi haikava qovaraiqi vaura.
20 Mintumanta ekaa Isarerini vauka kankomake iruvaro Noravano Kotiva
Samuerira quqaa kaama tovaro, viva Nora Kotira uva qovaraiqamake vau vaiintiva,
paropeti vaiintivano vaura.
21 Tota Silo vatukaini qovarama viro nai uva Samuerira tiva amuntema kero,
Noravano Kotiva qaiqaa qaiqaavata nai uva vira tiva ami vauvaro Samueriva vi uvara
Isareri vika tiva nimi vaumanta vika iri vaura.

4

Kotira Vokise Pirisia vatanaaka raqiake varora

1 Vi entara Pirisia vatanaaka Isareri hampata iqoka raqireka umanta Isareri iqoka
vaiinti vika Ebenesa vatuka aumanto nái *seri* naavu maaqa kaqa tomanta Pirisia vika
Afeki vatuka aumanto nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
2 Viraqaahai Pirisia iqoka vaiinti vika Isareri hampata ani iqoka raqiha, Isareri
naatara keha 4,000 vaiinti aru kora.
3 Mintumanta Isareri iqoka vaiinti hini kuka orurante nái *seri* naavu maaqa vaunaini
anumanta Isareri qiata vaiintinavu vikara tiha, Nana kaarae Noravano Kotiva Pirisia
qaqi kaimanta vika tinavu haatara kaavo? Kaiqe tenavu vaiinti vonavu nititaari vika
Siloqihai Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra vare aniate. Tenavu raqirera
viha, vi *Vokise*ra aqu vare vuariraro Noravano Kotiva tinavu hampata vairamanta
tinavu navutaaka kia tinavu haatara kaate, ti.
4 Qiata vaiinti vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta Siloni orunte Noravano
Kotiva ekaa kempuka vatai Variqava uva tiva taatauto *Vokise*ra vira vare anura. Vi
*Vokise*raqaa *enseli maraqura/varaha* taaraqanta vauvaro vitanta avutana Noravano
Kotiva oquviro vau vatukava vaura.
Vika uva tiva taatauto *Vokise*ra vare anuvaro Elira maaqutanta Hopinika Finiaasika
Vokise viraqaa raqikiqi anumanta vare anura.
5 Vika Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra vare *seri* naavu maaqa kaqa-
tonaini anintomanta Isareri vika ekaa quaheha noraiqaake naverai tuvarora tiro,
vatavanovata qaki qaki i vaura.
6 Mintumanta Pirisia vika uva *nontanta/otata* iri tiha, Oho, Hiparu vatanaaka *seri*
naavu maaqaqihai nana kaarae naveraiti variavo? tivake vaiha irumanta Nora Kotira
*Vokise*vano vika *seri* naavu maaqa kaqatonaini ani vaura.
7 Mintumanta vika qeteha tiha, Variqa vovano Isareri *seri* naavu maaqa kaqataaraqi
ani vaivo. Oho, vate tenavu qoraiqama virarave. Haaru kia minti haikava tinavuqaa
qovaraiqi vairave.
8 Mpo, tavave tinavu ruaruama timitairaro vika Variqa kempukavano kia tinavu
qoraiqama timitaarire? Vi Variqava qora haika, vo qara vo qara i haikaraqohairo Isipi
vika qoraiqama nimitaimanta vika airitahaa aahara vataini qutu vuarave.
9 Ho Pirisia vatanaakao, kaiqe tenavu kempukaiqamake qorainti taruka raqin-
temake raquare. Kia mintiarera, tota vika tinavu paanaa kaiqa vara timitaantemake,
tenavuvata vika nái paanaa kaiqa vara nimitaarorave. Ho aniqe kempukaiqamake
vaiha qorainti taruka raqintemake raquare, ti.
10 Minti tivake Pirisia vika kempukaiqamake raquqi viha Isareri naatara komanta
Isareri vika qetake ruqemake nai maaqa nai maaqaini vura. Vi entara Pirisia vika
Isareri airitahaa 30,000 vaiinti aru taiqa kora.

11 Vika Elira maaqutanta Hopinika Finiaasika aruke, Nora Kotira vira *Vokise*vata raqiake vare vura.
12 Mintuvaro vohaa vi entaraqai Benaminira ankuqihairo iqoka vaiinti vovano iqoka raqi vaura mini kero kantero Silo vatukaini oruntora. Vi vaiintiva nai utavaaqa qunahi qaanahima kero hora vara kero nai qiataqaa aqutero kantero Siloni oruntovaro
13 Eliva mini aara auvahini nai oquvi vau taintara aratoraqaa oquviro vaiharo Nora Kotira *Vokise* qaiqaa vare anirara noraiqaakero avu aato utiharo vira veka vaura.
Viva mini vauvaro iqoka vaiinti viva vatukaini anintero raqu vakaakara vaiinti nahenti tiva nimumanta ekaa vika ike mpo tiha noraiqaake oi aai ti vaura.
14-15 Ho Eliva airi ihi 98 ihi varakero anomakero naampaiqama vuvaro vira avuvanovata qimpa vuvaro viva aara auvahini vaiharo uva *nontanta/otata* iriro tiharo, Nana kaarae noraiqaake oi aai ti variavo? tiro.
Eliva minti tuvaro iqoka vaiinti viva kantero oruntero Elira tiva amiro tiharo,
16 Te vate raquaraqihai ruqemakema maini anuro, tuvaro Eliva vira irero tiharo, Ti maaquvauvo, iqoka raqua uvava nantiakeroe vaivo? Tiraqe iriare, tuvaro
17 vi vaiintiva Elira tiva amiro tiharo, Pirisia vika raquqi viha tinavu haatarake tinavu iqoka vaiinti airitahaa arikaamanta tenavu vika naatu qetake ruqemake vi anima vuro.
Vika ai maaqutanta Hopinika Finiaasika aruke, Kotira *Vokise*vata raqia vare vuavo, tiro.
18 Eliva Kotira *Vokise* vare vu uvara iriro, viva nai oquvi vau taintaraqaahairo tauvaqaihairo umpaihavuviro Kotira Naavu qenti vaunaini hiqintura.
Viva anoma naampaiqama vuvaro vira vaatavano voqama kero noruqama tovarora tiro, viva hiqintiro nai anu kinta kero qutu vura. Eliva 40 ihiara Isareri vikaqaa raqiki vaura.
19 Vi entara Elira naaqutu Finiaasira naatavano vainti taiqama vuvaro vainti vataarira entava aumaiquvaro vovano Pirisia vatanaaka Kotira *Vokise* vare vurave, vira vaati arukorave, vira tonaqova qutu vurave, ekaa vi uvara vira tiva amuvaro irura.
Viva vi uvara irira kaara vainti vataarira aihavirava vaaka hoqarama tovaro viva voqamakero keke tivaqiro viro vuru vainti vatatora.
20 Viva aumakaa qutu vire umanta vira kahaqama amito nahentika vira tiva amiha tiha, Kia qetaane. Are qorainti vaintima vatatera iaro, tuvarovata, vi nahentiva kia nai aato vika nimiraitiro, kia vika uvavata nái tiva nimiraitiro,
21 nai vainti vira autu ntavatero tiharo, *Ikabotirave – Kotira mpeqa okara takuqi vaiva Isareri kero vivo,* tura. Vika Kotira *Vokise* vare vurave, vira tonaqova nai maaquntiro qutu vurave virara iriharo vi autura ntava tora.
22 Viva tiharo, Vika Kotira *Vokise* Isareri vataihai vare vuara kaara, Kotira mpeqa okara takuqi vaivavata Isareriqaahairo ekaarama vinivo, tivakero qutu vura.

5

Kotira Vokise vare vura

1 Pirisia iqoka vaiinti Kotiva uva tivakero taatauto *Vokise*ra vare Ebenesa vatuka vara maini ke nái nora vatuka Asadotini orunte
2 *Vokise* vira vare vuru nái una variqa Dagonira quahama amite vau naavuraqi vatora. Vika Dagonira *maraqura/varaha* oriqohai autuke vatora vira tataaqa *Vokise* vira vatora.
3 Viraqi vatomanta vira qararaa toqaqi Asadotihainaaka nái una variqa naavuqi oriqete tavovaro Dagoniva hiqintiro nai viri vataini kero, Nora Kotira *Vokise* avuqaa vaura. Mintumanta vika Dagonira *maraqura/varaha* vara vaaviaramake qaiqaa nai vaunaini vatora.

4 Vika entaqi vaite qararaa toqaqi ani tavovaro Dagonira *maraquravano/varahavano* qaiqaa virianaihairo vata kanta hiqintiro Nora Kotira *Vokise* avuqaa vaura. Dagonira qiatavata kauquvata kintavi qenti kanta nariara vauvaro vira vaatavanoqai qaqi vaura.
5 Mintura kaara vate maa entaravata Dagonira kaiqa vara amite variakave, vokiakave, vira qiatavata kauquvata qentiana hiqinti vainaini aiqu ntava taarorave ti, vika aiqu vaatinte vaarintemaqi vi ani variara.
6 Ho Noravano Kotiva Asadoti vatukaqi vaukavata, vira aumanto vaukavata, qoraiqama nimitovaro *meqa/veqa* numuaravano vika vaataqaa qovarama viro ite vaumanta vika voqamake qete vaura.
7 Mintumanta Asadoti vatukaqi vauka vi haikara vi haikara qovaraiqura tave tiha, Isareri Variqavano tinavuvata, tinavu variqa Dagoniravata qoraiqama timiteharo nora maara tinavuqaa vate vaivo. Vira kaara Isareri Variqa vira *Vokise*vano kia maini variarire, ti.
8 Vika minti tivake Pirisia avuhainaa vaiinti 5navu naarama komanta vika vinavuka ireha tiha, Isareri Variqa *Vokise* vira tenavu nantie irarave? tumanta vinavuka vika tiva nimi tiha, Ne vi *Vokise*ra vare muntu Geti vatukaini vataate, tumanta vika vira vare Pirisia nái vatuka vo, Geti mini muntu vatora.
9 Geti mini muntu vatovarovata, Noravano Kotiva vi vatukaraqi vaukavata qoraiqama nimitomanta vika voqamake qete vaura. Noravano Kotiva *meqa/veqa* numuara vara kovaro ekaa vaiinti nahenti, qaraakaukave, konta naampaive, vika vaataqaa ite vaura.
10 Mintumanta Getihainaaka Kotira *Vokise* vira vara kovaro Pirisia vatanaaka vatuka vo Ekaronini vura. Mini oru ntomanta vi vatanaaka noraiqaake oi aai tiha, Oho, vika tinavu ekaa aru taiqa karekama Isareri Variqa *Vokise* vira vare maini aniavo, ti.
11 Minti tivake vika Pirisia avuhainaa vaiintinavu naaramake vikara tiha, Mpo, nenavu Isareri Variqa *Vokise* vara kaivaro anirantero nai maaqaini vuarire. Nenavu kia mintivera, viva tinavu tintanavu vaiinti nahenti hampata aru taiqama kaanarove, tura. Kotiva vika qoraiqama nimitomanta airi vaiinti nahenti qutu vura kaara vi vatanaaka voqamake qete vaura.
12 Vokuka kia qutiraiti, qaqi vauka vika vaataqaa meqa numuaravano qoraiqama kero ite vaumanta vika nái una variqanavuara ike mpo tiha, Tinavu kahaqiate, ti vaura.

6

Kotira Vokise vara kovaro qaiqaa anirantero Isarerini vura

1 Nora Kotira *Vokise*vano Pirisia vataini vaiharo 7 toranavu vara komanta
2 vika una variqa kaiqa vara nimitokave, vure vaiinti vikave, naaramake vinavuka ireha tiha, Nora Kotira *Vokise* vira tenavu nantie irarave? Tenavu Isarerini qaiqaa vara kaariraro vuarire ti, nana haika hampatae vira vara kaariraro vuanarove? ti.
3 Vika minti tumanta vinavuka tiha, Ne Isareri vika Variqa *Vokise* qaiqaa vara kareka iha, kiama qumina vara kaivaro vuarire. Ne vika Variqara irihama, *ofaa* hampata vara kaivaro viraroma viva ni qora okaravata nunka nimiteharo ni rovaravata taiqa kaarire. Mintihama ne kankomake iri tiha, Tota tenavu kia vira *Vokise* vara kaunara kaara Isareri Variqavano tinavu qoraiqama timite vairave tivarave, ti.
4 Vinavuka minti tumanta vaiinti nahenti qaiqaa vinavuka ireha tiha, Tenavu *Vokise* vira hampata nana *ofaa*e vara kaariraro vuanarove? tumanta vinavuka tiha, Vohaa qaramake vai rovarava nivata, ni Pirisia avuhainaa vaiinti 5navuvata, arirara ti, ne *kori* oriqohai meqavano ni vaataqaa numuara ite vaira *maraqura/varaha* 5navu autuke, tuvura *maraqura/varaha* 5navuvata autu kaate.

5 Ne meqa numuara *maraqura/varaha* autuke, ni naahoqi tuvuravano kara qoraiqama nimite vaira *maraqura/varaha* autuke, vira vara kaivaro Isareri Variqa *Vokise* hampata vuarire.

Ne mintima keha Isareri Variqa autu tuahera kaivaro, viva kia qaiqaa nintave, ni variqave, ni vatave, qoraiqama nimitaraitiro, ni vehakumae nimitaanarove, kiae mintianarove? ti.

6 Vinavuka minti tivake qaiqaa tiha, Isipi vatanaaka Pero vaiinti hampata nái avu aato kempukaiqamate Isareriara kia ho vivarave tiara kaara Isareri Variqavano Isipi vika ntaihama kaintema kero, hauri nivata ntaihaantorave. Isareri Variqavano vika voqama kero qoraiqama nimitaira kaara ekaara vitini Isipi vika Isareri qaqi kaamanta vuarave.

7 Ho iriate. Ne qaraaka ohi veka vo autuke, viraqaahai purumakau nahe taaraqanta kia rumpataivaro kaiqa varainara vitanta naativano qaqi naama ne vainara rantake vare aniate. Ne purumakau vitanta vare vuru ohi veka viraqaa kantaruma taate. Mintimake viraqaahai vitanta naati ntita vare vuru avutaqi kaate.

8 Ho Nora Kotira *Vokise* vara vaari ohi veka viraqi vataate. Vika Variqavano ni qora okara nunka nimitaarire ti, ne tuvuravata *meqavata/veqavata kori*qohai autute haikara varake vo *vokise*qi vate, *vokise* vira vara vaari Kotira *Vokise* tataaqa vate, viraqaahai purumakau vitanta ruhaaqi kaimanta ohi veka vira rarau vare náitanta vuataa ina aararaqaa vuate.

9 Vitanta vi vaimanta ne aitutiha tavaate. Vitanta ⌞kia náitanta naatitanta avutaqi kenaini viraiti, qaqirake⌟ Isareri vatuka vo, Beti-Semesini vi varia aararaqaa vivera, ne ho mintima tivarave: Quqaama Isareri Variqavanoma tinavuqi qora maara vara kaivaro tuvivo, tivarave. Ne tavaimanta vitanta ohi veka rarau vare kia mini vivera, ne mintimama tivarave: Kia Isareri Variqavanovauve nora maara vara kaivaro tinavuqi qovaraiqivo. Nai quminama maaravano tinavuqi qovaraiqivo, tivarave, ti.

10 Vinavuka minti tumanta vika vinavuka uva tuntemake, purumakau nahe taaraqantaqaa qaraaka ohi veka aututora kantarumate, viraqaahai vika purumakau nahe vitanta naati ntita vare vuru náitanta avutaqi vaati ke,

11 viraqaahai vika Nora Kotira *Vokise*vata, *kori*qohai *meqavata/veqavata,* tuvuravata autuke vato *vokise*ra viravata vara vaari ohi vekaqi vatora.

12 Vika minti mintimake, viraqaahai purumakau vitanta ruhaaqi komanta vitanta ohi veka vira rarau vare viha, kia hampi vo aara vo aaraqaa viraiti, avuqavuqamake Beti-Semesi aaraqaa viha *mmm mmm* tivaqi vi vaura.

Vitanta aaraini vi vaumanta Pirisia avuhainaa vaiinti 5navuvano ohi veka vira ampeqama vare vivi, Beti-Semesi aumanto oruntora.

13 Mini oruntomanta Beti-Semesihainauka uqita kanta vaiha *uiti* ututora teqe vaiha vutu aaraini tavovaro Kotira *Vokise*vano mini vauvaro vika muntukaqihairo quahara haikavano qovaraiqumanta vaura.

14-15 Purumakau vitanta ohi veka rarau vare Beti-Semesihainaa vaiinti vo, Iosuaara naaho vaunaini nora ori tataaqa himpite vaumanta Rivaira ankuqihai vaiinti vonavu aninte, Nora Kotira *Vokise*vata, *kori*qohai aututo haikava vau *Vokise*ravata varake, ori viraqaa vaari vatora.

Ho vinavuka mintumanta vaiinti nahenti vika Nora Kotirara quahama amitareka, ohi veka vira rakavuke iha quarate, purumakau nahe vitanta aruke *ofaa* Nora Kotira ekaara kaintu iha quara amitora.

16 Vika mintumanta Pirisia vika avuhainaa vaiinti 5navu niaraini vaiha ampeqamake taveke, vohaa vi entaraqai vika anirante nái maaqa Ekaronini vura.

17 Pirisia vika Noravano Kotiva nái qora okara autura nunka nimitaarire ti, vika nái nora vatuka 5navu, Asadotive, Gaasave, Asakelonive, Getive, Ekaronive, vinavurara iriha *maraqura/varaha* 5navu aututora.

18 Pirisia avuhainaa vaiinti 5navu raqiki vau vatukara, vaantaavura ututorave, qaqi vau vatukarave, virara iriha, vika *kori* oriqohai tuvura *maraqura/varaha* aututora.

Nora Kotira *Vokise* varake vato oriva, Beti-Semesihainaa vaiinti Iosuaara naahoqi vaura. Vate maa entaravata nora ori viva qaqi mini vaimanta vaiinti nahenti vi orira taveha, vi entara qovaraiqura viraravata iriha variara.

19 Ho *Vokise* viva mini vaumanta Beti-Semesihainaa vaiinti vonavu tiha, Kaiqe *Vokise* avutaqi tavaare tivake, viraqi qantuake tavora kaara Noravano Kotiva vihainaa vaiinti 70navu arukora. Mintumanta vaiinti nahenti Noravano Kotiva vinavuka arukorara iriha, noraiqamake iqi ratora.

20 Vika mpo ike ti, Nai tavave Noravano Kotiva nai voqama kero takuqukero vai Variqara avuqaa ho himpi varianarove? Viva tinavuara arara itairera, kia vovanovata qaqi himpi varianarove. Oho, tenavu tainie *Vokise* vira vara kaariraro vuanarove? ti.

21 Minti tivake vika vaiinti vonavu nititomanta vinavuka Kiriati-Jearimi vatukaqi vaukara tiha, Pirisia vika Nora Kotira *Vokise* vara kaavaro qaiqaa tenavu unanaini ani vaivo. Ho ne tuvu vira vare vuru nenta maaqaini vataate, tura.

7

1 Vika minti tumanta Kiriati-Jearimihainaaka Nora Kotira *Vokise* vira ani vare Abinadaapira naavuvano inaara aiqinaqaa vaunaini vuru vate, Abinadaapira maaqu Eleasaara kaamate tiha, Arema Kotira *Vokise* viraqaa raqikiane, ti.

2 Vika minti tivake Nora Kotira *Vokise* vira Kiriati-Jearimini naavuqi vatovaro, *Vokise* viva 20 ihi varakero naavu viraqiqai vaumanta ekaa Isareri vika mpo ike tiha, Noravauvo, ⌞kia tinavu qaqira karaitira,⌟ tinavu kahaqiane, ti vaura.

Samueriva Isareri vika vo uva tiva nimura

3 Ho Samueriva himpiro Isareri vika ekaa tiva nimiro tiharo, Ne quqaiqamake qora aara qaqirake, Nora Kotira uva qaiqaa iriqi vireka ivera, ne vo vatanaaka una variqa vaterave, una variqa nahenti Astaatera *maraqura/varaha* haikave, qaqirake, Nora Kotira vevaaraini vaiha, Kotira kaiqa vaiinti nahentiqai vaiha, vira autuqai tuaheraqi vuate. Ne mintivaro Kotiva Pirisia vatanaaka kauquqihairo ni ruaruama nimitaarire, tiro.

4 Samueriva minti tumanta Isareri vika viva tuntemake, una variqa *maraqura/varaha* Baaliravata Astaateravata vara qaqirake, Nora Kotira autuqai tuaheraqi vi vaura.

5 Vo enta Samueriva Isareri vika naarama kero tiharo, Ne Misipaa vatukaini ani ruvaaqumavi vaiqe te Nora Kotira ni aarama nimitaare, tiro.

6 Ho Isareri vika Misipaa vatukaini ani ruvaaqumavi vaiha namari kaqakeha kia naraiti, Nora Kotira *ofaa* amiteha namari vira qaqi vata kanta qihiake vaura. Vohaa vi entara vika karavata qioqamate kia naraiti, qaqi variqi vi, entama kora. Vika nái qora kaiqa varo uvaravata tiva qovarama keha tiha, Mpo, tenavu Nora Kotira uva raqakeha qora kaiqa vare vaunarave, ti vaura.

Samueriva Misipaa vatukaini vau entara viva Isareri vika qiata vaiinti vaiharo vika uvavata iriharo avuqavuqama nimite vaura.

7 Ho Pirisia vika Isareri Misipaa vatukaini ruvaaqumavi vaurara iri, viraqaahai vika avuhainaa vaiinti 5navuvano nái iqoka vaiinti ntita vare oru Isareri hampata iqoka raqireka vumanta Isareri vika anura iri, voqamake qete vaura.

8 Vika Samuerirara tiha, Mpo, are tinavu Variqa Nora Kotira aaramaqira vihara kia taiqa karaitira, qaqiqai aaramaqira vi vairaro viva Pirisia kauquqihairo tinavu ruaruama timitaarire, ti.

9 Vika minti tuvaro Samueriva sipisipi naati vo varakero vira arukero Nora Kotira *ofaa* kaintu iha quara amiteharo viva Isareri kahaqiarire tiro, vira aarovaro Noravano Kotiva Samueriva tu uvara iriro Isareri vatanaaka kahaqama nimitora.

10 Samueriva Nora Kotira *ofaa* qaqi iha quara amite vaumanta Pirisia iqoka vaiintinavu aumanto aninte Isareri hampata raqireka auti vauvaro Noravano Kotiva tuvaro naaruvaihairo naaruvavano Pirisia iqoka vaiinti qiata vau taku takaa ti vaumanta vika avu aatovano hampiqi vaumanta qetake ruqeqaamake vi ani vaumanta Isareri vika naatara kora.
11 Isareri vika Misipaa vara maini ke Pirisia iqoka vaiinti ntataqi viha airi vaiinti aruqi vivi, Beti-Kaa aumanto oruntora.
12 Mintuvaro viraqaahairo Samueriva ori nora vo varakero, Misipaa vatuka hini Seni vatuka hini tavaarana ori vira vuru vaaviarama tero tiharo, Te maa orira autu ntehama, *Ebe-Nesaave – Kahaqama-Timitai-Orirave,* turo. Noravano Kotiva vate tinavu kahaqama timitairara irihama te minti turo, tura.
13 Ho Isareri vika Pirisia naatarako entaraqaahairo Noravano Kotiva Pirisia vika kuvai komanta, vika Samueriva vau entara kia qaiqaavata Isareri vataini iqoka raqireka ani vaura.
14 Haaru Pirisia vika iqoka raqiha Ekaronivata Getivata, vi vatukatanta tavaarana vau vatukara vonavuvata varora qaiqaa Isareri nái nimumanta varora. Vi entara Isareri kia Kenaani vatanaaka hampata raqiraiti, qaqi maateraiqiha vaura.
15 Ho Samueriva nai qaqi vau entara Kotira kaiqa vara amiteharo Isareri vikaqaa raqikiqiro vi vaura.
16 Vo ihi vo ihi Samueriva Betelinive, Giligaalinive, Misipainive, vi aniharo Isareri vika uva iriharo avuqavuqama nimite vaura.
17 Viva mintima keharo anirantero nai maaqa Ramaini oru vaiharo vika uvavata avuqavuqama nimite vaura. Viva mini vaiharo Nora Kotira *ofaa* tainta vo autu amitora.

8

Avuhainaa vaiinti vo kaama timitaane tura
1 Samueriva naampaiqama viro nai maaqutanta noraiqama komanta vitanta Isareriqaa raqikiqi vi vaura.
2 Samuerira maaqu hoqarenaava Joeliva vauvaro vira qata Abiaava vaura. Vitanta Beseba vatukaini vaiha vaiinti nahenti uva avuqavuqama nimite vaura.
3 Vitanta kia náitanta qova koqe kaiqa varontemake vararaiti, vitanta monu vararara noraiqaake iriha, qutaru monu naarumake vareha vika uva kia avuqavuqamake iriraiti, hampiqama keha iri nimite vaura.
4 Mintura kaara Isareri nora vaiintinavu Samueriva Ramaini vaunaini orunte ruvaaqumavi
5 virara tiha, Ho are iriane. Are naampaiqama vuaramanta ai maaqutanta kia are koqe okara autuanantemake autiraiti, vitanta qora okarama auti variavo. Vira kaara are vaiinti vo noraiqama kairaro viva tinavu avuhainaa vaiintiqama viro vaiharo tinavuqaa raqikiarire. Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka avuhainaa vaiinti vataantemake, tenavuvata vo vataare, ti.
6 Nora vaiinti vika minti tuvaro Samueriva vika avuhainaa vaiinti vo kaama timitaane tu uvarara kia quaharaitiro, vikara tiharo, Kaiqe te Nora Kotira aaraariraro viva vonare tiraqe ni tiva nimiare, tiro.
7 Minti tivakero viva Nora Kotira aarovaro Noravano Kotiva Samuerira tiva amiro tiharo, Ho are ekaa vika ti uvara iriane. Vika kia arivauve qoririmake variavo. Vika ti Kotika vika avuhainaakama qoririmake variavo.
8 Oho, haaru Isipiqihai te Isareri vika ntita vare viri kauna entaraqaahai vika ti tauvaqa utu timitehama una variqa autuqai tuaheraqi aniavaro vate maa entava anintaivo. Ho vika ti qoraiqama timitaantemake, vohaa vikaqai aivata qoraiqama amite variavo.

9 Ho minti tiarara irihara are nái tiantema kera, are vaiinti vo noraiqama kairaro viva vika avuhainaa vaiintivano variarire, turo. Are mintima keravata, vikara rauriha variate tiane. Avuhainaa vaiintivano vikaqaa raqikiharo nana nana okara autuainarave, nana nana qora maara vikaqaa vataainarave, virara virara vutukera vika tiva nimiane, tiro.
10 Viva minti tuvaro Samueriva vika avuhainaa vaiintiara naarumatoka vaunaini oruntero, Noravano Kotiva tu uvara ekaa vika tiva nimura.
11 Viva tiharo, ⌞Ne kia paparuqama keha tiriara avuhainaa vaiinti vo noraiqama timitaane tiate. Ne kiae iriavo?⌟ Avuhainaa vaiinti vovano niqaa raqikiharo niara minti minti iatema tianarove: Viva ni maaquvara ntita vatairamanta vika vira iqoka vaiintiqamavi vaivarave. Vokika vika iqoka *kaari*qi ni vaimanta, vokika ohiqaa oquvi nivarave. ⌞Vaiinti nahenti vinuate ti,⌟ vokika avuhainaara iqoka *kaari*qi avuni kantamaqi vivarave.
12 Viva vokika noraiqama kaira vika 1,000 iqoka vaiintiqaa raqikimanta vokika 50navuqaa raqikivarave. Viva ni maaqu vokika ntita vataira vika avuhainaara naaho kaiqa vara amiteha vata quvike, kara ututaivaro karavano mpeqaiqinara qantu vare viri vira amitevarave. Vokika ntita vataira vika auvihehavaave, iqoka *kaari*ve, autu amitevarave.
13 Viva ni raavura vokika ntita vataira vika avuhainaara koqe unta i vahaverara autu amiteha, vo kara vo karavata unta amitevarave.
14 Viva ni koqe vatave, *uaini* naahove, *orivi* naahove, niqaahairo varakero, nai kaiqa vaiinti vika nimianarove.
15 Ne *uiti*ve, *uaini* tavave, varake, 10navu vateraqihai rairake vohaiqa vira amivarave. Viva vi karara varakero raira kero nai qiata vaiintive, qaqi kaiqa vaiintive vika nimianarove.
16 Vira kaiqa vara amitaate tiro, avuhainaava viva ni kaiqa vaiintive, ni kaiqa nahentive, ni purumakauve donkive koqekaqaima varaanarove.
17 Viva ni sipisipi 10navuqihairo vohaiqama varaanarove. Ne vira paanaa kaiqa vara amitekama vaivarave.
18 Naantiara avuhainaa vaiinti viva niqaa vi maarara vataira vi entara ne mpo ike tivaqi viha nuntu nauntu tihama Kotirara tinavu kahaqiane tivarave. Ne nentama vi vaiintira noraiqama taavaro viva avuhainaa vaiintiqama virara ti, Noravano Kotiva vi entara kiama ni uva irianarove, tiro.
19 Samueriva minti tumantavata, vika kia vira uva iriraiti, vika kempukaiqamake tiha, Avuhainaa vaiinti vo tinavu noraiqama timitairaro viva tinavuqaa raqikiarire.
20 Tenavu vo vatanaa vo vatanaaka variantemake variariraro tinavu avuhainaa vaiinti viva tinavuqaa raqiki vaiharo, tinavu tivita varero avuni viraqe tenavu navutaaka hampata iqoka raquare, ti.
21 Vika minti tuvaro Samueriva vika uva iriro vuru Nora Kotira tiva amuvaro
22 Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo, Hove. Are vika uva avatehara vika avuhainaa vaiinti vo kaama nimitaane, tiro.
Minti tuvaro Samueriva Isareri vika tiva nimiro tiharo, Ne ekaa nenta maaqa nenta maaqaini oru vaiqe naantiara te qaiqaa ni naaraare, tiro. Samueriva minti tura.

9

Soruva nai qora donkinavu rantareva vura

1 Benaminira ankuqihainaa vaiinti vo vira autu Kisiva vaura. Kisiva airi haika vatova vauvaro vira autuvanovata nora autu vaura. Vira anku okaravano maantimama vairo:
Kisira qova Abieliva vauvaro
Abielira qova Serova vauvaro
Serora qova Bekoraativa vauvaro

Bekoraatira qova Afiaava vaura.

2 Kisira maaqu vo vira autu Soruva vaura. Soruva qaraaka vaiinti koqe viri vaata vataava vauvaro Isareri vikaqihai kia vovano Sorura voqaantema kero vukai vuhaantaari vataava vauvaro Soruva ekaa Isareri vikavata uri naatara kero vukai vaiintivano vaura.

3 Ho vo enta Kisira donki vonavu ruqemake vi anima vi kakakima vura.

Mintuvaro Kisiva nai maaqu Sorurara tiharo, Are kaiqa vaiinti vo vita varera vikantira oru donki vika ranta timitaane, tiro.

4 Minti tumanta vitanta himpi verara Efaraimunivata, vo vata Salisainivata rantaqi viha tavomanta donki vinavuka kia mini vaumanta vitanta Saliminivata oru tavomanta kia vaumanta viraqaahai vitanta Benaminira ankuvano vau vatara minivata oru tavomanta kia vaura.

5 Vitanta mintiaqi vi, Sufu vatuka vaunaini orunte, Soruva nai kaiqa vaiintiara tiharo, Ho aniqetanta qaqirake anirante maaqaini vuare. Hauri ti qova donki vikara kia noraiqama kero iriraitiro, titantara noraiqaa kero iriantorave, tiro.

6 Soruva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano virara tiharo, Ho iriane. Sufu vatukaqi Kotira uva tiva nimi vai vaiintiva vovano vairave. Ekaa viva ti vai uvava quqaaqai vairara ti, vaiinti nahenti vi vaiintira nora autu amiarave. Aniqe tetanta viva inaini oru vuariraro viva titantara donki vikara mini mainima variavo tiainara iriare, tiro.

7 Viva minti tuvaro Soruva nai kaiqa vaiinti virara tiharo, Ho tetanta viva inaini oruntaarera, nana haikae vira amirarave? Titanta karavano taiqa vivaro qumina utaqaima vaivo. Tetanta vo haika vira amiarirava kiama vaivo, tiro.

8 Soruva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tiharo, Te *silvaa* monu inaaraiqa ntuva tauro. Te vira amiariraro viva donki vika ta mantarainie vairara titanta tiva timiarire, tiro.

9-11 Minti tuvaro Soruva virara tiharo, Ho are koqema tiaro. Aniqetanta kukeqavi vai haikara tave vai vaiintira oru tavaare, tivake vitanta Kotira uva tiva nimi vau vaiintiva vaunaini vireka vura. Vi entara Isareri vatanaaka paropeti vaiintiara viva kukeqavi vai haikara tave vai vaiintivama vaivo ti vaurara tiro, Soruva minti tura.

Ho vitanta vivi, vuruni vau vatukara aumanto oruntomanta varaatanavu vatukaqihai namari kaqareka tuvumanta vitanta vinavuka ireha tiha, Kukeqavi vai haikara tave vai vaiintiva vatukaqi vairove kiae vaivo? ti.

12 Minti tumanta varaata vika vitanta tiva nimi tiha, Eo, kukeqavi vai haikara tave vai vaiintiva vatukaqima vaivo. Vaiinti nahenti vururaqaa Kotira *ofaa* iha quara amiterara iriharo viva vate viqanama vatukaqi uruntaivo. Viva naanema nitanta avuni vivo. Netanta kante oru vira ranta kaate, ti.

13 Varaata vika minti tivake qaiqaa tiha, Netanta vatukaqi oriqete tavaivaro viva varianarove. Viva varikeroma vururaqaa vuanarove. Vururaqaa variaka kia vaaka kara naraiti, vira veka vaivaro viva vika inaini oruntero Kotira *ofaa* iha quara amiterara iriharo Kotirara koqeve tiramanta, viraqaahai viva naarama taika vi karara nevarave. Netanta kante orunte homa vira tavevarave, ti.

14 Minti tumanta vitanta vaantaavura qentiana orunte tavovaro Samueriva nora vatukaqihairo vuruni vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini vuare tiro anura.

15 Soruva vi vatukaraqi anu entara vira naantiara toqaqi Noravano Kotiva Samuerira tiva amiro tiharo,

16 Hura toqaqi te Benaminira ankuqihai vaiinti vo atitaariraro are inanaini anianarove. Are vi vaiintira noraiqama tehara vira qiataqaa vahavera aqu amitairaro viva tinta vaiinti nahenti Isareri vika avuhainaa vaiintivano variarire. Te tavauramanta Pirisia vatanaaka nora maara Isareri vika nimi variamanta vika ike mpo ti varia uvara te irunarave. Ho vi vaiintiva Pirisia vika kauquqihairo Isareri ruaruama nimitaanarove, tiro.

17 Minti tuvaro vira qararaa Soruva Samuerira avuqaa qovarama vuvaro Noravano Kotiva Samuerirara tiharo, Ho tavaane. Te enta ai tiva amuna vaiintiva, maa vivama vaivo. Viva ekaa ti vaiinti nahentiqaa raqikianarove, tiro.
18 Minti tuvaro Soruva nora vatuka qentiana Samuerira ranta kero irero tiharo, Kukeqavi vai haikara tave vai vaiintira naavu tainie vaivo? tiro.
19 Minti tuvaro Samueriva vira tiva amiro tiharo, Te maa vikama vauro. Are kantera ti tivuni oru vururaqaa ruvaaqumavi varianaini vaihara vate ti vataakera kara naane. Hura toqaqima are nana nana haikara irenara te ai tiva ami, viraqaahai te ai atitaarirara vinarave, tiro.
20 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Te iruraro ni donkinavu kakakima vuavaro taaramo entama aitaraivo. Ho kia vikara noraiqaa kera avu aato utuane. Vo vaiintinavu donki vika rantama kaavo. Ho iriane. Isareri vatanaaka ta vaiintirarae voqamakero antuqa arimanta variavo? Vika ariaravata ai qora ankuaravata antuqa arimanta variavo, tiro.
21 Viva minti tuvaro Soruva aqao tiro, Te Benaminira ankuqiraakama vauro. Isareri ankuqihai Benaminira anku taaraiqavano tuvitarero vitini vairave. Vi ankuraqihairo ti qora ankuvano ekaanaini vitini vairave. Mintivarama are nantivarae vi uvara tiriara tiaro? tiro.
22 Minti tuvaro Samueriva Soruravata vira kaiqa vaiintivata ntita varero vuruni vau naavuraqi oriqetero, nora *rumu* vauraqi oru vaura. Vi *rumu*raqi Samueriva vaiinti 30 navu naarama komanta kara nareka oquvi vauvaro Samueriva vika vauraqihairo oritarero avuni vau taintaraqaa Soruravata vira kaiqa vaiintivata oquvuate tumanta oqu vuvaro
23 Samueriva kara unte vau vaiintira tiva amiro tiharo, Te mati ai amiha vira tinta timitaane turara vataanara, are vira varera aniane, tiro.
24 Minti tuvaro kara unte vau vaiintiva purumakau aiqu mati koqera varero vuru vi *rumu*raqi Sorura avuqaa vatovaro Samueriva Sorura tiva amiro tiharo, Are te naarama taura vaiintika hampata kara naane ti, te maa matira ariara iriha kaama taunarave. Ho vira naane, tuvaro Soruva vi entaraqaa Samuerikantiro vaiharo kara vira nora.
25 Kara namake vika Kotira *ofaa* iha quara amite vau vatukara mini ke ururante nora vatukaini vurama. Mini vuvaro entama vuvaro Samueriva nai naavu qiata tanuqi kanta taari vuqi amitovaro Soruva mini vaitora.
26 Ho vira qararaa toqaqi Samueriva himpiro Sorura aarero tiharo, Ho himpuane. Te ai atitaarirara nena maaqaini vuanerama turo, tivakero viva Sorukantiro vahaaqaini vevante vura.
27 Vitanta vivi, nora vatuka aaqaini orunte, Samueriva Sorurara tiharo, Nena kaiqa vaiinti tiva amiraro viva naane avuni vuarire, tuvaro vira kaiqa vaiintivano avuni vuvaro Samueriva qaiqaa Sorurara tiharo, Are inaaraiqakaa tintira maini vairaqe te Kotiva ariara ti uvara ai tiva amiare, tiro.

10

1 Minti tivakero Samueriva *orivi* vahavera taqu varakero vahavera vira Sorura qiataqaa aqu amitero vira moqa kero tiva amiro tiharo, Are Nora Kotira vaiinti nahenti, Isareri vikaqaa raqikihara vika avuhainaa vaiintivano variane tiro, Noravano Kotiva ai kaama tero ai noraiqama kaimantara ti, te ariqaa vahavera aqu amitauro.

Are Isareri vikaqaa raqikiharama navutaaka Isareri tataaqa hini hini variaka kauquqihaira vika ruaruama nimitaane. Vo haikavano ariqaa qovaraiqiainara te ari tiva amiarirara are tavairaro vi haikava ariqaa qovarama virara are mintima tiane: Quqaama Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiqaa raqikiarire tiro, ti kaama taivo tinarave.

Vi haikava maantima keroma qovaraiqianarove:

2 Are ti maini kera vivira, Benamini vataini Selsa vatukaini otu ntenarave. Are mini otuntera, Reserira ori onavuqi quntama tora tataaqa tavaira vaiinti taaraqantavano ariara mintima tivarave: Are donkinavuara rante varianara rantama kaavo. Ai qova kiama donki vikara noraiqaa kero iriraitiro, viva vate ariaraqaima noraiqama kero iriharo nantiakee tenta maaqu ranta kararave ti vaivo, tivarave.

3 Vitanta minti tivara are vitanta mini kera vivira nora oqiva vo, Tabo Oqivave tianaini oruntera are taaramo vaiintinavu tavenarave. Vinavuka *ofaa* vare Betelini Kotira amireka anivarave.

Vinavukaqihairo vovano memeraa naati taaramonavu varero aniraro, vovano mpareti taaramonavu varero aniraro, vovano *uaini* taqu varero anianarove.

4 Vinavuka ai uva manteha ariara, Mpareti taaraqanta varenarave? tivara are hove tivakera varaane.

5 Viraqaahaira, are Kotira aiqinave tianaini vatuka vo Gibea, Pirisia iqoka vaiinti *seri* naavu maaqa kaqate varianaini vuane. Are vi vatukara aumanto oruntera tavairamanta paropeti vaiinti vonavu *ofaa* taintavano vainaihai tuvivarave. Paropeti vika ihi nteha *kitaa*ve *kulele*ve, ruqutiha, *tamparini* tuateha rintatimaqi viha, *aanumaara/noma* vuaqeha Kotira uva tiva qoqaiqama keha tuvivarave.

6 Vinavuka mintimaqi tuvivaro Nora Kotira Maraquravano ariqira tuvu vaiharo ai kempukaiqama kairara are paropeti vaiinti vika hampata vaihara, arevata vika autintema kera mintinarave. Kotira Maraquravano ai avu aato qaraakaiqama kairara are vo qaramakera vaina vaiintiva vainarave.

7 Te vate tura haikava ariqaa qovaraiqirara, are kankoma kera Kotiva aintiro variainarara irinarave. Viraqaahaira are Kotiva ai nana nana kaiqa amiainara varaqira vuane.

8 Are avuni oruntera Giligaalini 7 entara ti veka mini vairaqe te mini ai ranta kaare. Te mini orunte Kotira *ofaa* vo, ekaara kaintu iha quara amite, viraqaahai Kotikanti vohaa variainarara irihama *ofaa* vo iha quara amitaare. Te ainti mini vaiha are nana nana haika autirera inara te ai tiva amiare, tiro.

9 Samueriva minti tuvaro Soruva vira mini kero vuare tuvaro Kotiva Sorura avu aato qaraakaiqama kovaro vohaa vi entara Samueriva tuntema kero, ekaa vi haikava Soruraqaa qovaraiqura.

10 Soruva nai kaiqa vaiintintiro Gibeaini oruntomanta paropeti vaiinti vika vitanta anunaini anintovaro vaakama Kotira Maraquravano Sorura kempukaiqama kovaro Soruva paropeti vika hampata vaiharo vika uva tuntema kero, vivavata Kotira uva tiva qoqaiqamake vaura.

11 Soruva minti ti vaumanta vaiinti nahenti tota Sorura tavoka tavovaro Soruva paropeti vika hampata Kotira uva tiva qoqaiqamake vaumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Nana haikavanoe Kisira maaqu Soruraqaa qovaraiqivo? Soruva vivavatae paropeti vaiintiqama vivo? ti.

12 Vika minti tuvaro vihainaa vaiinti vovano aqao tiro, Te tavauramanta paropeti vaiinti maaka qoka vikavata kia paropeti vaiinti variarave, tura. (Sorurara *vivavata paropeti vaiintiqama vivo* tu uvava vi anumanta vika tavaavaro vo vaiintivano kia nai qova varai kaiqara vararaitiro, qaraaka kaiqa vare vaumanta vika vi vaiintirara tiha, Ike tavaate. Vivavatae paropeti vaiintiqama vivo, ti vaura.)

13 Ho Soruva Kotira uva tiva qoqaiqama taiqa kero, viraqaahairo viva *ofaa* taintavano aiqinaqaa vaunaini vura.

14 Soruva nai kaiqa vaiintintiro maaqaini anuvaro vira qova vovano vitanta irero tiharo, Ike, netanta taini vuanahaie aniavo? tuvaro Soruva tiharo, Tetanta donkinavu kakakima vuakara qumina ranteha tavauramanta kia variaverama tetanta Samuerira oru tavema anuro, tiro.

15 Minti tuvaro viva tiharo, Samueriva nitantara nana uvae tivo? tuvaro

16 Soruva vira tiva amiro tiharo, Samueriva titanta mintima tiva timiro tiharo, Vo
vaiintinavu donki vika rantama kaavo tivo, tiro. Viva minti tiharovata, Samueriva nai
avuhainaa vaiintiqama vuainarara kiama nai varaqora vira tiva amura.

Soruva avuhainaa vaiintiqama viro vaura

17 Samueriva Isareri vika ekaa naarama komanta vika Misipaa vatukaini ani Nora
Kotira avuqaa ruvaaqumavi vaura.

18 Vika ruvaaqumavi vauvaro Samueriva vikara tiharo, Noravano Kotiva tinavu
Isareri Variqavano mintima tivo:

Te Isipiqihai ni Isareri ntita vare anunarave. Isipi vikavata vo vatanaakavata ni
Isareri qoraiqama nimite variamanta te vika kauquqihai ni ntita vare anunarave.

19 Ne qora okaraqive, vo maara vo maaraqive variamanta te ni Variqavano
viraqihai ni ruaruama nimite vaunarave.

Te minturamantavata, ne ti qoririma keha tiha, Are vaiinti vo noraiqama kairaro
viva avuhainaa vaiinti vaiharo tinavuqaa raqikiqiro vuarire, ti variarave. Ho
vatema ne vo anku vo anku ruvaaqumavi, ti Nora Kotika avuqaa himpite variate.
Noravano Kotiva niara mintima tivo, tiro.

20 Samueriva minti tivakero ekaa vo anku vo anku aumanto ani variate tuvaro
Noravano Kotiva ekaa vi ankukaqihairo Benaminira ankuqai kaamatora.

21 Mintuvaro Samueriva Benaminira ankuqihairo inaara anku, vo anku vo anku
naaromanta anuvaro Noravano Kotiva vi ankukaqihairo Matirira ankuqai kaamatora.

Qaiqaa Samueriva tumanta Matirira ankuvano anuvaro Noravano Kotiva vikaqi-
hairo Kisira maaqu Soruraqai kaamatora. Ho vika Sorurara ranteha tavovaro kia viva
mini vaura.

22 Vika Nora Kotira ireha tiha, Ike, vi vaiintiva tainie vaivo? tuvaro Noravano Kotiva
vika tiva nimiro tiharo, Ne vo haika vataara vira avutaqima Soruva kukeqaviro vaivo,
tiro.

23 Noravano Kotiva minti tumanta vika kante oru Sorura vita vare aninte tavovaro
Soruva vukai vaiinti vaiharora tiro, viva vaiinti nahenti avutana himpiro ekaa mini
vauka naatarakero vukai vaiinti vaura.

24 Ho vira vita vare anuvaro Samueriva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Noravano
Kotiva kaama tai vaiintira ne tavaate. Kiama niqihairo vo vaiintivano Sorura
voqaantema kero vaivo, tumanta ekaa vaiinti nahenti naveraitiha, Soruva tinavu
avuhainaa vaiintivanoma vaivo. Viva avuhainaava vaiharo vukaiqamakero qaqi
variqiro vuanarove, tura.

25 Minti tuvaro Samueriva avuhainaa vaiintivano vaiinti nahentiqaa raqikiaina
okarara vika tiva nimiro, viraqaahairo viva vi uvara vukuqi qara ntuva tero, vuku
vira varero vuru Nora Kotira naavuqi vatero, viraqaahairo Samueriva vaiinti nahenti
nititomanta nai maaqa nai maaqaini vura.

26 Soruvavata anirantero nai maaqa Gibeaini vura. Viva mini vireva uvaro Kotiva
kempuka vaiinti vonavu avu aato vara himpuma komanta vikavata Sorura airuqama
vare vura.

27 Mintumantavata, qora vaiinti vonavu voqamake antua ti vauka tiha, Aqao,
nantima keroe maa vaiintiva tinavu ho kahaqianarove? ti. Vika Sorurara iri
qoraiqama amiteha, kia quahara haikavata vira amura.

Mintuvarovata, Soruva kia vikara vo uvavata tiraitiro, evaara vaura.

11

Soruva Amoni vatanaaka naatara kora

1 Soruva nai maaqaini oru vauvaro vohaa tora aitarovaro King Nahaasiva Amoni
vatanaava nai iqoka vaiinti ntita varero Gileaati vataini ani Jabesi vatuka ututumatero

vaumanta vihainaaka Nahaasirara tiha, Mpo, are tinavu hampata vohaa uva tiva taatau tera tinavu qaqi kairaqe tenavu ai hampata vaiha ai vevaaraini variare. ti.

2 Vika minti tuvaro Nahaasiva tiharo, Te ni hampata uva tiva taatau taarira aarava vohaiqaqaima vaivo. Te ni Jabesi vatanaaka kauqu tanaraini vaina avura vauru qaqini kaari ekaa Isareri vatanaaka kaurira haika varaate, tiro.

3 Minti tumanta Jabesi vatanaaka qiata vaiinti vika vi uvara iri, Nahaasirara tiha, Are 7 entanavuara vekaiqi vairaqe tenavu vaiinti nititaari vika oru Isarerini vi aniha tiva nimimanta vika ani tinavu kahaqiate. Kia tinavu kahaqi vaiintika vaivera, homa are tinavuqaa raqikinarave, ti.

4 Minti tivake vika vaiinti vonavu nititomanta Isarerini vi anura. Vi vaiintika Sorura vatuka Gibeaini orunte Nahaasiva tu uvara vihainaaka tiva nimumanta vika vi uvara iri qeteha noraiqaake iqi rate vaura.

5 Ho Soruva kaiqa varonaihairo kaiqa varo purumakauka ntita varero aniharo irumanta vaiinti nahenti iqi rate vauvaro viva anintero vika irero tiharo, Ne nana haikarae iqi rate variavo? tumanta vika Jabesihai anu vaiintika tu uvara Sorura tiva amura.

6 Soruva vika tu uvara iruvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro Sorura voqamakero arara itovaro vaura.

7 Mintuvaro Soruva kaiqa purumakau taaraqanta arukero teqa taaqama kero vaiinti nimiro tiharo, Maa varema vuru Isareri vaiinti vika numiqeha mintima tiate: Ta vaiintivae kia Soruka Samuerika kahaqiharo Amoni vatanaaka hampata raqirera, Soruva purumakau maa teqa taaqama kaintema kero, viravata teqa taaqama kaanarove tiate, tivakero vaiinti vika nititama komanta vika vi aniha vi uvara tiva nimura. Isareri vika vi uvara iruvaro aatu itomanta Nora Kotira aatu qeteha ekaa vika himpi anuvaro kia vaiinti vovanovata maaqaini vaura.

8 Vika hihai hihai Soruva vaunaini Besekini anuvaro viva tavomanta Iutaa vaiinti vaireka, 30,000 vaiinti vaumanta hini Isareri vaiinti vaireka, 300,000 vaiinti vaura.

9 Soruva Jabesihainaa vaiintinavuara tiharo, Nenavu nenta navunaaka vuru tiva nimiate: Hura kuarivano qiataqaa uruntairaqe tenavu ani ni ruaruama nimitarerave tiate, tumanta vika vi uvara vuru Jabesiqi vauka tiva nimumanta vika vi uvara iruvaro vika muntukaqihairo quahara haikavano qovaraiqura.

10 Vika Nahaasira tiva ami tiha, Hura tenavu tentanavu auvihehavaa qaqirake ai vevaaraini variarirara are tinavuqaa nana haika autirera irera, homa autinarave, ti.

11 Vika minti tivake vauvaro Soruva nai iqoka vaiinti rairakero taaramo anku autukomanta vira qararaa kia anoma aatitoraqaa vika kante oru Amoni vika *seri* naavu maaqa kaqatonaini orunte, vika hampata raquqi viha vika aru ntataqi vi vauvaro kuarivano qiataqaa uruntomanta Amoni iqoka vaiinti vika vohaiqa vohaiqavano qetake ruqemake vi anura.

12 Mintumanta Isareri vika Samuerirara tiha, Tuvana vaiinti vonavu Sorurara hauri viva tinavuqaa raqikiantorave tiaka ntita viri kairaqe tenavu vika arukaare, tuvaro

13 Soruva aqao tiro, Vate Noravano Kotiva Isareri ruaruama nimitairara ti, kia tenavu tentanavu navunaaka vikaqihai voqavata arukarerave, tiro.

14 Minti tuvaro Samueriva himpiro vaiinti nahentiara tiharo, Aniqe tenavu Giligaalini orunte mini vaiha qaiqaavata Sorurara viva tinavu Isareri avuhainaa vaiintivano vaivo tiare, tiro.

15 Minti tumanta ekaa vika Giligaalini orunte Nora Kotira avuqaa uva tiva qovaramake tiha, Soruvama tinavu Isareri avuhainaa vaiintivano vaivo, tivake *ofaa* vo, Nora Kotira hampata vohaa vairara iriha Nora Kotira iha quara amitora. Mintimake Soruvavata ekaa Isareri vikavata voqamake quahora.

12

Samueriva Isareri vika uva tiva nimura

1 Ho Isareri vika Giligaalini ruvaaqumavi vauvaro Samueriva himpiro vika tiva
nimiro tiharo, Ne iriate. Ne tiriara mintiane tiantemake, te ni avuhainaa vaiinti vo
nimuro.
2 Viva ti vatuka varero avuhainaa vaiintivano vaiharo ni qiata vaiinti varianarove.
Te naampaiqama vuraro ti qiataqi erera arataivaro ti maaqu vikavata ni hampata vari-
avo. Te qaraaka vaiintikaahai ni qiata vaiintivano variqi anima vate naampaiqama
vuro.
3 Ho vate te ni nivuqaama himpite vauro. Te ni qoraiqama nimitauna uvava vairera,
ne vate homa Nora Kotira avuqaavata, viva kaamatai vaiintira Sorura avuqaavata,
tiqaa uva vatevarave. Tara kaiqa purumakauve, donkive, te raqia varaunarave? Ta
vaiintirae te unaqaraiqama keha viva i haikara muara varaunarave?

Ta vaiintirae te qoraiqama amiteha nora maara viraqaa vataunarave? Ta vaiintira
kauquqihaie te qutaru monu varaunarave?

Te mintimake ni qora kaiqa vara nimitaurava vairera, ne ti tiva timiqe te homa vi
uvara avuqavu qiainarave, tiro.
4 Minti tumanta vika Samuerirara aqao ti, Are kia tinavu unaqaraiqama kehara
tinavu airaira voqavata varaanaravauve. Are kia tinavu qoraiqama timitehara nora
maara tinavuqaa vataanaravauve. Are kia vo vaiinti qaqi kaararo viva qutaru monu
ai amivara varaanaravauve, ti.
5 Vika minti tuvaro Samueriva vikara tiharo, Vate Noravano Kotivavata, viva
kaamatai vaiintivavata, vitanta tave variamanta ne tiriara tiha, Viva kia qora kaiqa
voqavata tinavu vara qoraiqama timitairave tiavo, tumanta vika tiha, Eo quqaama
tenavu Nora Kotira avuqaa vaihama minti turo, ti.
6 Vika minti tuvaro Samueriva qaiqaa vikara tiharo, Haaru Noravano Kotiva naivano
Mosika Eronika kaama tero Isipiqihairo ni kaivaqaukavara ntita varero maini viri
korave.
7 Ho ne himpi vaiqe te Nora Kotira avuqaa vaiha niqaa uva vataare. Kaiqe te naane
Noravano Kotiva ni kaivaqauka vikavata, nivata, koqe kaiqa vara nimitairara ni tiva
nimiare.
8 Haaru Iekopiva nai vaintivara hampata Isipini otu variamanta Isipi vatanaaka
vikaqaa nora maara vateha vika qoraiqama nimite variamanta, ni kaivaqaukavara
Nora Kotirara ike mpo tiha tinavu kahaqiane ti variavaro Noravano Kotiva Mosika
Eronika nititaimanta vitanta ni kaivaqaukavara ntita vare maini viri kaarave.
9 Vika maini ani vaiha nái Variqa Nora Kotirara kia noraiqaake iriraiti variavaro vira
kaara viva Hasohainaa iqoka vaiintiqaa raqiki vai vaiintira Siseraara qaqi kaivaro viva
ani ni kaivaqaukavara hampata raqiharo vika naatara kairave. Vi entara Noravano
Kotiva Pirisia vatanaakavata, Moapi vatanaakavata, qaqi kaimanta vikavata ani ni
kaivaqaukavara hampata raquqi viha vika naatara kaarave.
10 Mintimanta vika Nora Kotira aareha nái qora okara tiva qovarama keha tiha,
Noravauvo, tenavu una variqa Baalika Astaateka kaiqa vara nimiteha, ai uva raqake
ai qaqirake tauvaqa utu amitaunarave. Mpo, vate are navutaaka kauquqihaira tinavu
ruaruama timitairaqe tenavu ai kaiqaqai vara amitaare tiarave.
11 Vika minti tiavaro Noravano Kotiva Gideonira naane ni Isareri nimiro, vira naan-
tiara Baraakira nimiro, vira naantiara Jepataara nimiro, ekaara vitini ti Samuerika-
vata ni nimirave. Mintimanta tenavu ekaa vinavuka navutaaka kauquqihai ni
ruaruama nimitauramanta vi entara ne Isareri ho variarave.
12 Ne ho variqi ani, tavaavaro Amoni avuhainaava King Nahaasiva ni hampata
iqoka raqireva auti vaimanta ne qetake tiriara tiha, Are avuhainaa vaiinti vo kaama
timitairaro vi vaiintiva tinavu raqikiharo ⌞navutaaka naatara timitaarire tiarave.

Noravano Kotiva ni avuhainaava vaimantavata, ne minti tiarave.
13 Ho ne avuhainaa vaiinti kaamataava maa virave. Ne virara iraavaro Noravano
Kotiva maa virama ni nimivo.
14 Ne nenta avuhainaa vaiinti vira hampata Nora Kotira aatu qeteha variqi viha,
vira autuqai tuaheraqi viha, vira uvavata kia raqa karaiti, viraqai avataqi vivera, ho
Noravano Kotiva ni Variqavano ni koqema nimitaqiro vuanarove.
15 Ne Nora Kotira uva kia iriraiti, viva uva vatainara viravata raqa kaivera, ho viva
ni kaivaqaukavara qoraiqama nimitaintema kero, nivata qoraiqama nimitaanarove.
16 Ho ne maini himpite vaivaro Noravano Kotiva nai kempuka kaiqa vo ni nu-
miqairamanta ne nenta avuqohai vira tavaate.
17 Ne iriarave. Vate maa entara *uiti*vano mpeqaiqi entava vaivaro kia aaqu ntuaina
entava vaivo. Ho vate te Nora Kotira aaraariraro viva tiraro naaruva uva tiraro
aaquvata ntuarire. Ne vi haikara tave vaivaro ni aato kenko tiramanta ne mintima
tivarave: Oho, tenavu avuhainaa vaiinti vo timiane tuna uvava Nora Kotira qoraiqama
amitaivaro vira kaara tinavuqaa nora uvama vaivo, tivarave, tiro.
18 Minti tivakero Samueriva Nora Kotira aarovaro vohaa vi entaraqai Noravano
Kotiva tuvaro naaruva uva tuvaro aaquvata ntura. Mintumanta vaiinti nahenti
mini vauka tave, kauqu runkinkiri i vaiha Nora Kotira aatuvata, Samuerira aatuvata
voqamake qeteha vaura.
19 Vika Samuerirara ike mpo tiha, Are nena Variqa Nora Kotira aarairaro viva tinavu
aaqurihama timitairaqe tenavu kia qutu vuare. Mpo, tenavu qora kaiqa vo kaiqa vo
kaiqa auti vaurauka vaiha, avuhainaa vaiinti vo kaama timitaane tivakehama qora
kaiqa voqavata auti vaunarave, ti.
20 Vika minti tuvaro Samueriva vika tiva nimiro tiharo, Kia qetaate. Quqaama ne
qora okara autu kaarave. Hauri vira kaara ne Nora Kotira tauvaqa utu amitevorave.
Ne kia vira tauvaqa utu amitaraiti, ekaa nenta avu aato muntukaqihai vira kaiqa vara
amitaqi vuate.
21 Kiama una variqa vika avataqi vuate. Una variqa vika qumina haikaqai vaihara
ti, vika kia ho ni koqema nimitaraiti, vika kia ho navutaaka kauquqihai ni ruaruama
nimitevarave.
22 Noravano Kotiva nai antuqaqaa ni nai kaama taimanta ne vira vaiinti nahenti
variarara tiro, viva nai nora autuara iriharo kiama ni qoririma kaanarove.
23 Hauri te ni qaqirake kia ekaa enta niara iriha Nora Kotira aarama nimitaraiti, vira
uva raqa kaarorave. Te ekaa entama niara iriha Nora Kotira aarama nimitaqi virerave.
Koqe okarave, avuqavu ni okararave, te vi okarara vi okararavata ni numiqaari ne
koqemake variqi vuate.
24 Noravano Kotiva niarao tiro nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ni vara nimitairara
irihama, ne Nora Kotira aatu qetehama virara kempukaiqama keha iriqi viha, ne ekaa
nenta avu aato muntukaqohai vira kaiqa vara amitaate.
25 Ne rauriha variate. Ne qora kaiqa qaqiqai varaqi vivera, Noravano Kotiva ni
avuhainaa vaiinti viravata nivata vehi autu taiqama kaanarove, tiro. ⌞Samueriva minti
tivakero Isareri vaiinti nahenti tiva nimura.⌟

13

Soruva Pirisia hampata iqoka raqura

1 Soruva qaraaka vaiinti vaiharo avuhainaa vaiintiqama viro Isareriqaa taara ihiara
raqikiqiro viviro,
2 viraqaahairo viva Isareri iqoka vaiinti ruvaaquma kero vikaqihairo 3,000 vaiinti
ntita vatero, vokuka nititomanta anirante maaqaini vura.
Vika vuvaro Soruva iqoka vaiinti ntita vatokaqihairo viva 2,000 vaiintinavu ntita
vatomanta nai hampata Mikimaasini Beteli aiqina vaunaini vauvaro, viva 1,000

vaiintinavu nititomanta vika nái maaqu Ionataanira hampata oru Benaminira anku vika vataini Benaminive tunaini Gibea vatukaini oru vaura.
3 Vika mini vauvaro viraqaahairo Ionataaniva nai iqoka vaiinti ntitero oru Pirisia iqoka vaiinti Geba vatukaqi vauka hampata raquqi viharo vika naatara kora. Mintima komanta Pirisia hini kuka vi uvara iri, Isareri hampata iqoka raqireka auti vaura.

Mintuvaro Soruva vaiinti vonavu nititero tiharo, Nenavu ekaa Isareri vataini oru vi aniha *aanumaara/noma* vuaqaimanta iqoka vaiinti ani ti Soruka kahaqiate, tiro.
4 Minti tumanta vi vaiintinavuka vi aniha vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Soruva raqiharo Pirisia vokiaka naatara kaira kaara Pirisia vika tinavu Isareri anomake navutaiqama timite variavo, ti. Minti tumanta vaiinti vika vi uvara iri, Sorura hampata Giligaalini ani ruvaaquma vura.
5 Vi entara Pirisia iqoka vaiinti airitahaa ruvaaqumavi vaiha Isareri ntaihareka auti vaura. Vika iqoka *kaari* 3,000 vaumanta, vika iqoka vaiinti 6,000vano ohiqaa oquvi vaumanta, qaqi iqoka vaiinti vika airitahaa nuqa voqaara vaura.

Ho Pirisia iqoka vaiinti vika oru Mikimaasini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura. Beti-Abeni vatukavano vauvaro Mikimaasi vatukavano kuari avu urunto mantaraini vaura.
6 Ho Pirisia vika Isareri hampata iqoka raqi vaumanta Isareri vika tavovaro Pirisia vika kempukavano voqavata vaumanta Isareri vika qetake aiqu autute, vokuka oru ori onavuqive, vata ntoma viraqive, kukeqavi vaumanta vokuka namariara vata quvitoraqive, airi nora ori vaunainive, *ruvuqive/mpumpiqive*, kukeqavi vaura.
7 Vokuka Iotani Namari taqa vare Gaatira anku vika vataini Gileaatini oru vura. Mintuvaro Soruva kia iqoka raqura mini viraitiro, viva nai iqoka vaiinti hampata Giligaali miniqai vaumanta vira iqoka vaiinti mini vaiha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta vaura.
8 Samueriva tuntema kero, Soruva 7 entanavuara Giligaalini vaiharo vira veka vauvaro viva kia oruntomanta Sorura iqoka vaiinti hini kuka qaqirake vi anima vura. (10:8)
9 Mintuvaro Soruva vika ekaa vivorave tivakero tiharo, Ne *ofaa* vo viri ti timiqe te vira Kotira kaintu iha quara amitaariraro viva tinavuara quaheharo tinavu kahaqiarire. Te *ofaa* vo, Kotiva Isareri hampata vohaa variaina *ofaa*ravata iha quara amitaare, tiro.

Soruva minti tivakero viva kia Samuerira veka voqavata vairaitiro, viva naivano *ofaa* vo, Kotira kaintu iha quara amitora.
10 Soruva *ofaa* vira iha quara taiqa kero tavovaro Samueriva anintora. Viva anintovaro Soruva vira uva mantareva vuvaro
11 Samueriva Sorura atiro tiharo, Are nana haikae autu kaaro? tiro.

Minti tuvaro Soruva aqao tiro, Te tavauramanta ti iqoka vaiinti ti qaqirake raumpirima vireka auti variamanta, te are anirera tianara iri, ai veka vaurara are kia vaaka anintaaro. Mintivera te tavauramanta Pirisia vika Mikimaasini iqoka raqireka ruvaaquma vi variamantara ti,
12 te mintimake iruro: Pirisia vika ani Giligaalini tinavu hampata raqireka auti variavo. Virara irihama te kia vaaka *ofaa* vo Nora Kotira iha quara amitaariraro hauri viva kia tinavu kahaqiantorave tivakema, te tentavano *ofaa* vo Nora Kotira kaintu iha quara amitauro, tiro.
13 Soruva minti tuvaro Samueriva virara tiharo, Are mintihara hampi kaiqama vara kaaro. Are mintiharama Noravano Kotiva ai Variqavano ai tiva ami uvara kia iriraitira, vira uva raqama kaaro. Are koqema kera Nora Kotira uva avataaraitirio, viva are kuvuarama teraukara homa Isareriqaa ekaa enta raqikiqi vivarave titirio.
14 Vate are kiama vukaiqama kera Isareriqaa raqikiqira vinarave. Are viva tivatai uvara raqa kaanara kaara, Noravano Kotiva ai qaqira kero, vo vaiinti, nai uva

koqema kero iriaina vaiintira rantakero, vi vaiintira noraiqama kairaro viva nai vaiinti nahentiqaa raqikiarire, tiro.
15 Samueriva uva tiva taiqa kero Giligaali mini kero vo vataini vura. Soruvavata Giligaali mini kero Benaminini Gibea vatukaini oru nai iqoka vaiinti hampata vaireva, vura. Soruva mini oruntero nai iqoka vaiinti kaara ntuva kero tavovaro 600navuqai vaura.
16 Ho Soruva nai maaqu Ionataanikantiro náit*a*nt*a* iqoka vaiinti hampata Benaminini Geba vatukaini oru vaumanta Pirisia iqoka vaiinti vika nái *seri* naavu maaqa kaqatoraqi Mikimaasini vaura.
17 Pirisia iqoka vaiinti vikaqihai taaramo anku autuke, Isareri hampata iqoka raqireka vura. Vo ankuvano Ofaraini Suali mantaraini vuvaro,
18 vo ankuvano Beti-Horoni vatukavano vau mantaraini vuvaro, vo ankuvano aiqinanavu vaunaini vura. Aiqinanavu mini vauvaro muani aahara vata Qaakau-Vairi-Uqitainive tuva vaura.
19 Vi entara Pirisia vika tiha, Hauri Hiparu vika iqoka paipeve, *aini* vaantaarave, vo auvihehavaave, autu kevorave, tivakeha vika Isareri qioqamate tiha, Kia ne mintima vaina haikara autuate, tura. Vika minti turara ti, Isareri vikaqihai kia ihaqira *aini* untake okarara ho tave vaiintika vaura.
20 Kia vaumanta ekaa Isareri vika Pirisia vika unaini vumanta vihai vi kaiqara tave vauka vika vata kore haikarave, rorive, *saarepi*ve, ihaqira untake ruqutukeha nuvi ana nimiteha vikaqihai koqaa vare vaura.
21 Nora haika, vata kore haikarave, *piki*ve, ihaqira untakeha ruqutu keha nuvi ana nimitora vira koqaa vaireva, 6 kinaa vaura. Inaara haika, rorive, *saarepi*ve, vo kaiqa varo haikarave, ihaqira untakeha ruqutu keha nuvi ana nimitora vira koqaa vaireva, 3 kinaa vaura.
22 Ho Isareri vikaqihai vi kaiqara tavoka kia vaurara ti, raqi vau entara Soruka Ionataanika vitantaqai iqoka paipevata vaantaaravata vatomanta ekaa Isareri iqoka vaiinti vika kia vi haikaravata vatora.
23 Vi entara Pirisia vika nái iqoka vaiinti vokuka nititomanta vika oru Mikimaasini aara muaqena kuvaite raqikiha vaura.

14

Ionataaniva nora autu varora
1 Vo entanavu aitarovaro Sorura maaqu Ionataaniva nai auvihehavaa vare ni vau vaiintirara tiharo, Aniqetanta uqita maa varake hini mantaraini oru Pirisia *seri* naavu maaqa kaqate varianaini oru ampeqiha tavaare, tiro.
Minti tivakero Ionataaniva mini vireva iharo kia nai qora Soruravata tiva amiraitiro, evaara vura.
2 Vi entara Soruva Mikironi vatuka Gibeaini *pomigraneti* katari okara nai *seri* naavu kaqa toraqi vaumanta iqoka vaiinti 600navu vira hampata Mikironi mini vaura.
3 Vika hampata vaiinti vo Ahiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva nai kaiqa varo tavunara, *efotive* tura nonkutero vaura.
Ahiaava Ahitupira maaquvano vauvaro Ahitupiva nai qata Ikabotikantiro Finiaasira maaqutanta vauvaro Finiaasiva Elira maaquvano vaura.
Eliva qaqi vau entara viva Siloqi vaiharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura.
Ho Ionataaniva vinumanta Sorura iqoka vaiinti vika Ionataaniva vura kia iri tavora.
4 Ionataaniva nai paanaa vaiintintiro Pirisia *seri* naavu maaqa kaqate vaunaini vireva oru viviro, aara muaqena vaunaini oruntero tavovaro aara hini mantaraini qora onkai Bosesi-Onkaivano vauvaro aara vutu mantaraini qora onkai vo Sene-Onkaivano vaura.
5 Onkai vovano *sauti* Mikimaasi mantaraini vauvaro onkai vovano *noti* Geba mantaraini vaura.

6 Ho vitanta orunte onkai hini mantaraini noraqaa himpi vaiha vutu tavomanta onkai voqaa Pirisia nái *seri* naavu maaqa kaqatova vauvaro Ionataaniva nai paanaa vaiintiara tiharo, Ho aniraqetanta vutura hini mantaraini navutaaka Pirisia varianaini vuare.

Noravano Kotiva titanta kahaqianarove kiae kahaqianarove? Viva titanta kahaqirera, tetanta homa vika naatara kararave. Viva iqoka vaiinti airiqohairove, taaraiqaqohairove, homa vika kahaqiramanta navutaaka naatara kevarave, tiro.

7 Ho Ionataaniva minti tuvaro vira paanaa vaiintivano tiharo, Hove, are nana haika autireva irera, tevata ainti mintirerave, tiro.

8 Viva minti tuvaro Ionataaniva virara koqeve tivakero, Ho varaiqetanta qoqaa vuari vika titanta tavaate.

9 Vika titanta tave titantara tiha, Netanta mini vaiqe tenavu nitanta hampata mini oru raquare tivera, tetanta kia mini viraiti, vika veka maini variare.

10 Vika titantara tiha, Netanta tenavu unanaini uriqe raquare tivera, tetanta vika ianaini vuare. Vika minti tivera, tetanta kankomake iriariraro Noravano Kotiva vika titanta kauquqima kaanarove, tiro.

11 Minti tivakero Ionataaniva nai paanaa vaiintintiro otuntero qaqi kanta qovarama vumanta Pirisia vika hini mantaraini vauka vutu vitanta tave naaraihama nimiteha tiha, Ike tavaate. Hiparu vaiintitanta onavuqi kukeqavi varianaihai qaqi kanta ani variavo, ti.

12 Minti tivake Pirisia iqoka vaiinti vika Ionataanira nai paanaa vaiintinti aareha tiha, Netanta maini vaarinte uriqe tenavu vo haika nitanta numiqaare, tuvaro Ionataaniva nai paanaa vaiintiara tiharo, Are ti avataqira aniane. Vate tetanta iri tavauraro Noravano Kotiva vika tinavu Isareri kauquqima kaanarove, tiro.

13 Ho Ionataaniva qora onkai viraqira raumaumaqiro oru viviro, noraqaa vaarintovaro vira paanaa vaiinti vivavata vira naantiara oru vuvaro Ionataaniva viharo Pirisia vika ruqutuqiro vi vaumanta vika vataini hiqinti hiqinti i vauvaro vira paanaa vaiinti viva vira naantiara oru viharo iqoka paipeqohairo vika ekaara aru aavata ke vaura.

14 Ionataaniva nai paanaa vaiintintiro hoqarero raqiharo 20 vaiintinavu arukoka vika vaatavano vohaa kantaqai hiqintiviro vaura.

15 Mintumanta Pirisia iqoka vaiinti *seri* naavu maaqa kaqatoraqi vaukavata, vona vona raqireka vukavata, voqamakero naatu itovaro aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta vaura. Vaturavanovata uti vaiharo vata qaki qaki i vaura.

Mintima kero Kotiva vika qetara haika nimumanta vika voqamake qeteha, vika nái avu aatoqihai ruqemake vivaqai vaura.

16 Mintumanta Sorura iqoka vaiinti Benaminini Gibea vatukaini maimaraara raqiki vauka vaiha tavomanta Pirisia vika nái *seri* naavu maaqa kaqatora viraqihai oi aai tivaqi viha, hampiara voqaara kante vi ani vaumanta

17 vika tave vuru Sorura tiva amuvaro Soruva nai iqoka vaiintiara tiharo, Nenavu tinavu iqoka vaiinti kaara ntuvake tavaate. Taukae kia maini variavo? tumanta vika nái kanauka kaara ntuvaqi viha tavovaro Ionataaniva nai auvihehavaa vare vau vaiintikantiro kia vaura.

18 Vi entara Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*va Gibea vatukaini vaura. Mintuvaro Soruva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Ahiaarara tiharo, Kotira *Vokise* varera maini aniraqe te Nora Kotira vira antuqavano vainara rantake tavaare, tiro.

19 Soruva minti tivakero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Ahiaakantiro uva ti vaiharo irumanta Pirisia iqoka vaiinti vika nái *seri* naavu maaqa kaqatoraqihai voqavata oi aai ti vaiha, kante vi ani vauvaro viva Ahiaarara tiharo, Ho qaqira kaane. Tenavu vaaka raqirera virerave, tiro.

20 Soruva minti tiva kero nai iqoka vaiinti 600navu ntita varero Pirisia hampata raqireva oruntero tavomanta Pirisia vika anomake qete vauvaro vika avu aatovano hampiqama vumanta vika nái iqoka paipeqohai nai aruke nai aruke i vaura.
21 Ho Hiparu vaiinti vokuka haaru Pirisia iqoka vaiinti tontiqama keha vika *seri* naavu maaqa kaqatoraqi vauka, vikavata oru Soruka Ionataanika kahaqiha Isareri mantaraini vaiha raqi vaura.
22 Isareri vaiinti vokuka Efaraimu aiqina vaunaini kukeqavi vauka, vika irumanta Pirisia vika qetake ruqeqaamake vi vaumanta, vikavata aninte nái navunaaka kahaqiha Pirisia vika aru ntata kora.
23 Vika aru ntataqi vivi, Beti-Aveni vatuka vara maini ke, voqavata ntata vare vuru niaraini kora.
⌞Mintima kero vi entara Noravano Kotiva Isareri vika ruaruama nimitora.⌟

Ionataaniva Sorura uva kia irura

24 Vi entara Soruva iqoka raqireva iharo kempuka uva Isareri iqoka vaiinti tiva nimiro tiharo, Te vateqai tenta navutaaka náiv*at*a qoraiqama nimitarerave. Virara iriha te qioqama taari ne karavata kia naraiti, qaqi vaivaroma kuari avuvano ruhunku vuarire. Vaiinti vovano ti uva raqa keharo kara nairera, Kotiva vi vaiintira qoraiqama amitairaro vaaquqama vuarire, tiro. Soruva minti tura kaara vika kara kia novaro voqama kero antuqa ntaihomanta vaura.
25 Ho nora antuqavano vika ntaihomanta vika vivi oru nanta voqi tavovaro *bi*vano nkuruto *hani*va airitahaavano vatakanta hiqintivi vaura.
26 Mintumanta vika Soruva uva tivatora kaara qeteha *hani* vira kia varake nora.
27 Ho Ionataaniva nai qova qioqamato uvara kia iruvara tiro, viva nai kairiqa tuatoraqohairo *hani* vira ravakiri kero nero. Viva namakero viraqaahairo vaakama viva kempuka varora.
28 Viva mintuvaro vo vaiintivano vira tiva amiro tiharo, Oho, nora antuqavano tinavu ekaa harimantama vauro. Ai qova tinavuara kara qioqama tero tiharo, Vate kara nairava vaaquqama vuanarove, tira kaara tenavu kia kara nauraro tinavu kempukavano kia vaivo, tiro.
29 Minti tuvaro Ionataaniva aqao tiro, Ti qova minti tiharo qorahaama tivo. Viva ekaa tinavu Isareri qoraiqama timitaivo. Ne ti tavaate. Te *hani* inaaraiqa nama kema qaiqaa tenta kempuka varauro.
30 Tinavu iqoka vaiinti vate navutaakaqihai raqiake varataa karara nama kaatirio, vika qaiqaa kempuka vare homa Pirisia vika kia taaraiqa aru karaiti, airima arukaatirio, tura.
31 Vohaa vi entara Isareri vika iqoka raqiha, Mikimaasiqihai hoqaramate Pirisia ntaihamaqi vivi, Aisaroni vatukaini oru ntora.* Mintumanta Isareri iqoka vaiintinavu antuqavano voqama kero ntaihovaro vika kempukavanovata kia ho vaura.
32 Ho kuari avu ruhunku vumanta Isareri vika kante oru nái navutaaka u haikara sipisipive purumakauve raqiake vare, vi vatukara mini vaiha vi haikara aruke, kia naare ntava tati karaiti, naare vira hampata mati nora.
33 Vika naare hampata mati ne vaumanta vokuka vuru Sorura tiva ami tiha, Oho, iriane. Iqoka vaiinti vika sipisipi mative, purumakau mative, naare hampatama ne variavo. Vika mintihama Noravano Kotiva qioqamato uvara raqake variavo, ti.
Vika minti tuvaro Soruva nai iqoka vaiinti vikara tiharo, Oho, ne mintihama qorahaama autu kaavo, tivakero qaiqaa tiharo, Ho nora ori vo, tanuqinara venta vare viri maini vuqi timitaate, tiro.
34 Minti tivakero viva tiharo, Ne ori vira naane vara viri timi, viraqaahai iqoka vaiinti tiva nimimanta vika purumakauve sipisipive vare aninte, ori viraqaata arukaivaro

* **14:31:** Mikimaasi - Aisaroni = Suwaira - Aiyura

naarevano ekaara ntava taiqa viramanta mati vira varake untake naate. Hauri vika kia naitaramake arukaraiti, naare hampata mati vira neha Nora Kotira uva raqa kevorave, tiro. Minti tumanta enta viraqiqai iqoka vaiinti vika purumakauve sipisipive vara viri ori viraqaa naitaramake vateha aruke vaura.

35 Vika aru taiqa kovaro viraqaahairo Soruva ori vira kaama tero tiharo, Maa oriva Nora Kotira *ofaa* taintama varianarove, tura. Vi taintava avuniqamakero Soruva autuko *ofaa* taintava vaura.

36 Ho Soruva nai iqoka vaiinti vikara tiharo, Aniqenavu otu Pirisia hampata raquqi vivi aatita kaare. Tenavu otu vika ekaa aru taiqake, vika airaira varaare, tumanta vika tiha, Hove, aniqenavu are tinantemake mintiare, tuvarovata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva aqao tiro, Kaiqe tenavu Kotira naane ireha tavaare, tiro.

37 Viva minti tuvaro Soruva Kotira irero tiharo, Hoe tenavu otu Pirisia ntaihararave, kiae ntaihararave? Are hoe tinavu kahaqiraqe tenavu vika naatara kararave? tiro. Soruva minti tuvaro Kotiva vi entara kia vira uva nai tiva amura.

38 Mintuvaro Soruva Isareri iqoka vaiinti taruka naarama kero tiharo, Oho, tavave qora kaiqa vara kaivaroe Noravano Kotiva kia ti uva tiva timivo? Nenavu aniqe tenavu vi vaiintira rantake qovarama kaare.

39 Noravano Kotiva ekaa enta variqiro vi vaiva viva tinavu Isareri ruaruama timite vaira autuqaa te mintima turo: Vaiinti vovano qora kaiqa autu kaiva qutuma vuanarove. Ta vaiintivae vo vaiintivanoe, ti maaquvanoe, mintima kaiva vairera, vi vaiintiva qutuqaima vuanarove, tuvaro kia vikaqihairo vovanovata uva tura.

40 Vika kia uva tuvaro Soruva vikara tiharo, Ne ekaa oru vitiraqaa himpi vaiqe tetanta Ionataanika maini maaqaa himpi variariraro Kotiva vi uvara avuqavu iarire, tumanta vika hove tivake vika oru voqaa vaumanta Soruka Ionataanika voqaa vaura.

41 Viraqaahairo Soruva Nora Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavanoma variaro. Mpo, are nana kaarae te ai aarauna uvara kia irira tinta tiva timiaro? Are *Urimi Tumimi* okaraqohaira nena kaiqa vara amite vai vaiintira umiqairaro viva vi vaiintira qovarama kaarire.

Vitiraqaa himpite variaka avutana vi vaiintiva vairera, are nena kaiqa vara amite vai vaiintira kahaqiraro viva *Urimi* ori utu varaarire. Titanta Ionataanikaqihairo vi vaiintiva vairera, are nena kaiqa vara amite vai vaiintira kahaqiraro viva vo ori, *Tumimi* ori utu varaarire, tiro.

Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva *Urimi Tumimi* okara autu keharo *Tumimi* ori utu varora. Mintumanta vika iruvaro vitini himpite vauka avutana kia vi vaiintiva vaura. †

42 Mintuvaro Soruva tiharo, Vohaa qarama kehara titanta Ionataanika avatehara tavaane, tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva qaiqaa vi okarara autu kovaro *Tumimi* orivano Ionataanira qovarama kora.

43 Mintuvaro Soruva Ionataanira irero tiharo, Oho, are nana haikae vara kaanarave? tuvaro Ionataaniva aqao tiro, Te *hani* inaaraiqa kairiqaqohai ravakirike naunarave. Qumina vi haikara kaarae ti harukaiqe qutuvirarave? tiro.

44 Minti tuvaro Soruva tiharo, Eo, are vira kaara qutuma vinarave. Te ai qaqi kaarirara are kia qutu virera, Kotiva homa ti ruqutu kairaqe te qutu virarave, tiro.

45 Soruva minti tumanta iqoka vaiinti vika Sorurara aqao ti, Eqaane. Ionataaniva Pirisia kauquqihairo tinavu Isareri ruaruama timitairave. Vivae qutu vuanarove? Kiave. Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaama tenavu ariara kempukaiqamake tiha, Vate Kotiva Ionataanira kahaqivaro viva iqoka aatara kairara

† **14:41:** *Urimi Tumimi* okara vaireva, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva taara ori varakero viraqohairo Kotira muntukavano vai uvara kankoma kero iri vaura. Vi okarara kia tenavu kankomake irunara. (Kis 28:30)

tiro, kia vovanovata vira qoraiqama amitaanarove. Kia vovano inaaraiqavata vira qoraiqama amitaanarove, ti.

Vika minti tivakeha kempukaiqama keha Ionataanira ruaruama amitovarora tiro, kia vira arukora.

46 Vika minti tuvaro Soruva qaqira kero kia qaiqaavata Pirisia vika aru ntatomanta vika nái maaqaini anirante vura.

Soruva iqoka raqura

47 Soruva Isareri avuhainaa vaiinti vau entara viva nai iqoka vaiinti ntitero Isareri navutaaka hini hini vauka hampata raquqiro vi vaura. Moapive, Amonive, Idomuve, Pirisiave, Soba vatanaaka avuhainaa vaiintinavuve, viva vika hampata iqoka raquqiro vi vaura. Soruva nai vona vona iqoka raqiharo viva nai iqoka vaiinti hampata ekaa vi vatanaa vi vatanaaka naatara keharo vika qoraiqama nimite vaura.

48 Soruva kempukaiqama kero raquqiro viharo Amareki vatanaakavata naatara kora. Viva mintiaqiro vumantara ti, Isareri vika hini hini vau vatanaaka qaqirake, kia qaiqaavata Isareri hampata raqireka anura.

49 Sorura maaqu taaramonavu vaireka, Ionataaniva vo, Isaviva vo, Malikisuava vo, vaura.

Vira raavuratanta vaireka, Meraapiva vo, vira aura Mikaaliva vo, vaura.

50 Sorura naata Ahinoamiva Ahimaasira raavuravano vaura.

Sorura iqoka vaiinti vika qiata vaiinti Apineva vaura. Viva Nera maaquvano vauvaro Neva Sorura qora vira qatavano vaura.

51 Sorura qova Kisiva vo, Apinera qova Neva vo, vitanta Abielira maaqutanta vaura.

52 Soruva qaqi vau entara Pirisia vika qaqiqai ani Isareri hampata iqoka raquqi vi vaura.

Soruva tavovaro kempuka vaiintie, kia qete vau vaiintivae vauvaro viva vira aaramakero tiharo, Are anira ti iqoka vaiintinavu hampata variane, ti vaura.

15

Soruva Kotira uva raqa kora

1 Vo enta Samueriva Sorurara tiharo, Are avuhainaa vaiinti vaihara Isareri vikaqaa raqikiane tiro, Noravano Kotiva ti tititaimanta te vahavera ariqaa aquteha ai kaama taurauka vaunarara tira, are vate Noravano Kotiva tivatai uvarama iriane.

2 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Haaru Isareri vika kaivaqaukavara Isipi ke anumanta Amareki vika Isareri qoraiqama nimitorave. Ho vira kaara te vate Amareki vika náiv*ata* qoraiqama nimitarerave.

3 Are nena iqoka vaiinti ntita varera oru Amareki hampata raqiharama vika aru vehi autu taiqa kaane. Are vaiintive nahentive vaintive, purumakauve, sipisipive, memeraave, kamerive, donkive, ekaama aru taiqa kaane. Kiama voqavata qaqi kaira qaqi variate. Noravano Kotiva ariara mintima tivo, tiro.

4 Samueriva minti tuvaro Soruva vi uvara iriro nai iqoka vaiinti naarama komanta vika Telemi vatukaini oru ruvaaquma vura. Iutaa iqoka vaiinti 10,000 vaumanta hini Isareri vika 200,000 vaura.

5 Ho Soruva vika ntita varero oru Amareki vatukaini oruntero, haaru namarivano aaharauqama vuraqi oru kukeqavi vaura.

6 Soruva viraqi vaiharo Kini vatanaaka vaunaini uva varakero mintima tiro: Ne Amareki vatuka mini ke vonaini oru variate. Hauri tenavu Amareki ntaiheha nivata ntaihama kaarorave. Tinavu kaivaqaukavara Isipi ke maini anu entara ni kaivaqaukavara vika koqema nimitorave. Virara irihama te kia ni ntaiharerave, tiro. Soruva minti tumanta Kini vika Soruva tuntemake Amareki vatuka mini ke vonaini vura.

7 Vika vuvaro Soruva Amareki vika hampata raquqi viharo vika naatara kora. Viva
Havila vataihairo raquqi viviro, Suri aahara vataini oru ntora. Isipi vatavano vauvaro
Suri vatavano kuari avu uruntonaini vaura.
8 Soruva Amareki vika King Agaakira kia aru karaitiro, qaqi ravaaqavu tomanta
Isareri vika Amareki vatanaaka ekaa aru taiqa kora.
9 Soruva nai iqoka vaiinti hampata ekaa vi vatanaaka aru taiqa keharo, King
Agaakira qaqi vehakuma amitero, vika sipisipive purumakauve qoraiquka aru
taiqakero, koqe sipisipive purumakauve kia arukaraitiro, qaqi vare vura.

Noravano Kotiva Sorura qoririma kora

10 Mintuvaro Noravano Kotiva Samuerira tiva amiro tiharo,
11 Oho, te kia Sorura kaama taataarave. Te vira noraiqama kauraro viva Isareri
avuhainaa vaiintivano vaiharo viva kia ti uva avataraitiro, ti uva raqa kairave, tiro.
Minti tuvaro Samuerira muntukavano voqamakero qoraiquvaro viva vohaa vi
entara entaqi Nora Kotira aaramaqiro viharo ike mpo tivaqiro viviro aatita kora.
12 Ho vira qararaa toqaqi Samueriva himpiro Sorura rantareva vumanta vokuka vira
tiva ami tiha, Soruva Kaameli vatukaini vivo. Viva raqiharo iqoka naatara kero nora
autu varairara iriharo, ori vo kaamatero vaaviarama kero, viraqaahairo Giligaalinima
otu vivo, ti.
13 Minti tuvaro Samueriva Soruva vaunaini oruntovaro Soruva vira uva mantero
tiharo, Samuerio, Noravano Kotiva ai koqema amitaarire. Ho Noravano Kotiva
tintemake, te mintima kaunarave, tiro.
14 Viva minti tuvaro Samueriva virara aqao tiro, Oho, nantimantae purumakau
mmm mmm ti variamanta sipisipi vika *mae mae* tiamanta te iri vauro? tiro.
15 Minti tuvaro Soruva nai tiva amiro tiharo, Iqoka vaiinti vika Amareki puru-
makauve sipisipive ekaa hini aru taiqa kaavo. Vika ai Variqa Nora Kotira *ofaa* iha
quara amitareka iha, sipisipive purumakauve koqekaqai qaqi vare viri vataavo, tiro.
16 Soruva minti tuvaro Samueriva Sorurara eqaane tiro, Are vairaqe te Noravano
Kotiva entaqi ti tiva timi uvara ai tiva amiare, tuvaro Soruva, Ho, tiva timiane, tiro.
17 Minti tuvaro Samueriva Sorurara tiharo, Haaru are nenara tihara, Te qumina vai-
inti vauro tianarave. Vate maa entara are Isareri avuhainaa vaiintivano varianarave.
Noravano Kotiva naivano ai kaama tairave.
18 Ho Noravano Kotiva ai atitero tiharo, Are oru Amareki hampata raquqira
viharama, vi vatanaaka vaaqu kaiqa vare variaka ekaama aru taiqa kaane, tirave.
19 Viva minti tivara are nantiharae Nora Kotira uva kia avataaro? Nana kaarae are
kantera oru Amareki vika ia haikara raqia varaaro? Are mintianara kaara Noravano
Kotiva ariara vaaqu kaiqama varaivo tivo, tiro.
20 Samueriva minti tuvaro Soruva aqao tiro, Te Noravano Kotiva tiva timintemake,
oru iqoka raqunarave. Te oru Amareki vika ekaa arukema King Agaakiraqai qaqi
ravaaqavu vare anunarave.
21 Ti iqoka vaiinti vikama purumakauve, sipisipive, koqekaqai kia arukaraiti, ai
Variqa vira kaamate tiha, Kaiqenavu oru Giligaalini Nora Kotira *ofaa* iha quara
amitaare, tiavo, tiro.
22 Soruva minti tuvaro Samueriva vira irama amitero tiharo, Noravano Kotiva nana
okararae avuni antuqa arivo? *Ofaa* iha quara amite vai okararae avuni antuqa arivo,
tenavu nai uva iri variaina okararae avuni antuqa arivo? Ho iriane.
Nora Kotira nai uva iriha avataqi vua okarava, vi okarava ekaa vo okara vo okara
naatara kero avuniqama kero vairave.
Viva avuni vaivaro kaintu iha quara amite vai ofaavave vo ofaave vira naan-
tiaraini vairave.
23 Nora Kotira uva raqake kia avataqi vua okarava vaireva, uhiakaa auti varia
okarara voqaara vairave.

Kotira qaqirake nariaraqai noraiqaake iri varia okarava vaireva, una variqara noraiqaake iri varia okarara voqaara vairave.

Are Nora Kotira uva qoririma kaanara kaara, viva aivata, ⌞are kuvuarama terauka vikavata, qoririma kaira kia ho avuhainaa vaiinti kaiqa varaqi vivarave tirave,⌟ tiro.

24 Samueriva minti tuvaro Soruva tiharo, Oho, quqaama te qora okarama autu kaunarave. Te Nora Kotira uva raqa kema ai uvavata raqa kaunarave. Te tenta iqoka vaiinti vika naatu qetake, vika tiantemake qora okara autu kaunarave.

25 Mpo, are ti qora okara vira nunka kera tauru timitera, tintira aniraqe Nora Kotira autu tuahera kaare, tiro.

26 Soruva minti tuvaro Samueriva aqao tiro, Kia te ainti virerave. Are Nora Kotira uva qoririma kaanara kaara, Noravano Kotiva ninavata qoririma keharo ariara viva kia Isareri avuhainaa vaiintivano varianarove tivo, tiro.

27 Samueriva minti tiva kero tuqantaaviro vuare tuvaro Soruva virara vuantorave tiro, Samueriva nonkuto tavunara utu varovaro qunahi vura.

28 Qunahi vuvaro Samueriva vira tavero Sorurara tiharo, Ho tavaane. Are ti tavuna qunahi kaanantema kero, Noravano Kotiva vate are Isareriqaa raqikiana kaiqara vira ariqaahairo varakero, vovano aivata uri aatarakero variaina vaiintira vi kaiqara amianarove.

29 Isareri vika Variqavano takuqukero vaiva viva kia vo uva tivataira qaqira kero vo uva ti vairave. Viva kia vaiintivano avu aato utintemakero vo kaiqa varareva tira qaqirakero vo kaiqa vare vairavauve, tiro.

30 Samueriva minti tuvaro Soruva vira tiva amiro tiharo, Mpo, quqaama te qora okara autuma kauro. Are hoe tintira aniraqe tetanta oru Isareri qiata vaiintive, qaqi vaiinti nahentive, vika ruvaaqumavi varianaini vaiha Nora Kotira ai Variqa autu tuahera kaare. Are mintiraqe te vika nivuqaa variariraro kia ti hutuvano vataini tuvi vuarire, tiro.

31 Viva minti tuvaro ho Samueriva Sorukantiro vuvaro Soruva Nora Kotira autu tuahera kora.

32 Viraqaahairo Samueriva tiharo, Ne Amareki avuhainaara King Agaakira vita vare aniate tumanta vira vite anura. Agaakiva nai iriro tiharo, Soruva ti qaqi vehakuma timitairara ti, vika kiama ti arukevarave, tivakero ani vaura.

33 Mintuvaro Samueriva tiharo, Are nena iqoka paipeqohaira airi vaiinti aru taiqa kaaramanta vika nokavara vainti kaimaara variarave. Ho vohaa qaramakero, ai novavata vainti kaimaara varianarove, tivakero Samueriva Giligaalini Nora Kotira avuqaa vaiharo Agaakira aru kero teqa taaqama kora.

34 Viraqaahairo Samueriva anirantero Ramaini vuvaro Soruva nai maaqa Gibeaini vura.

35 Vi entaraqaahairo Samueriva nai qaqi vau entara kia qaiqaavata Sorura oru tavaraitiro, viva Sorurara iruvaro vira muntuka qoraiquvaro virara mpo tiva amiteharo vaura. Noravano Kotiva Sorura noraiqama kovaro Isareri avuhainaava vairara iriro tiharo, Kia te vi vaiintira noraiqama kaataarave, tura.

16

Samueriva Devitira kaama tora

1 Noravano Kotiva Samuerirara tiharo, Nanti nanti entarae are qaqiqai Sorurara iqi rataqira vinarave? Te vira qoririma kauraro viva kiama Isareri avuhainaa vaiintivano variqiro vuanarove.

Are inaara taqu vara kera viraqi *orivi* vahavera qihia varera Betarihemini oruntera, Iesira maaqu voqaa vahavera vira.

2 Minti tuvaro Samueriva tiharo, Oho, te mintima kaarera, Soruva vi uvara iriro ti haruma kaanarove, tuvaro Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo, Kiave. Are qaraaka

purumakau nahe vo varera, Betarihemiqi variakara tihara, Te maa purumakaura Nora Kotira *ofaa* iha quara amitarera vare anuro, tiane.

3 Are mini *ofaa* autireva ihara Iesira aarairaro vivavata aniarire. Viva mini ani vairaqe te are autina okarara ai tiva amiare. Te ai umiqaaina vaiintira vira qiataqaama are vahavera aqu amitehara vira kaama taane, tiro.

4 Ho Samueriva Noravano Kotiva tuntema kero, Betarihemini oruntomanta vihainaaka nora vaiintinavu aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta vira vitake ireha tiha, Are vo haika kaarae aniaro, qaqie aniaro? ti.

5 Minti tuvaro Samueriva tiharo, Te Nora Kotira *ofaa* iha quara amitarerama anuro. Ho ne nenta avu aato muntuka hiqe okarara iriha qerama vare aniqe *ofaa* iha quaraare, tivakero Iesira nai maaquaravata tiharo, Nenavuvata mintimake qerama vare *ofaa* autuainara mini vuate, tiro.

6 Minti tivakero Samueriva *ofaa* autireva unaini vaumanta vikavata anuvaro Samueriva Iesira maaqu hoqarenaara Eliaapira tavero nai aatoqi iriro tiharo, Quqaama viti vaiintira Noravano Kotiva kaama tai vaiintirave, tiro.

7 Minti tuvaro Noravano Kotiva virara aqao tiro, Are vukai vaiinti koqe viri vaata vataara tavehara, hauri are tiriara vira kaama tai vaiintirave tirorave. Te kia vaiintivano rairake tave variantemake, vaiinti rairake tave vauraukavauve. Ne qumina vaiinti viri vaatainiqai tave variarave. Te Noravano Kotika vaiinti avu aatoqive, muntukaqive, tave vauraukara ti, te Eliaapira qoririma kauro, tiro.

8 Minti tuvaro Iesiva nai maaqu vo Abinadaapira vita varero Samueriva unaini vuru kovaro Samueriva tiharo, Kiave. Noravano Kotiva kiama vi vaiintira kaama taivo, tiro.

9 Minti tuvaro Iesiva Samaara vita varero Samueriva unaini vuru kovaro viva tiharo, Aqao, Noravano Kotiva viravata kiama kaama taivo, tiro.

10 Samueriva minti tuvaro Iesiva nai maaqu 4navu mini vaukavata ntita varero Samueriva unaini vuru kovaro Samueriva tiharo, Aqao, Noravano Kotiva kiama vinavukaqihairo vo kaama taivo, tiro.

11 Minti tivakero viva Iesira irero tiharo, Ho maa vinavukaqaie ai maaqunavu variavo? tuvaro Iesiva tiharo, Vinavuka qata vovanovata vaivo. Viva sipisipiqaama raqiki vaivo, tuvaro Samueriva tiharo, Vo vaiinti atitairaro oru vira vita varero aniarire. Vivavata maini ani vairaqe tenavu Nora Kotira *ofaa* iha quara amitarerave, tiro.

12 Minti tuvaro vo vaiinti atitovaro oru vi vaiintira vita varero anura. Vi vaiintiva qaraaka vaiinti vauvaro vira virivano koqe iro vauvaro vira avuvano koqe avu vauvaro vira vaatavanovata koqe vaata vaura. Vi vaiintiva anuvaro Noravano Kotiva Samuerirara tiharo, Maa vi vaiintirave. Are himpira, vahavera vira qiataqaa aqu amitaane, tiro.

13 Minti tuvaro Samueriva *orivi* vahavera vare anura vira vara kero, vira vakaukavara nivuqaa Devitira qiataqaa vahavera aqu amitora. Mintuvaro Nora Kotira Maraquravano vaaka tuvuntero Devitiraqaa vaiharo vira kempukaiqama amiteharo vi entaraqaahairo vikantiro variqiro vura.

Samueriva Devitira kaama tero, viraqaahairo viva anirantero nai maaqa Ramaini vura.

Devitiva avuhainaa naavuqi oru vaura

14 Vi entara Nora Kotira Maraquravano Sorura qaqira kovaro Noravano Kotiva qora maraqura vo vara kovaro Sorura qoraiqama amite vaura.

15 Mintumanta Sorura kaiqa vaiintinavu Sorurara tiha, Tavaane. Kotiva qora maraqura vo vara kaivaro ariqi tuviqetero vaiharo ai qoraiqama amite vaivo.

16 Are hove tirera, tenavu oru vaiinti vovano koqemakero *musiki* ruquti vainara rantake, vira vita vare aniare. Kotiva varakai maraqurava ai qoraiqama amitaina

entara vi vaiintiva *musiki* ai ruqutu amitairaro ai avu aatovano koqema kero variarire, ti.

17 Vinavuka minti tuvaro Soruva tiharo, Ho mintiate. Nenavu oru koqema kero *musiki* ruquti vaina vaiintira rantake, vira vite te iainanaini aniate, tiro.

18 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano Sorurara tiharo, Te tavauraro Betarihemini Iesira maaqu vovano koqema kero *musiki* ruquti vaivama vaivo. Vi vaiintiva kia navutaaka naatu qete vaiva vaiharo, uvavata koqema kero ti vairave. Viva koqe viri vaata vataava vairave. Noravano Kotiva vira hampata vaivo, tiro.

19 Minti tuvaro Soruva vi uvara iriro nai kaiqa vaiinti vonavu nititomanta oru Iesira tiva ami tiha, Soruva mintima tivo: Nena maaqu sipisipiqaa raqiki vaira Devitira atitairaro te iainanaini aniarire, tivo, ti.

20 Vinavuka minti tuvaro Iesiva vika uva iriro viraqaahairo viva donki vo varakero, vira tauvaqaqaa mpareti uta taaraqantavata, *uaini* taquvata kantaruma tero, qaraaka memeraa vo varero Devitirara maa haikara varera vuru Sorura amiane tivakero vira atitovaro Soruva unaini vura.

21 Devitiva Soruva unaini oruntero vira kaiqa vaiinti vaura. Ho Sorura antuqavano voqama kero Devitirara vauvaro Soruva vira noraiqama kovaro Devitiva Sorura auvihehavaa aqu vare ni vauva vovano vaura.

22 Mintuvaro Soruva uva vara kero Iesirara tiharo, Te Devitirara quahe vauro. Are vira qaqi kairaro viva maini vaiharo ti kaiqa varaarire, tiro.

23 Ho Devitiva Sorukantiro vauvaro Kotiva qora maraqura varakova Sorura qoraiqama amite vau entara, Devitiva *musiki* varakero ruqutu amite vauvaro qora maraqura viva qaqini vinuvaro Sorura avu aatovano koqema vuvaro vaura.

17

Golaiaativa vaiinti vo vara kaiqe te vira hampata raquare tura

1 Pirisia vika airitahaa iqoka raqireka Soko vatukaini ruvaaqumavi vaura.

Vi vatukava Iutaini vauvaro Asekaa vatuka vutuni vaumanta tavaarana Efesi-Damimi Uqitaini vika nái *seri* naavu maaqa airitahaa kaqate vaura.

2 Vika mintumanta Soruvavata, ekaa Isareri iqoka vaiinti vikavata, ruvaaqumavi Elaa Uqitakanta nái *seri* naavu maaqa kaqate vaiha Pirisia hampata iqoka raqireka qera iha vaura.

3 Pirisia iqoka vaiinti vika aiqina voqaa vaumanta Isareri iqoka vaiinti vika aiqina voqaa vauvaro tavaarana qumina uqita vaura.

4 Mintimake vauvaro vaiinti vo vira autu Golaiaativa Pirisia iqoka vaiinti vikaqihairo otuntero uqita kanta himpitero vaura. Vi vaiintiva Geti vatukaihainaava, nai vukai vuhaantaari vataava, 3 *mita* vau vaiintiva vaura.

5-6 Vi vaiintiva *baraasi* oriqohairo nai qiatave, vaatave, aiqunive, naavuma tero vaura. Viva naavumato haikara maaravano 50 *kilo* vaura.

7 Vi vaiintiva nora vaantaara nai kururuqaa aqutero vauvaro vaantaara vira aquvano nora qora vauvaro vira viaru *aini*qohai autu tora maaravano 7 *kilo* vaura. Vi vaiintiva mintimakero vauvaro vo vaiintivano vira kainke aqu varero vira avuni vi vaura.

8 Golaiaativa oru quminaini uqita kanta himpi vaiharo Isareriara naveraitiharo, Ne nana haika autirekae auvihehavaa tuateha qera i variavo? Ho ne Sorura paanaa kaiqa vare variaka iriate. Te Pirisia qoraintivanove. Niqihai vaiinti vo vara kaivaro vi vaiintiva ti hampata ani raquarire.

9 Vi vaiintiva ti haatara kero haru kairera, tenavu ni qumina kaiqa vaiinti vairarave. Te vi vaiintira aatarake vira arukaarera, ne tinavu qumina kaiqa vaiinti vaivarave, tiro.

10 Golaiaativa minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Ho vate te ni Isareri kempuka
avateha tavarerave. Ne vaiinti vo ti timiqe te vira hampata iqoka raquare, tumanta
11 Soruvavata ekaa Isarerivata vi uvara iri, oho oho tivakeha voqamake qeteha
vaura.

Devitiva Isareri iqoka vaiinti vaunaini vura

12 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro Iesiva Efaraatara ankuqiraava vaura. Viva
Betarihemi Iutaa vataini vaiharo qorainti vainti 8navu vatatero variqiro viro King
Soruva vau entara viva anoma naampaiqama viro vaura.
13 Vira maaqu avuni vatatoka taaramonavu iqoka raqireka Sorura aiquantakaa
vura. Avuni vatatova Eliaapiva vauvaro vira naantiara Abinadaapiva vauvaro vira
naantiara Samaava vaura.
14 Iesira maaqunavuqihairo Devitiva ekaanaini vatatova vaumanta vira vakauka
taaramonavu avuni vatatoka Sorura aiquantakaa vuvaro
15 Devitiva hini entanavu vinavuka hampata oru varikero, viraqaahairo orurantero
hini entanavu ani Betarihemini vaiharo nai qora sipisipiqaa raqiki vaura.
16 Ho Golaiaativa toqaqivata eronainivata 40 entara variqiro viharo Isareriara
naveraitiharo, Ne vaiinti vo ti timiqe te vira hampata iqoka raquare, tivaqiro vi vaura.
17 Ho vo enta Iesiva nai maaqu Devitirara tiharo, Are te *uiti* ihaqi untake utaqi ntuva
taunara varera, mpareti 10navuvata varera, *seri* naavu maaqa kaqate varianaini
vivira, vuru nena vakaukavara nimiane.
18 Sipisipi naama tatike aaharaiqama taara 10navuvata varera iqoka vaiintiqaa
raqiki vai vaiintira vuru amiane. Ai vakaukavara hoe variavo, kiae ho variavo? Are
vika virara iramakera irira, viri tivata tiva timiane. Are vihaira vo haikavata varera
viri ti humiqairaqe te vi haikara tave, ariara quqaama mini vivave tirarave.
19 King Soruvavata, ai vakaukavaravata, ekaa Isarerivata, vika Elaa Uqitakanta
vaiha Pirisia hampata iqoka raqi variavo, tiro.
20 Vira qova minti tuvaro vira qararaa vaaka toqaqi Devitiva himpiro vo vaiintiara
sipisipiqaa raqiki timitaane tivakero kara varero oru Iesiva tunte ura. Devitiva Isareri
seri naavu maaqa kaqatonaini oruntero tavomanta Isareri vika iqoka raqunaini viha,
iqoka ihi haampu tivaqi vi vaura.
21 Vika iqoka vatukaini oru vaiha vika hini mantaraini qeramate vaumanta Pirisia
vika hini mantaraini qeramate vaura.
22 Mintuvaro Devitiva kara vare vura ekaa karaqaa raqiki vau vaiintira amiro,
kantero iqoka raqireka qera i vaunaini oruntero nai vakaukavara uva mantero.
23 Viva uva mante vauvaro Golaiaativa nai navunaaka mini kero oru qumina kanta
vaiharo vo enta vo enta nai Isareriara ti vau uvara qaiqaa tuvaro Devitivavata vi uvara
tura irura.
24 Viva minti tumanta Isareri vika Golaiaatira tave vira aatu qetake kanteha
25 nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Oho, tavaate. Vi vaiintiva qaiqaa qaiqaavata
antua aantua ti vaivo. King Soruva tiharo, Vira aru kaaina vaiintira te nora monu
ami, airairavata ami, tenta raavuravata vi vaiintira ira amitarerave. Vi vaiintira qora
naavuqi vaika kiama *takisi* aqivarave. Soruva minti tirave, ti vaura.
26 Ho vika qeteha kante vauvaro Devitiva nai tataaqa vau vaiintika irero tiharo,
Vo vaiintivano Pirisia vaiinti vira arukero tinavuqaa kaurira haika vatainara taiqa
kairera, nana koqaae vira amivarave? Pirisia vaiinti viva qaqi qumina vatanaavama
vaivo. Viva tinavu Variqa qaqi variqiro vi vaira, vira iqoka vaiintiara antua aantua ti
vaivo, tiro.
27 Minti tumanta vika qaiqaa Devitira tiva ami tiha, Vira arukaaina vaiintira
avuhainaa vaiintivano minti mintima keroma amianarove, ti.
28 Minti tuvaro Eliaapiva Devitira vakaava hoqarenaava tavovaro Devitiva vika
hampata uva ti vauvaro vira arara itovaro Devitirara tiharo, Are nantivarae maini ani

variaro? Tavave ai vehi sipisipi aahara vataini kaanaraqaa raqiki vaivo? Are hama hama ianarara te irunarave. Are qumina iqoka raqira tavareva aniaro, tiro.
29 Minti tuvaro Devitiva nai vakaarara aqao tiro, Te vo haikara kankomake ririrera maaka ire vauro. Kia te ho virara vika ireha tavaainarave? tiro.
30 Minti tivakero viva tuqantaaviro vo vaiinti vo vaiinti vohaa vi uvaraqai iramaqi vumanta vikavata vohaa vi uvaraqai nai tiva ami vaura.
31 Minti ti vaumanta vaiinti vonavu Devitiva tu uvara iri, vuru Sorura tiva amuvaro Soruva tiharo, Vira aaraivaro aniarire, tumanta Devitira aarovaro Soruva unaini oruntero
32 virara tiharo, Avuhainaa vaiintio, tenavu qumina Pirisia vaiinti vira aatu qetaarorave. Te oru vira hampata raqirerave, tiro.
33 Minti tuvaro Soruva aqao tiro, Are kia ho Pirisia vaiinti hampata iqoka raqinarave. Are qaraaka vaiintivano variaro. Vi vaiintiva qaraaka vaiinti vai entaraqaahairo airi ihiara iqoka raquqiro vi vai vaiintivama vaivo, tiro.
34 Tuvaro Devitiva tiharo, Avuhainaa vaiintio, Te tenta qora sipisipiqaa maimaraara raqiki vauraukave. Te tavauraro *raioni*vanoe, *bea*vanoe, sipisipi naati aruke nareva ravaaqavukero vare vumanta
35 te vira avataqi vivi, vira ruqutuke sipisipi naati vira noqihai tenta qaqi varaunarave.
*Raioni*vanoe, *bea*vanoe, tuqantaaviro ti harireva autimanta te vira aunta kauki tuate, vira ruqutuqivi, vira arukaunara.
36 Avuhainaa vaiintio, te *raioni*vata *bea*vata aru kaunarave. Te vika arukaunantemake, homa te maa vaiintira qumina vatanaara, Pirisia vaiinti arukararave. Viva tinavu Variqavano qaqi variqiro vi vaira, vira iqoka vaiintiara antua aantua ti vaivo.
37 Noravano Kotiva *raioni*ve *bea*ve vikaqaahairovata ti ruaruama timitairara tiro, viva homa Pirisia vaiinti viraqaahairovata ti ruaruama timitaanarove, tiro.
Devitiva minti tuvaro Soruva tiharo, Hove. Are viraro Noravano Kotiva ai hampata vuarire, tiro.
38 Soruva minti tivakero viva nai iqoka utavaaqa ⌞qaqi vatora⌟ Devitira amura. Viva vira qiataqaa *baraasi* tovaqa aqu amitero, *baraasi sioti*vata vira nonku amitero.
39 Mintuvaro Devitiva Sorura iqoka paipe rumpatero oru virare tuvaro kia tota vi haikara nonkutovara tiro, kia ho vuarirava vauvaro viva tiharo, Kia te tota maa haikara nonkunarara ti, kia te ho vira nonkute iqoka raqirerave, tivakero vi haikara ekaa qaqini rahunku kora.
40 Mintimakero viva nai sipisipiqaa raqiku kauruqai tota varero oru inaara namarivano tuvuraqihairo ori kampori 5navu vara kero nai utaqi ntuva tero, viraqaahairo ori vataaina naaquntara varero, Golaiaatira hampata raqireva vura.

Devitiva Golaiaatira aatara kora

41 Devitiva Golaiaatira hampata raqireva vuvaro Golaiaativa vira tavero vira aumanto anuvaro vira kainke vare vau vaiintiva vira avuni ani vaura. Golaiaativa vaini vaini
42 aniharo tavovaro Devitira virivano koqe viri, qaraaka vaiinti viri vauvaro viva Devitira naaraihama amitero tiharo, Viva qaqi qaraaka vaiintive. Viva kiama ho tintiro raquanarove, tiro.
43 Minti tivakero viva tiharo, Are tiriara vairivano vaivo tivakerae kairiqaqohaira ti harireva aniaro? tivakero nai variqa, vo variqa vo variqa naareharo vikara Devitira qoraiqama amitaate tiro.
44 Minti tivakero viva Devitirara tiharo, Ho aniane. Are aniraqe te ai aruke ai vaata uvirivata qaakau vairivata nimiari naate, tiro.
45 Golaiaativa minti tuvaro Devitiva nai tiva amiro tiharo, Are iqoka paipevata, vaantaaravata, tuaterama ani ti hampata raqireva auti variaro. Are mintiaramanta

te Noravano Kotiva ekaa kempuka vataira autuqaa ai hampata raqirera anuro. Variqavano tinavu Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki vaira, are virara qora uva ti varianarave.
46 Ho vatema Noravano Kotiva ti kauquqi ai kaanarove. Te vate ai aruke ai aunta teqa karerave. Vate tenavu Isareri ni Pirisia vaata uvirivata qaakau vairivata nimiari nevarave. Tenavu mintiari ekaa vataini variaka iri tiha, Quqaama Isareri Variqavano vaivo, tivarave.
47 Vate ekaa vaiinti maini ruvaaqumavi variaka, vika tavaivaro Noravano Kotiva kia iqoka paipeve, vaantaarave, virara noraiqaakero iriraitiro, viva nai kempukaqohairo homa nai vaiinti nahenti ruaruama nimitaanarove. Vate Noravano Kotiva ni naatara kero viva ni tinavu kauquqi kaanarove, tiro.
48 Devitiva minti tuvaro Golaiaativa qaiqaa Devitiva vaunaini vireva auti vauvaro Devitiva kantero vira aumanto ori vaiqiro,
49 aumanto oruntero nai utaqihairo ori vo urequ kero naaquntaqi vatero, pope popema kero aqu kovaro orivano Golaiaatira tiri vuhaariqi viqe tovaro viva virianaihairo vatakanta hiqintura.
50 Devitiva kia iqoka paipevata nai kauquqi tuataraitiro, viva ori vaati naaquntaqi vatero, pope popema kero aquko haikaraqohairo Golaiaatira arukero vira aatarakora.
51 Golaiaativa vatakanta hiqintuvaro Devitiva kantero oru vira tataaqa himpiro vaiharo Golaiaativa iqoka paipe ntuvatora rarau varero, viraqohairo Golaiaatira aunta teqa aqukora. Mintima komanta Pirisia tavovaro vika iqoka vaiinti taruva avuni vauva qutu vumanta vika qetake tuqantaavi aiqu autute kantama vura.
52 Mintumanta Isarerivata Iutaavata vika naveraitivaqi viha, Pirisia vika aru ntataqi vivi, Geti vatuka aumanto oruntora. Hini kuka Pirisia aru ntataqi vivi, Ekaroni vatuka vaantaavura qentiana vuru kora. Vika Pirisia arikovaro vika vaatavano Saraimini vi vau aararaqaavata, Getinivata Ekaroninivata vi vau aararaqaa vona vona vaura.
53 Isareri vika Pirisia aru ntata vuru ke, orurante ani Pirisia *seri* naavu maaqa kaqatoraqihai ekaa haika varora.
54 Devitiva Golaiaatira auvihehavaa varero vuru nai *seri* naavuqi vatero, vaiinti nahenti Ieruharemini variaka tavaate tiro, Golaiaatira qiata teqakora varero Ieruharemini vuru kora.

Devitiva Sorura oru tavora

55 Devitiva Golaiaatira hampata raqireva vuvaro Soruva nai iqoka vaiinti vika qiata vaiinti Apinera irero tiharo, Apineo, viti vaiintira vira qora tarave? tuvaro Apineva tiharo, Avuhainaa vaiintio, kia te vira qora autu irunarave, tuvaro
56 Soruva tiharo, Vo kiaka virara iramakera irira, viri ti tiva timiane, tiro.
57 Ho Devitiva Golaiaatira arukero vira aunta teqa kero vira qiata nai kauquqi tuata varero orurantero anuvaro, Apineva vira vita varero Soruva vaunaini viri kora.
58 Mintuvaro Soruva Devitira irero tiharo, Ti vaiintio, ai qora tarave? tuvaro Devitiva tiharo, Ai kaiqa vaiinti Betarihemini vaira Iesirave, tura.

18

1-2 Soruva Devitikantiro uva tiva taiqa kero Devitira ravaaqavu tovaro kia nai maaqaini viraitiro, Sorukantiro mini vaura.
Mini vauvaro Sorura maaqu Ionataaniva Devitira tontiqama kero nariara antuqa arintema kero, Devitirara antuqa arivaro vaura.
3 Mintuvaro Ionataaniva nai kauqu aiqiqaa aqukero Devitirara tiharo, Quqaama ti muntukavano ekaa entama ariara varianarove, tivakero
4 nai vukai utavaaqa nonku toravata, iqoka utavaaqavata viqukero Devitira amura. Viva iqoka paipeve, huruve, *reti*ve, ekaa vi haikara vi haikara Devitira amura.

5 Ho Devitiva Sorukantiro vauvaro Soruva Devitira atitovaro viva iqoka vaiinti ntita
varero Pirisia hampata raqiharo iqoka aatarake vaura. Devitiva qaiqaa qaiqaavata
minti vaurara tiro, Soruva vira noraiqama kovaro Devitiva iqoka vaiinti vika *opisaa*
noravano vaumanta ekaa vaiinti nahentivata, Sorura *opisaa* ekaa vikavata, Devitira
noraiqama korara quahe vaura.

Soruva Devitira toma amitora

6 Ho Devitiva Golaiaatira arukomanta Isareri iqoka vaiinti orurante ani vaumanta
Isareri nahenti vika vo vatuka vo vatukaqihai aninte King Sorura vira quahama
amitora. Vika ihi nteha quaha quahamaqi viha, *tamparini*vata *kitaa*vata ruqutuqi viha
ihi tivaqi vi vaura.

7 Vika ihi tivaqi viha tiha,
Soruva airi vaiinti aru kaivaro
Devitiva viravata uri aatarakero nai airi vaiintima aru kaivo, ti.

8 Nahenti vika minti tivakeha ihi ti vauvaro Soruva vika tu ihirara kia quahora. Vira
arara itovaro viva tiharo, Vika tiriara airi vaiinti arukaivo, tivake Devitirara viva uri
aatara kero nai airi vaiintima arukaivo, ti variavo. Oho, vika antuqavano Devitiva ti
vatuka varero avuhainaa vaiintivano variarire tie minti ti variavo? tiro.

9 Soruva minti tivakero vi entaraqaahairo vi haikarara noraiqaakero iriharo,
Devitira toma amiteharo vira iri qoraiqama amite vaura.

10 Ho vira qararaa Soruva nai naavuqi vauvaro Noravano Kotiva qaqi kovaro qora
maraquravano Soruraqi tuviqetovaro vaakama vira avu aatovano hampiqama vuvaro
viva vuera ntai vaiintira voqaara naveraiti vaura.

Minti vauvaro Devitiva vo enta vo enta nai *musiki* ruquti vauntema kero, vi
entaravata ruquti vauvaro Soruva vaantaara vara tuatero nai iriro tiharo,

11 Kaiqe te vaantaara aqu kaariraro Devitira poruvaaqaa aru taatau taarire, tivakero
vaantaara vira aqu kovaro Devitiva ruhiti vuvaro vaantaara viva qaqini aru viro.
Qaiqaa vovata aruvaro Devitiva ruhiti vuvaro qaqini aruvura.

12 Soruva tavovaro Noravano Kotiva vira qoririma kero Devitikantiro vaurara tiro,
viva Devitira aatu qeteharo vaura.

13 Vira aatu qeteharo virara ti hampata variantorave tivakero, vira atitero tiharo,
Are 1,000 iqoka vaiintiqaa raqikihara iqoka raquane, tuvaro Devitiva vika ntita varero
navutaaka hampata oru raqi vaura.

14 Ho Noravano Kotiva Devitikantiro vauvarora tiro, viva navutaaka hampata vo
tataa vo tataa raquqi viharo vika naatarake vaura.

15 Soruva tavovaro Devitiva mintima kero navutaaka naatarake vauvaro Soruva vira
aatu voqama kero qetora.

16 Ekaa Isarerivata Iutaavata tavovaro Devitiva koqema kero iqoka vaiinti ntita
varero navutaaka naatarake vaurara ti, vika virara quahe vaura.

Devitiva Sorura raavura varatora

17 Ho Soruva Devitira arukaainarara nai iriro tiharo, Hauri te tenta Devitira
arukaarorave. Kaiqe te vira atitaariraro viva iqokaqi viramanta Pirisia vika vira
arukaate, tivakero viva Devitirara tiharo, Are kia qetaraitira, Nora Kotirara irihara
kempukaiqama kera iqoka raqirera, te tenta raavura avuniara Meraapira ai amir-
erave, tiro.

18 Minti tuvaro Devitiva aqao tiro, Te qumina vaiintima vauro. Ti qora ankuvanovata
kia autu vataa ankuvano vaimanta, virara iriha te kia ho avuhainaa vaiinti raavura
varaainarave, tiro.

19 Minti tuvaro Soruva kempukaiqaakero vo enta kaama tero tiharo, Vi entaraqaa
are Meraapira varenarave, tuvaro vi entava anintovaro Soruva qaqirakero kia vira
amiraitiro, Mehoraihainaa vaiinti Adarielira amura.

20 Mintuvaro Sorura raavura vo Mikaaliva voqama kero Devitirara antuqa aruvaro
vaumanta vokuka vi uvara vuru Sorura tiva amuvaro Soruva vi uvara iriro quahora.
21 Soruva naiqai iriro tiharo, Hove, te Mikaaliraqohai Devitira mintama vararerave.
Te vira Devitira amiariraro viva Mikaalirao tiro, oru iqoka raqiramanta Pirisia vika
Devitira arukaate, tiro. Mintimakero iriro Soruva qaiqaa Devitirara tiharo, Are ti
raavura vo homa varenarave, tiro.
22 Soruva minti tivakero nai kaiqa vara amite vaukara tiharo, Nenavu tavaivaro
Devitiva nariaraa vairamanta virara mintima tiate: Ho tavaane, avuhainaa vaiinti
vivavata, vira kaiqa vaiinti vikavata ariara quaheha variavo. Homa are maa entara
vira raavura varenarave tiate, tiro.
23 Soruva minti tumanta vinavuka viva tuntemake Devitira tiva amuvaro viva
aqao tiro, Te vehi vaiinti vaiha kia monu airairavata vatauraro ti hutuvanovata kia
vaimanta vaunarara ti, te kia avuhainaara raavura ho varaainarave, tiro.
24 Devitiva minti tumanta Sorura kaiqa vaiintinavu vuru vi uvara tiva amuvaro
25 viva vinavukara tiharo, Nenavu vuru Devitira mintima tiva amiate: Avuhainaa
vaiinti viva kia ariara nora koqaa autuane, tivo. Viva ariara tiharo, Are oru navutaaka
Pirisia iqoka vaiinti 100navu arukera tiqaa vuntu kaane. Are vika arukera vika qake
paha toqakera 100navu viri ti timiraqe te vira tave, virara ti raavura koqaa homa vaivo
tirarave tivo, tiate, tiro. Soruva mintima kero Devitira arukerara nai aatoqi iri vaura.
26-27 Ho Sorura kaiqa vaiintinavu vi uvara vuru Devitira tiva amuvaro Devitiva
quahakero tiharo, Te homa vi koqaara autuke Sorura raavura varaainarave, tivakero
Soruva kaamato entava kia aintoraqaa Devitiva vaakama nai iqoka vaiinti ntita
varero oru iqoka raqiharo 200 Pirisia vaiinti arukero, vika paha toqakero vare anura
Sorura avuqaa vaiharo kaara ntuvakero vira amura. Mintuvaro Soruva Mikaalira vira
amuvaro Devitiva vira varatero vaura.
28 Soruva kankoma kero iruvaro Noravano Kotiva Devitira hampata vauvaro vira
raavura Mikaalira muntukavano Devitirara vaura.
29 Mintuvaro Soruva voqavata Devitira aatu qeteharo, ekaa nai qaqi vau entara vira
navutaiqama amite vaura.
30 Ho Pirisia vika airi tataa Isareri hampata iqoka raqi vauvarovata, Devitiva vika
naatarake vaura. Minturara ti, Devitiva Sorura iqoka vaiinti taruva avuniqama kero
vaumanta vaiinti nahenti vira nora autu amura.

19

Soruva Devitira qoraiqama amite vaura

1 Soruva Devitira arukaaina uvara nai maaqu Ionataaniravata, nai kaiqa vaiinti-
navuvata, tiva nimura.
Minti tuvaro Ionataaniva Devitirara voqamakero antuqa aruvarora tiro,
2 viva oru Devitira rantakero virara tiharo, Ti qova ai arukareva auti vaivo. Mpo,
raurihara variane. Hura toqaqira are vonaini oru kukeqavira variane.
3 Are kukeqavi vairaqe te tenta qokanti mini ai tataaqa oru himpi vaiha, te ariara
vira tiva amiariraro viva vonare tirera, ai viri tiva amiare, tiro.
4 Minti tivakero vira qararaa toqaqi Ionataaniva nai qokantiro oru mini vaiharo
Devitirara Sorura tiva amiro tiharo, Are avuhainaa vaiintivano vaihara kiama nena
kaiqa vaiinti Devitira qoraiqama amitaane. Devitiva kiama ai qoraiqama amitaraitiro,
viva vo kaiqa vo kaiqa ai vara amiteharo ai koqema amite vaivama vaivo.
5 Haaru Devitiva nai qutuainararave nai qaqi variainararave kia noraiqaakero
iriraitiro, viva oru Golaiaatira arukairave. Devitiva mintivaro Noravano Kotiva
tinavu Isareri kahaqama timiteharo tinavu navutaaka naatara kairave. Vi entara
are nenavano vira tavera voqama kera quahaanarave. Mpo, Devitiva kia qora okara

autiraitiro, koqe vaiinti vaivara, are qumina vira aru kareva auti variaro. Nana kaarae? Are qumina vira aru kairera, ai kaiqavano qora kaiqama varianarove, tiro.

6 Minti tuvaro Soruva Ionataaniva tu uvara iriro, Quqaama tiaro, tivakero nai aiqiqaa kauqu aqu kero tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te quqaama turo. Kiama te Devitira aru karerave, tiro.

7 Soruva minti tivakero ⌞vuvaro⌟ Ionataaniva Devitira aaramakero Soruva tu uvara ekaa vi uvara vira tiva amiro, viraqaahairo vira vita varero Soruva unaini vuru kovaro Devitiva haaru King Sorukantiro vaiharo kaiqa vara amitontema kero, qaiqaavata vara amite vaura.

8 Ho qaiqaa Pirisiavata Isarerivata iqoka raqi vaura. Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero oru kempukaiqama kero Pirisia ntaihamaqiro viharo vika naatara komantara ti, Pirisia vika qetake aiqu autute kantama vura.

9 Mintuvaro vo enta Soruva nai naavuqi oquvi vaiharo nai kauquqi vaantaara totatero vauvaro Noravano Kotiva qora maraqura vo atitovaro viva Soruraqi tuviqetero vauvaro Devitiva Sorukantiro vaiharo *musiki* ruqutiharo vauvaro

10 Soruva tiharo, Kaiqe vaantaara aqu kaariraro vira porovaaqaa aru taatau taarire, tivakero vira aqu kovaro Devitiva ruhiti vuvaro vaantaara viva qaqini aru vuvaro Devitiva ruqema kero vura.

11 Ho vohaa vi entara entaqi Soruva nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Nenavu oru Devitira naavuqaa raqiki vaivaro aatita viramanta oru vira aru kaate, tiro. Minti tuvaro Devitira naata Mikaaliva Devitira tiva amiro tiharo, Ai arukevorave. Himpira maaqihaira ruqemakera vuane. Are kia vate entaqi virera, hura toqaqima ai arukevarave, tiro.

12 Mikaaliva minti tiva kero naaqunta vara kero *uintua*na kantaruma tovaro Devitiva naaqunta vira utu varero vataini viavi ntero ruqema kero viro.

13 Vuvaro Mikaaliva una variqa katariqohai aututo haikara vara kero Devitiva vaito taintaraqaa vaitakero, tavuna varakero viraqaata aqutero, memeraa kauhivata varakero vira qiataini ntuva amitora.

14 Ho mintumanta Sorura kaiqa vaiintinavu ani Devitira ravaaqavu kaare tuvaro Mikaaliva vikara tiharo, Devitiva aiha vivaroma vaivo, tumanta

15 vika anirante vuru Sorura tiva amuvaro Soruva vikara tiharo, Ne anirante oru nenta avuqohai naavuqi Devitira tavaate. Ne vira tave, vira nai tainta hampata auku vare aniqe te vira aru kaare, tiro.

16 Minti tumanta vika anirante oru Devitira naavuqi oriqete tavovaro una variqa aututo haikava vira taintaqaa vauvaro vira qiataini memeraa kaukiqai vaura.

17 Ho Soruva Mikaalira irero tiharo, Nantivarae are ti unaqaraiqama kera ti navutaara qaqi kaararo ruqema kero vivo? tuvaro Mikaaliva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Devitiva tiriara tiharo, Are kia ti kahaqirera, te ai aruma kararave, tivera te vira kahaqama amitauro, tura.

18 Ho Devitiva ruqema kero Ramaini Samueriva vaunaini oruntero, Soruva nai vira arukareva auti vau uvara ekaa vi uvara Samuerira tiva amiro, viraqaahairo viva vikantiro Naioti vatukaini oru vaura.

19 Mini vaumanta vokuka Sorura tiva ami tiha, Devitiva Naiotini Ramaa vatuka aumanto vaivo, ti.

20 Minti tuvaro Soruva vaiinti vokuka nititero tiharo, Nenavu oru Devitira ravaaqavu vare aniate, tumanta vika mini orunte tavomanta paropeti vaiinti vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vauvaro Samueriva vika qiata vaiinti vaiharo mini himpiro vaura. Minti vauvaro Kotira Maraquravano Soruva nititokaqaavata tuvu vaiharo kempukaiqama nimitomanta vikavata Kotira uva tiva qoqaiqamake vaura.

21 Ho Soruva vi uvara iriro, viva qaiqaa vokuka nititomanta vikavata orunte
vohaa qaramake Kotira uva tiva qoqaiqamake vauvaro, Soruva qaiqaa vokukavata
nititomanta vikavata orunte vohaa qaramake Kotira uva tiva qoqaiqamake vaura.
22 Vika mintuvaro Soruva nai himpiro Ramainiara vura. Viva nora ruvu namari
vaura Sekuni oruntero vihainaa vaiinti irero tiharo, Samuerika Devitika tainie
variavo? tumanta vika tiha, Vitanta Naiotini Ramaa aumantoma variavo, ti.
23 Minti tuvaro Soruva aaraini vi vauvaro Kotira Maraquravano tuvu Soruraqaa
vauvaro vivavata naveraitiharo Kotira uva qoqaiqamaqiro viharo Naiotini oruntora.
24 Soruva nai utavaaqa rahunku qaqini kero vivavata Kotira uva tiva qoqaiqamake
vau vaiintika tuntemakero, Samuerira aaqanto vaiharo vohaa vi entara entaqivata
aatitoraqaavata vataini toka vaiharo uva ti vaura. Minti ti vaurara tiro, vi uvava vi ani
vaumanta vaiinti nahenti tiha, Quqaae Soruvavata paropeti vaiintiqama vivo? tura.

20

Ionataaniva Devitira kahaqura

1 Ho Devitiva Sorura aatu qetakero Naiotini vaura kero ruqema kero Ionataaniva
vaunaini oruntero Ionataanira irero tiharo, Oho, Ionataanio, nana kaarae ai qova ti
haru kareva auti vaivo? Kiama te ai qora qora okaravata autu amite vira qoraiqama
amite vaunarave, tiro.
2 Minti tuvaro Ionataaniva nai tiva amiro tiharo, Aqao, kiama ti qova ai arukareva
auti vaivo. Viva ekaa nora haikave inaara haikave autireva iharo viva ti naane tiva
timi vaivama vaivo. Viva ai arukareva itirio, viva kiama vi uvara kukeqa karaitiro, ti
tivama timitirio. Kiama viva ai arukareva auti vaivo, tiro.
3 Minti tuvaro Devitiva aqao tiro, Ai qova kankoma kero tavaivaro ai antuqavano
tiriara vairave. Mintima vaivarora tiro, ai qova ti aru kaaina uvara kia ai tiva
amiraitiro, viva vi uvara kukeqatero tiharo, Hauri te vi uvara Ionataanira tiva
amiariraro vira muntukavano qoraiqiantorave, tirave. Ho Noravano Kotiva ekaa enta
qaqi variqiro vi vaira autuqaa te quqaama turo. Ai qova ti haru kaarirava aumantoma
vaivo, tiro.
4 Minti tuvaro Ionataaniva Devitirara tiharo, Mpo, te nantiakee ai kahaqama
amitararave? Are nana nana haikara ti autu timitaane tiraqe te ai autu amitarerave,
tiro.
5 Ionataaniva minti tuvaro Devitiva tiharo, Hura Qaraaka Torara iriha kara neraqaa
te oru ai qokanti vaiha kara naariravama vaivo. Are ti qaqi kairaqe te kia mini viraiti,
oru naahoqi kukeqavi variare. Te huravata moravata miniqai kukeqavi variqi viha
entama karerave.
6 Ai qova kara neharo ai irero tiriara tainie vaivo tirera, are mintima tiane: Devitiva
tiriara tiharo, Hoe te ti ankuvano Kotira *ofaa* iha quara amite entava qovaraiqinaini
Betarihemini oru variainarave? tivera te hove tunarave. Minti tivakera nena qora tiva
amiane.
7 Are minti tivakera nena qora tiva amiraro viva koqeve tirera, are te koqemake
variainarara kankoma kera irinarave. Are tavairaro vira arara itairera, are viva ti
qoraiqama timitaainarara kankoma kera irinarave.
8 Mpo, are Nora Kotira avuqaa vaihara tiriara tihara, Te ekaa enta ai tonti taruka
vairerave tiva taanara iriharama, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitaane. Quqaa
te ai qora qora okara amitaarirava vairera, are nenavano ti haru kaane. Hauri are
nena qora kauquqi ti vuru kairaro ti harukaantorave tiro.
9 Devitiva minti tuvaro Ionataaniva aqao tiro, Kia mintima kera avu aato utuane.
Oho, te tavaariraro ti qova ai qoraiqama amitareva irera, te vaakama ai vuru tiva
amirarave, tiro.

10 Minti tuvaro Devitiva vira irero tiharo, Are tiriara nena qora tiva amiraro viva
tiriara arara itairera, tavave vi uvara ti viri tiva timianarove? tiro.
11 Devitiva minti tuvaro Ionataaniva tiharo, Aniqetanta naahoqi oru vaiha uva tiare,
tivaketanta naahoqi vura.
12 Vitanta naahoqi orunte Ionataaniva Devitirara tiharo, Nora Kotira tinavu Isareri
Variqa autuqaa te una tiarera, viva ti qoraiqama timitaarire. Huravata vira qararaa-
vata te tenta qora ariara ireha tavarerave. Viva ariara quahairera, te are inanaini uva
vara karerave.
13 Ti qova ai qoraiqama amiteharo ai aru kareva irera, te ai tivama amirarave. Te kia
ai tiva amiraiti, kia ariara ruqemakera vuane tiarera, Noravano Kotiva anoma kero
ti qoraiqama timitaarire. Mpo, Noravano Kotiva haaru ti qokantiro vaintema kero,
aintirovata vairera, te hove tiataarave.
14 Naantiara te qaqi variarera, are Nora Kotira avuqaa nena kauqu aiqiqaa aqukera
tiva tenantema kera, tiriara ike mpo tiva timitaane. Te qutu vuarera,
15 are ti vaintivara kia qoraiqama nimitaraitira, ekaa enta ekaa entama vika koqema
nimitaqira vuane. Noravano Kotiva ekaa ai navutaaka aru taiqa kairara, are vi entara
kiama tetanta tivataaina uvara tauru kaane.
16 Areve, ai vaintivarave, vi uvara tauru kaivera, Noravano Kotiva ni qoraiqama
nimitaarire, tiro.
17 Ionataaniva minti tivakero viva nariara antuqa arintema kero, Devitiraravata
muntuka vateharora tiro, viva tiharo, Mpo, Devitio, quqaa ai muntukavano tiriara
vairera, are qaiqaa nena kauqu aiqiqaa aqu kehara virara ti tiva timiane, tiro.
18 Minti tivakero Ionataaniva Devitirara tiharo, Hura Qaraaka Torara kara ne entava
varianarove. Hura ti qova kara nareka inaini vaiharo tavairaro ai virivano kia vairaro
viva ariara, Tainie vaivo? tianarove.
19 Ho hura vira qararaa erainaini are tota kukeqavira variana oriva vainaini, qaiqaa
mini oru kukeqavira ti veka variane.
20 Are mini vairaqe te veva vare, vo haika arireka intemake, taaramo tataa veva vi
oriva vaavi vainaini arute,
21 viraqaahai tenta kaiqa vaiintiara oru veva rantakera nkaqu viri timiane tirerave.
Te vira tiva ami tiha, Vevavano mainima vaivo. Vira vara viri timiane tiarera, are
te iainanaini aniane. Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te
quqaama turo. Te minti tiarera, ti qova kiama ai qoraiqama amitaanarove. Are homa
himpira aninarave.
22 Te tenta kaiqa vaiintiara, Vevavano vutunima vaivo tiarera, are himpira vonaini
ruqema kera vuane. Are Noravano Kotivama ti titite vaivo tivakera vonaini vuane.
23 Ho tetanta Nora Kotira avuqaa vaiha uva tiva taatau taunarara ti, hauri tetanta vi
uvara tauru kaarorave, tiro.
24 Ionataaniva minti tuvaro Devitiva naahoqi oru kukeqaviro vaura.

Mini vauvaro vira qararaa King Soruva Qaraaka Torara kara nerara iriharo kara
nareva unaini vura.
25 Viva naavuqi oriqetero nai mantaraini porovaa tataaqa oquviro vauvaro, Ion-
ataaniva vira avuqaa nai mantaraini oquviro vauvaro, Apineva Sorura tataaqa
oquviro vauvaro Devitiva oquviro vaunaini kia viva vauvaro qumina vatuka vaura.
26 Soruva tavovaro Devitiva kia vauvaro viva kia uva tiraitiro, qaqi nai aatoqi iriro
tiharo, Nantivaroe Devitiva kia vaivo? Vo haikavano Devitira qoraiqama amitaivaroe
Kotira avuqaa kia takuquvi vairaitiroe, kia anivo? tiro.
27 Ho vira qararaa vika qaiqaa ruvaaqumavi kara nareka iha tavovaro Devitiva
oquvi vaunaini qaiqaa qumina vauvaro Soruva nai maaqu Ionataanirara tiharo, Oho,
Iesira maaqu Devitiva nantiharoe entavata vatevata kia kara nareva anivo? tiro.

28 Minti tuvaro Ionataaniva nai qora tiva amiro tiharo, Devitiva Betarihemini vire
iharo ti maantima kero ti irairave:
29 Ti qata vakauka Nora Kotira *ofaa* iha quara amitareka iavaro, ti vakaava vovano
tiriara uva vara kaivaro anivo. Are ti tontivano vairera, ti qaqi kairaqe te oru tenta
qata vakaa tavaare, timanta te vira qaqi kauraro vivo. Devitiva mini vaiharoma kia
aintiro ani kara naivo, tiro.
30 Minti tuvaro Sorura araravano Ionataanirara voqama kero itovaro virara tiharo,
Oho, are hampi aaraqaahainaa nahenti maaquvanove. Te tavaurara are Iesira maaqu
tontiqama kera vira mantaraini variaravave. Vira kaara are nena nokantira kaurira
haikama varenarave.
31 Are kiae iriaro? Devitiva kia qutiraitiro, qaqi variqiro virera, are kiama ho
avuhainaa vaiintiqama vira Isareriqaa raqikinarave. Ho are vaaka vaiinti vokiaka
nititaira oru Devitira vite aniqe te vira aru kaare, tiro.
32 Soruva minti tuvaro Ionataaniva aqao tiro, Devitiva nana qora okara autira kaarae
are vira aru kareva auti variaro? tiro.
33 Minti tuvaro Soruva Ionataanira arukaare tiro, nai vaantaara aqukovaro Ion-
ataaniva ruhiti vuvaro kia vira arura. Ho Ionataanira aato kenko tuvaro iruvaro vira
qova Devitira aru kaarira avu aatova kempukaiqiro vaura.
34 Mintima kovaro Ionataanira voqamakero arara itovaro viva himpiro kia kara
naraitiro, vevantero viro. Qaraaka Torara iriha qaiqaa kara nareka u entava vauvaro
Ionataaniva kia vi karara naraitiro, nai qova Devitira qoraiqama amitaainara kaara
vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
35 Vira qararaa toqaqi Ionataaniva himpiro vainti voru vita varero tota náit*a*nt*a*
Devitika tuntema kero, naahoqi vura.
36 Ionataaniva vainti virauruara tiharo, Te veva vutuni aampaaqi taarirara are oru
rantaane. Ho kantera vuane, tuvaro vi vaintiruva kantero vuvaro Ionataaniva veva
vo aruvaro vainti vira ori aatarakero aruvura.
37 Vaintiruvano veva aruvunaini oruntovaro Ionataaniva vira aarero tiharo, Veva-
vano vutuntoqamama vaivo. Are voqavata ori vaiquane, tiro.
38 Ionataaniva qaiqaa vi vaintirura aarero tiharo, Kantera vuane. Kia qumina
viraqaa variane, tiro. Ionataaniva minti tuvaro vainti viva veva oru nkaqu varero
qaiqaa Ionataaniva unaini aniro.
39 Vi vaintiruva Ionataaniva tu uvara okara kia kankoma kero iriraitiro vaumanta,
Ionataanika Devitika náit*a*nt*a*q*a*i vira okara irura.
40 Ho Ionataaniva huruvata vevavata vaintiru amiro tiharo, Varera vatukaini vuane,
tiro.
41 Tuvaro vainti viva vuvaro Devitiva ori hini mantaraini kukeqavi vauraqihairo
Ionataaniva vaunaini anintero vira avuqaa taaramo tataa tori kauru araviro nai viri
vataini kero, viraqaahairo himpiro Ionataanira utu varero nai kukuqe nai kukuqe
ihatanta iqi rate vaura. Devitiva Ionataanirara iqi ratova Ionataaniva virara iqi
ratoravata uri aatara kora.
42 Ho Ionataaniva Devitirara tiharo, Ho ai muntukavano qihaaqirara vuane. No-
ravano Kotiva vaiharo tavaimanta tetanta vira autuqaa tiha, Tetanta ekaa enta kia
navutaiqiraiti koqemake variari, tetanta kuvuarama taarirauka vikavata mintima
variqi vivarave, tunarave, tiro.
Ionataaniva minti tivakero anirantero vatukaini vuvaro Devitiva vo vataini vura.

21

Devitiva Nopini vura

1 Devitiva Sorura aatu qetakero Nopi vatukaini Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira
Ahimerekira tavareva oruntovaro viva Devitira tavero aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro

vira irero tiharo, Oho, nantivarae are nenaraa aniaro? Nantimantae kia vaiinti vonavu ai hampata aniavo? tiro.
2 Ahimerekiva minti tuvaro Devitiva tiharo, Te avuhainaa vaiinti kaiqara irihama maini anuro. Avuhainaa vaiinti viva ti tititero tiharo, Kia vo vaiintivata tiva nimiraitira, evaara vi kaiqara varaane tivera, kia te virara ai tiva amirerave. Tenta iqoka vaiinti vikara vona ruvaaqumavi vaiha ti veka variate tunarave.
3 Devitiva minti tiva kero vi vaiintira irero tiharo, Are nana karae vataaro? Mpareti 5navu vatairera, ti timiane. Mpareti kia vatairera, vo kara timiane, tiro.
4 Devitiva minti tuvaro viva tiharo, Te kiama qaqi qumina mpareti vataraiti, Kotira amitaa mparetiraqaima vatauro. Ai iqoka vaiinti vika nái nahenti hampata kia vaiteka vaivera, are homa vi mparetira varera vika niminarave. tiro.
5 Minti tuvaro Devitiva tiharo, Vika kia nahenti hampata vaitaakave. Vo enta vo enta vika navutaaka hampata raqirara iriha, vika nái ia haikara hampata takuquvi variavo. Vate tinavuqi vo qara i kaiqava qovaraiqimantara ti, tenavu anomake takuquvima vauro, tiro.
6 Devitiva minti tuvaro kia vo kara vau varora tiro, viva Kotira amito mparetira aavataiqura varakero Devitira amura.
(Vika mpareti Kotira Naavuqi vatora aavataiqura vara qaqini ke qaiqaa qaraaka vate vaura.)
7 Vi entara Sorura kaiqa vaiinti vo, Idomu vatanaava Doekiva vo kaiqa Kotira vara amitaainarara iriharo mini vaiharo ⌞tavovaro Ahimerekiva mpareti vira varakero Devitira amura⌟. Doekiva Sorura purumakauqaa raqiki vau vaiintika qiata vaiintivano vaura.
8 Ho Devitiva Ahimerekira qaiqaa irero tiharo, Are vaantaarave iqoka paipeve vokira vaterae, kiae vataaro? Avuhainaa vaiintivano ti vihi vaahi ti vaimanta te kia tenta auvihehavaa vararaiti, qaqi qumina anuraukave, tiro.
9 Minti tuvaro Ahimerekiva vira tiva amiro tiharo, Pirisia vaiinti Golaiaatira, are Elaa Uqitakanta vaihara aru kaana vaiintira, vira iqoka paipeqaima maaqi vaivo. Tenavu tavunaqohai vira apuqamake *efoti* utavaaqa vira tauvaqaini vatauro. Are vira varaataa irera, homa varenarave. Kia vo auvihehavaavata maaqi vaivo, tiro.
Minti tuvaro Devitiva tiharo, Vira nai voqaraa paipeve. Vira ti timiane, tura.
10 Ho vohaa vi entara Devitiva Sorura aatu ruqemakero King Akisiva Geti vatanaakaqaa raqiki vauva vaunaini oru ntora.
11 Oru ntovaro King Akisira kaiqa vaiinti vika Akisira tiva ami tiha, Ike, Devitiva maava Isareri avuhainaa vaiintivanove? Nahenti vika virara ihi nteha maantimake ihi tiarave:
Soruva airi vaiinti aru kaivaro
Devitiva viravata uri aatarakero
nai airi vaiintima aru kaivo, tiarave, ti.
12 Vika minti tuvaro Devitiva vi uvara iriro tiharo, Oho, ⌞te vira navunaaka airi aru kaunara kaara⌟ King Akisiva ti haru kaantorave, tiva kero vira aatu voqama kero qete vaura.
13 Devitiva qeteharo avuhainaa vaiinti avuqaavata vira kaiqa vaiinti nivuqaavata vaiharo vuera vaiinti voqaantema kero vi ani vaura. Viva minti vaumanta avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiinti hampata Devitira ravaaqavu karare tuvaro viva vuera vaiinti voqaantema kero, vaantaavura qentiqaa kakahiakara i vaiharo qaqi kovaro auvaantuvano vira noqihairo nteharo okauvau tuvi vaura.
14 Devitiva mintima kero unaqaraiqi vauvaro Akisiva vira tavero nai kaiqa vaiintiara tiharo, Tavaate. Maava vueraiqama vivo. Nantihae ne vira vita vare te unanaini aniavo?
15 Vueraiqama vuaka airitahaa maa vataraqaa variamanta ne nantihae vuera vaiinti vovata ti naavuqi vite aniavo? tiro. King Akisiva minti tiva kero Devitira qaqi kovaro vura.

22

Devitiva Adulaamu ori onavuqi vura

1 Devitiva ruqemakero Geti vatuka mini kero Adulaamu vatuka aumanto aiqina
vaunaini ori onavuqi oru vaura. Viva mini vaumanta vira vakaukavarave, vira
navunaa vonavuve Devitiva mini vaivo tu uvara iri, vikavata vira hampata mini otu
vaura.
2 Vaiinti vokuka vo maara vo maaraqi vaukave, airi *dinau*qi vaukave, vo haika kaara
kia koqemake vaukave, vika vika 400vano Devitiva vaunaini oru vuvaro viva vika
qiata vaiintiqama viro vaura.
3 Ho Devitiva mini varikero, viraqaahairo viva nai noka qoka ntita varero Misipaa
vatuka Moapi vataini vura. Devitiva oruntero Moapi avuhainaa vaiintiara tiharo, Are
qaqi kaira ti noka qoka ai hampata maini variqi vi vaiqe te vaiha tavaariraro Kotiva
ti nana haikae autu timitaarire, tiro.
4 Devitiva minti tuvaro Moapi avuhainaa vaiinti viva hove tuvaro Devitiva nai noka
qoka mini komanta vira hampata vauvaro Devitiva oru qaiqaa ori onavuqi kukeqa
viro vaura.
5 Viva viraqi vauvaro paropeti vaiinti Gaativa Devitiva vaunaini oruntero virara
tiharo, Are kia qaiqaavata ori onavu maaqi variane. Himpira Iutaa vataini vuane,
tuvaro Devitiva viva tunte iro, Iutaini Heretive tu nantaraqi oru vaura.

Soruva Kotira kaiqa vara amitoka arukora

6 Ho vo enta Soruva Gibea vatukaini oru aiqinaqaa nora katari okara oquvi vaiharo
nai vaantaara kauquqi totatero vaura. Vira iqoka vaiinti vira ututumate vaumanta
vaiinti vokuka Devitiva kukeqaviro vaurara vuru Sorura tiva amura.
7 Minti tiva amuvaro Soruva nai iqoka vaiintiara tiharo, Ne Benaminira ankuqirauka
koqemake iriate. Ne iri tiha, Devitiva noraiqama viro, viva qaqi naahovata *uaini* naa-
hovata tinavu timianarove tiarave. Quqaae Devitiva ni vohaiqa vohaiqa noraiqama
kaira ne 1,000 iqoka vaiintive, 100 iqoka vaiintiqaave, raqikivarave?
8 Ne virara virara irihae ti qoraiqama timite uvara ti variavo? Oho, ne kia tiriara
noraiqaake iriavo. Kia niqihairo vovano ti maaquvano Devitikantiro uva tiva taatau
kairara ti tiva timirave. Kia niqihairo vovanovata ti tiva timiro tiharo, Ai maaquvano
Devitira vihi ti vaivaro viva kukeqavi vaiharo ai arukaina aarara rante vaivo tirave,
tiro.
9 Soruva minti tuvaro vi entara Idomu vatanaa vaiinti Doekiva Sorura iqoka vaiinti
hampata himpi vaiharo Sorurara tiharo, Te Nopini vaiha tavauraro Devitiva Ahitupira
maaqu Ahimerekiva vainaini oruntairave.
10 Ahimerekiva Devitirara iriharo Nora Kotira aarama amitero, viraqaahairo kara-
vata Golaiaatira iqoka paipevata Devitira amirave, tiro.
11 Doekiva minti tuvaro King Soruva vaiinti vokuka nititomanta vika Nopini orunte
Ahimerekiravata, ekaa Ahimerekira anku Nopini vaiha Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintikavata, ntita vare Soruva vaunaini anura.
12 Vika ntita vare Soruva vaunaini viri kovaro Soruva Ahimerekirara tiharo, Te
tiarirara iriane, tuvaro Ahimerekiva tiharo, Nora vaiintivauvo, ho tiraqe iriare, tiro.
13 Ahimerekiva minti tuvaro Soruva vira irero tiharo, Nana kaarae are Devitikantira
ti qoraiqama timitena uvara tiva taatau taaro? Are Devitira karavata iqoka paipevata
amira, virara Nora Kotira aarama amitaanarave. Are minti tianara kaara vate Devitiva
ti navutaiqiharo ti haru kareva auti vaivo, tiro.
14 Soruva minti tuvaro Ahimerekiva aqao tiro, Ai iqoka vaiintiqihairo Devitiva avuni
vaiharo ariara kempukaiqaa kero iri vaivama vaivo. Viva ai airaamaquvano vaiharo
ai iqoka vaiinti vokiaka qiata vaiintivano vaiharo koqema kero ariqaa raqiki vaivama

vaivo. Ekaa ai naavuqi variaka Devitiva koqe kaiqa varairara irihama vira nora autu ami variarave.
15 Quqaama te Kotira ireha Devitira uva tiva amiane tunarave. Te haaruvata vohaa enta vohaa enta mintunarave. Mpo, avuhainaa vaiintio, are kia tiqaavata ti ankuqaavata uva vataane. Tenavu kiama ai qoraiqama amitaaina uvara tiva taatau taunarave. Te kia iri tavauna haikarara are ti variaro, tiro.
16 Viva minti tuvaro King Soruva tiharo, Qaqira kaane. Kia te ai uva irirerave. Are nena anku hampata qutinarave, tiro.
17 King Soruva minti tivakero iqoka vaiintinavu vira tataaqa vaiha viraqaa maimaraara raqiki vauka tiva nimiro tiharo, Ne Nora Kotira kaiqa vara amite variaka, maaka aru kaate. Vika Devitiva ruqema kero vurara iri tavevata, kia ti viri tiva timiarave. Vika Devitira mantaraini varia vaiintikama variavo, tiro.
Soruva Nora Kotira kaiqa vara amite vauka aru kaate tumanta iqoka vaiinti vika aqao ti, Hauri tenavu Nora Kotira kaiqa vara amite variaka arukaarorave tivake kia vika arukaataa umanta qaqi vaura.
18 Mintuvaro Soruva Doekira tiva amiro tiharo, Arema vika aru kaane, tuvaro Doekiva Soruva tuntema kero, oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika 85navu aru taiqa kora. Vi vaiintika *efoti* tavuna rumpateha Kotira kaiqa vara amitoka aru kora.
19 Doekiva vika arukovaro viraqaahairo Soruva nai iqoka vaiinti nititomanta vika Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vaunaini Nopini orunte, vaiintive, nahentive, vaintive, naama ne vaukave, purumakauve, sipisipive, donkive, ekaa aru taiqa kora.
20 Vika Nopihainaaka ekaa arukehavata, Ahimerekira maaqu vo Abiataaraqai kia arukora. Abiataava ruqema kero viro, Devitiva vaunaini oruntero, vira iqoka vaiinti hampata vohaaraqi vaura.
21 Soruva nai iqoka vaiintinavu nititomanta vika orunte Nora Kotira kaiqa vara amite vauka aruko uvara Abiataava Devitira tiva amuvaro
22 Devitiva tiharo, Oho, te ai qokanti uva ti vauna entara Doekivavata vairave. Ho te tiha, Quqaama vi entara Doekiva titanta uva iriro, vuru Sorura tiva amivo, turo. Mpo, ti okara kaarama Soruva ai anku ekaa aru taiqa kaivo.
23 Viva mintira kaara kiama qetaane. Soruva aivata tivata arukareva auti vaivo. Are ti hampata vairaqe te ariqaa raqiki variarirara are homa vainarave, tiro. Devitiva minti tura.

23

Devitiva Keiraqi vauka ruaruama nimitora

1 Ho Devitiva mini vaumanta vokuka vuru Devitira tiva ami tiha, Pirisia vika Keiraqi variaka hampata iqoka raqi variavo. Keiraqihainaaka *uiti* qantu vare vuru vo naavu vo naavuqi vataara, vika iqoka raqiha vi karara vare variavo, ti.
2 Devitiva vika tu uvara iriro Nora Kotira irero tiharo, Hoe te otu Pirisia hampata raquainarave, kiae ho raquainarave? tuvaro Noravano Kotiva Devitira nai tiva amiro tiharo, Hove. Are otu Pirisia hampata raqihara, Keiraqi varia vaiinti nahentika ruaruama nimitaane, tiro.
3 Noravano Kotiva minti tumanta Devitira hampata vau vaiintika aqao ti, Vate tenavu maini Iutaini vaiha Sorura aatu qeteha vauro. Oho, tenavu Keiraini otu Pirisia iqoka vaiinti hampata raquainarara voqamake qeteha vauro, ti.
4 Vika minti tuvaro Devitiva qaiqaa Nora Kotira irovaro Noravano Kotiva Devitira nai tiva amiro tiharo, Ne himpi Keiraini otunte Pirisia vika ntaihaate. Te ni kahaqiari ne vika homa naatara kevarave, tiro.
5 Noravano Kotiva hove tuvarora tiro, Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero Keiraini otu ntero Pirisia hampata raqiharo Keiraqi vauka ruaruama nimitora. Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Pirisia vika airitahaa aru kero vika purumakauvata varora.

6 Ahimerekira maaqu Abiataava Devitiva vaunaini ruqema kero vuva, vivavata
Devitira vataakero Keiraini vura. Viva viharoma *efoti* *tavunavata varero vura.
7 Ho Devitiva Keiraqi vaumanta vo vaiintinavu vuru Sorura tiva amuvaro Soruva
tiharo, Ho Kotiva vira ti kauquqi kaanarove. Vaantaavuravano vi vatukara ututu-
matero vaivaro vaantaavura qentivanovata mini vairara tiro, Devitiva viraqi vaiharo
karapuhiqi voqaarama vaivo, tiro.
8 Minti tiva kero Soruva nai iqoka vaiinti naaramakero vika hampata Keiraini otu
Devitiva nai vaiintinavu hampata vau vatukara ututuma tareva vura.
9 Mini vireva vuvaro Devitiva vi uvara iriro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira
Abiataarara tiharo, *Efoti* tavuna vare aniane, tuvaro
10 Abiataava vira vare anuvaro Devitiva Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are tinavu
Isareri Variqavano variaramanta te ai kaiqa vaiintivanoma vauro. Mpo, te iruraro
Soruva ti kaara maaqi variaka vehi autu kaaina avu aatora utiharo maini tuvivo.
11 Keira vatuka maaqi varia vaiinti nahentika vika ti Sorura kauquqi kevarave, kiae
kevarave? Soruva maini tuvuaina uvava quqaae vaivo? Noravauvo, are tinavu Isareri
Variqavanove. Te ai iraaina uvara ti tiva timiane, tuvaro Noravano Kotiva vira tiva
amiro tiharo, Eo, viva tuvuanarove, tiro.
12 Minti tuvaro Devitiva qaiqaa Nora Kotira irero tiharo, Keira vika ti tinta
vaiintinavu hampata Sorura kauquqi vatevarave, kiae vatevarave? tuvaro Noravano
Kotiva tiharo, Vika mintima ivarave, tiro.
13 Noravano Kotiva minti tuvaro Devitiva vi uvara iriro vaaka nai iqoka vaiinti
600navu ekaa ntita varero Keira vatuka mini kero ruqema kero vona vona vura.
Soruva Devitiva vu uvara iriro, qaqira kero kia Keiraini vura.

Devitiva aiqinaini oru vaura

14 Devitiva ruqema kero viro, Sifi vatuka hini mantaraini aiqinaini oru vaura. Mini
nora orivanovata vaunaini vauvaro Devitiva koqema kero kukeqaviro vauvaro Soruva
Devitira aru karare tiro, vo enta vo enta vira rante vauvaro Kotiva kia Sorura qaqi
kovaro Devitira ranta kora.
15 Ho vo enta Devitiva Sifi vatuka aumanto Horesive tunaini vaiharo iruvaro Soruva
Devitira rantakero arukaare tiro, Sifi vatukaini vireva auti vaura.
16 Devitiva qihaaqira muntuka varaarire tiro, Ionataaniva oru virara tiharo, Koti-
raraqai kempukaiqama kera iriqira vuane, tiro.
17 Minti tivakero viva tiharo, Mpo, are kia qetaane. Ti qova Soruva kiama ho ai ranta
kero ai qoraiqama amitaanarove. Naantiara arema Isareri avuhainaa vaiintivano
vairaqe te ai naantiaraini vairarave. Ti qovavata vi uvarara iri tavairave, tura.
18 Tivakero Nora Kotira avuqaa vitanta náitanta vohaana tampamavi vaire tu uvara
qaiqaa tiva taatau tora. Vitanta uva tiva taiqake Ionataaniva nai maaqaini vuvaro
Devitiva Horesini vaura.
19 Ho Sifihainaaka vokuka oru Soruva Gibea vatukaini vaunaini orunte virara tiha,
Devitiva tinavu maaqa Iutaa *sauti* mantaraini Hakila Aiqina Horesinima kukeqaviro
vaivo.
20 Avuhainaao, are tairentae mini aniataa irera, aniraqe tenavu vira ravaaqavuke ai
amiare, ti.
21 Vika minti tuvaro Soruva vika tiva nimiro tiharo, Hove. Ne tiriara noraiqaake
iriarara tiro, Noravano Kotiva ni koqema nimitaarire.
22 Vo kiaka tiha, Devitiva avu aato vataa vaiintivano vaimantara ti, ne kia ho vira
vaaka ranta kevarave, tiamanta irunarave. Ho ne anirante oru qaiqaavata kankomake
viva vaina vatukara tave, vira tave vaiintikavata kankomake tavaate.

---

* **23:6:** *efoti* tavunavano vaireva: Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika nonkute vau tavunava vaura.

23 Ho viva voqi voqi kukeqaviro variainara, ne viravata rantake tave, vaakama kante
viri ti tiva timiqe te ni hampata orunte tavaare. Oho, viva vi mantaraini vairera,
te homa vira ranta kararave. Viva kia mini vairera, te ekaa Iutaini vi aniha vira
rantarerave, tiro.
24 Soruva minti tumanta Sifihainaaka anirante vika naane nái maaqaini vura. Vika
orunte tavovaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Iutaa hini mantaraini Maoni
Aahara Vataini vaura.
25 Devitiva mini vau uvara Soruva iriro, nai iqoka vaiinti ntita varero vira rantareva
vumanta vokuka Devitira vuru tiva amuvaro Devitiva Maonini orivano kirikairiro
vaunaini oru vaura.
26 Mini vauvaro Soruva nai iqoka vaiinti hampata vi aiqinara hini mantaraini
Devitirara rante vauvaro Devitiva Sorura aatu qetakero aiqina hini mantaraini nai
iqoka vaiinti hampata kantama vura.

Ho Soruva nai iqoka vaiinti hampata oru aumakaa Devitira nai iqoka vaiinti
hampata ravaaqavu karare tuvaro
27 vo vaiintivano anintero Sorura tiva amiro tiharo, Oho, Pirisia vika ai navunaaka
hampata raqirekama aniavo. Are kantera anirantera vuane, tiro.
28 Viva minti tuvaro Soruva vi uvara iriro kia qaiqaa Devitira avataqiro viraitiro,
anirantero Pirisia hampata raqireva vura. Soruva qaqirakero vi aiqinaraqaahairo
vurara ti, maa entara vi aiqinara autu nteha, *Sela-Ha-Maklekotive – Qaqirakero-Vu-Orirave*, ti variara.
29 Ho Devitiva mini vaura kero oru Eni-Gedi vataini vaiintivano koqemake kukeqavi
vaunaini vura.

24

Devitiva kia King Sorura arukora

1 Soruva Pirisia ntata vuru kero orurantero ani vaumanta vokuka Sorura tiva ami
tiha, Devitiva Eni-Gedi Aahara Vatave tianainima vaivo, tura.
2 Vika minti tuvaro Soruva Isareri iqoka vaiintiqihairo kempuka vaiinti 3,000navu
kaama tero ntita varero Devitira nai vaiintivara hampata rantareva Qaakau-Memera-
Onkaiqive tura aumanto vura.
3 Soruva oruntovaro ori onavu vovano aiqina vira vevaqi aara aumanto vauvaro
sipisipi ohaavata mini vaura. Ho Soruva raha tareva onavuqi oriqetero, viva Devitiva
nai vaiinti hampata onavu tauvaqaini kukeqavi vaura kia tavora.
4 Ho viraqi vauka Sorura tave Devitirara tiha, Ho tavaane. Haaru Noravano Kotiva
ariara minti tirave: Te ai navutaara ai kauquqi kaarirara are nana okara autuataa
inara homa viraqaa autinarave, tirave. Vate vi entavama anintaivo. Ho vaaka vuane,
tuvaro Devitiva qako qakomaqiro Soruva vaunaini oruntero, vira tavuna hini viti toqa
varovaro Soruva kia virara iri tavora.
5 Devitiva Sorura tavuna toqa varero viraqaahairo viva tiharo, Oho, te kia minti-
ataarave, tivakero
6 nai vaiintivara vaunaini oruntero vikara tiharo, Mpo, Noravano Kotiva kia ti
qaqi kairaqe te tenta avuhainaa vaiinti qoraiqama amitaare. Viva avuhainaa vaiinti
variarire tiro, Noravano Kotiva vira kaama tairara ti, hauri te viva kaama tai vaiintira
qoraiqama amitaarorave, tiro.
7 Devitiva minti tivakero nai iqoka vaiinti nitiharo qioqama komanta kia Sorura
arukora. Mintuvaro Soruva viraqihairo himpiro vevantero vura.
8 Viva vuvaro Devitiva onavuqihairo Sorura naantiara vevantero vira aarero tiharo,
Nora vaiinti ti avuhainaao, tuvaro Soruva tuqantaa viro tavovaro Devitiva vira avuqaa
kankakaama viro nai viri vatainiqama kora.

9 Viva Sorurara tiharo, Mpo, are nantiharae vo kiaka tiriara viva ai qoraiqama
kareva auti vaivo tia uvara iri variaro?
10 Ho tavaane. Vate are onavuqi variararo Noravano Kotiva ai ti kauquqi kaimanta ti
iqoka vaiinti hini kiaka ti vihi tiha, Ho vira arukaane tiamantavata, te kia ai arukaraiti,
qaqi vehakuma amitauro. Te tiha, Hauri te tenta nora vaiinti Noravano Kotiva kaama
taira arukaarorave, tivake kia ai arukauro.
11 Ti qo, te ai tavuna viti tenta kauquqi tuataunara tavaane. Te ai vaataqaahai vira
toqa varevata, kia ai arukaunarave. Ho are kankoma kera iriane.
Te kia qora kaiqa ai autu amitaraiti, kia ai qoraiqama amitaunarave. Minti
vauraravata, are quminama ti haru kareva rante variaro.
12 Ho Noravano Kotiva naima titanta raira kero tavairaro ariqie qora okaravano
vaivo, tiqie qora okaravano vaivo tianarove. Are ti qoraiqama timitaanara kaara
Noravano Kotiva naima tiqaa muntu kaarire. Hauri te tenta kauquqohai ai qoraiqama
amitaarorave.
13 Maa uvara haaru tivatora iriane:
Qora vaiinti vikaqihairo vaaqu
kaiqavano qovarama vi vairave, turave.
Te qora vaiinti vaihavauve, ai qoraiqama amitararave.
14 Are tinavu Isareri avuhainaa vaiintivano ta vaiintira ravaaqavu karevae auti
variaro? Are ti arukarevae ti avataqira ni variaro? Te nantima vauraukae vauro?
Te vairera, qutuvi vairirave, qumina taruve, voqaarama vauro.
15 Ho Noravano Kotiva naima titantaqihairo raira kero tavairaro tiqie aiqie qora
okaravano vaivo tianarove. Viva ti auta ntiharo viva tiriara kia viraqi qora okaravano
vaivo tianarove. Viva minti tivakeharoma ti ai kauquqihairo ruaruama timitaanarove,
tiro.
16 Devitiva minti tuvaro Soruva vira irero tiharo, Mpo, Devitio, ti maaquo, aree
tiriara minti ti variaro? tiva kero iqi rate vaura.
17 Viva Devitirara tiharo, Arema koqe vaiintivano variaramanta tema qora vaiinti-
vano vauro. Are ti koqema timite variaramanta te ai qoraiqama amite vaunarave.
18 Mpo, vate are ti koqema timitaanarara tiaramanta te iruro. Quqaama, Noravano
Kotiva ti ai kauquqi kaivara are kia ti haru karaitira, ti koqema timitaaro.
19 Te irunarave. Vo vaiintivano nai navutaara qoraiqama amitareva iharo, viva
kiama ho vira qaqi kairaro vuanarove. Mpo, are ti koqema timitaanarara iriharoma
Noravano Kotiva ai koqema amitaarire.
20 Ho te vate kankomake iri tavaurara are naantiara Isareri avuhainaa vaiintiqama
vira, vikaqaa koqema kera raqikiqira vi vairamanta vika koqemake variqi vivarave.
21 Are Nora Kotira autuqaa mintima iane: Naantiara avuhainaa vaiintivano vaihara
kiama ti anku vaiinti nahenti ntaihama kaane. Hauri are vika arukairaro ti hutu-
vanovata vika nutuvanovata ekaara taiqa vuantorave, tiro.
22 Soruva minti tuvaro Devitiva Nora Kotira autuqaa te mintima ianarave tuvaro
Soruva anirantero nai maaqaini vuvaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata anirantero
nái kukeqavi vau aiqinaraqi vura.

25

Samueriva qutu vura

1 Samueriva qutu vumanta ekaa Isareri vika ani ruvaaqumavi vaiha virara iqi rata
amitora. Vika virara iqi rata amite, nai maaqa Ramaini vira quntama tora. Ho
vo entanavu aitarovaro Devitiva nai iqoka vaiintinavu ntita varero Paraani Aahara
Vataini oru vaura.

Avikeriva Devitira kahaqura

2-3 Maoni vatukaihainaa vaiinti vo *Nabaarirave – Kia-Avu-Aato-Vataarave* tu vaiintiva vaura. Viva Kalepira vohaa ankuvano vauvaro vira vatavano Kaameli nora vatuka aumanto vaura. Nabaariva airi airaira vato vaiintiva vaiharo sipisipi 3,000 vatero, memeraa 1,000 vatora.

Vira naata Avikeriva koqe avu aato vataava vauvaro vira viri vaatavanovata koqe iro vaura. Mintima vauvarovata, vira vaati Nabaariva voqama kero vaiinti niti vau vaiintiva vaiharo nai airaira kampaiqama kero tuate vauva vaura.

4 Ho Devitiva aahara vataini vaiharo iruvaro Nabaariva Kaameli vataini vaiharo nai kaiqa vaiinti hampata sipisipi kaahi teqe vauvaro

5 Devitiva vaiinti 10navu nititero tiharo, Nenavu Kaamelini otunte ti hutu nteha Nabaarira uva mantama timitaate, tiro.

6 Minti tivakero viva tiharo, Nenavu vira tiva ami tiha, Devitiva ariara mintima tivo: Arevata ai vaiinti nahentivata koqemake vaiqe te hove tiataarave.

7 Ne maa entara sipisipi kaahi teqe variarara vokiaka tiamanta te irunarave. Ai sipisipiqaa raqikia vaiintika maini Kaamelini tinavu hampata variamanta tenavu kia vika qoraiqama nimitaraiti, vika airaira kia voqavata muara varaunarave.

8 Are nena kaiqa vaiinti irairamanta vikavata vohaa uvaqaima tivarave. Ho virara irihara are te qaraaka vaiintinavu nititaurauka quahama nimitehara vinavukavata, ti nena maaqu Devitikavata, hoe kara vatenara tinavu timinarave? turo, tiro.

Devitiva minti tiate tivakero vi vaiintinavuka nititomanta

9 vinavuka Nabaariva vaunaini otunte Devitiva tu uvara Nabaarira tiva ami vira veka vaura.

10 Devitiva nitito vaiintika Nabaarira veka vauvaro viva vinavukara aqao tiro, Devitiva nai ta vaiintivave? Iesira maaqu viva ta vaiintivave? Kia te vira tavaunarave. Vate maa entara airi kaiqa vaiinti nái nora vaiinti aatu ruqemake vuavaro vivavata ruqema kero virave.

11 Hauri te tenta kara, mparetive, namarive, mative, tenta kaiqa vaiinti nimirera iainara varake, kia tavauna vaiintika nai taihai aniaka qumina nimiarorave, tiro.

12 Nabaariva minti tumanta Devitiva nitito vaiintika tuvurante vuru ekaa viva tu uvara Devitira tiva amura.

13 Vira tiva amuvaro viva tiharo, Oho, ne ekaa iqoka paipe qera iate, tumanta vika Devitiva tuntemake, qerama tovaro Devitiva naivata iqoka paipe taaqeni rumpa varero nai iqoka vaiinti 400navu ntita varero viharo 200navu nái airairaqaa raqikiate tiro mini kora.

14 Mintuvaro Nabaarira kaiqa vaiinti vovano vuru vira naata Avikerira tiva amiro tiharo, Devitiva aahara vataini vaiharo nai vaiinti vokiaka nititaimanta vika tuvu tinavu nora vaiinti uva mantaavaro viva kia vika quahama nimitaraitiro, vikara qora uvaqaima tivo.

15 Ho tenavu sipisipiqaa raqiki vauna entara vi vaiintika kia tinavu qoraiqama timitaraiti, vika tinavu koqe okara autu timiteha kia tenavu una haikara vo haikavata muara varaarave.

16 Tenavu mini vaiha entaqive, aatitairaqaave, sipisipiqaa raqiki vauramanta Devitira vaiinti vika tinavuqaa raqikiha koqemake antua timite variarave.

17 Mpo, Avikerio, vatema Devitiva nai iqoka vaiinti hampata tuvu tinavu nora vaiinti qoraiqama amitero, ekaa vira hampata vaurauka tinavuvata qoraiqama timitaanarove.

Viva mintiantorave tira, are koqema kera avu aato utukera vo aara ranta kairaro vi maarava kia tinavuqaa qovaraiqiarire. Nabaariva nai qora vaiintivano vaiharora tiro, viva kia tenavu tiaina uvara ho irianarove, tiro.

18 Viva minti tuvaro Avikeriva vaakama mpareti 200navu vara vatero, memeraa pahiqi *uaini* kaqatora taaraqanta vara vatero, sipisipi 5navu untatora vara vatero, *uiti* untatora 20 *kilo* vaura vara vatero, *uaini* tava aaharaiqamake taatautora 100 navu

vara vatero, *fiki* tava aaharaiqamake taatautora 200navu vara vatero, ekaa vi karara donkinavu tauvaqaqaa vara vaari vatora.

19 Vatero viraqaahairo nai kaiqa vaiinti tiva nimiro tiharo, Nenavu vare avuni vi vaiqe te ninavu naantiaraini vuare, tiro. Minti tivakero Avikeriva kiama nai vaati Nabaarira tiva amiraitiro qaqi viro.

20 Viva donkiqaa oquviro Devitira rantareva aaraini viviro, aiqina muaqentuna oruntero tavovaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata vihairo tuvuvaro Avikeriva vika ntita kora.

21 Devitiva tuviharo nai aatoqi mintimama iriro: Te aahara vataini vaiha viva i haikara koqemake raqiki amiteha, kia tenavu vira airaira voqavata muara varaunarave. Te mintima amitaurarovata, vi vaiintiva ti qoraiqama timitaivo. Oho, te qumina viva i haikara raqiki amitaunarave.

22 Mintiverama te vate entaqiqai vi vaiintira nai kaiqa vaiinti hampata aru taiqa kaariraro toqaqi kia voqavanovata qaqi variarire. Te kia mintiarera, Kotiva homa ti qoraiqama timitaanarove, tiro.

23 Devitiva minti tiva kero aaraini tuvi vauvaro Avikeriva Devitira tavero vaakama donkiqaahairo vataini vaavintero Devitira avuqaa hiqintiviro vaura.

24 Viva Devitira aiquqi vaiharo virara tiharo, Mpo, nora vaiintio, are qaqi kairaqe te ai kaiqa nahentivano uva tiare. Mpo, te tiarirara iriane. Are ekaa Nabaarira uva tiqaaqai vataane.

25 Viva qora vaiintivano vaivo. Are kia virara noraiqaa kera iriane. Viva nai autu *Nabaarira – Kia-Avu-Aato-Vataara* aanantero, kia avu aato vataava vaiharo hampi kaiqaqai vare vaivama vaivo. Mpo, nora vaiintio, are nititaana vaiintika te kiama tavaunarave. ⌞Te vinavuka tavauraitirio, te vika kara nimuraitirio.⌟

26 Hauri are Nabaarira qora okara kaara nai kaiqa vaiinti hampata vika aru taiqa kerorave tiro, Noravano Kotivama ai ravaaqavu kaivo.

Ho te Nora Kotira avuqaavata ai avuqaavata vaiha mintima turo: Kotiva Nabaarira qoraiqama amitareva autintema kero, viva ai navutaakavata qoraiqama nimitairera, te hove tirarave turo, tiro.

27 Avikeriva minti tiva kero Devitirara tiharo, Nora vaiintio, te vare uruna karara maa varakera nena iqoka vaiinti nimiane.

28 Mpo, te ai kaiqa nahentivano ti vauna uvarara qora uvave tirera, are kia virara noraiqaakera iriraitira, ti tauru timitaane. Te iri tavaurara are Nora Kotirara iriharama iqoka raqi variaro. Are mintiararora tiro, Noravano Kotiva ai kaama tairarama are Isareri avuhainaa vaiintivano vainarave. Ai naintivaravata himpi avuhainaa vaiinti vaihama Isareri vatanaakaqaa raqikivarave. Virara virara iriharama are qaqi vaina entara kia qaqi kairaro qora okaravano ariqaa qovaraiqiarire.

29 Vo vaiintinavu ani ai arukareka ivera, Noravano Kotiva ai Variqavano ariqaa koqema kero raqikianarove. Vaiintivano nai i haikara koqe haikaqaa raqikintema kero, viva ariqaa raqikiqiro virara are ho vainarave. Vaiintivano ori naaquntaqi vatero aqukaintema kero, viva ainavutaaka vara aqukairamanta taiqa vivarave.

30 Mpo, nora vaiintio, Noravano Kotiva nai aiqiqaa kauqu aqu kero ai koqema amitarerave ti uvara iriharo viva ai noraiqama kairara are tinavu Isareri avuhainaa vaiintivano vaina entara

31 are kia kauriraitira, ho are tihara, Te kia qumina uva kaara vaiinti vo arukaunarave. Vika ti qoraiqama timitaamanta te kia vika nái qoraiqama nimitaunarave, tinarave.

Mpo, vi entara Noravano Kotiva mintima kero ai koqema amitairara, are vi entara kia tiriara tauru karaitira, ti nena kaiqa nahentiara iritaane, tiro.

32 Avikeriva minti tuvaro Devitiva virara tiharo, Ike, te Nora Kotira tinavu Isareri Variqara quaheha vira autu tuahere vauro. Vivama ai atitaivara are uru ti ranta kaaro.

33 Ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are minti tiharama ti ravaaqavu kaaramanta te vate kia Nabaarira qora okarara iriha tenta kauquqohai qumina vaiintinavu otu arukauro. Mpo, Kotiva ai koqema amitaarire.

34 Noravano Kotiva ti ravaaqavu kaimanta te kia ai qoraiqama amitauro. Ho Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqava vaimanta te vira autuqaa quqaa mintima turo: Huvio tiane. Are kia vaaka te unanaini uruaraitirio, hura toqaqi Nabaarira kaiqa vaiinti voqavanovata kiama qaqi vaitirio, tiro.

35 Devitiva minti tivakero Avikeriva ekaa kara vara vuru amura varero virara tiharo, Ho ai muntukavano paru irara maaqaini vuane. Are tianantemake, te mintirerave, tiro.

36 Devitiva minti tuvaro Avikeriva ururantero Nabaarira naavuqi otuntero tavovaro viva nora kara qeramakero ne vaura. Quaheharo karavata *uaini*vata neharo vueraiqama vuvaro Avikeriva vira uva tiva amirare tiro tavovaro viva vueraiqama vuvarora tiro, kia tiva amura.

37 Ho vira qararaa toqaqi vira avu aatovano koqema vuvaro Avikeriva ekaa uva tiva amuvaro iruvaro vira muntukavano qoraiquvaro vira vaatavano qutu ntava vura.

38 Ho Nabaariva 10 entanavu variqiro vuvaro Noravano Kotiva vira aru kovaro qutu vura.

39 Nabaariva qutu vuvaro Devitiva viva qutu vurara iriro tiharo, Te Nora Kotirara voqamake quaheha vira autu tuahere vauro. Nabaariva ti qoraiqama timitai okarara iriharo Noravano Kotiva naima vira qoraiqama amitaivo. Viva ti nai kaiqa vaiinti qioqama taimanta te kia qora okara autunarave. Nabaariva nai qora okara autira kaara Noravano Kotiva vira arukaivo, tiro.

Devitiva minti tivakero viraqaahairo viva Avikerira varareva iharo uva varakovaro viva unaini vura.

40 Devitiva nai kaiqa vaiinti vonavu nititomanta Kaamelini otunte Avikerira tiva ami tiha, Devitiva ai varareva tinavu tititaimanta tenavu ai vitarera tuvuro, ti.

41 Vika minti tuvaro Avikeriva vika tu uvara iriro tori kauru araviro nai viri vataini vatero tiharo, Ho te vira kaiqa nahentima vauro. Te tenta nora vaiinti vira kaiqa vaiintinavu aiqu homa hiqama nimitararave, tiro.

42 Avikeriva minti tivakero vaakama nai kaiqa nahenti 5navu ntita varero nai donki tauvaqaqaa vaarintero Devitira vaiintinavu hampata Devitiva unaini oruntero vira varatero vaura.

43 Devitira naata avuniava Ahinoamiva Jeseririhainaava vauvaro vira naantiara Avikeriravata varatora.

44 Sorura raavura Mikaalivavata Devitira naatavano vauvarovata, Soruva vira vara kero Laisira maaqu Palitira amura. Palitiva Galimihainaava vaura.

26

Devitiva qaiqaa Sorura vehakuma amitora

1 Soruva Gibeaini vaumanta Sifihainaa vaiinti vokuka orunte virara tiha, Devitiva aahara vata auvahini Hakila Aiqinainima kukeqaviro vaivo, ti.

2 Vika minti tuvaro Soruva vaakama Isareri iqoka vaiinti taruka 3,000navu ntita varero Sifi Aahara Vataini Devitira rantareva

3 otu Hakila Aiqinavano vaunaini aara auvahini nai *seri* naavu maaqa kaqa tero vaura.

Mintuvaro Devitiva aahara vataini vaiharo Soruva vira rantaqiro anu uvara iriro,

4 vi uvara quqaa uvae vaivo, una uvae vaivo tivakero, vaiinti vokuka ampeqamake tavaate tiro, vika nititomanta vika oru Sorura tave orurante ani Devitira tiva amuvaro

5 Devitiva Soruva *seri* naavu maaqa kaqa tonaini viro.

Devitiva mini oru ntero tavomanta Soruka Apineka *seri* naavu maaqa kaqatora avutana vaite vaumanta iqoka vaiinti vika vitanta ututumate vaite vaura. Apineva Sorura iqoka vaiinti vika qiata vaiintivano vaura.

6 Ho Hiti vatanaa vaiinti Ahimerekivavata, Seruira maaqu Abisaiva Ioaapira vakaava vivavata, Devitira hampata himpi vauvaro Devitiva vitanta irero tiharo, Nitantaqihairo tavave tintiro Sorura vatukaqi vuanarove? tuvaro Abisaiva te ainti virerave tiro.

7 Ho vi entara entaqi Devitiva Abisaikantiro vatukaqi oriqetero tavovaro Soruva vatuka avutaqi vaiteharo nai vaantaara aratova vira qiataini vaumanta Apinevavata iqoka vaiinti vonavuvata Sorura ututumate vaite vaura.

8 Vika mintimake vaite vauvaro Abisaiva Devitirara tiharo, Vatema Kotiva ai navutaara ai kauquqi vataivo. Are qaqi kairaqe te vira arukaare. Te nai vaantaara varake viraqohai kia taara tataa aquke ariraiti, vohaa tataa aquke vira aru vataqaa taatau taariraro viva qutu vuarire, tiro.

9 Viva minti tuvaro Devitiva aqao tiro, Are kia vira qoraiqama amitaane. Noravano Kotiva naima Soruva avuhainaa vaiinti variarire tiro, vira kaama tairave. Vo vaiintivano Sorura qoraiqama amitairera, Noravano Kotiva vi vaiintira naivata qoraiqama amitaanarove, tiro.

10 Devitiva minti tivakero qaiqaavata tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaama te ai tiva amuro: Noravano Kotiva naima Sorura arukaanarove. Viva nai qutuaina entava anintairaroe qutuanarove, navutaaka iqoka raqihae vira arukevarave.

11 Hauri te Noravano Kotiva kaamatai vaiintira arukaarorave. Noravano ti kahaqiraqe te kia mintiare. Kaiqetanta vira qiataini vaira vaantaaravata namari taquvataqai vare vuare, tiro.

12 Devitiva minti tivakero Sorura qiataini vau haikaraqai varero Abisaikantiro vuvaro kia vo vaiintivanovata vitanta tave, vitanta autu okararavata tavora. Kia vovanovata vaitoraqihai himpura. Noravano Kotiva vika aavata vaita komanta vaita vura.

13 Ho Devitiva Sorura *seri* naavu maaqa uqitaini vaura mini kero oru vuruni niaraini vaiharo

14 Sorura iqoka vaiintinavuvata Apineravata naarero tiharo, Apineo, vo tiane. Te aima aare vauro, tuvaro Apineva vo tivakero tiharo, Are ta vaiintivave? Are tavave avuhainaa vaiinti vauraqama kehara minti ti variaro? tiro.

15 Apineva minti tuvaro Devitiva virara tiharo, Quqaae are qorainti taruva variaro? Isareri iqoka vaiintiqihairo ta vaiintivave ai voqaava vaivo? Ho are nantiharae kia koqema kera nena avuhainaa vaiintiqaa maimaraara raqikiaro? Are kiae tavaaro? Vatema vaiinti vovano avuhainaa vaiinti arukareva ne *seri* naavu maaqa kaqataaraqi oriqetaivo.

16 Apineo, are kiama koqe kaiqa varaaro. Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te mintima turo: Are nena iqoka vaiintinavu hampata vaiha Noravano Kotiva kaamatai vaiintiraqaa kia koqemake maimaraara raqikiavo. Oho, vira kaara ni ekaa aru kaataarave. Ne oru tavaate. Vaantaaravata namari taquvata avuhainaa vaiinti qiataini vaira, qaqie vaivo, kiae vaivo? tiro.

17 Devitiva minti tuvaro Soruva Devitira aunta viraaqama kero iriro, vira aarero tiharo, Devitio, ti maaquo, areve ti variaro? tuvaro Devitiva tiharo, Eo, ti nora vaiinti avuhainaao, tema ti vauro, tiro.

18 Minti tivakero Devitiva tiharo, Nora vaiintio, te nana qora kaiqa vara amitaurarae are ti nena kaiqa vaiintiara rante variaro?

19 Avuhainaa vaiintio, te tiarirara iriane. Noravano Kotiva naie ai vihi tiharo tiriara qoraiqama amitaane tivarae aniaro? Vi uvava quqaa uva vairera, te *ofaa* vo

Nora Kotira iha quara amitaariraro viva tiriara ike mpo tiva timiteharo aaqurihama timitaarire. Qaqi vaiintie ariara uqerara uva tiha tiriara arukaane tiavarae aniaro? Vi uvava quqaa uva vairera, Noravano Kotiva vi vaiintika qoraiqama nimitaarire.

Oho, vi vaiintika Kotiva tinavu Isareri timitai vataraqaahai ti tititama kaamanta te vo vatanaaka una variqanavu nutu tuaherake varianaini oru vaiha, kia ho Nora Kotira autu tuaherake vauro.

20 Avuhainaao, te qumina haika, taru voqauka vaurara are nantiharae ti arukareva auti variaro? Vaiintivano aiqinaini uviri rantakero arukareva autintema kera, are ti harukareva auti variaro. Mpo, are kia qaqi kairaqe te Noravano Kotiva vainaihai niaraini oru vaiha qutu vuare, tiro.

21 Devitiva minti tuvaro Soruva mpo tiro, Devitio, ti maaquo, tema qora okara ai autu amitauro. Are orurantera tuvuane. Vate are ho ti arukerava vaivaravata, ti vehakuma timitaanarara ti, te kiama qaiqaavata ai qoraiqama amitarerave. Kia avu aato vataa vaiintivano autintemake, te ai qoraiqama amitarera qora okara auturo, tiro.

22 Soruva minti tuvaro Devitiva vira tiva amiro tiharo, Avuhainaao, ai vaantaaravano ti kauquqima vaivo. Are qaraaka vaiinti vo atitairaro vira uru varaarire.

23 Nora Kotirara kempukaiqamake iriqi viha avuqavuqamake ni variaka viva vika koqema nimite vairave. Viva vate ti kauquqi ai vataimanta te tiha, Hauri te Noravano Kotiva kaama tai vaiintira qoraiqama amitaarorave tivake kia ai qoraiqama amitaunarave.

24 Ho vate ai vehakuma amiteha koqema amitaunantema kero, Noravano Kotiva tivata koqema timitaarire. Nana nana maaravano tiqi vainara viva taiqa timitairera, te hove tiataarave, tiro.

25 Devitiva minti tuvaro Soruva tiharo, Mpo, Devitio, ti maaquo, Kotiva ai koqema amitaarire. Are ekaa haika vararera irava koqe iro variarire, tuvaro Devitiva vuvaro Soruva anirantero nai maaqaini vura.

27

Devitiva Pirisia vataini vura

1 Devitiva nai aatoqi iriro tiharo, Hauri te maini variariraro vo enta Soruva anintero ti harukaantorave. Kaiqe te ruqemake Pirisia vataini vuariraro viva kia ho ti haru kaarire. Te kia Isarerini vairaiti, vo vataini variariraro Soruva popohairaro kia qaiqaavata ti rantaarire, tiro.

2 Minti tivakero Devitiva nai iqoka vaiinti 600navuvata ntita varero Maokira maaqu King Akisiva vaura Getini vura.

3 Devitiva nai iqoka vaiintivata, vika vainti nahentivata, ntita varero Getini oru vaura. Viva nai naatatanta hampata mini oru vaura. Vira naata vo Ahinoamiva Jeseririhainaava vauvaro, vira naata vo Nabaarira tentoqa Avikeriva Kaamelihainaava vaura.

4 Devitiva mini vauvaro Soruva iruvaro Devitiva ruqemakero Getini oru vauvaro viva kia qaiqaavata vira rantareva vura.

5 Ho Devitiva Getini vaiharo King Akisirara tiharo, Ai antuqavano tiriara vairera, are qaqi kairaqe te ai vatuka vovano niaraini vainanaini oru variare. Hauri tenavu ai vataake nora vatuka maaqi variarirara are vukaari utihara tinavuqaa raqikirorave, tiro.

6 Devitiva minti tuvaro Akisiva Devitiva tu uvara iriro Sikiraakive tu vatukara vira amura. Vira amurara ti, vate maa entaravata vi vatukava Iutaa avuhainaa vaiinti vika vatukavano vaira.

7 Devitiva Pirisiaini variqiro viharo vohaa ihi 4 tora vara kora.

8 Ho Devitiva Pirisiaini vaiharo nai iqoka vaiinti ntita varero oru Gesu vatanaakave, Gisi vatanaakave, Amareki vatanaakave, vika vika hampata raqi vaura.

Vi vatanaaka Isareri navutaaka vaiha Pirisia kahaqi vauka Suri Aahara Vataini ekaara maahota vaura. Isipivata Iutaavata hini hini vauvaro Suri Aahara Vatavano tavaarana vaura.
9 Ho qaiqaa qaiqaavata Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero oru vi vatanaa vi vatanaaka hampata raquqiro viharo, vaiintie nahentie kia vehakuma nimitaraitiro, ekaa vika arukero vika sipisipive, purumakauve, donkive, kamerive, utavaaqave, ekaa varora. Viva mintima kero vika aru taiqakero orurantero King Akisiva vaunaini anura.
10 Vika Akisiva vaunaini anuvaro Akisiva Devitira irero, Vate are ta vatanaaka hampatae raquaro? tuvaro Devitiva vira unahaa tiharo, Ho vate te Iutaa Nekevi Aahara Vataini variaka hampatama raquro, tivakero, vo enta viva tiharo, Te vate ai navutaaka Nekevi Aahara Vataini Jerameliqi variaka hampatama raquro, tivakero, vo enta viva tiharo, Te vate ai navutaaka Nekevi Aahara Vataini Kiniqi variaka hampatama raquro, tiro. Devitiva minti tivaqiro viharo Akisirara una ti vaura.
11 Devitiva nai aatoqi mintima iriro tiharo, Hauri vovano Getini oruntero te tenta iqoka vaiinti hampata autuaina uvara tiva nimiantorave tiro, oru raqiharo vaiintie nahentie kia vehakuma nimitaraitiro, ekaa aru taiqake vaura. Devitiva Pirisiaini vau entara viva minti okarara autuqiro vi vaura.
12 Akisiva Devitiva tu uvarara quqaa uvave tura. Viva nai iriro tiharo, Devitiva mintima keharo nai navunaaka hampata raqi vaira kaara Isareri virara vaaqu vaiintivanoma vaivo ti variarave. Vika minti ti variarara tiro, Devitiva nai qaqi variqiro vuaina entara ti tontivano vaiharo ti hantuqaqaima avataqiro vuanarove, tura.

28

1 Vi entara Pirisia vika nái iqoka vaiinti ruvaaqumake Isareri hampata raqireka auti vaura. Akisivavata raqireva qera i vaiharo Devitirara tiharo, Are iriane. Te ai kahaqunantema kera, arevata nena iqoka vaiinti ntita varera ani tinavu Pirisia kahaqiane, tiro.
2 Viva minti tuvaro Devitiva vira tiva amiro tiharo, Eo, te ai kaiqa vara amite vauraukave. Naantiara are te kaiqa varaaina okarara kankoma kera tavenarave, tiro. Devitiva minti tuvaro Akisiva tiharo, Koqeve. Te ai noraiqama kaarirara are ekaa entama tiqaa maimaraara raqikinarave, tura.

Soruva nahentivano vaana kaiqa vare vaunaini vura

3 Samueriva qutu vumanta Isareri virara iqi rata amite vira nai vatuka Ramaaqi quntama tora. Vi entara Soruva vaana kaiqa varokave, varante vau nahentikave, qioqama teharo Isareriqihairo vika nititama kora.
4 Ho Pirisia iqoka vaiinti Isareri hampata raqireka iha, vika ruvaaqumavi Sunemi vatuka hini mantaraini nái *seri* naavu maaqa kaqate vauvaro, Soruva Isareri iqoka vaiinti ruvaaquma komanta vika oru Giliboa Aiqinaini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
5 Mintuvaro Soruva Pirisia iqoka vaiinti vika tavomanta airitahaa vauvaro vira voqama kero aatu itovaro qeteharo
6 Nora Kotira irero tiharo, Oho, te nantie irarave? tuvarovata, Noravano Kotiva kiama tairaqaave, *Urimi Tumimi* * oriqaave, paropeti vaiinti noqihairove, Sorura tiva amura.
7 Noravano Kotiva kia tiva amuvaro Soruva nai kaiqa vaiintiara tiharo, Ne oru varante vai nahentira rantake viri ti tiva timiqe te oru vira ireha tavaare, tumanta vika nai tiva ami tiha, Ento vatukainima vi kaiqara vare vai nahentiva vaivo, ti.

* **28:6:** Urimi Tumimi okara vaireva, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva taara ori varakero viraqohairo Kotira muntukavano vai uvara kankoma kero iri vaura. Vi okarara kia tenavu kankomake irunara. (Kis 28:30)

8 Minti tuvaro Soruva vovano ti viraaqama kero tavaantorave tiro, avuhainaa utavaaqa qaqini varakero, qaqi utavaaqa nonku varero nai kaiqa vaiinti taaraqantavata ntita varero entaqi vi nahentira tavareva vura.

Soruva entaqi vi nahentiva unaini oruntero virara tiharo, Are vaana vo aarairaro viva naantiara nana haikavano tiqi qovaraiqiainarara tiva timiarire. Te qutuvi vaiintira vo autu ntaarirara are vira aarairaro vira maraquravano qovarama vuarire, tiro.

9 Soruva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Eqaane. King Soruva qioqama tai uvara are irianarave? Soruva vaana kaiqa vare variakave, varante varia nahentikave, ekaa vika qioqama teharo Isareriqihairo nititama kairave. Nantiharae are tiriara viva hampi kaiqa varairaro Soruva arukaarire tirae ti unahaa tiaro? tiro.

10 Vi nahentiva minti tuvaro Soruva tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te ariara mintima turo: Are te tiainantema kera autiraro kia vovano ai qoraiqama amitaanarove, tiro.

11 Minti tuvaro nahenti viva Sorura irero tiharo, Are ta vaiintirarae tiraqe te vira aaraare? tuvaro Soruva tiharo, Samuerira aaraane, tiro.

12 Tuvaro Samuerira aarovaro viva uruvaro nahenti viva voqama kero qeteharo noraiqaakero naveraitiro Sorurara tiharo, Oho, nantiharae are ti unahaa tiaro? Are nena King Soruva vivave, tiro.

13 Nahenti viva minti tuvaro Soruva tiharo, Kia qetaane. Are nana haikae tave variaro? tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, qutuvi vaiintira maraquravano vataqihairo uri vaira tave vauro, tiro.

14 Minti tuvaro Soruva nahenti vira irero tiharo, Viva nantimake vai vaiintirave? tuvaro nahenti viva tiharo, Naampaivano vukai tavuna nonku taiva uri vaivo, tuvaro Soruva kankoma kero iruvaro Samueriva uri vauvaro viraqaahairo Soruva tori kauru araviro nai viri vataini kero vaura.

15 Soruva mintima kero vauvaro Samueriva Sorurara tiharo, Te mini vaurara are nantiharae ti haaraaramanta ururo? tuvaro Soruva virara tiharo, Mpo, tiqi nora maaravanoma vaivo. Pirisia vika ti harireka auti variavaro Kotiva ti qaqira kaivo. Kotiva kia nai uva tiva qoqaiqamake varia vaiintikaqaave tairakaave, ti uva tiva timivo. Te nantie irarave? tivakema ai aarauro. Are vi uvara ti tiva timiane, tiro.

16 Soruva minti tuvaro Samueriva tiharo, Oho, nantiharae are tiriara minti tira iaro? Noravano Kotiva ai tauvaqa utu amitero ai qaqira kero ai navutaiqama amitairara tira, are qumina ti haaraaro.

17 Noravano Kotiva haaru ti noqihairo ai mintima amitarerave ti uvara ai tiva amirave. Noravano Kotivama ariara viva kia Isareriqaa raqikiqiro vuarire tiro, ai qaqira kero ai kena vaiinti Devitira kaama taivaro viva Isareriqaa raqikiariravama vaivo.

18 Haaru Noravano Kotiva Amareki vatanaakara arara itovaro ariara Amareki vika vehi autu taiqa timitaane tivara are kia viva tunte ianarave. Vira kaarama vate Noravano Kotiva ai mintima amite vaivo.

19 Noravano Kotiva aivata Isareri vikavata Pirisia kauquqi kaanarove. Hurama are nena maaqunavu hampata te vaunanaini tuvu vaivarave. Noravano Kotiva Pirisia qaqi kaira vika ni Isareri iqoka vaiinti naatara kevarave, tiro.

20 Minti tuvaro Soruva Samueriva tu uvara iruvaro voqama kero aatu itovaro viva vaaka vatakanta hiqinti viro vaura. Vi entara aatitoraqaavata, entaqivata viva kia karavata naraitiro vaura kaara vira kempukavano kia vaura.

21 Nahenti viva Soruva vaunaini oruntero tavovaro Soruva voqama kero qete vauvaro viva tiharo, Nora vaiintio, iriane. Te ai aatu qeteha ariara ti harukaantorave ti, te are tianantemake autunarave.

22 Ho vate are ti uva irira, ti qaqi kairaqe te ai kara amiarirara naane. Are kara namakera kempukaiqama vira, anirantera vuane, tiro.

23 Minti tuvaro Soruva aqao kia te kara narerave tumanta vira kaiqa vaiintitantavata
nahenti vivavata vihi tuvaro Soruva vinavuka uva iriro himpiro kara nareva taintaqaa
oquviro vaura.
24 Mintuvaro vaakama vi nahentiva nai purumakau naati koqera arukero untatero
vorusi varakero kia noqavu mparetira untero.
25 Vi nahentiva kara unta kero varero vuru Soruravata vira kaiqa vaiintivata
nimumanta nora. Namake vohaa vi entara entaqi vi nahentira mini ke nái anirante
vura.

29

Pirisia Devitiva tinavu kahaqiantorave tura

1 ⌞Ho Devitiva Getini Pirisia vataini vaumanta⌟ Pirisia vika nái iqoka vaiinti hihai
hihai ruvaaqumake Afeki vatukaqi vaumanta Isareri vika Jeseriri aumanto ruvu
namarivano urunte vaunaini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
2 Vaumanta Pirisia avuhainaa vaiinti 5navuvano voqaa 100 voqaa 100 iqoka vaiinti
rairake vate, voqa 1,000 voqaa 1,000 iqoka vaiinti rairake vate, ntita vare iqoka
raqireka vurama. Pirisia iqoka vaiinti naane avuni vumanta Devitiva nai iqoka
vaiintivata King Akisira vatamake naantiaraini vura.
3 Pirisia iqoka vaiintiqaa raqikuka Devitira nai iqoka vaiintiaravata tave aqao ti,
Nantihae Hiparu vatanaaka maini variavo? ti.
Vika minti tuvaro King Akisiva vika tiva nimiro tiharo, Maa Devitivave. Haaru viva
Isareri avuhainaara King Sorura kaiqa vaiintivano vairave. Viva Sorura qaqira kero
tintiro ani vukai enta vaimanta te viraqi kia qora okara rantake tavaunarave, tiro.
4 Akisiva minti tumanta Pirisia iqoka vaiintiqaa raqiki vauka Akisira atiha virara
tiha, Vira atitairaro anirantero are nai amiana vatukara mini vuarire. Are kia vira
qaqi kairaro tinavu hampata vuarire. Tenavu iqoka raqi variariraro hauri viva tinavu
navutaiqiharo tinavu mantaraini vainara qaqirakero tinavu hampata raquantorave.
Viva tinavu iqoka vaiinti vokiaka arukairera, King Soruva virara iriharo vi vaiintira
qaiqaa quahama amitaanarove. Mintiantorave.
5 Nahenti vika Devitirara ihi tiha minti tiarave:
Soruva airi vaiinti aru kaivaro
Devitiva viravata uri aatarakero nai airi vaiinti aru kaivo, ti variarave, ti.
6 Vinavuka minti tuvaro Akisiva Devitira aaramakero tiharo, Noravano Kotiva ekaa
enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te quqaama ariara mintima turo: Are avuqavu
vaiintivano varianarara ti, te ai aareha ani ti kahaqihara raquane turo. Are tintira ani
variana entaraqaahaira kia qora okaravata autuanara tavaunarave. Mpo, avuhainaa
vaiinti vokiaka ariara kia tinavu hampata aniane tiarara tira,
7 are anirantera muntuka qihaaqirara maaqaini oru variane. Hauri are vo okara
autukaira vira kaara vinavuka ariara kia quahevorave, tiro.
8 Akisiva minti tuvaro Devitiva aqao tiro, Nora vaiintio, te ai kaiqa hoqaramake
varauna entaraqaahai te nana qora okara autu kaunarave? Mpo, nora vaiintio, nana
kaarae te kia ho oru tenta avuhainaa vaiinti navutaaka hampata raquainarave? tiro.
9 Minti tuvaro Akisiva Devitirara tiharo, Mpo, Devitio, te iri tavaurara are Kotira
enseli voqaara tiriara kempukaiqama kera iriqira vuanarave. Mpo, Pirisia iqoka
vaiintiqaa raqikiaka vinavuka ariara tiha, Viva kiama tinavu hampata raqinaini
vuarire, tiavo.
10 Ho Devitio, hura toqaqi aatita virara nena iqoka vaiintivata ntita varera vuane,
tiro.
11 Minti tuvaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata vaaka toqaqi himpiro anirantero
Pirisiaini vumanta Pirisia vika iqoka raqireka Jeseririni vurama.

30

Devitiva Amareki hampata iqoka raqura

1 Devitiva nai iqoka vaiinti hampata anirantero aaraini taaramo entanavuara viharo nai vatuka Sikiraakini oruntero tavomanta Amareki ani Sikiraaki vatuka ihaqohai tatoqa kovaro ita vura. Amareki vika ani Iutaa vatanaaka Nekevi Aahara Vataini vauka hampata raqiha Sikiraakiqi vauka hampatavata raqura.

Vika Sikiraakiqi vauka naatarake vika vatukavata iha quarake,

2 nahentive vaintive ekaa vi vatukaraqi vauka kia arukaraiti, vika qaqi ravaaqavuke ntita vare vura.

3 Ho Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Sikiraakini anintero tavovaro ihavano vatuka maata ekaa ita taiqa kora.

Amareki vika maaquve, raavurave, naatave, ekaa ravaaqavuke ntita vare vumantara ti,

4 Devitiva nai iqoka vaiinti hampata nái vainti nahentiara iqi rataqi vi vauvaro vika kempukavano taiqa vumanta vaura.

5 Amareki vika Devitira naatatanta, Jeseririhainaara Ahinoamiravata, Nabaarira tentoqa nahenti Avikeriravata, ravaaqavuke ntita vare vura.

6 Mintumanta Devitira iqoka vaiinti vika virara arara itomanta nuntu nauntu tiha, Oho, Devitira kaarama navutaaka tinavu nahentivata vaintivata ravaaqavuke ntita vare vuavo, tivake nai tiva ami nai tiva ami tiha, Kaiqe ori varake Devitira arukaare, ti vauvaro Devitiva vika uva iruvaro vira muntuka voqamakero qoraiquvaro viva nai Variqa Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro vuvaro viva vira kempukaiqama amitora.

7 Devitiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Ahimerekira maaqu Abiataarara tiharo, *Efoti* tavuna vare aniraqe viraqohai Kotiva te nana kaiqa varaainara humiqaarire, tuvaro Abiataava vira vara viri amura.

8 Viri amuvaro Devitiva Nora Kotira irero tiharo, Hoe te vika ntataqi vuainarave, kiae mintirarave? Hoe te vika oru ravaaqavu kaainarave, tuvaro Noravano Kotiva Devitira tiva amiro tiharo, Are oru vika ntataqi vivira, nena vaintivata nahentivata ruaruama nimitaane, tiro.

9-10 Minti tuvaro Devitiva nai iqoka vaiinti 600navu hampata oru Amareki vatanaaka ntataqiro vura. Vika vivi, Beso-Namari-Onkai vaunaini oruntomanta vira iqoka vaiinti hini kuka 200navu vika kempuka taiqomanta tiha, Mpo, tenavu kia ho namari taqa vare hini mantaraini onkai vainaini virarave, tuvaro Devitiva vika mini kero nai iqoka vaiinti 400navu hampataqai Amareki ntataqiro vura.

11-12 Devitira iqoka vaiinti Amarekiara rantaqi viha tavovaro Isipi vatanaa vaiinti vovano ahakaqi qoraiqama viro vaumanta vika vira vita vare Devitiva vaunaini viri ke mparetivata, *fiki* aaharaiqama toravata, *uaini* tava aaharaiqama toravata namarivata amuvaro nora. Vi vaiintiva taaramo enta entaqivata aatitoraqaavata vaiharo kia karavata namarivata novaro nora antuqa aruvaro vauva vi karara namakero kempuka varero ho vaura.

13 Viva qaiqaa kempuka varovaro Devitiva vira irero tiharo, Tavave ariqaa raqiki vai vaiintiva vaivo? Are taihainaavave? tuvaro viva tiharo, Te Isipi vatanaakave. Amareki vaiinti vovano ti rumpa varero viri kaimanta te vira qumina kaiqa vaiintiqamavi vauraukave. Te aihaviraara vare maini vauraro ti nora vaiinti viva ti qaqira kero vimanta te taaramo entanavu maini ahakaqi vauro.

14 Tenavu oru Nekevi Aahara Vataini variaka Kereti vatanaakave, Iutaa vatanaakave, Kalepi vatanaakave, vika hampata raquqi viha vika airairavata vare, Sikiraakini orunte vi vatukara ihaqohai tatoqa kaunarave, tiro.

15 Viva minti tuvaro Devitiva vi vaiintira irero tiharo, Are hoe ti vita varera Amareki oru varianaini vinarave? tuvaro vi vaiintiva tiharo, Mpo, are Kotira autuqaa tihara,

Kia ai arukarerave, kia te ai nora vaiinti kauquqi karerave tirera, te homa ai vita vare virarave, tuvaro Devitiva te are tianantemake mintirerave tiro.

16 Minti tuvaro Isipi vaiinti viva Devitira vitero Amareki vaunaini oruntovaro Devitiva tavomanta Amareki vika vo kanta vo kanta vaiha Pirisia vataihaive, Iutaa vataihaive, airi karave airairave vare anura vara keha, nora kara ne vaura.

17 Minti vauvaro vira qararaa aatita vuvaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata iqoka hoqarama tero Amareki hampata raquqiro viviro entama kora. Vika Amareki airitahaa arukomanta 400navuqai nái kameriqaa vaarinte ruqemake kantama vura.

18 Mintuvaro Devitiva nahentive vaintive, airairave, nai naatatantave, Amareki vika vare anu haikara ekaa nai varovaro

19 kia vo haikavata kakakima vuvaro nahentive, vaintive, ekaa vita varora.

20 Devitiva ekaa Amareki vika ura purumakauvata sipisipivata varomanta vira iqoka vaiinti vika vi haikara nái nivuni ruhaaqiqi viha naveraitiha, Maa purumakaukave sipisipikave Devitira koqaama vaivo, tura.

21 Vika minti tivake vi haikara vare, iqoka vaiinti 200navu vika kempuka kia vaumanta kia Devitira hampata anuka konaini, Beso Namariqi oru ntora. Vi vaiintika vihai Devitiravata vira hampata anu vaiinti nahentikavata ntita kareka anuvaro Devitiva vika uva mantora.

22 Devitiva vika uva mantomanta vira hampata vuka qora vaiinti vonavu tiha, Vika kia tinavu hampata vuara kaara kiama tenavu raqiha varatauna airairara vika nimirerave. Vika homa nái naata vaintiqai ntitevarave, ti.

23 Vika minti tuvaro Devitiva aqao tiro, Ti qata vakaao, Ne kia minti tiate. Noravano Kotiva naima maa airairara tinavu timivo. Viva tinavu koqema kero antua timitaimanta tenavu tinavu vatuka qoraiqamake vuaka naatara kauro.

24 Ne ti varia uvarara kiama vovano koqe uvave tianarove. Tenavu vi haikara koqemake rairake ekaa vaiintivano vohaa qaramake varaare. Raquanaini vuakave, maini vaiha airairaqaa raqiki variakave, vika vika vohaa qaramake rairake varevarave, tiro.

25 Devitiva vi entara minti tivakero uva kempukaiqama kero tiva torara ti, vi entaraqaahai Isareri vika vi okarara avataqi ani, vate maa entaravata avate variara.

26 Ho Devitiva Sikiraakini oruntero, viva airaira vare anura hini rairakero vara komanta vika vare Iutaa nora vaiintinavu vonaini vonaini vauka vuru nimura. Devitiva vika nimiro tiharo, Nora Kotira navutaaka ia airairara, airi airaira tenavu varema, rairake nivata qaqima nimuro, tiro.

27 Devitiva vi airairara vara kero Beteliqi vaukave, Iutaa hini mantaraini vau vatukara Ramotiqi vaukave, Jatiqi vaukave, nimura.

28 Aroeqive, Sipimotiqive, Esatemoaqive,

29 Rakaaliqive, Jerameli vatanaaka Nekevi Aahara Vataini vaukave, Kini vatanaaka Nekevi Aahara Vataini vaukave,

30 Homaaqive, Borasaaniqive, Ataakiqive,

31 Hebaroniqive, ekaa mini mini vauka Devitiva raira kero nimitora.

Haaru Devitiva nai iqoka vaiinti hampata vo vatuka vo vatuka vi ani vaumanta vika vira kahaqama amitorara iriharo, viva vi airairara raira kero vikavata nimitora.

31

Soruravata vira maaqunavuvata arukora

1 Ho Pirisia vika Isareri hampata Giliboa Aiqinaqaa raquqi viha airi Isareri ari komanta Isareri hini kuka qetake ruqemake vura.

2 Qetake vumanta Pirisia vika Soruravata, vira maaqu taaramonavuvata, ntataqi vivi, Ionataanirave, Abinadaapirave, Malikisuarave, vinavuka arukora.

3 Pirisia vika Sorura avataqi viha vira hampata iqoka raquqi vuvaro iqokavano noraiqama vumanta Pirisia vokuka vevaqohai Sorura kaakahira arutovaro vira vaata qoraiqama vura.
4 Mintuvaro Soruva nai auvihehavaa vareharo ni vau vaiintira aarama kero virara tiharo, Ho are nena iqoka paipe varakera ti haru kaane. Hauri Pirisia una variqara iria vaiintika ani ti qoraiqama timitaqi vi, ti haru kevorave, tiro. Viva minti tuvarovata, vira auvihehavaa varo vaiintiva voqamakero qeteharo kia Soruva tunte ura. Mintuvaro Soruva naivano nai iqoka paipe tuatero viraqaa aqu vuvaro paipevano vira raqonta kovaro qutu vura.
5 Viva qutu vuvaro vira auvihehavaa varo vaiintiva tavero, vivavata nai iqoka paipe viraqaa aqu viro Sorukantiro vohaa qutu vura.
6 Ho vohaa vi entaraqai Soruvavata, vira maaqu taaramonavuvata, vira auvihehavaa varo vaiintivavata, iqoka vaiinti viraqaa raqiki vaukavata qutu vura.
7 Mintumanta Isareri vatanaaka uqita kanta vaukave, Iotani Namari hini mantaraini vaukave, vika tavomanta Isareri iqoka vaiinti qetake vumanta Soruvavata vira maaqunavuvata qutu vumanta, vikavata nái vatuka, vo vatuka vo vatuka mini ke qetake vumanta Pirisia ani vika vatuka, vo vatuka vo vatukaqi vaura.
8 Vira qararaa Pirisia vika ani Isareri qutu vuka vaataqaahai utavaaqave, airairave, varareka ani tavomanta Sorura vaatavata vira maaqu taaramonavu vaatavata Giliboa Aiqinaqaa vaumanta
9 vika oru Sorura aunta teqake, vira iqoka utavaaqa qaqini varake, Sorura aruko uvara Pirisia vataini viti viri tiva nimiate ti, vika vaiinti vonavu nititomanta vika oru nái una variqa naavu, vo naavu vo naavuqi vaiha Pirisia vatanaaka tiva nimura.
10 Ho vika Sorura iqoka utavaaqa vare vuru una variqa nahenti Astaatera naavuqi vate, vira vaata vare vuru vatuka vo Beti-Sani vaantaavuraqaa niriqohai arutovaro viraqaa vaura.
11 Mintumanta Gileaati vataini Jabesihainaaka Pirisia vika Sorura vaata qoraiqama amitorara iri,
12 vikaqihai vaiinti taruka vonavu entaqi nuvaqi ani, Beti-Sanini aninte vaantaavuraqaahai Sorura vaatavata, vira maaqunavu vaatavata viquke vare, anirante vuru Jabesini iha quara kora.
13 Vinavuka vaata iha quarake viraqaahai vika vuhaari vare, Jabesini *tamarisive* tu katarira okaraini quntama tora. Vira quntama tomanta vi vatanaaka 7 enta variqi viha kara kia naraiti vaura.

2 SAMUERI
(2 Samuel — 2 Samuel)

Devitiva Soruva qutu vurara irura

1 Sorura arukovaro qutu vu entara Devitiva nai iqoka vaiinti hampata raqiharo
Amareki vatanaaka naatara kero orurantero ani Sikiraakiqi taara enta vaura.
2 Ho vira qararaa Sorura *seri* naavu maaqaqihairo vaiinti vovano nai utavaaqa
nonkutora qunahi kero hora varakero nai qiataqaa aqu varero Devitiva vaunaini
oruntero, Devitira nora autuara iriharo vira avuqaa vataini kankakaa viro vaura.
3 Viva oruntovaro Devitiva vira irero tiharo, Are taihairae aniaro? tuvaro viva
tiharo, Te Isareri *seri* naavu maaqa mini ke, ruqemake are iananaini anuro,
4 tuvaro Devitiva vira irero tiharo, Raqi okarara are ti tiva timiane, tuvaro viva
tiharo, Isareri iqoka vaiinti vika raquaraqihai qetake vuamanta Pirisia vika Isareri
iqoka vaiinti airima arukaavo. Soruravata vira maaqu Ionataaniravata aruma kaavo,
tiro.
5 Viva minti tuvaro Devitiva vaiinti vira irero tiharo, Are nantimakerae Soruka
Ionataanika qutu vuara tavaaro? tiro.
6 Devitiva minti tuvaro viva tiharo, Te Giliboa Aiqinaqaa vaiha tavauraro Soruva nai
vaantaara tuatero muntuviro vaimanta Pirisia iqoka vaiinti vika iqoka *kaari*qive, ohi
tauvaqaqaave vaiha, Soruva vainaini auma auma ani variavaro
7 viva tuqantaa viro ti tavero ti haaraimanta te vo turaro
8 viva ti irero tiharo, Are taihainaavave? timanta te vira tiva ami tiha, Te Amareki
vatanaakave, turaro
9 viva tiriara tiharo, Navutaaka ti qoraiqama timitaamanta te aumakaama qutu
virarave. Mpo, are kantera ani ti haru kaane, timanta
10 te orunte tavauraro viva qutu vuarirava aumaiqimantara ti, te vira aru kauro.
Viraqaahai te vira avuhainaa tovaqa vira qiataqaahai viqu vare, vira kaantavavata
rahunku vare anuro. Nora vaiintio, maa vi haikara te ai amirerave, tiro.
11 Devitiva vi uvara iruvaro vira muntukavano voqama kero qoraiquvaro viva nai
utavaaqa qunahi qaanahima komanta vira iqoka vaiinti vikavata nái utavaaqa qunahi
qaanahima kora.
12 Navutaaka Soruravata, vira maaqu Ionataaniravata, Nora Kotira iqoka vaiinti-
vata, ekaa Isareriaravata, arukorara iriha vika kara kia naraiti, iqi rataqi vivi, entama
kora.
13 Devitiva qaraaka vaiinti uva vare anura vira irero tiharo, Are ta vatanaavave?
tuvaro, Te Amareki vatanaaka Isarerini maahota vauraukave,
14 tuvaro Devitiva qaiqaavata vira irero, Nantiharae are kia qetaraitira, Noravano
Kotiva kaama tai vaiintira arukaaro? tiro.
15-16 Devitiva minti tivakero nai iqoka vaiinti vo aaramakero tiharo, Vira aru kaane,
tuvaro viva nai iqoka paipeqohairo vi vaiintira teqa kovaro qutu vura. Qutu vuvaro
Devitiva vira tavero tiharo, Huviqorave. Nena qora okara kaarama are qutu vuaro.
Are nena noqihaira tiva qovarama kera tihara, Te Noravano Kotiva kaama tai vaiintira
arukaunarave tianarave, tiro.
17 Minti tivakero Devitiva Soruraravata vira maaqu Ionataaniraravata mpo ike
tiharo maa ihira tivatero,
18 Iutaa vatanaakara ne maa ihira tivaqi vuate tura. Vi ihirara *Huru Ihive* tuvaro vira
Avuqavu Nua Vaiintika vukuqi qara ntuvatora. Devitiva mintima kero ihi tiva tora:
19 Mpo Isarerivauvo, ni kempuka iqoka vaiintitanta arukaavaro vitanta vaatavano
aiqinaqaa hiqintiro vairave.

20 Vitanta qutu vua uvara ne kiama Getini orunte tiva qovarama kaate.
Ne kia Asakeloniqi vo aara vo aaraqaa vaiha tiva qoqaiqama nimiate.
Hauri Pirisia vatanaa nahenti vi uvara iriha quahevorave.
Hauri qumina vo vatanaa nahenti vi uvara iriha quahevorave.
21 Mpo, Giliboa Aiqinao, ariqaama tinavu kempuka iqoka vaiinti qutu vuamanta vika kainkevano ariqaa quminama vaivo.
Sorura kainkevanovata qumina vaivaro viva kiama ho qaiqaavata vahavera aqukero hiritaanarove.
Mpo, Giliboa Aiqinao, vira kaara aaquvanove varavuvanove kia ariqaa hiqintirera, te hove tiataarave.
Karavanovata kia ariqaa qampiqairera, te viraravata hove tiataarave.
22 Ionataaniva veva ari vai huruva kia qaqinivata viraitiro, navutaaka vaataqiqai ari vairave.
Soruva tuatai iqoka paipeva kempuka vaiinti airitahaa arikaivaro vika naarevano viraqaa vairave.
23 Mpo, Soruo, Ionataanio, netanta qaqi varia entara vaiinti nahenti nitantara koqe vaiintitantave tivakeha nitantara muntuka vataarave.
Mpo, netanta qaqi varia entara vohaatanta variqi vi, qutireka iha vohaatanta qutu vuarave.
Netanta kante variava memoravano ata varero kantaira viravata aatara kairave.
Nitanta kempukavano vaireva, *raioni* kempukavata aatara kairave.
24 Isareri nahenti, ne Sorura iqi rata amitaate. Viva ni koqema nimitaimanta ne naare utavaaqave vo haikave nonkuteha, *kori* oriqohai aututaa haikaravata nenta vaataqaa *vahehemate/vaataiqamate* variarave.
25 Mpo, tinavu iqoka vaiinti taruka, vika raquqi viha vuru qutuma vuavo. Mpo, Ionataaniravata aru kaavaro vira vaatavano aiqinaqaama vaivo.
26 Ionataanio, ti qata vakaao, te ariara noraiqaake mpo ike turo.
Ti muntukavano voqama kero ariara vaivaro ai muntukavanovata voqama kero tiriara vairave.
Mpo, Ionataanio, ai muntukavano tiriara vaiva vaireva, nahentiara muntuka vataara viravata aatarake vairave.
27 Mpo, tinavu iqoka vaiinti taruka raquqi viha vuru qutu vuavaro vika auvihehavaavano quminama vaivo, tiro.
Minti tivakero Devitiva ihi tiva nimitora.

2

Devitiva avuhainaa vaiintiqama vura

1 Soruka Ionataanika qutu vuvaro viraqaa hairo Devitiva Nora Kotira irero tiharo, Hoe te ⌞Pirisia maini ke⌟ katu vare Iutaa vatuka voqi oru variainarave kiae variainarave? tuvaro Noravano Kotiva ho mini vuane tuvaro Devitiva qaiqaa irero, Te oru ta vatukaraqie variainarave? tuvaro Noravano Kotiva Hebaroniqima oru variane tiro.

2 Vi entara vira naata vovano Jeseririhainaava Ahinoamiva vauvaro, vovano Avikeriva Kaamelihainaa vaiinti Nabaarira tentoqa varato nahentiva vaura. Ho Noravano Kotiva mini vuane tuvaro Devitiva nai naatatanta ntita varero oru Hebaroniqi vaura.

3 Devitiva vireva iharo viva nai iqoka vaiintinavuvata, vika naata vaintivata ntita varomanta vika hini kuka oru Hebaroniqi vaumanta hini kuka Hebaroni aumanto vau vatukara voqi voqi vaura.

4 Devitiva viraqi oru vaumanta Iutaa vaiinti Hebaroniqi aninte vika Devitirara tinavu avuhainaa vaiinti variarire ti, Devitira qiataqaa vahavera aqu amiteha vira kaamatora.

Gileaati vataini Jabesihainaaka Sorura vaata vataqi quntama to uvara vokuka Devitira tiva amuvaro
5 viva Jabesini uva varakero tiharo, Ne nenta King Sorura koqema amiteha vira
quntama taarara iriharo, Noravano Kotiva nintavata koqema nimitaarire.
6 Mpo, Noravano Kotiva ni kia qaqira karaitiro, niara noraiqaakero iriqiro viharo
ni koqema nimitaqi virera, te hove tiataarave. Ne Sorura koqemake quntama taarara
irihama tevata ninta koqema nimitarerave.
7 Soruva ni avuhainaa vaiintivano qutuma vivo. Ho Iutaa ankuvano ti kaamate
noraiqama kaarara ti, ne virara iriha kempukaiqamake vaiha ti vevaaraini variate,
tiro. Devitiva minti tura.

Apineva Sorura maaqu Isi-Bosetira noraiqama kora

8 Nera maaqu Apineva Sorura iqoka vaiintiqaa raqiki vauva viva Sorura maaqu vo
Isi-Bosetira vita varero Iotani Namari taqa varero Mahanaimi vatukaini vura.
9 Viva mini vaiharo Isi-Bosetira noraiqama kovaro viva Isareri vata, Gileaative,
Aseve, Jeseririve, Efaraimuve, Benaminive, ekaa vikaqaa raqiki vaura.
10 Isi-Bosetiva 40 ihinavu varakova avuhainaa vaiintiqama viro Isareri vikaqaa taara
ihiara raqikiqiro vura. Iutaa anku vikaqai Devitira vevaaraini vaura.
11 Ho Devitiva Hebaroniqi vaiharo 7 ihi 6 torara Iutaa vikaqaa raqiki vaura.

Isareri Iutaa hampata raqura

12 Apineva Sorura maaqu Isi-Bosetira iqoka vaiintinavu ntita varero, Mahanaimi
kero Gibeoni vatukaini vura.
13 Vika mini vi vauvaro Ioaapiva Devitira iqoka vaiinti ntita varero ani Gibeoni
Varuva Namari vaunaini vika rantakora. (Ioaapira nova ⌞Devitira nakaava⌟ Seruiava
vaura.) Ho Isi-Bosetira iqoka vaiinti vika varuva namari hini mantaraini oquvi
vaumanta Devitira iqoka vaiinti vika hini mantaraini oquvi vaura.
14 Mintimake vauvaro Apineva Ioaapirara tiharo, Are qaqi kairamanta ai qaraaka
vaiintivata ti qaraaka vaiintivata iqoka avateha tavareka nai aatarake nai aatarake
iate, tuvaro Ioaapiva virara hove tiro.
15 Minti tumanta Benaminira ankuqihai vaiinti 12 navuvano Isi-Bosetira iqoka
vaiintinavu oru Devitira iqoka vaiinti 12 navu hampata raqi vaura. Devitira iqoka
vaiinti vohaiqa vohaiqavano Isi-Bosetira iqoka vaiinti vohaiqa vohaiqa hampata raqi
vaura.
16 Vika raquqi viha vohaiqa vohaiqavano nai qiata nai qiata toteha iqoka paipeqohai
nai taaqe nai taaqeni raqontake 24 vinavuka vohaa vaka hiqintivi qutu vura.
Mintimake qutu vurara ti, vate vi vatukara autu nteha *Helakaati-Hasurimi – Iqoka
Paipe Vatukave* tiara.
17 Ho vi entara taara anku vitantaqihairo nora iqokavano qovaraiqura. Devitira
ankuvano Apineravata Isareri ankuvata naatara kora.
18 Seruiara maaqu taaramonavu Ioaapiva vo, Abisaiva vo, Asaheriva vo, mini vaura.
*Diaa*vano voqama kero kantaintema kero, Asaheriva voqama kero kante vau vaiintiva
vaura.
19 Mintumanta Isareri vika ruqemake vi anima vuvaro Asaheriva himpiro viva kia
vo vaiinti vo vaiinti aru ntataqi viraitiro, viva Apineraqai aruqiro vura.
20 Mintuvaro Apineva antaviro tavovaro Asaheriva vira avataqiro anuvaro Apineva
Asaherira irero tiharo, Asaherio, areve? tuvaro viva eo te maa vikave tiro.
21 Minti tuvaro Apineva tiharo, Are kia ti haruqira aniane. Oru vaiinti vo avataqira
vihara vira ravaaqavu kera vira auvihehavaa varaane, tuvarovata, Asaheriva kia vira
uva iriraitiro, viva Apineraqai avataqiro vi vaura.

22 Mintuvaro Apineva Asaherira qaiqaavata tiva amiro tiharo, Qaqira kaane. Kia
ti avataqira aniane. Hauri te ai aruke ai vakaara Ioaapira avuqaa kaurira haika
varaarorave, tiro.
23 Apineva minti tuvaro Asaheriva kia viva tu uvara iriraitiro, qaqiqai vira avataqiro
vi vauvaro Apineva nai vaantaara moqaihairo aqukero Asaherira auhaqaa aru
raqonta kovaro vaantaaravano tauvaqaini oruntovaro Asaheriva vataini hiqintiviro
qutu vura. Viva qutu vumanta iqoka vaiinti vokuka Asaheriva qutu vunaini aninte
himpi vaiha vira vaata tave vaura.
24 Mintima komanta ⌞Asaherira vakaakatanta⌟ Ioaapika Abisaika Apinera avataqi
vivi, Amaa Aiqinaqaa oruntovaro kuari ruhunku vura. Amaa Aiqinavano Gia vatuka
tataaqa vauvaro mini Gibeoni Aahara vatainiara vu aarava vaura.
25 Mini orunte Ioaapika Abisaika tavomanta Benaminira ankuqihai vonavu ani
Apinera kahaqireka ruvaaqumavi vira naantiaraini aiqina noraqaa himpi vauvaro
26 Apineva Ioaapira aarero tiharo, Tenavu ekaa entae nai ari nai ari iainarave? Are
kiae iriaro? Tenavu mintiaqi vuainaraqihairo nora maaravanoma qovaraiqianarove.
Tenavu qata vakaukavarama vauro. Are taireve nena iqoka vaiinti qioqiramanta vika
kia tinavu aru vataqi vuate? tiro.
27 Apineva minti tuvaro Ioaapiva nai tiva amiro tiharo, Oho, Kotiva ekaa enta qaqi
variqiro vi vaira autuqaa te ariara tiha, Are kia minti tiaraitirio, ti iqoka vaiinti vika
ni tinavu qata vakaukavara aru ntataqi vivi aatitama kaatirio, tiro.
28 Ioaapiva minti tivakero nai iqoka vaiinti vikara kia qaiqaavata Isareri aru ntataqi
vuate tiro, *aanumaara/noma* vuaqovaro iqoka viva taiqa vura.
29 Mintuvaro Apineva nai iqoka vaiinti hampata Iotani uqita kanta entaqi otunte,
Iotani Namari taqa vare toqaqivata qaqiqai vivi, nái vatuka Mahanaimini oru ntora.
30 Ho Apineva nai iqoka vaiinti hampata vuvaro Ioaapiva nai iqoka vaiinti *untu/
nutu* ruvaaquma kero kaara ntuva kero tavomanta Devitira iqoka vaiinti vikaqihai
Asaherivavata, vaiinti 19 navuvata qutu vura.
31 Devitira iqoka vaiinti vika Apinera iqoka vaiinti Benaminira ankuqirauka 360 aru
kora.
32 Vika Asaherira vaata vare Betarihemini nai qora quntama tonaini vuru quntama
tora. Vira quntamate, entaqi Ioaapiva nai iqoka vaiinti hampata vivi, Hebaronini oru
ntovaro aatita vura.

3

1 Ho Devitira ankuqivata Sorura ankuqivata raqirava vukaiqama kero variqiro vi
vaura. Devitira anku kempukavano voqavata kempukaiqamaqiro vuvaro, Sorura
anku vika kempukavano tuvi vaiqiro vaura.

Devitira maaqunavu

2 Devitiva Hebaroniqi vaiharo qorainti vainti 6 navu vatatora. Vika nutuvano
maantimama vairo:
Vira maaqu hoqarenaava Aminoniva vaura. Aminonira nova Ahinoamiva Jeserir-
ihainaava vaura.
3 Vira naantiara vira maaqu vo Kileapiva vaura. Vira nova Avikeriva Kaameli-
hainaava Nabaarira tentoqavano vaura.
Vitanta naantiara vira maaqu vo Apasalomuva vaura. Apasalomura nova
Makaava vaura. Makaara qova King Talimaiva Gesu vataqaa raqikiharo vaura.
4 Vinavuka naantiara vira maaqu vo Adoniaava vaura. Adoniaara nova Hagitiva
vaura.
Vinavuka naantiara vira maaqu vo Sefatiaava vaura. Sefatiaara nova Abitaaliva
vaura.

5 Vinavuka naantiara vira maaqu vo Itireamiva vaura. Itireamira nova Ekilaava vaura.
Ekaa vika Hebaroniqi vatatoka vaura.

Apinera arukora

6 Sorura iqoka vaiintivata Devitira iqoka vaiintivata qaqiqai raquqi vi vauvaro Apineva Sorura iqoka vaiintiqaa raqiki vauvaro vira kempukavano voqavata vauvaro viva vika nora vaiintivano vaura.
7 Vo enta Sorura maaqu Isi-Bosetiva Apineraqaa uva vateharo tiharo, Are nantivarae ti qora naata vontira vaitaaro? tura. Vi nahentira autu Risipaava viva Aiaara raavuravano vaura.
8 Viva minti tuvaro Apineva viva tu uvara iruvaro voqama kero arara itovaro tiharo, Oho, te Iutaa vairi voqaara vaurarae are minti tiaro? Ai qova Soruva avuhainaa vaiintiqama vu entaraqaahai te kia vira qaqira karaiti, te viravata ekaa vira navunaakavata vira tontinavuvata koqemake kahaqi vaunarave. Te kiama Devitira qaqi kauraro ai qoraiqama amitairave. Te minturaravata, are nahentiqaa ntuva kera tiqaa uva vataaro.
9-10 Ho iriane. Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Devitirara tiharo, Te Sorura ankuqiraaka qaqirake, ai noraiqama kaarirara are avuhainaa vaiinti vaihara ekaa Isareri vataqaave Iutaa vataqaave raqikiane, tirave. Oho, te kia Noravano Kotiva tintemake, Devitira kahaqiariraro avuhainaa vaiintiqama virera, Kotiva homa ti haru kairaqe qutu vuare, tiro.
11 Apineva minti tuvaro Isi-Bosetiva viva tu uvarara voqama kero qeteharo kia vo uvavata nai tiva amura.
12 Mintuvaro Apineva Devitiva Hebaronini vaunaini uva vara kero tiharo, Tavave ekaa maa vataraqaa raqikianarove? Ho are tintira vohaa uva tiva taatau tairaqe te ai kahaqiari ekaa Isareri ai vaiinti nahenti variate, tiro.
13 Mintima kero uva vara kovaro Devitiva Apinerara tiharo, Koqema tiaro. Are vo haika naane ti timiraqe viraqaahai tetanta uva tiva taatau taare. Are Sorura raavura Mikaalira vita varera viri ti timiane. Kia mintirera, are kia ho te iainanaini aninarave, tiro.
14 Devitiva minti tivakero viraqaahairo viva Isi-Bosetiva unaini uva varakero mintima tiro: Are ti naata Mikaalira tinta timiane. Te vi nahentira koqaa irera Pirisia vika vaata 100 navuqohai koqaama taunarave, tiro.
15 Devitiva minti tuvaro Isi-Bosetiva vi uvara iriro vokuka nititomanta orunte Mikaalira Laisira maaqu Palitiva varatora vitora.
16 Mikaalira vita vare vuvaro Palitiva iqi rataqiro Mikaalira avataqiro viviro, Bahurimi vatukaini oru ntovaro Apineva kempukaiqama kero tiharo, Anirantera nena maaqaini vuane, tuvaro Palitiva anirantero vura.
17 Ho Apineva Isareri nora vaiinti vaunaini oruntero vikara tiharo, Ne iriate. Airi entama ne Devitirara viva tinavu avuhainaa vaiintivano vairaqe tenavu hove tiataarave ti variarave.
18 Ho vate Devitiva ni avuhainaa vaiintiqama vuaina entava anintaivo. Noravano Kotiva tivatai uvara ne iritaara iriate. Noravano Kotiva minti tirave: Te tenta kaiqa vaiinti Devitira noraiqama kaariraro viva ti vaiinti nahenti Isareri Pirisia kauquqihairovata, ekaa navutaaka kauquqihairovata ruaruama kaanarove, tirave, tiro.
19 Apineva minti tivakero viva oru Benaminira ankuvata vi uvara tiva nimiro, viraqaahairo viva Benaminira ankuvata Isareri vikavata mintimake autireka u uvara Devitira tiva amireva Hebaronini oruntora.
20 Viva nai iqoka vaiinti 20 navu hampata Devitiva vaunaini Hebaronini oru ntovaro Devitiva nora kara unta kero vika nimura.

21 Nimuvaro Apineva Devitirara tiharo, Are ti qaqi kairaqe te oru Isareri vaiinti
nahenti ntita viri kaari vika ai hampata uva tiva taatauke ai vevaaraini vaivara are
vikaqaavata raqikiane. Mintiharama are nena antuqaqaa Iutaavata Isareriqaavata
raqikiane, tiro.
Apineva minti tuvaro Devitiva hove tivakero vira maateraiqama amitero atitovaro
anirantero vura.
22 Apineva Hebaroniqi ani vau entara Ioaapiva kia mini vairaitiro, viva Devitira
iqoka vaiinti hampata vonaini raqireka vura. Ho Devitiva Apinera maateraiqama
amitero atitovaro anirantero vuvaro Ioaapiva raqunaihairo navutaaka airaira airita-
haa varero orurantero Hebaroniqi anura.
23 Viva anintero iruvaro Apineva King Devitikantiro ani vauvaro Devitiva vira
maateraiqama amitero qaqi atitovaro vura.
24 Ioaapiva vi uvara iriro, viva avuhainaa vaiintivano vaunaini oruntero tiharo, Are
nana okarae autuaro? Nantiharae are vira qaqi kaararo vivo?
25 Are vira okara kankoma kera irianarave. Viva kia ai kahaqireva aniravauve. Viva
ai unaqaraiqama kero, are nantima kera nira vainara ampeqamakero tavareva anivo,
tiro.
26 Ioaapiva minti tivakero Devitira kero, vaiinti vonavu nititomanta vika Siraa
vatuka ruvu namari vaunaini orunte, Apinera vita vare anura. Ioaapiva autu okarara
Devitiva kia irura.
27 Ho Apinera vita vare Hebaronini anintovaro Ioaapiva unaqaraiqama kero
Apinekantiro uva tirerave tivakero, vira vita varero vaantaavura qentiana oru
vaiharo nai *ehai/muhupa* tuatoraqohairo Apinera auha raqonta kovaro qutu vura.
Mintimakero Ioaapiva nai qata Asaheriraqaa aru vuntu kora.
28 Ioaapiva autu okarara Devitiva iriro tiharo, Oho, Noravano Kotiva tavaivaro kia ti
okaraqaavata, ti anku okaraqaavatavauve Apineva qutivo. Ioaapira nai okaraqaima
vaivo, tiro.
˻Noravano Kotiva Ioaapira anku qoraiqama nimitaarire tiro, Devitiva tiharo,˼
29 Oho, Noravano Kotivama Ioaapiravata, vira qora vaiinti nahentivata, vika
kuvuarama tekavata, qoraiqama nimitaarire. Ioaapira ankuqihai vokika qora rovara
varaimanta, vokika qora numuara varaimanta, vokika aiqu rarera viramanta kauru
uruqi vimanta, navutaaka vokika arukaimanta vokika kara neva kia vaiqe te hove
tirerave, tiro. Devitiva minti tura.
30 Haaru Gibeonini raqu entara, Apineva Ioaapika Abisaika qata Asaherira aruko-
rara iriharo, Ioaapiva Apinera arukero Asaheriraqaa vuntu kora.
31-32 Ho Devitiva minti tivakero viva Ioaapiravata vira iqoka vaiintivata tiva nimiro
tiharo, Ne nenta utavaaqa qunahi qaanahimake, kovaara utavaaqa nonkute, avuni
viha Apinerara ike mpo tiha iqi rata amitaate, tumanta Apinera vaata vare Hebaroniqi
quntareka *kukuta/kirikera* autuke vare vi vauvaro King Devitiva vika naantiara vura.
Apinera quntareka vata quvitora Devitiva aumanto oru vaiharo noraiqama kero iqi
rate vaumanta vaiinti nahenti vikavata virara iqi rata amite vaura.
33 King Devitiva Apinerara iriharo mpoqi ihira maantima tiro:
Mpo, kia avu aato vataa vaiintivano qutintema kero, Apineva qutivo. Nantivaroe
viva mintivo?
34 Mpo, Apineo, vika kia ai aiqu kauqu *seni*qohai rumpake ai aru kaavo.
Qora vaiinti unaqaraiqama keha vaiinti arukaantema kero, ai arukaivo, tiro.
Devitiva vi ihira tiva taiqa komanta vaiinti nahentivano qaiqaa Apinera iqi rata
amitora.
35 Ho vaiinti nahenti vi entaraqaa Devitira vihi tiha kara naane tuvarovata, viva
kempukaiqama kero tiharo, Te kia kara naraiti, variqi vuariraro kuari avuvano vitini
tuvi vuarire. Te kia mintiarera, Kotiva ti harukaarire, tiro.

36 Devitiva vi uvara tumanta vaiinti nahenti vika vira uva iri quahora. Kia vika vi uvararaqai quaharaiti, Devitiva ekaa koqe okara autira vika viraravata quahora.
37 Ho vi entara Devitira vaiinti nahentivata, ekaa Isareri vikavata, kankomake iri tavovaro King Devitiva kia eo tuvaro Ioaapiva nai irikero Nera maaqu Apinera arukora.
38 Avuhainaa vaiintivano nai iqoka vaiinti noranavuara tiharo, Mpo, ne kiae kankomake iriavo? Vatema Isareri vaiinti taruva nora vaiintivano qutu vivo.
39 Oho, Kotiva ti kaama taimanta te avuhainaa vaiintiqamavi vauramantavata, ⌞ti nakaara⌟ Seruiara maaqutanta voqamake vaiinti ari varia vaiintitanta variavaro ti kempuka kia ho vaimanta vitanta nái varaataa i kaiqaraqai vare variarave. Noravano Kotiva naima Ioaapiva qora kaiqa varairara iriharo vira nai qoraiqama amitairaqe te hove tiataarave, tiro. Devitiva turama.

4

Isi-Bosetira arukora

1 Ho Sorura maaqu Isi-Bosetiva iruvaro Apinera Hebaroniqi arukovaro viva voqama kero qetomanta ekaa Isareri vikavata ravukuvi qete vaura.
2-3 Ho vi entara Isi-Bosetira iqoka vaiinti taaraqanta Baanaka Rekaapika iqoka vaiinti vonavuqaa raqiki vautanta, vitanta nái iqoka vaiinti ntita vare oru vo vatuka vo vatukaqi navutaaka ntaihe vaura. Vitanta qova Berotihainaava Rimoniva Benaminira vohaa ankuvano vaura.
Haaru vo vatanaaka Beroti vatuka mini ke ruqemake Gitaimu vatukaini vumanta Benaminira anku vaiinti nahenti hini kuka oru Beroti viraqi vaura. Maa entaravata vika viraqi variarara ti, vi vatukava Benaminira vataqi vaivo tiara.
4 Sorura maaqu Ionataaniva qorainti vainti vohaiqa vatatora vira autu Mefibosetira. Ho Mefibosetiva vainti naati 5 ihi varakero vaumanta Jeseririhainaaka Soruka Ionataanika aruko uvara vara kovaro Mefibosetira raqiku nahentiva iriro, qeta kero viharo Mefibosetira ravukutora tutakovaro hiqintiro aiqu qoraiqama kovaro rarera vura.
5 Ho Rekaapika Baanaka Isi-Bosetira naavuni vireka vivi, kuariqaa oruntora.
Vitanta oruntovaro Isi-Bosetiva kuariqaa auraara vaiharo nai vaito taintaraqaa vaite vauvaro
6-7 naavu qentiqaa raqiki vau nahentiva *uiti* rapa tutiqe vauvaro vira avu tauntovaro vaite vaumanta vitanta evaara naavuqi oriqete tavovaro Isi-Bosetiva nai taintaqaa vaitatero vaura. Viva vaite vaumanta vi vaiintitanta *ehaiqohai/muhupaqohai* vira arara raqonta kovaro qutu vura.
Kia vaiinti vovano vitanta tavomanta vitanta Isi-Bosetira aruke vira aunta teqake qiata vare, Iotani Uqitakanta entaqi vivi aatitake,
8 aatitoraqaa Hebaroni vatukaini oruntora.
Vitanta Isi-Bosetira qiata vare vuru King Devitira umiqeha tiha, Maa tavaane. Ai navutaara Sorura maaqu Isi-Bosetira qiata, tetanta vare anuro. Avuhainaao, Soruvavata vira vaintinavuvata ai qora kaiqa vara amitaarara iriharo, vate Noravano Kotiva ariqaa vuntu kaivo, ti.
9 Vitanta minti tuvaro Devitiva náitanta tiva nimi tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, viva vo maara vo maaraqihairo ti ruaruama timitairave. Ho vira autuqaama te maa uvarama nitanta tiva nimirerave:
10 Te Sikiraakiqi vauna entara vo vaiintivano kaiqe te Soruva quti uvara Devitira vuru tiva amiariraro viva koqe uvave tivakero tiriara quahaarire, tivakero anirave. Viva ti tiva timimanta te kia vira uvara quaharaiti, te tenta iqoka vaiintiara turamanta vira ravaaqavuke aru kaarave. Te vira vakaaka iriha vi koqaara nai vi vaiintira amunarave.

11 Oho, te nitanta koqaa voqavata nimirerave. Kia qora okaravano viraqi vai
vaiintiva nai naavuqi vaite vaimanta netanta quminama vira arukaavo. Oho, netanta
vi vaiintira arukaara kaara te viraqaa nitanta aru vuntu kaari kia maa vataraqaa qaqi
variqi vuate, tiro.
12 Minti tivakero Devitiva nai iqoka vaiintiara tumanta vika Rekaapika Baanaka
aruke vitanta aiqu kauqu teqake Hebaroni Namari varuva tataaqa vitanta vaata vuru
hiritora.
Mintimake viraqaahai vika Isi-Bosetira qiata vare vuru Hebaroni vatukaini Apinera
quntama toraqi quntama tora.

5

Devitiva avuhainaa vaiintiqama vura

1 Vi entara ekaa Isareri anku vika Hebaroni vatukaini Devitiva vaunaini ani
ruvaaqumavi vaiha virara tiha, Tenavu ai vohaa naarema vauro.
2 Haaru Soruva avuhainaava vau entara, are nenavano tinavu Isareri iqoka
vaiintiqaa raqikihara, vika ntita varera vi ani varianarave. Noravano Kotivavata
ariara tiharo,

Sipisipi qova nai sipisipiqaa raqikinantema kera, arema ti vaiinti nahenti Is-
areriqaa raqikihara, vika avuhainaa vaiintivano vainarave, tirave, ti.

3 Ekaa Isareri vika nora vaiintinavu ani Hebaronini King Devitira hampata vaiha
minti tuvaro viva Nora Kotira avuqaa vaiharo vika hampata vohaa uva tiva taatau
komanta, vika vahavera vira qiataqaa aqu amite tiha, Arema tinavu Isareri avuhainaa
vaiintivano variane, tivake vira kaama tora.
4 Devitiva 30 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro, 40 ihinavuara vaiinti
nahentiqaa raqikiqiro vura.
5 Devitiva Hebaronini vaiharo 7 ihi 6 torara Iutaaqaa raqikiqiro viro, viraqaahairo
viva Ieruharemiqi oru vaiharo 33 ihinavuara Isareriqaavata, Iutaaqaavata raqikiqiro
vi vaura.
6 Vo enta King Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero Jebusi vatanaaka Ieruharemiqi
vauka ntaihareva vura. Viva mini vumanta Jebusi vika Devitirara tiha, Are kia ho
tinavu haatara kera maaqi aninarave. Are maaqi anira aarava kia ho vaivo. Avu qimpa
vikave, aiqu rarera vikave, vikama ai hampata raqiha ai kuvaikaivara are kia ho maaqi
aninarave, ti.
7 Minti tuvarovata, Devitiva iqoka raqiharo kempuka vaantaavura ututumato
vatukara, Saioni Kempuka Vatukave tura aatara kora. Vi vatukara maa entara *Devitira
Vatukave* ti variara.
8 Jebusi vika avu qimpa vikave, aiqu rarera vikave, homa are vatukaqi vina aarara
kuvaikevarave, tuvaro Devitiva nai iqoka vaiintiara tiharo, Namarivano vatukaqi otu
vuarire ti, vata haqataa ntuna avataqi vivi, vi vatukaraqi oriqete, kempuka vaiinti vika
avu qimpa vuakave aiqu rarera vuakave ekaa aru vehi autukaate. Ti hantuqavano kia
vikara voqavata vaivo, tiro.
Devitiva minti turara ti, maa entara vaiinti nahenti vi uvara iriha tiha, Avu qimpa
vikave aiqu rarera vikave kia ho avuhainaara naavuqi vivarave, ti variara.
9 Ho Devitiva kempuka vatuka vira varero, viva viraqi oru vaiharo vi vatukara autu
nteharo *Devitira Vatukave* tura.
Devitiva vi vatukaraqi vaiharo tumanta vika vatuka aaqaini vo naavu vo naavu
kaqakora. Vika otiqete urunte uraqi vata ntava mpiqakeha, naavu maaqa kaqaqi vivi,
vatuka vira ututuma tora.
10 Noravano Kotiva ekaa kempuka vatai Variqava Devitikantiro vauvarora tiro, vira
kempukavano voqavata qaiqaa voqavata vaura.

11 King Hiraamuva Taiaa vatukaqaa raqiki vauva vaiinti vonavu nititomanta vika katariqohai taintave qentive auti okarara tavokavata, ori teqakeha naavu kaqe okarara tavokavata, ntita vare *sidaa* katari koqeravata vare, Devitira avuhainaara naavu kaqa amitora.
12 Devitiva kankoma kero iruvaro Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara iriharo, vira noraiqama kovaro viva avuhainaa vaiinti kempukavano Isareriqaa raqiki vaura.

Devitiva nahenti vonavuvata varatora

13 Devitiva Hebaroni mini kero katu varero Ieruharemini oru vau entara, viva qaiqaa nahenti vonavuvata varatora. Hini kuka vira naata avuhainauka vaumanta hini kuka vira naantiaraihainaaka vaura. Ho Devitiva nahenti vika varatomanta vika qorainti vaintivata nahenti vaintivata vata amitora.
14 Ieruharemiqi qorainti vainti vatatoka nutu: Samuaara, Sobapira, Nataanira, Soromonura,
15 Ipihaara, Elisuara, Nefekira, Jafiara,
16 Elisamaara, Eliadaara, Elifeletira.

Devitiva Pirisia hampata raqura

17 Pirisia vika irumanta Isareri vika Devitira noraiqama komanta viraqaahai vika nái iqoka vaiinti ntita vare oru Devitira ravaaqavu kareka vuvaro Devitiva virara iriro, viva kempuka vaantaavura aututonaini otu vura.
18 Viva mini vumanta Pirisia vika ani Refaimi Uqitakanta vo kanta vo kanta ruvaaqumavi vauvaro
19 Devitiva Nora Kotira irero tiharo, Te tenta iqoka vaiinti hampata oru vika hampata raquainarave kiae raquainarave? Are vika ti kauquqi kenarave, kiae kenarave? tuvaro Noravano Kotiva nai vira tiva amiro tiharo, Ho vika hampata oru raquane. Te vika ai kauquqi karerave, tiro.
20 Minti tuvaro Devitiva oru Pirisia hampata raquqiro viro vika naatara kora. Viva vika naatara kero tiharo, Huvuravano ekaa haika vauqita varero vintema kero, Noravano Kotiva ti navutaaka vauqita aqu kaivo, tura. Devitiva minti turara ti, vaiinti nahenti vi vatara autu nteha, *Baali-Perasinive – Noravano-Vika-Vauqita-Aqukairave* tura.
21 Pirisia ruqemake viha nái una variqanavu mini ke vumanta Devitiva nai iqoka vaiinti hampata vi haikara aqu vare vura.
22 Ho vo enta Pirisia vika qaiqaa ani Refaimi uqitaini vo kanta vo kanta ruvaaquma vi vauvaro
23 Devitiva qaiqaa Nora Kotira irovaro Noravano Kotiva nai tiva amiro tiharo, Homa ne vika hampata raqivarave. Ho ne raqireka viha, kiama vika avuqaa qoqaa viraiti, ne virante vika tauvaqaihai *balisami* katarinavu vainaihai aninte vika ntaihaate.
24 Ne katarinavu vainaini orunte vaiha irivaro katari *amutuqihairo/turuqihairo* vo qara i uvava qovaraiqianarove. Airi iqoka vaiinti aaraqaa vi variavaro vika aiquqaahairo pauta pauta tintema kero, vi uvava qovaraiqianarove. Ho ne vira iri, mintima tivarave: Noravano Kotiva tinavu avuni viharo Pirisia ntaihareva vi vaivo, tivakema ne himpi vaakama oru Pirisia vika ntaihaate, tiro.
25 Noravano Kotiva tuntemakero Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Geba vatukaihairo Pirisia aru ntataqiro viviro, Gese vatukaini vuru kora.

6

Kotira Vokise Ieruharemini viri kora

1-2 Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra Baala vatukaqihai varaate tiro, Devitiva raqua okarara kankomake tavo vaiintika 30,000 ruvaaquma kero vika ntita varero mini vura.

Baala vatuka vira vo autu Kiriati-Jearimi Iutaini vaumanta haaru vi *Vokise*ra mini vuru vatora. (1 Sam 7:1-2)

Noravano Kotiva ekaa kempuka vatai Variqava uva tiva taatauto *Vokise*va vauvaro vi *Vokise*raqaa *enseli maraqura/varah a* taaraqanta vauvaro vitanta avutana Noravano Kotiva oquviro vau vatukava vaura.

3 Ho Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Baalaini Abinadaapira naavuvano inaara aiqinaqaa vaunaini orunte *Vokise* vira varake qaraaka ohi veka aututoraqaa vara vaari vate anirante vura.

Vika aaraini vi vaumanta Abinadaapira maaqutanta Usaaka Ahioka vekavano avuqavu aaraqaa vuarire ti, viraqaa raqikiqi vi vaura.

4 Ahiova avuni vuvaro Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*va ohi veka viraqaa vaumanta purumakau taaraqantavano veka vira rarau vare vi vaura.

5 Rarau vare vi vaumanta Devitivavata ekaa Isarerivata ihi noraiqaake tiha, vo qara vo qara u *musiki*ra, *kitaa*ve, *kulele*ve, vo haikave ruqutiha, *tamparini* tuateha rintatimaqi viha, taquqi vo haika nonkute rintatimaqi viha, kure avutanta voqaara ruqutuqi viha, Nora Kotira autu tuaheraqi vi vaura.

6 Ho vika Nakonira vatukaini, *uiti rirurumake/ritatimake* vare vaunaini oruntovaro, purumakautanta kuntavaivai uvaro, Usaava *Vokise*vano hiqintuantorave tiro, nai kauqu tutukero *Vokise* vira utu varora.

7 Usaava Noravano Kotiva qioqama teharo kia *Vokise* vira utu varaate turara kia noraiqaakero iriraitiro, *Vokise* vira utu varovaro vira kaara Kotira arara itovaro vaakama Usaara ruqutu kovaro viva Kotira *Vokise* tataaqa qutu vura.

8 Mintima kero Nora Kotira arara itovaro Usaara arukora kaara Devitira arara itovaro vaura. Vaiinti nahenti vi vatara autu nteha *Kotiva-Usaara-Arukainainive* tura. Vatevata vaiinti nahenti qaqiqai vi autura nte variara.

9 Kotiva Usaara arukovaro Devitiva Nora Kotira aatu qetero tiharo, Mpo, nantiakee te Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra tenta vaunanaini vara vuru vatararave? tiro.

10 Devitiva minti tivakero qaqira kero kia vi *Vokise*ra nai vatuka Ieruharemini vare viraitiro, Ieruharemini vu aarara kero *Vokise* vira varero Geti vatukaihainaa vaiinti Obeti-Idomura naavuqi vuru vatora.

11 Ho *Vokise* viva Obeti-Idomura naavuqi taaramo torara vauvaro Noravano Kotiva Obeti-Idomuravata vira naata vaintivata koqema nimitora.

12 Mintumanta vokuka vuru King Devitira tiva ami tiha, Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*va Obeti-Idomukantiro vaivarora tiro, Noravano Kotiva vira naata vaintivata viva i haikaravata koqema amitaivo, tuvaro Devitiva iriro oru Obeti-Idomura naavuqi-hairo Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra varero vivavata, vaiinti nahentivata, voqamake quahaqi viha Ieruharemini vira vara vuru kora.

13 Obeti-Idomura naavuqihai vaiinti vonavu *Vokise* vira aqu vare, 6 tataa aiqu ntavaqi vi, oru himpite vauvaro Devitiva purumakau qora vovata, naati purumakau vaata vauravata, arukero Kotira *ofaa* iha quara amitora.

14 Ho Devitiva *efoti* tavunaqai rumpatero vaiharo Nora Kotira autu tuaherareva noraiqaakero ihi nteharo ihi tivaqiro vi vaura.

15 Devitivavata ekaa Isarerivata Noravano Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra vare quaheha *aanumaara/noma* vuaqaqi viha noraiqaake naveraitivaqi Ieruharemini vura.

16 Vika *Vokise* vira vare Devitira vatuka Ieruharemiqi anuvaro Sorura raavura Mikaaliva *uintua*nahairo *Vokise* vare anu vaiinti nahentika tave vaura. Viva tavovaro vira vaati King Devitiva Nora Kotira autu tuahereharo ihi nteharo ravukuvi ravuku-vimaqi ani vauvaro viva nai avu aatoqihairo Devitiva qorahaa autivo tivakeharo nunurama amitora.

17 Ho vika Kotira *Vokise* vare, Devitiva *seri* naavu henuqama toraqi vuru vatovaro viraqaahairo Devitiva ihavano ekaa kaintu itakaaina *ofaa*ra iha quara amitero, Kotiva Isareri hampata vohaa variaina *ofaa*ravata iha quara amitora.
18 Devitiva *ofaa* iha quara tero viraqaahairo viva nai kauqu tuahera kero Noravano Kotiva ekaa kempuka vataira autuqaa vaiinti nahenti koqema nimitora.
19 Viraqaahairo Devitiva mini ruvaaqumavi vauka mparetivata, iha quarato matiravata, aurumato *uaini* tavaravata vohaiqa vohaiqa nimumanta vare, vika anirante nái maaqa nái maaqa vura.
20 Vika vuvaro Devitiva nai naavuqi oru nai vainti nahenti uva mantareva vuvaro Sorura raavura Mikaaliva naavuqihairo vevantero Devitirara tiharo, Ho koqema iaro. Are Isareri avuhainaa vaiintivano vaiharavata, vate are nena nora vaiinti vika kaiqa nahenti nivuqaa toka voqaara vaihara, ravukuvi ravukuvi i variaro. Kia avu aato vataava kia kauriraitiro, nai vaata qohaama kaintemakera, are mintiaro, tiro.
21 Minti tuvaro Devitiva virara tiharo, Te Nora Kotirara noraiqaake irihama vira avuqaama ihi ntauro. Noravano Kotiva vaiinti vo nai vaiinti nahenti Isareriqaa raqikiarire tiro, ai qora qoririma kero kia vira ankuqihairo vaiinti vo kaama taraitiro, viva ti noraiqama kairave. Viva mintirara ti, te Nora Kotira avuqaa quaheha mintunantemake, naantiara qaiqaa qaiqaavata mintiaqi virerave.
22 Te mintiaqi viha tenta hutu voqavata vara muntuviqama karerave. Are tiriara nora kaurira haika varaaro tiaramantavata, vate kaiqa nahentinavuara tiarauka, vika tiriara viva nora autu vataavama vaivo tivarave, tiro.
23 Devitiva minti tuvaro Sorura raavura Mikaaliva qaqi vau entara *naahiara/ qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro vaura.

7

Nataaniva Devitira tiva amura

1 Ho Noravano Kotiva Devitira kaha quvaro viva maateraiqiharo vaumanta vira navutaaka hini hini vauka kia iqoka raqireka anuvaro Devitiva nai avuhainaara naavuqi koqema kero vaura.
2 Viva paropeti vaiinti Nataanirara tiharo, Mpo, te *sidaa* katariqohai kaqataa naavura koqeraqi vauraro Kotira *Vokise*vano *seri* naavuqi vaivaro kiama koqe ivo, tuvaro
3 Nataaniva virara tiharo, Noravano Kotiva aintiro vairara tira, are nana haika autirera irera, qaqima vi haikara autuane, tiro.
4 Nataaniva minti tuvarovata, vohaa vi entara entaqi Noravano Kotiva Nataanirara tiharo,
5 Are oru ti kaiqa vaiinti Devitirara Noravano Kotiva ariara mintima tivo tiane:
Devitio, kia te ai kaamate naavu vo kaqa timitairaqe te viraqi variare tunaravauve.
6 Te Isipiqihai ni kaivaqaukavara Isareri ntita vare anuna entaraqaahai te seri naavuqi vona vona variqi viha, maa entaravata mintimaqi vi ani vaunarave.
7 Haaru te ni Isareri hampata vona vona niha vaiinti vonavu niqaa raqikiate ti, vinavuka noraiqama kaunarave. Ho kia te vikara tiha, Nantihae nenavu kia sidaa katariqohai ti naavu kaqa timitaavo? tunaravauve, tiro.
8 Noravano Kotiva minti tivakero qaiqaa Nataanirara tiharo, Are maa uvaravata ti kaiqa vaiinti Devitira tiva amiane:
Te Noravano Kotika ekaa kempuka vataukama vauro. Are ahakaqi sipisipiqaa raqiki variana entara ti vaiinti nahenti Isareriqaa raqikiane ti, te vihai ai vitake kaama taunarave.
9 Are vona vona vi ani variaramanta te ainti vaiha ai navutaaka vara vatainiqamake vaurara are vika naatarake varianarave.

Ho vate maa entara te ai kahaqiarirara are nora vaiintivano vairaro ai autuvanovata uritarero, vo vatanaa vo vatanaaka nora vaiinti nutu voqaarama varianarove.
10-11 Vo vatanaaka kia qaiqaa qaiqaa niqaa vo maara vo maara vataimanta ne koqemake variate ti, te ni Isareri tenta vaiinti nahenti maa vatara ni nimunarave.
Haaru ne Kenaani maa vataraqaa ani variamanta te qiata vaiinti, vo vaiinti vo vaiinti ni Isareri kaama nimitauna entara, vi entara hini hini mantaraini varia vatanaaka ni qaqiqai qoraiqama nimitaqi vi variarave. Ho vate vika kiama qaiqaavata ni qoraiqama nimitaqi vivarave. Te ekaa ni navutaaka ravaaqavuke qioqama taari ne ho maateraiqiha variqi vivarave.
Ho vate te Noravano Kotika ai tiva ami tiha, Tema ariara iriha naavu vo* ai kaqa amitarerave, turo.
12 Are qutu viramanta ai quntama taiqe te ai maaqunavuqihai vaiinti vo noraiqama kaariraro viva ai vatuka varero Isareriqaa raqikiqiro vuanarove. Te vira kempukaiqama amitaariraro viva Isareriqaa koqemakero raqikiqiro vuanarove.
13 Ho vi vaiintivama ti hutuara iriharo ti naavu kaqa timitaanarove. Te tiariraro vira ankuvano raqikiha vare kaiqava kia taiqa viraitiro, ekaa enta ekaa entama variqiro vuanarove.
14 Te vira qoka variariraro viva ti maaquvanoma varianarove. Viva qora kaiqa vara kairera, vira maaquvano qora kaiqa vara kaivaro nai qova vira ruqutiharo avuqavu intemake, tevata vira ruqutiha avuqavu qiainarave.
15 Te Sorura qaqirake kia vira qaiqaavata koqema amitaurara are vira vatuka varaanarave. Ho kia te vi vaiintira mintima amitaraiti, vira qaqi koqema amitaqi virerave.
16 Ai ankuvata, vika raqikiha vare kaiqavavata, kia taiqa vuanarove. Vika ti avuqaa ekaa enta avuhainaa vaiintiqamavi variqi vivarave.
Minti tivakera Devitira tiva amiane, tiro.
17 Noravano Kotiva minti tuvaro Nataaniva Noravano tu uvara iriro vuru ekaa vi uvara Devitira tiva amura.

Devitiva Kotirara koqeve tura

18 Ho King Devitiva Noravano tiva amu uvara iriro, viraqaahairo viva himpiro oru Nora Kotira *seri* naavuqi vira avuqaa oquvi vaiharo vira aarero tiharo,
Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Ike, te tenta vainti nahenti hampata qumina vaiinti nahenti vauraravata, are tinavu koqema timitaanarave.
19 Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variarava tinavu koqema timitaanarave. Are qaiqaavata tinavu koqema timitareva tihara, Te are kuvuarama terauka minti minti irerave, tianarave. Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variarava variaramanta te qumina vaiinti vauraravata, are nora haika autireva ianara ti humiqaaro.
20 Mpo, are mintiaramanta te nana uvae ariara tirarave? Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are ti nena kaiqa vaiinti kankoma kera tavaanarave.
21 Are nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvara irihara, nena antuqaqaa are nora haika vare variana okarara ti humiqaanarave.
22 Noravauvo, are uritarakera ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Kiama vovano ai voqaara vaivara areqai Variqavano variararo kia variqa vovanovata vaivo. Tenavu virara kankomake irunarave.
23 Kia vo vatanaaka tinavu Isareri ai vaiinti nahenti voqaara variavo. Haaru Isipi tinavu kaivaqaukavara rumpataamanta vika qoraiqamavi variavara are Isareri ti

* **7:10-11:** Noravano Kotiva naavuara tiharo uva tuqantaakero Devitiva kuvuarama taairaukara tura.

vaiinti nahenti variate tira, Isipiqihaira vika kuvantu kera ntitaanarave. Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaaramanta vo vatanaa vo vatanaaka ai autuara iriha voqamake qete variarave. Ai vaiinti nahenti aaraini oru vi variavara are vika avuni vihara vo vatanaa vo vatanaaka nái una variqanavu hampata aru ntataqira vuaramanta tinavu kaivaqaukavara ani vika vata varaarave.

24 Are tinavu Isareri nena vaiinti nahentiqama kaaramanta, tenavu ekaa enta mintimake variqi vuariraukama vauro. Noravauvo, tenavu mintimake vaurara areqaima tinavu Variqavano variaramanta tenavu ai vaiinti nahentima vauro.

25 Noravauvo, Kotio, are nena kauqu aiqiqaa aqukehara, tiriaravata, te kuvuarama taariraukaravata, minti minti irerave tivataana uvarara ekaa enta iritaane.

Are mintiaqira viramanta

26 vaiinti nahenti ai kaiqa tave, ekaa enta ai nora autu tuahera kaate. Are mintiramanta vika tiha, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava viva Isareri Variqavanoma vaivo, tivarave. Vika minti timanta ti ankuqihainaakaqai ekaa enta Isareri avuhainaa vaiinti vaiha ai avuqaa koqemake variqi vivarave.

27 Noravauvo, are ekaa kempuka vataava tinavu Isareri Variqavano variaro. Are maa uvara qoqaiqama kera ti tiva timianarave: Te tiari are kuvuarama terauka ekaa enta Isareriqaa raqikiqi vivarave, tianarave. Are minti tiaravera, te ai kaiqa vaiintivano kia qetaraiti, ai aare vauro.

28 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variarava areqaima Variqavano variaro. Are tiana uvava quqaa uvaqai vaivara, nena kauqu aiqiqaa aqukehara koqe uva, vo uva vo uva ti tiva timianarave.

29 Mpo, te ai aareha tiha, Te ai kaiqa vaiintivano kuvuarama taarirauka are koqema nimitaqira viramanta vika ekaa enta koqemake variqi vuate.

Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variarava, nena kauqu aiqiqaa aqu kera tivataana uvarara irihara, nena tianantema kera, te kuvuarama taarirauka koqema nimitaqira viramanta vika ekaa enta koqemake variqi vuaterama turo, tiro.

Devitiva minti tivakero Nora Kotira aarora.

8

Devitiva airi vatanaaka naatara kora

1 Ho vo entanavu aitarovaro Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero oru Pirisia hampata iqoka raqiharo vika naatara kero vika nora vatuka Geti varora.

2 Mintimakero viva oru Moapivata naatara kero vikara tiharo, Ne vata kanta naiqi naiqi vuru vaitaate, tumanta vika vata kanta naiqi naiqi vuru vaitate vauvaro, viva oru viharo naaquntaqohairo taara ankutanta avaqama kero nai iqoka vaiintiara ne maatanta arukaate tivakero, oru vo anku avaqama kero vi ankura qaqi vehakuma kaate tiro.

Mintima keharo Devitiva nai iqoka vaiintiara tumanta vika Moapi rairake taara anku aruke vohaa anku vehakuma nimitora. Moapi vatanaaka hini qaqi vauka Devitira vevaaraini vaiha vira *takisi* ami vaura.

3 Ho qaiqaa Devitiva oru Soba vika avuhainaara King Rehopira maaqu Hadatesera hampata raqireva vura. Soba vatavano Siria vataini vaura.

Vi entara Hadateseva nai iqoka vaiinti ntita varero Iufaretisi Namari hini hini vau vatara qaiqaa varareva vuvaro Devitiva nai iqoka vaiinti hampata Isareriqihairo oru vika hampata iqoka raqiharo vika naatara kora.

4 Devitiva Hadatesera aatara kero vira iqoka vaiinti 20,000 ravaaqavu kero, vira iqoka *kaari*qi niha raquka 1,700vata ravaaqavu kora. Vira ohiqihairo Devitiva 100 navu nai varero, ekaa hini ohi kia qaiqaa niha raquate tiro, viva tumanta vika aiqu aururu teqa taaqama kora.

5 Siria vatanaaka Damasikusiqi vauka Hadatesera kainke hiri amitareka anuvaro
Devitiva vika hampata raquqiro viharo 22,000 vaiinti aru taiqa kora.
6 Vika kia qaiqaa raquate tiro, Devitiva nai iqoka vaiinti Siria vataini voqi voqi
komanta vikaqaa raqiki vaura. Siria vika Devitira vevaaraini vaiha vira *takisi* ami
vaura. Noravano Kotiva Devitira kahaquvaro viva ekaa vona vona raquqi viharo iqoka
aatarake vaura.
7 Hadatesera iqoka vaiinti tarauka kainke *kori*qohai aututova vauvarora tiro,
Devitiva vi kainkenavura varero Ieruharemini vuru vatora.
8 Hadatesera vatukatanta Betave Berotaive vitantaqihairo King Devitiva *baraasi* ori
airitahaa varora.
9 Hamaati vatukaihainaava King Toiva Devitiva ekaa Hadatesera iqoka vaiinti
naatarako uvara iriro,
10 viva nai maaqu Joraamura Devitiva vaunaini atitora.
Hadateseva airi tataa King Toira hampata raqi vauva vauvaro Devitiva vira aatara
korara iriharo virara quaheharo huvi hauvi tiharo King Devitirara koqeve tiva
amitaarire tiro, nai maaqu Joraamura atitovaro viva *kori* orive, *silvaa* orive, *baraasi*
orive, aututo haikara varero Devitira vuru amura.
11 Devitiva nai navutaaka voqi voqi vauka naatara keharo vika *kori*ve *silvaa*ve
varatora Nora Kotira amite vauntema kero, viva Joraamuva vira amu haikaravata
Nora Kotira amitora.
12 Devitiva *kori*vata *silvaa*vata Idomuve, Moapive, Amonive, Pirisiave, Amarekive,
vinavuraqihairo varora. Devitiva King Hadateseva u haikara varora, viravata Kotira
amitora.
13 Vira naantiara Devitiva oru Hore Uqitakantave tunaini Idomu vatanaaka hampata
raqiharo 18,000 vaiinti arukomanta vaiinti nahenti Devitiva raqu uvara iri, vira
quahama amitovaro vira autuvano voqavata uritarero vaura.
14 Devitiva nai iqoka vaiinti Idomu vataqaa raqikiate tiro, vika vona vona Idomuni
komanta Idomu vika Devitira vevaaraini vaura. Devitiva iqoka raqireva vona vona
vuvaro Noravano Kotiva vira kahaquvaro viva iqoka aatarake vaura.
15 Devitiva ekaa Isareriqaa raqikiharo vikaqaa koqemakero avuqavuqama kero
raqikiqiro vi vaura.
16 ⌞Devitira nakaara⌟ Seruiara maaqu Ioaapiva Devitira iqoka vaiinti vika qiata
vaiinti vauvaro,
Ahilutira maaqu Jehosafaativa King Devitiva varo kaiqara, vo kaiqa vo kaiqara
vukuqi qara nti vau vaiintiva vauvaro,
17 Sadokika Ahimerekika Kotira kaiqa vara amite vau vaiintitanta vaura. Sadokiva
Ahitupira maaquvano vauvaro Ahimerekiva Abiataara maaquvano vaura.
Seraiaava avuhainaa vaiinti vira qara ntuva amite vau vaiintiva vauvaro,
18 Jehoiadaara maaqu Benaiaava Devitiraqaa maimaraara raqiki vau vaiintika
Keretihainaakavata, Peletihainaakavata, qiata vaiintivano vaura.
Devitira maaqunavu vira koqe avu aato ami vau vaiintika vaura.

9

Devitiva Mefibosetira koqema amitora

1 Ho Devitiva vaiinti vokuka irero tiharo, Sorura vainti vovano vairove kiae
vaivo? Vovano vairera, ne ti tiva timiqe te Sorura maaqu Ionataaniva ti koqema
timitaintemake, tevata nai koqema amitaare, tiro.
2 Vi entara kaiqa vaiinti vo Sibaava, viva haaru Sorura naavuqi kaiqa varo vaiintiva
vaura. Ho vika Sibaara aaramake tiha, Are oru avuhainaa vaiinti tavaane, tuvaro
viva avuhainaa vaiintivano vaunaini oruntovaro King Devitiva vira irero tiharo, Are
Sibaavave? tuvaro viva, Eo te maa vikave, tiro.

3 Minti tuvaro avuhainaa vaiintivano Sibaara irero tiharo, Sorura vaintiqihairo vovano qaqie vaivo, kiae vaivo? Vovano vairera, te haaru Kotira avuqaa kauqu aiqiqaa aquke te vira koqema amitarerave tunantemake, te vate vira koqema amitarerave, tiro.

Minti tuvaro Sibaava Devitira tiva amiro, Ionataanira maaqu vovano qaqima vaivo. Vira aiqutanta rarera virave, tiro. (4:4)

4 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira irero tiharo, Viva tainie vaivo? tuvaro, Viva vatuka vo Lodebaini Amielira maaqu Maakirira naavuqima vaivo, tiro.

5 Minti tuvaro King Devitiva vokuka nititomanta vika oru Ionataanira maaqu Mefibosetira Lodebaihai vita vare anura.

6 Vika vira vita vare anuvaro Ionataanira maaqu Sorura nainti Mefibosetiva Devitiva vaunaini oruntero viva Devitira nora autuara iriharo vira avuqaa vataini kankakaa viro vaura.

Mintuvaro Devitiva virara tiharo, Mefibosetio, tuvaro Mefibosetiva tiharo, Avuhainaao, te ai kaiqa vaiintivanoma vauro, tiro.

7 Minti tivaro Devitiva tiharo, Are kia qetaane. Te ai qora Ionataanirara iriha, ai koqema amitarerave. Ai naaquva Soruva i vatara te qaiqaa ai amirerave. Ekaa entama are ani ti naavuqi ti kara taintaqaa vaihara kara naane, tiro.

8 Minti tuvaro Mefibosetiva qaiqaa Devitira avuqaa vataini kankakaa viro tiharo, Mpo, te qutuvi vairira voqaara qumina haikavano vauraravata, are mintima kera ti koqema timitaaro, tiro.

9 Viva minti tuvaro King Devitiva Sorura kaiqa vaiinti Sibaara aaramakero virara tiharo, Ai nora vaiinti Soruva nai vaintiaravata ia haikara, ekaa vi haikara vatema te Sorura nainti Mefibosetira nai amuro.

10 Are nena maaquve kaiqa vaiintive vika hampata Mefibosetira naaho kaiqa vara amiteha, kara ututaivaro mpeqa vaira qantu vareha vuru vira amitaate. Ne mintivaro ai nora vaiinti Sorura naintivano koqema kero variqiro vuarire. Mefibosetiva nai viva ekaa enta ti kara taintaqaa vaiharo kara naanarove, tura. (Sibaara maaqu 15 navu vauvaro vira kaiqa vaiinti 20 navu vaura.)

11 Devitiva minti tuvaro Sibaava virara tiharo, Avuhainaao, te ai kaiqa vaiintivano ekaa haika are tianantemake autirerave, tura. Ho avuhainaa vaiinti maaqunavu nái qora naavuqi vaiha kara ne vauntema kero, Mefibosetiva vivavata vika hampata kara ne vaura.

12 Mefibosetira maaqu Mikaava quvaaraa vaintivano vaura. Vi entara Sibaara vainti nahenti Mefibosetira kaiqa vaiinti nahentiqama vi, vira vataqaa kaiqa vara amite vaura.

13 Mefibosetiva aiqutanta rarera vuva Devitira naavuqi vo enta vo enta kara ne vaurara tiro, viva Ieruharemini oru vaura.

10

Devitiva Amonivata Siriavata naatara kora

1 Ho vo enta King Nahaasiva Amoni avuhainaava qutu vuvaro vira maaqu Hanuniva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

2 Viva avuhainaa vaiintiqama viro vauvaro Devitiva nai irikero tiharo, Hanunira qova Nahaasiva ti koqema timitontemake, tevata vira maaqu koqema amitarerave, tiva kero vaiinti vokuka nititomanta orunte Hanunira qova qutu vurara vira mpo ike tiva amitareka vura.

Ho Devitiva nititoka mini oruntomanta

3 Amonihainaaka nora vaiintinavu nái avuhainaa vaiintiara tiha, Hauri are tihara, Devitiva ai qova qutu virara iriharo ariara mpo ike tiharo maa vaiintika nititaimanta maini aniavo, tirorave. Aqao, Devitiva kia mintiraitiro, viva iqoka raqiharo maa

vatukara varareva auti vaiharo, maa vaiintika nititaimanta vika maa vatukara ampeqireka aniavo, ti.

4 Nora vaiintinavu minti tuvaro Hanuniva Devitiva nitito vaiintika ravaaqavu kero, vika okau hini mantaraini muqu nimitero hini mantaraini qaqi kero, vika vukai utavaaqa nonkutora tavaaranahairo raqaini toqa kero, ho nenta maaqaini vuate tivakero vika nititora.

5 Mintumanta vika voqamake kauriha kia nái maaqaini viraiti, Ieriko vatukaini ani vaura. Mini vauvaro Devitiva nai nitito vaiintika Hanuniva vika mintima nimito okarara iriro, uva vara kero vikara tiharo, Mpo, ne kia Ieruharemini vaaka aniraiti, Ierikoni vaivaro ni okauvano qampiqairamanta maini aniate, tiro.

6 Ho Amoni vatanaaka aato kenko tumanta iruvaro Hanuniva autu okarara kaara Devitira voqama kero arara itovaro vika navutaiqiharo vaura. Mintumanta vika Siria vatanaaka iqoka vaiinti tinavu kainke hiri timitaate ti, koqaa autuke vika nimumanta Beti-Rehopive, Sobave, vi vatukatantaqihai 20,000 iqoka vaiinti vare, Topi vatukaqihai 12,000 iqoka vaiinti varovaro avuhainaa vaiintivano Makaa vatukaqaa raqikuva 1,000 iqoka vaiinti nimumanta varora.

7 Vika vonaihai vonaihai iqoka raqireka henuqi vauvaro Devitiva vi uvara iriro, viva Ioaapira atitovaro viva ekaa iqoka vaiinti ntita varero raqireva vura.

8 Ho Amoni vika nái nora vatuka Raba qenti tataaqa vaiha qenti viraqaa maimaraara raqiki vaumanta Siria iqoka vaiintive, Topi iqoka vaiintive, Makaa iqoka vaiintive, vika qaqi qoqaa kanta vaiha Isareri hampata raqireka henuqiha vaura.

9 Vika qeramate vauvaro Ioaapiva tavomanta navutaaka taara vaara aututora. Vo vaaravano moqaihai vira arireka auti vaumanta, vo vaaravano avuhai vira arireka auti vaura.

Mintuvaro Ioaapiva Isareri iqoka vaiinti tarukaqai ntita varero viva nai vikaqaa raqikiharo qaqi kanta vau vaiintika, Siria iqoka vaiinti hampata raqireva viharo,

10 nai vakaara Abisairara, Are iqoka vaiinti hini kiakaqaa raqikihara vika ntita varera Amoni iqoka vaiinti hampata raquane, tiro.

11 Viva tiharo, Are raquqira vihara tavairaro Siria iqoka vaiinti vika ti tinta iqoka vaiinti hampata haatara kareka ivera, are nena iqoka vaiinti ntita varera vaakama ani ti kahaqiane. Te tavaari Amoni iqoka vaiinti ai iqoka vaiinti hampata raqiha ni naatara kareka ivera, te tenta iqoka vaiinti ntita vare ani ni kahaqirerave.

12 Kaiqenavu kia qetaraiti, tentanavu vaiinti nahentiaravata, tinavu Variqavano vo vatuka vo vatuka timiraravata iriha, kempukaiqamake raquare. Noravano Kotiva vate nai varaataa i kaiqara varaarire, tiro.

13 Ioaapiva minti tivakero viva nai iqoka vaiinti ntita varero oru Siria iqoka vaiinti hampata raqi vaumanta Siria vika qetake ruqemake vura.

14 Mintumanta Amoni vika vutu tavomanta Siria qetake ruqemake vumanta, Amoni vikavata Abisaira aatu qetake, oru nái vaantaavura avutaqi kukeqavi vaura.

Ho vika mintuvaro Ioaapiva Amoni vatanaaka mini kero nai iqoka vaiinti ntita varero tuvurantero Ieruharemini vurama.

15 Siria vika tavomanta Isareri vika naatarake Ieruharemini vumanta vika qaiqaa nái iqoka vaiinti naaramake *untu/nutu* ruvaaquma kora.

16 Ruvaaquma kovaro Hadateseva uva vara komanta Siria iqoka vaiinti vokuka Iufaretisi Namari kuari avu uruntonaini vauka, vikavata vira kainke hiri amitareka anura. Sobakiva Hadatesera iqoka vaiintiqaa raqikuva, viva vikaqaa raqiki vaumanta vika ani vatuka vo Helamuni iqoka raqireka henuqi vaura.

17 Vika mini henuqi vauvaro Devitiva vi uvara iriro, viraqaahairo viva ekaa Isareri iqoka vaiinti nuntu ruvaaquma kero ntita varero otu Iotani Namari taqa varero Helamuniara vura. Mini vumanta Siria iqoka vaiinti vika vontaqaa vontaqaa naiqi

naiqi vaiha, Devitira iqoka vaiinti Isareri nivuqaa vaiha vika hampata iqoka raqi vaura.
18 Ho Isareri vika kempukaiqama keha raqiha Siria iqoka vaiinti ntaihomanta vika anirante vura. Mintuvaro Devitiva vika aru ntataqi viharo Siria iqoka *kaari*qi vaiha raqi vau vaiintika 700 arukero, qaqi vaiha raquka 40,000 arukero, Siria iqoka vaiintiqaa raqikura, Sobakiravata arukovaro iqoka viraqi qutu vura.
19 Ho avuhainaa vaiinti vokuka King Hadatesera vevaaraini vauka vaiha tavomanta Isareri vika iqoka aatara komanta vinavuka Isareri hampata maateraiqiha variare ti, iqoka qaqirake Devitira vevaaraini vaura.
Vi entara Siria vika Isareri iqoka vaiinti aatu qetehara ti, kia qaiqaavata Amoni vatanaaka kainke hiri nimitora.

11

Devitiva Basebaara tavora
1 Kuarivano kia koqema kero ite vai entava taiqoraqaa, vi entara vo ihi vo ihi avuhainaa vaiinti vika nái iqoka vaiinti ntita vareha navutaaka hampata raqi vaura.
Ho vi entava anintovaro Devitiva nai avuhainaa iqoka vaiinti Ioaapiravata, iqoka vaiinti taruka vonavuvata, nititomanta vika ekaa Isareri iqoka vaiinti ntita vare oru Amoni vatanaaka hampata raquqi viha vika naatarake oru Raba vatuka ututumate vaura. Vika mintimake iqoka viraqi vauvaro Devitiva nai kia mini viraitiro, Ieruharemini vaura.
2 Devitiva Ieruharemini vaiharo eronaini vaitakero himpiro oru avuhainaara naavu qiata tanuqiraqaa niharo vutu tavovaro nahenti vovano namari tunti vaura. Vi nahentiva nai voqamakero koqe viri vaata vataava namari tunti vauvaro
3 Devitiva ta nahentivae vaivo tivakero virara iriare tiro, vaiinti vo atitovaro viva oru tavero, orurantero Devitira viri tiva amiro tiharo, Vira Eliamira raavura Basebaarave. Vira vaati Hiti vatanaa vaiinti Uriaarave, tiro.
4 Minti tuvaro Devitiva vaiinti vonavu nititomanta vinavuka oru vira vita vare anura. Vi entara vi nahentira tora rovara aru entava taiqovaro viva vi vatanaaka okarara iriharo nai vaata hiqama kora.
Vira vite anuvaro Devitiva vikantiro vaitovaro viraqaahairo Basebaava nai maaqaini anirantero vura.
5 Viva nai maaqaini vaiharo vainti taiqaaviro Devitiraini uva varakero tiharo, Te vainti taiqama vuro. tiro.
6 Minti tuvaro Devitiva iriro viraqaahairo viva Ioaapiraini uva varakero tiharo, Hiti vatanaa vaiinti Uriaara atitairaro te iainanaini aniarire, tuvaro Ioaapiva vira atitovaro Devitiva unaini anura.
7 Devitiva unaini anintovaro Devitiva Uriaarara tiharo, Ioaapivavata vira iqoka vaiintinavuvata hove variavo? Vika navutaaka hoe naatarake variavo kiae ho naatarake variavo? tuvaro Uriaava vira tiva amuvaro
8 Devitiva tiharo, Ho are tiaramanta iruro. Ho nena maaqaini oru auraara variane, tuvaro Uriaava Devitira mini kero veva ntovaro Devitiva vo vaiintiara tiharo, Uriaara naavuqi oruntera, maa haikara koqe haika vuru amiane, tivakero vira atitovaro vura.
9 Atitovaro vuvarovata, Uriaava kia nai naavuqi viraitiro, viva qaqirakero oru Devitira naavuqaa maimaraara raqiki vauka hampata avuhainaara qenti tataaqa vaitora.
10 Vika hampata vaitovaro vaiinti vovano Devitira vuru tiva amiro tiharo, Uriaava kia nai naavuqi viraitiro, ai naavuqaa maimaraara raqiki varia vaiintika hampata vaitairave, tuvaro Devitiva oru Uriaara irero tiharo, Are niara aaraihaira aniaravave. Ho nantivarae are kia nena naavuqi oru vaitera iaro? tiro.
11 Devitiva minti tuvaro Uriaava tiharo, Mpo, Isareri iqoka vaiintivata, Iutaa iqoka vaiintivata, Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*vavata, kia koqe naavuqi vairaiti, qaqi

seri naavuqiqai variavo. Ti nora vaiinti Ioaapivavata, vira iqoka vaiinti tarukavata, vika qumina ahakaqi vaite variavo. Te virara virara irihama hauri tenta naavuqi oru karavata namarivata ne, tenta naatanti vaitaarorave ti, te tenta kauqu aiqiqaa aqukehama kia te mintirerave turo, tiro.

12 Uriaava minti tuvaro Devitiva tiharo, Ho vate maini vairaqe te hura ai atitaarirara are qaiqaa iqoka raquanaini vuane, tuvaro Uriaava Ieruharemini vaura.

13 Viva mini vauvaro Devitiva vira aarero ani ti hampata kara naane tuvaro Uriaava vikantiro karavata namarivata ne vauvaro Devitiva virara *uaini* voqavata naane tuvaro viva voqavata novaro vira avu aatovano vueraiqaa vuvaro vaura. Ho enta ire uvaro Uriaava kia nai naavuqi viraitiro, qaiqaa maimaraara vaiintinavu hampata vaitora.

14 Mintuvaro vira qararaa toqaqi Devitiva qara vo ntuva kero Uriaara amiro tiharo, Maa qarara vuru Ioaapira amiane, tiro.

15 Devitiva maa uvara Ioaapira qara ntuva amitero tiharo,

Are tavairaro nora iqokavano qovarama virara are Uriaara atitairaro viva iqoka vaiinti avuni vaiharo raquarire.

Viva avuni raquqi virara are nena iqoka vaiinti vonavu hampata orurantera aniraro Uriaava nariaraa vairamanta navutaaka vira arukaate, tiro.

Devitiva uva qara ntuva tova mintima vauvaro Uriaava vi qarara vuru Ioaapira amuvaro tavora.

16 Vi entara Ioaapiva nai iqoka vaiinti hampata Raba vatuka ututumatero vi vatanaaka hampata iqoka raqi vaura. Ioaapiva irumanta vira navutaaka, Amoni vatanaaka voqi vaiha kempukaiqamake iqoka raqi vauvaro

17 virara iriro viva Uriaara mini atitovaro vumanta Amoni vatanaaka vatuka aaqaini vaatinte Ioaapira iqoka vaiinti hampata raquqi viha Devitira iqoka vaiinti taruka vonavu arukeha Hiti vatanaa vaiinti Uriaaravata arukora.

18 Vira arukovaro Devitiva vi entara iqoka raqu uvara iriarire tiro Ioaapiva vo vaiinti varakovaro vura.

19 Viva vi vaiintira varakareva iharo tiharo, Are ekaa iqoka raqi uvara avuhainaa vaiinti vuru tiva amiane. Are vuru tiva amiraro iriro

20 vi uvara kaara vira arara itairera, viva maa uvarama tianarove: Nantihae ne vi vatukara aumanto raqireka vuavo? Ne iriarave. Ne vatuka aumanto vimanta navutaaka homa vaantaavuraqaa vaiha vevaqohai ni arivarave.

21 Haaru tavave Gideonira maaqu Abimelekira arukorave? Ne vi uvara kiae iritaavo? Abimelekiva iqoka raqiharo oru Tebesi vaantaavura aumanto vuvaro nahenti vovano vaantaavuraqaa vaiharo nora ori tuta kovaro vi oriva vira qiata rukavu kovaro viva Tebesini vaiharo qutu vurave. Virara iriha ne nantihae vi vatukara aumanto vuavo? tianarove. Devitiva minti tirera, are maa uvarama tiva amiane: Vika ai iqoka vaiinti taruka arukeha Hiti vatanaa vaiinti Uriaaravata aruma kaavo, tiane, tiro.

22 Ioaapiva minti tivakero vi vaiintira varakovaro viva Ioaapiva tuntema kero, Devitira vuru tiva amiro tiharo,

23 Tinavu navutaaka vatukaqihai aaqaini vaatinte kempukaiqaake iqoka raquqi ani, tenavu vaunanaini qokanta anintaamanta viraqaahai tenavu vika hampata kempukaiqaake raquqi viha, vika aru ntata vuru vaantaavura qentiana kauramanta

24 viraqaahai vaantaavuraqaa huru tuate variaka vevaqohai ai iqoka vaiinti taruka vonavu aruke, Hiti vatanaa vaiinti Uriaaravata arukaavo, tiro.

25 Minti tuvaro Devitiva vi uvara iriro, Ioaapiva varako vaiintirara tiharo, Mpo, Ioaapira muntuka kempukaiqama vuarire tira, are maa uvara vuru Ioaapira tiva amiane: Ai iqoka vaiintinavu qutu vuara kaara kia ai muntukavano qoraiqiarire. Iqoka raqi entara nai tava tavae qutu vivarave? Kia ho tinavuqihairo vovano virara

irianarove. Ho qaiqaa Amoni vatanaaka hampata iqoka raquqi vihara vi vatukara vehi autu taiqa kaane tiane, tura.

26 Ho Basebaava iruvaro vira vaati Uriaava qutu vuvaro viva virara iqi rata amitora.
27 Viva iqi rata amito entava taiqovaro Devitiva vaiinti vonavu varakomanta vinavuka Basebaara oru vita vare King Devitira naavuqi anura. Vita vare anuvaro Devitiva vira varatero vauvaro Basebaava variqiro viro, vuru qorainti vainti vatatora.

Mintuvarovata, Noravano Kotiva Devitiva autu okarara kia quahora.

12

Nataaniva Devitira atura

1 Noravano Kotiva paropeti vaiinti Nataanira atitovaro viva Devitiva vaunaini oruntero virara tiharo, Ho te tiarirara iriane. Vaiinti taaraqanta vatuka voqi variarave. Vaiinti vovano airi haika vataivaro vovano vehi vaiinti vairave.
2 Airi haika vatai vaiintiva airi sipisipivata purumakauvata vataivaro
3 vehi vaiinti viva sipisipi naati nahe vohaiqaqai vatairave. Vehi vaiinti viva koqaa autukero sipisipi vira varero viraqaata koqema kero raqikiqiro vivaro sipisipi viva vira naavuqi vaiharo vira vaintinavu hampata variqiro viro noruqama vivaro vaiinti viva nai kara sipisipi vira amiharo, nai *kaapu*qi namarivata amivaro ne vairave. Sipisipi viva ani vaiinti vira auvoqi vaite vairave. Vi vaiintiva tiharo, Maa sipisipiva ti raavura voqaarama vaivo, tirave.
4 Ho mintima vaivaro vo enta vaiinti vovano niara aaraihairo airi haika vatai vaiintira naavuqi anintaivaro airi haika vatai vaiintiva nai tonti vira kara amireva iharo, tenta sipisipi vo arukaarorave tiro, kia nai sipisipi vo aru karaitiro, viva oru vehi vaiinti vira sipisipi arukero nai tonti vaiinti *unta/nuta* amitairave, tiro.
5 Nataaniva minti tuvaro Devitiva vi uvara iruvaro arara itovaro tiharo, Oho, airi haika vatai vaiintiva qora okarama autu kaivo.

Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te mintima turo: Te tiari vi vaiintira arukaate.
6 Vi vaiintiva kia vira aaqurihama amitaraitiro, qora okara autira kaara viva nai sipisipi 4 navu vehi vaiinti vira amiarire, tiro.
7 Devitiva minti tuvaro Nataaniva virara tiharo, Arema vi vaiintiva variaro.

Noravano Kotiva tinavu Isareri Variqavano ariara mintima tivo:

Haaru te ariara viva Isareriqaa raqikiarire ti, ai kaamate Sorura kauquqihai ai ruaruama amitaunarave.
8 Te mintimake Soruva i haikaravata vira naatanavuvata ai amunarave. Te ai noraiqama kaurara are Isareriqaavata Iutaaqaavata raqiki varianarave. Are ti naarihara voqavata timiane tiaraitirio, te ai voqavatama amuraitirio.
9 Te mintimake ai kahaqi vaurara are nantivarae te Noravano Kotika tiva tauna uvara raqa kera qora okara autuaro? Vira arukaate tira, are Amoni vatanaaka kaaramanta vika Hiti vatanaa vaiinti, Uriaara aru kaavara are vira naata varera iaro.
10 Are mintihara te tivatauna uvara raqakehara ti qoraiqama timitaanara kaara iqoka paipevano are kuvuarama terauka aruqiro vuanarove.
11 Te Noravano Kotika ariara mintima turo: Ai nina vaintivaraqihai te vo vaiinti himpima kaariraro viva ai noraiqaakero qoraiqama amitaanarove. Te ai naatanavu vo vaiinti amiariraro vi vaiintiva qoqaa vaiharo vika hampata nuanarove.
12 Are kukeqavira vaihara qora okara autuanarave. Ho te qaqi kaariraro vi haikava qoqaa qovaraiqiramanta ekaa Isarerivata tavaate, Noravano Kotiva ariara mintima tivo, tiro.
13 Nataaniva minti tuvaro Devitiva tiharo, Mpo, te Nora Kotira uva raqa kehama qora okarama autu kauro, tiro.

Minti tuvaro Nataaniva tiharo, Ho Noravano Kotiva are qora okara autu kaana uvara ai nunkama amitaivo. Viva ariara kiama qutu vuanarove, tivo.
14 Viva ariara minti tivaravata, are qora okara autu kaaramanta navutaaka virara iriha Nora Kotirara qora uva ti variarave. Vira kaara Basebaava ai vainti vatataiva qutuma vuanarove, tiro.
15 Minti tivakero Nataaniva nai maaqaini anirantero vura.

Devitira maaquvano qutu vura

Nataaniva minti tivakero nai maaqaini anirantero vuvaro Noravano Kotiva Uriaara naata Basebaava Devitira vata amito vaintira ruqutu kovaro viva nora aiha viraara varero.
16 Vitanta maaquvano nora aiha viraara varovaro Devitiva vi vaintiruva koqema vuarire tiro, Kotira aarora. Viva Kotira aaramaqiro viharo ekaa kara auramatero nai naavuqi oriqetero entaqi kia taintaqaa vaitaraitiro, viva qaqi vata kanta vaura.
17 Viva vo enta vo enta mintiaqiro vi vaumanta nora vaiintinavu vira naavuqi kaiqa vare vauka vira tataaqa ani vaiha tiha, Mpo, vata kantahaira himpira variane, tuvaro viva kia vinavuka tu uvara iriraitiro, viva kia vinavuka hampata vaiharo karavata nora.
18 Mintiaqiro vuvaro 6 entanavu aitarovaro 7 entaqaa vaintiruvano qutu vura. Qutu vumanta Devitira kaiqa vaiintinavu vira aatu qeteha kia vi uvara vira tiva amiraiti tiha, Vaintiruvano qaqi vai entara Devitiva kia tinavu uva irirave. Mpo, tenavu vira vaintiruvano qutu virara vira tiva amiariraro viva voqama kero mpo ike tiharo nai vaata qoraiqama kaantorave, ti.
19 Vinavuka minti ti vauvaro Devitiva tavomanta vinavuka evaara nai tiva ami nai tiva ami i vauvaro vira aato kenko tuvaro viva vaintiruvano qutu vurara iriro, vinavuka irero tiharo, Ti vaintiruvano qutue vivo? tumanta vinavuka tiha, Eo, viva qutuma vivo, ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Devitiva vataihairo himpiro oru namari tuntukero ueri vahavera nai vaataqaa aqukero qaraaka utavaaqa nonkutero nai qiata qaahi ntuva kero viraqaahairo viva Nora Kotira naavuqi oruntero Kotira autu tuaherakero vevantero nai naavuqi oruntero kara vara timiate tumanta vara amuvaro nora.
21 Devitiva mintumanta vira kaiqa vaiintinavu ravukuvi Devitirara tiha, Are nantivarae minti minti iaro? Ai vaintiruvano qaqi vai entara are ekaa kara auramatera, virara iqi rate varianarave. Ho vate viva qutu vivara viraqaahaira are kia qaiqaavata mintiraitira, himpira kara ne variaro, ti.
22 Minti tuvaro Devitiva vika tiva nimiro tiharo, Vaintiruvano qaqi vai entara te kara auramate, iqi rate vaunarave. Te tiha, Te mintiariraro Noravano Kotiva tiriara mpo tiharo ti vaintiru qaqi kairaro variarire, tivakeha mintunarave.
23 Ho vate vaintiruvano qutu vimantara ti, te qumina kara aurama teha variqi vuarorave. Te kara aurama taarirava kia ho vira kahaqiraro viva qaiqaa qaqi varianarove. Naantiara viva vinanaini tevata vuariraukama vauro. Viva kia ho orurantero te variainanaini anianarove, tiro.
24 Devitiva minti tivakero oru nai naata Basebaara muntuka kuquqama amitora.

Soromonura vatatora

Devitiva qaiqaa nai naata Basebaakantiro nuvaro viva vainti taiqaaviro qorainti vainti vatatero vira autu nteharo Soromonurave tura.
25 Nora Kotira muntukavano vi vaintirara vauvarora tiro, Devitiva paropeti vaiinti Nataaniraini uva varakero tiharo, Vi vaintirura autu ntava tehara, *Jedidiaarave – Kotira muntukavano vi vaintirara vaivo*, tiane, tura.

Devitiva raqiharo Raba vatuka varora

26 Ho Ioaapiva nai iqoka vaiinti hampata Amoni vatanaaka vatuka avuni vaura Raba
ututuma tero vi vatukara aatara kero varaarirava aumaiquvaro
27 Ioaapiva Devitiva vaunaini uva varakero tiharo, Te Raba vatanaaka namari kaqe
varia vatukara varaunarara ti, tenavu Raba vatukavata varaarirava aumaiqivo.
28 Ho virara iriharama are ekaa hini Isareri iqoka vaiinti ntita varera ani nenavano
iqoka raqihara Raba vatuka aatara kaane. Hauri vaiinti nahenti ti nora autu timiha
Ioaapiva Raba vatuka aatara kero varaivo tivorave, tiro.
29 Ioaapiva minti tuvaro Devitiva ekaa Isareri iqoka vaiinti ntita varero oru iqoka
raqiharo Raba vatuka aatarakero varora.
30 Varero viva Raba avuhainaa vaiinti qiataqaahairo vira avuhainaa tovaqavata
varora. Vi tovaqara *kori* oriqohai aututova vauvaro vira maaravano 35 *kilo* vaumanta
viraqaa ori koqera, vo ori vo oriqohai taatau tova vaura. Ho Devitiva tovaqa vira
varakero nai qiataqaa aqu tora.
Devitiva vi vatukaraqihairo airi vo airaira vo airaira varero ⌞Ieruharemini⌟ vuru
kora.
31 Devitiva vaiinti nahenti Raba vatukaqi vauka rumpatomanta vika vira vevaaraini
vaiha, *so*ve, *piki*ve, rorive tuateha viraqohai kaiqa vareha, vika aaqatai vata varake
taatauke ihaqohai haimike naavu kaqera, *briki* ori auti vaura.
Amoni vataini vo vatuka vo vatukaqi vauka Devitiva vikavata rumpatomanta
vikavata vira kaiqa varora.
Mintumanta Devitiva ekaa nai iqoka vaiinti hampata Ieruharemini anirante vura.

13

Aminoniva Tamaara qora okara autu amitora

1 Devitira maaqu vo Apasalomuva vauvaro vira aura Tamaava koqe viri vaata
vataa nahentivano vaura. Viva varaatavano vauvaro Devitira maaqu vo Aminoniva
Tamaarara voqama kero antuqa aruvaro vaura.
2 Tamaava varaatavano vauvarora tiro, Aminoniva Tamaara aaqanto oru vuarirava
kia ho vauvaro vira kaara viva Tamaarara avu aato utuqiro viharo aiha viraara varora.
3 Aminoniva mintimakero vauvaro vira tonti vo Jonadaapiva, Devitira vakaara
Samaara maaquvano vaura. Jonadaapiva avu aato vataava
4 Aminonira irero tiharo, Mpo, te tavaurara are avuhainaara maaquvano vaihara-
vata. are vo enta vo enta uaa viri aratehara variaro. Nana kaarae are mintima kehara
variaro? tuvaro Aminoniva virara tiharo, Mpo, te tenta vakaara Apasalomura aura
Tamaarara hantuqa harimantama vauro, tiro.
5 Minti tuvaro Jonadaapiva virara tiharo, ⌞Ho are iri vaiqe te ai tiva amiare.⌟ Are
unahaa tihara ti aiha vivo tivakera oru nena taintaqaa vaitaane. Viraqaa vaitate
vairaro ai qova ani ai tavairara, are virara mintima tiane: Mpo, are hoe ti aura
Tamaara atitairaro viva ani maaqi vaiharo ti kara unta timiarire? Viva kara unta kero
naima viri timiraqe naare, tiane, tiro.
6 Jonadaapiva minti tuvaro Aminoniva viva tunte iro unahaa ti aiha vivo tivakero,
oru nai taintaqaa vaitatero vauvaro King Devitiva vira tavareva oruntovaro Amino-
niva virara tiharo, Mpo, are hoe ti aura Tamaara atitairaro viva maaqi ani vaiharo ti
kara unta timiarire? Viva kara unta kero naivano viri ti timiraqe naare, tiro.
7 Aminoniva minti tuvaro Tamaava avuhainaara naavuqi vaunaini Devitiva uva
varakero virara tiharo, Are oru nena vakaara Aminonira naavuqi vaihara vira kara
unta amiane, tiro.
8 Minti tuvaro Tamaava nai vakaara naavuqi oruntero tavovaro viva nai taintaqaa
vaitatero vaura. Vaite vauvaro Tamaava *vorusi* vara kero mpareti untareva tuqantaavi
vauvaro Aminoniva vaiteharo vira tave vaura.

9 Ho Tamaava mpareti unta kero tanuqi raaqu varero Aminonira amuvaro viva
kia vira nareva auti vaiharo tiharo, Ekaa kaiqa vaiinti naavu maaqihai vahaaqaini
vevantaate, tumanta vinavuka vira uva iri vahaaqaini vevante vura.
10 Vevante vuvaro Aminoniva Tamaarara tiharo, Ho kara untataanara varera ani
te vaitauna taintara aumanto vaihara nena kauquqihaira timiraqe naare, tiro. Minti
tuvaro ho Tamaava kara vira varero Aminoniva vaunaini oruntero,
11 vira amirare tuvaro, Aminoniva vira ravaaqavutero virara tiharo, Ti aurao, are
tintira vaitaane, tiro.
12 Viva minti tuvaro Tamaava aqao tiro, Mpo, ti vakaao, Are kia qora okara autireva
ihara ti rarauruane. Tenavu Isareri kia minti okarara autunarave. Kia are mintihara
kaurira haika ti timiane.
13 Mpo, are vi okarara autirera, te kauriha kiama ho vaiinti nahenti nivuqaa nirar-
ave. Are mintirera, vokika ai autu vara muntuviqamake, ai vehiqama amitevarave.
Mpo, kia vi okarara autuane. Are avuhainaa vaiinti iraane. Viva kiama ai qioqama
taraitiro, ai qaqi kairara are ti varenarave, tiro.
14 Minti tuvaro Aminoniva kia Tamaara uva iriraitiro, viva kempukaiqama kero
Tamaara raraukero vikantiro vaiteharo qora okara autu amitora.
15 Ho Aminoniva Tamaara qora okara autu amitero, viraqaahairo kia qaiqaavata
Tamaarara antuqa aruvaro vira nunurama amitora. Avuni Aminonira antuqavano
Tamaarara voqavata vauvaro, qaiqaa vira naantiara vira antuqavano kia voqavata
virara vauvaro vira tavareva uvaro avu naavu ravaaqavutero.
Viva Tamaara kempukaiqama kero atitero tiharo, Ho vaaka himpira vuane. Kia
maini variane, tiro.
16 Aminoniva minti tuvaro Tamaava aqao tiro, Mpo, kia ti tititaane. Are ti tititairera,
vi okarava nai qora okarama varianarove. Are vate ti qora okara autu timitaanara
viravata uri aatara keroma varianarove, tiro.
Tamaava minti tuvarovata, Aminoniva kia vira uva iriraitiro,
17 nai kaiqa vaiinti vo aaramakero tiharo, Vaaka vi nahentira maaqihaira vahaaqaini
vara veva kera qenti kairimiqama taane,
18 tuvaro vira kaiqa vaiinti viva Tamaara vara veva vahaaqaini kero qenti kairim-
iqama tora.
Tamaava avuhainaara raavuravanora tiro, viva nai kena varaata avuhainaaka
raavuranavu voqaantema kero, kia qorainti varo entara viva vo qara u tavunara
kauqu vukai vaura nonkutero vaura.
19 Ho Tamaava Aminonira naavuqihairo vevantero hanta varakero nai qiataqaa
aqutero, vi tavunara qunahi qaanahima kero, nai qiata kauquqohairo utu varero
viharo noraiqaakero iqi rataqiro vura.
20 Rataqiro vuvaro Apasalomuva nai aura tavero vira irero tiharo, Are nana kaarae
rate variaro? Ai vakaava Aminoniva ai hampata nuva kaivarae rate variaro? Mpo,
ti auravauvo, kia rataane. Viva ai vakaava vovanoma vaivo. Viva ai qora okara autu
amitaira kaara hauri ai muntukavano voqama kero qoraiqiantorave, tiro.
Viva minti tuvaro vi entaraqaahairo Tamaava Apasalomura naavuqi oru vikantiro
vaura. Viva kia nai kena nahenti hampata vairaitiro, nai vakaara naavuqi variqiro
vuvaro vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
21 King Devitiva Aminoniva autu okarara iruvaro vira voqama kero arara ito-
varovata, ⌞viva kia vira atiraitiro qaqi vaura.⌟ Aminoniva vira maaqu hoqarenaava
vauvarora tiro, vira muntukavano virara vaura.
22 Aminoniva nai aura Tamaara qoraiqama amitora kaara Apasalomuva voqama
kero Aminonira iri qoraiqama amiteharovata, viva kia vira atiraitiro, qaqi manamana
vaura.

Apasalomuva Tamaaraqaa vuntu kora

23 Ho taara ihi aitaromanta Apasalomura kaiqa vaiinti vika Baali-Hasoni vataini vaiha vira sipisipi kaaki toqa amite vaura. Vi vatava Efaraimu vatuka aumanto vauvaro Apasalomuva ekaa avuhainaa vaiinti maaquvara mini ani ruvaaquate tiro, vika naarora.
24 Apasalomuva King Devitiva unaini oruntero tiharo, Avuhainaao, ti kaiqa vaiintinavu ti sipisipi kaaki toqe variamantama te vika hampata nora kara narerave. Hoe te kara narera iainanaini are nena qiata vaiinti hampata aninarave? tiro.
25 Tuvaro avuhainaa vaiinti viva aqao tiro, Ti maaquo, kia tenavu virerave. Tenavu airi vaiinti vuarera, are vukaari utiharama tinavuqaa raqikinarave, tuvaro Apasalomuva avuhainaa vaiintiara vuanamakero tuvarovata, viva kempukaiqama kero kia virerave tivakero Apasalomurara tiharo, Are nenaqai mini vuane, tiro.
26 Minti tuvaro Apasalomuva tiharo, Ho are kia vuataa irera, are qaqi kairaro Aminoniva vuarire, tiro. Tuvaro avuhainaa vaiinti viva aqao tiro, Nanarae viva aintiro vuanarove? tuvaro
27 Apasalomuva kempukaiqama kero tuvaro Devitiva hove tivakero Aminonirara-vata nai maaqu vonavuaravata Apasalomura hampata vuate tumanta vura.
28 Ho Apasalomuva Devitira mini kero anirantero Baali-Hasonini oruntero nai kaiqa vaiinti tiva nimiro tiharo, Kara ne entarama ne Aminonira aitutiha tavaivaro viva airi *uaini* namakero vueraiqama viraqe te niara tiha, Vira arukaate, tiari ne vira aru kaate. Te minti tiainara ne kia vira arukerara qetaraiti, vaakama vira arukaate, tiro.
29 Apasalomuva minti tumanta ovata no entaraqaa vira kaiqa vaiinti viva tuntemake Aminonira arukora. Vira arukomanta avuhainaara maaqu hini kuka vira tave qetake nái donkiqaa vaarinte ruqemake kantama vura.
30 Vika ruqemake vumanta aaranahai hampi uva Devitiva unaini varake tiha, Apasalomuva ekaama ai maaqunavu arukaimanta qutu vua vo. Kiama voqavanovata qaqi vaivo,
31 tuvaro Devitiva vi uvara iriro himpiro nai utavaaqa qunahi qaanahima kero vatakanta hiqintiro vaumanta, vira kaiqa vaiinti vikavata nái utavaaqa qunahi qaanahimake vira tataaqa himpite vaura.
32 Mintuvaro Devitira vakaara Samaara maaqu Jonadaapiva Devitirara aqao tiro, Avuhainaao, vika kiama ai maaqunavu ekaa arukaavo. Vika Aminoniraqaima arukaavo. Haaru Aminoniva Apasalomura aura Tamaara qora okara autu amitai entaraqaahairo Apasalomuva nai auraqaa vuntu kareva Aminonira arukaainarara qaqi iriqiro vi vairave.
33 Avuhainaao, aaranahainaa uvarara kia quqaave tiane. Ekaa ai maaqu hininavu qaqi variavaro Aminoniva vohaiqavano qutu vivo.
34 Apasalomuva qetakero ruqema kero vivo, tiro.

Ho Jonadaapiva minti tuvaro vaiinti vovano maimaraara raqiki vauva vutu tavomanta vatuka vira tauvaqaini vau aararaqaa airi vaiinti aiqinaqaa tuvi vaura.

Vika Horonaimu vatukaihai aaraqaa tuvi vauvaro viva kantero vuru avuhainaa vaiinti tiva amuvaro
35 Jonadaapiva Devitirara tiharo, Ho tavaane. Ai maaqu vikama tuvi variavo. Te vaaka ai tiva amunantemake, vika qaqima variavo, tiro.
36 Viva tiva taiqa komanta vate viraqai Devitira maaqunavu uriqete iqi rate vaumanta Devitivavata vira kaiqa vaiinti noranavuvata vika hampata noraiqaake iqi ratora.

Apasalomuva qetakero vura

37-38 Apasalomuva qetakero nai nora vira qova Talimaiva vaunaini Gesu vatukaini ruqemakero vura. Gesu vatukavano Siria vataini vauvaro Amihutira maaqu Talimaiva avuhainaa vaiintivano Gesu vatukaqaa raqiki vaura. Ho Apasalomuva Gesuni

taaramo ihiara vaura. Viva mini vauvaro King Devitiva nai maaqu Aminonirara airi enta iqi rataqiro vura.

39 Ho viva virara iqi rata amito entava taiqa vuvaro Devitiva qaiqaa nai maaqu Apasalomura tavaataa uvaro vaura.

14

Apasalomuva qaiqaa orurantero anura

1 Seruiara maaqu Ioaapiva iri tavo varo King Devitiva Apasalomura tavaataa uvaro vaura.

2 Mintuvaro Ioaapiva iruvaro avu aato vataa nahenti vovano Tekoa vatukaini vauvaro viva vira aarovaro anuvaro virara tiharo, Qutuvi vaiintirara mpo ike tiantema kera, are unaqaraiqama kera kovaara utavaaqa nonkutera, nena qiatavata kia qaahi ntiraitira, qutuvi vaiintirara vukaiqamake iqi rate vaika voqaantema kera variane.

3 Ho mintimakera vaihara are avuhainaa vaiintivano vainaini oruntera te ai tiva amiainantema kera vira tiva amiane, tivakero Ioaapiva vi nahentira voku uvaravata tiva amura.

4 Ho Tekoaihainaa nahenti viva Ioaapiva tuntema kero, viva avuhainaa vaiintivano vaunaini oruntero vira nora autuara iriharo vira avuqaa vataini hiqintiro nai viri vatainiqama kero virara tiharo, Mpo, avuhainaao, ti kahaqiane, tiro.

5 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira irero tiharo, Aiqi nana maara vaivarae aniaro? tuvaro nahenti viva tiharo, Mpo, ti vaativano qutu vimanta te tentoqa nahentima vauro.

6 Haaru ti maaqu taaraqanta vo enta naahoqi vaiha vo haika kaara raqi variavaro kia vo vaiintivano vitanta antuaraarirava vaimanta vitanta raquqi vuaraqihairo vovano kempukaiqama kero nai qata arukairave.

7 Mintimanta ti vaati qata vakaa vika virara voqamake arara itaimanta vika ti titiha mintima ti: Nai qata arukai vaiintira tinavu timiraqe tenavu nai qataqaa aru vuntu kaare, tiavo.

Mpo, vika ti maaqu vovata arukaivera, iha auruvano qimpa vintemakero, ti vaati autuvano taiqairaro vira maaquvanovata taiqairaro kia ho vika qaiqaa kuvuarevarave, tiro.

8 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva virara tiharo, Ho are anirantera nena maaqaini viraqe te vi maarara ai avuqavuqama amitaariraro ai maaquvano ho variarire, tiro.

9 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, ⌞Mpo, koqemave.⌟ Hauri are vi uvara avuqavuqama timitairaro vovano vira kaara ariqaavata ai ankuqaavata uva vataantorave. Vo uvavano qovaraiqirera, vi uvava tiqaavata ti qora ankuqaavata variarire, tiro.

10 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira tiva amiro tiharo, Vo vaiintivano ariara aqao are kia mintiataarave tirera, ho are vira vita varera te iainanaini aniane. Are mintiraro viva kia ho vo maaravata qaiqaa ai amianarove, tiro.

11 Tuvaro nahenti viva qaiqaa tiharo, Avuhainaao, are nena Variqa Nora Kotira autuqaa qioqama tairamanta vika kia vakaara aruke nai qataqaa vuntu kaate. Hauri qora okaravano qaqiqai variantorave, tiro.

Minti tuvaro King Devitiva tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te tiha, Vika kiama ho ai maaqu vo qarama amitevarave. Vika kiama vira qiata kauki voqavata qoraiqama kevarave, tiro.

12 Minti tuvaro nahenti viva virara tiharo, Are hoe ti qaqi kairaqe te uva voqavata tiare? tuvaro Devitiva tiharo, Ho tiane, tuvaro

13 nahenti viva kia qaiqaa una uva tiraitiro, vutukero Devitira tiva amiro tiharo, Are tivata ti maaquvata aaqurihama timitehara, nena maaqu kia aaqurihama amitera iaro. Are vira atitaararo vivara kia qaiqaa vira aaraararo orurantero anivo. Vira kaara

are nenama Kotira vaiinti nahenti qora okara autu nimite variaro. Are vate vaaka tiara uvava, vi uvava ai ninama utu varaivo.
14 Namarivano vataini rauru vira kia ho qaiqaa nuntu varaintemake, tenavu qutu vuariraro kia ho vovano tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove. ⌞Kia ho vovano ai maaqu Aminonira qaqi vara himpima kaanarove.⌟
Mpo, Kotira niaraini vai vaiintiva vaivaro viva vi vaiintiva orurantero aniaina aarara rante vaivama vaivo. Kotiva kia vaiinti vo vaaka arukaraitiro, vi vaiintira aaqurihama amitareva auti vaivama vaivo.
15-16 Avuhainaao, vaiinti nahenti vika ti qoraiqama timitareka auti variamanta te vika aatu qeteha are iananaini anuro. Te ariara viva ti kahaqiaina aarara ranta timitaarire ti anuro.
Te tenta mintima iruro: Hauri vaiinti vovano ti tinta maaquntiro qoraiqama timitaiqe tetanta kia ho maa vatara Kotiva tinavu nai vaiinti nahenti timina vataraqaa variarorave. Ho kaiqe te avuhainaa vaiinti iraariraro viva vi vaiintika kauquqihairo titanta qaqini vara kaarire. Te mintima irikema are iananaini anuro.
17 Ho te vate maini ani vaurara are ti nora vaiinti ti avuhainaava vaihara minti tiararo ti muntukavano paru imanta vauro. Avuhainaao, te tavaurara are Kotira *enseli* voqaara vaiharama, koqe okarave qora okarave ho tuantikera tave variaravama variaro. Ho Noravano Kotiva ai Variqavano ai hampata variarire, tiro.
18 Nahenti viva minti tuvaro avuhainaa vaiintivano virara tiharo, Ho te vo uva ai iraarirara are quqaa uvaqai ti tiva timiane, tuvaro nahenti viva tiharo, Avuhainaao, vi uvara ti irairaqe te ai tiva amiare, tiro.
19 Minti tuvaro Devitiva vira irero tiharo, Ioaapivae ai atitero ariara vi uvara minti tivakera tiane tivarae are aniaro? tuvaro nahenti viva tiharo, Mpo, avuhainaao, are ti nora vaiintivano varianarara irihama, te kia vi uvara kukeqa karaiti, vutuke ai tiva amirerave. Quqaama ai kaiqa vaiinti Ioaapivama ti tititeharo tiriara vi uvara vira tiva amiane, tirave.
20 Are Apasalomura uva qaiqaa irira, viraqaa vai maarara taiqa kaane tiro, Ioaapiva ti tititairave. Mpo, nora vaiintio, ai avu aatovano Kotira *enseli* avu aato voqaara vaivara, are ekaa haikavano maa vataraqaa qovaraiqi vai haikara kankoma kera iri tave variaravave, tiro.
21 Minti tivakero nahenti viva vuvaro avuhainaa vaiinti viva Ioaapira aaramakero virara tiharo, Ho iriane. Ai antuqavano vaintemake te mintirerave. Are oru qaraaka vaiinti Apasalomura vita varera maini aniane, tiro.
22 Ioaapiva vi uvara iriro viva avuhainaa vaiinti nora autuara iriharo vira avuqaa vataini kankakaama viro nai viri vatainiqama kero tiharo, Mpo, avuhainaao, Kotiva ai koqema amitaarire. Ti nora vaiintio, are te ai kaiqa vaiintivano iraunarara hove tianarara ti, te vate tavaurara are tiriara quaheharama variaro, tiro.
23 Ioaapiva minti tivakero himpiro Gesuni oruntero Apasalomura vita varero Ieruharemini anura.
24 Vita varero anuvarovata, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Apasalomuva nai naavuniqai vaiharo kiama ti ani tavaarire, tuvaro Apasalomuva nai naavuniqai vaiharo kia oru avuhainaa vaiinti tavora.

Devitiva Apasalomura uva taiqa kora

25 Apasalomuva koqe viri vaata vataa vaiintivano vauvaro kia vo vaaraquvanove, vo haikavanove, vira vaataqaa vaura. Isareriqi kia Apasalomura voqaa vaiinti vovano vaumantara ti, Isareri vika vira taveha voqavata quahe vaura.
26 Vira qiata kaaki vukai vauvaro, kaaki viva voqavata maara ntora. Mintivaro viva vohaa ihiqi vohaa tataaqai nai qiata kaaki toqake vaura. Viva qiata kaaki toqa kora varake avuhainaara *sikeri*qaa hirike tavovaro vira maaravano 2 *kilo* vaura.

27 Apasalomuva nahenti varatero viraqaa qorainti vainti taaramonavu vatatero
nahenti vainti vohaiqa vatatora. Viva nai raavura autu nteharo Tamaarave tura.
Tamaava noruqamaviro koqe viri vaata vataa nahentivano vaura.
28 Apasalomuva taara ihiara Ieruharemiqi vaiharovata, kia avuhainaa vaiinti oru
tavora.
29 Kia tavora kaara viva kaiqe te Ioaapira atitaariraro avuhainaa vaiintivano
inanaini vuarire tivakero uva varakovarovata, Ioaapiva kia ani Apasalomura tavora.
Mintuvaro Apasalomuva qaiqaa uva vara kovaro Ioaapiva kia viva unaini aniataa
uvaro kia anura.
30 Kia anuvaro viva nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ti naaho tataaqama Ioaapira
baali naaho vaivo. Ne oru vira *baali* naaho ihaqohai tatoqa kaate, tumanta vira kaiqa
vaiinti vika oru Ioaapira *baali* naaho ihaqohai tatoqa kora.
31 Tatoqa kovaro Ioaapiva irumanta vira kaiqa vaiinti vika mintu uvara iriro, ho viva
Apasalomura naavuqi oruntero viva vira irero tiharo, Nana kaarae ai kaiqa vaiinti ti
naaho iha tatoqa kaavo? tiro.
32 Tuvaro Apasalomuva vira nai tiva amiro tiharo, Te uva varake ariara ani ti tavaane
turara are kiama aniaro. Are ti uva varera avuhainaa vaiintivano vainaini vuane ti, ai
araunarave. Ti uvavano maantimama vaivo: Ne nana kaarae Gesuhai oru ti qumina
vita vare Ieruharemini viri kaarave? Ne ti Gesuni qaqi kaatirio, te mini koqemakema
vauraitirio. Ho vate te avuhainaa vaiinti oru tavarerave. Te oru vira tavaariraro viva
tiriara tiharo, Ariqaama okara vaivo tirera, viva homa ti harukaanarove, tiro.
33 Tuvaro ho Ioaapiva Apasalomuva tu uvara vuru avuhainaa vaiinti tiva amuvaro
viva Apasalomura aarovaro anintero avuhainaa vaiinti avuqaa kankakaaviro nai viri
vatainiqama kero vaura. Mintuvaro avuhainaa vaiinti viva Apasalomura moqa kora.

15

Apasalomuva kia King Devitira vevaaraini vaura

1 Ho vo entanavu aitarovaro ⌞nai autuvano noraiqama vuarire tiro,⌟ Apasalomuva
iqoka *kaari* vo varero ohi vonavuvata varora. Viva aaraini vireva iharo vaiinti 50 navu
nititomanta vika naane avuni kante vauvaro viva vika naantiaraini iqoka *kaari*qi vi
vaura.
2 Viva vo enta vo enta vaaka toqaqi himpiharo oru vatuka qenti aara auvahini
vaura. Viva qenti tataaqa vaiharo tavovaro vaiinti vovano avuhainaa vaiintivano ti
uva avuqavu qiarire tiro anuvaro, Apasalomuva vira aarama kero vira irero tiharo,
Are taihainaavave? tuvaro vi vaiintiva vira tiva amiro nai Isareriqi nana ankuqi
vauraravata vira tiva amura.
3 Vira tiva amuvaro Apasalomuva vi vaiintiva maara varo okarara ranta kero iriro,
virara mintima tiro: Ho iriane. Ai uvavano avuqavu vaivo. Mpoma turo, avuhainaa
vaiintivano kiama vo vaiinti kaamatero vi uvara avuqavu qiane tivo, tiro.
4 Apasalomuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Mpo, ti noraiqama kaiqe te
tentavano vaiinti nahenti uva avuqavuqama nimitaataarave. Te mintimake variarera,
maaravano vaiinti nahentiqaa vainara te homa rairake avuqavuqamake vika uva
uteta nimitararave, tiro. Minti tivakeharo Apasalomuva vo vaiinti vo vaiinti tiva nimi
vaura.
5 Viva vaiharo tavovaro vaiinti vovano ani vira avuqaa kankakaavireva auti vauvaro
Apasalomuva vaaka nai kauqu tutukero vi vaiintira kukuqama amitora.
6 Ekaa Isareri vika avuhainaa vaiintivano tinavu maara avuqavuma timitaarire ti,
ani vauka, Apasalomuva vikavata vohaa qarama nimite vaura. Viva minti vauvaro
vika muntukavano voqavata Apasalomurara vaura.
7 Ho ihi 4 navu aitarovaro Apasalomuva King Devitirara tiharo, Are hoe ti qaqi
kairaqe te Hebaronini orunte te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha Nora Kotirara tivatauna
kaiqara vara amitaare?

8 Te Gesuni Siria vataini vaiha tenta kauqu aiqiqaa aqukeha Nora Kotirara minti
tunarave: Viva maihairo ti tivita varero Ieruharemini vuru kairera, te oru Hebaronini
vaiha vira autu tuahera karerave, tunarave, tiro.
9 Minti tuvaro avuhainaa vaiintivano tiharo, Ho ai muntukavano paru irara vuane
tuvaro Apasalomuva Hebaronini vura.
10 Viva Hebaronini vaiharo evaara vokuka nititomanta vika vira uva vare vuru ekaa
Isareri anku tiva nimi tiha, Ne *aanumaara/noma* uva iri, naveraitiha mintima tiate:
Apasalomuva Hebaronini vaiharo avuhainaa vaiintiqama vivo, tiate, tura.
11 Apasalomuva Hebaronini vireva iharo viva Ieruharemihainaa vaiinti 200 ntita
varero vura. Vika kia Apasalomuva autireva u okarara iri, qaqi vira hampata
Hebaronini vura.
12 Ho Apasalomuva mini oru vaiharo *ofaa* vonavu autiharo vaiinti vokuka vara
komanta vika oru Gilo vatukaihai Ahitopelira vita vare anura. Ahitopeliva King
Devitira koqe avu aato ami vau vaiintiva nai vatuka Gilo kero Apasalomuva unaini
anura. Ho King Devitira vara qaqiniqama kareka auti vauka ani ani, Apasalomura
hampata vohaaraqi avitumavi airiqamavi vaura.

Devitiva ruqemakero vura

13 Minti vauvaro vaiinti vovano vuru King Devitira tiva amiro tiharo, Vate ekaa
Isareri vika ai qaqirake Apasalomurara viva tinavu avuhainaa vaiintivano variarire,
ti variavo, tiro.
14 Minti tuvaro Devitiva vaaka nai qiata vaiinti Ieruharemiqi vauka naarama kero
vikara tiharo, Aniqenavu vaaka ruqemake vuare. Hauri Apasalomuva tinavu ekaa
aru taiqa kaantorave. Tenavu kia vaaka ruqemake vuarera, Apasalomuva nai iqoka
vaiinti hampata anintero tinavu haatarakero, ekaa maa vatukaraqi varia vaiinti
nahentikavata aru taiqa kaanarove, tiro.
15 Minti tumanta vika vira tiva ami tiha, Avuhainaao, are nana haika autireva irera,
tenavu ai kaiqa vaiinti vira avatarerave,
16 tuvaro avuhainaa vaiintivano nai naavuqi vaukavata nai qiata vaiintinavuvata
ntita kero Ieruharemi kero vura. Viva vireva iharo nai avuhainaara naavuqaa
raqikiate tiro, nai naata naantiaraaka 10 navu mini kero vura.
17 Avuhainaa vaiintivano nai vaiinti nahenti hampata Ieruharemi ekaanaini vau
naavuva vaunaini oruntero, mini himpitero vaumanta
18 vira iqoka vaiintive, Keretihainaakave, Peletihainaakave, vira ai aatare avuni
vumanta iqoka vaiinti 600 navu Geti vatukaihai Devitira hampata anuka, vikavata
vira ai aatare vura.
19 Vika aitare vi vauvaro avuhainaava Getihainaa vaiinti Itairara tiharo, Nantivarae
are tinavu hampata vireva auti variaro? Are anirantera King Apasalomukantira oru
variane. Are vo vatanaa vaiintivano maini ani variaravave.
20 Are tuvana maini aniarava kia vukaiqamakera varianarara ti, hauri te ai
kempukaiqamake vite vuarirara are tinavu hampata qumina voqi voqi nirorave. Te
tenta vuaina aarara kia kankomake iruro. Mpo, are nena navunaakavata ntita varera
anirantera vuane. Noravano Kotiva ai koqema amiteharo ekaa enta ariqaa raqikiqiro
vuarire, tiro.
21 Minti tuvarovata, Itaiva Devitira tiva amiro tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta
qaqi variqiro vi vaira autuqaa te ariara mintima turo: Ti nora vaiintio, are taini
taini oru vairaqe te ai hampata oru vairerave. Vika ai arukaivera, homa tivata
harukevarave, tiro.
22 Minti tuvaro Devitiva virara hove tiro, Aitarera avuni vuane, tuvaro Itaiva nai
iqoka vaiinti vika vainti nahenti hampata avuni vura.
23 Devitiva nai navunaaka hampata Ieruharemi kero aaraini vi vaumanta ekaa
hini vaiinti nahenti mini vauka noraiqaake iqi rata nimitora. Mintuvaro avuhainaa

vaiintivano nai vaiinti nahenti vataakero Kidaroni Namari taqa varero qumina aahara vataini vireva vura.
24 Vika vi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva Sadokiva Rivaira anku vokuka hampata aaraini vi vaura. Rivaira anku vika Kotiva uva tiva taatauto *Vokise*ra aqu vare, ekaa vaiinti nahenti Ieruharemi ke aitare vuate ti, *Vokise* vira aaraqaa vatora.
25 Ho ekaa vaiinti nahenti Ieruharemi ke aitare vuvaro avuhainaava Sadokirara tiharo, Kotira *Vokise* varera anirantera vatukaini vuane. Noravano Kotiva tiriara quahairera, viva vo enta ti tivita varero aniraqe te vi *Vokise*ravata, *seri* naavu viva vainaravata, qaiqaa tavarerave.
26 Viva kia tiriara quahairera, te hove tirarave. Viva nana haika tiqaa autuataa iraro homa autuanarove, tiro.
27 Devitiva minti tivakero viva qaiqaa Sadokirara tiharo, Ho iriane. Are nena maaqu Ahimaasiravata, Abiataara maaqu Ionataaniravata, ntitakera muntuka paru i vaira anirante vatukaini vuate.
28 Nenavu anirante Ieruharemini viqe te aahara vataini, namari taqa vare vi varianaini oru variare. Te mini ai veka variarirara are Ieruharemiqi qovaraiqiaina haikara tavera, uva vara kairaqe te iriare, tiro.
29 Ho Sadokika Abiataaka Kotira *Vokise* varetanta anirante Ieruharemini oru vaura.
30 Vitanta vuvaro King Devitiva nai qiata naavuma tero kia *su*vata nonkiraitiro, iqi rataqiro Orivi Aiqinaqaa oru vi vaura. Viva mintiaqiro vumanta ekaa vaiinti nahenti vira hampata vuka, vikavata nái qiata naavumate iqi rataqi vura.
31 Ho Devitiva oru vi vauvaro vovano vira tiva amiro tiharo, Ahitopeliva vaakama Apasalomuravata vira navunaakavata kahaqireva vivo, tuvaro Devitiva Kotira aarero tiharo, Mpo Noravauvo, are Ahitopeliva Apasalomura avu aato amiaina uvara hampiqama kairaro qumimaqama variarire, tiro.
32 Minti tivakero Devitiva noraqaa vaarintero vaiinti nahenti Nora Kotira autu tuaherake vaunaini oruntero tavovaro Akaihainaa vaiinti Husaiva vira vitakareva viraqaa vaura.

Husaiva Devitirara mpo ike tiva amitareva nai utavaaqa qunahi qaanahima kero, hora varakero nai qiataqaa aqu varero, viraqaa vauvaro
33 Devitiva vira tavero tiharo, Are tinavu hampata anirera, te vukaari utihama ariqaa raqikirarave.
34 Are ti kahaqireva irera, are anirantera vatukaqi oruntera Apasalomurara mintima tiane: Avuhainaao, haaru te ai qora koqe avu aato ami vauraukave. Ho vate te ai kaiqa vaiinti vairerave tiane. Are minti tiharama Ahitopeliva Apasalomura koqe avu aato aminara aatara kenarave.
35 Ho iriane. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintitanta Sadokika Abiataaka vitanta Ieruharemini variavo. Are ekaa uva avuhainaara naavuqi vaihara irinara, vi uvara vitanta tiva nimiane.
36 Vitanta maaqu Ahimaasika Ionataanika náit*a*nt*a* qoka hampata minima variavo. Are nana uvae irinara vitanta vuru tiva nimira vitanta qaiqaa viri ti tiva timiate, tiro.
37 Ho Husaiva Devitira tontivano viva tu uvara iriro, viva tunte iro Ieruharemini vura. Viva Ieruharemini oruntovaro Apasalomuvavata mini oruntora.

16

Sibaava Devitira veka aaraini vaura

1 Devitiva Husaira hampata uva tiva taiqa kero noraqaahairo inaaraiqakaa otu viro tavovaro Mefibosetira kaiqa vaiinti Sibaava mini vaura.

Viva mpareti 200 varero, *uaini* tava haimike naavumatora 100 varero, *fiki* tava haimike naavumatora 100 varero, memeraa pahiqi *uaini* kaqake vatora viravata

varero anura. Viva vi karara donki taaraqantaqaa vatero varero aaraini Devitira veka ani vaura.
2 Devitiva vira tavero tiharo, Are nanarae maa haikara varera aniaro? tuvaro Sibaava vira tiva amiro tiharo, Taara donki vitantaqaa ai vainti nahenti oquvi vuaterama vare anuro. Mparetivata, katari tavavata, ai kaiqa vaiinti naaterama vare anuro. *Uaini* vira vika aahara vataini nivaro vaata popohaira naatera vare anuro, tiro.
3 Minti tuvaro avuhainaava vira irero tiharo, Ho Sorura nainti ai nora vaiinti Mefibosetiva tainie vaivo? tiro. Tuvaro Sibaava tiharo, Viva Ieruhareminima vaivo. Mefibosetiva nai iriro tiharo, Vate Isareri ti kaama taiqe te avuhainaa vaiinti vaiha ti naaquva Soruva intemake, te Isareriqaa raqikirerave, tivakero mini vaivo, tiro.
4 Minti tuvaro King Devitiva Sibaarara tiharo, Ho te vate ekaa Mefibosetiva i haikara ai nina amuro, tuvaro Sibaava virara tiharo, Mpo, avuhainaao, te qaqi ai kaiqa vaiintima vauro. Ekaa enta te ai vara amitaaina kaiqarara are quahairera, te hove tirerave, tura.

Simeiva Devitirara qora uva tura

5 King Devitiva nai navunaaka hampata viviro, Bahurimi vatukaini oruntovaro Sorura ankuqihainaa vaiinti vovano vatukaqihairo Devitirara qora uva tivaqiro tuvi vaura. Vi vaiintiva Geraara maaqu Simeiva vaura.
6 Vi entara airi iqoka vaiintive, Devitiraqaa maimaraara raqiki vaukave, vika hini hini vaiha ani vauvaro Devitiva vika avutaini vauvaro Simeiva kia vika naatu qetaraitiro, viva Devitira aumanto oruntero ori varakero Devitiravata, vira iqoka vaiintivata, ntaihe vaura.
7 Simeiva Devitira atiro tiharo, Are vaaqu vaiintivanove. Kia maini variane. Are airi vaiinti arukaararo vika naarevano ai kauquqaa vairave.
8 Are Sorura vara qaqini kera avuhainaa vaiintiqama vira, vira navunaaka airi aru kaanara kaara Noravano Kotiva ai nina qoraiqama amitaivo. Viva ai qaqira kero, ai maaqu Apasalomurara Isareri avuhainaa vaiintivano variarire tiro, vira noraiqama kero are raqikiana kaiqara vira amivo. Oho, are airi vaiinti arukaanara kaara are vate vaaquqama vuaro, tiro.
9 Tuvaro Seruiara maaqu Abisaiva Devitirara tiharo, Avuhainaao, nantivarae are qora vairi maa qaqi kaararo ariara qora uva ti vaivo? Are ti qaqi kairaqe te oru vira anu mpehi kaare, tiro.
10 Tuvaro avuhainaava Abisairaravata vira qata Ioaapiraravata aqao tiro, Vira kia nitanta kaiqavauve. Noravano Kotiva vi uvara tiane tivaroe, vi vaiintiva tiriara minti ti vaivo? Tenavu qumina vi vaiintirara evaara variane tiarorave, tiro.
11 Devitiva minti tivakero viva Abisairavata, nai qiata vaiintiaravata tiharo, Ne tavaarave. Ti maaqu ti vohaa naarevano vaiharovata, viva ti harukareva auti vairave. Ho maa vaiintiva Sorura vohaa naarevano vaiharora tiro, viva ti harukaarirava voqavatama vaivo. Kia vira antuaraate. Noravano Kotiva virara minti tiane tivarora tiro, minti ti vaivo. Ne vira qaqi kaivaro viva qora uva vira tiarire.
12 Mpo, vi vaiintiva tiriara qora uva ti vairavata, ti muntukavano qoraiqimanta vaunaravata Noravano tavairera, viva ti koqemae timitaanarove kiae ti koqema timitaanarove? tiro.
13 Devitiva minti tivakero nai iqoka vaiintinavu hampata aaraini oru vi vauvaro Simeiva aihaini taurihataa oru viharo qora uva tivaqiro viharo orivata vatavata Devitiraqaa aqu aqumaqiro vi vaura.
14 Ho Devitiva ekaa nai vaiinti nahenti hampata viviro, Iotani Namari vaunaini otuntovaro vika kempuka taiqomanta vika qaiqaa kempuka varaare ti, mini vaura.

Apasalomuva Ieruharemini vura

15 Vika mini vauvaro Apasalomuva Isareri iqoka vaiinti hampata Ieruharemini oruntovaro Ahitopelivavata vika hampata mini vaura.
16 Vika oruntovaro Devitira tonti Husaiva Apasalomuva vaunaini oruntero naveraitiharo, Avuhainaa vaiinti viva vukai enta qaqi variqiro vuarire. Vukai enta qaqi variqiro vuarire, tiro.
17 Minti tuvaro Apasalomuva Husaira irero tiharo, Are nantiharae kia nena tonti Devitikantira vuaro? Ai muntukavano virara vaira qaqirakerae aniaro? tiro.
18 Tuvaro Husaiva Apasalomurara tiharo, Aqao, Noravano Kotivavata, maa vaiinti nahentikavata, ekaa Isarerivata, kaamataa vaiintira, te vi vaiintira mantaraini vaiha vikanti variqi virerave.
19 Te ta vaiintirae kaiqa vara amitararave? Te tenta nora vaiinti maaqu kaiqa vara amitarerave. Te ai qora Devitira kaiqa vara amitaunantemake, ai kaiqavata vara amitarerave, tiro.
20 Husaiva minti tuvaro Apasalomuva tuqantaaviro Ahitopelirara tiharo, Are koqe avu aato ti timiraqe iriare. Tenavu nantie iainarave? tiro.
21 Tuvaro Ahitopeliva Apasalomura tiva amiro tiharo, Avuhainaara naavuqaa raqikiate tiro, ai qova nai naata naantiaraaka 10 navu maini kairave. Are oru vinavuka hampata vaitairamanta ekaa Isareri iri kaivaro vira kaara ai qova ai navutaiqiarire. Virara irihama Isareri vika kia qetaraiti, airivano ai mantaraini vaivarave, tiro.
22 Ahitopeliva minti tumanta vika avuhainaara naavu qiataqaa Apasalomura *seri* naavu kaqa amite, vira qora naata naantiaraaka ntita vare, vika vohaiqa vohaiqa vi naavuraqi vuru kovaro Apasalomuva vika hampata vaitora.
23 Devitiva Ahitopeliva vira avu aato amu uvarara koqe uvave tuntemakero, Apasalomuvavata viva tu uvarara koqe uvave tura. Kotira uvara koqe uvave tuntemake, Devitika Apasalomuka Ahitopeliva tu uvarara koqe uvave ti vaura.

17

Apasalomuva kia Ahitopelira uva irura

1 Ho Ahitopeliva Apasalomurara tiharo, Kairaqe te 12,000 iqoka vaiinti ntita vare vate entaqi Devitira avataqi vuare.
2 Vate vira popohairaro kia kempuka vairaro vairaqe te vate entaqi vira hampata oru iqoka raquariraro vira voqama kero aatu itaarire. Iqoka vaiinti vira hampata variaka vikavata qetake ruqemake vivaro avuhainaa vaiinti vivaqai vairaqe te viraqai arukaare.
3 Nahentivano orurantero ani nai vaati qaiqaa varataintemake, te Devitira iqoka vaiinti ntita vare are inanaini vuru kaari vika ai iqoka vaiinti variate, tiro.
4 Ahitopeliva koqe avu aato Apasalomura amumanta vivavata, Isareri nora vaiintinavuvata, vi uvarara koqe uvave tura.
5 Minti tuvaro Apasalomuva tiharo, Kaiqenavu Akaihainaara Husairavata aaramake vira avu aatoqi vaina uvaravata iriare, tiro.
6 Vira aarovaro anuvaro Apasalomuva virara tiharo, Ho Ahitopeliva tinavuara ne minti minti iate tivo. Tenavu vira uva avataainarave, kiae avataainarave? Tenavu kia mintiarera, tenavu nantie iainarave? Are tiraqe tenavu iriare, tiro.
7 Minti tuvaro Husaiva Apasalomura nai tiva amiro tiharo, Ho vate Ahitopeliva ti uvava kiama koqe uva vaivo.
8 Ai qova nai iqoka vaiinti hampata raqua okarara are kankomakera tavaanarave. Vika kempukaiqamake iqoka raqi variakave. Vaiintivano *bea* naati varaivaro vira nova voqamakero arara itaivaro ntaihaintemake, vika raqi variarave. Ai qova iqoka raqi varia okarara anomakero tave vaivara tiro, viva kia entaqi nai iqoka vaiinti hampata vaitaraitiro,

9 viva vonaini kukeqaviro vaite vairave. Vate entaqi viva onavuqie vonainie
kukeqavi vaivo. Virara iriha hauri tenavu vate oru Devitira hampata raquarorave.
Kaiqe varike vo enta vira hampata iqoka raqirera vuare. Tenavu vate vira hampata
raquariraro viva ai iqoka vaiinti vonavu aru kairera, vaiinti nahenti vi uvara iriha
mintima tivarave: Apasalomura iqoka vaiinti kia iqoka aatara kaavo, tivarave.
10 Quqaama ai iqoka vaiintinavu *raioni*vano kempukaiqama kero raqintemake raqi
variakave. Vika mintihavata, vi uvara iri voqamake qeteha vaivarave. Ekaa Isareri
kankomake tavaamanta ai qovavata vira iqoka vaiintivata, nai voqamake iqoka raqua
vaiintika variarave.
11 Virara irihama te maa uvara ai avu aato amirerave. Are ekaa Isareri iqoka vaiinti
vo vatuka vo vatukaini variaka naarama kairamanta vika are inanaini ani ruvaaquma
vuate. Vika nora namari auvahini vai nuqara voqaara airitahaa ruvaaquma vivara,
viraqaahaira are vika ntita varera iqoka raqireva vuane.
12 Devitiva taini tainie virera, tenavu oru vira rantake vira hampata iqoka raqir-
erave. Varavuvano hiqintiharo ekaa vata maata putaiqama kaintemake, tenavu
viravata vira iqoka vaiintivata ekaa aru kaari kia voqavanovata qaqi variarire.
13 Viva ruqemakero vo vatukaqi virera, ekaa Isareri vika naaqunta vateraqohai vi
vatukara kantarumate rarau vare onkaiqi muntu aqu kaivaro kia ori voqavanovata
viraqaa variarire, tiro.
14 Husaiva minti tumanta Apasalomuvavata Isareri vikavata tiha, Husaiva avu aato
timiva avuni vaivaro Ahitopeliva avu aato timiva vira naantiaraini vaivo, tivake
Husaiva tunte ura.
Ahitopeliva tu uvava avuni vauvarovata, Noravano Kotiva Apasalomuva taiqa
vuarire tiro, viva vika avu aato hampiqama komanta vika Ahitopeliva tu uvara kia
iriraiti, Husaiva tura avatora.

Devitiva ruqemakero vura

15 Ho Husaiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintitanta Sadokika Abiataaka tiva
nimiro tiharo, Ahitopeliva Apasalomuravata Isareri nora vaiintivata avu aato nimi-
manta te kiave tivake vo avu aato nimunarave.
16 Ho netanta kante uva vara kaivaro Devitiva inaini viramanta virara mintima tiate:
Ne kia aahara vataini namari taqavare vi varianaini vaitaate. Vaakama Iotani Namari
taqa vare hini mantaraini vuate. Ne kia mintimanta navutaaka ani ni ravaaqavuke
arukevorave, tiate, tura.
17 Ho vi entara titanta tavevorave ti, Ionataanika Ahimaasika Ieruharemi vatuka
aaqaini namari kaqe vaunaini Eni-Rogelive tunaini vaura. Kaiqa nahenti vovano
vatukaqihairo vo haika vo haika qovaraiqura vuru vitanta tiva nimi vaumanta vitanta
vi uvara vare vuru King Devitira tiva ami vaura.
18 Ho vitanta Ieruharemi aaqaini vauvaro quvaaraa vaiinti vovano vitanta viraaqa-
makero tavero vuru Apasalomura tiva amumanta vitanta kante Bahurimini vo vaiinti
naavuqi vura. Vi vaiintira naavu naanteqaraini namari kaqareka vata quvitova
vaumanta vitanta viraqi vaavinte kukeqavi vaura.
19 Vitanta viraqi vauvaro vira naatavano namariara quvito vatara vira noqaa avu
aqutero, viraqaahairo vi vatarara qumina vatave tiate tiro, *uiti* auru vivau raumpirima
kero vatora.
20 Mintumanta Apasalomuva nitito vaiintika vitanta ravaaqavu kareka aninte vi
naavuraqi oriqete nahenti vira ireha tiha, Tainie Ahimaasika Ionataanika variavo?
tuvaro vi nahentiva tiharo, Ho vitanta vaakama namari taqa vare vuavo, tiro.
Nahenti viva minti tumanta vika qumina Ahimaasika Ionataanikara rantaqi vivi, kia
ranta karaiti, anirante Ieruharemini vura.
21 Vika anirante vumanta Ahimaasika Ionataanika namariara vata quvitoraqihai
vaarinte King Devitira vakaaka tiva amireka vura. Vitanta King Devitira tiva ami tiha,

Ne vaaka namari taqa vare hini mantaraini vuate. Ahitopeliva Apasalomurara minti mintima kehara Devitira aruane tiro avu aato amirave, ti.
22 Vitanta minti tuvaro vaaka Devitiva nai vaiinti nahenti hampata himpiro Iotani Namari taqareva vura. Vika entaqi namari taqavare vi vauvaro aatita vumanta ekaa hini mantaraini oru vaura.
23 Ho Ahitopeliva tavovaro Apasalomuva kia vira uva avatovaro vira kaara viva oru nai donkiqaa vaarintero nai maaqaini oruntero ekaa nai u haikara tumaara maarama kero vatero, viraqaahairo viva nai aunta taaqikuma kero qutu vura. Viva qutu vumanta vira vaata vare vuru nai qora quntama tonaini quntama tora.
24 Ho Devitiva Iotani Namari taqa varero nai vaiinti nahenti hampata Mahanaimi vatukaini oru vaura. Viva mini oru vauvaro Apasalomuva airi Isareri iqoka vaiinti ntita varero Devitira avataqiro viharo vivavata Iotani Namari taqa varero hini mantaraini vura.
25 ⌞Ioaapiva Devitira iqoka vaiintiqaa raqiki vauvarora tiro,⌟ Apasalomuva Amasaara noraiqama kovaro viva Ioaapira vatuka varero Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki vaura. Amasaava Ietera maaquvano vauvaro Ieteva Isamairi vatanaava vaura. Amasaara nova Avikeriva vauvaro Avikeriva Nahaasira raavuravano vauvaro Avikerira nakaava Seruiava Ioaapira nova vaura.
26 Apasalomuva nai iqoka vaiinti hampata Iotani Namari taqa vare oru Gileaati vataini nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
27 Ho Devitiva Mahanaimini oruntomanta vaiinti taaramonavu, Sobiva, Makiva, Basilaiva, vinavuka oru vira vitakora. Sobiva Nahaasira maaqu Rabaihainaava vauvaro Raba vatukavano Amoni vataini vaura. Makiva Amielira maaqu Lodebaihainaava vaura. Basilaiva Rogelimihainaava vauvaro Rogelimi vatukavano Gileaati vataini vaura.
28-29 Vinavuka tiha, Devitiva nai vaiinti nahenti hampata aahara vataini ani anikaaka popohaimanta namariaravata kararavata antuqa ntaihaimanta variavo, tivake vinavuka tanuve, taveve, vaite haikarave, *uiti* auruve, *baali* auruve, *porihive/vorusive*, *uiti* untatovaro itavurave, naavarave, hantavakirave, *hani*ve, purumakau naamave, purumakau naama aaharaiqama torave, sipisipive, vi haikara vi haikara vare vuru vika nimura.

18

Apasalomura arukora

1 King Devitiva nai iqoka vaiinti ruvaaquma kero vikaqaa raqikiate tiro, qiata vaiinti kaama tero vikara ne vohaiqa vohaiqavano vo 1,000 vo 1,000 iqoka vaiintiqaa raqikiate tivakero, vokukara ne vohaiqa vohaiqavano vo 100 vo 100 iqoka vaiintiqaa raqikiate, tiro.
2 Viraqaahairo Devitiva nai iqoka vaiinti taaramo varaqaa raira kero, Ioaapira vo vara amiro, Ioaapira vakaara Abisaira vo vara amiro, Getihainaa vaiinti Itaira vo vara amura. Devitiva nai iqoka vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ne iqoka raqireka viqe te tentavata ni hampata vuainarave, tiro.
3 Viva minti tumanta vika aqao ti, Are tinavu hampata raqinaini virorave. Tinavu navutaaka kempukaiqiha tinavu haatara kaiqe tenavu ruqemake kantama vuarera, vika kiama tinavuara noraiqaake irivarave. Vika tinavu iqoka vaiintiqihai hininavu aru taiqa kaivera, vika kiama vikaravata noraiqaake irivarave.

Are tinavu hampata viramanta vika ai aru kaivera, vira nai nora haikama varianarove. Vika tinavuqihai 10,000 aru kaivera, vira inaara haikaqaima varianarove.

Virara irihama tenavu ariara koqemama are maini variane, turo. Tenavu vaintiarave vo haikarave aavoqiarera, are homa vaiinti vokika nititaira ani tinavu kahaqivarave, ti.

4 Vika minti tuvaro avuhainaava hove tiro, Ne tiantemake te mintirerave, tivakero
viva vaantaavura qentiana himpitero vaumanta iqoka vaiinti vika vatukaqihai Devi-
tira tuvi aatare aaqainiara vura. Iqoka vaiinti 1,000 varavano tuvitare vuvaro 100
varavano vira naantiara tuvitare vuvaro mintiaqi mintiaqi vi, ekaa tuvitare vura.
5 Vika tuvitare vi vauvaro Devitiva kempukaiqama kero Ioaapira, Abisaira, Itaira
tiva nimiro tiharo, Nenavu tiriarao ti, qaraaka vaiinti Apasalomura ravaaqavuke kia
vira qoraiqama amitaate, tiro. Viva vinavukara minti tumanta ekaa iqoka vaiintivata
viva Apasalomurara tu uvara irura.
6 Ho Devitira iqoka vaiinti vika oru vivi, Efaraimu Nantave turaqi Isareri hampata
raqura.
7 Devitira iqoka vaiinti raqiha Isareri iqoka vaiinti naatarake, anomake vika
qoraiqama nimiteha 20,000 vaiinti aru taiqa kora.
8 Vika vi vataraqaa vona vona raqi vaumanta airi vaiinti aru ntata komanta
nantaqi hampiqamavi vi aniha qutu vura. Nantaqi qutuvuka iqoka raqiha qutu vuka
*nampaa*vata uri aatara kora.
9 Ho Apasalomuva donkiqaa oquviro naive tiro viro, Devitira iqoka vaiinti vonavu
tavamakero ravukuviro ruqemake vuare tuvaro, vira donkivano kaantuna vauraqi
kantamaqi vuvaro Apasalomura qiatavano kaantuna kaaraqi paama tiro rutaqu
vuvaro vira donkivanoqai kantama vuvaro Apasalomuva katari kaaraqaa hiriviro
mporiri iro vaura.
10 Viva mini vauvaro iqoka vaiinti vovano vira tavero vuru Ioaapira tiva amiro
tiharo, Te tavauraro Apasalomuva kaantuna kaaranama rutaqu viro vaivo, tiro.
11 Viva minti tuvaro Ioaapiva vi vaiintirara tiharo, Quqaae are vira tavaaro? Ho
nantivarae are kia vira arukaaro? Are vira aru kaaraitirio, te *silvaa* monu 10 navuvata,
hoquka koqeravata, ai amuraitirio, tiro.
12 Minti tuvaro vi vaiintiva Ioaapira nai tiva amiro tiharo, Oho, are *silvaa* monu
1,000 ti kauquqi vataiqeravata, te kiama vi monuraro ti, avuhainaa vaiinti maaqu
qoraiqama amitararave. Tenavu iruraro avuhainaa vaiintivano aivata, Abisairavata,
Itairavata kempukaiqama kero tiva nimiro tiharo, Nenavu qaraaka vaiinti Apasalo-
mura ravaaqavuke kia vira qoraiqama amitaate, tirave.
13 Te vira arukaariraro vi uvava kia kukeqa viraro avuhainaa vaiintivano tiqaa uva
vatairara are kiama ti auta ntinarave, tiro.
14 Viva minti tuvaro Ioaapiva tiharo, Qaqira kaane. Kia ti ai uva iriataa ivo,
tivakero Ioaapiva vaantaara taaramonavu varero Apasalomuva kaantuna kaaraqi
rutaquvi vaunaini vuvaro Apasalomuva kia qutu viraitiro qaqi vauvaro, Ioaapiva
vaantaaraqohairo Apasalomura muntuka raqonta kora.
15 Mintuma komanta Ioaapira auvihehavaa vare vau vaiintika 10 navuvano Apasa-
lomura ututumate vira aru aavata kora.
16 Apasalomuva qutu vuvaro Devitira iqoka vaiinti raqira qaqira kaate tiro, Ioaapiva
nai iqoka vaiinti vorara *aanumaara/noma* vuaqaane tuvaro vuaqa komanta Devitira
iqoka vaiinti vika *aanumaara/noma* uva iri, kia qaiqaavata Isareri aru ntataqi viraiti,
qaqirake orurante anura.
17 Vika Apasalomura vaata vare vuru nantaqi *ruvuqi/mpumpiqi* aquke, airi ori varake
Apasalomura vaataqaa aquqi vi, *ruvu/mpumpi* vira mpiqa kora.
Apasalomura arukomanta Isareri vika vi uvara iri, qetake ruqemake nai maaqa nai
maaqa vura.
18 Apasalomuva qaqi vau entara viva nora ori vo vukai vara kero Avuhainaara-
Uqitainive tunaini vi orira vaavi aratero tiharo, Ti maaquvano vairarovauve, ti
hutuvano qaqi variqiro viraro ti ankuvanovata kia taiqa vuanarove. Ho vaiinti
nahenti ti hutu tauru kevorave ti, te maa orira arate virara *Apasalomura Orive* turo,

tura. Apasalomuva minti tiva torara ti, maa entaravata vaiinti nahenti vi orira autu nteha Apasalomura Orive ti variara.

19 Ho Apasalomura aru kovaro Sadokira maaqu Ahimaasiva Ioaapirara tiharo, Are ti qaqi kairaqe te kante vivi, koqe vakaaka maa vuru avuhainaa vaiinti tiva ami tiha, Noravano Kotiva navutaaka kauquqihairo ai ruaruama amitaivo, tiare, tiro.

20 Viva minti tuvaro Ioaapiva aqao tiro, Are kiama vate vi uvara vira vuru tiva amiane. Vo enta vira tiva amiane. Vate avuhainaara maaquvano qutu virara tira, are vi vakaakara vuru tiva amirorave, tiro.

21 Ioaapiva minti tivakero Sudani vataihainaa vaiinti vorara tiharo, Are kantera vate tavaana haikara vuru avuhainaa vaiinti tiva amiane, tuvaro vi vaiintiva Ioaapira nai qiata vataini kinta amitero kantama vura.

22 Vi vaiintiva vuvaro Ahimaasiva qaiqaa Ioaapirara tiharo, Mpo, are ti qaqi kairaqe te Sudani vaiintivano vinaini vira avatavare avuhainaava vainaini vuare. Nana haikavano tiqaa qovaraiqiainara virara kia te noraiqaake irirerave, tiro.

Minti tuvaro Ioaapiva vira tiva amiro tiharo, Ti vaiintio, nana haikarae are mini virevave? Devitiva are vuru tina uvara iriharo kiama vo koqaa ai amianarove, tiro.

23 Minti tuvarovata, Ahimaasiva qaiqaa tiharo, Nana haikavano tiqaa qovaraiqiainara virara kia te noraiqaake irirerave, tuvaro Ioaapiva tiharo, Ho kantera mini vuane, tuvaro Ahimaasiva vo aara, Iotani uqitaini vura utu varero, viva naane oruntovaro Sudani vatanaa vaiintivano vira naantiara oruntora.

24 Vi entara Devitiva vaantaavura qentiana oquvi vauvaro maimaraara raqiku vaiintiva vaantaavura qenti maariraqaa oru himpiro vaura. Ho vi vaiintiva viraqaa vaiharo vutu tavovaro vaiinti vohaiqavano kantamaqiro uri vaura.

25 Viva vi vaiintira tavero, avuhainaara aarama kero tiva amuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Vaiinti vohaiqavano uri vairera, vira vakaaka koqe vakaakama varianarove, tuvaro maimaraara raqiki vauva tavovaro vi vaiintiva auma auma uri vaura.

26 Uri vauvaro maimaraara raqiki vauva tavovaro vovanovata vira naantiara kante vauvaro, viva nai hana vaiinti vatuka qentiqaa raqikura aaramakero tiharo, Ho tavaane, vaiinti vovanovatama vira naantiara kante vaivo, tuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Ho vi vaiintivavata koqe vakaaka varero uri vaivo, tiro.

27 Minti tuvaro maimaraara raqikuva tiharo, Avuni uri vai vaiintiva Sadokira maaqu Ahimaasiva kantaintema kero, kante vaivo, tuvaro avuhainaava tiharo, Ho vi vaiintiva koqe vaiintivanove. Viva koqe vakaaka varero uri vaivo, tiro.

28 Minti tuvaro Ahimaasiva uruntero naveraitiro avuhainaa vaiinti uva mantama kero oru vira avuqaa kankakaama viro nai viri vatainiqama kero tiharo, Are Nora Kotira nena Variqa autu tuahera kaane. Avuhainaao, vika ai hampata raqiha ai qaqini vara kareka auti variaka kauquqihairo, Noravano Kotiva ai ruaruama amitaivo, tiro.

29 Ahimaasiva minti tuvaro avuhainaava vira irero tiharo, Mpo, qaraaka vaiinti Apasalomuva hoe vaivo? tuvaro Ahimaasiva vira tiva amiro tiharo, Ioaapiva ti tititareva imanta te tavauramanta airi vaiinti ruvaaqumavi vaiha oi aai ti variamanta te uva *nontantaqai/otataqai* iruro, tiro.

30 Viva minti tuvaro avuhainaava tiharo, Ho are vitiraqaa oru himpite vairaqeve, tuvaro Ahimaasiva oru mini himpite vaura.

31 Mintuvaro Sudani vataihainaa vaiinti vivavata uruntero tiharo, Avuhainaao, te koqe vakaaka ai tiva amirera ururo. Vika ai hampata raqiha ai qaqini vara kareka auti variaka kauquqihairo, Noravano Kotiva ai ruaruama amitaivo, tiro.

32 Viva minti tuvaro avuhainaava vira irero tiharo, Qaraaka vaiinti Apasalomuva, viva hoe vaivo? tuvaro vi vaiintiva nai tiva amiro tiharo, Oho, avuhainaao, qaraaka vaiinti viva qoraiqama vintemake, ekaa ai navutaakave, ai qaqini vara kareka auti variakave, ekaa vika qoraiqama vivera, te hove tiataarave, tiro.

33 Minti tuvaro avuhainaava vi uvara iruvaro vira muntukavano voqama kero
qoraiquvaro viva vaantaavura qenti qiataqaa *rumu* voqi oriqete vaiharo iqi rate vaura.
Viva mini viharo tiharo, Mpo, ti maaqu Apasalomuo. Ti maaquo, ti maaquo,
Apasalomuo. Mpo, te ai vatuka vare qutu vuarirara are qaqi variataarave. Mpo,
Apasalomuo, ti maaquo, ti maaquo, tivaqiro *rumu*qi vura.

19

Ioaapiva Devitira atura

1 Vokuka vuru Ioaapira tiva ami tiha, Devitiva Apasalomurara mpo ike tiharo virara
iqi rate vaivo, tura.
2 Vi entara ekaa Devitira iqoka vaiinti vika iqoka aatarakora virara quahaataara
vaumanta vika iruvaro Devitiva nai maaquara iqi rate vaura kaara vika muntukavano
qoraiqumanta vaura.
3 Iqokaqihai qetake vua vaiintika voqaantemake, vika kia voravata ntiraiti, evaara
vatukaini vura.
4 Avuhainaa vaiinti viva nai viri naavuma tero naveraitiharo, Mpo, ti maaqu
Apasalomuo. Mpo Apasalomuo, ti maaquo, ti vaura.
5 Viva minti ti vauvaro Ioaapiva avuhainaa vaiintivano vau naavuraqi oriqetero
virara tiharo, Oho, vate are mintihara ekaa nena iqoka vaiinti kaurira haikama
nimiaro. Vate ai iqoka vaiinti vika aive, ai maaqu raavurave, ai naatavarave, ai naata
naantiaraakave, ruaruama nimitaamanta ne kia qutiraiti, qaqi variarave.
6 Oho, te tavauraro ai muntukavano ai iri qoraiqama amitaakara vaivara, ariara
muntuka vataaka vikara are iri qoraiqama nimite variaro.
Vate tenavu tavaurara are tenavu iqoka vaiintiqaa raqiki vauraukaravata, nena
iqoka vaiinti vikaravata, kia noraiqaakera iri variaro. Tenavu ekaa qutu vuraro
Apasalomuva qaqi vaitirio, are virara quaheharama variaraitirio.
7 Ho himpira vevantera otu nena iqoka vaiintiara koqe uva tiraro vika muntukavano
koqema vuarire. Te Nora Kotira autuqaa mintima turo: Are kia mintirera, vate
entaqi kia voqavanovata maini vairaiti, ekaa vika ai qaqirake vivaro nora maaravano
ariqaa qovaraiqianarove. Vi maarava ekaa are naatika variana entaraqaahairo
qovaramaqiro anira, viravatama aatara kaanarove, tiro.
8 Ioaapiva minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva himpiro vevantero oru vaantaavura
qentiana oquvi vaumanta vira iqoka vaiinti virara iri, vikavata viva vaunaini oru
ruvaaqumavi vaura.

Devitiva anirantero Ieruharemini vura

Isareri iqoka vaiinti Apasalomura mantaraini vauka vika qetake ruqemake nai
maaqa nai maaqa vura.
9 Mintumanta ekaa Isareri anku tirori vaiha nai ati nai ati vaiha tiha, Haaru King
Devitiva navutaaka kauquqihairo tinavu qaqini kuvantu kairave. Nai viva tinavu
Pirisia kauquqihairo ruaruama timitairave. Ho Apasalomura kaara viva qetakero
tinavu vataihairo ruqema kero virave.
10 Viva vimanta tenavu Apasalomuva tinavu avuhainaava variarire ti, tenavu vira
kaama tauraro viva iqoka raqi vaimanta vira arukaarave. Ho kaiqe tenavu qaiqaa
Devitira iraariraro viva tinavuqaa raqikiarire, ti.
11 Vika minti ti vauvaro King Devitiva Kotira kaiqa vara amito vaiintitanta Sadokika
Abiataaka vaunaini uva varakero tiharo, Netanta Iutaa qiata vaiinti vikara mintima
tiate: Tiriara viva qaiqaa tinavu avuhainaa vaiintivano variarire ti, ekaa Isareri ti
haare variavo. Ne naane ti haarataara vaimanta nantihae kia mintiavo?
12 Ne ti qata vakaa ti vohaa naare variakara ti, hauri ne ekaara vitini ti haarevorave,
tiate.

13 Netanta vikara minti tivake Amasaarara mintima tiate: Are ti Devitika vohaa naarevanove. Vate te ai noraiqama kaarirara are Ioaapira vatuka varera ekaa iqoka vaiintiqaa raqikinarave. Te kia mintiarera, Kotiva homa ti ruqutu kairaqe qutu vuare, turo. Netanta minti tivakema Amasaara tiva amiate, tura.
14 Ho Iutaa vika Devitira uva iruvaro vika muntukaqihairo koqe umanta vika Devitiva vaunaini uva varake virara mintima ti: Mpo, koqemama arevata ai hampata variakavata Ieruharemini oturante urivarave, ti.
15 Devitiva vi uvara varakora iriro viva tuvurantero Ieruhareminiara vireva vura. Viva aaraini nai vaiinti nahenti hampata viharo Iotani Namari kia taqaraitiro, qaqi mini vaura. Iutaa vika Devitira vitavare Iotani Namari taqavare Ieruharemini vuru kareka Giligaalini otuntovaro
16 Sorura ankuqihainaa vaiinti Geraara maaqu Simeiva Bahurimiqihairo tuvuntero kantero King Devitira vita kareva Iutaa vika hampata vumanta
17 Benaminira ankuqihai 1,000 vaiinti Simeira hampata vura.
Haaru Sorura naavuqi kaiqa varova Sibaava nai maaqu 15 navuvata, nai kaiqa vaiinti 20 navuvata ntita varero kantero Iotani Namari taqa varero Devitiva vaunaini vura.
18 Vika namari taqa vare avuhainaa vaiinti vira vaiinti nahenti kahaqiha hini mantaraini ntita vare virike vaura. Avuhainaa vaiinti viva nana nana haika autu timitaate tura ekaa vi haikara vika vira autu amitora.

Devitiva Simeirara mpo ike tiva amitora

Ho Simeiva tuvuntero Devitira vita kareva Iotani Namari taqa varero oru avuhainaa vaiinti avuqaa vataini kankakaama viro vaiharo
19 virara tiharo, Mpo, nora vaiintio, are Ieruharemi kera tuvuana entara te qora okara ai autu amitaunara, virara irihara kia tiqaa uva vataane turo. Mpo, are kia virara qaqi iritaane.
20 Avuhainaao, te qora kaiqa autu amitaunara virara kankomake irunarave. Virara irihama te naane ekaa hini Isareri anku vikaqihai ai quahama amiteha vita karera tuvuro, tiro.
21 Viva minti tuvaro Seruiara maaqu Abisaiva tiharo, Oho, Simeiva Noravano Kotiva kaama tai vaiintirara vaaquqama vuarire tira kaara vira aru kaariravama vaivo, tiro.
22 Viva minti tuvaro Devitiva Seruiara maaqutanta Abisaika Ioaapikara aqao tiro, Vira kia nitanta kaiqavauve. Netanta vi uvara tiha ti navutaiqivorave.
23 Vate te qaiqaa ekaa Isareri vika avuhainaa vaiintiqama vunarara ti, vate tenavu kia Isareri vaiinti vo arukaraiti, quaheha vairerave, tivakero viva nai kauqu aiqiqaa aqukero Simeirara tiharo, Vika kiama ai arukevarave, tura.

Devitiva Mefibosetira koqema amitora

24 Mefibosetiva Sorura nainti vivavata avuhainaa vaiinti vita kareva otu vura. Devitiva Ieruharemi kero vu entaraqaahairo Mefibosetiva kia nai aiqu hiqama karaitiro, kia nai okau toqa karaitiro, kia nai utavaaqavata hiqama karaitiro, qaqi variqiro vi vauvaro King Devitiva vihairo koqemakero oturantero urura.
25 Ho Mefibosetiva Ieruharemi kero avuhainaa vaiinti vita kareva viva unaini otuntovaro avuhainaava vira irero tiharo, Mefibosetio, te Ieruharemiqihai ruqemake vuna entara nantiharae are kia ti hampata vuanarave? tiro.
26 Minti tuvaro Mefibosetiva nai tiva amiro tiharo, Mpo, ti nora vaiintio, ti aiqu rarera vikara ti, vi entara are Ieruharemi kera vuana entara te tenta kaiqa vaiintiara tiha, Ti donki vo qerama timitaiqe te avuhainaa vaiinti hampata vuare turarovata, ti kaiqa vaiinti Sibaava ti unahaa autu kairave.
27 Avuhainaao, viva are iananaini oruntero una uva tiharo ti hutu vara muntuvi kairave. (16:2-4) Mpo, Nora vaiintio, are Kotira *enseli* voqaara variaravave. Are nana haika tiqaa autuataa irera, qaqima autuane.

28 Mpo, avuhainaao, are ekaa ti naaqura Sorura ankuqiraaka arukerava vaivaravata,
are kia mintiraitira, tiriara mpo ike tihara ti qaqi kaaramanta te ai naavuqi ekaa enta
kara ne vaunarave. Are mintianarara ti, te naantiara ariara vo haikavata ti timiarirava
kia varianarove turo, tiro.
29 Minti tuvaro avuhainaava tiharo, Hove. Kia virara voqavata tiane. Te nitanta
Sibaakara mintima turo: Netanta Sorura vata vira rairake, hini vira amira hini are
varaane turo, tiro.
30 Minti tuvaro Mefibosetiva virara tiharo, Mpo, nora vaiintio, are qaqi kairaro
Sibaavaqai ekaa vata vira varaarire. Kia te virara noraiqaake irirerave. Te vate are
nena koqema kera orurantera anianara, virarama noraiqaake iruro, tura.

Devitiva Basalaira quahama amitora

31 Ho Basalaiva Gileaatihainaava nai vatuka Rogelimi kero avuhainaa vaiinti
hampata Iotani Namari taqa varero vira hini mantaraini viri kareva otu vura.
32 Basalaiva 80 ihi varakero naampaiqama vuva vaura. Viva airi monu vatovara tiro,
avuhainaava Mahanaimini vau entara kara varero viri vira amura.
33 Minturara tiro, avuhainaava Basalairara tiharo, Are ti hampata Ieruharemini oru
vairaqe te ariqaa koqemake raqikiare, tiro.
34 Minti tuvaro Basalaiva nai tiva amiro tiharo, Nora vaiintio, te kiama airi ihi varike
qutu vuainarara ti, qumina ainti Ieruharemini vuarorave.
35 Te 80 ihi vara kauraukara ti, kia te koqe okarave qora okarave koqemake tave
vaunarave. Te karave namarive neha tavauraro vi haikava kia hiakaa irave. Ti
aatovano kia koqe imanta te kia ho vaiinti nahenti ihi tiara irunarave. Te mintimake
vauraukara ti, qumina ainti vaiha ai maara amiarorave.
36 Avuhainaao, qumina are ti koqe okara autu timiterorave. Te qaqi ainti Iotani
Namari taqa vare inaaraiqakaa orunte ai mini vuru karerave.
37 Ai vuru mini kaarirara are ti qaqi kairaqe te tenta maaqaini anirante oru tenta
noka qoka quntamataa vatukaraqi variqi vi, mini qutu vuare.
Ho ti maaqu Kimihaamuva maini vaivo. Avuhainaao, are vira qaqi kairaro viva
aintiro vuarire. Are nana haikae vira autu amitareva irera, homa autinarave.
38 Basalaiva minti tuvaro avuhainaava tiharo, Kimihaamuva homa tintiro vua-
narove. Are vo haika tiriara vira autu amitaane tinara, ho te vi haikara vira autu
amitarerave. Are nana haikarae ti irehara autu timitaane tinara, te vi haikaravata
autu amitarerave, tiro.
39 Minti tivakero avuhainaava nai navunaa vaiinti nahenti hampata Iotani Namari
taqa varero hini mantaraini oruntero, Basalaira moqa kero Kotiva vira koqema
amitaarire tiro, Kotira aarama amitovaro Basalaiva nai maaqaini anirantero vuvaro
40 viva namari taqa varero Giligaali vatukaini vuvaro Kimihaamuva Devitira
hampata vura.
Ekaa Iutaa iqoka vaiintive, Isareri iqoka vaiinti hini kukave, vika avuhainaara vita
vare Iotani Namari taqa vare hini mantaraini vura.

Isarerivata Iutaavata tironaarori vaura

41 Devitiva Giligaalini vaumanta ekaa Isareri vaiinti vika avuhainaa vaiintivano
vaunaini orunte virara tiha, Nora vaiintio, nana kaarae tinavu qata vakaa Iutaa vika
náiqai evaara aivata, ai vaiinti nahentivata, ai iqoka vaiintivata, ntite aniamanta ne
Iotani Namari taqa vare aniavo? ti.
42 Isareri vika minti tumanta ekaa Iutaa vika nái tiva nimi tiha, Avuhainaa vaiinti
viva tinavu ankuqiraava vaimantara ti, tenavu minturo. Ho nana kaarae ni araravano
tinavuara itaivo? Tenavu kiama avuhainaara kara nama karaiti, kia viva i haikara
voqavata naarumake vararaiti, tenavu vira qaqi quminama vite anuro, ti.
43 Minti tumanta Isareri vika Iutaa vikara aqao ti, Avuhainaa vaiinti viva kia ni
Iutaaqaaqai raqikiraitiro, tinavu Isareriqaavata raqiki vaivama vaivo. Ne Iutaa vohaa

ankuqai variamanta tenavu Isareri 10 ankunavu vaunarave. Tenavu Isareri airi anku vauraukara ti, tenavu naane avuhainaara vite aniataarave. Nantihae ne Iutaa karu ntuvake kia tinavu haararaiti, neqai vira vite aniavo? Avuni tenavu Isareri naane tiha, Kaiqenavu oru avuhainaa vaiinti vite aniare, turamanta ne naane oru vira vite aniavo, tumantavata, Iutaa vika voqavata kempuka uva tiha Isareri vika uva aatara kora.

20

Sebaava kia Devitira vevaaraini vaireva auti vaura

1 Ho vi entara voqamakero antua aantua ti vau vaiintiva Sebaava Giligaalini vaura. Viva Bikirira maaqu Benaminira ankuqiraava vaura.

Viva *aanumaara/noma* vuaqakero naveraitiharo, Kia tenavu Devitira vevaaraini vairerave. Tenavu kia Devitira ankuvauve vauro. Kia tenavu Iesira maaqu Devitira avataqi virerave. Ne Isareri vaiintivara, aniqe tentanavu maaqaini anirante vuare, tiro.

2 Minti tumanta Isareri vika Devitira qaqira mini ke Sebaara hampata vura. Mintumanta Iutaa vikaqai Devitira vevaaraini vaiha vira avata vare Iotanihai Ieruharemini orunte vura.

3 Ho Devitiva nai avuhainaara naavuqi oruntero nai naata naantiaraaka 10 navu nai naavuqaa raqikiate tiro konavuka ntita varero vuru vo naavuqi komanta vokuka vinavukaqaa raqiki vaura. Devitiva ne vikaqaa koqemake raqikiate tivakero viva kia qaiqaavata vika hampata vaitomanta, vika tentoqa nahenti variantemake, variqi vivi, vuru qutu vura.

4 Avuhainaa vaiinti viva Amasaarara tiharo, Are oru Iutaa iqoka vaiinti naarama kera *untu/nutu* ruvaaquma kera ntita varera, hurae morae are ekaa vika hampata te iainanaini aniate,

5 tuvaro Amasaava oru vika naarareva vuvaro avuhainaava kaamato entava qumina aitarovaro Amasaava kia vaaka orurantero anura. (19:13)

6 Kia vaaka orurantero anuvaro avuhainaava Abisairara tiharo, Apasalomuva nora maara tinavuqaa vataivaro Bikirira maaqu Sebaava voqavata nora maarama tinavuqaa vataanarove. Mintiantorave tira, are ti iqoka vaiinti ntitakera Sebaara avataqira vira, oru vira ravaaqavu kaane. Hauri viva nai iqoka vaiinti hampata kempukaiqamake vaantaavura aututaa vatukaraqi oru vairaqe tenavu kia ho vira ravaaqavu kaarorave, tiro.

7 Devitiva minti tuvaro Abisaivave, Ioaapira iqoka vaiintive, avuhainaaraqaa maimaraara raqikuka Keretihainaakave, Peletihainaakave, ekaa vo iqoka vaiintive, ntita varero Ieruharemi kero Sebaara avata varero vura.

8 Vika oru vivi, Gibeonini nora orivano vaunaini oruntovaro Amasaava vihairo ani vika ntitakora. Ioaapiva iqoka *sioti* nonkutero tavaarana *reti* rumpatero *ehai/muhupa* nai utaqi ntuvatova Amasaara aaqanto oru vuvaro muhupavano utaqihairo qaqini oqi vuvaro Ioaapiva nai kauqu kaanaaqaqohairo vira varora.

9 Ioaapiva muhupa vira tota varero Amasaarara tiharo, Ti qata vakaao, are hoe variaro? tivakero nai kauqu tanaraqohairo Amasaara okau utu varero unaqaraiqama kero vira moqa kareva autuvaro.

10 Amasaava Ioaapiva nai kauqu kaanaaqaini muhupa tuatora kia tavovaro Ioaapiva muhupa viraqohairo Amasaara arara raqontakero kuhia kovaro Amasaara ararautahaavano ekaa vatakanta ontontiaqa vuvaro Amasaava vaaka qutu vuvarora tiro, kia vira qaiqaavata raqontora.

Ioaapiva Amasaara arukero viraqaahairo nai vakaara Abisaikantiro Sebaara qaiqaa avata varero vura.

11 Ioaapiva Amasaara arukovaro Ioaapira iqoka vaiinti vovano oru Amasaara vaata tataaqa himpi vaiharo naveraitiharo, Ne Ioaapika Devitika mantaraini variaka, ne Ioaapira avataqi vuate, tiro.

12 Minti tivakero tavovaro Amasaara vaatavano nai naareqi aara tavaaraqaa
vaumanta ekaa iqoka vaiinti aniha vira vaata taveha vauvaro vi vaiintiva Amasaara
vaata aaraqaahairo rarau vuruvi ahakaqi kero tavunaqohairo vira aqu amitora.
13 Amasaara vaata aaraqaahairo rarau vuruvi ahakaqi komanta viraqaahai ekaa
iqoka vaiinti vika Ioaapira hampata Sebaara avataqi vura.
14 Ho Sebaava viviro, Isareri vo anku vo anku vauka vara maini mainima kero,
Abeli-Beti-Maka vatuka ekaanaini vitini vauraqi oruntomanta Bikirira anku vika ekaa
ruvaaqumavi, vira hampata vatuka viraqi oriqetora.
15 Mintumanta Ioaapira iqoka vaiinti vika Sebaava Abeli-Beti-Makaqi vaivo tu
uvara iri, vika oru vi vatukara ututuma tora. Vika vaantaavura tataaqa vata
raukuke vaumanta hini vaiintinavu vaantaavura viva hiqintuarire ti, katari noraqohai
vaantaavura rukavi vaura.
16 Vika minti vauvaro vi vatukaraqi vauva avu aato vataa nahenti vovano vaan-
taavura qiataqaahairo naveraitiharo, Ne Ioaapira tivaro aniraqe te vira vataake uva
tiare, tiro.
17 Tuvaro Ioaapiva oru vuvaro nahenti viva vira irero tiharo, Are Ioaapivave? tuvaro
viva, Eo, te maa vikave, tuvaro nahenti viva virara tiharo, Nora vaiintio, are koqema
kera iri vairaqe te uva vo ai tiva amiare, tuvaro Ioaapiva, Ho tiraqe iriare, tiro.
18 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Haaru vaiinti nahenti uva tivate tiha, Are vo uva
okara kia ho irirera, are Abelini oru viramanta vi vatanaaka vira okara ai tiva amiate,
tiamanta vaiinti vika tiantemake mini vi variarave.
19 Ho iriane. Tenavu Isareri vatanaaka maa vatukaraqi vaurauka kia raqi vau-
raukave. Tenavu avuhainaa vaiinti vevaaraini vauraukave. Ho nana kaarae are maa
vatukara vehi autu taiqa kareva auti variaro? Are Noravano Kotiva tinavu kaama
timitai haikara qoraiqama karevae auti variaro? tiro.
20 Minti tuvaro Ioaapiva aqao tiro, Kia te ai vatuka vehi autu kareravauve.
21 Bikirira maaqu Sebaava, Efaraimu aiqinaihainaava King Devitira vevaaraini kia
vairaitiro, vira navutaiqi vairave. Ne vi vaiintiraqai tinavu timiqe tenavu ni vatuka
qaqi ke vuare, tiro. Viva minti tuvaro nahenti viva Ioaapira tiva amiro tiharo, Ho hura
toqaqi tenavu vi vaiintira qiata vaantaavura maaqaahai vara vaavi aqu amiare, tiro.
22 Minti tivakero nahenti viva oru vi vatukaraqi vau vaiinti nahentika koqe avu aato
nimumanta viva tuntemake, vika Sebaara aunta teqake vira qiata vara vaavi Ioaapira
aqu amutora. Aqu amitovaro Ioaapiva *aanumaara/noma* vuaqa komanta vira iqoka
vaiinti *aanumaara/noma* uva iri, vi vatukara ke nai maaqa nai maaqa vuvaro Ioaapiva
anirantero King Devitiva vaunaini Ieruharemini vura.

Devitira kaiqaqaa raqiki vauka vika nutu

23 Ioaapiva ekaa Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki vaura.
Jehoiadaara maaqu Benaiaava Devitiraqaa maimaraara raqiki vauka Kereti-
hainaakave, Peletihainaakave, vika noravano vaura.
24 Adoniraamuva vaiinti vokuka ntita vatokaqaa raqiki vaumanta vika karapuhi
kaiqa voqaara, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura.
Ahilutira maaqu Jehosafaativa King Devitiva varo kaiqarave, vo uvave, vukuqi
qara nti vau vaiintiva vaura.
25 Sevaava avuhainaa vaiinti vira qara ntuva amite vau vaiintiva vaura.
Sadokika Abiataaka Kotira kaiqa vara amite vautanta vaura.
26 Jairi vatukaihainaava Iraava, vivavata Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva
Devitira aaqanto vaiharo vi kaiqara vare vaura.

21

Devitiva Gibeoni vatanaakaqaa vuntu kora

1 Devitiva avuhainaa vaiintivano vau entara karara nararaiqu entava qovarama viro taaramo ihiara variqiro vura. Mintuvaro Devitiva Nora Kotira irero tiharo, Nana kaarae maa haikava qovaraiqivo? tuvaro Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo, Maa haikara kaarave: King Soruva nai vaintivara hampata Gibeoni vatanaaka airitahaa arukora kaara vikaqaa nora uvama vaivo, tiro.

2 Noravano Kotiva minti tuvaro Devitiva Gibeoni vika naaromanta anura. Gibeoni vika kia Isareri vatanaaka vairaiti, vika Amo vatanaaka vo anku vaura. Ekaa hini Amo vatanaaka taiqa vumanta Gibeoni vikaqai qaqi vaura.

Haaru Isareri vika Nora Kotira autuqaa vohaa uva tiva taataute tiha, Kia tenavu Gibeoni qoraiqama nimitarerave tura.
(Iosuaa 9:20)

Minti tivatova vauvarovata, King Soruva Isareriaravata, Iutaaravata iriharo vikarao tiro, viva Gibeoni vatanaaka vehi autu taiqa kareva auti vaiharo vika airitahaa aru taiqa kora.

3 Ho Devitiva Gibeoni vika naaramakero vikara tiharo, Te nana haikave ni autu nimitararave? Tenavu qora okara ni autu nimitaunarara iriha, te nantiakee vi uvara nunka kaari ne hove tivake, Nora Kotira aaraivaro viva tinavu nai vaiinti nahenti qaiqaa koqema timitaarire? tiro.

4 Tumanta Gibeoni vika Devitira nai tiva ami tiha, Oho, tenavu Soruraqihaive, vira ankuqihaive, *kori* monuve *silvaa* monuve varaariraro, vi monuva kia ho tinavuqi vai maarara taiqa kaanarove. Tenavu vo vatanaaka vaihara ti, kia ho Isareri arukararave, tuvaro Devitiva vikara tiharo, Ho te ni nana haikae autu nimitararave? tiro.

5 Tumanta vika vira nai tiva ami tiha, Soruva tinavu ankuqihairo kia vaiinti voqavanovata Isareri vataqaa variate tiro, viva tinavu Gibeoni vatanaaka qoraiqama timiteharo airitahaa harukorave.

6 Virara irihama tenavu ariara mintima turo: Noravano Kotiva Sorura nai vatuka Gibeaqihairo kaama tairara tira, are vira ankuqihaira vaiinti 7 navu tinavu timiraqe tenavu vi vatukaraqi Nora Kotira avuqaa vinavuka aruke vika vaata katariqaa hiritaare, tuvaro Devitiva hove tiro, Te vinavuka ni nimirerave, tiro.

7 Devitiva Nora Kotira autuqaa Sorura maaqu Ionataanirara tivato uvara iriharo, Sorura nainti Ionataanira maaqu Mefibosetira qaqi vehakuma amitero, kia vira Gibeoni vatanaaka nimura.

8 Viva Risipaara maaqutanta, Amoniravata vo Mefibosetiravata nimiro, Meraapira maaqu 5 navuvata vika nimura. (Aiaara raavura Risipaava Sorura naata vovano vaura. Meraapiva Sorura raavuravano vauvaro vira vaati Adarieliva Mehoraihainaava Basalaira maaquvano vaura. Meraapiva Adarielira varatero qorainti vainti 5 navu vira vata amitora.)

9 Ho Devitiva vinavuka Gibeoni nimumanta vika vinavuka ntita vare aiqinaqaa vuru Nora Kotira avuqaa aruke katari aratoraqaa vinavuka vaata hiritora. Mintima komanta 7 navu vohaa vaka qutu vura. *Baalivano* mpeqaiqura hoqaramate teqareka u entara vi vaiintinavuka arukora.

10 Vinavuka arukovaro Aiaara raavura Risipaava memeraa kaukiqohai aututo tavunara varero, vinavuka vaata nora oriqaa vatonaini vuqitero mini vaiharo vinavuka vaataqaa raqikiqiro vi vaura. Aatitoraqaa viva mati ne vau uvirika ruhaaqiqiro viviro, entaqi qaakau aantauvahivano nevorave tiro, vinavuka vaataqaa raqiki vaura. *Baali* teqo entaraqaahairo Risipaava mini variqiro vuvaro nora aaqu ntuaina entava anintora.

11 Ho Devitiva Risipaava autu okarara iriro,

12 viraqaahairo viva oru Gileaati vataini Jabesihainaakara Sorura vuhaarivata vira maaqu Ionataanira vuhaarivata timiate tiro vura.

(Haaru Pirisia vika Giliboa Aiqinaqaa Soruka Ionataanika aruke vitanta vaata Beti-Sani vatukaini vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqaa hiritomanta Jabesihainaaka entaqi ani evaara vitanta vaata vare vura.)
13 Ho Devitiva Soruka Ionataanika vuhaari varero, vaiinti 7 navu aruke hiritoka vuhaarivata varora.
14 Devitiva tumanta vika Benaminira ankuvano vau vatara Sela vatukaini Sorura qora Kisira quntama toraqi vuru vika vuhaarivata quntama tora. Vika avuhainaava ekaa uva tuntemake autukovaro Kotiva karara nararaiqura taiqa nimitora.

Isareri vika qaiqaa Pirisia hampata raqura

15 Ho Pirisia qaiqaa Isareri hampata raqura. Vi entara Devitiva nai iqoka vaiinti ntita varero Pirisia hampata raquqiro vuvaro vira kempukavano kia ho vauvaro
16 Pirisia vaiinti vo Isibi-Benopiva kaiqe te Devitira arukaare tura.
Vi vaiintiva vukai vuhaantaari vataava vauvaro vira vaantaara maaravano 3 *kilo* uritarero vauvaro viva qaraaka iqoka paipevata rumpatova oru Devitira arukareva auti vauvaro
17 Seruiara maaqu Abisaiva vi vaiintira tavero ani vira arukero Devitira ruaruama amitora.
Mintumanta Devitira iqoka vaiinti nái kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Ho tenavu ai qioqama tauro. Tenavu iqoka raquaina entara are kiama ho tinavu hampata vinarave. Ova koqeva tinavu ataama timitaintema kera, are tinavu Isareri ovavano varianarave. Navutaaka vi ovara qimpa kevorave, tura.
18 Ho vo enta Isareri vika qaiqaa Pirisia hampata Gopi vataini raqura. Vi entara Husaihainaava Sebekaiva oru vukai vuhaantaari vataa vaiinti Saapira arukora.
19 Vo enta Isareri vika qaiqaavata Pirisia hampata Gopini iqoka raqi vauvaro Pirisia vo Getihainaava Golaiaativa, vivavata nora vaiintiruhaavano vauvaro vira vaantaara aquvano nora qora vaura. Mintimakero vauvarovata, Betarihemihainaa vaiinti Iaare-Oregimira maaqu Elihanaaniva Golaiaatira vira arukora.
20 Ho vo enta vika qaiqaa Getini iqoka raqi vauvaro Pirisia vovano nai vukai vuhaantaari vataava vaura. Vi vaiintira hini kauqu hini kauquqaa vuqa 6 navu vauvaro, vira aiqu hini hiniqaavata 6 navu vaura.
21 Ho vi vaiintiva oru vaiharo Isareriara antua aantua ti vauvaro Devitira vakaara Samaara maaqu Ionataaniva vira arukora.
22 Vaiinti 4 navu vika kaivaqaukavara Getihainaaka vikavata vukai vuhaantaari vataaka vaura. Ho Devitiva nai iqoka vaiinti hampata vika arukora.

22

Devitiva ihi tura

1 Noravano Kotiva navutaaka kauqu qihairovata Sorura kauquqihairovata Devitira ruaruama amito entara Devitiva Nora Kotira autu tuahera keharo maa ihira tura:
2 Nora orivano ti antua timitaintema kero, Noravano Kotiva ti antua timite vaivo.
Kempuka vaantaavura voqaarama viva ti ututumate vaimanta te ho vauro.
Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaivama vaivo.
3 Nora orivano ti antua timitaintema kero, ti Variqavano ti antua timite vaimantara ti, te vira vataake variari ti navutaaka kia ti qoraiqama timitevarave.
Kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, viva tiqaa koqema kero raqiki vaimanta vaunarave.
Vira kempukavano navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vairave.
Kempuka vaantaavura avutaqi variaka ho variantemake, te viva inaini vaiha koqemake vauro.
Voqamake nái kena vaiinti ntaihe varia vaiintika ti harukaare tiavaro, viva vika kauquqihairo ti ruaruama timite vaivo.

4 Te Nora Kotira aarauraro viva navutaaka kauquqihairo ti qaqini vara kairara ti, tenavu vira autu voqavata tuahera kaariravama vaivo.
5 Huvura namarivano kumpetaqiro tuviharo vaiinti raaqu varero muntuvi raqutu kareva auti vaintema kero, navutaaka ti arukeva aumaiqimanta vaunarave.
Huvura namarivano naaho maata qoraiqama kaintema kero, qora haika vo haika vo haikavano ti qoraiqama timitaimanta vaunarave.
6 Kunavano aantau arukareva kahe kahemaqiro vintema kero, qutira haikavano ti ravaaqavu kareva auti vaimanta vaunarave.
Vaara vuitaiva aantau ravaaqavu kareva intema kero, qutira haikavano qaiqaa qaiqaavata ti ravaaqavu kareva auti vaimanta vaunarave.
7 Te qutu vuarirava mintimakero aumanto vaimanta te qoraiqamavi vaunaraqihai Nora Kotira aare vaunara.
Ti Variqavano ti kahaqiarire ti, te vira aarauraro viva nai naavuqihairo ti uva irira.
Te virara tiha, Mpo, Noravauvo, ti kahaqiane, turaro viva aato ti timiro ti uva irira.
8 Viva ti uva irivaro vira arara itaivaro vaturavano utivaro vatavano qaki qaki i vaivaro, naaruva tuqavano voqama kero qakaa qakaa iharo vaira.
9 Mintivaro vira aiqianahairo iha muravano oru vivaro vira noqihairo ihavano aitarero voqama kero iteharo tatoqaqiro vivaro vira noqihairo ihauruvano aitarero itaqiro vi vaira.
10 Viva naaruva qantua kero viraqihairo tuvivaro vira aiqu taraini voqama kero konkira ari tonavuva vaimanta
11 kempuka *enseli*navu vira vita kaavaro uviri aroka voqaa uvaivano vira vita varero tuvi vaivaro
12 viva konkira ariraqohairo nai viri vaata naavuma taivaro vankora tonavuvano vira utututma taivaro
13 viva inaini voqamakero ataa iharo vaivaro *taaru/kaampura* ntivaro aaquakaavano voqama kero utuqiro vi vaira.
14 Naaruvavano karara tintema kero, Noravano Kotiva uva tira. Nai virini vaiva uva timanta vataini variaka vira uva iriara.
15 Vaiintivano veva aruqi vintema kero, viva aaquakaa aquka aquka iharo navutaaka raumpirima kaimanta vi anima vuara.
16 Noravano Kotiva nai navutaaka nitiharo nai aiqianahairo aiho vuaqa kaivaro nora uvaivano utintema kero, vira aihovano nora namari raira kaivaro, namari veva muntukaraqi vai vatava qoqaa vaivaro vata tuqavanovata qoqaa vaira.
17 Noravano Kotiva naaruvaihairo nai kauqu tutukero varuva namariqihairo ti utu varero mpaqi vaari qaqini kaira.
18 Ti iri qoraiqama timite variakave, ti navutaakave, vika kempukavano ti haatara kareva auti vaivaro Noravano Kotiva vika kauquqihairo ti ruaruama timitaira.
19 Te nora maaraqi vauraro ti kempukavano kia ho vai entara, navutaaka ti hampata iqoka raqireka anintaavaro Noravano Kotiva ti antua timiteharo
20 ti tivita varero navutaaka kia ho harinaini, nahai kanta ti vuru kaira. Vira muntukavano tiriara vaivarora tiro, viva mintira.
21 Te avuqavuqamake kaiqa vare vaunarara tiro, Noravano Kotiva ti koqema timitaira.
Kia tiqaa uva vaivarora tiro, viva ti koqema timite vaira.
22 Te Noravano Kotiva tivatai uvara iriqi vi vaunara.
Kia te tenta Variqa tauvaqa utu amiteha qora kaiqa varaunara.
23 Viva vo uva vo uva tiva vataira te iriqi viha, kia vira uva voqavata raqa kaunara.
24 Kotiva tavaivaro kia vovano vo haika kaara tiqaa uva vataarirava vaira.
Viva tavaimanta te qora kaiqa varaarorave ti, tentaqaa koqemake raqikiqi vi vaunara.

25 Noravano Kotiva te avuqavu ni vaunarara iriharo tiqaa koqema kero raqiki vaira. Viva tavaivaro kia vo uvavanovata tiqaa vaira.
26 Noravauvo, te tavauraro ariara kempukaiqamakero iriqiro vi vai vaiintira, are nai viraravata noraiqaakera iriqira vi varianarave.
Kia viraqaa uva vai vaiintiva vaivara are kia vi vaiintiraqaa uva vatenarave.
27 Takuqi vai okarara nai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaivara, are nena takuqi vai okarara vira umiqe varianarave.
Nai avu aatoqi qora okarara iri vai vaiintiva vaivara are vira navutaiqama amite varianarave.
28 Kia nái autu tuahere varia vaiinti nahentika variavara are vika kahaqi varianarave.
Vika nái nutuqai tuahere varia vaiinti nahentika variavara are vika nutu vatainiqamake varianarave.
29 Noravauvo, are ti aara ataama timiteravama variaro.
Konkira ariva tiqaa vaivara, are vira vara qaqini kera, koqema kera ti ataama timite varianarave.
30 Are ti kempukaiqama timitairaqe te homa tenta navutaaka hampata iqoka raquqi virarave.
Are ti Variqavano ti kahaqiraqe te homa navutaaka ori vaantaavura aututeraqi vaatinte vika naatara kaainarave.
31 Kotiva vare vai kaiqava vaireva, ekaa vi kaiqava koqe kaiqama vairo.
Noravano Kotiva tivatai uvava quqaa uva vairara tiro, vaiintivano homa vi uvara iriharo viraqaa muntuvi varianaro.
Tinavu mantaaqa timitaane ti vaika, viva kainke voqaara vika antua nimitaanaro.
32 Noravano Kotiva viva Variqavano vaivaro kia variqa vovanovata vaira.
Vivaqaima nora ori voqaara kempukavano vaiharo tinavu antua timite vaira.
33 Kotiva ti kempukaiqama kaimanta te aaraini vi vauraro viva tiqaa koqemakero raqiki vaimanta ni vaunara.
34 *Diaa* aantauvano aiqinaini niharo kia kuntavaivaima varero kaavu ntiraitiro, koqema kero nintema kero, viva ti aiqutanta kempukaiqama timitaimanta te onkaiqi niha kia kaavu ntiraiti, ho ni vaunara.
35 Viva iqoka raqua okarara ti humiqe vaimanta te kempuka huru, *baraasi* oriqohai aututaa hurura ho hinta utuke aruainara.
36 Noravauvo, are ti antua timitehara, ti ruaruama timite variaravave.
Are ti kahaqiaramantara ti, te vaiinti nahenti nivuqaa nora autu vataukama vauro.
37 Are koqe aara ti autu timitaaravera te viraqaa nuraro ti aiquvano kia variri ntaimanta kaavu ntunarave.
38 Te tenta navutaaka ntataqi viha vika vehi autu kaunara.
Te vika ntataqi viha kia tuqantaa taqantaa iraiti, kempukaiqamake ntataqi vivi, oru vika aru taiqa kaunara.
39 Te vika ntaihe kauramanta vika ti aiqutaraini hiqinti kia qaiqaavata himpuara.
40 Are ti kempukaiqama timitaaramanta te tenta navutaaka hampata raquqi vivi vika naatara kaunara.
41 Are ti navutaaka qetara haika nimiaramanta vika ti aatu qetake te unanaihai kantama vuara.
Ti navutaiqi varia vaiintika te vika vehi autu taiqa kaunara.
42 Vika naveraitiha, Mpo, vovano tinavu kahaqiane tiavarovata, kia vovanovata vika kahaqira.
Vika Nora Kotira aaraavaro viva kia vo tiraitiro, kia vika kahaqama nimitaira.
43 Vaiintivano vata rukokakima kero ataara ntuva kaintemake, te vika rukokakimake qoraiqama nimitaunara.

Horavano aaraqaa vairaqaa vi ntavate ai ntavate iantemake, te vika rukavu raakavuma kaunara.
44 Noravauvo, vo kiaka tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave ti, ani ti hampata iqoka raqi variakaqaahaira ti ruaruama timitera, ti noraiqama kaaramanta te vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaunara.
Te tota kia tavauna vatanaaka, vate te vikaqaa raqiki vauramanta
45 vika ani ti aaqanto kankakaavi vaiha ti uva koqemake iri variara.
46 Vika ti aatu qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaiha nai vaantaavura ututuma taa vatukara, vo vatuka vo vatuka qaqirake, ani ti vevaaraini variara.
47 Iriate. Quqaama Noravano Kotiva qaqi variqiro vi vaivo. Nora orivano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timitaivama vaivo. Ne vira autu tuahera kaate.
Ti antua timitaira, ne vira autu noraiqama kaate.
Ti ruaruama timitaira, ne vira autu noraiqama kaate.
48 Vivama ti kahaqama timite vaimanta te navutaaka naatarake vaunara.
Viva vo vatanaa vo vatanaaka ti vevaarainiqama kaimanta te vikaqaa raqiki vaunara.
49 Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaira.
Noravauvo, vokiaka iqoka raqiha ti haatara kaare tiavaravata, are vika kauquqihaira ti tivita qaqini kaanarave.
Voqamake nái kena vaiinti ntaihe variaka ti aru kaare tiavara, are vika kauquqihaira ti ruaruama timitaanara.
50 Noravauvo, are mintianarara ti, te vo vatanaa vo vatanaaka avutana vaiha ai autu tuahera karerave.
Te are kaiqa vara timitaanarara iriha ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave, turo.
51 Noravano Kotiva ti Devitika noraiqama kaimanta te avuhainaa vaiintivano vauraro viva ti kahaqimanta te qaiqaa qaiqaavata tenta navutaaka naatarake vaunara.
Te viva kaama taika vauraro vira muntukavano tiriara vaira.
Viva tintaravata, te kuvuarama taariraukaravata ekaa enta muntuka vateharo variqiro vuanarove, tiro. Devitiva minti tivakero ihi tura.

23

Devitiva ekaara uva tura

1 Devitiva ekaanaini maa uvara tura: Te Iesira maaqu Devitika mintima turo:
Tinavu kaivaqara Iekopira Variqavano ti kaama tero noraiqama kaimanta te avuhainaa vaiinti vauraro viva vaiinti nahenti nivuqaa ti nora autu timirave. Viva mintirara ti, te koqe ihi Isareri tiate ti, vo ihi vo ihi tivake qara ntuva taunara.
2 Nora Kotira Maraquravano nai uva ti noqaahairo ti vaivo. Vira uvavano ti noqi vaimanta te vi uvarama ti vauro.
3 Isareri Variqavano viva tinavu Isareri antua timite vai oriva vaiharo tiriara tiharo, Avuhainaa vaiintivano ti Kotika aatu qeteharo ti vevaaraini vaiharo avuqavuqama kero vaiinti nahentiqaa raqiki vaiva vaireva,
4 vi vaiintiva kuarivano toqaqi uruntero koqema kero ite vaivaro kia tonavuvanovata kuari avu mantaaqa kaira voqaara vairamanta vaiinti nahenti virara quaheha vaivarave.
Aaquvano ntuvakero tanta vivaro varavuvano ahika mareqaahairo aera aera i vaira voqaara vi vaiintiva vairamanta vaiinti nahenti virara quaheha vaivarave.
5 Kotiva ti hampata uva vo tiva taatau tairara tiro, viva kiama vi uvara qaqira kero vo uva tiraitiro, ekaa entama vi uvara avataanarove.
Viva mintimakero ti anku koqema nimitaqiro vuanarove.

Viva ti kahaqiharo ti muntukavano vaina haikara vo haika vo haika ti timiraqe, te koqemake variqi vuare.
6 Ho te mintimake variqi vuarirauka vauramanta qora okara auti variaka auqu vai naaquntara teqake iha quara taavaro ita vintemake, vika taiqa vivarave.
Vaiintivano auqu vai naaquntara nutu ruvaaquma kareva iharo, kauqu ranteqa kaantorave tiro, viva vira kia kauquqohai utu vararaitiro,
7 *aini* kauruve, vaantaara aquve, varero viraqohairo auqu naaquntа vohaaraqaa rupikero ruvaaquma kero iha quara kaivaro ita taiqa virave, tiro.
Devitiva minti tura.

Devitira Iqoka Vaiinti Taruka nutu

8 Devitira *Iqoka Vaiinti Taruka Taaramonavu* nutu:
Vinavukaqihairo Iosepi-Basebetiva Takemoni ankuqiraava, avuni vaura. Vo enta viva vaantaara varero navutaaka 800 navu hampata raqiharo, vohaa vi entaraqai ekaa vika aru taiqa kora.
9 Viva vauvaro Ahohira ankuqihainaa vaiinti Dodora maaqu Eleasaava, viva taaramonavuqihairo iqoka vaiinti taruva vovano vaura.
Vo enta Eleasaava Devitikantiro vaumanta Pirisia Isareri hampata raqireka anumanta Isareri vika naatu qetake ruqemake vuvaro
10 Eleasaava nariaraa mini kempukaiqama kero vaiharo Pirisia ntaihe vaura. Viva vukaiqaakero raquqi vuvaro vira kauquvano paama tivakero iqoka paipe aquqaa taatau vuvaro viva iqoka paipe tuta kaarirava kia ho vaura. Ho Noravano Kotiva vira kahaquvaro viva iqoka raquqiro viharo Pirisia vika naatara kora.
Viva vika naatara komanta Isareri vika orurante Eleasaava unaini aninte tavovaro viva Pirisia vika aru taiqa komantara ti, vika navutaaka iqoka utavaaqa rahunkuke varevaqai vaura.
11 Agira maaqu Haraaqihainaava Samaava, viva taaramo vaiinti vinavukaqihairo iqoka vaiinti taruva vovano vaura.
Vo enta Lehi vatukaini naavara naaho vaunaini Pirisia vika ruvaaqumavi vaumanta Isareri vika tave qetake vura.
12 Mintuvaro Samaava kia qetaraitiro, viva naaho avutaqaa himpi vaiharo Pirisia vika vi karara varevorave tiro, kempukaiqama kero iqoka raqiharo vika airitahaa arukora. Vi entara Noravano Kotiva Samaara kahaquvaro viva Pirisia airitahaa naatara kora.

Devitira iqoka vaiinti taruka 30 navu

13 ⌞Ho Devitira iqoka vaiinti vokuka iqoka vaiinti tarukavata vaura. Vika vinavuka autu ntareka *Iqoka Vaiinti Taruka 30 navuve* tura.⌟
Vo enta, kara mpeqaiqura qantu entara, Pirisia iqoka vaiinti vonavu ani nái *seri* naavu maaqa Refaimi Uqitaini kaqate vauvaro Devitiva Adulaamu Onavuqi vaumanta Devitira *Iqoka Vaiinti Taruka 30 navuqihai* taaramonavu oru Devitira tavareka oruntora.
14 Vi entara Devitiva ⌞Adulaamu Onavuqi⌟ kukeqa viharo vaunaini vaumanta Pirisia vokuka Betarihemi vatukaini vaura.
15 Mintuvaro Devitiva voqama kero namari naataa uvaro tiharo, Mpo, Betarihemini qenti aumanto vai ruvu namarira ti voqama kero naataa ivo. Vovano kaqa varero viri ti timirera, te hove tiataarave, tiro.
16 Devitiva minti tumanta iqoka vaiinti taruka taaramonavu Devitiva namariara tu uvara iri, vinavuka himpi mini oru namari kaqareka vura. Pirisia vika Betarihemiqi vaiha maimaraara raqiki vaumanta taaramo vaiinti vinavuka kia qetaraiti, oru Devitiva ruvu namariara tura kaqa vare viri vira amura.

Vira viri amuvaro viva vi namarira kia naraitiro, viva *ofaa* voqaara Nora Kotira qihia amitero
17 tiharo, Oho, Noravauvo, te maa namarira naarorave. Navutaaka vi vaiintinavuka arukerara kia noraiqaake iriraiti, maa namarira kaqa vare viri ti timiavo. Navutaaka vinavuka arukaatirio, vinavuka naarevano tiqaama vaitirio.

Virara irihama te maa namarira vinavuka naare voqaara ntaira hauri naarorave, tivakero kia vi namarira nora. Ho Devitira iqoka vaiinti taruka taaramonavu kia nái qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, vinavuka mintura.
18 Abisaiva *Iqoka Vaiinti Taruka 30 navu*qihairo vika qiata vaiintivano vaura. Abisaiva Ioaapira vakaava vauvaro vitanta nova Seruiava vaura.

Ho vo enta Abisaiva nai vaantaaraqohairo navutaaka 300 navu hampata raquqi viharo vika ekaa arukora. Viva minturara ti, taaramo iqoka vaiintinavu nora autu varontema kero, vivavata nora autu varora.
19 Vira nora autuvano voqavata uritarero vauvaro viva *Iqoka Vaiinti 30 navu*qihairo nora vaiintivano vauvarovata, vira autuvano kia *Iqoka Vaiinti Taruka Taaramonavu* nutu naatara kora.
20 Ho Jehoiadaara maaqu Benaiaava Kapaselihainaava, vivavata iqoka vaiinti taruva kempukaiqama kero navutaaka hampata iqoka raqi vaura.

Vo enta viva Moapihainaa iqoka vaiinti taruka taaraqanta aru kora.

Vo enta *taaru/kaampura* aaqu ntuva kovaro Benaiaava *ruvuqi/mpumpiqi* otiqetero *raioni* vo aru kora.
21 Qaiqaa vo enta viva Isipi vaiinti vo, nora vaiintiruhaa aru kora. Isipi vaiinti viva vaantaara tuatovaro Benaiaava kaavu varero vikantiro raqiharo Isipi vaiinti kauquqihairo vira vaantaara raqiakero viraqohairo nai vira arukora.
22 Benaiaava mintima kero raqurara tiro, vira autuvano *Iqoka Vaiinti Taruka 30 navu* nutuqihairo nora autu vaura.
23 Mintuvarovata, vira autuvano kia *Iqoka Vaiinti Taruka Taaramonavu* nutu naatara kora.

Devitiva vira noraiqama kovaro viva viraqaa maimaraara raqiki vau vaiintika qiata vaiintivano vaura.
24 *Iqoka Vaiinti Taruka 30 navu* nutu:
Asaheriva (Ioaapira qatavano)
Elihanaaniva (Dodora maaqu Betarihemihainaava)
25 Samaaka Elikaaka (vitanta Harotihainaatanta)
26 Helesiva (Peletihainaava)
Iraava (Ikesira maaqu Tekoa vatukaihainaava)
27 Abieseva (Anatotihainaava)
Mebunaiva (Husaihainaava)
28 Salamoniva (Ahohira ankuqihainaava)
Maharaiva (Netofi vatukaihainaava)
29 Helepiva (Baanara maaqu Netofi vatukaihainaava)
Itaiva (Ribaira maaqu Benamini vata Gibea vatukaihainaava)
30 Benaiaava (Piratonihainaava)
Hidaiva (Gasa onkaiqihainaava)
31 Abi-Aliboniva (Arabaihainaava)
Asamavetiva (Bahurimihainaava)
32 Eliabava (Salibonihainaava)
Jasenira maaqunavu
Ionataaniva
33 Samaava (Haraara ankuqihainaava)
Ahiamuva (vira qova Saraava Haraara ankuqihainaava)
34 Elifeletiva (Ahasibaira maaqu Makaihainaava)

Eliamiva (Ahitopelira maaqu Gilohainaava)
35 Hesarova (Kaamelihainaava)
Paraiva (Araapihainaava)
36 Igaliva (Nataanira maaqu Sobaihainaava)
Baniva (Gaatihainaava)
37 Selikiva (Amoni vataihainaava)
Naharaiva (Berotihainaava Ioaapira auvihehavaa varova)
38 Iraava (Itaraa ankuqihainaava)
Garepiva (Itaraa ankuqihainaava)
39 Uriaava (Hitiqihainaava)
Vi vaiintika vaireka, 37 navu vaura.

24

Devitiva iqoka vaiinti kaara ntura

1 Ho qaiqaa vo haika kaara Noravano Kotiva Isareriara voqama kero arara itovaro viva Devitiva vika qoraiqama nimitaarire tiro, virara tiharo, Are oru Isareri vaiintivata Iutaa vaiintivata kaara ntuane, tiro.

2 Minti tuvaro Devitiva nai iqoka vaiintiqaa raqikura Ioaapirara tiharo, Are nena iqoka vaiinti noranavu ntita varera, ekaa Isareri vata maata Daani vatuka *noti*hairave, Beseba vatuka *sauti*hairave, mini mini vi anihara, ekaa Isareriqi varia ankuka vika iqoka vaiintive, vika ho iqoka raqi vaiintikave, nenavu vika vika nutu vukuqi qara ntuva timitaiqe te vika nanti nantimae variara iri tavaare, tiro.

3 Minti tuvaro Ioaapiva avuhainaa vaiintiara aqao tiro, Noravano Kotiva ai Variqavano viva ai iqoka vaiinti airiqama kaira vika nái airitahaa vaivara are nena avuqohaira vika tavairera, te hove tiataarave. Avuhainaao, nantiharae are vika kaara ntireva auti variaro? ⌞Kia mintiataarave,⌟ tiro.

4 Ioaapiva minti tuvaro avuhainaava kia Ioaapira uva iriraitiro, kempukaiqama kero tumantara ti, Ioaapiva nai iqoka vaiinti noranavu vatamakero avuhainaara mini ke, Isareri iqoka vaiinti kaara ntireka vura.

5 Vika Ieruharemi ke otunte Iotani Namari taqa vare oru Aroe vatuka tataaqa nái *seri* naavu maaqa kaqate vaiha, vaiinti nutu varora. Aroe vatukavano uqitaini vaumanta Gaatira ankuvano mini vaumanta vinavuka vika nutu vare viraqaahai verara Jase vatukaini vura.

6 Viraqaahai vika Gileaatini vi, Hiti vatanaaka vaunaini Kadesini vi, Daani vatukaini vi, virante otu Nora Namari auvahini vau vatukara Saidonini vura.

7 Ho Saidonihai vika *sauti* mantaraini Nora Namari auvahini vau vatukara, vaantaavuravano ututumato vatukara Taiaa vatukaini vi, Hivi vatanaakavata Kenaani vatanaakavata vo vatuka vo vatukaqi vaunaini vi, ekaara Iutaa vatanaaka Nekevi Aahara Vataini Beseba vatukaini vura.

8 Mintimake vinavuka 9 tora 20 enta Isareri vataini vi aniha, ekaa iqoka vaiinti nutu qara ntuvaqi vivi, qaiqaa Ieruharemini anirante vura.

9 Ioaapiva vuru avuhainaa vaiinti tiva amiro tiharo, Isarerini ho iqoka raqi vaiintika vaireka, 800,000 variamanta Iutaini ho iqoka raqi vaiintika vaireka, 500,000 variavo, tiro.

10 Ioaapiva minti tuvaro Devitiva vaiharo iruvaro viva nai kempukaiqama keharo ekaa iqoka vaiinti kaara ntuate tu uvava kia koqe uva vauvaro viva oho tiro, Te kia Isareri iqoka vaiinti kaara ntuataarave, tivakero Nora Kotira aarero tiharo, Mpo, Noravauvo, te vi okarara autiha ai qoraiqama amitaunarave. Mpo, Noravauvo, te ariara mpo ike tihama vi uvara nunka timitaane, turo. Te kia avu aato vataa vaiinti voqaantemake, vi okarara autu kaunarave, tiro.

11-12 Minti tuvarovata, Noravano Kotiva paropeti vaiinti Gaatira tiva amiro tiharo, Devitiva qora okara autira kaara te vira qoraiqama amitarerave. Te maara taaramonavuqohai vira qoraiqama amitarerave. Te vira qoraiqama amitaaina maarara taaramonavuqihai taaraqanta qaqirake, vohaiqaqohai vira qoraiqama amitarerave. Viva nai antuqa vainara kaama tairaqe te vi maararaqohai vira qoraiqama amitarerave. Ho are vi uvara vur u vira tiva amiane, tuvaro vira qararaa toqaqi Gaativa Noravano Kotiva tu uvara vuru Devitira tiva amura.

13 Viva Devitirara tiharo, Noravano Kotiva ariara taaramo maaraqihaira vohaiqa kaama tairaro viraqohairo ai aruarire. Taaramo maara maantimama vaivo:

1. Te karara noraiqamake aavoqi entara qovarama kaariraro 7 ihinavuara ai vataini variqiro vuanarove.
2. Te navutaaka qaqi kaari vika ani taaramo torara ni hampata raquqi viha ni aru ntata kaimanta ne vika naatu qetake ruqemake vi anivarave.
3. Te qora rovara qovarama kaariraro vi rovarava taaramo enta Isareriqi vi aniharo ai vaiinti nahenti ntaihaanarove.

Are koqema kera nena avu aatoqihaira irikera ti tiva timiraqe te anirante ai uva vuru Nora Kotira tiva amiare, tiro.

14 Gaativa minti tuvaro Devitiva vi uvara iriro tiharo, Mpo, ti muntukavano voqamakero qoraiqimantama vauro. Mpo, tenavu navutaaka kauquqi variarera, vika anomake tinavu qoraiqama timitevarave. Noravano Kotiva voqamakero tinavu aaqurihama timite vaiva vaimantara ti, vira qaqi kairaro viva nana haika tinavu autu timitareva iainara autuarire, tiro.

15 Devitiva minti tuvaro Noravano Kotiva qora rovara qovarama kovaro vi rovarava taaramo enta variqiro viharo ekaa Isarerini vi ani vaumanta Isareri vaiinti nahenti 70,000 qutu vura.

16 Noravano Kotiva atito *enseli*va Ieruharemini oruntero, nai kauqu tututero Ieruharemiqi vaauka vehi autu taiqa kareva auti vauvaro Noravano Kotiva vaiinti nahenti airitahaa qutu vurara iruvaro vira muntuka qoraiquvaro *enseli*ara tiharo, Hove. Nena kauqu tututaanara qaqini vara kaane, tiro.

Minti tuvaro vi entara Noravano Kotiva atito *enseli*va *uiti* nora vareha vuhaantaari aquke vau vatukaraqaa himpiro vaura. Vi vatava vaireva, Jebusi vatanaa vaiinti Araunaara vatavano vaura.

17 Ho Devitiva vaiinti nahenti aruke vau *enseli*ra tavero, viva Nora Kotirara tiharo, Mpo, tema ai uva raqa kauraukama vauro. Te maa vaiinti nahentika sipisipi qoka voqaara vaiha qora okara autu kauramanta vika kia qora okara autuakave. Kia vika qoraiqama nimitaraitira, are tivata ti vainti nahentivata qoraiqama timitaane, tiro.

18 Devitiva minti tuvaro vohaa vi entara Gaativa oruntero Devitirara tiharo, Vururaqaa Jebusihainaa vaiinti Araunaava i vatava vaimanta mini *uiti* nora vareha vuhaantaari vuru ke varianainima vaivo. Ho are oru vi vataraqaa Nora Kotira *ofaa* tainta vo autu amitaane, tiro.

19 Gaativa minti tuvaro Devitiva Noravano Kotiva vira noqihairo tiva amuntema kero, mini vura.

20 Viva oruntovaro Araunaava kaiqa varonaihairo vuavu tavovaro avuhainaa vaiintivano nai nora vaiintinavu hampata viva vaunaini uri vauvaro viva vinavuka ntita kareva otuntero avuhainaa vaiinti avuqaa kankakaa viro nai viri vataiiniqama kero

21 Devitira irero tiharo, Avuhainaao, are nanarae ti tavareva uruaro? tiro.

Minti tuvaro Devitiva vira tiva amiro tiharo, Te are iana vataraqaa *uiti* vareha vuhaantaari vuru ke varia vatara koqaamake vararerama ururo. Nora aiha viraava vaiinti nahenti ntaihe vaiva taiqa vuarire ti, te vi vataraqaa Nora Kotira *ofaa* tainta autu amitarerave, tiro.

22 Minti tuvaro Araunaava Devitirara tiharo, Avuhainaao, are vata maa varehara
kia koqaama kera vararaitira, qaqi varaane. Are Nora Kotira iha quara amitareva ina
haikaravata qaqi varaane.
Are homa purumakau maavata varera Nora Kotira *ofaa* iha quara amitenarave. *Uiti*
ruquti varia katarirave, purumakau auntaqaa rumpataa katarirave, ekaa vira varera,
viraqohaira *ofaa* taintaqaa Nora Kotira iha quara amitaane.
23 Avuhainaao, te Araunaaka ekaa vi haikara ai qaqima amuro, tiro.
Minti tiva kero viva qaiqaa tiharo, Mpo, Noravano Kotiva are virara *ofaa* iha quara
amitenarara iriharo viva ai quahama amitaarire, tiro.
24 Viva minti tuvaro avuhainaava Araunaarara aqao tiro, Te ekaa vi haikara iriha ai
koqaa amirerave. Te kia qaqi varataaina haikara Nora Kotira *ofaa* autu amitarerave.
Te koqaama taainaraqohai Nora Kotira *ofaa* autu amitarerave. ⌞Minti tivakero Devitiva
silvaa monu 50 navu aqukero vi vaiintira vatavata purumakauvata varora.
25 Devitiva Nora Kotira *ofaa* tainta vi vataraqaa aututero, ekaara kaintu iha
quaraaina *ofaa*ravata, Kotikantiro vohaa tampama viro variaina *ofaa*ravata, Kotira
iha quara amitora.
Mintuvaro Noravano Kotiva Isareri vika vira aaro uvara iruvaro vi rovarava
Isareriqihairo taiqa vura.

1 King
(1 Kings – 1 King)

Devitiva naampaiqama vura

1 King Devitiva anomakero naampaiqama vuvaro vira vaatavano ante vaumanta
vira totoqiarire ti, vira kaiqa vaiinti *paraanke* aqu amitovaro vira qaqiqai ante vauvaro
vaura.
2 Mintumanta vira kaiqa vaiinti virara tiha, Avuhainaao, are kairaqe tenavu varaata
vo rantake vita viri kaariraro viva ai hampata vaiharo ariqaa raqikiarire. Viva ainti
vaiteharo ai vaata totoqama amitaarire, ti.
3 Minti tivake vika koqe viri vaata vataa varaata vo rantareka ekaa Isareri vataini vi
aniha Abisaakira Sunemihainaara rantake vita vare avuhainaava vaunaini anura.
4 Abisaakiva nai koqe viri vaata vataa nahentivano avuhainaa vaiintiqaa raqikiharo
vira kahaqi vauvarovata, avuhainaa vaiintivano kia vira hampata nura.

Adoniaava avuhainaa vaiinti vaireva auti vaura

5-6 Adoniaava Devitika Hagitika maaquvano vaura. Apasalomura nova Apasalomura
vatatovaro vira naantiara Hagitiva Adoniaara vatatora. Adoniaava koqe viri vaata
vataa vaiintivano vaura.
Viva quvaaraa vaintika vaiharo vo okara vo okara auti vauvaro vira qova kia vira
avuqavu iraitiro, qaqi kovaro variqiro viro noruqama vura.
Ho Adoniaava noruqamaviro tiharo, Te nora vaiintivanove. Te avuhainaa vaiinti
vairerave, tiro. Minti tivakero viva ohinavuvata iqoka *kaari* vonavuvata varero
aaraini vireva iharo vaiinti 50navu ntita komanta vika vira avuni kante vi vauvaro
viva vika naantiaraini iqoka*kaari*qi vi vaura.
7 Adoniaava nai avuhainaa vaiintiqama vuainarara iriharo Seruiara maaqu Ioaapi-
ravata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Abiataaravata, tiva nimumanta vitanta
vira uva iri homa are avuhainaa vaiintiqama vinarave, tura.
8 Vitanta minti tumantavata, vokuka kia virara hove tura. Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintiva Sadokivave, Jehoiadaara maaqu Benaiaavave, paropeti vaiinti Nataani-
vave, Simeika Reikave, vo vaiintinavu Devitiraqaa maimaraara raqiki vaukave, ekaa
vika kia Adoniaara uvara hove tura.
9 Vo enta Adoniaava Eni-Rogeli Ruvu Namari tataaqa Memaru-Orive tunaini oru
vaiharo sipisipive, purumakau qorave, purumakau naati koqe vaata vaurave, vira
vira arukero Kotira *ofaa* iha quara amitora. Viva *ofaa* vira autireva iharo ekaa nai
qata avuhainaara maaqunavuve, ekaa avuhainaara qiata vaiinti Iutaa vatanaakave,
naareharovata,
10 nai qata Soromonura, paropeti vaiinti Nataanira, Benaiaara, avuhainaaraqaa
maimaraara raqikuka, vika kia naarora.
11 Adoniaava kia vika naarovaro Nataaniva Soromonura nova Basebaava unaini
oruntero vira irero tiharo, Hagitira maaqu Adoniaava viva nai avuhainaa vaiintiqama
vivaro King Devitiva kia virara irivo. Are virara irirae kiae iriaro?
12 Ho kaiqe te koqe avu aato ai amiari vika kia aivata ai maaqu Soromonuravata
arukaate.
13 Are vaakama King Devitiva inaini oruntera virara mintima tiane: Avuhainaao, are
haaru nena kauqu aiqiqaa aqukehara tiriara tihara, Naantiara ai maaqu Soromonuva
ti vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vuanarove, tianarave. Ho nantivaroe
Adoniaava vate avuhainaa vaiintiqama vivo? tiane.
14 Ho Basebaao, are oru King Devitira hampata uva ti vairaqe tevata viraqi oriqete
ai uva vira tiva kempukaiqama kaare, tiro.

15 Nataaniva minti tuvaro Basebaava avuhainaa vaiinti tavareva viva vaito *rumu*raqi viro.
Avuhainaa vaiinti viva naampaiqama vuvaro Abisaakiva Sunemihainaa nahentivano viraqaa raqiki vauvaro
16 Basebaava avuhainaa vaiinti aumanto oruntero vira avuqaa kankakaama viro vauvaro avuhainaa vaiintivano vira irero tiharo, Are nana haikarae aniaro? tiro.
17 Tuvaro ho Basebaava virara tiharo, Mpo, avuhainaao, haaru are nena Variqa Nora Kotira autuqaa nena kauqu aiqiqaa aqu kehara tiriara minti tiva taanarave. Are tihara, Ai maaqu Soromonuva ti vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro ti avuhainaa taintaqaa oquviro varianarove, tianarave.
18 Are minti tiva taarava vaivarovata, vate Adoniaava avuhainaa vaiintiqama vivo. Are virara kiama iriaro.
19 Viva purumakau qorave, vaata vai purumakau naative, airi sipisipive, arukero Kotira iha quara amitaivo. Viva mintireva iharo ekaa ai maaqunavuve, Kotira kaiqa vara amite vaira Abiataarave, iqoka vaiintiqaa raqiki vaira Ioaapirave, vi karara nare inaini vuate tiro, naareharo ai maaqu Soromonura kia aaraivo.
20 Avuhainaao, iriane. Tavave ai vatuka varero avuhainaa vaiinti variainarara ekaa Isareri vaiinti nahenti are vika tiva nimiane ti, ai veka vaiha ariqaa avu vate variavo.
21 Ho are vate kia vika tiva nimiraitira qutu virera, vika Soromonuka titanta taveha qorahaatantave tivakeha titanta haruma kevarave, tiro.
22 Basebaava vi uvara qaqi ti vauvaro Nataaniva avuhainaara naavuqi oruntomanta
23 vira kaiqa vaiinti vira tave avuhainaa vaiinti vuru tiva ami tiha, Paropeti vaiinti Nataaniva ai tavareva urivo, tuvaro viva hove tuvaro ⌞Basebaava vi *rumu*raqihairo vevantovaro⌟ Nataaniva oriqetero avuhainaara aumanto oruntero vira avuqaa kankakaama viro nai viri vataini kero vaura.
24 Viva kankakaamavi vaiharo Devitira irero tiharo, Avuhainaao, quqaae are Adoniaarara tihara, Viva ti vatuka varero avuhainaava vaiharo ti avuhainaa taintaqaa oquviro varianarove, tianarave?
25 Vate maa entaraqaa Adoniaava vonaini oru airi purumakauve, sipisipive, vaata vai purumakaura naative, arukero Kotira *ofaa* iha quara amitaivo. Viva ai maaqunavuve, iqoka vaiintiqaa raqikiaka qiata vaiintive, Kotira kaiqa vara amitai vaiintira Abiataarave, naarama tero vira hampata kara naate timanta, vate vika mini Adoniaara hampata vaiha karavata namarivata nehama vika Adoniaarara quaheha tiha, King Adoniaava vukaiqama kero qaqi variqiro vuarire, ti variavo.
26 Adoniaava Kotira kaiqa vara amitai vaiintira Sadokirave, Benaiaarave, Soromonurave, tive kia haaraivo.
27 Avuhainaao, quqaae are tinavu nena kaiqa vaiintinavu kia tiva timiraitira, are Adoniaarara viva ti vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vuanarove tianarave? tiro.

Devitiva Soromonura noraiqama kora

28 Nataaniva minti tuvaro King Devitiva nai kaiqa vaiintiara tiharo, Ne Basebaara qaiqaa aaraivaro uruarire, tumanta vika vira aarovaro viva oru avuhainaara aaqanto himpiro vaura.
29 Mini vauvaro avuhainaava virara tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta variqiro vi vaiva, viva ekaa vo maara vo maaraqihairo ti ruaruama timite vaivave. Haaru te vira autuqaa tiha,
30 Te Nora Kotira Isareri Variqa avuqaa tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Naantiara ai maaqu Soromonuva ti vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vuanarove, tunarave. Ho vate vi uvava vivauma varianarove, tiro.
31 Minti tuvaro Basebaava kankakaama viro nai viri vataiiniqama kero King Devitirara tiharo, Mpo, ti nora vaiinti King Devitio, are ekaa enta qaqi variqira vuane, tiro.

32 Minti tuvaro King Devitiva Jehoiadaara maaqu Benaiaaravata, Kotira kaiqa vara
amito vaiintira Sadokiravata, paropeti vaiinti Nataaniravata naaromanta anuvaro
33 viva vinavukara tiharo, Nenavu ti *opisi*qi kaiqa vare varia vaiintika hampata
otunte, ti maaqu Soromonura tiva amivaro viva ti donkiqaa oquvi vaira vira vita vare
Gihonini Ruvu Namarivano vainaini vuate.
34 Ne vira mini muntu kaimanta Sadokika Nataanika vahavera Soromonura qiataqaa
aqu amiteha vira noraiqama kaivaro viva Isareri avuhainaa vaiintivano variarire.
Ne vira noraiqamake, *aanumaara/noma* vuaqeha naveraitiha mintima tiate: King
Soromonuva vukai entama qaqi variqiro vuarire, tiate.
35 Ne mintimake vira vita vare urivaro viva ti avuhainaa taintaqaa uru oquviro
variarire. Te vira noraiqama kauraro viva ti vatuka varero avuhainaa vaiintivano
vaiharo Isareriqaavata Iutaaqaavata raqikiarire, tiro.
36 Devitiva minti tuvaro Benaiaava virara tiharo, Koqeve. Kairaro Noravano Kotiva
ai Variqavano ekaa vi haikara autiraro are tinantema kero qovaraiqiarire.
37 Noravano Kotiva ai kahaqintema kero, viva Soromonura hampata vaiharo vira-
vata kahaqiarire. Noravano Kotiva Soromonura koqema amitairaro viva avuhainaa
vaiinti mpeqavano vaiharo ai nora autuvata aatara kero nai nora autu vataava
variarire, tura.
38 Ho Sadokiva, Nataaniva, Benaiaava, iqoka vaiinti avuhainaaraqaa maimaraara
raqikuka Keretihainaakave, Peletihainaakave, vika Soromonurara tuvaro viva King
Devitira donkiqaa oquvi vaumanta vika vira vita vare Gihonini Ruvu Namari vaunaini
otu vura.
39 Mini vuvaro Sadokiva Nora Kotira *seri* naavuqihairo *orivi* vahavera sipisipi
*komu*qi nonkutora vare vura qihia kero Soromonura qiataqaa aqu amitero vira
noraiqama kora. Mintima komanta vika *aanumaara/noma* vuaqomanta ekaa vaiinti
nahenti mini vauka naveraitiha, King Soromonuva vukaiqama kero qaqi variqiro
vuarire, ti vaura.
40 Ekaa vaiinti nahenti Soromonura avata vare Ieruharemini viha voqavata quahaqi
viha naveraitiha *aanumaara/noma* vuaqaqi vi vauvarora tiro, vatavano qaki qaki i
vaura.

Adoniaava King Soromonura aatu qetora

41 Mintumanta Adoniaavavata viva naaro vaiintikavata kara nama taiqa kareka auti
vaiha, noraiqaake naveraiti vau uvara *nontanta/otata* irura.
Ioaapiva *aanumaara/noma* vuaqora iriro tiharo, Nana haikavanoe Ieruharemini
qovaraiqivo? tiro.
42 Ioaapiva qaqi uva ti vauvaro Kotira kaiqa vara amito vaiintira Abiataara maaqu
Ionataaniva vika unaini oruntovaro Adoniaava virara tiharo, Maini aniane. Are koqe
vaiintivano variararo ai vakaakavano koqe vakaakama varianarove, tiro.
43 Minti tuvaro Ionataaniva aqao tiro, Te kiama koqe vakaaka vare anuro. Tinavu
nora vaiinti King Devitiva nai Soromonura noraiqama kaivaro vivama avuhainaa
vaiintiqama vivo.
44 Devitiva Sadokiravata, Nataaniravata, Benaiaaravata, avuhainaaraqaa
maimaraara raqikiakavata, nititaimanta vika Soromonura hampata vuavaro
Soromonuva King Devitira donkiqaa oquviro vimanta
45 vika Gihonini Ruvu Namari vainaini vuamanta Sadokika, Nataanika, vahavera
Soromonura qiataqaa aqu amiteha vira noraiqama kaavaro viva avuhainaa vaiin-
tiqama vivo.
Mintimanta vika tuvurante naveraitivaqi viha quaha quahamaqi Ieruharemini
vuamanta vaiinti nahenti Ieruharemiqi variakavata noraiqaake naveraiti varia uva
nontantara/otatara ne iriavo.
46 Ho vate Soromonuva avuhainaa taintaqaa oquvi vaivo.

47 Avuhainaara qiata vaiinti vika oru King Devitira tave vira quahama amiteha
virara mintima ti: Kotiva Soromonura koqema amitero kempukaiqama amitairaro
viva avuhainaa vaiinti kempukavano vairaro Kotiva vira autu noraiqama kairaro
vira nora autuvano ai nora autuvata aatara kaarire, tiavaro King Devitiva nai anu
kimaarama kero nai vaitai taintaraqaa vaiharo Nora Kotira autu tuahera kero
48 tiharo, Aniqe tenavu tentanavu Isareri Variqa Nora Kotira autu tuahera kaare.
Vate ti maaqu vovano ti vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vivaro Noravano Kotiva
ti qaqi kaimanta ⌞te kia qutiraiti⌟, tenta tivuqohai maa entara qovaraiqi haikara
tavauro, tivo. Devitiva mintima tivo, tiro.
49 Ionataaniva vi uvara tumanta Adoniaara hampata kara ne vauka vi uvara iruvaro
aatu itomanta vika himpi ruqemake vona vona vura.
50 Adoniaava Soromonura aatu qetakero oru Nora Kotira *seri* naavuqi *ofaa* tainta
hini hini kaantaraqaa aatotanta aututora totero vaura.
51 Viva mini vaumanta vokuka King Soromonura vuru tiva ami tiha, Adoniaava ai
aatu qetakero *ofaa* tainta aatotanta tote vaivo. Viva tiharo, Kairaro King Soromonuva
Kotira autuqaa tiriara tiharo, Te kia vira arukarerave tiarire, ti vaivo, ti.
52 Minti tuvaro Soromonuva tiharo, Te tavaariraro viva kia qora okara vo autirera,
te kia qaqi kaariraro vovano vira qoraiqama amitaanarove. Viva qora okara autirera,
viva qutuma vuanarove, tiro.
53 Minti tivakero King Soromonuva vokuka nititomanta vika oru *ofaa* taintaqaahai
Adoniaara vita vare anuvaro, viva King Soromonura avuqaa kankakaama viro
vauvaro Soromonuva virara nena maaqaini vuane tura.

2

Devitiva Soromonurara ekaara uva tura

1 Devitiva tavovaro viva nai qutuarirava aumaiquvaro viva nai maaqu Soromonura
aaramakero maa uvara vira tiva amura:
2 Te aumakaama qutirarave. Qorainti taruva kempukaiqama kero himpiro vaintema
kera, are kempukaiqama kera variqira vuane.
3 Are Nora Kotira nena Variqa uvaqai iriqira vuane. Are vira aaraqaaqai nuane. Are
kia vira no raqa karaitira, viva vo uva vo uva tivatora Mosiva qara ntuvatora iriqira
vuane. Are mintiraro Noravano Kotiva ai kahaqirara are vona vona vairaro, ekaa are
varena kaiqava koqema kero varianarove.
4 Are kia vira no raqa karaitira, vira uva iriqira virera, viva ti Devitikara tivatai uvara
kia tauru kaanarove. Haaru Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are kuvuarama terauka
ekaa enta kempukaiqamake ti tivataqi viha, ti tivuqaa avuqavuqamake nivera, te
vikaqihai vo vaiinti vo vaiinti kaama taari vika Isareriqaa raqikiqi vivarave, tirave.
5 Ho Seruiara maaqu Ioaapiva ti qoraiqama timitairara are irianarave. Ioaapiva
Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki variatanta Nera maaqu Apineravata, Ietera maaqu
Amasaaravata arukairave. Viva kia raquraqihairo vitanta arukaraitiro, qaqi maat-
eraiqamake varia entara viva vitanta arukaivaro vi uvava nai viraqaama vaivo. (2
Sam 3:27; 2 Sam 20:10)
6 Are nena koqe avu aato avatehara, vira vaaqu kaiqara irihara, kiama vira qaqi
kairaro naampaiqama viro qutuarire.
7 Gileaatihainaara Basilaira maaqunavu qaqi kairamanta vinavuka ani ai vaintivara
hampata oquvi vaihama kara naate. Te ai vakaara Apasalomura aatu qetake vuna
entara vinavuka ti koqema timitaarave. (2 Sam 17:27-29)
8 Are Benaminira ankuqihairo Bahurimihainaara Geraara maaqu Simeiraravata kia
tauru kaane. Haaru te Mahanaimi vatukaini virera aaraini vi vauraro viva ti qora uva
tiva timitero, Kotira aareharo tiriara qoraiqama amitaane tirave. (2 Sam 16:5)

Te orurante anuraro Simeiva Iotani Namariqi tuvuntero ti vita kaimanta te Nora Kotira avuqaa tenta aiqiqaa kauqu aquke tiha, Te kia ai arukarerave, tunarave. (2 Sam 19:16-23)
9 Te minti tunarara tiro, vi vaiintiva maa entara qaqima vaivo. Hauri are vi vaiintirara kia viraqaa uva vaivo tirorave. Are koqe avu aato vataaravara tira, vo aara ranta kairamanta vi vaiintira arukaate, tura.

Devitiva qutu vura

10 Ho Devitiva qutu vumanta vika vira vaata vare Ieruharemiqi *Devitira Vatukave* tunaini vuru quntama tora.
11 Devitiva avuhainaa vaiintiqama viro Isareriqaa 40 ihiara raqikiqiro vura. Viva Hebaroni vatukaini 7 ihiara Isareriqaa raqikiqiro viro, viraqaahairo viva oru Ieruharemini 33 ihiara vaiharo Isareriqaa raqikiqiro vura.
12 Devitiva qutu vuvaro vira maaqu Soromonuva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro Isareriqaa raqiki vauvaro viva raqikuva kempukaiqama kero vaura.

Adoniaara arukora

13 Vo enta Hagitira maaqu Adoniaava Soromonura nora Basebaara ani tavora.
Viva anuvaro Basebaava vira irero tiharo, Are maateraiqiharae aniaro? tuvaro Adoniaava tiharo, Eo, te maateraiqihama anuro, tiro.
14 Viva minti tivakero qaiqaa tiharo, Te ai hampata uva vo tirerave, tuvaro Basebaava, Ho tiraqe iriare, tiro.
15 Minti tuvaro Adoniaava tiharo, Are irianarave. Ekaa Isareri vika tiriara arema avuhainaa vaiintivano vainarave tiamanta te avuhainaa vaiintiqama vuare turaro, nai Nora Kotira antuqavano ti qata kaama taimanta te kia avuhainaa vaiinti vaunarave.
16 Ho te vohaa uvaqai ai irarerave. Are virara hovema tiane, tuvaro Basebaava, Ho are tiraqe iriare, tiro.
17 Minti tuvaro Adoniaava vira tiva amiro tiharo, Are oru King Soromonura irairaro viva hove tiraqe te Sunemihainaa nahenti Abisaakira varaare. Viva are irena uvarara kiama kiave tiraitiro, eoma tianarove, tiro.
18 Adoniaava minti tuvaro Basebaava hove tiro, Te oru vira ireha tavaare, tivakero
19 Basebaava Adoniaarara iriharo King Soromonura tavareva vura.
Ho avuhainaa vaiintivano tavovaro vira nova Basebaava uru vauvaro viva himpiro vira uva mantero nai anu kimaarama amitero, viraqaahairo qaiqaa nai avuhainaa taintaqaa oquviro, nai kaiqa vaiintiara tainta vo vara viri amitaate tumanta vara viri avuhainaara vira kauqu tanaraini vatovaro vira nova viraqaa oquvi vaura.
20 Ho Basebaava tiharo, Te inaara uva vo ai iraarirara are virara hovema tiane, tuvaro King Soromonuva nai tiva amiro tiharo, Ti no, ho tiane. Te are ti irena uvarara kiama kiave tiraiti, eoma tirarave, tiro.
21 Minti tuvaro Basebaava tiharo, Are qaqi kairaro ai vakaava Adoniaava Abisaakira varaarire, tiro.
22 Minti tuvaro King Soromonuva nai norara tiharo, Oho, nantivarae are ti irehara Abisaakira Adoniaara amiane tiaro? Are mintima kera irehara tiriara, Kairaro Adoniaava ai vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vuarire, ti variaro. Are irianarave. Viva ti vakaava vaimanta Ioaapika Abiataaka vira mantaraini vaiha vira kahaqireka auti variarave, tiro.
23 King Soromonuva minti tivakero viva Nora Kotira autuqaa tiharo, Oho, Adoniaava vi uvara ti iraira kaara te tiari vira arukaate. Te kia mintiarera, Noravano Kotiva homa ti arukaanarove.
24 Noravano Kotiva naima ti kahaqiharo kempukaiqama timitaimanta te tenta qora Devitira vatuka vare avuhainaa vaiintiqama vunarave. Haaru Noravano Kotiva nai aiqiqaa kauqu aqukero tiriara tiharo, Vivavata vira vaintivaravata avuhainaa

vaiintiqamavi variqi vivarave, tirave. Oho, Noravano Kotiva ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa te tiha, Adoniaava vatema qutu vuanarove turo, tiro.

25 King Soromonuva minti tivakero viva Benaiaarara tuvaro viva oru Adoniaara aru kora.

26 King Soromonuva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Abiataarara tiharo, Anirantera nena maaqa Anatotini vuane. Are qora okara autu kaanara kaara ai arukaarirava vaimantavata, vate te kia ai arukarerave. Haaru are ti qokantira vaihara Nora Kotira *Vokise*qaa raqiki variararo ti qova Devitiva airi maara varaivara arevata vikantira vi maarara varaanarave. Virara irihama te kia ai arukarerave, tiro.

27 Minti tivakero Soromonuva Abiataara atitama kovaro Abiataava ⌞Elira ankuqihainaava⌟ kia qaiqaavata Kotira kaiqa vara amitora. Mintuvaro haaru Noravano Kotiva Silo vatukaqi Elirara tivato uvava vivau vaura. (1 Sam 2:27-36)

Ioaapira arukora

28 Apasalomuva nai qora Devitira vatuka varareva auti vau entara Ioaapiva kia Apasalomura mantaraini vaura. Mintuvarovata, Adoniaava ⌞nai qata Soromonura vatuka varareva auti vauvaro⌟ Ioaapiva Adoniaara mantaraini vaura.

Ho Ioaapiva iruvaro vi haikava Adoniaaka Abiataakaqaa qovaraiquvaro viva qeta kero ruqema kero oru Nora Kotira *seri* naavuvano vaunaini Kotira *ofaa* tainta hini hini kaantaraqaa aatotanta aututora totero vaura.

29 Mini vaumanta vokuka King Soromonura vuru tiva ami tiha, Ioaapiva oru Nora Kotira *seri* naavuvano vainaini vaiharo *ofaa* tainta totero vaivo, tuvaro Soromonuva Benaiaarara oru Ioaapira aru kaane tiro.

30 Minti tuvaro Benaiaava Nora Kotira *seri* naavuvano vaunaini oruntero Ioaapirara tiharo, Ioaapio, avuhainaava ariarama aaqaini veva ntaanema tivo, tiro.

Minti tuvarovata, Ioaapiva tiharo, Kia te aaqaini veva ntarerave. Te maaqi vaiha qutu virerave, tiro.

Ioaapiva minti tuvaro Benaiaava viva tu uvara varero anirantero vuru avuhainaa vaiinti tiva amuvaro

31 avuhainaava Benaiaarara tiharo, Hove. Are viva nai tintema kera vira arukaane. Are vira aru kera, vira vaata varera vuru quntama taane. Ioaapiva kia qora okaravata autuatanta, qumina arukora kaara, vira vaaqu okaravano tiqaavata ti qora ankuqaavata vairave. Vira arukairaro vira vaaqu okaravano kia qaiqaavata tinavuqaa variarire.

32 Oho, kairaro Noravano Kotiva Ioaapiva vaaqu kaiqa varairara iriharo, naivata aru vuntu kaarire. Haaru Apineva Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki vauva vauvaro Ioaapiva qumina vira arukorave. Amasaava Iutaa iqoka vaiintiqaa raqiki vauvaro Ioaapiva viravata qumina arukorave.
(2 Sam 3:27; 20:9-10)

Vitanta koqe vaiintitanta vauvaro vitanta koqe okara autuva Ioaapiva auturavata aatara korave. Mintuvaro Ioaapiva kia ti qora tiva amiraitiro, viva nai antuqaqaa vi vaiintitanta arukorave.

33 Oho, kairaro Noravano Kotiva Ioaapira vaaqu okarara iriharo, kia vira uva nunka amitairaro vi uvava ekaa enta Ioaapiraqaavata, viva kuvuarama tairaukaqaavata, qaqi variqiro vuarire. Kairaro Noravano Kotiva ekaa enta Devitira ankuqirauka koqema nimiteharo vikaqihai avuhainaa vaiinti qovaraiqikavata koqema nimitaira vika maateraiqiha variqi vuate, tiro.

34 Soromonuva minti tuvaro Benaiaava vi uvara iriro viva anirantero oru Ioaapira arukora. Vira arukomanta vira vaata vare vuru nai maaqa aahara vataini quntama tora.

35 Avuhainaava Benaiaara noraiqama kovaro viva Ioaapira vatuka varero ⌞Isareri⌟ iqoka vaiintiqaa raqiki vaura. Abiataara vatuka varaarire tiro, avuhainaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Sadokira noraiqama kora.

Simeira arukora

36 Avuhainaa vaiinti viva Simeira aarovaro anuvaro virara tiharo, Are Ieruharemiqi vaihara naavu vo kaqatera vi naavuraqima variane. Kiama Ieruharemi vatuka kera vonaini vuane.
37 Are Ieruharemi maini kera Kidaroni Namari taqa varera vonaini virera, are vaakama qutu vinarave. Are mintirera, nena mintinara kaarama, qutuma vinarave, tiro.
38 Minti tuvaro Simeiva vira nai tiva amiro tiharo, Avuhainaao, are tiana uvava koqe uvama vaivo. Te are tianantemake mintirerave, tiro. Minti tivakero Simeiva vukaiqama kero Ieruharemini variqiro vura.
39 Ho taaramo ihi aitaromanta Simeira kaiqa vaiinti rumpatokaqihai votanta ruqemake oru Geti vatukaini Makaara maaqu King Akisira hampata mini vaura. Vitanta oru mini vaumanta vokuka Simeira tiva ami tiha, Ai kaiqa vaiintitanta Geti vatukainima oru variavo, ti.
40 Minti tuvaro Simeiva nai donki qeramatero viraqaa vaarintero oquvi vaiharo ⌞Ieruharemi kero⌟ Geti vatukaini King Akisiva vaunaini nai kaiqa vaiintitanta rantareva viro, oru vitanta ranta kero ntita varero Ieruharemini orurantero anura.
41 Mintuvaro Soromonuva Simeiva Ieruharemi kero Geti vatukaini viro orurantero ani uvara iriro,
42 viva Simeira aaramakero virara tiharo, Te haaru ariara tiha, Are Nora Kotira autuqaa tihara kia te Ieruharemi vatuka ke vona vuainarave tiane, tunarave. Te tiha, Are Ieruharemi vatuka kera vonaini virera, are vi entara qutuma vinarave, turara are tiriara tihara, Are tiana uvava koqe uvama vaivo. Te are tianantemake mintirerave, tianarave.
43 Ho nantivarae are Nora Kotira autuqaa, Te mintirerave tivataana uvara kia iriraitira, te ai tiva amuna uvaravata raqa kaaro?
44 Are ti qora Devitira qoraiqama amitaana uvara, ekaa vi uvara irianarave. Ho Noravano Kotiva nina vaaqu okara kaara ai qoraiqama amitaanarove.
45 Noravano Kotiva ai qoraiqama amiteharovata, viva ti koqema timiteharo ekaa enta Devitira ankuqirauka qaqi kaira vikama avuhainaa vaiintiqamavi variqi vivarave, tiro.
46 King Soromonuva minti tuvaro ⌞Simeiva vahaaqaini⌟ vevantovaro avuhainaava Benaiaarara tuvaro viva vevantero Simeira arukora.

Ho mintuvaro King Soromonuva avuhainaava vaiharo raqikuva kempukaiqama kero vaura.

3

Soromonuva Kotirara koqe avu aato timiane tura

1 Isarerivata Isipivata maateraiqiha variate tiro, Soromonuva Isipi vika avuhainaara raavura varatero vaura. Viva vi nahentira vita varero vuru Devitira vatukave tunaini Ieruharemini kovaro vaura. Soromonuva nai avuhainaara naavu kaqe vau entaravata, Nora Kotira naavu kaqe vau entaravata, Ieruharemi vaantaavura auti vau entaravata, vi nahentiva Devitira Vatukave tunaini vaura.
2 Vi entara Nora Kotira naavu kia kaqa amitorara ti, vaiinti nahenti oru hampi vo aiqina vo aiqinaqaa Kotira *ofaa* iha quara amite vaura.
3 Soromonura muntukavano Nora Kotirara vauvaro viva nai qova Devitiva koqema kera nuane tu uvara iriqiro viharovata, viva vaiinti nahenti aanantero, sipisipive,

memeraave, purumakauve, varero hampi vo aiqina vo aiqinaqaa Kotira *ofaa* iha quara amite vaura.
4 Gibeoni vatukaini *ofaa* tainta vo vaumanta vaiinti nahenti virara avuni vai taintarave tuvaro Soromonuva vi taintaraqaa 1,000 aantauvahi Kotira *ofaa* iha quara amitora.
5 Vo enta Soromonuva Gibeonini oru vaiharo entaqi vaiteharo taira tave vauvaro Noravano Kotiva qovarama viro virara tiharo, Nana nana haikara ai muntukavano vainarara are ti irairaqe te ai amiare, tiro.
6 Minti tuvaro Soromonuva tiharo, Ti qova Devitiva ai kaiqa vaiintivano vaiharo viva kempukaiqama kero ai uva iriqiro viharo koqema kero avuqavuqama kero ai kaiqa vare vaivara are vira koqema amitaanarave. Are vira koqema amitaararo viva ti qorainti vainti vatataimanta te vira maaquvano vaiha tenta qora vatuka vare Isareriqaa raqiki vauro.
7 Ho ti Variqa Noravauvo, te qaraaka vaiintivano vaiinti nahentiqaa raqikiaina kaiqara kia kankomake tavaraiti vaurara, are ti qaqi kaaramanta te tenta qora vatuka varaunarave.
8 Are kaama taana vaiinti nahentika maini airitahaa variavaro kia vovanovata vika ho kaara ntuarirava vaimanta te vi vaiinti nahentikaqaa raqiki vauro.
9 Ai vaiinti nahenti airi variarara tira, are ti koqe avu aato timiraqe te koqe okaravata qora okaravata ho rairake taveha, avuqavuqamake vikaqaa raqikiare. Ti avu aatovano kia ho vairera, te nantiakee ai vaiinti nahenti nora vatanaakaqaa ho raqikirarave? tiro.
10 Minti tuvaro Noravano Kotiva Soromonuva iro uvarara quaha kero
11 virara tiharo, Are kia tiriara airi ihi timiraqe te vukaiqamake variare tiraitira, are kia airi airaira timiane tiraitira, are kia ti navutaaka aru taiqa timitaane tiraitira, are tiriara tihara, Koqe avu aato ti timiraqe te ai vaiinti nahentiqaa avuqavuqamake raqikiare, tianarara ti,
12 te are tianantemake, koqe avu aato amiariraro ai avu aatovano uritarero variarire. Haaru koqe avu aato vataa vaiinti vovano kia mintimakero vaurave. Naantiara qovaraiqikaqihairo kia vovanovata ai avu aato aatara kaarirava varianarove.
13 Are ti iraana haikara ai ami, viraqaahai te are kia ti irena haikaravata ai amirerave. Te airi airairave, nora autuve, ai amiarirara are qaqi variqira vina entara avuhainaa vaiintivano vairaro are vatera monuvave, airairavave, ai autuvanove, uri aatarakero vairaro avuhainaaka vonavu kia ho ai aanantamake vaivarave.
14 Ai qova Devitiva te uva tiva taunara iriqiro viharo ti aaraqaa koqema kero ni vairave. Are vira aanantera mintiaqira virera, te ai qaqi kaarirara are airi ihiara variqira vinarave, tiro.
15 Minti tuvaro Soromonuva vaitonaihairo himpiro tiharo, Ike, Kotiva tairakaama vi uvara ti tiva timivo, tivakero viva himpiro oru Ieruharemini Nora Kotira *Vokise* avuqaa vaiharo *ofaa* vo, ekaa kaintu iha quara amitero, Kotikantiro vohaa variainarara iriharo *ofaa* vo iha quara amitero, viraqaahairo viva nai *kamaani* kaiqa vare vaukara iriharo kara *unta/nuta* nimura.

Soromonuva avuqavu ko tura

16 Vo enta hampi narira ni vau nahentitanta avuhainaava titanta uva avuqavuqama timitaarire tivake viva vaunaini oru vira avuqaa himpite vaura.
17 Vitantaqihairo vovano tiharo, Nora vaiintio, viti nahentivavata, tevata, vohaa naavuqima vaunarave. Te vikanti vohaaraqi vaiha vainti vatataunarave.
18 Te vainti vatatauraro taaramo enta aitaraivaro viti nahentiva, vivavata vainti vatatairave. Tetantaqai naavu viraqi vauraro kia vovanovata titanta hampata vairave.
19 Entaqi viti nahentiva aavata vaitaviro tuqantaa virare tiro, nai vainti rakavu kaivaro qutu virave.

20 Vira vainti qutu vivaro enta tavaarana viva himpiro ani te vaiteha tenta vainti
kaqa taunara vita varero vuru nai vaitai taintaraqaa vatero, nai vainti qutuvira viri ti
kaqa timitairave.
21 Ho vira qararaa toqaqi te himpi tenta vainti naama amirare ti, tavauraro vainti
viva qutu vivo. Te vainti vira tuantike tavauraro kia te vatatauna vaintiva vaivo, tiro.
Minti tuvaro vira kena nahentivano aqao tiro, Qaqi vai vaintira, vira ti vaintima vaivo.
Qutu vi vaintira, ai vaintima vaivo, tiro.
22 Minti tuvaro hoqarero tu nahentiva tiharo, Aqao, qutu vi vaintira, vira ai vaintima
vaivo. Qaqi vai vaintira, vira ti vaintima vaivo, tiro. Minti tivakeha vitanta avuhainaa
vaiinti avuqaa tirori vaura.
23 Vitanta tirori vauvaro King Soromonuva tiharo, Maa nahentiva tiharo, Ti
maaquvano qaqi vaivaro vira maaquvano qutu vivo, tivaro viti nahentiva aqao tiro,
Vira maaquvano qutu vivaro ti maaquvano qaqi vaivo, tivo, tiro.
24 Minti tivakero avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiinti vorara tiharo, Oru iqoka
paipe vo varera viri timiane, tuvaro oru varero viri amuvaro viva
25 tiharo, Are qaqi vai vaintira paipeqohaira teqakera, hini vo nahenti amira hini vo
nahenti amiane, tiro.
26 Soromonuva minti tuvaro nai vainti nova voqama kero vainti virara muntuka
ntuvaro viva avuhainaarara tiharo, Mpo, avuhainaao, kia vira arukaane. Vi nahentira
qaqi amiane, tiro.
Minti tuvaro vira kenava aqao tiro, Kia vainti vira titanta qaqi timiane. Are vira
avutaqaa nkahi kaane, tiro.
27 Minti tuvaro Soromonuva tiharo, Kia vi vaintira arukaane. Nahentivano kia vira
arukaane tiva, vivama vira novama vaivo. Vainti qaqi vaira vira amiane, tura.
28 Ho Soromonuva minti tu uvava Isarerini vi anumanta vaiinti nahenti iri,
Soromonura nora autu ami tiha, Kotiva Soromonura koqe avu aato amivarora tiro,
viva *ko* avuqavuqama kero ti vaivo, tura.

4

Soromonura kaiqaqaa raqiki vauka nutu

1 Ho King Soromonuva ekaa Isareri vataqaa raqiki vaura.
2 Vira kaiqaqaa raqiki vau vaiintika nutu:
Asariaava – viva Sadokira maaquvano Kotira kaiqa vara amite vaura.
3 Eliorepika Ahiaaka – vitanta Sisaara maaqutanta avuhainaara uva qara ntuva
amite vau vaiintitanta vaura.
Jehosafaativa – viva Ahilutira maaquvano King Soromonuva varo kaiqara, vo
kaiqa vo kaiqara vukuqi qara nti vaura.
4 Benaiaava – viva Jehoiadaara maaquvano Isareri iqoka vaiintiqaa raqiki vaura.
Sadokika Abiataaka – vitanta Kotira kaiqa vara amite vautanta vaura.
5 Asariaava – viva Nataanira maaquvano vo vata vo vataqaa raqiki vau vaiintika
vika noravano vaura.
Sabutiva — viva Nataanira maaquvano Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva
vaiharo koqe avu aato avuhainaara ami vauva vaura.
6 Ahisaava – viva avuhainaara naavuqi kaiqa vare vaukaqaa raqiki vaura.
Adoniraamuva — viva Apadaara maaquvano vaiinti vokuka ntita vatokaqaa raqiki
vaumanta vika karapuhi kaiqa voqaara, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura.
7 Soromonuva vaiinti 12navu noraiqama komanta vika Isareri vata, vo vata vo
vataqaa raqiki vaura. Vi vaiintika kara qantukeha Ieruharemini varake vaumanta
Soromonuvavata vira hampata vaukavata vi karara ne vaura.

Ekaa ihiara vikaqihai vohaiqa vohaiqavano vohaa tora vohaa torara kara
Ieruharemini varakovaro vi vaura.
8 Vika nutu:
Beni-Huva – viva Efaraimu aiqinaini vau vataraqaa raqiki vaura.
9 Beni-Dekeva – viva maa vatukanavuraqaa raqiki vaura: Makaasi, Salabimu, Beti-
Semesi, Eloni-Betihanaani.
10 Beni-Hesetiva – viva Aruboti vatukaqaavata, Soko vatukaqaavata, ekaa Hefe
vatukavano vau vataraqaavata raqiki vaura.
11 Beni-Abinadaapiva – viva Doru vatukavano vau vataraqaa raqiki vaura. (Viva
Soromonura raavura Tafaatira varatora.)
12 Banaava – viva Ahilutira maaquvano vaiharo Tanaki vatukave, Megido
vatukave, vitantaqaa raqikiharo, Beti-Sani vatukavano vau vataraqaavata raqiki
vaura. Vi vatava Saretaani vatuka aumanto vauvaro Jeseriri vatukavano *sauti*
mantaraini vaura. Vi vatava viviro, Abeli-Mehola vatukavanovata, Jokimeamu
vatukavanovata vaunaini vuru taiqora.
13 Beni-Gebeva – viva Gileaati vataini vau vatukara Ramotiqaa raqiki vaura.
Manasera ankuqiraava Jairiva u vatukanavuka Gileaatini vauvaro Beni-Gebeva
vatuka vinavuraqaa raqikiharo, vatuka vonavu Basaani vata Agopi mantaraini
vau vatukanavuraqaavata raqikura. (Mini vaantaavura ututo vatukava 60navu
vaumanta, vika vaantaavura qenti *baraasi*qohai aututo kaavuraqohai kempukaiqa-
make tintatora.)
14 Ahinadaapiva – viva Idora maaquvano Mahanaimi vatukaqaa raqiki vaura.
15 Ahimaasiva – viva Napataarira ankuqihainaaka vataqaa raqiki vaura. (Viva
Soromonura raavura Basemaatira varatora.)
16 Baanava – viva Husaira maaquvano Asera ankuqihainaaka vataqaavata, Bealoti
vatukaqaavata, raqiki vaura.
17 Jehosafaativa – viva Paruaara maaquvano Isakaara anku vika vau vataraqaa
raqiki vaura.
18 Simeiva – viva Elaara maaquvano Benaminira anku vika vau vataraqaa raqiki
vaura.
19 Gebeva – viva Urira maaquvano Gileaati vata hini mantaraini raqiki vaura.
Haaru King Sihoniva Amo vatanaakaqaa raqikuvavata, King Okuva Basaani
vatukaqaa raqikuvavata, vi vataraqaa raqiki vaura. Gebeva vivaqai ekaa vi
vataraqaa raqiki vaura.

Isarerivata Iutaavata koqemake vaurara tura

20 Iutaa vaiinti nahentivata Isareri vaiinti nahentivata vika airitahaa nuqavano
nampisini vaintemake vaura. ⌞King Soromonuva vau entara⌟ vika koqemake vaiha
karavata namarivata neha quaheha vaura.
21 Soromonuva raqiki vau vatava Iufaretisi Namari kuari urinaihairo viviro, Pirisia
vataini kuari avu aquvinaini oruntora. Viraqaahairo vi vatava *sauti*hairo viviro,
Isipi auvahini oru taiqora. Soromonuva qaqi vau entara ekaa vi vataihainaaka vira
vevaaraini vaiha vira *takisi* ami vaura.
22 Vohaa enta vohaa enta Soromonuva kara varova vaireva, maantimama vairo:
Porihi/Vorusi uta vira maaravano 6,000 *kilo*.
Koqemake aututaa *porihira/vorusira* 3,000 *kilo*.
23 Purumakau 10navu. Vi purumakauka *uiti* auruve, *baali* auruve ne vauvaro vika
vaatavano koqemaviro vaura.
Purumakau 20navu. Vika koqe ukau neha koqe vaata vatauka vaura.
Sipisipi 100navu.
*Diaa*ve, *gaseli*ve, vo aantauve, kokoraarave.
Mintima kero vohaa enta vohaa enta Soromonuva kara vare vaura.

24 Soromonuva ekaa Isareri aumanto vau vataraqaa raqikiqiro viviro, Iufaretisi
Namari vainaini kuari urinaini oruntora. Viva raqiku vatava vaireva, Tipisa vatuka
Iufaretisi Namari vaunaihairo viviro, Gaasa vatuka Nora Namari auvahini kuari avu
aquvinaini muntu kora.
Ekaa avuhainaaka mini vauka vika Soromonura vevaaraini vaumanta vira hini hini
mantaraini vau vatanaaka vika kia vira navutaiqiraiti, maateraiqiha vaura.
25 Soromonuva avuhainaa vaiintivano vau entara ekaa Iutaave, Isarerive, vika nái
uaini naaho ututoraqive, *fiki* katari ututora okarainive koqemake oquvi vauvaro kia
qora haikavano vikaqaa qovaramaviro qoraiqama nimite vaura.
26 Soromonuva ohi airitahaa vatora. Iqoka *kaari* rarau vare vuaina ohira 4,000navu
vaumanta vika vo naavu vo naavuqi nai kavaqaara nai kavaqaaraqi vatomanta vaura.
Soromonuva iqoka raqi ohira 12,000navu vatora.
27 Soromonuva vaiinti 12navu noraiqama komanta vika vi vatara vi vataraqaa raqiki
vaiha, vika vohaiqa vohaiqavano, vohaa tora vohaa torara, kara varake vaumanta
Soromonuvavata vira hampata kara ne vaukavata vi karara ho neha kia karara
aavoqura.
28 Nora vaiinti 12 vinavuka avuhainaa vaiinti vira ohiara iriha, nai kaamato
toraraqaa *baali* auruvata, vira kaqivata, vara vuru iqoka *kaari* rarauri vau ohikavata,
vo ohivata, nimumanta ne vaura.
29 Kotiva koqe avu aato Soromonura amuvaro viva vi haikara vi haikara okara
kankoma kero iri tave vauva vauvaro vira avu aatovano nai uri aatara kero vaura.
30 Kuari avu urinaihainaaka vo kukavata, Isipihainaaka vo kukavata, koqe avu aato
iri vauka vaiha vo okara vo okarara iri tave vau vaiintika vauvarovata, Soromonura
avu aatovano ekaa vika avu aatovata uri aatarakero vaura.
31 Soromonura avu aatovano ekaa vata maataqaa vau vaiintika avu aatovata uri
aatara kora. Esraara ankuqihainaa vaiinti Etaamuva koqe avu aato vataava vaumanta,
Maholura maaqunavu, Hemanivave, Kalakoluvave, Dadaavave, vinavukavata koqe
avu aato vataaka vauvarovata, Soromonura avu aatovano vika avu aatovata uri aatara
kora.
Mintumanta ekaa Isareri aumanto vau vatanaaka, vika Soromonuva nai koqe avu
aato vataavama vaivo tu uvara irura.
32 Soromonuva uva maara koqera 3,000navu qara ntuvatora. Viva ihi 1,005navuvata
qara ntuvatora.
33 Nana nana kuvu kanaave katarive qampiqe vaira, Lebanonini vai *sidaa* katari-
rave, hohaa vau qampiqe vai maurara *hisopi*ve tura, viva vi haikara vi haikara okarara
kankoma kero iriharo, vaiinti nahenti tiva nimumanta iri vaura.
Qaqi variqi vi haikara, aantauvahive, uvirive, memaruve, havukave, viva vi haikara
vi haikara okarara kankoma kero iriro, vaiinti nahenti tiva nimumanta iri vaura.
34 Ekaa vo vata vo vataihainaaka vika King Soromonuva koqe avu aato vataava vaivo
tu uvara iri, vika vaiinti nititomanta hihai hihai vira koqe avu aato irireka ani vaura.

5

Soromonuva Kotira Naavu kaqa amitareva qera i vaura

1 Haaru Devitiva qaqi vau entara King Hiraamuva Taiaa vatukaqaa raqikuva
Devitira tonti koqeva vaurara tiro, Soromonuva nai qora Devitira vatuka varo uvara
Hiraamuva iriro, vaiinti vokuka nititomanta vika Soromonura quahama amitareka
⌞Ieruharemini⌟ vura.
2 Vika oruntovaro Soromonuva Hiraamuraini uva varakero mintima tiro:
3 Are irianarave. Ti qova Devitiva avuhainaa vaiintivano vaiharo viva kaiqe te
Nora Kotira naavu kaqa amitaariraro vira autuvano noraiqama vuarire tumantavata,
navutaaka qaiqaa qaiqaa ani vira hampata raqi vaura kaara viva kia naavu kaqa

amitorave. Viva tiharo, Kairaro Noravano Kotiva navutaaka naatara timitairaqe vira naantiara te vira naavu kaqa amitaare, turave.

4 Ho maa entara Noravano Kotiva ti Variqavano ti koqema timitaimanta te koqemake vauramanta tinavu Isareri hini hini mantaraini varia vatanaaka maateraiqiha variamanta, kia vokiaka tinavu Isareri navutaiqiamanta kia vokiakavata tinavu qoraiqama timitareka auti variavo.

5 Mintiaverama te maa entara Nora Kotira tenta Variqa naavu kaqa amitaariraro vira autuvano noraiqama vuarire. Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero ti qora Devitirara minti turave: Te ai maaqu vo noraiqama kaariraro viva ai vatuka varero avuhainaa vaiintivano varianarove. Vivama ti naavu kaqa timitairaro ti hutuvano noraiqama vuarire, turave.

6 Viva minti turara ti, te ariara tiha, Are nena kaiqa vaiinti nititairamanta vika Lebanoni aiqina vainaini orunte *sidaa* katari teqa timitaiqe te vi katariraqohai vi naavura kaqaare. Saidonihainaaka vika katari teqe varia okarara kankomake tave variakama variavo. Vika katari teqa timitaiqe te tenta kaiqa vaiintivata nititaari vika ai kaiqa vaiinti kahaqiate. Are nanti nanti monue nena kaiqa vaiinti koqaa iainara ti tiva timiraqe te vi monura vika nimirerave, tiro.

7 Minti tuvaro Hiraamuva Soromonura uva vira iriro voqamakero quahakero tiharo, Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Viva Devitira qorainti vainti vo amivaro vi vaiintiva koqe avu aato vataava nai qora vatuka varero nora vatanaaka Isareriqaa raqiki vaivo, tiro.

8 Ho Hiraamuva minti tivakero viva Soromonuraini uva varakero tiharo, Te ai uva iri virara hovema turo. Te ai antuqavano vainantemake, *sidaa* katarivata toqukeravata are inanaini vara karerave.

9 Ti kaiqa vaiinti Lebanonihai vo katari vo katari teqake vare muntu Nora Namariqaa ruvaaqumake vate, rumpake, Nora Namari turuvau rarau vare, vika ta mantaraini are kaama tenanaini vuru vatevarave. Mini vuru ke ti kaiqa vaiinti naaqunta qantuke vataimanta ai kaiqa vaiinti vihaima katari vira varevarave. Te mintimake vara kaarirara are virara irihara kara tinivata ti naavuqi vaikaravata vara kairaro aniarire, tiro.

10 Minti tivakero Hiraamuva airi *sidaa*vata toqukeravata Soromonuva kaamatero mintima timiane tu katarira vara kovaro Soromonuva unaini vura.

11 Mintuvaro Hiraamuva nai navunaaka hampata naarire tiro, ekaa ihiara Soromonuva *uiti* auru vira maaravano 2,000 *ton* vairavata, *orivi* vahavera koqera mpiqato taqura 4,000 *lita* vauravata amite vaura.

12 Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero te mintirerave tuntema kero, viva Soromonura koqe avu aato mpiqa amitora.

Hiraamuka Soromonuka koqemake tontiqama ketanta vaiha, vitanta maateraiqamake variqi virerave tivake, uva tiva taatautora.

13 King Soromonuva vika vira kaiqa vara amitaate tiro, ekaa Isareri vataihairo 30,000 vaiinti ntita vatero,

14 vika taaramo ankuqaa rairakero vatero, vo toraqaa vo anku 10,000 Lebanonini nititomanta vika oru vohaa torara kaiqa varate orurante maaqaini ani qaqi vaumanta, vo anku 10,000vano qaiqaa oru kaiqa vare vaura.

Taaramo anku vika vohaa tora vohaa torara vitare aitare iha, kaiqa varateha orurante maaqaini taara torara auraara ani qaqi vaura. Adoniraamuva kaiqa vaiinti vikaqaa raqiki vaura.

15 Vika ori teqaate tiro, Soromonuva 80,000 vaiinti ntita vatomanta vika aiqinaini vaiha ori teqe vaura. Vokuka ori vareha aniate tiro, 70,000 vaiinti ntita vatora.

16 Vi kaiqaraqaa raqikiate tiro, viva qiata vaiinti 3,300navu kaama tora.

17 Soromonuva tuntemake, kaiqa vaiinti vika oru koqe ori vaunaini vaiha, ori nora
haunti teqake vatomanta, vokuka ori vira vareha vuru Ieruharemini Kotira Naavu vi
oriraqaa kaqa amitaate ti, vika vi orira vare vuru vataqaa vuqitora.
18 Soromonuka Hiraamuka kaiqa vaiinti naavu kaqo kaiqara tavokavata, Bibilosi-
hainaa vaiintivata, ekaa vika ori teqake avuqavuqamake vateha, katarivata kutuke
humuquke qeramake vate vaura.

6

Soromonuva Kotira Naavu kaqa amitora

1 Soromonuva Isareri vatanaakaqaa raqikiqiro viharo 4 ihi varakero, vi ihira 2
toraqaa, *Sivive* tu toraraqaa Soromonuva Nora Kotira naavu kaqa amitareva vi kaiqara
hoqarama tora. Vi entara Isareri vatanaaka Isipi ke anu entaraqaahairo 480 ihi
aitarora.
2 Soromonuva maantima vau naavura Nora Kotira kaqa amitora:
Vi naavura hini hini vukaitantavano vaireva, 27 *mita* vauvaro,
tauriniatanta vaireva, 9 *mita* vaura.
Vi naavura virini tura aratova vaireva 13½ *mita* vaura.
3 Nora naavu vira qentiana vika *rumu* vo tomaqa kovaro vi *rumu*ra tauriniava
vaireva, nora naavu voqaantema kero, 9 *mita* vaura.
Vira vukaitantavano vaireva, 4½ *mita* vaura.
4 Naavuqi ataa iarire ti, vika oriqohai *antura/tura* ntavatora voqi voqi inaara *uintua*
aututora. *Uintua* novano vahaaqaini inaara no vauvaro avutaqi nora no vaura.
5 Soromonuva tumanta vika nora naavu mintimake kaqate, viraqaahai *rumu* vonavu
nora naavu ututuma taate ti, vika vira hini hini mantarainivata vira tauvaqainivata
rumu vonavu tomaqake autu kora.
Rumu vonavu vataini autuke vate, vira qiataqaa vo autuke vate, qaiqaa vira qiataqaa
vovata autuke vatora.
6 Vika vi *rumu*ra vi *rumu*ra nora naavuqaa tomaqa keha nora naavuqaa ori ntavatora
kia nkauru karaiti, qaqi tomaqa tora. Vika vi *rumu*ra vi *rumu*ra tomaqerara iriha,
hoqare vika nora ori *antura/tura* miani ntavaqi vivi, viraqaahai vira vuruvi katari
rukiteva ho variarire ti, vika mantaquma vau orira ntavate, qaiqaa vira vuruvi katari
rukiteva ho variarire ti, vika voqavata mantaquma vau orira ntavaqi vivi, vuru taiqa
kora.
Vataqi vau *rumu*ra tauriniava vaireva, 2 *mita* 20 *sentimita* vauvaro, vira qiataqaa
vau *rumu*ra tauriniava vaireva, 2 *mita* 70 *sentimita* vauvaro, qaiqaa vira qiataqaa
vau *rumu*ra tauriniava vaireva, 3 *mita* 10 *sentimita* vaura.
7-10 Nora naavu ututumato *rumu*navura viriniava vaireva, vohaa qarama kero 2
mita 20 *sentimita* vaura. Vika vi *rumu*ra vi *rumu*ra *sidaa* katariqohai nora naavuqaa
tomaqake kaqatora.
Vataqi vau *rumu*navura qentivano *sauti* mantaraini vauvaro, viraqihairo *rataa*
vovano vira qiataqaa vau *rumu*raqi vuvaro, *rataa* vovano vira qiataqaa vau
*rumu*raqivata vura.
Kotira Naavu kaqe vaivaro noraiqaakero kenko kaanko tiantorave ti, vika kia
*hamaa*ve, *kolsisi*ve, vo *aini* haikave, varake kaiqa vararaiti, vika niaraini nora orivano
vaunaini vaiha ori avuqavuqama keha koqemake teqakeha, viraqaahai ori vira vare
vuru Kotira Naavu kaqatonaini evaara kaqe vaura.
Soromonuva tumanta vika vo ori vo ori varake naavu vira kaqaqi vivi, viraqaahai
vika naavu qiata autiha nora *sidaa* rukite, *sidaa* tanuqira kututoraqohai qiataini
vuqiteha naavumatora.
11 Noravano Kotiva Soromonurara tiharo,
12 *Are ti naavu kaqa timite varianarara irihama, te ai uva tiva amirerave.*

Are te tivatauna uvaravata, te ariara minti minti iane tivatauna uvaravata, koqema kera irihara vira avataqira virera, te tota ai qora Devitirara kauqu aiqiqaa aquke tiva amunantemake, ai koqema amitarerave.

13 Te ni tenta vaiinti nahenti Isareri kia qaqira karaiti, ni hampata variqi virerave, tiro.
Noravano Kotiva Soromonurara minti tura.
14 Ho Soromonuva Kotira Naavu kaqa vuru taiqa kora.
15 Soromonuva tumanta vika *sidaa* varake vi katariraqohai Kotira Naavu avutaqi *antura/tura* aratoraqaa vataihai vuqiqi vivi, vuru naavu qiataini taiqake, viraqaahai vika toqukera kututoraqohai vatakanta vuqitora.
16-17 Kotira Naavuqi vira turuaravano variarire tiro, Soromonuva tumanta vika naavu avutaqi 9 *mita* kaara ntuvake kavaqaara aratovaro viva kaankuka voqaara vauvaro vira hini mantaraini Kotira turuaravano vauvaro vira avuni vau *rumu*ra vira vukaivano vaireva, 18 *mita* vaura. Kavaqaara vira vataihai *sidaa*qohai aruqi vivi, naavu qiataini vuru kora.
18 Hauri avutaqi ori ntava taava qoqaa variantorave ti, vika *sidaa* katariqohai naavumate, *sidaa* viraqaa timonave/qantirave, qaqi maurave nkauruke vaataiqama tora.
19 Nora Kotira turuaraini vira *Vokise* vuru vataate ti, vika vi *rumu*ra qerama tora.
20 Vi *rumu*va vaireva: Vira vukaitantavano 9 *mita* vauvaro, vira tauriniava 9 *mita* vauvaro, vira viriniavavata vohaa qaramakero 9 *mita* vaura.
Soromonuva tumanta vika *kori* ori koqera ruqutuke *kakanairimake/kavanairimake* noraiqamakora varake, vi haikaraqohai vi *rumu*ra *sidaa* vaavi arutora naavuma teha mantaaqa kora. Vika *ofaa* tainta* aututoravata *kori* oriqohai vuqiteha mantaaqa kora.
21 Soromonuva tumanta vika Kotira Naavu avutaqi *kori* ori koqera varake viraqohai ekaa katarive orive taatauke qapuqama tora. Vika *kori*qohai rerupa voqaara aututo *seni* naaquntara varake, viraqohai Kotira turuaraini vau *rumu*ra vira qentiana virini hiritora. Vika vi qentiravata *kori*qohai taatauke qapuqama tora.
22 Soromonuva tumanta vika ekaa Kotira Naavu avutaqivata, *ofaa* taintavano Kotira turuara qentiana vauravata, *kori*qohai ekaa vi haikara taatauke qapuqama kora.
23 Vika *orivi* katari varake viraqohai aroka vataa *enseli maraqura/varaha* taaraqanta autuke Kotira turuaraini vuru vatora. Vitanta viriniava vaireva, 4½ *mita* vaura.
24 *Enseli* aroka hinivano vaireva, 2 *mita* 25 *sentimita* vauvaro, vira hinivano vohaa qaramake vaura. Vira aroka airatovaro hini vitivano oru hini vitiqaa akukumaviro 4½ *mita* vaura.
25 *Ensel*i vovata vohaa qaramake autuke vatora.
26 *Enseli* taara vitanta vohaa qaramake autu tovaro vitanta vukaivano 4½ *mita* vaura.
27 Soromonuva tumanta vika *enseli* taaraqanta autuke vare, vuru Kotira turuaravano vau *rumu*raqi vaaviarama tomanta vitanta aroka *rairate/airate* vaura.
Enseli vovano himpi vauvaro, vira aroka viti vovano naavu taqe hini vauvaro, *enseli* vovano vira tataaqa himpi vauvaro vira aroka viti vovano naavu taqe hini vaura. *Rumu* avuta viraqi vitanta aroka vitivano naiqaa naiqaa ani akukuma vura.
28 Vika *enseli* vitantavata *kori*qohai qapuqamake vatora.
29 Vika Kotira Naavu *rumu* taaraqantaqi *vahehema/vaataiqama* tareka, *deti* katarive, *enseli* aroka vataakave, qaqi maurave, *sidaa*qaa nkauruke aututora.
30 Vika qaiqaa *kori* ruqutuke *kakanairimake/kavanairimake* viraqohai *rumu* vitantaqi vataini vau taintaraqaa vuqite mantaaqa kora.
31 Vika *orivi* kututora varake, viraqohai Kotira turuaravano vau *rumu*ra nora qenti taaraqanta tampamake autuke vatora. Vi qentira auvahianta aruto katariva 5navu vaura.

* **6:20:** Vi taintara vaireva, koqe unta iaina haikara Kotira iha quara amite taintava, *sidaa*qohai aututo taintava vaura.

32 Vi qentitanta vaataiqireka, *enseli* aroka vataakave, *deti* katarive, qaqi maurave
nkauru keha autute, viraqaahai *kori* ori ruqutuke tanuqama toraqohai vi haikara vi
haikara naavumatora.
33 Kotira Naavu vahaaqaini vau qentira autireka, vika *orivi* katari 4navuqohai qenti
auvahianta arute,
34 viraqaahai vika qenti vitanta toqukeraqohai autuke, tampamake arutora.
Hini qenti qantua kaivaro tavaaraqaahairo raqantaa vuarirava vauvaro, hini
qentivanovata vohaa qaramakero vaura.
35 Avutaqi vau qentitanta vahehema kontemake, vika vi qentitantavata vaatai qama
kora. (6:32)
36 Kotira Naavuvano hohaa avutaqi vaumanta vika vi hohaara autireka maantimake
aututora: Vika koqemake teqato orira, vo ori vo ori vevanto vontaqaa vontaqaa
taaramo tataa ntavate, vira qiataqaa *sidaa* vuqitora.
37 Soromonuva Isareriqaa raqikiqiro viharo ihi 4navu varakero, vi ihira 2 tora, *Sivive*
tu toraraqaa vika Nora Kotira Naavu kaqe kaiqara hoqaramate, avuni ori vataini ntava
tora.
38 Soromonuva Isareriqaa raqikiharo 11 ihi 8 tora, *Buluve* tu torara varako en-
taraqaa, vika vi naavura kaqa vuru taiqa kora. Soromonuva minti mintimake kaqaate
tuntemake, vika vi naavura 7 ihi varaqi viha, kaqa taiqa kora.

7

Avuhainaara naavu kaqatora

1 Soromonuva tumanta vika qaiqaa avuhainaara naavu, vo naavu vo naavu 13 ihiara
kaqaqi vivi, vuru taiqa kora.
2-3 Avuhainaara naavu vo, virara *Lebanoni-Nantave* tu naavura vira hini hini taaqeni
vukaitantavano 44 *mita* vauvaro, vira tauriniava 22 *mita* vauvaro, vira viriniava 13½
mita vaura.
Vika nora *sidaa pohi* taaramontaqaa aratovaro vontaqaa 15 *pohi*vano vauvaro,
vontaqaa 15 *pohi*vano vauvaro, vontaqaavata vohaa qaramakero 15 *pohi*vano vaura.
Vika mintimake nora *pohi* arate naavu qiata autireka *pohi* viraqaata nora *sidaa*
kututora 45navu taurini rukitora.
4 Naavu hini hini taaqeni *uintua* taaramontaqaa vohaa qaramake autuke vatora.
5 Naavu vira qentinavu autireka, qaqi qenti voqaara taaramonavu hini hini taaqeni
vohaa qaramake autuke vatora.
6 Vika naavu vo kaqake vi naavura autu nteha *Nora Pohinavu Vai Naavurave* tura.
Naavu vira hini hini taaqeni vukaitantavano 22 *mita* vauvaro vira tauriniava 13½ *mita*
vaura. Vi naavura avuni vika *veranda* autuke, *veranda* qiata totaarire ti, vika *pohi*navu
aratora.
7 Vika avuhainaa taintavano variaina naavuravata kaqa amite virara *Uva*
Avuqavuqiaina Naavurave tura. Soromonuva viraqi vaiinti nahenti *ko* iri vaura. Vika
vi naavura avutaqi taaqeni *sidaa* varake vataihai aruke naavumaqi vivi, vuru qiataini
taiqa kora.
8 *Ko* iriaina naavura tauvaqaini vika naavu vo, Soromonuva nai variaina naavura
kaqa amitora. Vo naavu kaqontemake, vika vohaa qaramake viravata kaqa amite,
viraqaahai vika naavu vo, Soromonura naata, Isipi avuhainaara raavura naavuvata
kaqa amitora.
9 Vika ekaa vi naavura vi naavura kaqeha, nora ori koqe oriqai varakeha vataihai
ntavaqi vivi, vuru naavu qiataini ke vaura. Vika koqe ori vaunaini vaiha, vo ori vo
ori avatama keha, koqemake *so*qohai teqakeha naavu avutaqivata vahaaqainivata
variainara avuqavumakeha vate vaura.

10 Naavuvano kempukaiqama kero variarire ti, vika ori nora haunti teqatora vira
naane vataini vuqite vaura. Nora ori vokura vira vukaivano vaireva, 3½ *mitave*, 4
mitave vaura.
11 Vika vataini nora ori vuqite, viraqaata koqemake teqato orira ntavaqi vivi, *sidaa*
kututoravata varake naavu vira kaqora.
12 Vi naavuva vi naavuva hohaa avutaqi vaumanta vika vi hohaara maantimake
aututora: Vika teqato orira, vo ori vo ori taaramontaqaa ntavate, vira qiataqaa *sidaa*
vuqitora.
Vika vohaa qaramake aututo hohaaraqohai Nora Kotira naavuvata vira avuni vau
*rumu*ravata ututumatora. (6:36)

Huraamuva King Soromonura kaiqa vara amitora

13-14 Vaiinti vo Taiaa vatukaihainaava Huraamuva nai qora aanantero *baraasi*
oriqohai auti varia kaiqara kankomakero tavo vaiintiva vaura. Huraamura qova qutu
vuvaro vira nova Napataarira ankuqiraava vaura.
King Soromonuva Huraamuraini uva vara kero aarovaro viva ani ekaa *baraasi*qohai
auti kaiqaraqaa raqiki vaura.

Huraamuva nora pohitanta autukora

15 ⌞Nora *pohi* taaraqantavano Kotira Naavu qentiana variarire tiro,⌟ Huraamuva
nora *pohi*tanta *baraasi*qohairo vohaa qarama kero autukero vatora. Posi vira
vukaivano vaireva, 8 *mita* vauvaro, vira vaata ovenaaruma taiva vaireva, 5 *mita* 30
sentimita vaura.
16 Viva *pohi* qiata taaraqantavata *baraasi*qohairo autukora. Qiata vukaivano
vaireva, 2 *mita* 20 *sentimita* vaura.
17 Viva *pohi* qiata *vahehema/vaataiqama* kareva, *baraasi*qohairo rerupa voqaara *seni*
7navu autukero vuntakero *pohi* ututumatero hiritora. Taara *pohi* vitantaqaa vohaa
qaramakero *seni* autukero vatora.
18 Viva *seni* vuntakero vatora vira virinivata mianivata *pomigraneti* * tava 100navu
naiqi naiqi *pohi* viraqaa ututumakero vatora. Taara *pohi* vitantaqaa vohaa qara-
makero *pomigraneti* tava autukero vatora.
19 Viva taara *pohi* qiata vitantaqaa*lili*ve tu maurara autukero vatora. Maura
vukaivano vaireva, 1 *mita* 80 *sentimita* vaura.
20 *Pohi* qiata tavaarana naqavuviro vauvaro vira vuruvi, viva *lili* maura autukero
vatora.
21 Huraamuva *pohi* vitanta autu komanta vika vitanta varake Kotira Naavu qenti
vaunaini vaavi aratora.
Viva sauti mantaraini vau *pohi*rara *Jakinive – ⌞Kotiva⌟ vi haikara qovaramake vairave*,
tivakero *noti* mantaraini vau *pohi*rara *Boaasive – Nora kempukavano Kotiraqi vairave*,
tiro.
22 *Pohi* vitanta qiataqaa *lili*ve tu maurara aututova vaura. Ho mintima kero *pohi*
vitanta autu vuru taiqakora.

Huraamuva nora tave autu kora

23 Huraamuva nora tave vo, *taani* voqaara *baraasi*qohairo autu komanta vira autu
nteha Varuva Namarive tura. Nora tave vira virini miani vaireva, 2 *mita* 20 *sentimita*
vauvaro, vira novano vaireva, 4 *mita* 40 *sentimita* vaura. Nora tave vira ovenaaruma
taiva vaireva, 13½ *mita* vaura.
24 Viva tave aaqaini vaataiqama kareva, vira no auvahianta *timona/qantira* naiqi
naiqi ututumakero aututero, vira muntuvi qaiqaa *timona/qantira* naiqi naiqi vontaqaa

* **7:18:** *pomigraneti* tava vaireva, *epeli*ve *orinsi*ve vira tava voqaara vaira.

ututumakero aututora. Viva *baraasi* ihaqi kovaro ravitavura† qihia keharo tavevata viraqaa vaataiqamato haikaravata vohaa vaka autukora.
25 Huraamuva Varuva Namarive tu tavera vira autukero, viraqaahairo viva purumakau qora 12navu *baraasi*qohairo autu komanta vika nora tave vinavura tauvaqaqaa vaari vatora. Purumakau taaramonavu kuari uri mantaraini viri vatovaro, taaramonavu kuari avu aquvunaini viri vatovaro, taaramonavu *noti* mantaraini viri vatovaro, taaramonavu *sauti* mantaraini viri vatora.
26 Nora tave vira vaatavano vaireva, vatoqiqama kero 8 *sentimita* vaura. Vira novano vaireva, *kaapu* nove, *lili* maura vira mareve, vira voqaara vaura. Vi taveraqi namari kaqake mpiqa kareka, 40,000 *lita* kaqake vatora.

Huraamuva uiri kaari vonavu autu kora

27 Huraamuva *baraasi*qohairo *uiri kaari* 10navuvata autu kora. *Uiri kaari* vira vukaivanovata vira tauriniavavata vohaa qaramakero 1 *mita* 80 *sentimita* vauvaro vira virini miani 1 *mita* 30 *sentimita* vaura.
28 Viva *uiri kaari* autiharo vuhaari naane aututero, vuhaari viraqaa *baraasi* tanuqama tora varakero taatautora.
29 *Baraasi* tanuqama tora viraqaa viva *raionive*, purumakau qorave, *enseli* aroka vataakave, autukero vatero, *baraasi* tanuqama tora vira auvahini vau vuhaariraqaa viva maura vuntatora *maraqura/varaha* autukero vatora.
30 *Uiri kaari* vohaiqa vohaiqavano aiqu *uiri* vaura, taaraqanta taaraqanta vatora. Vi aiquravata, vira tuqantaa vuaina vuhaariravata *baraasi*qohai aututora.
Ekaa *uiri kaari* vauvaro namari tavevano ho oqu vuarire ti, vika vo kaantara vo kaantaraqaa *baraasi* haika arute, vi haikaraqaavata maura vuntatoraqohai *vahehema/vaataiqama* tora.
31 *Uiri kaari* vira kantaaqaqaa vika no autukovaro vira viriniava 45 *sentimita* vauvaro vira tauriniava 67 *sentimita* vaura. No vira auvahianta vika maura vuntatora *maraqura/varaha* viraqohai vahehema tora.
32 *Uiri kaari* aiqu tauriniava vaireva, 67 sentimita vaura. *Uiri kaari* vevanto aiqu 4navuvano vauvaro vira tuqantaa vuarira *aini*vavata vevanto vaura.
33 Vira aiquvano vaireva, iqoka *kaari* aiqu voqaara vaura. Vika aiqu *rinive*, aiqu tavaaranave, aiqu viraqaa hampakira vuhaarive, ekaa vi haikara vi haikara *baraasi* ori *unta/nuta* kovaro ravitavuraqohai autukora.
34 Utuvare vi aniva *uiri kaari* kaantaaqaa aqu 4navuvano vaura.
35 Aunta ovenaaruma tova vira viriniava 22 sentimita vauva *uiri kaari*qaa vaura. Auntavata aqunavuvata *uiri kaari* vira hini vaatavata vika vohaa vaka *baraasi* ori ravitavuraqohai autukora.
36 Huraamuva *uiri kaari vahehema/vaataiqama* kareva iharo, viraqaa *enseli* aroka vataakave, *raioni*ve, *deti* katarive, autura. Ta mantaraini *maraqura/varaha* autuarira vatukava ho vaunaini viva vi haikara vi haikara autukero, auvahini qaqi maura vuntatoravata vahehema tora.
37 Mintima keharo Huraamuva ⌞nai kaiqa vaiintinavu hampata⌟ *baraasi* ori *unta/nuta* kovaro ravitavuraqohairo *uiri kaari* 10navu autukomanta, ekaa *uiri kaari* vika vohaa qaramake vaura.
38 Huraamuva vi haikara autukero, viraqaahairo viva namari taqu tave 10navu *baraasi*qohairo autukero *uiri kaari* vohaiqa vohaiqaqi vuru vatora. Namari tave vira

† **7:24:** Maa entara vaiinti vika *simeni*qohai *amuko*ve, *taani*ve, autireka iha, vika vahuqa aututaa haikaraqi *simeni* qihia kaavaro *simeni*vano kempukaiqama vimanta viraqaahai vika vahuqa aututaa haikara ravaqaa kaavaro *amuko*vanove, *taani*vanove qovarama vi vaira. Vira voqaantemake, vi vatanaaka vo haika autireka iha *baraasi*ve, *aini* orive nora ihaqohai ravitake, viraqaahai vika vahuqa aututo haikaraqi ori ravitavura qihia kovaro orivano humpama viharo kempukaiqama vumanta viraqaahai vika vahuqa aututo haikara qaqini ravaqaa kovaro vi haikara autireka u haikava qovarama vi vaura.

novano vaireva, 1 *mita* 80 *sentimita* vauvaro vi taveraqi namarivano 800 *lita* mpiqaro vaura.
39 Ho Huraamuva vi haikara autu taiqa kero *uiri kaari* 5navu varakero Kotira Naavu tataaqa *sauti* mantaraini vatero, vo 5navu varakero Kotira Naavu *noti* mantaraini vatero, *Varuva Namarive* tu tavera varakero Kotira Naavu avuni kaanaaqaini vuru vatora.
40 Huraamuva voku haikaravata, namari ntuaina tanurave, havoreve, inaara tanuve autukero vatora. King Soromonuva Nora Kotira naavuqi vara timitaane tu kaiqara, Huraamuva ekaa vi kaiqara vara vuru taiqa kora.
41 Huraamuva maa haikara maa haikara ⌞*baraasi*qohairo⌟ autu amitero:
Vukai *pohi*tantave, (7:15)
Pohi vira qiatatanta tave voqaara vaurave, (7:16)
Pohi qiata vaataiqama ko haikara *seni* rerupa voqaara vuntatorave,
42 *Pomigraneti* tava 400navuve, (*Seni* vuntakero vatora vira virini *pomigraneti* 100navu naiqi naiqi vontaqaa ututumakero vatero, *seni* vuntakero vatora vira mianivata viva *pomigraneti* 100navu naiqi naiqi vontaqaa ututumakero vatora. Viva hini mantaraini vau *pohi*ra vira qiatavata vohaa qaramakero vaataiqama kora.) (7:18)
43 *Uiri kaari* 10navuve,
namari tave 10navuve, (7:27-38)
44 Varuva Namarive tu taverave,
purumakau qora 12navuve,
45 Kure vonavuve, havore vonavuve, inaara tanu vokurave,
Soromonuva tuntema kero, Huraamuva ekaa vi haikara vi haikara Nora Kotira Naavuara iriharo autukero vatora. Viva vi haikara *baraasi*qohairo autu taiqa kero takuqiarire tiro, vi haikara humuqukero vatora.
46 Avuhainaa vaiintivano tuvaro Huraamuva Iotani Uqitaini vi haikara vi haikara autireva vi kaiqara varora. Sukoti vatuka hini vauvaro Saretaani vatuka hini vauvaro tavaarana aaqatai vata koqeva vauvaro Huraamuva vi haikara maraqura aaqatai vataqi autukero, ⌞viraqaahairo viva *baraasi* ori ravitavura aaqatai vataqi qihia kovaro *baraasi*vano aaqatai aututora viraqi vaiharo kempukaiqama viro maraqura aututova qovarama vura.⌟
47 Ekaa vi haikava airitahaa vaurara tiro, Soromonuva kia vi haikara *sikeri*qaa hiritaiqe vira maara tavaare tiraitiro, viva qaqi kovaro, kia vaiinti vovanovata vi haikara maara ho iri tavora.

Vo haika vo haika autuke Kotira naavuqi vatora

48 Kotira Naavuqiraa haika autuate tiro, Soromonuva tumanta vika *ofaa* tainta vo autute, Kotira mpareti amite taintaravata autuke vatora. Vika tainta vitanta *kori* ori tanuqama toraqohai naavumatora.
49 Vika *kori* oriqohaiqai *raamu* vate kairiqara 10navu autuke, Kotira turuaraini vau *rumu*ra vira tataaqa vi haikara 5navu kauqu tanaraini vuru vaaviaramate, hini 5navu kauqu kaanaaqaini vuru vaaviarama tora. Vika *kori*qohai *raamu* qumpike vate kairiqaraqaa maura autuke vatora. Vika iha auri raaquvare haikara *kotaavata/ kuahaavata* autuke vatora.
50 Qaiqaa *kori* oriqohai *kaapu*ve, vo tanuve, *raamu* qimpe haikarave, iha mura quare tanurave,
iha auri vaqite tanurave autuke vatora.
Qaiqaa *kori*qohai Kotira *rumu* turuaraini vau qentira *hinisi* autuke, Kotira Naavu avuni vau qentira vira *hinisi*vata autuke vatora.
51 King Soromonuva Nora Kotira naavuqiraa kaiqa vara vuru taiqakero, viraqaa-hairo viva nai qova Devitiva Kotira kaama amito haikara, *silvaa* orive, *kori* orive,

vo haikave, ekaa vi haikara vi haikara varero vuru Kotira Naavuqi airaira vate vau *rumu*raqi vatora.

8

Kotira Vokise vare vuru vatora

1 ⌞Vika vi kaiqara taiqa kovaro⌟ King Soromonuva Nora Kotira *Vokise* Devitira vatuka
Saioniqihai vare vuru Kotira Naavuqi vataate tiro, viva Isareri nora vaiintive, qiata
vaiinti nora ankuqaave inaara ankuqaave raqiki vauka naaromanta
2 vika hihai hihai ani ruvaaqumavi vaura. Vi entava *Haraara Naavu* ovata no entava
7 tora *Etanimive* * tu torava vaura.
3 Ho Isareri nora vaiintinavu ani ruvaaquma vumanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika Nora Kotira *Vokise* vare
4 vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, Rivaira anku vokukavata, vika
Nora Kotira *Seri* Naavu rampaike vare, viraqi vau taintarave vo haikave vare vuru
Kotira Naavu aumanto vatora.
5 Vika *Vokise* vira vare oruntomanta King Soromonuvavata, ekaa Isareri vaiinti
nahentivata, oru *Vokise* vira tataaqa ruvaaqumavi vaiha, sipisipive purumakau
qorave airitahaa aruke, Kotira *ofaa* iha quara amitora. Vika nái airi sipisipive
purumakauve aruke Kotira iha quara amitorara ti, vi quaranavura kaara ntuvake
taveva kia ho vaura.
6 Ho viraqaahai Kotira kaiqa vara amite vauka *Vokise* vira vare Nora Kotira Naavuqi
vira turuaravano vau *rumu*raqi *enseli* taaraqanta arokaqi veta vatora.
7 *Enseli* vitanta arokavano rairaviro vaiharo vi *Vokise*ravata, vira aqu vare anu
kataritantavata, mantaaqa kora.
8 Katari vukaitanta vaumantara ti, vaiintivano vira tataaqa vaiharo vitanta viti
tavaarirava ho vauvarovata, vaiintivano vo *rumu*qi vaiharo vitanta viti tavaarirava
kia ho vaura. Vate maa entara vi kataritanta qaqi vi *rumu*raqi variara.
9 Vi *Vokise*ra avutaqi Kotiva qara ntuvato oriva taaraqanta vauvaro kia vo haika-
vanovata viraqi vaura. Haaru Mosiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo ori vitanta *Vokise*qi
vatora. Vi entara Isareri Isipihai katu vare Sainai Aiqinaqaa ani vauvaro Noravano
Kotiva vika hampata vohaa uva tiva taataukero vatora. (Katu Varora 25:21)
10 Ho Kotira kaiqa vara amite vauka vi *Vokise*ra Kotira turuaravano vau *rumu*raqi
vuru vate, vevantovaro vaakama tonavuvano Nora Kotira Naavuqi mpiqa viro
mantaaqa kora.
11 Nora Kotira mpeqa okaravano takuqi vauva tonavuqihairo voqama kero ataa
i vaumantara ti, Kotira kaiqa vara amite vauka kia ho naavuqi oriqete nái kaiqa
vararaiti, qaqi vahaaqaini vaura.
12 Mintuvaro Soromonuva tiharo, Noravano Kotiva tiharo, Te tonavuvano voqa-
makero taatau vinaraqi vairerave turave. (Katu Varora 19:9)
13 Mpo, Noravauvo, are haaru minti tiaravata, te ariara viva ekaa enta ekaa enta
maa naavuraqi variqiro vuarire ti, vira ai kaqa amitaunarave, tiro.
14 King Soromonuva minti tivakero viva tuqantaaviro Isareri vaiinti nahenti mini
ruvaaqumavi vauka taveharo, nai kauqu aqu nimitero Kotiva ni koqema nimitaarire
tiro.
15 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqenavu Isareri Variqa Nora Kotira autu tuahera
kaare. Viva nai aiqiqaa kauqu aqu kero ti qora Devitirara tivato uvara kia tauru
kaivaro vi uvava vate vivauma vaivo.
16 ⌞Viva ti qora Devitirara minti turave:⌟

* **8:2:** Etanimi tora vaireva, Septemba toravata Oktoba toravata vitanta tavaarana vaura. (Wkp 23:34)

Te tenta vaiinti nahenti Isipiqihai ntite anuna entaraqaahai te kiama Isareri anku vorara tiha, Te vatuka vo kaama taari ne vi vatukaraqi ti naavu kaqa timitaimanta vaiinti nahenti ti hutu noraiqama kaate, tunaravauve. (2 Sam 7:6)

Devitio, te kia minti tiraiti, ariara viva ti vaiinti nahentiqaa raqikiarire ti, ai kaama taunarave. Kotiva minti turave.

17 Ti qova Devitiva tiharo, Kaiqe te Nora Kotira tinavu Isareri Variqara iriha, vira naavu kaqa amitaariraro vira autuvano noraiqiarire, tuvarovata,

18 Noravano Kotiva ti qora Devitira nai tiva amiro tiharo,

Are tihara te Nora Kotira naavu kaqa amitarerave tiara uvava koqe uva vaivaravata,

19 are nenama vi naavura kia kaqa timitenarave.

Ai maaqu vo vivama ti naavu kaqa timitairaro ti hutuvano noraiqama vuarire, turave.

20 Ho Noravano Kotiva nai aiqiqaa kauqu aqukero tivato uvava vate vivauma vaivo. Viva tiva taintemake, te tenta qora Devitira vatuka vare, Isareri avuhainaa vaiintiqamavi vaiha, Nora Kotira tinavu Isareri Variqa autu noraiqama vuarire ti, vira naavu kaqa amitauro.

21 Vi naavuraqi Kotira *Vokise* vate *rumur*a te autu amitauro. Noravano Kotiva Isipiqihairo tinavu kaivaqaukavara ntita varero anu entara viva tinavu kaivaqauka hampata vaiharo uva tiva taatauto oritanta *Vokise* viraqima vaivo, tiro.

22 Minti tivakero Soromonuva Isareri vaiinti nahenti nivuqaa Nora Kotira *ofaa* tainta tataaqa oru himpi vaiharo nai kauqutanta virini tututeharo

23 Kotira aarero tiharo,

Mpo Noravauvo, are Isareri Variqavanoma variaro. Kia ai voqaara variqa vovano naaruva virinive, vata mianive vaivo.

Tenavu ai uva iriha ai aaraqaa koqemake nuarera, ai muntukavano tinavuara vairara, are nena uva tivakera taatau taanarara iriqira vinarave.

24 Haaru are ti qora Devitirara irihara nena aiqiqaa kauqu aqukera te mintirerave tiva taana uvava vate vivauma vaivo.

25 Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavanoma variaro. Mpo, are vo uvavata nena aiqiqaa kauqu aqukera ti qora Devitirara tiva taanara kia tauru karaitira, vi uvaravata iriqira vuane. Are haaru Devitirara tihara,

Are ti tivuqaa avuqavuqama kera nuanantemake, are kuvuarama teraukavata kia qora okara autiraiti, ti tivuqaa avuqavuqamake nivera, te ekaa entama qaqi kaari vikaqihai avuhainaa vaiintiqamavi, Isareriqaa raqikivarave, tianarave.

26 Mpo, Isareri Variqavauvo, are vi uvara nena aiqiqaa kauqu aqukehara ti qora Devitirara tianara iriharama, are qaqi kairaro vi uvava vivau variarire.

27 Te ariara tiha, Quqaae Kotiva maa vataraqaa tuvu vaiharo variqiro vuanarove? turo. Ike, virini naaruvavano nai nora vatukavano vaivarovata, kia are mini vaina vatukava ho vaivo. Naaruvavano kia ho vairara tiro, te ai kaqa amitauna naavuvavata kiama ho varianarove.

28 Ti Variqa Noravauvo, mintima vaivaravata, te ai kaiqa vaiintivano vate ai aareha ariara ike mpo tiva timitaane tiaina uvara irira, are te ai iraainantema kera mintima timitaane.

29 Haaru are tihara, Te vi naavuraqi variqi virerave tianarara irihara, are maa naavuraqaa ekaa enta, entaqive aatitainaraqaave raqikiqira vi vairaqe te maa naavura tavehama ai aaraarirara are te ai aaraaina uvara iriane. (Lo 12:11)

30 Noravauvo, ai vaiinti nahenti Isarerivata, tevata maa naavura viti taveha ai aaraarirara, tinavu uva iriane. Are naaruvaini vainaraqihaira tinavu uva irihara, tenavu qora okara autuaina uvara nunka timitaanerama turo.

31 Nai kena vaiinti qoraiqama amitaaina vaiintira vika vita vare maa naavuva vainaini viri ke, vi vaiintirara tiha, Quqaae are vi vaiintira qoraiqama amitaaro,

kiae qoraiqama amitaaro? tivaro, vi vaiintiva ai *ofaa* tainta tataaqa vaiharo, viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo ariara kia vi vaiintira qoraiqama amitauro tirera,
32 are naaruvaini vainaraqaahaira vira uva irira, vika uva avuqavuqama nimitehara, vaiintivano qora okara autinara nai umiqaane. Qora okara kia autina vaiintirara kiama ariqaa uva vaivo tiane.
33 Vo enta tenavu Isareri ai vaiinti nahenti ai uva raqakaainara kaara are navutaaka qaqi kairamanta vika tinavu haatara kaiqe, viraqaahai tenavu orurante are inanaini ani, ai Naavuvano maini vainaini aninte tentanavu qora okara autuainara tiva qovarama kaarera,
34 are nena naaruvaini vainaraqaahaira tinavu nena vaiinti nahenti uva iriane.
Are tinavu qora okara nunka timitera, navutaaka tinavu tivita vare vo vataini vuru kenaihaira are qaiqaa tinavu tivita varera viri haaru maini are tinavu kaivaqaukavara nimiana vataraqaa viri kaane.
35 Qaiqaa, tenavu ai vaiinti nahenti ai uva raqake qora okara autu amitaainara kaara are aaqu qioqama tairaqe, viraqaahai tenavu mpo ike tiha kia qaiqaa vi okarara autirerave tiha, ai Naavu maa taveha tentanavu qora okara autuainara tiva qovarama kaarera,
36 are nena naaruvaini vainaraqaahaira tinavu Isareri nena vaiinti nahenti uva irira, tenavu qora okara ai autu amitaaina uvara nunka timitaane.
Are tenavu koqemake variaina okarara tinavu humiqehara, aaqu varakairaro tinavu vataqaa ntuarire. Tinavu vata maava maahota variarire tira, are haaru tinavu nena vaiinti nahenti timianarave.
37 Tinavu vataini karara aavoqi entava qovaraiqirerave,
vaiinti arukaaina rovarava qovaraiqirerave, naaho maataqaa rovaravano qovaraiqirerave,
kaintaaqa airitahaavano karakaaqa qoraiqama kareka qovaraiqiverave,
navutaaka tinavu hampata raqireka ani tinavu vatukanavu ututuma taiverave,
vo rovara vo rovaravano tinavu qoraiqama kareva irerave, nai nana nana qora haikavano qovaraiqirera,
38 vi entara are tenavu ai vaiinti nahenti ai aaraaina uvara iriane.
Vi entara Isareri vaiinti nahentiqihairo vo vaiintiqaae, vo nahentiqaae, vi maarava qovaraiqiraro viva ai Naavu maa taveharo nai kauqu virini tututero ai aarairera,
39 are naaruvaini variqira vinaraqaahaira vira uva irihara vira qora okara autira nunka amitera kahaqama amitaane.
Areqaima ekaa vaiinti nahenti avu aatoqi vai okarara iri tave variaravara tira, are vika vohaiqa vohaiqavano nái nana nana okara autirara irihara, vika nái niminarave.
40 Are mintiaqira viraqe tenavu ai vaiinti nahenti are tinavu kaivaqaukavara nimiana vataraqaa variqi viha, ekaa enta ai aatu qeteha variqi vuare.
41-42 Vo vatanaa vaiintivano nai maaqaini vaiharo ai nora autuaravata, are nora kaiqa varaanararavata, iri vaina vaiintiva maini anintero ai Naavu taveharo nai kauqu tututeharo ai aarairera,
43 are naaruvaini variqira vinaraqaahaira vira uva irira vira kahaqiane.
Are mintiramanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ai okara tave, tenavu Isareri ai aatu qeteha ni vaunantemake, vikavata ai aatu qeteha nivarave. Vi entara te ai kaqa amitauna naavura maa taveha, kankomake iri tiha, Noravano Kotiva i Naavurave, tivarave.
44 Vo enta, are tinavu nena vaiinti nahenti varakairaqe tenavu oru vonaini navutaaka hampata raqiha, vi entara tenavu vona vona vaiha, tenavu are nena kaama taana vatukara Ieruharemivata, te ai kaqa amitauna Naavuravata taveha ai aaraarera,

45 are naaruvaihaira tenavu ai aaraaina uvara irira, tinavu kahaqama timitairaqe navutaaka naatara kaare.
46 Tenavu ekaa qora okara auti vaunarara ti, kia ho vovano tiharo, Kia te mintunarave, tianarove. Ho vo enta⌋ tenavu Isareri ai qora okara autu amitaariraro ai arara itairara vira kaara are navutaaka kauquqi tinavu kairamanta vika ani tinavu rumpa vare vo vataini, niarainive, aumantove, vuru kaivera,
47 are vi entara tenavu ai aaraaina uvara iriane.
Tenavu navutaaka vata mini vaiha, tentanavu qora okara autuainarara mpo ike tiha ai aareha, Mpo, quqaama tenavu ai uva raqakeha qora okara autu kaunarave, tiarera, are tenavu ai aaraaina uvara iriane.
48 Mpo, vi entara tenavu navutaaka vataini vaiha tentanavu avu aato muntukaqihai qora okara qaqirake orurante are iananaini anirera iha, are tinavu kaivaqaukavara nimiana vatara are nena kaama taana vatukara Ieruharemini taveha, te ai kaqa amitauna Naavuravata taveha ai aaraarera,
49 are naaruvaini variqira vinaraqaahaira tenavu ariara ike mpo tiaina uvara irihara tinavu aaqurihama timitaane.
50 Are tenavu ai vaiinti nahenti vaaqu okara autu amitaaina uvara nunka timitera, tinavu navutaaka vo avu aato nimiramanta vika tinavu aaqurihama timitaate.
51 Tenavu Isareri vaiinti nahenti vairera, tenavu ai vaiinti nahentima vauro. Tenavu are nena kaama taana vaiinti nahentikama vauro.
Nora iha itairaqihaira ruaruama nimitaanantema kera, are haaru tinavu kaivaqaukavara Isipiqihaira ruaruama nimitera vika ntita varaaramanta maini aniarave.
52 Mpo Noravauvo, are ekaa enta ti nena kaiqa vaiintivata, ekaa nena vaiinti nahenti Isarerivata, tavamaqira vihara, tenavu ariara ike mpo tiaina uvara irihara variane.
53 Maa vataraqaa ekaa naato vatanaaka variavaravata, are tinavu Isareriqai nena kaama taanarave. Noravauvo, Kotio, are tinavu kaivaqaukavara Isipiqihaira ntita varera aniana entara are nena kaiqa vaiinti Mosira noqihaira vi uvara tianarave, tiro. (Katu Varora 19:5)
54 Soromonuva tori kauru araviro vaiharo nai kauqu tuaherakero Nora Kotira aaramaqiro viviro vuru taiqa kero, viraqaahairo viva *ofaa* tainta tataaqa vaunaihairo himpiro,
55 Kotiva Isareri vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka koqema nimitaarire tiro, nai kauqu aqu nimitero naveraitiro mintima tiro:
56 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tintema kero, tinavu Isareri nai vaiinti nahenti koqema timitaimanta muntuka paru imantama vauro.
Viva haaru nai kaiqa vaiinti Mosira noqihairo tinavu Isareriara te ni minti mintimake koqema nimitarerave tu uvaraqihairo kia vo uvavanovata kakakima vivo.
57 Kaivaro Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara hampata vauntema kero, viva tinavu hampatavata vaiharo, kia tinavu qoririma keharo qaqira kaarire.
58 Kaivaro viva tinavu avu aato koqema timitairaqe tenavu vira aaraqaa nuvaqi viha, viva tinavu kaivaqaukavarara tiva tai uvarave, uva maara tirave, vi uvara vi uvara iriqi vuare.
59 Kaivaro Noravano Kotiva tinavu Variqavano te vate tuna uvara kia tauru karaitiro, ekaa enta, entaqive aatitainaraqaave, iriqiro viharo Isareri nai vaiinti nahentivata, ti nai kaiqa vaiintivata, kahaqama timitairaro ⌞vo maaravano kia tinavuqaa qovaraiqiraqe⌋ tenavu koqemake variqi vuare.
60 Viva mintira ekaa naato vatanaaka avu aato kenko tiramanta vika kankomake iri tiha, Noravano Kotiva vivaqaima Variqavano vaivaro kia variqa vovanovata

vaivo, tiate, turo.
61 Ho ekaa enta ne tinavu Variqa Nora Kotira viraraqai noraiqaake iriqi viha, ne vate intemake, kempukaiqamake viva tivatai uvaravata vo uva maaravata iriqi vuaterama turo, tiro.
62 King Soromonuva minti tivakero viraqaahairo viva ekaa Isareri mini ruvaaqumavi vauka hampata vo *ofaa* vo *ofaa* Nora Kotira iha quara amitora.
63 Soromonuva Nora Kotikantiro vohaa variaina *ofaa*ra iha quara amitaare tumanta vika purumakau 22,000 vare, sipisipi 120,000 vare, Nora Kotira iha quara amitora. Avuhainaa vaiintivanovata ekaa Isareri vaiinti nahentivata mintima keha vi Naavura Nora Kotira kaama amitora.
64 Airi *ofaa* vauvarora tiro, Soromonuva tavovaro *ofaa* tainta *baraasi*qohai aututo taintava Kotira Naavu avuni vauva inaara taintavano vaumanta vika viraqaa kia ho airi quara aantau iha quara amiteva vauvaro, vohaa vi entaraqai Soromonuva Nora Kotira Naavu avuqaa vata vo, vaiinti nahenti ruvaaqumavi vau vatara Kotira kaama amitero, vi vataraqaa vika vo *ofaa* vo *ofaa*, *uiti* auruve, Kotira kaintu iha quara amite *ofaa*rave, Kotikanti vohaa variaina *ofaa*ra vira vahaverave, Nora Kotira iha quara amitora.
65 Vi entava *Haraara Naavu Ovatave* tu entava vaumanta, vi entanavuraqaa Soromonuvavata ekaa Isareri vaiinti nahentivata Ieruharemiqi ruvaaqumavi vaiha nora ovata virara iriha nora. (8:2)
*Noti*ni vau vatukara Hamaatihaive, *sauti*ni Isipi vatavano antuatonaihaive, tavaarana vau vatukaihaive, vaiinti nahenti airitahaa Nora Kotira tinavu Variqa avuqaa 14 enta Ieruharemini ruvaaqumavi vaiha ovata nora. Vika ⌞Kotira Naavu kaamatorara iriha⌟ 7 entara ovata namaqi vivi, ⌞*Haraara Naavu*⌟ ovataravata iriha, qaiqaa 7 entara ovata namaqi vura. (2 Sto 7:8-10)
66 Ho vira qararaa Soromonuva vaiinti nahenti nititomanta, vika avuhainaa vaiinti vira Kotiva koqema amitaarire tivake nai maaqa nai maaqa vura.
Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Devitirara ⌞te minti minti irerave⌟ tu uvava vivau vaumantara ti, vika nái muntukaqihai koqe umanta quaheha vura.

9

Kotiva qaiqaa tairakaa Soromonura avuqaa qovarama vura

1 Soromonuva Nora Kotira Naavuvata avuhainaara naavuvata kaqa taiqakero, ekaa vo kaiqa nai varaataa u kaiqaravata taiqa kero vauvaro
2 Noravano Kotiva haaru Gibeonini Soromonuva unaini ⌞tairakaa⌟ qovarama vuntema kero, qaiqaavata qovarama vura.
3 Noravano Kotiva virara tiharo,
Are ti haarehara mpo ike tiana uvara te irunarave. Are ti Naavu kaqa timitaanara, vi Naavura te tenta kaama taunarara ti, te vi Naavuraqi ekaa enta variqi virerave. (8:10)
Ekaa enta ti muntukavano vi Naavurara vairaqe te vi Naavuraqaa maimaraara raqikiqi virerave. (8:29)
4 Ai qova Devitiva tiriara noraiqaakero iriqiro viharo avuqavu okara autuqiro viharo ti aaraqaa nintemakera, arevata mintima kera nuane. (8:25)
Are ekaa te tiva tauna uvarave, ekaa te ariara minti minti iane tuna uvarave, koqema kera iriqira virera,
5 te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ai qora Devitirara tiha, Are kuvuarama teraukama ekaa enta Isareriqaa raqikiqi vivarave, tuna uvava vivauma varianarove. (2 Sam 7:12, 16)

6 Arevata are kuvuarama teraukavata ti qaqirake te tiva tauna uvaravata, te minti
minti iate tuna uvaravata kia iriraiti, oru una variqa naareha vika nutu tuahera
kaivera,
7 te ni Isareri qoririma keha maa vatara ni nimunaraqaahai ni nititama karerave.
Te ni Isareri nititama keha, tenta viraqi vairera kaama tauna Naavura, viravata
tauvaqa utu amitarerave. Te mintiari ekaa vo vatanaaka ni Isareri naaraihama
nimiteha ni qoraiqama nimitevarave.
8 Vate nora Naavu maava vaimantavata, naantiara vaiinti nahenti vitare aitare
iha maa Naavura taveha, ravukuvi voqamake qeteha tiha, Nana kaarae Noravano
Kotiva maa vataravata maa Naavuravata qoraiqama kaivo? tivarave.
9 Vika vi entara minti timanta vokika vika nái tiva nimi tiha, Vira okara maan-
timama vaivo: Isareri vika nái Variqa Nora Kotira qoririma kaara vira kaarama
mintivo. Noravano Kotiva vika kaivaqaukavara Isipiqihairo ntita varero maa
vataraqaa viri kaiva vaimantavata, vika vira tauvaqa utu amiteha una variqa
vikaraqai noraiqaake iriqi viha, vinavuka nutuqai tuahere variarave. Vika mintiara
kaarama Noravano Kotiva maa Naavuravata vikavata qoraiqama nimitaivo, tivar-
ave. ⌞Ho arevata are kuvuarama teraukavata naantiara ti qaqira kaivera, te
mintimake ni qoraiqama nimitarerave⌟, tiro.
Noravano Kotiva minti tivakero Soromonura tiva amura.
10 Ho Soromonuva nai kaiqa vaiinti hampata 20 ihi kaiqa varaqiro viharo, Nora
Kotira Naavuvata, avuhainaara naavuvata kaqa vuru taiqa kora.
11 Soromonuva naavu kaqeharo *sidaa*ve, toqukerave, *kori* orive, varareva uvaro
King Hiraamuva Taiaa vatukaqaa raqikuva vi haikara vi haikara vira amuvaro
Soromonuva virara iriharo vatuka 20navu Kariri vataini vaura vira amura.
12 Vira amuvarovata King Hiraamuva Taiaihairo oru Karirini vau vatukara 20navu
tavamakero, kia quaharaitiro,
13 Soromonurara aqao tiro, Ti qata vakaao, nana vatukanavue ti timiaro? ⌞Kia koqe
vatukanavuve,⌟ tivakero vira kaara vi vatarara *Kabuluve – Qumina Vatave* tura. Maa
entaravata vaiinti nahenti vi autura nte variara.
14 Tota Hiraamuva *kori* ori airitahaa vara kovaro Soromonuva vaunaini vuvaro vira
maaravano 4,000 *kilo* vaura.

Soromonuva vo kaiqa vo kaiqa varora

15 Vo kaiqa vo kaiqa varaate tiro, King Soromonuva kaiqa vaiinti airitahaa ntita
vatomanta vika maa kaiqara vara amitora:
Vika Nora Kotira Naavu kaqa amite,
Soromonura nai avuhainaara naavu kaqa amite,
Ieruharemi vatuka vaantaavuravata autu amite,
Ieruharemi vatuka otiqete urunte ura tuquke ntava amite,
vo vatukanavu haaru qoraiqama kora, Hasove, Megidove, Geseve, qaiqaa autu
amitora.
16 (Tota Gese vatukavano Kenaani vatanaaka u vatukava vauvaro Isipi avuhainaava
ani iqoka raqiharo vi vatukara iha qumpiarama tero viraqi vau vaiinti nahentika aru
taiqa kora. Ho naantiara Soromonuva vira raavura varato entara, Isipi avuhainaava
vi vatukara nai raavura amura.
17 Mintuvaro Soromonuva ⌞tumanta kaiqa vaiinti vika⌟ Gese vatuka qaiqaa autu
amitora.)
Soromonura kaiqa vaiinti vika Beti-Horoni muani vau vatukara qaiqaa autu
amite,
18 Balati vatukavata Tamaa vatukavata autu amitora. (Vi vatukatanta Iutaa aahara
vataini vaura.)
19 Soromonura karakaaqa vara vuru vate naavuva vo vatuka vo vatukaqi variarire
ti, vika vira vira autu amite,

Soromonura ohinavuvata, iqoka*kaari*vata, vate naavuva variarire ti, vika qaraaka vatuka, vo vatuka vo vatuka autu amite,

Soromonuva vo qara vo qara u naavura Ieruharemiqive, Lebanoniqive, ekaa nai raqiku vataraqaave, kaqaataa ura vira kaiqa vaiinti vika vi kaiqara vi kaiqara vara amitora.

20 ⌞Vi entara⌟ vo vatanaa vo vatanaaka Amonive, Hitive, Peresive, Hivive, Jebusive, Isarerini qaqi vaura.

21 Haaru Isareri vika ⌞kaivaqaukavara⌟ hampata iqoka raqiha airitahaa arukehavata, kia ekaa aru taiqa kora. Ho Soromonuva hini qaqi vauka vara nai kaiqa vaiintiqama komanta vika karapuhi vaiinti voqaara vaiha vira kaiqa vara amitora. (Maa entaravata vika mintimakeha Isareri kaiqa vara nimite variara.)

22 Soromonuva Isareri vaiinti vika kia qaqi qumina kaiqa vaiintiqama karaitiro, vika noraiqama komanta vokuka iqoka raqi vaiintika vaumanta, vokuka *kamaanira* kaiqa vaiinti vaumanta, vokuka qiata vaiintiqamavi iqoka vaiintiqaa raqiki vaumanta, vokuka iqoka *kaari*qive ohiqaave niha raqireka ukaqaa raqiki vaura.

23 Soromonuva Isareri vaiinti vokuka 550navu noraiqama komanta vika qiata vaiintiqamavi vira kaiqa, vo kaiqa vo kaiqaqaa raqiki vaura.

24 ⌞Vi entara⌟ Soromonura naata, Isipi avuhainaara raavuravano Devitira vatukave tunaihairo katu varero Soromonuva vira nai kaqa amito naavuraqi vuvaro, Soromonuva tumanta vika vi naavura auvahianta otiqete urunte u vatara tuquke ntava amitora.

25 Ekaa ihiara taaramo tataa Soromonuva oruntero Nora Kotirara iriharo autu amito taintaraqaa *ofaa* iha quara amite vaura. Viva ekaara kaintu iha quara amito *ofaa*rave, Kotikantiro vohaa variaina *ofaa*rave, iha quara amitero, koqe unta iaina haikaravata Nora Kotira iha quara amitora. Mintima keharo Soromonuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo Kotira *ofaa* iha quara amite vaura.

26 King Soromonuva tumanta vika Esioni-Gebe vatukaini *sipi* airitahaa autu kora. Vi vatukava Idomu vataini nora namari Akabaa Namari auvahini vauvaro Elaati vatukavano vira aumanto vaura.

27 King Hiraamuva nai kaiqa vaiinti vokuka kankomake *sipi* kaiqa tavoka nititomanta vika oru Soromonura kaiqa vaiinti hampata *sipi*qi kaiqa vare vaura.

28 *Sipi* vika oru Ofi vataihai *kori* ori airitahaa vare viri Soromonura ami vaura. *Kori* ori maaravano vaireva, 14,000 *kilo* vaura.

10

Avuhainaa nahenti Sebaihainaava Soromonura uru tavora

1 Avuhainaa nahenti Sebaa vataihai naava Noravano Kotiva Soromonura koqema amitaivaro viva nai nora autu vataava vaivo tu uvara iriro, viva kaiqe te Soromonura oru taveha, nora uva maara ntairaqohai vira irama amiteha vira avu aato avateha tavaare, tivakero viva unaini urura.

2 Avuhainaa nahentivano Ieruharemini urireva iharo nai kaiqa vaiintivata kameri airitahaavata ntita varero urura. Kameri vika karaqaa aatake ne haikara vare, airi *kori* ori vare, vo qara vo qara u orira nora koqaa aqukeha vare vau oriravata vare urura.

Ho avuhainaa nahenti viva Soromonuva unaini uruntero viva ekaa vo okara vo okarara nai aatoqi iritora Soromonura irama amitovaro

3 Soromonuva kia vukaari utiharo nai tiva amiraitiro, ekaa vi nahentiva vira irama amito uvara avuqavuqama kero nai tiva amura.

4 Minti tuvaro avuhainaa nahenti Sebaa vataihainaava Soromonuva koqe avu aato vatora iriro, Soromonuva avuhainaara naavu kaqatoravata tavora.

5 Viva vaiharo tavovaro Soromonuva kara ne vau taintaraqaa koqe kara, vo kara vo kara vaumanta, qiata vaiinti vika Soromonura hampata oquvi vaiha vi karara ne

vaumanta, avuhainaara kaiqa vaiintinavu koqe utavaaqa nonkutoka vi karara raaqu nimite vaumanta, vokuka *uaini* qihia keha nimite vaura.

Vi nahentiva vaiharo tavovaro Soromonuva Nora Kotira Naavuvano vaunaini vaiharo ekaara kaintu iha quara amito *ofaa*ra, vo *ofaa* vo *ofaa* Kotira iha quara amite vaura. Nahenti viva vi haikara vi haikara tavero voqamakero ravukuviro nai kauqu runkinkiri iharo vaura.

6 Viva Soromonurara tiharo, Ike, te tenta maaqaini vaiha, are vo kaiqa vo kaiqa varaanarave, ariqi koqe avu aatovano vairave, ekaa vi uvava quqaa uvama vaivo.

7 Tota te virara kia quqaa uvama varianarove tivake, viraqaahai te maini urunte, vi haikara vi haikara tenta avuqohai tavauraro quqaama vaivo. Ike, tota vika hini uvaqai tiva timiarave. Te vate tenta avuqohai tavaura haikava te maaqaini vaiha iruna uvaravata uri aatara kaivo. Ai koqe avu aatovano voqavata vaivaro are monuve airairave vataara haikavavata nai airitahaama vaivo.

8 Ike, mintima vaimanta ai naatavara quahevaqaima varianarove. Ai qiata vaiinti vikavata ai aaqanto himpi vaiha vo enta vo enta are koqe avu aatoqihaira ti variana uvara irihara ti, vika quahevaqaima varianarove.

9 Virara virara irihama te ai Variqa Nora Kotira autu tuahera karerave. Viva ai quahama amiteharo ai noraiqama kaivara are Isareri avuhainaa vaiintivano variaro. Kotira muntukavano ni Isareriara ekaa enta ekaa enta variqiro virara tiro, viva ariara Isareriqaa koqema kero raqikiharo vika uva avuqavuqama nimitaarire tiro, ai kaama taivara are avuhainaa vaiintiqamavira variaro, tiro.

10 Avuhainaa nahenti Sebaihainaava minti tivakero viva King Soromonura *kori* orivata, karaqaa aatake neravata, vo qara vo qara u orira nora monu aqutoravata vira amura. *Kori* ori vira maaravano 4,000 *kilo* vauvaro, karaqaa aatake neva nai airitahaa vaurara tiro, kia vovano vira naantiara vira uri aatarakero qaiqaa vi haikara varakaarirava vaura.

11 King Hiraamura *sipi*navu Ofi vataihai *kori* orive, vo qara u katarira vira untavano koqe urave, nora monu aquto orirave, vareha Isarerini vuru ke vaura.

12 Ho Soromonuva nai kaiqa vaiinti tiva nimumanta vika koqe untavu katarira varake viraqohai Nora Kotira Naavuqive, avuhainaara naavuqive vaataiqamate, vaiintivano *musiki* ruqutuate ti, vika vo *musiki* vo *musiki*vata vi katariraqohai autu nimitora.

Vi entara koqe untavu katarira airi Isarerini vuru kovarora tiro, kia naantiara vovano qaiqaa vira uri aatarakero airi koqe untavu katarira Isarerini vara kaarirava vaura.

13 King Soromonuva vo haika vo haika avuhainaa nahenti Sebaa vataihainaara amiro, vi nahentira muntukavano vo haika vo haikaravata vaura vira amuvaro, viraqaahairo avuhainaa nahenti viva nai kaiqa vaiinti hampata qaiqaa ururantero nai maaqaini vura.

Soromonuva airi monuve airairave vatora

14 Vohaa ihi vohaa ihi Soromonuva *kori* ori 23,000 *kilo* vare vaumanta,

15 koqaa kaiqa vare vaukave, Arebia avuhainaakave, Isareri vo vata vo vataqaa raqiki vaukave, vika vika *takisi* aqukeha *kori* ori amuvaro vare vaura.

16 Soromonuva tumanta vika nora kainke 200navu autuke, *kori kakanairima/kavanairima* toraqohai kainke vinavura naavuma tora. Vohaa kainkeqaa *kori* naavuma tora maaravano vaireva, 7 *kilo* vaura.

17 Viva qaiqaa tumanta vika inaara kainke 300navu autu amitora. Vohaa kainkeqaa *kori* naavuma tora maaravano vaireva, 2 *kilo* vaura. Avuhainaava tuntemake vika kainke vira vare vuru avuhainaara naavu *Lebanoni-Nantave* tu naavura viraqi vatora.

18 Mintuvaro Soromonuva nai avuhainaava oquvuaina taintara autu timitaate tiro, tumanta viravata autu amitora. Vika *erefanti* aaraiqohai vi taintara autuke, *kori* ori koqera varake, viraqohai vira vaataiqama tora.

19-20 Taintavano kaantaaqa maariraqaa vauvaro vira avuni viraqaa vaarinte viva 6navuvano vaura. Vika *raioni maraqura/varaha* 12navu autuke, aiqu nteraqaa hini auvahini 6navu vate, hini auvahini vo 6navu vatora.

Tainta tauvaqaini qiatavano ovenaaru iro vauvaro tainta hini hini mantarainiqaa kauqu vataarirava vaura. *Raioni maraqura/varaha* vovano tainta tataaqa hini mantaraini himpi vauvaro, vovano hini mantaraini himpi vaura.

Avuhainaa taintavano nai aahuva tainta vaumanta kia vo vataini vo vataini avuhainaaka vi taintara voqaara vatora.

21 King Soromonura *kaapu*navu vaireva, *kori* oriqohai aututova vauvaro Lebanoni-Nantave tu naavuraqi vau haikara tanuve kureve, ekaa vi haikaravata *kori* koqeraqohai aututova vaura.

Soromonuva vau entara *silvaa* oriara kia anomakero koqe ori vaivo turara tiro, *silvaa*qohai aututo *kaapu*vave tanuvave kia avuhainaara naavuqi vaura.

22 Soromonuva airi *sipi* vatomanta vika Hiraamura *sipi* hampata vatuka vatuka vi ani vaura. Vika taaramo ihiara vatuka vatuka nini, orurante aniha *kori* orive, *silvaa* orive, *elefanti* aaraive, vareha, *monki* vo qara vo qara uravata vare viri Isarerini ke vaura.

23 King Soromonuva ekaa maa vataraqaa avuhainauka vaukavata uri naatara kero, airi monuve, airairave, koqe avu aatove vatova vaura.

24 Ekaa maa vataraqaa vauka iruvaro Kotiva Soromonura koqe avu aato amurara ti, vika ihai ihai vira tavareka ani vaura.

25 Vo ihi vo ihi Soromonura tavareka ani vauka, ekaa vika koqe haika vare vuru vira ami vaura. *Silvaa* orive *kori* orive viraqohai aututo haikarave, koqe utavaaqave, auvihehavaave, karaqaa aatake nerave, ohive, donkive, vareha vuru vira ami vaura.

26 Soromonuva airi iqoka *kaari*vata airi ohivata varero vuru hini ku haikara Ieruharemini vatero, hini ku haikara viva nai kaamato vatukara voqi voqi vuru vatovaro vaura. Viva iqoka *kaari* 1,400navu vatero, ohi 12,000navu vatora.

27 Soromonuva avuhainaa vaiinti vau entara airi *silvaa* ori Ieruharemini vuru ke vaurara tiro, qaqi orivano airitahaa vaintema kero, *silvaa* orivano Ieruharemiqi airitahaa vaura.

Vika *sidaa* katari airitahaa teqatora Ieruharemini vuru korara tiro, qumina katari airitahaa inaara aiqinaqaa qampiqe vauntemakero, vi entara *sidaa* katari airitahaa Ieruharemiqi vaura.

28 Vika Soromonura ohinavu Isipihaivata Silisia vataihaivata oru varora. Avuhainaa vaiintivano nai koqaa kaiqa vare vau vaiintika nititama komanta vika Silisiaini otu vira ohi koqaa ura.

29 Vika Isipihai iqoka *kaari* varareka vohaiqa vohaiqara 600 *silvaa* aquke, ohi vohaiqa vohaiqara 150 *silvaa* aquke varora. (600 *silvaa* = K6,000; 150 *silvaa* = K1,500)

Vika hini iqoka *kaari*vata hini ohivata vare vuru Hiti vatanaakave Siria vatanaakave nimiha koqaa varora.

11

Soromonuva Kotira tauvaqa utu amitora

1 King Soromonura muntukavano airi vo vatanaa vo vatanaa nahentiara vauvaro vaura.

Viva Isipi avuhainaara raavura varatero qaiqaa Moapi nahentive, Amoni nahentive, Idomu nahentive, Saidonihainaa nahentive, Hiti nahentive, vare tero vaura.

2 Haaru Noravano Kotiva Isareri qioqama tero tiharo, *Ne vo vatanaa nahenti kia varaate. Ne vi nahentika varataivera, vika ni a vu aato vara hampiqama kaimanta ne vika una variqanavu quahama nimitevarave,* tura.

Viva minti tuvarovata, Soromonuva vi nahentikara voqama kero antuqa aruvaro vaura.

3 Viva nora autu vataa nahenti 700navu varatoka vika avuni vaumanta, vo nahenti
300navu varatoka vira naata naantiaraaka vaura. Vi nahentika Soromonura avu aato
vara hampiqama kovaro Soromonuva kia Kotira aaraqaa koqema kero niraitiro vaura.
4 Soromonuva naampaiqama vumanta vira naatavara vira avu aato vara
hampiqama kovaro viva kia nai qova Devitiva Nora Kotirara kempukaiqama kero
iruntema kero iriraitiro, viva una variqanavu nutu tuaherake vaura.
5 Soromonuva Saidoni vatanaaka una variqa nahenti Astaatera autu tuaherakero,
Amonihainaaka una variqa vaaquqira Molekira autuvata tuaherake vaura.
6 Soromonuva mintima keharo Nora Kotira avuqaa qora okara autura. Viva kia nai
qova Devitiva Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro vuntema kero iriraitiro, viva una
variqa vikaravata iriqiro vi vaura.
7 Kuari urinaini Ieruharemi hini mantaraini vau aiqinaraqaa, Moapi vatanaaka una
variqa vaaquqira Kemosirara iriharo, Soromonuva *ofaa* tainta vo autu amitero, Amoni
vatanaaka una variqa vaaquqira Molekiraravata iriharo, viva *ofaa* tainta vo autu
amitora.
8 Soromonuva ekaa nai naatavara vo vatanaaka varetokara iriharo, mintima kero
ofaa tainta, vo tainta vo tainta autu nimitomanta, vika mini vaiha nái una variqara
iriha koqe unta iaina haikaravata, vo haika vo haikavata, iha quara nimite vaura.
9-10 Haaru Noravano Kotiva Isareri vika Variqavano taara enta Soromonuva vau-
naini qovarama viro Soromonura qioqama teharo kia una variqa nutu tuahera kaane
tuvaro Soromonuva kia vira uva iriraitiro, viva Nora Kotira uva raqa kora.
Vira uva raqa kora kaara Nora Kotira arara itovaro viva Soromonurara tiharo,
11 Oho, te uva tivake taatau tauna uvaravata, ariara minti mintiane tuna uvara-
vata, are kia iriraitira, are nena varaataa i kaiqara varaqira vuanara kaara, te are
maa vataraqaa raqikina kaiqara ai vevaaraini vaina vaiintira vo amiariraro viva
Isareriqaa raqikianarove.
12 Ho te ai qora Devitirarao ti, te are qaqi variqira vina entara te autirera
iaina kaiqara kia autiraiti, te qaqi variqi vuarirara are qutu viraro ai maaquvano
avuhainaa vaiintiqama viraqe vi entarama te viva Isareriqaa raqikiaina kaiqara
taiqa karerave.
13 Vi entara te qaiqaavata ai qora Devitiraravata, tenta kaama tauna vatukara
Ieruharemiaravata iriha, te ai maaquvano raqikiaina kaiqara kia ekaara taiqa
karaiti, te vira qaqi kaariraro viva Isareri anku vohaiqaqaa raqikiqiro vuanarove,
tiro.
Noravano Kotiva Soromonurara minti tura.

Soromonura navutaaka

14 Soromonura navutaiqiarire tiro, Noravano Kotiva qaqi kovaro Hadaativa
Soromonura navutaiqi vaura. Hadaativa Idomu vatanaaka avuhainaara maaqu
vovano vaura.
15 Haaru King Devitiva Idomu vatanaaka hampata raqu entara Ioaapiva Isareri
iqoka vaiintiqaa raqikuva Idomuni oru raqiha aruko vaiintika quntareva vura.
16 Ioaapiva nai iqoka vaiintinavu hampata Idomu vataini 6 toranavuara variqiro
viharo, ekaa Idomu qoraintiqai, vaiintivata vaintivata aru taiqa kora.
17 Vika ekaa aru taiqa kareka auti vauvaro vi entara Hadaativa quvaaraa vaintivano
vauva nai qora kaiqa vaiinti Idomu hampata qetakero ruqema kero Isipini vura.
18 Vika Isipini viha, Midiani vata vara maini ke vivi, Paraani Aahara Vataini orunte,
Paraani vatanaa vaiinti vokuka ntita vare vikavatamake Isipini orunte, avuhainaava
Pero vaiintivano vaunaini oruntovaro viva naavuvata karavata Hadaatira amiro,
vatavata vira amura.
19 Pero vaiintivano Hadaatirara voqama kero quaheharora tiro, viva nai naata Kuini
Tapenesira aura amuvaro Hadaativa vira varatero vaura.

20 Tapenesira auravano qorainti vainti Hadaatira vata amitero, vira autu nteharo
Genubaatirave tura. Vira vatatovaro Kuini Tepenesiva vira viriharo viraqaa raqiki
vauvaro, Genubaativa avuhainaara naavuqi Pero vaiinti vira vaintivara hampata
variqiro viro noruqama vura.
21 Hadaativa Isipini variqiro vuvaro Devitiva qutu vuvaro Isareri iqoka vaiintiqaa
raqikuva Ioaapivavata qutu vuvaro Hadaativa vi uvara iriro, oru Pero vaiintiara
tiharo, Are ti qaqi kairaqe te anirante tenta maaqaini vuare, tiro.
22 Minti tuvaro Pero vaiinti viva Hadaatira irero tiharo, Mpo, are maini vaihara nana
haikarae aavoqihara vira kaara are nena maaqaini anirantera vireva auti variaro?
tuvaro Hadaativa aqao tiro, Te maini vaiha kiama vo haikaravata aavoquro. Are ti
qaqi kairaqe vuare, tiro. ⌞Minti tivakero viva nai maaqa Idomuni anirantero vura.⌟
23 Ho qaiqaa Soromonura navutaiqiarire tiro, Kotiva qaqi kovaro vaiinti vovanovata
vira navutaava vaura. Vi vaiintiva Eliadaara maaqu Resoniva. Haaru Resoniva Soba
vatanaaka King Hadatesera kaiqa vareharo vo haika kaara Hadatesera aatu qeta kero
ruqema kero vura.
24 Viva ruqema kero oru vonaini vaiharo iqoka qaqirake vu vaiintika vokuka ntita
varero vika qiata vaiintiqama viro vaura. Devitiva King Hadatesera iqoka vaiinti aru
taiqako entara, Resoniva nai iqoka vaiinti hampata oru Damasikusini vaura. Vika mini
variqi vuvaro Resoniva vi vatanaaka avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
25 Ho Soromonuva qaqi vau entara Hadaativa Isareri navutaiqama nimite vauntema
kero, Resonivavata Isareri navutaiqama nimite vaura. Resoniva Siria vatanaakaqaa
raqikiqiro viharo Isareri vika iri qoraiqama nimite vaura.
26 Ho Soromonura qiata vaiinti vo Nebaatira maaqu Jeroboamuva vivavata
Soromonura navutaiqiharo kia vira vevaaraini vaireva auti vaura. Jeroboamuva
Efaraimura anku Sereda vatukaihainaava vauvaro vira nova tentoqa nahenti Seru-
aava vaura.
27 Jeroboamuva kia avuhainaa vaiinti vevaaraini vaireva u okarava maantimama
vairo: Haaru Soromonuva ⌞tumanta vira kaiqa vaiinti⌟ Ieruharemi vatukaqi otiqete
urunte u vatara tuquke ntava amite, Devitira vatukave tunaini vaantaavura qoraiqa-
mavura viravata qaiqaa autukora.
28 Vi entara Soromonuva tavovaro Jeroboamuva koqe kaiqa vare vauvaro viva vira
noraiqama kovaro viva ekaa Iohepira anku vika kaiqa vare vauraqaa raqiki vaura.
29 Vo enta Jeroboamuva Ieruharemi kero aaraini vi vauvaro paropeti vaiinti
Silohainaava Ahiaava vihairo uru Jeroboamura vitakora. Ahiaava vukai tavuna
qaraaka aqutova aaraini uri vauvaro, kia vo vaiintivanovata aara mini vaumanta
vitantaqai mini vaura.
30 Ho Ahiaava nai tavunauta aqutora qaqini ravaqaakero vira 12navu qunahikero
31 Jeroboamurara tiharo, Are 10navu varaane. Noravano Kotiva tinavu Isareri
Variqavano ariara mintima tivo:

Te Noravano Kotika Soromonura kauquqihai Isareri anku hininavu qaqini varake,
10navu ai amirerave.

32 Te kia ekaa Isareri anku ai amiraiti, te tenta kaiqa vaiinti Devitiraravata,
ekaa Isareriqihai Ieruharemi tenta kaama taunaravata iriha, te Soromonura qaqi
kaariraro viva vohaa ankuqaaqai raqikianarove.

33 Soromonuva ti tauvaqa utu timiteharo Saidoni vatanaaka una variqa nahenti
Astaateravata, Moapihainaaka una variqa Kemosiravata, Amonihainaaka una
variqa Molekiravata, vinavuka nutu tuahere vaira kaara te mintirerave.

Viva kia ti aaraqaa koqemakero niraitiro, kia ti tivuqaa avuqavu okara autirave.
Viva kia nai qova Devitiva intemakero te tivatauna uvaravata, te virara minti minti
iane tuna uvaravata, koqemakero iri vairave.

34 Te kiama Soromonura kauquqihai ekaa Isareri anku qaqini vara karerave. Tenta kaiqa vaiinti Devitirarao ti, te Soromonura qaqi kaariraro viva ekaa nai qaqi variqiro vuaina entara Isareriqaa raqikiqiro viviro, vuru qutu vuanarove. Devitiva te tivatauna uvaravata, te virara minti minti iane tuna uvaravata, koqemakero irirara ti, te mintirerave.
35 Ho Soromonura maaqu vovano avuhainaa vaiintiqama vina entara te vira kauquqihai Isareri anku 10navu varake ai amirerave.
36 Te Soromonura maaqu vo qaqi kaariraro viva Isareri anku voqaa raqikianarove. Mintiraro ovavano kia qimpa viraitiro, qaqi itaqiro vintemake, Ieruharemiqi ti kaiqa vaiinti Devitiva kuvuarama tairauka kia taiqa viraiti, vika qaqi raqikiqi vivarave. Vaiinti nahenti ti hutu tuahera kaate ti, te Ieruharemi vatuka tenta kaama taunarave.
37 Ho Jeroboamuo, te ai noraiqama kaarirara are Isareri avuhainaa vaiintivano vaihara, ekaa nena muntukavano vaina vataraqaa raqikiqira vinarave.
38 Are ti aaraqaa koqemakera nihara, ti avuqaa avuqavu okaraqai autihara, ti kaiqa vaiinti Devitiva te tivatauna uvaravata, te virara minti minti iane tuna uvaravata, koqemakero irintemakera are iriqira virera, te ai hampata variqi virerave. Te Devitira koqema amitaunantemake, aivata koqema amitaari are kuvuarama terauka Isareriqaa raqikiqi vivarave.
39 Soromonuva ti uva raqakaira kaara te Devitiva kuvuarama taika qoraiqama nimitarerave. Te mintiaqi vihavata, kia ekaa enta mintiaqi virerave, tiro.
Noravano Kotiva Ahiaara noqihairo vi uvara Jeroboamura tiva amura.
40 Ho Soromonuva Jeroboamura arukaare tuvaro viva qetakero ruqemakero Isipini oru Pero vaiinti Sisaakiva vaunaini variqiro vuvaro Soromonuva qutu vura.

Soromonuva qutu vura

41 Soromonuva varo kaiqarave, viva koqe avu aatoqihairo tu uvarave, ekaa vi uvara vi uvara vuku vo, *Soromonuva varo kaiqarave* tu *vuku*raqi qara ntuvatora.
42 Soromonuva ekaa Isareriqaa 40 ihiara raqikiqiro viro vuru qutu vumanta
43 vika vira vaata vare nai qora Devitira Vatukave turaqi vuru quntama tovaro vira maaqu Rehoboamuva nai qora vira vatuka varero Isareriqaa raqikiqiro vura.

12

Isareri noti mantaraini vau ankuka Iutaa avuhainaa vaiinti qoririma kora

1 Vika ⌞Soromonura maaqu⌟ Rehoboamura noraiqama kaariraro viva tinavu avuhainaava variarire ti, ekaa Isareri *noti* mantaraini vau vaiinti nahentika Sekemi vatukaini oru ruvaaqumavi vauvaro Rehoboamuva vivavata mini vura.
2 Vi entara Nebaatira maaqu Jeroboamuva Soromonura aatu qetakero ruqema kero vuva Isipini vaiharo vi vakaakara iriro, viva vihairo anirantero vura.
3 Viva Isarerini oruntomanta Isareri vika vira aaramakovaro vivavata ekaa Isarerivata Rehoboamuva vaunaini orunte virara tiha,
4 Ai qova Soromonuva nora maara, vo maara vo maara tinavuqaa vataimanta tenavu vukaari utiha vo kaiqa vo kaiqa vira vara amitaunarave. Are vi maarara tinavu vuaqa ntava timitairera, tenavu Isareri ai vevaaraini vaiha ai kaiqa vara amitaare, ti.
5 Vika minti tuvaro King Rehoboamuva vikara tiharo, Ne oru taaramo enta varikema orurante aniqe te tenta avu aatoqiraara ni tiva nimiare, tumanta vika vira mini ke vura.
6 Isareri vika vuvaro Rehoboamuva oru qiata vaiinti naampaiqama vuka avu aatoqiraara irareva vura. Haaru vika vira qora Soromonura koqe avu aato ami vauka vauvaro Rehoboamuva vika irero tiharo, Te vi vaiinti nahentika nana uvae nái tiva nimirarave? tiro.

7 Viva minti tumanta vika vira tiva ami tiha, Are vi vaiinti nahentika koqe kaiqa vara
nimitaqira vihara, vika ai iraa uvararavata eo tirera, vika ekaa enta ai vevaaraini vaiha
ai kaiqa vara amitevarave, ti.
8 Vika minti tuvarovata, Rehoboamuva naampainavu uva kia iriraitiro, viva oru nai
kena vaiinti qaraaka vaiintinavu irora. Vika Rehoboamura hampata qampiqoka koqe
avu aato Rehoboamura ami vauka vaura.
9 Ho Rehoboamuva vinavuka irero tiharo, ⌞Isareri⌟ vika tiriara tiha, Ai qova
tinavuqaa nora maara vataira vuaqa ntava timitaane tiarave. Ho te nana uvae vika
tiva nimirarave? tiro.
10 Minti tumanta qaraaka vaiinti vinavuka vira hampata qampiqoka tiha, Ho ariara
ai qova tinavuqaa maara vataira vuaqa ntava timitaane ti variaka mintima nái tiva
nimiane:
Ti qora kempukavano nora kempuka vaivarovata, ti kauqu eranara kempukavano
vira kempukavata uri aatara kaivo.
11 Quqaama ti qova niqaa maara vataiva nora maara vaimantavata, te viravata uri
aatarake nai nora maara niqaa vatarerave. Ti qova naaquntaqohairo ni ntaihaiva
vaimantavata, te viravata uri aatarake auqu vataa naaquntaqohai ni voqavata
ntaiharerave, tiane, ti.
Vika Rehoboamurara minti tiane tuvaro
12 taaramo enta aitarovaro Jeroboamuvavata ekaa Isarerivata ani King Rehoboa-
muva tuntemake qaiqaa ani vira tavora.
13-14 Avuhainaa vaiinti viva kia naampainavu avu aato amura iriraitiro, viva qaraaka
vaiintinavu avu aato amura iriharo vaiinti nahentiara tiharo, Quqaama ti qova niqaa
nora maara vatairave. Oho, te niqaa nora maara voqavatama vatarerave. Ti qova
naaquntaqohairo ni ruqutiva vaimantavata, te auqu vataa naaquntaqohai ni voqavata
ruqutirerave, tiro.
15 Noravano Kotiva paropeti vaiinti Ahiaara Silohainaara noqihairo Nebaatira
maaqu Jeroboamurara tu uvava vivau variarire tiro, Noravano Kotiva vira qaqi kovaro
Rehoboamuva kia Isareri vaiinti nahenti antuqa avatora.
16 Ho Isareri vika tavovaro King Rehoboamuva kia vika uva iriare tumanta,
vika noraiqamake naveraitiha avuhainaa vaiinti vira nai tiva ami tiha, Tenavu kia
Iesira maaqu Devitira ankuvanovauve vauro. Kia tenavu maa vaiintira vevaaraini
vairerave. Isareri vaiinti nahentivauvo, aniqenavu tentanavu maaqaini anirante
vuare. Ne Devitira anku nentavano nentaqaa raqikiate, tivake nai maaqa nai maaqa
vura.
17 Vika vuvaro Rehoboamuva Isareri vokuka Iutaa vataini vauka vikaqaaqai raqiki
vaura.
18 Ho Rehoboamuva Adoniraamura Isarerini atitama kovaro vura. Adoniraamuva
kaiqa vaiintiqaa raqiki vauva oruntomanta Isareri vika vira tave, ori aqukeha vira
arukora. Vira arukovaro King Rehoboamuva vi uvara iriro, qetakero vaaka nai iqoka
*kaari*qi vaarintero ruqema kero Ieruharemini vura.
19 Ho vi entaraqaahai Isareri anku ⌞10navu⌟ kia Devitira ankuqihainaa vaiinti
vevaaraini vaireka auti vaiha, maa entaravata kia vika vevaaraini vaireka auti variara.
20 Vi entara ekaa Isareri iruvaro Jeroboamuva Isipi kero qaiqaa orurantero ani
vaumanta, vika viva unaini uva varake virara tiha, Are tenavu iainanaini aniane
tuvaro, viva vika unaini anumanta vika vira vara noraiqama kovaro viva ekaa Isareri
vika avuhainaa vaiintiqama vura. Mintumanta Iutaa ankuqai Devitiva kuvuarama
toka vevaaraini vaura.

Semaiaava Kotira uva tiva qoqaiqura

21 Rehoboamuva Ieruharemini oruntero Isareri anku 10navu qaiqaa vira vevaaraini
variate tiro, vika hampata iqoka raqireva autiharo, viva Iutaa ankuqihairovata

Benaminira ankuqihairovata iqoka vaiinti koqeka naarama komanta vika 180,000 vaiinti viva unaini ani ruvaaqumavi vaura.

22 Mintuvaro Kotiva paropeti vaiinti Semaiaarara tiharo,

23 Are King Rehoboamuva inaini oruntera ekaa Iutaa ankuqiraakavata, Benaminira ankuqiraakavata, ekaa vokiakavata, vikara mintima tiane:

24 Te Noravano Kotika niara mintima turo: Ne kiama Isareri nenta qata vakaa hampata oru raquate. Ne ekaa qaqirake anirante nenta maaqa vuate. Isareri ⌞anku 10navu⌟ vika nariaraa variate ti, tema vi okarara qovarama kauro, tiro.

Noravano Kotiva Semaiaarara minti tuvaro viva vuru Noravano Kotiva tu uvara vika tiva nimumanta iri, Noravano tuntemake, anirante nai maaqa nai maaqa vura.

Jeroboamuva Kotira tauvaqa utu amitora

25 Ho King Jeroboamuva Sekemi aiqinaini vau vatukara ⌞qaiqaa⌟ kempukaiqama kero autukero katu varero vi vatukaraqi oru vaura. Viva mini vaiharo oru Penueli vatukavata qaiqaa kempukaiqama kero autukora.

26 Ho Jeroboamuva nai iriro tiharo, Hauri te raqiki vauna vaiinti nahentika ti qaqirake qaiqaa Devitira anku vevaaraini vaireka, vivorave.

27 Vika Nora Kotira *ofaa* iha quara amitareka Ieruharemini Nora Kotira Naavuni vivera, vika qaiqaa King Rehoboamura Iutaa avuhainaarara tinavu nora vaiintive tiha, vika qaiqaa vira vevaaraini vaiha ti haruma kevarave, tiro.

28 Jeroboamuva minti tivakero nai avu aato ami vau vaiintika iromanta vika vira tiva amuvaro iriro, viva *kori* ori varakero purumakau naati qora *maraqura/varaha* taaraqanta autu kora.

Autu kero vatero viva Isareriara tiharo, Ne Isareri qumina niara aara Ieruharemini vivorave. Ho tavaate. Maara ni Isareri variqatantama autu nimitauro. Vitanta ni ⌞kaivaqaukavara⌟ Isipihai ntita vare maini viri korave. ⌞Ne vitanta nutu tuahera kaate⌟, tiro.

29 Ho viva minti tivakero *kori*qohairo aututo purumakaura vo Isareri *sauti* mantaraini Beteli vatukaqi vuru vatero, vo Isareri *noti* mantaraini Daani vatukaqi vuru vatora.

30 Ho mintimake Isareri vika purumakau vitanta quahama nimitareka Daaninivata ⌞Betelinivata⌟ oru vaiha Kotira qora okara autu amitora.

31 Jeroboamuva vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta autukero, *ofaa* iha quaraate tiro, viva kia Rivaira ankuqiraaka kaama taraitiro, viva qaqi qumina vaiinti kaama tomanta vika vi kaiqara vare vaura.

32 Iutaa vataini vika vo ihi vo ihi ⌞*Haraara Naavu*⌟ ovata no entarara iriharo Jeroboamuva Isarerini nora entavanovata variarire tiro, viva 8 tora 15 enta kaama tero Isareriara tiharo, Maa entava tinavu nora entama varianarove, tiro. Minti tivakero vi entaraqaa viva Betelini vaiharo purumakau naatitanta aututorara iriharo, vitanta *ofaa* iha quara nimitora.

Jeroboamuva Betelini vaiharo vaiinti vonavu vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* iha quara nimitaate tiro, viva vika kaamatora.

33 Ho Jeroboamuva mintima kero nai irikero 8 tora 15 enta kaamatero tiharo, Vi entara Isareri nora entave tivakero, viraqaahairo Betelini vaiharo nai aututo *ofaa* taintara tataaqa *ofaa* iha quarora.

13

Paropeti vovano tu uvara

1 Ho Noravano Kotiva tuvaro paropeti vaiinti vovano Iutaihairo Betelini vura. Viva oruntero tavovaro Jeroboamuva *ofaa* tainta tataaqa himpi vaiharo *ofaa* autireva uvaro

2 paropeti vaiinti viva oruntero Noravano Kotiva tu uvara naveraitiharo *ofaa* tainta
vira atiro tiharo,
Oho, taintavauvo, taintavauvo, te Noravano Kotika ariara mintima turo:
Naantiara Devitira ankuqihai qorainti vainti vo vatate virara Josaiaarave tivarave.
Viva noruqamaviro maini ani vaiharo vaiinti vonavu ariqaa vaari vatero arukaa-
narove.
Vi vaiintika vo aiqina vo aiqinaqaa ofaa iha quara nimite variaka vate vika ariqaa
ofaa auti variavo. Ho naantiara Josaiaava vi vaiintika ravaaqavu kero vaari ariqaa
vatero aru kaanarove. Oho, viva vaiinti vuhaari airima ariqaa iha quara taanarove,
tivo, tiro. (2 King 23:15-16)
3 Paropeti vaiinti viva Kotiva tu uvara minti tivakero tiharo, Ho maa taintava
tavaaraqaa nkahi viraro, hanta viraqaa vairava vata kanta rauru vuanarove. Tainta-
vano mintiramanta ne tave, ne tiriara mintima tivarave: Oho, viva quqaama Noravano
Kotiva ti uvara tinavu tiva timirave, tivarave, tiro.
4 Paropeti vaiinti viva minti tuvaro King Jeroboamuva tainta tataaqa himpi vauva
⌞arara itovaro⌟ nai kauqu paropeti vaiintiqaa tutukero tiharo, Vira ravaaqavu timi-
taate, tuvaro vaakama kauqu tututova raqikiviro vauvaro, kia ho qaiqaa raqantaa
kaarirava vaura.
5 Kia ho vauvaro Noravano Kotiva paropeti vaiinti noqaahairo tuntema kero, tainta
viva nkahi vuvaro hanta viraqaa vauva vataini rauru vura.
6 Mintuvaro King Jeroboamuva paropeti vaiintiara tiharo, Ike mpo, are tiriara
irihara nena Variqa Nora Kotira aarairaro viva ti kauqu koqema timitairaro ho
variarire, tuvaro paropeti vaiinti viva Nora Kotira aarovaro avuhainaa vaiinti vira
kauquvano tota koqema vauntemakero qaiqaa ho vaura.
7 Mintuvaro avuhainaa vaiintivano paropeti virara tiharo, Are vate ani ti naavuqi
kara ne vairaqe te ⌞ariara quaheha⌟ vo haika ai amiare, tiro.
8 Minti tuvaro paropeti vaiinti viva aqao tiro, Are monu airaira vataanaraqihaira
hini haika ti timirera, te kia ai hampata virerave. Te ⌞maa vatukaraqi⌟ vaiha kia
karavata namarivata narerave.
9 Noravano Kotiva ti qioqama tero tiharo, ⌞Betelini⌟ vaihara kiama karavata namari-
vata naane. Kiama nena anina aararaqaa qaiqaa anirantera maaqaini viraitira, vo
aaraqaa anirantera vuane tirave, tiro.
10 Minti tivakero ho paropeti vaiinti viva kia hoqare anu aararaqaa viraitiro, viva vo
aaraqaa anirantero vurama.

Paropeti naampaivano una uva tura

11 Vi entara paropeti naampaivano Betelini vaumanta vira maaqunavu aninte Iutaa
paropetivano autu kaiqarararavata, King Jeroboamurara tu uvaravata vira tiva amura.
12 Tiva amuvaro vika qova vika irero tiharo, Paropeti vaiinti viva nana aaraqaae
vivo? tumanta vika viva vu aarara nái qora tiva amuvaro
13 viva tiharo, Nenavu ti donki qerama timitaiqe viraqaa vuare, tumanta donki vira
qerama amitovaro viva viraqaa vaarintero
14 Iutaa paropeti vaiinti avata varero oru tavovaro viva oqiva okara oquviro
vaura. Viva mini vauvaro paropeti naampai viva vira irero tiharo, Are Iutaihainaa
paropetivanove? tuvaro viva, Eo, te maa vikave, tiro.
15 Minti tuvaro naampai viva virara tiharo, Ho ani ti naavuqi kara naane,
16 tuvaro Iutaihainaa paropeti viva aqao tiro, Te kiama ho ai hampata virarave. Te
kia ho maini vaiha karavata namarivata nararave.
17 Noravano Kotiva ti qioqama teharo tiriara tiharo, Are mini vaihara kia karavata
namarivata naraitira, nena anina aarara qoqaraaraqaa kia aniraitira, vo aaraqaa
orurantera aniane tirave, tiro.

18 Minti tuvaro paropeti naampai viva virara tiharo, Tevata ai voqaara paropeti
vaiintivanoma vauro. Noravano Kotiva *enseli* vo atitaivaro viva muntu tiriara tiharo,
Are vi vaiintira vita varera vuru nena naavuqi kera, kara vokinaravata namarivata
amiraro naarire tirave, tiro. Naampai viva minti tivakeharo una uva tura.
19 Minti tuvaro Iutaa paropeti viva naampai vikantiro anirantero oru vira naavuqi
vaiharo karavata namarivata nora.
20 Vitanta kara tainta tataaqa oquvi vauvaro Nora Kotira uvavano paropeti naampai
noqihairo qovaraiquvaro
21 viva Iutaa paropeti vaiintiara naveraitiharo, Noravano Kotiva ariara mintima tivo:
Are kia te ai uva tiva amunantema kera mintiraitira, are ti uva raqama kaaro.
22 Te ariara maini ani vaihara kia karavata namarivata naane tuna uvara
raqakehara, are orurantera maini ani karavata namarivata nama kaaro. Mintianara
kaara vika kiama ho ai vaata vare muntu ai kaivaqaukavara quntama taaraqi
quntama tevarave, tivo, tiro.
23 Minti tuvaro Iutaihainaa paropeti viva kara nama taiqa kovaro naampai viva vira
donki qerama amitovaro viva viraqaa vaarintero vura.
24 Viva aaraini vi vauvaro *raioni* vovano vira rantakero arukovaro vira vaatavano
aaraqaa vaumanta donkivanovata *raioni*vanovata vira vaata tataaqa hini hini himpite
vaura.
25 Mintumanta vokuka aara viraqaa vi aniha tavovaro vira vaatavano aaraqaa
vauvaro, *raioni*vanovata vira tataaqa himpitero vaumanta vika tave, oru Betelini vi
haikara tavora vaiinti nahenti tiva nimura.
26 Vika tiva nimuvaro paropeti naampai vivavata vi uvara iriro tiharo, Oho,
Iutaihainaa paropeti vaiinti vaatama minima vaivo. Viva Nora Kotira no raqa kaira
kaara Noravano Kotiva *raioni* vara kaivaro vira aru kaivo. Noravano Kotiva nai
tintema kero mintivo, tiro.
27 Minti tivakero viva nai maaqunavuara, Ti donki qerama timitaate, tumanta vika
vira qerama amitovaro
28 donki viraqaa vaarintero vi aararaqaa avata varero viro tavovaro paropeti vaiinti
vira vaatavano aaraqaa vauvaro donkivanovata *raioni*vanovata vira vaata tataaqa
mini himpite vaura.
*Raioni*vano mini vaiharo kia vira vaatavata naraitiro, kia donkivata arukero
ruqeqaama karaitiro, qaqi himpitero mini vaura.
29 Ho paropeti naampai viva oru vira vaata tavero vira vara vaari donkiqaa vatero
vira varero anirantero Betelini vuru virara iqi rata amiteharo quntama tareva vura.
30 Paropeti naampai viva nariara iriharo quvito matipara viraqi vira vuru quntama
tora. Viva nai maaqu hampata virara iqi rata amitero tiharo, Mpo ti qata vakaao, mpo
ti qata vakaao, tivaqi viharo vira vuru quntama tora.
31 Vira quntama tero paropeti naampai viva nai maaqunavuara tiharo, Mpo, te qutu
vuari ne maa vira vaata tataaqama ti vaatavata quntama taate.
32 Noravano Kotiva maa vaiintira noqihairo ti uvava naantiara quqaa vivauma
varianarove. Noravano Kotiva Betelini *ofaa* taintara ti uvavave, Sameriaini vo vatuka
vo vatukaini una variqa nutu tuaherake varianainiara ti uvavave, ekaa vi uvava quqaa
vivauma varianarove, tura.

Jeroboamuva qora kaiqa voqavata varora

33 Ho vi haikava qovaraiqura Jeroboamuva taverovata, viva kia nai qora okara
autura qaqira karaitiro, vika vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* kaiqa varaate tiro, nai tauka
taukae vi kaiqara varaataa uka, viva vika noraiqama komanta vi kaiqara vare vaura.
34 Jeroboamuva mintima keharo Nora Kotira qora okara autu amitora kaara ⌞Kotiva⌟
viva kuvuarama toka vehi autu taiqa kora.

14

Jeroboamura maaqu Abiaava qutu vura

1 Vi entara King Jeroboamura maaqu Abiaava aiha viraara varora.

2 Mintuvaro Jeroboamuva nai naatara tiharo, Vaiinti nahenti ai viri viraaqamake taveha tiriara naatave tivorave tira, are vo utavaaqa nonku varera, oru paropeti vaiinti Ahiaava Siloni vainaini vuane. Haaru vi vaiintiva tiriara tiharo, Arema Isareri avuhainaa vaiintivano vainarave tirave.

3 Are mpareti 10navu varera, *bisiketi* vonavu varera, *hani* kure vo varera, vuru vira amiharama, are ti maaquara vira irairaro viva nana haikavano viraqaa qovaraiqiaina uvara ai tiva amiarire, tiro.

4 Minti tuvaro Jeroboamuva tuntemakero vira naatavano Siloni Ahiaara naavuvano vaunaini oru vura. Ahiaava naampaiqama vuvaro vira avuvanovata qimpa vuvaro vaura.

5 Mintuvarovata, Noravano Kotiva Ahiaara tiva amiro tiharo,

Jeroboamura maaquvano rovara varaivaro vira naatavano virara ai ireharo tavareva, ariara vo nahentive tiarire tiro, vo nahenti voqaantema kero are inanaini anianarove. Ho viva anintairara are maa uvarama vira tiva amiane, tiro.

6 Noravano Kotiva minti tuvaro Ahiaava vaiharo iruvaro nahenti viva vira naavu qenti vaunaini aniharo vuvuai tuvaro Ahiaava tiharo, Jeroboamura naatavauvo, uriqetaane. Nantiharae are vo nahenti voqaantema kera aniaro? Te qora vakaakama ai tiva amirerave.

7 Are anirantera vuru maa uvara Jeroboamura tiva amiane. Isareri Variqa Noravano Kotiva ariara mintima tivo:

Te Isareri vaiinti nahenti vikaqihai ai kaamate ai noraiqama kaurara are vika avuhainaa vaiintiqama vuanarave.

8 Devitira ankuvano kia Isareriqaa raqikiate ti, te ai noraiqamake ariara vikaqaa raqikiane tunarave. Are avuhainaa vaiinti vaiharavata, are kiama ti kaiqa vaiinti Devitiva intema kera raqikianarave. Devitiva tiriara noraiqaakero iriharo, viva te tivatauna uvara koqemakero iriqiro virave. Viva ti tivuqaa koqe okara avuqavu okaraqai auti vairave.

9 Are voqama kerama qora okara auti variaro. Are qora okara autuarava ekaa avuhainauka haaru vauka qora okara autura viravatama aatara kaivo. Are ti tauvaqa utu timitehara oriqohai maraqura/varaha aututaara, vi haikara vi haikarara ti variqave tianara kaara ti voqama kero arara itaimantama vauro.

10 Vira kaara te ai Jeroboamura ankuqaa qora haika qovarama karerave. Are Jeroboamuva kuvuarama tena vaiintika, autu vataa vaiintive qumina vaiintive, te ekaama vika aru taiqa karerave. Raha vavukaavaro kia ataaravata vainantemake, te vika aru taiqa karerave.

11 Ai ankuqihai vokika nora vatukaqi vaika qutu vimanta vairivano vika vaata nevarave. Vokika inaara vatukaqi vaika qutu vimanta mati ne vai uvirika vika vaata nevarave, tivo.

Noravano Kotiva ariara mintima tivo, tiro.

12 Ahiaava minti tivakero Jeroboamura naata uva voqavata tiva amiro tiharo, Are nena maaqaini anirantera vuane. Ho are mini oruntairaro ai maaquvano qutuma vuanarove.

13 Viva qutu viramanta ekaa Isareri vira iqi rata amite quntama tevarave. Tinavu Isareri Variqa Noravano Kotiva tavaivaro Jeroboamura ankuqihairo vira maaqu vivaqai koqe okara auti vai vaintiva vaivaro Noravano Kotiva viraqai qaqi kairamanta vira naitaramake vataqi quntama tevarave.

14 Ho Noravano Kotiva Isareri avuhainaa vaiinti vo kaama tairaro viva Jeroboamura anku ekaa aru taiqa kaanarove. Vi entava vaakama qovaraiqianarove.

15 Oho, Noravano Kotiva Isareri vika ruqutiramanta vika qetake, kiaravano na-
mariqi vaiva qaki qaki intemake, vika ntiri ntiri iha vaivarave.
Isareri vika una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha*, vo katari vo katariqaa
nkauruke aututaara vi haikarara tinavu variqave ti variara kaara, Nora Kotira
araravano voqamakero vikara itaivo.
Nimiri tuqa vataakero raru kaintema kero, Noravano Kotiva Isareri vika
kaivaqaukavara koqe vata nimitairaqaahairo vara qaqini kero, Iufaretisi Namari vutu
mantaraini vika vara raumpirima kaira qoraiqamavi vaivarave.
16 Jeroboamuva naivano qora okara auti vaiharo Isarerivata kuntama virivi ko-
manta vikavata viva intemake, qora okara auti variara kaara Noravano Kotiva Isareri
vika qoririma kaanarove, tiro.
17 Ahiaava minti tuvaro Jeroboamura naatavano himpiro anirantero Tirisa
vatukaini oruntero naavuqi oriqete vauvaro vira maaquvano qutu vura.
18 Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Ahiaara noqihairo tuntema kero, vi vaintiva
qutu vumanta, ekaa Isareri vi vaintira iqi rata amiteha vira quntama tora.

Jeroboamuva qutu vura

19 King Jeroboamuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri
Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora. Jeroboamuva nai navutaaka
hampata raqu uvavave, viva Isareriqaa raqiku uvavave, vi vukuraqima vairo.
20 Jeroboamuva 22 ihiara Isareriqaa raqikiqiro viro vuru qutu vumanta vika vira
vaata vare vuru quntama tora. Jeroboamuva qutu vuvaro vira maaqu Nadaapiva nai
qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

Rehoboamuva Iutaaqaa raqikura

21 Soromonura maaqu Rehoboamuva 41 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro,
Iutaaqaa 17 ihiara Ieruharemiqi vaiharo raqiki vaura. Isareri vika vo vatuka vo
vatukaqi vauvarovata, Noravano Kotiva vaiinti nahenti viraqi vaiha ti hutu tuahera
kaate tiro, Ieruharemi vatukaqai nai kaama tora. Rehoboamura nova Namaava Amoni
vatanaa nahentivano vaura.
22 Vi entara Iutaa vika Nora Kotira avuqaa qora okara autuqi vi vaura. Vika qora
okara auti vauva nái kaivaqaukavara qora okara auti vauravata aatara kora kaara
Nora Kotira nai voqama kero arara itora.
23 Vika inaara aiqina voqaa voqaave, aumaqaara vau katarira okarainive, vukai
ori arateha virara variqave ti vaura. Vika Aseraara *maraqura/varaha* katariqaa
nkaurutora viravata arate, vi haikara vi haikarara quahama nimite vaura.
24 Vika vi haikara quahama nimite vaiha, qora okara vo qara uravata auti vaura.
Qorainti vika nái hana qorainti hampata hampi ni vau okararavata auti vaura. (Rom
1:27)
Haaru vo vatanaa vo vatanaaka vi vataraqaa vaiha vi okarara vaaqu okara kaurira
okara, vo okara vo okaravata auti vauvaro, Noravano Kotiva vi vataraqaahairo vika
vara qaqini kero vi vatara Isareri nimura. Ho haaru vo vatanaa vo vatanaaka vaaqu
okara auti vauntemake, Iutaa vikavata vi okarara auti vaura.
25 Rehoboamuva avuhainaa vaiintiqama viro variqiro viharo 5 ihi varakovaro Isipi
avuhainaava Sisaakiva nai iqoka vaiinti hampata Ieruharemi vatanaaka hampata ani
raqura.
26 Sisaakiva iqoka raqiharo Ieruharemi vatanaaka naatara kero, Nora Kotira
naavuqihairove, avuhainaara naavuqihairove, koqe haika, vo haika vo haika ekaa
varora. Viva Soromonuva *kori* oriqohairo aututo kainkera vinavuravata varora. ⌞Viva
ekaa vi haikara varero ururantero Isipini vura.⌟
27 Isipi vika kainke vinavura vare vuvaro King Rehoboamuva tumanta vika *baraasi*
oriqohai kainke vonavu qaiqaa autu amitovaro Rehoboamuva kainke vinavura

avuhainaara naavuqaa maimaraara raqiku vaiintika nimumanta vika naavu qentiqaa raqiku entara vi kainkera hirite vaura.

28 Avuhainaa vaiintivano Kotira Naavuqi vireva umanta vi vaiintika kainke vinavura hirite vira hampata vi vaura. Viva vevantero vumanta vika kainke vinavura vare muntu maimaraara raqiki vauka naavuqi vuru vate vaura.

29 King Rehoboamuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

30 Vi entara King Rehoboamuka, King Jeroboamuka, navutaiqiha qaiqaa qaiqaavata iqoka raqi vaura.

31 Rehoboamuva qutu vumanta vika vira vaata vare vuru nai kaivaqara *Devitira Vatukave* turaqi quntama tora. Vira nova Namaava Amoni vatanaa nahentivano vaura. Rehoboamuva qutu vuvaro vira maaqu Abiaava vira vatuka varero Iutaa vikaqaa raqiki vaura.

15

Abiaava Iutaaqaa raqiki vaura

1 Nebaatira maaqu Jeroboamuva 18 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara Abiaava, vira autu vo Abiaamuva, Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro

2 Ieruharemiqi vaiharo taaramo ihiara ⌞Iutaaqaa⌟ raqiki vaura. Abiaara nova Makaava Apasalomura raavuravano vaura.

3 Abiaava kia nai kaivaqava Devitiva nai Variqa Nora Kotiraraqai noraiqaakero iruntemakero iriraitiro, viva ekaa qora kaiqa nai qova ⌞Rehoboamuva⌟ autuntema kero auti vaura.

4 Mintuvarovata, Noravano Kotiva Devitirarao tiro, kia Abiaara anku aru taiqa karaitiro, vira maaquvano nai qora vatuka varero Ieruharemi vatuka kempukaiqama kaarire tiro, qorainti vainti vo Abiaara amura.

5 Devitiva Nora Kotira avuqaa niharo kia vira no raqa karaitiro, viva nai qaqi variqiro vu entara koqe okara auturara tiro, Kotiva virarao tiro mintura. Vohaa entaqai Hiti vatanaa vaiinti Uriaara qoraiqama amito entara Devitiva qora okara autura.

6 Ho Abiaava vau entara Isarerivata Iutaavata nai ari nai ari i vaura.

7 King Abiaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora. King Abiaava Isareri King Jeroboamura hampata iqoka raqura. (2 Sto 13:3-21)

8 Abiaava qutu vumanta vira vaata vare *Devitira Vatukave* tunaini vuru quntama tora. Vira quntama tovaro vira maaqu Asaava vira vatuka varero Iutaaqaa raqiki vaura.

King Asaava Iutaaqaa raqiki vaura

9 King Jeroboamuva Isareriqaa 20 ihiara raqiki vau entara, Asaava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro,

10 Ieruharemiqi vaiharo 41 ihiara ⌞Iutaaqaa⌟ raqiki vaura. Makaava Apasalomura raavuravano viva Asaara taatova vaura.

11 Asaava nai kaivaqava Devitiva autuntema kero, Nora Kotira avuqaa koqe okara autura.

12 Una variqanavu *maraqura/varaha* quahama nimite vau vatukara, vo vatuka vo vatukaqaa qorainti vonavu nái hana vaiinti hampata hampi ni vau okarara auti vauvaro Asaava Iutaa vataihairo vinavuka nititama kora.

Viva nai qokavara una variqa *maraqura/varaha* autuke voqaa voqaa vatora, viravata vara qaqini kora.

13 Vira taatova Makaava una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha* ohaamakero
vaura katariqaa nkauru kero aututora kaara King Asaava nai taatora nora autu vara
qaqini kero, katari vira teqa kero Kidaroni Uqitaini muntu iha quara kora.
14 Vi entara vo aiqina vo aiqinaqaa una variqanavu quahama nimito vatukava
vo vatuka vo vatuka qaqi vauvaro Asaava kia vi vatukara qaqini varakaraitiro
vaiharovata, viva ekaa nai qaqi vau entara Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro vi
vaura.
15 Vira qova Kotira kaama amito haikara, *silvaa*ve *kori*ve vo haikave varero, Asaava
nai Kotira kaama amito haikaravata varero, ekaa vi haikara Nora Kotira naavuqi vuru
vatora.
16 Vi entara Asaavavata, Isareri King Basaavavata, avuhainaa vaiinti vau entara
vitanta qaqiqai nai ari nai ari i vaura.
17 Vo enta Isareri King Basaava iqoka vaiinti ntita varero oru Iutaini Ramaa vatuka
varero, vaiinti nahenti kia vi aararaqaa Iutaini vi aniate tiro, ori vaantaavuravano vi
vatukara ututuma tora qaiqaa kempukaiqama kero autukora.
18 Basaava mintuvaro Asaava Nora Kotira Naavuqi monu vato rumuqihairovata, nai
avuhainaara naavuqihairovata, ekaa *silvaa*ve *kori*ve varakero nai qiata vaiinti nimiro
nititama komanta vika vare Siria vataini Damasikusini King Beni-Hadaativa vaunaini
vura.
Beni-Hadaativa Tapirimonira maaquvano vauvaro vira naaquva Hesioniva vaura.
19 Ho vika orunte Beni-Hadaatirara tiha, King Asaava ariara mintima tivo: Kaiqe-
tanta haaru titanta qoka tontiqamake variantemake, tetantavata mintimake variare.
Te *silvaa*ve, *kori*ve, ai qaqi amitaunara tavaane. Vate are tiriarao tira, Isareri
avuhainaara King Basaakantira uva tiva taatau taanara qaqira kairaro viva nai iqoka
vaiinti ekaa ntita varero tinavu Iutaa vata kero vuarire tivo, ti.
20 Vika minti tuvaro Beni-Hadaativa King Asaava tu uvarara hove tivakero, nai
iqoka vaiintiqaa raqiku vaiintika nititomanta vika iqoka vaiinti ntita vare oru Isareri
hampata raqireka vika vatuka vonavu vaunaini vura.
Vika oru raqiha Isoni vatukave, Daani vatukave, Abeli-Beti-Maka vatukave vare,
Kariri Varuva aumanto vau vataravata, ekaa Napataarira ankuvano u vataravata,
varora.
21 Siria vika mintuvaro King Basaava ⌞Ramaaqi vaiharo⌟ vi uvara iriro, viva Ramaa
vatuka kempukaiqama kaare tu kaiqara qaqira kero, ⌞qetakero⌟ anirantero oru Tirisa
vatukaini vaura.
22 Basaava mini oru vauvaro King Asaava uva varakero Iutaa vaiinti nahentiara
kempukaiqama kero tiharo, Niqihairo kia voqavanovata maaqaini qaqi qumina
variarire. Ne ekaa Ramaini vuate, tumanta vika mini orunte King Basaava Ramaa ori
vaantaavura kempukaiqama kareva orive katarive ruvaaquma kero vatora, ekaa vi
haikara vare vuvaro, Asaava vi haikaraqohairo Misipaa vatuka ori vaantaavuravata,
Benaminira anku vata vaunaini vau vatukara Geba ori vaantaavuravata, autukeharo
kempukaiqama kora.
23 Ho ⌞Iutaa⌟ avuhainaava King Asaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva
iqoka raqu uvarave, viva vo vatuka vo vatuka autuke vato uvarave, ekaa vi uvara vi
uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora. Asaava
mintima kero vi kaiqara vare vauva naampaiqama vuvaro qora rovara vovano vira
aiquqaa qovarama vura.
24 Asaava qutu vumanta vira vaata vare *Devitira Vatukave* tunaini vuru quntama
tora. Quntama tovaro vira maaqu Jehosafaativa nai qora vatuka varero avuhainaa
vaiinti vaura.

Nadaapiva Isareri avuhainaa vaiintiqama vura

25 King Asaava taara ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Jeroboamura maaqu
Nadaapiva Isareri avuhainaa vaiintiqama viro vikaqaa taara ihiara raqiki vaura.

26 Viva nai qova autintema kero, Nora Kotira avuqaa qora okara autiharo ⌞una variqanavu *maraqura/varaha* quahama nimitero⌟ Isarerivata kuntama virivi komanta vikavata qora okara viraqai auti vaura. (12:28-33)
27 Ho Nadaapiva Isareriqaa raqiki vauvaro Isakaara ankuqihainaa vaiinti Ahiaara maaqu Basaava, viva nai hana vaiinti hampata Nadaapira arukaaina aarara rante vaura.
Vo enta Nadaapiva ekaa nai Isareri iqoka vaiinti hampata oru Pirisia vatanaaka u vatukara, Gibetoni ututuma tero kuvai tero vauvaro Basaava Nadaapiva unaini anintero vira arukora.
28 Vira arukero viva naivano Isareri avuhainaa vaiintiqama viro vaura. King Asaava taaramo ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Basaava Nadaapira arukora.
29 Ho Basaava Isareri avuhainaa vaiintiqama viro, kia inaaraiqakaa qaqi vairaitiro, viva vaakama Jeroboamura vaintivarave, ankuve, aru taiqa kovaro kia voqavanovata qaqi vaura.
Basaava vika arukovaro haaru Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Silohainaara Ahiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. (14:9-16)
30 Haaru Jeroboamuva Isareri Variqa Nora Kotira vo okara vo okara qora okara autu amiteharo Isarerivata kuntama virivi komanta vikavata viva untemake, qora okaraqai auti vaura. Ho vira kaara, Nora Kotira arara itovaro vaiharo vi haikara qovarama kora.
31 King Nadaapiva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
32 Vi entara Asaavavata, Isareri King Basaavavata, avuhainaa vaiinti vau entara vitanta qaqiqai nai ari nai ari i vaura.
33 King Asaava Iutaaqaa taaramo ihiara raqiki vau entara, Ahiaara maaqu Basaava avuhainaa vaiintiqama viro Tirisa vatukaini vaiharo Isareriqaa 24 ihiara raqiki vaura.
34 Jeroboamuva autintema kero, Basaava Nora Kotira avuqaa qora okara autu amiteharo ⌞una variqanavu *maraqura/varaha* quahama nimitero⌟ Isarerivata kuntama virivi komanta vikavata qora okara viraqai auti vaura.

16

Isareri avuhainauka qora kaiqa varora

1 Ho Noravano Kotiva Hanaanira maaqu Jehurara tiharo,
Are King Basaara mintima tiva amiane:
2 Are qumina vaiintivano variaramanta viraqaahai te Noravano Kotika ai noraiqama kaurara are Isareri ti v aiinti nahenti avuhainaa vaiintiqama vuanarave.
Are avuhainaa vaiintivano vaihara Jeroboamuva qora okara autuntema kera, qora okara autu timitehara ti vaiinti nahenti Isareri kuntama virivi kaaramanta, vikavata are ianantemake, qora okara autu timitaavaro vira kaara ti arara itaimantama vauro.
3 Are mintianara kaara te Nebaatira maaqu Jeroboamura anku vehi autu taiqa kaunantemake, ai Basaaravata, ai vaintivaravata, vehi autu taiqa karerave.
4 Ai ankuqihai vokika nora vatukaqi vaika qutu vimanta vairinavuvano vika vaata nevarave. Ai ankuqihai vokika inaara vatukaqi vaika qutu vimanta mati ne vai uvirikama ani vika vaata nevarave tivo, tiro.
⌞Noravano Kotiva Jehurara minti tuvaro Jehuva vi uvara Basaara tiva amura.⌟
5-7 Basaava Nora Kotira avuqaa Jeroboamuva autintema kero, qora kaiqa autura kaaravata, Basaava Jeroboamura anku vehi autu taiqa kora kaaravata, Nora Kotira voqama kero arara itovaro viva Jehura noqihairo vi uvara tura.
Ho King Basaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

Basaava qutu vumanta vira vaata vare vuru Tirisa vatukaqi quntama tora. Viva qutu vuvaro vira maaqu Elaava vira vatuka varero ⌞Isareri⌟ avuhainaa vaiintiqama vura.

Elaava Isareriqaa raqikura

8 King Asaava 26 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Basaara maaqu Elaava Isareri avuhainaa vaiintiqama viro Tirisa vatukaqi vaiharo taara ihiara Isareriqaa raqikura.
9 King Elaava avuhainaava vauvaro vaiinti vo Simuriva Elaara iqoka *kaari* hiniqaa raqiki vauva vaiharo Elaara arukaaina aarara rante vaura.

Vo enta Elaava Tirisa vatukaqi vaiharo oru nai avuhainaara naavuqaa raqiki vau vaiintira, Arisaara naavuqi vaiharo iha namari ne vauvaro vira avu aatovano vueraiquvaro vaura.
10 Elaava mintima vuvaro Simuriva oriqetero ⌞iqoka paipeqohairo⌟ vira arukora. Viva qutu vuvaro Simuriva naivano ⌞Isareri⌟ avuhainaa vaiintiqama vura. King Asaava 26 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Simuriva Elaara arukora.
11 Ho Simuriva ⌞Isareri⌟ avuhainaa vaiintiqama viro kia inaaraiqakaa qaqi vairaitiro, viva vaakama ekaa Basaara vaintivarave, vira ankuve, aru taiqa kora. Simuriva kia qorainti voqavata vehakuma nimitaraitiro, viva kia Basaara tonti voqavata vehakuma nimitaraitiro, ekaa vika aru taiqa kora.
12 Simuriva vika arukovaro haaru Noravano Kotiva nai paropeti vaiinti Jehura noqihairo tu uvava vivau vaura. (16:3)
13 Basaavavata vira maaqu Elaavavata qora okara autiha Isarerivata kuntama virivi komanta, vikavata vitanta qora okara autuntemake, qumina una variqa *maraqura/varaha* quahama nimitora kaara Isareri Variqa Nora Kotira voqamakero arara itovaro vaura.
14 King Elaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

Simuriva Isareriqaa raqikura

15 King Asaava 27 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Simuriva ⌞Isareri⌟ avuhainaa vaiintiqama viro Tirisa vatukaqi vaiharo 7 entanavuqai Isareriqaa raqikura.

Vi entara Isareri iqoka vaiinti Pirisia vatuka vo Gibetonini raqireka autiha, vi vatukara aumanto nái *seri* naavu maaqa kaqate vaura.
16 Ho Isareri iqoka vaiinti mini vauka Simuriva Elaara arukaaina aarara rantakero vira aruko uvara iri, vohaa vi entara vika náiqaa raqiku vaiintira Omurira kaamate naveraitiha, Iriate, Omuriva tinavu Isareri avuhainaa vaiintima vaivo, ti vaura.
17 Minti tuvaro Omuriva ekaa Isareri iqoka vaiinti hampata Gibetoni ke, Tirisa vatukaini raqireka ani vira ututumate vaura.
18 Vika ani Tirisa vatuka ututumate iqoka raqi vauvaro Simuriva tavomanta iqoka vaiinti vika vatuka vira aatarakovaro viva avuhainaara naavu vo, kempukaiqamake kaqato naavuraqi oriqetero viraqi vaiharo naavu vira iha qumpiarama tovaro, ihavano iteharo vira tatoqa aqukovaro qutu vura.
19 Haaru Jeroboamuva autintema kero, Simurivavata Nora Kotira avuqaa qora okara autu amiteharo ⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimitero⌟, Isarerivata kuntama virivi komanta vikavata qora okara auti vaura.
20 Ho Simuriva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvaravata, viva vo aara rantakero Elaara aruko uvaravata, vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

Omuriva Isareriqaa raqikura

21 Ho Simuriva qutu vumanta Isareri vika rairavi taara anku autuvi vaura. Hininavu Ginaatira maaqu Tipinira mantaraini vaumanta, hininavu Omurira mantaraini vaura.

22 Mintimake vaumanta Omurira mantaraini vauka Tipinira mantaraini vauka
naatara kovaro Tipiniva qutu vuvaro Omuriva avuhainaa vaiintiqama vura.
23 King Asaava 31 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Omuriva avuhainaa vaiin-
tiqama viro Isareriqaa 12 ihiara raqiki vaura. Viva hoqare Tirisa vatukaqi vaiharo
6 ihiara Isareriqaa raqiki vaura.
24 Vaiinti vo Semeva vo vata inaara aiqinavano vaura vatovaro Omuriva vi vatara
varareva iharo *silvaa* ori vira maaravano 68 *kilo* vaura Semera amiharo vi vatara
varero, viraqaa vatuka autukero ori vaantaavuravata autu kora. Vata qora Semera
autuara iriharo Omuriva vi vatukara autu nteharo *Sameriave* tura.
25 Omuriva Nora Kotira avuqaa qora okaraqai auti vaura. Viva qora kaiqa varova
vira avuni vau avuhainaaka qora kaiqa varoravata uri aatara kora.
26 Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autintema kero, Omurivavata qora
okaraqai auti vaura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qumina una variqa
maraqura/varaha quahama nimiteharo, Isarerivata kuntama virivi komanta, vikavata
vira qora okara avataqi vura kaara Nora Kotira arara itovaro vaura.
27 King Omuriva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka
Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
28 Omuriva qutu vumanta vira vaata vare vuru Sameria vatukaqi quntama tora.
Viva qutu vuvaro vira maaqu Ahaapiva vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama
vura.

Ahaapiva Isareriqaa raqikura

29 King Asaava 38 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Omurira maaqu Ahaapiva
avuhainaa vaiintiqama viro Sameria vatukaqi vaiharo 22 ihiara Isareriqaa raqiki
vaura.
30 Omurira maaqu Ahaapiva Nora Kotira avuqaa qora okaraqai auti vaura. Viva
qora kaiqa varova vira avuni vau avuhainaaka qora kaiqa varoravata uri aatara kora.
31 Jeroboamuva autuntema kero, Ahaapivavata qora kaiqa vareharo una variqa
maraqura/varaha quahama nimitaqiro viro, viraqaahairo viva vo vatanaa na-
henti Jesebelira varatero, una variqa Baalirara quahama amite vaura. Jesebeliva
Saidonihainaa King Etabaalira raavuravano vaura.
32 Ahaapiva una variqa Baalirara iriharo Sameria vatukaqi naavu kaqa amitero,
viraqi Baalirara *ofaa* taintavata autu amitora.
33 Viva una variqa nahenti Aseraarara iriharo vira *maraqura/varaha* katariqaa
nkauru kero autukora. Ahaapiva qora kaiqa varova vira avuni vau avuhainaaka qora
kaiqa varoravata uri aatarakora kaara Isareri Variqa Nora Kotira voqamakero arara
itora.
34 Ahaapiva Isareriqaa raqiki vau entara Betelihainaa vaiinti Hieliva qaiqaa Ieriko
vatukavata vira ori vaantaavuravata autukora. Viva vi kaiqara hoqaramatero
vataqi ori ntavato entara vira maaqu hoqarenaava Abiraamuva qutu vura. Vira
naantiara Hieliva vaantaavura qenti vaaviarama kero aruto entara vira maaqu ekaara
vitihainaava Segupuva qutu vura.
Mintuvaro haaru Noravano Kotiva Nunira maaqu Iosuaara noqihairo tu uvava
vivau vaura. (Iosuaa 6:26)

17

Elaitaava tuvaro kia aaqu ntura

1 Gileaati vata Tisibe vatukaqi paropeti vaiinti Elaitaava vaura. Viva oruntero King
Ahaapirara tiharo, Iriane. Noravano Kotiva Isareri Variqavano qaqi vaira te vira kaiqa
vaiintima vauro. Te vira autuqaa ariara mintima turo: Vo ihiara kia aaqu ntuarire ti,
te qioqama tarerave. Entaqivata varavuvano kia varianarove. Mintiaqiro vi vairaqe
te qaiqaa tiariraro aaqu ntuarire, tivakero

2 Elaitaava vauvaro Noravano Kotiva virara tiharo,
3 Are maini kera kuari urinaini otu Iotani Namari taqa varera, Keriti Namari tuvinaini otu onkaiqi kukeqavira variane.
4 Are mini vaihara vi namarira nenarave. Te kotikoti uvirinavuara, Ne kara vare vuru vira amiate turo, tiro.
5 Noravano Kotiva minti tuvaro Elaitaava viva tunte iro oru Keriti Namari tuvunaini vaura.
6 Viva mini vaiharo vi namarira ne vaumanta kotikoti vo enta vo enta toqaqivata, enta ire unainivata, mparetivata mativata vareha vuru vira ami vaura.
7 Elaitaava mini variqiro vuvaro aaqu kia ntuvarora tiro, vi namarivavata aa-haraiqama vura.

Elaitaava nahenti nai maaquntiro kahaqura

8 Keriti Namari aaharaiqama vuvaro Noravano Kotiva Elaitaarara tiharo,
9 Saidoni tataaqa vai vatukara Sarefatini vuane. Sarefatiqi tentoqa nahenti vovano vairave. Te vi nahentira tiva amunarave. Viva homa kara ai amianarove, tiro.
10 Minti tuvaro Elaitaava Sarefatini vura.
Viva Sarefatini oruntero vaantaavura qentiana vaiharo tavovaro tentoqa nahenti vovano iha kaiha nunti vauvaro viva virara tiharo, Ti namari naataama ivo. Are hoe namari kaqa timinarave? tuvaro
11 vi nahentiva namari kaqareva vuvaro Elaitaava naveraitiharo, Mparetivata varera viri timiane, tiro.
12 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Mpo, Nora Kotira ai Variqa qaqi vaira autuqaa te ariara tiha, Kiama te mpareti vatauro. Te *porihi/vorusi* taaraiqaqai taveqi vate, *orivi* vahavera taaraiqaqai *votori*qi vatauro. Te maini ani iha kaiha nuntu vare oru naavuqi inaara kara untake tenta maaqunti nama kaariraro kia kara voqavata vairaqe te tenta maaqunti variqi vi vuru qutu virarave, tiro.
13 Viva minti tuvaro Elaitaava tiharo, Kia virara noraiqaakera iriane. Are naavuqi oru kara untaane. Nena untena *porihi/vorusi*qihaira tiriara naane irihara inaara mpareti vo untakera viri timira, viraqaahai nentatantara untaate.
14 Noravano Kotiva Isareriqaa raqiki vai Variqava mintima tivo:
Ai taveqi porihi/ vorusi taaraiqa vairavavata, ai votoriqi vahavera taaraiqa vairavavata, kiama taiqa vuanarove. Vi haikava qaqi variqi vi vairaqe te Noravano Kotika tiariraro qaiqaa aaqu ntuanarove tivo, tiro.
15 Minti tuvaro tentoqa nahenti viva Elaitaava tunte ura. Mintuvaro airi enta karavano ho vaumanta Elaitaavavata vitanta nokavata kara neva ho vaura.
16 Elaitaava Noravano Kotiva minti mintianarove tu uvava quqaa vauvaro taveqi vau *porihiva/vorusiva* kia taiqa vuvaro *votori*qi vau vahaveravavata kia taiqora.

Vira maaquvano qutu vura

17 Vo enta tentoqa nahenti vira maaquvano aiha viraara varero variqiro viro vuru qutu vura.
18 Qutu vuvaro nahenti viva Elaitaarara tiharo, Oho, are Kotira kaiqa vare variara vaiintiva vaihara nana kaarae ti mintima timitaaro? Ti qora kaiqa kaara Kotiva ti maaqu ruqutu kaarire tivakerae are maini anira iaro? tiro.
19 Nahentivano minti tuvaro Elaitaava tiharo, Are nena maaqu ti timiane, tivakero vainti vira nai nora kauquqihairo utu varero maarira nai *rumu*qi vuru nai vaito taintaraqaa kero
20 Kotira aarero tiharo, Mpo, Noravauvo, are ti Variqavano variaro. Maa nahentiva tiqaa koqema kero raqikiharo kara ti timi vaivara are nana kaarae nora maara viraqaa vatehara vira maaqu qaqi kaararo qutu vivo? tiro.

21 Minti tivakero viva vainti viraqaa taaramo tataa ropapaiviro Kotira aarero tiharo,
Mpo, Noravauvo, are ti Variqavano variaro. Are qaqi kairaro maa vaintiruva qaqi
himpiro variqiro vuarire, tiro.
22 Minti tuvaro Noravano Kotiva Elaitaava vira aaro uvara iriro vaintiruvano qutu
vuraqihairo qaqi vara himpima kovaro qaqi vaura.
23 Viva qaqi himpuvaro Elaitaava vira vita varero muntu nai nora amiro tiharo, Ho
tavaane. Ai maaquvano qaqima vaivo, tuvaro
24 vira nova tiharo, Ike, te vate tavaurara are quqaama Kotira kaiqa vare variara
vaiintivama variaro. Quqaama Noravano Kotiva ai noqihairo uva ti vaivo, tura.

18

Elaitaaka Obadiaakara tura

1 Kia aaqu ntuvaro kuarivanoqai itaqiro vuvaro taara ihi aitarovaro vo ihi aninto-
varo Noravano Kotiva Elaitaarara tiharo, Are Ahaapiva vainaini oru viraqe te aaqu
vara kaariraro ntuarire, tuvaro
2 viva Ahaapira tavareva vura.
Vi entara Sameriaini karara voqamake aavoqu entava vauvaro
3 Ahaapiva vaiinti vo Obadiaara aarovaro anura. (Obadiaava avuhainaara
naavuqaa raqikiharo Nora Kotirara kempukaiqama kero iri vau vaiintiva vaura.
4 Haaru Kuini Jesebeliva Nora Kotira paropeti vaiinti aruka arukamaqi vi vau entara
Obadiaava paropeti vaiinti 100navu ntitakero 50navu ori onavu voqi kukeqa tero, 50
vonavu onavu voqi kukeqa tero, karavata namarivata vika nimi vaura.)
5 Ho Ahaapiva Obadiaara aarama kero virara tiharo, Maini ti ohivata donkivata ne
ukauva kiama vaivo. Kaiqetanta vi aniha ruvu namari vainainie, namari aaharaiqama
vintunae, ukaura rantaare. Ukau mini vairera, tenta ohivata donkivata kia aru kaari
vika qaqi variqi vuate, tiro.
6 Minti tivakero Ahaapiva vo mantaraini ukaura rantareva vuvaro Obadiaava vo
mantaraini ukaura rantareva vurama.
7 Ho Obadiaava mini niharo Elaitaara rantakero vira viraaqama kero tavero vataini
hiqinti viro kankakaama viro vaiharo tiharo, Nora vaiintio, quqaa are Elaitaavae
variaro? tuvaro
8 Elaitaava tiharo, Eo, te maa vikave. Are anirantera King Ahaapira vuru tiva
amiane. Elaitaava maini ani vaivo, tiane, tiro.
9 Minti tuvaro Obadiaava tiharo, Oho, te minti tiariraro Ahaapiva vi uvara iriro, ti
haruma kaanarove. Te nana kaiqa vara kaunara kaarae ti tititehara vi uvara vuru tiva
amiane tiaro?
10 Noravano Kotiva ai Variqavano qaqi vaira autuqaa te ariara quqaama turo,
Avuhainaa vaiintivano ariara vo vataini vo vataini vaiinti nititaimanta ai rantareka
vi aniarave. Avuhainaaka vika aqao ti, Viva kiama maini vaivo, tiavarovata, Ahaapiva
kia vika uvara quqaave tiraitiro, vi vaiintikara tiharo, Ne nenta kauqu aiqiqaa
aqukeha, Quqaama viva kia maini vaivo tiate, ti vairave.
11 Viva minti ti vaiva vaivara are tiriara vira vuru tiva amira, Elaitaava maini ani
vaivo tiane, tiaro.
12 Mpo, te vira tiva amirera vuariraro Nora Kotira Maraquravano ai vita varero
te kia iri tavaainanaini ai vuru kaantorave. Te Ahaapirara ariara mainima vaivo
tiariraro viva kia ai tavaraitiro, vira kaara viva ti haruma kaanarove. Mpo, te vainti
naatika Nora Kotira autu tuaheraqi ani, vate maa entaravata mintiaqi vi vaunarara
are iriataarave.
13 Jesebeliva Nora Kotira paropeti aruka arukamaqi vi vai entara te paropeti vaiinti
100navu ntita vare, 50navu ori onavu voqi kukeqate, onavu voqi 50navu kukeqate,
karavata namarivata vika nimunarave. Are kiae vi uvara iritaaro?

14 Te mintunarara are iriataara vaivara nantivarae are tiriara avuhainaava vainaini oruntera virara, Elaitaava mainima ani vaivo tiane tiaro? Oho, viva ti haruma kaanarove, tiro.
15 Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Noravano Kotiva ekaa kempuka vatero qaqi variqiro vi vaiva vaimanta te vira kaiqa vaiintivanoma vauro. Te vira autuqaa quqaama turo, Te vate Ahaapira avuqaa oru vairerave, tiro.
16 Elaitaava minti tuvaro Obadiaava Ahaapiva vaunaini oruntero vira tiva amuvaro Ahaapiva Elaitaara tavareva vura.
17 Viva Elaitaara tavero virara tiharo, Oho, are viraqaae variaro? Vate tenavu Isareri ai okaraqaahai nora maarama varauro, tiro.
18 Minti tuvaro Elaitaava aqao tiro, Kia tevauve Isareriqaa maara vatauro. Arevata ai qora ankuvata, nema Isareriqaa nora maara vataavo. Noravano Kotiva niara minti mintiate ti uvara qaqirake, ne una variqa Baalira *maraqura/varaha*, vo varaha vo varaha quahama nimite variavo.
19 Ho are uva vara kaira ekaa Isareri vataini variaka hihai hihai Kaameli Aiqinaqaa ti hampata ani ruvaaquma vuate. Baalira paropeti vaiinti 450navuvata, una variqa nahenti Aseraara paropeti vaiinti 400navuvata, Kuini Jesebeliva vika kara nimi vaimanta variaka, are vikavata ntita kairamanta Kaameli Aiqinaqaa vuate, tiro.
20 Elaitaava minti tuvaro Ahaapiva hihai hihairo ekaa Isareri naarama kero, una variqa vika paropetivata naarama komanta oru Kaameli Aiqinaqaa ruvaaquma vura.
21 Ruvaaquma vuvaro Elaitaava vaiinti nahenti nivuqaa himpiro tiharo, Ne taara avu aato vataaka, tairentave ne vohaa avu aato vatevarave? Noravano Kotiva viva quqaa Variqavano vairera, ne vira autuqai tuaheraqi vuate. Baaliva quqaa variqavano vairera, ne vira autuqai tuaheraqi vuate, tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kia uvavata tiraiti, evaara vaura.
22 Evaara vauvaro Elaitaava vikara tiharo, Ekaa Nora Kotira paropeti vaiintiqihai teqaima qaqi vauramanta una variqa Baalira paropeti 450 variavo.
23 Ho ne purumakau qora taaraqanta vare viri kaimanta Baalira paropeti vika purumakau vo varaate. Vika purumakau vira aruke teqake Baalira *ofaa* taintaqaa iha quarareka qerama taate. Vira qeramate kia iha roqauriraiti, qaqima vataate. Vika mintiqe tevata vika intemake, purumakau qora vo vare qeramate kia iha roqauriraiti, qaqi qeramake vataare.
24 Viraqaahai ne qaqi kaimanta Baalira paropeti vika nái variqa aaraiqe te tenta Variqa Nora Kotira aaraare. Mintiariraro ta variqavae iha vara kairaro tuvu purumakau ekaa ita taiqa kairava, vivama quqaa Variqavano vaivo, tiro.
Elaitaava minti tumanta vaiinti nahenti tiha, Are koqe uvama tiaro, tura.
25 Minti tuvaro Elaitaava Baalira paropeti vikara tiharo, Ne airitahaa variarara ti, ne naane purumakau varake qerama taate. Qeramate kia iha roqauriraiti, nenta variqa aaraate, tiro.
26 Minti tumanta vika purumakau nimura qeramate viraqaahai vika Baalira aarora. Vika toqaqihai hoqaramate aaramaqi vuvaro kuari avuvano qiataqaa uruntora. Kuari avuvano qiataqaa uruntomanta vika naveraiti tiha, Mpo, Baalio, tinavu uva iriane, tivaqi viha vika *ofaa* tainta ututuma vare vi aniha raukuvi raukuvi i vauvarovata, kia naaruvaihairo vovano vika uva iriro vo tura.
27 Mintuvaro kuari avuvano qiataqaa uruvaro Elaitaava vika naaraihama nimitero tiharo, Ne voqavata noraiqaake vira aaraate. Viva variqavanoma vaivo. Viva vo haikara iriharoe ni uva kia irivo? Viva vo kaiqae vare vaivo? Viva aarainie vivo? Viva vaitee vaivo? Viva vaite vairera, ne vira vauruqama kaate, tiro.
28 Elaitaava minti tumanta Baalira paropeti vika qaiqaa voqavata noraiqaake naveraitiha, nái maara okarara iriha vika *ehaiqohaive/ muhupaqohaive*, vaihai haikaraqohaive, nái vaata teqa taaqama kovaro naare noraiqaakero ntora.

29 Kuarivano aitarero vitini umanta vika qaqiqai naveraitiha oi aai ti vauvaro 3 *kiroki* quvaro naaruvaihairo kia vovanovata vika uva iruvaro kia vovanovata vo tura.
30 Minti vauvaro Elaitaava vaiinti nahentiara tiharo, Ho, ne maini aniate, tumanta ekaa vika viva unaini vuvaro viva Nora Kotira *ofaa* tainta ravantiaqa kora qaiqaa naitarama kero autu kora.
31 Elaitaava vira autiharo Iekopira maaqu 12navuara iriharo ori 12navu varora. Haaru Noravano Kotiva Iekopirara tiharo, Te ai qaraaka autu ntava amiteha Isarerirave turo, tura.
32 Ho Elaitaava nora ori 12navu varakero viraqohairo Nora Kotira *ofaa* tainta autu taiqa kero vira auvahini ora quvitova 14 *lita* namari mpiqa vuarirava vaura.
33 Viraqaahairo viva taintaqaa iha raukuma tero purumakau teqa taaqama kero ihaqaa vaari vatora. Viva vokukara tiharo, Nora tave 4navuqi namari kaqa vare vuru matiqaavata ihaqaavata qihiara taate, tiro.
34 Tumanta vika viva tuntemake qihia tovaro viva qaiqaavata mintiate tumanta vika qaiqaavata qihia tovaro Elaitaava tiharo, Qaiqaavatave, tumanta vika taaramo tataa namari kaqa vare vuru taintaqaa qihia tovaro
35 namarivano ihavata putama kero tainta auvahianta tuviharo ora quvitora viravata mpiqa kora.
36 Ho eronaini Kotira *ofaa* iha quara amitaarirava anintovaro paropeti vaiinti Elaitaava vi taintara tataaqa oru vaiharo Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are Eparahaamira, Aisaakira, Iekopira, Variqavanoma variaro. Ho vate nena kempuka numiqaira maa vaiinti nahentika are Isareri Variqavano varianarara kankomake tavaate. Te ai kaiqa vaiinti vaiha ai uva avataqi viha maa kaiqara varaunara viravata vika kankomake tavaate.
37 Noravauvo, are te ai aaraaina uvara iriramanta maa vaiinti nahentika ai okara kankomake tave tiha, Noravano Kotiva quqaama Variqavano vaivo. Kaiqe tenavu vira qaiqaa avataqi vuare tiate, tiro.
38 Elaitaava minti tuvaro Noravano Kotiva naaruvaihairo iha tuta kovaro ihavano tuvu Kotira amito *ofaa*ravata, ihavata, orivata, ekaa ita aqukero, oraqi vau namariravata ekaa aaharaiqama kora.
39 Mintumanta ekaa vaiinti nahenti vira tave, vataini hiqintivi vaiha tiha, Noravano Kotiva, vivaqaima Variqavanove. Noravano Kotiva, vivaqaima Variqavanove, ti vaura.
40 Vika minti ti vauvaro Elaitaava tiharo, Ne una variqa Baalira paropeti vika ekaa ravaaqavu kaate. Voqavanovata ruqema kero qaqi vuantorave, tumanta vaiinti nahenti vika ekaa ravaaqavu kovaro Elaitaava vika ntita varero Kisoni Namari tuvunaini muntu kero vika aru taiqa kora.

Aaquvano qaiqaa ntura

41 Vika aru taiqa kero Elaitaava King Ahaapirara tiharo, Ho vaaka oru kara naane. Te iruraro aaquvano noraiqaakero maini ntuvaqiro ani vaivo, tiro.
42 Minti tuvaro Ahaapiva kara nareva vuvaro Elaitaava ⌊nai kaiqa vaiinti vataakero⌋ Kaameli Aiqina noraqaa vaarintero kankakaama viro nai viri toritantaqi veva vatero
43 nai kaiqa vaiintiara tiharo, Vutuni oruntera nora namari tavaane, tuvaro vira kaiqa vaiintivano orurantero viri vira tiva amiro tiharo, Kia te vo haikavata tavauro, tiro.
Minti tuvaro Elaitaava qaiqaa oru tavaane tuvaro vira kaiqa vaiintivano 6 tataa Elaitaava tunte iro oru tavero
44 ekaara 7qama kero oru tavero orurantero viri vira tiva amiro tiharo, Te tavauraro inaara tonavu vaiinti kauqu vuqa voqaava nora namariqaahairo oru vi vaivo, tiro.
Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Ho kantera Ahaapira muntu tiva amihara tiane: Nena iqoka *kaari*qi vaarintera maaqaini anirantera vuane. Hauri aaquvano ai kuvai kaantorave, tiane, tiro.

45 Minti tuvaro vaakama tonavuvano naaruvaini konkiraiquvaro uvaivano noraiqaakero utuvaro nora aaqu hoqarama kero ntura. Mintuvaro Ahaapiva nai iqoka *kaari*qi vaarintero anirantero nai maaqa Jeseririni vireva vura.
46 Aaraini vi vauvaro Nora Kotira kempukavano Elaitaaraqaa vauvaro viva nai utavaaqa raqantaakero rumpa varero Ahaapira avuni kantamaqiro viviro, Jeseririni oruntora.

19

Elaitaava qetakero Sainai Aiqinaini vura

1 King Ahaapiva Jeseririni oruntero Elaitaava autu okarara vuru nai naata Jesebelira tiva amura. Elaitaava ekaa Baalira paropeti aru taiqa ko uvaravata vira tiva amura.
2 Vira tiva amuvaro Jesebelira arara itovaro viva Elaitaaraini uva vara kero tiharo, Are ekaa paropeti arukaanantemake, te ninavata aru karerave. Hura, vohaa vi kuari avuraqaa, are kia qutu viraitira qaqi vairera, homa tinta variqanavu ti harukevarave, tiro.
3 Jesebeliva vi uvara tura Elaitaava iriro, viva qetakero kantero nai kaiqa vaiinti vita varero Iutaa vata Besebaini
4 muntu kero, nariaraa aahara vataini vura.
Viva vohaa entara aahara vataini viviro, oru katari okara aumaqaara oquviro vaiharo nai qutu vuaina entava vaaka aniarire tiro Kotira aarero tiharo, Noravauvo, nora maaravano tiqaa vaimanta te kia ho vauro. Are qaqi kairaqe te qutu vuare. Ti kaivaqaukavara kia koqe vaiinti variantemake, tevata kia koqe vaiinti vauro, tiro.
5 Viva minti tivakero katari okaraini vaita vura.
Viva vaite vauvaro vaakama *enseli* vovano vira vauraqama kero tiharo, Himpira kara naane, tuvaro Elaitaava himpiro
6 viti viri tavovaro ihaqi untato mparetivavata, namari taquvanovata, vira qiataini vauvaro viva mparetivata namarivata namakero qaiqaa vaitora.
7 Viva vaite vauvaro qaiqaa Noravano Kotiva atito *enseli*va vira vauraqama kero tiharo, Himpira kara naane. Are kia maa karara nairera, are kiama ho niaraini vinarave, tiro.
8 Minti tuvaro Elaitaava himpiro qaiqaa karavata namarivata nama kovaro vi karava vira kempukaiqama kovaro viva 40 entara aatitoraqaavata entaqivata viviro, Horepi Aiqinave – Sainai Aiqinave, Kotiva u aiqinainira oruntora.
9 Viva mini oruntero entaqi ori onavuqi vaitora.
Elaitaava ori onavuqi vauvaro Noravano Kotiva virara tiharo, Elaitaao, are nantiharae maaqi variaro? tiro.
10 Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Isareri vaiinti nahenti koqemake ai uva iriate ti, te kempukaiqamake ai kaiqa varaunarave. Te minti uramantavata, Isareri vika ai tauvaqa utu amite, are tiva taana uvara qoririmake, ai *ofaa* tainta, vo tainta vo tainta ravantiaqa aquke, vika iqoka paipeqohai ai paropeti ekaa aru kaamanta te vohaiqavano qaqi vauramanta vika tivata aru kareka auti variavo, tiro.
11 Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Ho maaqihaira veva ntera aiqinaqaa ti Nora Kotika tivuqaa himpira variane. Te Noravano Kotika inaaraiqa varike vi aiqinaraqaa vitare virerave, tiro.
Minti tuvaro uvaivano noraiqaakero utiharo aiqina vira ruqutiharo vo ori vo ori tairi taarima kora. Uvaivano mintuvarovata, Noravano Kotiva kia uvai viraqi vaura. Uvaivano taiqa vuvaro viraqaahairo vaturavano utura. Vaturavano utuvarovata, Noravano Kotiva kia viraqi vaura.
12 Vaturavano utuvaro viraqaahairo ihavano itora. Ihavano itovarovata, Noravano Kotiva kia ihaqi vaura.

Viraqaahairo Elaitaava iruvaro vaiintivano qihaaqama kero vora aatona tiva amintema kero, uvavano ti vaura.
13 Mintuvaro Elaitaava vi uvara iriro, vukai tavunaqohairo nai viri naavuma tero onavuqihairo veva ntero qentiana vaura.
Viva mini vauvaro uvavano virara tiharo, Elaitaao, are nantiharae maini variaro? tiro.
14 Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Isareri vaiinti nahenti ai uva iriate ti, te virara noraiqamake iriha ai kaiqa vare vaunarave. Te minti vauravata, Isareri vika ai tauvaqa utu amite, are uva tiva taanara qoririmake, ai *ofaa* tainta, vo tainta vo tainta ravantiaqa aquke, vika iqoka paipeqohai ai paropeti ekaa aru kaamanta te vohaiqavano qaqi vauramanta vika tivata aru kareka auti variavo, tiro. (Rom 11:2-4)
15 Elaitaava minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, *Ho ururantera Damasikusi tataaqa aahara vataini vuane. Mini otuntera vaiinti vo Hasaelira qiataqaa vahavera aqu amitera vira kaama tairaro viva Siria vatanaaka avuhainaa vaiintiqama vuarire.*
16 *Viraqaahaira oru Nimisira maaqu Jehura qiataqaavata vahavera aqu amitera vira kaama tairaro viva Isareri avuhainaa vaiintiqama vuarire.*
Viraqaahaira oru Abeli-Meholaihainaa vaiinti Safatira maaqu Elisaara qiataqaavata vahavera aqu amitera vira kaama tairaro viva naantiara paropeti vaiinti vaiharo ai vatuka varaarire.
17 *Naantiara Hasaeliva avuhainaa vaiintiqama viro vaiinti nahenti airitahaa arukaanarove. Hasaelira aatu qetake ruqemake vi anika Jehuva vika arukaanarove. Jehura aatu qetake ruqemake vi anika Elisaava vika arukaanarove.*
18 *Vinavuka mintiqevata, te Isareri vaiinti nahenti 7,000 navu kaama taari vika qaqi vaivarave. Vika ti uva iriqi viha, kia una variqa Baalirara tori kauru ara amiteha, vira maraqura/varaha moqake variaka variarave,* tura. (Rom 11:4)

Elaitaava Elisaara aarora

19 Noravano Kotiva minti tuvaro Elaitaava Sainai Aiqina kero oru Safatira maaqu Elisaara rantareva viro oru tavovaro viva vaiinti 11navu hampata naaho kaiqa vare vaura. Elisaava purumakau taaraqanta rumpa tomanta vitanta vata vauruaina haikara rarau vare vi vaumanta vira kena vaiinti 11navuvata vira aanante avuni mintiaqi vi vauvaro Elisaava vika naantiaraini vi vaura. Viva vi vauvaro Elaitaava oruntero nai vukai tavuna aqutora ravaqaakero Elisaara aqu amitora.
20 Vira aqu amitovaro Elisaava nai purumakautanta mini kero kante Elaitaara avataqiro viro tiharo, Are ti qaqi kairaqe te tenta noka qoka oru moqake vitantara te vuro tivake, ani ai vataake vuare, tuvaro Elaitaava, Ho anirantera vuane. Kia te ai ravaaqavu kauro, tiro.
21 Minti tuvaro Elisaava oru nai purumakautanta arukero vitantaqaa rumpato katarira ruvarikero, iha viraqohairo purumakau untakero, nai navunaaka nimumanta nora. Mintimakero viraqaahairo Elisaava Elaitaara avataqiro viharo vira kahaqura.

20

Siria vika Isareri hampata iqoka raqura

1 Siria avuhainaava Beni-Hadaativa Isareri hampata iqoka raqireva iharo ekaa nai iqoka vaiinti ruvaaquma komanta, avuhainaaka 32navuvata nái iqoka kaarivata ohivata vare vira kainke hiri amitareka vira hampata vivi, Sameria vatuka ututumate Isareri hampata raqi vaura.
2 Beni-Hadaativa vaiinti vonavu Sameria vatukaqi nititomanta vika Isareri King Ahaapiva vaunaini orunte virara tiha, Beni-Hadaativa ariara mintima tivo:

3 Nena *kori*vata, *silvaa*vata, ti timira, nena naata vainti koqekavata ti timiane, tivo, ti.
4 Minti tuvaro King Ahaapiva vika tiva nimiro tiharo, ⌞Ne Beni-Hadaatira mintima tiva amiate:⌟ Are ti avuhainaa vaiinti noravano variaro. Ho are tianantemake, te ai amirerave. Tevata ekaa te una haikavavata are iara haikavama vaivo tiate, tiro.
5 Minti tumanta vika Beni-Hadaativa vaunaini oru vi, qaiqaa orurante Ahaapiva vaunaini aninte tiha, Beni-Hadaativa ariara mintima tivo: Te ai naariha nena *kori*vata *silvaa*vata, nena naata vaintivata, ti timiane tunarave.
6 Te voqavata qaiqaa ai naarirerave. Hura vohaa maa kuari avuraqaa te tenta kaiqa vaiinti nititaari vika ai avuhainaara naavuqivata ai qiata vaiintinavu naavuqivata rantaqi viha, ekaa koqe haika vatera ranta vare maini viri kevarave, tivo. Beni-Hadaativa ariara mintima tivo, ti.
7 Vika minti tuvaro King Ahaapiva ekaa Isareri nora vaiinti naarama kero vikara tiharo, Oho, ne tavaate. Vi vaiintiva ⌞voqavata ti naariharoma⌟ tinavu anomakero qoraiqama timitareva auti vaivo. Hoqare viva vaiinti vonavu nititero ti naata vaintive, *kori*ve *silvaa*ve, varareva naarimanta te vi haikara vira amirerave tunarave, tiro.
8 Minti tumanta Isareri nora vaiintivata vaiinti nahentivata ekaa vika tiha, Are kia vira uva iriane. Viva naarumatai haikaravata kia vira amiane, ti.
9 Vika minti tuvaro Ahaapiva Beni-Hadaativa nititoka tiva nimiro tiharo, Ne vuru ti nora vaiinti King Beni-Hadaatira tiva amiate: Are hoqare naarihara tiana uvarara te hovema turo. Are naantiara naarihara tiana uvara virara te kiama hove turo, tumanta vika vuru Beni-Hadaatira tiva amura.
10 Vira tiva amuvaro viva qaiqaa vika Ahaapiraini nititero virara tiharo, Oho, ⌞are minti tiaravera,⌟ te tenta iqoka vaiinti nititaari vika Sameria vatuka anomake rukavu raakavuma kaivaro konkomaiqama vuanarove. Vika kia ho mintivera, homa tinavu variqa vika ti harukevarave, tiro.
11 Minti tuvaro King Ahaapiva vika tiva nimiro tiharo, Ne mintima Beni-Hadaatira tiva amiate: Iqoka vaiinti taruva iqoka raqireva iharo kia nai mahuta naane tiraitiro, viva iqoka naane aatarakero viraqaahairo nai mahuta tirave, tiro.
12 Minti tumanta vika Beni-Hadaatira tiva amireka vura.
Beni-Hadaativa nai hana avuhainaaka hampata *seri* naavuqi iha namari ne vaumanta vika vuru vira tiva amuvaro iriro, nai iqoka vaiintiara tiharo, Ne iqoka raqireka qera iha variate, tumanta vika qera i vaura.
13 Vika qera i vauvaro paropeti vaiinti vovano King Ahaapiva vaunaini oruntero virara tiharo, Noravano Kotiva ariara mintima tivo:

> Are tavaane. Siria iqoka vaiinti vika nái airitahaa variavo. Ho vate te vika ai kauquqi kaarirara viraqaahaira are te Noravano Kotika vaunarara kankoma kera irinarave, tivo, tiro.

14 Minti tuvaro Ahaapiva paropeti vaiinti vira irero tiharo, Tauka taukae maihai oru iqoka raqivarave? tuvaro paropeti viva vira tiva amiro tiharo, Noravano Kotiva mintima tivo:

> Qaraaka qiata vaiinti vo vata vo vataqaa raqiki variaka vevaaraini variaka, vikama ⌞Siria hampata⌟ raqivarave, tiro.

Minti tuvaro Ahaapiva qaiqaa irero tiharo, Tavave qaraaka vaiinti vika ntita varero vuanarove? tuvaro paropeti viva tiharo, Are nenave, tiro.
15 Paropeti viva minti tuvaro Ahaapiva qaraaka qiata vaiinti vo vata vo vataqaa raqiki vauka vevaaraini vauka 232 naarama ruvaaquma kero, Isareri iqoka vaiinti vokukavata 7,000 ruvaaquma kovaro
16 kuarivano qiataqaa oruntomanta vika Siria iqoka vaiinti hampata raqireka vura.
Avuhainaaka 32navu Beni-Hadaatira kainke hiri amitareka anuka vira hampata *seri* naavuqi iha namari neha vueraiqama vumanta
17 Isareri qaraaka iqoka vaiinti vika naane avuni iqoka raqireka vura.

Vika vumanta Beni-Hadaativa ampeqiha tavaate tiro nititoka vika Isareri tave, vuru Beni-Hadaatira tiva ami tiha, Iqoka vaiinti vokiaka Sameria vatukaqihai maini aniavo, tuvaro
18 viva tiharo, Vika iqoka raqirekae aniavo, maateraiqirekae aniavo? Ne kia vika arukaraiti, qaqi ravaaqavu timitaate, tiro.
19 Viva minti tumanta qaraaka vaiinti vika Sameria vatukaqihai anumanta Isareri iqoka vaiinti vokuka vika naantiara aninte,
20 vohaiqa vohaiqavano Siria iqoka vaiinti vohaiqa vohaiqa hampata raqiha vika ari kora. Mintumanta Siria vokuka qetake ruqemake vumanta Isareri vika aru ntataqi vura. Beni-Hadaativa ohiqaa vaarintero ruqemakero vumanta Siria vokuka ohiqaa vauka vikavata ruqemake vura.
21 King Ahaapiva ⌞nai iqoka vaiinti hampata⌟ oru iqoka raqiharo Siria iqoka vaiinti airitahaa arukero vika ohivata iqoka *kaari*vata raqiakero varora.
22 Ho vira naantiara paropeti vaiinti viva qaiqaa Isareri avuhainaava vaunaini oruntero virara tiharo, ⌞Ho iriane.⌟ Qaraaka ihi anintairaro Siria avuhainaava qaiqaa Isareri hampata iqoka raqireva anianarove. Virara irihara are kia qaqi vairaitira, Siria hampata iqoka raqina okarara irihara are qeramatera variane, tura.

Siria qaiqaa iqoka raqireka anura

23 Ho Beni-Hadaatira koqe avu aato ami vauka virara tiha, Isareri variqanavu aiqinaini varia variqauka variamantara ti, tenavu Isareri hampata aiqinaini iqoka raqi vauramanta vika tinavu haatara kaarave. Tenavu uqitaini vaiha vika hampata iqoka raquarera, tenavu homa vika naatara kararave.
24 Are mintima iane: Are avuhainaaka iqoka vaiintiqaa raqikiaka qaqini vara kaira, nina iqoka vaiintiqaa raqikika vika vatuka varaate.
25 Are tota iqoka vaiintive, ohive, iqoka *kaari*ve, kakakima kaanarara iriharama, vate qaiqaa airi iqoka vaiintive, ohive, iqoka *kaari*ve, ruvaaquma kera vataane. Are mintiraqe tenavu oru uqitakanta iqoka raqiha homa Isareri naatara kararave, tuvaro King Beni-Hadaativa vika tunte ura.
26 Qaraaka ihi anintovaro Beni-Hadaativa Siria iqoka vaiinti ruvaaquma kero Isareri hampata iqoka raqireva Afeki vatukaini oru vaura.
27 Mintumanta Isarerivata ruvaaqumavi, nái iqoka raqi haikaravata vare, Siria hampata iqoka raqireka oru Siria avuni nái *seri* naavu maaqa taara mantaraini kaqate vaura. Siria naavu maaqa kaqatova vo kanta vo kanta airi mpiqaro vauvaro, Isareri naavu maaqa kaqatova kia airi vairaitiro, taaraqantaqaa memeraa ruvaaqumavi vauntemake vaura.
28 Paropeti viva ⌞qaiqaa⌟ King Ahaapiva vaunaini oruntero vira tiva amiro tiharo, Noravano Kotiva mintima tivo:
> Siria vika tiriara viva aiqinainiqai vai variqava vaiharo kia uqitaini vai variqavama vaivo, tiarave. Ho vira kaara te vika iqoka vaiinti airitahaa ai kauquqi vataarirara viraqaahaira are te Noravano Kotika vaunarara kankoma kera irinarave, tivo, tiro.

29 Minti tumanta Isarerivata, Siriavata 7 entanavu nái *seri* naavu maaqa kaqatonaini variqi vi, 7 entaqaa vika iqoka hoqaramate, Isareri Siria iqoka vaiinti 100,000 arukora.
30 Arukomanta hini kuka ruqemake Afeki vatukaqi oru vauvaro ori vaantaavura-vano rapatutiro iqoka vaiinti 27,000 aru taiqa kora. Beni-Hadaativavata ruqemakero vi vatukaraqi oru naavu vo vira naantiaraini vau *rumu*raqi kukeqaviro vaura.
31 Beni-Hadaativa viraqi kukeqavi vaumanta vira kaiqa vaiintinavu virara tiha, Mpo, Isareri avuhainaaka vaireka, vika nái navutaaka aaqurihama nimite variakave tiamanta irunarave. Ho are tinavu qaqi kairaqe tenavu kovaara utavaaqa nonkute,

naaqunta auntaqi rumpate Isareri avuhainaava vainaini vuare. Tenavu mintiariraro viva ai vehakuma amitaanaroe, kiae vehakuma amitaanarove? ti.

32 Vinavuka minti tivake kovaara utavaaqa nonkute, naaqunta nái auntaqi rumpate Isareri avuhainaava vaunaini orunte tiha, Mpo, ai kaiqa vaiinti Beni-Hadaativa ariara ike mpo tiharo ti qaqi kairaqe variqi vuare tivo, tuvaro Ahaapiva tiharo, Ike, viva qaqie vaivo? Viva ti qata vakaavama vaivo, tiro.

33 Ahaapiva virara ti qata vakaave tumanta vika vi uvara iri, Ahaapiva tinavu quahama timitaanarove tivake tiha, Eo, Beni-Hadaativa ai qata vakaavama vaivo, tuvaro Ahaapiva vira oru vita vare maini aniate tiro.

Ahaapiva minti tuvaro Beni-Hadaativa kukeqavi vauraqihairo vevantovaro Ahaapiva virara ho ti iqoka *kaari*qi vaarintaane tuvaro viva viraqi vaarintora.

34 Beni-Hadaativa viraqi vaarintero Ahaapirara tiharo, Mpo, haaru ti qova iqoka raqiharo ai qora vatukanavu varora, te vi vatukara qaiqaa nina amirerave. Haaru ti qova Sameria vatukaqi koqaa kaiqa varontema kera, arevata homa Damasikusiqi koqaa kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenarave, tuvaro Ahaapiva hove tiro, Te vate are tiana uvara irihama, ai kuvantu karerave, tivakero Beni-Hadaatikantiro uva tiva taatautero, viraqaahairo Beni-Hadaatira qaqi kovaro vura.

Paropetivano tu uvara

35 Ho vi entara paropeti vaiinti vokuka vauvaro Noravano Kotiva paropeti vaiinti vorara maa uvara tiane tuvaro viva nai kena paropeti vaiintiara tiharo, Are nena paipeqohaira ti tivaata teqa kaane, tuvaro vi vaiintiva kia vira uva iriraitiro, kia mintura.

36 Vira uva kia iriraitiro vauvaro paropeti viva tiharo, Are Noravano Kotiva ti uvara kia irianara kaara, are ti maini kera viraro *raioni*vano ai arukaanarove, tuvaro vi vaiintiva vuvaro *raioni*vano vira tavero arukora.

37 Vira arukovaro paropeti vaiinti viva vaiinti vo rantakero virara tiharo, Are nena paipeqohaira ti tivaata teqa kaane, tuvaro vi vaiintiva viva tunte iro vira vaata teqa kora.

38 Vira vaata teqa kovaro paropeti viva oru aara auvahini Isareri avuhainaa vaiinti veka vaura. Vira viri viraaqamakero tavaantorave tiro, viva tavunaqohairo nai viri naavuma tero vaura.

39 Ho viva aara auvahini vauvaro avuhainaava aaraqaa aitarero vi vauvaro paropeti vaiinti viva vira aarero tiharo, Nora vaiintio, te iqoka raqi vauraro iqoka vaiinti vovano navutaara vo ravaaqavu kero te unanaini vita vuru kero tiriara tiharo, Are maa vaiintiraqaa raqikiane. Viva ruqema kero virera, are vira vatuka varera qutu vinarave. Tenavu kia ai arukaarera, are *silvaa* monu 3,000 koqaa inarave, tivakero vivo.

40 Ho te vo kaiqa vo kaiqa vareha kia viraqaa koqemake raqikuraro viva ruqema kero virave, tuvaro avuhainaava tiharo, Oho, are minti tiharama nenaqaa uva vataaro, tiro.

41 Minti tuvaro paropeti vaiinti viva vaakama nai qiataqaahairo tavuna naavuma-tora qaqini varakovaro Isareri avuhainaava tavovaro viva paropeti vaiinti vovano vaura.

42 Paropeti vaiinti viva avuhainaarara tiharo, Noravano Kotiva ariara mintima tivo:
Te vi vaiintira arukaane tuna vaiintira are qaqi kaararo viva ruqema kero virave.
Vira kaara are nena vira vatuka varera qutu vinarave. Vira vaiinti nahenti kia qoraiqama vimanta, ai vaiinti nahentima qoraiqama vivarave, tiro.

43 Paropeti vaiinti viva minti tuvaro Isareri avuhainaa vaiinti arara itovaro viva tomakero nai maaqa Sameriaini vura.

21

Nabotira uaini naaho

1 Ho King Ahaapira naavu vo Jeseriri vatukaini vauvaro vira tataaqa vaiinti vo Nabotira uaini naahovano vaura.
2 Ahaapiva Nabotirara tiharo, Ai *uaini* naahovano ti avuhainaara naavu tataaqa vairara tira, are vira ti timiraqe te viraqi naahara utuare. Are vi vatara ti timirera, te koqe vata vo ai amirerave. Are kia vi vatara varareva irera, te ai vata vareha, koqe koqaama ai amirarave.
3 Viva minti tuvaro Nabotiva aqao tiro, Noravano Kotiva qioqamato uvara irihama, te tenta kaivaqaukavara u vatara kia ai amirerave, tiro. (Wkp 25:23; Kaarantura 36:7)
4 Nabotiva minti tura kaara, Ahaapira arara itovaro tomakero nai naavuqi oru nai vaite vau taintaraqaa vaiteharo nai viri porovaini vatero vaiharo kia kara nareva auti vaura.
5 Mintimakero vauvaro vira naata Jesebeliva vira irero tiharo, Nana kaarae are uaa viri aratera variaro? Nantivarae kia kara nareva auti variaro? tiro.
6 Minti tuvaro Ahaapiva nai tiva amiro tiharo, Te Jeseririhainaa vaiinti Nabotirara tiha, Are nena *uaini* naaho ti timiraqe te monu ai amiare. Are kia monu varareva irera, te *uaini* naaho vo ai amirerave, turaro viva tiharo, Kia te tenta *uaini* naaho ai amirerave, tira kaara te minturo, tiro.
7 Minti tuvaro Jesebeliva tiharo, Are Isareri avuhainaava vaihara nantivarae toihara variaro? Kia toiane. Himpira kara naane. Te Nabotira naaho varake, ai amirerave, tiro.
8 Minti tivakero Jesebeliva Ahaapira autuqaa qara vonavu ntuvakero King Ahaapira *ringi*qohairo taatau kero, qara vinavura varakovaro Nabotira vatukaini nora vaiinti-navuve, nora autu vataa vaiintive vika unaini vura.
9 Jesebeliva qaraqi mintima tiro:

Ne enta vo kaamate vi entaraqaa vaiinti nahentiara kara aurama taate tivake, vika ruvaaqumake Nabotirara tiha, Are avuni vai taintaraqaa oquvuane, tiate.

10 Viva oquvi vairamanta ne qora vaiintitanta ntita virike vitantara Nabotira avuqaa vaiha virara mintima tiate: Nabotiva Kotiraravata avuhainaa vaiintiaravata qora uva tiharo vitantara vaaquqama vuate tirave, tiate. Vitanta minti timanta viraqaahai ne Nabotira ravaaqavu vare muntu vatuka aaqaini ke, oriqohai vira ruqutuqi vivi, vira aru kaate, tiro.
11 Minti tuvaro Jeseririqi vauka, nora vaiintivata, nora autu vataakavata Jesebeliva tunte ura.
12 Vaiinti nahenti kara aurama taate ti, vika enta vo kaamate, vi entaraqaa Nabotira vita vare vaiinti nahenti nivuqaa taintaqaa oquvuane tuvaro oquvi vaumanta
13 qora vaiintitanta oru Nabotira avuqaa vaiha Nabotiraqaa una uva oqike tiha, Nabotiva Kotiraravata avuhainaa vaiintiaravata qora uva tiharo vitantara vaaquqama vuate tirave, tumanta vika Nabotira vita vare vatuka aaqaini muntu ke oriqohai ruqutuqi vivi, vira arukora.
14 Vika vira aruke Jesebeliraini uva varake tiha, Tenavu Nabotira oriqohai ruqutuma kauro, tuvaro
15 Jesebeliva iriro, nai vaati Ahaapirara tiharo, Ho himpira oru Nabotira *uaini* naaho varaane. Vi naahora kia ai amireva i vaiintiva qutuma vivo, tuvaro
16 Ahaapiva vaaka himpiro Nabotira *uaini* naaho varareva otu vura.
17 Viva mini vuvaro Noravano Kotiva paropeti vaiinti Tisibehainaara Elaitaarara mintima tiro:
18 Are Isareri avuhainaava Sameria vatukaqi vainaini otu vuane. Viva Nabotira uaini naaho varareva vivo.
19 Are mini otuntera Ahaapirara mintima tiane: Noravano Kotiva ariara mintima tivo:

Are vaiinti vo arukera, vira naahovata varareva auti variaro, tivo.
Noravano Kotiva qaiqaa tiharo: Nabotira naare ntaira vairinavu mpuike naanaini, vohaa minima vika ai naarevata mpuike nevarave, tivo. Minti tivakera Ahaapira tiva amiane, tiro.
20 Noravano Kotiva minti tuvaro Ahaapiva naahoqiara vunaihairo Elaitaara tavero tiharo, Ti navutaao, are ti rantakera iaro, tuvaro Elaitaava nai tiva amiro tiharo, Eo, te ai rantama kauro. Are voqama kera Nora Kotira avuqaa qora kaiqa vare varianara kaara viva ariara mintima tivo:
21 Te Noravano Kotika ai anku voqamake qoraiqama nimiteha are kuvuarama tena qoraintika, nora vaiintive qumina vaiintive, ekaama aru taiqa kaainarave.
22 Are Isareri vaiinti nahenti kuntama virivi kaaramanta vika ai aanante qora kaiqa varaara kaara ti voqama kero arara itaimanta te Nebaatira maaqu Jeroboamura ankuvata, Ahiaara maaqu Basaara ankuvata, qoraiqama nimitaunantemake, ai ankuvata qoraiqama nimitarerave, tivo.
23 Noravano Kotiva ai naata Jesebelirara mintima tivo:
Jeseririni ori vaantaavura tataaqa vairinavu Jesebelira vaata nama kevarave.
24 Ai vaintivara vokiaka nora vatukaqi vaika qutu vimanta vairivano vika vaata nevarave. Vokiaka inaara vatukaqi vaika qutu vimanta mati ne vai uvirika vika vaata nevarave tivo, tura.
25 (Jesebeliva nai vaati vihi vaahi ti vauvaro Ahaapiva Nora Kotira avuqaa nai voqamakero uritarakero qora okara auti vau vaiintiva vaura.
26 Amoriti vatanaaka una variqanavu quahama nimiteha vaaqu okara auti vauntema kero, Ahaapivavata una variqanavu quahama nimite vaura. Haaru Noravano Kotiva Amoriti vatanaaka nái vataqaahairo vara qaqini komanta Isareri vika vata varora.)
27 Ho Elaitaava Ahaapirara minti tuvaro viva nai utavaaqa qunahi qaanahima kero, kovaara utavaaqa nonkutero kara kia naraitiro vaura. Viva vaitareva iharo kia kovaara utavaaqa qaqini vara karaitiro, vira hampata vaitovaro vira muntukavano qoraiquvaro viva evaara vi ani vaura.
28 Mintimakero ni vauvaro Noravano Kotiva paropeti vaiinti Elaitaarara tiharo,
29 Ahaapiva ti tivuqaa nai autu vatainiqama kero ni vaira, arevata taverae iaro?
Viva ti tivuqaa nai autu vatainiqama kero ni vaimantara ti, te vira anku voqamake qoraiqama nimitaainara kia viva qaqi variaina entara qovarama karaiti, te varike naantiara vira maaquvano variaina entara Ahaapira anku qoraiqama nimitarerave, tiro.
Noravano Kotiva paropeti vaiinti Elaitaarara minti tura.

22

Paropeti vaiinti Mikaiaava uva tura

1 Taaramo ihiara Siriavata Isarerivata kia iqoka raqiraiti, maateraiqamake vaura.
2 Ho taaramo ihi aitarovaro Iutaa King Jehosafaativa Isareri King ⌞Ahaapira⌟ tavareva Isarerini vura.
3 Vi entara Ahaapiva nai qiata vaiintiara tiharo, Ne kiae iriavo? Ramoti vatuka Gileaati vataini vaira, tenavu Isareri ura vatukava vaimanta Siria vika vira tuataavo. Nantihae tenavu vika kauquqihai kia vira qaiqaa varauro? tiro.
4 Viva minti tivakero Jehosafaatira irero tiharo, Te ⌞tenta iqoka vaiinti hampata⌟ qaiqaa Ramoti vatuka vararera vuarirara, are hoe tinavu hampata vinarave? tuvaro Jehosafaativa nai tiva amiro tiharo, Eo, are mintiraqe te ai kahaqirerave. Ti iqoka vaiintive, ohive, ekaa vika homa ai kahaqivarave, tiro.
5 Jehosafaativa minti tivakero Isareri avuhainaa vaiintiara tiharo, Are avuni Nora Kotira virara irehara tavaane, tiro.

6 Minti tuvaro King Ahaapiva paropeti vaiinti vokuka naarama komanta vika 400
vano ruvaaqumavi vauvaro viva vika irero tiharo, Te oru iqoka raqiha Ramoti vatuka
vararera vuainarave, kiae vuainarave? tiro.
Minti tumanta vika nai tiva ami tiha, Homa vinarave. Noravano Kotiva vi vatukara
ai kauquqima vataanarove, ti.
7 Vika minti tuvarovata, Jehosafaativa tiharo, Kiae Nora Kotira paropeti vaiinti
vovano vaivo? Viva vairera, tetanta vi vaiintiravata ireha tavaare, tiro.
8 Minti tuvaro Ahaapiva virara tiharo, Vovano vaivo. Viva Imiara maaqu Mika-
iaavave. Ho vi vaiintiva vo enta vo enta kia tiriara koqe uva tiraitiro, qora haikavano
tiqaa qovaraiqianara viraraqai ti vairara ti, kia ti hantuqavano virara vaivo, tuvaro
Jehosafaativa eqaane tiro, Kia minti tivakera tiane, tiro.
9 Jehosafaativa minti tuvaro Ahaapiva nai qiata vaiinti vo aaramakero tiharo, Are
vaaka oru Mikaiaara vita varera maini aniane, tura.
10 Vi entara Ahaapika Jehosafaatika náitanta avuhainaa utavaaqa nonkutetanta,
náitanta avuhainaa taintaqaa oquvi vaura. Sameria vatuka aaqaini qenti tataaqa
uiti vuhaantaari aquke vaunaini, vitanta náitanta taintaqaa oquvi vaumanta, paropeti
vaiinti vika vitanta nivuqaa vaiha paropeti uva, vo uva vo uva ti vaura.
11 Ho paropeti vaiinti 400 vikaqihairo Kenaanara maaqu Sedekaiava purumakau
*komu*tanta *aini*qohairo autukero vi haikara nai kauquqi tuatero Ahaapirara tiharo,
Noravano Kotiva ariara mintima tivo:
Purumakauvano nai *komu*qohairo vaiinti raqontakero arukaintema kera, are
Siria hampata raquqira vihara vika vehi autu taiqa kenarave, tivo, tiro.
12 Sedekaiava minti tumanta ekaa hini paropeti vikavata vohaa vi uvaraqai tiha,
Noravano Kotiva Ramoti vatuka ai kauquqi vatarerave tirara tira, are iqoka raqihara
homa vi vatukara varenarave, ti.
13 Vika vohaa uvaqai ti vauvaro Mikaiaara vitareva vu vaiintiva Mikaiaarara tiharo,
Ekaa hini paropeti vaiinti vika vohaa uvaqai tiha King Ahaapiva homa iqoka aatara
kaanarove, ti variavo. Arevata vika tiantema kera, koqe uvama tiane, tiro.
14 Minti tuvaro Mikaiaava aqao tiro, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi
vaira autuqaa, te Noravano Kotiva ti tiva timiaina uvara, te vi uvaraqai vira tiva
amirerave, tiro.
15 Viva minti tivakero King Ahaapiva vaunaini oruntovaro viva vira irero tiharo,
Mikaiaao, tenavu hoe iqoka raqiha Ramoti vatuka varaainarave, kiae varaainarave?
tiro.
Minti tuvaro Mikaiaava nai tiva amiro tiharo, Hove. Ne oru Ramoti vatukaini vi
vatanaaka hampata iqoka raqiha, homa vi vatukara aatara kevarave. Noravano Kotiva
vi vatukara ni kauquqi vataanarove, tiro.
16 Minti tuvaro Ahaapiva tiharo, Oho, te airi tataa ariara kia una uva tiraitira, Nora
Kotira autuqaa quqaa uvaqai tihara ti tiva timiane tunarave, tiro.
17 Minti tuvaro Mikaiaava Ahaapira nai tiva amiro tiharo, Mpo, te tavauraro
sipisipi qova kia vaimanta sipisipi vika raumpirima vuantemake, Isareri iqoka vaiinti
vo aiqina vo aiqinaqaa variarave. Vika mintimake variavaro Noravano Kotiva
tiharo, Maa vaiintika variavaro vovano vikaqaa raqikiva kiama vaivo. Ho vika qaqi
kairamanta nái maaqa nái maaqa maateraiqiha vuate, tivo, tiro.
18 Mikaiaava minti tuvaro Ahaapiva King Jehosafaatirara tiharo, Ho te vaaka ai
tiva amunarave. Maa vaiintiva kia tiriara koqe uva tiraitiro, qora haikavano tiqaa
qovaraiqiainara viraraqai ti vairave, tiro.
19 Minti tuvaro Mikaiaava qaiqaa tiharo, Ho iri vaiqe te Noravano Kotiva ti humiqai
uvara ni tiva nimiare. Te vaiha tavauraro Noravano Kotiva nai avuhainaa taintaqaa
oquvi vaimanta naaruvaihainaa iqoka vaiinti vika ekaa vira kauqu tanarainivata
kaanaaqainivata variarave.

20 Vika mintimake variavaro Noravano Kotiva tiharo, Tavave Ahaapira kuntama
varero Ramoti vatukaini oru viramanta vika vira arukaate? timanta *enseli* hini kiaka
vo uva tiamanta hini kiaka vo uva ti variarave.
21 Vika minti ti variavaro ekaanaini ⌞qora⌟ maraqura vovano Nora Kotira avuqaa oru
himpi vaiharo tiharo, Tema vira kuntama vare virerave, tivo.
22 Viva minti tivaro Noravano Kotiva vira irero, Are nantiakera Ahaapira kuntama
varera vinarave? tivaro ⌞qora⌟ maraqura viva tiharo, Te otu vira paropeti vaiintinavu
noqihai una uva tirerave, tivaro Noravano Kotiva virara tiharo, Ho, are otu minti
tivakehara vira kuntama varera vuane, tivo, tiro.
23 Mikaiaava minti tivakero Ahaapirara tiharo, Ho tavaane. Noravano Kotiva qaqi
kaivaro una uva ti vai maraqurava ai paropeti maaka noqi vaimanta vika una uva ti
variavo. Noravano Kotiva ariara qoraiqama vuarire tiro, mintivo, tiro.
24 Viva minti tuvaro Sedekaiava oru Mikaiaara auruvuta ntuvakero tiharo, Oho,
taireve Nora Kotira Maraquravano ti qaqirakero nai uva oru ai tiva amivo? tiro.
25 Minti tuvaro Mikaiaava nai tiva amiro tiharo, Vo enta ⌞navutaaka tinavu Isareri
haatara kaivara⌟ are aiqu aututera naavu *rumu* voqi kukeqavi vaina entara, vi
entaraqaa are vi uvara kankomakera irinarave, tiro.
26 Minti tuvaro King Ahaapiva vokukara tiharo, Ne Mikaiaara vita vare vuru
Emonuva maa vatukaraqaa raqiki vai vaiintiravata, ti maaqu Joaasiravata nimiha
27 vitantara mintima tiate: Maa vaiintira karapuhi naavuqi ke, mparetivata namari-
vataqai ami vaiqe te oru iqoka raquke qaqi orurante anirerave, tiro.
28 Minti tuvaro Mikaiaava Ahaapirara tiharo, Oho, are qaqi orurantera anirera, te
Noravano Kotiva ariara mintima tivo tuna uvava una uvama varianarove, tivakero
vaiinti nahentiara tiharo, Ne ekaa te tuna uvara iritaate, tura.

Ahaapiva qutu vura

29 Ho Isareri King Ahaapivavata, Iutaa King Jehosafaativavata, vitanta nái iqoka
vaiinti ntita vare oru Gileaati vataini vau vatukara Ramotini raqireka vura.
30 Vitanta mini viha Ahaapiva Jehosafaatirara tiharo, ⌞Navutaaka ti viraaqamake
tavevorave ti,⌟ te iqoka raqirera iha, tenta avuhainaa utavaaqa qaqini varake, qaqi
utavaaqa nonkirerave. Are kia mintiraitira, nena avuhainaa utavaaqa qaqi nonkutera
vuane, tivakero viva vo utavaaqa nonkutero iqoka raqireva vura.
31 Ho Siria avuhainaa vaiinti viva nai iqoka vaiinti taruka 32navu iqoka*kaari*qi
himpi vaiha raqi vaukara tiharo, Ne kia qumina vaiinti hampata iqoka raqiraiti, Isareri
avuhainaa vaiinti hampataqai raquate, tiro.
32 Minti tumanta vika raqiha Jehosafaatira tave tiha, Vi vaiintiva Isareri avuhainaar-
ave, tivake tuqantaavi vira arirare tuvaro Jehosafaativa oi aai tumanta
33 vika tavovaro viva kia Isareri avuhainaava vaumanta qaqirake kia vira arura.
34 Ho vika iqoka raqi vauvaro Siria iqoka vaiinti vovano hampiqama kero veva
aqukovaro veva viva King Ahaapira arutora.
Ahaapira vaata kia iqoka utavaaqa mantaaqa tonaini vevavano aruvaro Ahaapiva
nai iqoka *kaari* naaqunta tuate vau vaiintirara tiharo, Oho, vevavano ti harivo.
Iqokaqihaira tuqantaavira ti tivita varera vuane, tiro.
35 Ho vi entara iqokavano kia taiqa viraitiro, nora iqokavano qaqi variqiro vumanta
vokuka Ahaapira tuatovaro Ahaapiva nai iqoka *kaari*qi vaiharo Siria vika tave vaura.
Vevavano vira vaata raqonta koraqihairo naarevano nteharo iqoka *kaari*qi vauvaro
enta ire uvaro Ahaapiva qutu vura.
36 Kuari avuvano ruhunkireva uvaro uvavano iqoka vaiinti vika vaunaini vi aniro
tiharo: King Ahaapiva qutu vivo.⌟ Qaqirake nenta maaqainive vatukainive anirante
vuate, tura.
37 Ho Isareri avuhainaa vaiintivano qutu vumanta vika vira vaata vare vuru Sameria
vatukaini quntama tora.

38 Vika vira iqoka *kaari* vare, Sameria vatuka ruvu namari vauraqi vuru hiqama
kora. (Vi namariva vaireva, hampi nari vau nahentika namari tunti vauva vaura.)
Ho Noravano Kotiva tuntemake, vika iqoka*kaari* hiqe vaumanta vairinavu ani
Ahaapira naare mpuike ne vaura. (21:19)
39 Ho King Ahaapiva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva avuhainaara naavu
kaqatero *elefanti* aaraiqohairo vi naavura *vahehemato/vaataiqamato* uvarave, viva vo
vatuka vo vatuka kempukaiqama kero autuko uvarave, ekaa vi uvara vi uvara vuku
vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
40 Ahaapiva qutu vuvaro vira maaqu Ahasiava vira vatuka varero avuhainaa
vaiintiqama vura.

Jehosafaativa Iutaa avuhainaava vaurara tura

41 Ahaapiva 4 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Asaara maaqu Jehosafaativa
avuhainaa vaiintiqama viro Iutaaqaa raqiki vaura.
42 Jehosafaativa 35 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemini vaiharo
25 ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Asubaava Silihira raavuravano vaura.
43 Jehosafaativa nai qova Asaava untemakero, Nora Kotira avuqaa koqe okara auti
vaura. Viva mintiharovata, viva kiama vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta ravantiaqa
komanta, vaiinti nahenti mini mini vaiha *ofaa* autiha, koqe unta iaina haikara iha
quare vaura.
44 Jehosafaativa kia Isareri hampata iqoka raqiraitiro vaumanta Isarerivata Iutaa-
vata vi entara maateraiqiha vaura.
45 Ho King Jehosafaativa ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva iqoka raqi vau
uvarave, ekaa vi uvara vi uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi
qara ntuvatora.
46 Haaru qorainti vokuka una variqa *maraqura/varaha* quahama nimito vatukara,
vo vatuka vo vatukaqaa vaiha, nái hana vaiinti hampata hampi ni vau okarara auti
vauvaro, Jehosafaatira qova Asaava Iutaa vataihairo vika nititama komanta vumanta,
hini kuka kia viraiti, qaqi Iutaini vauka Jehosafaativa vikavata nititama komanta vura.
47 Vi entara kia avuhainaa vaiinti vovano Idomu vataini vauvaro, Iutaa avuhainaava
vaiinti vo noraiqama kovaro vi vaiintiva Idomuqaa raqiki vaura.
48 King Jehosafaativa Ofi vataihairo *kori* ori varaare tiro, tumanta vira kaiqa vaiinti
sipi vonavu autu komanta *sipi* vika Ofi vataini viha Esioni-Gebe vatukavano vaunaini
sipi vika qoraiqamavi namariqi rupeqa vura.
49 Rupeqa vuvaro Ahaapira maaqu King Ahasiava Jehosafaatirara tiharo, Are qaqi
kairamanta ti *sipi* kaiqa taveka ai *sipi* kaiqa taveka hampata *sipi*qi vuate, tuvaro
Jehosafaativa kia mintiataa uvaro kia mintura.
50 Ho Jehosafaativa qutu vumanta vira vaata vare nai kaivaqara Devitira Vatukave
turaqi vuru quntama tora. Jehosafaativa qutu vuvaro vira maaqu Jehoraamuva vira
vatuka varero ⌞Iutaa⌟ avuhainaa vaiintiqama vura.

Ahasiava Isareri avuhainaava vaura

51 Jehosafaativa 17 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Ahaapira maaqu Ahasiava
avuhainaa vaiintiqama viro Isareriqaa taara ihiara raqiki vaura.
52 Ahasiava Nora Kotira avuqaa qora okaraqai auti vaura. Vira noka qoka qora okara
auti vauntema kero, vivavata qora okara auti vaura.
Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo Isarerivata kuntama
virivi komanta autuntema kero, Ahasiavavata qora okara auti vaura.
53 Viva una variqa Baalirara ti variqave tivakeharo vira quahama amiteharo vira
kaiqa vara amitora kaara, Nora Kotira arara itora. Haaru vira qora Ahaapirara arara
itontema kero, vira maaquaravata arara itora.

2 KING
(2 Kings – 2 King)

Elaitaava Ahasiarara tu uvara

1 Isareri King Ahaapiva qutu vumanta viraqaahai Moapi vika kia Isareri King ˹Ahaapira maaqu Ahasiara˺ vevaaraini vaireka, auti vaura. (3:4-27)

2 Vi entara King Ahasiava Sameria vatukaini nai avuhainaara naavu verararaqaa *rumu* voqi vaiharo ˹*uintua*qaa muntuviro vauvaro˺ katari taurini taurini *uintua*qaa arutova kinta vuvaro viva vataini hiqintiro nai vaata qoraiqama kero.

Vira vaatavano qoraiqama vuvaro viva tiharo, Mpo, ti tivaata koqemae vuanarove, kiae koqema vuanarove? tivakeharo vaiinti vonavu ˹Pirisia vata˺ Ekaroni vatukaini una variqa Baali-Sebupira oru ireha tavaate tiro, vinavuka nititama komanta vura.

3 Vinavuka aaraini vuvaro Noravano Kotiva atito *ensel*iva Tisibehainaa paropeti vaiinti Elaitaarara tiharo,

Are oru King Ahasiava nititai vaiintika aaraini ani variakara mintima tiane: Ne nantihae Ekaroni vatukaihainaa variqa Baali-Sebupira irareka mini vi variavo? Isarerini kia Variqavano vaivo tivakehae ne ˹Pirisia vataini˺ vi variavo?

4 Ne ˹anirante˺ maa uvara avuhainaa vaiinti vuru tiva amiate: Are mintianara kaarama Noravano Kotiva ariara mintima tivo:

Are nena vaite variana taintaraqaahaira kia ho qaiqaa qaqi himpiraitira, qutuma vinarave tivo, tiate, tiro.

5 Minti tuvaro Elaitaava viva tunte iro ˹oru avuhainaa vaiintivano nititoka rantakero vuru tiva nimumanta˺ vika anirante avuhainaava vaunaini oruntovaro avuhainaava vika irero tiharo, Ne nantihae qaqirake orurante aniavo? tiro.

6 Tumanta vika nai tiva ami tiha, Aaraini vaiinti vovano tinavu rantakero tinavuara tiharo, Ne anirante vuru avuhainaa vaiinti ni nititaira mintima tiva amiate: Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are nantiharae Ekaroni vatukaihainaa variqa Baali-Sebupira ireha tavaate tira, vaiinti vonavu nititama kaaro? Isarerini kia Variqavano vaivo tivakeharae ˹Pirisia vataini˺ vika nititama kaaro? Are mintianara kaarama are nena vaite variana taintaraqaahaira kia ho qaiqaa qaqi himpiraitira, are qutuma vinarave tivo. Vi vaiintiva Noravano Kotiva mintima tivo tirave, ti.

7 Vika minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vika irero tiharo, Vi vaiintiva nana viri vaata vataavae vaivo? tumanta

8 vika tiha, Viva kauhiqohai aututaa utavaaqara nonkutero *reti*vata tavaarana rumpataivave, tuvaro avuhainaava tiharo, Oho, viva Tisibehainaa vaiinti Elaitaavave, tiro.

9 Minti tivakero Elaitaara vita vare aniate tiro, Ahasiava iqoka vaiintiqaa raqikura-vata iqoka vaiinti 50navuvata nititomanta vura.

Vika oru tavovaro Elaitaava inaara aiqina noraqaa oquvi vauvaro iqoka vaiintiqaa raqikuva oruntero virara tiharo, Kotira kaiqa vaiinti taruo, avuhainaava ariara tuvu ti tavaane tivo, tiro.

10 Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Te quqaa Kotira kaiqa vaiinti taruka variarera, te tiariraro naaruvaihairo ihavano tuvu aivata ai iqoka vaiinti 50navuvata tatoqa kaarire, tuvaro naaruvaihairo ihavano tuvu viravata vira iqoka vaiintinavuvata tatoqa aqukora.

11 Ho vira naantiara avuhainaa vaiinti viva iqoka vaiintiqaa raqikura vovata, iqoka vaiinti 50navuvata Elaitaava vaunaini qaiqaa nititama komanta vura. Iqoka vaiintiqaa raqikuva Elaitaarara tiharo, Kotira kaiqa vaiinti taruo, avuhainaa vaiinti viva ariara vaaka tuvu ti tavaane tivo, tiro.

12 Minti tuvaro Elaitaava tiharo, Te quqaa Kotira kaiqa vaiinti taruka variarera,
te tiariraro naaruvaihairo ihavano tuvu aivata ai iqoka vaiinti 50navuvata tatoqa
kaarire, tuvaro naaruvaihairo ihavano tuvu viravata iqoka vaiintinavuvata tatoqa
aqukora.
13 Ho vira naantiara avuhainaa vaiinti viva qaiqaavata iqoka vaiintiqaa raqikura
vovata, iqoka vaiinti 50navuvata Elaitaava vaunaini nititama komanta vura. Iqoka
vaiintiqaa raqikuva Elaitaava vaunaini oruntero vira avuqaa tori kauru araviro tiharo,
Mpo, Kotira kaiqa vaiinti taruo, tivata ti iqoka vaiintinavuvata kia aru karaitira, tinavu
qaqi vehakuma timitaane.
14 Ihavano naaruvaihairo iqoka vaiintiqaa raqikiatantavata vitanta iqoka vaiinti-
navuvata tatoqa aqukaivo. Mpo, ti qaqi aaqurihama timitaane, tuvaro
15 Noravano Kotiva atito *ensel*iva Elaitaarara tiharo, Ho are kia qetaraitira, vi
vaiintikantira otu vuane, tuvaro Elaitaava himpiro vikantiro avuhainaava vaunaini
vura.
16 Elaitaava otuntero virara tiharo, Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are Isareri
vataini kia Variqavano vaivo tivakerae vaiinti vonavu Ekaroni vatukaini una variqa
Baali-Sebupira ireha tavaate tira, are vika mini nititama kaaro? Are mintianara kaara
nena vaite variana taintaraqaahaira kia ho qaqi himpiraitira, qutuma vinarave tivo,
tiro.
17 Ho Elaitaara noqihairo Noravano Kotiva uva tuntema kero, Ahasiava qutu
vura. Ahasiara maaqu kia vauvarora tiro, vira qata Joraamuva vira vatuka varero
avuhainaa vaiintiqama vura.

King Jehosafaatira maaqu Jehoraamuva taara ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara,
Joraamuva avuhainaa vaiintiqama viro Isareriqaa raqiki vaura.

18 Ho Ahasiava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva
Okarave* tu *vuku*raqi qara ntuvatora.

2

Kotiva Elaitaara vita varovaro naaruvaini vura

1 Noravano Kotiva vetoraqohairo Elaitaara vita varero naaruvaini vuarira entava
aumaiqumanta Elaitaaka Elisaaka Giligaali vatuka ke aaraini vura.
2 Elaitaava Elisaarara tiharo, Noravano Kotiva tiriara Betelini vuane timanta, te
mini vuarirara are mainima variane, tuvaro Elisaava aqao tiro, Noravano Kotiva
qaqi variqiro vi vaira autuqaavata, ai autuqaavata te quqaama turo: Te ai hampata
vairerave, tiro. Elisaava minti tiva kero Elaitaakantiro Betelini vura.
3 Vitanta Betelini oruntomanta paropeti vaiinti mini vauka ani Elisaara ireha tiha,
Vatema Noravano Kotiva ai nora vaiinti vita varairara ⌞are nenaraa vainarave⌟. Are
virara irianarave, kiae irianarave? tuvaro Elisaava vika nai tiva nimiro tiharo, Te
virara irunarave. Ne kiama qaiqaavata vi haikarara tiate, tiro.
4 Minti tivakero vauvaro Elaitaava Elisaarara tiharo, Noravano Kotiva tiriara
Ierikoni vuane timanta te mini vuarirara are mainima variane, tuvaro Elisaava aqao
tiro, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaavata, ai autuqaavata te
quqaama turo: Te ai hampata vairerave, tiva kero Elaitaakantiro Ierikoni vura.
5 Vitanta Ierikoni oruntomanta paropeti vaiinti mini vauka ani Elisaara ireha tiha,
Vatema Noravano Kotiva ai nora vaiinti vita varairara are nenaraa vainarave.⌟ Are
virara irianarave, kiae irianarave? tuvaro Elisaava vika nái tiva nimiro tiharo, Te
virara irunarave. Ne kiama qaiqaavata vi haikarara tiate, tiro.
6 Minti tivakero vauvaro Elaitaava Elisaarara tiharo, Noravano Kotiva tiriara Iotani
Namari vainaini vuane timanta te mini vuarirara are mainima variane, tiro.

Elaitaava minti tuvaro Elisaava aqao tiro, Noravano Kotiva qaqi variqiro vi vaira autuqaavata, ai autuqaavata te quqaama turo: Te ai hampata vairerave, tivakero Elaitaakantiro Iotani Namari vaunaini vura.
7 Vitanta aaraini vi vaumanta paropeti vaiinti 50navuvata Elaitaaka Elisaaka avata vare vumanta vitanta vivi, Iotani Namari vaunaini otunte mini vaumanta paropeti vikavata vutuni himpite vaiha vitanta aituti vaura.
8 Ho Elaitaava nai vukai tavunauta aqutora ravaqaa kero quqrama kero viraqohairo namari ruqutu kovaro namarivano rairaviro hini hini vaumanta vitanta tavaaraqaa vatavano aaharaiqama vuraqaa taqa vare hini mantaraini vura.
9 Vitanta mini orunte, Elaitaava Elisaarara tiharo, Aumakaama Noravano Kotiva ti tivita varairaqe te ai maini kararave. Ho te nana haikae naane ai autu amite vuare? tiro.
Minti tuvaro Elisaava nai tiva amiro tiharo, Mpo, nai qova nai maaqu hoqarenaara airaira voqavata amintema kera, are Kotiva ai ami kempukara vira voqavata ti timiraqe te ai vatuka vare, ai aanante paropeti kaiqa varaare, tiro.
10 Elisaava minti tuvaro Elaitaava tiharo, Ike, vi haikarara are ti iraanara, te kiama ho qihaaqamake ai amirarave. Ho Noravano Kotiva ti tivita varero vuainara are vaihara tavairera, are homa vi kempukara varenarave. Are vaihara kia tavairera, are kia ho vi kempukara varenarave, tiro.
11 Minti tivakero vitanta aaraini viha uva tivaqi vi vauvaro vaakama iha auru voqaava qovarama vuvaro viraqi ohinavuvano iqoka *kaari* rarau vare vitanta tavaarana aninte raira kovaro, viraqaahairo nora vetoravano utiharo Elaitaara vita varovaro viva naaruvaini vura.
12 Vetoravano Elaitaara vita varovaro naaruvaini vuvaro Elisaava tavero naveraitiharo, Mpo, ti qo, ti qo, iqoka *kaari*vata iqoka vaiintivata viraqi vaiha Isareri kahaqiantema kera, are kempukavano Isareri kahaqiaravave, tiro. Minti tivakero viva kia Elaitaara qaiqaavata tavora.
Ho Elaitaava naaruvaini vuvaro Elisaara muntukavano qoraiquvaro viva mpo ike tiharo nai tavunauta aqutora qaqini varakero tavaaraqaa qunahi kero,
13 Elaitaara tavunautavano vataini hiqintura utu varero anirantero Iotani Namari auvahini oru himpiro vaura.
14 Ho Elisaava tavuna virauta varero otu namari vira ruqutukero tiharo, Mpo, Noravano Kotiva Elaitaara hampata vaintema kero, viva ti hampatavata varianarove? tivakero viva namari ruqutu kovaro vaakama namarivano rairaviro hini hini vauvaro tavaaraqaa aahara vata vauvaro viva taqa varero hini mantaraini vura.
15 Mintumanta paropeti vaiinti Ierikohai ani tave vauka tiha, Ho tavaate. Kotiva Elaitaara ami kempukava Elisaaraqaavata vaivo, tivake vika viva vaunaini oru tori kauru aravi nái qiata vatainiqamake tiha,
16 Ho tavaane. Tenavu kempuka vaiinti 50navuma vauro. Ho are qaqi kairaqe tenavu ai nora vaiinti ranteha tavaare. Nora Kotira Maraquravano vira vita varero vuruvi aiqinainie kaivo uqitainie kaivo? tuvaro Elisaava aqao tiro, Kia vuate, tiro.
17 Elisaava minti tumantavata, vika kempukaiqamake Elisaara iramaqi vuvaro vira popohovaro tiharo, Hove. Ne vira rantareka vuate, tumanta vika 50navu taaramo entanavuara Elaitaara rantaqi vi, kia ranta kora.
18 Vika orurante Elisaava Ierikoni vaunaini anintovaro Elisaava vi vaiintikara tiharo, Te niara kia vuate turamantavata, ne kia ti uva iriavo, tura.

Elisaava nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varora

19 Elisaava Ierikoni vaumanta Ierikohainaa vaiinti vika aninte Elisaarara tiha, Nora vaiintio, are tavaane. Maa vatukava koqe vataini vaivarovata, namarivano kia koqe ivaro karavanovata kia koqemakero qampiqe vaivo, ti.

20 Vika minti tuvaro Elisaava tiharo, Ne oru qaraaka tanuqi hore qihiake vare viri ti
timiate, tumanta ho vika Elisaava tuntemake, vare vira vuru amura.
21 Vira amuvaro Elisaava ruvu namari tuvunaini hore vira namariqi aqukero tiharo,
Noravano Kotiva mintima tivo:
Te maa namarira koqema kauraro koqema vivo.
Namarivano kia qaiqaavata qoraiqama viro vainti naati arukaanarove.
Mintiraro karavanovata koqemakero qampiqaanarove tivo, tiro.
22 Ho Elisaava tuntema kero, namarivano koqema viro variqiro aniro, vate maa
entaravata mintima kero vairo.
23 Ho Elisaava Ieriko kero Betelini vura. Viva aaraini vi vaumanta vi vatukaraqihai
qaraaka vaiinti airitahaa vira tave, vira naaraihama amiteha vira uva virera tiva
amiteha tiha, Ae, qivoriha ntuqiravave, maihaira vuane. Qivoriha ntuqiravave,
maihaira vuane, ti vaura.
24 Vika minti ti vauvaro Elisaava tuqantaa viro kempuka viri aratero vika taveharo
Nora Kotira autuqaa naveraitiharo, Kaivaro viva ni qoraiqama kaira ne vaaquqama
vuate, tumanta *bea* taaraqantavano nantaqihai tuvunte, qaraaka vaiinti 42navu aruke
ruqeqaama kora.
25 Ho Elisaava Kaameli Aiqinaini oru viro, viraqaahairo anirantero Sameriaini vura.

3

Isareri vika Moapi hampata raqura

1 Jehosafaativa 18 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Ahaapira maaqu Joraamuva
Isareri avuhainaa vaiintiqama viro, 12 ihiara Sameria vatukaqi vaiharo Isareriqaa
raqikiqiro vi vaura.
2 Joraamuva Nora Kotira avuqaa qora kaiqa vare vaura. Mintiharovata, viva kia
nai noka qoka anomake qora kaiqa autuntema kero, qora kaiqa auti vaura. Haaru
Joraamura qova una variqa Baalira *maraqura/varaha* vara qaqira kora.
3 Viva mintiharovata, Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autuntema kero,
Joraamuvavata qora okara auti vaura.
Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqanavu
maraqura/varaha quahama nimitero⌟ Isareri vikavata kuntama virivi komanta vika-
vata qora okara autura. Joraamuva qora okara autura kia qaqira karaitiro, qaqiqai
auti vaura.
4 Moapihainaa King Mesaava airi sipisipi vato vaiintiva vaiharo Isareri avuhainaa
vaiinti vevaaraini vaiharo viva ekaa ihiara *takisi* aquntema keharo sipisipi naati
100,000 Isareri avuhainaara amiro, sipisipi qora 100,000qaahairo vika kauhivata toqa
kero vira amite vaura.
5 Ho Isareri King Ahaapiva qutu vuvaro Mesaava kia Isareri King ⌞Joraamura⌟
vevaaraini vaireva autiharo, ⌞viva kia vira qaiqaa *takisi* amura⌟.
6 Mintuvaro vaakama King Joraamuva Sameria kero nai iqoka vaiinti Isareri ekaa
untu/nutu ruvaaquma kero
7 Iutaa King Jehosafaatiraini uva varakero tiharo, Moapi avuhainaa vaiintivano kia
ti vevaaraini vaireva auti vaimanta te oru Moapi hampata raqirerave. Are hoe tintira
aninarave, kiae aninarave? tiro.
Joraamuva minti tuvaro King Jehosafaativa nai tiva amiro tiharo, Te homa ainti
vuainarave. Tentavata, ti iqoka vaiintive, ohive, ai kahaqiariraukama vauro.
8 Ho tenavu ta aararaqaae Moapini vuainarave? tuvaro Joraamuva vira tiva amiro
tiharo, Aniqenavu Idomuni Aahara Vataini vi varia aararaqaa vuare, tiro.
9 Minti tivakero King Joraamuva vo, Iutaa avuhainaava vo, Idomu avuhainaava vo,
nái iqoka vaiinti ntita vare vura. Vi aarava vukai aara vaumanta vika 7 entara aaraqaa
vi vauvaro namari taiqa vuvaro vaiintive ohive donkive namari neva kia vaura.

10 Kia vauvaro King Joraamuva oho tiro, Noravano Kotiva tinavu taaramonavu
Moapi avuhainaara kauquqi vatareva auti vaivo, tiro.
11 Minti tuvaro King Jehosafaativa Joraamura irero tiharo, Nora Kotira paropeti
vovano vairove, kiae vaivo? Viva vairera, tenavu nana nana haika autuainara vira
tiva amiariraro viva Nora Kotira ireharo tavaarire, tiro.
Minti tuvaro Joraamura iqoka vaiintiqaa raqikuva vovano vira tiva amiro tiharo,
Safatira maaqu Elisaava vaivo. Haaru viva Elaitaara paanaa vaiintivano vaurave, tiro.
12 Minti tuvaro King Jehosafaativa tiharo, Quqaama Elisaava Nora Kotira uva ti vai
vaiintiva vaivo, tivake avuhainaaka taaramonavu Elisaava vaunaini oru vura.
13 Mini vuvaro Elisaava Isareri avuhainaa vaiintiara aqao tiro, Nantivarae are
te unanaini aniaro? Ai noka qoka paropeti vaiinti ire variaka, arevata oru vika
irehara tavaane, tuvaro Isareri avuhainaava tiharo, Kiave. Noravano Kotiva tinavu
avuhainaaka taaramonavu Moapi kauquqi vatareva auti vaira kaara tenavu ai
tavarera anuro, tiro.
14 Minti tuvaro Elisaava tiharo, Oho, Noravano Kotiva ekaa kempuka vatero qaqi
variqiro vi vaiva vaimanta te vira kaiqa vaiintivano ariara mintima turo: Jehosafaa-
tiva kia ai hampata anitirio, te kia ai tavaraiti, kia ai hampata uva tireravema turaitirio.
Jehosafaatirara koqe vaiintive tunarara ti, te ai uva irirerave, tiro.
15 Minti tivakero viva tiharo, *Musiki* ruquti vai vaiintira vo vita vare aniate, tumanta
vira vita vare anuvaro vi vaiintiva *musiki* ruquti vauvaro Nora Kotira kempukavano
Elisaaraqaa tuvu vauvaro
16 Elisaava tiharo, Noravano Kotiva mintima tivo:
Ne uqita maa kanta vo ora vo ora quvike vataivaro airi oravano variarire.
17 Ne tavaivaro kia uvaivano utiraro kia aaquvata ntiraro, namarivano uqita maa
kanta mpiqaviro vairamanta nevata, ni purumakauvata, donkivata ho nevarave tivo.
Noravano Kotiva mintima tivo.
18 Noravano Kotiva qihaaqama keroma vi haikara autukero, Moapi vatanaaka ni
kauquqi vataanarove.
19 Ne iqoka raqihama vaantaavura ututaa vatukarave, nora vatukave, ekaa vi
vatukara vi vatukara varevarave. Ne vika katari koqe tava ire vaira, vo katari vo katari
tuqu kevarave. Ne vika ruvu namarivata, ekaa tinta kevarave. Ne vika kara utuke ne
vataraqaa ori ntava taivaro kia ho koqe vata variarire, tiro.
20 Elisaava minti tuvaro vira qararaa toqaqi Kotira *ofaa* autu amite vau kuari
avuraqaa namarivano Idomu vataihairo tuviharo ekaa vi vatara mpiqa kora.
21 Ho Moapi vika vaiha irumanta avuhainaaka taaramonavu vika hampata raqireka
anumanta vika ekaa qaraaka vaiintive, naampaive, auvihehavaa ho vareka naaro-
manta vika Moapi vata auvahianta oru vaura.
22 Moapi vika vaaka toqaqi himpi tavovaro kuarivano namariqaa ite vauvaro
namarivano naare voqaara vaura.
23 Naare voqaara vaumanta Moapi vika tiha, Ho tavaate. Vutura naarema vaivo.
Ike, avuhainaaka taaramonavu iqoka vaiinti nai ari nai ari i kaavaro ⌞vika naarevano
vataqaa vaivo⌟. Ho varaiqenavu oru vika airaira, vo haika vo haika varaare, ti.
24 Vika minti tivake Isareri *seri* naavu maaqa kaqatonaini oruntomanta Isareri vika
himpi Moapi hampata iqoka raquqi vumanta Moapi vika qetake ruqemake vumanta
Isareri vika aru ntataqi vivi, Moapi vataini vi aniha vika aruqi vura.
25 Vika Moapi vatuka, vo vatuka vo vatuka qoraiqamake, vohaiqa vohaiqavano ori
utu vare vuru naahoqi aqukovaro orivano vi vataraqi mpiqa vura. Vika ruvu namari,
vo namari vo namari tintake, koqe tava ire vau katariravata ekaa teqa taaqama kora.
Vika ekaa vatuka qoraiqama kovaro nora vatuka Kiri-Heresi vatukaqai qaqi vaura.
Ho nora *kataperi*qohai iqoka raqi vau vaiintika vi vatukara ututumate, vatuka
avutaqi ori ari vaura.

26 Ho Moapi avuhainaava tavovaro vira navutaaka vira aatara kareka auti vauvaro,
viva iqoka paipeqohai raqu vaiintika 700 ntita varero vatukaqihairo ruqemakero
Idomu avuhainaava vaunaini vuare tiro, tavovarovata vika vi aarava kia ho vaura.
27 Mintuvaro Moapi avuhainaa vaiintivano nai maaqu hoqarenaava nai vira vatuka
varero avuhainaava variaina vaiintira vita varero, vaantaavura qiataqaa vi vaiintira
arukero nai una variqara iriharo *ofaa* iha quara amitora.
Viva nai maaqu mintimakero arukora kaara Isareri vika voqamake aatu itomanta
qaqirake nái maaqaini vura.

4

Elisaava tentoqa nahenti vo kahaqura

1 Paropeti vaiintinavu vauraqihairo vo paropeti vira naatavano Elisaava unaini
oruntero tiharo, Mpo, ti vaativano qutuma vivo. Viva qaqi vai entara Nora Kotira aatu
qeteharo koqema kero ni vaira arevata iri tavaanarave. Ho viva monu vo vaiintiqi
viqataira kia vira amira kaara vi vaiintiva anintero tiriara tiharo, Are kia vi monura
vaaka ti timirera, te ai maaqutanta rumpa vare vuru kaari vitanta ti paanaa kaiqa
vaiintitanta vaivarave, tiro.
2 Minti tuvaro Elisaava vi uvara iriro nahenti virara tiharo, Te nantiakee ai
kahaqirarave? Nana haikae ai naavuqi vaivo? tuvaro nahenti viva tiharo, Mpo,
te inaara taquqi *orivi* vahavera nonku taurava vivaqaima naavuqi vaivo. Kia vo
haikavata vaivo, tiro.
3 Minti tuvaro Elisaava nahenti virara tiharo, Ho oru nena naavu tataaqa variaka
irairamanta vika qumina vai taqura, ai amivara varaane. Airi taqu varera
4 nena naavuqi oriqetera qenti tinta tera viraqi vaihara are nena maaqutanta
hampata *orivi* vahavera taqu vinavuraqi qihiaraane. Vo taquqi mpiqa kera vatera,
vo taquqi mpiqakera vatera, mintiaqira vira, ekaa taqunavu mpiqa kaane, tiro.
5 Minti tuvaro nahenti viva Elisaava tuntemakero, airi taqu varero nai naavuqi
oriqetero qenti tinta tero viraqi vaumanta vira maaqutanta vo taqu vo taqu vare viri
nai nora amuvaro, viva nai *orivi* taqu vatoraqihairo taqu voqi voqi qihiarora.
6 Qihiaqiro viharo viva ekaa taqu mpiqa kero nai maaqu vorara tiharo, Taqu vo
vare aniane, tuvaro viva tiharo, Kia taqu voqavata maini vaivo, tuvaro vi nahentiva
tavovaro nai taquqihairo vahavera qaiqaa qihiaraarirava kia vaura.
7 Ho mintimakero nahentivano vuru Elisaara tiva amuvaro viva tiharo, Vahavera
vira vo vaiinti vo vaiinti nimihara monu varera, nena vaativano viqataira taiqa
kaane. Hini monu qaqi vainaraqohaira karave vo airairave koqaama kera varera nena
maaqutanta hampata variqira vuane, tura.

Sunemi vatukaihainaa nahentivano Elisaaraqaa raqikura

8 Vo enta Elisaava Sunemi vatukaini oru vauvaro vihainaa nahenti vovano, airi
monu vatova Elisaarara ani ti naavuqi kara naane tuvaro Elisaava vira naavuqi oru
kara nora. Ho Elisaava Sunemini oru vau entara viva vi nahentira naavuqiqai kara ne
vaura.
9 Mintiaqiro vi vauvaro vi nahentiva nai vaatiara tiharo, Ike, ti aatovano kenko
timanta iruro. Vo enta vo enta tinavu hampata kara ne vai vaiintiva, viva Kotira kaiqa
vaiinti taruvave.
10 Ho kaiqetanta naavu qiataqaa viva variaina *rumu*ra vo autu amite, viraqi
vaitaaina taintarave, kara taintave, oquvuaina taintarave, *raamu*ve, viraqi vataare.
Mintimake amitaariraro vi vaiintiva anina entara viraqi ani vaitaarire, tiro. ⌞Minti
tivake vitanta vi *rumu*ra Elisaara autu amitora.⌟
11 Ho vo enta Elisaava Sunemini qaiqaa oruntero vi *rumu*raqi nai vaitaaina
taintaraqaa auraara vaiharo vaura.

12 Viva nai kaiqa vaiinti Gehaasirara tiharo, Are nahenti vira aarairaro maini uruarire, tuvaro viva vira aarovaro uruntero vahaaqaini himpi vauvaro
13 Elisaava Gehaasirara tiharo, Are vi nahentira irehara tiane: Are titanta koqema kera maa *rumu*ra autu timitaanarara ti, tetanta virara iriha nana haikae ai amirarave? Ai antuqavano nanarae vaivo? Tetanta oru avuhainaa vaiintie, *aami* nora vaiintie, iraari vitanta ai vo haikae autu amitevarave? tuvaro Gehaasiva otu nahenti vira irovaro viva aqao tiro, Te tenta navunaaka hampata vaiha kiama vo haikara aavoquro, tiro.
14 Minti tuvaro Gehaasiva nahenti viva tu uvara Elisaara tiva amuvaro Elisaava vira irero tiharo, Ho tetanta nana kaiqae vira vara amitararave? tuvaro Gehaasiva tiharo, Vira maaquvano kia vaivaro vira vaativano naampaiqama vivo, tiro.
15 Minti tuvaro Elisaava tiharo, Vi nahentira aaraane, tuvaro vira aarovaro uru qentiana himpite vauvaro
16 Elisaava virara tiharo, Are hura ihi maa toraraqaa nena maaqu ravuku tenarave, tuvaro nahenti viva tiharo, Mpo, nora vaiintio, are Kotira kaiqa vaiinti taruvama variaro. Kia ti una tiane, tura.
17 Ho nahenti viva variqiro viro vainti taiqamaviro, vi ihira vi toraraqaa Elisaava tuntema kero, qorainti vainti vata tora.
18 Vira maaquvano vo ihinavu varakero vo enta toqaqi nai qora tavareva vura. Vi entara *uiti* teqe vau entava vauvaro vira qova nai kaiqa vaiinti hampata *uiti* naahoqi vauvaro
19 vaintiruvano oru nai qora vataakero vaura. Ho vate virave tiro aiha vuvaro nai qora aarero tiharo, Mpo qaao, ti qiatave. Ti qiata aiho vivo, tuvaro vira qova nai kaiqa vaiinti vorara tiharo, Ho vainti virauru ravuku varera nai nova inaini vuru kaane, tuvaro
20 vira kaiqa vaiintivano vainti virauru ravuku varero vuru nai nova unaini kovaro viva nai nora auvoqi variqiro vuvaro kuarivano qiataqaa uruntovaro qutu vura.
21 Qutu vuvaro vira nova vainti vira varero vuru veraraqaa Elisaava vaito taintaraqaa vatero vevantero qenti tinta tero
22 nai vaati aarovaro anuvaro virara tiharo, Are oru nena kaiqa vaiinti vo tiraro donki varero viri ti timiarire. Te Kotira kaiqa vaiinti tarura kante oru tave, qaiqaa orurante anirerave, tiro.
23 Tuvaro vira vaativano aqao tiro, Nanarae are vate vaiinti vira tavareva iaro? Vate kia Maara Entave, kia qaraaka torara ovata ne entavama vaivo. Vi entava anintainaraqaa vira oru tavaane, tuvaro nahenti viva kempukaiqama kero tiharo, Ho are kia virara noraiqaakera iriane. Te virerave, tiro.
24 Minti tivakero viva nai oquvuaina tanura donkiqaa rumpatero nai kaiqa vaiintiara tiharo, Ho are donki vihi vaahi tiraro kantero vuarire. Te kia vo uva tiarera, kia qakoma kera vuane, tivakero
25 viva nai kaiqa vaiintintiro Kaameli Aiqinaqaa Kotira kaiqa vaiinti taruva vaunaini vura.
Vitanta aaraini vi vauvaro Elisaava vaiharo vutu tavovaro vitanta ani vauvaro viva nai kaiqa vaiinti Gehaasirara tiharo, Vutuni vutu tavaane. Sunemi nahentivano anivo.
26 Are kantera oru vira irehara tavaane. Viva nai vaati vainti hampata hoe variavo, kiae ho variavo? tuvaro ho Gehaasiva oru nahenti vira irovaro nahenti viva tiharo, Tenavu homa vauro, tiro.
27 Ho nahenti viva minti tivakero viva aiqinaqaa Elisaava unaini oruntero vira aiqutaraini kankakaaviro Elisaara aiqu ataa tote vauvaro Gehaasiva tavero, vira niaranto venta vuruvi kaare tuvaro Elisaava aqao tiro, Kia mintiane. Vira qaqi kaane. Te tavauraro vira muntukavano voqama kero qoraiqivo. Mintivaro Noravano Kotiva vira muntukavano qoraiqirara kiama ti tiva timivo, tiro.

28 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Nora vaiintio, ike mpo, ai uvaqaa Kotiva vainti
vira ti timirave. Mpo, vi entara te ariara kia ti una tiane tunarave, tiro.
29 Minti tuvaro Elisaava Gehaasirara tiharo, Te quruqi nuna kaurura varera, nena
utavaaqa iquqamakera rumpa varera, kantera Sunemini vuane. Viharama kia vo
vaiinti uva mantaraitira, qaqi viraro vo vaiintivano ai aarairara kia vo tiraitira
oruntera, ti kaura vi vaintirura viriqaa vataane, tiro.
30 Minti tuvaro vainti vira nova tavovaro Elisaava kia nai vireva iharo nai kaiqa
vaiintiqai atitareva auti vauvaro viva aqao tiro, Noravano Kotiva qaqi vaira autuqaa-
vata, ai autuqaavata, te kempukaiqamake turo: Are kia virera, tevata kia viraiti, maini
vairerave, tuvaro Elisaava nahenti vikantiro Sunemini vura.
31 Ho Gehaasiva naane avuni vuva kauru vuru vi vaintira viriqaa vatovaro kia viva
himpura. Kia himpuvaro Gehaasiva anirantero aaraini viharo Elisaara rantakero
tiharo, Mpo, vaintiruvano kiama himpivo, tuvaro
32 Elisaava naavuni oruntovaro nai *rumu*qi oruntero qentiqaahairo tavovaro qutuvi
vaintiruva taintaqaa vauvaro
33 viva oriqetero qenti tinta tero Nora Kotira aarora.
34 Nora Kotira aarama kero taintaqaa oruntero vaintiru vaataqaa ropapaiviro, viva
nai no avu kauqu vi vaintirura no avu kauquqaa vatero tavovaro vi vaintirura
vaatavano totoqireva auti vaura.
35 Ho totoqi vauvaro Elisaava himpiro *rumu*qi vi anima kero, oruntero qaiqaa vi
vaintiruraqaa ropapaivuvaro vainti virauruvano 7 tataa ahira ntuva kero nai avu
rampai kora.
36 Avu rampai kovaro Elisaava tavero, Gehaasira aarama kero tiharo, Vira nora
aarairaro uruarire, tuvaro nahenti viva uruvaro Elisaava tiharo, Ho nena maaqu
vitaane, tiro.
37 Minti tuvaro ⌞nahenti vira muntukaqihairo voqamakero quahovaro,⌟ viva Elisaara
aiqutaraini kankakaama viro varikero, nai vainti vira vita kero otu vura.

Kara qoraiqura Elisaava koqema nimitora

38 Vo enta Isarerini karara aavoqu entava anintora. Vi entara Elisaava anirantero
Giligaali vatukaini oru vaura. Vi entara paropeti vaiinti vokuka ani ruvaaqumavi
vaiha Elisaava uva tura iri vauvaro viva nai kaiqa vaiintiara tiharo, Oru tave nora
varera viraqi maa vaiintika kara unta nimitaane, tiro.
39 Minti tuvaro paropeti vaiinti vovano naahara rantareva vuva oru qaakau mantau
tavero koqe karave tiva kero, airitahaa hiqi kero nai tavunaqi apuqama kero varero
viri teqekero, taveqi aratora. Vikaqihairo kia vovanovata qaakau mantau okarara
irura.
40 Aratovaro ita vuvaro mpaqi kero tanuqi raaqu kero paropeti vaiinti nimumanta
vika neha tave tiha, Oho, Kotira kaiqa vaiinti taruo, uhima kara maaqi vaivo. Hauri
tenavu namake qutu vuarorave, ti.
41 Vika minti tuvaro Elisaava tiharo, *Porisi/Vorusi* vonavu vare aniate, tumanta vare
anuvaro Elisaava *porisi* vira taveqi aqukero tiharo, Ho kara raaquke nimiramanta
naate, tumanta raaquke nimumanta vika neha tavovaro karavano ho vaura.

Elisaava vaiinti 100 navu kara nimura

42 *Uiti*vata *baali*vata mpeqaiqu entara, vaiinti vovano *baali*qohairo mpareti 20navu
untakero ntuva varero, qaraaka *baali*vata ntuva varero, nai vatuka Baali-Salisa kero
Elisaava vaunaini anintero ⌞vira amuvaro⌟ Elisaava nai kaiqa vaiintiara tiharo, Vi
karara paropeti vika nimiane, tiro.
43 Ho minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Paropeti vaiinti 100 variavaro
maa karava kia ho vikaqi varianarove, tuvaro Elisaava tiharo, Ho qaqi nimira

naate. Noravano Kotiva mintima tivo: *Vika kara ho naivaro hini karavano qaqima varianarove,* tivo, tiro.
44 Elisaava minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano vi karara paropeti vika nimumanta nora. Noravano Kotiva tuntemake, vika ho novaro hini kara qaqi vaura.

5

Nemaanirara tura

1 Vaiinti vo Nemaaniva ekaa Siria iqoka vaiintiqaa raqiki vauva vaura. Noravano Kotiva vira kahaquvaro viva Siria vika navutaaka naatarake vauvarora tiro, Siria avuhainaava virara nora vaiintive tivakeharo virara quahe vaura. Nemaaniva iqoka vaiinti taruva vauvarovata, qora numuaravano vira vaata ne vauvaro vaura.
2 Ho vo enta Siria Isareri vataini orunte iqoka raqiha Isareri nahenti vainti vo ravaaqavu vare vuru Nemaanira naata amuvaro viva vira paanaa kaiqa vare vaura.
3 Vira kaiqa vareharo vo enta viva Nemaanira naatara tiharo, Mpo, ti nora vaiintivano Sameriaini vai paropetira oru tavaitirio, paropeti viva vira numuara homa taiqa kaitirio. Viva mini viraqe te koqeve tiataarave, tiro.
4 ˹Minti tuvaro vira naatavano nai vaati Nemaanira tiva amuvaro˺ viva Siria avuhainaa vaiinti nai kaiqa nahentivano tu uvara vuru tiva amuvaro
5 avuhainaava Nemaanirara tiharo, Te qara vo ai amiarirara are vira varera vuru Isareri avuhainaa vaiinti amiane, tivakero avuhainaava qara ntuva kero Nemaanira amuvaro viva Isarerini vireva iharo 300,000 *silvaa* monu viravata varero, *kori* ori vira maara 60 *kilo* vaura viravata varero, koqe utavaaqa 10navuvata varero Sameriaini vura.
6 Mini oruntero Isareri avuhainaa vaiinti qara amuvaro qara viraqi uvavano mintima tiro:
Maa ti iqoka vaiinti Nemaanirave. Are vira kahaqiraro vira numuara tavanta viro taiqa vuarire, tiro.
7 Ho Isareri avuhainaava vi uvara kaara ntuva kero, nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, Siria avuhainaa vaiintivano nantivaroe tiriara minti tivo? Te Kotika vaihae vaiinti aruke viraqaahai qaiqaa qaqi vara himpima kararave? Oho, viva ti hampata iqoka raquaina aarara rante vaivo, tiro.
8 Minti tuvaro vi uvava vi ani uvaro Kotira kaiqa vaiinti taruva Elisaavavata vi uvara iriro viva Isareri avuhainaa vaiintini uva varakero mintima tiro: Nana kaarae nena utavaaqa qunahi qaanahima kaaro? Vi vaiintira atitairaro te unanaini aniraqe te vira umiqaariraro viva quqaama paropeti vaiintivano Isarerini vaivo tiarire, tiro.
9 Elisaava minti tuvaro Nemaaniva nai iqoka *kaari*navuvata ohivata varero Elisaara naavu qentiana oruntora.
10 Oruntovaro Elisaava nai kaiqa vaiinti atitero tiharo, Are vevantera virara mintima tiane: Are Iotani Namariqi otuntera 7 tataama namari tuntuane. Are mintiraro ai numuaravano ekaa taiqa viraro ai vaatavano koqema vuarire, tiane, tiro.
11 ˹Minti tuvaro muntu tiva amuvaro˺ Nemaaniva vi uvara iruvaro vira arara itovaro naavu kero viharo tiharo, Oho, paropeti vaiintivano vahaaqaini veva ntero ti numuaravano taiqaarire tiro, nai Variqa Nora Kotira aareharo nai kauqu ti numuaraqaa vutuni maini iraro taiqaarire, turaroma viva kia mintiraitiro, viva qaqi naavuqi vaiharo tiriara Iotani Namariqi otu tuntuane tivo.
12 Ike, ti maaqa Damasikusini Apanaa Namarivata, Paripari Namarivata, koqe namaritanta vaiha ekaa Isarerini vai namariravata aatara kaarave. Namarivano numuara kahaqeharo taiqa kaitirio, te homa tenta maaqaini vaiha namari vitantaqi tunturaro ti numuaravano taiqa vitirio, tiro.
13 Minti tivakero viva tuqantaaviro nai maaqaini vuare tumanta, Nemaanira kaiqa vaiintinavu vira aaqanto orunte virara tiha, Mpo, nora vaiintio, paropetivano ariara

vukaari uti kaiqara varaane titirio, are vaakama varaaraitirio. Viva kia minti tiraitiro, ariara namariqai tuntiraro ai numuaravano taiqa vuarire tivo. Homa, are viva tinantema kera mintiane, ti.

14 Vinavuka minti tuvaro Elisaava tuntema kero, Nemaaniva otu Iotani Namariqi 7 tataa tuntukero tavovaro vira numuaravano taiqa vuvaro vira vaatavano qaraakaiqama viro, vainti naati vaata voqaara vaura.

15 Vira vaata koqema vuvaro viva nai kaiqa vaiintinavu hampata tuvurantero Elisaava vaunaini oruntero tiharo, Ho vate te kankomake iri tavauramanta kia maa vataraqaa vo variqa vo variqa variavo. Isareriqaa raqikiva Kotiva, vivaqaima Variqavano vaivo. Mpo, kaiqe te ariara quaheha vo haika ai amiare, tiro.

16 Minti tuvaro Elisaava aqao tiro, Noravano Kotiva qaqi vaimanta te vira kaiqa vaiintima vauro. Vira autuqaa te quqaama turo, Kia te ariqihai vo haikavata vararerave, tuvaro Nemaaniva kempukaiqama kero tuvarovata, Elisaava kia vo haikavata viraqihairo varora.

17 Ho Nemaaniva tiharo, Te kia vo haika ai amiarera, are ti qaqi kairaqe te Isareri vata quvike, donki taaraqantaqaa vaari vataari vitanta vare vuru maaqaini timitaate. Mintiqe te homa tenta maaqaini vi vataraqaa vaiha kia vo variqara iriraiti, Nora Kotiraraqai iriha *ofaa* vira iha quara amitaare, tiro.

18 Minti tivakero Nemaaniva qaiqaa tiharo, Te vo haikara ai tiva amiariraro Noravano Kotiva vi uvara nunka timitaarire. Ti avuhainaava una variqa Rimonira autu tuahera kareva Rimonira naavuqi viharo viva ti kauqu tuma varero vi naavuraqi vi vairave. Ho vo enta vo enta ti avuhainaava Rimonira naavuqi oriqetero vira avuqaa kankakaama viro, ti kauqu tuate vairara ti, tevata una variqa avuqaa kankakaamavi vaunarave. Te naantiaravata minti minti iarera, hoe Noravano Kotiva vi uvaravata nunka timitaanarove? tiro.

19 Nemaaniva minti tuvaro Elisaava tiharo, Ai muntukavano paru irara vuane, tuvaro Nemaaniva Elisaara mini kero vura.

20 Vira kero aaraini inaaraiqa vuvaro Elisaara kaiqa vaiinti Gehaasiva nai aatoqi irikero tiharo, Ike, ti nora vaiintivano Nemaaniva vira amireva i haikara varaataara vaivaro viva Nemaanira qaqi kaivaro vivo. Noravano Kotiva qaqi vaira autuqaa te quqaama turo: Te kante vi, oru vi vaiintiraqaahai vo haika vararerave, tiro.

21 Gehaasiva mintima kero iriro, viva vaaka Nemaanira avataqiro vuvaro Nemaaniva vira tavero nai ohi ravaaqavu kero iqoka *kaari*qihairo viavintero Gehaasira vitakero tiharo, Nana haikavanoe qovaraiqivo? Netanta hoe variavo? tiro.

22 Minti tuvaro Gehaasiva tiharo, Tetanta homa vauro. Ti nora vaiintivano ti tititeharo ariara mintima tiva amiane tivo: Paropetinavu Efaraimu aiqinaini varianaihai taaraqantavano tuvuntaavo. Are hoe *silvaa* monu uta vohaiqavata, utavaaqa taaraqantavata, ti kaiqa vaiinti amiraro viri vitanta nimiarire? tivo, tiro.

23 Gehaasiva minti tuvaro Nemaaniva tiharo, Hove. Kia *silvaa* monu uta vohaiqa vararaitira, taara uta varaane, tivakero viva 6,000 *silvaa* monu taara uta mpiqakero uta vitantavata, vaiinti taaraqantara iriharo utavaaqavata, Gehaasira amiro, nai kaiqa vaiinti taaraqanta nititomanta vitanta Gehaasira kahaqama vare vira avuni vi, vuru amitora.

24 Vitanta Elisaara naavu vururaqaa vaunaini oruntovaro Gehaasiva vitantaqaahairo monu utavata vo haikavata varero vuru naavuqi vatero, Nemaanira kaiqa vaiintitanta nititomanta anirante vura.

25 Vitanta vuvaro Gehaasiva nai nora vaiintivano vaunaini vuvaro Elisaava virara tiharo, Gehaasio, taini vuaravave aniaro? tuvaro viva tiharo, Nora vaiintio, kia te vonaini vuraukavauve anuro, tiro.

26 Minti tuvaro Elisaava aqao tiro, Ti maraquravano vaiharo tavaivaro vi vaiintiva nai iqoka *kaari*qihairo vaavintero ai vita kairave. Gehaasio, are kia vi monura varaataarave. Are tihara, Te vi monura aqukeha utavaaqave, *orivi* naahove, *uaini*

naahove, sipisipive, purumakauve, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, ho varaainarave tivakera Nemaanira monu varaaro.
27 Are mintianara kaara Nemaanira arina numuarava aivata, are kuvuarama teraukavata, ekaa enta aruqiro vuanarove, tiro.

Elisaava minti tuvaro Gehaasiva vira mini kero tavovaro vaata ne vau numuarava viraqaa qovarama vuvaro vira vaatavano anoma kero hantaiqiro vaura.

6

Rori qiatavano namariqihairo kumpetaqi urura

1 Vo enta paropeti vaiinti vika Elisaarara tiha, Ho tavaane. Tinavu naavu maa inaarauruma vaivo.
2 Kairaqe tenavu otu Iotani Namari auvahihai katari teqake, nora naavu kaqake viraqi variare, tuvaro viva ho mintiate tiro.
3 Minti tuvaro paropeti vaiinti vovano vira irero tiharo, Mpo, nora vaiintio, arevata tinavu hampata aniane, tuvaro Elisaava hove tivakero
4 vika hampata vumanta vika Iotani Namari vaunaini otunte katari hoqaramake teqe vaura.
5 Teqe vauvaro vikaqihairo vaiinti vovano tuato roriva rahunkiro namariqi aqu vuvaro viva Elisaarara tiharo, Mpo nora vaiintio, te vo vaiinti rori vare anurava ruhunkiro namariqi aqu vivo, tiro.
6 Minti tuvaro Elisaava vira irero, Tanae aqu vivo? tuvaro vaiinti viva rori viva aqu vina Elisaara umiqovaro Elisaava katari kaara inaaraiqa teqakero kaara vira viavi namariqi aqu kovaro rorivano namariqihairo kumpetero qaqini uru ntora.
7 Uru ntovaro ho Elisaava vaiinti virara tiharo, Ho nena rori varaane, tuvaro viva namariqihairo viavi nai rori varora.

Elisaava Siria iqoka vaiinti naatara kora

8 Vo enta Siria avuhainaava Isareri hampata raqireva iharo nai iqoka vaiinti taruka hampata *seri* naavu maaqa kaqaaina uvara tivakero vo vatuka kaama tero vi vataraqaa *seri* naavu maaqa kaqareva vura.
9 Vika vi vataraqaa nái *seri* naavu maaqa kaqatovaro, Elisaava Isareri avuhainaaraini uva varakero tiharo, Are raurihara variane. Siria vika vi vataraqaa variavo. Hauri Isareri mini vivorave, tiro.
10 Elisaava vi uvara vara kovaro Isareri avuhainaava iriro, vaiinti vonavu nititomanta vinavuka ampeqamake tavovaro Elisaara uvavano quqaa vaumanta Isareri kia Siria *seri* naavu maaqa kaqatonaini vura. Qaiqaa qaiqaavata Siria voqi voqi vaara autute vauvaro Elisaava virara Isareri avuhainaara tiva ami vaura.
11 Mintiaqiro vi vauvaro Siria avuhainaa vaiinti arara itovaro nai iqoka vaiinti taruka naarama kero tiharo, Niqihairo ta vaiintivae Isareri avuhainaara mantaraini vaivo? tuvaro
12 vikaqihairo vovano aqao tiro, Nora vaiintio, kiama tinavuqihairo vovano mintivo. Paropeti vaiinti Elisaava Isarerini vaiva, vivama ekaa haika tenavu autirera unara Isareri avuhainaara tiva ami vaivo. Are nena vaitaana *rumu*raqi vaihara uva tianara, vi uvaravata viva Isareri avuhainaara tiva ami vaivo, tiro.
13 Minti tuvaro Siria avuhainaava vikara tiharo, Ne oru Elisaava variainara rantake tave, viri ti tiva timiqe te iqoka vaiinti nititaari oru vira ravaaqavu vare aniate, tivakero vika nititama kora.
Ho vovano uva varakero tiharo, Viva Dotaani vatukainima vaivo, tuvaro
14 Siria avuhainaava iqoka vaiintive, ohive, iqoka *kaari*ve, vara komanta vika entaqi oru Dotaani vatuka ututuma tora.

15 Mintimate vauvaro vira qararaa toqaqi Elisaara kaiqa vaiinti viva vahaaqaini
vevantero tavovaro Siria iqoka vaiintive ohive iqoka *kaari*ve vi vatukara ekaa ututuma
tovaro viva oru Elisaarara tiharo, Oho, nora vaiintio, tetanta nantie irarave? tiro.
16 Viva minti tuvaro Elisaava vira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Quqaama vika airi
iqoka vaiinti variavarovata, titanta kahaqi variaka nái airitahaama variavo, tiro.
17 Minti tivakero Elisaava Nora Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are maa vaiintira
avu rampai kairaro viva ti kahaqi variakara tunara tavaarire, tuvaro Noravano Kotiva
vira kaiqa vaiinti avu rampai kovaro viva tavovaro Elisaava vau aiqinaraqaa ohive
iqoka *kaari* iha itokave airitahaa mpiqavi Elisaara ututumate vaura.
18 Ho Siria vika Elisaara ani ravaaqavu kareka uvaro Elisaava Nora Kotira aarero
tiharo, Are Siria vaiinti maaka avu konkiraiqama kairamanta vika kia ho tavaate,
tuvaro Noravano Kotiva vika avu konkiraiqama kora.
19 Vika avu konkiraiqama kovaro Elisaava vika unaini oruntero vikara tiharo, Ne
hampi aaraqaa aninte vo vatukaqima anintaavo. Ho ne ti avataqi aniqe te ni ntitavare
ne rante varia vaiintiva vainaini vuare, tumanta vika Elisaara avata vare vuvaro viva
vika ntita varero Sameria vatukaini vuru kora.
20 Ho vika Sameria vatukaqi oriqetovaro Elisaava Nora Kotirara tiharo, Noravauvo,
are vika avu rampai kaira qaiqaa koqemake tavaate, tuvaro Noravano Kotiva vika avu
rampai komanta vika nái Sameria vatukaqi vaura kankomake tavora.
21 Siria vika Sameria vatukaqi vauvaro Isareri avuhainaava Elisaara irero tiharo,
Nora vaiintio, te vika arukarerave? tiro.
22 Minti tuvaro Elisaava aqao tiro, Kia vika arukaane. Are raqihara nena navutaaka
ravaaqavu taana vaiintika kia arukaantema kera, are maaka kia arukaraitira, kara-
vata namarivata nimiramanta namake anirante nai avuhainaava vainaini vuate, tiro.
23 Minti tuvaro viva nora karakaaqa autukero Siria vika nimumanta nora. Nama
kovaro viva vika nititama komanta anirante Siria avuhainaava vaunaini vura. Vi
entaraqaahai Siria vika kia qaiqaavata Isareri vataini ani vika hampata iqoka raqura.

Siria vika Sameria vatuka ututuma tora

24 Vo ihinavu aitarovaro Siria King Beni-Hadaativa ⌞Isareri hampata⌟ raqireva ekaa
nai iqoka vaiinti nutu ruvaaquma varero oru Sameria vatuka ututuma tora.
25 Vika vukai enta ututumate vaumanta Sameria vatukaqi vauka karara aavoqura.
Mintuvaro kara koqaavano uritarero vauvaro donki qiata koqaa vaireva, 80 *silvaa*
monu vauvaro, qaakau qaniqani vira maaravano ¼ *kilo*qai vauvaro vira koqaa *silvaa*
monu 5navu vaura.
26 Vo enta Isareri avuhainaava vatuka vaantaavura qiataqaa ni vauvaro nahenti
vovano vira aarero tiharo, Mpo, nora vaiinti ti avuhainaao, are ti kahaqiane, tiro.
27 Minti tuvaro avuhainaava nai tiva amiro tiharo, Noravano Kotiva kia ai kahaqir-
era, te nantiakee ai kahaqirarave? Te *uiti*vata *uaini*vata kia vatauro, tiro.
28 Minti tivakero vira irero tiharo, Ho nena uva tiraqe iriare, tuvaro nahenti viva
vira tiva amiro tiharo, Viti nahentiva tiriara tiharo, Kaiqetanta vate ai vainti naane
namake, huratanta tenta vainti naare, timanta
29 te eo tivake tenta vainti naane aruke vikanti unta namakema, ho vira qararaa vi
nahentira vainti aruke untake narare turaro viva nai vainti kukeqa taivo, tiro.
30 Minti tuvaro avuhainaava nahentivano tu uvara iriro, ike mpo tiharo nai utavaaqa
qunahi qaanahima kero, vaantaavura qiataqaa ni vaumanta vaiinti nahenti tavovaro
viva nai utavaaqa qunahitora vira vetanto vaataqaa nonkutova kovaara utavaaqa
vaura.
31 Avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, Elisaara okaraqaama maa maarava qo-
varaiqivo. Vate vira qiatavano nai kururuqaa qaqi vairera, Kotiva homa ti arukaa-
narove, tivakero
32 viva Elisaara aunta teqa kaarire tiro, vo vaiinti atitovaro vura.

Ho Elisaava nai naavuqi Sameria nora vaiinti vokuka hampata oquvi vauvaro avuhainaava atito vaiintiva aaraini qaqi ani vauvaro Elisaava nora vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Voqama kero vaiinti aruke vaiva, viva vatema ti aunta teqa kaaina vaiintira vo atitaivaro ani vaivo. Ho vi vaiintiva maini aniramanta ne kempukaiqamake qenti tinta taivaro viva kia naavuqi uriqetaarire. Vi vaiintiva anintairaro avuhainaava naivatama vira avata varero anintaanarove, tiro.

33 Elisaava uva ti vauvaro vira arukaarira vaiintiva oruntovaro avuhainaava naivata vira naantiara oruntora. Avuhainaava Elisaarara tiharo, Oho, Noravano Kotiva tivaro qora enta maava tinavuqi qovarama vivo. Te qumina viva tinavu kahaqiainara veka variarorave. ⌞Te ai arukarerave⌟, tiro.

7

1 Minti tuvaro Elisaava tiharo, Are Noravano Kotiva ti uvara iriane. Viva mintima tivo:

Hura maa kuari avuraqaa vaiinti nahenti maa vatukara qenti vainaini orunte, vika porisi vira maara 3 kilo vainarave, baali vira maara 6 kilo vainarave, vika 1 kinaaqai aqukeha varevarave, tivo, tiro.

2 Elisaava minti tuvaro iqoka vaiinti vovano avuhainaara kauqu tuateharo ni vauva tiharo, Eqaane. Noravano Kotiva vate nora aaqu vara kairaro ntirarovata, hura kiama vi karava varianarove, tiro.

Minti tuvaro Elisaava nai vira tiva amiro tiharo, Te quqaama turo. Are vi haikava qovaraiqinara taveravata, kiama vi karara nenarave, tura.

Siria iqoka vaiinti qetake vura

3 Vi entara vaiinti 4navu vaata ne vau numuarava vikaqaa vauka Sameria vatuka qenti aaqaini vaura.

Vinavuka nai tiva ami nai tiva ami tiha, Qumina tenavu maini vaiha qutuainara veka variarorave?

4 Tenavu vatukaqi vuarera, tenavu karara narara variqi vi, qutuma virarave. Tenavu maini aaqaini variarera, tenavu qutuma virarave. Ho kaiqenavu Siria *seri* naavu maaqa kaqataanaini vuare. Vika tinavu vehakuma timitaivera, tenavu qaqi variare. Vika tinavu haru kaivera, tenavu qutu vuare, ti.

5 Minti ti vauvaro enta ireva umanta vinavuka himpi Siria vika vaunaini orunte tavovaro kia vovanovata mini vaura.

6 Eronaini Noravano Kotiva uva *nontanta/otata* qovarama komanta Siria vika tiha, Navutaaka iqoka vaiinti nora haikavano nai ohive, iqoka *kaari*ve, vare aniavaro auvantaivo. Oho, Isareri vika Hiti avuhainaaravata Isipi avuhainaaravata koqaama kaamanta vitanta nái iqoka vaiinti ntita vare tinavu hampata raqireka aniavo, ti.

7 Enta ireva umanta Siria vika minti tivake nái *seri* naavuve, nái ohive, donkive, qaqira mini ke, qetake aiqu autute vinura. Navutaaka harivorave ti, kia vo haikavata vararaiti, vika qaqi vinura.

8 Ho vika vumanta vaiinti 4navu mini orunte vatuka viraqi oriqete *seri* naavu voqi tavovaro karavanovata namarivanovata viraqi vaumanta vinavuka vira varake ne vaura. Namake vika Siria u haikara *kori* orive, *silvaa* orive, utavaaqave, vare muntu vahaaqaini voqi vauvu tora. Vinavuka qaiqaa uru vo *seri* naavuqihai vo airairavata vare muntu voqi vauvu tora.

9 Mintimake vinavuka nai tiva ami nai tiva ami tiha, Tenavu kiama koqe okara auturo. Vate tenavu tavaura haikava koqe vakaakama vaivo. Hauri tenavu vi uvara kia voravata tiva amiraiti, aatitainara veka variariraro tinavuqaa uva variantorave. Varaiqenavu vaaka vuru avuhainaara qiata vaiintinavu tiva nimiare, ti.

10 Ho vinavuka minti tivake entaqiraara anirante Sameriaini orunte qentiqaa maimaraara raqikuka naaramake tiha, Tenavu Siria *seri* naavu maaqa kaqataaraqi

orunte tavauramanta kia vaiinti voqavanovata viraqi variavaro kia vaiinti uvavata vaivo. ⌞Siria vika qetake ruqemake vuavaro vika ia haikava vatuka viraqi qaqi vaivo.⌟ Vika kiama nái ohivata donkivata kantaruma taara qantu karaiti, kia nái *seri* naavu kaqataara rampai karaiti, vika vi haikara vi haikara qaqi kema vuavo, ti.

11 Minti tumanta qentiqaa maimaraara raqikuka vi uvara iri, naveraiti vaumanta, vokuka vi uvara vare avuhainaara vuru tiva amura.

12 Avuhainaava entaqi vi uvara iriro himpiro nai qiata vaiintinavuara tiharo, Te Siria vika avu aatoqi vaira irima kauro. Tenavu karara aavoqunara tavema, vika nái vatuka ke, otu ahikaqi vaara autute variavo. Vika tinavuara vatuka ke aaqaini vevantaiqe vika ravaaqavuke vika vatuka varaare ti, mintiavo, tiro.

13 Minti tuvaro qiata vaiinti vovano tiharo, Kaiqenavu vaiinti vonavu vara kaari vinavuka oru vatukaqi Siria ampeqiha tavaate. Vika vinavuka arukaivera, vira hove. Tenavu ekaa Isareri maini vauraukavata qutuma virarave. Vinavuka mini qutirave, tinavu hampata maini vaiha qutirave, tenavu virara hovema turo. Kaiqe ohi 5navu qaqi vainara nimiari vare vuate, tiro.

14 Minti tumanta vika vaiinti vokuka kaamate iqoka *kaari* taaraqantavata, ohinavuvata, vi vaiintika nimuvaro avuhainaava vinavuka nititero tiharo, Nenavu oru ampeqamake tavaate, tiro.

15 Tumanta vaiinti vinavuka aaraini viha tavovaro Siria qaqirako utavaaqarave, auvihehavaarave, vi haikara vi haikara aara voqaa voqaa vaumanta vinavuka tavamaqi vivi, Iotani Namarini otunte, viraqaahai oturante vi haikara vi haikara tavora avuhainaara vuru tiva amura.

16 Vuru tiva amumanta vaiinti nahentivata vi uvara iri, vika kante Siria naavu maaqa kaqatonaini orunte, ekaa haika vika kora, karave vo haikave varora. Vi entara Noravano Kotiva tintemake, vaiinti nahenti *porisi* 3 *kilo* maara vaurave, *baali* 6 *kilo* maara vaurave, varareka 1 kinaa aqukeha vare vaura.

17 Ho avuhainaara kauqu tuateharo vira hampata ni vau vaiintiva vauvaro avuhainaava virara oru vatuka qentiqaa raqikiane tuvaro viva mini oru himpi vaumanta vaiinti nahenti Siria naavu maaqainiara kante viha vira venta kovaro hiqintumanta vika viha vi vaiintira rakavu kovaro qutu vura. Avuhainaava Elisaara naavuni oruntovaro Elisaava vira tiva amuntemakero, vi vaiintiva qutu vura.

18 Elisaava avuhainaara tiva amiro tiharo, Hura maa kuari avuraqaa vaiinti nahenti Sameria qenti vainaini orunte, *porisi* vira maara 3 *kilo* vainarave, *baali* vira maara 6 *kilo* vainarave, 1 kinaa aqukeha varevarave, tuvaro

19 iqoka vaiinti qutu vuva Elisaarara tiharo, Eqaane. Noravano Kotiva vate nora aaqu vara kairaro ntirarovata, hura kiama vi karava varianarove, tuvaro Elisaava nai vira tiva amiro tiharo, Te quqaama turo. Are vi haikava qovaraiqinara taveravata, kiama vi karara nenarave, tura.

20 Ho Elisaava tunte iro vi haikava qovaraiqura. Iqoka vaiinti viva vatuka qentiana himpi vaumanta vaiinti nahenti kante viha vira ventake rakavu kovaro qutu vura.

8

Sunemihainaa nahentivano Isarerini qaiqaa anura

1 Vira maaqu qutuvura Elisaava vira qaqi vara himpimako nahentiva Sunemihainaava vauvaro Elisaava vira tiva amiro tiharo, Noravano Kotiva mintima tivo: Karara aavoqi entava tinavu vataini qovarama viro 7 ihiara variqiro vuainarara tira, are himpira nena vaintivara ntita varera oru vo vataini vairaro qora enta viva taiqa vuarire, tuvaro

2 nahenti viva Elisaava tunte iro, nai vaintiaravata himpiro Pirisia vataini 7 ihiara oru vaura.

3 Ho 7 ihi aitarovaro viva Pirisia mini kero nai vaintiaravata orurantero Isarerini
nai naavuvata nai vatavata qaiqaa nai amiarire tiro, avuhainaara tavareva vura.
4 Vira tavareva vuvaro avuhainaava Elisaara kaiqa vaiinti Gehaasikantiro uva
tivaqiro viharo virara tiharo, Are Elisaava nora kaiqa varaira virara ti tiva timiqe te
iriare, tiro.
5 Minti tuvaro Gehaasiva ⌞nahenti vira maaquvano qutu vura⌟ Elisaava qaiqaa qaqi
vara himpimako uvara avuhainaara tiva ami vauvaro vi nahentiva avuhainaa vaiinti
irareva vihairo anintora.
Anintovaro Gehaasiva vitanta noka tavero avuhainaarara tiharo, Ho tavaane. Maa
vi nahentivave. Maa vira maaquve. Vira maaqu maava qutu vivaro Elisaava vira qaqi
vara himpima kairave, tiro.
6 Tuvaro ho avuhainaa vaiinti viva Elisaava vi haikara auturara nahenti vira irovaro
nahenti viva vira tiva amura. Tiva amuvaro avuhainaava qiata vaiinti vo aarovaro
anuvaro virara tiharo, Are maa nahentiva ina haikara ekaama nai amiane. Viva 7
ihiara vo vataini vaivaro maa vataraqaa vira naahoqi kara vairara irihara, vira koqaa
amiane, tura.

Siria avuhainaava qutu vura

7 Vo enta Elisaava Siria vataini nora vatuka Damasikusiqi vura. Vi entara Siria
King Beni-Hadaativa rovara varomanta vokuka avuhainaa vaiinti vira tiva ami tiha,
Elisaava vate Damasikusinima ani vaivo tura.
8 Tuvaro avuhainaava Hasaelira aaramakero virara tiharo, Vo haika vira aminara-
vata varera oru Kotira kaiqa vaiinti tarura tavaane. Are vira tiva amiraro viva Nora
Kotira ireharo tavaarire. Ti rovara taiqaanarove, kiae taiqaanarove, tiro.
9 Minti tuvaro Hasaeliva Damasikusiqiraara, koqe haika, vo haika vo haika, 40
kamerivano ho varera raira kero kameriqaa vaari vatero varero Elisaava vaunaini
vura. Viva mini oruntero Elisaarara tiharo, Nora vaiintio, ai paanaa vaiinti Beni-
Hadaativa Siria avuhainaava ti are iananaini tititero mintima tivo: Oru vira irehara
tavaane. Ti rovaravano taiqaanarove, kiae taiqaanarove? tiane tivo, tiro.
10 Tuvaro Elisaava vira tiva amiro tiharo, Are virara tihara, Ai rovaravano taiqama
vuanarove tiane. Oho, Noravano Kotiva ti tiva timiharo viva qutuma vuanarove tivo,
tiro.
11 Elisaava minti tivakero viva kempukaiqama kero Hasaelira aituti vauvaro Hasae-
liva airi avu aato uti vauvaro viraqaahairo Elisaava iqi ratora.
12 Iqi rate vauvaro Hasaeliva vira irero tiharo, Nora vaiintio, are nana kaarae iqi
rate variaro? tuvaro Elisaava nai vira tiva amiro tiharo, Oho, naantiara are airi qora
okara Isareri vaiinti nahenti autu nimitenarara irihama te iqi rate vauro. Are iqoka
raqihara Isareri vika kempuka naavu maaqa iha quarakera, vika qaraaka vaiinti iqoka
paipeqohaira arukera, vika vainti naati utu vataqaa tairi kaira qutu vivarave. Are vika
nahenti vainti taiqama vika iqoka paipeqohaira auhavau *kuhia/qumpihia* kenarave,
tiro.
13 Elisaava minti tuvaro Hasaeliva aqao tiro, Te qaqi qumina vaiintivanoma vauro.
Nantiakee te vi haikara nora haika autirarave? tuvaro Elisaava vira tiva amiro tiharo,
Noravano Kotiva ti humiqeharo arema Siria avuhainaa vaiintiqama vinarave tivo, tiro.
14 Elisaava minti tuvaro Hasaeliva anirantero King Beni-Hadaativa vaunaini vuvaro
avuhainaava vira irero tiharo, Elisaava nana uvae ai tiva amivo? tuvaro Hasaeliva vira
tiva amiro tiharo, Viva tiriara tiharo, Ai rovaravano taiqa virara are homa vainarave
tivo, tiro.
15 Minti tiva amirovata, vira qararaa Hasaeliva *paraanke* varero muntu namariqi
quntama kero varero vuru avuhainaa vaiinti viri naavuma tovaro avuhainaa vaiinti-
vano kia aihovata vararaitiro, qutu vura. Beni-Hadaativa qutu vuvaro Hasaeliva vira
vatuka varero Siria avuhainaa vaiintiqama vura.

Jehoraamuva Iutaa avuhainaava vaura

16 Ahaapira maaqu Joraamuva 5 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Jehosafaatira
maaqu Jehoraamuva nai qora vatuka varero Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
17 Vi entara viva 32 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro 8 ihiara Ieruharemiqi
vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura.
18 Viva Isareri King Ahaapira raavura varatovara tiro, viva Ahaapira anku aanan-
tero, Isareri avuhainaa vaiinti vokuka qora okara autuntema kero, Nora Kotira avuqaa
qora okara auti vaura.
19 Mintuvarovata, Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Devitirarao tiro, viva kia
Iutaa vehi autu taiqakaataa uvaro kia vika taiqa kora. Haaru viva nai kauqu
aiqiqaa aqukeharo ekaa enta Devitira ankuqihairo vaiinti vovano avuhainaa vaiinti
varianarove turara iriharo kia mintura.
20 Jehoraamuva Iutaaqaa raqiki vau entara Idomu vika kia Iutaa avuhainaa vaiinti
vira vevaaraini vairaiti, vika vaiinti vo kaama tovaro viva vika avuhainaa vaiintivano
vaura.
21 Mintuvaro Jehoraamuva iqoka *kaari*qi niha raquka ekaa ntita varero, Idomu
hampata raqireva Sai vatukaini oruntomanta, Idomu vika ani Jehoraamuravata vira
qiata vaiintinavu iqoka *kaari*qaa raqikukavata ututumate vaura. Ututumate vauvaro
Jehoraamuva entaqi himpiro Idomu ututoraqihairo ruqema kero vumanta vira iqoka
vaiinti qetake iqoka qaqirake anirante maaqaini vura.
22 Vi entara Iutaa kia Idomu naatarake iqoka qaqirake vurara ti, maa entaravata
Idomu vika kia Iutaa vevaaraini vairaiti, náiv*a*no náiq*a*a raqiki variara. Vi entara
Lipina vatukaihainaaka vikavata kia Iutaa vevaaraini vaireka auti vaura.
23 Ho King Jehoraamuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa*
Avuhainaaka Uva Okarave tu vukuraqi qara ntuvatora.
24 Jehoraamuva qutu vumanta vira vaata vare nai kaivaqaukavara quntama tonaini
Devitira Vatukave turaqi vuru quntama tora. Quntama tovaro vira maaqu Ahasiava
vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

Ahasiava Iutaa avuhainaava vaura

25 Ahaapira maaqu Joraamuva 12 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Jehoraamura
maaqu Ahasiava avuhainaa vaiintiqama viro Iutaaqaa raqiki vaura.
26 Ahasiava 22 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vohaa ihiara
raqikura. Vira nova Ataliaava Isareri King Ahaapira raavuravano vauvaro vira
naaquva Isareri King Omuriva vaura.
27 Ahasiara nova Ahaapira ankuqihainaa nahentivano vaurara tiro, Ahaapira anku
qora okara autuntema kero, Ahasiavavata Nora Kotira avuqaa qora okara auti vaura.
28 Vo enta King Ahasiava Isareri King Joraamukantiro Siria King Hasaelira hampata
raqireka oru Ramoti vatuka aumanto Gileaatini raqi vauvaro Siria iqoka vaiinti vika
Joraamura arutora.
29 Vira arutovaro viva iqoka qaqira kero vaata arutora tavanta vuarire tiro, oru
Jeseririni vaura. Viva mini vauvaro Ahasiava vira tavareva mini vura.

9

Jehura kaamatora

1 King Joraamuva Jeseririni vauvaro paropeti vaiinti Elisaava paropeti vaiintiqihairo
vaiinti vo aaramakero virara tiharo, Are qerama varera, orivi vahavera taqu maa
varera Gileaati vataini vai vatukara Ramotini vuane.
2 Mini oruntera Nimisira nainti Jehosafaatira maaqu Jehura rantakaane. Viva nai
hana vaiinti hampata vainaraqihaira are vira vita varera vo *rumu*qi vuru kera

3 vahavera vira qiataqaa aqu amitehara vira mintima tiva amiane: Noravano Kotiva
ariara tiharo, Te ai kaamate ariara viva Isareri avuhainaa vaiintima vaivo turo, tiane.
Are minti tivakera kia vairaitira, qenti qantua kera kantama vuane, tiro.
4 Elisaava minti tuvaro qaraaka paropeti viva himpiro Ramotini vura.
5 Viva mini oruntero tavomanta iqoka vaiintiqaa raqiki vauka ruvaaqumavi vaiha
uva ti vauvaro viva vikara tiharo, Ninavu qiata vaiinti te uva tiva amirera anuro,
tuvaro Jehuva vira irero, Are takantira uva tirevave? tuvaro viva ainti uva tirerave
tiro.
6 Minti tuvaro Jehuva himpiro vira hampata naavuqi oriqetovaro paropeti vaiinti
viva *orivi* vahavera Jehura qiataqaa aqu amitero vira tiva amiro tiharo, Noravano
Kotiva tinavu Isareri Variqavano mintima tivo:

Te vate ai kaama taarirara are Isareri avuhainaa vaiintiqama vira, ti vaiinti
nahenti vikaqaa raqikiane.

7 Are nora vaiinti Ahaapira anku vika ekaa aru taiqa kaane. Are mintiraqe te Kuini
Jesebelira nai qora kaiqa kaara vira qoraiqama amitarerave. Viva ti paropetivata, ti
kaiqa vaiinti vonavuvata, arukai nahentivave.

8 Are Ahaapira anku ekaa vehi autu taiqa kaane. Vira anku nora vaiintive, vehi
vaiintive, te ekaa vika aru taiqa karerave.

9 Te haaru Nebaatira maaqu Jeroboamura ankuvata, Ahiaara maaqu Basaara
ankuvata, qoraiqama nimitaunantemake, vikavata mintima nimitaari kia voqa-
vanovata qaqi vaivarave.

10 Jesebeliva qutu viramanta Jeseriri vatukaihainaa vairinavu vira vaata nama
taiqa kaimanta kiama ho vira vaata vare muntu quntevarave tivo, tiro.

Paropeti vaiinti viva Noravano Kotiva tu uvara tiva taiqakero, qenti qantuakero
vevantero kantama vura.
11 Kantama vuvaro Jehuva vevantero nai kana qiata vaiinti vaunaini vumanta vika
vira ireha tiha, Ekaa haikavano hoe vaivo? Nantivaroe vuera vaiinti viva ai ani
tavaivo? tuvaro Jehuva vika tiva nimiro tiharo, Ne mintia vaiintika tia okarara iri
tavaarave, tiro.
12 Tumanta vika aqao ti, Tenavu kia iri tavaunarave. Are vira uva tinavu tiva
timiraqe iriare, tuvaro Jehuva vikara tiharo, Vi vaiintiva ti viri tiva timiro tiharo,
Noravano Kotiva mintima tivo: Te vate ai kaama taarirara are Isareri avuhainaa
vaiintiqama vinarave tivo, tiro.
13 Jehuva minti tumanta vira kenauka vaakama nái vukai tavuna aqutora ravaqaake
aiqu ntavaqi vuavau vuqi amitovaro Jehuva viraqaa himpi vaumanta vika *aanumaara/
noma* vuaqeha naveraitiha, Jehuva ⌞Isareri⌟ avuhainaa vaiintivano vaivo, tura.

Jehuva Joraamura arukora

14 Minti tuvaro Nimisira nainti Jehosafaatira maaqu Jehuva Ramotini vaiharo nai
kena iqoka vaiintinavu hampata Joraamura arukerara ti vaura.

Isareri vika Siria King Hasaelira hampata raqu entara Siria vika Joraamura aruto-
varo
15 viva iqoka qaqira kero nai vaata arutora tavanta vuarire tiro, Jeseririni oru vaura.

Mintuvaro Jehuva nai kena iqoka vaiintiara tiharo, Nenavu quqaa tiriara tiha viva
Isareri avuhainaa vaiintivano vaivo tivera, nenavu koqemake raqikivaro Ramoti-
hainaa vaiinti vovano kia vi uvara varero Jeseririni tenavu autirera iaina uvara vuru
tiva nimiarire, tiro.
16 Jehuva minti tivakero nai iqoka *kaari*qi vaarintero Ramoti kero Jeseririni vura.

King Joraamura vaatavano kia anoma tavanta vuvaro viva Jeseririni nai naavuqi
taintaqaa vaitatero vauvaro Iutaa King Ahasiavavata mini otuntero vira tave vaura.
17 Vira tave vauvaro vaiinti vovano Jeseriri vatuka vaantaavura qiataqaa
maimaraara raqiki vauva vaiharo tavovaro Jehura iqoka vaiintinavu vira hampata

ani vaura. Ani vauvaro viva naveraitiharo, Te tavauramanta iqoka vaiintima aaraini aniavo, tiro.

Minti tuvaro Joraamuva tiharo, Ne iqoka vaiinti vo tivaro viva ohiqaa kantero aaraini oruntero vika ireharo, Ne tara mantaraini variakae aniavo? tiarire, tiro.

18 Ho minti tuvaro iqoka vaiinti vovano ohiqaa aaraini oruntero Jehurara tiharo, Avuhainaa vaiintivano are aniana okarara irirevave. Are maateraiqirevae aniaro? tuvaro Jehuva vira tiva amiro tiharo, Vira kia ai kaiqavauve. Are tinavu naantiaraini tinavu avataqira aniane, tiro.

Tuvaro maimaraara raqikuva tavovaro iqoka vaiinti viva kia orurantero anuvaro viva avuhainaa vaiintivano vaunaini uva varakero tiharo, Vika ianaini vi vaiintiva kia orurantero anivo, tiro.

19 Tuvaro avuhainaava vaiinti vo vara kovaro vura. Vivavata oruntero Jehurara tiharo, Avuhainaava are aniana okarara irirevave. Are maateraiqirevae aniaro? tuvaro Jehuva virara tiharo, Vira kia ai kaiqavauve. Are tinavu naantiaraini tinavu avataqira aniane, tiro.

20 Tuvaro maimaraara raqikuva tavovaro vaiinti viva kia orurantero anuvaro viva avuhainaava vaunaini uva varakero tiharo, Vaiinti vivavata vika ianaini viva kiama qaiqaa orurantero anivo. Te tavauraro avuni iqoka *kaari*qi ani vai vaiintiva, viva Nimisira maaqu Jehura voqaantema kero, kante ani vaivo. Jehuva iqoka *kaari*qi vueraiqaavi vaiintiva kantaintema kero, kante vaivama vaivo, tiro.

21 Minti tuvaro King Joraamuva tiharo, Ti iqoka *kaari* qerama timitaane, tumanta vika qerama amitovaro Joraamuva nai iqoka *kaari*qi vaarintovaro Iutaa King Ahasiava iqoka *kaari* voqi vaarintora. Vitanta aaraini Jehura vitakareka vivi, Jeseririhainaa vaiinti Nabotiva u vatava vaunaini oru vira vitakora.

22 Joraamuva oru Jehura tavero viva vira irero tiharo, Jehuo, are maateraiqirevae aniaro? tuvaro Jehuva nai tiva amiro tiharo, Oho, ai nova Jesebeliva una variqanavu quahama nimiteharo viva vaana kaiqa vare vairara ti, nantiakee tenavu maateraiqiha vairarave? tiro.

23 Minti tuvaro Joraamuva Jehura uva iriro vaaka nai iqoka *kaari* tuqantaakero anirantero kanteharo naveraitiro, Oho, Ahasiao, are ti qoraiqama timitareva aniaro, tiro.

24 Minti tivakero vuvaro Jehuva veva hinta utukero vutu Joraamura tauvaqakanta arutovaro vevavano vira muntuka raqonta kovaro viva nai iqoka *kaari*qi hiqintiro qutu vura.

25 Ho qutu vuvaro Jehuva nai kahaqi vau vaiintira Bitikaarara tiharo, Joraamura vaata varakera Jeseririhainaara Nabotira vataqaa aqukaane. Haaru Noravano Kotiva Joraamura qora Ahaapira tiva amu uvara, are qaqie vi uvara iritaaro? Vi entara tetanta ohiqaa oquvi vaiha Ahaapira naantiaraini vi vauraro Noravano Kotiva Ahaapirara tiharo,

> 26 Te tavauramanta enta vaiinti vokiaka Nabotiravata vira maaqunavuvata arukaarave. Oho, te Noravano Kotika quqaama turo: Naantiara ai okara kaara te Nabotira vataqaa nina qoraiqama amitaainarave, turave. (1 King 21:21, 29)

Ho are Joraamura vaata varakera Nabotira vataqaa viavi aqu kairaro Noravano Kotiva tivatai uvava vivau variarire, tura.

Iutaa King Ahasiava qutu vura

27 Iutaa King Ahasiava tavovaro Joraamura arukovaro viva qetakero nai iqoka *kaari*qi ruqemake vuare tiro, Beti-Hagani vatukaini vi vau aararaqaa kantama vuvaro Jehuva nai iqoka vaiinti hampata Ahasiara avataqiro vura.

Jehuva naveraitiharo, Viravata arukaate, tumanta vira iqoka vaiinti vira avataqi vuvaro Ahasiava nai iqoka *kaari*qi viviro, Guru Aiqinaini vi vau aararaqaa Ipiremi

vatuka aumanto oruntomanta vika ⌞vevaqohai⌟ Ahasiara arutovaro viva viviro, Megido vatukaini oruntero qutu vura.
28 Viva qutu vumanta vira kaiqa vaiintinavu iqoka *kaari* voqi vira vaata vara vaari vate, vare vuru Ieruharemini nai kaivaqara Devitira vatukave turaqi quntama tora.
29 (Joraamuva 11 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara Ahasiava Iutaa avuhainaa vaiintiqama vura.)

Kuini Jesebelira arukora

30 Jehuva Ahasiara arukero orurantero Jeseririni anura.
Ho Jesebeliva mini vaiharo Joraamuva qutu vu uvara iriro, nai avu kaukiqaa *peni* aqutero qiata kaukivata rumpa tero, oru *uintua*qaa himpi vaiharo aaraini vuavu tave vaura.
31 Viva vuavu tavovaro Jehuva vaantaavura qentiqaa uriqetovaro Jesebeliva naveraitiharo, Are maateraiqirevae aniaro? Oho, are Simurira aanantera nena nora vaiinti aru kaaravama aniaro, tiro.
(1 King 16:8-12)
32 Minti tuvaro Jehuva vuruvi vira tavero naveraitiharo, Tauka taukae ti mantaraini variavo? tumanta kaiqa vaiinti taaraqantae, taaraqanta vohaiqae, kante aninte vuavu tave vauvaro
33 Jehuva vinavukara tiharo, Vira *uintua*qihai vara vaavi aqu kaate, tumanta vinavuka Jesebelira vara vaavi aqu kovaro vira vaatavano vataqaa tairi vuvaro naarevano naavuqaavata ohitantaqaavata taatauviro vaura. Jehuva qaqi komanta vira ohitanta aiquqohai Jesebelira vaata rakavu raakavumake vatora.
34 Ho Jehuva avuhainaara naavuqi oriqetero karavata namarivata nama kero viraqi vauka tiva nimiro tiharo, Ne otu Kotiva virara vaaquqama vuane ti nahentira vaata vara kaate. Viva avuhainaara raavuravano vaimantara ti, ne vira vaata vare muntu quntama taate, tiro.
35 Tumanta ho vika vira vaata vare quntaare ti, vevante tavovaro vira qiata vuhaarive, aiqu kauqu kakahive viraqai
36 vaumanta vika vuru Jehura tiva amuvaro viva tiharo, Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Tisibehainaara Elaitaara noqihairo ti uvava vate vivauma vaivo. Noravano Kotiva mintima tivo:
Naantiara Jeseririqiraa vairi vika Jesebelira vaata nama kevarave.
37 Vira vaata hini viti keva raha voqaara voqaa voqaa vaira, vaiinti vira taveha kia Jesebelira vaata viraaqamake tavevarave turave, tiro.

10

Ahaapiva kuvuarama toka aru taiqa kora

1 King Ahaapira maaqunavu Sameria vatukaini 70navu vaura. Ho Jehuva qara ntuvakero qiata vaiintive, nora vaiintive, Ahaapira vaintivaraqaa raqikukave, vika vaunaini vara kero tiharo,
2 Ahaapira maaqunavu ni hampata variamanta ne iqoka *kaari*ve, ohive, auvihe-havaave, vate variavaro kempuka vaantaavuravano ni vatuka ututuma tero vairave.
3 Ho Ahaapira maaqunavuqihai koqe vaiinti vo kaama taivaro viva ⌞Isareri⌟ avuhainaava vairamanta ne tiriara viva vi vaiintira vatuka varaantorave ti, ti hampata ani iqoka raquate, tiro.
4 Minti tivakero qara vara komanta vika vi qarara tave, voqamake qeteha tiha, Oho, Jehuva avuhainaa vaiinti taaraqanta naatara kaivave. Nantiakee tenavu vira aatara kararave? ti.
5 Minti tivake avuhainaara naavuqaa raqikuvave, vi vatukaraqaa raqiki vauvave, nora vaiinti vonavuve, Ahaapira vaintivaraqaa raqikukave, ekaa vika vika Jehuraini uva varake tiha,

Tenavu ekaa ai kaiqa vaiinti vaiha qeramate, ai antuqa avatarera vauro. Tenavu kiama ho vo vaiinti kaama taariraro avuhainaa vaiintivano varianarove. Ho are nana haika autireva inara, qaqiqai autuane, ti.

6 Vika minti tivake qara vara kovaro Jehuva tavero, qaiqaa qara varakero vikara tiharo,

Ne ekaa ti vevaaraini vaiha ti hantuqa avatareka ivera, ⌞ne ekaa Ahaapira maaqunavu aunta teqake⌟ hura maa kuari avuraqaa vika qiata vare te iainanaini Jeseririni viri kaate, tiro.

Vi entara Sameriaini nora vaiintinavu Ahaapira maaqu 70navuqaa raqiki vaura.

7 Ho nora vaiinti vika Jehura qara tave, ekaa Ahaapira vainti 70navu aruke, vika aunta teqake vika qiata rutantuto utanavuraqi ntuvake, Jeseririni Jehuva unaini vara kovaro vura.

8 Mintuvaro vaiinti vovano Jehura tiva amiro tiharo, Vika Ahaapira maaqunavu qiata vare aniavo, tuvaro Jehuva vika tiva nimiro tiharo, Vatuka qentiana rairake taaraqantaqaa vataivaro hura aatitaarire, tiro.

9 Minti tivakero vira qararaa toqaqi Jehuva himpiro vatuka qenti vaunaini otu vumanta airi vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauvaro Jehuva vikara tiharo, Te tenta nora vaiinti Joraamura qoraiqama karera aato iritaunara te vira aru kauro. Kiama vi uvava niqaa vairaitiro, tintaqaama vaivo. Ho taukae maanavuka arukaavo?

10 Ho iriate. Haaru Noravano Kotiva Ahaapira ankuvano qoraiqama virara tivatai uvava kia voqavanovata quminaiqianarove. Haaru Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Elaitaara noqaahairo te minti minti irerave tivatai uvava vate vivauma vaivo, tiro.

11 Jehuva minti tivakero Ahaapira anku Jeseririqi vaukave, vira qiata vaiintive, vira tontive, Ahaapira kahaqiha *ofaa* iha quare vaukave, ekaa aru taiqa komanta kia voqavanovata qaqi vaura.

Jehuva Ahasiara ankuvata ari kora

12 Ho Jehuva ⌞nai iqoka vaiinti hampata⌟ Jeseriri kero Sameriaini vura. Vika aaraini vivi, *Sipisipiqaa Raqikiaka Ruvaaqumavi Varianainive* tu vataraqaa oruntora.

13 Mini oruntero viva vaiinti vokuka tavero vika irero tiharo, Ne taihainaakave? tumanta vika vira tiva ami tiha, Tenavu King Ahasiara qata vakaukavarave. Tenavu Jeseririni oru King Joraamura navunaakavata, Kuini Jesebelira navunaakavata, uva mantarera anuro, ti.

14 Minti tuvaro Jehuva nai iqoka vaiintiara tiharo, Ekaa vika ravaaqavu kaate, tumanta vira iqoka vaiinti vi vaiintika ravaaqavu vare, *ruvu/mpumpi* vo vi mantaraini vauraqi vuru vi vaiintika 42navu ekaa aru taiqa kovaro kia voqavanovata qaqi vaura.

Jehuva Ahaapira anku ekaa aru taiqa kora

15 Jehuva qaiqaa aaraini viharo Rekaapira maaqu Jonadaapira rantakero vira uva mantero tiharo, Te ai tontivano vaurara arevata ti tontivanoe variaro? tuvaro Jonadaapiva eo tuvaro Jehuva tiharo, Are quqaa mintima vairera, kauqu timiane, tuvaro nai kauqu vira amuvaro Jehuva Jonadaapira nai iqoka *kaari*qi vara vaari kora.

16 Vaari kero virara tiharo, Are ti hampata aniraqe te tenta Nora Kotirara kempukaiqaake iriqi vuainara ai umiqaarirara tavaane, tuvaro ⌞Jonadaapiva hove tivakero⌟ vira hampata Sameriaini vura.

17 Mini oruntero Jehuva Ahaapira vaintivara ekaara vitini qaqi vauka, ekaa vikavata aru taiqa kora. Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti Elaitaara tiva amu uvava vivauma vaura.

Baalirara quahama amitoka aru taiqa kora

18 Jehuva Sameriaqi vaiharo ekaa vaiinti nahenti naaramakero vikara tiharo, Haaru King Ahaapiva Baalirara quaheharo vira kaiqa vara amitorave. Ho vate te voqavata Baalira kaiqa vara amitarerave, tiro.

19 Minti tivakero Jehuva vikara tiharo, Ne ekaa Baalira paropeti vaiintive, vira kaiqa
vara amite varia vaiintikave, vira *ofaa* iha quara amite varia vaiintikave, ekaa vika
vika naarama ruvaaquma kaate. Te nora *ofaa* Baalirara iha quara amitainarara ti,
kiama voqavanovata mini variate. Vovano kia anirera, ho viva qutuma vuanarove,
tiro. Jehuva Baalira quahama amito vaiinti nahentika aru taiqa kareva iharo una uva
minti tura.
20 Jehuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Ne enta vo kaama taimanta vi entaraqaa
vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Baalira autu tuahera kaate, tumanta enta vo kaama
tora.
21 Jehuva ekaa Isarerini uva vara komanta Baalira quahama amitoka ekaa hihai
hihai ani ruvaaquma vuvaro kia voqavanovata maaqaini vaura. Vika una variqa
Baalira naavuqi oriqete mpiqa kora.
22 Ekaa mpiqa vuvaro Jehuva oruntero utavaaqa nonkuteha Baalira kaiqa vara
amitoraqaa raqiku vaiintirara tiharo, Vi utavaaqara vara kera Baalira quahama
amitareka aniaka nimiane, tuvaro viva Jehuva tunte iro nimura.
23 Nimumanta Jehuvavata, Rekaapira maaqu Jonadaapivavata, una variqa Baalira
naavuqi oriqetora. Jehuva vaiinti nahenti Baalira quahama amitokara tiharo,
Hauri Nora Kotira autu tuahere variaka tinavu hampata vaivorave. Ne aitutumake
tavaimanta Baalirara maara ti variakaqai maaqi variate, tiro.
24 Ho vitanta oriqete kaintu iha quara amito *ofaa*ravata, vo *ofaa*vata Baalira iha
quara amitareka vura.
Vi entara avuni Jehuva vaiinti 80navu kaama tero vika tiva nimiro tiharo, Ne Baalira
naavu vahaaqaini ani vekaiqiha variate, tivakero viva tiharo, Ne una variqa Baalira
quahama amite variaka ekaama aru taiqa kaate. Ho iriate. Niqihairo vovano vo qaqi
kairaro virera, ho vivama vira vatuka varero qutu vuanarove, tura.
25 Ho Jehuva ekaara kaintu iha quara amito *ofaa*ra quara taiqakero, vevantero nai
iqoka vaiintivata vika qiata vaiintivata tiva nimiro tiharo, Ne oriqete ekaama vika aru
taiqa kaate. Kiama voqavata qaqi kaimanta variate, tiro.
Tumanta ho vika oriqete iqoka paipeqohai ekaa aru taiqake, vika vaata rarau vare
vahaaqaini muntu ke, tuvurante una variqa Baalira *rumu*qi oriqete,
26 ⌞Baalira⌟ ara amito ori *pohira* nkaqu vare muntu vahaaqaini rukavuke,
27 vira *maraqura/varaha* aututoravata rukavuke, naavuvata ravantiaqa aqukora.
Mintimake vi vatukara qaqi komanta vaiinti nahenti viraqi rahate vaura. Maa
entaravata vi vatukava rahate varia vatukavama vairo.
28 Ho Jehuva mintimakero vaiinti nahenti Isarerini una variqa Baalirara maara tura
vehi autu taiqakora.
29-31 Noravano Kotiva Jehurara tiharo, *Te tunantema kera are Ahaapira anku vehi
autu taiqa kaanarara ti, te ariara koqe kaiqa varaaro turo. Te qaqi kaariraro naantiara
ai maaquvanovata, viva vatatairauka taaramo navuvata Isareriqaa raqikiqi vivarave*,
tiro.
Minti tuvarovata, Jehuva kia Isareri Variqa Noravano Kotiva tivato uvara ko-
qemakero iriraitiro, viva Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autuntema
kero autura. Haaru Jeroboamuva purumakau naati *maraqura/varaha* taaraqanta
*kori*qohairo autukero, vo Beteli vatukaqi vatero vo Daaniqi vatero Isareri kuntama
virivi komanta vika vi haikatanta quahama nimite vaura. (1 King 12:28-39)
Jehuva kia vi okarara qaqira karaitiro, qaqi autuqiro vi vaura.

Jehuva qutu vura

32 Vi entara Jehuva avuhainaa vaiinti vau entara Noravano Kotiva qaqi komanta
navutaaka Isareri naatarake vika vata hini varora. Siria King Hasaeliva Isareri vata
33 Iotani Namari hini mantaraini kuari avu urinaini vaura varora. Hasaeliva vata
varova vaireva, Aroe vatuka Anoni Namariqaahairo hoqarama tero viviro, Gileaati

vatainivata Besani vatainivata oruntero vi vatara varora. Vi vatava Gaatira ankuve, Rubenira ankuve, Manasera ankuve, vika u vatava vaura.

34 Ho Jehuva vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva kempuka kaiqa varo uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

35 Jehuva qutu vumanta vira Sameriaini quntama tora. Quntama tovaro vira maaqu Jehoahaasiva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vura.

36 Jehuva Sameria vatukaqi vaiharo, 28 ihiara Isareriqaa raqiki vaura.

11

Ataliaava Iutaa avuhainaava vaura

1 Iutaa King Ahasiava qutu vuvaro vira nova Ataliaava vi uvara iriro, ˹viva te avuhainaa nahentivano vairerave tivakero˺, iqoka vaiinti tiva nimiro tiharo, Ne avuhainaara anku ekaama aru taiqa kaate, tiro.

2 Minti tumantavata, iqoka vaiinti vika Ahasiara maaqu Joaasira kia arukora. Iqoka vaiinti vika Ahasiara maaqunavu arukovaro, Ahasiara aura Jehosebaava* Joaasiravata arukevorave tiro, vi vaintiruravata, viraqaa raqiki vau nahentiravata, ntita varero ˹Kotira Naavu *rumu* voqi˺ vaito haikara vatoraqi vitanta kukeqa tovaro Ataliaava kia Joaasira aru kora.

3 Jehosebaava Nora Kotira naavuqi 6 ihiara Joaasira kukeqa tovaro vauvaro Ataliaava avuhainaa nahentivano vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura.

4 Ho 7 ihi anintovaro ˹Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva˺ Jehoiadaava avuhainaa nahentiqaa raqikukavata, vira naavuqaa raqikuka qiata vaiintivata, viva unaini aniate tiro, uva vara komanta anuvaro Jehoiadaava Nora Kotira Naavuqi vika hampata uva vo tiva taatau kero tiharo, Ne nenta aiqiqaa kauqu aqukeha tenavu vi uvara avatarerave tiate tivakero, viraqaahairo viva Ahasiara maaqu Joaasira vita varero muntu vika numiqora.

5 Vira vika numiqero, Jehoiadaava vika tiva nimiro tiharo, ˹Tenavu maa vaintirura kaama taariraro viva avuhainaava variarire.˺ Ho iqoka vaiinti ne minti minti iate. Niqihai taaramo varavano Maara Entaqaa kaiqa hoqaramate ne mintima iate:

Vo varavano avuhainaara naavuqaa maimaraara raqiki vaimanta,

6 vo ankuvano hohaa qenti vo Suri qentive tiaraqaa maimaraara raqiki vaimanta, vo varavano iqoka vaiinti vika tauvaqaini vaiha hohaa qenti voqaa raqikiate. Ne taaramo varavano mintimakeha avuhainaara naavuqaa maimaraara raqikiate.

7 Niqihai taara varavano Maara Entaqaa kaiqa taiqake auraara variaka, ne mintima iate:

Ne Nora Kotira Naavu vainaini oru vaiha King Joaasiraqaa raqikiate.

8 Ne vira ututumake himpi vaiha iqoka paipe kauquqi tuateha viraqaa koqemake raqiki amitaate. Viva vona vireva irera, nevata vira hampata vuate. Vo vaiintivano vira aumanto anireva irera, ne vi vaiintira aru kaate, tiro.

9 Minti tumanta iqoka vaiintiqaa raqikuka Jehoiadaava tunte ura. Vika iqoka vaiinti kaiqa varake Maara Entaqaa auraara vauka ntita vare, vokuka vika vatuka vare kaiqa varokavata ntita vare, Jehoiadaava vaunaini anura.

10 Anuvaro Jehoiadaava Nora Kotira Naavuqihairo Devitiva vato haikara, vaantaara vonavu varero, kainke vonavu varero iqoka vaiintiqaa raqikuka nimumanta

11 vika vare oru Nora Kotira Naavu avuni himpi vaiha vi haikara nái kauquqi tuateha avuhainaaraqaa raqiki vaura. Vika Nora Kotira Naavu *sauti* mantaraihai hoqaramake naiqi naiqi himpi vaiha raqikiqi vivi, Kotira *ofaa* tainta ori aatarake, *noti* mantaraini oruntora.

---

* **11:2:** Jehosebaava Isareri King Joraamura raavuravano vaura.

12 Vika mintimake maimaraara raqiki vauvaro Jehoiadaava ⌞Nora Kotira Naavuqihairo⌟ Joaasira vita varero vahaaqaini vevantero Joaasira qiataqaa avuhainaa tovaqa aqu amitero, vuku vo, Kotiva tivato uvara vau vukura vira amura.

Vika *orivi* vahavera qihiake vira qiataqaa aqute vira kaama tomanta vaiinti nahenti vika kauqu ruqutiha naveraitiha, Joaasiva avuhainaavama vaivo. Viva vukai enta variqiro vuarire, tivakeha naveraiti vaura.

13 Iqoka vaiintivata vaiinti nahentivata vika naveraitiha oi aai ti vauvaro Ataliaava uva *nontanta/otata* iriro, viva vevantero vaiinti nahenti Nora Kotira Naavuni ruvaaqumavi vaunaini vura.

14 Viva mini oruntero tavovaro avuhainaara qaraaka kaamatova vukai *pohi* vo aratoraqaa, haaru avuhainaaka vokuka untema kero, vivavata vi *pohi*ra tataaqa himpiro vaura. Viva mini vaumanta iqoka vaiintiqaa raqikukavata, *aanumaara/noma* vuaqe vaukavata, vika avuhainaara aumanto himpi vaumanta, vaiinti nahenti vika quahe vaumanta vikaqihai vokuka *aanumaara/noma* vuaqe vaura.

Ataliaava tavero, nai utavaaqa qunahi qaanahima kero naveraitiharo, Oho, ne uva taatauke ti qaqira kareka auti variavo. Ne ti qaqira kareka auti variavo, tiro.

15 Minti tuvaro Jehoiadaava iqoka vaiintiqaa raqiku vaiintika tiva nimiro tiharo, Hauri ne Nora Kotira Naavu aumanto vi nahentira arukevorave. Iqoka vaiinti himpi variaka ne vika avutaqaa vira vita vare vitare vonaini vuru vira arukaate. Vokiaka vira ruaruama amitareka auti vaivera, ho ne vikavata arukaate, tumanta

16 vika Ataliaara ravaaqavuke vare avuhainaara naavu hohaa qenti vo, ohi oriqete vau qentiraqaa vira vuru arukora.

Jehoiadaava qora okara qaqira kora

17 King Joaasiravata, vaiinti nahentivata, vika Nora Kotira vaiinti nahenti variate tiro, Jehoiadaava Nora Kotira avuqaa vaiharo uva tiva taatau kero vatora.

Mintima kero, avuhainaavavata vaiinti nahentivata vika náiv*a*t*a* vohaa variate tiro, uva vo tiva taatau kero vatora.

18 Mintumanta ekaa vaiinti nahenti mini ruvaaqumavuka una variqa Baalira naavu vaunaini orunte vi naavura ravantiaqa aqukora. Baalira *ofaa* taintanavu ravantiaqa aquke, una variqa *maraqura/varaha* vi haikara vi haikaravata rakavu raakavumake, Baalira kaiqa vara amite vau vaiintira Mataanira *ofaa* tainta tataaqa vira aru kora.

Vika mintuvaro Jehoiadaava iqoka vaiinti vokuka Nora Kotira Naavuqaa maimaraara raqikiate tiro, vika kaama tora.

19 Ho Jehoiadaava iqoka vaiintiqaa raqikukavata, avuhainaa vaiintiqaa raqikukavata, avuhainaara naavuqaa raqikukavata, ntita varero vika hampata Nora Kotira Naavuqihairo avuhainaara vita varero nai avuhainaara naavuqi vuru kora. Vika vira vite vumanta vaiinti nahenti vira avataqi vuvaro Joaasiva *Maimaraara Qentive* tu qentiraqaa oriqetero viva oru avuhainaaka taintaqaa oquviro vaura.

20 Avuhainaara naavu vaunaini Ataliaara arukorara ti, ekaa vaiinti nahenti ⌞Iutaini vauka⌟ quahe vaumanta Ieruharemiqi vaukavata koqemake qaqi manamana vaura.

21 Ho Joaasiva 7 ihi varakova avuhainaava vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura.

12

Joaasiva Iutaaqaa raqiki vaura

1 Jehuva 7 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Joaasiva Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro 40 ihiara Ieruharemiqi vaiharo ⌞Iutaaqaa⌟ raqiki vaura. Vira nova Sibiaava Beseba vatukaihainaava vaura.

2 Kotira kaiqa vara amite vauva Jehoiadaava uva maara vira tiva ami vauvaro Joaasiva Nora Kotira avuqaa koqe okara auti vaura.

3 Mintiharovata, viva kiama vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta ravantiaqa komanta
vaiinti nahenti qaqiqai mini mini vaiha *ofaa* iha quarake, koqe unta iaina haikara iha
quare vaura.
4 Joaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika naaramakero vikara tiharo, Vaiinti
nahenti Nora Kotira Naavuqi vira amitaa monura ne varaate. Vika *ofaa*ra iriha aqukaa
monurave, nái aiqiqaa kauqu aquke tiha, Kotira amirerave tivake amia monurave,
Kotira amiataa imanta qaqi amia monurave, ne vi monura vi monura varaate.
5 Ne Kotira kaiqa vaiinti vohaiqa vohaiqavano vi monura vare, vi monuraqohai Nora
Kotira Naavuqi vo haika vo haika qoraiqiainara avuqavu iate, tiro.
6 Joaasiva minti tivakero variqiro viro 23 ihiara avuhainaava vau entara tavomanta
vika Kotira Naavu qoraiqura kia avuqavu iraiti, kia vi kaiqara varora.
7 Vira kaara King Joaasiva Kotira kaiqa vara amito vaiintira Jehoiadaaravata, vira
kena vaiintivata naaramakero vika irero tiharo, Nantihae Kotira Naavuvano qoraiqira
ne kia avuqavu iavaro qaqi vaivo? Ho vate maa entaraqaahai vaiinti nahenti ni
nimi monura kiama qumina haika vareha aqu karaiti, ne vo vaiintinavu vi monura
nimimanta vika naavu qoraiqiainara avuqavu iate, tiro.
8 Joaasiva minti tumanta vika eo ti, Tenavu kia qaiqaavata vi monura vararerave.
Kia tenavu Kotira Naavu qoraiqiainara avuqavu qirerave, ti.
9 Minti tuvaro Jehoiadaava *vokise* vo varakero vira avuqaa ntoma kero no autu kero,
hohaa avutaqi *ofaa* tainta tataaqa kauqu tanaraini vi *vokise*ra vatora. Kotira kaiqa
vara amite vauka hohaa qentiqaa raqiki vaiha, vaiinti nahenti Nora Kotira Naavuni
anuka aquko monura varakeha vi *vokise*qi vate vaura.
10 Kotira kaiqa vara amite vauka tavovaro *vokise*qi airi monu vaumanta, vika
avuhainaara qara ntuva amite vau vaiintirave, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
qiata vaiintive, vitanta naaromanta aninte, vi monura kaara ntuvake utaqi ntuvatora.
11 Viraqaahai vitanta Nora Kotira Naavuqi kaiqa vare vaukaqaa raqiki vauka
nimumanta, vinavuka vi monura nái kaiqa vaiinti nimura. Taintave qentive auti
okarara tavokave, oriqohai naavu kaqo okarara tavokave,
12 ori teqo okarara tavokave, vika vika nái koqaa nimura.
Vinavuka vi monuraqohai ori teqatorave, katarive, koqaamake Nora Kotira Naavuqi
kaiqa vare vauka nimumanta vika vi haikaraqohai Naavu vira qaiqaa koqemake
autukora. Vinavuka vi monuraqohai naavu kaqera vo haika vo haika koqaamake
varora.
13 Kotira Naavuara iriha amu monuraqohai vinavuka kia vi Naavura avutaqi vato
haikara varoravauve. Vika kiama vi monuraqohai *silvaa*qohai aututo tanura norave
inaarave, *raamu* qimperave, aanumaarave, *kori*qohaive *silvaa*qohaive vo haika vo
haika aututo haikara Nora Kotira Naavu avutaqi vate haikarave, vika kiama vi monura
aqukeha vi haikara varoravauve.
14 Vika vi monuraqohai Kotira Naavu qaiqaa koqemake auti vauka koqaa i vaura.
15 Kaiqaqaa raqiki vauka kia vi monura qumina hampiara voqaara aqu karaiti,
vinavuka avuqavumake kaiqa vaiinti vika nimi vauvarora tiro, kia nora vaiinti vovano
vinavuka ireharo, Nenavu vi monuraqohai nana haikae varaavo? tura.
16 Vaiinti nahentivano nái qora kaiqa vare vau uvara Kotiva nunka timitaarire ti,
ofaa ami vau monura, vi monura kia Nora Kotira Naavu aumanto vau *vokise*raqi
vatora. Vi monuva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika u monuva vaumantara ti,
vi monura vika nimi vaura. (Wok Pris 7:7)

Hasaeliva Iutaa hampata iqoka raqura

17 Vi entara Siria King Hasaeliva nai iqoka vaiinti ntita varero ⌞Iutaa vataini⌟ Geti
vatukaini raqiharo vi vatukara varero, qaiqaa tuqantaa viro Ieruharemiqi vauka
hampata raqireva auti vaura.

18 Hasaeliva raqireva auti vauvaro King Joaasiva viva iqoka qaqira kero vuarire˻
tiro, nora koqaa vira amura. Nai naaquka Iutaa avuhainaaka, Jehosafaativave,
Jehoraamuvave, vira qova Ahasiavave, Kotira kaama amitora Joaasiva ekaa vi haikara
varero, nai Kotira kaama amito haikaravata varero, Nora Kotira Naavu avutaqi monu
vato *rumu*raqi vau *kori*ravata varero, avuhainaara naavuqi vau *kori*ravata varero,
Joaasiva ekaa vi haikara vi haikara varero Hasaeliva vaunaini vara kovaro vuvaro
Hasaeliva varero iqoka qaqira kero vura.
19 Ho King Joaasiva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka
Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
20 Vo enta Joaasira kaiqa vaiinti vonavu vira aruke uvara tiva taatau kovaro Joaasiva
Silaini vi vau aararaqaa Beti-Milonini oru vaumanta vikaqihai vaiinti taaraqantavano
Joaasira arukora.
21 Simeatira maaqu Josabaativavata, Somera maaqu Jehosabativavata, Joaasira
arukora. Ho Joaasiva qutu vumanta vira vaata vare vuru nai kaivaqara Devitira
vatukave tunaini quntama tora.
Joaasira maaqu Amasiava nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro
˹Iutaaqaa˺ raqiki vaura.

13

Jehoahaasiva Isareriqaa raqikura

1 Ahasiara maaqu Joaasiva 23 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Jehura maaqu
Jehoahaasiva Isareri avuhainaa vaiintiqama viro 17 ihiara Sameria vatukaqi vaiharo
Isareriqaa raqiki vaura.
2 King Jeroboamuva qora okara autuntema kero, Jehoahaasivavata Nora Kotira
avuqaa qora okara auti vaura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara
autiharo ˹una variqanavu *maraqura/varaha* quahama nimiteharo˺ Isarerivata kunta
virivi komanta vikavata qora okara autura. Jehoahaasiva qora okara kia qaqira
karaitiro, qaqiqai autuqiro vi vaura.
3 Mintura kaara Nora Kotira Isareriara arara itovaro viva Siria King Hasaeliravata,
vira maaqu Beni-Hadaatiravata, qaqi komanta vitanta airi tataa Isareri hampata
raquqi viha vika naatara kora.
4 Mintuvaro King Jehoahaasiva Nora Kotira aarovaro viva tavomanta Siria Isareri
qoraiqama nimite vauvaro vira kaara Noravano Jehoahaasira uva irura.
5 Isareri Siria kauquqihairo ruaruama nimitaarire tiro, Noravano Kotiva vaiinti vo
kaama tovaro viva Isareri ruaruama nimitomanta vika haaru nai maaqa nai maaqa
koqemake vauntemake qaiqaa vaura.
6 Vika mintimake vaihavata, haaru Jeroboamuva qora okara autiharo Isareri vika
kuntama virivi komanta auti vau okarara, kia qaqira karaiti, vika qaqiqai qora
okara autuqi vi vaura. Katari voqaa una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha*
nkaurutova Sameria vatukaqi qaqi vaavi vaumanta vika kia vira qaqini vara aqu kora.
7 Vi entara Siria iqoka vaiinti vika Jehoahaasira iqoka vaiinti hampata raqiha
airitahaa ari komanta vira iqoka vaiinti kia airi qaqi vaura. Ohiqaa vaiha raqi vauka
50navuqai qaqi vaumanta, iqoka *kaari* 10navuvata qaqi vaumanta, 10,000 vaiintivata
qaqi vaura. Vaiintivano aiquqohairo vata rakavu konkomaiqama kaintemakero, Siria
avuhainaava ekaa hini Isareri iqoka vaiinti vehi autu taiqa kora.
8 Ho Jehoahaasiva vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva kempuka kaiqa varo
uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara
ntuvatora.
9 King Jehoahaasiva qutu vumanta vira vaata Sameriaini quntama tovaro vira
maaqu Jehoasiva vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

10 Joaasiva 37 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Jehoahaasira maaqu Jehoasiva
Isareri avuhainaa vaiintiqama viro 16 ihiara Sameria vatukaqi vaiharo Isareriqaa
raqiki vaura.
11 King Jeroboamuva qora okara autuntema kero, Jehoasiva Nora Kotira avuqaa
qora okara auti vaura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo
⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isarerivata kunta virivi komanta
vikavata qora okaraqai auti vaura. Jehoasiva qora okara kia qaqira karaitiro, qaqiqai
autuqiro vi vaura.
12 Ho Jehoasiva vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva Iutaa King Amasiara hampata
iqoka raqu uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu
vukuraqi qara ntuvatora.
13 Jehoasiva qutu vumanta vira vaata vare Isareri avuhainaaka quntama tonaini
Sameriaini quntama tovaro, vira maaqu Jeroboamuva vira vatuka varero avuhainaa
vaiintiqama viro vaura.

Elisaava qutu vura

14 Vi entara Elisaava nora rovara varero qutu vuarirava aumanto vauvaro Isareri
King Jehoasiva vira tavareva oruntero vira iqi rata amitero tiharo, Mpo, ti qo, ti
qo, iqoka *kaari*vata iqoka vaiintivata viraqi vaiha Isareri kahaqiantema kera, are
kempukavano Isareri kahaqiaravave, tiro.
15 Viva minti tuvaro Elisaava virara tiharo, Are oru huruvata vevanavuvata varera
aniane, tuvaro Jehoasiva viva tuntema kero oru varero anuvaro
16 Elisaava virara tiharo, Are nena kauquqi huru totaane, tuvaro avuhainaava viva
tuntema kero, ututovaro Elisaava nai kauqu avuhainaa vaiinti kauquqaa vaari vatero
tiharo,
17 Are kuari urinaihainaa *uintua* qantua kaane, tuvaro qantua kovaro Elisaava, Ho
veva aruane, tuvaro viva veva ariro.
Jehoasiva Elisaava tunte iro veva vira aruvaro Elisaava vira tiva amiro tiharo, Vi
vevava vaireva, Noravano Kotiva Siria aatara kaarira vevavama vaivo. Vo enta are
Siria hampata raqihara Afeki vatukaini vika aru taiqa kenarave, tiro.
18 Minti tivakero Elisaava avuhainaara tiva amiro tiharo, Vevanavu qaqi vataanara
varakera vata ruqutuane, tuvaro Jehoasiva viraqohairo taaramo tataa vata ruqutiro.
19 Mintuvaro Elisaara arara itovaro avuhainaara atiro tiharo, Are 5 tataave, 6 tataave
vata ruqutuataarave. Are mintiaraitirio, are Siria ekaa aru taiqa keravama vaitirio.
Are taaramo tataa vata ruqutuanarara tira, taaramo tataaqaima Siria aatara kenarave,
tura.
20 Ho Elisaava qutu vumanta vira vaata vare ori ntomatoraqi vuru vatora. Ho vo ihi
vo ihi Moapi vo vara vo varavano Isarerini orunte, vika qoraiqama nimite vaura.
21 Vo enta Isareri vokuka qutu vu vaiintira vaata vara vuru quntarare ti, tavomanta
Moapi vo varavano vika arireka anumanta vika qetake Elisaara vuhaarivano vauraqi
vira vaata vaati aqukovaro vira vaatavano Elisaara vuhaariqaa hiqintuvaro vaakama
vi vaiintiva qaqi himpiro nai aiqutantaqaa himpitero vaura.
22 Jehoasira qova Jehoahaasiva Isareriqaa raqiki vau entara, Siria King Hasaeliva
qaiqaa qaiqaavata Isareri hampata raqiharo nora maara vika nimi vaura.
23 Vika minti vauvarovata, Noravano Kotiva haaru Eparahaamirave, Aisaakirave,
Iekopirave, vinavuka hampata uva tiva taatau torara iriharora tiro, viva Isareri vika
aaqurihama nimiteharo vika koqema nimitora. Maa entaravata Noravano Kotiva
kia Isareri vehi autu taiqa kaataa ivaro kia vika vehi autu taiqa karaitiro, kia nai
aaqantohairo vika nititama kaira.
24 Siria King Hasaeliva qutu vuvaro vira maaqu Beni-Hadaativa vira vatuka varero
Siria avuhainaa vaiintiqama vura.

25 Mintuvaro Isareri King Jehoasiva iqoka raqiharo Beni-Hadaatira kauquqihairo
vatuka vonavu qaiqaa varora. Haaru Jehoasira qova Jehoahaasiva avuhainaava vau
entara Siria vira hampata raqiha vi vatukanavura varora.
Jehoasiva taaramo tataa Beni-Hadaatira aatara kero vi vatukanavura qaiqaa varora.

14

Amasiava Iutaaqaa raqikura

1 Jehoahaasira maaqu Jehoasiva taara ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Joaasira
maaqu Amasiava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
2 Amasiava 25 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi 29 ihiara
vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Jehoadiniva Ieruharemihainaava vaura.
3 Amasiava nai qova Joaasiva untemakero, koqe okara Nora Kotira avuqaa auti-
harovata, viva kia nai kaivaqava Devitiva koqe okara autuntema kero autura.
4 Viva kiama vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta ravantiaqa komanta vaiinti nahenti
qaqiqai mini mini vaiha *ofaa* iha quarake, koqe unta iaina haikara iha quare vaura.
5 Amasiava avuhainaa vaiintiqama viro Iutaaqaa kempukaiqama kero raqikiqiro vi
vau entara, viva vaakama nora vaiintinavu nai qora arukoka náiv*a*t*a* arukora.
6 Amasiava vi vaiintika arukero viva kia vika vaintivara arukaraitiro, viva Mosiva
qara ntuvato uvara iriharo, vika qaqi komanta vaura. Haaru Noravano Kotiva Mosira
tiva amiro mintima tiro:

Ne tavaivaro vira maaquvano qora okara autu kairera, kia vira qora arukaate.

Vira voqaantemake vira qova qora okara autu kairera, kiama vira maaqu arukaate.

Vaiintivano qora okara autina vaiintira nai viraqaima arukaate, ti tura. (Lo 24:16)

7 Vo enta Amasiava ⌞nai iqoka vaiinti ntita varero⌟ *Hore Uqitainive* tunaini oru iqoka
raqiharo Idomu iqoka vaiinti 10,000 arukero, viraqaahairo viva Selaa vatuka varero,
vi vatukara autu nteharo Jokatelive tura. Vatevata qaqima vi autura nte variara.
8 Amasiava vi vatukara varero, vaiinti vonavu nititama komanta Isareri King
Jehoasiva vaunaini vura. Jehoasiva Jehoahaasira maaqu, Jehura naintivano vaura.
King Amasiava nititoka Jehoasiva vaunaini orunte virara tiha, King Amasiava ariara
tiharo, Are ⌞nena iqoka vaiinti ntita varera⌟ aniqe ai hampata raquare, tivo, ti.
9 Minti tuvaro Isareri King Jehoasiva vo haikaqaa uva tuqantaakero Amasiara tiva
amiro tiharo,

Auqurora Lebanonini vaiva uva vara kaivaro *sidaa* katariara tiharo, Are nena raavura ti maaqu amiraro varaarire, tirave. Viva minti tivarovata, qaakau aantau-vano auqurora rahiti raahitima kaivaro qoraiqama virave.

10 Ho Amasiao, are Idomu hampata raqihara vika naatara kaanarara iriharama nena
mahuta ti variaro. Ho nena maaqaini vaihara virara quahaane. Hauri are ani tinavu
hampata raqihara qoraiqama viramanta Iutaavata qoraiqama vivorave, tiro.
11 Jehoasiva minti tuvaro Amasiava kia vira uva iriraitiro vauvaro Jehoasiva nai
iqoka vaiinti Isareri ntita varero Iutaa vataini Beti-Semesi vatukavano vaunaini oru
Iutaa hampata iqoka raqura.
12 Ho Isareri Iutaa naatara komanta vika qetake ruqemake nai maaqa nai maaqa
vura.
13 King Jehoasiva Iutaa King Amasiara rumpa varero, Beti-Semesi vatuka kero
Ieruharemini oruntero, Efaraimu Qentive turuqaahairo hoqaramatero Ieruharemi
vaantaavura ravantiaqaqiro viviro, Kaantaa Qentive turuqaa vuru kora. Ieruharemi
vaantaavura 200 *mita* vaura ravantiaqa aqukora.
14 Ravantiaqa aqukero Jehoasiva oru Nora Kotira Naavuqihairovata, avuhainaara
naavuqihairovata, *kori*qohai aututo haikarave, *silvaa*qohai aututo haikarave, ekaa vi
haikara vi haikara varora.

Viva Iutaa nora vaiintinavu rumpa kero ntita varero nai maaqaini vireva iharo ⌞Amasiarara tiharo, Amasiao, are tinavu hampata qaiqaa raqirera, te ai nora vaiintinavu ntita vare vunara aruma kararave, tivakero⌟ anirantero Sameriaini vura.

15 Ho Jehoasiva vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva Iutaa King Amasiara hampata iqoka raqu uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

16 Jehoasiva qutu vumanta vira vaata vare Isareri avuhainaaka quntama tonaini Sameriaini quntama tovaro, vira maaqu Jeroboamuva vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura. (13:13)

17 Isareri King Jehoasiva qutu vu entaraqaahairo Iutaa King Amasiava qaqi variqiro viharo 15 ihi vara kero qutu viro.

18 King Amasiava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

19 King Amasiava Ieruharemiqi vaumanta vaiinti vonavu vira aruke uvara tiva taatau tovaro, Amasiava vi uvara iriro, qetakero Lakisini vura. Viva mini vumanta vira arukareka u vaiintika vaiinti vonavu nititomanta vira avata vare orunte Lakisiqi vira arukora.

20 Amasiara aru komanta vira vaata ohiqaa vate vare, anirante Ieruharemini vuru komanta vira nai kaivaqaukavara quntama tonaini Devitira Vatukave turaqi quntama tora.

21 Amasiava qutu vumanta Iutaa vika Amasiara maaqu Usiara ⌞vira vara autu vo Asariara⌟ kaama tovaro, viva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vura. Vi entara Usiava 16 ihi varakova qaraaka vaiintivano vaura.

22 Usiava ⌞Itomu vatanaaka hampata iqoka raqiharo⌟ vika kauquqihairo Elaati vatuka qaiqaa varero vatukavano qoraiquravata qaiqaa avuqavuqama kora.

Jeroboamuva Isareriqaa raqikura

23 Joaasira maaqu Amasiava 15 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Jehoasira maaqu Jeroboamuva Isareri avuhainaa vaiintiqama viro 41 ihiara Sameria vatukaqi vaiharo Isareriqaa raqiki vaura.

24 Haaru nai qamaqova King Jeroboamuva qora okara autuntema kero, Jeroboamuva vira qamaqova Nora Kotira avuqaa qora okara auti vaura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqanavu *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isareri kunta virivi komanta vikavata qora okara autura.

25 Ho navutaaka haaru Isareri vata varora Jeroboamuva iqoka raqikiharo vi vatara qaiqaa varora. Vi vatava vaireva, *noti* mantaraini Hamaati vatukaini vi vau aararaqaahairo hoqarama tero viviro, *sauti* mantaraini Qutuvi-Varuvava vaunaini vuru taiqora.

Jeroboamuva vi vatara qaiqaa varovaro Isareri Variqa Noravano Kotiva Amitaira maaqu Ionaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Paropeti vaiinti Ionaava Gati-Hefe vatukaihainaava vaura.

26 Vi entara Noravano Kotiva tavomanta navutaaka Isareri nora vaiintive inaara vaiintive qoraiqama nimite vauvaro kia vaiinti vovanovata Isareri kahaqiarirava vaura.

27 Noravano Kotiva kiama tiharo, Te Isareri aru taiqa kaariraro vika nutuvanovata ekaara taiqa vuarire turavauve. Viva Jehoasira maaqu Jeroboamura kempukaqohairo Isareri ruaruama nimitora.

28 Ho Jeroboamuva vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva navutaaka hampata iqoka raqu uvarave, viva raqiharo Isareri vata varaare tiro, Damasikusivata Hamaativata qaiqaa nai varo uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

29 Jeroboamuva qutu vumanta Isareri avuhainaaka quntama tonaini viravata quntama tovaro, vira maaqu Sekaraiaava nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

15

Usiava Iutaaqaa raqiki vaura

1 Jeroboamuva 27 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Amasiara maaqu Usiava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura. Usiara autu vo Asariara.

2 Viva 16 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro, 52 ihiara Ieruharemiqi vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Jekoliava Ieruharemihainaava vaura.

3 Usiara qova Amasiava Nora Kotira avuqaa koqe okara autuntema kero, Usiavavata koqe okara auti vaura.

4 Viva mintiharovata, viva kiama vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta ravantiaqa komanta vaiinti nahenti qaqiqai mini mini vaiha *ofaa* iha quarake, koqe unta iaina haikara iha quare vaura.

5 Noravano Kotiva qaqi kovaro vaata ne vau numuarava Usiara vaataqaa vaura. Usiava qaqi vau entara vi numuarava vira ari vaura kaara viva oru nariaraa vo naavuqi variqiro vuvaro, vira maaqu Jotamuva avuhainaara naavuqi vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura.

6 King Usiava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

7 Usiava qutu vumanta vira vaata vare nai kaivaqara Devitira Vatukave turaqi vuru quntama tovaro vira maaqu Jotamuva vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

8 Usiava Iutaaqaa 38 ihiara raqiki vau entara, Jeroboamura maaqu Sekaraiaava Isareri avuhainaa vaiintiqama viro, Sameria vatukaqi vaiharo 6 toraraqai Isareriqaa raqiki vaura.

9 Sekaraiaava nai naaqukavara Nora Kotira avuqaa qora okara autuntema kero autura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isarerivata kunta virivi komanta vikavata qora okara autura.

10 Ho Sekaraiaava Isareri avuhainaava vauvaro Jabesira maaqu Salumuva vaiinti vokuka hampata Sekaraiaara arukerara uva tiva taatautero, Salumuva oru vaiinti nahenti nivuqaa Sekaraiaara arukero nai vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vura.

11-12 Haaru Noravano Kotiva Jehurara tu uvava vivau vaura. Viva mintima tiro: *Te qaqi kaariraro naantiara ai maaquvanovata, viva vatatairauka taaramonavuvata Isareriqaa raqikiqi vivarave*, tivo tura. (10:30)

Ho Sekaraiaava vo kaiqa vo kaiqa varo uvara, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

13 Usiava 39 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Jabesira maaqu Salumuva Isareri avuhainaa vaiintiqama viro Sameria vatukaqi vaiharo vohaa toraqai Isareriqaa raqiki vaura.

14 Viva Sameria vatukaqi vauvaro Gadira maaqu Menahemuva Tirisa vatukaihairo Sameriani oruntero Salumura arukero viva nai vira vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

15 Ho Salumuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva vonavu hampata avuhainaa vaiinti arukerara uva tiva taatau torave, ekaa vi uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

16 Menahemuva Tirisa vatuka kero ⌞nai navunaa vaiinti ntita varero⌟ Tipisa vatukaini oruntomanta vihainaaka kia vaantaavura qenti qantua amitovaro vira

kaara Menahemura arara itovaro viva raqiharo vi vatukara vehi autu kora. Tipisaqi vau vaiinti nahentikavata, vi vatukara aumanto vau vaiinti nahentikavata, viva aru taiqa kero, nahenti vainti taiqama vuka viva vika auhavau iqoka paipeqohairo *kuhia/qumpihia* kora.

17 Usiava 39 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Gadira maaqu Menahemuva Isareri avuhainaa vaiintiqama viro Sameria vatukaqi vaiharo 10 ihiara Isareriqaa raqiki vaura.

18 Menahemuva Nora Kotira avuqaa qora okara autura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isarerivata kunta virivi komanta vikavata qora okara autura. Ho Menahemuva Isareriqaa raqiku entara viva qaqiqai vi okarara auti vaura.

19 Menahemuva avuhainaava vau entara Asiria King Tikilati-Pileseva, vira autu vo Puluva, viva ⌞nai iqoka vaiinti ntita varero⌟ Isareri vataini anuvaro Menahemuva virara viva kia ti hampata iqoka raqiraitiro, ti kahaqiraqe te voqavata kempukaiqamake Isareriqaa raqikiare tiro, viva 1,000 *silvaa* monu Tikilati-Pilesera amura.

20 Menahemuva vi monura varareva airi airaira vataakaqihairo *takisi* naaruma keharo varora. Viva vohaa vaiinti vohaa vaiintiqihairo 50 *silvaa* monu naaruma kero King Tikilati-Pilesera amuvaro ho Tikilati-Pileseva Isareri kero nai maaqaini vurama.

21 Ho Menahemuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

22 Menahemuva qutu vumanta quntama tovaro vira maaqu Pekahiava nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vura.

23 Usiava 50 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Menahemura maaqu Pekahiava Isareri avuhainaa vaiintiqama viro Sameria vatukaqi vaiharo taara ihiara Isareriqaa raqiki vaura.

24 Pekahiava Nora Kotira avuqaa qora okara autura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isarerivata kunta virivi komanta vikavata qora okara autura.

25 Pekahiara iqoka vaiintiqaa raqikukaqihairo Remaliara maaqu Pekaava vo vaiinti hampata Pekahiara arukerara uva tiva taatau tero, viva Gileaati vataihainaa vaiinti 50navu ntita varero oru Sameria vatukaqi avuhainaara naavu kempukaiqamake aututo *rumu*raqi oriqetero Pekahiara arukero, vaiinti taaraqanta Akopika Ariekavata arukora. Mintimakero Pekaava Pekahiara vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

26 Ho Pekahiava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.

27 Usiava 52 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Remaliara maaqu Pekaava Isareri avuhainaa vaiintiqama viro, Sameriaqi vaiharo 20 ihiara Isareriqaa raqiki vaura.

28 Pekaava Nora Kotira avuqaa qora okara autura. Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva qora okara autiharo ⌞una variqa *maraqura/varaha* quahama nimiteharo⌟ Isarerivata kunta virivi komanta vikavata qora okara autura.

29 Pekaava Isareri avuhainaava vau entara Asiria King Tikilati-Pileseva Isareri hampata raqiharo Isoni vatukave, Abeli-Beti-Maka vatukave, Janoa vatukave, Kedesi vatukave, Haso vatukave, Gileaati vatave, Kariri vatave, Napataarira ankuvano u vatara ekaa vi vataravata varora.

Viva vi vatukaravata vi vataravata varero, viraqaahairo ekaa vaiinti nahenti rumpa kero ntita varero Asiriaini vuru kora.

30 Usiara maaqu Jotamuva 20 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, Elaara maaqu Hosiava vonavu hampata Pekaara oru aru kerara uva tiva taatau kero, oru vira arukero, Hosiava nai avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

31 Ho Pekaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Isareri Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
32 Remaliara maaqu Pekaava taara ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Usiara maaqu Jotamuva Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
33 Jotamuva 25 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro, 16 ihiara Ieruharemiqi vaiharo Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Sadokira raavura Jerusaava vaura.
34 Vira qova Usiava Nora Kotira avuqaa koqe okara autuntema kero, Jotamuvavata koqe okara auti vaura.
35 Mintiharovata, viva kiama vo aiqina vo aiqinaqaa *ofaa* tainta ravantiaqa komanta vaiinti nahenti qaqiqai mini mini vaiha *ofaa* iha quarake, koqe unta iaina haikara iha quare vaura. Jotamuva Nora Kotira Naavu vaunaini hohaa virini vau qentira qaiqaa autukora.
36 King Jotamuva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
37 Jotamuva avuhainaava vau entara Noravano Kotiva Siria King Resiniravata, Isareri King Pekaaravata, vitanta qaqi komanta oru Iutaa hampata iqoka hoqaramate raqura.
38 Jotamuva qutu vumanta vira vaata vare nai kaivaqaukavara quntama tonaini Devitira Vatukave turaqi vuru quntama tovaro vira maaqu Ahaasiva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

16

Ahaasiva Iutaa avuhainaava vaura
1 Pekaava 17 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Jotamura maaqu Ahaasiva Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
2 Ahaasiva 20 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo 16 ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Viva Iutaaqaa raqikiharo viva Nora Kotira avuqaa kia avuqavu okara autiraitiro, viva kia nai kaivaqava Devitiva koqe okara autintema kero autura.
3 Viva Isareri avuhainaaka qora okara autuntema kero, qora okara autuqiro viharo, nai anoma kero qora okara voqavata autiharo, una variqa quahama nimitareva nai maaqu arukero iha quara nimitora. Haaru Isarerini vau vaiinti nahentika qora okara autura viva vika avataqiro vi vaura. Noravano Kotiva haaru Isareri vataini vauka vara qaqini kero, vika u vatara tinavu kaivaqaukavara Isareri nimura.
4 Ahaasiva una variqanavu quahama nimitareva, vo vatuka vo vatukaqaave, vo aiqina vo aiqinaqaave, ekaa aumaqaara vau katarira okarainive, viva mini mini vaiharo *ofaa* iha quara kero, koqe unta iaina haikaravata iha quare vaura.
5 Ho Siria King Resinivavata, Isareri King Pekaavavata, vitanta náit*a*nt*a* iqoka vaiinti ntita vare oru Ieruharemi ututumate iqoka raqiha vitanta kia ho Ahaasira aatara kora.
6 (Vi entara Siria King Resiniva oru Elaati vatukaini iqoka raqiharo Elaatiqihairo Iutaa vatanaaka viraqi vauka vara qaqini kero qaiqaa vi vatukara varomanta Idomu vatanaaka vi vatukaraqi oru variqi vi vaura. Vate maa entaravata Idomu vika Elaatiqi qaqi variara.) (14:22)
7 Resinika Pekaaka Ieruharemi vatuka ututumate vauvaro, Ahaasiva uva vara kero Asiria King Tikilati-Pileserara tiharo, Mpo, te ai kaiqa vaiintivano ai vevaarainima vauro. Siria avuhainaavavata Isareri avuhainaavavata ti hampata raqi variavo. Mpo, are ani ti ruaruama timitaane, tiro.
8 Minti tivakero Ahaasiva *kori*vata *silvaa*vata Nora Kotira Naavuqi vauravata, avuhainaara naavu monu vate vau *rumu*raqi vauravata, varakero Asiria avuhainaava vira quahama amitaarire tiro, viva unaini vara kora.

9 Mintuvaro King Tikilati-Pileseva Ahaasira kahaqireva viva nai iqoka vaiinti ntita
varero Damasikusi vatukaini otu raqiharo vi vatukara varero King Resinira arukero
Damasikusiqi vauka rumpa kero ntita varero vuru Asiriaini Kiri vatukaini kora.
10 Mintuvaro King Ahaasiva Tikilati-Pilesera tavareva Damasikusini oruntero *ofaa*
tainta viraqiraaka autu tora tavero, Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Uriaava vi
taintara voqaara autuarire tiro, vira *maraqura/varaha* autu kero, *ofaa* tainta mintima
kera autuane tu uvara qara ntuvakero, qara vira vara kovaro Uriaava Ieruharemiqi
vaunaini vura.
11 Uriaava qara tavero, viva Damasikusiqi aututo *ofaa* taintara voqaara tainta vo
autuqi viharo, Ahaasiva kia Ieruharemini orurantero anu entara Uriaava *ofaa* tainta
vira autu taiqa kora.
12 Ho Ahaasiva Damasikusiqihairo anirantero oru tainta vira tavero, vira tataaqa
vaiharo ⌞naivano⌟ *ofaa* iha quare vaura.
13 Viva ekaara ita vuaina *ofaa*rave, *uiti ofaa*ve, *uaini* qihiaraaina *ofaa*rave, Kotikan-
tiro vohaa variaina *ofaa*rave, iha quara kero, naare varakero *ofaa* tainta viraqaa
rintatima kora.
14 Haaru *baraasi*qohai aututo *ofaa* taintava Nora Kotira Naavu avuqaa vauvaro *ofaa*
tainta qaraaka aututova vira tataaqa qumina tauvaqaini vauvarora tiro, Ahaasiva
qaraaka *ofaa* tainta viva Kotira Naavu avuqaa variarire tiro, viva tumanta *baraasi*
tainta vira qaqini vara vuruvi *noti* mantaraini vatora.
15 Mini vuruvi vatovaro King Ahaasiva Uriaara tiva amiro tiharo, Are ekaa enta *ofaa*
iha quarareva ihara, qaraaka *ofaa* taintaqaaqai iha quaraane. Ekaa enta toqaqi ekaara
ita vuaina *ofaa*ra iha quaratera, erainaini *uiti ofaa* iha quaraane.
Are avuhainaarara irihara ekaara ita vuaina *ofaa*ra iha quara amitera, vaiinti
nahentiaravata irihara iha quara nimitaane. Vikara irihara *uiti*vata *ofaa* iha quara
taane. Are vaiinti nahentiara irihara *uaini*vata *ofaa* taintaqaa qihiaraane. Are ekaa
naare kaqakera qaraaka *ofaa* tainta viraqaaqaima aqu aqu iane.
Baraasi tainta vira qaqi kairaqe te naantiara vira tataaqa vaiha nana nana kaiqa
varaainarara Kotira ireha tavarerave, tiro.
16 King Ahaasiva minti tuvaro Uriaava viva tunte ura.
17 ⌞Asiria avuhainaarara iriharo,⌟ King Ahaasiva tumanta vika *uiri kaari*navu Kotira
Naavu vahaaqaini vauraqihai *baraasi* tanuqama tora qaqini varake, namari tanuvata
*uiri kaari*qaa vatora qaqini varakora. (1 King 7:28)
Varuva Namarive tu tavera *baraasi* purumakauqaa vatora, Ahaasiva tumanta vika
viraqaahai qaqini varake, ori ntavatoraqaa vira vaari vatora. (1 King 7:25)
18 Aumaqaara variate ti kaqato naavuva Nora Kotira Naavu aumanto vaumanta
Maara Entaqaa avuhainaava viraqi vaura, Ahaasiva tumanta vika vira rampaike,
avuhainaava Nora Kotira Naavuqiara vu hohaa qentiravata tinta tora. Asiria
avuhainaarara iriharo, King Ahaasiva tumanta, vika vi haikara mintimake vatora.
19 King Ahaasiva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva
Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
20 Ahaasiva qutu vumanta vira vaata vare nai kaivaqaukavara quntama tonaini
Devitira Vatukave turaqi vuru quntama tovaro, vira maaqu Hesekiaava nai qora
vatuka varero avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

17

Hosiava Isareri avuhainaava vaura

1 Ahaasiva 12 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Elaara maaqu Hosiava Isareri
avuhainaa vaiintiqama viro 9 ihiara Sameria vatukaqi vaiharo Isareriqaa raqiki
vaura.

2 Viva raqikiharo Nora Kotira avuqaa qora okara autiharovata, kia anomakero
Isareri avuhainaaka autuntema kero autura.
3 Vi entara Asiria King Samaneseva ani Isareri hampata iqoka raqiharo vika naatara
kovaro, Hosiava Samanesera vevaarainiqama viro, vo ihi vo ihiara *takisi* vira ami
vaura.
4 Isipi King Sova vira kahaqiarire tiro, Hosiava voku vaiintika viva unaini nititama
kero, vi ihira Hosiava kia vo ihi vo ihi untema kero, *takisi* Samanesera amiraitiro
vaura. Mintuvaro vira kaara Samaneseva iqoka vaiinti nititomanta vika oru Hosiara
ravaaqavu vare viri karapuhiqi kora.

Asiria iqoka raqiha Sameria vatuka varora

5 Asiria King Samaneseva nai iqoka vaiinti ntita varero oru Isareri vataini iqoka
raqiharo, Sameria vatuka taaramo ihiara ututumate vaumanta vatukaqi vauka
aaqaini vaatinte vi aniva kia ho vaura.
6 Mintuvaro Hosiava 9 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara Asiria avuhainaava
Sameria vatukaqi vauka naatara kero vi vatukara varero, Isareri vika rumpa varero
vuru Asiriaini kora. Viva vika rairakero maa vatukanavuraqi komanta vaura: Hala
vatukave, Habo Namari aumanto Gosani vatukainive, Midia vataini vatukanavu
vauraqive, komanta vaura.
7 Ho Isareri nái Variqa Nora Kotira qora okara autu amite vaura kaara vi maarava
vikaqaa qovaraiqura. Haaru Noravano Kotiva vika kaivaqaukavara Isipi avuhainaara
kauquqihairo kuvantukero ntita varorara kia iriraiti, una variqa quahama nimite
vaura.
8 Haaru Noravano Kotiva Isareri vataini vauka vara qaqini kero, vika u vatara tinavu
Isareri kaivaqaukavara nimumanta Isareri hoqare vauka qora okara autura avataqi
viha, Isareri avuhainaaka qora okara auturavata avataqi vi vaura.
9 Noravano Kotiva kia antuqa ari okarara, vo okara vo okara Isareri kukeqavi vaiha
auti vaura. Vika una variqa quahama nimitareka ekaa vatuka, inaara vatukaqive nora
vatukaqive, *ofaa* tainta aututora.
10 Vika una variqa *ori*, vo ori teqake, una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha*
vo katari vo katariqaa nkauruke, vi haikara vi haikaravata vare, ekaa aiqinaqaave,
aumaqaara vau katarira okarainive vuru arate, ⌞vi haikarara tinavu variqave tivakeha
quahama nimite vaura.⌟
11 Noravano Kotiva maa vataraqaahairo vara qaqini koka autuntemake, vikavata
una variqara iriha vo aiqina vo aiqinaqaa vaiha koqe unta iaina haikara iha quare
vaura. Isareri vo okara vo okara mintima keha auti vauvaro Nora Kotira voqamakero
arara itora.
12 Haaru Noravano Kotiva vikara tiharo, Kiama una variqara tinavu variqave
tivakeha vika quahama nimitaate, tumanta vika vira uva kia iriraiti, vi haikara
quahama nimite vaura.
13 Vika qora okara autivorave tiro, Noravano Kotiva paropeti vaiinti Isarerinivata
Iutainivata varakero vika noqihairo tiva nimiro tiharo, *Ne qora okara auti variara
qaqirake, ekaa te tiva tauna uvara iriqi vuate. Te vi uvara ni kaivaqaukavara tiva
nimunara, vi uvara tenta kaiqa vaiinti paropeti noqihai ni tiva nimuro*, tura.
14 Minti tumantavata, vika kaivaqaukavara avu aato kempukaiqama vumanta kia
nái Variqa Nora Kotira uva iruntemake, vikavata kia vira uva irura.
15 Noravano Kotiva vika kaivaqaukavara hampata uva tiva taatauto uvarave, viva
uva maara turave, vikara ne rauriha variate tu uvarave, Isareri vika vi uvara vi uvara
qoririma kora. Vika vira uva kia iriraiti, qumina variqanavuara noraiqaake iriqi vivi,
vikavata qumina haikaiqama vuara.

Haaru Noravano Kotiva vika tiva nimiro tiharo, Ne kiama vo vatanaaka ni aumanto variaka auti varia okarara avataate, tumanta Isareri vika qaqi vi okarara avataqi viha, Noravano Kotiva qioqamato uvara kia irireka auti vaura.

16 Vika nái Variqa Noravano Kotiva tivato uvara ekaa raqa kora. Vika *kori*qohai purumakau naati qora taaraqanta autuke vitantara tinavu variqave tura. Vika una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha* autuke viravata quahama amitora. Vika opu makaura variqave tivakeha quahama nimite, una variqa Baaliravata quahama amitora.

17 Vika una variqara iriha, nái maaquve raavurave arukeha *ofaa* iha quare vaura.

Vika naantiara qovaraiqiaina okarara irireka, varante varia nahentikave, vaana kaiqa vare variakave, unaini orunte vika ire vaura. Vika *vure/quaha* vaiintiara uhiakaa autu timitaate ti, vika naare vaura. Noravano Kotiva vi okarara qora okarave tura vika vira autura kaara vira voqama kero arara itovaro vaura.

18 Nora Kotira voqama kero arara itovaro viva Isareriara ne kia ti aaqanto variate tivakero navutaaka qaqi komanta vika ani vika rumpa vare vo vataini vuru komanta Iutaaqai nái vata mini qaqi vaura.

19 Ho Iutaa vika kia nái Variqa Noravano Kotiva tivato uvara iriraiti, vikavata vira uva raqake vaura. Isareri qora okara autuntemake, Iutaa vikavata vi okarara auti vaura.

20 Ho Noravano Kotiva ekaa Isareri qoririma kero navutaaka vika qoraiqama nimiteha vika u haikara varaate tiro, vika kauquqi ke vaura. Mintumanta Isareri kia qora okara qaqira karaiti, qaqiqai auti vauvaro ekaara vitini Nora Kotira popohovaro nai aaqantohairo vika qaqini vara kora.

21 Haaru Devitira ankuvano ekaa Isareri vaiinti nahentiqaa raqiki vauvaro, viraqaa-hairo Noravano Kotiva Isareri vika raira komanta Isareri anku 10navu Nebaatira maaqu Jeroboamura kaama tovaro viva vika avuhainaa vaiinti vaura.

(1 King 11:11, 31)

Ho Jeroboamuva Isareri kuntama virivi komanta vika Nora Kotira qoririmake, qora okara anomake autura. (1 King 12:28-29)

22 Jeroboamuva ekaa qora okara autuntemake, Isareri vika kia vi okarara qaqira karaiti, qaqiqai autuqi vi vauvaro

23 vira kaara Nora Kotira popohovaro nai aaqantohairo vika nititama kora.

Noravano Kotiva ekaa nai kaiqa vaiinti paropeti noqihairo Isareri tiva nimiro tiharo, Oho, ne kia vi aarara qaqira kaivera, te ni tenta aaqantohai qaqini vara karerave tuntema kero, viva qaqi komanta navutaaka Isareri rumpa vare vuru Asiria vataini kora. Vate maa entara vika qaqi mini variara.

Vo vatanaaka ani Isareri vataini vaura

24 Asiria avuhainaava vaiinti nahenti vonaihainauka, Babironive, Kuta vatukave, Iva vatukave, Hamaati vatukave, Sefavaimi vatukave, mini minihainaaka ntita varero Sameria vataini Isareri vika vatukaqi vuru komanta vaura.

25 Ho vi vatanaaka katu vare Sameria vataini oru vaiha, vika avuni kia Nora Kotirara tinavu Variqave tiraiti, kia vira quahama amitaraiti vauvaro, vira kaara Noravano Kotiva *raioni* vonavu vara komanta vika vi aniha vaiinti nahenti vokuka aru kora.

26 Mintumanta vaiinti vokuka Asiria avuhainaava unaini orunte virara tiha, Are ntita varera Sameria vataini vuru kaarauka, vika kiama vi vataihainaa variqa uva okara kankomake iriavaro vira kaara vi variqava *raioni* vonavu vara kaimanta vika vi aniha vaiinti nahenti aruke variavo, ti.

27 Minti tuvaro Asiria avuhainaava qiata vaiinti vo tiva amiro tiharo, Tenavu Sameriaqihai ntita vare anuraukaqihaira are oru Isareri variqa kaiqa vara amite vai vaiintira vo atitairaro viva qaiqaa Sameria vataini oru vaiharo vi vataihainaa variqa vira okara vaiinti nahenti numiqaarire, tiro.

28 Minti tuvaro viva Isareri vaiinti vo, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira
vara kovaro viva anirantero Sameriaini oruntero, Beteli vatukaini vaiharo vi vaiinti
nahentika Nora Kotira quahama amite okarara vika tiva nimi vaura.
29 Viva tiva nimi vaumantavata, vihainaaka vo vatuka vo vatukaqi ani vauka, vika
nái okaravata qaqi tuataqi viha, nái una variqa *maraqura/varaha* autuke haaru Isareri
ofaa tainta viri kanta aututora viraqaa viraqaa vika nái una variqa *maraqura/varaha*
vaaviarama tovaro vaura.
30 Babironihainaaka vika nái una variqa Sukoti-Benotira *maraqura/varaha* autuke
vatomanta, Kutaihainaaka vika nái una variqa Negaalira *maraqura/varaha* autuke
vatomanta, Hamaatihainaaka vika nái una variqa Asimaara *maraqura/varaha* autuke
vatomanta,
31 Ivaihainaaka vika nái una variqatanta Nipahaasika Tataakika autuke vatora.
Sefavaimihainaaka vika nái una variqatanta Adramelekika Anamelekika quahama
nimitareka iha, vika nái vainti arukeha vitanta *ofaa* iha quara nimite vaura.
32 Vi vatanaaka Nora Kotira quahama amiteha, nái vikaqihai vaiinti vonavu kaama
tomanta vika *ofaa* tainta viri kanta aututova mini mini vauraqaa vaiha *ofaa* iha quare
vaura.
33 Vi vatanaaka Nora Kotira quahama amiteha, vika haaru nái maaqaini vaiha autu
okarara kia qaqira karaiti, qaqi tuateha, nái una variqaravata kaiqa vara nimite vaura.
34 Vate maa entaravata vi vatanaaka nái mintia okarara qaqi tuataqi vi variara. Vika
kia Nora Kotira autu quqaaqamake tuahera karaiti, Noravano Iekopira ankuara tivato
uvarave, minti minti iate tu uvarave, kia avataqi vi variara. (Noravano Kotiva Iekopira
vo autu ntava amiteharo Isarerirave tura.)
35 Haaru Noravano Kotiva Isareri hampata kempukaiqama kero uva tiva taatautero,
vikara mintima tiro:
Ne kia una variqa nutu tuaheraate. Kia vika nivuqaa vaiha kankakaavi variate.
Kia vika kaiqa vara nimitaraiti, kia ofaa iha quara nimitaate.
36 Te Noravano Kotika tenta kempukaqohai ni Isipihai ntita vare maini viri
kaunarara ti, ne ti hutuqai tuahera kaate. Ne tiriaraqai tori kauru aravi vaiha ti
vohaiqaqai ofaa iha quara timitaate.
37 Te ekaa niara iriha uva tiva taunarave, uva maara tiva nimunarave, ekaa vi
uvara vi uvara qara ntuva taunara ne koqemake iriqi vuate. Kia una variqa nutu
tuahera kaate.
38 Te ni hampata uva tiva taatau tauna uvara kia tauru karaiti, kia una variqa nutu
tuahera kaate.
39 Ne kia mintiraiti, ti nenta Variqa Nora Kotika hutuqai tuahera kaate. Ne mintiqe
te navutaaka kauquqihai ni ruaruama nimitararave, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.
40 Noravano Kotiva minti tumantavata, vika kia vira uva iriraiti, nái haarua okara
qaqiqai autuqi vi vaura.
41 Vi vatanaaka Nora Kotira autu tuahe-reha, nái una variqa nutuvata tuahere vaura.
Vate maa entaravata vika vaintivarave, naintivarave, nái naaqu taatoka untemake,
hampi okaraqai autuqi vi variara.

18

Hesekiaava Iutaaqaa raqiki vaura

1 Elaara maaqu Hosiava taaramo ihiara Isareriqaa raqiki vau entara, Ahaasira
maaqu Hesekiaava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
2 Hesekiaava 25 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo 29
ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Abiaava Sekaraiaara raavura vaura.
3 Hesekiaava nai kaivaqava Devitiva Nora Kotira avuqaa koqe okara autuntema
kero, koqe okara auti vaura.

4 Viva *ofaa* taintanavu vo aiqina vo aiqinaqaa vaura qaqini vara aqukero, oriqohai una variqa *maraqura/varaha* aututora voqi voqi vaaviarama tora ravantiaqa aqukero, una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha* katariqaa nkaurutora voqi voqi aratora tuqu taaquma kero, haaru Mosiva *baraasi*qohairo memaru *maraqura/varaha* aututora, viravata kinta kaantama aqukora. Mosiva memaru *maraqura/varaha* aututora, haaruvata vatevata vaiinti nahenti virara *Nehusitaanirave* tivake vi haikara quahama amiteha, koqe unta iaina haikara vira iha quara amite vaura.

5 Hesekiaava Isareri Variqa Nora Kotirara quqaama viva ti kahaqiarirava vaivo tivakeharo virara noraiqaakero iriqi vi vaurara ti, Iutaa avuhainaaka haaru avuni vaukavata Hesekiaara naantiara qovaraiqukavata kia vira voqauka vaura.

6 Hesekiaava Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro viharo kia vira uva raqa karaitiro, viva Mosirara tivato uvara koqema kero iriqiro vi vaura.

7 Mintuvaro Noravano Kotiva Hesekiaakantiro vaiharo vira kahaqi vauvaro viva ekaa kaiqa varova koqe iro vaura.

Hesekiaava kia Asiria avuhainaara vevaaraini vaireva iharo kia vira kaiqa vara amite vaura.

8 Hesekiaava nai iqoka vaiinti ntita varero Pirisia vataini oruntero vi vatanaaka hampata raqiharo nora vatukave inaara vatukave aatara kero, oru viviro, Gaasa vatukaqi vaukavata vi vatukara tataaqa vaukavata naatara kora.

9 King Hesekiaava 4 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara King Hosiava 7 ihiara Isareriqaa raqiki vauvaro vi ihiraqi Asiria King Samaneseva nai iqoka vaiinti ntita varero Isareri hampata raqireva oru Sameria vatuka ututumate vaumanta vatukaqi vauka aaqaini vaatinte vi aniva kia vaura.

10 Ho Asiria vika taaramo ihiara Sameria vatuka ututumate variqi vi, viraqaahai vi vatukara varora. Vi entara Hesekiaava 6 ihiara Iutaaqaa raqiki vauvaro Hosiavavata 9 ihiara Isareriqaa raqiki vau entara Asiria vi vatukara varora.

11 Sameria vatuka varovaro Asiria avuhainaava Isareri vika rumpa varero vuru Asiriaini kora. Viva vika rairakero maa vatukanavuraqi komanta vaura: Hala vatukave, Habo Namari aumanto Gosani vatukainive, Midia vataini vatukanavu vauraqive, komanta vaura.

12 Isareri nái Variqa Nora Kotira uva kia irura kaara vi maarava vikaqaa qovaraiqura. Noravano uva tiva taatau tero nai kaiqa vaiinti Mosira tiva amu uvara vika ekaa vi uvara raqake vaura. Vika vi uvara kia iriataa umanta kia avataqi vi vaura.

13 Hesekiaava 14 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Asiria King Senakeripiva nai iqoka vaiinti ntita varero ani Iutaa hampata raqiharo vika naatara kero, vo vatuka vo vatuka vaantaavuravano ututumatora vare, ⌞Ieruharemiqai kia varora.⌟

14 King Senakeripiva Lakisi vatukaqi vauvaro Hesekiaava viraini uva vara kero tiharo, Oho, ⌞te ai vevaaraini variataara vaimanta te kia mintiraiti,⌟ qora okara autu kauro. Are iqoka qaqira kera viraqe te nana nana haikarae are ti naarinara ai amiare, tuvaro Senakeripiva vira naariro tiharo, *Silvaa* 10,000 *kilo*vata, *kori* 1,000 *kilo*vata timiane, tiro.

15 Minti tuvaro Hesekiaava Nora Kotira Naavuqihairove, avuhainaara naavu monu vate vau *rumu*raqihairove, ekaa *silvaa* viraqi vaura varakero Senakeripira amitora.

16 Hesekiaava Nora Kotira Naavu qentinavuqaave, qenti *pohi*navuqaave, *kori* ruqutukero naavumatora ravaqaakero King Senakeripiva vaunaini vara kora.

17 Asiria avuhainaava ⌞*kori*vata *silvaa*vata varero ⌞viva kia iqoka qaqira karaitiro,⌟ viva nai iqoka vaiintiqaa raqikuka taaramonavu, Tataanirave, Rabi-Sarisirave, Rabi-Sakerave, nititomanta vinavuka iqoka vaiinti airitahaa vataake Lakisiqihai Ieruharemini vura.

Ieruharemi ⌞vaantaavura aaqaini⌟ vaiinti nahenti tavuna hiqe vaunaini vika orunte mini himpi vaura. Varuva namari veraraqaa vauraqaahairo oraqi tuvi vaura.

18 Ho Asiria vika mini orunte King Hesekiaara aarovaro viva nai nora vaiinti
taaramonavu Asiria vaunaini nititora. Viva Hikiara maaqu Eliakimira avuhainaara
naavuqaa raqiki vaurave, vira qara ntuva amite vaura Sepinaarave, viva varo
kaiqarave, vo uvave, vukuqi qara nti vaura Asapira maaqu Joaarave, vinavuka
nititomanta vura.
19 Oru ntomanta Rabi-Sakeva vinavukara tiharo, Ne Hesekiaara maa uvara muntu
tiva amiate: Asiria avuhainaava nora vaiintivano ariara mintima tivo: Hesekiaao, are
nana haikaqaa muntuvi vaiharae, kia ti vevaaraini vaireva, auti variaro?
20 Are ti variara uvava qumina uvama vaivo. Vi uvava kia ho ti iqoka vaiinti
kempukave, iqoka okara iri taverave, aatara kaanarove. Are taraqaa muntuvi
vaiharae kia ti vevaaraini vaireva, auti variaro?
21 Oho, te iri tavauro. Are Isipiqaa muntuvi vaihara vika ti kahaqivarave tivakehara
variaro. Vaiintivano anu aaharaqaa muntuvi vaivaro vira kauqu teqa kaintemake,
Isipi avuhainaa vaiintiqaa muntuvi vaika qoraiqama vivarave.
22 Are tiriara tihara, Tenavu tentanavu Variqa Nora Kotiraqaa muntuvi vauro, tirera,
vi uvavavata kia ho varianarove. Hesekiaao, are kiae iritaaro? Arema Nora Kotira *ofaa*
tainta vo aiqina vo aiqinaqaa vaira ravantiaqa kaaro. Arema Iutaavata Ieruharemini
variakavata tiva nimira tihara, Ne Ieruharemiqiqai oru vaiha *ofaa* tainta vohaiqaqaa
ofaa iha quaraate, tianarave.
23 Ho Hesekiaao, tenta avuhainaa vaiinti autuqaa te ariara tiha, Are minti minti irera,
te mintima irarave. Are 2,000 iqoka vaiinti ohiqaa raqika ranta kairera, te 2,000 ohi ai
amirerave. Te tavaurara are kia ho mintinarave.
24 Ti avuhainaara iqoka vaiinti inaara autu vataaka are kia ho vika naatara kenarave.
Isipi iqoka vaiinti iqoka *kaari*qi vaiha raquaka kia ho ani ai kahaqivarave. Are qumina
vika veka vainarave.
25 Noravano Kotiva kia ti tititaimantae te ni hampata iqoka raqiha ni vehi autu
karera anuro? Are mintimae iriaro? Aqao, Noravano Kotiva viva ti tiva timivera, te ai
hampata raqiha ai vatavata vehi autu taiqa karera anuro, tiro.
26 Asiria iqoka vaiintiqaa raqiki vauva Rabi-Sakeva minti tumanta Eliakimivavata
Sepinaavavata Joaavavata virara tiha, Mpo, tenavu Asiria uva irunarave. Kia Hiparu
uvaqihaira uva tiraitira, Asiria uvaqihaira tiane. Hauri virira vatuka vaantaavuraqaa
variaka are tina uvara irivorave, ti.
27 Vinavuka minti tuvaro Rabi-Sakeva aqao tiro, Ti avuhainaava kiama ninavuvata
ninavu avuhainaaravataqai tiva amiate tiraitiro, ti tititairavauve. Te virira vaantaavu-
raqaa variakavata maa uvara tiva nimirerave. ⌞Naantiara ne kara neva kia variaina
entara⌟, vika ninavu aanante nái raha viara nevarave, tiro.
28 Minti tivakero Asiria vaiinti viva himpiro vaantaavuraqaa vauka taveharo Hiparu
uvaqihairo naveratiharo, Asiria avuhainaava nora vaiintivano ti uvara ne iriate.
29 Viva mintima tivo: Ne kiama qaqi kaivaro Hesekiaava ni unaqaraiqama nimi-
taarire. Viva kiama ho ti kauquqihairo ni ruaruama nimitaanarove.
30 Hesekiaava tiharo, Noravano Kotiva tinavu ruaruama timitaanarove. Maa
vatukava kiama Asiria avuhainaara kauquqi varianarove, ti vai uvara kia iriate. Ne
kiama Hesekiaara uqerara uva iriha Nora Kotiraqaa muntuvi variate.
31 Ne kia Hesekiaara uva iriraiti, Asiria avuhainaara uva iriate. Viva niara mintima
tivo: Ne iqoka raqira qaqirake, aaqaini vevante ani ti vevaaraini variate. Ne mintivera,
ne homa nenta naahoqiraara, *uaini* tavave *fiki* tavave varake neha, nenta vata
quvitaaraqihairo urina namarira nevarave.
32 Ne mintiaqi viha ti veka vaiqe te ani ni ntita vare vo vataini vuru kaari ne
nenta vataini variantemake variate. Vi vataraqaa *uaini* naaho airi vaimanta ne homa
uaini tatike nevarave. *Uiti* naaho airi vaimanta ne viraqohai homa mpareti untake
nevarave. *Orivi*vata *hani*vata airima mini vaivo.

Ni muntukavano nana haikarae vaivo? Ne ti uva irivera, ne kia qutu viraiti, qaqi vaivarave. Ne Hesekiaara uva irivera, ne qutu vivarave. Viva ni una tiharo, Noravano Kotiva tinavu ruaruama timitaanarove, ti uvara ne kia iriate.
33 Ho iriate. Te Asiria avuhainaaka vo vatanaa vo vatanaaka hampata raquqi vuramanta, kia vika variqa vovano ti kauquqihairo vika ruaruama nimitairave.
34 Te vo vataini vatuka vonavu Hamaative, Apaative, Sefavaimive, Henaave, Ivaave, vika hampata raquna entara vika variqanavu tainie variamanta ⌞te vi vatukaranavu naatara kaunarave⌟? Te Sameria vatukaqi variaka naatara kauna entara vika variqavano ti kauquqihairo vika ruaruamae nimitairave? Aqao, kiavuve.
35 Ekaa vi vatara vi vataraqi varia variqaukaqihairo kia variqa vovano vo vatavata ti kauquqihairo qaqini vara kairara ti, nantihae ne Ieruharemiqi variaka tiriara tiha, Noravano Kotiva vi vaiintira kauquqihairo tinavu ruaruama timitaanarove, ti variavo? Tinavu Asiria avuhainaava niara mintima tivo, tiro.
36 Asiria iqoka vaiintiqaa raqiki vauva ekaa nai uva tiva taiqa kovaro Hesekiaava kia vo uvavata virara tiate turara ti, vaantaavuraqaa vauka kia uva voqavata tiraiti, qaqi evaara vaura.
37 Eliakimivavata Sepinaavavata Joaavavata vinavuka muntuka qoraiqumanta vika nái utavaaqa qunahi qaanahimake, Rabi-Sakeva tu uvara vuru Hesekiaara tiva amura.

19

Hesekiaava Aisaiaara irora

1 Hesekiaava Asiria vatanaaka tu uvara iruvaro vira muntuka qoraiquvaro nai utavaaqa qunahi qaanahima kero kovaara utavaaqa nonku varero Nora Kotira Naavuqi oru vaura.
2 Viva avuhainaara naavuqaa raqiki vau vaiintira Eliakimirave, avuhainaara qara ntuva amite vau vaiintira Sepinaarave, Kotira kaiqa vara amito vaiintika noranavuve, naaramakero nititomanta vikavata kovaara utavaaqa nonkute paropeti vaiinti Emosira maaqu Aisaiaava unaini vura.
3 Vika orunte vira tiva ami tiha, Hesekiaava mintima tivo: Mpo, vate tinavuqaa nora maara qovaraiqi entarave. ⌞Asiria⌟ tinavu tauvaqavauraa uva tiavaro tinavu voqama kero kaurivo. Nahenti kempukavano kia vaivaro viva kia ho vainti vatataintema kero, tinavu kempukavano kia vaivo.
4 Asiria avuhainaava Rabi-Sakera atitaivaro viva anintero qaqi variqiro vi vai Variqarara qora uva tiva amitaivo. Mpo, vika qora uva tiara ai Variqa Noravano Kotiva iriro, vika qoraiqama nimitairera, te hove tiataarave. Are Kotira aarairaro viva tenavu taaraiqa qaqi vaurauka kahaqiarire tivo, ti.
5 Hesekiaava nititoka vira uva Aisaiaara tiva amuvaro viva vikara tiharo,
6 Ne anirante nenta nora vaiinti vuru mintima tiva amiate: Noravano Kotiva tiharo, Asiria avuhainaara paanaa kaiqa vare variaka ti Kotikara qora uva tiara are kia vira aatu qetehara variane.
7 Te ⌞Asiria avuhainaara⌟ avu aato hampiqama kaariraro viva aaranahairo uva vo iriro, anirantero nai maaqaini vuarire. Viva nai maaqaini oru vairaqe te qaqi kaari vo vaiintinavu iqoka paipeqohai vira aru kaate tivo, tiro.
Aisaiaava Kotiva mintima tivo tura.
8 Ho Rabi-Sakeva vaiharo iruvaro King Senakeripiva Lakisi vatuka kero vonaini vuvaro viva nai iqoka vaiinti ntita varero Ieruharemi kero oru tavovaro Asiria avuhainaava Lipina vatukaqi vauka hampata raqi vaura.
9 Asiria King Senakeripiva iqoka raqi vaumanta vokuka ani vira tiva ami tiha, Itiopia King Tihaakiva Isipi ntita varero ani ai hampata iqoka raqirevave, tuvaro Senakeripiva vi uvara iriro vaiintinavu nititomanta vira qara vare vuru Hesekiaara amura. Senakeripiva mintima tiro:

10 Are Variqa voqaa muntuvi variarava viva ariara unahaa tiharo, Te kia Asiria
avuhainaara qaqi kaariraro viva Ieruharemi vatuka ho varaanarove tivo. Hauri are
vira uvara quqaa uvave tirorave.
11 Asiria avuhainaaka ti avuni vauka raqua okararavata te raquna okararavata are
irira tavaanarave. Tenavu oru vo vataini vo vataini vo vatanaa vo vatanaaka ham-
pata raqiha vika vehi autu taiqa kaunarave. Hauri are tihara, Tinavu Variqavano
tinavu ruaruama timitaanarove tirorave.
12 Haaru ti kaivaqaukavara Gosani vatukaqi vaukave, Haraani vatukaqi vaukave,
Resepi vatukaqi vaukave, vehi autu taiqake, Beti-Edeni vatanaaka Telasaa vatukaqi
vaukavata aru taiqa korave. Ti kaivaqaukavara vi vatanaaka vi vatanaaka hampata
iqoka raqi vaumanta vika variqanavu kia vika ruaruama nimitorave.
13 Hamaati avuhainaavave, Apaati avuhainaavave, Sefavaimi avuhainaavave,
Henaa avuhainaavave, Ivaa avuhainaavave, vika vate qaqie variavo? Kiavuve.
Tenavu vika ekaa aru kaunarave, tiro.
Senakeripiva mintima qara ntuvatora.

14 Senakeripiva nititoka vi qarara vare vuru Hesekiaara amuvaro viva vira tavero,
Nora Kotira Naavuqi oriqetero vira aaqanto vaiharo vi qarara raira kero vatero
15 Nora Kotira aarero tiharo,
Mpo, Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavano vaihara are nena avuhainaa
taintaqaa oquvi variaramanta aroka vataa *enseli*navu ai hini hini mantaraini
variavara variaro. Areqai Variqavano vaiharara tira, are ekaa maa vataraqaa raqiki
variaravama variaro. Are vatavata naaruvavata autu kera vataaravama variaro.
16 Mpo, Noravauvo, are nena aato ti timihara ti uva iriane. Mpo, Noravauvo, nena
avu rampaikera tavaane. Are qaqi variana Variqarara Senakeripiva qora uva tira
iriane.
17 Noravauvo, tenavu iri tavauramanta Asiria avuhainaaka vo vatanaa vo
vatanaaka vehi autu taiqake vika vatavata qoraiqama kaarave.
18 Asiria avuhainaaka vi vatanaaka una variqavata varake ekaa iha quara kaarave.
Ho vi haikauka kia quqaa variqa variamanta vaiintivano katarive orive varake nái
kauquqohai vi haikara autuke vataarave.
19 Noravauvo, are tinavu Variqavano variaro. Mpo, vate are Asiria King
Senakeripira kauquqihaira tinavu tivita varaane. Are mintiramanta ekaa maa
vataraqaa variaka tave ariara tiha, Noravano Kotiva vivaqaima Variqavano vaivo
tivarave, tura.

Aisaiaava Hesekiaara tiva amu uvara

20 Hesekiaava Kotira aarovaro Aisaiaava viva unaini uva varakeharo mintima tiro:
Tinavu Isareri Variqa Noravano Kotiva ariara mintima tivo:
Are ti aarehara King Senakeripirara tiana uvara te iruro.
21 Ho te Noravano Kotika maa uvara Senakeripirara turo: Senakeripio,
Ieruharemiqi variaka ai vehiqama amiteha ai naaraihama amite variavo.
Are Ieruharemi kera aiqu aututera kante vi variaramanta vika nái anu tukiarima
keha, vehi vaiintivanoma vivo ti variavo.
22 Senakeripio, are tauvaqavauraa uvave qora uvave tihara, tararae vi uvara tiaro?
Are tiriarama vi uvara tiaro.
Are nena mahuta tihara, noraiqaakera uva tihara, are tararae vi uvara tiaro? Are
te Isareri Variqa takuquvi vauraukarama vi uvara ti variaro.
23 Ti Nora Kotikara qora uva tiate tira, are vaiinti vonavu nititera, vinavuka
noqihaira are tihara,
Te tenta iqoka *kaari* airitahaa hampata iqoka raquqi viha Lebanoni aiqina, vo
aiqina vo aiqina noraqaa vaarintauro, tiaro.

Te Lebanoni nanta noraqi oriqete vi vatanaaka *sidaa* vukaivata, toqukera koqeravata, tuqu taaquma keha vika nanta nora avutaqi vunarave.
24 Te vo vata vo vataini niha tenta namariara quvitaunaraqihai namari kaqake ne vaunarave.
Te Isipini vo namari vo namariqaa aiqu ntava tauraro ekaa vi namariva aaharaiqama virave, tiaro.
25 Are vi uvara vi uvara tiharama nena mahuta ti variaro.
Ho Senakeripio, kiae irianarave? Nai haaru te vi haikara vi haikara maa entara mintimakero qovaraiqiarire ti, ai kaama taunarave. Te tenta aatoqi iritaunantemake, te ai kempukaiqama kaurara are kempuka vatuka, vo vatuka vo vatuka ravantiaqa raavantiaqama kaararo orivano kirikairiro vaivo.
26 Vi vatukaraqi varia vatanaaka voqamake qete variavaro vika avu aatovanovata hampiqimanta variavaro vika kempukavata kia vaivo. Naaho qaraaka ututairave, naavu qiataqaa qampiqatai ukaurave, nora kuarivano tatoqa kaivaro kia qampiqaintemake, vi vatanaaka variavo.
27 Ho are oquvi varianarave, himpi varianarave, aaraini vi anianarave, te ekaa vira vira kankomake iri tavaunarave. Ai voqama kero tiriara arara itairavata te iri tavaunarave.
28 Ai voqama kero tiriara arara itairave, nena mahuta tianarave, te virara iri, vira kaara te qiqora ai aiqiana ruqiake, ohi noqi vate varia ainira varake ai noqi vate, ai rarau vuruvi kaarirara are vohaa vi aararaqaa anirantera vinarave, tivo.
Kotiva Senakeripirara mintima tivo, tiro.
29 Aisaiaava vi uvara minti tivakero viva Hesekiaarara tiharo,
Maa ihiravata, hura ihivata, ne kia ho kara utiraiti, ne qaakau karavano qampiqairaqaima nevarave. Vi ihitanta taiqairaro vo ihi anintairamanta, ne vi ihiraqi *uiti*ve *uaini*ve utukeha nevarave. Te tunantema kero, vi haikava qovaraiqirara are tavera, te Senakeripirara tiva tauna uvararavata quqaa uvave tinarave.
30 Ho naantiara Iutaa vokiaka navutaaka kia qoraiqama nimitaamanta qaqi variaka, kara naahoqi ututaavaro qampiqero airi tava iraintemake, vika koqemake vaiha airitahaa vaivarave.
31 Ieruharemiqihaive, Saioni Aiqinaihaive vaiinti nahenti taaraiqavano ruqemake vuaka vika qaiqaa anivarave. Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava vi haikava qovaraiqiainarara noraiqaakero iriqiro viharora tiro, viva vi haikara qovaraiqama kaanarove.
32 Noravano Kotiva Asiria avuhainaarara mintima tiro:
Viva nai iqoka vaiinti hampata kiama ho Ieruharemiqi uriqetero veva voqavata viraqi aruanarove. Viva kiama kainke hiri varero vatuka aumanto anianarove. Vika kiama vaantaavura tataaqa vata ntavate viraqaa vaarinte vaiha raqivarave.
33 Viva kiama Ieruharemiqi uriqetaraitiro, viva nai ani aararaqaa anirantero vuanarove. Te Noravano Kotika vi uvara turo.
34 Te tenta nora autuaravata, tenta kaiqa vaiinti Devitiraravata irihama mintirerave tivo, tura.
35 Ho vi entara entaqi Noravano Kotiva atito *enseli*va Asiria naavu maaqa kaqatoraqi otuntero 185,000 vaiinti aru kora. Vira qararaa toqaqi Asiria iqoka vaiinti qaqi vauka himpi tavomanta vaiinti vaata airitahaa vona vona vaura.
36 Mintuvaro Senakeripiva nai iqoka vaiinti qaqi vauka hampata nai anu aararaqaa anirantero Asiriaini viro Ninive vatukaini oru vaura.
37 Viva mini vaiharo vo enta nai una variqa Nisirokira naavuqi oriqetero vira quahama amite vaumanta vira maaqutanta Adramelekika Sareseaka iqoka paipeqohai vira aruke, vitanta ruqemake Araraata vataini oru vaura.
Senakeripira arukovaro vira maaqu vo Esahadoniva nai qora vatuka varero Asiria avuhainaa vaiintiqama viro vaura.

20

King Hesekiaava rovara varora

1 Vi entara King Hesekiaava rovara varero aumakaa qutuarirava vauvaro paropeti
vaiinti Emosira maaqu Aisaiaava oru vira tavero virara tiharo, Noravano Kotiva ariara
mintima tivo:
Ai rovaravano kia taiqairara are qutu vinarara tira, are vaiinti nahenti ai naavuqi
variaka tiramanta vika ekaa are iana haikara tumaara maaramake vataate, tivo, tiro.
2 Aisaiaava minti tuvaro Hesekiaava vi uvara iriro tuqantaaviro nai viri porovaini
vatero Nora Kotira aarero tiharo,
3 Mpo, Noravauvo, te kia ai qaqira karaiti, ai aaraqaa koqemake niha, ariaraqai iriha,
ai avuqaa koqe kaiqaqai varaqi vunarave, tivakero noraiqaakero iqi ratora.
4 Iqi rate vauvaro Aisaiaava avuhainaara naavuqihairo vevantero naanteqaraini ni
vauvaro Noravano Kotiva vira tiva amiro tiharo,
5 *Are anirantera oru maa uvara ti vaiinti nahentiqaa raqiki vaira tiva amiane:*
Te Noravano Kotika ai kaivaqara Devitira Variqavano ariara mintima turo: Are ti
aaraana uvara iri, ai auquru ntairavata tavauro. Te virara irihama ai rovara taiqa
amitarerave. Hura vira qararaa are ti Nora Kotika Naavuqi oru vainarave.
6 Te ai qaqi kaarirara are kia vaaka qutu viraitira, 15 ihi voqavata variqira vinar-
ave. Te Asiria avuhainaara kauquqihai aivata Ieruharemi vatukavata ruaruama
nimitarerave.
Te tenta nora autuaravata, tenta kaiqa vaiinti Devitiraravata iriha, maa vatukara
antua taari navutaaka kia ho varevarave tivo, tiro.
7 ⌞Aisaiaava vuru vi uvara avuhainaara tiva amiro,⌟ vira kaiqa vaiintiara tiharo, Oru
fiki tava vare, Hesekiaara *meqaqaa/veqaqaa* aqu amitaivaro tavanta vuarire, tiro.
8 Minti tuvaro Hesekiaava Aisaiaara irero tiharo, Te nana haika tavehae tiha,
Quqaama Noravano Kotiva ti koqema timitaivo tivake, hura vira qararaa Nora Kotira
Naavuqi vuainarave? tiro.
9 Tuvaro Aisaiaava nai tiva amiro tiharo, Ho maa haikara are tavera quqaama
Noravano ti koqema timitaivo tinarave. Are tenavu kuari avuara iriha kairiqa kaara
ntuainara tavaane. Ho erairaro vira maraquravano vukaiqiharo vutunie vuanarove,
mainie anianarove? tiro.
10 Aisaiaava minti tuvaro Hesekiaava tiharo, Erairaro vira maraquravano maini
aniariravama vaivo. Ho qaqi kairaro vira maraquravano kia maini aniraitiro,
tuqantaaviro vutuni vuarire. ⌞Kairiqa maraquravano mintirera, te tiha, Quqaama
Kotiva ti rovara taiqa kaivo tiare⌟, tiro.
11 Minti tuvaro paropeti vaiinti Aisaiaava Nora Kotira aarovaro Noravano qaqi
kovaro erovaro maraquravano kia aniraitiro, tuqantaaviro vutuniqai vukaiqaakero
vaura. (Haaru King Ahaasiva vi *kiroki*ra kuari avuara iriharo autu tora.)

Babironihainaaka Ieruharemini vura

12 Vi entara Babironi King Baladaatira maaqu Merodaki-Baladaaniva Hesekiaava
nora rovara varo uvara iriro, viva virara mpo ike tivakero qara vo ntuva kero koqe
haika vovata qerama kero voku vaiintika nimumanta vika Hesekiaara amireka viva
unaini vare vura.
13 Vare oruntovaro Hesekiaava vika quahama nimitero, ntita varero ekaa haika
vatora vika numiqora. Viva nai *kori* orive *silvaa* orive, karaqaa aatake nerave,
vahavera koqe munta iainarave, auvihehavaave, numiqora. Viva kia vo haikavata
kukeqa taraitiro, viva ekaa nai avuhainaara naavuqive, vo naavuqive nai raqiki vau
vataraqaa vau haikarave, ekaa vi haikara vi haikara vika numiqomanta tavora.
14 Ho vika tave anirante vuvaro paropeti vaiinti Aisaiaava King Hesekiaava unaini
anintero vira irero tiharo, Vi vaiintika taihainaakave? Vika nana uvae ai tiva amiavo?
tuvaro Hesekiaava vira tiva amiro tiharo, Vika Babironi niaraihai aniakave, tuvaro

15 Aisaiaava virara tiharo, Vika nana nana haikae avuhainaara naavuqi tavaavo?
tuvaro Hesekiaava tiharo, Te tenta una haikara ekaama numiqake, kiama voqavata
kukeqa tauro, tiro.
16 Tuvaro Aisaiaava Hesekiaarara tiharo, Oho, te Noravano Kotiva ti uvara ai tiva
amiarirara iriane. Viva mintima tivo:
17 Vo enta anintairamanta Babironi vika ani ekaa haika avuhainaara naavuqi
vainara vare, ai kaivaqaukavara ruvaaqumake vataa haikaravata vare, kia vo
haikavata qaqi karaiti, vika ekaa haika vare Babironini vuru kevarave, tivo.
18 Vi entara vika are kuvuarama terauka qorainti vaiinti vokika ravaaqavuke vare
Babironini vuru ke, vika tava toqa kaimanta vika nai avuhainaara naavuqi vira
paanaa kaiqa varevarave, tivo.
Noravano Kotiva mintima tivo tiro.
19 Aisaiaava minti tuvaro Hesekiaava nai aatoqi mintimama iriro, Te qaqi variqi
vuaina entara vi haikava kia ho qovaraiqiraro iqokavanovata kia vairaqe te koqemake
variqi virarave, tivakero viva tiharo, Are Nora Kotira uva ti tiva timiarava koqe uvama
vaivo, tura.

Hesekiaava qutu vura

20 King Hesekiaava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva kempukaiqama
kero iqoka raqu uvarave, viva varuva namarivano variarire tiro vata quvikero,
namarivano viraqihairo Ieruharemini otu vuarire tiro, viva ora maavira vataqi quvito
uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara
ntuvatora.
21 King Hesekiaava qutu vuvaro vira maaqu Manaseva vira vatuka varero avuhainaa
vaiinti vaura.

21

Manaseva Iutaa avuhainaava vaura

1 Manaseva 12 ihi varako entara, viva avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi
vaiharo 55 ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Hepsibaava vaura.
2 Manaseva Nora Kotira avuqaa qora okara autuqiro vi vaiharo haaru vauka qora
okara auturavata avataqiro vi vaura. Noravano Kotiva vi vatanaaka vara qaqini kero
vika vata tinavu Isareri kaivaqaukavara nimura.
3 Vira qova Hesekiaava *ofaa* tainta vo aiqina vo aiqinaqaa aututora ravantiaqa kora,
Manaseva qaiqaa autukero, una variqa Baalirara iriharo *ofaa* tainta, vo tainta vo
taintavata autukero, haaru Isareri King Ahaapiva autuntema kero, viva una variqa
nahenti Aseraara *maraqura/varaha* katari nkauru kero aratero, viva naaruvaini opu
makaura variqa haikave tivakeharo kankakaaviro vi haikara quahama nimite vaura.
4 Haaru Noravano Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti Ieruharemiqi vaiha ti hutu tuahera
kaate, tu Naavuva vauvaro, Manaseva una variqanavuara iriharo Nora Kotira Naavuqi
ofaa tainta vonavu autu kero vatora.
5 Nora Kotira Naavu naanteqaraini vatuka taaraqanta vauvaro Manaseva vaiinti
nahenti opu makau quahama nimitaate tiro, viva *ofaa* tainta vonavu mini autu kero
vatora.
6 Manaseva una variqa *ofaa* iha quara nimitareva nai maaqu arukero iha quaratero,
vaana kaiqave hepi kaiqave varaqiro vura. Viva *vure/quaha* vaiintive, vara nte
vaukave, naaramakero vikara ti koqe avu aato timiate ti vaura. Manaseva mintima
kero qora okara noraiqaakero Nora Kotira avuqaa auti vaura kaara Kotira voqama
kero arara itovaro vaura.
7 Manaseva una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha* nkauruto katarira varero
vuru Nora Kotira Naavuqi vatora.

Haaru Noravano Kotiva Devitiravata vira maaqu Soromonuravata tiva nimiro
tiharo,
Vaiinti nahenti maa Naavuraqi ekaa enta ti hutu tuahera kaate ti, te ekaa Isareri
ankuvano varia vataraqihai Ieruharemi kaama taunarave.
8 Ne ti vaiinti nahenti ti uva koqemake iriqi viha, ti kaiqa vaiinti Mosiva ekaa ni
tiva nimi uvara iriqi vivera, te ni kaivaqaukavara nimuna vataraqaahai kiama ni
nititama kararave, tiro.
9 Nora Kotira uvavano mintima vaumanta vika kia vira uva irura. Manaseva vika
kuntama virivi komanta vika voqamake qora okara auti vaura. Vika qora okara autuva
haaru vo vatanaaka vi vataraqaa vauka qora okara auturavata aatara kora. Noravano
Kotiva haaru vi entara vauka vehi autu komanta Isareri vika vata varora.
10 Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti paropetinavu noqihairo maantima tiro:
11 Haaru Amo vatanaaka avuni vi vataraqaa vaiha vika qora okara auti vaurave.
Ho maa entara Iutaa King Manaseva vika auturavata aatarakero nai voqavata
qora okara auti vaiharo una variqa maraqura/varaha autu kero vatero, Iutaavata
kuntama vuruvi kaimanta vikavata qora okara auti variarave.
12 Mintiara kaarama te Noravano Kotika ni Isareri Variqavano mintima turo: Te
vo enta Ieruharemiqi vaikavata Iutaini vaikavata anomake qoraiqama nimitaari vo
vatanaaka vi uvara iri, virara mpo ike tivarave.
13 Te Sameria vatukaqi variakavata, Isareri King Ahaapiravata vira ankuvata
ntaihe kaunantemake, Ieruharemiqi variakavata ntaiharerave. Vaiintivano namari
ataara nunka kero tanu tuqantaakero vataintemake, te Ieruharemi vatukaqi variaka
nunka kaari kia vaivarave.
14-15 Haaru vika kaivaqaukavara Isipi ke anu entaraqaahai vika qora okaraqai ti
tivuqaa autuqi aniha, ti arara itai haikara timiqi ani, vate maa entaravata vi okarara
qaqiqai autuqi vi variara kaara te ti vaiinti nahenti qaqi variaka navutaaka kauquqi
kaari, navutaaka vika qoraiqama nimiteha vika ia haikara raqiake varevarave, tiro.
Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti paropeti noqihairo minti tura.
16 Manaseva Iutaa kuntama virivi komanta vikavata Nora Kotira avuqaa qora
okara autihama una variqa *maraqura/varaha* quahama nimitora. Kia vo uva-
vanovata vikaqaa vau vaiinti nahentika Manaseva qumina arikovaro vika naarevano
Ieruharemi vatuka mpiqa vurave.
17 King Manaseva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvarave, viva qora kaiqa varo
uvarave, ekaa vi uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva Okarave* tu vukuraqi qara
ntuvatora.
18 Manaseva qutu vumanta vira vaata vare vuru avuhainaara naavu kaqava,
Usaara Kaqavave turaqi quntama tovaro vira maaqu Emoniva nai qora vatuka varero
avuhainaa vaiintiqama vura.

Emoniva Iutaa avuhainaava vaura

19 Emoniva 22 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo taara
ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Mesulemetiva Harusira raavuravano Jotaba
vatukaihainaava vaura.
20 Emoniva nai qova Manaseva autuntema kero, Nora Kotira avuqaa qora okara
autura.
21 Nai qova qora aaraqaa nuntema kero, vivavata qora aaraqaa ni vaura. Nai
qova una variqa *maraqura/varaha* quahama nimitontema kero, vivavata vi haikara
vi haikara nivuqaa kankakaaviro vaiharo quahama nimite vaura.
22 Viva nai kaivaqaukavara Variqa Nora Kotira tauvaqa utu amitero, kia Nora Kotira
aaraqaa ni vaura.
23 Ho vo enta Emonira qiata vaiintinavu ruvaaqumavi vira aruke uvara tiva taataute,
avuhainaara naavuqi vira arukora.

24 Vira arukomanta Iutaini vauka Emonira arukoka náiv*ata* aruke, viraqaahai
vika Emonira maaqu Josaiara kaama tovaro viva nai qora vatuka varero avuhainaa
vaiintiqama vura.
25 King Emoniva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva*
Okarave tu vukuraqi qara ntuvatora.
26 Emoniva qutu vumanta vira vaata vare Usaara Kaqavave turaqi vuru quntama
tovaro vira maaqu Josaiava nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintiqama vura.

22

Josaiava Iutaa avuhainaava vaura

1 Josaiava 8 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo 31
ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Jedidaava Bosikata vatukaihainaara Adaiaara
raavuravano vaura.
2 Josaiava Nora Kotira avuqaa koqe okara autura. Haaru vira kaivaqava Devitiva
koqe aaraqaa nuntemakero, viva kia qora aara, vo aara vo aaraqaa niraitiro, avuqavu
qama kero Kotira aaraqaaqai ni vaura.

Kotira vuku ranta varora

3 Ho viva 18 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Josaiava nai qara ntuva amite vau
vaiintira Safaanira atitovaro vira uva varero Nora Kotira Naavuqi vura. Safaanira
qova Asaliava vauvaro Mesulaamiva Asaliara qova vaura.
Josaiava Safaanirara tiharo,
4 Are oru Kotira kaiqa vara amite variaka qiata vaiinti Hilikiarara tiraro viva vaiinti
nahenti Nora Kotira Naavu qentiqaa raqikiaka nimia monura kaara ntuarire.
5 Viva monu vira kaara ntuva kero vi monura varakero Nora Kotira Naavu kaiqaqaa
raqikiaka nimiramanta vika vi monuraqohai naavu kaiqa vare variaka koqaa iate.
6 Vika naavu kaqe okarara tave variakavata, tainta auti variakavata, oriqohai
naavu kaqe okarara tave variakavata koqaa iate. Vi monura hiniqohai katarive orive
koqaamake vi haikaraqohai Nora Kotira Naavu qaiqaa avuqavu iate ti, vataarave.
7 Te irunarave. Kaiqaqaa raqiki varia vaiintika vika kia vi monura hampiara
voqaara aqu karaiti, vika avuqavuqamake vi monura aqukevarave. Mintiarara tiro,
vovano vika ireharo, Nenavu vi monuraqohai nana nana haika varehae aqukaavo
tiarirava kia varianarove, tiro.
8 Ho Josaiava tuntema kero Safaaniva oru Hilikiara tiva amuvaro viva Safaanira tiva
amiro tiharo, Te vuku vo Nora Kotira Naavuqihai ranta kauro. Vi vukuraqi Kotiva uva
tivatora Mosiva qara ntuvatova vaivo, tivakero Hilikiava vi vukura Safaanira amuvaro
Safaaniva vuku vira kaara ntura.
9 Viva vuku vira kaara ntuva taiqa kero viraqaahairo viva vuku viravata varero King
Josaiava vaunaini oruntero vira tiva amiro tiharo, Ai kaiqa vaiintinavu monu Nora
Kotira Naavuqi vaira varake naavu kaiqaqaa raqikiaka nimiavo, tiro.
10 Safaaniva minti tivakero viva avuhainaara uva vo tiva amiro tiharo, Hilikiava ti
maa vukura timivo, tivakero ho viva vuku vira rairakero avuhainaara kaara ntuva
amitora.
11 Vi vukura kaara ntuva amitovaro avuhainaava Kotiva uva tivatora Mosiva qara
ntuvatora iruvaro vira muntuka qoraiquvaro viva nai utavaaqa qunahi qaanahima
kero,
12 vaiinti vonavu naarama komanta anura. Kotira kaiqa vara amitora Hilikiarave,
Safaanira maaqu Ahikaamirave, Mikaiaara maaqu Akaborave, Josaiara qara ntuva
amite vaura Safaanirave, Josaiara koqe avu aato ami vaura Asaiaarave, Josaiava vi
vaiintika naarama kero vika tiva nimiro tiharo,
13 Ne tiriaravata, vaiinti nahentiaravata, ekaa Iutaini variakaravata iriha, oru Nora
Kotira iraivaro viva vate maa vukura rantakero timira viraqi vai uvara tinavu tiva

timiarire. Oho, tinavu kaivaqaukavara maa vukuraqi vai uvara kia iriha ni variara kaara Nora Kotira voqama kero tinavuara arara ite vaivaro vaivo, tiro.

14 Minti tumanta vika paropeti nahenti vo, Huldaara tavareka vura. Huldaava Ieruharemi hini mantaraini qaraaka vatuka autu tonaini vauvaro vira vaativano Tikivaara maaqu Salumuva vauvaro Tikivaava Hahaasira maaquvano vauvaro Hahaasiva Kotira kaiqa vara amito vaiintika vika utavaaqaqaa raqikuva vaura.

Ho vika Huldaara tavareka vuvaro
15 viva vikara tiharo, Tinavu Isareri Variqa Noravano Kotiva mintima tivo:
Ne anirante oru avuhainaara maantima tiva amiate:
16 Iutaa avuhainaava vukuqihairo uva kaara ntuva kaintemake, te Noravano Kotika Ieruharemivata vi vatukaraqi variakavata anomake qoraiqama nimitarerave.
17 Vika ti qoririmake, una variqanavuara ofaa iha quara nimite, vika nái kauquqohai vo variqa vo variqa una variqa, aututaarave. Vira kaara ti vikara voqamakero arara itaimantama vauro. Ti Ieruharemiara arara itaarirava kiama vaahaanarove turo.
18 Te Noravano Kotika ni Iutaa avuhainaarara mintima turo:
Are vukuqi qara ntuvato uvara irianarara irihama, te Noravano Kotika Isareri Variqavano ariara maantima turo:
19 Te Ieruharemivata, viraqi variakavata, qoraiqama kaariraro vi vatava qumina vataiqama viramanta Ieruharemiqi variaka anomake vaaquqama vuate, tunarave. Te mintirera una uvara are irihara ti Nora Kotika avuqaa nena vara muntuviqama kera, nena utavaaqavata qunahi qaanahima kera, ti haarehara iqi rataanarave. Are mintianarara ti, te are ti haarana uvara iruro.
20 Te kiama ai qaqi kaarirara are te Ieruharemi qoraiqama kaainara tavenarave. Are maateraiqihara variqira vira vuru qutu viramanta ai quntama taiqe vira naantiara te Ieruharemi qoraiqama karerave.

Noravano Kotiva avuhainaarara mintima tivo. Paropeti nahenti Huldaava vi uvara vika tiva nimumanta vika anirante avuhainaara vi uvara vuru tiva amura.

23

Josaiava Kotira uva vaiinti nahenti kaara ntuva nimitora

1 King Josaiava ekaa qiata vaiinti Iutaini vaukavata, Ieruharemiqi vaukavata naarama kero,
2 vika hampata Nora Kotira Naavu vaunaini vumanta Iutaa nora vaiintive, Kotira kaiqa vara amite vaukave, paropeti vaiintive, nora autu vataakave kia nora autu vataakave, ekaa vika avuhainaara hampata mini ruvaaqumavi vauvaro Josaiava Nora Kotira Naavuqihairo rantato vukura rairakero Kotiva tivato uvara vukuqi qara ntuvatora, ekaa vi uvara vika kaara ntuva nimitora.
3 Viva vukai *pohi*vano Kotira Naavu avuni vaura aumanto himpi vaiharo Nora Kotira avuqaa nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te Nora Kotira viraqai avataqi viha te ekaa viva tivato uvarave, viva minti mintiate tu uvarave, viva ekaa uva maara turave, te tenta muntuka maraquraqihai vi uvara iriqi vireravema turo. Vukuqi qara ntuva taantemake, te vira uva iriqi virerave, tiro. Minti tumanta ekaa vaiinti nahentivata nái kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Tenavuvata vohaa qaramake Kotiva tiva taatauto uvara iriqi virerave, tura.
4 Vika minti tuvaro King Josaiava Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti Hilikiaravata, Hilikiara vira vevaaraini vaiha Kotira kaiqa vara amite vaukavata, Kotira Naavu qentiqaa raqiki vaukavata, naarama kero vika tiva nimiro tiharo, Ne ekaa Nora Kotira Naavuqi oriqete una variqa Baaliravata, una variqa nahenti Aseraaravata, opu makaura iriha aututaa haikara, ekaa vi haikara vara veva vahaaqaini kaate, tiro.

Viva tuntema kovaro, viraqaahairo Josaiava vi haikara vi haikara varero Ieruharemi aaqaini Kidaroni Uqitaini muntu ekaa vi haikara iha quara kovaro hantaiqama vuvaro hanta vira vaqita varero Beteli vatukaini vuru ⌞aqukora.⌟

5 Haaru Iutaa avuhainaaka una variqanavuara *ofaa* iha quaraate ti, vaiinti vokuka noraiqama komanta vika Iutaini vo vatuka vo vatukaqive, Ieruharemi aumantove, vaiha una variqarave, kuariarave, torarave, opu makaurave, iriha *ofaa* iha quara nimite vaura. Ho Josaiava vika kaiqa taiqakero vika nititama kora.

6 Viva una variqa nahenti Aseraara katari viravata Nora Kotira Naavuqihairo vara veva kero varero Ieruharemi aaqaini Kidaroni Uqitaini muntu iha quara kovaro hantaiqama vuvaro hanta vira vauqita kero ruqutu ruqutuma kovaro konkomaiqama vuvaro varero Ieruharemini qaqi vaiinti nahenti quntama toraqaa rauru raaruma kora.

7 Nora Kotira Naavuqi vaiha vika nái una variqara iriha nái hana qorainti hampata nu vaiintika naavuvata ravantiaqa kora. (Vika naavuvano vaunaini nahenti vonavu Aseraara kaiqa vara amite vaukara iriha, vika utavaaqa autu nimitora.)

8 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika Iutaini vo vatuka vo vatukaqi vauka Josaiava ekaa vika ntita vuru Ieruharemini kero, vika kia ho qaiqaa mini mini vaiha *ofaa* kaiqa varaate tiro, viva Iutaa vataini vi aniharo vika *ofaa* iha quare vau vatukara qoraiqama keharo, Geba vatuka *noti*hairo qoraiqama nimitaqiro viviro, Beseba vatuka *saut*ini vuru taiqakora.

Mintiakero viva una variqa quahama amito vatukara vo, Iosuaara Qentive tunaini aumanto vaura, viravata qoraiqama kora. (Iosuaava Ieruharemiqi vauka *kansoru* qiata vaiintivano vauvaro Iosuaara Qentivano vaantaavura nora qenti kaanaaqaini vaura.)

9 Avuhainaava Kotira kaiqa vara amito vaiintika vo vatuka vo vatukaihai Ieruharemini ntita viri komanta vauvaro viva vika qioqama tomanta Nora Kotira Naavu vaunaini vau taintaraqaa *ofaa* iha quareva kia vaura. Kia vauvaro viva qaqi komanta vika nái hana kaiqa vaiinti hampata vaiha, mpareti kia noqavura varake ne vaura.

10 Hinomu Uqitaini *ofaa* tainta vo Tofetini aututova vaumanta viraqaa vaiinti nahenti una variqa Molekira quahama amitareka vika nái maaquve, raavurave, arukeha *ofaa* iha quara amite vaura. Ho King Josaiava kia qaiqaa mintiate tiro, viva Tofeti vatuka anomakero qoraiqama kora.

11 Haaru Iutaa avuhainaaka kuariara variqave tivakeha, vika ohi vonavu varake vikara kuarivano i ohikave tivakeha kuari kaama amite, ohi vika Nora Kotira Naavu qenti aumanto vuru kora. Hohaa avuta viva Natani-Melekira naavu tataaqa vaura. Ho Josaiava ohi vika qaqini varakero, vika iqoka *kaari*navu iha quara kora.

12 Avuhainaara naavu veraraqaa *rumu* vo Ahaasira *rumu*ve tuva vaumanta tanu vira qiataqaa Iutaa avuhainaaka *ofaa* tainta vonavu autuke vatora. Ho Josaiava vi taintanavura ravantiaqa aqukero, viraqaahairo viva haaru Manaseva Nora Kotira Naavu vaunaini avuta taaraqantaqi *ofaa* tainta autukero vatoravata qaqini varakero, ekaa vi taintara ravantiaqa aqu aquma kero varero, muntu Kidaroni Uqitaini aqukora.

13 Haaru King Soromonuva una variqanavu vaaqu haikara iriharo Ieruharemini kuari avu uruntonaini, Orivi Aiqina *sauti* mantaraini *ofaa* tainta vonavu autukero vatora. Saidonihainaaka una variqa nahenti Astaaterave, Moapihainaaka una variqa Kemosirave, Amonihainaaka una variqa Molekirave, Soromonuva vinavukara iriharo *ofaa* tainta vonavu autukero vatora, Josaiava ekaa vi taintaravata qoraiqama kora.

14 Soromonuva una variqara iriharo kaamato orira, Josaiava vi orira vi orira rakavu raakavuma kero, una variqa nahenti Aseraara *maraqura/varaha* katari, voqi voqi vaura teqa taaqama kero, vaiinti nahenti vi vatukara qora vatukave tiate tiro, viva vaiinti vuhaantaari vatukavau aqu aquma kora.

15 Haaru Nebaatira maaqu Jeroboamuva Betelini *ofaa* tainta autukero vatero qora okara autiharo Isarerivata kuntama virivi komanta vikavata qora okara autura. Ho Josaiava *ofaa* tainta vira rakikiaqa kero, vi orira tairi taarima kero, una variqa nahenti Aseraara katari aratoravata iha quara kora.

16 Ho Josaiava mini vaiharo tuqantaaviro tavovaro vutuni inaara aiqinaqaa matipa vonavu vauvaro tavero, viva *ofaa* tainta anomakero qoraiqama vuarire tiro, nai kaiqa vaiinti nititomanta vika oru matipaqihai vaiinti vuhantaari mpaqi vare vuru *ofaa* taintaqaa iha quara kora. Josaiava mintuvaro haaru Noravano Kotiva paropeti noqihairo tu uvava vivauma vaura. (1 King 13:2)

17 King Josaiava mintima kero, qaiqaa matipa vo tavero vaiinti vihainaaka irero tiharo, Vira tara quntama taa matipavae vaivo? tumanta vika tiha, Iutaihainaa paropeti vaiinti matipave. Vi vaiintiva haaru anintero tiharo, Naantiara vo enta maa *ofaa* taintara minti mintima keharo qoraiqama kaanarove tu uvara, are vate mintiararo viva tu uvava quqaa vivauma vaivo, ti.

18 Vika minti tuvaro Josaiava tiharo, Ho kia vira vuhaari qaqini vara kaate. Vira qaqi kaivaro nai matipa viraqi variarire, tumanta vika vira vuhaarivata, Sameria paropeti vaiinti vuhaarivata, kia varora.
(1 King 13:31-32)

19 Haaru Isareri avuhainaaka una variqara iriha *ofaa* tainta vo aiqina vo aiqinaqaa autuke vatora kaara Nora Kotira voqama kero arara itora. Ho Josaiava Beteli vatukaini *ofaa* tainta qoraiqama kontema kero, viva Sameria vatainivata vi aniharo ekaa *ofaa* tainta rakikiaqa kero qoraiqama kora.

20 Viva una variqanavu kaiqa vara nimitoka ntita varero nái *ofaa* taintaqaa vara vaari vatero arikora. Viva vika arikero vaiinti vuhantaarivata varakero *ofaa* taintaqaa iha quara kora. Viva minti mintima kero, anirantero Ieruharemini vura.

Josaiaava vehakuma nimito karara nora

21 King Josaiava vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva tiva taatauto uvara vukuqi qara ntuva tontemake, ne Vehakuma Nimito Entarara iriha, vi karara naivaro Nora Kotira ni Variqa autuvano noraiqiarire, tura.

22 Qiata vaiintinavu Isareriqaa raqiki vau entarave, Isareri avuhainaakavata Iutaa avuhainaakavata raqiki vau entarave, Isareri vaiha kia vehakuma nimito karara mintimakeha nora.

23 Mintumantavata, King Josaiava 18 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara, vika vukuqi vau uvara iriha, Vehakuma Nimito Entarara iriha, Ieruharemiqi vi karara naitaramake neha, Nora Kotira autu noraiqama kora.

Josaiava qora okara, vo okara vo okara taiqa kora

24 Kotira kaiqa vara amitova Hilikiava Nora Kotira Naavuqihairo rantato vukuraqihainaa uva avataqiro viharo, Josaiava vara nte vau nahentikave, vaana kaiqa vare vaukave, vika nititama kero, vaiinti nahenti una variqa *maraqura/varaha* nái naavuqirainti vatorave, ekaa variqave tu haikarave, nana nana vaaqu haika quahama nimite vaura Ieruharemiqivata Iutaaqivata vatora, viva ekaa vi haikara vehi autu taiqa kora.

25 Haaru avuhainaaka Josaiara avuni vaukave, vira naantiaraini avuhainaaka qovaraiqukave, kia vikaqihairo vovano Josaiara voqaantema kero Nora Kotira avataqiro vi vaura. Josaiava ekaa Kotiva tiva taatauto uvara Mosiva qara ntuvatora iriqiro viharo, ekaa nai muntukaqihairove, avu aatoqihairove, ekaa nai kempukaqohairove, vi uvara iriqiro vi vaura.

26 Viva mintiaqiro vi vauvarovata, King Manaseva qora okara autura kaara, Nora
Kotira Iutaara voqama kero arara itovaro vikara arara itova kia vaaharaitiro, qaqi
arara ite vaura.
27 Noravano Kotiva tiharo,
Te haaru Isareri tenta aaqantohai qaqini vara kaunantemake, te Iutaavata qaqini
vara kaari kia ti aaqanto variate.
Te tenta kaama tauna vatukara Ieruharemi qoririmake, te variqi virerave tuna
Naavuravata qoririma karerave, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

Josaiava qutu vura

28 King Josaiava ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhainaaka Uva
Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
29 Josaiava avuhainaava vau entara Isipi King Nekova nai iqoka vaiinti ntita varero
Iufaretisi Namari vaunaini oru Asiria avuhainaara hampata iqoka raqireva vuvaro,
Josaiavavata nai iqoka vaiinti ntita varero Isipi hampata raqireva Megido vatukaini
oruntovaro Nekova iqoka raqiharo Josaiara arukora.
30 Arukomanta vira kaiqa vaiinti vira vaata iqoka *kaari*qi vaari vate, anirante vuru
Ieruharemini Iutaa avuhainaaka quntama to matiparaqi quntama tora. Vira quntama
tomanta Iutaa vika Josaiara maaqu Joahaasira vitake vira qiataqaa vahavera aqu
amitovaro viva nai qora vatuka varero avuhainaa vaiintivano vaura.

Joahaasiva Iutaa avuhainaava vaura

31 Joahaasiva 23 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo
taaramo torara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Hamutaliva Jeremaiaara raavura-
vano Lipina vatukaihainaava vaura.
32 Joahaasiva nai kaivaqaukavara autuntema kero, Nora Kotira avuqaa qora okara
autura.
33 Joahaasiva kia Ieruharemiqi vaiharo Iutaaqaa raqikiarire tiro, Isipi King Nekova
Hamati vataini Ripila vatukaqi Joahaasira rumpa tero, Iutaa vaiinti nahentiara nora
takisi 3,400 *kilo silvaa*vata, 34 *kilo kori*vata timiate tiro naaruma tora.
34 Mintuvaro Isipi King Nekova Josaiara maaqu vo Elikamira noraiqama kovaro
Elikamiva nai qora Josaiara vatuka varero Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
Nekova Elikamira vo autu ntavateharo Jehoiakimirave tivakero viraqaahairo Joa-
haasira vita varero vuru Isipini kovaro viva mini vaiharo qutu vura.
35 King Nekova nora monu naaruma torara iriharo, Jehoiakimiva ekaa Iutaa vatanaa
vaiinti nahentiara *takisi* aqukeha, *silvaa*ve *kori*ve ti timiate tiro. Airi airaira vataaka
noraiqaake timiate, kia airi airaira vataaka inaaraiqama timiate, tiro. Ho Jehoiakimiva
minti tumanta amuvaro varakero Nekova unaini varakora.

Jehoiakimiva Iutaa avuhainaava vaura

36 Jehoiakimiva 25 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo
11 ihiara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nora Sebidaava Rumaihainaava Pedaiaara
raavuravano vaura.
37 Jehoiakimiva nai kaivaqaukavara qora okara autuntema kero, Nora Kotira avuqaa
qora okara autura.

24

1 Jehoiakimiva avuhainaa vaiinti vau entara Babironi vika King Nebukanesaava
nai iqoka vaiinti ntita varero ani Iutaa hampata iqoka raqiharo iqoka aatara kovaro
Jehoiakimiva vira vevaaraini vaiharo ⌞*takisi* vira ami vaura⌟. Ho taaramo ihi
aitarovaro Jehoiakimiva kia qaiqaa vira vevaaraini vaireva auti vaura.

2 Mintuvaro vi entara Noravano Kotiva nai kaiqa vaiinti paropetinavu noqihairo tu
uvava vivau variarire tiro, viva vaiinti vokuka Babironihaive, Siriaihaive, Moapihaive,
Amonihaive, vika Iutaa vata qoraiqama kaate tiro, vara komanta oru Jehoiakimira
hampata raqiha Iutaa vata qoraiqama kora.
3 King Manaseva qora okara, vo okara vo okara auti vaura kaara Noravano Kotiva
Iutaa vika kia ti aaqanto variate tiro, vi vatanaaka vara komanta vika ani Iutaa vata
qoraiqama kora.
4 Kia vo uvavanovata vikaqaa vau vaiinti nahentika Manaseva qumina arukovaro
vika naarevano Ieruharemi vatuka mpiqa kora kaara, Noravano Kotiva kia vira qora
okara qaqira karaitiro, qaqi iritora.
5 King Jehoiakimiva ekaa vo kaiqa vo kaiqa varo uvara vuku vo, *Iutaa Avuhai naaka
Uva Okarave* tu vukuraqi qara ntuvatora.
6 Jehoiakimiva qutu vuvaro vira maaqu Jehoiakiniva nai qora vatuka varero
avuhainaa vaiintiqama viro vaura.
7 Babironi avuhainaava Isipi avuhainaara hampata iqoka raqiharo Isipi
avuhainaava u vatara, vo vata vo vata nai vararara tiro, Isipi avuhainaava kia
qaiqaavata iqoka raqireva viraitiro, qaqira kero Isipini vaura. Babironi avuhainaava
raqiki vau vatava vaireva, Iufaretisi Namari vaunaihairo viviro, muntu Isipi vata
auvahianta taiqora.

Jehoiakiniva Iutaa avuhainaava vaura

8 Jehoiakiniva 18 ihi varakova avuhainaa vaiintiqama viro Ieruharemiqi vaiharo
taaramo torara Iutaaqaa raqiki vaura. Vira nova Nehutaava Ieruharemihainaava
Elinataanira raavuravano vaura.
9 Jehoiakiniva nai qova qora okara autuntema kero, Nora Kotira avuqaa qora okara
autura.
10 Vi entara Babironi King Nebukanesaara qiata vaiintinavu iqoka vaiintivata ntita
vare oru Ieruharemi vatuka vararека vira ututumate vaura.
11 Ieruharemi ututumate vauvaro Nebukanesaava naivata Ieruharemini oru vau-
manta
12 King Jehoiakiniva, nai norave, nai kaiqaqaa raqiku vaiintikave, nai qiata vai-
intinavuve, avuhainaara naavuqaa raqiku vaiintikave, ntita varero iqoka qaqirakero
Nebukanesaava vaunaini vuvaro Nebukanesaava Jehoiakinira rumpa tora. Vi entara
Nebukanesaava 8 ihiara Babironiqaa raqiki vau entava vaura.
13 Nebukanesaava Nora Kotira Naavuqihairovata avuhainaara naavuqihairovata
ekaa koqe haika qaqini varakero, King Soromonuva Nora Kotira Naavuara iriharo
*kori*qohairo autukero vato haikara, ekaa vi haikara varero Babironini vuru vatovaro
haaru Noravano Kotiva tu uvava vivau vaura.
14 Nebukanesaava ekaa Ieruharemihainaa vaiinti nahentivata, ekaa iqoka vaiinti-
vata vika qiata vaiintivata, ekaa vo kaiqa vo kaiqa tave vaukavata, vika ekaa rumpa
varero Babironini vuru kora. Viva 10,000 vaiinti nahenti rumpa varero viharo, anoma
vehi vaiinti nahentiqai Iutaa vataini qaqi komanta vaura.
15 Nebukanesaava Jehoiakiniravata, vira noravata, vira naatavaravata, vira
kaiqaqaa raqikukavata, Iutaa qiata vaiintivata, rumpa varero Babironiqi vuru kora.
16 Nebukanesaava ⌞Iutaa⌟ iqoka vaiinti 7,000 rumpa varero Babironini vuru kero,
viva vo kaiqa vo kaiqa tavo vaiintika 1,000 navu *aini* auti okarara tavokave, ⌞auvihe-
havaa⌟ auti okarara tavo vaiintikave, viva vika vika rumpa varero Babironini vuru
kora. Ekaa vi vaiintika kempuka vaiinti ho iqoka raqi vauka vaura.
17 Ho Nebukanesaava Jehoiakinira vira qora qata Mataniara kaama tovaro viva
Jehoiakinira vatuka varero avuhainaa vaiinti vaura. Nebukanesaava Mataniara vo
autu ntava teharo Sedekaiarave tura.

Sedekaiava Iutaa avuhainaava vaura

18 Sedekaiava 21 ihi varakova Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaiharo
Ieruharemiqi 11 ihiara ⌞Iutaaqaa⌟ raqiki vaura. Vira nova Hamutaliva Lipina
vatukaihainaava Jeremaiaara raavuravano vaura.
19 Jehoiakimiva qora okara autuntema kero, Sedekaiavavata Nora Kotira avuqaa
qora okara autura.
20 Iutaavata Ieruharemiqi vaukavata qora okara auti vaura kaara, Nora Kotira
voqama kero arara itovaro viva ekaara vitini vi vaiinti nahentikara popohovaro vika
nai aaqantohairo qaqini vara kora.

25

Navutaaka Ieruharemi varora

1 Sedekaiava kia Babironi avuhainaa vaiinti vevaaraini vaireva auti vaura kaara
Sedekaiava 9 ihi 10 tora Iutaaqaa raqiki vau entaraqaa Babironi King Nebukanesaava
nai iqoka vaiinti ekaa ntita varero ani raqireva Ieruharemi vatuka ututumatero
aaqaini vaiharo nai *seri* naavu maaqa kaqatero vaura. Vika Ieruharemi vatuka
ututumate viraqaa vaarinte raquare tivake vata quvike vuru vaantaavura tataaqa nte
vaura.
2 Vika vohaa ihi 6 torara Ieruharemi ututumate vauvaro vi entara Sedekaiava 11
ihiara Iutaaqaa raqiki vau entava vauvaro
3 vi ihira 4 tora 9 entaqaa Ieruharemiqi karavano ekaa taiqa vuvaro vika kara neva
kia vaura.
4 Vi entara Babironi vika vaantaavura hini mantaraini ravantiaqake vatukaqi
oriqetora.
Mintumanta King Sedekaiavavata, Ieruharemiqi vau iqoka vaiintikavata, vika
qetake entaqi ekaa ruqemake vura. Babironi vika Ieruharemi vatuka ututumate vau-
manta avuhainaara kaqava tataaqa vaantaavura taaraqanta vaunaini qenti voqihai
vika ruqiare vevante, Ieruharemi ke Iotani Uqitaini vireka vura.
5 Mini vireka vumanta Babironi iqoka vaiinti vika King Sedekaiara avataqi vuvaro
viva Ieriko Uqitaini otu vumanta Sedekaiara iqoka vaiinti vika vira qaqirake ruqemake
vona vona vura.
6 Vika vumanta Babironi iqoka vaiinti Sedekaiara ravaaqavu vare Nebukanesaava
Ripila vatukaqi vaunaini vuru kovaro Nebukanesaava viraqaa uva vatero *ko* tiva taiqa
komanta
7 vika Sedekaiara maaqunavu ntita vare Sedekaiara avuqaa aruke, vika Sedekaiara
avutantavata vauru kora. Vika vira avutanta vauruke *baraasi seni*qohai vira aiqu
kauqu rumpake vare Babironiqi vuru kora.
8 King Nebukanesaava 7 enta 5 tora 19 ihiara Babironiqaa raqiki vau entara,
vaiinti vo Nebusaradaaniva Ieruharemini anura. Vi vaiintiva Nebukanesaaraqaa
maimaraara raqiki vau vaiintika qiata vaiintivano vaura.
9 Viva Ieruharemini anintero, Nora Kotira Naavuvata avuhainaara naavuvata
qumpiarama kero, ekaa Ieruharemiqi nora vaiintinavu naavuvata qumpiarama kero,
10 viraqaahairo viva tumanta nai Babironi iqoka vaiinti vika Ieruharemi ori
vaantaavura aututora ekaa ravantiaqa raavantiaqama aqukora.
11 Vika mintima kovaro Nebusaradaaniva Ieruharemiqi qaqi vaukavata, voku vaiinti
nahentikavata ntita varero vuru Babironiqi kora. Raqu entara Iutaa iqoka vaiinti
iqoka qaqirake Babironi mantaraini vauka, Nebusaradaaniva vikavata ntita varero
vuru Babironiqi kora.
12 Viva ekaa vika Babironini vuru keharovata, Iutaa vokuka anoma vehiqamavi
vauka vikaqai *uaini* naahoqaavata ekaa vo naahoqaavata raqikiate tiro, qaqi mini
kora.
13 Babironi vika Nora Kotira Naavu avuni *baraasi*qohai aututo *pohi*tanta aratora
ravantiaqake rakavu raakavumake, Naavu naanteqaraini *uiri kaari*navuvata rakavu

raakavumake, nora tave Varuva Namarive tu tavera *baraasi*qohai autu tora, viravata rakavu raakavumake, *baraasi* vira vare Babironini vuru kora.
14 Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amito haikara *baraasi*qohai aututora, kureve, havoreve, ova qimperave, tanuve, ekaa vo haika vo haikave, Babironi vika ekaa vi haikara vi haikara varora.
15 *Kori*vata *silvaa*vataqohai aututo haikara, ihauri vaqita tanurave, vo tanu vo tanuve, ekaa vi haikara Nebusaradaaniva varora.
16 Haaru Soromonuva Nora Kotira Naavuara iriharo aututo haikara, *baraasi*qohai aututo *pohi*tantavata, *Varuva Namarive* tu taveravata, *uiri kaari*vata, ⌞vika vi haikara rakavu raakavumake varora.⌟ *Baraasi* ori vira maaravano voqamakero maara ntomantara ti, vika kia ho vira maara rairake tavora.
17 Kotira Naavu avuni *baraasi*qohai aututo *pohi*tanta vauvaro vi *pohi*tanta vukaivano vaireva, 8 *mita* vaura. Pohi vitantaqaa *baraasi*qohai qiatatantavata aututova vauvaro qiata vukaivano vaireva, 1 *mita* 30 sentimita vaura. *Baraasi*qohairo airi *pomigraneti* tava *maraqura/varaha* naiqi naiqi vi *pohi*ra ututumate *vahehema/ vaataiqama* tova vauvaro, hini *pohi*vata vohaa qaramake vaura.
18 Nebusaradaaniva ⌞Ieruharemiqi vaiharo⌟ Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Seraiaara rumpakero, Seraiaara vevaaraini vau vaiintira Sefanaiara rumpakero, Kotira Naavu qentiqaa raqikuka taaramonavu rumpakero,
19 Ieruharemiqi Iutaa iqoka vaiintiqaa raqiku vaiintira vo rumpakero, Iutaa avuhainaara koqe avu aato ami vauka 5navu rumpakero, Iutaa iqoka vaiinti naarama keharo vika nutu qara nti vau vaiintira rumpakero, Ieruharemiqi nora vaiinti 60navuvata rumpakora.
20 Nebusaradaaniva vi vaiintika vi vaiintika rumpakero ntita varero Babironi avuhainaava vaunaini Ripila vatukaqi
21 Hamaati vataini vuru kovaro Babironi avuhainaava tumanta ekaa vika arukora.
Ho Babironi mintimake ⌞Iutaa vokuka aruke,⌟ vokuka rumpa vare vika nái vataihai vonaini vuru kora.

Iutaaqaa raqikiarire tiro Gedaliaara noraiqama kora

22 Ho Iutaini qaqi vau vaiinti nahentikaqaa raqikiarire tiro, Babironi King Nebukanesaava Gedaliaara kaama tora. Gedaliaava Ahikaamira maaqu Safaanira naintivano vaura.
23 Gedaliaava Iutaaqaa raqikiarire tiro, Babironi avuhainaava vira noraiqama komanta Iutaa qiata vaiinti vonavuvata nái iqoka vaiintivata vi uvara iri, ⌞nái kukeqavi vaunaihai⌟ oru Misipaini Gedaliaara tavareka vura. Qiata vaiinti vika nutu vaireva, Netaaniara maaqu Isamairiva, Kareaara maaqu Johanaaniva, Netofuhainaara Tanihumetira maaqu Seraiava, Makaa vataihainaava Jesaaniava.
24 Vika Gedaliaava vaunaini oruntovaro viva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ne kia Babironi naatu qetaraiti, ne maa vataraqaa vaiha, Babironi avuhainaara vevaaraini vaivera, ne koqemake vaivarave, tiro.
25 Gedaliaava minti tuvarovata, vi ihira 7 toraqaa Netaaniara maaqu Elisamaara nainti Isamairiva, viva Iutaa avuhainaara ankuqihainaava vaiinti 10 navu ntita varero ani Misipaini vaiharo Gedaliaara arukora. Vika vira aruke, Iutaa vaiinti Gedaliaara hampata vaukavata, Babironi iqoka vaiinti Misipaa vatukaqi vaukavata, arukora.
26 Mintumanta Iutaa nora vaiinti nahentive, qaqi vaiinti nahentive, Babironi naatu qetake, iqoka vaiintiqaa raqikuka hampata ruqemake Isipini oru vaura.

Jehoiakinira kuvantu kora

27 Ho Iutaa King Jehoiakiniva Babironiqi 37 ihiara karapuhiqama viro vau entara, Evili-Merodaakiva Babironi avuhainaa vaiintiqama viro, vi ihira 12 tora 27 entaqaa viva Jehoiakinira koqema amiteharo vira karapuhiqihairo kuvantu kora.

28 Evili-Merodaakiva Jehoiakinikantiro koqe uva tivakeharo, vira koqe autu amu-
varo Babironiqi ekaa avuhainaaka vira hampata rumpatokaqihairo Jehoiakinira
autuvano avuni vaura.
29 Jehoiakiniva qaqini kuvantuviro vau entaraqaahairo viva kia qaiqaa karapuhi
utavaaqa nonkutero, koqemakero vaiharo viva qaqi vau entara Babironi avuhainaara
naavuqi kara ne vaura.
30 Jehoiakiniva koqema kero variarire tiro, Babironi avuhainaava tumanta ekaa
Jehoiakiniva qaqi vau entara vika vira monuve airairave ami vaura.

NEHEMIA
(Nehemiah – Nehemia)

Babironihainaaka Iutaa vika rumpa vare Babironini vuru komanta airi ihiara mini vauvaro viraqaahairo Pesia vatanaa vaiinti vo Sairusiva noraiqama viro Pesia vataqaavata, Midia vataqaavata, raqiki vaiharo oru Babironi vatanaaka hampata raqiharo vika naatara kora. Viva vika naatara kero, viraqaahairo Iutaa vika quahama nimitero vikara, Ne hini kiaka nenta maaqaini homa vivarave, tiro. King Sairusiva minti turara tiro, haaru Aisaiaava tuntemakero quqaa vi vau vaura. (Ais 44:28; 45:1)

Ieremaiaava vivavata haaru 604 BC vi entara nai navunaakara tiharo, Ne 70 ihiara Babironini variqi vivi, viraqaahai orurante anivarave, tura. (Jer 11:14; 29:10) Ho vi uvavavata quqaa vi vau vaura.

King Sairusiva minti tumanta 538 BC Iutaa nora vaiinti vo Serubabeliva nai kenauka airitahaa ntita varero Iutaini anirantero vura. Serubabelivavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva Jesuaavavata, Iutaa vaiinti vonavuvata, Ieruharemini vaiha qaiqaa Kotira Naavu kaqaqi vivi, 516 BC vi ihiraqaa kaqa vuru taiqa kora. (Esra 1-6)

Serubabeliva vau entara vika qaiqaa Kotira Naavu kaqa taiqa kovaro vo ihinavu aitarovaro viraqaahairo 458 BC Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva Esraava, vivavata vo vaiinti nahenti hampata Ieruharemini anirantero vura.

Mintuvaro Iutaa vaiinti vo Nehemiava Pesia vataini vauva, vivavata vo vaiinti nahenti hampata Pesia mini kero Ieruharemini ani vaiharo Ieruharemi vaantaavura ravantiaqa aqukora qaiqaa autu kora. Nehemiava kaiqa varo uvava maa *vuku*raqima vairo. Vi entara Iutaa vika qaiqaa nariara tiha, Tenavu Isarerive tura.

Nehemiava Ieruharemiara nora aato irura

1 Maa uvava vaireva, Hakariaara maaqu Nehemiava varo kaiqara uvama vairo. Nehemiava mintima tiro:

King Atasekesisiva 20 ihiara raqiki vau entara Kisilevi* toraqaa te nora vatuka Susaaqi variavaunara.

2 Te Nehemiaka vi entaraqaa Susaaqi vauraro ti qatavakaa vo Hanaaniva vaiinti vonavu hampata Iutaa vataihairo anura. Vika anumanta te vika ireha tiha, Tinavu navunaaka haaru rumpa vare Babironini viri kokaqihai vaiinti nahenti vonavu Babironi ke, anirante qaiqaa nái maaqaini vuaka, vika hoe variavo? Ieruharemivata vo? Vi vatukava hoe vaivo? ti.

3 Minti turamanta vika ti tiva timi tiha, Oho, tinavu navunaa vaiinti nahenti anirante Ieruharemini vuaka, vika kia koqemake variavaro nora maaravano vikaqaa vaimanta variavo. Vo vatanaaka Ieruharemi tataaqa variaka, vika tinavu navunaakara vehi vatanaakave ti variarave. Ieruharemi vaantaavura haaru ravantiaqa kova qaqi mintiro vaimanta kia vira qaiqaa maa entara autuke vaaviarama kaavo. Vaantaavura qentinavu haaru iha tatoqa kora, vinavuravata kiama qaiqaa autu kaavo, ti.

4 Minti tumanta te vi uvara iruraro ti muntukavano qoraiqimanta te vatakanta oquvi vaiha iqi rataunara. Te vo entanavuara iqi rataqi viha, kia karavata naraiti, Kotiva naaruvaini vai Variqara aaramaqi vi vaunara.

5 Te Kotira aarehama mintima ti:
Noravauvo, are Kotiva naaruvaini variana Variqavave. Are uritarakera variaramanta tenavu ai aatu qeteha vauro. Ariara muntuka vaimanta ai uva iriqi vi varia vaiinti nahentika are kia vika qaqira karaitira, are vika koqema nimite variararo haaru are tiva taana uvava vikaqi vairave.

---

* **1:1:** Kisilevi = November

6 Noravauvo, ti tavehara te ai aaraaina uvara iriane. Te entaqivata aatitairaqaavata
ai kaiqa vaiinti nahenti Isareriara irihama ai aaramaqi vi vauro. Mpo, tenavu Isareri
vaiinti nahenti ai uva, vo uva vo uva raqa kaunarave. Te tenta kaivaqaukavara
hampata ai uva, vo uva vo uva raqa kaunarave.
7 Tenavu ai uva raqakeha ai qoraiqama amitaunarave. Are nena kaiqa vaiinti
Mosiraqaa uva tiva taataukera amianara, tenavu vi uvara vi uvara raqake kia
irunarave.
8 Ho haaru are Mosira vo uva tiva amunara, vi uvara vate qaiqaa iriane. Haaru are
minti tianarave:
Ne Isareri vaiinti nahenti ti tauvaqa utu timiteha ti qaqira kaivera, te nintavata
qaqira keha vo vataini vo vataini ni vara kaari vi raumpirima vivarave.
9 Te mintiarivata, ne qora aara qaqirake orurante te iainanaini aninte ti uva
koqemake iriqi vivera, te niara maini vaiha ti hutu tuahera kaate tunanaini qaiqaa
ni ntita viri karerave. Ne vo vataini vo vataini anomake niaraini vaiqevata, te vihai
vihai ni ntita vare viri karerave, tianarave.
10 Mpo, tenavu Isareri ai vaiinti nahentive, ai kaiqa vaiinti nahenti vaunarave. Are
haaru nena kempukaqohaira tinavu Isareri ruaruama timitaanarave.
11 Ho Noravauvo, vate te ai aaraaina uvaravata, ekaa tenavu Isareri ai autu
tuaherake vaurauka aaraaina uvaravata iriane. Are ti kahaqiraqe te avuhainaa vaiinti
aaqanto oru variariraro viva ti aaqurihama timiteharo ti kahaqiarire, tunara. Vi
entara te avuhainaara *uaini*qaa raqiki vaiha vira *uaini* kaqa vare vuru ami vaunara.

2

Nehemiava Ieruharemini vura

1 Ho tora taaraqanta taaraqanta aitaro varo vo enta King Atasekesisiva kara ne
vaumanta te vira *uaini kaapu* vare vuru ami vaunara. Vo enta vo enta te vi kaiqara
vareha avuhainaa vaiinti aaqanto koqe viriqai arateha vaiha, vi entaraqai te kia koqe
viri arateha vauraro
2 avuhainaa vaiinti viva ti irero tiharo, Are kia rovara vararaitira, nana kaarae kia
koqe viri aratera variaro? Ai muntukavano qoraiqivarae mintira iaro? tiro.
Viva minti tuvaro ti haatu itomanta te voqamake qeteha
3 tiha, Avuhainaa vaiintio, are ekaa enta variqira vinarave. Quqaama ti muntuka-
vano qoraiqivo. Ti kaivaqauka quntama to vatukara haaru ravantiaqa aqukova vate
qaqi mintiro vaimanta, vaantaavura qentinavu haaru iha tatoqa kora, vinavuravata
kia vate qaiqaa autuke vataara, vira kaara ti muntuka qoraiqivo, ti.
4 Te minti turaro avuhainaa vaiinti viva tiriara tiharo, Te nantiakee ai kahaqirarave?
tumanta te tenta avu aatoqihai naaruvaini vai Variqara aaramake,
5 viraqaahai avuhainaa vaiintiara tiha, Avuhainaa vaiintio, are tiriara quahehara
te ai iraaina uvarara eo tirera, are ti qaqi kairaqe te Iutaa vataini tenta kaivaqauka
quntama to vatukara mini oru vaiha tenta navunaaka kahaqiha vi vatukara qaiqaa
autuare, ti.
6 Te minti turaro avuhainaa vaiinti viva avuhainaa nahenti tataaqa oquvi vauva
tiriara eo ho vinarave tivakero tiharo, Are vukaiqaa kerae Iutaini vainarave? Are
taireve orurantera maini aninarave? tumanta te mini oru variainara viravata, vihai
orurante aniainara viravata, vira tiva ami.
7 Te minti tivake qaiqaa avuhainaa vaiintiara tiha, Ai antuqavano vairera, are qara
vonavu ntuva kera ti timiraqe te vare Iufaretisi Namari vutu mantaraini aaraini viha
kamaanira kaiqa vaiinti vonavu numiqaari vinavuka tave kia ti ravaaqavu kaiqe te ho
Iutaini vuare.
8 Are qara vo ti timiraqe te vare, ai nanta katariqaa raqiki vai vaiintira Asaapira
umiqaariraro viva katari ti timiarire. Te katari vira kutuke viraqohai vaantaavura

qenti autuke, Kotira Naavuqaa raqiki varia vaiintika naavu qentivata autuke, viraqaahai te tenta variaina naavuravata kaqaare, turaro Kotiva ti koqema timitovarora tiro, avuhainaa vaiintivano ekaa ti uvara eo tura.

9 Viva ti uvara eo tivakero *ohi*qaa ni vauka iqoka vaiinti hininavu nai nora vaiinti hampata nititomanta vinavuka tiqaa raqikireka ti hampata vura. Ho tenavu Iufaretisi Namari vutu mantaraini orunte, viraqaahai te avuhainaara qara *kamaanira* kaiqa vaiintinavu nimunara.

10 Vinavuka qara vira nimuramanta vaiinti votanta Sanbalaatika, Tobiaaka, vitanta te Iutaini virera una uvara iri, vitanta arara itomanta tiha, Vovano Isareri vaiinti nahenti Iutaini variaka oru kahaqiantorave, tura. Sanbalaativa Beti-Horonihainaava vauvaro Tobiaava Amoni provinsiqi *kamaanira* kaiqa vare vauva vaura.

11 Ho te Ieruharemini orunte, taaramo enta varike

12 kia vo vaiintivata Kotiva ti avu aatoqi Ieruharemi kahaqiaina uvara tiva nimiraiti, qaqi vaunara. Viraqaahai te entaqi vaiinti vonavu ntita vare, vi haikara vi haikara tuantike tavarera, donkiqaa vaarinte vuramanta vinavuka vatantuna vura.

13 Entaqi tenavu vatukaqihai vaantaavura qenti vo, Uqita-Qentive tunaihai aaqaini vevante vunara. Vi qentiva kuari avu ruhunkinaini vaumanta tenavu minahai aaqaini vevante, viraqaahai tenavu kaanaaqaini vau aarara vaantaavura auvahianta viha, namari kaqora Memaru-Namarive tura aatarake vivi, vaantaavura qenti vo, Raha-Qentive turavata aatarake vunara. Tenavu mintimake viha, haaru vaantaavura ravantiaqa aqukoravata, qentinavu ihaqohai tatoqa koravata tuantike tavamaqi vunara.

14 Mintiaqi viha vaantaavura auvahianta virante airantemaqi vivi, vaantaavura viva kuari urinaini vauraqaa orunte, qenti vo Aruvu-Namari-Qenti vaunainivata Avuhainaara-Namari vaunainivata orunte, tavauraro vaantaavura ori airitahaa aqukova mini kuvaikorara tiro, donkivano vuaina aarava kia ho vaumanta te qaqirake

15 Kidaroni Uqitaini vi vau aararaqaa viha vaantaavura tuantike tavamaqi vunara. Ho vi haikara vi haikara ekaa tuantike tavamake, viraqaahai te anirante qoqaraa aara avata vare vivi, Uqita-Qenti vaunaini orunte vaantaavuraqi oriqetaunara.

16 Ieruharemiqaa raqiki vau vaiintinavuka te entaqi Ieruharemi vaantaavura tuantike tavaunarara kia irura. Vi entara te tenta kena Iutaa vaiintinavuve, Kotira Naavuqi kaiqa vara amite vaukave, nora vaiinti vonavuve, vo vaiintinavu ti hampata kaiqa varekave, vi uvara ekaa vika kia tiva nimiraiti vaunara.

17 Kia tiva nimiraiti, viraqaahai te ekaa vika ruvaaqumake tiva nimi tiha, Tenavu maaraqi vaunarara ne iriarave.

Vaantaavura qentinavu haaru ihaqohai tatoqakora kia vate qaiqaa autu kaavaro, vaantaavura ravantiaqa aqukova, vivavata qaqima kirikairiro vaivo. Kaiqenavu qaiqaa Ieruharemi vatuka ori vaantaavura autuke, vaantaavura qentinavuvata autu kaari tinavu navutaaka kia qaiqaa kaurira haika tinavu timiate, ti.

18 Te minti tivake Kotiva ti kahaqiharo koqema timito uvaravata vika tiva nimi, King Atasekesisiva ti tiva timu uvaravata vika tiva nimuramanta viraqaahai vika tiriara tiha, Are koqe uvama tiaro. Kaiqenavu vi kaiqara varaare, tivake vika vi kaiqara varareka qera i vaura.

19 Vika qera i vaumanta Sanbalaativa vo, Tobiaava vo, Gesemuva Arapi vatanaava vo, vinavuka tenavu varare una kaiqarara iri, tinavu naaraihama timiteha tiha, Ike, ne nana kaiqae varareka auti variavo? Ne vi kaiqara vuru taiqake avuhainaa vaiinti uva raqake kia vira vevaaraini vairekae auti variavo? ti.

20 Minti tumanta te vinavuka nái tiva nimi tiha, Naaruvaini vai Variqava Kotiva tinavu kahaqiraqe tenavu maa kaiqara koqemake vara vuru taiqa karerave. Tenavu vira kaiqa vaiinti vaiha maa kaiqara hoqaramate varaqi virerave. Ho Ieruharemi vatukavano kia ninavu vatuka vaimanta ninavu kaivaqaukavara vikavata

kia Ieruharemi viraqi vaurara ti, maa kaiqava kia ninavu kaiqavauve vaivo, tiavaunara.

3

Vika Ieruharemi vaantaavura qaiqaa autu kora

1 Te minti tivake vi kaiqara hoqarama taunara. Maantimake vo vaiinti vo vaiinti haaru Ieruharemi vaantaavura ravantiaqa kora qaiqaa autura:

Kotira kaiqa vara amite vauva qiata vaiinti Eliaasipiva, vivavata, vira hampata vi kaiqara varoka, vika vaantaavura Sipisipi-Qenti vaunaini vaura vira qaiqaa autura. Vika vira autuke, Sipisipi-Qenti viravata qaiqaa autuke, qenti vira vaantaavuraqaa arute, viraqaahai vika vaantaavura autuqi vivi, *tauaa* * vo, 100-Iqoka-Vaiintive tu *tauaa*ra autuke, Hananerira *tauaa*vata autukora.

Vika vi kaiqara vara vuru taiqake viraqaahai vika Kotira aareha tiha, Kotio, tenavu vaantaavurave, qentive, *tauaa*ve, qaiqaa autuke vataunara ai kaama amitauro, tura.

2 Ho Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vi kaiqara vare vaumanta Ierikohainaaka vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

Vika vi kaiqara vare vauvaro Imurira maaqu Sakuriva nai kaiqa vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

3 Vika vi kaiqara vare vauvaro Hasenaava nai anku hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuke, vaantaavura viraqi vau qentira vo, Havuka-Qentive turavata autukora. Vika qenti auvahini variaina katarira arute, viraqaahai qenti taataute, *rok*ivata, qenti taurini kuvaite *aini*ravata, autuke vatora.

4 Vika vi kaiqara vare vauvaro Merimotiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Merimotira qova Uriaava vauvaro Uriaara qova Hakosiva vaura.

Vika vi kaiqara vare vauvaro Mesulaamiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Mesulaamira qova Berekiaava vauvaro Berekiaara qova Mesesabeliva vaura.

Vika vi kaiqara vare vauvaro Baanara maaqu Sadokiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

5 Vika vi kaiqara vare vaumanta Tekoa vatukaihainaaka vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Vika autuke vaumanta vika nora vaiintinavu kia kaiqaqaa raqikuka uva iriraiti, popohomanta kia kaiqavata varora.

6 Tekoa vatukaihainaaka vi kaiqara taiqa komanta Paseaara maaqu Joiadaava vo, Besodeaara maaqu Mesulaamiva vo, vitanta vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuke, vi vaantaavuraraqi vau qentira, Jesana-Qentive turavata autu kora. Vika qenti auvahini variaina katarira arute, viraqaahai qenti taataute, *rok*ivata, qenti taurini kuvaite *aini*ravata, autuke vatora.

7 Vika vi kaiqara vare vaumanta Gibeonihainaava Melatiaava vo, Meronotihainaava Iatoniva vo, Gibeonihainaa vaiinti vonavu, Misipaahainaa vaiinti vonavu make, vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqi vivi, vuru *kamaanira* naavu vaunaini taiqa kora. *Kamaanira* kaiqa vaiinti viva Iufaretisi Namari kuari avu ruhunkinaini vau vataraqaa raqikuva vaura.

8 Vi vaiintinavuka vi kaiqara vare vauvaro Hahaiaara maaqu Usieriva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Usieriva *kori* ori varakero viraqohairo vo haika vo haika auti vau vaiintiva vaura.

* **3:1:** Maimaraara vaiha vutu vuru tavaate tivakeha vaantaavura qiatavau voqaa voqaa vukaiqamake kaqa torara tauaa *ve tura.*

Usieriva vira vuruvi vau vaantaavurara auti vauvaro Hananiaava, koqe untavi vau haikara auti vau vaiintiva, viva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqi viharo Nora-Vaantaavurave tunaini vuru taiqa kora.

9 Vika vi kaiqara vare vauvaro Hurira maaqu Repaiaava vo vaiinti hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Repaiaava Ieruharemi hini vatukaqaa raqiki vau vaiintiva vaura.

10 Vika vi kaiqara vare vauvaro Harumaapira maaqu Jedaiaava vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Vi vaantaavurava Jedaiaara naavu tataaqa vaura.

Vika vi kaiqara vare vauvaro Hasapaneaara maaqu Hatusiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara autu kora.

11 Vika vi kaiqara vare vaumanta Harimura maaqu Malkiavavata, Pahati-Moapira maaqu Hasupuvavata, vitanta vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuke, *tauaa* vo, vira autu *Sitopu Tauaa*ve tura, viravata qaiqaa autu kora.

12 Vika vi kaiqara vare vauvaro Halohesira maaqu Salumiva vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Salumira raavuranavu nai qora kahaquvaro viva vi kaiqara varora. Salumiva Ieruharemi hini vatukaqaa raqiki vau vaiintiva vaura.

13 Vika vi kaiqara vare vaumanta Hanunivavata, Sanoaa vatukaihainaakavata, vika qenti vo, vira autu Uqita-Qentive tura, qaiqaa autuke, qenti auvahini vau katarira arute viraqaahai qenti taataute, *roki*vata, qenti taurini kuvaite *aini*ravata autuke vate, viraqaahai vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqi vivi vukaiqaake 440 *mita* autuqi vi vuru Raha-Qenti tataaqa taiqa kora.

14 Vika vi kaiqara vare vauvaro Rekaapira maaqu Malakiaava vo vaiintinavu hampata Raha-Qenti vira qaiqaa autukero, qenti auvahini vau katarira arutero, viraqaahai qenti taataukero, *roki*vata, qenti taurini kuvaite *aini*ravata, autukero vatora. Malakiaava Beti-Hakeremi vatukaqaa raqiki vau vaiintiva vaura.

15 Vika vi kaiqara vare vauvaro Kolu-Hosera maaqu Saluniva, viva Misipaa vatukaqaa raqiki vauva, viva vo vaiintinavu hampata Aruvu-Namari-Qenti qaiqaa autu kora. Vika katari varake viraqohai qenti vira vuruvi vaunaini tintate, viraqaahai vika qenti vira qaiqaa autuke qenti auvahini vau katarira arute, viraqaahai qenti taataute, *roki*vata, qenti taurini kuvaite *aini*ravata, autuke vatora.

Vika vi kaiqara taiqake vira vuruvi, Sela Varuva tataaqa vau vaantaavurara, qaiqaa autu kora. Vi vaantaavurava avuhainaa vaiinti kaqava ututora tataaqa vaura. Vika vi vaantaavurara autuqi vivi, vuru Devitira vatukaini vi vau iriva vaunaini vuru taiqa kora.

16 Vika vi kaiqara vare vauvaro Asabukura maaqu Nehemiava, viva Beti-Su vatuka hiniqaa raqiki vau vaiintiva, viva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viro, Devitira quntama tora tataaqa, iqoka vaiintinavu naavu vaura, varuva namari vo vaunaini vuru taiqa kora.

Rivaira anku vi kaiqara varoka nutu

17 Vika vi kaiqara vare vaumanta Rivaira ankuqihai vaiinti vonavu vaantaavura vira vuruvi qaiqaa autu kora. Vika nutu vaireva:

Banira maaqu Rehumiva Rivaira anku vokuka hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

Hasabiaava qiata vaiintivano Keira vatuka hiniqaa raqikiharo, nai vatukara iriharo Rivaira anku vokuka hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

18 Henadaatira maaqu Bavaiva, viva Keira vatuka hiniqaa raqiki vauva, viva Rivaira anku vokuka hampata vaantaavura vira vuruvi vaura qaiqaa autu kora.

19 Jesuaara maaqu Eseva Misipaa vatukaqaa raqiki vauva, viva Rivaira anku vokuka hampata vaantaavura vira vuruvi vaura qaiqaa autu kora. Vaantaavura viva vo naavu tataaqa vauvaro vi naavuva iqoka vaiinti vika nái auvihehavaa vato naavuva vaura. Vika vaantaavura vira qaiqaa autuqi vivi, vaantaavura kaantaraqaa vuru taiqa kora.

20 Sabaira maaqu Barukiva Rivaira anku vokuka hampata vira vuruvi vau vaantaavurara autuqiro viviro, vuru Eliaasipira naavu qenti vaunaini taiqa kora. Eliaasipiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vika qiata vaiintivano vaura.

21 Uriaara maaqu, Hakosira nainti Meremotiva, viva Rivaira anku vokuka hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viviro, vuru Eliaasipira naavu hini viti vaunaini taiqa kora.

Kotira kaiqa vara amite vauka vikavata kahaqura

22 Ho Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vokukavata vi kaiqara vare vaura.

Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika Ieruharemi aaqaini vauka vika vaantaavura vira vuruvi vaura qaiqaa autu kora.

23 Benaminika, Hasupuka, vitanta vo vaiintinavu hampata vira vuruvi náit*a*nt*a* naavu tataaqa vau vaantaavurara, qaiqaa autu kora.

Maseaara maaqu Ananiaara nainti Asariaava, viva vo vaiintinavu hampata nai naavu tataaqa vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

24 Henadaatira maaqu Binuiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viviro, kaantaaraqaa vuru taiqa kora.

25 Usaira maaqu Palaiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viviro *tauaa* vo, avuhainaara naavuqaahairo oru vu *tauaa*ra, vira qaiqaa autu kora. Vi *tauaa*va maimaraara raqiki vau vaiintika vika naavu tataaqa vaura.

Parosira maaqu Pedaiaava vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viviro,

26 vuru kuari avu uruntonaini Namari-Qentive tunaini taiqa kora. Ieruharemi vatuka inaara autu vo Ofelive tunaini Kotira Naavuqi kaiqa varo vaiintinavuka vika naavu, vo naavu vo naavu mini vaura.

Kaiqa varoka vokuka nutu

27 Vika vi kaiqara vare vaumanta Tekoa vatukaihainaaka, vika tota hoqaramake vaantaavura voqi autu koka, vika avuhainaara naavuqaahairo oru vu *tauaa*ra vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqi vivi, Ofeli vaantaavurave tunaini vuru taiqa kora.

28 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vokuka vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqi vivi, vuru taiqakora. Ohi-Qenti vaura viraqaahai ekaa vika nai naavu nai naavu tataaqa vau vaantaavurara qaiqaa autuqi vivi, vuru taiqa kora.

29 Imera maaqu Sadokiva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi nai naavu tataaqa vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

Sekaniaara maaqu Semaiaava vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora. Semaiaava Kuari-Avu-Urinaihainaa-Qentiqaa raqikiharo vaura.

30 Selemiaara maaqu Hanaaniaka, Salapira maaqu *nampa* 6 Hanunika, vitanta tota vaantaavura vona autu kotanta, vitanta vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

Berekiaara maaqu Mesulaamiva vo vaiinti hampata vira vuruvi nai naavu tataaqa vau vaantaavurara qaiqaa autu kora.

31 Malakiaava *kori* ori varakeharo vo haika vo haika autuke vauva, viva vo vaiintinavu hampata vira vuruvi vau vaantaavurara qaiqaa autuqiro viviro, naavu

vo vauraqaa vuru taiqa kora. Naavu viraqi Kotira Naavuqi kaiqa vare vau vaiintikavata, koqaa kaiqa vare vau vaiintikavata, vi ani vau naavuva vaura. Vi naavuva Maimaraara-Qenti tataaqa vauvaro vaantaavura kaantaraini *rumu* vovano vira tataaqa vaura.

32 Vaiinti vonavu, *kori* oriqohai vo haika vo haika autuke vau vaiintikavata, koqaa kaiqa vare vau vaiintikavata, vika vaantaavura kaantaraqihai qaiqaa autuqi vivi, ekaanaini vau vaantaavurara Sipisipi-Qenti vaura hoqarama tonaini vuru taiqa kora.

4

Navutaaka vikara naaraihama nimitora

1 Iutaa vatanaaka Ieruharemi vaantaa vura qaiqaa auti vauvaro Sanbalaativa vi uvara iruvaro vira arara itovaro viva tinavu Iutaara naaraihama timitaare tiro,

2 oru nai kenauka nivuqaave, Sameria iqoka vaiintinavu nivuqaave, vaiharo tiharo, Ike, Iutaa vika vehi vaiinti nahenti variaka nana kaiqa vararekae auti variavo? Vika mintie tiavo: Tenavu homa Ieruharemi vaantaavura qaiqaa autu kararave. Tenavu Kotira *ofaa* iha quara amitaariraro viva tinavu kahaqiraqe tenavu vohaa enta kaiqa vareha vaantaavura vira qaiqaa autu taiqa kararave, tivakehae variavo? Haaru vaantaavura ravantiaqa keha iha quara kovaro vankoraiqaavi orivaqai maa entara vairave. Vika vi oriraqohai vaantaavura vira qaiqaa autu karerave tivakehae vi kaiqara vare variavo? tiro.

3 Sanbalaativa minti tuvaro vira tataaqa himpi vauva Amonihainaava Tobiaavavata tiharo, Vika kiama ho kempuka vaantaavura autukevarave. Qaakau vairi vovano vaantaavura viraqaa vaari ntairera, viva ekaarama rapatutuma vuanarove, tiro.

4 Vitanta tu uvara vo vaiintinavu viri ti tiva timumanta iri, te Kotira aareha tiha, Mpo, Kotio, vitanta tinavu naaraihama timiteha qora uva tiva taava náitantaqima variarire. Are qaqi kaira vo vaiintinavu vitanta vate haikara muara vare vitanta rumpa vare niaraini vo vatanaaka vataini vuru kaate.

5 Tenavu vaantaavura qaiqaa auti vauramanta vitanta tinavu naaraihama timiteha tinavu tauvaqa vauraa uva tiva timitaara kaara are kia tauru karaitira, vitanta qora kaiqa varaa uvaravata kia nunka nimitaane, ti.

6 Te minti tivake Kotira aaramake viraqaahai tenavu vaantaavura vira qaiqaa autuqi vuavaunara. Vaiinti nahenti vi kaiqara varaataa umanta vare vaihara ti, vika vaaka mia mantaraini vau vaantaavurara autuqi vivi, vuru tavaarana taiqa kovaro viri mantaraini vau vaantaavurava qaqi vaura.

7 Ho tenavu koqemake Ieruharemi vaantaavura qaiqaa autuqi viha, vo irirana vo irirana tinta kauramanta Sanbalaatika, Tobiaaka, vo vatanaaka Arapive, Amonive, Asadotive, vika hampata vi uvara iruvaro voqama kero nirara ite vaumanta vaura.

8 Vika tinavuara hampiqamavi vi kaiqara qaqira kaate ti, vika ruvaaqumavi vaiha Ieruharemi hampata iqoka raqi uvara evaara nai tiva ami nai tiva amiha vaura.

9 Minti ti vaumantavata, tenavu Kotira aaramaqi viha vaiinti vonavuara entaqivata aatitairaqaavata maimaraara raqiki timitaate tunara.

10 Minti turamanta Iutaa vokuka tiha, Oho, haaru vaantaavura ravantiaqako oriva airitahaa vona vona vaivaro airi kaiqavano qaqi vaivaro tinavu kaiqa vaiinti kempukavano taiqe vaivo. Mintira kaara tenavu kia ho qaiqaa vaantaavura vira vara vuru taiqa kararave, tura.

11 Vika minti tumanta tinavu navutaaka tinavuara tiha, Vika kia tinavu tavaiqe tenavu vika ntaiharera evaara vivi, oru vika nivuqaa qovaramavi vika arukaariraro vika kaiqavanovata taiqa vuarire, ti vaura.

12 Iutaa vokuka tinavu navutaaka tataaqa vauka, vikavata votataa votataa tinavu viri tiva timi tiha, Navutaaka hihai hihai ani ruvaaqumavi vaiha ninavu arireka auti variavo. Rauriha variate, tura.
13 Vika minti tumanta te iqoka paipeve, vaantaarave, huru vevave, kaiqa vaiinti nimi vikara tiha, Ne vo anku vo anku oru vaantaavura kia autinaini vona vona vaiha maimaraara raqikiha variate, ti.
14 Te tavauramanta vaiinti nahenti airi avu aato iri vaumanta te himpi, nora vaiinti vikaravata, autu vatauka vokukaravata, hinikukaravata, mintima ti: Kia navutaaka naatu qetaraiti, Nora Kotira kempukara noraiqaake iriteha variate. Vira kempukavano uritarakero vaimanta vaiinti nahenti vira kempuka aatu qeteha variarave. Virara irihama ne nenta qata vakaukave, nenta maaqu raavurave, nenta naatavarave, nenta naavu maaqaave, virara virara irihama iqoka raquate, tunara.
15 Ho tinavu navutaaka iruvaro vika tinavu arireka evaara tivato uvava qovarama vuvaro Kotiva vi aarara kuvaikomanta vika qaqirake vaumanta, tenavu ekaa anirante qaiqaa vaantaavura autuqi vi vaunara.
16-17 Ho vi entaraqaahai navutaa vika naatu tenavu maantimake kaiqa vare vaunara: Tinavuqihai vokuka kaiqa vare vaumanta vokuka qaqi vaiha *aini sioti* nonkuteha huruve vevave, vaantaarave, kainkeve, vi haikara vi haikara tote, nái kenaukaqaa maimaraara raqikiha vaura.
Minti vaumanta Iutaa vika qiata vaiintinavu ani vika tauvaqaini vaiha vika kahaqama nimite vaura. Vaiinti vokuka vaantaavura vira auti vai haikara aqu vare vauka, vika hini kauquqohai vi haikara aqu vareha, hini kauquqohai auvihehavaa totaqi vi vaura.
18 Vokuka vaantaavura ori vuqike vate vauka, vika iqoka paipe nái taaqeni ntuvateha kaiqa vare vaura. Vaiinti vovano navutaaka anirara veve tiharo *aanumaara/noma* vuaqe vauva, viva ti aaqanto vaiharo ti avataqiro vi vaura.
19 Nora vaiintinavuve, autu vataukave, qaqi vaiinti nahentive, te vikara mintima ti: Vaantaavura viva vukai vaimanta tenavu niara kanta niara kanta vaihama vi kaiqara vare vauro.
20 Ne *aanumaara/noma* uva iri, vaakama te iainanaini ani ruvaaquma vuate. Kotiva tinavu Variqavano tinavuara iriharo vivama iqoka raqu timitaanarove, ti.
21 Te minti turamanta tinavuqihai hininavu vaantaavura viraqaa kaiqa vare vaumanta hininavu vaantaara tote vaiha maimaraara raqiki vaura. Vo enta vo enta vika aatitareva uraqaahai kaiqa hoqaramate varaqi vivi, entaqi uhai opu makauvano itoraqaa taiqake vaura.
22 Vi entara te ekaa vikara mintima ti: Ne nenta kaiqa vaiintinavu hampata kia nenta maaqaini entaqi vaitareka viraiti, Ieruharemi maaqiqaima variate. Ne ekaa maaqi vaiha entaqi maimaraara raqikiha, aatitairaqaa kaiqa varaqi vuate, ti.
23 Minti tivake tenavu ekaa vaitarera iha kia tentanavu utavaaqa qaqini varake vaitaaina utavaaqara nonkiraiti, tenavu qaqi kaiqa utavaaqa vira hampata vaiteha, iqoka raqirera qeramateha vaunarave. Ti kena vaiintinavuve, ti kaiqa vaiintinavuve, tiqaa maimaraara raqiki vaukave, tenavu ekaa tentanavu auvihehavaa vaqa ntuvateha vaunara.

5

Nehemiava vehi vaiinti nahenti kahaqama nimitora

1 Ho vo entanavu aitaromanta Iutaa vaiinti nahenti vonavu nai kena Iutaa vaiinti nahenti hampata nuntu nauntu ti vaura.
2 Vika hinikuka tiha, Tinavu vainti airitahaa variavaro tinavu karavano kiama airi vaivo. Tinavu kara kia vairera, tenavu qutuma virarave, ti.

3 Vinavuka minti tumanta vokuka tiha, Tenavu tentanavu navunaakaqihai monu vahuqa vare, kara koqaa unarave. Tenavu vi monura kia ho vika nái nimiarera, vika tinavu naahove vatave naavuve varevarave, ti.
4 Vinavuka minti tumanta vokukavata tiha, Avuhainaa vaiintivano tinavu naahorave vatarave iriharo virara virara *takisi* aquate ti monuva kia vaimanta tenavuvata tentanavu navunaakaqihai vi monura vahuqa vare *takisi* aqukaunarave.
5 Mpo, tenavu tentanavu navunaaka aanante vohaa Iutaa vatanaakaqai vauramanta vika nora maarama tinavu timiavo. Vika vaintivarae koqeka variamanta tinavu vaintivarae qora vainti variavo? Aqao, vika vaintivata tinavu vaintivata vohaa qaramakema variavo. Minti iamantavata, tenavu kara naarirava ho variarire ti, tenavu tentanavu vaintivara tentanavu navunaaka nimiaina aaravaqaima vaivo. Vaakama tinavuqihai vokiaka nái raavuranavu varake tinavu navunaaka nimiamanta vika qumina kaiqa nahenti variavo. Mpo, ti navunaaka vonavu tinavu vatavata naahovata varaara kaara tenavu tentanavu vainti kahaqiarira aarava kia ho vaimantama vauro, ti.
6 Vika minti tumanta te vika nuntu nauntu tura kaara ti tirara itomanta
7 te vika kahaqiaina aarara aato iriqi vivi, viraqaahai te nora vaiintinavuvata, *kamaanira* kaiqa varokavata naaramake, vika tiva nimi tiha, Ne nenta qaiqaa koqaa varerara iriha ne nenta qata vakaukavara nora maarama nimi variavo, ti.
Minti tivake te vi uvara avuqavu irera vaiinti nahenti ruvaaqumake
8 vikara tiha, Haaru tinavu qata vakaukavara Iutaa rumpa vare vuamanta vika vo vatanaaka qumina kaiqa vaiinti variaka, vikara tenavu vukaari utiha monu ruvaaqumake vo vatanaaka vi monura nimi, viraqaahai tentanavu qata vakaukavara qaiqaa maini ntita vare anunarave. Ho vate ne nora vaiintinavu nenta qata vakaukavaraqaa nora maara vataara kaara ni qata vakauka nái vaintivara ni nimiamanta vika ni qumina kaiqa vaiinti variarave. Ne vika kena Iutaa vatanaaka vaihavata, ne vika qoraiqama nimite variavo, turamanta vika kauriha kia uva tiraiti, evaara vaura.
9 Vika evaara vaumanta te qaiqaa tiha, Ne vare varia kaiqava qora kaiqama vaivo. Nenavu Kotira aatu qeteha avuqavu vaina kaiqaraqai varaataarave. Ne mintivera, vo vatanaaka tinavu navutaaka kia vira kaara tinavu kaiqara qora kaiqave tivarave.
10 Tevata ti hampata kaiqa varaakavata, ti qata vakauka vonavuvata, tenavu vo vaiinti nahenti qaqi kauramanta vika tinavuqihai monuvata karavata vahuqa varaarave. Ho kaiqenavu vikara tiha, Ekaa vi monura kia tintanavu qaiqaa timiate.
11 Nana nana *dinau*, monue, karae, *uaini*e, *orivi* vahaverae, nenavu qaqirake kia tintanavu timiate tivakeha vika vatave, *uaini* naahove, kara naahove, *orivi* katari naahove, naavuve, nái qaqi nimiate, tunara.
12 Te minti turamanta nora vaiinti vika tiriara tiha, Tenavu are tianantemake mintirerave. Tenavu vika i haikara nái qaiqaa nimiha vika *dinau*vata qaqira karerave, ti.
Vika minti tumanta te Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka naaramake, viraqaahai nora vaiintinavuara qaiqaa tiha, Ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha vaaka tivataa uvara maa vaiintinavuka nivuqaa vaiha qaiqaa tiate, turamanta vika nái kauqu aiqiqaa aqukeha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika nivuqaa vaiha vi uvara tura.
13 Vika minti tumanta te tavuna teqoni rumpataunara qaqini varake vira rintatima keha vikara tiha, Niqihai vonavu nái kauqu aiqiqaa aquke tivataa uvara raqa kaivera, Noravano Kotiva vi vaiintika maantima kero rintatima kairaro ekaa vika i haikava, naavuve vo haikave taiqa vuarire. Noravano Kotiva vi vaiintikaqaahairo ekaa vika i haikara vara kairamanta vika kia vo haikavata vataate, turamanta ekaa mini ruvaaquma vuka tiha, Quqaave, tivake viraqaahai vika Kotira autu tuahere vaura. Te tavauramanta ekaa nora vaiintinavu nái kauqu aiqiqaa aquke tivato uvara kia raqa karaiti, koqema keha vi uvara avataqi vi vaura.

Nehemiava koqema kero vaiinti nahenti kahaqura

14 King Atasekesisiva 20 ihiara raqiki vau entaraqaahai te noraiqamavi Iutaa vataini
kamaanira avuhainaa vaiinti vaiha vi kaiqara varaqi viha Atasekesisiva 32 ihiara
raqiki vau entaraqaa te vi kaiqara tuta kaunara. Ho te 12 ihiara vi kaiqara varaqi
viha te tenta qata vakaa hampata kia *kamaanira* kaama amito karara varake naunara.
15 Haaru ekaa *kamaanira* kaiqa vaiinti ti avuni kaiqa varoka vaiinti nahenti
monuara naariha tiha, Ne vo enta vo enta 40 *silvaa* monu ti timiqe te tenta karavata
*uaini*vata varaare, ti vaurave. Vika minti tivakeha nora maara vaiinti nahentiqaa vate
vaumanta vika kahaqi vau vaiintikavata nora maara vaiinti nahentiqaa vate vaurave.
Ho te *kamaanira* avuhainaa vaiintiqamavi vaiha, kia te vika aanantaraiti, te Kotira
aatu qeteha kia mintunara.
16 Te Ieruharemi vaantaavura qaiqaa autuainara virara noraiqaake iriha vi
kaiqaraqai varaqi vunara. Ti kahaqi vau vaiintika, vikavata ruvaaqumavi vi kaiqara
vare vaumanta tenavu mintiaqi viha, kia vata vo oru koqaa aqukeha varaunarave.
17 Te vi kaiqara vare vauramanta Iutaa vika nora vaiintive, *kamaanira* kaiqa
vaiintive, vo vatanaa vo vatanaaka Iutaa vata tataaqa variakave, vika vika 150navu
vo enta vo enta ti naavuqi ani vaiha kara ne vaura.
18 Vo enta vo enta ti naavuqi kaiqa vare vauka purumakau vo aruke, sipisipi koqera
6navu aruke, kokoraara vonavuvata ruqutuke unta timitomanta te vi karara 150
vaiinti vika nimunara. Vika *uaini* ho naate ti, te ekaa 10 entaqaa tenta naavuqi kaiqa
vare vauka nititama kauramanta vinavuka *uaini* qaiqaavata vare ani vaura.
Te vi vaiintika kara nimiha kia te qaqi vaiinti nahentiara *takisi* aqukeha monu
timiqe vi karara varaare tiraiti, te vika nora maaraqi vaurara iriha, te vikaqaa maara
voqavata vataarorave ti, kia te minti tunara. Te avuhainaara *kamaanira* vaiinti vaiha
te minti tiarirava ho vaimantavata, kia te minti tunara.
19 O Kotio, te ai aareha mintima turo: Te vaiinti nahenti kahaqama nimite vaunarara
iritehara ti koqema timitaane, turo.

6

Navutaaka qaiqaa vira qoraiqama amitareka auti vaura

1 Tenavu vaantaavura qaiqaa autuqi vivi, vuru taiqa kauraro kia irira voqavanovata
vauvaro, vaantaavura qentinavu qaiqaa vuvataarirava viva qaqiqai vaumanta tinavu
navutaaka Sanbalaativa vo, Tobiaava vo, Arapihainaa vaiinti Gesemuva vo, vo
vaiintinavuvata, vi uvara irura.
2 Tenavu vaantaavura taiqa kauna uvara navutaaka iri, Sanbalaatika Gesemuka tini
uva varake mintima ti: Nehemiao, are Ono Uqitaini vo vatuka vainanaini tuvu vairaqe
tetanta ai vataake uva tiare, tumanta te iruramanta vitanta ti mintamake qoraiqama
timitareka auti vaumanta te kia mini viraiti,
3 vitantaini uva varake tiha, Te Nehemiaka nora kaiqa varehara ti, kia te mini otu
virerave. Te nitanta tavarera mini otu vuari maini kia kaiqa varevorave, ti.
4 Te minti turamanta vitanta erakaimaante tataa vohaa uvaqai vara komanta tevata
erakaimaante tataa vohaa uvaqai varakeha tiha, Kia virerave, tunara.
5 Te minti turaro Sanbalaativa qara vo ntuva kero, ⌞ekaa vo vaiinti vo vaiintivata vi
uvara ho kaara ntuate tiro⌟, viva vi qarara kia naavumakero taatau karaitiro, nai kaiqa
vaiinti vo atitovaro viva vi qarara qaqi varero viri ti timura.
6 Qara viraqi mintima tiro:
Vo vatanaa vo vatanaaka ni Iutaa vatanaa auvahini variakaqi uva vovano vi
ani vaivo. Gesemuvavata vi uvara iriro tiriara vi uvava quqaa uvama vaivo
tirave. Vi uvava mintima tivo: Ne Iutaa vatanaaka kia ⌞King Atasekesisira⌟

vira vevaaraini vaireka, auti vaihara ti, ne Ieruharemi vaantaavura qaiqaa auti variarave. Nehemiava nai noraiqama viro Iutaa vatanaakaqaa raqikiare tiro,

7 viva paropeti vaiintinavu nititama kaimanta vinavuka Ieruharemiqi vaiha vaiinti nahentiara tiha, Nehemiava vivaqaima tinavu avuhainaa vaiintivanoma vaivo, ti variarave. Vi uvava mintimakero vi ani vaivo. Ho, Nehemiao, King Atasekesisiva vivavata vaakama vi uvara irianarove. Virara irihara are aniqetanta vohaaraqi vaiha vi uvara avuqavu iare, tiro.

8 Sanbalaativa minti tumanta te qaiqaa uva varake nariara mintima ti: Kia are tiana uvava voqavanovata quqaa uva vaivo. Are nena avu aatoqihaira vi uvara irikehara unama tiaro, tunara.

9 Tinavu navutaaka tinavuara vika qeteha vi kaiqara qaqira kaate ti, vika una uva ti vaura kaara te Kotira aareha mintima ti: Mpo, Kotio, are ti kempukaiqama timitairaqe te vi kaiqara ho varaare, tunara.

10 Vi entara Mehetabelira nainti, Delaiaara maaqu Semaiaava rovara varero kia nai naavuqihairo ho veva ntaariva vaumanta te vira tavarera vunara. Te viva unaini oruntauraro viva tiriara tiharo, Ai navutaaka ai arukareka anima variavo. Vika vo enta entaqima ai arukareka anivarave. Kaiqetanta oru Kotira Naavuqi oriqete qenti tintate viraqi kukeqavi variare, tiro.

11 Viva minti tumanta te nai tiva ami tiha, Aqao, kia te qetara vaiinti vaihavauve oru kukeqavi vairarave. Hauri te tenta qaqi variqi vuainarara iriha mini vuarorave. Kia te mini virerave, ti.

12 Te minti tivake iriavauraro ti aato kenko tumanta te tiha, Oho, kia Kotiva Semaiaarara vi uvara tiane tivarovauve tivo. Tobiaaka Sanbalaatika vira qutaru monu amiha vi uvara tiane tiavaroma tivo.

13 Vitanta tiriara viva qetakero qora kaiqa vareharo kaurira haika varairaro vira autuvano vataini tuvi vuarire ti, Semaiaarara vi uvara tiane tivakeha vira qutaru monu amura.

14 Viraqaahai te Kotira aareha mintima ti: Kotio, are Tobiaaka Sanbalaatika varaa kaiqara irihara vitanta ntaihaane. Paropeti nahenti Noadiaarave, vo paropeti vaiintinavuve, are vikaravata iritaane. Vikavata tiriara aatu itaarire ti, una uva tiriara ti variarave, ti. Te Kotira aareha minti tunara.

Vaantaavura autu vuru taiqa kora

15 Ho tenavu Ieruharemi vaantaavura qaiqaa autuqi vivi, 52 entanavu varake, Eluli* tora 25 entaqaa vaantaavura vira taiqa kaunara.

16 Tenavu vaantaavura vira taiqa kauramanta tinavu navutaaka vona vona tinavu auvahini vauka, vika vi uvara iri, qeteha tiha, Oho, vika Variqavano vika kahaqimanta vi kaiqara vara vuru taiqa kaavo, tuvaro vika nái mahuta tu uvavavata vatainiqama vura.

17 Vi entara Iutaa nora vaiinti vonavu airi qara vara kovaro Tobiaava unaini vuvaro Tobiaavavata vika nái qara qaiqaa nimite vaura.

18 Tobiaara airaaviva Araara maaqu Sekaniaava Iutaa vaiintivano vauvaro Tobiaara maaqu Johanaaniva Iutaa nahenti varatero vaura. Vi nahentiva Berekiaara maaqu Mesulaamira raavuravano vaura. Tobiaara airaavivavata vira naaqutuvanovata Iutaa vatanaaka vaurara ti, airi Iutaa vika Tobiaara kahaqireka vira mantaraini vaura.

19 Ho vika aninte tiriara tiha, Tobiaava minti mintima kero koqe kaiqa vare vairave, tivakeha vika te tuna uvaravata vira vuru tiva ami vaura. Mintuvaro Tobiaava tiriara qetaarire tiro, airi qara tini varake vaura.

---

* **6:15:** Eluli tora = September

7

1 Ho tenavu vaantaavura vira taiqake, vaantaavura qenti, vo qenti vo qenti vaaviaramate, viraqaahai qentiqaa raqiki vaiintinavukave, ihi tikave, Rivaira ankuqihai Kotira kaiqa vara amitekave, vika vika kaama taunara.

2 Te taara vaiinti Ieruharemiqaa raqikiate ti, tenta qata Hanaanirave, iqoka vaiintiqaa raqikura Hananiaarave, vitanta noraiqama kaunara. Hananiaava Kotira aatu qeteharo avuqavu ni vaurara tiro, viva ni vau okarava uritarakero nai hana vaiinti hinikuka nu okararavata aatara kora.

3 Te vitantara tiha, Netanta timanta ekaa enta toqaqi vaantaavura qentinavu kiama vaaka qantuara karaiti, vaivaro kuarivano uruntero anomakero itainaraqaa qentinavu qantuara kaate. Kuarivano ruhunkireva inaraqaa qentinavuqaa raqikika qenti vinavura tintate, taurini tinte *aini*ravata veta vate, taiqake vuate. Netanta timanta mintiaqi vuate, tunara.

Te qaiqaa vitantara tiha, Netanta Ieruharemiqihai vaiinti vonavu kaama taimanta hininavu voqi voqi maimaraara raqiki vaimanta, hininavu nái naavu maaqa vainaini vi aniha maimaraara raqikiate, tunara.

Isareri vo vataihai orurante anuka vika nutu

4 Vi entara Ieruharemi vatukavano nora vaumantavata, kia airi vaiinti nahenti viraqi vaumanta kia airi naavu maaqavata viraqi kaqate vaura.

5 Mintuvaro Kotiva vo uva ti aatoqi vatomanta te vi uvara avateha ekaa vaiinti nahenti nutu vukuqi vainara tavaariraro vika nutu viraqi vairove kiae vairove tivake, vaiinti nahentive, vika nora vaiintinavuve, vo kaiqa vo kaiqaqaa raqiki vaukave, ekaa vika vika vohaaraqaa ruvaaquma kaunara. Te vo vuku varake tavauraro vi vukuraqi vo vataihai hoqare orurante ani Iutaini vau vaiinti nahentika nutu vaura. Vi vukuraqi vaiinti nahenti nutu vaireva maantima vaura:

6 Haaru King Nebukanesaava Iutaa vaiinti nahenti rumpa varero vuru nai maaqa Babironini kokaqihai maa vaiinti nahentika qaiqaa orurante Iutaa vataini, nái hoqare vau vatukara Ieruhareminive, vo vatuka vo vatukainive, ani vaura.

7 Vika qaiqaa ani vaumanta vika nora vaiintinavu Serubabelivave, Iosuaavave, Nehemiavave, Asariaavave, Ramiaavave, Nahamaanivave, Motekaiavave, Bilisaanivave, Misiperetivave, Bikivaivave, Nehumivave, Baanavave, vinavukavata vika hampata orurante anura.

8 Babironihai orurante anuka vika anku nutuvata, vika *nampa*vata maantima vaura:
Parosira anku 2,172
9 Sefatiaara anku 372
10 Araara anku 652
11 Pahati-Moapira anku (Jesuaara vaintivaravata Ioaapira vaintivaravata) 2,818
12 Elaamura anku 1,254
13 Satura anku 845
14 Sakaira anku 760
15 Binuira anku 648
16 Bebaira anku 628
17 Asagaatira anku 2,322
18 Adonikaamira anku 667
19 Bikivaira anku 2,067
20 Adinira anku 655
21 Atera (vira vo autu Hesekiaara) anku 98
22 Hasumura anku 328
23 Besaira anku 324
24 Haripira anku 112
25 Gibeonira anku 95

26 Vika vika orurante anumanta vo vaiinti nahentinavuvata orurante ani haaru nai
kaivaqaukavara vau vatukara, vo vatuka vo vatukaini ani vaura. Vi vatukara autuvata
vaiinti nahenti *nampaa*vata maantima vaura:
Betarihemi vatukavata, Netofa vatukavata 188
27 Ananoti vatuka 128
28 Beti-Asamaveti vatuka 42
29 Kiriati-Jearimi vatukavata, Kefira vatukavata, Berotira vatukavata 743
30 Raama vatukavata, Geba vatukavata 621
31 Mikimaasi vatuka 122
32 Beteli vatukavata, Ai vatukavata 123
33 Nebo vatuka *nampa* 2 52
34 Elaamu vatuka *nampa* 2 1,254
35 Harimu vatuka 320
36 Ieriko vatuka 345
37 Loti vatukavata, Haditi vatukavata, Ono vatukavata 721
38 Senaa vatuka 3,930
Vika vika vihai orurante vi vatukara vi vatukara mini ani vaura.
39 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika ankuqihai vo vaiintinavu orurante
Ieruharemini anura. Vika anku nutuvata vika *nampa*vata maantima vaura:
Jedaiaara anku (vika kaivaqava Jesuaara) 973
40 Imerira anku 1,052
41 Pasurira anku 1,247
42 Harimura anku 1,017
Vika vikavata vihai orurante Ieruharemini ani vaura.
43 Rivaira ankuqihai vaiinti vonavu vihai orurante Ieruharemini anura. Vika anku
nutuvata vika *nampaa*vata maantima vaura:
Jesuaara ankuvata Katmielira ankuvata (vi ankutanta kaivaqava Hodaviaava) 74
44 Kotira Naavuqi vaiha ihi ti vau ankuka vika kaivaqava Asaapiva 148
45 Kotira Naavuqaa maimaraara raqiki vau ankuka, Salumira ankuve, Atera
ankuve, Talamonira ankuve, Akupira ankuve, Hatitaara ankuve, Sobaira ankuve 138
Vika vikavata vihai orurante Ieruharemini ani vaura.
46 Kotira Naavuqi qaqi kaiqa vare vau ankukaqihai vaiinti vonavu vihai orurante
anura. Vika ankunavu nutu maantima vaura:
Sihaarave, Hasufaarave, Taboaatirave,
47 Kerosirave, Siaarave, Padonirave,
48 Lebanaarave, Hagabaarave, Salmairave,
49 Hanaanirave, Gidelirave, Gahaarave,
50 Reaiaarave, Resinirave, Nekodaarave,
51 Gasaamurave, Usaarave, Paseaarave,
52 Besairave, Meunimirave, Nefusesimirave,
53 Bakabukirave, Hakufaarave, Hahurave,
54 Basalutirave, Mehidave, Hasaarave,
55 Bakosirave, Siseraarave, Temaarave,
56 Nesiaarave, Hatifaarave.
Vika vikavata vihai orurante Ieruharemini ani vaura.
57 Haaru Soromonura kaiqa vaiintinavu vika nainti vo anku vo ankuvata orurante
anura. Vi ankuka nutu maantima vaura:
Sotairave, Soferetirave, Peridaarave,
58 Jalaarave, Dakonirave, Gidelirave,
59 Sefatiaarave, Hatilirave, Pokereti-Hasebaimirave, Emonirave,
vika vikavata vihai orurante Ieruharemini ani vaura.
60 Kotira Naavuqi qaqi kaiqa varo vaiintikavata, Soromonura kaiqa vaiintinavu vika
naintinavuvata, vihai orurante anu vaiintika vika 392 vaiintinavu vaura.

61-62 Vaiinti vonavu 642navu Tel-Mela vatukaihaive, Tel-Hasa vatukaihaive, Kerupi vatukaihaive, Adoni vatukaihaive, Ime vatukaihaive vihai vihai anura. Vi ankuka taaramo ankuqihai Delaiaara ankuve, Tobiaara ankuve, Nekodaara ankuve, vaura. Vika kia nái kaivaqaukavara nutu kankomake irurara ti, vika Isareri nái kaivaqaukavara okara numiqe aarava kia ho vaura.

63-64 Vo ankunavu Hobaiaara ankuve, Hakosira ankuve, Basalaira ankuve, vika tiha, Tinavu kaivaqaukavara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vaurave, tuvarovata, vika kaivaqaukavara nutu kia vukuqi vaura. (Haaru Gileaati vatukaihainaa vaiinti vovano Basalaira raavura vara tero vaura. Vi vaiintiva nai airaavira autu naiqaa ntava tora.) Ho vika nutu vukuqi qumina ranta tavovaro kia vaumanta Isareri nora vaiintinavu vika qioqamate tiha, Nenavu kiama ho Kotira kaiqa vara amitevarave, tura.

65 Vika minti tuvaro *kamaanira* avuhainaava vivavata tiharo, Kotira iha quara amite kararavata nenavu kia ho nevarave. Nenavu vaivaro naantiara Kotira kaiqa vara amite vaina vaiintiva, viva *Urimi Tumimi* * okara kankoma kero tavairava vairera, vi vaiintiva ninavu uva homa avuqavuqama nimitaanarove, tura.

66 Ho ekaa Isareri rumpa vare vuru konaihai orurante anuka vaireka, 42,360 vaiinti nahenti vaura.

67 Vika mintima vaumanta vika kaiqa vaiinti nahenti 7,337 vaumanta vika ihi tiva nimite vauka 245 vaura.

68-69 Vika ohi 736 vauvaro kameri 435 vauvaro vika donki 6,720 vauvaro vika *muli*vata 245 vaura. †

70-72 Kotira Naavu qaiqaa kaqerara iriha airi vaiinti nahenti maantimake monuve, vo haika vo haikave, ruvaaquma kora:

Kamaanira vaiinti avuhainaava:
kori ori vira maaravano 8 *kilo*
kori oriqohai aututo tanura 50navu
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika utavaaqa 530navu.

Vo anku vo anku vika nora vaiintinavu:
kori ori vira maaravano 168 *kilo*
silvaa ori vira maaravano 1,250 *kilo.*

Qaqi vaiinti nahenti:
kori ori vira maaravano 168 *kilo*
silvaa ori vira maaravano 140 *kilo*
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika utavaaqa 67navu.

Mintimake Kotira Naavuara iriha vi haikara vi haikara ruvaaqumake vatora.

73 Ho Kotira kaiqa vara amite vaukave, Rivaira ankuqihainaukave, Kotira Naavu qentiqaa raqiki vaukave, Kotira Naavuqi qaqi kaiqa vare vaukave, ihi tiva nimite vaukave, Isareri hini vaiinti nahentive, vika vika nai vatuka nai vatukaini orurante ani vaura.

8

Esraava Kotira vukuqihairo kaara ntura

1 Ho ekaa Isareri nai vatuka nai vatukaini ani vauvaro 7 tora anintomanta 1 entaqaa ekaa vaiinti nahenti Ieruharemini oru Namari-Qenti tataaqa nora vatuka vaunaini ruvaaqumavi vaura. Vika mini vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira vo Esraarara tiha, Kotiva Mosira tiva amu uvara are vi vukura varera vi uvara kaara ntuva timitaane, tura.

---

* **7:65:** Urimi Tumimi okara vaireva, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva oritantae vara kero viraqohairo Kotira muntukavano vai okarara kankoma kero iri vaura. Vi okarara kia tenavu kankomake irunara. (Kis 28:30)

† **7:68-69:** *muli* vaireva, vira qova donkivano vaivaro vira nova ohi vaira. English = mule

2 Vika minti tuvaro Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Esraava Kotiva uva tivatova viraqi vau vukura varakero vaiinti nahentivata, vika vaintivara uva ho irukavata, vaunaini vura.
3 Viva Namari-Qenti tataaqa nora vatuka vaunaini vaiharo, vaaka toqaqi hoqaramatero vi vuk uraqihairo kaara ntuvaqiro vuvaro kuarivano qiataqaa uruntora.

Esraava Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kaara ntuvaqiro vi vaumanta vaiinti nahentivata, vika vaintivara uva ho irukavata, ekaa vika nái aato Esraara amiha vi uvara iri vaura.
4 Esraava vukuqihairo uva kaara ntuarire ti, vika tainta naavu vo kantaaqaini kaqa amitovaro Esraava viraqi himpi vaumanta vaiinti vonavu vira hini hini himpi vaura.

Vira kauqu tanaraini Matitiava vo, Semaava vo, Anaiaava vo, Uriaava vo, Hilikiava vo, Maseaava vo, vaumanta vira kaanaaqaini Pedaiaava vo, Misaeliva vo, Malakiaava vo, Hasumuva vo, Hasabadanaava vo, Sekaraiaava vo, Mesulaamiva vo, vaura.
5 Esraava kantaaqaini himpite vaumantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira taveva ho vaura. Mintuvaro Esraava vuku vira varakero qantuaromanta vaiinti nahenti tave, viraqaahai vika ekaa vataihai himpi vaura. Vika himpi vauvaro Esraava tiharo, Noravano Kotiva vaimanta kaiqe tenavu vira autu tuahera kaare. Viva uritarakero vai Variqave, tiro.

6 Esraava minti tumanta ekaa vaiinti nahenti nái kauqu vara virini tuaherake tiha, Quqaave, quqaave, ti vaura. Minti tivake vika vataini kankakaavi vaiha nai viri vataini vateha Kotira autu tuaherake vaura.
7 Vika mintimake, viraqaahai qaiqaa ekaa himpi vauvaro Esraava Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kaara ntuvaqiro vi vaumanta Rivaira ankuqihai vaiinti vonavu ekaa vi uvara okara vutuke vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

Jesuaavave, Banivave, Serebiaavave, Jaminivave, Akupivave, Sabetaivave, Hodiaavave, Maseaavave, Kelitaavave, Asariaavave, Josabaativave, Hanaanivave, Pelaiaavave,
8 vinavuka Esraava tu uvara tuqantaake vaiinti nahenti ho iriate ti, vi uvara okara vutuke vika tiva nimi vaura. ⌞Vaiinti nahenti rumpa vare vuru konaini vaiha, vika Araami uva iriha, nái Hiparu uva tauru korara ti, vinavuka mintura.⌟
9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvara Esraava kaara nti vaumanta vaiinti nahenti vi uvara okara iruvaro vika muntuka qoraiqumanta iqi rate vaura. Mintumanta *kamaanira* avuhainaava Nehemiava vo, Esraava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva kankoma kero Kotira uva tiva nimi vauva vo, Rivaira anku uva tuqantaake tiva nimi vauka vo, vinavuka vaiinti nahentiara tiha, Kia iqi rataate. Maa entava vaireva, Nora Kotira ni Variqa vira entave. Virara iriha hauri ni muntuka qoraiqira iqi ratevorave.
10 Ho ne nenta maaqaini oru vaiha nora kara autuke neha, nenta kara viravata *uaini*vata rairake karara aavoqikavata nimiate. Maa entara Nora Kotira entaqaa ni muntukavano qoraiqiantorave. Ne Nora Kotirara quaheha vaivaro Noravano Kotiva ni kempukaiqama nimitaarire, tura.
11 Rivaira anku vikavata vaiinti nahentiqi vi aniha tiha, Ni muntuka qihaaqama kero variarire. Maa entara nora enta Kotira entave, tumanta
12 vaiinti nahenti vinavuka uva iri, nai maaqa nai maaqa oru vaiha quaheha karavata namarivata neha, kara rairake vokukavata nimi vaura. Vika Kotiva Mosiraqaa tivato uva okarara irihara ti, vika mintura.

Vaiinti nahenti haraara naavuqi oru vaura

13 Mintumanta vira qararaa ekaa vo anku vo ankuqihai qiata vaiintivata, Kotira kaiqa vara amite vaukavata, Rivaira anku vonavuvata, vika vika Esraava vaunaini oru Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kankomake iri varareka vura.

14 Ho vika Esraava vaunaini oru vaiha Noravano Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaiqaa iriqi vura. Vika iriqi viha vo uva ranta kovaro vi uvava Nora Kotira uva viva mintima tiro: Ne Isareri vo ihi vo ihi 7 toraqaa haraara naavu vokira kaqateha viraqi variqi vuate, tura.

(Wkp 23:33-43; Lo 16:13-15)

15 Vika vi uvara rantake iri tiha, Ike, tenavuvata maa entara vi uvara iriha mintiataarave, tivakeha vika uva vara kovaro Ieruhareminivata, Iutaini vo vatuka vo vatukainivata vura. Vika varako uvava mintima tiro: Ne oru aiqinaihai toqera kaarave, *orivi* kaarave, vo katari vo katari kaarave, teqa vare ani Kotiva Mosiraqaa tivato uvava tuntemake, haraara naavu vokira kaqaate, ti.

16 Vika minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, oru katari kaara teqa vare vuru nái naavu qiata tanuquraqaave, avutaqive, Kotira Naavu naanteqaraini vau vatukaraqaave, vaiinti nahenti ruvaaqumavi vau vatukaraqaave, Namari-Qenti tataaqave, Efaraimu-Qenti tataaqave, mini mini haraara naavu maaqa kaqate vaura.

17 Vaiinti nahenti rumpa vare vuru konaihai orurante anuka, vika ekaa haraara naavu maaqa kaqate, vo entanavuara viraqi variqi vura. Haaru Nunira maaqu Iosuaava vau entava taiqoraqaahai Isareri vika kia qaiqaavata mintimake variqi vura.

Ho vi entara Kotira uva *vuku*qi qara ntuvatora tave, viraqaahai qaiqaa vika haraara naavu maaqa hoqaramake kaqa teha viraqi vaura. Vika qaiqaa mintihara ti, ekaa Isareri voqamake quaheha vaura.

18 Vika quaheha 7 entara haraara naavuqi variqi vura. Vi entara ekaa vo enta vo enta Esraava Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qara ntuvato vukuraqihairo kaara ntumanta vaiinti nahenti iri vaura. Mintiaqi viha 7 enta varake, vira qararaa 8 entaqaa Kotiva vukuqi tuntemake, ekaa Isareri vika vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira autu tuahera amitora.

9

Vika nái qora kaiqa varo uvara tiva qovaramake vaura

1-2 Ho vi torara 24 entaqaa Isareri vika qaiqaa ruvaaquma vura. Vika nái qora kaiqa varo kaiqara virara ike mpo tura Kotiva tavaarire ti, vika kia vo vatanaaka hampata vairaiti, náiqai vaiha, kara auramate, kovaara utavaaqa nonkute, hanta varake nai qiataqaa aquteha vaura. Vika mintimake himpi vaiha, nái Kotira uva raqako uvara tiva qovaramaqi viha, nái kaivaqaukavara qora kaiqa varo uvaravata tiva qovarama kora.

3 Vika ruvaaqumavi himpi vauvaro Noravano Kotiva Mosiraqaa tivato uvara vukuqihairo 3 *auara* kaara ntuva nimitomanta viraqaahai vaiinti nahenti 3 *auara* vaiha nái qora kaiqa varo uvara tiva qovaramake Nora Kotira nái Variqa autu tuahereha vaura.

4 Vika ruvaaqumavi vaumanta Rivaira anku vonavu kantaaqa taintaqaa himpi vauka Jesuaavave, Banivave, Katmielivave, Sebaniaavave, Bunivave, Serebiaavave, vo Banivave, Kenaanivave, vinavuka taintaqaa vaiha Nora Kotira nái Variqa aareha vaura.

5 Vika mintumanta Rivaira anku vonavu Jesuaavave, Katmielivave, Banivave, Hasapaneaavave, Serebiaavave, Hodiaavave, Sebaniaavave, Petahiaavave, vika tiha, Ne ekaa himpi vaiha Nora Kotira nenta Variqa autu tuahera kaate. Kaiqe tenavu ekaa enta ekaa enta vira autu tuaheraqi vuare, tivake Kotira aareha mintima ti:

> Ai autuvano uritarero koqe autu vairara ti, tenavu ai autu koqemake tuahera kaarirava kia ho vaivo.
>
> 6 Noravauvo, areqaima Noravano Kotiva varianarave.
>
> Naaruvaini vai haikarave, opu makau niaraini vai haikarave, maa vatarave, maa vataraqaa ekaa haika vairavata, nora namarivata, ekaa namariqi vai haikaravata areqaima autukera vataanarave.

Ekaa qaqi variqi vi varia haikauka variavara are nena vika qaqi variqi vi haikara nimiaramantara ti, vika qaqi variqi vi variarave.

Naaruvaini variaka airitahaa ekaa vika ai autuma tuaherake variavo.

7 Are Noravano Kotiva Variqavano vaihara haaru tinavu kaivaqara Eparaamira kaama tera, Uri vatuka Babironi vataihaira vira vita varera, qaraaka autuvata ntava tehara virara Eparahaamirave, tianarave. (Okara 11:31; 17:5)

8 Are vira vita varera vo vataini kera tavaararo Eparahaamiva ariara kempukaiqama kero iriqiro vi vai vaiintiva vairave.

Viva mintimakero vaivara are vira vataakera vaihara uva vo vataanarave.

Are nena kauqu aiqiqaa aqukehara virara tihara, Kenaani vatanaaka vatave,

Hiti vatanaaka vatave, Amo vatanaaka vatave, Peresi vatanaaka vatave,

Jebusi vatanaaka vatave, Girigaasi vatanaaka vatave,

ekaa vi vatara vi vatara ai amiariraro ai vaintivara vatama varianarove, tianarave. (Okara 15:18-21)

Are avuqavu kaiqa vare variaravara tira, are nena kauqu aiqiqaa aqukera tivataanara kia qaqira kaanarave.

9 Haaru tinavu kaivaqaukavara Isipini variamanta Isipi vatanaaka vika qoraiqama nimiteha nora maara vikaqaa vate variara are tavaanarave. (Katu Varora 3:7)

Ho tinavu kaivaqaukavara Isipi mini ke Naare Namari vainaini anintaamanta Isipi iqoka vaiinti vika ntaihareka auti variavara are tinavu kaivaqaukavara mpo ike tia uvara irianarave. (Katu Varora 14:10-12)

10 Pero vaiintivanove, Isipi nora vaiinti vikave, Isipi vaiinti nahentive,

tinavu kaivaqaukavara qoraiqama nimiteha nora maara vikaqaa vate variavara are vika kahaqama nimitehara nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qovarama kehara náiv*ata* qoraiqama nimitaanarave. (Katu Varora 7:8–12:32)

Are mintima kaanarara tiro, ai autuvano noraiqama viro vairave.

Maa entaravata ai autuvano nora autuqaima vaivo.

11 Tinavu kaivaqaukavara Naare Namari hini mantaraini variavara are namari viraqi aahara aara autu nimitera vika ntita varera hini mantaraini vuru kaanarave. Viraqaahaira are Isipi iqoka vaiinti vika ntataqi aniaka namariqi raqutu kaanarave. Ori aqukaivaro namariqi otu vintemake, vika namariqi otu vuarave. (Katu Varora 14:21-29; 15:4-5)

12 Vi entara aatitairaqaa are quromura vaavi vairaqi vaihara, avuni vihara tinavu kaivaqaukavara aara numiqaanarave.

Entaqi iha vaavi ite vairaqi are vaihara, tinavu kaivaqaukavara aara ataama nimite varianarave. (Katu Varora 13:21-22)

13 Ho are mintiaqira vuaramanta vika Sainai Aiqinaini anintaavara are naaruvaihaira tuvu Sainai Aiqinaqaa vaihara, tinavu kaivaqaukavara nena vaiinti nahenti uva tiva nimianarave.

Are vika koqe uva vaiinti nahenti avuqavu ni okarara, vo uva vo uva vika tiva nimianarave.

14 Are vika tiva nimihara 7 entara, vi entava tinta entama varianarove tivakera, vaiinti nahenti ai uva, vo uva vo uva ho iriate tira, are Mosira ekaa vi uvara tiva amianarave. (Katu Varora 19:18–23:33)

15 Tinavu kaivaqaukavara voqamake karara naataa iavara are naaruvaihainaa kara vika nimiaramanta naarave. (Katu Varora 16:4)

Vika namariara voqamake naataa iavara are ori noraqihaira namari qovarama kaaramanta naarave. (Katu Varora 17:1-7)

Are vikara tihara, Te kauqu aiqiqaa aquke vi vatara ni nimirerave tunara, ne vi vatarama oru varaate, tianarave. (Lo 1:21)

16 Ho are minti minti iaramantavata, tinavu kaivaqaukavara kia ariara noraiqaake iriraiti, vika nái antuqaqai avateha qora kaiqaqai varaqi viha kia ai uva, vo uva vo uva iriarave.
17 Vika kia ai uva iriataa imanta vaiha, are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaanara, viraravata tauruke variarave.

Vika avu aatovano kempukaiqimanta vika nariaraqai iriha tiha, Kaiqe vaiinti vo noraiqama kaariraro viva tinavu tivita varairaqe tenavu qaiqaa anirante Isipi vatanaaka paanaa kaiqa vara nimitaare, tiarave. (Kaara 14:1-4)

Vika minti iavaravata, are kia vika qoririma nimitaanarave.

Are Variqavano vaihara are vaaka vaiinti qora kaiqa varaa uvara nunka nimitareva auti variaravave.

Are vaiinti nahenti koqema nimite variaravave.

Ai muntukavano vaiinti nahentiara vaivara kia vikara vaaka arara ite vaivave.

Are vaiinti nahentiara voqama kera aaqurihama nimite variaravave.

Are minti variaravara tira, are kia tinavu kaivaqaukavara qaqira kaanarave.

18 Vika purumakau qora *maraqura/varaha* autuke virara tinavu variqave tivake tiha, Maa variqava tinavu Isipiqihairo tivita varero viri kaivama vaivo, tiarave. (Katu Varora 32:1-4)

Oho, vika minti tiha anomake ai Nora Kotira vehi uva tiva amitaarave.

19 Vika minti minti iavaravata, are mpo ike ti variaravara tira, are kia vika aahara vataini qoririma karaitira, tota ianantema kera, are aatitairaqaa quromura vaavi vairaqi avuni vihara, tinavu kaivaqaukavara aara numiqe varianarave.

Are entaqi iha vaavi ite vairaqi vaihara, tinavu kaivaqaukavara aara ataama nimite varianarave.

20 Vika ai uva maara kankomake iriate tira, are nena Maraqura koqera vika nimianarave.

Vika qumina vataini variqi vuavara are vo kara, *manaa*vata, namarivata nimiaramanta vika naarave.

21 Vika 40 ihiara aahara vataini variqi vuavara are karave vo haika vo haikave vika nimiaramanta vika kia vo haika vo haikara aavoqiarave.

Are mintima kera vika kahaqama nimitaararo vika utavaaqa kia nihiqiraitiro, qaraaka utavaaqa voqaara vaivaro vika aiquvata kia aiha viraitiro kia noqa virave. (Lo 8:2-4)

22 Are tinavu kaivaqaukavara qaqi kaaramanta vika iqoka raquqi viha vika vo vatanaa vo vatanaaka naatarakeha vika vata varora.

Vika iqoka raquqi viha King Sihoniva raqiku vatara Hesaboni vare,

qaiqaa vika iqoka raquqi viha King Okuva raqiku vatara Basaanivata varora. (Kaarantura 21:21-35)

23 Are vika airi vainti nimiaramanta opu makau airi vaintemake, vika vaintivara variarave.

Are nena kauqu aiqiqaa aqukehara vika kaivaqaukavarara tihara, Vi vatara ni nimirerave, tiana vatara, virara vika vaintivara iqoka raquqi vivi, navutaaka naatarake vi vatara vare oru viraqaa variarave. (Okara 15:5; 22:17, Iosuaa 3:14-17)

24 Vika mini variavara are Kenaani vatanaaka vi vataraqaa variaka naatara nimitaanarave.

Are Kenaani vatanaakavata vika avuhainaa vaiintinavuvata vika kauquqi kaaramanta vika nái antuqaqaata varaataa i kaiqara varaarave. (Iosuaa 11:23)

25 Vika ai vaiinti nahenti vaantaavura aututaa vatukara, vo vatuka vo vatuka naatarake vare, navutaaka koqe vatavata vare, vika naavuvata viraqi koqe airaira vairavata vare, ori vauruke namari tanu autu taaravata vare, *orivi* katarivata vare, tava iraaina katarira, vo katari vo katarivata vare, *uaini* ututaa naahora vo naaho vo naahovata varaarave.

Vika navutaaka ia haikara, vo haika vo haika vare, vo kara vo kara naataa imanta naavaro vika vaata noruqama taimanta vaiha vika are vo haika vo haika nimianara vare koqema keha variarave. (Lo 6:10-11)

26 Ai vaiinti nahenti mintimake vaihavata, vika ai uva raqake ai qoririma amite variarave.

Are Mosiraqaa tivataana uvara tauvaqa utu amite variarave.

Ai paropeti vaiintinavu aninte vikara tiha, Eqaate. Qora aara qaqira kaate, tiamanta vika vinavuka arukaarave.

Vika qaiqaa qaiqaavata ariara vehi uva ti variarave.

27 Ai vaiinti nahenti minti variara kaara are navutaaka qaqi kaaramanta navutaaka vika naatarake vikaqaa nora maara vate variarave.

Ho ai vaiinti nahenti tinavu kaivaqaukavara nora maaraqi vaiha ai aaraavara are naaruvaini vaihara vika uva irianarave.

Are vika uva irira vikara noraiqaakera aaqurihama nimitehara vaiinti vonavu nititaara vinavuka nái navutaaka kauquqihai vika ruaruama nimitaarave.

28 Vinavuka mintiamanta ai vaiinti nahenti qaiqaa maateraiqamake vaiha, qaiqaa ai uva raqake variavara qaiqaa are navutaaka qaqi kaaramanta navutaaka qaiqaa vika naatarake vikaqaa raqiki variamanta variarave.

Ai vaiinti nahenti tinavu kaivaqaukavara mintima vaiha vika qaiqaa qora aara qaqirake ariara tinavu ruaruama timitaane tiavara are qaiqaa naaruvaini vaihara vika uva irira, are vika qaiqaa aaqurihama nimiteharama vika ruaruama nimitaaramanta vika ho variarave.

Are voqama kera aaqurihama nimitaarava varianarara ti, tinavu kaivaqaukavara qaiqaa qaiqaa mintiaqi vi variavara are qaiqaa qaiqaavata vika ruaruama nimitaanarave.

29 Mosiraqaa tivataana uvara qaiqaa iriqi vuate tira, are tinavu kaivaqauka vikara rauriha variate tiaramanta, vika nái avu aato kempukaiqamate, kia ai uva iriraiti, are minti minti iate tiana uvara qoririma kaarave.

Vaiinti vovano ai uva iriqiro vi vairava, vi vaiintiva koqema kero variqiro vuanarove.

Ho tinavu kaivaqaukavara virara kankomake irihavata, vika nái avu aato tintake kia ai uva irireka auti vaiha ai tauvaqa utu amite variarave. (Wkp 18:5)

30 Airi ihi variqira vihara are kia vaaka arara itaivara are vikara qora aara qaqira kaate tivaqira vuanarave.

Ai Maraquravano ai paropeti vaiintinavu kahaqimanta vika ai uva tiva nimiamanta tinavu kaivaqaukavara aato tintavika voqaara vaiha kia ai uva iriarave.

Vira kaara are vo vatanaa vo vatanaaka qaqi kaaramanta vika tinavu kaivaqaukavara naatarake, vikaqaa raqiki variarave.

31 Are tinavu kaivaqaukavara navutaaka kauquqi keharavata, are kia vika ekaara qoririma kaanarave.

Are voqama kera aaqurihama nimite variarava varianarara tira, are vika kia ekaara qoririma kera vehi autu taiqa kaanarave.

Are vaiinti nahenti aaqurihama nimitehara koqema nimite variara Variqavama variaro.

32 Mpo, Kotio, are tinavu Variqavano uritarakera variararo ai kempukavanovata uritarakero vairara ti, tenavu voqamake ai aatu qeteha vauro.

Are nena kauqu aiqiqaa aqukera tinavu Isareri koqema timitareva tiva taana uvara kia tauru kaanarave.

Ho are mintimake variaravara tira, tenavu nora maaraqi vaunarara kia qumina maarave tiane.

Haaru Asiria vatanaaka avuhainaa vaiintinavu tinavu Isareri qoraiqama timitaa entaraqaahai tenavu nora maaraqi variqi vivi, maa entaravata qaqiqai nora

maaraqi variqi vi vauro.

Tinavu avuhainaakave, tinavu nora vaiintinavuve, ai kaiqa vara amite varia vaiintikave, tinavu paropeti vaiintinavuve, tinavu kaivaqaukave, ekaa ai vaiinti nahentive, tenavu ekaa nora maaraqima vauro.

Are virara iriharama tinavu kahaqiane.

33 Tenavu Isareri ai uva raqakeha qora kaiqa varaunara kaara are tinavu avuqavuqama kehara tinavu haruanarave.

Tenavu qora kaiqaqai ai autu amite vauraravata, are ekaa enta tinavu avuqavuqama timite varianarave.

34 Tinavu kaivaqaukavarave, tinavu avuhainaa vaiintinavuve, tinavu nora vaiintinavuve, ai kaiqa vara amite varia vaiintikave, vika vika kia are Mosiraqaa tivataana uvara iriarave.

Are vikara minti minti iate tiana uvara kia iriraiti, are vikara rauriha variate tiana uvaravata vika kia iriarave.

35 Haaru are tinavu Isareri avuhainaa vaiinti, vika koqema nimitaaramanta vika ai vaiinti nahentiqaa raqiki variavara are nena vaiinti nahenti koqe vata nimiaramanta vika vi vatara nahainaini variqi vuarave.

Vika mini vaihavata, vika ai qoririmake kia ai kaiqa vara amitaraiti, vika kia qora okara qaqira kaarave.

36 Are tinavu kaivaqaukavara koqe kara utuke qantuke naate tira, maa vatara vika nimianarave. Ho tavaane. Vate tenavu vi vataraqaa vaiha vo vatanaaka paanaa kaiqaqai vara nimite vaunarave.

37 Tenavu ai uva raqake qora kaiqa varaunara kaara are vo vatanaaka qaqi kaaramanta vika avuhainaa vaiintinavu tinavuqaa raqiki vaiha, tinavu vataqaa vai karara vare variarave.

Vika tinavuqaa raqikiha tinavu sipisipive, purumakauve, vo quara vo quaraqaave, raqikiha vika nái antuqaqaa varaataa imanta vare variarave. Oho, tenavu anomake qoraiqamavi nora maaraqi vauro, tura.

Isareri nai kauqu aiqiqaa aquke minti minti irerave tura

38 Vika Kotira aaramake tiha, Tenavu vaaka tuna uvarara iriha, vate tenavu Isareri vohaa uva vateha tentanavu kauqu aiqiqaa aqukeha Kotirara quqaa tirerave: Tenavu maa entaraqaahai Kotiva uva tivataira avataqi virerave, turo. Tenavu kia vi uvara qumina noqihai tiraiti, tenavu vi uvara qara ntuvake qara viraqaa tentanavu nora vaiinti nutuvata, Rivaira anku nutuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika nutuvata, vataare. Vi uvava kempukaiqama vuarire ti, tentanavu *ringi*qohai qara viraqaa taatau kaare, tura.

10

1 Minti tivake maa vaiintinavuka nái nutu vi uvaraqaa qara ntuvatora:

Hakariaara maaqu Kamaanira avuhainaa vaiinti Nehemiava.

Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka:

Sedekaiava.

2 Seraiaava, Asariaava, Jeremaiaava,

3 Pasuriva, Amariaava, Malakiaava,

4 Hatusiva, Sebaninaava, Malukiva,

5 Harimuva, Merimotiva, Obadiaava,

6 Danieriva, Ginetoniva, Barukiva,

7 Mesulaamiva, Abiaava, Mijaminiva,

8 Masiaava, Biligaiva, Semaiaava.

9 Rivaira anku vaiintinavu:

Asaniaara maaqu Jesuaava, Henadaatira anku Binuiva, Katmieliva,

10 Sebaniaava, Hodiaava, Kelitaava, Pelaiaava, Hanaaniva,
11 Mikaava, Rehopiva, Hasabiaava,
12 Sakuriva, Serebiaava, vo Sebaniaava,
13 vo Hodiaava, Baniva, Beninuva.
14 Nora vaiintinavu:
Parosiva, Pahati-Moapiva, Elaamuva, Satuva, Baniva,
15 Buniva, Asagaativa, Bebaiva,
16 Adoniaava, Bikivaiva, Adiniva,
17 Ateva, Hesekiaava, Asuva,
18 Hodiaava, Hasumuva, Besaiva,
19 Haripiva, Anatotiva, Nebaativa,
20 Makapiaasiva, Mesulaamiva, Hesiva,
21 Mesesabeliva, Sadokiva, Jaduaava,
22 Pelatiaava, Hanaaniva, Anaiaava,
23 Hoseaava, Hanaaniava, Hasupuva,
24 Halohesiva, Pilhaava, Sobekiva,
25 Rehumiva, Hasapanaava, Maseaava,
26 Ahiaava, vo Hanaaniva, Anaaniva,
27 Malukiva, Harimuva, Baanava.
Vi vaiintika nái nutu vi uvaraqaa qara ntuvatora.

Vika vohaa uva vateha qara ntuvatora

28 Vika nái nutu vi uvaraqaa qara ntuva tomanta ekaa hini vaiintivata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikave, Rivaira ankuqihai vo vaiintinavuve, vaantaavura qentiqaa raqiki vau vaiintikave, Kotirara ihi tiva amite vau vaiintikave, Kotira Naavuqi kaiqa vare vau vaintikave, ekaa vo vaiinti vo vaiinti vika Kotiva Mosiraqaa tivato uvara iriha kia vo vatanaaka hampata vohaaraqi vaireka auti vauka vikave, vika naatavarave, vika vaintivara ho uva irukave,
29 vika vika nora vaiintinavu hampata vaiha vohaa uva tivake vatora. Vika nái kauqu aiqiqaa aqukeha mintima ti:
Tenavu Isareri Kotira uvaqai iriqi virerave. Noravano Kotiva tinavuara vika minti mintima keha nuate tiro, viva nai kaiqa vaiinti Mosiraqaa tivatai uvara, tenavu kia vi uvara raqa karaiti, tenavu ekaa vi uvara iriqi virerave. Tenavu kia mintiraiti, vi uvara raqa kaarera, Kotiva tinavuqaa uva vateharo qoraiqama timitaarire.
30 Tenavu kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Tenavu kia tentanavu raavura vika vo vatanaaka tinavu tataaqa vaika nimirerave. Tenavu tentanavu maaqu vika nahenti vara nimirera kia tenavu vo vatanaaka tinavu tataaqa vaikaqihai vara nimirerave. (Katu Varora 34:16)
31 Vo vatanaaka Maara Entaqaa koqaa varareka karave airairave vare aniqe kia tenavu vi entaraqaave, ai nora enta voqaave, vi haikara varaainarave.
Tenavu 6 ihiara vataqi kara utuqi vivi, viraqaahai 7 ihiqaa vata qaqi kaariraro kantu variarire. (Kis 23:11)
Vi ihiraqaa tenavu ekaa *dinau* varaainaravata nunka taiqa kaainarave. (Lo 15:1-2)
32 Ekaa vo ihi vo ihi tenavu vohaiqa vohaiqavano *silvaa* ori inaaraiqa nimiari viraqohai Kotira Naavuqaa koqema keha raqikiate.
33 Vi monuraqohai vika homa hini aqukeha mpareti vare, Kotira taintaqaa vuru vatevarave.
Vika homa hini aqukeha *uiti* vare, vo enta vo enta Kotira amitevarave.
Vika homa hini aqukeha mati vare, vo enta vo enta Kotira kaintu iha quara amitevarave.
Vika homa hini aqukeha vo haika vare, Maara Entaqaave, qaraaka tora itaaina entaraqaave, nora enta voqaave, Kotira amitevarave.

Vi monuraqohai vika homa hini aqukeha Kotira kaiqa vare vai vaiintika tenavu Isareri qora kaiqa varaaina uvarara iriha, Kotira *ofaa* iha quara amitevarave.

Vika homa hini aqukeha vo kaiqa vo kaiqa Kotira Naavuqi qaqi vainara varevarave.

34 Tenavu qumina vaiinti nahentive, Kotira kaiqa vara amite variakave, Rivaira ankuqihaive, tenavu Noravano Kotiva Mosiraqaa tivatai uvara iriha, Nora Kotira tinavu Variqa *ofaa* taintaqaa quare ihara vare aniate ti, tenavu *satu* arukeha, vo anku vo anku kaama taari vika nai kaamate entaraqaa iha aqu vareha viri vataate.

35 Tenavu Isareri ekaa vo ihi vo ihi tentanavu naahoqihai kara avuni mpeqaiqinarave, aquitaainarave, kia naraiti, Kotira Naavuqi vuru kaare.

36 Tenavu Isareri Kotiva Mosiraqaa tivatai uvara iriha, tentanavu qorainti vainti, kara hunka vika ntita vare, Kotira kaiqa vara amite vaika inaini vuru kaari vika vi vaintinavuka Kotira kaama amitaate.

Hoqare avuni vatatai purumakaura qorave, sipisipi qorave, memeraa qorave, tenavu vikavata Kotira Naavuqi vuru kaari Kotira kaiqa vara amite vaika vika Kotira vara amitaate. (Katu Varora 13:2)

37 Vo ihi vo ihi tenavu avuni hoqare *uiti* teqake rukokakima taainara vuru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vaika nimitaare.

Avuni hoqare aqu itaaina katari tavaravata, hoqare avuni *orivi* vahavera varateravata, hoqare avuni tatite *uaini*ravata, tenavu vira vira vuru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vaika nimitaare.

Rivaira ankuqiraa vaiintinavu vo vatuka vo vatukaini niha, tinavu hini naaho varareka ivaqe, tenavu tentanavu naaho kaqurutantaqihai vohaiqa rairake vika nimiare. (Kaarantura 18:21)

38 Rivaira anku vika vi naahora varareka imanta Eronira ankuqihai Kotira kaiqa vara amite vaika, vikavata Rivaira anku vika hampata oru vi naahora varaate.

Ho Rivaira anku vika vi naaho maatara vare, vikavata qaiqaa vi naahora kauqurutantaqihai rairake vohaiqa vuru Kotira Naavuqi kara vate *rumu*raqi vataate. (Kaarantura 18:26)

39 Isareri vaiinti nahenti vikavata, Rivaira anku vikavata, nái *uiti*ve, *orivi* vahaverave, *uaini*ve, nimireka iha, vika vuru Kotira Naavuqi kara vate vai *rumu*navuraqi vataate. Viraqi Kotira kaiqa vara amite varia tanura vonavu vairave. Mini Kotira kaiqa vara amite variakavata, Kotira Naavuqaa maimaraara raqiki variakavata, Kotirara ihi tiva amite variakavata, vaite varianainive.

Tenavu Kotira Naavu qaqirake tentanavu kaiqaqai varaarorave ti, tenavu Kotira Naavuqaa mintima keha raqikiqi virerave, tura.

⌞Vi entara ekaa Isareri ruvaaqumavi vaiha vi uvara qara ntura.⌟

11

Vokukavata Ieruharemini qaiqaa ani vaura

1 Vi entara Isareri vika nora vaiinti navu Ieruharemini oru vaumanta Isareri airitahaa kia Ieruharemini vairaiti, vika Ieruharemi aaqaini vo vatuka vo vatukaini vaura. Ho Isareri vokikavata katu vare Ieruharemini oru variate ti, vika *satu* arukeha naavu 9navuqi vauka aatarakeha vohaa naavuqi vauka kaamateha, vikara nenavu katu vare Ieruharemini oru variate, tivakeha *satu* aruqi vumanta vo naavu vo naavuqi vauka nái navunaaka mini keha, katu vare Ieruharemini Kotira vatukaqi oru vura.

2 Mintumanta vo naavu vo naavuqi vauka vikavata tiha, Tenavuvata katu vare vuataa iraqe Ieruharemini virerave, tumanta Isareri vikaravata quaha keha koqeve tura.

3 Hini Isareri Ieruharemiqi vaumanta hini Isareri nái vatuka, vo vatuka vo vatukaini vaura. Qaqi vaiinti nahentive, Kotira kaiqa vara amite vauka vonavuve, Rivaira

ankuve, Kotira Naavuqi kaiqa vare vaukave, Soromonura kaiqa vaiinti vika naintinavuve, vika vo vatuka vo vatukaini vaiha nai vata nai vataqaa vaura.

Iutaa vataini Ieruharemini nora vaiintinavu vauka, vika nutu maantimama vairo:
4 Nora vaiinti taaraqanta Iutaara ankuqihai Ataiaaka Maseaaka vaura. Ataiaara okara maantimama vairo:
Ataiaara qova Usiava vauvaro
vira qova Sekaraiaava vauvaro
vira qova Amariaava vauvaro
vira qova Sefatiaava vauvaro
vira qova Mahalaleliva vaura.
Mahalaleliva Peresira anku vaura.
5 Maseaara okara maantimama vairo:
Maseaara qova Barukiva vauvaro
vira qova Kolu-Hoseva vauvaro
vira qova Hasaiaava vauvaro
vira qova Adaiaava vauvaro
vira qova Joiaripiva vauvaro
vira qova Sekaraiaava vauvaro
vira qova Selaara anku vaura.
6 Peresira vaintivara Ieruharemini vauka vaireka, 468 vaiinti kempuka iqoka vaiintinavu vaura.
7-9 Benaminira ankuqihai maa vaiintinavuka nora vaiintinavu vaura:
Saluva vo, Gabaiva vo, Salaiva vo, Joeliva vo, Judaava vo, vaura.
Saluva vaumanta Gabaika Salaikaa vira vohaa naare vaura.
Salura qova Mesulaamiva vauvaro
vira qova Joetiva vauvaro
vira qova Pedaiaava vauvaro
vira qova Kolaiaava vauvaro
vira qova Maseaava vauvaro
vira qova Itieliva vauvaro
vira qova Jesaiaava vaura.

Benaminira anku Ieruharemini vauka vaireka, 928 vaiintinavu vaura. Vika vauvaro Sikarira maaqu Joeliva vika nora vaiinti vauvaro Hasenuaara maaqu Judaava Ieruharemini *nampa* 2 vatukaqaa raqiki vaura.

10 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vika nora vaiintinavu maantima vaura:
Joiaripira maaqu Jedaiaava, Jakiniva,
11 Seraiaava.
Seraiaara okara maantimama vairo:
Seraiaara qova Hilikiava vauvaro
vira qova Mesulaamiva vauvaro
vira qova Sadokiva vauvaro
vira qova Meraiotiva vauvaro
vira qova Ahitupiva vaura. Ahitupiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqihairo qiata vaiintivano vaura.
12 Vi entara Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika 822navu vaura.

Adaiaava nora vaiinti vovano vaura. Vira okara maantimama vairo:
Adaiaara qova Jerohaamuva vauvaro
vira qova Pelaliaava vauvaro
vira qova Amasiva vauvaro
vira qova Sekaraiaava vauvaro
vira qova Pasuriva vauvaro
vira qova Malakiaava vaura.

13 Vi ankukaqihai 242 vaiintinavu nai naavu nai naavuqi vaukaqaa raqiki vaura.
Amasaiva nora vaiinti vovano vaura. Vira okara maantimama vairo:
Amasaira qova Asareliva vauvaro
vira qova Asaiva vauvaro
vira kaivaqava vo Mesilemotiva vauvaro vira kaivaqava vo Imeva vaura.
14 Vi ankukaqihai 128 vaiinti kempuka iqoka vaiintinavu vauvaro vika qiata vaiinti Hagedolimura maaqu Sapadieliva vaura.
15 Rivaira ankuqihai vika nora vaiintinavu maantima vaura:
Semaiaava. Semaiaara okaravano maantimama vairo:
Semaiaara qova Hasupuva vauvaro
vira qova Asarikaamuva vauvaro
vira kaivaqava vo Hasabiaava vauvaro
vira kaivaqava vo Buniva vaura.
16 Sabetaika Josabaatika.
Vitanta *náitanta* kena Rivaira anku vika qiata vaiintitanta vaiha, Kotira Naavu naanteqaraini kaiqa vare vau vaiintikaqaa raqiki vaura.
17 Mataniava. Mataniara qova Mikaava vauvaro Mikaara qova Sapadiva vauvaro Sapadira kaivaqava Asaapiva vaura. Mataniava Kotira Naavuqi vaiharo vo vaiintinavuqaa raqiki vaumanta vinavuka ihi tiha Kotira aareha virara koqema iaro tivakeha vira quahama amite vaura.
Bakabukiaava. Bakabukiaava Mataniara kahaqi vau vaiintivama vaura.
Apadaava. Apadaara qova Samuaava vauvaro Samuaara qova Galaaliva vauvaro Jedutuniva vira kaivaqava vaura.
18 Kotira vatuka Ieruharemiqi Rivaira anku 284 vaiintinavu vaura.
19 Kotira Naavu qentiqaa maimaraara raqiki vau vaiintika vika qiata vaiinti vaireka, maantima vaura:
Akupiva, Talamoniva. Vika anku 172 vaiintinavu vaura.
20 Isareri vaiinti nahenti hinikukave, Kotira kaiqa vara amite vauka hinikukave, Rivaira anku hinikukave, vika Iutaini vo vatuka vo vatukaqi vaiha, nai vataqaa nai vataqaa raqikiha vaura.
21 Kotira Naavuqi kaiqa vare vau vaiintika, vika Ieruharemini Ofelive tunaini vaumanta Sihaaka Gisapaaka vika kaiqaqaa raqiki vaura.
22 Rivaira anku vika qiata vaiinti Usiva Ieruharemini vaura. Usira okara maantimama vairo:
Usira qova Baniva vauvaro
vira qova Hasabiaava vauvaro
vira kaivaqava vo Asaapiva vauvaro
vira kaivaqava vo Mataniava vauvaro
vira kaivaqava vo Mikaava vaura.
Asaapira ankuqiraaka Kotira Naavuqi ihi ti vau vaiintika vaura.
23 Avuhainaa vaiinti viva vika kaiqara iriharo minti mintimake kaiqa varaate tumantara ti, vo enta vo enta vika viva tivatora avataqi vi vaura.
24 Vaiinti vo Mesesabelira maaqu Petahiaava Pesia vataini avuhainaara *opisi*qi vaiharo Isareri vikara iriharo vika kaiqa kahaqama nimite vauva vaura. Petahiaara kaivaqava vo Seraava vauvaro Iutaava Seraara qova vaura.

Vo vatuka vo vatukaqi vaukara tura

25 Airi vaiinti nahenti nái kaiqave naahove vaura tataaqa vo vatuka vo vatukaqi vaura. Iutaara anku hinikuka, Kiriati-Aba vatukave, Diboni vatukave, Jekapaseli vatukave, vi vatukara tataaqa vau vatukaraqivata, vaura.
26 Iutaara anku hininavu vo vatukanavu Jesuaave, Moladaave, BetiPeletive,

27 Hasa-Suaalive, Besebave, Beseba tataaqa ututumate vau vatukanavurave, viraqi viraqi vaumanta
28 hinikuka vatuka vonavu Sikiraakive, Mekonaave, Mekonaa tataaqa vau vatukarave, viraqi viraqi vaumanta
29 vokuka vatuka vonavu Eni-Rimonive, Soraave, Jamutuve
30 Sanoaave, Adulaamuve, viraqi viraqivata, vi vatukara tataaqa vau vatukaraqivata, vaumanta hinikuka Lakisiqi vaumanta hinikuka Lakisi tataaqa vau vataraqaa vaumanta hinikuka Asekaaqi vaumanta hinikuka Asekaa tataaqa vau vataraqaa vaura. Iutaara ankunavu mintimake viraqi viraqi vaura.

Vika varia vatava vaireva, *sauti* mantara Beseba vatukaihairo oru viviro, *noti* mantaraini Hinomu Uqitaini vuru taiqora.

31 Mintumanta Benaminira anku hinikuka vatuka vonavu Gebave, Mikimaasive, Aiyaave, Betelive, mini vaumanta hinikuka Beteli tataaqa vau vatukaraqi vaura.
32 Hinikuka vatuka vonavu Anatotive, Nopive, Ananiaave,
33 Hasove, Ramaave, Gitaimuve,
34 Haditive, Seboimuve, Nebalaative,
35 Lotive, Onove, mini mini vaumanta vokuka uqitaini, Ge-Harasimive tunaini vaura.
36 Vi entara Rivaira anku hinikuka Iutaara ankunavu vau vataraqaa vaumanta nora vaiintinavu vikara mintima ti: Ne katu vare oru Benaminira ankunavu varianaini variate, tumanta vika nora vaiintinavu tuntemake, katu vare mini Benaminira ankunavu hampata oru vaura.

12

Kotira kaiqa vara amite vaukavata Rivaira ankuvata vika nutu

1 Haaru Seatielira maaqu Serubabelivavata, Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Iosuaavavata, vitanta Babironi mini ke orurante Ieruharemini anireka umanta airi vokuka Kotira kaiqa vara amitokavata, Rivaira ankuqihai vokukavata, vitanta hampata Ieruharemini anura.

Kotira kaiqa vara amite vauka vika nutu:
Seraiaava, Jeremaiaava, Esraava,
2 Amariaava, Malukiva, Hatusiva,
3 Sekaniaava, Rehumiva, Meremotiva,
4 Idova, Ginetoiva, Abiaava,
5 Mijaminiva, Madiaava, Biligaava,
6 Semaiaava, Joiaripiva, Jedaiaava,
7 Saluva, Amokiva, Hilikiava, Jedaiaava.

Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Iosuaava vau entara nora vaiinti vinavuka vaiha nái kenaukaqaa raqiki vaura.

8-9 Vi entara Rivaira anku Babironihai orurante anuka, vika nutu:
Jesuaava, Binuiva, Katmieliva,
Serebiaava, Judaava, Mataniava,
Bakabukiaava, Unova.

Mataniava nai kenauka hampata vokukaqaa raqiki vaumanta vika Kotirara koqeve tu ihira tireka hoqarama tomanta Bakabukiaaka, Unoka, náitanta kenauka hampata vika avataqi vi vaura.

Iosuaara anku

10 Iosuaara okara maantimama vairo:
Viva Joiakimira qova vauvaro
Joiakimiva Eliaasipira qova vauvaro Eliaasipiva Joiadaara qova vauvaro
11 Joiadaava Jonataanira qova vauvaro Jonataaniva Jaduaara qova vaura.

12-21 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata vaiinti Joiakimiva vaura. Viva vau entara Kotira kaiqa vara amite vauka vika nutuvata, vika anku nutuvata, maantimama vairo:

Vika nutu *Vika anku nutu*
Meraiaara Seraiaara
Hananiaara Jeremaiaara
Mesulaamira Esraara
Jehohanaanira Amariaara
Jonataanira Malukira
Iohepira Sebaniaara
Atanaara Harimura
Helakaira Meraiotira
Sekaraiaara Idora
Mesulaamira Ginetonira
Sikarira Abiaara
(autu kia vairo) Miniaminira
Piltaira Moadiaara
Samuaara Biligaara
Jehonataanira Semaiaara
Matenaira Joiaripira
Usira Jedaiaara
Kalaira Salaira
Ebera Amokira
Hasabiaara Hilikiaara
Netanelira Jedaiaara.

22-23 Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Eliaasipiva vauvaro vira naantiara, Joiadaava vira vatuka varova vauvaro, vira naantiara Jonataaniva vira vatuka varova vauvaro, vira naantiara Jaduaava vira vatuka varova vaura. Ho vika vika vau entara vaiinti vonavu *vuku* voqi vika nora vaiintinavu nutu qara ntuvaqi vivi, Dariusiva Pesiaqaa raqiki vau entava qovarama vu entaraqaahai kia qaiqaavata vika nutu qara ntuvatora.

Rivaira ankuqihai inaara anku, vo anku vo anku vauka nutu vi*vuku*raqi qara ntuvaqi vivi, Eliaasipira nainti Jonataaniva qiata vaiinti vau entara kia qaiqaavata qara ntura.

Rivaira anku vo kaiqa vo kaiqa nimura

24 Rivaira anku qiata vaiintinavu Hasabiaavave, Serebiaavave, Katmielira maaqu Jesuaavave, vinavuka Rivaira ankuqihai taara anku rairake tiha, Tinavu kaivaqava Devitiva, Kotira vaiinti taruva tintemake, tenavu niara mintima ti: Ne hinivano ihi hoqaramate tivaqi vimanta hinivano ni avataqi viha Kotirara koqeve tivaqi viha vira autu tuaheraqi vuate, tura.

25 Mataniavave, Bakabukiaavave, Obadiaavave, Mesulaamivave, Talamonivave, Akupivave, vinavuka Kotira Naavu qentiqaa maimaraara raqiki vaiha, qenti tataaqa *rumu*navu vauraqi vo haika vo haikavata vatoraqaa raqiki vaura.

26 Joiakimiva vau entara maa vaiintinavuka qiata vaiintinavu vaura:

Joiakimiva. Viva Iosuaara maaqu vauvaro Iosuaava Jehosadaakira maaqu vaura.

Nehemiava. Viva *kamaanira* kaiqa vaiinti avuhainaava vaura.

Esraava. Viva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaiharo Kotira uva qara ntuvatora kankoma kero iri vauva vaura.

Ieruharemi vaantaavura quahama amitora

27 Ieruharemi vaantaavura autu vuru taiqake, vo entaqaa ekaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi quaheha vaantaavura virara Kotira vaantaavurave tura. Vika mini ruvaaqiha, Rivaira anku vonaini vonaini vauka naaramake tiha, Nevata tinavu hampata ani Kotira autu tuaheraqi viha, ihi tivaqi viha, nenta *kitaa*ve, *baraasi*

tanuqira hini hini kauquqi tuateha ruqutuqi vuate, tivake hihai hihai vika ntita vare Ieruharemini vuru kora.

28-29 Rivaira anku ihi ti vauka, Netofa vatukave, Beti-Giligaali vatukave, Geba vatukave, Asamaveti vatukave, vo vatukave, vika hihai hihai ani Ieruharemini ruvaaqumavi vaura. Ekaa vatuka vinavuva Ieruharemi tataaqa vaura.

30 Kotira kaiqa vara amite vaukavata, Rivaira anku vonavuvata, vika nái avu aato muntuka hiqe okarara iriha nái naane hiqamake, viraqaahai vika vaiinti nahentivata, vaantaavuravata vira qentinavuvata hiqama nimitora.

31 Ho te Nehemiaka vaantaavura viraqaa vaiha, Iutaa qiata vaiinti vika ruvaaqumake tiha, Nenavu rairavi taara anku autuke Kotirara koqeve tivaqi viha, vira autu tuaheraqi viha Ieruharemi vaantaavura vaura virante airante iate, turaro vo ankuvano ti kauqu tanaraihairo oru viro Raha-Qenti vaunaini oruntora.

32 Hosaiaava, Iutaa qiata vaiinti hinikuka hampata vika avataqi vura.

33-35 Vinavuka naantiaraini Kotira kaiqa vara amite vauka vonavu *aanumaara/noma* vuaqaqi viha oru vi vaura. Vika nutu maantimama vairo:

Asariaava, Esraava, Mesulaamiva, Judaava, Benaminiva, Semaiaava, Jeremaiaava.

Vinavuka naantiaraini Sekaraiaava oru vi vaura. Sekaraiaara qova Jonataaniva vauvaro vira qova Semaiaava vaura.

Mataniava, Mikaiaava, Sakuriva, Asaapiva, vinavukavata Sekaraiaara kaivaqaukavara vaura.

36 Sekaraiaava vumanta vira navunaaka vonavu vira avataqi vura. Vika nutu maantimama vairo:

Semaiaava, Asareliva, Milalaiaava, Gilalaiva, Maiva, Netaneliva, Judaava, Hanaaniva.

Vinavuka vo qara vo qaramake ihi tiha ruquti vau haikara totaqi vi vaura. Haaru Devitiva Kotira vaiinti taruva, viva ihi tiharo vi haikara varakeharo ruqutiharo ihi tura. Esraava Kotira uva qara ntuvatova vika avuni vi vaura.

37 Vi ankuva oru vivi, Aruvu-Namari-Qenti vaunaini orunte, Devitira vatukaini vi vau iriraqaa orunte, vira naavu ori aatarake, qaiqaa vika vaantaavuraqaa oru vivi, kuari avu urinaini Namari-Qenti vaunaini oruntora.

38 Vi ankuva kauqu tanaraini vuvaro vo ankuvano kaanaaqaini vaantaavura vaura viha, Kotirara koqeve tivaqi vi vaura. Vi ankuva vumanta te Nehemiaka hini vaiinti nahenti hampata vika avataqi vunara.

Ho tenavu vaantaavura vaura oru vivi, *Sitopu Tauaa*ve tura aatarake, Nora Vaantaavurave tunaini orunte,

39 viraqaahai Efaraimu-Qentive, Jesana-Qentive, Havuka-Qentive, Hananerira *Tauaa*ve, 100-Iqoka-Vaiinti *Tauaa*ve, Sipisipi-Qentive turavata ori aatarake, viraqaahai tenavu oru vivi, Kotira Naavu qenti vaunaini orunte mini vaunara.

40 Ho taara anku vitanta hihai hihai Kotirara koqeve tu ihira tivaqi vivi, Kotira Naavu vaunaini vohaaraqi ruvaaquma vumanta tevata qiata vaiinti hinikuka hampata viraqi vaunara.

41 Kotira kaiqa vara amiteha *aanumaara/ noma* vuaqe vauka Eliakimivave, Maseaavave, Miniaminivave, Mikaiaavave, Elio-Enaivave, Sekaraiaavave, Hanaaniavave, vinavuka ti hampata vura.

42 Vonavu ti hampata vuka nutu maantimama vairo:

Maseaara, Semaiaara, Eleasaara, Usira, Jehohanaanira, Malakiaara, Elaamura, Esera.

Jesirahiaava vikaqaa raqiki vaumanta vika ihi tivaqi vi vaura.

43 Vi entaraqaa taara ankuvano Kotira Naavu vaunaini vohaaraqi avituma vumanta vo *ofaa* vo *ofaa*vata vare Kotira iha quara amitora. Kotiva vaiinti nahenti muntuka koqema nimitorara ti, ekaa vaiinti nahenti voqamake quaheha vaura. Vika Ieruharemini quaheha uva *nontanta/otata* tura niaraini vaukavata ho irura.

Vaiinti nahenti Rivaira ankunavuvata Kotira kaiqa vara amite vaukavata kahaqura

44 Vi entara vika vaiinti vonavu kaama tomanta vinavuka Kotira Naavuqi *rumu* vonavuqaa raqiki vaura. Vaiinti nahenti avuni aquito katari tavarave, avuni qantuto *uiti*rave, kauqurutantaqihai rairake vohaiqa Kotira amito naahorave, vi haikara vi haikara vinavuka vare vuru *rumu* vinavuraqi vate vaura.

Vinavuka oru vo vatuka vo vatuka tataaqa vau naahoraqihai Kotira amito karara vareha vuru vi *rumu*navuraqi vate vaura. Kotiva Mosiraqaa tivato uvarara iriha, vika Kotira kaiqa vara amite vaika karave, Rivaira ankunavu karave variarire ti, vi karara ruvaaqumake vate vaura. Ekaa Iutaini vau vaiinti nahentika vinavuka kaiqara quaheha vaura.

45 Kotira kaiqa vara amite vaukavata, Rivaira ankuvata, vika Kotiva tivato uvara iriha, avu aato muntuka hiqe okararave, vo okarave, ekaa vi okarara autuqi vi vaumanta Kotira Naavuqi ihi ti vau vaiintikavata, Kotira Naavu qentinavuqaa raqiki vaukavata, vika nái kaiqa koqema keha varora. Haaru King Devitiva nai maaqu Soromonukantiro tivato uvara avateha, vika nái kaiqa avuqavuqama keha varora.
(1 Sto 25:1-8, 26:12)

46 Haaru King Devitika Asaapika vau entaraqaahai tinavu kaivaqaukavara vonavu ihi tu okarara kankomake tave vauka ihi ti vaukaqaa raqiki vaumanta vika Kotira autu tuahere vau ihiravata, Kotira quahama amite vau ihiravata, tivaqi vi vaura.

47 Ho Serubabelika Nehemiaka vau entaravata, Isareri vaiinti nahenti vo enta vo enta nái kara rairake hini vare Kotira ihi tiva amite vaukavata, Kotira Naavu qentiqaa maimaraara raqiki vaukavata, vuru nimi vaura. Mintiha vika kia Rivaira ankuara tauru karaiti, vikaravata kara raira keha nimite vaumanta, Rivaira anku vika Eronira ankuara iriha hini rairake nimite vaura.

13

Isareri vo vatanaaka hampata vohaaraqi vaivorave tura

1 Vi entara vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaumanta vo vaiintinavu Kotiva Mosiraqaa tivato uvara vika kaara ntuva nimitaqi viha vo uva ranta kovaro vi uvava mintima tiro:

> Amoni vatanaakavata, Moapi vatanaakavata kia ho Kotira vaiinti nahenti Isareri hampata vohaaraqi avitumavi vaivarave. Te qioqama tauro, tura. (Lo 23:3-5)

2 Vi uvara okara maantimama vairo: Haaru Isareri Isipiqihai ani vaumanta Amoni vatanaakavata Moapi vatanaakavata kia karavata namarivata Isareri nimiraiti, vika paropeti vaiinti vo Balaamira, koqaa amiha tiha, Are Kotira aarairaro viva Isareri anoma kero qoraiqama nimitaarire tura. Vika minti tuvarovata, Kotiva kia Balaamira qaqi kovaro Balaamiva kia ho vi uvara qora uva tiraitiro, viva Kotirara Isareri koqema nimitaane tu uvaraqai tura. (Kaara 22:1-6)

3 Ho Isareri vika vi uvara kaara ntura iri, viraqaahai vika tiha, Oho, maa entaravata ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vika kia ho tinavu Isareri hampata vohaaraqi variate. Tenavu qioqama tauro. Vika nariara vaiqe tenavu Isareri tentaranavu vairerave, tura.

Nehemiava vo haika vo haika qaiqaa avuqavuqama kora

4 Vi entara Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vovano, Eliaasipiva Kotira Naavuqi airairave, karave, vate vau *rum u*navuraqi raqiki vaura. Vi vaiintiva vukaiqamakero vo vatanaa vaiinti Tobiaakantiro tontiqama kero vaura. (2:10)

5 Ho Eliaasipiva qaqi kovaro Tobiaava vo vatanaava Kotira Naavu nora *rumu* voqi oru vaura.

Kotira amito *uiti*rave, koqe mura unta iainarave, Kotira Naavuqi kaiqa vare airairarave, Kotira kaiqa vara amite vauka nimito kararave, *uiti*ve *uaini*ve *orivi* vahaverave rairake kauqurutantaqihai vohaiqa Rivaira ankuvata, Kotira ihi tiva amite vaukavata, Kotira Naavuqaa maimaraara raqiki vaukavata nimitorave, vi haikara vi haikara tota vi *rumu*raqi vuru vate vaura.

6 ⌞Ho Eliaasipiva Tobiaara qaqi kovaro viva vi *rumu*raqi vaura.⌟

King Atasekesisiva Babironiqaa raqikuva 32 ihiara raqikiqiro vi vau entara te Nehemiaka kia Ieruharemini vairaiti, te kaiqa varauna uvara King Atasekesisira tiva amirera Pesia vataini vunara. Te mini oru vauraro viva vo enta tiriara homa are qaiqaa maaqaini vinarave, tumanta

7-8 te orurante Ieruharemini anunara.

Te Ieruharemini ani vaiha Eliaasipiva Tobiaara qaqi kovaro viva vi *rumu*raqi oru vau uvara iruraro ti tirara itomanta te tiha, Oho, Eliaasipiva qorahaama autivo, tivake, oru Tobiaava u haikara ekaa vara veva vahaaqaini aqu aqumake,

9 viraqaahai te vokukara tiha, Vo vatanaava maa *rumu*ra qoraiqama kaivo. Tinavu maara okarara iriha nenavu vi *rumu*navura hiqama kaivaro ho variarire. Viraqaahai Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite airairarave, vaiinti nahenti amite *uiti*ravata, mura koqe unta iainaravata, qaiqaa viraqi vuru vataate, ti.

10 Ho vo uvavata tumanta te irunara. Vaiinti nahenti Rivaira ankuvata Kotira Naavuqi ihi tiva amite vaukavata karave vo haika vo haikave kia nimura kaara vika anirante nái naaho kaiqa varareka vura.

11 Te vi uvara iri, viraqaahai te vikaqaa raqikuka nitiha tiha, Aqao, nenavu Kotira Naavuqaa koqemake raqikiataarave, tivake Kotira ihi tiva amite vaukavata, Rivaira anku vonavuvata, naahoqi vunaihai qaiqaa ntita vare Ieruharemini viri ke vinavukara tiha, Ne nenta kaiqa qaiqaa varaate, turamanta

12 vika qaiqaa kaiqa vare vaumanta Iutaa vika qaiqaa *uiti*ve, *uaini*ve, *orivi* vahaverave, rairakeha, kauqurutantaqihai vohaiqa Kotira Naavuqi vuru ke vaura.

13 Viraqaahai te vaiinti vonavu vi *rumu*navuraqaa raqikiate ti, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintira Selemiaarave, Maara okara kankoma kero iru vaiintira Sadokirave, Rivaira ankuqihainaara Pedaiaarave kaama taunara.

Vovanovata vinavuka kahaqiarire ti, te Hanaaniravata kaama taunara. Hanaaniva Sakura maaqu vauvaro vira naaquva Mataniava vaura.

Te kankomake iruramanta vi vaiintinavuka kia muara vararaiti, avuqavuqama keha ekaa vi karara rairakeha nái kenauka nimi vai vaiintika vaura.

14 Mpo ti Variqavauvo, te ai Naavuaravata, vaiinti nahenti ai autu koqemake tuahera keraravata irihama, vi kaiqara vi kaiqara vara amitaunara virara irihara, kia tauru karaitira, virara qaqi iritaane, tunara.

15 Vi entara te Iutaini vaiha tavauramanta Maara Entaqaa vaiinti vonavu nái *uaini* tava hiqitora varake aiquqohai rakakavuma keha tati vaura. Vokukavata *uiti*ve, *uaini* namari taquve, *uaini* tavave, *fiki* tavave, vo karave, vi haikara vi haikara vare vuru nái donkinavuqaa rumpakeha vare vuru Ieruharemini ke vaurave. Vika minti vaura kaara te vikara rauriha variate. Ne Maara Entaqaa vi haikara nimiha monu varevorave, tunara.

16 Vaiinti vonavu vevara Taiaihainaaka Ieruharemini uru vauka, vika vevaihai havukave, vo haika vo haikave, vareha Maara Entaqaa Ieruharemiqi vaukaqaa vuru keha monu vare vaura.

17 Vika minti vaura kaara te Iutaa nora vaiintinavu nitiha tiha, Nenavu nana qora kaiqae Maara Entaqaa vare variavo? Nenavu Maara Enta qoraiqamake variamanta vaiinti nahenti Maara Enta virara qumina enta vaivo ti variarave.

18 Ni kaivaqaukavara vohaa qaramake mintura kaara Kotiva vo vatanaaka qaqi komanta vika Ieruharemi vehi autu taiqa korave. Kotira qaiqaa arara itairaro viva tinavu Isareri ruqutuarire tie, ne Maara Entaqaa qaiqaa minti variavo? ti.

19 Te minti tivake kempukaiqamake tiha, Ne tavaivaro kuari ruhunkireva iraro Maara Entavano hoqarama tareva inaraqaa ne Ieruharemi vaantaavura qentinavu ekaa tinta taate. Tintate vaivaro Maara Entavano taiqa viramanta qaiqaa qenti vinavura qantua kaate, ti. Minti tivake te tenta vaiinti vonavu ekaa qenti vinavuraqaa ke, vikara tiha, Maara Entaqaa vo haika vo haika aaqaihai vare Ieruharemiqi uriqetevorave ti, ne maimaraara raqikiha variate, ti.

20 Te minti tivake vaiha tavauramanta vohaa tataae taara tataae vaiinti vonavu vo airaira vo airaira viri nimiha monu varaare tivake anuka ani Ieruharemi vaantaavura tataaqa aaqaini vaiteha qenti qantuarera veka vaura.

21 Mintumanta te vikara tiha, Rauriha variate. Ne nantihae vaantaavura tataaqa vaite variavo? Ne qaiqaa mintivera, ne ti okara tavevarave, ti. Te minti turamanta vika kia qaiqaavata Maara Entaqaa anura.

22 Viraqaahai te Rivaira anku vonavuara mintima ti: Nenavu avu aato muntuka hiqe okarara iriha, nenta naane hiqamake, viraqaahai oru vaantaavura qentinavuqaa maimaraara raqiki vaimanta vaiinti nahenti Maara Entaqaa Kotiva qioqama tai uvara kia raqa kaate, tunara.

Kotio, ai muntukavano vaiinti nahentiara voqama kero vairara tira, are te vi kaiqaravata varaunara iritehara ti aaqurihama timitaane, turo.

23 Ho vi entara te tavauramanta Iutaa vaiinti vonavu vo vatanaa nahentinavu, Asadotihainaa nahentive, Amonihainaa nahentive, Moapihainaa nahentive, vika varateha vaura.

24 Vika vainti hinikuka Asadoti uvave, vo vatanaaka uvave tiha kia tinavu uvavata ho turave.

25 Mintura kaara te orunte vi vaiintinavuka nitiha Kotira aareha tiha, Vi vaiintinavuka qoraiqama nimitaane, tivake, hini vaiintinavu te ruqutuke vate, vika qiata kaukivata *nuqu/muqu* ke, viraqaahai te kempukaiqamake vikara tiha, Ne kauqu aiqiqaa aqukeha Kotira autuqaa mintima tiate: Tenavu kia qaiqaavata vo vatanaa nahenti vararaiti, tinavu vaintinavuvata kia vo vatanaa vaiintie nahentie nimirerave vararerave, tiate, ti.

26 Minti tivake te qaiqaa vikara tiha, Vo vatanaa nahenti varatora kaara haaru King Soromonuva Kotira uva raqa kero qoraiqama vurave. Viva avuhainaava noravano vauvaro kia avuhainaava vovanovata vira voqaara vaura. Kotira muntukavano virara vauvaro Kotiva vira noraiqama kovaro viva ekaa Isareriqaa raqiki vaurave. Viva nora vaiintivano vaiharovata, viva vo vatanaa nahentinavu varatero vaumanta vinavuka vira avu aato hampiqama kora kaara viva Kotira uva raqa korave.

27 Nenavuvata tinavu Variqa qoraiqama amiteha vo vatanaa nahentinavu varate variavo. Hauri te iriari ne qaqiqai mintiaqi vivorave, tunara.

28 Eliaasipiva Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti vauvaro vira maaqu vo Joiadaava vo vatanaa nahenti, Sanbalaatira raavura Beti-Horonihainaa nahenti, varatero vaura. Mintura kaara te vi vaiintira tentanavuqihai qaqini teqa keha virara kia qaiqaavata Ieruharemi maaqi variane, tunara. (4:1)

29 Viraqaahai te Kotira aareha tiha, Kotio, vi vaiintinavuka mintiha ai kaiqa vara amite variaka hini kiakavata qoraiqama nimitaavo. Haaru are nena kaiqa vara amitokaravata, Rivaira anku vokukaravata, vohaa vaihara uva vataanara, virara vinavuka kia noraiqaake iriraiti, vi uvara raqakeha ai qoraiqama amitaavo, ti.

30 Mintimake viraqaahai te ekaa vo vatanaa vika vato haikava tinavu Isareri avutaqi variantorave ti, ekaa vi haikara vara qaqini kaunarave.

Kotira kaiqa vara amite vaukavata, Rivaira anku vonavuvata, vika vohaiqa vohaiqa-vano nái kaiqa vare okarara kankomake iriha, vi kaiqara vi kaiqara naitaramake varaqi vuate ti, te vikara minti mintimake nenta kaiqa varaqi vuate tunara.

31 Minti tivake te vaiinti vonavuara ninta kaamate entaraqaa ne iha teqake vuru vataimanta Kotira *ofaa* iha quara amitaqi vuate, ti. Minti tivake te vaiinti nahentiara ne hoqare avuni mpeqaiqiaina naahorave, hoqare avuni aqu itaaina katari tavarave, vareha vuru Kotira amitaate, tunara.

Mpo Kotio, Te ekaa vi kaiqara vi kaiqara varaunara virara iritehara are tiriara quahehara variane, turo.

ESTAA
(Esther – Esta)

Estaava Isareri vatanaa nahenti vovano vaura. Vi entara Isareri vatanaaka vaumanta vika navutaaka iqoka raquqi viha vika naatarake vika rumpa vare vuru Pesia vataini kora. Vi entara Pesia vatanaakavata Midia vatanaakavata vohaaraqi tampamavi vaiha kempuka vatanaaka vaura.

Ho vi vatanaaka Isareri naatarake rumpa vare vuru Pesiaini komanta Isareri mini variqi vuvaro vika navutaa vaiinti vovano vika qoraiqama nimitareva auti vaura. Mintuvaro Kotiva Estaara qaqi kovaro viva noruqama viro vi vataraqaahainaa avuhainaa vaiinti naata vovano vaura. Estaava avuhainaara vira naata vaiharo kia nai qaqi variainarara noraiqaakero iriraitiro, viva nai navunaaka vairara noraiqaakero iriharo vika kahaquvaro vira navutaara uvavano kia kempuka vauvaro viva kia Isareri vatanaaka qoraiqama nimitora.

Maa vukura qara ntuvato vaiintiva Isareri vatanaakara Iutaa vatanaakave tura.

Kuini Vasaativa nai vaati uva raqakora

1-2 King Sekesisiva Pesia vataini nora vatuka vo Susaaqi vaiharo ekaa 127 provinsiqaa raqiki vaura. India vataihairo vo provinsi vo provinsiqaa raqikiqiro viviro, vuru Itiopia vataini kora.

3 Viva taaramo ihiara raqikiqiro viviro, viraqaahairo viva nora kara autukero vo vata vo vataqaa noraiqukave, kamaanira *opisi*qi kaiqa varokave, vika naarama komanta anumanta Pesia iqoka vaiinti noranavuvata, Midia iqoka vaiinti vika noranavuvata, vi karara nareka anura.

4 Vika hihai hihai ani ruvaaqumavi vaiha vi karara 6 toranavuara namaqi vi vauvaro avuhainaa vaiintivano vika ti kempuka, vo kempuka vo kempuka tavaate tiro, ekaa nai airaira, monuve, tavunave, vo haika vo haikave, vika numiqomanta tavora.

5 Nora kara no entanavuva vuru taiqa vuvaro viraqaahairo avuhainaa vaiintivano Susaa vatukaqi vauka, airi airaira vatokave, kia airi airaira vatokave, vika vikara iriharo viva qaiqaa kara vo autukero vohaa *uiki* vi karara vika hampata namaqiro vura. Avuhainaara naavu aumanto kaqava ututora, mini vika ruvaaqumavi vaiha vi karara nora.

6 Kara vira nareka unaini maantimake *vahehematora/vaataiqamatora*: Vika vo ori vo ori tanuqira, eqarorive, naare orive, ihiqa orive, varake vatuka vikanta ntavate, vatuka auvahianta ori pohi naavu kaara voqaara, vo pohi vo pohi vaavi aratova vauvaro ekaa pohi vira qiataini *silvaa ringi* ampakuma tova vaura. Vika ekaa *ringi vira*qi naare naaqunta ruqiake vate, viraqaa hanta tavunave, ihiqa tavunave, *vahehemake/vaataiqamake* hiritora.

Mintimake viraqaahai vika oquvi taintara, vo tainta vo tainta vatuka voqaa voqaa vuru vatora. Hini tainta *kori* oriqohai aututo taintava vauvaro hini tainta *silvaa* oriqohai aututo taintava vaura.

7 Mintimake kara nareka unaini vaataiqama tomanta vika mini ruvaaqumavi kara ne vaumanta, avuhainaara kaiqa vaiintinavu vi aniha vika *kori kaapu*qi *uaini* qihiake nimi vaumanta ne vaura.

Vi *kaapu*va vaireva, kia vohaa qara u *kaapu*va vairaitiro, vo qara vo qara u *kaapu*va vaura. Avuhainaava nai *uaini* parumakero nimumanta nora.

8 Viva nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Ne *uaini* qihiake nimimanta vika nái antuqaqaa naate, tura.

9 Vika mini kara ne vauvaro avuhainaara naavuqi vira naata Kuini Vasaativa, vivavata nai hana nahentiara iriharo kara autukero vika nimura.

10 Mintiaqi vi vauvaro 7 entaqaa King Sekesisiva *uaini* namaqiro vuvaro vira avu aatovano vueraiqaa vuvaro, viva nai paanaa vaiinti 7navu naarama komanta anura. Viva Mehumaanira, Bisitaara, Habonaara, Bikitaara, Abakitaara, Setaara, Kakaasira, vinavuka naaromanta anuvaro
11 viva vinavuka nititero tiharo, Nenavu oru ti naata Vasaatira vita vare maini tuvuate. Ne virara tivaro tovaqa koqera viravata aqu vare tuvuarire tiate, tura.

Vira naata viri vaata koqe viri vaata vauvarora tiro, viva kaiqe ti naata vika numiqaari ekaa ti nora vaiintinavuve, ekaa te naarama tauraukave, vira tavaate tiro, nai kaiqa vaiinti 7navu nititama komanta
12 vinavuka oru avuhainaara naata vi uvara tiva amuvaro viva aqao kia te mini vireravauve tivakero kia vuvaro vira kaara avuhainaa vaiinti voqama kero arara itovaro vaura.
13 Vi entara avuhainaa vaiinti viva nai uva vatai okararave, nai uva avuqavuqi vai okararave, kia kankoma kero iriraitiro, viva uva okara irireva, koqe avu aato vatauka naarama kero iromanta vinavuka vira koqe avu aato ami vaura.

Ho vira arara itovaro viva vaiinti vonavu koqe avu aato vatauka naarama kero vika irero tiharo, Ti naatavano ti uva raqa kaira kaara te vira nantie irarave? tura.
14 Viva naaro vaiintika nutu vaireva, Kasenaarave, Setaarirave, Atamaatarave, Tasisirave, Meresirave, Masenaarave, Memukaanirave, vaura. Vaiinti 7 vinavuka Pesiavata Midiavata vihainauka vaiha, vika uri aatarake avuhainaa vaiinti vira kaiqa nora kaiqa vare vauka vaura.
15 Viva vinavuka naaromanta anuvaro tiharo, Te King Sekesisika tenta paanaa vaiinti vonavu niti tauramanta vika vuru Kuini Vasaatira ti uva tiva amiavaro viva kia iriraitiro, qaqira kero mini vairave. Tenavu uva maara vataurava virara nana uvae tivo? Tenavu avuhainaa nahenti virara nantie iainarave? tuvaro
16 Memukaaniva avuhainaa vaiintiaravata, nora vaiintinavuaravata, mintima tiro:

Mpo, Kuini Vasaativa mintiharo kia avuhainaa vaiinti viraqai qoraiqama amita raitiro, viva tinavu ai nora kaiqa vaiintinavuvata qoraiqama timitaivo. Viva ekaa are raqikiana vataraqaa varia vaiintika vikavata qoraiqama nimitaivo.
17 Kuini Vasaativa ai uva raqakai vakaakava vaakama vi anira ekaa nahenti are raqikiana vataraqaa variaka, vika vi uvara iri, vikavata nái vaativara uva kia iriraiti, vika mintima tivarave: King Sekesisiva Kuini Vasaatira aarovaro viva aqao te kia virerave tivo tivarave.
18 Ike, vate maa entara Pesiainivata Midiainivata ai kaiqa vaiinti, nora vaiintinavu vika naatavara avuhainaa nahentivano ai uva raqakai uvara iri, vikavata vohaa qaramake nái vaativara uva kia irivarave. Minti okarara kaara tirorira okaravano ekaa vona vona qovarama vuanarove.
19 Ho avuhainaa vaiintio, are te tiaina uvarara koqe uva vaivo tirera, vi uvara vara kairamanta ekaa vaiinti nahenti iriate. Mintima tiane: Vasaativa kia qaiqaavata te King Sekesisika iainanaini aniarire, tiane. Are tiramanta vi uvara tenavu Pesia vatanaakavata Midia vatanaakavata uva maara tiva tauna vukuraqi qara ntuvataate. Mintima kaivaro kia ho vovano vi uvara qaqira kero vo uva vataarire. Viraqaahaira are Vasaatira aatara kaaina nahentira vo qaqi kairaro vira vatuka varaarire.
20 Are mintima kera uva vara kairaro vi uvava are raqikina vataraqaa vi aniramanta ekaa nahenti, nora autu vataakave, kia nora autu vataakave, vika nái vaativarara koqe vaiintive tivakeha vika uva iriate, tiro.
21 Memukaaniva minti tumanta avuhainaa vaiinti vivavata, vira nora vaiinti vikavata, vi uvarara quahake, viraqaahairo avuhainaa vaiinti viva Memukaaniva tunte ura.
22 Avuhainaa vaiinti viva vi uvara qara ntuva kero vara kovaro vi uvava ekaa viva vo *provinsi* vo *provinsi*qaa raqikunaini vi anura. Viva vi uvara tuqantaakero ekaa vi vatanaaka nái uvaqihairo qara ntuva tero mintima tiro:

Vaativanoqai nai naavuqi vaikaqaa raqikiarire. Viva tina uvavaqai kempukaiqama kero variarire, tura.

2

Estaara noraiqama kovaro avuhainaa nahentiqama vura

1 Vira naantiara King Sekesisira arara itova humpama vuvarovata, viva Vasaativa vira uva raqakoravata, vira qioqamato uvaravata, qaqi iriharo vaura.

2 Qaqi iritero vaumanta vo vaiintinavu, vira koqe avu aato ami vauka vira aaqanto vaiha tiha, Are qaqi kaira ariara iriha koqe viri vaata vataa varaata vonavu rantake ntita vare aniate.

3 Are nena raqikina vatara, vo *provinsi* vo *provinsi*qihaira vaiinti vokika noraiqama kairamanta vika ekaa koqe viri vaata vataa varaata vonavu ntita vare viri maini avuni vai vatukara Susaaqi kaate. Vika maini viri kaivaro Hegaiva, ai nahentinavuqaa raqiki vai vaiintiva vikaqaavata raqikiramanta vo nahentinavu varaata vikaqaa vahaverave, vo haikave, aqu nimitaivaro vinavuka viri vaatavano voqavata koqema vuarire.

4 Mintima kaivara are oru varaata vikaqihaira nena muntuka vaina varaatara vo varera, vi nahentira noraiqama kairaro viva avuhainaa nahenti vaiharo Vasaatira vatuka varaarire, ti.

Vika minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva koqe uvama tiavo tivakero vika tunte ura.

5 Vi entara Susaa vatukaqi Iutaa vatanaa vaiinti vo, vira autu Motekaiva vaura. Motekaira vira qova Jairaava vauvaro Jairaara vira qova Simaiva vauvaro Simaira vira qova Kisiva vaura. Kisiva Benaminira ankuqiraava vaura.

6 Haaru Babironihainaa King Nebukanesaava iqoka raqiharo Iutaa vataqaa raqikura King Jehoiakinira Ieruharemiqihairo rumpa varero vuru Babironini kora. Vi entara viravata, airi vaiinti nahenti vonavuvata, Motekairavata rumpa varero vuru mini kora.

7 Motekaiva nai qora vo vira raavura Estaara virikero vatora. Estaara vo autu Hiparu uvaqihai Hadasaarave – *Aukuverarave* tura. Estaava koqe viri vaata vataa varaatavano vaura. Vira noka qoka qutu vu entara Motekaiva vira virikero vatero viraqaa raqikiqiro vi vaura.

8 Ho King Sekesisiva varaata koqe viri vaata vatauka ranta viri timitaate tumanta vika airi varaata ntiteha Estaaravata vita vare Susaaqi avuhainaara naavuqi vuru kovaro Hegaiva vikaqaa raqiki vaura.

9 Hegaiva Estaara quahama amitero vira naane avuni kahaqama amitora. Viva vaaka vaata koqe iaina haikarave, vaata kahaqiaina kararave, vira amiro, viraqaahairo viva avuhainaara naavuqihairo kaiqa nahenti 7navu ntitakero vika tiva nimiro tiharo, Maa varaataraqaa koqemake raqikiate, tivakero, anomakero koqemakero vau *rumu*ra Estaara amura.

10 Tota Motekaiva Estaarara tiharo, Are kia qoqaa tihara, Te Iutaa vatanaa nahentive, tiane turara tiro, Estaava vi uvara kukeqa tora.

11 Vo enta vo enta Motekaiva avuhainaara naavuqi nahentinavu vaura vahaaqaini vi aniharo Estaarara, Viva hoe vaivo, kiae ho vaivo? Nana haikavanoe viraqaa qovaraiqianarove? ti vaura.

12 Varaata vika viri vaata anomakero koqe iarire ti, 6 tora varakeha *mea*ve tu katari vahaverara vika vaataqaa aqu nimitaqi vivi, viraqaahai qaiqaa 6 tora varakeha vahavera vo, koqe untavira vika vaataqaa aqu nimitaqi vi vaura. Vohaa ihiara mintiaqi vivi, viraqaahai vika varaata vohaiqa vohaiqa ntita vareha King Sekesisiva vauraqi vuru ke vaura.

13 Varaata vikaqihairo vovano avuhainaava vaunaini vireva iharo, viva nai antuqa vai utavaaqara nonku varero viva unaini vi vaura.

14 Enta ireva unaini varaata viva avuhainaava vaunaini oruntero, mini variqiro viro aatita kora. Aatita vumanta vira ani vite vuru vaiinti vo Sasakaasiva raqiki vauraqi kora. Sasakaasiva King Sekesisira nahenti vonavuqaa raqiki vauva vaura.

Varaata vira vita vare viva vaunaini vuru kovaro vi varaatava kia qaiqaavata anirantero avuhainaava vauraqi viraitiro, ekaara miniqai vaura. Avuhainaa vaiintivano vi varaatarara quahakero vira autu ntora, viraqai qaiqaa vita vare avuhainaava vauraqi vuru ke vaura.

15 Minti okarava vauvaro Estaava avuhainaa vaiinti oru tavaaina entava anintora. Estaava Abihailira raavuravano vauvaro Motekaiva Abihailira vara maaquvano vaura. Motekaiva Estaara virikero vatero viraqaa raqiki vaura. Ekaa vaiinti nahenti Estaara taveha, virara koqe viri vaata vataa nahentive ti vaura.

Ho Estaava avuhainaa vaiinti oru tavaaina entava ani ntovaro viva Hegaiva nahentiqaa raqiki vau vaiintiva tu uvara iriharo vi utavaaqara nonku varero vura.

16 Vi entara King Sekesisiva 7 ihiara raqiki vau entara, *Tempiti* * tora 10 toraqaa Estaara vita vare avuhainaara naavuqi Sekesisiva vaunaini vuru kora.

17 Estaara vita vare vuru kovaro avuhainaa vaiintivano vira tavero viva ekaa nai nahenti vikaqihairo avuni Estaarara voqavata muntuka vateharo vaura. Ekaa varaata vikaqihairo viva Estaara viraqai quahama amiteharo vira koqema amite vaura.

Mintiharo viva avuhainaa nahenti tovaqa vara kero vuru Estaara qiataqaa aqu amitovaro Estaava Kuini Vasaatira vatuka varero avuhainaa nahenti vaura.

18 Estaava noraiqama viro avuhainaa nahenti vauvaro avuhainaa vaiinti viva Estaara quahama amitareva nora vaiintinavuve, nai kaiqaqaa raqiki vaukave, naarama kero nora kara vika nimura. Viva nai vo *provinsi* vo *provinsi*qaa raqiki vaukara tiharo, Vate auraara entama varianarove, tivakero parumakero vo haika vo haika rairakero vaiinti nahenti nimura.

Motekaiva avuhainaa vaiinti aruke uvara qovarama kora

19 Vi entara avuhainaa vaiinti viva Motekaira noraiqama kovaro viva *kamaanira* kaiqa voqaa raqiki vaura.

20 Tota Motekaiva Estaarara tiharo, Are Iutaa vatanaa nahenti varianarara kia voravata tiva amiane, turara tiro, Estaava viva tunte iro kia voravata tiva amiraitiro vaura. Estaava vainti naatika vaiharo Motekaira uva iriqiro viviro, noruqamaviro viva qaqiqai Motekaira uva iriqiro vi vaura.

21 Ho Motekaiva avuhainaara naavuqi kaiqa vare vaumanta kaiqa vaiinti votanta Bikitanaka Teresika vo haika kaara avuhainaa vaiinti navutaiqama amiteha evaara vira arukerara ti vaura. Vitanta avuhainaara naavuqi kaiqa vareha vira *rumu* qenti voqaa maimaraara raqiki vauvaro

22 Motekaiva vitanta King Sekesisira aruke uvara iriro, viraqaahairo viva vuru Kuini Estaara tiva amura.

Vira tiva amuvaro Estaava Motekaiva qovaramako uvara vuru avuhainaa vaiinti vira tiva amura.

23 Minti tumanta vo vaiintinavu vi uvara rantake tavovaro vi uvava quqaa uva vaumanta vika oru vitanta ravaaqavuke vuru aunta taaqikumake katariqaa hiritomanta vitanta qutu vura. Avuhainaa vaiinti viva ekaa vi uvara *kamaanira* vukuqi qara ntuva taate tumanta qara ntuvatora.

3

Hamaaniva Iutaa vatanaaka aru taiqa kareva auti vaura

1 Ho vo entanavu aitarovaro King Sekesisiva vaiinti vo, vira autu Hamaanira noraiqama kovaro viva kamaanira avuhainaa vaiintiqama viro vaura. Hamaanira

* **2:16:** *Tempiti* tora = January

qova Hamedaatava vauvaro Hamedaatara kaivaqava Agaakiva vaura. (Haaru King Agaakiva Iutaa navutaaka Amareki vatanaakaqaa raqiki vaura.)

2 King Sekesisiva Hamaanira noraiqama kero *kamaanira* vaiinti vokukara tiharo, Ne Hamaanira taveha, tori kauru aravi vaiha anu kimaara amitaate, tiro. Minti tumanta ekaa vi vaiintinavuka viva tuntemake mintuvaro, Motekaivaqai kia te mintirerave tivakero qaqi vaura.

3 Viva kia mintiraitiro, qaqi vaumanta vira hana kaiqa vaiinti vira ireha tiha, Are nana kaarae avuhainaa vaiinti uva raqake variaro, ti vaura.

4 Vika vo enta vo enta vira vihi vaahi tuvaro Motekaiva kia vika uva iriraitiro vaura. Viva tiharo, Te Iutaa vatanaaka vaunarara ti, te kia mintirerave, tiro. Minti tumanta vika tiha, Hamaaniva vira uvara quahaanarove kiae quahaanarove? tivake vuru Hamaanira tiva amura.

5 Vuru tiva amuvaro Hamaaniva tavovaro Motekaiva kia vira tori kauru araviro anu kimaara amitora kaara Hamaanira voqamakero arara itovaro vaura.

6 Mintumanta vika Motekaiva te Iutaa vatanaave tu uvaravata vira tiva amuvaro, viraqaahairo Hamaaniva nai irikero tiharo, Kia te Motekaira viraqai arukaaina aarara rantaraiti, te ekaa Iutaa vatanaaka Pesia vataini vaika, vikavata aru taiqakaaina aarara rantarerave, tiro.

7 Minti tivakero King Sekesisiva 12 ihiara raqiki vau entara *Nisaani* * 1 toraqaa Hamaaniva tiharo, Nana torae nana entae kaamate tenavu Iutaa vatanaaka aru taiqa kararave? Kaiqenavu *puri satu* arukeha vi entara kaama taare, tivakero *satu* arukero tavero tiharo, Kaiqe Adaa tora 12 toraqaa kaama taare, tura.

8 Minti tivakero Hamaaniva vuru King Sekesisira tiva amiro tiharo, Te tavauramanta vo vatanaaka are raqiki variana vatara, vo *provinsi* vo *provinsi*qi variavo. Vi vatanaaka nái okaraqai avataqi viha, kia tinavu uva maara avate variarave. Are vika qaqi kairera, vika voqamake tinavu qoraiqama timitevarave.

9 Avuhainaa vaiintio, ai antuqa vairera, are qaraaka uva vo vatehara ekaa vi vatanaaka aru taiqa kaate tiane. Are minti tirera, te ai monu naavuqaa raqiki varia vaiintika *silvaa* monu 10,000navu nimiari vika vi monura varake ai monu naavuqi vataivara, are viraqohaira *kamaani* kaiqa ho varaqira vinarave, tiro.

10 Hamaaniva minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva nai vuqaqihairo *ringi* vo rahunku kora. *Ringi* vira qiataqaa qara vo vauvaro avuhainaa vaiintivano nai uva vatova kempukaiqama vuarire tiro, uva qara ntuvatoraqaa *ringi* viraqohairo taatau tovaro uva viva kempukaiqama vura. *Ringi* vira okara mintima vauvaro avuhainaa vaiinti viva *ringi* vira nai vuqaqihairo rahunku kero viti Iutaa vatanaaka navutaara Hamaanira amura.

11 Avuhainaa vaiintivano Hamaanira vira amiro tiharo, Nena *silvaa* monu qaqi tuataane. Are homa vi vatanaakara nena antuqa vainara autuane, tiro.

12 Minti tuvaro 13 enta 1 toraqaa Hamaaniva avuhainaa vaiinti qara kaiqa vare vauka naaromanta anuvaro viva nai uva tiva nimumanta vika vi uvara qara ntuvatora. Vika vi uvara qara ntiha tuqantaake ekaa vi vatanaaka vi vatanaaka uvaqihai qara ntuva tovaro Hamaaniva *ringi*qohairo Sekesisira autu ekaa qaraqaa taatau tero, ekaa nora vaiintive, *kamaanira* vaiintive, vi uvara tavaate tiro, vara kora.

13 Vara komanta vaiinti vonavu qara vare vuru ke viri ke i vauka kante avuhainaa vaiintivano raqiki vau vatara, vo vataini vo vataini vuru viri ke vaura. Qara ntuvato uvava maantima tiro:

> Naantiara 13 enta Adaa toraqaa, ne oru ekaa Iutaa vatanaaka konta naampaive, qaraaka vaiinti nahentive, ekaa naati vaintive, aru taiqa kaate. Ne kia vikara mpo ike tiva nimitaraiti, vika ekaa aru taiqake, vika i haikara ne varaate.

* **3:7:** Nisaani tora = April; Adaa tora = March

14 Ne nora vaiinti maa uvara kaara ntimanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri, vi entara veka qeramate variate, tiro.
Hamaaniva vi uvara qara ntuvatora.
15 Vaiinti vonavu qara vuru ke viri ke i vauka, vi qarara vare kante vo vataini vo vataini vuru ke viri ke i vaura.
Nora vatuka Susaaqivata vi uvara tiva nimumanta ekaa vaiinti nahenti irura.
Avuhainaa vaiintivano Hamaanikantiro oquviro vaiharo *uaini* ne vaumanta vaiinti nahenti Susaaqi vauka vi uvara iruvaro vika avu aatovano hampi qumanta vaura.

4

Motekaiva Estaarara tinavu kahaqiane tura

1 Motekaiva vivavata vi uvara iriro qeto varo vira muntukavano voqama kero qoraiquvaro nai utavaaqa qunahi qaanahima kero, kovaara utavaaqa nonkutero, hanta varakero nai qiataqaa aqu varero, Susaa vatukaqi niharo mpoqi ihira tivaqiro viharo, iqi rataqiro viharo
2 avuhainaara naavu qentiana oru ntero mini vaura. Viva kia koqe utavaaqa nonkutovara tiro, viva kia ho avuhainaara naavuqi oriqetaarirava vaura.
3 Avuhainaa vaiinti uvavano ekaa *provinsi*qi vi anumanta Iutaa vatanaaka iri, vika ike mpo tiha kia karavata naraiti, mpoqi varia ihira tivakeha iqi rateha vaura. Iutaa vika airitahaa kovaara utavaaqa nonkuteha, kia koqe taintaqaa vaitaraiti, hanta kantaqai vaite vaura.
4 Motekaiva qentiana vaumanta Estaara kaiqa nahentinavuvata, kaiqa vaiinti vonavuvata, vuru Estaara tiva amuvaro viva nana kaarae mintivo tivakero vira muntuka qoraiquvaro koqe utavaaqa varakero vo vaiinti amiro tiharo, Vuru Motekaira amihara mintima tiane: Kovaara utavaaqa qaqini varakera maa utavaaqara nonkutaane tiane, tuvaro varero vuru Motekaira amuvaro viva aqao kia te vira varerave tiro.
5 Minti tuvaro Estaava vaiinti vo Hataakira aarora. Avuhainaa vaiintivano Hataakirara Estaara kaiqa vara amitaane tu vaiintiva vauvaro Estaava vira aarero tiharo, Motekaiva nana kaarae mintivo? Viva nana haikara iriharoe mintivo? Are oru virara iraane, tiro.
6 Minti tuvaro Motekaiva avuhainaara naavu qenti kanta vaiinti nahenti ruvaaqi vaunaini vauvaro Hataakiva oruntovaro
7 Motekaiva vi uvara naiqaa qovaraiqura ekaa vira tiva amura. Ekaa Iutaa vatanaaka aru taiqa kaivaro Hamaaniva nora monu avuhainaara monu naavuqi mintuma vatarerave tu uvaravata vira tiva amura.
8 Hamaaniva ekaa Iutaa vatanaaka aru taiqa kaate tu uvara qara vo Susaa vatukainiara varakora, viravata Hataakira amiro tiharo, Are maa qarara Estaara vuru amira, naantiara qovaraiqiaina uvaravata vira tiva amiane. Are Estaara vihi tiraro viva avuhainaa vaiintivano variainanaini oruntero Iutaa vatanaakara aaqurihama nimitaane tiarire, tiro.
9 Motekaiva minti tuvaro Hataakiva vuru Estaara tiva amuvaro
10 Estaava vira qaiqaa Motekaiva vaunaini atitero tiharo, Motekairara mintima tiane:
11 Avuhainaa vaiintivano vaiinti voe, nahenti voe, kia aarairaro viva nai irikero avuhainaa vaiintivano avutaqi vaina *rumu*raqi oriqetairera, viva mintiharo *kamaani*ra uva raqakaainara kaara vira aruma kevarave. Ekaa avuhainaara naavuqi kaiqa vare variakavata, ekaa *provinsi*qi variakavata, virara iriarave. Virara irihama te avuhainaa vaiintivano vainaraqi qumina vuarorave.
Vi uvara aatara kaarira aarava vohaiqaqai vairave. Vaiinti vovano nai irikero oruntairaro avuhainaa vaiintivano vira tavero, nai *kori* kauru tuatainara tutukero tuatairera, vi vaiintira kiama aru kevarave. Kia tutukero tuatairera, vira aruma kevarave. Ho vohaa torarama avuhainaa vaiintivano kia ti haaraimanta vauro, tiro.

12 Estaava minti tuvaro Hataakiva muntu Motekaira tiva amuvaro
13 Motekaiva Estaara nai tiva amiro tiharo, Hauri are avuhainaara naavuqi vaihara te ho variari ti kiama harukevarave tirorave. Naantiara ekaa tinavu Iutaa vatanaaka aruke entara, vika kia ai vehakuma amitaraiti, aivata aruma kevarave.
14 Are maa entara evaara vaihara kia tinavu kahaqirera, tinavu Iutaa vatanaaka kahaqiarirava vonaihairo qovaraiqianarove. Mintiramantavata, vika aivata ai qora ankuvata aruma kevarave. Ho ⌞Kotiva⌟ maa entara iriharoe ai qaqi kaivara are noraiqamavira avuhainaa nahentivano variaro? Virara kia tenavu kankomake iruro, tiro.
15 Motekaiva minti tuvaro Estaava qaiqaa uva varakero mintima tiro:
16 Are ekaa Iutaa vatanaaka Susaaqi variaka ruvaaquma kera, ne ekaa vaiha tiriara iriha taaramo enta aatitairaqaavata, entaqivata, karavata namarivata kia naraiti, qaqi variqi vuate. Ne mintiaqi vi vaiqe tevata, tenta kaiqa nahentinavuvata, ni aanante karavata namarivata kia naraiti, variqi virerave. Vi entava taiqa viraqe te *kamaani*va qioqama tai uvarara kia noraiqamake iriraiti, te qaqi avuhainaa vaiintivano vainaraqi virerave. Te mintiainara kaara ti haru kaiqe qutu vuarera, te homa qutu virarave, tuvaro
17 Motekaiva oruntero Estaava ekaa uva tuntema kero mintura.

5

Estaava avuhainaa vaiintiaravata Hamaaniraravata ani kara naate tura

1 Estaava taaramo entara kara aurama tero variqiro viro, ekaara entaqaa viva nai avuhainaa nahenti utavaaqa nonkutero oru avuhainaara naavu avutaqi vau *rumu*ra qentiana oruntero vauvaro avuhainaa vaiinti viva nai taintaqaa oquvi vainaihairo
2 vahaaqaini tavovaro Estaava himpitero vauvaro viva virara quahakero nai kori kauru tuatora tutukero tuatero vaura.
Mintuvaro Estaava oriqetero oru kauru viti vira autama kero mini himpitero vauvaro
3 avuhainaa vaiinti viva vira irero tiharo, Kuini Estaao, nana haikarae aniaro? Ai muntukavano vaina haikarara ti irairaqe ai amiare. Are ti irairaqe te hini *provinsi*navu raqikiainara rairake ai amiare, tiro.
4 Minti tuvaro Estaava tiharo, Avuhainaa vaiintivauvo, Te ariara irihama nora kara untake qera i vauro. Ai antuqa virara vairera, arevata Hamaanivavata hoe entaqi ani vi karara nevarave? tiro.
5 Estaava minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Kante Hamaanira vite aniqe tetanta Hamaanika oru Estaara kara naare, tiro. Minti tivakero avuhainaa vaintivanovata, Hamaanivavata, Estaava nora kara qerama toraqi vura.
6 Mini oru vaiha *uaini* ne vauvaro avuhainaa vaiinti viva Estaara qaiqaa irero tiharo, Are nana haikarae ti irenarave? Ai muntukavano nana haikarae vaivo? Are ti irairaqe te hini *provinsi*navu raqikiainara rairake ai amiare, tiro.
7 Avuhainaa vaiintivano minti tuvaro Estaava tiharo,
8 Avuhainaa vaiintivauvo, are tiriara quahehara te ai irarera iaina uvarara eo tirera, are qaqi kairaqe te hura entaqi qaiqaa nora kara vo qerama taari netanta Hamaanika ani naate. Ho vi entara te ai irarera iaina uvara ai tiva amirerave, tura.

Hamaaniva Motekairara arara itora

9 Hamaaniva kara noraqihairo vevantero quahakero muntukaqihairo koqe uvaro viharo tavovaro Motekaiva avuhainaara naavu qentiana oquvi vaiharo kia himpiro vira quahama amitaraitiro, qaqi oquvi vauvaro vira kaara Hamaanira voqama kero arara itora.
10 Mintuvarovata, Hamaaniva nai arara itora vara muntuviqama kero, nai naavuniara vura.

Hamaaniva nai naavuqi oruntero nai tontinavuvata nai naata Seresiravata naarama komanta
11 anuvaro nai mahuta tiharo nai airi haika vatorarave, nai maaqu airinavu vatatorarave, avuhainaa vaiintivano vira noraiqama kero nora autu amuvaro viva ekaa *kamaani*ra kaiqa varoka naatara kero vikaqaa raqiki vaurarave, vi uvara vi uvara vika tiva nimi vaura.
12 Minti tivakero Hamaaniva vo uvavata tiharo, Kuini Estaava kara vo qerama tero avuhainaa vaiinti aareharo tiriaraqai vikantira aniane tirave. Estaava avuhainaa vaiinti vikanti tiriaraqai qaiqaa hura nora kara naate tirave.
13 Vi uvava vaivarovata, Iutaa vaiinti vo Motekaiva avuhainaa vaiinti qentiana oquvi vaiharo kia ti quahama timitaira kaara ti voqamakero arara itaiva te vo haika vo haikara quahe vaunara taiqa kairave, tiro.
14 Hamaaniva minti tumanta vira naata Seresivavata vira tontinavuvata vi uvara iri tiha, Are tiramanta vaiinti vonavu vukai *pohi* 20 *mita* vainara vataqi arataivara are hura toqaqi avuhainaa vaiinti oru irairaro viva hove tiramanta vika vi *pohi*raqaa Motekaira aunta taaqimake hiritaivaro qutu vuarire. Viraqaahaira are quahakera avuhainaa vaiintintira kara nareva vuane, ti.
Vika minti tuvaro Hamaaniva vika tu uvarara quahakero oru vo vaiintinavuara *pohi* vira ara timitaate, tura.

6

Avuhainaa vaiintivano Motekaira noraiqama kora

1 Vi entara entaqi avuhainaa vaiintivano kia ho vaitaraitiro, qaqi vaiharo tiharo, Vuku vo oru vare, viraqi vaina uvara kaara ntuva timitaate, tura. Vi vukuraqi avuhainaa vaiintivano raqikiqi vi vau entara vo haika vo haikavano qovaraiqura qara ntuvato uvava vaumanta vira vare, vi uvara kaara ntuva amitaqi viha,
2 Motekaira uvavata kaara ntuva amitora.
Vi uvava maantimakero vaura:
Vaiinti votanta Bikitanaka Teresika avuhainaara naavuqi kaiqa vareha, vira qenti voqaa maimaraara raqikiha vo haika kaara King Sekesisira navutaiqiha vira aruke uvara evaara nai tiva ami nai tiva ami i vauvaro, Motekaiva vitanta uva qovarama kora. (2:19-23)
3 Vi uvara kaara ntuvaro avuhainaa vaiintivano vika ireharo tiharo, Ike, Motekaiva ti koqe kaiqa vara timitairave. Tenavu virara iriha nana haikae nana autue vira qiata nai amunarave? tumanta vika tiha, Kia vo haikavata virara iriha nai amunarave, ti.
4 Vika minti tuvaro avuhainaa vaiintivano tiharo, Ti kaiqa vaiinti nora vovano vahaaqaini vairove? tiro.
Minti tuvaro Hamaaniva vate viqanaqai anintero Motekaira aunta taaqimake vukai katari aratoraqaa hiriterara iriharo avuhainaa vaiinti virara irareva vaumanta,
5 vika tiha, Hamaaniva vahaaqaini ani ai tavareva himpi vaivo, tuvaro avuhainaa vaiintivano tiharo, Vira maini vite uruate, tiro.
6 Tumanta vira vite anuvaro avuhainaa vaiintivano Hamaanira irero tiharo, Te vaiinti vo quahama amiteha vira koqema amitarerave. Te nantima kaarie vaiinti nahenti vi vaiintira taveha virara avuhainaa vaiintivano quahama amitai vaiintirave tivarave? tiro.
Avuhainaa vaiintivano minti tuvaro Hamaaniva nai irikero tiharo, Ekaa vaiinti vikaqihairo avuhainaa vaiintivano tarae koqema amitareva auti vaivo? Viva tiqaima koqema timitareva auti vaivo, tiro.
7-8 Hamaaniva nai irikero minti tivakero viva avuhainaa vaiinti nai tiva amiro tiharo, Are tiramanta vika are avuhainaa vaiintivano nonkina utavaaqara vo qerama vare, viraqaahai are oquvi vaihara nina *ohi*ra vovata vare, *ohi* vira qiataqaa avuhainaava vaataiqina haikara aqu amite,

9 viraqaahaira are autu vataa vaiinti vo tiraro viva are quahama amitena vaiintira vi utavaaqara nonku amitero, vira *ohi*qaa vaarikero vita varero, vuru vaiinti nahenti ruvaaqumavi vai vatukaraqaa vi aniarire.

Viva vi aniharo vaiinti nahentiara maantimakero naverai tivaqiro vuarire: Ne ekaa maa vaiintira tavaate. Avuhainaa vaiintivano nai quahama amitai vaiintira maantima kero vira autu tuahera kero vira koqema amitaivo, tivaqiro vuarire, tiro.

10 Hamaaniva minti tuvaro avuhainaa vaiintivano virara tiharo, Ho kantera nena tinantemakera, utavaaqavata *ohi*vata varera oru avuhainaara naavu qentiana Iutaa vaiinti Motekaiva oquvi vaira vira mintima amitaane. Kia nena tiva tena uvara voqavata qaqira karaitira, ekaa vi uvarama avataane, tiro.

11 Avuhainaa vaiintivano minti tuvaro Hamaaniva oru utavaaqavata ohivata varero vuru Motekaira nonku amitovaro Motekaiva ohiqaa oquvi vauvaro Hamaaniva ohi vira vita varero vuru vaiinti nahenti ruvaaqumavi vau vatukaraqaa vi aniharo naveraitiharo, Ekaa maa vaiintira tavaate. Avuhainaa vaiintivano nai quahama amitaaina vaiintira maantima kero vira autu tuahera kero vira koqema amitairave, tura.

12 Mintima kovaro Motekaiva orurantero avuhainaara naavu qentiana ani vauvaro, Hamaanira voqamakero kauruvaro vira muntukavano qoraiquvaro nai viri naavuma varero kantero nai naavuqi

13 vuru nai naata Seresiravata nai tontinavuvata vi haikava vi haikava qo-varaiqurara tiva nimura.

Hamaaniva minti tumanta vinavuka tiha, Oho, Motekaiva Iutaa vatanaa vaiintivano vairara tiro, viva uritarakero vairara are vatainiqama vinarave. Viva mintiakero vaiharo ai aatara kairara are ekaarama vatainiqama vinarave, tura.

14 Vinavuka vi uvara qaqi ti vaumanta avuhainaava taara vaiinti nititoka vihai ani Hamaanira vitake kante vuru Estaava kara qerama nimitonaini kora.

7

Estaava Hamaaniraqaa uva vatora

1-2 Avuhainaa vaiintivanovata, Hamaanivavata, qaiqaa oru Estaara kara nareka vura.

Kara namake viraqaahai *uaini* ne vauvaro avuhainaa vaiinti viva Estaara qaiqaa irero tiharo, Kuini Estaao, ai muntukavano nana haikarae vaivo? Ai muntukavano vaina haikarara ti irairaqe ai amiare. Are ti irairaqe te hini *provinsi*navu raqikiainara rairake ai amiare, tiro.

3 Minti tuvaro Estaava nai tiva amiro tiharo, Avuhainaa vaiintivauvo, are tiriara quahairera, te tiaina uvaravata ho irirera, are tivata ti navunaakavata qaqi vehakuma timitaira kia tinavu harukaivaqe qaqi variare. Te ai irarera una uvava mintiakero vaivo, tiro.

4 Minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano vo uva tiva taataukero vatairara ti, vika tivata ekaa ti navunaakavata aru taiqa kevarave. Vika kia tinavu karapuhi vaiinti voqaara rumpate qaqi kaiqa vara timitaate tiaravauve. Vika mintireka iatirio, te vi uvara maara ntaira kiama ai tiva amuraitirio. Vika tinavu ekaara aru taiqa kareka auti variara kaarama te vi uvara ai tiva amuro, tiro.

5 Kuini Estaava minti tuvaro King Sekesisiva vira irero tiharo, Oho, tavave kia qetaraitiro, vi uvara tivakero vataivo? Vi vaiintiva tantoe vaivo? tiro.

6 Minti tuvaro Estaava vira tiva amiro tiharo, Tinavu navutaava, tinavu qoraiqama timite vai vaiintiva vaireva, maa Hamaaniva qora vaiinti vivama vaivo, tiro.

Estaava minti tuvaro Hamaaniva avuhainaa vaiinti nahenti vitanta nivuqaa vaiharo voqama kero qetovaro vira aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro vaura.

7 Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro viva himpiro vahaaqaini veva ntero nai kaqava ututonaini vuvaro Hamaaniva tavovaro avuhainaa vaiinti viva vira arukaaina avu aatoraqaa vauvaro Hamaaniva kara nora miniqai vaiharo Kuini Estaarara ti aaqurihama timitaira kia ti harukaate tiro,
8 viva oru Estaava oquvi vau taintara tataaqa hiqintiro vaura.

Hiqintiro vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaqava vaunaihairo uruntero naavuqi oriqetero tavovaro Hamaaniva Estaara aaqanto taintaqaa hiqinti vauvaro tavero, avuhainaa vaiinti viva naveraitiharo, Oho, maa vaiintiva ti naavuqi tinta avuqaa vaiharo ti avuhainaa nahenti hampata nireva auti vaivo, tiro.

Avuhainaa vaiintivano minti tumanta vaakama kante vira kaiqa vaiinti vonavu oru Hamaanira qiata tavunaqohai naavumatora. Vika mintiake vira arukareka auti vaura.
9 Vira qiata naavuma tovaro vikaqihairo Habonaava tiharo, Ike, Motekaiva haaru avuhainaa vaiinti kahaquvaro qaqi vaurave. Hamaaniva Motekaira arukaare tiro, nai naavu tataaqa vira aunta taaqikuma kaaina *pohi*ra arataivo, tiro.

Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Ho vi *pohi*raqaa Hamaanira nai taaqikumake hiritaate, tiro.
10 Minti tumanta vika vuru Hamaaniva Motekairara iriharo qeramato *pohi*raqaa nai taaqikumake hiritora. Mintuvaro avuhainaa vaiinti arara itova humpama vura.

8

Iutaa vika nái navutaaka náivata ntaihaate tura

1 Ho vohaa vi entara King Sekesisiva Iutaa vika navutaava Hamaaniva vato haikara, vatave airairave Kuini Estaara amura.

Estaava Motekairara ti vohaa naareve tuvaro avuhainaa vaiintivano Motekairara quahakero tiharo, Homa viva ekaa enta ani ti tavaanarove, tiro.
2 Minti tivakero avuhainaa vaiintivano nai *ringi* Hamaanira amura qaiqaa vara kero nai vuqaqi nonkutora rahunku kero viti Motekaira amura. Mintuvaro Estaava Motekairara are Hamaaniva i haikaraqaa raqiki timitaane, tura.
3 Estaava qaiqaa oru avuhainaa vaiintivano vauraqi oruntero vira aiqutaraini hiqintiro vaiharo rateharo virara mpo ike tiro tiharo, ⌞King⌟ Agaakira nainti Hamaaniva tinavu Iutaa vatanaaka aru taiqa kareva qora uva tiva taatauke vataira, are vi uvara nunka qaqini kaane, tiro.
4 Minti tivakero vauvaro avuhainaa vaiintivano nai *kori* kauru tutukero tuatovaro Estaava vira avuqaa himpiro tiharo,
5 Avuhainaa vaiintivauvo, are ti koqema timitera tiriara quahairera, te tiaina uvaravata avuqavu vaivo tirera, are vo uva vatairaro vi uvava Hamaaniva tivatai uvara aatara kaarire. Ekaa Iutaa vatanaaka vo *provinsi* vo *provinsi*qaa are raqikiananaini variaka aru taiqa kaate tiro, Hamaaniva uva tivatairave.
6 Mpo, nantiakee vika ti navunaaka aru taiqake vaira te vaiha tavararave? Nantiakee te tenta vaiinti nahenti vehi autuke vaira ho tavararave? tiro.
7 Minti tuvaro King Sekesisiva Kuini Estaaravata, Iutaa vaiinti Motekairavata, tiva nimiro tiharo, Ho tavaate. Hamaaniva Iutaa vatanaaka aru taiqa kareva auti vaira kaara te nai aunta taaqikuma kauraro qutu vimanta ekaa viva i haikara te Estaara amunarave.
8 Hamaaniva uva vateharo ti autu qara ntuva tero ti *ringi*qohairo vi uvara kempukaiqama kairara tiro, vi uvava qaqi vairaro kia ho vovanovata vi uvara nunkakero vo uva tianarove. Vi okarava mintiro vaimantavata, netanta homa vo uva qara ntuva taivaro Iutaa vatanaaka varianaini vuarire. Vi uvara qara ntuva tema, netanta homa ti hutu ntehama ti *ringi*qohai vi uvara kempukaiqama kevarave, tiro.

9 Avuhainaa vaiintivano minti tuvaro 23 enta *Sivaani* * tora, 3 toraqaa, Motekaiva oru avuhainaara qara kaiqa vare vauka naaromanta anuvaro Motekaiva nai uva vika tiva nimumanta vi uvara qara ntuvatora.

Vika vi uvara qara ntiha ekaa vi vatanaaka nái uvaqihai tuqantaake qara ntuvatora. India vataihairo viviro Itiopia vataini vuru taiqo vatava vauvaro, 127 *provinsi*navu vaumanta mini Iutaa vatanaakave, ekaa nora vaiintive, *kamaani*ra kaiqa vaiintive, vi uvara tavaate ti, vi uvara qara ntuva tovaro

10 Motekaiva King Sekesisira *ringi* viraqohairo ekaa qara viraqaa taatau tora.

Minti umanta vaiinti vonavu qara vuru ke viri ke i vauka *ohi* koqera vonavuqaa vaarinte vaiha, kante qara vira vare vuru ke viri ke i vaura. *Ohi* vinavuka voqamake kante vauka avuhainaara hohaaqihai varora.

11 Qara viraqi ntuvato uvava maantima tiro:

Iutaa vatanaaka vo vatuka vo vatukaini variaka homa nái auta ntireka auvihehavaa vaqa ntuva vataimanta, nai ta vatanaakave, nai taihainaakave, vika navutaiqiha arireka autivera, vika homa náiv*at*a arivarave. Vika náiv*at*a aruqi viha homa navutaa vika vaiintive, nahentive, vaintive, ekaa aru taiqake vika i haikaravata varevarave.

Te King Sekesisika minti turo, tiro.

12 Haaru Hamaaniva 13 enta 12 tora Adaa toraqaa ekaa Iutaa vatanaaka aru taiqa kaate tu entara, vi entaraqaa Motekaira uvavanovata kempukaiqama viro vaumanta Iutaa vatanaaka vi entaraqaa nái navutaaka ho arukeva vaura.

13 Iutaa vatanaaka vi entaraqaa qeramate vaiha navutaaka náiv*at*a aruate tiro, vi uvara tiva tova ekaa vataini vi anumanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka irura.

14 Ho vaiinti vonavu qara vira vuru ke viri ke i vauka koqe *ohi*navuqaa vaarinte vaiha kante qara vira vare vuru ke viri ke i vaura. Nora vatuka Susaaqi vaukavata vi uvara tiva nimumanta ekaa irura.

15 Mintuvaro Motekaiva avuhainaara naavuqi vaumanta vika avuhainaara utavaaqa koqera varake, hanta tavunave, ihiqa tavunave, viraqohai nonku amite, naare tavuna vo vukaivata nonku amite, vira qiataqaa nora vaiinti tovaqa, *kori* oriqohai aututora, aqu amitovaro Motekaiva vevantero Susaa vatuka aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti vira taveha quaheha naverai ti vaura.

16 Iutaa vatanaaka Motekaira uva iriha voqamake quaheha vauvaro vika muntukavano parumaviro qihaaqumanta vaiha tiha, Tenavu tentanavu navutaaka homa naatara kaarirava vaivo, tura.

17 Iutaa vatanaaka ekaa vatukaqi vaukave, ekaa *provinsi*qi vaukave, avuhainaa vaiinti uva Motekaiva qara ntuvatora iri, virara quahake vo enta kaamate auraara vaiha nora kara nora.

Vo vatanaa vika hini kuka vi uvara iri tiha, Vi entaraqaa Iutaa vatanaaka tinavuvata haru kevorave tivake, viraqaahai vikavata Iutaa vaiintiqama vura.

9

Iutaa vika nái navutaaka naatara kora

1 Ho 13 enta Adaa tora vi entava ani ntora. Iutaa navutaaka vika Hamaaniva vato uvarara iriha Iutaa vika aru taiqa kaare tu entaraqaa, Iutaa vikaqai nái navutaaka ntaiheha naatara kora.

2 King Sekesisiva raqiku vatara vo vatuka vo vatukaqi Iutaa vatanaaka ruvaaqumavi vaiha vo vatanaaka vika aru kareka auti vauka vika náiv*at*a arireka qeramate vaura. Mintumanta vo vatanaa vo vatanaaka vika naatu qete vaumanta kia vokukavata Iutaa vatanaa vika naatara kora.

---

* **8:9:** Sivaani tora = June

3 Ekaa vi vataraqaa raqiki vau vaiintikavata, *kamaanira* kaiqa varokavata, nora vaiinti vokukavata, vika Motekaira aatu voqamake qeteha Iutaa vatanaaka mantaraini vaiha vika kahaqura.
4 Ekaa vo *provinsi* vo *provinsi*qi vauka iruvaro avuhainaa vaiintivano Motekaira noraiqama kovaro Motekaiva avuhainaara naavuqi kaiqa vare vauvaro vira kempukavano voqavata uritarakero variqiro vi vaura.
5 Mintumanta Iutaa vatanaaka iqoka paipeqohai nái navutaaka aruqi vivi, vika aru taiqakora. Vika navutaaka ntaihama kaataa umanta nái antuqaqaa mintuma kora.
6 Nora vatuka Susaaqi Iutaa vika nái navutaaka 500 arukeha
7-10 Hamaanira maaqu 10navuvata arukora.
Vira maaqu vika nutu vaireva, Pasantataarave, Daponirave, Asapaatarave, Poraatarave, Adaliaarave, Aridaatarave, Pamasaarave, Arisairave, Aridairave, Vaisaatarave, vaura. Iutaa vika nái navutaaka aru taiqake, vika vatave, airairave, kia utu vararaiti, qaqira mini kora.
11 Vohaa vi entaraqaa Iutaa vika Susaaqi vaiha navutaaka nanti nantima arukorara vuru avuhainaa vaiinti tiva amuvaro
12 avuhainaa vaiinti viva Kuini Estaara tiva amiro tiharo, Iutaa vika Susaa vatukaqi nái navutaaka 500 aru taiqa ke, Hamaanira maaqu 10navuvata aru kaavo. Ike, mintihama Iutaa vika vo *provinsi* vo *provinsi*qi navutaaka nai airitahaa arukevama varianarove. Virara iriharama are nana haikarae irairaqe te homa ai amirarave. Are tiraqe te ai muntukavano vaina haikara ai amiare, tiro.
13 Minti tuvaro Estaava nai tiva amiro tiharo, Avuhainaa vaiintivauvo, are maa uvarara quahairera, Iutaa vatanaaka Susaaqi variaka qaqi kairamanta vika navutaaka vate arukaantemake, hura qaiqaavata arukaate. Viraqaahaira are tiramanta vika Hamaanira maaqu 10navu arukaara vika vaata vare*pohi* arateraqaa vuru hiritaate, tiro.
14 Estaava minti tuvaro avuhainaa vaiintivano ho mintiate tivakero vi uvara varakovaro Susaaqi vumanta virara irura. Vika Hamaanira maaqu 10navu vaata vare vuru *pohi* aratoraqaa hiritomanta vaiinti nahenti tavora.
15 Iutaa vatanaaka Susaaqi vauka 14 enta Adaa toraqaa ruvaaqumavi oru nái navutaaka qaiqaa 300 arukevata, kia vika vatave airairave utu vararaiti, qaqi mini kora.
16 Iutaa vatanaaka vo *provinsi* vo *provinsi* qi vauka, vikavata vo vatuka vo vatukaqi ruvaaqumavi nái auta ntiha iqoka raquqi viha, navutaaka vika ntaihareka auti vauka airitahaa arukora. Vika nái navutaiqama nimite vauka 75,000 arukevata, kia vika vatave, airairave, utu vararaiti, qaqi mini kora.
17 Iutaa vatanaaka 13 enta Adaa toraqaa nái navutaaka aru taiqake vira qararaa 14 entaqaa kia qaiqaa iqoka raqiraiti, qaqi vaura. Vi entaraqaa vika voqamake quaheha ovata neha vaura.
18 Mintumanta Iutaa vika Susaaqi vauka 13 entaqaavata 14 entaqaavata nái navutaaka aruqi vurara ti, vika 15 entaqaa auraara vaiha quaheha vaura.
19 Haaru Iutaa vika minturara ti, maa entara Iutaa vatanaaka, inaara vatuka, vo vatuka vo vatukaini variaka, vikavata 14 enta Adaa toraqaa auraara vaiha ruvaaqumavi ovata neha, viraqaahai vo haika vo haika nai ami nai ami i variara.

Purimi entaqaa ovata no okarara

20 Motekaiva vi entara vi haikava vi haikava qovaraiqura qara ntuva kero ekaa Iutaa vatanaaka vi uvara tavaate tiro, qara vara kovaro vi uvava Sekesisiva raqiku vataraqaa ekaa vo *provinsi* vo *provinsi*qi vi anura.
21 Motekaiva qara ntuvato uvava mintima tiro:
Ne vo ihi vo ihi variqi viha Adaa tora 14 entaqaavata 15 entaqaavata auraara variate.

22 Vi entaraqaa tenavu Iutaa vatanaaka navutaaka aru taiqa kaunarave. Tenavu
nora maaraqi vauraro tinavu muntukavano voqama kero qoraiqimanta vaiha,
viraqaahai tenavu tentanavu navutaaka naatara kauraro tinavu muntukaqihairo
koqe imanta quaheha vaunarave. Virara irihama ne vi entara taara entama
ruvaaqumavi vaiha ovata neha, quaheha vo haika vo haika nai ami nai ami iha,
vehi vaiinti nahenti vaikavata kara nimiate, tiro.
23 Motekaiva vi uvara tumanta Iutaa vatanaa vika viva tuntemake, vo ihi vo ihi vi
ovatara ne vaura.
24 Hamaanira qova Hamedaatava vauvaro Hamedaatara kaivaqava ⌞King⌟ Agaakiva
vaura. Ho Hamaaniva ekaa Iutaa vatanaaka navutaava vaiharo Iutaa vatanaaka aru
taiqa kerara tivaqiro viro, Nana entae kaamate tenavu ho vika arukararave? tivakero
viva *satu* ruhamakero tavora. Hiparu uvaqihai *satu* virara *puri*ve ti variara.
25 Hamaaniva mintuvaro Estaava oru avuhainaa vaiinti tiva amuvaro viva uva vo
qara ntuvakero vara kovaro vi uvava Hamaanira uva aatara korara ti, Hamaaniravata
vira maaqunavuvata aruke *pohi*qaa hiritora.
26 Virara virara irihama, Motekaiva qara ntuvato uvara viraravata irihama, Iutaa
vatanaaka auraara enta taaraqantara *Purimi* entatantave ti variara.
27 Iutaa vika nariara tiha, Vo ihi vo ihi aniraqe tenavu Motekaiva taara entara
tivato uvara kia tauru karaiti, tenavuvata, tentanavu kuvuarama taariraukavata, vo
vatanaaka Iutaa vatanaaqama vikavata, vi uvara avataqi virerave, tura.
28 Iutaa vika minti tivake qaiqaa tiha, Naantiara ekaa Iutaa vatanaaka vo vataini vo
vataini vaikave, vo vatukaini vo vatukaini vaikave, ekaa vo naavu vo naavuqi vaikave,
ekaa tenavu kuvuara iariraukave, vika *Purimi* enta kia qaqira karaiti, enta vitantara
iriha auraara vaiha *Purimi* ovata namaqi vivarave, tura.
29 Minti tumanta Abihailira raavura Kuini Estaavavata, Motekaivavata, *Purimi*
entara iriha qara vo ntuvake vara kora.
Vi qararaqi vitanta Motekaika hoqare *Purimi*ara qara ntuvato uvara qaiqaa kem-
pukaiqama kora.
30 Vitanta vi qarara vara kovaro vi uvava Iutaa vatanaaka Pesia vataini 127 *provinsi*
vaunaini vura. Qara ntuvato uvava mintima tiro:
Ne Iutaa vatanaaka homa muntukaqihai paru i vaira qihaaqamake maateraiqiha
vaivarave.
31 Ne kara auramate vai okararave, qutu vi vaiintirara iqi rate vai okararave,
koqemake iriqi vintemake, nevata, nenta kuvuara ikavata, naitaramake vo ihi vo
ihi *Purimi* okarara vi entaraqaa iriqi vuate.
Te Kuini Estaaka Motekaikanti niara vi okarara iriqi vuate turo, tura.
32 Estaava *Purimi* okarara iriva kempukaiqama vuarire tiro, vi uvara *vuku*qi qara
ntuvakero vatora.

10

Motekaiva nora vaiinti vaurara tura

1 King Sekesisiva vo *provinsi* vo *provinsi*qaa raqikiharoma vikara *takisi* vo aquate
tumanta niaraini nora namari auvahini vaukavata, nora vata avutaini vaukavata,
takisi vira aqukora.
2 Avuhainaa vaiintivano nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varo uvaravata, viva
Motekaira noraiqamako uvaravata, ekaa vi uvara *kamaanira* vuku voqi qara ntuvake
vatora. Pesiave Midiave vika avuhainaa vaiintinavu kaiqa varo vukuraqi ekaa vi
uvara qara ntuvake vatora.
3 King Sekesisiva avuni vauvaro Motekaiva Iutaa vaiintivano vira naantiara nora
vaiintivano vaura. Motekaiva nai kenauka Iutaa vatanaakara noraiqaakero iriharo,

vika kahaqiari koqemake variate tiro, kaiqa vara nimite vaura. Minturara ti, vira kenauka Iutaa vatanaaka Motekairara koqe vaiintive tivakeha nora autu vira amura.

IHI
(Psalms — Buk Song)

1

Avuqavu ni vai vaiintiraravata kia avuqavu ni vai vaiintiraravata tura

1 Vaiinti vovano qora avu aato ami varia uvara kia avataqiro viraitiro, viva Kotira
uva raqake variaka hampata kia himpi vairaitiro, viva Kotirara qora uva ti variaka
hampata kia oquvi vai vaiintira Kotiva vira koqema amite vaira.
2 Vi vaiintiva Noravano Kotiva tivatai uvarara voqama kero quaheharo vi uvara
varakero nai avu aatoqi vatero, entaqivata aatitairaqaavata iriqiro ni vaira.
3 Vi vaiintiva vaireva, koqe katari namarivano tuvinaini ututaa katarira voqaarama
vairo. Namari auvahini ututaa katariva vo ihi vo ihi koqema kero tava iraqiro vi
vaivaro vira marevanovata kia tamunta viraitiro, qaqi koqe iro vaira. Vi katarira
voqaantema kero, vi vaiintiva kaiqa vare vaiva koqe iro vairo.

4 Koqe vaiinti nahenti mintimake variamanta qora vaiinti nahenti kia vika voqaara
variara. Qora vaiinti nahenti vaireka, vika uvaivano qeqi kuvu rapa vuaqa kaira
voqaara variara.
5 Kotiva *ko* tiaina entaraqaa qora vaiinti nahenti kia ho *ko* aatara karaiti, vika
avuqavu ni vai vaiinti nahentika ruvaaqumavi vainaini kia ho vaivara.
6 Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vaivaro Noravano Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi
vairamanta vika koqe aaraqaa nuvaqi vivara.
Qora vaiinti nahenti qora aaraqaaqai nuvaqi vi, vuru taiqa vivara.

2

Kotiva kaama tai vaiintirara tura

1 Oho, nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara voqamake arara ite vaimanta
variavo?
Nantihae maa vataraqaa variaka ruvaaqumavi uva tiva vare Kotira raqu amitareka
auti variavo? Vika uva tiva teva kia ho aru viraro qumina uvaiqama vuanaro.
2 Oho, ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiintinavu ruvaaqumavi, vika auvihe-
havaa vaqa ntuva vare, Nora Kotiravata, viva kaama tai vaiintiravata, raqu nimitareka
auti variavo.
3 Vika tiha, Kaiqe tenavu vitanta tinavu rumpataa *seni*ra ruqemake qaqini variare.
Hauri vitanta tinavuqaa raqikiqi vivorave, ti variarave.
4 Vika minti tiavarovata, naaruvaini Noravano nai avuhainaa taintaqaa oquviro
vaiharo vika uvara naaraihama nimite vaira.
5 Mintiharo vikara arara itairaro vika nitiramanta vika voqamake aatu ite vaira
vaivarave.
6 Vika voqamake qete vaivaro Noravano Kotiva vikara mintima tianaro: Te tenta
kaama tauna vaiintira noraiqama kauraro viva avuhainaa vaiintivano tinta takuqi
vai aiqinara Saioni Aiqinaqaa vaivo, tianaro.
7 Noravano Kotiva minti tiraro viva kaama tai vaiintiva avuhainaa vaiintivano
mintima tianaro: Noravano Kotiva tiriara mintima tivo: Are ti Maaquvanoma variaro.
Are ti Maaquvano variana okarara vate te qovarama kauro.
8 Are ti irairaqe te ekaa vatanaaka vataini variaka ai amiarirara are vikaqaa
raqikiqira viraro ekaa maa vatava ai vatama varianarove.

9 Are *aini* kaavu tuateharama vika naatara kenarave. Aaqatai vataqohai aututaa
tavera rakavu kaantema kera, are vika kempuka taiqa kenarave, tiro. Noravano Kotiva
tiriara minti tirave.

10 Ne avuhainaaka, qora avu aato qaqirake, koqe avu aato iriha variate.
Ne vataini varia vaiinti nahentikaqaa raqiki variaka, ne rauriha variate.
11-12 Hauri Kotira vaaka arara itairaro ni vehi autu taiqa kaantorave ti, ne Nora Kotira
aatu qeteha vira kaiqa vara amitaqi vuate. Aiqu kauqu ntiri ntiri i vairamanta ne vira
vevaaraini variaterama, turo.
Kotiva tinavu antua timitaarire ti, viva inaini oru vi variaka, vika quaheha variqi
vivara.

3

Devitiva nai maaqu Apasalomura aatu qetakero vu entara maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, ti navutaaka airitahaa variamantama vauro. Airi vaiinti ti
navutaiqiha qoraiqama timitareka auti variavo.
2 Vika airitahaa tiriara tiha, Kotiva kia vira kahaqianarove, ti variarave.

3 Vika minti ti variamantavata, te ariara tiha, Noravano Kotiva kainke voqaara ti
koqema kero antua timite vaivama vaivo, turo. Arema ti kahaqiaramanta te tenta
navutaaka naatarake vaunarave.
Ti kempukavano taiqa vimanta vaurara arema ti qaiqaa kempuka timiaramanta ho
vauro.
4 Te Nora Kotirara naverai tiha, Ti kahaqiane, turaro viva nai takuqi vai aiqinara,
⌞Saioni Aiqinaqaahairo⌟ ti uva iriharo, ti kahaqi vaivo.

5 Entaqi te taari vuqite vaite vauraro, Noravano Kotiva tiqaa koqema kero raqikiqiro
vi vaimantara ti, te aavata vaitaqi vivi aatitake himpi koqemake vaunara.
6 Ti navutaaka 10,000 ti ututumate harireka auti vaivera, te kia vika naatu qetarara.

7 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. Are himpira ti ruaruama timitaane.
Are ti navutaaka kaurira haika nimiane.
Are qora kaiqa vare variaka ruqutiramanta vika aarai nkuivi vairika voqaara vaiha
kia ti qoraiqama timitaate.
8 Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaivama vairo. Mpo Noravauvo, tinavu
nena vaiinti nahenti koqema timitaane.

4

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti antua timite variaravama variaro. Te ai aaraarirara ti uva irira
vo tiane.
Te nora maaraqi vauna entara are ti aanti autu timitaaramanta te ho ruqemake
vunarave.
Ho vate are ti aaqurihama timitehara te ai aaraaina uvaravata iriane, turo.

2 Noravano Kotiva tiharo, Oho, ne maa vaiintika, ne ti hutu koqera vatainiqama
keha, kaurira haikaqai ti timi variaka, ne tairentae minti vai okarara qaqirake kia
mintivarave?
Tairentae ne qumina haikara noraiqaake iriqi vi vai okarara qaqirake, kia una okara
avataqi vivarave? tiro.

3 Ne kiae iriavo? Tenavu avuqavu ni vaurauka tinavuara nai vainti variate tiro,
Noravano Kotiva tinavu naini kaama taira. Mintirara ti, te Kotira aaraariraro viva ti
uva homa irianaro.

4 Virara irihama ne Kotira aatu voqamake qeteha, Kotira uva raqake vai okarara
qaqirake, nenta vaite taintaraqaa vaiha nenta avu aatoqi vaina uvara evaara rairakeha
iriqi vuata.
5 Kotiva tivatai uvara irihama ne koqemake *ofaa* iha quara amiteha, Nora Kotirara
noraiqaake iriqi viha vira uva iriqi vuata.
6 Noravauvo, airi vaiinti nahenti tiha, Mpo, koqe entavano qaiqaavata qovaraiqi-
ataarave, ti variarave.
Mpo, are qaiqaavata tinavu koqema timitairaqe tenavu ho variare, turo.
7 Naahoqi *uiti*vata *uaini*vata koqemakero mpeqaiqi entara vaiinti nahenti quahe
variarave. Ho are timiana quaharava vika quahe variaravata aatara kairave.

8 Noravauvo, areqaima tiqaa koqema kera raqiki variaramantara ti, te vaitarera iha
kia qetaraiti, koqemake vaite vaunara.

5

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ai aaraarirara are te keke ti vauna uvara iriane.
2 Are ti avuhainaava ti Variqavanoma variaro. Te kia voravata aararaiti, ariqai aare
vaunarara tira, are ti uva irira ti kahaqiane.
3 Noravauvo, ekaa enta toqaqi te ai aare vauna uvara are iri varianarave.
Kuari avu uriraqaa te ai aaramake, viraqaahai te qaiqaa are tinta tiva timinara vira
veka vaunarave.

4 Are Variqavano vaihara kia qora kaiqara quaharaitira variaramanta, qora kaiqa
vare variaka kiama ho ai aaqanto vaivarave.
5 Nái nutu tuahere variaka kia ho ai avuqaa oru vaivarave. Ekaa qora kaiqa vare
variakara kia ai muntukavano vaivo.
6 Una uva ti variaka are ekaa vika vehi autu kenarave.
Vaiinti arukaakave, unaqaraiqama keha kaiqa vare variakave, are vika navu-
taiqama nimite varianarave.

7 Ai muntukavano tiriara voqama kero vaimantara ti, te homa ai takuqira Naavuqi
oriqete, kankakaavi vaiha ai autu tuahera karerave.
8 Noravauvo, ti navutaaka airitahaa variarara tira, are koqe aaraqaa ti tivita varera
vi vairaqe te ai avuqavu kaiqa ho varaare.
Te vuaina aarara are ti humiqairaqe te vi aararaqaa vuare.
9 Ti navutaaka ti varia uvava una uvaqai vaimanta kia te vika uvara quqaave
tirarave.
Vaiinti nahenti vehi autu nimitevaqai vika avu aatoqi vaivo.
Vaiinti quntama taara kia rahirama taavaro qora untavano urintema kero, vika
noqihairo qora uvavano qovaraiqi vairave. Vokiakavata vinavuka hampi ni varia
aararaqaa vuate ti, vinavuka vikara uqerara uva ti variarave.
10 Mpo Kotio, are vika uva avuqavuqama nimitera, vika nái qora kaiqa kaara
ruqutuane.
Are qaqi kairaro vika vokiaka qoraiqama nimitareka tivate uvava, vi uvava vika nái
qoraiqama nimitaarire.

Vika ai no kia iriraiti, qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara are nena avuqaahaira vika nititama kaira niaraini variate.

11 Tinavu qoraiqama timitevorave ti, are iananaini aniaka, are vika qaqi kairamanta quaheha variate.
Are qaqi kairamanta vika quaheha ihi tivaqi viha ai autu tuahera kaate.
Ariara muntuka vataaka, are vika antua nimitaqira viramanta vika quaheha variqi vuate.
12 Noravauvo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kera, are avuqavu ni variaka antua nimitehara, vika koqema nimite variaravama variaro.

6

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, kia ai arara itairara ti titiane. Te qora kaiqa varaainara kaara kia ai arara itairara ti ruqutuane.
2 Mpo Noravauvo, ti kempukavano taiqa virara tira, are ti aaqurihama timitaane.
Ekaa ti vuhaantaarivano ihavimantama vauro. Mpo, ti tivaata koqema timitaane.
3 Nora maaravano tiqi vaivaro ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
Mpo Noravauvo, are nanti nanti entae varikera ti kahaqinarave?
4 Noravauvo, orurantera ani ti ruaruama timitaane.
Nena vaiinti nahenti aaqurihama nimite vaina okarara iriharama, tivata ani kahaqama timitaane.
5 Mpo, qutu vuaka kiama ho ariara iritevarave.
Te qutu vuaka vuanaini otu variarera, te mini vaiha kia te ho ai autu tuahera kararave.
6 Mpo, vi haikara vi haikara kaara te iqi rataqi vuraro ti kempuka kia vaimantama vauro.
Vo enta vo enta entaqi ti auquruvano te vaitauna taintara putaiqamake vaimanta vaunarave.
Te noraiqamake iqi rataqi vi vaurarora tiro, ti *pilo*vanovata putaiqama virave.
7 Ti navutaaka airitahaa variara kaara te iqi rataqi vi vauraro ti tivuvano noqa vimanta kia te koqemake tave vauro.

8 Ne qora kaiqa vare variaka iriate.
Noravano Kotiva te iqi rate vauna uvara irirara ti, ne te iainanaihai qaqirake vuate.
9 Noravano Kotiva te vira aare vauna uvara irirara tiro, viva quqaama ti kahaqianaro.
10 Viva ti navutaaka kaurira haika nimianaro.
Ti navutaaka ti harireka anivaro viva vika ruqutu kaira vika qeteha kaurira, qaqirake vaaka anirante vivarave.

7

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. Mpo, are ti antua timitaane ti, te ai aare vauro.
Ti avataqi ani variaka ti harivorave tira, are ti ruaruama timitaane.
2 Are kia mintirera, *raioni*vano vaiinti nkaqakero rapepaama kaintemake, vika ti arukaivaro kia vovano ho ti kahaqianarove.

3 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro. ⌞Ti navutaiqi variaka tiriara viva vi kaiqara vi kaiqara qora kaiqa varaivave tiamantavata, kia te mintunarave.⌟
Te kia una tivakeha vo vaiintiqaa uva vate vaunarave.

4 Ti koqema timite vai vaiintira kia te vira nai qoraiqama amite vaunarave.
Kia te qumina uva kaara tenta navutaara qoraiqama amite vaunarave.
5 Te minti kaiqara varaariraravauve, are ti navutaaka qaqi kairamanta vika ti avataqi viha ti ravaaqavu kevarave. Are vika qaqi kaira vika ti aru vataini ke, ti tivaata konkoma kanta kevarave.

6 Mpo Noravauvo, ai arara itairara are himpira ti kahaqiane. Ti navutaaka tiriara voqamake nirara itaimanta ti aru kareka auti variavo. Are ti uva avuqavu qiane.
7 Are himpira ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ruvaaquma kairamanta vika are raqiki vaina taintara ututumate vaivara are vi taintaraqaa vaihara vikaqaa raqikiqira vuane.
8 Arema avuqavuqama kera vaiinti nahenti uva rairakera iri variaravara tira, are ti uvavata irira, tiriara viraqaa kia uva vaivo tiane.
Mpo Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variaravara tira, te avuqavu ni vauna okarara kankoma kera tavaanarara tira, ti uva avuqavu qiane.
9 Mpo, are Variqavano avuqavuqama kera kaiqa vare variarava vaihara, are ekaa vaiinti nahenti avu aatoqi vai uvara kankoma kera iri varianarara tira, are qora kaiqa vare variaka vika qora kaiqa taiqa kera, koqe kaiqa vare variaka kahaqiramanta ho variate.

10 Ne iriate. Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva ti kainke voqaara vaiharo ti antua timite vaivo.
Vira uva koqemake iri variaka, viva vika kahaqama nimite vairave.
11 Kotiva vaiinti nahenti uva iriharoma viva avuqavuqama kero *ko* tiharo, viva vo enta vo enta qora kaiqa vare variakaqaa uva vate vaira.
12 Vaiintivano kia qora aara qaqira kairera, Kotiva nai iqoka paipe uvi anakero vatero, huruvata vuikero vataanaro.
13 Viva vaiinti arukaaina auvihehavaara vaqa ntuvakero vatero, iha itaaina vevara hinta ututero vira arireva auti varianaro.
14 Qora kaiqa vare variaka vika nái avu aatoqi qora kaiqa varerara iriteha, nái noqihai una uva ti variara.
15 Vokiaka aqu vuate ti, hiqainti quviteraqi, vika náim*a* aqu vivara.
16 Vika qora kaiqa vareva tuqantaaviro náim*a* ravaaqavu kaanaro.
Vika vo vaiinti qoraiqama amitareka auti vaiva náim*a* qoraiqama nimitaanaro.

17 Noravano Kotiva avuqavuqama kero kaiqa vare vairara ti, te virara koqemave turo. Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaimanta te vira autu tuaheraqi viha ihi tivaqi virerave.

8

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ike, Noravauvo, are tinavu Noravanoma variaro. Ai autuvano nora autu vaimantara ti, ekaa maa vataraqaa variaka virara iriarave. Ai mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvaini nai uritarakero mpiqaviro vaivo.
2 Naati vainti naama ne variakavata, uri vaiqi varia vaintikavata variavara are nena okara vika numiqe variaramanta vika ai autu tuaherakeha ihi ti variarave.
Vika minti ti variamanta ai navutaakave, ai no raqake variakave, kaurira haika vare variarave.

3 Te entaqi naaruvaini viri taveha tiha, Torave, opu makauve, ekaa vi haikara vi haikara arema autukera, vika nái nimiana vatukaraqaa vonaini vonaini variarave, turo.

4 Ike, are vi haikara vi haikara nora haika autukera vataarava vaihara, nantiharae
are vaiinti nahentiaravata noraiqaakera iri variaro? Nantiharae are qumina vaiinti
nahentiqaavata koqema kera raqiki variaro?
5 Vaiinti nahenti vika *enseli* vevaaraini vahuqa variate tivakera, are vika autukera
vatera, vika noraiqama kera, nora autuvata vika nimianarave.
6 Are vaiinti nahentiara tihara, Ne te autuke vatauna haikara ekaa haikaqaa
raqikiate, tivakera vika noraiqama kaaramanta vika ekaa are autukera vataana
haikaraqaa raqiki variarave.
7 Sipisipive, purumakauve, ekaa vo aantauvahi vo aantauvahive,
8 naaruvaini ata vare ni varia uvirikave, nora namariqi ni varia havukaukave,
ekaa haika namariqi vi ani vai haikarave, are vika nimiaramanta vika vi haikara vi
haikaraqaa raqiki variarave.

9 Ike, Noravauvo, are tinavu Noravanoma variaro. Ai autuvano nora autu vaiman-
tara ti, ekaa maa vataraqaa variaka ai autuara iriarave.

9

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te tenta muntukaqihai ariara koqeve tivaqi virerave.
Are koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaanarara te vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.
2 Are mintianarara ti, te ariara iriha quaheha variqi virerave.
Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variarava variaramanta te ai autuqai tuaher-
aqi viha ihi tivaqi virerave.

3 Ti navutaaka ti harireka aniavara are ti kahaqiaramanta vika ai aatu qetake
tuqantaavi kantama virare ti, kaavuntiha taiqa vi variarave.
4 Are nena *ko* ti variana taintaraqaa oquvi vaihara avuqavuqama kera *ko* tihara tiqaa
kia uva vaivo tianarave.
5 Are vo vatanaa vo vatanaaka una variqa autu tuahere variaka nitihara vikaqaa
uva vataanarave.
Are qora kaiqa varaaka vehi autu taiqa kera, vika nutuvata nunka kaararo kia
vovanovata vika nutu qaiqaa iritaanarove.
6 Are navutaaka vehi autu taiqa kera vika vatuka, vo vatuka vo vatukavata vehi autu
taiqa kaararo kia maa entara vovanovata vika vatuka autu irirave.
7 Ho iriate. Noravano Kotiva avuhainaava ekaa haikaqaa ekaa enta raqikiqiro
vuanarove. Viva *ko* tireva nai avuhainaa tainta qerama kero vataivo.
8 Viva maa vataraqaa variaka uva iriharo avuqavu *ko* tivaqiro viharo vikaqaa
koqema kero raqikiqiro vuanaro.

9 Navutaaka kauquqihai ruqemake anika, vika homa Noravano Kotiva inaini vivaro
viva vikaqaa koqema kero raqikianaro. Nora maaraqi vaina vaiintiva, viva homa
Noravano Kotiva inaini oru viraro vovano kia ho vira qoraiqama amitaanaro.
10 Noravauvo, ariara kankomake iriaka vika ariqaa muntuvi vaivarave. Ariara viva
tinavu kahaqama timitaanarove ti variaka are kiama vika qaqira kenarave.
11 Iriate. Noravano Kotiva Saioniqi vaiharo tinavuqaa raqiki vaira. Ne ihi tivaqi viha
vira autu tuahereha viva nora kaiqa varaira ekaa vatanaaka tiva nimiate.
12 Kotiva nora maaraqi varia vaiinti nahentika ike mpo ti varia uvara kia tauru
karaitiro, viva vika uvavata iriharo, vika qoraiqama nimite variaka náiv*ata* qoraiqama
nimite vaira.

13 Mpo Noravauvo, ti tavehara ike mpo tiva timitaane. Ti navutaaka ti qoraiqama timite variamanta te nora maaraqi vauraro ti noraiqaakero iha vimanta vauro. Ani ti ruaruama timitairaqe te kia qutu vuare.
14 Are ti ruaruama timitairaqe te quaheha, Ieruharemiqi variaka nivuqaa vaiha, are ti kahaqama timitena kaiqara vikavata tiva nimiha, ai autu tuaheraqi vuare.
15 Vo vatanaaka tinavuara aqu vuate ti, hiqainti quvitaaraqi nái aqu vuarave.
Vika tinavuara vaara vuitaaraqaa nái aru vuarave.
16 Noravano Kotiva uva avuqavu iharo avuqavu uvaqai ti vaimanta, vaiinti nahenti vira avuqavu okara kankomake tavaara.
Qora kaiqa vare variaka vokiaka qoraiqama nimitareka auti variavaro, vika qora kaiqavano nái qoraiqama nimite vaira.
17 Ekaa qora kaiqa vare variakave, Kotira tauvaqa utu amite variakave, vika qutu vuaka varianaini vivara.
18 Kotiva kiama vehi vaiinti nahentiara ekaa enta tauru kaanaro. Viva vika kahaqiaina entava quqaama qovaraiqianaro. Nora maaraqi variaka, vika kia qumina Kotira veka vaivara. Viva vika uva irima nimitaanaro.

19 Mpo Noravauvo, himpuane. Kia qaqi kaira maa vataraqaa variaka ai uva raqake nái kaiqaqai varaqi vuate.
Are vo vatanaa vo vatanaaka una variqa autu tuahere variaka ntita varera vuru nena avuqaa kera vikaqaa uva vataane.
20 Are vika aatu itara haika nimiramanta vika voqamake qeteha tiha, Quqaama tenavu qumina vaiintiqaima vauro, tiate.

10

1 Mpo Noravauvo, nantiharae are kia ani tinavu kahaqiraitira, niaraini variaro?
Tenavu nora maaraqi vauna entara are nantiharae kukeqavira variaro?

2 Qora kaiqa vare variaka vika vehi vaiinti nahentiara qumina vaiinti nahentive tivakeha vika qoraiqama nimite variara.
Oho, are qaqi kairamanta vika vokiaka qoraiqama nimitareka tivate uvava vika nái qoraiqama nimitaarire.

3 Qora kaiqa vare vai vaiintiva, viva nai qora kaiqa varaainarara iriharo nai mahuta ti vairave.

Airaira voqavata varataa i vaiintiva, viva Nora Kotirara are vaaquqama vuane tivakeharo vira qoririma amite vairave.
4 Qora kaiqa vare vaiva te nora vaiintima vauro tivakeharo kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, kia vira rantareva auti vaira.
5 Mpo, qora kaiqa vare variaka koqemake variarave. Are avuqavu *ko* ti variana okarara, virara kia vika iri variara. Vika nái navutaakara naaraihama nimite variara.
6 Vika nariara tiha, Kiama vo haikavano tinavu qoraiqama timitaanarove. Maaravanovata tinavuqaa kiama qovaraiqianarove. Tenavu quaheha homa qaqi variqi virarave, ti variara.
7 Vika noqihairo qora uvaqai qovaraiqi vaimanta vika una uva vo uva vo uva ti variara. Vika vokiakara vaaquqama vuate tivakeha vika ntaihareka auti variara. Vaakama antua autivave, qora kaiqa varevave, vika noqihairo qovaraiqi vaira.

8 Vika vatuka tataaqa kukeqavi vaiha qumina vitare aitare i variaka arukareka auti variara.
Vika kia kempuka vai vaiintika arireka ampeqi variara.

9 *Raioni*vano kukeqaviro vaiharo aantau tavekero viraqaa aaquviro ravaaqavu
kaintemake, vika kia kempuka vai vaiintika ravaaqavuke rarau vare vuara.
10 Oho, qora kaiqa vare variaka kempukavano voqavata vaimanta vika kia kempuka
vai vaiintika ruqutuke rupitaitima kaamanta vika hiqintivi variara.
11 Qora kaiqa vare variaka nariara tiha, Kotiva kiama tinavu tave vaivo. Viva tenavu
qora kaiqa vare vaunarara kia noraiqaakero iri vaivo, ti variarave.

12 Mpo Noravauvo, himpuane. Kotio, are nora maaraqi variakara kia tauru karaitira,
qora kaiqa vare variaka ruqutuane.
13 Qora kaiqa vare variaka ai tauvaqa utu amiteha tiha, Kotiva kiama tinavu qora
kaiqa kaara ruqutuanarove, ti variara.
Ho nantihae vika minti ti variavo?
14 Quqaama are vika qora kaiqa vare variara tave varianarave. Are vika vaiinti
nahenti qoraiqama nimite variara tavera, vika ntaihareva qeramatera varianarave.
Vaiinti nahenti kia ho nái kahaqi variaka, vika ariqaa muntuvi vaiha, ariara viva
tinavu homa kahaqianarove, ti variavo. Viqa vaintive, vehi vaiinti nahentive, are vika
kahaqiravama variaro.
15 Are qora kaiqa vare variaka vika kempuka taiqa kaane. Nái qora kaiqa kaara are
vika ntaihairamanta vika kia qaiqaa qora kaiqa varaate, turo.
16 Noravauvo, are tinavu avuhainaava vaihara, are ekaa enta variqira vinarave. Are
una variqanavu autu tuahere variaka, nena vataqaahaira nititama kairamanta vuate.

17 Noravauvo, qoraiqama nimitaa vaiinti nahentika vaiha vika ai aare uvara irira,
vika kempukaiqama nimitaane.
18 Viqa vaintive, nora maaraqi variakave, are vika uva avuqavuqama nimitaira
vika ho vaimanta maa vataraqaa variakaqihairo kia vovano qaiqaa vika qetara haika
nimiarire, turo.

11

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva ti antua timitaarire ti, te virara noraiqaake iriqi vi vaunara.
Te minturamanta ne nantihae tiriara tiha, Uvirivano qetakero vintema kera, are
kantera aiqinaini viramanta ai navutaaka kia ai aruate, ti variavo?
2 Ne tiha, Oho, qora kaiqa vare variaka mantaaqavi vaiha, vika nái huru vuike
avuqavu ni variaka ntaihareka vikaqaa hinta utute variavo.
3 *Kamaanira* kempukavanovata taiqa viramanta ⌞qora kaiqa vare variaka vika nái
varaataa i kaiqara vare variamanta⌟ avuqavu ni variaka nantiakee ho vaivarave?

4 ⌞Ho ne minti ti variaka iriate.⌟ Noravano Kotiva ⌞kia viraitiro⌟, viva nai takuqi
Naavuraqi qaqima vaivo.
Noravano Kotiva naaruvaini vaiharo nai avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo ekaa
naato vataini varia vaiinti nahentika taveharo, vika vare varia kaiqaravata kankoma
kero iri tave vairave.
5 Noravano Kotiva vaiharo koqe vaiinti nahentivata, qora vaiinti nahentivata
tuantikero tave vaira. Vokiaka ruqutiha qoraiqama nimite variakara, viva kia vikara
antuqa arivaro vairo.
6 Viva naaruvaihairo iha auru qaqi ite vainara qora kaiqa vare variakaqaa rauru
kaanaro.
Nái qora kaiqa varera kaara viva kempuka uvai vara kairaro utiharo vika tatoqa
aqukaanaro.

7 Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare vaivara tiro, viva avuqavu kaiqa vare variakara antuqa arivaro vairo.
Avuqavu kaiqa vare variaka, vika homa Kotiva vainaini oru vaiha koqemake variqi vivara.

12

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, ti kahaqiane.
Koqe vaiinti vovanovata kia maini qaqi vaivo.
Ekaa maa vaiinti nahentikaqihairo kia vovanovata ariara noraiqaakero iri vaivo.
2 Ekaa vika nai una tiva amite nai una tiva amite i variara.
Vika nái noqihai uqerara uva tivakeha una uvaqai ti variara.

3 Noravauvo, are vika no tinta kairamanta kia qaiqaavata uqerara uva tiate.
Nái mahuta ti varia vaiintika no tinta kaira evaara variate.
4 Vika tiha, Tenavu uqerara uva tivaqi viha vo haika vo haika vararerave. Tenavu uva tiataa iraqe qaqiqai tivaqi vuariraro kia ho vovano tinavu no tinta kaanarove, ti variara.

5 Vika minti ti variavarovata, Noravano Kotiva tiharo, Vinavuka nora maara vehi vaiinti nahentiqaa vate variamanta vika ke ke ti variara te irunarara ti, vate te himpi vika antua nimitaari vika koqemake vaimanta qora vaiintinavu kia qaiqaavata vika qoraiqama nimitaate, tiro.
6 Noravano Kotiva tivatai uvava vaireva, quqaa uvama vairo.
Silvaa orivano anomakero hiqama vuarire ti, 7 tataa ihaqohai *unta/nuta* keha hiqama taara voqaara, Kotira uvavano nai koqe uvama vairo.

7-8 Noravauvo, te tavauramanta qora kaiqa vare variaka vona vona tuqavaaqamake vi ani variamanta qaqi vaiinti nahenti vika taveha, vika qora kaiqara koqe kaiqave ti variara.
Mpo Noravauvo, qora vaiinti nahenti vika tinavu qoraiqama timitevorave tira, are tinavu antua timitaqi vi vairaqe tenavu ho variare.

13

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, tairentae are qaiqaa ti iri timitenarave?
Are ekaa entae tiriara tauru kehara variqira vinarave?
Are nanti nanti entae ti tivuqaa kukeqavira variqira vinarave?
2 Ti muntukavano qoraiqimanta te vo enta vo enta nora maara varaqi vi vaunara.
Mpo, are taireve vi maarara taiqa timitenarave?
Tairentae are ti kahaqiramanta ti navutaaka kia qaiqaavata ti haatara kaate?

3 Noravauvo, are ti Variqavano variaro. Vo tivakera, ti tavera ti qaiqaa kempukaiqama timitaane.
Hauri are ti qaqi kairaqe te qutu vuarora.
4 Hauri ti navutaaka tiriara tiha, Tenavu vira aatarama kauro, tivakeha oqovivi autiha vora ntuva timitevora.
5 Ai muntukavano tiriara vainara te virara noraiqaake iriqi virera.
Quqaama are ti ruaruama timitenarara tiro, ti muntukaqihairo koqe i vairaqe variqi virera.
6 Noravauvo, are ti koqema timitaanarara ti, te ai ihi tiva amitaqi virerave, turo.

14

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kia avu aato vataaka tiha, Kia Variqavanovata vaivo, ti variara.
Vika qoraiqamavi vaiha, qora kaiqaqai vare variara. Vikaqihairo kia voqavanovata koqema kero avuqavu ni vaira.

2 Noravano Kotiva naaruvaihairo maini viavi tavaivaro maa vataraqaa variakaqihairo kia voqavanovata vira okara kankoma kero tavaiva vaira.
Vikaqihairo kia voqavanovata vira okarara irireva vira rante vaira.
3 Kia voqavanovata mintimanta ekaa vataini variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi hampi aaraqaa vi variara.
Ekaa vataini variaka qoraiqamavi variavaro, kia vikaqihairo voqavanovata Kotira kaiqa koqema kero vare vaira. Kia voqavanovata mintirave. (Romeni 3:10-12)

4 Noravano Kotiva tiharo, Qora kaiqa vare variaka, kiae vika avu aato vaivo? Vaiintivano kara nama taiqa kaintemake, vika ti vaiinti nahenti aru taiqake variarave. Vika kia tiriara iriraiti, kia ti haare variarave, tiro.

5 Ho Kotira uva koqemake iri varia vaiinti nahentika viva vika kahaqama nimite vairara ti, naantiara qora kaiqa vare variaka aiqu kauqu ntiri ntiri i vaira voqamake aatu itaira qeteha vaivara.
6 Vehi vaiinti nahenti tiha, Kaiqe minti minti iare, ti variamanta qora kaiqa vare variaka vika aara kuvai nimite variara.
Ho ne qora kaiqa vare variaka iriate. Vehi vaiinti nahenti variavaro Noravano Kotiva vika antua nimite vaivama vaivo.
7 Mpo, Kotiva Saioni vatukaihairo vaiinti vo atitairaro viva tinavu Isareri ruaruama timitairera, te virara koqeve tiataarave.
Naantiara Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti qaiqaa koqema nimitaaina entara vika kaiqavano ho vairamanta vika koqemake variqi vivarave. Vi entara Isareri voqamake quaheha vaivarave.

15

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, tauka taukae ai Naavu turuaraini ho vaivarave?
Tauka taukae ai takuqi vai aiqinara Saioni Aiqinaqaa vaiha, ai quahama amitevarave?

2 ⌞Maa vaiinti nahentikama ho mintivarave:⌟
Vika kia Kotira uva raqa karaiti, ekaa vira uva iriqi viha koqe aaraqaa niha quqaa uvaqai ti variaka, vikama Kotira Naavuqive Kotira aiqinaqaave ho vaivara.
3 Vika vo vaiinti autu vataini tuvi vuantorave ti, kia virara qora uva ti variara. Vika nái tonti kia qoraiqama nimite variara.
Vika nái tataaqa varia vaiinti nahentika kia qoraiqama nimitareka una uva vokiaka viti viri tiva nimi variara.
4 Vika Kotiva qoririma nimitai vaiinti nahentikara kia antuqa arimanta vaiha, Nora Kotira uva koqemake iri variaka nora autu nimi variara.
Vika nái kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvara kia qaqira karaiti, koqe entae qora entae vi uvara avataqi vi variara.
5 Vika vokiaka nimia monura qaiqaa nái varareka iha, kia vitare vo monuvata naariraiti, qaqi nái nimia monura viraqai vare variara.

Vovano qutaru monu vika nimiharo tiharo, Ne vi vaiintirara una uva tivaro viva kia *ko* aatara kaarire timanta vika kia vira uva iriara.

Tauka taukae koqe kaiqa mintimake vare variaka, vika kia kuntavaivaima vare kaavu ntiraiti, koqemake variqi vivara.

16

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti antua timitaane ti, te are iananaini ani vauro.
2 Te Nora Kotirara tiha, Are ti Noravano variaro. Areqai ti koqema timite variaravama variaro, turo.
3 Vataini variaka vo variqara noraiqaake iriaka, vi variqauka qumina haikaqai variavaro vikara kia ti antuqavano vaimantama vauro.
4 Vaiinti nahenti tuqavaaqamake vi aniha una variqanavu avataqi ni variaka, vika vaivaro nora maaravano vikaqi qovaraiqianaro.
Vika ruvaaqumavi vaiha una variqara quara aantau aru nimitareka ivaqe kia te vika hampata oru vairera. Kia te vika una variqa nutu tuahera karera.

5 Noravauvo, kia vovano ti noravano vaivara areqaima ti noravano variaro.
Te vo haikara aavoqiarirara are homa vi haikara ti timinarave. Are tiqaa koqema kera raqiki variaramanta te kia qetaraiti, variqi vi vaunara.
6 Are timiara vatava koqe vata vaivaro tini kaama taara haikava koqe haikama vaivo.

7 Noravano Kotiva ti koqe uva maara tiva timi vaimantara ti, te vira autu tuaheraqi virera. Entaqivata Noravano Kotiva ti koqe avu aato timi vaimanta vaunara.
8 Te tavauraro Noravano Kotiva ti kauqu tanaraini vairara tiro, kia vo haikavanovata ti qoraiqama timite vaimanta te ho vaunara.
9 Noravano ti aaqanto vaivarora tiro, ti muntukavano koqe ivaro ti novanovata quaheharo uva ti vaimanta te kia vo haika aatu qetaraiti, variqi virera.
10 Are kia ti qutu vuaka varianaini kenarave. Are kia ti nena kaiqa vaiinti koqera qaqira kairaro ti vaatavano qumina nteraanaro. (Kaiqa Varora 13:35)
11 Tiriara viva koqema kero qaqi variqiro vuarire tira, are vi aarara ti humiqaanara.
Te ai aaqanto variariraro ti muntukavano koqe iarire.
Te ai kauqu tanaraini vaiha ekaa enta quaheha variqi virera.

17

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ariara viva ti uva avuqavuqama timitaarire ti, te ai aare vauro.
Te tenta noqihai kia una uva tiraiti, ai aare vaunarara tira, are ti uva iriane.
2 Avuqavu ni varia okarara are kankoma kera iriaravara tira, are *ko* tiharama tiriara kia viraqaa uva vaivo tinarave.

3 Ti avu aatoqi vaira are kankoma kera iri tavaanara. Te qora kaiqa varaarorave tivake vaurara, are entaqi ti avu aato muntukaqi tuanti taantima kera tavairera, are tavairaro kia viraqi te qora kaiqa autuarirava voqavanovata varianarove.
4 Te ai uva koqemake iri vaunarara ti, vo vaiintinavu tiroriha nái kenauka ruquti varia aararaqaa kia te ni vaunarave.
5 Te ai aaraqaa niha, kia te vi aararaqaahai vo aaraqaavata vetante verantemaqi ni vaunarave.

6 Kotio, quqaama are ti uva iri varianarara ti, te ai aare vauro. Ho vate are nena aato
ti timiharama ti uva iriane.
7 Ai aumanto oru variaka are vika antua nimite variaravara tira, ai muntukavano
tiriara vainara ti humiqehara tivata ruaruama timitaane.
8 Are nena avuqaa koqema kera raqikianantema kera, tiqaavata raqikiana.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati aqu amitaintema kera, are tiqaavata
koqema kera raqikiramanta
9 qora kaiqa vare variaka kia ti qoraiqama timitaata.

Oho, navutaaka ti haru kareka ti ututumate variavo.
10 Aaqurihama nimite varia okarava kia vikaqi vaimanta variara.
Vika nái mahuta tivakeha nái nutuqai tuahere variara.
11 Oho, vika ti aiqu *taararamaqi/uramaqi* ani, ti ututumate, ti utu vataini rutahaa
karekama auti variavo.
12 *Raioni*navu aantau aru kareka autuantemake, vika ti haru kareka auti variara.
Nora *raioni*vano aantau arukareva kukeqavi vaintemake, vika tiriara aituti variara.
13 Mpo Noravauvo, ani ti navutaaka hampata iqoka raquqira vihara vika naatara
kaane.
Nena iqoka paipeqohaira qora kaiqa vare variaka kauquqihaira ti ruaruama
timitaane.
14 Noravauvo, vataihainaa haikaraqai noraiqaake iri variakaqaahaira ti ruaruama
timitaane.
Vika nái qora kaiqa varaara kaara are nái qoraiqama nimitehara vika vaintivaravata
naintivaravata qoraiqama nimitaane.
15 Te avuqavuqamake ni vauraukara ti, te naantiara quqaama ai viri tavarara.
Te vaitaainaraqihai himpi, are ti vataakera vainarara iriariraro, ti muntukaqihairo
koqe iraqe vairara.

18

*Kotiva Devitira Sorura kauquqihairo ruaruama amito entara maa ihira qara ntuva-
tora*
(2 Samueri 22:1-51)
1 Noravauvo, ti muntukavano ariara voqama kero vaimanta vauro.
Are ti kempukaiqama timitaaravama variaro.
2 Nora orivano ti antua timitaintema kero, Noravano Kotiva ti antua timite vaivo.
Kempuka vaantaavura voqaarama viva ti ututumate vaimanta te ho vauro.
Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaivama vaivo.
Nora orivano ti antua timitaintema kero, ti Variqavano ti antua timite vaimantara
ti, te vira vataake variari ti navutaaka kia ho ti qoraiqama timitevarave.
Kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, viva tiqaa koqema kero raqiki vaimanta
vaunarave.
Vira kempukavano navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vairave.
Kempuka vaantaavura avutaqi variaka ho variantemake, te viva inaini vaiha
koqemake vauro.
3 Te Nora Kotira aarauraro viva navutaaka kauquqihairo ti qaqini vara kaimantara
ti, tenavu vira autu voqavata tuahera kaarivama vaivo.

4 Qutira haikavano naaqunta voqaara ti vunta vaantama kero uqurama taimanta te
qutuvi ruhiqauvi vaunara.
Huvura namarivano ekaa haika qoraiqama kaintema kero, qora haika, vo haika vo
haikavano ti qoraiqama timite vaimanta vaunara.

5 Kunavano aantau arukareva kahe kahemaqiro vintema kero, qutira haikavano ti
ravaaqavu kareva auti vairave.
Vaara vuitaara voqaara matipa quvitaava ti ravaaqavu kareva auti vairave.
6 Te mintimake nora maaraqi vaiha Nora Kotira aare vaunara.
Ti Variqavano ti kahaqiarire ti, te vira aare vauraro viva nai naavuqihairo ti uva
irira.
Te virara tiha, Mpo Noravauvo, ti kahaqiane, turaro viva aato ti timiro ti uva irira.

7 Viva ti uva irivaro vira voqamakero arara itaivarora tiro, vaturavano utivaro
aiqina tuqaqihairo voqama kero qakaa qakaa iharo vaira.
8 Mintivaro vira aiqianahairo iha muravano oru vivaro noqihairovata ihavano
aitarero voqama kero iteharo tatoqaqiro vivaro iha auruvanovata aitarero itaqiro vi
vaira.
9 Viva naaruva qantuakero viraqihairo tuvivaro vira aiqutaraini voqama kero
konkira ari tonavuva vaivaro
10 viva kempuka *enseli*qaa oquviro vaivaro uvai vai arokava vira vita varero ata
varero tuvi vaivaro
11 viva konkira aruraqohairo nai viri vaata *navuma/naavuma* taivaro vankora
tonavuvano vira ututuma taivaro
12 viva vainaini voqamakero ataa i vaivaro vira avuni tonavuvano kumporaiqama
taivaro *taaru/kaampura* nti vaivaro aaquakaavata uti vaira.
13 Mintiaqiro vi vaivaro naaruvavano uva tintema kero, Noravano Kotiva uva
timanta vataini variaka iriavaro nai virini kantaaqaini vaiva uva tira.
14 Vaiintivano veva tuta kaintema kero, Kotiva aaquakaa aquqiro viharo navutaaka
raumpirima kaimanta vika voqamake qeteha ruqemake vi aniara.
15 Mpo Noravauvo, are nena navutaaka niti vaihara nena aiqianahaira aiho vuaqa
kaararo nora uvaivano uti vaira voqaara ai aihovano nora namari raira aqukaivaro,
vevanto ataaqi vai vatava qoqaa vaivaro vata tuqavanovata qoqaa vaira.

16 Noravano naaruvaihairo nai kauqu tutukero veva muntukaraqi vai varuvaqihairo
ti utu mpaqi vaari qaqini kaira.
17 Ti navutaaka kempuka vaikave, ekaa ti navutaiqi variakave, vika ti haatara kareka
auti variavaro Noravano Kotiva vika kauquqihairo ti ruaruama timitaira.
18 Te nora maaraqi vauraro ti kempukavano kia ho vai entara ti navutaaka ti
hampata iqoka raqireka anintaavaro Noravano Kotiva ti antua timitero
19 ti tivita varero navutaaka kia ho ti harinaini, nahainaini vuru kaira. Vira
muntukavano tiriara vaivarora tiro, viva mintira.

20 Te avuqavuqama keha kaiqa vare vaunarara tiro, Noravano Kotiva virara iriharo
ti koqema timitero tiqaa koqema kero raqiki vaira.
Kia tiqaa uva vaivarora tiro, viva ti koqema timite vaira.
21 Noravano Kotiva tivatai uvara, te vi uvara iriqi vi vaunara.
Kia te tenta Variqa tauvaqa utu amiteha qora kaiqa vare vaunara.
22 Te viva vo uva vo uva tivakero vataira iriqi viha, kia vira uva voqavata raqa
kaunara.
23 Kotiva kankoma kero iri tavaivaro kia vovano vo haika kaara tiqaa uva ho
vataanaro.
Viva kankoma kero iri tavaimanta te qora kaiqa varaarorave ti, te tentaqaa
koqemake raqiki vaunara.
24 Noravano Kotiva te avuqavu ni vaunarara iriharoma viva tiqaa koqema kero
raqiki vairo.
Viva kankoma kero iri tavaivaro kia vo uvavanovata tiqaa vairo.

25 Noravauvo, ariara noraiqaakero iriqiro vi vai vaiintirara arevata virara noraiqaakera iriqira vinarave.
Kia viraqaa uva vai vaiintiva vaivara are kia vi vaiintiraqaa uva vatenarave.
26 Nai avu aatoqi kia vaaqu kaiqa varaainarara iriraitiro, takuqi vai okarara iri vai vaiintiva vaivara, are nena takuqi vai okarara vi vaiintira umiqenara.
Qora okararaqai nai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaivara are vira navutaiqama amitenara.
27 Kia nái autu tuahere variaka variavara are vika ruaruama nimite varianara.
Nái nutu tuahere variaka variavara are vika nutu vatainiqama kenara.

28 Noravauvo, are ti aara ataama timite variaravama variaro.
Konkiraiqiva tiqaa vaivara, are vira vara qaqini kera, ataama timite variaro.
29 Are ti kempukaiqama timitairaqe te tenta navutaaka hampata homa iqoka raqirarave. Are ti Variqavano ti kahaqiraqe te homa ori vaantaavuraqi vaatinte navutaaka naatara kararave.
30 Kotiva vare vai kaiqava vaireva, ekaa vi kaiqava koqe kaiqaqaima vairo.
Noravano Kotiva tivatai uvava quqaa uva vaivaro vaiintivano homa vi uvara iriro viraqaa muntuviro varianaro.
Tinavu mantaaqa timitaane ti varia vaiinti nahentika, viva kainke voqaara vika antua nimitaanaro.
31 Noravano Kotiva viva Variqavano vaivaro kia variqa voqavanovata vairo.
Vivaqaima nora ori voqaara kempukavano vaiharo tinavu avuta ntuva timite vairo.
32 Kotiva vivaqaima ti kempukaiqama kaimanta te aaraini vi ani vauraro viva te nuaina aarara koqema timite vaimanta ni vaunara.
33 *Diaa* aantauvano aiqinaini kia kuntavaivai iraitiro, koqema kero nintema kero, viva ti aiqutanta kempukaiqama timitaimanta te onkaiqirainti niha kia kaavu ntiraiti, ni vaunara.
34 Viva iqoka raqua okarara ti humiqe vaimanta te *baraasi*qohai aututaa hurura ho hinta uti vaunara.

35 Noravauvo, are ti antua timitera, ti ruaruama timitehara, tiriara viva hiqintuantorave tira, nena kauqu tanaraqohaira ti tuate varianara.
Are ti kahaqiaramanta te vaiinti nahenti nivuqaa nora autu vataukama vauro.
36 Are koqe aara autu timitaara te vi aararaqaa niha kia kaavu nturo.

37 Te tenta navutaaka ntataqi viha vika qoraiqama nimitaunara.
Te vika ntataqi viha kia tuqantaa taqantaa iraiti, kempukaiqamake vika ntataqi vivi, oru vika aru taiqa kaunara.
38 Te vika aru kauramanta vika ti aiqutaraini hiqintivi kia qaiqaavata himpuara.
39 Are ti kempukaiqama timitaaramanta te tenta navutaaka hampata raquqi vivi, vika naatara kaunara.
40 Are ti navutaaka qetara haika nimiaramanta vika te unanaihai ruqemake kantama vuara.
Ti navutaiqi varia vaiintika te vika vehi autu taiqa kaunara.
41 Vika naveraitiha, Mpo, vovano tinavu kahaqiane ti variavaro, kia vovanovata vika kahaqama nimitaira.
Vika Nora Kotira aaraavaro viva kia vo tiraitiro, kia vika kahaqama nimitaira.
42 Uvaivano vuaqa kai konkomara voqaara te vika rukavu raakavuma kaunara.
Vaiintivano aaraqaa vai horara vi ntavake ai ntavake iantemake, te vika qoraiqama nimitaunara.

43 Noravauvo, vo vaiintinavu tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave ti, ani ti hampata iqoka raqi variakaqaahaira are ti ruaruama timitera, ti noraiqama kaaramanta, te vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaunara.
Te kia iri tavauna vatanaaka, vate te vikaqaa raqiki vauramanta
44 vika ani ti aaqanto kankakaavi vaiha te uva ti vaunara koqemake iri variara.
45 Vika ti aatu qeteha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaiha nái vaantaavura ututuma taa vatukara, vo vatuka vo vatuka qaqirake, ani ti vevaaraini variara.
46 Ho iriate. Quqaama Noravano Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vaivo. Nora orivano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaivama vaivo. Ne vira autu tuahera kaate.
Ti ruaruama timite vaira, ne vira autu noraiqama kaate.
47 Viva ti kahaqi vaimanta te navutaaka naatarake vaunara.
Viva vo vatanaa vo vatanaaka ti vevaarainiqama kaimanta te vikaqaa raqiki vaunara.
48 Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaira.
Noravauvo, vokiaka iqoka raqiha ti haatara kaare tiavara, are vika kauquqihaira ti tivita viri qaqini kaanara.
Voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka ti aru kaare tiavara, are vika kauquqihaira ti ruaruama timitaanara.
49 Noravauvo, are mintianarara ti, te vo vatanaa vo vatanaaka avutana vaiha ai autu tuahera karerave.
Are kaiqa vara timitaanarara iriha, te ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave.
50 Noravano Kotiva ti Devitika noraiqama kaimanta te avuhainaa vaiinti vauraro viva ti kahaqimanta te qaiqaa qaiqaavata tenta navutaaka naatarake vaunara.
Te viva kaama tai vaiintika vauraro vira muntukavano tiriara vaira.
Viva ti Devitikaravata, te kuvuarama tauraukaravata, ekaa enta muntuka vateharo variqiro vuanaro.

19

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ike, naaruvavano Kotira mpeqa okaravano takuqi vaira tinavu tiva timi vaivaro virikanta viva nai kauquqohairo koqema kero autukero vatai haikava, vo haika vo haikavano qoqaa vaimanta tave vaunarave.
2 Vo enta vo enta aatitairaqaa naaruvavano mintima keharo Kotiva Noravano vairara tiva timiqiro vi vaivaro, vo enta vo enta entaqi naaruvaini vai haikava Kotira mpeqa okara humiqe vaimanta tave vaunarave.
3 Vi haikava vi haikava naaruvaini vaiha Kotira mpeqa okarara tiva timiha kia vaiintivano tiva timiantemake tiva timi variara. Vika tiva timi variamanta tenavu vika uva iriha kia aatoqohai vika uva iri vaunarave.
4 Vika mintimake tiavarovata, vika uvavano ekaa naato vataini vi ani vaimanta ekaa tenavu vataini vaurauka vika uva iri vaunarave.
Kuari avuvano naaruvaini variarire tiro, Kotiva kuarivano variaina vatukara autu kero vataivaro,
5 nahenti vararevа i vaiintiva nai naavuqihairo quaheharo veva ntaintema kero, kuari avuvano vevantero ite vaira.
Kempuka vaiintivano quaheharo vokiaka naatara kareva kantaintema kero, kuari avuvano naaruvaini uri vi vairave.
6 Kuari avuvano naaruva hini mantaraihairo uruntero uritarero otu ntavara hini mantaraini aqu vi vairave.
Kuari avuvano naaruvaini uriharo ite vaivaro kia vo haikavanovata viva ite vairaqaahairo kukeqaviro varianarove.

Kotiva tiva vatai uvarara tura

7 Noravano Kotiva tiva vatai uvava koqe uvaqai vairave. Vi uvava vaiinti kempukaiqama amite vaivaro viva koqema kero variqiro vi vairave.

Noravano Kotiva mintimake nuate ti uvava quqaa uva vairara ti, tenavu vira uvara homa noraiqaake iriqi virarave.

Vira uvavano kia koqe avu aato vatai vaiintira kahaqi vaivaro vira avu aatovano koqema virave.

8 Noravano Kotiva uva maara tivataiva avuqavu uva vaimanta tenavu vira uva maara iri vauraro tinavu muntukavano koqe iro vairave.

Nora Kotira uvavano vaiinti avu aato ataama amitaivaro viva kankoma kero irirave.

9 Nora Kotira aatu qeteha vira autu tuahere okarava koqe okara vaimanta vaiinti nahenti vi okarara avataqi vi variaka ekaa enta variqi vivara.

Noravano Kotiva ekaa uva vataiva quqaa uva vaivaro vi uvara iriqiro virava avuqavu nuanaro.

10 *Kori* oriara koqe haikave tivakeha vira varareka auti variantemake, tenavu Kotira uvara koqe uvave tivakeha vi uvara irirera autiha vaunara.

Koqemake hiqamataa *kori* oriva koqe ori vaivarovata, Noravano Kotiva tivatai uvava vi oriravata aatarakero avunima vairo.

Noravano tivatai uvava *hani*vata aatarakero voqama kero hiakaa irave. *Bi*vano nai naavuqi nkurutai *hani*ra hiakaa ivarovata, Noravano Kotiva tivatai uvava viravata aatarakero voqama kero hiakaa iro vairave.

11 Mpo Kotio, te ai kaiqa vaiintivano qora aaraqaa vuarorave ti, te ai uva viraqai iriqi vi vaunarave.

Te vi uvara koqemake iriqi vi vaurara, are virara irihara ti koqema timite variaro.

12 Mpo Noravauvo, te kia kankomake iriraiti, qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vauna uvara ti nunka timitaane. Ti avu aato hiqama timitairaqe te vi kaiqara vi kaiqara kia varaare.

13 Te qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaataa imanta vare vaunara, vi kaiqara qaiqaa varaarorave. Are ti kahaqama timitairaro vi kaiqava kia qaiqaa tiqaa raqiki vairaqe te kia ai uva raqa karaiti, koqemake variariraro kia vo uvavanovata tiqaa variarire.

14 Mpo Noravauvo, arema ti antua timitera, ti ruaruama timite variaravara tira, ti kahaqama timitairaro ti noqihairo qovaraiqiaina uvavavata, te avu aatoqi iritaaina uvavavata, koqe uvavanoqai vaiharo ai quahama amitaarire.

20

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 ⌞Avuhainaao⌟, kairaro nora maaravano ariqi vaina entara Noravano Kotiva ai kahaqiarire.

Kairaro tinavu kaivaqara Iekopira Variqa nora autu vaiva viva ai antua amitaarire.

2 Kairaro Saioni Aiqinaqaa Nora Naavuqi vaiva, viva ai kahaqiharo kempukaiqama amitaarire.

3 Kairaro viva are vo *ofaa* vo *ofaa* vira amite varianara, kia tauru karaitiro, viva are vo *ofaa* vo *ofaa* iha quara amitaanara viraravata ai quahama amitaarire.

4 Kairaro ai muntukavano vaina haikara viva ai amiro, are nana kaiqa varareva aatoqi iritenara viravata ai amiarire. ⌞Te ai avuhainaarara irihama Kotira aarama amitauro.⌟

5 Kotiva mintima kero ai kahaqirara are iqoka raquqira vihara nena navutaaka naatara kena entara, vi entaraqaa tenavu ai hampata vaiha voqamake quaheha naverai tivaqi viha Kotira autu tuaheraqi virerave.

Mpo, kairaro Noravano Kotiva are vira aarehara tina uvara ekaa iriarire.

6 Te kankomake iruraro Noravano Kotiva ti kaama tero ti noraiqama kaimanta te avuhainaa vaiinti vauraro viva ti kahaqi vaimanta vaunara.
Te vira aarauraro viva naaruvaini nai takuqi vairaqihairo ti uva iriro ti kempukaiqama timitaimanta te navutaaka naatarake vaunara.
7 Hini kiaka tiha, Tenavu airi iqoka *kaari* vataarera, homa navutaaka naatara kararave tiamanta, hini kiaka tiha, Tenavu iqoka ohi airitahaa vataarera, homa navutaaka naatara kararave, ti variara.
Minti ti variamanta tenavu tentanavu Variqa Nora Kotira kempuka viraraqai noraiqaake iriqi vuariraro viva tinavu navutaaka ho naatara timitaanarove, ti vaunara.
8 Vi vaiintika kuntavaivaima vare kaavu ntivaqevata, tenavu kia mintiraiti kempukaiqamake himpi vairara.

9 Noravauvo, are tinavu avuhainaa vaiinti kahaqiraro viva tinavu navutaaka naatara kaarire.
Tenavu ai aaraaina entara are tinavu uva irira, tinavu kahaqama timitaane, turo.

21

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are tinavu avuhainaa vaiinti kempukaiqama amitaararo viva oru navutaaka naatara kairara tiro, viva ariara voqama kero quaheharo vairo.
2 Vira muntukavano vai haikara, are vi haikara vira amianara.
Viva ai aareharo ariara ti navutaaka naatara timitaane tivara are vira uva irira vira kahaqianara.
3 Are viva inaini oru ntera vira koqema amitera, viraqaahaira are avuhainaa tovaqa *kori*qohai aututaara vira qiataqaa aqu amitaanara.
4 Viva ariara tiharo, Te airi enta variqi virerave, tivara are vira uva irira, airi enta qaqi variqiro vuainara vira amiararo viva variqiro vi vaira.
5 Are vira kahaqiararo vira autuvano ekaa vo autu vo autuvata uri aatarakero nai nora autuma vairo.
Viva ai kauquqihairo nora autuvata, nora kempuka takuqi vai kempukaravata, varaira.
6 Are vira koqema amitaana haikava kia taiqa viraitiro, ekaa enta ekaa enta vira vataakero variqiro vuanaro.
Are vira aaqanto varianarara tiro, vira muntukavano koqe ivaro vairave, turo.

7 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqara, viraraqai avuhainaa vaiintivano noraiqaakero iriharo, vivaqaima ti ho kahaqianarove, ti vaira.
Noravano Kotiva vira koqema amitaqiro vi vairara tiro, viva ho kempukaiqama kero variqiro vuanaro.
8 Avuhainaa vaiinti viva nai navutaaka ekaama ravaaqavu kaanaro.
Vira navutaiqi variaka, viva nai kauqu tanaraqohairo vika ekaa ravaaqavu kaanaro.
9 Nora ihavano iteharo ekaa haika ita kaintema kero, Noravano nai qovaraiqiaina entaraqaa vika ekaa tatoqa aqukaanaro.
Vi entara Noravano Kotiva vairaro vira arara itairaro viva avuhainaa vaiinti vira navutaaka ihaqohairo tatoqa taiqa aqu kaanaro.
10 Viva vika ekaa vehi autu taiqa kairamanta kia vika vaintivara voqavanovata vataini qaqi vaivara.
11 Vika ruvaaqumavi vaiha, avuhainaa vaiinti qoraiqama amitareka vo uva vo uva tivateva quminaiqama vuanaro.
12 Avuhainaa vaiinti viva hinta utukero vika arireva auti vairamanta vika qetake tuqantaavi aiqu autute kantama vivara.

13 Noravauvo, ai kempukavano nai uri aatarakero vairara ti, tenavu ai autu tuahere vauro.
Tenavu ihi tivaqi viha are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare varianarara tivaqi virerave, turo.

22

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, Kotio, ti Variqavauvo, nantiharae ti qaqira kaaro?
Mpo, te ariara ti kahaqiane turara nantiharae are niaraini vaihara kia ti ani ruaruama timitera iaro?
2 Mpo, ti Variqavauvo, te vo enta vo enta aatitairaqaa ai aare vauraravata, are kia ti uva irira iaro.
Te vo enta vo enta entaqi ai aare vauraro ti muntukavano kia qihaaqirave.
3 Are koqe kaiqaqai vare variarava nena avuhainaa taintaqaa oquvi variaramanta Isareri vaiinti nahenti ai autu tuahere variarave.
4 Haaru tinavu kaivaqaukavara ariqaa muntuvi vauvara are vika ruaruama nimitaanarave.
5 Vika ariara mpo tinavu kahaqiane tuvara are navutaaka kauquqihaira vika qaqini varakaanarave.
Vika ariqaa muntuvi vauvara are kia vika qaqira karaitira, are vika kahaqama nimitaanarave.
6 Mpo, kia te vaiintivauve vauro, te ahequ voqaukama vauro. Ekaa vaiinti nahenti ti nunurama timiteha kia tiriara antuqa arimanta variarave.
7 Vika ti taveha naaraihama timiteha, nái aru runkinkiri iha, mauru kumiki timiteha tiha,
8 Quqaae maa vaiintiva Kotirara tiharo, Viva ti kahaqiariravama vaivo tirave? Ho qaqi kaivaro Noravano vira kahaqiarire. Noravano Kotiva quqaa virara quahairera, vira qaqi kaivaro ruaruama amitaarire, tiarave. (Mat 27:39)

9 Mpo Noravauvo, are koqema kera tiqaa raqiki variararo ti nova ti vatatairave.
Te naama ne vauna entaravata are tiqaa raqikiqira vuararo kia vo haikavanovata ti qoraiqama timitairave.
10 Ti vatatai entaraqaahai te ariqaa muntuvi vaunarave. Te vainti naatika vaurara are ti Variqavano varianarave.
11 Mpo Noravauvo, ti qoraiqama timitare iaka ani ti aumanto variarara tira, kia ti qaqirakera niaraini variane.

12 Purumakau qoranavu voqaantemake, ti navutaaka ti ututumate variarave.
Basaani vataihainaa purumakau qoranavu voqamake arara ite variaka voqaara vika ti ututuma taamanta ⌞te ruqemake vuaina aarava kia ho vaivo⌟.
13 *Raioni*vano aantau arukareva noraiqaakero uva tiharo no aaqaavu taintemake, ti navutaaka ti arukareka no aaqaavute variavo.
14 Mpo, namari ekaara qihia kaintema kero, ti kempukavano taiqa vivaro ekaa ti vuhaarivano aantauruma vivaro, vahavera ravita vintema kero, ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
15 Ti huntavano aaharaiqama vivaro ti maaqirivano no virini vuruvi taatau vimantama vauro.
Mpo, te qutu vuarirava aumanto vaivara are ti qaqira kera iaro.
16 Qaakau vairinavu aantau avuta ntuva taantemake, qora kaiqa vare variaka ti ututuma teha ti qoraiqama timitareka auti variavo. Vika ti aiqu kauqu raqonta kaavo.
17 Ekaa ti vuhaarinavu qoqaa vaimanta, ti navutaaka ti taveha ti naaraihama timiteha huviqorave ti variara.

18 Vika ti utavaaqa varareka iha, *satu* arukeha ti utavaaqa rairake vare variara. (Mat 27:35)

19 Noravauvo, are ti kempukaiqama timite variaravama variaro. Mpo, kia ti qaqirakera niaraini variane. Vaaka ani ti ruaruama timitaira,
20 qaakau vairi vika kia nai iqoka paipeqohai ti harukaate.
21 Are *raioni* noqihaira ti qaqini vara kaane. Qaakau purumakauvano nai *pomu*qohairo ti raqonta kaantorave tira, are ti ruaruama timitaane.

22 Mpo, are mintima kera ti kahaqiraqe te are ti kaiqa vara timitenarara iriha tenta qata vakaukavara tiva nimiare.
Te vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha ai autu tuahera karerave.
23 Ne iriate. Ne Nora Kotira aatu qeteha koqemake vira uva iriqi vi variaka, ne vira autu tuaheraqi vuate.
Ne Iekopira naintivara, ne Kotira autu noraiqama kaate.
Ne Isareri vaiinti nahenti, ne Kotira quahama amitaate.
24 Vehi vaiinti nahenti nora maaraqi variavaro Noravano Kotiva kia vika nunurama nimitaraitiro, viva vika vira aareha, Mpo, tinavu kahaqiane, ti varia uvara iriharo vika kahaqama nimite vaira.

25 Noravauvo, te vaiinti nahenti ruvaaqumavi vairaqi vaiha, te are kaiqa vara timitaanarara iriha, ai autu tuahera karerave.
Vaiinti nahenti ai autu tuahereka nivuqaa vaiha te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tivatauna uvarara irihama, te ai *ofaa* iha quara amitaari
26 vehi vaiinti nahenti vika vi karara ho nevarave.
Vaiinti nahenti are inanaini ani vaika, vika ai autu tuaheraqi vivarave. Mpo, are vika koqema nimitaira vika ekaa enta koqemake variqi vuate.

27 Mpo, naantiara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vataini vaika, vika tuqantaavi orurante are Noravano vainanaini ani ai avuqaa kankakaamavi vaiha, ai quahama amitevarave, turo.

28 Noravano Kotiva viva avuhainaava vaiharo ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaivama vairo.
29 Noravano Kotiva mintima vairara ti, naantiara ekaa vataini vaika, airi airaira vateha koqe kara ne vaikave, ekaa vaiinti nahenti qutuvi taiqavi konkomaiqama vikave, naantiara ekaa vika vika Kotira avuqaa kankakaamavi vaiha vira autu tuahera kevarave.
30 Naantiara qovaraiqika, vika Kotiva nora kaiqa varainarara tiva nimiqi vimanta ekaa vika vika vaiha Nora Kotira kaiqa vara amitaqi vivara.
31 Kia maa entara vatataamanta qovaraiqika naantiara vika qovarama vimanta, maantimake vika tiva nimivara:
Noravano avuqavu kaiqaqai vare vaiva, viva naivano vaiinti nahenti ruaruama nimite vaivama vaivo, tivarave.

23

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Sipisipi qova koqeva nai sipisipiqaa raqikintema kero, Noravano Kotiva tiqaa raqiki vaimanta kia te vo haikaravata aavoqunara.

2 Viva ti qaqi kaimanta te koqe ukau kanta auraara vaunara. Viva ti tivita varero vuru koqe namarivano qihaaqama kero tuvi vainaini kaimanta te ho vaunara. (Qoqaiqama Kora 7:17)
3 Viva ti qaraaka kempuka timimanta te koqemake variqi vi vaunara.
Viva nai autu koqerara iriharo avuqavu vai aarara, vo aara vo aara ti humiqaimanta te taveha ho ni vaunara.
4 Noravauvo, are tintira variqira vihara nena sipisipiqaa raqiki variana kaavuraqo-hairavata, qaqi kauruqohairavata, ti antua timite variaramantara ti,
te qora onkaiqi voqama kero konkira ari vainaini nuarera, kia te qora haika aatu qetaariraro ti muntukavano qihaaqama kero vairaqe te koqemake vairara.

5 Te tenta navutaaka avuqaa vaurara are kara koqera ti qerama timitera, ti quahama timitehara ti qiataqaa vahavera koqera aqu timitera, tiriara ani kara naane tivakera, namarivata ti *kaapu*qi mpiqa kaaramanta te ho ne vauro.
6 Te kankomake iri tavauraro ai muntukavano tiriara variqiro vi vairara are ti koqema timite vairaqe te maa vataraqaa variqi vivi, ai Nora Kotira naavuqi ekaa enta variqi virerave.

24

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Maa vatavavata, ekaa maa vataraqaa vai haikavavata, ekaa vi haikava vi haikava vaireva, Noravano Kotiva i haikavama vairo.
Maa vataraqaa variaka, ekaa vikavata viva ikama variara.
2 Viva hoqarero nora namariqi vata tuqa autukero, nora namari veva muntukaraqi vata vira tuqa arakero vataira.

3 Taukae Nora Kotira aiqinaqaa ho oru vaivara? Taukae vira Naavu turuaraini ho oriqete vaivara?
4 ⌞Maa vaiinti nahentikama ho mintivarave:⌟ Vika nái kauquqohai kia qora kaiqa vararaiti, nái avu aatoqi kia qora kaiqa varerara iriraiti, kia una variqa nutu tuahera karaiti, kia unahaa tiha te quqaa minti mintirerave ti variaka, vikama Kotira aiqinaqaave, vira Naavu turuarainive, ho oru vaivara.
5 Mintimake variakama Noravano Kotiva koqema nimitaanaro.
Kotiva vika ruaruama nimitaiva vikara mintima tianaro: Kia vikaqaa uva vaimanta vika avuqavuqamake ni varia vaiinti nahentikave, tianaro.
6 Mintiaka vikama quqaa Kotira rantake, Iekopira Variqa aaqanto oru vaivara.

7 Ne vaantaavura qenti qantua kaate.
Ne haaru aututaa qentika, anomake qantua vivaro Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva vatuka avutaqi oriqetaarire.
8 Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva, viva tavave?
Viva Noravano Kotivave. Vira kempukavano uri aatarakero vairave. Noravano Kotiva iqoka raquqiro viharo navutaaka naatarake vaivama vaivo.

9 Ne vaantaavura qenti qantua kaate.
Ne haaru aututaa qentika, anomake qantua vivaro Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva vatuka avutaqi oriqetaarire.
10 Avuhainaa Vaiinti vira mpeqa okaravano takuqi vaiva, viva tavave?
Viva Noravano Kotivave. Viva ekaa kempuka vataava vaivaro, vira mpeqa okara-vano takuqi vairave. Viva Avuhainaava avuni vaivama vaivo, turo.

25

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te ai aareha mpoma turo.
2 Mpo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ariara viva ti kahaqiariravama vaivo tunara.
Mpo, hauri are ti navutaaka qaqi kairamanta vika ti aatarake vora ahora ntuva timitaiqe te kaurira haika varaarorave.
3 Ariara viva quqaama tinavu kahaqianarove ti variaka vika kiama kaurira haika varevarave.
Qumina haika kaara vokiaka qoraiqama nimite variaka, are vika kaurira haika niminara.
4 Noravauvo, are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te koqemake ai aaraqaa vuare.
5 Are ti Variqavano ti ruaruama timite variaravara tira, nena quqaa uva ti tiva timiraqe te vi uvara iriqi vuare.
Vo enta vo enta ariara viva ti kahaqiarire ti, te ariara noraiqaake iri vaunarave.
6 Noravauvo, nai haaru ai muntukavano vaiinti nahentiara vaivara are vika aaqurihama nimitaanantema kera, tivata mintima timitaane.
7 Mpo Noravauvo, te qaraaka vaiinti vaiha qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varauna uvara, kia iritaraitira, nunka timitaane.
Ai muntukavano vaiinti nahentiara vaivaro koqe okaravanoqai ariqi vairara tira, are tiriara iritehara ti aaqurihama timitaane.

8 Koqe okaravanovata avuqavu okaravanovata Nora Kotiraqi vairave. Viva qora kaiqa vare variaka aaqurihama nimiteharo vika koqemake ni okarara numiqe vaira.
9 Kia nái mahuta ti variaka viva vika ntita varero avuqavu aaraqaa viharo, nai antuqavano vai kaiqara vika numiqe vaira.
10 Noravano Kotiva tivatai uvara vo uva vo uva koqemake iri varia vaiinti nahentika variavaro Kotira antuqavano vikara vaivaro viva vika kia qaqira karaitiro, koqe aaraqaa ntitaqiro vi vaira.

11 Noravauvo, nena nora autuara iriharama te ai uva raqa kaunara nunka timitaane. Mpo, vi uvava nora uvama vaivo.
12 Nora Kotira aatu qeteha koqe aaraqaa nireka auti variaka, Noravano vika aara numiqairamanta
13 vika koqemake variqi vi vaimanta vika kuvuarama teka nái noka qoka i vatara varevara.
14 Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka variavaro Noravano kia nai tivatai uvara kukeqa taraitiro, vika tiva nimi vairo.
15 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te virara noraiqaake iri vaunara.
Ti qoraiqama timitare iaka vaara vuitaaraqihairo viva ti ruaruama timitaanaro.
16 Mpo Noravauvo, te tentaraa vauraro ti kempukavanovata taiqa vimanta vaunarara tira, are tuqantaavira tiriara mpo ike tiva timitaane.
17 Mpo, vo maara vo maaravano tiqi vaivaro ti muntukavano qoraiqivo.
Are anira vi maarara qaqini vara kaane.

18 Te nora aihaviraarave nora maarave varaunara tavehara, ai uva, vo uva vo uva raqa kaunaravata nunka timitaane.
19 Ti navutaaka airitahaa vaiha vika anomake ti navutaiqiha ti qoraiqama timitareka auti variara are tavaane.

20 Mpo, te ariara viva ti kahaqiariravave tivakeha are iananaini anunara virara
irihara ti antua timitehara ruaruama timitairamanta ti navutaaka kia ti aatara kaate.
21 Te ariara noraiqaake iriha koqemake nunarave, avuqavu nunarave, are virara
virara iriharama ti kahaqiane.

22 Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavano vaihara vo maara vo maaraqihaira
tinavu ruaruama timitaane.

26

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te ariara noraiqaake iriqi viha te kia tuqantaa taqantaa iraiti, te ai
aaraqaa avuqavu ni vaunarara tira, are tiriara kia viraqaa uva vaivo tiane.
2 Noravauvo, are ti okara avatama kera tavaane. Ti muntukavano nana nana
haikara vainarave, ti avu aatovano nana nana haikara iri vainarave, are ekaa vira
tuantikera tavaane.
3 Ai muntukavano tiriara vaira te kia tauru karaiti, te ariara noraiqaake iriha, ai
quqaa uva iriqi vi vaunarave.

4 Kia te una uva ti variaka hampata vi ani vauraukave. Unaqaraiqama keha koqe
kaiqa vare variaka, te kia vika ianaini oru vaunarave.
5 Qora kaiqa varareka ruvaaqumavi variaka, kia ti muntukavano vikara vairave.
Te qora kaiqa vare variakaqaahai niaraini vaunarave.

6 Noravauvo, kia tiqaa uva vaimantara ti, tenta kauqu ⌞ai avuqaa⌟ hiqamake, ai *ofaa*
tainta virante airante ututiha, ai autu tuahere vauro.
7 Te mintimake ihi tivaqi viha ariara koqemave tivakeha are nora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa varaanara vaiinti nahenti tiva nimi vauro.

8 Noravauvo, are variana Naavura, virara ti muntukavano vaimantama vauro.
Vi Naavuraqi ai mpeqa okaravano takuqiro vaivara variaro.
9 Mpo, are qora kaiqa vare variaka vehi autu keharama, kia tivata vehi autu kaane.
Are nái kena vaiinti arukekaqaa uva vateharama, kia tiqaa uva vataane.
10 Vi vaiintika voqamake qora kaiqa vare variakara ti, vika qutaru monu varerara
iriha vaakama vaiinti arukevara.

11 Vika minti variaveravata, tiqaa uva variantorave ti, te avuqavuqamake ni
vaunara. Mpo, are virara irihara ti aaqurihama timitehara ruaruama timitaane.

12 Te koqe aaraqaa vauraro kia vo haikavanovata ti qoraiqama timitaanaro.
Te mintimake vaiha, te Kotira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, Nora
Kotira autu tuaheraqi virera.

27

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva viva ti aara ataama timite vaivama vairo.
Viva ti ruaruama timite vaivama vairo.
Viva minti vaimantara ti, te kia vo vaiinti aatu qeteha vairara.
Qora haikavano ti qoraiqama kaantorave tiro, Noravano Kotiva tiqaa raqiki vaiva
vaimantara ti, te qumina qetaarora.
2 Qora kaiqa vare variaka ti haru kareka ani ti hampata iqoka raqi entara, vika náim*a*
kuntavaivaima vare kaavu ntivara.

3 Iqoka vaiinti airitahaa ani ti ututuma taivera, kia te vika aatu qetarera.
Ti navutaaka ti hampata iqoka raqireka anivera, vi entara te Kotiraraqai noraiqaake iriqi virera.

4 Noravano Kotiva vohaa haikaqai ti timiarire ti, te vira aare vaunara.
Ti hantuqavano vohaa haikaraqai vaimanta vaunara.
Te Nora Kotira ireha mintima ti: Te qaqi variqi vuaina entara, ekaa vi entara te hoe ai Naavuqi variqi virarave? tunara.
Te viraqi vaiha viva ti koqema timite vairara aatoqi iriqi viha, virara koqe aara ti humiqairaqe vuare tirara.
5 Nora maaravano tiqaa qovaraiqiaina entara viva ti tivita varero vuru nai Naavuqi kukeqa taanaro.
Vi entara viva nai vainaini turuaraini ti kukeqa taanaro.
Viva ti tivita varero vuru nora oriqaa kairamanta navutaaka kia ho ti harivara.
6 Noravano Kotiva mintima kero ti kahaqiraqe te vuruni vaiha tenta navutaaka miani ti ututumate variaka naatara keha, vika vora ahora autu nimitarerave.
Te vora ahora autuqi vivi, viraqaahai oru Kotira Naavuqi quaheha Kotira *ofaa* iha quara amitarera.
Te mintiaqi viha Nora Kotira autu tuahereha ihi tivaqi virera.

7 Mpo Noravauvo, te ai aaraaina entara are ti aaqurihama timitehara uva ti tiva timiane.
8 Noravauvo, ti muntukaqihairo ai aaqanto oru variane timanta te ai aaqanto oru vairerave.
9 Te mintiarirara are ti tivuqaa kia kukeqa vuane.

Hauri ai arara itairara are ti nena kaiqa vaiintiara vuane tirora.
Are ti kahaqi variaravara tira, kia ti qoririma timitera, qaqira kaane.
Are ti Variqavano ti ruaruama timite variaravama variaro.
10 Mpo, ti noka qoka ti tauvaqa utu timitaivera, Noravano Kotiva kia mintiraitiro, viva ti tivitaanaro.
11 Noravauvo, ai antuqavano vai kaiqara ti humiqairaqe te vi kaiqara varaqi vuare. Mpo, ti navutaaka airitahaa variarara tira, are avuqavu aaraqaa ti tivitaqira viramanta vika kia ti qoraiqama timitaate.
12 Mpo, are kia ti navutaaka kauquqi kaane. Tiriara qetaarire ti, vika tiqaa una uva oqiteha tiha, Tenavu ai minti mintimake qoraiqama amitarerave, tivakeha ti rauqi timite variarave.
13 Vika minti iaveravata, te vo haikara kankomake irunara: Te maa vataraqaa qaqi variaina entara Noravano Kotiva ti koqema timitaanaro.
14 Are Nora Kotira veka vairaro viva ai kahaqiarire. Ai muntukavano qoraiqama vuantorave tira, are Nora Kotirara kempukaiqamakera iriqira vuane.
Nora Kotira veka vairaro viva ai kahaqiarire.

28

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti antua timite variaravama variaro.
Mpo, te ai aaraarirara are kia aato tinta vi vaiintira voqaara vairaitira, ti uva iriane. Hauri are evaara vairaqe te qutuaka vatukaini vuarorave.
2 Ai takuqi vai Naavuva vainaini te tenta kauqu tutuke, ariara mpo ike ti kahaqiane ti vauna uvara iriane, turo.
3 Mpo, are qora kaiqa vare variakaqaa uva vateharama kia tiqaa uva vataane.

Vika nái noqihai nái kenaukara koqe uva uqerara uva tivakeha, nái aatoqihai vika qoraiqama nimiterara iriqi vi variara.
4 Vika qora kaiqa varaara kaara vika nái koqaa nimiane.
Vika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaarara irihara, vika ntaihaane.
Are vikara huviqorave tivakehara vika qoraiqama nimitaane, turo.
5 Noravano Kotiva vare vai kaiqarave, viva autukero vatai haikarave, vika virara kia noraiqaake iriara kaara Kotiva vika ntaiheharo vehi autu taiqa kaira kia qaiqaavata vaivara.
6 Mpo, te Nora Kotira aareha ti aaqurihama timitaane turaro viva ti uva irirara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare.
7 Noravano Kotiva ti kempukaiqama timiteharo viva kainke voqaara ti antua timite vaivama vairo.
Viva ti kahaqama timite vaiva vaimanta te viraqaa muntuvi variqi virera.
Te tenta muntukaqihai voqamake quaheha, ihi tivaqi viha vira autu tuaheraqi virera.

8 Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti kempukaiqama nimite vaiva vaiharo, viva avuhainaa vaiinti nai kaama taira, viravata kahaqiharo navutaaka kauquqihairo vira ruaruama amite vairo.
9 Noravauvo, nena vaiinti nahenti ruaruama nimitaqira vuane.
Nena kaama taana vaiinti nahentika koqema nimitaqira viharama, sipisipi qova nai sipisipiqaa koqema kero raqikintema kera, ekaa enta nena vaiinti nahentiqaa raqikiqira vuanerama, turo.

29

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ne naaruvaihainaaka Nora Kotira autu tuaheraate.
Vira kempukaravata, vira mpeqa okaravano takuqiro vairaravata, irihama ne vira autu tuaheraate.
2 Vira nora autuvano takuqiro vaira tuahera amitaate.
Noravano Kotiva koqe kaiqaqai vare vaiva nai turuaraini takuqinaini vairara irihama, ne kankakaavi vaiha vira quahama amitaate.

3 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano oru vimanta nora namariqaa vi ani variaka ekaa vira uva iri variara.
Variqavano takuqiro vaiva naaruvavano uva tintema kero, viva uva ti vaiva nora namari vaura oru vi vaira.
4 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano kempukaiqaakero uva ti vairara ti, vaiinti nahenti vira uva iriha qete variara.
5 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano Lebanonini vai *sidaa* katarira, vo katari vo katari rauhaantima kaimanta ekaa raqa raaqama vuara.
6 Viva uva tivaro purumakau naativano ravukuvi ravukuvi intemakero, Lebanoni vataini vai aiqinava, vo aiqina vo aiqinavano qakaa qakaa i vaira.
Viva uva tivaro purumakau naati qoravano ravukuvi ravukuvi intema kero, Hemoni Aiqinavano voqama kero qakaa qakaa i vaira.

7 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano aaquakaa qovarama kaivaro uti vaira.
8 Viva uva tivaro aahara vataini vai vatava, ekaa qakaa qakaa i vaira. Viva Kadesini Aahara vata qaki qakima kaira.
9 Noravano Kotiva uva tivaro vira uvavano nantaqi nora katari, vo katari vo katari rare raarerama kaimanta ekaa katari mare ratutu vuara.

Minti vaimanta Kotira Naavuqi ruvaaqumavi variaka naverai tiha, Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivo, tiara.

10 Noravano Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaiharo nora namariqaa raqiki vairave.
Noravano Kotiva Avuhainaava ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove.
11 Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti kempukaiqama nimite vairave.
Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti koqema nimite vaivaro vika muntukaqihairo paru i vaimanta variarave.

30

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti ruaruama timitaaramanta ti navutaaka kia vora ntiha vira aru kauro tiaverama, te ai autu tuahere vauro.
2 Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ariara mpo, ti kahaqiane turara are ti uva irira, ti kahaqiararo ti tivaata rukukuqaimanta te ho vaunara.
3 Noravauvo, te qutuvi ruhiqauri vaurara are ti kahaqama timitaaramanta te qaqi vauro.
Te qutu vuaka varianaini virera urara, are ti kahaqama timitaaramanta kia qutu vuro.

4 Ne Kotira vaiinti nahenti ihi tivaqi viha vira autu takuqi vaira tuahera kaate. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ni vara nimitairara irihama, virara koqeve tivaqi vuate.
5 Vira arara itaiva kia vukai vairaitiro, vaaka humpama vi vaira. Viva tinavu koqema timite vaiva kia vaaka taiqa viraitiro, ekaa tenavu qaqi variqi vuaina entara variqiro vuanaro.
Entaqi tenavu iqi rataqi vuariraro auquru ntavaqiro viro, toqaqi aaharauqama viraqe tenavu quaheha vairera.

6 Te tentara tiha, Te homa vauro. Kia vo haikavano ti qoraiqama timitaanarove, tuna entara,
7 are ti koqema timite variaramanta te aiqina voqaara kempukaiqamake vaunara.
Noravauvo, te mintimake vauraravata, are ti avuqaahaira kukeqa vuararo ti muntuka qoraiqimanta qeteha vaunara.

8 Noravauvo, te ai aareha ariara, Mpo, ti kahaqiane.
9 Ti arukaiqe te qutu vuainaraqaahairo kia koqe haikavano qovaraiqianarove.
Te qutu vuaka varianaini otu vuarera, ti vaatavano konkomaiqama viro nantiakeroe vi konkomava ai autu tuaheraanarove? (6:5)
Vi konkomava kia ho are ti koqema timitenarara vaiinti nahenti tiva nimianarove.
10 Mpo Noravauvo, are ti uva irihara ti aaqurihama timitehara ti kahaqiane, turo.
11 Ti muntuka qoraiqimanta vaurara are tiqaahaira kovaara utavaaqa qaqini varakera, ihi ntaaina utavaaqara nonku timitaaramanta te quaheha ihi nte vauro.
12 Are mintima kera ti koqema timitaanarara ti, te kia evaara vairaiti, te tenta muntukaqihai ihi tivaqi virera.
Noravauvo, are ti Variqavanoma variaro.
Te ekaa enta variqi viha, ariara koqemave tivaqi virera.

31

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, vokiaka ti qoraiqama timitevorave ti, te are iananaini anunarave.
Mpo, are kia ti navutaaka qaqi kairamanta kaurira haika ti timiate. Are avuqavu kaiqa vare variaravara tira, ti ruaruama timitaane.
2 Mpo, nena aato ti timira ti uva irira, vaakama ti ruaruama timitaane.
Vaiintivano ori onavuqi kukeqaviro vaintemake, te are variananaini oru variarirara are ti kukeqa timitaane.
Te ai kempuka vaantaavura avutaqi oru variarirara are ti antua timitaane.

3 Quqaama are ti ori onavu koqeva variaro.
Quqaama are ti kempuka vaantaavuravanoma variaro.
Are mintimake variaravara tira, nena nora autuara iriharama ti tivita varairaqe te koqe aaraqaa vuare.
4 Hauri te navutaaka vaara vuitaaraqi vuarorave. Vika qoraiqama timitevorave tira, ti antua timitaane.
5 Te tenta qaqi variqi vuainara ai kauquqima vatauro.
Noravauvo, are Variqavano quqaa uvaqai ti variaravara tira, quqaama are ti ruaruama timitenarave, turo.

6 Noravauvo, una variqanavu autu tuahere variaka, vikara ti muntukavano kia vaimanta te ariqaa muntuvi vaunarave.
7 Te maara varaunarave, ti qoraiqama timitaarave, are virara iri tavaanarara ti, ai muntukavano tiriara vainara te virara noraiqaake iriqi viha quaheha vairerave.
8 Tiriara navutaaka vira ravaaqavu kevorave tira, are ti tivita varera vuru na-haikanta kaaramanta te ho vi ani vaunara.

9 Mpo Noravauvo, nora maaravano tiqi vaimanta vira kaara te iqi rataqi vi vauraro ti tivu noqa vivaro ti kempukavanovata taiqa vimanta vaunarara irihara are ti aaqurihama timitaane.
10 Ti muntukavano qoraiqimanta te iqi rataqi vi vaunara kaara te qaqi variqi vuaina entava iquqama vivo.
Tiqi vai maarava ti kempuka taiqa kaivaro ti vaatavano oqita vimanta vauro.

11 Ti navutaaka tiriara qumina vaiintive ti variamanta ti kenaukavata ti aiqi nota timite variarave. Ti tontivata ti aatu qetake kia te vaunanaini aniarave.
Te aaraini ani vauramanta vika ti tave, ti aatu tuqantaavi kantama vuarave.
12 Vaiintivano qutu virara tauru kaantemake, vika tiriaravata tauru kaavo.
Vataqohai aututaa taveva rukavuvira qaqira kaara, vira voqaarama te vauro.
13 Oho, te iruramanta ti navutaaka tiriara qetaarire ti, vika evaara evaara uva ti variavo.
Vika evaara ruvaaqumavi vaiha ti harukerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.

14 Noravauvo, vika minti ti variamanta, te ariqaa muntuvi vairerave. Are ti Variqavano variaro.
15 Are tiqaa raqiki variaravama variaro.
Ti navutaaka ti qoraiqama timitareka auti variakaqihaira ti ruaruama timitaane.
16 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitaane. Ai muntukavano tiriara vaivarara tira, are ti ruaruama timitaane.
17 Mpo Noravauvo, te ai aareha ariara ti kahaqiane ti vaunarara tira, hauri are ti navutaaka qaqi kairamanta vika kaurira haika ti timivorave.
Are qaqi kairamanta vika nái kaurira haika varaate. Qaqi kairamanta vika qutu vuaka varianaini otu evaara variate.

18 Vika nái nutuqai tuahereha avuqavu ni varia vaiinti nahentika nota nimiteha,
vikara tauvaqa vauraa uva ti variavo.
Vira kaara are vika no tinta kairamanta kia qaiqaavata vi uvara tiate.

19 Ai aatu qeteha koqe aaraqaa ni variakara irihara, are vo haika vo haika koqe haika
vika kaama nimitaanarave.
Are vi haikara kia kukeqa kera nimiraitira, ekaa vaiinti nahenti tavaate tira, ariara
antua timitaane ti varia vaiinti nahentika qoqaa nimianarave.
20 Are nena vaiinti nahenti kukeqa taaramanta vika ai aaqanto variavaro qora
vaiinti vika arukareka tivataa uvava kia qovaraiqira.
Vika navutaaka kia ho vikaqaa uva ntuvakeha tiate tira, are nena vaiinti nahenti
nena aaqanto kaaramanta variara.

21 Ne Nora Kotira autu tuahera kaate.
Vira muntukavano tiriara voqavata vairara ti, te vatukaqi vauramanta navutaaka
vatuka vira ututumate ti haru kareka auti variavaro Noravano ti kahaqama timitaira.
22 Noravauvo, vi entara te qeteha tiha, Mpo, are nena aaqantohaira ti qaqirae kaaro?
tivake vaurara are ti uva irira ti kahaqama timitaanarave.

23 Ne Kotira vaiinti nahentivauvo, ne Nora Kotirara muntuka vateha variate.
Vaiinti nahenti virara noraiqaake iriqi vi variakara, viva vikaqaa koqema kero
raqikiqiro vi vaira.
Nái nutu tuahere variaka, viva nái qora kaiqa kaara qoraiqama nimite vaira.
24 Ne Nora Kotirara noraiqaake iriha viva tinavu ho kahaqiariravave ti variaka, ne
kia qetaraiti, kempukaiqaake vira aaraqaa variqi vuate.

32

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Qora kaiqa vare vai uvara nunka amitaarira vaiintiva quaheharo varianaro. Kotiva
nai uva raqakai vaiintirara ai uva tauruma amitauro tirava quahaanaro.
2 Kia vo uvavata kukeqa taraitiro, ekaa vi uvara qoqaa tiva qovarama kaaina
vaiintira, Noravano Kotiva virara ariqaa kiama uva vaivo tira vaiintiva quaheharo
varianaro.
3 Te tenta qora kaiqa varaunara kia tiva qovarama kauna entara, vi entara te ke ke
tivaqi vi vauraro ti tivaatavano kia kempuka vaimanta vaunara.
4 Aatitairaqaavata entaqivata are nena kauquqohaira ti ruqutuqira vuararo nora
kuarivano itai entara namarivano aaharaiqama vintema kero, ti kempukavano taiqa
vimanta vaunara.
5 Te mintiaqi vi, viraqaahai kia tenta qora kaiqa kukeqa karaiti, ekaa vi uvara ai
avuqaa tiva qovarama kaunara.
Te ariara tiha, Kaiqe te tenta qora kaiqa varauna uvara Nora Kotira avuqaa tiva
qovarama kaare, turara are ekaa vi uvara nunka timitaanarave.

6 Are Variqavano minti varianarara ti, vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika maaraqi
vai entara ariara noraiqaake iriha ai aaraate.
Vika ai aaraivara are vika kahaqama nimitairaro maaravano kia huvura namari-
vano vaiinti ravaaqavu kaintema kero, vika qoraiqama nimitaira ho variate.
7 Maara vaina entara te ariqi kukeqavi variarirara are tiqaa koqema kera raqikinar-
ave.
Are ti antua timitaanarara ti, te ariara ihi tivaqi viha are ti ruaruama timitaanarara
tirerave.

8 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Te are koqe aaraqaa vinara ai umiqarerave. Are vi aararaqaa vi vairaqe te koqe uva maara ai tiva amiqi viha, ariqaa raqikiqi virerave.
9 Are kia ohive, donkive, voqaara variane. Vitanta avu aato kia vairave. Vitanta avuqavu vuate tiro, vaiintivano *aini* inaaraiqa vira noqi aaqu amitero naaqunta utu varero aaraqaa vi vaira. Vaiintivano kia mintirera, vitanta kia ho aaraqaa avuqavu vivara.

10 Qora kaiqa vare variaka vaivaro naantiara nora maaravano vikaqaa qovaraiqianaro.
Kotirara noraiqaake iriqi vi variaka vaivaro Nora Kotira muntukavano vikara vairava vika antua nimitaqiro viramanta vika ho vaivara.
11 Ne avuqavu ni varia vaiinti nahentika, Noravano Kotiva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairara irihama, nenta muntukaqihai quaheha variqi vuate.
Ne vira uva koqemake iriaka, ne quaheha naverai tivaqi vuate.

33

1 Ne avuqavu ni variaka, Noravano Kotiva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairara irihama, nenta muntukaqihai quaheha variqi vuate.
Vira uva koqemake iri variaka, vika Kotira autu homa tuaheraqi vivarave.
2 Ne *kulele* ruqutihama Kotira autu tuahera kaate.
Kitaa 10navu vaina naaquntara ruqutihama, Kotira ihi tiva amitaqi vuate.
3 Kotirara irihama ne qaraaka ihi tiva amiteha, koqemake *kitaa* ruqutiha, quaheha noraiqaake ihi tivaqi vuate.

4 Noravano Kotiva tivatai uvava quqaa uva vaimanta vaiinti nahenti homa viva vo kaiqa vo kaiqa varairara iriha viraqaa muntuvi vaivara.
5 Nana nana koqe okarave, avuqavu vai okararave, Kotira muntukavano virarama vairo.
Ekaa vata maata variaka tavaavaro Kotiva vika koqema nimite vai okarava uritarakero vairo.
6 Noravano Kotiva ti uvava naaruva autu kero vataivaro vaira.
Kuarive, torave, opu makauve, viva tivaro ekaa vi haikava vi haikava qovarama viro vaira.
7 Taqu vohaiqaqi namari kaqa kaintema kero, Noravano Kotiva nora namari vohaanaini ruvaaquma kero vataira.
Vaiintivano kara vatai naavuraqi kara qantukero vataintema kero, Noravano nora namari vona vona ruvaaqumakero vataira.

8 Kairamanta ekaa naato vatanaaka Nora Kotira aatu qeteha vira vevaaraini variate.
9 Viva uva tivaro maa vatava qovarama viro vairave. Viva uva tivaro ekaa haikavano qovarama viro vairave.

10 Vo vatanaa vo vatanaaka minti mintirerave tivataa uvava vaivarovata, Noravano Kotiva vi aarara kuvai kaimanta vika kia ho nái varareka ia kaiqara vare variara.
11 Mintivarovata, Kotiva tivatai uvava kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanaro. Viva te mintirerave ti uvava quqaa qovaraiqama viro, ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
12 Nora Kotirara tinavu Variqavano vaivo tia vatanaaka, vika quaheha variqi vivara. Kotiva tinta vaiinti nahenti variate tiro, nai kaama tai vaiinti nahentika quaheha variqi vivara.

13 Noravano Kotiva naaruvaihairo viavi ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tave vaira.

14 Viva nai avuhainaa taintaqaa vaiharo viavi vataini variaka tave vaira.
15 Viva vaiinti nahenti avu aato autukero vataivara tiro, viva vika vo kaiqa vo kaiqa vare variara kankoma kero iri tave vaira.

16 Hauri avuhainaa vaiinti vovano tiharo, Te airi iqoka vaiinti vataurauka homa navutaaka naatara kararave, tiantora.
Hauri iqoka vaiinti vovano tiharo, Te kempuka vaiintima vauro. Kia vovano ti ho arukaanarove, tiantora.
17 Hauri iqoka vaiinti vovano tiharo, Ti ohivano kempuka vaivo. Te homa viraqaa vaiha navutaaka naatara kararave, tiantora.
18 Ho ne iriate. ⌞Ne kia vi haikaraqaa muntuvi vairaiti, Kotiraqaa muntuvi variate.⌟ Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri variaka, Noravano vikaqaa koqema kero raqiki vaira.
Kotiva tinavu aaqurihama timitaanarove ti variaka, viva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.
19 Viva vika ruaruama nimite vaimanta kia qutuara. Kara kia vai entara viva vikaqaa raqiki vaimanta vika kia qutiraiti, qaqi variqi vi variara.

20 Noravano Kotiva tinavu kahaqiarirava vaimantara ti, tenavu viraraqai no-raiqaake iriqi viha vira veka vaunara.
Navutaaka tinavu qoraiqama timitevorave tiro, Noravano Kotiva tinavu antua timiteharo tinavu kainke voqaara vaira.
21 Tenavu vira autuvano takuqi vairara noraiqaake iriqi vihara ti, tentanavu muntukaqihai quaheha variqi virera.

22 Noravauvo, kairaqe tenavu ariara viva tinavu kahaqiariravama vaivo, tiarirara are tinavu aaqurihama timitaqira vuane.

34

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te Nora Kotirara koqemave tivaqi virera. Ekaa enta te tenta noqihai vira autu tuaheraqi virera.
2 Noravano Kotiva ti koqema timitairara irihama, te vira autu tuaheraqi virera.
Te minti tivaqi vuari nora maaraqi vaika ti uva iri, vikavata quaheha vaivarave.

3 Varaiqenavu vohaaraqi vaiha Noravano Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vairara iriha, vaiinti nahenti tiva nimiare.
4 Te vo haika vo haika aatu qeteha vira aarauraro Noravano Kotiva ti uva iriro, ti muntuka qihaaqama timitaira.
5 Nora maaraqi vaiha Kotirara tinavu kahaqiane ti variaka, vika kia kaurira haika vararaiti, quaheha vaivara.
6 Te vehiqamavi vaunaraqihai Nora Kotira aarauraro viva ti uva iriro, te vo maara vo maara varaunaraqihairo ti ruaruama timitaira.
7 Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri variaka variavaro Noravano Kotiva atitai *enseli*va vika aumanto tuvu vaiharo vikaqaa maimaraara raqikiharo ruaruama nimite vaira.

8 Quqaae Noravano Kotiva vaiinti nahenti koqema nimite vaivave vaivo?
Ne nentavano vira avateha tavaate.
Viva vainaini oru variaina vaiintiva koqemakero vaiharo quahaanaro.

9 Ne Kotira vaiinti nahenti, ne Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iriqi vuate.
Vira uva koqemake iri varia vaiinti nahentika kia vo haikaravata aavoqivara.
10 Qaraaka *raioni*navu kempuka vairi vaihavata, vika kia aantau aruke naa entara,
narara variara.
Vika mintimake variamanta Nora Kotirara noraiqaake iri variaka, vika kia vo haika
koqe haikara aavoqivara.

11 Ti vaintivaravauvo, ani iri vaiqe te Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri
vai okarara ni tiva nimiare.
12 Ne airi entae maa vataraqaa qaqi variqi viha koqemake vaivarave?
13 Ni muntukavano mintima vairera, ho nenta noqihai kia qora uva tiraiti, kia una
uvavata tiate.
14 Qora kaiqa tauvaqa utu amite, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne vaiinti nahenti
muntuka paruma nimite vai okarara avataqi vuate.

15 Noravano Kotiva nai avuqohairo avuqavuqamake ni varia vaiinti nahentika
tavamaqiro viharo, vika ike mpo ti varia uvaravata iri vairave.
16 Viva qora kaiqa vare variaka navutaiqiharo vairo. Vika qutu vimanta vaiinti
nahenti vaakama vikara tauru kevarave.
17 Avuqavu ni varia vaiinti nahentika ike mpo tiha Nora Kotira aare varia entara,
Noravano Kotiva vika uva iriro, vika vo maara vo maaraqihairo ruaruama nimite
vaira.
18 Muntuka qoraiqimanta variaka variavaro Noravano Kotiva vika kahaqireva vika
aumanto vaira.
Mpo, airi maaravano tinavu qoraiqama timite vaivo ti variaka Noravano Kotiva vika
ruaruama nimite vaira.

19 Avuqavu ni varia vaiinti nahentika variavaro vo maara vo maaravano vikaqi
qovaraiqi vaimanta variara.
Vika mintimake variavarovata, Noravano Kotiva vika kahaqi vaivaro maaravano
kia vika anoma kero qoraiqama nimite vaira.
20 Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaivarora tiro, kia vika
vuhaari voqavanovata kinta vuanaro.

21 Qora entavano qovaraiqama viro, qora kaiqa vare variaka arukaanaro.
Avuqavu ni varia vaiinti nahentika navutaiqi variaka, Noravano Kotiva vikaqaa
nora uvama vataanaro.
22 Noravano Kotiva nai kaiqa vare variaka, ruaruama nimitaira vika koqemake
variqi vivara.
Kotiva inaini orunte virara tinavu kahaqiane tiaka, viva vika kahaqama nimitaa-
naro.

35

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, ti navutaiqi variaka are náiv*a*t*a* navutaiqiane. Ti hampata iqoka raqi
variaka are náiv*a*t*a* ntaihaane.
2 Himpira nena iqoka utavaaqa nonkutera, kainkevata varera ani ti kahaqiane.
3 Nena vaantaaravata, iqoka rorivata, rauqi varera, ti harireka avataqi aniaka
ntaihaane. Are tiriara, Te ai ruaruama amitarerave tiane.
4 Ti haru kareka auti variaka, are vika naatarakera kaurira haika nimiraro vika
nutuvano vataini tuvi vuarire.
Ti qoraiqama timitareka uva tiva taatau taaka, are vika hampata raquqira vira-
manta vika qetake anirante vuate.

5 Are *enseli* vo atitairaro viva vika ntata kairamanta vika uvaivano utiharo ahaka
rapa venta venta kaintemake vinuate.
6 Are vika vi aarara vauriri ntava nimitera konkiraiqama kairaro ai Nora Kotira
*enseli*vano vika aru ntata kaarire.

7 Vika qumina uva kaara tiriara aru vuarire ti, vaara vuike vataarave.
Vika qumina uva kaara tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti quvike vataarave.
8 Oho, naantiara vika qumimaqamake vai entara, are vika vehi autu kena haikara
qovarama kaane.
Are qaqi kaira vika nái vaara vuiteraqi aru vuate. Are qaqi kaira vika nái hiqainti
quvi teraqi aqu vuate.

9 Are vika mintima nimitairaqe te are Noravano Kotiva ti ruaruama timitenarara
iriha quahaare.
10 Are ti kahaqama timitenarara iriha te tenta muntukaqihai quaheha minti tirerave:
Noravauvo, kia ai voqaara vovano vairave.
Voqavata kempuka vataaka uqerara vaiinti nahenti qoraiqama nimitevorave tira,
are vika antua nimite varianarave.
Airi airaira vataaka vehi vaiinti nahenti qoraiqama nimitaqi vivorave tira, are vika
kauquqihaira ruaruama nimite variavave, tirera.

11 Mpo, qora vaiintinavu kia te iruna haikara tiqaa una uva ntuvakeha ti variara.
12 Te vika koqema nimitauramanta vika tinta qoraiqama timite variara kaara ti
muntukavano voqama kero maara ntaimantama vauro.
13 Vika rovara varaamanta te vikara ike mpo tiha, kara auramate kovaara utavaaqa
nonkute, tenta aru kintate vikara Kotira aarama nimite vaunara.

14 Te tenta tontiarave, qatarave, vakaararave, iqi rata nimitaunantemake, te
vikaravata iqi rata nimitaunara.
Vaiintivano nai nova qutu vivaro kimaara viro antura ntuvaqiro vintemake, tevata
mintiaqi viha vikara iqi rata nimitaunara.
15 Te vikara minturamanta maaravano tiqaa qovaraiqi entara vika kia ti koqema
timitaraiti, vika ruvaaqumavi quaheha ti naaraihama timite variara.
Kia te tavauna vaiintika enena ti qoraiqama timiteha tauvaqa vauraa uva tiva timite
variara.
16 Vika ti naaraihama timiteha, ti qoraiqama timitareka nái aarai *tentiri tiha/teti
aneha*, mauru nkaqe variara.
17 Mpo Noravauvo, tairentae vika minti minti i vaira are kia qaqi tavaraitira, tuvu ti
kahaqinarave?
Raioni aantau arukareka iha vira nkaqa nkaaqama kaantemake, vika ti enena
qoraiqama timite variara. Are tuvu ti ruaruama timitaira vika kia ti harukaate.
18 Mpo, are mintima kera ti kahaqiraqe te ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini
vaiha ariara koqeve tiare. Te vika nivuqaa vaiha ai autu tuahera karerama, turo.
19 Qumina uva kaara ti navutaiqi variaka, kia qaqi kaira vika oqovivi autiha vora
ntuva timitaate.
Ti iri qoraiqama timite variaka, kia qaqi kaira vika tiriara huviqorama viva nora
maaraqi vaivo tiate.
20 Vika antua aantua tivaqi viha, maateraiqiha variakara tauvaqa vauraa uva tiva
nimite variara.
21 Vika tiqaa una uva ntuvake tiha, Oho, are qora kaiqa vare variaramanta tenavu
ai tavaunarave, ti variara.

22 Vika minti ti variavara are vika qora okara tavaanarara tira, kia evaara variane. Noravauvo, kia ti niaraini variane.
23 Noravauvo, are ti Variqavano variaro.
Himpira tuvu ti kahaqiane.
Himpira tuvu ti mantaraini vaihara uva tivakera, ti auta ntuva timitaane.
24 Are nena avuqavu okarara irihara, ti uvavata irira, viraqaa kia uva vaivo tiane. Are kia qaqi kairamanta ti navutaaka tiriara, Huviqorama, Kotiva viraqaa uva vataivo, tiate.
25 Are kia qaqi kairamanta vika tiriara, Viva ekaarama taiqa vivo. Tenavu Kotiva vira mintimakero qoraiqama amitaarire turaro mintivo, tiate.
26 Te nora maaraqi vauramanta virara iriha quahe variaka, are vika kaurira haika nimiraro vika avu aato hampiqama viramanta vi anima vuate.
Tiriara qumina vaiintive tivakeha nái nutu tuahere variaka, are vika kaurira haika nimiramanta vika nutuvano vataini tuvi vuarire.
27 Vo vaiinti nahenti tiriara tiha, Viva avuqavu vaiintivano vaivo. Viva *ko* aatara kairaqe koqemave tirerave, ti variaka, are vika qaqi kairamanta vika quaheha naverai tiha, Noravano Kotiva uritara kero nai noravanoma vaivo. Viva nai kaiqa vaiinti ⌞Devitiva⌟ koqemakero variainarara quaheharo vaivo, tivara.
28 Vika minti tiqe tevata are avuqavu ni vaina okarara vaiinti nahenti tiva nimiqi viha aatitainaraqaavata entaqivata ai autu tuaheraqi virera.

36

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Qora kaiqavano uva tivaro qora kaiqa vare vai vaiintiva nai muntukaqihairo vira uva iriharo kia Kotira aatu qetaraitiro, vi kaiqara varaqiro vi vairo.
2 Vi vaiintiva nariara noraiqaakero iriharora tiro, viva nai qora kaiqa vare vairara tiharo, Kotiva kia ho vira rantakero tiqaa uva vataanarove, tivaro
3 vira uvavano qora uva, una uva vaivaro viva haaru koqe avu aato irikeharo kaiqa varai okarara qaqirakero, kia koqe kaiqa voqavata vararaitiro vaira.
4 Entaqi viva nai vaitai taintaraqaa vaiharo, nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vi vairo.
Viva qora aaraqaa viharo kia qora kaiqa tauvaqa utu amitaraitiro, qaqiqai qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.

5 Noravauvo, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava vaireva, viva uri aatarakero vata maaqaahairo oru viviro, nai vurura naaruvaini oruntairave.
Are kia nena vaiinti nahenti qaqira karaitira, are vikara noraiqaakera iriqira vi variara okarava vaireva, vivavata vata maaqaahairo nai viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oruntairave.
6 Nora aiqinavano kempukaiqama kero vaintema kero, ai avuqavu okaravano paama tivakero vairave.
Are avuqavuqama kera *ko* ti variara okarava vaireva, viva nora namarivano veva muntukara vai namarira voqaarama vairave.
Noravauvo, are vaiinti nahentiqaavata, ekaa aantauvahiqaavata, raqiki variaramanta vika koqemavi variara.
7 Mpo Kotio, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava uri aatarakero nai koqe okarama vairo.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati aqu nimitaintema kera, are vataini variaka antua nimite varianara.
8 Ai naavuqi airi kara vaivara are vi karara nena vaiinti nahenti nimiaramanta ne variara.

Koqe namarivano tuvira vaiinti nahenti ho ne variantema kera, are nena vaiinti nahenti koqema nimite variaramanta vika ho variara.
9 Namarivano aruvuqihairo nte vaintemakero, qaqi variqi vi varia okarava ariqihairo qovaraiqi vaira.
Are tinavu ataama timite variaramanta tenavu koqemake taveha vaunara.
10 Ai koqe okara iri tavaaka, are vikara nena muntuka qaqiqai vataqira vuane. Avuqavu ni variaka, are vika koqema nimitaqira viramanta vika ho variate.
11 Mpo, nái autuara noraiqaake iri variaka, are kia vika qaqi kairamanta vika ti haruate.
Hauri qora kaiqa vare variaka ti harireka ti avataqi anivora.
12 Ho tavaate. Qora kaiqa vare variaka ekaara vataini hiqintivi variavo. Vika kia ho qaiqaavata himpivarave.

37

Devitiva maa ihira qara ntuva teharo Hiparu ABC virara iriharo Alef, Beth, Ghimel, Daleth, vi uvara vi uvara iriqiro viharo, maa ihira raira keharo qara ntuvatora

Alef א
1 Qora kaiqa vare variaka koqemake vairara, kia virara noraiqaakera iriane.
Qora kaiqa vare variaka vataa haikara, tavera, hauri are tevata mintimake vi haikara vataataarave tirora.
2 Ukauvano aaharaiqama vinantemake, vika inaaraiqa varike taiqa vivara.
Mauravano tamunta vinantemake, vika qutu vivara.

Beth ב
3 Are Kotirara noraiqaakera iriqira vihara koqe kaiqaqai varaqira vuane.
Are mintiaqira virera, are nena vataqaa vairaro kia vo haikavano ai qoraiqama amitairara are koqemakera variqira vinara.
4 Noravano Kotiva ai koqema amitaarire tira, are virara noraiqaakera iriqira vihara virara quahaane.
Are mintiaqira viraro viva ai muntukavano vaina haikara amianaro.

Ghimel ג
5 Qaqi kairaro Noravano Kotiva are vireva ina aarara ai umiqaarire.
Virara noraiqaakera iriqira viraro viva ai kahaqiarire.
6 Viva ai kahaqiraro ovavano itaintema kero, ai koqe okaravano takuqi vairamanta vaiinti nahenti vira anomake tavevara.
Kuarivano ikaraqaa noraiqaakero itaintemake, vaiinti nahenti are avuqavu ni vaina okarara anomake tavevara.

Daleth ד
7 Muntuka paruma kera oru Kotira aaqanto vaihara vira veka vairaro viva ai kahaqiarira.
Qora kaiqa vareha koqemake variqi vi variakara, are kia vikara noraiqaakera iriane. Vika qora kaiqa varera nái aatoqi iriqi viha vi kaiqara vare variara, are kia virara tevata mintiataarave tiane.

He ה
8 Hauri vo haika kaara ai arara itairara vairora. Arara itainaraqaahairo qora okara autirava qovaraiqianaro.
9 Qora kaiqa vare vaika variqi vi vuru vehi autu taiqa vimanta, Nora Kotirara noraiqaake iri vaika vika Kotiva nái kaama nimitaaina vatara varevara.

Waw ו

10 Qora kaiqa vare variaka inaaraiqa varike taiqavi kia vaivarave. Vi entara are vika
rantareva ihara kia ho vika ranta kenara.
11 Tirema vaiha kia náivata qoraiqama nimite variaka, vika Kotiva nái kaama nimitai
vatara vare, maateraiqamavi quaheha variqi vivara.

Zain ז
12 Qora kaiqa vare variaka avuqavu ni variaka qoraiqama nimiterara nái aatoqi iriqi
viha vika mauru kumiki nimite variara.
13 Vika minti variavarovata, Noravano Kotiva vika vehi autuvi taiqavi entava
aniainarara iriharo, vika naaraihama nimite vairo.

Heth ח
14 Qora kaiqa vare variaka nái iqoka paipe utaqihai urequke qeramake tuate, nái
huruvata hinta utute vehi vaiinti nahentive, airairara aavoqiakave, arukareka auti
variarave.
Vika avuqavu ni varia vaiinti nahentika arukareka auti variarave.
15 Vika mintimake vaivarovata, nái iqoka paipevano nái muntuka raqonta kairaro
˹Kotiva˺ vika huru kaavuvata rauhaantima kaanaro.

Teth ט
16-17 Noravano Kotiva qora kaiqa vare variaka kempuka taiqakero qaqini varakero,
viva avuqavu ni varia vaiinti nahentika antua nimite vaira.
Mintima vairara tiro, avuqavu ni vai vaiintiva kia airi haika vataiva ho vairamanta,
airi haika vateha qora kaiqa vare variaka vika kia ho vaivara.

Yod י
18 Kia uvavanovata vikaqaa vaimanta variaka Noravano Kotiva vikaqaa koqema
kero raqiki vairo.
Noravano vika kaama nimitai haikava kia taiqa viraitiro, ekaa enta ekaa enta qaqi
variqiro vuanaro.
19 Qora entavano anintairamanta vi vaiinti nahentika kia nora maaraqi vaivara.
Karara nararaiqi entara vika kia karara aavoqivara.

Kaf כ
20 Qora kaiqa vare variaka, vika variqi vi taiqama vivara.
Ahakaqi vai maurava vahuqa variro tamunta vintemake, Kotira navutaaka in-
aaraiqa varike, taiqa vivara.
Iha muravano oru viro ruqema viro taiqa vintemake, vika variqi vi tuqaakuma
vivara.

Lamed ל
21 Qora kaiqa vare variaka tiha, Monue, airairae ti timiraqe te naantiara nina amiare,
tivakeha kia nai qaiqaa ami variara.
Avuqavu ni variaka paruma keha nái kenauka nái ia haikara nimi variara.
22 Noravano Kotiva koqema nimite vaika, viva vika nái kaama nimitaaina vatara
varevara. Kotiva vaaquqama vuate ti vaiinti nahentika, vika variqi vi vehi autu taiqa
vivara.

Mem מ
23 Vaiintivano Noravano vira umiqe vai aararaqaa viraro viva vi vaiintirara quahaa-
naro.
24 Vi vaiintiva kuntavaivaima varero kaavu ntireva irera, Noravano Kotiva nai
kauquqohairo vira totairaro viva kia kaavu ntuanaro.

Nun נ
25 Te haaru qaraaka vaiintivano variqi ani, vate naampaiqama vuro.

Ho haaruvata maa entaravata te vaiha tavauraro kia Noravano Kotiva avuqavu ni variaka qaqira karaitiro, vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaimanta vika ho variamanta vika vaintivaravata kia karara aavoqiraiti, kia vokiaka karara naari variara.
26 Te tavauramanta avuqavu ni variaka parumake ekaa haika vokiaka nimi variamanta vika vaintivaravata vokiaka koqema nimite variara.

Samek ס
27 Are qora kaiqa vare okarara tauvaqa utu amitera, koqe kaiqaqai varaqira vuane. Are mintiaqira virera, are kuvuarama terauka ekaa entama ai vataqaa qaqi variqi vivara.
28 Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare variakara antuqa arivaro viva nai Kotirara noraiqaake iriqi vi variaka kia qaqira karaitiro, ekaa enta vika antua nimitaqiro vuanaro.
Qora kaiqa vare variaka ekaara taiqa vimanta vika vaintivaravata vehi autu vivara.

Ayin ע
29 Avuqavu ni variaka Kotiva vika kaama nimitaaina vatara vare, vi vataraqaa ekaa enta qaqi variqi vivara.

Pe פ
30 Avuqavu ni vai vaiintira avu aato koqe avu aato vaivaro vira uvavanovata koqe uva vaivaro viva koqema kero uva avuqavu i vairo.
31 Nai vira Variqavano tivatai uvava vira avu aatoqi vaivaro viva vi uvara koqema kero iriqiro viharo kia qora kaiqavata vare vaira.

Sade צ
32 Qora kaiqa vare variaka koqe vaiinti arukareka vaara auti variara.
33 Vika minti variavarovata, Noravano Kotiva kia koqe vaiinti vika kauquqi kaanaro.
Vira navutaaka koqe vaiintiqaa uva vataivaro Noravano Kotiva kia vira navutaaka qaqi kaira vika *ko*vano vira aatara kaanaro.

Qof ק
34 Are Kotirara noraiqaakera iriqira vihara vira uva koqema kera iriqira viraro viva ai koqema amiteharo nina kaama taaina vatara ai amiarire.
Naantiara are vaihara tavairaro Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika vehi autu taiqama kaanaro.

Resh ר
35 Haaru te tavauraro vo vaiintivano voqama kero nai kenauka qoraiqama nimite vau vaiintiva vaura.
Toqukeravano vo katari vo katari uri aatara kaintema kero, vi vaiintiva vukai vaiintivano vaiharo ekaa nai kena vaiinti uri aatarakero vaura.
36 Vi vaiintiva qutu vumanta te virara qumina ranteha tavauraro viva kia vaura.

Shin ש
37 Kia viraqaa vo uvavata vaivaro avuqavu ni vai vaiintira aitutuma kera tavaane. Viva vaiintiara maateraiqi vaiva vaimanta vira naintivara airitahaa variara.
38 Kotira uva raqake variaka Noravano Kotiva vika nái vaintivara hampata vehi autu kairamanta taiqa vivara.

Tau ת
39 Noravano Kotiva avuqavu ni variaka ruaruama nimite vaivama vairo.
Vika maaraqi vaivaro Noravano Kotiva vika antua nimite vairamanta vika ho vaivara.
40 Vika Kotirara tinavu antua timitaane tiavarora tiro, viva vika kahaqiharo qora kaiqa vare variaka kauquqihairo ruaruama nimite vairo.

38

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, ai arara itairara, kia ti titihara haruane.
2 Mpo, ai veva vo veva vo vevavano ti harimantama vauro. Are nena kauquqohaira ti ruqutu kaaramanta te hiqintivi vauro.

3 Ai arara itaira kaara te antura ntiha vauro. Te ai uva raqa kaunara kaara ekaa ti vaatavano hiha vimantama vauro.
4 Vaiintivano maara ntai haikara kia ho aqu varero vintemake, te tenta qora kaiqa varauna uvara kia ho vare virara.
5 Te hampi kaiqa varaunara kaara numuaravano ti vaataqaa iteharo *ahiara/ aquahiara* nteharo unta i vaimanta vauro.
6 Vira kaara ti kempukavano kia vaimanta te vautautamaqi viha, toqaqivata erainainivata qutuvi vaiintirara iqi rataantemake, iqi rataqi vi vaunara.
7 Ti ekaa vaata hiha viharo iha ite vaimantama vauro.
8 Nora maaravano tiqaa vaivaro kia ti kempuka voqavata vaimantama vauro. Ti muntukavano qoraiqimanta te keke ti vauro.

9 Noravauvo, te mpo ike ti vauna uvara are kankoma kera irianara.
Te keke ti vauna uvava kia kukeqavi vairaitiro, vi uvava ai avuqaa qoqaa vaivara tavaanara.
10 Ti muntukavano voqama kero nti vaivaro ekaa ti kempukavano taiqa vivaro ti tivuvanovata kia nahaimanta vaunara.
11 Ti tontinavuvata, ti hampata ni variakavata, ti numuara aatu qeteha kia te vaunanaini aniamanta, ti vohaa naare vikavata kia ti ani tavaraiti, niaraini variara.
12 Ti arukareka auti variaka tiriara vaara autute variara.
Ti autuvano vataini qiarire ti, ti qoraiqama timitareka auti variaka enena ruvaaqumavi vaiha ti qoraiqama timite uvara tiva taatauke vate variara.
13 Mpo, aato tintavi vaiintiva kia uva irintemake, te kia vika uva irunara. Kia ho uva ti vaiintira voqaara, te kia uvavata tiraiti, evaara vaunara.
14 Eo, uva tiara kia ho iri vai vaiintira voqaara vaiha te kia vika uva nái tiva nimi vaunara.
15 Noravauvo, te are ti kahaqinara vekama vauro. Arema ti Variqavano variaro. Quqaama are ti uva irihara nena uva ti tiva timinarave.
16 Mpo, are ti navutaaka kia qaqi kairamanta vika tiriara, Koqemama viva qoraiqama vivo, tiate.
Kia qaqi kairamanta vika tiha, Ho tavaate. Tenavu vira ruqutu kauraroma kaavu ntivo, tiate.
17 Aihaviraava kia ti tuta karaitiro, qaqi ti tuate vaimanta te taiqaarirava aumanto vaimantama vauro.

18 Te qora kaiqa varaunara qoqaa ai tiva qovarama amirera. Te vi kaiqara varaunarara ike mpo tivakeha kia te mintiataarave turo.
19 Mpo, ti navutaaka kia aihaviraaravata vararaiti, vika kempuka vaiintima variavo. Airi vaiinti qumina haika kaara ti navutaiqi variara.
20 Te vika koqema nimitauramanta vika kia tinta mintima timitaraiti, ti navutaiqiha, tauvaqa vauraa uva ti variara.

21 Mpo Noravauvo, kia ti qaqira kaane.
Are ti Variqavanoma variaro. Kia ti niaranto variane.
22 Noravauvo, are ti ruaruama timiteravama variaro. Vaaka ani ti kahaqiane.

39

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te tentara mintima ti: Kaiqe te tenta vararera iaina kaiqaraqaa koqemake raqikiqi viha, tenta novata kia qaqi kaariraro qora uvavano viraqihairo qovaraiqiarire. Qora kaiqa vare variaka ti aumanto vaiqe te kia vika hampata uva tirerave, tunara.

2 Te minti tivake kia qora uvave koqe uvave tiraiti, evaara vaurarovata, maaravano tiqi vaiva voqama kero maara ntaimanta vauraro

3 ti muntukavanovata voqama kero qoraiqimanta vaunara.

Te mintimake vaiha te tenta aatoqihai voqavata iriqi vi vauraro tiqi vai maarava voqavata ti maara timiqiro vi vaimanta viraqaahai te kia ho evaara vairaiti, te Kotirara mintima ti:

4 Mpo Noravauvo, te qaqi variqi vuaina entava nanti nantie ianarove?

Te tairentae qutu virarave?

Te qaqi variqi vuarirava tairentae taiqa vuanarove? tunara.

5 Mpo, are kia vukai enta ti kaama timitaanarara tiro, te qaqi variqi vuarirava iquqama vaivo.

Are te qaqi variqi vuainara tavehara, virara qumina haikavema ti variaro. Mpo, ekaa qaqi varia vaiintika vaireka, vika uvaivano inaaraiqa utiro taiqavira voqaara variarave.

6 Mpo, kuarivano itaivaro vaiinti maraqura vataini vaira voqaarama, tenavu maa vataraqaa vahuqa variqi vi, vuru taiqa virara.

Tenavu vi aniha nana nana vo kaiqa vo kaiqa vara taarirava, vi kaiqava vi kaiqava naantiara quminaiqama vuanaro.

Tenavu qaqi variaina entara monuve airairave ruvaaqumake vataainara, naantiara nai ta vaiintivave varaanaro.

7 Noravauvo, tenavu vataini qaqi variqi vuaina okarava mintima vaimantara ti, te nana haikarae noraiqaake iriqi vuariraro vi haikava ti kahaqianaro?

Mpo Noravauvo, te ariara noraiqaake iriqi virerave.

8 Te tenta qora kaiqa vare vaurava ti taiqa kaantorave tira, are ti ruaruama timitaane. Kia avu aato vataaka hauri vo haika kaara ti naaraihama timitevora.

9 ⌞Te qora kaiqa varaunara⌟ kaara are ti ruquti variaramanta te nora maaraqi vaihara ti, te kia uva voqavata tiraiti, tenta no tintate vairera.

10 Mpo, kia ti qaiqaa ruqutuane. Are nena kauquqohaira ti ruqutuaravera te qutu vi ruhiqaurima vauro.

11 Quqaama, ai uva raqake variaka, are vika nái nitiharama vika utetaaravama variaro.

Oqokavano tavuna nama kaivaro taiqavintema kera, are tinavu antuqa vai haikara taiqake varianara.

Mpo, ekaa qaqi varia vaiintika vaireka, vika uvaivano inaaraiqa utiro taiqavira voqaarama variara.

12 Noravauvo, te ai aaraaina uvara iriane. Te ariara naverai tiha, mpo ti kahaqiane tiainara are aato vatehara iriane. Te iqi rate variarirara kia are qumina vairaitira, ani ti kahaqiane.

Ti kaivaqaukavara maa vataraqaa vahuqa variqi vuntemake, tevata vahuqa variqi virerave.

13 Mpo, kia inaara viri aratera variane. Te maa vataraqaa vahuqa vai, taiqa vuainarara irihara, are qaqi kairaro ti muntukavano qaiqaa koqe iraqe variare.

40

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te tenta muntuka qihaaqamake vira veka
vauraro viva aato ti timiharo te mpo ike ti vauna uvara irirave.
2 Te vata vevanto quvitaaraqi vaiha kia ho vaarintaarirava vaimanta vauraro viva
viraqihairo ti kauqu raimpatama vaari qaqini kaimanta vaunara.
Te hora kupaiqiraqi taatauvi vauraro viva viraqihairo ti mpaqi kero nora oriqaa
himpima kaimanta te qaiqaa kempukaiqamake ni vaunara.
3 Viva qaraaka ihi vo, tentanavu Variqa autu tuaheraaina ihira ti noqi vataimanta te
vi ihira tivaqi vi vaunara.
Vaiinti nahenti airitahaa Noravano Kotiva ti kahaqama timitai kaiqarara iriha,
kauqu runkinkiri iha tiha, Kotiva Noravanove, tivakeha virara noraiqaake iriqi vivara.

4 Kia nái nutuaraqai iri variakara ti kahaqiate tiraitiro, kia una variqa nutu tuahera
karaitiro, Kotiraraqai noraiqaakero iriqiro vina vaiintira, Kotiva virama koqema
amitaanaro.
5 Noravauvo, are ti Variqavano variararo kia ai voqaara vovano vaivo.
Are tinavuara irihara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaarava airi kaiqa
vaimantara ti, te kia ho vohaiqa vohaiqa vi kaiqarara vokiaka tiva nimirara.

6 Quara aantau aruke ai *ofaa* iha quara amiterave, naaho ai qantu amiterave, vi
*ofaa*ra vi *ofaa*rara kia ai muntukavano vaivo.
Ekaa kaintu iha quara amiterave, qora kaiqa varera nunka nimitaarire ti, vare
ania *ofaa*rave, vi *ofaa*ra vi *ofaa*rara kia ai antuqa arivara are kia vi haikara timiate
tianarave.
Are ti kahaqiararo ti aatovano kenko timanta te ai antuqavano vairara kankomake
irunarave. ⌞Ai antuqavano vaireva, vaiinti nahenti ai uva koqemake iriqi vira,
virarama vairo.⌟
7 Ai antuqavano mintima vairara ti, te ariara tiha, Tavaane. Haaru ai vukuqi tiriara
viva mintima ianarove tu uvava vaura, te vate virama anuro.
8 Ti Variqavauvo, te quaheha ai antuqavano vainara avataqi virerave. Are tiva taana
uvava ti muntukaqi vaimanta te vi uvara iriqi vi vaunarave.

9 Noravauvo, ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi varianaini vaiha te ai koqe vakaaka
vika tiva nimi tiha, Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaivama vaivo, ti
vaunarave.
Noravauvo, are kankoma kera irianarave. Te qaiqaa qaiqaavata vi uvara vaiinti
nahenti tiva nimiqi virerave.
10 Are ti kahaqihara ruaruama timitaana uvara kia kukeqa karaiti, te ai Naavuqi
vaiha vaiinti nahenti nivuqaa vi uvara vika tiva nimi vaunara.
Ai muntukavano tinavuara vaivara are tinavuara noraiqaakera iriqira vi varianara,
te viraravata kia evaara karaiti, vi uvaravata vika qoqaa vutuke tiva nimiqi vi vaunara.

11 Mpo Noravauvo, are kia ti qaqira karaitira, are qaiqaa qaiqaavata ti aaqurihama
timitaqira vuane.
Are mintiaqira vi vairaro ai muntukavano tiriara vairavavata, are tiriara noraiqaak-
era iriqira viravavata, tiqaa raqiki vairaqe te ho variare.
12 Mpo, airi maaravano tiqi vaimanta te kia ho vira kaara ntirara.
Te qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaurava ti ravaaqavu kaimanta te tenta vuaina
aarara kia ho tave vaunara.

Ti qiata kauhi airi vaivarovata, te qora kaiqa varaurava ti qiata kaukivata aatarakero nai airi vaivaro ti kempukavano kia vaimanta vaunara.
13 Mpo Noravauvo, ti ruaruama timitaane.
Mpo Noravauvo, vaaka tuvu ti kahaqama timitaane.
14 Ti harukareka auti variaka, are vika hampata iqoka raquqira vihara vika naatarakera kaurira haika nimiramanta vika avu aatovano hampiqama viramanta vi anima vuate.
Te nora maaraqi vaunarara iriha quahe variaka, ruqutiramanta vika anirante vivaro vika nutuvanovata vataini qiarire.
15 Vika ti naaraihama timiteha huviqorave ti variaka, are vika qoraiqama nimitairamanta vika tiha, Mpo Kotiva tinavu haatara kaimanta kaurira haika varauro tivara.
16 Noravauvo, ai rantare iaka are qaqi kairamanta vika ai aaqanto oru vaiha muntuka paru ira quaheha variate.
Ariara viva tinavu kahaqiharo ruaruama timite vaivama vaivo ti variaka, are vika qaqi kairamanta vika ekaa enta ariara tiha, Noravano Kotiva nai anomakero Noravanoma vaivo, tiate.
17 Noravauvo, quqaama te vehi vaiinti vaiha kia ho tenta kahaqiarirava vaivara, are kia tiriara tauru karaitira, tiriara noraiqaakera iri variaro.
Arema ti kahaqihara ti ruaruama timite variaravama variaro. Vaaka tuvu ti kahaqiane.

41

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Vehi vaiinti nahentiara iriha vika kahaqireka auti variaka, Kotiva vika koqema nimite vaira.
Vika nora maaraqi vai entara Noravano Kotiva vi vaiinti nahentika kahaqianaro.
2 Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro viramanta vika kia vaaka qutu viraiti, koqemake variqi viha vika nái vataqaa koqemake vaivaro Noravano kia navutaaka kauquqi kaanaro.
3 Noravano Kotiva vikaqaa raqiki vairamanta vika rovara varaivera, viva vika kempukaiqama nimitaira ho vaivara.

4 Noravauvo, te ai uva raqa kaunarara irihama ariara mpo, ti aaqurihama timitehara, ti tivaata koqema timitairaqe te ho variare, turo.
5 Ti navutaaka ti qoraiqama timitareka auti vaiha tiha, Viva vaaka qutu viramanta vaiinti nahenti vira autu tauru kaiqe tenavu hove tiataarave, ti variara.
6 Vikaqihai vaiinti vonavu kia tiriara quqaa ike mpo tiva timitareka aniraiti, vika unaqaraiqamake ti ampeqamake tave, orunte tiha, Viva vaakama qutu vuanarove tivakeha, vi uvara viti viri vaiinti nahenti tiva nimi variara.
7 Tiriara kia muntuka vaimanta variaka, vika nái irike tiriara tiha, Viva quqaama qutu vuanarove tivakeha, evaara vi uvara nai tiva ami nai tiva ami i variara.
8 Vika tiha, Viva qora rovara varaira kaara kia nai vaitaaina taintaraqaahairo qaqi himpiraitiro, viva variqiro viro, vuru qutuma vuanarove, ti variara.
9 Ti tonti koqeva te virara kia vo haika kaara ti qoraiqama timitaanarove turava vivavata ti navutaiqi vaira. Viva ti hampata kara ne vaiva ti qaqirakero ti navutaiqi vaira.

10 Mpo Noravauvo, are ti aaqurihama timitehara ti rovara taiqa timitairaqe te kempukaiqamavi vaiha, vi vaiintika náivata qoraiqama nimitaare.
11 Are ti kahaqama timitairera, vika kia ho vora ntuva timitaiqe, te are tiriara quahenarara kankomake ririara.

12 Noravauvo, te avuqavu ni vaunarara tira, are tiqaa koqema kera raqikiqira vihara, ti tivitaqira vi vairaqe te ai aaqanto ekaa enta variqi vuare.
13 Noravano Kotiva tinavu Variqavano tinavu Isareriqaa raqiki vaivama vaivo.
Kaiqenavu vira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare.
Quqaave, quqaave turo.

42

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, *diaa* aantauvano koqemakero tuvi vai namarira naataa intemakero, ti maraquravano ai aaqanto oru variataa imantama vauro.
2 Are qaqi variqira vi variana Variqava variararo ti maraquravano ai hampata variataa imantama vauro.
Mpo, tairentae te ai Naavuqi oriqete ai avuqaa vairarave?
3 Entaqive aatitairaqaave te iqi rataqi vi vauraro ti auquruvano ti kara voqaara vaimanta ti navutaaka enena tiriara tiha, Ai Variqavano taini vaiharoe kia ai kahaqivo? ti variara.
4 Mpo, te haaru koqemake vauna entarara qaqi iritauraro ti muntukavano qoraiqimanta vauro. Vi entara Maara Entaqaa te airi vaiinti nahenti nivuni viha Kotira Naavuniara vi vaunara.
Tenavu miniara viha, quaheha naverai tivaqi viha ihi tivaqi viha Kotira autu tuaheraqi vi vaunara.
5 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaivaro ti muntuka voqama kero qoraiqimantama vauro.
Mpo, te mintiaqi vuarorave. Kaiqe te Kotirara noraiqaake iriqi viha, virara ti kahaqiariravama vaivo tivaqi vuare.
Te mintiaqi viha qaiqaavata vira autu tuaheraqi virerave.
Viva ti Variqavano vaiharo, ti ruaruama timitaariravama vaivo.

6 Mpo, ti muntukavano qoraiqimantara ti, te ariara iriqi virera.
Hemoni Aiqinavanovata Misaa Aiqinavanovata vaivaro Iotani Namarivano vitantaqihairo tuvinaini vaiha, te qaiqaa ariara iriqi virerave.
7 Mpo, nora namarivano nai naantiara nai naantiara kumpetaqiro oru vintema kero, ai kauquqihairo vo maara vo maaravano ti qoraiqama timite vaimantama vauro.
Namarivano aintaakaqaa tuviharo auva ntaintema kero, vi maarava ti qoraiqama timitaimanta vauro.

8 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variaramanta te ariqi vaiha qaqi variqi vi vaurauka ai aareha tiha, Are vo enta vo enta aatitainaraqaa ti aaqurihama timitairaqe te entaqi ihi tivaqi viha ai autu tuaheraqi virerave, turo.
9 Kotiva ti kempukaiqama timite vaiva vaimanta te virara mintima ti: Mpo, nantivarae ti qaqira kaaro?
Nantivarae navutaaka qaqi kaaramanta vika ti qoraiqama timite variavaro, ti muntuka qoraiqimanta vauro?
10 Mpo, navutaaka enena ti naaraihama timiteha tiha, Ai Variqavano taini vaiharoe kia ai kahaqivo? ti variavaro vika uvavano kaavuqohai ti vuhaari tairi kaantema kero, ti qoraiqama timite vaivo.

11 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaivaro ti muntuka qoraiqimantama vauro.
Ho te mintiaqi vuarorave. Kaiqe te Kotirara noraiqaake iriha, virara viva ti kahaqiariravama vaivo tivaqi viha qaiqaavata vira autu tuaheraqi vuare. Vivama ti Variqavano ti ruaruama timitaariravama vaivo.

43

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, kia ai uva iriaka tiqaa uva vatareka auti variavara are ti uva iriharama tiriara kia viraqaa uva vaivo tiane.

Qora kaiqa vareha una uva ti varia vaiintika kauquqihaira are ti ruaruama timitaane.

2 Are ti Variqavano ti antua timite variarava vaihara, nantivarae ti qaqira kera iaro? Nantivarae are ti navutaaka qaqi kaaramanta vika ti qoraiqama timite variamanta te nora maaraqi vauro?

3 Mpo Noravauvo, te virera iaina aarara ataama timitehara, nena quqaa uva tiva timi vairaqe te are variananaini Saioni Aiqina, takuqi vai aiqinaraqaa oru vuare.

4 Are mintiraqe te ai Naavuqi oru ai *ofaa* tainta tataaqa vaiha, ai quahama amiteha tenta *kitaa* ruqutuqi viha ai autu tuahera kaare. Kotio, are ti Variqavano vaihara are ti quahama timite variaravama variaro.

5 Mpo, vate nora maaravano tiqi vaimanta vauraro ti voqama kero muntuka qoraiqimantama vauro.

Mpo, te mintimake variqi vuarora. Kaiqe te Kotirara viva ti kahaqiariravama vaivo tivaqi vuare. Te mintiaqi viha qaiqaavata vira autu tuaheraqi virerave.

Vivama ti Variqavano ti ruaruama timitaariravama vaivo.

44

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, are haaru nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu kaivaqaukavara vara nimitaanara vika tinavu tiva timiamanta tentanavu aato vika nimiha vi uvara irunara.

2 Vi entara are nena kempukaqohaira vo vatanaa vo vatanaaka maa vataraqaahaira aru ntata kera, vi vatara tinavu kaivaqaukavara nimianara.

Vi entara are vi vatanaa vi vatanaaka voqama kera qoraiqama nimitehara-vata, tinavu kaivaqaukavara kia mintiraitira, vika koqema nimitaaramanta tinavu kaivaqaukavara koqemake variqi vuara.

3 Kia tinavu kaivaqaukavara iqoka raquraqaahaive, nái kempukaqohaive, vi vatanaa vi vatanaaka naatarake vi vatara varaaravauve.

Are nena kempukaqohaira vi vatanaa vi vatanaaka naatara kaaramantara ti, tinavu kaivaqaukavara vi vatara varaarave.

Ai muntukavano tinavu kaivaqaukavarara vaivarara tira, are vika hampata variqira vihara, nena kauquqohaira vika navutaaka naatara nimitaanara.

4 Arema ti Avuhainaava ti Variqavano variaro. Are tiaramanta tenavu Iekopira vaintivara tentanavu navutaaka naatarake vaunara.

5 Tenavu ai kempukaqohai tentanavu navutaaka aru ntatake vaunara. Tenavu ai autuqaa, tinavu hampata iqoka raqi variaka naatarake vaunara.

6 Te huruve, iqoka paipeve, vatehavata, kia te vi haikarara noraiqaake iriraiti, kia vi haikaraqohai navutaaka ho naatara kararave ti vaunara.

7 Tenavu ariara tiha, Kotiva tinavu kahaqiraqe tenavu homa navutaaka naatara kararave. Kotiva tinavu navutaaka kaurira haika nimianarove, ti vaunara.

8 Toqaqivata erainainivata tenavu ai mahutaqai tivaqi vi vauro. Tenavu ekaa enta ai autu tuaheraqi virera.

9 Mpo, tenavu minti minti ti vauraravata, are vate maa entara tinavu qoririma kera tinavu hutu vatainiqama kaanarave. Are kia haaru ianantema kera tinavu iqoka vaiinti hampata vihara vika kahaqi variaro.
10 Are navutaaka qaqi kaaramanta vika tinavu haatara kaamanta tenavu vika naatu qetake, aiqu autute vuramanta vika tenavu una haikara, vo haika vo haika varaarave.
11 Sipisipi arukaantemake, are navutaaka qaqi kaaramanta vika tinavu aruqi vuamanta tenavu qetake vo vatanaa vo vatanaaka vataini vi raumpirima vunarave.
12 Mpo, vaiintivano vo haika amiharo inaara koqaa varaintema kera, are vo vatanaaka kauquqi tinavu kaaro.

13 Are mintianara kaara, tinavu tataaqa varia vatanaaka tinavuara vehi vatanaakave tivakeha tinavu naaraihama timite variara.
14 Vo vatanaa vo vatanaaka tinavu Iutaa vatanaakara uva virera tiva timiteha, vika nái aru runkinkiri iha tinavu naaraihama timite variara.
15 Vika minti minti iha kaurira haika ti timiavaro vo enta vo enta ti toqaavu harimantama vauro.
16 Tinavu navutaaka nái navunaakaqaa aru muntu kareka aniamanta vokiaka tinavu tauvaqa vauraa uva tiha, huviqorave ti variamanta te kaurira haika varaunara.

17 Tenavu kia ariara tauru karaiti, kia ai uvavata raqa karaiti vaurarovata, vi haikava vi haikava qovarama vimanta tenavu qoraiqamavi vaunara.
18 Tenavu kia ai qaqira karaiti, ariaraqai noraiqaake iriqi viha ai aaraqaa nuvaqi vunarave.
19 Tenavu mintiaqi vi vauraravata, are tinavu qoraiqama timitehara qaakau vairinavu varianaini kaanarave.
Are tinavu qaqira kaaramanta tenavu voqamake konkira ari vainainima vauro.

20 Mpo, tenavu kia ai autu tauru karaiti, kia tentanavu kauqu tuaherake una variqa aare vaunarave.
21 Are vaiinti avu aatoqi kukeqavi vai uvara ekaa vi uvara iri tave variarava varianarara ti, tenavu minturaitirio, are vaakama vi haikara iri tavaaraitirio.
22 Tenavu ai vaiinti nahenti vaunara kaara vo enta vo enta navutaaka tinavu harukareka auti variarave. Sipisipi arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu arukareka auti variarave.

23 Mpo Noravauvo, himpuane. Nantivarae are vaite variaro? Himpuane. Kia ekaa enta tinavu tauvaqa utu timitaane.
24 Nantivarae are tinavu tivuqaa kukeqavira variaro?
Mpo, navutaaka tinavu qoraiqama timite variamanta tenavu nora maaraqi vaunara tavehara kia notatera variane.

25 Tenavu vataini hiqintivi vauraro tinavu vaatavano konkoma kanta vaimanta vauro.
26 Mpo, himpira tinavu kahaqiane.
Ai muntukavano vaiinti nahentiara vaina okararave, are vaiinti nahenti aaqurihama nimitena okararave, virara virara iriharama, tuvu tinavu ruaruama timitaanerama turo.

45

Koraara naintivaraqihairo vovano avuhainaava nahenti varaaina ihira qara ntuvatora.
1 Te avuhainaa vaiintiara ihi irikeha tire uraro koqe uvavano ti avu aatoqi mpiqe vaimanta vauro.

Vaiintivano *peni*qohairo koqe uva qara ntintemake, te tenta auntaqihai koqe ihi tirera.

2 Avuhainaa vaiintio, ai viri vaatavano koqe viri vaata vaiharo ekaa vo vaiinti vo vaiinti viri vaata naatara kairave.
Ai noqihairo vaiinti qihaaqama nimite uvava qovaraiqi vairara tiro, Kotiva ekaa enta ai koqema amitaqiro vuanaro.
3 Mpo, are avuhainaa vaiinti kempukavano variararo ai autuvanovata nora autu vaivarama variaro.
Are nena avuhainaa utavaaqa nonkutera nena iqoka paipe teqoni nai utaqi nonku varera
4 are avuhainaava mpeqavano vaihara, nena ohiqaa oquvi vaihara oru quqaa uva ti vai okararave, avuqavuqamake ni vai okararave, aaqurihama nimite vai okararave, virara virara iriharama vi haikaraqaa maimaraara raqikiqira viharama nena kauqu tanaraqohaira nora kaiqa varaqira vuane.
5 Are nena veva viaru vainaraqohaira navutaaka muntuka raqonta kera oru vo vatanaa vo vatanaaka naatara kairamanta vika ai vevaaraini variate.

6 Kotio, are avuqavuma kera raqikiqira vi variarava vaiharama, are ekaa enta ekaa enta qaqi variqira vihara vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.*
7 Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai muntukavano vairave.
Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa vahavera aquteharo ai noraiqama kaivara are nena kena vaiintinavuqihaira voqama kera quahe variaro.
8 *Ueri* vahavera *meave, kasiave, alove*, aqu amitaavaro ai utavaaqavano koqe unta ivaro *elefanti* avaiqohai aututaa haikava, vo haika vo haikavano ai avuhainaara naavu *vaheheqiro/vaataiqiro* vaimanta ariara quahaarire ti, vo *musiki* vo *musiki* ruquti variara.
9 Avuhainaaka raavuranavu ai naavuqi variamanta nora autu vataa nahenti vonavuvata viraqi variavaro ai varareva i nahentiva ai kauqu tanaraini vairo.
Kori ori koqera, Ofiri vataihai aututaava, vi nahentira utavaaqaqaa *vaheheqiro/vaataiqiro* vaivaro vairo.

10 Te vi nahentirara mintima turo: Ti raavuravauvo, te uva tiarirara nena aato ti timihara koqema kera ti uva iriane.
Nena maaqainiarave, nena navunaakarave, kia noraiqaakera iriqira vuane.
11 Avuhainaa vaiinti viva ai viri vaata tavaivaro koqe viri vaata vaivaro viva ariara antuqa arivaro viva ai noravano vairara tira, are virara noraiqaakera iriqira vihara vira autu tuaheraqira vuane.
12 Taiaa vatukaihainaaka koqe haika vo haika vo haika vara viri ai amivarave.
Airi airaira vataaka ariara viva tinavu quahama timitaarire tivakeha are inanaini anivarave, turo.

13 Ho avuhainaara raavuravano nai naavuqi vaivaro vira viri vaata koqe viri vaata vaivaro viva koqe utavaaqa nonkutero vairo.
14 Vira koqe utavaaqa nonku amite vita vare avuhainaa vaiintivano vainaini vuru kaara. Vira vuru ke variamanta vira kena nahentinavuvata vira avataqi vi variara.
15 Mintiaqi viha vika ekaa quahaqi viha avuhainaara naavuqi oriqetaara.

* **45:6:** Haarua vuku hininavu mintima ti: Kotiva ai noraiqama kaivara are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.

16 Ho avuhainaa vaiintio, naantiara ai maaquvara airitahaa qovaramavi, vika ai
kaivaqaukavara vatuka vare kaiqa varaivaro, vika autuvata nora autu vairamanta
vika vo vataini vo vataini ai vaiinti nahentiqaa raqikiqi vivarave.
17 Ekaa naantiara kuvuaramateka vikavata ai autu tuaheraqi viha, maa ihira ekaa
enta tivaqi vivarave.

46

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora.

1 Kotiva tinavu antua timiteharo tinavu kempukaiqama timite vaivama vairo.
Maaravano tinavuqi qovaraiqivaro viva vaaka tinavu kahaqireva auti vaira.
2 Viva minti vairara ti, tenavu kia vo haika aatu qetarera. Maa vatava voqamakero
qaki qaki i vairaro vo aiqina vo aiqinavano nora namariqi aqu virera, tenavu kia
qetarera.
3 Nora namarivano hari hari tiharo taarapara ntiharo kumpetaqiro viharo aiqi-
nanavu kauru kaaruma kairaro rapatutirera, tenavu kia qetarera.
4 Namari vovanovata vairo. Vi namariva Kotira vatukaqi tuvi vaimanta viraqi
variaka quaheha variara. Vi vatukaraqi nai virini kantaaqaini vai Variqava turuaraini
tuekaama kero vairo.
5 Kotiva vi vatukaraqi vairara ti, kia ho vi vatukara qoraiqama kevara. Vokika
vi vatukara qoraiqama kareka ivera, Kotiva aatitare inaraqaa vaakama vi vatukara
kahaqianaro.
6 Vo vatanaa vo vatanaaka voqamake arara ite vaimanta iqoka raqi variamanta vika
avuhainaaka nái vaiinti nahenti hampata qoraiqamavi variarave.
Vika minti variavaro Kotira kempukavano vika naatara kaira. Naaruvavano uva
tintemakero, Kotiva uva tivaro vira uvavano vata ravita kairave.
7 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava, viva tinavu hampata vairo. Ti kaivaqara
Iekopira Variqavano, viva tinavu antua timite vaivama vairo.

8 Noravano Kotiva vare vai kaiqara ne ani tavaate. Ne ani viva nora kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqa vare vaira taveha kauqu runkinkiri iate.
9 Ekaa vata maata iqoka raqi variara viva taveharo taiqake vairave.
Viva vika huruve, vaantaarave, rauhaantima keharo vika kainkevata iha quarake
vairave.
10 Viva tiharo, Kia qaiqaavata iqoka raquate. Ne kankomake ti tavaate. Te Kotika
Noravanoma vauro.
Te Noravano variari ekaa naato vatanaaka ti hutuqai tuaheraqi vivarave. Ekaa
vataini variaka ti hutuqai tuaheraqi vivarave, tiro.

11 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava viva tinavu hampata vaimantama vauro.
Tinavu kaivaqara Iekopira Variqavano tinavu antua timite vaivama vaivo.

47

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Ne ekaa naato vatanaaka, nenta kauqu ruqutuqi viha quaheha variate. Ne
noraiqaake ihi tivaqi viha Kotira autu tuaheraqi vuate.
2 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva, viva Avuhainaava ekaa maa
vataraqaa raqiki vaira, ne vira aatu qeteha variate.
3 Viva vo vatanaa vo vatanaaka tinavu kauquqi kaimanta vika tinavu vevaaraini
variara.
4 Viva tinavu kaama tai vatara timimanta tenavu vare viraqaa vaiha quahe vaunara.
Mpo, vira muntukavano tinavu Iekopira vaintivarara vaivaro viva mintivo.

5 Vaiinti nahenti quaheha naveraiti variavaro Noravano Kotiva naaruvaini oru vi
vaira. Viva oru vi vaimanta vika naverai tiha aanumaaravata varake vuaqaqi vi
variara.
6 Kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi viha ihi tiare. Kaiqenavu tentanavu Avuhainaara
Kotira autu tuaheraqi viha ihi tiva amitaare.
7 Kotiva maa vataraqaa Avuhainaava vairara ti, tenavu vira autu tuaheraqi viha ihi
tiare.

8 Kotiva nai avuhainaa tainta, takuqi vairaqaa, oquvi vaiharo, ekaa naato
vatanaakaqaa raqiki vairo.
9 Maa vataraqaa avuhainaaka variaka, vika Eparahaamira Variqa vira vaiinti
nahenti hampata ruvaaqumavi variara.
Kotira kempukavano ekaa vataini avuhainaaka kempukavata aatara kairara tiro,
viva ekaa naato vataqaa raqiki vaivama vairo.

48

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva vaivaro vira autuvano nai nora autu vairara ti, kaiqenavu vira
vatukaqi vira takuqi aiqinaraqaa oru vaiha, vira autu tuahera kaare.
2 Kotira aiqinavano vaireva, viva koqe aiqina veraraqaa vaira. Ekaa naato
vatanaaka vi aiqinarara quaheha variara.
Saioni Aiqinavano vaivaro tinavu Avuhainaava Noravano virara ti vatukave tivake-
haro, mini variqiro vi vaira.
3 Kotiva vi vatukaraqi vaiharo koqema kero viraqaa raqikiharo viraqi varia vaiinti
nahentika antua nimite vaira.

4 Avuhainaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vi vatukara aatara karare ti,
5 uru vi vatukara tave, vika voqamake aatu itaimanta qaqirake ururante kantama
vuara.
6 Vika vi vatukara tavaavaro aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta, nahentivano vainti
vatareva iharo antura ntintemake, vika qeteha oi aai ti variara.
7 Aaronavano utiharo Taasisihainaa *votu*navu qoraiqama kaintema kera, are vi
entara vika vehi autu taiqa kaanara.

8 Tota tenavu Kotira vatuka kia tavaraiti, aatoqihai irunarave. Ho vate tenavu
tentanavu tivuqohai tavauro.
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava i vatukara, vi vatukaraqaa Kotiva ekaa enta
koqema kero maimaraara raqikiqiro vuanaro.

9 Mpo Kotio, tenavu ai Naavuqi vaiha are tinavu kia qaqira kaararo ai muntukavano
tinavuara vaira, virara tenavu aatoqi iriqi viha vauro.
10 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ai autu tuaheraqi vi variarave.
Are vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kehara raqiki varianarara ti, ekaa naato
vatanaaka ai nora autuara ho iriarave.
11 Are mintimakera raqiki varianarara ti, ekaa vaiinti nahenti Saioni Aiqinaqaa
variakave, ekaa Iutaini variakave, vika vika muntukaqihai quaheha variara.

12 Kaiqenavu Saioni vatukaqi niha vaantaavuraqaa vo *tauaa* vo *tauaa* kaara ntuvake
tavaare.
13 Tenavu Saioni kempuka vaantaavuravata tuantike tavamaqi viha, vaantaavuraqi
kempuka naavu, vo naavu vo naavu kaqataaravata tavaare.

Tenavu vi haikara vi haikara tavamake, tentanavu vaintivarave naintivarave maantimake tiva nimirera:
14 Kotiva tinavu Variqavano tinavuqaa koqema kero ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove.
Viva ekaa enta koqe aara tinavu humiqe vairaqe tenavu koqe aaraqaa vuare.

49

Koraara naintivaraqihairo vovano maa ihira qara ntuvatora

1 Ne ekaa vatanaaka iriate.
Ne ekaa vata maata variaka, te uva tiari ne nenta aato ti timiha iriate.
2 Ne nora nutu vataakave, qumina vaiinti nahentive, airi airaira vataakave, vehi vaiinti nahentive, ne ekaa nenta aato te uva tiainaraqaa vataiqe te uva tiare.
3 Te tenta noqihai koqe avu aato iri vai okarara ni tiva nimirera.
Te tenta avu aatoqihai iritauna uvara tiariraro, vi uvava ni avu aato ho kahaqianaro.
4 Te uva vo tenta aatoqihai irike, *kitaa* ruqutuqi viha, vi uvara okara kukeqavira ni tiva nimirera.

5 Vo haikavano ti qoraiqama timitaaina entava qovaraiqiraqe kia te vira aatu qetarera. Navutaaka ti ututumate entara kia te qetarerave.
6 Vika nái airi airaira vataarara noraiqaake iriha, vi haikava tinavu homa kahaqianarove ti variara.
7 Ho iriate. Vaiintivano qutu viraro kia vovano monu aqukeharo vi vaiintira kahaqiraro viva qaiqaa qaqi himpuanaro.
Kia ho vovano Kotira koqaa amiraro viva vi vaiintira qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro.
8-9 Tenavu nana koqaae aqu kaariraro Kotiva tinavu qaqi kairaqe tenavu kia qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi virarave? Vi koqaava nai uritarakero vairara ti, tinavu koqaavano kia ho varianaro.

10 Tenavu tavauramanta koqe avu aato vataakavata, kia avu aato vataakavata, quti variara. Vika qutu vuamanta qaqi variaka vika vataa onaanave, monuve, vare variara.
11 Qaqi varia entara vika vata qoka variara. Ho vika qutuvi, nái quntama te vataraqi ekaa enta vaivara.
12 Tenavu qutu vuaina entara tinavu nora autuvano kiama ho tinavu kahaqianaro.
Ekaa aantauvahivano qutintemake tenavuvata qutu virara.
13 Ho tavaate. Nariara noraiqaake iri variakavata, vika avataqi viha vika uvara quahe variakavata, vika maantimake taiqa vivara:
14 Sipisipi qova nai sipisipi ruhaaqikero arukaintema kero, Qutira Haikavano vika ntita varero muntu qutu vuaka varianaini kaira vaivara.
Vika naavu koqeva qumina vairamanta, vokiaka vika vaata vare muntu vataqi quntama taivaro ntere vairamanta, avuqavu ni variaka quaheha *ahaa vuvukai/ehe mpumpukai* tiva nimitevara.
15 Ho vika mintimake taiqa vivarovata, Kotiva ti quntama teraqihairo ti ruaruama timitaanaro.
16 Ne virara virara irihama tavaivaro vaiinti vovano airi airaira ruvaaqumaqi viharo koqe naavu kaqakero viraqi vairera, kia ne tiha, Mpo, tenavuvata mintiataarave, tiate.
17 Vi vaiintiva qutu viro nai iaina haikaraqihairo kia vo haikavata varero vuanarove. Viva vatai airairava kia ho vira vataakero qutu vuaka varianaini otu vuanaro.
18 Vi vaiintiva qaqi vai entara te koqemake vauro ti vaimanta vaiinti nahenti viva i haikara taveha virara koqe vaiintive ti variarave.
19 Ho vi vaiintiva qutu viro nai kaivaqaukavara qutuvi varianaini otu vaiharo, viva vika aanantero kia qaiqaavata kuarivano itaainara tavaanaro.

20 Tenavu qutu vuaina entara tenavu nora autu vataarirava kia ho tinavu kahaqianaro.
Ekaa aantauvahi qutintemake tenavuvata qutirarave.

50

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ekaa kempuka vatai Variqava, Noravano Kotiva uva tiro.
Ekaa naato vatanaaka kuari avu urinaihainaakave, kuari avu ruhunku vinaihainaakave, vika vika naare vairave.
2 Saioni vatuka voqaraa vatukavano vaivaro viraqaahairo Kotiva ataama nimite vairo.

3 Mpo, ti Variqavano tuvi vaivo. Viva kia evaara tuviraitiro, viva tuvi vaivaro voqama kero tatoqake vai ihava vira avuni otu vi vaivaro, aaronaa noravano vira ututuma tero vairo.
4 Viva tuviharo naveraitiharo, Naaruvavanovata vatavanovata tave vaiqe te tenta vaiinti nahenti uva avuqavu qiare.
5 Te tenta ⌞Isareri⌟ vaiinti nahenti hampata uva tiva taatau taunara kempukaiqama vuarire ti, quara aantau ti iha quara timitaaka, ne ani ruvaaqumavi vaiqe uva tiare, tiro.
6 Kotiva minti tivaro naaruvavano tiharo, Kotiva naima *ko* avuqavu ti vaivara tiro, viva avuqavuqama keharo uva avuqavu i vairave, tiro.

7 Minti tivaro Kotiva tiharo, Ho ti vaiinti nahentivauvo, te uva tiari iriate.
Ne Isareri vatanaakao, te Kotika ni Variqavano vaurauka niqaa uva vatarerave.
8 Ne quara aantau arukeha iha quara timite varia *ofaa*rave, ne ekaara iha quara timite varia *ofaa*rave, te kia vira kaara niqaa uva vataraiti, te vo haika kaara niqaa uva vatarerave.⌟
9 Ne nenta avutaqihai purumakauve memeraave vare qumina ti timivorave.
10 Ne kiae iriavo? Ekaa aantauvahi nantaqi variaka te uraukaqaima variavo.
Ekaa vo aiqina vo aiqinaqaa varia purumakauka, te uraukaqaima variavo.
11 Aiqina vainaini vai uviririave, ekaa aantauvahi toveqive, ekaa vi haikara vi haikara te uraukaqaima variavo.
12 Ti hantuqa haritirio, te kiama ni karara naariraiti, ⌞te tentama kara varake nauraitirio⌟. Maa vataravata, ekaa viraqaa vai haikaravata, ekaa vi haikava vi haikava te una haikavaqaima vaivo.
13 Te purumakau qora vira mati naunarae? Te memeraa naare naunarae? Kiavuve.
14 Te nai virini kantaaqaini vaura Variqaukama vauro.
⌞Ni avu aato qora avu aatoqai vaira kaara ne quara aantau iha quara timite variara kia ti virara hantuqa harivo.⌟
Ne maa haikararaqai irihama ti quahama timitaate: Ne tiriara koqeve tivaqi vuate.
Ne kauqu aiqiqaa aqukeha tiriara tivate uvara ⌞kia qaqira karaiti,⌟ vi uvara avataate.
15 Maaravano niqi qovaraiqiaina entara tiqai haaraate. Ne mintiaqi viqe te ni ruaruama nimitaari ne ti hutu tuaheraqi vivarave, tiro.
16 Viva minti tivakero Kotiva qora kaiqa vare variakara tiharo, ⌞Ne qora kaiqa vare variara kaara⌟ hauri ne nenta noqihai te tiva tauna uvara tivaqi vivorave.
Ne unahaa tiha, Kotiva tinavu hampata vohaa vaiharo uva tiva taatautaira tenavu iriqi vi vaunarave, ti variarave.
17 Te uva maara tiva taunarara kia ni antuqavano vaimanta ne ti uva qoririmake variarave.
18 Ne muara vaiinti taveha, vika tontiqi variarave.

Naata vaati varaa okarara raqake variaka, ne vikara quaheha variarave.
19 Ne nenta noqihai qora kaiqa varereraraqai ti variarave.
Ni maaqirivano una uvaqai ti vairave.
20 Ne nenta qata vakaaqaa una uva oqikeha ti variarave. Ne nenta nora vira maaquara tauvaqa vauraa uvaqai ti variarave.
21 Ne vi kaiqara vi kaiqara qora kaiqa varaamanta te Kotika kia uvavata tiraiti, evaara vauramanta viraqaahai ne tiha, Kotiva vaireva, viva tinavu voqaavama vaivo, ti variarave. Ho vate te ni nivuqaa qoqaa vaiha niqaa uva vatarerave.

22 Ne ti Kotika tauvaqa utu timite variaka, ne iri vaiqe te tiare.
Ne kia ti uva irivera, *raioni*vano aantau rapepaama kaintemake, te ni qoraiqama nimitaariraro kia vovanovata ni ho ruaruama nimitaanarove.
23 Tiriara koqeve tivaqi vi varia vaiinti nahentika, vikama ti hutu noraiqama timite variavo.
Ti uva koqemake iri varia vaiinti nahentika, te vikama ruaruama nimiteha ntitararave turo.

51

Devitiva Basebaara vataakero muara nuvakero vauvaro paropeti vaiinti Nataaniva Devitira oru tavo entaraqaahairo Devitiva nai qora kaiqa varorara mpo ike tiharo maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nena vaiinti nahentiara muntuka vatena okarara iriharama, tiriara ike mpo tiva timitaane.
Nena vaiinti nahentiara aaqurihama nimitena okarara iriharama, te ai uva raqa kaunara nunka timitaane.
2 Mpo, are ti hiqama timitairaro are tiqaa vataana uvava taiqa vuarire.
Are ti hiqama timitairaro te qora kaiqa autuna uvava kia variarire.
3 Te tenta qora kaiqa autunarara kankomake irunarave.
Te vira kia ho tauru kauraro viva ti tivuqaa qoqaa vaimantama vauro.
4 Mpo, te qora kaiqa vira autiha ai uvaqaima raqa kaunarave.
Te qora kaiqa vira autiha ariqai qoraiqama amitaunarave.

Are vi kaiqarara nai qora kaiqave ti variana kaiqara, te vi kaiqara autu kaunara kaara are avuqavuqama kera tiqaa uva vataanarave.
5 Mpo, ti vatatai entaraqaahai te ai no raqaqi vi vaunarave.
Ti nova vainti taiqa vimanta te auhaqi vauna entaraqaahai ai no raqaqi vi vaunarave.
6 Quqaama, vaiintivano nai muntukaqihairo quqaa uva ti vai okarara, virara ai antuqavano vairave.
Nena koqe avu aatoqohaira ti avu aato kahaqiraro ho variarire.
7 Mpo, are ti uva nunka timitairaqe te anomake hiqamavi variare.
Are ti hiqama timitairaro ti avu aato muntukavano kia konkira ariraitiro, anoma kero uromura voqaara hantaiqama vuarire.
8 Mpo, are ti qaqi kairaqe te qaiqaa quaheha variare. Tinta qora kaiqa kaara are ti ruqutuararo ti muntukavano voqama kero qoraiqimanta vauro.
Mpo, qaqi kairaro ti muntukavano qaiqaa koqema viraqe te quaheha variare.
9 Are nena viri tuqantaakera, kia te qora kaiqa varaunara tavaane. Te ekaa ai uva, vo uva vo uva raqakaunara nunka timitaane.

10 Mpo Kotio, qaraaka muntuka, takuqiro vainara ti autu timitaane.
Ti maraqura qaraakaiqama timitairaqe te ariaraqai noraiqaake iriqi vuare.

11 Mpo, kia nena aaqantohaira ti tititama kaane. Kia nena Maraqura takuqi vaira
tiqihaira qaqini vara kaane.
12 Haaru are ti ruaruama timitaaramanta te quaheha vaunarave.
Ho are ti qaqi kairaqe te haaru vaunantemake, vatevata qaiqaa quaheha variare.
Are ti kahaqiraro ti maraquravano ai uva iriqi vuataa iraqe iriqi vuare.
13 Are mintiraqe te ai uva raqake variaka kahaqiha, ai koqe okara, vo okara vo okara
numiqaqi vuari vika tuqantaavi orurante ai aaraqaa aniate.

14 Are ti ruaruama timite variaravara tira, te vaiinti arukauna uvava tiqaa vaira
qaqini vara kaane.
Are mintiraqe te ai avuqavu okarara iriha tenta noqihai ihi tivaqi vuare.
15 Noravauvo, are ti maaqiri kahaqi vairaqe te tenta noqihai ai autu tuaheraqi vuare.
16 Quara aantau aruke iha quara amite *ofaa*rara ai antuqavano vaitirio, te quara
aantau ai iha quara amitauraitirio.
Ekaa kaintu ai iha quara amite *ofaa*rara kia are quahe varianarave.
17 Te mpo ike tiha, kia qora kaiqa varaataarave tivakeha, ai vevaarainiqamake
variaina *ofaa*ra, virarama ai antuqavano vaivo.
Te vi *ofaa*ra ai amitaarirara are kia virara nunurama timitenara.

18 Mpo Kotio, are Saioni vatuka quahama amitairamanta viraqi variaka koqemake
variqi vuate.
Are vika kahaqiramanta vika qaiqaa Ieruharemi vaantaavura autuate.
19 Are mintima kera vika kahaqiramanta vika naitaramake ai *ofaa* iha quara
amiterave, ekaara kaintu *ofaa* iha quara amiterave, vira tavehara quahenarave.
Vi entara vika purumakau qora vonavu ai *ofaa* taintaqaa iha quara amitevarave.

52

Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Soruva Devitira arukareva auti vau entara, Idomu vatanaava Doekiva Soruva unaini oruntero, vira tiva amiro tiharo, Devitiva Ahimerekira naavuqima oru vaivo, tura.
(1 Samueri 22:9)
1 Oho, kempuka vaiintio, nantiharae are nena qora kaiqa varaanarara viti viri vaiinti
nahenti tiva nimi variaro?
Nantiharae are toqaqihaira nena mahuta tivaqira vivira, entama kaaro? Are
mintiharama Kotira kaurira haikama amiaro.
2 Vehi autu taiqa keravaqaima ai aatoqi vaivo. Ori hakare vaihaiva teqa taaqama
kaintema kero, ai una uvavano vaiinti qoraiqama nimite vaivara variaro.
3 Ai muntukavano kia koqe kaiqara vairaitiro, qora kaiqaraqaima vaivo.
Ai muntukavano kia quqaa uva tirara vairaitiro, una uva tiraraqai vaivo.
4 Una uva inaara ti variara vaiintio, nana uvarae ai antuqavano vaivo? Vaiinti
qoraiqama nimitena uvararama ai antuqavano vaivo.
5 Ho iriane. Kotiva ai ekaara vehi autu taiqa kareva, nina naavuqihairo kem-
pukaiqama kero rarau veva aqu kaanaro.
Katari tuqa vataakero vataqihairo ravau kaintema kero, viva maa vataraqaa qaqi
variakaqihairo ai rarau aqu kaanaro.
6 Kotiva ai mintima kaira avuqavu ni variaka are qoraiqama vinara tave, vika vira
aatu qeteha vaivara.
Vika qeteha, ai naaraihama amiteha tiha,

7 Huviqorave. Maa vaiintiva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, nai airi airaira
vataira viraraqai noraiqaakero irirave. Viva te qora kaiqa vare vaunaraqaahai
koqemake variqi virerave, ti vairave. Vika ariara mintima tivarave.

8 Kia te ai aanantamake vauro. *Orivi* katarivano Kotira Naavuqi koqema kero
qampiqaintemake, te koqemake variqi virera. Kotira muntukavano tiriara enena
vaira, te virara ekaa enta noraiqaake iriqi virera.
9 Kotio, are ti kahaqama timitaanarara irihama te ariara koqeve tivaqi virerave.
Ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha te are ti koqema timitenarara vika
tiva nimiha ai autu tuahera karerave, turo.

53

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kia avu aato vataaka tiha, Kia Variqavano vaivo, ti variara.
Vika qora vaiinti vaiha qora kaiqaqai vare variara. Vikaqihairo kia vovanovata
koqema kero avuqavu ni vaira.

2 Kotiva naaruvaihairo viavi maini taveharo tiharo, Maa vataraqaa variakaqihairo
koqe avu aato vataava vovano ti okara kankoma kero tavareva autie vaivo, kiae auti
vaivo? tivakero tavaivaro kia vikaqihairo voqavanovata vaira.
3 Kia voqavanovata vaimanta ekaa vataini variaka Kotira aara qaqirake hampi
aaraqaaqai vi variara.
Ekaa vataini variaka qoraiqamavi variavaro kia vikaqihairo voqavanovata Kotira
kaiqa koqema kero vare vaira. Kia voqavanovata mintirave. (Romeni 3:10-12)

4 Kotiva tiharo, Qora kaiqa vare variaka, vika avu aato kiae vaivo? Kara nama taiqa
kaintemake, vika ti vaiinti nahenti taiqake variarave. Vika kia tiriara iriraiti, kia ti
haare variarave, tira.

5 Ho vate kia qetaraiti qora kaiqa vare variaka, vika naantiara voqamake aiqu kauqu
ntiri ntiri i vairamanta qeteha vaivarave.
Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqi variaka, viva vika arukero vika vuhaan-
taari raumpirima kaanarove.
Kotiva vika qoririma kairara ti, Isareri vika naatara kevarave.

6 Mpo Kotiva Saioni vatukaihairo vaiinti vo atitairaro viva tinavu Isareri ruaruama
timitairera, te virara koqevema tirara.
Naantiara Kotiva nai vaiinti nahenti qaiqaa koqema nimitairaro vi entara vika
kaiqavano ho vaira vika koqemake variqi vivara. Vi entara Isareri vika voqamake
quaheha vaivara.

54

*Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Soruva Devitira arukareva auti vau entara,
Sifihainaaka vuru Sorura tiva ami tiha, Devitiva tinavu vatukaqi kukeqavi vaivo, tura.
(1 Samueri 23:19)*

1 Mpo Kotio, nena nora autuara iriharama ti ruaruama timitaane.
Nena kempukaqohaira ti kahaqiramanta vaiinti nahenti te avuqavu nuainarara
anomake tavaate.
2 Mpo Kotio, te ai aaraarirara are ti uva iriane. Nena aato ti timihara te tiaina uvara
iriane.
3 Kia vo vaiintiara noraiqaake iri variaka ti hampata iqoka raqireka auti variavo.

Kia vokiakara mpo ike tiva nimitaraiti, vika qoraiqama nimite varia vaiintika tivata haru kareka auti variavo. Vi vaiintika Kotira qoririma amiteha vira uva kia iri variarave.
4 Ho tavaate. Kotiva ti kahaqi vaivama vaivo. Noravano Kotiva vivama tiqaa raqiki vaimanta te koqemake qaqi variqi vi vauro.
5 Mpo Kotio, are qaqi kairaro ti qoraiqama timitareka auti vaiva, viva vika nái qoraiqama nimitaarire, turo.
Are tiriara noraiqaakera iriqira vihara vika vehi autu taiqa kaane.

6 Noravauvo, are mintiraqe te quaheha *ofaa* vo ai iha quara amitaare.
Ai okaravano vaireva, koqe okaravano vaimantara ti, te ariara koqeve tivaqi virerave.
7 Nora maara, vo maara vo maaravano tiqi vaimanta vaurara are ti ruaruama timitaaravera te tenta avuqohai tavaurara are ti navutaaka naatara kaanarave, turo.

55

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, te ai aaraarirara kia nena aato tintataraitira, te ariara ike mpo tiaina uvara iriane.
2 Mpo, are ti uva irira, tinta tiva timiane.
Vo maara vo maaravano tiqi vaiva ti qoraiqama timite vaivaro ti avu aatovano hampiqi vaimanta vauro.
3 Ti navutaaka naverai tiha, Tenavu ai arukarerave, ti variavaro ti voqamakero haatu ite vaimantama vauro.
Vira kaara vo maara vo maaravano ti qoraiqama timite vaivo. Ti navutaaka nirara itaimanta vika tiriara qora uva, vo uva vo uva ti variavo.

4 Ti muntukavano voqamakero nti vaimanta te qeteha mpo te qutu vuarorave ti vauro.
5 Ti haatu itaivaro aiqu kauqu ntiri ntiri i vaivaro qetara haikavano ti ravaaqavu kaimantama vauro.
6 Mpo, te mirura aanante aroka vatauraitirio, te ata vare niaraini oru koqemake auraara vairera vuraitirio.
7 Te ata vare niaraini qumina kanta kia vaiintivanovata varianaini oru vairera vuraitirio.
8 Mpo, aaronavano utiharo vo haika vo haika qoraiqama kaintemake, navutaaka ti qoraiqama kareka auti variavo. Te aroka vataurauka vauraitirio, te homa ata vare vuramanta vika kia ti qoraiqama timitaatirio.
9 Mpo Noravauvo, are qora kaiqa vare variaka avu aato hampiqama kairamanta vika uva tireka iha, kia ho uva vutuke tiate.

Te tavauramanta vokiaka qoraiqama nimite variakave, vokiaka ruquti variakave, vika nora vatukaqi ni variarave.
10 Entaqive aatitairaqaave vika ori vaantaavuraqaavata *taunii*qivata vi aniha, vaiinti qoraiqama nimite variara.
11 Nora vatukaqi vaiinti vonavu vi aniha vaiinti nahenti ntaihe variamanta *maaketi*qi vonavu unaqaraiqama keha koqaa kaiqa vare variarave.

12 ⌞Ho vaiinti vovano ti voqama kero qoraiqama timite vaira.⌟ Vi vaiintiva ti navutaava vaitirio, viva tiriara qora uva timanta te vi maarara homa varauraitirio.
Ti navutaava vovano ti harireva auti vairaqe te homa vira aatu kukeqavi vairara.
13 Mpo, vi vaiintiva ti kena vaiintivano ti tonti taruva vaimanta

14 tetanta aaraini viha nai kauqu nai kauqu tuataqi viha koqe uva tivaqi viha vaiinti
nahenti hampata Kotira Naavuqi vi vaunarave.
15 Ti navutaaka variavaro qora kaiqavano vikaqaa raqiki vaimanta variara. Vira
kaara are qaqi kairaro qutira haikavano vika vaaka ravaaqavu kaira vika ravukuvi
qaqi vairerave tihavata, vika qutu vuaka varianaini otu vuate.

16 Ho te Kotira aareha ti kahaqiane ti vauraro viva ti ruaruama timite vaira.
17 Toqaqive, ikarave, entaqive, te Kotirara ike mpo tiha vira aare vauraro viva ti uva
iri vaira.
18 Hihai hihai navutaaka ti hampata iqoka raqi variavarovata, Kotiva ti ruaruama
timite vaimanta te ho vaunara.
19 Ti navutaaka kia qora aara qaqira karaiti, kia Kotira aatu qete variara. Vira kaara
Kotiva tota avuni hoqaramatai entaraqaahairo raqikiqiro ani vaiva, viva ti uva iriro,
ti navutaaka naatara kaanaro.
20 Mpo, ti tonti viva ti navutaiqiharo, haaru nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara
qaqirakero kia avataira.
21 Vira uvavano koqe uva uqerara uva vaivarovata, vira avu aatoqi iqoka raquari-
ravaqai vaira.
Vira uvavano *orivi* vahavera voqaara vaiharovata, iqoka paipe voqaara vaiinti teqa
taaqamake vaira.

22 Ho, kia qumina vo maara vo maarara noraiqaake iriqi vivaro ni muntukavano
qoraiqiarira.
Ne ekaa vi maarara Nora Kotira tiva amivaro viva ni kahaqiharo ni kempukaiqama
nimitaira ne ho variqi vuate.
Avuqavu ni variaka variavaro Noravano kia vika qaqi kaira vika hiqintivi qo-
raiqama vivara.

23 Kotio, quqaama are qora kaiqa vare variaka nai vevanto vaina *ruvuraqi/mpumpi-
raqi* aqukenarave.
Vaiinti aruke variakave, una uva ti variakave, vika kia naampaiqama viraiti,
vaakama qutu vuaka varianaini vivarave.
Mpo Kotio, te ariara noraiqaake iriqi virerave, turo.

56

*Pirisia vatanaaka Geti vatukaqi Devitira ravaaqavuko entara viva maa ihira qara
ntuvatora*
(1 Samueri 21:10)
1 Mpo Kotio, ti aaqurihama timitaane. Ti navutaaka ti harukareka ti avataqi ani
variavo.
Vika toqaqihai hoqaramate ti hampata raquqi vivi vuru entamake variavo.
2 Ti navutaiqi variaka airitahaa toqaqi ti avataqi vivi, vuru entamake variavo.
3 Mpo Kotio, te qete variaina entara te ariara noraiqaake iriqi virerave, turo.
4 Te Kotiraqaa muntuvi vaiha, viva tivatai uvara iriha vira autu tuaherake tiha,
Qumina vaiinti vika kia ho ti qoraiqama timitevarave, tirerave.

5 Ti navutaaka nái aatoqi ti qoraiqama timiteva vaimanta vika enena te ti vauna
uvara tuqantaake unahaa tiha, Viva maa uvarama ti vaivo, ti variara.
6 Vika ruvaaqumavi kukeqavi vaiha ti haru kareka autiha te vi anunara ampeqa-
make tave variara.
7 Oho, Kotio, kia qaqi kaira vika ruqemake vuate. Ai arara ite vairara vika ntaihaane.

8 Mpo, maaravano tiqi vairara are irianarave. Te iqi rate vauraro ti auquruvano nte
vaira, are vira kaara ntuva kehara, nanti nantie vaivo tivakehara, vira nena vukuqi
qara ntuva taane.
9 O Kotio, te irunarave. Te ai aareha ti kahaqiane tiaina entara, ti navutaaka mintima
tivarave: Oho, Kotiva vira mantarainima vaivo tivakeha, qetake anirante vivarave,
turo.
10 Te Kotiva tivatai uvara irihama vira autu tuaherake,
11 virara noraiqaake iriqi viha tiha, Qumina vaiinti vika kia ho ti qoraiqama
timitevarave, tirerave.

12-13 Kotio, are tiriara viva ti avuqaa niharo, tinta ataa i vainaini qaqi variqiro vuarire
tira, are ti ruaruama timitaaramanta te kia kaavunti qutu vunarave.
Are mintianarara ti, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara te mintirerave tuna
uvara kia tauru karaiti, te ariara koqeve tiaina *ofaa*ra iha quara amitarerave, turo.

57

Sorura aatu Devitiva oru ori onavuqi kukeqaviro vau entara maa ihira qara ntuvatora (1 Samueri 22:1; 24:4)

1 Mpo Kotio, are ti aaqurihama timitaane.
Te are iananaini oru vaunarara tira, are ti antua timitehara ti aaqurihama timitaane.
Kokoraaravano nai naati aroka rairakero aqu amitaintema kera, are ti antua
timitairaro ti qoraiqama timitareva i haikava taiqa vuarire.

2 Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava, ti koqema timite vaiva
vaimanta te vira aare vauro.
3 Te vira aare vauraro viva ti uva iriro naaruvaihairo ti ruaruama timitaanaro.
Viva kia ti qaqira karaitiro, viva tiriara noraiqaakero iriharo ti harukareka tivataqi
ani variaka ntaihama kaanaro.

4 Mpo, *raioni* voqamake karara antuqa arimanta variantemake, navutaaka ti
arukareka ututumavi variavo. Vika aaraivano vaantaarave vevave voqaara vaivaro,
vika maaqirivano iqoka paipe voqaara vaimanta variara.

5 O Kotio, naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti numiqairamanta tavaate.
Nena takuqi vaina okarara qoqaiqama kaira vataini variaka tavaate.

6 Tiriara viraqi ntuva vuarire ti, ti navutaaka vahe vuqitaarave. Ho vika náim*a* viraqi
ntuva vuavo. Vika te virera una aararaqaa hiqainti quvi taara viraqi nái aqu vuavo.

7 O Kotio, ti muntukavano paru imantama vauro. Ti muntukaqihairo paru i
vaimanta te ihi tiha ai autu tuahera karerave.
8 Ho ti maraquravauvo, himpuane. Ho ti *kitaa kulele*vauvo, aniqenavu himpi vaiha
aatitare inaraqaahai ihi tivaqi vuare.
9 Noravauvo, te vo vatanaa vo vatanaaka nivutaini vaiha ai autu tuaheraqi virerave.
Te vaiinti nahenti vainaini oru vaiha ariara ihi tivaqi virerave.

10 Are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variarava nai uri aatarakero voqavatama
vaivo. Viva maaqaahairo oru viviro, vurura naaruvaini oru ntairave.
Are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variara okarava, vivavata
maaqaahairo oru viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oru ntairave.
11 O Kotio, virira naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti numiqaira
tavaate. Nena takuqi vai okarara qoqaa qovarama kaira ekaa vataini variaka tavaate.

58

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ne qiata vaiinti *ko* tiha avuqavuqamakee uva rairake variavo? Ne vaiinti autuara
irihae *ko* rairake variavo?
2 Kiave, ne nenta avu aatoqihai qora kaiqa varereraraqai iriqi vi variarave.
Ne kia avuqavu *ko* tiara kaara vaiinti nahenti ntaihe varia okarava ekaa vataini
qovaraiqi vairave.

3 Oho, qora kaiqa vare variaka, nái vatataa entaraqaahai koqe aara qaqirake, qora
aaraqaa vi variara. Nái nokavara auhaqihai qovaraiqia entaraqaahai vika una uva
tivaqi ani variara.
4 Vika una uvavano vaireva, memaru uhi voqaarama vairo. *Kobra* memaruvano nai
qova ti uvara kia irintemake, vika kia uva iri variara.
5 Vira qova koqema kero aanumaara vuaqaivarovata, vi memaruva aato tintatero
kia nai qora uva iri vaira. ⌞Vira voqaara vi vaiintika koqe uva ti variara kia iri variara.⌟

6 Kotio, vika qaakau vairi *raioni* voqaara variavo. Are vika aarai nkui kaane.
Noravauvo, are vika aarai nkui kairaro vika kempukavano kia variarire.
7 Namari qihia kaivaro aahara vataqaa taiqa vintema kera, are qaqi kairamanta vika
ekaara taiqa vuate. Are qaqi kairaro vika aquke vevava qaqini vitaraarire.
8 Ovikaara tatavano aaharauqama vivaro qutu vintema kera, are vika qaqi kairamanta qutu vuate.
Vainti naatiruvano nai nora auhaqi qutu viro kia kuarivata tavaintema kera, are
vika qaqi kairamanta vaaka qutu vuate.
9 Ihavano namari kia anoma tutoqama kaintema kera, are qora kaiqa vare variaka
qaraaka vaiinti vai entara vehi autu taiqa kaane, turo.
10 Avuqavu ni variaka tavaivaro Kotiva vikaqaa muntu keharo qora kaiqa vare
variaka qoraiqama nimitaaina entara, vika quaheha vikara huviqorave, tivara.
Qora kaiqa vare variaka naare nte vainaraqi avuqavu ni variaka nái aiqu quntama
teha hiqevara.
11 Vika mintimanta vaiinti nahenti vira taveha mintima tivara: Quqaama, Kotiva
avuqavu ni variaka koqe koqaa nimi vaivama vaivo. Vataini variaka uva avuqavu i
vai Variqava, quqaama vaivo, tivara.

59

Soruva vaiinti vonavu nititero Devitira naavu ampeqiate tu entara, Devitiva maa ihira qara ntuvatora
(1 Samueri 19:11)

1 Mpo Kotio, navutaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaane. Ti arireka auti
variakaqihaira ti antua timitaane.
2 Qora kaiqa vare variaka kauquqihaira ti qaqini varakaane. Vaiinti aruke variaka
tivata haru kevorave tira, ti ruaruama timitaane, turo.

3 Oho, tavaane. Kia vaiintiara mpo ike tiva nimite variaka, vika vaara vuike ti haru
kareka auti variavo.
Kia te ai uva voqavata raqa karaiti, qaqi vauramanta quminama vika ruvaaqumavi
ti haru kerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.
4 Te kia qora kaiqa voqavata varauramanta, quminama vika qeramate ti harireka
auti variavo. Ho vaaka himpira, tuvu ti tavera kahaqiane.

5 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are tinavu Isareri
Variqavano tinavuqaa raqiki variaravama variaro. Are himpira vo vatanaa vo
vatanaaka ntaihaane.
Qora vaiinti nái kenauka ntita vare vuru navutaaka kauquqi ke variaka, are kia vika
aaqurihama nimitaane, turo.

6 Oho, ti navutaaka vo enta vo enta, entaqi orurante, vairinavu *tauni*kanta vi aniha
rau rau tiantema keha, vika vi ani variara.
7 Vika nái noqihai qora uva ti variara. Vika maaqirivano iqoka paipe voqaara
vaiinti qoraiqama nimite vaimanta vika tiha, Kia vovanovata tinavu uva iriharo tinavu
qoraiqama timitaanarove, ti variara.

8 Noravauvo, vika minti ti variavara, are vika naaraihama nimite variaro. Are ekaa
minti varia vatanaaka nunurama nimite variaro.
9 Kotio, te ai kempukara noraiqaake iriqi virera. Are ti ori onavu koqevama variaro,
turo.
10 Kotira muntukavano tiriara vaivaro viva ani ti kahaqianaro. Viva ti qaqi kairaqe
te tenta navutaaka naatarake vora ntuva nimitarera.

11 Kotio, navutaaka ti vaiinti nahenti qora kaiqa vara nimite variara tauru kevorave
tira, are kia vika aaqurihama nimitaane.
Nena kempukaqohaira vika ntaihairamanta vika aiqu popareta ira hiqintuate.
Mpo Noravauvo, arema tinavu antua timite variaravama variaro.
12 Ti navutaaka nái noqihai ti varia uvava qora uvaqai vairave.
Oho, vaara vuitaava aantau ravaaqavu kaintema kera, are qaqi kairaro vika una
tiha nái mahuta ti vaiva nái ravaaqavu kero qoraiqama nimitaarire.
13 Ai arara itairara are vika vehi autu taiqa kairamanta kia qaiqaavata variate.
Are mintiramanta ekaa naato vatanaaka are Kotiva Isareriqaa koqemakera raqiki
vainarara kankomake irivarave.

14 Oho, ti navutaaka vo enta vo enta, entaqi orurante, vairinavu *tauni*kanta vi aniha
rau rau tiantema keha, vika vi ani variara.
15 Vairinavu vo haika aruke nareka vi aniha kia ranta karaiti, qaqi rau rau
tiantemake, vikavata qumina vi ani variara.

16 Vika minti variamanta te ai nora kempukara iriha ihi tivaqi virera. Te toqaqi
ai muntukavano tiriara vairara iriha ihi tivaqi virera. Are ti ori onavu koqeva
varianarara ti, nora maaravano tiqaa qovaraiqiraqe te are inanaini oru vuarirara ti
antua timitaane.
17 Are ti kempukaiqama timite variarava varianarara ti, te ai ihi tiva amiteha ai autu
tuaheraqi virera.
Are ti antua timite variara Variqava variararo ai muntukavano tiriara voqavata
vaivarama variaro.

60

Devitiva maa ihira qara ntuvatora. Viva Siria vatanaaka hampata iqoka raqiharo Mesopotemia vatainivata Soba vatainivata vauvaro Ioaapiva anirantero, oru Hore Uqitaini raqiharo Idomu vatanaaka 12,000 arukora.
(2 Samueri 8:3-13)
1 Mpo Kotio, ai arara ite vaivara are tinavu qoririma kehara tinavu kempuka rauha
kaaramanta tenavu kia navutaaka naatara kauro.
Mpo, are qaiqaa tinavu kahaqiraqe tenavu qaiqaa kempukaiqamake variare.

2 Vaturavano noraiqaakero utiharo vata qaki qaki ivaro qantuara vintema kera, are
tinavu Isareri qoraiqama timitaaro.
Mpo, tinavu koqema timitairaqe kia ntiri ntiri iraiti, qaiqaa ho variare.
3 Mpo, are tinavu nena vaiinti nahentiqaa nora maara vataaramanta vauro.
*Uaini*vano vaiinti vueraiqaa kaivaro vira aiqu poparetara intema kera, are tinavu
ruqutu kaararo tinavu aiqu kauqu poparetara imantama vauro.
4 Mpo Kotio, tenavu ai aatu qeteha ni vauraukave. Navutaaka vevavano tinavu
haruantorave tira, are nena vutora virini hiritairaqe tenavu vira taveha, mini oru ho
variare.
5 Tenavu ai muntukavano vaika, ai aaraaina uvara irihara, nena kempukaqohaira
tinavu ruaruama timitaane.

6 Mpo Kotio, are nena turuaraini vaihara maa uvara tianarave: Te Kotika navutaaka
naatarake Sekemi vatukavata, Sukoti Uqitaini vai vataravata, rairake tenta vaiinti
nahenti nimirerave.
7 Gileaativata Manasevata te una vatatantama vaivo.
Efaraimu vatavano vaireva, ti iqoka tovaqa voqaara vaivaro, Iutaa vatavano
vaireva, ti avuhainaa kauru voqaara vaivo.
8 Moapi vatavano vaireva, te namari tunti vauna tanura voqaara vaivo.
Idomu vatavano vaireva, tenta *su* rahunkuke aqu kauna vatavama vaivo.
Te Pirisia vataini vaiha vora ntuvaqi virerave, tianarave. Kotio, are minti tianarave.

9 Mpo Kotio, tavave ti tivita varairaqe te vaantaavuravano ututumatai vatukaraqi
oru virarave? Tavave ti tivita varairaqe te oru Idomu vatanaaka naatara kararave?
10 Ho are mintiataarave. Vate maa entara are kia mintiraitira, tinavu tauvaqa utu
timitera, kia tinavu iqoka vaiinti hampata vuaro.
11 Qaqi vaiintivano kahaqiarirava kia ho vairara tira, are tinavu kahaqiraqe tenavu
homa navutaaka naatara kararave, turo.
12 Kotiva tinavu kahaqirera, tenavu homa navutaaka naatara kaariraro viva vikaqaa
aiqu ntavaqiro vuanarove.

61

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, te ariara mpo ike ti kahaqiane ti vauna uvara iriane.
2 Ti maaqa niaraini vaivaro ti muntukavano qoraiqimanta te nantie irarave tivakeha
ai aare vauro.

Are ti tivita varera verara nora oriqaa vuru kairamanta navutaaka kia ti haruate.
3 Mpo, are ti antua timite variarava variaramanta te are iananaini oru vaiha ho
vairarave. Ori vaantaavuravano vaiinti mantaaqa amitaintema kera, are ti antua
timite variaravama variaro.

4 Mpo, are ti qaqi kairaqe te ekaa enta ai Naavuqi variqi vuare.
Kokoraaravano aroka rairakero nai naati mantaaqa nimitaintema kera, are ti antua
timitairaqe ho variare.
5 Kotio, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara te minti mintirerave tiva tauna uvara,
are vi uvara vi uvara irianarave.
Ai vaiinti nahenti ai autuara noraiqaake iri variakara irihara, are vo haika vo haika
vika kaama nimitaanara tivata timianarave.
6 Mpo, are ti nena avuhainaa vaiinti qaqi kairaqe te kia vaaka qutu viraiti,
vukaiqamake maa vataraqaa variqi vuare.

7 Are qaqi kairaqe te ai aaqanto vaiha ekaa enta vaiinti nahentiqaa koqemake raqikiqi vuare.
Are qaqi kairaro ai muntukavano tiriara vairavavata, tiriara noraiqaakera iriqira viravavata, ti antua timitaqiro vi vairaqe te ho variare.

8 Are minti minti iraqe te ekaa enta ai autu tuaheraqi viha, tenta kauqu aiqiqaa aquke tivatauna uvara avateha, vo *ofaa* vo *ofaa* ai iha quara amitaqi vuare.

62

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te Kotira veka qihaaqamake vauro.
Vivama ti ruaruama timite vaivama vairo.
2 Vivaqaima ti antua timiteharo navutaaka kauquqihairo ti vara qaqini kuvantu timite vaivama vairo.
Ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaimanta navutaaka kia ti aatara kaarave.

3 ⌞Ti navutaaka,⌟ ne tairentae qaqirake kia ti harireka anivarave?
Hohaa vaiqatavira venta kaantemake, ne tiriara viva ekaara taiqa vuarire ti, ti hampata raqi variavo.
4 Ne te nora autu vataunara vira vatainiqama kareka auti variavo.
Ne quaheha una uva tivaqi vi variarave.
Ne nenta noqihai vaiintiara koqema kera variane tivakeha, nenta aatoqihai vi vaiintiva qoraiqama vuataarave ti variarave, turo.
5 Te Kotira veka qihaaqamake vauro. Te vira veka vaiha virara noraiqaake iriqi virerave.
6 Vivaqaima ti antua timiteharo navutaaka kauquqihairo ti vara qaqini kuvantu timite vaivama vairo.
Ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaimanta navutaaka kia ti aatara kaarave.
7 Kotiva vivaqai ti ruaruama timiteharo, nora autuvata ti timirave.
Viva kempukaiqama kero ti antua timite vaimantama vauro. Vaiintivano ori onavuqi mantaaqaviro ho vaintemake, te viva inaini oru vaunara.

8 Ti vaiinti nahentivauvo, ne ekaa enta Kotiraqaa muntuvi vaiha virara noraiqaake iriqi vuate.
Kotiva tinavu antua timite vaiva vairara ti, maaravano niqi vaina entara ne vira tiva amivaro viva ni kahaqiarire.

9 Tenavu vaiinti nahenti vairera, noqihairo aiho uritaraira voqaarama vauro.
Nora vaiintive, vehi vaiintive, tenavu ekaa qumina haika voqaarama vauro.
Vovano tinavu maara *sikeri*qaa hirikero tavairera, tinavu maaravano kiama variaro.
10 Vaiinti ruqutiha vira airaira vare varia okarara qora okarave tivakera kia vira autuane. Vo haika varareva ihara kia muara autukera vi haikara varaane.
Are airi airaira vatairera, kia vi haikaraqaa muntuvi variane.

11 Kotiva kia vohaa tataa maa uvara tiraitiro, viva qaiqaavata mintima tiro: Te kempukavano vauraro
12 ti muntukavano vaiinti nahentiara vaimantama vauro, ti vaira.
Noravano Kotiva ekaa vaiinti nahenti kaiqara iriharo nái koqaa nimi vaivama vaivo, turo.

63

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, are ti Variqavanoma variaro. Te ai vataake vairerave tivakehama ai
rante vauro.
Ti maraquravano ariara voqama kero hantuqa harimantama vauro.
Vaiintivano aahara vataini, kia namarivata vainaini niharo namari naataa ivaro
vaintemake, te ai tavaataa imantama vauro.
2 Mpo, are ti qaqi kairaqe te ai Naavuqi turuaraini vaiha ai mpeqa okaravano takuqi
vainara ho tavaare.

3 Te tenta qaqi variqi vuainarara kia noraiqaake iriraiti, ai muntukavano tiriara
vaira virara te noraiqaake iriqi virerave.
Te mintimake iriqi viha ai autu tuaheraqi virerave.
4 Te maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara ariara koqeve tivaqi virera.
Te tenta kauqu tuaherakeha, ai aararerave.
5 Vaiintivano koqe kara nero ho vaintemakero, ti maraquravano quahe vairaqe te
ihi tiha ai autu tuaheraqi virera.

6 Te tenta vaite vauna taintaraqaa vaiha, ariara kia tauru karaiti, qaqi iriqi vi
vaunara.
Enta tavaarave, kokoraaravano uva tiraqaave, te ariara iriqi vi vaunara.
7 Are ti kahaqama timite variarava varianarara ti, kokoraara naativano nai nora
arokaqi vaintemake, te ai aaqanto vaiha, ai quahama amitaaina ihira tivaqi virera.
8 Te ai aaqanto vauraro ai kauqu tanaravano ti tuataimanta vaunarave.

9 Oho, ti haru kareka auti variaka, vika vehiqamavi, qutu vuaka varianaini otu
vaivara.
10 Iqoka paipevano vika aru kairamanta qaakau vairivano vika vaata nevarave, turo.
11 O Kotio, are ti avuhainaa vaiinti kahaqi variaramanta te navutaaka naatarake
vaunarara ti, te quaheha variqi virerave.
Vika nái aiqiqaa kauqu aqukeha ai avataqi virerave ti variaka, vika ai autu tuaheraqi
vivarave.
Una uva ti variaka, naantiara are vika no tinta kairamanta vika kia ho uva tivarave.

64

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, nora maaravano tiqi vaimanta vauro. Mpo, te ai aaraaina uvara iriane.
Te navutaaka aatu qetehama vauro. Are ti antua timitairaqe te qaqi variare.
2 Qora kaiqa vare variaka ruvaaqumavi vaiha ti haruke aarara rante variakaqihaira
are ti kukeqa timitaane.
3 Vika maaqirivano iqoka paipe vaihaira voqaara vaivaro, vevavano vaiinti arukain-
temake, vika qora uvaqohai vaiinti qoraiqama nimite variara.
4 Vika vaara autute variaraqihai kia qetaraiti, quminq vaiinti kia qora kaiqa vare
variaka vaaka ntaihe variara.

5 Vika qora kaiqa varareka iha, nariara vihi vaahi tiha, Kaiqe vaiintivano kia
tavenaini vuru vaara vui taare, ti variara.
6 Vika qora kaiqa varareka auti vaiha tiha, Kaiqenavu qora kaiqa vo autuariraro kia
vovanovata tinavuara vi kaiqara varaavo tianarove, ti variara.
Vika minti ti variavarovata, Kotiva vaiinti avu aatoqi kankoma kero iri tave vaiva,
viva vika qora kaiqa tave vairave, turo.

7 Kotiva kia vikara rauruate tiraitiro, viva vaakama nai vevaqohairo vika ntaihaanaro.
8 Kotiva qaqi kairaro vika qora uva ti vaiva nái qoraiqama nimitero vehi autu kaarire.
Vika taiqa vimanta ekaa vaiinti nahenti vika taveha, nái qiata runkinkiri iha vikara huviqorave tivara.
9 Vi entara ekaa vataini vaika Kotira aatu qeteha viva varai kaiqara viti viri tiva nimiqi viha, virara nái aatoqi iriqi vivarave.
10 Kairamanta avuqavu ni variaka Nora Kotira kaiqara iriha quahaqi viha, viva inaini oru vivaro viva vika antua nimitaarire.
Kairamanta ekaa avuqavu kaiqa vare variaka Kotira autu tuahera kaate.

65

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, tenavu Saionini oru vaiha tentanavu kauqu aiqiqaa aquke tiva tauna uvarara iriha, ai autu tuahera karerave.
2 Are tenavu ai aare vauna uvara iri varianarara ti, ekaa vaiinti nahenti are iananaini oru vivarave.
3 Tenavu ai uva raqa kaunara kaara tinavu muntukavano qoraiqimanta vauraravata, are tinavu uva nunka timitaanara.
4 Are nena kaama taana vaiinti nahentika quaheha vaivara. Vika ai Naavu takuqi vairaqi quaheha variqi vivara.
Tenavu ai Naavu takuqi vairaqi oru variariraro are tinavu koqema timitera haikava tinavu muntuka paruma timitaanaro.
5 Kotio, are ti ruaruama timite variaravama variaro.
Tenavu ai aare vauna uvara irihara, are tinavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaanara taveha voqamake kauqu runkinkiri i vaunara.
Ekaa maa vataraqaa variakave, nora namari hini mantaraini variakave, vika ariara noraiqaake iriqi vivera, vika koqemake vaivara.
6 Ai kempukavano uri aatarakero vairara tira, are nena kempukaqohaira ekaa aiqina nai vatuka nai vatukaqaa variate tira aratаanara.
7 Nora namarivano noraiqaakero auva nte vaivara are vira qioqama kaararo kia qaiqaavata auva ntaira.
Vo vatanaa vo vatanaaka naveraitiha iqoka raqi variavara are vika qioqama kaaramanta vika evaara variara.
8 Niaraini variakavata are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianara taveha, voqamake qeteha variara.
Kuari urinaini variakave, kuari ruhunkinaini variakave, vika vika are nora kaiqa vare varianara taveha, ihi tivaqi viha ai quahama amite variara.
9 Are maa vataraqaa koqema kera raqikihara aaqu varake variararo vatavano koqe iro vaivaro karavanovata koqema kero qampiqe vaira.
Are namari tuvinaini mpiqake vataararo namarivano koqemakero tuvi vaira. Are vata koqemakera vataararo viraqihairo vo kara vo karavano koqema kero qampiqe vaira.
10 Are aaqu koqemake varake variararo aaquvano vata korataara putama kaivaro vatavano uqera vivaro karavano qampiqe vaira.
11 Are mintima kehara vata vira koqemake variaramanta vaiinti nahenti vata viraqaahai airi kara qantuke vare variara.
Are vi ani variana vataraqaahairo koqe karavano qampiqe vaira.
12 Qumina vataini koqe ukau qampiqe vaimanta purumakauve sipisipive mini mpiqavi variara.

Aiqinaini koqe naaho vo naaho vo naahovano vaimanta vaiinti nahenti quaheha variara.
13 Ukau vainaini airi sipisipive, memeraave vi aniha ukau ne variamanta uqitaini *uiti* ututaavaro koqema kero qampiqeharo vi vatara mpiqe vaimanta vaiinti nahenti quaheha ihi tivaqi vi variara.

66

1 Qaqi kairamanta ekaa vataini variaka quaheha naverai tiha Kotira autu tuaheraqi vuate.
2 Ne vira nora autuara irihama ihi tivaqi vuate. Vira autuvano nora autuma vaivo tivaqi vuate.
3 Ne Kotirara tiha, Are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare varianara taveha, tenavu kauqu runkinkiri iha vauro.
Ai kempukavano uri aatarakero vaimantara ti, ai navutaaka ai aatu qeteha ai avuqaa vevu vevu iha variavo.
4 Mpo, ekaa vataini variaka ai avuqaa kankakaamavi vaiha, ai ihi tiva amite variara. Vika ai nora autuara iriha, ihi tivaqi vi variara.

5 Ho aniqenavu Kotiva nora kaiqa varainara tavaare. Viva tinavu vaiinti nahentiara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timitaira taveha, tenavu kauqu runkinkiri i vauro.
6 Viva tinavu kaivaqaukavara nora namari aaharaiqama nimitaimanta vika aahara vatavau taqa vare hini mantaraini vuarave.
Kaiqenavu virara irihama tenavu quahaqi viha, vira quahama amitaare.
7 Viva nai kempukaqohairo ekaa enta naato vatanaakaqaa raqiki vairo.
Viva vika aitutumakero tave vaimanta variarara ti, hauri vika kia vira vevaaraini vairaiti, vira hampata raqivora.
8 Ne ekaa naato vatanaaka ani tinavu Variqa autu tuahera keha, vi uvara naverai ti vaimanta ekaa iriate.
9 Viva tinavu antua timite vaimanta tenavu kia qutu viraiti, qaqi variqi vi vaunara. Viva kia tinavu qaqira kaimanta tenavu kaavunti qoraiqama vunara.
10 O Kotio, are tenavu autuna okarara avatama kera tavaanara.
Vaiintivano *silvaa* ori ihaqohairo untakero hiqama kaintema kera, are tinavu Isareri avatama kehara tavaanara.
11 Are qaqi kaaramanta vo vatanaaka tinavu Isareri ravaaqavuke nora maara tinavuqaa vataamanta tenavu vira aqu vare vaunara.
12 Are qaqi kaaramanta navutaaka iqoka raqiha tinavu qiata rukavu kaarave.
Mpo, ihavanove, huvuravanove, vaiinti qoraiqama nimite vaintema kero, vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timite vaimanta vaunara.
Mintivara viraqaahaira are tinavu ⌞Isareri⌟ tivita varera vuru koqe vataini kaanarara ti, vate maa entara tenavu kia vo haikara aavoqiraiti, koqemake vaunara.
13-14 Ho nora maaravano tiqi vai entara te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tuna uvara iriha, te vo *ofaa* vo *ofaa* vare vuru ai Naavuni ekaara kaintu iha quara amitaaina *ofaa*ra ai autu amitarerave.
15 Te *ofaa* ai iha quara amiteha, sipisipi qora koqenavuvata, purumakau qora vonavuvata, memeraa vonavuvata, ai iha quara amitarerave, turo.

16 Ne Kotira aatu qeteha vira autu tuahere variaka, ne ani ti uva iri vaiqe te viva vo kaiqa vo kaiqa vara timitairara ni tiva nimiare.
17 Te Nora Kotira tenta noqihai aarauraro ⌞viva ti uva irirara ti,⌟ te tenta maaqiriqohai vira autu tuahera kauro.

18 Vi entara tenta qora kaiqa varaunarara kia nora haikave turaitirio, Noravano
Kotiva kiama ti uva iritirio.
19 Ho Kotiva te vira aarauna uvara iriro, ti kahaqama timitaira.

20 Ho kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi vuare.
Viva te vira aarauna uvara kia qoririma karaitiro, ti uva iriharo vira muntukavano
tiriara vaira kia qaqira kairarama turo.

67

1 Mpo Kotio, tinavu aaqurihama timitehara koqema timitaane.
Are koqe viri vatehara tinavu quahama timitaane.
2 Are tinavu Isareri mintimakera koqema timitairamanta, ekaa naato vatanaaka ai
koqe okara kankomake tave, are vaiinti nahenti ruaruama nimite vaina okararavata
kankomake tavaate.

3 Kotio, are qaqi kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai autuqai tuaheraqi vuate.
Are qaqi kairamanta ekaa naato vatanaaka ai autuqai tuaheraqi vuate.
4 Are avuqavuqama kera vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikihara koqe aaraqai vika
numiqe variaravara tira, are qaqi kairamanta vika quaheha ihi tivaqi vuate.

5 Kotio, are qaqi kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai autuqai tuaheraqi vuate.
Are qaqi kairamanta ekaa naato vatanaaka ai autuqai tuaheraqi vuate, turo.

6 Kotiva tinavu Variqavano tinavu koqema timite vaivarora tiro, tinavu vataqihairo
koqe kara qampiqaimanta tenavu airi kara qantuke vare vaunara.
7 Mpo, Kotiva tinavu koqema timitaqi vuarire.
Mpo, ekaa naato vatanaaka Kotira aatuqai qeteha variqi vuate.

68

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, himpira nena navutaaka ntaihehara vika raumpirima kaane.
Ai navutaiqi varia vaiintika, are vika ntaihairamanta vika qetake kantama vuate.
2 Uvaivano iha mura raumpirima kaintema kera, are vika vona vona raumpirima
kaane.
Are vika ruqutu kairamanta vika ai avuqaa vahavera *taakamavira/kaakamavira*
ihavano ravita kaintemake, taiqa vuate.
3 Are mintiharama avuqavu ni varia vaiinti nahentika qaqi kairamanta vika ai
avuqaa vaiha quaheha variate. Are vika qaqi kairamanta vika nái muntukaqihai
quaheha variqi vuate.
4 Kaiqenavu ihi tiha Kotira autu tuaheraqi vuare.
Tonavuqaa oquviro vaiharo vi ani vaira, virara irihama ne ihi tivaqi vuate. Vira
autu Nora Kotirave. Kaiqenavu vira avuqaa vaiha quaheha variqi vuare.

5 Kotiva nai turuaraini vaiharo koqema kero *iqa/viqa* vaintiqaa raqiki vaimanta vika
ho variara.
Viva tentoqa nahenti kahaqi vaimanta vika *ko* ho aatarake variara.
6 Kia tontivanovata vai vaiintiva vaivaro Kotiva vira qaqi kaivaro viva koqe vaiinti
nahenti ranta kaimanta vika viraqaa koqemake raqiki variarave.
Viva karapuhiqi variaka kuvantuke vaimanta vika quaheha ihi tivaqi viha kara-
puhiqihai vevanteha vi variarave.

Vira qoririma kaaka viva nititama kairamanta vika kuarivano tatoqe vai vataraqaa oru variqi vivarave.

7 O Kotio, haaru are nena vaiinti nahenti ⌞Isipihaira⌟ ntita varera, vika avuni aahara vataini vi variararo
8 naaruvaihairo aaqu hiqinti hiqinti i vairave.
Vi entara are Isareri Variqavano Sainai Aiqinaqaa tuvu variararo vatavano qaki qaki i vairave.
9 Are nena vaiinti nahenti kaama nimitaana vatara qaiqaa koqema vuarire tira, aaqu varakaararo ntirave.
10 Ai vaiinti nahenti vi vataraqaa vaireka, oru mini variavara are koqe Variqavano vaiharara tira, are vehi vaiinti nahentiqaavata koqema kera raqikiqira vi variaramanta vika kia vo haikara aavoqiarave.

11 Ho Noravano Kotiva timanta tinavu navutaaka qetake kantama vuamanta nahentinavu vi uvara vare vuru vaiinti nahenti tiva nimi tiha,
12 Navutaaka nái avuhainaa vaiintinavu hampata qetake kantama vuavo. Vika ekaa vuamanta nahenti vonavu vika ke vua airairara rairake vare variavo, tiara. (1 Sam 18:6)
13 Vehi nahenti vinavuka sipisipi naavu avutaqi variaka *silvaa* orive, *kori* orive, varake viraqohai nái vaata *vaahehema/vaataiqama* teha variara.
Mirura arokavano nai vaata naavuma taintemake, vika vi haikara varakeha nái vaata *vahehema/vaataiqama* taavaro takuqiharo vaira. (Ves 13 Hiparu uva kia kankoma kero vairo.)
14 Kotiva ekaa kempuka vataava *taaruvano/kaampuravano* Salamoni Aiqinaqaa ntintema kero, avuhainauka vonavu raumpirima kaimanta qetake vuara.

15 Basaani Aiqinavano nai nora aiqinavano vaivaro vi aiqinaraqaa airi onkaivano vaira.
16 Basaani Aiqinao, are airi onkai vataava vaihara nantiharae are Saioni Aiqina tavehara tihara, Tevata vi aiqinara voqaara variataarave, tiaro?
Noravano Kotiva nai Saioni Aiqina vira kaama tero tiharo, Te vi aiqinaraqaa ekaa enta variqi virerave, tirave.

17 Noravano Kotiva Sainai Aiqina mini kero ⌞Saionini⌟ nai naavuqiara vi vaimanta vira iqoka vaiinti nai airitahaa nái iqoka *kaari*qi vaiha vira ututumate vira hampata oru vi variavaro viva nai naavuqi turuaraini oru vaira.
18 Are verara kantaaqaini vihara, airitahaa rumpataaka ntita varaaramanta vika ai hampata vuara. (Epasaasi 4:8)
Are mini vuaramanta ai qoririmake variaka, vika ⌞ai aatu qeteha⌟, vo haika vo haika ai ami variara.
Noravano Kotiva Saionini ⌞tinavu hampata⌟ variqiro vuanaro.
19 Kaiqenavu Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaira vira autu tuaheraqi vuare. Viva vo enta vo enta tinavu maara qaqini varakeharo naiqaa aqu vare vairave.
20 Tinavu Variqavano viva tinavu ruaruama timite vai Variqavama vaivo.
Noravano Kotiva ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva tinavu kahaqi vaimanta tenavu kia qutiraiti, qaqi variqi vi vaunara.

21 Vira navutaaka qora kaiqa kia qaqira karaiti, qaqiqai vare variaka Kotiva quqaama vika qiata rukavuma kaanaro.
22 Noravano Kotiva tiharo, Te ni navutaaka Basaanihaive, nora namari vevaihaive, ntita vare vuru ne vainaini kaari

23 ne vika naareqi nenta aiqu quntama taimanta ni vairi vika naare nevarave.

24 Tinavu Avuhainaao, Kotio, vaiinti nahenti tavaavara, are navutaaka naatara kaarava airi vaiinti ntita varera vika avuni vora ntuvaqira vihara nena Naavuqira oru vuanarave.
25 Ihi ti variaka avuni oru vuamanta vika naantiaraini *musiki* ruquti variaka oru vuamanta vika avutana varaatanavu *tamparini* rintatimaqi vuarave.
26 Ne airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka, ne Kotira autu tuahera kaate.
Ne ekaa Isareri Nora Kotira autu tuahera kaate.
27 Tavaate. Benaminira anku inaara ankuvano avuni vi variamanta vika naantiara Iutaara ankuqihai qiata vaiinti airitahaa vi variamanta, vika naantiara Sebulunika Napataarika ankuqihai vika qiata vaiintivata vi variara.

28 O Kotio, nena kempuka okara vaiinti nahenti numiqairamanta vika tavaate.
Are haaru autuanantema kera qaiqaavata nena kempukaqohaira tinavu kahaqiramanta
29 vo vatanaa vo vatanaa avuhainaaka ai aatu qeteha vo koqaa vo koqaa vare vuru Ieruharemini ai naavuqi kaate.
30 Qaakau aantau vovano* kiara noruvaqi vaira, are vira atiane.
Qaakau purumakau qoranavu nái naati hampata variaka, are vi vatanaakavata nitiane. Are vika nitiramanta vika ai aatu qeteha tori kauru aravi vaiha airi *silvaa* ori ai vuru amiate.
Quaheha iqoka raqi varia vatanaaka, are vika vika ntaihehara raumpirima kaira vi anima vuate.
31 Naantiara Isipi avuhainaava nititaika Ieruharemini anivarave. Itiopia vatanaaka Kotira vevaaraini vaireka, vika nái kauqu tuaherakeha vira aarevarave.

32 Ho ekaa naato vatanaaka, ne Kotirara iriha ihi tivaqi vuate.
Ne Nora Kotira autu tuaheraqi vuate.
33 Haaru naaruva autukero vataiva viva tonavuqaa oquviro vaiharo vi ani vai Variqara, ne virara ihi tivaqi vuate.
Naaruvavano uva tintema kero, uva ti vai Variqarara irihama
34 ne vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Vira kempukavano uritarakero vairave, tiate. Viva tinavu Isareri Avuhainaavama vaivo. Tenavu naaruvaini vira mpeqa okara tave vaunarave.
35 Mpo Kotio, are nena turuaraini variaramanta tenavu ai aatu voqamake qeteha vauro.
Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti kempukaiqama timite vaimanta tenavu ho vaunara.
Kaiqenavu Kotira autu tuaheraqi vuare.

69

Devitiva maa ihira qara ntuvatora.
1 Mpo Kotio, ti ruaruama timitaane.
Namarivano ti vara nampiqama kareva auntana uru vaimantama vauro.
2 Te kapoqi rupeqavi vauraro ti aiquvano kempuka vataqaa ntava taarirava kia vaivo.
Mpo, te varuvaqi vauraro huvuravano ti nampiqama kareva auti vaimanta vauro.
3 Mpo, te airi tataa naverai tiha, Ti kahaqiane ti vauraro ti kempuka taiqa vivaro huntavanovata aaharaiqimantama vauro.
Te ai viriara qumina aitutumaqi vuraro ti avuantaiha itaivo.

* **68:30:** Uva tuqantaakero Isipiara tiro.

4 Mpo, ti qumina navutaiqi variaka airitahaa variavo. Ti qiata kauhi airitahaa vaira viravata aatarake nai airitahaa variavo.
Ti navutaaka tiqaa uva vateva kia vaimanta, qumina ti vehi autu kareka auti variavo. Te kia vika ia haikara vo haikavata muara varauramanta, vika qumina kempukaiqamake tiha, Vi haikara tintanavu timiane ti variara.
5 Mpo Kotio, te ai uva, vo uva vo uva raqa kaunara, are kankoma kera iri tavaanarara ti, kia te vi uvara ho kukeqa kararave.
6 Are Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavama variaro. Hauri ti qora okara kaara ariara noraiqaake iri variaka kaurira haika varevorave.
Mpo, are tinavu Isareri Variqavanoma variaro.
Hauri ti qora okara kaara ai rantareka auti variaka toqaavu ntaihaantorave.

7 Te ariarao ti, qaqi kauramanta ti navutaiqi variaka ti naaraihama timiteha tiriara qora uva ti variara. Vika mintiavaro ti voqamakero toqaavu harimanta vauro.
8 Te vo vatanaaka voqaara, tenta qata vakaukavara nivutaini vauro.
Ti nora maaqunavu, vo vataihainaara nunura amitaantemake, ti nunurama timite variara.

9 Mpo, ai Naavuara ti voqama kero hantuqa harimanta vaurava, ihavano itaintema kero, tiqi vaivo. (Ioni 2:17)
Ai Naavuara noraiqaake iriqi vi vaunara kaara vokiaka ariara qora uva ti variava tivata qoraiqama timite vaivo.
10 Mpo, te iqi rataqi viha karavata aurumate vauramanta, vika tiriara qora uva qaqiqai tivaqi vi variara.
11 Te kovaara utavaaqavata nonkute vauramanta, vika qaqiqai ti naaraihama timite variara.
12 Vaantaavura qentiana ruvaaqumavi variaka, vika ti tauvaqa vauraa uva ti variara.
Uaini neha vueraiqi variaka, vika ti naaraihama timiteha vo ihi vo ihi tiriara ti variara.

13 Vika mintiaveravata, te ai aareha tiha, Noravauvo, are nena kaama tena entaraqaa ti uva irihara ti kahaqama timitaane.
Kotio, ai muntukavano tiriara voqama kero vairara irihara, vo tivakera ti ruaruama timitaane.
14 Mpo, te kapoqi rupeqa vunaraqihaira ti ruaruama timitaane. Kia ti qaqi kairaqe te ekaara viraqi rupeqa vuare.
Ti navutaiqi variaka kauquqihaira ti qaqini vara kaane. Varuva namariqihaira ti qaqini vara kairaqe ho variare.
15 Mpo, kia qaqi kairaro huvura namarivano ekaara ti aqu ravaaqavu kaarire.
Kia qaqi kairaro varuva namarivano ti nampiqama kaarire.
Kia qaqi kairaro hiqainti novano ti ekaara tinta kaarire.

16 Noravauvo, ai muntukavano tiriara enena vairara irihara, vo tivakera ti uva iriane. Tuqantaavira ti aaqurihama timitaane.
17 Mpo, te ai kaiqa vaiinti vaurara kia kukeqavira variane. Nora maaravano tiqi vaimanta vaunarara tira, vaaka vo tivakera ti kahaqama timitaane.
18 Te unanaini anintera ti ruaruama timitaane. Ti navutaaka kauquqihaira qaqini vara kairaqe te ho variare.

19 Ti navutaaka qora uva tiriara ti variarave, ti naaraihama timite variarave, vika ti hutu vatainiqamake variarave, are ekaa virara virara irira tavaanarave.

20 Mpo, vika ti naaraihama timiteha tiriara qora uva tiava, ti muntuka qoraiqama
kaivaro tiqi vai maarava ti kempuka taiqama kaivo.
Vaiinti vonavu ti aaqurihama timitevarave, turaro, kia voqavanovata mintivo.
Vokiaka ti muntuka kukuqama timitevarave turaro, kia voqavanovata mintivo.
21 Ti karara hantuqa harimanta vauramanta vika hunkavi karara ti timiavo.
Ti namari naataa imanta vauramanta vika hunka vi *uaini*ra ti timiavo.
22 Oho, vika ruvaaqumavi kara ne vaivaro vi karava vika qoraiqama kairaqe te
vikara huviqorave tiataarave.
Are vika ntaihaira kaavuntiqe te vikara huviqorave tiataarave.
23 Are kairaro vika nivu qimpa viramanta vika kia ho qaiqaavata tavaate.
Are kairamanta vika kia koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi vuate.
24 Are nena arara ite vaina okarara vika numiqaane. Kairaro ai arara ite vairava
ntaihairamanta qoraiqama vuate.
25 Are vika naavu maaqa vehi autu kairaro kia vovanovata ho viraqi variarire. Ekaa
aru kairaro kia vovano vika *seri* naavu kaqataaraqi qaqi variarire.
26 Are ntaihaana vaiintika, vika vikavata ntataqi viha qoraiqama nimite variavo.
Are teqa taaqama kaana vaiintika, vika vi vaiintikavata voqavata qoraiqama nimite
variamanta vika voqavata aihavira haika varaavo.
27 Kia vika qora kaiqa varaara tauru karaitira, vikaqaa vo uva vo uva vataane. Kia
vika kuvantu nimitaane.
28 Qaqi variqi vi vaika nutu vukuqi qara ntuva taanaraqihaira vika nutu nunka
kaane. Hauri vika nutuvano avuqavu ni vaika nutu vataakero vi vukuraqi
variantorave.

29 Ti navutaaka ti qoraiqama timite variavera te nora maaraqi vauraro aiha
vimantama vauro. Mpo Kotio, ti ruaruama timitera, ti antua timitaane.

30 Kotiva mintiraqe te ihi tivaqi viha vira autu tuahereha virara koqeve tivaqi
vuariraro vira autuvano noraiqama vuarire.

31 Purumakau qoravano noruqama vira aruke Kotira iha quara amiterara Kotiva
kia vi *ofaa*rara noraiqaakero iriraitiro, viva te mintimake Kotirara koqeve tiainarara
noraiqaakero iriharo quahaanaro.
32 Nora maaraqi variaka tavaivaro Kotiva ti ruaruama timitaira vikavata quaheha
vaivara. Kotira rantareka auti variaka, vikavata qaiqaa kempukaiqamavi ho variqi
vivara.
33 Vo haika vo haikara aavoqiaka vira aare variavaro Noravano Kotiva vika uva iri
vairave.
Vira vaiinti nahenti rumpataaka, viva kia nunurama nimitaanaro.
34 Ho kairamanta naaruvaini variakavata, maa vataraqaa variakavata, nora na-
mariqi vi ani variakavata, ekaa vika Kotira autu tuaheraqi vuate.
35 Kotiva Saioni vatukaqi varia vaiinti nahentika ruaruama nimitaira vika ho
variate.
Viva Iutaa vataini vo vatuka vo vatuka qaiqaa autu nimitaira vaiinti nahenti qaiqaa
oru vi vatukaraqi vaiha tiha, Maa tinavu vatama vaivo, tivarave.
36 Kotira kaiqa vaiinti nahenti minti tivake vaimanta vika vaintivaravata vi vatarara
tinavu vatama vaivo tivakeha mini vaivara.
Kotirara muntuka vaika vi vataraqaa variqi vivarave.

70

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, vaakama tuvu ti kahaqiane. Mpo Kotio, kia varikera ti ruaruama timitaane.
2 Ti haru kareka auti variaka, are vika hampata iqoka raquqira vihara vika naatarakera kaurira haika nimiramanta hampiqama vuate.
Te nora maaraqi vaunarara iriha quahe variaka, are vika ruqutu kairamanta vika tiqaahai anirante vivaro vika autuvanovata vataini tuvi vuarire.
3 Vika ti naaraihama timiteha huviqorave ti variaka, are vika qoraiqama nimitaira vika kaurira qaqirake vuate.

4 Noravauvo, ai rante variaka are qaqi kairamanta vika ai aaqanto oru vaiha muntuka paru i vaira quaheha variate.
Ariara viva ti kahaqiharo ruaruama timite vaivama vaivo ti variaka, are vika qaqi kairamanta vika ariara tiha, Kotiva nai Noravanoma vaivo, tivaqi vuate.

5 Noravauvo, quqaama te vehi vaiinti vaiha kia te tenta ho kahaqiarirava vaimantama vauro.
Mpo Kotio, vaakama tuvu ti kahaqiane.
Areqaima ti kahaqihara ruaruama timite variaravama variaro. Noravauvo, kia varikera tuvuanerama turo.

71

1 Noravauvo, vokiaka ti qoraiqama timitevorave ti, te are iananaini anuro.
Mpo, kia ti navutaaka qaqi kairamanta vika kaurira haika ti timiate.
2 Are avuqavuqama kera kaiqa vare variaravara tira, ti ruaruama timitaane.
Mpo, nena aato ti timira ti uva irihara, vaaka ti ruaruama timitaane.

3 Vaiintivano ori onavuqi kukeqareva oru vaintema kera, are ti qaqi kairaqe te are varianananaini oru vaiha ho variare.
Arema ti ori onavu koqeva variaro.
Arema ti kempuka vaantaavura variaro.
Are mintima variaravara tira, are ti kahaqina uvara tiraqe te ho variare.

4 Mpo, ti Variqavauvo, qora vaiinti kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
Qora kaiqa vareha voqamake nái kena vaiinti qoraiqama nimite variaka tivata ravaaqavu kevorave.

5 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro.
Te qaraaka vaiinti vaunaraqaahai ariara viva ti kahaqiariravave tivakeha, ariaraqai noraiqaake iriqi anima naampaiqama vuro.
6 Ti vatatai entaraqaahai te ariqaa muntuvi variqi anunarave.
Te tenta nora auhaqi vauna entaraqaahaira are tiqaa koqemakera raqikiqira anianarara ti, te ekaa enta ai autu tuaheraqi virerave.

7 Are tiqaa koqema kera raqikihara ti kempukaiqama kera antua timite varianarara ti, airi vaiinti nahenti are ti kaiqa vara timitaanara taveha kauqu runkinkiri i variara.
8 Te aatitainaraqaavata entaqivata ai autu tuaheraqi viha ai takuqi vaina okarara vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.

9 Mpo, te naampaiqama vuro. Kia ti qoririma kaane. Ti kempukavano taiqa vimanta vauro. Kia ti tauvaqa utu timitaane.
10 Ti navutaaka ti haruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i variavo. Ti haru kareka auti variaka, vika ruvaaqumavi vaiha uva tiva taatauke vataavo.

11 Vika tiha, Kotiva vira qoririma kaivaro vira ruaruama amitaarirava vovano kiama
vaivo. Ho kaiqenavu vira avataqi viha vira ravaaqavu kaare, ti variarave.
12 Mpo Kotio, kia ti qaqirakera niaraini variane. Mpo, ti Variqavauvo, vaaka tuvu ti
kahaqiane.

13 Oho, qumina tiqaa oqike una uva ti variaka qaqi kaira vika vehi autuvi taiqa vuate.
Ti qoraiqama timitareka auti variaka, are qaqi kaira vika kaurira haika varaivaro
vika autuvano vataini tuvi vuarire.

14 Ho te ai veka vaiha ariara noraiqaake iriqi viha, ai autu qaiqaa qaiqaavata
tuaheraqi virerave.
15 Te tenta noqihai are avuqavu kaiqa vara timitaanarave, nena kempukaqohaira
ti ruaruama timitaanarave, te virara virara aatitainaraqaavata entaqivata vaiinti
nahenti tiva nimiqi virerave.
Mpo, are airi tataa ti kahaqianarara ti, te virara vika tiva nimiqi vivi, kia ho vi uvara
tiva vuru taiqa kararave.
16 Noravauvo, are ti Variqavano ekaa kempuka vataavama variaro.
Are nena kempukaqohaira nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenarara te vika tiva
nimi tiha, Noravano Kotiva vivaqaima avuqavu vaivama vaivo, tirera.

17 Kotio, te qaraaka vaiinti vauna entaraqaahaira are nena koqe okara ti humiqaqira
vihara, vate maa entaravata are ti koqema timitaanarara te qaqiqai vaiinti nahenti tiva
nimiqi vi vauro.
18 Mpo Kotio, te naampaiqama vi, erera kauki vataaka vaurara, kia ti qaqira kaane.
Are tintira vairamanta naantiara kuvuarama tekavata qovarama viqe te ekaa
vikavata ai kempuka okarara tiva nimiare.

19 Are avuqavuqama kera raqiki variana okarava nai uri aatarakero naaruvaini
vairave.
Ike, are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variarava nai noraiqama kero vairave.
Mpo Kotio, tavave ai voqaara vaivo? ⌞Kiama voqavanovata vaivo.⌟
20 Are tiqaa nora maara, vo maara vo maara vateharavata, naantiara ti qaiqaa
koqema timitehara ti kempukaiqama timitenarave.
Te inaaraiqakaa qutu vuaka varianaini virera uraravata, are ti qaiqaa kahaqama
timitairaqe kia te qutu vuare.
21 Vi entara are qaiqaa ti nora autu timihara ti muntuka kukuqama timitenarave.
22 Ti Variqavauvo, are kia ti qaqira karaitira, tiriara noraiqaakera iriqira vi
varianarara ti, te *kitaa* ruqutiha ai autu tuahera karerave.
Are takuqukera variara Variqava tinavu Isareriqaa raqiki varianarara ti, te *musiki*
ruqutiha ai autu tuaheraqi virerave.
23 Te quaheha naverai tiha ai autu tuaheraqi virerave.
Are ti kuvantu timitaanarara ti, te tenta avu aato muntukaqihai quaheha, ai autu
tuaheraqi virerave.
24 Ti qoraiqama timitareka auti variaka, are vika naatara kaaramanta vika kaurira
haika vare ruqemake hampiqama vuarara ti, te are avuqavu kaiqa vara timitaanarara
iriha, aatitairaqaavata, entaqivata vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave.

72

Soromonuva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotio, are koqe okara tinavu avuhainaa vaiinti umiqairaro viva ai aanantero vaiinti
nahenti uva avuqavuqama keharo avuqavu iarire.
Are vira kahaqiraro viva are tiva taana uvara iriharo koqema kero vika uva
avuqavuqama nimitaarire.
2 Are mintima kehara vira kahaqiraro viva avuqavuqama keharo ai vaiinti nahen-
tiqaa raqikiharo, vika qoraiqama nimite vaika uvavata koqema kero avuqavuqama
nimitaarire.
3 Avuhainaa vaiinti viva mintima keharo vaiinti nahentiqaa raqiki vairaro, koqe
entavano vairamanta vaiinti nahenti aiqinainive, uqitainive, variaka muntuka paru
i vaira koqemake variqi vuate.
4 Qoraiqama nimite vaika vaivaro avuhainaa vaiinti viva vika antua nimitaarire.
Vo haika vo haikara aavoqi vaiinti nahentika vaivaro viva vika vaintivaravata
kahaqama nimitaarire.
Vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha vikaqaa nora maara vate vaika, viva vi vaiintika
ntaiheharo naatara kaarire.
5 Kuarivanove, toravanove, ekaa enta itaqiro vinantema kera, are avuhainaa vaiinti
vira qaqi kairaro viva ekaa enta ai vaiinti nahenti naantiara kuvuarama teka, ekaa
vikaqaavata raqikiqiro vuarire.

6 Koqe aaquvano naahoqive, qaqi vataqaave, ntuva kaintema kero, avuhainaa
vaiinti viva vaiinti nahenti koqema nimitaarire.
7 Viva mintima kero vaiinti nahentiqaa raqiki vairaro avuqavu ni vai okarava
koqema kero variqiro vuarire.
Toravano kia qimpa viraitiro, qaqi itaqiro vi vaintema kero, vaiinti nahenti koqe
kaiqa vareraqihairo koqe haikavano qovaraiqiarire.

8 Avuhainaa vaiinti viva vaiinti nahentiqaa raqikiharoma, viva nora namari hini
hini mantaraini variakaqaave, Iufaretisi Namari tuvinaini variakaqaave, maa vatara
hini viti hini vitini variakaqaave, raqikiqiro vuarire.
9 Vo vatanaa vo vatanaaka aahara vataini variaka, vika vika avuhainaa vaiinti vira
vevaarainima vaivarave.
Vira navutaaka vata kanta vaiha konkoma nevarave.
10 Avuhainaa vaiintinavu Speni vataini variakave, nora namari avutaqi vai
vataraqaa variakave, vika vikama vira *takisi* vuru amivarave.
Arebia vataqaa raqiki vaivavata, Sebaa vataqaa raqiki vaivavata, vitantavata vo
haika vo haika vare vuru vira amivarave.
11 Ekaa avuhainaa vaiinti vika oru vira avuqaa kankakaamavi vaivarave.
Ekaa naato vatanaaka vira kaiqa vara amitevarave.

12 Vehi vaiinti nahenti vira aare variaka, viva vika uva iriro, vika ruaruama
nimitaanaro.
Vika kahaqama nimiteka kia vaimanta nora maaraqi variaka, avuhainaa vaiinti viva
vikavata kahaqama nimitaanaro.
13 Vika kempukavano kia vaikave, vo haika vo haikara aavoqikave, viva vika
aaqurihama nimiteharo kahaqiramanta vika kia qutu viraiti, qaqi variqi vivara.

14 Avuhainaa vaiinti viva vika qaqi variqi virara noraiqaakero iriharora tiro, viva
nora maara vikaqaa vate vaika kauquqihairo qaqini vara kaanaro.
Vika ruqutiha qoraiqama nimite vaika kauquqihairo vika ruaruama nimitaanaro.

15 Mpo, avuhainaa vaiinti viva vukaiqama kero variqiro vuarire. Kaira Arebia
vatanaaka *kori* ori vare vuru vira amiate.

Kaira vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti virara iriha, vo enta vo enta Kotira aaraivaro viva vira koqema amitaarire.
16 Kairaro *uitiv*e, *baali*ve, ekaa maa vataraqaa koqema kero qampiqaarire. Vi karava aiqinainivata koqema kero qampiqaarire.
Kairaro Lebanoni vataini airi kara qampiqaintema kero, maa vataraqaavata kara koqema kero qampiqaarire.
Kairaro ukauvano koqe vataqaa koqema kero qampiqaintemake, vo vatuka vo vatukaqi variakavata koqemake variqi viha, airiqamavi variate.
17 Kairamanta vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti vira autu kia tauru karaiti vaivaro, kuari avuvano koqema kero itaqiro vintema kero, avuhainaa vaiinti vira nora autuvano ekaa enta takuqukero variqiro vuarire.
Avuhainaa vaiinti viva ekaa naato vatanaaka koqema nimitairamanta, vika virara viva tinavu koqema timite vaivama vaivo tivarave.
18 Ho kaiqenavu Nora Kotira, tinavu Isareri Variqa autu tuahera kaare.
Vivaqaima nora kaiqa vara timite vaimanta tenavu vi kaiqara taveha, kauqu runkinkiri i vauro.
19 Kaiqenavu vira autuvano takuqi vaira ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare.
Kairamanta ekaa naato vatanaaka vira mpeqa okaravano takuqi vaira tavaate. Quqaave. Quqaave.

20 (Ho te Iesira maaqu Devitika Kotira aarauna uvara taiqama kauro.)

73

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Isareri hini kiaka muntukavano Kotirara vaimanta vira aaraqaa ni variaka quqaama Kotiva vika koqema nimite vaira.
2 Mpo, vika mintiaveravata, te Kotira aaraqaa niha, vo haika kaara vauriri ntava vare kaavunti ruhiqau vunara.
3 Te tavauramanta qora kaiqa vareha nái nutu tuahere variaka, vo haika vo haika koqe haika vateha variavera te taveha taara tuqu ne tiha, Oho, tevata vika aanante mintimake variataarave, tunara.

4 Qora kaiqa vare variaka kia aihaviraara vararaiti variavaro, vika vaatavano kempuka vaimanta ho variara.
5 Nora maaravano kia vikaqi vaimanta vika ho variavaro vaiinti nahenti qoraiqama nimite vai haikava kia vikaqaa qovaraiqimanta variara.
6 Vika mintimake vaiha, nái mahuta tivaqi viha, vika qaqi vaiinti nahenti voqamake ruqutiha qoraiqama nimite variara.
7 Qora kaiqa vareva vika avu aatoqi mpiqe vaimanta vika qora kaiqa varera viraraqai iriqi vi variara.
8 Vika vo vaiinti nahenti naaraihama nimiteha, vikara qora uva ti variara.
Vika nái autuara noraiqaake iriha vo vaiinti nahentiara tiha, Ne rauriha variate. Ni qoraiqama nimitaarorave, ti variara.
9 Vika nái noqihai Kotiva naaruvaini vairara qora uva ti variara.
Vika ekaa vataini variaka vihi vaahi tiha tinavu uvaqai iriate ti variara.
10 Vika minti ti variarara ti, qaqi vaiinti nahenti vika avataqi viha vika una uvara quqaa uvave ti variara.
11 Vika tiha, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vaunara kia ho tave vairave. Nai virini kantaaqaini vaiva viva kia ekaa haikara ho iri tave vairave.

12 Tenavu qora kaiqa vareha, koqemake variqi viha vo airaira vo airaira varaqi
virerave, ti variara.

13 Qora kaiqa vare variaka mintimake variqi vuamanta, te vo, quminae Kotira
aaraqaa koqemake ni vauro?
Te kia qora kaiqa vararaiti, koqemake vaunaraqaahairo kia koqe haikavata tiqaa
qovaraiqivo.
14 Mpo, qora haikavano entaqivata aatitairaqaavata ti qoraiqama timite vaiman-
tama vauro.
Ekaa enta toqaqi are ti ruquti variaro.

15 Mpo, te qora kaiqa vare variaka tiantemake uva turaitirio, te ai vaiinti nahenti
qoraiqamama nimitauraitirio.
16 Te qora kaiqa vare variaka koqemake variarara kankomake iriare turarovata, kia
ti aatovano kanko irave.
17 Te mintimake vaiha oru Kotira Naavuqi oriqete vauraro ti aatovano kenko tiro iri
vimanta te qora kaiqa vare variaka taiqa virara kankomake irunara.

18 Vika kaavu ntuate tira, are vika ntita varera vuru vauriri ntaaina aararaqaa
kenarave.
Are vika aqu kairamanta vika vehiqamavi taiqa vivarave.
19 Vika voqamake aatu ite vairamanta huvuravano vo haika raaqu varaivaro taiqa
vintemake, vika vaakama vehi autuvi taiqa vivarave.
20 Vaiintivano entaqi tavai tairara toqaqi tauru kaintemakera, are qora kaiqa vare
variaka tauru kairamanta vika taiqavi kia vaivara.

21 Ti aatovano kia kankomake iri entara ti muntukavano qoraiqivaro ti avu
aatovanovata qoraiqimanta te kia koqemake irunara.
22 Vi entara te kia avu aato vataaka vaiha, quara vairi voqaara ai avuqaa ni vaunara.
23 Te mintimake ni vaihavata, kia te ai ke niaraini viraiti, te ai aaqanto vaurara are
nena kauqu tanaraqohaira ti tuate varianarave.
24 Ai uva maaravano koqe aara ti humiqe vaimanta te vi aararaqaa vi vaunara.
Te mintiaqi vi variarirara are naantiara ti tivita varera vuru koqema kero takuqi
vainanaini kenarave.
25 Mpo, tavave naaruvaini vaiharo tiqaa koqema kero raqikianarove?
Are vohaiqavano tiqaa koqema kera raqiki variaravama variaro.
26 Ti vaatave, avu aatove, vitanta kempukavano taiqairera, Kotivama ti kem-
pukaiqama timitairaqe te ekaa enta virara noraiqaake iriqi virera.

27 Oho, ai qaqirake vua vaiinti nahentika taiqama vivara. Kia ariara noraiqaake
iriaka are vika vehi autu taiqa kenara.
28 Mpo, koqemama te Kotira aaqanto variqi vi vaunara. Noravano Kotiva ekaa
haikaqaa raqiki vaiva vaimanta te viva vainaini kukeqavi variariraro viva ti antua
timitaanarove.
Ho Kotio, are ti kahaqihara vo kaiqa vo kaiqa vara timitaanara, te virara iriha vaiinti
nahenti viti viri tiva nimiqi virerave.

74

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nana kaarae are tinavu qaqira kaaro? Are ekaa entae tinavu qaqira
kenarave?

Mpo, nana kaarae tenavu ai sipisipi vauraukara arara itaivara variaro?
2 Ho iritaane. Haaru Isipi vatanaaka tinavu Isareri rumpa taamanta vaurara are tinavu ruaruama timitera, tinavu Isareriara vika tinta vaiinti nahenti variate tivakera tinavu kaama taanarave.
Saioni Aiqinaravata iritaane. Haaru are tinavu hampata vaireva, Saioni Aiqinaqaa variqira vuanarave.
3 Mpo, are vi vatukaraqi nihara tavaane. Navutaaka ai Naavu ekaama ravantiaqa aqu kaavo.

4 Haaru tenavu ai vataake ruvaaqumavi vaunanaini ai navutaaka vora ntuvaqi viha, vika nái *vutora/qarareqa* voqi voqi arataarave.
5 Mpo, vaiintinavu roriqohai nantaqi vo katari vo katari teqa taaqama kaantemake, navutaaka ai Naavuqi *vahehema/vaataiqama* taa katarira, vo katari vo katari teqa taaqama kaarave.
6 Vika nora roriqohaive, inaara roriqohaive, ai Naavuqi koqemake nkauruke qara ntuvataa katarira teqa taaqamake
7 viraqaahai vika ai Naavu viravata qumpiarama taavaro ekaa ita taiqa virave.
Mpo, vika mintima keha are tinavu Isareri hampata variana Naavura qoraiqama kaarave.
8 Navutaaka tinavuara tiha, Tenavu vika ekaa ruqutu taiqa karerave tivakeha, tinavu vataini vi aniha ekaa ai maara naavu qumpiarama taiqa kaarave.

9 Maa entara are nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaarava kia qaiqaavata qovaraiqivo. Ekaa ai paropeti vaiintinavu taiqa vuavaro kia voqavanovata vaivo. Mpo, tairentae qora enta viva taiqa vuanarove?
10 Mpo Kotio, navutaaka nanti nanti entae ai naaraihama amitaqi vivarave? Vika ekaa entae ai autuara qora uva tivaqi vivarave?
11 Mpo, nana kaarae are tinavu qaqira kera kia nena kauqu tanaraqohaira tuvu tinavu kahaqiaro? Nantiharae are nena kauqu kia tutiraitira, qaqi variaro?
12 O Kotio, nai haaru are tinavu Isareri Avuhainaava vaihara tinavuqaa raqikiqira vuanarave. Are airi tataa tinavu Isareri ruaruama timitaanarave.
13 Are nena kempukaqohaira nora namari raira kaanarave.
Qaakau haika airi qiata vataava nora namariqi vaira are vira qiatanavu rukavu kaanarave. (Vi uvara okara: Isipi iqoka vaiinti namariqi aru taiqa kairara tura.)
14 Are qaakau haika airi qiata vataara vira qiatanavu rukavu kera, vira vaata qaakau vairinavu aahara vataini variaka nimiaramanta naarave.
15 Arema vata qantua kaararo viraqihairo aruvu namarivano qovaramaviro tuvi vaira.
Arema namari tuvi vaira vo namari vo namari aaharaiqama kaanara.
16 Arema aatitairavata enta iravata autu kera vataanara. Arema kuarivata, toravata naaruvaini nái vatukaini vataanara.
17 Arema vi vatava vi vatava mini mini mintimakero varianarove tivakera vataanara.
Arema nora kuari itaaina entarave, aaqu ntuaina entarave, autukera vataanara.
18 Noravauvo, are mintiarava variaramantavata, ai navutaaka ai naaraihama amite variarave.
Kia avu aato vataa vaiinti nahenti vika ai autu vatainiqamake variarave.
Ho virara virara iritaane.
19 Tinavu navutaaka qaakau vairinavu voqaara variamanta tenavu qaqi mirura voqaara vaunara. Are virara iriharama tinavu navutaaka kauquqi kerora.
Vika tinavu ai vaiinti nahenti qoraiqama timite variara. Mpo, tinavuara irihara tinavu kahaqiraqe tenavu kia qutu viraiti, qaqi variqi vuare.

20 Vaiinti nahenti ntaiheha qoraiqama nimite variaka mantaaqainaini voqi voqi
kukeqavi variarara tira, haaru are tinavu Isareri vataakera vaihara uva tiva taatau
taanara irihara tinavu kahaqiane.
21 Hauri qora kaiqa vare variaka vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha nora maara
vikaqaa vataqi vivora. Are vi vaiinti nahentika ike mpo tiva nimitehara, vika kahaqira
kia kaurira haika varaate.
Are vehi vaiinti nahentive, ekaa haikara aavoqiakave, kahaqira vika vika ai autu
tuahera kaate.
22 Mpo Kotio, kia avu aato vataaka vo enta vo enta ariara mometa ti varia uvara
iriharama, himpira nena auta ntina uvara tiramanta ai navutaaka kia ai *ko* ho aatara
kaate.
23 Ai navutaaka naverai tiha ariara qora uva ti variarave, vika vo enta vo enta qora
uva noraiqaake ti variarave, kia vi uvara vi uvara tauru kaane.

75

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 O Kotio, ai autu nora autu vaimanta tenavu ariara koqeve tivakema qaiqaavata
koqeve turo.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanarara irihama, tenavu vaiinti
nahenti vi uvara viti viri tiva nimi vauro, turo.

2 Ho Kotiva mintima tiro: Te kaama taura entava qovaraiqiraqe vi entaraqaa *ko*
tihama avuqavuqama keha vaiinti nahenti uva irirerave.
3 Vi entara vatavano qaki qaki i vairamanta ekaa vaiinti nahenti aiqu kauquvano
ntiri ntiri i vairaqe te maa vatara tuqa kempukaiqamake tuataariraro qaqi varia-
narove.
4 Nora vaiintima vauro ti variaka te Kotika niara mintima ti: Kia qaiqaavata nenta
autu tuahera kaate, turo.
Te qora kaiqa vare variakara mintima ti: Kia nenta mahuta tiate, turo.
5 Kia ne tiha, Tinavu kempukavano uri aatarakero vaimantama vauro, tiate.
Kia ne nentara tiha, Te nora vaiintima vauro tivakeha qora uva tiate. Kotiva minti
tira.

6-7 Kotivama vaiinti nahenti uva avuqavu i vaiva vairara tiro, kia vaiinti vovano
vevaihairoe, veraihairoe, vetaihairoe, vaiinti nahenti uva avuqavu ianaro.
Kotivama vaiinti nahentiqaa raqikiharo vo vaiinti autu vataiiqama kero, vo vaiinti
autu noraiqamake vaivama vairo.
8 ⌞Nora Kotira arara ite vaiva vaireva, kempuka *uaini kaapu*qi vaira voqaarama
vairo.⌟ Oho, Noravano Kotiva nai kauquqi vi *kaapu*ra tuate vaivaro *uaini* viva
voqamakero taarapara nti vairave.
Ho Noravano Kotiva maa vataraqaa vi *uaini*ra qihia kairamanta vaiinti nahenti qora
kaiqa vare vaika vi namarira namaqi viha ekaa nama taiqa kevaravema turo.

9 Ho te kia vika inte irera. Te Iekopira Variqara noraiqaake iriqi viha, vira autu
tuaheraqi viha ihi tivaqi virera.
10 Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika kempuka taiqa keharo, avuqavu ni vaika
kahaqiraro vika kempukavano voqavata vairamanta vaivara.

76

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Iutaa vika Kotira autuara nora autuma vaivo ti variamanta Isareri vika Kotira autu
tuaherake variarave.
2 Vira Naavuvano Ieruharemini vairave.
Saioni Aiqinaqaa viva variqiro vi vairave.
3 Viva mini vaiharo navutaaka auvihehavaa, iha itaaina vevarave, kainkeve, iqoka
paipeve, vira vira varakero rauhaantima kaira.

4 Mpo Kotio, are aiqinaini nena navutaaka naatara kaananaihaira orurantera tuvi
variararo ai mpeqa okaravano voqama kero takuqi vaivara tuvuaro.
5 Navutaaka vika iqoka vaiinti taruka, vataini hiqintivi ekaara qutu vuamanta
vikaqihairo kia voqavanovata qaki irave. Vika ia haikara, vo haika vo haika, vokiaka
ani rahunku keha varaarave.
6 Kotio, are Iekopira Variqavanoma variaro. Are navutaaka rauqi nimitaaramanta
vika ohivata, iqoka *kaari*qi variakavata, vataini hiqintivi qutu vuarave.

7 Noravauvo, ekaa vaiinti nahenti ai aatu qeteha variara. Oho, ai arara itaaina
entara, tavave ai avuqaa ho himpitero varianaro?
8-9 Nora maara vaiinti nahentiqaa vate variaka kauquqihaira kuvantu nimitareva
ihara, are naaruvaini vi *ko*ra tiva taiqa kera, vi uvara vataini variaka tiva nimiara-
manta, vika voqamake qeteha kia uvavata tiraiti, evaara variara.

10 Ai arara itairara are qora kaiqa vare vaika ntaihena entara, nora maaraqi vai
vaiinti nahentika ai autu tuaherevarave, turo.

11 Noravano Kotiva ni Variqavano vairara ti, ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha minti
minti irerave tivate uvara avataate.
Kairamanta tinavu Isareri tataaqa variaka vikavata koqe haika vare vuru tenavu
voqamake qete vauna Variqara amitaate.
12 Viva Nora autu vataaka kempuka taiqake vaiva vaimanta avuhainaaka maa
vataraqaa variaka vira aatu voqamake qete variara.

77

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Te noraiqaake Kotira aareha, Mpo, ti kahaqiane, turo. Te noraiqaake Kotira aareha,
Mpo, ti uva iriane, turo.
2 Nora maaravano tiqi vai entara Noravano Kotiva ti uva iriarire ti, te vira aare
vaunara.
Entaqi tenta kauqutanta tuahera keha Kotira aaramaqi vurarovata, Kotiva kia ti
muntuka kukuqama timitaimanta vauro.
3 Te aatoqi Kotirara iriqi vuraro ti maraquravano maara ntaimanta te ke ke tivaqi vi
vaunara.
Te Kotirara iriqi vuraro ti kempukavano taiqa vimanta vaunara.

4 Te entaqi qaqi varikauraukama vaite vauro. Nora maaravano tiqi vaira kaara te
kia ho uva tiraiti vaunara.
5 Te haaru aitarai entarave, aitarai ihirave, virara virara iriqi ani vaunara.
6 Mpo, vi entara te entaqi quaheha ihi tivaqi vuavaunara. Ho te mintimake iriqi viha,
tenta ireha mintima ti:
7 Noravano Kotiva ekaa entae tinavu qoririma timitaqiro vuanarove? Viva kiae
qaiqaa tinavu quahama timitaanarove?

8 Mpo, Kotira muntukavano tinavuara enena vaiva taiqa vivaroe kia qaiqaavata tinavuara antuqa arivo? Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara qaqirae kaivo?
9 Kotiva tinavuara tauru keharoe kia qaiqaavata tinavu aaqurihama timitaivo? Vira arara ite vaiva tinavuara ike mpo tiva timite vai vatukarae varaivo?
Te mintimake tenta ire vaunara.
10 Te maa haikarara iriqi vuraro vira kaara ti muntukavano qoraiqimantama vauro. Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva nai kauqu tanaraqohairo kia tinavu qaiqaa kahaqireva auti vaivo.

11 Mpo Noravauvo, haaru are tinavu Isareri kaiqa vara timitaanara, virara iriqi virerave.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanara, virara qaiqaa iriqi virerave.
12 Are tinavu vara timitaana kaiqara, ekaa vi kaiqara vi kaiqara te tenta aatoqi iriqi viha ariara tiha, Mpo, vi entara Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara timite vairave, tirerave.

13 Mpo Kotio, are vare variara kaiqava, ekaa vi kaiqava koqe kaiqa takuqi vai kaiqavama vaivo. Kia variqa vovano ai aatarakero vaivara, areqaima Variqa noravano variaro.
14 Are Variqavano vaihara nora kaiqa vare variaramanta vaiinti nahenti ekaa vi kaiqara taveha, kauqu runkinkiri i variara. Are vi kaiqara vare variaramanta vaiinti nahenti ai kempuka okara kankomake tave variara.
15 Are nena kempukaqohaira nena vaiinti nahenti, Iekopika Iohepika naintivara ruaruama nimitaanara.

16 O Kotio, haaru nora namarivano ai tavero voqama kero qete vaivaro, nai veva muntukaraqi vaivavata voqama kero ntiri ntiri i vairave.
17 Tonavuqihairo nora aaqu ntivaro naaruvavano qaiqaa qaiqaavata uva tivaqiro vivaro veva hini hini aruantema kero, aaquakaavano uti vairave.
18 Iqoka *kaari* aiquvano noraiqama kero harara harara tintema kera, are qaqi kaararo naaruvavano voqama kero auvante vaivaro aaquakaavano utiharo ekaa vata maata ataama kaivaro vatavano qaki qaki i vaira.
19 Are ni variana aarava nora namariqi vaivaro kia vaiinti vovanovata are aiqu ntavataanara tavaira.
20 Sipisipi qova nai sipisipi aara numiqaintema kera, are nena vaiinti nahenti ntita varera vi aarara vika numiqaanara.
Are Mosika Eronika noraiqama kaaramanta vitanta qiata vaiinti vaiha, ai vaiinti nahenti ntita vare vi aararaqaa vuara.

78

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Ti vaiinti nahentivauvo, te uva maara ni tiva nimiari iriate. Ne nenta aato ti timiqe te uva ni tiva nimiare.
2 Te uva ni tiva nimirera iha, vi uvara tuqantaake tiva nimirera. Haaru enta variaka kia kankomake iria uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirera.
3 Vi uvara tinavu kaivaqaukavara tinavu tiva timiamanta irunara, vi uvara okara ni tiva nimirera.
4 Tenavu vi uvara okara kia kukeqa karaiti, tentanavu vaintivaravata tiva nimirera.

Tenavu tentanavu vaintivara tiva nimiqi viha, Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara vara nimitai kaiqarave, viva kempukaiqama keharo vika kahaqirave, nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairave, te virara virara vika tiva nimirera.

5 Kotiva tivatai uvara, vi uvara viva Iekopiva kuvuarama taika, Isareri vatanaaka nimitaira.
Viva tinavu kaivaqaukavara vi uvara nimitero tiharo, Ne nenta vaintivaravata vi uvara tiva nimiqi vuate.
6 Ne mintimanta ni vaintivara noruqamavi, nái vaintivaravata tiva nimiqi vimanta vika vaintivaravata mintiaqi viqata viqata ti, ekaa naantiara kuvuarama teka vikavata vi uvara ho irivarave, tura.
7 Vika Kotiva tivatai uvara mintima keha tiva nimiqi viha, ekaa naantiara kuvuarama teka Kotirara tinavu kahaqi vaivama vaivo tivakeha virara noraiqaake iriqi viha, vika Kotiva tinavu kaivaqaukavara kahaqiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitairara kia tauru karaiti, vira uva koqemake iriqi vivara.
8 Vika mintimake Kotira uva koqemake iriqi viha, kia nái kaivaqaukavara aanante Kotira uva raqaqi vivara.
Vika kaivaqaukavara kempukaiqamake qora aaraqaa vireka auti vaiha Kotira uva raqaqi viha, kia virara noraiqaake iriraiti, vaaka vira qaqirake una variqa quahama nimite variara.

9 Efaraimura ankuqihai iqoka vaiinti huru veva tote variaka variavaro iqoka enta qovaraiqimanta, vika navutaaka aatu qetake vuara.
10 Vika Kotiva tinavu kaivaqaukavara hampata uva tiva taatau taira qaqirake, vira uva maaravata kia iriqi vuara.
11 Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika vara nimitairara kia iriraiti, taurukaara.

12 Ho tinavu kaivaqaukavara Isipini, Soaa Uqitaini varia entara, Kotiva vikara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta tavaara.
13 Kotiva Naare Namari rairakero tinavu kaivaqaukavara ntita varero vuru hini mantaraini kaira. Viva vika ntitero vi vaivaro namarivano hini hini vaaviarama viro, vaantaavura voqaara vaira.
14 Vi entara aatitairaqaa Kotiva uromura tonavuqi vaiharo, tinavu kaivaqaukavara avuni viharo aara numiqaimanta vi variara.
Entaqi Kotiva ihavano viavi ite vairaqi vaiharo aara ataama nimite vaimanta vika ho taveha vi variara.
15 Vika aahara vataini varia entara namari naate tiro, Kotiva nora ori nkahi kaivaro namarivano koqema kero nte vaimanta naara.
16 Kotiva mintima kero namari qovarama kaivaro nora namarivano tuvintemakero, oriqihairo airi namari tuvi vaira.

17 Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava vika mintima kero kahaqi vaimantavata, vika aahara vataini vaiha, Kotira uva qaqiqai raqaqi viha kia vira antuqa avataraiti, nái antuqa avate variara.
18 Vika Kotira avatareka iha, vira naariha tiha, Are hiakaa i karara tinavu timiraqe naare, tiara.
19 Vika Kotirara nuntu nauntu tiha, Viva hoe tinavu aahara vataini kara timianarove?
20 Quqaama viva ori ruqutu kaivaro airi namarivano viraqihairo tuvirave.
Ho vate maa entara viva kara tinavu timiarirava vairoe, kiae vaivo?
Viva hoe karave mative tinavu timiraqe naainarave? ti variara.

21-22 Vira kaara Nora Kotira voqama kero vikara arara itaivaro vaira.
Iekopira vaintivara Isareri vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, virara kia ho tinavu kahaqianarove tiara kaara Kotira arara itaivaro viva vika hininavu ihaqohairo tatoqa kaira.
23 Kotiva mintiharovata, viva naaruvara qantua vuane, tivaro qantua vivaro
24 aaquvano ntintema kero, naaruvaihairo vo kara, *manaa*vano hiqinti hiqinti i vaira.
25 Kotiva *enseli* ne varia karara vaiinti nahenti nimimanta vika varake ho ne variara.
26 Vika mativata naate tiro, Kotiva uvai vara kaivaro kuari urinaihairove, *sauti*hairove, uvaivano uti vaimanta muavu voqaa uviri airitahaa uvai hampata aniara.
27 Kotiva mintima kero uviri airitahaa vara kaimanta vika ata vare tonavu voqaara hihipaamaqi aniara. Nora namari auvahini nuqa airitahaa vaintemake, vi uvirika airitahaavano ata vare aniavaro
28 Kotiva uviri vika qaqi kaimanta vika ani Isareri *seri* naavu maaqa kaqataanaini vo naavu vo naavu naanteqaraini unutete variara.
29 Vi entara Isareri vika matiara voqamakero antuqa arimanta vi karara naari variavaro Kotiva qaqi kaimanta vika uviri airitahaa varake ne variara.
30 Ho vika nái antuqa vai karara qaqiqai ne variavaro
31 ihavano vaaka auruma vintema kero, Kotira arara itaivaro viva Isareri kempuka vaiintive, qaraaka vaiinti avuni variakave, aruqiro viharo vika aru vehi autu kaira.
32 Kotiva vika mintimantavata, Isareri kia qora kaiqa qaqira karaiti, Kotira uva qaqiqai raqaqi vi variara.
Kotiva vika nivuqaa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta vika kia virara noraiqaake iriraiti tiha, Viva kia tinavu ho kahaqiaina Variqavama vaivo, ti variara.
33 Vika minti tiara kaara uvaivano inaaraiqa utiro taiqa vintema kero, Kotiva vika qaqi variqi vi entara iquqama kaimanta vaaka qutu vuara.
34 Kotiva mintima keharo tinavu kaivaqaukavara hininavu aru kaimanta hininavu qaqi variaka nái qora kaiqa vare variaraqaahai tuqantaavi qaiqaa Kotirara mpo tinavu kahaqiane ti variara.
35 Kotiva nai virini kantaaqaini vaiva vika antua nimite vairave, viva vika ruaruama nimite vairave, virara virara vika qaiqaa iriteha variara.
36 Vika mintihavata, kia Kotirara quqaa uva tiraiti, virara una uvaqai ti variara.
37 Vika kia Kotirara noraiqaake iriqi viraiti, ˹una variqanavuara noraiqaake iriqi viha˺, Kotiva vika hampata vaiharo tivatai uvara raqaqi vi variara.
38 Vika mintimake Kotira qoraiqama amite variavarovata, Kotiva vika qaqiqai aaqurihama nimite vaira.
Viva vika qora kaiqa varaara kaara kia vika vehi autu taiqa karaitiro, vi uvara qaqi nunka nimite vaira.
Qaiqaa qaiqaavata viva nai arara itaira nanta muntuvi keharo kia vikara voqama kero arara itaivaro vaira.
39 Viva vikara tiharo, Vika qaqi qumina vaiinti nahentima variarave. Uvaivano utiharo vuru taiqa vintemake, vika variqi vi vuru taiqa vivarave, tira.

40 Oho, tinavu kaivaqaukavara aahara vataini nuvaqi viha, airi tataa vika kia Kotira uva iriraiti, vira qoririmake variara kaara Kotira muntuka qoraiqivaro vaira.
41 Kotiva takuqu kero vai Variqava tinavu Isareriqaa raqiki vaiva vaimanta, vika qaiqaa qaiqaavata vira avateha qoraiqama amite variara.
42 ˹Isipi vatanaaka˺ vika qoraiqama nimiteha nora maara Isareriqaa vataavaro Kotiva nai kempukaqohairo Isipi kauquqihairo vika ruaruama nimitaira qaqi iritaataara vaimanta vika viravata tauru kaara.

43 Tinavu kaivaqaukavara Isipini Soaa Uqitaini varia entara, Kotiva vikara iriharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vara nimitaimanta vika tavaara.
44 Vi entara Kotiva Isipini vai namarira, vo namari vo namari qoraiqama kaivaro naareqama vira kaara Isipi vatanaaka kia ho naara.
45 Vi entara Kotiva vauvaari airitahaa nititaimanta vika Isipi vatanaakaqaa hihipaamavi vaiha vika qoraiqama nimitaara.
Kotiva eqavoka nititaimanta vika airitahaa Isipi vataqaa mpiqavi vaiha vika vata maata qoraiqama nimitaara.
46 Kotiva kaintaaqa vara kaimanta vika airitahaa qovarama vi, Isipini naahoqi vai karara nama taiqa kaara.
47 Viva nora aaqu vara kaivaro *taaruvano/kaampuravano* ntiharo vika *uaini* ututaaraave, *fiki* katari ututaarave, vehi autu taiqakaira.
48 Viva qaqi kaivaro nora *taaruvano/kaampuravano* ntiharo vika purumakau ruqutu taiqa kaivaro, aaquakaavano utiharo vika sipisipive, vo quarave, aru taiqa kaira.
49 Kotira nai voqama kero arara itaivarora tiro, viva *enseli*navu nititaimanta vika Isipi vatanaaka vainti arukareka tuvuara.
50 Kotiva nai arara itaira kia nanta muntuvi karaitiro, viva kia Isipi vatanaaka vehakuma nimitaraitiro, viva qaqi kaivaro nora rovaravano Isipi vokiaka arukaira.
51 Mintima keharo Kotiva Isipi vatanaaka vo naavu vo naavuqirauka qorainti vainti kara hunka, ekaa arukaira.

52 Viraqaahairo sipisipi qova nai sipisipi ntitaintema kero, Kotiva Isipiqihairo nai vaiinti nahenti ntita varero, vika avuni viharo aahara vataini vika aara numiqaqiro vimanta vuara.
53 Kotiva vikaqaa koqema kero raqikiqiro vi vaimanta vika kia qetaraiti, vi variavaro nora namarivano vika navutaaka raqutu kaira.
54 Vika qutu vuavaro Kotiva nai vaiinti nahenti ntita varero, vuru nái kaama nimitai vatara, aiqinaini kaira. Kotiva nai kempukaqohairo vi vatara vika vara nimira.
55 Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka mini variaka nititama kaimanta vika Isareri naatu qetake kantama vuara.
Vika vuavaro Kotiva Isareri vo anku vo ankuara iriharo kaama nimitai vatara raira kero nimimanta vika vi vataraqaa nái naavu maaqa kaqate koqemake variara.

56 Kotiva nai virini kantaaqaini vai Variqava minti mintima keharo Isareri koqema nimitaimantavata, vika qaqiqai vira avateha, viva tivatai uvaravata kia iriraiti, vira qoririma amite variara.
57 Nái kaivaqaukavara voqaantemake, vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, una variqara noraiqaake iriqi vi variara.
Qora huruvano kia koqemakero veva arintemake, vi vaiinti nahentika Kotira uva kia koqemake avataqi vi variara.
58 Vika una variqara iriha *ofaa* tainta, vo tainta vo tainta voqaa voqaa autuke vataara kaara Kotira arara itaivaro vaira.
Vika Kotiraqai quahama amitaataara vaimanta vika una variqanavuvata quahama nimite variara kaara Kotira arara itaira.
59 Kotiva tavaimanta vika minti mintima keha vira qoraiqama amitaqi vuavaro, vira kaara viva voqama kero arara itaivaro nai vaiinti nahenti Isareri vika ekaara qoririma kero qaqira kaira.
60 Viva vika qoririma keharo Silo vatukaini nai *Seri* Naavuqi vairavata qaqirakero vira.
Tota Kotiva Isareri hampata vaireva, vi *Seri* Naavuraqi vaira qaqira kero,

61 navutaaka qaqi kaimanta vika viva uva tiva taatautai *Vokise*ra, vira mpeqa okaravano viraqaa takuqiro vai *Vokisera*, Siloqihai vare vuru nái maaqaini kaara. (1 Sam 4:4-22)
62 Kotira voqama kero arara itaivaro vika navutaaka qaqi kaimanta iqoka paipeqohai Kotiva kaamatai vaiinti nahentika arukaara.
63 Ihavano ita taiqa kaintemake, navutaaka iqoka raquqi viha Isareri qaraaka vaiinti aru taiqa kaara. Mintima kaamanta Isareri varaata vika qorainti vareva kia vaira.
64 Navutaaka Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amite variaka iqoka paipeqohai aruke, vika nahenti tentoqanavu qioqama taamanta kia vikara iqi rata nimitaara.

65 Navutaaka mintima keha Isareri qoraiqama nimitaqi vuavaro, airi *uaini* namakai vaiintiva vaitainaihairo himpintema kero, Noravano Kotiva himpiro
66 Isareri navutaaka ntaihamaqiro viharo vika vataqaahairo navutaaka ruqutu ntata kero, kaurira haika nimimanta vika kia ho qaiqaavata raquara.
67 Vika naatarakero viraqaahairo viva Isareri hampata qaiqaa vaireva, viva kia qaiqaa Iohepira ankuve, Efaraimura ankuve kaama taraitiro,
68 Iutaara anku kaama tero oru Saioni Aiqinaini, nai muntukavano vainainiara vira.
69 Viva mini vaiharo nai Naavu kaqeharo naaruvaini vai Naavura voqaara vi Naavura kaqa taira. Vira Naavuvano maahota variarire tiro, viva maa vatara kempukaiqama kaintema kero, vi naavuravata kaqa taira.
70 Devitiva vira kaiqa vaiinti variarire tiro, Kotiva Devitiva sipisipiqaa raqiki vai entara vira kaama taira.
71 Devitiva sipisipiqaa raqiki vaiva vaivaro Kotiva vira vita kero noraiqama kaivaro Devitiva avuhainaa vaiinti vaiharo Kotira vaiinti nahenti Isareriqaa raqiki vaira.
72 Devitiva Isareriqaa raqikiharo viva kia nariara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotira vaiinti nahentiara iriharo, vika ntita varero koqe aara numiqe vaira.

79

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, vo vatanaa vo vatanaaka are iana vatara maini iqoka raquqi aniha, vika ai takuqira Naavu qoraiqamake, Ieruharemi vaantaavuravata, viraqi vai naavu maaqaravata, ekaa vehi autu taiqa kaarave.
2 Vika ai kaiqa vaiinti nahenti aruqi viha, nterai matira ne varia uvirika vika vaata naate ti, vika vaata nimitaarave. Qaakau vairivata vika vaata naate ti, nimitaarave.
3 Mpo, navutaaka Ieruharemiqi ai vaiinti nahenti aruqi vuavaro vika naarevano namarivano tuvintema kero, tuvi vaivaro kia vovano vika vaata quntama taarirava vairave.
4 Vo vatanaa vo vatanaaka tinavu Isareri tataaqa variaka, vika tinavu naaraihama timiteha tinavuara qora uva tivakeha, tauvaqa vauraa uva ti variarave.
5 Mpo Noravauvo, tairentae tinavuara ai arara itairava taiqaanarove? Are ekaa entae tinavuara arara itairara vainarave?
Ihavano kia qimpa viraitiro, qaqi itaqiro vintema keroe, viva qaqi itaqiro vuanarove?
6 Mpo, kia tinavu mintiraitira, are vo vatanaa vo vatanaaka kia ai quahama amite variaka nitihara, vikara ai arara itairara variane. Vika kia ai aararaiti, una variqanavu naare variarave.
7 Vika tinavu Iekopiva kuvuarama taika harukeha, tinavu vatavata qoraiqama kaarave.
8 Mpo, tinavu kaivaqaukavara ai uva raqakaara vi uvara kia tinavuqaa vataane.
Tenavu anomake qoraiqamavi vaunarara tira, are tinavu aaqurihama timitehara vaaka tuvu tinavu kahaqama timitaane.

9 Mpo Kotio, are tinavu ruaruama timite variarava nena takuqi vai auturara irihara,
tuvu navutaaka kauquqihaira tinavu qaqini vara kaane.
Are nena nora autuara irihara, tenavu ai no raqa kauna uvara nunka timitaane.
10 Hauri vo vatanaa vo vatanaaka tinavuara, Ni Variqavano tainie vaivo? tivora.
Vika ai kaiqa vaiinti nahenti arukaavaro vika naarevano ntairara irihara, are tinavu
qaqi kairaqe tenavu tave variarirara are vikaqaa aru muntukena okarara vo vatanaa
vo vatanaaka tavaate.
11 Mpo, iqoka raqiha Isareri ravaaqavu vare vuru rumpataaka ke ke ti varia uvara
irihara vika kahaqiane.
Navutaaka vikaqaa uva vateha vika arukareka ia vaiintikara irihara, nena kem-
pukaqohaira vika ruaruama nimitaane.
12 Mpo Noravauvo, ekaa vi vatanaaka ai qoraiqama amiteha ai naaraihama
amitaarara irihara, kia vohaa tataa vika qoraiqama nimitaraitira, airi tataa vika
qoraiqama nimitaane.
13 Are mintiraqe tenavu ai vaiinti nahenti ai sipisipi vaurauka, ekaa enta ariara
koqeve tiha ai autu tuaheraqi vuare.
Are mintiramanta ai vaiinti nahenti naantiara qovaraiqika, vikavata ai autu
tuaheraqi viha, are tinavu nora kaiqa vara timitenarara tiva nimiqi vuate.

80

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, nena aato tinavu timihara tinavu uva iriane.
Tenavu ai sipisipinavu vaurara are tinavu Isareri sipisipi qova vaihara tinavu
Iohepira vaintivara koqe aara humiqe variaravama variaro. Are nena avuhainaa
taintaqaa oquvi vaihara *enseli* aroka vataukaqaa raqiki varianarave.
2 Are nena mpeqa okaravano takuqi vaira qoqaiqama kehara, tinavu Efaraimura
ankuve, Benaminira ankuve, Manasera ankuve, ataama timitehara nena kempukaqo-
haira tuvu navutaaka kauquqihaira tinavu qaqini vara kaane.

3 Mpo Kotio, are tinavu kahaqama timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunan-
temake, vatevata qaiqaa mintimake variare.
Are tinavu aaqurihama timitehara tinavu ruaruama timitaane.

4 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro.
Mpo, nanti nanti entae ai arara ite vaiva qaqi itaqiro vi vairara, ai vaiinti nahenti ai
aare uvara kia iriraitira vainarave?
5 Are kia koqe kara tinavu timiraitira, muntuka qoraiqi haikara tinavu timiaramanta
tenavu tentanavu auquruqai neha vauro.
6 Are tinavu qoririma kaanara kaara vo vatanaa vo vatanaaka tinavu vata varareka
iha, vika nai ari nai ari i variara.
Are tinavu qoririma kaanara kaara navutaaka tinavu naaraihama timite variara.

7 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are tinavu kahaqama
timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunantemake, vatevata qaiqaa mintimake
variare.
Are tinavu aaqurihama timitehara tinavu ruaruama timitaane.

8 Haaru are Isipiqihaira *uaini* kuvu ntava varera ani vo vatanaa vo vatanaaka maini
variaka nititama kera, *uaini* kuvu vira vika vataqaa ututaanarave.
9 *Uaini* kuvu vira utireva ihara, are koqema kera vata ruhiqaukera vira ututaararo
viva tuqa aratero koqema kero qampiqeharo maa vatara mpiqa kairave.

10 *Uaini* viva qampiqeharo maa vatara mpiqa kaivaro vira kaaravano aiqinanavu
aumaqaaraiqama nimiteharo, nora *sidaa* katarivata uri aatarakero aumaqaaraiqama
nimitaira.
11 *Uaini* viva qampiqaqiro vivaro vira kantakaara hinivano nora namari, Meditare-
nia Namari auvahini vivaro vira kantakaara hinivano Iufaretisi Namari tuvinaini
virave.
12 *Uaini* viva mintima kero qampiqaivara, are nana kaarae vira hohaa ravantiaqa
kaaro?
Are mintianara kaara aaraini vi ani variaka *uaini* tava vira muara hiqike vare
variavo.
13 Mpo, nantaqihai qaakau quara ani *uaini* tanta taantamake vataamanta aantau-
vahi ani *uaini* tava vira ne variavo.

14 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are qaiqaa tinavuara
noraiqaakera iriane.
Are naaruvaihaira viavi tenavu qoraiqama vi vauraukara ike mpo tiva timitaane.
Tenavu are ututaara *uaini*kama vauro. Are tinavu nena vaiinti nahentiqaa koqema
kera raqikiane.
15 Are nena kauqu tanaraqohaira *uaini* vira ututera, tinta *uaini* variarire tira, vira
kempukaiqama kaararo koqema kero qampiqairave.

16 Mpo, vate navutaaka *uaini* vira teqa taaqamake, ihaqohai vira tatoqa aqu kaavo.
Oho, vira kaara ai arara itairara vika vehi autu taiqa kaane.
17 O Kotio, are tinavu nena kaama taana vaiinti nahentika antua timitehara,
tinavuqaa koqema kera raqikiqira vuane.
Tinavuara vika tinta vaiinti nahenti variate tira, are haaru tinavuqaa koqema kera
raqikiqira vuaramanta tenavu noruqama vunarave.
18 Are qaiqaa tinavuqaa koqema kera raqiki vairaqe tenavu kia qaiqaa ai tauvaqa
utu amitaare. Are tinavu qaraakaiqama kera kempukaiqama timitairaqe tenavu ai
autu tuaheraqi vuare.
19 Mpo Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are tinavu kahaqama
timitairaqe tenavu haaru koqemake vaunantemake, vatevata qaiqaa mintimake
variare.
Are tinavu aaqurihama timitehara ruaruama timitaane.

81

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kaiqenavu Kotiva tinavu kempukaiqama timite vairara quaheha vira ihi tiva
amitaqi vuare.
Kaiqenavu Iekopira Variqara iriha, naverai tiha ihi tivaqi vuare.
2 Ne ihi tivaqi viha *tamparini* rintatimaqi viha, *kitaa*vata, *ukulele*vata, ruqutuqi
vuate.
3 Qaraaka tora ani ntaainaraqaavata, nora tora itainaraqaavata, *aanumaara/noma*
vuaqa kaimanta ekaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha ovata naate.
4 Ne Isareri mintimake ruvaaquma vuate tiro, tinavu kaivaqara Iekopira Variqavano
vi uvara tiva taira.
5 Kotiva Isipiqihairo tinavu kaivaqaukavara Iohepira vaintivara ntita varero vuru
kai entara viva vi uvara tiva taira.
Isipi vatanaaka vo uvaqihai tiamanta tinavu kaivaqaukavara kia kankomake vika
uva iriara.
6 ⌞Kotiva⌟ tiharo, Nora maara nenta kururuqaa aqu vare variara, te vira qaqini vara
kaunarave.

Te ni kauquqihai maara ntai haikara qaqini vara nimitaunarave.
7 Ne nora maaraqi vaiha ti haaraa entara, te ni uva iri, ni ruaruama nimitaunarave.
Ne ti haaraamanta te kumpora ari tonavuraqi vaiha, ni uva iriha ni kahaqama nimitaunarave.
Ne Meribaini vaiha nuntu nauntu ti varia entara te ni okara avatamake tavaunarave.
8 Ho ne ti vaiinti nahenti iriate. Te niara rauriha variate turo. Mpo, ne ti uva iriqi vuataarave. Ne Isareri ti uva iriqi viqe te hove tiataarave.
9 Te ni qioqamateha mintima turo: Kia vo vatanaaka una variqanavu quahama nimitaate.
Kia vo vatanaaka *maraqura/varaha* aututera vika nivuqaa kankakaavi vaiha virara tinavu variqave tivakeha quahama nimitaate, turo.
10 Ne kiae iriavo? Te Noravano Kotika ni Variqavano ni Isareri Isipiqihai ntita vare viri kauraukama vauro.
Ne nenta no aaqaavute vaiqe te ni kara nimiare.
11 Te mintirerave turamanta, ne ti qoririmake kia ti uva irireka auti variara.
Ne Isareri ti vevaaraini variataara vaimanta kia mintiara.
12 Ne kia mintiara kaara te ni Isareri qaqi kauramanta ne hampi aaraqaa vuataa imanta vuara.
13 Mpo, ne Isareri ti uva koqemake iriha, ti aaraqaa vuatirio,
14 te vaakama tenta kauquqohai ni navutaaka naatarakeha, vika vehi autu taiqa kauraitirio.
15 Oho, te Noravano Kotika vauro. Naantiara ti navutaiqi variaka ti tivuqaa vaivaro vika naatu ite vaira aiqu kauqu ntiri ntiri i vairamanta vaivarave.
Te vika ruqutuqi vuarirava kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
16 Te vika mintimake qoraiqama nimitehavata, ni Isareri koqe karaqai nimiqi viha, nantaqi *bi*vano kurutai *hani*ra, ni nimiari neha ho vaivarave, tiro. Kotiva tinavu Isareriara minti tura.

82

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Kotiva naaruvaini vaiharo vaiinti noranavu naarama kaimanta vika vira avuqaa ruvaaqumavi variavaro Kotiva vikaqaa uva vatero tiharo,
2 Nanti nanti entae nenavu *ko* iriha kia koqemake uva avuqavu iraiti, qora kaiqa vare variaka uva iriha vikaqai kahaqi variavo?
3 Nenavu kia mintiraiti, vehi vaiinti nahentive, *iqa/viqa* vaintive, qaqi vika kahaqi-ataarave.
Kia airaira vataa vaiinti nahentive, nora maaravano vikaqi vaimanta variakave, nenavu vika uva iriha koqemake vika uva avuqavu iate.
4 Uqerara vaiinti nahentive, vo haika vo haikara aavoqiakave, ne vika vika qora vaiintinavu kauquqihai ruaruama nimitaate.
5 Oho, ne kia vo okaravata kankomake iriraiti variavaro, ni avu aatovanovata kia vaimanta ne konkiraqi ni variamanta vira kaara vaiinti nahenti kia koqe aaraqaa ni variavo.
6 Tota te ni tiva nimi tiha, Ne variqanavuma variavo. Te nai virini kantaaqaini vaura Variqauka vauramanta ne ti maaqunavu variavo, tunarave. (Ioni 10:34)
7 Te minti turauka, vate te vo uvavata ni tiva nimiari iriate.
Qaqi vaiinti qutintemake, nevata qutivarave. Ekaa avuhainauka qutintemake, nevata variqi vi, vuru qutu vivarave, turo. Kotiva minti tura.
8 Mpo Kotio, himpira maa vataraqaa variaka uva avuqavu iane.
Ekaa naato vatanaaka vaireka, vika are iaraukama variavo.

83

Asaapiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, kia qaqi variane.

Kia evaara vairaitira, uva tiane.
2 Ho tavaane. Ai navutaaka iqoka raqireka auti vaiha nora uva ti variavo.
Vika ai navutaiqiha ai tauvaqa utu amite variavo.
3 Vika evaara ruvaaqumavi vaiha, tinavu ai vaiinti nahenti haru kerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.
Vika tinavu ai muntukavano vai vaiinti nahentika qoraiqama timiterara nai tiva ami nai tiva ami i variavo.
4 Vika tiha, Aniqe Isareri aru vehi autu kaari ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vika autu tauru kaate, ti variavo.

5 Vo vatanaa vo vatanaaka vohaaraqi avitumavi vaiha, uva tiva taatauke ai qoraiqama amitareka auti variavo.
6 Idomuve, Isamairive, Moapive, Hakarive,
7 Gebaarive, Amonive, Amarekive, Pirisiave, Taiaave, ekaa vika ai qoraiqama amitareka auti vaiha, vohaaraqi avitumavi variavo.
8 Kempuka vatanaaka Asiriavata Rotira naintivara kahaqireka vikavata vohaaraqi avitumavi ai qoraiqama amitareka auti variavo.

9 Oho, haaru are Midiani vatanaaka ntaihama kaanantema kera, vika ntaihaane. (Kaarantura 31:7)
Siseraaka Jabinika Kisoni Namari tuvinaini variavara are vitanta aru kaanantema kera, vikavata arukaane. (Qiata Vaiinti 4:15, 24)
10 Vi entara vika Ento vatukaini variavara are vika naatara kaararo, vika vaatavano qaqi vata kanta vaiharo ntera virave.
11 Are Orepika Sepika qoraiqama nimitaanantema kera, vika qiata vaiintivata qoraiqama nimitaane. (Hetman 7:25)
Sebaaka, Salmunaaka nora vaiintitanta aru kaanantema kera, vika nora vaiintivata aru taiqa kaane. (Hetman 8.21)
12 Vi vaiintika tiha, Tenavu Kotiva i vatara oru varaariraro vi vatava tinavuni variarire tiara kaara are vika aru kaanara.

13 O Kotio, are ti Variqavano variaro.
Uvaivano konkomave, ahaka rapave, vuaqa kaintema kera, are vi vatanaa vi vatanaaka ekaa raantaupirima kaane.
14 Ihavano itaqiro viharo nantave aiqinave tatoqa kaintema kera,
15 are nena aaronaaqohaira vika avataqira viramanta vika voqamake qetaate.
16 Noravauvo, are vika naatarakera, kaurira haika nimiramanta vika anomake ai kempuka tavaate.
17 Ho kaira vika kaurira haika varaivaro vika autu vatainiqama viramanta vika voqamake qeteha variqi vi vuru qutu vuate.
18 Qaqi kaira vika kankomake maa uvara iriate:
Arema Noravano Kotiva variaro.
Arema nai virini kantaaqaini variara Variqava vaihara, ekaa maa vataraqaa raqiki variarava variaro.

84

Koraara ankuqihainauka maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro.
Ike, are ⌞Ieruharemini⌟ variana Naavuva nai voqaraa Naavuvanoma vaivo.
2 Mpo, vi Naavuraqi ti maraquravano voqama kero vuataa ivaro vireva auti vaivo.
Mpo, are qaqi variqira vi variara Variqava variaramantara ti, te ekaa tenta vaataqohaive, tenta avu aatoqihaive, tenta muntukaqihaive, quaheha ariara ihi tiva amitaqi virerave.
3 Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaihara are ti Avuhainaava, ti Variqavanoma variaro.
Ho tavaane. Tavivirave vo uvirive ai takuqira Naavuara antuqa arimanta viraqi nái naavu kaqe variarave.
Ai *ofaa* tainta tataaqa vika naativano variarire ti, ai Naavu naanteqaraini nái naavu kaqateha variarave.
4 Ai Naavuqi variaka, vika ekaa enta ihi tiha ai autu tuahere variaka, vika quaheha variavara are vika koqema nimite variaro.

5 Ariqaahai vika kempuka vareha, Saionini ai Naavuqi vireka auti variaka, vika quaheha vaivara.
6 Vika aahara vata Baka Uqitaini vitare vi variavaro aruvu airitahaa voqi voqi vaivaro aaquvano ntiharo akantunavu mpiqa kaimanta vika aitareha vi variarave.
7 Vika vi variavaro vika kempukavano voqavata voqavata oru vi vaimanta Saioni Aiqinaqaa orunte, Kotira avuqaa oru variara.

8 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Are Iekopira tinavu kaivaqara Variqavanoma variaro.
Mpo, are te ai aaraaina uvara iriane.
9 Kotio, are tinavu avuhainaa vaiinti nena kaama taanara koqema amitaane.

10 Te vo naavuqi 1,000 enta variainarara kia noraiqaake iriraiti, ai Naavuqi vohaa enta variainara virara noraiqaake irirera.
Qora kaiqa vare variaka naavu kaqataaraqi kia ti viraqi variataa imantama vauro. Te tenta Variqa Naavu qentiana variarera, te virara hove tirera.
11 Noravano Kotiva tinavu antua timite vaivama vairo. Viva tinavu Avuhainaava takuqukero vaiva vaiharo tinavu koqema timitaqiro viharo, nora autuvata timi vaira.
Vira avuqaa avuqavuqamake ni variakara iriharo, viva kia vo haika nai tuataraitiro, ekaa koqe haika parumakero vika nimi vaira.
12 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Ariara noraiqaakero iriqiro vi vai vaiintira, virama are koqema amitaqira vinarave, turo.

85

Koraara ankuqihainauka maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are nena vata koqema kera vatera, tinavu kahaqama timitaaramanta tenavu Iekopira anku qaiqaa koqemake variqi vi vaunara.
2 Are tinavu nena vaiinti nahenti qora kaiqa varauna uvara nunka timitaanarave. Are tenavu ai uva raqakaunara kaara kia tinavuqaa uva vataraitira, tauru timitauro tianarave.
3 Are tinavuara arara ite vaira qaqira kaararo ai arara itaiva vaahama vivara variaro.

4 Mpo Kotio, areqaima tinavu ruaruama timite variaravama variaro. Are qaiqaa tinavu tivita varera, nena variananaini vuru kaane. Hauri are kia tinavuara quahehara variqira virora.

5 Mpo, ekaa entae tinavuara ai arara itaqiro vuanarove? Tinavu naantiara
qovaraiqika vikaravatae, ai arara itaqiro vuanarove?
6 Mpo, are kiae tinavu qaiqaa kempukaiqama timitairaqe tenavu ariara quaheha
variqi virarave?
7 Noravauvo, ai muntukavano tinavuara vainara tinavu humiqehara, tinavu kahaqi-
raqe tenavu ho variare.

8 Ho Noravano Kotiva viva tinavu Variqavano vaimanta te aato vira amiha vira uva
irirerave.
Viva tinavu nai kaama taikara tiharo, Vika muntuka paru i vaira qihaaqamake variqi
vivarave, tirara ti, hauri tenavu anirante qaiqaa hampi aaraqaa vuarora.
9 Vira aatu qeteha koqemake ni variaka viva vika ruaruama nimitaarirava auman-
toma vairo. Vira mpeqa okara takuqi vaiva tinavu vataqaahairo kia viraitiro, qaqi
variqiro vuanaro.

10 Vi entara vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi viha, vika nariara nariara
muntuka vateha variqi vivara. Vi entara vika avuqavuqamake niha muntuka
qihaaqamake vaivara.
11 Vi entara vataini vaika Kotirara kempukaiqamake iriqi vivaro vira avuqavu
okaravano naaruvaihairo vaiinti nahenti ataama nimitaanaro.
12 Quqaama, Noravano Kotiva tinavu koqema timitairaqe tenavu airi kara qantuke
varaainara.
13 Noravano vaiinti nahenti avuqavu ni aarara qerama nimitaira vika vi aararaqaa
qihaaqamake vivara.

86

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te vehi vaiinti vaiha tenta kahaqiarirava kia vaimantara tira, are ti uva
irira tinta tiva timiane.
2 Te ariara kempukaiqaake iri vaunarara tira, are tiqaa raqiki vairaqe te kia qutu
vuare.
Ti Variqavauvo, te ai kaiqa vaiintivano ariara noraiqaake iri vaunarara tira, are ti
ruaruama timitaane.

3 Mpo, te aatitairaqaavata, entaqivata, ai aaramaqi vi vaunarara tira, are ti uva irira
ti aaqurihama timitaane.
4 Mpo Noravauvo, te aiqai aare vaunarara tira, are ti nena kaiqa vaiinti koqema
timitairaqe te quaheha variare.
5 Noravauvo, are vaiinti nahenti koqema nimitehara vika qora kaiqa vare varia
uvara nunka nimite variaravama variaro.
Ai aareha tinavu kahaqiane ti variakara ai muntukavano voqamakero vikara
vaivarama variaro.
6 Mpo Noravauvo, are minti variaravara tira, te ariara ike mpo ti kahaqiane ti vauna
uvara iriane.
7 Are te ai aare vauna uvara irianarara ti, nora maaravano tiqi qovaraiqina entara
te ai aararera.

8 Noravauvo, kia ai voqaara variqa vovano vaivo. Are vare variara kaiqava nai
uritarakero vaivaro, kia vovano ai aantantema kero kaiqa varaanaro.
9 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka are autukera vataarauka, vika naantiara ani ai
avuqaa tori kauru aravi vaiha ai autu tuahereha noraiqama kevarave.

10 Are kempukavano vaihara nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variaravama variaro. Areqaima Variqavano variaro.

11 Mpo Noravauvo, nena antuqavano vai kaiqara ti humiqairaqe te ai quqaa uva avataqi viha koqe aaraqaa vuare.
Are ti kahaqiraqe te ariara noraiqaake iriqi viha, ai aatu qeteha koqemake variqi vuare.
12 Noravauvo, are ti Variqavano variaramanta te ekaa tenta muntukaqihai ai autu tuahera karerave.
Ekaa enta te ai autuvano takuqi vairara iriha vira tuaheraqi virerave.
13 Te tavauraro ai muntukavano noraiqaakero tiriara vaivo.
Te qutu vuaka varianaini aumakaa otu vuarirava vaivara are ti ruaruama timitaanara.
14 Oho Noravauvo, kia vo vaiintiara noraiqaake iri variaka ti hampata iqoka raqireka auti variavo.
Kia vokiakara mpo ike tiva nimitaraiti, vika qoraiqama nimite variaka tivata haru kareka auti variavo.
Vika kia ariara noraiqaake iri varia vaiintikama variavo.
15 Noravauvo, vika minti variavaravata, are vaiinti nahentiara aaqurihama nimite variara Variqavave.
Ai muntukavano voqamakero vaiinti nahentiara vaivo.
Ai araravano kia vaaka itaivara are vaiinti nahenti koqema nimitehara, vikara noraiqaakera iri variaravama variaro.
16 Are minti variaravara tira, tuqantaavira tivata aaqurihama timitaane.
Are ti nena kaiqa nahenti maaquara irihara kempukaiqama timitera, ti ruaruama timitaane.
17 Noravauvo, are ti kahaqihara ti muntuka kukuqama timite variaravara tira, are vo haika ti humiqairaqe te vi haikara tave, ariara quqaama viva ti koqema timitaanarove tiari, navutaakavata vi haikara taveha, kaurira haika varaate, turo.

87

Koraara ankuqirauka maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva autukero vatai vatukava nai kaamatai aiqinaraqaama vairo.
2 Vo vatuka vo vatukavano Isarerini vaivarovata, Noravano Kotiva Saioniara naane avuni antuqa arivaro vaira.
3 Kotira vatuka Saionio, are iri vairaqe Kotiva ariara koqe uva tiva taira ai tiva amiare. Viva tiharo,
4 Isipive, Babironive, Pirisiave, Taiaave, Itiopiave, mini mini ti hutu tuahereka vaivarave. Te vikara tenta kaama tauna vaiinti nahentika, Saionihainaakave tirerave.
5 Naantiara airi vaiinti nahenti Saioniara vi vatukava tinavu nova vaivo tivarave. Kotiva ariara mintima tivo.

Nai virini kantaaqaini vai Variqava, viva naima naantiara vi vatukara koqema amiteharo kempukaiqama kaanaro.
6 Viva vo vatanaa vo vatanaaka nutu qara ntuva teharo mintima tianaro: Maa vaiinti nahentika quqaa Saionihainaaka variavo,
7 tiramanta vika ihi tivaqi viha mintima tivara: Kotiva tinavu koqema timite vai haikava, vo haika vo haikavano Saioni vatukaqihairo qovaraiqi vaivo, tivarave, turo.

88

Koraara ankuqirauka maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti Variqavano ti ruaruama timite variarava variaro. Te aatitairaqaavata entaqivata ai aareha ike mpo tivaqi vi vaunara.

2-3 Nora maaravano tiqi vaimanta te qutuarirava aumanto vaimantama vauro. Are ti uva irira ti kahaqiane.
4 Ti kempuka taiqa vimanta vokiaka tiriara tiha, Viva vaakama qutuaka varianaini vuanarove, ti variara.
5 Mpo, qutu vi vaiintira qaqirake vuantemake, vaiinti nahenti ti qaqirake vuavo.
Iqokaqi arukaa vaiintira vata quvitaaraqi qaqira aqukaantema kera, are ti taurukera kia ti kahaqiaramanta vauro.
6 Mpo, maiqa veva muntukaraqi are ti aqu kaaramanta te voqamake konkira ariraqima vauro.
7 Ai arara ite vaiva ti vara vatainiqama kaivo. Huvura namarivano vukuqiro aniharo vaiinti aqu ravaaqavu kaintemake, te qoraiqamavi vauro.

8 Are ti tonti koqeka qaqini vara kaaramanta vika ti taveha nunurama timite variavo.
Te muaqeraqi vaiha viraqihai ruqemake vuarira aarava kia ho vaimantama vauro.
9 Ti muntuka qoraiqivaro auquruvano ti tivu mpiqe vaimanta te kia koqemake tave vauro.
Mpo Noravauvo, te vo enta vo enta tenta kauqutanta virini tuaherakeha ai aare vaunarave.

10 Mpo, qutu vuaka are nora kaiqa vare vainara hoe tavevarave?
Vika hoe himpi ai autu tuahera kevarave?
11 Qutu vuaka varianaini variaka ai muntukavano vai okarara hoe vaiinti nahenti tiva nimivarave?
Vehi autuvi taiqa vuanaini variaka, vikae ariara noraiqaake iriqi vi variavo?
12 Voqama kero konkira ari vainaini variaka, vikae are nora kaiqa vare varianarara nai tiva ami nai tiva amivarave?
Avu aato qumimaqama keha varianaini variaka, vika hoe are avuqavuqama kera ni varianarara tivaqi vivarave?
13 Noravauvo, vika kia ho mintiaveravata, te ai aareha ti kahaqiane ti vaunarave. Vo enta vo enta toqaqi te mintima keha ai aare vaunara.
14 Mpo Noravauvo, te minti vauraravata, nantiharae are ti qoririma kera kukeqavira variaro?
15 Te qaraaka vaiinti vauna entaraqaahairo vo haika vo haikavano ti qoraiqama timitaqiro ani vaira kaara te qutu vuarirava aumanto vaimantama vauro.
Are qaiqaa qaiqaa ti ruquti variararo ti kempuka taiqa vimantama vauro.
16 Huvura namarivano vuku varero tuvintema kero, ai arara ite vaiva ti qoraiqama timite vaimantama vauro.
Are vo haika vo haika, aatu ite vai haikara tiqaa qovarama kaararo vi haikava ti vehiqama kaimantama vauro.
17 Vi haikava aatitairaqaavata entaqivata huvura namarivano raqutu kareva autintema kero, ti ututuma taimantama vauro.
18 Mpo, are ti tonti koqeka qaqini vara kaararo konkira ari vai haikavaqai ti airuqiamantama vauro.

89

Esraara ankuqihairo Etaaniva maa ihira qara ntuvatora
(1 King 4:31)

1 Te ekaa enta Noravano Kotiva vaiinti nahentiara muntuka vate vai okarara iriha, ihi tivaqi virera.

Noravauvo, te tenta noqihai are vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variana okarara tivaqi vuari qaraaka vaiinti nahentive, konta naampaive, vi uvara iriate.
2 Te kankomake iruraro ai muntukavano tinavuara vaiva kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vuanaro.
Naaruvavano ekaa enta vaintema kero, are tinavuara noraiqama kera iri variarava qaqi variqiro vuanaro.
3 Noravauvo, are tihara, Te Devitira tenta kaama tauna vaiintira vataake vaiha, uva tiva taatauke virara tiha, Are ti kaiqa vaiintima variaro.
4 Ai ankuvano kia taiqa viraitiro, ekaa enta vairamanta viraqihai avuhainauka, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamavi raqikiqi vivarave, tianara.

5 Noravauvo, naaruvaini variaka are nora kaiqa vare varianarara iriha, vika ai autu tuahere variara.
Naaruvaihainaaka ruvaaqumavi vaiha are vikara noraiqaakera iri varianarara iriha, ihi ti variara.
6 Nai tavave Nora Kotira voqaara naaruvaini vaivo?
Naaruvaini variakaqihairo kia vovano Nora Kotira uri aatarakero vaivo.
7 Naaruvaini variaka qiata vaiintinavu Kotira aatu qeteha ruvaaqumavi variara. Vika vira mpeqa okara taveha ututumate vaiha kauqu runkinkiri i variara.

8 Ike, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavama variaro. Tavave ai voqaara vaivo?
Ai kempukavano uri aatarakero vaivara are nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvara kia qaqira kera vo uva tiraitira, vi uvara koqema kera iriqira vi variaravama variaro.
9 Are nena kempukaqohaira nora namariqaa raqiki varianara. Nora namarivano kumpetaqiro uri vaivara are virara tirema kera variane tiararo tirema vaira.
10 Qaakau haika arukaintema kera, are nena kempukaqohaira Isipi ntaihama kaanarave.
Are nena kempuka kauquqohaira navutaaka raantaumpirima kaaramanta vika qetake vi anima vuara.
11 Naaruvavano are iarava vaivaro vatavanovata are iarava vaira. Arema maa vatara tuqa aratera, ekaa viraqaa vai haikaravata qovarama kaanara.
12 Ekaa mantaraini vai haikara, are vi haikara vi haikara autukera vataanara.
Nora aiqinatanta Tabovata Hemonivata, vitanta ariara quaheha ai autu tuahere variavo.
13 Ike, are kempukavanoma variaro. Ai kempukavano nai uri aatarakero vaivo.
14 Kempuka naaquratanta arataava naavu kempukaiqama taintemake, are avuqavu ni variana okaravavata, are avuqavuqama kera *ko* ti variana okaravavata, are raqiki variana taintara kempukaiqama taivara, are viraqaa oquvi vaihara vaiinti nahentiqaa koqema kera raqiki varianara.
Kaiqa vaiintitanta nái nora vaiinti avuni viha vira kahaqi variantemake, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okaravavata, are vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variana okaravavata, vitanta ai kahaqi variavara are vaiinti nahentiqaa koqema kera raqiki varianara.
15 Maara tiha ai autu tuahereha ihi ti variaka, are vika koqema nimite variaramanta vika quaheha variara.
16 Vika ai nora autuara iriha aatitairaqaavata entaqivata quaheha variqi viha, are avuqavu ni variana okararavata iriha, ai autu tuaheraqi vi variara.
17 Are vi vaiinti nahentika kempukavanoma variaro. Are tinavu kempukaiqama timite variaramanta tenavu navutaaka naatarake vauro.

18 Noravauvo, are tinavu Isareri Variqavano takuqu kera variaravama variaro. Are
avuhainaa vaiinti kaama timitaararo viva tinavuqaa raqiki vaira.

Kotiva kauqu aiqiqaa aqukeharo Devitirara tu uvara

19 Are haaru ariara noraiqaake iri variakara tairakaa tihara,
Iqoka vaiinti taruka variaveravata, te qaraaka vaiinti vo rantate, vi vaiintirama
kaama tauro.
20 Vi vaiintiva ti kaiqa vaiinti Devitiva ni avuhainaa vaiintivano variarire ti, te vira
kaamate, vira qiataqaa vahavera aqu amitaunarave.
21 Viva niqaa raqiki vairaqe te tenta kempukaqohai vira kempukaiqama amitaari
22 navutaaka kia ho vira aatara kaimanta, qora kaiqa vareka kia ho vira kaurira
haika amivara.
23 Te vira navutaaka vehi autu amitarera. Vira navutaiqi vaika tema vika ruqutu
kaari hiqintivara.
24 Te kia vira qaqira karaiti, virara noraiqaake iriqi viha, vira koqema amitaqi
vuariraro, viva ti hutuara iriharo kempuka vaiinti nora autu vataavama varianaro.
25 Nora varuva Meditarenia Namarive tianaihairo viva raqikiqiro viviro, Iufaretisi
Namari tuvinaini vo vata vo vataqaa raqikiqiro vuanaro.
26 Mintiaqiro viharoma viva tiriara tiharo, Are ti Qovama variaro. Are ti Variqavano
vaihara kempuka orivano vaiinti antua amite vaintema kera, are ti antua timite
variaro. Are ti ruaruama timite variaravama variaro, tianaro.
27 Viva minti tiraqe te vira noraiqamake virara tiha, Are ti maaqu kara hunkavano
variaro, tiariraro viva ekaa avuhainaaka naatarakero nai noravanoma varianaro.
28 Te aiqiqaa kauqu aqukeha virara tiva taaina uvava vi vauma varianaro. Te vikanti
vaiha tiva taatau tauna uvara, kia tauru karaiti, vi uvara ekaa enta iriqi virera.
29 Naaruvavano maahota vaintema kero, vira ankuvano maahota variqiro viraro
vira ankuqihairo avuhainaa vaiinti, vo vaiinti vo vaiinti Isareriqaa raqikiqi vivara.

30-32 Viva kuvuarama tairauka te tivatauna uvarave, uva maara tiva taunarave, minti
minti iate tuna uvarave, vi uvara vi uvara vika kia avataqi viraiti, hampi aaraqaa
vivera, vira kaara te vika voqamake kaavu numiqa karera.
33 Te vika mintima nimiteha, Devitira kia qoririma karaiti, te virara muntuka vateha
virara noraiqaake iriqi viha
34 vikanti vaiha tiva taatau tauna uvaravata, kauqu aiqiqaa aqukeha tiva tauna
uvaravata, kia tauru karaiti, ekaa vi uvara qaqi iriqi virera.

35 Te quqaama turo: Tinta takuqi vai auturaqaa te tiha, Kia te Devitirara una uva
tirerave, turo.
36 Vira ankuvano ekaa entama variqiro vuanaro. Kuarivano ekaa enta itaqiro
vintemake, vira ankuqihai avuhainaa vaiinti, vovano vovano Isareriqaa raqikiqi
vivara.
37 Toravano maahota vaiharo itaqiro virara iriha, vaiinti nahenti mintima tivara:
Devitira ankuvanovata mintiaqiro vuanarove, tivara. Kotio, haaru are vi uvara vi
uvara minti tianara.
38 Are minti tiaravavata, vate nana kaarae nena kaama taana vaiintirara arara
itaivara vira qoririma kaaro?
39 Are vikantira vaihara tiva taatau taana uvara nunkakera vira avuhainaa tovaqa
qaqini varakera horaqi aqu kaaro.
40 Vira vatuka ututumataa ori vaantaavurara ravantiaqa raavantiaqama aqu kera,
vira iqoka naavu, vo naavu vo naavuvata rampairi raampairima kaaro.

41 Are mintianara kaara aaraqaa vitare aitare i variaka viva i haikara muara
varaamanta, vo vatanaa vo vatanaaka Isareri tataaqa variaka vira naaraihama amite
variavo.
42 Are vira navutaaka qaqi kaaramanta vika avuhainaa vaiinti vira hampata iqoka
raqiha vira aatarake, vora ntuva amitaavo.
43 Vira navutaaka vira aatara kaate tira, are vira auvihehavaa qoraiqama kaanara.
44 Are vira kauquqihaira avuhainaa kauru qaqini varakera, Isareriqaa raqiki vaira
taiqa kera, vira avuhainaa taintavata vataini vara aqukera iaro.
45 Are viva vataini qaqi variqiro vuaina ihira iquqama kaararo viva vaaka vakaqo-
raiqama viro, vira kaara viva nora kaurira haika varaivo.
46 Mpo Noravauvo, are ekaa entae tinavu tivuqaa kukeqavira vainarave?
Mpo, nanti nanti entae nora ihavano itaqiro vi vaintema kero, ai arara ite vaiva qaqi
itaqiro vuanarove?
47 Mpo, are tenavu maa vataraqaa vahuqa variqi vuainarara irihara variane.
Tinavuara vika variqi vi, qumina vuru qutu vuate tirae, are tinavu maa vataraqaa
autu kera vataanarave?
48 Mpo, tavave tinavuqihairo kia qutiraitiro, qaqi variqiro vuanarove?
Tavave kempukaiqama kero qutira haika aatara keharo kia qutuanarove?
49 Mpo Noravauvo, ai muntukavano tinavuara vaiva taiqae vivo?
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kehara Devitirara tiva taana uvara vo? Vi uvara qaqirae
kera iaro?
50 Mpo Noravauvo, vo vatanaa vo vatanaaka ti ai kaiqa vaiintiara tauvaqa vauraa
uva ti variara kaara ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
Are kia vika qora uva ti variara tauru karaitira, qaqi iritehara variane.
51 Noravauvo, te are kaama taana vaiintikama vauro.
Ai navutaaka te taini tainie vi ani vauramanta vika ti avataqi viha, tiriara tauvaqa
vauraa uva tivaqi viha, ti naaraihama timite variavo.

52 Ho kaiqenavu ekaa enta Nora Kotira autu tuaheraqi vuare. Quqaave, qaiqaavata
quqaavema turo.

90

Mosiva Kotira aaro uvara

1 Noravauvo, tinavu noka qokave, naaqu taatokave, tinavu kaivaqaukavarave, vika
vika ariara tinavu antua timite vaivama vaivo ti variarave.
2 Haaru kia aiqinavano qovaraiqi entarave, kia maa vatara autukera vataana
entarave, nai haaru, are Variqavano qaqi variqira vi variaravave. Are kia taiqa
viraitira, ekaa enta qaqi variqira vinarave.

3 Are vaiinti nahentiara tihara, Ne qaqi variqi vi vuru qutu vuate, tiaramanta, vika
variqi vi vuru qutu vi, qaiqaa vataiqama vi variarave.

4 Tenavu 1,000 ihiara, airi ihima vaivo turaravata, are vi ihirara vohaa enta voqaara,
1,000 ihi vaivo, tianarave. (2 Pitaa 3:8)
Vaiintivano entaqi inaaraiqakaa maimaraara raqikiqiro vintemakera, are 1,000
ihiara iqu entave tianarave.
5 Huvura namarivano vaiinti raaqu varero vira raqutu kaintema kera, are tinavu
vaiinti nahenti vaaka taiqake varianarave.
Tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuarirava vaireva, taira tavaiva inaaraiqa variro
taiqa vintema kero vairo.
Ukauvano toqaqi qaraaka

6 variqiro viro enta ire inaini tamunta vintemakero, tenavu maa vataraqaa qaqi variaina entava iqu entaqaima vairo.

7 Ai arara ite vaiva tinavu vehi autu taiqake vairave. Ai arara ite vaira aatu tenavu voqamake qeteha vauro.
8 Tenavu qora kaiqa vare vaurava ai avuqaa qoqaa vairave.
Tenavu kukeqavi vaiha ai uva raqakaunara are vira vare vuru ataa inaini kehara tave varianarave.

9 Ai arara ite vaira kaara tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuarirava iquqama vaivo. Tenavu mintiaqi viha ke ke tivaqi viha qutuvi vaunarave.
10 Tenavu maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entava 70 ihi vairave.
Tinavu kempuka qaqi voqavata vairera, tenavu 80 ihi varakehae vuru qutu vuainarave.
Mpo, tenavu vi ihinavura varaqi viha, vukaari utiha kaiqa vareha, nora maaraqivata variqi vi vauraro vi ihinavuva vaaka aitaraimanta qutuvi vaunarave.

11 Oho, ai arara ite vai kempukava nai uritarakero vaivaro nai tavave vi kempukara aatarakero ho varianarove?
Vi kempukava uritarakero vaimantara ti, tenavu ai aatu qetaarirava vohaa qaramakero uritarakero vaimanta vaunara.
12 Mpo, are tinavu koqe okara humiqairaqe tenavu maa vataraqaa inaara entaqai qaqi variqi viha kia qumina vairaiti, koqe kaiqa vare variariraro tinavu avu aatovano koqe iarire.
13 Mpo Noravauvo, tairentae tinavuara ai arara ite vairava vaahaanarove?
Mpo, are tinavu nena kaiqa vaiinti nahentiara aaqurihama timitaane.
14 Ai muntukavano ekaa enta tinavuara vainara are vo enta vo enta toqaqi tinavu humiqairaqe tenavu quaheha ihi tivaqi viha maa vataraqaa variqi vuare.
15 Mpo, are nantima ihinavuara nora maara tinavuqaa vatehara tinavu qoraiqama timitaqira vuanarara irihara, are qaiqaa mintima ihinavuara kia tinavu qoraiqama timitaraitira, koqema timitaqira viraqe tenavu quaheha variqi vuare.
16 Are tinavu nena kaiqa vaiinti nahenti qaqi kairaqe tenavu are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenara tavaare.
Are tenavu kuvuarama taarirauka nena takuqi vai okarara numiqaira vikavata vira tavaate, turo.
17 Noravauvo, arema tinavu Variqavano variaro. Mpo, are tinavu koqema timite vairaqe tenavu vo kaiqa vo kaiqa varaarirava ho variarire.

91

1 Navutaara aatu qetakero, nai virini kantaaqaini vai Variqara aaqanto oru vai vaiintiva koqema kero vairaro ekaa kempuka vataava vi vaiintiraqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.
2 Te Nora Kotirara mintima tirara:
Vivama ti antua timite vaivama vaivo.
Kempuka vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, viva ti antua timite vaivo.
Viva ti Variqavano vaimanta te viraqaa muntuvi vairerave, turo.
3 Uvirivano vaara vuitaara kia tavaintema kero, kukeqavi vai haikava ai qoraiqama kaantorave tiro, Noravano ai ruaruama amitaqiro vuanaro.
Nora rovaravano ai arukaantorave tiro, viva ariqaa koqema kero raqikiqiro vuanaro.

4 Uvirivano nai aroka rairakero nai naati aqu amitaintema kero, viva ai antua amitaqiro viraro navutaava kia ho ai aruanaro.
Viva ariara noraiqaakero iri vairara tiro, viva kainke voqaara ai antua amitaqiro viramanta navutaaka kia ho ai arivara.
5 Noravano ariqaa koqema kero raqikiqiro vi vairara tira, are qumina entaqi qora haika aatu qeterora.
Aatitairaqaa are qumina navutaaka veva aatu qetaqi nirora.
6 Aatitairaqaave entaqive are qumina uhiakaa aatu qeterora.

7 Are tavairamanta 1,000 vaiinti ai kauqu kaanaaqaini qutu vimanta ai kauqu tanaraini 10,000 qutu vivera, kia virara qetaane. Vi haikava kiama ho ai arukaanaro.
8 Vi entara are nena avuqohaira Noravano Kotiva qora kaiqa vare vaika ntaihama kaainara tavenara.

9 Are nai virini kantaaqaini vai Variqarara tihara, Noravauvo, navutaaka ti harivorave ti, te ai aaqanto oru vairerave. Arema ti antua timite variaravave, tirera,
10 kia vo haikavano ai qoraiqama amitairaro, vaiinti aruke vai rovaravavata kia ai naavu aumanto ho anianarove.
11 Vi entara Kotiva nai *enseli*navu nititairamanta vinavuka ariqaa koqemake maimaraara raqikiqi vi vaivara are homa vi aninara.
12 Are nena aiqu oriqaa ruteqa kerorave ti, vinavuka ai tuate vaivara are koqemakera nuvaqira vinara.
13 Are *raioni*qaave, *uqahiqaave/quaihaqaave*, nena aiqu ntava tairamanta vika kia ho ai qoraiqama amitevarave.

14 Noravano Kotiva mintima tiro: Tiriara muntuka vate vaiinti nahentika, te vika ruaruama nimitaainarave. Ti hutuara noraiqaake iriqi vi vai vaiinti nahentika, te vika antua nimitaqi virerave.
15 Mintimake vai vaiinti nahentika ti haareha tinavu kahaqiane tiqe te vika uva iriha vika kahaqirerave.
Nora maaravano vikaqi vairaqe te vika hampata vaiha vika kahaqiha nora autuvata vika nimirerave.
16 Te vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaari vika koqemake vaiha maa vataraqaa vukaiqamake variqi vivarave.
Te vika ⌞Sataanira kauquqihai qaqini⌟ kuvantu karerave, tiro.
⌞Noravano Kotiva nariara muntuka vai vaiinti nahentikara vi uvara turave.⌟

92

Maara Entara iriharo maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are virini kantaaqaini variara Variqavama variaro. Koqemama te ariara koqeve tivakeha ihi tivaqi viha ai autu tuahera kaare.
2-3 Koqemama te *kitaa*ve vo *musiki*ve ruqutiha, ai muntukavano tiriara vairara toqaqi vaiinti nahenti tiva nimiqi vi, entaqi are tiriara noraiqaakera iriqira vi varianararavata vaiinti nahenti tiva nimiqi vuare.
4 Noravauvo, are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianarara tiro, ti muntukavano koqe imantama vauro.
Are nena kauquqohaira koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare varianara tavehama, te voqamake quaheha ihi tivaqi vi vauro.

5 Ike, are vare variana kaiqava vo kaiqa vo kaiqavano, nai nora kaiqa kempuka kaiqama vaivo. Nena avu aatoqi iritaana uvava, nai nora uvama vaivo.

6 Oho, kia avu aato vataakave, hampi avu aato iri variakave, vika qora kaiqa vare
variaka taiqe okarara kia kankomake iriara.
7 Ukauvano vaaka qampiqaintemake, qora kaiqa vare variaka vo haika vo haika
vare, koqemake variqi vi variarave.
Vika mintimake variqi vi vaivarovata, vo enta Kotiva vika vehi autu kairamanta vika
kia qaiqaavata vaivarave.
8 Noravauvo, vika mintimake taiqa vivara, are kia taiqa viraitira, ekaa enta
Avuhainaava vaihara tinavuqaa raqikiqira vinarave.

9 Noravauvo, te maa haikarara kankomake irunara. Naantiara ai navutaaka ekaa
vehi autuvi taiqa vimanta qora kaiqa vare vaikavata ekaa raumpirimavi taiqa vivara.

10 Are ti kempukaiqama kaararo ti kempukavano qaakau purumakau qora kempuka
voqaarama vaivo.
Are ti koqema timitaaramanta te quaheha vauro.
11 Te tenta avuqohai tavaurara are ti navutaaka naatara kaanarave. Qora kaiqa
vareha ti navutaiqi variaka, are vika aru ntataqi vuaramanta vika oi aai ti varia uvara
tenta aatoqihai irunarave.

12 *Deti* katarivano koqema kero qampiqaintemake, avuqavu ni variaka koqemake
variqi vivara.
Vika Lebanoni vataini *sidaa* katarivano koqemakero qampiqaintemake, koqemake
variqi vivara.
13 Nora Kotira Naavu vainaini ututaa katarira voqaara, vika koqemake variqi vivara.
14 Koqe katarivano airi ihiara variqiro viharo qaqiqai koqe tava ire vaintemake,
vika koqe kaiqa varaqi vivi, konta naampaiqamavi, qaraaka vaiinti nahenti voqaara
vaivara.
15 Vika mintima tivara: Noravano Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimite
vaivave. Viva ti antua timite vaiva vaivaro kia qora okara voqavanovata viraqi
vairave, tivara.

93

1 Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vaivaro vira nora
autuvanovata vira kempuka okaravanovata nai vira avuhainaa utavaaqa voqaara
vairave.
Viva maa vatara tuqa kempukaiqama kero aratairara tiro, kia ho vovano vira qaki
qaki iariravama vaivo.
2 Ike, Noravauvo, are nai haaru kia vo haikavanovata vai entara are raqikiqira ani
varianarave. Are kia vo entavata kia vairaitira, are ekaa enta variqira ani variaravama
variaro.

3 Noravauvo, nora namarivano voqama kero auva nteharo vukuqiro aniharo paama
tivakero vata ruquti vairave.
4 Mintimakero kumpetaqiro uri vaivarovata, ai kempukavano viravata uri
aatarakero nai voqavatama vaivo.
Are kempukavano nai virini kantaaqaini Variaravama variaro.
5 Are uva tiva taarava kempuka uva vaivaro kia vovanovata vi uvara nunka kero vo
uva tianarove.
Noravauvo, ai Naavuvano ekaa enta ekaa enta takuqu kero variqiro vuanarove,
turo.

94

1 Noravauvo, qora kaiqa vare variaka, are vika náiv*ata* qoraiqama nimite variara Variqavama variaro.
Are mintima kehara aru vuntuke variara Variqavara tira, qora kaiqa vare variaka nena arara ite vai okarara numiqaane.
2 Are vataini variaka uva avuqavu i variaravara tira, himpira vika nái autuaraqai noraiqaake iri variaka qoraiqama nimitairaqe tenavu vikara huviqorave tiare.
3 Mpo Noravauvo, qora kaiqa vare variaka nanti nanti entae qaqi quaheha variqi vivarave? Are tairentae vika quahe vaira taiqa kenarave?
4 Vika nái mahuta tivaqi viha, airi qora uva ti variavo.

5 Noravauvo, vika ai vaiinti nahenti qoraiqama nimite variavaro vika nutuvano vatainiqama vivo.
Qora kaiqa vare variaka are kaama taana vaiinti nahentikaqaa nora maara vate variavo.
6 Vika tentoqa nahentivata *iqa/viqa* vaintivata arukeha, vo vataihai maini ani variakavata aruke variavo.
7 Vika arukeha tiha, Noravano Kotiva tenavu vare vauna kaiqara kiama tave vaivo. Iekopira Variqavano tinavu kaiqara kia noraiqaakero iriraitiro, kia virara tianarove, ti variara.

8 Oho, ne vaiinti nahenti qoraiqama nimite variaka, rauriha variate. Ni avu aato kiae vaivo?
Tairentae ni avu aatovano kanko ira ne Kotira okarara irivarave?
9 ⌞Te ni irama nimitarerave.⌟ Kotiva tinavu aato autukero timitaiva, viva nai kiae iri vaivo? Tinavu avu autukero timitaiva, viva nai kiae tave vaivo?
10 Kotiva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiharo vo haika kaara vika ruqutuke vaiva, viva tinavu Isareri nora vaiintivata kiae ruqutu kaanarove?
Kotiva vo okara vo okara tinavu vaiinti nahenti humiqe vaiva vaivaro, vira avu aatovano kiae vi okarara vi okarara kankoma kero iri tave vairave?
11 Ho iriate. Noravano Kotiva ekaa vaiinti avu aatoqi vai uvara kankoma kero iri vaivama vairo.
Viva tavaivaro tinavu vaiinti nahenti avu aatoqi vai uvava qumina uvaqai vaira.
12 Noravauvo, koqe aaraqaa vuate tira, are vika uva maara tiva nimi variana vaiinti nahentika, vika vi uvara avataqi viha quaheha variqi vivara.
13 Maaravano qovaraiqiaina entaraqaa vika muntukavano paru ira variqi vi vaivara, are qora kaiqa vare variaka ntaihena entava qovaraiqiarire.
14 Noravano Kotiva kia nai vaiinti nahenti qoririma karaitiro, kia vo enta vika qaqira kaanaro.
15 Naantiara qovaraiqiaina entaraqaa, *ko* rahe vaika kia qaiqaa hampi *ko* tiraiti, avuqavuqamake *ko* timanta avuqavu ni vaikavata vika uvara koqe uvave tivara.

16 Qora kaiqa vare variaka tiqaa una uva vatera tavave ti kahaqiharo vi uvara vara qaqini kaanaro?
Qora kaiqa vare variaka ti qoraiqama timitevorave tiro, tavave ti mantaraini vaiharo ti kahaqianaro?
17 Ho Noravano Kotiva vivaqai ti kahaqi vaira. Viva kia ti kahaqitirio, te vaakama qutuvi, kia uva tiaka varianaini otu vauraitirio.
18 Noravauvo, ti aiquvano vauriri ntaimanta te kaavunti ruhiqau vuraro, ai muntukavano tiriara vaiva ti tuataira.
19 Nora maaravano tiqi vai entara are ti muntuka kukuqama timitaaravera te quaheha vauro.

20 Qiata vaiinti qora kaiqa vareha, hoe vika tiha, Kotiva tinavu kahaqi vaivo, tivarave? Vika qora uva tiava vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaimanta vika nora maaraqi variara.
21 Vi vaiintika ruvaaqumavi vaiha, avuqavu ni variaka qoraiqama nimiteha, koqe vaiintiqaa qumina una uva vateha vika aruke variara.
22 Vika mintimake variamanta te Noravano Kotiva vainaini oru vuraro viva kempuka vaantaavura voqaara ti antua timite vaira.
23 Viva vika nái qora kaiqa varera kaara ntaihaanaro. Vika vira uva raqakera kaara vika vehi autu taiqa kaanaro.
Noravano Kotiva vika ekaa vehi autu taiqa kaanarovema, turo.

95

1 Aniqenavu ihi tivaqi viha Nora Kotira autu tuaheraqi vuare.
Viva tinavu antua timiteharo tinavu ruaruama timite vaiva vairara ti, kaiqenavu quaheha noraiqaake ihi tivaqi vuare.
2 Aniqenavu viva inaini oru vaiha virara koqeve tivaqi viha, *musiki* ruqutiha vira autu tuaheraqi vuare.
3 ⌞Ne kiae iriavo?⌟ Noravano Kotiva nai Variqa noravanoma vaivo.
Una variqa, vo variqa vo variqa variavaro Noravano Kotiva vika uri aatarakero avuni vaivo.
4 Maa vatara veva muntukaraqive, vo aiqina vo aiqinave, ekaa vi haikava vi haikava viva i haikavama vaivo.
5 Viva nora namari autukero vatairara tiro, vi namariva viva i haikavama vaivo.
Vira kauquvano aahara vatavata autu kero vatairave.

6 Mintima vaimantara ti, aniqenavu oru hiqintivi vaiha vira autu tuahera kaare.
Kaiqenavu oru Noravano Kotiva tinavu autu kero vataira avuqaa tori kauru aravi variare.
7 Vivama tinavu Variqavano vaimanta tenavu vira sipisipi vauraro viva tinavuqaa koqema kero raqiki vaivo.

Vate ne Kotira uva iriate. Viva mintima tivo:
8 Ni kaivaqaukavara aahara vata Masainive Meribainive vaiha, tiriara viva tinavuqaa kiama ho raqikianarove tivakeha, nái avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vuantemake, nevata mintivorave.
9 Te ni kaivaqaukavara nora kaiqa vara nimitaqi vi vauramanta, vika kia virara noraiqaake iriraiti, vika ti avatamake tavarekaqai auti variara.
10 Vika mintiaqi vi variara kaara ti arara itaiva 40 ihi variqiro vimanta vaunarave. Te vikara tiha, Maa vaiinti nahentika inaara hampi aaraqaa ni variakave. Vika ti uva raqakeha kia ti aaraqaa ni variarave.
11 Vira kaara ti arara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Te vo vata nimitaainaraqaa vika kiama ho oru auraara vaivarave, tiro. Kotiva minti tura.

96

1 Ne qaraaka ihi Nora Kotira tiva amitaate. Ne ekaa maa vataraqaa variaka, ne Kotira ihi tiva amitaate.
2 Ne Kotira ihi tiva amiteha vira autu tuaherakeha viva ni kuvantu nimitaainarara vo enta vo enta vaiinti nahenti viti viri tiva nimiqi vuate.
3 Vira mpeqa okaravano takuqi vaira ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vuate. Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ni vara nimitairara iriha, vika tiva nimiqi vuate.

4 Noravano Kotiva nai uritarakero avuni vaimantara ti, tenavu vira autu tuahera kaariravama vaivo. Vo variqa vo variqa variamantavata, tenavu Nora Kotira aatuqai qetaariravama vaivo.
5 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka variqa vaireka, una variqaqai variavaro Noravano Kotiva vivaqaima naaruvave, naaruvaini vai haikarave, autu kero vataivama vaivo.
6 Vira mpeqa okaravanove, viva takuqi vai okaravave, vira Naavu turuaraini mpiqe vaimantara ti, ne Nora Kotira autu noraiqaake tuahera kaate.
7 Ne ekaa vo vatanaa vo vatanaaka, Kotirara mintima tiate: Vira autuvano nora autu vaivaro vira kempukavanovata uritarakero vaivo, tiate.
8 Ne vira nora autuara irihama vira autu tuahereha, *ofaa* vo vare vira Naavuni vuate.
9 Viva koqe kaiqaqai vare vaiva nai turuara takuqi vainaini vairara irihama, ne kankakaavi vaiha vira quahama amitaate.
Ne ekaa maa vataraqaa variaka Nora Kotira avuqaa vaiha aiqu kauqu ntiri ntiri i vaiha variate.
10 Ne Kotira vaiinti nahenti ekaa vo vatanaa vo vatanaaka mintima tiva nimiate: Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairave.
Vivama maa vatara tuqa aratairara tiro, vovano kia ho vira qaki qaki ianarove.
Viva maa vataraqaa variaka uva iriharo avuqavu *ko* tianarove, tiate.
11 Kairamanta naaruvavanovata vatavanovata quaheha variate.
Kairamanta nora namarivanovata ekaa viraqi vaikavavata noraiqaake quaheha auva ntaate.
12 Kairamanta naahovanovata ekaa viraqi vai naaho maatavavata quahaate.
Nantaqiraa katari vo katari vo katarivano quaheha ihi tivaqi vuate.
13 Vika mintimake Nora Kotira avuqaa ihi tivaqi vivara.
Ho tavaate. Noravano Kotiva vataini tuvireva auti vaivo. Viva maa vataraqaahainaa uva avuqavu ireva tuvirevave.
Viva nai quqaa okarara iriharo ekaa vataini variaka uva avuqavuqiharo vohaa qaramakero rairaanaro.

97

1 Maa vatavao, Noravano Kotiva Avuhainaava vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairara tira, are quahehara variane.
Nora namari avuta kanta varia vataukao, nevata quaheha variate.
2 Tonavuvanovata voqama kero konkira ari vaivavata vira ututumatero vaivaro, kempuka naaquratanta arataava naavu kempukaiqama amitaintemake, viva avuqavu ni vai okaravavata, viva avuqavuqama kero *ko* ti vai okaravavata, vira avuhainaa tainta kempukaiqama amitaavaro viva viraqaa oquvi vaiharo vaiinti nahentiqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.
3 Ihavano vira avuni viharo, vira navutaaka hini hini variaka tatoqaqiro vi vaivaro
4 vira aaquakaavano utuqiro viharo, ekaa vata ataamake vaimanta vataini variaka vira taveha, voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta variara.
5 Noravano Kotiva ekaa maa vatara raqiki vaiva vataini vi ani vaimanta, vahaveravano ravita vintemake, aiqina vika vira taveha ravita vi variara.
6 Naaruvavano tiharo, Kotiva avuqavu kaiqa vare vaivave, ti vaimanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Kotira mpeqa okaravano takuqi vaira tave variara.

7 Una variqa nutu tuahereha vika mahuta ti variaka kaurira haika varevara. Oho, naantiara ekaa vi haikava vi haikava Kotira aiqutaraini hiqintivi vaivarave.
8 Noravauvo, are avuqavuqama kera *ko* ti varianarara ti, Saioniqi variakavata, ekaa Iutaini vo vatuka vo vatukaqi variakavata, quahe variara.

9 Noravauvo, are nai virini kantaaqaini variaravama variaro. Ai autuvano ekaa una
variqa autuvata uri aatarakero vairave.

10 Nora Kotirara muntuka vaimanta variaka, ne qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqara kia
antuqa arira variate.
Noravano Kotiva nariara noraiqaake iri variakaqaa koqema kero raqiki vaiharo,
navutaaka kauquqihairo vika ruaruama nimite vaira.
11 Viva avuqavu ni variaka avu aato ataama nimite vaira. Koqemake variqi vi
variaka quaheha variara.
12 Ne avuqavu ni variaka, Noravano Kotiva ni koqema nimite vairara iriha quaheha
vira autuvano takuqi vaira tuaheraqi vuate.

98

1 Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitairara ti,
kaiqenavu qaraaka ihi Nora Kotira tiva amitaare.
Viva avuqavu ni vaiva nai kempuka kauqu takuqi vairaqohairo navutaaka naatara
timitairave.
2 Ekaa vatanaaka tavaavaro Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa *muntu/
vuntu* keharo navutaaka naatara timitairave.
3 Viva tinavuara noraiqaakero irivaro vira muntukavano tinavuara voqavata
vaivarora tiro, viva kia tinavu Isareriara tauru karaitiro, tinavu Variqavano vaiharo
navutaaka kauquqihairo tinavu Isareri qaqini varakaimanta ekaa naato vatanaaka iri
tavaarave.

4 Virara virara irihama ne ekaa vataini variaka naverai tiha Nora Kotira quahama
amitaate. Ne quaheha *musiki* ruqutiha noraiqaake ihi tivaqi vuate.
5 Naaquntaqohai taaqimataa *musiki*ra, vo *musiki* vo *musiki* varake vira vira ruqutiha
ihi tivaqi viha Nora Kotira quahama amitaate.
6 Ne *aanumaarave/nomave*, sipisipi *pomu*ve, vi haikara vi haikara varake vuaqaqi
viha, Avuhainaara Nora Kotira avuqaa vaiha, quaheha naverai tivaqi vuate.

7 Kairamanta nora namarivanovata ekaa viraqi vaikavata noraiqaake quaheha auva
ntaate. Maa vatavavata ekaa viraqaa vaikavata noraiqaake uva tivaqi viha Kotira
quahama amitaate.
8 Nora namarivauvo, inaara namarivauvo, nenta kauqu ruqutiha quaheha variate.
Aiqinavauvo, nevata ihi tivaqi vuate.
9 Ne ekaa vi haikava vi haikava Nora Kotira avuqaa ihi tivaqi vi vaivaro viva vataini
tuvu vaiinti nahenti uva avuqavu iarire.
Viva nai quqaa okarara iriharo ekaa vataini variaka uva avuqavu qiharo vohaa
qaramakero rairaanaro.

99

1 Noravano Kotiva Avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva vairara ti, ne ekaa vo
vatanaa vo vatanaaka aiqu kauqu ntiri ntiri iramanta variate.
Noravano Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquvi vaimanta nora *enseli* aroka vataaka
vira hini hini variarave. Kairaro vatavano qaki qaki iarire.
2 Noravano Kotiva kempukavano Saionini vaiharo viva uritarakero ekaa naato
vatanaaka Avuhainaava vaivo.
3 Naantiara ekaa naato vatanaaka vira nora autuara iriha nái kauqu runkinkiri
ivarave.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqu kero vaivama vaivo.

4 Mpo Noravauvo, are Avuhainaava kempukavano variararo ai muntukavano
avuqavu ni varia okararaqai vaivara, are vi okarara tinavu Isareri humiqaaramanta
tenavu vira avataqi viha vaiinti nahentiqaa raqiki vaunarave.
5 Ho ne ekaa Nora Kotira autu tuahera keha vira aiqutaraini vaiha vira quahama
amitaate.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqukero vaivama vaivo.
6 Mosika Eronika Kotira kaiqa vara amitaa vaiintitanta variavaro Samuerivavata
Kotira aare vai vaiintiva vaira.
Vinavuka Nora Kotira aaraavaro viva vinavuka uva iriharo nái tiva nimirave.
7 Viva uromuravano vaavi vairaqi vaiharo nai vaiinti nahenti tiva nimimanta vika
viva tivatai uvara vo uva vo uva iriqi vuarave.
8 Mpo Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro.
Are ai vaiinti nahenti ai aaraa uvara iri varianarave. Vika tavaavara are vika qora
kaiqa varaa uvara nunka nimite variaravama variaro.
Are vika nái qora kaiqa kaara qoraiqama nimiteharavata, vika uva nunka nimite
varianarave.
9 Virara virara iriha kaiqenavu Nora Kotira nora autu amiha, vira takuqina
aiqinaraqaa vaiha vira quahama amitaare.
Noravano Kotiva vivaqaima takuqukero vaivama vaivo.

100

Kotirara koqeve tia ihira

1 Ekaa naato vatanaaka, ne quaheha naverai tiha Nora Kotira autu tuaheraqi vuate.
2 Ne quaheha vira avuqaa oru vaiha ihi tiva amitaate.
3 Maa uvara kankomake iriate: Noravano Kotiva vivaqaima Variqavano vaivo.
Viva tinavu autukero vataimanta tenavu viva ikama vauro.
Tenavu viva i sipisipika vauraro viva tinavuqaa raqiki vaimantama vauro.
4 Aniqenavu vira Naavuvano vai vatukara qentiana oru vaiha, virara koqeve tivaqi
viha vira autu tuahera kaare.
Viva nora kaiqa tinavu vara timite vairara iriha, virara koqeve tivaqi viha vira nora
autu tuahera kaare.
5 Vira okaravano koqe okara vaivaro vira muntukavano nai vaiinti nahentiara ekaa
entama variqiro vuanarove.
Viva kia vika qaqira karaitiro, ekaa vika kuvuarama tekaravata noraiqamakero
iriqiro vuanarovema turo.

101

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okararavata, are avuqavuqama
kehara raqiki variana okararavata iriha te ihi tiha ai autu tuahera karera.
2 Tiqaa uva variantorave ti, te avuqavuqamake ai aaraqaa nirera. Mpo, te
mintiarirara tairentae are tuvu ti kahaqinarave?
Vovano tiqaa uva vataantorave ti, te tenta naavuqi variakaqaa koqemake raqikirera.
3 Te tenta tivuqohai kia vaaqu okara vo okara vo okara autira tavarera.
Ai tauvaqa utu amite variakara kia ti hantuqa vaimanta, te kia vika tontiqamake
vika hampata vairera.
4 Kia tenta avu aatoqi unaqaraiqama keha kaiqa varaainarara iriqi virera.
Te qora kaiqa tauvaqa utu amitarera.
5 Te tavaari vokiaka evaara evaara nái kena vaiintiara tauvaqa vauraa uva tivera, te
vika qioqama karera.

Vokiaka nái nutu tuaherakeha, nái kena vaiinti nahenti toma nimite vaivera, te vika qioqama karerave.

6 Te Kotirara noraiqaake iri variaka quahama nimitaari vika homa ti hampata avuhainaara naavuqi vaivara.
Kia vikaqaa uva vaimanta avuqavuqamake ni vaika, vikaqaima ti kaiqa vara timitevara.
7 Una uva ti variaka kiama ti avuhainaara naavuqi ho vaivara.
Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka kiama ho ti aaqanto himpi vaivara.
8 Te vo enta vo enta qora kaiqa vare variaka aru ntata kaari vika kia ho Nora Kotira vatukaqive, maa vataraqaave, vaivara.

102

Vaiintivano nora maaraqi vaiharo Kotira aaro uvara

1 Mpo Noravauvo, te ai aaraaina uvara iriane. Mpo, are qaqi kairaro te ai aareha ti kahaqiane tiaina uvava are inanaini oru vuarire.
2 Mpo, te nora maaraqi variaina entara are kia ti tivuqaa kukeqavi vairaitira, nena aato ti timihara te ai aaraaina uvara irira vaaka vo tiane.
3 Iha muravano oru viharo vaaka ruqema vintema kero, te vataini variqi vuarirava vaakama taiqa vuanaro.

Iha ite vaintema kero, ti vaatavanovata voqamakero iha ite vaimantama vauro.
4 Ahakavano tamunta vintema kero, ti muntukavano qoraiqimanta vauraro kia ti karavata naataa imantama vauro.
5 Te ke ke tivaqi vi vauraro ti vaatavano oqita viro vuhaariru aqu vimantama vauro.
6 Uvirivano aahara vataini nariaraa vaintemake, te tentaraa vaiha kia koqemake vauro.
Haarua nuqihiqi maromarivano nariaraa vaintemake, te tentaraa vauro.
7 Uvirivano naavu qiataqaa nariaraa vaintemake, tevata tentaraa vauro.
Entaqi te kia vaitaraiti, qaqiqai avu rampaiteha variqi vi vaunara.
8 Ti navutaaka toqaqihai hoqaramate ti naaraihama timitaqi vivi vuru entamake variara.
Vokiakara qoraiqama vuate ti, vika ti autuqaa qora uva tiva nimite variara.
9-10 Ai voqamakero tiriara arara ite vaivo. Vaiintivano vo haika vara aqu kaintema kera, are ti qaqini vara kaaro.
Mintianara kaara hantavano ti kara vaivaro, auquruvano ti *kaapu*qi hiqinti vaimanta namari vataake ne vaunara.
11 Kuarivano erainaini vaaka ruhunku vintemake, te inaaraiqa varike taiqa virara.
Ukau teqa kaavaro vaaka aaharauqama vintemake, tevata vaakama taiqa virara.
12 Noravauvo, te mintimake variariraravata, are Avuhainaava ekaa enta raqikiqira vinarave.
Ai nora autuvano kia taiqa viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vi vaira ekaa naantiara qovaraiqika, vikavata ai autuara iriha vira tuaheraqi vivara.
13 Quqaama are vo enta Saioniqi variaka aaqurihama nimitenara. Ho, vate vi entava anintaivo. Are Saioniqi variakara mpo ike tihara vika quahama nimitaane.
14 Saioni vatukavano qoraiqama viro vaimantavata, tenavu ai kaiqa vaiinti nahenti qaqiqaima vi vatukarara muntuka vatauro.
Vaantaavura ori qaqini vara aqu aquma kaava kiri kairiro vaimantavata, tenavu virara qaqiqai mpo ike ti vauro.
15-16 Ho naantiara Noravano Kotiva Saioni vatuka qaiqaa autu kaira vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara taveha qetevara.

Vi entara ekaa avuhainauka vataini vaika, vika Nora Kotira kempuka aatu qeteha, aiqu kauqu ntiri ntiri i vaira vaivara.
17 Vi entara vehi vaiinti nahenti Kotira aaraivaro viva vika kia qoririma nimitaraitiro, vika uva irianaro.

18 Ho naantiara tenavu kuvuarama taarirauka Noravano Kotiva vare vai kaiqara kankomake iri taveha vira autu tuahera kaate ti, kaiqenavu vi uvara qara ntuva taari vikavata vi uvara tavaate.
19 ⌞Tenavu maantimake uva qara ntirera:⌟
Noravano Kotiva naaruvaini nai turuaraini vaiharo maa vatara viavi tave vairave.
20 Viva viavi taveharo rumpataa vaiinti nahentika ke ke ti varia uvara iriro, vikaqaa uva vateha arukaate ti variaka kuvantu nimite vairave.
21 Tenavu vi uvara mintimake qara ntuva taari Saioniqi vai vaiinti nahentika Nora Kotira autu tiva qoqaiqama keha, vira autu tuaheraqi vuate.
22 Vi entara hihai hihai vo vatanaa vo vatanaaka nái avuhainauka hampata Kotira quahama amitareka Ieruharemiqi ani ruvaaqivarave.

23 Mpo, te qaraaka vaiinti vauna entara, Noravano Kotiva ti kempuka taiqa kero, te variaina entaravata iquqama kairave.
24 Viva mintima kaimanta te virara tiha, Ti Variqavauvo, are ekaa enta ekaa enta variaravave. Mpo, te kia naampaiqiraiti, qaraaka vaiinti vaiha qutu vuarorave. Kia ti vaaka vitaane.
25 Haaruqama kera are maa vatara tuqa autukera arataanarave. Are nena kauquqohaira naaruvavata autukero vataanarave.
26 Vatavanovata naaruvavanovata variqi vi vuru taiqa vivaravata, are ekaa entama qaqi variqira vinarave. Utavaaqavano nihiqama viro qunahi vinantemake, vitanta taiqa vivara. Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo, haaruara qaqini vara kaintema kera, are vitanta taiqa kenara.
27 Vitanta taiqa vivaravata, are kia taiqa viraitira, haaru varianantema kera, ekaa enta qaqi variqira vinarave.
28 Are mintiaqira viramanta tinavu vaintivara, vikavata ai aaqanto koqemake variqi vivara, are vika kuvuarama tekavata antua nimitaqira viramanta vikavata koqemake variqi vivarave.

103

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo, kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.
Kaiqe ekaa tenta avu aato muntukaqihaive, tivaata maraquraqohaive, Nora Kotira autuvano takuqi vaira tuahera kaare.
2 Noravano Kotiva qaiqaa qaiqaavata ti koqema timite vairara kia tauru karaiti, te ekaa virara iriqi viha vira autu tuaheraqi virerave.
3 Viva te qora kaiqa varauna uvara ekaa nunka timitero, ekaa ti aihaviraaravata koqema timite vaira.
4 Viva tiriara viva qutu vuaka varianaini vaaka vuantorave tiro, ti ruaruama timite vaimanta qaqi vauro.
Vira muntukavano tiriara vaivavata, viva aaqurihama timite vaivavata, vitanta ti koqemake timite variamantama vauro.
5 Te vataini variqi vi vauraro viva ti koqema timitaqiro viharo ti qaraakaiqama timite vaimantama vauro.
Viva mintima timite vaivarora tiro, ti kempukavano memora kempuka voqaara, kia taiqa viraitiro, qaraakaiqama viro vaimantama vauro.

6 Qora vaiintinavu vaiinti nahentiqaa maara voqavata vatevorave tiro, Noravano
Kotiva vika kahaqiharo vika uva avuqavuqama nimite vaivaro vika maaravano taiqa
vi vaira.
7 Haaru Noravano Kotiva nai varareva i kaiqara Mosira tiva amiro, viva nora kaiqa,
vo kaiqa vo kaiqa Isareri vaiinti nahenti vara nimitaimanta vika tavaara.
8 Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavu aaqurihama timite vaivaro kia
vaaka vira arara ite vaira. Vira muntukavano tinavuara voqama kero vaira.
9 Viva kiama enena tinavu titianaro. Viva tinavuara arara ite vaiva kiama
vukaiqama kero varianaro.
10 Tenavu vira uva raqake vaunara kaara viva tinavu noraiqaakero ruqutuataara
vaivaro, qihaaqama kero tinavu ruquti vaira. Tenavu qora kaiqa autunara kaara viva
tinavu qoraiqama timitaataara vaivaro, kia minti vaira.
11 Vira aatu qeteha virara noraiqaake iri variakara vira muntukavano voqama kero
vikara vaira.
Vatavano miani vaivaro naaruvavano virini vaira vira voqaantema kero, vira
muntukavano vikara vaiva nai uri aatarakero voqavata vaira.
12 Viva tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kero, vi uvara nai niaraini vara aqu
kaira. Kuari avu urinaihairo viviro vuru kuari avu ruhunku vinaini vaintemakero,
viva vi uvara nai niaraini vara aqu kaira.
13 Vika qova nai vaintivarara mpo ike tiharo koqema nimitaintema kero, Noravano
Kotiva vira aatu qeteha virara noraiqaake iri variaka koqema nimite vaira.
14 Viva kia tauru karaitiro, kankoma kero iri tavaimanta tenavu uqerara vaiinti
nahenti vataqohairo aututaikama vauro.
15-16 Ahakavano vaaka tamunta viro taiqa vintemake, tenavu maa vataraqaa variqi
vi taiqa virara.
Maura tavavano vaaka iratero vaivaro uvaivano utivaro tava viva vaaka aaha-
rauqama vimanta kia vira qaiqaavata tavaarave. Vira voqaantemake tenavuvata
variqi vi, taiqa virara.
17-18 Mintimantavata, vaiinti nahenti Nora Kotira aatu qeteha, viva tivakero taatautai
uvara kia tauru karaiti, ekaa vi uvara koqemake iriqi vivera, viva vikara noraiqaakero
iriqiro viraro, vira muntukavano ekaa enta vikara vairaro, viva vikavata, vika
naintivara naantiara qovaraiqikavata, koqema nimitaqiro vuanaro.
19 Nora Kotira avuhainaa taintavano naaruvaini vaivaro viva viraqaa vaiharo ekaa
haikaqaa raqiki vaira.
20 Ne *enseli* kempuka voqavata vataaka, ne vira no iriha vira kaiqa vara amite
variaka, ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate.
21 Ne vira iqoka vaiinti naaruvaini vaiha vira antuqa avataqi ni variaka, ne ekaa
Nora Kotira autu tuahera kaate.
22 Noravano Kotiva ni ekaa haika autu kero vataimanta ne ekaa vata maata variaka,
viva niqaa raqiki vaiva vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.
Mpo, kaiqe tevata Nora Kotira autu tuahera kaare.

104

1 Mpo, kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.
Noravauvo, are ti Variqavano vaihara are nai noravanoma variaro.
Are Avuhainaava variararo ai nora autuvanovata, ai takuqi vai okaravavata, vitanta
ai naavumataavarama variaro.
2 Vaiintivano nai tavaarana tavuna rumpa taintema kera, are ataa ira haikaqohaira
nena naavuma taanara.
Vaiintivano *seri* rairakero aqutaintema kera, are naaruva rairakera vataanara.
3 Are verara tonavuqaa nena naavu kaqa taanara.

Tonavuvano ai iqoka *kaari* vaivara, are uvai arokaqaa variararo viva ai vita varero vi vaira.
4 Are uvai atitaararo uvaivano ai vakaaka varero vi ani vaira.
Aaquakaavano utiharo ai kaiqa vara amite vairave.
5 Are maa vatara tuqa kempukaiqama kera aratararo kia ho qakianaro.
6 Tavunaqohai naavuma kaantemakera, are nora namariqohaira ekaa maa vatara apuqama kaararo namarivano ekaa aiqinavata mantaaqa kaira.
7 Viraqaahaira are nora namari vira atiararo viva qetakero virave.
Naaruvavano karara tintema kera, are tiararo nora namarivano qetakero
8 aiqina kero oti vaiqiro, are virara mini variane tiananaini uqitaini otu vaira.
9 Nora namarivano mini otiniro vaivara, are viva qaiqaa *auvuteharo/ruaqairiharo* vata maata naavuma kaantorave tira, vira qioqama taanara.
10 Are tiararo aiqinaihairo aruvu namari, vo namari vo namarivano nteharo uqitaini otu vi vaira.
11 Namari viva mintimakero tuvi vaimanta ekaa aantauvahi ne variavaro qaakau donkivata namari naataa imanta vira ne variara.
12 Vi namarira auvahini vo uviri vo uvirivano katari kaaraqi *navu/naavu* kaqate vaiha, ihi ti variara.
13 Are nena maaqa vuruni vaihara aaqu varake variararo aaquvano aiqinaini nti vaira.
Are aaqu vara kaanaraqaahairo vataini vo kara vo karavano koqemakero qampiqe vaira.
14 Are qaqi kaararo purumakauvano ne ukauva koqema kero qampiqe vaivaro, vaiinti nahenti utuke ne karava vo kara vo karavano koqema kero qampiqe vaira.
15 Vataqihairo *uaini* naaqunta qampiqe vaimanta tenavu vira tava tatike, vi namarira neha quaheha vaunara.
Tenavu *orivi* tava tatike vira vahavera viriqaa aqutauraro tinavu virivano takuqi vaira.
Tenavu *uiti* varake mpareti autuke ne vauraro tinavu vaata kempukaiqama timite vaira.
16 Noravauvo, are aaqu vara kaararo nti vaivaro Lebanonini are ututaana *sidaa* katarika koqemake qampiqe variamanta
17 vika kaaraqi vo uviri vo uviri nái *navu/naavu* kaqate variara.
Hevikavano toqukera kaaraqi nai *navu/naavu* kaqatero vaira.
18 Mini aiqina uritarakero vainaini qaakau memeraara ni variamanta, vo aantau iroka voqaaka oriqi kukeqavi variara.

19 Quara tiraro karakaaqa utute, qantuke varaate tira, are tora autukera vataanara. ⌞Are kuari autu kera vataararo⌟ iteharo naitarama kero ruhunki vaira.
20 Are tiararo entama vivaro nantaqi varia aantauvahika himpi vi ani variara.
21 Qaraaka *raioni*navu entaqi are vika kara niminarara rantaqi niha, vika naverai tiha aantau aruke ne variara.
22 Vika entaqi mintiaqi vivi aatitake, anirante nái vaite variaraqi oru vaite variara.
23 Vaiinti nahenti toqaqi himpi oru kaiqa varaqi vivi, entamake variara.

24 Noravauvo, are nai vo haika vo haika airi haika autu kera vataanarave.
Mpo Noravauvo, ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are ekaa okara tave variarava vaihara, are ekaa vi haikara vi haikara autukera vataaramanta vika maa vataraqaa mpiqavi variara.
25 Nora namarivano nai noraiqamakero vaimanta viraqi airi vo haika vo haika mpiqavi variamantara ti, tenavu kia ho vika kaara ntirara.

26 Vo *sipi* vo *sipi*vano nora namariqaa vi ani variamanta, nora havuka are autukera
vataarauka, vikavata nora namariqi niha otiqete urunte i variara.

27 Ekaa vi haikava vi haikava karara antuqa arimanta vika ai veka variavara are
avuqavumakera vika nái ne karara nimi varianara.
28 Are vika kara nimiaramanta vika vira ne variarave. Are nena kauquqihaira vika
kara nimiaramanta vika kara vira ho ne variara.
29 Are vika qioqama tehara kia kara nimiana entara, vika voqamake qete variara.
Are vikaqihaira aiho qaqini vara kaana entara, vika vaaka qutuvi qaiqaa vataiqama
vi variara.
30 Vika mintimake taiqa vuavara, ⌞are vika kuvuarama taaka⌟ qaiqaa aiho nimiara-
manta vi haikava vi haikava maa vataraqaa vi ani variara.
31 Ho kairaro Nora Kotira mpeqa okara takuqi vaiva ekaa enta ekaa enta variqiro
vuarire.
Kairaro Noravano Kotiva ekaa haika nai autu kero vatairara quaheharo variqiro
vuarire.
32 Viva kempukavano vairara tiro, viva vataini viavi tavai entara vaturavano utirave.
Viva aiqinaqaa nai kauqu vatai entara aiqinaqihairo iha muravano oru vi vairave.
33 Noravano Kotiva mintimakero vairara ti, te qaqi variqi vuaina entara, Kotira autu
tuaheraqi virera.
Te qaqi variqi vuaina entara, ekaa vi entanavura te tenta Variqa autu tuaheraaina
ihira tivaqi virera.
34 Mpo, kairaro Noravano Kotiva te mintimake ihi tivaqi viha vira quahama
amitaainarara iriharo, ti quahama timitaarire.
35 Noravauvo, are kairamanta qora okara auti variaka vehi autu taiqavi, kia
qaiqaavata maa vataraqaa variate.
Ho kaiqe te Nora Kotira autu tuahera kaare.
Ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaaterama turo.

105

1 Kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tivaqi viha, vira autu tuahereha, viva nora kaiqa
tinavu vara timitairara iriha, ekaa vata maata variaka virara tiva qoqaiqama nimiare.
2 Vira autu noraiqama keha *musiki* ruqutiha virara ihi tiate.
Viva nora kaiqa tinavu vara timite vaira, ne ekaa vi kaiqara vi kaiqarara irihama
vaiinti nahenti tiva nimiate.
3 Vira nora autuvano takuqi vairara irihama tenavu quaheha variqi vuare.
Ne Kotira aaraqaa koqemake nireka auti variaka quahaate.
4 Ne Nora Kotira kempukara noraiqaake iriha, viva inaini vivaro viva ni kahaqiarire.
Ekaa enta vira aaqanto oru vaiha vira aaraate.
5-6 Ne Isareri kiae iritaavo? Ne Kotira kaiqa vaiinti Eparahaamira vaintivarama
variavo. Ne nenta kaivaqara Iekopira vaintivarama variavo. Ne Kotiva ni kaama
taikama variavo.
Ne mintimake variakara ti, ne Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
ni Isareri vara nimitairara iriteha variate. Viva ni navutaakaqaa uva vatero vika
qoraiqama nimitairaravata iriteha variate.
7 Noravano Kotiva viva tinavu Variqavano vaiharo, viva ekaa naato vatanaakaqaa
raqiki vaivama vaivo.
8 Viva tinavu Isareri hampata vaiharo uva tiva taatautairave, viva kauqu aiqiqaa
aqukero uva tivatairave, viva vi uvara kia tauru karaitiro, ekaa enta iriqiro vuanaro.
9 Haaru viva Eparahaamikantiro uva tiva taatau tero varikero, qaiqaa vi uvarara
iriharo vo enta Aisaakikantiro vaiharo viva kauqu aiqiqaa aqukero te vi uvara qaqi
iriqi virerave tira.

10 Viva minti tivakero qaiqaa vo enta Iekopirara te quqaa mintirerave tira.

Noravano Kotiva mintima keharo qaiqaa qaiqaa tinavu Isareri kaivaqaukavara hampata vaiharo vi uvara tiva taatau kero vataira. Ho vi uvava kia taiqaraitiro, ekaa entama varianaro.

11 Viva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Kenaani vata ni nimiariraro vi vatava ne kuvuarama teka vika vatama varianarove tira.

12 Vi entara Isareri vika kia airi vaiinti nahenti vairaiti, taaraiqaqai vaiha vika naavuru vaiinti nahenti Kenaanini vahuqa variara.

13 Vi entara vika katu vare vo vataini vahuqa oru varike, viraqaahai qaiqaa katu vare vo vataini oru vahuqa varike mintiaqi vi variara.

Vika avuhainaa vaiinti vovano raqiki vataraqaa oru inaaraiqa varike, qaiqaa avuhainaa vaiinti vovano raqiki vataraqaa oru inaaraiqa varike i variara.

14 Vika mintiake vi ani variavaro Noravano Kotiva kia qaqi kaimanta vokiaka vika qoraiqama nimitaara.

Viva Isareriara iriharo vo vatanaa vo vatanaaka avuhainaaka qioqama teharo tiharo,

15 Te kaama tauna vaiinti nahentika ne qoraiqama nimitevorave. Paropeti vaiinti ti uva qoqaiqamake variaka ne ravaaqavu kevorave, tira.

16 Vo enta Noravano Kotiva qaqi kaivaro karara aavoqi entava Kenaanini qovaraiqivaro viva vi vataraqaa vai karara ekaa taiqa kaira.

17 Ho Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara vi entara ho variate tiro, viva Iohepira naane avuni vara kaivaro Isipini oru vaira.

Vira vakaukavara monu varareka iha vira vo vatanaaka nimiamanta vika vira vita vare Isipini vuru ke koqaa varaavaro viva qaqi qumina kaiqa vaiinti vaira.

18 Iohepiva Isipini vaimanta vika vira karapuhiqamate *seni*qohai vira aiqu rumpate, vira auntaqivata kantaruma taavaro vaira.

19 Iohepiva karapuhiqi vaivaro Noravano Kotiva naantiara vi haikava vi haikavama qovaraiqianarove ti uvava vivau vaira.

Noravano Kotiva Iohepira tiva ami uvava quqaa vaivaro

20 avuhainaa vaiintivano Isipi vatanaakaqaa raqiki vaiva Iohepira karapuhiqi vaira aaraivaro anivaro vira kuvantu kaira.

21 Avuhainaava Iohepira nora autu amiro virara tiharo, Are ekaa ti kaiqaqaavata te una haikaraqaavata raqikiane, tivakero

22 vira noraiqama kaivaro Iohepiva nai antuqaqaa ekaa Isipi nora vaiintiqaa raqiki vaira. Avuhainaa vaiinti avu aato ami variakavata viva kahaqiharo koqe okarara tiva nimi vaira.

23 Iohepiva mintima kero noraiqamaviro vaivaro vira qova Iekopivavata katu varero oru Isipi vatanaaka vataqaa vaira.

24 Oru mini vaivaro Noravano Kotiva vira vaiinti nahenti kahaqimanta vika airi vainti vataqi viha airitahaa variamanta Isipi vika Isareri naatu qeteha variara.

25 Noravano Kotiva Isipi qaqi kaimanta vika Kotira kaiqa vaiinti nahenti Isareri navutaiqiha, vika qoraiqama nimite aarara, vo aara vo aara rante variara.

26 Isipi vika mintiavaro Noravano Kotiva Mosika Eronika nai kaiqa vaiintitanta kaama tero vitanta vara kaimanta

27 vitanta Isipini vaiha Kotira kaiqa kempukaiqamake vareha aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara.

28 Kotiva Isipiara ne ti vaiinti nahenti qaqi kaimanta vuate timanta Isipi vika kia
vira uva irireka auti variara kaara Noravano Kotiva konkiraiqi haikara vara kaivaro
vi vataraqaa entama tero vaira.
29 Mintivaro qaiqaa Kotiva Isipini vai namarira tuqantaa kaivaro namarivano
naareqama vimanta viraqi varia havukauka qutu vuara.
30 Eqavoka airitahaa qovaramavi, Isipi vata maata mpiqa keha avuhainaara
naavuqivata mpiqa vuara.
31 Mintiavaro Kotiva qaiqaa tivaro vauvaarivata aaquqavata airitahaa qovaramavi
ekaa vata maata mpiqake variara.
32 Viva kia qaqi aaqu vara karaitiro, *taaru/kaampura* aaqu varakero aaquakaavata
varakaivaro
33 *taaruvano/kaampuravano* ntiharo Isipi *uaini* ututaarave, *fiki* ututorave, qoraiqama
kaivaro aaronaavano ekaa katari rauhaantima kero vataira.
34 Viva qaiqaa timanta kaintaaqa airitahaa qovaramavi
35 ekaa vi vataraqaa mare vai haikarave, ekaa naaho maata ututaarave, nama taiqa
kaara.
36 Mintima kaavaro Noravano Kotiva ekaa Isipi vatanaaka qorainti vainti kara
hunka avuni vatataaka aru taiqa kaira.

37 Vika aru taiqa kero viraqaahairo viva Isareri ntita varero vireva iharo, vika
qaqi kaimanta Isipi vika vo haika vo haika, *kori*qohai aututaa haikarave, *silvaa*qohai
aututaa haikarave, nimiamanta vare Isipi ke vuara.
Isareri vuavaro vikaqihairo kia voqavanovata kakakima vimanta ekaa koqemake
vuara.
38 Isipi vika Isareri aatu qete variarara ti, vika Isareri vuarara quahe variara.
39 Ho Kotiva Isareri antua nimiteharo aatitairaqaa tonavuqohairo vika aqu nimitero,
entaqi ihaqohairo vika ataama nimite vaira.
40 Vika ⌞matiara⌟ naaruavaro viva muavu vara kaivaro tuvimanta varake naara.
Qaiqaa viva naaruvaihainaa kara vara kaivaro tuvimanta vika ho ne variara.
41 Viva tivaro nora orivano nkahi vivaro viraqihairo namarivano noraiqaakero
tuviharo aahara vata vaura otu vi vaira.
42 Haaru Kotiva nai kaiqa vaiinti Eparahaamirara kempukaiqama kero tivatai
uvarara iriharo, viva minti mintima keharo Isareri koqema nimite vaira.

43 Ho mintima kero viva nai kaamatai vaiinti nahentika ntita varero vimanta vika
ihi tiha, quaheha naverai ti variara.
44 Viva vika ntita varero vuru vo vatanaa vo vatanaaka ia vatara nimiharo, vika qaqi
kaimanta vi vatanaaka naaho maata ututaaravata varaara.

45 Ho Isareri vika viva tivatai uvarave, viva minti minti iate ti uvarave, koqemake
iriqi vuate tiro, viva vi vatara vika nimira. Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera
kaare.

106

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Vira okaravano koqe okaraqai
vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa enta vairara ti, tenavu virara koqeve tivaqi
virerave.
2 Tavave Noravano Kotiva nora haika autinara ekaa vi haikara ho tiva qoqaiqama
kaanarove?
Tavave vira autu ho tuahera kaanarove?
3 Vira uva koqemake iriha, nái kena vaiinti nahenti avuqavuqamake kahaqama
nimite variaka, vika quaheha vaivara.

4 Noravauvo, are nena vaiinti nahenti koqema nimitehara tiriaravata iriane.
Are vika kuvantu kera ntitehara, tivatama ruaruama timitaane.
5 Are ti qaqi kairaqe te are kaama taana vaiinti nahentika hampata vaiha, vika aanante koqemake variqi viha quaheha variqi vuare.
Are ti qaqi kairaqe tevata ai vaintima vauro tivakeha ai vaiinti nahenti hampata vaiha, ai autu tuaheraqi vuare.

6 Mpo, tinavu kaivaqaukavara haaru qora kaiqa varaantemake, tenavuvata qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vareha, qora okara, vo okara vo okara autu kauro.
7 Tinavu kaivaqaukavara Isipini varia entara, are aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara kaaramanta vika kia virara noraiqaake iriara.
Are airi tataa vika koqema nimitaaramanta vika vaaka virara tauruke variara. Naare Namari* vainaini aninte, vika kia ai uva iriraiti, kia ai aaraqaa vireka auti variara.
8 Vika mintiavaro Noravano Kotiva kia vika qaqira karaitiro, viva nai nora autuara iriharo, nai nora kempukavata tavaate tiro, vika ruaruama nimitaira.
9 Viva namariara tivaro Naare Namari viva ruqe iro hini hini orinivaro aahara vata vaivaro, vika ntita kaimanta aahara vataqaa hini mantaraini vuara.
10 Mintima kero Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara navutaiqi variaka kauquqihairo ruaruama nimitaira.
Viva navutaaka kauquqihairo vika qaqini vara kaivaro,
11 namarivano ihai ihairo tuviro navutaaka aqu ravaaqavu kaimanta vika namariqi qutu taiqa vuavaro kia voqavanovata qaqi vaira.
12 Noravano Kotiva mintima kero vika kahaqimanta vika tiha, Noravano te mintirerave ti uvava quqaa uvama vaivo, tivakeha, vika ihi tivaqi viha vira autu tuahera kaara.

13 Vika mintiaqi vi, viraqaahai vika Noravano vara nimitai kaiqara vaaka tauruke, qaiqaa kia Kotira antuqa avataraiti, nái antuqaqaa vireka auti variara.

14 Vika aahara vataini vaiha voqamake matiara antuqa arimanta vika Kotira avateha mativata tinavu timiataarave ti variara.
15 Vika minti tivakeha Kotira avataavaro viva vika naarumataa karara nimiharo, nora rovaravata vara kaivaro vika ntaihama kaira. (Kaarantura 11:31-34)
16 Ho mintimanta tinavu kaivaqaukavara aahara vataini nái *seri* naavuqi vaiha, Mosika Eronika Kotira kaiqa vara amite variatanta kaiqara taara neha tiha, Vitanta kia tinavuqaa raqikiataarave, ti variara.
17 Vika minti ti variara kaara ⌞Noravano tivaro⌟ vatavano qantua vimanta Dataanika Abiraamuka *náitanta* vainti nahentiaravata vata viraqi ekaa aqu vuavaro vatavano vika aqu ravaaqavu kaira. (Kaarantura 16:31-32)
18 Ihavano naaruvaihairo tuvuntero, vitanta avataqi vuaka qora vaiintinavu tatoqa aqu kaira. (Kaarantura 16:35)
19 Tinavu kaivaqaukavara Horepi Aiqinaqi vaiha *kori*qohai purumakau naati *maraqura/varaha* vo autukaara.
Vika *kori*qohai aututaa haikara vo haika vo haika varake, vi haikara ihaqi ravitake viraqohai purumakau autuke, vi haikara quahama amiteha tinavu variqave ti variara.
20 Vika Noravano takuqi vai Variqara tauvaqa utu amite, purumakauvano ukau ne vaira vira *maraqura/varaha* autuke, virara tinavu variqave ti variara.
21 Noravano Kotiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu kaivaqaukavara vara nimiteharo Isipi kauquqihairo vika ruaruama nimitaira, viraravata tauru kaara.

* **106:7:** Naare Namari – vo autu: Kiaravano Vai Namarira

22 Vika Isipiqi variavaro Noravano Kotiva vi kaiqara vi kaiqara vara nimitero, viraqaahairo viva vika ntita varero Naare Namari vainaini anintero, vo qara i kaiqara vara nimitaimanta vaiinti nahenti vi kaiqara tave voqamake ravuku vuara.
23 Ho vika una variqa aututaara kaara Kotiva vika vehi autu kareva auti vaivaro nai kaamatai vaiintiva Mosiva himpiro, tinavu kaivaqaukavara auta ntuva nimitaivaro Kotira arara itaiva vaahama vivaro kia vika vehi autu taiqa kaira.
24 Ho tinavu kaivaqaukavara Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero vi vatara ni nimirerave ti uvarara kia quqaave tivake, vika vi vatarara kia antuqa arimanta qeteha kia vi vataraqaa vireka auti variara.
25 Vi entara vika nái *seri* naavuqi vaiha Kotirara nuntu nauntu tivaqi viha kia Nora Kotira uva avatareka auti variara.
26 Tinavu kaivaqaukavara kia vira uva iriara kaara Kotiva nai kauqu vika avuana vatero tiharo, Ne variqi vi vuru aahara vatainima qutu vivarave.
27 Te vo vatanaa vo vatanaaka qaqi kaari vika ne kuvuarama teka naatarakeha vika rumpa vare, vo vataini vo vataini vuru raumpirima kevarave, tira.
28 Ho tinavu kaivaqaukavara Nora Kotirara kia noraiqaake iriraiti, oru Peora Aiqinaini vaiha una variqa Baalira quahama amite variara.
Vika qumina haika, kia qaqi variqiro vi vai haikara, virara variqave tivakeha quahama amiteha, vo *ofaa* vo *ofaa* vira amitaa kararavata ne variara.
29 Vika vi okarara qora okara autuara kaara Nora Kotira arara itaivaro viva nora rovara vara kaivaro vi rovarava vikaqi qovaramaviro aruqiro vi vaira.
30 Aruqiro vivaro, viraqaahairo Finiaasiva himpiro oru qora kaiqa vare variatanta arukaivaro nora rovara viva taiqa vira. (Kaarantura 25:6-9)
31 Finiaasiva mintirara ti, tenavu Isareri vatevata virara quaheha tiha, Viva avuqavuqama kero mintima kairave.
Ekaa naantiara kuvuarama tekavata Finiaasirara tenavu tiainantemake tivarave, turo.

32 Ho tinavu kaivaqaukavara Meriba Namari vainaini oru vaiha qaiqaa Kotira qoraiqama amitaara kaara Kotira arara itaivaro Mosiraqaavata uva vataira.
33 Vika qora okara auti variara kaara Mosiva popohaivaro vika nitiharo kia uva avuqavu tiraitiro, hampi uva tira kaara Kotiva Mosiraqaavata uva vataira.

34 Ho tinavu kaivaqaukavara Kotiva vika kaama nimitai vataraqaa oru vaiha, vika Kotira uva raqakeha kia vi vatanaa vi vatanaaka mini variaka ekaa aru taiqa karaiti,
35 vika hampata naata vaati varateha, vi vatanaaka qora okara auti variantemake, vikavata qora okara autuqi vi variara.
36 Vika vi vatanaaka una variqa *maraqura/varaha* quahama nimite variara kaara vika qoraiqama vuara.
37 Tinavu kaivaqaukavara nái maaquve raavurave arukeha, una variqa vikara iha quara nimite variara. (Lo 32:17)
38 Mpo, vika vaintivara kia qora okara autuamanta, tinavu kaivaqaukavara Kenaani una variqara iriha qumina vika aruke iha quara nimite variarave.
Vira kaara vika vaintivara naarevano maa vatara qoraiqama kaira.
39 Vika nái qora okara autura kaara vika qoraiqamake variara. Hampi nariro ni vai nahentiva nai vaati qoraiqama amitaintemake, vika Nora Kotira qoraiqama amite variara.
40 Ho vika mintiara kaara Nora Kotira arara itaivaro nai vaiinti nahentiara tiharo, Te tenta kaama tauna vaiinti nahentikara kia ti hantuqa harimantama vauro, tira.
41 Viva vo vatanaa vo vatanaaka qaqi kaimanta vika iqoka raquqi viha tinavu kaivaqaukavara naatarakeha vikaqaa raqiki variara.

42 Vika navutaaka kempukaiqama keha vikaqaa raqikiha, airi maara vikaqaa vate
variamanta vika qoraiqamavi variara.
43 Vika mintimake variavaro airi tataa Noravano Kotiva tinavu kaivaqaukavara
ruaruama nimite vaimantavata, vika qaqiqai vira tauvaqa utu amiteha qora okara
auti variara kaara vika anomake qoraiqamavi variara.

44 Vika mintimake variqi vivi,
viraqaahai vika Nora Kotirara ike mpo tiha vira aaraavaro viva kia vika qaqira
karaitiro, vika ike mpo tia uvara iri vaira.
45 Viva aaqurihama nimite vaivara tiro, vika uva iriro, nai haaru tivakero taatau tai
uvarara iriteharo, vika vehakuma nimitaira.
46 Mintiharoma viva navutaaka tinavu kaivaqaukavara rumpataaka vo avu aato
nimimanta vika tinavu kaivaqaukavararara mpo ike tiva nimite variara.

47 Mpo Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro. Are haaru tinavu
kaivaqaukavara kahaqianantema kera, qaiqaa vo vatanaa vo vatanaaka vataihaira
tinavu ruvaaquma kera tivita varera tintanavu maaqaini vuru kaane.
Are mintiraqe tenavu ariara koqeve tiha, ai autuvano takuqi vaira tuahera kaare.

48 Noravano Kotiva tinavu Isareri Variqavano vairara ti, kaiqenavu vira autu
vatevata naantiara ekaa entavata tuaheraqi vuare.
Kairamanta ekaa vaiinti nahenti vi uvarara quqaave tiate. Ne ekaa Nora Kotira autu
tuahera kaaterama turo.

107

1 Nora Kotira okaravano koqe okaraqai vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa
enta variqiro vuainarara ti, kaiqenavu virara koqeve tivaqi vuare.
2 Ekaa vaiinti nahenti Noravano Kotiva ni kuvantu nimitaika, ne ekaa Kotirara
koqeve tiate.
Viva navutaaka kauquqihairo ni ruaruama nimiteharo
3 vo vataihairo kuari avu urinaihairove, kuari avu aqu vinaihairove, *noti*hairove, ni
ntita varairave.

4 Niqihai vokiaka haaru aahara vataini vi aniha, nora vatuka voqi oru variare ti, kia
ho vi vatukara rantakaara.
5 Vika voqama kero kararavata namariaravata antuqa arimanta tiha, Mpo,
6 tenavu qoraiqamama virarave tivake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika
qoraiqamavi variaraqihairo ruaruama nimitero
7 vika ntita varero avuqavu aaraqaa viviro, vo vatuka vika vaireka ia vatukaraqi
vuru kaira.
8 Noravano Kotiva mintima keharo vika koqema nimiteharo nora kaiqa vo kaiqa vo
kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve tiate.
9 Namari naataa imanta variavaro viva vika namari nimimanta ho ne variara.
Vika karara antuqa arimanta variavaro viva vika kara nimimanta ho ne variara.

10-11 Niqihai vokiaka haaru Noravano Kotiva nai virini kantaaqaini vaira uva
raqakeha vira uva maara kia irireka auti variara kaara, Kotiva qaqi kaimanta
navutaaka vika karapuhiqi *seni*qohai rumpa taamanta vika voqama kero konkira
ariraqi vaiha, ke ke tivaqi vi variara.
12 Kotiva qaqi kaimanta vika rumpataaka vukaari utiha navutaaka kaiqa vara
nimite variavaro, vika kempukavano taiqa vimanta vataini hiqintuavaro kia vika
kahaqiarirava vovanovata vaira.

13 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika qoraiqamavi
variaraqihairo ruaruama nimiteharo,
14 *seni*qohai rumpataara ruqema kero, voqama kero konkira ariraqihairo vika ntita
varaira.

15 Noravano Kotiva mintima keharo vika koqema nimiteharo nora kaiqa, vo kaiqa
vo kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve tiate.
16 Viva *baraasi* oriqohai vaantaavura qenti aututaara ravantiaqa aqukero, qenti
rutaqute varia *aini*ravata kinta kaantama kero aquke vaivama vaivo.

17 Niqihai haaru vokiaka Kotira uva raqakaara kaara nora rovaravano vika ntai-
haira.
Vika qora okara autuara kaara aihaviraara vare antura ntiha
18 kia karavata naataa imanta aumakaa qutireka auti variara.
19 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika qoraiqamavi
variaraqihairo ruaruama nimitaira.
20 Viva uva tivaro vira uvavano vika vaata koqema nimitaimanta vika kia qutu
viraiti, qaqi koqemake variara.
21 Noravano Kotiva mintima kero vika koqema nimiteharo nora kaiqa vo kaiqa vo
kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve tiate.
22 Kaira vika Kotirara koqeve ti *ofaa*ra autu amiteha, quaheha ihi tivaqi viha, viva
nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika vara nimitairara, vaiinti nahenti tiva nimiate.

23 Niqihai vokiaka *sipi*qi nora namariqaa vo vataini vo vataini vi aniha, monu kaiqa
vareha airaira vuru keha vaiinti nahenti nimi variara.
24 Vika *sipi*qi nora namariqaa vi aniha, Noravano Kotiva vo kaiqa vo kaiqa, kempuka
kaiqa vare vaira tavaara.
25 Vika tavaavaro Noravano tivaro aaronaavano qovarama viro nora namari vira
venta venta i vaivaro namarivano voqama kero kumpetaqiro viharo
26 *sipi* muntuvi aquke vuruvi aqukero i vaivaro *sipi*vano otunte uruntemaqiro vi
vaira.
Minti vaimanta *sipi*qi kaiqa varaaka, Mpo, tenavu raqutu vuarorave tivakeha,
voqamake qete variara.
27 Iha namari naaka vueraiqiantemake, vika taventu vauntumaqi niha, Mpo, tenavu
nana haika autukee kahaqira haika varaainarave? ti variara.
28 Vika mintimake variaraqihai Nora Kotira aaraavaro viva vika qoraiqamavi
variaraqihairo ruaruama nimitaira.
29 Viva tivaro aaronaa utiva taiqa vivaro namarivanovata kia kumpetaraitiro,
tiremakero vaira.
30 Nora namarivano tirema kero vaimanta vika vira tave, quahake variavaro viva
vika ntita varero vika nái vireka ianaini koqema kero vuru kaira.
31 Noravano Kotiva mintima kero vika koqema nimiteharo nora kaiqa, vo kaiqa vo
kaiqa vara nimitairara iriha, vika Nora Kotirara koqeve tiate.
32 Vika Kotira vaiinti nahenti hampata ruvaaqumavi vaiha, vira nora autuara tiva
qoqaiqama kaate.
Vika qiata vaiinti nivutana ruvaaqumavi vaiha, vira autu tuahera kaate.

33-34 Vaiinti nahenti qora kaiqa vare variara kaara Noravano tivaro taatika na-
marivanove, inaara namarivanove, aaharaiqama vivaro aruvu namarivanovata taiqa
vivaro vatavano aaharaiqama viro vaira.

Karavano koqema keharo qampiqe vai vatara viva qoraiqama kaivaro vi vataraqi kia karavano qaiqaavata qampiqaira.

35 Ho Noravano qaiqaa tivaro aahara vataqaa namarivano voqi voqi tuvi vaira.
36 Namarivano koqema kero tuvi vaivaro, viva karara aavoqiaka ntita varero vuru mini kaimanta vika mini vatuka autuke variara.
37 Vika mini vaiha naahoqi karavata *uaini* naaquntavata utukeha, koqemake varakeha ne variara.
38 Noravano nai vaiinti nahenti koqema nimitaimanta vika airi vainti vatake vataavaro viva vika purumakauvata airiqama kaimanta variara.
39 Navutaaka vika hampata raqiha vika naatarake kaurira haika nimiha nora maara vikaqaa vataamanta qoraiqamavi varia entara,
40 Noravano Kotiva vika navutaaka nora autu vataakara kia noraiqaakero iriraitiro, viva vika autu vatainiqama kero nititama kaimanta vika aahara vataini kia aaravata vainaini hampi vi ani variara. (ves 39-40 Hiparu uvavano kia kankomakero vaira.)
41 Vehi vaiinti nahenti vo haika vo haikara aavoqiha qoraiqamavi variaka, Noravano vika ruaruama nimiteharo koqema nimitaira. Viva vika vaintivaravata airiqama kaimanta vika airi sipisipi voqaara variara.
42 Noravano Kotiva mintima kero vehi vaiinti nahenti kahaqi vaimanta avuqavu ni variaka vira kaiqa taveha, quahe variamanta, qora okara auti variaka kia uvavata tiraiti, evaara variara.
43 Ho koqe avu aato vataaka ne koqemake te qara ntuva tauna uvara aatoqi iriteha, Nora Kotira muntukavano tinavuara vairara noraiqaake iriqi vuate.

108

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 O Kotio, te ariqaa muntuvi vauraro ti muntukaqihairo paru i vaimanta te ihi tivaqi viha ai autu tuahera karerave.
2 Ho ti maraquravauvo, himpuane.
Ti *kitaa kulele*vauvo, himpuate. Himpiqenavu ihi tivaqi viha kuari vauraqama kaariraro uru ntaarire.
3 Noravauvo, te vo vatanaa vo vatanaaka nivutaini vaiha ai autu tuaheraqi virerave.
Te vo vaiinti nahenti vainaini oru vaiha ariara ihi tivaqi virerave.
4 Are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variarava nai uri aatarakero voqavatama vaivo. Viva maaqaahairo oru viviro, vurura naaruvaini oru ntairave.
Are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variara okarava, vivavata maaqaahairo oru viviro, vurura tonavuvano vairaqaa oru ntairave.
5 O Kotio, naaruvaihaira nena mpeqa okara vaiinti nahenti numiqairamanta tavaate.
Nena takuqi vai okarara qoqaa qovarama kaira ekaa vataini variaka tavaate.
6 Mpo, are te ai aarauna uvara irihara, tinavu ai muntukavano vai vaiinti nahentika nena kempukaqohaira ruaruama timitairaqe ho variare.
7 Mpo Kotio, are nena turuaraini vaihara maa uvara tianarave:
Te Kotika te navutaaka naatarake Sekemi vatukavata, Sukoti Uqitaini vai vataravata, rairake tenta vaiinti nahenti nimirerave.
8 Gileaativata Manasevata te una vatatantama vaivo.
Efaraimu vatavano vaireva, ti iqoka tovaqa voqaara vaivaro, Iutaa vatavano vaireva, ti avuhainaa kauru voqaarama vaivo.
9 Moapi vatavano vaireva, te namari tunti vauna tanura voqaarama vaivo.
Idomu vatavano vaireva, tenta *su* rahunkuke aqu kauna vatavama vaivo.
Te Pirisia vataini vaiha vora ntuvaqi virerave, tianarave. Kotio, are minti tianarave.

10 Mpo Kotio, tavave ti tivita varairaqe te vaantaavuravano ututuma tai vatukaraqi
ho oru virarave?
Tavave ti tivita varairaqe te oru Idomu vatanaaka naatara kararave?
11 Ho are mintiataarave. Vate maa entara are kia mintiraitira, tinavu tauvaqa utu
timitera, kia tinavu iqoka vaiinti hampata vuaro.
12 Vaiintivano tinavu kahaqiarirava kia ho vairara tira, arema tinavu kahaqiraqe
tenavu navutaaka ho naatara kararave, turo.

13 Kotiva tinavu mantaraini vairera, tenavu homa navutaaka naatara kaariraro viva
vikaqaa aiqu ntava taanaro.

109

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Kotio, te ai autu tuahere vauraukama vauro. Virara iriharama are kia evaara
vairaitira, te ai aare vauna uvara irihara ti kahaqiane, turo.
2 ⌞Are kiae iriaro?⌟ Qora okara auti variaka tiriara tauvaqa vauraa uva ti variavo.
Vika una uva tiqaa ntuvakeha ti variavo.
3 Vika ti qoraiqama timitareka ti ututuma teha qora uva, vo uva vo uva ti variavo.
Oho, qumina uva kaara vika minti ti variavo.
4 Te vikara muntuka vateha vikara iriha ai aarama nimitauramanta vika kia virara
iriraiti, tiqaa uva vatareka auti variavo.
5 Te koqe okara autu nimitauramanta vika qora okaraqai tinta autu timitaavo.
Te vikara antuqa vaimanta vauramanta vika kiama tiriara antuqa arimanta variavo.
6 Oho, are kia koqe *ko* ti vai vaiintira vo kaama tairaro vi vaiintiva ti navutaara uva
iriarire. Nai navutaava nai vira *ko* iriarire.
7 Are qaqi kairaro viva vira *ko* iri taiqakero, virara quqaama ariqaa uva vaivo tiarire.
Ti navutaava ai aaraaina entara are vira uvara qora uvama vaivo tiane.
8 Are viva qaqi variaina entara qiquqama kairaro viva vaaka qutu viraro vovano
viva raqikiaina kaiqara varaarire. (Kaiqa Varora 1:20)
9 Are kairaro viva vaaka qutu viramanta vira vaintinavu viqa vainti kia qovavata
vaika vaivaro vira naatavanovata tentoqa variarire.
10 Are qaqi kairamanta vira vaintivara vehiqamavi qumina vi aniha karara naaru-
maqi nuate.
Are qaqi kairamanta vinavuka naavuvata rampai aquke vika nititama kaimanta kia
naavuqivata variate.
11 Are ti navutaara qoraiqama amitehara, qaqi kairamanta viraqi viqateka aninte,
viva iaina haikara, vatave airairave ekaa vi haikara vi haikara raqiake varaate. Are
qaqi kairamanta vo vatanaaka aninte, viva kaiqa vareharo vukaari utukero vara vatai
haikara, ekaa vi haikara muara varaate.
12 Are qaqi kairaro kia vo vaiintivanovata vi vaiintira aaqurihama amitaarire.
Viva qutu virara are qaqi kairaro kia vovanovata vira viqa vaintinavuara mpoqama
nimitaarire.
13 Are qaqi kairamanta viva kuvuarama taika vaaka qutu vimanta, naantiara vai
vaiinti nahentika vika nutu kia iritaraiti, ekaara tauru kaate.
14 Oho, Noravano Kotiva ti navutaara kaivaqaukavara qora okara autuara kia tauru
karaitiro, qaqi iritaarire.
Vira nova qora kaiqa varai uvaravata kia nunka amitairaqe te hove tiataarave.
15 Ho Noravauvo, are vi vaiintira ankuvano qora okara autua uvara ekaa enta qaqi
iritehara kia nunka nimitaraitira, are qaqi kairamanta ekaa vaiinti nahenti vikara
tauruke qumimaqama kaate.

16 Vi vaiintiva kia vo vaiintiara kaiqe te vira koqema amitaare tiraitiro, viva vehi
vaiinti nahentive, vo haika vo haikara aavoqiakave, nora maaraqi variakave, viva vika
qoraiqama nimitaqiro vira kaara vika qutu vuarave.
17 Vi vaiintiva kia koqe uvara quaharaitiro, viva qora uvaraqai quaheharo vo vaiinti
vo vaiintiara ne vaaquqama vuate ti vaivama vairave. Oho, vi uvara tirava nai
vaaquqama vuarire.
Vi vaiintiva kia Kotira aareharo vo vaiintivata koqema amitaane tiraitiro vairave.
Vira kaara Kotiva naivata kia koqema amitaarire.
18 Vaiintivano utavaaqa nonku taintemakero, vi vaiintiva vaiinti nahentiara
vaaquqama vuate tivaqiro vi vairave.
Oho, namari naavaro vaataqi viqetaintema kero, vira qora uvavano vira vaataqi
oriqetero nai qoraiqama amitairaqe te hove tiataarave.
Vahavera vaataqaa tutiqama kaivaro vuhaariqi viqetaintema kero, vira qora uva-
vano nai vuhaari qoraiqama kairaqe te hove tiataarave.
19 Oho, vira qora uvavano nai qoraiqama amiteharo kia vira tuta karaitiro, utavaaqa
nonkutaira voqaara vira naavuma tairaro, tavaarana *reti* rumpa taira voqaara ekaa
enta vira ututuma teharo vairaqe te hove tiataarave.
20 Tiriara qora uva ti variakave, tiqaa una uva ntuvakeha ti variakave, Noravano
Kotiva mintimakero nái qoraiqama nimitairaqe te hove tiataarave.

21 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are nena nora autu
koqerara irihara, ti koqema timitaane. Ekaa enta ai muntukavano tiriara vairara tira,
are navutaaka kauquqihaira ti qaqini vara kaane.
22 Mpo, te vehi vaiintivano vaiha te tenta kahaqiarirava kia vaimanta vauraro ti
muntukavanovata qoraiqimantama vauro.
23 Erainaini kuarivano aqu vireva ivaro maraquravano vukaiqama viro taiqa vin-
temake, te inaaraiqaqai varike taiqa virerave. Kaintaaqa ruqutu venta kaantemakero,
ti qaqira kaivo.
24 Te kara aurama tauraro ti torivano kia kempukaiqivaro ti vaatavano oqita vivaro
vuhaariru aqu vimantama vauro.
25 Vaiinti nahenti ti tauvaqa vauraa uva tiavo. Vika ti taveha nái qiata runkinkiri iha
naaraihama timite variavo.
26 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variararo ai muntukavano tiriara vairara tira,
are ti ruaruama timitaane.
27 Are mintiramanta ti navutaaka kankomake iri tave tiha, Oho, Noravano Kotiva
vira ruaruama amite vaivama vaivo, tivarave.
28 Vika tiriara tiha, Kotiva vira qoraiqama amitairaro vaaquqama vuarire, tivara are
kia mintiraitira, ti koqema timitenara.
Are ti qoraiqama timite variaka náiv*ata* qoraiqama nimitehara vika vara muntuvi
kairaqe te ai kaiqa vaiintivano virara quahaare.
29 Are qaqi kairamanta ti navutaaka anomake kauruate.
Are qaqi kairaro vukai tavunavano vaiinti naavuma taintema kero, kaurira haika-
vano vika naavuma taarire.

30-31 Kia ho nái kahaqika variamanta hauri navutaaka vikaqaa uva vateha vika
arukevorave tiro, Noravano Kotiva vika tataaqa himpi vaiharo vika kahaqirara ti, te
naverai tivaqi viha Nora Kotira autu nora ami, virara koqeve tirera. Te vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vainaini vaiha, vira autu tuahera kareravema turo.

110

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera tinta kauqu tanaraini
oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava
taane, tirave. (Mat 22:44; Maaki 12:36; Ruki 20:42-43; Kaiqa Va 2:34-35; 1 Korinti 15:25;
Epa 1:20-22; Ko 3:1; Hiparu 1:13, 8:1, 10:12-13)
2 Noravano Kotiva ai voqavata noraiqama kairara are Saioni vatukaihaira airi
vataqaa raqikiqira vihara nena navutaakaqaavata raqikinarave.
3 Are nena navutaaka hampata raqireva ina entara ai iqoka vaiinti iqoka raquataa
iramanta raqivarave.
Toqaqi varavuvano ukau qaraakaiqama amitaintema kera, are vo enta vo enta
qaraaka kempuka varenarave.
4 Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo ariara mintima tivo: Merikisitekira
voqaantema kera, are ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintiva vainarave,
tirave. Ho Noravano Kotiva kiama vi uvara qaqirakero vo uva tianarove. (Okara 14:18)
5 Noravano ai kauqu tanaraini vaiharo ai kempukaiqama amitaqiro vuanaro. Vira
arara itaaina entara viva avuhainauka hampata raquqiro viharo vika kempuka taiqa
kaanaro.
6 Naantiara viva vo vatanaa vo vatanaaka qora okara autira kaara vika qiata rukavu
raakavuma kairaro vika vaatavano vata maata mpiqa viro varianaro.
7 Avuhainaava namarivano aara auvahini tuvinara nairaro vi namariva vira
kempukaiqama kairaro viva navutaaka naataraqiro vuanaro.

111

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.
Te vira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, ekaa tenta muntukaqihai Nora
Kotira autu noraiqama keha, viva varai kaiqara vika tiva nimiqi virera.
2 Noravano Kotiva tinavu vara timite vai kaiqava, nai nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
vaimantara ti, virara voqamake quaheha variaka vira okara irireka aato tara iha
variarave.
3 Viva vo kaiqa vo kaiqa vare vaiva, vi kaiqava vira mpeqa okaravano takuqi
vairavata, viva uritarero avuhainaava vairaravata, tinavu humiqe vaira.
Mpo, viva avuqavuqama keharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vairava kia taiqa
viraitiro, ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
4 Viva aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timite vaiva nora kaiqa vairara
ti, tenavu virara kia tauru karaiti, qaqi iriqi virerave.
Mpo, Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo tinavuara aaqurihama timite
vaivama vaivo.
5 Vira aatu qeteha koqemake vira uva iriqi vi variakaqaa viva raqikiharo kara nimi
vairave.
Viva nai vaiinti nahenti hampata uva tiva taatau taira kia tauru karaitiro, ekaa enta
vi uvara iriqiro vi vairave.
6 Viva tinavu nai vaiinti nahenti nai kempuka humiqeharo, vo vatanaa vo vatanaaka
ia vatara tinavu timimanta varaunara.
7 Viva vare vai kaiqava, ekaa vi kaiqava avuqavu vai kaiqava vaivaro, viva uva
maara tiva taivavata tinavu kahaqiaina uvava vaimanta tenavu homa vi uvaraqaa
muntuvi vairara.
8 Noravano Kotiva tinavuara noraiqaakero iriharo tinavu avuqavuqama timi tareva
nai uva maara tivataiva kia taiqa viraitiro, ekaa enta variqiro vuanaro.
9 Viva nai vaiinti nahenti kuvantu nimitero, vika hampata vaiharo uva tiva taatau
kero vataira. Viva vi uvara kia qaqira kairaro ekaa entama qaqi varianaro.
Mpo, tenavu vira mpeqa okara takuqi vairara iriha, voqamake qeteha vauro.
10 Vaiintivano koqe avu aato varareva irera, viva hoqare Kotira aatu qeteharo
variarire.

Vira uva maara iriqi vi variaka variavaro viva vika koqe avu aato nimimanta variara.
Ho kaiqenavu vira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraare.

112

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Nora Kotira aatu qeteharo vira uva avataqiro vi vai vaiintira Noravano Kotiva vira koqema amite vaira.

2 Kotiva vira vaintivaravata koqema nimitaira vaiinti nahenti vinavuka nora autu nimimanta vinavuka nora kempuka vatekama vaivara.
3 Vira vaintivara airi monu airaira vataimanta vaiinti nahenti vinavuka parumakeha nimirara kia tauru karaiti, qaqi iritevara.
4 Noravano vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimite vaiva vairara ti, avuqavu ni vai vaiinti nahentika konkira ariraqi vaivaro viva vika ataama nimitaanaro.
5 Paruma keharo nai kenauka kahaqiharo *dinau* monuvata nimi vai vaiintira Kotiva vira koqema amitairaro quahaanaro.
6 Vi vaiintiva kia qoraiqama viraitiro, koqema kero variqiro viramanta vaiinti nahenti viva avuqavu kaiqa varainarara qaqi iritevara.
7 Vi vaiintiva Nora Kotirara noraiqaakero iriqiro vivaro vira muntukavano paru ivaro vaiharo, qora vakaakavano qovaraiqiaina entaraqaa viva kia qetaanaro.
8 Vira muntukavano Kotirara noraiqaakero vaivarora tiro, viva kia vo haikara noraiqaakero iriharo vira aatu qetaraitiro, Kotiva ti navutaaka naatarama timitaanarove, ti vaira.
9 Vi vaiintiva paruma kero vehi vaiinti nahenti airaira viti viri nimi vaimanta, vika nora autu vira amivaro viva nora vaiinti varianaro. Vika vira avuqavu okarara kia tauru karaiti, qaqi iritevara.
10 Qora okara auti vaika vi vaiintira taveha arara itairamanta vaivara. Vika nái aarai *tentiri tiha/teti aneha* variqi vi, vuru taiqa vivara.
Qora kaiqa vare vaika vika antuqavano vaina haikava kia qovaraiqiraitiro, quminaiqama vuanaro.

113

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.
Ne Nora Kotira kaiqa vaiinti nahenti, vira autu tuahera kaate.
Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera karerama turo.
2 Kaiqenavu vatevata, naantiara ekaa entavata, Nora Kotira autu tuaheraqi vuare.
3 Ne kuari avu urinaini variakavata, uritarero aquvinaini variakavata, ekaa ne Nora Kotira autu tuahera kaate.
4 Noravano Kotiva ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqiki vaiva vaivaro, vira mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvavata uri aatarakero vaira.
5 Nai tavave tinavu Variqa Nora Kotira voqaara vaivo?
Viva nai virini kantaaqaini vaiharo nai avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo
6 naaruvavata vatavata viavi tave vaira.
7 Vehi vaiinti nahenti qoraiqamavi konkomaqi variakave, vo haika vo haikara aavoqiha nora maaraqi variakave, viva vika vika ntita varero,
8 qiata vaiintinavu varianaini vuru kaimanta koqemake variara.
9 Viva *naahiara/qururaiqama* vua nahentika koqema nimitaimanta vika airi vainti vatate quaheha variara.

Ho kaiqenavu qaiqaavata Nora Kotira autu tuahera kaare.

114

1 Haaru tinavu kaivaqaukavara Isareri vika Isipi mini ke aniara. Iekopira vaintivara vo uvaqihai ti varia vatanaaka mini ke aniara.
2 Vi entara Noravano Kotiva Iutaa vikara tinta vaiinti nahentima variavo tivakero, Isareriara, Vika tenta kaama tauna vaiinti nahentikama variavo, tira.

3 ⌞Ho Isareri vika Isipi ke vuavaro⌟ Naare Namarivano vika tavero qetakero vivaro Iotani Namarivanovata kia tuviraitiro, tuvurantero vira.
4 Namarivano mintivaro vo aiqina vo aiqinavano memeraavano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variavaro, inaara aiqinavanovata sipisipi naativano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variara.

5 Naare Namarivauvo, vi entara nana haikavano qovaraiqivarae are qetakera vuanarave?
Iotani Namarivauvo, nantivarae are kia tuviraitira, tuvurantera vuanarave?
6 Aiqinataario, vi entara ne nana kaarae memeraavano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variarave?
Ne inaara aiqinavauvo, nana kaarae sipisipi naativano ravukuvi ravukuvi intemake, qaki qaki i variarave?

7 Vatavauvo, vate Noravano Kotiva tuvirara are qetehara qaki qaki iane. Iekopira Variqavano tuvirara are qetehara ntiri ntiri iane.
8 Viva nora ori tuqantaa kaivaro orivano varuva namari kuquviro vairave.
Viva tivaro kempuka oriqihairo ruvu namarivano noraiqaakero tuvi vairarama turo.

115

1 Noravauvo, tenavu tentanavu hutu tuahera kaarorave.
Ai muntukavano tinavuara vaivara are tinavuara noraiqaakera iriqira vi varia-narara ti, tenavu tentanavu hutu kia tuahera karaiti, ai nora autu tuaheraqi virerave.

2 Oho, vo vatanaa vo vatanaaka nantihae tinavu ireha tiha, Tantoe ni Variqavano vaivo? ti variara.
3 Tinavu Variqavano naaruvaini vaiharo, nai nana nana kaiqa varaataa ira vare vaira.
4 Tinavu Variqavano mintimakero vaimanta vo vatanaa vo vatanaaka variqa vaireka, vaiintivano kauquqohai aututaaka variara. Vaiintivano *kori*ve *silvaa*ve varake, vi haikaraqohai una variqa autukeha vate variara.
5 Ike, una variqa vika no vaimantavata, kia ho uva tivara.
Vika avu vaimantavata, kia ho tavevara.
6 Vika aato vaimantavata, kia ho uva irivara.
Vika aiqi vaimantavata, kia ho uhirevara.
7 Vika kauqu vaimantavata, kia ho auteha tavevara.
Vika aiqu vaimantavata, kia ho nivara.
Vika noqihai kia ho uva voqavata tivara.
8 Oho, una variqa auti variaka variqi vi, naantiara vika nái aututaa haikara vira voqaantemake vaivara.
Qaqi vaiinti nahenti una variqara noraiqaake iri variaka, vikavata vohaa qaramake vira voqaara vaivara.

9 Ne Isareri, Nora Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate.
Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.
10 Eronira anku Kotira kaiqa vara amite variaka, ne Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate. Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.
11 Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka, nevata Kotiraqaa kempukaiqamake muntuvi variate.
Vivama ni kahaqiharo, kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, ni antua nimite vairave.
12 Noravano Kotiva kia tinavuara tauru karaitiro, viva tinavuara iriharo tinavu koqema timitaanaro.
Viva tinavu Isareri koqema timiteharo, Eronira anku Kotira kaiqa vara amite variakavata koqema nimitaanaro.
13 Nora autu vataakave, inaara autu vataakave, Nora Kotira aatu qeteha koqemake ni variaka, viva ekaa vika koqema nimitaanaro.

14 Mpo, kairaro Noravano Kotiva airi vainti ni nimiro, ni vaintivaravata airiqama kaarire.
15 Kairaro Noravano Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vataiva, viva ni koqema nimitaarire.
16 Naaruvavano nai Noravano Kotiva iva vaivaro, vatavano tinavu vaiinti nahenti timitaivama vaivo.
17 Qutu vuaka evaara varianaini otu variarara ti, vika kiama ho Nora Kotira autu tuahera kevara.
18 Tenavu qaqi vaurauka vatevata naantiara ekaa entavata Nora Kotirara koqeve tivaqi virera.
Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

116

1 Te Nora Kotirara ti aaqurihama timitaane turaro viva te vira aaraunara ririrara tiro, ti muntukavano voqamakero virara vaimantama vauro.
2 Te vira aarauraro viva nai aato ti timi vairara ti, te tenta qaqi variqi vuaina entara vira aaramaqi virera.
3 Mpo, qutira haikavano naaqunta voqaara tiqaa vunta vaantama kero uqurama taimanta te qutuvi ruhiqauvi vaunara.
Te qutu vuaka varianaini vuarirava aumanto vaimanta te voqamake qeteha vauraro vi maarava ti taiqa kareva auti vaimanta vaunara.
4 Te mintimake vaiha viraqaahai Nora Kotira aareha tiha, Mpo Noravauvo, ti ruaruama timitairaqe te kia qutu vuare, tunara.
5 Noravano Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu koqema timite vaivama vairo. Tinavu Variqavano tinavuara mpo ike ti vaivama vairo.
6 Kia ho nái kahaqi varia vaiinti nahentika variavaro Noravano Kotiva vika antua nimite vaimanta vika ho variara.
Tevata mintimake qoraiqamavi vauraro viva ti ruaruama timitaira.
7 Noravano Kotiva mintima kero ti koqema timitaivaro ti muntukavano paru i vaimanta vauro.

8 Noravauvo, te qutuvi ruhiqauvi vaurara are ti ruaruama timitera, ti auquru aaharaiqama timitera, tiriara hiqintuantorave tira, are tiqaa koqema kera raqikiqira vuanararama turo.
9 Noravano Kotiva mintima kero ti kahaqirara ti, te maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara vira avuqaa koqemake nuvaqi virera.

10 Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove tivakeha vira aareha tiha, Mpo
Noravauvo, nora maaravano tiqaa vaivo, tunara.
11 Vi entara ti muntukavano qoraiqimanta vaiha te tiha, Ike, ekaa vaiintivano ti varia
uvava una uvaqaima vaivo, tunara.

12 ⌞Te mintimake iriha vauraro Noravano Kotiva ti koqema timitaira.⌟ Ike, viva ti
koqema timitairara iriha te nana *ofaa*e vira nai amirarave?
13 ⌞Ho te maa *ofaa*ra vira amirerave.⌟
Te *uaini* kaqa vare oru Nora Kotira avuqaa vaiha, viva ti ruaruama timitairara iriha
virara koqeve tivakeha, vi *uaini*ra qihiara amitarera.
14 Mintimake viraqaahai te vira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, te tenta
kauqu aiqiqaa aqukeha vo uva vo uva tiva taunantemake autirera.

15 Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara noraiqaakero iri vairara tiro, vikaqihairo
vovano qutiraro viva kiama virara qumina haikave tianaro.
16 Noravauvo, te ai kaiqa vaiintima vauro. Haaru ti nova ai kaiqa nahenti vaiharo
ai kaiqa varaintemake, tevata vate ai kaiqa vare vauro.
Seni naaquntavano ti rumpa taivara are ti qantu timitaaramanta te qaqini kuvantuvi
ho vauro.
17 Are ti mintima timitaanarara ti, te ariara koqeve tiaina *ofaa*ra iha quara amiteha
ai aararera.
18 Mintimake viraqaahai te ai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vainaini vaiha, te tenta
kauqu aiqiqaa aqukeha vo uva vo uva tiva taunantemake autirera.
19 Noravauvo, te vi *ofaa*ra Ieruharemini ai Naavu vainaini vaiha autu amitarerave.
Ho aniqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

117

1 Ne ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Nora Kotira autu tuahera kaate.
Ne naato vata maata variaka vira autu noraiqamake tuahera kaate.
2 Vira muntukavano tinavuara voqamakero vaivaro viva tinavuara noraiqaakero
iriqiro vi vairava kia taiqa viraitiro, ekaa enta variqiro vi variainarara ti, aniqenavu
Nora Kotira autu tuahera kaare.

118

1 Kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tiare.
Vira okaravano koqe okaraqai vaivaro, vira muntukavano tinavuara ekaa entama
variqiro vuanarove.
2 Kaiqe tenavu ekaa Isareri virara minti tiare:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiare.
3 Kairamanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikavata minti tiate:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiate.
4 Ho kairamanta ekaa vaiinti nahenti Nora Kotira aatu qeteha vira uva koqemake iri
variakavata minti tiate:
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tiate.

5 Tiqi nora maaravano vaimanta te Nora Kotira aarauraro viva ti uva iriro ti kuvantu
timitaira.
6 Noravano Kotiva ti hampata vairara ti, te kia qetarerave. Vaiintivano ti qoraiqama
timitaainara aatu kia te qetarerave.
7 Noravano Kotiva ti hampata vaiharo ti kahaqi vaimantara ti, te tenta navutaaka
naatarakeha, vika vora ntuva nimitarerave.

8 Koqemama tenavu kia vaiintiqaa muntuvi vairaiti, Nora Kotirara noraiqaake iriqi
vuare.
9 Koqemama tenavu kia avuhainaa vaiintive, qiata vaiintive, vikaqaa muntuvi
vairaiti, Nora Kotirara noraiqaake iriqi vuare.
10 Airi vo vatanaa vo vatanaaka ti navutaiqiha ti ututuma taamanta, te Nora Kotira
kempukaqohai vika vehi autu taiqa kaunara.
11 Vika hihai hihai ani ti ututuma taamanta te Nora Kotira kempukaqohai vika vehi
autu taiqa kaunara.
12 Mpora airitahaavano vaiinti arireva vira ututuma taintemake, vika ti ututuma
taavaro, ihavano ukau itaqi viro vuru vaaka qimpa vintemake, vika vaaka qutu
vuarave.
Te Nora Kotira kempukaqohai vika vehi autu taiqa kaunarave.

13 Oho, vika ti hampata kempukaiqamake raquqi vuamanta te aumakaa hiqintivi
ruhiqau vuraro, Noravano Kotiva ti kahaqama timitaira.
14 Ho Noravano Kotiva ti kempukaiqama timite vaiva vaimanta te vira ihi tiva
amitarera. Viva ti ruaruama timitaimanta te ho vauro.

15 Kotira vaiinti nahenti vika nái naavuqihai naverai tiha, Noravano Kotiva nai
kempuka kauquqohairo navutaaka naatarama kaivo.
16 Vira kempukavano navutaaka naatara timitaivo. Noravano Kotiva nai kem-
pukaqohairo iqoka aatara kaivo.

17 Mpo, te kia qutiraiti, qaqi variqi viha Noravano Kotiva ti kahaqama timitairara
vaiinti nahenti tiva nimiqi virera.
18 Noravano Kotiva tiriara viva avuqavu aaraqaa vuarire tiro, ti noraiqamakero
ruqutimanta te qoraiqamavi vaurarovata, viva kia ti qaqi kaimanta qutu vunara.

19 Ho Nora Kotira Naavuni tutuka arataa qentinavura qantua timitaiqe te viraqi
oriqete vaiha virara koqeve tiare.
20 Maa virama Nora Kotira Naavu qenti vaivo. Avuqavu ni variakaqaima viraqi
oriqetevarave.
21 Noravauvo, are te ai aarauna uvara irira, ti ruaruama timitaanarara ti, te ariara
koqevema turo.
22 Naavu kaqeha vo oriara qora orive tivake qaqirakaa oriva, vate vi oriva
naaquraiqama vivo. (Matiu 21:42)
23 Noravano Kotiva vi haikara autukero vataimanta tenavu tavauraro nai koqe iro
vairave.
24 Noravano Kotiva vate maa entara koqe enta tinavu timimantara ti, kaiqenavu
tinavu muntukaqihairo koqe iraqe quahaare.
25 Mpo Noravauvo, tinavu ruaruama timitaane. Noravauvo, tinavu kahaqiraqe
tenavu ekaa haika autuarirava koqe iro variarire.

26 Noravano Kotiva nai autuqaa ani vai vaiintira koqema amitaanaro. (Mat 21:9)
Aniqenavu Nora Kotira Naavuni vaiha vira quahama amitaare.
27 Noravano Kotiva viva Variqavanoma vaivo. Viva tinavu koqema timitaimanta
vauro. Virara irihama kaiqenavu katari mare kauquqi tuata vare oru *ofaa* tainta
tataaqa variare.

28 Mpo Noravauvo, are ti Variqavano variaravera te ariara koqemave turo.
Are ti Variqavano variaravera te ai autu noraiqama karerave.

29 Ho ne Nora Kotirara koqeve tiate.
Vira okaravano koqe okara vaivaro vira muntukavano tinavuara ekaa enta variqiro vuanarovema turo.

119

Alef א

1 Kia vo uvavanovata vikaqi vaimanta vika Noravano Kotiva tivatai uvara koqemake iriha ni variaka, Kotiva vika koqema nimite vaimanta vika quaheha variqi vi variara.
2 Vika Kotiva tivatai uvara koqemake iriqi viha, ekaa nái muntukaqihai vira rantareka auti variaka Kotiva vika koqema nimitaanaro.
3 Vika kia qora okara voqavata autiraiti, Nora Kotira aaraqaa koqemake ni variara.
4 Noravauvo, are tinavuara ti uva kia raqa karaiti, ekaa vi uvara koqemake raqikiha iriqi vuate tira, vo uva vo uva tiva taanarave.
5 Mpo, are uva maara tiva taanara te kempukaiqamake iriqi vuarera, te virara hove tiataara.
6 Are minti minti iate tiana uvara te koqemake iriqi vuarera, te kia kaurira haika varaainarave.
7 Are tiva taana uvava avuqavu uvaqai vaimanta te vi uvara vo enta vo enta kankomake iriqi viha, te tenta muntukaqihai quqaiqamake ai autu tuaheraqi virerave.
8 Mpo Noravauvo, te ekaa are tiva taatau taana uvara iriqi virerave. Are kia ti qaqira kaane.

Beth ב

9 Quvaaraa vaintive varaata vaintive, vika nantiakee kia hampi kaiqa vararaiti, koqemake vaivara? Ho vika ai uva iriha, vi uvara koqemake avataqi vivera, vika homa mintiake vaivara.
10 Mpo, te ekaa tenta avu aato muntukaqihai ai kaiqa varararerave. Are ti kahaqiraqe te kia ai uva voqavata raqa karaiti, ekaa vi uvara iriqi vuare.
11 Te ai uva raqa kaarorave ti, are tiva taana uvara tenta avu aatoqi vataunara.
12 Mpo Noravauvo, te ai autu tuahera karerave. Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.
13 Are uva tiva taanara, ekaa vi uvara te tenta noqihai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.
14 Vaiintivano airi monuarave airairarave quahaintemake, te ai uva iriha avataainarara voqamake quaheha vairera.
15 Are uva maara tiva taanarave, koqe aaraqaa ni uvara tiva taanarave, te tenta aatoqi iriqi vi vaunara.
16 Mpo, are uva tivakera vataanarara ti hantuqa harimanta, te kia vi uvara tauru karerave.

Ghimel ג

17 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitairaqe ⌞te kia qutiraiti,⌟ qaqi variqi viha ai uva iriqi vuare.
18 Are ti avu aato qantua timitairaqe te are uva tiva taanara iriqi viha, vi uvara voqaraa uva vira okara, vo okara vo okara anomake iri tavaare.
19 Mpo, kia te vukai enta maa vataraqaa variainarara tira, are kiama nena tivakera vataana uvara kukeqa karaitira, vira okara humiqaane.
20 Mpo, ti muntukavano ekaa enta are uva tiva taanara voqamakero iriataa ivaro vaira.
21 Nái nutuaraqai iri variaka are vika nitinara. Vika are uva tivakera vataanara tauvaqa utu amitaara kaara, are vika qoraiqama nimitaira vaaquqama vivarave.
22 Te are tivakera vataana uvara iriqi vunara kaara vika ti turoqareha naaraihama timite variarave. Are kia qaqi kaira vika mintina uvara tiriara tiate.

23 Mpo, qiata vaiintinavu ti hutu vataini tuvi vuarire ti, ruvaaqumavi variaveravata,
te ai kaiqa vaiinti vaiha ai uva maara tenta aatoqi iriqi virerave.
24 Are uva maara tiva taarava ti muntuka paruma timitaimanta te quaheha vauro.
Vi uvava ekaa enta avuqavu aara ti humiqe vaira.

Daleth ד
25 Oho, ti kempuka taiqaimanta te konkoma kanta hiqintivi vauro. Are nena tiva
taana uvara iriharama, ti qaiqaa kempukaiqama timitairaqe ho variare.
26 Mpo, te tenta varauna kaiqara ekaa ai tiva amurara are vira irira, tinta tiva
timianarave.
Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.
27 Are ti kahaqiraqe te are tiva taana uvara okara kankomake iriare.
Are mintiraqe te are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varenarara aatoqi iriqi vuare.
28 Mpo, ti muntukavano qoraiqivaro ti kempukavano kia vaimantama vauro.
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taana uvara iriharama, ti kempukaiqama
timitairaqe te ho variare.
29 Mpo, are kia ti qaqi kairaqe te hampi aaraqaa viha una kaiqa varaare.
Tiriara viva vi aararaqaa vuantorave tira, are ti koqema timitehara nena uva tiva
taanara ti humiqaqira vuane.
30 Ti muntukavano avuqavuqamake ni varia aarara vaimanta, te are tiva taana
uvara viraqai iriqi virera.
31 Noravauvo, te ai uva maara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tira, are kia ti
qaqi kairaqe te vo haika kaara kaurira haika varaare.
32 Are koqe avu aato voqavata ti timi varianarara ti, te kia rumokamake viraiti, te
tuqavaaqamake ai aaraqaa viha, ai uva iriqi virerave.

He ה
33 Noravauvo, are nena uva tiva taanara ti humiqairaqe te ekaa enta vi uvara
koqemake iriqi vuare.
34 Nena uva okara kankoma kera ti humiqairaqe te tenta muntukaqihai kempukaiqa-
make vira avataqi vuare.
35 Are minti mintimake nuate tiana uvara ti humiqairaqe te quahake vi aararaqaa
nuvaqi vuare.
36 Are ti kahaqiraqe te monu airaira varaainarara kia noraiqaake iriraiti, ai uva iriqi
vuainarara noraiqaake iriqi vuare.
37 Te qumina vo haika vo haikara avu autuarorave tira, are ti kahaqiraqe te ekaa vi
haikara tauvaqa utu amitaare.
Are nena tianantema kera, ti koqema timitairaqe te ho variqi vuare.
38 Are nena tiva taana uvara irihara, ti nena kaiqa vaiinti koqema timitairaqe te ai
aatu qeteha ai uva iriqi vuare.
39 Mpo, te qaiqaa kaurira haika varaarorave tira, are ti kahaqiraqe te ai uva koqera
⌞iriqi vuare⌟.
40 Mpo, ekaa enta te are uva tiva taanara iriataa imantama vauro. Are nena avuqavu
okarara irihara, ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.

Waw ו
41 Noravauvo, ai muntukavano tiriara enena vaira qaiqaavata ti humiqaane.
Are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tiana uvara irihara, ti ruaruama timitaane.
42 Are mintiraqe te tiriara qora uva ti variaka náiv*a*t*a* tiva nimiare. Te are tiva taana
uvaraqaa muntuvi vauraukave.
43 Are tiva taana uvava vivaqai ti ho kahaqianarove tunarara tira, kia ti qioqama
tairaqe te ai quqaa uva qaqiqai tivaqi vuare.

44 Te ekaa enta are uva tiva taanara koqemake iriqi virerave.
45 Te ai uva maarara noraiqaake iriqi vihara ti, te kia vo haika aatu qetaraiti, nahainaini qaqi nuvaqi virera.
46 Te avuhainaa vaiinti nivuqaa oru vaiha kia kauriraiti, ai uva qaqi tiva nimirera.
47 Are uva tiva taanarara ti voqama kero hantuqa harimanta, te quaheha vi uvara iriqi virera.
48 Mpo, ti muntukavano voqamakero are uva tiva taanarara vaimanta, te vi uvarara voqaraa uvavema turo.
Are vaiinti nahentiara maantimake ti aaraqaa nuate tiana uvara, te vi uvara vo enta vo enta tenta avu aatoqi iriqi virerave.

Zain ז
49 Are haaru nena kauqu aiqiqaa aqu kehara ti nena kaiqa vaiintiara tivataana uvara qaiqaa iritaane.
Te vi uvara iriha ariara viva quqaama ti kahaqianarove, tunara.
50 Te nora maaraqi vauna entara are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taara uvava ti muntuka qihaaqama timitaira.
Te vi uvara iri tiha, Quqaama, te kia qutu viraiti, qaqi variqi virarave, tunara.
51 Nariaraqai noraiqaake iri variaka, enena tiriara qoriri qaariri tiha naaraihama timite variamantavata, te kia are tiva taana uvara qaqira kaunarave.
52 Noravauvo, are haaru vo uva vo uva tiva taanara, te kia tauru karaiti, qaqi irite vauraro vi uvava ti muntuka paruma timite vaira.
53 Oho, qora vaiinti vika are uva tiva taanara raqake variara kaara ti voqamakero arara ite vaimanta vaunara.
54 Te maa vataraqaa vona vona variqi viha, are uva tiva taanara viraqaa te ihi arakeha ti vaunara.
55 Noravauvo, te entaqi vaiha kia ai tauru karaiti, ariara qaqi iriteha are uva tiva taanaravata koqemake avataqi vi vaunara.
56 Te are tiva taana uvara iriqi vuraro vi uvava ti muntuka paruma timite vaimanta vaunarave.

Heth ח
57 Noravauvo, te variqi viha ariaraqai noraiqaake iriqi virerave.
Te tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te ekaa ai uva iriqi virerave, turo.
58 Ekaa tenta muntukaqihai ariara ike mpo tiha, Are nena kauqu aiqiqaa aqu kera tianantema kera, ti aaqurihama timitaane, turo.
59 Te tenta qaqi variqi vuainarara aatoqi iriqi viha tiha, Mpo, te ai aaraqaa viha ai uva maara iriqi virerave, tunara.
60 Kia te varike mintirerave, te vaaka are minti minti iate tiana uvara avataqi virera.
61 Qora vaiinti vika qora kaiqa varareka ti rarau vare viqevata, te kia are tiva taana uvara tauru karaiti, qaqi vira iriqi virera.
62 Are tiva taana uvava avuqavu uva vaimantara ti, te vo enta vo enta, enta tavaara himpi vaiha ariara koqeve ti vaunara.
63 Ai aatu qeteha koqemake ai uva iriqi vi variaka, te vikara ti qata vakaa, aura nakaama variavo tunara.
64 Noravauvo, ekaa naato vata maata variaka ai muntukavano vikara vaira tave variara.
Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.

Teth ט
65 Noravauvo, are nena tiva taana uvarara irihara, ti nena kaiqa vaiinti koqema timite variaro.

66 Are uva tivakera vataanarara te kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tira, are ti avu aato kahaqiraqe te ai uva okara kankomake iriare.
67 Te koqe aara qaqirake hampi aaraqaa vurara are ti ruqutihara utetaanarara ti, te vate ai uva iriqi vi vaunara.
68 Mpo, ai okaravano koqe okara vaivaro ai kaiqavanovata koqe kaiqa vairara tira, are vira vira ti humiqairaqe te avataare.
69 Nái autuaraqai iri variaka una uva tiriara viti viri tiva nimi variamantavata, te ekaa tenta avu aatoqihai are tivakera vataana uvara iriqi vi vaunara.
70 Vo vaiintiara ike mpo tiva nimiteva kia vikaqi vaimantavata, te are tiva taana uvarara hantuqa harimantama vauro.
71 Mpo, koqemama are haaru ti ruqutihara utetaanarave.
Are kia mintima timitaaraitirio, te kiama ai uva okara avataqi vuraitirio.
72 Are nena noqihaira tivatanaa uvara irihama te tiha, Airi *kori*ve, *silvaa*ve, vi haikava vi haikava qumina haikaqai vaivaro, ai uvavano nai nora haikama vaivo, turo.

Yod י
73 Are nena kauquqohaira ti autu kera vataanarara tira, ti avu aato kahaqi vairaqe te vo uva vo uva are tiva taanara koqemake iriqi vuare.
74 Ai uvavano quqaa vivauma varianarove ti vaunarara tira, are qaqi kaira ai aatu qeteha ai autu tuahere vaika ti taveha quaheha variate.
75 Noravauvo, te kankomake iruraro are tiva taana uvava avuqavu uvaqai vairave. Are tiriara noraiqaakera iri variaravara tira, are ti utetehara tiqaa maara vataaro.
76 Are kauqu aiqiqaa aqu kehara ti nena kaiqa vaiintiara tiva taana uvara irihara, qaqi kairaro ai muntukavano tiriara enena vaiva ti muntuka paruma timite vairaqe te ho variqi vuare.
77 Are tiva taana uvarara te voqamake quaheha vaunarara tira, are ti aaqurihama timitehara qaqi kairaqe te kia qutu viraiti, qaqi variqi vuare.
78 Oho, nái autuaraqai iri variaka una uva tiqaa oqike ti variara kaara are qaqi kairamanta vika kaurira haika varaate.
Ai uva maara, vo uva vo uva tenta aatoqi qaqi iriqi virera.
79 Are qaqi kairamanta ai aatu qeteha ai uva iriqi vi variaka, vika te iainanaini ani ti hampata variate.
80 Mpo, are ti kahaqiraqe te are ekaa uva tivakera vataanara iriqi viha, kia te tenta autuaina okarara iriha kauruare.

K af כ
81 Are ti ruaruama timitenara veka vauraro ti muntukavano maara ntaimantama vauro.
Te mintimake vaihavata, te are tiva taana uvava quqaa vivauma varianarove tivakehama, vi uvarara noraiqaake iri vauro.
82 Mpo, are kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taarava qovaraiqiaina entarara te qumina aitutumaqi vuraro ti tivuantaiha itaivo. Mintimanta te ariara tiha, Mpo, tairentae viva ti muntuka qihaaqama timitaanarove? turo.
83 Memeraa pahiqi *uaini* vataavaro qunahi vimanta qaqirakaara, te vira voqaarama qoraiqamavi vauro.
Te mintimake vaihavata, kia te are uva maara tianara tauru karaiti, qaqi iriqi vi vauro.
84 Mpo, te ai kaiqa vaiintivano nora maaraqi vauro. Are nanti nanti enta varikerae ani ti kahaqinarave?
Are tairentae ti qoraiqama timite variakaqaa uva vatehara náiv*ata* ntaihenara?
85 Nái autuaraqai iri variaka, vika kia are tiva taana uvara iriraiti, vika tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti quvite variara.

86 Are minti minti iate tiana uvava vaireva, koqe uva vaimanta tenavu homa ekaa
vi uvaraqaa muntuvi vairara.
Vika quminaiqama keha ti qoraiqama timite variara kaara te ariara ti kahaqiane
turo.
87 Oho, vika ti haruke ruhiqau kaamantavata, te kia ai uva maara qaqira karaiti, vi
uvara qaqi iriqi vi vaunara.
88 Mpo, ai muntukavano tiriara vairara irihara, are tiqaa koqema kera raqiki vairaqe
te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
Are mintiraqe te are tiva taana uvara koqemake iriqi vuare.

Lamed ל

89 Noravauvo, ai uvavano ekaa entama variqiro vuanarove. Ai uvavano naaruvaini
kempukaiqama keroma vaivo.
90 Are nena vaiinti nahentiara kia tauru karaitira, are vikaravata, ekaa vika
kuvuarama tekaravata, noraiqaakera iriqira vinarave.
Are maa vatara autu kera nai vairaqaa vataanarara tiro, vatevata maa vatava qaqi
nai mintiakero vairave.
91 Are tiararo ekaa haikavano qovaramaviro vaira. Ho vi haikava vi haikava
vatevata qaqi mintimake variarave.
Ekaa vi haikava vaireva, ai kaiqa vara amite variaka vaiha kia taiqa viraiti, qaqi
variqi vi variara.
92 Are tiva taana uvava ti voqamakero quahama timite vaimantama vauro.
Vi uvava kia ti mintitirio, nora maaravano tiqi vaiva ti haru kaimanta te qutuma
vuraitirio.
93 Te ai uva maara iriqi vurara are ti qaqi kaaramanta te kia qutiraiti qaqi vaunara.
Virara irihama te kia ai uva qaqira karerave.
94 Mpo, te are iaraukama vauro. Te ai uvara noraiqaake iriqi virerave ti vaunarara
tira, are ti ruaruama timitaane.
95 Qora kaiqa vare variaka kukeqavi vaiha ti haru kareka auti variamanta, te kia
vikara noraiqaake iriraiti, te tenta avu aatoqi ekaa are tivakera vataana uvara qaqiqai
iriqi virera.
96 Te tavauraro ekaa vo haika vo haikavano variqiro viro vuru taiqa vuarira haikava
vaivaro, ai uva vivaqaima kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vuanarovema turo.

Mem מ

97 Mpo, are tiva taana uvarara ti voqama kero hantuqa harimanta, te virara
entaqivata aatitairaqaavata aatoqi qaqi iriqi vi vaunara.
98 Are tivakera vataara uvava ekaa enta ti hampata vaiharo ti koqe avu aato timi
vaimantara ti, te tenta navutaaka avu aatovata naatara kaunara.
99 Ekaa enta te ai uva maara tenta aatoqi iriqi vihara ti, te vo okara vo okara
kankomake iri tave, tenta *tisaa*ka avu aatovata naatara kaunara.
100 Te are minti minti iate tiana uvara koqemake avataqi vi vaunarara tiro, ti avu
aatovano naampai avu aatovata naatara kaira.
101 Qora aara airi vaimantavata, te ai uvaqai iriqi virerave tivakeha, kia vi aararaqaa
vunara.
102 ⌞Kotio⌟, are nenavano nena uva maara ti humiqe varianarara ti, te vi uvara kia
qaqira karaiti, qaqi iriqi vi vaunara.
103 *Hani* nauraro noqaahairo hiakaa i vaivarovata, ai uvavano nai voqavatama
hiakaa ivo.
104 Are tivakera vataana uvava ti koqe avu aato timi vairara tiro, ekaa qora okarara
kia ti hantuqavano vaimantama vauro.

Nun נ

105 *Raamu*vano aara ataama timitaintema kero, ai uvavano koqe aara ti humiqe vaimanta ni vaunara.
Ovavano ataama amitaintema kero, ai uvavano ti aara humiqe vaimanta te avuqavu ni vaunara.
106 Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ekaa ai avuqavu uva avataqi virerave tunara kia qaqira karaiti, tenta tunantemake ai uva iriqi virerave.
107 Mpo Noravauvo, maaravano voqamakero ti qoraiqama timite vaimantama vauro. Are nena tiva taana uvara irihara, ti qaqi kairaqe kia qutiraiti, qaqi variare.
108 Noravauvo, are *ofaa*ra quahaanantema kera, te ai ihi tiva amite variainarara quahaane. Are nena uva tivakera vataanara viravata ti humiqairaqe te ekaa vi uvara koqemake iriqi vuare.
109 Vo enta vo enta te kia tenta qaqi variqi vuainarara noraiqaake iriraiti, te are tiva taana uvaraqai iriqi virera.
110 Qora vaiinti vika ti ravaaqavu kareka vaara vuike vataamanta, te kia ai uva qaqira karaiti, kempukaiqamake iriqi vi vaunarave.
111 Ai uvavano voqama kero ti muntukaqi quahara haika timi vaimanta, te vi uvara ekaa enta tuataqi virera.
112 Te tentara tiha, Te are tiva taana uvara kia qaqira karaiti, ekaa vi uvara avataqi vi, vuru qutu vireravema turo.

Samek ס

113 Oho, unaqaraiqama keha ai avataqi ni variakara kia ti hantuqa harivo.
Are tiva taana uvarara ti hantuqa harimantama vauro.
114 Navutaaka ti harukevorave ti, te are variananaini kukeqavi vaunara. Kainke voqaantema kera, are ti antua timite varianara.
Te ai uvara noraiqaake iriha vi uvava quqaa vivauma varianarove, turo.
115 Ne qora okara auti variaka, te iainanaihai qaqirake vuate. Te tenta Variqavano uva tivakero vataira iriqi virera.
116 Kotio, are nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvarara irihara, ti kempukaiqama timitairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
Hauri te ariara viva ti kahaqianarove tiarirava quminaiqiantora.
117 Are ti tuatairaqe te koqemake variare.
Te ekaa enta ai uvara koqe uvave tivakeha viraqai iriqi virerave.
118 Are uva tivakera vataanara qaqirakaaka are vika qoririmake varianara. Vika una uva tivateva quminaiqama vuanaro.
119 Qumina nuhiqi haikara qaqira kaantemakera, are ekaa vataini qora kaiqa vare variaka qaqirake varianarara tiro, ti muntukavano ai uvara voqama kero hantuqa harimantama vauro.
120 Mpo, te ai mpeqa okarara iriha ai aatu qete vauraro ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimantama vauro.
Are uva avuqavuqina okarara, viraravata te irihama qete vauro.

Ayin ע

121 Mpo Noravauvo, te koqe okara, avuqavu okaraqai autunarave. Virara iriharama kia ti navutaaka kauquqi qaqi kairamanta vika ti qoraiqama timitaate.
122 Vo haikavano ti qoraiqama timitaantorave tira, are ti nena kaiqa vaiinti kahaqiane.
Kia qaqi kairamanta nái autuaraqai iri variaka tiqaa maara vataate.
123 Mpo, are nena kauqu aiqiqaa aqukehara tihara, Ai ruaruama amitarerave tianarave. Vi entava qovaraiqiainarara te qumina aitutumaqi vuraro ti tivuantaiha itaivo.

124 Ai muntukavano tinavuara enena vairara iriharama, ti nena kaiqa vaiinti nena koqe okara, vo okara vo okara humiqairaqe te vira avataare.
125 Te ai kaiqa vaiintivano vaunarara tira, are ti koqe avu aato timiraqe te ai uva kankomake iriare.
126 Noravauvo, qora vaiinti nahenti are uva tiva taanara raqake variara kaara himpira, nena okara vika numiqaane.
127 Airi tataa koqemake hiqamataa *kori*va vaivarovata, ti muntukavano avuniqamakero are tiva taana uvararama vaivo.
128 Te ekaa ai uvara avuqavu uvama vaivo ti vaunara. Ekaa qora okarara kia ti hantuqa vaimantama vauro.

Pe פ
129 Ai uvavano nai koqe uva vairara ti, te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi vaunara.
130 Ai uvavano vaiinti avu aatoqi vairaro vi uvava vira avu aato ataama amitaanaro. Vi uvava kia koqe avu aato vataa vaiintivata koqe avu aatoma amianaro.
131 Vainti naativano karara antura ntiharo no aaqaa vintemakero, ti voqamakero ai uvara hantuqa harimantama vauro.
132 Ai autuara noraiqaake iri variaka aaqurihama nimitaanantema kera, tuqantaavira tivata tavehara aaqurihama timitaane.
133 Are nena uvara irihara ti koqe aara humiqairaqe te viraqaa nuare.
Mpo, are kia qora okara qaqi kairaro viva ti ravaaqavukero tiqaa raqikiarire.
134 Ti qoraiqama timitareka auti variakaqihaira ruaruama timitairaqe te ai uva ho iriqi vuare.
135 Mpo, are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitehara nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqairaqe te vira avataare.
136 Airi vaiinti nahenti are tiva tanaa uvarara kia noraiqaake iriraiti, vi uvara raqake variara kaara te iqi rate vauraro ti auquruvano voqama kero nte vaimanta vauro.

Sade צ
137 Noravauvo, ai okaravano vaireva, avuqavu okara vaivaro, are ekaa uva tiva taaravavata avuqavu iro vairave.
138 Are uva maara tiva taarava nai avuqavu iro vaimanta, tenavu homa ekaa vi uvaraqaa muntuvi vairara.
139 Oho, ti navutaaka ai uvara qumina uvave ti variara kaara ti voqama kero vikara arara ite vaimantama vauro.
140 Te tavaurara are kauqu aiqiqaa aqu kera ekaa uva tiva taarava quqaa uvama vaivo. Ti ai kaiqa vaiinti vi uvarara voqamakero hantuqa harivo.
141 Te qumina vaiinti vauramanta vaiinti nahenti ti iri qoraiqama timite variamantavata, te ai uva maara kia tauru karaiti, ekaa vi uvara qaqi iriqi vi vaunara.
142 Ai avuqavu okaravano kia taiqa viraitiro, ekaa entama variqiro vuanaro. Are uva tiva taarava, quqaa uvama vaivo.
143 Airi maaravano tiqi qovaraiqivarovata, are uva maara tiva taarava ti muntukaqi quahara haika timimanta te quaheha vauro.
144 Are uva maara tiva taarava ekaa enta avuqavuqiro varianaro.
Are ti avu aato kahaqiraqe te vi uvara kankomake iriqi viha, kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.

Qof ק
145 Mpo Noravauvo, te ekaa tenta kempukaqohai ai aareha tiha, Are ti uva iriane, turo. Mpo, te ekaa ai uva avataqi virerave.
146 Te ai aareha tiha, Are ti ruaruama timitairaqe te ekaa are tiva taana uvara tuataqi vuare, turo.
147 Te kia aatitairaqi himpi, ariara viva ti kahaqiarire ti, ai aare vauro.

Te are kauqu aiqiqaa aqukera tiva taana uvava quqaa vivauma varianarove tivakeha, vi uvarara noraiqaake iri vauro.
148 Vo enta vo enta entaqi te kia vaitaraiti, taintaqaa qaqi vaiha, are tiva taana uvarara tenta aatoqi qaqi iriqi vi vaunara.
149 Noravauvo, ai muntukavano tiriara vairara iriharama, ti uva iriane.
Are avuqavuqama kera uva rahe variaravara tira, are tiqaa raqiki vairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
150 Oho, ti qoraiqama timitareka auti variaka te unanaini vaini vainimaqi ani variavo. Vika are tiva taana uvara kia avate variakave.
151 Noravauvo, vika mintiavaravata, are ti aumanto varianara. Te tavauraro are uva tivakera vataarava, ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaivo.
152 Nai haaru te ai uva kaara nti vauraro ti aatovano kenko tiro iri vimanta te tiha, Vira uvavano ekaa enta variarire tiro, viva vi uvara tivakero vatairave, tunara.

Resh ר

153 Mpo Noravauvo, te are tiva taana uvara kia tauru kaunarara tira, are maaravano ti qoraiqama timite vaira tavehara, ti ruaruama timitaane.
154 Are navutaaka nivuqaa vaihara, ti auta ntuva timitera kuvantu timitaane. Nena kauqu aiqiqaa aqukera tiva taanantema kera, ti kahaqiraqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
155 Qora kaiqa vare variaka, vika are tiva taana uvara kia avataqi vuara kaara, are vika kuvantukera ntitera aarava kia ho varianaro.
156 Noravauvo, are vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarava nai uritarero vairara tira, are qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variare.
157 Navutaaka airitahaa vaiha ti qoraiqama timite variamantavata, te kia ai uva qaqira karaiti, vi uvara qaqi iriqi vi vaunara.
158 Oho, kia ariara noraiqaake iri varia vaiintika, vika kia ai uva avate variara kaara te vika tavauraro tivu naavu aqimantama vauro.
159 Noravauvo, are ti tavaararo ti ai uvara hantuqa harimantama vauro.
Te mintunarara tira, ai muntukavano vaiinti nahentiara vai okarara irihara, ti qaqi kairaqe kia qutiraiti, qaqi variare.
160 Ekaa ai uvavano vaireva, quqaa uvaqaima vaivo.
Ekaa vi uvava avuqavu uvavano vairara tiro, kia taiqa viraitiro, ekaa entama varianaro.

Shin ש

161 Qiata vaiinti vika quminaiqama keha ti qoraiqama timite variamantavata, te kia vika naatu qetaraiti, ai uvaraqai qeteha, virara noraiqaake iriqi vi vaunara.
162 Vaiintivano airi monuve airairave rantakero varero quahaintemake, te are kauqu aiqiqaa aqu kera tiva taana uvarara quahehama vauro.
163 Kia ti una uvara hantuqa harivo. Are tiva taana uvara, viraraqai ti hantuqa harimantama vauro.
164 Are uva tiva taarava avuqavu uvaqai vaimantara ti, te vo enta vo enta 7 tataa ariara koqeve tivaqi vi vaunara.
165 Are uva tiva taanara virara antuqa arimanta variaka, vika muntukavano paru i vaimanta variavaro kia vo haikavanovata vika qoraiqama nimitaira hiqinti qoraiqama vivara.
166 Noravauvo, are ti kuvantu timitena entara veka vaiha, te are minti minti iate tiana uvara koqemake iriqi vi vauro.
167 Ti muntukavano ai uva maarara voqamakero vaimanta, te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi vaunara.
168 Are ekaa te auti vauna okarara kankoma kera iri tave varianarara ti, te are ekaa uva tivakera vataanara koqemake iriqi vi vaunarave turo.

Tau ת
169 Noravauvo, qaqi kairaro te ai aareha ariara ike mpo tiaina uvava are inanaini oru vuarire.
Are haaru tiriara tiva taanara irihara, koqe avu aato iriainara ti timiane.
170 Te ai aaraaina uvara iriharama, haaru nena tianantema kera, ti ruaruama timitaane.
171 Are nena koqe okara, vo okara vo okara ti humiqe variaramantara ti, te ai autu ekaa enta tuaheraqi virera.
172 Are tivakera vataara uvava nai avuqavuqiro vaimantara ti, te ekaa vi uvara iriha tenta noqihai ariara ihi tivaqi virera.
173 Te are tivakera vataana uvara avataqi vi vaunarara tira, are ti kahaqireva qeramatera variane.
174 Mpo, are ti kuvantu timitena entara, tavaataa imantama vauro. Te ekaa are tiva taana uvara iriha voqamake quaheha vauro.
175 Are ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi viha ai autu tuahera kaare.
Kairaro are tiva taana uvava ti kempukaiqama timitairaqe te koqemake variqi vuare.
176 Sipisipivano vi aniharo kakakima vintemake, tevata hampi niha kakakima vunarave.
Mpo, te mintunarara tira, are ti nena kaiqa vaiinti tuvu ranta kaane. Are tiva taana uvara te kiama tauru kauro.

120

1 Maaravano tiqi vai entara te Nora Kotira aarauraro viva ti uva irira.
2 Te virara tiha, Mpo, hauri una uva ti variaka ti qoraiqama timitevorave. Are ti ruaruama timitairaqe te ho variare, tunara.
3 Oho, ne una uva ti varia vaiintikao, Kotiva ni nantimae kaanarove? Viva nantiakeroe ni qoraiqama nimitaanarove?
4 Viva iqoka vaiinti vevaqohairo ni ntaihaanaro. Viva iha auru itaainara niqaa qihia taanaro.

5 Meseki vatanaakave, Kedaa vatanaakave, vika nivutaini vaiintivano qoraiqamaviro vaintemake, te vate ni nivutaini kia koqemake variqi vi vaunara.
6 Kia maateraiqamake varia okarara antuqa arimanta variaka, te vika hampata vukaiqamake vauraro, ti voqama kero popohaimanta vauro.
7 Te vikara maateraiqiha koqemake variate ti vauramanta vika kia ti uva iriraiti, iqoka raqirekaqai auti variavo.

121

1 Te aiqinaini vuruvi aitutuma taveha tiha, Mpo, ti kahaqiarirava taihairoe qovaraiqianarove? tunara.
2 ⌞Te minti tivake tiha,⌟ Ho Noravano Kotiva naaruvavata vatavata autukero vataiva, vivama ti kahaqiarirava vaivo, tunara.

3 Viva kia vaitaraitiro, koqema kero ariqaa raqikiqiro viharo, kia ai qaqi kairaro ai aiquvano vauriri ntairara are hiqintinara.
4 Ho iriate. Isareriqaa maimaraara raqiki vaiva, viva kia naka uaiqavata avu tauntaivaro vaitaraitiro, viva qaqi avu rampaikero tavamaqiro vi vaivama vaivo.
5 Noravano Kotiva ariqaa koqema kero raqiki vaira.
Viva ai kauqu tanaraini vaiharo ai mantaaqa amite vaivara are vira aumaqaaraqi koqemakera vi ani varianara.

6 Aatitainaraqaa kuarivano kia ai tatoqa kairaro, entaqi toravano kia ai qoraiqama amitaanaro.

7 Nai nana nana haikavanoe ai qoraiqama amitareva auti vairaro Noravano Kotiva ai antua amitairaro kia vo haikavanovata ai qoraiqama amitairara are ho variqira vinara.
8 Are vona vona vi ani vairaro Noravano Kotiva qaqiqai ariqaa koqemakero raqikiqiro virara, are vatevata naantiara ekaa entavata, koqema kera variqira vinaravema turo.

122

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Vika tiriara tiha, Aniqenavu Nora Kotira Naavuqi variare, tiavaro ti muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro.
2 O Ieruharemio, vika minti tiamanta vate tenavu ai vaantaavura qentiana himpite vauro.

3 Ike, Ieruharemi vatuka koqemake aututaaraqi airi vaiinti nahenti viraqi koqemake vohaa ruvaaqumavi variara.
4 Noravano Kotiva Isareri vika tiva nimintemake, vo anku vo ankuvano ani viraqi ruvaaqumavi vaiha, vira autu tuaherakeha virara koqeve ti variara.
5 Vi vatukaraqi ekaa Isareri avuhainauka vaiinti nahenti uva avuqavu i variara.

6 Ho Ieruharemiqi variaka maateraiqiha variate ti, ne Nora Kotira aarama nimiteha maantimake tiate:
Mpo, Ieruharemiara antuqa arimanta variaka, are vika qaqi kairamanta koqemake variqi vuate.
7 Are Ieruharemi avutaqi variaka qaqi kaira vika maateraiqiha vaimanta, vika avuhainaakavata vika qiata vaiintivata koqemake variqi vuate, tiate. Mintimake Kotira aaraate.
8 Tenta qata vakaave, aura nakaave, tenta tontive, vikara vikara iriha, te mintima ti: Ne Ieruharemiqi maateraiqiha koqemake variqi vuate, turo.
9 Tinavu Nora Kotira Naavuvano Ieruharemiqi vairara ti, te virara iriha mintima turo: Mpo, Ieruharemiqi iqokavano kia qovaraiqira viraqi vaika koqemake variqi vuatema turo.

123

1 Noravauvo, are Avuhainaava naaruvaini variaravera te mini vuruvi taveha ai aare vauro.
2 Noravauvo, are tinavu Variqavanoma variaro. Kaiqa vaiintivano nai nora vaiintiqaa muntuvi vaivaro, kaiqa nahentivano nai nora nahentiqaa muntuvi vaintemake, tenavuvata ariqaa muntuvi vaiha tiha, Vivaqaima tinavu aaqurihama timitaanarove, ti vauro.

3 Mpo Noravauvo, vokiaka tinavu naaraihama timiteha tinavu autu vatainiqamake variara. Vika tinavu qoraiqama timitaarara irihara, are tinavu aaqurihama timitaane.
Mpo, tenavu qaiqaavata ariara tiha, Tinavu aaqurihama timitaane, turo.
4 Airi airaira vataaka airi tataa tinavu tauvaqa vauraa uva tiva timite variavo.
Nái nutuaraqai noraiqaake iri variaka, vikavata tinavuara qumina vaiinti nahentive tivakeha tinavu hutu vatainiqamake variavo.

124

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Vi entara Noravano Kotiva kia tinavu mantaraini vaiharo kahaqama timitaitirio, navutaaka tinavu nantimae kaatirio? Ne Isareri virara ti tiva timiqe iriare.

2-3 Oho, vi entara Noravano Kotiva kia tinavu mantaraini vaitirio, navutaaka tinavu vehima autu kaatirio.
Qaakau vairivano qaqi qaki vai aantaura nampiqama kaintemake, vika voqamake arara itaira tinavu taiqama kaatirio.
4-5 Huvura namarivano vaiinti raaqu varero muntuvi raqutu kaintemake, navutaaka tinavu taiqama kaatirio.

6 Ho kaiqenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Vi entara viva kia navutaaka qaqi kaimanta tinavu vehi autu taiqa kaarave.
7 Uvirivano vaara vuitaaraqihairo qaqi ata varero vintemake, tenavu navutaaka kauquqihai ruqemake qaqi vunara.
Noravano vaara vira ruviqa kaimanta tenavu kia viraqaa aru vunara.

8 Noravano Kotiva naaruvavata vatavata autukero vataiva, vivama tinavu kahaqiariravama vaivo.

125

1 Vaiinti nahenti Nora Kotiraqaa muntuvi variaka vika vaireka, Saioni Aiqina voqaarama variavo. Vi aiqinava kempukaiqama kero vairaro kia vo haikavanovata vira ho qaki qakima kaanarove.
2 Aiqinavano Ieruharemi ututumatero vira antua amitaintema kero, Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti antua nimite vaira. Viva vatevata naantiara ekaa entavata mintiaqiro vuanaro.

3 Qora kaiqa vare variaka kiama ekaa enta avuqavu ni variakaqaa raqikiqi vivara. Vika mintivera, avuqavu ni variakavata vika aanante qora kaiqama varevara.
4 Noravauvo, koqe kaiqa vare variaka are vika nái koqema nimitaane. Vi vaiinti nahentika are tiva taana uvara avataqi ni variarave.
5 Naantiara are qora kaiqa vareka qoraiqama nimitena entara, ai aara qaqirake hampi aaraqaa nikavata qoraiqama nimitaane.

Ho ne Isareri maateraiqiha variqi vuaterama turo.

126

1 Haaru navutaaka tinavu rumpa vare vo vataini vuru kaamanta vauraro Noravano Kotiva vihairo tinavu kuvantu kero tivita varero Saioni Aiqinaqaa viri kaimanta tenavu tiha, Oho, tenavu qaqi tairama tave vauro, turaro quqaa vi entara Kotiva mintima timitaira.
2 Kotiva mintima timitaimanta tenavu voqamake quaheha naaraihamaqi viha, vira ihi tiva amitaqi vunara.
Tenavu mintiaqi vuramanta vo vatanaa vo vatanaaka tinavu tave tiha, Ike, Noravano Kotiva Isareriara iriharo nora kaiqa vara nimitaivo, tiara.
3 Quqaama, Noravano Kotiva nora kaiqa tinavu vara timitaivaro vi entara tinavu muntukaqihairo koqe imanta vaunara.

4 Mpo Noravauvo, are qaiqaavata tinavu koqema timitairaqe tenavu koqemake variqi vuare. Aahara vataqaa aaqu ntivaro qaiqaa namarivano tuvintema kera, are tinavu qaiqaa koqema timitaane.
5 Are qaqi kairamanta iqi rateha kara ututaaka naantiara quaheha kara mpeqaiqinara qantuate.
6 Vika iqi rateha kuvukanaa ututaaka, naantiara vika quahe ihira tivaqi viha, kara mpeqaiqinara qantu vare anivarave.

127

Soromonuva maa ihira qara ntuvatora

1 Vaiintivano naavu kaqareva iharo kia Nora Kotirara ti kahaqiane tirera, vira kaiqavano qumina kaiqaqaima varianaro.
Noravano Kotiva kia vo vatukaqaa maimaraara raqikirera, vi vatukaraqaa maimaraara raqikiva quminaiqira ⌞navutaaka homa vi vatukara aatara kevara⌟.
2 Are airi kara variarire tira, vo enta vo enta toqaqi himpira vukaari utihara kaiqa varaqira vivira entama kehara, kia Nora Kotirara noraiqaakera iriqira virera, ai kaiqavano quminaiqama vuanaro.
Noravano Kotiva nai antuqa vaika kara nimi vaivama vairo.
3 Tinavu vaintivara vaireka, vika Noravano Kotiva tinavu koqema timiteharo qaqi timikama variavo.
4 Airi veva iqoka vaiinti kauquqi vaintemakero, qaraaka vaiintivano qorainti vainti airinavu vatataika nái qora koqemake kahaqama amitevara.
5 Vaiintivano qorainti vainti airi irava, viva quahaarire.
Vi vaiintiva nai navutaaka hampata *ko* ti vatukaraqaa vaiharo uva avuqavu ireva iramanta, vira maaqunavu vira hampata vaiha vira kahaqama amitaivaro viva *ko* ho aatara kaanarovema turo.

128

1 Nora Kotira aatu qeteha vira aaraqaa koqemake ni variaka, viva vika koqema nimitaanaro.
2 Arevata mintimake nirera, are nena kauquqohaira ututena karara qantukera namaqi vihara, quahehara koqema kera variqira vinara.
3 *Uaini* naaqunta koqeva airi tava iraintema kero, ai naatavano airi vainti ai vata amitaanaro. *Orivi* katari noqa airivano vira ututuma taintemake, ai maaqunavu ai hanta taqi ututuma tevara.
4 Mintimakero Nora Kotira aatu qeteharo koqemakero ni variaina vaiintira koqema amitaanaro.

5 Kairaro Noravano Kotiva Saioni Aiqinaqaa vaiharo ai koqema amitairara, are maa vataraqaa qaqi variqira vina entara koqema kera variqira vuane. Viva ai qaqi kairara are Ieruharemiqi vaika hampata koqema kera variqira vuane.
6 Viva ai qaqi kairara are vukai enta qaqi variqira vihara nena naintivaravata tavaane. Mpo, Isarerivauvo, ne maateraiqiha variqi vuaterama turo.

129

1 Ne iri vaiqe te Isareri okarara tiare.
Nai haaru tenavu Isareri qovaraiquna entaraqaahai navutaaka voqamake tinavu qoraiqama timitaqi ani, vate maa entaravata vika qaqiqai tinavu qoraiqama timite variavo.
Ho ne ekaa Isareri maa uvaravata tiate:

2 Nai haaru tenavu Isareri qovaraiquna entaraqaahai navutaaka voqamake tinavu
qoraiqama timitaqi ani, vate maa entaravata vika qaqiqai tinavu qoraiqama timite
variavo.
Vika tinavu qoraiqama timitaqi anihavata, kia tinavu ekaa haatara kaarave.
3 Oho, vaiintivano kaiqaqaa ora vutu vuru quvi taintemake, navutaaka tinavu Isareri
tauvaqa teqa taaqama kaavaro vukai vaaraquvano tinavuqaa vaira.
4 Ho Noravano Kotiva avuqavu kaiqa vare vaiva, viva tinavu Isareri kahaqama
timiteharo qora vaiinti kauquqihairo tinavu kuvantu timitaimanta vate tenavu kiama
rumpataaka vauro.

5 Ho kairamanta Saioni vatukara navutaiqi variaka anivaro Noravano Kotiva vika
naatarakero kaurira haika nimiramanta anirante vuate.
6 Kairaro aahara vataqaa qumpiqatai ukauva vaaka aaharaiqama vintemake, vika
vaaka taiqa vuate.
7 Kairaro navuhi nuqutaava kia airi vaintemake, vika kia airi variate.
8 Hauri vaiinti nahenti vitare aitare ika vika tave tiha, Noravano ni koqema
nimitaarire. Tenavu Nora Kotira autuqaa ni koqema nimitauro, tivora.

130

1 Mpo Noravauvo, te nora maaraqi vauraro ti muntukavano voqama kero qoraiqi-
manta vaunaraqihai ai aare vauro.
2 Mpo Noravauvo, te ai aare vauna uvara iriane. Te ariara ti aaqurihama timitaane
ti vauna uvara irihara ti kahaqiane.

3 Mpo Noravauvo, tenavu ai uva raqa kaunara are kia tauru karaitira, ekaa vi uvara
nena vukuqi qara ntuva taaraitirio, nai tavave tinavuqihairo ai *ko* ho aatara kaitirio?
4 Areqai vaiinti nahenti uva nunka nimite variarava varianarara ti, tenavu ai aatu
qeteha variqi vireravema turo.

5 Noravano Kotiva ti kahaqiarire ti, te vira vekama vauro. Te viva tiva tai uvarara
noraiqaake iriha mintima ti: Quqaama viva nai tintemakero autuanarove turo.
6 Noravano ti kahaqiarire ti, te vira vekama vauro.
Vatukaqaa maimaraara raqiki variaka entaqi vaiha tiha, Mpo, vaaka aatitaarire
tiantemake, tevata Nora Kotira veka vaiha tiha, Mpo, viva vaaka tuvu ti kahaqiarire.
Qaiqaavata tiha, Mpo, viva vaaka tuvu ti kahaqiarire, ti vaunara.

7 Ne Isareri, iriate. Noravano Kotiva tinavu ruaruama timite vaiva vaivaro vira
muntukavano enena tinavuara vairara ti, kaiqenavu virara noraiqaake iriqi viha
quqaama viva tinavu kahaqianarove tivaqi vuare.
8 Tenavu Isareri vira uva raqake vaunarave. Ho viva naima ekaa vi uvara tinavu
nunka timiteharo kuvantu timitaanarove.

131

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, kia te tenta autu tuahere vaunarave.
Ti aatovano kia ho iriaina haikara, vi haikara vi haikarara kia te iriqi virera.
2 Te kia mintiraiti, vaintiruvano nai nora auvoqi manamana vaintemake, ti
muntukaqihairo paru i vaira vairera.
3 Isarerio, ne mintima tiate: Tenavu vatevata naantiara ekaa entavata Nora
Kotiraqaa muntuvi variqi virerave, tiate.

132

1 Noravauvo, haaru Devitiva ariarao tiro, vukaari utiharo vo kaiqa vo kaiqa varaira
kia tauru kaane.
2 Mpo, are Isareri vatanaaka kempuka Variqavano variaro. Devitiva nai kauqu
aiqiqaa aqukero tivatai uvara, qaqi iritaane.
3-5 Viva minti tirave: Hauri te kia vira Naavu kaqa amitaraiti, te tenta naavuqi oriqete
tenta taintaqaa vaitaarorave.
Noravano Kotiva tinavu Isareri kempuka Variqavano variaina Naavurara iriha, te
vira Naavu naane kaqa amite, viraqaahai te auraara vaiha vaitarerave.
6 Tenavu tota Betarihemini vaiha Kotiva uva tiva taatautai *Vokiseva* vai vakaakara
iri, viraqaahai tenavu virara rantaqi vivi tavauraro *Vokise* viva Kiriati-Jearimi vatuka
tataaqa naahoqi vaira.
7 ⌞Mini vaimanta tenavu *Vokise* vira vare vuru Ieruharemini ke⌟, viraqaahai tenavu
tiha, Kaiqenavu Nora Kotira Naavuni oru vira aiqutaraini kankakaavi vaiha, vira autu
tuahera kaare, tunara.
8 Noravauvo, are uva tiva taatau taana *Vokise*va viva ai mpeqa okara tinavu humiqe
vairara tira, are himpira vi *Vokise*ra hampata ani nena Naavuqi ekaa enta variqira
vuane.
9 Are nena kaiqa vara amite varia vaiintika kairamanta, vika ekaa enta avuqavu
okaraqai autuqi vuate.
Are nena vaiinti nahenti qaqi kairamanta vika quaheha ihi tivaqi vuate.
10 Noravauvo, are nena kaiqa vaiinti Devitirara irihara, kiama avuhainaara vira
nena kaama taanara qoririma kaane.
11 Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Devitirara kempukaiqama
kero tivatai uvara viva kiama qaqini vara kaanaro.
Viva Devitirara mintima tiro: Te are kuvuarama tenaraqihai vaiinti vo noraiqama
kaariraro viva avuhainaa vaiintivano varianarove.
12 Ho ai maaqu vika te uva tiva taatau taunarave, ekaa te uva maara tiva
taunarave, koqemake iriqi vivera, naantiara vika maaquvara nái qoka vatuka vare,
avuhainaa vaiintiqamavi vaivarave. Vika ekaa enta mintiakema raqikiqi vivarave,
tiro. Noravano Devitirara minti tira.

13 Noravano Kotiva Saioni vatuka nai kaama tero te viraqi vairerave tira.
14 Viva tiharo, Te maa vatukaraqi ekaa enta variqi virerave. Ti muntukavano maa
vatukarara vaimanta, te viraqi vaiha vaiinti nahentiqaa raqikiqi virerave.
15 Te Saioni vatukaqi vaika airi haika nimiari vika kiama vo haikaravata aavo
qivarave. Te vehi vaiinti nahenti kara nimiari vika ho nevarave.
16 Ti kaiqa vara timite vaika, te vika koqema nimitaari vika te vaiinti nahenti
kuvantu nimitaaina okarara iriha, koqe kaiqa varaqi vimanta, Saioniqi vai vaiinti
nahentika quaheha ihi tivaqi vuate.

17 Te Devitira ankuqihai vaiinti vo kaamate noraiqama kaariraro viva ovavano
koqemakero itaintema kero, raqikiqiro vuanaro.
18 Viva raqiki vairaqe te vira navutaaka naatara amite, kaurira haika vika nimir-
erave.
Te kaama taaina vaiintiva mintimakero nai vaiinti nahentiqaa raqiki vairamanta
vika koqemake variqi vivarave, tiro. ⌞Noravano Devitirara minti tira.⌟

133

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo, Kotira vaiinti nahenti kia raqi tiroriraiti, vohaa muntuka vateha variqi vua okarava, nai koqe okara vaimanta te vi okarara voqamake quaheha vauro.
2 Mintimake varia okarava vaireva, koqe vahavera voqaarama vairo.
Koqe vahavera Eronira qiataqaa qihia kaavaro otuntero okauqaavata, vira vukai utavaaqa auvahiantavata otu virave.
3 Qaiqaa mintimake varia okarava vaireva, varavu voqaarama vairo.
Varavuvano Hemoni Aiqinaqaavata Saioni Aiqinaqaavata tuviharo vata koqema kero putaiqama kaintema kero, vi okarava vairo.
Kotira vaiinti nahenti vohaa muntuka vateha koqemake variqi vi vaivaro, Noravano Kotiva vika koqema nimitaira vika kia qutiraiti, ekaa enta qaqi variqi vivara.

134

1 Entaqi Nora Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amite variaka, ne vira autu tuahera kaate.
2 Ne vira Naavuqi vaiha nenta kauqu tuaherake, Nora Kotira aareha vira autu tuahera kaate.
3 Kairaro Noravano Kotiva vatavata naaruvavata autukero vataiva, viva Saioni vatukaqi vaiharo ni koqema nimitaarire.

135

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare. Ne Nora Kotira kaiqa vaiinti, ne vira autu tuahera kaate.
2 Ne Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variakavata, ne vira Naavu vahaaqaini vaiha vira kaiqa vara amite variakavata, ne ekaa vira autu tuahera kaate.
3 Nora Kotira okaravano koqe okaraqai vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.
Vira autuvano koqe autu vairara ti, ne virara ihi tivaqi viha vira autu tuahera kaate.
4 Noravano tinavu kaivaqara Iekopira anku vika nai kaama tero tiharo, Isareri vika ti anku tarukama vaivarave, tira.

5 Te maa uvara kankomake irunara: Noravano Kotiva nai noravano vaiharora tiro, viva ekaa ⌞una⌟ variqa uri aatarakero vairave.
6 Noravano Kotiva nana nana haika autuataa ivaro viva naaruvainive, vataqaave, nora namariqive, nora namari veva muntukaraqive, auti vaira.
7 Viva tonavu vara kaivaro tonavuvano vo vata vo vataihairo virini oru vi vaira.
Viva aaquakaa vara kaivaro aaquakaavano uti vaivaro aaqu nti vaira.
Viva uvai vara kaivaro uvaivano maa vataraqaa utiharo vi ani vaira.

8 Viva Isipi vatanaaka qorainti vainti kara hunka vatataakave, quara vairi avuni vatataakave, ekaa arukaira.
9 Viva Isipini Pero vaiintivata vira nora vaiintinavuvata qoraiqama nimitareva iharo, nora kaiqa, vo qara vo qara i kaiqara qovarama keharo vika qoraiqama nimitaira.
10 Ike, Noravano Kotiva airi vatanaaka qoraiqama nimiteharo avuhainaa vaiinti kempuka vataaka vikavata arukaira.
11 Viva Amo vatanaaka King Sihonira arukero, Basaani vatanaaka King Okura arukero, ekaa Kenaani vatanaaka avuhainaukavata aru taiqa kaira.
12 Viva vika aru taiqa kero, vika vata varakero nai vaiinti nahenti Isareri nimira.

13 Noravauvo, ai autuvano ekaa entama variqiro vuanarove.
Maa entara variakavata, naantiara qovaraiqikavata, ekaa vika ai autuara iriha ai autu tuaheraqi vivara.

14 Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti nahentiara iriharo tinavu auta ntuva timitero
tinavu uva taiqa timitaanaro.
Viva tinavu nai kaiqa vaiinti nahentiara mpo ike tiva timitaanaro.

15 Vo vatanaa vo vatanaaka *kori*ve *silvaa*ve varakeha vo qara vo qaramake
maraqura/varaha nái kauquqohai autuke, vi haikarara tinavu variqave ti variara.
16 Vika no vaimantavata, viraqihai kia ho uva tivara. Vika avu vaimantavata, kia ho
tavevara.
17 Vika aato vaimantavata, kia ho uva irivara. Ike, vika aihovata kia ho varevarave
turo.
18 Oho, una variqa auti variaka variqi vi, naantiara vika nái aututaa haikara vira
voqaantemake vaivara.
Vaiinti nahenti una variqara noraiqaake iri variaka, vikavata vohaa qaramake vira
voqaara vaivara.
19 Ho ne Isareri, Nora Kotira autu tuahera kaate. Eronira anku Nora Kotira kaiqa
vara amite variaka, nevata vira autu tuahera kaate.
20 Rivaira anku, ne Nora Kotira autu tuahera kaate. Vaiinti nahenti Nora Kotira aatu
qete variaka, ne ekaa vira autu tuahera kaate.
21 Ne Saioni Aiqina Ieruharemiqi variaka, nevata Nora Kotira autu tuahera kaate.

Kaiqe tenavu ekaa Nora Kotira autu tuahera kaare.

136

1 Nora Kotira okaravano koqe okara vairara ti, aniqenavu virara koqeve tiare.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
2 Tenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Viva ekaa ⌞una⌟ variqavata uri aatarakero
avuni vai Variqavama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
3 Tenavu Nora Kotirara koqeve tiare. Viva ekaa nora autu vataakavata uri
aatarakero nai nora autu vataavama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.

4 Vivaqaima nora kaiqa kia tavaa kaiqara vare vaivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
5 Viva nai koqe avu aatoqaa naaruva autu kero vatero viraqaa vai haikaravata autu
kero vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
6 Viva nora namari autukero vatero, viraqihairo vatavata qovarama kero, vuruvi
virivi vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
7 Vivama kuarivata toravata autu kero vataivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
8 Viva kuari autu kero vataivaro kuari viva aatitairaqaa raqikiqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
9 Viva toravata opu makauvata autu kero vataivaro entaqi raqikiqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
10 Viva Isipi qorainti vainti kara hunka vatataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
11 Viva Isipiqihairo Isareri qaqini ntita vare anirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
12 Viva nai kempuka kauquqohairo vika ntita varero anirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.

13 Viva tivaro Naare Namarivano hini hini raira virave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
14 Viva nai vaiinti nahenti ntita varero vimanta vika nora namari taqa vare vuarave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
15 ⌞Vika hini mantaraini oritaraavaro⌟ viva namari qaqi kaivaro namarivano Isipi avuhainaara Pero vaiintivata, vira iqoka vaiintivata, ekaa raqutu kairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
16 Viva aahara vataini nai vaiinti nahenti ntita varero virave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
17 Viva avuhainaa vaiinti kempuka vataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
18 Viva avuhainaa vaiinti nora autu vataaka arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
19 Viva Amo vatanaaka King Sihonira arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
20 Viva Basaani vatanaaka King Okura arukairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
21 Viva vika vatavata varakero tinavu nai vaiinti nahenti timirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
22 Viva vi vatara varakero tinavu Isareri nai kaiqa vaiinti nahenti timirave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
23 Navutaaka tinavu aatarakaa entara viva kia tinavuara tauru karaitiro, qaqi tinavuara iriqiro vi vairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
24 Viva navutaaka kauquqihairo tinavu kuvantu timitairave.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
25 Viva vaiinti nahentive, aantauvahive, ekaa qaqi vai haikara kara nimi vaivama vaivo.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove.
26 Ho kaiqe tenavu naaruvaini vai Variqarara koqeve tivaqi vuare.
Vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarovema turo.

137

Isareri vika nái maaqainiara iqi ratora

1 Mpo, tenavu Babironini vai namarira, vo namari vo namari auvahianta oquvi vaiha, Saioniniara aato iruraro tinavu muntuka qoraiqimanta iqi rate vaunara.
2 Tenavu ihi tiha ruquti vauna haikara nontauni vai katariraqi hirite tiha, Mpo, tenavu kia ihi tiataarave, tunara.
3 Tinavu rumpataaka tinavuara tiha, Ne tinavu ihi tiva timite vaiqe tenavu quaheha variare. Ne Saioniniara tivate ihira tinavu tiva timiqe iriare. tiara.
4 Oho, tenavu vo vatanaaka vataini vaiha nantiakee Nora Kotirara tivate ihira tirarave?
5 Mpo, Ieruharemivauvo, te ai tauru kaarera, homa ti kauquvanovata *kitaa* ruquti-nara tauru kaarire.
6 Ieruharemivauvo, te ariara tiha, Are avuhainaa vatuka, te quahaarira vatukavama variaro, ti vaunarave. Te vi uvara tauru kaarera, homa ti aunta qoraiqiraqe te kia ho qaiqaa ihi tiare, turo.

7 Oho, Noravauvo, navutaaka Ieruharemi vatuka aatarakaa entara Idomu vatanaaka tia uvara are tauru kerora.

Vi entara Idomu vika tinavu navutaakara tiha, Ne vi vatukara ekaa ravantiaqa aqukaate. Ekaa Ieruharemiqi vai haikaravata rakavu raakavuma kaivaro anoma taiqa vuarire, tiara.

8 Babironivauvo, qetehara variane. Are qoraiqamama vinarave. Vaiinti vovano are tinavu qoraiqama timitaanarara iriharo, ninavata qoraiqama amitaarira vaiintiva quahaarire.
9 Ai vainti naati vika nái noka kauquqihairo raqiakero oriqaa vika qiata rukavu kaarirava quahaarirema turo.

138

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, te naaruvaihainaaka nivuqaa vaiha, ekaa tenta muntukaqihai ariara koqeve tiha ihi tivakeha ai autu tuahera karerave. (Haarua vuku hinivano *naaruvaihainaakave* tiamanta hinivano *variqanavuve* ti variara.)
2 Ai muntukavano tiriara vaivara are tiriara noraiqaakera iri varianarara ti, te ai takuqi vai Naavuva vainaini kankakaamavi viri vataini vate vaiha, ai autu tuahera karerave.
Ai autuvanovata ai uvavanovata ekaa vo haika vo haika uri aatarakero avunima vaivo.
3 Te ai aarauna entara are ti uva irira, ti kempukaiqama timite variaramanta te kia qetaraiti vaunara.

4 Noravauvo, naantiara ekaa avuhainaaka vo vataini vo vataini vaika ai uva iri, vika ai autu tuahera kevara.
5 Ai okaravano nai mpeqa okara vairara ti, vi entara vika are ekaa kaiqa varenarara iriha ihi tivara.
6 Noravauvo, are nai uritarakera kantaaqaini vaiharavata, vaiinti nahenti nái nutu vatainiqamake variakara are kia tauru karaitira, vikara qaqi iriqira vi varianara.
Nái nutu tuahere variaka kia ho ai avuqaa kukeqavi vaivara.

7 Airi maaravano ti ravaaqavu kareva auti vaivaravata, are ti antua timite variaramanta te kia qutiraiti, koqemake vaunara.
Ti navutaaka arara itaimanta ti qoraiqama timitareka auti variavara, are vika ntaihehara nena kempukaqohaira ti ruaruama timite varianara.
8 Noravauvo, are ti muntukaqi hoqarama taana kaiqarara irihara, vi kaiqara vara vuru taiqa kairaqe te ho variare.
Ai muntukavano tiriara ekaa entama variqiro vuanaro.
Mpo, are nena kauquqohaira ti autukera vataarava varianarara tira, kia ti qaqira kaanerama turo.

139

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are ti avu aatoqi uqautama kera tuanti taantima kera tavaanara.
Are ti okara kankoma kera iri tavaanara.
2 Te oquvi vaunarave, te himpi nunarave, te minti minti unara are kankoma kera iri tave varianara.
Are ti niaraini vaiharavata, ti avu aatoqi vaira ho iri tave varianara.
3 Te oru kaiqa vare vaunaraqaavata te vaite vaunaqaavata are ti tave varianara.
Te nana nana haika auti vaunara, are ekaa vira vira iri tavaanara.
4 Noravauvo, te tirera una uvara, are naane vaaka irikaanara.

5 Are ti avunive, tauvaqainive, taaqenive, ekaa mini mini utututuma taanara. Are nena
kempukaqohaira ti antua timite varianara.
6 Are mintima kehara ti okara kankoma kera iri tavaanarara ti, te tiha, Mpo, ai
avu aatovano uritarero vaivaro ti avu aatovano ai avu aatoqi vainara kia ho iri
tavaanarove, turo.

7 Mpo, te tainie vuariraro ai Maraquravano kia ti tavaanaro? Te tainie ruqemake
vihae kia ai avuqaa vairara?
8 Are naaruvaini varianarara ti, te qumina mini ruqemake vuarora.
Are qutu vuaka varianainivata varianarara ti, te kia ho mini otu kukeqavi vairara.
9-10 Te niaraini kuari avu urinaini ata vare oru variarera, ai kauquvano minivata
homa ti tuataanaro.
Te kuari avu ruhunku vinaini oru variarera, minivata ai kauquvano ti utuma
varaanaro.
11 Te konkira arinaini oru variarera, te kia ho ai avuqaa kukeqavi vairara.
Enta ira haikavano ti mantaaqa kairaqe te kukeqavi variare tiarera, are mini qaqiqai
qoqaa ti tavenara.
12 Voqamakero konkira ariva vaivaravata, are virara aatitairave ti varianara.
Are aatitairaqaa ho tave varianantema kera, entaqivata ho tave variaravama
variaro.
Enta ivavata aatitaivavata ai avuqaa vohaa qarama keroma vaivo.

13 Arema ekaa ti vaatave, ti avu aatove, autukera vataaravama variaro.
Are ti nora auhaqi ti vaata akukumakera autukera vataanara.
14 Mpo, are minti mintima kera ti autu kera vataanarara irihama, te kauqu
runkinkiri iha ai aatu qeteha ai autu tuaherake vauro.
Te kankomake irunara. Ekaa are vare variana kaiqava nai voqaraa kaiqama vaivo.
15 Te tenta nora auhaqi kukeqavi vauna entara are ekaa ti vuhaarinavu tavaanara.
Vi entara are ti mative, vuhaarive koqema kera taataukera vataararo ti vaatavano
koqemakero akukumavi vaira.
16 Mpo, ti nova kia ti vatatai entara are ti kankoma kera tavaanara.
Te kia qovaraiquna entara are ekaa te maa vataraqaa qaqi variaina entanavura nena
vukuqi qara ntuva taanara.
17 Ike, Kotio, ai avu aatoqira nai nora uva, vo uva vo uva vaimantara ti, te vi uvara
vi uvara kankomake iriarirava kia ho vaivo.
18 Are avu aato uti variarava nai airi vaimantara ti, te ai avu aatoqiraara kaara
ntuarera, nai nora namari auvahini airi nuqa vaira viravatama aatara kaanaro.
Te vira ho kaara ntuva taiqa kaareravata, te kiama ho ai okara vira kankomake
ririrara.

19 Mpo Kotio, are qora kaiqa vare variaka aru taiqa kairaqe, te hove tiataara.
Ne vaiinti aruke variaka, ne tiqaahai qaqirake niaraini vuaterama turo.
20 Kotio, vi vaiintika ariara qora uva ti variakave. Vika ai navutaiqiha ai autu koqera
qoraiqamake variavo.
21 Noravauvo, ariara kia antuqa ari vaiintika ti kia vikara hantuqa harivo.
Ai navutaiqi variaka kia vikara ti muntukavano vaivo.
22 Quqaa tarurama turo. Ti muntukavano kia vi vaiintikara vaivo. Te vi vaiintikara
ti navutaakama variavo ti vaunara.

23 Kotio, uqautama kera tuanti taantima kera ti avu aato muntukaqi vainara tavaane.
Te nana nana haikara avu aato utuainara avatama kera tavaane.
24 Ti avu aatoqi qora uva vovano variantorave tira, viraqi rantakera tavaane.

Are koqe aaraqaa ti tivita kera vatairaqe te ekaa enta qaqi variqi vuare.

140

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Noravauvo, are qora vaiintinavu kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
Are ti antua timitairamanta voqamake nái kena vaiinti ruquti varia vaiintika kia ti ruqutuate.
2 Qora kaiqa varevaqai vika avu aatoqi vaimanta, ekaa enta vika vaiinti nahenti avutana vaiha tiroriha raqira haika vara qovaramake variara.
3 Memaru avai vaihaiva vaiinti qoraiqama kaintema kero, vika qora uvavano vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaira. Vika nái noqihai ti varia uvava *uqahi/quaiha* uhi voqaara vaira.

4 Noravauvo, qora kaiqa vare variaka ti ravaaqavu kevorave tira, are tiqaa koqema kera raqikiane.
Voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka ruvaaqumavi vaiha, te qoraiqama vuainarara nai tiva ami nai tiva ami i variarara irihara, are ti antua timitaane.
5 Oho, nái nutuqai tuahere variaka ti ravaaqavu kareka, vika te virera una aararaqaa vaara vuite variara.

6 Mpo Noravauvo, te ariara are ti Variqavanoma variaro. Te ai aareha ti aaqurihama timitaane ti vauna uvara iriane.
7 Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are nena kempukaqohaira ti ruaruama timite variaravama variaro. Tenavu navutaaka hampata raqi vauna entara are tiqaa koqema kera raqiki varianarave.
8 Noravauvo, are virara virara irihara, kia navutaaka qaqi kairamanta vika nái autuataa inara autuate.
Kia qaqi kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha qora uva tiva taatauteva qovaraiqiarire.
9 Kia ti navutaaka qaqi kairamanta vika iqoka raqiha ti haatara kaate.
Oho, are qaqi kairaro vika ti qoraiqama timitareka tivate uvava náiq*aa* qovarama vuarire.
10 Are iha auru tuta kairaro vikaqaa hiqinti hiqinti iharo tatoqa taiqa kaarire.
Are vika *ruvuqi/mpumpiqi* vara vaavi aqukaira vika kia ho qaiqaa viraqihai vaarintaate.
11 Vo vaiinti autuvano vataini tuvi vuarire ti, una uva ti variaka, are kia vika qaqi kaira maa vataraqaa koqemake variqi vuate.
Oho, qaqi kairaro qora haikavano qovarama viro, voqamake nái kena vaiinti ruquti variaka vehi autu taiqa kaarire.
12 Noravauvo, te kankomake iri tavaunara. Are vehi vaiinti nahenti auta ntuva nimitehara vika kahaqi variaravama variaro.
Vo haika vo haikara aavoqiaka qoraiqama nimitevorave tira, are vika kahaqama nimite variaravama variaro.
13 Avuqavu ni variaka ai autu tuahereha vika ai aaqanto ekaa entama variqi vivaravema turo.

141

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ai aare vauro. Vaaka ti kahaqiane. Mpo, are te ai aare vauna uvara iriane.

2 Mpo, koqe unta i murava are iananaini oru vintemakero, te ai aaraaina uvava are iananaini oru vuarire.
Entaqi ai *ofaa* iha quara amitaavara are quahaanantema kera, te tenta kauqu tuaherakeha ai aaraaina uvarara quahaane.
3 Noravauvo, ti noqaa raqiki timitairaqe te kia qora uva tiare.
4 Noravauvo, are kia ti qaqi kairaro ti muntukavano qora haika autirara ntuarire.
Kia ti qaqi kairaqe te qora vaiinti hampata ruvaaqumavi vaiha qora kaiqa varaare. Are ti ravaaqavu kairaqe te kia vika hampata ruvaaqumavi vaiha ovata naare.

5 Avuqavu ni vai vaiintiva ti ruqutirera, te virara hovema tirara. Viva ti kahaqirevama mintivo tirara.
Koqe vaiintivano mintiraro, qora kaiqa vare vai vaiintiva ti autu tuahera kairera, te virara kia ti mintima timitaane tirera. Te vo enta vo enta Kotira aareha, vika nái qora kaiqa vare variara kaara vika qoraiqama nimitaane ti vaunarara ti, te minti tirera.
6 Hini kiaka nái qiata vaiinti ntita vare muntu qora onkaiqi aqu kaimanta, vi entara vaiinti nahenti te tuna uvarara quqaa uvavema tivara.
7 Vaiintivano iha kantakaara teqa taaqama kero aqu aquma kaintemake, vi vaiintika vuhaantaari vara vaavi matipaqi aqu kevara. (ves 5-7 Hiparu uva okaravano kia kankomake vairo.)

8 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Te ariaraqai noraiqaake iri vaunara.
Te ariara viva ti antua timite vaivama vaivo, tunara. Mpo, are kia ti qaqi kairaqe qutuare.
9 Are ti antua timitairaqe te qora vaiinti kukeqake vaara vuiteraqaa kia aru vuare.
10 Are qaqi kairamanta qora vaiinti vika nái vaara vuiteraqaa aru viqe, te qaqi vitare vuare.

142

Devitiva ori onavuqi vaiharo maa ihira qara ntuvatora

1 Te ike mpo tihama Nora Kotira aare vauro. Viva ti aaqurihama timitaarire ti, te vira aare vauro.
2 Ekaa maaravano tiqi qovaraiqirave, te avu aato uti vaunarave, te ekaa vi uvara vira tiva ami vauro.
3 Noravauvo, ti muntukaqihairo maara ntaivaro ti kempukavanovata kia vaimanta te ta aararaqaae virarave tuna entara, are vi aarara kankoma kera irira tavaanara.
Oho, vi vaiintika tiriara aru vuarire ti, te ni vauna aararaqaa vaara vo kukeqake vui taavo.
4 Te hini hini tuqantaavi tavauraro vaiinti vovano ti kahaqiarirava kia vaivo.
Tiriara viva qoraiqama vuantorave tiro, tiriara noraiqaakero iri vai vaiintiva kiama vaivo. Te vonaini ruqemake kukeqavi variarirava kiama vaivo.
Kia voqavanovata te qaqi variqi vuainarara noraiqaakero irivo.

5 Mintiverama Noravauvo, te ariara ike mpo tiha, Te are varianananaini ruqemake oru kukeqavi vairerave.
Te maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara te ariaraqaima ti Noravano vaivo, tivaqi virera.
6 Mpo, te tenta kahaqiarirava kia ho vaimanta te nora maaraqi vaunarara tira, are te ai aare vauna uvara iriane.
Ti haru kareka ti avataqi ani variaka kempukavano voqavata vairara tira, are vika kauquqihaira ti ruaruama timitaanerama turo.

7 Mpo, nora maaravano ti rumpa tairaqihaira are ti kuvantu timitairaqe te qaqini aitare variare.
Are mintiramanta ai vaiinti nahenti are ti koqema timitenarara iriha, vika te iainanaini ani ruvaaqumavi vaiqe te vika nivutana vaiha ai autu tuahera kaare.

143

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Mpo Noravauvo, te ai aare vauna uvara iriane.
Ai okaravano avuqavu okara vaivara are nena vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variaravara tira, te ariara ike mpo ti vauna uvara irihara ti aaqurihama timitaane.
2 Maa vataraqaa qaqi variqi vi variakaqihairo kia ho vovano ai *ko* aatara kaariravama vaivo. Mpo, te virara irihama ariara kia ti nena kaiqa vaintiqaa uva vataanerama turo.

3 Oho, navutaaka ti avata vare aniha ti ruqutu kaamanta, te vataini konkoma kanta hiqintivi qoraiqamavi vauro.
Haaru qutu vuaka konkira arinaini variantemake, vika konkira ariraqi ti muntu kaamantama vauro.
4 Mintira kaara ti muntukavano maara ntaivaro ti kempukavanovata kia vaimantama vauro.

5 Mpo, are haaru tinavu koqema timite variana entara, virara te vate qaqi iriteha vauro.
Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tinavu vara timitaanara, viraravata tenta aatoqi qaqi irite vauro.
6 Mpo, auntavano aaharaiqama vivaro namari naataa intemakero, ti maraquravano voqama kero ariara antuqa arimanta te tenta kauqu tuaherake ai aare vauro.

7 Mpo Noravauvo, ti kempukavano kia voqavata vaivo. Vaaka ti uva iriane.
Kia ti tivuqaa kukeqavira variane. Hauri te qutu vuaka varianaini otu vuarora.
8 Te ariqaa muntuvi vaunarara irihara, ai muntukavano tiriara vaira vo enta vo enta toqaqi ti humiqehara kahaqiane.
Te ai aare vaunarara tira, are ti aara humiqairaqe te vi aarara avataqi vuare.

9 Noravauvo, are ti antua timitaane ti, te are variananaini anuro. Are virara irihara navutaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaane.
10 Are ti Variqavano varianarara tira, are ti nena antuqa humiqairaqe te vira avataqi vuare. Kairaro ai koqe Maraquravano ti tivita varairaqe te koqe aaraqaa vuare.

11 Mpo Noravauvo, are nena nora autuara irihara ti qaqi kairaqe te kia qutiraiti, qaqi variqi vuare.
Are nena avuqavu okarara irihara, te nora maaraqi vaunaraqihaira ti tivita varera qaqini vuru kaane.
12 Nena vaiinti nahenti aaqurihama nimite variana okarara irihara, ti navutaaka aru vehi autu taiqa kaane.
Te ai kaiqa vaiinti vaunarara tira, are ti navutaiqi varia vaiintika aru taiqa kaanerama turo.

144

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Nora orivano ti antua timitaintema kero, Noravano Kotiva ti antua timite vairara ti, te vira autu tuahere vauro.

Tiriara viva koqemakero auvihehavaa kauquqi totaarire tiro, viva iqoka raqua okarara ti humiqe vaira.
2 Vira muntukavano tiriara vaiva ori vaantaavuravano vaiinti antua amitaintema kero, ti antua timite vaira.
Viva navutaaka kauquqihairo ti ruaruama timite vaivama vairo.
Kainkevano vaiinti antua amitaintema kero, viva tiqaa koqema kero raqiki vaimanta vaunara.
Navutaaka ti harukevorave ti, te viva vainaini oru kukeqavi vaunara.
Viva vo vatanaa vo vatanaaka ti vevaarainiqama kaimanta te vikaqaa raqiki vaunara.
3 Noravauvo, tenavu nantima vaura vaiinti nahentika vaurarae are tinavuqaa koqema kera raqiki variaro?
Nantiharae are tinavu qumina vaiinti nahentiara noraiqaakera iri variaro?
4 Mpo, vaiintivano vaireva, uvaivano inaaraiqa utiro taiqavira voqaarama vairo.
Kuarivano itaivaro vaiinti maraqura vataqaa vaira voqaarama, tenavu vahuqa variqi vi, vuru taiqa virara.

5 Noravauvo, naaruva qantua kera viraqihaira tuvuane. Nena kauqu aiqinanavuqaa vatairaro muravano viraqihairo qovaraiqiharo oru vuarire.
6 Veva arintema kera, are aaquakaa utu kaira navutaaka iqoka qaqirake qetake kantama vuate.
7 Are virihaira nena kauqu viavi tutukera, namari veva muntukaraqihaira ti mpaqi kaane. Are vo vatanaaka kauquqihaira ti ruaruama timitaanerama turo.
8 Una uvavano vika noqi mpiqa vimanta vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Quqaa uvama ti vauro, tivakeha una uvaqai ti variara.

9 Kotio, te vate ariara qaraaka ihi tirera. Te naaqunta 10navu vai *kitaa*ra ruqutiha, ariara ihi tirera.
10 Arema avuhainauka kahaqiaramanta vika navutaaka naatarake variara.
Arema ti nena kaiqa vaiinti Devitika ruaruama timite variararo iqoka paipevano kia ti arukaira.
11 Mpo, are vo vatanaaka kauquqihaira ti tivita varera ruaruama timitaane.
Una uvavano vika noqi mpiqa vimanta vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Quqaa uvama ti vauro, tivakeha vika una uvaqai ti variara.
12 Mpo, kairamanta tinavu maaquvara noruqamavi, koqe katari voqaara, kempuka vaiintinavu variate.
Kairamanta tinavu raavuravara noruqamavi, avuhainaara naavu *pohi* nkauruke *vahehemake/vaataiqamake* arataara voqaara, koqe nahentinavu variate.
13 Kairaro naahoqi vo kara vo karavano airi vairaro karavano ekaa kara vate naavuraqi mpiqa vuarire.
Kairamanta tinavu sipisipi voqavata naati vatataimanta airitahaa variate.
14 Kairamanta tinavu purumakau noruqamavi kempuka variate.
Hauri navutaaka tinavu ori vaantaavura rukavuke viraqi vaatinte tinavu rumpa vare vo vataini vuru kevorave.
Kairaro ike mpo tiha iqi rateva kia tinavu vatukaqi qovaraiqiarire.

15 Mintima keha variqi vi vaika quaheha vaivara.
Nora Kotirara viva tinavu Variqavanoma vaivo ti variaka quaheha variqi vivaravema turo.

145

Devitiva maa ihira qara ntuvatora

1 Arema ti Variqavano ti Avuhainaava varianarara ti, te ai autu noraiqama karerave.
Ekaa enta ekaa enta te ai autu tuaheraqi virerave.
2 Vo enta vo enta te ariara koqeve tivaqi virera. Te ekaa enta ai autu tuahera
karerave.
3 Noravano Kotiva nai uritarakero noravano vairara ti, tenavu vira autu voqavata
tuahera kaariravama vaivo. Viva noravano vairara kia vovanovata ho kankomakero
iri tavaanarove.
4 Vate varia vaiinti nahentika are autinarara naantiara qovaraiqika tiva nimiqi
vivara. Mintiaqi viha, naantiara naantiara qovaraiqikavata are nora kaiqa varenarara
iriha ai autu tuahera kevara.
5 Are takuqu kera variana okararave, are Avuhainaava variana okararave, virara
virara vika viti viri tiva nimivara. Vika mintiqe te are voqaraa kaiqa varaanarara
aatoqi iriqi virerave.
6 Vika are nora kaiqa varenarara kauqu runkinkiri iha vokika tiva nimiqi viqe, te ai
nora autuara tiva qoqaiqama karerave.
7 Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha, ai koqe okararavata, are avuqavuqama nimite
vaina okararavata quaheha ihi tivaqi vivara.
8 Noravano Kotiva tinavu koqema timite vaiva tinavu aaqurihama timite vaivaro
vira araravano kia vaaka ite vaira. Vira muntukavano tinavuara voqama kero vaira.
9 Viva ekaa vaiinti nahenti koqe okaraqai autu nimite vaira.
Viva ekaa haika nai autu kero vatai haikararavata aaqurihama nimite vaira.
10 Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataarauka, vika ai autu tuahera kevara.
Are vaiinti nahenti koqema nimitaanarara iriha, vika ai autu tuahera kevara.
11 Are avuhainaava kempukaiqama kera raqiki variana okararave, ai kempukavano
uritarakero vai okararave, vika virara virara vokika tiva nimiqi vivara.
12 Vika minti tiva nimiqi vimanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka are nora kaiqa
varenarara kankomake irivara.
Are Avuhainaava kempukavano variararo ai autuvano nora autu vaira, viraravata
vika kankomake irivara.
13 Are Avuhainaava vaihara, ekaa enta ekaa enta raqikiqira vinara.
Are maa entara variakaqaa raqikiqira vivira, ekaa naantiara naantiara qovaraiqika
vikaqaavata raqikiqira vinaravema turo.
Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqu keharo tivatai uvara kia tauru karaitiro,
ekaa vi uvara avate vaira.
Vira muntukavano ekaa haika nai autukero vatairara vaira.
14 Nora maaravano vikaqaa vaika Noravano Kotiva vika kahaqama nimite vaira.
Vika kempukavano kia vaika viva vika kempukaiqama nimite vaira.
15 Ekaa qaqi variqi vi varia haikauka karara antuqa arimanta ai veka variavara are
vika avuqavuma kera nái kara nimi varianara.
16 Are nena kauquqihaira vika kara nimiaramanta vika ho ne variara.
17 Noravano Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva avuqavuqama kero vaivaro vira muntuka-
vano ekaa nai autukero vatai haikarara vaira.
18 Kia unaqaraiqama keha Kotira aararaiti, quqaa vira aare variaka, viva vika
aumanto vaiharo vika kahaqi vaira.
19 Vira uva raqa kaarorave ti, vira aatu qeteha ni variaka, viva vika muntukavano
vai haikara nimi vaira.
Vika virara ike mpo tiha tinavu kahaqiane ti varia uvara iriharo, vika ruaruama
nimite vaira.
20 Virara muntuka vaika Noravano Kotiva vikaqaa koqema kero raqiki vaiharo, qora
okara auti variaka vehi autu taiqake vaira.
21 Mpo, te tenta noqihai Nora Kotira autu tuaheraqi virera.

Qaqi kaira ekaa viva autukero vatai haikauka vira autu takuqi vaira ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuate.

146

1 Kaiqe te tenta tivaata muntukaqohai Nora Kotira autu tuahera kaare.
2 Te ekaa maa vataraqaa qaqi variqi vuaina entara Nora Kotira autu tuaheraqi virera.
Ekaa vi entara te tenta Variqa autu tuahera kaaina ihira tivaqi virera.

3 Ho iriate. Hauri ne nora vaiintiqaave, qiata vaiintiqaave, muntuvi vaiha, vikara tinavu ho kahaqama timitevarave tivora. Vika variqi vi vuru qutu vikama variavo. Vika ni ruaruama nimite aarava kiama ho vaivo.
4 Vika qutuvi, qaiqaa vataiqama vivara. Vi entara vika vo haika autireka iritera kiama ho autivaravema turo.

5 Ho tinavu kaivaqara Iekopira Variqara viva tinavu kahaqi vaivama vaivo ti variaka, vika quaheha variqi vivara.
Noravano Kotiva vika Variqavano vaimanta vika viraqaa muntuvi variqi vivara.
6 Noravano Kotiva naaruvave vatave nora namarive autu kero vatero, ekaa viraqi vai haikaravata autu kero vataira.
Viva nai vaiinti nahentiara tivatai uvara kia qaqira karaitiro, ekaa entama vikaqaa raqikiqiro vuanaro.
7 Qora vaiintinavu vaiinti nahentiqaa maara voqavata vatevorave tiro, Noravano Kotiva vi vaiinti nahentika kahaqi vaira.
Karara antuqa ari variaka, viva vika kara nimi vaira.
Viva rumpataaka kuvantu nimite vaira.
8 Viva avu qimpa vuaka rampai nimite vaira.
Nora maaravano vika ravaaqavu kaika, viva vika maara qaqini varake vaira.
Vira muntukavano avuqavu ni varia vaiinti nahentikara vaira.
9 Viva vo vatanaaka tinavu vataini variakaqaa koqema kero raqiki vaira.
Viva tentoqa nahentive, viqa vaintive, vika vika kahaqi vaira.
Qora vaiintinavu nái aatoqi iritaa haikara viva hampiqama kaimanta vika kia ho vi haikara auti variara.
10 Noravano Kotiva ekaa enta Avuhainaava vaiharo raqikiqiro vuanarove.
Ne Saionini variaka iriate. Ni Variqavano niqaa raqikiqiro viviro, viva ekaa naantiara qovaraiqi vaiinti nahentikaqaavata raqikiqiro vuanarove.

Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

147

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Koqemama tenavu ihi tivakeha tentanavu Variqa autu tuahere vauro.
Tenavu vira autu tuahera kaaina okarava koqe okara vaimanta tenavu quaheha vi okarara avataqi virera.
2 Noravano Kotiva Ieruharemi vatuka qaiqaa auti vaivo.
Haaru navutaaka Isareri rumpa vare vo vataini vuru kaaka, viva vate maa entara vika vo vata vo vataihairo ruvaaquma kero ntita varero nái maaqaini qaiqaa viri ke vaivo.
3 Vika muntukavano voqama kero qoraiqimanta variaka, viva vika koqema nimite-haro, vika vaata teqa taaqama kaara rumpa nimite vaivo.

4 Viva opu makau autiharo mintima tiro: Minti mintimavano naaruvaini vaivarave
tivakero, vika vohaiqa vohaiqa vo autu vo autu ntava nimitaira.
5 Tinavu Noravano nora autu vataava vaiharo viva ekaa kempuka vataavama vairo.
Vira avu aatovano ekaa okarara kankoma kero iri vairara tiro, tinavu avu aatovano
kia ho vira rairakero avatamakero tavaanaro.
6 Noravano Kotiva nái vara vatainiqamake variaka kempukaiqama nimiteharo, qora
okara auti variaka konkoma kanta ruqutu aquke vaira.
7 Ne Nora Kotirara ihi tivaqi viha virara koqeve tiate. Ne tinavu Variqa quahama
amiteha *kitaa* ruqutuate.
8 Viva tonavu vara kero viraqohairo naaruva mantaaqa amite vaira.
Viva aaqu vara kaivaro aaquvano ntiharo vata maata putamake vaivaro vo aiqina
vo aiqinaqaahairo koqe ukauvano qampiqe vaira.
9 Viva ekaa aantauvahi kara nimiharo, *kotikoti* naativata karara naaruavaro vika-
vata kara nimi vaira.

10 Noravano Kotiva nana haikarae voqama kero quahe vairave? Kempuka ohiarave,
kempuka iqoka vaiintiarave, vikarae viva quahe vairave? Aqao, kiave.
11 Vira uva raqa kaarorave ti, vira aatu qeteha ni varia vaiinti nahentika, vikarama
viva voqama kero quahe vaira.
Vi vaiinti nahentika tiha, Vira muntukavano tinavuara enena vaira virara tenavu
noraiqaake iriqi virerave, ti variara.

12 Ne Ieruharemiqi variaka, Nora Kotira autu noraiqama kaate.
Eo, ne Saioniqi variaka, nenta Variqa autu tuahera kaate.
13 Navutaaka ni naatara kevorave tiro, viva Ieruharemi vaantaavura qenti kem-
pukaiqama teharo, Ieruharemi avutaqi variaka ni koqema nimite vaira.
14 Viva koqemakero ni Isareri vataqaa maimaraara raqiki nimiteharo, ni koqema
nimite vaimanta ne koqe kara neha ho variara.

15 Viva naaru vaihairo uva tivaro vatavano vira uva vaaka iriro vira avate vaira.
16 Vaiintivano hanta vaqita kero viti viri aqu kaintema kero, viva iqara vara kaivaro
tonavu voqaara vata maata naavumake vaira.
17 Viva tivaro eqarori ori voqaara *taaruvano/kaampuravano* nti vaira. Mintivaro
iqara entavano qovarama vivaro nai tavave iqara viraqi ho varianaro?
18 Ho viva qaiqaa tivaro *taaruvano/kaampuravano* ravita vivaro qaiqaa vatavano
koqe iro vaira.
⌞Kuarivano⌟ *taaru/kaampura* vira ravita kaivaro namariqama viro otu vi vaira.
19-20 Viva nai uva kia vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiraitiro, Iekopira ankuqai tiva
nimirave.
Viva nai tivatai uvara kia vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiraitiro, Isareriqai tiva
nimirara ti, vo vatanaa vo vatanaaka kia vira uva iriara.

Noravano Kotiva ⌞mintima kero nai uva tinavu Isareri tiva timirara ti⌟, kaiqenavu
vira autu tuaheraqi vuare.

148

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Ne ekaa naaruva virini variaka Nora Kotira autu tuahera kaate.
2 Ne *ensel*ive, ne naaruvaihainaa iqoka *ensel*ive, ne ekaa vira autu tuahera kaate.
3 Kuarivauvo, toravauvo, netanta vira autu tuahera kaate.
Ekaa opu makau virini ite variaka vira autu tuahera kaate.

4 Nai verantoqama kera variana naaruvava, are vira autu tuahera kaane.
Tonavu turuqaa variara namariva, arevata vira autu tuahera kaane.
5 Noravano Kotiva tivaro ekaa vi haikava vi haikava qovaraiqama vuarara tiro, ekaa vi haikava vi haikava vira autu tuahera kaate.
6 Noravano Kotiva timanta viva tintemake vika nái nimi vatukaraqaa vaiha, kia vira uva raqake hampi vi aniraiti, ekaa enta nái nimiraqaa variqi vivara.

7 Ne ekaa haikavano vataqaa variaka, Nora Kotira autu tuahera kaate.
Nora haikavano nora namariqi variakave, namari veva muntukaraqi variakave, ⌞ne Nora Kotira autu tuahera kaate.⌟
8 Aaquakaavanove, *taaruvanove/kaampuravanove*, toqa vaururuvanove, tonavu-vanove, vira uva iri vai aaronaa uvaivave, ⌞ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate.⌟
9 Nora aiqinave, inaara aiqinave, tava ire varia katarikave, nantaqi vai katarikave,
10 ekaa kuvu aantauvahive, ekaa qaakau aantauvahive, ekaa memaru kuveqave, ekaa uvirive, ⌞ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate⌟.
11 Avuhainaaka maa vataraqaa variakave, ekaa vo vatanaa vo vatanaakave, ekaa vaiinti nahentiqaa raqikiakave, ekaa nora vaiintive,
12 ekaa qaraaka vaiinti nahentive, konta naampaive, ⌞ne ekaa Nora Kotira autu tuahera kaate⌟.

13 Kairamanta ekaa vika vika Nora Kotira autu tuahera kaate. Vira autuvano ekaa vo autu vo autuvata uri aatarakero nai nora autu avuni vairave.
Vira mpeqa okaravano takuqi vaiva naaruvavata vatavata uri aatarakero nai virini vairave.
14 Vira muntukavano tinavu Isareri nai vaiinti nahentiara vaivaro viva tinavu nai vaiinti nahenti koqema timiteharo kempukaiqama timite vaimantara ti, tenavu vira autu tuaherake vaunara.
Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

149

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

Virara kempukaiqamake iri variaka ruvaaqumavi vainaini vaiha, ne qaraaka ihi Nora Kotira tiva amiteha, vira autu tuahera kaate.
2 Ni autu kero vatai Variqarara irihama, ne Isareri nenta muntukaqihai quaheha variate.
Ne Saioniqi variaka, Kotira nenta Avuhainaarara quaheha variate.
3 Ne ihi nteha *taaqavata/quvaaravata kitaa*vata ruqutiha, vira autu tuahera kaate.
4 Noravano Kotiva tinavu nai vaiinti nahentiara voqama kero quahe vairara ti, ne vira autu tuahera kaate.
Kia kempuka vai vatanaaka viva vika koqema nimiteharo, vika navutaaka naatara nimite vaira.
5 Viva minti vairara ti, kaiqenavu vira vaiinti nahenti entaqi ihi tiva amitaqi viha virara quahaare.
6 Ne nenta kauquqi iqoka paipe voqamakero vaihaira tuateha, nenta noqihai Nora Kotira autu tuaheraqi vuate.
7 Mintiaqi viha ne vo vatanaa vo vatanaaka hampata raquqi viha, vika tinavu qoraiqama timitaarara irihama, náiv*ata* qoraiqama nimitaate.
8 Tinavu navutaaka avuhainaukave, vika qiata vaiintive, ne *seni*qohai vika rumpa taate.
9 Kotiva tintemake, ne vo vatanaa vo vatanaaka qoraiqama nimitaate.
Ne vira vaiinti nahenti mintihama vira autu takuqi vaira noraiqama kevarave.
Ho kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.

150

1 Kaiqenavu Nora Kotira autu tuahera kaare.
Kotiva nai turuaraini vairara irihama, ne vira autu tuahera kaate.
Viva naaruvaini vairara irihama, ne vira autu tuahera kaate.
2 Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qovarama kairara irihama, vira autu tuahera kaate.
Viva ekaa haika uri aatarakero nai anoma noravano vairara irihama, ne vira autu tuahera kaate.
3 Ne *aanumaara/noma* vuaqeha vira autu tuahera kaate.
Ne vo qara vo qara ina *musiki*ra ariha vira autu tuahera kaate.
4 Ne ihi nteha *taaqa/quvaara* ruqutiha vira autu tuahera kaate. Ne *musiki* ruqutiha pempuravata vuaqeha vira autu tuahera kaate.
5 *Baraasi* tanuqira hini hini kauquqi tuateha ruqutivaro vira uvavano noraiqama kero auva ntairamanta vira autu tuahera kaate.
Baraasi tanuqira vira anomake ruqutivaro auvante vaira Nora Kotira autu tuahera kaate.
6 Ne ekaa qaqi variqi vi varia haikauka, Nora Kotira autu tuahera kaate.
Ekaa mintiaqi viha Nora Kotira autu tuahera kaare.

UVA MAARA KOQERA
(Proverbs – Sindaun)

Uva maara maava ni ho kahaqianaro

1 King Devitiva Isareri avuhainaava vauvaro vira maaqu Soromonuva uva maara tivatova maa vukuraqi vairo.

2 Maa uvava ni avu aato kahaqiramanta ne koqe uvave, koqe uva maarave, kankomake iriha, vo uva okaravano kukeqa vinara, vira okaravata anomake irivara.

3 Maa uvava ni kahaqiramanta ne ⌞maa vataraqaa⌟ qaqi variqi viha, avuqavu okara avataqi viha, avuqavuqama keha nenta kena vaiintinavu koqema nimitaqi vivara.

4 Vo haika vo haika kia kankomake iri tavaa vaiinti nahentika maa uvava vika avu aatovata kahaqiramanta vikavata koqe uva okara kankomake iri tavevara.

Maa uvava qaraaka vaiintie, nahentie, kahaqiraro vika avu aatovano ho vairamanta vika koqe aaraqaa nirave, qora aaraqaa nirave, rairake iri tavevara.

5 Maa uvava vaiinti nahenti avu aato vataaka kahaqiraro vika avu aatovano voqavata koqe iroma varianaro.

Maa uvava avu aato vataaka koqe aara numiqaira vika koqe aaraqaaqai nivara.

6 Maa uvava ni kahaqiramanta ne uva maara tirave, uva tuqantaake tirave, uva okara kukeqaterave, ne vi uvara vi uvara ho iri tavevara.

7 Are koqe avu aato varareva irera, avuni Nora Kotira aatu qetehara variana.

Kia avu aato vataaka vika avu aato vataaka ti varia uvarara qumina uvave tivakeha, koqe aaraqaa ni varia okararavata kia iriataa imanta variara.

Qaraaka vaiintiara tu uvara

8 Ti maaquo, ai qova ai tiva amiaina uvara koqema kera iriqira vuana. Nina nova ariara tina uvaravata kia qaqira kaana.

9 Maurakanaa taaqima taara ai qiataqaa aqu amitero, kunkura taaqima taara ai auntaqi ruvu amitaintema kero, ai noka qoka uvavano ai koqema amitairara are koqe vaiintivanoma vainara.

10 Ti maaquo, muara vaiintinavu ariara tinavu hampata qora kaiqa varaarire ti, ai aaraivera, kiama are vika uva iriraitira, kiama vika avataqira vuane.

11 Vika ariara tiha, Are tinavu hampata aniraqe tenavu oru vaara autute vo vaiinti arukaare. Varaiqenavu oru kukeqavi vaiha vo vaiinti qaqi qumina arukaare.

12 Qaakau vairivano aantau arukero nampiqama kaintemake, kaiqenavu vi vaiintika aru kaari vika qutu vika vainaini vuate.

13 Tenavu vi vaiintika aruke, vika ia haikara, vo haika vo haika vara vuru vataariraro tinavu naavu mpiqaarire.

14 Are tinavu hampata aniraqe tenavu vi haikara vi haikara vare vuru vohaaraqi vate, rairake aivata amiare, tivara. Muara vaiintinavu mintima tivara.

15 Minti ti varia vaiintika are kia vika uva iriraitira, kia vika hampata vuana. Kia vika vi varia aararaqaa avataqira vuana.

16 Minti varia vaiintika vaaka qora kaiqa varareka auti vaiha, vika vaakama vo vaiinti arukevara.

17-18 Uvirivano tavaivaro vaiintivano vaara vuitaivaro tavero, kia viraqaa aru viraitiro, qetakero qaqini virave. Vi vaiintika kia vi uvirira voqaara variara. Minti varia vaiintika vaivaro vika vaiinti arukareka vaara vuiteva vika náima arukaanaro.

19 Vo vaiinti vo vaiinti qoraiqama nimiteha muara vare variaka, ekaa vikavata variqi vi, vohaa qaramake qoraiqama vivara.

Koqe avu aato vovano qoririma kaantora

20 Nahentivano aaraqaave *maaketi*qive, himpi vaiharo vaiinti nahentiara naverai
tintema kero, koqe avu aatovano naverai ti vaira.
21 Airi vaiinti nahenti vi ani varia aararaqaave, vaantaavura qentianave, vaiinti
nahenti ruvaaqumavi varianainive, viva naverai tiharo mintima tiro:
22 Ne kia avu aato vataaka, tairentae hampi kaiqara noraiqaake iri vai okarara
qaqira kevarave?
Ne quaheha koqe vaiinti nahenti naaraihama nimite variara, tairentae vi okarara
qaqira kevarave?
Ne koqe avu aato vai okarara navutaiqi variaka, tairentae vira qaqirake koqe avu
aato varevarave?
23 Te niara ne nenta qora okara autira qaqira kaate turamanta ne kia ti uva iriarave.
Ne ti uva iriatirio, te ni koqe aara numiqeha, koqe avu aato ni nimuraitirio.
24 Te ni naarauramanta ne kia te unanaini aniarave. Te ni kauqu katu nturaro
niqihairo kia vovano anirave.
25 Te koqe avu aato ni nimiare turamanta ne ti tauvaqa utu timiteha kia ti uva
iriarave. Te niara qora aara qaqirake koqe aaraqaa vuate turamanta ne kia iriarave.
26 Ne mintimake ti qoririma timitaara kaara tevata ninta qoririma karerave.
Vo haika kaara ne qoraiqama viqe, te niara huviqorave tivakeha ni naaraihama
nimitarerave.
Qora entavano niqaa qovaraiqiramanta ne voqamake qete vaiqe vi entara te kia ni
kahaqiraiti, ni tauvaqa vauraa uvaqai tiva nimitarerave.
27 Aaronaavano utintema kero, qora entavano niqaa qovaraiqiaina entarave, vetora
noraiqaakero utiharo naavu maaqa rampai raampairima kaintema kero, qora maar-
avano niqaa qovarama viramanta ne vehiqamavi entarave,
28 vi entara ne ti haareha tinavu kahaqiane tiqe, te kia ni uva irirerave. Ne vi entara
ti rantareka iha kiama ho ti ranta kevarave.
29 Ne koqe avu aato iri varia okarara navutaiqiha Nora Kotira qoririma keha kia vira
aatu qetaraiti,
30 te koqe avu aato nimunara ne kia iriraiti, te nenta qora okara qaqira kaate tuna
uvaravata ne kia iriarave.
31 Ne mintiara kaara naantiara nenta qora kaiqa varera vira koqaa, qora koqaama
varevarave. Nenta qora kaiqa vare variava, vivama ni qoraiqama nimitaanarove.
32 Kia avu aato vataaka hampi kaiqaraqai noraiqaake iri variaka variqi vivaro, nái
vare kaiqava vika aru kaanarove.
Koqe avu aatora kia noraiqaake iriaka vaivaro nái mintimake iri variava vika
qoraiqama kairamanta taiqa vivarave.
33 Ti uva iriaka koqemake qaqi variqi vivarave. Maaravano kia vikaqi vairaro vika
muntukavano qihaaqama kero vairamanta vika kia vo haika aatu qetevarave, tiro.
⌞Nahentivano aaraqaa himpi vaiharo naverai tintema kero, koqe avu aatovano vi
uvara vi uvarara ti vaura.⌟

2

Koqe avu aato vira koqaa

1 Ti maaquo, ti uva irira koqema kera vi uvara nena avu aatoqi vataana.
2 Are koqe avu aato vai okarara iriqira vihara, vi uvara kankoma kera irireva
autihara variana.
3 Are Kotirara, Mpo, koqe avu aato timiane, tiana. Mpo, koqe aaraqaa viravata qora
aaraqaa viravata, ti humiqairaqe te avuqavu aaraqaa vuare, tiana.
4 *Silvaa* orie, vo haika koqe haika kukeqa tairae, rantareva autintema kera, are koqe
avu aatora rantaqira vuana.

5 Are mintimakera rantaqira virera, are Nora Kotira aatu qetehara ni vaina okarara
kankoma kera irira, vira vo okara vo okaravata iri tavenara.
6 Noravano Kotiva koqe avu aato nimi vaivama vairo. Vivama koqe avu aato tinavu
timi vaimanta tenavu vira okara, vo okara vo okara ho iri tave vaunara.
7 Noravano Kotiva avuqavu ni variaka kahaqi vaivama vairo. Kainkevano vaiinti
antua amitaintema kero, viva koqe aaraqaa ni variaka antua nimite vaimanta vika
kia qoraiqama vuara.
8 Nái kena vaiinti nahenti avuqavu okara autu nimite variaka variavaro Noravano
Kotiva vika antua nimite vaira. Virara kempukaiqaake iriqi vi variaka variavaro viva
vikaqaa maimaraara raqiki nimite vaira.
9 Ti maaquo, are koqe avu aatovano vai okarara iriqira virera, are avuqavuqama
nimite vaina okarara, vo okara vo okara kankoma kera iri tavera, ekaa koqe aaraqaa
ninaravata ho tavenara.
10 Are mintima vaina vaiintiva vairera, ai avu aatovano anoma kero koqema viraro
ai muntukavanovata paru irarama vainara.
11 Are mintima kera koqe aaraqaave qora aaraqaave vinara kankoma kera irirava,
viva ai antuama amitaanaro. Are vo uva vo uva kankoma kera iri taverava, viva ariqaa
koqema kero maimaraara raqiki amitaanaro.
12 Koqe avu aatovano mintima kero ariqaa raqikirara are kiama qora okara auti
vaikave, qora uva ti vaikave, ntataqira vinara.
13 Vi vaiintika avuqavu ni varia aarara qaqirake konkiraiqi aararaqaa ni vaiha
14 quaheha qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara. Vika qora okara, vo okara vo
okarara quaheha variara.
15 Mintia vaiintika qora aaraqaa ni variavara are kia vika uvara quqaa uvave tinara.
16 Vo vaiinti naatavano ariara tiharo, Ani tintira nuane, tina entara koqe avu
aatovano ai kahaqirara are kia vi nahentira uva irinara.
17 Minti vai nahentiva nai qaraaka nahenti vau entara qorainti varatora qaqirakero,
Kotira avuqaa nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvaravata qaqirakero, hampi kaiqa
varareva iharo ai aaraanaro.
18 Ho are vi nahentira hampata vira naavuqi virera, are qora aaraqaama vinara. Vi
aarava qutu vuaka varianaini muntu taiqaanaro.
19 Vaiintinavu vi nahentira tavareka vuakaqihairo kia vovanovata oturantero uri
vairave. Vi vaiintika kia ho qaqi variaka ni varia aararaqaa qaiqaa nivara.
20 Are virara virara iriharama, koqe vaiinti ni varia aararaqaave, avuqavu ni variaka
ni varia aararaqaave, vi aararaqaaqai nuana.
21 Avuqavumake ni varia vaiinti nahentika, vika maa vataraqaa maahotama variqi
vivara. Vikaqaa uva vateva kia vairamanta vika koqemake qaqi variqi vivara.
22 Vika mintiaqi vimanta vo vaiinti nahenti kia Kotira uva iriraiti, qora kaiqa vareka
vaivaro nimiri raru kaintema kero, Kotiva vika qaqini vara kero vehi autu kaanaro.

3

Qaraaka vaiintinavuara koqe uva maara tura

1 Ti maaquo, te ai koqe uva maara tiva ami vaunara, are vi uvara kia tauru karaitira,
vi uvara nena avu aatoqi vataana.
2 Are vi uvara iriqira virera, are maa vataraqaa vukai entama koqema kera variqira
vinara.
3 Vorara muntuka vate okararave, mpo ike tiha vira koqema amite okararave, are
kia vi okaratanta qaqira kaana. Vi okaratanta paama tivakera tuatera nena avu aatoqi
qara ntuva taana.
4 Are mintiaqira viramanta vaiinti nahentivata Kotivavata ariara quahevara.

5 Kia nena avu aatoqaa muntuvi vairaitira, Nora Kotiraqaa muntuvi vaihara virarama noraiqaa kera iriana.

6 Are nana nana kaiqae varareva ihara, Noravano Kotiva ti kahaqiarirava vaivo tivakehara, vi kaiqara varairaro viva avuqavu vaina aarara, vo aara vo aara ai umiqaarira.

7 Hauri are nena avu aatora koqe avu aato vaivo tivakehara nena mahuta tirora. Are Nora Kotira aatu qetehara vira uvaqai iriqira vihara qora okara tauvaqa utu amitaana.

8 Are mintiaqira viraro ai vaatavano kempuka vairara are koqema kera variqira vinara.

9 Nora Kotirara noraiqaakera irihara are nena naahoqihaira avuni mpeqaiqina karara qantu varera vira naane viri amitaana.

10 Are mintiraro Noravano Kotiva ai naahoqi kara airiqama kairara are kara qantu kera vuru vatena naavuraqi karavano mpiqairaro, ai *uaini*vata mpiqero qaqini ruaqairianaro.

11 Ti maaquo, Noravano Kotiva ariara avuqavu nuarire tiro, vo maara ariqaa vatairara kia virara qora haikave tiane. Viva ai atirara kia virara muntuka qoraiqirara variana.

12 Noravano Kotiva nai muntuka vai vaiinti nahentikara qaiqaa qora aaraqaa vivorave tiro, viva vika nitiharo ruqutuqiro vi vaira. Vira qova nai muntuka vai vaintiva koqe aaraqaa vuarire tiro avuqavu qintemakero, Noravano Kotiva vika avuqavuqi vaira. (Hiparu 12:5-6)

13-15 Nana haikavanoe vaiinti kahaqiraro viva quaheharo varianarove? Airi monue, *kori*e, *silvaa*e, *vahehema/vaataiqama* tai haikavae, vi haikava vi haikava hoe vira kahaqiraro viva quaheharo varianarove? Aqao, vi haikava vi haikava kia nora haika vaivaro koqe avu aatovano nora haikama vairo. Virara iriharama are koqe avu aato varenarave, vo uva okara kankomakera irinarave, vi haikara varenarara noraiqaakera iriane.

16 Koqe avu aato vataaka variavaro vika avu aatovano vika kahaqimanta vika koqemake vukai entama maa vataraqaa variqi vivaro vika autuvanovata nora autu vairaro vika airairavanovata airitahaama varianaro.

17 Koqe avu aatovano vika koqema nimitairaro vika muntukavano paru iramantama vaivara.

18 Koqe avu aato rantake variaka, vika quaheha koqemake variqi vivarave.

19 Noravano Kotiva nai koqe avu aatoqohairo maa vatara autu kero vataira. Viva vo okara vo okara kankoma kero iriraqohairo naaruvavata autu kero vataira.

20 Viva vo haika vo haikara kankoma kero iri vaivara tiro, viva tivaro vo namari vo namarivano aruvuqihairo tuvi vaira. Qaiqaa viva tivaro tonavuqaahairo aaqu nti vaira.

21 Ti maaquo, koqe avu aato iri vai okararave, uva tiara rairakeha una uvave quqaa uvave ti okarara, are vi okarara vi okarara paama tivakera tuataana.

22 Are mintiraro vi okarava ai kahaqirara are vukai enta maa vataraqaa variqira vihara

23 aaraini viraro kia vo haikavano ai qoraiqama amitairara kia kuntavaivai iraitira, koqema kera nuvaqi vinara.

24 Are vaitareva ihara kia qetaraitira, koqema kerama vaitenara.

25 Qora entavano qora vaiinti nahentiqaa qovaraiqiaina entarave, qete haikava vaaka qovaraiqiaina entarave, are vi entara kia qetehara vairaitira,

26 Nora Kotirara kempukaiqama kera iriraro vivama ariqaa raqikiqiro vuarira. Viva ariqaa raqikiqiro viraro ai aiquvano kia vaara vuiteraqi aru vuarira.

27 Ho vo vaiintivano ariara tiharo, Mpo, ti kahaqiane tirara, are tavairaro vira kahaqira aarava ho vairera, kia virara ai kia kahaqirerave tiraitira, vi vaiintira qaqi kahaqiana.
28 Ai kena vaiintivano vo haikara aavoqiharo ai naarirera, kia virara tihara, Ho vairaqe hura amiare tiane. Are vira amira aarava ho vairera, vaaka vi haikara vira amiana.
29 Ai naavu aumanto variaka ariara koqe vaiintive tiaka vaivara, are kiama vika qoraiqama nimitenarara aatoqi iritaana.
30 Vaiintivano kia ai qoraiqama amitairara hauri are qumina okara kaara viraqaa uva vaterora.
31 Hauri vaaka himpiharo raqi vai vaiintiva nintema kera are nirora. Are kia vira voqaantema kera mintiana.
32 Nora Kotira antuqavano kia mintia vaiintikara vaivaro, viva nai avu aatoqi vai uvara avuqavu ni variaka tiva nimi vaira.
33 Noravano Kotiva tiharo, Qora vaiinti nahenti nai vaintivara hampata qoraiqama vivarave. Te koqe vaiinti nahenti nai vaintivara hampata koqema nimitaqi virerave, ti vaira.
34 Nái mahuta tiha nái kena vaiinti nahenti naaraihama nimite variaka Kotiva nái*vata* vohaa qarama nimitaanaro. Nái vara vatainiqama keha variaka, viva vika aaqurihama nimiteharo koqema nimitaanaro.
35 Koqe avu aato vataa vaiinti nahenti nora autuma varevara. Koqe avu aato qoririmake variaka, vika autuvano vatainiqama viramanta kaurira haika varevara.

4

Ne koqe avu aato varaate tura

1 Ti maaquvarao, te ni qoka koqe uva maara tiva nimiainara iriate. Ne aato ti timiha koqemake iri vaivaro ni avu aatovano koqema vuarira.
2 Koqe uva maara te ni tiva nimunara kia vira qaqira kaata.
3 Haaru ti nova ti vohaiqa vatataika vaiha, te vaintikaa tenta qora naavuqi vauraro
4 vi entara ti qova koqe uva maara ti tiva timiro tiharo:
Are ti uva maa koqema kera nena avu aatoqi vataane.
Te ariara minti mintiane tiaina uvara, are vi uvara iriqira virera, are koqema kera qaqi variqira vinarave.
5 Koqe avu aato vai okararave, vo okara vo okara kankomake iri taverave, vi uvara vi uvara are kankoma kera irireva autihara variane. Are kia ti uva tauru karaitira, kia vi uvaraqaahaira tuqantaavira vo uva vo uva hampi uva iriane.
6 Are koqe avu aato vai okarara kia qoririma kairera, vi okarava ai koqema kero antuama amitaanarove. Ai muntukavano vi okarara variqiro virera, vi okarava koqema kero ariqaa raqikiqiro vuanarove.
7 Koqe avu aatovano avuni vai okaravama vairo. Mintima vairara tira, are kia vo haika vo haika varenarara noraiqaakera iriraitira, avuni koqe avu aato varareva autihara variane.
8 Are koqe avu aato vai okarara antuqa arirara vaiharama, vi okarara paama tivakera tuatairaro vivama ai nora autu amiarire.
9 Maurakanaa taaqima taara ai qiataqaa *vahehema/vaataiqama* amitaantema kero, vi okarava ai vahehema amitaanarove. Avuhainaa tovaqa voqaara vi okarava ai vaataiqama amitaanarove turo, tura.
⌞Te vainti naankuavano vauna entara ti qova minti tivakeharo koqe uva maara ti tiva timira.⌟

Taara aarara tura

10 Ti maaquo, are noraiqaakera ti uva maara iriqira virera, are vukai entama maa
vataraqaa variqira vinara.
11 Te koqe avu aato vai okararama ai tiva ami vai. Are koqe aara avuqavu aaraqaa
nuane ti, te vi aararama ai umiqe vai.
12 Are vi aararaqaa nuvaqira virera, kiama qora haikavano ai aiqu ravaaqavu
kairara kuntavaivai iraitira, qaqima kantamaqi vinara.
13 Te uva maara ai tiva amunara, kia tuta karaitira, paama tivakera tuataqira vuana.
Are vi uvaraqaa koqema kera raqikiqira virera, are koqemakera variqira vinara.
14 Kia qora vaiinti ni varia aararaqaa nuana. Kia vika hampi nuantema kera nuana.
15 Are vika ni varia aararaqaa kia viraitira, tuqantaavira koqe aaraqaa nuana.
16 Qora kaiqa vare variaka qora kaiqa kia varaivera, vika kiama ho vaitevara. Vika
vo vaiinti naane qoraiqama amite, viraqaahai vika homa vaitevara.
17 Qora kaiqa vare variava vika kara vaivaro, vokiaka ruquti variava vika namari
ne variara voqaara vaira.
18-19 Qora kaiqa vare variaka ni varia aarava vaireva, anomakero konkira ari aarara
voqaara vaira. Vi aararaqaa ni variaka kia koqemake tavaraiti, kuntavaivai i variara.
Avuqavu ni variaka vika ni varia aarava vaireva, kuarivano toqaqi uruntero
inaaraiqakaa itaqiro uriro, viraqaahairo noraiqama kero ite vaira voqaarama vairo.
20 Ti maaquo, aato ti timihara te uva tiainara iriane. Koqema kera aato vate vairaqe
tiare.
21 Ti uva maa kia tuta karaitira, koqema kera tuaterama, nena avu aatoqi vataane.
22 Are ti uva koqema kera irirera, ho vi uvava ai koqema amitairara are koqema kera
variqira viraro ai vaatavanovata koqema kero varianaro.
23 Vaiintivano nai avu aatoqi iritaintemakero viva kaiqa vare vairara tira, are
nena avu aatoqaa koqema kera raqikiqira vi vairaro kia qora okaravano viraqihairo
qovaraiqiarira.
24 Hauri ai noqihairo kia quqaa uvavano qovaraiqiantora. Are una uvave, hampi
uvave, ekaa vi uvara kia tiana.
25 Hauri ai avuvano viti viri qora aara tavairara are vi aararaqaa virora. Avuqavu
taveharama koqe aaraqaa nuana.
26 Hauri are hampiara voqaara vo aara vo aaraqaa nirora. Kempuka vata vai aarara
tavehara viraqaaqai nuana.
27 Are qora aaraqaa vuarorave tira, kia kauqu tanarainie kaanaaqainie viraitira,
avuqavuqama kera koqe aaraqaa nuana.

5

Vora naatantira kia nuane

1 Ti maaquo, koqema kera aato vate vairaqe te koqe avu aato vai okarara ai tiva
amiari. Are koqema kera iri vairaqe te vo uva vo uva okara ai tiva amiarirara
2 are vi uvara iriharama vaiinti nahenti nivuqaa kia hamahama iraitira, koqema
kera niraro ai noqihairovata koqe uvaqai qovaraiqiarira.
3 Are koqema kera ti uva iriqira viraro vo vaiinti naatavano kia ho ai mintama kero
vitaarira. Vi nahentiva hiakaa i uvara nai noqihairo tivakeharo vo vaiinti mintimake
vite vaira.
4 Viva qorainti vo aaraivaro viva vira hampata nuva kero tavaivaro hunka vi haikara
voqaara vi nahentiva vaira. Ehai taara avai vataava ranteqaintema kero, vi qoraintira
qoraiqama kaira.
5 Minti vai nahentiva vo vaiinti vo vaiinti ntita varero qutu vuaka varianaini muntu
ke vaira.

6 Koqemake qaqi variqi vi varia aarava vaivaro vi nahentiva kia virara nai aatoqi iriraitiro, viva qora aaraqaa niharo tiharo, Te maa aararaqaa homa ni vauro, ti vaira.
7 Ho ti maaquvarao, ne ti uva kia qaqira karaiti, koqemake vira iriata.
8 Ne minti varia nahentika aumanto kia vairaiti, niaraini variata. Ne vira naavu qentiana kia oru vuata.
9 Hauri vi nahentira kaara are nena koqe autu qaqira kerora. Hauri vira vaativano ariara kia mpo tiraitiro, ai aru kairara are kia naampai qiraitira, qaraaka vaiintivano vaihara qutu virora.
10 Hauri vi nahentira kaara vo vaiintinavu ariqaa uva vateha, are koqe haika ruvaaquma kera vatenara naarumake varevora. Hauri vi nahentira kaara are kaiqa varehara varatena airairara, vo vaiintivano raqia varero nai naavuqi vuru vataantora.
11 Hauri vi nahentira kaara are aihaviraara varera vuhaariruqai aqu vira, antura ntuvaqi vihara vuru qutu virora.
12 Vi entara are mintima tinara:
Oho, te qaraaka vaiinti vauna entara nantihae te koqe uva maara kia irunarave? Vokiaka tiriara qora aara qaqira kaane tiamanta nantihae te kia vika uva irunarave?
13 Oho, vi entara te tenta *tisaa*ka no raqake, koqe uva maara tiva timiaka uva iriataarave.
14 Vate te ekaa vaiinti nahenti nivuqaa anomake qoraiqama vuarirava aumantoma vaivo, tinara. ⌞Hauri vi nahentira kaara are naantiara minti tirora.⌟
15 Vaiintivano kia oru vo vaiinti ruvu namari kaqa naraitiro, nai ruvu namariqai kaqa kero naintema kera, are kia vo vaiinti naatavano vainaini viraitira, nena naatantira vaiharama vikantiraqai vaitaana.
16 Are hampi vo nahenti vo nahentiqaahaira vainti vataterauka, vika naantiara kiama ai kahaqivara. Qaqi kairaro nina naatavanoqai vainti vata amitaarira.
17 Hauri are hampi nahentiqaa vatatera vaintika, nahenti vira navunaaka kahaqivora. Are nena naataqaa avuqavuqama kera vatatera vaintika, vika ai ninaqai kahaqika variata.
18 Ho Kotiva ai naata koqema amitairaro viva ai vainti vata amitaarira. Are qaraaka vaiinti vaihara varataana nahentira, viraraqai quahaana.
19 *Diaa* aantau tumunta taiva, nai qorara antuqa arintema kero, ai naatavano ariara antuqa arivaroma vairo. Aantauvano qihaaqama kero nintema kero, ai naatavanovata qihaaqama kero koqema kero ni vairo. Are ekaa enta virara antuqa arirara ekaa entama vira naamara quahehara variana.
20 Ti maaquo, hauri are hampi nariro ni vai nahentirara noraiqaakera iriqira virora. Hauri are vora naata naama utu varerora.
21 Tenavu nana nana haika auti vaunara, Noravano Kotiva ekaa vi haikara vi haikara tave vaira. Tenavu vo aara vo aaraqaa ni vaunara, viva ekaa viravata rairakero tave vaira.
22 Qora vaiintivano vare vai kaiqava, vi kaiqava vaara vuitaantema kero, vira ravaaqavuke vaira. Viva nai qora kaiqa varaiva naaquntavano rumpataintema kero, vira rumpate vaira.
23 Minti vai vaiintiva kia naiqaa koqemakero raqiki vaira kaara viva qutuma vuanaro. Nai hampi avu aatovano vira qoraiqama kairaro viva qutuma vuanaro.

6

Maantina kaiqara varerora

1 Ti maaquo, ai kena vaiinti vovano *dinau*qama kero vo haika varareva auti vairera, hauri are vira *dinau pepaa*qaa qara ntihara, Viva kia vi monura koqaama kairera, te vira koqaama karerave tirora.
2 Are mintirera, are qara ntuva tena uvava ninama tuataanaro.

3 Naantiara ai kena vaiinti viva *dinau* vira vo vaiinti kia amirera, vi vaiintiva
ariarama are nena autu *dinau pepaa*qaa qara ntuva taanarara iriharama, arema
vi monura amiane tianarove. Viva mintiantorave tira, are vaakama nena kena
vaiintivano vainanaini oruntera, virara mpo ike tihara ti hutu *pepaa*qaahaira nunka
kaane tiana.
4 Hauri are tihara, Te vate vaitake hura mintirerave, tirora. Vaaka himpira vi
vaiintiva vainanaini oruntera vi uvara avuqavu qiana.
5 *Diaa*vanoe, uvirivanoe, vaara vuitaaraqihairo qaqini ruqiarero vintema kera,
arevata vi vaiintira kauquqihaira ruqema kera qaqi vinara.

Popohaa vaiintikara tura

6 Ne popoheha kia kaiqa varaa vaiintikara tirera: Ne tompiqaara varianaini oru
vaiha vika kaiqa tave vaivaro ni avu aato kanko iarira.
7 Vi toveqika kaiqa vare variamanta kia vika qiata vaiintive, nora vaiintive, vikara
vihi vaahi ti variamantavata,
8 vika vo kaiqa vo kaiqa vareha, karara aavoqi entarara iriha, kara nuntu ru-
vaaquma keha vate variara.
9 Ho ne popohaa vaiintika, ne vukaiqamake vaitarekave? Ne tairentae vaiteraqihai
himpivarave?
10 Ne tiha, Ho qaqi kaiqe tenavu voqavata vaita kaare. Tenavu inaaraiqa auraara
varike himpuare, tivakeha kia kaiqa vare variara.
11 Ho ne mintiaqi vivaro vaakama ne vataa haikava taiqa vira, ne vehiqama vivara.
Muara vaiintivano ne ia haikara muara autu kaintema kero, ne vataa haikava kia
vairamanta ne vehiqama vivara.

Qora kaiqa vare variaka okarara tura

12 Qora kaiqa vare variaka inaara una uva ti variaka variavo.
13 Ariara viva tenavu qora kaiqa autuaina okarara iri tavaantorave ti, vika avu
kireha, kauquqohai aave vateha, aiquqohai mintirerave tivakeha, auti variamanta nái
hanauka mintireka auti variara vika iri tave variara.
14 Vika qora kaiqa auti okarara noraiqaake nái avu aatoqi iriqi vi variara. Vika qora
uva ti variara kaara tirorira haikavano qovaraiqi vaira.
15 Vo enta vaakama vika qoraiqama nimitaarira haikava vikaqaa qovarama vira-
manta vika kia ho ruqemake viraiti, vika ekaa vehi autuvi taiqa vivara.

Qora okara 7navu

16 Qora okara 7navu vaivaro Noravano Kotiva vi okaranavuara anomakero kia
antuqa arivaro vairo:
17 Nai hana vaiinti taveharo qumina vaiintive ti vai *avurave*, una uva ti vai
maaqirirave, qaqi vaiinti aruke vai *kauqurave*,
18 vaaqu kaiqara iri vai *avu aatorave*, kante vi aniharo qora kaiqa vare vai *aiqurave*,
19 *vo vaiintiara una uva* ti vai vaiintirave, nai qata vakaa avutana *antua uva*
qovaramake vai vaiintirave, ⌞Kotiva vi haikara vi haikara, 7navuara anomakero kia
antuqa arivaro vaira.⌟

Vora naatantira kia nuane tura

20 Ti maaquo, nina qova ariara minti mintiane ti uvara koqema kera iriqira vuana.
Nina nova ariara ti uvaravata kia qaqira kaana.
21 Are vitanta uva nena avu aatoqi koqema kera vatairaro vitanta uvavano ai avu
aatoqi variqiro vuarira.
22 Are aaraini vi ani vairaro vi uvavama ai aara umiqaanaro. Are vaite vairaro vi
uvavama ariqaa raqiki vairara are vaitenaraqihaira himpiraro vi uvavama ai koqe
avu aato amianaro.

23 Ovavano iteharo ataama amitaintema kero, ai noka qoka uva maaravano ai koqe aara ataama amitaanaro. Vitanta ai avuqavu iha koqe okara ai umiqeva, viva ai kahaqirara are koqema kera variqira vinara.
24 Ai noka qoka uvavano ai kahaqiramanta qora kaiqa vare vai nahentika kiama ai hampiqama kevara. Vo vaiinti naatavano hiakaaina uvara tinaravata kiama irinara.
25 Hauri are vi nahentira viri vaata koqerara avu autihara nena avu aatoqihaira vikanti nirerave tirora. Viva nai avu ariara kirairera, kia viva inanaini vuana.
26 Vaiintivano hampi ni vai nahentira vataakero nirera, viva vehiqama vuanaro. Vaiintivano vora naata hampata nirera, vira kaara vira arukaariravama varianaro.
27 Vaiintivano iha ite vainara nai auvoqi kaqa varero viraro kiae ihavano vira utavaaqa ita kaanarove?
28 Vaiintivano iha auri vaura aiqu ntavaqiro viraro, kiae iha aurivano vira aiqu ataa tatoqa kaanarove?
29 Vira voqaantema kero, vora naatantiro nirava kia ho ruqema kero vuanaro. ⌞Kotiva⌟ vira ruqutuma kaanaro.
30 Vaiinti voqamakero antuqa ariraro kara muara vara kairera, kiama virara anomake qora vaiintive tivara.
31 Mintivarovata, vira rantake ravaaqavu kaivera, viva nai muara autinara kaara nora koqaama aqukaanarove. Ekaa haika nai naavuqi vatainara nimi taiqama kaanaro.
32 Ho vaiinti vovano vora naata hampata nuva kaira avu aatovano kia vaivaro viva mintiharo naima nai qoraiqamake vaira.
33 Mintinara kaara vika vira qorahaa ruqutuke vataivaro, vira autuvano vataini qiraro viva kaurira haikavata varaanarove. Viva kaurira haika varairava kia nunka viraitiro, qaqiqaima varianaro.
34-35 Nahenti vira vaativano voqama kero arara itairaro, kia monu amirava vira arara itainara vaahama kairaro viva kia vi vaiintira aaqurihama amitaraitiro, vira anomakero qoraiqama amitaanarove.

7

1 Ti maaquo, koqemakera nena avu aatoqi ti uva vara vataana.
2 Te ariara minti mintiane tuna uvara, are vi uvara iriqira virera, are koqema kera variqira vinara. Are nena avuqaa koqema kera raqikinantema kera, ti uvaqaavata raqikiharama kia ti uva voqavata tauru karaitira, ekaa vi uvara iriqira vuana.
3 *Ringi*vano ekaa enta ai kauqu vuqaqi vainantema kera, are ti uva maa, nena avu aato muntukaqi vataane.
4 Koqe avu aatora mintima tiane: Are ti nakaava koqevama variaro, tiane. Vo okara vo okara kankomake iri tave vairara are mintima tiane: Are ti tonti koqevama variaro, tiana.
5 Are mintima kera tiraro vitanta ai antua amite vaivara are kia oru vo vaiinti naata hampata niraitira, are vi nahentiva ai minta ireva ina uvaravata kia ho irinara.

Vora naatavano hampi ni okarara tura

6 Vo enta te tenta naavu *uintua*nahai vutu
7 tavauramanta qaraaka vaiinti kia koqe avu aato vataaka aaraqaa ni variarave. Vikaqihairo vovano, viva kia qora okarave koqe okarave iri tave vai vaiintiva
8 aara kaantaraqaa nahenti vira naavu aumanto oruntovaro
9 enta ire ivaro
10 vi nahentiva aaranahainaa nahenti utavaaqa voqaara nonku varero, vevantero vi vaiintira minta ireva auti vairave.
11 Vi nahentiva voqama kero hampi kaiqa vare vaiva vaiharo, viva kia koqema kero naavuqi oquvi vairaitiro,

12 ekaa enta *maaketi*qive, aaraqaave, niharo vaiintiara rante vai nahentiva vaira.
13 Te tavauraro vi nahentiva qaraaka vaiinti vira ravaaqavu kero kia kauriraitiro, vira moqakero virara tiharo,
14 Vate te aantau mati Kotira *ofaa* amitaunaraqihai hini mati untataurava ti naavuqi vaivo.
15 Mintiverama te tenta naavuqihai vevante ai rantarera tuvuraukama, tuvu ai ranta kauro.
16 Te tenta vaitaaina taintara qeramake vate, koqe tavuna Isipiqihai aututaara, vo *kalaa* vo *kalaa* vaira vi taintaraqaa vuqite,
17 koqe unta i haikara, vo *pauraa* vo *pauraa*vata vi taintaraqaa rauruke vatauro.
18 Are tintira aniraqe tetanta oru naavuqi vaiha quaheha ruhe tutiqamaqi vivitanta aatita kaare.
19 Are kiama ti vaatiara qetaane. Viva niara aaraini vivo.
20 Viva airi monu varero vivara tiro, taara *uiki* aitarairaroma viva orurantero anianarove, tiro.
21 Minti tivakeharo vi nahentiva airi uqerara uvaqohairo vi vaiintira mintama varero nai naavuqi vira.
22 Purumakau vita vare vuru arukareka iantema kero, vaakama vi vaiintiva vi nahentira uva iriro, vira avata varero vira.
*Diaa*vano vaara vuitaaraqi oru aru viro qaqi vaimanta
23 vevaqohai vira arukaantema kero, vi vaiintiva vi nahentira avata varero vira.
Uvirivano vaara vuitaaraqaa aru vintema kero, vi vaiintiva mini vira. Vi vaiintiva kia nai vaaka qutu vuainarara kankomakero iriraitiro, mini vira.
24 Ho ti maaquvarao, ne koqemake aato vatehama ti uva iriate.
25 Ni muntukavano minti nahentikara variantorave ti, ne kia vika avataqi vuata.
26 Vi nahentika minti variara kaara airi vaiinti qoraiqamavi quti variara.
27 Vi nahentira naavuqi vi varia aarava vaireva, qutu vuaka vi varianaini vua aaravama vairo. Ne vi aararaqaa vivera, ne vaakama qutu vivara.

8

Koqe avu aatovano ni naare vaira

1 Ho iriata. Nahentivano himpiro vokiaka naare vaintema kero, koqe avu aatovano ni naare vaira.
2-3 Aara aumanto vai aiqinaraqaave, ruvaaqumavi varia aararaqaave, nora vatuka qentianave, viva mini mini himpitero vaiharo maantima kero naverai tiharo:
4 Te naverai tihama ni ekaa vaiinti nahentima naare vauro.
5 Ne kia vo haika vo haikara kankomake iri variaka aniqe te vo haika vo haikara iri vai okarara ni tiva nimiare. Ne kia koqe avu aato vataaka, ani koqe avu aato varaate.
6 Ne koqemake aato vate vaiqe te koqe haikara ni tiva nimiare. Ne iri vaiqe te avuqavu vaina okarara ni tiva nimiare.
7 Ti novano una uvara kia antuqa arimantara ti, te tenta noqihai quqaa uvaqai ti vauraukave.
8 Kia ti uva voqavanovata hampi uva una uva vairaitiro, ekaa ti uvavano quqaa uvaqai vairave.
9 Koqe avu aato vataaka tavaavaro ekaa ti uva okaravano qoqaa vaimanta vika kankomake ti uva okarara iri variarave. Vika tavaavaro ekaa ti uvavano avuqavu uvaqai vairave.
10 Kia *silvaa* ori koqera varenarara noraiqaake iriraitira, koqe uva maara varenarara noraiqaakera iriane.
Kia *kori* ori koqera varenarara noraiqaake iriraitira, koqe avu aato varenarara noraiqaakera iriane.

11 Koqe avu aatovano ekaa koqe ori, vo ori vo orivata aatarakero avuni vai haikava
vairara tira, are vi haikara varaataa irara varareva autihara variane.
12 Te tenta koqe avu aato vikama vauro. Te vaiinti nahenti kahaqi vauramanta vika
vo okara vo okara kankomake iri taveha, koqe aarae, qora aarae, ho rairake taveha
koqe aaraqaa vi variarave.
13 Kotira aatu qeteha variaka, vika qora kaiqa navutaiqiha variqi vivarave.
Nai mahuta ti vairave, nai autu tuahere vairave, vaaqu kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare
vairave, una uva ti vairave, kia ti hantuqavano vi haikarara vairave.
14 Te vaiinti nahenti avu aato kahaqama nimite vauramanta vika koqe kaiqa
kankomake iri taveha vare variarave.
Te tenta koqe avu aato vika vauraro ti kempukavanovata ho vaimantama vauro.
15 Te avuhainaa vaiintinavu kahaqi vauramanta vika koqemake uva tivake vateha,
nái vaiinti nahentiqaa koqemake raqiki variarave.
16 Ekaa nora vaiintive, qiata vaiintive, vika variamanta te vika kahaqi vauramanta
vika nái navunaakaqaa koqemake raqiki variarave.
17 Ti rantareka auti variaka, vika ti homa ranta kevarave. Tiriara antuqa harimanta
variaka, te nái vikaravata antuqa arimanta vaunarave.
18 Te homa vi vaiinti nahentika nora autuvata airi monuvata nimirarave. Te vika
kahaqi variari vika avuqavu niha koqe haika, vo haika vo haikavata varevarave.
19 *Kori*vata *silvaa*vata koqe haikatanta vaivarovata, tiqaahai vare varia haikava
vitantavata uri naatarakero vaivo.
20 Te avuqavu aaraqaa ni vaurauka vaiinti nahenti uva iriha vika uva avuqavuqa-
make raira nimite vauraukama vauro.
21 Ti uvara antuqa arimanta variaka, te vika airi airaira nimiariraro vika naavu
mpiqama vuanarove.
22 Haaru Noravano Kotiva nai kaiqa hoqarama teharo viva kia vo kaiqa naane
qovarama karaitiro, ti naane qovarama korave.
23 Nai haaru, kia maa vatava vau entara Noravano Kotiva ti naane norai-qama
komanta te naane variavaunarave.
24 Noravano Kotiva kia nora namarive, ruvu namari vo namari vo namarive, autuko
entara, viva ti naane vatatomanta qovarama vuavaunarave.
25-26 Nora aiqinavata inaara aiqinavata vika kia nái nimu vatukaraqaa vau entarave,
kia vatave, naahove, kara qampiqaaina vatarave autuko entara, viva ti naane
vatatomanta qovarama vuavaunarave.
27 Te ⌞Nora Kotira hampata⌟ variavauraro viva naaruva autu kero nora namari vaura
rantuta kero vatora.
28 Viva tonavu varakero naaruva virikanta vatero, viva tuvaro aruvu namarivano
nteharo nora namari mpiqa korave.
29 Vi entara te vira hampata variavauraro viva nora namari auvahianta qioqama
tero tiharo, Kia qaqi qumina vataini vaari ntaraitira, mini variane tivakero, vata
tuqavata nai vainaini arakero vatora.
30-31 Noravano Kotiva vi kaiqara vare vaumanta te vira hampata vaiha vira kaiqa,
vo kaiqa vo kaiqaqaa raqiki variavaunarave.
Te vo enta vo enta vira avuqaa vaiha viva aututo haikara taveha, vi haikara
vi haikarara quahe variavauraro viva tiriaravata quaheharo vaurave. Te maa
vataravata, maa vataraqaa vau vaiinti nahentikaravata, quaheha variavaunarave.
32 Ti maaquvara, ne ti uva iriqi vuate. Ne te tiainantemake variqi vivera, ne quaheha
variqi vivarave.
33 Ne ti uva maara koqera kia qoririma karaiti, vi uvara iriqi vivaro ni avu aatovano
koqe iro vaira variate.

34 Ti uva koqemake irireka iha vo enta vo enta ani ti naavu qentiana ti veka vaika
vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove.
35 Nai tauka taukae ti ranta keka, vikama qaqi variqi vi aarara ranta kaivaro
Noravano Kotiva vika quahama nimitaanarove.
36 Nai taukae kia ti rantareka auti vaika, vika náima nái qoraiqama kevarave.
Kia tiriara antuqa arimanta qutira haikara antuqa ariramanta variaka vika qutuma
vivarave, tiro. ⌞Koqe avu aatovano vi uvara vi uvarara minti tura.⌟

9

Koqe avu aatovano aareharo tu uvara

1 Koqe avu aatovano nai naavu kaqa taira. Viva naavu kaqeharo *pohi* nora, 7navu
qohikero vaavi arataira.
2 Viva mati unta kero, hiakaa i haikara *uaini*qi tuqantaakero, kara taintaqaa qerama
kero vataira.
3 Viva nai kaiqa nahenti nititama kaimanta vika oru nora vatukaqi aiqinaqaa vaiha
maantimake naverai tiha,
4 Ne kia avu aato vataaka hampi kaiqara noraiqaake iri variaka, ani ti naavuqi
5 ti kara nehama te *uaini* tuqantaake vataunaravata naate.
6 Ne nenta hampi avu aatoqaa nira qaqirake, koqe avu aatoqaa ni vai aararaqaa niha
qaqi variqi vuate, tura.

Taara vaiinti okarara tura

7 Koqe avu aatora naaraihama amite vai vaiintira uva avuqavu qiraro viva kia ai
uva iriraitiro, ariara qora uvaqaima tianaro. Are qora kaiqa vare vaina vaiintirara kia
mintiataarave tiraro viva ariara vaaqu uvaqaima tianaro.
8 Virara irihara, koqe avu aatora naaraihama amite vaina vaiintira uva kia avuqavu
qiane. Hauri are mintiraro viva ai navutaiqama amitaantora.
Ho are koqe avu aato vataarara kia mintiataarave tiraro, viva ariara quqaama tiaro
tivakero, ariara antuqa ariraro varianaro.
9 Are koqe avu aato vataara uva maara tiva amiraro vira avu aatovano voqavatama
koqe iro varianaro. Are avuqavu nina vaiintira koqe okara umiqairaro viva vi
okararavata iriqiro vuanaro.
10 Ho vaiintivano koqe avu aato varareva irera, viva avuni Nora Kotira aatu naane
qeteharo variarire. Kotiva takuqu kero vairara tiro, vaiintivano virara kankoma kero
irirera, vira avu aatovano koqema kero varianaro.
11 Koqe avu aatovano ai koqema amitairara are maa vataraqaa airi ihima qaqi
variqira vinara.
12 Ai avu aatovano koqe avu aato vairera, vi avu aatova ninama koqema amitaanaro.
Are vi okarara qoririma kehara naaraihama amitairera, vira kaara are nenama nena
qoraiqama kenara.

Qora avu aatovanovata vaiinti naare vaira

13 Qora avu aatovano vaireva, nahenti vovano naverai ti vaira voqaarama vairo.
Vi nahentira avu aatovano qora avu aato vaivaro viva kia koqe okara iri tave vaiva
vaiharo
14 nora vatuka vuruni nai naavu qentiana taintaqaa oquviro vaiharo
15 vaiinti nahenti vitare aitare i variaka naareharo mintima tiro:
16 Ne kia avu aato vataaka, homa maini anivarave. Ne kia vo okara vo okara
kankomake iri tavaaka,
17 ne kiae iriavo? Namari muara kaqake neva koqema ianarove. Kara muara varake
neva hiakaama ianarove, ti vaira. (Uva tuqantaakero nahenti muara ni variarara ti
vaira.)

18 Viva minti ti vaimanta vaiinti vika kia kankomake iriraiti, vira naavuqi avuni oriqetaaka, vika qutuma vuavo. Viva naaraimanta viva inaini vuaka, vika ekaa qutu vuaka varianaini otu variavo.

10

Soromonuva uva maara koqera tivatora

1 Soromonuva maa uvara koqe uva maara tivatovama vairo:

Vira maaquvano koqe okara avataqiro vi vaiva nai qora muntuka koqema amite vaira. Vira maaquvano qora okara avataqiro vi vaiva nai nora muntuka qoraiqama amite vaira.

2 Are qora kaiqa varehara varatena monuva kia ai koqemakero kahaqianaro. Are avuqavuqama kera nirava, viva ai ruaruama amitairara are kiama qutinara.

3 Noravano Kotiva avuqavu ni variakaqaa raqikiharoma viva kia vika qaqi kairamanta karara aavoqivara. Qora vaiinti vika vo haika vo haika varareka auti variavaro Noravano Kotiva vika aara kuvaikaimanta vika kia vi haikara rantake vare variara.

4 Are popohehara kia nena kauquqohaira kaiqa varairera, are vehi vaiintiqama vinara. Are kempukaiqama kera kaiqa varaqira virera, ai naahoqi airi karama varianaro.

5 Vira maaquvano kara mpeqaiqi entara kara qantu vare vaiva koqe avu aato vataava vaira. Vira maaquvano vi entara qaqi vaitatero vaiva nai qora kaurira haika ami vaira.

6 Kotiva avuqavu ni varia vaiinti nahentika koqema nimite vaimanta vika koqemake variara. Qora kaiqa vare variaka ⌞uqerara⌟ uva tiha nái kena vaiinti ruquti vai okarara kukeqate vaira.

7 Koqe kaiqa vare variaka qutu vimanta vaiinti nahenti vikara qaqi iriteha tiha, Mpo, vika qaqi vau entara koqema timite vaurave, tivara. Qora kaiqa vare variaka qutu vimanta vaiinti nahenti vikara vaakama tauru kevara.

8 Avu aato vataaka vo vaiintivano koqe uva tinara avataqi vivara. Qumina uvaqai ti variaka, vika qumina uva tivaqi vivi, vuru qoraiqama vivara.

9 Kia una tiraiti, avuqavu ni variaka, vika kia qetaraiti, muntuka parumake nuvaqi vivara. Qora aaraqaa ni variaka nái qora okara kukeqa tera vovano qovarama kaanaro.

10 Are vo vaiinti kia quqaa uva tiva amiraitira, vi uvara kukeqa tairera, are vi vaiintira qoraiqama amitenara. Are vi uvara vutukera vira tiva amirera, vira muntukavano paruma ianaro.

11 Avuqavu ni varia vaiinti nahentika nái noqihai ti varia uvava vaireva, ruvu namari koqera voqaara vaira. Vi namarira nairava qaqi variqiro vuanaro. Qora kaiqa vare variaka ⌞uqerara⌟ uva ti variava nái kena vaiinti ntaihe okarara kukeqate vaira.

12 Are vokiaka iri qoraiqama nimitairera, tirorira haikavano qovaraiqianaro. Ai muntukavano vikara vairera, are vika qora kaiqa vareravata nunkama nimitenara.

13 Avu aato vataava nai noqihairo ti vai uvava koqe uvama varianaro. Kia avu aato vataava hampi uva tinara kaara vira tunaaraqohai ruqutivara.

14 Avu aato vataava koqe uva tauru kaarorave tiro, ekaa vo uva vo uva nai avu aatoqi vate vaira. Kia avu aato vataava hampi uva ti vaira kaara qoraiqama vuanaro.

15 Airi monu vataaka variavaro vika vataa haikava vika antua nimite vaimanta ho variara. Vehi vaiinti nahenti airairara aavoqiava vika qoraiqama nimite vaimanta vira kaara vika taiqa vi variara.

16 Avuqavu ni variaka vare varia kaiqava vika kahaqi vaimanta vika koqemake variqi vi variara. Qora kaiqa vare variaka vare varia kaiqava vika nái qoraiqama nimite vaira.

17 Ariara hampi aaraqaa vuantorave tiro, koqe uva maara ai tiva amira are iriqira virera, are qaqi variqi vi vai aararaqaa homa ninara. Are vi uvara tauvaqa utu amitairera, are hampi aaraqaa vivira, taiqama vinara.
18 Vo vaiinti navutaiqama amiteharo vi uvara kukeqatai vaiintira noqihairo una uvaqaima qovaraiqianaro. Vorara tauvaqa vauraa uva ti vai vaiintiva kia avu aato vataavama vaira.
19 Are airi uva tivaqira vihara hampi uvavatama tinara. Ai avu aato vairera, kia airi uva tiraitira, evaara variana.
20 Avuqavu ni variaka ti varia uvava *silvaa* ori koqera voqaarama vairo. Qora kaiqa vare variaka nái avu aatoqi irite varia uvava vehi uvama vairo.
21 Avuqavu ni variaka koqe avu aato nimi varia uvava airi vaiinti nahenti kahaqi vaimanta ho variara. Kia avu aato vataaka variavaro vika avu aatovano hampiqira kaara vika vaaka quti variara.
22 Noravano Kotiva tinavu koqema timite vairaqaahai kia tenavu maara vararaiti, tenavu koqe haika, vo haika vo haika vare vaunara.
23 Kia avu aato vataaka qora okara, vo okara vo okara autiha quaheha variara. Avu aato vataaka, vika koqe okara, vo okara vo okara tavamaqi viha quaheha variara.
24 Qora vaiinti nahenti vika qora haika vo haika vo haikara qeteha tinavuqaa qovarama vuantorave ti varia haikava, vi haikava vikaqaa qovaraiqianaro. Avuqavu ni varia vaiinti nahentika ekaa haikara antuqa arinara Kotiva vika nimianaro.
25 Aaronaavano qovarama viro ekaa haika taiqa kaintema kero, qora entavano qora vaiinti nahentiqaa qovarama viro vika taiqa kaanaro. Mintirarovata, avuqavu ni varia vaiinti nahentika ekaa enta koqemake variqi vivara.
26 Popohara vaiinti kia vita vatairaro ai kaiqa varaarira. *Marahina*vano noqaa hunka intema kerove, iha muravano avuqi hunka intema kerove, vi vaiintiva kaiqa varairava ai popohama amitaanaro.
27 Nora Kotira aatu qeteha vira aaraqaa ni variaka, vika vukai entama maa vataraqaa qaqi variqi vivara. Qora vaiinti nahenti inaaraiqakaa variqi vi, qutu vivara.
28 Avuqavu ni variaka vika Noravano koqe enta nimiainara vira veka variarara ti, naantiara vika vi entara taveha quahevara. Qora vaiinti nahenti vika vo haika qovaraiqiainara veka vaiha, vika quminama vi entara veka vaivara.
29 Noravano Kotiva avuqavu ni variaka koqema kero antua nimiteharo, viva qora kaiqa vare variaka vehi autu taiqa kaanaro.
30 Avuqavu ni variaka vataini vaiha koqemake variqi vimanta, qora vaiinti nahenti kiama maahota vaivara.
31 Avuqavu ni variaka variavaro vika noqihairo koqe uvavano qovaraiqi vaira. Qora uva ti variaka vaivaro ⌞naantiara Kotiva⌟ vika no tinta kairamanta vika kia ho uva tivara.
32 Avuqavu ni variaka nái noqihai vaiinti kahaqiaina uvara koqe uva ti variara. Qora kaiqa vare variaka ti varia uvava vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaira.

11

1 Unaqaraiqama keha *sikeri* hiriteha rahe variaka Noravano Kotiva vika iri qoraiqama nimite vaira. Avuqavuqama keha rahe varia *sikeri*ra, virarama vira antuqavano vairo.
2 Nái nutuqai tuahere variaka variqi vivaro naantiara vika nutuvano vatainiqama vuanaro. Avu aato vataaka kiama nái autu tuaheraqi vivara.
3 Avuqavu okaravano avuqavu ni varia vaiinti nahentika koqe aara numiqe vaimanta ni variara. Una uva ti variaka, vika nái una uva kaara qoraiqamama vivara.

4 Kotiva vaiinti nahentiqaa uva vateharo *ko* tiaina entaraqaa are airi airaira vaterava kiama ho ai kahaqianaro. Are avuqavu nina okarara avaterava, viva ai kahaqirara are kiama qutinara.

5 Kia qora kaiqa varaaka variavaro vika nái avuqavu ni varia okarava vika kahaqi vaimanta vika avuqavu aaraqaa ni variara.

Qora vaiinti nahenti variavaro, vika nái qora kaiqavano nái qoraiqama kaimanta vika qoraiqamavi variara.

6 Avuqavu ni variaka variavaro vika nái avuqavu ni varia okarava vika ruaruama nimite vaimanta vika koqemake variara. Kia quqaa uva ti variaka nái aatoqi qora kaiqa varareka auti variava vika ravaaqavu kero qoraiqama nimite vaira.

7 Qora kaiqa vare variaka naantiara qutivaro vika airi haika vararerave tivate uvavavata quminaiqama viro nái hampata taiqa vuanaro.

8 Avuqavu ni variaka nora maaraqi variavaro Noravano Kotiva vi maarara varakero qora kaiqa vare variakaqaa vate vaira.

9 Kotira tauvaqa utu amite variaka ti varia uvava, vi uvava nái kenauka qoraiqama nimiteharo vika vehi autu nimite vaira. Avuqavu ni variaka variavaro vika nái koqe avu aatovano vika ruaruama nimite vaira.

10 Avuqavu ni variaka kaiqavano uritarakero vaimanta ekaa vatukaqi variaka vikara quahe variara. Qora kaiqa vare variaka qutu vua entara, vaiinti nahenti naaveraitiha, Hove, huviqorave, koqeve, ti variara.

11 Avuqavu ni variaka vare varia kaiqava ekaa vatukaqi variaka koqema nimite vaivaro, vika vatuka autuvano uritarero vaira. Qora kaiqa vare variaka qora uva ti variava nái vatuka qoraiqama nimite vaivaro vi vatukava vehiqama vira.

12 Kia avu aato vataava nai kena vaiinti uva virera tiva amite vaira. Koqe avu aato vataava kia minti tiraitiro, nai no tinta tero vaira.

13 Ekaa uva viti viri tiva nimi vaiva vaakama are evaara vira tiva amina uvara voravata tiva amianaro. Ai tontivano quqaa uvaqai ti vaiva kiama ai uva qovarama kaanaro.

14 *Kamaanira* kaiqaqaa noraiqika kia vaiinti nahenti avuqavu aara numiqaivera, vi vataraqaa vaika qoraiqamavi vaivara. Ho airi vaiinti *kamaanira* kaiqaqaa noraiqika koqe avu aato nimivera, vi vataraqaa vaika koqemake variqi vivara.

15 Ho vaiinti vovano qaqi *dinau*qama kero vo haika varareva autirara, hauri are airaira qorara tihara, Maa vaiintiva naantiara kia vi monura ai amirera, tema vi monura ai amirerave, tirora. Are minti tirera, naantiara ai aihovano nona uriro tintama vuanaro.

Are tihara, Aqao, te kia vi vaiintira kahaqirerave tirera, are homa vainara.

16 Koqema kero kahaqama nimite vai nahentiva vaimanta vaiinti nahenti virara koqe nahentive ti variara. Kaiqa vukaari utuke vare varia vaiintika vika airi haikama varevara.

17 Are vorara mpo ike tihara vira koqema amitairera, are mintihara nenavata koqemama amitenara. Are vora qoraiqama amitairera, are mintihara nenavata qoraiqama kenara.

18 Qora kaiqa vare variaka koqaavano vahuqa variro taiqa vuanaro. Avuqavu kaiqa vare variaka koqaavano maahotama varianaro.

19 Quqaaqamake avuqavu nireka auti variaka, vika qaqi variqi vivara. Vaiinti nahenti qora aaraqaa nireka auti variaka, vika ekaarama qutu vivara.

20 Noravano Kotiva qora avu aato uti variakara iri qoraiqama nimite vairo. Vira muntukavano avuqavu ni varia vaiinti nahentikarama vairo.

21 Maa uvava quqaa uvama vairo: Qora kaiqa vare variaka kia ho Kotira *ko* aatara kevara. Avuqavu ni variaka vika Kotira *ko* homa aatara kevara.

22 Nahenti vo, koqe viri vaata vataava vaivaro vira avu aato kia vairera, viva *kori ringi* quara aiqiqi ukutaara voqaarama vairo.
23 Avuqavu ni variaka muntukavano vai haikaraqaahairo koqe haikavano qovaraiqianaro. Qora kaiqa vare variaka muntukavano vai haikaraqaahairo tirorira haikavanoqaima qovaraiqianaro.
24 Paruma kero ⌞vehi vaiinti nahenti⌟ viti viri nimi vai vaiintiva monu airaira voqavatama vataanaro. Vovano nai monu airaira kampaiqama kero tuate vaiva, viva vehiqama vuanaro.
25 Paruma kero nimi vai vaiintiva vare vai kaiqava voqavatama koqemakero varianaro. Are vo vaiinti nahenti kahaqirera, vika ninavata kahaqivara.
26 Te vaiha tavaariraro kara koqaavano uritarake vairaqe te nimiha nora koqaa vararerave ti vai vaiintira, virara qora vaiintivema tivara. Vovano kia mintiraitiro, inaara koqaaqaa kara nimi vai vaiintira, virara koqe vaiintivema tivara.
27 Koqe okara avataqiro vi vai vaiintira ⌞Noravano Kotiva⌟ vira quahama amitaanaro. Qora kaiqa varareva auti vai vaiintiva vairaro qora entavano vira ranta kaanarove.
28 Nai monu airairaqaa muntuviro vaira vaiintiva qoraiqama vuanaro. Katari marevano qaraaka amuri ntaintemake, avuqavu ni variaka koqemake variqi vivara.
29 Nora maara nai noka qoka qata vakaa aura nakaa nimi vai vaiintiva naantiara vika quti entara viva vika i haikara kia voqavata varaanaro. Kia avu aato vataa vaiintivano avu aato vataa vaiinti vira paanaa vaiintima varianaro.
30 Avuqavu ni okararaqaahai vo vaiinti vo vaiinti qaqi variqi vivara. Raqi okararaqaahai hini vaiinti qutuma vivara.
31 Maa vataraqaa qaqi variqi vi entara avuqavu ni variaka koqe kaiqa varateraqaahai nái koqaa varevara. Qora kaiqa vare variaka qora kaiqa varateraqaahai anomake qora koqaama varevara.

12

1 Koqe avu aato vataava vaakama vovano vira utetaaina uvara avataqiro vuanaro. Hampi avu aato vataava vovano vira utetaaina uvara kiama avataqiro vuanaro.
2 Noravano Kotiva koqe aaraqaa ni vai vaiintira quahama amite vaira. Nai avu aatoqihairo vora qoraiqama amitaainara iri vai vaiintira Noravano Kotiva viraqaa uva vate vaira.
3 Qora kaiqa vare vai okarava kia ho vaiinti antua amitairaro viva koqema kero varianaro. Katari kia ho raru kaantemake, avuqavu ni variaka kempukaiqamake vaivara.
4 Koqema kero ni vai nahentiva nai vaati nora autu ami vaira. Nai vaati kaurira haika ami vai nahentiva qora numuaravano vuhaariqi ite vaintema kero, vira qoraiqama amite vaira.
5 Avuqavu ni variaka ai koqemake uteta amitevara. Qora kaiqa vare variaka ai avu aato ami varia uvava una uvama vairo.
6 Kukeqavi vaiha vaiinti arukareka auti variantemake, qora kaiqa vare variaka tia uvava vokiaka qoraiqama nimite vaira. Avuqavu ni variaka tia uvava vokiaka ruaruama nimite vaira.
7 Qora kaiqa vare variaka qoraiqamavi taiqama vivara. Koqe kaiqa vare variaka vaintivara kia taiqa viraiti, koqemake variqi vivara.
8 Vika koqe avu aato vataa vaiinti autu tuahera kevara. Vika avu aato hampiqinara vira autu vatainiqama kevara.
9 Are unaqaraiqama kehara te nora vaiintima vauro tihara kia kara vatairera, vira kiama koqe ianaro. Koqemama are kia nora autu vataava vaihara airi kara vatenara.
10 Avuqavu ni variaka nái quara vairiara mpo ike tiha vikaqaa koqemake raqiki variara. Qora kaiqa vare variaka nái quara vairi qoraiqama nimite variara.

11 Kaiqa vareha koqemake nái naahoqaa raqiki variaka, vika airi kara qantukeha vare variara. Naaho kaiqa qaqirakero vo kaiqa vo kaiqa qumina kaiqa vare vaira vira avu aatovano hampi avu aatoma vairo.
12 Qora kaiqa vare variaka nái hana vaiinti muara varataa haikara taveha virara avu auti variara. Koqe vaiinti nahenti vika nái koqe kaiqa varataaraqaahai airi haika vare variara.
13 Vaaravano aantau ravaaqavu kaintemakero, qora vaiinti una uva ti variava, vika nái ravaaqavuke vaira. Avuqavu ni variaka ˹ti varia uvava˺ kia vika ravaaqavu kaimanta vika ho variara.
14 Vaiintivano koqe uva tivavata, viva koqe kaiqa vare vaivavata, vira kahaqi vaivaro viva koqema kero vaira.
15 Hampi avu aato vataava tiharo, Te koqe aaraqaama ni vauro tiharovata, viva hampi aaraqaa ni vaira. Koqe avu aato vataava vo vaiintivano koqe avu aato amira avataqiro viharo koqe aaraqaa ni vaira.
16 Kia avu aato vataava vairaro vo haika kaara vaakama vira arara itaanaro. Avu aato vataava qora uva tira kaara kia arara itairaro tirema kero varianaro.
17 Quqaa uva ti vai vaiintiva, viva quqaa uva tiharo *ko* homa kahaqianaro. Una uva ti vai vaiintiva *ko* hampiqama kaanaro.
18 Paparuqamake uva ti variava iqoka paipevano raqontaintema kero, vaiinti qoraiqamake vaira. Koqe avu aato vataava uva ti vaiva koqe *marasina* voqaara vaiinti kahaqi vaira.
19 Una uvavano vahuqa vairo taiqa viraro, quqaa uvavano ekaa entama variqiro vuanaro.
20 Vokiaka qoraiqama nimitareka auti variaka, vika avu aatoqi una uvavanoqai vairo. Vaiinti antua nimiteha vaavaa ti variaka vika quaheha variqi vivara.
21 Avuqavu ni variaka variavaro qora haikavano kia vika ˹maahota˺ qoraiqama nimitaqiro vuanaro. Qora haika, vo haika vo haikavano vaaqu kaiqa vare variaka qaqiqai qoraiqama nimitaqiro vuanaro.
22 Nái noqihai una uva ti variaka Noravano Kotiva vika iri qoraiqama nimite vaira. Viva quqaa uva ti variakara quaheharo vaira.
23 Avu aato vataava vo okara vo okara nai avu aatoqi iritaira kia vuruvi virivi tiva nimiraitiro, viva tiremakero vaiharo vi uvara iriqiro vi vaira. Kia avu aato vataaka nái hampi uva iritaara vaaka vuruvi virivi tiva nimi variara.
24 Voqamakero kaiqa vare vaiva, viva naantiara noraiqamaviro hini kikaqaa raqikianaro. Kaiqara popohairava, viva vokika vevaaraini vaiharo vika kaiqa vara nimitaanaro.
25 Vaiintivano vo haika vo haikara airi avu aato iriqiro viraro vira muntukavano qoraiqiraro varianaro. Mintiraro vovano vi vaiintira koqe uva tiva amiraro vira muntukavano paru iraro varianaro.
26 Avuqavu ni variaka nái kenauka koqe aara numiqe variara. Qora kaiqa vare variaka qora aaraqaa ni vaiha nái kenaukavata vi aararaqaa ntita vare vi variara.
27 Popohara vaiintivano kia ho aantauvahi arukero naanaro. Voqamakero kaiqa vare vai vaiintiva, viva vo haika vo haika vataainarara quahaanaro.
28 Avuqavu okara avataqiro ni vai vaiintiva koqema kero qaqi variqiro vuanaro. Vi aararaqaa ni vaika kia qutiraiti, ekaa enta qaqi variqi vivara.

13

1 Vira maaquvano avu aato vataava nai qora uva koqemakero iriqiro vuanaro. Koqe avu aato naaraihama amite vaiva ˹nai qova˺ vira utetaaina uvaravata kiama irianaro.
2 Vaiintivano nai koqe uva tinaraqaahairo koqema kero variqiro vuanaro. Una uva ti variaka vika vaiinti ntaiherara noraiqaake iriqi vi variara.

3 Nai noqaa koqemakero raqiki vaiva, viva qaqi variqiro vuanaro. Paparuqamakero uva ti vaiva, viva qoraiqama vuanaro.

4 Popohara vaiintivano vo haika vo haika varareva autiharovata, kia ho vi haikara varaanaro. Voqamake kaiqa vare variaka, vika ho nái varaataa i haikara varevara.

5 Avuqavu ni variaka, vika kia una uvara antuqa arimanta variara. Qora kaiqa vare variaka, vika nái kenauka kaurira haika nimiha vika qoraiqama nimite variara.

6 Vaiintivano avuqavu okara avataqiro virera, vi okarava vira antuama amitaanaro. Vaiintivano qora okara avataqiro virera, vi okarava vira qoraiqama kaanaro.

7 Vehi vaiinti vokiaka unahaa tiha, Tenavu airi haika vatauro, ti variamanta, vokiaka airi haika vataaka unahaa tiha, Tenavu kia vo haikavata vatauro, ti variara.

8 Airi monu vatai vaiintiva muara vaiinti kauquqihairo nai monu koqaama kero qaqi kuvantu viro vuanaro. Vehi vaiinti kia monuvata vataakara ti, vika kia muara vaiinti aatu qetaraiti, hampiara voqaara ni variara.

9 Avuqavu ni variaka *raamu*vano koqema kero ite vaira voqaara variara. Qora kaiqa vare variaka *raamu*vano qimpare ira voqaara variara.

10 Koqe uva maara tiva nimira qoririma kera kaara raqi tirorira haikavano qovaraiqianaro. Koqe uva maara tivatera avataarira vaiintira avu aatovano koqe iro varianaro.

11 Vaiintivano una aaraqaahairo airi monu varatairava vaakama vi monuva taiqa vuanaro. Vaiintivano kaiqa vareharo monu inaaraiqa inaaraiqa ruvaaquma kero vatairava airima varianaro.

12 Vaiintivano vo haika varareva iharo vira veka qumina vukaiqama kero vairera, vira muntukavano qoraiqianaro. Viva nai varaataa ina haikara varairera, vira muntukavano koqe iraro viva voqavatama quahaanarove.

13 Koqe avu aato nimira qaqira keka nora maarama varevara. Vi uvara avataqi vika, vika koqemake vaivara.

14 Koqe avu aato vataaka uva maara ti varia uvava vaireva, ruvu namari koqera voqaara vaira. Vi namarira nairava qaqi variqiro vuanaro. Qutira haikavano vaara vuitaiva kia ho vira totaanaro.

15 Vaiinti nahenti koqe avu aato vataakara quahe variara. Nái kauqu aiqiqaa aquke tivataa uvara qaqira kaaka hampi aaraqaa nuvaqi vi qoraiqama vivarave.

16 Koqe avu aato vataaka kia paparuqamake kaiqa vararaiti, vika avuni koqemake irike, viraqaahai kaiqa vare variara.

Kia koqe avu aato vataaka vika kaiqa vareha nái hampi okara vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa qovaramake variara.

17 Una uva ti vai vaiintiva varakai uvava tirorira haikama qovarama kaanaro. Quqaa uvaqai ti vai vaiintiva uva varakairava vaiinti nahenti kahaqiharo koqema nimitaanaro.

18 Vira uteteha koqe avu aato amira kia iriraitiro, nai antuqaqaa nirava viva vehiqama viro kaurira haikama varaanaro. Vira uteteha koqe avu aato amira irirava vairamanta vaiinti nahenti vira koqe autuma amivara.

19 Vaiintivano nai antuqavano vaina haikara varairera, vira muntukaqihairo koqe iraro quahaanaro.

Kia avu aato vataaka qora kaiqa qaqira kaarorave tivake, vi kaiqara qaqiqai autuqi viha ⌞kia nái antuqa vai haikara ho varevara.⌟

20 Koqe avu aato vataaka hampata vairava viva vikaqihairo koqe avu aatoma varaanaro. Kia koqe avu aato vataaka hampata vairava viva qoraiqama vuanaro.

21 Qora okara auti variaka vaivaro vo maara vo maaravano vika avataqiro vuanaro. Avuqavu ni variaka vaivaro ⌞Kotiva⌟ vika koqema nimitaira koqemake vaivara.

22 Koqe vaiintivano qutu viramanta vira vaintivara vira naintivara hampata viva i haikara varevara. Qora vaiintivano airairave monuve ruvaaqumakero vataira avuqavu ni variaka varevara.
23 Vehi vaiinti naahoqihairo airi karavano qampiqaimanta qora vaiinti vika kara muara qantuke vare variara.
24 Vaintivano kia nai vainti ruqutiharo utetaiva, viva kia nai vaintiara antuqa arivaro vairo. Nai vaintiara muntuka vaivaro vaiva, viva vaakama vira utetakero vataanaro.
25 Avuqavu ni variaka vika airi kara neha variamanta qora kaiqa vare variaka enena karara antuqa arimanta variara.

14

1 Koqe avu aato vataa nahentivano koqema kero kaiqa vareharo nai vaati vaintivaraqaa raqiki vaira. Kia koqe avu aato vataa nahentivano nai vaati vaintivara qoraiqama kaimanta kia koqemake variara.
2 Avuqavu aaraqaa ni vaiva viva Nora Kotira aatu qeteharo vira uva iriqiro vuanaro. Kia avuqavu aaraqaa ni variaka vika Nora Kotirara kia antuqa arimanta variara.
3 Kia koqe avu aato vataava hampi uva tiva taira kaara vo kiaka vira ruquti variara. Koqe avu aato vataaka tia uvava nái antua nimite vaira.
4 Vata korai purumakauva kia vairera, kara vate naavuraqi karavano kiama ho varianarove. Ho vata korai purumakauravano vairera, airi karavanoma naahoqi varianaro. (Vi uvara okara: Vaiinti nahenti kia kempukaiqamake naaho kaiqa varaivera, kia airi karavano vika naavuqi varianaro. Vika kia popoharaiti, koqemake naaho kaiqa varaivera, airi karavano vika naavuqi varianaro.)
5 Quqaa uva ti vai vaiintiva *ko* avuqaa vaiharo kia una uva tianaro. Una uva ti vai vaiintiva viva *ko* avuqaa vaiharo una uvaqaima tianaro.
6 Koqe avu aato vataakara naaraihama nimite variaka vika koqe avu aato varare tihavata, kiama rantake varevara. Vaiinti avu aatovano koqe iro vairera, viva vaakama vo okara vo okara kankomakero tavaanaro.
7 Are qora avu aato vataa vaiinti vira niarainiqama kera variane. Viva kiama ho ai koqe avu aato amianaro.
8 Koqe avu aato vataaka variavaro vika avu aatovano vika koqe aaraqaa ntite vi vaira. Kia koqe avu aato vataaka variavaro vika avu aatovano vika hampi aaraqaa ntite vi vaira.
9 Qora avu aato vataaka nái qora kaiqa auti variarara kia noraiqaake iriara. Koqe kaiqa vare variaka variavaro Kotiva vikara quaheharo vairo.
10 Kia vovano ai muntukavano qoraiqinarave, ai muntukavano quahaainarave ho iri tavaanarove, are nenaqaima virara kankomakera irinarave.
11 Qora vaiintivano nai naata vaintiaravata qoraiqamaviro taiqama vuanarove. Avuqavu ni vai vaiintiva nai naata vaintiaravata koqemakero variqiro vuanarove.
12 Aara vovano vaimanta vokiaka vi aarara koqe aarave tivake viraqaa vi variavarovata, vi aarava viviro muntu qutu vuanaini taiqa vira.
13 Vaiintivano naaraihiharo nai muntuka qoraiqinara kukeqa kairarovata, viva quahairava taiqa viraro vira muntuka qoraiqirava qaqima varianaro.
14 Qora kaiqa vare variaka vika nái qora kaiqa vare koqaara varaivaqe te huviqorave tirera. Koqe kaiqa vare variaka vika koqe koqaama varevara.
15 Vo haika vo haikara kia kankomakero iri tavai vaiintiva ekaa uvara quqaave tivaro, avu aato vataava kia paparuqamakero vi haikara quqaave tiraitiro, koqemakero irikero taveharo nai kaiqa vare vaira.
16 Koqe avu aato vataava Nora Kotira aatu qeteharo qora kaiqa varaarorave tiro, kia vi kaiqara vare vaira. Kia koqe avu aato vataava kia irikero taveharo kaiqa vararaitiro, paparuqama kero hampi kaiqa vare vaira.

17 Vaaka arara ite vai vaiintiva kia irikero autiraitiro, viva vaakama hampi kaiqa varaanaro. Koqemakero irikero auti vai vaiintiva viva qihaaqama kero varianaro.

18 Kia avu aato vataaka hampi kaiqa varaqi viraqaahai kia koqe koqaa varevara. Koqe avu aato vataaka vika koqe kaiqa vareha koqe avu aato voqavatama varevara.

19 Qora kaiqa vare variaka vika avuqavu ni variaka vevaaraini vaiha vikara, Tinavuara mpo ike tiha kahaqama timitaate tivarave.

20 Are vehi vaiintivano vairera, kia ai tontivata vaivara. Are airi airaira vaterava vairera, ai tontivata airima vaivara.

21 Are quahehara variataa irera, vehi vaiinti nahenti koqema nimitaane. Are vora iri qoraiqama amitairera, are Kotira uva raqama kenara.

22 Qora kaiqa varerara avu aato utuqi vi vaika variqi vi, raumpirimama vivara.

Koqe kaiqa varerara nái avu aato utuqi vi vaika vaimanta, vaiinti naqhenti vika uvara quqaave tivakeha, vikara muntuka vatevara.

23 Ho are kempukaiqama kera kaiqa varairera, are koqe koqaama varenara. Are kia kaiqa vararaitira, uvaqai tihara vi kaiqara vararerave tirera, are vehi vaiintiqama vinara.

24 Koqe avu aato vataaka variamanta vaiinti nahenti vika nora autu nimi variara.

Kia koqe avu aato vataaka variamanta vaiinti nahenti vikara hampi okara auti variakave ti variara.

25 Vovano *ko* avuqaa kia una uva tiraitiro, quqaa uva tirava *ko* kahaqiraro *iasi*vano kia rumpataa vaiintira arukaate tiraitiro, kuvantu kaate tianaro. Vaiintivano kia uva avuqavu tirera, vira una uva kaara rumpataa vaiintira arukevara.

26 Nora Kotira aatu qeteharo vira vevaaraini vairava vairaro vira muntukavano paru iraro viva kia vo haikaravata qetaraitiro vairamanta, vira naata vaintivata koqemake vaivara.

27 Ruvu namari koqera ne vaiva kia qutu viraitiro, qaqi variqiro vintema kero, Nora Kotira aatu qeteharo ni vairava qaqi variqiro viraro, qutira haikavano vaara vuitaarirava kia ho vira ravaaqavu kaanaro.

28 Avuhainaava airi vaiinti nahentiqaa raqikirava vairaro vira autuvanovata nora autuma varianaro. Vira vevaaraini vaika kia airi vaivera, vira kempukavano taiqa vuanaro.

29 Kia vaaka arara itai vaiintira avu aatovano koqe avu aatoma vairo. Vaaka arara itai vaiintiva naiqi hampi avu aato vaira qovaramake vaira.

30 Muntuka paru irava vaiinti kahaqiraro vira vaatavano koqe iroma varianaro. Vovano ina haikarara muntuka nti vairava vaiinti vaata qoraiqama kaanaro.

31 Kotiva ekaa vaiinti nahenti autu kero vatairara tira, are vehi vaiinti nahentiqaa nora maara vatairera, are mintihara Kotirama qoraiqama amitenara. Are vehi vaiinti nahenti koqema nimitehara vika kahaqirera, are mintihara Kotira autuma tuahera kenara.

32 Qora kaiqa vare variaka variavaro vi kaiqava nái qoraiqamake vaira. Avuqavu ni variaka qutire iha vika ⌞Kotira vataake vairara⌟ kempukaiqamake iri variara.

33 Vo okara vo okara koqemakero rairakero iri vai vaiintira avu aatovano koqe iro vaira. Hampiqamakeha ni variakaqi kia koqe avu aatovano vaira.

34 Avuqavu ni okarara avataqi ni variaka nái vata maata nora autuma amivara. Kotira uva raqake variaka nái qora kaiqa kaara nái vata maata kaurira haika amivara.

35 Vira kaiqa vaiintivano koqemakero aato irikeharo kaiqa vara kairaro avuhainaa vaiintivano virara iriharo quahaanaro. Vira kaiqa vaiintivano qora kaiqa varainara kaara kaurira haika avuhainaara amiraro vira ararama itaanaro.

15

1 Vovano ariara arara itairara are qihaaqama kera nai uva tiva amirera, vira arara itairava taiqa vuanaro. Are virara kempuka uva tirera, vira arara itairava voqavatama varianaro.
2 Koqe avu aato vataaka uva ti variamanta vaiinti nahenti vika uva voqavata iriataa imanta variara. Kia avu aato vataaka noqihairo hampi uva vo uva vo uva qovaraiqi vaira.
3 Nora Kotira avuvano vonaini vonaini ekaa haikavano qovaraiqi vaira tave vaira. Viva qora kaiqa vare variakavata koqe kaiqa vare variakavata aitutuma kero tave vaira.
4 Koqe uva tirava qoraiqama viro vaina vaiintira kahaqiraro viva koqema viro varianaro. Una uva tirava vaiinti avu aato qoraiqama kairaro vira muntukavano qoraiqama vuanaro.
5 Kia avu aato vataava nai qova vira uteteharo tiaina uvara kia irianaro. Nai qora uva avataqiro vi vai vaiintiva koqe avu aato vataavama varianaro.
6 Avuqavu ni variaka naavuqi airi haika vaira. Qora kaiqa vare variaka vataa airairava nái qoraiqama nimite vaira.
7 Koqe avu aato vataaka homa vokiaka koqe avu aato nimivara. Kia koqe avu aato vataaka kia ho vora koqe avu aato amivara.
8 Noravano Kotiva avuqavu ni variaka vira aare varia uvarara quahe vaiharo, viva qora kaiqa vare variaka *ofaa* autu amite variarara kia antuqa arivaro vaira.
9 Noravano Kotiva qora okara auti variaka vare varia kaiqarara kia antuqa arivaro vaiharo, viva avuqavu okara auti variakara antuqa arivaro vaira.
10 Are avuqavu aaraqaa ninara qaqira kairera, vira kaara ai uteteha qorahaama ruqutu amitevara. Are kia qaqi kairamanta ai utetaivera, are qutuma vinara.
11 Noravano Kotiva qutuaka varianaini kankomakero tave vairara ti, ho nantiakee tentanavu avu aatoqi vainara kukeqa kaaariraro viva kia tavaanaro?
12 Koqe avu aatora naaraihama amite variaka vika kiama vovano vika utetainara irivara. Vika koqe avu aato vataakara kiama ireha koqe okara tinavu tiva timiate tivara.
13 Vira muntukaqihairo quahairera, vira virivanovata koqe iroma varianaro. Vira muntuka qoraiqirera, vira vaatavano maara ntairaro uaa viri aratero varianaro.
14 Koqe avu aato vataaka vo okara vo okara voqavata iri tavareka auti variamanta, kia avu aato vataaka vika hampi okarara voqavata antuqa arimanta variara.
15 Vehi variaka vika vo enta vo enta vukaari utiha nora maaraqi variqi vuamanta, muntukaqihairo koqe i vaimanta variaka ⌞vika vehi variarara kia noraiqaake iriraiti,⌟ vika airi kara naaka quaheha variantemake vaivara.
16 Airi monu airaira vataakaqihai vokiaka variavaro vi haikara vataara kaara tirorira haikavanove, nora maaravano vikaqaa qovaraiqi vaira. Koqemama are kia airi haika vataraitira, Nora Kotira aatu qetehara variqira vinara.
17 Are mati koqera kia ariara antuqa vaika hampata nairera, virara kiama ai muntukaqihairo koqe ianaro. Are qaqi naaharaqai ariara muntuka vataaka hampata nairera, ai muntukaqihairo qihaaqianaro.
18 Vaaka arara ite vai vaiintiva vora arara rateqa kaivaro tirorira haikavano qovaraiqi vaira. Kia arara itaivaro qihaaqama kero uva ti vai vaiintiva tirorira haika taiqake vaira.
19 Popohara vaiintivano variqiro viraro auqu vai nimiriva aara kuvai kaintema kero, vo haika vo haikavano vira qoraiqama kaanaro.

Kia popoharaitiro, avuqavu okara avataqiro vi vai vaiintiva koqe aaraqaa viraro kia vo haikavanovata vira kuvai amitaanaro.

20 Vira maaquvano koqe okara avataqiro virera, vira qova quaheharo varianaro. Vira maaquvano kia koqe okara avataraitiro, hampi nirera, viva nai nora kaurira haikama amianaro.
21 Kia avu aato vaika vika nái hampi okara autuarara quahe variara. Koqe avu aato vataaka vika avuqavu okara avataqi vivara.
22 Are kaiqa varareva ihara koqe avu aato ami uvara qoririma kairera, ai kaiqavano qoraiqama vuanaro. Airivano koqe avu aato amira are avataqira virera, ai kaiqavano koqe iro varianaro.
23 Are vo vaiintivano ti uvara irira, nai koqe uva tiva amirera, ai muntukaqihairo koqema ianaro. Vi entara vika ariara koqe uvama tiaro tivara.
24 Koqe avu aato vataaka kia qutuaka vi varia aararaqaa otu viraiti, vika naaruvaini qaqi variqi virara iriha, mini vi varia aararaqaa oru vi variara.
25 Noravano Kotiva nái mahuta ti variaka naavu rampai aqukeharo, tentoqa nahenti vata o ntuva taaraqaa haara ututaara vovano varaantorave tiro, antua nimitaanaro.
26 Qora kaiqa vare variaka nái avu aatoqi irite variarara Noravano Kotiva anomakero kia antuqa arivaro vaira. Viva koqe uva ti variarara quaheharo vaira.
27 Qora okara autiharo una aaraqaa airi monu vare vai vaiintiva viva nai naavuqi variaka airi maarama nimianaro. Qutaru monuara kia antuqa vaiva, viva koqema kero qaqi variqiro vuanaro.
28 Avuqavu okara avate vaiva viva kia paparuqama kero vora nai uva tiva amiraitiro, viva aato irikero, viraqaahairo uva tiva ami vaira. Qora kaiqa vare variaka vaaka nái noqihai qora uva ti variara.
29 Noravano Kotiva koqe vaiinti nahenti vira aare varia uvara iriharo, viva qora kaiqa vare variaka uva kia iri vaira.
30 Vo kiaka viriqihairo koqe iharo naaraihi vairera, ai muntukaqihairo koqe irarama vainara. Koqe vakaakavano ai vaata koqema amitaanaro.
31 Ai kahaqiharo utetaina uvara are ririera, vika ariara koqe avu aato vataavama vaivo tivara.
32 Vovano ai utetaina uvara qoririma kairera, are mintihara nenama nena qoraiqama kenara. Are vi uvara avataqira virera, ai avu aatovano voqavatama koqe iro varianaro.
33 Are Nora Kotira aatu qetehara vairaro ai avu aatovano koqe iro varianaro. Are Kotira avuqaa nena vara muntuvikera vairera, viva naantiara ai nora autuma amianaro.

16

1 Tenavu avu aato irikeha tiha, Naantiara minti mintima irerave tiarirarovata, Noravano Kotiva hove tirera, vi haikara homa autirara, kia hove tirera, kia ho autirara.
2 Tenavu tiha, Tenavu avuqavuqamake ekaa okara auti vauro ti vaurarovata, Noravano Kotiva tinavu avu aatoqiraara tuantikero rairakero tave vaira.
3 Are ekaa nena autire ina haikara Nora Kotira kauquqi vatairaro viva ai kahaqiraro vi haikava koqe iro variarire.
4 Noravano Kotiva nai kaiqa varaaina okarara iriharo ekaa haika autukero vataira. Qora kaiqa vare variaka ekaara entaqaa vehi autu vuate tiro, viva vikavata autukero vataira.
5 Nariaraqai noraiqaake iri variakara Nora Kotira kia antuqa arivaro vaira. Quqaama viva kiama vika qaqi kaira variqi vivara. Viva vika qoraiqamama nimitaanaro.
6 Kotirara antuqa ariraro virara kempukaiqama kero iriqiro vinara viva vira qora kaiqa varaina uvara nunkama amitaanaro. Nora Kotira aatu qeteharo ni vairava qora okara aatarama kaanaro.

7 Noravano Kotiva tavairaro vaiintivano vira aaraqaa koqemakero nirera, viva vi vaiintirara quahairaro viva nai navutaaka hampatavata maateraiqama kero varianaro.
8 Hauri are una kaiqa varehara airi airaira varakera vaterora. Koqemama are inaara haikaqai vatehara avuqavu okara avataqira vinara.
9 Are nena avu aato utihara te minti minti irerave tirarovata, Noravano Kotiva ariara nai tiva tai aararaqaa vuane ti vaira.
10 Kotiva avuhainaa vaiinti noraiqama kaivarora tiro, vi vaiintiva vira uva vaiinti nahenti tiva nimi vaira. Viva vaiinti nahenti uva avuqavu i entara avuqavuqama kero uva rahe vaira.
11 Avuqavu rahe vai *sikeri*ra, virarama Nora Kotira antuqavano vairo. Viraqohai koqemake rairake vataate ti vaira.
12 Avuqavu okara avataqi vi vai *kamaani*va kempuka vairara ti, vira avuhainauka kia qora okarara antuqa arimanta variara.
13 Avuhainaa vaiintivano quqaa uva ti variaka uva iriataa ivaro vaiharo vikara quaheharo vaira.
14 Avuhainaa vaiintivano vo vaiintiara arara itairera, viva vira aruma kaanaro. Virara iriharo koqe avu aato vataava avuhainaa vaiinti koqema amitairaro vira arara itairava humpama vuarire.
15 Avuhainaa vaiinti virivano koqe iro vairera, viva vaiinti vo kia arukaraitiro, qaqi kairaro variqiro vuanaro.
Avuhainaava vira quahama amitaarirava koqe aaqu voqaarama varianaro.
16 Kia airi monu* varerara noraiqaakera iriraitira, koqe avu aato varenarara noraiqaakera iriqira vuana. Koqe avu aato vareva nora haikama vairo.
17 Avuqavu ni variaka qora kaiqa varaarorave ti, koqe aaraqaa vi variara. Ho raurihara variane. Are kia qutiraitira, qaqi variqi virerave tirera, kia qora aaraqaa nuane.
18 Nai autu tuaherairava variqiro viro, vuru qoraiqama vuanaro. Nariaraqai noraiqaakero irirava variqiro viro, vuru kaavu ntuanaro.
19 Hauri nái nutu tuaheraaka muara varate airairara aivata rairake amivora. Koqemama are kia airi airaira vataraitira, nena vara muntuviqama kera, vehi variaka hampata variqira vinara.
20 Koqe uva maara avataqiro virava koqe iro varianaro. Nora Kotiraqaa muntuvi vairava viva nai muntukaqihairo quaheharo varianaro.
21 Koqe avu aato vataaka variamanta vaiinti nahenti vikara tiha, Vika koqemake vo okara vo okara rairake iri tave variakave, ti variara.
Qihaaqamake uva maara ti variaka variamanta vaiinti nahenti vika uva iriataa imanta variara.
22 Vo okara vo okara koqemake rairake tavaa okarava vaireva, ruvu namari koqera voqaarama vairo. Vi okarara avateka qaqi variqi vivara. Kia avu aato vataaka hampi okara auti variava nái qoraiqamake vaira.
23 Koqe avu aato vataava hampi uva tiarorave tiro, nai noqaa koqemakero raqiki vaimanta vaiinti nahenti vira uva maara iriataa imanta variara.
24 Koqe uvavano *hani* voqaarama vairo. Vi uvava voqavata hiakaa iharo vaiinti nahenti vaata kempukaiqama nimite vaira.
25 Raurihara variane. Aara vovatama vaivo. Are vi aarara koqe aarave tirora. Vi aararaqaa ni variaka variqi vi, vuru qutuma vivarave.
26 Kaiqa vaiintivano te karara narara variarorave tiro, viva kempukaiqamakero kaiqa vare vaira.

* **16:16:** Hiparu: *korivata silvaavata*

27 Qora vaiinti vokiaka qoraiqama nimitareka vo aara vo aara rante variara. Ihavano tatoqa kaintemakero, vika uvavano qoraiqamake vaira.
28 Qora okara auti vai vaiintiva tirorira haika qovaramake vaira. Viti viri niharo tauvaqa vauraa uva ti vaira kaara tontiqamake variaka nai navutaiqi nai navutaiqi variara.
29 Voqamake vaiinti ntaihe variaka nái kena vaiinti qora aaraqaa kuntama muntuvi kaamanta vikavata qoraiqamavi variara.
30 Raurihara variane. Vovano nai kena vaiintiara avu kirairera, viva qora kaiqa varareva iharoma mintianaro. Vaiintivano nai no qakiharo evaara uva tirera, viva qora okara autireva iharoma mintianaro.
31 Avuqavu niha konta naampaiqama vuaka variavaro vika erera kauhivano avuhainaa tovaqa voqaara vaira.
32 Koqemama are kia airi kempuka varenarara noraiqaakera iriraitira, muntuka qihaaqamakera vainarara noraiqaakera iriqira vuana.
Koqemama are kia iqoka aatarakera vo vatuka vo vatukaqaa raqikinarara noraiqaakera iriraitira, are nenaqaa koqemakera raqikinarara noraiqaakera iriqira vuana. Vi haikava nora haikama vairo.
33 Tenavu vi kaiqara vi kaiqara vararerave tiarirarovata, Noravano Kotiva hove tirera, homa vi kaiqara varaainara, kia hove tirera, kia ho varaainara.

17

1 Are raqi tirorika hampata vaihara nora kara koqe kara nehara vairera, vira kiama koqe ianaro. Are qihaaqama kera vaihara qaqi qumina kara nehara vairera, vira koqema ianaro.
2 Vira maaquvano qora okara autukero nai qora kaurira haika amirera, vira qova nai kaiqa vaiinti koqe avu aato vataarara are ti maaqu vatuka varera ekaa ti kaiqaqaa raqikiane tianaro. Viva qutu viraro vira maaqunavu nái qora onaana varentemakero vira kaiqa vaiintivanovata varaanaro.
3 Vaiintivano ihaqohairo *kori*ve *silvaa*ve untakero avatamakero tave vaira. Noravano Kotiva tinavu avu aato muntukaqi avatamakero tave vaira.
4 Qora kaiqa vare variaka nái kenauka qora kaiqa varareka tia uvara iri variara. Una uva ti variaka vika nái kenauka una uva tiara aato vateha iri variara.
5 Kotiva ekaa vaiinti nahenti autu kero vatairara tira, are vehi vaiinti nahentiara qora uva tirera, are mintihara Kotirama qoraiqama amitenara.
Are vovano qoraiqama viro vainara tavera naaraihama amitehara quahairera, Kotiva ninavata qoraiqama amitaanaro.
6 Konta naampai nái naintivara taveha vikara quaheha tinavu naintivara koqekave ti variara. Vainti vikavata nái noka qokara quaheha tinavu noka qoka koqekave ti variara.
7 Kia Kotirara noraiqaakero iri vai vaiintiva koqe uva maara vaiinti nahenti tiva nimirera, vi okarava kiama avuqavu ianaro. Qaiqaa, nora autu vataara noqihairo una uva qovaraiqirera, vira anomakero kia koqe ianaro.
8 Vokiaka tiha, Qutaru monuvano vaireva, hepi haika voqaarama vaivo. Tenavu qutaru monu nimiari vika homa tinavu antuqa vainara vo haika vo haika autu timitevarave ti variara.
9 Are nena hana vaiintivano ai qoraiqama amitainara tauru amitairera, viva ariara antuqa ariroma varianaro. Are vira uva qaqi iri amitairera, viva kiama ariara ti tontivano vaivo tianaro.
10 Are avu aato vataa vaiinti vohaa tataa atihara utetairera, viva vaakama ai uva iriro avataanaro. Are kia avu aato vataa vaiinti 100 tataa ruqutihara utetairera, viva qaqiqaima qora okara autuqiro vuanaro.

11 Qora kaiqa vare variaka vika kia ⌞Kotira⌟ vevaaraini vaireka auti variara kaara ⌞Kotiva⌟ vaiinti vo varakairaro viva kia vika aaqurihama nimitaraitiro, qoraiqama nimitaanaro.
12 Are *bea* naati muara vare vivara vira nora aaraini ranta kairera, vira nova ai qoraiqama amitaainarara mpo ikema tirara.
Kia koqe avu aato vataava nai hampi kaiqa vare vaina entara are vira ranta kairera, te viva ai qoraiqama amitaanarara anomake mpo ike tirarave.
13 Vovano ai koqe okara autu amitairara are vira nai qora okara autu amitairera, qora okaravano aivata ai naavuqi vaikavata qoraiqama nimitaqiro vuanaro.
14 Vaiintivano tirorira uva vara qovarama kaiva vaireva, namari tintataara inaaraiqa tomavira voqaarama vairo. Kia vaaka tomavira tinta tairera, namarivano noraiqama kero tuvuanaro. Virara iriha vaakama tirori uvara qioqama kaate.
15 Noravano Kotiva taara okara maatantara kiama antuqa arivo:
⌞1.⌟ *Ko* rairakeha qora kaiqa varai vaiintira kuvantu amitaarave.
⌞2.⌟ Qumina vaiintiqaa uva vateha vira karapuhiqama kaarave.
16 Kia koqe avu aato vataava koqe avu aato kia varareva autirara, are qumina nena monu vira *sikuru*ara koqaa irora.
17 Tinavu tonti koqeka vika ekaa entama tinavuara antuqa arirama vaivara. Maara vaina entara tinavu qata vakaa aura nakaa tinavu kahaqama timitekama vaivara.
18 Kia avu aato vataava nai kena vaiintivano voraqihairo viqatainarara tiharo, Are kia vira nai amirera, tema vira amirerave tianaro.
19 Tirorira haikara antuqa ari vaiva viva qora okarara antuqa arivaro vaira. Nai mahuta ti vaiva viva qora okarama naiqaa qovarama kaanaro.
20 Vaiintivano qora avu aato utuqiro virava kiama koqemakero varianaro. Nai noqihairo qora uva ti vairava viva qoraiqama viro varianaro.
21 Vira maaquvano hampi kaiqa varairera, vira qora muntukavano qoraiqiraro varianaro. Viva hampi kaiqa varainara kaara vira qora muntukaqihairo kia koqe ianaro.
22 Muntukaqihairo quahaiva *marasina*vano ai koqema amitaintema kero, ai kahaqianaro. Muntuka qoraiqiva ai avu aato namaqiro viro vuru ai aruma kaanaro.
23 Qora *iasi*vano kukeqa keharo qutaru monu varero kia avuqavuqama kero *ko* rahe vaira.
24 Koqe aato vataava viva koqe okara autuainara tavamaqiro viharo vira avataqiro vi vaira. Qora avu aato vataava hampi okara, vo okara vo okara avataqiro vi vaira.
25 Vira maaquvano hampi okara avataqiro virera, viva nai qora muntuka qoraiqama amitairaro, vira nora muntukavanovata voqamakero qoraiqianaro.
26 Kia viraqaa uva vai vaiintira qumina virara *ko* koqaa iane tivora. Qiata vaiinti avuqavuqamake nái kaiqa varera kaara qumina vika ntaihevora.
27 Koqe avu aato vaiva kia arara itairaro qihaaqama kero varianaro. Vo okara vo okara kankoma kero iri tave vaiva kiama airi uva tianaro.
28 Mintiraro kia avu aato vataava kia uva tiraitiro evaara vairera, vika viraravata koqe avu aato vataa vaiintivema tivara.

18

1 Kia vo vaiinti tonti qireva autiharo nariaraa kanta vai vaiintiva viva nariaraqai noraiqama kero iri vai vaiintivama vairo. Viva vokiaka koqe uva tiva terara kia antuqa ariraro varianaro.
2 Kia avu aato vataava vaiharo viva koqe avu aato varaainarara kia noraiqaakero iriraitiro, viva nai hampi uva iritaira virara quaheharo vaiinti nahenti tiva nimi vaira.
3 Are qora kaiqa varairera, vaiinti nahenti ariara qora vaiintive tivaro ai autuvanovata vatainiqama virara are kaurira haikama varenara.

4 ⌞Koqe⌟ avu aato vataava ti vai uvava vaireva, aruvuqihairo koqe ruvu namari tuvi vaira voqaarama vairo. ⌞Vi namarira nairava qaqi variqiro vuanaro.⌟
5 Hauri *iasi*vano qora okara autina vaiintira quahama amiteharo, qumina vaiintiqaa uva vataantora.
6 Kia avu aato vataava ti vai uvava tirorira haika qovarama kaimanta vira kaara vira ruqutireka auti variara.
7 Kia avu aato vataava tina uvava naima qoraiqama amitaanaro. Vaara vuitaaraqaa aru vintema kero, vira uvavano nai ravaaqavu kaanaro.
8 Vo vaiintiara tauvaqa vauraa uva tira vaiinti nahenti quahake iri variara. Hiakaa i karara vaaka nampiqama kaantemake, vika vi uvara irireka auti variara.
9 Popohara vaiintivanovata, vora airaira rakavu raakavumake vai vaiintivavata, vitanta vohaa qaramake vaiha qata vakaatanta voqaara variara.
10 Noravano Kotiva vaireva, kempuka naavu voqaara vaira. Avuqavu ni variaka kante oru vi naavuraqi koqemake variara.
11 Vokiaka nái airi monu airaira vataaraqaa muntuvi variara. Vika tiha, Vaantaavuravano tinavu antua timitaintema kero, vi haikava tinavu antua timite vaivo, ti variara.
12 Nai autuqai tuahere vairava variqiro viro, qoraiqama vuanaro. Are avuni kia nena vara muntuviqama kairera, naantiara are kiama nora autu varenara.
13 Are avuni aato vatera koqema kera uva irira, nai tiva amiane. Are paparuqamakera uva tirera, are kaurira haikama varenara.
14 Vaiintivano rovara varero tiharo, Te homa rovara aatarake koqema virerave tira uvava vira kahaqiraro viva koqema vuanaro. Oho, ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vauro tira uvava vira qoraiqama kairaro viva qutu vuanaro.
15 Avu aato vataaka vika qaiqaa vo okara vo okara iri tavareka auti variara. Vika vovano uva tiva nimiainarara aato vateha variara.
16 Are nora vaiinti hampata uva tirera ihara vo haika vira aminara varera viraro viva ai qaqi kairara vira tavaane.
17 Vo vaiintivano naane *ko*qaa vaiharo nai auta ntuaina uvara tirara irira, hauri are vira uvara quqaa uvave tirora. Are vairaro vovanovata ani nai uva tirara irira, viraqaahaira homa are vitanta uva rairakenara.
18 Ho ne nora vaiinti taaraqanta uva iriha kia ho avuqavuqivera, ne*satu* ariha vo vaiinti kaama taivaro vira uvavano vora aatara kaarire.
19 Are nena qata vakaara vo haika kaara qoraiqama amitairera, are vukaari utihara qaiqaa vira qata vakaaqama kenara.
Kempuka vaantaavura vukaari utiha ravantiaqa kaantemakera, are voqavata vukaari utihara vira vitenarave.
Qentiqaa *aini* nora vuvataava vaiinti antua kaintema kero, tirorira uvavano koqemake variatanta rairake vaira.
20 Karavano vaiinti auha mpiqa amitaintema kero, are koqe uva tirava ai muntuka koqema amitaanaro.
21 Vaiintivano ti vai uvava homa vo vaiinti arukero, vo vaiinti qaqi kaanaro. Vaiintivano koqemakero irikero tira uvara antuqa harirava koqemakero variqiro vuanaro.
22 Are nahenti vo varairera, vira nai koqe haikama varenara. Are mintiraro Noravano Kotiva ariara quaheharo ai koqema amitaanaro.
23 Vehi vaiintivano qihaaqamakero airi monu vataa vaiintiara ti kahaqiane tivarovata, vi vaiintiva kia nai qihaaqamakero tiva amiraitiro, kia koqe uvaqohairo vira nai tiva ami vaira.
24 Ai tonti vokika kia ai kahaqiraiti, ai qoraiqama amitevara. Ai tonti taruva ai qata vakaukavata naatarakero viva koqemakero ai kahaqianaro.

19

1 Kia avu aato vataaka kia avuqavu i uvara tiraiti, hampi uva ti variantema kera, arevata mintirora. Koqemama are vehi vaihara quqaa uva tivaqira vuana.
2 Are vo kaiqa varena okarara kia kankomakera iriraitira, paparuqihara vi kaiqara varairera, vira kiama koqe ianaro.
Are paparuqama kera vi kaiqara varaterava hampiqama vuanaro.
3 Vokiaka hampi kaiqa vareha náiv*a*no nái qoraiqama keha qumina Nora Kotirara arara ite vaimanta variara.
4 Airi monu airaira vataaka variamanta airi vaiinti vika tontiqi variara. Vehi variaka variamanta vika tonti vika qaqirake vuara.
5 Are *ko* avuqaa vo vaiintiara una uva tirera, are ruqemakera vina aarava kia vairamanta ai ruqutivara.
6 Autu vatauka vika quahama nimitaate ti, airi vaiinti vikara uqerara uva ti variara.
Vo haika vo haika parumakero nimi vai vaiintira airi vaiinti nahenti vira tontiqireka auti variara.
7 Vehi vaiintivano vaimanta vira navunaaka viva vainaini kia vuataa imanta variara. Viva vukaari utiharo vokiaka tontiqireva auti vaimantavata, vika kia variara.
8 Koqe avu aato varareva auti vairava viva nai vira kahaqianaro. Koqe okara virara koqe haikave ti vairava koqema kero variqiro vuanaro.
9 Are *ko* avuqaa vo vaiintiara una uva tirera, are ruqemakera vina aarava kia vairara are qoraiqama vinara.
10 Kia avu aato vataava airi airaira vatero koqe naavuqi variqiro virera, vira kiama koqe ianaro. Kaiqa vaiintivano nai nora vaiintiqaa raqikirera, vira anomakero nai kiama koqe ianaro.
11 Koqe avu aato vataaka kia vaaka aara itaimanta variara. Are vovano ai qoraiqama amitainarara kia noraiqaakera irirera, vaiinti nahenti ai nora autuma amivara.
12 Avuhainaa vaiinti arara ite vaiva vaireva, *raioni*vano aantau arukareva noraiqaakero uva tira voqaarama vairo.
Viva vaiinti quahama amite vaiva vaireva, varavuvano ukau qaraakaiqama kaira voqaarama vairo.
13 Vira maaquvano hampi kaiqa varainara kaara nai qora qoraiqama kaanaro.
Vira naatavano enena tirorira uva tivaqiro vi vaiva vaireva, tirintuqavano naavuqi nti vaira voqaarama vairo.
14 Vira noka qoka naavuve airi airairave nái vainti ho amivarovata, Noravano Kotivaqai vira koqe nahenti amianaro.
15 Popohara vaiintivauvo, aavata vaitatera variqira vuane. Are mintiraro ai kara kia vairara are narara vainarave.
16 Are Kotira uva maara avataqira virera, are vukaiqama kera variqira vinarave. Are vira uvara qumina uvave tirera, are qutuma vinarave.
17 Are vehi variaka aaqurihama nimitehara vika vo haika nimirera, are mintihara Nora Kotiraqi vi haikara viqama tenara. Viva virara iriharo ai koqe koqaama amianaro.
18 Ai maaquvano vaintika vaina entara vira utetaane. Are kia mintiraitira, vira qaqi kairaro qora kaiqa varaqiro viro anomakero qoraiqama virera, vira ai nina okarama varianaro.
19 Qaqi kairaro vaaka arara ite vairava nai qora koqaa varaarire. Are vira kahaqirera, are mintiraro viva qaiqaa qaiqaavata ariara ti kahaqianarove tianaro.
20 Vokika ai koqe avu aato amirave, koqe uva maara amirave, are avataqira virera, ai avu aatovano koqema vuanaro.
21 Vaiintivano tiharo, Kaiqe te minti minti irerave tirarovata, Noravano Kotiva tirai uvavaqai aru vuanaro.

22 Vokiaka koqema nimite vai vaiintira virara vaiinti nahenti quahe variara.
Are vehi vaihara *ko* avuqaa kia una uva tirera, vira nai koqe iroma varianaro. Are una uva tihara *ko* aatara kairera, vira kiama koqe ianaro.
23 Are Nora Kotira aatu qetehara vira uva iriqira virera, are vukaiqama kera qaqi variqira viraro kia maaravano ariqaa qovaraiqianaro.
24 Anomakero popohe vai vaiintiva nai kauqu kara tanuqi vatero, kia viraqihairo kara varakero vuru nai noqi vataira.
25 Are koqe okarara naaraihina vaiintira tunaaraqohaira ruqutirera, vo haika vo haikara kia kankomake iri taveka vira tave, vikavata koqe avu aato varevara.
Are avu aato vataaka utetairera, vika avu aatovano voqavatama koqe iro varianaro.
26 Nai qora kia koqe okara autu amitero, naavuqihairo nai nora atitama kai vaiintiva anomakero kaurira haika naiqaa vatero.
27 Ti maaquo, are koqe uva maara kia qaiqaa iriataa irera, are mintihara vaakama ekaa koqe okara tauvaqa utu amitenara.
28 Vaiintivano *ko* avuqaa una uva ti vaira kaara *iasi*vano kia avuqavuqamakero uva rahe vaira.
Hiakaa i karara nampiqama kaantemake, qora kaiqa vare variaka nái qora kaiqa varerara quahe variara.
29 Koqe okarara naaraihama amiteka vika ntaihevara. Kaavuqohai raqaqaa hampi kaiqa vare vaika ntaihevara.

20

1 Iha namari airi ne variaka vueraiqamavi hampi uva tiha raqireka auti variara. Avu aato vataava tiharo, Hauri te iha namari airi neha vueraiqaa vuarorave tiro, kia airi ne vaira.
2 Avuhainaa vaiinti arara ite vaiva vaireva, *raioni*vano noraiqaakero uva tira voqaarama vairo. Are vo okara autinara kaara avuhainaara arara itairera, viva ai aruma kaanaro.
3 Kia avu aato vataaka vaakama raqi tirorira haika qovarama kevara. Raqi tirorira haika tauvaqa utu amite vai vaiintira nora autuma amivara.
4 Popohara vaiintivano kara uti entara kia nai kaiqa kora kero kara utira kaara viva kara qanti entara kia vo karavata qantu varaanaro.
5 Vaiintivano nai avu aatoqihairo iri vai okarava vaireva, varuvavano veva muntukara vaira voqaarama vairo.
Varuvaqihairo mpaqi vaari kaantema kero, avu aato vataava vovano vi uvara homa qovarama kero varaanaro.
6 Airi vaiinti tiha, Tenavu ai tontima vauro tiavarovata, vikaqihairo nai tavave quqaa vira tonti taruva vaivo? Vaiintivano vukaari utiharo tonti tarura rantake vaira.
7 Vika qova kia una uva tiraitiro, avuqavu okara avatairera, vira vaintivara koqemake vaivara.
8 Avuhainaa vaiintivano *ko* rahe vai entara viva vaaka vika avu aatoqi una uva tireka iritaara viraaqamakero tavero avuqavu i vaira.
9 Kia vovano ho tiharo, Ti avu aatoqi kia qora okara voqavanovata vaivo. Te qora kaiqa varauna uvara nunka taiqake takuquvi vauro, tianaro.
10 *Sikeri*qaa hirite hampiqamake rairake nimiarave, hampiqamake vo haika avata-make nimiarave, Noravano Kotiva mintia okarara kia antuqa arivaro vaira.
11 Are vainti haika auti okarara tavehara vikara homa koqe vaintive qora vaintive tinara. Vohaa qaramakera are noruqaaka auti okararavata tavehara rairakenara.
12 Noravano Kotiva tinavuara uva iriate tiro aato autukero vatero, ekaa haika tavaate tiro avuvata autukero vataira.

13 Are ekaa enta vaitareva auti vairera, are vehiqama vinara. Are avu rampaikera
himpira kaiqa varairaro airi kara variarire.
14 Vaiintivano vo haika koqaa ireva tiharo, Maa qora haikave. Te inaara monu ai ami
vira vararerave, tivakero varero vuru nai kenauka numiqeharo tiharo, Ho tavaate. Te
inaara monu aquke koqe haika maa varauro, tianaro.
15 *Kori*vata, vo ori vo ori koqe ori vaivarovata, koqe avu aato vataava ti vai uvava
koqe haika tarurama vairo.
16 Vovano *dinau*qama kero airaira varareva irara hauri are tihara, Are kia *dinau*
varenara vira nai amirera, tenta una haikara vira amirerave, tirora. Are minti tiraro
naantiara airaira qova are iana haikara varairera, te ariara huviqorave tirara.
17 Are una aaraqaahaira kara varairera, avuni vi karava hiakaa irarovata, naantiara
vi karava nuqa voqaara ai noqi varianaro.
18 Are vo kaiqa varareva ihara avuni vorara koqe avu aato timiane tivakera, vi
kaiqara varaane.
Kia paparuqihara iqoka raqiraitira, avuni vokikara koqe avu aato timiate tivakera
iqoka raquane.
19 Ekaa uva viti viri tiva nimi vaiva vaakama are evaara vira tiva amina uvara
voravata tiva amianaro. Virara iriharama airi uva ti vai vaiintiva vainaini kia vuane.
20 Nai noka qokara vaaquqama vuate tira vaiintiva, ovavano konkiraqi qimpa
vintemakero, qutu vuanaro.
21 Vaiintivano vira noka qoka qaqi vai entara vitanta i haikara vaaka raqiakero
varairera, naantiara vitini vi haikava kiama vira koqema amitaanaro.
22 Kia tihara, Viva ti qoraiqama timitaira kaara naivata mintima amitarerave tiane.
Nora Kotira veka vairaro viva ai avuqavuma amitaarire.
23 *Sikeri*qaa hirite hampiqamake rairake nimirave, hampiqamake maara avatamake
nimirave, vi okarara Noravano Kotiva kia antuqa arivaro vaira.
24 Tenavu maa vataraqaa variqi viha Noravano Kotiva kaama tai aararaqaa
vuainarara ti, tenavu vi aararaqaa viha nana nana haikavano tinavuqaa qovaraiqi-
ainarara kia kankomake irunara.
25 Kia paparuqama kera kauqu aiqiqaa aqu kera tihara, Te maa haikara Kotira kaama
amitarerave tiane. Hauri are naantiara tihara, Te kia minti tiataarave, tirora.
26 Avuhainaava koqe avu aato vataava qora kaiqa vare vaika rantakero, vika kia
aaqurihama nimitaraitiro ntaihaanaro.
27 Ovavano ataa intemakero, Noravano Kotiva tenavu avu aatoqi iritaunara qovara-
make vaira.
28 Avuhainaava vaiintiara muntuka vate okararave aaqurihama nimite okararave
avataqiro virera, viva vukaiqamakero raqikiqiro vuanaro.
29 Qaraaka vaiinti kempuka voqavata vairara vaiinti nahenti quahe vaihavata, vika
erera kauhi vataaka koqe avu aato vataara iriha nora autu nimi variara.
30 Are qora okara autina vaiintira ruqutihara utetairera, are mintihara vira avu aato
koqema kairaro viva vi okarara qaqirakero koqe okara avataqiro vuanaro.

21

1 Vaiintivano nai antuqaqaa namari toruqu kaintema kero, Noravano Kotiva
avuhainaa vaiinti avu aato kahaqiharo aiqi uti vaivaro viva vira antuqa avataqiro vi
vaira.
2 Tenavu tiha, Tenavu avuqavuqamake ekaa okara auti vauro ti vaurarovata,
Noravano Kotiva tinavu avu aatoqiraara ekaa tuantikero rairakero tave vaira.
3 Tenavu koqe okarave avuqavu okarave avataqi vuariraro Noravano Kotiva virara
quahaanaro. Vi okarava avuni vaivaro Kotira *ofaa* iha quara amite variava vira
naantiaraini vaira.

4 Nai hana vaiinti taveharo qumina vaiintive ti vai avurave, nariaraqai noraiqaake iri vai avu aatorave, vi haikara vataaka qora kaiqa vare variara.
5 Avuni koqemake irikeha kempukaiqamake kaiqa vareka vaivaro vika kara airima varianaro. Kavai kavaima keha kaiqa vare variaka vika vehiqama vivara.
6 Una aaraqaahairo airi airaira varatairava paari tuqema vintemakero, vahuqa variro taiqa vuanaro. Vi airairava ai vita varero qutu vuaka varianaini muntu kaanaro.
7 Qora okara auti variaka vika kia avuqavu okara autuataa imanta nái kena vaiinti ntaihe varia okarava náiv*a*t*a* rarau varero muntu aru taiqa kaanaro.
8 Hampi kaiqa vare variaka kia avuqavu aaraqaa ni variara. Kia uvavata vikaqaa vaika avuqavu okara avataqi vi variara.
9 Vira naatavano enena nai vaati atiharo tirori vairera, vira kiama koqe ianaro. Koqemama vira vaativano nai naavu koqera qaqi kero, haraara naavuqi oru varianaro.
10 Qora vaiinti vika qora okara autuataa imanta variara. Vika nái kenauka kia aaqurihama nimite variara.
11 Are koqe okarara naaraihina vaiintira ruqutirera, vo haika vo haikara kia kankomake iri taveka vira tave, vikavata koqe avu aato varevara.
Are avu aato vataaka koqe uva maara tiva nimiraro vika avu aatovano voqavatama koqe iro varianaro.
12 ⌞Kotiva⌟ avuqavu okaraqai auti vaiva viva qora okara autuaka nái naavuqi vaiha auti variara tave vaira. Viva minti variaka vehi autu taiqa kaanaro.
13 Are vehi variaka ai aare uvara kia iriataa irara nena aato tinta tairera, ho naantiara are vokikara ti kahaqiate tiramanta vika kiama ai uva irivara.
14 Vaiinti vovano ariara arara itairera, are vo haika vira evaara amiraro vira arara itairava humpama vuanaro.
15 *Iasi*vano uva avuqavuqama kero rairakero tirera, koqe vaiinti nahenti virara quahevara. Qora okara auti vaika kia virara quaharaiti qetevara.
16 Vaiintivano koqe avu aato vare aarara qaqira kairera, qutu vuaka varia vatukava vira vekama varianaro.
17 Nai quahaainaraqai noraiqaakero iri vairava vehiqama vuanaro.
Iha namariarave koqe kararave antuqa arirava vairaro vira monu airaira kia airi varianaro.
18 Qora okara auti variaka avuqavu ni variakaqaa maara vateva viva náiq*aama* qovaraiqianaro.
Avuqavu ni variaka kia qoraiqama viraiti ho vaimanta, vikaqaa muntuvi vaikavata kia qoraiqama vivara.
19 Vira naatavano enena nuntu nauntu tiharo tirorira uva tirera, vira kiama koqe ianaro.
Koqemama vira vaativano qaqirakero oru aahara vataini varianaro.
20 Koqe avu aato vataaka naavuqi koqe karave koqe vahaverave ruvaaqumake vataava vaira. Kia avu aato vataaka nái ia haikara vaaka namake variara.
21 Are nena kenaukara muntuka vatehara avuqavu okara vika autu nimitaqira virera, are vukaiqamakera variqira viraro ai kaiqavano koqe iro vairamanta vaiinti nahenti koqe autuvata ai nimivara.
22 Navutaaka airitahaa vatuka voqi vaivarovata, koqe avu aato vataa vaiinti vohaiqavano homa vika naatara kaanaro. Kempuka vaantaavura vaivo tiravata, viva homa ravantiaqa kaanaro.
23 Kia paparuqama kero uva tiraitiro, nai noqaa koqemakero raqikirava kiama tirorira haika qovarama kaanaro.
24 Koqe okara naaraihama amite variaka vika kia vo kiakara noraiqaake iriraiti, nariaraqai iriha, nái nutuqai tuahere variara.

25 Popohara vaiintivano airaira varaataa ivarovata viva kia nai kauquqohairo kaiqa varareva auti vaira. Mintiraro vi haikarara irira antuqava nai vira aruma kaanaro.
26 Popohara vaiintivano ekaa enta vo haika vo haika varaainarara avu aato uti vaimanta, avuqavu ni variaka parumakeha nái airaira viti viri nimi variara.
27 Noravano Kotiva qora okara auti variaka *ofaa*ra kia antuqa arivaro vaira.
Vaiintivano qora kaiqa varaainarara iriharo Kotira *ofaa* autu amitairera, Kotiva vira anomakero nunurama amitaanaro.
28 *Ko* avuqaa una uva tina vaiintiva qutuma vuanaro. Quqaa uva tina vaiintira vira qaqi kaivaro varianaro.
29 Vo kiaka tinavuara koqe vaiintive tiate ti, qora kaiqa vare variaka vaiinti nahenti nivuqaa unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variara.
Avuqavu ni variaka kaiqavano koqemake variarire ti, aato irikeha nái kaiqa vare variara.
30 Noravano Kotiva vo kaiqa varareva irera, kia ho vovano vira kuvai kaanaro.
Vaiinti koqe avu aatovanove, vo haika vo haika kankomake iri tavevave, nana nana okara avatevave, vi haikava vi haikava kia ho Noravano Kotiva varareva ina kaiqara kuvai kaanaro.
31 Ne iqoka raqireka airi ohi qeramate entara ne kia ho ohi kempukaqohai navutaaka naatara kevara. Ne Nora Kotira kempukaqohai homa iqoka aatara kevara.

22

1 Kia airi airaira varenarara noraiqaa kera iriraitira, vaiinti nahenti ai nora autu amirara noraiqaakera iriane. *Kori*ve *silvaa*ve koqe ori vaivarovata, koqe autuvano avuni nora haikama vairo.
2 Airi airaira vataakavata vehi vaiinti nahentivata Noravano Kotiva autukero vataikama variara.
3 Koqe avu aato vataaka vo haikavano vika qoraiqama nimitaainara taveha, vira aatu kukeqavi variara. Kia kankomake vo okara vo okara iri tavaaka vi haikara tavehavata, qaqi vi haikava vainaini oru vivi, qoraiqamavi variara.
4 Are nena vara muntuvi vataiqama kera Nora Kotira aatu qetehara variqira virera, are airi airaira vatera nora autuvata varera koqemakera variqira vinara.
5 Qora kaiqa vare variaka ni varia aararaqaa airi haikavano vaiinti qoraiqama nimitaarirava vairo. Are koqema kera variataa irera, kia vi aararaqaa vuane.
6 Are nena vaintiru koqemakero nuaina okarara umiqairaro viva noruqamaviro vi okarara avataqiro vuarire.
7 Airi monu vataaka vehi vaiinti nahenti raqiki variara. Are voraqihaira *dinau* varairera, are vi vaiintira qumina kaiqa vaiinti voqaarama vainara.
8 Vaiintivano qora kuvukanaa ututaiva qora karaqai qantintema kera, are vokika qora okara autu nimitairera, vi haikava ai ninaqaavata qovaraiqirara are kia ho qaiqaavata vika qoraiqama nimitenara.
9 Are parumakera nena kara vehi variaka nimiane. Are mintiraro Kotiva ai koqema amitaanaro.
10 Nariaraqai noraiqaakero iriharo vo kiakara naaraihama nimite vai vaiintira vara qaqini kaivaro tirorira uvave qora uvave taiqa vuarire.
11 Avuqavu okarara muntuka vateharo koqe uvaqai ti vai vaiintiva vairaro avuhainaava vira tontiqama kaanaro.
12 Noravano Kotiva koqe avu aato vo qara vo qara iraqaa koqema kero raqikiharo, viva una ti variaka uvara kia quqaa uvave tivakeharo vika uva qaqini varake vaira.
13 Popohara vaiintivano tiharo, Te vahaaqaini vuariraro *raioni*vano ti harukaan-torave. Hauri te aaraini vuariraro vo vaiintivano ti haru kaantorave, tivakeharo ⌞naavuqi⌟ vaira.

14 Vora vaatintiro ni vai nahentira uqerara uvavano vaireva, hiqainti voqaarama vairo. Nora Kotira arara ite vaiva vi vaiintiraqaa vairaro viva viraqi hiqintuanaro.
15 Vainti naati avu aatoqi airi hampi kaiqa vareva vaimanta, vika noka qoka nái vaintaira ruqutiha utetaivera, vika vi okarara qaqirama kevara.
16 Vaiintivano vehi variaka qoraiqama nimitero vika ia haikara vare vaivavata, vaiintivano airi airaira vataaka vo haika vo haika nimi vaivavata, vitanta *náitantavata* vehiqama vivara.
17 Koqe avu aato vataaka uva tira koqemakera irihara variane. Are nena aato ti timira te tiaina uvara koqema kera avu aato utukera varaane.
18 Ho vi uvava ai avu aatoqi vairera, are homa vo vaiintivata vi uvara tiva amiraro ai muntukaqihairo koqe iarire.
19 Are Nora Kotiraqaa muntuvira variane ti, te vate vi uvara ai tiva amirera.
20 Te 30 uvanavu qara ntuva taunara. Vi uvava ai koqe avu aato amirara are kankomakera vo okara vo okara iri tavenara.
21 Are vi uvara irira, are quqaa uva okara kankoma kera irinara. Mintiramanta vokika quqaa okarara ai iraivera, are homa vika vutukera tiva niminara.
-1-
22 Kia vehi variakara qumina vaiinti nahentiqai variavo tivakehara, vika i haikara varaane. Vika *ko* avuqaa vaivara are kia vika ti uvarara qumina uvave tiane.
23 Noravano Kotiva naivano vika auta ntuanaro. Vika i haikara muara vareka viva vika qoraiqama nimiteharo vika i haikara varaanaro.
-2-
24 Vaaka arara ite vaina vaiintira kia tontiqiane. Inaara arara itaina vaiintira hampata kia variqira vuane.
25 Hauri are mintiraro vira qora okaravano aivata ravaaqavu kairara qoraiqama virora.
-3-
26 Ho vo vaiintivano vo vaiintiqihairo viqa tairera, are kiama qumina nena kauqu aiqiqaa aqu kehara tihara, Viva kia vi monura koqaama kairera, te vira koqaama karerave tiane.
27 Are minti tivatera kia vira vaaka amirera, vika ekaa are ina haikara ani vareha ai taintavata varevarave.
-4-
28 Haaru ai kaivaqaukavara nái vataqaa o ntuva tera kiama nkaqu vuruvi arataane.
-5-
29 Koqemakero kaiqa vare vai vaiintira tavaane. Naantiara vi vaiintiva kia qaqi vaiinti kaiqa vara nimitaraitiro, viva avuhainauka kaiqaqai vara nimitaanaro.

23

-6-
1 Are nora vaiinti vontira kara nareva oquvi vaihara raurihara variane.
2 Are airi kara ne vaina vaiintiva vairera, vi vaiintira hampata vaihara kia airi kara naane.
3 Viva nai hiakaa i kararaqohairo ti kuntama viri kaantorave tira, kia vira karara antuqa harirara variane.
-7-
4 Koqe avu aato irihara variane. Hauri are airi monu varenarara noraiqaakera irihara vukaari utihara kaiqa varerora.
5 Airi monuvano vaakama taiqa vuariravama vairo. Memoravano ata varero naaru-vaini vintemakero, vi monuva kia vukai vairo, vaakama taiqama vuanaro.
-8-
6 Are kiama nai airaira taataukero tuataina vaiintira hampata kara naane. Vira hiakaa ina karara kia antuqa arirara variane.

7 Are vira hampata kara nairera, viva ariara mintima tianaro: Ho qaqiqai karavata namarivata naane tiharovata, viva nai aatoqihairo ariara viva ti kara airi nama kaantorave tianaro.
8 Are vi vaiintiva vo okara vo okara autinara tavera tihara, te kia vira kara naataarave tira vuru vihikenara. Are ekaa virara uqerara uva tiva terava quminaiqama vuanaro.
-9-
9 Kia koqe avu aato vataava ai uvara qumina uvave tiantorave tira, kia koqe uva maara vira tiva amiane.
-10-
10 Haaru nái vataqaa o ntuva tera kia nkaqu vuruvi arataane. Viqa vainti i vatara kia varaane.
11 Noravano vika auta ntuva nimite vaiva kempukavano vika mantaraini vaiharo ariqaa uva vataanaro.
-11-
12 Koqe uva maara tira irihara variane. Are aato vatera koqe okara vo okara vo okara tira irireva autihara variane.
-12-
13 Are kiama qetehara nena vainti utetaane. Tunaaraqohaira vira ruqutiraro viva kiama qutu vuanaro.
14 Are mintina okarava vira kahaqiraro viva kia qutu viraitiro, qaqi varianaro.
13-
15 Ti maaquo, are koqe avu aato irira varairera, te quaheha vairara.
16 Are nena noqihaira kia hampi uva tiraitira, avuqavu uva tiraro ti muntukaqihairo koqe ianaro.
-14-
17 Kia qora okara auti variaka tavehara, Mpo, tevata vika voqaantemake mintiataarave tiraitira, are Nora Kotira aatu qetehara virara noraiqaakera iriqira vuane.
18 Are mintirera, naantiara are kia qutiraitira, koqema kera variqira vinara.
-15-
19 Ti maaquo, ai avu aatovano kanko iarire tira, koqe okarara noraiqaakera irihara vira avataqira vuane.
20 Airi *uaini*vata karavata ne vaika hampata kia variane.
21 Airi *uaini* neha vueraiqiakave, airi kara ne variakave, vika vaitaqi vivi, vehiqamavi qunahina utataariraqai nonkivara.

-16-
22 Ai qova ai vatataivara variaravara tira, vira uva iriane. Ai nova kontaiqama vina entara kia vira qaqira karaitira, koqemakera viraqaa raqikiane.
23 Kia quqaa uva tira qoririma karaitira, vi uvara irireva autihara variane. Koqe avu aatove, koqe uva maarave, vo okara vo okara kankomake iri taverave, are vira vira varareva autihara variane.
24 Vaiintivano avuqavu okaraqai avataqi viraro vira qova voqama keroma virara quaheharo varianaro. Vira maaquvano koqe avu aato vataava vairera, vira qova virara quaheharo varianaro.
25 Virara irihara are koqe okara avataqira viraro ai noka qoka muntukavano koqe iramanta variate. Are mintiraro ai nova ai vatataiva ariara voqamakero quahaarire.

-17-
26 Ti maaquo, ti uva koqema kera irihara, te koqemake koqe aaraqaa nunantema kera nuane.
27 Hampi nariro ni vai nahentivave, vo qoraintintiro ni vai nahentivave, vi nahentika vaireka, hiqainti voqaara variavaro ⌞vaiintivano viraqi hiqintirava qoraiqama vuanaro⌟.

28 Muara vaiinti kukeqavi vaiha vaiintivano aniainara veka variantemake, vi nahentika variamanta airi vaiinti vikaqaa naata vaati varaa okarara raqe variara.

-18-

29 Taukae nora maaraqi vaiha nariara ike mpo ti variavo?
Taukae antua uva tiha raqi variavo?
Taukae nái raqa numuara kaara vika vaata teqa taaqama taamanta variavo?
Taukae enena nuntu nauntu ti variavo?
Tauka avuvanoe naare ahaa imanta variavo?
30 ⌞Ho kaiqe te vikara ai tiva nimiare.⌟ Airi *uaini*ve iha namarive ne variaka, vikama minti variavo.
31 Hauri are qaqi kairaro *uaini*vano *kaapu* avutaqi koqema kero takuqiharo aera aera i vairava ai kuntama varairara are vira nairaro ai auntaini koqe iantora.
32 Are namakera vira qararaa toqaqi tavairaro *uqahivano/quaihavano* nkaqa kaintema kero, vi namariva ai qoraiqama amitaanaro.
33 Mintiraro ai avu aato hampiqama virara are aahuva haika vo haika vo haikama tave vauro tivakehara hampi uva tinara.
34 Sipivano nora namariqi viharo qaki qaki i vaivaro vaiintivano viraqi kia koqemakero vaintema kera, are nena taintaqaa vaihara kia koqemakera vaitenara.
35 Are mintimakera nena aatoqi irinarave: Vika ti haruamanta te kiama anomake qoraiqamavi vauro. Mpo, te taireve vaitaainaraqihai himpi *uaini* rantake qaiqaa nararave, tinara.
-19-

24

1 Kia qora okara auti variaka tave hara tevata vika voqaantemake variataarave tiane. Kia mintia vaiintika hampata variqira vuane.
2 Vika nái avu aatoqi vaiinti qoraiqama kerara iriha, noqihai antua uva ti variara.
-20-
3 Koqe avu aatovano vaiinti kahaqi vaivaro viva nai naavu kaqakero, viva vo okara vo okara kankoma kero iriro, nai vaintivaraqaa koqemakero raqiki vaira.
4 Mintima vai vaiintiva homa vo qara ina haikara koqe haika koqaamakero nai naavuqi vatairaro varianaro.
-21-
5 Iqoka vaiinti koqe avu aato vataava kempuka vaiintivano vairaro, vo okara vo okara iri tavai vaiintiva voqavata kempukaiqiro koqe iro varianaro.
6 Are iqoka raqireva ihara, avuni iqoka raqi okarara taveka iraira vika koqe avu aato ai amivara.
Airi vaiinti avuhainaara koqe avu aato amivaro viva iqoka aatarama kaanaro.
-22-
7 Kaantaaqaini vai haikara kia ho varaintema kero, kia avu aato vataava avu aato vataaka ti varia uvara kia ho irianaro. Viva nora vaiinti ruvaaqumavi varianaini vaiharo no tinta tero vaira.
-23-
8 Vaiintivano ekaa enta qora okara autuainararaqai iriqiro virera, vaiinti nahenti virara qora okara auti vai vaiintirave tivara.
9 Kia avu aato vataaka varareka ia kaiqava qora kaiqama vairo. Nai hanauka naaraihama nimite vai vaiintira virara vaiinti nahenti kia antuqa arimanta variara.
-24-
10 Ho qora entavano ariqaa qovaraiqirera, kempukaiqama kera variane. Are vi entaraqaa popohaira vairera, ai kempukavano inaaraiqama varianaro.
-25-
11 Quminaiqama kero *ko*vano vaiinti vira aru kaate tirera, kia qaqi vairaitira, vi vaiintira ruaruama amitaane.

12 Hauri are tihara, Kia tinavu kaiqave tirora. Noravano ariqaa raqikiharo ai avu aatoqi ekaa raira kero iri tave vaivo. Viva ai okara kankoma kero iri tavaivo. Ekaa vohaiqa vohaiqavano nai qora okarave koqe okarave autirara iriharo viva koqaa nimianaro.

-26-

13 Ti maaquo, *bi*vano nkurutai *hani*ra naane. Vira koqe haika ai noqaa voqamakero hiakaa ianaro.

14 *Hani* hiakaa intemakero, koqe avu aato viva ai koqema kaanaro. Are koqe avu aato ranta kairera, are kia vaaka qutiraitira, koqema kera variqira vinara.

-27-

15 Qora vaiintivauvo, kia avuqavu okara autina vaiintira qoraiqama amitareva vira naavu vainanaini vaara autuane.

Kia vira naavu rakavu kera vira airaira varareva autuane.

16 Avuqavu ni variaka airi tataa hiqintivi, vika qaiqaa himpi variara. Mintiavaro qora entavano qora okara auti variakaqaa qovarama virera, vika ekaarama qoraiqama vivara.

-28-

17 Ai navutaava maaraqi vaiharo kia koqema kero vairera, kia virara huviqorave tiane. Viva kaavunti ruhiqau virera, kia nena muntukaqihaira virara quahaane.

18 Are virara quahairera, Noravano Kotiva kia ai quahama amitaraitiro, kia ai navutaara atianaro.

-29-

19 Are kia qora vaiinti vika qora okara autira virara noraiqaakera iriane. Kia vika tavehara tevata vika voqaantemake variataarave tiane.

20 Vi vaiintika naantiara kia koqe enta rantaraiti, *raamu*vano qimpa vintemake, vika qutu vivara.

-30-

21 Ti maaquo, are Nora Kotira aatu qetehara avuhainaa vaiinti vevaaraini variane. Are vokiaka kia vitanta vevaaraini vaireka auti variaka hampata kia variane.

22 Oho, qora entavano vaakama vikaqaa qovarama viro vika qoraiqama kaanarove. Noravano Kotivavata avuhainaavavata nai nana maarae vikaqaa vatevarave?

Koqe avu aato vataaka uva voqavata tiara

23 Koqe avu aato vataaka maa uvaravata tiara:

Are *iasi*vano *ko* irihara kia vaiinti autuara irihara vira uva avuqavu iane.

24 *Iasi*vano qora okara autina vaiintira kahaqiharo kia ariqaa uva vaivo tirera, vaiinti nahenti virara kia antuqa ariramanta virara vaaquqama vuane tivara.

25 Ho *iasi*vano vaiharo qora okara autikara quqaama vika qora kaiqa varakaavo tirera, vaiinti nahenti vira quahama amiteha koqema amitevara.

26 Kia ai una uva tiva amiraitiro, quqaa uva tiva amira vaiintiva viva ai tonti taruvama varianaro.

27 Kia vaaka nena naavu naane kaqaraitira, avuni vata qerama kera naaho ututera, vira naantiara naavu kaqaane.

28 Are *ko* avuqaa vaihara kia qumina vo vaiintiqaa uva vataane. Kia viraqaa una uva vataane.

29 Hauri are tihara, Vi vaiintiva ti qoraiqama timitaintemake, te naivata qoraiqama amitarerave. Viva ti mintima timitaintemake, te naivata mintima amitarerave tirora.

30 Te niha vo vaiinti naaho tavaunara. Vi vaiintiva kia koqe avu aato vataava popohara vaiintivano vaivaro

31 auqu vai ahaikavave vo nimirivanove vi naahora aqukaavaro ori ohaavano naaho vira ututuma taiva ekaa hiqintira.

32 Te vi naahora tave virara airi avu aato iriqi vi, viraqaahai vo okarara kankomake irunara.

33 Popohara vaiinti vika minti ti variara: Ho qaqi kaiqe tenavu voqavata vaitaare. Tenavu inaaraiqa auraara varike himpuare, ti variara.
34 Oho, ne minti ti vaivaro vaakama ne vate haikava taiqavira, ne vehiqama vivarave. Muara vaiintivano ne ia haikara muara vara kaantema kero, ne vataa haikava kia vairamanta ne vehiqama vivarave.

25

1 Maa uvara Soromonura uva maarama. Iutaa King Hesekiaara qara ntuva amite vau vaiintika maa uvara qara ntuvatora:
2 Kotiva nai avu aatoqi hiniki haikara kukeqate vairara ti, tenavu vira nora autu ami vaunara.
Vo haika vo haika kukeqaviro vaira vira okara avuhainaaka rantareka auti variarara ti, tenavu vika nora autu nimi vaunara.
3 Tenavu verara naaruvave, vevara vata muntukave kia ho rantake tavaainantemake, tenavu avuhainaa vaiinti avu aatoqi vaira kia ho rantakarara.
4 Vika *silvaa* ori untake uvairiqi haikara qaqini varake, koqe *silvaa*qohai homa tanu koqera autu kevara.
5 Vira voqaantemake, qora okara auti vaika qaqini vara kaivera, avuhainaava avuqavu okaraqai avataqiro viharo koqemakero nai vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuanaro.
6 Are avuhainaa vaiinti avuqaa vaihara kia nena mahuta tiane. Ariara nora vaiintive tiate tira, kia nora vaiinti vainaini oru himpira variane.
7 Hauri are nora vaiinti vatuka varera vairamanta naantiara viva nai anintaira vika ai qaqini vara kaivara are kaurirora. Koqemama are qaqi qumina vaiinti hampata vairamanta naantiara vika ariara tiha, Are oru nora vaiinti hampata variane tivara. (Ruki 14:8-10)
Are tavairaro vo vaiintivano vo okara autirera,
8 hauri are viva qora okara autivo tivakera vaaka vuru vi vaiintiraqaa uva vatehara *ko* amirora. Vo vaiintivano kankoma kero vi vaiintiva auti okarara tavairava ai uva aatara kairera, ho are nantie inara?
9 Are nena navunaa vaiintintira tirorima kera uva avuqavuqireva irera, ho nena vikantira avuqavuqiane. Kia viva ai evaara tiva amina uvara voravata tiva amiane.
10 Hauri vokika ariara viva uva viti viri tiva nimi vaivave tivakeha ai kaurira haika amiha qora autu amivora.
11 Koqe avu aato tiva nimi varia uvava vaireva, *kori* oriqohai katari tava autuke *silvaa* oriqaa *vahehema/vaataiqama* taara voqaarama vairo.
12 Koqe avu aato vataava vo vaiinti kahaqiharo kia mintiataarave tiraro vi vaiintiva koqe uvama tiaro tirera, vi uvava *kori* ori vaataiqama taara voqaarama varianaro.
13 Kaiqa vaiintivano uva varero vuru avuqavu vora tiva amiraro vi uvara varakaiva quaheharo varianaro. Nora kuari itai entara naaho kaiqa vareha antai namarira naavaro rukukuqama nimitaira voqaarama vira noravano quahaarirava varianaro.
14 Vaiintivano vo airaira ai amirerave tivakero kia vi haikara ai amiva vaireva, viva naaruva konkira arutaivaro nora uvai utivaro kia aaqu ntira voqaarama vairo.
15 Nora vaiinti vovano kia ai uva irireva autirera, are kia paparuqama kera uva tiraitira, qihaaqama kera tivaqira viraro vi vaiintiva ai uva irianaro. Maaqirivano quqerara haika vaiharovata, homa vuhaari kinta kaanaro.
16 Are *bi*vano nkurutai *hani*ra rantakera, inaaraiqaqai naane. Are airi namakera vuru vihirora.
17 Are kia nena kana vaiinti naavuqi airi tataa vuane. Hauri are vira naavuqi qaiqaa qaiqaa vi vairaro vira popohairaro kia ariara antuqa aruantora.
18 Iqoka paipevanoe vevavanoe kaavuvanoe vaiinti qoraiqama kaintemakero, vaiintivano *ko* avuqaa nai hana vaiintiara una uva tirava vira qoraiqama kaanaro.

19 Qora enta qovaraiqirara kia una uva ti vai vaiintiraqaa muntuvi variane. Vi vaiintiva vaireva, aarai aiha viraqaa kia kara unuke naira voqaarama vairo. Viva aiqu qoraiqiraqaa kia ho nira voqaarama vairo.
20 Are iqara autina entara vora utavaaqa ravaqu qaqini kairera, viva kia ariara quahaanaro. Are vora numuaraqi hore tutiqama tairera, viva kia ariara quahaanaro. Ho vira voqaara, vora muntuka qoraiqina entara are quahaaina ihira vira tiva amitairera, viva kiama ariara quahaanaro.
21 Ai navutaaka karara antuqa ariramanta vaivera, vika kara nimiane. Vika namari naataa iramanta vaivera, vika namari nimiane.
22 Are mintiramanta vika kaurivaro Noravano Kotiva ai koqema amitaanaro.
23 Uvaivano utiharo aaqu vare anintema kero, vorara tauvaqavauraa uva tirava tirorira haika qovarama kaanaro.
24 Vira naatavano enena nai vaatintiro tironaarori vairera, vira kiama koqe ianaro. Koqemama vira vaativano nai naavu koqera qaqi kero, haraara naavuqi oru varianaro.
25 Antai namariva aunta rukukuqaintema kero, koqe vakaakavano vo vataihairo aniraro vaiintivano iriraro vira vaata rukukuqama amitaanaro.
26 Avuqavu ni vai vaiintiva qora kaiqa vare variaka uva iriro vika avataqiro virera, viva ruvu namari kupaiqirave, namari kaqe variava qoraiqama virave, vira voqaarama varianaro.
27 Vovano *hani* airi naivaro kia koqe intemakero, vaiintivano nai autu noraiqiraqe te nora autu varaare ti vai okarava kiama koqe ianaro.
28 Vaiintivano nai arara itaira kia vara muntuviqama kairera, vaantaavura ravantiaqa kaara voqaara vaakama vo haikavano vira qoraiqama amitaanaro.

26

1 Nora kuari itaina entara *taaru/kaampura* aaqu ntirerave, kara qantuke vare vai entara aaqu ntirera, vira kiama koqe ianaro. Vira voqaantemake vaiinti nahenti kia koqe avu aato vataa vaiinti nora autu amivera, kiama koqe ianaro.
2 Taviviravano kia utaraitiro, qaqi atavarero ni vaintemakero, vovano koqe vaiintiara Kotiva ai qoraiqama amitaarire tira uvava kiama vivau varianaro.
3 Avuqavu vuarire ti, *reti*qohai ohi ruquti variarave, donki qiata naaquntaqohai rumpa vare vi variarave, kia avu aato vataara kapipiqohai ruquti variara.
4 Kia avu aato vataava ariara hampi uva tirera, kia vira uva nai tiva amiane. Hauri arevata vi vaiintira aananterora.
5 Kia avu aato vataava ariara hampi uva tirara are nai tiva amihara, nai tinantemakera vira tiva amiane. Hauri viva tiharo te koqe avu aato vatauraukave tiantora.
6 Are vonaini uva varakareva ihara, kia avu aato vataa vaiintiara vi uvara varera vuru tiva amiane tirora. Are mintihara nena aiqutanta ekaara teqakaantema kera, nena qoraiqama kenara.
7 Aiqu qutu ntaviva kia ho nintema kero, kia avu aato vataava koqe uva maara kia ho tianaro.
8 Huruqaa veva qaqi rumpataivaro vaintemake, ne qumina kia avu aato vataara nora autu amivora.
9 Iha namari nero vueraiqaaviva nai kauquqihairo auqurora qaqini varakareva hampiqi vaintema kero, kia avu aato vataava koqe uva maara hampima tianaro.
10 Vovano kia avu aato vataa vaiintive, aaraqaa qaqi aitare vi vaiintirave, virara ti kaiqa vara timitaane ti vairava vaireva, vaiintivano veva hampiara voqaara tutake vaira voqaarama vairo.
11 Vairivano vuru vihikaira, qaiqaa anirantero oru naintema kero, kia avu aato vataava qaiqaa hampi kaiqa varaanaro.

12 Kia avu aato vataava vairaqe tenavu vira kahaqiarirava varianaro. Vovano te koqe avu aato vataukama vauro tina vaiintira tenavu kia ho vira kahaqirara.
13 Popohara vaiintivano tiharo, Te vahaaqaini vuariraro *raioni*vano ti harukaantorave. Hauri te aaraini vuariraro *raioni*vano ti haru kaantorave, tivakeharo ⌞naavuqiqai⌟ vaira.
14 Qenti qantua viro tinta viro intema kero, popohara vaiintivano nai taintaqaa tuqantaa taqantaa iharo vaitatero vaira.
15 Popohara vaiintivano nai kauqu kara tanuqi vatero, kia viraqihairo kara varakero nai noqi vatero naira.
16 Popohara vaiintivano nariara tiharo, Te koqe avu aato vataukama vauro. Ti avu aatovano vaiinti 7navu koqe avu aato vatauka koqe uva tiaravata aatara kairave tira.
17 Vaiintivano qaakau vairi aatotanta utu varairera, oho, vi vairiva vira nkaqama kaanaro. Vira voqaara vaiintivano oru tirori variaka hampata tirori vairera, oho, vira kia ai kaiqa vaivo tivake vira ruqutivara.
18-19 Nai hana vaiinti unaqaraiqama amitero tiharo, Te qaqi ai virerama tiva amitauro ti vai vaiintiva vaireva, vueraiqi vaiintiva iha ite vai vevara hampiara voqaara ari vaira voqaarama vairo.
20 Kia iha ahukorama kaavaro ihavano qimpa vintemake, ne tauvaqa vauraa uva tira kia viti viri tiva nimivera, tirorira uvavano taiqama vuanaro.
21 Iha auruvano vaaka iha itakaintema kero, voqamakero tirori vai vaiintiva raqira haika qovaramake vaira.
22 Vaiintivano hiakaa i karara vaaka nampiqa kaintemake, tenavu tauvaqa vauraa uva ti variara iriataa imanta iri vaunara.
23 Qoraiqi tavera *peni*qohairo kukeqataivaro koqe iro vaintema kero, uqerara uvavano vira avu aatoqi qora okara auti vaira kukeqate vaira.
24 Nai hana vaiinti iri qoraiqama amite vai vaiintiva uqerara uva virara tiharovata, nai avu aatoqi vira qoraiqama amitaaina uvara qaqi iritaira.
25 Vira uva ai iriataa iraravata, kia vira uvara quqaave tiane. Mintia vaiintika avu aatoqi qora uvavanoqai mpiqaro vaira.
26 Viva nai avu aatoqi vora iri qoraiqama amite vaira homa kukeqa teharovata, viva qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varainara kia ho kukeqa tairamanta, vaiinti nahenti vira qora okara qoqaama tavevara.
27 Vovano aqu vuarire tiro, hiqainti quvi tairera, viva naima viraqi aqu vuanaro.
Nora ori onkaini venta kairaro otu viro vora rakavu kaarire tiro venta kairava, viva tuqantaaviro naima rakavu kaanaro.
28 Are vorara una uva tirera, are vira iri qoraiqama amiteravama vainara.
Uqerara uva tiha una uva ti vaira kaara vokiaka qoraiqamavi variara.

27

1 Are hura nana haikavano qovarai qiainara kia iri tavenarara tira, kia nena mahuta tihara te hura minti minti irerave tiane.
2 Kairamanta vokika ai autu tuahera kaate. Hauri are nenavano nena autu tuahera kerora.
3 Orivano maara ntaivaro nuqa maaravanovata nora vaivaro, kia avu aato vataava vo maara qovarama kaiva nai nora maarama vaira.
4 Arara itaivaro vora ati vai vaiintiva kia vira aaqurihama amitaraitiro, vira qoraiqama kaanaro. Mintirarovata, ⌞vira naatavano vo qoraintintiro nuainara kaara⌟ vira voqamakero arara itairaro vainaraqaa nai tavave vira aaqanto ho oru varianaro?
5 Ai tonti vovano qora okara autu kairera, koqemama are vira avuqaa vaihara virara kia mintiataarave tinara. Are mini evaara vairaro viva ai muntukavano virara vainara kia ho irianaro.

6 Koqemama ai tonti vovano ai kahaqireva iharo ai ruqutuanaro. Ai navutaava ani ai moqa kairera, oho, virara raurihara variane.

7 Are airi kara ho namakera vairaro ai antuqavano kia *hani*ara varianaro. Are kara kia naraitira, narara vairera, are hunka vina karara nehara virara hiakaa i kararavema tinara.

8 Nai maaqa kero vonaini oru vai vaiintiva vaireva, uvirivano nai naavu kero niaraini oru vaintema kero vairo.

9 Koqe vahavera untavanove, okuvera untavanove ai quahama amitaintema kero, ai tontivano koqe avu aato amirava ai quahama amitaanaro.

10 Kia nena tontive, nena qora vira tontive, qaqira kaane.

Nora maaravano qovaraiqina entara kia nena qata vakaukavarara ti kahaqiate tiraitira, oru nena tataaqa vaina vaiintirara ti kahaqiane tiane. Ai tataaqa vaiva vaaka ai kahaqiramanta ai qata vakauka niaraini vaika kia ho vaaka ani ai kahaqivara.

11 Ti maaquo, koqe avu aato iri varia okarara avataqira viraro ti muntukaqihairo koqe iarire. Are mintiraqe te homa tiqaa una uva ntuvakeha tika náiv*ata* tiva nimirara.

12 Koqe avu aato vataaka vo haikavano vika qoraiqama nimitaainara taveha, vira aatu kukeqavi variara. Kia kankomake vo okara vo okara iri tavaaka vi haikara tavehavata, qaqi vi haikava vainaini oru vivi, qoraiqamavi variara. (22:3)

13 Vovano *dinau*qama kero vora airaira varareva irara hauri are tihara, Are kia *dinau* vira nai amirera, te tenta una haikara vira amirerave, tirora. Are minti tiraro naantiara airaira qova are ina haikara varairera, te ariara huviqoravema tirara.

14 Are vaaka toqaqi himpira nena tonti vauraqamakera naveraitihara Kotiva ai koqema amitaarire tirera, vi vaiintiva ariara kia quaharaitiro, viva tiriara qora uvama ti vaivo tianaro.

15 Vira naatavano enena tirorira uva tivaqiro vi vaiva vaireva, aaqu nti vaivaro tirintuqavano naavuqi nti vaira voqaarama vairo.

16 Uvai utira kia ho ravaaqavu kaintemakera, are kia ho vira uva taiqa kenara. Vahaveravano vai haikara kia ho totaantemakera, are kia ho vira uva taiqa kenara.

17 *Aini*vano nai kena *aini* kahaqiharo uvi anaintemakero, avu aato vataava vora avu aato vataara kahaqi vaira.

18 Vovano nai *fiki* katariqaa koqemakero raqikirava vira tava naanaro. Nai nora vaiintiqaa koqemakero raqikirava koqe autuma varaanaro.

19 Vaiintivano namariqi taveharo nai virima tavaanaro. Viva nai avu aatoqi nai nana vaiintivano vairara kankomakero irianaro.

20 Qutu vuaka varia vatukava airi vaiinti nahenti namaqiro viharovata, kia hove tiraitiro, qaiqaa qaiqaa voqavata nama kareva auti vaira. Vira voqaara, vaiintivano vo haika vatero kia ho vatauro tivakero, qaiqaavata vo haika vo haikara muntuka ntivaro varareva auti vaira.

21 Ihaqohai *kori*ve *silvaa*ve untake avatamake tave variara. Nora autu amiva vaiinti vira okara qovarama kaimanta vira okara tave variara. ⌞Vo vaiinti nora autu amiavaro viva kia nai nora autuara iriraitiro, koqe kaiqa qaqiqai varaqiro vi vaira. Vo vaiinti nora autu amiavaro viva nai nora autuara iriharo qora kaiqa vare vaira.⌟

22 Are quminama kia avu aato vataara kaavuqohaira ruqutuqira vinara. Are mintirarovata, viva qaqiqaima hampi kaiqa varaqiro vuanaro.

23-24 Monu airairavano kia ekaa enta varianaro. Avuhainauka raqikivavata kiama ekaa enta varianaro. Virara irihara koqemakera nena sipisipive, memeraave raqikiqira vuane.

25 Vika kara neva ho variarire tira, ukau teqakera vuru ruvaaquma kera vatairaro qaraaka ukauvano qaiqaa qampiqaarire. Aiqinaini vaina ukauravata teqakera ruvaaquma kera vataane.

26 Nena sipisipi kauki toqakera viraqohaira nena utavaaqa autukera vatera, nena memeraa vokika nimihara monu varera viraqohaira vata vo koqaa iane.
27 Are memeraa naama kaqa kera nena vainti nahenti hampata nehara, nena kaiqa nahentivata nimiane.

28

1 Kia vovano vika aru ntataqiro vimanta, qora kaiqa vare variaka nái qetakeha kante vi variara. *Raioni*vano kia qetaraitiro, qaqi himpi vaintemake, avuqavu ni variaka qaqi himpi variara.
2 Vo vataini variaka nái qora kaiqa kaara nai ari nai ari i vaivera, vo vaiinti vo vaiinti himpi vi vataraqaa raqikireka auti vaivara. Koqe avu aato iri okarara avataqiro vi vai vaiintiva vi vataraqaa raqikiqiro virera, vi vatanaaka koqemake variqi vivara.
3 Vehi vaiinti vovano nai hanaukaqaa raqikiharo vika qoraiqama nimite vaiva vaireva, nora aaquvano ntiharo naaho maata qoraiqama kaira voqaarama varianaro.
4 Are Kotira uva qoririma kairera, are qora kaiqa vare variaka nutu tuahera kenara. Are Kotira uva iriqira virera, are mintihara vika qora okara taiqa kareva autinara.
5 Qora kaiqa vare variaka kia avuqavu okara iri tave variara. Nora Kotira uva avataqi vi variaka vika kankomake avuqavu okara iri tave variara.
6 Vaiintivano unaqaraiqama keharo airi airaira varairera, vira kiama koqe ianaro. Koqemama are vehi vaihara quqaa uvaqai tivaqira vuana.
7 Vira maaquvano Kotira uva avataqiro vi vaiva vaivaro vira avu aatovano koqe iro vaira. Iha namarive karave airi ne variaka airuqiharo ni vai vaiintiva nai qora kaurira haika ami vaira.
8 Are vokiaka nimiana monura qaiqaa nena varareva ihara, airi *intares* monu naarirera, kia koqe ianaro. Naantiara are vi monura kakakima kairaro, vovano parumakeharo vehi vaika nimi vairava vi monura varaanaro.
9 Are Kotiva uva vataira tauvaqa utu amitairera, viva are vira aarena uvarara qora uvave tivakeharo kia irianaro.
10 Avuqavu ni vai vaiintira qora aaraqaa kuntama virivi kaira vaiintiva naima qoraiqama vuanaro.
Kia qora okaravanovata vikaqaa vaimanta variaka Kotiva vika koqe koqaama nimianaro.
11 Airi monu vataava nariara tiharo, Te koqe avu aato vataukave tivarovata, vehi vaiintivano koqe okarave qora okarave rairake tave vaiva vira okara kankoma kero tavaanaro.
12 Avuqavu ni variaka noraiqama vua entara vaiinti nahenti quaheha variara. Qora kaiqa vare variaka raqiki varia entara vaiinti nahenti vika naatu qeteha kukeqavi variara.
13 Nai qora kaiqa vare vaira kukeqate vai vaiintiva kiama koqema kero variqiro vuanaro. Nai qora okara tiva qovarama kero vi okarara tauvaqa utu amitairava vairaro Kotiva vira aaqurihama amitaanaro.
14 Nora Kotira aatu qeteharo vira uva iriqiro virava quaheharo varianaro. Nora Kotira uva kia irireva auti vairava viva qoraiqama vuanaro.
15 *Raioni*vano noraiqaakero uva tirave, *bea*vano kara rante vairave, vitanta naatu qete variantemake, vehi vaiinti nahenti avuhainaava qora okara avataqiro vi vaira aatu qete variara.
16 Kia koqe avu aato vataava noraiqama viro vaiinti nahentiqaa raqikirera, viva nora maarama vikaqaa vataanaro. Qutaru monuara kia antuqa ariva viva vaiinti nahentiqaa raqikiharo koqemakero variqiro vuanaro.
17 Vora arukaira vaiintiva anoma kero airi avu aato utiharo varianaro. Viva kia koqema kero variqiro viro vuru qutu vuanaro. Kia vira kahaqiraiti, qaqi kaivaro mintiarire.

18 Avuqavu okara avataqiro vi vaira vaiintiva koqema kero variqiro vuanaro. Qora okara avataqiro vi vaira vaiintiva vaakama qoraiqama vuanaro.
19 Koqemakero kaiqa vareharo nai naahoqaa raqiki vaiva, viva airi karama qantuanaro. Naaho kaiqa qaqirakero vo kaiqa vo kaiqa qumina kaiqa vare vaiva vehiqama vuanaro.
20 Avuqavu okara avataqiro vi vaina vaiintira Kotiva koqema amitaanaro. Te airi monu vaaka vararerave tina vaiintira Kotiva vira qoraiqama amitaanaro.
21 *Iasi*vano uva avuqavu iharo hauri viva vaiinti autuara iriharo vira uva avuqavu iantora. Oho, vaiinti vokiaka qutaru monu inaaraiqa varareka iha, vaakama qora okara autivara.
22 Kampaiqama kero tuatai vaiintiva vaaka airi monu varareva autiharovata, viva naantiara nai vehi vaiintiqama vuainarara kia kankomakero irira.
23 Vo vaiintivano qora okara autirara are vira atihara kia mintiataarave tirera, naantiara viva ariara koqeve tianaro. Are kia vira atiraitira, virara uqerara uvaqai tirera, naantiara viva kia ariara koqeve tianaro.
24 Vaiintivano nai noka qoka ia haikara muara varero tiharo, Te kiama qora okara auturo, ti vaiva vaireva, vaiinti aruke vaira voqaarama vairo.
25 Airi haika vatero qaiqaa voqavata varareva auti vai vaiintiva raqira haika qovaramake vaira. Nora Kotiraqaa muntuvi vaiva koqemakero variqiro vuanaro.
26 Nai irikero tiharo, Te homa tenta kahaqiha variqi virerave ti vai vaiintira avu aato kia ho vairo. Koqe avu aato avataqiro vi vai vaiintiva kia qoraiqama viraitiro, koqemakero variqiro vuanaro.
27 Vehi vaiinti nahenti airaira nimi vai vaiintiva kiama vo haikara aavoqianaro. Are vehi vaiinti nahenti taveharavata, kia vika kahaqirera, vokika ariara qora uvama tivara.
28 Qora kaiqa vare variaka raqiki varia entara vaiinti nahenti vika naatu qeteha kukeqavi variara. Vika qutu vuamanta avuqavu okara auti variaka noraiqamavi qaiqaa raqikiqi vivara.

29

1 Ne airi tataa vaiinti vo uteteha vira ativaro viva kia ni uva irirera, vo enta viva vaaka qoraiqama viramanta ne vira kahaqi aarava kiama ho varianaro.
2 Avuqavu ni variaka airitahaa varia entara vaiinti nahenti quaheha variara. Qora kaiqa vare variaka raqiki varia entara vaiinti nahenti mpo ike tivaqi vi variara.
3 Koqe avu aatora antuqa ari vaiintiva vaivaro vira qova virara quaheharo vaira. Hampi nari varia nahentika hampata ni vai vaiintiva nai monuve airairave ekaa aqu taiqa kaanaro.
4 Avuhainaa vaiintivano avuqavu okara avataqiro virera, vi vatanaaka kempukaiqamake vaivara. Avuhainaa vaiintivano qutaru monu naaruma keharo varairera, vira kaara vi vatanaaka qoraiqama vivara.
5 Vira hana vaiintivano qoraiqama vuarire tiro, viva virara uqerara uva ti vaira.
6 Vaaravano aantau ravaaqavu kaintemakero, qora kaiqa vare vai vaiintira kaiqavano nai ravaaqavuke vaira.
Avuqavu okara auti variaka quaheha ihi tivaqi vi variavaro ⌞kia vo haikavano vika ravaaqavuke vaira⌟.
7 Avuqavu ni variaka vehi vaiinti nahenti uva koqemake raira nimiterara noraiqaake iri variara. Qora kaiqa vare variaka kia vika *ko* tirara noraiqaake iri variara.
8 Koqe okarara naaraihi variaka nora vatukaqi vaiha raqi tirorira haika qovaramake variara. Koqe avu aato vatauka vaavaa tiha arara ite vaira humpamake variara.
9 Koqe avu aato vataava kia avu aato vataakantiro *ko* tirera, kia avu aato vataava vira naaraihama amiteharo tauvaqa vauraa uva tivaqiro viharo kia nai no tinta taanaro.

10 Vaiinti aruke variaka koqe kaiqa vare variaka iri qoraiqama nimite variara. Vika avuqavu ni variaka arukareka auti variara.
11 Kia avu aato vataava nai arara ite vaira qoqaa qovarama kaivaro, koqe avu aato vataava nai arara ite vaira ravaaqavute vaira.
12 Avuhainaava una uva ti vaika aato nimiharo vika uva irirera, vira kaiqa vaiintivata qora kaiqa varekama vaivara.
13 Vehi variaka variamanta vika qoraiqama nimite variakavata variavaro, Noravano Kotiva ekaa vika vika nivu nimi vaivama vairo.
14 Avuhainaava vehi vaiinti nahenti uva avuqavuqama kero raira kero iri nimitairera, viva vukaiqama kero raqikiqiro vuanaro.
15 Are nena vainti utetehara kapipiqohaira vira ruqutirera, viva koqe avu aato vataavama varianaro. Vainti naativano enena nai antuqa avataqiro nirera, nai nora kaurira haikama amianaro.
16 Qora kaiqa vare variaka raqiki entara, qora okaravano voqavatama varianaro. Mintiramanta avuqavu ni variaka qora okara auti variaka qoraiqamavi taiqavi entara tavevara.
17 Ai maaquvano vaintika vaina entara vira utetaane. Are mintiraro viva koqe okara autiraro ai muntukavano qihaaqirara quahaane.
18 Noravano Kotiva kia vaiinti nahenti uva tiva nimi entara vika qora okara vo okara vo okara auti variara. Kotiva tivatai uvara iriqiro vi vai vaiintiva vaivaro Kotiva vira koqema amite vaira.
19 Are nena kaiqa vaiinti okara utetareva ihara, qumina are tihara, Viva ti uva irianarove tirora. Viva ai uva irirovata, kiama vataanaro.
20 Vovano kia avu aato vataava vairera, tenavu vira kahaqiarirava varianaro. Kia irikero tiraitiro, paparuqama kero ti vai vaiintira tenavu kiama ho kahaqirara.
21 Ai kaiqa vaiintivano qaraaka vaiinti vaina entara are hoqaramatera viva ai naarina haikara amiqira virera, naantiara viva ekaa are ina haikara vara taiqa kairara are mpo ikema tinara.
22 Arara ite vai vaiintiva raqi tirorira haika qovarama kaanaro. Vaaka arara ite vai vaiintiva airi qora kaiqa varaanaro.
23 Vaiintivano nai autu tuaherake vaira kaara vaiinti nahenti kauri haika vira amivara. Nai autu vatainiqamake vaira vaiintiva nora autuma varaanaro.
24 Are muara vaiinti vo kahaqirera, are mintihara nena qoraiqama kenara. Are *ko* avuqaa vaihara quqaa vira kahaqunarave tirera, *iasi*vano ariqaa uva vataanarove. Are kia te vira kahaqunarave tirera, Kotiva ariqaa nora uva vataanaro.
25 Vaaravano aantau ravaaqavu kaintemakera, are vaiinti aatu qetehara variqira virera, are qoraiqama vinara. Nora Kotiraqaa muntuvi vairava koqemakero vairaro kia vo haikavanovata vira qoraiqama amitaanaro.
26 Avuhainaava vika uva avuqavuqama nimitaarire ti, airi vaiinti vira tavareka auti variavarovata, Noravano Kotivaqai tinavu uva avuqavuqama kero raira timitaariravama vairo.
27 Avuqavu ni variaka qora okara auti variakara kia antuqa arimanta variamanta, qora okara auti variaka avuqavu ni variakaravata kia antuqa arimanta variara.

30

1 Maa uvara Iakera maaqu Aguriva tivatai uvavama vairo. Aguriva mintima tiro:
Mpo, Kotio, ti popohaivaro ti kempuka kia vaimantama vauro.
2 Mpo, ti avu aatovano kia koqe imantama vauro. Te vaiintivano avu aato irintemake iriataara vaimanta, te qaakau aantau iriantemake iri vauro.
3 Koqe avu aatovano kia ti avu aatoqi vaimantama vauro. Te Kotira okarara kia voqavata iri tavaunara.

4 Tavave naaruvaini oruntero qaiqaa orurantero vataini tuvirave? Tavave ekaa uvai ravaaqavu kero nai kauquqi totairave? Tavave nora namari varakero nai tavunaqi apuqama kero totairave? Tavave ekaa vata maata autukero vatairave? Are virara virara irirera, vira autuvata, vira maaqu autuvata ti tiva timiraqe iriare.
5 Ekaa Kotira uva quqaa uvaqaima vairo. Kainkevano iqoka vaiinti mantaaqa amitaintema kero, Kotiraini vina vaiintira Kotiva mantaaqa amitaanaro.
6 Kotira uvaqaa kia nena uvavata akukuma kera tihara, Maa Kotira uvama turo, tiane. Hauri viva ai atiramanta vaiinti nahenti ai tave ariara una vaiintive tivora.
7 Mpo Noravauvo, te taara haikara ai naaruarirara are kia kiave tiraitira, vi haikatanta te qaqi variaina entara ti timiane:
8 Are ti kahaqiraqe te kia una uva tiraiti, quqaa uvaqai tiare.
Are kia ti qaqi kairaqe te airi airaira vataakave, vehi vaiintive variare. Are kia mintiraitira, te vo enta vo enta kara naainaraqai ti timiane.
9 Hauri te airi airaira vateha ai tauvaqa utu amite ariara tiha, Noravano Kotiva viva tavave? tiarora. Hauri te vehi vaiinti vaiha vora airaira muara vareha tenta Variqa ai autu vatainiqama kaarora.
10 Are kiama nora vaiinti vovano inaini oruntera vira kaiqa vaiinti vorara tauvaqavauraa uva tiane. Hauri kaiqa vaiinti viva Kotira aarairaro Kotiva ai qoraiqama amitairaro nora uvavano ariqaa variantora.
11 Vokiaka nái qokavarara tiha, Kotiva ni qoraiqama kaarire, tivakeha kia nái nokavarara koqeve tiva nimite variara.
12 Vokiaka tiha, Tenavu koqe okaraqai auti vauraukave, ti variavarovata, qora okaravano anomakero vika avu aato qoraiqama kaimanta variara.
13 Vokiaka nariara tiha, Tenavu koqe vaiinti nahentive, tivakeha vokiaka taveha vikara qumina vaiinti nahentive tiha nunurama nimite variara.
14 Vokiaka aarai vaireva, paipeve ehaive voqaara vaimanta vika maa vataraqaa vehi vaiinti nahenti qoraiqama nimiteha vika taiqa kareka auti variara.
15 Tuvoqavano taara no vataava vaimanta vitanta tiha, Voqavata voqavata timiane, ti variara. (Hiparu uva: tuvoqa raavuratanta tiha, voqavata voqavata timiane, ti variara.)
Ho vo haika 4navuvano vaiha, ekaa vinavuka tiha, Kia te hoqamake varauro, ti variara:
16 Qutu vuaka varia vatukavave.
Naahiara/Qururaiqama vi nahentivave.
Aahara vatavanove.
Iha ite vaivave.
17 Hauri are nena qorara qora uva tihara naaraihama amitera, nena nora uvavata kia irirora.
Are mintirera, naantiara mati ne vai uvirika ai vaata naivaro *kotikoti*vano ai avu vaurukero naanaro.
18 Uva okara 4navu vaimanta kia te vira okara kankomake irunara:
19 Memoravano virikanta ata vare vi ani vai okararave, memaruvano nora orivau vi ani vai okararave, *sipi*vano nora namarivaura vi ani vai okararave, vaiinti muntukavano nahentiara vai okararave.
20 Vira naatavano vo qoraintintiro ni okarava maantimama vairo: Viva vikantiro nuvakero viraqaahairo namari tuntukero tiharo, Te kia qora okara auturo, ti vaira. (Hiparu uva: Te kara namake tenta no nunkake kia qora okara auturo, ti vaira)
21 Qora okara 4navu vaimanta vira kaara vataini variaka aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta variara:
22 Qumina kaiqa vaiintivano avuhainaa vaiintiqama viro ⌞vaiinti nahentiqaa raqiki vai okararave⌟,
Kia avu aato vataava airi kara ne vai okararave,

23 Vaiinti kia antuqa arua nahentiva qorainti varai okararave,
Kaiqa nahentivano nai nora nahenti vatuka varai okararave.
24 Inaara haika 4navu variavaro vi haikara avu aatovano uri aatarakero vaira:
25 Tompiqaara. Vi haikara kempuka kia nora vaivarovata, vika karara aavoqi entara iriha nái kara ruvaaqumake vate variara.
26 Inaara aantau qiroka voqaava. Vi aantauva uqerara aantauvano vaiharovata, nai naavu ori onkaiqi kaqate vaira.
27 Kaintaaqa. Vika avuhainaava kia vaimantavata, vika avuqavumake nai tataaqa nai tataaqa vi ani variara.
28 Kuveqa. Are homa nena kauquqohaira vira ravaaqavu kerava vaivarovata, vi haikava avuhainaara naavuqivata varianaro.
29 Vo haika 4navu variamanta tenavu vi haikauka tave tiha, Ike, vi haikauka koqemake ni variavo, tunara:
30 *Raioni.* Vira kempuka nora vaivaro viva kia vo aantau aatu qetaraitiro ni vaira.
31 Iqoka ohivano rauqe vaaqemaqiro ni vaira. (Vo uva: Qora kokoraaravano aiqu ke kauqu kemaqiro ni vaira.)
Memeraa qoravano vi ani vaira.
Avuhainaa vaiintivano nai iqoka vaiinti hampata vi ani vaira.
32 Are hamahama ihara nena autu tuaherakera qora okara autirava vairera, are qaiqaavata mintiarorave tira, nena no tintatera, vi okarara qaqira kaane.
33 Are purumakau naama vahavera vainara tuqantaa taqantaama kairera, *bata*ma autu vuanaro. Are vo vaiinti aiqi rukavu kairera, naarevano ntaanaro. Are tirorira uva tivaqira virera, raqira haikavano qovarama vuanaro.

31

King Lemueliva tiva tai uvara

1 Maa King Lemuelira uvama. Vira nova maa uva maarara vira tiva amura:
2 Ti maaquo, te ai vatataunarara tiro, ti muntukavano ariara voqavatama vaivo. Te Kotira aarauraro viva ai ti timirave.
3 Kia nahenti hampata hampi nihara nena kempuka taiqa kaane. Vi nahentika avuhainauka qoraiqama nimite variakave.
4 Lemuelio, avuhainauka *uaini*ve vo iha namarive naivera, kia koqe ianaro.
5 Hauri vika vi namarira neha ⌞Mosiva⌟ qara ntuva tai uvara taurukeha kia vehi vaiinti avuqavu okara autu nimitevora.
6 Aumakaa qutire ikave, nora maaraqi vaiha keke ti vaikave, vika vi namarira nimiate.
7 Qaqi kairamanta vika vi namarira neha vehi vairarave, nora maaraqi vairarave, tauru kaate.
8 Kia ho uva tiha nái auta ntika are vika kahaqihara uva tiane. Kia ho nái kahaqika are antua nimitaane.
9 Are vehi vaiinti nahenti auta ntiraro *ko*vano vika uva kia hampi iriraitiro, avuqavu iriarire.

Koqe nahenti okarara tura

10 Koqema kero ni vai nahentira varareva iharo vaiintivano vukaari utiharo rantaanaro. Vi nahentiva koqe ori, vo ori vo ori uri aatarakero avuni vairo.
11 Vira vaativano virara koqe nahentive tivakeharo viraqaa muntuvi vaiharo kia vo haikaravata aavoqianaro.
12 Vi nahentiva nai qaqi variqiro vi vai entara kia nai vaati qoraiqama amitaraitiro, koqe okaraqai autu amite vaira.

13 Viva vo naaqunta vo naaqunta kuvu kero vo qara vo qara i tavunara autuataa
ivaro auti vaira.
14 *Sipi*vano niaraihairo kara vara viri kaintema kero, viva niaraihairo oru kara vare
vaira.
15 Vi nahentiva kia aatitairaqi vaaka himpiro, nai vaati vaintivarara kara unta
nimitero, nai kaiqa nahenti kaiqa rairakero nimi vaira.
16 Vi nahentiva vata koqaa ireva iharo, vata vira koqemakero tavamakero, viraqaa-
hairo viva vi vatara vare vaira. Viva nai kaiqa monu vatairaqohairo *uaini* kuvu
koqaama varero naahoqi uti vaira.
17 Viva kempuka kauqu vataava kia popoharaitiro, kempukaiqama kero kaiqa vare
vaira.
18 Vi nahentiva kankomakero irivaro viva varai kaiqava koqe iro vaivaro, viva
raamu qumpikero entaqivata kaiqa varaqiro vi vaira.
19 Viva naivano naaqunta kuvukero viraqohairo tavuna autuke vaira.
20 Viva vehi vaiinti nahentive, vo haikara aavoqiakave, nai i haikara parumakero
nimi vaira.
21 Viva nai vaintaira koqe utavaaqa kempuka vaira autu nimitairara tiro, voqa-
makero *toqa/iqara* auti entara viva kia qetaraitiro vaira.
22 Viva *paraanke* autukero vaite taintara voqaa voqaa vuqitaira. Viva hanta tavuna
koqerave naare tavuna koqerave vara kero nai utavaaqa autukero nonkutero vaira.
23 Vi vatukaraqi variaka vira vaatiara koqe vaiintive tiavaro, viva nai hana qiata
vaiinti ruvaaqumavi varianaini oquviro vaira.
24 Vi nahentiva utataarivata *reti*vata autu kero vataimanta, koqaa kaiqa vare variaka
koqaa i variara.
25 Viva kempuka nahenti vaimanta vaiinti nahenti virara koqe nahentive tiavaro,
viva naantiara qovaraiqiaina entara aatu kia qeteharo vaira.
26 Nai noqihairo koqe uva ti vaira. Viva vaiinti nahenti nai uva maara qihaaqa-
makero tiva nimi vaira.
27 Viva koqemakero nai naavuqi variakaqaa raqikiharo kia popoharaitiro, nai kaiqa
varatairaqaahairo kara varakero ne vaira.
28 Vira vaintaira quaheha nái norara koqeve ti variavaro, vira vaativano nai naata
autu voqavata tuahera keharo virara mintima tiro:
29 Airi nahenti koqe kaiqa vare variavaravata, arema vikavata uri aatarakera nai
koqe kaiqa vare variaravama variaro, tiro.
30 Vokia nahentika koqe uva ti variava nái qora okara autuara mantaaqake vaira.
Nahenti koqe viri vaatavano kia vukai enta variqiro viro vuru taiqa vuanarove. Ne
virara virara iriha, Nora Kotira aatu qeteharo vira uva iriqiro vina nahentira autu
noraiqama kaate.
31 Vi nahentiva koqe okara auti vairave, koqe kaiqa vare vairave, ne virara iriha vira
autu noraiqama kaate. Kairamanta ekaa vaiinti nahenti vi nahentirara koqe nahentive
tiate.

AISAIAA
(Isaiah – Aisaia)

1 Emosira maaqu Aisaiaava qaqi vaiharo taira voqaara tavo uvava maa vukuraqi
vairo. ⌞Noravano Kotiva nai uva okara Iutaa vaiinti nahentivata, Ieruharemi vaiinti
nahentivata, tiva nimireva, tairakaa mintima keharo Aisaiaara tiva ami vaura.⌟
Avuhainaa vaiintinavu Usiavave, Jotamuvave, Ahaasivave, Hesekiaavave, vinavuka
Iutaaqaa raqiki vau entara Kotiva Aisaiaara tairakaa uva tiva ami vaura.

Noravano Kotiva nai vaiinti nahenti nitu uvara

2 Noravano Kotiva mintima tiro:
Naaruvavauvo, are aato vateharama ti uva iriane. Vatavauvo, arevata iriane.
Te raqikuna vaintika, vika vate noruqamavi, kia ti uva iriraiti, nái antuqaqaa ni
variavo.
3 Purumakau vika nái qora viraaqamake tave variamanta, donkivata nái qova kara
nimi vai tanura kankomake tavaarave.
Vika minti variamantavata, ti vaiinti nahenti Isareri vika kia ti kankomake iri
tavaraiti, kia ti viraaqaamake tavaavo, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.
4 Oho, ne voqamake qora kaiqa vare varia vatanaaka variavaro niqaa nora
uvavano vairave. Qora okara auti variaka, ne vika kuvuarama taakama variavo.
Ne vaaqu kaiqa voqamake vare variakave.
Noravano Kotiva ni Isareri Variqavano takuqu kero vaiva vaimanta ne vira
qoririmake tauvaqa utu amitaarave.
5 Isareritaarito, nantihae ne Kotira uva kia iriraiti, nenta antuqa avatareka auti
variavo? Kotiva qaiqaa qaiqaa ni ruqutuarire tie, ne mintiaqi vi variavo?
Ne vaireka, qiata teqa taaqama kaa vaiintira voqaara variavaro ni muntuka-
vanovata kia koqemakero vaimanta variarave.
6 Ne vaireka, numuaravano qiataqihairo ita varero ekaa vaata aiqu kauquvata ita
kaivaro kia vo vaatavanovata qaqi vai vaiintira voqaarama variavo.
Vo numuara vo numuaravano vira vaataqaa ite vaivaro kia vovanovata vira
numuara hiqamakero rumpa amitaraitiro, kia vira numuaraqaa *marahina*vata aqu
amitai vaiintira voqaara, ne qoraiqamavi variarave.
7 Navutaaka ni vata qoraiqamake, ni vatukavata ni naavu maaqavata iha
qumpiarama kaavaro ita virave.
Ne tave variamanta vika ni naaho maata ekaa raru raarumake vare variarave.
8 Mpo, navutaaka Iutaa vatuka, vo vatuka vo vatuka vehi autu taiqa kaavaro
Ieruharemi vatuka vohaiqavanoqai qaqi vaivo.
Haraara naavuvano *uaini* naahoqive, naaqera naahoqive, nariaraa vaintema
kero, Ieruharemi vatukavano nariaraama vaivo.
Navutaaka vo vatuka ututuma taantema kero, Ieruharemi vatukavano kia ho nai
kahaqiariravama vaivo.
9 Mpo, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava kia tinavu vokurauka qaqi
kaimanta vauraitirio, quqaama haaru Sodomivata Gomoravata vehiqamavi taiqa
vuntemake, tenavuvata vehi autuvi taiqa vuraitirio.
10 Ne Ieruharemiqi variaka, nora vaiintive, qaqi vaiinti nahentive, ne haaru
Sodomiqivata Gomoraqivata variaka variantemake variavo.
Ho ne aato vatehama Nora Kotira uva iriate. Ne tinavu Variqavano tivatai uvara
iriate.
11 Noravano Kotiva niara mintima tivo: Ne vo *ofaa* vo *ofaa* iha quara timite
variara virara kia ti hantuqa harivo. Ne sipisipive, vo quara aantauve, vi haikara

vahaverave, vare vuru ti iha quara timite variara, vi haikara vi haikarara kia ti hantuqa harivaro vi haikava ti popohama timite vaivo.

Purumakau naati naareve, sipisipi naati naareve, memeraa naati naareve, kia te vi haikarara quaheha vauro.

12 Nantihae ne vi *ofaa*ra vi *ofaa*ra vare, ti Naavu hohaa avutaqi vi ani variavo?

13 Te kia vi *ofaa*rara iriha ni kahaqiainarara ti, ne qumina qaiqaavata vi *ofaa*ra viri ti timitevorave. Ne koqe munta ira iha quarate variava ti aiqini viva qora munta i vairave.

Ne qaqiqai qora kaiqa vare variara kaara ne qaraaka tora qovaraiqiaina entarara iriha maara ti variarave, Maara Entaqaa maara ti variarave, vo maara vo maara ti variarave, vi haikava vi haikava ti voqamakero popohama timite vaimanta te ne minti variara taveha kia quaheha vauro.

14 Ne qaraaka tora qovaraiqiaina entarara iriha maara ti variarave, vo enta kaamateha maara ti variarave, kiama virara virara ti hantuqa harivo. Ekaa vi haikava vi haikava ti nora maara timivaro ti popohaimanta kia te vi maarara vararerave.

15 Ne nenta kauqu tutukeha ti haare entara kia te ni uva irirerave. Ne vaiinti arukaa naareva ni kauquqaa taatauviro vaira kaara, airi enta ne ti haaraiqevata, te tenta aato tintatarerave.

16 Ho iriate. Ne nenta avu aato muntuka hiqama kaate. Qora avu aatovanove qora okaravanove niqi vainara vara qaqini ke, kia qaiqaavata qora okara autuate.

17 Koqe okarave, avuqavu ni vai okararave, ne vi okarara vi okarara kankomake iri tavamake, viraqaahai vi okararaqai avataqi vuate.

Nora maaravano vikaqi vai vaiinti nahentika kahaqama nimitaate.

Viqa vaintive, tentoqa nahentive, ne vikaqaa koqemake raqiki vaimanta vokika vika qoraiqama nimitaivera, ne vika auta ntuva nimiteha vika kahaqama nimitaate.

18 Te Nora Kotika niara mintima ti: Aniqenavu vohaa ruvaaqumavi vaiha uva avuqavu qiare, turo.

Ihu naivaro aarai vankoraiqama kaintema kero, qora kaiqavano ni qoraiqama kairave. Te ni hiqama nimitaari ne voqamake takuquvi vaina tavunara voqaara vaivarave.

19 Ne ti uva iriataa iramanta iriqi vivera, te ni koqema nimitaari ni naahoqi koqe karavano vairamanta vara keha nevarave.

20 Ne te tiva nimiaina uvarara kia antuqa arira ti uva raqa kaivera, navutaaka ani ni aruma kevarave. Te Noravano Kotikama maa uvara ni tiva nimuro, tura...

2

Naantiara maateraiqama nimitaainarara tura

1 Emosira maaqu Aisaiaava vauvaro Noravano Kotiva naantiara Iutaavata Ieruharemivata vai okarara qovarama keharo vira tiva amura. Vi uvava maantimama vairo:

2 Naantiara vo entavano qovaraiqira Nora Kotira Naavuvano vai aiqinava avuni uri aatarakero vairamanta hihai hihai ekaa vo vatanaa vo vatanaaka mini ruvaaqumavi vaireka vivarave.

3 Vi entara airi vo vatanaa vo vatanaaka mintima tivarave: Aniqenavu Nora Kotira aiqinaqaa orunte, Iekopira Variqa Naavuqi vuare. Tenavu mini vuariraro viva nai antuqa vaina okarara tinavu humiqairaqe tenavu vi uvara iriqi viha vira aaraqaa koqemake vuare, tivaro Saioniqaahairo Kotiva uva maara tiva taiva vo vataini vo vataini vi anianarove. (Saioni = Ieruharemi)

4 Vi entara Noravano Kotiva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka uva avuqavuqama nimitairamanta, vika koqemake variqi vivarave.

Vi entara vika nái iqoka paipeve vaantaarave varake vi haikaraqohai naaho kaiqa vare haikara autu kevarave.
Vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka kia iqoka raqireka auvihehavaa qera iraiti, kia qaiqaa iqoka raqi okarara nai umiqe nai umiqe ivara.

Noravano Kotiva uritarakero vairara tura

5 Mpo, ne Iekopira naintivarao, aniqenavu Noravano Kotiva ataama timite vaina aararaqaa koqemake nuare.
6 Isareri vika Iekopira naintivara vaihavata, vika vo vatanaaka tontiqamakeha vika qora okara auti variara avataqi vi variara. Kuari avu urinaihainaaka hepi kaiqave, uhi kaiqave, auti varia okarara, Isarerivata vika aanante vi okarara auti variara. Pirisia vika hampi okara auti variara, Isarerivata vi okarara auti variara. Vika minti variara kaara Noravano Kotiva vika qoririma kaira.
7 *Silvaa* orive, *kori* orive, ohive, iqoka kaarive, vi haikava vi haikava Isareri vataini mpiqaro vaivaro vi haikara kaara ntuvake tavaarirava kia ho vaira.
8 Isareri vataini una variqa *maraqura/varaha*, airi haikavano mpiqaro vaimanta, Isareri vika nái kauquqohai aututaa haikara vika nivuqaa vataini kankakaavi vaiha vi haikarara, Tinavu variqave, ti variara.
9 ⌞Isareri⌟ vika minti variara kaara, vika nutuvano vatainiqama viramanta vika kaurira haika varevarave.
Noravauvo, are kia vika qora okara auti vai uvara nunka nimitaanerama turo.
10 Oho, vi entaraqaa Nora Kotira mpeqa okaravano takuqi vairava ataa i vairaro ni voqamakero naatu itairamanta ne aiqu autute kante ori onavuqive, vata ntomaviraqive, kukeqavi variate.
11 Vi entara nái nutu tuahere vaika Noravano Kotiva vika nutu vara vatainiqama kairamanta vika kaurira haika varaivaro Nora Kotira autuvanoqai uritarakero varianarove.
12 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava vaiharo, viva nai kaama taaina entaraqaa nái nutu tuahere vaikave, nái mahuta ti vaikave, tenavu nora vaiintive ti vaikave, viva vika vika vara vatainiqama kero qoraiqama nimitaanarove.
13 Lebanonini vaina *sidaa* katarira, vukai katari koqera viva vi entaraqaa ravantau kairamanta hiqintivarave. Basaanihainaa katari, kaantunave, oqivave, vi katariravata taiqa kaanarove.
14 Nora aiqinave, inaara aiqinave, viva ekaa vi aiqinara *ehauruma/humuqu* kairamanta avuqavu vaivarave.
15 Viva vi entara ekaa vatuka vaantaavuravata, vaantaavura *tauaa*vata, rukavu raakavuma aqu kaanarove.
16 Vi entaraqaa viva ekaa *sipi*, airaira vare vi ani vai *sipi*rave, voki *sipi*rave, qoraiqama kairamanta taiqa vivarave.
17-18 Noravano Kotiva qovaraiqina entaraqaa viva vaiintivano ekaa vo okara vo okara auti vaiha nái autu tuahere vaika vara muntuvi vatainiqama kairamanta vika nora kaurira haika varevarave.
Vi entaraqaa una variqa autute haikavavata ekaa taiqa viraro Nora Kotira vira autuvanoqaima uritarakero varianarove.
19 Oho, vi entara viva himpiro maa vatara qaki qakima kareva tuviraro Nora Kotira avuhainaara mpeqa okaravano takuqi vairava ataa i vairaro, vaiinti nahenti vika voqamake naatu ite vairamanta vika aiqu autute kante oru ori onavuqive, vata ntomaviraqive, kukeqavi vaivarave.
20 Vi entaraqaa vaiinti nahenti vika *silvaa* oriqohaive, *kori* oriqohaive, autuke vateha tinavu variqave ti vai haikara qaqira aqu kevarave. Vika vi haikara vi haikara vare muntu tuvuravanove, kaankaaravanove, vainanainima aqu kevarave.

21 Oho, Noravano Kotiva himpiro maa vatara qaki qakima kareva tuviraro vira
avuhainaara mpeqa okaravano takuqi vairava ataa i vairaro vaiinti nahenti vika
voqamake naatu ite vairamanta vika aiqu autute kante oru ori onavuqive, vatavano
ntomaviraqive, kukeqavi vaivarave.
22 Tenavu vaiintivano vairera, maa vataraqaa vahuqa variqi vi qutuarirauka
vaunarara ti, tenavu qumina vaiintiara viva homa tinavu kahaqianarove tiarorave.
⌞Noravano Kotiva vivaqai tinavu ho kahaqiariravama vaivo, turo.⌟

6

Noravano Kotiva Aisaiaava paropeti kaiqa varaarire tiro vira aarora

1 King Usiava qutu vu ihiraqi te Nora Kotira tavaunarave. Te tavauraro viva vurura
nai Avuhainaara Taintaqaa oquvi vauvaro vira vukai utavaaqavano ekaa Naavu viraqi
mpiqa kovaro vaura.
2 Viva mintimakero taintaqaa vaumanta iha ite vau *enseli*ka vira qiataini vaura.
Enseli vika vohaiqa vohaiqavano aroka 6navu vatauka vaiha, vika nái aroka taaraqan-
taqohai nái viri naavumate, qaiqaa taaraqantaqohai nái vaata naavumate, qaiqaa
taaraqantaqohai ata vareha ni vaura.
3 *Enseli* vika nai aare nai aare iha tiha, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava
vaireva, nai takuqivave, nai takuqivave, nai takuqivave.
Vira mpeqa okaravano takuqi vaiva ekaa vata maata mpiqaviro vaivo, tura.
4 Vika minti tivakeha noraiqaake uva ti vauvaro nora oriqohai Naavu kaqatova qaki
qaki uvaro iha muravanovata Naavu viraqi mpiqa vura.
5 Mintumanta te tiha, Oho, te taiqa vuariravama vaivo. Te qora vaiintivanoma vauro.
Ekaa te tenta noqihai ti vauna uvava qora uvaqai vaivaro ti hampata varia vaiinti
nahentika ti varia uvavavata qora uvaqaima vaivo.
Mintimantavata, vate te tenta avuqohai tinavu Avuhainaara Nora Kotira ekaa
kempuka vataara tavauro,
6 turaro *enseli* vikaqihairo vovano *ofaa* taintaqaahairo iha ite vau aurira kotaaqo-
hairo raaqukero varero te unanaini ata varero tuvuntero,
7 iha auri viraqohairo ti noqaa autama kero tiharo, Ho tavaane. Te maaqohai ai no
autama kauraro ekaa ariqaa vai uvava taiqama vivo. Are qora kaiqa varaana uvara
Kotiva nunka taiqama kaivo, tura.
8 Minti tumanta te vaiha iruraro Noravano *enseli*navu irero tiharo, *Te tarae
atitaariraro vuanarove? Te tarae vara kaariraro ti uva varero vuanarove?* tumanta
te tiha, Te maini vauro. Are ti titaitairaqe te vuare,
9 turaro Noravano ti tiva timiro tiharo, *Maa uvara varera vuru vaiinti nahenti
maantima kera tiva nimiane:*
Ne airi tataa maa uvara irihavata, vira okara kia kankomake irivarave.
Ne te Kotika varaaina kaiqara tavehavata, ne kia vi kaiqara okara kankomake
tavevarave. tiro.
10 Noravano minti tivakero viva tiriara tiharo,
Are vaiinti nahenti avu aato hampiqama kairamanta kia ho iriate. Are vika
aato tinta kera, vika avuvata qimpa kairamanta vika popoheha kia ti uva okara
kankomake iri tavaate.
Hauri vika ti uva okara kankomake iri, nái qora kaiqa varera tiva qovaramake te
unanaini aniqe te vika koqema nimitaari vika koqemake vaivorave, tiro.
11 Ho viva minti tumanta te vira ireha tiha, Noravauvo, te vi kaiqara varaqi vi
vuru, tairentae taiqa kararave? turaro viva ti tiva timiro tiharo, *Are ti uva vika tiva
nimiqira viraro ekaa vika vatuka vo vatuka vo vatukavano qoraiqama viraro, vika naaho
maatavata qoraiqama viraro, vika naavu vo naavu vo naavu kakupuqama viramanta*

kia vaiintivanovata viraqi vaivarave. Vi haikava vi haikava qovaraiqina entarama ai kaiqavano taiqaanarove.

12 *Te Noravano Kotika ekaa vi vaiinti nahentika nái vatukaqihai nititama kaari vika nái vatuka ke niarainima vivarave. Vika vimanta kiama vaiinti nahenti naka voqavanovata vi vataraqaa vaivarave.*

13 *Vaiinti nahenti taaraiqa qaqi vaivera, te naantiara vikavata taiqa karerave.*

Ho te mintiarirarovata, katari tuqaqihairo aimakau qaiqaa arakero qampiqaintemake, naantiara ti vaiinti nahenti vika qaiqaa qovaramavi airiqamavi vaivarave, tiro. Noravano Kotiva Aisaiaarara minti tura.

40

Koqe entavano qovaraiqiaina uvara tura

1 Ni Variqavano tiharo, Ne ti vaiinti nahenti muntuka kukuqama nimitaate. Ti vaiinti nahenti muntuka kukuqama nimitaivaro vika muntukavano qihaaqama viro variarire.

2 Ne Ieruharemiqi varia vaiinti nahentika kia nitiraiti, qihaaqamake vika tiva nimiate:

Navutaaka ni rumpa taamanta ne qoraiqamavi varia entava taiqama vivo.

Haaru Noravano ne qora kaiqa varaa uvarara iriharo, viva kia vohaa tataaqai ni ruqutiraitiro, viva taara tataa ni ruqutiharo qoraiqama nimitairara tiro, viva niqaa vatai uvara ekaa nunkakero tauruma nimitaivo, tura.

3 Ho iriate. Uva vovano mintima tivo:

Qumina vataini Nora Kotira aara qerama amitaate.

Aahara vataini aara avuqavu autu amitaivaro tinavu Variqavano vivau vuarire.

4 Ne uqitaiqina vatara ntava mpiqa kaate.

Nora aiqinave, inaara aiqinave, teqa kaivaro vatavano avuqavu variarire.

Vatavano otiqete urunte inara *ehauruma/humuqu* kaivaro avuqavu variarire. (Ruki 3:4-6)

5 Mintimake vara taivaro Nora Kotira mpeqa okara takuqi vaiva qovarama viramanta, ekaa vataini vai vaiinti nahentika vira tavevarave.

Noravano Kotiva naima vi uvara tivo, tiro.

6 Minti tivakero qaiqaa uvavano mintima tiro:

Are naverai tihara uva vo tiva qoqaiqama kaane, tumanta te tiha, Nana uvae te naverai tivake tirarave? turaro viva tiharo,

Ukauvano inaaraiqaqai variqiro viro vuru aaharaiqama vintemake, vaiinti nahentivata inaaraiqaqai variqi vi vuru taiqa vivarave.

Kaampi/Qinaara iratero koqema kero ataa iharo vuru tamunta viro hiqinti hiqinti intema kero, vaiinti nora autuvanovata vataini tuvi vuanarove.

7 Noravano Kotiva uvai vara kaivaro utiharo ukau aaharaiqama kaivaro *kaampi/qinaara* tavavano tamunteharo vataini hiqinti vairave.

Ho ukauvano vahuqa varikero taiqa vintemake, vaiinti nahentivata vahuqa varike taiqe variarave.

8 Ukauvano aaharaiqama vivaro *kaampi/qinaara* tavavanovata tamunteharo hiqinti vairave.

Mintivarovata, tinavu Variqa vira uvavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tura. (1 Pitaa 1:24, 25)

9 Are Saioniqi variaka koqe vakaaka vuru tiva nimi variara vaiintio, are aiqinaqaa oru vaihara, maa uvara vika tiva nimiane:

Are Ieruharemiqi variaka koqe vakaaka vuru tiva nimi variara vaiintio, noraiqaakera naverai tihara maa uvara tiva qoqaiqama kaane.

Are kia qetaraitira, ekaa Iutaa vataini vai vatukaraqi variaka tiva nimihara mintima tiane: Ne tavaate. Ni Variqavano mainima vaivo, tiane.
10 Tavaate. Noravano Kotiva ekaa haikaqaa raqiki vaiva vaiinti nahentiqaa kempukaiqama kero raqikireva tuviharo, viva nai ruaruama nimitai vaiinti nahentika hampata tuvi vaivo.
11 Sipisipi qova nai sipisipiqaa koqema kero raqikintema kero, viva nai vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuanaro.
Sipisipi qova nai sipisipi naati ravuku kero kaqa varero viharo vika noka koqema kero aara numiqaintema kero, viva nai vaiinti nahentiqaa koqema kero raqikianaro.

Noravano Kotiva nai uri aatarakero vairara tura
12 Hoe vaiinti vovano ekaa nora namari kaqakero nai kauquqi tuataanarove?
Hoe vaiinti vovano nai kauquqohairo naaruva avatamakero tavaanarove?
Hoe vaiinti vovano kokuqi ekaa maa vataraqaa vai vatara ntuva mpiqa kaanarove?
Hoe vaiinti vovano nora aiqinave inaara aiqinave vara kero, *sikeri*qaa hirikero tavaanarove?
13 Nai tavave Nora Kotira avu aatoqi vai uvara iri tavairave?
Nai tavave Nora Kotira koqe avu aato amirave?
14 Noravano Kotiva hoe vorara tiharo, Mpo, te kia iruna okarara ti humiqairaqe te tavaare, tianaro?
Vovano hoe virara maantima kera avuqavuqama kera nuane tianaro?
Nai tavave vo haika vo haika okarara vira tiva amianaro?
15 Taqu ataini namari titiqaiqatanta vaira voqaara, Noravano Kotiva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka taveharo vikara qumina haika variavo, ti vaira. Vikara qumina haika konkoma voqaarama variavo, ti vaira.
Viva ekaa nora namari avutaqaa inaara vata vairara tiharo, Vira maaravano konkoma maara voqaarama vaivo, ti vaira.
16 Lebanoni nora nantaqihai ekaa vo katari vo katari ihatova teqake vare viri aqukumate, viraqaa ekaa aantauvahi Kotira iha quara amitaivera, vi *ofaa*va Kotira avuqaa kia ho vairaitiro, qumina haikaqaima varianarove.
17 Ekaa naato vatanaaka nai airitahaa vaihavata, vika Nora Kotira avuqaa vaireka, taaraiqa voqaara variarave.
Viva vikara qumina haika voqaara variavo, ti vairave.
18 Kotiva tara voqaantemakero vaivave? Nai nana *maraqura/varaha* autuke vataara voqaarae vaivo?
19 Vaiintivano una variqa *maraqura/varaha* autu kero vataivaro, vovano *kori* ori kakanairima kero vatairaqohairo vira naavuma tero, *silvaa*qohai aututaa *seni*ra varakero vi haikara *vaahehema/vaataiqama* amite vairave.
20 Vehi vaiinti vovano kia *kori*ve *silvaa*ve vataiva, viva *maraqura/varaha* autireva iharo, viva kia nteraaina katarira varakero tiharo, Hauri te qora *maraqura/varaha* autuke vaaviarama taariraro hiqintuantorave, tivakeharo viva vi kaiqara kankomake tavai vaiintirara autu timitaane ti vairave.
21 Vika mintiavarovata, ne kiae tinavu Variqara kankomake iriavo? Haaru kiae vovano virara ni tiva nimimanta iriarave? Maa vatara autu kero vatai Variqarara ne kiae virara kankomake iriavo?
22 Naaruvavano vaivaro nai vira vuruvi verantoqama kero avuhainaara taintaqaa oquviro vaiva, ⌞vivama tinavu Variqavano vaivo⌟. Vira avuqaa vataini variaka vaireka, nai qumina haika, kainkori voqaara variara.
Vaiintivano tavuna raira kaintemakero, viva naaruva autukero rairakaira. Vaiintivano *seri* naavuqi vaireva vira vaaviarama kaintemakero, viva naaruva autukero vataira.

23 Viva avuhainauka nora kempuka vatauka vara muntuvi vatainiqamake vaivaro kia vika nutu voqavata vaira.
24 Kuvukanaa utu taivaro tuqavano kia koqema kero vataqi otu vivaro nora uvaivano utiharo vira ravantau kaivaro aaharauqama vintema kero, viva vi vaiintika taiqake vaira. Uvaivano ahaka mare vuaqa kaintema kero, viva vika qaqini varakeharo taiqake vaira.
25 Nai turuaraini takuqu kero vai Variqava ni irama nimitero tiharo, Tavave ti voqaantema kero vaivo? Vovano ti voqaantema kero vaiva vairove? tura.
26 Ho ne naaruvaini vuruvi tavaate. Opu makau tavave autukero vatairave?
Vaiinti taruva nai iqoka vaiinti ntita kero vikara mini mini oru variate tintemakero, Noravano entaqi opu makau vika nái nutu ntava keharo mini mini vuru ke vaimanta ite variara.
Viva ekaa kempuka vataava vairara tiro, vikaqihairo kia voqavanovata kakakima vi vaira.
27 Isareri vatanaakao, nantihae ne Iekopira vaintivara vaiha nuntu nauntu ti variavo? Ne tiha, Mpo, tenavu nora maaraqi vauraro Noravano Kotiva tenavu qoraiqama vi vaunara kia tave vaivo.
Vokiaka kia avuqavu okarara iriraiti, vika tinavu qoraiqama timite variavarovata, tinavu Variqavano tinavu qaqira kero kia tinavu kahaqi vairave, ti variara.
28 Ne kiae virara kankomake iriarave? Haaru kiae vovano virara ni tiva nimimanta iriarave? Noravano Kotiva vaireva, viva ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqavama vaivo. Viva ekaa haikave vata maatave autu kero vataivave. Vira avuvano kia tauntairaro viva kia popoharaitiro, viva kempukavano variqiro vuanarove. Kia vovanovata vira avu aatoqiraara ho iri tavaanarove.
29 Vaiinti nahenti kempukavano taiqa vimanta variaka viva vika kempukaiqama nimite vairave.
Viva quqerara vaiinti nahenti kahaqama nimite vaimanta vika kempukaiqamavi ho variarave.
30 Quvaaraa vaintive, qaraaka vaiintive, variqi vi vaivaro vika kempukavano taiqa viramanta vika popohama vivara. Vikavata kuntavaivaima vare kaavuntivara.
31 Vika mintimake vaivarovata, vaiinti nahenti Nora Kotirara viva tinavu kahaqiariravave ti variaka vaivaro vika kempukavano qaraakaiqama viramanta ho vaivara.
Memoravano kia vukaari utiraitiro, qihaaqama kero aroka rairakero ni vaintemake, vika koqemake variqi vivara.
Vika kantamaqi viha kiama aanaraiqivara. Vika aara niha kiama popohevara.

52

Noravano nai vaiinti nahenti qaiqaa ntita kaainarara tura

1 Ieruharemivauvo, himpuane. Are himpira kempukaiqama kera variane.
Ne Kotiva nai kaama tai vatukaraqi variaka, ne koqe utavaaqa nonkute variate. Ho iriate.
Kia Kotira uva iria vatanaakave, kia kotataiqamake variakave, vika kia qaiqaa Ieruharemiqi oriqetevarave.
2 Ieruharemivauvo, himpira konkomavano ariqaa vainara rintatima kera nena avuhainaara taintaqaa oquvuane.
Ai rumpataa *seni*ra, nena auntaqihaira ekaa qaqini varakera himpira variane.
3 Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara mintima tiro: Te haaru navutaakara kia koqaa naariraiti, ni qaqi vika kauquqi kauramanta rumpataarave. Vira voqaantemake te kia vika koqaa nimiraiti, vika kauquqihai ni qaqi kuvantu nimitarerave, tura.

4 Noravano Kotiva ekaa haikaqaa raqiki vaiva tiharo, Haaru ti vaiinti nahenti katu
vare Isipini vahuqa vaireka vuara. Vira naantiara Asiria vika ti vaiinti nahenti rumpa
vare vikaqaa nora maara vataarave.
5 Mintiamanta qaiqaa Babironivata vohaa qaramake kia ti koqaa timiraiti, ti vaiinti
nahenti rumpa vare vuru kaarave. Vika ti vaiinti nahenti qaqiqai qoraiqama nimiteha
ti hutu qoraiqama timite variarave.
6 Ho vo enta anintairaqe te vi entaraqaa tenta autu qoqaiqama kaari ti vaiinti
nahenti ti kempuka autuara kankomake irivarave. Vi entara te ekaa haikara vika
tiva nimunarara iriha tiha, Ike, quqaama Noravano Kotiva naima vi uvara tinavu tiva
timirave tivarave. Noravano Kotiva minti tura.
7 Aiqina vau koqe vakaaka vare aniaina vaiintira vaiinti nahenti vira voqamake
quahama amitevara.
Vi vaiintiva maateraiqamake vai uvara Ieruharemiqi variaka tiva nimireva
mintima tiro:
Ne kuvantuvi vai entavama anintaivo. Ni Variqavano ni ruaruama nimiteharo,
niqaa koqema kero raqikiqiro vi vaivo, tianarove.
8 Ho iriate. ⌞Vo enta⌟ vatukaqaa maimaraara raqiki varia vaiintika voqamake
quaheha naverai tivarave.
Vi entara vika nái avuqohai Noravano Kotiva Saionini orurantero tuvuainara
tavevarave.
9 Ieruharemio, arevata ai avutaqi naavumaaqa rukavu raakavuma kaakavata, ne
quaheha aakara nteha ihi tiate. Noravano Kotiva Ieruharemi kuvantu kero, nai
vaiinti nahenti maara taiqa nimitero, vika muntuka kukuqama nimitaanarove.
10 Vi entara ekaa vata maata vaika nivuqaa Noravano Kotiva nai mpeqa okara
vira qoqaiqama kairamanta vika tinavu Variqavano nai vaiinti nahenti ruaruama
nimiteharo navutaaka kauquqihairo ntita vuru kaainara tavevarave.
11 Ne ekaa Babironi mini ke aniate. Ne ani vaiha rauriha variate. Hauri ne kia
kotataiqamake vaina haikara utu varevorave.
Haaru Kotira Naavuqiraa haika Babironini vare vuru kaara, *kaapu*ve tanuve vo
haikave, ne kotataiqamake vaika vi haikara vi haikara Babironiqihai qaiqaa vare
vuru Ieruharemini kaate.
12 Ne Babironihai kia paparuqamake aniate. Vaiintivano ruqemakero kante
anintemake, ne anivora.
Noravano Kotiva naima ni ntita varero avuni vuanaro. Ni Isareri Variqavano ni
naantiaraini anikavata antua nimitaanaro.

Kotira Kaiqa Vaiintivano maara varaainarara tura

13 Noravano Kotiva tiharo, Ti Kaiqa Vaiinti viva koqema kero ti kaiqa varaqiro
viviro, vuru taiqama kaanarove.
Vaiinti nahenti vira autu tuaheraivaro vira autuvano uritara keroma varianarove.
14 Vokika vira anomake qoraiqama amitaivaro vira viri vaatavano kia vaiinti
viri vaata voqaara vairamanta vaiinti nahenti vira tave, vira aatu qeteha mpo ike
tivarave.
15 Vika minti tihavata, vo enta vika vira taveha ravukuvi kauqu runkinkiri i
vaimanta, avuhainaa vaiintinavuvata vira avuqaa vaiha, uva tirare ti, kia ho uva
tivarave.
Vi entara vovano kia vika tiva nimiaina haikara vika tavevarave. Vika tota kia iru
uvara kankomake irivarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

53

Kotira Kaiqa Vaiintiara voqavata tura

1 Tenavu vakaaka vika tiva nimuraro, nai ta vaiintivave vikaqihairo tinavu uvara
quqaave tirave?

Nai tavave vi vaiintira taveharo virara Nora Kotira kempukavano viraqi vaivo, tirave?
2 Katarivano aahara vataqi tuqa aratero qampiqaintema kero, vira Kaiqa Vaiinti viva Nora Kotira avuqaa noruqama viro vaira.

Vira viri vaatavano vaireva, kia koqe viri vaata vairaitiro, kia avuhainaa vaiinti viri vaata voqaara vaimanta, tenavu vira tavauraro kia tinavu muntukavano virara vaimanta vaunara.
3 Vaiinti nahenti vira nunurama amiteha vira qoririma amitaara.

Vi vaiintiva variqiro vi vaivaro vira muntukavano qoraiqivaro viva airi maara varaqiro vi vaira.

Vaiinti nahenti kia vira tavaataa imanta vika nái viri kukeqa teha vira tauvaqa utu amitaara. Tenavu virara qumina vaiintivanoma vaivo tivakeha vira avu *rekaihai/ aukihai* taveha, vitare vunara.
4 Vika vira mintimake qoraiqama amitaavarovata, vi vaiintiva tinavuqi vai maarara varakero naiqaa vataira. Tinavu muntuka qoraiqi vairave, aihavi vairave, viva tinavuara iriharo nai vi maarara varaira. Viva mintirara tenavu tiha, Huviqorave. Kotiva vira nai qora kaiqa kaarama mintima keharo vira ruquti vaivo, tunara.
5 Tenavu minti turarovata, tenavu Kotira uva raqakunara kaara vira vaata raqonta kaarave. Tinavu vaaqu okara kaara vira kaavu umiqake vataarave.

Tinavu muntukavano paru i vaira koqemake variqi vuate ti, vira qorahaa ruqutuke vataarave.

Vira vaata teqa taaqama kaaraqaahai tenavu koqemavi vaunarave.
6 Sipisipinavu nái antuqaqaa ni variantemake, ekaa tenavu vohaiqa vohaiqavano tentanavu antuqaqaa ni vaunara.

Noravano Kotiva tentanavu qora kaiqa varauna uvara tintanavuqaa vataataara vaivarovata, viva vi uvara varakero nai ⌞Kaiqa Vaiintiqaa⌟ vataivaro varairave.
7 Vika vira kaiqa vaiinti qorahaa ruquti variavarovata, viva kia uvavata tirave.

Sipisipi naati aru kareka ravaaqavu vare vuru kaantemake, vika vira vitavare vuru kaarave. Sipisipi kaahi toqe vaivaro evaara vaintemake, vika vira Kaiqa Vaiintivata qoraiqama amitaavaro viva kia uvavata tirave.
8 Quminaiqamake vira ravaaqavuke vare vuru kaavaro, *s*vano vira arukaate timanta vira vitavare vuru arukaarave.

Vaiinti nahentiqihai kia vovanovata kankoma kero viva qutu vuaina okarara irirave. Vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara taiqa nimitaare tiro, viva qutu virave.
9 Viva kia qora kaiqa voqavata vararaitiro, kia una uva voqavata tiraitiro vaimanta, vika vira aruke, *kamaanira* uva raqakaa vaiintika aruke quntama taantemake, vira quntama taarave.

Viva qutu vimanta vira vaata vare airi airaira vatai vaiintira quntare iaraqi vuru vira vaata vataarave.
10 Noravano Kotiva mintima tiro: Te vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarira aarava ho variarire ti, te tenta Kaiqa Vaiinti vara kaariraro viva vaiinti nahentiara iriharo nora maara vareharo vuru qutu vuanarove.

Viva ⌞qaiqaa⌟ airi enta variqiro viharo tavairamanta naantiara vira vaintivara airima vaivarave.

Mintima kero viva te Noravano Kotika amiaina kaiqara koqema kero varaqiro vuanarove.
11 Ho ti Kaiqa Vaiintivano mintiakero nora maara varaqiro vuaina entava taiqa viraro viva te kia quminaiqamake qutu vunarave tivakeharo voqama kero quahaa-narove. Ti Kaiqa Vaiintivano avuqavu ni vaiva, viva ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa

vare uvara varakero naiqaa aqu varero qutu viraqe te vira kaiqarao ti, vika uva nunka nimitarerave.
12 Qora kaiqa vare variaka aruke variantemake, vika ti Kaiqa Vaiinti aru kaivaro viva vaiinti nahentiara iriharo qutu vuataa iraro qutu vuanarove.

Viva mintima kero qutu viraqe te vira nora autu amiariraro viva nora vaiintinavuve, kempuka vaiintinavuve, vika avutaini nora autu vataavama varianarove.

Ti Kaiqa Vaiintivano airi vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara, naiqaa vara aqu varero, vikara iriharo ti haareharo vika uva nunka nimitaane tivakero vuru qutu vuanarove, tiro. Minti tura.

54

Ieruharemi vatukavano qaiqaa nora vatuka variainarara tura

1 Noravano Kotiva mintima tiro: Ieruharemio, are *naahiara/qurura* nahenti voqaara variarava himpira ihi tiane.

Are kia nahentivano vainti vatareva iharo ke ke tintema kera tiraitira variarava himpira naverai tihara quahaqira vuane.

Are vairamanta ai vaintivara airitahaa vaiha, vaatiqaa vai nahentira vira vaintivaravata naataara kerara tira, are quahehara ihi tivaqira vuane.

2 Naantiara ai vaintivara airitahaa vairara tira, are nena *seri* naavu voqavata tomaqa kairaro noraiqama vuarire. Kia inaaraiqa tomaqa karaitira, noraiqaakera tomaqa kaanerama turo.

3 Naantiara ai vatukaqi vaika, vika airiqamavi ekaa mantaraini raapamavi vaivarave.

Vi entara vika vo vatanaa vo vatanaaka nititama keha, vika vata varevarave.

Maa entara nuquhiqamaviro vai vatukara, vi entara vika vi vatukara vi vatukaraqi ani variqi vivarave.

4 Ieruharemio, kia qetaane. Are kiama qaiqaa kaurira haika varenarave. Kiama vovano ai autu qaiqaavata vatainiqama kaanarove.

Are haaru qaraaka vatukavano variaramanta ai avutaqi variaka hampi kaiqa varaara kaara are kaurira haika varaanara are vira tauruma kenarave.

Navutaaka ani ai avutaqi variaka rumpa vare vuru vo vataini kaavara are ehaara nahenti voqaara nenaraa kia koqema kera varianara, virara are kia qaiqaa irinarave.

5 Ai autukero vataiva vivama vi entara ariqaa raqikianarove. Vira autu Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavave.

Vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqikintema kero, viva ariqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove.

Isareri Variqavano takuqu kero vaiva, vivama ai ruaruama amitaanarove. Viva ekaa vata maataqaa raqiki vai Variqavama vaivo.

6 Isarerio, qaraaka nahenti vira vaativano qaqira kaira voqaarama ne variavo. Nai vaativano vira qoririma kaivaro vira muntukavano qoraiqivaro noraiqama kero ike mpo tiharo vaintema ke, ne variavo.

Ne mintimake variavaro Noravano Kotiva ni Isareri qaiqaa naarama kero tiharo,
7 Mpo, te inaara entaqai ni qaqira kaunarave. Ti muntukavano voqamakero niara vaimantara ti, te qaiqaa ni naaramake ntitarerave.

8 Niara ti arara itaimanta te inaara enta ni tauvaqa utu nimitaunarave. Ho ti muntukavano niara ekaa enta vairara ti, te qaiqaa niara aaqurihama nimitarerave, tiro. Noravano Kotiva ni ruaruama nimite vaiva vi uvara tura.

9 Minti tivakero viva tiharo, Haaru Noaava vai entara te tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te kia qaiqaa maa vatara huvura namariqohai qoraiqama karerave, tunarave.

Ho vatevata te vohaa qaramake kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te kia qaiqaa niara arara itairaqe kia ni qaiqaa nitiha qoraiqama nimitarerave, turo.
10 Ho nora aiqinavanove inaara aiqinavanove rapatutiro tuvirarovata, ti muntukavano niara vairava kia taiqa viraitiro, ekaa entama kempukaiqama kero varianarove.
Tenavu vohaa vaiha uva tiva taatauke tiha, Ne naantiara maateraiqamake vaivarave tuna uvara, te kia qaqira karerave, tiro. Noravano Kotiva niara aaqurihama nimite vaiva vi uvara minti tirave turo.

Ieruharemi qaraakaiqama kaainarara tura

11 Noravano Kotiva mintima tiro:
Mpo, Ieruharemio, aaronaavano qoraiqama kaintemake, navutaaka ai qoraiqama amitaavara are qoraiqamavi variararo, kia vovanovata ai muntuka kukuqama amitaarirava vairave.
Ho te vo enta vo ori vo ori takuqinara varake vataqaa vuqite, viraqohai vi vatukara qaiqaa autu karerave.
12 Te takuqi vaina orira varake viraqohai ai vaantaavura autuke, naare ori voqama kero takuqi vainara varake viraqohai ai vaantaavura uritarakero vainara voqaa voqaa autu amite, voqamake aera aera i vaina orira varake viraqohai vaantaavura qenti autu amitarerave.
13 Ieruharemio, te Noravano Kotika, tentavano ai avutaqi vaika tenta okara numiqeha kahaqiari vika koqemake variqi vivarave.
14 Ho ne avuqavu okara autuqi viha, kempukaiqamake vaivarave.
Ne mintiaqi vivaro kia vovanovata ni vara muntuviqama kero ni qoraiqama nimitairaro, kia aatu itaaina haikava niqi qovaraiqiramanta ne koqemake variqi vivarave.
15 Vokika ni hampata raqireka anivera, ne kia tiriara tiha, Viva vika nititaimanta aniavo tiate. Nai taukae ni hampata raqireka anivera, te vika ni kauquqi kaari ne vika naatara kevarave.
16 Auvihehavaa auti varia okarara tave variaka, te vika autuke vatauraukama vauro. Te vi vaiintika avu aato nimi vauramanta vika ihavano voqama kero ite vairaqi *aini* untake ruqutu keha iqoka paipeve vo auvihehavaave auti variarave.
Vika vo vatanaaka vehi autu taiqa kaate ti, te tentavano iqoka vaiinti vika autuke vatauraukama variavo.
17 Te mintimake autuke vataunarara tiro, vika aututaa auvihehavaava kia voqavanovata ni qoraiqama nimitaanarove.
Niqaa una uva oqike ti vai vaiintika uvavano kia ho aru vuanarove.
Te Noravano Kotika mintimakeha tenta kaiqa vaiinti nahentiqaa koqemake raqiki variari, vika iqoka ho aatarakeha vaivarave, tiro. Noravano Kotiva vi uvara tura.

55

Kotiva nai vaiinti nahenti koqema nimi taainarara tura

1 Noravano Kotiva tiharo, Ne namari naata irauka, ne te unanaini ani namari naate.
Ne kia monu vataaka te unanaini ani kia monu aqu kairaiti, qaqi kara varaate.
Ani *uaini*vata ⌞memeraa⌟ naamavata kia koqaa vainara qaqi varaate.
2 Hauri qumina karaqaa nenta monu aqu kevorave. Ne kaiqa vareha varataa monura vi kararaqaa aqu kaivaro, qaqiqai ni antuqa aruantorave.
Ne ti uva iriha te tiainante iate. Ne mintihama hiakaa i karara namaqi vivarave.
3 Ne te unanaini ani vaiha aato ti timiqe te uva tiari ne vi uvara irihama koqemake variqi vuate.
Ne aniqe te ni hampata uva tiva taatauke vataariraro vi uvava ekaa enta variarire.

Ne mintiqe te kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqara Devitirara tunantemake, niaravata muntuka vateha ni aaqurihama nimitaare.
4 Ti kempuka tavaate ti, te Devitira noraiqama kauraro viva nora vaiintivano vaiharo, vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikirave.
5 Te Noravano Kotika ni Isareri Variqavano takuquke vaurauka vaihama, te vi entara nivata noraiqama kaariraro ni autuvano nora autu vairamanta ne kia tave vatanaaka naaraimanta, ekaa vika ne inaini kantema anivarave, tiro. Noravano Kotiva vi uvara tura.

Maa entara Nora Kotira aaraate tura

6 Naantiara ne kia ho Nora Kotira ranteva variainarara ti, maa entara viva ni aumanto vairara irihama ne vira aaraate.
7 Ne qora kaiqa vare variaka, ne qora kaiqa qaqirake, kia qaiqaa qora kaiqa varerara aatoqi iriraiti, Noravano Kotiva inaini aniate.
Ne mintivaro tinavu Variqa viva ni aaqurihama nimiteharo vaakama ne qora kaiqa vare uvara nunka nimitaanarove.
8 Noravano Kotiva mintima tiro: Tenta aatoqi iri vaurava, kia ne vaiinti nahenti iri variantemakero vairave. Te auti vauna okaravavata kia ne auti varia okarara voqaara vairaitiro, nai vo qarama kero vairave.
9 Vatavano miani vaivaro naaruvavano nai virini vaintema kero, te auti vauna okarava ne auti varia okarara aatarakero nai uritarakero vairave, te aatoqi iri vaurava ne iri variaravata aatarakero uritarakero vairave.
10 Aaquvano ntuva kaivaro kiama aaqu namarivano qumina tuvurantero naaruvaini viraitiro, vi namariva avuni vata putaiqama kaivaro naaho koqema kero qampiqeharo kara vaimanta vaiintivano qantu keha ne variarave. Vika voki karara varake neha, vokira kuvu varakeha uti variarave.
11 Ho aaquvano ntuva kaintema kero, te tiaina uvava kia te iainanaini qumina oturantero uriraitiro, viva avuni te tiainantema kero ianarove. Ti antuqavano mintiakero qovaraiqiane tiarira haikava vi haikavama qovaraiqianarove.
12 Ti uvavano mintiainarara ti, ne naantiara quaheha Babironi kevarave. Vi entara te ni ntitake aniariraro ni muntukavano qihaaqiramanta ne anivarave.
Vi entara nora aiqinave, inaara aiqinave, vika ni quahama nimiteha ihi tivarave. Katari vikavata kauqu ruqutiha niara quahevarave.
13 Vate auqu vai haikava qampiqe vairaqaa naantiara toqukeravano koqema kero qampiqaanarove.
Vate qumina nimirivano qampiqe vairaqaa naantiara okuvera katari voqaavama qampiaanarove.
Ekaa entama vi katariva vi katariva koqemakero vairamanta vaiinti nahenti vi katarika taveha, te Noravano Kotika kempuka kaiqa vara nimitaainarara kia tauru karaiti, vika virara qaqi iriqi vivarave, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

IEREMAIAA
(Jeremiah – Jeremaia)

Kotiva nai uva tiva qoqaiqiarire tiro, Ieremaiaara aarora. Vi entara Ieremaiaava qaraaka vaiintivano vaiharo King Josaiava Iutaaqaa raqiki vau entara Kotira uva 18 ihiara vaiinti nahenti tiva nimiqiro viro, qaiqaa King Joahaasiva raqiki vau entara 3 torara vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro, qaiqaa King Jehoiakimiva raqiki vau entara 11 ihiara vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro, qaiqaa Jehoiakiniva raqiki vau entara 3 torara vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro, qaiqaa Sedekaiava raqiki vau entara 11 ihiara vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro vura. (627 BK – 586 BK = 40 ihi)

Vi entara Iutaa vatanaaka una variqa, vo variqa vo variqa avataqi viha qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vauvaro Ieremaiaava qaiqaa qaiqaa vikara tiharo, Ne qora aara kia qaqira kaivera, Noravano Kotiva vo vatanaaka qaqi kairamanta vika Ieruharemivata Iutaa vata maatavata qoraiqama kevarave, tura.

Ho Ieremaiaava qaqi vau entara viva Kotira uva tiva nimi vauva vaura. Babironi vika King Nebukanesaava nai iqoka vaiinti hampata Ieruharemi vatuka aatara kero, Kotira Naavu ihaqohairo tatoqa kero, Ieruharemi vaantaavuravata rukavu raakavuma kora. Babironi vika Iutaa vatamaata qoraiqamake, Iutaa hini kuka aruke, hini kuka rumpa vare Babironi vataini vuru kora.

Ieremaiaava naantiara Iutaa vika Babironiqihai orurante nái maaqaini ani uvara-vata vika tiva nimura.

Ho Ieremaiaava nai navunaaka Kotira uva tiva nimi vaumanta vika vira uva kia iriataa umanta kia irura. Vika vira naaraihama amiteha, vira qoraiqama amite vauvarovata, Ieremaiaava qaqiqai Kotira uva vika tiva nimi vaura. Viva Kotirara tiharo, Ihavano ite vaintema kero, ai uvavano ti avutaqi itaqiro vi vaivo. Te ai uva kia vika tiva nimiraiti, evaara vairerave tiarera, kia te ho evaara vairarave, tura.

1 Maa vukuraqi Kotiva uva qoqaiqama kero Ieremaiaara tiva amu uvara, vo uva vo uva qara ntuvatova vairo.

Ieremaiaava Hilkiara maaquvano vauvaro Hilkiava Benaminira vata Anatoti vatukaini Kotira kaiqa vara amite vaukaqihairo vovano vaura.

2 Hoqarero Emonira maaqu King Josaiava 13 ihinavuara Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva nai uva qoqaiqama kero Ieremaiaara tiva amura.

3 Vira naantiara Josaiara maaqu King Jehoiakimiva raqiki vau entara Noravano qaiqaa voki uvaravata Ieremaiaara tiva amiqiro vuvaro Josaiara maaqu vo, King Sedekaiava 11 ihiara raqiki vau entava anintomanta, vi ihira 5 toraqaa navutaaka ani Ieruharemiqi vau vaiinti nahentika naatarake rumpa vare, vo vataini vuru komanta mini vaura.

Kotiva nai uva tiva qoqaiqiarire tiro, Ieremaiaara aarora

4 Noravano ti Ieremaiaakara tiharo,

5 Te ai nora auhaqi kia ai autu kauna entara ai kaama taunarave.

Ai nova kia ai vatatai entara te ariara viva ti uva qoqaiqama kero vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove tunarave, tiro.

6 Minti tivera te vi uvara iri aqao ti, Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Te kia uva tiva qovaramake varia okarara kankomake irunarave. Te qaraaka vaiintima vauro, turarovata

7 Noravano tiriara tiharo, Kia are nenara te qaraaka vaiintima vauro, tiane. Te vo vatanaa vo vatanaaka varianaini ai atitaarirara are mini minima vuane. Te nana nana uva are vika tiva nimiane tiarirara are ekaa vi uvara vika tiva nimiane.

8 Te ai vataake vaiha ai ruaruama amitaainarara tira, kia are vika aatu qetaane. Te
Noravano Kotikama vi uvara turo, tiro.
9 Minti tivakero Noravano nai kauqu tutukero ti noqaa vatero tiriara tiharo, Ho
tavaane. Te tenta uva ai noqi vatauro.
10 Vate te ai noraiqama kaarirara are ti autuqaa vo vatanaa vo vatanaaka ti uva tiva
nimiane.
Tuqa hampata ravau kaantemake, te vika qoraiqama kaainarave, vika naavu
maaqa ravantiaqa aqukaainarave, are vika tiva nimiane.
Vika vehiqama virarave, navutaaka vika naatara kerarave, are vika tiva nimiane.
Vika naantiara qaiqaa koqemake vairarave, vika naavu maaqa qaiqaa kaqake
vairarave, are vika tiva nimiane.
Noravano Kotiva minti tura.

Kotiva taara haika Ieremaiaara umiqora

11 Minti tivakero Noravano ti irero tiharo, Ieremaiao, are nana haikae tavaarao?
tumanta te tiha, Te *amoni* katari kaarama tavauro ti.
12 Te minti turaro Noravano qaiqaa tiriara tiharo, Are avuqavu tiaro. Ti uvavano
quqaa vi vau variarire ti, te vira aituti vauro, tiro. *
13 Qaiqaa Noravano ti irero tiharo, Are nana haikae tavaarao? tumanta te tiha,
Te tavauraro *noti* mantaraini nora kure vovano vaivaro viraqi namari nti vaivo. Vi
namariva ntuva varero maa mantaraini virivi rauru kareva auti vaivo, ti.
14 Minti turaro viva tiriara tiharo, Vi namariva ntuvaqi anintema kero, *noti*
mantaraihairo maa vataraqaa variaka vehi autu taiqa kaarirava anianarove.
15 Te Noravano Kotika ekaa *noti* mantaraini varia vatanaaka naarama kaari vika
maini anivarave. Avuhainaaka vika nái iqoka vaiinti hampata maini aninte, nái
avuhainaa tainta Ieruharemi vaantaavura qentiana arate vi vatukara ututumate
vaivarave. Vika Ieruharemi vaantaavura ututumate, voki vatukara Iutaini vainara-
vata ututuma tevarave.
16 Ti vaiinti nahenti ti tauvaqa utu timite, vika nái una variqa autuke vataa haikara
ofaa autu nimiteha vikara quahama nimite variarave. Vira kaara te anomake vika
qoraiqama nimitarerave.
17 Ho are himpira qeramatera variane. Te ariara vi uvara vi uvara vika tiva nimiane
tiarirara are ekaa vi uvara vika tiva nimiane. Kiama are vika aatu qetaane. Are vika
aatu qetairera, te anomake qetara haika ai amiarirara are vika nivuqaa anomakera
qetenarave.
18 Ho Ieremaiao, iriane. Te vate ai kempukaiqama kaarirara are kempukaiqamake
aututaa vatukara voqaara vainarave. *Aini pohi* arataara voqaara, are paama tivakera
vainarave. *Baraasi*qohai vaantaavura autu taavaro kempuka vaira voqaarama,
are kempukaiqama kerama himpira vainarave. Are mintia kera vairamanta Iutaa
avuhainaa vaiintive, vika qiata vaiintive, ti Kotika kaiqa vara timite varia vaiintikave,
vaiinti nahentive, ekaa vika vika kiama ho ai vara muntuviqama kevarave.
19 Ekaa vika vika ai navutaiqiha kia ho ai aatarake ai vara muntuviqama kevarave.
Te tentavano ainti vaiha ai ruaruama amitaainarave. Te Noravano Kotikama minti
turo, tura.

2

Isareri vika Kotira tauvaqa utu amitora

1 Noravano Kotiva vo uva ti tiva timiro tiharo,
2 Oruntera maa uvara Ieruharemiqi variaka tiva nimiramanta iriate:
Isarerio, ne haaru hoqare qaraaka vaiinti nahenti vaiha ti Nora Kotikara noraiqaake
iriarara te iritaunarave. Qaraaka nahentivano nai vaatiara muntuka vataintemake, vi

* **1:12:** Hiparu uva: *Amoni katari kaara*: shaked; *aituti*: shoked

entara ni muntukavano tiriara vaimanta ne aahara vataini kia kara ututaa vataraqaa niha ti tivataqi aniarave.
3 Vi entara ne Isareri ti Nora Kotika vaiinti nahentiqai variarave. Avuni aquitai karara koqera voqaara ne ti vaiinti nahenti koqeka variarave. Ekaa vo vatanaaka ni qoraiqama nimitaaka te vikaqaa uva vatauramanta vika qoraiqama vuarave. Te Noravano Kotikama turo, tiro.
4 Minti tumanta te qaiqaa vaiinti nahentiara tiha, Ne Iekopira naintivarave, ne Isarerira naintivarave, ne Noravano Kotiva ti uvara iriate.
5 Noravano Kotiva niara mintima tiro:
Nana kaarae ni kaivaqauka ti tauvaqa utu timite, hampi aaraqaa vuarave? Vika qumina haika una variqa aututaara avataqi vivi, vikavata quminaiqama vuarave.
6 Te vika Isipiqihai ruaruama nimitaurauka vauramanta vika kia tiriara noraiqaake iriraiti, kia ti haaraarave. Te vika ruaruama nimiteha Isipiqihai ntita vare, kia karavano ho qampiqai vataraqaa ntita vare anunarave. Vi vataraqaa nuqaqai vaivaro nora onkaive, *ruvuve/mpumpive* vaivaro mini kia aaquvata ntirave. Vi vatava konkira ari vainaini vaimanta kia vo kiaka vi vataraqaa vi aniraiti, kia nái naavu maaqa kaqate variarave.
7 Te vi vatara mini ke, ni kaivaqaukavara ntita vare ani, vuru koqe vata vainaini kaunarave. Vikara koqe kara utuke naate, turamanta vika te nimuna vatara qoraiqama kaarave. Vika qora kaiqave qora okarave auti variavaro ti vata viva qoraiqama virave.
8 Ti kaiqa vara timitaaka kia ti Nora Kotikara noraiqaake iriraiti, vika ti uva maara vaiinti nahenti tiva nimiataara vaimanta kia tiriara kankomake iriarave. Qiata vaiinti vika kia ti vevaaraini vaireka auti variarave. Paropeti vaiinti vika una variqa Baalira autuqaa vaiinti nahenti uva tiva nimiha, vika una variqa *maraqura/varaha* quahama nimitaamanta vi haikauka kia vika ho kahaqiarave.
9 Mintimake ne Isareri qora okara auti variavera te Noravano Kotika qaiqaa niqaa uva vatarerave. Te niqaavata naantiara ni naintivara vikaqaavata uva vatarerave.
10 Ne kuari avu ruhunkinaini *airaani* vo Saiparusini orunte tavaate. Ne vokiaka kuari uruntainaini Arebia vataini orunte ne vika vika okara tuantike tavaate. Vi vatanaa vi vatanaaka kia ne qora okara auti variantemake, auti variarave.
11 Vika variqa una variqa variamantavata, vi vatanaaka kia nái variqanavu qaqirake oru vo variqanavuara tinavu variqave ti variarave. Vika minti variamanta ti vaiinti nahenti vika ti nái Variqa ekaa kempuka vatauka qaqirake, una variqanavu kia ho vika kahaqika naare variarave.
12 Oho, naruvavauvo, vika qora okara autuara kaara are oho oho tivakehara qetehara variane.
13 Ti vaiinti nahenti qora okara taaraqanta ti autu timitaarave:
Te qaqi variqi vi namarira kaqa nimi vaurauka vauramanta vika ti qoririma timitaarave.
Vika ori vauruke namari *taani* voqi voqi autuke vatovaro vi haikava tairi vuvaro namarivano viraqihairo ntava vurave.

Isareri nái okara kaara qoraiqama vura

14 Isareri vika kia rumpataaka voqaara variamantavata, navutaaka vika rumpataamanta vika paanaa kaiqa vaiinti nahenti variara.
15 *Raioni*vano noraiqaakero uva tintemake, vika navutaaka noraiqaake aakara nte variara. Vika Isareri naaho maata qoraiqama nimite, vika vatuka, vo vatuka vo vatuka iha qumpiarama taavaro kia Isareri voqavanovata vi vatukaraqi vaivaro qumina naantaaka ntira.
16 Isipi iqoka vaiinti Memfisi vatukaqihaive, Tapanesi vatukaqihaive, ni Isareri qiata rukavu kaarave.

17 Oho, Isarerio, nenta qora okara autuara kaara ne mintimake qoraiqama vuarave.
Te Noravano Kotika ni Variqavano koqe aara ni numiqe vauramanta, ne ti qoririma
timitaarave.
18 Ne nantihae Nairi Namari nareka Isipini vireka auti variavo? Vi vatanaaka kia ho
ni kahaqivarave. Ne nantihae Iufaretisi Namari nareka Asiriaini vireka auti variavo?
Vi vatanaakatanta kia ho ni kahaqivarave.
19 Nenta qora okara autuava vivama ninta ntaihaanarove. Ni aato kenko tira iriate:
Ne ti Nora Kotika nenta Variqa tauvaqa utu timite, kia ti aatu qetaara kaara ne hunkavi
haikara ne variavo. Te Noravano Kotika ni Variqavano ekaa kempuka vatauka vi uvara
turo, tiro.

Isareri vika hampi nariro ni vai nahentira voqaara variara

20 Noravano Kotiva tiharo, Isarerio, ne haaru kia ti vevaaraini vaireka iha, ti
qoririma kaarave. Ne kia ti uva avataqi viraiti, ne kia tiriara viva tinavu Variqavano
vaivo tiraiti, kia ti hutu tuahera kaarave. Ne ekaa aiqinaqaave, aumaqaara vai katarira
okarainive, vaiha hampi nariro ni vai nahentiva vo qorainti vo qorainti hampata
nintemake, ne una variqa, vo variqa vo variqa nutu tuahere variarave.
21 Tota hoqare ne Isareri koqe *uaini* naaqunta voqaara variate ti, te *uaini* kuvu
koqera varake ututaunarave. Ho nantiakee ne qoraiqamavi qaakau *uaini* naaqunta
voqaaraiqama vuavo?
22 Ne qumina kempuka *hopu*qohai namari ntivorave. Vi *hopu*va kia ho ni qora uva
nunka nimitaanarove. Te ni qora okara qaqiqai tave vauro.
23 Ne tiha, Kia qora kaiqavano tinavu qoraiqama timitairave. Kia tenavu una variqa
vo Baalira vo Baalira avataqi viha vika quahama nimitaunarave, ti variarave. Ne minti
tivakeha una uva ti variarave.
Ne Hinomu Uqitaini qora kaiqa varaara iritaate. Nahe kamerivano qora rantareva vi
anintemake, ne una variqa, vo variqa vo variqa avataqi viha vikara quahe variarave.
24 Qaakau ntonki nahevano aahara vataini qora rantareva aiqi tuahera kero
uhiramaqiro vintemake, ne una variqa avatareka auti variarave. Kia vovano vi
ntonkira antuqa vainara ho ravaaqavu kaanarove. Viva naivano qoravano vainaini
viramanta vika vaakama vira rantake viva inaini anivarave.
25 Oho, Isarerio, hauri ne kantamaqi viha una variqa avataqi vivaro ni aiqu aiha
viraro ni aunta aaharaiqiantorave, turo. Te minti turamanta ne kia ti uva iriraiti tiha,
Qumina are tinavu qioqama terorave. Tinavu antuqavano vo vatanaaka variqarama
vaivo. Tenavu vika avataqi viha vika quahama nimitarerave, tiarave.
26 Noravano Kotiva tiharo, Muara vaiinti ravaaqavu kaavaro viva kaurira haika
varaintemake, ne Isareri kaurira haikama varevarave. Isareri avuhainaukave, vika
qiata vaiintive, ti Kotika kaiqa vara timite variakave, paropeti vaiintive, vaiinti
nahentive, ne ekaa kaurira haikama varevarave.
27 Ne katari vora quaheha tiha, Are tinavu qovave tivake, ori vora tiha, Are tinavu
vatataaraukave ti variarave. Ne te unanaini aniataara vaimanta ti tauvaqa utu
timitaarave. Qora entavano niqaa qovaraiqimanta ne vaaka tiriara mpo are ani tinavu
ruaruama timitaane ti variarave.
28 Ho ne aututaa variqauka tantoe variavo? Ne vika qaqi kaimanta ni ruaruama
nimitaate. Oho, Iutaa vataini airi vatukanavu vaintemake, ni una variqa airitahaa
variarave.
29 Nana kaarae ne tiqaa uva vatareka auti variavo? Ne ekaa kia ti vevaaraini vaireka
iha ti qoririma kaarave.
30 Ne koqe aaraqaa vuate ti, te ni ruquti vaunarave. Te minturamanta ne kia
vi aararaqaa viraiti, *raioni*vano aantau arukaintemake, ne ti paropeti vaiintinavu
arukaarave.

31 Isareri vaiinti nahenti maa entara variaka, ne te Noravano Kotika uva tiainara iriate. Haaru te ni kaivaqaukavara aahara vatainive, konkira arinainive, ani variamanta te vika qaqirae kaunarave? Kiave. Ho vate nantihae ne tiha, Tenavu kia Kotiva vainaini virerave. Tenavu tentanavu vuataa ina aararaqaa virerave, ti variavo?
32 Varaata vovano nai vaataiqama taira taurue kaanarove? Nahenti vovano vaati varareva iharo nai vaataiqama taira taurue kaanarove? Vitanta kiama tauru kevarave. Oho, ti vaiinti nahenti nai airi enta variqi viha tiriara tauru kaavo.
33 Oho, Isarerio, hampi nariro ni vai nahentiva vo qorainti vo qorainti rantakai aarara kankoma kero iri tavaintemake, ne una variqa, vo variqa vo variqa avataqi vi okarara kankomake iri tavaarave. Mintima vairara ti, ne homa vokiakavata qora okara, vo okara vo okara numiqevarave.
34 Ni utavaaqaqaa vehi vaiinti nahenti naarevano rotau virave. Vi vaiinti nahentika kia ni qoraiqama nimitaraiti, kia ni naavu rukavuke muara varaamanta, ne qumina vika arukaarave. Ne vika arukaaka vaihavata,
35 ne tiha, Kia tenavu qora kaiqa varauro. Noravano Kotiva kiama tinavuara arara itaivo, tiarave. Oho, ne minti tiara kaara te Noravano Kotika nora uva niqaa vatarerave.
36 Ne vo vatanaaka variqara tinavu kahaqiane tivake, viraqaahai tuqantaavi qaiqaa vo vatanaaka variqara tinavu kahaqiane ti variarave. Asiria kia ho ni kahaqiantemake, Isipivata kia ho ni kahaqivarave.
37 Nora toqaavu ariramanta ne Isipihai orurante anivarave. Ne vi vatanaakaqaa muntivi variaka te Noravano Kotika vika qoririma kaunarara ti, vika kia ho ni kahaqivarave, tiro.

3

Isareri vika kia Kotirara kempukaiqamake irura

1 Noravano Kotiva tiharo, Vaiinti vovano nai naata qaqira kairaro vi nahentiva vo vaiinti varairera, vira vaati avuniava kia ho qaiqaa vi nahentira varaanarove. Viva qaiqaa vi nahentira varairera, vira kaara vi vatava kia kotataiqama vairaitiro, anomakero qoraiqama vuanarove. *
Vi uvava mintima vaimantavata, ni Isareri muntukavano una variqa, vo variqa vo variqara vaimanta variaka ne qaiqaa te unanaini anireka auti variavo.
2 Ne aiqinaini tavaate. Hampi nariro ni vai nahentira voqaara ekaa vo aiqina vo aiqinaqaa ne una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimiteha, hampi qare okarara avataqi vi variarave.
Hampi nariro ni vai nahentiva aara auvahini oquvi vaiharo qorainti veka vaintemake, ne una variqa quahama nimite variarave.
Arebia vataihainaaka aahara vataini vaiha muara varareka auti variantemake, ne qora kaiqa varareka auti variarave.
Ne vo aiqina vo aiqinaqaa una variqa quahama nimiteha hampi qare okarara avataqi vuara kaara Isareri vatavano kia kotataiqama vairaitiro, anomakero qoraiqama viro vairave.
3 Ho vira kaara te aaqu ravaaqavu kauraro kia ntirave. Aaqu nti entara kia aaqu ntirave.
Oho, hampi nariro ni vai nahentiva kia kauriraitiro, kempuka viri aratero vaintemake, ne qora kaiqa varaara kaara toqaavu arira kauriha variataara vaimanta kia kauruavo.
4 Ne ti aareha tiha, Mpo, tinavu Qo, tenavu naatikaa vauna entara are tinavuqaa raqikiqira anianarave.

---

* **3:1:** Lo 24:1-4

5 Kia tinavuara ekaa enta ai arara itaanarove. Are kia ekaa enta tinavu titinarave. Ne minti tiarave.
Minti tivakeha ne kia qora okara qaqira karaiti, ne qora okara voqavata auti variavo, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

Qora aara qaqira kaate tura

6 King Josaiava Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are Isareri varaa kaiqara tavaanarae? Naata vaati varaa okarara raqakai nahentira voqaara, Isareri vika ekaa vo aiqina vo aiqinaqaave, ekaa aumaqaara vai katarira okarainive, una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimiteha hampi qare okarara avataqi vi variarave.
7 Ho te tiha, Vira aura Isarerivano hampi qare okarara avata vuru taiqakero, viva qaiqaa te unanaini orurantero anianarove turarovata, viva kia mintirave. Iutaava vira nakaavavata naata vaati varaa okarara raqakai nahentiva vaiharo viva nai aura Isarerivano vare vai okarara tave vaira.
†
8 Vira nakaava Iutaava vaiharo tavaimanta te vira aura Isareri qaqira kauna *pepaara* ami, nai hampi nariro ni okarara kaara vira atitama kaunarave. Vira nakaava Iutaava vira taveharovata, viva kia qetaraitiro, vivavata hampi qare okarara avataqiro vi vairave.
9 Viva hampi qare okarara autiharo kia kauriraitiro, viva una variqa, oriqohai aututaarave, katariqohai aututaarave quahama nimitaqiro vi vaiharo naivata Iutaa vatavata qoraiqama kaivaro kia kotataiqama viro vairave.
10 Vira nakaava Iutaava hampi qaramaqiro viviro, viraqaahairo kia te unanaini quqaa aniraitiro, viva unaqaraiqama kero te unanaini anirave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.
11 Noravano Kotiva minti tivakero qaiqaa tiriara tiharo, Te tavauraro Isareri viva naata vaati varaa okarara raqa kaivarovata, vira nakaava Iutaava nai viravata uri aatarakero voqavata vi okarara raqa kairave.
12 Ieremaiao, are *noti* mantaraini oruntera Isareri vikara mintima tiane: Isarerio, nahentivano nai vaati qaqirakero vo qorainti vo qorainti hampata hampi nintemake, ne ti qaqira kaavo. Ho ne te unanaini orurante aniate. Te Noravano Kotika vaiinti nahenti aaqurihama nimite vauraukara tiro, kia ekaa enta ti niara arara itaqiro vuanarove.
13 Ne qora okara autuara qoqaa tiva qovarama kaate. Ne kia ti Nora Kotika nenta Variqa vevaaraini vaireka autuarave, aumaqaara vai katarira okaraini una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimite variarave, te niara maa uvara iriqi vuate tunara kia iriarave, ne virara mintima tiate: Quqaa tenavu qora okara, vo okara vo okara autunarave, tiate. Te Noravano Kotika niara minti turo.
14 Ne ti vaiinti nahenti ti qaqirake vuaka, ne qaiqaa te unanaini aniate. Te vo vatuka vo vatukaqihai ni vohaiqa vohaiqa ntita vare, ni anku vo anku vo ankuqihai taaraqanta ntita vare, tenta aiqina Saionini viri karerave.
15 Viraqaahai te qiata vaiintinavu ti uva irika ni nimiariramanta vika koqe avu aato okara avataqi viha niqaa raqikivarave.
16 Vi entara ni kuvuarama teka airitahaa vataqi vaivarave. Vi entara te Noravano uva tiva taatautauna Vokiseva kia vaira kaara kia ne mpo ike tiraiti, virara tauruke kia qaraaka Vokise vo autivarave.
17 Vi entara ne Ieruharemiara Noravano Kotiva *oquviro vaiharo raqiki vai taintarave* timanta, vo vatanaa vo vatanaaka Ieruharemiqi ani ruvaaqumavi vaiha ti hutu noraiqama timitevarave. Vi entara vika nái avu aatoqihai kempukaiqamake qora kaiqa varera qaqirake, kia qaiqaa vi okarara autuqi vivarave.

† **3:7:** Ieremaiaava vau entara, navutaaka Isareri vata *noti* mantaraini vaura aatara kovaro *sauti* mantaraini Iutaa vatavanoqai qaqi vaura.

18 Vi entara Isarerivata Iutaavata akukumavi vohaa vaivarave. Navutaaka vitanta *noti* mantaraini rumpa vare vuru kaa vataraqaahai orurante, te vika kaivaqaukavara nimitauna vataraqaa qaiqaa ani vaivarave. Te vika vi vataraqaa maahota variate ti, te vika nimitaunarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

Kotiva nai vaiinti nahentiara qora aara qaqirake te unanaini aniate tura

19 Noravano Kotiva tiharo, Mpo Isarerio, te vo vatanaa vo vatanaakaqihai ni nora autu nimi, koqe vata, ekaa vo vata vo vata uri aatara kero vaira, ni nimunarave. Te niara vika tiriara viva tinavu Qovave tivakeha kia ti qoririma karaiti, ti avataqi vuate, tunarave.
20 Te minti turamanta, Isarerio, vira naatavano vo qorainti vo qorainti hampata hampi nintemake, ne una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimite variavo. Te Noravano Kotika niara mintima turo, tiro.
21 Vo aiqina vo aiqina qiataqaahai iqi rate variara iriate. Isareri vaiinti nahenti Nora Kotira nái Variqa tauruke hampi aaraqaa nuara kaara vika mini iqi rateha nái una variqara ike mpo ti variara.
22 Ho ne Nora Kotira tauvaqa utu amite hampi aaraqaa ni variaka, ne viva inaini orurante anivaro viva ni koqema nimitaira ne kia qaiqaa hampi aaraqaa vuate.
Ne mintima tiate: Eo, viva tinavu Variqavano vaimantara ti, tenavu Noravano inaini virerave.
23 Tenavu vo aiqina vo aiqinaqaa vaiha noraiqaake una variqa naare vaura okarava kia tinavu kahaqirave. Noravano Kotiva, vivaqai tinavu Isareri ruaruama timitaariravama vaivo.
24 Mpo, tenavu qaraaka vaiinti vauna entaraqaahai una variqa Baalira quahama amiteha kaurira kaiqa vare vaunarave. Tinavu kaivaqaukavara vukaari utiha varaa haikara, sipisipive, purumakauve, nái maaqu raavurave, ekaa vi haikara vikavata tenavuvata qumina Baalira quahama amiteha *ofaa* autu amite vaunarave.
25 Oho, tinavu kaivaqaukavata tenavuvata qaraaka vaiinti vauna entara mintimakeha tentanavu Variqa Nora Kotira uva raqaqi ani, vate maa entaravata qaqiqai raqaqi ani vauro. Vira kaara kaiqe noraiqaake kauriha konkomakanta variare, tiate. Ne Isareri mintimake nenta qora kaiqara Nora Kotira qoqaa tiva amiate.

4

1 Mpo Isarerio, ne vi okararaqaahai tuqantaa vivera, ne tuqantaavi orurante te unanaini aniate. Te vaaqu haikave tuna haikara una variqa *maraqura/varaha* aututaara qaqira aquke, kia qaiqaa hampi aaraqaa viraiti,
2 avuqavu kaiqa varaivera, ne homa te Noravano Kotika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vi vaurauka autuqaa nenta uva kempukaiqama kevarave. Ne mintimanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiriara tiha, Tinavuvata koqema timitaane, tivakeha ti hutu tuahera kevarave, tiro.
3 Ho iriate. Noravano Kotiva Iutaa vataini variakave, Ieruharemiqi variakave, vikara mintima tiro: Vaiintivano kia auqu vai nimiriva vai vataraqi kara utiraitiro, viva qaraaka vata vaurukero kara utintemake, ne qora okara qaqirake orurante te unanaini ani qaraaka avu aato varaate.
4 Ne te Noravano Kotika uva tiva taatau taunara iriqi vuate. Ne quqaaqamake ti vaiinti nahenti variate. Ne kia mintivera, ne qora kaiqa varera kaara ti voqamakero arara itaanarove. Ti arara itairava qaqiqai itaqiro viraro kia vovano ho vira qimpa kaanarove, tiro.

Navutaaka Iutaa hampata raqireka auti vaura

5 Noravano qaiqaa tiriara tiharo, Aakara ntehara Iutaavata Ieruharemiqi variakavata mintima tiva nimiane: Ne vonaini vonaini *aanumaara/noma* vuaqa keha tiate,

Kaiqe tenavu ekaa ruvaaqumavi vaantaavura vai vatukaraqi ruqemake kantama vuare.
6 Ne vutora virini hiritaimanta vaiinti nahenti vira tave Saionini kante vuate. Navutaaka tinavu harivorave ti, kia varike viraiti, kante oru kukeqaate. Te Noravano Kotika *noti* mantaraihai navutaaka ntita viri kaari vika ni qoraiqama nimiteha vehi autu kevarave, tiro.
7 *Raioni*vano kukeqavi vairaqihairo anintero aantau arukareva autintemake, vo vatanaa vo vatanaaka ekaa haika vehi autuke variaka, vika nái maaqa ke ni Iutaa vata vehi autu taiqa kareka maini ani variavo. Oho, vika ekaa ni vatuka vehi autu kaivaro kia vovanovata vatuka voqi ho varianaro.
8 Nora Kotiva tinavuara arara itaiva kia taiqa viraitiro, qaqi ite arara vairara ti, ne kovaara utavaaqa nonkute iqi rateha variata.
9 Noravano Kotiva tiharo, Vi entara avuhainaa vaiintivata vira qiata vaiintivata iqoka raqi kempukava kia vairamanta vaivarave. Ti kaiqa vara timitaa vaiintikavata paropeti vaiintivata voqamake qeteha vaivarave, tiro.
10 Viva minti tivera te aqao ti, Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Mpo, ⌞are una paropeti vika qaqi kaaramanta vika⌟ Iutaini variakave Ieruharemiqi variakave una uva tiva nimiteha tiha, Ne maateraiqamake variqi vivarave, ti variarave. Oho, vika minti ti variamantavata, navutaaka tinavu harukareka ani variavo, tunara.

Qora enta qovaraiqurara tura

11 Qora entavano anintairaro Noravano Kotiva Ieruharemiqi variaka maantima tiva nimianaro: Aahara vataihairo uvai vovano utuanarove. Vi uvaiva kia qihaaqama kero *uiti* rapa qaqini vara karaitiro, viva ekaa haika tatoqa kaaina uvaivama varianarove.
12 Te Noravano Kotika vara kaaina uvaiva nai kempuka uvaivano varianarove. Ti vaiinti nahenti qora kaiqa vare variara kaara te viraqohai vika ntaiharerave, tura.
13 Ho tavaate. Aaqu ntireva kumpora arutaintemake, navutaaka aara mpiqavi maini ani variavo. Nora vetoravano auva ntaintemake, vika iqoka kaari aiquvano noraiqaakero auva ntaivo. Vika ohivano kante vaiva memoravano kante vairavata uri aatara kairave. Oho, tenavu kia ho vairarave.
14 Ne Ieruharemiqi variaka, nanti nanti entae nenta avu aatoqi qora kaiqa autireka ira qaqi iriqi vivarave? Nenta muntuka hiqama kaivaro qora okaravano kia viraqi vairaro Noravano ni ntitaarire.
15 Daani vatukaqihaive Efaraimu aiqinaihaive vaiinti vonavu kia koqe vakaaka vare aniavo.
16 Noravano vi vaiintikara tiharo, Iutaa vata auvahini varia vatanaakavata, Ieruharemiqi variakavata ne mintima tiva nimiate: Niara vataihai navutaaka maini ani variavo. Vika aninte, Iutaini vo vatuka vo vatuka ani ututumate iqoka raqireka noraiqaake uva tivarave.
17 Ieruharemiqi variaka ti Nora Kotika qoririmake kia ti vevaaraini vaireka auti variara kaara, te navutaaka qaqi kaari vika vaiinti vonavu naahoqaa maimaraara raqikiantemake, Ieruharemi ututumate vaivarave.
18 Ne qora aara avataqi viha ti uva raqaqi vi variara kaara, navutaaka ni qoraiqama kareka anivara. Ne nenta qora kaiqa vare variavama vi maarara qovarama kaivo. Vi maarava hunkavi haikara voqaara niqi vaiharo ni muntuka raqonta kaira ne anomake qoraiqamavi vaivarave, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

Ieremaiaava nai navunaakara mpo ike tura

19 Oho, oho, ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta antura ntiha vauro. Vi maarava tiqi vaimanta te kia ho evaara vairarave. Te navutaaka *aanumaara/noma* vuaqaara iruro. Navutaaka iqoka raqiha uva *nontanta/otata* tiara te iruro.

20 Oho, te tavauramanta navutaaka tinavu qoraiqama timite, qaiqaa qaiqaavata tinavu qoraiqama timite variavo. Navutaaka ekaa Iutaa vata maata qoraiqama kaavaro qoraiqama viro vaivo. Navutaaka vaaka qovaramavi, vate virave ti, vika tinavu *s eri* naavu maaqa rampaike qunahi qaanahimake aqu kaavo.
21 Mpo, nanti nanti entae navutaaka iqoka raquqi viha, iqoka *aanumaara/noma* vuaqaqi vivarave?
22 Te minti turaro Noravano Kotiva tiharo, Ti vaiinti nahenti hampi avu aato vataaka kia tiriara kankomake iriarave. Vika vainti naati kia avu aato vataaka voqaara vaiha kia vo haikaravata iri tavaarave. Vika qora kaiqa varaa okarara kankomake iri tave, koqe kaiqa varaa okarara kia iri tavaarave, tiro.
23 Viva minti tumanta te tavauraro maa vatava qumina vauvaro kia vo haikavanovata viraqaa vauvaro naaruvaini kia vo haikavanovata ite vaura.
24 Te aiqina vuruvi tavauramanta vika qakaa qakaa i vaumanta, qampara aiqina vika qakiha vuruvi virivi i vaura.
25 Te tavauramanta kia maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ekaa uvirivata ata vare vinuara.
26 Te tavauraro koqemake kara qampiqe vai vatava aahara vataiqama vura. Ekaa vo vatuka vo vatuka qoraiqama viro vaivaro naavu maaqavata rampai kaavaro vaira.
Nora Kotira voqamakero arara ite vaivarora tiro, ekaa haikavano mintima kero vaira.
27 Noravano Kotiva mintima tiro: Te ekaa maa vatara qoraiqama kaariraro qumina naantaaka ntuanarove. Ho te mintima kehavata, kia te ekaara maa vatara vehiqama karerave.
28 Maa vatava iqi rateharo ike mpo tiraro naaruvavano konkiraiqama vuanarove. Te minti minti irerave tuna uvara kia qaqirake vo uva tiainarave. Te kia tuqantaavi qaiqaa vo kaiqa vararerave turo. tiro.
29 Navutaaka ohiqaa oquvi vaikave, huru veva totekave animanta, ekaa vo vatuka vo vatukaqi varika vika ani uvara iri, qetake kantama vivara. Hini kika nantaqi kukeqareka vimanta, hini kika nora ori vainanaini vaarinte vivara. Ekaa vo vatuka vo vatuka qumina vairaro kia vaiinti vovanovata viraqi varianaro.
30 Ieruharemio, are vehiqama vira taiqa vina entava aumanto vaivara are nanae auti variaro? Quminama are naare utavaaqa koqera nonkutera, *hankaaroro/kukakaara* ruvutera, *kori* oriqohai aututaa haikara aqutera variaro. Quminama are nena avu auvahini vankora *peni* aqutera variaro. Are qumina mintima kehara nena vaataiqama tera variaro. Ai hampata ni variaka* ai qoririmake, ai arukareka auti variavo.
31 Mpo, te iruraro nahentivano avuniqama kero vainti vatareva iharo keke tintema kero, vovano noraiqaakero keke ti vaivo. Viva Ieruharemive. Viva aanai aanai tiharo nai kauqu tutukero tiharo, Oho, te kia ho vairarave. Navutaaka ti harukareka iamanta te vika kauquqima vauro, tiro.

5

Iutaa vataini vauka Nora Kotira qoririma kora

1 Noravano Kotiva tiharo, Ne Ieruharemiqi vai aarara, vo aara vo aaraqaave, *maaketi*qive, vi aniha koqemake aitutumake tavaate. Ne vaiinti vo rantake tavaivaro viva avuqavu kaiqa vareharo quqaa okara avataqiro virava vairera, te Ieruharemi vehakuma amiteha, vaiinti nahenti viraqi variaka qora kaiqa vare uvaravata nunka nimitararave.
2 Vika kauqu aiqiqaa aqukeha ti Nora Kotika autuqaa tenavu mintirerave tivakeha, vika kia quqaa uva tiraiti, una uvaqai ti variarave, tiro.

* **4:30:** Uva tuqantaakero: Isipive vo vatanaakave hoqare Ieruharemi kahaqireka auti vaukara tura.

3 Kotiva minti timanta te tiha, Mpo Noravauvo, vaiinti nahenti quqaa okara avataqi vira, virara ai antuqavano vaivo. Are maa vaiinti nahentika utetehara ruqutuaramanta vika kia qora okara qaqira karaiti, kia ai uva iriarave. Are vika vehiqama kera ruhiqau kaaramanta vika kia koqe okara avatareka auti variarave. Vika kempukaiqamake qora aaraqaa viha tiha, Tenavu kia maa aarara qaqirake vo aaraqaa virerave, ti variara.

4 Vika minti tiamanta te tenta aatoqi irike tiha, Maaka vehi vaiinti nahentiqai variavaro vika avu aato kia vaivo. Vika kia Noravano Kotiva tivatai uvara kankomake iriarave. Vika Variqavano ne minti minti iate ti uvara vika kia iriarave.

5 Ho kaiqe te qiata vaiinti varianaini orunte uva vika tiva nimiare. Quqaae vi vaiintika Kotira aara kankomake iri tavaarave? Quqaae Kotiva vikara ne minti minti iate ti uvara kankomake iriarave? ti.

Te minti tivake orunte tavauramanta vika Nora Kotira qoririmake kia tenavu vira vevaaraini vairerave tivakeha kia vira uva iriara.

6 Ho vira kaara *raioni*vano nantaqihairo ani aantau arukaintemake, navutaaka aninte vika arukevara. Qaakau vairivano aahara vataihairo ani sipisipi arukaintemake, navutaaka vika ani arukevara. Qaakau *pusi lepati*vano vatuka aaqaini kukeqaviro vaiharo vatuka kero aniaina vaiintira teqa taaqama kaintemake, navutaaka vika arukevara.

Ti navunaaka qora kaiqa varaa uvava uritara kero vaimanta vika qaiqaa qaiqaa Kotira tauvaqa utu amite variara kaara, viva qaqi kairamanta navutaaka mintimake vika ani vehi autu taiqa kevara.

7 Noravano Kotiva tiharo, Ieruharemio, ai vaiinti nahenti ti qoririmake, una variqa vo variqa vo variqa nutu tuaherake variara kaara, te vika qora kaiqa varaa uvara nunka nimitaaina aarava kia vaivo. Te karave vo haikave nimuramanta vika kia vo haikara aavoqiarave. Te mintima nimitauramanta vika kia ti uva iriraiti, qaqiqai qora kaiqa varaqi viha, naata vaati varaa okarara raqake, oru hampi nari varia nahentika naavuqi ruvaaqi variarave.

8 Ohi qoranavu airi kara naaka vaante vaantemake nahe ohi hampata nireka auti variantemake, vaiinti vonavu vokiaka naata hampata nireka auti variarave.

9 Oho, vika mintimake qora okara avataqi vuara kaara, te vika ntaihama kaariravama vaivo. Iutaa vatanaaka ti qora okara autu timitaara kaara tentaqaa vika aru vuntu karerave.

10 Te qaqi kaariramanta navutaaka Isareri naahoqi vi aniha *uaini* naaqunta teqa taaqama kaate. Vika kia *uaini* naaqunta ekaara teqa karaiti, qaqi kanta kaaraqai teqa kevarave. Vi kaarauka kia ti Nora Kotika vaiinti nahenti variarara ti, navutaaka vika teqa aqu kevarave.

11 Isarerivata Iutaavata una variqa avataqi vi vaiha nái anomake ti tauvaqa utu timitaarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

12 Vika Nora Kotira uva iriha vi uvarara una uvave tivake tiha, Noravano kia vo haikavata autuanarove. Kia qora entavano tinavuqaa qovaraiqianarove. Navutaaka kia maini anivarave. Karara aavoqi entava kia qovaraiqianarove.

13 Paropeti vika uvavano qumina uva aihoqai vaimanta vika kia Kotira uva tinavu tiva timi variarave. Kaivaro vika ti varia uvava nái qoraiqama nimitaarire.

14 Vika minti ti variavaro Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiriara tiharo, Ieremaiao, vaiinti nahenti minti ti variara kaara, ti uvavano ai noqihairo ihavano antauqa ita kaintema kero, vika ita kaanarove, tiro.

15 Minti tivakero Noravano Kotiva tiharo, Oho, Isareri vaiinti nahentio, te niaraini varia vatanaaka ntita viri kaariramanta vika ni hampata iqoka raquate. Vika kempuka vatanaaka vukaiqamake nái vataini variakave. Vika vo uva tiaka variarara ti, ne kia ho vika uva irivarave.

16 Vika aquke varia vevava vaiinti aruke vairave. Ekaa vika iqoka vaiinti vaireka, iqoka vaiinti tarauka variarave.
17 Ne kara ututerave, kara qantu vare vuru vaterave, vika taiqa kevarave. Vika ni maaqu raavura arukevarave. Ni sipisipive memeraave, purumakauve, vika aru taiqa kevarave. Ni *uaini* naahove, *fiki* katarive, vika vehi autu taiqa kevarave. Ne tiha, Tenavu vaantaavura ututuma tauna vatukaraqi ho vairarave ti varia vatukara, vika iqoka vaiinti vi vatukara vi vatukara ekaa taiqa kevarave, tiro.
18 Noravano Kotiva minti tivakero viva tiriara tiharo, Navutaaka ani entara kia te ni Isareri ekaa taiqa karerave.
19 Naantiara vaiinti nahenti ai ireha tiha, Oho, nana kaarae tinavu Variqa Noravano tinavu mintima timitaivo? tivara, Ieremaiao, are vika mintima tiva nimiane: Vate maa entara ne nenta vataqaa vaiha ti Nora Kotika tauvaqa utu timiteha, vo vatanaaka una variqanavu vevaaraini variarave. Ho naantiara vira voqaantemake, ne huviqorama vo vatanaaka vataqaa vaiha vika vevaaraini vaivarave, tiro.

Kotiva nai vaiinti nahentiara rauriha variate tura

20 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Maa uvara Iekopira anku Iutaa vataini variaka tiva nimiane:
21 Ne kia avu aato vataaka maa uvara iriate: Ni avu vaimantavata, ne kia tave variarave. Ni aato vaimantavata, ne kia iri variarave.
22 Te Noravano Kotika vauramanta ne ti aatu qeteha variataarave. Ne ti avuqaa vaivaro ni aiqu kauqu ntirintiri iataarave. Nora namarivano kia qaqini uritaraarire ti, te tentavano *nampisi*ni nuqa vataunarave. Nuqavano maahota vaiharo nora namari kuvai taivaro namarivano nai miniqai vairave. Namarivano kumpetaqi uriharo auva nteharovata, kia ho nuqa uri aatara kero qaqini vaari ntaanarove.
23 Te nora kempuka vataunarara iriha ne ti aatu qeteha variataara vaimanta, ne kia ti vevaaraini vaireka autiha ti tauvaqa utu timite variavo.
24 Ne kara ho qantuate ti, te vi entara vi entara aaqu varake vaunarave. Ne virara iriha ti aatu qeteha ti hutu tuahera kaataarave.
25 Ho ne qora okara avataqi vi variara kaara te kia ni koqema nimitauraro aaquvano kia ntivaro ni karavano kia koqemakero qampiqairave. Ninta qora kaiqavano vi haikara ravaaqavuke vairave.
26 Ti vaiinti nahenti avutana qora vaiinti vokiaka variarave. Vaiintivano uviri qantu kareva vaara vuitaintemake, vika vaiinti arukareka auti variarave.
27 Uviri arukero rutantutaa utara mpiqa kaintemake, muara varataa haikava vika naavuqi mpiqaviro vairave. Vika mintimake qora okara avataqi vi variavaro vika airairavano airi vaivaro vika kempuka voqavata vaimanta
28 vika airi kara ne variavaro vika auhavanovata nora vairave. Vika qora kaiqa vare variava nai voqavata vairave. Vika qokavara qutu vua vaintika kia avuqavuqama nimitaraiti, vehi vaiinti nahenti nora maaraqi variakavata kia kahaqama nimite variarave.
29 Oho, vika mintimake qora okara avataqi vi variara kaara, te vika ntaihama kaariravama vaivo. Iutaa vatanaaka ti qora okara autu timitaara kaara tentaqaa vika vuntu karerave.
30 Oho, Iutaa vataini nai anomakero qora okara vovano qovaraiqivo.
31 Paropeti vaiinti vika kia ti Kotika uva tiraiti, una uvaqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave. Ti Kotika kaiqa vara timite variaka vikavata nái autuqaa vaiinti nahentiqaa raqiki variamanta vaiinti nahenti vikara hove ne mintimake tinavuqaa raqikiate ti variarave.
Ho ne qora okara auti vaira te taiqa kaari ne nantie ivarave? tiro. Noravano Kotiva minti tura.

6

Navutaaka Ieruharemi ututuma tora

1 Benaminira ankuo, ne Ieruharemiqi-hai ruqemake vuate. Vaiinti nahenti ruqemake vuate ti, Tekoa vatukaqi *aanumaara/noma* vuaqa kaate.

Beti-Hakeremi vatukaqi iha quaraimanta vaiinti nahenti iha mura tave kante vuate. Oho, *noti* mantaraihai kempuka vatanaaka ni vehi autu taiqa kareka ani variavo.

2 Ieruharemi vaireva, koqe viri vaata vataa varaata voqaara vaimantavata, te navutaaka qaqi kaariramanta vika vira vehi autu taiqa kevarave.

3 Ieruharemi hampata iqoka raqireka avuhainaa vaiinti vonavu nái iqoka vaiinti ntita vare Ieruharemi aaqaini nái *seri* naavu maaqa vo kanta vo kanta kaqate vaivarave.

4 Vika nái iqoka vaiintiara mintima tivara: Ne iqoka raqireka qeramate variate. Kaiqe kuari avu qiataqaa uru ntairaqe raquare, tivarave. Vika minti tivake tavaivaro enta ire iramanta

5 tiha, Ho vaiqe varike tenavu entaqi iqoka raqiha vika vaantaavura vona vona kempukaiqamake aututera vehi autu taiqa kaare, tivara.

6 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava vikara tiharo, Ne katari teqa vare, vaantaavura tataaqa vuru ntavate, vatavata varake ntavate, viraqaa vaarinte vaiha raquate. Maa vatukaraqi qora okaravano mpiqa viro vaira kaara te vira ruqutu karerave.

7 Aruvuqihairo namari aquvi aquvi intema kero, vi vatukaraqihairo qora okaravano qovaraiqi vairave. Nái kena vaiinti ntaihe varia vaiintika noraiqaake uva ti variara te iruro. Vika vo haika vo haika qoraiqamake variamanta vi haikauka kenko kaanko tiara te irunarave. Rovara varaakave, vaata teqa taaqama kaakave, te vikama tave vauro.

8 Ne Ieruharemiqi variaka rauriha variate. Ne kia ti uva irivera, te ni tauvaqa utu nimite, Ieruharemi qoraiqama kaariraro kia vovanovata viraqi ho varianarove, tiro. Noravano minti tura.

9 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo, Vaiintivano *uaini* tava hiqiharo kia voqavata qaqi kaintemake, navutaaka ti vaiinti nahenti kia voqavata vehakuma karaiti, ekaama arukevarave. Virara irihara are ti uva qaiqaa Ieruharemiqi variaka tiva nimiramanta vikaqihai vohaiqa vohaiqavano ti uva iriate, tiro.

10 Viva minti tumanta te aqao ti, Te ta vaiintikae ai uva tiva nimirarave? Nai tavave ti uva ho irianarove? Vika kia ti uva iriataa imanta nái aato tinta taavo. Vika ai Nora Kotira uvara qora uvama vaivo ti variavo. Vika kia quaheha ai uva irireka auti variavo.

11 Mpo Noravauvo, ai vaiinti nahenti qora kaiqa vare variara kaara ai arara ite vaintema kero, tivata vikara arara ite vaira te kia ho vira qimpa kararave, turaro Noravano tiriara tiharo, Ho ai arara ite vairara are vaintaira aaraqaa vi anika nitiane. Qaraaka vaiinti ruvaaqumavi vaikavata nitiane. Vaative naatave, konta naampaive, navutaaka kia vika vehakuma nimitevarave.

12 Maa vataraqaa variaka qora kaiqa vare variara kaara te vika ruqutu kaariramanta vo kika vika naavuve naahove naatave varevarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

13 Noravano qaiqaa tiharo, Nora vaiintive, vehi vaiintive, vika ekaa unaqaraiqama keha monu airaira varareka auti variarave. Paropeti vaiintivata, ti Kotika kaiqa vara timite variaka, vika vikavata vo haika varareka una okara avataqi vi variarave.

14 Ti vaiinti nahentiqaa nora numuara vaimanta vika virara inaara numuaraqaima vaivo tivakeha kia vira rumpa nimite variarave. Vika vaiinti nahentiara tiha, Ne kia qetaate. Tenavu maateraiqiha koqemake variqi virerave, ti variamanta navutaaka qaqiqai ani variarave.

15 Vika nái vaaqu kaiqa vare variara kaara kaurihae variavo? Aqao, vika vi kaiqara vareha kia kauriraiti, qora okara qaqiqai avataqi vi variarave. Ho vira kaara vo kiaka

kaavunti taiqa vuantemake, te vika ntaihama kaaina entaraqaa vikavata kaavunti taiqa vivarave, tiro. Noravano vi uvara tura.

Noravano tu uvara Isareri kia irura

16 Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara tiharo, Taara aara vainaraqaa himpite vaiha tavaate. Ne nenta ireha tave tiate: Haarua aara koqeva tantoe vaivo? tivake vi aararaqaa vuate. Ne vi aararaqaa vivi, ni muntukavano qihaaqama kero vainara ranta kevarave, tiro. Viva minti timanta ne aqao ti, Kia tenavu vi aararaqaa virerave, tiarave.
17 Vaiinti vonavu niqaa raqikiate ti, te vika kaamate niara tiha, Ne vaimanta navutaaka animanta vika ni *aanumaara/noma* vuaqa nimitaate, turamanta ne aqao kia tenavu noma uva irirerave tiarave.
18 Vika minti tiavera te Noravano Kotika tiha, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka iriate. Te tenta vaiinti nahentiqaa vo haika qovarama kaainara ne tavaate.
19 Vatavauvo, arevata iriane. Ti vaiinti nahenti kia ti uva iriraiti, vika te uva tiva taunaravata qoririma kaara vira kaara, te navutaaka ntita viri kaari vika ti vaiinti nahenti qoraiqama nimitaate.
20 Ti vaiinti nahenti Sabea vataihai koqe munta iaina haikara vare, niara vataihai koqe munta iaina haikara kaaqa voqaaravata vare tiha, Noravano vi haikarara quahaanarove, tiavarovata, kia ti hantuqavano vi haikarara vairave. Ne ekaara kaintu iha quare *ofaa*rave, vo *ofaa*ve autu timitera, ekaa vi haikarara kia te quahaainarave.
21 Ti vaiinti nahenti qora kaiqa vare variara kaara te qora haika qovarama kaari vika kuntavaivaima vare kaavu ntuate. Vika noka qoka nái vainti hampata qutu vivarave. Vika tataaqa variakave, vika tontive, ekaa vikavata qutu vivarave, tiro. Noravano minti tura.

Navutaaka noti mantaraihai anivarave tura

22 Noravano Kotiva tiharo, Ho tavaate. *Noti* mantaraini vai vataihai iqoka vaiinti maini ani variavo. Vika kempuka vatanaaka niaraini variaka iqoka raqireka qeramate variavo.
23 Vika huruve iqoka paipeve tuateha, vaiinti qoraiqama nimiterara quaheha, kia aaqurihama nimite variakave. Vika nái ohiqaa oquvi kante ani variavaro vika ohi aiquvano noraiqaakero auva nte vaimanta maini ani variavo. Vika Ieruharemi hampata iqoka raqireka vontaqa vontaqa nai naantiara nai naantiara ani variavo, tiro.
24 Minti tumanta Ieruharemiqi vauka tiha, Oho, tenavu navutaaka ani varia vakaakara iruraro tinavu voqamakero aatu itaimanta qete vauraro tinavu kauqu irianta vivaro kia kempuka vaimantama vauro. Nahentivano vainti vatareva iharo voqamakero antura ntiharo keke ti vaintemake, tenavu keke tiha vauro.
25 Oho, ti navunaa taario, navutaaka nái iqoka paipeqohai ni arukevorave ti, kia vatuka ke naahoqive aarainive vuate. Ekaa aaqaini vo mantaraini vo mantaraini ni aatu ita nimitaaina haikavaqaima vaivo.
26 Oho, ti navunaa taario, kovaara utavaaqa nonkute hantaqi oquvi variate. Ni vehi autu taiqa keka vaakama ani variavo. Vira noka qoka qorainti vainti vohainku vatataava qutu vimanta noraiqaake iqi rataantemake, ne navutaaka aniarara iriha iqi rateha variate.
27 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, vaiintivano vo oriara koqe orie vaivo, qora orie vaivo tivakero ihaqohairo avatama kero tavaintema kera, are ti vaiinti nahenti ni varia aarara avatama kera tavaane, tiro.
28 ⌞Minti tumanta te vika avatamake tave, Kotirara tiha,⌟ Oho, vika kia ai vevaaraini vaireka auti variavo. Vika kempukaiqamake nái antuqa vai aararaqaa ni variavo. Vika nái hana vaiinti nutu tuvi vuarire ti, vikara una uva ti variavo. Vika kia koqe ori, *kori*ve *silvaa*ve voqaara vairaiti, vika *aini*ve *baraasi*ve voqaara variavo.

29 Ihavano voqamakero ite vaivaro, qora orivano ravitaviro tuvitarero vuataara
vaivaro, qaqi vairave. Vira voqaara qora vaiinti nahenti qaqima vika avutana variavo.
30 Vi vaiinti nahentika vaireka, qoririma kaa *silvaa*ra voqaara variara. Noravano
Kotiva vika qoririma kaira.

7

Ieremaiaava Nora Kotira Naavu vaunaini uva tura

1 Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2-3 Are oru ti Nora Kotika Naavu qentiana himpi vaihara maa uvara vaiinti nahenti
tiva nimiane: Ne Iutaa vaiinti nahenti maini maara tireka aniaka Isareri Variqa
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava niara ti uvara iriate. Viva mintima tivo: Ne
qora aaraqaa ni variara qaqirake koqe aaraqaa nivera, te ni qaqi kaariramanta ne maa
vataraqaa homa variqi vivarave.
4 Vokiaka tiha, Nora Kotira Naavuvano maini vairara ti, navutaaka kia ho tinavu
haatara kevarave, tivake ihi tiha, Maa vira Nora Kotira Naavuve, Maa vira Nora Kotira
Naavuve, Maa vira Nora Kotira Naavuve, ti variarave. Hauri ne vika una uvara
quqaave tivorave.
5 Ho iriate: Ne qora aaraqaa ni variara qaqirake kia qaiqaa hampi kaiqa varaate. Ne
koqe okara nai umiqe nai umiqemaqi vuate.
6 Vo vatanaaka ani ni hampata variakave, viqa vaintive, tentoqa nahentive, kia
vika vikaqaa nora maara vataate. Kia qaiqaa maa vataraqaa vaiinti nahenti qumina
arukaate.
Ne una variqa, vo variqa vo variqa avataqi viha nenta qoraiqamake vai okarara
qaqira kaate.
7 Ne ekaa vi uvara avataqi vivera, te ni qaqi kaariramanta ne maa vataraqaa
koqemake variqi vivarave. Haaru te maa vatara ni kaivaqaukavara nimi tiha, Ekaa
enta maa vatava vaireva, ni vatama varianarove, tiavaunarave.
8 Ho te tavauramanta ne kempukaiqamake una uva iriqi vi variarave. Vi uvava
kiama ho ni kahaqianarove.
9 Ne muara auti variarave, vaiinti aruke variarave, naata vaati varaa okarara raqe
variarave, kauqu aiqiqaa aqukeha una uva ti variarave, una variqa Baalira *ofaa* autu
amite variarave, una variqanavu haaru ne kia vikara iri tavaaka, ne vikavata avataqi
vi variarave.
10 Ne ekaa vaaqu okara vira autuqi vivi, viraqaahai ne ti Naavuvano vainaini ani ti
avuqaa vaiha tiha, Navutaaka kiama ani tinavu qoraiqama kevarave. Tenavu homa
vairarave, ti variarave.
11 Maa naavura Nora Kotira Naavuve tiara ne virara nana naavue tiavo? Tenavu
muara kaiqa vareha oru viraqi kukeqavi vairarave, ne virara mintie tiavo? Ho iriate.
Ne qora okara auti variara te tavema vauro.
12 Ho ne Siloqi oru tavaate. Haaru te uva tiva taatau tauna Vokiseva mini vaimanta ti
vaiinti nahenti Isareri qora kaiqa varaara kaara te qaqi kauramanta navutaaka Vokise
vira vare vuarave. *
13 Vate nevata qaqiqai qora kaiqa, vo qara vo qara i kaiqara vare variavo. Airi tataa
te niara vi kaiqara vare variara qaqira kaate turamanta ne kia ti uva irireka auti
variavo. Te ni aareha qora aara qaqira kaate turamanta ne kia vo tiraiti, kia ti uva
iriavo.
14 Vira kaara te haaru Siloqi autunantemake, tenta hutu vai Naavura qoraiqama
karerave. Ne tiha, Vi Naavuva vaimantara ti, navutaaka kia ho tinavu haatara
kevarave tiarave. Te maa vatara ni kaivaqaukavara nimunara, te viravata qoraiqama
karerave.

* **7:12:** 1 Samueri 4:3-12; Ihi 78:60

15 Te ni qata vakaa Isareri nititama kaunantemake, ni Iutaavata tenta avuqaahai
nititama kaariramanta ⌞navutaaka ni rumpa vare vo vataini vuru kevarave⌟, tiro.
Noravano Kotiva vi uvara tura.

Iutaa kempukaiqamake una variqara avataqi vi vaurara tura

16 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, kia maa vaiinti nahentikara irihara ti
haaraane. Kia mpo ike tihara tiriara vika aaqurihama nimitaane tiane. Are mintirera,
te kiama ai uva irirarave.
17 Iutaa vo vatuka vo vatukaqive, Ieruharemi vo aara vo aaraqaave, vika qora kaiqa
vare variara are kiae tave variaro?
18 Vika vaintivara iha nuntu ruvaaqumake variamanta, vika qokavara iha quarate
variamanta, vika nokavara *porisi/voruhi* varake *bisiketi* auti variavo. Vika *bisiketi*
varake *ofaa* autuke una variqa Naaruva Kuinirave ti varia variqara ami variavo.
Ti popohama timitareka, una variqa vo variqa vo variqara *uaini ofaa* rauru nimite
variavo.
19 Vika mintiha kia ti Nora Kotikavauve qoraiqama timite variavo. Vika mintiha nái
qoraiqama nimiteha, kaurira haikavata vare variavo.
20 Vika minti variara kaara te Noravano Kotika ekaa haikaqaa raqiki vaurauka tiha,
Te kia maa vataraqaa variaka vehakuma nimitarerave. Ti noraiqaakero arara ite
vairaqe te vaiintive, aantauvahive, katarive, naahove, qoraiqama karerave. Ti arara
ite vairava kia humpama viraitiro, qaqiqai arara itaqiro vuanarove turo, tiro.
21 Noravano Kotiva Iutaa vaiinti nahentiara tiharo, Te ni Isareri Variqa Noravano
Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima ti: Ne hini *ofaa* ekaa kaintu iha quarake,
hini *ofaa* nenta vira mati ne variarave. Ho qaqirake, ne nenta ekaa vo *ofaa* vo *ofaa*
autira qaqi naate.
22 Te ni kaivaqaukavara Isipiqihai ntita vare anuna entara kia te vikara ekaa kaintu
iha quare *ofaa*rave vo *ofaa*ve iha quara timitaate tiraiti,
23 te maa uvaraqai kempukaiqamake vika tiva nimi tiha, Ne ti uva koqemake iriqi
vi vaiqe te ni Variqa variariramanta ne ti vaiinti nahentima vaivarave. Ne koqemake
variqi vuate ti, te niara vi aarara vi aararaqaa nuate tiariramanta ne viraqaa vuate,
tunarave.
24 Te vikara minti turamanta vika kia ti uva avataqi viraiti, kia nái aato ti timiraiti,
vika kempukaiqamake nái avu aatoqi qora kaiqa varera viraqai avataqi vuarave. Vika
te unanaini aniataara vaimanta, ti tauvaqa utu timitaarave.
25 Ni kaivaqaukavara Isipi ke ania entaraqaahai te vo enta vo enta qaiqaa qaiqaa
tenta kaiqa vaiinti paropeti vaiinti vara kauramanta vika ne Isareri ianaini ani
variarave.
26 Ti paropeti vika ti uva ni tiva nimiamanta ne kia vika uva iriraiti, kia nenta
aatovata vika nimiarave. Ne kempukaiqaake qora okara avataqi vuavaro ne qora
kaiqa varaava ni kaivaqaukavara varaaravata uri aatara kairave.
27 Ho Ieremaiao, are ekaa maa uvara ti vaiinti nahenti tiva nimiramanta vika kia ai
uva irivarave. Are vikara qora aara qaqira kaate tiramanta vika kia ai uva irivarave.
28 Vika kia ai uva iriara kaara vikara mintima tiane: Maa vatanaaka nái Variqa Nora
Kotira uva kia iriraiti, vika kia vira qaqi kaavaro vika okara avuqavu qirave. Vika
quqaa okara kia avataqi vuavaro quqaa uvavano kia vika noqihairo qovaraiqi vairave.
29 Oho, Ieruharemiqi variakao, Nora Kotira arara itaivaro ni nai vaiinti nahenti
qoririma kairara ti, ne nenta qiata kauhi toqa aquke, oru aiqinaini vaiha qutuakara
ihi tiara tiate.
30 Noravano Kotiva tiharo, Iutaa vika ti tivuqaa qora okara auti variarave. Vika una
variqa *maraqura/varaha* te vaaqu haikave tuna haikara ti Naavuqi vara vaaviarama
taarave. Vika mintiha ti Naavu anomake qoraiqama kaavo.

31 Vika nái maaqu raavura *ofaa* iha quarareka Hinomu Uqitaini *ofaa* tainta vo Tofetini aututaarave. Kia te vikara mintiate tunarave. Vika mintimake vaaqu okara auti variara kia te tenta avu aatoqi iritauna haikarave.
32 Ho rauriha variate. Vo enta anintaira vaiinti nahenti kia qaiqaa vi vatara autu nteha Tofetive, Hinomu Uqitainive tiraiti, vika virara *Vaiinti Nahenti Airitahaa Arukaa Vatarave* tivarave. Naantiara navutaaka ni Iutaa vaiinti nahenti airitahaa teqa taaqamake aru kaimanta vokika qutuvika vaata mini quntamaqi vivi, vi vatara mpiqa kaivaro kia hini vata qaqi varianarove.
33 Hini kika qunte vatava kia vairamanta vika vaata qaqi vairamanta mati ne uvirikave, qaakau vairive, ani vika vaata ne vaivaro, kia vovano vika ruhaaqi kaarirava varianarove.
34 Iutaini vo vatuka vo vatukaqive, Ieruharemiqi vai aararaqaave, kia vovanovata varianarove. Vaiinti nahenti quaheha naaraihi varia uva *nontantarave/otatarave*, qaraaka naata vaati varaarara quaheha uva otata tiarave, ne kia viraqihai vi uvara vi uvara qaiqaa irivarave. Te vi uvara vi uvara tira taiqa kaariraro qumina naantaaka ntuanarove. Noravano Kotiva minti tura.

8

1 Vi entara navutaaka Iutaa nora vaiinti quntama taanaini aninte, avuhainauka vuhaarive, vika qiata vaiinti vuhaarive, Kotira kaiqa vara amitaaka vuhaarive, paropeti vaiinti vuhaarive, vo vaiinti nahenti Ieruharemiqi variaka vuhaarive, matipaqihai mpaqike qaqini aqu kevarave.
2 Vika vuhaantaari aqi kaivaro kirikairiro vairamanta kuari avuvanove, toravanove, opu makauvanove vuhaantaari vika tavevarave. Maa vaiinti nahentika qaqi varia entara vika antuqavano naaruvaini vai haikarara vaimanta vikara *ofaa* iha quara nimite, vika naareha tinavu kahaqiate tivaqi viha, vi haikara autu tuaherake variarave. Ho kia vovano vuhaari vika nuntu ruvaaquma kero qaiqaa quntaraitiro, qaqi kairaro vairi raara voqaa voqaa vaintema kero, vika vuhaantaarivano varianarove.
3 Naantiara navutaaka qora vatanaa maaka hini kia arukeka te vo vatanaa vo vatanaaka varianaini raumpirima kaari vika mini vaiha mpo tiha, Tenavu kia qaqi vairaiti, haaru qutu vuataarave, tivarave. Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka vi uvara turo, tiro.

Iutaa qora okara avataqi viha kia kauruara

4 Noravano Kotiva tiriara maa uvara ti vaiinti nahenti tiva nimiane tiro: Vaiinti vovano kaavu ntirava, viva kiae vaaka qaiqaa himpuanarove? Vaiinti vovano hampi aaraqaa virava, viva kiae orurantero anianarove?
5 Ho nantihae ti vaiinti nahenti kia orurante aniraiti, qaqiqai hampi aaraqaa vi variavo? Nantihae Ieruharemiqi variaka kempukaiqama keha nái una okara avataqi viha, kia tuqantaavi te unanaini orurante aniavo?
6 Te vika uva irirera aato vatauramanta vika kia avuqavuqamake uva tiarave. Vikaqihairo kia vovano nai qora okara autira qaqira kero tiharo, Vi okarara kia avataqi vuataarave, ti vairave. Ohivano iqoka raquanaini kante vireva auti vaintemake, vika ekaa nái antuqavano vai aararaqaa vi variarave.
7 *Karoqera/Karontaarave,* qarorave, vonaini oru varike, nái maaqaini anirante vi entarara kankomake iriarave. Vika vi ani entara te kaama nimitauramanta avuqavumake vi ani variarave. Vika mintiamanta, ti vaiinti nahenti te vikaqaa raqikuna okarara kia kankomake iriarave.
8 Ne Iutaini variaka tiha, Tenavu Noravano Kotiva tivatai uvara vatauraukara ti, tinavu avu aatovano koqe iro vaimantama vauro, tiarave. Ho nantiakee ne minti tiavo? Te tavauramanta uva maara okara ti variaka te tivatauna uvaraqaahai tuqantaake una uva vaiinti nahenti tiva nimi variarave.

9 Ne avu aato vataaka kaurira haika vare qete vaimanta naavutaaka ni rumpa kevarave. Ne ti uva qoririma kaarara tiro, ni avu aato kia koqe imanta variarave.
10 Vira kaara te qaqi kaariramanta vokika ni naaho maatave, ni naatavarave, varevarave. Te tavauramanta ekaa vaiinti nahenti monu airaira varareka auti variavo. Paropeti vaiintive, ti Kotika kaiqa vara timite variakave, ekaa vika vi haikara varareka una okara avataqi vi variavo.
11 Ti vaiinti nahentiqaa nora numuara vaimanta vika virara inaara numuaraqaima vaivo tivakeha kia vira rumpa nimite variarave.
Vika vaiinti nahentiara tiha, Ne kia qetaate. Tenavu maateraiqiha koqemake variqi virerave, ti variamanta navutaaka qaqiqai ani variavo.
12 Vika nái vaaqu kaiqa vare variara kaara kaurihae variavo? Aqao, vika vi kaiqara vareha kia kauriraiti, qora okara qaqiqai avataqi vi variarave. Ho vira kaara vo kiaka kaavunti taiqa vuantemake, te vika ntaihama kaaina entaraqaa vikavata kaavunti taiqa vivarave, tiro. Noravano vi uvara tura.
13 Oho, te Noravano Kotika vika vehi autu taiqa karerave. Vika *uaini* naaquntaqaa kia tava vairaro vika *fiki* katariqaavata kia tava vairaro vira marevano tamuntero aqu ntuanarove. Te vo haika vo haika vika nimunara navutaakama varevarave, tura.
14 Vi entara Iutaini variaka mintima tivarave: Oho, tenavu qumina maini oquvi variarorave. Kaiqe himpi ruqemake vo vatuka vo vatuka vaantaavura ututumateraqi oru vaiha qutu vuare. Tentanavu Variqa Noravano Kotiva tivatai uvara raqa kaunara kaara viva tinavu vehi autu taiqa karevave. Viva tinavuara qutu vuate tiro, uhi namari tinavu timivo.
15 Oho, tenavu qaqi maateraiqiha variqi virarave turaro kia vi entava anintaivo. Vo rovara vo rovaravano taiqaaina entava anianarove turarovata, voqamakero aatu itaaina haikava qovaraiqivo, tivarave.
16 Oho, navutaaka vaakama Daani vatukaini ani variamanta tenavu vika iqoka ohi kempukaiqaake aiho vare variara iruro. Vika kempuka ohivano noraiqaake aakara nteha *mpururu mpururu* tiavaro ekaa vatavano qeteharo ntiri ntiri i vaivo. Tinavu vatave, ekaa vo haika vo haika tinavu vataqaa vairave, vo vatuka vo vatukave, vaiinti nahentive, navutaaka ekaa vi haikara nama kareka ani variavo, tivarave.
17 Noravano Kotiva tiharo, Ho tavaate. Te *quqahi/quaiha* vara kaari vika ni avutana vivarave. Ne vika qihaaqama nimite aarava kia vairamanta vika ni nkaqa kevarave.*

Ieremaiaara muntukavano qoraiqura

18 Mpo, ti muntukavano voqama kero qoraiqimanta vauraro kia ho vo haikavano ti muntuka qoraiqira kahaqama timitaanaro.
19 Ho iriate. Ti navunaaka niara vataini vaiha keke tivaqi viha tiha, Oho, Noravano Kotiva kiae Saionini nai Naavuqi vaivo? Nana kaarae Saioni Avuhainaava qaqirakero vivo? tiavaro Noravano Kotiva nái tiva nimiro tiharo, Ne nantihae ti arara itaarire ti, nenta una variqa *maraqura/varaha* aututaara quahama nimiteha, vo vatanaaka una variqa kia ho ni kahaqiaina haikaravata quahama nimite variavo? tiro.
20 Minti tumanta vaiinti nahenti tiha, Kara qantua entava aitaraivaro koqe kuarivano itai entavavata taiqa vivaro, Noravano kiaqai tinavu ruaruama timitairave, tura.
21 Oho, ti navunaaka qoraiqama vuara kaara ti muntuka voqamakero qoraiqimanta vauro. Te vi aniha iqi rataqi vi vauraro aatu itai haikava ti ravaaqavu kaimantama vauro.
22 Mpo, Gileaati vataini kiae koqe *marasini* vo vaivo? Kiae mini koqe *doktaa* vovano vaivo?
Numuaravano ti navunaakaqi qaqi ite vaira nantiharoe ⌞Kotiva⌟ kia *marasini* viraqaa aqu nimitairaro tavanta vuarire? ti.

---

* **8:17:** quaiha: navutaaka

9

1 Mpo, ti qiatavano varuva namari voqaara vairaro, ti tivuvano aruvu namari voqaara variataarave. Mintimake vairaqe te entaqivata aatitairaqaavata tenta navunaaka arukaakara iqi rata nimitaqi virerave.

2 Mpo, aahara vataini ti haraara naavu vo vairaqevauve, te tenta navunaaka maini ke mini oru variataarave. Vika ekaa naata vaati varaa okarara raqakaaka variavo. Vika ekaa kia Kotirara noraiqaake iriraiti, qora aaraqaaqai vi variavo.

3 Noravano Kotiva tiharo, Vaiintivano airi veva aqukaintemake, ti vaiinti nahenti noqihairo una uva, vo uva vo uva qovaraiqi vairave.

Una uvavanoqai maa vataraqaa raqiki vaimanta vika qora kaiqa vareha, qaiqaa qaiqaavata qora kaiqa vare variarave. Vika kia tiriara tinavu Variqave ti variarave.

4 Ni tontivara ni qoraiqama kevorave ti, rauriha variate. Kia nenta qata vakaaraqaa muntuvi variate. Ni qata vakaa vika niara una uva ti variamanta, ni tonti vika niqaa una uva oqikeha ti variarave.

5 Vira tontivano nai tontiara una uva ti vaivaro kia vovanovata quqaa uva ti vairave. Vika una uva tivaqi vivi, anomake una uva ti varia okarara tavaarave. Vika qora okara autuqi viha, kia ho vi okarara tuta kevarave.

6 Ieremaiao, are una uva ti variaka avutana variaramanta vika tiriara, Viva kia tinavu Variqave tiarave, tiro.

7 Minti tivakero Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo, Ho tavaate. *Silvaa* ori hampata qora orivano variantorave tiro, ihaqohairo *silvaa* ori *unta/nuta* kaintemake, te tenta vaiinti nahenti avatamake tavarerave. Te nana aaraqaae tenta vaiinti nahenti utetararave? Kia vo aaravano vaivo.

8 Vika maaqirivano vaireva, vaiinti aruke vevara voqaara vairave. Vika nái noqihai una uvaqai ti variarave. Vika nái noqihai nái hana vaiintiara koqe uva tihavata, nái avu aatoqi vika arukerara irite variarave.

9 Oho, vika mintimake qora okara avataqi vi variara kaara, te vika ntaihama kaariravama vaivo. Iutaa vatanaaka ti qora okara autu timitaara kaara te tentaqaa vuntu karerave. Noravano Kotiva minti tura.

10 Mpo, te aiqinanavuara iqi rata nimiteha, ukauvano aaharaiqama viraravata iqi rata nimitarera. Vaiinti nahenti kia qaiqaavata mini mini vi anivara.

Purumakau ukau neha aakara nte varia uvara kia te qaiqaa iruro. Uvirive aantauvahive ekaa qetake ruqemake vi anima vuara.

11 Noravano tiharo, Te Ieruharemi vatuka qoraiqama kaariraro viraqi vo kanta vo kanta orivanoqai kirikairiro varianarove. Te Iutaini vo vatuka vo vatuka vehi autu taiqa kaariraro kia vovanovata mini ho vairamanta qaakau vairiqai mini vi anivarave, tiro.

12 Viva minti tumanta te tiha, Tavave koqe avu aato vataava Kotira okara ho irianarove? Noravano Kotiva ta vaiintirae tiva amiraro vi vaiintiva tinavu vutukero Kotira okara tiva timianarove? Nantihae navutaaka maa vatara qoraiqama kaavaro aahara vataiqama vimanta kia vovano ho vi anianarove? ti.

13 Te minti turaro Noravano Kotiva ti tiva timiro tiharo, Ti vaiinti nahenti te uva tiva taunara qoririma kaara vira kaarave. Vika kia ti vevaaraini vairaiti, te uva maara tiva taunara kia avataqi vuarave.

14 Vika kempukaiqamake nái avu aatoqi hampi kaiqa varera avataqi viha, nái kaivaqaukavara qora okara numiqaantemake, vika una variqa Baalira *maraqura/ varaha,* vo varaha vo varaha quahama nimite variarave.

15 Vika mintiara kaara te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka tiha, Te hunkavi naahoravata uhi namarivata vika nimiari nevarave.

16 Te vo vatanaa vo vatanaaka vataini vika raantaupirima karerave. Vika kaivaqaukavaravata vikavata kia vi vatanaakara kankomake irianaini te vika raantaupirima karerave. Te qaqi kaariraro iqoka paipevano vika ntataqiro viharo vehi autu taiqa kaanarove, tiro.

Ieruharemiqi vauka iqi ratora

17 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo, Ne te tiaina uvara iriha variate. Nahentinavu qutu vika iqi rata nimite vaika naaraate. Ne vika naaraimanta ani qutuvi ihira tiate, tumanta
18 vaiinti nahenti tiha, Mpo, vika naareha tiha, Kante aniate, tiate. Ne mpoqi ihira tiva timite vaiqe tenavu iqi rate variariraro tinavu tivuqihairo auquru voqamakero nteharo auruvu vaura otu vuarire, ti.
19 Iriate. Saioni vatukaqihai vaiinti nahenti iqi rate varia uva *nontantara/otatara* te iri vauro. Vika tiha:
Oho, tenavu qoraiqama vima vauro. Tenavu nora kaurira haikama varauro.
Navutaaka tinavu naavu maaqa rampai raampairima kaarara ti, tenavu maini ke vo vataini vuariravama vaivo, ti.
20 Minti tumanta te Ieruharemiqi vau nahentikara tiha, Ne Nora Kotira uva iriate. Ne nenta aato vira amiha, vira noqihairo tina uvara kankomake iriate. Ne nenta raavuravara mpoqi ihira tiva nimiate. Ne iqi rate vai ihira nai tiva ami nai tiva ami maantima tiate:
21 Qutira haikavano tinavu avutana qovarama vivo. Tenavu vehi vaiinti naavuqi variariraukave, nora vaiinti naavuqi variariraukave, viva qaqiqai tinavu rantakero arukaanarove. Viva vainti haika aaravau ruhe variaka arukero, qaraaka vaiinti *maaketi*qi ruvaaqumavi variakavata arukaivo.
22 Vairi raha vona vona vaintema kerove, *uiti* naahoqi teqake rumpake vataava vona vona vaintema kerove, vaiinti nahenti arukaaka vaatavano vona vona vaimanta vika vaata nuntu ruvaaqumake quntama teka kia variavo.
Noravano Kotiva vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiane tura.
23 Noravano Kotiva tiharo,
Hauri koqe avu aato vataava nai mahuta tiharo, Te koqe avu aato vataukave tiantorave.
Hauri kempuka vaiintivano nai mahuta tiharo, Te kempuka vaiintima vauro tiantorave.
Hauri airi monu vataava nai mahuta tiharo, Te airi monu vatauka vauro tiantorave.
24 Vovano maa okarara avateharo nai mahuta tiarirava homa varianaro:
Viva kankoma kero ti Nora Kotika iri tavero, ti vevaaraini variariravave. Viva kankoma kero irimanta te vaiinti nahenti koqema nimite vaunarave,
te vika aaqurihama nimite vaunarave,
te tenta avuqavu okara avataqi viha, vaiinti nahenti avuqavuqama nimite vauraukama vauro.
Vovano ti aanantero mintiaqiro virera, te vi vaiintirara quaheha vairarave, tiro.
25 Noravano Kotiva tiharo, Vo enta anintairaqe te vi entaraqaa vo vatanaa vo vatanaaka qorainti nái vaata toqakekave, kia vaata toqakekave, ntaihama karerave. Ekaa vika vika te tivatauna uvara kia iri variarave.
26 Isipive, Iutaave, Idomuve, Amonive, Moapive, aahara vataini variaka nái qiata kauhi qiquqamake toqakaakave, ekaa vika qorainti kia nái vaata toqakaaka variamanta, Isareri qorainti vika nái vaata toqakaaka vaihavata, vika ekaa nái muntukaqihai kia qora kaiqa toqake qaqini varakaaka variarave. Noravano Kotiva vi uvara tura.

10

Noravano Kotivaqai quqaa Variqavano vairara tura

1 Ne Isareri vaiinti nahentio, aato ti timiqe te Noravano Kotiva tivatai uvara ni tiva
nimiare.
2 Viva tiharo, Hauri vo vatanaa vo vatanaaka qora okara avataqi vi variara nevata
avataqi vivorave. Vika naaruvaini aahuva haika qovaraiqira taveha, voqamake
qeteha variarave. Hauri nevata vi haikara taveha qetevorave.
3 Vika una variqa avate varia okarava kia vika kahaqiraitiro, qumina okaraqai
vairave. Vika nantaqihai katari teqake vare aniavaro vovano *siseri* varakero viraqo-
hairo katari viraqaa una variqa viri vaata nkauru kero autukero vatairave.
4 Mintima kero autu kaimanta vika *kori*ve *silvaa*ve varake viraqohai *maraqura/*
varaha vaataiqamake vate, vi haikava hiqintuantorave ti, *niri*qohai arutaarave.
5 Uvirivano naahoqi kara naantorave tiro, naaho qova vaiinti varaha vaavi arataira
voqaara, vi haikava kia ho uva tirave. Vi haikava kia ho nai niraitiro, qaqi vaimanta
vokiaka vira aqu vare vi variarave. Kia vi haikauka aatu qeteha variate. Vika kia ho
ni qoraiqama nimite, kia ho ni koqema nimitevarave. Noravano Kotiva minti tura.
6 Noravauvo, kia vovano ai voqaara vairave. Ai kempukavano uri aatarakero
vaivaro ai autuvanovata nai nora autu vaivaro ⌞vaiintivano ai autuqaa nora kaiqa
homa varaanarove⌟.
7 Are ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Avuhainaava varianarara ti, ekaa vika ai aatu
qeteha ai vevaaraini variataarave. Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka avuhainaukave,
koqe avu aato vataukave, vikaqihairo kia vovanovata ai voqaantema kero vaivo.
8 Vika nái avu aatoqi iritaa uvava qumina uvaqai vaimanta vika hampi okara avataqi
vi variara. Katariqohai una variqa aututaa haikava qumina katariqai vairara ti, vi
haikava kia ho vaiinti nahenti koqe avu aato nimianaro.
9 Speni vataihai kakanairima taa *silvaa* orira vare, Ufasiqihai *kori* ori vare ania-
manta, vi kaiqara kankomake tavaaka *maraqura/varaha* ori viraqohai naavuma
kaamanta, vo kiaka tavuna kutaa okarara kankomake tavaaka naare tavunave ihiqa
tavunave autuke viraqohai varaha nonku amitaara.
10 Vika *maraqura/varaha* autuke vataava qumina haika vaivara, Noravauvo, are-
qaima quqaa Variqavano variaro. Are Variqavano qaqi variqira vi variarava vaihara,
are Avuhainaava ekaa enta qaqi variqira vinarave. Ai araravano ite vai entara maa
vatava qeteharo ntiri ntiri i vaira vo vatanaa vo vatanaaka ai aatu qetevarave.
11 Isarerio, ne vo vatanaa vo vatanaaka maantimake tiva nimiate: Ni una variqa
vika kia naaruvavata vatavata autuke vataakara ti, vo enta vika ekaarama vehiqamavi
taiqa vivarave.
12 Noravano Kotiva nai kempukaqohairo maa vatara autukero vatorave. Viva
nai koqe avu aatoqohairo maa vatara autukero vatero, vaiintivano *seri* rairakero
aqutaintema kero, naaruvavata rairakero vatorave.
13 Viva tivaro naaruvavano karara tivaro nora aaqu nti vairave. Viva tivaro niara
vataihairo tonavuvano kumpetaqiro anirave. Viva tivaro aaquakaavano uti vaivaro
aaquvano nti vaivaro uvaivanovata uti vairave.
14 Una variqa avataqi vi variaka avu aato kia vaimanta vika vo haikaravata kia
kankomake iri tave variara. Una variqa auti variaka vika una haikaqai auti variavaro
kia aiho vareva vi haikaraqi vaimantara ti, vika kaurira haikama varevara.
15 Una variqa *maraqura/varaha* vaireva, qumina haikaqaima vairo. Ne ekaa vi
haikara naaraihama nimitaataarave.
Noravano Kotiva ekaa vi haikara vehi autu taiqa kaaina entava anianarove.

16 Iekopira Variqavano kia una variqa voqaara vairaitiro, viva ekaa haika autukero
vataiva vaiharo, viva Isareriara tinta vaiinti nahentima vaivarave tirave. Vi Variqara
autu vaireva, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavave.

Navutaaka Isareri qoraiqama nimito entara

17 Ieruharemi vaiinti nahentio, navutaaka maa vatukara ututuma taavo. Nenta
vataa haikara utuvare vo vataini vireka irara qeramate variate.
18 Noravano Kotiva tiharo, Te maa vataraqaa variaka vonaini vara aqu karerave. Te
qaqi kaarimanta navutaaka ani vika qoraiqama nimite rumpa vare vo vataini vuru
kevarave, tiro.
19 Viva minti tumanta Ieruharemiqi variaka ike mpo tiha, Oho, tenavu qoraiqama
vuro. Nora maaravano tinavuqi vaivaro, nora numuaravano kia ho tavanta vuainara
voqaarama vaivo. Oho, tenavu nora maarama varaqi virarave.
20 *Seri* naavu maaqa ekaa qoraiqama vivaro vira tuatai kaantaukavata ekaa
rapepaama vintema kero, Ieruharemivano qoraiqama vivo. Tenavu qaiqaa vi *seri*
naavura vaavi arakarare turaro, kia vovano tinavu kahaqiarirava vaivo. Vaiinti
nahenti kia vairaiti, vika ekaa vo vataini vuavo.
21 Tinavu qiata vaiinti avu aato kia vaimanta vika kia Nora Kotirara tinavu ka-
haqiane ti variara kaara, vika kia koqema vi variamanta vaiinti nahenti kirikairimavi
variavo.
22 Ho iriate. *Noti* mantaraihai iqoka vaiinti airitahaa ani variavaro noraiqaakero
auvante vaivo. Vika Iutaini vai vatukara, vo vatuka vo vatuka vehi autu taiqa kaivaro
aahara vatavanoqai vairamanta qaakau vairi vikaqai mini vi anivara.

Ieremaiaava Kotira aarora

23 Noravauvo, tenavu maa vataraqaa vaiha, kia ho tenavu tentanavu variqi
vuainaraqaa raqikirara. Kia tenavu ho tiha, Maa vataraqaa tenavu minti mintima
enta variqi virarave, tirara.
24 Mpo, Noravauvo, are tinavu utetehara, hauri ai arara itairara tinavu uteterorave.
Are mintirera, tenavu kia ho vairaiti, taiqama virarave.
25 Vo vatanaaka kia ai autu tuaherake variaka, are vikara arara itehara qoraiqama
nimitaane. Tavaane. Vika tinavu ai vaiinti nahenti arukeha, vehi autu taiqa keha,
tinavu vatavata qoraiqama kaavaro qumina vataqai vairave.

11

Isareri Kotiva uva tiva taatautora raqakora

1 Noravano Kotiva qaiqaa tiriara tiharo,
2 Te haaru uva tiva taatau taunara vira irira, are Iutaini variakavata Ieruharemiqi
variakavata vi uvara tiva nimiane.
3 Are vika tiva nimira tihara, Isareri Variqa Noravano Kotiva mintima tivo: Vovano
te tiva taatau tauna uvara kia iriqiro virera, vi vaiintiva qoraiqama vuanarove.
4 Nora iha itairaqihai qaqini vara kaantemake, te ni kaivaqaukavara Isipihai
ruaruama nimitaunarave. Vi entara te vikara tiha, Ne ti uva iriqi viha, ekaa vi
uvara avataqi vivera, te niara tinta vaiinti nahentive tivakeha ni Variqavano vairerave
tunarave.
5 Ne ti uva iriqi vivera, haaru te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqaukavara
Eparahaamirave, Aisaakirave, koqe vata, karavano koqemakero qampiqaina vatara
nimirerave tuna uvava vi vauma varianarove. Ho vate maa entara ne Isareri vi
vataraqaa variarave, tiro. Viva minti tumanta te tiha, Noravauvo, quqaama tiaro,
tunara.
6 Te minti turaro Noravano Kotiva qaiqaa tiriara tiharo, Are Iutaini vo vatuka vo
vatukaini oruntera, Ieruharemiqi vi ani varia aarantuna oruntera, vaiinti nahenti tiva
nimihara tiane: Te tiva taatau tauna uvara ne iriha vi uvara vi uvara avataqi vuate.

7 Te ni kaivaqaukavara Isipihai ntite anuna entara te vikara tiha, Rauriha variate. Ne ti uva kia avataqi vivorave tunarave. Vi entaraqaahai te ni Isareriara qaiqaa qaiqaa ti uva avataqi vuate tivaqi ani vaunarave.
8 Te vikara minti turamanta vika kia ti uva avataqi viraiti, vika kia nái aato ti timiraiti, vika kempukaiqamake nái avu aatoqi qora kaiqa varera viraqai avataqi vuarave. Te vika hampata uva tiva taatauke vataunara raqakaara kaara, te vika tota tunantemake te vika qaiqaa qaiqaa ntaihama kaunarave, tiro.
9 Noravano Kotiva tiriara qaiqaa tiharo, Te iruramanta Iutaini variakavata Ieruharemiqi variakavata uva tiva taatauke tiha, Tenavu kia Kotira vevaaraini vairerave tiarave.
10 Vika ti qaqirake nái kaivaqaukavara qora kaiqa varaara qaiqaa vare variavo. Vika kaivaqaukavara kia ti uva iriantemake, vikavata kia ti uva irireka auti vaiha, una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimite variavo. Te vika kaivaqauka hampata vohaa uva tiva taatauke vataunara Isarerivata Iutaavata raqa kaarave.
11 Vira kaara te Noravano Kotika tiha, Te vikaqaa qora enta qovarama kaariramanta vika kia ho ruqemake vivarave. Vika tiriara ike mpo tiqevata, te kia vika uva irirerave.
12 Iutaini vo vatuka vo vatukaqi variakavata, Ieruharemiqi variakavata, qora entavano qovaraiqina entaraqaa oru nái *ofaa* autu nimite varia variqaukara ike mpo tiha tinavu kahaqiate timantavata, vi haikauka kia ho vika kahaqivarave.
13 Oho, Iutaa vataini airi vatuka vaintemake, ni una variqa airitahaa variarave. Ieruharemiqi airi aara vaintemake, ne airi *ofaa* tainta autuke, te vaaqu haikave tuna variqara Baalira *ofaa* iha quara amite variarave.
14 Ieremaiao, kia maa vaiinti nahentikara irihara ti haaraane. Kia mpo ike tihara tiriara vika aaqurihama nimitaane tiane. Nora maaravano qovaraiqina entara vika ti haaraiqe te vika uva kia iriraraave. tiro.
15 Minti tivakero Noravano Kotiva Iutaini variakara tiharo, Oho, ti muntukavano vai vaiinti nahentika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vareha, nantihae ne ti Naavuqi *ofaa* autireka vi variavo? *Ofaa* mati vivae ni kahaqiraqe te kia ni ntaihararave? Aqao, kiave. Te tavauramanta ne quahakema qora kaiqa vare variavo.
16 Haaru te niara koqe *orivi* katarivano airi tava iraira voqaara variavo tunarave. Ho vate te vi katarira iha quara kaariraro ihavano noraiqaakero iteharo taku takaa tiharo kanta kaara ekaa ita kairaro kinta kaantama vuanarove.
17 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka ni maa vataraqaa ututaunarave. Ne Isarerivata Iutaavata qora okara avataqi viha Baalira *ofaa* iha quara amitaara kaara, ti voqamakero arara itaimanta te niqaa uva vate tiha, Qora entavano niqaa qovaraiqianarove, turo, tiro.

Vokuka Ieremaiaara arukareka auti vaura

18 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Raurihara variane. Vokiaka ai arukerara nai tiva ami nai tiva ami i variavo, tura.
19 Vaiintivano sipisipi naati arukareva kantaruma varaintemake, ti navutaaka ti arukareka auti variarara te kia kankomake irunarave. Vika tiha, Vaiintivano katari tava irataira hampata tuqu kaintemake, kaiqenavu vira vaaka arukaari vaiinti nahenti vira autu tauruke kia qaiqaavata virara iritaate, tura.
20 Vika minti tumanta te Kotira aareha tiha, Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Are avuqavuqama kera vaiinti uva rahe variaravave. Are vaiinti nahenti avu aatoqi vai uvara avatama kera tave variaravave. Are tiqaa vuntu kehara vika qoraiqama nimitaane ti, te ai kauquqi vi vaiintika vatauro.
21 Anatoti vatukaqihainauka ti arukaataa imanta vika tiriara tiha, Are qaiqaa qaiqaa Nora Kotira autuqaa uva tirera, tenavu tentanavu kauquqohai ai arukarerave tiarave, ti.

22 Te Kotira aareha minti turaro Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo,
Vika minti ti variara kaara, iqoka paipevano vika qaraaka vaiinti arukaanarove. Vika
maaqu raavura narara variqi vivi, vuru qutu vivarave.
23 Te vika ntaiharera vo enta kaama taunarave. Vi entava qovaraiqira kia Anatoti-
hainaaka vovanovata qaqi vairamanta vika ekaama qutu vivarave, tiro.

12

Ieremaiaava Nora Kotira irora

1 Noravauvo, te ariara ti uva avuqavuqama timitaane tiarera, are koqema kera
uva rahe variaravara tira, are ti uvavata avuqavuqama timitenarave. Ho are ti qaqi
kairaqe te are vaiinti nahenti uva avuqavuqama nimitena okarara ireha tavaare.
Nantihae qora kaiqa vare variaka koqemake variqi vi variarave? Nantihae ariara kia
noraiqaake iri variaka variavaro vikaqi kia nora maaravano vairave?
2 Katari vataqi ututaantemake, are vika maa vataraqaa vataaramanta, vika katari-
vano tuqa aratero koqe tava iraintemake, koqemavi variarave. Vika nái noqihai ai
autu nte variavarovata, vika muntukavano kia ariara vairave.
3 Noravauvo, vika mintimake variavaravata, are ti okara kankoma kera iri tavaanar-
ave. Te kaiqa vare vaunaravata, ti muntukavano ariara vairavata, are kankoma kera
iri tavaanarave.
Oho, sipisipi arukareka rarau viri kaantema kera, are vi vaiintika rarau viri vatera,
nena kaama tena entaraqaa vika arukaane.
4 Mpo, tinavu vatavano aaharaiqama vi-varo voqi voqi ukauvanovata tamunta viro
vaivo. Nanti nanti entae mintima kero varianarove? Maa vataraqaa variaka qora
kaiqa vare variara kaara aantauvahivata uvirivata quti variavo. Vaiinti nahenti tiha,
Kotiva tenavu vare vauna kaiqara kia tave vaivo, tiarave, ti.
5 Te minti turaro Noravano Kotiva tiharo, Ieremaiao, are vaiinti hampata kantamaqi
vihara aanaraiqama viramanta vika ai uri aatara kaivera, are nantiakerae ohi
hampata ho kantenarave? Are vata nahai kanta vihara kaavuntirera, nantiakerae are
Iotaani Namari auvahini vai nantaraqira vinarave?
6 Ho tavaane. Ai qata vakaave, ai qora naavuqi variakave, vika uva tiva taatauke ai
qoraiqama amitareka auti variavo. Raurihara variane. Vika uqerara uva ariara tivara
are kia vika uvara quqaa uvave tivakera, vikaqaa muntuvira variane, tiro.

Noravano nai vaiinti nahenti qoririma kora

7 Noravano Kotiva tiharo, Te Isareri tauvaqa utu nimitarerave. Te tenta kaama tauna
vaiinti nahentika te vika qoririma karerave. Ti muntukavano vai vatanaaka, te vika
navutaaka kauquqi karerave.
8 *Raioni*vano nantaqi aantau arukareva noraiqaakero uva tintemake, te kaama
tauna vaiinti nahentika ti navutaiqiha noraiqaake uva ti variarave. Vira kaara ti
hantuqavano kia vikara vaivo.
9 Memoranavu vo uviri ututumate vira ari variantema ke, navutaaka ti vaiinti
nahenti ututuma taavo. Ho qaakau vairivata naarama kairamanta vikavata ani vi
uvirira naate.
10 Vo vatanaa vo vatanaaka avuhainauka nái iqoka vaiinti ntita vare ani, ti *uaini*
naaho qoraiqama ke, ti naaho maata aiquqohai rahiti raahitima kevarave. Vika ti koqe
vata qoraiqama kaivaro aahara vataiqama vuanarove.
11 Vi vatava qumina vata vairaro kia vovanovata mini vairaro qumina naantaaka
ntuanarove. Ekaa vi vatava mintima kero vairaro kia vovanovata virara ike mpo tiva
amitaanarove.

12 Oho, aahara vata aiqinaihai navutaaka airitahaa ekaa haika qoraiqama kareka
ani variavo. Ekaa maa vataraqaa Nora Kotira iqoka paipevano vi aniharo ekaa haika
vehi auti taiqa kairaro kia vovanovata qaqi varianarove.
13 Ne Isareri *uiti* auru vataqi utute, kara qantu varaa entara qumina nimiriqai
qantu varaarave. Ne vukaari utuke nora kaiqa varataavaro vi naahoraqihairo kia vo
karavata qovaraiqirave. Ho kauriha variate. Nora Kotira voqamakero arara itaira
kaara ne Isareri ututaa karava qoraiqama vivo, tiro.

Noravano vo vatanaaka Isareri tataaqa vaukara tura

14 Noravano Kotiva tiharo, Isareri tataaqa varia vatanaakara te vakaaka tiva
nimirerave. Te tenta vaiinti nahenti nimuna vatara vika qoraiqama kaara kaara,
nimiri tuqa hampata ravau kaantemake, te vika nái vataqaahai ravau aquke, vika
avutanahai Iutaa ruaruama nimitarerave.
15 Te vika nái vataqaahai ravau aqukevata, naantiara te vika aaqurihama nimiteha,
vi vatanaa vi vatanaaka ntita vare, qaiqaa nái vataqaave nái maaqainive, viri karerave.
16 Te mintiari vika kia qaiqaa Baalirara viva tinavu variqave tiraiti, vika tiriaraqai
viva tinavu Variqavano vaivo tivera, viraqaahai te vikaravata ne ti vaiinti nahentive
tirarave.
17 Nai ta vatanaaka kia ti uva iriqi vika vaivera, te vika nái vataqaahai ravauke vehi
autu taiqa karerave, tiro. Noravano Kotiva vi uvara tura.

13

Noravano Ieremaiaarara oru tavuna varaane tura

1 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are oru koqaa aqukera tavuna vo varera tavaarana
rumpataane. Vi tavunara kia namariqi hiqaane, tivera
2 te viva tuntemake tavuna vira varake tavaarana rumpataunara.
3 Te minturaro Noravano Kotiva qaiqaa tiriara tiharo,
4 Are tavuna nena tavaarana rumpataanara varera vuru Perataini ori ntoma viro
vairaqi kukeqa taane, tumanta,
5 te viva tuntemake vuru kukeqa taunara.
6 Ho airi enta aitarovaro Noravano Kotiva qaiqaa tiriara tiharo, Himpira anirantera
Perataini oru tavuna kukeqa taanara varaane, tumanta
7 te Perataini oru vata quvike tavuna kukeqa taunara varake tavauraro tavuna viva
anomakero qoraiqama vumanta, te kia ho vira qaiqaa rumpa taarirava vaura.
8 Mintima vauvaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
9 Vira voqaantemake, Iutaave Ieruharemiqi variakave, nái nora autuara quahe
variara te qoraiqama karerave.
10 Maa vaiinti nahentika qora kaiqa vare variaka vaiha, kia ti uva iriataa imanta kia
iriarave. Vika nái avu aato kempukaiqamake taataute, una variqa avataqi viha vika
nutu tuaherake variarave. Ho vika maa tavunava quminaiqama vintemake, vikavata
quminaiqama vivarave.
11 Vaiintivano tavuna nai tavaarana rumpa taintemake, te Isarerivata Iutaavata
tenta tataaqa rumpa taunarave. Te vikara tiha, Vika ti vaiinti nahenti vaiha ti hutu
tuaherake ti autu noraiqama kaate turamantavata, vika kia ti uva iriataa imanta kia
iriarave, tiro.

Vataqohai aututaa taverara tura

12 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, Isareri mintima tiva nimiane:
Ne *uaini* varake ekaa vira qihiare taveraqi *uaini* qihiake mpiqa kaataarave, tiane.
Are minti tiramanta vika ariara tiha, Eqaane, tenavu vi okarara kankomake irunarave,
tivarave.
13 Vika minti tivara are vika tiva nimira tihara, Noravano Kotiva mintima tivo:

Te ekaa maa vataraqaa variaka, avuhainauka Devitiva kuvuarama taikave, ti Kotika kaiqa vara timite variakave, paropeti vaiintive, ekaa Ieruharemiqi variakave, te tenta arara itai *uaini*ra ekaa vika vikaqi qihia aqu kaari vika vueraiqama vivarave.
14 Vaiintivano tave varakero vo taveqaa rukavu kaintemake, te vika noka qokave vaintairave rukavu raakavuma karerave. Te kia vika aaqurihama nimitaraiti, kia vikara ike mpo tiraiti, te vika vehi autu taiqa karerave, tiro.

Navutaaka Iutaini vauka rumpa vare vuru korara tura

15 Viva minti tumanta te tiha, Iutaa vaiinti nahentio, nenta autu vataini ke, Noravano Kotiva vi uvara tira koqemake aato vateha iriate.
16 Konkira arina entava qovaraiqira ne aiqinaini viha kuntavaivai iarorave ti, ne Nora Kotira nenta Variqa autu noraiqama kaate. Ne aatitaaina entara veka vaivarovata, viva vi entara tuqantaa kairaro anomakero konkira arina entava qovarama vuanarove.
17 Ne Kotira uva kia irivera, te kukeqavi vaiha, ne nentara noraiqaake iriha nenta mahuta ti variara kaara niara iqi rata nimitarerave. Navutaaka Noravano Kotiva i vaiinti nahentika rumpa varera kaara ti muntuka qoraiqiraqe te iqi rate variariraro auquruvano noraiqaakero ntaanarove, ti.
18 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are avuhainaa vaiintiara tiraro viva nai nokantiro náit*a*nt*a* avuhainaa tainta ke tuvuate. Vitanta avuhainaa tovaqavano vitanta qiataqaahairo hiqintiramanta ⌞vitanta kia qaiqaa Iutaaqaa raqikivarave⌟, tiro.
19 Noravano minti tumanta te tiha, Iutaa vata *sauti* mantara Nekevini navutaaka ekaa vatuka ututuma taamanta ekaa vaantaavura qentinavu tintaviro vaivaro kia ho vovano vira qantua kaarirava vairave. Oho, navutaaka ekaa Iutaa rumpa vare vo vataini vuru kevarave.
20 Ieruharemio, tavaane. Navutaaka *noti* mantaraihai anima variavo. Ai avutaqi varia vaiinti nahentika are vikaqaa koqema kera raqikiataarave. Are nena mahuta tihara, Vika ti vaiinti nahentive tiarauka, vika tantoe variavo?
21 Are vo vatanaakara ti tontive tiarauka, vika ai aatarake kempukaiqamake ariqaa raqikivarave. Vi entara are nana uvae tinarave? Oho, nahentivano vainti vatareva iharo noraiqaakero keke tintema kera, vi entara are noraiqaakera keke tinarave.
22 Are nena irehara tihara, Nana kaarae vi maarava tiqaa qovaraiqivo? tirera, te ai tiva amirerave. Are qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanara kaara vika ai *hikoti* qaqini viqu aquke ai qoraiqama amitaarave.
23 Hoe vankora vaata vataava eqara vaata kuqu vuanarove? Hoe qaakau *pusi lepati*vano nai vaata kaakantaarinara nunka kaanarove? Kia hove. Vira voqaantemake, ne qaiqaa qaiqaa qora kaiqa vare variaka kia ho vi kaiqara qaqirake koqe kaiqa varevara.
24 Noravano Kotiva tiharo, Aahara vataihairo uvaivano *uiti* rapa vara raumpirima kaintemake, te ni vona vona raumpirima karerave.
25 Ne ti tauruke una variqara vika tinavu ho kahaqivarave tiara kaara, te naantiara mintimakeha ni qoraiqama nimitaainarave.
26 Ieruharemio, te Noravano Kotika ai *hikoti* utu rarau vuruvi nina qiataini kaari vika are toka vainara tavaivara are kaurinarave.
27 Ieruharemiqi varia vaiinti nahentikao, ne anomake vaaqu kaiqa varaara te tavaunarave.
Vaiintivano vora naata hampata nireva auti vaintemakeve, ohivano nahe ohi hampata nireva *mpururu mpururu* tintemakeve, ne aiqinainive naahonive una variqa avataqi vi variara te tavaunarave. Oho, Ieruharemiqi variakao, nanti nanti entae ne qaqiqai vi okarara avataqi vivarave? Ne vehi autuvi taiqavi entava aumantoma vaivo, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

14

Iutaini aaquvano kia ntu entarara tura

1 Aaqu vukaiqaakero kia ntu entara Noravano Kotiva tiriara tiharo,

2 ⌞Aaqu kia ntira kaara⌟ Iutaini variaka iqi rate variavaro vika vatuka, vo vatuka vo vatukavano qoraiqama viro vairave. Vaiinti nahenti vata kanta vaiha iqi rate variamanta Ieruharemiqi variaka keke tiha tinavu kahaqiane ti variarave.

3 Nora vaiinti vika nái kaiqa vaiinti namariara nititaamanta vika oru tavaavaro ori vauruke namari *taani* autu taaraqi kia namarivata vaira. Vika kia namari kaqaraiti, nái taqu qaqi vare aniavaro, vika muntuka qoraiqimanta ike mpo tiha nái qiata naavumate variarave.

4 Aaqu kia ntivarora tiro, vatavano aaharaiqama viro ave tairirave. Naaho qoka muntuka qoraiqimanta vika nái qiata naavumate variarave.

5 Ukau kia vaivarora tiro, *diaa*vano nai naati qaraaka vatataira qaqirakero virave.

6 Qaakau donki vika oru aiqina aaharaiqama vinaini himpi vaiha, qaakau vairi namariara aanai aanai tiantemake, aanai aanai ti variavaro, vika avuvata qoraiqimanta kia koqemake tave variarave.

7 Ti vaiinti nahenti ti aareha tiha, Oho, Noravauvo, tenavu qora kaiqa varaurava tintanavuqaa uva vate vaivo.

Mintiariraravata, are nena nora autuara irihara tinavu kahaqiane. Oho, tenavu airi tataa ai tauvaqa utu amiteha ai uva raqake vauro.

8 Tenavu ariara vivaqaima tinavu kahaqiariravave turo. Tenavu qoraiqama vi vauna entara areqaima tinavu Isareri ruaruama timitaaravama variaro. Nantiharae are tinavu vataini vo vatanaa vaiinti voqaara variaro? Nantiharae vaiintivano vo vataini vireva iharo aaraini vohaa enta vaitero vintema kera, are kia maini tinavu hampata vaihara tinavu kahaqireva auti variaro?

9 Nantiharae are kauqu irianta vi vaiintira voqaara variaro? Nantiharae are iqoka vaiinti kempuka taiqa vira voqaara variaro?

Mpo Noravauvo, quqaae are tinavu mantaraini variaro? Tenavu ai vaiinti nahentima vauro. Kia tinavu qaqira kaane, tiarave.

10 Ti vaiinti nahenti minti tiamanta te vikara tiha, Vika kia nái aiquqaa koqemake raqikiraiti, nái hampi nuataa i aararaqaa ni variarave. Vira kaara te Noravano Kotika vika qoririmake, vika qora kaiqa vare varia uvara qaqi iriteha vika ntaiharerave, tiro.

11 Noravano Kotiva minti tivakero tiriara tiharo, Hauri are maa vaiinti nahentikara irihara ti haarehara vika kahaqiane tirorave.

12 Vika kara auramate ti haaraiqe te kia vika ike mpo ti uvara irirerave. Vika kaintu iha quare *ofaa*rave, *uiti ofaa*ve, ti timireka auti vaiqe te kia vika *ofaa*ra quahama nimitaraiti, te iqoka paipeve, karara aavoqirave, qora rovarave, vara kaari vi haikava vika vehi autu taiqa kaanarove, tiro.

13 Viva minti tumanta te aqao ti, Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Paropeti vaiinti vokiaka vaiinti nahentiara tiha, Kia iqokavano maa vataraqaa qovaraiqianarove. Kia karara aavoqi entava maini varianarove. Tenavu maa vataraqaa maateraiqamake variqi virerave, ti variarave, ti.

14 Te minti turaro Noravano Kotiva tiriara tiharo, Paropeti vaiinti vokiaka ti hutuqaa una uva ti variarave. Kia te vika kaamate vika nititaunarave, kia te tenta uvavata vika tiva nimunarave. Vika nái avu aatoqi iritaa uvarave, nái hampi taira voqaara tavaarave, vi haikara vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Naantiara vi haikava vi haikava mintima kero qovaraiqianarove, ti varia uvava una uvaqai vairave.

15 Ho te Noravano Kotika paropeti vaiinti vokiaka ti hutuqaa una uva ti variakara mintima turo: Te kia vika kaamate vika nititauramanta vika nái tiha, Iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, kia maa vataraqaa qovaraiqianarove, tiarave.

Ho te qaqi kaariraro iqoka paipevanovata karara aavoqi entavavata vi vaiintika arukaanarove.
16 Vaiinti nahenti vika uva iriaka, vikavata vaivaro vohaa qarama kero iqoka paipevanovata karara aavoqi entavavata vika arukaanarove. Navutaaka Ieruharemi vatuka aaravau vika vaata aqu aquma kaivaro, vovano vika vaatave, vika naatavara vaatave, vika maaqu raavura vaatave, varero quntama taarirava kia varianarove. Vika mintimake qoraiqamavi taiqa viqe te vikara huviqorave tirarave, tiro.
17 Minti tivakero Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ai muntukavano qoraiqinara vaiinti nahenti mintima tiva nimiane: Navutaaka ti navunaaka teqa taaqama kaamanta anomake qoraiqamavi variara kaara, te Ieremaiaaka iqi rate variariraro ti auquruvano kia taiqa viraitiro, qaqiqai nteharo aatitairaqaavata entaqivata ti auruvuqaa tuvuanarove.
18 Te naahoni oru niha tavauraro navutaaka vaiinti arukaa vaatava, vo vaata vo vaatavano mini vaivo. Te nora vatukaqi oru niha tavauramanta vaiinti nahenti narara vaiha quti variavo. Te tavauramanta paropeti vaiintive, Kotira kaiqa vara amite variakave, vika qumina vi aniha vaiinti nahenti koqe avu aato tiva nimiva kia ho vaivo. ⌞Minti tivakera nena muntukavano qoraiqinara vaiinti nahenti tiva nimiane, tiro.⌟
19 Noravano minti tumanta te tiha, Noravauvo, are Iutaini variaka ekaarae qoririma kaaro? Ai antuqavano kia Saioniara vaivarae variaro? Nantiharae are tinavu teqa taaqama kaararo tinavu vaata tavanta vuarirava kia vaivo? Oho, tenavu maateraiqamake variqi virarave turarovata, kia vi entava anintaivo. Vo rovara vo rovaravano taiqaaina entava anianarove turarovata, voqamakero aatu itaaina haikavaqai qovaraiqi vaivo.
20 Noravauvo, tinavu kaivaqaukavara qora kaiqa varaa uvaravata, tentanavu qora kaiqa varauna uvaravata, qoqaa ai tiva ami vauro. Tenavu ekaa miqo maaqo ai uva raqa kaunarave.
21 Nena nora autuara irihara kia tinavu nunurama timitaane. Ieruharemiqi ai avuhainaa taintavano takuqi vairara irihara kia Ieruharemi kaurira haika amiane. Haaru are ti hampata vaihara vohaa uva tiva taatau taanara iritehara kia vi uvara raqa kaane.
22 Vo vatanaa vo vataanaaka una variqa vika hoe aaqu vara kaivaro ntuanarove? Kia hove. Naaruvavano nai irikero hoe aaqu vara kaanarove? Kia hove.
Noravauvo, are tinavu Variqavano vi haikara vi haikara vara keravama variaro. Virara irihama tenavu are tinavu ruaruama timitena entara veka vauro, tunara.

15

Iutaini variaka vehi autu taiqa korara tura

1 Te minti turaro Noravano Kotiva tiriara tiharo, Mosika Samuerika ti tivuqaa himpite vaiqevata, te kia vitantaro ti, maa vaiinti nahentikara ike mpo tiha aaqurihama nimitararave. Hauri vika ti tivuqaa vaivorave. Nititama kairamanta vuate.
2 Vika tiha, tenavu tainie vuainarave? tivera, are vika mintima tiva nimiane. Noravano Kotiva niara mintima tivo:
Te ni hini kiaka nora rovaraqi qutu vuatera kaama taurauka, ne rovara vare qutu vivarave.
Te ni hini kiaka iqokaqi qutu vuatera kaama taurauka, iqokaqi qutu vivarave.
Te ni hini kiaka karara aavoqiraqi qutu vuatera kaama taurauka, karara aavoqiraqi qutu vivarave.
Navutaaka ni hini kiaka rumpa vare vuru vonaini kaatera ni kaama taurauka, ni rumpa vare vuru vo vataini kevarave.
3 Te ni vehi autu taiqa karera qora haika erakaimaante vara karerave.
Te iqoka paipe vara kaariraro ni arukaanarove.

Te vairi vara kaarimanta vika ni vaata rarau vuru viri kevarave.
Te uviri vara kaarimanta vika ni vaata nevarave.
Te aantau vahi vara kaarimanta vikavata ni vaata nama taiqa kevarave.
4 Hesekiaara maaqu Manaseva Iutaa vataqaa raqiki vaiva Ieruharemiqi vaiharo
anomakero qora kaiqa vare vaira kaara, te vika mintimake qoraiqama nimitaari vo
vatanaa vo vatanaaka vi uvara irivaro, vika naatu itairamanta vaivarave.
5 Ieruharemio, tavave ai mpo ike tiva amitaanarove? Tavave ai iqi rata amitaa-
narove? Tavave ariara iriharo oru ai irero tiharo, Are hoe variaro, kiae ho variaro
tianarove?
6 Are ti qoririma timitehara, qaiqaa qaiqaa ti tauvaqa utu timitaanarave. Vira kaara
te tenta kauqu tutuke ai vehi autu taiqa karerave. Are tiriara popohaanarara ti, kia te
qaiqaavata ai aaqurihama amitarerave, tiro.
7 Minti tivakero Noravano Kotiva tiharo, Uvaivano utiharo *uiti* rapa raumpirima
kaintemake, te Iutaini vai vatukaraqi variaka ekaa raumpirima karerave. Ne qaqiqai
qora okara avataqi vi variara kaara, te ni tenta vaiinti nahentivata, ni vaintivaravata,
vehi autu taiqa karerave.
8 Nora namari auvahini airi nuqa vaira viravata aatarake ni tentoqa nahenti nai
airitahaama vaivarave.
Kuari avu qiataqaa uruntairaqe te qaqi kaari ni vehi autu keka vaaka aninte ni
Iutaa qaraaka vaiinti arukaimanta, vika nokavara iqi rata nimiteha voqamake qeteha
vaivarave.
9 Navutaaka vira maaqu 7 navu arukaivaro vika nova vi uvara iriro, viva voqa-
makero aanai aanai tiharo vuakaatauma vuanarove.
Kuari avuvano qiataqaa uru vaiva vaaka aqu vintema kero, viva koqemakero
variqiro vuaina entava vaaka taiqa vuanarove. Viva qaqi *naahiara/qurura* nahenti
voqaara variainarara iriraro, vira muntuka qoraiqiraro kauriharo varianarove.
Ne Iutaa vo kiaka qaqi vaika te qaqi kaariraro iqoka paipevano nivata ekaama
arukaanarove. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

Ieremaiaava nuntu nauntu tura

10 Oho, koqemama ti nova kia ti vatataataarave. Ekaa maa vatanaaka ti hampata
tirori vaiha, ti titi variarave. Te kia voraqi vo haika viqatauraro vovano kia tiqihairo
vo haikavata varairave. Mintimantavata ekaa vika tiriara tiha, Kotiva ai qoraiqama
amitaarire, ti variarave, ti.
11 Te minti turaro Noravano tiharo, Te ai antua amitaarirara are homa vainarave.
Naantiara qora entavanove, nora maaravanove, niqi qovaraiqiraqe te qaqi kaari-
ramanta ai navunaaka ai navutaiqi variaka ariara ike mpo tiha tinavu kahaqiane
tivarave, tiro.
12 Minti tivakero Noravano tiharo, Vaiintivano hoe *aini*qohaive *baraasi*qohaive
aututaa *pohi*ra kinta kaanarove? Navutaaka *noti* mantaraihai aniaka, vika kempuka
vaireva, *aini* voqaara vaikama variavo.
13 Ne maa vataraqaa vona vona qora kaiqa varaara kaara, te navutaaka qaqi
kaariramanta vika ani ni airairave, nora monu koqaama taa haikarave, varevarave.
14 Te qaqi kaariramanta navutaaka ni rumpa vare vuru ne kia tavaa vataraqaa
kaimanta, ne vika paanaa kaiqa varevarave. Ihavano itaintema kero, ti arara ite vaiva
itaqiro viharo ni tatoqa kaanarove, tura.

Ieremaiaava qaiqaa nuntu nauntu tura

15 Noravauvo, te nora maaraqi vaunara are virara irianarave. Are tiriara irihara
ti kahaqama timitaane. Ti qoraiqama timite variaka are nái qoraiqama nimitaane.
Hauri are vika qihaaqama nimitaira vika ti harukevorave. Te ai uva tiva nimi vaunara
kaara vika tiriara qora uva ti variavo. Are virara iritaane.

16 Are nena uva ti tiva timiaramanta te iri, vi uvarara koqe kara voqaarama vaivo
tivake ekaa vi uvara koqemake irunarave. Noravauvo, are ekaa kempuka vataava
variaramanta te ai vainti vaunarara ti, ai uvavano ti muntuka koqema timitaimanta
te quaheha vaunarave.
17 Ai kauquvano tiqaa vaimantara ti, te vaiinti nahenti kara neha quaheha naaraihi
varianaini kia oru oquvi vairaiti, te tentaraa kanta oquvi vaiha ti navunaaka qora
kaiqa vare variara kaara ti arara itaimanta vaunara.
18 Nantivaroe vaiintivano anturanti vaintema kero, nora maaravano tiqi vaiva qaqi
variqiro vi vaivo? Numuaravano kia ho tavantavira voqaara vi maarava qaqi vaivo.
Mpo Noravauvo, aruvuhairo namarivano aaharaiqama vintema kera, are kiae qaiqaa
ti kahaqinarave? ti.
19 Te minti turaro Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are nena nuntu nauntu tinara
qaqirakera tiqaa muntuvi vairera, te ai qaqi kaarirara are qaiqaa ti kaiqa vaiintima
vainarave.
Are qumina uva tinara qaqirakera koqe uva vaiinti nahenti tiva nimirera, te qaqi
kaarirara are qaiqaa ti paropeti vaiintivano vainarave. Hauri are vika vaintema kera
vairorave. Qaqi kaira vika ai voqaantemake variate.
20 Te vate ai kempukaiqama kaarirara are *baraasi*qohai aututaa vaantaavura
voqaara vainarave. Ekaa vika vika ai navutaiqiha kia ho ai aatarake ai vara
muntuviqama kevarave. Te tentavano ainti vaiha ai ruaruama amitaainarave.
21 Te qora kaiqa vare variaka kauquqihai ai ruaruama amitarerave. Nái hana vaiinti
kia aaqurihama nimite variaka kauquqihai te ai qaqini vara karerave, tiro.
Noravano Kotiva vi uvara tura.

16

Noravano Ieremaiaara qioqamatero kia nahenti varaane tura

1 Qaiqaa Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2 Are maini vaihara kia nahenti varatera vainti vatataira variate.
3 Te Noravano Kotika maa vataraqaa vatataa vaintikaqaavata, vika noka qokaqaa-
vata qora haikavano qovaraiqiainara ai tiva amirerave.
4 Hini kiaka qora rovara vare vuru qutu vivaro, hini kiaka iqoka paipevano
arukairaro, hini kiaka karara aavoqi entava arukaanarove. Vika iqi rata nimite
quntama teka kia vaivaro, vairi raara voqaa voqaa vaintema kero, vika vaatavano
voqaa voqaa vairamanta, uviri aantau vahivano ani vika vaata nama kevarave.
5 Vaiinti nahenti qutu vina vaiintira iqi rata amite vai naavuraqi kia oriqetaane.
Hauri are virara mpoqina ihira tivakera iqi raterorave. Te kia qaiqaa tenta vaiinti
nahenti koqema nimitaraiti, te kia vikara muntuka vateha qaiqaa vika aaqurihama
nimitarerave.
6 Nora vaiintive, vehi vaiintive, vika ekaa maa vataraqaa qutu vivaro, kia vovano
vika quntama tero iqi rata nimitaanarove. Kia vovano vikara iriharo nai vuqa teqa
aqu kaanarove. Kia vovano vikara iriharo nai qiata kauhi kovaara kaanarove.
7 Qutikara iqi rata nimiteka vaivaro kia vovano karave namarive vika nimiraro
vika muntukavano paru ianarove. Qutu vina vaiintira noka qoka vaivaro, kia vovano
vitanta muntuka kukuqama nimitaanarove.
8 Are vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha nora kara ne vainaini kia vuane. Hauri are
vika hampata oquvi vaihara karavata namarivata nerorave.
9 Te ni Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo:
Vaiinti nahenti quaheha naaraihi varia uva *nontantave/otatave*, qaraaka naata vaati
varaakara quaheha uva otata tiarave, ne kia viraqihai vi uvara vi uvara qaiqaa
irivarave. Ne vate maa entara varia vaiinti nahentika ne naantiara nenta avuqohai
tavaivaro vi haikava qovaraiqianarove.

10 Ieremaiao, are vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiramanta vika ai ireha mintima
tivarave: Oho, nana kaarae Noravano Kotiva tinavuqaa uva vatero tiharo, Vi
haikavama niqaa qovaraiqianarove tivo? Tenavu nana qora kaiqae vara kauro?
Tenavu tentanavu Variqa Nora Kotira uvaqihai nana uvae raqa kauro? tivarave.
11 Vika minti tivara are vikara Noravano Kotiva mintima tivo tiane: Ni
kaivaqaukavara ti tauvaqa utu timite, una variqa avataqi viha vika nutu tuaherake
variarave. Vika ti qoririma timite, te uva maara tiva taunara kia avataqi vuarave.
12 Vika mintimake qora okara avataqi vi variamanta, ne vikavata uri aatarake
anomake qora okara avataqi vuavaro, ne qora kaiqa varaava ni kaivaqaukavara
varaaravata uri aatara kairave. Ne kia ti uva iriha avataqi viraiti, ne kempukaiqamake
nenta avu aatoqi hampi kaiqa varera avataqi vi variarave.
13 Ne mintiara kaara te maa vataraqaahai ni vonaini vara aqu karerave. Ne
nenta kaivaqaukavara hampata kia vo vata kankomake iri tavaanaini oru vaiha,
aatitairaqaavata entaqivata una variqa, vo variqa vo variqa paanaa kaiqa vara
nimitevarave. Ne mini oru vaivaqe te kia ni aaqurihama nimitarerave, tiro.
14 Minti tivakero Noravano Kotiva tiharo, Ho vo enta anintaira ne vi entara qaiqaa
tiriara quaheha ti hutu tuaherevarave. Vi entara ne kia tiriara tiha, Viva qaqi vai
Variqava Isipihairo tinavu Isareri ruaruama timitairave tivarave.
15 Ne vi entara kia minti tiraiti, ne tiriara tiha, Viva qaqi vai Variqava *noti* mantaraini
vai vatarave, vo vata vo vatave, vihairo tinavu ruaruama timitairave tivarave.
Te vo vatanaa vo vatanaaka varianaini ni raumpirima kaunanaihai ni Isareri ntita
vare qaiqaa ni kaivaqaukavara nimuna vataraqaa viri karerave. Te Noravano Kotika
minti turo, tiro.

Iutaa vika Nora Kotiraqaahai kia kukeqavi vaivarave tura

16 Noravano Kotiva minti tivakero tiharo, Ho vate maa entara te navutaaka ntita viri
kaari vika ani vaiintivano vaheqohairo airi havuka ravaaqavu kaintemake, ni Iutaini
variaka ravaaqavu kevarave.
Vira naantiara te qaiqaa navutaaka ntita viri kaari vika ani vaiintivano aantau
rantakero ravaaqavu kaintemake, nora aiqinave, inaara aiqinave ori onavuqive, vaika
ni Isareri rantake ravaaqavu kevarave.
17 Ne Isareri nana nana okara auti variara, te tenta avuqohai ekaa vira tave vauro.
Ne kia tiqaahai kukeqavi vaivarave. Te ekaa ne qora kaiqa vare variara tave vauro.
18 Vika nái una variqa *maraquraqohai/varahaqohai* te una vatara qoraiqama
kaarave. Vi haikava te vaaqu haikave tuna haikava, kia aiho varai haikava vaimanta
vika vi haikaraqohai te vika nimuna vatara qoraiqama kaarave. Vira kaara te vika nái
qoraiqama nimite, qaiqaavata vika qoraiqama nimitarerave, tiro.
19 Viva minti tumanta te tiha, Noravauvo, are ti antua timite variarava vaihara ti
kempukaiqama timite varianarave.
Nora maaravano tiqi vai entara are ti kahaqi varianarave. Naantiara ekaa naato
vataihai vo vatanaa vo vatanaaka are varianananaini aninte mintima tivarave: Tinavu
kaivaqaukavara una variqaqai vataavaro, vi haikava qumina haikaqai vaiharo kia
tinavu kaivaqaukavara kahaqirave.
20 Hoe vaiinti vika nái variqa autu kevarave? Kiave. Vaiintivano aututaa haikava
kia quqaa variqa variarave, ti.
21 Te minti turaro Noravano Kotiva tiharo, Virara irihama te vo vatanaa vo
vatanaaka tenta kempuka okara numiqaari vika kankomake ti Nora Kotika autuara
irivarave, tiro.

17

Iutaini vauka qora okara autura

1 Noravano Kotiva tiharo, Iutaa vaiinti nahentio, vaiintivano *aini siseri*qohairo ori
tanuqiraqaa uva qara ntuva taira voqaara, ne qora kaiqa varaa uvara ni muntukaqaa
qara ntuva tero, *ofaa* tainta *komu* autu taaraqaavata qara ntuva taivo. Mintima tairara
ti, ne nenta qora kaiqa varakaa uvara nunka keva kia ho varianarove.
2 Una variqa *ofaa* taintave, una variqa nahenti Aseraara *pohi* ekaa aiqinaqaave,
aumaqaara vai katarira okaraini arataarave, ne nenta kaivaqaukavara hampata vi
haikaraqai noraiqaake iriha quahama nimite variarave.
3 Ne maa vataraqaa vona vona vaiha qora okara avataqi vi variara kaara te ni
airairave, ne nora monu koqaama taa haikarave, ni *ofaa* taintavano vai vatukarave,
ekaa vi haikara te navutaaka nimiariramanta varevarave.
4 Nenta qora okara autuara kaara te maa vatara ni nimunara navutaaka varevarave.
Te qaqi kaariramanta navutaaka ni rumpa vare vuru ne kia iri tavaa vataraqaa vuru
kaimanta, ne mini vaiha vika paanaa kaiqa varevarave. Ihavano itaintema kero, ti
arara ite vaiva qaqi itaqiro vuanarove, tura.

Koqe okararavata qora okararavata tura

5 Noravano Kotiva tiharo, Ti tauvaqa utu timitero, vaiinti kempukara noraiqaakero
iriharo viraqaa muntuvi vai vaiintira te vira qoraiqama amitarerave.
6 Vi vaiintiva vaireva, inaara katarivano aahara vataini vaira voqaarama varia-
narove. Horevano qoraiqama kai vataraqaa kia vo haikavanovata qampiqe vainaini
vi katariva vaiharo kia koqemakero qampiqaintema kero, vi vaiintiva kia koqemakero
variqiro vuanarove.
7 Ti Nora Kotikara noraiqaakero iriharo, tiqaa muntuviro vaina vaiintira te vira
koqema amitaainarave.
8 Vi vaiintiva vaireva, koqe katari namarivano tuvinaini ututaa katarira voqaarama
vaivo. Vi katarira tuqavano namari vainaini otu vi vaivaro, nora kuarivano itai entara
viva kia qetaraitiro vaivaro, vira marevanovata qaqi vukanaa vairave. Aaquvano
kia vukaiqaakero nti entara vi katariva kia airi aato utiraitiro, viva vo ihi vo ihi
koqemakero tava ire vairave.
9 Vaiinti avu aatovano vaireva, avuni voqama kero una kaiqa autuainarara iri vai
haikava vaivaro, vira avu aato koqema amitaarira haikava kia vairave. Vaiintivano
avu aato utinara nai tavave kankoma kero iri tavaanarove?
10 Te Noravano Kotika vaiinti muntukaqi tuantike tave, vaiinti avu aatovata avata-
make tave vauraukama vauro. Te vaiinti vohaiqa vohaiqa avatamake taveha, viva
koqemakero nirave, kia koqemakero nirave, virara iriha nai koqaa nimi vaunarave.
11 Una okara avataqiro viharo airi monuve airairave vare vai vaiintiva vaireva, uviri
vovano vora auru muara varakero rukohi kaira voqaarama viva vaivo. Vi vaiintiva
maa vataraqaa variqiro viraro hini entavano taiqa viraro, ekaara vitini vira monuve
airairave taiqa viramanta, vaiinti nahenti vi vaiintiva kia avu aato vataava vainara
kankomake iri tavevarave, tiro.
12 Viva minti tumanta te tiha, Noravauvo, ai Naavuvano vaireva, viva Avuhainaa
taintavano takuqi vaira voqaara nai haaru Saioni Aiqinaqaa vairave.
13 Noravauvo, areqaima tinavu Isareri ruaruama timiteravama variaro. Ai tauvaqa
utu amite variaka vika ekaa kaurira haikama varevarave. Are Noravano qaqi variqi vi
vai namarira nimi variarava variaramanta vika ai qoririma kaara vira kaara, vaiinti
autu konkoma kanta qara ntuva taava nunka vintemake, vika taiqa vivarave.
14 Noravauvo, are ti rovara taiqa timitairaqe te qaiqaa koqema vuare. Are ti
qoraiqama timite variaka kauquqihai ruaruama timitairaqe te qaiqaa koqemake
variare. Te ai autuqai tuaherake vauraukama vauro.

15 Oho, Isareri vika ti naaraihama timiteha tiha, Noravano qora enta tinavuqaa
qovarama kareva auti vaivo tianara, viva tairentae vi entara qovarama kaanarove?
Qaqi kairaro vi entava vate qovaraiqiarire, ti variavo.
16 Noravauvo, te kia ai vihi vaahi tiha, Vaaka vikaqaa qora enta qovarama kaane
tunaravauve. Te kia tiha, Koqemama qora entavano vikaqaa qovarama vuanarove,
tunaravauve. Are virara kankoma kera irianarave. Ekaa te ti vauna uvaravata are
kankoma kera iri tavaanarave.
17 Mpo, hauri are ti haatu itara haika timiraqe te voqamake qetaarorave. Qora
entavano qovaraiqiraqe, te are inanaini kukeqavi vairerave.
18 Are qaqi kairamanta ti qoraiqama timite variaka kaurira haika varaate. Are
ti vehakuma timitairaqe te kia kaurira haika varaare. Are qaqi kairamanta vika
anomake qeteha variate. Are ti vehakuma timitairaqe te kia qeteha variare. Are qora
enta vikaqaa qovarama kehara vika vehi autu taiqa kaane turo, ti.

Maara Entaqaa kia kaiqa varaate tura

19 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, vaantaavuraqi qenti vo, Iutaa avuhain-
auka vi ani varia qentira, virara *Vaiinti Nahenti Ia Qentirave* tianaini oru himpite
variane. Ieruharemiqi ekaa vaantaavura qenti vonavuvata vainanaini himpi vaihara
20 mintima tiane:
Ne Iutaa avuhainaukave, ne ekaa Iutaa vaiinti nahentive, ne ekaa Ieruharemiqi
variakave, ne ekaa maa qentinavuraqaa vi ani variaka Nora Kotira uva iriate.
21 Noravano Kotiva mintima tivo: Rauriha variate. Ne nenta qaqi variqi virara
noraiqaake irivera, ne Maara Entaqaa kia vo haikavata aqu vare vi aniate. Kia
Ieruharemiqi vai vaantaavurara qentinavuqaa vi haikara aqu vare vi aniate.
22 Maara Entaqaa kia nenta naavuqihai vo haika aqu vare nuate. Kia vi entaraqaa
kaiqavata varaate. Te ni kaivaqaukarara kempukaiqamake tunantemake, niaravata
tiha, Ne Maara Entarara ti Kotika Entave tiate, turo.
23 Te ni kaivaqaukavarara minti turamanta, vika kia ti uva iriataa imanta kia nái
aatovata ti timiarave. Te vika uteteha avuqavuqiare turamanta vika kia ti uva iriraiti,
kempukaiqaake qora okara avataqi vi variarave.
24 Ho ne kia vika aanantaraiti, ti Nora Kotika uva koqemake iriha, kia Maara Entaqaa
vo haika aqu vare vaantaavura qentiqihai vi aniraiti, vi entarara ti Nora Kotika entave
tivakeha kia kaiqavata varaivera,
25 ne ekaa entama Ieruharemiqi koqemake variqi vivarave. Ni avuhainauka
Devitira ankuqiraaka vaiha, nái nora vaiinti hampata maa vatukara vaantaavura
qentiqihai iqoka *kaari*qive, ohiqaave, qaqi vi ani vaivarave. Ekaa Iutaini variakavata
vi qentiraqaa vi ani vaimanta vaiinti nahenti ekaa enta Ieruharemiqi variqi vivarave.
26 Iutaini vo vatuka vo vatuka, Ieruharemi tataaqa vaikave, Benaminira anku-
vano vai vatarave, inaara aiqinavano kuari ruhunkinaini vairave, nora aiqinavano
vainainive, Iutaa vata *sauti* mantara Nekevinive, vihai vihai vaiinti nahenti anivarave.
Vika vo *ofaa* vo *ofaa*, ekaara kaintu iha quare *ofaa*rave, *uiti ofaa*ve, koqeve ti *ofaa*rave,
vare koqe munta iaina haikaravata vare, Nora Kotira Naavu vainaini viri kevarave.
27 Ne kia ti uva iriraiti, ne kia Maara Entara ti Kotika entave tiraiti, ne vi entaraqaa
Ieruharemi vaantaavura qentiqihai vo haika aqu vare vi anivera, te Ieruharemi qenti
iha quara kaariraro vi ihava avuhainaa naavu, vo naavu vo naavu ita kairamanta kia
ho vokika vira qimpa keva varianarove, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

18

Ieremaiaava aaqataiqohairo tave auti vau vaiintira naavuqi vura

1 Noravano Kotiva tiriara tiharo,

2 Are himpira tave auti vai vaiintira naavuqi otu viraqe te tenta uva mini ai tiva amiare, tiro.
3 Viva minti tumanta te tave auti vau vaiintira naavuqi otunte tavauraro vi vaiintiva tave vo aaqataiqohairo auti vaura.
4 Viva vi tavera autukero tavovaro, kia koqe uvaro, viva vi tavera qoraiqama kero, qaiqaa vira varakero, vo tave nai antuqaqaa autura.
5 Viva auti vauvaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
6 Ne Isarerio, tave auti vai vaiintiva aaqataiqohairo nai antuqaqaa autintemake, te kiae nivata varake autuainarave? Isarerio, tave auti vai vaiintira kauquqi aaqatai vaira voqaantemake, ne ti kauquqi variavo.
7 Ieremaiao, te vo enta vo vatanaakara tiha, Ne rauriha variate. Tuqa hampata ravau kaantemake, te ni ravau karerave, ni vara muntuvi karerave, ni vehi autu taiqa karerave tiari
8 vi vatanaaka nái qora okara autira qaqira kaivera, te kia tota tiainantemake vi vatanaaka vehi autu taiqa karerave.
9 Qaiqaa te vo enta vo vatanaakara tiha, Katari koqemakero vataqi ututaintemake, te ni kahaqiari ne nora vatanaakama vaivarave tiari
10 vi vatanaaka kia ti uva iriraiti, qora okara avataqi vivera, te kia tota tiainantemake vi vatanaaka kahaqirerave.
11 Virara irihara are Iutaini variakave, Ieruharemiqi variakave, tiva nimira tihara, Isareri Variqa Noravano Kotiva mintima tivo: Tavaate. Qora entavano niqaa qovaraiqiarire ti, te vira qera i vauro. Te ni ntaiharera qera i vauro. Ne vohaiqa vohaiqavano qora aaraqaa ni vaira qaqirake koqe aaraqaa niha koqe kaiqa varaate, tivo.
12 Are minti tiramanta vika ai tiva ami tiha, Qumina are tinavu qioqirorave. Tenavu qaqiqai tentanavu vuataa ina aararaqaa virerave. Tenavu vohaiqa vohaiqavano kempukaiqamake tentanavu avu aatoqi hampi kaiqa varaataa inara avataqi virerave tivarave, tiro.
13 Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Ne vo vatanaa vo vatanaaka ireha tavaate. Ne tavaimanta vika kia Isareri qora okara auti variantemake, auti variarave. Isareri vika kia qorainti hampata hampi ni vai varaatara aanante variataara vaimanta, vika ti qaqirake una variqa, vo variqa vo variqa avataqi vi variarave.
14 Lebanoni aiqinaini *aisi*vano kia ravita viraitiro, ekaa enta qaqiqai mini vairave. Nantaqihairo antai namariva tuviharo kia ekaara aaharaiqama viraitiro, qaqiqai tuvi vairave.
15 Mintima vaimantavata, ti vaiinti nahenti ti tauru kaavo. Vika qumina *maraqura/ varaha* autuke vataa haikarara quahama nimite, koqe muntavi haikara iha quara nimite variarave.
Vika haarua aara koqe aaraqaa vuataara vaimanta vika kuntavaivaima vare, hampi aara, vo aara vo aaraqaa vi variarave.
16 Vira kaara vika vatavano qoraiqama viro qumina vataiqama vuanarove. Vokika vitare aitare iha vi vatara taveha, aiqi nunurama vare vi anivarave. Vika vira tave, ravukuvi ike mpo tiha nái kauqu runkinkiri ivarave.
17 Uvaivano kuari urunaihairo utiharo konkoma vuaqa kaintemake, te navutaaka avuqaahai vika raumpirima karerave. Vi entava qora entavano anintairaqe te kia vika kahaqiraiti, te vika tauvaqa utu nimitarerave, tiro.
Noravano Kotiva minti tura.

Vokuka uva tiva taatauke Ieremaiaara qoraiqama amitareka auti vaura

18 Vaiinti vokuka tiha, Kaiqenavu Ieremaiaara qoraiqama amitaaina aarara rantaare. Viva kia vairera, Kotira kaiqa vara amite variaka uva maara homa tinavu tiva timivarave. Koqe avu aato vataaka vika homa koqe avu aato tinavu

tiva timivarave. Paropeti vaiinti vonavu homa Kotira uva tinavu tiva timivarave. Aniqenavu viraqaa uva vateha, kia qaiqaavata viva tina uvara iriare, ti.
19 Vika minti tumanta te Kotira aareha tiha, Noravauvo, ti uva iriane. Tiqaa una uva
ntuvake tiaka uvavata iriane.
20 Te vika koqema nimitauramanta vira qiata vika qora okaraqai ti autu timitaarave.
Vika ti arukerara uva tiva taatauke vataarave*.
Hauri ai arara itairara are vika qoraiqama nimiterorave ti, haaru te ai avuqaa himpi
vaiha vikarao ti, ai aaraunara are virara iritaane.
21 Vika qora okara autu timitaara kaara are qaqi kairamanta vika vaintaira karara
narara variqi vi vuru qutu vuate.
Qaqi kairaro iqoka paipevano vika teqa taaqama kaarire.
Qaqi kairamanta vika naatavara tentoqaiqama vimanta, vika vaintivaravata kia
variate.
Qaqi kairamanta vika naampaivara nora rovara vare qutu vuate.
Qaqi kairaro iqoka paipevano vika qaraaka vaiinti arukaarire.
22 Qaqi kairamanta naavutaaka vaaka anintaimanta vika nái naavuqihai noraiqaake
keke tivaqi viha, voqamake qeteha variate. Vika tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti
quvike vataarave. Vika ti ravaaqavu kareka vaara vuike vataarave.
23 Noravauvo, vika ti arukareka vo uva vo uva tiva taatauke vataara, are virara
kankoma kera irianarave. Oho, kia vika qora kaiqa varaa uvara nunka nimitaane.
Kia vika qora uva tauru nimitaane. Ai arara qaqi ite vairara are navutaaka qaqi
kairamanta vika ruqutu vataini aqukaivaro vika vaatavano ai avuqaa vata kanta
variarire.

19

Tave rukavukorara tura

1 Noravano Kotiva tiharo, Are himpira tave auti vaina vaiintira naavuni otuntera
tave vo koqaama kera varaane. Tave vira varera oru qiata vaiinti vokiakavata, ti
Kotika kaiqa vara timite variakavata, tiramanta vika ai hampata vuate.
2 Are vika ntita varera vaantaavura qenti vo, *Tave Rukavukaa Qentirave* tinaihaira
vevantera, Hinomu Uqitaini otuntera, te ai tiva amiaina uvara vika tiva nimiane.
3 Are vika mintima tiva nimiane: Ne Iutaa avuhainaukavata, ne Ieruharemiqi
variakavata, Nora Kotira uva iriate. Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava ni Isareri
Variqavano mintima tivo: Te naantiara uqita maa kanta nai voqamake qoraiqama
nimitaaina haikara qovarama kaariramanta vaiinti nahenti virara irika ike mpo tiha
nái kauqu runkinkiri ivarave.
4 Ne Isareri ti tauvaqa utu timiteha uqita maa kanta qora okara autuqi vi variara
kaara te vi haikara qovarama karerave. Ne maini vaiha una variqa, vo variqa vo
variqa *ofaa* iha quara nimitaarave. Vi variqaukara ni kaivaqaukavaravata, Iutaa
avuhainaukavata, nevata, kia tota vikara iriarave.
Ni vaintivara kia vo okaravata autuaka, ne qumina vika uqita maa kanta *ofaa* iha
quara kaavaro vika naarevano mpiqa viro vairave.
5 Ne nenta vaintivara una variqa Baalira iha quara amitareka iha, *ofaa* tainta maini
autuke vataarave. Kia te niara mintiate tunarave. Vika mintimake vaaqu okara auti
variara kia te tenta avu aatoqi iritauna haikarave.
6 Ho rauriha variate. Vo enta anintaira vaiinti nahenti kia qaiqaa vi vatara autu
nteha Tofetive, Hinomu Uqitainive tiraiti, vika virara *Airitahaa Arukaa Uqitarave*
tivarave.
7 Uqita maa kanta ne Iutaavata Ieruharemiqi variakavata vo kaiqa vo kaiqa varareka
aatoqi iritera te hampiqama kaariramanta ne kia ho varevarave.

* **18:20:** Hiparu uva: Vika tiriara viraqi aqu vuarire ti, hiqainti quvike vataarave.

Te navutaaka qaqi kaariramanta vika ani nái iqoka paipeqohai ni teqa taaqamake arukaimanta uviri aantau vahi ni vaata ani nama kevarave.
8 Te Ieruharemi vatuka anomake qoraiqama kaariramanta vokika vatuka vira taveha voqamake qeteha ike mpo tiha nái kauqu runkinkiri ivarave.
9 Te qaqi kaariramanta navutaaka ni arukareka ani Ieruharemi ututumate variqi vivaro ni karavata taiqa vuanarove.
Mintiraro ni kara taiqa viramanta ne voqamake karara antuqa ariramanta vaiha, ne nenta maaqu raavurave, nenta hana vaiinti nahentive, vika vaata varakeha nevarave.
10 Ieremaiao, are vi uvara tiva taiqa kera, viraqaahaira nina hampata ani vaiintika nivuqaa vaihara, tave vira rukavu kaane.
11 Vira rukavu kera vikara mintima tiane, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Maa tavera rukavu kaivaro kia ho qaiqaa autintemake, te Ieruharemi vatukavata ni Iutaavata rukavu karerave. Vika ni vaata Tofetini maini quntamaqi vivi, ekaa vata mpiqa kaivaro kia hini vata qaqi varianarove.
12 Te Tofeti Uqita maa kanta qutuvika vaataqohai qoraiqama kaainantemake, Ieruharemi vatukavata viraqi variakavata vohaa qaramake qoraiqama karerave.
13 Iutaa avuhainaukavata Ieruharemiqi variakavata nái naavu qiataqaa vaiha, opu makaura variqave tivakeha koqe munta i haikara iha quara nimiteha, vo variqavata *uaini ofaa* qihia nimitaarave. Ho vira kaara qutuvika vaatavano ntereharo ekaa vika naavu maaqa qoraiqama kaanarove, tiro.
14 Noravano tiriara Tofeti Uqitaini otuntera vi uvara vika tiva nimiane tumanta te viva tuntemake otu vika tiva nimi, viraqaahai te Tofeti mini ke oru Nora Kotira Naavu naanteqaraini vau vatukaraqaa himpi vaiha vaiinti nahenti tiva nimi tiha,
15 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava ni Isareri Variqavano mintima tivo: Ne Ieruharemiqi variakavata, Ieruharemi tataaqa vo vatuka vo vatukaqi variakavata, iriate. Ne te tuna uvara kia iriataa imanta kia iriraiti, kempukaiqaake qora okara avataqi vi variara kaara, te qora haika vara kaariraro ni qoraiqama nimitaarire tuna haikara, te ekaa vi haikara vara kaariraro ni qoraiqama nimitaanarove. Noravano Kotiva niara mintima tivo, tiro.

20

Pasuriva Ieremaiaara qoraiqama amitora

1 Kotira kaiqa vara amite vauva Imerira maaqu Pasuriva Nora Kotira Naavuqi maimaraara raqiki vauka qiata vaiintivano vaura. Viva vaiharo te vaiinti nahenti tiva nimuna uvara iriro, viva tumanta
2 vika ti ruqutuke rupitaitimake vate, ti kauqutantavata, aiqu vehatantavata katari ntoma toraqi veva nonkute taatautora. Vika Nora Kotira Naavu hohaa vaunaini qenti vo *Benaminira Qenti Vuruni Vairave* tunaini ti aiqu kauqu mintimake nonkuke vatora.
3 Vira qararaa Pasuriva ti qaqini vara komanta te virara tiha, Noravano Kotiva kia qaiqaa ai autu nteharo Pasurirave tiraitiro, viva ariara *Ekaa Mantaraini Aatu Itai Haikava Vaivo* * tivo.
4 Noravano Kotiva ariara tiharo, Te ai qaqi kaarirara are anomakera qete vairamanta ai tonti vikavata anomake qete vaivarave. Are vaihara nena avuqohaira tave vaira navutaaka ekaa ai tontivara iqoka paipeqohai arukevarave. Te Iutaini variaka Babironi avuhainaara kauquqi kaariraro viva hini kiaka arukero, hini kiaka rumpa varero Babironini vuru kaanarove.
5 Te qaqi kaariramanta navutaaka maa vatukaraqihai vaiinti nahenti ira koqe airairave, nora monu aquke koqaama taa haikarave, Iutaa avuhainauka ia haikara,

* **20:3:** Hiparu uva: Magor-Missabib

*kori*ve *silvaa*ve vo airairave, varevarave. Vika ekaa vi haikarara tenavu iqoka raqiha varatauna haikarave tivake Babironini vuru kevarave.
6 Ho Pasurio, iriane. Navutaaka aivata ai naavuqi variakavata ni rumpa vare Babironini vuru kaivara are mini oru vaihara qutu vinarave. Are nena tonti vikara unahaa tihara Kotiva mintima tivo tiarauka, vikavata mini qutu vimanta aivata vikavata vi vataraqaa quntama tevarave tivo, tura.

Ieremaiaava qaiqaa nuntu nauntu tura

7 Noravauvo, te kia paropeti vaiinti variataa imanta vaurara are kempukaiqama kera tiaravera te vi kaiqara vare vauro. Ai kempukavano ti kempukavata uri aatarakero vairara tira, are ti aatara kaanarave. Ho vira kaara ekaa vaiinti nahenti ti naaraihama timite variavo. Vika ekaa enta ti virera uva tiva timite variavo.
8 Vo vaka vo vaka te ai uva vika tiva nimi tiha, Navutaaka anivarave. Ni vehi autu taiqa kaaina entava anintaanarove. Noravauvo, te ai vakaaka vika tiva nimi vaunara kaara, vika kaurira haika ti timiha tiriara qora uvaqai ti variaro ti variarave.
9 Te tenta tiha, Kaiqe Nora Kotirara kia iriraiti, kia vira autuqaa vaiinti nahenti uva tiva nimirerave tiarera, ihavano ite vaintema kero, ai uvavano ti avutaqi itaqiro vuanarove. Te ai uva kia qaiqaa vika tiva nimiraiti, evaara variare tiarera, kia te ho evaara vairarave.
10 Oho, te iruramanta airi vaiinti tiriara qetaarire ti, vika evaara evaara uva ti variarave. Ti aatu itara haika autu timite variaka ekaa vona vona variarave. Vika tiriara tiha, Kaiqe vira vaiinti nahenti nivuqaa qovarama kaare ti variarave.
Ti tonti vikavata tiha, Kaiqenavu vaiha tavaariraro viva hampi kaiqa vo vara kairaqe tenavu vira vara muntuvi ke tentanavuqaa vuntu keha vira qoraiqama amitarerave, tiarave.
11 Noravauvo, vika ti qoraiqama timitareka autivaravata, are iqoka vaiinti kempukavano vaintema kera, are ti aaqanto varianarara ti, vika kuntavaivaima vare, kia ho ti haatara kevarave. Vika kaavunti voqamake kaurira haika varaivaro, vika autuvanovata vataini tuvi viharo miniqai varianarove.
12 Noravauvo, are ekaa kempuka vataaravave. Are avuqavuqama kera vaiinti nahenti avatama kera tave variaravave. Are vika avu aato muntukaqi vai okarara kankoma kera tave variaravave. Are mintima kera variaravara tira, are tiqaa vuntu kehara vika qoraiqama nimitaane ti, te ai kauquqi vi vaiintika vatauro.
13 Ne Nora Kotirara iriha ihi tiate. Ne ihi tihama Nora Kotira autu tuahera kaate. Viva qora kaiqa vare variaka kauquqihairo nora maaraqi variaka ruaruama nimite vaivama vaivo.
14 Oho, qaqi kairamanta ti vatatai entarara qora entave tiataarave. Ti nova ti vatatai entarara kia koqe entave tiate.
15 Vi entara vaiinti vovano vuru ti qora tiva amiro tiharo, Ai naatavano qorainti vaintima vatataivo. Vira ai maaquve, tivaro ti qova vi uvara iriro virara quaha kero vairave. Oho, ti qora vuru tiva ami vaiintiva qoraiqama viraqe te virara huviqorave tiataarave, turo.
16 Noravano Kotiva vo vatukanavu kia aaqurihama nimitaraitiro, vika qoraiqama nimitaintema kero, viva vi vaiintiravata qoraiqama amitairaqe te huviqorave tiataarave. Qaqi kairaro viva toqaqi iqi rate uvara iriro, kuari avu qiataqaa uruntainaraqaa iqoka raqi uvara iriarire.
17 Te tenta nora auhaqi vauna entara viva ti haru kaataarave. Viva mintitirio, ti nora auhavano ti matipama vaitirio.
18 Oho, te tenta nora auhaqihai kia veva ntaataarave. Ti vatatai entaraqaahai te nora maara, vo maara vo maara varaqi ani vauraro ti muntukavano qoraiqimanta vauro. Te mintiaqi vivi, kaurihama qutu vuainarave, turo.

21

Noravano Ieruharemi vatuka navutaaka kauquqi kaanarove tura

1 King Sedekaiava vaiinti taaraqanta Malakiara maaqu Pasuriravata, Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintira Maseaara maaqu Sefanaiaravata, varakomanta vitanta te
vaunanaini aninte tiriara tiha,
2 Babironi vika King Nebukanesaava nai iqoka vaiinti ntita varero tinavu Iutaa
hampata raqireva ani vaivo. Are Nora Kotira aarairaro viva tinavu kahaqiarire.
Haaru Noravano tinavu kaivaqauka nora kaiqa vara nimitaintema kero, viva vatevata
hoe nora kaiqa tinavu vara timitairaro Nebukanesaava vira tavero iqoka qaqirakero
vuanarove? ti.
3 Vitanta minti tumanta te vitantara tiha, Netanta oru Sedekaiara tiva amiate,
Noravano Kotiva Isareri Variqavano mintima tivo:
4 Babironi avuhainaava nai iqoka vaiinti hampata Ieruharemi ututumate vaivo. Ho
te qaqi kaariraro ni auvihehavaavano quminaiqama viro kia ho ni kahaqiraqe te
navutaaka ntita vare maa vatukara avutaqi viri karerave.
5 Ti arara voqamakero ite vaimantara ti, te tentavano tenta kempukaqohai ni
hampata raqirerave.
6 Te nora rovara vo vara kaariramanta maa vatukaraqi vaikavata aantauvahivata vi
rovarara vare qutu vivarave.
7 Voki vaiinti nahentika vi rovarara vare qutu vivaro, iqoka paipevano voki vaiinti
nahenti aru kairamanta, voki vaiinti nahentika narara variqi vi, vuru qutu vivarave.
Viraqaahai te King Sedekaiara nai qiata vaiinti hampatave, vaiinti nahenti qaqi
vaikave, Babironi King Nebukanesaara kauquqi kaariraro viva vika kia vehakuma
nimitaraitiro, kia vika aaqurihama nimitaraitiro, viva vika ekaa arukaanarove. Te
Noravano Kotika vi uvara turo, tiro.
8 Minti tivakero qaiqaa Noravano tiriara vaiinti nahenti mintima tiva nimiane tiro:
Tavaate. Te ni taara aara numiqarerave. Ne vo aaraqaa nuvaqi viha qaqima variqi
vivarave. Ne vo aaraqaa nuvaqi vivi, vuru qutuma vivarave.
9 Vokika Ieruharemi vatukaqi vaivaro iqoka paipevano vika arukairamanta, vokika
narara variqi vi, qutu vivaro, nora rovaravano vokika arukaanarove.
Vaiinti nahenti vokika Ieruharemi vatukaqihai aaqaini orunte Babironi iqoka
vaiintiara hove kia tenavu ni hampata raqirerave tika, vika kia qutu viraiti, qaqi
vaivarave.
10 Te tenta uva kempukaiqamake tivate tiha, Te maa vatukara kia vehakuma
amitaraiti, vira qoraiqama karerave tunarave. Te maa vatukara Babironi avuhainaara
kauquqi kaariraro viva vira vehi autu taiqa kaanarove. Te Noravano Kotika vi uvara
turo, tiro. Noravano tiriara vi uvara tura.

Noravano Iutaa avuhainaukara tura

11 Noravano tiriara tiharo, Are maa uvara Devitiva kuvuarama taika Iutaa avuhain-
auka tiva nimiane: Ne te Noravano Kotika tuna uvara iriate.
12 Ne vo enta vo enta toqaqi *ko* tiha avuqavuqamake vaiinti nahenti uva raira
nimitaate. Vika ia haikara muara varaa vaiinti nahentika kahaqiate. Vika qoraiqama
nimite variaka kauquqihai vika ruaruama nimitaate.
Ne kia avuqavuqamake uva raira nimitaivera, vira kaara ti voqamakero arara
itaanarove. Ti arara itairava qaqiqai itaqiro viraro kia vovano ho vira qimpa
kaanarove, tiro.
13 Ieruharemio, are ori aiqina noraqaa vaihara tihara, Navutaaka kia ho uru ti
haatara kevarave. Vika kia ho ti vaantaavura rukavuke vatukaqi uriqetevarave,
tianarave. Ho te tentavano ai hampata iqoka raqirerave.

14 Are qora kaiqa varaanara kaara te ai ruqutirerave. Te ai avuhainaa naavu iha quara kaariraro ihavano vi naavuravata ekaa vo naavuvata ita kaanarove. Te Noravano Kotikama vi uvara turo, tiro.

22

Noravano Iutaa avuhainaukara tura

1 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are otu Iutaa avuhainaa naavu vainaini otuntera maa uvara tiane:
2 Iutaa avuhainaa vaiintio, are Devitira avuhainaa taintaqaa oquvira variaravave. Arevata, ari qiata vaiintivata, Ieruharemiqi variakavata, Noravano Kotiva ti uvara iriate.
3 Noravano mintima tivo: Ne koqe okarave avuqavu vai okararave avataate. Vika i haikara muara varaa vaiintika ruaruama nimitaate. Vo vatanaaka ani ni hampata variakave, viqa vaintive, tentoqa nahentive, kia vika vikaqaa nora maara vataate. Kia vika qoraiqama nimitaate. Kia qaiqaa maa vataraqaa vaiinti nahenti qumina arukaate.
4 Ne te tunantemake ekaa vi uvara koqemake avataqi vivera, ni avuhainauka Devitira ankuqirauka nái nora vaiinti hampata avuhainaa naavu qenti maaqihai iqoka kaariqive, ohiqaave, qaqima vi anivarave. Ekaa Iutaini variakavata vi qentiraqaa qaqima vi anivarave.
5 Ne kia te tunantemake ti uva avataqi vivera, te tenta autuqaa tiha, Te avuhainaa naavu maara anomake qoraiqama karerave. Te Noravano Kotikama minti turo.
6 Te avuhainaa naavu maarara koqe naavuve turaro ti muntukavano virara vaireva Gileaati vatave, Lebanoni aiqinave, voqaara vaintema kero, virara vaivo. Mintiveravata, te qaqi kaariraro vi naavuva qoraiqama viro aahara vataiqama vuanarove. Viva nuqihi vatuka voqaarama varianarove.
7 Te vaiinti vonavu vara kaariramanta vika ai naavu vehi autu taiqa kareka nái rori vare, ai naavu *posi sidaa* katariqohai aututaara ekaa teqa taaqamake ihaqira aqu kevarave.
8 Naantiara airi vo vatanaa vo vatanaaka maa vatukaraqaa vitare aitare iha, nai ire nai ireha tiha, Oho, nana kaarae Noravano maa vatukara nora vatuka mintima kero qoraiqama kaivo? tivarave.
9 Vika minti timanta vokika nái tiva nimi tiha, Isareri vika Noravano Kotiva tiva taatautai uvara qoririmake, una variqa, vo variqa vo variqa quahama nimiteha vika kaiqa vara nimite variara kaara mintima kairave, tivarave. Noravano tiriara Iutaa avuhainaa naavu vainaini otuntera vi uvara tiane tura.

Ieremaiaava King Joahaasirara tura

10 Iutaa vaiinti nahentio, King Josaiava qutu virara iriha, kia ne virara iqi rata amitaraiti, vira maaqu King Joahaasirara ne noraiqaake iqi rata amitaate. Navutaaka vira rumpa vare vuru vo vatainima kaavo. Viva kia orurantero maini ani nai vatatai vatara qaiqaa tavaanarove.
11 Josaiara maaqu Joahaasiva nai qora vatuka varero Iutaa avuhainaava vaimanta navutaaka vira rumpa vare vuru vo vataini kaarave. Noravano Kotiva virara mintima tivo: Viva kia qaiqaa vihairo orurantero maini anianarove.
12 Navutaaka vira rumpa vare vo vataini vuru kaanainima viva qutu vuanarove. Viva kia vihairo maa vatara qaiqaa ani tavaanarove, tirave.

Ieremaiaava King Jehoiakimirara tura

13 King Jehoiakimio, te ariara ohoma tiva amitauro. Are kia avuqavu okara avataqira vihara nena avuhainaa naavu kaqa kaanarave. Are una okara avataqira vihara vi naavura qaiqaa tomaqa kera kaqa kaanarave.

Are nena navunaakara kempukaiqama kera vihi vaahi tiaramanta, vika vi naavura ai quminaiqamake kaqa amitaarave. Are vika koqaa nimiataara vaivara kia nimianarave.

14 Are minti tianarave: Te tenta avuhainaa naavu nora naavu kaqarerave. Viraqi airi *rumu* vairaro airi *uintua* nora *uintuavata* vairaqe te porovaini *sidaa* katari kututera taataute, viraqi vuikaqohai vaataiqama karerave, tianarave.

15 Are kiae iriaro? Are airi *sidaa* katariqohai avuhainaa naavu koqera kaqa tairamanta vaiinti nahenti kia virara iriha ariara viva avuhainaava noravanoma vaivo tivarave. Are nena qova kaiqa varairara iritaane. Viva karavata namarivata neharo hoveqai tirave. Viva avuqavu okara avataqiro viharo vaiinti nahenti uvavata avuqavuqama kero raira nimite vairara tiro, viva koqema kero variqiro virave.

16 Viva *ko* tiharo vehi vaiinti nahenti koqemakero auta ntuva nimitaimantara ti, Iutaa vika koqemake variqi vuarave. Ti Nora Kotika kankomake iri tavaaka mintimake vi okarara avataqi vi variarave.

17 Vika mintimake variavaravata, are nenaraqai noraiqaakera iri varianarave. Are una okara avataqira vihara, vo haika vo haika iara varareva ihara, kia ai qoraiqama amite variaka qumina vika aruke varianarave.

Are vikaqaa nora maara vatehara, vika qetara haika nimihara vika monuvata vare varianarave, turo.

18 Josaiara maaqu Jehoiakimiva Iutaa avuhainaava mintima kero qora okara avataqiro vira kaara, te Noravano Kotika virara mintima turo:

Jehoiakimiva qutu viramanta vokika kia virara mpo ti qata vakaao tivakeha iqi rata amitevarave.

Vokika kia virara mpo tinavu avuhainaao, tinavu nora vaiintio tivakeha iqi rata amitevarave.

19 Donki qutuvira vaata rarau vare Ieruharemi vaantaavura qentiqaahai aaqaini qaqira aqu kaantemake, Jehoiakimira vaatavata kia quntaraiti, vatuka aaqaini qaqira aqukevarave, tivo, tiro.

Ieruharemiara tura

20 Noravano Kotiva tiharo, Ieruharemiqi variakao, ni kahaqireka auti varia vatanaaka, ekaama navutaaka vika naatara kaarara ti, ne oru Lebanoni aiqina vainainive, Basaani vatainive, Abarimi Aiqinaqaave, vaarinte vaiha noraiqaake iqi rataate.

21 Ne koqemake variqi vi varia entara te niara rauriha variate turamanta ne kia ti uva iriataa imanta tiha, Tenavu kia ai uva irirerave tiarave. Haaru ne minti tivaqi ani, vate maa entaravata kia ti uva iriataa imanta kia iri variarave.

22 Ne qora okara, vo okara vo okara avataqi vi variara kaara ne nora kaurira haika varevarave. Uvaivano utiharo vo haika qaqini vara aqu kaintemake, navutaaka ni qiata vaiintinavu qaqini vara kevarave. Ne vo vatanaakaqaa muntuvi vaiha vikara tinavu homa kahaqivarave tiaka, vikavata navutaaka rumpa vare vo vataini vuru kevarave.

23 Uvirivano Lebanonini *sidaa* katariqi nai naavuqi vaiharo te homa vauro tintemake, nevata tiha, Tenavu homa vauro ti variaka, ne vo enta nahentivano vainti vatareva iharo keke tinantemake, nevata noraiqaake keke tivaqi vivarave, turo, tiro. Noravano minti tura.

Ieremaiaava King Jehoiakinirara tura

24 Te Noravano Kotika ekaa enta variqi vi vauraukama, te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha Jehoiakimira maaqu Jehoiakinira Iutaa avuhainaarara mintima turo: Jehoiakinio, are qoraiqama kera ti vaiinti nahentiqaa raqiki varianarara ti, te ai nina avuhainaa taintaqaahai qaqini vara karerave.*
25 Babironi vika King Nebukanesaava nai iqoka vaiintiaravata, ai aru kareva auti vaivara are vika naatu qete variarauka, te vika kauquqi ai karerave.
26 Te aivata, ai nova ai vatatairavata, maa vataraqaahai vo vataini vara aqu karerave. Vi vatava vaireva, kia nitanta noka vatataa vatava vainaini netanta mini variqi vi, vuru qutu vivarave.
27 Are vi vataraqaa vaihara maa vatara ani tavaataa iraravata, kia ho qaiqaa maini aninarave, tiro.
28 Noravano minti tumanta te tiha, Mpo, rukavukaa tavera aqukaavaro kia vovano qaiqaa varaintema keroe, viva varianarove? Nana kaarae Noravano vira nai vaintaira hampata vika kia kankomake iri tavaa vataraqaa vara aqu kaanarove?
29 Mpo, Iutaa vatao, Iutaa vatao, Iutaa vatao, are Noravano ti uvara iriane.
30 Noravano Kotiva mintima tivo: Maa vaiintiva vatatai vaintikaqihairo kia vovanovata Devitira avuhainaa taintaqaa oquviro vaiharo Iutaaqaa raqikiainarara tira, are vira uva vukuqi maantima kera qara ntuva taane: King Jehoiakiniva kia vaintivata vatataivave. Mintima kera vira uva qara ntuva taane, tiro. Noravano minti tura.

23

Avuhainaa vaiinti koqeva Isareriqaa raqikiainarara tura

1 Noravano Kotiva tiharo, Te qiata vaiinti vikara oho tiva nimitauro. Vika ti vaiinti nahentiqaa kia koqemake raqikiraiti, vika qoraiqama nimiteha vika raumpirimake variarave.
2 Te Isareri Variqa Noravano Kotika tenta vaiinti nahentiqaa raqiki variakara mintima turo: Sipisipi qova nai sipisipiqaa koqema kero raqikintemake, ne ti vaiinti nahentiqaa koqemake raqikiataara vaimanta, ne kia mintiraiti, ne vika ruhaaqike raumpirimake variarave. Virara iriha te ne qora kaiqa varaara kaara ni ntaiharerave.
3 Te tenta vaiinti nahenti vo vataini vo vataini raumpirima kauraukaqihai hini kika qaqi vaika ruvaaqumake ntita vare viri nái maaqaini karerave. Vika mini vaiha airi vainti vatake kuvuarama kaivaro airiqama vuanarove.
4 Vi entara te qiata vaiinti vonavu kaamataari vika ti vaiinti nahentiqaa koqemake raqiki vaimanta vika kia qaiqaa vo haika aatu qete vaivaro, kia vikaqihairo vovanovata kakakima vuanarove.
5 Te Noravano Kotika mintima turo: Vo enta anintairaqe te vi entara katari kaaravano aimakau arataintemake, Devitiva kuvuarama tainaraqihai vo kaama taariraro, viva avuhainaava vaiharo koqe avu aatoqohairo maa vataraqaa vaika raqikiharo, avuqavu okara koqe okaraqai autu nimitaqiro vuanarove.
6 Viva Avuhainaa Vaiintivano vairamanta kiama Isarerivata Iutaavata qaiqaa navutaaka naatu qeteha variqi vivarave. Vika vi vaiintira autu nteha maantima tivarave: *Noravano Avuqavu Okara Tinavu Timite Vaivama Vaivo,* tivarave. tiro.
7 Minti tivakero Noravano Kotiva tiharo, Ho vo enta anintaira ne vi entara qaiqaa tiriara quaheha ti hutu tuahera kevarave. Vi entara ne kia tiriara tiha, Viva qaqi vai Variqava Isipihairo tinavu Isareri ruaruama timitairave tivarave.
8 Ne vi entara kia minti tiraiti, ne tiriara tiha, Viva qaqi vai Variqava *noti* mantaraini vai vatarave, vo vata vo vatave, vihairo tinavu ruaruama timitairave tivarave. Te vo vatanaa vo vatanaaka varianaini ni raumpirima kaunanaihai ni Isareri ntita vare

* **22:24:** Hiparu uva: Are ti kauqu tanaraini vai vuqaraqaa *ringi* vovano vairaqevata, te tenta vuqa viraqaahai ai qaqiniqaima vara karerave.

qaiqaa ni kaivaqaukavara nimuna vataraqaa viri karerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

Ieremaiaava paropeti vaiinti vonavuara tura

9 Te paropeti vaiinti vo kiakara tirera. Vika hampiqama keha Kotira uva vaiinti
nahenti tiva nimi variara kaara, ti muntukavano qoraiqimanta vauraro ti tivaata-
vanovata ntiri ntiri i vaimantama vauro. Airi *uaini* namakaiva vueraiqaaviro taventu
vauntumaqi vi vaintemake, te vi ani vauro.
10 Nora Kotira qaqirake una variqa, vo variqa vo variqa avataqi vi variaka maa
vataraqaa mpiqavi variavo*. Vira kaara Noravano Kotiva maa vatarara qoraiqama
vuane tivaro aaharaiqama vivaro, sipisipive purumakauve kara neva kia vaivo.
Paropeti vaiinti vika hampi aaraqaa viha, vika nái nora autuara iriha vaiinti nahenti
kahaqama nimitaataara vaimanta, vika qoraiqama nimite variavo.
11 Noravano Kotiva tiharo, Paropeti vaiinti vikavata, ti Kotika kaiqa vara timite
variakavata, vika ti Nora Kotika kaiqara kia noraiqaake iri variarave. Te tavauramanta
vika ti Naavuqivata vaiha qaqiqai qora okara auti variarave.
12 Vira kaara te vika qaqi kaariramanta vika vauriri ntaaina aararaqaa vivarave.
Vi aarava konkiraiqira aarava vairamanta vika viraqaa viha kuntavaivaima vare
kaavuntivarave.
Te vika ntaihaaina entara kaama tauro. Vi entaraqaa te vika vehi autu taiqa
karerave. Te Noravano Kotika vi uvara turo.
13 Te haaru vaiha tavauramanta Sameriaqi varia paropeti vaiinti vika anomake
vaaqu kaiqa vare variarave. Vika Baalira autuqaa ti vaiinti nahenti una uva tiva
nimiha, hampi aaraqaa vika ntita vare vuarave.
14 Te tavauramanta Ieruharemiqi varia paropeti vaiinti vika Sameriaqi variakavata
uri aatarake nai anomake vaaqu kaiqa vare variarave. Vika naata vaati varaa okarara
raqaqi viha kia tiriara noraiqaake iriraiti, una variqanavu avataqi vi variarave. Vika
qaqiqai vaiinti nahenti una uva tiva nimi variarave.
Vika qora kaiqa vare variaka kahaqama nimite variamanta vika kia vi kaiqara
qaqira karaiti, qaqiqai vare variarave. Te tavauramanta paropeti vika vaireka, Sodomi
vatukaqi qora kaiqa vare vauka voqaara variarave. Ieruharemiqi variaka vaireka,
Gomora vatukaqi qora kaiqa vare vauka voqaara variarave.
15 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka paropeti vaiinti vika qora kaiqa vare
variarara iriha mintima turo: Te hunkavi kararavata uhi namarivata vika nimiari
nevarave. Ieruharemiqi varia paropetika okara kaara, vaiinti nahenti kia ti Nora
Kotikara noraiqaake iri varia okarava Iutaa vataini ekaa raapama virave.
16 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka ni Ieruharemiqi variakara tiha,
Paropeti vaiinti vika una uva ti variara ne kia iriate. Vika unahaa tiha naantiara ne
homa vaivarave ti variarave. Vika kia te Noravano Kotika tenta noqihai tuna uvara ni
tiva nimiraiti, vika nái avu aatoqihai hampi taira tavaa haikara ni tiva nimi variarave.
17 Te Noravano Kotika ⌞Ieremaiaara⌟ tiva amuna uvara qoririma kaa vaiinti nahen-
tikara paropeti vika qaiqaa qaiqaa vika tiva nimi tiha, Noravano mintima tivo: Ne
maateraiqiha vaivarave, tiarave. Nái avu aatoqi hampi kaiqa vare okarara avataqi
vi variakara paropeti vikara tiha, Kia qora entavano niqaa qovaraiqianarove, ti
variarave. Noravano Kotiva minti tura.
18 Te Ieremaiaaka tiha, Paropeti vaiinti vikaqihairo tavave Nora Kotira aaqanto
vaiharo vira uva kankoma kero ririrave? Vikaqihairo kia voqavanovata vira uva
kankoma kero iriro varairave.
19 Rauriha variate. Aaronaavano utintema kero, Nora Kotira arara itairava qo-
varama viraro viva qora kaiqa vare variaka qiata rukavuma kaanarove.

---

* **23:10:** Hiparu uva: Naata vaati varaa okarara raqe variaka maa vataraqaa mpiqavi variavo.

20 Vira arara ite vairava kia vaaka taiqa viraitiro, qaqi itaqiro vi vairaro viva ekaa ntaihama kareva nai avu aatoqi iritainara taiqama kaanarove. Naantiara vo entanavu aitaraira ne viva autina okarara kankomake irivarave.
21 Noravano Kotiva tiharo, Te kia paropeti vika niti tauramantavata, vika nái irike vaante vaantemake vaiinti nahenti uva tiva nimireka vuarave. Te kia tenta uva vika tiva nimuramantavata, vika nái irike ti hutuqaa vaiinti nahenti uva tiva nimi variarave.
22 Vika ani ti aaqanto vaiha ti uva iriatirio, vika homa ti uva vaiinti nahenti tiva nimiatirio. Vika ti uva vaiinti nahenti tiva nimiatirio, ti vaiinti nahenti homa qora aara qaqirake kia qaiqaa qora kaiqa varaatirio.
23 Te Noravano Kotika ni irama nimiteha turo: Te vohaanainiqai vaura Variqaukae vauro? Aqao kiave, te ekaa vataqaave naaruvaqaave raqiki vaura Variqaukama vauro.
24 Hoe vovano voqi kukeqaviro vairaqe te kiae vira tavaainarave? Aqao kiave, te Noravano Kotika ekaa naaruvainivata vatainivata mpiqake vauraukave.
25 Paropeti vaiinti vika ti hutuqaa una uva vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Tenavu taira tave vauraro Kotiva nai uva tinavu tiva timivo, ti variarave.
26 Oho, nanti nanti entae vika una uva tivaqi vivarave? Vika nái avu aatoqi una uva iritaara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.
27 Vika kaivaqaukavara ti Nora Kotika tauruke una variqa Baalira quahama amitaantemake, vika tiha, Kaiqe tenavu taira tavaunara vaiinti nahenti tiva nimiari vika Kotirara tauru kaate, ti variarave.
28 Paropeti vaiinti vovano taira vo tavairera, viva vokika taira vira tiva nimiharo qaqi qumina tairaqai tavauro tiarire. Paropeti vovano ti vakaaka irirava viva vi uvara vutukero vaiinti nahenti tiva nimiarire. *Uiti* auruvano koqe haika vaivaro vira rapavano qumina haika vairave.
29 Ti uvavano vaireva, ihavano ite vaira voqaarama vaivo. Qaiqaa ti uvavano vaireva, *hama*vano ori rukavu raakavumake vaira voqaarama vaivo.
30 Ho iriate. Paropeti vaiinti vika nái hana paropetiqihai una uva muara vare tiha, Noravano Kotiva mintima tivo ti variaka, te vika navutaiqama nimitauro.
31 Vokia paropeti vaiinti nái avu aatoqi vai uvaraqai tiha, Noravano Kotiva mintima tivo ti variaka, vikavata te navutaiqama nimitauro.
32 Vokia paropeti vaiinti unahaa tiha, Te taira tavauraro Noravano Kotiva mintima tivo ti variaka, te vikavata navutaiqama nimitauro. Te kia vi vaiintika nititaraiti, te kia vika kaamate vi uvara tiate tunaravauve. Vika nái una uva tiaraqohai ti vaiinti nahenti hampi aaraqaa ntite vi variarave. Vika una uvavano kia ti vaiinti nahenti kahaqi vairave. Te Noravano Kotika vi uvara turo, tiro.
33 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, paropeti vovanoe, ti Kotika kaiqa vara timite vai vaiintiva vovanoe, ai irero tiharo, Nana maara ntai uvarae Noravano vate ai tiva amivo? tirera, are virara Noravano Kotiva ariara mintima tivo tiane: Are nenavano maara ntai uvavama variaro. Noravano Kotiva ai qaqira aqu kaanarove tivo, tiane.
34 Paropeti vovanoe, ti Kotika kaiqa vara timite vai vaiintiva vovanoe, vaiinti vovanoe, tiharo, Nora Kotira vakaaka vaireva, maara ntai uvarama vaivo, tirera, te vi vaiintiravata vira naavuqi variakavata ntaiharerave.
35 Ne nai ireha nai ireha mintima tiate: Noravano Kotiva nana uvae ai tiva amivo? Noravano nana uvae tivo? tiataarave.
36 Hauri ne ti uva virara tiha, Nora Kotira vakaaka maara ntai uvava vaivo tivorave. Te minti tirara qioqama tauro. Vovano minti tirera, te qaqi kaariraro ti uvavano viraqaa nora maara voqaara varianarove.

Vaiintivano qumina uva tinarara, ne homa vi uvarara maara ntai uvarave tivarave. Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka qaqi variqi vi vaura Variqauka vauramanta ne ti uva hampiqamake variavo.

37 Ne homa orunte paropeti vaiinti vikara tiha, Nana uvae Noravano ni tiva nimivo? Noravano nana uvae tivo? tivarave.
38 Ne minti timanta vika tiha, Nora Kotira vakaaka vaireva, maara ntai uvavama vaivo tivera,
39 vira kaara te vika utuvare niaraini vara aqu karerave. Te vikavata vika kaivaqaukavara nimuna vatukaravata niaraini vara aqu karerave.
40 Te qaqi kaariramanta ne ekaa enta kaurira haika varaqi vivarave. Ne kia kaurira haika vira ho tauru kaivaro qaqi variqiro vuanarove, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

24

Fiki katari tavara tura

1 Babironi vika King Nebukanesaava Ieruharemi aatarakero viraqihairo viva Iutaa avuhainaara Jehoiakimira maaqu King Jehoiakiniravata, Iutaa qiata vaiinti vonavuvata, vo kaiqa vo kaiqa kankomake tave vaukavata, rumpa varero vuru nai vataini kora.
Mini vuru ko entara Noravano Kotiva ti taira voqaara humiqomanta te tavauraro Nora Kotira Naavu avuni rutantuto utara taaraqanta vaura.
2 Uta voqi *fiki* katari tava koqeka, vaaka aquitoka vaumanta, uta voqi nteravu tavauka vaumanta kia ho vira neva vaura.
3 Te vi haikara tave vauraro Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ieremaiao, are nana haikae tave variaro? tumanta te tiha, *Fiki* tavama tave vauro. Koqe *fiki* tava vika vaireka, nai koqekama variavo. Qora *fiki* tava vika vaireka, ntera vuavaro kia ho vika neva vaivo, ti.
4 Te minti turaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
5 Te Isareri Variqa Noravano Kotika mintima turo: *Fiki* tava koqeka vaireka, navutaaka Iutaa hini kiaka rumpa vare Babironini vuru kaaka voqaarama variavo.
6 Te vikaqaa koqemake raqikiqi vi, naantiara te vika qaiqaa ntita vare maa vataraqaa viri karerave. Te kia vika vara muntuviqama karaiti, te vika vara vuruviqama karerave. Kuvukanaa koqe vataqaa utu taantemake, te vika maa vataraqaa qaiqaa ntita viri ke, kia vika qaiqaa ravau aqu karerave.
7 Te vika vo avu aato nimiari vika te Noravano Kotika vauna okarara kankomake iri, te unanaini kia unaqaraiqamake aniraiti, quqaiqamake anivaqe, te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.
8 Iutaa King Sedekaiavave, vira qiata vaiintive, Ieruharemiqi variaka hini kiakave, vokiaka ruqemake Isipini vuakave, hini kiaka Iutaini qaqi variakave, vika vaireka, nteravira kia ho ne *fiki* katari tavara voqaara variarave.
9 Te vika qoraiqama nimitaari ekaa naato vatanaaka antuqavano kia vikara varianarove. Te vika raumpirima kaari vo vataini vo vataini vika oru vaimanta vi vatanaaka vika qoraiqama nimiteha naaraihama nimiteha vikara vaaquqama vuate tivarave.
10 Te qaqi kaariraro iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, vika aruqiro viharo vehi autu taiqa kairaro kia vovanovata maa vatara, te vika kaivaqaukavaravata vikavata nimuna vataraqaa varianarove turo, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

25

Navutaaka noti mantaraihai anivarave tura

1 Josaiara maaqu King Jehoiakimiva 4 ihinavuara Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva Iutaini variakara vakaaka vo ti tiva timura. (Vi ihiraqaa King Nebukanesaava avuniqama kero Babironi vataqaa raqiki vaura.)
2 Noravano vi uvara ti tiva timumanta te ekaa Iutaini vaukaravata, ekaa Ieruharemiqi vaukaravata tiha,

3 Te 23 ihiara Noravano Kotiva ti tiva timi uvara ni tiva nimiqi vunarave. Amonira maaqu King Josaiava 13 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entaraqaahai te vi uvara qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi anuramanta, ne kia ti uva iriataa imanta kia iriarave.
4 Noravano Kotiva qaiqaa qaiqaavata nai kaiqa vaiinti paropeti vika* ne varianaini vara kaimanta, ne vika uvavata kia iriataa imanta kia iriarave.
5 Noravano Kotiva paropeti vika noqihairo tiharo, Ne vohaiqa vohaiqavano nenta qora aaraqaa ni vairave, nenta qora okara avataqi vi vairave, qaqira kaate. Ne mintivera, te ni qaqi kaariramanta ne maa vataraqaa qaqi variqi vivarave. Maa vataraqaa maahota variate ti, te ni kaivaqaukavata, nivata maa vatara nimunarave.
6 Ne kia una variqa, vo variqa vo variqa avataqi viha vika nutu tuahera kaate. Kia nenta kauquqohai aututaa haikara quahama nimitaivaro ti arara itaarire. Ne te tunante ivera, te kiama ni qoraiqama kararave, tunarave.
7 Te paropeti vika noqihai minti turamantavata, ne kia ti uva iriraiti, ne nenta kauquqohai aututaa haikara quahama nimite variara kaara ti arara itairave. Ninta okara kaara te ni qoraiqama karerave.
8 Ne mintiavera te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo: Ne kia ti uva iriara kaara
9 te ekaa *noti* mantaraini varia vatanaakavata, tenta kaiqa vaiinti Babironi avuhainaara Nebukanesaaravata aarama karerave.
Te vika ntita vare aniariramanta vika ani iqoka raqiha ni Iutaavata, ni tataaqa varia vatanaakavata qoraiqama nimitevarave. Te nivata vikavata ekaa vehi autu taiqa kaariraro maa vatava anomakero qoraiqamaviro varianarove. Mintimake vaimanta vo vatanaaka maa vatara taveha, ravukuvi naaraihiha huviqorave tivakeha nái kauqu runkinkiri ivarave.
10 Vaiinti nahenti quaheha naaraihi varia uva *nontantarave/otatarave*, qaraaka naata vaati varaarara quaheha uva otata tiarave, *uiti* auru rukavu raakavu iharo tuqantaa qanta i oriva auva ntairave, ne kia viraqihai vi uvara vi uvara qaiqaa irivarave. Te vi uvara vi uvara taiqa kaariraro qumina naantaaka ntuanarove. Entaqivata kia naavuqihairo ovavano iteharo varianarove.
11 Maa vatava ekaara qoraiqama viraro qumina vataqaima vuanarove. Ni tataaqa varia vatanaakavata, Ne Isarerivata Babironi vika avuhainaa vaiinti vevaaraini 70 ihiara vaiha vira paanaa kaiqa vara amitevarave.
12 Ho 70 ihi viva aitarairaqe te Babironiqi variakavata, vika avuhainaa vaiintivata, vika náiv*ata* qora kaiqa varerara iriha, vika vehi autu taiqa karerave. Te Babironi vatavata qoraiqama kaariraro aahara vataqaima viro ekaa enta qumina vatavanoqai varianarove.
13 Te Babironi vatanaakavata, vo vatanaa vo vatanaakavata, qoraiqama karerave tuna uvara Ieremaiaava maa vukuraqi qara ntuva tero nai noqihairovata ni tiva nimi uvara, te ekaa vi uvara tintemake vika qoraiqama karerave.
14 Babironi vika ti vaiinti nahenti qora okara autu nimitaantemake, te vika náiv*ata* qoraiqama nimitarerave.
Vika Isareri rumpa kaamanta vika paanaa kaiqa vara nimitaantemake, naantiara vo vatanaa vo vatanaaka avuhainauka kempuka vaika Babironi náiv*ata* naatarake vara muntuvi kaimanta, Babironi vika ekaa vika paanaa kaiqa vara nimitevarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka ntaihaainarara tura

15 Isareri Variqa Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ti arara ite vai *uaini*va maa *kaapu*raqi mpiqama vivo. Te ai atitama kaarirara are ti kauquqihaira *kaapu* vira varera, vuru ekaa vo vatanaa vo vatanaaka nimiramanta, vika ekaa vi *kaapu*raqihai *uaini* vira naate.

* **25:4:** Mikaara, Nahumira, Sefanaiarave, vo paropeti vaiintive.

16 Vika *uaini* vira namake, aiqu poropere iramanta vueraiqama vivarave. Te iqoka
paipe vika nivutana vara kaainara kaara vika mintimake variqi vivarave, tiro.
17 Viva minti tumanta te Nora Kotira kauquqihai vi *kaapu*ra vare ekaa vo vatanaa vo
vatanaaka viva ti titama konaini vuru nimuramanta, vika ekaa vi *kaapu*raqihai *uaini*
vira nora.
18 Te avuniqamake vi *kaapu*ra vare vuru Ieruharemiqi vaukave, ekaa Iutaa
vatukanavuqi vaukave, vika avuhainaukave vika qiata vaiintive nimuramanta vika vi
*kaapu*raqihai nora. Vika anomake qoraiqamavi vaimanta vo vatanaaka vika taveha,
ravukuvi naaraihiha huviqorave tivakeha vikara vaaquqama vuate tiate ti, te vi
*kaapu*ra vika nimunara.
19 Te vi *kaapu*ra vare vuru Pero vaiinti Isipi avuhainaarave vira kaiqa vaiintive, vira
qiata vaiintive Isipi vaiinti nahentive,
20 vo vatanaa vo vatanaaka Isipini vaukave, nimuramanta vikavata nora.
Te vi *kaapu*ra vare vuru Usi vataini vauka avuhainaukave, Pirisia avuhainauka
Asakeloninive, Gaasainive, Ekaroninive vaukavata, Asadotini hini kuka qaqi vauka-
vata, nimuramanta vikavata nora.
21 Te vi *kaapu*ra vare vuru Idomu vatanaakave, Moapi vatanaakave, Amoni
vatanaakave,
22 Taiaa avuhainaarave, Saidoni avuhainaarave, nora namari hini mantaraini
avuhainauka vaukave, nimuramanta vikavata nora.
23 Te vi *kaapu*ra vare vuru Dedaaniqi vaukave, Temaaqi vaukave, Busiqi vaukave,
vo vatanaaka nái tiriqaa qiquqamake kauhi toqakokave,
24 ekaa Arebia avuhainaukave, vo vatanaaka aahara vataini vaukave,
25 Simuri vataqaa raqikurave, Elaamu vataqaa raqikurave, Midia vataqaa raqiku-
rave,
26 ekaa *noti* mantaraini niarainivata vaintovata vau avuhainaukave, ekaa naato
vatanaaka avuhainaukave, vi *kaapu*ra nimuramanta nora. Ho naantiara ekaanaini
Babironi avuhainaava vi *kaapu*raqihairo naanarove.
27 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are vika mintima tiva nimiane: Te Isareri Variqa
Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo: Ne ti arara ite vai
*kaapu*raqihai naate. Ne namaqi vivaro ni avu aatovano vueraiqama viramanta ne
vuru vihike, vataini hiqintivi vaiha kia ho qaiqaa himpivarave. Te iqoka paipe ni
nivutaini vara kaainara kaara ne mintimake vaivarave, tiane.
28 Vika aqao kia tenavu vi *kaapu*raqihai narerave tivera, Noravano Kotiva ekaa
kempuka vataava niara kempukaiqama kero tiharo, Ne vi kaapuraqihai naate tivo,
tiane.
29 Ho tavaate. Te avuni tenta vatuka Ieruharemiqi variaka naane ntaiharerave. Vika
ntaihamake, te kiae ni vo vatanaakavata ntaihaainarave? Aqao, kiave. Te iqoka paipe
aarama kaariraro, viva ekaa naato vatanaaka teqa taaqama kaanarove. Te Noravano
Kotika ekaa kempuka vatauka minti turo.
30 Ho Ieremaiao, are ekaa te tuna uvara vika tiva nimira mintima tiane: Noravano
Kotiva naaruva veraraqaa vaiharo *raioni*vano aantau arireva noraiqaakero uva
tintema kero, aakara ntaanarove. Naaruvavano karara tintema kero, viva nai
vaiinti nahenti qoraiqama nimitareva iharo naaruvaini nai takuqi vai naavuraqihairo
noraiqaakero uva tianarove. Vaiintivano nai aiquqohairo *uaini* tava nora tanuqi
vataara rakaka viharo noraiqaakero aakara ntaintema kero, viva noraiqaakero uva
tiramanta ekaa vataini variaka vira uva irivarave.
31 Vira uva *nontantavano/otatavano* maa vataraqaa hini vitini hini vitini ekaa vi
anianarove. Noravano Kotiva ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqaa uva vateharo *ko*
tivakero iqoka paipeqohairo qora kaiqa vare variaka arukaanarove. Te Noravano
Kotika minti turo tiro.

32 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo, Tavaate. Qora entavano vo
vatanaakaqaa qovarama viro, viraqaahairo vo vatanaa vo vatanaakaqaa raapamaqiro
vuanarove. Niaraihairo maa vatara vitivano vainaihairo aaronaa noravano kum-
petaqiro ani vaivo, tiro.
33 Vi entara Noravano Kotiva teqa taaqama kero arukairauka vaatavano ekaa maa
vataraqaa raapama viro hini vitiqaahairo hini vitini taiqaanarove. Vika iqi rata
nimiteha quntama teka kia vaivaro, vairi raaravano voqaa voqaa vaintema kero, vika
vaatavano voqaa voqaa varianarove.
34 Ne qiata vaiintive, ne ti vaiinti nahentiqaa raqiki variakave, ne mpo ike tiha iqi
rataate. Ne konkoma kanta kumparaa mparamaqi vuate. Ni teqa taaqamake aruke
entava anintaivo. Tave rukavukaara raumpirima kaantemake, ni vaatavano vo kanta
vo kanta kirikairiro varianarove.
35 Ne ruqemake vi aarava kiama varianarove.
36 Oho, qiata vaiinti vika ike mpo tiha iqi rate varia uvara iriate. Noravano Kotiva
vika vata maata qoraiqamake vaivo.
37 Nora Kotira voqamakero arara ite vairara tiro, sipisipi koqemake ne varia ukauva
qumina vataiqama vuanaro.
38 *Raioni*vano aantau arukareva nai kukeqaviro vairaqihairo anintaintema kero,
Noravano Kotiva anintaivo. Vira araravano voqamakero ite vaivaro viva navutaaka
vara kairamanta vika iqoka raqiha maa vatara qoraiqama kaivaro aahara vataiqama
vuanaro.

26

Jeremaiaaraqaa uva vatora

1 Josaiara maaqu King Jehoiakimiva avuni hoqarero Iutaaqaa raqiki vau entara
2 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Oru ti Naavu avuni vai vatukaraqaa himpira
vaihara, vaiinti nahenti Iutaa vo vatuka vo vatukaqihai maara tireka anika ti vakaaka
vika tiva nimiane. Kia vo uvavata qaqira karaitira, are te ai tiva amuna uvara ekaa vi
uvarama vika tiva nimiane.
3 Are vi uvara vika tiva nimiramanta vika ai aato amiha ai uva irihae, qora aara
qaqira kevarave? Vika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara te vika vehi
autu taiqa karera auti vauro. Vika qora aara qaqira kaivera, te kia mintirerave, turo.
4 Maa uvaravata vika tiva nimiane: Noravano Kotiva mintima tivo: Ne kia nenta
aato ti timiraiti, te tiva tauna uvaravata kia avataqi vuarave.
5 Te tenta kaiqa vaiinti paropeti vika ne ianaini qaiqaa qaiqaavata vara kauramanta,
ne kia vika uvavata iriataa imanta kia iriarave.
6 Ho rauriha variate. Ne qaqiqai mintiaqi vivera, te haaru Siloqi autunantemake,
tenta Naavu qoraiqama karerave.
Naantiara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Ieruharemi vatukavano qoraiqama virara
iriha nái kenauka nitiha tiha, Ieruharemi qoraiqama vintemake, nevata vaaquqama
vuate tivarave, tiro.
7 Te Nora Kotira Naavu vainaini oru vi uvara turamanta Kotira kaiqa vara amitoka-
vata, paropeti vaiinti vikavata, ekaa vaiinti nahentivata vi uvara irura.
8 Te Noravano Kotiva vaiinti nahenti tiva nimiane tu uvara ekaa tiva taiqa kaura-
manta Kotira kaiqa vara amitokavata, paropeti vaiintivata, ekaa vaiinti nahentivata ti
ravaaqavuke tiha, Oho, are vi uvara tianara kaara ai arukaariravama vaivo.
9 Are nantiharae Nora Kotira autuqaa tihara, Silo vatukavano qoraiqama vintema
kero, Nora Kotira Naavu maava qoraiqama viraro, Ieruharemi vatukavata qoraiqama
viraro kia vovanovata viraqi varianarove tiaro? ti. Vika minti tivake ti ututumate
vaura.

10 Mintumanta Iutaa qiata vaiinti avuhainaa naavuqi vauka vi uvara iri, vika himpi vi uvara avuqavu ireka Nora Kotira Naavu hohaini *Qaraaka Qentive* tunaini oru qentiana oquvi vaura.

11 Mini vaumanta Kotira kaiqa vara amitokavata, paropeti vaiintivata, himpi qiata vaiinti vikaravata vaiinti nahentiaravata tiha, Maa vaiintira arukevaqaima vaivo. Viva tiharo, Maa vatukava qoraiqama vuanarove, tivo. Viva ti uvara ne nenta aatoqohai iriavo, ti.

12 Vika minti tumanta te qiata vaiinti vikaravata vaiinti nahentiaravata tiha, Noravano Kotiva naivano ti tititeharo tiriara ekaa vi uvara vika tiva nimiane tirave. Naivano tiharo, Maa Naavuva qoraiqama viraro Ieruharemi vatukavata qoraiqama vuanarove tirave.

13 Ne qora aara qaqirake kia qaiqaa qora okara avataqi viraiti, nenta Variqa Nora Kotira uva koqemake iriqi vivera, Noravano Kotiva qaiqaa vo avu aato varaanarove. Viva varareva ina okarara qaqirakero kia ni vehi autu taiqa kaanarove.

14 Ho te ni kauquqima vauro. Ne nana okarae koqe okara avuqavu okara vaivo tivake vi okarara avataqi viha tiqaa autuate.

15 Ho maa haikarara kankomake iriate. Ne ti arukaivera, ti qumina vaiinti arukera kaara, ti naarevano niqaavata, maa vatukaraqaavata, viraqi variakaqaavata varianarove. Noravano Kotiva naivano ti titaimanta te vira uva ni tiva nimuramanta iriavo, tiro.

16 Te minti turamanta qiata vaiinti vikavata vaiinti nahentivata himpi Kotira kaiqa vara amitokaravata paropeti vaiintiaravata tiha, Maa vaiintiva tinavu Variqa Nora Kotira autuqaa uva tinavu tiva timivo. Kia vira aruke uvava vaivo, ti.

17 Vika minti tumanta naampai vonavu nora autu vatauka himpi ekaa ruvaaqumavi vaukara tiha,

18 King Hesekiaava Iutaaqaa raqiki vau entara Moreseti vatukaihainaa paropeti Maikaava Iutaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo:

Naantiara Saioni vatukavano kaiqa korataa vatara voqaarama varianarove.

Ieruharemi vatukavano qoraiqama viraro orivanoqai viraqi vo kanta vo kanta kirikairiro varianarove.

Nora Kotira Naavuvano vaina aiqinaraqaa ahakavano urikuma vuanarove, turave.

19 Viva minti tumanta King Hesekiaava Iutaini vauka hampata Maikaara arue kaavo? Aqao kiave. Hesekiaava Nora Kotira aatu qeteharo vira aareharo tinavu aaqurihama timitaane tuvaro, Noravano Kotiva qaiqaa vo avu aato varero, kia viva tuntema kero vika qoraiqama nimitorave. Oho, tenavu Ieremaiaara arukaainara kaara nai nana qora haikavanoe tinavuqaa qovaraiqianarove? tura.

20-24 Viva minti tuvaro nora vaiinti vo, Safaanira maaqu Ahikaamiva vivavata ti mantaraini vairara ti, qiata vaiinti vika kia vaiinti nahenti kauquqi ti komanta vika kia ti harukora.

(Vaiinti vo Semaiaara maaqu Uriaava Kiriati-Jearimi vatukaihainaava vivavata Nora Kotira autuqaa vaiinti nahenti vira uva tiva nimi vaura. Vi vaiintiva ti aanantero Ieruharemi vatukave Iutaa vatave qoraiqama vuainarara vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

Viva minti ti vaumanta King Jehoiakimiva nai qiata vaiintivata, nai iqoka vaiintiqaa raqikukavata Uriaara uva iri, King Jehoiakimiva vira arukareva auti vauvaro, vovano Uriaara virara tiva amuvaro Uriaava qetakero Isipini ruqema kero vura.

Viva mini vuvaro King Jehoiakimiva vaiinti vo Akabora maaqu Elanataanira atitama kovaro viva vo vaiintinavu hampata Uriaara ravaaqavu kareva vura.

Vira ravaaqavu vare vuru King Jehoiakimiva vaunaini kovaro viva vira arukaate tumanta, vika Uriaara aruke vira vaata vare vuru qaqi vaiinti nahenti quntama tonaini aqukora.)

27

Purumakau auntaqaa rumpato katarirara tura

1 King Josaiara maaqu Sedekaiava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vau entara
Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2 Are purumakau auntana rukitena katarira* autukera *reti* naaquntaqohaira nena
auntana rukitaane.
3 Viraqaahaira are uva vara kairaro Idomuni, Moapini, Taiani, Saidonini avuhain-
auka varianaini vuarire. Avuhainauka uva vare ania vaiintika King Sedekaiara
tavareka Ieruharemiqi ani variavo. Vi vaiintika ai uva homa vare vuru nái avuhain-
auka tiva nimivarave.
4 Are vikara maa uvara tiramanta vuru nái nora vaiintinavu tiva nimiate: Isareri
Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo:
5 Te tenta nora kempukaqohai maa vatarave, vaiinti nahentive, ekaa aantauvahive,
autuke vataunarara ti, te tentavano tenta antuqaqaa vi vatanaakave vo vatanaakave
vi vatara vi vataraqaa raqikiate tirerave.
6 Ho te ekaa vo vatanaa vo vatanaaka varia vatara tenta kaiqa vaiinti Babironi
King Nebukanesaara kauquqi kaariramanta ekaa vika vira vevaarainima vaivarave.
Aantauvahivata vira vevaarainima vaivarave, turo.
7 Ekaa vi vatanaaka King Nebukanesaara vevaaraini vai, vira naantiara vira maaqu
vo vevaaraini vai, qaiqaa vira naantiara vira nainti vo vevaaraini vaiha vika paanaa
kaiqa vara nimitaqi ani vaivaro Babironivano taiqaaina entava anintaarire. Vi entava
anintaira avuhainauka vonavu kempuka vaika Babironi aatarake viraqi vaika vara
muntuviqama kaimanta vika paanaa kaiqa vara nimitevarave.
8 Ho te tavaariramanta vo vatanaaka kia King Nebukanesaara vevaaraini vaireka
autiha, viva purumakau auntana rukitaina katarira voqaara nái auntaqaahai qaqini
vara kaivera, te Noravano Kotika vi vatanaaka ntaiharerave turo. King Nebukane-
saava vika vehi autu taiqa kaarire ti, te qaqi kaariraro iqoka paipevanove, karara
aavoqi entavave, nora rovaravanove, vika aruqiro vuanarove.
9 Ne virara irihama kia vokia vaiintika una uva iriate. Ni paropeti vaiintinavuve,
vokiaka tenavu naantiara qovaraiqiaina haikara ni homa tiva nimiainarave ti vari-
akave, taira tave okarara ni tiva nimi variakave, varante varia nahentikave, *vure/
quaha* vaiintive, vika vika tiha, Ne kia Babironi avuhainaara vevaaraini vaiha vira
paanaa kaiqa varevarave, ti variarave.
10 Vika minti tiha una uvaqai ni tiva nimi variamanta ne vika vi uvara iriara kaara
navutaaka ni rumpa vare maa vataraqaahai niaraini vuru kevarave. Te tentavano
maihai ni ntata kaari ne vo vataini oru variqi vi, vehi autuvi taiqama vivarave.
11 Te tavaariramanta nai ta vatanaakae tiha, Tenavu Babironi avuhainaa vaiinti
vevaaraini vairerave tivake, viva purumakau auntana rukitaina katarira voqaara vika
nái auntaqaa rukitaivera, te vi vatanaaka qaqi kaari vika nái vata maataqaa vaiha kara
utu namaqi viha variqi vivarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
12 Viva minti tumanta te vohaa vi uvaraqai Iutaa King Sedekaiaravata tiva ami
tiha, Ne Babironi avuhainaara vevaaraini vaiha, viva purumakau auntana rukitaina
katarira voqaara nenta auntana vataate. Ne kia qutiraiti, qaqi variqi vireka ivera, ne
viravata vira vaiinti nahentivata paanaa kaiqa vara nimitaqi vuate.

* **27:2:** Purumakauvano vira uva iriarire tiro, vaiintivano vira auntana katari rukitaira.

13 Hauri iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, ari nina
vaiinti nahenti hampata arukaantorave. Vo vatanaaka tiha, Tenavu kia Babironi
avuhainaa vaiinti vevaaraini vairerave ti vaika Noravano Kotiva vi haikaraqohairo
vika vehi autu taiqa kaanarove tirave.
14 Kia paropeti vaiinti vokiaka ti varia uvara iriane. Vika tiha, Ne kia Babironi
avuhainaara vevaaraini vaiha vira paanaa kaiqa vara amitevarave ti variarave. Vika
uvavano una uvaqaima vaivo turo.
15 Noravano Kotiva tiharo, Te kia paropeti vaiinti vika kaamate vara kaunaravauve.
Vika nái irike ti hutuqaa una uva ai tiva ami variarave. Are vika uva ririera, te arivata
vikavata maa vataraqaahai ntata kaari navutaaka ni arukevarave tivo, ti.
16 Te minti tivake viraqaahai Kotira kaiqa vara amitokaravata, ekaa vaiinti nahen-
tiaravata tiha, Noravano Kotiva mintima tivo: Paropeti vaiinti vokiaka tiha, Kia airi
enta aitaraira navutaaka Kotira Naavuqihai koqe haika, vo haika vo haika vare vuru
Babironiqi vataara qaiqaa vare viri Ieruharemiqi kevarave, tiarave. Vika una uvaqai
ni tiva nimi variarave.
17 Ne kia vika uva iriraiti, Babironi avuhainaara vevaaraini variate. Ne mintivera,
ne kia qutiraiti, qaqi variqi vivarave. Hauri navutaaka Ieruharemi vatuka vehi autu
taiqa kevorave.
18 Vi vaiintika quqaa paropeti vaiinti vaiha ti Nora Kotika uva quqaa ti variaka
vaivera, vika qaqi kairamanta ti Nora Kotika ekaa kempuka vatauka aareha ike mpo
tiha kia navutaaka qaqi kairamanta ani ai Naavuqihaive, avuhainaa naavuqihaive,
Ieruharemiqihaive, koqe haika tota vare vuavaro hini qaqi vai haikaravata vare vuru
nái maaqaini kaate.
19-20 (Tota King Nebukanesaava Jehoiakimira maaqu King Jehoiakinirave, Iutaa qiata
vaiintive, Ieruharemiqira qiata vaiintive, rumpa vare vu entara, viva Nora Kotira
Naavuqihairo kia ekaa haika varero vura. Viva *baraasi*qohai aututo *pohi*tantave,
Varuva Namarive tu taverave, *uiri kaari*navuve, vo haika vo haikave, mini qaqi kora.)
21 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Ti
Naavuqihaive Iutaa avuhainaa naavuqihaive, navutaaka qaqi kaa haikara
22 naantiara vika ekaa vi haikara vare vuru Babironini kevarave. Vi haikava mini
vairaqe te vo enta vi haikara qaiqaa oru vararerave. Vi entara te vi haikara vare viri
qoqaraanaini karerave. Te Noravano Kotika vi uvara turo, tiro.

28

Paropeti vaiinti Hananiaarara tura

1 King Sedekaiava 4 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara 5 toraqaa te Nora Kotira Naavu
vaunaini vauraro Asura maaqu Hananiaava Gibeoni vatukaihainaava Kotira kaiqa
vara amitoka nivuqaavata, ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata vaiharo tiriara tiharo:
2 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiharo, Babironi
avuhainaava tinavu Isareri auntaqaa purumakau auntana katari rukitaira voqaara
te raqa karerave.
3 Taara ihi aitarairaqe te King Nebukanesaava ti Naavuqihairo vo haika vo haika
varero vuru Babironini kai haikara, ekaa vi haikara qaiqaa vare viri maini qo-
qaraanaini karerave.
4 Te vi haikaravata vare, vo kiaka rumpa vare vuru Babironini kaaka, Jehoiakimira
maaqu Iutaa King Jehoiakinirave, ekaa vo vaiinti nahentive, qaiqaa ntita vare maini
viri karerave. Eo, Babironi avuhainaava ni Isareri auntana purumakau auntana katari
rukitaira voqaara te raqa karerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
5 Hananiaava minti tumanta te Kotira kaiqa vara amitokaravata, ekaa vaiinti
nahenti Nora Kotira Naavu vaunaini himpi vaukaravata tiha,

6 Ho koqeve. Noravano mintirera, te hove tiataarave. Are tinantema kero, Noravano
Kotiva nai Naavuqihai vare vua haikarave, vaiinti nahenti rumpa vare Babironini
vuru kaakave, maini qaiqaa viri kairera, te hove tiataarave.
7 Are minti tiaraveravata, te vo uva tiarirara arevata vaiinti nahentivata iriate.
8 Nai haaru arevata tevata kia variavauna entaraqaahai paropeti vaiinti vika vaiinti
nahenti tiva nimi tiha, Iqoka raqivave, qora entavanove, qora rovaravanove, vi
vatanaaka vi vatanaakaqaa qovaraiqianarove, ti vaurave.
9 Paropeti vaiinti vovano tiharo, Tenavu maateraiqamake variqi vuainarave, tira-
manta vaiinti nahenti vaiha tavaivaro vira uvavano quqaa vi vau vairera, vika vi
vaiintirara quqaama Noravano Kotiva vira noqaahairo uva tivo tivarave, tiro.
10 Te minti turaro Hananiaava anintero purumakau auntana rukitaa katarira ti
auntanahairo qaqini varakero kinta kaantama kero
11 vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukara tiharo, Noravano Kotiva mintima tivo:
Taara ihi aitarairaqe te vohaa qaramake Babironi King Nebukanesaava purumakau
auntana katari rukitaira voqaara vo vatanaa vo vatanaaka auntana rukitaira kinta
kaantama karerave tivo, tiro. Hananiaava minti tumanta te mini ke vunara.
12 Ho vo entanavu aitarovaro Noravano tiriara tiharo,
13 Oruntera Hananiaarara mintima tiane: Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are
purumakau auntana rukitaira katariqohai aututaara kinta kaantama kaanarave. Ho
te vira vatuka *aini*qohai aututaaina haikara rukitarerave.
14 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Ekaa
maa vatanaaka Babironi King Nebukanesaara vevaaraini variate ti, te *aini*qohai
auntana rukitaa haikara varake vika auntana rukitarerave. Te qaqi kaariramanta
aantauvahivata vira vevaaraini vaivarave turo, tiro.
15 Noravano tiriara minti tumanta te Hananiaarara tiha, Hananiao, iriane. Noravano
Kotiva kia ai atitaivara, are maa vatanaaka una uva tiva nimiaramanta vika ai uvara
quqaa uvave tiavo.
16 Are minti tianara kaara Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Te maa vataraqaa-
hai ai qaqini vara karerave. Are maa vaiinti nahentikara te Noravano Kotika
Ieremaiaara noqihai tuna uvara kia iriate tianara kaara, are maa ihiraqima qutu
vinarave turo, ti.
17 Ho vohaa vi ihira 7 toraqaa Hanaiaava qutu vura.

29

Ieremaiaava Babironini rumpa vare vuru kokara qara ntuva nimitora

1 King Nebukanesaava Kotira kaiqa vara amitokave, paropeti vaiinti vikave, qiata
vaiinti vikave, vaiinti nahenti vokukave, Ieruharemiqihairo rumpa varero vuru
Babironini kokara irihama te Ieruharemiqi vaiha qara ntuva nimitaunara.
2 (Navutaaka Ieruharemi aatarake, King Jehoiakinirave, vira norave, avuhainaa
naavuqi kaiqa varokave, Iutaa qiata vaiintive, Ieruharemiqira qiata vaiintive, vo
kaiqa vo kaiqa kankomake tave vaukave, airi vo vaiinti nahentive, rumpa vare vuru
Babironini komanta te qara vira ntuva taunara.)
3 Vi entara Iutaa King Sedekaiava Safaanira maaqu Elasaaravata, Hilkiaara maaqu
Gemariaaravata Babironi King Nebukanesaava vaunaini nititama kareva auti vau-
manta te vi qarara vitanta nimunara. Te maa uvara qara ntuva taunara:
4 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava ekaa ni Ieruharemiqihai
rumpa vare Babironini vuru kaakara mintima tivo:
5 Ne mini naavu maaqa kaqate vaiha kaiqa varake naaho maata ututeha nenta
naahoqihai kara qantukeha naate.

6 Ne naata vaati varateha vainti vatataimanta variate. Nenta maaquvarara iriha,
vika nahenti vara nimimanta vikavata vainti vataate. Mintima keha ne airi vatanaaka
vaiha kia taaraiqa variate.
7 Te tentavano navutaaka qaqi kauramanta vika ni rumpa vare vuru ne vate varia
vatukaraqi kaarara ti, ne mini vaiha vi vatukaraqi variaka koqemake kahaqama
nimitaimanta vika koqemake variqi vuate. Ne ti Nora Kotika haaraiqe te vika koqema
nimitaari vika koqemake variate. Vi vatukaraqi variaka koqemake vaimanta nevata
koqemake variqi vivarave.
8 Te ni Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo:
Ne kia qaqi kaimanta ni avutana variaka *vure/quaha* vaiintive, paropeti vaiintive, ni
una uva tiva nimiate. Ne kia vika timanta vika qumina taira taverara ni tiva nimiate.
9 Vika ti hutuqaa una uva ni tiva nimi variarave. Kia te vika nititaunarave. Noravano
Kotiva minti tivo.
10 Qaiqaa Noravano mintima tivo:
Babironi mini 70 ihiara variqi vivaqe viraqaahai te tenta kauqu aiqiqaa aquke tiva
taurava vivau variarire ti, te ni ntita vare viri ninta maaqa maini karerave.
11 Te Noravano Kotika niara iriha naantiara vara nimitaaina okarara kankomake
irunarave. Naantiara te kia ni qoraiqama nimitaraiti, koqema nimitaari ne koqemake
variqi vivarave. Te ni kahaqama nimitaari ne koqe entavano niqaa qovaraiqiainara
vira veka variate.
12 Vi entara ne ti aaqanto aivaiqi ti haaraiqe te ne ti haare uvara iriainarave.
13 Vi entara ne ti rantareka iha, ti rantama kevarave. Eo, ne nenta avu aato
muntukaqihai kempukaiqamake ti rantareka ivera,
14 te qaqi kaari ne ti rantama kevarave, turo. Te ni ekaa vo vatainive, vonaini
vonainive, raumpirima kaunaraqihai ntita vare viri ninta maaqa maini qoqaraanaini
karerave. Noravano Kotiva mintima tivo.
15 Ne tiha, Tenavu Babironiqi vauraukara iriharo Noravano Kotiva paropeti vaiinti
vonavu tinavuni varakaivo ti variarave.
16 Ne minti ti variavarovata, Noravano Kotiva Devitira avuhainaa taintaqaa oquvi
vairaravata, ni navunaaka Ieruharemiqi variaka kia ni hampata Babironini vuru
kaakaravata, mintima tivo:
17 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka vikara mintima turo: Te qaqi
kaariraro iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, vika
aruqiro viramanta vika *fiki* tava ntera vimanta kia ho nera voqaarama vaivarave.
18 Eo, te qaqi kaariraro iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovar-
avanove, vika aruqiro vuanarove. Te vika mintimake qoraiqama nimitaari ekaa
naato vatanaaka antuqavano kia vikara varianarove. Te vika vo vataini vo vataini
raumpirima kaari vika mini oru vaimanta vi vatanaaka vika qoraiqama nimiteha
naaraihama nimiteha vikara vaaquqama vuate tivarave.
19 Vika kia ti uva iriara kaara te ekaa vi haikara vikaqaa qovarama karerave. Te tenta
kaiqa vaiinti paropeti vaiintinavu vika ianaini qaiqaa qaiqaavata vara kauramanta,
vika kia ti uva iriarave. Babironini vuru kaaka nevata kia ti uva iriarave.
20 Ho te ni Ieruharemiqihai kauramanta rumpa vare vuru Babironini kaaka, ne ekaa
te Noravano tiaina uvara iriate.
21 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka una paropeti vaiinti-
tanta Kolaiaara maaqu Ahaapirarave, Maseaara maaqu Sedekaiararave, tiha, Vitanta
ti hutuqaa una uva ni tiva nimi variara kaara te vitanta Babironi King Nebukanesaara
kauquqi kaariraro viva ni nivuqaa vitanta arukaanarove.
22 Naantiara Ieruharemiqihai rumpa vare Babironini vuru kaaka nái kenauka
nitiha mintima tivarave: Oho, Babironi avuhainaava Ahaapika Sedekaiaka ihaqohairo
tatoqa kaintema kero, Noravano aivata mintima kairera, tenavu ariara huviqorave
tiataarave tivarave.

23 Vitanta ti vaiinti nahenti nivutaini vaiha voqamake qora kaiqa vare variarave. Vitanta *náitanta* hana vaiinti naatavara hampata hampi nuvakeha, ti hutuqaa una uva vaiinti nahenti tiva nimi variarave. Kia te vitantara minti tiate tunaravauve. Te Noravano Kotika vitanta qora okara auti variara kankomake iri tavaunarave turo, tiro.

Noravano Semaiaarara tura

24-25 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tiriara tiharo, Are maa uvara Babironiqi vaira Nehelamaihainaa vaiinti Semaiaara tiva amiane: Are nena irikera qara vo ntuva kera ekaa Ieruharemiqi variakarave, ti Kotika kaiqa vara timite vai vaiintira Maseaara maaqu Sefanaiarave, ekaa ti Kotika kaiqa vara timite variakarave, ekaa vika qara vira tavaate tira, vara kaanarave. Are Sefanaiarara mintima tiaro:

26 Are Kotira kaiqa vaiinti Jehoiadaara vatuka varera Nora Kotira Naavuqaa raqikiane tiro, Noravano Kotiva ai noraiqama kaivo. Are tavairaro vuera vaiinti vovano te paropeti vaiintima vauro tirera, are vi vaiintira ravaaqavu kera, vira kauqutantavata, aiqutantavata, katari ntoma teraqi veta nonku taatau tera, auntanavata *aini*qohaira taatau taane.

27 Ho nantivarae are kia Anatotihainaa vaiinti Ieremaiaara ravaaqavu kera mintima kaanarave? Viva ni nivutana vaiharo unaqaraiqama kero te paropeti vaiintima vauro ti vairave.

28 Vi vaiintiva uva vara kaivaro tenavu Babironini vaurauka vaunanaini anirave. Viva tiharo, Ne airi ihiara mini vaira kaara, ne naavu maaqa kaqate vaiha, kaiqa varake naaho maata ututeha, nenta naahoqihainaa kara qantukeha naate, tivo. Semaiaava Ieremaiaarara minti tivo tura.

29 Semaiaava qara vira vara kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva Sefanaiava vi qarara varero vi uvara ti kaara ntuva timitomanta irunara.

30 Mintuvaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,

31-32 Are qara vo vara kairamanta ekaa Isareri Babironini variaka tavaate. Te Noravano Kotika Semaiaarara mintima turo: Te viravata viva kuvuarama taikavata qoraiqama nimitarerave. Kia tevauve ne varianaini vira vara kauro. Viva paropeti vaiinti voqaara ni uva tiva nimiharo ni kuntama virivi kaimanta, ne vira una uvara quqaa uvave tiarave.

Viva niara te Noravano Kotika Ieremaiaara noqihai tuna uvara kia iriate tira kaara, viva kuvuarama taika ni nivutaini vaika taiqa vivaro, naivata qutu vuanarove. Tenta vaiinti nahentiara iriha koqema nimitarerave tuna haikara viva kia tavaraitiro, vaaka qutu vuanarove. Te Noravano Kotika niara minti turo, tiro.

30

Vo enta Noravano nai vaiinti nahenti ruaruama nimitaainarara tura.

1-2 Isareri Variqa Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are te ekaa uva ai tiva amunara vukuqi qara ntuva taane.

3 Vo enta anintairaqe vi entaraqaa te tenta vaiinti nahenti Isarerivata Iutaavata rumpa vare vuru kaanaihai ntita vare viri qoqaraanaini te vika nái kaivaqaukavara nimuna vataraqaa karerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

4 Noravano Isareriaravata Iutaaravata tiharo,

5 Te iruramanta vo kiaka voqamake qeteha aakara nteha oi aai ti variavo. Vika muntukavano kia qihaaqama kero vaimanta voqamake qeteha variavo.

6 Ne nenta ireha tavaate. Qoraintivano hoe vainti vataanarove? Ho nantihae te tavauramanta nahentivano vainti vatareva iharo nai auha totaintemake, ekaa vaiinti vika nái auhaqaa kauqu vateha variavaro, vika virivanovata qutu vua vaiintika viri voqaara vairave?

7 Oho, anomakero qora enta vovano qovaraiqianarove. Kia vi entara voqaara vo entavano varianarove. Vi entara ti vaiinti nahenti anomake qoraiqamavi nora maaraqi vaivarave. Vika mintimake vaiqevata, te ekaara vitini hini kiaka ruaruama nimitarerave.
8 Vi entara te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka navutaaka Isareri auntana katari rukitaara voqaara kintake, *seni*qohai rumpataaravata kuvantu kaari, vika kia qaiqaavata vo vatanaaka paanaa kaiqa vara nimitevarave.
9 Vika kia vi vatanaaka paanaa kaiqa vara nimitaraiti, ti nái Variqa Nora Kotika kaiqa vara timiteha, Devitiva kuvuarama tai vaiintira kaiqavata vara amitevarave. Te vi vaiintira noraiqama kaariraro vika Avuhainaava varianarove.
10-11 Ho ne Isareri ti tinta vaiinti nahenti variakara ti, kia qeteha variate. Ne qora kaiqa vare variara kaara te ni ntaihama keha vo vataini vo vataini ni raumpirima kaunarave. Te ni hampata vauro. Vo enta te ekaa vi vatanaaka vehi autu taiqake, viraqaahai te nivata ne kuvuarama tekavata ntita vare ninta vataini viri ke, niqaa koqemake raqikiqi vuari, ne kia qaiqaa qeteha vaivaro, ni muntukavano qihaaqama kero varianarove. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
12 Noravano Kotiva nai vaiinti nahentiara mintima tivo: Isarerivauvo, vika ni vaata teqa taaqama kaa numuarava kiama ho tavanta vuanarove.
13 Kia ni numuara rumpa nimitaarirava vovano vaivo. Kia *marasini*vata vaivo. Ni numuaravano kia tavanta viramanta ne kia qaiqaa koqemake vaivarave.
14 Ni kahaqireka auti varia vatanaaka, vika ekaa niara tauruke, kia niara noraiqaake iri variarave. Ne qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro nai nora uvavano niqaa vaira kaara, navutaaka ni ntaihama kaantemake, tevata kia ni aaqurihama nimiraiti, ni ntaihama kaunarave.
15 Quminama ne nenta numuarara iriha ike mpo tivarave. Kia vovano vira rumpa nimitairaro tavanta vuanarove. Ne qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro nai nora uvavano niqaa vaira kaara te ni ntaihama kaunarave.
16 Ho ni qoraiqama nimite varia vatanaaka vaimanta vo vatanaaka vika náiv*a*t*a* qoraiqama nimitevarave. Ni navutaaka vaimanta vo vatanaaka vika náiv*a*t*a* rumpa vare vo vataini vuru kevarave. Iqoka raqiha ni airaira vare vuaka vaimanta vo vatanaaka nái airairavata varevarave. varevarave. Nora maara niqaa vataaka vaiqe te vikaqaa nora maara vatarerave.
17 Navutaaka ni Ieruharemiqi variakara vehi vaiinti nahenti variavo ti variara kaara, te naantiara ni vaata teqa taaqama kaara rumpa nimitaariraro tavanta viramanta ne koqemake vaivarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
18 Noravano Kotiva tiharo, Te naantiara Isareri anku aaqurihama nimitaari vika qaiqaa nái vataqaa ani koqemake variqi vivarave. Vika Ieruharemi nuqihi vatukaiqama vira qaiqaa naavu maaqa kaqa kevarave. Vika avuhainaa naavu vainara viraqaa qaiqaa vo kaqa kevarave.
19 Vi entara Isareri ihi tiha tiriara koqeve tivarave. Vika quaheha naaraihi ti uvara *nontanta/otata* qaiqaa vokika ho irivarave. Te vika koqema nimitaari vika kia taaraiqa vai vatanaaka vairaiti, airi vatanaakama vaivarave. Te vika koqema nimitaariraro vika autuvano nora autu vairamanta vo vatanaaka kia qaiqaa vikara vehi vatanaakave tivarave.
20 Vi entara Iekopira ankuvano haaru koqemake variqi vuntemake, qaiqaa vika koqemake variqi vivarave. Vika qoraiqama nimiteka te náiv*a*t*a* qoraiqama nimitarerave.
21 Vika náiq*a*a raqikiqi vivaro vika hana vaiinti vovano vika qiata vaiintiqama vuanarove. Te vira aaramake vita viri kaariraro viva ti aaqanto ani varianarove. Kia te vaiinti vo aaraarera, viva qeteharo kia ti aaqanto anianarove.
22 Vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vika Variqavano vairerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

23 Rauriha variate. Aaronaavano utintema kero, Nora Kotira arara itairava qovarama viraro viva qora kaiqa vare variaka qiata rukavuma kaanarove.
24 Vira arara ite vairava kia vaaka taiqa viraitiro, qaqi itaqiro vi vairaro viva ekaa ntaihama kareva nai avu aatoqi iritainara ekaa taiqa kaanarove. Naantiara vo entanavu aitaraira ne viva autina okarara kankomake irivarave.

31

Naantiara Noravano Isarerivata Iutaavata ruaruama nimitaainarara tura

1 Noravano Kotiva tiharo, Vi entara te ekaa Isareri vo anku vo anku Variqavano variari vika ti vaiinti nahenti vaivarave.
2 Navutaaka naatu qetake aahara vataini ruqema vuaka, naantiara te vika aaqurihama nimitaari vika mini vaivaro vika muntukavano qihaaqira vaivarave, tiro.
3 Vika niara vataini vaivaro Noravano Kotiva vika nivuqaa qovarama viro vikara mintima tianarove: Isarerivauvo, ti muntukavano niara ekaa enta vairara ti, te kia ni qaqira karaiti, niara noraiqaake iriqi virerave.
4 Isarerivauvo, te ni qaiqaa kempukaiqama kaari ne nora vatanaakama vaivarave. Vi entara ne qaiqaa nenta *tamparini* tuateha rintatimaqi viha ihi ntavaqi viha quaheha vaivarave.
5 Vi entara ne qaiqaa Samaria aiqina vainaini *uaini* naaho maata autivarave. *Uaini* kuvu ututeka vika naantiara *uaini* tava iratainara hiqike nevarave.
6 Vi entara Efaraimu aiqinaini maimaraara raqiki vaika aakara nteha tiha, Aniqenavu Ieruharemini orunte tentanavu Variqa Nora Kotira autu tuahera kaare tivarave, tiro.
7 Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Ne Iekopira ankuara quaheha ihi tiate. Isareri vatanaaka avuniqamake variarara iriha, aakara nteha ihi tiate. Nora Kotira autu tuahereha mintima tiate: Noravauvo, nena vaiinti nahenti ruaruama nimitaane. Isareri kia qutiraiti qaqi variaka, ruaruama nimitaane, tiate.
8 Tavaate. Naantiara te *noti* mantaraini vai vataraqaahaive, maa vatara vitivano taiqainaihaive, tenta vaiinti nahenti ruvaaqumake ntita viri maini karerave. Vika orurante ani vaimanta vika nivutaini avu qimpa vikave, aiqu rarera vikave, vainti taiqama vikave, vainti vatareka ikave, vika vika nái airitahaa anivarave.
9 Vika ti haareha iqi rata vare orurante ani vaiqe te vika koqe namari tuvinaini numiqeha, vikara kuntavaivai ivorave ti, avuqavu vaina aararaqaa vika ntita vare aniainarave. Te Isareri vika qokama vauro. Isareri* vika vaireka, ti maaqu kara hunka voqaara variarave.
10 Ne vo vatanaa vo vatanaaka te Noravano Kotika tiaina uvara iriate. Ne vi uvara nora namari hini mantaraini variakavata tiva nimiate: Te tenta vaiinti nahenti Isareri vo vataini vo vataini raumpirima kaurauka qaiqaa ruvaaquma karerave. Sipisipi qova nai sipisipiqaa koqema kero raqikintemake, te vikaqaa koqemake raqikirerave.
11 Te Noravano Kotika navutaaka kempukaiqamake vika tuateraqihai Iekopira anku† qaqini vara karerave.
12 Vika Saioni Aiqinaqaa ani vaiha aakara nteha quahe vaivarave. Vika te Noravano Kotika ekaa koqe haika nimiainarara iriha quaheha vaivarave. Te vika *uitive*, *uainive*, *orivi* vahaverave, sipisipive, purumakauve, nimiainara virara irihama quahevarave. Naahovano putaqira koqemakero vaintemake, vika muntukavano kia qaiqaa qoraiqiramanta koqemake vaivarave.
13 Vi entara varaata vika quaheha ihi nte vaimanta qaraaka vaiintivata naampaivata quaheha vaivarave. Vi entara te vika muntuka kuquqama nimitaari vika kia qaiqaa ike mpo tiraiti, muntuka koqe iramanta vaivarave. Te vika muntuka paruma nimitaari vika quaheha vaivarave.

---

* **31:9:** Hiparu uva: Efaraimu † **31:11:** Iekopira anku: Isareri vaiinti nahenti

14 Vi entara ti kaiqa vara timite vaiintika airi kara *ofaa* iha quara timiteraqihai
varakeha ne vaimanta, ti vaiinti nahentivata kia vo haikara aavoqiraiti, koqemake
vaivarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

Noravano Isareri aaqurihama nimitora

15 Noravano Kotiva tiharo, Ramaa vatukaqihai noraiqaake mpoqia ihira tiva kehama
iqi rate variavo. Reserivama nai vaintaira qutu vuakarama mpo ike tiharo iqi rate
vaivo. Vira vaintaira kia voqavata qaqi variara kaara viva vo kiakara kia ani ti
muntuka kukuqama timitaate tirave.
16 Mintiveravata, te Noravano Kotika tiha, Reserio, kia are qaiqaavata iqi rataraitira,
nena avuqihaira auquru nunka kaane. Are iqi raterava kia quminaiqianarove. Ai
vaintaira navutaaka vata mini ke are vainanaini orurante anivarave.
17 Are virara irihara vi entava qovaraiqiainara veka variane. Naantiara are
tavairamanta ai vaintaira vika orurante nái maaqa tanara maini anivarave. Te
Noravano Kotika minti turo.
18 Te iruramanta Isareri vika ike mpo tiha, Noravauvo, qaraaka purumakau nái
antuqaqaa nuantemake, tenavu Isareri ni vaurara, are tinavu ruqutihara utetaanarara
ti, tenavu ai uva ririera auti vauro. Are tinavu Variqa Noravano Kotiva varianarara
tira, are qaqi kairaqe tenavu are vainanaini orurante aniare.
19 Tenavu qora aaraqaa vivi, viraqaahai tenavu tiha, Oho, tenavu kia vi aararaqaa
vuataarave tivake, tentanavu qora kaiqa varaunarara aato kenko timanta irunarave.
Qaraaka vaiinti qora kaiqa varaantemake, tenavu qora kaiqa vare vaunarave. Virara
irihama tenavu voqamake kauriha, muntuka qoraiqimanta tentanavu mimira ruquti
vauro, tiarave.
20 Isareri vika vaireka, ti maaqu koqera voqaarama variavo. Ti muntukavano
vikara avuniqama kero vaivo. Vika qora kaiqa varaara kaara te votataa votataa vika
ntaihamake vaurarovata, ti muntukavano vikara qaqiqai vaivo. Ti voqamakero vikara
hantuqa harimanta vaunarara ti, te vika aaqurihama nimitarerave. Te Noravano
Kotika minti turo, tiro.
21 Isarerivauvo, navutaaka maihai ni rumpa vare vua aarara iritaate. Ne orurante
ani aarara kankomake tavareka iha, ne vo haika varake kanaa vataate. Ho orurante
aniate. Nenta ke vua vatukaraqi qaiqaa ani variate.
22 Isarerivauvo, ne vaireka, ti raavura voqaarama variavo. Mintimake vaihavata, ne
ti tauvaqa utu timitaarave. Nanti nanti entae ne qumina vi ani vaiha kia te unanaini
orurante anivarave?
Ho te Noravano Kotika voqara i okarara qaraaka okara qovarama karerave. Kia
vaiintivano nahentiqaa maimaraara raqikiraro, nahentivano vaiintiqaa maimaraara
raqikianarove‡, tiro.

Naantiara Kotira vaiinti nahenti koqemake variqi virara tura

23 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Naantiara
te tenta vaiinti nahenti Babironiqihai ntita vare Iutaini viri kaaina entara, vika nai
vatuka nai vatukaini vaiha qaiqaa Ieruharemiara mintima tivarave: Qaqi kaivaro
Noravano Kotiva nai aiqina takuqi vaira koqema amitaarire. Vira Naavuvano aiqina
viraqaama vaivo.
24 Vi entara Iutaini vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaqi variqi vimanta, naaho
kaiqa varekave, nái sipisipiqaa raqikiha vi ani vaikave, ekaa vika Iutaini koqemake
variqi vivarave.
25 Te vika kempuka kia vaika kempukaiqama nimiteha, karara narara vaika kara
nimirerave.

‡ **31:22:** Hiparu uvavano kia kankoma kero tiro.

26 Te mintiari vaiinti nahenti koqemake vaiteraqihai quahake himpi viti viri tavevarave.
27 Te Noravano Kotika mintima turo: Vo enta te qaqi kaarimanta vaiinti nahentivata aantau vahivata airitahaama Isarerinivata Iutainivata vaivarave.
28 Tota te Noravano Kotika tenta vaiinti nahenti ravau aquke, vika naavu maaqa rampai raampairima aquke, vika naaho maatavata qoraiqama kaunarave.
Ho naantiara te vika qaiqaa nái vataini ntita viri kaari vika qaiqaa karakaaqa utute, naavu maaqavata kaqake vaivarave.
29 Vi entara anitairamanta vika kia qaiqaa minti tivarave:
Vika noka qoka *uaini* tava ahora naavarovata, vika vaintivara aarai vaikanta urirave.§
30 Vi entara tau vaiintikae *uaini* tava ahora naivera, nái vika aaraima vaikanta uruanarove. Qora kaiqa vare vaika nái qora kaiqa varera kaara qutuma vivarave, tiro.
31 Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Vo enta anintairaqe te Isarerivata Iutaavatamake vohaa vaiha qaraaka uva tiva taatau karerave.
32 Qaraaka uva viva vaireva, kia te haaru uva tiva taatau taunara voqaara varianarove. Haaru te vaiintivano nai naataqaa koqemakero raqikintemake, vika kaivaqaukavara Isipiqihai kauqu utu vare ntita vare anuramantavata, vika te uva tiva taatau taunara raqa kaarave.
33 Naantiara te qaraaka uva Isareri hampata tiva taatau taarirava maantima kero varianarove: Te tenta uva maara vika avu aatoqi vate, vi uvara vika muntukaqi qara ntuva tarerave. Te vika Variqavano variari vika tinta vaiinti nahentima vaivarave.
34 Vi entara nora autu vataukave, kia autu vataukave, vika ekaa tiriara kankomake irirara ti, kia vovano nai hana vaiintiara tiharo, Are Nora Kotirara kankomakera iriataarave, tianarove. Te vika qora okara auti uvarave, qora kaiqa vare uvarave, nunka nimite kia qaiqaavata tenta aatoqi virara iritarerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
35 Kuarivano aatitairaqaa itairaro toravata opu makauvata entaqi itaarire tiro, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava vi haikara autukero vataira. Viva nai kempukaqohairo nora namari qakimake vaivaro namarivano kumpetaqiro uriharo noraiqaakero auva nte vaira.
36 Noravano Kotiva uva vatero tiharo, Kuarivanove, toravanove opu makauvanove, kia taiqa viraitiro, qaqi vaintemake, Isareri vatanaaka qaqi variqi vivarave.
37 Kia vovano ho naaruva avatama kero tavero maa vatara tuqa veva muntukaraqi aratairavata kia ho ranta kero tavaanarove. Viva ho mintiraqevauve, te Isareri qora kaiqa vare uvara kaara vika qoririma kararave.
38 Vo enta anintaira vi entaraqaa vika Ieruharemi qaiqaa autu kevarave. Vika Hananerira *tauaa*ve tianaihai ⌞vaantavura autuqi vivi, Kaantara Vai Qentiva vainaini vuru taiqa kevarave.
39 Viraqaahai vika naaqunta rarau kaivaro kuari ruhunkinaini inaara aiqina Garepive tianaini oruntero, viraqaahairo tuqantaaviro *sauti*ni Goave tianaini otu vuanarove.
40 *Sauti* mantara mini uqita kanta, qutu vuaka vaatavata hantavata muntu aqu kaanaini, naantiara vi vatava Ieruharemi vatuka avutaqima varianarove. Kuarivano urinaini vai vatavave, ekaa Kidaroni Namari auvahini taiqai vatavave, *noti* mantaraini Ohi Qentive tianaini vuru taiqai vatavave, naantiara ekaa vi vatava Ieruharemi vatuka avutaqima varianarove. Ekaa vi vatava ti Nora Kotika kotata vatama varianarove. Navutaaka kia qaiqaa vi vatukara qoraiqama kevarave. Kia vira vehi autu taiqa kevarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

§ **31:29:** Vi uvara okara: Vika noka qokavara qora kaiqa varaara kaara, vika vaintivara qoraiqama vuarave.

32

Ieremaiaava vata vo koqaama kora

1 King Sedekaiava 10 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva uva vo ti
tiva timurave. Vi ihira King Nebukanesaava 18 ihiara Babironiqaa raqiki vaumanta,
2 vira iqoka vaiinti Ieruharemi vatuka ututumate vaumanta, te Iutaa avuhainaa
naavu tataaqa karapuhi naavuqi vaunara.
3-5 Tota te Kotira uva qoqaiqama keha tiha, Noravano Kotiva mintima tivo: Sedeka-
iava Babironi avuhainaa vaiinti hampata iqoka raqireva autirera, viva kia ho vira
aatara kaanarove. Te Babironi avuhainaa vaiinti qaqi kaariraro viva maa vatukara
aatara kero varaanarove. King Sedekaiava kia ho ruqemakero viramanta navutaaka
vira ravaaqavuke vare vuru Babironi avuhainaara kauquqi kaivaro, viva vira avuqaa
vaiharo nai viri nai viri taveharo uva tianarove.
Nebukanesaava Sedekaiara rumpa varero vuru Babironini kairaro viva mini
variqiro viraqe te vira qoraiqama amitaaina entava taiqa vuanarove. Noravano Kotiva
minti tivo, ti.
Te minti turaro King Sedekaiava vi uvara iriro ti titiro tiharo, Oho, tavave ariara
minti tivarae are vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiaro? tivakero vira kaara ti rumpa
varero vuru karapuhiqi kora.
6 Ho te karapuhiqi vauraro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
7 Ai varaqora Salumira maaqu Hanameliva ai tavareva anianarove. Viva vata vo
Anatoti vatukaini vaira vora amiharo koqaa varareva iharo ariara mintima tianarove:
Are ti qata vakaa taruva varianarara tira, are naane avuniqama kera vi vatara koqaa
aqukera vareravama variaro, tianarove, tiro.
8 Ho Noravano tuntema kero Hanameliva te karapuhiqi vaunanaini anintero tiriara
tiharo, Te vata vo Anatotini vataunara are vi vatara koqaa autu kera varaane, Are ti
qata vakaa taruva varianarara tira, are koqaa aqukera nena vi vatara varaane, tuvaro
ti aatovano kenko timanta te iruraro quqaa Noravano tiriara avuni vi uvara tura.
9 Mintimanta te Hanameliva Anatotini u vatara koqaa irera *sikeri*qaa hirike 17 *silvaa*
monu vira amunara.
10 Te vata vira varauna uvara vo vaiintinavu nivuqaa vaiha *pepaa*qaa qara ntuvate,
tenta hutuvata viraqaa qara ntuva tauramanta vika nái nutuvata *pepaa* viraqaa qara
ntuva tomanta, te vi *pepaa*ra ivaqohai taatauke, *silvaa*vata *sikeri*qaa hirike vira maara
avatamake Hanamelira amunara.
11 Te vata varauna uvara taara *pepaa*qaa qara ntuvake, vo *pepaa* ivaqohai taatauke,
vo *pepaa* kia ivaqohai taatauke, viraqaahai *pepaa* vitanta
12 Neriaara maaqu Barukira amunara. Barukiva Maseaara naintivano vaura. Te
pepaa vitanta vira ami vauramanta vokuka nái nutu *pepaa*qaa qara ntuva tokavata,
Hananelivavata, ekaa vo vaiinti mini ruvaaqumavi oquvi vaukavata, vira tave vaura.
13 Te ekaa vika nivuqaa vaiha Barukirara tiha,
14 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: *Pepaa*
maatanta taatau tairavata, kia taatau tairavata, varera vuru aaqataiqohai aututaa
taveraqi vatairaro airi ihiara koqemakero variarire.
15 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Naan-
tiara Iutaini variaka qaiqaa maa vataraqaa ani vaiha naavuve, kara naahove, *uaini*
naahove, koqaama keha varevarave, tiro.

Ieremaiaava Kotira aaro uvara

16 Ho te vata varauna *pepaa*ra Barukira ami, viraqaahai te Nora Kotira aareha tiha,
17 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Are nena nora kempukaqo-
haira vatavata naaruvavata autukera vataanarave. Kia vo kaiqa maara ntairava
vairaravauve are kia ho varenarave. Are ekaa kaiqa homa varenarave.

18 Are nai airi vaiinti nahenti aaqurihama nimite variarava vaiharavata, are vika noka qoka qora kaiqa varaa uvara kaara vika vaintaira ruquti varianarave. Are Variqa noravano variararo ai kempukavata uritarero vaivaro ai autuvano vaireva, Nora Kotiva ekaa kempuka vataavave.
19 Are nena avu aatoqi nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa autinara iri varianarave. Tenavu tavaurara are vare variana kaiqara, nai nora kaiqama vaivo. Are ekaa vaiinti nahenti vare varia kaiqara tave varianarave. Are ekaa vaiinti nahenti nana nana okara auti variara irihara, vika vohaiqa vohaiqa nái koqaa nimi varianarave.
20 Haaru are Isipini nora kaiqa aahuva kaiqa varaanarave. Are mintiaqira vira, maa entaravata are vi kaiqara Isarerinive, ekaa vo vatainive, vare varianarara tiro, ai autuvano nora autuma vaivo.
21 Are nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaaramanta navutaaka voqamake qete varia vara are nena vaiinti nahenti Isareri Isipiqihai ntita vare anianarave.
22 Are maa vatara koqe vata vika nimianarave. Are nena kauqu aiqiqaa aqukehara vika kaivaqaukavara vi vatara nimirerave tianarave.
23 Vika ani maa vatara vare viraqaa vaihavata, kia are tiva taana uvara avataqi viraiti, are uva maara tiva tanara viravata kia iriqi vuarave. Vira kaara vate maa entara are qora enta vikaqaa qovarama kaanarave.
24 Ho tavaane. Navutaaka maa vatukara varareka auti vaiha, vika katari teqake vare, vaantaavura tataaqa vuru ntavate, vatavata varake ntavate, viraqaa vaarinte vaiha raqireka auti variavo.
Oho, iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, tinavu aruqiro viramanta Babironi vika maa vatukara aatarake varevarave. Are vi haikava mintimakero qovaraiqianarove tianantema kero, vi haikava qovaraiqivara, arevata tave variaro.
25 Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Babironi vika iqoka raqiha maa vatukara vareva aumanto vaivaravata, are tiriara minti tianarave: Are *silvaa* monu aqukehara vata vo koqaa iramanta vo vaiintivata vira tavaate, tianarave, ti.
26 Te minti turaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
27 Te Noravano Kotika ekaa maa vataraqaa variaka Variqavanoma vauro. Kia vo kaiqa maara ntairava vairaqevauve te kia ho varaainarave.
28 Te maa vatukara King Nebukanesaaravata vira iqoka vaiintivata nimiari vika vira aatara kevarave.
29 Babironi vika maa vatukara aatarake, vatuka viravata naavu maaqavata iha quara kevarave. Vaiinti nahenti nái naavu qiata vau oru una variqa Baalirara koqe muntavi haikara iha quara amiteha, una variqa vo kiakaravata *uaini ofaa* qihia nimite variara kaara, ti voqamakero arara itairave.
30 Isarerivata Iutaavata vika tota entaqaahai ti avuqaa vaiha qora okaraqai avataqi ani variarave. Vika nái kauquqohai ⌞una variqa⌟ autuke vataa haikara kaara ti arara ite vairave. Te Noravano Kotika minti turo.
31 Maa vatukara hoqare autuko entaraqaahai viraqi variaka ti qoraiqama timitaqi ani variara kaara, ti arara itaimanta te vira vehi autu taiqa kaariraro kia qaiqaa ti avuqaa varianarove.
32 Isarerivata Iutaavata qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara ti arara itairave. Vika avuhainaukave, vika qiata vaiintive, ti Kotika kaiqa vara timite variakave, vika paropeti vaiintive, Iutaini variakave, Ieruharemiqi variakave, ekaa vika qora kaiqaqai vare variarave.
33 Vika te unanaini aniataara vaimanta ti tauvaqa utu timite variarave. Te qaiqaa qaiqaa vika koqe okara numiqe vauramanta, vika ti uva kia iriataa imanta kia iriarave.
34 Vika una variqa *maraqura/varaha* te vaaqu haikave tuna haikara ti Naavuqi vara vaaviaramake vataarave. Vika mintiha ti Naavu anomake qoraiqama kaarave.

35 Vika una variqa Baalira *ofaa* iha quara amitareka Hinomu Uqitaini *ofaa* tainta vo autuke, viraqaa nái maaqu raavura una variqa Molekira iha quara amitaarave. Kia te vikara mintiate tunarave. Vika mintimake vaaqu okara auti variara kia te tenta avu aatoqi iritaunarave. Vika vi okarara avataqi vuara kaara Iutaini variaka qora kaiqa voqavata vare variarave, tiro.

Isareri koqemake variqi virara tura

36 Noravano Kotiva tiriara tiharo, Ne quqaama tiha, Iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, tinavu aruqiro viraro Babironi avuhainaava maa vatukara aatarakero varaanarove, tiarave. Ho te Isareri Variqa Noravano Kotika vo uvavata tiarirara iriane.
37 Ti voqamakero arara ite vaimanta te tenta vaiinti nahenti vo vataini vo vataini raumpirima karerave. Mintima kevata, naantiara te vika ruvaaqumake ntita vare qaiqaa maini viri kaari vika koqemake variqi vivarave.
38 Te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.
39 Te vika vohaa avu aato nimi, vohaa aaravata numiqaari vika ekaa enta ti aatu qeteha koqemake variqi vimanta vika kuvuarama tekavata naantiara koqemake variqi vivarave.
40 Naantiara te qaraaka uva vika hampata tiva taatauke vataariraro vi uvava ekaa entama varianarove. Te kia vikaqaahai tuqantaavi viraiti, qaqiqai vika koqema nimitaqi virerave. Vika kia qaiqaa ti tauvaqa utu timitaate ti, te vika koqe avu aato nimiari vika ti aatu qeteha koqemake variqi vivarave.
41 Te quaheha vika koqema nimi tarerave. Vika maa vataraqaa tupaaka variate ti, te vohaa avu aato vate vika qaiqaa ntita viri karerave.
42 Te Noravano Kotika mintima turo: Tota te maa vaiinti nahentikaqaa qora enta qovarama kauramanta vika qoraiqama vuarave. Ho naantiara te tenta kauqu aiqiqaa aquke tiva tauna uvara iriha, vika koqema nimitaari vika koqemake variqi vivarave.
43 Ne tiha, Noravano maa vatara Babironi kauquqi kaira kaara vi vatava aa-haraiqama vimanta vaiintive, aantau vahive kia ho viraqi vaivarave, tiarave. Minti timantavata, naantiara vaiinti nahenti qaiqaa maa vataraqaa ani vaiha vi vatara koqaama keha varevarave.
44 Vika *silvaa* monu aqukeha nái autuvata vo kika vika taveka nutuvata *pepaa*qaa qara ntuvateha, *pepaa* vira ivaqohai taataukeha vata vira varevarave. Te tenta vaiinti nahenti nái vata qaiqaa nái nimiainarara ti, Ieruharemi tataaqa vai vatukaraqi vaikave, Benaminira ankuvano vai vataraqaa vaikave, Iutaini vai vatukaraqi vaikave, aiqinaini vai vatukaraqi vaikave, inaara aiqinaini vai vatukaraqi vaikave, Nekevini vai vatukaraqi vaikave, ekaa vika koqaa aqukeha vata vira varevarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

33

Noravano qaiqaa Isareri koqema nimitarerave tura

1 Te qaqiqai Iutaa avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavuqi vauraro qaiqaa Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2 Ti hutu vaireva Nora Kotikave. Te maa vatara autuke vate, viraqaa aiqinave nora namarive autuke vatauraukama vauro.
3 Are ti haarairaqe te nina tiva amiha are kia iri tavena haikara nora haika kukeqaviro vainara ai tiva amiare.
4 Te Isareri Variqa Noravano Kotika mintima turo: Te tavauramanta Ieruharemiqi variaka navutaaka vaantaavura rukavuke viraqaa vaarintevorave ti, vika nái naavu vonavu rampaike, Iutaa avuhainaa naavuvata hini rampaike, viraqaahai orive

katarive vare vuru vi haikaraqohai vaantaavura kempukaiqama kareka auti variarave.

5 Ho vika Babironi hampata iqoka raquqi viha qutu vivaro vika vaatavano vo naavu vo naavuqi mpiqa vuanarove. Ti voqamakero arara ite vairaqe te navutaaka qaqi kaari vika mintima kevarave. Ieruharemiqi variaka qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara te vika tauvaqa utu nimitarerave.

6 Te mintimake vika qoraiqama nimitevata, naantiara te maa vatukaravata viraqi vaikavata koqema nimitaari vika koqemake variqi vivarave. Te vi entara tenta vaiinti nahenti koqema nimitaari vika koqemake variqi viha kia navutaaka naatu qetevarave.

7 Vi entara te Iutaavata Isarerivata navutaaka rumpa vare vuru kaanaihai ntita vare maini viri kaari vika tota kempuka vatanaaka vauntemake, qaiqaa kempuka vatanaaka vaivarave.

8 Vika ti uva raqa kaarave, qora kaiqa vare variarave, kia ti vevaaraini vaireka auti variarave, ekaa vi uvara te nunka nimite taiqa karerave.

9 Vi entara te Ieruharemiqi vaika koqema nimitaaina okarara ekaa vo vatanaaka iri, vika quaheha ti autu tuaherakeha noraiqama kevarave. Vika Ieruharemiqi vaika koqemake variqi vira taveha kauqu runkinkiri ivarave, tiro.

10 Noravano Kotiva qaiqaa tiharo, Maa entara vo kiaka maa vatara tiha, Maa vatava anomakero qoraiqama viro aahara vata voqaara vaimanta kia vaiintivata aantau vahivata viraqi variarave, tiarave. Vika minti tivakeha quqaa uva ti variarave. Iutaini vai vatukaraqive, Ieruharemiqi vai aararaqaave, kia vaiintive aantau vahive vaivaro qumina naantaaka ntirave.

11 Ho vi entara ne qaiqaa Isareri quaheha naaraihi vai uvara *nontantave/otatave*, qaraaka naata vaati vareha quaheha ti uvara *nontantave/otatave*, irivarave. Ne irimanta vika ihi tiha koqeve ti *ofaa*ra vare ti Naavuni vuru kevarave. Vika maantimake ihi tivarave:

Kaiqenavu Nora Kotira ekaa kempuka vataarara koqeve tiare.

Vira okaravano koqe okaraqai vaivaro, vira muntukavano tinavuara ekaa entama variqiro vuanarove, tivarave.

Naantiara te maa vataraqaa variaka koqema nimitaari vika tota koqemake variqi vuantemake, qaiqaavata koqemake variqi vivarave. Te Noravano Kotikama minti turo, tiro.

12 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka maantima turo: Maa entara maa vataraqaa kia vaiintive aantau vahive variavaro qumina naantaaka ntirave. Ho naantiara qaiqaa koqe ukauvano vairamanta sipisipiqaa raqikika nái sipisipi mini vuru kaimanta ukau nevarave.

13 Naantiara Ieruharemi tataaqa vai vatukaraqive, Benaminira ankuvano vai vataraqaave, Iutaini vai vatukaraqive, aiqinaini vai vatukaraqive, inaara aiqinaini vai vatukaraqive, Nekevini vai vatukaraqive, mini mini sipisipiqaa raqikika homa nái sipisipi qaiqaa kaara ntuvake tavevarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

14 Noravano Kotiva tiharo, Vo enta anintairaqe vi entaraqaa te kauqu aiqiqaa aquke Isarerivata Iutaaravata tiva tauna uvava vi vauma varianarove.

15 Te vi entara katarivano aimakau arataintemake, Devitiva kuvuarama tainaraqihai vo kaama taariraro avuhainaava vaiharo maa vataraqaa vaika avuqavu okara koqe okaraqai autu nimitaqiro vuanarove.

16 Viva Avuhainaa Vaiintivano vairamanta kiama Isarerivata Iutaavata qaiqaa navutaaka naatu qeteha variqi vivarave. Vika vi vaiintira autu nteha maantima tivarave: Noravano *Avuqavu Okara Tinavu Timite Vaivama* Vaivo, tivarave.

17 Te Noravano Kotika tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Ekaa enta Devitira ankuqihainaa vaiinti vovano Isareri avuhainaava varianarove, turo.

18 Ekaa enta Rivaira ankuqihainaa vaiinti vovanovata ti avuqaa vaiharo kaintu iha quare *ofaa*rave, *uiti ofaa*ve, vo *ofaa*ve, autu timitaanarove, tiro.
19 Noravano Kotiva tiriara tiharo,
20 Te kuarivata toravata vitanta hampata vohaa vaiha uva tiva taatau tauraro kuarivano aatitairaqaa ite vaivaro toravano entaqi ite vairave. Kia vovano te vitantara tiva taatau tauna uvara nunka kaira vitanta hampiara voqaara itevarave.
21 Ho vira voqaantemake, te tenta kaiqa vaiinti Devitira hampata vohaa vaiha uva tiva taatau taunarave, Rivaira anku hampata vohaa vaiha uva tiva taatau taunarave, vi uvara kia ho vovano nunka kero vo uva tianarove. Ekaa enta Devitira ankuqiraa vaiinti vovano Isareri avuhainaava vairaro, ekaa enta Rivaira ankuqiraa vaiinti vovanovata ti avuqaa vaiharo *ofaa* iha quara timitaanarove.
22 Te qaqi kaari Devitika Rivaika kuvuarama teka nai airitahaa vaivarave. Opu makau naaruvaini nai airitahaa variamanta ne kia ho kaara ntuvake tavaantemake, ne vitanta kuvuarama tekavata kia ho kaara ntuvake tavevarave, tiro.
23 Qaiqaa Noravano Kotiva tiriara tiharo,
24 Vo kiaka ti vaiinti nahentiara ti varia uvara are irianarave? Vika tiha, Noravano Isarerivata Iutaavata kaamatero, viraqaahairo viva vitanta qoririma kaivo, ti variarave. Vika minti tiha ti vaiinti nahentiara vehi vatanaakave, kia qaiqaa nora vatanaaka vaivarave ti variarave.
25 Vika minti tiamantavata, te mintima turo: Aatitaivavata enta ivavata te uva vataunara naitaramake avataqi vuate ti, vitanta autuke vataunarave. Naaruvavanovata vatavanovata vohaa aramake te uva vataunara avataqi vi variarave.
26 Te vi haikara mintimake autuke vataunantemake, te Iekopika Devitika hampata vohaa uva tivake taatau taunara qaqi iriqi virerave. Te Devitira ankuqihainaa vaiinti vo kaama taariraro, viva Eparahaamivave, Aisaakivave, Iekopivave, kuvuarama taakaqaa raqikiqiro vuanarove. Naantiara te tenta vaiinti nahenti aaqurihama nimitaari vika qaiqaa koqemake variqi vivarave turo, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

34

Sedekaiarara raurihara variane tura

1 King Nebukanesaava nai iqoka vaiintivata, vo vatanaa vo vatanaaka vira vevaaraini vauka iqoka vaiintivata ntita varero, ani Ieruharemi vatukave, vira auvahini vau vatukaukave, vika hampata raqi vau entara, Noravano Kotiva tiriara qaiqaa uva tura.
2 Isareri Variqa Noravano Kotiva tiriara tiharo, Are Iutaa King Sedekaiava vainaini oruntera maa uvara vira tiva amiane: Noravano Kotiva mintima tivo: Te maa vatukara Babironi avuhainaara kauquqi kaariraro viva vira iha quara kaanarove.
3 Are kia ho ruqema kera vinarave. Navutaaka ai ravaaqavuke vare vuru vira kauquqi kaivara are vira avuqaa vaihara nai viri nai viri tavehara vikantira uva tinarave. Viraqaahai vika ai rumpa vare Babironini vuru kevarave.
4 Ho Iutaa avuhainaa vaiinti Sedekaiao, te Noravano Kotika ariara mintima turo: Iqoka paipevano kia ai arukaanarove.
5 Are qihaaqama kera qutu vinarave. Are qutu viramanta vika haaru ai kaivaqaukavara avuhainauka koqe muntavi haikara iha quara nimitaantemake, aivata vi haikara iha quara amiteha iqi rateha tiha, Mpo, tinavu avuhainaa vaiintivano qutu vivo, tivarave. Te Noravano Kotika ariara minti turo, tiro.
6 Noravano tiriara Sedekaiara vi uvara tiva amiane tumanta te Ieruharemiqi vaiha vi uvara King Sedekaiara tiva amunara.
7 Vi entara Babironi avuhainaara iqoka vaiinti Ieruharemi hampata iqoka raqiha, taara vatuka Lakisivata Asekaavata hampata raqi vaura. Navutaaka Iutaini iqoka

raqiha ekaa vaantaavura vai vatukara naatarake, taaramo vatuka vinavukaqai qaqi vaura.

Iutaa nái paanaa kaiqa varoka kia kuvantu nimitora

8 King Sedekaiava Ieruharemiqi vauka hampata vohaa uva vatero tiharo, Tenavu
tentanavu paanaa kaiqa vareka qaqi kuvantu karerave, tura.
9 Vika maantimake uva tiva tora: Ne kia nenta hana Isareri tuataimanta vika
karapuhi vaiinti voqaara ni kaiqa vara nimitaate. Ne vika vaiintie nahentie ekaa
kuvantu kaimanta qaqi variate, tura.
10 Minti tumanta ekaa qiata vaiintivata vaiinti nahentivata vi uvarara eo tivake tiha,
Tenavu vi vaiinti nahentika kuvantuke kia qaiqaa vika rumpa tarerave ti. Vika vi
uvarara eo tivake nái paanaa kaiqa varoka kuvantu nimitora.
11 Vika mintuma kevata, naantiara vika vo avu aato vare, vika kuvantu koka ntita
vare qaiqaa viri ke tiha, Ne qaiqaa tinavu paanaa kaiqa varaate tura.
12-13 Mintuvaro Isareri Variqa Noravano Kotiva tiriara tiharo, Maa uvara vaiinti
nahenti tiva nimiane: Haaru Isipihainaaka ni kaivaqaukavara rumpa tomanta te vika
ruaruama nimite, vika hampata vohaa uva tiva taataute tiha,
14 Ni hana Hiparu vaiintie nahentie* ni paanaa kaiqa vara nimiteka 6 ihiaraqai ni
kaiqa vara nimitevarave. 7 ihivano anintaira ne vika kuvantu kaimanta qaqi variate,
tiavaunarave.
Te minti turamantavata, ni kaivaqaukavara kia vi uvara iriataa umanta kia irurave.
⌞Vika kia nái qumina kaiqa vaiintie nahentie kuvantu nimitaraiti, qaqiqai vika tuate
vaurave.⌟
15 Ho tuvana te tavauramanta ne qora okara autura qaqirake, vo avu aato vare,
koqemake ti uva avataqi viha nenta hanauka Isareri kuvantu nimitaarave. Vi entara
ne ti Naavuvano vainaini ti avuqaa vaiha uva vohaa vateha tenavu mintirerave,
tiarave.
16 Ne minti tivakevata, ne qaiqaa vo avu aato vare, ti hutu qoraiqamake vataini
muntuvi kaavo. Ne nenta vohaa uva tivake vataara raqake, ne vohaiqa vohaiqavano
nenta kuvantu kaamanta qaqi vua vaiinti nahentika qaiqaa ntita vare viri ke, vikara
kempukaiqamake tiha qaiqaa tinavu paanaa kaiqa vara timitaate tiavo.
17 Vira kaara te Noravano Kotika niara tiha, Ne ti uva raqa keha nenta hana
Isareri kia kuvantu nimitaara kaara, tevata ni kuvantu karerave. Te ni kuvantu
kaariraro iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, ni aruqiro
vuanarove. Te ni qoraiqama nimitaari ekaa naato vatanaaka niara vaaqu vatanaakave
tivaro, vika antuqavanovata kia niara varianarove.
18-20 Iutaa qiata vaiintive, Ieruharemi qiata vaiintive, nora vaiinti avuhainaa
naavuqi variakave, ti Kotika kaiqa vara timite variakave, vo vaiinti nahentive, ne ekaa
ti tivuqaa vaiha vohaa uva tiva taatauke tiha, Tenavu vika kuvantu karerave tiarave.
Ne vi uvara kempukaiqama kareka iha, purumakau aruke vira vaata vuavu
tavaaraqaa kahike hini hini vate, ne vira vaata avuta ntuna oru viha vi uvara tivataara
avatarerave tiarave. Ne minti tiaravata, raqake kia vira avataqi vuarave.
Vira kaara te navutaaka qaqi kaari vika ne purumakau arukaantemake, nintavata
arukevarave. Ni arukaivaro ni vaatavano qumina vairamanta uvirive qaakau aantau
vahive ani ni vaata nevarave.
21 Te Iutaa King Sedekaiaravata vira qiata vaiintivata navutaaka kauquqi kaari-
ramanta vika arukevarave†. Vate maa entara Babironi avuhainaara iqoka vaiinti
Ieruharemi vahuqa qaqirake vuavo.

---

* **34:14:** Vi entara vaiintivanoe nahentivanoe nái *dinau* taiqa karevae, vo maara kaara uva taiqa karevae, viva vo vaiintiara ai paanaa kaiqa vara amitaqi vuariraro vi uvava taiqa vuarire tivakero, vi vaiintira paanaa kaiqa vara amite vaura. † **34:21:** Jer 37:5, 11

22 Ho naantiara te tiariramanta vika orurante ani maa vatukara qaiqaa ututumate iqoka raqiha vira aatarake iha quara kevarave. Te qaqi kaariramanta navutaaka ani Iutaini ekaa vatuka qoraiqama kaivaro kia vovanovata viraqi varianarove. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

35

Rekapira ankuara tura

1 Josaiara maaqu King Jehoiakimiva Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2 Are Rekapira ankuqihainaaka varianaini oruntera vika hampata uva tivakera vika ntita varera ti Naavu auvahini *rumu* voqi viri kera, *uaini* vika nimiramanta naate, tiro.
3 Minti timanta te orunte Rekapira ankuqihainaa vaiinti vo Jasaniaara vi uvara tiva amirera vunara. Jasaniaara qova ti amaqova Ieremaiaava vauvaro Ieremaiaara qova Habasiniaava vaura. Te Jasaniaarave vira qata vakaave vika maaquvarave
4 ekaa vika ntita vare viri Nora Kotira naavu *rumu* voqi kaunara. (Vi *rumu*va vaireva, Ikadaliara maaqu paropeti vaiinti Hanaaniva nai avataqi vu vaiintika numiqe vau *rumu*va vaura. Vira tataaqa qiata vaiinti vokuka u *rumu*va vauvaro, vira muntuvi Salumira maaqu Maseaava u *rumu*va vaura. Salumiva Kotira Naavu qentiqaa raqiki vau vaiintiva vaura.)
5 Te Rekapira ankuqihainauka vi *rumu*raqi ntita viri ke, *uaini* vo *kaapu* vo *kaapu*qi qihiake vika nimi tiha, Ho *uaini* vira naate ti.
6 Te minti turamanta vika aqao ti, Tenavu *uaini* kia naunarave. Tinavu kaivaqava vo, Rekapira maaqu Jonadaapiva kempukaiqama kero qioqama tero tiharo, Nevata ne kuvuarama tekavata *uaini* kia naate, turave.
7 Viva tiharo, Ne kia naavu maaqa kaqake vairaiti, kia kara naaho utiraiti, kia *uaini* naaho utiraiti, kia *uaini* naahovata koqaamake varaate. Ne *seri* naavuqiqai variqi vuate, turo. Ne mintiaqi vivera, ne homa maa vataraqaa vi aniha kia vaaka qutiraiti, vukai enta qaqi variqi vivarave, turave.
8 Ho tenavu tentanavu kaivaqava Jonadaapiva uva maara tura koqemake avate vaunarave. Tenavu tentanavu naatave maaqu raavurave vika hampata kia *uaini* naunarave.
9 Tenavu kia naavu maaqa kaqate vairaiti, kia *uaini* naahove, kara naahove vataunarave.
10 Tenavu *seri* naavuqiqai variqi viha, ekaa tentanavu kaivaqava kempukaiqama kero tivato uvara avataqi vi vaunarave.
11 Tenavu mintiaqi vurarovata, King Nebukanesaava iqoka raqireva animanta tenavu qeteha tiha, Aniqenavu Ieruharemiqi ruqemake oru variare. Hauri Babironi iqoka vaiintivata, Siria iqoka vaiintivata tinavu arukevorave tivake Ieruharemini ani vauro, ti.
12 Vika minti tuvaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
13 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Are oruntera Iutaini variakavata Ieruharemiqi variakavata mintima tiva nimiane: Te Noravano Kotika ni irama nimiteha tiha, Ne nantihae ti uva kia iriraiti, te uva maara vataunaravata kia avataqi vuarave?
14 Haaru Rekapira maaqu Jonadaapiva nai vaintivara qioqama teharo kia *uaini* naate tirara ti, vate maa entaravata viva kuvuarama taika vira uva iriha kia *uaini* naarave. Te tenta uva ni qaiqaa qaiqaa tiva nimi vauramantavata, ne kia ti uva avataqi vi variarave.
15 Te qaiqaa qaiqaa tenta kaiqa vaiinti paropeti vaiinti vika ne varianaini nititama kauramanta vika niara tiha, Ne ekaa qora aara qaqirake avuqavu i okarara avataqi vuate. Kia una variqa nutu tuaherakeha vika kaiqa vara nimitaate. Ne ti uva avataqi

vivera, te ni qaqi kaariramanta ne te ni kaivaqaukavaravata nivata nimuna vataraqaa qaqi variqi vivarave, tiarave. Te vika noqihai minti turamantavata, ne kia nenta aato ti timiraiti, kia ti uvavata iriarave.
16 Rekapira maaqu Jonadaapiva kuvuarama taika nái kaivaqara uva koqemake iriqi vuamantavata, ne kia ti uva iriavo.
17 Vira kaara te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka tiha, Ne iriate. Te Iutaini variakaravata Ieruharemiqi variakaravata tiva taunantemake, te ekaa qoraiqama nimitaaina haikara vikaqaa qovarama karerave. Te vikara uva turamantavata, vika kia ti uva iriarave. Te vika naarauramantavata, vika kia vo tiarave, tiro.
18 Noravano minti tumanta te Rekapira ankuara tiha, Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava niara mintima tivo: Ne nenta kaivaqava Ionadaapiva uva maara tiva tora koqemake iri, ekaa vira uva koqemake avataqi vuarave.
19 Virara irihama te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka tiha, Rekapira maaqu Jonadaapiva kuvuarama taika vika kia taiqa viraiti, qaqi vaivaro ekaa enta vikaqihairo vovano ti kaiqa vara timitaarirava varianarove turo. Noravano Kotiva niara mintima tivo, tunara.

36

Barukiva Kotira uva qara ntuvato vukura King Jehoiakimiva iha quara kora

1 Josaiara maaqu Jehoiakimiva 4 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Noravano Kotiva tiriara tiharo,
2 Quruqurumatai vukura varera viraqi te Iutaaravata, Isareriaravata, ekaa vo vatanaakaravata, ai tiva amuna uvara qara ntuva taane. Are avuniqama kera te Josaiava vau entara ai tiva amuna uvara vira naane qara ntuva tera, vira naantiara ekaa vo uvavata, maa entara ai tiva amunara viravata, qara ntuva taane.
3 Iutaini variaka te naantiara vika qoraiqama nimitaaina uvara, vo uva vo uva iri, vika qora aara qaqirae kevarave? Vika mintivera, te vika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare uvara nunka nimitarerave, tiro.
4 Viva minti tumanta te Neriaara maaqu Barukira aaramake, Noravano ti tiva timu uvara vira tiva amuraro Barukiva ekaa vi uvara quruqurumato vukuraqi qara ntuva timitora.
5 Mintumanta te Barukirara tiha, Ti Nora Kotira Naavuqiara qioqama taarara ti, te kia ho mini virarave.
6 Ho vo enta vaiinti nahenti kara auramate entara, are Nora Kotira Naavu vainaini oruntera, ekaa Nora Kotira uva ai tiva amurara vukuqi qara ntuva taanara vira kaara ntiramanta, Iutaini vo vatuka vo vatukaihai anika vi uvara iriate.
7 Ti voqamakero arara itairaqe te vika ntaihaaina uvara iri, vika Nora Kotikara tinavu aaqurihama timitaane tivake, nái qora aaraqaa ni variara qaqirake tuqantaae vivarave? tiro.
8 Noravano minti tuvaro Barukiva te tunantema kero, Nora Kotira Naavuni oruntero vi vukuraqihairo Noravano Kotiva tu uvara vaiinti nahenti kaara ntuva nimura.
9 Jehoiakimiva 5 ihi 9 torara Iutaaqaa raqiki vau entara vika Nora Kotira avuqaa vaiha kara aurama taare tivake vo enta kaamate Ieruharemiqihaive, ekaa Iutaini vau vatukaraqihaive, vaiinti nahenti Kotira Naavuvano vaunaini anura.
10 Vika aninte mini vauvaro Barukiva Nora Kotira Naavuqi *rumu* qentiana himpi vaiharo, ekaa te vira tiva amuna uvara vukuqihairo kaara ntuva nimitora. Vi *rumu*va Safaanira maaqu Gemariaara *rumu*vano vauvaro Safaaniva avuhainaa vaiinti uva qara ntuva amite vau vaiintiva vaura. Gemariaara *rumu*vano Qaraaka Qentive tura aumanto vauvaro Barukiva vi *rumu*ra qentiana vaiharo vukuqihairo vi uvara kaara ntuva nimitora.

11 Barukiva kaara nti vauvaro Gemariaara maaqu Safaanira nainti Mikaiaava ekaa
Noravano Kotiva tu uvara iriro,
12 viraqaahairo viva mini kero avuhainaa naavu Elisamaara *rumu*qi otuntero tavo-
manta Elisamaava avuhainaa vaiinti uva qara ntuva amite vauva viva vo, Semaiaara
maaqu Delaiaava vo, Akabora maaqu Elanataaniva vo, Safaanira maaqu Gemariaava
vo, Hananiaara maaqu Sedekaiava vo, nora vaiinti vo kuka vatamake, ruvaaqumavi
viraqi vaura.
13 Vika *rumu* viraqi vauvaro Mikaiaava ekaa uva Barukiva vaiinti nahenti kaara
ntuva nimito uvara vikavata tiva nimumanta,
14 viraqaahai vika Netaaniara* maaqu Selemiara nainti Jehudira atitamake tiha,
Are Barukirara mintima tiane: Are vaiinti nahenti kaara ntuva nimitaana vukura
varera aniane tuvaro Jehudiva oru vira tiva amuvaro Barukiva vi vukura varero vika
vaunaini anura.
15 Viva anumanta vika virara tiha, Are oquvira vi vukuraqihaira tinavu uva kaara
ntuva timitaane, tuvaro Barukiva vuku viraqihairo vika uva kaara ntuva nimitora.
16 Viva kaara nti vaumanta vika vi uvara iri, ravukuvi qeteha nai tave nai tave iha
Barukirara tiha, Oho, kaiqe ekaa vi uvara avuhainaa vaiinti vuru tiva amiare, tivake
17 vika vira ireha tiha, Are nantiakerae vi uvara qara ntuva taaro? Ieremaiaava ai
tiva ami vaivarae are vi uvara qara ntuva taaro? tuvaro
18 Barukiva eo tiro, Viva ekaa vi uvara ti tiva timi vaimanta te *inki*qohai maa
vukuraqi qara ntuva taunarave, tiro.
19 Minti tumanta vika tiha, Netanta Ieremaiaaka oru kukeqavi variate. Kia vo
vaiintiara tetanta mini oru vairerave tiate, tivake
20 vika quruqurumato vukura vare vuru Elisamaava avuhainaara uva qara ntuva
amite vaura *rumu*qi vate, viraqaahai vika avuhainaava vaunaini orunte ekaa vi
haikara vira tiva amura.
21 Avuhainaa vaiinti viva vika uva iriro, viraqaahairo Jehudiva vi vukura varaarire
tiro, vira atitovaro Jehudiva oru Elisamaara *rumu*qihairo vuku vira varero orurantero
ani vaiharo uva vira kaara nti vaumanta avuhainaa vaiinti vivavata vira ututumate
himpi vaukavata vi uvara irura.
22 Vi entara 9 tora iqara auti vau entava vauvaro avuhainaa vaiinti viva nai naavuqi
iha tataaqa vaiharo iha taari vaura.
23 Ho Jehudiva quruqurumato vukura viraqihairo uva vo kaara ntuva taiqa kovaro,
avuhainaa vaiinti viva muhupaqohairo vi uvara vukuqaahairo teqakero ihaqira aqu
kero, viraqaahairo qaiqaa qaiqaavata viva mintiaqiro viro, ekaa vi vukura iha quara
taiqa kora.
24 Avuhainaa vaiinti vivavata vira hampata vaukavata ekaa vi uvara iri, vika qeteha
ike mpo tivakeha nái uta vaaqa unahi aanahima kaataara vaimanta vika kia mintiraiti,
qaqi vaura.
25 Elanataaniva vo, Delaaiaava vo, Gemaariaava vo, vinavuka avuhainaa vaiintiara
mpo tiha vi vukura kia iha quara kaane tuvaro, viva kia vinavuka uva iriraitiro,
26 nai maaqu vo Jeramelirave, Asarielira maaqu Seraiaarave, Apadelira maaqu
Selemiarave vinavuka nititero tiharo, Nenavu oru Ieremaiaaka Barukika ravaaqavu
kaate, tuvarovata Noravano titanta kukeqa komantara ti, vinavuka kia ho titanta ranta
kora.
27 Ho King Jehoiakimiva te Barukira tiva amuna uvara qara ntuva tai vukura iha
quara kovaro Noravano Kotiva tiriara tiharo,
28 Are quruquruma tai vukura vo varera, avuni tiva tauna uvara, ekaa vi uvara
qaiqaa qara ntuva taane.

---

* **36:14:** Netaaniara qova Kusiva vaura.

29 Are uva vo vara kairaro Iutaa King Jehoiakimiva vira tavaarire. Virara mintima
tiane: Noravano Kotiva ariara mintima tivo: Are quruquruma tai vukura vira iha
quara kera Ieremaiaarara tihara, Viva nantiharoe maa vukuraqi qara ntuva tero
tiharo, Naantiara Babironi avuhainaava ani maa vata maatara vehi autu taiqakero
vaiintivata aantau vahivata aru taiqa kaanarove, tivo? tianarave.
30 Ho te Noravano Kotika ai King Jehoiakimira tiva amirerave: Kiama are kuvuarama
terava vovano Devitira avuhainaa taintaqaa oquviro varianarove. Are qutu viramanta
vika ai vaata vare muntu qumina kanta aqu kaivaro vairaro aatitairaqaa kuarivano
vira tatoqa kairaro entaqi iqaravano vira aruanarove.
31 Ne qora kaiqa vare variara kaara te ai nina vaintivaravata, nora vaiinti ai naavuqi
kaiqa vare variakavata, ntaiharerave. Arevata, Ieruharemiqi variakavata Iutaini
variakavata, ne ekaa ti uva kia iriara kaara, te tenta tiva taunantemake, te niqaa
qoraiqama nimitaaina haikara qovarama karerave, tiro.
32 Noravano minti tumanta te quruqurumato vukura vo vare vuru ti uva qara
nti vai vaiintira Barukira amuraro, viva ekaa te vira tiva amuna uvara qaiqaa qara
ntuva timitora. Viva avuni vau vukuraqihainaa uvavata, qaraaka uvavata te vira tiva
amunara qara ntuva timitora.

37

Sedekaiava Ieremaiaara vo uvara irora

1 Babironi vika King Nebukanesaava Josaiara maaqu Sedekaiara noraiqama kovaro,
viva Jehoiakimira maaqu Jehoiakinira vatuka varero Iutaa avuhainaava vaura.
2 Vivavata, vira kahaqi vaukavata, vaiinti nahenti Iutaini qaqi vaukavata, Noravano
Kotiva tu uvara te vika tiva nimunara kia iriataa imanta kia irura.
3 Vo enta King Sedekaiava Selemiara maaqu Jehukaliravata, Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintira Maseaara maaqu Sefanaiaravata, vara komanta vitanta te vaunanaini
aninte tiha, King Sedekaiava ariara tiharo, Tinavuara irihara Nora Kotira tinavu
Variqa aarama timitairaro viva tinavu kahaqiarire tivo, tura.
4 Vi entara ti ravaaqavuke karapuhiqi ke entava kia anintomanta, te vaiinti nahenti
nivutaini qaqi vi ani vaunara.
5 Vi entara Babironi iqoka vaiinti Ieruharemi ututumate vauka uva vo irumanta,
Isipi iqoka vaiinti Isipi ke aaraini ani variavo tumanta vika vi uvara iri Ieruharemi ke
nái vura.
6 Mintuvaro Isareri Variqa Noravano Kotiva tiriara tiharo,
7 King Sedekaiava vara kaitanta mintima tiva nimiane: Isipi avuhainaara iqoka
vaiinti ni kahaqireka aaraini ani variaka, vika qaqirake anirante nái maaqaini
vivarave.
8 Vika vimanta Babironi iqoka vaiinti qaiqaa orurante ani maa vatukara ututumate
iqoka raqiha vira aatarake ihaqohai tatoqa kevarave.
9 Te Noravano Kotika niara rauriha variate turo. Hauri ne nenta una uva irike tiha,
Babironi iqoka vaiinti vika kiama qaiqaa orurante anivarave tivorave. Naantiara vika
qaiqaa orurante anivaravema turo.
10 Ne naantiara ekaa Babironi iqoka vaiinti naatara keva ho vairavauve, vikaqihai
vokika vaata qoraiqama keka nái *seri* naavuqi qaqi vainavuka homa himpi ani maa
vatukara iha quara kevarave. Noravano Kotiva minti tivo, ti.

Ieremaiaara ravaaqavuke karapuhiqi vuru kora

11 Vi entara Isipi iqoka vaiinti aaraini ani vaura kaara Babironi iqoka vaiinti
Ieruharemi ke vumanta,
12 te kaiqe Ieruharemi ke, Benaminira vata vainaini orunte, tenta vata koqaama
taunara oru varaare tivake,

13 Ieruharemi vaantaavura qenti vo *Benaminira Qentive* tunaini oruntauraro
maimaraara iqoka vaiintiqaa raqiki vauva Iriaava ti ravaaqavu kora.
Iriaara qova Selemiava vauvaro vira naaquva Hananiaava vaura. Iriaava ti Iutaini
ravaaqavu kero tiharo, Are Babironi iqoka vaiinti varianaini ruqema kera vireva auti
variaro, tiro.
14 Viva minti tumanta te aqao ti, Kia te Babironi iqoka vaiinti varianaini ruqemake
vireravauve turarovata, Iriaava kia ti uva iriraitiro, viva ti ravaaqavu varero qiata
vaiinti vaunaini vuru kora.
15 Mintumanta vika Iriaava tu uvara iruvaro arara itomanta vika vokuka tumanta
ti kaavu ruqutuke vate, karapuhi naavuqi ti vuru kora. Vi naavuva Ionataaniva uva
qara nti vau vaiintira naavuvano vaumanta vika vi naavuva karapuhi naavu variarire
ti, qaiqaa vira autukora.
16 Vi naavuraqi vata vevanto nkauruke *rumu* vo autuke vatora viraqi vika ti muntu
komanta te airi enta viraqi vaunara.
17 Te karapuhi viraqi vauraro vo enta King Sedekaiava tiriara tumanta vika tuvu ti
tivita vare vira avuhainaa naavu vaunaini vuru kovaro viva evaara ti irero tiharo,
Nora Kotira vakaaka vo vairove? tumanta te eo tivake tiha, Viva mintima tivo:
Navutaaka ai ravaaqavuke Babironi avuhainaara kauquqi kevarave, ti.
18 Te minti tivake vira ireha tiha, Te nana okarae autiha ai qoraiqama amite ai
qiata vaiintie, vaiinti nahentie qoraiqama nimitaunara kaara are ti karapuhi naavuqi
kaanarave? ti.
19 Ai paropeti vaiinti vo kiaka ⌞una uva⌟ tiha, Babironi vika kia ai hampata iqoka
raqivarave. Vika kia maa vataraqaa ani iqoka raqivarave, tiarave. Ho vate paropeti
vaiinti vika tainie variavo?
20 Nora vaiintio, te ariara mpo tiha, kia ti Ionataanira karapuhi naavuqi qaiqaa
kaane. Are mintirera, te viraqi vaiha qutuma virarave.
21 Te minti turaro King Sedekaiava tumanta vika kia ti Ionataanira karapuhi naavuqi
muntu karaiti, vika Iutaa avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavu vovano vaura
viraqi ti vuru kora. Te viraqi vauramanta vika vo enta vo enta mpareti unte vau
naavuraqihai mpareti vohaiqa vohaiqa vareha viri ti timi vaura. Mintiaqi vuvaro
Ieruharemi vatukaqi ekaa mpareti taiqa vumanta kia qaiqaa ti timiva vaura.

38

Vika Ieremaiaara namari taani autu toraqi tutakora

1 Erakaimaante Mataanira vaiintinavu, Mataanira maaqu Sefatiava vo, Pasurira
maaqu Gedaliava vo, Selemiara maaqu Jehukaaliva vo, Malakiara maaqu Pasuriva vo,
vinavuka te vaiinti nahenti tiva nimi vauna uvara irura.
2 Te vaiinti nahentiara tiha, Noravano Kotiva mintima tivo: Niqihai vokiaka maa
vatukaraqi vaivaro iqoka paipevano vika arukairamanta, vokiaka narara variqi vi,
qutu vivaro, vokiaka nora rovaravano arukaanarove.
Niqihai vokiaka maa vatukaraqihai aaqaini orunte Babironi iqoka vaiintiara hove
kia tenavu ni hampata iqoka raquataa ivo tika, vika kia qutu viraiti, qaqi vaivarave.
3 Te maa vatukara Babironi iqoka vaiinti kauquqi kaari vika vira aatara kevarave,
tivo.
4 Te Noravano Kotiva vi uvara tivo turamanta vaiinti 4 navu vi uvara iri, orunte
avuhainaa vaiintiara tiha, Maa vaiintira arukevama vaivo. Viva minti ti vaira kaara,
tinavu iqoka vaiinti iqoka raqi kempukava kia vaimanta vaiinti nahentivata qeteha
kia tenavu ho vairarave ti variarave. Viva kia maa vaiinti nahentika kahaqama
nimitaraitiro, vika qoraiqama nimitareva auti vaivo, ti.
5 Vinavuka minti tuvaro King Sedekaiava tiharo, Ho viva ninavu kauquqima vaivo.
Te kiama ninavu ravaaqavu kararave, tumanta

6 vinavuka ti ravaaqavu vare muntu ori vauruke namari *taani* autu toraqi naaquntaqohai ti rumpate tuta tutamaqi tuvi muntu viraqi kora. Vi *taani*va vaireva, avuhainaara maaqu Malakiara *taani*vano avuhainaa naavu naanteqaraini vaura. *Taani* viraqi kia namarivano vauvaro horavanoqai vaumanta te hora viraqi otini rupeqavi vaunara.
7-8 Te viraqi vauraro avuhainaa naavuqi kaiqa varova, Sudani vatanaa vaiinti Ebeti-Melekiva vinavuka ti *taani*qi ko uvara iriro, viraqaahairo viva vevantero oru avuhainaava Benaminira Qentiana oquviro vaunaini oruntero virara tiharo,
9 Oho, ti nora vaiintivauvo, vinavuka qora kaiqa vareha vika Ieremaiaara *taani* voqi aqu kaavo. Viva viraqi narara vaiharo qutuma vuanarove. Maa vatukaraqi karavano taiqa vuarirava aumaiqivo, tiro.
10 Ebeti-Melekiva minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Ho are maihaira 30 vaiintinavu ntita varera oru Ieremaiaara *taani* viraqihaira rarau qaqini kairaro kia qutu vuarire, tiro.
11 Minti tuvaro Ebeti-Melekiva vi vaiintinavuka ntita varero oru avuhainaa naavu airaira vato *rumu*raqihairo nihi utavaaqa vatora varero, te *taani*qi vaunanaini oruntero naaquntaqohairo utavaaqa tuta tutamaqiro otu viro tiharo,
12 Naaquntavano ai tuquantorave tira, nihi utavaaqa varakera nena aakaqi vataane tumanta te viva tunte uramanta vika *taani* viraqihai ti rarau vaari qaqini kora.
13 Ho vi entaraqaahai te avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavu vo vaura viraqi vaunara.

Sedekaiava qaiqaa Ieremaiaakantiro uva tura

14 Vo enta King Sedekaiava tumanta vika ti vita vare Nora Kotira Naavu *nampa* 3 qentivano vaunaini vuru kovaro mini King Sedekaiava tiriara tiharo, Te vo uva ai ireha tavarerave. Kia vo uva kukeqa karaitira, ekaa uva ti tiva timiane, tiro.
15 Viva minti tumanta te nai tiva ami tiha, Oho, te quqaa uva ai tiva amiarera, are ti aruma kenarave. Te koqe avu aato ai tiva amiarera, are kia ti uva avatenarave, ti.
16 Te minti turaro King Sedekaiava evaara nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqava tinavu autukero vataira autuqaa te mintima turo: Te kia ai arukaraiti, ai arukareka auti variaka kauquqi kiama ai kaainarave, tiro.
17 Viva minti tumanta te Sedekaiarara tiha, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava ariara mintima tivo: Are Babironi avuhainaara iqoka vaiinti qiata vaiintinavuara hove kia ti ni hampata iqoka raquataa ivo tirera, vika ai vehakuma amiteha kia maa vatukaravata ihaqohai tatoqa aqu kaivara, are nena naavuqi variaka hampata kia qutiraitira, qaqi variqira vinarave.
18 Are kia vikara minti tiraitira, qaqi iqoka raqirera, te Babironi vika qaqi kaari vika maa vatukara ihaqohai tatoqa aqukaivara arevata kia vika kauquqihaira ruqema kera vinarave, tivo, ti.
19 Te minti turaro King Sedekaiava tiriara tiharo, Oho, te Iutaa vatanaaka ruqemake Babironi iqoka vaiinti mantaraini oru variaka naatu qete vauro. Hauri Babironi vika ti vi vaiintika kauquqi kaimanta vika ti qoraiqama timitevorave, tiro.
20 Viva minti tumanta te vira nai tiva ami tiha, Babironi vika kiama ai vi vaiintika kauquqi kevarave. Mpo, are te Nora Kotira uva ai tiva amunara vira avataqira vuane. Are mintirera, are kia qutiraitira, koqema kera variqira vinarave, ti.
21 Are kia iqoka qaqirakera qaqiqai Babironi hampata raqirera, Noravano Kotiva ti tairakaa humiqai haikava qovaraiqianarove.
22 Te maantimake taira tavauro: Ekaa nahenti ai avuhainaa naavuqi qaqi variaka navutaaka vika ravaaqavuke vare vuru Babironi avuhainaara qiata vaiintinavu nimiarave. Nahenti vika aitareha ariara tiha,

Ho koqeve. Are nena tonti vikaqaa muntuvi variarauka vika ai qora avu aato amiavara are vika uva avataqira vuanarave.

Vaiinti aiquvano horaqi rupeqa vintema kera, are nora maaraqi variaramanta ai tonti vika ai tauvaqa utu amite vuarave, tiarave. Te mintimake taira tavaunarave.

23 Babironi vika ekaa ai naata vainti ravaaqavuke vare vivarave. Are nenavata kia ho Babironi kauquqihaira ruqema kera viraro, Babironi avuhainaava ai rumpa taira, vika maa vatukara ihaqohai tatoqa kevarave, ti.

24 Te minti turaro Sedekaiava tiriara tiharo, Are kia tetanta vate tuna uvara voravata tiva amiane. Are voravata tiva amirera, are qutuma vinarave.

25 Qiata vaiinti vika te ai hampata uva tunara virara irivera, vika are vainanaini orunte mintima tivarave: Are avuhainaa vaiinti hampata uva tihara nana uvae netanta nai tiva ami nai tiva ami iavo? Are vi uvara kukeqa kairera, tenavu ai aruma kararave, tivarave.

26 Vika minti tivara are nái mintima tiva nimiane: Te virara mpo ike tiha kia ti qaiqaa Ionataanira karapuhi naavuqi vuru kaane, tunarave tiane, tura.

27 Ho vira naantiara qiata vaiinti vika te unanaini aninte ti iromanta te avuhainaava tuntemake vika tiva nimunara. Kia vovano tetanta avuhainauka tuna uvara irurara ti, qiata vaiinti vika kia tiriara vo uvavata tura.

28 Ho te qaqiqai avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavu vauraqi variqi vuramanta navutaaka iqoka raqiha Ieruharemi vatuka varora.

39

Babironi iqoka vaiinti Ieruharemi varora

1 King Sedekaiava 9 ihi 10 torara Iutaaqaa raqiki vau entara Babironi King Nebukanesaava nai iqoka vaiinti ekaa ntita varero ani Ieruharemi vatuka aatara kareva vira utututa tero vaura.

2 King Sedekaiava 11 ihiara Iutaaqaa raqiki vaumanta vi ihira 4 tora 9 entaqaa navutaaka vaantaavura hini mantaraini rukavuke vatukaqi oriqetora.

3 Vika vatukaqi oriqete Babironi qiata vaiinti vika *Tavaarana Vai Qentirave* tunaini *ko* tireka oru oquvi vaura. Vika nutu vaireva:

Negali-Saresevave, Samiga-Nebovave, Sasekimavave, vo Negali-Saresevave, vinavuka vaura.

4 King Sedekaiava nai iqoka vaiintiaravata Babironi iqoka vaiinti anura tave, vika entaqi ruqemake vireka auti vaura. Avuhainaara kaqava tataaqa vaantaavura taaraqanta vaunaini qenti voqihai vika ruqiare vevante, Ieruharemi ke Iotani Uqitaini vireka vura.

5 Mini vumanta Babironi iqoka vaiinti King Sedekaiara avataqi vuvaro viva Ieriko Uqitaini otu vumanta Babironi iqoka vaiinti Sedekaiara ravaaqavu vare Nebukanesaava Hamati vataini Ripila vatukaqi vaunaini vuru kovaro Nebukanesaava viraqaa uva vatero *ko* amura.

6 Ho Sedekaiava tave vauvaro King Nebukanesaava vira maaquvara arukero ekaa Iutaa qiata vaiintivata arukero,

7 viraqaahairo viva Sedekaiara avutanta vauru kero, Babironini vira vuru kaare tiro, *baraasi seni*qohairo vira aiqu kauqu rumpa tora.

8 Babironi iqoka vaiinti vika Ieruharemiqi avuhainaa naavuvata vaiinti nahenti naavuvata qumpiarama ke, Ieruharemini ori vaantaavura aututora viravata ekaa rukavu raakavuma aqukora.

9 Maimaraara raqikuka qiata vaiinti Nebusaradaaniva Ieruharemiqi qaqi vauka rumpa varero Babironini vuru kero, vokukavata iqoka raqu entara iqoka qaqirake Babironi mantaraini vauka, viva vikavata ntita varero Babironini vuru kora.

10 Viva ekaa vika Babironini vuru keharovata, Iutaa vataini vokuka anomake vehiqamavi kia vatavata vatoka, vika *uaini* naahovata vo naaho maatavata nimura.
11 King Nebukanesaava tiriara iriharo maimaraara raqikuka qiata vaiinti Nebusaradaanirara tiharo,
12 Are Ieremaiaara oru rantakera viraqaa koqemakera raqikiane. Kia vira qoraiqama amitaraitira, are vira antuqavano vaina haikara autu amitaane, tiro.
13 Minti tumanta Nebusaradaaniva nai vevaaraini qiata vaiinti votanta vauka Nebusabanika Negali-Sareseka vitantaravata, Babironi qiata vaiinti vonavuaravata,
14 tumanta Iutaa avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavuqihai vika ti vita vare anura. Vika Iutaa vaiinti vo Gedaliaarara tiqaa koqemakera raqikihara vira vita varera nena maaqaini vuru kaane tumanta, ⌞te kia Babironini viraiti,⌟ tenta navunaaka hampata Iutaini vaunara. Gedaliaara qova Ahikaamiva vauvaro vira naaquva Safaaniva vaura.
15 Ho te Iutaa avuhainaa naavu tataaqa karapuhi naavuqi qaqi vauna entara Noravano Kotiva tiharo,
16 Are oruntera Sudani vatanaa vaiinti Ebeti-Melekira mintima tiva amiane: Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Te tota tunantemake, maa vatukara kia koqema amitaraiti, vira qoraiqama karerave, tunarave. Vi entava qovaraiqirara are vaihara tavenarave.
17 Ho vi entara te Noravano Kotika ai ruaruama amitaarimanta vokiaka are vika naatu qetaarauka kauquqi kiama ai kevarave.
18 Te ariqaa koqemake raqiki variari vika kiama ai arukevarave. Are tiqaa muntuvi varianarara tira, are kia qutiraitira, qaqi variqira vinarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

40

Nebusaradaaniva Ieremaiaara kuvantu kora

1 Babironi vika Ieruharemiqi vaukavata Iutaini vaukavata rumpa vare Bababironini vuru kareka auti vaiha, tivata *seni*qohai rumpa vare aaraini oru vi, Ramaini oruntovaro maimaraara raqikuka qiata vaiinti Nebusaradaaniva ti viraaqama kero tavero, ti kuvantu kora.
2 Viva ti kuvantu kero tiriara tiharo, Ai Variqa Noravano Kotiva maa vatanaaka vehi autu taiqa kareva iharo vikara rauriha variate, tirave.
3 Ho vate viva nai tiva taintema kero, vika qoraiqama nimitaivo. Ai vaiinti nahenti Nora Kotira uva raqake, kia vira uva iriara kaara viva mintima kero vika qoraiqama nimitaivo.
4 Te vate ai kauquqi *seni* rumpataara qaqini varake ai kuvantuma kauro. Are ti vataakera Babironini vuataa irera, homa mini oru vairaqe te ariqaa koqemake raqikiare. Are kia mini vuataa irera, kia mini vuane. Ho tavaane. Are maa vataraqaa variataa irera, homa nena antuqaqaa taini taini vuataa irera vinarave.
5 Are maini variataa irera, are Ahikaamira maaqu Gedaliaava vainaini vuane. Viva ekaa Iutaa vatukaqaa raqikiarire tiro, Babironi avuhainaava vira noraiqama kaivo. Are homa vikantira mini vaihara vira navunaaka hampata variqira vinarave. Nena muntukavano vainanaini qaqi vuane, tivakero viva karavata voki haikara koqe haikavata ti timiro ti qaqi komanta te vunara.
6 Te Gedaliaara hampata vairera Misipaa vatukaini orunte, vikanti mini vaiha vira navunaaka hampata variqi vunara.

Gedaliaava Iutaa vataqaa raqiki vaura

7 Iutaa iqoka vaiinti nái qiata vaiinti hampata kia Babironi hampata maateraiqamake vaireka auti vauka vaiha iruvaro, Babironi avuhainaava Gedaliaara noraiqama

kero virara Iutaini anomake vehiqamavi vauka kia Babironini vuka vikaqaa raqikiane tura.
8 Vika vi uvara iri Gedaliaava Misipaini vaunaini oruntora.

Qiata vaiinti vika vaireka:
Netaaniara maaqu Isamairiva, Kareaara maaqutanta Johanaanika Jonataanika, Tanihumetira maaqu Seraiaava, Netofaihainaara Efaira maaqunavu, Makaa vataihainaava Jesaaniaava.

9 Vika nái vaiinti hampata oruntovaro Gedaliaava vikara tiharo, Te Kotira autuqaa niara tiha, Ne kia qetaraiti, Babironi vatanaaka vevaaraini variate. Ne maa vataraqaa vaiha Babironi avuhainaara vevaaraini vaireka ivera, ne koqemake variqi vivarave.

10 Te Misipaa maini variari Babironi vika maini aniqe te niara iriha vika tiva nimirerave. Ne vaaka varaa vatukaraqi oru vaiha *uaini* tavave, *fiki* katari tavave, hiqike vare, tava viravata *orivi* vahaveravata tave voqi voqi vataivaro airi enta variarire, tura.

11 Vokuka Iutaihai ruqemake Moapinive, Amoninive, Idomunive, vo vatainive, vuka iruvaro Babironi avuhainaava Iutaa vokuka qaqi komanta vika kia Babironini viraiti, Iutaini qaqi vauvaro viva Gedaliaara noraiqama kovaro viva vikaqaa raqiki vaura.

12 Vika vi uvara iri, navutaaka vika raumpirima konaihai orurante, Iutaa vataini Gedaliaava Misipaa vatukaqi vauraqi oru vaiha, airi *uaini* tavave, *fiki* tavave, hiqike vate vaura.

13 Ho Kareaara maaqu Johanaaniva nai hana iqoka qiata vaiinti hampata ⌞ahakaqi kukeqavi vaunaihairo⌟ oruntero Misipaini Gedaliaara tavareva vura. Viva mini oruntero

14 virara tiharo, Raurihara variane. Amoni vika King Balisiva Netaaniara maaqu Isamairira vara kaivaro viva ai arukareva ani vaivo. Are kiae virara iriaro? tiro. Minti tuvarovata, Gedaliaava kia Johanaanira uvara quqaa uvave, tura.

15 Mintuvaro Johanaaniva oru Gedaliaara evaara tiva amiro tiharo, Are ti qaqi kairaqe te Isamairira oru arukaare. Te mintima kaariraro kia vovanovata virara iriarire. Hauri Isamairiva ai arukaira Iutaa ai hampata variaka raumpirima vimanta, Babironi aninte ekaa vo kiakavata Iutaini variaka arukevorave, tiro.

16 Viva minti tuvaro Gedaliaava aqao tiro, Are kia mintiane. Are Isamairirara tiana uvava kia quqaa uvama vaivo, tura.

41

1 Isamairiva vaireva, avuhainauka ankuqiraa vaiinti vovano vaiharo, viva tota avuhainaara iqoka vaiinti qiata vaiinti vovano vaura. Vira qova Netaaniava vauvaro vira naaquva Elisamaava vaura.

Ho vi ihira 7 toraqaa Isamairiva vaiinti 10 navu ntita varero Gedaliaara tavareva Misipaini vura. Vika mini oru vaiha Gedaliaara hampata kara ne vaura viraqihai

2 Isamairiva nai vaiinti 10 navu hampata himpi, nái iqoka paipe rarauke Babironi noraiqamako vaiintira Gedaliaara arukora.

3 Isamairiva Iutaa Misipaini vaukavata ekaa arukero, Babironi iqoka vaiinti mini vaukavata arukora.

4 Mintumanta vira qararaa Gedaliaara arukora virara kia vovanovata irumanta

5 80 vaiinti vonavu taaramo vatukaihai, Sekemive, Silove, Sameriave, vihai vihai anura. Vika aaraini aniha *uiti ofaa* vare, koqe munta i haikaravata vare, Nora Kotira Naavu vaunaini vireka iha, Ieruharemi qoraiqama vura kaara, nái okau muquke, nái utavaaqa unahi aanahimake, nái vaatavata teqa taaqamake vatora.

6 Ho Isamairiva tavomanta vika aaraini ani vauvaro viva vika ntita kareva Misipaa kero iqi rata varero vika ani vaunaini oruntero vikara tiharo, Ne Gedaliaara hampata ani uva mantaate tumanta

7 vika vatukaqi oruntovaro Isamairiva nai vaiinti hampata vikavata arukero vika
vaata namari *taani* voqi aqukora.
8 Vika aruke vaumanta vaiinti kauqurutanta mpo tiha, Kia tinavu arukaate. Tenavu
*uitiv*e, *baali*ve, *orivi* vahaverave, *hani*ve, ahakaqi vauvuke vatauro, tuvaro viva
vinavuka kia vokuka hampata arukaraitiro, qaqi vehakuma kora.
9 Isamairiva ekaa vika arukoka vaatavata, Gedaliaara vaatavata, varakero namari
taani voqi aqukora. Haaru Isareri King Basaava Iutaa hampata iqoka raqi vau entara
Iutaa King Asaava tumanta vika ori vauruke *taani* vira autuke vatora. Ho Isamairiva
qutu vuka vaataqohairo *taani* vira mpiqa kora.
10 Mintima kero viraqaahairo viva ekaa Misipaini qaqi vauka, avuhainaara raavu-
ravarave, voku vaiinti nahentikave ravaaqavu kero ntitora. Qiata vaiinti Neb-
usaradaaniva Gedaliaara noraiqama kero vikaqaa raqikiane tuka viva vika ravaaqavu
varero Amoni vataini vireva vura.
11 Ho Kareaara maaqu Johanaaniva nai iqoka vaiinti hampata Isamairiva qora okara
autuko uvara iriro,
12 viva nai iqoka vaiinti ntita varero Isamairira hampata iqoka raqireva vura. Vika
vira avataqi vivi, Gibeoni Varuva vaura aumanto oruntomanta
13 Isamairiva ravaaqavu vare ntite vuka tavomanta Johanaaniva nai iqoka vaiinti
hampata ani vaumanta vika quahake
14 tuqantaavi viva aninaini kante vura.
15 Vika mintuvaro Isamairiva nai vaiinti 8 navu hampata ruqemakero Amoni vataini
vura.
16 Ho Johanaaniva nai iqoka vaiinti hampata Isamairiva Misipaihairo ravaaqavu
kero ntite vuka, iqoka vaiintive, vaiintive nahentive vaintive, avuhainaa naavuqi
kaiqa varokave, ntita varero Gibeoni mini kero
17 Isipini vireva vura. Vika aaraini oru viha Betarihemi tataaqaa vatuka vo, Geruti-
Kimihaami mini orunte vaura.
18 Babironi vika Gedaliaava Iutaaqaa raqikiarire ti, vira noraiqama kovaro
Isamairiva vira arukora kaara, vika Babironi naatu qetake, Isipini vireka auti vaura.

42

Vika Ieremaiaarara Kotira aarama timitaane tura

1-2 Ekaa iqoka qiata vaiinti Johanaanivave, Hosaiaara maaqu Jesaaniaavave,
vokukave, nora vaiinti nahentive, qaqi vaiinti nahentive, te unanaini aninte tiriara
tiha, Mpo, are tenavu tiainante iane. Are tenavu qaqi vauraukara irihara nena Variqa
Nora Kotira aaraane. Tenavu hoqare airitahaa vaunarave. Ho are tavaane. Vate maa
entara tenavu taaraiqaqaima vauro.
3 Are nena Variqa Nora Kotira aarairaro viva tenavu vuaina aarara humiqeharo
tenavu varaaina kaiqaravata tiva timiarire, ti.
4 Vika minti tumanta te tiha, Hove. Te ne tiantemake, ni Variqa Nora Kotira
aaraariraro viva vonare tiraqe te kia vo uvavata kukeqa karaiti, te ekaa vi uvara ni
tiva nimirerave, ti.
5 Te minti turamanta vika tiriara tiha, Ho tenavu Nora Kotira avuqaa vaiha tiha,
Noravano Kotiva ai tiva amiharo tinavuara minti mintimake nuate tina uvara are
tinavu tiva timiraqe tenavu ekaa vi uvara avataqi virerave. Tenavu kia ekaa vi uvara
avataqi vuarera, Noravano Kotiva homa tinavuqaa uva vataanarove.
6 Tenavu vira uvara quahaarera, kia quahaarera, tenavu qaqiqai tentanavu Variqa
Nora Kotira uva avataqi virerave. Tenavu ariara vira aarama timitairaqe tenavu vira
uva avataqi viha koqemake variqi vuare, turo, ti.
7 Vika minti tuvaro 10 entanavu aitarovaro Noravano Kotiva ti uva tiva timumanta
te iri,

8 viraqaahai te Kareaara maaqu Johanaanirave, ekaa iqoka qiata vaiinti vira
hampata vaukave, ekaa vo vaiinti nahentive, naaramake vi uvara vika tiva nimunara.
9 Te vikara mintima turo: Ne tiriara Isareri Variqa Nora Kotira aarama timitaane
tivakeha ti tititama kaarave. Ho viva niara mintima tivo:
10 Ne kia vo vatainivata oru vairaiti, mainiqai vaivera, te kia ni vara vataini muntuvi
karaiti, te ni vara vuruviqama karerave. Kuvukanaa koqe vataqaa utu taantemake, te
ni koqema nimiteha, kia ni qaiqaa tuqavata ravau aqu kaantema karerave. Te niqaa
qora enta qovaraiqama kaunara kaara ti muntukavano qoraiqimantama vauro.
11 Ne kia Babironi avuhainaara aatu qaqiqai qetaqi vuate. Te Noravano Kotika ni
hampata vaiha vira kauquqihai ni ruaruama nimitarerave turo.
12 Viva ni aaqurihama nimiteharo ni qaqi kairamanta ne nenta maaqaini ho anirante
vuate ti, te ni aaqurihama nimitarerave. Ni Variqa Noravano Kotiva mintima tivo, ti.
13 Te minti tivake qaiqaa tiha, Ne nenta Variqa Noravano Kotiva ti uvara kia avataqi
viraiti, maa vataraqaa kia vaireka auti vaiha
14 tiha, Tenavu Isipini virerave. Tenavu mini oru vaiha kia qaiqaa iqoka raqireka
aanumaara/noma vuaqera iriraiti, kia qaiqaa karara narara variqi virerave tivera,
15 ne Iutaa qaqi variaka Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava tina
uvara iriate: Ne kempukaiqamake Isipini vireka auti vaiha mini oru vaivera,
16 ni aatu itaimanta qete varia haikava, iqoka paipevanove, karara narara vai
entavave, vi haikava ni ntataqiro viviro, vuru Isipini ni aruma kaanarove.
17 Ekaa kempukaiqamake Isipini vireka auti variaka vika mini oru vaivaro iqoka
paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove vika aruma kaanarove.
Kiama voqavanovata qaqi varianarove. Te vikaqaa qora enta qovarama kaariraro
vikaqihairo kia voqavanovata ruqemakero viramanta vika ekaama qutu vivarave.
18 Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka tiha, Tota ti voqamakero
arara itaimanta te Ieruharemiqi variaka qoraiqama nimitaunarave.
Ho vohaa qaramake ne Isipini oru vaivaro ti voqamakero arara itairaqe ni qo-
raiqama nimitarerave. Vi vatanaaka ni taveha, niara vaaqu vatanaakave tivakeha,
ni qoraiqama nimiteha naaraihama nimiteha niara vaaquqama vuate tivarave. Ne
kiama qaiqaa orurante maa vatara ani tavevarave. Noravano Kotiva mintima tivo, ti.
19 Te minti tivake qaiqaa tiha, Noravano Kotiva ne Iutaini qaqi variakara tiharo, Kia
Isipini vuate, tivo. Ho vate te niara rauriha variate turo.
20 Ne nenta antuqa avataqi vivera, ne qutuma vivarave. Tota ne ti tititama keha tiha,
Are tinavuara irihara tinavu Variqa Nora Kotira aarama timitaane. Are ekaa viva ai
tiva amina uvara tinavu tiva timiraqe tenavu vi uvara avataqi vuare, tiarave.
21 Ho ni Variqa Noravano Kotiva ti tititeharo vi uvara vika tiva nimiane timanta, te
vate vi uvara ni tiva nimuramantavata, ne kia vira uva avataqi vireka auti variavo.
22 Oho, ne kankomake iriate. Ne nenta muntukavano vaina vataraqaa oru vaivaro
iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove, ni aru taiqama
kaanarove, tunara.

43

Vika Ieremaiaara vita vare Isipini vura

1 Ho tinavu Variqa Noravano Kotiva ti tititeharo vi uvara vika tiva nimiane tumanta
te ekaa vi uvara tiva taiqa kauramanta
2 Hosaiaara maaqu Asariavave, Kareaara maaqu Johanaanivave, ekaa vo vaiinti
nariaraqai noraiqaake iri vaukave, vika tiriara tiha, Are unahaama tiaro. Tinavu
Variqa Noravano Kotiva kiama qioqama tero tinavuara tiharo, Kia Isipini oru variate
tiravauve.

3 Are Babironi kauquqi tinavu kairamanta vika tinavu arukaate tirove, tinavu
rumpa vare Babironini vuru kaate tirove, Neriaara maaqu Barukiva ai vihi vaahi ti
vaivo, ti.
4 Vika minti tivake Kareaara maaqu Johanaanivave, ekaa iqoka qiata vaiintive, ekaa
vaiinti nahentive, Noravano Kotiva tu uvara raqake kia Iutaa vata mini vaura.
5 Vika kia Iutaini vairaiti, Johanaaniva ekaa iqoka qiata vaiinti hampata navutaaka
ekaa vo vataini vo vataini Iutaa raumpirima koka orurante ani vauka ntitake Isipini
vireka auti vaura. *
6 Vika mintimake qaiqaa Babironi qiata vaiinti Nebusaradaaniva noraiqama kova
Gedaliaava raqiki vauka, vaiintive nahentive vaintive, avuhainaara raavuravarave,
Barukirave, ti Ieremaiaakave ekaa tinavuvata vika tivita vare Isipini vura.
7 Vika Noravano Kotiva tivato uvara raqake kia vira avataqi viraiti, Isipini oru vivi,
vatuka vo Tapanesini orunte vaura.
8 ⌞Tapanesini Pero vaiinti naavu vo vaura.⌟ Ho te Tapanesini vauraro Noravano
Kotiva tiriara tiharo,
9 Iutaa vika ai tave vaivara are oru nora ori vonavu mpaqi varera vuru Pero vaiinti
naavu qentiana vataqi quvikera quntama taane.
10 Mintima kera Iutaa vikara mintima tiane: Isareri Variqa Noravano Kotiva
ekaa kempuka vataava mintima tivo: Te tenta kaiqa vaiinti Babironi vika King
Nebukanesaara vara kaariraro viva maini anintero, nai avuhainaa tainta maa orira
quntama taunaraqaa vatero, nai avuhainaa *seri* vo rairakero qiataini aqutaanarove.
11 Viva Isipi hampata iqoka raqireva maini anianarove.
Te vokiaka kaamate nora rovaravano vika aru kaanarove tiarirauka nora rovara-
vano vika arukaanarove.
Te vokiaka kaamate viva vika rumpa varero vuru nai maaqaini kaanarove
tiarirauka viva vika rumpa varero vuru nai maaqaini kaanarove.
Te vokiaka kaamate iqoka paipevano vika arukaanarove tiarirauka iqoka
paipevano vika arukaanarove.
12 King Nebukanesaava Isipini ani vaiharo vika una variqa naavu maaqa ihaqohairo
tatoqa kero, vika una variqa *maraqura/varaha* aututaaravata varero vuanarove.
Sipisipiqaa raqiki vaiintiva nai utavaaqaqaahairo ekaa taru nuntu kaintema kero,
viva Isipiqihairo ekaa haika nuntu ruvaaquma varero, vora ntuvaqiro nai maaqaini
anirantero vuanarove.
13 Kuari avu quahama amite variaka vika maara naavuqi ori *pohi*navuara tiha
variqa *pohi*ve ti variara, viravata viva rukavu raakavuma kero, Isipi vika una variqa
naavu, vo naavu vo naavuvata ihaqohairo tatoqa kaanarove. Te Noravano Kotika
minti turo, tiro.

44

Noravano Iutaa Isipini vaukara tura

1 Noravano Kotiva Iutaa Mikadoli vatukaqi vaukarave, Tapanesi vatukaqi vaukar-
ave, Memfisi vatukaqi vaukarave, Isipi *sauti* mantaraini vaukarave, maa uvara vika
tiva nimiane, tumanta
2 te vika tiva nimi tiha, Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava niara
mintima tivo:
Te Ieruharemivata, ekaa Iutaini vai vatukaravata, qoraiqama nimitaunara ne
tavaarave. Maa entaravata ekaa vo vatuka vo vatuka qoraiqama viro vaivaro, kia
voqavanovata vi vatukaraqi vaivaro qumina naantaaka ntivo.

* **43:5:** Jer 40:11

3 Vika qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara kaara ti arara itairave. Vika una variqa autu tuahereha *ofaa* iha quara nimite variarave. Vikavata, nevata, ni kaivaqaukavaravata, una variqa vikara kia tota iri tavaarave.

4 Te tenta kaiqa vaiinti paropeti vaiinti vika varianaini qaiqaa qaiqaa nititama kauramanta vika tiha, Ne una variqa avataqi vi varia okarara qaqira kaate. Noravano vi okarara vaaqu okarave tivaro vira antuqavano anomakero kia virara vairave, tiarave.

5 Paropeti vaiinti vika minti tiamanta vika kia vika uva iriraiti, kia nái aatovata vika nimiarave. Vika kia qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara qaqira karaiti, qaqiqai una variqara *ofaa* autu nimitaqi vi variarave.

6 Vika minti variara kaara ti voqamakero arara itaiva ihavano itaintema kero, Iutaa vatuka, vo vatuka vo vatukave, Ieruharemi aara, vo aara vo aarave, ekaa tatoqa kairave. Maa entaravata vi vatukava anomakero qoraiqama viro nuqihi vatukaqai vaivo.

7 Ho te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo: Ne nantihae nentavano vehi autu taiqa vireka auti variavo?

Ne vi okarara qaqiqai avataqi vivera, kia niqihairo Iutaa voqavanovata qaqi varianarove. Ne vaiintive, nahentive, vaintive, vainti naative, ekaa vehi autuvi taiqa vivarave.

8 Ne nantihae ti arara itaarire ti, maa vataraqaa ani vaiha, nenta kauquqohai aututaa haikara nutu tuahera keha, Isipi una variqavata *ofaa* iha quara nimite variavo? Ne mintiaqi viha nentavano nenta vehi autu taiqa vireka auti variavo. Naantiara ekaa vo vatanaaka niara vaaqu vatanaakave tivarave. Vika nai hana vaiinti atiha tiha, Iutaa vatanaaka vaaquqama vuantema kera, arevata vaaquqama vuane tivarave.

9 Ni kaivaqaukavara qora kaiqa varaarave, Iutaa avuhainauka nái naata hampata qora kaiqa varaarave, ne virara virara taurue kaavo? Ne nenta nahenti hampata Iutaa vatainive, Ieruharemi vo aara vo aaraqaave, qora kaiqa varaara, ne viraravata taurue kaavo?

10 Ho te tavauramanta ne haaruvata maa entaravata kia nenta vara muntuvike ti vevaaraini vairaiti, ne kia ti hutu tuahera karaiti, te uva maara tiva taunara viravata nenta kaivaqaukavara hampata kia avataqi vuarave.

11 Ne mintimake variara kaara te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka niara mintima turo: Te kempukaiqamake tiha, nivata ekaa Iutaavata vehi autu taiqa karerave turo.

12 Ne Iutaa hini kiaka qaqi variaka kempukaiqamake Isipini oru vaireka auti variarave. Ne ekaa Isipini qutu vivarave. Iqoka paipevanove karara aavoqi entavave ni arukaanarove. Nora autu vataa vaiinti nahentive, qaqi qumina vaiinti nahentive, vaivaro iqoka paipevanove karara aavoqi entavave vika arukaanarove. Vokika niara vaaqu vatanaakave tiha, vika nai hana vaiinti atiha tiha, Iutaa vatanaaka vaaquqama vuantema kera, arevata vaaquqama vuane tivarave.

13 Te tota Ieruharemiqi variaka qoraiqama nimitaunantemake, te qaqi kaariraro iqoka paipevanove, karara aavoqi entavave, nora rovaravanove ne Iutaa Isipini variaka arukaanarove.

14 Ne Iutaa hini kiaka qaqi Isipini variaka kia ho ruqemake vivarave. Ne Iutaini anirante oru vuataa iramantavata, kia mini viraiti, ne maini Isipiniqai variqi vivi, vuru qutu vivarave. Niqihai taaraiqaqai mini anirante vivarave. Noravano Kotiva minti tivo, ti.

15 Te minti turamanta Iutaa airitahaa Isipini *noti* mantaraihaive, *sauti* mantaraihaive, anuka ti uva irura. Vaiinti vokuka kankomake irumanta vika naatavara una variqara *ofaa* iha quara nimite vaura.

Ho vaiinti vikavata nahenti vikavata tiriara tiha,

16 Are tihara, Te Nora Kotira autuqaa vi uvara ni tiva nimuro, tiana uvara tenavu vi
uvara kia iriataa imanta kia irirerave.
17 Tota tenavu vi okarara avataqi virerave tunara vira qaqiqai avataqi virerave.
Tenavu tentanavu variqa Naaruva Kuiniara *ofaa* autu amiteha *uaini* rauru amitaqi
virerave. Tota tinavu kaivaqaukave, tinavu avuhainaukave, tinavu qiata vaiintive,
vikavata vohaa qaramake Iutaini vaiha, Ieruharemi aara vau vi okarara auti vaurave.
Vi entara tinavu karavano airi vaimanta tenavu koqemake vauraro kia vovanovata
tinavu qoraiqama timitairave.
18 Ho tenavu qaqirake kia qaiqaa tentanavu variqa Naaruva Kuiniara *ofaa* autu
amitaraiti, kia *uaini* rauru amitauna entaraqaahai tenavu ekaa haikara aavoqi
vauraro iqoka paipevanovata, karara aavoqi entavavata, tinavu aruke vaivo, ti.
19 Minti tivake nahenti vika qaiqaa tiha, Tenavu Naaruva Kuiniara *ofaa* autu
amitarera iha, vira viri *bisiketi*qaa autuke untake, *uaini*vata rauru amite vauramanta
tinavu vaativara vira taveha hove ti variarave, ti.
20 Nahenti vika minti tumanta te vikavata ekaa vokukavata nai tiva nimi tiha,
21 Ni kaivaqaukave, ni avuhainaukave, ni qiata vaiintive, nevatave, Iutaa
vatukainive, Ieruharemi aara vauve vaiha, una variqa *ofaa* autu nimite variavaro,
Noravano Kotiva ne qora okara auti variara tavero, kia tauru kairave.
22 Ho Noravano Kotiva ne qora kaiqa varaarave, vaaqu okara avataqi vuarave, tava-
maqiro vivaro vira voqamakero popohaivaro vira kaara viva ni vata maata qoraiqama
kairave. Vate maa entara vo vatanaaka Iutaa vatavano qoraiqama virara iriha nái
kenauka nitiha tiha, Iutaa vatavano qoraiqama vintemake, nevata vaaquqama vuate
ti variarave. Iutaa vatavano aahara vataiqama vimanta kia vaiintivata mini variavaro
qumina naantaaka ntivo.
23 Ne una variqara *ofaa* iha quara nimiteha, Noravano Kotiva tiva tai uvara raqake,
vira uva maara kia avataqi vuara kaara, ne tavaavaro qora enta viva niqaa qovarama
virave, ti.
24 Te minti tivake qaiqaa vikavata ekaa nahentivata tiva nimi tiha, Ne Iutaa vaiinti
nahenti maini Isipini variaka Noravano Kotiva ti uvara iriate.
25 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Ne nenta
naatavara hampata kauqu aiqiqaa aquke Naaruva Kuiniara tenavu vira *ofaa* autu
amiteha, *uaini*vata rauru amitarerave tivake ne vi uvara tiantemake mintiarave. Ho
koqeve. Ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvava vi vau vaira ho nenta qaqiqai
mintiaqi vuate.
26 Ne mintihavata, te tenta kauqu aiqiqaa aquke tuna uvara viravata iriate. Te
tenta nora autuqaa mintima turo: Iutaa ani Isipini variaka kia qaiqaa nái uva
kempukaiqama kareka tiha, Noravano Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaira autuqaa
tenavu minti mintirerave tivarave.
27 Te niqaa raqikiqi viha kia ni koqema nimitaraiti, ni qoraiqama nimitarera niqaa
raqiki vauro. Ne Iutaa Isipini variaka vaivaro iqoka paipevanove, karara aavoqi
entavave, ni aruqiro viramanta ne ekaa vehi autu taiqa vivarave.
28 Iqoka paipe aatu qetake ruqemake Isipihai anirante Iutaini oru vika kia airivano
viraiti, taaraiqaqai vivarave. Vi entara ti uvavanoe vivau varianarove, ni uvavanoe
vivau varianarove? Iutaa Isipini qaqi variaka vikama vi entara kankomake irivarave.
29 Te Noravano Kotika vo haika qovarama kaarimanta ne vi entara vi haikara
tave tiha, Oho, quqaama Noravano tiva taintema kero, viva tinavu qoraiqama
timitaanarove, tivarave.
30 Tota te King Sedekaiara Babironi vika King Nebukanesaara kauquqi kaunan-
temake, te vi entara Isipi avuhainaara Pero vaiinti Hofara vira navutaaka kauquqi
kaariramanta vika vira arukevarave. Noravano Kotiva minti tivo, tunara.

45

Barukirara tura

1 Josaiara maaqu King Jehoiakimivaera kaimaante ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Barukiva te vira tiva amuna uvara qara ntuva komanta
2 viraqaahai te virara tiha, Barukio, Isareri Variqa Noravano Kotiva ariara mintima tivo:
3 Are tihara, Oho, te nora maaraqi vauraro Noravano maara voqavata tiqaa vataivo. Te keke ti vauraro ti kempukavano kia vaivaro ti muntukavanovata kia qihaaqama viro vaimanta vauro tianarave.
4 Ho te Noravano Kotika maa entara te tenta naavu maaqa kaqataunara ravantiaqa aqu karerave. Te tenta utu tauna haikara tuqa hampata ravau aqu karerave. Te ekaa maa vataraqaa vi aniha mintima karerave.
5 Barukio, are nena vainarara irihara koqe haikarae rante variaro? Ho qaqirakera kia vi haikarara rantaqira vuane. Te ekaa maa vatainira variakaqaa qora enta qovarama kehavata, ai qaqi kaarirara are taini taini vireva ihara are kia qutiraitira, qaqi variqira vinarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

46

Navutaaka Isipi aatarakora

1 Noravano Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka qoraiqama nimitaaina uvara ti tiva timiharo
2 avuni Isipiara naane ti tiva timura.

Josaiara maaqu Jehoiakimiva 4 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara Babironi King Nebukanesaava Iufaretisi Namari vaunaini Kaakemisi vatukaini vaiharo Isipi King Nekora iqoka vaiinti naatara kora. Ho Noravano Kotiva Isipi iqoka vaiintiara mintima tivo:

3 Isipi iqoka qiata vaiinti tiha, Ne nenta kainke tuata vare, iqoka raqireka nai naantiara nai naantiara vontaqa vontaqa vuate.
4 Ne ohiqaa vaiha iqoka raquaka, ne nenta ohi qerama vate, vika tauvaqaqaa vaarinte variate.
Ne nenta iqoka tovaqa aqute, vo antuqa vo antuqa avuqavu variate.
Ne nenta vaantaara uvi anake vate, nenta iqoka utavaaqavata nonkute variate.
5 Oho, te nana haikae tave vauro? Isipi iqoka vaiinti voqamake aatu itaimanta qetake, iqoka qaqirake anirante ruqemake vuavo.
Ekaa mantaraini aatu itaaina haikavaqai vaimanta vika kia tuqantaa taqantaa tavaraiti, qaqiqai kantamaqi vi variavo.
6 Oho, anomake kante variaka kia ho ruqemake vivarave. Nora kempuka vataaka vikavata kia ho ruqemake vivarave.

Vika *noti* mantaraini Iufaretisi Namari auvahianta kuntavaivaima vare kaavu nti variavo.

7 Taukae Nairi Namarivano nora huvura tuvintemake, vika nora vatanaaka autuvi variavo?
8 Vika Isipi vatanaakave. Vika Nairi Namarivano nora huvura tuvintemake, nora vatanaaka autuvi tiha, Huvura namarivano auvantaintema ke, tenavu ekaa vataini naatara karerave. Tenavu ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vatukave, vaiinti nahenti viraqi variakave, vehi autu taiqa karerave, tiavo.
9 Ho ne ohiqaa oquvi variaka kante iqoka raqireka vuate.
Iqoka *kaari*qi variaka nevata voqamake kantaate.
Iqoka vaiinti ne nai naantiara nai naantiara oru vuate.
Ne kainke tuate variaka, Sudani vataihaive, Libia vataihaive iqoka raqireka oru vimanta, Lidia vataihainaaka ne nenta huru tuata vare oru vuate.

10 Isipi vika iqoka raqireka oru vivarovata, vi entara Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava naiqaa aru vuntu kaaina entava anintaivo. Vira iqoka paipevano naare namaqiro viviro, mpiqa viraro kia qaiqaa voqavata naare naataa iraro varianarove.
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava navutaaka qaqi kairamanta vika *noti* mantaraini Iufaretisi Namari vainaini Isipi airitahaa arukaimanta vika vaireka, Noravano Kotiva naivano *ofaa* autu kaira voqaara vaivarave.
11 Isipivauvo, kia vahavera *marasini* vovano ai numuara kahaqiraro vira tavanta vuanarove. Gileaatini koqe *marasini* vaivarovata, vi *marasin*iva kia ho ai numuara kahaqianarove.
12 Navutaaka ai aatarake kaurira haika ai amira, virara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka irivarave. Are keke tina uvara ekaa vataini vaika vira irivarave. Ai iqoka vaiinti vika navutaaka naatu qetake kante viha nai aiqu nai aiquqaa ntavate, kuntavaivaima vare vataini kaavu ntivarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

King Nebukanesaava Isipini aniainarara tura

13 Babironi vika King Nebukanesaava ani Isipi hampata iqoka raqireva auti vau entara Noravano Kotiva maa uvara ti tiva timiro tiharo,
14 Are Isipini vai vatukara Mikadoliqive, Tapanesiqive, Memfisiqive, vaihara viraqi variaka maa uvara vika tiva nimiane: Ne navutaaka hampata iqoka raqireka qeramate variate. Iqoka paipevano vaakama ani ni tataaqa varia vatanaaka aruqiro vi vaivo.
15 Ho nana kaarae navutaaka ni iqoka vaiinti naatara kevarave? Te Noravano Kotika vika venta kaariramanta vika kia ho himpi vaivarave.
16 Vika qaiqaa qaiqaa nai aiquqaa nai aiquqaa ntavateha kuntavaivaima vare hiqinti tiha, Oho, kaiqenavu qaqirake tentanavu maaqaini kante vuare. Kaiqenavu ruqemake vuariraro navutaaka iqoka paipevano kia tinavu arukaarire, tivarave.
17 Vika qaqirake maaqaini aninte tiha, Pero vaiinti Isipi avuhainaava vaireva, viva qumina uva noraiqaakero ti vaivave. Viva vi entara tinavu kahaqiataara vaivaro kia kahaqirave.
18 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka Avuhainauka vikave. Te ekaa enta qaqi variqi vi vauna Variqauka tiha, Ni Isipi naatara kaarirava vovano anianarove. Tabo Aiqinavano vo aiqina vo aiqina uri aatara kero vaintema kero, vi vaiintira kempukavano uritara keroma vaivo. Kaameli Aiqinavano nora namariqaahairo uritara kero vaintema kero, vira kempukavano varianarove.
19 Ne Isipini variaka, navutaaka ni rumpa vare virara iriha, ne nenta vare vi haikara qeramake vataate. Vika Memfisi vatuka vehi autu taiqa keha naavu maaqa rukavu raakavuma kaivaro kia voqavanovata viraqi varianarove.
20 Isipivano vaireva, purumakau nahe koqera voqaava vaivarovata, *noti* mantarai-hairo mpora vovano vira nkaqa kareva anianarove.
21 Isipi vika vo vatanaa iqoka vaiinti monu koqaama taaka vaireka vika, purumakau naati koqeka voqaara variavo. Iqoka raqi entara vika kia himpi iqoka raqiraiti, vika ekaa qetake ruqemake vivarave. Vika qoraiqama vi entava aumaiqivo. Vi entara vika vehiqama vivarave.
22 Navutaaka iqoka raqireka kempukaiqamake animanta Isipi iqoka vaiinti vika memaruvano *sisi* tivakeharo qetakero vintemake, navutaaka naatu qetake vivarave. Katari tuqu taaquma kaantemake, navutaaka iqoka rori vare, Isipi iqoka vaiinti teqa taaqama kevarave.
23 Isipi vatanaaka vaireka, airi katari nantaqi vaira voqaara variamantavata, vika teqa taaqama kaaka nái airitahaama variavo. Kaintaaqa airitahaa vaimantavata, navutaaka vikavata uri naatarake nái airitahaa variarara tiro, vaiintivano kia ho vika kaara ntivarave.

24 Isipi vatanaaka vaimanta *noti*hainauka vika naatarake kaurira haika vika nimivarave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
25 Isareri Variqa Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava mintima tivo: Tebesi vatukaqi variaka una variqa Emonirave, Pero vaiintive, ekaa Isipi vika una variqa vokirave, Isipi avuhainaukave, Pero vaiintiqaa muntuvi variakave, te ekaa vika qoraiqama nimitarerave turo.
26 Babironi vika King Nebukanesaava nai iqoka qiata vaiinti hampata Isipi vika arukareva auti vaira te vika kauquqi karerave.

Ho naantiara vo enta te Isipi vika qaqi kaariramanta vika tota variantemake, qaiqaa koqemake Isipiqi vaivarave. Te Noravano Kotika vi uvara tiva tauro, tiro.

Noravano naantiara nai vaiinti nahenti ruaruama nimitaainarara tura

27 Ho Isarerivauvo, kia qeteha variate. Ne Iekopiva kuvuarama taika ti kaiqa vaiinti nahentima variavo. Naantiara te niara vataihai nivata, ne kuvuarama tekavata, ni rumpateka kauquqihai ruaruama nimitarerave. Vi entara ne Iekopiva kuvuarama taika orurante ani nenta vataqaa maateraiqamake vaivaro, kia voqavanovata ni aatu itaaina haikara nimiramanta ne koqemake variqi vivarave.
28 Te Noravano Kotika ne Iekopiva kuvuarama taika ti kaiqa vaiinti nahentiara mintima turo: Te tentavano ni hampata vaunarave. Te ni raumpirima kauramanta ne vo vataini vo vataini variarave. Ho naantiara te vi vatanaa vi vatanaaka vehi autu taiqa kaaina entara te kia ni ekaara vehi autu taiqa karerave. Ne qora kaiqa varaara kaara te nivata ntaihaainarave. Ho te kia hampiqama keha ni utetaraiti, avuqavuqama keha ni utetarerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

47

Noravano Pirisia vatanaakara tura

1 Tota kia Isipi vika Pirisia nora vatuka Gaasa hampata iqoka raqu entara, Noravano Kotiva Pirisia vatara vo uva ti tiva timura.
2 Viva tiharo, Tavaate. *Noti* mantaraihairo huvura namarivano noraiqama kero tuvi vaivo. Vi namariva auvanteharo ekaa Pirisia vata naavuma kero, ekaa vatukave, vaiinti nahentive, vehi autu taiqa kaanarove. Vi vatanaaka voqamake vika naatu qeteha ike mpo tiha iqi ratevarave.
3 Vika navutaaka ohi aiquvano auva ntaainarave, vika iqoka kaarivano karara karara tina iri ⌞vika qetake aiqu autute kantama vivarave⌟. Vi entara vika noka qoka kia tuqantaavi nái vaintivara kahaqivaro, vika kauquvano iri anta viraro, vika kempukavano kia varianarove.
4 Pirisia vatanaaka vehi autu taiqake entava anintaivo. Vika kahaqi varia vatanaaka Taiaave, Saidonive vikavata taiqavi entava anintaivo. Eo, te Noravano Kotika Pirisia vatanaaka Kariti *airani* qaqi variakavata vehi autu karerave.
5 Gaasa vatukaqi variaka iqi rateha nái qiata kauhi muquke vaivarave. Asakeloni vatukaqi variaka vika kia ho uva tiraiti, evaara vaivarave. Ne uqitaini hini kiaka kia arukaamanta qaqi variaka, ne tairentae muntuka qoraiqimanta vaira qaqirake, kia qaiqaavata nenta vaata teqa taaqama ke vaivarave?
6 Ne tiha, Oho, tairentae Nora Kotira iqoka paipevano kia qaiqaavata tinavu aruqiro viraitiro, qaqi varianarove? Iqoka paipevauvo, qaqirakera nena utaqi qaiqaa otu vaihara auraara variane, ti variavo.
7 Ne minti tivarovata, iqoka paipevano kiama auraara varianarove. Te Noravano Kotika virara kempukaiqamake tiha, Are Asakeloni vatukaqi variakavata nora namari auvahini variakavata qaqiqai aruqira vuane tunarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

48

Noravano Moapiara tura

1 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava Moapi vatanaakara mintima tivo:
Te Nebo vatukaqi variakara oho tiva nimitauro. Navutaaka vika vehi autu taiqama kevarave.
Vika iqoka raqiha Kiriataimi vatukavata aatara kevarave. Vika kempuka vaantaavura aututaara viravata rukavu raakavumake, ravantiaqa aquke, viraqi variaka kaurira haika nimivarave.
2 Moapi vatanaaka nora autu vataa entava taiqa vivo.
Navutaaka Hesaboni vatukaqi vaiha Moapi vatanaaka vehi autu taiqakera virara nai tiva ami nai tiva ami tiha, Aniqenavu Moapi vatanaaka aru taiqa kaare, tivarave.
Vika Matimeni* vatukaqi variaka hampata iqoka raqi vaimanta vika anomake evaara vaivarave. Iqoka paipevano vikavata avataqiro viharo vika arukaanarove.
3 Ho iriate. Horonaimi vatukaqihai vaiinti nahenti mpo ike tiha, Oho, navutaaka ekaa maa vatukaraqi vai haikara anomake qoraiqamake variavo, ti variavo.
4 Navutaaka Moapi vata maata vehi autu taiqa kaamanta naati vainti vika noraiqaake iqi rate variavo.
5 Vika Luhiti vatukaini vua aararaqaa oru viha qaqiqai iqi rataqi vi variamanta, Horonaimini otu vua aararaqaa vaiinti nahenti keke tivaqi viha iqi rate variavo.
6 Ho ruqemake vuate. Navutaaka ni arukevorave ti, kantama vuate. Aahara vataini aakau donkivano kantaintemake, nevata kantama vuate.
7 Moapini variaka, ne nenta kempukarave nenta airairarave noraiqaake iriha, vi haikava homa tinavu kahaqianarove tiara kaara, navutaaka ni naatara kevarave. Vika ni una variqa Kemosira vare, vira *pirisi*vata qiata vaiintivata rumpa vare nái maaqaini vuru kevarave.
8 Kia vo vatukavano qaqi varianarove. Navutaaka ekaa vo vatuka vo vatuka vehi autu taiqa kevarave. Vika uqita vata vevaini vairavata, uqita vata veraini vairavata, anomake qoraiqama kevarave. Te Noravano Kotika minti turo.
9 Navutaaka Moapi vata maata qoraiqama kerara iriha, ori vo mini vaavi arataate. Moapi vataini ekaa vo vatuka vo vatuka anomakero qoraiqama viraro nuqihi vatukaqai vairaro kia vovanovata viraqi varianarove.
10 (Popohaimanta Noravano vika nimitai kaiqara kia vareka vika vaaquqama vuate. Naarevano vika iqoka paipeqaa kia vairauka vikavata vaaquqama vuate.)

Moapi vehi autu taiqake entava aumaiqi vaivo tura

11 Noravano Kotiva tiharo, Tota entaqaahai Moapi vatanaaka koqemake variqi aniamanta navutaaka kia aninte vika rumpa vare nái maaqaini vuru kaarave. Vika vaireka, koqe *uaini*vano nora kureqi qaqi vaivaro kia vovano vira varakero vo *votori* vo *votori*qi qihia kaara voqaara vairave. Mintimake vaivaro *uaini* viva qaqi hiakaa ivaro vira muntavanovata qaqi koqe iro vairave.
12 Moapi vika mintimake vaivarovata, vo enta anintairaqe te vi entaraqaa vaiinti vokika vara kaarimanta vika Moapi vatanaaka qoraiqama kevarave. Nora kureqihai *uaini* vo *votori* vo *votori*qi qihiake, viraqaahai *votori* vika rukavu raakavuma kaantemake, navutaaka Moapi vatanaaka qoraiqama kevarave.
13 Vi entara Moapi vika tavaivaro nái una variqa Kemosiva kia ho vika kahaqama nimitaira vika kaurivarave. Haaru Isareri vika Betelini purumakau naati *maraqura/varaha* autuke tinavu variqave tiavaro vi haikava kia ho vika kahaqama nimitaimanta vika kauruantemake, Moapi vikavata kaurivarave. †

* **48:2:** Matimeni: Evaara † **48:13:** 1 King 12:28-29

14 Moapi vaiintivauvo, ne nantihae nenta mahuta tiha, Tenavu iqoka vaiinti
tarukave. Tenavu kia qetaraiti, kempukaiqaake iqoka raqi vauraukave, tiavo?
15 Naantiara navutaaka Moapi vata maata qoraiqamake, ekaa vo vatukavata
naatara kevarave. Vika iqoka raqiha Moapi qaraaka vaiinti koqeka teqa taaqamake
arukevarave. Te Avuhainauka Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka vi uvara
turo.
16 Moapi qoraiqamavi entava aumaiqi vaivo. Vi entava vaakama anintaanarove.
17 Ne Moapi auvahini variaka vira nora autuara kankomake iriaka, Moapi
vatanaaka qoraiqama virara iriha ne vikara iqi rata nimitaate.
Ne Moapiara mintima tiate: Mpo, navutaaka Moapi avuhainaara kauru kinta
kaavo. Moapi kempukavanovata vira nora autuvanovata taiqa viro, kia qaiqaavata
vaivo, tiate.
18 Ne Diboni vatukaqi variaka ne nenta nora autu vatera qaqirake, konkoma kanta
tuvu variate. Moapi vehi autu taiqa keka vika ni hampatavata iqoka raqiha ni
vaantaavura rukavu raakavuma aqukevarave.
19 Ne Aroe vatukaqi variaka oru aara auvahini himpi vaiha, vaiinti nahenti ruqe-
make vi variakara ireha tiha, Nana haikavanoe qovarama vimanta ne ruqemake vi
variavo? tiate.
20 Ne minti timanta vika niara mintima tivarave: Navutaaka Moapi aatara kaavaro
vira kaara tinavu autu vatainiqama vivo. Mpo, ne tinavu hampata iqi rateha ike mpo
tiate. Ne Anoni Namari auvahianta vi aniha aakara nteha mintima tiate: Navutaaka
Moapi vata maata vehi autu taiqa kaavo, tiate.
21 Vika qora kaiqa varaara kaara te Noravano Kotika navutaaka qaqi kaari vika uqita
vata veraini varia vatukauka maaka ntaihevarave:
Holoni, Jasa, Mefati,
22 Diboni, Nebo, Beti-Dibalataimi,
23 Kiriataimi, Beti-Gamuli, Beti-Meoni,
24 Kerioti, Bosara, ekaa Moapi vataini vo vatuka vo vatuka niarainive aumantove
vaika, te Noravano navutaaka qaqi kaari vika ekaa naatara kevarave.
25 Moapi vatanaaka kempukavano taiqama vivo. Vika kia ho qaiqaa iqoka raqivar-
ave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

Noravano Moapi vika vara vatainiqama kaainarara tura

26 Noravano Kotiva tiharo, Moapi viva kia ti Nora Kotika vevaaraini vaireva auti
vaira kaara, ne ti arara ite vaina *uaini*ra vira amivaro nero vueraiqaa vuarire. Vira
qaqi kaivaro viva nai vuru vihi taainaraqi kumparaa kaamparamaqiro viramanta
vokika vira tave naaraihama amitaate.
27 Moapivauvo, are Isareri naaraihama nimite varianara taurue kaaro? Are vikara
muara vaiinti nahenti variavo tivakehara, vikara qora uva tihara nena qiatavata
runkinkiri i varianarave.
28 Ne Moapini variaka, ne nenta vatuka, vo vatuka vo vatuka ke, ori onkaiqi oru
variate. Uviri vovano nai naavu onkai qoraiqiraqi kaqatero vaintemake, nevata mini
oru variate.
29 Moapi viva nai autu tuaherake vairave, nai mahuta ti vairave, viva aiqi nunurama
varero vo vatanaakara qumina vatanaakave ti vairave, tenavu ekaa virara irunarave.
30 Te Noravano Kotika viva nariara noraiqaakero iri vairara kankomake irunarave.
Ho viva nai mahuta ti vai uvava qumina uvaqaima vaivo. Viva vare vai kaiqavavata
qumina kaiqaqai varianarove, tiro.
31 Vira kaara te Moapiqi variakara iqi rata nimitarerave. Te Kiri-Heresiqi variakar-
avata ike mpo tiva nimitarerave.
32 Te Jaseqi variakara iqi rata nimitarerave. Te Sipimaqi variakara nai voqavata
iqi rata nimitarerave. Tota vi vatukaraqi *uaini* naaquntavano raapama viro viviro,

vuru Qutu Vi Varuvara auvahianta oruntero, Jase Varuvainivata oruntorave. Vate navutaaka ni *uaini* naaquntavata *fiki* katarivata qoraiqama kaavo.
33 Moapi naaho maataqihai vaiinti nahenti kia qaiqaa quaheha kara qantuke vare variavo. Te vika ravaaqavu kauramanta vika kia qaiqaa *uaini* tava aiquqohai ntava tatike quaheha aakara ntaraiti, vate vika aakara nteha ike mpoqai ti variavo.
34 Moapi vataini, vo vatuka vo vatukaqihai vaiinti nahenti navutaaka naatu qeteha noraiqaake aakara nteha ike mpo ti variavo. Hesaboniqive, Elealeqive, Jahasive, Soaaqive, Horonaimiqive, EkalatiSelisiaqive, vihai vihai ekaa vaiinti nahenti noraiqaake ike mpo ti variavo.
Nimirimi Namarivanovata aaharaiqama viro, kia qaiqaa tuvivo.
35 Moapini vo aiqina vo aiqinaqaa vaiha vika nái una variqara *ofaa* autu nimiteha, koqe unta i haikaravata iha quara nimite variaka, te vika vehi autu taiqa karerave. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
36 Vira muntuka qoraiqivaro aanumaara vuaqe vai vaiintira voqaara, ti muntukavata qoraiqimanta te Moapi vikara iqi rata nimite vauro. Vira voqaantemake te KiriHeresiqi varia vaiintikaravata iqi rata nimite vauro. Ekaa vika vataa haikava taiqama vivo.
37 Vika ekaa nái qiata kauhi muquke, nái okauvata toqa aqu kaavo. Vika ekaa nái kauqu teqa taaqamake, kovaara utavaaqa nonkute variavo.
38 Noravano Kotiva tiharo, Tave qoraiqira qaqira kero rukavu kaintemake, te Moapivata qaqirake qoraiqama kauro. Vira kaara vi vatanaaka nái naavu qiataqaave, vaiinti nahenti ruvaaqumavi varia vatukarainive vaiha qaqiqaqi rate variavo.
39 Oho, Moapi anomakero qoraiqama vivo. Viva kauriharo nai viri kukeqa tero tuqantaaviro vaivo. Ho iriate. Moapiqi variaka noraiqaake iqi rate variavo. Moapi vata auvahini varia vatanaaka vira taveha naaraihama amite variavo. Vika viva qoraiqama viro vaira taveha, virara tinavu haatu ite vai haikarave ti variavo.
40 Noravano Kotiva tiharo, Tavaate. Memoravano nai aroka rairakero vo haika arukareva kante otu vi vaivo.‡
41 Navutaaka Moapi hampata iqoka raqiha vo vatuka vo vatuka vareha, vika kempukaiqamake aututaa vatukaravata varevarave. Nahentivano vainti vatareva iharo qetaintemake, vi entara Moapi iqoka vaiinti vikavata qeteha vaivarave.
42 Moapi vika nái autuaraqai noraiqaake iriha kia ti Nora Kotika vevaaraini vaireka auti variara kaara, te navutaaka qaqi kaariramanta vika Moapi vehi autu taiqa kevarave.
43 Noravano Kotiva tiharo, Aatu itaaina haikavave, hiqainti quvike vataavave, vaara vuike vataavave, vi haikava ni Moapi vekama vaivo, tiro.
44 Aatu itaaina haikaraqihairo ruqema kero virava viva hiqainti quvi tainaraqi aqu vuanarove. Hiqainti quvi tainaraqihairo qaqini vaarintainara vaaravano vira ravaaqavu kaanarove. Te Moapini variaka qoraiqama nimitaaina entara vo kaama taunarara ti, te vi entaraqaa vika qoraiqama karerave, turo.
45 Vaiinti nahenti vo kiaka ruqemake Hesaboni vatuka aaqaini oru variavaro vika kempuka taiqa vimanta tavaavaro ihavano vi vatukara itakero Sihonira§ avuhainaa naavuvata itakaira kaara, vika kia ho vatuka viraqi oriqeteva vairave.
Iha viva itaqiro viharo Moapi vika avu naavu tatoqa kero, vika nái mahuta ti variaka qiata vuhaarivata tatoqa kaanarove.*
46 Ne Moapini variakara te niara oho tiva nimitauro. Una variqa Kemosira autu tuaherake variaka, navutaaka vika ekaa vehi autu taiqake, vika maaqu raavuravata rumpa vare vuavo.

---

‡ **48:40:** Uva tuqantaakero navutaaka Moapi hampata iqoka raqireka auti variarara tiro § **48:45:** Haaru Amo vika King Sihoniva Hesaboniqaa raqiki vaura. * **48:45:** Vo uva: Iha viva itaqiro viharo raapama viro ekaa Moapi vatavata vatukavata ita taiqa kaanarove.

47 Moapi vika mintimake qoraiqamavi variqi viqevata, naantiara vo enta te vika koqema nimitaari vika tota koqemake variqi vuntemake, qaiqaa koqemake variqi vivarave. Te Noravano Kotika Moapi vikara vi uvara tiva taunarave, tiro.

49

Noravano Amo vatanaakara tura

1 Noravano Kotiva Amo vatanaakara mintima tivo: Ne una variqa Molekira autu tuaherake variaka, ne nantihae Gaatira ankuvano ia vatara varaavo? Ne Amo vatanaaka, nantihae Isareri vatuka, vo vatuka vo vatukaqi variavo? Isareri vika kuvuarama taaka airitahaama variavo. Vika homa te nái nimuna vataraqaa qaiqaa ani vaivarave.

2 Ho vo enta anintairaqe te vi entaraqaa navutaaka nititama kaari vika ani iqoka raqiha Amo vika nora vatuka Raba aatarake, viraqi vai naavu maaqara ekaa rukavu raakavuma ke, ihaqohai vira tataaqa vai vatukara, vo vatuka vo vatuka ekaa tatoqa kevarave. Vi entara Isareri vika Amo kauquqihai nái vata qaiqaa ani varevarave.

3 Hesaboniqi variaka, ne noraiqaake ike mpo tiha iqi rataate. Navutaaka Ai vatuka vehi autu taiqa kaavo. Ne Raba vatukaqi variaka, nevata kovaara utavaaqa nonkute iqi rateha, nenta vaata teqa taaqamake variate. Navutaaka ani ni una variqa Molekira vare, vira *pirisi*vata, vira nora vaiintinavuvata rumpa vare nái maaqaini vuru kevarave.

4 Ne Amo vatanaaka kia ti vevaaraini vaireka auti vaiha, ne nenta monu airairara noraiqaake iriha tiha, Nai taukae iqoka raqiha tinavu ho haatara kevarave? tiarave. Ho ne rauriha variate. Kia nenta mahuta tiate. Ni kempukavano taiqe vaivo.

5 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Te hihai hihai aatu itaaina haikara vara kaariramanta ne ekaa qetake kantama vivarave. Ne ekaa nenta qaqi variqi virara iriha hampiara voqaara kante vaivaro, kia vovanovata ni iqoka vaiinti qaiqaa ruvaaquma kaanarove, turo.

6 Amo vika mintimake qoraiqama vi vaiqevata, naantiara vo enta te vika koqema nimitaari vika tota koqemake variqi vuntemake, qaiqaa koqemake variqi vivarave. Te Noravano Kotika Amo vikara minti tiva taunarave, tiro.

Noravano Idomu vatanaakara tura

7 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava Idomu vatanaakara mintima tivo:

Temaanini koqe avu aato vataaka kiae maa entara variavo? Idomu vataini vo kiaka kiae maa entara ni koqe avu aato nimi variavo? Koqe avu aato avataqi vua okarava Idomuqi taiqae vivo?

8 Ne Dedaaniqi variaka* vatuka viraqihai ruqemake oru kukeqavi variate. Te Isova kuvuarama taika ntaihaaina entava anintaimantara ti, te vika vehi autu taiqa karerave.

9 Vaiinti *uaini* tava hiqireka iha, kia ekaa tava hiqi karaiti, vika taaraiqa naaquntaqaa qaqi ke variarave. Muara vaiinti entaqi aniaka, vika kia ekaa haika muara vara karaiti, vika nái antuqa vai haikaraqai vare variarave.

10-11 Vika mintiqevata, te Isora ankuqihai ekaa haika vara karerave. Te vika kukeqavi varia vatukara qaqini vara kaari vika kia ho qaiqaa kukeqavi vaivarave. Vika viqa vaintive, tentoqa nahentive, te vikaqai qaqi vehakuma nimitaari vika tiqaa muntuvi vaivarave. Ekaa vo kiaka te vehi autu taiqa karerave.

12 Te Noravano Kotika Idomu vatanaakara tiha, Kia vikaqaa uva vaivo tuna vatanaaka, te vikaravata ti arara ite vai *kaapu*raqihai naate tunarave. Te ni Idomu vatanaakara kiae naate tiainarave? Aqao, te niaravata vi *kaapu*raqihai naate tivakeha ni ntaiharerave.

---

* **49:8:** Vika Arebia vatanaaka Idomu *sauti* mantaraini vaura.

13 Te Noravano Kotika tenta hutuqaa tiha, Te navutaaka qaqi kaari vika ani
nora vatuka Bosaraqi vai naavu maaqara rukavu raakavuma kaivaro nuqihiqai
varianarove. Vokika vira taveha nái kauqu runkinkiriha tiha, Vi haikara tenavu
tavauraro haatuma itaivo tivarave. Vika vira naaraihama amiteha nái hana vaiinti
atiha tiha, Bosara vatukavano vaaquqama vintema kera, arevata vaaquqama vuane,
tivarave. Bosara vatukavanovata vira auvahini varia vatukaukavata ekaa enta nuqihi
vatukaqai vaivarave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.
14 Te Ieremaiaaka tiha, Idomuvauvo, Noravano Kotiva vo uva ti tiva timivo. Viva vo
vatanaa vo vatanaaka varianaini uva vara kero vikara mintima tivo: Ne nenta iqoka
vaiinti ruvaaqumake Idomu hampata iqoka raqireka qeramate variate, tivo.
15 Idomuvauvo, iriane. Noravano Kotiva ai kempuka taiqa kairamanta vokika ariara
vehi vatanaave tivarave.
16 Ne tiha, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tinavu aatu qete variavo tivakeha nenta
mahuta ti variarave. Ne minti tihavata, ne nenta unahaama tiavo. Ne verara
ori onkai vainainive aiqinaqaave vaiha tiha, Tenavu maini vaiha kia navutaaka
naatu qetaainarave, tiarave. Ho iriate. Hevikavano verara kantaaqaini nai naavu
kaqatainaini ne oru mini vaivera, te verara vihai ni vara vataini muntu karerave. Te
Noravano Kotika minti turo.
17 Te Noravano Kotika tiha, Te Idomu vata maata anomake qoraiqama kaarimanta
vokika vi vatara taveha voqamake qeteha ike mpo tiha nái kauqu runkinkiri ivarave.†
18 Haaru te Sodomivata Gomoravata vitanta tataaqa vau vatukaukavata anomake
qoraiqama kaunantemake, te Idomuvata qoraiqama kaariraro vi vataraqaa kia
voqavanovata vairaro qumina naantaaka ntuanarove.
19 *Raioni*vano Iotani Namari auvahini vai nantaraqihairo ukauni anintero vi anima
sipisipi raumpirima kaintemake, tevata vaaka Idomu vatanaaka raumpirima kaari
vika nái vata maata ke viqe, te vo vaiinti kaama taariraro viva vi vataraqaa
raqikianarove.
Ho tavave ti voqaantema kero vaivo? Tavave tiriara aqao kia mintiane tianarove?
Qiata vaiinti vovano hoe te vararera iaina kaiqara kuvai kaanarove?
20 Virara irihama ne iri vaiqe te Idomu vatave, Temaaniqi variakave, qoraiqama
nimitarera iaina uvara ni tiva nimiare. Te qaqi kaari navutaaka ani vika nái naati
vainti hampata ekaa rarau vare vonaini vuru ke, vika vata maatavata anomake
qoraiqama kevarave.
21 Idomu vatanaaka vataini hiqintivaro nora auva ntairaro vatavano qaki qaki
iramanta, vika ike mpo ti uvaravata Naare Namari vainaini vaika irivarave.
22 Ho tavaate. Memora vovano nai aroka rairakero vo haika arukareva kantero
otu vi vaintemake, navutaaka Bosara hampata iqoka raqireka ani variavo. Vi entara
nahentivano vainti vatareva iharo qetakero vaintemake, Idomu iqoka vaiinti qeteha
vaivarave, tiro.

Noravano Damasikusiqi vaukara tura

23 Noravano Kotiva Damasikusiqi vaukara mintima tivo: Taara vatuka Hamaatiqive,
Apaatiqive variaka qora vakaaka iriara kaara vika qeteha variavo. Nora namarivano
kia qihaaqama viro vaintema kero, vika muntukavano kia qihaaqama viro vaimanta
variavo.
24 Damasikusiqi variaka kempukavano kia vaimanta vika ruqemake vireka auti
variavo. Nahentivano vainti vatareva qeteharo antura nti vaintemake, vikavata
qeteha antura nti variavo.
25 Nora autu vataa vatuka Damasikusiqi variaka mpo ike tiha, Tota tenavu maaqi
vaiha quaheha vaunarave. Navutaaka aniara kaara tenavu ruqemake vuainarave,
tiavo.

† **49:17:** Jer 19:8

26 Navutaaka ni qaraaka vaiinti vatuka vira aara vau arukevarave. Vika ni iqoka
vaiinti ekaama arukevarave.
27 Te Damasikusi vaantaavura ihaqohai tatoqa kaariraro ihavano ita varero Beni-
Hadaativa kempukaiqama kero kaqatai naavu maaqaravata tatoqa kaanarove. Te
Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka minti turo.

Noravano Kedaa ankuaravata Haso vatukaravata tura

28 Babironi vika King Nebukanesaava iqoka raqiharo Kedaa ankuvata Haso vatuka-
vata naatara kora. Noravano Kotiva vikara mintima tivo: Ne Babironi iqoka vaiinti,
iqoka raqiha Kedaa anku kuari urinaini variaka vehi autu taiqa kaate.
29 Ne vika *seri* naavu maaqave, vika sipisipive, vika naavuqi vai haikarave, vika
kamerive, ekaa vi haikara nuntu ruvaaqumake varaate. Vi entara ne aakara nteha
vikara mintima tiate: Oho, ekaa mantaraini aatu itaaina haikavaqai vaivo, tiate.
30 Te Noravano Kotika ne Hasoqi variakara tiha, Kante ruqemake oru niaraini onavu
vainanaini kukeqavi variate. Babironi vika King Nebukanesaava ni vehi autu taiqa
kaaina uvara tivakero vataivo.
31 Te Noravano Kotika tiha, Ne Babironi iqoka vaiinti oru vi vatanaaka hampata
iqoka raquate. Vi vatanaaka tiha, Tenavu homa vauro. Navutaaka kiama ho ani tinavu
hampata iqoka raqivarave, tiavarovata, vaantaavuravano kia vika vatuka ututuma
taivaro kia qentivata vairave.
32 Ne iqoka raqiha vika kamerive, purumakauve, sipisipive, varaate. Te vi vatanaaka
nái tiriqaa kauhi qiquqamake toqataaka raumpirima kaari vika ekaa vona vona vi
anima vivarave.
Te vika vehi autu taiqa keka qaqi kaariramanta vika hihai hihai ani vika qoraiqama
kevarave.
33 Haso vatukavano qoraiqama viro aahara vataiqama viramanta qaakau vairiqai
viraqi ani vaivarave. Kia vovanovata vi vatukaraqi qaiqaa ani varianarove. Te
Noravano Kotika minti turo, tiro.

Noravano Elaamu vatainiara tura

34 Sedekaiava Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vau entara Noravano Kotiva Elaamu
vatainiara ti tiva timiro tiharo,
35 Te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo: Te Elaamu huru
tuateha iqoka raquaka ekaa aru taiqa kaariraro vi vatanaaka iqoka raqi kempukava
taiqa vuanarove.
36 Te ekaa mantaraihai navutaaka ntita vare viri kaari vika Elaamu hampata iqoka
raqivarave. Viraqaahai te Elaamu vatanaaka raumpirima kaari navutaaka vika rumpa
vare ekaa naato vataini vika vuru kevarave.
37 Navutaaka vika arukareka aniqe te Elaamu vatanaaka aatu itaaina haikara
nimiari vika voqamake qete vaivarave. Ti voqamakero arara ite vairaqe te vi
vatanaaka anomake qoraiqama nimitarerave. Te qaiqaa qaiqaa iqoka paipe vara
kaariraro viva vika vehi autu taiqa kaanarove.
38 Te vika avuhainauka nái qiata vaiinti hampata ekaa vehi autu taiqa ke, vika
vatukavata vare vikaqaa raqikirerave.
39 Elaamu vika mintimake qoraiqama nimitevata, naantiara vo enta te vika qaiqaa
koqema nimitaari vika tota koqemake variqi vuntemake, qaiqaa koqemake variqi
vivarave, turo. Noravano Kotiva minti tura.

50

Noravano Babironi vatanaakara tura

1 Noravano Kotiva Babironi vatukavata vi vatanaakaravata ti tiva timiro tiharo,

2 Are maa vakaakara kia kukeqa karaitira, vo vatanaa vo vatanaaka qoqaa tiva
nimiane. Are vutora vo virini hiritairamanta vika vira tave, ai uva irireka aniate.
Mintima tiane:
Navutaaka iqoka raqiha Babironi vatuka aatarama kaavo. Vika una variqa
Maadukira kaurira haika amiha vira kempuka taiqa kaavo. Babironi vika una
variqave, *maraqurave/varahave,* kaurira haika varaavo.
3 Babironini *noti* mantaraini varia vatanaaka ani Babironi hampata iqoka raqiha
vika vata maata qoraiqama kaivaro aahara vataiqama vuanarove.
Vaiintivata aantau vahivata qetake vi vataraqaahai ruqemake vivaro kia vo-
vanovata qaiqaa vi vataraqaa varianarove, tiro.

Isareri vika nái maaqaini orurante anivarave tura

4 Noravano Kotiva tiharo, Vi entara Isarerivata Iutaavata ruvaaqumavi vaiha iqi
rateha ti nái Variqa Nora Kotika rantareka anivarave.
5 Vika Saionini vua aarava tantoe vaivo tivakeha vi aararaqaa vireka auti
vaivarave. Vika qaiqaa ti Nora Kotika hampata vohaa vaiha uva tiva taatauke tiha,
Tenavu kia vi uvara raqa karaiti, ekaa enta iriqi virerave, tivarave.
6 Ti vaiinti nahenti vika vaireka, aiqinaini sipisipi kakakima vuaka voqaara
variarave. Sipisipi qoka vika ntita vare hampi aara numiqaamanta vika vo aiqina
vo aiqina vaura hampiara voqaara niha nái maaqaini auraara varia vatara tauru
kaarave.
7 Vika mini ni variamanta nai taukae vika tavama keha, vika qoraiqama nimite
variarave. Vika navutaaka tiha, Vika Nora Kotira nái kaivaqaukavara virara
noraiqaake iri varia Variqara, vira uva iriqi vuataara vaimanta, vika vira uva raqa
kaarave. Mintiara kaara tenavu vika qoraiqama nimitaarera, kia tinavuqaa uva
varianarove, tiarave.
8 Ti vaiinti nahentivauvo, ne Babironi vatukaqihai ruqemake vuate. Babironi vika
vata ke vuate. Memeraa qoravano nái kenauka ntita varero avuni vintemake, nevata
avuni viha, vi vatara mini ke vuate.
9 Te vo vatanaa vo vatanaaka kempuka vatanaaka, *noti* mantaraini variaka vihi
vaahi tiari vika vohaaraqi avitumavi vaiha, Babironi hampata iqoka raqireka nai
naantiara nai naantiara ani vaiha, Babironi vika hampata iqoka raqiha vika naatara
kevarave. Vika iqoka vaiinti taruka veva tutakeva kia qaqiana viraitiro, vaiinti aruke
vairave.
10 Navutaaka iqoka raqiha Babironi vata maata aatarake, viraqaahai iqoka vaiinti
vika ekaa nái antuqavano vaina haikara Babironiqihai raqiake vare vivarave. Te
Noravano Kotika minti turo, tiro.

Babironi vatukavano qoraiqama vuainarara tura

11 Noravano Kotiva tiharo, Ne Babironi vatanaaka iriate. Ne haaru ti vaiinti
nahenti vata maata qoraiqama keha quaha keha viraqihai nenta antuqavano vai
haikara vare aniarave.
Purumakauvano koqe ukau vainaini vaiharo quahaintemake, ne quahe variarave.
Ohi qoranavu quaheha *mpururu mpururu* tiantemake, nevata quaheha variarave.
12 Ne mintimake variavarovata, ne Babironi vatuka virara tinavu norave ti
varia vatukava kaurira haika varairaro vira autuvanovata vataini tuvi vuanarove.
Babironi vatavano vaireva, qumina vataqai vaiharo aahara vataiqama viraro kia
namarivata varianarove. Ekaa naato vatanaakaqihai ne vaireka, vehi vatanaaka
vaivarave.
13 Ti Nora Kotika arara itainara kaara, kia vovanovata Babironi vatuka viraqi
vairaro nuqihi vatukaiqama vuanarove. Vokika mini vitare aitare iha vatuka vira
taveha vika voqamake qeteha ike mpo tiha nái kauqu runkinkiri ivarave.

14 Ne huru veva tuate variaka vontaqa vontaqa Babironi vatuka vira ututumate
variate. Babironi vika ti Nora Kotika uva raqake variara kaara, ne kia hini veva
qaqi tuataraiti, ekaa veva viraqohai vika ntaihaate.
15 Ne vatuka vira ututumate vaiha vonahai vonahai iqoka raqirara aakara ntaate.
Tavaate, vaantaavuravano voqi voqi rukavu raakavuma viro hiqintiro vaimanta,
Babironi vika tiha, Tenavu kiama ho raquainarave. Tenavu ni kauquqima vauro,
tivarave.
Te Noravano Kotika vika tentaqaa vuntu karerave. Babironi vika vo vatanaaka
qoraiqama nimitaantemake, ne vika tiqaa vuntu keha náiv*a*t*a* qoraiqama nimitaate.
16 Ne Babironi vataini kuvu kanaa uti variakave, kara qantu vare variakave,
ekaama arukaate.
Ne vo vatanaaka Babironi vataini ani variaka, ne navutaaka iqoka paipe naatu
qetake nenta maaqa nenta maaqaini kante vuate, tiro.

Isareri vika nái maaqaini orurante anirara tura

17 Noravano Kotiva tiharo, Isareri vika vaireka, *raioni*navu sipisipi ntataqi viha
raumpirima kaaka voqaara variavo. Avuni Asiria avuhainaava* naane vika
ravaaqavu kero nama kairave. Vira naantiara ekaanaini Babironi vika King
Nebukanesaava Isareri vika vuhaari rukavu raakavuma kairave.
18 Virara irihama te Isareri Variqa Noravano Kotika mintima turo: Te tota
Asiria avuhainaara qoraiqama amitaunantemake, te Babironi avuhainaara viravata
Babironi vikavata qoraiqama nimitarerave.
19 Te Isareri ntita vare nái maaqaini viri karerave. Sipisipi ukau ho namake
variantemake, vika Kaameli Aiqinainive, Basaani vatainive, verara Efaraimunive,
Gileaatinive, koqemake vaivarave.
20 Vi entara te Isarerive Iutaave vehakuma nimi taura qaqi variaka vika uva nunka
nimitaariraro kia vikaqaa uva vairamanta vo kikavata kia ho vikaqaa uva vatevarave.
Te Noravano Kotika minti turo, tiro.

Noravano Babironi navutaakara tura

21 Noravano Kotiva Babironi navutaakara tiharo, Ne iqoka raqiha Merataimiqi
variakave, Pekotiqi variakave aru ntataqi viha, vika ekaa aru taiqa kaate. Ne ekaa
te tiva tauna uvara vira avataqi vuate. Te Noravano Kotika minti turo.
22 Vika iqoka raqiha Babironi vata anomake qoraiqama kaamanta, ekaa Babironi
vataini variaka iqoka raqi varia uva *nontantara/otatara* iriavo.
23 Tota Babironi viva vaireva, nora *hama* voqaara vaiharo, viva ekaa vo vatanaa
vo vatanaaka ruqutuke vairave. Ho vate *hama* viva anomakero tairi taarima viro
vaivo. Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Babironi vika qoraiqama vuara tave, ravukuvi
nái kauqu runkinkiri i variavo.
24 Babironivauvo, are ti Nora Kotika hampata iqoka raquanara kaara, te ai
ravaaqavu karera vaara vuike vataurara, are vira kia tavaraitira, viraqi aqu vuanar-
ave.
25 Te Noravano Kotika ekaa haikaqaa raqiki vaurauka Babironi vataini vo kaiqa
vararera ihara ti, te tenta auvihehavaa vatauna naavura qenti qantuake, viraqihai te
tenta arara ite vai auvihehavaara qaqini vara veva kauro.
26 Ne niara vataini variaka, ani Babironi vika hampata iqoka raquate. Vika
*uiti*ve, vo karave, ruvaaqumake vataa naavu maaqara rukavu raakavuma kaate.
Vika vaantaavurave, naavu maaqave, rukavu raakavuma kaivaro vo kanta vo kanta
orivanoqai kirikairiro variarire. Ne Babironi vatanaaka ekaa vehi autu taiqake, kia
voqavata vehakuma nimitaate.

---

* **50:17:** 2 King 17:6; 18:13

27 Babironi iqoka vaiinti taruka† ekaa arukaate. Te vikara oho tiva nimitauro. Te
Noravano Kotika vika qoraiqama nimitaaina entava anintaivo.
28 (Iutaa vo kiaka Babironi vataihai ruqemake Ieruharemini orunte tiha, Tinavu
Variqa Noravano Kotiva Babironi vatanaaka qoraiqama nimiteharo nai Naavuqaa
vuntu kaivo, tiavo.)
29 Ne huru veva tuataaka naarama kaimanta vika Babironi vatuka ututuma taivaro
kia viraqihairo vovano ho ruqema kero vuarire. Ne vika qora kaiqa varaara
virara iriha, náiv*ata* qoraiqama nimitaate. Vika vokiaka qoraiqama nimitaantemake,
náiv*ata* qoraiqama nimitaate. Vika nariaraqai noraiqaake iriha, te Isareri Variqavano
takuquke vaurauka uva raqa kaarave.
30 Vira kaara navutaaka vika qaraaka vaiinti arikaimanta vika Babironi viraqi vo
aara vo aara vau hiqintivi vaivarave. Vi entara navutaaka Babironi iqoka vaiinti
ekaama arukevarave.
31 Babironivauvo, are nena autuaraqai noraiqaakera iri varianara kaara te No-
ravano Kotika ekaa kempuka vatauka ai navutaiqama amitauro. Te ai qoraiqama
nimitaaina entava anintaivo.
32 Babironivauvo, are nena mahuta ti variaravave. Ho are kuntavaivaima varera
kaavuntiraro kia vovanovata ai kahaqirara are qaiqaa himpi vainarave. Te Babironini
vo vatuka vo vatuka iha tuta kaariraro ihavano ekaa haika ita kaanarove.
33 Te Noravano Kotika mintima turo: Babironi vika Isarerivata, Iutaavata qoraiqama
nimiteha vikaqaa nora maara vate variarave. Vika Isarerivata, Iutaavata rumpateha
kempukaiqamake tuateha, kia vika kuvantu kareka auti variarave.
34 Vika mintiavarovata, Isareri ruaruama nimitaarirava vovano kempukavano
vairove. Vira autu vaireva, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavave. Viva nai
vaiinti nahenti antua nimiteharo, Isarerini qaiqaa ntita varero vuru kairamanta vika
koqemake auraara vaivarave. Viva Babironini variaka qoraiqama nimitaira vika kia
ho koqemake auraara vaivarave.
35 Te Noravano Kotika tiha, Te iqoka paipe‡ qaqi kaariraro viva Babironi
vatanaakave, vika qiata vaiintive, vika koqe avu aato vataukave arukaanarove.
36 Te iqoka paipe qaqi kaariraro viva Babironi una paropeti vaiintinavu arukaa-
narove. Vi vaiintika kia koqe avu aato vataukave.
Te iqoka paipe qaqi kaariraro viva Babironi iqoka vaiinti ekaa arukaanarove. Vika
voqamake qeteha variavo.
37 Te iqoka paipe qaqi kaariraro viva Babironi iqoka ohive, iqoka *kaari*ve, vo
vatanaaka iqoka vaiinti vika kahuqeka, vikavata aruma kaanarove. Nahenti qeteha
variantemake, vika qeteha vaivarave. Navutaaka qaqi kaarimanta vika Babironi
monu airairave ekaa vo haikave varevarave.
38 Vi entara nora kuarivano itaqiro viharo ekaa Babironini vai namarira aa-
haraiqama kaanarove. Babironini una variqa, airitahaa mpiqavi variamanta vaiinti
nahenti vika avataqi viha vueraiqaavi variavo.
39 Babironi vatukaqi kia qaiqaa vaiinti nahenti vaivaro, ekaa enta vi vatukava
nuqihiqama viro varianarove. Aahara vataini varia aantau vahika, qaakau vairive,
vukera voqaakave, vi haikavaqai mini variqiro vuanarove.
40 Haaru te Sodomivata Gomoravata vitanta tataaqa vau vatukaukavata anomake
qoraiqama kaunantemake, te Babironi vatuka qoraiqama kaariraro mini kia vo-
vanovata vairaro qumina naantaaka ntuanarove.
41 Ho tavaate. *Noti* mantaraihai iqoka vaiinti nái avuhainauka airitahaa hampata
ani variavo. Vika kempuka vatanaaka iqoka raqireka ani variavo.
42 Vika huruve iqoka paipeve tuateha, vaiinti qoraiqama nimiterara quaheha, kia
aaqurihama nimite variakave. Vika ohiqaa oquvi vaiha kante ani variavaro vika

† **50:27:** Hiparu uva: vika qora purumakau ‡ **50:35:** Iqoka paipe: navutaaka iqoka vaiinti

ohi aiquvano noraiqaakero auva nte vaivo. Vika Babironi hampata iqoka raqireka vontaqa vontaqa nai naantiara nai naantiara ani variavo.

43 Babironi vika avuhainaava navutaaka ani varia vakaakara irivaro, vira aatu itaivaro qete vaivaro vira kauqu irianta vivaro vira kempukavata kia vaivaro vaivo. Nahentivano vainti vatareva iharo voqamakero antura ntiharo keke tintema kero, viva keke ti vaivo.

44 *Raioni*vano Iotani Namari auvahini vai nantaraqihairo ukauni anintero sipisipi raumpirima kaintemake, tevata vaaka Babironi vatanaaka raumpirima kaari vika nái vata maata ke vivaqe te vo vaiinti kaama taariraro viva vi vataraqaa raqikianarove.

Ho tavave ti voqaantema kero vaivo? Tavave tiriara aqao kia mintiane tianarove? Qiata vaiinti vovano hoe te vararera iaina kaiqara kuvai kaanarove?

45 Virara irihama ne iri vaiqe te Babironi vatukave, vika vata maatave, qoraiqama nimitaaina uvara ni tiva nimiare. Te qaqi kaari navutaaka ani vikavata vika naati vaintivata rarau vuru ke, vika vata maatavata anomake qoraiqama kevarave.

46 Navutaaka Babironi naatara kaivaro uva *nontantavano/otatavano* noraiqaakero auva ntairaro vatavano qaki qaki i varianarove. Vi entara Babironi vika ike mpo ti uvaravata ekaa vataini vaika irivarave, tiro.

51

Noravano Babironi vatanaaka navutaiqura

1 Noravano Kotiva tiharo, Te vo vatanaaka vahuru kaari vika Babironi vatanaaka navutaiqiha aaronaavano utintemake, Babironi vata maata qoraiqama kevarave.

2 Te vo vatanaaka vara kaariramanta vika uvaivano rapa vuaqa kaintemake, vika vata maata ekaa qoraiqama kevarave. Vi entara vika ekaa mantaraihai ani Babironi hampata iqoka raqivarave.

3 Ne Babironi vika navutaaka, nenta iqoka utavaaqa nonkute, nenta huru vuike vataate. Ne Babironi vika qaraaka vaiinti kia vehakuma nimitaraiti, vika iqoka vaiintivata ekaa vehi autu taiqa kaate.

4 Ni vevavano vika aru kairamanta vika vo vatuka vo vatukaqive, vo aara vo aaraqaave, hiqintivi qutu vivarave.

5 Te Isareri Variqavano takuquke vauraukave. Isarerivata Iutaavata ti uva raqa kaavaro vikaqaa nora uva vaimantavata, te Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka kia vika ekaara qaqira kaunarave.

6 Ne Isarerivata Iutaavata Babironi ke ruqemake vuate. Nivata arukevorave ti, kantama vuate. Hauri Babironi vika qora kaiqa varaara kaara navutaaka nivata arukevorave. Te Noravano Kotika tentaqaa vuntu kaaina entava anintaivo. Te vika qora kaiqa varaarara iriha náiv*at*a qora koqaa nimiha huviqorave tirerave.

7 Tota te ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ntaiharera iha, Babironi vikara ne vi vatanaa vi vatanaaka ntaihama timitaate tunarave. Babironi vika vaireka, te tenta kauquqi *kori kaapu* tuataunara voqaara variarave. *Kaapu* viraqi ti arara ite vai *uaini*va vaimanta ekaa vatanaaka *uaini* vira namakeha vueraiqama vuarave.

8 Ho Babironi viva naivata vaakama hiqintiro qoraiqama vuanarove. Ne vira iqi rata amitaate. Oru *marasini* vare viri vira vaata teqa taaqama kaaraqaa aqu amitaate. Vira vaatavano hoe tavanta vuanarove?

9 Aqao, tenavu Isarerive Iutaave vira kahaqirare ti, tavauraro vira vaatavano tavanta vuarirava kia ho vaivo. Ho kaiqenavu Babironi ke tentanavu maaqaini vuare. Noravano Babironi anomakero ruqutu keharo vehi autu kaivo. Viva qora kaiqa varai uvava nai uritara kero tonavuvano vainaini oru ntaivo.

10 Noravano Kotiva Babironi vika tinavu qoraiqama timitaara kaara, viva náiv*at*a ntaiheharo tinavuqaa vuntu kaivo. Ho aniqe tenavu Ieruharemiqi variaka tinavu

Variqa Noravano Kotiva tinavu ruaruama timitai uvara vuru tiva nimiare. ⌞Naantiara Isarerivata Iutaavata mintima tivarave.⌟

11 Ne nenta veva viaru urohike, nenta kainkevata hirite variate. Noravano Kotiva Babironini variaka vehi autu taiqa kaaina uvara iritero Midia vataini variaka avuhainauka vahuri vaimanta vika Babironi hampata iqoka raqireka auti variavo. Babironi vika Nora Kotira Naavu qoraiqama kaarara iriharo viva viraqaa vuntu karevave.

12 Ne vutora virini hiritaimanta navutaaka vira taveha, Babironi vatuka vaantaavura rukavu raakavuma kaate. Maimaraara raqiki vaika vo kikavata ntita vuru vataimanta vatuka avutaqihai kia vevante ruqemake vuate. Vaara autuke vataate. Noravano Kotiva tota nai tuntema kero, Babironi qoraiqama nimitareva auti vaivo.

13 Babironiqi variakao, ne vaireka, Iufaretisi Namarivano vainainive, inaara namari vo namari vo namarivano vainainive, variarave. Ne iqoka raqiha vo vatanaa vo vataaka koqe airaira ia haikara vare vuru nenta naavuqi vataarave.

Ho ne variqi vi vuru taiqe entava anintaivo. Naaqunta teqa kaantemake, navutaaka ne variqi vi entara taiqa kevarave.

14 Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava nai autuqaa uva tiharo, Te iqoka vaiinti airitahaa Babironi vataini ntita vuru kaariramanta vika kaintaaqa airitahaa vaintemake vaiha, iqoka raqiha Babironi vatanaaka naatarake vora ntivarave, tiro.

Nora Kotira autu tuahera kora

15 Noravano Kotiva nai kempukaqohairo maa vatara autukero vatorave. Viva nai koqe avu aatoqohairo maa vatara autukero vatero, vaiintivano *seri* rairakero aqutaintema kero, naaruvavata rairakero vatorave.

16 Viva tivaro naaruvavano karara tivaro nora aaqu nti vairave. Viva tivaro niara vataihairo tonavuvano kumpetaqiro ani vairave. Viva tivaro aaquakaavano uti vaivaro aaquvano nti vaivaro uvaivanovata uti vairave.

17 Una variqa avataqi vi variaka avu aato kia vaimanta vika vo haikaravata kia iri tave variarave. Una variqa auti variaka vika una haikaqai auti variavaro, kia aiho vareva vi haikaraqi vaimanta vika kaurira haikama varevarave.

18 Una variqa *maraqura/varaha* vaireva, qumina haikaqaima vaivo. Ne vi haikarara naaraihama nimitaataarave. Noravano Kotiva ekaa vi haikara vehi autu taiqa kaaina entava ani vaivo.

19 Iekopira Variqavano kia una variqa voqaara vairaitiro, viva ekaa haika autukero vataiva vaiharo, viva Isareriara tiharo, Vika tinta vaiinti nahentima vaivarave, tirave. Vi Variqara autu vaireva, Noravano Kotiva ekaa kempuka vataavave.

Nora Kotira tipuqarara tura

20 Noravano Kotiva Babironi vatanaakara mintima tivo: Ne vaireka, ti tipuqara voqaara variavo. Te iqoka raqirera iha tipuqara viraqohai vo vatanaa vo vatanaaka ruqutu keha rumpintiri raampintirima ke vaunarave.

21 Te tipuqara viraqohai ohivata, vika tauvaqaqaa vaiha ni variakavata, rumpintiri raampintirima kaunarave. Te tipuqara viraqohai iqoka *kaari*vata, vira aiqi utuakavata rumpintiri raampintirimaa kaunarave.

22 Te tipuqara viraqohai vaiintive, nahentive, naampaive, kontave, qaraaka vaiinti nahentive, ruqutuke vaunarave. Te tipuqara viraqohai quvaaraa vaiintive, varaatave, ruqutuke vaunarave.

23 Te tipuqara viraqohai sipisipi qokave, sipisipive, ruqutuke vaunarave. Te tipuqara viraqohai naaho kaiqa vaiintive, vira kaiqa purumakauve, ruqutuke vaunarave. Te tipuqara viraqohai *kamaanira* vaiintive, qiata vaiintive, ruqutuke vaunarave.

24 Ho te Noravano Kotika tiha, Ne Isarerivata Iutaavata tave vaiqe, te Babironi iqoka vaiinti Ieruharemiqi vaiha qora kaiqa varaara virara iriha, Babironi vatanaaka náiv*ata* qoraiqama nimitarerave.
25 Babironivauvo, are vaireva, aiqinavano ekaa vata maata qoraiqama kaira voqaarama variaro. Ho te Noravano Kotika ai navutaakama vauro. Te verara onkaiqihai ai utu vare aqu kaarirara are ihavano tatoqa kai aiqinara voqaarama vainarave.
26 Babironi vatukavano anoma kero qoraiqama viraro viraqi naavu maaqa kaqataa oriva kirikairiro vairaro kia vovano ori viraqihairo vo ori varakero naavu kaqaanarove. Te Noravano Kotika minti turo, tiro.
27 Ne vutora virini hiritaimanta navutaaka vira tave iqoka raquate. *Aanumaara/Noma* vuaqa kaimanta vo vatanaa vo vatanaaka vira uva iri, Babironi vatanaaka hampata iqoka raqireka qeramate variate. Maa vatanaaka naaraate: Araraatave, Minive, Asakenaasive, timanta aniate. Iqoka qiata vaiinti vo kaama taivaro viva avuni viharo Babironi vika hampata iqoka raquarire. Kaintaaqa airitahaa vaintemake, ohi airitahaa vare animanta iqoka vaiinti vika tauvaqaqaa vaarinte variate.
28 Vo vatanaa vo vatanaaka naarama kaimanta vika qeramate Babironi hampata iqoka raquate. Midia vatanaa avuhainaukave, vika qiata vaiintive, vika vevaaraini varia vatanaakave, ekaa vika naarama kaimanta qeramate variate.
29 Noravano Kotiva Babironi vata maata qoraiqama kareva auti vaivarora tiro, vi vatava qeteharo ntiri ntiri i vaivo. Noravano uva vatero tiharo, Te Babironi vata maata qoraiqama kaariraro vi vatava aahara vataiqama viraro, kia vovanovata mini ho varianarove, tirave.
30 Tavaate. Babironi vika iqoka vaiinti iqoka qaqirake, nái kempukaiqamake aututaa vatukaraqi qaqima variavo. Vika kempukavano taiqa vimanta vika nahenti voqaara qeteha variavo. Navutaaka vaantaavura qentinavu ekaa rukavu raakavumake, naavu maaqavata ihaqohai tatoqa kaavo.
31 Hihai hihai vokiaka vakaaka vare kante vuru avuhainaa vaiinti tiva ami tiha, Oho, navutaaka iqoka raqiha maa vatukara varaavo.
32 Vika namari taqe varianaini, voqi voqi vare, kapo vainaini vai ukaura qumpiarama kaamanta vira kaara tinavu iqoka vaiinti voqamake qete variavo, tiarave.
33 Babironi vatuka viva vaireva, *uiti rirurumake/ritatimake* vare varia vatukara voqaarama vaivo. Qamparakaama navutaaka *uiti* teqake ritatima kaantemake, vika ani Babironi qoraiqama kevarave. Te Isareri Variqa Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka mintima turo, tiro.
34 Ieruharemini variaka mintima tiavo: Babironi vika avuhainaava tinavu haatara kero voqamakero tinavu qoraiqama timitairave.
Viva tinavu rumpa varero vonaini vuru kaimanta tenavu mini vairera, qumina kure voqaara vaunarave. Viva kunavano aantau nampiqama kaintema kero, tinavu nampiqama kairave. Viva tenavu vo haika vo haika koqe haika vataunara namakero, viraqaahairo tinavu vuru vihi kairave.
35 Ieruharemiqi variaka tiha, Oho, Babironi vika tinavu qora okara autu timitaarave.
Ho qaqi kaimanta navutaaka vika náiv*ata* vohaa qaramake qoraiqama nimitaate. Qaqi kaivaro Babironi vika tinavu arukaa naareva vikaqaa variarire, ti variara.
36 Vika minti tiavaro Noravano Kotiva Ieruharemiqi variakara tiharo, Ho iriate. Te ni mantaraini vaiha niqaa vuntu karerave. Te Babironini tuvi vai namarirave, aruvuhairo nte vai namarikave, ekaa aaharaiqama karerave.
37 Te Babironi vatuka qoraiqama kaariraro viraqi vo kanta vo kanta orivanoqai kirikairiro vaira qaakau vairiqai mini vi anivarave. Vokika vatuka vira taveha voqamake qeteha ike mpo tiha nái kauqu runkinkiri ivarave. Kia vovanovata viraqi varianarove.

38 Babironi vika qaraaka *raioni*navu noraiqaake uva tiantemake, uva ti variavo. *Raioni* naatinavu rairai tiantemake, vika uva ti variavo.
39 Ho vika karara narara vaiqe te vika nivuqaa nora kara qerama nimitaari vika airi *uaini* namakeha vueraiqaavi naaraihamaqi vivi, vuru vaita aavata vivarave. Vika vaitaqi vivi, kia qaiqaavata himpivarave.
40 Vaiintivano sipisipive memeraave arukareva ntita varero vintemake, te vikavata ntita vare vuru arukarerave, tiro. Noravano Kotiva minti tura.

Babironi vatuka qoraiqama vurara ihi tura

41 Naantiara Babironi vatukavano qoraiqama vuainarara iriha maantimake ihi tivarave:
Oho, navutaaka iqoka raqiha Babironi vatuka aatara kaavo.
Ekaa vo vatanaaka virara nai nora autu vataa vatukave tia vatukara navutaaka vira varaavo.
Oho, vate maa entara ekaa vo vatanaaka vi vatukara taveha tiha, Tinavu haatu ite vai haikava qovaraiqivo, tivarave.
42 Huvura namarivano auva nteharo ekaa haika aqukaintemake, navutaaka airitahaa Babironi vatukaqi raapamavi qoraiqama kevarave.
43 Babironi vataini ekaa vo vatuka vo vatuka anomakero qoraiqama viraro, naavu maaqa kaqataa oriva vivaqai kirikairiro vairaro, kia vovanovata mini vairaro, kia vovanovata aaraini vi anianarove.

Noravano Babironi vika una variqa qoraiqama amitaainarara tura

44 Noravano Kotiva tiharo, Te Babironi vika una variqa Belira* qoraiqama amitaariraro viva vo vatanaaka ia haikara muara varakero nampiqama kaira qaiqaa vuru vihi kaarire.
Naantiara vo vatanaa vo vatanaaka kia qaiqaa nái *ofaa* vare viva inaini vivarave. Vi entara Babironi vaantaavuravano hiqintuanarove.
45 Ti vaiinti nahenti, ne Babironi vatukaqihai ruqemake aniate. Ne nenta qaqi variqi virara iriha kante aniate. Hauri ti Nora Kotika arara itairava nivata qoraiqama kaantorave.
46 Ne aaranahainaa uva, vo uva vo uva iriha, kia qeteha variate. Vo ihi vo uvavano aaranahairo qovaraiqivaro, vo ihi vo uvavano qovaraiqi vairave. Nai ari nai ari i vai uvavave, avuhainaava vovano avuhainaara vo hampata iqoka raqi vai uvavave, vi uvava aaranahairo qaqiqai qovaraiqianarove.
47 Ho vo enta anintairaqe te vi entaraqaa Babironi vika una variqa *maraqura/varaha* aututaa haikara qoraiqama karerave. Te ekaa Babironi vataini variaka kaurira haika nimiari, navutaaka vika arukeka vo aara vo aaraqaa hiqinti vaivarave.
48 *Noti* mantaraihai vo vatanaaka Babironi vataini variaka vehi autu taiqa kareka animanta, vi entara naaruvavanove vatavanove ekaa viraqi varia haikaukave quaheha aakara ntevarave.
49 Babironi vika Isareri airitahaa aruke, ekaa vo vatanaa vo vatanaakavata arukaara kaara, vika hiqinti taiqavi entava aumaiqivo.
50 Ne Isareri kia Babironi vika iqoka paipevano ni arukaika, kia Babironiqi varike viraiti, vaaka ruqemake kantama vuate. Ne niara vataini vaihavata, ti Nora Kotikara noraiqaake iriha, Ieruharemi viraravata kia tauru kaate.
51 Ne Isareri tiha, Babironi vika Nora Kotira Naavuqi oriqete vira turuaraini qoraiqama kaara kaara, vo kiaka tinavuara qora uva tiamanta tenavu voqamake kauriha vauro, tiarave.
52 Ho vo enta anintairaqe te vi entaraqaa Babironi vika nái una variqa *maraqura/varaha* aututaara qoraiqama karerave. Babironi vataini navutaaka teqa taaqama keka antura ntiha keke ti vaivarave.

* **51:44:** Belira = Maadukira (Jer 50:2)

53 Babironi vika naaruvaini oru vaiha, kempuka naavu vo kaqake vaiqevata, te
vokika qaqiqai nititaari vika vi naavuravata vehi autu taiqama kevarave. Te Noravano
Kotika minti turo, tiro.
54 Ho iriate. Babironiqi vaiinti nahenti noraiqaake iqi rateha keke ti variavo.
Navutaaka Babironi vata maata qoraiqama kaavaro uva *nontantavano/otatavano*
noraiqaakero vi ani vaivo.
55 Noravano Kotiva Babironiqi variaka vehi autu taiqa kaanarove. Huvura namari-
vano noraiqaakero auva ntaintemake, navutaaka Babironi vika hampata iqoka raqiha
noraiqaake aakara nte uvava Babironi vika keke ti uvaravata aatara kaanarove.
56 Anomakero vehi autu nimitaarirava vovano Babironi vika hampata iqoka
raqireva anianarove. Viva Babironi iqoka vaiinti rumpa varero vika huruvata kinta
kaantama kaanarove. Te Noravano Kotika, Variqavano qora kaiqa vare variaka ruquti
vauraukave. Te Babironi vika ruqutiha avuqavumake nái koqaavata nimirerave.
57 Babironi vika nora vaiintive, vika koqe avu aato vataakave, vika qiata vaiintive,
vika iqoka vaiintive, te tenta arara ite vai *uaini kaapu*ra vika nimiariramanta vika
vi *uaini*ra namake vueraiqaa vivarave. Viraqaahai vika ekaara vaita aavata vi, kia
qaiqaavata himpivarave. Te Avuhainauka Noravano Kotika ekaa kempuka vatauka
minti turo.
58 Babironi vaantaavura noraqora vaimantavata, navutaaka vira vataini ravantiaqa
aqukevarave. Vaantaavura qentinavu nai vukai qentinavu vaimantavata, navutaaka
ihaqohai viravata tatoqa aqukevarave.
Vo vatanaa vo vatanaaka vukaari utuke kaiqa vara taivaro vika kaiqavano qumi-
naiqama vuanarove. Ihavano vika vo kaiqa vo kaiqa vara tera itama kaanarove. Te
Noravano Kotika vi uvara turo, tiro.

Ieremaiaava uva vara kovaro Babironini vura

59 King Sedekaiava 4 ihiara Iutaaqaa raqiki vau entara viva Babironini vireva uvaro
vira kaiqa vaiinti vo, Neriaara maaqu Seraiaava vikantiro vura. Seraiaara naaquva
Maseaava vaura. Ho te Ieremaiaaka Seraiaara virara uva vara kera Iutaa Babironini
variaka tiva nimiane tunara.
60 Te vuku voqi naantiara Babironi vata maata qoraiqama vuaina uvara, vo uva vo
uva qara ntuva taunara
61 Seraiaara ami tiha, Are Babironini oruntera ekaa maa uvara kaara ntuva
kairamanta Isareri vika iriate.
62 Minti tivakera Kotira aarehara tiane, Noravauvo, Are minti tianarave: Te maa vata
maatara vehi auti taiqa kaariraro kia vaiintive, aantauvahive, viraqi vairaro ekaa enta
viva qumina vatavanoqai varianarove tianarave. tiane.
63 Ho Seraiao, are vuku viraqi vai uvara kaara ntuva taiqakera, Kotiravata aarama
taiqakera, ori vo varakera vuku viraqaa rumpakera varera muntu Iufaretisi Namariqi
aqu kaane.
64 Namariqi aqukera mintima tiane: Maa vukuva namariqi otinintemake, Babironi
vikavata vataini tuvini kia qaiqaavata uritare vaivarave. Te Noravano Kotika vika
qoraiqama nimitaari vika anomake kaavuntivarave, tiane.
Ho Ieremaiaava tu uvava maaqaahairo taiqero.

Babironi iqoka vaiinti Ieruharemi varora
(2 King 24:18–25:7)

52

1 Sedekaiava 21 ihi varakova Iutaa avuhainaa vaiintiqama viro vaiharo
Ieruharemiqi 11 ihiara ⌞Iutaaqaa⌟ raqiki vaura. Vira nova Hamutaliva Lipina
vatukaihainaava Jeremaiaara raavuravano vaura.

2 Jehoiakimiva qora okara autuntema kero, Sedekaiava vivavata Nora Kotira avuqaa
qora okara auti vaura.
3 Iutaavata Ieruharemiqi vaukavata qora okara auti vaura kaara, Nora Kotira
voqama kero arara itovaro viva ekaara vitini vi vaiinti nahentikara popohovaro vika
nai avuqaahairo qaqini vara kora.
Ho Sedekaiava kia Babironi avuhainaa vaiinti vevaaraini vaireva auti vaura kaara
4 Sedekaiava 9 ihi 10 tora Iutaaqaa raqiki vau entara Babironi vika King Nebukane-
saava nai iqoka vaiinti ekaa ntita varero ani Ieruharemi vatuka ututumatero aaqaini
vaiharo nai *seri* naavu maaqa kaqatero vaura. Vika Ieruharemi vatuka ututumate
viraqaa vaarinte raquare ti, vata quvike vuru vaantaavura tataaqa nte vaura.
5 Babironi vika Ieruharemi vatuka ututumate variqi anuvaro Sedekaiava 11 ihiara
Iutaaqaa raqiki vau entara
6 vi ihira 4 tora 9 entaqaa Ieruharemiqi karavano ekaa taiqa vuvaro vika kara neva
kia vaura.
7 Vi entara Babironi vika vaantaavura hini mantaraini ravantiaqake vatukaqi
oriqetora.
Mintumanta iqoka vaiinti Ieruharemiqi vauka qetake entaqi vika ekaa ruqemake
vura. Babironi vika Ieruharemi vatuka ututumate vaumantavata, avuhainaara
kaqava tataaqa qenti vo vaantaavura taaraqanta vaunaini vika ruqiare vevante,
Ieruharemi ke Iotani Uqitaini vireka vura.
8 Mini vireka vumanta Babironi iqoka vaiinti King Sedekaiara avataqi vuvaro viva
Ieriko Uqitaini otu vumanta Sedekaiara vira iqoka vaiinti vika vira qaqirake ruqemake
nariara nariara raumpirima vura.
9 Vika vumanta Babironi iqoka vaiinti Sedekaiara ravaaqavu vare Nebukanesaava
Ripila vatukaqi vaunaini vuru kovaro viva viraqaa uva vatero *ko* tiva taiqa komanta
10 vika Sedekaiara maaqunavu ntita vare vuru Sedekaiara nai avuqaa aruke, Iutaa
qiata vaiinti vikavata ekaa arukora.
11 Mintuma kovaro Nebukanesaava tumanta vika Sedekaiara avutantavata vauru
kora. Vika vira avutanta vauruke *baraasi seni*qohai vira aiqu kauqu rumpake vare
vuru Babironiqi kovaro, viva mini karapuhi naavuqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

Kotira Naavu qoraiqama kora (2 King 25:8-17)

12 King Nebukanesaava 10 enta 5 tora 19 ihiara Babironiqaa raqiki vau entara,
vaiinti vo Nebusaradaaniva Ieruharemini anura. Vi vaiintiva Nebukanesaaraqaa
maimaraara raqiki vau vaiintika qiata vaiintivano vaura.
13 Viva Ieruharemini anintero, Nora Kotira Naavuvata avuhainaa naavuvata
qumpiarama kero, ekaa Ieruharemiqi nora vaiinti vika naavuvata qumpiarama kero,
14 viraqaahairo viva tumanta Babironi iqoka vaiinti vika Ieruharemi ori vaan-
taavura aututora ekaa rukavu raakavuma aqukora.
15 Nebusaradaaniva Ieruharemiqi qaqi vaukave, vehi vaiinti nahenti hini kukave, vo
kaiqa vo kaiqa kankomake tave vaukave, rumpa varero Babironini vuru kora. Vokuka
iqoka qaqirake Babironi vevaaraini vauka, viva vikavata ntita varero, Babironini vuru
kora.
16 Viva ekaa vika Babironini vuru keharovata, Iutaa vokuka anomake vehiqamavi
vauka vikaqai mini kero *uaini* naahoqaavata ekaa vo naahoqaavata raqikiate tura.
17 Babironi vika Nora Kotira Naavu avuni *baraasi*qohai aututo *pohi*tanta aratora
ravantiaqake rukavu raakavumake, Naavu naanteqaraini *uiri kaari*navuvata rukavu
raakavumake, Varuva Namarive tu tavera *baraasi*qohai autu tora, viravata rukavu
raakavumake, *baraasi* vira vare Babironini vuru kora.

18 Nora Kotira Naavuqi vira kaiqa vara amite vau haikara *baraasi*qohai aututora:
kureve, havoreve, ova qimpaarave, tanuve, ekaa vo haika vo haikave, Babironi vika
ekaa vi haikara vi haikara vare vura.
19 *Kori*qohaive *silvaa*qohaive aututo haikara, ihauri vaqitaa tanurave, vo tanu vo
tanuve, ekaa vi haikara Nebusaradaaniva vare vura.
20 Haaru Soromonuva Nora Kotira Naavuara iriharo aututo haikara, *baraasi*qohai
aututo *pohi*tantavata, Varuva Namarive tu taveravata, viraqaa vuntutaira purumakau
*baraasi*qohai aututaara 12 navuvata, *uiri kaari*vata, ⌞vika rukavu raakavumake vare
vura.⌟ *Baraasi* orivano voqamakero maara ntomantara ti, vika kia ho vira maara hirike
tavora.
21 Kotira Naavu avuni *baraasi*qohai aututo *pohi*tanta vukaivano vaireva, 8 *mita*
vaura. Vitanta vaata ovenaaruma taiva vaireva, 5 *mita* 30 *sentimita* vaura. *Pohi* vitanta
avutaqi kavaaka vauvaro vira pahivano vatoqiqama kero 8 *sentimita* vaura.
22 *Pohi* vitanta qiata *baraasi*qohai aututova vauvaro qiata vira vukaivano vaireva,
2 *mita* 20 *sentimita* vaura. *Baraasi*qohai airi *pomigraneti* tava ututumake naiqi naiqi
vaataiqamake aututova vauvaro, vo *pohi*vata vohaa qaramake vaataiqamake vatora.
23 *Pohi* vo qiataini 100 *pomigraneti* tava aututova vaura. *Pohi* vira qiataini kaatara 4
navuqaa 96 *pomigraneti* tava autuke vatora.

Babironi vika Iutaa rumpa vare Babironini vuru kora (2 King 25:18-21, 27-30)

24 Nebusaradaaniva ⌞Ieruharemiqi vaiharo⌟ Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata
vaiinti Seraiaara ravaaqavu varero, Seraiaara vira vevaaraini vau vaiintira Sefanaiara
ravaaqavu varero, Kotira Naavu qentiqaa raqiki vauka taaramonavu ravaaqavu
varero,
25 Ieruharemiqi Iutaa iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintira vo ravaaqavu varero,
Iutaa avuhainaara koqe avu aato ami vauka 7 navu ravaaqavu varero, Iutaa iqoka
vaiinti naarama keharo vika nutu qara nti vau vaiintira vo ravaaqavu varero,
Ieruharemiqi nora vaiinti 60 navuvata ravaaqavu kero varora.
26 Nebusaradaaniva ekaa vi vaiintika ravaaqavu varero Babironi vika avuhainaava
vaunaini Ripila vatukaqi
27 Hamaati vataini vuru kovaro Babironi vika avuhainaava tumanta ekaa vika
arukora. Ho Babironi vika mintimake ⌞Iutaa vokuka aruke,⌟ vokuka rumpa vare nái
vataihai vonaini vuru kora.
28 Nebukanesaava maa vaiinti nahentika rumpa varero nai maaqaini vuru kora:
Viva 7 ihiara raqiki vau entara: Iutaa vatanaaka 3,023.
29 Viva 18 ihiara raqiki vau entara: Ieruharemiqihairo 823.
30 Viva 23 ihiara raqiki vau entara: 745.
Nebusaradaaniva ekaa vi vaiinti nahentika 4,600 rumpa varero Babironini vuru
kora.

Jehoiakinira kuvantu kora

31 Ho Iutaa King Jehoiakiniva Babironiqi 37 ihiara karapuhiqama viro vau entara,
Evili-Merodaakiva Babironi avuhainaa vaiintiqama viro, vi ihira 12 tora 25 entaqaa
viva Jehoiakinira koqema amiteharo vira karapuhiqihairo kuvantu kora.
32 Evili-Merodaakiva Jehoiakinira vikantiro koqe uva tivakeharo, vira koqe autuvata
amuvaro, viva Babironiqi ekaa avuhainauka vira hampata rumpatoka vikaqihairo
Jehoiakinira autuvano avuni vaura.
33 Jehoiakiniva qaqini kuvantuviro vau entaraqaahairo viva karapuhi utavaaqa kia
qaiqaa nonkiraitiro, koqemakero vaiharo nai qaqi vau entara Babironi avuhainaa
naavuqi kara ne vaura.
34 Jehoiakiniva koqema kero variarire tiro, Babironi avuhainaava tumanta ekaa
Jehoiakiniva qaqi vau entara vika vira monuve airairave ami vaura.

DANIERI
(Daniel – Daniel)

Danieriva vau entaraqaahairo 600 ihi aitarovaro Ihuva vataini qovarama vura.

Ho Danieriva vau entara Babironihainaava King Nebukanesaava nai iqoka vaiinti hampata ani iqoka raquqiro viharo Ieruharemiqi vauka naatara kero vika airitahaa rumpa varero Danieriravata nai navunaaka hampata rumpa varero Babironini vuru kora.

Danieriva vi vatanaaka kaiqa vareharo viva una variqa nutu tuahere vauka hampata vaiharo kia Kotira uva qaqira karaitiro, kempukaiqaa kero Kotira uva iriqiro viharo kia muaravata autiraitiro, kia hampi kaiqavata vararaitiro, avuqavuqama kero kaiqa varaqiro vi vaura.

Maa vukuraqi Danierira uva Hini 1-6 vaivaro Hini 7-12 kia vairo.

Danierira nai navunaaka hampata rumpa vare Babironini vuru kora

1 King Jehoiakimuva Iutaini vaukaqaa taaramo ihiara raqikiqiro vuvaro, viraqaahairo King Nebukanesaava Babironi vatukaqaa raqiki vauva nai iqoka vaiinti hampata Iutaa vatanaaka ntaihareva anintora. Vika Ieruharemi vatuka ututumate ekaa vatuka viraqi vu aararavata kuvaite vaura.

2 Nebukanesaava vika ntaihareva anuvaro Noravano Kotiva vira qaqi kovaro viva iqoka raquqiro viharo Iutaaqaa raqiki vaura King Jehoiakimura aatara kero, oru Kotira Naavuqi vato haikara, hini ku haikara varero vuru nai maaqaini nai una variqanavu naavuqi vatora.

3 Mintimakero viva nai avuhainaara naavuqi kaiqa vaiintiqaa raqiki vaura Asapenaasirara tiharo, Iutaa vaiinti autu vataukave, avuhainaa vaiinti vira ankuqiraukave, are vikaqihaira qaraaka vaiinti vonavu ntita varera aniane.

4 Vinavuka vaatavano kia qoraiqama kero vairaitiro, koqe viri vaata vatauka vaiha, vo kaiqa vo kaiqa ho taveka vaiha, qaraaka *sikuru* okaravata vaaka tavekama variate. Mintimake koqe avu aato vateka vika homa ti avuhainaara naavuqi kaiqa vare vaivara, are tinavu Babironi uvavata qara nti okararavata vika numiqenarave, tiro.

5 King Nebukanesaava minti tivakero qaiqaa tiharo, Tenavu nora vaiintivano naaina kararave, *uaini*rave, are vikavata nimiramanta namaqi vuate. Are vika tinavu okara taaramo ihiara numiqaqira viramanta viraqaahai vika ti kaiqa varaqi vuate, tiro.

6 Minti tuvaro Asapenaasiva oru qaraaka vaiinti vonavu ntita vatora. Viva Iutaa ankuqihairo Danierira vo, Hananiaara vo, Misaelira vo, Asaraiaara vo, vinavuka ntitero anura.

7 Asapenaasiva qaraaka autu vinavuka ntava nimiteharo,
Danierirara *Beltesasaara*ve,
Hananiaarara *Sataraakira*ve,
Misaelirara *Misaakira*ve,
Asaraiaarara *Abetnegora*ve, tura.

8 Mintuvaro Danieriva nai aatoqi irikero tiharo, Te kia Nebukanesaara karavata *uaini*vata narerave. Vi karara Kotiva qioqama tai kararave, tivakero viva Asapenaasirara ti kahaqiraqe kia vi karara naare tuvaro

9 Kotiva Danierira kahaquvaro Asapenaasiva virara koqe vaiintive tivakeharo viva Danierira kahaqireva autiharo

10 Nebukanesaara aatu qeteharo Danierirara tiharo, Avuhainaava niara ne vi kararave vi namarirave viraqaima naate tiva tairave. Are kia vi kararave vi namarirave namaqira viraitira, naantiara are vira avuqaa oru vairaro viva ai viri vaata tavairaro kia koqe irera, vira kaara viva ti haruma kaanarove, tura.

11 Ho Asapenaasiva Danieriravata vira navunaaka taaramonavuvata raqikiarire
tiro, vo vaiinti kaamatova vaunaini Danieriva oruntero virara tiharo,
12 Are kauqurutanta entama tinavu avatamakera tavareva, naaharavata qaqi
namarivata tinavu timiraqe namaqi vuare.
13 Kauqurutanta enta aitarairara are tinavu viri vaatavata, Nebukanesaara kara
neka viri vaatavata rairakera tavaane. Tavera, viraqaahaira are tinavuara ho vi karara
namaqi vuate, kia vi karara namaqi vuate tiane, tiro.
14 Danieriva minti tuvaro viva ho mintima ivarave tivakero kauqurutanta enta
varakero
15 tavovaro vinavuka viri vaatavano koqe iro vaumanta Nebukanesaara kara ne
vaukavata naatara kora.
16 Mintuvaro viraqaahairo vi vaiintiva qaqi komanta vinavuka Nebukanesaara kara
kia naraiti, naahoqai namaqi vi vaura.
17 Kotiva qaraaka vaiinti 4navu kahaqumanta vinavuka kankomake vi vatanaaka
*vuku*qiraa kaiqave, vo okara vo okarave, tavamaqi viha ho tavora. Kotiva Danierira
kahaquvaro viva vo vaiinti vo vaiinti taira tavora vira okara tuqantaakero vutukero
nái tiva nimi vau vaiintiva vaura.
18 Ho King Nebukanesaava taaramo ihi aitarairaqe vi vaiintika tavaare tu entava
anintovaro Asapenaasiva qaraaka vaiinti vika ntita varero Nebukanesaava vaunaini
vuru kovaro
19 Nebukanesaava vika hampata uva tivaqiro viharo tavomanta Danieriva vo,
Hananiaava vo, Misaeliva vo, Asaraiaava vo, vinavuka ekaa vo vaiintivata naatarake
koqemake uva okara iri vauka vauvaro viva vinavukara tiharo, Nenavuvata homa ti
avuhainaara naavuqi kaiqa varevarave, tura.
20 Nebukanesaava vinavuka vo uva vo uva irama nimiteharo tavomanta vinavuka
koqe uvaqai vira nai tiva ami vaura. Viva tavovaro vinavuka avu aatovano koqema
vauvaro vira vure vaiintive, quaha vare vaukave, hepi kaiqa tavokave, vika avu
aatovata naatara kora. Kia vi vataraqaa vinavuka avu aato aatarakaarirava vovano
vaura.
21 Danieriva Nebukanesaara kaiqa airi ihiara varaqiro viviro, Pesia avuhainaava
King Sairusiva Babironi naatarako ihiraqaa kia qaiqaavata vira kaiqa varora.

2

Nebukanesaava taira tavora

1 Nebukanesaava taara ihiara Babironiqaa raqiki vau entara viva taira vo tavora.
Viva taira tavero, viraqaahairo airi avu aato utiharo kia ho vaitora.
2 Kia ho vaitaraitiro, viva nai vure vaiintinavuve, quaha vare vaukave, hepi okara
tavokave, opu makauqaa ampeqama keha naantiara qovaraiqiaina haikara tave
vaukave, vika vika naarama kero nai taira okara tiva timiate tumanta vika aninte King
Nebukanesaara avuqaa himpite vauvaro
3 viva vikara tiharo, Te taira vo tave, viraqaahai airi avu aato utiha vaunarave. Ne
vira okara ti tiva timiqe iriare, tiro.
4 Minti tumanta opu makauqaa ampeqama keha tave vauka vika nái Araami
uvaqihai tiha, Avuhainaao, are ekaa enta qaqi variqira vuane. Are taira tavaanara
tinavu tiva timiraqe tenavu vira okara ai tiva amiare, ti.
5 Vinavuka minti tuvaro Nebukanesaava aqao tiro, Te maa uvara kempukaiqamake
niara turo: Te taira tavaunara viravata vira okaravata ne ti tiva timiqe iriare. Ne kia
ho ti tiva timivera, te tiari ni vaata vira-qaahai aiqu kauqu rumiki raamikimake, ni
naavu maaqavata ruku raakurama kaivaro kirikairima vuanarove.
6 Te taira tavaunara viravata vira okaravata ne ho ti tiva timivera, virara iriha te
vo haika vo haika ni nimi, nora autuvatama ni nimiainarave. Ho te taira tavaunara
viravata vira okaravata ti tiva timiqe iriare, tiro.

7 Viva minti tumanta vika qaiqaa virara tiha, Mpo, avuhainaao, are taira tavaanara
vira tinavu tiva timiraqe viraqaahai tenavu vira okara ai tiva amiare, ti.
8-9 Vika minti tuvaro Nebukanesaava oho tiro, Te ni okara irima kauro. Ne tiha, Kaiqe
tenavu una uva vira tiva amiqi vuariraro vo entanavu aitarairaro taira tavaarirava vi
vau vairaro viva qutu viraqe tenavu ho variare, ti variarave. Oho, te taira tavaunara
ne kia ti tiva timivera, te ni ekaama arukararave. Te taira tavaunara ne ho ti tiva
timivera, te niara tiha, Vika vira okaravata ho ti tiva timikama vaivarave, tiro.
10 Avuhainaava minti tumanta vika tiha, Aqao, are taira tavaanara, virara kia
ho tenavu ai tiva amirarave. Kia maa vataraqaa vai vaiintiva vovanovata virara
ho ai tiva amianarove. Avuhainaa vaiinti haaru vauka nái nantimake nora vaiinti
vaihavata, vika kia nái vure vaiintiarave, quaha vare vaukarave, opu makauqaa
ampeqi vaukarave, vi uvara vi uvara tiva timiate ti vaurave.
11 Mpo, avuhainaao, are tinavuara tenavu kia ho ai tiva amiaina uvara ti tiva timiate
ti variaro. Kia vaiinti vovano ho ai tiva amianarove. Variqa vikaqaima vi uvara ho ai
tiva amivarave. Ho vika niaraini vaiha kia vaiinti hampata maa vataraqaa variavo,
12 tuvaro Nebukanesaara voqama kero arara itovaro viva uva varakero nai iqoka
vaiintiara Babironiqi vo okara vo okara tave variaka ekaa aru taiqa kaate, tiro.
13 Minti tivakero uva vara komanta vira iqoka vaiintinavu oru vika arukareka
ravaaqavuke ntiteha, Danieriravata vira navunaa vaiinti taaramonavuvata
ravaaqavuke ntitora.

Kotiva Danierira taira vira okara umiqora

14 Iqoka vaiinti vikaqaa raqiki vauva Ariokiva avuhainaava tuntema kero,
Babironiqi ekaa vo okara vo okara tave vau vaiintika ravaaqavukero ntite vauvaro,
Danieriva viva unaini oruntero koqemakero avu aato utukero vi vaiintira qihaaqama
kero irero tiharo,
15 Nana kaarae avuhainaa vaiintivano tiharo vo vaiinti vo vaiinti arukaate tivo?
tuvaro Ariokiva Danierira vi uvara vutukero tiva amura.
16 Minti tuvaro Danieriva vaaka Nebukanesaava vaunaini oruntero tiharo, Mpo,
avuhainaao, are voqavata qaqi vairaqe te inaaraiqa varike viraqaahai are taira
tavaanara vira okara ai tiva amiare, tiro.
17 Minti tivakero Danieriva anirantero nai naavuqi oruntero vi uvara nai navunaa
vaiinti taaramonavu Hananiaara vo, Misaelira vo, Asaraiaara vo, tiva nimiro tiharo,
18 Nenavuvata Variqavano naaruvaini vaira aaraivaro viva tinavuara aaqurihama
timiteharo avuhainaa vaiintivano taira tavaira tinavu qoqaa humiqairaqe te ho vira
taira okara tiva amiariraro viva kia tinavuvata Babironi vaiinti vonavu hampata aru
kaarire, tiro.
19 Danieriva minti tivakero entaqi taira vo tavora. Kotiva Nebukanesaava taira
tavora vira Danierira qoqaa umiqovaro tavora. Mintuvaro viraqaahairo Danieriva
Variqavano naaruvaini vaira vira autu tuahera keharo tiharo,
20 Kaiqenavu Kotira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare.
Vivaqaima ekaa vo okara vo okarara iri vaivave.
Vira kempukavano uritarakero vairave.
21 Viva hove tivaro vi entavave quara entave qovara i vairave.
Viva avuhainaa vaiinti vo kempuka amiharo, avuhainaa vaiinti vo vira kempuka
taiqake vairave.
Vivama koqe avu aato vataaka koqe avu aato nimi vairave.
Vivama koqe avu aato nimimanta vo okara vo okara kankomake iri tave variarave.
22 Anoma kero kukeqavi vai uvara viva qovaramake vairave.
Konkiraqi kukeqatai haikara viva vira qaqi tave vairave. Viva vainaini voqa-
makero ataa i vaivaro vairave.
23 Kotio, are ti kaivaqaukavaraqaa raqiki variaravave.

Te ariara koqeve tivakehama ai autu tuahera ke vauro. Are koqe avu aato ti timihara, ti vaatavata kempukaiqama timitera iaro.

Tenavu ai aareha vo uva okara tinavu humiqaane turara are tinavu uva irira, vi uvara okara tinavu humiqaaravera, te vi uvara avuhainaa vaiinti ho tiva amirarave, tura.

Taira vira okara

24 Vo kaiqa vo kaiqa tave vauka Babironini vauka arukaane tiro, avuhainaava vaiinti vo, Ariokira kaamatovaro Danieriva vi vaiintiva vaunaini oruntero tiharo, Kia vika arukaane. Are ti tivita varera vuru avuhainaa vaiintivano vainaini kairaqe te taira okara vira tiva amiare, tiro.

25 Danieriva minti tuvaro vaakama Ariokiva vira vita varero King Nebukanesaava vaunaini vuru kero virara tiharo, Iutaa vataihai rumpa vare aniakaqihai te vaiinti vo ranta kauro. Ho maa vi vaiintiva are avuhainaa vaiintivano taira tavaana okarara ai tiva amianarove, tiro.

26 Minti tuvaro avuhainaa vaiintivano Danierira vira autu vo Beltesasaara irero tiharo, Are hoe te taira tavaunara viravata, vira okaravata ti tiva timinarave? tiro.

27 Minti tuvaro Danieriva nai tiva amiro tiharo, Avuhainaao, vure vaiintinavuve, quaha vaiintikave, hepi okara tave variakave, opu makauqaa ampeqi variakave, vikaqihairo kia vovano vi uvara ai ho tiva amiarirava vaivo.

28 Variqa vovano naaruvaini vaiva, vivaqaima kukeqavi vai uvara qoqaiqamake vaivave. Avuhainaao, viva are taira tavaanara viraqohairo naantiara qovaraiqiaina haikara ai umiqairave. Ho are vaitehara taira vira tavaanara te vira ai tiva amirerave.

29 Avuhainaao, are vaitehara taira tavehara naantiara qovaraiqiaina haikara tavaanarave. Kukeqavi vai uvara vira okara qoqaiqamake vaiva, ⌞Kotiva⌟ naantiara qovaraiqiaina haikara ai umiqairave.

30 Viva vi uvara qoqaiqama kero ti humiqairave. Kotiva mintiharo, kia tiriara vira avu aatovano ekaa vaiinti avu aatovata uri aatarakero vaivama vaivo tiraitiro, viva ariara iriharo vi uvara okara kankoma kero iri tavaarire tiro, vira ti humiqairave.

31 Avuhainaao, are taira tavaararo ai avuqaa vaiinti *maraqura/varaha* nora qoravano takuqiharo vaivaro ai aatu voqamakero itairave.

32 Vaiinti viva vaireva, vira qiata *kori* ori koqera viraqohairo aututero, vira mimiravata kauquvata *silvaa* oriqohairo aututero, vira auhaini *baraasi* oriqohairo aututero,

33 vira aiqutanta *aini* oriqohairo aututero, miani vira aiqu ataini *aini*qohairovata aaqatai vataqohairovata aututairave.

34 Are vi haikara tave variararo vate vira nora ori vovano, kia vaiintivano ventakai oriva naivano avataaviro onkaiqihairo tuviro miani vira aiqu ataa *aini*qohairovata aaqataiqohairovata aututaira ruqutukero rukavu raakavuma kairave.

35 Mintima kaivaro vaakama *aini*vata, aaqataivata, *baraasi*vata, *silvaa*vata, *kori*vata, ekaa rukavu raakavuma vivaro konkomaiqama virave. Nora kuari itaivaro aaravau konkoma vaintema kero, vaiinti *maraqura/varaha* viva konkomaiqama vivaro, uvaivano utiharo konkoma vira vuaqa kaivaro kia vaiinti *maraqura/varaha* viva voqavanovata qaqi vairave. Vi haikava ekaa taiqa vivaro vira ruqutukai orivaqai noruqamaqiro viviro, nora aiqina autuviro, ekaa vata maata mpiqakero vairave.

36 Are taira vira mintimakera tavaanarave. Ho are qaqi kairaqe te taira vira okaravata ai tiva amiare.

37 Avuhainaao, are ekaa hini avuhainaukavata naatara kera nai avuhainaava noravano varianarave. Kotiva naaruvaini vaiva, viva ai noraiqama kero nora kempukavata, nora autuvata, ai amirave.

38 Ekaa vataini variakave, ekaa aantauvahive uvirive, Kotiva vika ai kauquqi vataivara are vikaqaa raqiki varianarave. *Kori* qiatavano vaireva, arema vi qiatava variaro.

39 Are raqikiqira viraro ai naantiara vo vatanaa vaiintivano noraiqamaviro raqikiqiro vuanarove. Viva raqikiqiro viharo kiama ai voqaantema kero kempukaiqama kero raqikianarove. Viva raqikiqiro viramanta viraqaahai vo vatanaaka naantiara qovarama vivaro vika avuhainaava, ekaa vo vata vo vataqaa raqikiqiro vuanarove. *Baraasi*qohai aututaira vira okara mintimama vaivo.

40 Ekaanaini vo vatanaaka qovarama vivaro vika avuhainaava raqikiqiro vuanarove. *Aini* kempuka vaintema kero, viva kempukaiqama kero raqikiqiro vuanarove. *Aini*vano vo haika vo haika rauhaantima kaintemake, vika ekaa vo vatanaa vo vatanaaka avuni vaika naatarakeha vika kempukavata taiqakevarave.

41 Are tavaararo miani vira aiqu ataavata kakahivata *aini*qohairovata aaqatai vataqohairovata aututairave. Vira okara vaireva, vi vatanaaka raqikiqi vivi, viraqaahai rairavi hini kika kempukaiqamavi vaimanta hini kika kia kempukaiqamavi vaivarave. *Aini* aaqatai vataake autu taava kia kempuka vaintemake, vi vatanaaka raira vivaro vika kempuka hiniqai vairaro hini kia varianarove.

42 Vira aiqu kakahi *aini*qohairovata aaqataiqohairovata aututaivaro vaintema kero, vi vatanaaka raqikiva hini kempuka vairaro hini kia kempuka varianarove.

43 *Aini* orivata aaqataivata varakero aututaintemake, vi vatanaaka kia vohaa vatanaaka vairaiti, vika vo vatanaa vo vatanaaka vaiha kia vohaa vairaiti, vika rairavi vaivarave. *Aini*vata aaqataivata kia vohaa vaintemake, vikavata kia vohaa vaivarave.

44 Naantiara vi vatanaaka raquqi vivaro naaruvaini vai Variqava avuhainaa vaiinti vo qovarama kaanarove. Avuhainaa vaiinti viva raqikirava kia taiqa viramanta kia ho vo vatanaaka vira aatara kevarave. Viva ekaa vo vatanaa vo vatanaa vika avuhainaukavata naatara kero vika aru vehi autukero, viva ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove.

45 Are tavaararo nora orivano, kia vovano venta kaivaro naivano onkaiqihairo avataaviro tuviro miani vaiinti *maraqura/varaha* ruqutu kero, *aini*ve, *baraasi*ve, aaqataive, *silvaa*ve, *kori*ve, ekaa vi haikara rukavu raakavuma kairave.

Variqavano uritarakero vaiva, viva naantiara qovaraiqiaina haikara ai tairakaa umiqairave. Are taira tavaanara, te vira avuqavuqamake ai tiva ami, vira okaravata quqaama ai tiva amuro, tiro.

Avuhainaa vaiintivano Danierira koqaa amura

46 Danieriva minti tuvaro King Nebukanesaava vataini hiqinti viro Danierira quahama amitero nai kaiqa vaiinti nititero tiharo, Danierira *ofaa* iha quara amite, koqe mura untavinara viravata quara amitaate, tiro.

47 Minti tivakero viva Danierirara tiharo, Ai Variqavano ekaa vo variqavata aatara kaiva vaiharo viva ekaa avuhainaa vaiinti vika Noravano vairave. Vivaqaima kia kankomake iri varia uvara qoqaa qovaramake vaivave. Te taira tavauna okarara are ti humiqaanarara ti, te ai Variqara minti turo, tiro.

48 Minti tivakero viva Danierira koqe haika, vo haika vo haika amiro, vira noraiqama kero Babironi *provinsi*qaa raqikiane tivakero virara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are ti koqe avu aato timi variaka vikaqaa raqikiharama variane, tiro.

49 Minti tuvaro Danieriva nai navunaaka taaramonavu Sataraakirave, Mesaakirave, Abetnegorave, vinavukaravata iriharo avuhainaa vaiinti vira irovaro viva vinavukavata noraiqama komanta vinavuka Babironi *provinsi*qi vaiha vo kaiqa vo kaiqaqaa raqiki vauvaro, Danieriva naiqai avuhainaara naavuqi vaiharo vira kaiqaqaa raqikiharo vaura.

3

Nebukanesaava vaiinti maraqura/varaha vo autukora

1 Vo enta King Nebukanesaava vaiinti *maraqura/varaha* nora qora vo *kori* oriqohai autu timitaate tumanta vira autu amitora. Vi haikava vaireva, virini 27 *mita* vauvaro tauriniara 3 *mita* vaura.

Nebukanesaava tumanta vika vi haikara vare vuru Babironi *provinsi* Dura Uqitaini vaavi ara amitora.

2-3 Mini vaavi ara amitovaro avuhainaa vaiintivano *maraqura/varaha* vira quahama amitareva iharo ekaa nai *kamaanira* kaiqa vaiinti naarama tora. Nai maaqunavuve, noraiqukave, vika muntuvi vaukave, *kamaanira* monuqaa raqiki vaukave, *iasi*kave, vika muntuvi vau *iasi*kave, ekaa vo *provinsi* vo *provinsi*qaa raqikukave, vikavata vaiha vi haikara vaavi ara amitora quahama amitaate tiro, King Nebukanesaava ekaa vika naarama tomanta hihai hihai vika aninte, *maraqura/varaha* vira avuqaa ruvaaqumavi vaura.

4 Vika ruvaaqumavi vauvaro avuhainaara uva vaiinti nahenti tiva nimi vauva, viva naveraitiharo, Avuhainaa vaiintivano niara mintima iate tivo: Ne vo vatanaa vo vatanaaka, vo uva vo uva ti variaka,

5 ne vaiha iri vaimanta *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta vokiakavata vo *musiki* vo *musiki* ruquti vaiha ihi hoqarama taimanta ne ekaa vataini kankakaavi vaihama King Nebukanesaava *kori* vaiinti *maraqura/varaha* vaavi arataira, vira quahama amiteha vira autu tuahereha variate.

6 Vovano kia vataini kankakaaviro vira quahama amitero vira autu tuahera kairera, vi vaiintira vaakama ravaaqavuke nora iha itainaraqi aqu kaate, tiro.

7 Ho viva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka irumanta *musiki* hoqarama tomanta ekaa vo vatanaa vo vatanaaka, vo uva vo uva ti vauka, vika vataini kankakaavi vaiha King Nebukanesaava *kori*qohairo vaiinti *maraqura/varaha* vaavi aratora quahama amiteha vira autu tuaheraqi vi vaura.

Danierira navunaaka taaramonavuqaa uva vatora

8 Vi entara Babironi vatanaaka vonavu tiha, Kaiqe Iutaa vatanaakaqaa uva vataare, tivake vika orunte

9 King Nebukanesaarara tiha, Avuhainaao, are ekaa enta qaqi variqira vuane.

10 Are avuhainaava vaihara vo uva vatera tihara, *musiki* hoqarama taimanta ne ekaa vataini kankakaavi vaiha *kori* vaiinti *maraqura/varaha* quahama amiteha vira autu tuahera kaate.

11 Vovano kia kankakaa viro vira quahama amitairera, vi vaiintira ravaaqavuke nora iha itainaraqi aqu kaate, tianarave.

12 Are minti tiaravata, Iutaa vatanaaka taaramonavu ai uva raqakaavo. Tota are Sataraakirave, Mesaakirave, Abetnegorave, noraiqama kaaramanta vinavuka Babironi *provinsi*qaa raqiki variarave. Vinavuka are avuhainaava tiva taana uvara raqake kia ai variqanavu nutu tuahera karaiti, vinavuka kia vataini kankakaavi vaiha are vaiinti *maraqura/varaha* vaavi arataanara quahama amitaavo,

13 tuvaro avuhainaa vaiinti vira voqama kero arara itovaro tiharo, Vi vaiintinavuka ravaaqavu vare ti avuqaa vuru kaate, tiro.

14 Mintuvaro viva vinavukara tiharo, Sataraakio, Mesaakio, Abetnego, quqaae te vatauna uvara nenavu raqake kia ti variqanavu quahama nimiteha vika nutu tuahera karaiti, te *kori* vaiinti *maraqura/varaha* vaavi arataunara viravata ne kia vira avuqaa kankakaavi vaiha vira quahama amitaavo?

15 Oho, nenavu iri vaiqe te tiare. Aanumaarave, vo *musiki* vo *musiki*ve, ruqutiha ihi hoqarama taimanta nenavu vaakama vataini kankakaavi vaiha, vaiinti *maraqura/varaha* quahama amitehama vira autu tuahera kaate. Nenavu kia mintivera, te tiari vaakama ninavu ravaaqavu vare nora iha itainaraqi aqukevarave. Vika ni mintima kaivaro hoe variqa vovano ninavu ruaruama nimitaanarove? tiro.

16 Minti tumanta Sataraakivavata Mesaakivavata Abetnegovavata nai tiva ami tiha,
Avuhainaao, kia tenavu tentanavu auta ntirerave.
17 Tinavu nora iha itainaraqi aqu kaivera, tenavu kaiqa vara amite vauna Variqava
viva homa tinavu ruaruama timitaanarove. Avuhainaao, viva ai kauquqihairo homa
tinavu ruaruama timitaanarove.
18 Viva tinavu qaqira kero kia ruaruama timitairera, maa uvara kankoma kera
iri vairaqe tiare. Avuhainaao, kia tenavu ai variqanavu kaiqa vara nimitaraiti, are
kori vaiinti *maraqura/varaha* vaavi arataanara, viravata kia tenavu kankakaavi vaiha
quahama amitaraiti, kia vira autu tuahera karerave, ti.

Vinavuka arukaate tura

19 Minti tuvaro Nebukanesaava vinavukara nai voqama kero arara itovaro vira
virivano naare ntanta uvaro viva nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Nora iha ite vairaqi
qaiqaa qaiqaavata iha quarataivaro nai anomakero voqavata itaarire, tiro.
20 Minti tivakero viva nai iqoka vaiinti anomakero kempuka vaukara tiharo, Ne
taaramo vinavuka rumpa vare muntu nora iha itairaqi aqukaate, tiro.
21 Minti tumanta viva tuntemake, vika Sataraakiravata Mesaakiravata Abetnegora-
vata rumpake kia vinavuka utavaaqave, vukai tavunave, tovaqave, qaqini vara karaiti,
vi haikara hampata nora iha itoraqi muntu aqukora.
22 Avuhainaa vaiintivano kempukaiqama kero iha noraiqaake quarataate turara
tiro, ihavano nai noraiqama kero ite vaumanta iqoka vaiinti vika taaramonavu muntu
ihaqira aqukarare ti, vainto vuvaro, iha auruvano noraiqaa kero uriharo iqoka vaiinti
vinavuka tatoqa aqukomanta
23 naaquntaqohai rumpatoka Sataraakivavata Mesaakivavata Abetnegovavata iha
avutaqi aquvura.
24 Vinavuka iha avutaqi aquvuvaro Nebukanesaava vinavuka tavero vaaka himpiro
nai kauqu runkinkiri iharo nai koqe avu aato ami vaukara tiharo, Quqaae tenavu
taaramo vaiintinavu rumpa vare nora iha ite vairaqi aqu kauro? tumanta vika tiha,
Avuhainaao, quqaave, ti.
25 Minti tuvaro viva tiharo, Ike, tavaate. Erakaimaante vaiintima iha avutaqi qaqi
vi ani variavo. Taaramonavuqaa rumpataa naaquntava kia vaivaro ihavanovata
vinavuka kiama tatoqake vaivo. Vaiinti vovata vaivaro vira virivano Variqa vaiinti
viri voqaarama vaivo, tiro.

Taaramonavuara ihaqihai qaqini vaari ntaate tura

26 Nebukanesaava minti tivakero viva oru nora *sitopu* vira qentiana vaiharo naveraiti-
haro, Sataraakio, Mesaakio, Abetnego, nenavu nai kantaaqa virini vai Variqara kaiqa
vaiintinavuma variavo. Viraqihai qaqini aitaraate, tumanta vinavuka qaqini aitarora.
27 Mintumanta avuhainaa vaiinti maaqunavuve, *kamaanira* kaiqa vaiinti avuni
vaukave, koqe avu aato ami vaukave, vika kia ihavano tatoqako vaiintinavuka
tavareka ani ututumate vaura.
Vika tavovaro ihavano vinavuka qiata kaukivata kia aantauharama karaitiro,
vinavuka utavaaqavata kia tatoqa komanta vika vinavuka uhiramake tavovaro kia
vika vaataqaahairo iha muntavata ura.
28 Mintuvaro Nebukanesaava tiharo, Kaiqenavu Sataraakira Misaakira Abetnegora
vinavuka Variqa autu tuahera kaare. Vinavuka kempukaiqamake nái Variqara
iriqi vuavaroma vinavuka Variqavano nai *enseli* vo atitaivaroma viva tuvuntero
vinavuka ruaruama nimitaivo. Vinavuka te vatauna uvara kia avataraiti tiha, Kia
tenavu kankakaavi una variqa autu tuaherakaraiti, tenavu tentanavu Variqa autuqai
tuaherakarerave, tivakeha kia nái qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, ne homa
tinavu harukevarave tiarave, tiro.

29 Nebukanesaava minti tivakero tiharo, Ho te qaraaka uva vo vataari iriate. Ekaa naato vatanaakaqihai nai taukae vo vatanaakae, vo uva tiakae, vika Sataraakira, Misaakira, Abetnegora, vinavuka Variqara qora uva tivera, te tiari vika ravaaqavuke teqa taaqamake, vika naavu maaqavata rukuraakuramake vataate. Vi uvara qaraaka uvama tivatauro. Vinavuka Variqa mpeqavano vaiharo vinavuka ruaruama nimitaintema kero, kia vo variqavano ho mintianarove, tiro.
30 Minti tivakero avuhainaa vaiinti viva Sataraakira Misaakira Abetnegora vinavuka noraiqama komanta vinavuka uri aatarake nora autu vare, Babironi *provinsi*qi vaiha *kamaanira* kaiqa varaqi vi vaura.

4

Nebukanesaava taira vovata tavora
1 Ekaa vo vatanaa vo vatanaakave, ekaa vo uva vo uva ti variakave, vika vika iriate tiro, King Nebukanesaava maa uvara varakero mintima tiro:
Te ni uva mantauro.
2 Nai virini kantaaqaini vai Variqava nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa ti humiqaimanta tavaunara, te vi uvara ni tiva nimiari iriate.
3 Ike, Kotiva vo kaiqa vo kaiqa tinavu humiqe vaimanta tenavu vi kaiqara nora kaiqa tavehama kauqu runkinkiri i vauro. Vira kaiqavano vaireva, nora kaiqa mpeqa kaiqama vaivo. Viva ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove.
Viva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa raqikiqiro viviro, viraqaahairo viva ekaa naantiara naantiaraini qovaraiqi vaiinti nahentikaqaavata raqikiqiro vuanarove.
4 Te Nebukanesaaka te tenta avuhainaara naavuqi vauraro kia vo haikavanovata ti qoraiqama timitaimanta te koqemakeha variqi vunarave.
5 Mintiaqi vi, vo enta te vaiteha taira vo tavauraro ti voqamakero haatu itaimanta vaunarave. Te taira taveha ti voqamakero haatu itai haikara tavamaqi vunarave.
6 Te taira tave viraqaahai himpi, Babironiqi ti koqe avu aato timi variakara taira vira okara tiva timiate ti, te vika naarauramanta
7 vure vaiintive, quaha vaiintive, opu makauqaa ampeqi variakave, hepi kaiqa vare variakave, vaana kaiqa vareha uva qovaramake variakave, vika vika ruvaaqumavi ti aaqanto variamanta te taira tavaunara vika tiva nimuramanta vika kia ho vira okara ti tiva timiarave.
8 Ho ekaanaini Danieriva anintero ti aaqanto vaumanta te taira tavaunara viravata tiva amunarave. Te tenta variqa autu vora iriha, Danierirara *Beltesasaarave* tunarave. Te tavauraro tinavu variqanavu avu aatovano vi vaiintiraqi vairave.
9 Te Danierirara tiha, Beltesasaao, are ti vure vaiinti vika qiata vaiintima variaro. Te kankomake iruraro kia tinavu qumina vaiinti voqaantemake varia variqauka, vinavuka aihovano ai avutaqima vaivo. Te tavaurara are ekaa kukeqatai uva okarara ho qovaramakera ti variaravave. Te taira tavaunara ai tiva amiarirara are vira okara vutukera ti tiva timiane.
10 Te taintaqaa vaiteha maa tairara tavaunarave: Te tavauraro ti avuni nora katari vovano vairave.
11 Vi katariva qampiqaqiro viviro ivaro, vira *amutuvano/turuvano* naaruvaini oruntaivaro ekaa vataini variaka vira ho taveva vairave.
12 Vira marevano koqe mare vaivaro vira tavavata airi tava, ekaa vataini variaka ho hiqike neva vairave. Aantauvahivano vira okaraini aumaqaara variamanta, vo uviri vo uvirivano vira kantakaaraqi naavu kaqateha variamanta, ekaa qaqi variqi vi varia haikauka, vika vika vira tava hiqikeha ne variarave.
13 Te tenta taintaqaa vaiteha taira vira tavamaqi viha tavauraro naaruvaihairo *enseli* vo, maimaraara raqiki vaiva tuvuntero
14 naveraitiharo,

Ne maa katarira tuquke vira kantakaara teqa taaqamake, vira mare rapahiqamake, vira tavavata hiqike raantaupirima kaate.
Vira okaraini aumaqaara varia aantauvahikave, uviri vika vira kantakaaraqi naavu kaqate variakave, ekaa vika
ruhaaqi kaimanta vuate.
15 Ne katari vira tuquke, vira tuqaqaa *ainiq*ohaivata *baraasi*qohaivata naavumate, tuqa vira qaqi kaivaro ukau hampata mini variarire.*
Vi ⌞vaiintira⌟ qaqi kaivaro toqa varavuvano vira vaata putaiqama kaarire.
Vira qaqi kaivaro viva qaakau aantauvahi hampata niharo vika aanantero ukau namaqiro nuarire.
16 Vira qaqi kaivaro viva 7 ihiara kia vaiinti avu aato vararaitiro, aantauvahi avu aato varaarire.
17 Tenavu *enseli* maimaraara raqiki vaurauka vi uvara tiva taatauke vataunarave.
Nai virini kantaaqaini vai Variqava, viva vaiharo avuhainauka vataini raqiki variakaqaa raqiki vaivave. Viva tarave nai amiataa i vaiintira, nora vaiintie, vehi vaiintie, kempuka vira amiraro viva noraiqama viro avuhainaava varianarove, tiarave.
18 Ho te taira tavaurava mintimakero vaivo, tiro. King Nebukanesaava minti tivakero viva Danierirara tiharo, Beltesasaao, ho vira okara ti tiva timiraqe iriare. Ti koqe avu aato timi variakaqihairo kia vovanovata vi uvara ho ti tiva timivo. Kia tinavu qumina vaiinti voqaantemake varia variqauka, vinavuka aihovano ai avutaqi vairara tira, are homa vi uvara okara ti tiva timinarave, tiro.

Danieriva taira okara vira tiva amura

19 Avuhainaa vaiinti viva nai taira tavora vira tiva amuvaro Danieriva, vira vo autu Beltesasaava, vi uvara iriro vira okaravata kankoma kero irurara tiro, vira vaata qo itovaro viva uva tiarirava kia ho vaura.
Mintuvaro avuhainaa vaiinti viva virara tiharo, Beltesasaao, are te taira tavauna okarara irihara kia qetaraitira, qaqi vira okara ti tiva timiane, tiro. Minti tuvaro Danieriva nai tiva amiro tiharo, Oho, avuhainaao, are taira tavaanara viravata, vira okaravata, kia ariqi vairaitiro, ai navutaakaqi variataarave.
20 Are katari tavaarava, vi katariva nora katari vaivaro vira *amutuvano/turuvano* naaruvaini oruntaivaro ekaa vataini variaka vi katarira ho taveva vairave.
21 Katari vira mare koqe mare vaivaro vira tavavata airitahaa vaivaro ekaa maa vataraqaa variaka vira ho neva vairave. Ekaa aantauvahi vira okaraini aumaqaara variamanta vo uviri vo uviri vira kantakaaraqaa naavu kaqateha variarave.
22 Avuhainaao, arema vi katariva, nora katari mpeqa katarivano variaro. Ai kempukavano noraiqamaqiro viviro imanta ekaa maa vataraqaa varia vaiinti nahentika ai kempuka tavaarave.
23 Are tavaararo *enseli* vovano tuvuntero tiharo, Ne katari vira tuquke teqa taaqamake, vira tuqaqai qaqi ke, *aini*vata *baraasi*vata varake vira tuqaqaa naavumate qaqi kaivaro ukauqi variarire. Ne vi vaiintira qaqi kaivaro toqa varavuvano vira vaata putaiqama kairaro vi vaiintiva qaakau aantauvahi hampata variqiro viharo 7 ihi vara kaarire, tirave.
24 Avuhainaao, vi uvara okara maantimama vaivo: Nai virini kantaaqaini vai Variqava are naantiara variqira vina okarara tairakaa ai umiqairave.
25 Vika vaiinti nahentiqihai ai ruhaaqi qaqini kaivara are qaakau aantauvahi hampata variqira vinarave. Are 7 ihiara variqira viharama purumakauvano ukau naintema kera, arevata ukau namaqira vihara, kia naavuqi vaitaraitira, ukauqiqai vaitaqira vi vairaro toqa varavuvano ai vaata putaiqama ke vairara variqira vinarave.
Are mintiaqira viraro 7 ihinavu aitarairaro ai avu aatovano kenko tirara viraqaahaira are Kotirara mintima tinarave: Quqaama nai virini kantaaqaini vai Variqava,

* **4:15:** Katariara tiharo vaiintiara tuqantaakero ti vaura.

viva ekaa vaiintivano raqiki variaraqaa raqiki vaivama vaivo. Viva nai nimiataa i vaiintika vi kaiqara nimi vairave, tinarave.
26 Enselivano qaqi kaivaro tuqavano vataqi variarire ti uvara okara vaireva: Naantiara are Kotirara quqaama viva ekaa vataqaa raqiki vaivave tiraro viva qaiqaa ai noraiqama kairara are avuhainaa vaiinti vainarave.
27 Avuhainaao, te koqe avu aato ai amiainara iriane. Qora aara qaqirakera koqe aaraqaa nuvaqira vihara vehi vaiinti nahentiara aaqurihama nimitaane. Are mintiaqira virera, are koqema kerama variqira vinarave, tiro.
28 Danieriva tuntemakero vo enta King Nebukanesaava vauvaro ekaa vi haikava viraqaa qovaraiqura.
29 Vohaa ihi aitarovaro King Nebukanesaava Babironini nai avuhainaara naavu qiata tanuqiraqaa niharo tiharo,
30 Tavaate, Babironi vatukavano nora vatukama vaivo. Vaiinti nahenti ti mpeqa okara taveha ti hutu tuaherakaate ti, te tentavano maa vatukara autu kaunarave, tiro.
31 Viva vi uvara kia taiqa karaitiro, qaqi ti vauvaro naaruvaihairo uva vovano mintima tiro: King Nebukanesaao, te tiarirara iriane. Vate maa entarama Kotiva are raqiki variana kaiqara qaqinima vara kaivo.
32 Vaiinti nahenti vikaqihai ai qaqini ruhaaqi kaivara are qaakau aantauvahi hampata vaihara purumakauvano ukau naintema kera arevata ukau namaqira viraro 7 ihinavu aitaraarire. Mintiraro ai avu aatovano kenko tirara are mintima tinarave: Quqaama nai virini kantaaqaini vai Variqava, vivama ekaa vaiintivano raqiki variaraqaa raqiki vaivama vaivo. Viva nai nimiataa i vaiintika vi kaiqara nimi vairave, tiro.
33 Uvavano naaruvaihairo minti tuntemakero, vaaka mintura. Vi entaraqaa Nebukanesaava ⌞vueraiqaa vumanta⌟ vika vaiinti nahentiqihai vira ruhaaqi qaqini kovaro viva purumakauvano ukau naintema kero, ukau namaqiro vi vaura. Viva ukauqi vauvaro toqa varavuvano vira vaata putaiqama ke vauvaro vira kauhivano memora kauhi voqaara qampiqovaro vira kakahivano uviri kakahi voqaara vukai vaura.

Nebukanesaava Kotira autu tuahera kora

34 ⌞Nebukanesaava nai uva tivaqiro viharo tiharo⌟, Te vueraiqamavi variqi vuraro 7 ihinavu aitaraimanta viraqaahai te naaruva virini tave vauraro ti avu aatovano qaiqaa koqema vimanta vaunarave. Te nai virini kantaaqaini vai Variqara autuqai tuahera keha tiha,

Vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vi vaivave. Vivaqaima ekaa enta raqikiqiro vuanarove.

Vaiinti nahenti qovaramavi variqi vi vuru taiqa vivaro viva raqikiarira okarava kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vuanarove.

35 Viva tenavu vataini vaura vaiinti nahentika taveharo vika qumina haika voqaarama variavo ti vairave.

Ekaa naaruvaini variakave, ekaa vataini variakave, vika vira vevaaraini variavaro viva vikaqaa raqikiharo nai varaataa i kaiqara vare vairave.

Viva vo kaiqa varareva iraro kia vovano vira kauqu ho antuakaanarove. Kia vovano virara nantiharae mintiaro tiraro qaqira kaanarove, turo.

Te Nebukanesaaka minti tivake Kotira autu tuahera kaunarave.
36 Ti avu aatovano qaiqaa koqema vi entara vohaa vi entara ⌞Kotiva⌟ qaiqaa ti nora autuvata ti kempukavata timimanta te qaiqaa noraiqamavi avuhainauka vaiha raqikiqi vi vaunarave. Vohaa vi entaraqaa ti koqe avu aato timi varia vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata, ti rantake qaiqaa ti noraiqama kaamanta, te maa vataraqaa qaiqaa raqiki vaunarave. Ti kempukavano tota vaira viravata qaiqaa uri aatarakero vairave.

37 Vate te Nebukanesaaka naaruvaini Avuhainaava vaira, vira autuma tuaherake
vauro. Vira mpeqa okaravano uritarakero vairave, Viva ekaa kaiqa avuqavuqama
kero naitarama kero vare vairave. Nái autuqai tuaherake vaika, viva vika nutu homa
vataiiniqama kaanarove, tiro.
˹Nebukanesaava minti tura.˺

5

Belisasaava nora kara nora

1 ˹Nebukanesaava qutu vuvaro vira maaqu Belisasaava vira vatuka varora.˺ Vo enta
entaqi King Belisasaava nai nora vaiinti 1,000navu naarama kero vika hampata nora
kara namakero *uaini*vata ne vaura.
2 Vika *uaini* ne vauvaro Belisasaava nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo,
Haaru ti qova, Nebukanesaava, Ieruharemini Kotira Naavuqihairo vare anu *kaapu*ra,
*silvaa*qohai aututaarave, *kori*qohai aututaarave, ekaa vi *kaapu*ra oru vara viri timiqe
tevata tenta nora vaiintinavuvata tenta naatanavu vatamake viraqi *uaini* qihiakeha
naare, tiro.
3 Belisasaava minti tumanta vika oru vi *kaa p u*ra *kori*qohaive, *silvaa*qohaive, aututo
*kaa p u*ra vare viri nimumanta avuhainaava vivavata, ekaa vo kukavata vi *kaapu*ra
varake viraqi *uaini* qihiakeha ne vaura.
4 Vika *uaini* namaqi viha una variqa, vo variqa vo variqa autu tuaheraqi vi
vaura. *Kori*qohaive, *silvaa*qohaive, *aini*qohaive, *baraasi*qohaive, katariqohaie, qaqi
oriqohaive, aututo haikara vika Kotira *kaapu*qi *uaini* qihiake neha vi haikara autu
tuahere vaura.
5 Minti vauvaro vate vira, vaiinti vuqa vovano qovarama viro uva vo, hanta
poruvaaqaa qara ntuvaqiro vi vaura.

Avuhainaava vuqa vira tave vauvaro

6 vira virivano vo qarama vuvaro viva voqama kero aatu itovaro aiqu kauqu ntiri
ntiri i vauvaro vaura. ˹Vuqavano uva qara ntuva taiqa kero viraqaahairo tuqaakuma
viro kia vaura.˺
7 King Belisasaava naveraitiharo, Ti vure vaiintive, quaha vaiintive, hepi okara
tave variakave, opu makau ampeqi variakave, ne ekaa vika naaraimanta vaaka
aniate, tumanta vika Babironini vo kaiqa vo kaiqa tavoka naarama komanta anuvaro
avuhainaava vikara tiharo, Niqihairo vovano maa uvara ho kaara ntuva kero vira
okaravata ti tiva timirera, te naare utavaaqa vo vira ami, *kori seni*vata vira auntaqi
ruvu amite, vira noraiqama kaariraro vi vaiintiva vo vataqaa raqikiqiro viharoma
nampa 3 avuhainaa vaiintivano varianarove, tiro.
8 Minti tumanta vira vure vaiintinavu vo kaiqa vo kaiqa tavoka aninte, vi uvara
kaara ntuvake vira okara tiva amirare ti, tavovaro kia ho vaumanta vika qaqi vaura.
9 Vira kaara King Belisasaara voqama kero aatu itovaro vira virivano qaiqaavata vo
qara i vauvaro vaumanta, vira nora vaiintinavu viraqi vauka kia vi uvara okarara ho
tiva amiraiti, qaqi vaura.
10 Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira nova voqi vaiharo uva *nontanta/ otata*
avuhainaa vaiinti vivavata vira nora vaiintinavuvata ti vaura iriro, viva kara ne vau
*rumu*ra viraqi oriqetero nai maaquara tiharo, Avuhainaao, are ekaa enta qaqi variqira
vuane. Kia ai aatu itairaro ai virivano vo qara i vairara variane.
11 Are raqiki variana vataraqaa vaiinti vovano vaivaro viraqi variqanavu aihovano
vairave. Haaru ai qova vaiharo tavaivaro vira avu aatovano variqanavu avu aato
voqaara vairave. Ai qova King Nebukanesaava vi vaiintira noraiqama kaivaro viva
vure vaiintive, quaha vaiintive, hepi okara tave variakave, opu makauqaa ampeqi
variakave, vika qiata vaiinti vairave.

12 Vi vaiintiva vo okara vo okara tave vaivave. Taira okarave, kukeqavi vai uvarave,
kia kankomake iri varia uvarave, viva ekaa vi uvara okara vutukero tiarirava vairave.
Are vo vaiinti atitairaro oru vira vita varero maini aniarire. Vira autu Danierirave. Ai
qova vo autu nteharo Beltesasaarave turave. Vi vaiintiva homa maa uvara okara ai
tiva amianarove, tiro.

Danieriva vi uvara okara tiva amura

13 Minti tumanta vaakama oru Danierira vita vare vuru avuhainaa vaiinti avuqaa
kovaro avuhainaava virara tiharo, Quqaae are Danierivave? Are ti qova ai maaqa
Iutaihairo ravaaqavu varero viri kai vaiintivave?

14 Variqa vika aihovano ai avutaqi vaivara are vo okara vo okara kankomakera
iriararo ai avu aatovano koqe avu aato vairave tiamanta irunarave.

15 Te tenta vure vaiintive, ti koqe avu aato timi variakave, naaramake maa uvara
kaara ntuvake vira okaravata ti tiva timiate turamanta vika kia ho mintiavo.

16 Ariara viva homa kukeqavi vai uvara okara qovaramake vairave, vokiaka kia
kankomake iria uvara viva homa vutukero ti vairave, tiamanta irunarave. Are maa
uvara kaara ntuva kera, vira okaravata ho ti tiva timirera, te naare utavaaqa vo ai ami,
*kori seni*vata ai auntaqi ruvu amite, ai noraiqama kaarirara are *nampa* 3 avuhainaava
vainarave, tiro.

17 King Belisasaava minti tuvaro Danieriva nai tiva amiro tiharo, Are ti timirera ina
haikara nena qaqi tuatera, vi haikara vo vaiinti amiane. Te maa uvara qaqi kaara
ntuvake, vi uvara okaravata ai tiva amirerave.

18 Avuhainaao, nai virini kantaaqaini vai Variqava, viva ai qora Nebukanesaara
noraiqama kaivaro vira autuvata nora autu vaivaro viva nora vaiintivano vairave.

19 Kotiva vira noraiqama kaivarora tiro, viva avuhainaa vaiinti noravano vaimanta
vo vatanaa vo vatanaakave, vo uva vo uva ti variakave, vira aatu qeteha variarave. Ai
qova avuhainaava vaiharo vo vaiintinavu arukaataa ivaro vika aruke vairave. Viva
vo vaiintinavu vehakuma nimitaataa ivaro viva vika vehakuma nimite vairave. Viva
vo vaiintinavu autu noraiqama kaataa ivaro vika autu noraiqamake vairave. Viva vo
vaiintinavu autu vataini kaataa ivaro vataini ke vairave.

20 Viva variqiro viro, viraqaahairo viva nai mahutaqai tiharo nai tivatai uvaraqai
avataqiro viharo, kia vo kiakaravata aaqurihama nimite vaira kaara Kotiva vira
kempuka taiqakero, vira autuvata vatainiqama kaivaro vovano vira vatuka varairave.

21 Quara qaqini ruhaaqi kaantemake, vira vaiinti nahentiqihai ruhaaqi kaavaro
vira avu aatovano aantauvahi avu aato voqaara vaivaro viva qaakau donki hampata
variqiro viharo purumakauvano ukau naintema kero, vivavata ukau neharo kia
naavuqi vaitaraitiro, ahakaqi vaite vaivaro toqa varavuvano vira vaata putaiqama
kaivaro vaite vairave.

Ai qova mintiaqiro vivaro, viraqaahairo vira avu aatovano koqe uvaro viva
tiharo, Quqaama nai virini kantaaqaini vai Variqava vaiharo ekaa vaiinti nahentiqaa
raqikiharo vivaqai vo vaiinti vo vaiinti noraiqamake vaimanta vika vaiinti nahentiqaa
raqiki variarave. Kotiva qaqi kai vaiintiva, vivaqai vaiinti nahentiqaa ho raqikiqiro vi
vairave, tirave.

22 Ai qova minti tivakero nai autu vatainiqama kaivara, are vira maaquvano virara
irihara viva intema kera mintiataara vaivara kia are mintiraitira, nena autuqai
tuahere variaro.

23 Oho, are Noravano naaruvaqaa raqiki vaira autu vatainiqama kera, nena autuqai
tuaherake variaro. Are vira Naavuqihai vare ania *kaapu*ra, vo *kaapu* vo *kaapu* maa
*rumu*raqi vara viri kera, Kotira qoraiqama amitehara are nena nora vaiinti vikavata,
nena naata vika vatamake, *kaapu* viraqi *uaini* namaqi viha una variqa nutu tuaheraqi
vuavo. *Kori*qohaive, *silvaa*qohaive, *baraasi*qohaive, *aini*qohaive, katariqohaive, qaqi

oriqohaive, aututaa haikava kia ho uva tiraitiro, kia ho uva iriraitiro, kia avu aato vatai haikava vaimanta ne una variqa vi haikara nutu tuaherake variavo.

Oho, Variqa vovano are qaqi variqira vinarave, are qutu vinarave, are koqema vinarave, are qoraiqama vinarave, ekaa vi haikava vira kauquqi vaivara, are kia vira autu tuahera karaitira, vira qoraiqama amite variaro.

24 Vira kaarama viva vuqa vo varakaivaro vuqa viva maa uvara poruvaaqaa qara ntuva tairave.

25 Maa uvara qara ntuva taiva mintima tivo:

Mene Mene — Kaaranti Kaaranti
Tekel — Hirike
Parsin — Rairake

26 Vi uvara okara maantimakero vaivo:

Kaaranti: Kotiva are raqikiqira vina entanavura kaara ntuvakero taiqa kairave.

27 *Hirike*: Kotiva *sikeri*qaa ai hirikero tavaivaro ai maaravano kia ho vairave.

28 *Rairake*: Kotiva are raqiki variana vatara hini rairakero Midia vatanaaka nimiro, hini Pesia vatanaaka nimirave, tiro.

29 Qara ntuvato uvara vira okara Danieriva vutukero King Belisasaara tiva amuvaro viva vaaka nai kaiqa vaiinti tumanta vika naare tavuna vo varake Danierira nonku amite, vira auntaqi *kori seni*vata ruvu amitovaro Belisasaava vira noraiqama kovaro viva *nampa* 3 avuhainaa vaiintivano vaura.

30 Vi entara entaqi vokuka King Belisasaara arukovaro

31 viraqaahairo Midia vatanaa vovano Dariusiva 62 ihi vara kova, vira vatuka varero, vi vataraqaa raqikiqiro vi vaura.

6

Danierira raioninavu vauraqi vara vaavi aqukora

1 Dariusiva tiharo, Kaiqe te 120 vaiinti vonavu noraiqama kaari vika ti kahaqiha te raqikiaina vatara, vo vata vo vataqaa raqikiate, tiro.

2 Minti tivakero viraqaahairo viva qaiqaa tiharo, Kaiqe te vaiinti taaramonavu kaama taari vinavuka 120 vikaqaa raqiki vaimanta vika kia muara vararaiti, avuqavuqama keha ti kaiqa vara timitaate, tivakero viva Danieriravata vaiinti votantavata kaama tora.

3 Ho Dariusiva tavovaro taaramo vinavukaqihairo Danierira kaiqavano uri aatarakero vauvaro, 120 vika kaiqavata uri aatarakero vaura. Minti varora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Kaiqe Danierira qaiqaavata noraiqama kaariraro viva nora vaiinti vikaqaata raqikiarire, tiro.

4 Minti tivakero viva mintiare tiro, auti vaumanta vo vaiinti vitantavata, 120 vaiinti vikavata toiha tiha, Danieriva tinavuqaa raqikiantorave. Kaiqenavu Danierira kaiqa ampeqamake taveha, vo uva rantake viraqaa uva vataare, tura.

Ho Danieriva kia hampi kaiqa vararaitiro, kia qutaru monu vararaitiro, kia popoheharo kaiqa vararaitiro, avuqavuqama keroqai kaiqa vare vaurara ti, vika kia viraqaa vate uvara vo ranta kora.

5 Viraqaa uva vateva kia vaumanta vika tiha, Viva qora kaiqa vare vairavauve, tenavu viraqaa uva ho vatararave. Ho Danieriva vo variqa autu tuaherake vaivave. Kaiqenavu virara iriha uva vo rantake viraqaa vataare, ti.

6 Minti tivake vika vohaa ruvaaqumavi avuhainaa vaiintivano vauraqi orunte virara tiha, King Dariusio, are ekaa enta qaqi variqira vuane.

7 Tenavu vo *provinsi* vo *provinsi*qaa raqiki vauraukave, tenavu hininavu vika muntuvi vauraukave, tenavu hininavu *kamaani*ra kaiqa vo kaiqa vo kaiqaqaa raqiki vauraukave, tenavu ekaa vohaa uva tivake vatauro.

Vi uvava maantimama vaivo: Are avuhainaa vaiintivano vaihara uva vo vatera vaiinti nahenti vikara, Ne vohaa torara kia vo variqave vo vaiintive aaramaqi viraiti, tiqai haaramaqi vivaro vi torava taiqaarire. Ne vohaa tora viraqi vaiha vo variqave vo vaiintive aarera te qioqama tauro, tiane. Vovano are qioqama tena uvara raqa kairera, vira kaara are tiramanta vi vaiintira ravaaqavu vare muntu *raioni* varia *ruvuraqi/ mpumpiraqi* vira aqu kaate.

8 Avuhainaao, Midia vatanaaka Pesia vatanaaka uva vate okarara iriharama are vi uvara vatera, nena autuvata vi uvaraqaa vatairaro vi uvava kempukaiqama viraro vovano vi uvara nunka kero vo uva vataarirava kia ho variarire, ti.

9 Vika minti tuvaro King Dariusiva eo tivakero vi uvara vatero nai autuvata vi uvaraqaa qara ntuvatora.

10 Avuhainaava qaraaka uva vatora virara Danieriva iriro viva nai naavuni oruntero vura. Naavu maarini *uintua* vovano Ieruharemi mantaraini vauvaro Danieriva oru *uintua* vaura mini qoqaa vaiharo vo enta vo enta taaramo tataa tori kauru araviro Kotira aarontema kero, viva qaiqaavata vira aare vaura.

11 Viva Kotira aare vaumanta vi vaiintika orunte vira tavora.

12 Vika tave, viraqaahai kante oru avuhainaa vaiintiara tiha, Quqaae are vo uva vatera nena autuvata vi uvaraqaa qara ntuva taanarave? Are tihara, Ne ekaa vohaa torara kia vo variqave vo vaiintive aaramaqi viraiti, tiqai haaramaqi vivaro tora taiqaarire. Ne vohaa tora viraqi vaiha ne vo variqave vo vaiintive aarera qioqama tauro. Vovano ti uva raqa kairera, te tiari vika vira ravaaqavuke vare *raioni*navu variaraqi muntu aqukevarave, tianarave, ti.

Vika minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva tiharo, Eo, te vi uvara quqaa vataunarave. Midia vatanaaka Pesia vatanaaka uva vataa okarara irihama te vi uvara vataunarave. Kia vovano vi uvara nunka kero vo uva vataarirava varianarove. Tevata kia ho vi uvara nunkake vo uva vataarirava varianarove, tiro.

13 Minti tumanta vika avuhainaa vaiintiara tiha, Iutaa vataihai ravaaqavu vare ania vaiintiva Danieriva, viva kia ariara noraiqaakero irivo. Viva are uva vatera nena autu qara ntuva taanara viraravata kia noraiqaakero irivo. Viva vo enta vo enta taaramo tataa nai variqa aaramaqiro vi vairave, ti.

14 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti vira muntukavano qoraiquvaro viva Danierira kahaqiaina aarara rantakare tiro, qumina rantaqiro vuvaro kuarivano ruhunku vura.

15 Kuari aqu vumanta vika avuhainaa vaiintivano vaunaini orunte tiha, Avuhainaao, are iritaane. Midia vatanaaka Pesia vatanaaka uva vataa okarava maantima vairave: Avuhainaa vaiintivano vataina uvara, naie vo vaiintie kia ho vi uvara qaqini vara kevarave. Ekaarama vi uvava varianarove, ti.

16 Vika minti tuvaro viva Danierira kahaqiaina aarara ranteha tavovaro kia vauvaro avuhainaa vaiinti viva tumanta vonavu oru Danierira ravaaqavu vare muntu *raioni* vauraqi aqukora. Viraqi aqu kovaro avuhainaa vaiinti viva Danierirara tiharo, Mpo, are kaiqa vara amite variana Variqava, viva ai kahaqama amitaarire, tiro.

17 Minti tumanta vika ori nora varake *ruvu/mpumpi* nona tinta tovaro vovano evaara anintero ori qaqini varakero Danierira ruaruama amitaantorave tiro, avuhainaa vaiintivano vuka vatareva *iva/qume* viraqaa nai *ringi*qohairo ntavakero taatau tomanta, nora vaiinti vikavata nái *ringi*qohai mintura.

18 Ho avuhainaa vaiinti viva orurantero ani nai avuhainaara naavuqi vaiharo kia vaitaraitiro, kia kara naraitiro, kia nai *musiki* ruquti vauka naararaitiro, qaqi variqiro viro aatita kora.

19 Mintiaqiro viro aatita kero viva himpiro kantero *raioni* vika vaunaini oruntora.

20 Mini oruntovaro vira muntuka qoraiquvaro aunta raqaivaro Danierira aarero tiharo, Mpo, Danierio, are qaqi variqiro vi vai Variqara kaiqa vara amite variarava variaro. Are enena kaiqa vara amite variara Variqava, viva ai ruaruamae, amitaivo kiae ruaruama amitaivo? tiro.

21 Minti tuvaro Danieriva nai tiva amiro tiharo, Avuhainaao, are ekaa enta qaqi variqira vuane.
22 Ti Variqavano *enseli* vo atitaivaro viva tuvuntero *raioni* vika ti qoraiqama timitevorave tiro, vika no tinta kaivo. Ti Variqavano tavaimanta te vira avuqaa vaiha kia qora kaiqa vare vaunarave. Te kia aivata qora kaiqa vara amitaunarave. Virara iriharoma viva ti ruaruama timitaivo, tiro.
23 Danieriva minti tuvaro avuhainaa vaiinti vira muntukaqihairo quahara haikavano qovaraiquvaro viva vaiinti vonavuara Danierira ori *ruvuqihai/mpumpiqihai* rarau vaari qaqini kaate tumanta vika viraqihai rarau vaari qaqini ke tavovaro kia vira vaata teqa taaqama kovaro vira vaatavano qaqi koqema kero vaura. Danieriva nai Variqara ti ruaruama timitaanarove turara tiro, Kotiva vira ruaruama amitora.
24 Mintuvaro avuhainaa vaiinti viva vo vaiintinavu nititama kero tiharo, Danieriraqaa uva vate vaiintika, ne vikavata vika naata vaintivata ravaaqavu vare, muntu *raioni* vairaqi aqukaate, tumanta viva tuntemake, ekaa vika ravaaqavuke muntu *raioni* vauraqi aqukora.
Aqukomanta vika kia vataqaa hiqintiraiti, qaqi kantaaqaini tuvi vaumanta *raioni* vaaka vutunte vika ravaaqavuke vuhaarivata kutu kautumake nama taiqa kora.
25 Viraqaahairo avuhainaa vaiinti viva nai raqiku vaiinti nahentika vo vataini vo vataini vaukave, vo uva vo uva ti vaukave, vika vikaini qara varakero tiharo,
Te ni uva mantama nimitauro.
26 Te niqaa raqiki vaurauka uva vo ni tiva nimiari ne vi uvara avataqi vuate. Ne vo vataini vo vataini vaiha Danierira Variqa aatu qeteha, virara noraiqaake iriqi vuate, turo.
Viva qaqi variqiro vi vai Variqavave. Viva ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
Viva raqikiqiro vinara kia vovano vira vehiqamakero taiqa kaanarove.
27 Viva vaiinti nahenti kahaqama nimiteharo ruaruama nimite vaivama vaivo.
Tinavuara nai okara kankomake tavaate tiro, viva nora kaiqa naaruvainivata maa vataraqaavata vare vairave.
Viva *raioni* noqihairo Danierira ruaruama amitairave, tura. King Dariusiva minti tura.
28 Ho vi entaraqaahairo Danieriva Dariusiva raqiki vau entaravata, Pesia vatanaa vaiinti Sairusiva raqiki vau entaravata, koqema kero variqiro vi vaura.

IONAA
(Jonah – Jona)

Ionaava Kotira qaqirakero vonaini vura

1 Amitaira maaqu Ionaava vauvaro vo enta Noravano Kotiva vira tiva amiro
2 tiharo, Are himpira nora vatuka Niniveni oruntera vi vatanaaka qora kaiqa vare varia uvara vika qoqaa tiva nimiane. Te tavauraro vika qora kaiqa vare varia okarava uritarakero vaivo, tiro.
3 Noravano Kotiva minti tuvaro Ionaava, Te kia mini virerave. Te qaqirake vonaini virerave tivakero, vo vatuka Tasisini vireva auti vaura. Viva Jopaini otuntero Tasisini vuaina *sipi*ra rantakero, *sipi* vira koqaa aqukero viraqi vaarintero tiharo, Te Nora Kotira qaqirake Tasisini oru vairerave, tura.
4 Ionaava minti tivakero *sipi*qi vaarintero vuvaro viraqaahairo Noravano Kotiva tuvaro nora uvaivano nora namariqaa uti vauvaro aaronaavanovata uti vauvaro *sipi*vano raqaviro taiqa vuarirava aumaiqura.
5 Mintumanta *sipi*qi kaiqa varo vaiintika voqamake qete vaiha vinavuka nái variqa, vo variqa vo variqa naaramaqi vi vaiha, Tinavu kahaqiate, tivaqi viha, *sipi*vano vuaqa ntaarire ti, vo *kaako* vo *kaako* viraqihai vara vaavi namariqi aqu aquma kora. Vika vo haika vo haika nora namariqi aquke vauvaro Ionaava *sipi* ataaqi otuntero vaita aavata viro vaura.
6 Viva vaite vauvaro *kepteni*vano viva vaunaini otuntero tiharo, Nantivarae are qaqi vaite variaro? Himpira nena variqavata aarairaro viva tinavu kahaqiarire. Ai variqavano tinavuara mpo ike tiva timiteharo tinavu vehakuma timitairera, kia tenavu qutu vuare, tiro.
7 Viva minti tumanta *sipi*qi kaiqa vare vau vaiintinavuka nai ire nai ireha tiha, Ta vaiintira kaarae maa okarava tinavuqaa qovaraiqivo? Kaiqe *satu* arukeha vi vaiintira autu ranta kaare, tivake vika *satu* arukeha tavovaro Ionaara autuvano qovarama vura.
8 Mintumanta vika tiha, Oho, are tinavu quqaa uva tiva timiraqe iriare. Ai okara kaarae maa okarava tinavuqaa qovaraiqivo? Are nana kaiqa varaaravave? Are taihairae aniaro? Ai maaqa tainie vaivo? Are ta vatanaavave? ti.
9 Vika minti tuvaro Ionaava vika nái tiva nimiro tiharo, Te Hiparu vatanaakave. Te Noravano Kotiva naaruvaini vai Variqara autu tuaherake vauraukave. Noravano Kotiva nora namarivata vatavata autukero vataivave, tiro.
10 Ionaava minti tivakero viva Nora Kotira uva qaqirakero vonaini vuare tu uvaravata vika tiva nimumanta iri, vika voqamake aatu itomanta tiha, Oho, are mintiharama qora kaiqama vara kaarao, ti.
11 Vika minti tivake tavovaro nora namarivano voqavata *sipi* vira venta venta i vaumanta vika Ionaara ireha tiha, Tenavu ai nantia kaariraroe nora namarivano oti vaiqiro tirema kero varianarove? ti.
12 Vika minti tuvaro Ionaava tiharo, Ne ti utu vare nora namariqi vara vaavi aqu kaivaro namarivano oti vaiqiro tirema variarire. Te virara kankomake irunarave. Te maini anunara kaarama aaronaavano niqi qovaraiqivo, tiro.
13 Ionaava minti tumanta vika kia vira namariqi aqu kaataa umanta vika tiha, Kaiqe namari rairaqi viha *sipi* vuru varuva auvahini kaare, tivake namari rairaqi viha tavovaro vika kaiqa varova kia ho aruvuvaro nora namarivano *sipi* vira qaqiqai anomakero venta venta i vaumanta

14 viraqaahai vika Nora Kotira aareha tiha, Oho, Noravauvo, tenavu aima aare vauro.
Tenavu maa vaiintira nora namariqi aqu kaarirara are kiama tinavuqaa uva vatehara
tinavu haru kaane. Are tianantema keroma, aaronaa maava qovaraiqivo, ti.
15 Vika minti tivake Ionaara utu vare vara vaavi nora namariqi kovaro vaakama
nora namarivano qaki qaki i vauva taiqa viro tirema kero vaura.
16 Mintumanta *sipi*qi kaiqa varoka voqamake qete vaiha vika vo *ofaa* Nora Kotira
amiteha, nái kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Mpo, tenavu ai kaiqaqai varaqi virerave,
tura.
17 Ho Ionaara namariqi aqu kovaro Noravano Kotiva nora havuka vara kovaro vi
havukava Ionaara nampiqama kovaro Ionaava taaramo enta entaqivata aatitoraqaa-
vata vira avutaqi vaura.

2

Ionaava Nora Kotira aarora

1 Ionaava havuka auhaqi vaiharo nai Variqa Nora Kotira aarero
2 tiharo,
Noravauvo, te anomake qoraiqamavi vaurauka ai aaraurara are ti uva irira iaro.
Qutu vuaka varianaini te vaiha ai aareha ariara mpo ti kahaqiane turara are ti
uva irira ti kahaqira iaro.
3 Are nora namariqi ti aqu kaaramanta te varuvaqi kupeqavi vauraro nora
namarivano ti naavuma kero tiqaa kumpetaqi uriro takui vaiharo vi ani vairave.
4 Mintimanta te tiha, Oho, Kotiva nai avuqaahairo ti qaqirama kaivo. Mpo, te
Kotira Naavu kia ho qaiqaavata tavaainarave, turo.
5 Namarivano ti aqu kero raqutu kareva auti vaimanta te vauraro namarivano
ti aqu ravaaqavu kaivaro namariqi vai ukauva ti qiatavau ovenaaruma kaimanta
vaunarave.
6 Nora namariqi vai aiqinara vira auvoqi te otinuraro vevaraqi vai vatava ti ekaara
ravaaqavu kareva auti vaimanta vaunarave.
Noravauvo, are ti Variqavano variaramanta te mini vaurara are nora varuvaqi-
haira ti tivita varaaramanta te kia qutu viraiti, qaqi vaunarave.
7 Noravauvo, te tiha, Mpo, te qutu vuarirava aumantoma vaivo, tivake viraqaahai
te ariara irike ai aaraurara are nena Naavuqihaira ti uva irianarave.
8 Ike, una variqa autu tuaherake variaka kia are aaqurihama nimitaana okarara
iriarave.
9 Te kia vika voqaantemake vairaiti, te ihi tivakeha ariara koqeve tivaqi viha, vo
ofaa vare ai iha quara amitarerave.
Te kauqu aiqiqaa aqukeha mintirerave tuna uvara quqaa mintirerave.
Noravauvo, areqaima tinavu ruaruama timiterava variaro, tiro.
10 Ionaava minti tivakero Nora Kotira aarovaro Noravano Kotiva tuvaro nora
havukavano vuru aahara vataini Ionaara vihi kora.

3

Ionaava Niniveni oruntora

1 Noravano Kotiva qaiqaa Ionaara tiva amiro
2 tiharo, Are nora vatuka Niniveni oru vaihara te ai tiva amuna uvara vi vatanaaka
tiva nimiane,
3 tuvaro Ionaava Noravano Kotiva tunte iro Niniveni vura.
Ninive nai nora vatukavano vauvaro vaiintivano vi vatukara ututuma kero taaramo
entara vi anima kaarirava vaura.
4 Ho Ionaava Ninive vatukaqi oriqetero vohaa enta nuvakero, viraqaahairo viva
naveraitiharo, 40 entanavu aitarairaro Kotiva maa vatukara vehi autu taiqa kaa-
narove, tiro.

5 Ionaava minti tumanta Niniveqi vau vaiinti nahentika tiha, Quqaama Kotiva
mintianarove, tivake vohaa uva tivake tiha, Kaiqenavu tenavu ekaa vaiinti nahenti,
nora vaiintivata inaara vaiintivata kara auramate, nihi utavaaqaqai nonku taariraro
Kotiva tenavu qora aara qaqira kaainara tavaarire, ti.
6 Minti tuvaro avuhainaa vaiintivano Niniveqi vauva, vivavata vi uvara iriro viva nai
avuhainaa taintaqaahairo himpiro nai koqe utavaaqa qaqini varakero nihi utavaaqa
nonkutero oru iha quarato hantaraqi oquviro vaura.
7 Viva mintima kero vaiharo Niniveqi vau vaiinti nahentikaini uva varakero tiharo,
Te ni avuhainauka tenta nora vaiintinavu vataake ni qioqama teha niara mintima
ti:
Ne ekaa kia kara naate. Vaiinti nahentive, purumakauve, sipisipive, tenavu ni
qioqama teha kia karavata namarivata naate, turo.
8 Ne ekaa kovaara utavaaqa nonkuteha, nenta purumakauqaave sipisipiqaave,
kovaara tavuna aqu nimiteha Kotira aaramaqi viha qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
varera qaqirake, nai ruquti nai ruquti okararavata qaqira kaate.
9 Tenavu mintiariraro Kotiva tinavuara arara itairava humpairaro viva tinavu
vehi autu kareva inara qaqira kero, tinavu aaqurihama timitaanarove? tiro.
10 Avuhainaa vaiintivano minti tumanta ekaa vaiinti nahenti viva tunte uvaro Kotiva
tavomanta vika qora aara qaqira kora. Mintuvaro Kotiva tota tu uvara qaqirakero vika
aaqurihama nimiteharo kia vika vehi autu kora.

4

Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora kaara Ionaara arara itora

1 Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora kaara Ionaara arara itovaro
2 viva Kotira aarero tiharo, Noravauvo, te kia maini aniraiti, te tenta maaqaini
variavauna entara quqaae te ariara viva mintianarove tiavaunarave? Virara irihama
te qaqirake Tasisini ruqemake virera auti variavaunarave. Te kankomake irurara are
vaiinti nahenti koqema nimitehara vika aaqurihama nimite variara Variqavave. Ai
araravano kia vaaka itaivaro ai muntukavano vaiinti nahentiara voqama kero vaivara
variaravave. Are vo haika kaara vaiinti nahenti vehi autu taiqa kareva ihara, vo avu
aato irikehara kia vika vehi autu taiqake varianarave.
3 Oho, Noravauvo, ti qaqi kairaqe te qutu vuare. Koqemama te kia qaqi vairaiti, qutu
vuataarave, tiro.
4 Ionaava minti tuvaro Noravano Kotiva aqao tiro, Kia virara ai arara itaarire. Ai
arara itaarira haikava kiama ho vaivo, tiro.
5 Noravano minti tuvaro Ionaava Ninive vatuka mini kero vatuka aaqaini kuariavu
urinaini oru oquviro vaura. Viva haraara naavu kaqakero viraqi oquviro vaiharo ti-
haro, Kaiqe vaiha tavaariraro nana haikavanoe Niniveqi qovaraiqianarove? tivakero
vauvaro
6 Noravano Kotiva kuarivano vira tatoqa kaantorave tiro, viva tuvaro vaahi
naaqunta voqaava qampiqatero Ionaara aqu amitovaro Ionaava vaahi virara quaha
kero vira aumaqaaraqi koqema kero vaura.
7 Ionaava ho vauvaro vira qararaa Kotiva qaiqaa tuvaro toveqivano vaahi vira ne
vauvaro vaahi viva tamunta vura.
8 Vaahivano tamunta vuvaro kuarivano uruvaro Kotiva kuahaara varakovaro uti
vauvaro kuarivano noraiqaakero iteharo Ionaara qiata tatoqa kovaro vira kaara viva
avu rira ura. Mintuvaro viva Kotira aareharo tiharo, Ti qaqi kairaqe te qutu vuare.
Koqemama te kia qaqi vairaiti, qutu vuataarave, tiro.
9 Minti tuvaro Kotiva tiharo, Vaahivano tamuntavira kaarae ai arara itaivo? Ai arara
itaarira haikava kiama vaivo, tiro.

Tuvaro Ionaava tiharo, Ti tirara itaarira haikava vairove. Ti tirara itairara tira, are ti qaqi kairaqe te qutu vuare, tiro.

10 Ionaava minti tuvaro Noravano Kotiva aqao tiro, Are kia vaahi vira ututera viraqaata raqikiraitira, are qaqi variararo vaahi viva naivano entaqi qampiqeharo noruqama viro vira qararaa entaqi tamunta vira, vira kaara are mpo ike ti variaro.

11 Are vi haikara, qaqi qumina haikara mpo ike ti variaramantavata, te Ninivera mpo ike ti vauro. Ninive nora vatukavano vaimanta viraqi 120,000 vaiinti nahenti kia koqe okarave qora okarave ho rairake tavaaka variamanta sipisipivata purumakauvata airitahaa variamantara ti, te homa vikara ike mpo tiva nimitararave, tiro.

Noravano Kotiva minti turama.

MATIU
Matiuva Ihuva nurara tura

Ihu Karaitira anku
(Ruki 3:23-38)

1 Ihu Karaitira anku maantima vaura:
Eparahaamivavata Devitivavata vitanta vira kaivaqaukatantama vaura.
2 Eparahaamiva Aisaakira qova vauvaro
Aisaakiva Iekopira qova vauvaro
Iekopiva Iutaara vira qata vakaara qova vauvaro
3 Iutaava Peresika Saraaka qova vauvaro vitanta nova Temaava vaura.
Peresiva Hesaronira qova vauvaro
Hesaroniva Raamira qova vauvaro
4 Raamiva Aminadaapira qova vauvaro
Aminadaapiva Nasonira qova vauvaro
Nasoniva Saramonira qova vauvaro
5 Saramoniva Boaasira qova vaura. Boaasira vira nova Rehaapiva vaura.
Boaasiva Obetira qova vaura. Obetira vira nova Rutiva vaura.
Obetiva Iesira qova vauvaro
6 Iesiva King Devitira qova vauvaro Devitiva Soromonura qova vaura. Soromonura nova tota Uraiaara naatavano vaura.
7 Soromonuva Rehoboamura qova vauvaro
Rehoboamuva Abiaara qova vauvaro
Abiaava Asaara qova vauvaro
8 Asaava Jehosafaatira qova vauvaro
Jehosafaativa Jehoraamura qova vauvaro
Jehoraamuva Usiaara qova vauvaro
9 Usiaava Jotaamura qova vauvaro
Jotaamuva Ahaasira qova vauvaro
Ahaasiva Hesekiaara qova vauvaro
10 Hesekiaava Manasera qova vauvaro
Manaseva Emonira qova vauvaro
Emoniva Josaiaara qova vauvaro
11 Josaiaava Jehoiakiniravata vira qatanavuvata qova vaura. Vi entara vo vatanaaka ekaa Isareri vatanaaka rarauke ntita vare Babironini vuru kora.
12 Jehoiakiniva Seatielira qova vauvaro
Seatieliva Serubabelira qova vauvaro
13 Serubabeliva Abiutira qova vauvaro
Abiutiva Eliakimira qova vauvaro
Eliakimiva Asora qova vauvaro
14 Asova Sadokira qova vauvaro
Sadokiva Akimira qova vauvaro
Akimiva Eliutira qova vauvaro
15 Eliutiva Eleasaara qova vauvaro
Eleasaava Mataanira qova vauvaro
Mataaniva Iekopira qova vauvaro
16 Iekopiva Iohepira qova vauvaro
Iohepiva Mariara vira vaativano vaura.

Mariava Ihura vatatora. Tenavu Ihurara *Mesaiaa*rave tunara. ⌞*Karaitirave, Mesaiaave, Kotiva atitai vaintirave,* vohaa qaramakero vai uvara.⌟
17 Ihu Karaitira anku vaireva Eparahaamiraqaahairo Devitiraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Devitiraqaahairo vatuka vo Babironini rarauke ntita vare vuru ko entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura. Babironini rarauke ntita vare vuru koraqaahairo Karaitiva qovaraiqu entaraqaa vira kaivaqaukavara anku 14navu vaura.

Iohepiva tavovaro Mariava vainti taiqama vura

18 Ihu Karaitira vatato okarava maantimama vairo: Vira nora Mariara Iohepira qaqi vaiririqama amitovaro kia vikantiro nuvaka Mariava tavovaro Kotira Maraquravano vira vainti taiqama kora.
19 Viva vainti taiqama viro vauvaro vira vaativano Iohepiva koqe vaiintivano vaiharora tiro, viva tiharo, Te vaiinti nahenti nivuqaa Mariara atitaariraro viva kaurira haika varaantorave. Kaiqe te vira evaara atitaariraro vuarire, tiro.
20 Iohepiva naiqai mintima kero iriro, vaiteharo taira tave vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tiharo, Devitira maaquo, Iohepio, kia qeteharama Mariara varaane. Kotira Maraquravanoma vira vainti taiqama kaivo.
21 Ai naatavano qorainti vainti vuru vatatairara are vira autu reharama Ihurave tiane. Ihuva vaiinti nahenti kahaqama nimiteharo vika qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu nimitaainarara tira, are vira autu rehara Ihurave tiane, tiro.
22 Haaru Noravano nai paropeti vaiinti noqihairo tivato uvava vivauma variarire tiro, *enseli*vano qovarama viro minti tura. Haaru Kotira uva qoqaiqamake vauva, paropeti vaiintivano mintima tiro:
23 Naantiara kia vaiinti vataakero nina nahentiva vainti taiqama viro vainti vatataanarove. Vika virara Imanuerivave tivarave, tura. *(Aisaiaa 7:14)*
Imanuerira autu okara vaireva, *Kotiva tinavu hampata vairave*, tura.
24 Iohepiva vaitoraqihairo himpiro viva Noravano atito *enseli*va tu uvara iriro viva tunte iro, Mariara qaqi varatora.
25 Iohepiva Mariara qaqi varatero vaiharo viva kia vikantiro niraitiro vauvaro, Mariava qaqi variqi viro, vuru qorainti vainti vatatovaro Iohepiva vira autu reharo, Ihurave, tura.

2

Vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka Ihura oru tavora

1 King Herotiva raqiki vau entara Mariava Betarihemini Iutia vataqaa vaiharo Ihura vatatora. Viva vira vatatero vaumanta opu makauqaa ampeqamakeha tave vau vaiintinavuka vevaihai kuari avu urinaihainaaka Ieruharemini ururora.
2 Vinavuka Ieruharemini urure mini vauka ireha tiha, Vainti vo, Iutaa vatanaakaqaa raqikiaina vaintira tantoe vatataivaro vaivo? Tenavu kuari avu urinaini vaiha vira vaahoqura tavauro. Tenavu vi vaintira autu tuaherarera ururaukave, ti.
3 Vinavuka minti tuvaro King Herotiva vi uvara iriro, rantuqama viro airi avu aato uti vaura. Ekaa Ieruharemini vaukavata vi uvara iri vikavata airi avu aato utiha vauvaro
4 Herotiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, naaromanta vika ani ruvaaqumavi vauvaro viva vika irero tiharo, Taraqive vira nova *Mesaiaa*ra vatataaina vatukava vaivo? tiro.
5 Herotiva minti tumanta vika tiha, Betarihemini Iutia vataqaave. Haaru paropeti vovano maa uvara qara ntuvatero tiharo,
6 Betarihemi vatukao, Are Iutia vataini variaravave. Vaiinti nahenti ariara kia qumina vatukave tivarave.

Ariqihairo Nora Vaiintivano qovarama vuainarara ti, vaiinti nahenti ariara nora autu vataa vatukavema tivarave.

Ariqihairo avuhainaa vaiinti vovano qovarama viro, viva Kotira vaiinti nahenti Isareri vatanaakaqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove, turave. *(Maika 5:2)*

Haaru paropeti vaiintivano minti turara ti, tenavu tiha, Naantiara vi vaintira Betariheminima vatataanarove turo, ti.

7 Vika minti tuvaro Herotiva evaara vo okara vo okara tave vau vaiintinavuka naaramakero vinavukara tiharo, Tairentae vi vaahoqurava qovarama vivo? tiro.
8 Minti tumanta vinavuka vira tiva amuvaro iriro, viva vinavuka Betarihemini nititero tiharo, Nenavu vaaqikomake vi vaintira rantareka vuate. Nenavu vira rantake tavema vaakama tivata viri tiva timiqe tevata oru vi vaintira autu tuahera amitaare, tiro.
9 Herotiva minti tumanta vinavuka Herotira mini ke, oru vi vauvaro vinavuka kuari avu urinaini vaiha tavo vaahoqurava avuni viva naane oru viro vainti viva vauraqaa oru ravaaqavu viro vaura.
10 Vaahoqura viva viraqaa vaumanta vinavuka vaahoqura vira tave voqamake quahe vaura.
11 Vinavuka naavuqi oriqete tavovaro vi vaintiruva nai nora Mariakantiro vaumanta vinavuka tavema vatakanta tori kauru aravi vaiha vira autu tuahereha vira quahama amitora. Vinavuka vira quahama amitema viraqaahai vinavuka *kori* oriqohai aututo haikarave, koqe mura unta vuaina haikarave, koqe *ueri* vahaverave, vi haikara vi haikara utaqihai urequke amitora.
12 Vi haikara urequke amite, mini vira hampata varike vaite vauvaro Kotiva tairakaa vinavuka tiva nimiro tiharo, Kia nenavu Herotira vuru tiva amiate, tumanta vinavuka himpi vo aaraqaa ururante nái maaqaini vurama.

Ihura vite ruqemake Isipini vurama

13 Vinavuka vuvaro Iohepiva vaite vauvaro Noravano atitova *enseli* vovano qovarama viro tairakaa vira tiva amiro tiharo, Himpira nena naatavata vaintivata ntita varera Isipi vataini aiqu aututera vuane. Mini oru vairaqe te naantiara vo uva ai tiva amiare. Herotiva ai vainti rantakero arukareva auti vaivo, tiro.
14 Minti tuvaro Iohepiva himpiro entaqiraara nai vaintivata nai naatavata ntita varero Iutia mini kero Isipini vura.
15 Mini oru variqiro vi vauvaro Herotiva qutu vura. Herotiva qutu vuvaro viraqaahairo haaru paropetivano tu uvava vivau vaura. Haaru viva Kotiva mintima tivo tiro: *Te Isipihai tenta Maaqu aaraariraro viva anianarove*, tura. *(Hosea 11:1)*

Herotiva tumanta airi vainti aru taiqakora

16 Herotiva vaiharo tavomanta kuari avu urinaihainaaka vira uva raqake kia tiva amiraiti vuvaro vira kaara vira voqamakero arara itovaro vaiharo oru vokuka nititero tiharo, Ekaa qorainti vainti taara ihi varaakave, naati vainti kia taara ihi varaakave, Betarihemini variakavata, Betarihemi vira tataaqa variakavata, vika aru taiqa kaate, tiro. Viva vaahoquravano qovaraiqu entara kuari avu urinaihainaaka tiva amu uvara iriharo naati vainti taara ihi varaakavata, kia taara ihi varaakavata, aru taiqa kaate tura.
17 Vika aru taiqa kaate tuvaro haaru paropeti vaiinti Ieremaiaara noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:

18 Rama vatukaihairo noraiqaakero iqi rate vaina uvara vaiinti nahenti irivarave.

Tinavu taatova Reseriva nai naintivarara iqi rate vairaro vira naintivara kia qaiqaavata vairara ti, vokika vira muntuka kia ho kukuqama amitaivaro viva noraiqaakero iqi rate varianarove, tura. *(Ieremaiaa 31:15)*

Isipihai orurante anura

19 Herotiva variro vuru qutu vuvaro Iohepiva Isipini vauvaro Noravano atitova *enseli* viva qaiqaa qovarama viro Iohepira tairakaa
20 tiva amiro tiharo, Himpira nena vaintivata, vira noravata, ntita varera Isareri vata Iutia vataini anirantera vuane. Ai vainti arukareka iaka qutuma vuavo, tiro.
21 Minti tuvaro Iohepiva himpiro vaintivata, vira noravata, ntita varero Isarerini vireva viro.
22 Viva mini viharo iruvaro Akelausiva nai qora Herotira vatuka varero Iutiaqaa raqiki vauvaro Iohepiva vira aatu qetakero Iutiaini oru variarorave tiro. Minti tuvaro Kotiva tairakaa qaiqaa Iohepira tiva amuvaro viva kia Iutiaini viraitiro, qaqirakero
23 Karirini viro vatuka vo, Nasaretini nai naata vainti vataakero mini oru vaura.
Nasaretini oru vauvaro haaru Kotiva nai paropeti vaiintinavu noqihairo tu uvava vivauma vaura. Vi uvava Ihurara mintima tiro: *Vaiinti nahenti virara Nasaretihainaa vaiintive tivarave*, tura.

Ioniva namari nimi vauva tivato uvara (Maaki 1:2-8; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

3

1 Vi entara Ioniva namari nimi vau vaiintiva anirero Iutiaini qumina vata kanta vaiharo vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo,
2 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoma vaimantara ti, ne nenta vaaqu kaiqa vare vaira qaqira kaate, tiro. Ioniva minti tura.
3 Haaru Ioniva kia vau entara Aisaiaava paropeti vaiintivano vaiharo vi vaiintiva qovarama vuanarove tura. Aisaiaava Ionirara mintima tianarove turave:

> Viva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*

˹Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro Ioniva anirero vi uvara tivatontema kero viharo vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqiro vurama.˺
4 Ionira utavaaqavano vaireva *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva *reti* naaquntavata tavaarana rumpatora. ˹Viva kia karavata utukero naraitiro,˺ viva korikavata, vaunkakavano namari nkurutoravata, vi kararaqai neharo vaura.
5 Ioniva uva tiva nimi vaumanta vaiinti nahenti Ieruharemihaive, ekaa Iutiaihaive, Iotani Namari hini hini mantaraihaive, vika hihai hihai ani ruvaaqumavi vaiha
6 vika nái qora kaiqa varora tiva qovaraiqamake vauvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo vika namari nimi vaura.
7 Ioniva vika namari nimi vaiharo tavomanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, namari varareka viva unaini anuvaro viva vikara tiharo, Ne *uqahi/ quaiha* vaintima variavo. Kotiva vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivaro tavave niara nivata ntaihaantorave ne aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo?
8 Ne quqaa qora kaiqa qaqira kareka auti vaivera, vate maaqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate.
9 Ne nenta auta ntiha tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vaimantara ti, tenavu homa vauro tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.
10 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqi qerama taivo. Kia koqe tava iraina katarira viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.
11 Ne qora aara qaqirake koqe aara vireka auti variamanta te ni qumina namarima aqu nimite vauro. Ti naantiaraini aniarirava ne namari varaantema kero, Kotira Maraqura ni nimiro, iha itaainara voqaara viravata ni nimianarove. Viva Noravano

ti haatara kaariravama anianarove. Te qumina vaiinti vaihara ti, te vira aiquni nonkutaainara kia ho vara vuruvi amitararave.
12 Viva nai havore kauquqi tota varero raisi voqaara *riruruma/rirarima* kareva orurero *riruruma/rirarima* kero auru nai havoreqohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero, viraqaahairo qumina rapa vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqukairaro ita vuanarove, tiro. Ioniva vi uvara turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Maaki 1:9-11; Ruki 3:21-22)

13 Ioniva namari nimi vauvaro vi entara Ihuva Karirihairo anintero Ioniva namari timiarire tiro, Iotani Namariqi Ioniva vaunaini otuntora.
14 Viva mini otuntovaro Ioniva Ihurara tiharo, Aqao, are namari ti timiataara vaivarama are tiriara namari ti timiane ti variarao, tiro.
15 Ioniva minti tuvaro Ihuva Ionira nai tiva amiro tiharo, Vate homa ti qaqi kairaqe te ai namari varaare. Tetanta mintihama Kotiva titantara mintiate tina kaiqara ho varaainarave, tiro. Ihuva minti tuvaro Ioniva eo tivakero Ihura namari amura.
16 Namari vira amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarintovaro vaakama naaruvavano qantua vuvaro Ioniva tavovaro Kotira Maraquravano mirura voqaara tuviro Ihuraqaa tuvuntovaro
17 naaruvaihairo uvavano tiharo, Maa ti Maaquve. Ti muntukavano virarama vaivo. Te virara quahehama vauro, tiro. Tura.

Sataaniva Ihura avateharo tavora
(Maaki 1:12-13; Ruki 4:1-13)

4

1 Ihuva namari varovaro Sataaniva vira avateharo irama amitaarire tiro, Kotira Maraquravano Ihura vita varero kia vaiintivanovata vaunaini qumina vata kanta vuru kora.
2 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu variqiro viharo kia karavata naraitiro, qaqi narara vaura.
3 Ihuva 40 entanavuara narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro mpareti kuqu virara naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo,

Vaiintivano nai kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. Viva ekaa Kotira noqihairo tina uvara iriqiro viharo homa qaqi variqiro vuanarove, turave, tiro. *(Lo 8:3)*

5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero Kotira vatuka Ieruharemini Kotira Naavu qiata maariraqaa vuru kero vira viraqaa vara himpimatero
6 tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maaqaahaira mia vatakanta aquvuane. Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo,

Kotiva ariarao tiro, viva tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave, turave. Are nena aiqu orikaa ruteqa kerorave ti, enseli vika nái kauquqohai ai tuataqi vivarave turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*

7 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi uva vo qara ntuva tova mintima tivo: *Noravano ai Variqavano vairara tira, kia vira avataane, turave*, tiro. *(Lo 6:16)*
8 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira vita varero aiqina noraqaa vuru kero ekaa avuhainaa vaiintinavu raqiki vau vata maataravata, vi vata maataraqaa kempuka haikaqohai aututo haikaravata umiqero tiharo,
9 Are vataini tori kauru aravira ti hutuqai tuahera timitairera, te ekaa maa vi haikara aima amirarave, tiro.

10 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Aqao, Sataanio, niaraini vuane, Kotira
vukuqi qara ntuva tova mintima tivo:
Noravano ai Variqavano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira
autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. *(Lo 6:13)*
11 Ihuva minti tuvaro Sataaniva vira mini kero vumanta *enseli* vika tuvure Ihura
koqemake kahaqama amitora.

Ihuva Karirini vaiharo nai kaiqa hoqarama tora (Maaki 1:14-15; Ruki 4:14-15)

12 Ihuva vaiharo irumanta Ionira ravaaqavuke vuru karapuhiqama kovaro viva
⌞Iutiaini vaura mini kero⌟ anirantero Karirini vura.
13 Viva mini orurero kia nai maaqa Nasaretini vairaitiro, qaqira kero Kapenaumini
variqiro vi vaura. Kapenaumi vatukavano Kariri Varuva auvahini vaura.
Vi vatava vaireva Sebuluniravata, Napataariravata naintivara vika vatavano vaura.
14 Ihuva mini oru vauvaro haaru Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava vivauma
vaura. Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:
15 Te Sebulunira vataravata, Napataarira vataravata, tirerave.
Vi vatava varuva auvahini vairave. Iotani Namari vaivaro vi vatava veranto
vaimanta vi vatara Kariri vataqaa vo vatanaa vo vatanaaka variarave.
16 Vika konkiraqi variqi vi, viraqaahai ovavano noraiqaakero itaainara tave-
varave. Vika konkiraqi variavaro qutu vua okarava vika ravaaqavu kaimanta
variavaro, viraqaahairo ovavano iteharo aatita nimitaanarove, tura. *(Aisaiaa 9:1-2)*
17 Vi entaraqaahairo Ihuva nai kaiqa hoqarama tero vaiinti nahenti tiva nimiqiro
viharo tiro, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumantoqama virara ti, ne
qora aara qaqira kaate, tiro. Turama.

Ihuva vaiinti taaraqanta taaraqanta naaramakero ntita varora (Maaki 1:16-20)

18 Ihuva Kariri Varuva auvahianta aitareharo tavomanta vaiinti vovano nai qatan-
tiro mini vaura. Vira vakaava Saimoniva vira autu vo Pitaava vauvaro vira qata
Entaruva vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta namariqi vahe re
vaura.
19 Vitanta vahe re vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti avataqi aniate. Netanta
havuka vahe ravakeha varentemakema, netanta ti avataqi viha vaiinti nahentima
ntitevarave, tiro.
20 Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náitanta vahe mini ke, Ihura avataqi
vurama.
21 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva voqavata oru viharo tavomanta vaiinti votanta
Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vaura. Vitanta votuqi vaiha náitanta qora
Sebedira vataake vahe ruqemavura haqire vauvaro Ihuva vitanta naarama komanta
22 vitanta vaakama náitanta votuvata náitanta qoravata mini ketanta Ihura avataqi
vurama.

Ihuva rovara varokavata koqema nimite vaura (Ruki 6:17-19)

23 Ihuva Karirini vo vatuka vo vatuka vi aniharo vika maara naavuqi oriqetero vaiharo
vakaaka tiva nimiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka
vika tiva nimiqiro viro, vo rovara vo rovara varokave, vo haika vo haikavano vaata
qoraiqama kokave, viva vika vika koqema komanta ho vaura.
24 Ihuva mintiaqiro vi vauvaro vira uvavano ekaa Siria vataini vi ani umanta vi
vatanaaka nái vatukaihai vaiinti nahenti vo rovara vo rovara varokave, noraiqaake
aiha vukave, vaana hampata vaukave, vaata raqikika raqikika u rovarara varokave,
hini vaata qutu ravavu vaiintikave, vika ekaa vinavuka ntita vare Ihuva vaunaini vuru
kovaro Ihuva vinavuka koqema komanta ho vaura.

25 Ihuva aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Karirihaive, Dekapolisi vatukanavuqihaive, Ieruharemihaive, Iutiaihaive, Iotani Namari hini mantaraihaive, vika hihai hihai ruvaaqumavi vira avataqi vura.

5

Ihuva aiqinaqaa vaiharo vakaaka tiva nimura

1 Ihuva vaiharo tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro viva aiqinaqaa oru oquvi vaumanta vira vaintinavuvata viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro
2 Ihuva vakaaka hoqaramatero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,
3 Te Kotiva i haikarara vehiqamama vauro ti varia vaiinti nahentika vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vairamanta vika vira vaiinti nahentima vaivarave.
4 Muntuka qoraiqira iqi rate variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama muntuka kukuqama nimitaanarove.
5 Tiremakeha vaiha kia náiv*ata* qoraiqama nimite variaka vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva maa vatara vika kaama nimitairara ti, vika vi vatara varevarave.
6 Avuqavu ni vai okarara antuqa arira ni variaka, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaira vikama ho vaivarave.
7 Aaqurihama nimite varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikama aaqurihama nimitaira vaivarave.
8 Quqaaqamake Kotiraqai avataqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Vi vaiinti nahentika Kotira tavevarave.
9 Antuareha vaa vaa ti varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikarama ti vaintivarave tirama vika vaivarave.
10 Kotirarao tiha avuqavu ni variavaro vira kaara qoraiqama nimitaqi vi varia vaiinti nahentika, vika vaivaro Kotiva vikama koqema nimitaanarove. Kotiva vikaqaa raqikiqiro vi vaira vika vira vaiinti nahentima vaivarave.
11 Ne ti tivataqi vi vaimanta vira kaara niara vaaqu uva tivaqi viha, ni qoraiqama nimitaqi viha, nana nana una uvae, qora uvae niara tivaqi vi vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanarove.
12 Ni qoraiqama nimitaantemake, haaruvata vaiinti vokuka Kotira uva tiva qovaraiqu vaiintika qoraiqama nimite vaurave. Naantiara nivata mintimake qoraiqama nimite vaimanta ne nenta muntukaqihai voqamake quahaate. Kotiva ninta koqe kaiqara iriharo vira noqaa naaruvaini koqe haika ni kaama nimitairave.

Ne hore voqaara variakarave tura
(Maaki 9:50; Ruki 14:34-35)

13 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne vika avutana vaiha ne hore voqaara variavo. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Horevano qoraiqama virera, qora horeve tivakero vira qaqira aqukaira vaiinti nahenti viraqaa aiqu ravaqi vi anivarave.

Ne ova voqaara variakara tura
(Maaki 4:21; Ruki 8:16; 11:33)

14 Maa vataraqaa vaiinti nahenti variamanta ne ova voqaara ataamakeha variavo. Vatuka vovano aiqina noraqaa vairaro kia vira ho mantaaqa kaanarove.
15 Kia vovano ova qumpikero kure varakero ovaqaa aqute vairave. Aqao, ekaa naavuqi variakavata tavaate tiro, ova qumpikero kantaaqaini viri vate vairave.
16 Ne vira voqaantemake, vaiinti nahenti nivuqaa qoqaa niha ovavano ataa inantemake variqi vimanta vika ne koqe kaiqa vare vaira taveha, ni qova naaruvaini vaira vira autu tuaheraqi vuate.

Mosiva uva maara tivato uvarara tura

17 Ne nenta aatoqihai tiriara tiha, Viva Mosiva uva maara tivato uvaravata, paropeti
vaiintinavu tivato uvaravata, vara qaqira kareva anivave, tivorave. Kia te vika uva
qaqini vara kareravauve. Vika tivato uvava qaqi vivau variarire ti, te anuraukave.
18 Te ni tiva nimiari iriate. Naaruvavanovata vatavanovata kia taiqaraitiro, qaqi
variqiro viraro vi uvavavata qaqi variqiro vuanarove. Vi uvaraqihairo ekaa uapaa
uvavanovata kia taiqa viraitiro, variqiro viraro ekaa haikavano qovaraiqama viro
vivauma varianarove.
19 Mosivavata paropeti vaiintinavuvata tivato uvava vaivaro vovano vi uvaraqihairo
inaara uva vo raqa kero vokikaravata tiharo, Ne vi uvara homa raqa kevarave, tirera,
vi vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano
qumina inaara autuqaima varianarove. Vo vaiintivano Mosira uvavata paropeti
vaiinti uvavata iriqiro viharo vokikaravata tiharo, Vi uvara iriqi vuate, tirera, vi
vaiintiva naaruvaini Kotiva raqikina vatukaraqaa oruntaaina entara vira autuvano
nora autuma varianarove.
20 Te mintimake ni tiva nimirerave. Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti varia
vaiintinavukavata, vika nái irike tiha, Tenavu Kotira uva iriha avuqavu ni vauraukave,
ti variarave. Ne kia vika naatarake quqaiqamake koqe aaraqaa vivera, ne Kotiva
raqikina vatukaraqaa kia ho vivarave.

Vora aruke okarara tura
(Ruki 12:57-59)

21 Haaru Mosiva ni kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvara irurave. Vi uvava
mintima tivo: Kia vora arukaane. Vora arukaira vaiintiva, viva uvama varaanarove,
turave.
22 Viva minti tuva vaimantavata, kaiqe te qaiqaa vi uvara ni tiva nimiare. Nai qata
vakaarara arara itairava, vi vaiintivavata vovano vora arukero uva varainantema
kero, uva varaanarove. Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Nai qata vakaarara
vaaquvanove tiaina vaiintira vira vita vare nora *kansoru*vano vainaini vuru kaivaro
viraqaa uva vataarire. Nai qata vakaarara, Are vueraiqiara vaiintivave, kia ai avu
aatovata vaivo, tira vaiintiva, vivavata vora arukero uva varainantema kero, uva
varairaro vira muntu qutuvuaka varia vataraqi ihaqima aqu kaanarove.
23 Vi uvara irihara are *ofaa* taintaqaa vaihara vo haika Kotira iha quara amitare iraro
ai qata vakaa vovano ariqaa uva vatairava qaqi vairera,
24 nena *ofaa* haika qaqi tainta tataa mini kera, oru nena qata vakaantira vaihara
vi uvara naane avuqavuqama kera, viraqaahaira oru vi *ofaa*ra Kotira iha quara
amitaane.
25 Vovano ariqaa uva vatareva ai vita varero *ko* naavuqira vireva auti vairera,
vikantira vaakama vi uvara avuqavuqama kaane. Are kia mintiraitira, *ko* naavuqi
viraro *iasi*vano ariqaa uva vatero ai kiripu kauquqi kaira ai vita vare vuru karapuhiqi
kevarave.
26 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasi*vano tina
monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

Vora naata vaati vataakero hampi okara autirara tura

27 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Haaru Mosiva tivato uvara vo
uva ne irurave. Vi uvava mintima tivo: Kia vora vaatintirave vora naatantirave hampi
nuane, turave.
28 Kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Vaiintivano vo nahenti tavero aatoqihairoqai
iriharo tiharo, Mpo, te vira vataake nuataarave, tivakero kia vikantiro niraitiro
aatoqihairoqai mintima irirera, Kotiva virara tiharo, Are nahenti vataakera hampi
nuaravave, tiharoma vira kaara vi vaiintiraqaa uva vataanarove.

29 Virara irihara are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera,
qaiqaavata mintiaqi vuarorave tira, nena avu hini vira qaqira vaurukera aqukaane.
Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama are hini vaataqai
qaqirakera variqi vinarave.
30 Ai kauqu tanaravano qora kaiqa vare vairera, mintiaqi vuarorave tira, vi kauqura
qaqira teqa aqukaane. Ai vaata ekaa nora iha itainaraqi aqukevorave, tira, koqemama
are hini vaataqai qaqirakera variqi vinarave.

Nai naata ekaara atitaaina okarara tura

31 Haaru Mosiva tivato uvava vovano mintima tiro: Vaiintivano nai naata qaqi-
rakareva iharo nai naata qara amiro tiharo, Te vira qaqirama kauro, tivakeharo qara
ami vairave, turave.
32 Kaiqe te qaiqaa virara ni tiva nimiare. Vira naatavano kia vo qoraintintiro hampi
niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara vira qaqira kairaro vira naatavano vo
qorainti varatairera, nai hoqarenaa vaati kaarama vi nahentiva naata vaati varaa
okarara raqakaanarove. Vira qaraaka vaati vivavata vi nahentikantiro niharoma viva
naata vaati varaa okarara raqa kaanarove. Kotiva mintima tianarove, tiro. Ihuva vi
uvara turama.

Kauqu aiqiqaa aquke okarara tura

33 Ihuva minti tivakero viva uva tiva nimiqi viro tiharo, Haaru Mosiva uva vo ni
kaivaqaukavarara tivato uvara ne vi uvaravata iriarave. Minti turave: Are kauqu
aiqiqaa aqukehara tihara, Kotira autuqaa te quqaama mintirerave, tivatena uvara kia
raqakaraitira, vi uvara tinantemakera autuane, turave.
34 Ho kaiqe te qaiqaa ni tiva nimiare. Ne kauqu aiqiqaa aqukehama tenavu quqaa
mintirerave tihama kia Kotira autuqaa mintirerave tiate. Kia vo haika vo haika autu
reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Naaruvavano Kotiva oquvuaina taintava
vairara ti, virara irihama kia naaruva autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.
35 Kotiva nai aiqu maa vataraqaa tututero vairara ti, virara irihama kia maa vatara
autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ieruharemi vatukavano Avuhainaa
Vaiinti noravano variaina vatukava vairara ti, virara irihama kia vi vatukara autu reha
tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate.
36 Kia nenta qiata autu reha tiha, Tenavu quqaa mintirerave, tiate. Ne kia ho nenta
qiata kaakiara ereraiqama vuane, konkiraiqama vuane tivarave. Ne kia ho minti tirara
ti, ne qumina nenta qiata autu reha, Tenavu mintirerave, tivorave.
37 Ne vaiha mintireka ivera, qaqi eoqai tivakeha mintiate. Kia mintireka ivera, qaqi
kiaveqai tiate. Kia qumina vo uva vo uva tiha mintirerave tiate. Vo uva vo uvavano
Sataaniraqihairo qovaraiqi vairave, tiro. Ihuva turama.

Vaiinti aruke munti okarara tura
(Ruki 6:29-30)

38 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo: Mosiva uva vo tivato uvara nevata
iriarave. Vi uvava minti turave: Vovano ai avu qimpa kairara, are nai avu homa qimpa
kenarave. Vovano ai aarai ruvihi kairera, are nai aarai homa ruvihi kenarave, turave.
39 Vi uvava vaimantavata, kaiqe te ni qaiqaa tiva nimiare. Vaaqu vaiinti vovano
ni qoraiqama nimitairera, kiama ne nai vira qoraiqama amitaate turo. Vovano ai
auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire.
40 Vovano ai *sioti* varareva ai vita varero *ko* naavuqi vuru kareva auti vairera, nena
sioti amiharama vira qaqi kairaro ai tavuna vukaivata varaarire.
41 Vovano ai ravaaqavu kero tiharo, Ti airaira varera vuru aumaiqamake timitaane,
tirera, vira airaira aqu varera niaraiqama kera vuru amitaane.
42 Vovano vo haikara ai irairera, vira amiane. Vovano vo haika vahuqa varareva
irera, kia aqao kiave tiraitira, qaqi vira amiane, tiro. Ihuva minti tura.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura (Ruki 6:27-28, 32-36)

43 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viro tiharo, Haaru ni kaivaqaukavara tu uvara ne
iriarave. Vika minti turave: Nena navunaarara muntuka vataane. Nena navutaarara
iri qoraiqama amitehara variane, turave.
44 Kaiqe te ni qaiqaa vi uvara tiva nimiare. Nenta navutaakara muntuka vateha
variate, turo. Ni qoraiqama nimitekara Kotira aaraivaro viva vika kahaqama
nimitaarire.
45 Ne mintihama nenta qova naaruvaini vaira ne vira vaintiqamama vivarave. Ko-
tiva uva tivaro kuarivano iteharo koqe vaiintivata, qora vaiintivata, ita nimite vairave.
Kotiva aaqu atitaivaro aaquvano avuqavu ni vai vaiintiravata, kia avuqavuqama
kero ni vai vaiintiravata ruva nimite vairave. ⌞Nevata nenta qova inantemake, koqe
vaiintivata qora vaiintivata koqema nimitaqi vuate.⌟
46 Niara muntuka vateka kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vateka ne
vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva vira noqaa nana haikae ni nimianarove? *Takisi*
vare variaka vika kia koqe vaiinti vaihavata, vika nái kena vaiintiara muntuka vateha
variarave.
47 Ne nenta navunaakaraqai uva manteha vikaraqai quaheha vaivera, Kotira uva
kia iriaka variantemake ne vaivarave. Ni kaiqavano vika kaiqa uri aatara kaataara
vaimanta ne vika variantemakeqai variavo.
48 Ni qova naaruvaini vaiva, viva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavuqai ni
vairara ti, nevata avuqavuqamake niha variqi vuatema turo, tiro. Ihuva turama.

6

Vehi vaiinti nahenti kahaqama nimite okarara tura

1 Ihuva minti tivakero vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ne vokika kahaqireka iha,
evaara vika kahaqama nimitaate. Kia qoqaa tinavu mahuta tiate tiha vika kahaqama
nimitaate. Ne mintiaqi viha vokika kahaqama nimitaivera, ni qova naaruvaini vaiva
kia virara iriharo ni koqaa nimianarove.
2 Are vovano vi uvara irihara vo haika vehi vaiinti amireva ihara kukeqakera evaara
vi haikara vira amiane. Kia vaiinti nahenti nivuqaa noraiqama kera aakara ntava kera
amiane. Vo vaiintinavu unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka, vika vehi vaiinti
monu amire iha, kia vira kukeqake evaara amiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha
aanumaara/noma vuaqeha maara naavuqie, nora aaraqaae, monu nimi variarave.
Vika kia vehi vaiintiara noraiqaake iriraiti, vika nariaraqai noraiqaake iriha vaiinti
nahenti tinavu mahuta tiate ti, vehi vaiinti nahenti monu nimi variarave. Te ni tiva
nimiari iriate. Vi vaiintinavuka qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqai
varevarave. Mintivaro Kotiva kia vinavukavata quahama nimitaanarove.
3 Are vovano monue, vo haikae, vehi vaiinti amire ihara, kukeqakera amiraro ai
aaqanto vairavavata kia vira tavaarire.
4 Are mintiraro vi haikava kukeqaviro ai aiqu tuvuni variarire. Are mintiraro ai
qova ekaa kukeqake vare varia kaiqara tave vaiva, viva virara iriharo ai koqema
amitaanarove.

Maantimakeha Kotiravata uva tiate tura

5 Ne Kotira aarareka iha, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variaka Kotira
aarantemake aarevorave. Vinavuka Kotira aarareka iha vaiinti nahenti tinavu taveha
koqe vaiintive tiate ti, qoqaa maara naavuqie, aara kaantaaqaave, vaiinti nahenti
ruvaaqumavi varianainive, vaiha Kotira aare variarave. Te tiari iriate. Vinavuka
qaqi vaiinti nahenti quahama nimitera vi koqaaraqaima varevarave. ⌞Kotiva kiama
vinavuka koqaa nimianarove.⌟

6 Are vovano Kotira nena Qora aarareva iharama, kia qoqaa vaiinti nahenti nivuqaa
vairaitira, nena naavuqi nenaraa oriqetera qenti tintatera evaara vira aaraane. Are
mintiraro ai Qova ekaa vaiinti nahenti evaara vare varia kaiqara tave vaiva, vivama
ai koqaa amianarove.
7 Ne Kotira aareha hauri ne kia Kotira uva iria vatanaaka aanarevorave. Vika tiha,
Tenavu qaiqaa qaiqaavata airi tataa tentanavu variqanavu naare variari vinavuka
tinavu uva ho irivarave, ti variarave.
8 Ne kia vika aanaraate. Ne kia Kotira iraa entara Kotiva naane ne aarantaa
haikarara kankomakero iri tavairave.
9 Ne maantima keha Kotira aaraate:
Tinavu Qo, are naaruvaini variaravave.
Tenavu koqemake ai autu takuqi vaira tuahere vauro.
10 Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.
Naaruvaihainaaka ai antuqa avataqi vintemake, are tinavu kahaqiraqe tenavu
vataini vauraukavata ai antuqa avataqi vuare.
11 Tenavu vate kara naainara tinavu timiane.
12 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta vira kaara kia tenavu nai iri qoraiqama
nimitaraiti, vika uva qaqira kaunantema kera, arevata tinavu uva nunka timitaane.
13 Qora kaiqavano tinavu avataantorave tira, are tinavu antua timitairaqe tenavu
kia varaare.
Are tinavu kahaqi vairaro Sataaniva kia tinavu qoraiqama timitaarire.
[Are avuhainaava mpeqaiqama kera raqiki variaravave.
Ai autuqai viriniqamaqi vuariraro ai autuvano qaqi vairaraiqamaqiro variqiro
vuanarove. Quqaave.]
Minti tivakeha ne Kotira aaraate, tiro. Ihuva turama.
14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Vovano vovano ni qo-
raiqama nimitairamanta ne kia nái qoraiqama nimitaraiti, vika uva qaqirama kauro
tivera, ni Qova naaruvaini vaiva, ninta uvavata qaqirama kauro tianarove.
15 Ne vika qora kaiqa vare uvara kia qaqira kauro tivera, ni Qovavata ne qora kaiqa
vare uvara kiama qaqira kauro tianarove, tiro.

Kotirara iriha kara auramate okarara tura

16 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne kara auramatareka iha, kia koqe kaiqa un-
aqaraiqama keha vare varia vaiintika variantemake iate. Vinavuka kara aurama teha
vaiinti nahenti vinavukara mpo ike kia kara ne variakave tiate ti, vinavuka ua viri
arateha aara maata vi ani variarave. Te tiari iriate. Vi vaiintika kia vo koqaavata
varevarave.
17 Are vovano kara aurama tareva ihara, evaara kara aurama taane. Vaiinti nahenti
ariara qaqima kara ne vaivo tiate tira, nena viri hiqama kera qiata qaahi ntuva kera
evaara kara aurama taane.
18 Are evaara mintiraro ai Qova ekaa evaara kukeqake vare kaiqara tave vaiva,
vivama nina koqaa amianarove.

Airaira onaana ruvaaqumake okarara tura (Ruki 12:33-34)

19 Kia maa vataraqaa vaiha airi airaira onaana ruvaaquma kaate. Airaira onaana
maa vataraqaa ruvaaqumake vataavaro toveqivanove, tuvuravanove, uvairivanove,
vi haikara vi haikara qoraiqamake vairave. Vi haikara vi haikara varareka muara
vaiintinavu naavu rukavuke oriqete muara vare variarave.
20 Ne koqe kaiqa vare vaivaro naaruvaini ni airaira onaana ruvaaqumavi variarire.
Naaruvaini kia oqokavanove, tuvuravanove, uvairivanove, vi haikara vi haikara
qoraiqamake vairave. Kia mini muara vaiintivano naavu rukavuke muara vare
variarave.

21 Ne maa vataraqaa airaira onaana ruvaaquma kaivera, ni muntukavano maa
vataraqaa vaina haikararaqai vairamanta vaivarave. Ni airaira onaanavano naaru-
vaini ruvaaqumavi vairera, ni muntukavano naaruvaini vaina haikararaqai vaira-
manta vaivarave.

Avuvano ekaa vaata ataama amite vairara tura
(Ruki 11:34-36)

22 Avuvano ova voqaarama vairave. Ai avuvano koqe avu vairera, ekaa ai vaatavano
ruvaaharo varianarove.
23 Ai avuvano qora avu vairera, ai vaatavano konkiraiqama vuanarove. Ai vaatavano
kia ruvaaharaitiro, konkiraiqama viro vairera, te ariara ohoma tiva amitararave.

Kotiraravata monuaravata tura
(Ruki 16:13)

24 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa
varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara
varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Are kiama ho
Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara amitaqira vinarave, tiro.

Kia vo haika vo haikara avu aato utuate tura
(Ruki 12:22-31)

25 Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave,
namari nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni
muntukavano qoraiqiarire. Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara
neva naantiaraihainaa haikavano vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro
ne nonki utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.
26 Viri kanta ata vare ni varia uvirika tavaate. Uvirivano kia kara utukero
qantu varero naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro ni qova naaruvaini
vaiva vikaqaa raqiki vaimanta kara ne variarave. Uvirivano qumina haika voqaara
variamanta ne vaiinti nahenti vaiha uviri vika naatara kaarara tiro, Kotiva kiae niqaa
koqema kero raqikianarove?
27 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina
entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano ho mintianarove.⌟
28 Ne nantihae utavaaqa nonkirara avu aato utiha variavo? Ahakaqi qampiqe vai
maurakanaara tavaate. Vi maurakanaaka kia naaqunta varake nái utavaaqa autiraiti,
vika koqemake qampiqeha variarave.
29 Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva
nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai maurakanaava iteharo ruvaahaira aatarake
vaurave.
30 Kotiva vivama ahakaqi vai maurakanaaka koqema nimite vairave. Vi haikava
vate vahuqa vairamanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina
ahakaqi vai haikaravata koqema amite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa
raqikiharo viva kiae nivata koqema kero utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne
Kotirara kempukaiqamake iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.
31 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utuqi viha tiha, Nana
karae nararave? Nana namarie nararave? Nana utavaaqae nonkirarave? tivaqi vuate.
32 Kotirara kia iri varia vaiinti nahentika, vika minti tivaqi viha vi haikara vi haikara
rantaqi vi variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova naaruvaini vaiva ne vi haikara
vi haikara aavoqiara kankomakero iri tave vaivama vaivo.
33 Kotiva niqaa raqikiainarave, Kotiva niara avuqavu varia vaiinti nahentikave
tiainarave, virara noraiqamake iriqi vuate. Ne virara naane noraiqaake iriqi vivaro
Kotiva viva ne rante vai haikara, ekaa vi haikara vi haikara ni nimianarove.
34 Hura qovarai qiainarara kia airi avu aato utuate. ⌞Ne vate maa entara variakave.⌟
Hura vai vaiinti nahentika vika hura qovaraiqiaina haikarara airi avu aato utiha

vaivarave. Vate qovaraiqiaina maararaqaa kia hura qovaraiqiaina maarara akukuma taate, tiro.

Kia vora kaiqara pupiteha rahaate tura
(Ruki 6:37-38, 41-42)

7

1 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiqiro viharo tiharo, Kotiva ninta kaiqavata
rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara pupiteha qora kaiqave
tiate.
2 Ne vora kaiqa raheha vira kaiqavano minti mintima vaivo tivaro Kotiva ninta
kaiqavata rahakeharo minti mintima vaivo tianarove. Ne vokiaka autu nimitentema
kero, Kotiva vohaa qarama kero nintavata autu nimitaanarove.
3 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama
kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?
4 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara
kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare ti variarao? Kia minti
tiataarave.
5 Are unaqaraiqama kehara koqe kaiqa vare variaravave. Tota nora katari hanka
nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira koqemakera taveharama nena qata
vakaara avuqihairavata vata antaarauru qaqini veqa kenarave.
6 ⌞Vokia vaiintinavuka vairi quara voqaara variarave.⌟ Kia Kotira takuqira haika vika
nimiate. Ne mintivera, vika tuqantaavi ni qoraiqama kevarave. Ne koqe haikave tia
haikara kia vika nimiate. Ne mintimanta vika vi haikara ntava rahitama kevarave.

Ihuva Kotira aare okarara tura
(Ruki 11:9-13)
7 Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi
viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro Kotiva qantua nimitaarire.
8 Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta
kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.
9 Niqihairo ni maaqu vovano qamaara naariraro vira qova nai maaqu qumina
orihaae amianarove? ⌞Aqao, vira qova kia mintianarove.⌟
10 Qaiqaa vira maaquvano nai qora havukara naariraro vira qova memarue
amianarove? ⌞Aqao, viva kia mintianarove.⌟
11 Ne kia koqe vaiinti nahenti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi
variarave. Ni Qova Kotiva vo? Ni Qova naaruvaini vaiva ni aatarakero uritarero
vo haika vo haika naari vai vaiintika mantaqumakero nora haika koqe haikaqaima
nimianarove.
12 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne vohaa qaramake
vika náiv*ata* minti mintima nimitaqi vuate. Te vi uvara tihama te Mosivavata paropeti
vaiintinavuvata tivato uvara vira okarama turo.

Taara qentiara tura
(Ruki 13:24)
13 ⌞Qenti taaraqanta vairave. Qenti vo, inaara qentivano vaivaro qenti vo, nora
qentivano vaivo.⌟ Ne inaara qenti minaqai vuate. Vaiinti nahenti ekaara taiqa
vinainiara vua aarava vaireva, nora aaravano vaivaro vi aararaqaahainaa qentivata
nora qentivano vaimanta airi vaiinti nahenti qenti viraqaa vi variarave.
14 Vaiinti nahenti ekaa enta koqemake qaqi variqi vi varianaini vua aarava vaireva,
muaqe aaravanoqaima vaivaro vira qentivata inaara qentivano vaimanta vaiinti
nahenti vohaiqa vohaiqavanoqai vi aararaqaa ranteha vi variarave.

Unaqaraiqamake ti varia vaiintikara tura
(Ruki 6:43-44; 13:25-27)

15 Vaiintinavu unaqaraiqama keha tiha, Tenavu Kotira uvama ni tiva nimi vauraukave
ti varia vaiintika, vika naatu rauriha variate. Vika vaireka, sipisipi aanaramake
variavarovata, vika avutaqi qaakau vairi voqaara variarave.
16 Ne vika vare vai kaiqara tavehama, ne anomake vika qora okaravata ho
tavevarave. Vaiintivano *uaini* tava hiqireva viva kia tauveraqaahairo hiqi vairave.
Viva *fiki* tava hiqireva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave.
17 Vira voqaantemakero, koqe katarivano koqe tavaqai ire vaivaro qora katarivano
qora tavaqai ire vairave.
18 Koqe katarivano kiama qora tava iraanarove. Qora katarivano kiama koqe tava
iraanarove.
19 Katari kia koqe tava iraainara vira teqakero ihaqira aquke variarave.
20 Ho te vaaka tuna uvara qaiqaa ni tiva nimirerave: Ne vi vaiintika vare vai kaiqara
taveha ne anomake vika qora okaravata tavevarave, turo.
21 Vaiinti nahenti tiriara, Noravauvo, Noravauvo, ti variakaqihai kiama ekaa vika
Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave. Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriqi vi
variaka, vikaqaima vira vatukaini ho vivarave.
22 Naantiara ekaara entaqaa vaiinti nahenti airitahaa tiriara tiha, Mpo, Noravauvo,
Noravauvo, ai autu rehama Kotira uva ti variavaunarave. Ai autu rehama vaiinti
avutaqihai vaana nitite variavaunarave. Ai autu rehama kia tavaa kaiqara, vo kaiqa
vo kaiqa vare variavaunarave, tivarave.
23 Vika minti tiqevata, Te kia ni tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa vare variaka tiqaahai
niaraini vuatema, tirarave.

Naavu taaraqantara tura
(Ruki 6:47-49)

24 Ti uva iriro te tunantemakero vare vaina vaiintira okara ni tiva nimirerave. Vi
vaiintiva avu aato vataa vaiintivano kempuka naavu kaqataina vaiintira voqaarama
varianarove.
25 Vi vaiintiva kempuka oriqaa nai naavu kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro
huvura namarivanove, uvaivanove naavu vira venta aqukarare tirovata, kia ho venta
kaivaro hiqintirave.
26 Ti uva iriro qaqirakeharo kia te tunantemakero ni vaina vaiintira okara ni tiva
nimirerave. Vi vaiintiva kia avu aato vataa vaiintivano nai naavu nuqa kanta kaqa
taaina vaiintira voqaarama varianarove.
27 Vi vaiintiva nai naavu nuqakanta kaqa taivarora tiro, aaquvano ntivaro huvura
namarivanove, uvaivanove, vira naavu venta aqukaivaro naavuvano pau tivaro
hiqintiro raputama virarama turo, tiro.
28 Ihuva vi uvara vi uvara vika tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti mini
ruvaaqumavi vauka nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma
tinavu tiva timi vaivo.
29 Viva kia maara okara ti varia vaiintinavuka tiantema kerovauve tinavu tiva timi
vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo, ti tura.

8

Numuaravano vaata ite vau vaiintira koqema amitora
(Maaki 1:40-44; Ruki 5:12-14)

1 Ihuva vakaaka tiva nimi taiqa kero aiqina vira mini kero vihairo tuvi vaumanta
vaiinti nahenti vira avataqi tuvi vaura.

2 Vira avataqi tuvi vauvaro vaiinti vovano numuaravano vaata ne vau vaiintiva oru
Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo, Nora Vaiintio, are ti kahaqiataa irera, are homa
ti numuara nunka timitenarave, tiro.
3 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te ai kahaqiataa
ivera mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vaata ne
vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
4 Viva ho vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kia vora tiva amiraitira, oru viraro
Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are
Mosira maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo quarairamanta vaiinti nahenti ariara
tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro. *(Wkp 14:1-22)*

Ihuva aami vaiinti vira kaiqa vaiinti koqema kora (Ruki 7:1-10)

5 Ihuva minti tivakero Kapenaumini vuvaro Romeni vaiintivano 100 iqoka vaiintiqaa
raqiki vauva anirero Ihurara mpo tiharo,
6 Noravauvo, ti kaiqa vaiinti vaata qutu ntava vivaro voqamakero antura ntiharo
naavuqi vaivo, tiro.
7 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Aniqetanta viva inaini orunte te vira koqema kaare, tiro.
8 Minti tuvaro iqoka vaiinti viva aqao tiro, Nora Vaiintio, te koqe vaiinti variari-
ravauve are ti naavuqi ho vinarave. Are maini vaihara virara koqema vuarire tiraro
viva koqema vuarire.
9 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Te ai
aanaramake vaiintiqaa raqiki vauraukave. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva
virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro
viva mintirave, tiro.
10 Iqoka vaiintiqaa raqiki vauva minti tuvaro Ihuva ike tivakero tuqantaaviro vaiinti
nahenti vira avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Te Isareriqi vi aniha kia
te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri vai vaiintira voqaara vo tavaunarave,
tiro.
11 Maa uvara iriate. Naantiara vonaihai vonaihai vo vatanaaka airitahaa Kotira
vatukaqi vaiha vika ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave,
vinavuka hampata kara nevarave.
12 Vika mintimake vaimanta maa vatanaaka tenavu Kotira vaiinti nahenti vau-
raukave ti variaka, vikavata vi karara oru naare timantavata, vika ravaaqavu vare
aaqaini vaati aqukaimanta vika konkira arinanaini vaiha iqi rataqi viha vika nái aarai
tenti aneha vaivarave, tiro.
13 Ihuva minti tivakero iqoka vaiinti vira tiva amiro tiharo, Nena naavuni vuane.
Are tiriara viva ti homa kahaqama timitaanarove tianarara tiro, ai uvavano vivauma
varianarove, tiro. Minti tuvaro vi kuari avuraqaa vira kaiqa vaiinti rovaravano taiqa
vuvaro ho vaura.

Pitaara aintaantara koqema kora (Maaki 1:29-31; Ruki 4:38-39)

14 Ihuva Pitaara naavuqi oru vaiharo tavovaro Pitaara aintaantara vira vaata iha ite
vauvaro taintaqaa vaitatero vauvaro
15 Ihuva oru vira kauqu utu varovaro vira rovaravano vaaka taiqa vuvaro vi nahentiva
himpiro vira kara qera i vaura.

Vaiinti nahenti airitahaa koqema kora (Maaki 1:32-34; Ruki 4:40-41)

16 Ihuva mini vauvaro enta umanta vi vatanaaka vaanavano avutaqi vauka ntita vare
Ihuva vaunaini vuru kovaro Ihuva uvaqohairo vaana vika nititama komanta qaqini
aitare vuvaro Ihuva nihavuka ekaa koqema komanta ho vaura.

17 Ihuva mintiaqiro vuvaro Aisaiaava paropeti vaiintivano haaru vetanto entaqaa
vaiharo tivato uvava vivauma vaura. Aisaiaava Ihura okarara mintima tiro: *Vi*
vaiintiva tinavu rovara taiqa timitaanarove. Viva tinavu aiha vina haikara koqema
timitaanarove, tura. *(Aisaiaa 53:4)*

Ihura avataqi vireka auti vaukara tura
(Ruki 9:57-60)

18 Ihuva tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira utute vauvaro viva
tiharo, Kaiqenavu varuva namari taqa vare vutuni hini mantaraini oru variare, tiro.
19 Ihuva minti tivakero mini vire uvaro vaiinti vovano maara okara ti vau vaiintiva
orurero Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ai vainti vairerave. Are taini tainie
vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.
20 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌞Are ti avataqira vire ihara
paparuqirorave.⌟ Qaakau vairivano nái ntoma taaraqi vaite variarave. Uvirivano nái
navuqi/naavuqi vaite variarave. Te Vataini Vatatai Vaintika te vaitaaina naavuva kia
vaivo, tiro.
21 Ihuva minti tuvaro vira avataqi ni vau vaiintiva vovano tiharo, Nora Vaiintio,
kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro
22 Ihuva aqao tiro, Ti tivataqira aniane. Kairamanta qutuvi vaiintika nái qutuvi
vaiintika quntama taate, tiro.

Aaronaavano uti vauvaro Ihuva vira atuvaro taiqa vura
(Maaki 4:36-41; Ruki 8:22-25)

23 Ihuva minti tivakero votuqi vaariromanta vira vaintinavuvata vira vataake votuqi
vaarire vurama.
24 Vika namari vaura vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva namariqaa no-
raiqamakero utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votu aqu ravaaqavu
kareva auti vauvaro Ihuva viraqi qaqi vaite vaura.
25 Ihuva viraqi vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqa-
make tiha, Noravauvo, himpira tinavu ruaruama timitaane. Tenavu namariqi aqu
vuarirava aumaiqivo, ti.
26 Vika minti tuvaro Ihuva vaitoraqihairo himpiro tiharo, Ne nana haikarae voqa-
make qeteha variavo? Ne tiriara kempukaiqaake iriataara vaimanta kia mintiavo, tiro.
Minti tivakero Ihuva himpiro aaronaavata namarivata atuvaro namarivano otiniro
kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.
27 Tirema vaumanta vira vaintinavu tave, kauqu runkinkiriha tiha, Ike viva nana
vaiintivanoe vaivo? Aaronaavanovata namarivanovata vira uva iri vairave, tura.

Ihuva vaiinti taaraqantaqihairo vaana nititama kora
(Maaki 5:1-17; Ruki 8:26-37)

28 Vika minti tivake votuqi vima oru hini mantaraini Gadaraanini oruromanta vaiinti
taaraqanta vika otu ntitakora. Vitanta vaana hampata vau vaiintitanta vaiinti
quntama to onavuraqi vaiha vitanta voqamake vaiinti ruqutireka auti vaumanta
vaiinti nahenti vitanta naatu qeteha kia vitanta vau aararaqaa ni vaura.
29 Vitanta ori onavuqihai otu Ihura vitake naveraitiha, Are Kotira Maaquvanove.
Titanta nantirevae aniarao? Titanta ruqutuaina entava kia aniraivara, are titanta
vaaka ruqutirevae aniarao? ti.
30 Vitanta minti tuvaro vutu kanta quara airitahaa auhiri ne vaumanta
31 vaiinti taaraqanta avutaqi vau vaanauka Ihurara mpo tiha ti, Are tinavu tititama
kairaqe tenavu quara vutunavuka avutaqi oru variare, ti.
32 Minti tuvaro Ihuva ho vuate tumanta vika aitare oru quaranavuqi vumanta,
viraqaahai quara vika ekaa aiqu autute kante onkai qoraiquraqi otu ravara aquvi
namariqi qutu taiqa vura.

33 Quara vika namariqi aquvi qutu taiqa vumanta quaraqaa raqiki vauka vira tave,
aiqu autute kante otu vi haikava qovaraiqurara tiva qoqaiqamake, vaanavano avutaqi
vau tantaravata tiva qoqaiqama komanta
34 ekaa vi vatukaraqihainaaka Ihura vitareka orure Ihurara mpo tiha, Kia tinavu
maaqaini variane. Maihaira himpira nena vuane, ti tura.

Ihuva vaata qutu rava vu vaiintira koqemakora
(Maaki 2:1-12; Ruki 5:17-26)

9

1 Vika minti tuvaro Ihuva votuqi vaarirero anirantero namari taqa varero nai
vatukaini vura.
2 Mini oruromanta vaiinti vonavu vaata qutu ravavu vaiintira tainta vare Ihuva
vaunaini vuru kovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama vi
vaiintira koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro viva vaata qutu ravavu
vaiintirara tiharo, Ti maaquo, ai muntuka paruirara variane. Are Kotira uva raqa
kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.
3 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka aqao tivake nai tiva ami nai
tiva amiha tiha, Maa vaiintiva minti tiharoma Kotira qora uvama tiva amite vaivo, ti.
4 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái avu aatoqi iru uvara iriro vikara tiharo, Nantihae
ne qora uva nenta avu aatoqi mintimake iriavo?
5 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano
Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa
vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.
6 Ihuva vika mintima irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika
vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa
kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintirara
mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo, Himpira
nena tainta utu varera nena maaqaini vuane, tiro.
Minti tuvaro vi vaiintiva himpiro nai maaqaini vumanta
7-8 vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave, qeteha Kotira autu
tuahera keha tiha, Ike, Kotivama vi vaiintira kempukaiqama kaivaro vi kaiqara vare
vaivo, ti vaura.

Ihuva Matiura aaramakero vita vatora
(Maaki 2:13-17; Ruki 5:27-32)
9 Viraqaahairo Ihuva oru viro tavovaro vaiinti vo, Matiuva *takisi* vare vau naavuraqi
oquviro vauvaro viva virara tiharo, Ti tivataqira aniane, tuvaro Matiuva himpiro vira
avataqiro vurama.
10 Vira avataqiro vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oru Matiura naavuqi kara
ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, vikavata
Ihura vataake kara ne vaura.
11 Kara ne vaumanta Parasi vaiintinavu vika tave Ihura vaintinavuara aqao ti,
Nantiharoe ni Noravano *takisi* vare variakavata, qora kaiqa vare variakavata, vika
hampata kara ne vaivo? ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*vano vainaini
vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaa*vano vainaini vi variarave.
13 Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve.
Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave. Kotira vukuqi qara
ntuvato uvava Kotirara mintima tivo:
Vaiintivano quara aantau aru timite vairara kia ti muntukavano vaivo.
Vaiintivano vorara mpo ike tiva nimiteha kahaqama nimite vairara, virarama ti
muntukavano vaivo, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara aatoqi vate, iriqi viha vira okara kankomake tavaate, tiro.

Kara aurama te okarara Ihura irora (Maaki 2:18-22; Ruki 5:33-39)

14 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu Ihuva vaunaini orure vira ireha tiha, Tenavu-
vata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramateha vaunarave. Nantihae ai vaintinavu
kara kia aurama taraiti, qaqi ne variarave? ti.
15 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina
entara vira navunaaka vira hampata vaiha iqi ratevarave? ⌞Aqao, vi entara vika qua-
heha vaivarave.⌟ Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira vara qaqini
kairamanta vi entaraqaahai vira navunaaka iqi ratehama kara aurama tevarave, tiro.

Haarua okararavata qaraaka okararavata tura

16 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vovano nihi
utavaaqa qunahivira haqirireva iharo, kiama qaraaka tavuna toqakero viraqaa
taatautero haqire vairave. Qaraaka tavuna taatautero haqirairaro vira qeqoqama
viraro utavaaqa noraiqaakero qunahi vuantorave tiro, kia minti vairave.
17 Qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama
taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano
ntereharo paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntavama vuanarove. Vaiintivano kia
minti vairave. Memera paha qaraaka haqirama taira varakero viraqi qaraaka *uaini*
qahiarake vataivaro *uaini*vanovata pahavanovata ho vairave, tiro.

Maara naavuqaa raqiki vau vaiintiraravata nahenti voraravata tura (Maaki 5:22-43; Ruki 8:41-56)

18 Ihuva minti ti vauvaro maara naavuqaa raqiki vau vaiintiva vovano oru Ihura
avuqaa tori kauru araviro tiharo, Ti raavuravano vatema qutu vivo. Are anira nena
kauqu viraqaa vuru vatairaro viva qaiqaa qaqi himpuarire, tiro.
19 Viva minti tuvaro Ihuva himpiro nai vaintinavu hampata vi vaiintira avataqiro viro.
20 Aarana vi vauvaro nahenti vovano tora rovara vareharo 12 ihi varako nahentiva
Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa viti autama kora.
21 Vi nahentiva nai tivakero iriro tiharo, Te vira utavaaqa viti ho autama kaarera, ti
rovaravano vaaka taiqa viraqe te homa vairarave, tivakero Ihura utavaaqa viti autama
kora.
22 Autama kovaro Ihuva tuqantaa viro vira tavero tiharo, Ti raavuravauvo, muntuka
paru i vaira variane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaata koqema vivo,
tuvaro vi nahentiva vi entaraqaahairo koqema viro vaura.
23 Ihuva oru viro maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira naavuqi oriqetero
tavomanta vokuka vira iqi rata amitareka aanumaara vuaqe vaumanta noraiqaake
iqi rataqi vi vauvaro
24 Ihuva tiharo, Ne vinuate. Maa nahenti vaintiruva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema
vaivo, tumanta vika vira uvara naaraihama amitora.
25 Naaraihama amitovaro Ihuva vika nititama veva vahaaqaini kero vi nahenti
vaintiruva qutu vuraqi oriqetero vira kauqu utu varovaro vi nahentiruva qaiqaa qaqi
himpura.
26 Ihuva minturara tiro, vi uvava ekaa vi vataraqaa vi anumanta ekaa vi uvara irura.

Ihuva avu qimpavu vaiintitanta rampai nimitora

27 Ihuva viraqihairo aarana vumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta vira
avataqi viha vira aaramaqi viha tiha, Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva
timitaane, ti.
28 Vitanta minti tivaqi vuvaro Ihuva naavuqi oriqetero vaumanta vitanta viva
vaunaini orurovaro Ihuva vitanta irama nimitero, Netanta tiriara quqaae viva titanta

tivu rampai timitaanarove tiavo? Tiqe iriare, tumanta vitanta tiha, Eo, Noravauvo, ariara quqaavema turo, ti.
29 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta nivuqaa nai kauqu vatero tiharo, Netanta tiriara quqaa mintianarove tiavera nitanta nivu rampai nimitararave, tuvaro
30 vitanta avu rampai vumanta vitanta ho tavora. Vitanta ho tave vauvaro Ihuva vitanta kempukaiqama kero tiharo, Kia vi uvara voravata tiva amiate, tura.
31 Ihuva minti tumantavata, vitanta qaqirake, oru vi uvara voka voka ekaa tiva nimiqi vi vauvaro vi uvava vi vataraqaa vi anima vura.

Kia ho uva tu vaiintira Ihuva koqema kora

32 Vitanta vumanta vo vaiintinavu nái hena vaiinti vo vita vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vaanavano vi vaiintira avutaqi vauvarora tiro, viva kia ho uva tumanta vira vita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro
33 Ihuva vaana vira atitovaro vi vaiintiva ho uva tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, tenavu Isareri vatanaaka kia vi kaiqara nora kaiqa qovaraiqi vaira tavaunarave, ti.
34 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu aqao, ti. Vaana avuhainaava vira kahaqi vaivaro Ihuva vaana nitite vairave, tura.

Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitora

35 Ihuva nora vatuka inaara vatuka niharo maara naavuqi oriqetero vaiharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara koqe vakaaka tiva nimiqiro viharo, vo qara vo qara u rovarara varokavata koqema nimitaqiro vi vaura.
36 Viva mintiaqiro vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa viva unaini ruvaaqumavi vaiha vi ani vauvaro Ihura muntukavano vikara qoraiquvaro viva vika tavero tiharo, Ike, sipisipiqaa raqiki vai vaiintiva kia vaimanta sipisipi vika hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika kia ho nái kahaqiraiti, nora maara vare vi ani variavo, tivakero Ihuva vika aaqurihama nimitora.
37 Ihuva vaiinti nahenti aaqurihama nimitero nai vaintinavuara tiharo, Tavaate, airi kara iratero mpeqaiqamaviro vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kia airi variavo.
38 Ne naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira kara qantu vare aniate, tura.

Ihura vainti 12navu nutuara tura
(Maaki 3:13-19; Ruki 6:12-16)

10

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiinti nahentiqihai vaana nititeha vo rovara vo rovara vareka koqema nimitaate tiro, viva vinavuka noraiqama kora.
2 Viva noraiqamako vaiintika nutu maantimama vairo:
Avuni Saimonira—vira vara autu Pitaara,
vira qata Entarura,
Sebedira maaqu Iemira,
Iemira qata Ionira,
3 Piripira, Batolamura, Tomaasira,
Matiura *takisi* vare vau vaiintira,
Arafiusira maaqu Iemira,
Tadiusira,
4 Saimonira—vira autu vo Selotira,
Iutaasi Ikeriotira—viva Ihura navutaaka nivuqaa qovarama kaarira vaiintiva vaura.

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura (Maaki 6:7-13; Ruki 9:1-5)

5 Ihuva nai vainti 12navu nititeharo uva tiva nimiro tiharo, Ne aaraini vihama kia vo
vatanaa maaqaini vuate. Kia Sameria vaiinti nahenti vatukainivata vuate.
6 Ne kia mini mini viraiti, ne Isareri vatanaaka nenta navunaaka varianainiqai
vuate. Sipisipinavu hampi vi aniha kakakima vuantemake, vika kakakima vuarave.
7 Ne oru vaiha mintima tiva nimiate. Kotiva niqaa raqikiarirava ni aumantoma
aniraivo, tiate.
8 Ne rovara vareka koqema nimiteha, ne qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima keha,
ne vaata ne vaina numuarava vaiinti arinara, vira nunka nimiteha, ne vaiinti avutaqi
vaina vaanaravata atitaivaro qaqini aitare vuarire. Te kia niara monu naariraiti qaqi
ni noraiqama kaunarara ti, nevata vaiinti nahenti qaqima koqema nimitaqi vuate.
9 Kia *kori* monuve, *silvaa* monuve, uvairi monuve, ruva vare vuate.
10 Ne aaraini vireka iha kia kara utaqi ruva vare, vo utavaaqave, aiqu nonkirave,
kauruve, vi haikara vi haikara kia vararaiti, qaqima vuate. Ne kahaqama nimitare ika
vikama niqaa raqikivarave.
11 Ne nora vatukainie, inaara vatukainie, orurema ni quahama nimitaaina vaiintira
rantake vira naavuqiqai variqi vima vi vatukara mini kema vuate.
12 Ne naavuqi oriqetare iha, viraqi vaika uva manteha tiha, Ni muntukaqihai paru i
vaira variate, tiate.
13 Ne minti timanta viraqi vaika ni koqemake ntita vataivera, Kotiva vika muntuka
paruma nimitaarire. Vika kia ni koqemake ntita vataivera, Kotiva nintaqaima
muntuka paruma nimitaanarove.
14 Vo vatukaqihainaaka kia ni quahama nimite ni uvavata irivera, ne nenta
aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vimanta, ⌞vika ne vikara qoririma
nimiterara tavaate⌟.
15 Te quqaama ni tiva nimiari iriate. Ni uva kia iri vaiinti nahentika Kotiva
vikaqaa nora uvama vataanarove. Vetanto entaqaa Sodomini vaukavata, Gomoraini
vaukavata, vaaqu kaiqaqai vare vaurave. Naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo
vi vatanaakaqaa inaara uvaqai vatero, kia ni uva iri vaiinti nahentika vikaqaama nora
uva vataanarove, tiro. Ihuva minti tura.

Vaiinti nahenti vira vaintinavu qoraiqama nimitare urara tura

16 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne maa uvara iriate. Te ni nititaari ne sipisipi
voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave. Virara irihama ne
memaruvano koqemakero taveharo ninantemake niha, miruravano kia nai henara
arinantemake, nevata kia vora qoraiqama amitaraiti nuate.
17 Ne vo vaiintinavuara raurihama variate. Vika ni ravaaqavu vare vuru nái *kansoru*
naavuqi ke niqaa uva vatevarave. Ne maara naavuqi vaimanta ni kaavu numiqake
vatevarave.
18 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti
avuqaavata, avuhainaaka nivuqaavata, vuru kevarave. Ni vuru kaimanta ne vika
nivuqaa vaiha, vikavata vo vatanaa vo vatanaakavata ti hutuqai tiva qovaraiqama
nimiate.
19-20 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru kaira kia noraiqamake iriha tiha, Nana nana
uvae tirarave? tiate. Ne vi entara kia nenta aatoqihai irike tiraiti vaivaro, ni Qora vira
Maraquravano ni noqaahairo uva tianarove.
21 Naantiara vokika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta arukevarave. Vika
qoka nái vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka
navutaiqihama vika arukaate timanta arukevarave.

22 Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara ni iri qoraiqama nimitevarave. Mintiaqi
vivaro kia vaaka popohanaara iraitiro, vo enta vo enta kempukaiqaa kero ti uva iriqiro
vi vaira vaiintiva, viva vairaro Kotiva virama vita varaanarove.
23 Ne vi vatukaraqi vaimanta ni qoraiqama nimiteha ni arukareka autivera, ne aiqu
aututema vo vatukaini vuate. Te tiari iriate. Ne vatuka vatuka vi aniha ti vakaaka
Isareri vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi kaiqara kia taiqa karaiti qaqi varaqi vi vaiqe,
te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa orurante tuvirerave.
24 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaara* aatarakero vaivaro, kaiqa vaiintivanovata kia
nai nora vaiintiqaa raqiki vairave.
25 *Sikuru* vaintivano variqi viro nai *tisaa*ra aanantama viro, viraqaahairo viva te
homa vohaa qaramavi vauro tianarove. Kaiqa vaiintivano variqi viro nai nora vaiinti
aanantama viro, viraqaahairo viva te ho vohaa qaramavi vauro tianaro. Vika te niqaa
raqiki vauraukara tiha, Are vaana avuhainaava Belsebuliva variarao tiarave. Vika
tiriara minti ti variarara ti, ike, vika ni ti vaintinavuaravata nana nana qora uvama
tiva nimitevarave, tiro.

Kotira aatuqai qeteha variate tura (Ruki 12:2-7)

26 Ne vi uvara irihama kia vaiinti aatu qeteha variate. Vovano tavaantorave ti, vate
aqute varia haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qoqaama
vataanarove. Vate kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama
varianarove.
27 Vate te konkiraqi vaiha ni tiva nimi vauna uvara, ne naantiara aatitainaraqaa vaiha
tiva nimiate. Vate te evaara tiva nimi vauna uvara, vi uvara naantiara vatukaqaa vaiha
naverai tivakeha tiva nimiate.
28 Ni maraqura kia ho arukaraiti, ni vaataqai aruke vaiintikara kia vika naatu
qetaate. Ne Kotira aatu qeteha variate. Kotiva vaiinti vaatavata vira maraquravata
nora iha itainaraqi ho aqukairaro ita taiqa vuariravama vaivo.
29 Ho quqaae vaiintivano inaara monu vohauru aqukeharo uapaa uviri taaraqanta
vare vairave? Ne uapaa uvirive tia haikara Kotiva viraqaavata raqikiharoma, viva kia
hove tirera, vi uviriva kia ho vataqaa hiqiruanarove.
30 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara ekaa tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa
kaara ruva tairave.
31 Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uviri vika aatara kaakave
tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Kia qetaraitiro Ihura vaintima vauro tiainarara tura (Ruki 12:8-9)

32 Ihuva minti tivakero tiva nimiqi viharo tiharo, Vaiinti vovano vaiinti nahenti
nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera,
tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha virara tiva qovaraiqaake vi vaiintivavata
ti vaintima vaivo tirarave.
33 Vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro
tirera, tevata ti Qova naaruvaini vaira avuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia
ti vaintima vaivo tirarave, tiro.

Vaiinti nahenti raira karerave tura (Ruki 12:51-53; 14:26-27)

34 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne tiriara tihama viva tuvu vaimantara ti, vaiinti
nahenti vataini vaika maateraiqiha variqi vivarave tiavo. Ne mintie tiavo? Aqao,
te vataini tuvu vaunarara ti, vataini vaika ti navutaiqiha vaivaro nora iqokavano
qovaraiqianarove.

35 Ti kaara vira maaquvano nai qokantirove, vira raavuravano nai nokantirove, vira
naaqutuvano nai tonanokantirove, navutaiqiha vaivarave.
36 Ti kaara vo vaiintivano vairamanta vira naavuqi vaika, vikama vira navutaiqivar-
ave.
37 Vovano tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai norarave, nai qorarave,
voqavata muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove. Vovano
tiriara muntuka vainaravata aatarakero nai maaquarave, nai raavurarave, voqavata
muntuka variarirava, vi vaiintiva kiama ho ti vainti varianarove.
38 Vovano kia nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiara aniariva, viva
kiama ho ti vainti varianarove.
39 Vaiintivano nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi
variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano tiriara iriqi viharo
vuru qutu virava, vi vaiintiva ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.

Vira noqaa koqe koqaa varerara tura
(Maaki 9:41)

40 Te ni nititaariraro vaiinti vovano ni quahama nimiteharo viva tivata quahama timi-
taanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove.
41 Kotira uva qoqaiqama kero tiva nimi vaira vaiintiva, paropeti vaiintivano
anintairaro vo vaiintivano vira uva irireva quahairera, Kotiva paropeti vaiinti koqema
amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove. Avuqavuqaa keharo ni
vaira vaiintiva anintairaro vo vaiintivano virara avuqavuqaa kero ni vai vaiintirave
kaiqe vira quahama amitaare tirera, Kotiva avuqavuqaa kero ni vaina vaiintira
koqema amitainantema kero, vi vaiintiravata koqema amitaanarove.
42 Vo vaiintivano ti vainti inaara vainti tavero virara Ihura vaintive tivakero
quahama amiteharo antai namarira kaqakero amirera, Kotiva kia vi vaiintira qaqira
karaitiro, vira noqaa koqemakero nai amianarove, tiro. Ihuva turama.

Ioniva nai vainti vonavu nititomanta Ihura irora
(Ruki 7:18-35)

11

1 Ihuva vi uvara nai vaintinavu tiva nimi taiqa kero viva mini kero, vakaaka vaiinti
nahenti tiva nimireva, Karirini vatuka vatuka nireva viro.
2 Ihuva mini vuvaro Ioniva ⌞namari nimi vau vaiintiva⌟ karapuhiqi vaiharo iruvaro
Kotiva atito vaiintiva nora kaiqa vare vauvaro viva nai vainti vonavu nititomanta
vinavuka oru Ihura ireha ti,
3 Kotiva atitairaro naantiara anianarove ti varia vaiintiva quqaa are maa vivave?
Tenavu vo vaiinti vekaiqihae vairarave? ti.
4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nai tiva nimiro tiharo, Nenavu maini ani
vaiha tavaarave, iriarave, anirante Ionira vuru tiva amiate.
5 Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo.
Numuaravano vaata ne vai vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka qaiqaa
ho iriavo. Qutu vuaka qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira
vakaaka koqe vakaaka ani iri variavo. Vi uvara vi uvara vuru Ionira tiva amiate.
6 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi
vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.
7 Ihuva minti tumanta Ionira vaintinavu anirante vire uvaro Ihuva vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka Ionirara tiva nimiro tiharo, Ne haaru nana haika tavarekae
qumina vataini vi vaurave? Uvaivano utiharo vavikero virivikero i vau ukaura
tavarekae vurave?
8 Ne kia vira tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa nonkuto
vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonkute varia vaiintika kiama

qumina vatakanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai variarave.
9 Ne nana haika tavarekae vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.
10 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove turave, tiro. *(Mal 3:1)*

11 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe ni tiva nimiari iriate. Vataini vatatai vaiinti nahentika variavaro Ioniva namari nimi vai vaiintiva ekaa vika naatara kaivama vaivo. Ioniva mintimakero vaivarovata, naantiara Kotiva raqikiaina vaiinti nahentikaqihairo inaara vaiinti vovano Ionira vira aatara kaariravama varianarove.
12 Ioniva namari nimi vau vaiintiva qovaraiqu entaraqaahai airi vaiinti vika Kotira vatukaini vireka kempukaiqama keha variqi ani, vate maa entaravata minti variarave.
13 Haaru paropeti vaiintinavuvata, Mosivavata, Kotira uva qoqaiqama keha vi haikava vi haikava mintimakero qovaraiqianarove tivake, minti tivaqi vi vauvaro Ioniva qovarama vurave.
14 Ioniva vaireva viva ni kaivaqava Elaitaava qaiqaa vataini qovarama vuarira vaiintivama vaivo. Ne vi uvarara quqaave tivera, ne Ionirara viva Elaitaavave tivarave.
15 Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro.
16 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika, vika nana voqaarae variavo? Te nana *uvavaue vatake/uvaqaae ntuvake* tiari ne vi uvara ho irivarave? Kaiqe ni tiva nimiare. Vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika nái hana vainti naarama keha tiha,
17 Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.
18 Ioniva anirero kara auramatero kia *uaini*vata nomanta vika virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, turave.
19 Te Vataini Vatatai Vaiintika anire karavata namarivata nehama anuramanta vika tiriara tiha, Vira tavaate. Viva voqamake kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, ti variarave. Vika tiriara minti ti variarave. Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro.

Vi vatanaaka vi vatanaakara oho tiva nimitora (Ruki 10:13-15)

20 Ihuva vatuka vonavuqi airi kaiqa nora kaiqa vara nimitomanta vi vatanaaka kia qora aara qaqira karaiti vauvaro Ihuva tiva nimiro tiharo,
21 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te ni ohoma tiva nimitauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.
22 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera kaara, ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Taiaa vatanaakaqaavata Saidoni vatanaakaqaavata inaara uva vatero, niqaa nora uvama vataanarove.
23 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe naaruvaini virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika vainaini miniqaima otu vaivarave. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vetanto entaqaa vovano Sodomiqi vaiharo vi vatanaaka nora kaiqa vara

nimitaitirio, vi vatanaaka qora aara qaqira kovaro Kotiva kia vi vatukara vehi autu karaitiro qaqima kaivaro maa entara vaitiri.
24 Te ni nivuqaa nora kaiqa varauramanta ne kia qora aara qaqira kera vira kaara naantiara ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharo Sodomi vatanaakaqaa inaara uva vatero ni Kapenaumi vatanaakaqaa nora uvama vataanarove, tiro.

Ihuva nai Qora aarora
(Ruki 10:21-22)
25 Ihuva minti tivakero vi entara Kotira aarero tiharo, Ti Qo, are naaruvaqaavata vataqaavata raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe varianarara ti, te ai autu viriniqama kauro.
26 Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa ivarama mintira iarao, tiro.
27 Ihuva minti tivakero tiharo, Ti Qova tiriara arema ekaa haikaqaa raqikiane tirave. Kiama qaqi vaiintivano ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova naiqaima ti okarara iri tavairave. Kiama qaqi vaiintivano ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira Maaquvanoqaima vira okarara iri tavaunarave. Te taukae tiva nimiataa iraqe tiva nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara kankomake iriqi vivarave, tiro.

Tini anika auraara variate tura
28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne nora maara vare variavaro ni vaata popohama vimanta variakara te niara tirera, Ne te iainanaini aniqe te ni vuaqa rava nimitaari ne auraara variate, turo.
29-30 Ne te iainanaini anire ti uva aqu vareha vuate. Te tenta kaiqa ni numiqe variari ne ti kaiqaqai varaqi vuate. Te ni qihaaqama nimite vauraukave. Kia te tenta hutuara noraiqaake iri vauraukave. Te mintima vauraukara ti, ne homa ti vataake auraara vaivarave. Te tenta kaiqa ni nimiarirava kia maara ntaanarove. Ti kaiqavano vuaqa ntairamanta ne homa varevarave, tiro. Ihuva turama.

12

Maara entara tura
(Maaki 2:23-28; Ruki 6:1-5)
1 Vi entara Ihuva maara entaqaa naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu antuqa arumanta *uiti* tava raqake ⌞tutiqamakeha⌟ vira auru ne vaura.
2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vira tave Ihurara tiha, Nena vaintinavu tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro Devitiva qumina vaiintivano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave.
5 Ne Mosira uva vo kiae kaara ntuvake iriavo? Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika Maara Entaqaa Kotira Naavuqi vo kaiqa vo kaiqa vare variarave. Vika Maara Entaqaa vi kaiqara varaqi viha qioqama taa uvara raqa keha variavaro uvavano kia vikaqaa vairave.
6 Ne Kotira Naavuara noraiqaake iri variara te virara ni tiva nimirerave. Kotira Naavu viravata aatara kaurauka, te mainima vauro.
7 Kotira vukuqi mintima tiro:
Vaiintivano quara aantau aru timite variarara, kia ti hantuqa harimanta vauro.

Vaiintivano vorara mpo ike tiva amiteharo kahaqama amite vaira, virara ti hantuqa harimanta vauro, turave. *(Hosea 6:6)*

Ne vi uvara okara kankomake iriha nuatirio, ne kiama qaqi vaiintiqaa qumina uva vate variatirio.

8 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vaiinti vo kauqu koqema kora
(Maaki 3:1-6; Ruki 6:6-11)

9 Ihuva vi vatara mini kero oru viro vika maara naavu voqi oru vaura.
10 Oru vauvaro vaiinti vovano vira kauqu tapara vuva vaumanta viraqi vauka Ihuraqaa uva vatareka auti vaiha vira irama amiteha tiha, Vaiintivano Maara Entaqaa nai kena vaiinti vaata koqema amitairera, viva mintiharo tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? ti.
11 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Niqihairo vo vaiinti sipisipivano Maara Entaqaa maiqaqi aqu viraro vi vaiintiva nai sipisipi hoe Maara Entaqaa vira mpaqi vaari qaqini kaanarove, kiae mpaqi vaari kaanarove?
12 Ho iriate. Vaiintivano sipisipi aatara kairara tiro, viva Maara Entaqaa vaiinti vo koqema amitairera, kiama Mosira maara uva raqa kaanarove. Mintiharoma viva koqe kaiqama varaanarove, tiro.
13 Minti tivakero Ihuva vaiinti virara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira kauquvano koqema viro hini kauqu voqaara vaura.
14 Maara Entaqaa vira kauqu koqema komanta Parasi vaiintinavu vevare naavu mini ke, Ihura aruke uvara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Haaru vetanto entaqaa Kotiva Ihura okarara tura

15 Vinavuka vira arukareka uva ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro vi vatukara mini kero vumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro Ihuva vikaqihairo aihavuka airitahaa ekaa koqema kora.
16 Mintimakero koqema nimitero viva vika qioqamatero tiharo, Ne kia te vare vauna kaiqara vo vaiinti nahenti tiva nimiate, tiro.
17 Ihuva minti tivakero mintiaqiro vuvaro haaru Aisaiaava vetanto entaqaa tu uvava vivauma vaura. Aisaiaava Kotiva mintima tivo tiro:

18 Ti kaiqa vaiinti tavaate. Te vira kaama tauna vaiintirave. Ti muntukavano virara vaimanta virara quaheha vauro.

Te tenta Maraqura viraqaata vataariraro viva avuqavu qiaina okarara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimianarove.

19 Viva kia antua uva vo vaiintiara tiraitiro, viva kia qumina noraiqamakero aakara ntavaqiro viramanta vaiinti nahenti aara vau vi anika kiama vira uva irivarave.

20 Kunkura/Vuraa ravanka viro variainara viva kiama ekaara kinta kaanarove. Ovavano qimpare iharo veru veru i vainara viva kia ekaara qimpa kaanarove. ⌞Uva vitanta okara vaireva: Viva quqerara vaiinti nahentiqaa kiama maara voqavata vataanarove.⌟

Viva mintiharo qihaaqama kero variqiro viraro avuqavu qiaina okarava uri-tarakero varianarove.

21 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira autu irihama vivaqai tinavu kahaqi vaivama vaivo tivarave, tura. *(Aisaiaa 42:1-4)*

Kotiva mintima tivo tivakero haaru Aisaiaava minti tura.

Vaana avuhainaava Ihura kahaqi vaivo tura
(Maaki 3:20-30; Ruki 11:14-23; 12:10)

22 Ihuva vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare anura. Vaanavano vira avutaqi vauvarora tiro, vi vaiintiva avu qimpa vuva vaiharo kia uvavata tiraitiro vauvaro Ihuva vira koqema kovaro vi vaiintiva ho tavero ho uvavata tura.

23 Mintumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vi kaiqara tave ravukuvi Ihurara tiha, Ike, maa Ihuva Devitira Maaquvanoe vaivo? ti.

24 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi vaivarora tiro, viva vaana nitite vaimanta vika aitare vi variavo, ti.

25 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Ihuva vinavuka nái aatoqi iru uvara iriro vinavukara tiharo, Vohaa vatanaavano vaiha tuqavuvi nai ari nai ariha variqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave. Ta vatanaakave, vo vatuka vo vatukaqiraakave, vo naavu vo naavuqi vaikave, vika mintiaqi vivera, vika vaakama taiqa vivarave.

26 Sataaniva raqiki vai vaanauka tuqavuvi nai ari nai ari i vaivera, Sataaniva kia vikaqaa raqikiqi vi vairaro vira kempukavanovata kiama ho varianarove.

27 Ne tiriara tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave. Ho ni avataqi vi varia vaiintika vonavu vikavata vaana nitite variarave. Tavave vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka minti variavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia vaiintika vika ni uva rahake taveha hampi uvavema tivarave.

28 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vauro. Vi uvava quqaa uva vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.

29 Te qaiqaavata ni tiva nimirerave. Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaanarove.

30 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai vaiintivama vaivo. Kia ti kahaqiharo ti sipisipi ruvaaquma timitai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi raantaupirimake vairave.

31 Te tiari ne iriate. Vaiinti nahenti ekaa qora kaiqa vare uvara tira homa Kotiva nunka nimitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera kiama nunka nimitaanarove.

32 Vaiinti vovano ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tiva timitainara, Kotiva vi vaiintira uva homa nunka amitaanarove. Mintirarovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitairaro Kotiva maa entaravata, naantiara entavata, kiama vi vaiintira uva nunka amitaanarove.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Ruki 6:43-45)

33 Katarivano koqe katari vairera, vira tavavanovata koqe tavaqaima varianarove. Katarivano qora katari vairera, vira tavavanovata qora tavaqaima varianarove. Vaiintivano vira tava taveharoma, vi katariva qora katarima vaivo, maa katariva koqe katarima vaivo, tianarove.

34 Ne *uqahivano/quaihavano* vatatai vaintikama variavo. Ne qora vaiintiqaima vaiha ne nantiakee koqe uva ho tivarave? Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima nai noqaahairo tianarove.

35 Nai avu aatoqi koqe kaiqa varaarirava vaivarora tiro, koqe vaiintivano koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqi qora kaiqa varaarirava vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.

36 Te tiari iriate. Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma maa entara ne nana nana uvae qumina uva tivaterara iriharo viva niara mintima tianarove: Ne nantihae vi uvara tivatorave? tianarove.

37 Ne maa entara koqe uvaqai tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma ni kuvantu
nimitaanarove. Ne maa entara qora uva tivaqi vivera, vi entara ninta uvavanoma
ninta rumpa taanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihurara nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-12; Ruki 11:29-32)

38 Ihuva minti tivakero vaumanta Parasi vaiinti hininavuvata, maara okara ti vau
vaiintinavukavata, Ihurara tihama, Maara ti variara vaiintio, nora kaiqa vo tinavu
tivuqaa vara kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Qora kaiqa vare variakave, Kotirara qumi-
maqamake ni variakave, vikaqaima nora kaiqa humiqairaqe tave quqaave tiare ti
variarave. Kia te ni nivuqaa nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara
paropeti vaiinti Ionaaraqaa mintuma kontema kero, Kotiva tiqaavata mintianarove.
Virara irihama ne tiriara Kotiva atitaivave tivarave.
40 Nora havukavano vira nampiqama kovaro Ionaava taaramo enta entaqivata
aatitoraqaavata havuka araraqi vaurave. Viva mintuntemake, te Vataini Vatatai
Vaintika taaramo enta vata muntukaqi variqi virerave.
41 Ionaava vuru Ninive vatukaqi vauka Kotira vakaaka tiva nimumanta vi vatanaaka
vaakama vira uva iri, qora aara qaqirake vaurave. Naantiara ekaara entaqaa vi
vatanaaka Kotira vataake vaiha niqaa uva vatehama mintima tivarave: Tenavu
Ionaara uva irihama qora aara qaqira kaavaunarave. Ionaaravata aatarako vaiintiva
ne vaunaini oruromanta ne vira uva kia irurave, tivarave.
42 Vetanto entaqaa ni kaivaqava Soromonuva vo okara vo okara tave vauva
vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai niaraihairo
uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, vivavata naantiara ekaara
entaqaa niqaa uva vateharo mintima tianarove: Te niara aaraihai Soromonura uva
irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri aatarako vaiintiva
vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva irurave tianarove,
tiro. Ihuva turama.

Vaana okarara tura
(Ruki 11:24-26)

43 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaanavano vaiinti vaata avutaqihairo qaqini aitarero
aahara vatavaura viharo kaiqe auraara variare tivakero, tavaivaro kia auraara
variainara vaivaro
44 viva nai tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavura vi vaiintira avutaqi
oru qaiqaa variare, tivakero oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero
avuqavuqama kero vataivaro
45 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita
varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave.
Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave.
Naantiara viva airi vaana hampata vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama
turo. Maa entara qora kaiqa vare variaka, vikavata vi vaiintira aanare voqamake
qoraiqamavi variqi vivarave, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura
(Maaki 3:31-35; Ruki 8:19-21)

46 Ihuva vi uvara vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimi vaumanta vira
novavata vira qatanavuvata anire vira uva tiva amireka vahaaqaini himpite vauvaro
47 vovano Ihura vuru tiva amiro tiharo, Ai novavata ai qatanavuvata ai uva tiva
amireka ani vahaaqaini variavo, tiro.
48 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Tavave ti nova vaivo? Taukae ti qata vakaukavara
variavo? tiro.

49 Minti tivakero Ihuva nai kauqu tutukero aave vateharo nai vaintinavu numiqeharo tiharo, Maakama ti novave ti qata vakaukavarama variavo.
50 Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura nakaave, ti nokave, variavo, tiro.

Auru qintato vaiintirara tura
(Maaki 4:1-9; Ruki 8:4-8)

13

1 Vohaa vi entaraqai Ihuva naavu mini kero vevarero nora varuva namari auvahianta oru oquviro mini vairare tumanta
2 vaiinti nahenti airitahaa viva vauraqaa ruvaaqumavi vauvarora tiro, viva qaqira kero oru votuqi vaarirero viraqi oquviro vaiharo namariqaa vaumanta vaiinti nahenti vataini namari auvahianta vauvaro
3 Ihuva vika vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.
Viva mintima tiro: Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave.
4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani nama aqukorave.
5 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro
6 tuqavano kia vevanto otu vurara tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aaharuqama korave.
7 Mintuvaro auru hininavu auqurora nimirivano qampiqoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano mantaaqa kovarora tiro, kia ho qampiqorave.
8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiriro koqema kero qampiqeharo vuru koqe tava airi tava iratorave. Airi tava iratomanta hini kuka aatarake voqavata airi tava iratomanta qaiqaa hini kukavata aatarake airi tava voqavata iratorave.
9 Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

Vo uvaqaa tuqantaakeharo tiva nimu okarara tura
(Maaki 4:10-12; Ruki 8:9-10)
10 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimumanta vira vaintinavu viva unaini anire vira ireha tiha, Are nantiharae vaiinti nahenti kia uva vutuke tiva nimiraitira, uva tuqantaakera vika tiva nimi variarao? ti.
11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kukeqataira, vi uvarara Kotiva niaraqai vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qaqi vaiinti nahentiara kia vi uvara iriate turave. Minti turara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.
12 Kotira uva iriarirava variqiro vi vairaro Kotiva vira kahaqiraro vira uva voqavatama irianarove. Viva mintimakero variqiro viharo Kotira uva airiqamakero irianarove. Kotira uva kia iriarirava variqiro vi vairaro, viraqaahairo Kotiva viva inaaraiqa iritaaina uvara qaqini vara kaanarove.
13 Vaiinti nahenti tavehavata, kia anomake tave variarave. Vika uva irihavata, kia aato kenko timanta iri variarave.
Vika mintiarara ti, te uva tuqantaake vika tiva nimi vaunarave.
14 Vaiinti nahenti minti variarara tiro, haaru vetanto entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqamako uvava maa entara vivauma vaivo. Viva mintima tiro:
15 Maa vatanaaka vika avu aatovano kempukaiqama viro vaivo. Vika kia Kotira uva iriataa imanta, nái aato tintate nái avu qimpateha variarave.
Vika kia mintiataarave. Vika nái avuqohaivata nái aatoqihaivata ti uva iri tave ti haaraatirio, te vika homa kahaqama nimitauraitirio, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*

16 Ho nenavu avuqohai kankomake tave variarara ti, ne quahehama variavo.
Nenavu aatoqihai anomake iriarara ti, ne quahehama variavo.
17 Te quqaa tiari iriate. Haaru vetanto entaqaa airi paropeti vaiintinavuve, koqe
aaraqaa ni vau vaiintikave, vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho
tavorave. Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro.

Auru qintatora vira okarara tura (Maaki 4:13-20; Ruki 8:11-15)

18 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Nenavu iri vaiqe te auru
qintato vaiintiraqaa uva tuqantaake tuna okarara ninavu tiva nimiare.
19 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara vaiinti vovano vi uvara kia kankoma
kero iriraitiro vaivaro, Sataaniva anirero vira avu aatoqihairo vi uvara qaqini raqia
aqukairave. Vi vaiintiva auruvano aara auvahini hiqirura voqaarama vaivo.
20 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura vira okara vaireva maantimama vaivo: Vaiinti
nahenti vonavu Kotira uva iri, vi uvarara quahake variavaro
21 viraqaahairo uvavano vika avu aatoqi kia vukaiqamakero vaimantara ti, vokiaka
vi uvara kaara vika qoraiqama nimite variamanta vika tinavu harivorave tivakeha
qaqirake variarave.
22 Auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqirura, vira okara vaireva maantimama
vaivo: Vaiinti nahenti vonavu Kotira uva iri, viraqaahai vika maa vataraqaahainaa
haikarara noraiqaake iriqi viha, monu airaira vareraraqai iriqi vi variavaro vi
haikava vika ravaaqavuke vaimanta vika Kotira uva iriara qumimaqamake variavaro
vikaqihairo kia koqe kaiqavanovata qovaraiqi vairave.
23 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura vira okara vaireva maantimama vaivo:
Vokiaka Kotira uva kankomake iri, viraqaahai vika koqe kaiqa Kotira vara amitaqi
vi variamanta, vokiaka Kotira uva iriqi viha vika uri naatarake voqavata koqe kaiqa
vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokiaka vika naatarake Kotira uva iriqi viha koqe
kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva nimiriqaa uva tuqantaakero tiva nimura

24 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva
vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo: Vaiinti vovano *uiti* auru
koqera nai naahoqi qintatorave.
25 Auru qintatero viva oru entaqi nai navunaaka hampata vaite vauvaro vira
navutaava anirero viva *uiti* qintatoraqi qora nimirivata qintatorave. ⌞Vi nimiriva
vaireva vira kaqive mareve *uiti* kaqive mareve vohaa qaramakero vaivarovata, vira
tavaqai kia vohaa qaramakero vairave.⌟ Vira navutaava nimiri qintatero vuvaro
26 *uiti*vano nimiri vataakero vohaaraqi qampiqatero inaaraiqakaa tava iratareva
auti vaumanta vira kaiqa vaiintinavu tavovaro vi nimiriva *uiti* vataakero vohaa
qampiqa tero vaurave.
27 Mintima vaumanta vira kaiqa vaiintinavu vira tave, oru naaho qora ireha tiha,
Nora vaiintio, are kiae koqe auru qinta taarao? Taihairoe qora nimirivata viraqi
qovaraiqivo? ti.
28 Minti tuvaro viva oho tiro, Ti navutaavama ti naahoqi vi nimirira qinta taivo,
tumanta vira kaiqa vaiintinavu vira ireha tiha, Hoe tenavu vi nimirira qaqini raru
kararave? tuvaro
29 viva aqao tiro, Kia mintiate. Ne nimiri raru keha *uiti*vata raru kevorave.
30 Qaqi kaivaro *uiti*vanovata nimirivanovata vohaaraqi qampiqaarire. *Uiti*vano
mpeqaiqama viraqe te ti kara qantu vare anikara mintima tirerave: Ne vi nimirira
naane teqake rumpa vare vuru iha quara timitema, viraqaahai *uiti* vira teqakema
vuru ti kara naavuqima timitaate tianarove, tiro. Ihuva vi uvara maantimakero
tuqantaakero vika tiva nimura.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura (Maaki 4:30-32; Ruki 13:18-19)

31 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva: *masteti* auru voqaarama vaivo. Vaiintivano *masteti* auru varero vuru nai naahoqi ututorave.

32 Vi auruva inaara auruqaima vairarama turo. Mintima vaivarovata, vi aurura ututaivaro qampiqa tero ekaa vo naaho vo naaho uri aatarakero katari voqaara vaimantara ti, uvirinavu vira kaaraqira ho *navu/naavu* kaqateha variaravema turo, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Kaupititirara uva tuqantaakero tura (Ruki 13:20-21)

33 Ihuva vaiharo vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi/voruhi* vataakero tuqantaa kaivaro kaupititiravano *porihi/voruhi* hampata avituma viro ekaa mpareti ntera kaivaro noqavi vairave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ihuva uva tuqantaakero tu okarara (Maaki 4:33-34)

34 Ihuva vaiinti nahenti vo uva vo uva tiva nimireva viva kia vutukero tiva nimiraitiro, viva uva tuqantaakeroqai tiva nimiqiro vi vaura.

35 Viva minti tivaqiro vuvaro haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma vaura. Vi uvava mintimama tiro:

> Te vaiinti nahenti uva tiva nimirera kia vutuke tiva nimiraiti, uva tuqantaakeqai tiva nimirerave.
>
> Maa vatara autukero vato entaraqaahai variqi aniha kia kankomake iru uvara, te vi uvara okara ni tiva nimirerave, tura. *(Ihi 78:2)*

Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano Ihurara mintima tura.

Qora nimiri uiti naahoqi qintato okarara tura

36 Ihuva vaiinti nahenti uva tuqantaakero tiva nimiqi viro viraqaahairo viva vaiinti nahenti mini kero naavuqi vumanta vira vaintinavu viva vauraqi orure tiha, Are vaaka tianara vira navutaava nimiri vira naahoqi qintato uvara, vi uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.

37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano koqe auru qintato vaiintira okara vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika maa vikave.

38 Vi vaiintira avutaqi vau vatava vaireva, ekaa maa vatavama vaivo. Koqe auruvano vaireva, Kotira uva iria vaiinti nahentikama variavo. Qora nimirivano vaireva, kia Kotira uva iria vaiinti nahentika Sataanira vaintima variavo.

39 Vira navutaava nimiri qintato vaiintiva vaireva, viva Sataanivave. Kara qantu entava vaireva, ekaara enta naantiara maa vatava taiqa vuaina entavama vaivo. Kara qantu vare anu vaintika vaireka, vika *enseli*navuve.

40 Vira kaiqa vaiintinavu nimiri raruke rumpake vuru iha quara amitontemake, naantiara ekaara entaqaa mintimake qovaraiqianarove.

41 Te Vataini Vatatai Vaintika ekaara entaqaa tenta *enseli* vika nititaari vika otu te raqikiaina vataraqaahai ti vaintinavu qoraiqama nimite vai vaiinti nahentikavata, ekaa qora kaiqa vare vaikavata vaaqu kaiqa vare vaikavata rumpake

42 vare vuru nora iha itainaraqi aqu kaimanta vika ihaqi vaiha iqi rataqi viha nái aarai tenti aneha vaivarave.

43 Vika mini vuru aqukaimanta avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika kuarivano itainantemake, itaqi vivaro Kotiva vika Qova vikaqaa raqikiqiro viramanta vika variqi vivarave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva minti turama.

Koqe airaira vataqi kukeqato uvarara tura

44 Ihuva vaiharo uva vo vaiinti nahenti tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, nora monuve airairave vataqi kukeqa tora voqaarama vaivo. Vataqi vi haikara kukeqa tovaro vauvaro vaiinti vovano vira ranta qovarama kero tavero, quahakero vi haikara qaiqaa kukeqa tero, oru vi vatara varareva ekaa nai vatai haikaraqohairo koqaama kero vi vatara varorave, tiro.

Kau vukaariara tura

45 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintivano kau vukaari varareva rantaqiro vi vaura voqaarama vaivo.

46 Vi vaiintiva vi haikara vi haikara varareva viharo tavovaro vo vaiintivano kau vukaari nai voqavata koqe ura vatovaro viva vira varareva iharo oru nai vato haikaraqohairo ekaa koqaa autukero monu varero vuru amiharo vi kau vukaarira varorave, tiro.

Havuka vahera tura

47 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, vaiintinavu varuvaqi vahe aqukaamanta airi havuka viraqi otiqete ntuva vuara voqaarama vaivo.

Vahe varuvaqi aqukaamanta havuka airitahaa viraqi otiqete

48 mpiqa vuamanta vaiintinavu vahe vira rarau vare vuru qaqaini ke, viraqihai nuntuqi viha koqe havuka varakeha utaqi ruva vate, qora havuka varakeha qaqira aqukaarave.

49 Naantiara ekaara entaqaa vira voqaarama varianarove. Vi entara *enseli* vika tuvure vaiinti nahenti rairaqi viha avuqavuqaake ni vaika qaqi ke, qora kaiqa vare vai vaiinti nahentika

50 ntita vare vuru nora iha itainaraqi aqukaimanta vika viraqi vaiha iqi rataqi viha nái aarai tenti aneha vaivarave, tiro.

51 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu irero tiharo, Te vi uvara vi uvara ni tiva nimunara ne hoe iriavo? tumanta vinavuka eo tuvaro

52 viva vinavuka tiva nimiro tiharo, Kotira haarua uva okara tiva nimi varia vaintikaqihairo vovano Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvarara quqaave tivakero Kotira vaintiqama vuarirava, vi vaiintiva vaireva, naavu qora voqaarama vaivo. Vi vaiintiva nai naavuqihairo vo haika vo haika, haaru vato haikaravata, qaraaka vato haikaravata, vare vairave, tiro.

Nasaretiqihainaaka Ihura qoririma amitora
(Maaki 6:1-6; Ruki 4:16-30)

53 Ihuva vo uva vo uva tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva vi vatukara mini kero

54 nai maaqaini anirantero oru maara naavuqi vaiharo vo uva vo uva tiva nimumanta vaiinti nahenti ravukuvi tiha, Ike, vi vaiintiva taihairoe koqe avu aato vareroe koqe uva ti vaivo? Tavave vira noraiqama kero kempuka amivaroe viva nora kaiqa vare vaivo? ti.

55 Vika minti tivake aqao ti, Vi vaiintiva tainta auti vai vaiintira maaquvanoma vaivo. Mariava vira novama vaivo. Iemivavata, Iohepivavata, Saimonivavata, Iutaasivavata, vinavuka vira qatanavuma variavo.

56 Vira auranavu maini tinavu hampatama variavo. Taihairoe viva vi kaiqara vi kaiqara okara tavairave? ti.

57 Minti tivake vika Ihurara tiha, Viva kia nora vaiintive. Viva qumina maa vatanaavaqaima vaivo, tivakeha vira qoririma amitora.

Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti vaiintivano vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara nora vaiintive tivake vira quahama amitevarave. Viva nai maaqaini vairamanta vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora vaiintive tivarave, tiro.

58 Ihuva minti tivakero vi vatanaaka kia virara kempukaiqamake irurara tiro, Ihuva mini vaiharo nora kaiqa taaraiqaqai vara nimitora.

14

Ionira arukora
(Maaki 6:14-29; Ruki 3:19-20; 9:7-9)

1 Vi entara Herotiva Kariri vataqaa raqiki vaiharo, vaiinti nahenti Ihurara ti vau uvara vivavata irura.

2 Herotiva iriro nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Oho, vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.

3-4 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatovaro Ioniva Herotira tiva amiro tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vi uvara kaara Herotiva vaiinti vo atitovaro Ionira ravaaqavu kero vira rumpa varero vuru karapuhiqi kora.

5 Herotiva Ionira arukaataa uvaro, vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintive turara tiro, Herotiva vika naatu qeteharo kia vira arukora.

6 Mintuvaro Herotiva nai vatato entava qovaraiquvaro vi entaraqaa viva vaiinti vonavu naarama komanta ani ruvaaqumavi vauvaro Heroti-Namarira raavuravano vika ihi rava nimite vauvaro Herotiva vira tavero, voqamakero quahama amiteharo

7 nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe ai amiare, tiro.

8 Herotiva minti tuvaro vi varaatava nai nora irovaro vira nova maa uvara tiane tuvaro vi varaatava Herotirara tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira vara viri timiane, tiro.

9 Minti tuvaro King Herotira muntukavano qoraiquvaro viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvararavata, kara nareka anu vaiintikaravata iriharo, viva vaiinti vo atitero vi varaatava tinantema kaane tuvaro

10 vi vaiintiva oru karapuhiqihairo Ionira aunta teqa kora.

11 Teqa kero vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.

12 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintika ani vira vaata vare muntu quntama te, viraqaahai vika vuru Ihura tiva amura.

Ihuva inaara kara 5,000 vaiinti nimura
(Maaki 6:31-44; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-13)

13 Ionirara Ihura vuru tiva amuvaro Ihuva vi uvara iriro vi vatukara mini kero votuqi vaarirero nai vaintinavu vataakero nariaraa vaireva qumina vataini vumanta vaiinti nahenti airitahaa vi uvara iri, vo vatuka vo vatukaihai vataqaa Ihura avataqi vura.

14 Ho Ihuva orurero votuqihairo vaavirero tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauvaro viva vikara aaqurihama nimitero vikaqihai nihavu vaiinti nahentika vaata koqema nimitora.

15 Ihuva mini variqiro vuvaro kuarivano tuvi vumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Maini qumina kantave. Entama vuantorave. Vaiinti nahenti nititaira oru vatukanavuqihai kara koqaamake naate, ti.

16 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vika nititaimanta vuate. Nentanavu vika kara nimimanta naate, tumanta
17 vinavuka aqao ti, Tenavu tavauraro maini mpareti kauqurunavuvata havuka taaraqantavataqaima vaivo, ti.
18 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vi karara vara viri timiate tivakero
19 vaiinti nahentiara ukau kanta oquvi variate tivakero viva mpareti kauqurunavu varakero, havuka taaraqantavata varakero, naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero mpareti nkuikero vi karara nai vaintinavu nimumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ekaa rairake nimumanta
20 vika ekaa ho nora. Ekaa vaiinti nahenti ho nomanta viraqaahai vira vaintinavu rutantuto utara, nora utanavu vare, vika neha raukuto karara nuntuke utaqi ntuvaqi vi, uta 12navu mpiqa kora.
21 Vi entara 5,000 vaiinti vi karara nomanta nahentivata vaintivata airitahaa, vi karara nora.

Ihuva varuva namari vaura aiqu ntavaqiro vura (Maaki 6:45-52; Ioni 6:16-21)

22 Ihuva kara nimiro viraqaahairo nai vaintinavu nititero tiharo, Votuqi vaarire ne naane varuva namari hini mantaraini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari nái maaqa nái maaqa vuate, tiro.
23 Minti tivakero viva vaiinti nahenti nititama kero, viraqaahairo Kotira aarareva verara aiqinaqaa vuvaro entama vuvaro viva mini oru nariaraa vaura.
24 Mini vauvaro votuvano varuva avutaqaa vuvaro uvaivano vika virera unaihairo anuvarora tiro, namarivano votu venta ventamaqi ani vaura.
25 Uvai uti vauvaro namarivano votu venta ventamaqi vi vauvaro aatitareva aumaiquvaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo ntava varero viro vika unaini vura.
26 Vika unaini vumanta vira vaintinavu tavovaro viva varuva vaura aiquqaahairo ani vaumanta vika voqamake aatu itomanta noraiqaake qete vaiha oi oi tiha vaana-vanove ti vauvaro
27 Ihuva vaaka vikara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia qetaate, tiro.
28 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are quqaa viva irera, are tiriaravata tiraqe tevata aiquqaahai namari vaura are inanaini vuare, tiro.
29 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho aniane, tiro. Tuvaro Pitaava votuqihairo vaavirero varuva vaura aiquqaahairo Ihuva anunaini viro.
30 Viva mini viharoma ho virare tivakero tavovaro uvaivano voqamakero uti vauvaro vira tavero, viva qetovaro vira aiquvano namariqi otiqetareva uvaro viva Ihurara naverai tiharo, Noravauvo, ti kahaqiane, tuvaro
31 Ihuva vaakama nai kauqu tutukero vira utu varero tiharo, Are tiriaraqai kempukaiqama kera iriataarave. Are nantivare taara aato iriarao? tiro.
32 Ihuva minti tivakero vikantiro votuqi vaari rovaro uvaivano vaaka taiqa vura.
33 Mintuvaro vira vaintinavu votuqi vauka Ihura quahama amiteha vira autu tuaherake tiha, Are quqaama Kotira Maaquvano variarao, tura.

Ihuva Kenesareti vatanaaka niha vuka koqema kora (Maaki 6:53-56)

34 Vinavuka minti tivake votuqi varuva taqa vare Kenesaretini orurora.
35 Mini oruromanta vi vatanaaka Ihura viraaqamake tave, uva varakomanta ekaa aumanto vau vatukaraqihai aihavu vaiinti nahentika ntita vare vuru Ihuva vaunaini vate,
36 Ihurara mpo tiha, Qaqi kaira vika ai utavaaqa vitianta utu varaivaro vika vaata koqema vuarire, tumanta Ihura utavaaqa utu varoka koqema vi vaura.

15

Naaqu taatoka uvara tura
(Maaki 7:1-13)

1 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura tavareka
Ieruharemiqihai anire Ihura ireha tiha,
2 Nantihae ai vaintinavu tinavu kaivaqaukavara uva maara tivatora raqake variavo?
Ai vaintinavu kia kauqu hiqama karaiti, kara ne variarave, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva nái tiva nimiro tiharo, Ne vo? Ne nantihae Kotiva tivatai
uvara kia iriraiti, nenta uvaqai iriqi vi variarave?
4 Kotiva mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka
qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.
5 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha,
Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimire iaina monura kia
nitanta nimiraiti, te vi monura Kotira amitarerave tirera,
6 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, ti variarave.
Ne hampi uva minti tivakeha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara
tivato uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave.
7 Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru vaiharo niara
avuqavuqama kero uva qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo
Kotiva mintima tivo tiro:
8 Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara
vaimanta variarave.
9 Vika vaiintivano nái qumina uva maara tiva nimia uvara vi uvaraqai ti variarara
ti, vika quminama ti hutu tuahere variavo, turave. *(Aisaiaa 29:13)*
Aisaiaava haaru vetanto entaqaa niara minti turave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama ke vairave? tura
(Maaki 7:14-23)

10 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti naarama kero vikara tiharo, Maa uvara
irihama kankomake iriate.
11 Vaiintivano kara neva, vi karava kia vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai
avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake
vairave, tiro.
12 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta vira vaintinavu viva unaini orure tiha, Are kiae
iriarao? Parasi vaiintinavu are vaaka vaiinti nahenti tiva nimiana uvarara irihama,
vika kia quaharaiti, qora uvave ti variavo, ti.
13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Oho, Parasi vaiinti vika vaireka, vika ti Qova
naaruvaini vaiva kia ututai karara voqaara variarave. Qora kara tuqa vataakero raru
kaintemakero, viva vika qaqira kaanarove, tiro.
14 Minti tivakero viva Parasi vaiintinavuara tiharo, Kia vikara noraiqaake iriate.
Vika avu qimpa vimanta vaiha, avu qimpa vuaka vonavuvata aara numiqareka auti
variakave. Avu qimpa vira vaiintiva avu qimpa vina vaiintira vo vitakero aara
umiqareva auti vairera, vitanta oraqi aqu vivarave, tiro.
15 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vaaka uva tuqantaakera vaiinti nahenti tiva
nimiana uvara tinavu tiva timiraqe vi uvara okara iriare, tuvaro
16 Ihuva tiharo, Ike, nenavuvata kiae kankomake iriavo?
17 Ne kiae tavaavo? Vaiintivano kara naivaro vi karava ⌞kia vira avu aatoqi
viqetaraitiro,⌟ vira araraqiqai otu variro, viraqaahairo qaqini tuvitare vairave.
18 Vira noqihairo ti vai uvava, vi uvavama avu aatoqihairo anireharo vira qoraiqa-
make vairave.
19 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu haikara iriarirava qovaraiqi vairave. Vaiinti
arukaariravave, vora qorainti vataakeroe vora naata vataakeroe hampi nuariravave,

hampi qaramaqiro nuariravave, muara autuariravave, una uva tiariravave, vora autu vataini tuvuarire tiro una uva tiariravave, vi haikava vi haikava viraqihairo qovaraiqi vairave.
20 Vi haikava vi haikava avu aatoqihairo anireharo vaiinti qoraiqama kaivaro ⌞Kotiva vi vaiintirara qora vaiintive ti vairave.⌟ Vaiintivano kauqu kia hiqama karaitiro kara naarirava kia vira vara qoraiqama kaanarove, tiro.

Ihuva vo vatanaa nahenti kahaqama amitora (Maaki 7:24-30)

21 Ihuva minti tivakero vi vatara ⌞Kenesareti⌟ mini kero vatuka taaraqanta Taiaavata Saidonivata vau vataraqaa oru vaura.
22 Mini oru vauvaro vi vataraqaahairo Kenaani nahenti vovano Ihuva vaunaini orurero Ihurara naveraitiro tiharo, Nora Vaiintio, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane. Vaanavano ti raavura avutaqi vaivaro viva anomakero qoraiqama viro vaivo, tiro.
23 Vi nahentiva minti tuvaro Ihuva kiaqai uvavata tiraitiro vauvaro, vira vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Mpo, vi nahentira kahaqiraro vaaka vuarire. Viva tinavu tivataqi aniharo tinavu haare vaivaro tinavu popohama timitaivo, ti.
24 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Isareri vatanaaka sipisipi voqaara kakakima vuavaro Kotiva ti tititaimanta te vi vatanaakaqai kahaqama nimitarera tuvuraukave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva ani Ihura avuqaa hiqirivi vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, ti kahaqama timitaane, tuvaro
26 Ihuva aqao tiro, Hauri te vaintivano i karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro.
27 Ihuva ⌞uva tuqantaakero⌟ minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama tiarao. Ho vaiintivano kara viti aqukaira vairi vika ani ne variarave, tiro.
28 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Nahentivauvo, are tiriara kempukaiqaa kerama iriarao. Are tinantemake, te mintima amitarerave, tiro. Ihuva minti tuvaro vate viraqai vira raavuravano koqema viro vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora

29 Ihuva vi vatara mini kero Kariri Varuva auvahianta oru viro aiqinaqaa vaarirero oquviro vaumanta
30 vaiinti nahenti airitahaa viva unaini orurora. Vika niha vukavata ntita vareha aiqu qoraiqaa vurave, avu qimpa vurave, vuhaari rarera vurave, no tinta vurave, vo rovara vo rovara varokave, vika vika ntita vare vuru Ihura aiqu taraini kovaro viva vika ekaa koqema kora.
31 Ihuva vika koqema komanta vaiinti nahenti tavomanta no tinta vuka ho uva tumanta, vuhaari rarera vuka qaqi avuqavu vaumanta, aiqu qoraiqaa vuka qaqi numanta, avu qimpa vuka qaiqaa qaqi tave vaumanta, vaiinti nahenti vika tave voqa-make ravukuvi kauqu runkinkiri iha Kotira autu tuahereha tiha, Tinavu Variqavano koqema kero tinavu Isareriqaa raqiki vaivo, tura.

Ihuva 4,000 vaiinti kara nimura (Maaki 8:1-10)

32 Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo, Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi vihama vika nái kara nama taiqa kaavo. Te vika nái maaqaini qaqi nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/vuakaatauma* vi hiqintivorave, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Maini qumina kantave. Taihaie tenavu kara varake vika nimirarave? Vaiinti nahenti airitahaa maini variavo, ti.

34 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7navuvata, inaara havuka taaraiqavatama, ntuva tauro, ti.
35 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuate tivakero
36 mpareti 7navuvata havuka taaraiqavata varakero Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero raira kero nai vaintinavu nimumanta vinavuka varake vaiinti nahenti nimiqi vumanta
37 vika ekaa vi karara ho nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7navu mpiqa kora.
38 Vi karara vaiinti 4,000navu ne vaumanta, nahentivata vaintivata airitahaavano nora.
39 Vika kara nama kovaro Ihuva vika nái maaqa nái maaqa nititama komanta vuvaro viva votuqi vaarirero varuva taqa varero Magadaani vataini vura.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura
(Maaki 8:11-13; Ruki 12:54-56)

16

1 Ihuva mini vumanta Parasi vaiintinavuvata, Satiusi vaiintinavuvata, Ihuva vaunaini orure, kaiqe vira avateha tavaare tivake Ihurara tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa qovarama kairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare, ti.
2 Vi vaiintinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne erainaini tavaavaro naaruvaini vehohaaraiqimanta ne tiha, Hura uvihaanarove, ti variarave.
3 Ne toqaqi tavaavaro naaruvaini kumporaiqimanta tiha, Vate aaqu ntuanarove, ti variarave. Ne naaruvaini tavehama kuari itaaina okararave, aaqu ntuaina okararave, ho tavehavata, ne nantihae maa entara qovaraiqiaina okarara kia kankomake iri tavaavo?
4 Qora kaiqaqai vare variaka Kotirara qumimaqamake variaka, vikama nora kaiqa humiqairaqe ai okarara quqaave tiare ti variarave. Kia te tenta okara vika numiqeha nora kaiqa vo vararerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara mintuma kontema kero, Kotiva tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne ti okara kankomake iriha ne tiriara Kotiva atitai vaiintivave tivarave, tiro. Ihuva minti tivakero vi vaiintinavuka mini kero vurama.

Parasi vaiintinavuaravata Satiusi vaiintinavuaravata rauriha variate tura
(Maaki 8:14-21)
5 Ihura vaintinavu tauruke kia mparetivata ruva vararaiti, qaqi varuva namari taqa vare vura.
6 Ihuva tiharo, ⌞kaupititiravano avituma viro mpareti ntera kaivaro noqa vi vairave.⌟ Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaarama variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tiro.
7 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuqantaakero vika tiva nimu uvara kia iriraiti, nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti kia vare anunara, vira kaarae minti tivo? tura.
8 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka ti vau uvara iriro tiharo, Ike, tiriara noraiqaake iriataara vaimanta ne inaaraiqama tiriara iri variavo. Ne nantihae mpareti kia vare aniara kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo?
9 Kiae ni aato kenko timanta iriavo? Te mpareti kauqurunavu varake nkuike 5,000 vaiinti nimiavauna entaraqaa ne vika neha ko karara nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Kiae ne virara iritaavo?
10 Te 4,000 vaiinti mpareti 7navu nimiavauramanta vika neha kora ne nuntu vareha nanti nanti utanavue mpiqa korave? Ne kiae viraravata iritaavo?

11 Te vaaka tuna uvara ne nantihae kia aato kenko timanta iriavo? Te niara uva
tuqantaake tunara kia mparetiaravauve turo. Te niara tiha, Parasi vaiintinavuvata
Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaara variamantara ti, nenavu vikara
rauriha variatema turo, tiro.
12 Ihuva minti tumanta vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva kia mpareti
unte kaupititirara rauriha variate tiraitiro, viva Parasi vaiintinavuvata Satiusi vaiinti-
navuvata tivataa uvarara, virarama rauriha variate tivo, tura.

Pitaava Ihura okarara tura
(Maaki 8:27-30; Ruki 9:18-21)

13 Ihuva vatuka vo Sisaria Piripai aaqanto anirero nai vaintinavu irama nimitero
tiharo, Ti Vataini Vatatai Vaintikara qaqi vaiinti nahenti ta vaiintirave tihae ti variavo?
tiro.
14 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vauvave ti
variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta, vokiaka
ariara tinavu kaivaqava Ieremaiaavave vo paropeti vaiintivanove qaiqaa qovarama
viro vaivoma ti variavo, ti.
15 Vinavuka minti tuvaro Ihuva náinavu irero, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara
ta vaiintirave ti variavo? tiro.
16 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava Ihura tiva amiro tiharo, Are *Mesaiaa*vano—
Kotiva atitai vaiintivave. Variqavano Kotiva qaqi variqiro vi vaivara are vira
Maaquvanoma varira iarao, tiro.
17 Pitaava minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Are Ionira maaqu Saimonivave. Are
tiriara minti tiararo Kotiva ai koqema amite vaivo. Kia qaqi vaiintivano ti okarara ai
tiva amivara irianarave. Ti Qova naaruvaini vaiva, vivama ti okarara ai qoqaiqama
amivara irianarave.
18 Te ariara mintima tirerave: Ai autu *Pitaarave—Orirave.* Ho te maa oriraqaa tenta
naavu kaqa tarerave. Vi naavuva vaireva, ti vaiinti nahenti vi naavukama vaivarave.
Qutira haikavanovata kia vi naavura ho aatara kaanarove.
19 Te *ki* ai amiarirara are qenti qantua nimitaira vaiinti nahenti Kotiva raqiki-
ainanaini vivarave. Are vataini vaihara nana nana haikarae qora haika qioqama
tairaro Kotivavata naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma qioqama
taanarove. Are vataini vaihara nana nana haikae kia qioqama tairaro Kotivavata
naaruvaini vaiharo ai uva iriharo vohaa qarama keroma vi haikara kia qioqama
taanarove, tiro.
20 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu kempukaiqama kero tiva nimiro tiharo, Kia
vokavata te *Mesaiaa*vano vaunarara tiva nimiate, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tiva nimura
(Maaki 8:31–9:1; Ruki 9:22-27)

21 Vi entaraqaahairo Ihuva nai vaintinavu hoqarama kero nai qutu vuainarara
vutu kero tiva nimiro tiharo, Te Ieruharemini oru vuari mini nora vaiintinavuvata,
Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia
vaiintinavukavata, vika ti qoraiqama timitaqi vi vaiqe te aihavina haikara varaqi vuari
ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.
22 Ihuva minti tuvaro Pitaava vira vita vuru auvahini kero virara aqao tiro, Nora
Vaiintio, Kotiva vika kiama qaqi kaira vika ai mintima kevarave, tiro.
23 Pitaava minti tuvaro Ihuva tuqantaa viro Pitaara atiharo tiharo, Sataanio, niaraini
vuane. Kia ti aara kuvai timitaane. Are kia Kotiva irintema keravauve iri variarao. Are
qumina vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.
24 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira
vaiintiva, viva nai muntukavano vainara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara
aqu varero ti naantiaraini aniarire.

25 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
26 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove? Kia hove. Viva kia ho vo koqaa autu kero qaiqaa qaqi variqiro vuanarove.
27 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Te naantiara qaiqaa naaruvaihai mpeqavano orurante tuvirerave. Vi entara ti Qora koqe okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te *enseli* vika hampata tuvu vaiha ekaa vaiinti nahenti kaiqa varerara irihama vika nái koqaa nimirerave.
28 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpite variaka vinavuka kiama qaqi qutu vivarave. Te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi te avuhainaa vaiintiqamavi variari vinavuka ti tavama kema qutu vivaravema turo, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata kuqu vura
(Maaki 9:2-13; Ruki 9:28-36)

17

1 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira vira qata Ioniravata, vinavuka ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu mini vaireka vura.
2 Ho vika mini vaiha tavovaro Ihura vaatavano aahuva vo vaata kuquviro vauvaro vira virivano kuarivano itaintema kero, ataa iharo vauvaro vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura.
3 Vira vaatavano mintimakero kuquviro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vika kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.
4 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo, koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.
5 Pitaava vi uvara qaqiqai ti vauvaro tonavuvano takuqiharo hantaiqiharo hihipaama vuvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve, ti hantuqa hari vai vaintirave. Te virara quahema vauro. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.
6 Uvavano minti tumanta vira vainti taaramonavu voqamake aatu itomanta vata kanta hiqirivi, viri vataini ke vauvaro
7 Ihuva orurero nai kauqu vinavukaqaa vatero tiharo, Maakao, himpuate. Kia qeteha variate, tumanta
8 vinavuka vuruvi tavovaro Ihuvaqai vauvaro kia vaiinti vovanovata vaura.
9 Ho vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaaka tavaa haikara kia vokavata tiva nimiate. Te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari homa nenavu vi entaraqaahai vi uvara tiva nimiqi vuate, tiro.
10 Ihuva minti tumanta vinavuka vira ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika minti tiarave: Elaitaava tinavu kaivaqava naanema qovarama vuanarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.
11 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava avuni ekaa haika naitaramakero avuqavu vatareva qovaraiqianarove.
12 Ho te ni tiva nimuro: Elaitaava vaaka avuni anirorave. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu kia vira viraaqamake tavaraiti, vika hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Vi vaiintinavuka ti Vataini Vatatai Vaintikavata mintimake qoraiqama timitevarave, tiro.
13 Ihuva minti tuvaro vinavuka aato kenko tumanta iruvaro Ihuva Elaitaaraqaa uva tuqantaakero Ioniva namari nimi vau vaiintirara tura.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitovaro vura (Maaki 9:14-29; Ruki 9:37-42)

14 Vinavuka aiqinaqaahai tuvunte tavomanta airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauvaro vaiinti vovano oru Ihura avuqaa tori kauru araviro tiharo,
15 Nora Vaiintio, ti maaquara mpo ike tiva amitaane. Viva noraiqamakero vueraiqama viro qoraiqamavi vaivo. Airi entama ihaqi aqu viro namariqi aqu viro i vaivo.
16 Te vira vita vare ai vaintinavu varianaini vuru kauramanta vinavuka vira koqema karare tihavata, kia ho vira koqema kaavo, tiro.

17 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne hampi aaraqaaqai ni variakave. Ne Kotirara kempukaiqamake iriataara vaimanta kia iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate, tiro.

18 Minti tumanta vi vaintira vite anuvaro Ihuva vaana vira atiharo atitama kovaro vainti vira avutaqihairo qaqini aitarero vuvaro viraqaahairo vira vaata koqema vuvaro ho vaura.

19 Ho vauvaro vira naantiara Ihuva nariaraa vaumanta vira vaintinavu orure ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantiharoe kia tinavu uva irivo? ti.

20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Kotirara iriqi vi variava kia ho vaivarora tiro, vaana viva kia aitarairave. *Masteti* auruve, ⌞qamaqara auruve,⌟ inaara auruqai vairave. Nenavu Kotirara iriqi vi variava vi aurura voqaara vairera, nenavu homa nora kaiqa varehama maa aiqinarara maihaira vutuni vuane tivaro aiqinavano mini vuanarove. Ne mintimakeha Kotirara iriqi vivera, ne ekaa kaiqa homa varevarave, tiro.

21 [Ne kia Kotira aararaiti, kia karavata aurama taraiti, ne kia ho vi vaanauka nititevarave, tiro.] Ihuva turama.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura (Maaki 9:30-32; Ruki 9:43-45)

22 Ihura vaintinavu Kariri vataini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqama kaira ti ravaaqavu vare
23 vaiintinavu kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varikema qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Minti tumanta vira vaintinavu muntukavano qoraiqumanta vaura.

Takisi aqukorara tura

24 Ihuva nai vaintinavu vataakero Kapenaumini oruromanta Ieruharemini Kotira Naavuqaa raqikiha *takisi* vare vauka anire Pitaara ireha tiha, Ninavu nora vaiintivanovatae *takisi* vira aquke vairave? tuvaro
25 Pitaava eo tiro, Vivavatama *takisi* aquke vairave, tiro.

Minti tivakero Pitaava naavuqi vuvaro Ihuva naane Pitaara irama amitero tiharo, Saimonio, vataini variaka vika avuhainaaka ta vatanaakaqihai takisi vare variarave? Nai navunaakaqihaie, vo vatanaakaqihaie vare variarave? Tiraqe iriare, tiro.

26 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Vika vo vatanaakaqihai *takisi* vare variarave, tiro.

Tuvaro Ihuva tiharo, Tenavu kia vo vatanaaka vairaiti, tenavu Kotira navunaaka vaihara ti, tenavu *takisi* aquarirava kiama ho varianarove.

27 Ho vika tinavu titivorave. Virara iriharama oru varuvaqi *huku naaqunta/pirima* aqukairaro tota aruvina havukara mpaqi kera vira no *ampahu/ampihau* kera viraqihaira monu varakera tiriaravata nenaravata *takisi* aquane, tiro. Minti turama.

18

Tinavuqihairo tavave noravano varianarove tura (Maaki 9:33-37; Ruki 9:46-48)

1 Vi entara Ihura vaintinavu Ihuva vaunaini orure tiha, Tinavuqihairo tavave Kotiva raqikinaraqi vaiharo avuniqama viro varianarove? ti.
2 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vainti naati aaramakero vinavuka nivuqaa vainti vira himpimatero
3 tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Nenavu kia hampi avu aato iri variara qaqirake kia naati vainti voqaaraiqama vivera, ne kia Kotiva raqikiainaraqi ho vivarave.
4 Kotiva raqikiainaraqi vaiinti vovano nai autu vatainiqamakero maa vaintirura voqaara variarirava, vivama avuniqama kero vuanarove.
5 Vaiinti vovano maa vaintirura quahama amitaintema kero, viva tivatama quahama timitaanarove.

Vokika qora aara numiqevorave tura (Maaki 9:42-48; Ruki 17:1-2)

6 Maa vaintirura voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.
7 Oho, vataini vai vaiinti nahentika qora kaiqa varaate tiro, vo haika vo haikavano vika avataanarove. Qora kaiqa qovarama kaaina vaiintirara oho tiva amitauro. ⌞Naantiara vi vaiintiva tavaanarove.⌟
8 Ai kauquvanoe ai aiquvanoe qora kaiqa varairera, vira teqa kera aqukaane. Viraqaahaira vohaa kauquqai vairavae, vohaa aiquqai vairavae, naantiara homa qaqi variqira vinarave. Qora kaiqa varehara taara kauque, taara aique, vairava vairamanta kia qimpe vaina iharaqi ai aqukevorave.
9 Are hini avuqohaira avu auti vaihara qora kaiqa vare vairera, qaiqaavata mintiaqi vuarorave tihara, nena avu hini qaqira vauru kera aqukaane. Are kia qora kaiqa vararaitira, vohaa avuqai vairava naantiara homa qaqi variqira vinarave. Are taara avu vairava qora kaiqa varaqira viramanta ai nora iha itainaraqi aqukevorave.
10 Ne rauriha variate. Maa vaintinavuka vainti naati variamanta ne vikaqihai voruara qoririmakeha qumina vaintiruve tivorave. Vika *enseli*navu vikarao tiha, naaruvaini ti Qora aaqantoma variarave, tiro.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura (Ruki 15:3-7)

11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, [Te Vataini Vatatai Vaintikama te kakakima vua vaiinti nahentika rantarera tuvuraukave.]
12 Ne maa uvara tiainara nantimake irivarave? Vaiinti vovano 100 sipisipi vatairava tavairaro sipisipi vovano kakakima virera, viva kiae 99 sipisipi hininavu ho vaika aiqinaqaa mini kero, kakakima vina sipisipira rantareva vuanarove?
13 Te quqaa uva tiari iriate. Viva virara rantaqiro viviro ho ranta kairera, viva tiharo, Kakakima vira tenta ranta kauro, tivakero voqamakero vira quahama amiteharo 99 sipisipinavu kia kakakima vikara kia noraiqama kero quahama nimitaanarove.
14 Vira voqaara ti Qova naaruvaini vaiva maa vaintinavukaqihairo vonkuvano kakakima vuantorave tiharo vairave, tiro.

Ai qata vakaa vovano ai qoraiqama amitaainarara tura

15 Ai qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, oru vira vataakera vaihara nentatantaqai vi uvara avuqavu qiate. Viva ai uva ho irirera, netanta koqemake vohaanaiqamavi vaivarave.

16 Viva kia ai uva irirera, oru vaiinti vohaiqae taaraqantae ntita varaira vitantavata
ani vaiha ai uva irihama ho quqaama tivo tivarave.
17 Mintiaqi vivaro vi vaiintiva ninavu uvavata kiaqai irirera, viraqaahaira ekaa
Kotira vaiinti nahenti ruvaaquma kera nena uva tiva nimiane. Vi vaiintiva Kotira
vaiinti nahenti ruvaaquma tekara kia irirera, ne nentaqaahai vi vaiintira ekaara
atiteha tiha, Are kia Kotira uva iria vaiintika voqaarama variarao. Are *takisi* vare
varia vaiintinavuka voqaarama variarao, tiate.
18 Te tiari iriate. Ne vataini vaiha nana nana haikae qora haika qioqama taivaro Ko-
tivavata naaruvaini vaiharo ne qioqama tera viraqaima vivavata qioqama taanarove.
Ne vataini vaiha nana nana haikae kia qioqama taivaro Kotivavata naaruvaini vaiharo
vi haikara kia qioqama taanarove, tiro.
19 Ihuva minti tivakero tiharo, Te qaiqaa tiari iriate. Niqihai vaiinti taaraqantavano
vohaa avu aato vateha Kotira iraivaro ti Qova naaruvaini vaiva vitanta tintema kero
nimianarove.
20 Taaraqantae, taaramonavue, ti kaiqarao tiha ruvaaquma vivera, ho te vinavuka
avutanama vairerave, tiro.

Nai kena vaiintiara kia aaqurihama amito vaiintirara tura

21 Ihuva minti tuvaro Pitaava oru Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, ti qata vakaa
vovano qora kaiqa vara timitaqi virera, te nanti nanti tataae virara kia ariqaa uva
vataraiti, qaqirama kauro, tirarave? Te 7 tataae minti tirarave?
22 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ariara 7 tataaqai vira uva qaqira kaane
tiraiti, te ariara vira uva vo tataa vo tataa 500 tataa vira uva qaqira kaane turo, tiro.
23 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Avuhainaa
vaiinti vovano nai kaiqa vaiintinavu nimu monura tenta qaiqaa vararerave turave.
24 Minti tivakero hoqaramakero vare vaumanta vira kaiqa vaiinti vo naane vita vare
viva uraqi vuru kovaro vi vaiintira amu monuva nai uritarero nora monu 10 *milion*
kinaa vauvaro vi vaiintiva ekaa vi monura nama taiqa korave.
25 Mintimakero vira kaiqa vaiintivano ekaa vi monura namakero kia ho nai
amiarirava vauvarora tiro, avuhainaa vaiinti viva tiharo, Oho, vi vaiintiravata, vira
naata vaintivata, viva onaana ina haikaravata, ekaa vi haikara vokika nimiha monu
varake tinta timiqe te tenta amuraro namakaira tenta vira varaare, tiro.
26 Viva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are
vairaqe te vi monura rantaqi vivi, ekaa rantake nina amiare, tiro.
27 Minti tuvaro avuhainaa vaiinti viva vira aaqurihama amitero tiharo, Ho te ariara
mpo ike tiva amitehama ai amurara namakaana monura kia tinta timiane turo. Qaqira
kera nena homa vinarave, tiro.
28 Minti tiva kovaro vira kaiqa vaiintivano vevarero tavovaro vira hana kaiqa vaiinti
vovano 10 kina amuva vauvaro oru vi vaiintira aunta raqutiharo nai monu naariharo
tiharo, Te ai amuna monura vaaka tinta timiane, tuvaro
29 vira kana kaiqa vaiintivano tori kauru araviro mpo ike tiro, Are vairaqe te vi
monura rantake ai amiare, tuvaro
30 vira hana kaiqa vaiintivano kia vira uva iriraitiro, nai hana vaiinti karapuhiqi
kero tiharo, Te ai amuna monura ekaa tinta timiraqe ai kuvantu kaare, tiro.
31 Minti tivakero nai hana vaiinti karapuhiqama komanta vira kaiqa vaiinti hininavu
tave, virara qorahaama autivo tivake, vika náiqai tiva vare vuru nái nora vaiinti tiva
amurave.
32 Vira vuru tiva amuvaro vira nora vaiintivano nai kaiqa vaiinti aarama kero tiva
amiro tiharo, Are vaaqu kaiqa varaara vaintiva variarao. Are tiriara mpo ike tiva
timitaane tiaramantara ti, te nora monu ai amurara namakaanara ekaa qaqira kehama
kia tinta timiane tunarave.

33 Te ari aaqurihama amitaunantema kera, arevata nena hana vaiinti aaqurihama amitaataara vaivara kia mintira iarao, tiro.
34 Minti tivakero avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro nai kaiqa vaiinti ontaanavu, vaiinti ntaihe vauka nimiro tiharo, Viva karapuhiqi variqi viharo ekaa vira amiavauna monura tinta timiarire turave, tiro.
35 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne nenta hana vaiinti uva kia qaqira karaiti qaqiqai iriqi vivera, ti Qova naaruvaini vaiva ninta uvavata qaqiqai iriqiro vuanarove, tiro.
Ihuva turama.

Nai naata qaqira kaainarara tura
(Maaki 10:1-12; Ruki 16:18)

19

1 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero Kariri mini kero Iutiaini Iotani Namari hini mantaraini vumanta
2 vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vuvaro viva mini vaiharo aihavuka koqema nimite vaura.
3 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amiteha tiha, Hoe vaiintivano nai hampi uva iriharo nai naata qaqira kaanarove? Viva mintirera, tinavu maara uva raqae kaanarove, kiae raqa kaanarove? Are tiraqe iriare, ti.
4 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu kiae Mosiva qara ntuvato uvara kaara ntuvake iriavo? Vi uvara maantimama vaivo:
Naaruvavata vatavata autukova, Kotiva hoqarero vaiinti autireva, vaiintivata nahentivata autukero tiharo,
5 *Te mintima kaunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove,* turave.
(Okara 2:24)
6 Vitanta kia vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vaatavano vohaa vaataqaima vairave. Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.
7 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Quqaama Kotiva minti turave. Ho nantiharoe Mosiva vo uva tiva torave? Mosiva tivato uvava vo maantimama vaivo:
Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo, viva homa ai qaqira kauro ti uvara qara ntuvakero, nai naata amiharo vira atitamake vairave, ✡ turave. Mosiva nantiharoe vi uvara tivatorave? ti.
8 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia Kotira uva iriataa umanta vauvaro viva qaqi komanta vika vi okarara avataqi vurave. Tota hoqarero vata aututo entara kia vi okarava vaurave.
9 Te niara mintima turo: Nahentivano kia vo qorainti vataakero niraitiro vairaro, vira vaativano vo uva kaara qumina vira qaqira kero vo nahenti varairera, vi vaiintiva qaraaka nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove turo, tiro.
10 Ihuva minti tivakero vaumanta vira vaintinavu Ihurara tiha, Ike, vaiintivano naata varaarira okarava mintima vairera, koqemama vaiintivano kia naata vararaitiro, qaqi variarire, ti.
11 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia ekaa vaiintivano te vaaka tuna uvarara ho kankomake irivarave. Kotiva vika avu aato kahaqi vaimanta variaka, vikaqaima vi uvara kankomake irivarave.
12 Hini vaiintinavu kia ho naata vare variarave. Hini vaiintinavu nái vatataa entaraqaahai vika vaatavano kia ho vaimantara ti, kia ho naata vare variarave. Hini

✡ **19:7:** Lo 24:1

vaiinti variamanta vokiaka vika vaata qoraiqama kaamantara ti, vika kia ho naata vare variarave. Hini vaiinti Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainarara iriha te Kotira kaiqarao tiha ehaara vairerave tivakeha variarave. Kairamanta vi uvara ho iri vareka vi uvara iriqi vuate, tura.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora
(Maaki 10:13-16; Ruki 18:15-17)

13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihurara vikaqaa nai kauqu vateharo Kotira aarama nimitaarire tivakeha Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.
14 Mintuvaro Ihuva aqao tiro, Qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi vaivarave, tiro.
15 Ihuva minti tivakero nai kauqu vainti haikaqaa vateharo, vika koqema nimitero vura.

Qaraaka vaiintivano airi airaira vatora
(Maaki 10:17-31; Ruki 18:18-30)

16 Vo enta vaiinti vovano Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.
17 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are nantiharae koqe kaiqara ti irehara tiarao? Kotiva vohaiqavano koqeva vairave. Are naantiara koqemakera ekaa enta qaqi variqira vireva irera, Kotiva tivato uvaraqai iriqira vuane, tiro.
18 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva irero tiharo, Kotiva tivato uvaraqihai te nana nana uvae iriqi virarave? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva tivato uvaraqihaira maa uvarama iriane:

Kia vaiinti vo arukaane. Kia vora naatantira muara nuane. Kia muara varaane. Kia vorara una uva tiane.
19 Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. *(Katu Varora 20:12-16)*

Are nenara muntuka vatenantema kera, nena kana vaiintiaravata muntuka vatehara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Kotiva vi uvara tivatora iriqira vuane, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vi uvara vi uvara tianara iriha avataqi vi vaunarave. Nana kaiqae te varaataara vaimanta kia varauro? tiro.
21 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ho vaira vaiintiva vairera, oru nena iana haikara nimihara monu varera vuru vehi vaiinti nahenti nimiraro naaruvaini ai koqaavano variarire. Mintimakera ti tivataqira aniane, tiro.
22 Ihuva minti tuvaro vaiinti viva vi uvara iriro airi airaira vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro vurama.
23 Vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te tiari iriate. Airi airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave.
24 Te qaiqaa ni tiva nimiari iriate. ⌞*Kamer i*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
25 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.
26 Minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma tavero tiharo, Vataini variaka vika nái kempukaqaa kiama ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave. Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane, tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika mini ke qaqima anuro. Mintunarara ti, tenavu nana koqaae varaainarave? tiro.

28 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te tiari iriate. ⌊Kia te ne kaiqa vara timitera tauru kaainarave.⌋ Ekaa haika qaraakaiqama kaaina entaraqaa, te Vataini Vatatai Vaintika tenta avuhainaa tainta takuqi vairaqaa oquvi variari nenavuvata ti vainti 12navu ti tivataqi ni vaika, tainta 12navuqaa oquvi vaiha Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave.
29 Nai maaqae, nai qata vakaarae, nai aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintie, nai naaho maatae, mini kero ti kaiqarao tiro virava, vi vaiintiva naantiara koqaa vareharo kia vohaa tataaqai vararaitiro, nai airi tataama varairaro, viraqaahairo Kotiva virara are ekaa entama qaqi variqira vinarave tianarove.
30 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka, naantiara vika tuvitare ekaanainima vaivarave. Vate ekaanaini variaka, naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

20

Uaini naahora uva tuqantaakero tura

1 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama vaivo. Airi vata vato vaiintiva vaaka toqaqi himpiro nai *uaini* naaho ututoraqi kaiqa varaate tiro, kaiqa vaiintinavu rantareva vurave.
2 Viva vika rantareva vuva oru vo vaiintinavu ranta kero tiharo, Nenavu vate kaiqa vara timitaiqe ni vohaiqa vohaiqa vohaa kinaa vohaa kinaama nimirarave, tumanta eo tuvaro nai naahoqi vika ntita vuru korave.
3 Vuru kero vauvaro 9 *kiroki* quvaro viva *maaketi* vatukaqi viro tavomanta vaiinti vonavu qumina vauvaro
4 viva vinavukara tiharo, Nenavuvata oru ti naahoqi kaiqa vara timitaiqe te koqaa avuqavu ni nimiare, tiro.
5 Minti tumanta vinavukavata mini vuvaro viva 12 *kiroki*qaavata, 3 *kiroki*qaavata, vaiinti vonavuvata vaaka ntitontemakero ntitorave.
6 Mintiaqi vuvaro erovaro *vero* aruarirava aumanto vauvaro naaho qova qaiqaa *maaketi*qi viro tavomanta vo vaiintinavu mini qaqi himpite vauvaro vinavuka irero tiharo, Nenavu nantihae vate kia kaiqa vararaiti, qumina variavo? tumanta
7 vinavuka vira tiva ami tiha, Kia vaiinti vovano ti kaiqa varaate timantave, tuvaro viva tiharo, Ho nenavuvata oru ti naahoqi ti kaiqa vara timitaate, tiro.
8 Minti tivakero vauvaro enta ire uvaro naaho qova nai kaiqaqaa raqiku vaintirara tiharo, Kaiqa vaiinti ekaa naarama kera vika monu nimiane. Naantiara vitini ania vaiintika are vika naane monu nimiqira vihara, vaaka toqaqi avuni ania vaiintika ekaanainima vika monu nimiane, tiro.
9 Minti tuvaro viva erovaro *vero*qaa anu vaiintika monu nimiqi viharo vohaa kinaa vohaa kinaa nimiro,
10 mintiaqiro viharo vaaka toqaqi anu vaiintika monu nimireva umanta vinavuka tiha, Tinavu monu voqavatama timianarove, tuvaro viva vinavukavata vohaa qarama kero vohaa kinaa vohaa kinaaqai nimura.
11 Vohaa qaramake nimumanta vinavuka vi monura vare naaho qorara nuntu nauntu tiha,
12 Aqao, *vero* qire imanta ania vaiintika inaara kaiqaqai varakema vohaa kinaa vohaa kinaa varaavo. Tenavu vaaka toqaqi anurauka nora kuari itairaqaa kaiqa vare vaurara are naantiara ania vaiintika nimianantema keraqaima tinavuvata timira iarao. Nantiharae mintira iarao? ti.
13 Vinavuka minti tuvaro naaho qova vaiinti vorara tiharo, Ti vaiintio, kiama te ai qoraiqama amitauro. Ho quqaae te ariara vate kaiqa vara timitairaqe vohaa kinaama ai amirerave turara are eo tianarave?
14 Ho nena koqaa varera vuane. Ekaanaini ntitauna vaiintikavata te vohaa qaramake nimunarave.

15 Tinta monu vaimantara ti, te homa tenta antuqaqaa amiataa ina vaiintira
amirerave. Te parumake tenta monu vo vaiintinavu nimurara kia karu ntuva
timitaataarave turave, tiro.
16 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Vira voqaarama ekaara vitini
variaka naantiara uritare avunima vaivarave. Avuni variaka naantiara tuvitare
ekaara vitima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu viro himpuainarara tura
(Maaki 10:32-34; Ruki 18:31-33)

17 Ihuva Ieruharemini vireva aaraini viharo nai vainti 12navuqai ntita varero vo kanta
vuru kero tiva nimiro tiharo,
18 Tavaate, tenavu Ieruharemini virerama vi vauro. Te Vataini Vatatai Vaintika
mini oruraari ti qovaramake vuru Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vainaini vuru kaimanta vika tiriara
vira arukaate tivake
19 ti tivita vare vo vatanaaka kauquqi vuru kaimanta vika ti naaraihama timiteha
kapipiqohai ruteqake vate, viraqaahai vika vuru katariqaa ti niriqohai haruke
hiritaiqe te qutu vima, taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva
turama.

Iemika Ionika nova Ihura irora
(Maaki 10:35-45)

20 Vi entara Sebedira maaqutanta nova nai vaintitanta ntita varero oru Ihura avuqaa
tori kauru araviro vaiharo Ihura vo haikara irora.
21 Mintuvaro Ihuva vira irero tiharo, Nana haikarae ai antuqa arivo? tiro.
Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Naantiara are avuhainaa vaiintivano vaihara are
ti maaqutanta noraiqama kairaro vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu
kaanaaqaini variarire, tiro.
22 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva vira maaqutantara tiharo, Netanta vi uvara
okarara kia iriraiti, ti ire variavo. Te aihavina namarira naainara netantavata hoe
nevarave? tumanta vitanta, Homa nararave, ti.
23 Vitanta minti tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata
nevarave. Ti kauqu tanarainivata, kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitanta kia ti kaiqa
vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta henoqama kero vatai vaiintitanta, vitantama mini
oquvi vaivarave, tiro.
24 Ihuva minti tumanta vira vainti hini 10navu vi uvara iri, vitanta vakaaka nitura.
25 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva ekaa miqo maaqo naarama kero aqao tiro,
Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha,
vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika qiata vaiintinavuvata tiha, Ne
tinavu uvaqai iriqi vuate, ti variarave.
26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa
kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuanarove.
27 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano
vaiharo ni kaiqa vara nimitaanarove.
28 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa
vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti
nahenti kahaqama nimiteha, vikara irihama qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro.
Ihuva turama.

Avu qimpavu vaiintitanta avu rampaikora
(Maaki 10:46-52; Ruki 18:35-43)

29 Ihuva nai vaintiaravata Ieriko mini kero, oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa
Ihura avataqi vi vaura.

30 Mintumanta vaiinti taaraqanta avu qimpavutanta aara auvahini oquvi vaiha
iruvaro Ihuva aitare vaumanta vitanta naveraitihatanta, Nora Vaiintio, Devitira
Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
31 Vitanta minti ti vaumanta vaiinti nahenti vitanta nitiha tiha, Evaara variate,
tumanta vitanta kia vika uva iriraiti, noraiqaake naveraitihatanta, Nora Vaiintio,
Devitira Maaquo, titantara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
32 Vitanta minti ti vauvaro Ihuva ani himpitero vaiharo tiharo, Te nitanta nantire
uramantae aniavo? tiro.
33 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Nora Vaiintio, titanta tivu rampai
timitaanerama ai aare vauro, ti.
34 Minti tuvaro Ihuva vitanta aaqurihama nimitero vitanta avuqaa nai kauqu viti
vatovaro vitanta avu vaakama rampai vumanta vitanta ho tave, viraqaahai Ihura
avataqi vura.

21

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemini vura
(Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka
Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta
nititero
2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi orure vaakama *donki* kantarumake nai naati vataake
vatera tavevarave. Oru vitanta kuvantuke vare maini viri timiate.
3 Vaiinti vovano nitanta irairera, mintima tiate: Titanta Noravano *donki* virara
timanta anuro, tiate. Netanta minti tivaro viva nitantara ho tota vare vuru amiatema
tianarove, tiro.
4 Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintivano tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva
minti tura. Haaru paropeti vaiintivano Kotira uva qoqaiqama keharo mintima tiro:
5 Ne Ieruharemi vatanaakara mintima tiate: Ni avuhainaa vaiintivano ne vari-
anaini anima vaivo.
Viva qihaaqama kero donki tauvaqaqaa ani vaivaro vi donkiva qaraaka donki-
vanoma vaivo, tura. *(Sek 9:9)*
6 Viva tu uvava vivauma variarire tiro, Ihuva nai vaiinti taaraqanta nititomanta
vitanta Ihuva tuntemake, mini orure
7 *donki*vata vira naativata vare virike, vira vaintinavu nái utavaaqa *donki*tantaqaa
vuqi nimitovaro Ihuva viraqaa vaarirero oquvi vaura.
8 Oquvi vaumanta vaiinti nahenti vika nái utavaaqavata aara vaura vuqi amito-
manta vaiinti nahenti vokuka katari mare teqa vare aara vaura vuqi amitora.
9 Vuqi amite Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata vira naantiara ani vau vaiinti
nahentikavata naveraitiha,
Devitira Maaqu autu tuahera kaate. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira
koqema amite vaivo. *(Ihi 118:26)*
Variqavano nai virini vaira, vira autu tuahera kaate, ti.
10 Minti tivaqi vuvaro Ihuva Ieruharemiqi vumanta ekaa vi vatanaaka kante vitare
aitare iha tiha, Ike, ta vaiintivae ani vaivo? tumanta
11 vaiinti nahenti vokuka tiha, Maa vaiintiva Ihuvave. Viva paropeti vaiintivano
Nasareti vatuka Karirihairo anivave, ti.

Kotira Naavuqihairo monu kaiqa vare vauka vara veva kora
(Maaki 11:15-19; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)

12 Ihuva Kotira Naavu avutaqi oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi
koqaa kaiqa vare vauvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisi*qi vau

vaiintika tainta vara venta aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintavata vara venta aqukora.
13 Venta aqukero vikara tiharo, Kotira vukuqi qara ntuvato uvava mintima tivo:
Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave,✡ turave. Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuva voqaarama vaivo, tiro.
14 Ihuva minti tivakero viraqi vaumanta avu qimpavu vaiintikavata, aiqu kauqu rarera vukavata, viva vauraqi ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika koqema komanta ho vaura.
15 Ihuva vaiinti nahenti nora kaiqa vara nimite vaumanta vainti haika Kotira Naavu avutaqi vaiha ⌞virara quaheha⌟ naveraitiha, Devitira Maaqu autu tuahera kaate, ti vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vi haikara vi haikara tave, vika arara itomanta Ihurara aqao ti,
16 Are kiae vainti haika hampi uva ti variara iriarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te iruro. Nevata vo, ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuvake tavaarave? Minti tirave:

Are vainti haikavata, naama ne variakavata, kahaqiaramanta vika ai autu koqemake tuahereha variavo, turave, tiro. *(Ihi 8:2)*

17 Ihuva minti tivakero viva vika mini kero vevarero vi vatukaravata mini kero Betanini entaqi vaireva viro.

Ihuva tuvaro fiki katari tamunta vura (Maaki 11:12-14, 20-24)

18 Vira qararaa toqaqi Ihuva orurantero Ieruharemini viharo karara antuqa aruvaro viharo
19 tavovaro ⌞qakaaka voqaara⌟ *fiki* katari aara auvahini vauvaro viva oru vira tava hiqikero narare tiro, tavovaro marevanoqai vauvaro viva vi katarira tiva amiro tiharo, Are kia qaiqaavata tava irenarave, tuvaro viraqaahairo vi katariva vaaka tamunta viro aaharuqama vura.
20 Vi katariva aaharuqamaviro vaumanta Ihura vaintinavu vira tave ravukuvi ike tiha, Nantiakeroe katari viva vaaka aaharuqama vivo? ti.
21 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Nenavuvata kia taara aato iriraiti, Kotirara kempukaiqama keha iriqi viha, nenavu homa te *fiki* katariara tunantemake tivarave. Nenavu kia vi kaiqaraqai varevarave.
Nenavu nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa homa varevarave. Nenavu maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivaro homa mintianarove.
22 Ike, ne Kotira aareha ne nana nana haikarae irehama Kotiva quqaama vi haikara timianarove tiraqaahaima ne ho varevarave, tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarae vi kaiqara vare variarao? tura (Maaki 11:27-33; Ruki 20:1-8)

23 Ihuva minti tivakero orurantero Kotira Naavu vaunaini oru vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika viva uraqi orure Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.
24 Vika minti tuvaro Ihuva nái vika tiva nimiro tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainaravata ni tiva nimiare.
25 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minti vaurave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

✡ **21:13:** Ais 56:7

Ihuva minti tumanta vika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Tenavu nana uvae tirarave? Tenavu tiha Kotiva vira noraiqama korave tiarera, viva tinavuara ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo tianarove.
26 Tenavu tiha qaqi vaiintivano vira noraiqama korave tiarera, tenavu vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka naatu qetararave. Ekaa vaiinti nahenti Ionirara paropeti vaiintivano vaurave ti variarave, ti.
27 Vika nariara nariara minti tivake Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, tuvaro Ihuva tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia ninta tiva nimirerave, tiro.

Maaqu taaraqantara tura

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Maa uvara tire iainara ne nana aatoe irivarave? Vaiinti vovano qorainti taaraqanta vatatorave. Vira qova nai maaqu avuhainaa vaintiara tiharo, Ti maaquo, vate oru te *uaini* utu taunaraqi kaiqa vara timitaane, tuvaro
29 viva aqao tiro, Kia ti vuataa ivera kia virerave, tivakero viva vaiharo qaiqaa avu aato utukero nai qova tuntemakero vurave.
30 Viva vuvaro vira qova nai maaqu voraravata oru vohaa uvaqai tuvaro viva eoqai tivakero kia mini viraitiro, qaqira kero vaurave, tiro.
31 Ihuva vi uvara tivakero vika irama nimitero tiharo, Vitantaqihairo tavave nai qora uva irurave? tumanta vika tiha, Vira vakaava avuhainaava nai qora uva irurave, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiva nimiro tiharo, Ho iriate. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, vika ni naatarake Kotiva raqikiraqi vika naane vi variarave.
32 Haaru Ioniva anirero avuqavu ni aarara ni numiqarare tumanta ne vira uvara kia quqaave ti vaurave. *Takisi* vare variakavata, hampi narira ni varia nahentikavata, Ionira uvara quqaave ti vaurave. Ne vaiha tavomanta vika Ionira uvara quqaave tumanta ne kia vika unte urave. Ne vo avu aato utuke qora aara qaqirake Ionira uvara quqaa uvave tiataara vaumanta ne kia mintiraiti vaurave, tiro.

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura (Maaki 12:1-12; Ruki 20:9-19)

33 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne iri vaiqe te vo uva tuqantaake ni tiva nimiare. Vata vato vaiintiva *uaini* ututero, auvahianta hohaa aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara haraara tainta autukero vatero, viraqaahairo niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.
34 Mini oru vauvaro *uaini* hiqi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru timanta *uaini* tintavata hiqi timitaate, tumanta vinavuka mini vurave.
35 Mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiintinavu vinavuka ravaaqavuke, vo vira kaavu umiqake vate, vo vira aruke, vo vira orikatu utu vare vira ruqutuke vatorave.
36 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vonavu hoqare nititonavukavata naatara kero vonavuvata nititomanta, vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika hoqare vonavu qoraiqama nimitontemake, vikavata vohaa qaramake qoraiqama nimitorave.
37 Mintuvaro naaho qova naantiara ekaanaini nai maaqu vohaiqa atitero tiharo, Vika ti maaqu taveha, virara ti maaquvanove tivakehama vira koqema amitevarave, turave.
38 Minti tivakero vira atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira maaqu tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vaiintiva vira qova qutu viraro

nai qora vatavata airairavata varaariravama vaivo. Aniqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, ti.

39 Vika minti tivake vira ravaaqavu vare naahoqihai aaqaini vira vaati aquke arukorave, tiro.

40 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? tiro.

41 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Naaho qova vaaqu vaiintinavu ntaihamakero vehi autukero, viraqaahairo viva vokika nai naaho nimiramanta vika vira naahoqaa raqikihama *uaini* hiqi entara naivata hiqi amitevarave, ti.

42 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ruva keha tavaarave? Vi uvava mintima tiro:

> Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.
>
> Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

43 Te vi uvara irihama niara mintima turo: Ne vira Maaqu qoraiqama amitera kaara Kotiva kia niara ti vaiinti nahentive tianarove. Viva ni qaqira kero vo vatanaakara vika ti vaiinti nahenti vaiqe te vikaqaa raqikiqi vi variari vika koqe kaiqa vara timitevarave, tianarove.

44 [Vi oriraqaa kaavu ntirava rukavu raakavuma vuanarove. Vi oriva virihairo vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaiqama kaanarove, tiro.]

45 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata, vaiha aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki amite vau vaiintikara tiharoma uva tuqantaakero nai vikara tumanta

46 vika vira ravaaqavu vare*ko* amirare ti, tavomanta vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka Ihurara paropeti vaiintivanove tumanta vika naatu qeteha kia vira ravaaqavu kora.

Nahenti varaimanta kara nerara tura
(Ruki 14:15-24)

22

1 Ihuva qaiqaa vaiinti nahenti uva tiva nimireva vo uva vo uva tuqantaakero tiva nimura.

2 Viva vo uva tuqantaakero tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, avuhainaa vaiinti vovano nai maaquvano nahenti varaainarara iriharo kara qerama vatora voqaarama vaivo.

3 Avuhainaa vaiinti viva nai kaiqa vaiintinavu nititero tiharo, Nenavu orunte te naarama tauna vaiinti nahentika timanta ani kara naate, tumanta vika vuru tiva nimumanta vika kia aniataa umanta kia anurave.

4 Kia anuvaro avuhainaa vaiintivano kaiqa vaiinti vonavu nititero tiharo, Te naarama tauna vaiinti nahentikara mintima tiate: Te kara henoqama vatauro. Tenta *purumakau* vonavuvata, *purumakau* naati koqera vovata, aruke teqa taaqamake vatauro. Ti maaquvano nahenti varaainanaini ani vaiha vi karara naate, tiate, tiro.

5 Viva minti tumanta viva naaramato vaiinti nahentika kia vira uva iriataa umanta vika nái kaiqaqai varaqi vi vaura. Vovano nai naahoqi vuvaro vovano nai koqaa kaiqa varareva vumanta

6 vonavu avuhainaa vaiinti vira kaiqa vaiintinavu ravaaqavuke ruqutuke arukorave.

7 Mintuvaro avuhainaa vaiinti vira voqamakero arara itovaro viva nai iqoka vaiinti nititomanta vika vuru nai kaiqa vaiintinavu aruko vaiintika náiv*ata* aruke, vika vatukave naavuve iha qumpiarama taiqa korave.

8 Viraqaahairo avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu qaiqaa naaramakero
tiharo, Nahenti varaaina karara henoqama vatauro. Te vaiinti nahenti naarama
taurauka vika kaiqavano kia aru vimanta vika ti kara neva kia ho vaivo.
9 Ne vika qaqirake oru vo aara vo aarantuna viha, ekaa vaiinti nahenti ne rantakeka
naaraimanta, ani vikavata te kara naainara naate, turave.
10 Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu aaraini viha ekaa koqe vaiinti nahentive
qora vaiinti nahentive rantatoka, ekaa vika ruvaaqumake ntita vare vuru komanta
vika kara no naavuraqi mpiqa vurave.
11 ⌞Vi entara naata varaaina karara nareva anu vaiintiva qentiana anirovaro
qentiana raqiki vauva vira tavuna rumpa amitovaro vi vaiintiva vira nonkutero oru
oqu vi vaurave. Avuhainaa vaiinti tavuna rumpato vaiintika, vikaraqai ho viraqi oqu
vuate ti vaura.⌟
Vika vira naavuqi mpiqa vuvaro avuhainaa vaiintivano tavovaro vaiinti vovano kia
vira tavuna rumpatero vauvaro
12 viva vi vaiintirara tiharo, Ike, ti vaiintio, are kia ti tavuna rumpa vararaitira, are
nantiakerae maaqi uriqetera iarao? tuvaro vi vaiintiva kia ho uva turave.
13 Viva tirema vauvaro avuhainaa vaiintivano nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro
tiharo, Maa vaiintira aiqu kauqu rumpa vare muntu vahaaqaini konkira ari vairaqi
aqukaate. Viva mini vaiharo iqi rateharo nai aarai tenti aneharo varianarove, turave,
tiro.
14 Ihuva vi uvara tivakero viva tiharo, Kotiva airi vaiinti nahenti naarama tainaraqi-
hairo taaraiqaqaima ntita varaanarove, tiro.

Takisi aqirara Ihura irama amitora (Maaki 12:13-17; Ruki 20:20-26)

15 Ihuva minti tiva komanta Parasi vaiintinavu viraqihai vevare oru ruvaaqumavi
vaiha tiha, Nana uvae Ihura irama amitaariraro viva hampi uva tianarove? Kaiqe
maa uvara irama amitaare, tivake
16 vika nái avataqi nu vaiintika vonavu nititeha, Herotira navunaaka vonavuvata
nititomanta vika Ihuva vaunaini orure tiha, Maara ti variara vaiintio, are maara okara
tiva timiaramanta tenavu tavaurara are quqaa uva ti variaravave. Are kia vaiinti
aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama keraqai
ti variaravave.
17 Ho tenavu maa uvara tiainara are nantie tinarave? Tenavu Kotira uva iriha hoe
tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave?
⌞Vi vatanaaka kia Kotira uva iri variakave.⌟ Virae *takisi* aqu amitararave kiae aqu
amitararave? ti.
18 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti
tuvaro Ihuva tiharo, Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne nantihae
tiriara hampi uva tiarire tiha minti ti variavo?
19 *Takisi* aqi vai monura vohaiqa humiqaiqe tavaare, tiro.
Minti tumanta vi monura vohauru amuvaro
20 viva vika irama nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virivata autuvatae vaivo? tiro.
21 Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne
Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina haikara nai amiate, tiro.
22 Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu uvavata aatara kero
koqe uvaqaima tivo, tivakeha kauqu runkinkiri i vaiha vira mini ke vurama.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora (Maaki 12:18-27; Ruki 20:27-40)

23 Vi entara Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Vi vaiintinavuka nái maara
uvara iriha tiha, Vaiintivano qutu viraqihairo kia ho qaiqaavata himpuanarove, ti vau
vaiintika orure Ihura ireha tiha,

24 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tiva timiharo minti turave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro qutu viraro, vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.
25 Tenavu tiarirara iriane, Haaru maini qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka vakaava avuhainaava nahenti vo varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vuvarora tiro, vira qata vovano naantiaraihainaava vira naata varatero
26 vivavata qaqi variqi viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa qata vakaa vinavuka vi nahentira varate kia vaintivata vataraiti, ekaa qumina qutu vurave.
27 Qumina qutu vuvaro nahenti vivavata variqiro viro qutu vurave.
28 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.
29 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne Kotira uva qara ntuva tora kia kankomake iriarave. Ne Kotira kempukaravata kia iriarave. Kia iri tavaakara ti, ne hampi uvama ti variavo.
30 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama naata vaati vare okarava varianarove. Vika *enseli*navu naaruvaini variaka voqaantema kema vaivarave, tiro.
31 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi okarara te ninta irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara qara ntuva tora kaara ntuvake iriarave? Kotiva minti turave:
32 Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave, turave. *(Katu Varora 3:6)*

Ho iriate. Kotiva qutu viro taiqavi haikaraqaa kia raqikiqiro viraitiro, viva qaqi variqiro vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka vira uva iri ravukuvi tiha, Ike, Ihuva okara uvama tinavu tiva timi vaivo, ti.

Kotiva avuni vatai uvarara tura (Maaki 12:28-31; Ruki 10:25-28)

34 Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu tu uvara aatara komanta vika ruvaaqumavi vauraqihairo
35 vaiinti vovano maara okara kankoma kero ti vau vaiintiva Ihurara hampi uva tiraqe viraqaa uva vataare tiro, uva vo Ihura irama amitero tiharo,
36 Maara ti variara vaiintio, Kotiva vo uva vo uva tiva toraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava vaivo? tiro.
37 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo,
Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, nena maraquraqihairave, nena avu aatoqihairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*
38 Ho vi uvava avuni vaiharo noraiqamakero vairave.
39 Vi uvara naantiaraini nora uva voma vaivo. Vi uvava avuni vai uvara voqaarama vaivo. Vi uvava mintima tiro:
Ninara antuqa arinantema kera nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*
40 Vi uvatantavano okara uva naaqura arataara voqaara vaivaro ekaa vo uva vo uva Mosiva tivato uvavave, paropeti vaiintinavu tivato uvavave, kiari voqaara vaiharo vi uvatantaqaa hirivi vairave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Mesaiaa okarara irama nimitora (Maaki 12:35-37; Ruki 20:41-44)

41 Parasi vaiintinavu mini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo,
42 Ne Kotiva atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra ne nana aato irihae variavo? Viva ta ankuraqihairoe qovaraiqianarove? tiro. Ihuva minti tumanta vika tiha, Viva tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove. Viva Devitira naintivanoma varianarove, ti.
43 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti varianarove? Haaru vetanto entaqaa Devitiva vauvaro Kotira Maraquravano vira kahaquvaro Devitiva *Mesaiaa*ra tiharo, Viva ti Noravanove, turave. Devitiva mintima tiro:
44 Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*
Devitiva minti turave, tiro.
45 Ihuva minti tivakero qaiqaa vika irama nimitero tiharo, Devitiva *Mesaiaa*vano qovarai qiainarara tiharo, Ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tiro.
46 Ihuva minti tumanta vika nái tiva amirare ti uvara ranteha tavovaro kia vaumanta, vika vi entaraqaahai qetakeha kia uva vovata vira irama amite vaura.

Parasi vaiintiaravata maara okara ti vau vaiintikaravata tura
(Maaki 12:38-39; Ruki 11:43-46; 20:45-46)

23

1 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukaravata nai vaintinavuaravata tiharo,
2 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, Mosiva tivato uvara koqe uva ni tiva nimi variamantara ti,
3 ne vika uva iriqi vuate. Ne vika uva irihama kia vika nintemake nuate. Vika niara ne minti maantimake iate tivakeha, vika nái kia vi uvara avataraiti, hampi ni variarave.
4 Ike, vika nora maara ntai uvara rumpake vaiinti nahentiqaa aqu nimiteha, vika kia nái kauqu vonku tutuke vaiinti nahenti kahaqi variarave.
5 Vaiinti nahenti vika taveha quahama nimitaate ti, Parasi vaiintinavu vika nivuqaa kaiqa vare variarave. Vika Mosiva qara ntuvato uvara apuqamake taquqi nonkuke nái tiriqaavata kauqu kaataraqaavata rumpateha, vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti vika tavaate ti, vatukavau ni variarave.
6 Vika ovata ne variaraqaa oru vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka variaraqaa vika oquviha variarave. Vika maara naavuqi oriqete koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaa oquviha variarave.
7 Vaiinti nahenti vika koqemake uva manteha, Maara uva ti variara vaiintio, tiate ti, vika *maaketi*qi vi ani variarave.
8 Nevata vika voqaante ivorave. Vo vaiintinavu ni uva manteha niara tiha, Maara ti variara vaiintio, tivera, ne vikara hauri minti tivorave. Tenavu qata vakaaqaima vauro. Tinavu maara uva tiva timi vaiva vohaiqavanoma vaivo, tiate.
9 Ni Qova vohaiqavano naaruvaini vairara ti, kia vataini variaina vaiintira vorara tinavu Qorave tiate.
10 Ne vo vaiintiara tinavu avuhainaa vaiintive tivorave. Ne tiha, *Mesaiaa*vano Kotiva atitaaina vaiintiva, vivaqaima tinavu avuhainaa vaiintivano vaivo, tiate.
11 Niqihairo vovano nora vaiinti vaireva irera, vi vaiintiva ni kaiqa vara nimitaarire.
12 Nai autuqai viriniqamake vairava vairaro Kotiva vira autu vatainiqamama kaanarove. Nai autu vatainiqamake vairava vairaro Kotiva vira autu viriniqamama kaanarove, tiro.

Maara okara ti vau vaiintikaravata Parasi vaiintinavuaravata oho tiva nimitora (Maaki 12:40; Ruki 11:39-52; 20:47)

13 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Vaiinti nahenti Kotiva raqiki vairaqi virare tiamanta ne vika nivuqaa qenti vara muntuvi tinta nimite variavo. Ne nenta kia Kotiva raqiki vairaqi oriqete viraiti, ne vokiakavata kia qaqi kaimanta viraqi vivarave.

14 [Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ne tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha ne tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave, tivakeha ne vaiinti nahenti nivuqaa vaiha vukaiqaake Kotira aare variarave. Oho, vira kaara niqaa uva uritareroma varianarove.]

15 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Te nintara oho tiva nimitauro. Ni nora iha itainaraqi aqukevama vaivo.

Vaiinti vonkuvano vi uvara avataqiro vuarire tiha, ne vo vataini vo vataini vi aniha vaiinti vonku rantake, vi vaiintira nenta qora okara umiqe variarave. Ho vi vaiintiva ni uva avataqiro viharoma nai qora kaiqa voqavata uritarakero varaira kaarama, vi vaiintira nora iha itainaraqi aqukeva nai voqavatama varianarove.

16 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakara, te nintara oho tiva nimitauro. Ne vaiinti nahenti maara okara tiva nimiha minti ti variarave: Vaiintivano Kotira Naavu autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva minti tina uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano Kotira Naavuqi vai *kori* oriara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

17 Ni avu aato kia vaimanta ne avu qimpa vuaka ne hampiqama kehama ti variavo. Nana haikavanoe avuniqamakero vaivo? *Kori* orivanove, Kotira Naavuvanove? *Kori* orivano Kotira Naavuqi vaivarora tiro, Kotira Naavuvano vi *kori* orira vara kotataiqamake vairave*. Mintirara tiro, Kotira Naavuvano avuniqama keroma vaivo.

18 Qaiqaa ne maara uva vo hampiqamakeha vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Vaiintivano Kotira *ofaa* taintara autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave, tirera, viva tira uvava kiama vira tuataanarove. Vaiintivano taintaqaa *ofaa* haika vateharo vi *ofaa*ra autu reharo nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te minti mintirerave tirera, viva nai tinantemakero vi haikara autuarire, ti variarave.

19 Oho, ne avu qimpa vuaka kia vo okara vo okara ho tave variavo. Vi taintaraqaa vatai *ofaa*va kia vi taintara aatara kero avuni vai haikava vairave. Kotira Naavuqi vai taintava avuniqamakero vaiharora tiro, vi *ofaa*ra vara kotataiqamake vairave.

20 Vaiintivano kauqu aiqiqaa aqukeharo vi taintara autu reharo viva tainta viravata, tainta viraqaa vai haikaravata, autu re vairave.

21 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotira Naavu autu reharo viva kia naavu autuqai rero viva naavu autuvata, naavuqi vaira Kotira autuvata, raivo.

22 Vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero naaruva autu reharo viva kia naaruva autuqai raraitiro, viva Kotiva oquvuaina taintara autuvata, vi taintaraqaa oquvi vaira Kotira autuvatama re vaivo.

23 Maara okara ti varia vaiintikaravata, Parasi vaiintinavuaravata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqamake koqe kaiqa vare variakave. Ne uapaa naaho *haakave/haanave*, meruve, raira keha Mosiva tivato uvara iriha, 10navuqihai hini naaho 9navu nenta tuateha, hini naaho vohaiqa Kotira amite variarave. Ne vi uvara uapaa uva iriha, ne nora uvavata kia iri variarave. Avuqavuqamake *ko* ti varia

* **23:17:** koqemakero hiqama amite vairave.

okararave, aaqurihama nimite varia okararave, Kotirara kempukaiqamake iri varia okararave, ne vi uvara vi uvarara kia iri variarave. Ne uapaa uva iriha vi uvaravata nora uvavata, iriqi vuataarave.

24 Ne avu qimpa vuaka vaiha ne vokiaka aara numiqareka auti variakave. Ne namari nare iha tavaavaro vauvaari vovano namariqi vaimanta ne vira qaqini varakehavata, *kameri* quara vovano viraqi vaira viravatama keha nampiqamake variarave.

25 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne *kaapu*vata tanuvata pahainiqai hiqamake variakave. Ne nenta pahainiqai hiqamate variavaro ni avutaqi vaireva, vaiinti ruqutu kevave, muara varevave, nentara irikeha varevave, vi haikavaqai niqi mpiqaro vaivo.

26 Ne Parasi vaiintinavuo, ni nivu qimpa vimanta variavo. Ne *kaapu*vata tanuvata avutaqi naane hiqama kaivaro pahainivata hiqama vuarire.

27 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Vaiinti quntama taaraqaa hanta *peni* aqutaantemake, ne variarave. Hanta *peni* aqutaa katarira vonavu taveha tiha, Koqema iro vaivo, tiavarovata, vataqi qutuvua vaiintika vuhaarivanovata nterai haikavavata, vi haikavaqai vairave.

28 Vira voqaara vaiinti nahenti ni aaqaini taveha koqe vaiintive tiavarovata, ni avutaqi vaireva, unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variavavata, qora kaiqa vare variavavata, mpiqaro vairave.

29 Maara okara ti varia vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, te nintara oho tiva nimitauro. Ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ni kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha ori ntava nimite variarave. Ni kaivaqaukavara avuqavuqamake nu vaiintika arukeha quntama toraqaa ne koqemakeha *vahehema/vaataiqama* nimite variarave.

30 Ne vika naintivarara tiha, Tenavu haaru vetanto entaqaa variavauraitirio, kiama tinavu kaivaqaukavara aanante paropeti vaiintinavu aru kaavauraitirio, ti variarave.

31 Ne tiha, Tinavu kaivaqaukavara paropeti vaiintinavu arukoka tenavu maa vika naintivarama vauro, ti variarave. Ne minti tiavaro nenta tia uvava, vivama ninta tuataivo.

32 Ho ninta kaivaqaukavara qora kaiqa vara hoqaramatora, ne vi kaiqaraqai varaqi vi vuru taiqa kaate.

33 Ne *uqahivanoma/quaihavanoma* variavo. Ne *uqahi/quaiha* naatinavuma variavo. Kotiva ni *ko* tivakero nora iha itainaraqi aqukaanarove. Kia ne viraqihai ruqemake vi aarava ho varianarove.

34 Te tiari iriate. Te paropeti vaiintinavuve, koqe avu aato iri vai vaiintikave, koqe uva tiva nimi vai vaiintikave, nititaari ne vonavu arukeha, vonavu katariqaa hiriteha, vonavu maara naavuqi kaavu numiqaakeha vika vo vatuka vo vatukaqihai aru ntata kaimanta vi anima ivarave.

35 Haaru vo vaiintinavu aruko uvavata niqaama varianarove. Hoqaramakero Abeliva avuqavu ni vau vaiintira arukomanta viraqaahai avuqavu ni vau vaiintika, vo vaiinti vo vaiinti aruka arukamaqi ani, Berekiaara maaqu Sekaraiaara viravata arukorave. Vira arukareka, Kotira Naavuvano vauvaro *ofaa* taintavano vauvaro Sekaraiaava vira tavaarana vaumanta arukorave. Ho ekaa vika vika aruko uvava niqaama varianarove.

36 Te tiari iriate. Ekaa vi vaiintika aruke uvava vate maa entara varia vaiinti nahentikaqaama varianarove, tiro.

Ihuva Ieruharemiara mpo tura (Ruki 13:34-35; 19:41-44)

37 Ihuva minti tivakero tiharo, Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne
Kotira paropeti vaiintinavu aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori
mpaqikeha vika ruqutuke variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainan-
temake, te qaiqaa qaiqaavata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia
ti qaqi karaiti, ti qoririma timite variavo.
38 Vira kaara ne Kotira Naavu kaqateva quminaiqama viro varianarove.
39 Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne
vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira autuqaa tuvina vaiintira Kotiva
koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotira Naavu rampai aqukerara tura
(Maaki 13:1-2; Ruki 21:5-6)

24

1 Ihuva minti tivakero Kotira Naavu mini kero vireva umanta vira vaintinavu tiha,
Kotira Naavu koqera maa tavaane, tuvaro
2 Ihuva eo tiro, Ne maa entara maa naavuravata vi haikara vi haikaravata tave
variarave. Te tiari iriate. Naantiara ori naiqaa naiqaa rukiteva kiama varianarove.
⌞Naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo
ori vara aqu kaivaro, kia ori voqavanovata qaiqaa naiqaa naiqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maara qovaraiqiainarara tura
(Maaki 13:3-13; Ruki 21:7-19)
3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaumanta vira vaintinavu nái viva
unaini evaara orure vira ire tiha, Vaaka tiarava tairentae qovaraiqianarove? Nana
haikavano qovarama viraqe tenavu viraqaa ampeqamake taveha ariara viva qaiqaa
tuvuaina entava aumantoma vaivo, maa vatara taiqaaina entava aumantoma vaivo,
tirarave? ti.
4 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano ni una uva tiva nimiainarara
raurihama variate.
5 Naantiara airi vaiinti qovaramavi ti hutu reha Kotiva ti tititaimanta anuraukave
timanta airi vaiinti nahenti vika una uvarama quqaa uvave tivarave.
6 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta ne kia qetaate. Iqokara ti vai uvava
aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira ne
virara iriha hauri vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.
7 Vo vatanaaka vo vatanaaka hampata raqivarave. Avuhainaa vaiinti vovano
avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove. Vo vataini vo vataini karara narara vai
entava varianarove. Vo vataini vo vataini vaturavano utuanarove.
8 Vainti vatareva tota aiha vinantema keroma, avuni maara raaina entava qaqi
hoqarama taivo, tiate.
9 Vi entara ni ravaaqavu vare vuru vokika kauquqi kaimanta ni qoraiqama nimitaqi
viha ni arukevarave. Vi entara ekaa vo vatanaa vo vatanaaka niara Ihura vaintive
tihama vira kaara vika ni iri qoraiqama nimitevarave.
10 Vi entara tiriara quqaa vivave tika airitahaa ti qaqirake vika naiqaa naiqaa kauqu
aave vateha nái navunaaka qovaramake vaivarave. Vika nai iri qoraiqama amite nai
iri qoraiqama amite i vaivarave.
11 Vi entara airi vaiinti qovaramavi vaiha te Kotira uva qoqaiqamake vauraukave
tivakeha vaiinti nahenti airitahaa unaqaraiqama nimite vaivarave.
12 Vi entara qora kaiqavano uritarero vairamanta airi vaiinti nahenti vokikara
muntuka vate okarara qaqira kevarave.
13 Vi entara kia popohanaara iraitiro, kempukaiqama kero Kotira aaraqaa variqiro
viro vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

14 Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara tiva nimiqi vimanta vo vatanaa
vo vatanaaka vi uvara ekaa irivaro, ho viraqaahairo ekaara entavano aniraanarove,
tiro.

Nai voqamakero qoraiqiaina haikava qovaraiqianaro (Maaki 13:14-23; Ruki 21:20-24)

15 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano,
voqamakero nai vehi autu nimitaaina haikava qovarama vuanarove. Haaru vetanto
entaqaa paropeti vaiinti Danieriva✡ vi haikarara turave. Ne tavaivaro Kotira Naavu
turuaraini kia qaqi vaiintivanovata ho oriqete vai *rumu*raqi vi haikava himpite
varianarove. (Maa uvara kaara rihara vi uvara okara kankomake iriane.)
16 Viva mini himpite vairamanta Iutia vataini vaika himpi veraini aiqina vainainima
kantama vuate.
17 Vi entava anintairaro naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero
vo haika varaantorave, viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire.
18 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva anirantero
vuantorave. Viva qaqi kantama vuarire.
19 Vi entara nahentinavu vainti taiqama vikave, vainti naama nimi vai nahentikave,
oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.
20 Kia koqe kuari itaaina entaraqaave, Maara Entaqaave, vi entava anintairera, ne
vukaari utihama ruqemake vivarave. Virara irihama, ne Kotira aaraivaro koqe kuari
itaaina entaraqaa vi entava anintairamanta ne ho ruqemake vuate.
21 Oho, naantiara vi entava anintairaro nora maaravano qovaraiqiramanta vaiinti
nahenti anomake qoraiqamavi variqi vivarave. Tota maa vatara aututo entaraqaa-
hairo kia vo maaravano vira voqaara qovaraiqurave. Naantiaravata vi maarava kia
qaiqaavata qovaraiqianarove.
22 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia
vovanovata qaqi varianarove. Ho Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentikara iriharoma
vi entara iquqama kaanarove.
23 Vi entara vovano niara *Mesaiaa*vano mini mainima vaivo, tirera, kia vira uvara
quqaave tiate.
24 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiaa*vanove,
tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivar-
ave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai
kaamatai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva
kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.
25 Ho iriate. Ne kia vi vaiintika uvara quqaa uvave tiate ti, te maa entara vaiha
naantiara qovarama vuaina okarara vate ni tiva nimi vauro.
26 Vi uvara iriqi vivaro naantiara vovano ni tiva nimiharo tiriara viva qovarama
viro qumina kanta vaivo tirera, kia mini ti tavareka vuate. Ni tiva nimiharo tiriara vi
naavuraqi kukeqavi vaivo tirera, kia vira uvara quqaa uvave tiate.
27 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kaintemake, te Vataini Vatatai Vaintika
qoqaama tuvirerave.
28 Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ru-
vaaquma vivarave, tiro.

Ihuva nai qaiqaa vataini tuvuainarara tura (Maaki 13:24-27; Ruki 21:25-28)

29 Ihuva minti tivakero tiharo, Naantiara nora maara vareha antura nti entava taiqa
viraro vi entaraqaahairo:

✡ **24:15:** Dan 9:27; 11:31; 12:11

Vaakama kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri i vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i varianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*

30 Vi entara vaiinti nahenti naaruvaini ampeqamake taveha tiriara oho viva tuvireva qera i vaivo tivarave. Vika minti tivakeha ekaa vatamaata vaika qeteha iqi ratevarave. Vika mintiaqi viha tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variariraro ti mpeqa okaravano voqamakero takuqi vairaqe te tenta kempuka vataake tuvirerave.

31 Vi entara *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tiraqe te tenta *enseli*navu nititaari vika vataini tuvunte, hihai hihai Kotiva nai kaamatai vaiinti nahentika ekaama ruvaaqumake ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariqaa ampeqamake tavaate tura (Maaki 13:28-31; Ruki 21:29-33)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.

33 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara, ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaina entava aumantoma vaivo, tivarave.

34 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.

35 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovano te tuvuaina entarara iritaivo (Maaki 13:32-37; Ruki 17:26-30)

36 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara irirave. Kia *enseli*navu naaruvaini variaka virara iriarave. Te tentavata Vataini Vatatai Vaintika vaiha kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.

37 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.

38 Vi entara kia huvura namarivano aqu ravaaqavuko entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati vare vauvaro Noaava namariqaa vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro

39 huvura namarivano ventaqiro virini uri vumanta vika vaiha avu aato kenko tumanta tiha, Ike, tenavu taiqa vuaina entavama aniraivo, tuvaro huvura namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu korave. Te Vataini Vatatai Vaintika orurante tuvuaina entaraqaavata vaiinti nahenti vira voqaantemake, nai kaiqaraqai iriqi vi vaiqe te tuvirerave.

40 Vi entara vaiinti taaraqanta naaho kaiqa vare vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

41 Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti uti vaivaro vohaiqa naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.

42 Ne ni Noravano tuvuaina entara kia iriakara ti, ne taveha rauriha variate.

43 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iriharo viva maimaraara raqiki vaitirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.

44 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Koqe kaiqa varai vaintiraravata qora kaiqa varai vaintiraravata tura (Ruki 12:41-48)

45 Ihuva minti tivakero tiharo, Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo koqema kero kaiqa vara amite vai vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae vaivo? Viva maantima vaira kaiqa vaiintivama varianarove:

Vira nora vaiintivano niara aara vireva iharo vi vaiintira noraiqama kero tiharo, Arema kaiqa vaiintinavuqaa raqikihara vo enta vo enta kara rairakehara nimiane, tivakero

46 oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva tinantema kero kaiqa vare vairera, vira kaiqa vaiintivano voqama kero quahaanarove.

47 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.

48 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, qora kaiqa vaiintivano vaiharo nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano kiama vaaka orurantero anianarove, tivakero

49 viraqaahairo nai kena kaiqa vaiintinavu ruqutu kero vatero, oru iha namari ne vaika hampata karavata namarivata namaqiro vi vairaro

50 vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa orurantero ani vira kaiqa tavero

51 nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero vatero, vira atitama kero tiharo, Unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare varia vaiintika qora vatukaqi vainaini arevata mini vuane, tiraro viva mini vaiharo iqi rateharo aarai tenti aneharo varianarove, tiro. Ihuva turama.

25

Varaata kauqurutantara tura

1 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ekaara enta anirairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava vaireva, varaata kauqurutanta voqaarama varianarove.

Varaata kauqurutanta entaqi vaiha nahenti varare u vaiintira vataake kara nareka iha, vinavuka nái *raamu*navu vare vira vita kareka vurave.

2 Varaata hini kauqurunavu kia koqe avu aato vataaka vaumanta hini kauqurunavu koqe avu aato vataaka vaurave.

3 Kia koqe avu aato vataaka nái *raamu*navu varevata, kia vahavera taquvata vararaiti vurave.

4 *Raamu*qai vare vumanta koqe avu aato vataaka nái *raamu*qiara vahavera taquvata vare vurave.

5 Nahenti varaaina vaiintira vitareka vuvaro vi vaiintiva kia vaaka aniromanta vinavuka avu tauntomanta vaitate vaurave.

6 Varaatanavu vaitate vauvaro enta tavaarana vovano naveraitiro tiharo, Nahenti varaaina vaiintiva anima vaivo. Aniqenavu oru vira vita kaare, tumanta

7 varaata kauqurutanta himpi nai *raamu* nai *raamu* qera i vaurave.

8 Kia koqe avu aato vatauka nai kenaukara tiha, Ike, tinavu *raamu*navu qimpavireva auti vaivo. Nenavu vahavera tinavuvata timiqe tentanavu *raamu*qi qihiaraare, turave.

9 Tumanta vinavuka aqao ti, Vahavera nivata nimiariraro kia ho variantorave. Ne kante oru vahavera vare vainaihai nenta koqaa aqukeha vahavera varaate, tumanta

10 vinavuka vahavera varareka anirante vuvaro nahenti varo vaiintiva anirorave. Viva aniromanta varaata kauqurunavu ho qeramatoka vira vataake naavuqi oriqete kara ne vauvaro qenti tintatorave.

11 Qenti tintatomanta vahaverara vuka orurante anire tiha, Nora vaiintio, nora vaiintio, qenti qantua timitaane, tuvaro

12 nahenti varo vaiintiva aqao tiro, Kia te ni tavauraukave, turave, tiro.

13 Ihuva vi uvara tivakero tiharo, Vi uvara irihama ne ekaara entavano aniainarara
kia iriarara ti, nevata rauriha qeramateha variate, tiro. Ihuva tura.

Nai kaiqa vaiinti taaramonavu monu nimurara tura (Ruki 19:11-27)

14 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ekaara enta anin-
tairaro Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava maa uvara voqaarama varianarove:
Nora vaiinti vovano niara aaraini vireva viharo nai kaiqa vaiintinavu naarama kero
tiharo, Te una haikaraqaa raqiki timitaate, tivakero vurave.
15 Viva viharo nai kaiqa vaiintinavu monu rairakero nimireva iharo, viva vika nái
kaiqa vare okarara iriharo monu rairakero nimurave. Vora 5,000 kinaa amiro, vora
2,000 kinaa amiro, vora 1,000 kinaa amiro, viraqaahairo niara aarainiara vurave.
16 Viva vuvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva vi monuraqohairo koqaa kaiqa varaqiro
viharo kaiqa vareharo 5,000 kinaa voqavata vara vatorave.
17 Viva mintuvaro 2,000 kinaa varo vaiintiva vivavata kaiqa vareharo 2,000 kinaa
voqavata vara vatorave.
18 Mintuvaro 1,000 kinaa varo vaiintiva kia koqaa kaiqa vararaitiro, oru vata
quvikero vi monura kukeqatero qaqi vaurave.
19 Ho airi entanavu aitarovaro vinavuka nora vaiintivano orurantero anirero monu
nimura avuqavu qireva urave.
20 Avuqavu ireva uvaro 5,000 kinaa varo vaiintiva anirero vi monura vataakero 5,000
kinaa voqavata vara amiro tiharo, Nora vaiintio, are tiriara 5,000 kinaaqaa raqiki
timitaane tiaramanta te vi monuraqohai koqaa kaiqa varehama 5,000 kinaa voqavata
vara vatauro, tiro.
21 Minti tuvaro vira nora vaiintivano nai tiva amiro tiharo, Are tiriara noraiqaakera
iriharama koqemakera mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaa-
narara ti, te ai noraiqama kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti
vataakera vaihara quahehara variane, tiro.
22 Minti tuvaro 2,000 kinaa varo vaiintivavata anirero tiharo, Are 2,000 kinaaqaa
raqiki timitaane tianarave. Ho tavaane, te 2,000 kinaa voqavata vara vatauro, tuvaro
23 vira nora vaiintivano tiharo, Are tiriara noraiqaakera iriharama koqema kera
mintiarao. Are inaara haikaqaa koqema kera raqiki timitaanarara ti, te ai noraiqama
kaarirara are nora haikaqaa raqikinarave. Ho anira ti vataakera vaihara quahehara
variane, tiro.
24 Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano 1,000 kinaa varova anirero tiharo, Nora
vaiintio, are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva varianarara irunarave. Are vo
vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti qintataa kuvukanaara
hampi vare variaravave.
25 Virara irihama te ai aatu qeteha kia koqaa kaiqa vararaiti, te are monu timianara
vataqi kukeqate quminama vauro. Ho tavaane. Are timiana monura qaqi tuataunara
nena varaane, tiro.
26 Viva minti tuvaro vira nora vaiintivano nai vira tiva amiro tiharo, Oho, are qora
kaiqa vaiintivanoma variarao. Are popohara kaiqa varaara vaiintivama variarao. Are
tiriara tihara, Are vo vaiinti ututaa karara hampi qanti variaravave. Are vo vaiinti
qintataa kuvukanaara hampi vare variaravave, tianarave. Are tiriara mintimae
tiarao?
27 Minti tivakehara are nantivarae kia ti monu vuru *benki* naavuqi timitaarao? Are
benki naavuqi vi monura vataaraitirio, te orurante ani vaiha vi monura vataake *interes*
monuvatama varauraitirio, tiro.
28 Minti tivakero vorara tiharo, Vi vaiintiraqihaira 1,000 kinaa amunara vara kera
10,000 kinaa vataina vaiintira amiane.

29 Koqema kero airi haikaqaa raqiki timite vaina vaiintira te voqavata amiariraro viva tuqima keroma varaarire. Kia te una haikaraqaa koqemakero raqiki timite vaina vaiintiraqaahai te viva ina haikara ekaama vara qaqini kararave, tiro.
30 Vira nora vaiintivano minti tivakero tiharo, Ho qora kaiqa vaiinti vira vuru aaqaini aqukaivaro konkiraiqiraqi iqi rateha nái aarai tenti aneha varianaini variarire, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimura.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

31 Ihuva minti tivakero tiharo, Ho naantiara te Vataini Vatatai Vaintika Avuhainaa Vaiintiqamavi tenta *enseli*navu hampata tuvunte te avuhainaara taintaqaa oquvi vaiha ⌞vaiinti nahenti uva avuqavu qirerave⌟.
32 Te mintimake variari ekaa maa vata maataraqaa vaika ti tivuqaa ruvaaqumavi vaiqe te vika taaraqantaqaa raira karerave. Sipisipi qova nai sipisipivata memeravata raira kareva iharo,
33 sipisipi nai kauqu tanaraini vita vuru vatero memera nai kauqu kaanaaqaini vita vuru vataintemake, te vataini vaika taaraqantaqaa raira karerave.
34 Te mintimake Avuhainaa Vaiinti vaiha tenta kauqu tanaraini vaikara tiha, Aniate. Ne ti Qova koqema nimitaikama variavo. Haaru maa vatara aututo entaraqaa Kotiva ni nai kaama tero qerama vatai vatukaraqi ani variate.
35 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne ti timurave. Ti namari naataa umanta ne ti timurave. Te vo vatanaa vaiinti variavauramanta ne ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave.
36 Ti utavaaqa kia vaumanta ne ti timurave. Te rovara vare variavauramanta ne koqemake tiqaa raqikurave. Te karapuhiqi varivauramanta ne ani ti tavorave, tirarave.
37 Te minti tiari avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika tiriara mintima tivara, Nora Vaiintio, taireve tenavu ai tavaurara are karara antuqa arivara variaramanta tenavu ai amunarave? Ta entarae tenavu ai tavaurara namari naataa ivara variaramanta tenavu ai amunarave?
38 Ta entarae ariara vo vatanaa vaiintive tivake ai quahama amiteha tentanavu naavuqi ai vita vuru kaunarave? Ta entarae ai utavaaqa kia vaimanta tenavu ai amunarave?
39 Ta entarae tenavu tavaurara are rovara varaanarave? Ta entarae tenavu ai tavarera karapuhiqi vunarave? tivarave.
40 Vika minti tiqe te Avuhainaa Vaiintivano vaiha nái vika mintima tiva nimirarave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi vaiinti vo kahaqiha, ne tivata kahaqama timitorave, tirerave.
41 Te minti tivake tenta kauqu kaanaaqaini vaikara minti tirerave: Kotiva ni qoraiqama nimitaarira vaiinti nahentika, ne tiqaahai vuate. Kotiva Sataaniravata, Sataanira *enseli*navuaravata, iriharo kia qimpa vuaina ihara qeramake vatairaqi nevata vuate.
42 Ti karara hantuqa harimanta variavauramanta ne kia ti timurave. Ti namari naataa umanta variavauramanta ne kia ti timurave.
43 Te vo vatanaaka variavauramanta ne kia ti quahama timiteha nenta naavuqi ti tivita vuru korave. Ti utavaaqa kia vaumanta ne kia ti timurave. Te rovara vareve, te karapuhiqi variavauramantave, ne kia ani ti tavorave, tirarave.
44 Te minti tiari vikavata mintima tivarave: Nora Vaiintio, taireve tenavu tavauraro ari antuqa arivara varianarave? Taireve ai namari naataa ivara varianarave? Taireve are vo vatanaa vaiintivano varianarave? Taireve ai utavaaqa kia vairave? Taireve are rovara varaanarave? Taireve are karapuhiqi varianarave? Taireve are minti minti i variaramanta tenavu kia ho ai kahaqunarave? tivarave.

45 Vika minti tiqe te maantimake tirerave: Te tiari iriate. Ne ti qatanavuqihai vehi
vaiinti vo kia kahaqiha, ne tivata kia kahaqama timitorave, tirerave.
46 Te minti tivake nititaari vika ekaa enta antura riha variqi vi koqaara varaimanta,
avuqavuqamake ni vai vaiinti nahentika vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vi
koqaara varevarave, tiro. Ihuva turama.

Ihura aruke uvarara tura
(Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

26

1 Ihuva vi uvara vi uvara tiva nimi taiqa kero nai vaintinavuara tiharo,
2 Nenavu iriarave. Taara enta aitarairaro haaru vetanto entaqaa *enseli*vano qaqi
vehakuma nimitorara iriha ovata naaina entava aniraanarove. Vi entaraqaa ti Vataini
Vatatai Vaintika vuru navutaaka kauquqi kaimanta ti katariqaa hiritevarave, tiro.
3 Ihuva vi uvara tivakero vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, Iutaa vaiinti nora vaiintinavuvata, vika Kaiapaasira naavuqi ru-
vaaqumavi vaura.
Kaiapaasiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaumanta
4 vika vira naavuqi ruvaaqumavi vaiha Ihura evaara ravaaqavu vare vuru aruke
uvarara nai tiva ami nai tiva amiha tiha,
5 Ovata ne entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa vira ravaaqavu kaariraro iqoka
raqirava qovarama vuantorave, tura.

Ihuraqaa vahavera aqu amitora
(Maaki 14:3-9; Ioni 12:1-8)
6 Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Haaru vaata ne vau numuarava
Saimonira ari vaura.
7 Ho Ihuva vi vaiintira naavuqi oru vauvaro vo nahentivano viraqi uriqetero nora
monu aquto vahaverara koqe muntaira ori taquqi vaura varero Ihuva taintaqaa kara
ne vauraqi orurero vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora.
8 Vira qiataqaa aqu amitomanta Ihura vaintinavu vira tave, vi nahentira atiha tiha,
Nantiharoe vi vahaverara qumina taiqa kaivo?
9 Vi vahaverara nimiharo nora monu varero vehi vaiinti nahenti nimiataarave, ti.
10 Vinavuka minti ti vauvaro Ihuva vinavuka uva iriro tiharo, Nenavu nantihae vi
nahentira ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo.
11 Vehi vaiinti nahenti vika vo enta vo enta ni hampata variqi vi vaiqevata, te kia ni
hampata airi enta variqi virarave.
12 Maa nahentiva vahavera aqu timiteharo ti vaata quntama tera qerama timite
vaivo.
13 Te quqaa tiari iriate. Naantiara ne ti uva vakaaka vaiinti nahenti ekaa vatamaata
vaika tiva nimiqi vi aniha, maa nahentiva vahavera aqu timitai uvaravata vika tiva
nimivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura navutaaka kauquqi tuta kaainarara tura
(Maaki 14:10-11; Ruki 22:3-6)
14 Ihuva minti tuvaro Ihura vainti 12navuqihairo vo vaiintivano vira autu Iutaasi
Ikeriotiva vevarero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vaunaini
orurero
15 vika irero, Te Ihura ni kauquqi kaari ne nana koqaae ti timivarave? tumanta vika
silvaa monu 30navu kaara ntuvake amuvaro Iutaasiva vi monura varero
16 vi entaraqaahairo Ihura vika kauquqi kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintiaravata vehakuma nimito karara nora
(Maaki 14:12-21; Ruki 22:7-14; Ioni 13:21-30)

17 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta avuhainaa entaqaa
vira vaintinavu Ihuva vaunaini anire tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara
are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.
18 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Nenavu Ieruharemini oru vaiinti vorara
mintima tiate: Tinavu maara tiva timite vai vaiintiva tiharo, Ti entavano aniraivo.
Te tenta vaintiaravata ai naavuqi Vehakuma Nimito Karara narerave tivo tiate, tiro.
19 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake, vi karara qerama vatora.
20 Qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro kara ne vaura.
21 Kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vovano navutaaka nivuqaa ti
qovarama kaanarove, tiro.
22 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqa-
vano Ihura ireha tiha, Noravauvo, are tiriarae ti variarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi
vaura.
23 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva tiharo, Mpareti varakero tintiro tanuqi vaati
quntama kaaina vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.
24 Haaru Ti Vataini Vatatai Vaintika mintimake haruke uvara qara ntuva tova
vivauma varianarove. Mintimakero vairaqevata, ti qovarama kaaina vaiintirara oho
tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata taataarave, tiro.
25 Ihuva minti tuvaro Iutaasiva vira qovarama kaarirava Ihura irero tiharo, Maara
ti variara vaiintio, are tiriarae ti variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Eo, te ariarama turo,
tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tiva tora
(Maaki 14:22-26; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)

26 Ihura vaintinavu kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao
tivakero nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa karara varake naate. Maa
mparetiva ti vaatama vaivo, tiro.
27 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero vinavuka
viti nimiro tiharo, Ne ekaa maa namarira naate.
28 Maa namariva ti naarema vaivo. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqi
avitumavi vaireva qaraaka uva tiva taatautaaina uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti
naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Ti harukaivaro ti naarevano nteharo
airi vaiinti nahenti kahaqiharo vika qora uva nunka nimitaanarove.
29 Te tiari iriate. Maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaa naraiti variqi vi, ne ti
Qova raqikiainaraqi ti vataake oru vai entaraqaa, te ni hampata vaiha qaraaka *uaini*
nararave, tiro.
30 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi
Aiqinaqaa vurama.

Pitaava tire i uvara Ihuva nai tiva amura
(Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)

31 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Nenavu vate entaqi ti
maini kema, aiqu autute kantama vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate
vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Kotiva Sipisipi Qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qetake raantaupirima vivarave,
> turave. *(Sek 13:7)*

32 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini
virerave, tiro.
33 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ekaa maaka ai maini ke aiqu autute kantama
vivera, teqaima ainti vairerave, tiro.
34 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarirara iriane. Vate entaqi kokoraaravano
kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave, tiro.

35 Ihuva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Ai vataake tivata harukaivera, te kia ariara
kia vira tavaunarave tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata
vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vura
(Maaki 14:32-42; Ruki 22:39-46)

36 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi
ororero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuruni oru Kotira
aaraare, tivakero
37 Pitaaravata, Sebedira maaqutantavata, vinavukaqai ntita varero mini vuvaro vira
avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro
38 viva taaramonavuara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaurarora
tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti
viri ihama aitutiha variate, tiro.
39 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, virihairo oru vataini hiqiri viro
Kotira aareharo tiharo, Mpo, ti Qo, are hove tirera, te ihavina namarira naaina *kaapu*ra
are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara
avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.
40 Ihuva minti tivakero ororantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta
vinavuka avu tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Mpo, nantihae nenavu
kia ti vataake inaaraiqa vohaa *aua*qai vaiha avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?
41 Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu
maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.
42 Ihuva minti tivakero qaiqaa vinavuka mini kero oru qaiqaa Kotira aareharo
tiharo, Mpo, ti Qo, are maa *kaap u*ra qaqini vara kerava kia ho vairera, te nina muntuka
vainara avatarerave, tiro.
43 Minti tivakero qaiqaa ororantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta
vaitateqai vaura.
44 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru viro Kotira taaramo
tataa aareharo vaaka tuntema kero, vohaa qarama kero qaiqaavata tura.
45 Kotira aarama taiqakero Ihuva ororantero taaramonavuara tiharo, Ike, nenavu
auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti entavano aniraivo. Ti Vataini Vatatai
Vaintika ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare variaka kauquqi tutake entavama
aniraivo.
46 Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Maaki 14:43-50; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

47 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva ororora. Vira vataake
airi vaiinti iqoka paepaeve kaavuve tota vare ororora. Kotira kaiqa vara amite
vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vinavuka vi vaiintika
nititomanta vika Iutaasira vataake anura.
48 Iutaasiva Ihura qovarama kaainarara avuni vika mintima tiva nimiro: Te oru vira
uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne virama oru ravaaqavu kaate, tiro.
49 Iutaasiva minti tivakero vika hampata Ihuva vaunaini vaaka ororero tiharo,
Maara ti variara vaiintio, vaiharave, tivakero vira moqa kero.
50 Vira moqa kovaro Ihuva tiharo, Ti vaiintio, nana haikara aninara vaaka autuane,
tumanta Iutaasira hampata anuka oru nai kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro
51 viraqaahairo Ihura vainti vovano iqoka paepae nai utaqihairo raraukero viraqo-
hairo vaiinti vo vira aato teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika qiata
vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora.

52 Teqa aqukovaro Ihuva virara, Aqao, kia mintiane. Nena iqoka paepae veva nai utaqi nonku taane. Iqoka paepae toteha raqi vaika vaivaro iqoka paepaevano nái vika aru kaanarove.
53 Are kiae kankomakera iriarao? Te tenta Qora aareha ti kahaqama timitaane tiarera, viva vaakama iqoka *enseli* airitahaa 12 ankunavu nititairamanta tuvivarave.
54 Te minti tiari vika tuvivera, nantiakeroe haaru qara ntuvato uvava quqaa vivau varianarove? tiro.
55 Ihuva minti tivakero viraqaahairo Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, Ne *kamaani*ra vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paepaevata kaavuvata vare aniavo? Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kaarave.
56 Haaru vetanto entaqaa paropeti vaiintinavu vi haikava qovarama vuainarara qara ntuvato uvava vivauma variarire tiro, vate maa haikava qovarama vivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu vira mini ke, aiqu autute vurama.

Nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora (Maaki 14:53-65; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

57 Vira vaintinavu ruqemake vumanta Ihura ravaaqavu toka vira vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vauraqi Kaiapaasira naavuqi vuru komanta vi naavuraqi maara okara ti vau vaiintinavukavata, Iutaa vaiinti noranavuvata, uki vaura.
58 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo vika avataqi viro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasira naavu vatukaini orurero avutaqi vaiharo vi haikava qovarai qiainara tavareva maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaura.
59 Pitaava vahaaqaini vaumanta naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa viraqi uki vau vaiintikavata, vika Ihura arukareka viraqaa una uva vatarare tuvaro
60 kia uva vaumanta qumina vi uvara rante vaumanta vo vaiinti vo vaiinti himpite Ihuraqaa qumina uva, vo uva vo uva ti vaura. Minti ti vaumanta ekaanaini vaiinti taaraqanta himpi
61 Ihurara tiha, Maa vaiintiva minti timanta tetanta irunarave. Viva tiharo, Te homa Kotira Naavu rampai aquke viraqaahai taaramo entaqai vaiha vi naavura qaiqaa kaqa taiqa kararave tirave, ti.
62 Vitanta minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano himpiro Ihurara tiharo, Vitanta mintimama ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vi uvara irihara náitantara nana uvae tinarave? tuvaro
63 Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva Ihurara tiharo, Te Kotira avuqaa vaiha vira autu rehama ariarama quqaa uva tiane turo. Quqaae are *Mesaiaa*vano Kotira Maaquvano variarao? tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.
64 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave. Te tiari ne iriate. Ne naantiara tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.
65 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uvama tivo. Vo vaiintinavu viraqaa uva vateka qumina aaraarorave. Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva tivo.
66 Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Tiqe iriare, tiro.

Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritara kero vaivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti.

67 Vika minti tivake oru Ihura viriqi taara vihike, nái kauqu rumpa vare vira
ruqutuke, aatovata ruqema aqukeha
68 ruheha tiha, *Mesaiaao*, are quqaa uva qoqaiqamake variara vaiintiva vairera, ai
arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Maaki 14:66-72; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

69 Naavuqi mintiaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini vatukaqaa oquvi vauvaro kaiqa
nahenti vovano Pitaara aumanto viro virara tiharo, Arevata Ihura Karirihainaara
vataakera ni variaravave, tiro.
70 Viva minti tuvaro Pitaava vika nivuqaa vaiharo aqao tiro, Are tiana uvara kia te
irunarave, tiro.
71 Viva minti tivakero oru hohaa qentiana vauvaro kaiqa nahenti vovano vira tavero
mini himpi vaukara tiharo, Maa vaiintiva Ihura Nasaretihainaara vikantiro vaivave,
tiro.
72 Minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Kia te vi vaiintira tavaunar-
ave, tiro.
73 Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka Pitaava vaunaini orure
virara tiha, Ihura vaintinavu vi vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi
vatanaavaqaima variarao. Vika ti varia auntara voqaarama ai auntavanovata vaivo,
ti.
74 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva tiarera,
Kotiva homa ti ruqutuanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te vira
tavaunarave, tiro.
Pitaava minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tuvaro
75 viraqaahairo Ihuva Pitaara tiva amu uvava vira aatoqi ntuva vura. Ihuva
Pitaarara minti turave: Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara
kia vira tavaunarave tinarave tu uvara iriro, viva aaqaini vuvaro vira muntukavano
qoraiquvaro iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vuru kora
(Maaki 15:1; Ruki 23:1-2; Ioni 18:28-32)

27

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa
nora vaiintinavuvata, vika Ihura arukerara vohaa uva tiva vate
2 viraqaahai vika Ihura *seni*qohai rumpa vare vuru Pairaatava vauraqi kora.
Pairaatava Romeni vatanaaka *kamaani*ra nora vaiintivano vaura.

Iutaasiva qutu vura
(Kaiqa Varora 1:18-19)

3 Iutaasiva Ihura qovaramako vaiintiva tavomanta vika *ko* tihama Ihuraqaa uva
vatehama vira arukareka auti vauvaro viva oho kia te mintiataara vaimanta mintu-
narave tivakero, 30 *silvaa* monu varero orurantero Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vauraqi orurero tiharo,
4 Te qora kaiqa varehama qaqi vaiinti kia qora kaiqa vare vai vaiintira vita vuru ni
kauquqi tuta kaurama ne vira arukareka auti variavo, tiro. Tivakero monu vika nái
nimirare tumanta vika aqao ti, Kia tinavu kaiqavauve. Vi haikara nina kaiqama vaivo,
ti.
5 Vika minti tuvaro Iutaasiva monu vira varero Kotira Naavuqi vuru aqukero viro.
Viraqaahairo viva oru naaqunta varakero nai auntaqi vatero taaqikuma vura.
6 Iutaasiva monu viraqi aqukero vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavu vi monura nuntu vare tihama, Maa monuva qutaru monuma vaivo. Hauri

tenavu vira vare Kotira Naavuqi monu vate varia *rumu*raqi vuru vateha maara uva raqa kaarorave.
7 Tave autireka vare varia vatava qaqima vaivo. Kaiqenavu maa monura aqukeha vi vatara varaare. Tenavu vi vatara maa monuraqohai koqaamake vataari vo vatanaaka maini qutu viqe vi vataraqi vika quntama taare, ti.
Minti tivake vi monura aqukeha
8 vi vatara koqaama torara ti, maa entara vaiinti nahenti vi vatarara *Naare Rauri Vatarave* ti variara.
9 Kotira Naavuqaa raqiki vauka minturara tiro, haaru vetanto entaqaa Ieremaiaava paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vivauma vaura. Ieremaiaava mintima tiro:
Isareri vatanaaka hininavu vohaa uva vateha 30 silvaa monuara qutaru monuve ti vaira,
10 vi monura aqukehama tave auti vai vatara varevarave. Noravano ti uva tiva timinantemake, vika vi vatara varevarave, tura. *(Sek 11:12-13)*

Pairaatava Ihura irama amitora (Maaki 15:2-5; Ruki 23:3-5; Ioni 18:33-38)

11 Vika Ihura vita vare *kamaani*ra vaiinti Pairaatava vauraqi vuru kovaro Ihuva vira avuqaa himpite vauvaro Pairaatava vira irama amitero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.
12 Ihuva minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti noranavuvata, vika vo uva vo uvaqaa ntuvakeha Ihura ati vauvaro viva kia vika nái tiva nimiraitiro, evaara vaura.
13 Ihuva tirema vauvaro Pairaatava qaiqaa Ihura irero tiharo, Vika airi uva ariqaa ntuvakeha ti variavara, are kiae vika ti varia uvara iriarao? tuvaro
14 Ihuva kia uva voqavata vika nái tiva nimiraitiro, kia uvavata tuvaro Pairaatava *kamaani*ra nora vaiintivano virara voqamakero ravuku vura.

Ihura katariqaa arutaate tura (Maaki 15:6-15; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)

15 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaani*ra nora vaiintivano vaiinti nahenti quahama nimitareva karapuhi vaiinti vo kuvantu nimite vaura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintira kuvantu nimite vaura.
16 Vi entara karapuhi vaiinti vo, vira autu Barabasiva qora vaiintivano vaumantara ti, airi vaiinti nahenti vi vaiintira autu irura. Karapuhi vaiinti vo kuvantuke atite vau okarava mintima vaumanta
17 vi entaraqaa vaiinti nahenti virara iriha uki vauvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tarae ni kuvantu nimitararave? Te Barabasirae, Ihura virara *Mesaiaa*ve ti varia vaiintira virae ni kuvantu nimitararave? tiro.
18 Pairaatava irumanta nora vaiintinavu Ihura toma amitehara ti, vika vira vuru Pairaatara kauquqi tutakora.
19 Pairaatava *ko* naavuqi oquvi vauvaro vira naatavano uva varakero tiharo, Aqao, vi vaiintiva kia qora kaiqa varainaraqaa qumina are viraqaa uva vaterorave. Vira qaqi atitairaro vuarire. Te entaqi viraqaa taira tavauraro ti qoraiqimanta vauro, tiro.
20 Vira naatavano minti tumantavata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa vaiinti vika nora vaiintinavuvata, vaiinti nahenti kempukaiqamake tiva nimi tiha, Barabasira kuvantu timitera, Ihurama tira arukaate tiate, ti.
21 Mintumake vihi tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti irero tiharo, Vi vaiintitantaqihai ta vaiintirae ni kuvantu nimitararave? tiro.
Minti tumanta vika tiha, Barabasirave, ti.

22 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao, tiro, Ihura virara ne *Mesaiaa*ve tiarave. Vira
vo? Te vira nantie irarave? tiro. Minti tumanta ekaa vika tiha, Vira kaira katariqaa
arutaate, ti.
23 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vika irero tiharo, Nana kaarae? Viva nana
qora kaiqae varakaivo? tumanta vika noraiqaake naveraitiha, Vira kaira katariqaa
arutaate, ti.
24 Vaiinti nahenti minti ti vauvaro Pairaatava tavovaro vira uvavano kia ho vauvaro
viva tiharo, Vaiinti nahentiqihairo raqi okarava qovarama vuantorave, tivakero
namari tanuqi qihia kero vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo nai kauqu hiqama keharo
tiharo, Ho tavaate. Vira aruke uvava kiama tiqaa varianarove. Vi uvava nintaqaama
varianarove, tiro.
25 Minti tumanta vaiinti nahenti ekaa tiha, Hove, vira aruke uvava tinavuqaavata,
tinavu vaintiqaavatama varianarove, ti.
26 Vika minti tuvaro Pairaatava vikara iriharoma Barabasira kuvantu nimitero, nai
iqoka vaiintinavuara tumanta vika Ihura ruteqake vatovaro, viraqaahairo viva vira
katariqaa arutaate tiro, vika kauquqi tutakora.

Iqoka vaiintinavu ruheha Ihura ruquti vaura
(Maaki 15:16-20; Ioni 19:2-3)

27 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakomanta vika vira vita vare
vuru *kamaani*ra naavuqi ke, vika nái kena iqoka vaiintinavu ekaa ruvaaqumake Ihura
vara avutaqi vate vira ututumate vaiha
28 vira utavaaqa qaqini varake vira vireraiqama amitareka avuhainaa vaiinti naare
tavuna nonku amitora.
29 Viraqaahai vika auqu vai naaquntara varake uquramake avuhainaa vaiinti
tovaqa voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amite, vira kauqu tanaraini kauru tota
amite, viraqaahai vika Ihura avuqaa tori kauru aravi tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio,
vaiharave? tivake
30 viraqaa taara vihike kauru vira kauquqi tota amitora varake, viraqohai vira qiata
rukavuke vaura.
31 Mintiaqi viha naaraihama amite vaura taiqake, viraqaahai naare tavuna nonku
amitora ravaqaake nai utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka vita vare
vurama.

Ihura katariqaa hiritora
(Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

32 Iqoka vaiintinavu Ihura vita vare aaraini viha, vika vo vaiinti Sairinihainaara vira
autu Saimonira aarana tavamake, virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu
varera vuru amitaane, tura.
33 Minti tivake vika qumina vatakanta *Gorogota*ve tunaini Ihura vuru kora.
Gorogota maa uvaraqihai tirera *Qiata-Vuhaariqaa*ve tunaini Ihura vuru ke,
34 hunkavu namari vataake tuqantaato *uaini*ra vira amuvaro Ihuva vi namarira
neharo tavero, kia nora.
35 Ihuva kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute vira utavaaqa varake, *satu*
ruhamaqi viha vira utavaaqa rairake vare,
36 viraqaahai vika oquvi vaiha vira aitutiha vaura.
37 Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvate katariqaa arutovaro
vi uvava mintima tiro:
Ihuva maava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi qarava mintima vaura.
38 Vika Ihura vataake vaiinti votanta arutora. Vitanta vo vaiinti ruqutu keha muara
haika vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute vo
vira kaanaaqaini arutora.

39 Mintimake arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nai aru runkinkiriha
mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amite tiha,
40 Oho, Kotira Naavu rampaike taaramo enta te kaiqa varehama qaiqaa kaqa
taiqa kararave tianara vo? Ho are Kotira Maaquvano vairera, nena kahaqiane.
Katariqaahaira viavi ntaane, ti vaura.
41 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti vau vaiintika, vikavata naaraihama amiteha tiha,
42 Viva vokiaka kahaqa nimiteharo nai kia ho kahaqivo. Vi vaiintiva Isareri
vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo. Kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai
katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu virara quqaave tiare.
43 Viva nariara tiharo, Te Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vauraukave. Te
Kotira Maaquvanove ti vaivave. Kaiqenavu vaiha tavaariraro Kotiva vira ruaruama
amitaainara tavaare, ti.
44 Vika minti ti vaumanta vika aanare muara vaiintitantavata vira vataake aru-
totanta vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

45 Mintuvaro kuarivano qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi
vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.
46 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi,
Eloi lama sabakitanive*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.
47 Ihuva minti tumanta vokuka mini himpite vauka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara
tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro
48 vovano kantero namari nunko haikara varero, hunkavu *uaini*raqi quntama
varero, kairiqa nkahi kero viraqi rukitero, viva naarire tiro, vira noqi viri vatora.
49 Mintumanta vokuka tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva
tuvirerave, kia tuvirerave tavaare, ti.
50 Vika minti tuvaro Ihuva qaiqaa nora uva tivakero qutu vura.
51 Ihuva qutu vuvaro Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna
virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani muntuvi kovaro vaturavano
utuvaro nora ori, vo ori vo orivano nkahi nkaahima vuvaro
52 haaru vaiinti haqake quntamato oriva, vo ori vo orivano qantua vumanta Kotira
vaiinti nahenti qutu vuka airitahaa viraqihai qaqi himpi vaiha
53 Ihura qaiqaa qaqi vara himpimako entaraqaahai vika Kotira vatuka Ieruharemini
oru qovarama vumanta airi vaiinti nahenti vika tavora.
54 Iqoka vaiinti noravano nai iqoka vaiintinavu hampata Ihuraqaa raqiki vaiha tavo-
varo vaturavano utuvaro vo haika vo haikavano qovarama vumanta tave, viraqaahai
vika voqamake qeteha tiha, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vairave,
tura.
55 Ihuva qutu vumanta nahenti vonavu niaranto vaiha vutu tave vaura. Vi
nahentinavuka Karirihai Ihura avataqi viha vira kaiqa vara amite vaunavuka vaura.
56 Vinavukaqihairo Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro Mariava Iemika
Iosika nova vauvaro Sebedira maaqutanta novavata vaura.

Ihura quntama tora
(Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)

57 Enta ire uvaro Arimatiahainaava airi airaira vate vau vaiintiva orurora. Vira autu
Iohepiva viva Ihura avataqiro vi vau vaiintiva vaura.
58 Vi vaiintiva Pairaatava vauraqi orurero Ihura vaata timiraqe quntama taare
tuvaro Pairaatava nai iqoka vaiinti nititero tiharo, Oru Ihura vaata vira vara amiate,
tuvaro

59 Iohepiva oru vira vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, qaraaka tavuna
varakero vira apuqama kero
60 nai qutuvira quntama taate tiro qaraaka ori vo vaurutoraqi muntu Ihura vera
vatero, nora ori vo vira venta varero ori vaurutora vira nona tintatero vura.
61 Viva vumanta Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata,
vitanta oquvi vauvaro vutura hini mantaraini Ihura quntama to oriva vaura.

Ihura quntama tonaini maimaraara raqikura

62 Vira qararaa Saarareqaa Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata,
Parasi vaiintinavuvata, oru Pairaatara vataake ruvaaqumavi vaiha
63 virara tiha, Nora vaiintio, tenavu iruraro vi vaiintiva una vaiintivano nai qaqi vau
entara tiharo, Te taaramo enta varikema, qaiqaa qaqi himpirerave turave. Viva minti
turara tira,
64 are iqoka vaiinti nititaira vika vira quntama taaraqaa taaramo enta vaiha raqikiqi
vuate. Hauri vira vaintinavu oru vira vaata viraqihai muara vara vuru ke, vaiinti
nahentiara tiha, Viva qaiqaa qaqima himpiro vaivo, tivorave. Vinavuka vi uvara tivaro
vi uvava viva avuni una uva tiva tairavata aatara kaanarove, ti.
65 Vika minti tuvaro Pairaatava vika tiva nimiro tiharo, Ho ne iqoka vaiintinavu ntita
vare oru vira quntama taaraqaa koqemake raqikiate, tiro.
66 Viva minti tumanta vika mini ke, oru qentiana tintato oriraqaa voqaramake vuka
autute iqoka vaiintinavuara tiha, Maini vaiha maimaraara raqikiate, tura.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Maaki 16:1-10; Ruki 24:1-10; Ioni 20:1-18)

28

1 Saarareqaa Iutaa Maara Enta taiqovaro vira qararaara ruvaahama vumanta
Santeqaa Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova vo Mariavavata, vitanta
Ihura quntama toraqi tavareka vurama.
2 Vuvaro vaakama vaturavano noraiqaakero uti vauvaro Noravano atito *enseli*va
naaruvaihairo tuvu tintato orira qaqini venta vavikero vi oriraqaa oquvi vaura.
3 Vira virivano vaireva, aaquakaa utira voqaara vauvaro, vira utavaaqa vaireva
uromura tonavu voqaara vaura.
4 Mintima vaumanta maimaraara vau vaiintinavuka vira tave, voqamake aatu ite
vaumanta aiqu kauqu ntiri ntiri vaumanta vinavuka qutuvuaka voqaantemake vaura.
5 Vinavuka mintimake vauvaro *enseli* viva nahentitantara tiharo, Kia qetaate. Te
iruramanta netanta Ihura katariqaa arutaa vaiintira rantareka aniavo.
6 Viva kiama maini vaivo. Viva nai tiva nimintema kero, qaiqaa qaqima himpivo.
Ani vira veta vataaraqi tavaate.
7 Tavetanta, netanta kante oru vira vaintinavu mintima tiva nimiate: Viva qutu
viraqihairo qaiqaa qaqima himpiro viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nenavu
mini oruntema vira tavevarave. Minti tivake tiva nimiate, tiro.
8 *Enseli* viva minti tumanta nahenti vitanta vira quntamatora mini ke, vitanta
qetehavata, voqamake quaheha Ihura vaintinavu vuru tiva nimireka kantama vura.
9 Vitanta kante vauvaro vaakama Ihuva vitanta ntitakero tiharo, Vaihave, tumanta
vitanta quaheha oru hiqirivi vaiha vira aiqu utu vare vira quahama amiteha vira autu
tuaherake vauvaro
10 Ihuva vitantara tiharo, Kia qetaate, vuru ti qatanavuara mintima tiate: Ne Karirini
oruntema ti tavaate tiate, tiro.

Maimaraara raqikunavuka tu uvara

11 Ihuva minti tumanta nahenti vitanta aaraini qaqi vi vaumanta maimaraara
raqikunavuka iqoka vaiinti hininavu anirante Ieruharemini vi, vuru Kotira kaiqa vara
amite vau vaiintika vika noranavu ekaa haika qovaraiqurara tiva nimura.
12 Tiva nimumanta viraqaahai Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu
oru nora vaiinti vonavu hampata ruvaaqumavi vaiha uva vohaa tiva vate, viraqaahai
iqoka vaiintinavu nora monu nimiha tiha,
13 Nenavu mintima tiate: Tenavu entaqi vaite vauramanta vira vaintinavu ani vira
vaata muara vare vuavo, tiate.
14 Pairaatava vi uvara irirera, tenavu homa vo uva vuru vira tiva amiari nenavu kia
vi haikara kaara uva varevarave, ti.
15 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavu vikaqihai utaru monu vare vika tuntemake,
vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Maa entaravata Iutaa vatanaaka Ihurara
vi uvaraqai viti viri tiva nimi variara.

Ihuva nai vainti nivuqaa qovarama vura
(Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23; Kaiqa Varora 1:6-8)

16 Ihura vainti 11navu Karirini aiqinaqaa oru variate tunaini orure
17 tavovaro Ihuva mini vaumanta vira quahama amiteha vira autu tuahereha vaura.
Vira autu tuahere vaumanta vira vainti hininavu virara taara aato iriha tiha, Quqaa
vivae vaivo? ti vaura.
18 Ihuva vika aaqanto orurero tiharo, Kotiva ti noraiqama kaimanta te naaruvaqaa-
vata vataqaavata ekaa haikaqaavata raqiki vauraukave.
19 Ne ekaa vata maata vaika vuru tiva nimimanta vika ti vaintiqama vuate. Vika ti
vaintiqama vimanta ne namari nimihama ti Qora autuvata, ti vira Maaqu hutuvata,
Kotira Maraqura autuvata rehama namari nimiate.
20 Mintihama ekaa ni tiva nimuna uva vakaakara vikavata tiva nimiha vi uvarama
iriqi vuate tiate. Ho iriate. Te kia ni qaqira karaiti, ni hampata variqi vuariraro maa
entava maa vatava taiqa vuarire, tiro. Ihuva turama.

MAAKI
Maakiva Ihuva nu uvarara tura

Ioniva namari nimi vau vaiintiva vaiinti nahenti tiva nimu uvara
(Matiu 3:1-12; Ruki 3:1-18; Ioni 1:19-28)

1 Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano vaira. Vira uva koqe uva vira okara vaireva maantimama vairo:
2 Haarua entaqaa Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama kero qara ntuva tero tiharo,
Ho tavaate. Ti uva vaiinti nahenti tiva nimiaina vaiintira te vira atitaariraro viva ai avuni viharo ai aara qerama amitaanarove. *(Mal 3:1)*
3 Vi vaiintiva qumina vataini vaiharo naveraitiharo, Ne Noravano vuaina aarara qerama amitema vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho vuarire tianarove, tura. *(Aisaiaa 40:3)*
4 Kotiva vira kahaquvaro Aisaiaava hoqarero vetanto entaqaa mintima vi uvara qara ruva tovaro airi ihi aitarovaro vo enta Ioniva qumina vataini qovarama vura. Qumina vataini qovarama viro Ioniva vaiinti nahenti namari nimiharo vika tiva nimiro tiharo, Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro.
5 Ioniva minti ti vaumanta Iutia vataihaive, Ieruharemi vatukaihaive, ekaa vi vatanaaka hihai hihai viva uva tunaini vivi otu Iotani Namariqi vaiha vika nái qora kaiqa vare vaura tiva qovaramake vauvaro Ioniva vika namari nimi vaura.
6 Ionira utavaaqavano vaireva, *kameri* quara kauki varakero aututo utavaaqava vauvaro viva viraqai nonku tero *reti* tavaarana rumpa tero vaura. Ioniva kia karavata utukero naraitiro, viva korikavata vaunkakavano nkuruto namariravata vi kararaqai neharo vaura.
7 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina vaiintiva viva mpeqavanoma ti haatara kero nora vaiintima varianarove. Viva nora vaiinti vaimanta te qumina vaiinti vaihara ti, kia ho te kankakaavi vira aiqu naaqunta qantu amitararave.
8 Te qaqi namarima ni nimi vauro. Viva Kotira Maraqura ni nimianarove, tiro. Ioniva minti turama.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Ruki 3:21-22)

9 Vi entara Ihuva Nasareti vatuka Kariri vataihairo anirero otu Ioniva vaunaini vuvaro Ioniva Iotani Namariqi vaiharo namari Ihura amura.
10 Namari Ihura amuvaro Ihuva namariqihairo qaqini vaarirero vaaka vuruvi tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo Kotira Maraquravano mirura voqaara tuviro tuvu Ihuraqaata vaura.
11 Ihuraqaata vauvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Are ti Maaquvano variarao. Ti muntukavano ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro, tiro.

Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora
(Matiu 4:1-11; Ruki 4:1-13)

12 Uvavano naaruvaihairo minti tuvaro vaakama Kotira Maraquravano Ihura vita varero qumina vataini kia vaiintivata vau-naini vuru kora.
13 Vuru kovaro Ihuva mini vaiharo 40 entanavu varakovaro Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, vira avatora. Ihuva mini qaakau aantau ni vaunaini vaumanta *ensel*inavu tuvure vika viraqaata koqemake raqikiqi vi vaura.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Ruki 4:14-15)

14 Vi entara vokuka Ionira ravaaqavu vare karapuhiqi vuru kovaro Ihuva Karirini viro
oru mini vaiharo Kotira vakaaka koqe vakaaka vi vatanaaka tiva nimiro tiharo,
15 Vi entava aniraivo. Kotiva niqaa raqikiaina entava aumantoma aniraivo. Nenta
qora kaiqa vare vaira qaqirake, te koqe vakaaka ni tiva nimiainara ne vi uvara iriqi
niha nuate, tura.

Ihuva Saimonika Entaruka naarora (Matiu 4:18-20)

16 Ihuva minti tivakero Kariri Varuva auvahini aitareharo tavovaro Saimoniva nai qata
Entarukantiro vaiharo vahe re vaura. Vitanta havuka kaiqa vare vautantara ti, vitanta
namariqi vahe re vauvaro
17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta ti naantiara ti tivataqi aniate. Netanta havuka vahe
ravakeha varentemake, netanta ti tivataqi viha vaiinti nahentima ntitevarave, tiro.
18 Ihuva minti tumanta vitanta vaakama náit*anta* vahe mini ke, Ihura avataqi
vurama.

Ihuva Iemika Ionika naarora (Matiu 4:21-22)

19 Vitanta vira vataake vuvaro Ihuva inaaraiqaka oru viharo tavomanta Sebedira
maaqutanta Iemika Ionika votuqi vaiha vahe ruqemavura haqire vai.
20 Vitanta vahe haqire vauvaro Ihuva vaaka vitanta naaromanta vitanta vira uva iri
nái qora Sebediravata, vira kaiqa varo vaintikavata, votuqi mini ketanta Ihura avataqi
vurama.

Ihuva vaana atitovaro aitarero vura (Ruki 4:31-37)

21 Vitantavata Ihura vataake vuvaro Ihuva oru viro Kapenaumini orurero mini vaiharo
Maara Entaqaa maara naavuqi oriqetero vaiharo viraqi vaiinti nahenti vauka vakaaka
tiva nimiro.
22 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaumanta vika nái kauqu runkinkiri iha
tiha, Ike, aahuva uva vo qarama keroma ti vaivo. Viva kia maara okara ti varia
vaiintinavuka tiantemavauve ti vaivo. Viva nora vaiintivano tiantema keroma ti vaivo,
tura.
23 Minti tuvaro Ihuva maara naavu viraqi vauvaro vaanavano vira avutaqi vau
vaiintiva naavuqi ururero oi oi tiharo,
24 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavu nantirevae aniarao? Are tinavu
vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara are Kotira
kaiqaqai vare variaravave, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi vaiintiraqihaira
qaqini aitarera vuane, tiro.
26 Ihuva minti tuvaro vaana viva voqamakero vi vaiintira qaki qakimakero oi oi
tivakero qaqini aitarero viro.
27 Qaqini aitarero vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kauqu runkinkiri iha nai tiva
ami nai tiva ami iha tiha, Nana haikavanoe qovarama vivo? Maa uvara qaraaka uvave.
Vi vaiintiva mpeqa uva tiharoma vaananavuvata nititaimanta vinavuka vira no iri
variarave, tura.
28 Vika minti tivaqi vi anumanta ekaa Kariri vataini vau vaiinti nahentikavata vi
uvara irura.

Ihuva Saimonira aintaantara koqema kora (Matiu 8:14-15; Ruki 4:38-39)

29 Ihuva maara naavuqihairo vevarero, viraqaahairo viva Iemika Ionika ntita varero
Saimonika Entaruka naavuqi viro.
30 Saimonira aintaantara vaata iha ite vauvaro naavuqi taintaqaa vaite vaumanta
vinavuka Ihura virara tiva ami.

31 Ihura virara tiva amuvaro Ihuva vira oru tavero vira kauqu utu varero
vaaviarama kero. Mintuma kero vira vaaviarama kovaro vira vaata koqema vuvaro
vi nahentiva himpiro ho vaiharo vika kara qera i vaura.

Ihuva airi vaiinti nahenti nihavuka koqema kora
(Matiu 8:16-17; Ruki 4:40-41)

32 Ihuva vi vatukaraqi vauvaro kuarivano ruhunku vuvaro entama vumanta vaiinti
nahenti nihavukavata, vaanavano avutaqi vaukavata, ntita vare Ihuva vaunaini vuru
kora.
33 Vuru komanta ekaa vi vatanaakavata Ihuva vau naavura qentiana ruvaaqumavi
mpiqavi vauvaro
34 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa vo rovara vo rovara varoka koqema nimitovaro
vika rovara taiqa vumanta ho vauvaro vaanavano vaiinti avutaqi vau vaanara vo
vaiinti vo vaiintiqihairo nititama komanta vika aitare vura.
Vika aitare vi vauvaro Ihuva vaana vika qioqamatero tiharo, Ne kiama uva tivarave,
tiro. Vaana vika vira viraaqamake tavovarora tiro, Ihuva minti turama.

Ihuva Karirini vi aniharo vakaaka tiva nimura
(Ruki 4:42-44)

35 Vira qararaa kia aatitovaro Ihuva himpiro vevarero oru kia vaiintivanovata
vaunaini Kotira aarareva viro.
36 Mini Kotira aarareva vuvaro Saimoniva nai kena vaiinti hampata vira rantareva
viro.
37 Oru vi oru Ihura rantake vinavuka tiha, Ekaa vi vatukaihainaaka ai rantareka ani
variavo, ti.
38 Vinavuka minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Varaiqenavu vo vatuka vo vatuka niha
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiare. Te vakaaka vika tiva nimirera anuraukave, tiro.
39 Ihuva minti tivakero vinavukavata ntita varero Karirini vi aniharo vika maara
naavuqi oriqetero vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiharo hini ku vaiinti
nahentika avutaqihairo vaanavata nititama komanta aitare vura.

Numuaravano vira vaata ne vau vaiintira koqema kora
(Matiu 8:1-4; Ruki 5:12-16)

40 Ihuva vakaaka tiva nimiqiro vi vauvaro vaiinti vovano vira vaata numuaravano ne
vau vaiintiva Ihuva vaunaini orurero tori kauru araviro Ihurara mpo ike tiharo, Are
ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka timitenarave, tiro.
41 Minti tuvaro Ihuva vi vaiintirara mpo ike tiva amiteharo nai kauqu viavi vira
vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa ivera ai mintima amitarerave. Te ai vaatara
koqema vuarire turo, tuvaro
42 vira vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
43 Viva ho vauvaro Ihuva vi vaiintirara kempukaiqaakero tiharo,
44 Kia vokavata tiva nimiraitira, oru viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai
vaata tuantikero tavaarire. Viraqaahaira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama
ofaa vo iha quarairamanta vaiinti nahenti vira tave, ariara quqaama vira vaata
koqema vivo tiate, tiro.
45 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva kia Ihuva tunte iraitiro, vi uvara viti viri tiva
nimumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iruvaro vira kaara Ihuva vo vatuka vo vatuka
qoqaa vuarirava kia ho vauvaro viva qaqira kero kia vatukaini viraitiro, qumina kanta
variqiro vumanta vaiinti nahenti hihai hihai vira tavareka anura.

Ihuva vaata qutu ravavu vaiintira koqema kora
(Matiu 9:1-8; Ruki 5:17-26)

2

1 Ihuva Karirini nuva taiqa kero anirantero Kapenaumini oru vaumanta vi
vatanaaka Ihuva ani vaivo tu uvara iri
2 vika airitahaa oru Ihuva vau naavuraqi ruvaaqumavi vaiha naavuvata mpiqa
kovaro qentianavata mpiqa vuvaro vovanovata viraqi oriqetaarirava kia vaura.
Mintima vauvaro Ihuva naavu viraqi vaiharo nai vakaaka vika tiva nimi vaura.
3 Ihuva vika tiva nimi vaumanta vaiinti vonavu nái kena vaiinti vo vira vaata qutu
ravavura tainta vare anura. Erakaimaante vaiintinavu vira tainta vare
4 Ihuva vau naavuraqi aumanto virare ti, tavomanta vaiinti nahenti airi viraqi
mpiqavi vaumanta vinavuka naavuqi oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta
vinavuka qaqirake naavu qiata tanuqiraqaa vaarire vi vaiintira naavu qiataqaa vara
vaari vate, Ihuva naavu avutaqi vaumanta vinavuka Ihuva vaura maariraqaa naavu
qiata ntomake. Naavu qiata ntomake viraqaahai aihavu vaiintira taintaqaa vatora tuta
tutamaqi tuvi muntu naavu avutaqi Ihuva vauraqaa vatora.
5 Vatovaro Ihuva irumanta vi vaiintinavuka náiqai tiha, Quqaama maa vaiintira
Ihuva ho koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vaata qutu ravavu
vaiintirara tiharo, Ti maaquvauvo, are Kotira uva raqa kaanara te vi uvara ai nunkama
amitauro, tiro.
6 Ihuva minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavuka viraqi vauka iriqi viha tiha,
7 Aqao, vi vaiintiva nantiharoe minti tivo? Viva minti tiharoma Kotira qoraiqama
amite vaivo. Kiama qumina vaiintivano vaiharo nai kena vaiintiara tiharo, Are
Kotira uva raqa kaanara ai nunkama amitauro, tianarove. Kotiva vivaqaima ho minti
tianarove, ti.
8 Vika nái aatoqi mintimake iruvaro Ihuvavata vaakama vika nái avu aatoqi iru
uvara iriro tiharo, Ne nantihae nenta avu aatoqi mintimake iriavo?
9 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano
Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa
vaiintira vaata ⌊koqemake⌋ virara himpira nena tainta utu varera nuane tirarave? Ne
ti tiva timiqe iriare, tiro.
10 Ihuva mintima tivakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai
Vaintika vauraro Kotiva ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano
Kotira uva raqa kaaina uvara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti,
te maa vaiintirara mintirerave, tiro.
Minti tivakero Ihuva vaata qutu ravavu vaiintirara tiharo,
11 Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.
12 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vira tave vauvaro vi vaiintiva himpiro vaaka
nai tainta utu varero vumanta vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha Kotira autu
tuahereha tiha, Maa kaiqara aahuva kaiqave kia tavauna kaiqarave, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora
(Matiu 9:9-13; Ruki 5:27-32)

⌊Vi entara *takisi* vare vau vaiintika vonavu *takisi* vareha hini monu vika nái tuate hini
monuqai vika nái nora vaiinti nimi vaura. Mintumanta qumina vaiinti nahenti *takisi*
varo vaiintikara tiha, Ekaa vika muara vaiintiqaima variavo, tura.⌋
13 Ihuva Kapenaumini varikero, vihairo ururantero Kariri Varuva auvahini vumanta
vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vakaaka vika
tiva nimiro.
14 Viraqaahairo viva oru viharo tavovaro Rivaiva, Arafiusira maaquvano, *takisi*
naavuqi oquviro vaiharo *takisi* vare vauvaro Ihuva virara tiharo, Ti tivataqira aniane,
tiro. Minti tuvaro Rivaiva himpiro Ihura avataqiro vurama.

15 Ihuva oru Rivaira naavuqi vaiharo nai vaintiaravata kara ne vaumanta airi vaiinti *takisi* vare vaukavata, vo vaiinti vikara qora kaiqa vare variakave tukavata, vika vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha kara ne vaura.
16 Ihuva vi vaiintinavuka hampata kara ne vaumanta Parasi vaiinti maara okara ti vaunavuka tavovaro Ihuva *takisi* vare vaukavata, qora vaiintive tu vaiintinavukavata, vika hampata kara ne vaumanta vika Ihura vaintinavu ireha tiha, Ihuva nantivaroe qora kaiqa vare varia vaiintika hampata kara ne vaivo? ti.
17 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika uva iriro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*va vainaini vi variarave. Rovara varaa vaiintikaqai *doktaa*va vainaini vi variarave. Tenavu avuqavu ni vauraukave ti variaka kia te vika naararera anuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera anuraukave, tiro. Turama.

Kara auramate okarara tura (Matiu 9:14-17; Ruki 5:33-39)

18 Vi entara Ionira avataqi ni vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate vaumanta vaiinti vonavu Ihura ireha tiha, Ionira avataqi ni varia vaintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, kara auramate variavo. Ho nantihae ai avataqi nua vaintinavuka kia kara aurama taraiti, qaqi kara ne variavo? ti.
19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Vaiintivano nahenti varaaina entara vira navunaaka vira hampata vaiha kara aurumae tevarave? Aqao, viva vika hampata vairamantara ti, vika qaqima kara nevarave.
20 Vo enta anintaira vikaqihai nahenti varaaina vaiintira qaqini vara kaimanta vi entaraqaahai vira navunaaka ⌞iqi ratehama⌟ kara aurama tevarave, tiro.
21 Minti tivakero Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Vovano haarua utavaaqa ntomavira haqirireva iharo, viva kiama qaraaka tavuna varakero toqakero viraqaa taataukero haqiririrave. Vovano mintirera, qaraaka tavunavano qeqoqama viraro utavaaqavano noraiqaakero rapema vuanarove.
22 Te qaiqaa tirerave. Qaraaka *uaini* tatikero kia vovano memera paha haqirama taira haaruara varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo paha vira rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro memera pahavanovata qoraiqama vuanarove. Vaiintivano memera paha haqirama taira qaraakaqai varakeharo viraqi qaraaka *uaini* qahiarake vate vairave, tiro.
⌞Ihuva vi uvara tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Vira voqaara nevata kiama haarua okaravata qaraaka okaravata vohaaraqi virivi tampamake vataate, tiro. Ihuva minti tura.⌟

Maara entara tura (Matiu 12:1-8; Ruki 6:1-5)

23 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututovaro qampiqoraqi ni vaumanta vira vaintinavu oru vihama *uiti* tava rahiqike namaqi oruvi vaumanta
24 Parasi vaiintinavu vinavuka tave Ihurara tiha, Are vinavuka tavaane. Maara Entaqaa qioqamataa kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
25 Parasi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake nukavata, karara antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
26 Abiataava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vau entaraqaa Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amito karara varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqai vi karara naataara vauvaro qumina vaiintihaavano vi karara neharora tiro, vi uvara raqa korave, tiro.

27 Ihuva minti tivakero tiharo, Kotiva vaiintiara iriharo maara ti entava varianarove turave. Kotiva kia maara ti entarara iriharo vaiinti autu tairavauve.
28 Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara vararerave, tiro. Ihuva turama.

3

Maara entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora
(Matiu 12:9-14; Ruki 6:6-11)

1 Vo enta Ihuva maara naavuqi oriqetero tavovaro vaiinti vovano vira kauqu hini taparavuva vaumanta
2 viraqi vau vaiintika hininavu tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro Ihuva vaiinti kauqu taparavira vate Maara Entaqaa koqema kairera, vira kaara tenavu viraqaa uva vataare, ti.
3 Vinavuka minti tivake Ihura aituti vauvaro Ihuva kauqu hini taparavu vaiintirara tiharo, Vaiinti avutana himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva himpitero vika avutana vauvaro
4 Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Tenavu tentanavu maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave? Vira qoraiqamae amitararave? Maara Entaqaa tenavu vaiinti vo kahaqiariraro viva qaqie varianarove? Tenavu qaqirake vi vaiintira arue kararave? tiro.
Ihuva minti tumanta vika kia vira uvavata nai tiva amiraiti, evaaraqai vauvaro
5 Ihuva tavomanta vika kia vi vaiintirara mpo ike tiva amitaraiti, vika nái viri kempuka arate vauvaro vira kaara Ihura muntukavano qoraiquvaro viva vika aitutuma tavero vikara arara itovaro vi vaiintirara tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tuvaro viva nai kauqu rantuta tovaro vira kauquvano tota vauntema kero, koqema viro naitarama viro vaura.
6 Vira kauquvano koqema vumanta Parasi vaiinti vinavuka maara naavuqihai vevare oru Herotira avataqi nuka hampata ruvaaqumavi vaiha vinavuka Ihura nantiakee arukararave tiha virara nai tiva ami nai tiva ami i vaura.

Vaiinti nahenti hihai hihai oru Ihura tavora

7 Ihuva nai vaintinavu ntita varero varuva auvahini oru vaumanta vaiinti nahenti airitahaa Kariri vataihainaakave, Iutia vataihainaakave,
8 Ieruharemi vatukaihainaakave, Itumia vataihainaakave, Taiaa vatukaihainaakave, Saidoni vatukaihainaakave, Iotani Namari vutu mantaraihainaakave, vika Ihuva vo kaiqa vo kaiqa vare vaurara iri, vika Ihuva vaunaini namari auvahini ani uki vaura.
9 Airi vaiinti nahenti uki vauvarora tiro, Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vaiinti nahenti ti venta kevorave. Nenavu votu qerama vataiqe te viraqi vaarinte variare, tiro.
10 Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema komantara ti, nihavu vaiinti nahentika airitahaa vira utu varareka auti vaihara ti, nai ventake nai ventake i vaura.
11 Vika nai ventake nai ventake i vaumanta vaiinti nahenti vonavu vaanavano vika nivutaqi vauka, vika Ihura tave vira avuni hiqirivi vaiha naverai tiha, Are Kotira Maaquvanove, ti. Vaanavano vika nivutaqi vau vaiintika minti tuvaro
12 Ihuva vika qioqamatero tiharo, Ne kia ti autu nteha vokikara tiha, viva vi kaiqara vi kaiqara varaivo tiate, tiro.

Ihuva vaiinti 12 navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Ruki 6:12-16)

13 Ihuva mini varikero vurura aiqinaqaa oru vaiharo nai muntuka vau vaiintikaqai naaromanta vika oru vauvaro

14 Ihuva 12 vaiintinavu kaama tero vikara te vika nititaari vika ti uva vare vaiinti
nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, vika noraiqama kero viraqaahairo vikara tiharo,
Nenavu ti airuqiha variate ti, te ni noraiqama kauro. Te ni nititaari ne ti uva vaiinti
nahenti tiva nimiate.
15 Nenavu vaana nititaimanta vika aitare vuate ti, te tenta kempuka ni nimirerave,
tiro.
16 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva Saimonira vira vara autu ntava tero tiharo, Pitaarave, tiro.
17 Iemika, Ionika—Vitanta Sebedira maaqutanta vaura. Ihuva vitantara vara autu
ntava tero tiharo, Boanesisitantave, tura. (*Boanesisi* maa uvaraqihai tirera, *Naaruva
Karara Ti Vairave*, ti.)
18 Entarura
Piripira
Batolamura
Matiura
Tomaasira
Iemira—viva Arafiusira maaqu
Tadiusira
Saimonira—vira autu vo Selotira
19 Iutaasi Ikeriotira—vi vaiintiva naantiara Ihura ravaaqavu kaate tiro, vira
qovaraiqama kaarira vaiintiva vaura.
Ihuva vi vaiintinavuka 12 navu ntitora.

Vokuka Ihurara vueraiqaavi vaiintiva vaivo tura (Matiu 12:24-32; Ruki 11:14-23)

20 Ihuva nai vaintinavu ntita varero maaqaini vumanta qaiqaa airi vaiinti nahenti
vira tavareka ruvaaqumavi vauvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara naarirava
kia vauvaro vinavuka vaumanta
21 Ihura navunaaka vi uvara iri Ihurara tiha, Ike, viva vueraiqamama vivo. Kaiqe
tenavu vira oru vita kaare, tivake vura.
22 Maara okara ti vau vaiintika vonavu Ieruharemihai tuvure mintima ti, Belsebuliva
avuhainaa vaanavano Ihura avutaqima vaivo. Belsebuliva vira avutaqi vaiharo vira
kahaqi vaivaro Ihuva vaiintiqihairo vaana nitite vairave, ti.
23 Vika minti tuvaro Ihuva vika naaromanta aumanto anuvaro viva uva vo tuqan-
taakero vikara tiharo, Sataaniva nantiakeroe nai kenara atitairaro aitaraanarove?
24 Vohaa vatanaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave.
25 Vohaa navunaaka rairavi nai ari nai ari i vaiha kia ho vaivarave.
26 Sataaniva raqiki vai vaanauka rairavi nai ari nai ari i vaivaro Sataaniva kia
vikaqaa raqikiqi viraro vika mpeqavano taiqaanarove.
27 Naavu qova kempuka vaiintivano vairaro muara vaiintivano kia vira avuni rumpa
tairera, viva vira naavuqihairo kia ho muara varaanarove.
28 Te quqaa vakaaka tiari iriate. Vaiinti nahenti nana nana qora kaiqa vare vai
uvarave, qora uva vokara tiva nimite vai uvarave, Kotiva homa ekaa vi uvara vi uvara
qaqi nunka nimitaanarove.
29 Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera Kotiva maa entaravata
naantiara entavata vi uvara kiama nunka amitaanarove, tiro. Ihuva minti tura.
30 Vika Ihurara tiha, Vaanavano vira avutaqi vaiharo vira kahaqi vairave, turara tiro,
Ihuva vi uvara minti tura.

Ihura navunaaka vira tavareka anura (Matiu 12:46-50; Ruki 8:19-21)

31 Ihuva minti tumanta vira novavata, vira qatanavuvata, anire vahaaqaini ani
himpite vaiha tiha, Ihura tivaro tuvuarire, tumanta
32 vaiinti nahenti airitahaa Ihura tataaqa ututumavi oquvi vauka vaiha Ihura tiva ami
tiha, Ai novavata, ai qatanavuvata, vahaaqaini ani vaiha aima aare variavo, ti.

33 Vika minti tuvaro Ihuva vika irama nimitero tiharo, Tavave ti nova vaivo? Tauka
taukae ti qata vakauka variavo? tiro.
34 Minti tivakero vira tataaqa oquvi ututumavi vauka aitutuma tavero tiharo,
Maakama ti novave ti qata vakaukave variavo.
35 Ti Qova naaruvaini vaira vira uva iriha ni variaka, vikama ti qata vakaave, ti aura
nakaave, ti nokavarave, variavo, tiro.

Vaiintivano kara auru qintato vakaakara tura
(Matiu 13:1-9; Ruki 8:4-8)

4

1 Qaiqaa Ihuva varuva auvahini oru vaiharo vaiinti nahenti uva vakaaka tiva
nimirare tumanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vira ututumavi vauvarora
tiro, viva qaqira kero votuqi vaarirero viraqi oquviro namariqaa vaumanta vaiinti
nahenti vutuni namari auvahianta vaura.
2 Vika namari auvahianta vauvaro Ihuva votuqi vaiharo vo uva vo uva tuqantaakero
vika tiva nimura.
3 Ihuva tiharo, Te tiari iriate. Vaiinti vovano kara auru qintareva vurave.
4 Viva auru qintaqi vuvaro hini auruvano aara auvahini hiqiruvaro uvirivano ani
nama aqu korave.
5 Mintuvaro auru hininavuvano ori vataqaa hiqiruvaro vatavano kia vevantoqama
kero vauvarora tiro, auruvano hiqiriro vaaka qampiqa tovaro
6 tuqavano kia vevanto otu vuvarora tiro, kuarivano ururero iteharo vaaka aa-
haruqama korave.
7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimiriqi hiqiriro nimiri vataakero
qampiqa tovaro nimirivano ravaaqavu kovaro kia tavavata irorave.
8 Mintuvaro auru hininavuvano koqe vataqaa hiqiruvaro karavano koqema kero
qampiqeharo vuruvi koqe tava iratorave. Vokuva airi tava iratovaro vokuva vuruvi
aatara kero voqavata iratovaro vokuva vuruvi viravata aatara kero airi tava voqavata
iratorave, tiro.
9 Ihuva vi uvara tuqantaakero tiva nimi taiqa kero vaiinti nahentiara tiharo, Ni aato
vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

Ihuva uva tuqantaakero tiaina okarara tura
(Matiu 13:10-17; Ruki 8:9-10)
10 Ihuva uva tiva nimi taiqa komanta vaiinti nahenti nai maaqa nai maaqa vuvaro
Ihuva nariaraa vaumanta vira vainti 12 navuvata, vokukavata, viva vaunaini anire
Ihuva vaaka uva vo tuqantaakero tu okarara kia iriraiti, vika virara Ihura irovaro
11 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kuke-
qataira, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero, qumina
vaiinti nahenti aaqaini vaikara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane timantara ti,
te vi uvara vi uvara tuqantaake vika tiva nimiqi virerave.
12 Te uva tuqantaake tiari vaiinti nahenti tavehama kia kankomake tavevarave.
Vika ti uvara aato tara iha kia anomake irivarave. Vika ti uva irihama vika nái
qora kaiqa qaqira kaivarovauve Kotiva vika nái qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitaanarove, tiro. *(Aisaiaa 6:9-10)*

Kara auru qintato vakaakara vira okara Ihuva vutukero tura
(Matiu 13:18-23; Ruki 8:11-15)
13 Ihuva minti tivakero vinavukara tiharo, Ne vo? Te vi uvara tuqantaake tuna
okarara ne kiae iriavo? Ne kia vi uvara okara irivera, te naantiaravata uva tuqantaake
tiaina uvara ne nantiakee ho irivarave?

14 Te vaaka uva tuqantaake tuna okarara tirerave. Vaiinti vovano kara auru
qintatora vi uvara okara vaireva Kotira uvama vaivo.
15 Auru aaraqaa hiqiru uvara vira okara vaireva vaiinti nahenti hininavu vi aurura
voqaara variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira vakaaka iriavaro vaakama Sataaniva
anirero vika avu aatoqihairo vi uvara vara qaqini kairave.
16 Hini vaiinti nahenti ori vataqaa hiqiru aurura voqaara variarave. Vinavuka Kotira
vakaaka iriqi vi, vi uvarara quahamake variavaro
17 vi uvava vika avu aatoqi vahuqaqai vaimanta vi vaiinti nahentika kia vairaraiqa-
maqi variqi viha vi uvara iriraiti variamanta, vi uvara kaara vokiaka vika qoraiqama
nimitareka auti variamanta vika tinavu harivorave tiha Kotira uva vaakama qaqirake
varia vaiinti nahentika variarave.
18 Hini vaiinti nahenti auqurora nimirivano qampiqoraqi qintato aurura voqaara
variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri
19 viraqaahai vika vataihainaa haikara noraiqaake iriqi viha monuarave, airairar-
ave, quaha keha vi haikara vi haikara varareka iriqi viha Kotira uva qaqira kaavaro
Kotira uvavano kia vi vaiinti nahentikaqi vairaraiqamaqiro vi vaimanta variarave.
20 Vika minti variamanta hini vaiinti nahenti koqe vataqaa qintato aurura voqaara
variarave. Vi vaiinti nahentika Kotira uva iri vi uvarara quqaave tivake, vi uvara iriqi
viha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variarave. Vokia vaiinti nahentika vi uvara
iriha koqe kaiqa Kotira vara amitaqi vi variamanta, qaiqaa vokia vaiinti nahentika
vika naatarake uritare voqavata Kotira kaiqa koqemake vara amitaqi vi variamanta,
qaiqaa vokia vaiinti nahentika vika kaiqavata naatarake uritare Kotira kaiqa voqavata
koqemake vara amitaqi vi variarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura (Ruki 8:16-18)

21 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero tiharo, Ova qumpikero tainie vuru vate
vairave? Kureqohairo mantaaqa keroe vate vairave? Vaitaaina taintara ankaraaraqie
vate vairave? Aqao, kia mintiraitiro, ova qumpi kero tuahera kero qoqaa qaqiraqaa
vuru vate vairave.
22 Naantiara ekaa kukeqate haikara qoqaaqama kaanarove. Ekaa vauvute haikara
qoqaama qovarama kaanarove.
23 Ni aato vairera, vi uvara okara te tiainara kankomake iriate, tiro.
24 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ne uva vakaaka irira anomakeha iriate. Ne
vokika vi kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero vi kaiqara
nintavata vara nimiteharoma voqavata nimianarove.
25 Kotira uva ririrava variqi viraro Kotiva vira kahaqiraro viva vira uva voqavatama
irianarove. Kotira uva kia ririrava variqi viraro viraqaahairo nana haika viva
tuatainara qaqini vara kairaro viva qaqi quminama varianarove, tiro.

Auru qampiqaainarara uva tuqantaakero tura

26 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Kotiva
raqikinara maa uvara vira voqaarama vaivo. Vaiintivano auru qintatero
27 viraqaahairo viva vo entanavu vaitaqi vi vaivaro auruvano nai naqavu viro
rakavu viro qampiqe vairave. Vaiintivano auruvano qampiqaaina okarara kia
iriraitiro ivaro
28 auruvano vataqi vaiharo naivano qampiqairave. Auruvano rakavu viro turu
verakero vuru tava irataivaro tava mpeqaiqirave.
29 Mpeqaiqivarora tiro, vaiintivano paipe varero oru tava teqa vare vairave, tiro.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura (Matiu 13:31-32; Ruki 13:18-19)

30 Ihuva minti tivakero uva tiva nimiqiro viro mintima tiro: Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana voqaarae vaivo? Virara irihama nana uvae tuqantaake tirarave?
31 Ho vira *masteti* auru voqaarama vaivo. *Masteti* auruvano nai inaara auruqaima vaivarovata, vi aurura varakero vataqi utu taivaro
32 qampiqa tero vo naaho vo naaho aatarakero uritarero katari voqaara vaivaro vira kaaravata nora kaara vaivaro uvirivano ani vira aumaqaaraini mantaaqavi variaravema turo, tiro.
33 Minti tivakero Ihuva vi uvara voqaara vo uva vo uvavata tuqantaakero tiva nimiqi viro vaiinti nahenti ho iri uvaraqai tiva nimura.
34 Viva vaiinti nahenti tiva nimireva kia vutukero tiraitiro, uva tuqantaakeroqai tiva nimiqi vumanta vaiinti nahenti nai maaqa nai maaqa vuvaro Ihuva nariaraa nai vaintinavu hampata vaiharo ekaa vi uvara okara vutukero vinavuka tiva nimura.

Aaronaa uti vauvaro Ihuva tuvaro taiqa vura
(Matiu 8:23-27; Ruki 8:22-25)

35 Vi entara entama vuvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Varaiqenavu nora namari maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tiro.
36 Minti tumanta vira vaintinavu vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka mini ke, Ihuva vau voturaqi vaarire vira vita vare vumanta votu vonavuvata vira vataake vurama.
37 Vika namariqaa votuqi vi vauvaro vaakama aaronaavano varuva namariqaa nora utiharo namari ventaqi uri vi vauvaro namarivano votuqira vaarirero mpiqa kareva auti vauvaro
38 Ihuva votu vekaini turu ntuva kero vaite vaumanta vira vaintinavu Ihuva vaitonaini oru vira vauraqamake tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu namariqi aquvi *kupeqa/rupeqa* vuarirava aumaiqivo. Kiae are virara noraiqaake iriarao? ti.
39 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vaitonaihairo himpiro aaronaa atiharo varuva namariara, Qaqi variane, tuvaro uvaivano taiqa vuvaro namarivano otiniro kia inaaraiqavata qakiraitiro, tirema vaura.
40 Mintima vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nana aatue qete variavo? Nenavu kiae tiriara kempukaiqaake iriavo? tiro.
41 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa vaiintiva ta vaiintivave? Aaronaavanovata, namarivanovata, vira uva iri vairave, ti tura.

5

Ihuva vaiinti vo vira avutaqihairo vaana atitama kora
(Matiu 8:28-34; Ruki 8:26-39)

1 Vira vaintinavu minti tivake votuqi vi, Kariri Varuva taqa vare hini mantaraini Gerasa vataini orurora.
2 Vinavuka orurovaro Ihuva votuqihairo vaavirero mini vauvaro vaiinti vovano ori onavuqihairo vevarero otu Ihura vitakora.
3-4 Vi vaiintiva vaiinti qunte vau ori onavuraqi variqiro vi vauvaro vaanavano vira avutaqi vauva vaumanta vokuka *seni* naaqunta varake vira rumpa tora. Vira rumpa tovaro vi vaiintiva airi *seni* naaquntaqohai aiqu kauqu rumpatora raqikiharo ruqema kora. Qaiqaa qaiqaavata vira rumpa karare tuvaro viva *seni* naaqunta ruqeqaama kero, ainiqohai vira aiqu rumpatora rukavu korara tiro, vovano vira rumpa kaarirava kia ho vaura. Vira kempuka aatara kaarirava kia ho vauvaro
5 vi vaiintiva entaqivata, aatitoraqaavata, vaiinti qunte vau ori onavuraqi vi aniharo oi oi tivaqiro viro aiqina vauravata niharo oi oi tivaqiro viharo oriqohairo nai vaata teqa taaqamaqiro vi vaura.

6 Vi vaiintiva vaiharo niaraihairo Ihura tavero kantero oru vira aiqutaraini tori
kauru araviro vaiharo
7 naveraitiharo, Ihuo, Variqa Kotiva nai virini vaiva vaivara are vira Maaquvano
variarao. Tiriara nantiarire tirae are aniarao? Are Kotirara irihara kia ti haruanerama
turo, tura.
8 Ihuva avuni vi vaiintirara tiharo, Qora vaanavauvo, vi vaiintiraqihaira aitarera
vuane, tuvarora tiro, vi vaanava minti tura.
9 Minti tuvaro Ihuva vi vaanarara nena autu raane tuvaro vaana viva nai autu
reharo tiharo, Ti hutu Airitahaakave. Tenavu airinavuma maa vaiintiraqi vauro, tiro.
10 Minti tivakero vi vaanava qaiqaavata airi tataa Ihurara mpo tiharo, Kia tinavu
maa vataraqaahaira tititaane, tiro.
11 Minti tuvaro vi entara quara airitahaa vuruni auhiri ne vaumanta
12 vaana vika Ihurara mpo ike tiha, Are qaqi tinavu tititairaqe tenavu quara avutaqi
oriqete variare, tuvaro
13 Ihuva vika qaqi komanta vaana airitahaa vi vaiintiraqihai aitare oru quara
avutaqi oriqete vaumanta viraqaahai quara 2,000 navu ekaa kante onkai vauraqi otu
ravara namariqi aqu vuvaro namarivano vika raqutu komanta qutu taiqa vura.
14 Quaravano namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiku vaiintinavuka tave
viraqaahai aiqu autute kante maaqaini orure nora vatukaini vuru vi uvara tiva
qoqaiqamake, aarainivata viha viti viri tiva nimiqi vumanta vi vatanaaka vi haikara
tavareka anire
15 Ihuva vaunaini ani tavovaro vaaka vaana airitahaa vira avutaqi vau vaiintiva
qaqi oquviro utavaaqa nonkutero vauvaro vira avu aatovanovata kankoma vuvaro
vaumanta vika vira tave qetora.
16 Vika vi vaiintira tave qeteha vaumanta vaiinti vonavu vaaka vi haikara tavoka
vika tiva nimiha tiha, Ihuva mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, tivake
quaranavu uvavata vika tiva nimumanta
17 vi vatanaaka voqamake qeteha Ihurara mpo tiha, Tinavu maaqa maihaira nena
vuane, ti vaura.
18 Vi vatanaaka minti tuvaro Ihuva votuqira qaiqaa vaarire vauvaro vaaka vaana-
vano avutaqi vau vaiintiva Ihurara mpo ike tiharo, Kairaqe tevata ainti vuare, tiro.
19 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia tintira aniane. Are nena maaqaini oru
vaiharama Noravano ai koqema kero kahaqama amitaainarara vuru nena navunaaka-
vata tiva nimiane. Noravano ariara mpo tiva amitaina uvaravata tiva nimiane, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tuntema kero, mini kero oru Dekapolisi
vatukanavuqi oru niharo Ihuva nai koqema amitorara vaiinti nahenti tiva nimi
vaumanta ekaa vira uva iri vauka vi uvara iriha vika nái kauqu runkinkiri i vaura.

Jairusiva Ihura oru vita kora
(Matiu 9:18-26; Ruki 8:40-56)

21 Vi vatanaaka Ihurara kia tinavu maaqaini variane tuvaro Ihuva votuqi anirantero
namari taqa varero varuva namari hini mantaraini vumanta mini vaiinti nahenti
airitahaa ruvaaqumavi viva vaunaini ututumavi vaura.
22 Ho vika viva vaunaini ututumavi vauvaro vaiinti vovano vi vatukaraqi maara
naavuqaa raqiki vauva, Jairusiva anirero Ihura tavero vira aiqutaraini hiqiri viro
Ihurara
23 mpo ike tiharo, Ti raavurauruvano qutu vuarirava aumaiqivo. Are anira nena
kauqu viraqaa vatairaro vira rovaravano taiqa viraro ho qaqi variarire, tiro.
24 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vikantiro vura.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Ihuva Jairusikantiro aaraini oru vi vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi viha hihai hihai vira venta ventamaqi vi vauvaro
25 nahenti vovano tora rovara varova vikaqira vaura. Vi nahentiva 12 ihinavuara tora rovara varaqiro viharo voqamakero aihavi vauvaro
26 vo *doktaa* vo *doktaaka* vikara ti kahaqiate tiro, monu nimumanta vinavuka kia vira kahaqiraiti, vira vaata qoraiqama keha vira monuqai qumina namake vauvaro vaura.
27-28 Vi nahentiva vaiinti nahenti nivutaini vaiharo Ihuva kaiqa varorara iriro, Ihura naantiaraini aniharo nai tivakero iriro tiharo, Te homa vira utavaaqaqai autama kaariraro ti rovaravano vaaka taiqa vuanarove, tiro. Nahenti viva minti tivakero Ihura utavaaqa autama kovaro
29 vaakama vira naare ntova aaharauqama vuvaro viva iruvaro vira vaatavano ho vaura.
30 Vi nahentira vaatavano koqema vuvaro vaakama Ihuva iruvaro nai kempuka hinivano vira vaataqihairo aitarero vuvaro viva tuqantaaviro vaiinti nahenti vira avataqi ani vauka irero tiharo, Tavave ti utavaaqa autama kaivo? tiro.
31 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nai tavave ai autama kaivo? Tavaane, vaiinti nahenti airitahaa ai venta ventamaqi vi variavo, ti.
32 Minti tuvaro Ihuva qaqiqai vaiinti viri vira ranta kareva aituti vauvaro
33 nahenti viva nai vaata koqema amitorara iriharo qeteharo aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vi uvara ekaa uva qoqaa tiva amuvaro
34 Ihuva vi nahentirara tiharo, Ti raavuravauvo, are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai vaata koqema vivo. Homa ai muntukavano paru i vairara vuane. Ai rovaravano taiqama vivo, tiro.

Jairusira raavura koqema kora

35 Ihuva minti ti vaumanta vaiintinavu Jairusira naavuqihai ani Jairusira vitake virara tihama, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia qaiqaa ravaaqavu kaane, tuvaro
36 Ihuvavata vinavuka uva iriro maara naavuqaa raqiki vau vaiintirara tiharo, Kia qetaane. Tiriara kempukaiqama kera irihara variane, tiro.
37 Ihuva minti tivakero viva Pitaaravata, Iemiravata, Iemira qata Ioniravata, vinavukaqai ntita varero
38 Jairusira naavuqi orurero tavomanta vaiinti nahenti noraiqaake mpo ike tiha iqi rate vauvaro
39 Ihuva naavuqi oriqetero tiharo, Nana haikarae ne iqi rate variavo? Vi nahenti vaintiva kia qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo, tiro.
40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti Ihura uvara naaraihama amite vauvaro Ihuva vira kaara ekaa vaiinti nahenti vara veva vahaaqaini kero nahenti vaintiru vira noka qokavata, taaramonavu nai vataake anukavata, vinavukaqai ntita varero vo *rumu*qi vi nahenti vaintiva qutu vumanta vato *rum u*raqi oriqetero
41 vira kauqu utu varero nai uvaqihairo tiharo, *Tarita kum*—Maa nahenti vaintiru-vauvo, te ariara himpuane turo, tiro.
42 Ihuva minti tuvaroma vi nahenti vaintiruva vaaka himpiro ni vaura. Viva 12 ihi varakova himpiro ni vaumanta vinavuka vira tave ravukuvi voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro
43 Ihuva vinavuka nitiharo tiharo, Ho nenavu maa haikara tavaanara kia vo vaiinti nahentivata tiva nimiate. Maa nahentirura karaqai amiate, tiro. Ihuva turama.

Nasaretihainaaka Ihura qoririma amitora
(Matiu 13:53-58; Ruki 4:16-30)

6

1 Ihuva vi vatara mini kero nai maaqa ⌞Nasaretini⌟ vumanta vira vaintinavu vira
vataake vurama.
2 Ihuva nai maaqaini oru vaiharo Maara Entaqaa oru maara naavuqi uva vakaaka
tiva nimi vaumanta vi naavuraqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira
uva iriha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi vaiintiva taini vaiharoe vi uvara vi
uvara okara iritairave? Viva vi okarara vi okarara ti vaira nana uva okara vaivaroe ti
vaivo? Ta vaiintiva vi kaiqara okara umiqaivaroe viva nora kaiqa vare vaivo?
3 Viva tainta auti vai vaiintivaqaima vaivo. Viva Mariara maaquvanove. Vira
qatanavu Iemiva Iosiva Iutaava Saimoniva variarave. Vira auranavuvata maini
variarave, ti. Minti tivaqi viha Ihura navunaaka virara qumina vaiintive tivake vira
qoririma amitora.
4 Vika vira mintima amite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Paropeti vaiinti Kotira uva
tiva nimi variarirava vo vataini oru vairamanta vi vatanaaka virara quaheha vira nora
autu amivarave. Vi vaiintiva nai maaqaini vaiharo nai aura qata hampata vairamanta
vira navunaaka virara qumina maa vatanaavaqaima vaivo tivake kiama virara nora
vaiintive tivarave, tiro.
5 Minti tivakero vaiinti nahenti Ihurara qumina vaiintive tura kaara Ihuva kia ho nai
vatukaini nora kaiqa varaarirava vauvaro viva nai kauqu nihavuka taaraiqaqaaqai
vatovaro vinavuka rovara taiqa vura.
6 Vira navunaaka virara kia ho tinavu kahaqiariravave tura kaara Ihuva ravukuviro
airi avu aato utiharo vaura.

Ihuva nai vainti 12 navu vo vatuka vo vatukaini nititorara tura (Matiu 10:5-15; Ruki 9:1-6)

Vi vatukaraqaahairo Ihuva himpiro vo vatuka vo vatuka variqi viharo vaiinti
nahenti nai vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.
7 Ihuva nai vainti 12 navu naarama ruvaaquma kero taaraqanta vona nititero
taaraqanta vona nititero mintiaqiro viro ekaa nai vainti vinavuka nititama kora.
Viva vinavuka nititeharo vikara vaiintiqihai vaana nititaimanta qaqini aitaraate
tiro, viva vika kempuka nimiro tiharo,
8 Nenavu aaraini vireka ihama kia karave utave monuve vo airairave ruva vararaiti,
kauruqai kauquqi tota vare vuate.
9 Ne homa aiqu nonkira viraqai nonku vare vuate. Kia *sioti* taaraqanta vararaiti,
sioti vohaiqaqai nonku vare vuate, tiro.
10 Ihuva vi uvara tivakero maa uvaravata vinavuka tiva nimiro tiharo, Nenavu oru
vimanta vi vatanaaka niara quaheha ni ntitaivera, nenavu vohaa naavuqiqai variqi
vima vi vatukara mini kema vuate.
11 Nenavu oru vimantama vi vatanaaka kia ninavu quahama nimiteha kia ninavu
uvavata irireka autivera, vika nái qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta
aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.
12 Ihuva minti tivakero nititomanta vira vaintinavu orure vaiinti nahenti tiva nimiha
tiha, Ne qora aara qaqirake koqe aaraqaaqai vuate, ti.
13 Vika minti tivaqi viha vaiinti avutaqi vau vaanauka nititomanta qaqini aitare
vumanta nihavu vaiintika airitahaa vika vahavera aqu nimiteha koqema nimitomanta
ho vaura.

Namari nimi vau vaiintira Ionira arukora (Matiu 14:1-12; Ruki 9:7-9)

14 Mintumanta ekaa vi vatanaaka Ihurara nai tiva ami nai tiva ami i vauvarora tiro,
King Herotiva ⌞Kariri vataqaa raqiki vauva⌟, vivavata Ihura autuara irura.

Vaiinti nahenti hini kuka Ihurara mintima ti, Vi vaiintiva Ionivave. Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, ti.
15 Hini kuka minti ti vaumanta hini vaiinti nahenti aqao ti, Vi vaiintiva tinavu kaivaqava Elaitaava qaiqaa qovaraiqaa vivo, ti. Minti tumanta vokuka Ihurara tiha, Ihuva haaru enta vau paropetika voqaarama vaivo, ti.
16 Vaiinti nahenti Ihurara minti ti vauvaro Herotiva vi uvara iriro tiharo, Oho, vi vaiintiva namari nimi vau vaiintiva vaivo. Te tiavauraro vaiinti vo, aunta teqa aquko vaiintiva Ioniva, vivama qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo. Viva qutu vunaihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaiharora tiro, viva nora kaiqa ho vare vaivo, tiro.
17-18 Tota Herotiva nai qata Piripira naata Heroti-Namarira varatero vauvaro Ioniva anirero airi tataa Herotirara tiharo, Are nena qata naata kia varaataara vaivarama varaarao, tuvaro vira kaara Herotiva nai naata Heroti-Namarirarao tiro, viva vaiinti vonavu nititomanta vika Ionira oru ravaaqavuke rumpa vare vuru karapuhiqama kora.
19 Ionira karapuhiqi vuru kovaro Herotira naata Heroti-Namariva vaiharo Ioniva virara tu uvara kaara toma amiteharo Ionira arukaare tuvaro, vira arukaarira aarava kia ho vaura.
20 Ioniva koqe vaiintivano avuqavu ni vaurara tiro, Herotiva virara iriharo vira aatu qeteharo kia vira arukaate tiro. Minti tivakero Herotiva Ioniva ti vau uvara virara quaheharovata, vi uvarara taara aato iriharo vaura.
21 Mintiaqi vuvaro vo enta Heroti-Namariva Ionira arukaarira aarava ho vaura. Vi uvara okara maantimama vairo:
Herotiva nai vatato entara iriharo vi entaraqaa nora vaiinti kara nimireva vika naarora. Viva nora vaiintinavuve, nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaukave, airi airaira vato vaiintikave, viva vika vika naarama kero kara nimura.
22 Viva vika kara nimumanta ne vauvaro Heroti-Namarira vira raavuravano ani vika ihi rava nimitora. Viva ihi re vaumanta Herotivavata viva kara nimu vaiintikavata vi varaatara quahama amite. King Herotiva vi varaatarara quaheharo vira irero tiharo, Nana haikarae ai muntukavano vainara, virara tiva timiraqe te ai amiare, tiro.
23 Minti tivakero viva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Are nana haikara tiraqe te homa ai amirarave. Hini vata te raqikiaina vatara, are tiraqe te vi vatara rairake homa ai amirarave, tiro.
24 Herotiva minti tuvaro vi varaatava viraqihairo vevarero oru nai nora irero tiharo, Te nana haikarae tiariraro ti timianarove? tiro.
Minti tuvaro vira nova tiharo, Are mintima tiane. Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata timiane tiane, tiro.
25 Vira nova minti tuvaro vira raavuravano kantero orurero King Herotira naariharo tiharo, Namari nimi vai vaiintira Ionira qiata vaaka tanuqira viri timiane, tiro.
26 Vi varaatava minti tuvaro King Herotiva voqamakero muntuka qoraiquvarovata, viva vaaka kauqu aiqiqaa aqukeharo tu uvarara iriharo kara nareka anu vaiintikara-vata iriharo, Te vi varaatara tiva amuna uvara raqa kaarorave, tivakero
27 viva karapuhi vaiintiqaa raqiku vaiintira vo vaaka atitero tiharo, Ionira aunta teqakera vira qiata vara vuru timiane, tuvaro viva oru karapuhiqi vaiharo vira aunta teqa aqukero
28 vira qiata tanuqi varero vuru vi varaatara amuvaro viva varero vuru nai nora amura.
29 Mintumanta Ionira avataqi ni vau vaiintinavuka vi uvara iri vinavuka ani Ionira vaata vare muntu quntama kora.

Ihuva inaara kara airiqamakero 5,000 vaiinti nimura (Matiu 14:13-21; Ruki 9:10-17; Ioni 6:1-14)

30 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aaraini ni orurante Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vaiha vika nái aaraini niha kaiqa varoravata, vika vaiinti nahenti tiva nimu uvaravata, Ihura tiva amura.
31 Vika vira tiva amumanta vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka vi ani vaumantara ti, Ihuvavata vira vaintinavuvata kia ho kara naraiti vaura. Mintuvaro Ihuva tiharo, Varaiqenavu oru qumina kanta variari nenavu mini vaiha auraara variate, tiro.
32 Ihuva minti tivakero vinavuka ntita varero votuqi vaarirero qumina kanta vireva vurama.
33 Vinavuka mini ke vumanta airi vaiinti nahenti vinavuka tave tiha, Vinavuka vate vi mantarainima vivarave, tivake vika vo vatuka vo vatukaihai kante varuva auvahianta vatavau Ihuva vireva unaini vaaka vika naane orurora.
34 Vika naane orurovaro Ihuva vika naantiara orurero votuqihairo vataini vaavirero vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka tavero vikara aaqurihama nimitero tiharo, Ike, vaiintivano sipisipiqaa raqiki vaiva kia vaimanta sipisipi hampi vi ani iantemake, maa vaiinti nahentika hampi vi ani variavo, tiro. Minti tivakero mini vaiharo Ihuva uva vakaaka vika tiva nimi vaura.
35 Ihuva uva tivaqi vuvaro kuari avu vitini tuvi vumanta Ihura vaintinavu viva vaunaini orure tiha, Kuari avuvano vitini tuvi vivo. Maini qumina kantave.
36 Are vaiinti nahenti maaka nititaira oru vo vatuka vo vatuka niha monu nimiha kara varaate. Vika kia kara ruvavare aniakave, ti.
37 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Nenavu vika kara nimiate, tiro.

Tumanta vinavuka Ihura ireha tiha, Tenavu nora monu 200 kinaae aqukeha kara varake vika nimirarave? ti.
38 Minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Nanti nanti mparetie ruvavare aniavo? Oru tavaate, tumanta vinavuka oru tavamake viri vira tiva ami tiha, Mpareti vohaa kauquruqaima vaivo. Havuka taaraqantaqaima vaivo, ti.
39 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne ekaa ukau vo kanta vo kanta oquvi variate, tiro.
40 Minti tumanta vika vo kanta 100 navu oquvi vaumanta vo kanta 50 navu oquvi, mintiaqi vi ekaa vaiinti nahenti oquvi vaura.
41 Oquvi vauvaro Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mpareti nkuikero viti nai vaintinavu nimiro tiharo, Ho ne vare vika vuru nimimanta ekaa naate, tivakero havuka taaraqantavata raira kero ekaa vaiinti nahenti nimumanta
42 ekaa vika ho nora.
43 Ho nomanta Ihura vaintinavu viraqaahai rutantuto utara nora uta varake, vaiinti nahenti mparetivata havukavata neha kora nuntu vare utaqi ruvaqi vi, 12 utanavu mpiqa kora.
44 Vi entara 5,000 vaiinti airitahaa vi karara nora.

Ihuva varuva namari mare/turu vaura aiqu ravaqiro anura (Matiu 14:22-33; Ioni 6:16-21)

45 Ihuva kara nimiro viraqaahairo vaakama nai vaintinavu nititero tiharo, Nenavu naane votuqi vaarire varuva namari hini mantaraini taqa vare Besaida vatukaini oru vi vaiqe te vaiinti nahenti nititaari vika nái maaqa nái maaqa vuate, tiro.
46 Tumanta vinavuka votuqi vaarire vuvaro Ihuva verara aiqinaqaa Kotira aarareva oru vura.
47 Ihuva Kotira aarareva mini vuvaro entama vumanta votuqi vuka namari tavaara kanta oru vi vauvaro Ihuva nariaraa vataini mini vaura.
48 Ihuva qaqini mini vaiharo tavovaro uvaivano vinavuka vireka unaihairo aniharo votu vente vaumanta vinavuka votuqi vauka vukaari utiha namari rairaqi vi vaura.

Vinavuka vukaari utiha namari rairaqi vi vauvaro aumaiqakaa aatitareva uvaro Ihuva vinavuka ntita kareva varuva vaura aiquqaahairo rava varero anura.

49-50 Viva aniharo vinavuka ai naatara kaare tumanta vinavuka tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo rava varero ani vaumanta vinavuka voqamake aatu itomanta vika virara vaanave tihama qeteha oi oi ti vaura.

Vinavuka oi oi ti vauvaro Ihuva vaaka vinavukara tiharo, Muntuka paru i vaira variate. Tema anuro. Kia qetaate, tiro.

51 Minti tivakero Ihuva votuqi vaarirero vinavuka hampata vauvaro uvaivano taiqa viro tirema vaumanta vinavuka voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaura.

52 Ihuva mpareti taaraiqa airiqama kero vaiinti nahenti nimumanta no okarara vira vaintinavu kia virara iriraiti, vika kia Ihura okarara kankomake irura.

Ihuva Kenesareti vataini oru vaiharo nihavuka koqema kora (Matiu 14:34-36)

53 Vinavuka oru vi varuva namari hini mantaraini Kenesareti vataini orure vaavire votu rumpate
54 vi mantaraini vire umanta vi vatanaaka Ihura viraaqamake tave, Ho Ihuva anivo, ti.
55 Minti tivake vika kante oru vutuhai vuruhai aihavu vaiinti nahentika taintanavu vare Ihuva mini vaivo tunaini muntu kora.

56 Ihuva vi vataraqaa vaiharo vo vatuka vo vatuka niharo inaara vatukave, nora vatukave, naahoqi vau vatukaraqive, Ihuva mini mini ni vaumanta vi vatanaaka vika nái vatukaihai nihavu vaiinti nahentika tainta vare vuru vatukaqaa vate, Ihurara mpo ike tiha, Hoe nihavi varia vaiinti nahentika ai utavaaqa viti autama kevarave? tuvaro Ihuva hove tumanta ekaa vira utavaaqa autama ko vaiinti nahentika koqema vura.

7

Kotiva tivatai uvava vaiinti uva aatara kero vairave, tura (Matiu 15:1-9)

1 Parasi vaiintinavuvata maara okara ti vau vaiintinavukavata Ihura tavareka Ieruharemihai ani Ihuva vaunaini ruvaaqumavi vaiha
2 tavomanta Ihura vainti hininavu vaiha Parasi vaiinti uva maara tu okarara qaqirake, kia kauqu hiqama karaiti, kara ne vaura.

3 Vi entara Parasi vaiintinavuvata ekaa Iutaa vatanaakavata nái kaivaqaukavara tivato uva maarara iriha minti mintima keha vika nái kauqu hiqe vaura. Vika kia kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara ne vaura.

4 Vika oru *maaketi*qi nuvake ani vaiha, kia nái kauqu mintimake hiqama karaiti, vika kia kara nora. Vika kaivaqaukavara *kaapu* hiqe okararave, tanu hiqe okararave, vi uvara vi uvara tiva nimura iriqi viha minti vaura.

5 Vika vi uvara iriqi ni vaukara ti, Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, Ihura ireha tiha, Tinavu kaivaqaukavara uva maara tiva torara ai vaintinavu vi uvara qumimaqamake kia iriraiti, qaqi kara ne variavo. Vinavuka nantihae minti variavo? ti.

6 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Nenavu unaqaraiqama keha Kotira kaiqa vare variakave. Aisaiaava haaru enta vaiharo niara avuqavuqama kero qara ntuva torave. Aisaiaava Kotira uva qoqaiqama keharo Kotiva mintima tivo tiro:

> Maa vatanaaka noqihai ti hutu tuahere variavaro vika muntukavano kia tiriara vaivo.
> 7 Vika maara tihama vika nái kaivaqaukavara uvaqai vaiinti nahenti tiva nimihara ti, vika qumina ti hutu tuahere variavo, ti tura. *(Aisaiaa 29:13)*

Aisaiaava Kotiva tu uvara mintima kero qara ntuva torave.

8 Kotiva niara minti mintima iate ti uvara, ne vi uvara qumimaqamake qaqi vaiinti tivataa uvaraqai iriha ni variarave, tiro.
9 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho koqema iavo. Kotiva minti minti iate tu uvara, ne vi uvara qoririma keha ni kaivaqaukavara tivato uvaraqai iriha ni variakave.
10 Mosiva Kotiva tivato uvara iriharo viva niara tiharo, *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane. Nai noka qokara vaaqu uva ti vaina vaiintira arukaate*, turave.
11 Mintima Kotiva tivato uvava vaimanta ne vi uvara kia iriraiti, nenta irike ne tiha, Vaiintivano nai noka qokara tiharo, Te nitanta kahaqiha nimire iaina monura kia nitanta nimiraiti, te vi monurara Kotira amitaaina monurave tirarave. Vaiintivano minti tirera, ne tiha,
12 vi vaiintiva homa nai noka qoka kia kahaqiraitiro, qaqi varianarove, tiarave.
13 Ne hampi uva minti tiha ne Kotira uva qumimaqama keha nenta kaivaqaukavara tiva nimu uvara viraqai vaiinti nahenti tiva nimi variarave, tiro.

Nana haikavanoe vaiinti qoraiqama kaivaro Kotiva virara kia koqe vaiintive tianarove? tura
(Matiu 15:10-20)

14 Minti tivakero Ihuva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka qaiqaa naarama kero vikara tiharo, Ne ekaa te tire iaina uvara kankomake irihama variate.
15 Vaiintivano ne vai karava, vi karava kia ho vaiinti avu aato qoraiqamake vairave. Nai avu aatoqihairo qovaraiqaavi vai haikava, vi haikavaqai vi vaiintira qoraiqamake vairave.
16 Ni aato koqe aato vairera, ne vi uvara okara kankomake iriate, tiro.
17 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka mini kero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu viva vaaka uva tuqantaakero karara tu uvara okara vira irovaro
18 Ihuva tiharo, Ike, ne vi uvara kiae kankomake iriavo? Karavano aaqaihairo vaata avutaqi vi vai haikava kia ho vaiinti avu aato qoraiqama kaanarove.
19 Vi karara naivaro kia vira avu aatoqi viqetaraitiro, vira araraqiqai otu variro ho viraqihairo qaqini tuvitarairave, tiro.
(Ihuva tu uvara vira okara mintimama vairo: Ne ekaa kara homa naivaro Kotiva vira kaara kia niara qora vaiintive tianarove, tura.)
20 Ihuva minti tivakero uva vo tiharo, Avu aatoqihairo qovaraiqi haikava, vi haikava vi haikava vaiinti avu aato qoraiqama kairave.
21 Vaiinti avu aatoqihairo vaaqu kaiqa varaarira okarava qovaraiqivo. Quvaaraavanovata varaatavanovata hampi nuarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Muara varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vaiinti arukaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Vora qoraintintirove, vora naatantirove, hampi nuarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo.
22 Vora airairara muntuka ntiraro varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Monuve airairave vateharo qaiqaa qaiqaa voqavata vataare tivakeharo varaarira okarava viraqihairoma qovaraiqivo. Una uva tiariravave, nai vaata hampi qohaama keharo ni variariravave, vora airairara tivata timiataarave tiharo vira toma amitaariravave, vaiinti vora autu vataini tuvi vuarire tiro, una uva tiariravave, te nora vaiintima vauro tiariravave, hampi ruhaainararaqai iriqi nuariravave,
23 vi okarava vi okarava vaiinti avu aatoqihairo qovaraiqama viro vira avu aato qoraiqama kaivaro vira kaara Kotiva virara qora vaiintive ti vairave, tiro.

Vo vatanaa nahentivano Ihurara kempukaiqamakero irurara tura
(Matiu 15:21-28)

24 Ihuva minti tivakero vi vatara mini kero oru vo vataini Taiaa vatukavata Saidoni vatukavata vau vataraqaa oru vaura. Viva mini oru vaiharo vi vatanaaka te

maini aniainarara irivorave tiro, oru vo naavuqi vauvarovata, nahenti vovano Ihuva anurara vaaka irura.
25 Vi nahentira raavura avutaqi vaanavano vauvaro vi nahentiva Ihuva vauraqi orurero Ihura aiqutaraini hiqiri viro vaura.
26 Vi nahentiva kia Iutaa vatanaa nahenti vairaitiro, viva Siria vataini Fonisia vatukaqi vatato nahentiva vaura. Viva Ihurara tiharo, Mpo, ti raavuraqihaira vaana atitairaro qaqini aitaraarire, tiro.
27 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva nai tiva amiharo uva tuqantaakero tiharo, Aqao, kaiqe te tenta vaintaira naane kara nimiare. Hauri te vaintivano ina karara varake vairi aqu nimitaarorave, tiro. ⌞Ihuva uva tuqantaakero tu uvara okara mintimama vairo: Viva tiharo, Kaiqe te Iutaa vatanaaka naane kahaqiare. Hauri te vo vatanaaka naane kahaqiarorave, tiro.⌟
28 Tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora Vaiintio, are quqaama tira iarao. Ho vairinavu tainta ankaraaraqi vaiha vaintivano kara viti aqukaira ho ne variarave, tiro.
29 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Koqema tiarao. Are minti tiaravera te vaana vira atitauraro qaqini aitaraivaro ai raavuravano homa vaivo. Ho nena maaqaini vuane, tiro.
30 Ihuva minti tuvaro nahenti viva nai maaqaini anirantero viro orurero tavovaro vira raavuravano taintaqaa ho vaite vauvaro vaanavano vi nahenti vaintiruraqihairo qaqini aitarero vurama.

Ihuva aatovata novata tintavu vaiintira koqema kora

31 Ihuva vatuka vo Taiaini variro viraqaahairo Saidonini oru variro vihairo virantero Dekapolisi vatukanavu vara mini kero Kariri Varuva namari vainaini tuvurora.
32 Mini tuvurero vaumanta vokuka vaiinti vo vita vare Ihuva vaunaini vuru kora. Vi vaiintira aato tinta vuvaro viva uvavata kia tu vaiintiva vaumanta vika vira vita vare muntu Ihuva vaunaini ke Ihurara mpo tiha, Nena kauqu viraqaa vatairaro ho variarire, ti.
33 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vi vaiintira vitero vaiinti nahenti mini kero oru nariaraatanta vaiha Ihuva nai vuqa vi vaiintira aatona vatero viraqaahairo taara vihikero taara vi vaiintira maaqiriqaa vatero
34 naaruvaini taveharo ae tiro, nai uvaqihairo tiharo, *Epatave—Qantuaraane*, tiro.
35 Minti tuvaro vira aato tinta vuva vaakama ho qantua vuvaro viva ho iriro vauvaro vira maaqirivanovata ho vauvaro vi vaiintiva vutukero uva ti vaura.
36 Mintuvaro Ihuva vira navunaakara kempukaiqama kero tiharo, Maa haikara tavaanara kia voravata tiva amiate, tiro.
Ihuva minti tumanta vika Ihuva tu uvara kia iriraiti, vi uvara viti viri ekaa vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura.
37 Vika viti viri vi uvara tiva nimiqi vumanta vi uvara iruka ike tiha kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Viva ekaa kaiqa koqema kero vare vaivave. Aato tinta vuaka viva koqema kaimanta ho iri variarave. Kia uva ti variaka viva koqema kaimanta vika ho uva ti variarave, tura.

8

Ihuva qaiqaavata inaara kara airiqama kero nimura (Matiu 15:32-39)

1 Vi entara vaiinti nahenti airitahaa Ihura tavareka ani ruvaaqumavi vaura. Vika kia karavata ruva vararaiti, ani uki vauvaro Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiharo,
2 Te vaiinti nahenti uki variakara aaqurihama nimite vauro. Vika taaramo enta ti vataake variqi viha vika nái vare ania karara nama taiqa kaavo.
3 Te vika nái maaqaini nititama kaari vika narara viha aarana *vuakaatama/ vuakaatauma* vi hiqintivorave. Vika hini kiaka niaraihaivata aniakave, tiro.

4 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maini qumina kantave. Taihaie
tenavu kara varake vika nimirarave? ti.
5 Vika minti tuvaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Nenavu nanti nanti
mparetie ntuva taavo? tumanta vinavuka tiha, Mpareti 7 navu ntuva tauro, ti.
6 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vaiinti nahentiara vatakanta oquvuate tivakero
mpareti 7 navu varakero Kotirara koqema iarao tivakero vi karara nkuikero nai
vaintinavu nimiro ne vaiinti nahenti nimiate tiro. Tumanta vinavuka vaiinti nahenti
uki vauka nimura.
7 Nimuvaro Ihuva inaara havukanavuvata vatora varakero Kotirara koqema ira
iarao tivakero tiharo, Ne havukavata rairake nimiate, tiro.
8 Minti tumanta vinavuka kara vira varake vika nimumanta vaiinti nahenti vika ho
nora. Ho neha hini kara qaqi kora vira vaintinavu nuntu vare rutantuto utara 7 navu
mpiqa kora.
9 Vi entara 4,000 vaiinti nahenti airitahaa vi karara ho nora.
10 Ho Ihuva vaiinti nahenti mintima kero kara nimiro vika nititama kero viraqaa-
hairo viva nai vaintiaravata votuqi vaarirero varuva taqa varero Damanuta vataini
vura.

Parasi vaiintinavu Ihurara nora kaiqa tinavuvata humiqaane tura (Matiu 16:1-4; Ruki 12:54-56)

11 Ihuva Damanuta vataini viro oruromanta Parasi vaiintinavu Ihuva vaunaini oru vi
orure Ihura tirorima amitareka vira avateha tavaare tivake tiha, Are nora kaiqa vo
tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama Kotiva vira atitairave tiare,
ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva ae tiro, Vate varia
vaiinti nahentika nantihae tiha, Nora kaiqa vo tinavu humiqairaqe tenavu tave ai
okarara quqaave tiare, ti variavo? Te quqaa uva tiari iriate. Vate maa entara vaika
vaiqe te kia tenta okara vika numiqehama nora kaiqa vo vararerave, tiro.
13 Ihuva minti tivakero qaqira vinavuka mini kero votuqi vaarirero anirantero
varuva hini mantaraini taqa varero vurama.

Parasi vaiinti kaiqa aatu rauriha variate tura (Matiu 16:5-12)

14 Varuva namariqaa oru vi vaumanta Ihura vaintinavu mpareti tauruke kia ruva
vararaiti, mpareti vohaiqaqai votuqi vare anuvaro
15 Ihuva uva vo tuqantaakero vinavukara tiharo, ⌞Kaupititiravano avituma viro
mpareti ntera kaivaro noqa virave.⌟ Parasi vaiintinavuvata Herotivavata vika kaupi-
titira voqaarama variavo. Nenavu vika naatu rauriha variate, tiro.
16 Minti tumanta vira vaintinavu Ihuva tuqantaakero vato uvara okarara kia iriraiti,
nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Nana uvae tivo? Mpareti tauru kaunara vira kaarae
minti tivo? ti.
17 Minti ti vauvaro Ihuva vinavuka tu uvara iriro tiharo, Ne nantihae mpareti tauru
kaara vira kaara nai tiva ami nai tiva ami i variavo? Kiae ni avu aato kenko timanta
iriavo? Ni avu aato tinta vimantae kia ho iriavo?
18 Ne avu vataaka kiae ho tavaavo? Ne aato vataaka kiae ho iriavo? Te kaiqa
varaunarara ne taurue kaavo?
19 Te 5,000 vaiinti nahenti mpareti vohaa kauquru nkuike nimitaavauna entaraqaa
kia no karara nuntu vareha, ne nanti nanti rutantuto utarae mpiqa korave? tiro.
Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho vi entara tenavu uta 12 navu mpiqa kaavaunar-
ave, ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho te 4,000 vaiinti mpareti 7 navu
nimitaavauna entaraqaa, kia no karara nuntu vareha, ne nanti nanti utae mpiqa
korave? tiro.
Minti tumanta vinavuka tiha, Ho tenavu uta 7 navu mpiqa kaavaunarave, ti.

21 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌞Nenavu te vi kaiqara varaunarara iriataara
vaimanta kia iriarave. Nenavu mpareti kia vararaiti vohaiqaqai vare aniarara ti, ne
quminama nai tiva ami nai tiva ami i variavo.⌟ Ni aato kenko tira ti okarara kankomake
iriataara vaimanta ne kiae ti okarara kankomake iriavo? tiro.

Ihuva vaiinti vo avu qimpavura rampai amitora

22 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Besaida vatukaini orurero mini vaumanta
vokuka avu qimpavu vaiintira vita vare Ihuva vaunaini vuru ke Ihurara mpo tiha,
Are maa vaiintiraqaa nena kauqu vatairaro vira avu rampai viraro ho tavaarire, ti.
23 Minti tuvaro Ihuva avu qimpavu vaiintira kauqu utu varero vira vita varero
vatuka aaqaini vuru kero mini vaiharo vira avuqaa taara vihikero nai kauqu viraqaa
vatero vira irero, Are vo haika hoe tavaarao? tiro.
24 Ihuva minti tuvaro vi vaiintira avu rampai vireva uvaro viva vutuni vutu tavero
tiharo, Te vaiinti tave vauramanta vika vi anihama vika katarivano vi anintemake ni
variavo, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva qaiqaavata nai kauqu vira avuqaa vatovaro vi vaiintiva
aitutuma tave vauvaro vira avuvano koqemakero rampai vuvaro viva ekaa haika
anoma kero ho tavora.
26 Vi vaiintiva koqemakero ekaa haika ho tavovaro Ihuva vira atitero tiharo, Are kia
anirantera vi vatukaraqaa viraitira, nena maaqaini vuane, tiro. Ihuva turama.

Pitaava Ihura okarara tura
(Matiu 16:13-20; Ruki 9:18-21)

27 Viraqaahairo Ihuva nai vaintinavuaravata oru Sisaria Piripai aumanto vau
vatukanavuraqi viro. Mini aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Vaiinti
nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro.
28 Minti tumanta vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiin-
tivave ti variamanta, vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava Elaitaavave ti variamanta,
vokiaka ariara viva tinavu kaivaqava paropeti vaiinti vovano qaiqaa qovarama viro
ni vaivo ti variavo, ti.
29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka irero tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu
tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tiro. Minti tuvaro Pitaava tiharo, Are
*Mesaiaa*vano—*Kotiva atitai vaiintivama* variarao, minti tiva kehama ti vaunarave, tiro.
30 Minti tuvaro Ihuva vinavukara kempukaiqamakero tiharo, Kia vokavata vi uvara
tiva nimiate, tiro.

Ihuva naantiara nai qutu vuainarara tiva nimura
(Matiu 16:21-28; Ruki 9:22-27)

31 Minti tivakero Ihuva uva hoqarama tero viva naantiara nai qutu vuainarara
vinavuka tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha airi aiha vuaina haikara
vararerave. Nora vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha
ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta varima
qaiqaa qaqi himpirerave, tiro.
32 Ihuva vi uvara vutukero qoqaa vinavuka tiva nimuvaro Pitaava vira vita vuru
auvahini kero virara aqao tiro, Kia minti tiane, tuvaro
33 Ihuva tuqantaa viro nai vaintinavu tavero Pitaara atiharo tiharo, Sataanio,
niaraini vuane. Are kia Kotiva iritaintema keravauve iri variarao. Are qumina
vaiintivano irintema kerama iri variarao, tiro.
34 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uki vaukavata nai vaintinavuvata naarama
kero vika tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina
haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero ti naantiaraini aniarire.

35 Nai vataini qaqi variainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo ti kaiqa varareva ti uva iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
36 Vaiintivano vataini variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero viraqaahairo qutu viraro vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?
37 Vaiintivano qutu viro nana koqaae amiharo qaiqaa qaqi variqiro vuanarove?
38 Maa entara vataini varia vaiinti nahentika qora kaiqa varehama Kotira qaqira kaavo. Vaiinti vovano ti kaarave ti uva kaarave kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirarave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enseli*ka vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira nai qoririma amitararave, tiro. Ihuva turama.

9

1 Ihuva minti tivakero tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vaiinti hininavu maini himpite variaka, vinavuka kia qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaata aahuva vaata kuqu vura
(Matiu 17:1-13; Ruki 9:28-36)

2 Ihuva minti tuvaro 6 enta aitarovaro Ihuva Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero aiqinaqaa nariaraanavu vaireka vurama. Mini orure vauvaro vinavuka nivuqaa Ihura vaatavano vo vaata koqe vaata kuqu vuvaro
3 vira utavaaqavanovata takuqiharo voqamakero hantaiqiharo vaura. Vaiinti vovano kia ho hiqama kairaro mintima kero takuqu vuanarove.
4 Vira vaata mintima kuqu vuvaro vaumanta vira vainti taaramonavu vaiha tavomanta Elaitaaka Mosika vinavuka kaivaqaukatanta qovaramavi vaiha Ihura vataake uva ti vaura.
5 Vitanta Ihura vataake uva ti vauvaro Pitaava Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, koqemama tenavu ai vataake maini ururaukama vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu taaramonavu ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.
6 Vinavuka voqamake naatu ite vauvarora tiro, Pitaava nana uvae tirare tiharo vi uvaraqai tura.
7 Minti tuvaro tonavuvano qovarama viro hihipaama viro vinavuka mantaaqa komanta avutaqi vauvaro uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaqu, ti hantuqa hari vai vaintivama vaivo. Nenavu vira uvaqai iriate, tiro.
8 Minti tumanta vira vaintinavu vaaka tuqantaa taqantaa iha tavovaro kia vaiinti vovanovata Ihura tataaqa vauvaro Ihuva nariaraaqai vaura.
9 Mintumanta vinavuka aiqinaqaahai tuvi vauvaro Ihuva vinavukara kempukaiqaa kero tiharo, Nenavu vaaka tavaara vi haikara kia vokavata tiva nimiate. Ne qaqirake vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variari ho vi entaraqaahai virara nenavu vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate, tiro.
10 Ihuva minti tumanta vinavuka Ihuva tuntemake, kia vokavata vi uvara tiva nimiraiti, vika náiqai nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Ihuva nai qaiqaa qaqi himpuainarara ti uvara nana uvae tivo? ti.
11 Minti tivake vinavuka Ihura ireha tiha, Maara okara ti varia vaiintika mintima tinavu tiva timiha tiarave. Elaitaava tinavu kaivaqava viva naanema qovaraiqianarove, ti variarave. Vika nantihae minti ti variarave? ti.
12 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Ho vika quqaama ti variarave. Elaitaava naane ekaa haika avuqavuqama kero qaiqaaroqarama kareva tuvuarirava vaivo. *(Mal 4:5)*

Ti Vataini Vatatai Vaintikara vo? Nana uvae tiriara vukuqi qara ntuva tova vairave? Tiriara viva airi aiha vina haikara varaqiro viramanta viraqaahai vika vira qoririma kehama qumina vaiintive tivarave tiro, vukuqi mintimake qara ntuva torave.
13 Ho te niara tiha, Elaitaava vaaka avuni ani vaurarama turo. Viva ani vaumanta vo vaiintinavu hampi okara autuataa umanta vi okarara vira autu amitorave. Kotira vukuqi qara ruva tontemake, vika vira mintima amitorave, tiro.

Ihuva vaintiqihairo vaana atitama kovaro aitarero vura (Matiu 17:14-21; Ruki 9:37-43)

14 Ihuva minti tivakero vinavuka hampata tuvura. Vinavuka Ihuva vainti hininavu konaini tuvu tavomanta vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vaumanta maara okara ti vau vaiintinavuka mini vaiha Ihura vaintinavu hampata tirori vaura.
15 Vinavuka tuvuromanta mini ruvaaqumavi vauka vaakama Ihura tave voqamake ravukuvi kante oru vira uva mantovaro
16 Ihuva nai vainti hininavu irero tiharo, Nenavu nana kaarae vika hampata tirori variavo? tiro.
17 Minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti vovano vira tiva amiro tiharo, Maara ti variara vaiintio, vaanavano ti maaqu avutaqi vaivaro viva kia ho uva timantara ti, te are iananaini vira vite anuro.
18 Vaanavano ti maaqu ravaaqavu keharo vira vataini aqukaivaro hiqirivaro vira noqihairo taaraparaqai raivaro viva nai aarai tenti ane vaivaro vira vaatavano raqikivi vaivo. Te ai vaintinavuara vaana atitaivaro aitare vuarire turamanta vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.
19 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika Kotirara qumimaqa ihama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? Te nanti nanti entae ni kahaqirerave? Ho vi vaintira vita vare te iainaini aniate,
20 tumanta vi vaintira vite anuvaro vaana viva Ihura tavamakero vi vaintira voqamakero raqikivi raqikivi uvaro viva vatakanta hiqiri viro tuqantaa taqantaa i vauvaro taaraparavano vira noqihairo re vaura.
21 Minti vauvaro Ihuva vira qora irero tiharo, Tairentae maa vira hoqarama kero mintivo? tiro. Minti tuvaro vira qova tiharo, Ti vainti vira naatirukaahairo mintiaqiro virave.
22 Vaanavano vira arukarare tiro, vira vara ihaqira aqukero, namariqira aqukero i vairave. Are tinavu ho kahaqirava vairera, tinavuara mpo ike tiva timiteharama tinavu kahaqiane, tiro.
23 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Are tihara, Tinavu ho kahaqirava vairerave tianarave. Are kiae iriarao? Kotirara kempukaiqaakero ririrava ekaa kaiqa ho varaanarove, tiro.
24 Tuvaro vainti vira qova vaakama tiharo, Ho te Kotirara iriqi vi vaurava kiama ho vaivo. Arevata ti kahaqiraqe te Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuare, tiro.
25 Minti tuvaro Ihuva tavomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka hihai hihai aumanto anuvaro Ihuva vaana vira atiro tiharo, Are kia uva tiara vaanavave. Are aato tintavi vaanavave. Are vi vaintiraqihaira aitarera vuane. Kia qaiqaavata vi vaintiraqi viqetera variane, tiro.
26 Minti tuvaro vaana viva oi oi tiharo voqamakero vi vaintira raqikikero raqiki aqukero iharo aitarero vuvaro vainti viva aavata qutu vura voqaara vaumanta vaiinti nahenti tihama, Viva qutuma vivo, ti.
27 Tuvaro Ihuva vira kauqu utu varero vira vara vaaviarama kovaro vi vaintiva ho himpiro vaura.

28 Vi vaintiva ho himpiro vauvaro Ihuva viraqaahairo naavuqi oru vauvaro vira
vaintinavu oru vira evaara ireha tiha, Tenavu vi vaanara atitaurarovata, nantivaroe
tinavu no kia irivo? ti.
29 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Mintina vaanara kia ne ho qaqi
atitaivaro vuanarove. Ne Kotira aarehama atitaivaro ho aitarero vuanarove, tiro.
Ihuva turama.

Ihuva qaiqaavata nai qutuaina uvara nai vaintinavu tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Ruki 9:43-45)

30-31 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro vi vatara vara mini kero Karirini
oru viro. Mini viharoma vakaaka vutukero nai vaintinavu tiva nimireva iharora
tiro, viva vovanovata tenavu vuaina okarara iriantorave tiro, evaara vura. Ihuva nai
vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qoqaiqama kaira ti
ravaaqavu vare vaiinti kauquqi vuru kaimanta ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta
varikema qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.
32 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake iriraiti, viva
tura aatu qeteha vika kia vi uvara okarara iramake irura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintiqama viro varianarove? tura
(Matiu 18:1-5; Ruki 9:46-48)

33 Vinavuka oru vi Kapenaumini orurovaro Ihuva naavu voqi oru vaiharo nai
vaintinavu irero tiharo, Nenavu aarana aniha nana uva tivaqi anihae tirori variavo?
tiro.
34 Viva minti tumanta vinavuka kia uva tiraiti, evaara vaura. Vinavuka aarana aniha
mintima ti, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti. Minti turara ti, vika
kauriha kia Ihura vi uvara tiva amura.
35 Vinavuka kia uva tuvaro Ihuva oquviro nai vainti 12 navu naarama kero tiva
nimiro tiharo, Kaiqe te avuni nora vaiintiqama vuaina okarara ni tiva nimiare. Vi
vaiintiva vaiinti nahenti naantiaraini vaiharo vika paanaa haika vareharo variaina
vaiintivama varianarove, tiro.
36 Ihuva minti tivakero viva vainti naatiru vita varero vinavuka nivuqaa vara
himpimatero viraqaahairo vi vaintirura ravukutero tiharo,
37 Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vaintirura voqaara vaiharo voravata quahama
amiteharo viva tivata quahama timitaanarove. Viva mintiharoma Kotiva ti tititaira-
vata quahama amitaanarove, tiro. Ihuva turama.

Vo vaiintivano Ihura autu reharo kaiqa varora
(Ruki 9:49-50)

38 Ihuva vi uvara tuvaro Ioniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu tavauraro
vaiinti vovano ai autu reharo vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai
avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.
39 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia vi vaiintira qioqama kaataarave. Vovano ti hutu
reharo nora kaiqa vareharo viva viraqaahairo kiama vaaka tiriara qora uva tianarove.
40 Vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva
tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro.
41 Te tiari iriate. Ne namariara naataa ivaro vovano niara vika Ihura vaintive
tiharo namari ni nimirera, Kotiva kia vi vaiintira tauru karaitiro, naantiara vira noqaa
koqemakero amianarove, tiro.

Qora aara vora umiqevorave tura
(Matiu 18:6-9; Ruki 17:1-2)

42 Ihuva minti tivakero vainti naatiru vaaka ravukutorara tiharo, Maa vaintirura
voqaara ti uva irirava vairaro vaiinti vovano anirero qora aara vira umiqairera, vira
kaara vi vaiintira uvavano nai nora uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura

qora aara umiqai entaraqaa vi vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave, tiro.

43 Vi uvara irihara ai kauqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa kauquqai vairava naaruvaini vira qaqi variqira vinarave. Are qora kaiqa vareharama taara kauqu vairava vairaro kia qimpaaina iharaqi ai aqukaantorave.

44 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

45 Ai aiqu hinivano qora kaiqa vare vairera, vira teqa aqukaane. Koqemama vohaa aiquqai vairava naaruvaini oru vaira qaqi variqira vinarave. Are taara aiqu vairava vairaro ai nora iha ite vainaraqi aqukaantorave.

46 [Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave.]

47 Ai hini avuvano qora kaiqa varairera, ho nena avu hini vaurukaane. Koqemama are vohaa avuqai vairava Kotiva raqikina vatukaraqi oru vira qaqi variqira vinarave. Ai avu taaraqanta vairava qora kaiqa vare vairaro naantiara ai nora iha itainaraqi aqukaantorave.

48 Vi vataraqi iviruqavano qutu vuaka vaata qaqi namaqi vi vaivaro ihavanovata kia qimpa viraitiro, qaqima itaqiro vi vairave. *(Aisaiaa 66:24)*

49 Hore karaqaa aataintema kero, naantiara ihavano ekaa vaiinti nahenti ita kaanarove.

50 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, kia ho vira qaiqaa autu kairaro hiakaa ianarove. Ho ne hore koqera voqaara vaiha, muntuka parumakeha nariara nariara koqema nimitaqi vuate, tura.

10

Nahenti qaqirake okarara Ihuva vika tiva nimura
(Matiu 19:1-12; Ruki 16:18)

1 Ho Ihuva vi vatara mini kero Iutia vataini oru viro Iotani Namari taqa varero Iotani Namari hini mantaraini vura. Mini oru vaumanta qaiqaa vaiinti nahenti airitahaa viva vaunaini uki vauvaro ho Ihuva tota tuntema kero, qaiqaa vakaaka vika tiva nimura.

2 Ihuva mini vaumanta Parasi vaiintinavu viva vaunaini orure Ihurara hampi uva tiarire ti, vira irama amite tiha, Hoe vaiintivano nai naata qaqira kaanarove? ti.

3 Tuvaro Ihuva vika nái irama nimitero tiharo, Haaru ninavu kaivaqava Mosiva nana uva okarae tiva taatautorave? tiro.

4 Ihuva minti tumanta vinavuka tiha, Ho Mosiva uva okara mintima tiva taatautorave: Vaiintivano nai naata qaqira kareva iharo qara ntuva kero nai naata amiro tiharo, Ho ai qaqira kauro, tiharoma atitaanarove turave. Mosiva mintima vi okarara tiva taatautorave, ti.

5 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Mosiva vaiharo tavomanta ni kaivaqaukavara kia vaaka Kotira uva irireka auti vaukama vaurave. Vika mintiake vauvarora tiro, ho Mosiva vi uvara tiva taatautorave.

6-7 Tota hoqarero kia mintima vaurave. Tota Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vatero tiharo, Te vaiintivata nahentivata vohaa autuke vataunarara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero, nai naatantiro avitumavi variqi vihatanta, vitanta vohaa vaatama vaivarave, turave.

8 Vitanta kiama vo vaata vo vaata vairaiti, vitanta vohaa vaataqaima vairave.

9 Ho Kotiva vivama vaativata naatavata avitumakero vohaa tampama kairara tiro, hauri vovano vitanta raira kaantorave, tiro.

10 Ihuva minti tivakero naavuqi oru vaumanta vira vaintinavu Ihura vi uvara
okarara irovaro
11 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo
nahenti varairava, vi vaiintiva mintiharoma nai naata qoraiqama amitero qaraaka
nahentintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove.
12 Vira voqaara nahentivano nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi
nahentivavata qaraaka qoraintintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove, tiro.

Ihuva vainti haikaqaa nai kauqu vateharo koqema nimitora (Matiu 19:13-15; Ruki 18:15-17)

13 Ihuva vaumanta vaiinti nahenti vika nái vainti ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa
vataarire ti, Ihuva vaunaini vuru karare tumanta Ihura vaintinavu vika tave vika
qioqiha niti vaura.
14 Mintuvaro Ihuva tavero vinavuka nái nitiro tiharo, Aqao, vainti haika qaqi
kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate. Vaiinti nahenti
maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina vatukaraqi
vaivarave.
15 Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva
iriraitiro vairava, vi vaiintiva kia Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
16 Minti tivakero vainti haika vika ravuku kero nai kauqu vikaqaa vateharo vika
koqema nimitora.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura (Matiu 19:16-30; Ruki 18:18-30)

17 Ihuva aaraini vireva uvaro vaiinti vovano kantero oru Ihura irero tiharo, Are maara
ti variara vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te
naantiara ekaa enta koqemake qaqi variqi virarave? tiro.
18 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti
koqevave tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave.
19 Are Kotiva tiva taatauto uvara irianarave. Vira uva mintimama vaivo:
Kia vora arukaane.
Kia vora naatantira muara nuane.
Kia muara autuane.
Kia una uva tiane.
Kia unaqaraiqama kehara vora airaira varaane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave. *(Katu Varora 20:12-16)*
Kotiva tiva taatauto uvava mintimama vaivo, tiro.
20 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, te vainti naatika
vaiha ekaa vi uvara iriqi vivima vate maa vauro, tiro.
21 Minti tuvaro Ihura muntukavano vi vaiintirara vauvaro vira taveharo tiva
amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Oru nena vatena haikara nuntu
kera nimihara koqaa varerama vuru kia airaira vataa vaiinti nahentika rairakera
nimiraroma naaruvaini ai koqaa variarire. Mintima kera viraqaahaira ti tivataqira
aniane, tiro.
22 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva vi uvara iriro ua viri aratero vaura. Viva airi airaira
vatovara tiro, kia Ihura uva iriraitiro, qaqira kero vira muntukavano qoraiquvaro
vurama.
23 Vi vaiintiva vuvaro Ihuva nai vaintinavu viti viri aitutuma tavero tiharo, Airi
airaira vate vaiintika Kotiva raqikina vatukaraqi vukaari utihama vivarave, tiro.
24 Minti tumanta vira vaintinavu vi uvara iri tiha, Ike, Ihuva nana uvae tivo? tuvaro
Ihuva qaiqaavata vi uvara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, vaiinti nahenti vukaari utihama
Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.
25 *Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva
vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

26 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira uvara airi aato iriha tiha, Ike, ⌞airi
airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaa-
narove? ti.
27 Vira vaintinavu minti tuvaro Ihuva vinavuka aitutuma tavero tiharo, Vataini
variaka vika nái kempukaqaa kiama ho vivarave. Kotiva kahaqira vika ho vivarave.
Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.
28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, ekaa haika
mini ke qaqima anuro, tiro.
29 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Te quqaa tiari iriate. Kia te ne kaiqa
vare vaira tauru kararave. Vaiinti vovano nai naavu maaqae, nai qata vakaarae, nai
aura nakaarae, nai noka qokae, nai vaintairae, nai naaho maatae, mini kero tiriarao
tiro, ti kaiqarao tiro virava
30 viva vira noqaa koqaa vareharo kia vohaa tataaqai varaanarove.

Viva maa entara vi koqaara vareharo airi tataavata varaanarove. Vi vaiintiva vi
haikara vi haikara mini kero virava airi naavuve, airi qata vakaave, airi aura nakaave,
airi nokavarave, airi vaintintive, airi vatave, vi haikara vi haikara airi haikama
varaanarove. Vi vaiintiva vairamanta vira kaara hini vaiinti vira qoraiqama amitaqi
vivaro varianarove. Ho vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove.
31 Vate vaiinti nahenti airitahaa avuni variaka naantiara vika tuvitare ekaanainima
vaivarave. Vate ekaanaini variaka naantiara vika uritare avunima vaivarave, tiro.

Ihuva taaramo tataa nai qutu vuainarara tura (Matiu 20:17-19; Ruki 18:31-34)

32 Vinavuka Ieruharemini vireka aaraini vi vauvaro Ihuva naane nariaraa avuni vi
vaura. Ihuva avuni vi vaumanta vira vaintinavu virara airi aato iriqi vi vaumanta
vonavu Ihura avataqi vi vau vaiinti nahentikavata vika qeteha ani vaura.

Aaraini vinavuka mintima vi vauvaro viraqaahairo Ihuva nai vainti 12 navuqai
ntita vo kanta vuru kero, naantiara náiq*aa* qovara iaina okarara vinavuka qaiqaa tiva
nimiro tiharo,
33 Nenavu iriate. Tenavu Ieruharemini oru variari vo vaiintinavu ti Vataini Vatatai
Vaintika ravaaqavu vare vuru kaimanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara vira arukaane tivake ti
tivita vare vuru Romeni vatanaaka kauquqi tuta kaimanta vika ti haru kevarave.
34 Vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiqaa taara vihite, *reti* naaquntaqohai ti kaavu
humiqake vate, ti harukaiqe te qutu virarave. Te qutuvi taaramo enta varikema,
qaiqaa qaqi himpirerave, tiro. Ihuva nai vaintinavu minti tivakero tiva nimura.

Iemika Ionika náitanta noraiqama virara Ihura irora (Matiu 20:20-28)

35 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika Ihuva vaunaini orure Ihurara ireha tiha, Maara
ti variara vaiintio, are vo haika tetanta tunara mintima kera timitaanerama anuro, ti.
36 Tuvaro Ihuva vitantara tiharo, Te nitanta nantie irarave? tiro.
37 Tumanta vitanta tiha, Naantiara are mpeqaiqihara vaiinti nahentiqaa raqikihara
nora vaiinti taintaqaa oquvi vaihara are titanta noraiqama kairaro titantaqihairo
vovano ai kauqu tanaraini vairaro vovano ai kauqu kaanaaqaini variarire, ti.
38 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta kia kankomake iriraiti, vi uvarara ti iraavo.
Te aiha vuaina namarira *kaapu*qihai naainara, hoe netanta nevarave? Te aiha vina
namarira varare iainara, netantavata hoe varevarave? tiro.
39 Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta homa mintirarave, tuvaro Ihuva vitanta tiva
nimiro tiharo, Quqaama te namari naainara netantavata nevarave. Quqaama te
namari varaainara netantavata varevarave.

40 Naantiara ti kauqu tanarainivata ti kauqu kaanaaqainivata oquvi vai vaiintitantara kia ti kaiqa vaivo. Ti Qova vaiinti taaraqanta qeramatai vaiintitanta, vitantama mini oquvi vaivarave, tiro.
41 Minti tumanta Ihura vainti hini 10 navu vi uvara iri vira kaara Iemika Ionika nitura.
42 Vinavuka vitanta niti vauvaro Ihuva vinavukavata vitantavata naarama kero ho eqaate tiro, Vo vatanaaka raqikiqi vi varia okarara ne iriarave. Vika avuhainaaka uritare vaiha vi kaiqara maa kaiqara vara timitaate ti variarave. Vika nora vaiintinavu tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriqi vuate, ti variarave.
43 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vovano noraiqireva irera, viva ni paanaa kaiqa vara nimiteharoma noraiqama vuarire.
44 Niqihairo vovano uritarero avuni vaireva irera, viva qaqi paanaa vaiintivano vaiharo ni kaiqa vara nimitaarire.
45 Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tevata kia vaiinti nahentiara ti paanaa kaiqa vara timitaate ti tuvuraukavauve. Te vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vi, airi vaiinti nahentiara iriha qutu virerave tivake tuvuraukave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Batimiasira avu rampaikora
(Matiu 20:29-34; Ruki 18:35-43)

46 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ierikoni orurero vi vatukara vara maini kareva auti vaumanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi vi vauvaro avu qimpavu vaiintiva Batimiasiva, Timiasira maaquvano airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva aara auvahini oquvi vaura.
47 Viva mini vaiharo irumanta vokuka tiha, Ihuva Nasaretihainaava aitare vi vaivo, tuvaro Batimiasiva iriro viraqaahairo viva noraiqaakero Ihura aareharo tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, are tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
48 Viva minti ti vaumanta airi vaiinti nahenti vira atiha tiha, Evaara variane, tuvaro viva kia vika tu uvara iriraitiro, qaiqaavata noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
49 Minti tivaqi vi vauvaro Ihuva ani viraqaa himpitero tiharo, Vira aaraivaro aniarire, tumanta vika avu qimpavura aarehama tiha, Ho quahehara variane. Himpuane. Viva aima aaraivo, ti.
50 Minti tuvaro vaiinti viva nai vaaqauta aqutora ravaqaakero qaqini mini kero himpiro Ihuva himpite vaunaini vuvaro
51 Ihuva vira irero tiharo, Te ai nantire ururae aniarao? tiro. Minti tuvaro avu qimpavu vaiintiva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti tivu rampai kaanerama te anuro, tiro.
52 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho vuane. Are tiriara viva ti ho kahaqianarove tiararoma ai avu koqema vivo, tiro. Minti tuvaro vira avuvano vaaka rampai vuvaro viva ho tavero. Vira avuvano ho vauvaro viva Ihura avataqiro viva vu aararaqaa vurama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura
(Matiu 21:1-11; Ruki 19:28-40; Ioni 12:12-19)

11

1 Ihuva nai vaintiaravata oru vuvaro Ieruharemi aumanto vaumanta vinavuka Betapasini Orivi Aiqina auvoqi vau vatukaraqi orurovaro Ihuva nai vainti votanta nititero
2 tiharo, Netanta viti vatukaraqi vuate. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donki*raqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oquvi vaiha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.

3 Vovano nitantara nana haikae vare variavo tirera, netanta mintimama tiva
amiate, Titanta Noravano *donki* maarara timanta anuro. Maa *donki*va inaaraiqa vira
vataakero variraroma, qaiqaa varakairaro orurantero anianarove, tiate, tiro.
4 Ihuva minti tumanta vitanta vi vatukaraqaa orure tavovaro *donki*vano aaraqaa
qentiana kantaruma tovaro vaumanta vitanta vira kuvanti vaumanta
5 vaiinti vonavu mini himpite vauka tiha, Netanta nantirekae vira kuvanti variavo?
6 tumanta vitanta Ihuva vaaka tu uvara vinavuka tiva nimumanta ho vira vare vuate
ti.
7 Minti tumanta vitanta qaraaka *donki* vare vuru Ihura amura. Vuru ami vira
vaintinavu nái utavaaqa *donki* tauvaqaqaa vuqi amitovaro Ihuva viraqaata vaarirero
oquviro aaraqaa vura.
8 Aaraqaa oru vi vaumanta vaiinti nahenti Ihurara quaheha nái utavaaqa aaraqaa
vuqi amitomanta vaiinti nahenti hininavu naahoqihai katari mare teqa vare vuru
aaraqaa vuqi amitora.
9 Mintiaqi vi, Ihura avuni vi vau vaiinti nahentikavata, vira naantiara ani vau vaiinti
nahentikavata, naverai tiha,

Kaiqenavu vira autu tuaheraare. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira koqema
amite vaivo. *(Ihi 118:26)*

10 Tinavu kaivaqava Devitiva mpeqaiqama kero raqikuntema kero, vivavata
raqikiqi vuainarara tiro, Kotiva vira koqema amite vaivo. Variqavano nai virini
vaira, vira autu tuahera kaate, ti.
11 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva oru viro Ieruharemini orurora. Orurero Kotira
Naavu nora naavuqi oriqetero viraqi vau haikara tavamakero, vevarero enta ireva
uvaro Ihuva nai vainti 12 navu hampata ururantero Betanini otu vaura.

Fiki katarivano kia tava irorara tura
(Matiu 21:18-19)

12 Vira qararaa vinavuka Betanihai oturante uri vauvaro Ihura karara antuqa aruvaro
13 viva tavovaro vutuni *fiki*, vira tava ne katariva vauvaro vira mare airi vaura. Vira
tava vairera hiqike naare tivakero, tavovaro kia vira tava iraaina entava vauvarora
tiro, marevanoqai vaura.
14 Marevanoqai vauvaro Ihuva *fiki* katariara tiharo, Ho naantiara kia vovanovata ai
tava ho hiqi naanarove, tiro. Minti tumanta vira vaintinavuvata vi uvara irura.

Ihuva Kotira Naavu nora naavuqi vura
(Matiu 21:12-17; Ruki 19:45-48; Ioni 2:13-22)

15 Ihuva nai vaintiaravata oru viro Ieruharemini orurero Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi
oriqetero tavomanta koqaa auti vau vaiintika viraqi vaiha koqaa kaiqa vare vaura.
Mintuvaro viva vika rauntu veva vahaaqaini kero, monu *senisi*qi vau vaiintika
taintanavu vara venta aqukero, uviri nimiha monu vare vau vaiintika taintanavuvata
vara venta aqukero.
16 Mintima kero viva tiharo, Maini kiama aara vaivo. Kia airaira vareha maini vitare
aitare iate, tiro.
17 Minti tivakero viva uva vo vika tiva nimiro tiharo, Kotira vukuqi mintima qara
ntuvato uvava vaivo:

Ekaa vatanaaka vika ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave, turave.
(Aisaiaa 56:7)

Oho, ne variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi varia naavura
voqaarama vaivo, tiro.
18 Ihuva minti tumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika Ihura uva iri, vi uvara kaara
Ihura aruke aarara rantareka auti vaura. Vika tavomanta qaqi vaiinti nahenti Ihuva

tu uvarara quaheha kauqu runkinkiri i vaumanta vika virara iriha Ihura aatu qeteha vaura.
19 Ihuva Ieruharemini variqiro vuvaro enta ire uvaro viva nai vaintiaravata Ieruharemi mini kero vurama.

Fiki katari tamunta vura (Matiu 21:20-22)

20 Vira qararaa toqaqi oturante urihama vira vaintinavu tavovaro *fiki* katarivano vira kaaravata tuqavata aaharaiqama vuva vauvaro
21 Pitaava Ihuva vi katarirara tivato uvara iritero Ihurara tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. *Fiki* katarivano are atiarava tamunta vivo, tiro.
22 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Nenavu Kotirara kempukaiqama kehama iriqi nuate.
23 Nenavu mintiaqi viha maa aiqinarara tiha, Tuvitarera varuvaqi aquvuane, tivarave. Ne minti tihama kia taara aato iriraiti, quqaama mintianarove, tivera, Kotiva ninavu kahaqiraro aiqinavano tuvitarero varuvaqi aqu vuanarove.
24 Virara irihama te niara mintima tirerave. Nenavu vo haika varareka Kotira aareha tiha, Kotiva quqaama vi haikara ti timianarove, tihama nenavu nana nana haika vararekave ti haikara ho varevarave.
25 Nenavu himpite vaiha Kotira aare vaivaro vo vaiintivano ninavu qoraiqama nimitaaina uvava qaqi vairera, ne vi vaiintira uva naane nunka amitema Kotira aaraate. Nenavu mintivaro ninavu Qova naaruvaini vaiva nenavu qora kaiqa vare uvaravata homa ni nunka nimitaanarove.
26 [Nenavu kia vo vaiinti uva nunka nimitaivera, ninavu Qova naaruvaini vaiva kiama ni uvavata ho nunka nimitaanarove], tiro.

Tavave ai noraiqama kaivarave? tura (Matiu 21:23-27; Ruki 20:1-8)

27 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuaravata oturantero Ieruharemini uru vaura. Ihuva qaiqaa Kotira Naavuqi oriqetero viraqi ni vaumanta Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa vatanaa nora vaiintinavuvata, vika Ihuva vaunaini orure
28 Ihura atiha vira ireha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? ti.
29 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Kaiqe te naane ni irama nimitaari ne te tiaina uvara ho tiva timivera, te tenta noraiqamavi vaiha maa kaiqara varaainararavata ni tiva nimiare.
30 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimurave? Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaroe minturave? Ne virara ti tiva timiqe te iriare, tiro.
31 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae vira tiva amirarave? Tenavu tiha, Kotiva Ionira noraiqama korave, tiarera, Ihuva tinavuara, Ne nantihae Ionira uvara kia quqaave tiavo? tianarove.
32 Qaiqaa vate tenavu tiha, Vaiintivanoqai Ionira noraiqama korave, tiarera, vi uvavavata kia ho varianarove, tura. Qaqi vaiinti nahenti Ionirara Kotira uva qoqaiqamako vaiintivave turara ti, vika qaqi vaiinti nahenti naatu qeteha kia minti tura.
33 Vika nariara nariara minti tivake viraqaahai Ihurara tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia tenavu virara kankomake irunarave, ti.

Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ne minti tiavera, te tinta noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva nimirerave, tiro. Ihuva turama.

12

Uaini ututoraqi kia koqemake raqiku vaiintikara tura
(Matiu 21:33-46; Ruki 20:9-19)

1 Ihuva minti tivakero vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *uaini* ututero, vira auvahi-anta hohaa ututuma aratero, vata quvikero *uaini* tava tatiainara aututero, maimaraara naavu haraara kaqakero vatorave.

Mintima kero niara vataini vireva iharo vokuka tiva nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te niaraini vuare, tivakero viva niaraini vo vataini vurave.

2 Mini oru vauvaro *uaini* hiqu entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are ti naahoqaa raqiki timite variaka vuru tiramanta vika *uaini* tintavata hiqi timitaate, tuvaro mini vumanta

3 vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira kaiqa vaiinti vira ravaaqavuke kaavu umiqake vate, kia *uaini* viravata hiqi amitaraiti, qaqi atitovaro anirantero vurave.

4 Qaqi anirantero vuvaro naaho vira qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite vauka vi vaiintiravata qiata ntuvake kaurira haika vira amurave.

5 Mintuvaro naaho qova nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vira arukorave. Ho mintiaqi vi, hini nai kaiqa vaiinti nititoka kaavu numiqake vate, hini kuka arukorarama turo.

6 Ho mintiaqi vi, vira kaiqa vaiintinavu taiqa kovaro vaiinti vohaiqaqai vaurave. Vi vaiintira vira qova nai maaquara antuqa ari vau vaiintiva vauvaro vira qova viravata naantiara ekaanaini atitero tiharo, Vika ti maaqu tavamake virara tinta maaquve tihama vira koqema amitevarave, turave.

7 Minti tivakero vira atitovaro mini vumanta vira naahoqaa raqiki amite vau vaiintika vira tave, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Vira qova qutu viraro maa vaiintiva nai qora vatavata, airairavata, varaariravama vaivo. Aniqe vira arukaari raro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave.

8 Vika minti tivake vira ravaaqavuke aruke vira vaata naahoqihai aaqaini vaati aqukorave, tiro.

9 Ihuva minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove? Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.

10 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Ne kiae Kotira vukuqi maa uvara kaara ntuva keha iriarave? Vi uvava mintima tiro:

> Ori naavu kaqeha vo ori, kia koqe orive tivake qaqira kaa oriva, vi oriva naaquraiqama vivo.
>
> 11 Noravano vi orira noraiqama kairara ti, tenavu vira kaiqa tave tiha, Voqaraa kaiqave, turo, turave. *(Ihi 118:22-23)*

Kotira vukuqi mintima qara ntuva torave. Ne kiae vi uvara kaara ntuvake iriarave? tiro.

12 Ihuva minti tumanta Iutaa nora vaiintinavu aato kenko tumanta iri vuvaro Ihuva *uaini* naahoqaa raqiki nimito vaiintikara tiharo uva tuqantaakero vikara tumanta vira ravaaqavu vare vuru ko amirerave tura. Minti tivakehavata, vaiinti nahenti viraqi ruvaaqumavi vauka tinavu titivorave tivake, vika naatu qeteha Ihura mini ke vurama.

Takisi aqirara Ihura irama amitora
(Matiu 22:15-22; Ruki 20:20-26)

13 Iutaa vaiinti vonavuvano varike viraqaahai vika Parasi vaiinti vonavuvata, Herotira navunaaka vonavuvata, nititeha tiha, Ne Ihura irama amitaivaro viva hampi uva tiraqe tenavu viraqaa uva vataare, tura.

14 Minti tumanta vi vaiintinavuka Ihuva vaunaini orure uqerara uva tiha, Maara
ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are koqe uvaqai ti variaravave. Are kia
vaiinti aatu qetaraitira, nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama
keraqai ti variaravave. Are vaiintivano Kotira avataqi vi aarara avuqavu tinavu
tiva timi variaravave. Ho maa uvara okara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu
Kotira uva iriha hoe tenavu Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi*
amirarave? ⌞Romeni vatanaaka kia Kotira uvavata iriakave.⌟ Vira avuhainaa vaiintie
takisi amirarave, kiae amirarave? ti.
15 Vika minti tuvaro Ihuva tavomanta vika noqihai uqerara uva tihavata, vika avu
aatoqihai Ihura qoraiqama amitareka auti vauvaro Ihuva tiharo, Nantihae nenavu
tiriara hampi uva tiarire ti, minti tiavo? Ho monu vo varakaiqe te tavaare, tiro.
16 Ihuva minti tumanta vika monu vohauru vira vara amuvaro viva vika irama
nimitero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro.
Minti tumanta vika tiha, Sisaarave, tuvaro
17 Ihuva vikara tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai amiate. Kotiva ina
haikara nai amiate, tiro. Ihuva minti tumanta vika vira uva iri tiha, Ike, viva tinavu
uva aatara kero koqe uvaqai tivo, tivake kauqu runkinkiri i vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora (Matiu 22:23-33; Ruki 20:27-40)

18 Satiusi vaiintinavu Ihuva vaunaini orurora. Satiusi vaiintinavu nái maara uvara
irihama tiha, Vaiintivano qutu viro ho viva ekaara qutu viro kia qaiqaa ho himpua-
narove, ti vaura. Minti ti vau vaiintika orure
19 Ihura irama amite tiha, Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara
uva tiva timiharo mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro,
qutu viraro vira qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama
amitaanarove, turave.
20 Tenavu tiarira are iriane. Haaru qata vakauka 7 navu vaurave. Vinavuka
avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro,
21 vira qatavano naantiaraihainaava vira naata varatero vivavata kia vainti
vataraitiro, qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Viva qutu vuvaro vitanta tavaarai-
hainaava vi nahentira varatero kia vaintivata vataraitiro, qutu vurave.
22 Ho mintiaqi vivi, ekaa vinavuka vi nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa
vinavuka qaqi qutu vurave. Vika qutu vuvaro nahenti vivavata variro vuru qutu
vurave.
23 Ho naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara
naatae varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7 navu varatorave, ti.
24 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne Kotira uva
qara ntuva tora kia kankomake tavaakave. Ne Kotira kempukara kia iriakave. Kia iri
tavaakara ti, ne hampi uva tiavo.
25 Naantiara vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi variqi vi entara kiama
naata vaati vare okarava varianarove. Vika naaruvaini vai *enseli*ka voqaantema kema
vaivarave, tiro.
26 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vika qaiqaa qaqi himpi
okarara te ni irama nimitarerave. Ne kiae Kotira vukuqi Mosiva maa uvara qara ntuva
tora kaara ntuvake iriavo? Kotiva mintima turave:
*Te Kotika ai kaivaqauka Variqavano vauro. Te ai kaivaqaukavara Eparahaami-
raqaave, Aisaakiraqaave, Iekopiraqaave, raqiki vauraukave,* turave.
27 Ho iriate, Variqa Kotiva kia qutuvi taiqavi varia haikaraqaa raqiki vaiva
vairavauve. Kotiva qutuvi qaiqaa himpi qaqi variqi vi varia haikaraqaa raqiki
vaivama vaivo. Ne nenta avu aatoqihai vaiinti nahenti qutuvi qaiqaa qaqi himpi
okarara hampi irikehama viraqaahai hampi uva ti variarave, tiro.

Nana uvae Kotiva avuni vatai uvava vaivo? tura (Matiu 22:34-40)

28 Ihuva Satiusi vaiintinavu hampata uva ti vauvaro maara okara ti vau vaiintiva orurero vaiharo iruvaro Ihuva Satiusi vaiintinavu uva aatara kero koqe uvaqai ti vauvaro vi vaiintivavata Ihura irama amitero tiharo, Kotiva tiva taatauto uvaraqihairo nana uvavanoe avuni vai uvava vaivo? tiro.
29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Maa uvavama avuni vai uvavama vaivo. Mintima qara ntuva torave:

Isareri vatanaaka ne iriate.
Tinavu Variqa Noravano Kotiva vohaiqavanoqaima vaivo.

30 Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena maraquraqihairave, ekaa nena avu aatoqihairave, ekaa nena mpeqaqohairave, antuqa arirara variane, turave. *(Lo 6:5)*

31 Vi uvava vaivaro vi uvara naantiaraini okara uva vo vaivo. Mintima tivo:

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave. *(Wkp 19:18)*

Ho taara uva vi uvatanta avuni vai uvatantama vaivo. Kia vo uvavano vi uvatanta aatara kairave, tiro.
32 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, are koqema kera avuqavu uvama tiarao. Are quqaama tihara, Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivaro kia vo variqavanovata vaivo, tiarao.
33 Quqaama are tihara, Vaiintivano muntukaqihairove, maraquraqihairove, avu aatoqihairove, mpeqaqohairove, Kotirara voqamakero antuqa ari vairaroma varianarove. Vaiintivano nariara antuqa arinantemakero, nai navunaa vaiintiaravata antuqa ariraro varianarove, tiarao. Vi uvatanta tiarava avuni vai uvatantama vaiharo, vi uvava Kotira kaiqa vara amiteha quara aantau aruke iha quara amite varia uvara aatarakero vairave, tiro.
34 Minti tuvaro Ihuva tavovaro vi vaiintiva koqema kero tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva raqikiarirava ai aumantoma vaivo, tiro.

Ihuva minti tumanta vo vaiintinavu Ihurara viva tinavu uva aatara kaantorave ti, kia vira qaiqaavata uva irama amitaraiti, qaqirake tirema vaura.

Ihuva Mesaiaa okarara vika irama nimitora (Matiu 22:41-46; Ruki 20:41-44)

35 Ihuva Kotira Naavuqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva nimiqiro viro tiharo, Maara okara ti varia vaiintika tihama, *Mesaiaa*vano Kotiva atitaarira vaiintiva Devitira ankuqihairo qovaraiqianarove, tiarave. Vika nantiakee vi uvara ho tivarave?
36 Haaru enta Kotira Maraquravano kahaquvaro Devitiva nai minti turave:

Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo, Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara nimitaari vikaqaa nena aiqu ntava taane, turave. *(Ihi 110:1)*

Devitiva minti turave.
37 Devitiva *Mesaiaa*vano qovaraiqiainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe *Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tiro. Ihuva minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti airitahaa ruvaaqumavi vauka vira uva iriha vika quaheha vaura.

Maara okara ti vau vaiintikara tura (Matiu 23:1-36; Ruki 11:37-54; 20:45-47)

38 Ihuva uva tiva nimiqi viro tiharo, Vo vaiintinavu maara okara ti varia vaiintikara, ne vikara raurihama variate. Vaiinti nahentiara vika tinavu taveha uva manteha quahama timitaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave.

39 Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake, oru koqe taintaqaaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vaiinti nahenti vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaa vikavata oru oquvi variarave.
40 Vika tentoqa varia nahentika naavu airaira muara vareha tiha, Vovano tinavu vaaqu kaiqa taveharo tinavuara qora vaiintive tiantorave ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukaiqamake aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.

Vehi nahentivano inaara monuqai Kotira amitora
(Ruki 21:1-4)

41 Ieruharemini Kotira Naavu vaunaini taqu vo vaumanta viraqira vaiinti nahenti Kotira kaiqara iriha monu aqi vaura.
Ho Ihuva uva tivakero oru vi taqura tataaqa oquvi vaiharo tavomanta vaiinti nahenti nái monu vi taquraqi aqi vauvaro Ihuva vika tave vaura. Viva oquvi vaiharo tavomanta airi airaira vatoka airi monu viraqi vaavi aqukeha vi vaura.
42 Aquke vauvaro vehi nahenti tentoqavanovata anirero monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.
43 Monu uapaara taarauruqai viraqi vaati aqukovaro Ihuva nai vaintinavu naarama kero tiva nimiro tiharo, Tavaate. Vehi nahenti tentoqa nahentivano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo.
44 Airi airaira vate variaka vika nái monu hini monuqai taquqi aqukaavo. Vi nahentiva vehi nahentivano vaiharovata, viva nai vatai monura ekaa vi monura taquqi aqu kaivaro kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rukavu raakavuma kerara tura
(Matiu 24:1-2; Ruki 21:5-6)

13

1 Ihuva Kotira Naavuqihairo vevarovaro vira vainti vovano tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, tavaane. Maa naavura koqe naavuve. Vo ori vo ori nora oriqohai varake kaqataa naavuva koqe naavuma vaivo, tiro.
2 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vate are nora naavu vo naavu vo naavu tave variarao. Oho, ⌞naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

Ihuva naantiara airi maara haikavano qovarama vuanarove tura
(Matiu 24:3-14; Ruki 21:7-19)

3 Ihuva minti tivakero oru Orivi Aiqinaqaa oquvi vaura. Orivi Aiqina hini mantaraini vauvaro vuturaqaa Kotira Naavu hini mantaraini vaura. Mintima vaumanta Pitaavavata, Iemivavata, Ionivavata, Entaruvavata, vinavuka Ihuva vaunaini orure evaara vira ireha tiha,
4 Are vaaka Kotira Naavuara tianara tairentae mintianarove? Nana nana haikae qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
5 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano vi uvara ni una uva tiva nimiantorave ti, ne virara raurihama variate.
6 Naantiara airi vaiinti anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vikave, timanta airi vaiinti nahenti vika una uvara quqaa uvave tivarave.
7 Ne vaivaro iqoka raqi uvava qovaraiqiramanta kia qetaate. Iqokara ti uvava aaranahairo aniramanta kia qetaate. Iqoka raqi haikava naane minti minti i vaira, hauri ne virara iriha vi entava aniraivo tivorave. Vi haikava naanema qovaraiqianarove.

8 Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano
nai kena avuhainaa vaiinti hampata raquanarove. Vo vataini vo vataini vaturavano
utuanarove. Vo vataini vo vataini karara voqamake narara i entava varianarove.
Vi haikava vi haikava qovarama viramanta hauri ne tiha, Ekaara enta aniraivo,
tivorave. Nahentivano vainti vatareva tota hoqarero aihavinantemake, ne maara
variaina entava qaqi hoqarama taivo, tiate.
9 Vi entara ne aitutumaqi viha raurihama variate. Vokika vika ni ravaaqavu vare
vuru nái *kansoru* naavuqi vuruke niqaa uva vatevarave. Ne maara ti vai naavuraqi
vaimanta vika ni kaavu numiqake vatevarave. Ne ti kaiqa vare vaimanta vira kaara
vika ni ravaaqavu vare vuru nora vaiinti avuqaave, avuhainaa vaiinti avuqaave, vuru
kaimanta ne ti uva ho tiva qovarama kevarave.
10 Ne ti uva koqe uva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi vimanta vika ekaa
iriate.
11 Naantiara vika ni ravaaqavu vare vuru *ko* tireka ivaro, kiama ni aiqu kauqu
ntiramanta tiha, Nana nana uvae tirarave, tiate. Vi entara kia nenta aatoqihai irike
tiraiti vaivaro, Kotira Maraquravano ni kahaqiharo ne vi uvara tiate tira, ne vi
uvaraqai tiate.
12 Naantiara vokika vika nái qatae nái vakaarae qovarama kaimanta arukevarave.
Vika qoka nai vainti qovarama kaimanta arukevarave. Vika vaintinavu nái noka qoka
navutaiqihama vika arukaate timanta vika arukevarave.
13 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vira kaara vika ni iri
qoraiqama nimitevarave. Vi entara kia popoharaitiro, kempukaiqaakero ti aaraqaa
variqi viharo vuru taiqa kaaina vaiintira, virama ekaara entaqaa Kotiva vitaanarove.

Voqamakero qoraiqiaina haikava naantiara qovaraiqiainarara tura (Matiu 24:15-28; Ruki 21:20-24)

14 Naantiara ne tavaivaro vaaqu haikavano vehi autu kaarira haikava qovarama viro
vaiintivano qioqama tainaini viva miniqaima himpitero varianarove. (Maa uvara
kaara riraro aato kenko tirara iriane.) Naantiara vi entara vi haikava qovarama
viramanta vaiinti nahenti Iutia vataini vaika vika himpi aiqu autute veraini aiqina
vainainima vuate.
15 Vi entara naavu qentiana vairava hauri nai naavuqi vaaka oriqetero vo haika
varaantorave. Viva vi haikara vi haikara qaqirakero kantama vuarire.
16 Vovano naahoqi kaiqa vare vairava hauri nai vaaqauta varareva anirantero
vuantorave, viva qaqima kantama vuarire.
17 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave,
oho, vi entara vika qoraiqama vivarave.
18 Kia koqe kuari itaaina entava variantorave ti, ne Kotira aaraivaro vi entaraqaa
koqe kuari itaaina entava vaira ne ho kante vuate.
19 Oho, naantiara vi entava qora entavanove, maara ntaaina entavave, uritarero
vairamanta vaiinti nahenti voqamake qoraiqama vivarave. Hoqarero Kotiva maa
vatara aututo entaraqaahairo kia vo maaravano vira voqaara qovarama vurave.
Naantiaravata vi maarava kia qaiqaavata qovaraiqianarove.
20 Vi entava vukai enta vairamantavauve, ekaa vaiinti nahenti taiqa vivaro kia vo-
vanovata ho qaqi varianarove. Ho Noravano Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentikara
iriharoma vi entara iquqama kaanarove.
21 Vi entara vokika niara *Mesaiaa*vano mini mainima vaivo tivera, kia ne vika uvara
quqaave tiate.
22 Vi entara vo vaiinti vo vaiintivano qovaramavi unahaa tiha, Te *Mesaiaa*vanove,
tiraro vo vaiintivano, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura vaiintikave, tivaqi vi vaivar-
ave. Airi una vaiinti mintimake qovaramavi una kaiqa varaqi viha Kotiva nai kaama

tai vaiinti nahentikara vikavata tinavu avataqi vuate ti, nora kaiqa aahuva kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vara qovaramake vaivarave.
23 Vika mintiaqi vimanta vi entara ne raurihama variate. Ne vi vaiintika uvara quqaa uvave tivorave ti, te vate maa uvara naantiara qovarama vuaina okarara ni tiva nimi vauro, tiro.

Ihuva nai orurantero tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Ruki 21:25-28)

24 Ihuva minti tivakero tiharo,
Naantiara nora maara raaina entava taiqa viraro vi entaraqaahairo kuari avuvano konkiraiqama viraro toravanovata kia itairaro
25 vaahoquravanovata, opu makauvanovata, hiqiri hiqiri vairaro naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qakianarove. *(Aisaiaa 13:10; 34:4)*
26 Vi entara te Vataini Vatatai Vaintika naaruvaihai tonavuqaa tuvi variari ekaa maa vataraqaa vaika ti tavevarave. Ti mpeqa okaravano voqamakero takuqi vairaqe te kempukavano tuvirerave.
27 Te tuvu vaiha tenta *enseli* vika nititaari vika otu vataini vaiha Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika hihai hihai ruvaaqumake ekaa ntitevarave, tiro.

Ihuva fiki katariara uva tuqantaakero tura
(Matiu 24:32-35; Ruki 21:29-33)

28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne *fiki* katariqaahai avu aato varaate. Vi katarira mare aqu ntuva vivaro, viraqaahairo qaiqaa qaraaka ankuri ntareva auti vaimanta ne viraqaa ampeqamake taveha tiha, Nora kuarivano itaaina entava aumantoma vaivo, ti variarave.
29 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa ampeqamake tave tiriara tiha, Viva tuvuaina entava aumantoma vaivo, tivarave.
30 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava vivauma varianarove.
31 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanarove, tiro.

Kia vovanovata te tuvuaina entarara kankoma kero iritairave tura
(Matiu 24:36-44)

32 Ihuva minti tivakero tiharo, Te tuvuaina entava nana entaqaae, nana kuari avuqaae, varianarove? Kia vaiinti vovanovata virara ririave. Kia naaruvaini varia *enseli*ka virara iriarave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha tentavata kia virara irunarave. Kotiva ti Qova, viva naiqaima vi entarara iritairave.
33 Vi entava qovaraiqiaina okarara ne kia irihara ti, ne taveha rauriha qeramate variate.
34 Vi entava aniraainarara te nana uvaqaa tuqantaake ni tiva nimirarave? Ho maa uvara voqaarama vaivo. Nora vaiintivano niara aara vireva iharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Te vuari ne vi kaiqara vi kaiqara vare vaiqe te orurante aniare, tivakero viva vo kaiqa vo kaiqa vika nimiro vo vaiintiara tiharo, Are qentiana vaiharama maimaraara raqikihara variane, tivakero ho vurave.
35 ⌞Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo,⌟ Vi uvara irihama nevata taveha rauriha variate. Tairentae vika nora vaiintivano niara aara vinanaihairo orurantero anianarove? Enta ire inainie? Enta tavaarae? Kokoraaravano uva tinaraqaae? Aatita vinaraqaae anianarove?
36 Viva vaaka orurantero anirero tavaira hauri ne vaite vaivorave.
37 Virara irihama te ninavuaravata ni ekaukaravata mintima turo: Ne koqemake taveha variate turo, tiro.

Nora vaiintinavu Ihura aruke uvarara qaiqaa tura
(Matiu 26:1-5; Ruki 22:1-2; Ioni 11:45-53)

14

1 Vo ihi vo ihi vi vatanaaka Vehakuma Nimito Kararavata, Kia Noqavu Mparetiravata, iriha vi entaraqaa vi karara nora. Vi entara vi karara neva taara enta qaqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaiha Ihura ravaaqavu vare vuru aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha
2 vika mintima ti, Tenavu Vehakuma Nimito Karara naaina entaraqaa vaiinti nahenti ⌞nivuqaa⌟ Ihura ravaaqavu kaari vira kaara vika raqivorave, tura.

Nahenti vovano vahavera Ihura qiataqaa aqu amitora (Matiu 26:6-13; Ioni 12:1-8)

3 Vi entara Ihuva Betanini Saimonira naavuqi oru vaura. Saimoniva tota vauvaro vaata ne vau numuarava vira arura. Ihuva vi vaiintira naavuqi oru kara ne vauvaro nahenti vovano uriqetero Ihura koqema amitareva *naadi* vahavera koqe untavura, nora monu aquko vahaverara ori taquqi varero, taqu auntana rukavu kero vahavera Ihura qiataqaa vuru qihiakero aqu amitero.
4 Vira qiataqaa qihiakero aqu amitomanta hini kuka vi naavuraqi vauka arara itomanta nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, nantivaroe vi vahaverara qumina aqu amitaivo?
5 Vi vahaverara nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vehi vaiinti nahenti nimiataaravе, ti. Vika minti tivake nahenti vira ati vaura.
6 Vika vira ati vauvaro Ihuva vikara tiharo, Qaqi kaivaro vi nahentiva variarire. Ne vi nahentira nantihae ati variavo? Viva mintiharoma ti koqema timite vaivo.
7 Vehi vaiinti nahenti kia airaira vateka vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne vo enta vika kahaqiataa ira homa kahaqivarave. Teqaima kia ni hampata airi enta variqi virarave.
8 Vi nahentiva nai ho varaaina kaiqara iriharo viva vi kaiqara varaivo. Te qaqi vauna entaraqaa viva naane vahavera aqu timiteharo ti tivaata quntama tera qerama timite vaivo.
9 Te quqaa tiari ne iriate. Naantiara ti uva vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha maa nahentirara irihama viva vate ti mintima timitaina uvararavata tiva nimimanta vika irivarave, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kareva vevarero vura (Matiu 26:14-16; Ruki 22:3-6)

10 Ihuva minti tuvaro vira vainti 12 navuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva naavu viraqihairo vevarero Ihura qovarama kaainarara tiva nimireva vuva oruntero vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimumanta
11 vika vira uvara quahake nái aiqiqaa kauqu aquke tiha, Are minti tiaravera tenavu monu ai amirerave, tuvaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura vika kauquqi tuta kaaina aarara rante vaura.

Ihuva nai vaintinavu hampata vehakuma nimito karara nora (Matiu 26:17-25; Ruki 22:7-14, 21-23; Ioni 13:21-30)

12 Kia Noqavu Mparetira Ovata ne varia entanavuva aniromanta hoqare enta, vi entara sipisipi naati aruke ne entaraqaa, vira vaintinavu Ihura ireha tiha, Taraqie tenavu oru qerama amitaarirara are Vehakuma Nimito Entarara irihara vi karara nenarave? ti.
13 Vinavuka minti tuvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo, Netanta nora vatuka Ieruharemini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro

14 viva naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete naavu qorara mintima tiate,
Maara ti vai vaiintiva ariara tiharo, Ta *rum uraqie* te tenta vaintinavu hampata
Vehakuma Nimito Karara nararave, tivo, tiate.
15 Netanta minti tivaro viva nitanta nora *rumu*, maari kanta vaina *rum ura* taintavata
viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rum uraqira* kara qerama vataate, tiro.
16 Ihuva minti tumanta vitanta nora vatukaini orunte tavovaro ekaa haikavano
Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi
qeramake vatora.
17 Vi karara qerama vatovaro entuvaro Ihuva nai vaintinavu vataakero uriro
18 vi naavuraqi kara neharo tiharo, Te tiari iriate. Niqihairo vaiinti vovano
navutaaka nivuqaa ti qovarama kaanarove, tiro.
19 Minti tuvaro vira vaintinavu muntuka qoraiqumanta vinavuka vohaiqa vohaiqa-
vano Ihura ireha tiha, Are tiriarae tiarao? Kia te vikavauve, tivaqi vi vaura.
20 Vika minti tivaqi vi vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni 12 navuqihairo
vaiinti vovano nai mpareti varakero ti vataakero tanuqi vaati quntama kero naaina
vaiintiva, vi vaiintivama ti qovarama kaanarove.
21 Haaru vetanto entaqaa ti Vataini Vatatai Vaintika haru kerara mintima qara ntuva
torave. Vi uvava vate vivauma varianarove. Ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama
kaaina vaiintira te virara mpo tiva amitauro. Oho, koqemama vira nova kia vira vata
taataarave, tiro.

Mparetiaravata uainiaravata tivatora
(Matiu 26:26-30; Ruki 22:15-20; 1 Korinti 11:23-25)

22 Minti tumanta kara ne vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao
tivakero nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa karara varaate. Maa mparetiva
ti vaatama vaivo, tiro.
23 Minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema iarao tivakero viti
nimumanta ekaa vinavuka *kaapu* viraqihai namari nora.
24 Namari ne vauvaro Ihuva tiharo, Maa namariva ti naarema vaivo. Ti harukaivaro
ti naarevano Kotiva ⌞qaraaka⌟ uva tiva taatau taainara kempukaiqama kaanarove. Ti
naarevano nteharo airi vaiinti nahenti kahaqianarove.
25 Te tiari ne iriate. Vate maa entaraqaahai te kia *uaini* qaiqaavata naraiti, qaqirake
variqi vi, naantiara Kotiva raqikinaini oru vaiha vi entara qaiqaa qaraaka *uaini*
narerave, tiro.
26 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu hampata Kotirara ihi tivakero vevarero Orivi
Aiqinaqaa vurama.

Pitaava naantiara tiaina uvara Ihuva nai vira tiva amura
(Matiu 26:31-35; Ruki 22:31-34; Ioni 13:36-38)

27 Vinavuka mini vuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Naantiara nenavu ti
maini kema aiqu autute vivarave. Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vate vivauma
varianarove. Mintima turave:

> Kotiva sipisipi qora vira ruqutu kaira sipisipi vika qetake raantaupirima vivarave,
> turave. *(Sek 13:7)*

28 Ho naantiara ti vara qaiqaa qaqi himpima kairaqe te naane ni nivuni Karirini
virerave, tiro.
29 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Naantiara ekaa maanavuka ai maini ke aiqu autute
viqevata, teqaima ainti maini vairerave, tiro.
30 Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tiarira are iriane. Vate entaqi kokoraaravano
kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tinarave,
tiro.

31 Ihuva minti tuvaro Pitaava kempukaiqaakero aqao tiro, Kia te ariara kia tavaunarave tirarave. Ai vataake ti harukaiqevata, kia te minti tirerave, tiro. Pitaava minti tumanta Ihura vainti hininavuvata vohaa vi uvaraqai tura.

Gesemani kaqava ututoraqi Ihuva vurama (Matiu 26:36-46; Ruki 22:39-46)

32 Viraqaahairo Ihuva nai vaintiaravata oru viro kaqava ututora, Gesemanive turaqi orurero nai vaintinavuara tiharo, Nenavu maini oquvi vaiqe te vuturaqi oru Kotira aaraare, tivakero
33 Pitaaravata, Iemiravata, Ioniravata, vinavukaqai ntita varero vurama.
Vinavuka ntita varero oru vuvaro vira avu aato kia koqe uvaro vira muntukavanovata qoraiquvaro
34 viva vinavukara tiharo, Ti muntukavano voqamakero qoraiqimanta vaunarara tiro, vi maarava ti haatara kareva auti vaivo. Nenavu maaqaa ti vataake vaiha avu viti viri ihama aitutiha variate, tiro.
35 Minti tivakero viva inaaraiqaka vutuni viniro, vatakanta hiqiri viro Kotira aarero tiharo, Vo aara vairera, te kia maara ntaina aararaqaa viraiti, vo aaraqaa virerave, tiro.
36 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Mpo ti Qo, are ekaa kaiqa ho vare variaravave. Te ihavina namarira naaina *kaapu*ra are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Te minti tiariraravata, are kia ti muntuka vainara avataqira viraitira, are nena muntuka vainara avataqira vuane, tiro.
37 Ihuva minti tivakero orurantero nai vainti taaramonavu konaini ani tavomanta vinavuka avu tauntomanta vaite vauvaro viva Pitaarara tiharo, Saimonio, are vaitee variarao? Mpo, nantihae ne taaramonavu ti vataake inaaraiqa vaiha kia avu rampai keha viti viri aitutiha variavo?
38 Sataaniva ninavu avataantorave ti, aitutiha Kotira aareha variate. Ninavu maraquravano mintiataa ivaro ni vaata kempukavano kia ho vaivo, tiro.
39 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vinavuka mini kero oru Kotira aareharo viva vaaka tu uvara vi uvaraqai qaiqaavata tiro.
40 Minti tivakero qaiqaa orurantero ani tavovaro vira vaintinavu avu tauntomanta vaitateqai vaura. Ihuva aniromanta vinavuka himpi kauriha Ihura tiva ami uvava kia vaumanta vauvaro
41 Ihuva qaiqaavata oru Kotira aarama taiqa kero orurantero ani tavomanta vinavuka qaiqaa vaite vauvaro Ihuva tiharo, Ike, nenavu auraara vaihae vaite variavo? Ho tavaate. Ti utuvare entava aniraivo. Ti Vataini Vatatai Vaintika vika ti ravaaqavu vare vuru qora kaiqa vare vai vaiintika kauquqi tuta kevarave.
42 Ho himpiqenavu vuare. Ti qovarama kaarira vaiintiva anima vaivo, tiro.

Iutaasiva Ihura qovarama kora (Matiu 26:47-56; Ruki 22:47-53; Ioni 18:3-12)

43 Ihuva vi uvara ti vauvaro vira vainti 12 navuqihairo Iutaasiva orurora. Iutaasiva oruromanta vira vataake airi vaiinti iqoka paipevata, kaavuvata, tota vare orurora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vika vi vaiintika nititomanta vika Iutaasira vataake anura.
44 Anuvaro Iutaasiva Ihura qovarama kareva iainarara vikara mintima tiro: Te oru vira uva manteha moqa kaaina vaiintira virave. Ne vira ravaaqavu kema paama tivake tuata varema vuru kaate, tiro.
45 Iutaasiva minti tivakero vika hampata orurero viva vaakama Ihuva vaunaini orurero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tivakero vira moqa kero.
46 Iutaasiva Ihura oru moqa komanta Iutaasira vataake anuka oru nái kauquqohai Ihura ravaaqavu tovaro

47 Ihura tataaqa vira vainti vovano iqoka paipe nai utaqihairo rarau varero viraqohairo vaiinti vo vira aato teqa aqukora. Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti vira paanaa vainti aato teqa aqukora.
48 Vira paanaa vainti aato teqa aqukovaro Ihuva Iutaasira vataake anu vaiintikara tiharo, Ike, ne *kamaanira* vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?
49 Te vo enta vo enta Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vauramanta ne vi entara kia ti ravaaqavu kareka auti variarave. Kotira vukuqi tiriara mintiainarara qara ntuva tova vate vi uvava vivauma varianarove, tiro.
50 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu komanta vira vaintinavu ekaa vira mini ke, qetake aiqu autute kantama vura.
51 Vaiinti vohaiqavano qaraaka vaiinti viva tavuna vohaiqaqai rumpatova vi vaiintivaqai Ihura avataqi vi vaumanta vika vira tave oru viravata ravaaqavu karare ti,
52 vira tavunaqai rapema kovaro vi vaiintiva tokavano kantama vura.

Iutaa nora vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:57-68; Ruki 22:54-55, 63-71; Ioni 18:13-14, 19-24)

53 Vira vaintinavu aiqu autute qetake vumanta vika Ihura vita vare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vauraqi vuru komanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ekaa vi naavuraqi ruvaaqumavi vaura.
54 Ihura vita vuru ke vauvaro Pitaava niaraihairo qiata vaiinti naavu vatukaini orurero hohaa aaqaihairo avutaqi vaatirero viro oru vi naavuraqaa maimaraara raqiki vau vaiintinavuka hampata oquvi vaiharo iha taari vaura.
55 Pitaava mini vahaaqaini vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa nora vaiinti viraqi uki vau vaiintikavata, vika viraqi vaiha Ihura arukareka Ihuraqaa uva vataare tuvaro kia vi uvava vaumanta qumina vi uvarara rante vaura.
56 Kia uva vaumanta airi vaiinti himpite Ihuraqaa una uvaqai ti vauvaro vika uvavano kia vohaa uva vairaitiro, vo uva vo uvaqai vaura.
57 Minti tivaqi vumanta vokuka Ihuraqaa mintima una uva tiha,
58 Ihuva minti timanta tenavu irunarave. Viva tiharo, Te Kotira Naavu vaiintivano nái kauquqohai kaqatora, te vi naavura rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa naavu vira kaqarerave. Vi naavuva kia vaiintivano kauquqohairo kaqa taaina naavuva varianarove turave, ti.
59 Vi vaiintika vi uvaravata tihama kia vohaa uva tiraiti, vo uva vo uvaqai turama.
60 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano vika nivuqaa himpitero Ihura irero tiharo, Vika mintima ariqaa uva vateha ti variavo. Are vo? Vika uvara nana uvae nái vika tiva niminarave? tiro.
61 Tuvaro Ihuva kia uvavata tiraitiro, evaara vauvaro qaiqaa qiata vaiinti viva vira irero tiharo, Quqaae Kotiva ai atitaivara are tinavu kahaqirava *Mesaiaa*vano variarao? Quqaae are Kotira Maaquvano variarao? Tinavu tiva timiraqe iriare, tiro.
62 Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Te maa vikave. Ne naantiara tavaiqe te Vataini Vatatai Vaintika noraiqamavi Kotiva mpeqavano variainanaini vira kauqu tanaraini oquvi vaiha tonavuqaa tuvirerave, tiro.
63 Ihuva minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vauka vika qiata vaiintivano nai utavaaqa qunahi qaanahima kero tiharo, Oho, vo vaiinti viraqaa uva vataaina vaiintira qumina aarevorave.
64 Tavaate. Ne iri variavaro viva Kotira avuqaa vaiharo vaaqu uva Kotirara tivo. Vira kaara ne Ihurara nana uvae tivarave? Ne tiqe iriare, tiro. Minti tumanta vika tiha, Vira vaaqu kaiqavano uritaraivo. Vira kaara vira arukevaqaima vaivo, ti.

65 Minti tivake hini kuka oru Ihuraqaa taara vihike viraqaahai Ihuva kia ho tavaarire
ti, vira viri tavunaqohai naavumate vira vataake ruheha vira ruqemakeha tiha, Tavave
ai arivo? Kia tavaraitira, ai arina vaiintira autu rairaqe iriare, ti. Mintiaqi viha
Ihura qoraiqama amitomanta kiripunavuvata vira vite viha kauquqohai vira ruqutuqi
vurama.

Pitaava Ihurara kia tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Ruki 22:56-62; Ioni 18:15-18, 25-27)

66 Naavuqi Ihura qoraiqama amitaqi vi vauvaro Pitaava vahaaqaini vatukaqaa oquvi
vauvaro qiata vaiinti vira kaiqa nahenti vovano aitareharo tavovaro
67 Pitaava iha taariharo vauvaro vira aitutiharo tiharo, Ae, are Ihura Nasaretihainaara
vikantira variaravave, tiro.
68 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Are nana uvae tiarao? Are tiana uvara te kiama iruro,
tiro. Pitaava minti tivakero oru qentiana vauvaro kokoraaravano uva tura.
69 Pitaava mini vauvaro kaiqa nahenti viva qaiqaa vira tavero mini himpite vaukara
tiharo, Vi vaiintiva vira navunaa vaiintive, tuvaro
70 Pitaava aqao kiave tiharo vaura.
Minti tivakero inaaraiqa vaumanta mini himpite vauka vika Pitaarara tiha, Ihura
vaintinavu Kariri vatanaaka variavara quqaama arevata vohaa vi vatanaavama
variarao, ti.
71 Vika minti tuvaro Pitaava kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te kia quqaa uva
tiariraro Kotiva homa ti haruanarove. Te quqaama turo. Ne ti varia vaiintira kia te
vira tavaunarave, tiro.
72 Minti tuvaro vaakama kokoraaravano qaiqaa uva tuvaro Pitaava viraqaahairo
Ihuva vaaka tiva amu uvara irikora. Ihuva mintima Pitaara tiva amiro tiharo, Vate
entaqi kokoraaravano kia taara tataa uva tirara are taaramo tataama tiriara tihara,
Kia te vira tavaunarave, tinarave tu uvara irikovaro vira muntukavano qoraiquvaro
iqi ratora.

Ihura Pairaatava vaunaini vita vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Ruki 23:1-5; Ioni 18:28-38)

15

1 Vira qararaa toqaqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Iutaa
nora vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, ekaa *kansoru* vaiintinavuvata,
vika ruvaaqumavi vaiha vika nái auti okarara tiva avuqavuqaake Ihura *seni*qohai
rumpa vare Pairaatava *kamaani*ra vaiinti nora vaiintivano vauraqi vita vuru kora.
2 Vita vuru kovaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa vatanaaka
avuhainaa vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tiro.
3 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vo uva vo uva
kaara Ihura ati vauvaro
4 Pairaatava vika uva iriharo qaiqaavata Ihura irero tiharo, Are kiae vika nái vo uva
tiva niminarave? Vika airi uva ariqaa vateha ti variavo, tiro.
5 Minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, evaara vauvaro Pairaatava airi aato utiharo
vaura.

Pairaatava Ihura katariqaa arutaate tura
(Matiu 27:15-26; Ruki 23:13-25; Ioni 18:39–19:16)

6 Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa *kamaani*ra avuhainaa vaiinti-
vano vaiinti nahenti quahama nimiteharo karapuhi vaiinti vo kuvantu kero atitovaro
maaqaini vura. Vaiinti nahenti vi vaiintira kuvantu timitaane tuvaro vi vaiintiraqai
kuvantu nimitora.

7 Vi entara vaiinti vonavu *kamaani*ra hampata raqura kaara karapuhiqi vauvaro vi
vaiintinavukaqihairo vovano vira autu Barabasiva vaiinti arukora kaara vivavata
karapuhiqi vaura.
8 Ho vi entaraqaa vaiinti nahenti karapuhi vaiinti vo kuvantu kaainarara iriha uki
vauvaro
9 Pairaatava vika irero tiharo, Te karapuhi vaiinti tarae ni kuvantu nimitararave? Te
Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? Ne ti tiva timiqe iriare,
tiro.
10 Pairaatava irumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Ihuva
noraiqama vuantorave tiha vira toma amitehara ti, vika vira vuru vira kauquqi
tutakora.
11 Pairaatava karapuhi vaiinti tarave ni kuvantu nimitararave tivakero vaiinti
nahenti ire vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu oru vaiinti
nahenti nivutana himpite vaiha vikara kempukaiqamake tiha, Kia Ihura kuvantu
timitaraitira, Barabasira tinavu kuvantu timitaane, tumantara ti, vaiinti nahenti
Barabasira tinavu kuvantu timitaane tura.
12 Vika minti tuvaro Pairaatava qaiqaa vaiinti nahenti irero tiharo, Ne Ihurara Iutaa
vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tiarave. Te vi vaiintirara nantie irarave? tiro.
13 Minti tumanta vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate, ti.
14 Vika minti tuvaro Pairaatava vika qaiqaa irero tiharo, Viva nana qora kaiqa autu
kaimantae ne minti tiavo? tumanta vika qaqiqai noraiqaake naveraitiha, Vira kaira
katariqaa arutaate, ti.
15 Vika minti tuvaro Pairaatava vaiinti nahenti quahama nimitareva Barabasira
kuvantu nimitero viraqaahairo nai iqoka vaiintinavuara Ihura kaavu umiqakaate
tumanta vika vira kaavu umiqakovaro viraqaahairo vira katariqaa arutaate tiro,
Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tutakora.

Iqoka vaiintinavu Ihura ruhama amitora
(Matiu 27:27-31; Ioni 19:2-3)

16 Pairaatava nai iqoka vaiintinavu kauquqi Ihura tuta komanta vika vira vita
vare vuru *kamaani*ra naavu avutaqi ke vika nái kena iqoka vaiinti ekaa naarama
ruvaaqumake
17 vika Ihura ruhama amiteha avuhainaa vaiinti tavuna naare tavuna varake Ihura
aqu amite viraqaahai auqurua naaqunta varake uquramake, avuhainaa vaiinti tovaqa
voqaara kahemake Ihura qiataqaa aqu amitora.
18 Mintimake vika nái kauqu tiriqaa aqukeha uva virera tiva amiteha tiha, Iutaa
Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? ti.
19 Minti tivake vika kairiqaqohai vira qiata ruqemake, viraqaa taara vihike, vira
avuqaa tori kauru aravi vaiha vireraiqama keha quahama amite vaura.
20 Vika mintimake ruhama amitaqi vivi taiqake, viraqaahai vika naare tavuna aqu
amitora ravaqaake vira utavaaqa nonku amite, vira katariqaa hiritareka Ihura vite
vurama.

Ihura katariqaa niriqohai aruke hiritora
(Matiu 27:32-44; Ruki 23:26-43; Ioni 19:17-27)

21 Iqoka vaiinti Ihura katariqaa hiritareka iha, vira vita vare vatuka aaqaini aarana
vi vauvaro vaiinti vovano vira autu Saimoniva vihairo nora vatukaini virare tumanta
vika vira ravaaqavuke virara kempukaiqamake tiha, Are Ihura katari aqu varera vuru
amitaane, tuvaro Saimoniva vira katari aqu varero vuru amitora.

Saimoniva Sairini vataihainaava viva Arekisantaka Rufusika vitanta qova vaura.

22 Vika Ihura vita vare vuru qumina vata *Gorogotave* tunaini kora. *Gorogota* maa
uvaraqihai tirera, *Qiata Vuhaariqaavema* tirara.

23 Mini vuru ke, hunkavu namarira vataake tuqantaato *uaini*ra Ihura vira amuvaro viva kia vi namarira nora.
24 Kia nomanta vika vira katariqaa niriqohai arute, vira utavaaqa varake, *satu* ruhamaqi viha nariara nariara vira utavaaqa rairake varora.
25 Toqaqi kuarivano 9 *kiroki* umanta Ihura niriqohai katariqaa arutora.
26 Vira niriqohai katariqaa arute Ihura qiataini uva vo, vira *ko* tiva amito uvara qara ntuvake katariqaa arutora. Arutovaro vi uvava mintima tiro:
Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tiro.
Vi uvara mintimake qara ntuva tora.
27 Vika Ihura katariqaa niriqohai arute Ihura vataake vaiinti votantavata arutora. Vitanta vaiinti ruqutiha muara vare vau vaiintitanta vaumanta vika vaiinti vo Ihura kauqu tanaraini arute, vo Ihura kaanaaqaini arutora.
28 [Ihura vataake vitanta arutorara tiro, Kotira vukuqi uva vo qara ntuva tova vivauma vaura. Vi uvava mintima tiro:
Viva qora vaiinti vataakero vairamanta vaiinti nahenti viraravata qora vaiintive tivarave, tura.
Haaru mintima qara ntuva tora.]
29 Ihura niriqohai katariqaa arutomanta vaiinti nahenti vitare aitare iha nái aru runkinkiriha mauru kumiki amiteha Ihura qora uva tiva amiteha tiha, Oho, are tihara, Te Kotira Naavu rampaike taaramo enta vaiha qaiqaa kaqa taiqa kararave, tianara vo?
30 Ho nena kahaqiane. Nena katariqaahaira viquvira viavi ntaane, ti.
31 Vika minti ti vaumanta vika aanare Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika anire Ihura naaraihama amiteha tiha, Viva vokiaka kahaqa nimiteharo nai kia ho kahaqivo.
32 Viva Kotiva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanove, Isareri vatanaaka Avuhainaa Vaiintivanoma vaivo, tiamanta irunarave. Ho kaiqe tenavu vaiha tavaariraro viva nai katariqaahairo viquviro vataini tuvirera, tenavu ho virara quqaa vivave tiare, ti.
Vika minti tumanta vika aanare muara vaiintitanta Ihura vataake arutotanta vitantavata vira qora uva tiva amite vaura.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Ruki 23:44-49; Ioni 19:28-30)

33 Mintuvaro kuari qiataqaa uru rovaro viraqaahairo konkiraiquva ekaa vi vataraqaa taaramo kuari avuara variqiro vura.
34 Kuarivano vitiniqaa viro 3 *kiroki* quvaro Ihuva nai uvaqihairo naveraitiro, *Eloi, Eloi, lama sabakitani*—Kotio, Kotio, nantiharae are ti qaqira kera iarao? tiro.
35 Ihuva minti tumanta mini himpite vaukaqihai vokuka vira uva iriha tiha, Viva Elaitaara tinavu kaivaqara aare vaivo, tuvaro
36 vaiinti vovano kantero namari nunko haikara varero hunkaiqamavu *uaini*raqi quntamakero kairiqa vitiqaa taatautero viri Ihura nona vatero tiharo, Kaiqe vaiha tavaariraro Elaitaava vira kahaqireva tuvirerae, kia tuvirerae tavaare, tiro.
37 Minti tuvaro Ihuva noraiqamakero oi tivakero qutu vura.
38 Ihuva qutu vuvaro mini Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara nora tavuna virini hiritova virihairo avutavau qunahiqi tuviro miani qunahi muntuvi taiqa vura.
39 Iqoka vaiinti avuhainaava Ihura aruto katarira tataaqa vaiharo tavovaro Ihuva noraiqaakero oi tivakero qutu vuvaro viva tiharo, Oho, quqaama maa vaiintiva Kotira Maaquvano vaiva qutu vivo, tiro.
40 Mintuvaro Ihuva qutu vumanta nahentinavu niaranto vaiha tave vaura. Vinavuka hininavuvano vaireka Mariava Makataara vatukaihainaava vauvaro, Mariava qaraaka vaiinti Iemiravata Iosiravata vitanta nova vauvaro, Salomevavata mini vaura.

41 Vi nahentinavuka Ihuva Kariri vataini nu entara vira avataqi niha vira kahaqama amito nahentinavuka vaumanta nahenti vonavuvata mini vaura. Vika tota Ieruharemini Ihura hampata vuka, vikavata mini vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Ruki 23:50-55; Ioni 19:38-42)

42-43 Entama vire uvaro vaiinti vo Iohepiva Arimatia vatukaihainaava anirora. Vi vaintiva koqe vaiinti *kansoru* vaiintivano vaiharo Kotiva raqikiaina entava aniainarara veka vau vaiintiva anirero, vira qararaa Iutaa vatanaaka maara tu entarara iriharora tiro, viva kia qetaraitiro, oru Pairaatarara tiharo, Ho Ihura vaata are ti timiraqe te vare vuru quntama taare, tiro.

44 Minti tuvaro Pairaatava Ihuva vaaka qutu vurara airi aato iriharo iqoka vaiinti vo aaramakero Ihuva vaaka qutu vurara irovaro vi vaiintiva tiharo,

45 Eo, viva qutuma vivo, tuvaro Pairaatava Iohepirara tiharo, Homa vira vaata varakera vuru quntama tenarave, tiro.

46 Pairaatava minti tuvaro Iohepiva monu aqukero hanta tavuna varero Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero, hanta tavuna viraqohairo apuqama kero muntu vaiinti quntareva ori vaurutoraqi Ihura vera vatero, viraqaahairo nora ori vo venta varero ori qentiana viri tinta tora.

47 Mariava Makataaraihainaavavata, vira qamaqova Iosira novavata, vitanta tave vaumanta Ihura oriqi vera vatora.

Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Ruki 24:1-12; Ioni 20:1-10)

16

1 Saarareqaa Iutaa vatanaaka maara tu entava taiqomanta Mariava Makataaraqihainaa nahentivanovata, vira qamaqova Iemira novavata, Salomevavata, vi nahentinavuka monu aqukeha koqe untavu haikara vare, Ihura vaataqaa aqu amitareka vurama.

2 Santeqaa toqaqi kuarivano muani ururomanta vinavuka Ihura quntama toraqi vireka vura.

3 Aarana viha vinavuka nai ire nai ireha tiha, Tenavu mini oruraariraro tavave nora ori qentiana tintataara qantua tinavu timitaanarove? Vi oriva nora orima vaivo, ti.

4 Vinavuka minti tivake oruvi orure tavovaro vi orira venta vavi kovaro qantuararo vaura.

5 Mintima vaumanta vinavuka orure oriqi oriqete tavovaro vaiinti vo, qaraaka vaiintivano hanta utavaaqa nonkuto vaiintiva viraqi hini mantaraini oquvi vaura. Viva viraqi vaumanta vira tave vinavuka qete vauvaro

6 vi vaiintiva vinavukara tiharo, Kia qeteha variate. Ihura Nasaretihainaa vaiinti katariqaa arutaara, ne virarae rante variavo? Viva kia maaqi vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Nenavu tavaate. Maini vira vataaraqi kia vaivo.

7 Ho maa uvara vare vuru vira vaintinavuvata Pitaaravata tiva nimiate: Viva naanema ni nivuni Karirini vi vaivo. Nevata mini oruntema, vira tavevarave. Tota viva qaqi vaiharo vi uvara ni tiva nimura, vate vivauma vaivo. Minti tivake vi uvara tiate, tiro.

8 Viva minti tumanta vinavuka qetehara ti, Ihura quntama toraqihai vevare kante viha kia voravata vi uvara tiva amiraiti vurama.

Ihuva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa qovarama vura
(Ioni 20:11-18)

9 [Ihuva Sante toqaqi qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro hoqarero viva Mariara Makataaraqihainaa nahenti avuqaa naane qovarama vura. Haaru Ihuva vi nahentira

avutaqihairo vaana 7 navu nititomanta aitare vu nahentira vira avuqaa qovarama vuvaro
10 Mariava vuru Ihura vaintinavu tiva nimireva viro oru tavomanta vinavuka Ihurara iqi rate vaura.
11 Iqi rate vauvaro viva vika vuru tiva nimiro tiharo, Ihuva qaiqaa qaqima himpiro vaivo. Te tenta avuqohai vira tavauro, tiro. Minti tumanta vinavuka kia vira uvara quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti taaraqanta nivuqaa qovarama vura
(Ruki 24:13-35)

12-13 Viraqaahairo Ihuva nai vainti votanta nivuqaa qovarama vura. Ihura viri vaata kia tota vauntemakero vaumantara ti, vira vaiintitanta kia vaaka vira viraaqamake tavora. Vitanta aaraini vi vauvaro Ihuva qovarama vumanta vitanta vira tave, orurante ani vokuka tiva nimumanta vinavuka kia vitanta uvaravata quqaa uvave tura.

Ihuva nai vainti 11 navu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Ruki 24:36-49; Ioni 20:19-23)

14 Ho naantiara ekaanaini Ihura vainti 11 navu kara ne vauvaro Ihuva vinavuka nivuqaa qovarama vura. Ihuva qaqi himpitero vaumanta vokuka vira tave vuru Ihura vaintinavu tiva nimumanta vinavuka vi uvarara kia quqaa uvave ti vauvarora tiro, vira kaara Ihuva naivano vinavuka nivuqaa qovarama viro vinavuka nitiharo tiharo, Nenavu vi uvarara quqaave tiataara vaimanta nenavu kempukaiqama kehama kia quqaa uvave tiavo, tiro.
15 Ihuva minti tivakero vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne ekaa vata maata vi aniha ekaa vaiinti nahenti maa uvara koqe uva tiva nimiate.
16 Ti uvara quqaave tivakero namari varaaina vaiintira, virama Kotiva ho vitaa-narove. Ti uvara kia quqaave tiaina vaiintira Kotiva kia vira vitaraitiro, viraqaa uvama vataanarove.
17 Ti uvara quqaave tika, vikama maa kaiqara nora kaiqa ho varevarave. Vika ti hutu rehama vaiinti avutaqihai vaana nititaimanta aitare vivarave. Vika aahuva uva, vo uva vo uva tivarave.
18 Vika *uqahi/quaiha* utu varaivaro vi haikava kia ho vika ntaihaanarove. Vika uhi namari naivaro uhi namarivano kia ho vika qoraiqama kaanarove. Vika nái kauqu rovara varekaqaa vataimanta vika koqema vivarave, tiro. Ihuva minti turama.

Kotiva Ihura naaruvaini vita varora
(Ruki 24:50-53; Kaiqa Varora 1:9-11)

19 Ihuva Noravano nai vaintinavu uva tiva nimi taiqa kovaro Kotiva vira naaruvaini vita varovaro viva mini oru Nora Kotira kauqu tanaraini oquvi vaurama.
20 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu ekaa vata maata niha Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauvaro Ihuva Noravano vika kahaqi vaumanta vika kaiqa mpeqa kaiqa uritaro kaiqara vare vaumantara ti, vaiinti nahenti tavovaro vika uva quqaa uvaqai vaura.]

RUKI
Rukiva Ihuva nu okarara tura

1 Nora vaiintio, Tiopiraasio,
Ihuva tinavu avutaini vaiharo vo kaiqa vo kaiqa varorara airi vaiintinavu vi uvara qara ntuva torave.
2 Tota vo vaiintinavu nái nivuqohai vi haikara vi haikara tave, viraqaahai vinavuka tinavu tiva timumanta airi vaiinti vi uvara qara ntuva torave.
3 Nora vaiintio, tevata vi uvara okaraqihai irirerave tivake, airi enta iramaqi viha vi uvara ho kankomake iri, arevata iriane ti, maa uvara okaravata, tavaaravata, amutuvata, qara ntuva vatarerave.
4 Vo vaiintinavu ai tiva amu uvara vi uvara koqema kera iriane ti, tevata maa uvara ai avuqavu tiva amirerave.

Sekaraiaaka Elisabetikara tura

5 King Herotiva Iutia vataqaa raqiki vau entara vaiinti vovano Sekaraiaava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva Abisaara vohaa ankuvano vauvaro vira naata Elisabetiva vivavata Eronira vohaa ankuvano Kotira kaiqa vara amite vau ankuva vaura.
6 Sekaraiaaka Elisabetika vitanta Kotira avuqaa avuqavuqamake nihama Kotira maara uva ekaa iriqi vi vaura.
7 Mintiaqi vihatanta vitanta kia vaintivata vatora. Elisabetiva qaqi *naahiara/ qururaiqama* viro kia vainti vataraitiro, qaqitanta variqi vi, konta naampaiqama vura.
8-9 Vo enta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintinavuka vonavu Kotira Naavuqi kaiqa vara vuru taiqake oru maaqaini vaumanta Sekaraiaavavata, vira kana vaiintinavuvata, vinavuka vika kahaqamake Kotira kaiqa varareka anirora. Vika kaiqa varareka iha, *satu* arukeha kaiqa rairakema Sekaraiaarara tiha, Are Kotira Naavuqi vaiharama mura koqe unta irava oru vuarire tira, vi haikara iha quara amitaane, tuvaro Sekaraiaava Kotira Naavuqi nariaraa oriqetero unta vu haikara varakero ihaqaa quarareva viro.
10 Viva vi naavuraqi vaiharo vi kaiqara vare vaumanta qaqi vaiinti nahenti vahaaqakanta ukuvi vaiha Kotira aareha vaura.
11 Vika Kotira aare vauvaro Sekaraiaava naavuqi vauvaro vaakama Noravano atito *enseli*va viraqi qovarama viro mura autuaina taintara tataaqa kauqu tanaraini himpitero vauvaro
12 Sekaraiaava vira tavero ravuku viro qete vaura.
13 Qete vauvaro *enseli* viva tiharo, Sekaraiaao, kia qetaane. Are Kotira aarehara iraana uvara Kotiva irivo. Ai naatavano Elisabetiva qorainti vainti vatataanarove. Are vi vaintira autu reharama Ionirave tiane.
14 Vi vaintira vatatairara ai muntukaqihairo koqe i vairara are quahehara vairamanta airi vaiinti nahentivata vi vaintirara quahevarave.
15 Vi vaintiva noruqama viro Kotira avuqaa Nora vaiintivanoma varianarove. Viva *uaini*vata iha namari vokiravata kia naanarove. Vira vatataina entaraqaahairo Kotira Maraquravano viraqaa raqikiqiro vuanarove.
16 Maa vatanaaka Isareri vika airivano vira uva irihama, qora aara qaqirake anirante nái Variqa Nora Kotira aaraqaa vivarave.
17 Kotiva ai vainti atitairaro viva naane avuni oru viharo, ni kaivaqava Elaitaava mpeqa kaiqa varontema kero, viva mpeqa kaiqa vareharo airi vaiinti nahenti kahaqiramanta vika qora aara qaqira kevarave. Ionira uva irihama vika qokavara antua uva tira qaqirake, nái maaquvara hampata qaiqaa vohaa vaivarave. Ioniva uva

tiva nimira vika hampi avu aatoqaa ni vaira qaqirake, avuqavuqamake iriqi ni vai okararaqaa nivarave. Ioniva vaiinti nahenti qerama nimitaira vika Nora Vaiintivano tuvuainara veka variate, tiro.
18 Minti tuvaro Sekaraiaava *enseli*ara tiharo, Aqao, are tiana uvarara te nantiake quqaave tirarave? Te tenta naatanti konta naampaiqama vuro, tiro.
19 Sekaraiaava minti tuvaro *enseli* viva nai tiva amiro tiharo, Te Gebarielikave. Te Kotira aaqanto himpite vauraukave. Kotiva ti tititaimanta te koqe vakaaka ai muntu tiva amuro.
20 Ho iriane. Are ti uvara kia quqaave tianara kaarama ai novano tinta virara are kia ho uva tinarave. Are mintimakera variqira viraro te uva tiva taarirava qovaraiqama viraro ai naatavano vainti vatatairara vi entarama qaiqaa are uva ho tinarave, tiro.
21 *Enseli* viva minti ti vaumanta vahaaqaini vau vaiinti nahentika Sekaraiaara veka vaihama tavovaro naavuqira vukaiqama kero vaumanta vika airi avu aato utiha tiha, Nantiharoe kia viva vaaka vevaraivo, ti vaura.
22 Minti tivake vauvaro Sekaraiaava veva romanta vika tavovaro viva uva tirare tiro, kia ho uva tura.
Viva kia ho uva tumanta vika tiha, Ike, Sekaraiaava viraqi vaivaro vo haikavano vira avuqaa qovarama vivaroma vira novano tinta vivaro kia ho uva tivo, ti. Vika minti tuvaro Sekaraiaava kia ho uva tiraitiro, kauquqohairoqai aave vateharo vaura.
23 Viva vo entanavu mini varikero nai kaiqa vuru taiqa kero anirantero nai maaqa oru vauvaro
24 vira naatavano Elisabetiva vainti taiqama vura.
Elisabetiva vainti taiqama viro viva kauquru toranavuara naavuqiqai kukeqaviro vaura.
25 Viva tiharo, Noravano ti aaqurihama timitaivo. Totaa enta te kia vainti vataraiti, kauriha variavaunarave. Vate maa entara te vainti taiqama vi kia kauriraitima vauro, tiro. Elisabetiva minti turama.

Gebarieliva naaruvaihairo muntu Mariara tiva amura

26 Elisabetiva vainti taiqama vuvaro 6 toranavu aitarovaro Kotiva qaiqaa *enseli* Gebarielira atitovaro viva Nasareti vatuka Kariri vataini
27 Iohepira vaiririqama amito nahentira qaraaka nahenti vakaaka tiva amireva tuvurora. Iohepira ankuvano vaireva, Devitira vira kaivaqara vohaa anku vaura. Iohepira vaiririqama amito nahentira autu Mariara.
28 *Enseli* viva tuvurero naavuqi oriqetero Mariarara tiharo, Ho vaiharave? Are Noravano quahama amitai nahentivama variarao. Viva aintiroma vaivo, tiro.
29 Tuvaro Mariava vira uva iriro noraiqamakero avu aato utiro tiharo, Nantivaroe tiriara viva minti tivo? tiro.
30 Tuvaro *enseli* viva tiharo, Mariao, kia qetaane. Kotiva ariara quahe vaivo.
31 Ho are iriane. Are vainti taiqamavira qorainti vainti vatatera vira autu reharama Ihurave tinarave.
32 Viva noruqama viro nora vaiintima varianarove. Virarama Kotiva nai virini naaruvaini vaira vira Maaquvema tivarave. Noravano Kotiva Devitiva nai vira kaivaqava raqikina kaiqarama vira amianarove.
33 Ai vaintivano Iekopira vohaa anku vikaqaa ekaa enta ekaa enta raqikiqiro vuanarove. Viva raqikina kaiqava kia taiqaanarove, tiro.
34 Gebarieliva minti tuvaro Mariava vira irero tiharo, Kia te qorainti varauraukama vauro. Ho nantiakee te mintirarave? tiro.
35 Mariava minti tuvaro *enseli* viva tiva amiro tiharo, Kotira Maraquravano aintiro vairaro Kotira mpeqavano ai mantaaqa amitaanarove. Are vataterava Kotira kaiqaqai varaarira vaintiva vairamanta ekaa vika virara Kotira Maaquvema tivarave, tiro.
36 Minti tivakero viva tiharo, Ai varanakaava Elisabetiva kontaiqamaviva vaiharovata, viva vainti taiqama vivo. Viva qorainti vainti vatataanarove. Vi nahentirara

naahiara/qururaiqama virave tiavaroma viva vainti taiqama vivaroma 6 toranavu aitaraivo.
37 Kotiva ekaa kaiqa vare vaivama vaivo, tiro.
38 *Enseli* viva minti tuvaro Mariava tiharo, Te Kotira kaiqaqai vareha variariraukama vauro. Are tinantema kero Noravano tiriara mintianarove, tuvaro viraqaahairo *enseli* viva tuvurantero vurama.

Mariava Elisabetira vuru tiva amura

39 *Enseli* viva tuvurantero vuvaroma Mariava vaaka himpiro Iutiaini vatuka vo, aiqina vauraqi Elisabetira vi vakaakara tiva amireva kantama vura.
40 Oru viro oru Sekaraiaara naavuqi oriqetero Elisabetira uva mantero.
41 Uva mante vauvaroma Elisabetira vaintivano auhaqihairo qakuvaroma Kotira Maraquravano Elisabetira kempukaiqama kero kahaquvaro
42 viva naveraitiro tiharo, Airi nahenti variavarovata, Kotiva ariqaima koqema amitaivo. Are vatatena vaintiravata Kotiva koqema amitaanarove.
43 Mpo, are ti Nora Vaiinti vira nova vaiharavata, ti qumina nahentima tavareva uruarao.
44 Are vaaka ti uva mantaaramanta te ai uva iri vauraro vaintivano ti auhaqihairo qakivo.
45 Noravano vi vakaakara ai tiva amivara are vira uvara quqaa vivauma varianarove tianarara tiro, Kotiva ai koqema amitaivara quahehara variarao, tiro.

Mariava ihi tiharo Kotira autu tuaherakora

46 Elisabetiva minti tuvaro Mariava Kotira autu tuahereharo tiharo,
Te tenta muntukaqihaima Nora vira autu tuahera kauro.
47 Viva ti Variqavano ti kuvantu timitaariva vaivarora tiro, ti maraquravano quaheharo vaivo.
48-49 Te Kotira kaiqa nahenti qumina nahenti vauraro Kotiva tiqai koqema timitairave.
Kotiva mpeqavano vaiharo nora kaiqa ti mintima timitairara ti, vate variakavata, naantiara vaikavata, tiriara Kotiva noraiqama kero vi nahentira koqema amitairavema tivarave.
Kotira autuvano takuqi vai autuvama vairave.
50 Haaruvata, vatevata, naantiaravata, Kotirara iri vai vaiintika Kotiva vikama aaqurihama nimitaanarove.
51 Vika nái autuqai tuahera kaaka ruvaaqumavi qora kaiqa varareka auti variavaro Kotiva nai mpeqa kauqu tutukero vika raantaupirima kairave.
52 Kotiva nora vaiinti vika inaaraiqama kaivaro qaqiqama vuavaro, viva qumina vaiinti vatainiqamavi variaka ntita vataimanta vika noraiqamavi variarave.
53 Karara antuqa ari variaka variavaro Kotiva vika kara nimimanta namakeha ho variarave.
Kotiva airi haika vataa vaiintika nititama kaimanta vika kia vo haikavata vararaiti, qaqi qumina vuarave.
54-55 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukai uvara avataqi viharo viva tinavu Isareri vaiinti nahenti kahaqi vairave.
Viva haaru Eparahaamirara tiharo, Te aivata ai vaintivata ekaa enta ekaa enta aaqurihama nimitarerave, tu uvara kia tauru kairave, tiro.
56 Mariava minti tivakero Elisabetikantiro variqi viro, taaramo tora varakero ururantero nai maaqaini vurama.

Elisabetiva Ionira vatatora

57 Elisabetiva vainti vataaina entava anirovaro viva vi entara qorainti vainti vatatora.

58 Viva vira vatatomanta vira navunaakavata, vi vatanaakavata, iruvaro Noravano
Elisabetira koqema amitomanta vika ani Elisabetira vataake vainti vira quahama
amitareka anura.
59 Vika ani vauvaro 8 entanavu aitarovaro vi vaintira qorainti vainti vaumantara
ti, vira vaata toqa kareka ruvaaqumavi vaiha vika vira autu rehama nai qora autu
Sekaraiaarave tirare tuvaro
60 vira nova aqao tiro, Tetanta vira autu reha Ionirave tirerave, tiro.
61 Elisabetiva minti tumanta vika tiha, Kia ai ankuqihairo vovano vi autura re
vairave, ti.
62 Vika minti tivake Sekaraiaarara kauquqohai aave vateha irehama ti, Are nena
maaqu nana autue rava tenarave? tuvaro
63 Sekaraiaava kauqu aave vateharo *pepaa* vara timiate tumanta *pepaa* vara
amuvaro Sekaraiaava *pepaa* viraqaa qara riharo, Vira autu Ionirave, tiro.
Mintima qara ruva tomanta vika vi auturara ravukuvi.
64 Ravuku vuvaro vaakama Sekaraiaara novano qantua vuvaro viva uva ho tiro.
Viva uva ho tiharoma Kotira autu tuaherero.
65 Minti ti vaumanta vira navunaaka voqamake qetora. Mintuvaro vi uvava ekaa
verara Iutia aiqina vataini vi anumanta
66 vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vi vaintiva nana vaiintivanoe varianarove?
ti. Vika tavovaro Noravano kahaqi vauvaro vi vaintiva vaura.

Sekaraiaava ihi tura

67 Kotira Maraquravano vira qora Sekaraiaara kempukaiqama kero kahaquvaro
viva mintima tiro:
68 Noravano tinavu Isareri Variqavano tinavu nai vaiinti nahenti kahaqiharo
kuvantu kareva anirara ti, kaiqenavu vira autu tuaheraare.
69 Noravano tinavu kaivaqara Devitira ankuqihairo vira nainti vo vara himpima
kaivaro vi vaiintiva mpeqavano vaiharo tinavu kuvantu timitaariravama vaivo.
70 Haaru Noravano nai paropeti vaiintinavu noqihairo mintima tivo:
71 Ni navutaaka ni arukevorave tima, te ni kahaqirerave. Ni qoraiqama nimite
vaika niqaa raqikivorave tima, te ni ruaruama nimitarerave, turave.
72 Noravano tinavu kaivaqaukavarara tiharo, Te ni aaqurihama nimitarerave. Te
ni hampata vaiha uva tiva taatau taavaunara kia taurukararave, turave.
73-74 Noravano kauqu aiqiqaa aqukero tinavu kaivaqara Eparahaamirara tiharo,
Naantiara are vataterauka vika navutaaka arukevorave tima, te vika ruaruama
nimitarerave.
Te vika ruaruama nimitaari vika kia navutaaka aatu qetaraiti,
75 vika qaqi variqi viha ti tivuqaa vaiha ti kaiqaqai koqemake vareha avuqavu
nuate turave, tiro.
76 Sekaraiaava minti tivakero viva nai vainti naatiara tiharo,
Ti vaintivauvo, naantiara vaiinti nahenti ariara mintima tivarave: Kotiva naaru-
vaini vaiva vi vaiintira kahaqi vaivaro viva Kotira uva ti vaivo, tivarave.
Noravano anireva irara avuni are naane orurera vira aara qerama amitenarave.
77 Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimiteharo vika kuvantu
nimitaaina uvara, are naane vi uvara vaiinti nahenti tiva niminarave.
78 Kotiva tinavuara noraiqamakero aaqurihama timiteharora tiro, viva naaru-
vaihairo ataama nimitaaina vaiintira atitairaro viva tenavu variainanaini tuvua-
narove.
79 Viva tuvurero tenavu konkiraiqiraqi qutu vire urauka ataama timitaanarove.
Viva tinavu tivita varairaqe tenavu maateraiqiaina aararaqaa koqemake nuvaqi
vuare, tiro.
Sekaraiaava minti turama.

80 Minti tuvaro vira maaquvano noruqama vuvaro vira maraquravanovata kempukaiqiro vaura. Viva qumina vataini variqiro viro noruqama viro, viraqaahairo viva Isareri vatanaaka nivuqaa qovarama vura.

2

Mariava Ihura vatatora (Matiu 1:18-25)

1 Vi entara Romeni avuhainaa vaiinti Sisa Ogatusiva *takisi* varareva tiharo, Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka ne nenta autu vataate, tumanta
2-3 ekaa vaiinti nahenti nái maaqa nái maaqaini autu vatareka vurama. (Kuiriniusiva Siria vataqaa raqiki vau entara, vika vi entaraqaa hoqaramake autu vatora.)
4-5 Vaiinti nahenti vohaiqa vohaiqavano nái autu vatareka vuvaro Iohepiva Nasarethairo himpiro viva nai amito nahentira Mariaravata vita varero Kariri mini kero Iutiaini viro, Devitira vatuka Betarihemini autu vatareva vurama.

Iohepiva nai kaivaqara Devitira vohaa ankuvano vaiharora tiro, viva mini vurama.

Iohepiva Mariara vita varero vuvaro Mariava vainti taiqamaviro airi tora aatara kero vainti vataaina entava aumanto vauvaro
6-7 viva Iohepikantiro oru viro Betarihemini orurora.

Betarihemini orurero tavomanta airi vaiinti nahenti autu vatareka anuka ani ekaa naavu mpiqa kovaro Mariava purumakauvano kara no naavuraqi oru vaura. Oru viraqi vaiharo qorainti vainti hoqarenaa vainti vatatero, vira apuqama kero purumakauvano kara no tanuraqi vaati vaita kora.

Sipisipiqaa raqiki vauka vi vaintira oru tavora

8 Mariava vainti vatatomanta entaqi vaiinti vonavu vi vataraqaa ukauni vaihama vika sipisipiqaa raqiki vaura.
9 Vika entaqi sipisipiqaa raqiki vauvaro Noravano atito *enseli*va vaakama vika nivuqaa qovarama vuvaro Kotira takuqi vai haikava noraiqama kero aatite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira tave, voqamake qeteha vaura.
10 Vika mintimake qete vauvaro *enseli* viva tiva nimiro tiharo, Ne kia qetaate. Te koqe vakaaka ni tiva nimirera tuvuro. Vi vakaakara ekaa vaiinti nahenti irihama quahehama vaivarave.
11 Vate ni kaivaqara Devitira vatukaqi vainti vo vatataivo. Vi vaintiva ni kuvantukero ntitaariravave. Viva Karaitiva ni Noravanove.
12 Ne maantimake taveha ti uvara quqaave tivarave: Ne oru vi oru tavaivaro vi vaintira vatakero apuqama kero, purumakauvano kara ne vai tanuraqi vaati vaita kainarama tavevarave, tiro.
13 *Enseli* viva minti tumanta vaakama *enseli* iqoka raqi vauka airitahaa qovaramavi vaihama vika Kotira autu tuahereha tiha,
14 Tenavu Kotiva nai virini vaira vira autu tuahere vauro.
Vataini Kotiva quahama nimite vai vaiintika muntuka paru ihama vaivarave, ti.
15 *Enseli* vika minti tivake naaruvaini tuvurante vumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viqenavu Betarihemini Noravano uva tiva timinara oru tavaare, ti.
16 Vinavuka minti tivakema vika vaaka anirante vatukaini vurama.

Oru tavovaro Iohepiva Mariakantiro vauvaro vaintiruvano purumakauvano kara no tanuraqi vaite vaura.
17 Vaite vaumanta sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vira tave tiha, *Enseli* vovano maa vaintirara tinavu minti mintimakero tiva timivo, tura.
18 Minti tumanta ekaa vaiinti nahenti vi uvara iri airi avu aato utiha vaura.
19 Mariava vi uvara aatoqi vatero niharovata, virara iriqiro ni vaura.

20 Sipisipiqaa raqiki vau vaiintika vainti vira tave, orurante aniha vika *enseli*vano
tu uvarara quqaave tivakeha, vika vaaka tave irurara irihama Kotira autu tuaheraqi
anura.

Ihura autu ravatora

21 Ihura vatatovaro 8 entanavu aitarovaro viva qorainti vainti vaumantara ti, vira
vaata toqake entava aniromanta vi entaraqaa vira autu rehama, Ihurave, turama.
Haaru qumina enta, Mariava kia vainti taiqaa vu entara *enseli*vano vi autura amiate
turara iriha vi autura ravatora.

Kotira Naavuqi vura

22 Mariava vainti vatatero Mosiva maara tivato uvarara iriharoma vo entanavu
varikero vira vaata hiqama vuarira entava aniromanta vitanta Iohepika Ihura vita
vare Nora Kotira amireka Ieruharemini vura.
23 Noravano maara tu uvara qara ntuva tova mintima tiro:
Ekaa qorainti vainti hoqare vatatena vaintira Nora Kotira amiraro vira vainti
variarire.
24 Vi entara are Kotira Naavuqi orurera uviri taaraqanta mirura voqaatanta
amiraro Kotira iha quara amitaarire, tura. *(Wkp 12:1-8)*
Mariaka Iohepika vi uvara irihama Ieruharemini vura.
25 Ieruharemini oru vauvaro mini vaiinti vovano vira autu Simioniva vaura. Vi
vaiintiva avuqavu ni vau vaiintiva, viva Kotira autu tuahere vau vaiintiva vaiharo
viva Isareri vatanaaka kahaqiaina vaiintirara ampeqiharo vira veka vaura.
Mintima vauvaro Kotira Maraquravano vikantiro vaiharo
26 hoqarero vira tiva amiro tiharo, Are kia qaqi qumina qutu viraitira, are Noravano
atitaaina vaiintira *Mesaiaa*ra vira tavera, viraqaahaira are qutu vinarave, tura.
27 Kotira Maraquravano minti tuvaro Simioniva variqiro vuvaro vi entara Kotira
Maraquravano vira vitakovaro Kotira Naavuqira vumanta Ihura noka qoka maara uva
irihama Ihura vita vare Kotira Naavuqi vuvaro
28 Simioniva vainti vira tavero, vira ravukukero kaqa varero Kotira autu tuahere-
haro tiharo:
29 Noravauvo, are tota tianara vate vivauma vaivo.
Are homa ti nena kaiqa vaiinti tititairaqe ti muntukaqihairo koqe i vairaqe vuare.
30-31 Ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vira tavaate tira, are tinavu kahaqiaina
vaintira atitaaramanta te vate tenta tivuqohai vira tavauro.
32 Ovavano ataama nimitaintema kero, vi vaintiva qumina vo vatanaa vo
vatanaaka ai aara koqemakero numiqeharo ataama nimitaanarove.
Vi vaiintiva ai vaiinti nahenti Isareri vatanaaka kahaqiraro vika nutuvano virini
qiarire, tiro.
33 Simioniva minti tumanta Ihura noka qoka ravukuvi tiha, Ike, nana uvae viva
Ihurara tivo? tuvaro
34 Simioniva Kotira aareharo tiharo, Are vitantavata, vitanta vaintivata koqema
nimitaane, tiro. Minti tivakero viva vira nora Mariara tiva amiro tiharo,
Iriane. Hini Isareri vika hiqirivi qoraiqama vimanta hini Isareri vika himpi
koqemake variqi vuate tiro, Kotiva maa vaintira kaama tairave.
Kotiva nai okara vaiinti nahenti kankomake tavaate tiro, viva vira atitairave.
Mintiramantavata, airi vaiinti nahenti vira qoririma amitevarave.
35 Mintivaro viva airi vaiinti nahenti avu aatoqi vaina uvara qovarama kaanarove.
Iqoka paepaevano raqontainantema kero, mpo ike tira haikava ai muntuka
qoraiqama amitaanarove, tiro.
36 Simioniva Mariarara minti tuvaro paropeti nahenti vovano Kotira uva qoqaiqama
keharo ti vau nahentiva Anaavavata mini vaura. Vira qova Panueriva Asera vohaa
ankuvano vaura. Anaava tota qorainti varatero 7 ihi varakovaro

37 vira vaativano qutu vuvaro, viva viraqaahairo tentoqa vaiharo kontaiqama viro
airi ihi 84 ihi varakero, viva vo enta vo enta Kotira Naavuqi orureharo entaqivata
aatitoraqaavata kara auramatero Kotira autu tuahereharo Kotira aare vaura.
38 Mintuvara tiro, Anaava vi entara Kotira Naavu vaunaini orurero Ihura tavero,
Kotirara koqema iarao tivakero, vokuka mini vaiha Kotiva Ieruharemini varika
ruaruama nimitaaina entara veka vaukara Ihura okarara vika tiva nimura.
39 Anaava minti tumanta Iohepika Mariaka Noravano maara uva tivatora ekaa
iri taiqake, vitanta vaintivatamake tuvurante oqaraanaini nái maaqa Kariri vata
Nasaretini vurama.
40 Mini oru vauvaro vainti viva noruqama viro kempuka vainti vauvaro vira avu
aatovano koqema vauvaro Kotiva vira koqema amitora.

Ihuva 12 ihi varakero Kotira Naavuqi vurama

41 Ihura noka qoka vo ihi vo ihi verara Ieruharemini oru vaiha vehakuma nimito
entaraqaa kara namakeha orurante maaqaini tuvi vaura.
42 Vo ihi vo ihi mintiaqi vi vauvaro Ihuva 12 ihi varakovaro vehakuma nimito
karara ne entava aniromanta vitanta Ihura vataake haaru mintuntemake, qaiqaa
Ieruharemini vi karara nareka vurama.
43 Vitanta Ihura vataake oru vi orure mini vo entanavu Ieruharemini vaiha vi karara
namake tiha, Kaiqe maaqaini tuvurante vuare, tivake vuvaro Ihuvaqai Ieruharemi
mini vaumanta vira noka qoka kia virara iriraiti vura.
44 Vitanta tiha, Viva vaakama ti navunaa vokiaka hampata vivo, tivake ururante
maaqaini vireka vohaa enta aaraini otu vura. Vitanta vohaa enta aaraini otu viha,
Kaiqe vira rantake tavaare, tivake nái navunaaka unaini otu ranteha tavovaro
45 kia Ihuva vika hampata vaumanta Mariaka Iohepika qaiqaa tuvurante Ieruharem-
ini vira rantareka vurama.
46 Vitanta Ieruharemini tuvurante vi, taaramo entanavu Ihurara rantaqi viha
tavovaro viva Kotira Naavu vaunaini vaura. Viva viraqi vaiharo nora vaiinti Iutaa
maara okara tiva nimi vau vaiintika, vika avutana oquvi vaiharo vaiinti noranavu
uva tura iriharo viva vinavuka irama nimite vaura.
47 Ihuva nora vaiintinavu avutana oquvi vaumanta nora vaiintinavu uva ti vauvaro
Ihuva vika uva irikeharo, viva vika nái tiva nimumanta vika Ihura uva vira iri
ravukuvi kauqu runkinkiri iha tiha, Vaiinti noravano uva tintemakero maa vaintiruva
uva ti vaivo, ti.
48 Vika minti ti vaumanta vira noka qoka vihai oturante urure tavovaro Ihuva nora
vaiintinavu hampata viraqi oquvi vaumanta vitanta vira tave ravukuvura. Vira nova
tiharo, Mpo, ti maaquvauvo, nantiharae are titantara mintima timitaarao? Titanta ai
noka qoka muntukavano qorai-qimanta tetanta ariarama rantaqi vi ani vauro, tiro.
49 Vira nova minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Netanta nantihae ti rante variavo? Netanta
kiae iriavo? Te tenta Qora kaiqa varaariraukama vauro, tiro.
50 Ihuva minti tumanta vitanta kia vi uvara okara kankomake irura.
51 Kia kankomake iruvaro Ihuva viraqihairo himpiro nai noka qoka vataakero
ururantero vevara Nasaretini otu vaura. Otu mini vaiharo vitanta uvaqai iriqiro
viharo, kia vitanta uva raqa karaitiro vaura. Vira nova Ihuva tu uvara ekaa vi uvara
nai aatoqi qaqi iritero niharovata iriqiro ni vaura.
52 Ihuva ho noruqama vuvaro vira avu aatovanovata kanko kaanko iro vaumanta
Kotivavata vaiinti nahentivata vira tavovaro koqe iro vaura.

Ioniva vaiinti nahenti vakaaka tiva nimura
(Matiu 3:1-12; Maaki 1:2-8; Ioni 1:19-28)

3

1 Romeni avuhainaa vaiinti Taiberiusiva raqikiqi viharoma 15 ihi vara kovaro vi entara Pontiusi Pairaatava *kamaani*ra avuhainaa vaiintivano vaiharo Iutia vataqaa raqiki vauvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Herotira qatavano Piripiva, Ituria vataqaavata Tarakonitisi vataqaavata raqiki vauvaro Lisaniasiva Abilene vataqaa raqiki vaura.

2 Mintumanta Anaasivavata Kaiapaasivavata vitanta noraiqamavi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikaqaa raqiki vaura. Vi entarama Sekaraiaara maaquvano Ioniva qumina vataini kia vaiintivano vaunaini vauvaro Kotiva virara ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tuvaro

3 Kotiva tuntema kero, Ioniva Iotani Namarivano tuvunaini vi aniharo vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Qora aaraqaa nira qaqirake namari varaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiro. Ioniva minti ti vaura.

4 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti Aisaiaava mintima tiro:

Vaiinti vovano qumina vataini vaiharo naveraitiro tiharo,

Noravano aniaina aarara qerama amiteha vira aara avuqavuqama amitaivaro viva vivauma ho aniarire.

5 Ne uqitaiqiraqi vata ntava mpiqake, nora aiqinave, inaara aiqinave, ne vira teqa kaivaro aara avuqavu variarire.

Aara rare raarera inara teqa kaivaro avuqavuma viro variarire. Aara otiqetero ururero inara ehauruma/humuqu kaivaro vohaa avuqavuqai variarire.

6 Ekaa naato vataini variaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitero ntitaaina okarara tavevarave, tura. *(Aisaiaa 40:3-5)*

Aisaiaava haaru qumina vaka vi uvara tiva tovaro, Ioniva anirero vohaa qaramakero vi uvara tura.

7 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti airivano Ionira vira namari varareka viva unaini anirovaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *uqahi/quaiha* vaintairama variavo. Kotira arara ite vaivaro vaiinti nahenti ntaihareva auti vaivo. Tavave ninavuvata aruantorave aiqu autute kantama vuate timantae ne maini te unanaini aniavo?

8 Ne quqaiqamake qora kaiqa qaqira kareka autivera, koqe kaiqaqai varaqi vuate. Ne nenta tiha, Eparahaamiva tinavu kaivaqavave, tinavu qovave, vairara ti, tenavu ho vauro, tivorave. Kotiva mintiataa irera, viva homa ni qaqira kero maa orinavuraqihairo Eparahaamira naintivara vara qovaraiqama kaanarove.

9 Kotiva katari tuqireva rori katari tuqaqima qeramakero vataivo. Kia koqe tava irainara viva teqaaqama kero ihaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.

10 Ioniva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka vira ireha tiha, Ike, vi uvara are tianara tenavu iriha nantie irarave?

11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano *sioti* taaraqanta vatairava kia vatainaravata vonku amiarire. Vaiinti vovano kara vatairava kia vatainaravata rairakera amiane, tiro.

12 Minti tumanta *takisi* vare vau vaiintika namari varareka anuka vira ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tenavu vo, nantie irarave?

13 tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ne *takisi* varehama *kamaani*ra uva irihama avuqavuqamake *takisi* varaate. Kia nenta irike qumina voqavata varaate, tiro.

14 Ioniva minti tumanta iqoka vaiintinavu vira ireha tiha, Tenavu vo, nantie irarave? tuvaro Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Kia oru vorara ari ruqutu kaarorave tiha monu timiane tiate. Kia qumina voraqaa uva ntuvake vataate. Ne *aami* kaiqa varehama nenta vare monura viraraqaima hove tiate, tiro.

15 Ioniva minti ti vaumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Kotiva atitaaina vaiintira, *Mesaiaara* vira vekaiqiha vaukara ti, vika nai ireha nai ireha tiha, Maa vaiintivae *Mesaia*vano vaivo? ti.

16 Vika minti ti vauvaro Ioniva iriro vika nái tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqai
ni nimi vauro. Noravano ti aataraariravama ti naantiara ani vaivo. Te qumina
vaiintivano vaihara ti, te vira aiqu nonkutai naaquntara kia ho qantu amitararave. Ne
namari varaantema kero, viva Kotira Maraqura ni nimiharo, nai iha itaainara voqaara
viravata ni nimianarove.
17 Viva nai *havore* kauquqi tota varero *uiti raisi* voqaara *riruruma/ritatima* kero,
nora nai *havore*qohairo vaqita varero vuru nai naavuqi vatero viraqaahairo qumina
rapavata vaqita varero vuru kia qimpa vuaina iharaqi aqu kairaro ita vuanarove, tiro.
18 Minti tivakero vaiinti nahenti vira uva iriate tiro, Ioniva vi uvaravata vo uva vo
uvavata, vika tiva nimiharo Ihuva aniaina vakaakara koqe vakaakavata, vika tiva
nimura.

Herotiva Ionira karapuhiqama kora

19 Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauvaro Ioniva Herotira atiharo tiharo, Herotiva
kia nai qata naata Heroti-Namarira varaataarave. Viva qora kaiqa viravata, airi qora
kaiqa vokiravata varaivo, tiro.
20 Ioniva minti tuvaro Herotiva qora kaiqa voqavata vareharo Ionira karapuhiqama
kora.

Ioniva Ihura namari amura
(Matiu 3:13-17; Maaki 1:9-11)

21 Hoqarero Ioniva kia karapuhiqi vau entara, viva vaiinti nahenti namari nimiharo
Ihuravata namari amura. Viva namari vira amuvaro Ihuva Kotira aare vauvaro
naaruvavano qantuara vuvaro
22 Kotira Maraquravano mirura voqaara ata varero tuviro, tuvu Ihuraqaata utama vu-
varo uvavano naaruvaihairo mintima tiro: *Are ti Maaquma variarao. Ti muntukavano
ariarama vaivo. Te ariara quahema vauro*, tura.

Ihura kaivaqaukavara nutu
(Matiu 1:1-17)

23 Ihuva ihi 30navu varakero viraqaahairo nai kaiqa hoqarama kero varaqiro
vumanta vaiinti nahenti virara Iohepira maaquve tura.
Iohepiva Helira maaquvano vauvaro
24 Heliva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
Rivaiva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Janaira maaquvano vauvaro
Janaiva Iohepira maaquvano vauvaro
25 Iohepiva Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Amosira maaquvano vauvaro
Amosiva Nahumura maaquvano vauvaro
Nahumuva Esilira maaquvano vauvaro
Esiliva Nagaira maaquvano vauvaro
26 Nagaiva Maatira maaquvano vauvaro
Maativa Matatiaasira maaquvano vauvaro
Matatiaasiva Semenira maaquvano vauvaro
Semeniva Josekira maaquvano vauvaro
Josekiva Jodaara maaquvano vauvaro
27 Jodaava Joanaanira maaquvano vauvaro
Joanaaniva Resaara maaquvano vauvaro
Resaava Serubabelira maaquvano vauvaro
Serubabeliva Seatielira maaquvano vauvaro
Seatieliva Nerira maaquvano vauvaro

28 Neriva Melkira maaquvano vauvaro
Melkiva Adira maaquvano vauvaro
Adiva Kosaamura maaquvano vauvaro
Kosaamuva Elamataamura maaquvano vauvaro
Elamataamuva Erura maaquvano vauvaro
29 Eruva Iosuaara maaquvano vauvaro
Iosuaava Eliesera maaquvano vauvaro
Elieseva Iorimura maaquvano vauvaro
Iorimuva Mataatira maaquvano vauvaro
Mataativa Rivaira maaquvano vauvaro
30 Rivaiva Simeonira maaquvano vauvaro
Simeoniva Iutaara maaquvano vauvaro
Iutaava Iohepira maaquvano vauvaro
Iohepiva Jonaamura maaquvano vauvaro
Jonaamuva Eliakimira maaquvano vauvaro
31 Eliakimiva Meleaara maaquvano vauvaro
Meleaava Menaara maaquvano vauvaro
Menaava Matataara maaquvano vauvaro
Matataava Nataanira maaquvano vauvaro
Nataaniva Devitira maaquvano vauvaro
32 Devitiva Iesira maaquvano vauvaro
Iesiva Obetira maaquvano vauvaro
Obetiva Boasira maaquvano vauvaro
Boasiva Saramonira maaquvano vauvaro
Saramoniva Nasonira maaquvano vauvaro
33 Nasoniva Aminadaapira maaquvano vauvaro
Aminadaapiva Ataminira maaquvano vauvaro
Ataminiva Aanira maaquvano vauvaro
Aaniva Hesaronira maaquvano vauvaro
Hesaroniva Peresira maaquvano vauvaro
Peresiva Iutaara maaquvano vauvaro
34 Iutaava Iekopira maaquvano vauvaro
Iekopiva Aisaakira maaquvano vauvaro
Aisaakiva Eparahaamira maaquvano vauvaro
Eparahaamiva Teraara maaquvano vauvaro
Teraava Nahora maaquvano vauvaro
35 Nahova Serukira maaquvano vauvaro
Serukiva Reura maaquvano vauvaro
Reuva Pelekira maaquvano vauvaro
Pelekiva Ebera maaquvano vauvaro
Ebeva Selaara maaquvano vauvaro
36 Selaava Kainaanira maaquvano vauvaro
Kainaaniva Apaksaatira maaquvano vauvaro
Apaksaativa Semura maaquvano vauvaro
Semuva Noaara maaquvano vauvaro
Noaava Lamekira maaquvano vauvaro
37 Lamekiva Metuselaara maaquvano vauvaro
Metuselaava Enokira maaquvano vauvaro
Enokiva Jaretira maaquvano vauvaro
Jaretiva Mahalalelira maaquvano vauvaro

Mahalaleliva Kenaanira maaquvano vauvaro
Kenaaniva Enosira maaquvano vauvaro
38 Enosiva Setira maaquvano vauvaro
Setiva Adaamura maaquvano vauvaro
Adaamuva Kotira maaquvano vaura.

Sataaniva Ihura avatora
(Matiu 4:1-11; Maaki 1:12-13)

4

1 ⌞Ioniva Ihura namari amuvaro viraqaahairo⌟ Kotira Maraquravano Ihuraqi mpiqavuvaro Ihuva tuvurantero Iotani Namari mini kero vuvaro Kotira Maraquravano vira vita varero kia vaiintivanovata vaunaini qumina vataini vuru kora.
2 Vuru kovaro Ihuva 40 entanavuara mini vauvaro Sataaniva Ihurara qora kaiqa varaarire tiro, Ihura avatora. Ihuva 40 entanavu mini variqiro viharo kia karavata naraitiro, narara vaura.
3 Ihuva narara vauvaro Sataaniva anirero virara tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, maa orinavurara tiraro *mpareti* kuqu virara naane, tiro.
4 Minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tivo:
Vaiintivano kara naainararaqai noraiqaakero iriqiro virava kia ho qaqi variqiro vuanarove. *(Lo 8:3)*
5 Ihuva minti tuvaro Sataaniva viraqaahairo vira vita varero virini ⌞aiqinaqaa⌟ orini vaiharo ekaa vaiintivano naato vataqaa raqikura vira umiqeharo tiharo,
6 Ekaa maa haikava ti timitai haikavama vaivo. Te maa haikara vo vaiinti amiataa irera, te homa vira amirarave. Te homa maa haikara ai amiariraro ai autuvano noraiqama virara are vi haikaraqaa raqikiqira vinarave.
7 Are ti hutuqai tuahera timitairera, te homa ekaa maa haikara maa haikara ai amirarave, tiro.
8 Minti tuvaro Ihuva Sataanira nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi qara ntuva tova mintimama tiro:
Variqavano Kotiva Noravano vairara tira, are viraqai kaiqa vara amiteharama vira autuqai tuaheraqira vuane, turave, tiro. *(Lo 6:13)*
9 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qaiqaa vita varero Ieruharemini viro Kotira Naavu qiata nai veraraqaa Ihura vara vaari himpimatero tiharo, Are quqaa Kotira Maaquvano vairera, are maaqaahaira vatakanta aquvuane.
10 Kotira vukuqi mintima qara ntuva tova tiharo, *Kotiva tiramanta enseli vika ariqaa koqemake raqikivarave*, turave.
11 Qaiqaavata tiharo, *Are nena aiqu oriqaa ruteqa kerorave ti, enseli vika nái kauquqohai ai totaqi vivarave,* turave, tiro. *(Ihi 91:11-12)*
12 Sataaniva minti tuvaro Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Aqao, Kotira vukuqi maa uvavama vaivo: *Noravano ai Variqavano vairara tira, are kia vira avataane*, turave, tiro. *(Lo 6:16)*
13 Minti tuvaro Sataaniva Ihura qumina avateharo tavero, kaiqe vo enta vira qaiqaa avateha tavaare tivakero, Ihura qaqira mini kero vurama.

Ihuva Karirini nai kaiqa hoqarama tora
(Matiu 4:12-17; Maaki 1:14-15)
14 Sataaniva vuvaro Kotira Maraquravano Ihura kempukaiqama kovaro viva anirantero Karirini oru vaura. Mini oru vau uvara ekaa vi vataraqaa vau vaiinti nahentika irura.
15 Ihuva vika maara naavu voqi voqi oriqetero variqiro viharo uva tiva nimi vaumanta ekaa vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vaura.

Nasaretihainaaka vira qoririma amitora (Matiu 13:53-58; Maaki 6:1-6)

16 Ihuva Karirini oru niharo nai tota vainti naatiruka vau vatukara Nasaretini orurero
Maara Entaqaa maara naavuqi vi vauntemakero, qaiqaavata Ihuva maara naavuqi
viro. Viraqi oru vaiharo viva Kotira vuku kaara rireva himpuvaro
17 Paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato vukura amuvaro Ihuva vuku vira uruqu-
ruma tora kuvantu vantuma kero, maa uvara qara ntuvatora rantakero kaara riharo
tiharo,
18 Te koqe vakaaka vehi vaiinti nahenti tiva nimirera uraro Noravano ti qiataqaa
vahavera qihiakeharo ti noraiqamakero ti vara kaimanta te anuraro vira Maraqura-
vano tintiro vaiharo ti kahaqi vaivo. Viva ti tititeharo mintima vaiinti nahenti tiva
nimiane turave: Ni rumpataa vaiinti nahentika ne homa qaqi vivarave, tiane. Avu
qimpa vika ne ho avu rampaike tavaate, tiane. Ni qoraiqama nimitaamanta maaraqi
variaka ne homa qaqi vivarave, tiane.
19 Noravano vaiinti nahenti quahama nimitaaina entava aniraainara, are virara
vaiinti nahenti tiva nimiane.
Vi uvara vi uvara mintimakera tiva nimiane, turave, tiro. *(Aisaiaa 61:1-2)*
20 Aisaiaava qara ntuvato uvara Ihuva kaara ntuva kero, viraqaahairo vuku qaiqaa
uruquruma kero vaiinti vovano vukuqaa raqikura vira viti amiro oru oquviro. Ihuva
oru oquviro vaumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka viraqai aituti vauvaro
21 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaaka te kaara ntuva kauramanta iria uvava vate
quqaa vivauma vaivo, tiro.
22 Ihuva minti tumanta vika virara tiha, Ihuva koqe vaiintive. Ike, vira noqihairo
koqe uvama ti vaivo, ti. Minti tivakevata, qaiqaa vika aqao ti, Vi vaiintiva Iohepira
maaquvanoqaima vaivo, ti.
23 Vika minti tuvaro Ihuva vikara tiharo, Vaiinti nahenti vo uvaqaa ntuvake tiha, *Are
doktaavano vairera, nenavano nena vaata koqema kairaqe tavaare,* ti variarave. Ho ne
vi uvara iriha tiriaravata mintie tivarave? Ne qaiqaa maa uvarae tiriara tivarave:
Are Kapenaumini vaihara varaana kaiqarara tiamanta irunarave. Ho are maaqi nena
vatukaqi vaihara vi kaiqara nora kaiqa varaiqe tenavuvata tavaare, tivarave. Ne
tiriara mintie tivarave? tiro.
24 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqaini
vairamanta vira navunaaka kia vira uva irivarave.
25 Ho ne iri vaiqe te uva vo ni tiva nimiare. Haaru ni kaivaqava Elaitaava qaqi vau
entara maini Isareri vataini nora kuari itaqi vuvaro taaramo ihi 6 toranavuara kia
aaqu ruvaro karavata kia vauvaro nora antuqa arumanta vi entara tentoqa nahenti
airinavu mini vaurave.
26 Vika mini vauvaro Kotiva kia Elaitaara vi nahentinavuka vaunaini atitaraitiro,
viva Elaitaara atitovaro vo vatanaa tentoqa nahentivano Sarefati vatuka Saidoni
maaqaini vau nahentira kahaqireva vurave.
27 Haaru ni kaivaqava vovano, Elisaava paropeti vaiintivano vau entara, vi entara
maini Isareri vataini airi vaiintinavu numuaravano vaata ne vau vaiintika vauvaro
Elisaava kia vinavukaqihairo vo vaiinti kahaqiraitiro, viva vo vatanaa vaiintiqai Ne-
maanira Siria vataihainaa vaiintiqai kahaquvaro vira numuaravano tavanta vurave,
tiro.
28 Ihuva minti tumanta maara naavuqi ruvaaqumavi vauka vi uvara iruvaro arara
itomanta
29 vika himpi Ihura rarau vare vevare vatuka aaqaini vita vare vura.
Nasareti vatukavano aiqinaqaa vaumantara ti, vika aiqinaqaa vaarire Ihura vi-
raqaahai onkaiqi venta aqukarare tuvaro
30 Ihuva vaiinti nahenti nivutanahairo qaqi vitarero vinura.

Ihuva vaanavano avutaqi vau vaiintira koqema kora
(Maaki 1:21-28)

31 Ihuva Karirini vau vatukara Kapenaumini otuntero mini vaiharo Maara Entaqaa
vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi vaumanta
32 vika Ihura uva iriha nái kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, viva nora vaiintivano uva
tiantema kero, kempukaiqama kero uva ti vaivo, ti.
33 Vika minti ti vauvaro vaanavano vira avutaqi vau vaiintiva naveraitiro tiharo,
34 Ihuo, are Nasaretihainaavave. Are tinavuara nantima karevae aniarao? Are
tinavu vehiqama karevae aniarao? Te ai okara iri tavaunarave. Kotiva ai atitaivara
are Kotira kaiqaqai vare variaravave, tiro.
35 Minti tuvaro Ihuva vaana vira atiharo tiharo, Evaara variane. Vi vaiintiraqihaira
qaqini aitarera vuane, tiro.
Ihuva minti tuvaro vaana viva vaiinti nahenti nivuqaa vi vaiintira vara kero aqu
kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vaana viva kia vi vaiintira qoraiqama amitaraitiro,
viraqihairo qihaaqamakero aitarero qaqini vura.
36 Vaana viva aitarero qaqini vumanta mini ruvaaqumavi vauka ravukuvi kauqu
runkinkiriha nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Viva tara autuqaa uva tivaroe vaana viva
qaqini aitarero vivo? Viva nora vaiintivano uva tintema kero ti vaimanta, vaananavu
vira uva iriha, vika qaqini aitare vi variarave, ti.
37 Vika vi uvara minti tivaqi vi anumanta ekaa vi vatukara aaqanto vaukavata vi
uvara irura.

Pitaara aintaantara koqema kora
(Matiu 8:14-15; Maaki 1:29-31)

38 Ihuva maara naavuqihairo vevarero Saimonira naavuqi oru vauvaro Saimonira
aintaantara vaatavano iha ite vauvaro vaumanta vika oru Ihurara vira kahaqiane
tuvaro
39 Ihuva oru vi nahentira tataaqa himpitero vaiharo rovara atitama kovaro rovaravano
taiqa vuvaro vi nahentiva vaaka himpiro vika kara qera i vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema kora
(Matiu 8:16-17; Maaki 1:32-34)

40 Mintuvaro kuarivano ruhunki vaumanta vi vatanaaka nai navunaaka vo rovara vo
rovara varoka ntita vare Ihuva vaunaini vuru kovaro viva nai kauqu voqaa voqaa
vateharo vika koqema nimite vaura.
41 Vaananavuvata airi vaiinti nahenti nivutaqihai aitare vihama naveraitiha, Are
Kotira Maaquvanoma variarao, ti. Vika minti tiha Ihuva *Mesaiaa*vano vau okarara
kankomake irurara tiro, Ihuva vika nitiro tiharo, Ne evaara variate, tiro. Turama.

Ihuva Iutaa vatanaaka vakaaka tiva nimura
(Maaki 1:35-39)

42 Vira qararaa aatitovaro Ihuva vi vatukara mini kero qumina kanta vumanta vaiinti
nahenti vira rantareka vi, oru vira rantake kia vonaini vuane tivake, vira ravaaqavu
karare tuvaro
43 Ihuva aqao tiro, Te Kotiva raqikiaina uvara koqe vakaaka vo vatuka vo vatuka
niha vaiinti nahenti tiva nimirerave. Kotiva vi kaiqara varaane tiro, ti tititaimanta
tuvuraukave, tiro.
44 Minti tivakero Ihuva Iutia vataini vi aniharo vika maara naavuqi vaiharo vi
vakaakara vaiinti nahenti tiva nimi vaura.

5

Ihuva tuvaro Saimoni Pitaava airi havuka varora
(Matiu 4:18-22; Maaki 1:16-20)

1 Vo enta Ihuva Kenesareti ⌞Kariri⌟ Varuva auvahianta himpiro vaumanta airi vaiinti
nahenti Kotira uva irireka nai vente nai vente iha vaura.
2 Minti vauvaro Ihuva tavovaro votu taaraqanta namariqihai auvahini vuru va-
totanta vaura. Havuka kaiqa vare vauka votutanta mini ke, vahe hiqareka vuvaro
votu vitantaqai mini vauvaro
3 Ihuva oru Saimonira votuqi vaarirero Saimonirara tiharo, Nena votu maa in-
aaraiqa venta kairaro namariqaa vutuntoqama viraqe te viraqi vaiha uva tiva nimiare,
tiro. Minti tivakero viva votuqi oquviro vaiharo vaiinti nahenti vakaaka tiva nimi
vaura.
4 Ihuva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi taiqa kero viva Saimonirara tiharo, Nenavu
varuva avutaini votu venta vuru vate, vahe vaavi varuvaqi quntama te viraqihai
havuka varaate, tiro.
5 Minti tuvaro Saimoniva aqao tiro, Noravauvo, tenavu qumina entaqi havuka
varare ti, vukaari utiha kia havuka voqavata varaunarave. Ho are minti tiaravera
tenavu ai uva iri, vahe varake vaavi quntama tarerave, tiro.
6 Saimoniva minti tivakero vivavata vokukavata vahe vaavi namariqi quntama
tovaro havuka airitahaa vaheqi otiqete mpiqa vuvaro maara rovaro vahevano rapema
vireva auti vaumanta
7 vika nái navunaaka vo votuqi anukara kauqu katu ntiha tiha, Kante ani tinavu
kahaqiate, tumanta vikavata ani havuka vaheqihai varakeha vi votutanta mpiqa
komanta vi votutanta maara reha namariqi rupeqa vuaqara i vaura.
8 Saimoni Pitaava tavovaro mintimakero vauvaro viva oru Ihura avuqaa tori kauru
araviro virara tiharo, Noravauvo, te qora kaiqa vare vaura vaiintikave. Are ti
qaqirakera vuane, tiro.
9 Pitaava minti tivakero vivavata vira vataake vaukavata havuka airi varorara kauqu
runkinkiri i vaiha airi avu aato uti vaura.
10 Sebedira maaqutanta Iemika Ionika vitantavata Saimonira vataake havuka kaiqa
vare vautanta, vitantavata airi havuka tave kauqu runkinkiri i vaura.

Mintuvaro Ihuva Saimonira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Vate maa entaraqaa-
haira are havuka varenantema kera, naantiara vaiinti nahentivata ntitenarave, tiro.
11 Ihuva minti tumanta vika votu namari auvahini rarau vuru vate, ekaa haika
qaqira mini ke, Ihuraqai avataqi vura.

Ihuva numuaravano vaata ne vau vaiintira koqema kora (Matiu 8:1-4; Maaki 1:40-45)

12 Vo enta Ihuva vo vatukaqi oru vauvaro numuaravano vira vaata ne vau vaiintiva
mini vauva Ihura tavero, oru vira avuqaa hiqiriviro nai viri viavi vataini vatero
Ihurara mpo tiharo, Noravauvo, are ti kahaqiataa irera, are homa ti numuara nunka
timitenarave, tiro.
13 Minti tuvaro Ihuva nai kauqu viavi vira vaataqaa vatero tiharo, Te mintiataa
iverama ai mintima amitarerave. Te ai numuarara tavanta vuarire turo, tuvaro vira
vaata ne vau numuarava vaakama tavanta vuvaro viva ho vaura.
14 Ho vauvaro Ihuva vira qioqamatero tiharo, Kia voravata tiva amiraitira, oru
viraro Kotira kaiqa vara amite vaira vaiintiva ai vaata tuantikero tavaarire. Viraqaa-
haira are Mosiva maara uva tivatorara iriharama *ofaa* vo iha quarairamanta vaiinti
nahenti vika ariara tiha, Quqaama vira vaatavano koqema vivo, tiate, tiro.
15 Ihuva minti tuvarovata, vaaka vi uvava vi anumanta airi vaiinti nahenti vi uvara
iri vika tiha, Kaiqe tenavuvata Ihuva vainanaini oru vira uva iriariraro viva tinavu
aiha viraaravata koqema timitaarire, tivakeha viva unaini oru ruvaaqumavi vaura.
16 Mintuvaro Ihuva vaiinti nahenti mini kero vatete Kotira aarareva kia vaiinti-
vanovata vaunaini vi vaura.

Vaata qutu rava vu vaiintira Ihuva koqema kora (Matiu 9:1-8; Maaki 2:1-12)

17 Vo enta Ihuva vakaaka tiva nimi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vira uva irireka ruvaaqumavi vaura. Vi vaiintinavuka hihai hihai ekaa Karirini vau vatukaraqaahaive, ekaa Iutiaini vau vatukaraqaahaive, Ieruharemihaive, hihai hihai anuka ani viva unaini oquvi vaura. Mintimake ani ruvaaqumavi vauvaro Noravano Ihura kempukaiqama kovaro viva vaiinti nahenti niha vuka koqema nimitaarira kempukava ho vaura.

18 Vaiinti vonavu anire vinavuka vo vaiinti vira vaata qutu rava vu vaiintira tainta vare anura. Vinavuka vira tainta vare anire tiha, Kaiqe tenavu naavuqi oriqete Ihura avuqaa maa vaiintira vuru kaare, tivake tavomanta

19 vaiinti nahenti airitahaa vaumanta vika vi vaiintira vitavare oriqeteva kia ho vaura. Kia ho vaumanta vika qaqirake naavu qiataqaa vi vaiintira vara vaari vate, naavu qiata ntomake vi vaiintira taintaqaa naaqunta rumpate, viraqaahai vinavuka vi vaiintira naaqunta rumpa tora vira tuta tutamaqi tuvi muntu vaiinti avutana Ihuva vauraqaa vatora.

20 Vinavuka vi vaiintira muntu vatovaro Ihuva irumanta vinavuka náiqai tiha, Quqaama Ihuva vi vaiintira vate koqema kaanarove, tu vaiintinavuka vauvaro Ihuva vi vaiintirara tiharo, Ti vaiintivauvo, are Kotira uva raqa kaanara vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.

21 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Aqao, maa vaiintiva ta vaiintivae? Viva minti tiharo Kotirama qoraiqama amite vaivo. Kiama qaqi vaiinti vovano nai kena vaiintiara tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara te nunkama amitauro, tianarove. Kotiva nai vivaqaima ho minti tianarove, ti.

22 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara irirora tiro, viva vika irama nimitero tiharo, Nantihae ne nenta avu aatoqi mintimake iriavo?

23 Ne tiriara tiha, Viva qumina vaiintivano vaiharora tiro, kia ho nai kena vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitaanarove, tiarave. Ho vo kaiqa vo? Hoe te maa vaiintira vaata ⌞koqemake⌟ virara himpira nuane tirarave? Ne ti tiva timiqe iriare, tiro.

24 Ihuva mintimakero vika irama nimitero vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauraro ti noraiqama kaimanta te homa vataini vaiha vaiintivano Kotira uva raqa kaainara nunka amitararave. Ne ti uvara quqaa uvave tiate ti, te maa vaiintiraqaa mintirerave, tiro. Minti tivakero Ihuva vaata qutu rava vu vaiintirara tiharo, Himpira nena tainta utu varera nena maaqaini vuanerama turo, tiro.

25 Minti tuvaro vi vaiintiva vika nivuqaa vaaka himpiro nai vaito taintara utu varero Kotira autu tuaheraqiro viharo nai maaqaini vurama.

26 Viva vumanta viraqi ruvaaqumavi vauka noraiqamake ravukuvi kauqu runkinkiri iha vika qeteha Kotira autu tuahereha tiha, Ike, nana kaiqave? Tenavu vate aahuva vo qara i kaiqara tavauro, ti vaura.

Ihuva Rivaira aarora (Matiu 9:9-13; Maaki 2:13-17)

27 Ihuva vevantero tavovaro *takisi* vare vau vaiintiva vira autu Rivaiva *takisi* vare vau naavuraqi oquviro vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti tivataqira aniane, tiro.

28 Minti tuvaro Rivaiva himpiro ekaa nai kaiqa varo haikara qaqira mini kero Ihura avataqiro vurama.

29 Ho viraqaahairo Rivaiva nai naavuqi Ihura kara unta amitomanta *takisi* vare vauka airinavuvata, vo vaiintinavu vatamake, vira naavuqi ruvaaqumavi oquvi vaiha kara ne vaura.

30 Viraqi vaumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavuka Parasi vaiinti uva irukavata, vika orure Ihura vaintinavuara turoqareha tiha, Ne nantihae

takisi vare varia vaiintikavata, Kotira uva raqake varia vaiintikavata, vika hampata kara ne variavo? ti.
31 Minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Qaqi varia vaiintika kia *doktaa*vano vainaini vi variarave. Aihavuakaqai *doktaa*vano vainaini vi variarave.
32 Tenavu avuqavu ni vauraukave tia vaiinti nahentika, kia te vikara qora aara qaqira kaate tirera tuvuraukavauve. Te qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika naararera tuvuraukave, tiro.

Kara aurama terara tura

33 Minti tumanta vika Ihurara tiha, Ionira avataqi ni variakavata, Parasi vaiinti uva iri variakavata, vika kara aurama teha Kotira aare variavo. Vika minti variamanta ai avataqi ni varia vaiintika kia mintiraiti, qaqima karavata namarivata ne variavo, tuvaro
34 Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Nahenti varaarira vaiintiva nai navunaaka hampata vairamanta hoe ne vikara kara auramate variate tivarave? ⌞Kiama ho minti tivarave.⌟
35 Vo enta anintaira vi entaraqaa nahenti varaaina vaiintira nai navunaakaqihai qaqini vara kaimanta vi entaraqaahaima vira navunaaka ⌞iqi ratehama⌟ kara aurama tevarave, tiro.
36 Minti tivakero Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Haarua utavaaqa qunahivira haqirareva iharo, kia qaraaka utavaaqa toqakero haaruaraqaa taatau taanarove. Vovano mintirera, viva qaraaka utavaaqa qoraiqama kaanarove. Qaraaka tavuna toqa tairavavata haarua tavunavanovata kia vohaa varianarove.
37 Te qaiqaa tirerave. Kia vovano qaraaka *uaini* tatikero memera paha haqirama taira haaruaraqi qahiarake vate vairave. Vovano mintirera, qaraaka *uaini*vano ntereharo haarua paha kempukaiqamavira, vira rakavu kairaro *uaini*vano ntava viraro pahavanovata qoraiqama vuanarove.
38 Mintiantorave tiro, vaiintivano qaraaka memera paha haqirama taira varakero qaraaka *uaini* viraqi qahiarake vate vairave.
39 Haarua *uaini* ne vai vaiintiva kia qaraaka *uaini*ara antuqa arirave. Viva tiharo, Haarua *uaini*qaima homa vaivo, tirave, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Maara Enta okarara tura (Matiu 12:1-8; Maaki 2:23-28)

6

1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva nai vaintiaravata naaho avutaqi *qantivi/kakuma* voqaara *uiti* ututoraqi ni vaura. Ni vaiha vira vaintinavu *uiti* tava raqake kauquqi tutiqamakeha auru vira ne vaura.
2 Ne vaumanta Parasi vaiintinavu vinavuka tave aqao ti, Tenavu Maara Entaqaa qioqamatauna kaiqara vinavuka vare variavo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Haaru ni kaivaqava Devitivavata, vira vataake anukavata, antuqa arumanta vauvaro Devitiva vi entara auti okarara ne kiae kaara ntuvake iriarave?
4 Vi entara Devitiva Kotira Naavuqi oriqetero mpareti Kotira amitora varakero neharo nkuikero nai vataake anukavata hini nimumanta norave. Kotira kaiqa vara amite varia vaiintikaqai vi karara naataara vaivaro Devitiva qumina vaiintivano neharo vi uvara raqa korave, tiro.
5 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vauro. Te tentavano Maara Entaqaavata raqiki vauraukara ti, te vi entaraqaa tenta varaataa ina kaiqara homa vararerave, tiro. Ihuva turama.

Maara Entaqaa Ihuva vaiinti kauqu taparavura koqema kora (Matiu 12:9-14; Maaki 3:1-6)

6 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavuqi oru vaiharo vakaaka tiva nimi
vauvaro vaiinti kauqu tanaravano taparavuva viraqi vaura.
7 Vi vaiintiva vaumanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavu-
vata, vaiha vika Ihuraqaa uva vatarare ti, uvara ranteha tiha, Kaiqe vaiha tavaariraro
Ihuva vate Maara Entaqaa vaiinti kauqu tapara vinara koqema kairera, vira kaara
tenavu viraqaa uva vataare, tivake vika Ihura aituti vaura.
8 Aituti vauvaro Ihuva vika nái aatoqi iru uvara kankomakero iriro kauqu taparavu
vaiintirara tiharo, Are maini vaiinti avutana ani himpitera variane, tuvaro vi vaiintiva
ani vaiinti avutana himpitero vauvaro
9 Ihuva vikara tiharo, Te ni irama nimitaari ne ti tiva timiate. Tenavu tentanavu
maara uva irihama Maara Entaqaa nana nana kaiqae ho varaainarave? Tenavu vi
entaraqaa vaiinti vo kahaqamae amitararave, vira qoraiqamae amitararave? Maara
Entaqaa tenavu vaiinti vo hoe kahaqiariraro viva qaqi varianarove, tenavu vi vaiintira
arue kararave? tiro.
10 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti viraqi vauka aitutumakero tavero vi vaiintirara
tiharo, Nena kauqu rantuta kaane, tiro. Tuvaro nai kauqu rantuta kovaro vira
kauquvano vaaka koqema viro naitarama vura.
11 Vira kauqu koqema vuvaro vika virara voqamake arara itomanta nai tiva ami nai
tiva amiha tiha, Tenavu Ihura nantimae kararave? ti vaura.

Ihuva nai vainti 12navu ntitora
(Matiu 10:1-4; Maaki 3:13-19)

12 Vi entara Ihuva Kotira aarareva aiqinaqaa oru vaiharo entaqi Kotira aaramaqiro vi
vauvaro
13 aatita vuvaro viva nai avataqi nu vaiintika naarama kero vikaqihairo vaiinti 12navu
ntitakero vika noraiqama kero vikara ne *aposorive—ne ti uva vuru viri tiva nimi
vaiintikama vaivarave*, tiro.
14 Ihuva maa vaiintinavuka ntitora:
Saimonira—Ihuva vira vara autu ntava teharo Pitaarave tura,
Entarura—viva Saimonira qata,
Iemika Ionika,
Piripira,
Batolamura,
15 Matiura,
Tomaasira,
Iemira—viva Arafiusira maaqu,
Saimonira—vira autu vo Selotira,
16 Iutaasira—vira qora autu Iemira,
Iutaasi Ikeriotira—viva naantiara Ihura vara qovarama kaarirava vaura.

Ihuva vaiinti nahenti airitahaa koqema nimitora
(Matiu 4:23-25; Maaki 3:7-12)

17 Ihuva vi vaiintinavuka ntita varero aiqinaqaahairo orurantero uqitaini tuvu
himpitero vaumanta vira avataqi ni vauka airitahaa mini vaumanta, Iutia vata vo
vatuka vo vatukaqihaive, Ieruharemiqihaive, vevara *nampis i*ni Taiaavata Saidonivata
vi vatukatantaqihaive, airi vaiinti nahenti hihai hihai vikavata ruvaaqumavi mini
vaura.
18 Vika tiha, Kaiqe tenavu vira uva iri variariraro viva tinavu rovaravata taiqa
nimitaarire ti vaura. Vaanavano vikaqi vauka, vikavata anirovaro Ihuva vaana vika
nititama komanta vika koqemavi vaura.
19 Ihuva mintiaqiro vuvaro viraqihairo vira kempukavano oru vaiinti nahenti
airitahaa koqema nimitomantara ti, ekaa vaiinti nahenti vira autama kareka auti
vaura.

Ihuva vakaaka vika tiva nimura (Matiu 5:1-12)

20 Ihuva nai avataqi ni vauka aitutiharo vikara mintima tiro:
Ne vehi vaiinti nahenti variaka ne quahehama variate. Kotiva niqaa raqiki vairamanta ne vira vaiinti nahentima vaivarave.
21 Vate karara antuqa ari vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara kara naivaro ni vikokama ianarove.
Vate iqi rate varia vaiinti nahentika ne quahehama variate. Ne naantiara naaraihihama vaivarave.
22 Ne ti Vataini Vatatai Vaintika ti avataqi vi vaimanta vika vira kaara ni navutaiqivarave, ni qoririma nimitevarave, niara qora uva tivarave, niara qora kaiqa vare variavo tivarave. Niara minti minti timanta ne quahehaqai variate.
23 Vika ni mintima nimitaimanta vi entara ni koqaa, nora koqaa naaruvaini vainarara irihama, nenta muntukaqihai voqamake quahaate. Haaru vika kaivaqaukavaravata paropeti vaiintinavu vohaa qaramake qoraiqama nimite vaurave.
24 Ne airi airaira vataaka ne maa entara koqemavi variavo.
Oho, naantiara ne tavevarave.
25 Oho, ne maa entara kara ho ne variaka, ne naantiara vaivaro ni karara antuqa ariramanta variqi vivarave.
Oho, ne vate naaraihi variaka, ne naantiara vaivaro ni muntukavano qoraiqira ne iqi rataqi vivarave.
26 Oho, vate maa entara vaiinti nahenti niara quaheha ni nutu tuaherake variaka, te niara rauriha variate turo.
Haaru vohaa qaramake ni kaivaqaukavara una uva tu paropetikara quaheha vika nutu tuaherake vaurave.

Nenta navutaakara muntuka vataate tura (Matiu 5:38-48)

27 Vate ne ti uva iri variaka te ni tiva nimirerave. Ne nenta navutaaka vikarama muntuka vataate. Ni qoraiqama nimite vaika vaimanta ne vikama koqema nimitaate.
28 Niara qoraiqama vuate tiha niara qora uva tiva nimite vaika, ne vikara Kotira aareha, Kotio, vika koqema nimitaane, tiate. Ni qoraiqama nimitekara irihama Kotira aaraivaro viva vika kahaqiarire.
29 Vovano ai auruvuta ruqema kairera, tuqantaa viraro hini auruvutavata ruqema kaarire. Vovano ai tavuna vo raqia varairera, viva ai tavuna voqavata varareva irara, kia virara eqaane tiane.
30 Vovano vo haikara naaru iramanta ne qaqiqai vira amiate. Vovano ne vate haikara varairera, kia qaiqaa naarumake varaate.
31 Ne vokiakara minti mintimake koqema timitaate tintemake, ne vohaa qaramake vika náiv*ata* minti mintima nimitaqi vuate.
32 Niara muntuka vateka ne kia vikaraqai muntuka vataate. Niara muntuka vatekara ne vikaraqai muntuka vataivera, Kotiva kia virara iriharo ni quahama nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka vika vaiha vika nariara muntuka vataa vaiintikaraqai muntuka vataarave.
33 Ne ni koqema nimitekaraqai nái koqema nimitaivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variakavata mintimake nai koqema nimite nai koqema nimite i variarave.
34 Ne tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintira viraqai nai amirerave. Viqatauraro kia vaaka timina vaiintira vira kia nai amirerave tivera, Kotiva kia virara iriharo ni koqema nimitaanarove. Ne kiae tavaarave? Qora kaiqa vare variaka tiha, Viqatauraro vaaka timina vaiintiraqai nai amirerave, tivakeha nai ami nai ami i variarave.

35 Kia ne vika voqaante iate. Ne nenta navutaakara muntuka vatehama vika koqema
nimitaate. Vovano niara monue, airairae, timiraqe naantiara nina amiare tirera, ne
vira qaqi hampiara voqaara amihama kia ninta naantiara qaiqaa nimirara noraiqaake
iriate. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ni kaiqara iriharo ninta vira noqaa koqema kero
nimianarove. Qora vaiintivano kia vo vaiintiara koqema iarao ti vai vaiintiravata,
qora kaiqa vare vai vaiintiraravata, miqo maaqo Kotiva vika koqema nimite vairave.
Kotiva koqe kaiqa mintima kero vare vairara ti, nevata mintivera, ne quqaama Kotiva
naaruvaini vaira vira vaintima vaivarave.
36 Ni qova Kotiva aaqurihama nimite vaintemake, nevata nariara nariara aaquri-
hama nimiteha variate.

Ne ko iria vaiintika voqaantemake vaivorave tura (Matiu 7:1-5)

37 Ne ninta kaiqavata rahakero tavero qora kaiqave tiantorave ti, ne kia vora kaiqara
pupiteha qora kaiqave tiate. Ne vorara nora okarama viraqi vaivo tivera, Kotiva
nintaravata nora okarama nintaqi vaivo tianarove. Ne vorara tiha, Are ti qoraiqama
timitaanara te vira tauruke kia irirerave, tivera, Kotivavata nintara tiharo, Ne ti uva
raqa kera te virara tauruma kararave, tianarove.
38 Ne vokika nimivaro Kotiva nintavata nimianarove. Kotiva kia inaaraiqaakero
ninta nimianarove. Viva qihia tairaro mpiqa viraro raturu kairaro otiniraro qaiqaa
voqavata nonku mpiqa kero noqaa ruaqairikero ninta nimianarove. Ne vokika vi
kaiqara vara nimitentema kero, Kotiva vohaa qarama kero mintimakero vi kaiqara
nintavata vara nimitaanarove, tiro.
39 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Avu
qimpavina vaiintiva kiama ho avu qimpavina vaiintira vo, kauqu utu varero aara
umiqaanarove. Viva mintirera, vitanta oraqi hiqirivarave.
40 *Sikuru* vaintivano kiama nai *tisaa*ra aatarakero vairave. *Sikuru* vaintivano uva
iriqiro viharo ekaa okara kankomakero tavero, viraqaahairo nai *tisaa*kantiro vohaa
qaramakero vairave.
41 Are nantiharae vata antaarauruvano ai qata vakaara avuqi viqetaira taveharama
kia nina avuqi nora katari hanka viqetaira tavera iarao?
42 Nora katari hankavano ai avuqi viqetero vaivara nantiharae nena qata vakaarara
tihara, Ti qata vakaao, kairaqe ai avuqihai vata antaarauru qaqini veqa kaare, ti
variarao? Kia minti tiataarave. Are unaqaraiqamakera koqe kaiqa vare variaravave.
Tota nora katari hanka nena avuqihaira naane veqa kera, viraqaahaira kankoma kera
taveharama nena qata vakaara avuqihairavata homa vata antaarauru qaqini veqa
kenarave.

Qora katarivano qora tavaqai ire vairave tura (Matiu 7:15-20; 12:33-35)

43 Koqe katarivano kia qora tava ire vairave. Qora katarivano kia koqe tava ire vairave.
44 Vaiintivano katari tava taveharo vi katarira kankomakero autu re vairave. Vaiin-
tivano *fiki* katari tava hiqireva viva kia auqu vai katariraqaahairo hiqi vairave. Viva
uaini tavavata hiqireva kia tauveraqaahairo hiqi vairave.
45 Koqe vaiintivano nai avu aatoqihairo koqe kaiqa varaariravaqai vaivarora tiro,
viva koqe kaiqaqai vare vairave. Qora vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa
varaariravaqai vaivarora tiro, viva qora kaiqaqai vare vairave.
Nana nana haikavano vira avu aatoqi mpiqaro vainara, vaiintivano vi haikaraqaima
nai noqaahairo tianarove.

Naavu taaraqantara uva tuqantaakero tura (Matiu 7:24-27)

46 Ne nantihae tiriara Noravauvo, Noravauvo, tihama kia ti uva iri variavo?

47 Te unanaini anirero ti uva iriharo te tiainantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira,
virara ni tiva nimirerave.
48 Vi vaiintiva naavu kempukaiqamakero kaqa taira voqaarama varianarove. Viva
naavu kaqareva iharo nai vata vevanto quviqiro viro, otu oriqaa katari aratero naavu
kaqatairave. Kaqa taivaro vo enta huvura namarivano tuviharo naavu venta karare
tivaro naavu koqema kero oriqaa kaqa taivarora tiro, vi naavura kia ho rakikiaqa
kairave.
49 Ti uva iriharo qaqira kero kia te tunantema kero ti uva iriqiro vina vaiintira, vi
vaiintiva qora naavu kaqatai vaiintira voqaarama varianarove. Vi vaiintiva katari
kia koqema kero arataraitiro, qaqi qumina vataqaa naavu kaqa taivaro huvura
namarivano tuviharo naavu vira rakikiaqa kaivaro naavuvano vaakama raputama
viro ekaa qoraiqama virarama turo, tiro. Ihuva vi uvara turama.

7

Ihuva Romeni iqoka vaiinti kahaqura (Matiu 8:5-13)

1 Ihuva vaiinti nahenti uva tiva nimi vuru taiqa kero viva vika mini kero Kapenau-
mini vura.
2 Viva mini vuvaro Romeni vaiinti vovano 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vauva
mini vauvaro vira kaiqa vaiintivano aihavuvaro viva qutuarirava aumanto vauvaro
Romeni vaiinti viva kaiqa vaiinti virara antuqa aruvarora tiro,
3 viva Ihurara iriro, Iutaa nora vaiintinavu nititero tiharo, Ne Ihura oru tivaro viva
ani ti kaiqa vaiinti koqema amitaarire, tumanta
4 vinavuka Ihuva unaini orure Ihurara mpo tiha, Romeni vaiintivano koqe vaiintima
vaivo. Are vira oru kahaqiane.
5 Vi vaiintiva tinavu vaiinti nahentiara antuqa ari vai vaiintivave. Viva naivano
tinavu kahaqiharo maara naavu vo kaqa timitairave, ti.
6 Vika minti tuvaro Ihuva vika hampata oru viro naavu aumanto orurovaro Romeni
vaiinti viva nai navunaaka nititero tiharo, Ne oru Ihura tiva amiate. Noravauvo, are
vukaari utukera maini anirorave. Te koqe vaiinti variariraravauve are ti naavuqi ho
aninarave.
7 Te koqe vaiinti vaihavauve are inanaini ho oru virarave. Are mini vaiharama ti
kaiqa vaiintiara koqema vuane tiraro viva koqema vuarire.
8 Te iqoka vaiinti vaiha tintaqaa raqiki varia vaiintika uva iri vaunarave. Tevata vo
vaiintinavuqaa raqiki vauraukama vauro. Te iqoka vaiinti vorara vuane turaro viva
virave. Te vorara aniane turaro viva anirave. Te tenta kaiqa vaiintiara mintiane turaro
viva mintirave, tivakero vika nititomanta vura.
9 Romeni vaiinti viva minti tivakero nai navunaaka nititomanta vika vuru Ihura
vi uvara tiva amuvaro Ihuva, Ike, tivakero tuqantaa viro viva vaiinti nahenti vira
avataqi anukara tiharo, Te ni tiva nimiari iriate. Vi vaiintiva vo vatanaa vaiintivano
vaimantavata, te Isareriqi vi aniha kia te maa vaiintiva tiriara kempukaiqaakero iri
vai vaiintira voqaara vo tavaunarave, tiro.
10 Minti tumanta Romeni vaiintivano nititoka anirante vira naavuqi orure tavovaro
vira kaiqa vaiintivano koqema viro vaura.

Tentoqa nahenti maaquara tura

11 Naantiara inaaraiqakaa varikero Ihuva vatuka vo, vira autu Nainini vumanta vira
vaintinavuvata airi vaiinti nahentivata vira vataake vura.
12 Ihuva vi vatukara vaantaavura qentiana orurero tavomanta vatukaqihai vaiinti
nahenti qutuvu vaiintira tainta vare vira quntarerave tivake anura. Tentoqa nahenti
vira maaqu vohaiqavanoqai vauva qutu vumanta airi vaiinti nahenti vi nahentira
vataake anuvaro

13 Noravano Ihuva vi nahentira tavero muntukaqihairo mpo ike tiva amitero virara
tiharo, Kia iqi rataane, tiro.
14 Minti tivakero Ihuva oru *kukuta/kirikera* utu varomanta vaiintinavu *kukuta/*
kirikera vare anuka ani himpite viraqaa vauvaro Ihuva tiharo, Qaraaka vaiinti
maavao, te ariara himpuanema turo, tuvaro
15 qutuvu vaiintiva himpiro vaaviarama viro uvavata tuvaro Ihuva vi vaiintira vira
nai nora amura.
16 Mintuvaro vika ekaa voqamake aatu itomanta Kotira autu tuahereha tiha,
Paropeti vaiinti noravano tinavu avutaini qovarama vivo. Kotiva tinavu nai vainti-
navu kia tauru kaivo, tura.
17 Ihuva vi entara kaiqa varo vakaakava ekaa Iutia vatainivata Iutia aumanto vau
vatukara mini minivata vi anima umanta ekaa irura.

Ionira vainti taaraqanta oru Ihura irora (Matiu 11:2-19)

18 Ihuva mintiaqi viharo vo kaiqa vo kaiqa vare vaumanta Ionira vaintinavu vuru
Ionira virara tiva amuvaro viva nai vainti taaraqanta naarama kero tiva nimiro tiharo,
19 Netanta oru Nora Vaiinti vira irehama mintima tiate: Kotiva atitairaro naantiara
anianarove ti vaiintiva quqaa are maa vivave? Tenavu vo vaiinti vekaiqihae
vairarave? tiate, tiro.
Ioniva minti tivakero vitanta nititomanta
20 vitanta Ihuva vaunaini orure tiha, Ioniva namari nimi vai vaiintiva titanta
titiheharo ariara mintimake ireha tavaate tivo: Naantiara anianarove tia vaiintiva,
quqaa ho maa are vivave? Tenavu qaqi vo vaiinti vekaiqihae vairarave? tiate, timanta
tetanta anuro, ti.
21 Vitanta minti tuvaro vi entara Ihuva airi vaiinti nahenti vo rovara vo rovara
varokave, vaana hampata vaukave, vika koqema nimiteharo avu qimpa vuka airita-
haavata vika avu rampaikomanta vaura.
22 Ihuva Ioniva nitito vaintitanta tiva nimiro tiharo, Netanta maini ani vaiha
taverave, irirave, anirante vuru Ionira tiva amiate. Avu qimpa vuaka qaiqaa qaqi
tave variavo. Aiqu qoraiqama vuaka qaqi ni variavo. Numuaravano vaata ne vai
vaiintika tavanta vimanta variavo. Aato tinta vuaka uva qaiqaa ho iriavo. Qutu vuaka
qaiqaa qaqima himpi variavo. Vehi vaiinti nahenti Kotira vakaaka koqe vakaaka ani
iri variavo. Vi uvara vi uvara netanta vuru minti tivakema Ionira tiva amiate.
23 Tiriara kia taara aato iriraitiro, kempukaiqama kero vohaa avu aatoqai iriqi vi
vaira vaiintiva, vivama quaheharo varianarove, tiro.
24 Ihuva minti tumanta Ioniva nitito vaiintitanta anirante vuvaro Ihuva vaiinti
nahenti mini ruvaaqumavi vauka Ionirara vika irama nimitero tiharo, Ne haaru nana
haikae tavareka qumina vataini vi vaurave? Uvai utiharo vavikero virivikero i vau
ukaura tavarekae vurave?
25 Ne kia vi haikara tavareka viraiti, nana haikae tavareka vurave? Koqe utavaaqa
nonkuto vaiintira tavarekae vurave? Aqao, koqe utavaaqa nonki varia vaiintinavuka
kia qumina kanta variarave. Vi vaiintinavuka avuhainaara naavu koqe naavuqiqai
variarave.
26 Ne nana haikae tavareka vurave? Kotira uva qoqaiqama kaaina vaiintira paropeti
vaiinti tavarekae vurave? Eo, virave. Ho kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Ne vi entara
paropeti vaiinti aatarako vaiintira tavorave.
27 Kotira vukuqi Kotiva Ionirara mintima tiro:

> Tavaane, ti uva tiva nimiaina vaiintira te atitaariraro viva naane ai avuni viharo
> ai aara qerama amitaanarove, turave, tiro. *(Mal 3:1)*

28 Ihuva minti tivakero viva vikara tiharo, Kaiqe te ni tiva nimiari iriate. Vataini
vatataa vaiinti nahentikaqihairo Ionivama vika ekaa naatara kaivama vaivo. Ioniva

mintimakero vaivarovata, Kotiva raqiki vaiinti nahentikaqihairo nai inaara vaiinti vovano Ionira aatara kaariravama vaivo, tiro.

29 Ihuva minti tumanta qaqi vaiinti nahentivata, *takisi* vare vaukavata, vika Ionira namari varoka vaihara ti, vika Ihura uvara iriha tiha, Quqaama Kotiva avuqavuqa-makero vaivave, ti.

30 Vika minti tumanta Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintinavukavata, vika kia Ionira namari vararerave tukara ti, vika Kotiva inaini vi aarara tauvaqa utu amitora.

31 Vika mintimake vauvaro Ihuva tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika vika nana voqaarae variavo? Kaiqe ni tiva nimiare.

32 Vika vainti haika vatukaqaa ruhareka oquvi variantemake variavo. Vainti haika ruhehama nái kena vainti naareha tiha, Tenavu aanumaara vuaqe vauramanta ne ihi ntaataara vaimanta ne kia ihi ntaavo. Tenavu ruhehama iqi rate ihira ti vauramanta ne iqi rataataara vaimanta ne kia iqi rataavo, tiarave. Maa entara varia vaiinti nahentika vika voqaara variavo.

33 Ioniva namari nimireva anirero viva kara auramatero kia *uaini*vata nomanta ne virara tiha, Viva vaana hampata vai vaiintivave, tiarave.

34 Ne Ionirara minti tiamanta viraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika anire, te karavata namarivata ne vaurauka anuramanta ne tiriara tiha, Vi vaiintira tavaate. Viva inaara kara ne vaivave. Viva *uaini* neharo vueraiqaavi vaivave. Viva *takisi* vare variakavata, qora vaiintinavuvata, tontiqamate vaivave, tiarave.

35 Ho uvavano koqe uva vairera, vi uvara iriqi virava tavairaro koqe uvaqaima varianarove, tiro. Ihuva turama.

Nahenti vovano Ihuraqaa vahavera aqu amitora

36 Vo enta Parasi vaiinti vovano Ihurara tiharo, Anira ti naavuqi oru kara naane, tuvaro Ihuva vira naavuqi kara nareva viro oru viraqi oquvi vaiharo kara ne vaura.

37 Viraqi kara ne vauvaro vi vatukaraqi nahenti vovano airi vaiinti hampata hampi ni vau nahentiva Ihuva Parasi vaiinti naavuqi kara ne vaurara irura. Iriro vi nahentiva ori taquqi vahavera koqe untavura varero

38 Ihuva aiqu tututero taurini vuru ruva viro vaiharo kara ne vauraqi oru viro, vira aiqutaraini iqi rateharo vauvaro vira auquruvano Ihura aiquqaa hiqiri vi vauvaro vi nahentiva nai vukai qiata kauhiqohairo vira aiquqaa auquru hiqintura nunkeharo vira aiqu *moqakeharo/noqakeharo* vahavera untavura vira aiquqaa aqu amitora.

39 Aqu amite vauvaro Parasi vaiinti viva Ihurara anira ti naavuqi kara naane tu vaiintiva tavero nai aatoqi irikeharo tiro, Ihuva paropeti vaiintivano variare titirio, viva vira utu varai nahentira okarara kankomakero iriro, viva qora kaiqa varairaravata iritirio, tiro.

40 Parasi vaiinti viva nai aatoqi mintima iruvaro Ihuva virara tiharo, Saimonio, te uva vo ai tiva amirerave, tuvaro Saimoniva tiharo, Maara ti variara vaiintio, ho tiva timiraqe iriare, tiro.

41 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiinti taaraqanta vohaa vaiintiqaahai monu varareka uvaro viva vo vaiinti 100 kinaa amiro vo vaiinti 10 kinaa amurave.

42 Amumanta vitanta vira monu vare vuru namake nai amiva kia ho vaumanta vauvaro viva vitantara tiharo, Nitanta nimitauna monura kia te tinta timiate tirarave. Qaqirama kauro, turave, tiro.

Ihuva minti tivakero viva Saimonira irama amitero tiharo, Vi vaiintitantaqihairo tavave monu nimina vaiintira virara noraiqama kero quahama amitaanarove? tiro.

43 Ihuva minti tuvaro Saimoniva tiharo, Ho nora monu 100 kinaa varai vaiintivama noraiqama kero virara quahaanarove, tiro. Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are avuqavuma tira iarao, tiro.

44 Ihuva minti tivakero viva tuqantaa viro Saimonirara tiharo, Are maa nahentira tavaane. Te ai naavuqi ani vaurara kiama are namariqohaira ti hiqu hiqama timitaraitira iararo, maa nahentiva nai auquruqohairo ti hiqu hiqama timitero, nai qiata kauhiqohairo ti hiqu nunka timitaivo.
45 Ti uva manteharama are kia ti *moqa/noqa* kairaitira iararo, maa nahentiva te ani ntaunaraqaahairo ti hiqu *moqaqiro/noqaqiro* vi vaivo.
46 Are vahavera kia ti qiataqaa aqu timitaraitira iararo, maa nahentiva untavi vahaverara ti hiquqaa aqu timite vaivo.
47 Virara irihama te ariara mintima tirerave: Nahenti maava Kotira uva airi uva raqa kaiva vaimanta te vira airi uva nunka amitaunarara tiro, maa nahentiva anomakero ti quahama timite vaivo. Te vo vaiinti inaara uvaqai nunka amitaariraro vi vaiintiva inaaraiqaqai ti quahama timitaanarove, tiro.
48 Ihuva minti tivakero viva nahenti vira tiva amiro tiharo, Are Kotira uva raqa kaanara, ekaa vi uvara te ai nunkama amitauro, tiro.
49 Ihuva minti tumanta naavuqi kara nareka oquvi vauka nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa ta vaiintivae vaiharo Kotira uva raqakaanara nunka amitauro tivo? ti.
50 Vika minti ti vauvaro Ihuva nahenti virara tiharo, Are tiriara kempukaiqama kera iriarava, vivama ai kuvantu amitaivo. Ari muntukavano paru i vairara nena maaqaini vuane, tiro.
Ihuva minti turama.

8

Nahenti vonavu Ihura avataqi vura

1 Viraqaahairo vo enta Ihuva vo vatuka vo vatuka niharo Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina vakaakara, koqe vakaaka tiva nimiqiro vumanta vira vainti 12navu vira vataake vumanta
2 nahentinavuvata vira vataake vurama. Vi nahentinavuka tota vaana hampata vaukave, aihavu nahentikave, vauvaro Ihuva vika koqema nimitomanta vika Ihura avataqi vurama.
Mariara virara Makataaraihainaavave tu nahentiva vauvaro tota Ihuva viraqihairo vaana 7navu nititama komanta aitare qaqini vu nahentiva vauvaro
3 vo nahenti Joanaava vauvaro vira vaativano Kusaava nora vaiintivano vaiharo Herotira *opisi* naavuqi kaiqa vare vauva vaura. Vo nahenti Susaanavavata, airi nahentivata, Ihura vira avataqi viha vika nái monu aqukeha Ihuravata vira vaintinavuvata kahaqamaqi vi vaurama.

Ihuva auru qintato vaiintirara uva tuqantaakero tura
(Matiu 13:1-9; Maaki 4:1-9)

4 Vo vatuka vo vatukaihai vaiinti nahenti Ihuva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,
5 Vaiinti vovano kara utireva auru qintaqiro vurave. Viva qintaqiro vuvaro auru hininavuvano aaraqaa hiqirumanta vaiinti nahenti vi aniha aiquqohai auru vira rahitama kovaro uvirivano ani nama aqukorave.
6 Auru hininavu ori vataqaa hiqiruva vaaka qampiqa tovaro aahara vatavano vauvarora tiro, vaaka aaharuqama vurave.
7 Mintuvaro auru hininavuvano auqurora nimirivano qampiqatoraqi hiqiriro, nimiri vataakero qampiqa tovaro nimirivano vira ravaaqavu kovaro kia ho qampiqorave.
8 Mintuvaro auru hininavu koqe vataqaa hiqiruva koqema kero qampiqeharo vuru airi tava 100 tava iratorave, tiro. Ihuva uva vo tuqantaakero minti tivakero vika tiva nimiro tiharo, Ni aato vairera, vi uvara okara iriate, tiro.

9 Ihuva minti tivakero vaumanta Ihura vaintinavu Ihuva tu uvarara ireha tiha,
Vaaka uva vo tuqantaakera tianara, vira okara tinavu tiva timiraqe iriare, tuvaro
10 Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara kuke-
qatai uvara, vi uvarara Kotiva niara vika qaqi kaira vi uvara okara iriate tivakero,
qaqi vaiinti nahentiara vi uvara okara kia vutukera tiva nimiane tirara ti, te vi uvara
tuqantaake vika tiva nimunarave.

Te uva tuqantaake vika tiva nimiari vika irihama kia vira okara kankomake irivarave. Vika ti uvara aato tara i vaiha kia anomake vira okara irivarave, tiro. *(Aisaiaa 6:9)*

11 Ihuva minti tivakero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te vaaka uva vo
tuqantaake tiva nimunara vira okara ni tiva nimirerave. Auru vira vaireva Kotira
uvama vaivo.
12 Auru aaraqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiintinavu Kotira uva iriavaro
Sataaniva anirero tiharo, Vika vi uvarara quqaave tivaro Kotiva vika kuvantu kero
ntitaantorave, tivakero vika avu aatoqihairo vi uvara qaqini vara aqukairave.
13 Auru hininavu ori vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva mintimama vaivo:
Vaiinti nahenti Kotira uva iriha vi uvarara quahake variavaro uvavano kia vika avu
aatoqi variqiro vimanta variavaro vovano tiharo, Kaiqenavu qora kaiqa varaare,
timanta vika vira uva iriha Kotira uva qaqira ke variarave.
14 Auru hininavu auqurora nimirivano qampiqa toraqi hiqirura, vi aurura okara
vaireva vaiinti nahenti Kotira uva iri, viraqaahai vika vataini vo maara vo maara
vairara iriqi viha, vika nái airaira vareraraave, vika nái vataini vaiha quaherarave,
vi haikararaqai noraiqamake iriqi viha, vika Kotira uva qaqirake kia koqe tavavano
iratаintemake iratаarave.
15 Auru hininavu koqe vataqaa hiqirura, vi aurura okara vaireva vaiinti nahenti
Kotira uva avu aatoqihai iriqi viha, vika kempukaiqamake vi uvarara iriqi viha vuru
koqe tava, airi tava iratаintemake iratаarave, tiro.

Ihuva ovara uva tuqantaakero tura (Maaki 4:21-25)

16 Ihuva minti tivakero maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano
ova qumpikero kia kure varakero ova viraqaa aqute vairave. Viva kia ova vira varero
tainta ankaraaraqi veta vate vairave. Vaiintivano ova qumpikero vo vaiintinavuvata
naavuqi uriqete tavaate tiro, viva ova kantaaqaini vate vairave.
17 Vate maa entara kukeqate haikara, vi haikara vi haikara naantiara qovarama kero
qoqaaqaima kaanarove. Vate maa entara mantaaqate haikara, naantiara vi haikara vi
haikara rantakero qoqaa qaqi kanta vuru kaanarove.
18 Vo haika vataaina vaiintira Kotiva vira voqavatama amianarove. Vaiinti vovano
kia vo haika vataraitiro, nai irikero tiharo, Te inaara haikama vatauro tiainara, Kotiva
ekaa viva ina haikara vara qaqinima kaanarove. Kotiva mintiainarara ti, ne vi uvarara
iriha rauriha variate, tiro.

Ihura navunaaka vira tavareka anura (Matiu 12:46-50; Maaki 3:31-35)

19 Ihuva mini vaumanta vira novavata vira qatanavuvata vira tavareka aniromanta
airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi naavuqi vaumantara ti, vinavuka kia ho Ihura
aaqanto viraiti, vahaaqaini vaura.
20 Vinavuka vahaaqaini vauvaro vovano Ihura tiva amiro tiharo, Ai novavata ai
qatanavuvata vahaaqaini ai tavarekama ani variavo, tuvaro
21 Ihuva viraqi ruvaaqumavi vaukara tiharo, Kotira uva iriha ni variaka, vikama ti
novave, ti qata vakaukavarave, variavo, tiro. Turama.

Ihuva aaronaara qio tuvaro tirema vaura (Matiu 8:23-27; Maaki 4:35-41)

22 Vo enta Ihuva nai vaintiaravata votuqi vaarirero Ihuva vikara tiharo, Kaiqenavu
varuva nora maa taqa varenavu vutuni hini mantaraini vuare, tivakero vika hampata
mini vura.
23 Vika namariqi vi vauvaro Ihuva votuqi vaitaviro vauvaro, viraqaahairo aaronaa-
vano noraiqamakero utiharo namari ventaqiro uri vauvaro namarivano votuqi mpiqe
vaumanta vika namariqi aquviva aumaiqiro vaura.
24 Vika namariqi aquviva aumaiqumanta Ihura vaintinavu Ihuva vaitonaini oru
vira vauraqamake tiha, Noravauvo, Noravauvo, tenavu namariqi rupeqa vuarirava
aumaiqivo, tuvaro Ihuva himpiro aaronaaravata namariaravata ho eqaane tuvaro
aaronaavano ruqema vuvaro namarivano otiniro tirema vaura.
25 Namarivano otiniro tirema vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Ne tiriara
kempukaiqamake iriataarave, tumanta vika qeteha kauqu runkinkiri iha tiha, Maa
vaiintiva ta vaiintivave? Viva uva tivaro aaronaavanovata namarivanovata vira uva
iri vairave, ti. Vika minti turama.

Ihuva vaana hampata vau vaiintira koqema amitora (Matiu 8:28-34; Maaki 5:1-20)

26 Vika votuqi vivi, hini mantaraini Gerasa vataini orurora. Kariri vatavano hini
mantaraini vauvaro Gerasa vatavano vutuni hini mantaraini vaura.
27 Vika mini orurovaro Ihuva votuqihairo vaavi rovaro vo vaiintivano vi vatukaraqi-
hairo vaana hampata vauva oru Ihura vita kora. Vi vaiintiva airi enta variqiro viharo
kia utavaaqavata nonkiraitiro, kia naavuqivata vaitaraitiro, viva vaiinti qutu vuka ori
onavuqi vate vauraqi vaitaqiro vi vau vaiintiva vaura.
28 Viva Ihura tavero oi tivakero Ihura avuqaa ani hiqiriviro vaiharo naveraitiro
tiharo, Ihuo, Variqavano nai virini vaira, are vira Maaquvano variarao. Are tiriara
nantiarire tirae aniarao? Te ariara mpo tihama kia ti ruqutuane turo, tiro.
29 Ihuva vaanara vi vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turara tiro, vaanavano
minti tura. Vi vatanaaka vi vaiintirara qaqi nuantorave tivakeha vira *seni*qohai aiqu
kauqu rumpake vatovarovata, vi vaiintiva vika *seni* rumpatora ruqeqaama keharo
uvaro vaanavano vi vaiintira aiqi utuqiro qumina vataini vi ani vaura.
30 Mintuvaro Ihuva vaana vira irero, Nena autu raane, tuvaro viva Ihura tiva amiro
tiharo, Ti hutu Airitahaakave, tiro. Airi vaanavano vi vaiintira avutaqi vaurara tiro,
viva minti tura.
31 Vaana vika Ihurara mpo tiha, Kia tinavu *Ruvuqira/Mpumpiqira* tititaane, ti.
32 Minti tivake tavovaro quara airinavu vuruni aumanto aiqinaqaa auhiri ne
vaumanta vaananavu mpo tiha, Tinavu tititairaqe tenavu quara avutaqi oru variare,
tuvaro Ihuva hove tumanta
33 vaananavu vi vaiintiraqihai qaqini aitare oru quara vika avutaqi viqetomanta,
viraqaahai quaranavu ekaa kantamaqi otu vi onkaiqi aquvi nora namariqira otu
ravara aqu vuvaro namarivano vika raqutu taiqakora.
34 Quaranavu namariqi aquvi qutu vumanta quaraqaa raqiki vau vaiintinavuka vi
haikara tave, viraqaahai aiqu autute kante vi oru nora vatukaqi vau vaiinti nahentika
ekaa viti viri tiva nimumanta
35 vi vatanaaka vira tavareka oru vi, Ihuva vaunaini orure tavovaro vaiintiqihairo
airi vaana atito vaiintiva utavaaqa nonkutero Ihura aiqutaraini oquviro vauvaro vira
avu aatovanovata kankoma vuvaro vaumanta vika vaiinti vira tave qetora.
36 Vika vira tave qete vaumanta vaiinti hininavu vaaka tavoka, vika tiva nimiha tiha,
Ihuva minti mintima kaivaro vi vaiintiva koqema vivo, ti.
37 Vika minti tumanta Gerasa vatanaaka mini ruvaaqumavi vauka voqamake qeteha
Ihurara tiha, Oho, ho maihaira nena vuane, tuvaro Ihuva votuqi vaarirero vurama.

38 Viva vireva uvaro viraqihairo vaananavu aitaro vaiintiva Ihurara mpo tiharo,
Kairaqe te ai vataake vuare, tuvaro
39 Ihuva aqao tiro, Are nena maaqaini oru vaihara Kotiva ai koqema kero kahaqama
amitairara nena navunaaka vi uvara tiva nimiane, tiro. Minti tivakero Ihuva vira
atitovaro viva nai vatukaini orurero Ihuva nai koqema korara tiva nimiqiro vi
vaurama.

Jairusiva Ihura oru vitakora
(Matiu 9:18-26; Maaki 5:21-43)

40 Ihuva anirantero varuva namari hini mantaraini oruromanta vaiinti nahenti vira
veka mini ruvaaqumavi vauka vira quahama amitora.
41 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Jairusiva maara naavuqaa raqikuva orurero
Ihura aiqutaraini hiqiriviro mpo tiro, Ti naavuni aniane.
42 Ti raavura vohaiqa urava ihi 12navu varaiva, viva qutuarirava aumaiqivo, tiro.

Nahentivano Ihura utavaaqa viti autama kora

Minti tuvaro Ihuva Jairusira vataakero vumanta airi vaiinti nahenti Ihura avataqi
viha nai ventake nai ventake i vaura.
43 Minti vauraqihairo nahenti vovano tora rovara varova variqiro viharo 12
ihinavuara vaiharo vo *doktaa* vo *dokta a*ka oru tavero ani tavero iharo nai monu taiqa
kovaro kia vovanovata vira kahaquvaro vira rovaravano qaqi variqiro vi vauvaro
44 vi nahentiva vaiinti nahenti avutaini Ihura tauvaqaini oru viharo Ihura utavaaqa
viti autama kovaro vira rovaravano vaaka taiqa vura.
45 Taiqa vuvaro Ihuva nai vaintinavu irero tiharo, Tavave ti autama kaivo? tumanta
vika aqao kiama tenavuve tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, airi vaiinti nahenti ai
tataaqa anihama nai vente nai vente i variavo, tuvaro
46 Ihuva aqao tiro, Vovano ti autama kaivo. Te iruraro ti kempuka hinivano tiqihairo
aitarero vivo, tiro.
47 Ihuva minti tuvaro nahenti viva tiharo, Oho, Ihuva tiriara irirove, tivakero aiqu
kauqu ntiri ntiri i vauvaro orurero Ihura aiqutaraini hiqiriviro vaiinti nahenti nivuqaa
vaiharo Ihura tiva amiro tiharo, Ti rovaravano taiqa vuarire ti, tema ai utavaaqa
autama kauro. Te mintima kauraro ti rovaravano vaakama taiqa vivo, tiro.
48 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho ti raavuravauvo, are tiriara ti
kahaqiariravave tiararoma ai rovaravano taiqa vivo. Homa ai muntukavano paru i
vairara vuane, tiro.

Ihuva Jairusira raavura koqema kora

49 Ihuva minti ti vauvaro Jairusira naavuqihairo vaiinti vo atitova anirero Jairusira
tiva amiro tiharo, Ai raavuravano qutuma vivo. Maara ti vai vaiintira kia ravaaqavu
kaane, tuvaro.
50 Ihuva vi uvara iriro Jairusirara tiharo, Kia qetaane. Are tiriara kempukaiqama
kehara iri vairaro ai raavuravano ho variarire, tiro.
51 Minti tivakero Ihuva vira naavuni orurero qumina vaiinti nahenti nititeharo
vahaaqaini otu variate tivakero, Pitaaravata, Ioniravata, Iemiravata, vainti vira noka
qokavata, vinavukaqai ntita varero nahenti vaintiru qutu vumanta vatoraqi vura.
52 Ekaa vaiinti nahenti vi vaintira turaqi vaiha virara iqi rate vauvaro Ihuva tiharo,
Kia virara iqi rataate. Vi nahenti vaintiva kiama qutu vivo. Viva qaqi vaitema vaivo,
tiro.
53 Minti tumanta vika vi nahenti vaintiruva qutu vura tavokara ti, vika Ihura
uvara naaraihama amitora. Mintuvaro Ihuva nahenti vainti qutu vura vatora viraqi
oriqetero
54 vi nahenti vaintira kauqu utu varero vira aarero tiharo, Maa vaintiruvao,
himpuane, tiro.

55 Ihuva minti tuvaro vi nahenti vaintirura maraquravano qaiqaa naiqaa aintovaro viva vaaka himpura. Ihuva mintimakero, viraqaahairo viva viraqi vaukara ho kara vira amiate tiro.
56 Minti tumanta vira noka qoka voqamake kauqu runkinkiri i vauvaro Ihuva vitantara tiharo, Vate maa haikara tavaara kia voravata tiva amiate, tiro. Ihuva minti turama.

9

Ihuva nai vainti 12navu kaiqa nimiro nititomanta vura
(Matiu 10:5-15; Maaki 6:7-13)

1 Ihuva nai vainti 12navu naarama ruvaaquma kero vinavuka vaiintiqihai vaana nititeha rovara varekavata koqema nimitaate tiro, Ihuva vinavuka noraiqama kero kempuka nimiro tiharo,
2 Ne oru Kotiva raqikina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimihama rovara varekavata koqema nimitaate, tiro.
3 Minti tivakero viva tiharo, Ne vireka iha, kia kauruve, utave, karave, monuve, vo utavaaqave, vo haikavata vararaiti, qaqima vuate.
4 Ne oru vimanta ta vatukaraqihaie niara quaheha ni ntitaivera, ne mini vohaa naavuqiqai variqi vi, viraqaahai vi vatukara mini kema vuate.
5 Ne oru vimanta ta vatukaraqihaie kia ni quahake ntitaivera, vika nái qora okara ni autu nimitera tavaate ti, ne nenta aiquqaahai vi vatukaqihainaa konkoma rintatike vuate, tiro.
6 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vo vatuka vo vatuka vi aniha Kotira vakaaka, koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi viha rovara varokavata koqema nimite vaura.

Herotiva Ihura okarara aato tara i vaura
(Matiu 14:1-2; Maaki 6:14-16)

7 Ihuva nai vaintinavu hampata vi kaiqara vi kaiqara vare vauvaro vi uvava vi anuvaro Herotiva Kariri vataqaa raqiki vauva, vivavata vi uvara iriro Ihura okarara aato taramaqiro vi vaumanta hini vaiintinavu tiha, Ioniva namari nimi vau vaiintiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tumanta
8 hini vaiintinavu tiha, Aqao, tinavu kaivaqava, Elaitaava qaiqaa qovaraiqama vivo, tumanta hini vaiintinavu aqao ti, Haarua paropeti vaiinti vovano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo, tura.
9 Vika minti ti vauvaro Herotiva nariara tiharo, Te Ionira aunta haaru teqa kaavaunarave. Vaiinti nahenti vo uva vo uva ti varia vaiintiva, viva ta vaiintivae vaivo? tiro. Minti tivakero viva Ihura tavareva auti vaura.

Ihuva kara airiqama kero 5,000 vaiinti nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ioni 6:1-13)

10 Ihuva nitito vaiintinavuka oru mini nini, orurante anire vika nái niha kaiqa varo vakaakara Ihura tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Ihuva vokuka mini kero nai vaintinavuqai ntita varero vatuka vo, Besaidaini vumanta
11 mini ko vaiinti nahentinavuka iruvaro Ihuva Besaidaini vireva vumanta vikavata vira avataqi miniara vura. Vikavata Ihura avataqi vuvaro Ihuva vika tavero, vikara quahama nimiteharo mini qumina kanta vaiharo Kotiva raqikiaina vakaakara vika tiva nimiharo rovara varokavata koqema nimite vaura.
12 Ihuva mintiaqiro vuvaro kuari avuvano tuvi vumanta Ihura vainti 12navu Ihuva unaini anire tiha, Vaiinti nahenti nititairamanta vika vaiinti vainaini vatuka vatuka vaiteha kara vara naate. Maini qumina kantave, ti.

13 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Ne nentanavu vika kara nimiate, tiro. Tumanta vinavuka Ihura tiva ami tiha, Tenavu mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqanta-vataqaima, ntuva tauro. Airi vaiinti nahentima variavo. Tenavu nora monu aqukehae vika kara vara nimirarave? ti.
14 Vaiinti 5,000navu mini vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Nenavu vaiinti nahentiara timanta vo kanta 50navu oquvi vaimanta, vo kanta 50navu oquvi variqi vi, mintiake timanta oquvi variate, tiro.
15 Tumanta vira vaintinavu Ihuva tuntemake vikara tumanta ekaa mintimake oquvi vauvaro
16 Ihuva mpareti kauqurunavuvata, havuka taaraqantavata, varakero naaruvaini taveharo Kotirara koqema iarao tivakero, mparetivata havukavata nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Nenavu vare vaiinti nahenti nimiqi vuate, tiro.
17 Tumanta vika vare vaiinti nahenti mini oquvi vauka nimumanta vika ekaa ho nomanta, viraqaahai Ihura vaintinavu rutantuto utara vare, vaiinti nahenti kara ho neha hini kara viti qaqi raukutora, vira nuntuke uta 12navu mpiqa kora.

Pitaava Ihura okarara tura (Matiu 16:13-20; Maaki 8:27-30)

18 Vo enta Ihuva nariaraa vaiharo Kotira aare vaumanta vira vaintinavu viva unaini anirovaro Ihuva vinavuka irama nimitero tiharo, Qaqi vaiinti nahenti tiriara ta vaiintirave tihae ti variavo? tumanta
19 vinavuka tiha, Vokiaka ariara viva Ioniva namari nimi vau vaiintivave ti varia-manta, vokiaka ariara viva Elaitaavave ti variamanta, vokiaka ariara viva haarua paropeti vaiintivano qaiqaa qaqi himpiro ni vaivo ti variarave, ti.
20 Vinavuka minti tuvaro Ihuva vinavukara tiharo, Ho nentanavu vo? Nentanavu tiriara ta vaiintirave tihae variavo? tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Are *Mesaiaa*vano—Kotiva atitai vaiintivama variarao, tiro.
21 Pitaava minti tuvaro Ihuva vinavuka qioqamatero tiva nimiro tiharo, Ne vi uvara vo vaiintivata kia tiva nimiate, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara tura (Matiu 16:20-28; Maaki 8:30–9:1)

22 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Te aiha vina haikara varaqi vuariramanta Iutaa nora vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti varia vaiintikavata, vika tiriara qumina vaiintive tiha ti qoririma timitevarave. Vika mintihama ti harukaiqe te taaramo enta vari, qaiqaa qaqi himpirarave, tiro.
23 Minti tivakero Ihuva vinavuka ekaa tiva nimiro tiharo, Ti tivataqiro aniarira vaiintiva, viva nai muntuka vaina haikara qaqira kero, nai aruke hirite katarira vara aqu varero vo enta vo enta ti naantiaraini aniarire.
24 Nai vataini qaqi variqiro vuainararaqai noraiqaakero iriqiro vi variarirava, vi vaiintiva ekaarama qutu vuanarove. Vaiintivano tiriara iriqiro viharo vuru qutu vuarirava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
25 Vaiintivano vataini qaqi variqiro viharo ekaa airaira ruvaaquma kero vatero, viraqaahairo qutu viro raumpirima virera, vira airairavano nantiakeroe vira ho kahaqianarove?
26 Vaiinti vovano ti kaarave, ti uva kaarave, kaurira haika ti timirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara te tuvuaina entaraqaa naivata kaurira haika vara amirar-ave. Vi entara ti Qora mpeqa okaravano tiqaahairo ataa i vairaqe te takuqi vai *enseli*ka vataake tuvirerave. Vi entara te vi vaiintira naivata qoririma amitararave.
27 Te quqaama turo. Vaiinti hininavu vate maini himpite variaka, vinavuka kiama qumina qutu vivarave. Vinavuka Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiainara tavama kema, qutu vivarave, tiro.

Ihura vaatavano aahuva vaata qovaraiqama vura
(Matiu 17:1-13; Maaki 9:2-13)

28 Ihuva vi uvara tiva nimi taiqa kero vohaa *uiki* varakero viva Pitaaravata,
Ioniravata, Iemiravata, vinavukaqai ntita varero Kotira aarareva aiqinaqaa oru vura.
29 Viva Kotira aare vauvaro vira virivano, vo viri kuquvuvaro vira utavaaqavano
hantaiqiharo takuqi vaumanta
30 vaakama vaiinti taaraqanta qovarama vi, vira vataake uva ti vaura. Vitanta autu
Mosika Elaitaaka.
31 Vitanta qovarama vuvaro kuari vehohaara voqaava vitanta ututuma tomanta
vitanta Ihura vataake uva tivaqi viha Ihuva vuaina aararavata Ihuva Ieruharemini
qutu vuainararavata tivaqi vura.
32 Ti vaumanta Pitaavavata, vira kena vaiintitantavata, avu tauntomanta vaitake
himpi tavovaro Ihura vaatavano vo qaramaviro koqema vuvaro vira mpeqa okara-
vano takuqi vaumanta vaiinti taaraqanta Ihura vataake himpite vaura.
33 Vi vaiintitanta Ihura mini ke vireka uvaro Pitaava Ihurara tiharo, Noravauvo,
koqemama tenavu ai vataake maini vauro. Are hove tirera, tenavu haraara naavu
taaramonavu kaqake ariara vo, Mosirara vo, Elaitaarara vomake, kaqa nimitaare, tiro.
Pitaava kia nai tu uvara okara kankoma kero iriraitiro, viva hampiqamakero vi uvara
tura.
34 Pitaava minti ti vauvaro tonavuvano qovarama viro, hihipaama viro vika
avutaiqama komanta Ihura vaintinavu virara qeteha vauvaro
35 uvavano tonavuqihairo tiharo, Maara ti Maaquve. ⌞Ti kaiqa vara timitaarire ti,⌟ te
vira kaama taunarave. Ne vira uvama iriate, tiro.
36 Tonavuqihairo vi uvara tiva taiqa komanta vinavuka tavovaro Ihuva nariaraa
vaumanta vira vaintinavu evaara variha, vi entara tavo haikarara kia vo vaiintivata
tiva nimura.

Ihuva vo vaintiqihairo vaana atitovaro vura
(Matiu 17:14-21; Maaki 9:14-29)

37 Vira qararaa vinavuka aiqina mini ke, otu vumanta vaiinti nahenti airitahaa urure
Ihura vita kora.
38 Vira vita kovaro vaiinti vovano vaiinti nahenti nivutaqihairo Ihura naveraitiro
tiharo, Maara ti variara vaiintio, te ariara mpo tihama ti maaqu ani tavaane turo. Ti
maaqu vira vohaiqaqaive.
39 Vaanavano oi tivakeharo vaakama ti maaqu ravaaqavuke vaivaro viva aiqu kauqu
raqikika raqikika i vaivaro taaraparavano vira noqaahairo re vairave. Mintiaqi viharo
vaanavano kia vaaka vira tuta karaitiro, qaqi vukaiqamakero vira aruqiro vi vairave.
40 Te ai vaintinavuara mpo tihama, Vaana vira atitaivaro qaqini vuarire, turamanta
vika vira atitaavarovata, kia ho aitarero virave, tiro.
41 Vaiinti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa entara varia vaiinti nahentika ne
koqe aaraqaaqai nuataara vaimanta ne kia avuqavu aaraqaa ni variavo. Ne Kotirara
qumimaqama kehama kia virara iriavo. Ike, ne ti popohama timite variamanta te
nanti nanti entae ni hampata variqi virerave? tiro.
Minti tivakero viva vaiinti virara tiharo, Nena maaqu vita varera maini aniane,
tuvaro
42 vaiinti viva nai maaqu vita varero ani vauvaro vaanavano vira maaqu ruqutu
kovaro viva vatakanta hiqiruvaro vira vaata raqikivi raqikivi i vauvaro Ihuva vaana
vira atiharo atitama kero, vainti vira koqema kero nai qora amura.
43 Vira nai qora amumanta ekaa vaiinti nahenti kauqu runkinkiri iha tiha, Ike, Kotira
mpeqavano voqavatama vaivo, tura.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tiva nimura
(Matiu 17:22-23; Maaki 9:30-32)

Vaiinti nahenti Ihuva vo kaiqa vo kaiqa varorara kauqu runkinkiri i vauvaro
44 Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Te ni tiva nimirera iaina uvara kiama ne tauru kaate. Vovano ti Vataini Vatatai Vaintika qovarama kaira ti ravaaqavu vare nora vaiintinavu kauquqi vuru kevarave, tiro.
45 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Ihura vaintinavu vi uvara kia kankomake iriate tiro, vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vinavuka qetehama kia vi uvara okarara Ihura irora.

Tinavuqihairo tavave avuhainaa vaiintivano varianarove? tura (Matiu 18:1-5; Maaki 9:33-37)

46 Ihura vaintinavu vo enta tirorira uvaiqiha tiha, Tavave tinavuqihairo avuniqamaviro varianarove? ti vauvaro
47 Ihuva vika nái aatoqi iru uvara vivavata iriro, viraqaahairo Ihuva vainti naati voru vita varero vara viri nai tataaqaini himpimatero
48 vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano tiriarao tiro, maa vainti naatira quahama amiteharo viva tivatama quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata quahama amitaanarove. Niqihairo ni naantiaraini inaara autu vairava, vivama ni nivuni vaiharo nora autu vataava varianarove, tiro.

Vo vaiintivano Ihura autuqaa kaiqa varora (Maaki 9:38-40)

49 Ihuva minti tuvaro Ioniva tiharo, Nora Vaiintio, tenavu tavauraro vaiinti vovano ai autuqaa vaana atite vairave. Vi vaiintiva kia tinavu hampata ai avataqi ni vai vaiintiva vaimantara ti, vira qioqama tauro, tiro.
50 Minti tuvaro Ihuva Ioniravata, nai vainti vonavuvata, tiva nimiro tiharo, Aqao, vaiintivano kia tinavu kaiqa vara qoraiqama timitaarirava vairera, vi vaiintiva tinavu kahaqama timitaariravama varianarove, tiro. Ihuva turama.

Sameria vatanaaka Ihura kia quahama amitora

51 Ihura vita varero naaruvaini vuaina entava aumanto anirovaro Ihuva Ieruharemini vuaina avu aatova vauvaro viva mini vireva vi aararaqaa viro.
52 Aaraini viharo Ihuva nai vaintinavu naane nititomanta vinavuka avuni vi, oru Sameria vatanaaka vatukaini orure Ihuva vaitaaina naavura qerama amitarare tumanta vi vatanaaka tiha,
53 Aqao, Ihuva Ieruharemini vuariravara tiro, kia ho maini vaitaanarove, tura.
54 Minti tumanta Ihura vaintitanta Iemika Ionika vi uvara iruvaro vitanta arara itomanta Ihurara tiha, Noravauvo, are hove tiraqe tetanta naaruvaini naverai tiariraro ihavano tuvu maa vatanaaka tatoqa kaarire, ti.
55 Vitanta minti tuvaro Ihuva tuqantaaviro vitanta nitiharo tiharo, Kia minti tiate, tiro.
56 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata vi vatukara mini qaqirakero vo vatukaini vurama.

Ihura avataqi vireka auti vau vaiintikara tura (Matiu 8:19-22)

57 Vinavuka aarana vi vauvaro vaiinti vovano ororero Ihurara tiharo, Te ai vaintiqama virerave. Are taini tainie vinanaini tevata ai avataqi virerave, tiro.
58 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, ⌞Are ti tivataqi vireva ihara paparuqa irorave.⌟ Qaakau vairivano nai ntoma tairaqi vaite vairave. Uvirivano nai *navuqi/naavuqi* vaite vairave. Te Vataini Vatatai Vaintika vaitaaina naavuva kia vaivo, tiro.
59 Ihuva minti tivakero viva vo vaiintiara ti tivataqira aniane tuvaro vi vaiintiva tiharo, Nora Vaiintio, kairaqe te tenta qora naane oru quntamake aitare ai avataqi vuare, tuvaro

60 Ihuva aqao tiro, Kairamanta qutuvi vaiintika nái qutuvi vaiintika quntama taate. Are kia mintiraitira, Kotiva raqikiaina vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane, tiro.
61 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano tiharo, Nora Vaiintio, te ai avataqi virerave. Are hove tiraqe te tenta navunaaka inaini vuarirauka oru vika kauqu nimi, ho vuro tivake aniare, tiro.
62 Minti tuvaro Ihuva virara aqao tiro, Vaiinti vovano kaiqa korareva viharo kia avuniqai tavamaqiro viraitiro, viva tuqantaaviro quminaini viti viri tavamaqiro virava, vi vaiintiva kia ho Kotiva raqikiaina uvara vaiinti nahenti tiva nimianarove, tiro.

10

Ihuva 72 vaiintinavu nititomanta vura

1 Noravano minti tivakero viva vaiinti vonavu 72navu noraiqama kero vinavuka nititero tiharo, Nenavu taaraqanta taaraqanta vihama, te virera iaina vatukara, vo vatuka vo vatukaini nenavu naane ti tivuni vuate, tiro.
2 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi kara iratero mpeqaiqamavi vaimanta kara qantu vare ani vaiintika kiama airi variavo. Ne Naaho Qora aaraivaro viva kaiqa vaiinti vonavuvata nititaira vuate.
3 Ho ne vuate. Te ni nititaari ne sipisipi naati voqaara vaiintinavu qaakau vairi voqaara vainaini vivarave.
4 Ne vihama kia monuve, utave, aiqu nonki haikarave, vare vuate. Aaraini vihama kia qumina vo vaiinti vo vaiinti hampata uva mantamaqi viraiti, qaqi vuate.
5 Ne naavuqi orure naavuqi vaikara uva manteha mintima tiate: Kotiva ni quahama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiate.
6 Ne minti tivake tavaivaro vaiinti vovano vi uvara quahairera, Kotira aareha vi vaiintira koqema amitaane tiate. Tavaivaro vo vaiintivano vi uvarara kia quahairera, kia vo uvavata vira tiva amiate.
7 Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varairaqaahairo nai koqaa ho vare vairara ti, ne vatukaqi oru vaiha, vohaa naavuqiqaima variqi vimanta vika nái nimi namari kararaqaima neha variate. Kiama vo naavuqi vo naavuqi nihama kara naate.
8 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka ni quahama nimiteha niara tinavu vataake variate tivera, vika nimi kararaqai neha
9 vi vatukaraqi aihavi vaiinti nahentika koqema nimite vi vatanaakara tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava ni aumanto aniraivo, tiate.
10 Ne vo vatukaini oru raimanta vi vatanaaka kia ni quahama nimitaraiti, niara kia tinavu vataake variate tivera, ne vika qaqirake aaraqaa oru himpite vaiha
11 mintima tiva nimiate: Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina entava aumanto anirai uvara ni tiva nimiare turamanta, ne tinavu qoririma timitaara kaara, tenavu tentanavu aiquqaahai ni vatukaqiraa konkoma nunkake kia qaiqaavata orurante anirerave, tiate.
12 Naantiara Kotiva ekaara entaqaa *ko* tiharoma vikaqaa uva vatairava Sodomi vatanaakaqaa uva vatainaravata aatara kaanarove.

Vaiinti nahenti Ihura qoririma amitokara mpo tiva nimitora (Matiu 11:20-24)

13 Ne Korasinini variakave, ne Besaidaini variakave, te niara ohoma tiva nimite vauro. Te ni nivuqaa nora kaiqa varaunantema kero, haaru vovano nora kaiqa Taiaa vatanaakave, Saidoni vatanaakave, vara nimitaitirio, vi vatanaaka vaakama kovaara utavaaqa nonkute, vika hanta varake nái vaataqaa aqute qora aara vaakama qaqira kaatirio.

14 Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiharoma vikaqaa uva vatairava Taiaa vatanaakaqaave,
Saidoni vatanaakaqaave uva vatainaravata aatara kaanarove.
15 Ne Kapenaumiqi variaka tiha, Kotiva tinavu noraiqama kairaqe naaruvaini
virarave, ti variarave. Aqao, kiave. Kotiva ni vara aqukaira ne vevanto qutu vika
vainaini miniqaima otu vaivarave, tiro.
16 Ihuva minti tivakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ni uva irira vaiintiva,
vi vaiintiva ti uvavata irianarove. Ni qoririma nimitaira vaiintiva, vi vaiintiva
tivata qoririma timitaanarove. Ti qoririma timitaira vaiintiva, vi vaiintiva Kotiva ti
tititairavata qoririma amitaanarove, tiro.

Ihuva 72vaiintinavu nititoka qaiqaa orurante anura

17 Ihuva minti tivakero vaiinti 72navu nititomanta vika mini oru nini, viraqaahai
quahake orurante Ihuva vaunaini anura. Vika anire Ihura tiva ami tiha, Ike,
Noravauvo, tenavu ai autuqaa vaananavuvata nititauramanta vika tinavu uva iriha
qaqini aitare variarave, ti.
18 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tavauraro Sataaniva naaruvai-
hairo aaquakaa voqaara utukero hiqirivo.
19 Ne iriate. Te ni noraiqama kauramantara ti, ne vaivaro *uqahive/quaihave*, vaiinti
nkaqe vai toveqikave, vika vaimanta ne vika vaura qaqima aiqu ntavaqi nivarave. Ne
homa ti navutaara ⌞Sataanira⌟ kempuka aatara kaivaro kiama vo haikavanovata ni
qoraiqama nimitaanarove.
20 Vaananavuvano ni uva iriha aitarerara, kia ne virara quahaate. Ni nutu
naaruvaini qara ruva taainara, ne virara iriha quahaate, tiro.

Ihuva quahora
(Matiu 11:25-27; 13:16-17)

21 Ihuva minti tuvaro Kotira Maraquravano vira kempukaiqama kovaro viva voqa-
makero quaheharo Kotirara tiharo, Ti Qo, are Noravano naaruvaqaavata vataqaavata
raqiki variaravave. Are vi haikara vi haikara kukeqa tera nora vaiintinavu ekaa
okara tavaa vaiintika kia numiqaraitira, are vi haikara vi haikara qaqi vaiinti numiqe
varianarara ti, te ai autuma viriniqama kauro. Eo, ti Qo, ai antuqavano mintiataa
ivarama mintira iarao, tiro.
22 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Ti Qova tiriara ekaa haikaqaa raqikiane tirave.
Qaqi vaiintivano kiama ti vira Maaqu okarara iri tavaarave. Ti Qova viva naiqaima
ti okarara iri tavairave. Qaqi vaiintinavu kia ti Qora okarara iri tavaarave. Te vira
Maaquvanoqai vira okarara iri tavaunarave. Taukae te vika tiva nimiataa iraqe tiva
nimiarirauka, vikavatama ti Qora okarara iri tavevarave, tiro.
23 Ihuva minti tivakero tuqantaaviro nai vaintinavuqai evaaraiqama kero tiva
nimiro tiharo,
24 Ne maa entara tave variarara quahaate. Haaru nora vaiintive, paropeti vaiintive,
avuhainaa vaiintive, vika ne tave varia haikara tavaataa imantavata, kia ho tavorave.
Vika ne iri varia uvara iriataa umantavata, kia ho irurave, tiro. Ihuva vi uvara turama.

Nai navutaara kahaqu vaiintirara tura

25 Maara okara ti vau vaiintiva vovano anirero Ihuva hampi uva tiarire tiro Ihurara
tiharo, Maara ti variara vaiintio, te nana kaiqae koqe kaiqa vara kaainaraqaahaie ekaa
enta ho qaqi variqi virarave? tiro.
26 Tuvaro Ihuva nai vira irama amitero tiharo, Kotira maara uva qara ntuva tova
nana uvae tivatorave? Vira okara nantimae vaivo? tiro.
27 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Vi uvara maantimake qara ruva torave:

Are nena Variqa Nora Kotirara ekaa nena muntukaqihairave, ekaa nena avu aato-
qihairave, ekaa nena maraquraqihairave, ekaa nena kempukaqohairave, viraraqai
antuqa arirara variane. *(Lo 6:5)*

Ninara antuqa arinantema kera, nena navunaa vaiintiaravata antuqa arirara variane, turave, tiro. *(Wkp 19:18)*

28 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are mintiaqira viharama ekaa enta qaqi variqira vinarave, tiro.

29 Ihuva minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva Ihura uva aatara karare tiro tiharo, Aqao, tavave ti navunaa vaiintivano vaivo? tiro.

30 Tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vira tiva amiro tiharo, Vaiinti vovano Ieruharemihairo vatuka vo, Ierikoni vireva otu vurave. Viva aaraini otu vi vaumanta muara vaiintinavu vira ravaaqavuke vira utavaaqa ruqemake vare, vira aavata ruqutuke vate vuvaro vi vaiintiva qutuviro ruhiqau viro aaraqaa vaurave.

31 Viva aaraqaa mini vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vira navunaava, vohaa vatanaava vi aararaqaa tuviharo tavovaro vi vaiintira ruqutuke vatova vauvaro viva qaqi aara hini auvahiantaqaa tuvitarero vurave.

32 Vi vaiintiva qaqi tuvitarero vuvaro vira voqaantema kero, Rivaira vohaa ankuqiraa vaiinti vovano, vivavata Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva tuvurero, vi vaiintiva tuvu vira vini ainima kero tavero, viraqaahairo vivavata qaqirakero tuvitarero vurave.

33 Vi vaiintivavata qaqi tuvitarero vuvaro vo vatanaa vaiinti, Sameria vatanaa vaiintivano vohaa vi aararaqaaqai tuviharo vi vaiintira tavero virara mpo ike tiva amitero

34 vira aaqanto oru vaiharo vahaveraqohairovata, *uaini*qohairovata, vira vaata teqa tora hiqama kero rumpa amitero, vira utu vaaviarama kero nai *donki*qaa vaari vatero, vira vita varero monu aqukeha vaite vau naavuraqi vuru koqaama kero viraqaata raqiki vaurave.

35 Raqiki kero, vira qararaa viva vireva iharo *silvaa* monu taaraqanta nora monutanta naavu qora amiro tiharo, Are vi vaiintiraqaa koqema kera raqiki vairaqe te mini oru ni, orurante ani are virara voqavata aqukena monura nina qaiqaa amiare, turave, tiro.

36 Ihuva minti tivakero maara okara ti vau vaiintira irama amitero tiharo, Muara vaiintinavu vi vaiintira aavata ruqutuke vate vuvaro viva aaraini vaumanta taaramo vaiintinavu vira tuvu tavorave. Taaramo vaiinti vinavukaqihairo tavave vira navunaa vaiinti voqaara vaurave? tiro.

37 Minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva tiharo, Virara mpo ike tiharo kahaqu vaiintirave, tiro. Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Arevata vi vaiintira voqaante iane, tiro. Ihuva minti turama.

Ihuva Mataaka Mariaka oru tavora

38 Ieruharemini vi vau aararaqaa Ihuva nai vaintinavu hampata viharo vo vatukaini orurovaro nahenti vo, vira autu Mataava Ihura quahama amiteharo nai naavuqi vita varero vuru kora.

39 Vuru kovaro Ihuva viraqi vaiharo uva okara vitanta tiva nimiqiro vuvaro Mataara auravano, vira autu Mariava Ihura aiqutaraini oquviro vaiharo vira uva iriqiro vi vaura.

40 Mariava iriqiro vi vauvaro Mataava kara qeramateharo airi kaiqa naiqai vareharora tiro, viva Mariarara qora avu aato utiharo Ihuva unaini orurero tiharo, Noravauvo, ti auravano qumina vaiharo kia ti kahaqimanta te tentaraama maa karara qera i vauro. Are kiae virara noraiqaakera irira iarao? Are vira tiva amiraro viva ani ti kahaqiarire, tiro.

41 Mataava minti tuvaro Noravano vira nai tiva amiro tiharo, Mataao, Mataao, are vo haika vo haikara noraiqaakera iri variararo ai muntuka qoraiqivara variarao.

42 Are vohaa haikaraqai noraiqaakera iriataarave. Mariava avuqavuqama kero anirero vi haikarara iri vaimantara ti, te kia vira atitararave, tiro. Ihuva turama.

11

Ne maantimake Kotira aaraate tura (Matiu 6:9-15; 7:7-11)

1 Vo enta Ihuva vonaini oru vaiharo Kotira aare vaura. Viva Kotira aarama taiqa
kovaro vira vainti vovano tiharo, Noravauvo, Ioniva nai vaintinavuara maantima
keha Kotira aaraate turave. Arevata tinavu tiva timiraqe tenavuvata avuqavuqamake
Kotira aaraare, tiro.
2 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ne maantima keha Kotira aaraate:
Tinavu Qo,
tenavu ai autu takuqi vaira tuahere vauro.
Are tinavuqaa raqikina entava vaaka aniarire.
3 Tenavu kara naainara vo enta vo enta tinavu timiane.
4 Vokiaka tinavu qoraiqama timitaamanta tenavu kia nái iri qoraiqama nimi-
taraiti, vika uva qaqira kaunantema kera arevata tenavu ai uva raqa kaaina uvara
nunka kera tauru timitaane.
Are kia qaqi kairaro qora kaiqavano tinavu avataarire.
Minti tivakeha Kotira aaraate, tiro.
5 Ihuva minti tivakero nai vaintinavuara tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave.
Niqihairo vovano enta tavaarana nai navunaara qentiana orurero tiharo, Ti vaiintio,
qamaa taaramonavu timiane.
6 Ti tonti vovano niara aaraihairo ti naavuqi aniraivaro kara kia vaimantave, tiraro
vira navunaava tiharo, Qaqira kera vuane.
7 Te qenti paama tivake tintate tenta vaintairaravata vaitema vauro. Kia te himpi
kara ai amirarave, tianarove.
8 Minti tiraro viraqaahairo vira navunaava vuavimakero naari vairaro qaiqaa
qaiqaavata viva minti tivaqiro vuantorave tiro, kara vira amianarove. Viva kia virara
ti navunaarave tivakerovauve kara vira amianarove. Viva vuavimakero ti vainara,
virara iriharoma viva himpiro vi karara vira amianarovema turo.
9 Virara irihama te ni tiva nimiari iriate. Ne Kotira aarehama vo haikara naarivaro
viva vi haikara ni nimiarire. Ne rantaqi viha oru ranta kaate. Ne qenti kuekue ivaro
Kotiva qantua nimitaarire.
10 Kotira vi haikarara naarika homa varevarave. Vi haikara rantaqi vika homa ranta
kevarave. Qenti kuekue i vaiintika qantuarama nimitaanarove.
11 Ni vainti qokavaraqihairo tavave vira maaquvano havuka ti timiane tirara are
memaru nena vainti aminarave?
12 Ai vaintivano kokoraara auru ti timiane tirara are vaiinti nkaqaaina toveqirae vira
aminarave?
13 Aqao, ne kia koqe vaiinti vaihavata, ne nenta vainti koqe haikaqai nimi variarave.
Ho Kotiva vo? Ni qova Kotiva naaruvaini vaivave nivata aatara kero uritarero
paruma kero koqe haika vaiinti nahenti nimi vaivama vaivo. Vovano vira Maraqurara
naariraro Kotiva paruma kero nai Maraqura vira amianarove, tiro. Ihuva turama.

Belsebuliva Ihura kahaqi vaivo tura (Matiu 12:22-30; Maaki 3:20-27)

14 Kia uva tu vaanava vaiinti vo avutaqi vauvaro vaiinti vivavata kia uva tura.
Viva mintima vauvaro vo enta Ihuva vi vaiintiraqihairo vaana vira atitovaro
qaqini aitarero vuvaro, viraqaahairo vaiinti viva ho uva tumanta vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka vira tave, ike tiha kauqu runkinkiri iha vaura.
15 Mintumanta hini kuka aqao ti, Belsebuliva avuhainaa vaanavano Ihura kahaqi
vaivaro Ihuva vaana nitite vaivo, ti.

16 Vika minti tumanta vaiinti vonavuvata Ihura avateha tavareka auti vaiha Ihurara
tiha, Are nora kaiqa vo tinavu tivuqaa varairaqe tenavu taveha, ariara quqaama
Kotiva vira atitairave tiare, tura.
17 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái aatoqi irito uvara iriro, viva vika tiva nimiro
tiharo, Vohaa vatanaaka vaiha tuqavuvi nai ari nai ari iha variqi vivera, vika vaakama
taiqa vivarave. Vohaa naavuqi vaika rairavi nai ari nai ariha variqi vivera, vika kia
ho vaivarave.
18 Sataaniva raqiki vaika rairavi nai ari nai ari ivera, vika kia ho vaivarave. Ne tiriara
tiha, Belsebuliva vira kempukaiqama kaivarora tiro, viva vaana nitite vaivo, tiarave.
19 Ho vo vaiintinavu ni avataqi vi variaka, vikavata vaana nitite variarave. Tavave
vinavuka kempukaiqama kaimantae vinavuka mintiavo? Ho iriate. Ni avataqi vi varia
vaiintika, vikama ni uva rahake tavehama hampi uvaveqaima tivarave.
20 Kotiva ti kempukaiqama kaimanta te vaana nitite vaunarave. Vi uvava quqaa uva
vaimantara ti, ne virara irihama Kotiva tinavuqaa raqikiaina entava aniraivo tiate.
21 Kempuka vaiintivano huru kaavu vaqa ntuva vatero nai naavuqaa raqikiharo
vaivaro viva vatai onaanava ho vairave.
22 Mintimakero vaivaro kempuka vaiinti vovano vira aatara kaarirava anirero
vikantiro raqiharo vira aatara kero, naavu qova huru kaavu toteharo ho raqirerave
ti haikara viraqaahairo raqiakero varero, vira onaana rairakero voka voka nariara
nariara nimianarove.
23 Kia ti hiquantakaa ni vai vaiintiva ti navutaiqama timite vai vaiintivama vaivo.
Kia ti hampata ti sipisipi ruvaaquma timite vai vaiintiva, vi vaiintiva ti sipisipi
raantaupirima kaariravama vaivo.

Ihuva vaana okarara tura (Matiu 12:43-45)

24 Vaanavano vaiinti vaataqihairo aitarero viva aahara vatavaura viharo, kaiqe
auraara variqi vuare tivakero tavaivaro kia auraara variaina aarava vaivaro viva
tiharo, Kaiqe te orurante vaaka kauna naavuraqi vi vaiintira avutaqi oru qaiqaa
variare, tivakero
25 oru tavaivaro vi naavura hiqama kero rupikero avuqavuqama kero vataivaro
26 vi vaanava oru vaana 7navu vika uritarake qora kaiqa voqavata vare variaka ntita
varero, qaiqaa oru vi vaiintira avutaqi vairave. Hoqarero vi vaiintiva vaana vohaiqa
vataakero vaiharo qoraiqama viro vairave. Naantiara viva airi vaana hampata
vaiharo anomakero qoraiqama viro vairarama turo, tiro.

Quahe okarara Ihuva tura

27 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaukaqihairo vo nahentivano
Ihura aarero virara tiharo, Ike, ai vatakero naama ami nahentiva, viva voqamakero
quaheharo vaivo, tiro.
28 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kotira uva iriha avataqi ni vai vaiinti nahentika,
vikama quaheha vaivarave, tiro.

Nora kaiqa tinavu humiqaane tura (Matiu 12:38-42; Maaki 8:12)

29 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti vokukavata vira uva irireka ani ruvaaqumavi
vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Maa entara varia vaiinti nahentika ne qora
kaiqaqai vare vaiha Kotirara qumimaqamake ni variarave. Vika nora kaiqa tinavu
humiqairaqe tenavu vira taveha, ariara quqaa vivave tiare, ti variarave. Ho kia te
ne tintemake mintirerave. Kotiva haaru ni kaivaqara Ionaara untema kero, Kotiva
naantiara tivata mintima kaanarove. Viraraqai irihama ne kankomake ti okarara
irivarave.

30 Haaru Ninivehainaaka Ionaava vare vau kaiqara tave Ionaarara tiha, Kotiva
vira atitaivaro vi kaiqara vare vairave, turave. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro.
Ne maa entara varia vaiinti nahentika ti okarara kankomake iriate ti, te Ionaava
untemake irerave.
31 Haaru ni kaivaqava Soromonuva koqe avu aato vauva, viva vo okara vo okara
tave vauva vauvaro avuhainaa nahenti Sebaihainaava vira uva irireva vevara nai
niaraihairo uru Soromonura uva irurave. Vi nahentiva minturara tiro, viva naantiara
ekaara entaqaa vaiharo niqaa uva vateharo niara mintima tianarove: Te niaraihai
Soromonura uva irirera uruavaunarave. Ne haaru vauvaro Soromonuravata uri
aatarako vaiintiva vovano vaumanta ne vira uva iriataara vaumanta ne kia vira uva
irurave, tianarove.
32 Haaru Ionaava Kotira vakaaka tiva nimumanta Ninive vatanaaka qora aara
qaqira korave. Vi vatanaaka minturara ti, vika naantiara ekaara entaqaa niqaa uva
vatevarave. Vika niara mintima tivarave: Tenavu Ionaara uva iriha viraqaahai qora
aara qaqira kaavaunarave. Ne vauvaro vovano Ionaaravata uri aatarako vaiintiva
Kotira vakaaka ni tiva nimi vaumanta ne kia vira uva irurave, tivarave.

Ai avuvano vaata ovama vaivo tura
(Matiu 5:15; 6:22-23)

33 Vovano ova qumpikero kia mantaaqainaini vate vairave. Viva kia kure varakero
viraqohairo aqute vairave. Vaiinti nahenti vira naavuqi oriqeteha ho tavaate tiro, viva
ova qumpikero virini kantaaqaini vate vairave.
34 Avuvano ova voqaara iteharo vaata ruvaahama amite vairave. Ai avuvano koqe
avu vairera, ekaa ai vaatavano ruvaaharo varianarove. Ai avu qora avu vairera, ekaa
ai vaatavano konkiraiqama vuanarove.
35 Ho mintirara raurihara variane. Hauri ai vaataqi aatitaa ina haikava kia vairaro
konkiraiqiaina haikavaqai viraqi variantorave.
36 Ai vaataqi kia konkiraiqiaina haikava voqavanovata vairaro aatitaarira
haikavaqai vairera, ai vaatavano ekaama ova voqaantema kero, koqema kero iteharo
varianarove, tiro.

Parasi vaiintinavuara tura
(Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 20:45-47)

37 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti uva tiva nimi taiqa kovaro Parasi vaiinti vovano
ani tintira kara naane tuvaro Ihuva vikantiro oru kara nareva oquvi vaura.
38 Oquvi vauvaro Parasi vaiinti viva tavovaro Ihuva kia kauqu hiqama karaitiro,
kara nareva auti vauvaro viva vira tavero ravuku vura.
39 Vira kaara ravuku vuvaro Noravano Ihuva vira tiva amiro tiharo, Vaiintivano *kaap*
u vata tanuvata hiqeharo qumina pahainiqai hiqaintemake, ne kia nenta avu aatoqi
hiqaraiti, ne nenta vaatainiqai hiqe variarave. Ni avu aatoqi vo airaira vo airaira
varevavata, qora kaiqa vare okaravavata, mpiqaro vairave.
40 Ne vueraiqiha variakave. Kotiva ni vaata autu taiva, vivama ni avu aatovata
autukairave.
41 Ne nenta vo airaira vo airaira vate haikara varake vehi vaiinti nimivaro ni avu
aatovanovata homa takuqiro varianarove.
42 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara
oho tiva nimitauro. Kotiva uva maara vo tiva taira, ne vi uvaraqai irihama ne
avuqavuqamakeha nana nana naahoe rairake 9navu nenta vare vohaiqa Kotira amite
variarave. Ne vi uvaraqai irihama Kotira uva maara, nora uva ne kia iriha avate
variarave. Avuqavu *ko* ti okararave, Kotirara muntuka vate okararave, ne vi uvara vi
uvara qaqirake kia noraiqaake virara iriarave. Ne Kotira uva inaara uvaqai irihama,
vira uva nora uvavata iriataara vaimanta kia iri variarave.
43 Ne Parasi vaiintinavu naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva
nimitauro. Ne maara naavuqi oriqeteha koqe taintaraqai antuqa arimanta viraqaaqai

oquvi vaireka auti variarave. Vaiinti nahenti niara nora vaiintive tivakeha ni uva mantaate tiha, ne *maaketi*qi qumina vi ani variarave.

44 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ne nana haika voqaarae variavo? Vaiinti quntama taa vatara kia tavaraiti, qumina vatave tiha vaiinti nahenti vira ventaaqaa vau vi ani i variarave. Ne vira voqaantemake variavo. Vaiinti nahenti kia ni vaaqu kaiqa tavaraiti, ni viri vaataqai tavehama niara koqe vaiintive ti variamanta ne variavo.

45 Ihuva Parasi vaiintinavuara minti tuvaro maara okara ti vau vaiintiva aqao tiro, Maara ti variara vaiintio, are Parasi vaiintinavuara minti tiharama are tinavuaravata qora uva ti variarao, tiro.

46 Viva minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne maara uva okara ti variaka, nevata naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niaravata oho tiva nimitauro. Ne qaqi vaiinti nahentiara vi uvara vi uvara iriqi vuate ti variamanta, vika vukaari utiha ne maara ntai uvara vikaqaa vataara aqu vare vi variamanta ne nenta kauqu kia voqavata tutuke vika kahaqi variarave.

47 Ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika paropeti vaiintinavu aruke quntama toraqaa ne ori varake koqemake vaheheqamate variarave.

48 Ne mintihama ne nenta kaivaqaukavarara koqemama vika arukorave ti variarave. Ni kaivaqaukavara Kotira uva tu vaiintinavuka paropeti vaiintinavu aruke quntamato vataraqaa ne vahehema nimite variarave.

49 Ne minti variarara tiro, Kotiva ekaa haika tave vaiva tiharo, Te paropeti vaiintinavuve *aposori* vaiintinavuve nititaari vika hininavu aruke hininavu aru ntataqi viha qoraiqama nimitevarave, tirave.

50 Maa vatara qovaramako entaraqaahai Kotira paropeti vaiintinavu aruqi ani ani vate maa entara aruke uvava, ekaa vi uvava ni vate maa entara variakaqaama varianarove.

51 Hoqarero Abelira arukomanta viraqaahai paropeti vaiintinavu aruqi vivi, vuru Sekaraiaaravata arukorave. Sekaraiaara arukareka iha mura quarato taintava hini mantaraini vauvaro Kotira Naavu hini mantaraini vaumanta vira avutana arukovaro vira naarevano ntorave. Ho vika paropeti vaiinti ekaa arukora kaara Kotiva maa entara varia vaiinti nahentikaqaa vi uvara vataanarove.

52 Ne maara okara ti varia vaiintinavuka, ne naantiara qoraiqama virara, te virara irihama niara oho tiva nimitauro. Kotira uva okaravano vaimanta ne vi uvara vare varia *ki*ra totehama kia vi qentira qantuake oriqete vi uvara okara tave variarave. Ne nenta kia vi qentira qantuake tavaraiti, ne vokiaka vireka iaravata kuvai nimite variarave, tiro.

53 Ihuva minti tivakero naavuqihairo vevaromanta maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, vika nirara itomanta Ihurara qora uvama ti vaivo tivake vika tiha, Aniqe tenavu qaiqaavata vira iraariraro viva qora uva tirera, vira *ko*qira vita vataare, ti.

54 Minti tivake vika Ihurara hampi uva tiarire ti, vo uva vo uva Ihura irama amite vaura.

12

Parasi vaiintinavu una kaiqara rauriha variate tura (Matiu 10:26-27)

1 Mintumanta airi tauseni vaiinti nahenti Ihura tavareka anire nai ventake nai ventake iha, nai aiqu nai aiqu ratatiaqaqi vi vaura. Minti vauvaro Ihuva nai vaintinavu naane uva tiva nimiro tiharo, Kaupititiravano qamaa vohaiqa qoraiqama kaivaro ntera viro viraqaahairo ekaa qamaa ntera vintemake, Parasi vaiintinavu nivata

qoraiqama nimitevorave. Vika koqe kaiqa varauro tiva keha vaiinti nivuqaaqai unaqaraiqama keha vare varia kaiqararama turo. Ne vika voqaante iarorave tivakeha rauriha variate.
2 Vovano tavaantorave tiro aqutaina haikara, naantiara ekaa vi haikara vi haikara ravaqaakero qaqi kantama kaanarove. Vate vo haika vo haika kukeqate varia haikara naantiara qoqaiqama kairaro qoqaama varianarove.
3 Ne konkiraqi vaiha ti vai uvara naantiara vokika aatitainaraqaama vaiha irivarave. Ne naavuqi qenti tintate vaiha evaara evaara ti vai uvara, naantiara vi uvara naavu qentiqaahairo naveraitianarove.

Kotira aatuqai qeteha variate tura (Matiu 10:28-31)

4 Mpo, ti navunaao, te tiainara iriate. Ni vaataqai arukekara, kia vika naatu qetaate. Vika ni aruke kia ni maraquravata ho arukevarave.
5 Ne tararae qeteha vaivarave? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne Kotira aatuqai qeteha variate. Viva kempukavano vaiharo vaiinti arukeharo viraqaahairo homa vira nora iha itainaraqi aqukaariravama vaivo. Eo, te niarama turo, Ne Kotira aatuqai qetehama variate, turo.
6 Quqaae vaiintivano monu taararu aqukeharo uapaa uviri kauqurunavu vare vairave? Ho iriate. Kotiva uapaa uviri vonkuvata kia tauru karaitiro, viraqaavata raqiki vairave.
7 Kotiva niqaa raqikiharoma ni okara, ekaa okara kankomakero tave vaiva, viva ni qiata kaukivata ekaa kaara ntuva tairave. Kotiva airi uapaa uviri raqikiharovata, viva niara ne uvirivata aatarake variakave tirara ti, ne kia qeteha variate, tiro.

Ihura autu tiva qovarama kerara tura (Matiu 10:19-20; 10:32-33; 12:32)

8 Te tiari iriate. Vaiinti vovano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara tiva qovaraiqaakero tiharo, Te vira vaintima vauro, tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha, nai virara tiva qovaramakeha tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirarave.
9 Vo vaiintivano vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tiriara aqao kia vira vaintima vauro tirera, te Vataini Vatatai Vaintika naantiara tevata Kotira *enseli* vika nivuqaa vaiha nai vi vaiintiraravata aqao kia ti vaintima vaivo tirarave.
10 Vaiinti nahenti ti Vataini Vatatai Vaintikara qora uva tivatera, Kotiva vika uva homa nunkama nimitaanarove. Mintiharovata, nai Maraqurara qora uva tiva amitera, Kotiva kia vika uva nunka nimitaanarove.
11 Naantiara ti kaarama ni rumpa vare vuru maara naavuqive, *kamaani*ra avuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kaimanta vi entara kia ne qetehama nana uvae tirarave tiate.
12 Vi entara Kotira Maraquravano ni kahaqiharo minti minti tiate tiramanta ne vi uvaraqai vika tiva nimiate, tiro.

Airi airaira vato vaiintirara uva tuqantaakero tura

13 Ihuva minti tuvaro vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauraqihairo vaiinti vovano Ihurara tiharo, Maara ti variara vaiintio, ti qova qutu vire iharo ti tinta vakaakantiro nai onaana vataira rairakero timitairave. Mintivaro ti vakaava vi haikara naiqai totero kia tivata raira timivo. Are virara tiraro viva vi haikara tivata raira timiarire, tiro.
14 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Aqao, maa vaiintio, tavave ti noraiqama kaimantae te nitanta uva ho avuqavu irarave? tiro.
15 Minti tivakero Ihuva ekaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ne rauriha variate. Ne airi airairave, airi monu varerave, vi haikarara noraiqaake iriha variqi vivorave.

Ne tiha, Airi airaira vateha homa variqi virarave, tivorave. Kia airairavano ni kahaqira ne ho koqemake qaqi variqi vivarave, tiro.
16 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Airi airaira vato vaiintiva kara utukero airi kara qantu varero
17 naiqai tivakero iriro tiharo, Te maa karara ta naavuraqie vatararave? Ekaa ti naavuqi karavano mpiqama vivo, turave.
18 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te ekaa naavu rampaike qaiqaa nora naavu, vo naavu vo naavu kaqake viraqi ekaa karavata airairavata vataare.
19 Te vi kaiqara vara vuru taiqake mintima tirarave: Te koqemakema vauro. Airi karave airi airairave vaimanta te airi ihiara auraara variqi viha maa kararavata *uaini*ravata namaqi viha koqemake variqi virarave, turave.
20 Vi vaiintiva minti tuvarovata, Kotiva vira tiva amiro tiharo, Kia ai avu aatovata vaivave. Vate maa entara entaqima are qutu vinarave. Are qutu viraro vovanoma ai airaira, tenta totarerave tiana airairara varaanarove, turave, tiro.
21 Ihuva vaiinti nahenti mintima kero vi uvara tiva nimi taiqakero viva tiharo, Vo haika vo haika ruvaaquma kero vataainarara noraiqaakero iriqiro vi vaina vaiintira, Kotiva virara tiharo, Are vataana haikara qumina haikaqaive. Te tavaurara are vehi vaiintiqaima variarao. Are quminama qutu vinarave, tianarove, tiro. Ihuva turama.

Kia vi haikarara noraiqaake aato utuate tura (Matiu 6:25-34)

22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vi uvara irihama te niara mintima ti: Ne qaqi variqi virave, ne kara nerave, nenta vaata nonkirave, kia vi haikara vi haikarara airi aato utivaro ni muntukavano qoraiqiarire.
23 Ne qaqi variqi viva avuhainaa haikavano vaivaro ne kara ne vai haikava naantiarai-hainaa haikavanoma vaivo. Ni vaatavano avuhainaa haikavano vaivaro ne nonkute utavaaqava naantiaraihainaa haikavanoma vaivo.
24 Ne uviriara iriha variate. Uvirivano kia kara utukero qantu varero nai naavuqi vuru vate vairave. Uviri vika variavaro Kotiva vikaqaa raqikiharo vika kara nimi vairave. Ho ne vaiinti nahenti uvirivata aatara kaakara tiro, Kotiva niqaa koqema kero raqikiqiro vuanarove.
25 Niqihairo ta vaiintivae te vaaka qutu vuarorave tivakeharo nai qaqi variaina entara vonavu tomaqa kaanarove? ⌞Kia vaiinti vovano ho mintianarove.⌟
26 Ne vi kaiqara inaara kaiqa kia ho vare variarara ti, ne nantihae vo haika vo haikaravata airi avu aato utuqi vi variavo?
27 Ahakaqi qampiqe vai *kaampiraara/qinaarara* iriha variate. Vi haikava kia naaqunta varakero nai utavaaqa autiraitiro, koqemake qampiqe vairave. Haaru King Soromonuva utavaaqa koqeraqai nonkutero vauvarovata, viva nonkuto utavaaqava kia ahakaqi vai *kaampivano/qinaaravano* iteharo ruvaahaira aatarake vaurave.
28 Kotiva vivama ahakaqi vai haikara koqema nimite vairave. Vi haikava vate variqiro viramanta hura iha tuta kaivaro ita taiqa vuanarove. Ho Kotiva qumina ahakaqi vai haikara koqema nimite vaiva vaiharora tiro, viva ni vaiinti nahentiqaa raqikiharo kiae nivata utavaaqa nonku nimitaanarove? Ike, ne Kotirara kempukaiqa-make iriha, viva mintima timitaanarove tiataarave.
29 Kotiva ni kahaqama nimite vairara ti, ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana karae nararave? Nana namarie nararave? tivaqi vuate.
30 Vataini variaka kia Kotirara iria vaiinti nahentika vika mintimake variqi viha, vi haikara vi haikara vararekaqai auti variarave. Ne kia vika aanaraate. Ni Qova ne aavoqi haikarara iriharoma vaivo.
31 Ne avuni Kotiva niqaa raqikiainara virara naane noraiqaake iriqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva kara viravata, utavaaqa viravata, ni nimiarire, tiro.

Naaruvaini koqaa ruvaaquma terara tura (Matiu 6:19-21)

32 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Nenavu vaireka ne ti sipisipinavuma variavo. Ne kia qetaate. Kotiva ni qova niara quaheharo vaivara tiro, viva naantiara niqaa raqiki vairamanta ne viva raqikiaina vatukaraqi vaivarave.
33 Nenta vate airairara nimiha monu vare, vehi vaiinti nahenti vuru nimiate. Kia nenta koqaa vaaka taiqaaina *pausi*raqi vataate. Nenta koqaa naaruvaini kia taiqaaina *pausi*raqi vataimanta kia muara varaivaro kia toveqivanovata vira nama taiqa kaanarove.
34 Ne maa vataraqaa koqaa onaana ruvaaqumaqi vivera, ne maa vataraqaa vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave. Ni koqaa onaana naaruvaini ruvaaqumavi vairera, ne naaruvaini vaina haikararaqai noraiqaake iriqi vivarave.

Qeramate rauriha variate tura (Matiu 24:42-44)

35 Ne himpi utavaaqa nonkute vaiha ova qumpite qeramateha variate.
36 Ne kaiqa vaiinti maanavuka aanareha variate. Vira kaiqa vaiintinavu nai nora vaiinti veka qeramate variavaro vika noravano nahenti iraanaini oru niniro vihairo orurantero ani qenti kue kue iharo tavaimanta vira kaiqa vaiintinavu vaakama qenti qantua amitaarave. ⌞Nevata qenti qantuarareka qeramateha variate.⌟
37 Vika noravano anirero tavairamanta vira kaiqa vaiintinavu kia vaitaraiti, qeramate vaivaro viva ani vika tavero vika quahama nimitaanarove. Viva vika quahama nimiteharo viva kara nimiaina utavaaqara nonkutero nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ne oquvi vaiqe te kara ni nimiare, tivakero kara vika nimianarove.
38 Koqemama vika noravano ani tavairamanta vira vaiintinavu kia vaitaraiti, qaqi himpi qeramate vaivaro enta tavaarave, kokoraaravano uva tinaraqaave, vika noravano orurantero aniraanarove.
39 Ho maa uvara kankomake iriha variate: Naavu qova vaiharo muara vaiintivano aniainarara iritirio, muara vaiintivano kia ho vira naavuqi oriqetero muara varaitirio.
40 Vi uvara irihama nevata henoqamate variqi vihama ti veka variate. Ne ti Vataini Vatatai Vaintikara kiama tuvuanarove ti entara, vi entaraqaama te tuvirerave, tiro.

Kaiqa vaiinti taaraqantaqaa uva tuqantaakero tura (Matiu 24:45-51)

41 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Noravauvo, are uva tuqantaakera tianara, vi uvara tinavuaraqaie tiarao, ekaa vaiinti nahentiaravata iriharae vi uvara tiarao? tiro.
42 Pitaava minti tuvaro Noravano tiharo, Koqe avu aato vataa vaiintivano nai nora vaiintiara noraiqaakero iriharo kaiqa vara amite vaira vaiintiva, viva nana vaiinti voqaarae varianarove?

Viva maantima vaina kaiqa vaiintira voqaarama varianarove: Vira nora vaiintivano niara aara vire iharo vi vaintira noraiqama kero virara tiharo, Arema vo kaiqa vaiintinavuqaa raqikiharama vo enta vo enta kara rairakehara vika nimiane, tivakero
43 oru aaraini niro orurantero ani tavairaro vira kaiqa vaiintivano viva uva tinantema kero kaiqa vare vairera, viva virara voqama kero quahaanarove.
44 Ho te quqaa tiari iriate. Vira nora vaiintivano mintima tianarove: Te qaiqaa ari noraiqama kaarirara are ekaa te iaina haikaraqaama raqikiqira vinarave, tianarove, turo.
45 Vira kaiqa vaiintivano qaqira kero kia mintiraitiro, viva nai irikero tiharo, Aqao, ti nora vaiintivano qakoma keroma orurantero anianarove, tivakero viraqaahairo nai kena kaiqa vaiinti nahentivata ntaihamaqiro viro, airi kara namaqiro viharo iha namarivata neharo vueraiqiharo mintiaqiro vi vairera,

46 vo enta vira nora vaiintivano vi entaraqaa kiama anianarove tiaina entaraqaa
orurantero ani vira kaiqa tavero nai kaiqa vaiinti vira voqamakero kaavu umiqakero
vatero, vira atitama kero tiharo, Are kia ti uva iriaka vainaini vuane, tianarove.
47 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara iriro qaqira
kero kia qerama tero vi kaiqara varairaro vira kaara vira nora vaiintivano vira
qorahaama ruqutukero kaavu umiqake vataanarove.
48 Kaiqa vaiinti vovano nai nora vaiintivano kaiqa varaane tina uvara kia kanko-
makero iriraitiro, vivavata qora kaiqa varairera, vira kaara vira noravano vira
inaaraiqaqai ruqutuanarove.
Airi haika vareka vaivaro Kotiva vikara airi haika tinta timiate tianarove. Airi haika
voqavata varaina vaiintiva vairaro Kotiva virara airi haika voqavata tinta timiane
tianarove.

Te vaiinti nahenti raira karera tuvuraukave tura (Matiu 10:34-36)

49 Te iha tuta kaariraro itaarire ti, vataini tuvuraukave. Ike, te vi ihara vaaka tuta
kauraitirio, te virara hovema turaitirio.
50 Te namari vo vararera una namarira kiama varauro. Te vate vira veka vauraro ti
voqamakero maara ntaimanta vauro. Te mintimake variqi vi viraqaahai vi namarira
vare te ho vairarave. ⌞Ihuva vi uvara minti tiharoma uva tuqantaakero vika nái vira
qoririmake arukaivaro qutu vuainarara tura.⌟
51 Ne tiriara tihama, Vaiinti nahenti vataini vaika maateraiqamavi variate tiro viva
tuvirave, ti variarave? Aqao, kia te virara iriha tuvuraukavauve. Vaiinti nahenti
rairavi variate ti, te tuvuraukave.
52 Maa entaraqaahai vohaa naavuqi vainavuka kauqurunavu rairavi taaraqanta vo-
haiqavano navutaiqiha taaraqanta vataake raqivarave. Taaraqantavano navutaiqiha
taaraqanta vohaiqa vataake raqivarave.
53 Vira qova nai maaquntiro navutaiqiraro vira maaquvano nai qokantiro navu-
taiqianarove. Vira nova nai raavurantiro navutaiqiraro vira raavuravano nai
nokantiro navutaiqianarove. Vira tonanova nai naaqutuntiro navutaiqiraro vira
naaqutuvano nai tonanokantiro navutaiqianarove, tiro.

Maa entara qovaraiqiainara vira okarara tura (Matiu 16:2-3)

54 Ihuva minti tivakero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tiva nimiro tiharo, Ne
tavaavaro tonavuvano vihairo anirero noteharo hinkura ari vaimanta ne tiha, Aaqu
rirevave, tiavaro aaqu rirave.
55 Ne tavaavaro kuaharavano uti vaimanta ne tiha, Uvihaanarove, tiavaro uvihairave.
56 Ike, ne unaqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne vi haikara vi
haikara ho ampeqamake tave, nantihae ne vate maa entara qovaraiqiaina okarara
kia ampeqamake tavaavo?

Nena ko vaakama avuqavuqama kaane (Matiu 5:25-26)

57 Ne nantihae kia nentavano rahake nana uvavano avuqavu vaivaro nana uvavano
kia avuqavu vaivo ti variarave?
58 Vovano ariqaa uva vatero *ko* naavuqi ai vita varero vireva irera, vikantira aaraini
viharama vaaka vi uvara avuqavu qiane. Hauri viva ai vita varero *iasi*vano inanaini
vuru kairaro *iasi*vano ai kiripu kauquqi kairaro vuru ai karapuhiqi aqukaantorave.
59 Te tiarira iriane. Are kiama karapuhiqihaira vaaka taiqenarave. *Iasi*vano tina
monura kia ekaa amiraitira, are kia ho vinarave, tiro. Ihuva turama.

13

Qora aara qaqira kaate tura

1 Vi entara vaiinti vonavu anire Ihura tiva ami tiha, Karirihainaa vaiintinavu
Kotirara *ofaa* iha quara amitaare tuvaro, *kamaani*ra kaiqa varai vaiintiva, Pairaatava
anirero vi vaiintinavuka arukovaro vi vaiintinavuka naarevanovata, vinavuka vaaka
aruko aantaura vira naarevanovata, vohaaraqi avitumavi ntorave, ti.
2 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Karirihainaa vaiintinavu mintimake qutu vurara
ti, ne nantimake vi haikarara iriavo? Ne tiha, Vinavuka vaaqu kaiqavano ekaa Kariri
vatanaa vaiinti vika vaaqu kaiqavata uri aatara kaira vira kaara vinavuka mintimake
qutu vurave, tiavo?
3 Kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata
vinavuka aanaramake qutuma vivarave.
4 Haaru vatuka vo Siromini ori naavu vukaiqamake vaavi kaqato naavuva raputama
viro hiqiriro vaiinti 18navu ruqutu taiqa korave. Vi vaiintinavuka vo? Ne vinavukara
nana uvae tiavo? Ne tiha, Vinavuka qora kaiqavano Ieruharemihainaaka qora
kaiqavata uri aatara kovaro vira kaara naavu viva raputama viro vika ruqutu taiqa
korave, tiavo?
5 Aqao, kiave. Kaiqe te ni tiva nimiare. Nevata kia qora aara qaqira kaivera, nevata
vinavuka aanaramake qutuma vivarave, tiro.

Fiki katariara uva tuqantaakero tura

6 Ihuva minti tivakero viva vinavuka vo uva tuqantaakero tiva nimiro tiharo,
Vaiintivano nai naaho ututoraqi *fiki* katari vo ututorave. Vi vaiintiva katari ututero
variro vo enta kaiqe oru vira tava hiqike naare tivakero oru tavovaro kia vi katariva
tava irorave.
7 Kia tava irovaro nai kaiqa vaiinti avuhainaarara tiharo, Tavaane. Te taaramo
ihiara vi aniha maa katariva tava iraainarara tavauraro kia iraivo. Are vira teqa
qaqirama aqukaane. Vi katariva qaqi vaiharo koqe vata qumina taiqa kaantorave,
tuvaro
8 vira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Vohaa ihiara vira qaqi kairaqe te vira okaraqi
nteraaina vatara quvike quntama taariraro tava iraarire.
9 Vo ihi tavairaro tava irairera, are vira qaqi kaane. Kia tava irairera, are homa teqa
kenarave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Ihuva Maara Entaqaa nahenti vo koqema kora

10 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva maara naavu voqi vaiharo vaiinti nahenti uva tiva
nimi vauvaro
11 nahenti vovano viraqi vaura. Vi nahentiva vauvaro vaanavano viraqi vauva vira
aihavi haikara amuvaro nahenti viva 18 ihinavuara variqiro viharo rovara vare vaura.
Vira tauvaqavano kia vaaviarama vairaitiro, qaqiqai kankakaama viro vaura.
12 Vi nahentiva mintimakero vauvaro Ihuva vira tavero vira aaramakero tiharo,
Nahentivauvo, te ai rovara taiqama amitauro,
13 tivakero viva nai kauqu nahenti viraqaa viti vatovaro vi nahentiva vaakama
vaaviarama viro vaiharo Kotira autu tuahere vaura.
14 Kotira autu tuahere vauvaro Ihuva Maara Entaqaa vi nahentira koqema korara
tiro, vira kaara maara naavuqaa raqiki vau vaiintira vira arara itovaro viva vaiinti
nahentiara tiharo, Aqao, kaiqa vare varia entava 6navuma vaivo. Vovano ni vaata
koqema nimitaarire ti, ne vi entanavuraqaa aniate. Kia Maara Entaqaa aniate, tiro.
15 Vi vaiintiva minti tuvaro Noravano Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Ne un-
aqaraiqama keha koqe kaiqa vare variakave. Ne ekaa vaiha Maara Entaqaa nenta
purumakauve, *donki*ve, naavuqihai ruhaaqi vare vahaaqaini veva keha namari nimi
variarave.

16 Maa nahentiva, viva ni kaivaqara Eparahaamira naintivano vaivaro Sataaniva
18 ihinavuara vi nahentira rumpa tairave. Homa Maara Entaqaa te vira kuvantu
amitararave, tiro.
17 Ihuva minti tumanta vira navutaaka Ihura uva iriha kauri vaura. Vika mintuman-
tavata, qaqi vaiinti nahenti Ihuva kaiqa varorara iriha Ihura quahama amitora.

Masteti auruara uva tuqantaakero tura (Matiu 13:31-32; Maaki 4:30-32)

18 Ihuva tiharo, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava nana haika voqaarae vaivo?
Ne vira okara iriate ti, te nana haikaqaae tuqantaake tirarave?
19 Ho te *masteti* auru inaara auruara tuqantaake tirerave. Vaiintivano *masteti* auru
naahoqi qinta taivaro qampiqaviro katari voqaara vaivaro uvirivano vira kaaraqaa
utama viharo vairave, tiro.

Mpareti noqa virara uva tuqantaakero tura (Matiu 13:33)

20 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Kotiva raqikiarirava nana haika voqaarae
vaivo?
21 Viva kaupititira voqaarama vaivo. Nahentivano mpareti untareva iharo *porihi/
voruhi* varakero vira noqa vuarire tiro, kaupititira varakero *porihi* vataakero tuqantaa
kaivaro kaupititiravano *porihi* hampata avituma viro ekaa ntera kaivaro noqa vi
vairave, tiro.

Ihuva inaara qentiara tura (Matiu 7:13-14, 21-23)

22 Ihuva minti tivakero Ieruharemini vu aararaqaa viharo nora vatukaqivata, inaara
vatukaqivata, koqe uva vakaaka vi vatanaaka tiva nimiqiro vi vaura.
23 Minti tiva nimiqiro vuvaro vaiinti vovano tiharo, Nora Vaiintio, naantiara Kotiva
tinavu vaiinti nahentiqihairo kia airi ntitaraitiro, taaraiqae ntitaanarove? tiro.
Viva minti tuvaro Ihuva ekaa vika tiva nimiro tiharo,
24 Naaruvaini vi varia qentiva inaara qentiqaima vaivo. Ne vukaari utukehama
vi qentianara vuate. Te ni quqaama tiva nimuro. Airi vaiinti nahenti viraqi virare
tihavata, kia ho vivarave.
25 Hauri naavu qova himpiro qenti tinta tairamanta ne vahaaqaini vaivorave. Ne
vahaaqaini vaiha qenti kuekue iha tiha, Mpo, Noravauvo, qenti qantua timitaane,
tivaro viva tiharo, Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave,
tianarove.
26 Viva minti tiramanta ne tiha, Aqao, tenavu ai vataake kara nauraukave. Are tinavu
vatukaqi vaihara tinavu uva tiva timi variaraukave, tivaro viva qaiqaa tiharo,
27 Aqao, te kia ni tavauraukave. Ne ania okarara kia iri tavaunarave. Ne vaaqu kaiqa
vare variaka ti aaqantohai vinuate, tianarove. Naavu qova niara mintima tianarove,
tiro.
28 Ihuva minti tivakero tiharo, Ne naantiara tavaimanta ni kaivaqaukavara Epara-
haamivavata, Aisaakivavata, Iekopivavata, ekaa paropeti vaiintinavuvata, Kotira
vatukaqi vaimanta ne aaqaini vaiha iqi rateha nenta aarai tenti aneha vaivarave.
29 Naantiara vaiinti nahenti ekaa hihai hihai ani Kotiva raqikina vatukaraqi ukuvi
vaiha kara nevarave.
30 Vate naantiaraini variaka, vika uritare avunima vaivarave. Vate avuni variaka
vika naantiarainima tuvitare vaivarave, tiro. Ihuva turama.

Ihuva Ieruharemi vatanaakara mpo ike tiva nimitora (Matiu 23:37-39)

31 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu anire Ihurara tiha, Himpira aitarera
vo vatukaini vuane. Herotiva ai arukareva auti vaivo. Are maini vairaro ai
arukaantorave, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne qaakau vairi vira vuru tiva
amiate. Te vatevata huravata vaana nititamaqi viha vaiinti nahenti koqema nimitaqi
virerave. Mintiaqi vihama hura mora vira qararaa tenta kaiqa vuru taiqa karerave.
Ne mintima vira tiva amiate.
33 Te vatevata, huravata, moravata, aaraini vatavau virerave. Kia qumina vataini
paropeti vaiinti aru kevarave. Ieruhareminima vira aru kevarave.
34 Mpo, Ieruharemihainaakao, Ieruharemihainaakao, ne Kotira paropeti vaiintinavu
aruke variakave. Kotiva nititai vaiintika aniamanta ne ori mpaqikeha vika ruqutuke
variakave. Kokoraaravano nai naati aroka raira aqutainantemake, te qaiqaa qaiqaa-
vata niara mpo tivakeha niqaa raqikirare turamanta ne kia ti qaqi karaiti, ti qoririma
timite variavo.
35 Vira kaara Kotiva ni qaqira kairaro ni vatukaqi kia vaiinti voqavanovata vairaro
qumina vataqaima varianarove. Te tiari iriate. Ne maa entaraqaahai kia ti tavaraiti
vaiqe te qaiqaa tuvu ntaari ne vi entaraqaa ti kankomake taveha tiha, Nora Kotira
autuqaa tuvina vaiintira Kotiva koqema amitaarire, tivarave, tiro. Ihuva minti turama.

14

Aiqu kauqu noqavu vaiintira Ihuva koqema kora

1 Vo enta Maara Entaqaa Ihuva Parasi vaiinti nora vaiinti naavuqi kara nareva
vumanta viraqi vauka viraqaa avu vate vaura.
2 Mintuvaro Ihura tataaqa vaiinti vovano vira aiqu kauqu noqa vuva vauvaro Ihuva
vi vaiintira tavero,
3 maara okara ti vau vaiintinavukavata, Parasi vaiintinavuvata, irama nimitero
tiharo, Tenavu Maara Entaqaa vaiinti kahaqiha vira vaata koqema kaarera, tenavu
mintihae tentanavu maara uva raqae kararave, kiae raqa kararave? Ne tiqe iriare,
tiro.
4 Ihuva minti tumanta vika kia uva voqavata tiraiti vauvaro, Ihuva vi vaiintira
vitakero vira vaata koqema amitero vira atitovaro vura.
5 Vuvaro Ihuva viraqi vaukara tiharo, Niqihairo ni maaquvanove, ni purumakau-
vanove, maiqaqi aqu virera, ne kiae Maara Entaqaa vira rarau vaari qaqini kevarave?
tiro.
6 Ihuva vikara minti tumanta vika nái vira tiva ami uvava kia vaumanta tirema
vaura.

Kia nenta autu tuaheraate tura

7 Ihuva naavu viraqi vaiharo tavomanta kara nareka anuka hininavu koqe tain-
taqaaqai oquviha vaireka auti vauvaro Ihuva uva vo tuqantaakero vika tiva nimiro
tiharo,
8 Vaiintivano nahenti irare iharo ariara anira kara naane tirara are kia oru koqe
taintaqaa vaaka oquvuane. Are viraqaa oquvi vairaro hauri naavu qova nora vaiinti
vo aarama kero
9 ariara tiharo, Tuvitarairaro nora vaiintivano vi taintaraqaa oqu vuarire,
tiantorave. Viva minti tirera, are viraqihaira kauriharama naantiaraini otu qumina
kantama oquvi vainarave.
10 Kia mintiraitira, maantimakera iane: Kara nareva iharo ai aarama tairara oru
vaiinti nahenti naantiaraini oquvi variane. Are mintimakera vairaro naavu qova
naivano anirero ariara tiharo, Ti tontivauvo, kia mini variane. Ani koqe taintaqaa
maini oqu vuane, tirara are oru koqe taintaqaa oquvi vairaro vaiinti nahenti viraqi
vaika ariara nora vaiintivema tivarave.

11 Nai autuqai virini tuahere vairava vairaro naantiara Kotiva vira autu vatainiqama
kaanarove. Ti hutu vataini qiarire tirava vairaro naantiara Kotiva vira autu
viriniqama kaanarove, tiro.
12 Ihuva minti tivakero vo vaiintivano anira ti naavuqi kara naane tu vaiinti-
rara tiharo, Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara kia nena tontive, nena qata
vakaukavarave, nena navunaakave, airi airaira vatekave, kia vika naaraane. Are
mintimake vai vaiintika naarama kairera, vika virara iriha ai nina aaramake kara
amivarave.
13 Are vaiinti nahenti kara nimireva ihara vehi vaiinti nahentive, aiqu kauqu rarera
vikave, avu qimpa vikave, vika naaraane.
14 Are mintima vai vaiinti nahentika naarairera, are vika homa kara quminaiqama
kera niminarave. Are vika mintima kera nimiraro Kotiva virara iriharo nina quahama
amitaanarove. Naantiara koqe vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpima kaaina entaraqaa
Kotiva virara iriharo nina koqaa amianarove, tiro.

Nora kara nimire tu vaiintirara uva tuqantaakero tura (Matiu 22:1-10)

15 Ihuva minti tuvaro vo vaiintivano viraqi kara ne vauva viva Ihurara tiharo, Ike,
naantiara Kotira vatukaini oru vaiha kara neha vaika vika quahehama vaivarave, tiro.
16 Vi vaiintiva minti tuvaro Ihuva vo haikaqaa uva tuqantaakero vi vaiintira tiva
amiro tiharo, Vaiinti vovano nora kara qerama vatero airi vaiinti nahenti naarama
kero vi entara ani ti hampata kara naate, turave. Minti tivakero vauvaro
17 vi entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti atitero tiharo, Te naarama tauna vaiinti
nahentika are vika oru tiramanta aniate. Ekaa kara qeramake vataavo tiane, turave.
Tuvaro vira kaiqa vaiintivano vuru vika tiva nimumanta
18 vika vohaiqa vohaiqavano tiha, Mpo, vo haikavano ti antua kaimanta te kia ho
mini virarave, turave. Avuniqama kero vaiinti vovano naane vira kaiqa vaiintiara
tiharo, Te vata qaraaka koqaamake varauro. Te oru vira tavarerave. Mpo, te kia ho
ainti virarave, tuvaro
19 vaiinti vovano tiharo, Aqao, te kaiqa vare vai purumakaura kauqurutanta monu
aqukeha vara vatauro.
20 Te oru kaiqa vareha purumakau vinavuka kaiqa varera avatamake tavarera vuro.
Mpo, te kia ho ainti mini virarave, tuvaro vovano tiharo, Aqao, te vateqaima nahenti
varatauro. Mpo, te kia ainti ho virarave, tiro.
21 Ekaa vika mintimakeqai tuvaro vira kaiqa vaiintivano orurantero viri nai nora
vaiinti vika tu uvara tiva amuvaro naavu qora vira arara itovaro nai kaiqa vaiintiara ti-
haro, Kantera anirantera oru vatukaini nora aaraqaahairave, inaara aaraqaahairave,
vehi vaiintivata, aiqu kauqu rarera vikavata, avu qimpa vikavata, aiqu rentuqaa
rentuqaamaqi ni vaikavata, vika vika ntita varera aniane, tiro turave.
22 Tuvaro viva tunte iro anirantero oru vika ntita varero anirero tiharo, Are
tianantemake, te vika ntita vare anuraro hini taintavano qaqima vaivo, turave.
23 Minti tuvaro vira noravano nai kaiqa vaiintiara tiharo, Are qaiqaa anirantera
vatuka mini qaqira kera, oru aaraqaahairave, naahoqihairave, vaiinti nahenti kem-
pukaiqama kera rarau varera aniramanta vika ti naavu ani mpiqa kaate.
24 Te niara ekaa mintima turo. Te tota hoqare naaraura vaiinti nahentikaqihairo
kiama ho voqavanovata ani ti kara naanarove, turave, tiro. ⌞Ihuva minti tiharoma vi
uvara tuqantaakero vi naavuraqi vauka tiva nimura.⌟

Ihura avataqiro vireva auti vau vaiintirara tura (Matiu 10:37-38)

25 Vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vi vauvaro Ihuva tuqantaa viro vika tiva
nimiro tiharo,

26 Vaiinti vovano ti vaintiqama vireva te iainanaini anirava, viva nai noka qokave, nai naata vaintive, nai qata vakaarave, nai vataini qaqi variqiro vuainararave, noraiqaakero iriqiro viharo, kia tiriara noraiqaakero iriarirava vairera, vi vaiintiva kiama ti vainti ho varianarove.
27 Vovano kia nai aruke hirite katarira aqu varero ti tivataqiro anirera, viva kiama ho ti vainti varianarove.
28 Niqihairo vaiinti vovano nora naavu kaqareva iharo viva tota oquviro vaiharo avu aato utukero katariarave, *pohi*arave, homa monu aqirarave tivakero, vira naantiara naavu kaqe vairave.
29 Viva kia mintirera, *pohi* aratero naavu hoqarama tero monuvano kia vairaro kia ho kaqa taiqa kaanarove. Kia ho kaqa taiqa kaira vokika vi naavura taveha vira naaraihama amiteha tiha,
30 Ike, viti vaiintira tavaate. Vi vaiintiva naavu hoqarama tero kia ho kaqa taiqa kairave, tivarave.
31 Te vo uvavata tirerave. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raqireva iharo, viva tota avuni oquviro vaiharo nai iqoka vaiintinavu kaara ntuva kero, hoe vira aatara kararave, kiae ho vira aatara kararave, ti vairave. Viva tavaimanta vira iqoka vaiinti 10,000 vaiintinavuqai variamanta vira navutaara iqoka vaiintinavu 20,000 vaivera, viva ti haatara kaantorave tivakero mintima tianarove:
32 Ti navutaava niaraini vairaqe te vainti vo atitaariraro viva vira vuru tiva amiro tiharo, Tenavu maateraiqirerave, tianarove, tiro.
33 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vira voqaantemake, ⌞ne kia paparuqiha ti avataqi aniate.⌟ Ne kia nenta i haikara ekaa haika qaqira karaiti, ne kia ho ti vainti vaivarave.

Ihuva horera uva tuqantaakero tura
(Matiu 5:13; Maaki 9:50)

34 Hore koqe haikave. Horevano qoraiqama viro kia hiakaa irera, tenavu kia ho vira qaiqaa autu kaariraro hiakaa ianarove. Tenavu vira qaqirama aqu kararave.
35 Mintima vai horeva kia ho vata kahaqiraro karavano koqemakero qampiqaanarove. Karavano koqemakero qampiqaarire ti, kia tenavu vi horera purumakau raha vataake vatararave. Ni aato vairera, vi uvara okara kankomake iriate, tiro. Ihuva turama.

Sipisipi kakakima vurara uva tuqantaakero tura
(Matiu 18:12-14)

15

1 Vo enta *takisi* vare vaukavata, qora kaiqa vare vaukavata, Ihura uva irireka anire vauvaro
2 Parasi vaiintinavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, nuntu nauntu tiha, Aqao, maa vaiintiva qora kaiqa vare varia vaiintika quahama nimiteharo vika hampata kara ne vaivo, ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vinavuka tiva nimiro tiharo,
4 Niqihairo vaiinti vovano 100 sipisipinavu vatairava tavairaro vonkuvano kakakima virera, vi vaiintiva nantie ianarove? Viva 99 sipisipinavu avutaqi kero, sipisipi vonkuvano kakakima vinara rantareva vuanarove. Virara rantaqiro viviro, oru rantakero vitaanarove.
5 Vira rantakero quahakero vara vaari nai kururuqaa aqu varero
6 vuru maaqaini kero nai navunaaka naaramakero tiharo, Ne ani ti vataake quaheha variate. Ti sipisipivano kakakimavira tenta vira ranta kauro, tianarove.
7 Te tiari iriate. Vira aanaramake 99 vaiinti nahenti kia qora aara nika vaimanta naaruvaini variaka vikara quaheha vaivarave. Ho naaruvaini variaka tavaivaro

vohaa vaiintivanoqai qora aara qaqira kairera, naaruvaini variaka virara iriha nai voqavata quaheha vaivarave.

Monu kakakima vurara uva tuqantaakero tura

8 Te qaiqaa vo uva tuqantaake tirerave. Nahentivano *silvaa* monu kauqurutanta vataiva tavaivaro *silvaa* monu vohaiqavano kakakima virera, viva nantie ianarove? Viva ova qumpikero naavuqi rupikero virara voqi voqi rantaqiro viharo vira rantakero varaanarove.
9 Viva monu vira rantakero varero nai tontinavuvata, nai navunaakavata, naaramakero tiva nimiro tiharo, Ti vataake ani quaheha variate. Te monu kakakima kaunara, vira rantake varauro, tianarove.
10 Te tiari iriate. Vira aanarama kero, qora kaiqa varaira vaiintiva qora aara qaqira kairera, virara iriha Kotira *enseli* vika quaheha vaivarave, tiro.

Vo vaiinti vira maaqu kakakima vuraqaa uva tuqantaakero tura

11 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vaiinti vovano qorainti vainti taaraqanta vatatovaroma
12 vira vainti naantiaraihainaava nai qorara tiharo, Naantiara ti timireva ina onaanara vate maa viraqai tinta timiane, tiro. Tuvaro vira qova onaana rairakero nai maaqutanta nimurave.
13 Vitanta nimuvaro vira maaqu naantiaraihainaava inaaraiqaqai variro, nai onaana vokuka nimiharo monu varero niara maaqa viro, oru mini qora vaiinti hampata vaiharo monu vare vura vuru nama taiqa korave.
14 Vare vuru nama taiqa kovaro viraqaahairo noraiqama kero karara antuqa aru entava anirovaro viva vehiqamaviro vaiharo
15 oru vi vataraqaahainaa vaiinti voqaa kaiqa varorave. Kaiqa vare vauvaro virara oru quara kara nimiane tuvaro
16 viva quara kara nimi vaurave.
Viva quara kara nimiharo tiharo, Ike, tentavata quara kara viti nimunara naataarave, tuvarovata, vovano vi vaiintira kara amiarirava kia vauvaro
17 viva narara vaiharo uvaro aato kenko tuvaro iri vuvaro viva nai tivakero iriro tiharo, Ti qora kaiqa vare varia vaintika airi variavaro karavata airiqimanta neha variamanta te maini vaiha narara vauro.
18 Kaiqe te himpi tenta qova inanaini anirante vuare. Te orure tenta qorara minti tirerave: Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave.
19 Vira kaara te kia ai vainti koqeka ho vairarave. Ho are ti vara muntuvi vatainiqama kairaqe te ai kaiqa vaiintinavu voqaantemake variare. Te minti tivake tirerave, tiro.
20 Minti tivakero himpiro nai qova unaini vura. Nai qora naavu aumanto anuvaro vira qova niaraihairo vira vutu tavero quahakero kantero oru nai maaqu ravaaqavutero vira kukuqeharo vauvaro
21 vira maaquvano tiharo, Mpo qao, te Kotiravata aivata qora kaiqa vara nimitaunarave. Te vira kaara kia ai vainti koqeka ho vairarave, tiro.
22 Minti tuvaro vira qova nai kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Kante ne oru utavaaqa koqeraqaima vara viri vira amiate. Kaantava iraravata vara viri uku amitaate.
23 Purumakau naati koqera aruke unta amitaate. Vate maaka vira quahama amitarerave.
24 Ti maaquvano qutu vivo turaroma qaqi aniraivo. Ti maaquvano kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo, tiro. Minti tivakero nai maaqu quahama amiteharo tavaaruqama amitorave.
25 Vira tavaaruqama amite vauvaro vira vakaava kaiqaqihairo naavu aumanto anirero irumanta

26 ihi re vauvaro viva nai qora kaiqa vaiinti vo irovaro viva vira mintima tiva amiro:
27 Ai qatavano vetaihairo aniraivaro ai qova vira tavaivaro viva koqemakero qaqi anintaivarora tiro, virara quaheharo purumakau naati koqera arukero unta amitaivo.
28 Minti tuvaro vira vakaara voqamakero arara itovaro tomakero tiharo, Kia te naavuqi virerave, tivakero vahaaqaini vauvaro vira qova vevarero aarovaro viva mintima tiro:
29 Te airi ihiara variqi vihama ai kaiqa vaiinti voqaantemake, ai kaiqa varehama kia te vo entavata ai no raqa karaiti vaunarave. Te tenta tonti quahama nimitarare turaravata, are kiama memera naati vonku ti ruqutu timira iarao.
30 Ai maaqu maava hampi narira ni varia nahentikaqaa are iana haikara varero vuru aqu taiqa kero anivarama are quminama purumakau naati koqera ruqutukera amira iarao, tiro.
31 Minti tuvaro vira qova aqao tiro, Ti maaquvauvo, are vo enta vo enta ti vataakera variaravave. Te una haikara ekaa airaira tentatanta unarave.
32 Ai qatavano qutu vivo turaroma viva qaqi aniraivo. Viva kakakima vivo turaroma qaqi qovarama vivo. Mintirara ti, tenavu vate vira quahama amitarerave, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

16

Kaiqa vaiinti vovano qora kaiqa varorara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Haaru airi monu vato vaiintiva vauvaro vovano vira kaiqa vareharo viva vato haikaraqaa raqiki vaurave. Viva u haikaraqaa raqikiharo vauvaro vovano anirero tiharo, Are iana haikaraqaa raqiki vai vaintiva are ianara hini namake vaivo, tuvaro
2 monu vato vaiintiva vira aaramakero tiharo, Are nana varakaana uvarae te iruro? Are te una haikaraqaa raqikihara varena haikara qara ruva timitairaqe te tavaare. Are kia ho te una haikaraqaa qaiqaavata raqikiqira vinarave. Are taiqama vinarave, turave.
3 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti viva naiqai iriro tiharo, Mpo, ti noravano te kaiqa varaunaraqaahairo ti taiqama kaanarove. Te nantie irarave? Kia te kempuka vaiinti vaihavauve ora ho quvirarave. Te vorara vorara mpo tiha, Monu timiate, tivaqi viha kauruarorave, tiro.
4 Minti tivakero viva tiharo, Kaiqe te vate minti minti iariraro ti noravano ti kaiqaqaahairo tititama kairamanta vaiinti nahenti vonavu tiriara quaheha vika nái naavuqi ti tivita vataate, tiro.
5 Minti tivakero vika nái nora vaiintiqihai monu vareha naantiara amiare tu vaiintika naarama kero, avuni anu vaiintira naane irero tiharo, Ti nora vaiintivano i haikara varaanara nantima haikae aiqi qaqi vaivo tuvaro
6 viva tiharo, Viva tiqi vahavera taqu 100navu vataivama qaqi vaivo, tuvaro viva vato haikaraqaa raqiki vau vaiintiva qaraqi ruvakero vira amiro tiharo, 100 viraqihaira 50 qaqira kera 50 qai qaraqi ruva taane, tiro.
7 Minti tivakero vo vaiintiara tiharo, Are vo? Aiqi vataira nanti nantimae qaqi vaivo? tuvaro viva tiharo, *Uiti* auru 100 utama qaqi tiqi vaivo, tuvaro viva qara amiharo 100 viraqihaira 20 qaqira kera 80 qai qaraqi ruva taane, tiro.
8 Viva vato haikaraqaa raqikiharo muara vare vau vaiintiva mintiaqiro vuvaro vira nora vaiintivano vira kaiqa tavero tiharo, Ike, vaiinti vika vira tonti variate tiro, viva koqe avu aato vareharo minti vaivo, turave, tiro. Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vataihainaa okara iria vaiintika, vika koqaa kaiqa vareha vika kia hampiara voqaara vi kaiqara vararaiti, vika avu aato utuqi viha vi kaiqara vare variarave. Mintimake kaiqa vare variaka, vika koqaa kaiqa vareha, ova itainaini varia vaiintika naatarakeha kaiqa vare variarave, tiro.

9 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Te tiari iriate. Vataihainaa okara iria vaiintika
aquke varia monura, ne vi monura varake aqukeha vaiinti tontiqiate. Ne mintiaqi
vivaro monu taiqa viramanta ne ekaa enta qaqi variqi vi naavuraqi vivaro ni quahama
nimitaanarove.
10 Vaiintivano inaara kaiqa vareharo viva vi kaiqara avuqavuqama kero varairera,
vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo homa avuqavuqama kero varaanarove. Vaiinti
vovano inaara kaiqa vareharo muara varairera, vi vaiintiva nora kaiqavata vareharo
muara varaanarove.
11 Ne vataihainaa monu kia avuqavuqamake aqu karaiti, hampiqamake aquqi
vivera, Kotiva niara mintima tianarove: Ne naaruvaini vai haikaraqaavata kiama ho
raqikivarave, tianarove.
12 Ne vo vaiintivano vatai haikaraqaa kia koqemake raqikivera, Kotiva niara, Ne
nenta vate haikaraqaavata kia koqemake raqikivarave, tiharoma kia vi haikara ni
nimianarove.
13 Kaiqa vaiinti vovano kiama ho vohaa vaka nora vaiinti taaraqantaqaa kaiqa
varaanarove. Viva mintirera, vira muntukavano vorara vaiharo kiama vorara
varianarove. Viva vora uvaqai iriharo, vora uva qoririma kaanarove. Ne kiama ho
Kotiravata monuvata vohaa vaka kaiqa vara nimitaqi vivarave, tiro.

Ihuva maara uva okarara tura

14 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iruvaro vika muntukavano
monuaraqai vaumantara ti, vika Ihuva tu uvarara naaraihama amitora.
15 Naaraihama amitovaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vika niara avuqavu ni varia
vaiintikave tiate ti, ne vaiinti nahenti nivuqaa avuqavu ni variarave. Ne mintiavaro
Kotiva ni muntukaqi vaaqu kaiqa vaira tave vairave. Vataini varia vaiintika tiha, Vi
haikava koqe haikama vaivo, ti varia haikarara Kotiva vi haikarara tiharo, Qora haika
qumina haikaqaima vaivo, ti vairave.
16 Haaru kia Ioniva vau entara Mosira maara uvavanovata, paropeti vaiinti maara
uvavanovata, vi uvavaqai vaurave. Mintiaqi vi vauvaro viraqaahairo Ioniva vaiinti
nahenti namari nimu vaiintiva anirero viva qaraaka uva koqe uva Kotiva niqaa
raqikiaina uvara tivaqiro vumanta viraqaahai ekaa vaiinti nahenti kempukaiqama
keha Kotira vatukaini vireka auti variarave.
17 Ho ne iriate. Haarua maara uva qaqima vaivo. Naaruvavanovata vatavanovata
taiqa viraro Kotiva tivatai uvava, nora uvavanovata uapaa uvavanovata kia taiqa
viraitiro, qaqima varianarove.

Nahenti qaqirake okarara Ihuva tura
(Matiu 5:31-32; 19:9; Maaki 10:11-12)

18 Vaiinti vovano nai naata qaqira kero vo nahenti varairava, vi vaiintiva qaraaka
nahentintiro niharoma muarama vikantiro nuanarove. Vira voqaara nahentivano
nai qorainti qaqira kero qaraaka qorainti varairava, vi nahentivavata qaraaka
qoraintintiro niharoma naata vaati varaa okarara raqama kaanarove, tiro.

Rasarusirara tura

19 Ihuva minti tivakero viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vovano airi airaira vatova
koqe utavaaqaqai nonkutero vo enta vo enta hiakaa u kararaqai neharo vaurave.
20 Viva vi kararaqai neharo vaumanta vaiinti vo, vira autu Rasarusira vita vare
vuru airi airaira vato vaiintira naavu qentiana kovaro vaurave. Vi vaiintiva kia vo
airairavata vatova vehi vaiintivano vauvaro numuaravanoqai ekaa vira vaataqaa ite
vauvaro
21 vai haro viva airi airaira vato vaiintiva kara neharo viti aqukora viraqai nuntu
naare tivakeharo vaurave. Minti tivakero vauvaro vairivano vitare aitare iharo vira
numuara mpui mpaai vaurave.

22 Kia vo airairavata vato vaiintiva qutu vumanta *enseli* vika vira vita vare vuru
Eparahaamiva nai kaivaqava vaunaini vuru korave. Vuru kovaro airi airaira vato
vaiintiva vivavata variro, qutu vumanta vataqi quntama tovaro
23 viva qutu vuaka varianaini vaiharo antura riharo vaurave. Mini vaiharo viva
vuruvi tavovaro Rasarusiva Eparahaamikantiro quaheharo niaraini vaurave.
24 Mini vauvaro viva Eparahaamira aarero tiharo, Eparahaamio, tinavu qo, tiriara
mpo ike tiva timitaane. Are Rasarusira atitairaro viva nai vuqa oru namariqira vaavi
quntama varero muntu ti maaqiriqaa vatairaro ti maaqiri humpama timitaarire. Te
nora iha itairaqi vaiha antura riha vauro, tiro.
25 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Ti maaquo, are iriane. Are tota qaqi
vauna entara koqe haika vatoraro Rasarusiva qora haikaqai vatorave. Vate viva maini
vaiharo quaheharo vaivara are mini vaihara antura rihara variarao.
26 Are qaiqaavata iri vairaqe te uva voqavata ai tiva amiare. Te vaunanainivata, are
variananainivata, vira avutana onkai noravanoma vaivo. Maihairo mini vuantorave
vihairo maini aniantorave tiro, onkai norama avutana vatairave, tiro.
27 Eparahaamiva minti tuvaro vi vaiintiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Mpo,
tinavu qo, te ariara mpo ike turo. Rasarusira atitairaro viva ti qora naavuqi oturero
28 ti qata vakauka kauqurunavu variaka tiva nimiarire. Vikavata maini te vari-
ainanaini aihavira vatukaini anivorave, tiro.
29 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao, tiro. Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata,
haaru qara ntuvato uvava vairove. Vika vi uvara homa irivarave, tiro.
30 Minti tuvaro qaqi vau entara airi airaira vato vaiintiva qaiqaa tiharo, Kiave, tinavu
qo, Eparahaamio, qutu virava anirantero vuru tiva nimira vika vira uva irihama qora
aara qaqira kevarave, tiro.
31 Viva minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro. Vika Mosira uvavata, paropeti
vaiintinavu uvavata, kia irivera, vika qutu virava anirantero vuru tina uvaravata kia
ho irivarave, turave, tiro. Ihuva minti turama.

Qora kaiqara tura
(Matiu 18:6-7, 21-22; Maaki 9:42)

17

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha qora
kaiqa varaate tiro, quqaama vo haika vo haikavano qovarama vuanarove. Qora kaiqa
qovarama kaaina vaiintira te virara oho tiva amitauro.
2 Naati vaintiru qora aara umiqaira vaiintiva vairaro vi vaiintira uvavano nai nora
uvama varianarove. Koqemama kia vi vaintirura qora aara umiqai entaraqaa vi
vaiintira auntaqi nora ori kantarumake nora varuva namariqi aqukaataarave.
3 Virara iriha ne qora kaiqa varaarorave tiha raurihama variate. Are tavairaro ai
qata vakaa vovano qora kaiqa ai vara amitairera, virara kia mintiane tiane. Viva
ariara tiharo, Mpo, kia te qaiqaavata mintirerave, tirera, are tihara, Vi uvara vatema
qaqirama kauro, tiane.
4 Are tavairaro viva vohaa enta 7 tataa qora kaiqa ai vara amitero viraqaahairo oru
ariara mpo kia virara iriraitira, tauru kaane tirera, are eo tivakera 7 tataa virara tihara,
Te kia ariqaa uva vataraiti, vi uvara qaqira tauru amitauro, tiane, tiro.

Kempukaiqamakero Kotirara iriqiro vuainarara tura

5 Ihuva minti tumanta vira vainti 12navu tiha, Tenavu Kotirara iriqi vuarirava
noraiqiro voqavata variarire, tira are tinavu kahaqiane, ti.
6 Vika minti tuvaro Noravano vika tiva nimiro tiharo, Ne Kotirara iriqi viva
inaaraiqaqai vairera, ne nana nana nora kaiqae ho varevarave.˩ Ne Kotirara iriqi viva
masteti auru ˹qamaqara auru voqaara˼ vairera, ne homa viti katarirara tiha, Nena

tuqa airantera raruvira muntu nora namariqi qampiqaane, tivaro vi katariva ni uva irianarove, tiro. Ihuva turama.

Kaiqa vaiintivano nai kaiqa varaainarara tura

7 Ihuva tiharo, Te vo uva tuqantaake tirerave. Ninavuqihairo vovano vairaro vira kaiqa vaiintivano vira kaiqa vareharo oru vata quviroe, sipisipiqaa raqikiroe, vi kaiqara vara taiqa kero vihairo anirairaro vira noravano nana uvae virara tianarove?
8 Viva kia nai kaiqa vaiintiara tiharo, Vaaka ani nena kara naane, tianarovauve. Vi vaiintiva qaqi kaiqa vaiintivanoqai vaivarora tiro, vira noravano mintima tianarove: Tota ti kara naane qerama vatera tavuna rumpa varera kara vara viri timiraqe te naane nama kaarirara vira naantiara nena kara naane, tianarove.
9 Kaiqa vaiinti viva nai nora vaiinti uva avataqiro viharo kaiqa vara amitaivaro, vira nora vaiintivano kia virara iriharo koqema iarao tianarove.
10 Vira aanare nevata Kotira uva avataqi viha ekaa vira kaiqa vara vuru taiqake mintima tiate: ⌞Kia tentanavu autu tuaheraariva vaivo.⌟ Tenavu qaqi kaiqa vaiintiqai vaihara ti, tenavu viva tinavuara vi kaiqara varaate ti kaiqaraqaima vara kaunarave tiate, tiro. Ihuva turama.

Numuaravano vaata ne vau vaiintika Ihuva koqema kora

11 Ihuva Ieruharemini viharo Sameria vata hini mantaraini vauvaro Kariri vata hini mantaraini vaura, vira avutana viharo
12 vatuka voqi vireva umanta vaiinti kauqurutanta Ihura oru vitakora. Qora numuaravano vika vaata ne vau vaiintika vutura niaraihai aakara nteha tiha,
13 Ihuo, Noravauvo, qaqi tinavuara mpo ike tiva timitaane, ti vaura.
14 Vika minti tuvaro Ihuva vika tavero tiva nimiro tiharo, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vainaini oru vimanta vinavuka ni vaata tuantike tavaate, tumanta vika Ihuva tuntemake, aaraini viha tavovaro vika numuaravano tavanta vuvaro vika vaatavano koqema vumanta vika ho vaura.
15 Vika ho vauvaro vikaqihairo vohaiqavanoqai nai numuara tavantavura tavero, anirantero aakara ntavaqiro viharo Kotira autu tuaheraqiro vura.
16 Tuaheraqiro viro oru Ihura aiqutaraini hiqiri viro vaiharo Ihura quahama amite vaura.
Vi vaiintiva Sameria vatanaa vaiintivano vauvaro Ihuva virara tiharo,
17 Te vaiinti kauqurutanta koqema nimitaunarave. Vaiinti 9navu tainie vuavo?
18 Nantiharoe maa vaiintiva vo vatanaa vaiintivanoqai Kotira autu tuaherareva orurantero anivo? tiro.
19 Minti tivakero Ihuva vi vaiintirara tiharo, Are homa himpira vinarave. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai vaatavano koqema vivo, tiro. Ihuva turama.

Kotiva raqikiainarara tura
(Matiu 24:23-28)

20 Parasi vaiinti hininavu oru Ihura ireha tiha, Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiarirava tairentae qovaraiqianarove? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Viva qovaraiqiainara ne kia avuqohai ho tavevarave.
21 Kia vovano Kotiva raqikiainara tavero minima vaivo mainima vaivo tianarove. Kotiva vaiinti nahenti avutaqi vaiharo vikaqaa raqikianarove, tiro.
22 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vo enta aniraira ne vi entaraqaa ti Vataini Vatatai Vaintikara mintima tivarave: Ike, tinavu Ihura tavaataama ivo. Ihuva vohaa enta tinavu hampata vairaqe tenavu hovema tirarave, tivakehama ne kia ho ti tavevarave.
23 Vi entaraqaa vaiinti vonavu niara tiha, Ihuva minima vaivo. Mainima vaivo, timanta ne kia vika uva iriha vika avataqi vuate.

24 Aaquakaa utiharo ekaa naaruva ataama kainantema kema, te Vataini Vatatai Vaintika qoqaa orurante tuvirerave.
25 Vate maa entara vai vaiinti nahentika nora maara naane avuni ti timiteha ti qoririma timitaivaqe te qako qoqaa tuvirerave.
26 Noaava qaqi vau entara vaiinti nahenti mintuntemake, naantiara te Vataini Vatatai Vaintika tuvuaina entaraqaa vaiinti nahenti vohaa qaramake variqi vivarave.
27 Noaava vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi viha naata vaati varaqi vi vauvaro Noaava namariqi vuaina naavuraqi oriqetero vauvaro huvura namarivano ekaa vika ruqutu taiqa korave.
28 Te tuvuarira entava vaireva, Rotiva vau entara voqaarama varianarove. Rotiva vau entara vaiinti nahenti karavata namarivata namaqi vi, vika nái koqaa kaiqa varaqi vi, naata vaati varaqi vi, kara utuqi vi, naavu kaqaqi vi, minti mintimaqi vuvaro
29 Rotiva Sodomi vatukaihairo vuvaro naaruvaihairo ihavanovata *salfa* * orivanovata aaqu voqaantema kero, riharo vi vatanaaka ekaa ita taiqa korave.
30 Te Vataini Vatatai Vaintika qovaraiqiaina entarama vaiinti nahenti minti mintimaqi viha nái kaiqaqai varaqi vi vaivarave.
31 Vi entara vaiintivano naavu naanteqaraini vairava nai airaira varareva naavuqi oriqetaantorave. Vaiintivano naahoqi kaiqa vare vairava anirantero naavuqi vuantorave.
32 Rotira naatavano hampiqama viro taiqa vurara ne iritaate.
33 Vi entara te qutu vuarorave tiro, nai qaqi variqiro vuainarara noraiqamakero iriqiro vi variarirava qutuma vuanarove. Kia nai qutuainarara noraiqaakero iriqiro vi variarirava viva qaqi variqiro vuanarove.
34 Vi entara entaqi vaiinti taaraqanta taintaqaa vaite vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.
35 Vi entara nahenti taaraqanta kara tainti utuke vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove.
36 [Vaiinti taaraqanta naahoqi kaiqa vare vaivaro vohaiqaqai naaruvaini vita varero, vo mini kairaro varianarove,] tiro.
37 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira ireha tiha, Tairentae vi haikava qovarama vuanarove? tuvaro Ihuva vo uva tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Ta mantarainie qutu vuarira vaatava vainara, viraqaama memoravano ruvaaqumaviha vaivarave, tiro.

18

Tentoqa nahentiaravata Iasiaravata tura

1 Ihuva nai vaintinavuara Kotira aaramaqi viha kia popoheha qaqira kaate tiro, maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo,
2 Haaru *iasi*vano vo vatukaqaa vaiharo viva kia Kotira aatu qetaraitiro, kia nai kena vaiintiaravata noraiqaakero iri vau vaiintiva vaurave.
3 Viva vauvaro tentoqa nahenti vovanovata vi vatukaraqi vaurave. Vi nahentiva enena orurantero *iasi* vaiintivano vaunaini anirero tiharo, Vo vaiintivano ti qoraiqama timitainarara irihara are ti uva avuqavuqama timitaane, turave.
4 Minti tivaqiro vi vauvaro airi enta *iasi* vaiintivano kia vira kahaqiataa uvaro kia vira kahaqurave. Mintiaqiro viharo *iasi* vaiintivano virara ekaara tiharo, Te Kotiraravata vaiintiaravata kia noraiqaake iri vauraukave.
5 Tentoqa nahenti maara kia kahaqiataa imanta vauraro viva enena te unanaini ani vairave. Viva mintiaqiro vi vairaro ti popohama timitaantorave ti, kaiqe te vira uva vaaka avuqavuqama amitaare, turave, tiro.

* **17:29:** Salfa orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

6 Noravano Ihuva uva tuqantaakero minti tivakero tiharo, Tavaate. Qora *iasi*vano
kia vi nahentira kahaqiataa uvarovata, vira kahaqurave.
7 Kotira vaiinti nahenti aatitainaraqaavata, entaqivata, vira aaramaqi vi vaivaro
Kotiva kiae vika uva iriro kahaqama nimitaanarove? Kotiva qakoma keroe vika
kahaqama nimitaanarove?
8 Aqao, te tiari iriate. Kotiva vika uva iriharo vaakama vika kahaqama nimitaa-
narove turo, tiro. Minti tivakero Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika qaiqaa
tuvuaina entaraqaa vi entara Kotira uva iriha vira aaramaqi vi vai vaiinti nahentika
vaivarave, kiae vaivarave? tura.

Parasi vaiintiaravata takisi vare vau vaiintiraravata uva tuqantaakero tura

9 Ihuva minti tivakero tiharo, Vaiinti vonavu tiha, Tenavuqaima koqe vaiinti vaiha
avuqavu ni vauraukave. Vo vaiintinavu qora vaiintiqaima variavo, ti variarave. Kaiqe
te minti ti varia vaiintikara maa uvara tuqantaake tiare, tivakero vika tiva nimiro
tiharo:
10 Vaiinti taaraqanta Kotira Naavu vaunaini Kotira aarareka vurave. Vo Parasi
vaiintivano vuvaro vo *takisi* vare vau vaiintiva vurave.
11 Vitanta Kotira Naavuni orunte vauvaro Parasi vaiintivano oru nariaraa vokanta
vaiharo Kotira aareharo tiharo, Kotio, te kia vo vaiinti voqaara vauraukara ti, te ariara
koqema iarao turo. Kia te vo vaiinti aanare monu muara vare vauraukave. Kia te
hampi ni vauraukave. Kia te vora naatanti hampi ni vauraukave. Kia te *takisi* vare vai
vaiintira vitira voqaara vauraukave.
12 Te vohaa *uiki*qi vaiha ai kaiqara iriha taara enta kara auramateha vauraukave.
Te kaiqa vareha varauna monura rairake, kauqurutanta vataunara qihai vohaiqa ai
kaiqara iriha avuqavu ai amite vauraukave, turave.
13 Parasi vaiintivano minti ti vauvaro *takisi* vare vau vaiintiva niarakanta himpiro
vaiharo, kauriharo kia vuruvi tavaraitiro, nai mimira ruqutiharo tiharo, Oho, Kotio,
te vaaqu vaiintima vauro. Are tiriara mpo ike tiva timitaane turave, tiro.
14 Minti tivakero Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te tiari iriate. Kotiva Parasi
vaiintivano tu uvara kia iriraitiro, *takisi* vare vau vaiintira vira uvaqai iriro viva qora
kaiqa varo uvaravata nunka amitovaro vi vaiintiva nai naavuni anirantero vurave.
Nai autuqai viriniqama kaina vaiintira Kotiva vi vaiintira autu vatainiqamama
kaanarove. Nai autu vara vatainiqama kaaina vaiintira Kotiva vira autu viriniqa-
mama kaanarove, tiro. Ihuva turama.

Ihuva vainti naatinavu koqema nimitora
(Matiu 19:13-15; Maaki 10:13-16)

15 Vaiinti nahenti nái vainti naati ntita vare Ihuva nai kauqu vikaqaa vataarire tivake
aniromanta Ihura vaintinavu vika qioqiha niti vaura.
16 Vika minti tuvaro Ihuva vainti naati nai unaini naaramakero tiharo, Vainti
naati maaka qaqi kaimanta te iainanaini aniate. Kia vika aara kuvai nimitaate.
Vaiinti nahenti maa vaintika voqaantemake Kotirara irika, vikama Kotiva raqikiaina
vatukaraqi vaivarave.
17 Te quqaa uva tiari iriate. Vaiintivano kia vainti naati voqaantema kero, Kotira uva
ririava kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.

Airi airaira vate vau vaiintirara tura
(Matiu 19:16-30; Maaki 10:17-31)

18 Ihuva vauvaro Iutaa qiata vaiinti vovano vira irero tiharo, Are maara ti variara
vaiintiva koqevave. Te nana koqe kaiqae Kotira vara amitaqi vihae te naantiara
koqemake ekaa enta qaqi variqi virarave? tiro.
19 Minti tuvaro Ihuva nai tiva amiro tiharo, Are nantiharae tiriara vaiinti koqevave
tiarao? Kotiva vivaqaima koqeva vairave.

20 Are Kotiva tivato uvara irianarave. Vira uvavano maantima tirave:
Kia vora naatantira muara nuane. Kia vora arukaane.
Kia muara varaane. Kia una uva vo vaiintiqaa vataane.
Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane, turave. *(Katu Varora 20:12-16)*
Are vi uvara tivatora viraqai iriqira vuane, tiro.
21 Ihuva minti tuvaro vi vaiintiva tiharo, Te vainti naatiruka ekaa vi uvara iriqi ani ani, vate maa entaraqaa anintauro, tiro.
22 Minti tuvaro Ihuva vira uva iriro vira qaiqaa tiva amiro tiharo, Are vohaa kaiqaqai varaataarave. Nena ekaa airaira vatenara nimihara monu varakera, kia airaira vateka vuru rairakera nimiraro naaruvaini ai koqaa airairavano variarire. Mintima kera, viraqaahaira ti tivataqira aniane, tiro.
23 Minti tuvaro vi vaiintiva airi airaira vatovara tiro, vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
24 Vira muntukavano qoraiquvaro vauvaro Ihuva vira tavero tiharo, Airi airaira vate vai vaiintika vukaari utihama Kotiva raqikina vatukaraqi vivarave.
25 ⌞*Kameri*vano uqa noqi ho ruqiaraarirava vairavauve, airi airaira vataaina vaiintiva vivavata Kotiva raqikiaina vatukaraqi ho vuanarove, tiro.
26 Minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri, Ihura ireha tiha, Ike, ⌞airi airaira vateka kia Kotiva raqikinaraqi ho vivera,⌟ Kotiva nai ta vaiintikae ntitaanarove? ti.
27 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vataini vaika nai kempukaqohai kiama ho Kotira vatukaqi vivarave. Kotiva kahaqiramanta vika homa vivarave. Kotiva ekaa kaiqa ho vare vaivama vaivo, tiro.
28 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Tavaane. Tenavu ai avataqi virera iha, tentanavu una haikara ekaa mini ke qaqima anuro, tiro.
29 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Eo, quqaama tira iarao. Ho te tiari iriate. Vaiintivano Kotiva raqikiaina kaiqarara iriharo nai maaqa mini kero nai naatave, nai qata vakaukave, nai noka qokave, nai vaintairave, viva vika vikavata mini kero Kotira kaiqa varareva viraro
30 Kotiva vi vaiintiva vi haikara mini kainara iriharo, vi vaiintira maa entara airiqama kero amianarove.
Mintiraro vi vaiintiva naantiara ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.

Ihuva nai qutu vuainarara qaiqaa tura (Matiu 20:17-19; Maaki 10:32-34)

31 Minti tivakero Ihuva nai vainti 12navuqai ntita vo kanta vuru kero tiva nimiro tiharo, Iriate. Te Vataini Vatatai Vaintikama vauro. Tenavu Ieruharemini oru vuariraro haaru paropeti vaiintinavu tiriara qara ntuvato uvava, ekaa vi uvava quqaa vivauma varianarove.
32 Tenavu Ieruharemini oruraari vika ti ravaaqavu vare vuru vo vatanaaka kauquqi nimimanta vi vatanaaka ti naaraihama timite, tiriara qora uva tiva timite, tiqaa taara vihi timitevarave.
33 Mintiaqi viha vika ti kaavu humiqake vate, ti harukaiqe te qutuvi taaramo enta variariraro ⌞Kotiva ti qaiqaa qaqi vara himpima kairaqe⌟ te qaqi variqi virerave, tiro.
34 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu kia vira uva kankomake iriraiti vaura. Vi uvara okaravano kukeqa viro vaumanta vika tiha, Ihuva nana uvae ti vaivo? Kia tenavu vira uva kankomake iruro, tura.

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora (Matiu 20:29-34; Maaki 10:46-52)

35 Ihuva Ieriko aumanto vuvaro vaiinti vovano avu qimpa vuva aara auvahini oquviro vaiharo airaira naariharo timiate ti vau vaiintiva vaiharo irumanta
36 airi vaiinti nahenti vihai aitareha vi vauvaro viva vika irero tiharo, Tavaate. Nana haikavanoe qovaraiqimantave? tumanta

37 vika vira tiva ami tiha, Ihuva Nasaretihainaava uritare vaivo, tura.
38 Vika minti tuvaro viva naveraitiro tiharo, Ihuo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
39 Minti tumanta vaiinti nahenti vira avuni vauka vira atiha tiha, Are evaara variane, tuvaro viva vika uva kia iriraitiro, qaiqaavata qaqiqai noraiqaakero naveraitiharo, Devitira Maaquo, tiriara mpo ike tiva timitaane, tiro.
40 Minti tuvaro Ihuva oru viraqaa himpitero vaiharo avu qimpavu vaiintira vira vite maini te iainanaini aniate tumanta vika vira vite aumanto vuru kovaro Ihuva vi vaiintira irero tiharo,
41 Te ai nantire ururae aniarao? tiro. Minti tuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ti tivu rampaikaanerama te ai aarauro, tiro.
42 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho avu rampaikera tavaane. Are tiriara ti kahaqiariravave tiararoma ai avu rampai vivo, tiro.
43 Minti tuvaro vaakama vira avuvano rampai vuvaro viva ho tavero, viraqaa-hairo viva Kotira autu tuahereharo Ihura avataqiro vumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka, vikavata vi haikara tave Kotira autu tuahere vaura.

19

Sakiusira uva

1 Ihuva Ierikoni orurero vatukaqi vi vauvaro
2 *takisi* vare vau vaiintinavukaqihairo qiata vaiintivano airi airaira vato vaiintiva Sakiusiva mini vaura.
3 Vi vaiintiva iruvaro Ihuva aitare vauvaro viva tiharo, Ihuva nai ta vaiintivave, tivakero vira tavarare tumanta airi vaiinti nahenti ruvaaquma vuka Ihura mantaaqa kovaro viva iqu vaiintivano vaiharora tiro, kia Ihura ho tavora.
4 Kia ho vira tavaarirava vauvaro viva naane kantero Ihuva vireva u aararaqaa orurero Ihura tavareva katari kantakaara vauraqi qaramaviro vaura.
5 Viraqi vauvaro Ihuva anirero vuruvi Sakiusira tavero virara tiharo, Vaaka vataini vaavi raane. Vate te ai naavuqi oru vairerave, tiro.
6 Minti tuvaro Sakiusiva vaaka vaavi rero voqamakero quahakero Ihura vitero nai naavuqi vuru komanta
7 vaiinti nahenti vira taveha nuntu nauntu tiha mintima ti: Vi vaiintiva qora vaiinti muara vaiinti naavuqima vivo, ti.
8 Vika minti tuvaro Sakiusiva himpiro Nora Vaiinti Ihura tiva amiro tiharo, Noravauvo, iriane. Te ariarao tiha tenta vatauna onaanara rairake hini vehi vaiinti nahenti nimirerave. Vo vaiintinavu tiriara tiha, Are *takisi* vareharama are vi monura voqavata varaanarave tivera, te kia vohaa tataaqai vika nái nimiraiti, te vika erakaimaante tataama nimirerave, tiro.
9 Sakiusiva minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te vate maa naavuraqi anire tavauramanta ne qora aara qaqirake Kotira aaraqaa vireka auti variavo. Maa vaiintiva Eparahaamira vohaa ankuvanoma vaivo.
10 Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te kakakima vi vaiintika ranta kaariraro Kotiva vika ntitaarire ti anuraukave, tiro. Ihuva minti turama.

Nai kaiqa vaiinti 10navu monu nimurara uva tuqantaakero tura (Matiu 25:14-30)

11 Ihuva uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika vira uva iri vauvaro Ihuva Ieruharemi aumanto ani vaumantara ti, vaiinti nahenti nái irike tiha, Kotiva vira kempuka amiraro viva noraiqama viro tinavuqaa raqikiarira entava aumaiqivo, ti vaura.
Vika nái irike minti ti vauvaro

12 Ihuva maa uvara tuqantaakero vika tiva nimiro tiharo, Nora vaiinti vovano tiharo, Te niaraini vo vataini oru variari ti noraiqama kaiqe te avuhainaa vaiintiqamavi, viraqaahai te orurante maini anirerave, turave.
13 Nora vaiinti viva minti tivakero, viva vireva iharo nai kaiqa vaiinti kauqurutanta naarama kero 20 kinaa 20 kinaa nimiro vika tiva nimiro tiharo, Maa monuraqohai oru koqaa kaiqa vare vaiqe te orurante anirerave, turave.
14 Minti tivakero vumanta vi vataraqi vauka vira navutaiqiha vaiinti vonavu nititeha tiha, Nenavu vira naantiaraini oru viha vaiinti nahentiara mintima tiate: Hauri vi vaiintiva avuhainaa vaiintiqama viro viva orurantero tinavuqaa ani raqikiantorave, tiate, turave.
15 Vi vatanaaka minti tivake vauvaro nora vaiintivano vo vataini oru vaumanta vira noraiqama kovaro viva avuhainaa vaiintiqamaviro orurantero anirero viva nai kaiqa vaiinti haaru monu nimuka naarama kero tiharo, Te monu ni nimunaraqaahai ne nanti nanti monue voqavata vara vataavo? turave.
16 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano naane anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timiaramanta te viraqohai kaiqa varakema 200 kinaama vara vatauro, turave.
17 Minti tuvaro nora vaiinti viva virara tiharo, Are koqema kehara kaiqa varaarao. Are inaara kaiqa koqemakera varaaramantara ti, te nora kaiqavata ai amirarave. Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurutantaqaama raqikinarave, turave.
18 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianaraqohai te kaiqa varakema 100 kinaama vara vatauro, tuvaro
19 vi vaiintirara tiharo, Te ai noraiqama kaarirara are vatuka kauqurunavuqaa raqikinarave, turave.
20 Minti tuvaro vira kaiqa vaiinti vovano anirero tiharo, Noravauvo, are 20 kinaa timianara maa nena qaqi varaane. Te vi monura tavunaqi apuqamake kukeqa taunarave.
21 Are kaiqara vuana vaina ti variara vaiintiva variaramantara ti, te ai aatu qeteha vauro. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, turave.
22 Minti tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Oho, are qora kaiqa vaiintima vaira iarao. Te nina uva virara irihama ariqaa uva vatarerave. Are tiriara tihara, Are kaiqara vuana vaina ti variaravave. Are voka ia haikara hampi vare variaravave. Are voka kara ututaara oru hampi qanti variaravave, tianarave.
23 Minti tiharama are nantiharae kia vi monura *benki* naavuqi vuru vatera iarao? Are mintiaraitirio, te orurante ani vaiha vi monuraravata, viva kaiqa aututaira *interes* monuvata, monu vatamake homa varauraitirio, turave.
24 Minti tivakero viva mini himpite vau vaiintikara tiharo, Ne vi vaiintiraqaahai vira 20 kinaa raqiake vare vuru 200 kinaa vataina vaiintira amiate, tumanta
25 vika aqao ti, Vi vaiintiva airi monu 200 kinaama vataivo, tuvaro
26 viva tiharo, Te tiari iriate. Vo haika vate vaiintika vikama voqavata varevarave. Kia vo haika vataira vaiintiva vairaqe viva ina haikara inaara haikavata te qaqinima vara kararave, turave.
27 Minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintinavu ti navutaiqiha tiriara viva tinavuqaa raqikiantorave tia vaiintika, ne vika ravaaqavu vare ti tivuqaa vuru ke aru taiqa kaate, turave, tiro. Ihuva vi uvara tuqantaakero turama.

Vaiinti nahenti Ihura quahama amite vauvaro viva Ieruharemiqi vura (Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ioni 12:12-19)

28 Ihuva minti tivakero nai vaintiaravata Ieruharemini viharo viva naane avuni vura.
29 Viva avuni vumanta Betapasivata, Betanivata, Orivi Aiqina auvoqi vau vatukatanta aumanto vauvaro Ihuva nai vainti taaraqanta nititero tiharo,

30 Netanta viti vatukaraqi vuate. Netanta orure tavaivaro vi vatukaraqi *donki* qaraaka kantaruma teva varianarove. Vi *donki*raqaa kia vaiintivanovata vira tauvaqaqaa oqu viha ni variarave. Netanta oru *donki* vira ranta kema, kuvantu kema maini vare vuru timiate.
31 Vovano nitantara tiharo, Nantihae netanta vira qanti variavo? tirera, netanta mintima nai vira tiva amiate: Titanta Noravano virara timanta anuro, tiate, tiro.
32 Ihuva minti tivakero vitanta nititomanta vitanta orure tavovaro Ihuva tuntemakero vivauma vaura.
33 Vitanta *donki* qanti vaumanta *donki* vira qokavaranavu vitantara tiha, Netanta nantihae vira kuvanti variavo? tumanta
34 vitanta tiha, Titanta Noravano virara timanta anuro, ti.
35 Vitanta minti tivake *donki* vira kuvantuke vare vuru Ihura amura.
Vuru Ihura ami, vika nái utavaaqa *donki* vira tauvaqaqaa vuqi amite Ihura kahaquvaro Ihuva viraqaata vaarirero oquvi vaiharo vura.
36 Ihuva *donki*qaa oquviro aaraini vi vaumanta vaiinti nahenti Ihura quahama amitareka vika nái utavaaqa ravaqaake aara vaura vuqi amite vauvaro
37 Ihuva Ieruharemi aumanto Orivi Aiqinaqaahairo vu aararaqaa oru romanta vira avataqi nuka airitahaa ruvaaqumavi aakara ntavaqi viha Ihura kaiqa tavorara iriha quaheha Kotira autu tuahereha vaura.
38 Vika Kotirara tiha,
Noravauvo, avuhainaa vaiintivano nina autuqaa aninara koqema amitaane. *(Ihi 118:26)*
Kotiva naaruvaihairo tinavu maateraiqama timitaarire. Kotira mpeqa okaravano nai virini uritarakero takuqiharo vairara ti, kaiqe tenavu vira autuqai tuahera kaare, ti.
39 Vaiinti nahenti minti tivaqi vi vaumanta Parasi vaiintinavu vika hampata vauka Ihurara aqao tiha, Maara ti variara vaiintio, nena vaintinavuara evaara variate tiane, tuvaro
40 Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vika evaara vaivera, aaraqaa vai orika vika naveraitiha ti hutu tuaherama kevarave, tiro.

Ihuva Ieruharemiqi vaukara iqi rata nimitora

41 Ihuva minti tivakero Ieruharemini aumanto anirero nora vatuka vira tavero vira iqi rata amitero tiharo,
42 Mpo, are maateraiqihara vi vaina aarara tavaataara vaivara are kia tavaanarave. Vi aarava kukeqa vivarara tira, are kia vira tavaarao.
43 Naantiara vo enta anintaira ai navutaaka aninte vika ai vaantaavura tataaqa vata ntavaqi uri, ekaa virante airante ututumate, ekaa vatukaqi vi aararavata kuvaite, ekaa hihai hihai ani ai arireka auti vaivarave.
44 Vika ai aatarake aivata, ai avutaqi vai vaiinti nahentikavata, ekaa aru taiqa kevarave. Vate Kotiva ai kahaqiaina entava vaivaravata, are kia virara kankomakera iriarao. Vira kaara ai vehi autukeha ekaa ori tampamake vatora ekaa ravantiaqa aqukaivaro kiama voqavanovata qaqi varianarove, tiro.
Ihuva Ieruharemi vatukara minti tura.

Ihuva Kotira Naavuqi koqaa kaiqa vare vauka nititama kora (Matiu 21:12-17; Maaki 11:15-19; Ioni 2:13-22)

45 Ihuva minti tivakero Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta koqaa varareka kaiqa auti vau vaiintika viraqi vi kaiqara vare vauvaro Ihuva vika rauntu veva vahaaqaini kero tiharo,
46 Kotira vukuqi Kotiva mintima turave: *Vaiinti nahenti ti naavuara Kotira aare varia naavurave tivarave*, turave. *(Aisaiaa 56:7)*
Oho, ne minti variavarora tiro, maa naavuva muara vaiinti kukeqavi vaiha uki varia naavuraiqama vivo, tiro.

47 Ihuva minti tivakero viraqaahairo Kotira Naavuqi oru vo enta vo enta vaiharo
vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiqiro vi vaura.
Mintiaqiro vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata,
maara okara ti vau vaiintikavata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura arukarare ti,
tavomanta
48 qaqi vaiinti nahenti ekaa vika Ihura uva irireka auti vaumantara ti, nora
vaiintinavu vira aruke aarara ranteha tavovaro kia ho vaura.

20

Ihurara tavave ai noraiqama kaivarae are vi kaiqara vare variarao tura
(Matiu 21:23-27; Maaki 11:27-33)

1 Vo enta Ihuva Kotira Naavuqi Kotira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva
nimi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara
ti vau vaiintinavukavata, nora vaiinti vonavuvata, vika anire
2 Ihura atiha tiha, Are ta vaiintiva vaiharae maa kaiqara vare variarao? Tavave ai
noraiqama kaivarae are maa kaiqara vare variarao? Are tinavu tiva timiraqe iriare,
ti.
3 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Kaiqe te naane uva vo ni irama nimitaare.
4 Tavave Ionira noraiqama kovaroe viva vaiinti nahenti namari nimi vaurave?
Kotivae, qaqi vaiintivanoe, vira noraiqama kovaro viva minturave? Ne ti tiva timiqe
iriare, tiro.
5 Ihuva minti tumanta vika nai ire nai ire iha tiha, Tenavu nana uvae tirarave?
Tenavu tiha, Kotiva vira noraiqama korave, tiarera, viva tinavuara tiharo, Ne nantihae
Ionira uvara kia quqaave tiavo, tiantorave.
6 Tenavu tiha, Qaqi vaiintivano vira noraiqama korave, tiarera, vira kaara vaiinti
nahenti, maa naavuraqi ruvaaqumavi variaka ori utu vare tinavu aavata ruqutu
kevorave. Qaqi vaiinti nahenti maaka Ionirara tiha, Viva paropeti vaiintivano
vaurave, ti variarave, ti.
7 Vika minti tivake Ihura tiva ami tiha, Nai tavave Ionira noraiqama korave? Kia
tenavu virara kankomake irunarave, ti.
8 Vika minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Ne minti tiavera tevata tinta
noraiqama kaimanta maa kaiqara vare vaunarara kia nintavata tiva nimirerave, tiro.

Uaini naaho ututorara uva tuqantaakero tura
(Matiu 21:33-46; Maaki 12:1-12)

9 Ihuva minti tivakero uva vo tuqantaakero vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo,
Vaiintivano *uaini* naahoqi ututero viraqaahairo niara vataini vireva iharo vokuka tiva
nimiro tiharo, Ne ti *uaini* naahoqaa raqiki timite vaiqe te vuare, tivakero nai maaqa
mini kero airi enta vo vataini vaireva vurave.
10 Mini oru vauvaro *uaini* hiqiaina entava anirovaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitero
tiharo, Oru ti naahoqaa raqiki timite varia vaiintika vuru tiva nimiramanta vika *uaini*
tintavata hiqi timitaate, turave. Minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano mini vumanta vika
vira kaiqa vaiinti ruqutuke kaavu umiqake vatovaro viva kia *uaini*vata vararaitiro,
qaqi orurantero anurave.
11 Viva qaqi orurante anuvaro viva nai kaiqa vaiinti vo atitovaro vumanta vika
viravata ruqutuke kaurira haika amuvaro vivavata qaqi orurantero anurave.
12 Mintuvaro naaho qova nai vainti vo atitovaro vumanta vira naahoqaa raqiki amite
vau vaiintika vira teqa taaqamake viravata naahoqihai aaqaini vara vaati aqukorave.
13 Mintuvaro naaho qova tiharo, Te virara nantie irarave? Kaiqe te tenta maaqu,
tinta hantuqa vainara atitaariraro viva viramanta virara nai vira maaquvanove
tivakeha vira koqema amitaate, turave.

14 Minti tivakero viva nai maaqu atitama kovaro vumanta vira naahoqaa raqiki
amite vauka vira tave nai tiva ami nai tiva amiha tiha, Maa vira maaquvanoma anivo.
Kaiqe vira arukaariraro vira naahovano tinavuniqama vuarire, turave.
15 Minti tivake vika naahoqihai aaqaini vira vara vaati aquke arukorave, tiro.
Ihuva vi uvarara tuqantaakero minti tivakero vika irama nimitero tiharo, Minturara
tiro, naaho qova nai maaqu arukora kaara nantie ianarove?
16 Naaho qova anirero nai naahoqaa raqiki varia vaiintika aru taiqakero, vo
vaiintinavuara ti naahoqaa raqiki timitaatema tianarove, tiro.
Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kiama viva
mintianarove, tuvaro
17 Ihuva vika taveharo vika irama nimitero tiharo, Maa uvava Kotira vukuqi qara
ntuvatora vira okaravano nana uvae vaivo? Ne ti tiva timiqe iriare:
Ori naavu kaqeha vo oriara, kia koqe orive tivake qaqirakaa oriva, vi orivama
naaquraiqama vivo, turave. *(Ihi 118:22)*
18 Vi oriraqaa tuantapo iro hiqiri virava rukavuma vuanarove. Vi oriva virihairo
vaiinti voqaa hiqiri virera, vi vaiintira ruqutu kero konkomaiqama kaanarove, tiro.
19 Minti tumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintika vika noranavuvata, vika tiha, Viva vi uvara tiharoma tinavuarama uva
tuqantaakero ti vaivo, ti. Minti tivake vika Ihura ravaaqavu karare tihavata, qaqi
vaiinti nahenti naatu qeteha kia ho Ihura ravaaqavu kora.

Sisaara takisi aqu amiterara Ihura irama amitora (Matiu 22:15-22; Maaki 12:13-17)

20 Vika vaiinti nahenti naatu qeteha kia Ihura ravaaqavu karaiti, vika qaqi kantahai
vira aitutiha vaiinti vonavu nitite tiha, Ne oru qaqi vaiinti voqaara vaiha, vira uva iriqi
vivaro viva hampi uva tirera, ani tinavuvata tivita kaiqe tenavu *kamaani*ra vuru tiva
amiariraro ani Ihura ravaaqavu kaarire, ti.
21 Vika minti tivake vaiinti vonavu nititomanta vinavuka orure Ihurara mintima
ti: Maara ti variara vaiintio, tenavu tavaurara are vaiinti nahenti avuqavu uvaqai
tiva nimi variaravave. Are nora vaiintiaravata, qumina vaiintiaravata, vohaa qarama
keraqai uva tiva nimi variaravave. Are vaiintivano Kotira aaraqaa vuainarara
avuqavuqama kera tinavu tiva timi variaravave.
22 Are maa uvara tinavu tiva timiraqe iriare. Tenavu Kotira uva irihama hoe tenavu
Romeni vatanaaka vika avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* aqu amitararave? ti.
23 Vika minti tuvaro Ihuva irumanta vika virara hampi uva tiarire tivake minti
tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo,
24 Ho nenavu monu vo vara kaiqe tavaare, tiro. Tumanta vika monu vara kovaro
tavero tiharo, Monu viraqaa tara virie vaivo? Tara autue vaivo? tiro. Minti tumanta
vika tiha, Vira Sisaarave, tura.
25 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Virara irihama ne Sisaava ina haikara nai
amitaate. Ne Kotiva ina haikara nai amitaate, tiro.
26 Ihuva minti tumanta vika Ihurara vaiinti nahenti hampi uva tiva nimiarire
ti, tavovaro kia viva hampi uva tumanta vika Ihuva tu uvara iri tiha, Ike, viva
tinavu uvavata aatara kero koqe uva tivo, tivakeha kauqu runkinkirimake viraqaahai
qaqirake tirema vaura.

Satiusi vaiintinavu Ihura irama amitora (Matiu 22:23-33; Maaki 12:18-27)

27 Vaiinti vonavu Satiusi vaiintinavu vika nái maara uva iriha tiha, Vaiintivano qutu
viro ekaarama qutu vuanarove. Viva kiama qaiqaavata ho qaqi himpuanarove, ti vau
vaiintika orure Ihura irehama tiha,

28 Maara ti variara vaiintio, tinavu kaivaqava Mosiva maara uva tinavu tiva timiharo
mintima qara ntuva torave: Vaiintivano kia vainti vataraitiro, qutu viraro vira
qatavanoe vira vakaavae vira naata varatero vainti kuvuarama amitaanarove, turave.
29 Tenavu tiarirara iriane. Haaru qata vakauka 7navu vaurave. Vinavuka
avuhainaava nahenti varatero kia vainti vataraitiro qutu vuvarora tiro,
30 vira qata naantiaraihainaava viva vira naata varatero vivavata kia vainti
vataraitiro, qaqi variqi viro qutu vurave.
31 Viva qutu vuvaro vitanta tavaaraihainaava vi nahentira varatero kia vainti
vataraitiro, qaqi variqi viro vivavata qutu vurave. Mintiaqi vi, ekaa vi ankuka vi
nahentira varate kia vainti vataraiti, ekaa qaqi qumina qutu vurave.
32 Qumina qutu vuvaro nahentivanovata variro qutu vurave.
33 Naantiara vaiinti nahenti qaiqaa qaqi himpi vai entaraqaa vi nahentiva tara
naatavanoe varianarove? Viva qaqi vau entara qorainti 7navu varatorave, ti.
34 Satiusi vaiintinavu minti tuvaro Ihuva vika nái tiva nimiro tiharo, Vataini varia
vaiinti nahentika nai varate nai varate i variarave.
35 Naantiara Kotiva hini vaiinti nahentiara ne koqe vaiinti nahentive tivakeharo vika
qaqi himpima kairamanta qaqi variqi vika, vika kia nai varate nai varate ivarave.
36 Vika *enseli*navu voqaara vaihama kia qaiqaa qutu vivarave. Kotiva vika nái
quntama teraqaahairo qaiqaa qaqi vara himpima kaainarara ti, vika Kotira vaintima
vaivarave.
37 Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuaina okarara ni kaivaqava Mosiva qara
ntuva torave. Kotiva iha ite vau katariraqihairo Mosirara uva tu entara Mosiva Nora
Kotirara mintimakero qara ntuva tero tiharo: *Variqavano vaireva, viva Eparahaami-
raqaavata, Aisaakiraqaavata, Iekopiraqaavata, raqiki vaivama vaivo*, turave.
38 Ho iriate, Variqavano Kotiva kia qutu viro taiqavi haikaraqaa raqiki vaivama
vairavauve. Viva qaqi variqi vi vai haikaraqaa raqiki vaivama vaivo. Vaiintivano
qutu vivaro Kotiva qaqi vai vaiintiraqaa raqikintema kero, viva vira maraquraqaavata
raqiki vairave, tiro.
39-40 Ihuva minti tumanta maara uva okara ti vauka hininavu qeteha tiha, Tenavu
Ihura vo uva irama amitaariraro tinavu uva aatara kaantorave, tivake Ihurara tiha,
Maara ti variara vaiintio, are koqe uva vika nái tiva nimira iarao, tivake qaqirake
tirema vaura.

Ihuva Mesaiaara okarara vaiinti nahenti irama nimitora (Matiu 22:41-46; Maaki 12:35-37)

41 Ihuva vika irama nimitero mintima tiro: Vaiinti hininavu tiha, Kotiva atitaarira
vaiintiva *Mesaiaa*vano Devitira anku vohaa anku vaiintiqaima varianarove, ti variar-
ave. Nantihae vika minti ti variavo?
42 Devitiva nai ihi qara ntuvato vukuraqi nai tiharo:

Noravano ti Nora Vaiintiara tiharo,
Are uritarera ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe
43 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are vikaqaa nena aiqu ntava taane,
turave. *(Ihi 110:1)*

44 Devitiva haaru mintima qara ntuva torave. Devitiva *Mesaiaa*vano qovaraiqi-
ainarara tiharo, Viva ti Nora Vaiintive, turave. Devitiva minti turara tiro, nantiakeroe
*Mesaiaa*vano Devitira nainti ho varianarove? tura.

Maara okara ti vau vaiintika qora kaiqara rauriha variate tura (Matiu 23:1-36; Maaki 12:38-40; Ruki 11:37-54)

45 Ihuva vika irama nimitomanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka vira uva iri
vauvaro Ihuva nai vaintinavuara tiharo,
46 Nenavu maara okara ti varia vaiintikara rauriha variate. Vaiinti nahenti vika
taveha uva manteha quahaate ti, vika vukai tavuna koqe tavuna rumpa vare vaiinti

nahenti nivuqaa *maaketi*qi vi ani variarave. Vika maara naavuqi oriqete qora tainta qaqirake oru koqe taintaqaaqai oquvi variarave. Vika ovata naaraqaa vaiha vikara nora vaiintive tiate ti, vaiinti taruka oquvi variaraqaaqai vikavata oru oquvi variarave.
47 Vika tentoqa kaa nahentika naavuvata, airairavata, muara vareha tiha, Vonavu tinavu vaaqu kaiqa taveha tinavuara qora vaiintive tivorave, ti, vika vaiinti nahenti nivuqaa Kotira vukai aare variarave. Oho, vira kaara vikaqaa uva uritareroma varianarove, tiro.
Ihuva turama.

21

Vehi nahentivano Kotira kaiqara iriharo inaara monu taquqi aqukora (Maaki 12:41-44)

1 Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo tavomanta airi airaira vato vaiintika anire Kotira kaiqara irihama nora monu taquqira vaati aquke vaura.
2 Vika minti vauvaro Ihuva vaiharo tave vauvaro tentoqa nahenti vehi nahentivano anirero vivavata taquqira monu uapaara taarauruqai vaati aqu kora.
3 Viraqi vaati aqukovaro Ihuva tiharo, Ho tavaate. Vehi nahenti tentoqavano aqukai monuva ekaa airaira vataaka aqukaa monuravata aatara kaivo.
4 Airi airaira vate variaka vika nái monu hiniqai taquqi vaati aqukaavo. Vi nahentiva vehi vaiharo nai vatai monura ekaa aqu kaivaro, kia viva nai kara varaarira monuva hinivanovata vaivo, tiro. Ihuva turama.

Kotira Naavu rampai taiqakerara tura (Matiu 24:1-2; Maaki 13:1-2)

5 Ihura vainti vonavu Kotira Naavuara tiha, Vi naavura tavaate. Vira koqe naavuve. Vaiinti nahenti Kotirara irihama monu aqukaamanta koqe ori, vo ori vo ori varake koqe naavu kaqataa naavuva vairave, ti.
6 Vinavuka minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne vate maa naavura tave variarave. Oho, ⌞naantiara navutaaka ani⌟ ekaa maa naavura rampaike naavu vira kaqato orira, vo ori vo ori vara aqu kaivaro kia ori voqavanovata nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa varianarove, tiro.

Naantiara airi maaravano qovarama vuainarara tura (Matiu 24:3-14; Maaki 13:3-13)

7 Ihuva minti tumanta vika tiha, Maara ti variara vaiintio, tairentae mintianarove? Nana nana haikavanoe qovaraiqiraqe tenavu vi haikaraqaa ampeqamake taveha vi entava aniraarirava aumantoma vaivo tirarave? Are virara tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
8 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vovano virara ni una uva tiva nimiantorave tiha ne raurihama variate. Naantiara vaiinti airitahaa anire ti hutu reha tiha, Kotiva ti tititaimanta anuraukave. Te maa vi vaiintikave. Ho vi entava aniraivo, tivarave. Vika minti timanta ne kia vika avataqi vuate.
9 Ne vaiha irivaro vo vatanaava vo vatanaara vataakero iqoka raqiramanta ne kia qetaate. *Kamaani*ra hampata iqoka raqimanta ne kia qetaate. Vi haikava naanema qovaraiqiramanta ne kiama tiha, Ekaara entavano aniraivo tiate, tiro.
10 Ihuva minti tivakero viva qaiqaavata tiva nimiro tiharo, Vo vatanaava vo vatanaara vataakero raquanarove. Avuhainaa vaiinti vovano avuhainaa vaiinti vo vataakero raquanarove.
11 Naantiara ekaa vataini vaturavano noraiqama kero utuanarove. Karara nararaiqi entava vo enta vo enta varianarove. Rovaravano aruaina entava varianarove. Naantiara naaruvaini aatu itaaina haikava vo haika vo haikavano qovarama viramanta vaiinti nahenti vi haikara ampeqamake taveha tiha, Ike, nana haikavano qovaraiqirevae minti vaivo, tivarave.

12 Kia vi haikava vi haikava qovaraiqiaina entara vika ni naane ravaaqavuke
qoraiqama nimitevarave. Vika ni ravaaqavu vare vuru maara naavuqi *ko* tivake, ni
karapuhiqama kevarave. Ne ti kaiqa vare vaimantara ti, vika ni ravaaqavu vare nora
vaiinti nivuqaave, avuhainaa vaiintinavu nivuqaave, vuru kevarave.
13 Mintima vare ni vuru kaivaro vi entarama ne ti uva vika tiva nimiva varianarove.
14 Vika *ko* nimire imanta ne kia airi avu aato utiha tiha, Nana uvaqohaie tenta auta
ntiha tirarave, tiate,
15 Tema vi entara ni kahaqiari ne koqemake kempuka uva ho tivarave. Ne vi uvara
minti mintimake timanta ni qoraiqama nimiteka kia ho ni uva aatara kevarave.
16 Naantiara niqaa uva vataate ti, ni noka qokave, ni qata vakaukavarave, ni vohaa
ankuve, ni tontinavuve, vikama ni qovaraiqamake vaimanta ni ravaaqavu kevarave.
Ni ravaaqavuke ni vonavu aruma kevarave.
17 Vi entara ekaa vaiinti nahenti niara Ihura vaintive tihama vika ni iri qoraiqama
nimitevarave.
18 Vika mintimanta ne kia qetaate. Ne homa vaivarave. Kia ni qiata kauki
voqavanovata kakakimaviro taiqa vuanarove.
19 Ne kempukaiqamake variqi vivera, ne homa ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro.

Ieruharemi taiqake entarara tura
(Matiu 24:15-22; Maaki 13:14-20)

20 Minti tivakero Ihuva tiharo, Ne vo enta tavaimanta iqoka vaiintinavu Ieruharemi
vatuka ututuma taimanta ne tiha, Ieruharemi taiqaaina entava aumanto vaivo, tiate.
21 Vi entara Iutiaini vaika himpi aiqu autute aiqina vainaini ruqemake vuate. Vi entara
Ieruharemiqi vaika himpi kante viraqihai ruqemake vuate. Vi entara Ieruharemi
auvahianta vaika nora vatukaqi kia vuate.
22 Vi entara vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera kaara Kotiva vika ntaihaanarove.
Vi entara haaru Kotira vukuqi vikara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.
23 Vi entara nahentinavu vainti taiqaa vikave, vainti naama nimi vai nahentikave,
oho, vi entara vika qoraiqama vivarave. Vi entara maa vataraqaa vaika nora maaraqi
vaiha voqamake qoraiqamavi variqi vivarave. Vi entara Kotira arara itairaro maa
vatanaaka ntaihama kaanarove.
24 Vi entara iqoka vaiintinavu anire vika nái iqoka paipeqohai maa vatanaaka
hininavu aruke, hininavu rumpa vare vo vataini vo vataini vuru kevarave. Vi
vatanaaka kia Kotira uvavata iriaka Ieruharemiqi vi aniha rahitama kevarave. Vika
Ieruharemini variqi vi vaivaro ⌞Kotiva hove tina entaraqaa⌟ vika Ieruharemiqaa raqiki
entava taiqa vuanarove.

Ihuva nai qaiqaa tuvuainarara tura
(Matiu 24:29-31; Maaki 13:24-27)

25 Naantiara naaruvaini voqara ina haikava qoraiqianarove. Kuarivanove, tora-
vanove, opu makauvanove, vi haikava vi haikava aahuvaiqiro vairamanta vaiinti
nahenti tave tiha, Oho, nana haikavanoe qovaraiqireva auti vaivaro vi haikava vi
haikava minti vaivo? tivarave. Naantiara vevara nora namarivano noraiqaakero qaki
qakiharo taku takaa ti vairaro vataini vaika vo vatanaa vo vatanaaka namari vira aatu
voqamake qetehama vaivarave.
26 Naantiara naaruvaini vaira haikava vaiharo hampiqama kero qaki qaki i vaira-
manta vaiinti nahenti vira tavehama nantie ianarove tivakehama qetehama avu rira
ira hiqiri vaivarave.
27 Minti vaira ekaa maa vata maataraqaa vaika tave vaiqe te Vataini Vatatai Vaintika
naaruvaihai tonavuqaa tuvi variari vika ti tavevarave. Te vahehema taarira haikava
voqamakero takuqiharo hantaiqi vairaqe te kempukavano tuvirerave.

28 Naantiara vi haikara vi haikarara tunara hoqarama tairamanta ne kia qetaraiti,
ne qaqi himpi qiata tuaherake vaaviaramavi vaiha tiha, Tinavu kuvantu timitaaina
entava aumantoma vaivo tiate, tiro.

Ihuva fiki katariara tura
(Matiu 24:32-35; Maaki 13:28-31)

29 Ihuva minti tivakero viva uva vo tuqantaakero tiva nimiro tiharo, Ne *fiki* katariara-
vata vo katariaravata iriate.
30 Ne tavaavaro *fiki* katari qaraaka ankuri ntaimanta ne tiha, Nora kuari itaaina
entava aumantoma vaivo, ti variarave.
31 Vira voqaantemake, naantiara qovarama vuaina haikarara tunara ne viraqaa
ampeqamake tave tiriara tiha, Kotiva tinavuqaa raqikiarira entava aumantoma vaivo,
tiate.
32 Te quqaama turo. Maa entara vaika kia taiqa vivaro ekaa vi haikarara te turava
vivauma varianarove.
33 Naaruvavanovata vatavanovata taiqa viraro ti uvavanoqaima kia taiqa viraitiro,
qaqima variqiro vuanarove, tiro.
34 Ne rauriha variate. Ne airi karavata iha namarivata namaqi viha, vataini vai
haikarara noraiqaake iriqi vivorave. Ne mintiaqi vivaro vi entava anintaira ne kia
qeramate vaivorave.
35 Vi entava qovaraiqireva vaara tintainantema kero, ekaa vataini vaika ravaaqavu
kaanarove.
36 Ne rauruqi vihama Kotira aaraivaro viva ni kempukaiqama nimitaira ne naantiara
anina haikara ho aatara kevarave. Ne vi haikara ho aatarake naantiara ti Vataini
Vatatai Vaintika tivuqaa ho himpite vaivarave, tiro.
37 Ihuva minti tivakero viva vo entanavu vaiharo Kotira Naavu vaunaini kuariqaa
vaiinti nahenti vakaaka tiva nimiro entaqi Orivi Aiqinaqaa oru vaitora.
38 Viva mintiaqiro vumanta vaiinti nahenti vaaka toqaqira himpi Kotira Naavu
vaunaini vira uva irireka ani ruvaaqumavi vaura.

22

Vika Ihura arukareka auti vaura
(Matiu 26:1-5, 14-16; Maaki 14:1-2, 10-11; Ioni 11:45-53)

1 Kia Noqavu Mparetira ovata no entava anirora, virarama Vehakuma Nimito
Entarave tu entava aniromanta
2 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, vaiinti nahenti naatu qeteha, vika Ihura evaara aruke aarara rante
vaura.
3 Minti ti vauvaro Iutaasi Ikeriotiva, viva Ihura vainti 12navuqihairo vovano
vauvaro Sataaniva vira avu aatoqi viqetovaro viraqaahairo Iutaasiva Ihura qovarama
kareva auti vaura.
4 Iutaasiva himpiro oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata,
Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripukavata, viva vika tiva nimiro tiharo, Te minti
mintimaqi vuarima ne Ihura ravaaqavu kaate, tiro.
5 Minti tumanta vinavuka quahake tiha, Tenavu ai monue amirarave? tuvaro
Iutaasiva eo tivakero ⌞monu varero⌟
6 vi entaraqaahairo viva tiharo, Kaiqe te tavaarira kia airi vaiinti nahenti Ihura
vataake vaiqe vi entara te vira uqetake qovarama kaare, tiro.

Ihuva tumanta Vehakuma Nimito Karara qerama vatora
(Matiu 26:17-25; Maaki 14:12-21; Ioni 13:21-30)

7 Iutaasiva minti tivakero vauvaro Kia Noqavi Mparetira ne varia entava anirora. Vi
⌞entaraqaa haaru *enseli*vano kia Isareri kaivaqaukavara arukaraitiro, vika vehakuma

nimitero aitarero Isipi vaintiqai aruko⌟ entarara irihama vi vatanaaka sipisipi naati aruke ne entava anirora.
8 Anirovaro Ihuva Pitaaka Ionika nititero tiharo, Netanta oru Vehakuma Nimito Karara qerama taiqe tenavu oru naare, tumanta
9 vitanta vira ireha tiha, Taraqie tetanta vi karara qerama tararave? ti.
10 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho iriate. Netanta vatukaini oru vivaro vaiinti vovano namari taqu kaqa varero aaraqaa anirava ani nitanta ntita kaanarove. Ho netanta vira avataqi vivaro viva nai naavuqi oriqetaira netantavata viraqi oriqete
11 naavu qorara mintima tiate, Maara ti vai vaiintiva ariara mintimama tivo: Te ta *rum u*raqie tenta vaintinavu hampata vaiha Vehakuma Nimito Karara nararave? tivo, tiate.
12 Netanta minti tivaro viva nora *rumu*, maari kanta vaina *rumu*ra taintavata viraqi vainara nitanta numiqaira ho netanta vi *rumu*raqira kara qerama vataate, tiro.
13 Ihuva minti tumanta vitanta himpi orure tavovaro ekaa haikavano Ihuva tuntemakero vivauma vaumanta vitanta Vehakuma Nimito Karara oru viraqi qeramake vatora.

Ihuva nai vaintinavu hampata kara nora (Matiu 26:26-30; Maaki 14:22-26; 1 Korinti 11:23-25)

14 Vitanta kara qeramake vatovaro enta umanta Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka hampata vi *rum u*raqi kara tainta tataaqa oquvi vaura.
15 Viva vika tiva nimiro tiharo, Te aiha vira haika vararera ihama, maa karara Vehakuma Nimito Karara ni hampata vaiha naataa imanta narerave.
16 Maa entaraqaahai kia te Vehakuma Nimito Karara maini qaiqaavata narerave. Naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairamanta ne vi entara maa karara ne okarara kankomake irikaiqe viraqaahai te qaiqaa vi karara narerave, tiro.
17 Ihuva minti tivakero viva *uaini kaapu* varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero tiharo, Maa *kaapu*ra varake ne ekaa viraqi naate.
18 Maa entaraqaahai kia te *uaini* naraiti, qaqi variqi vuariraro naantiara Kotiva raqikiarira entava anintairaqe te vi namarira qaiqaa narerave, tiro.
19 Minti tivakero viva mpareti varakero Kotirara koqema ira iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maa ti vaatama vaivo. Te niarao ti, vira ni nimuro. Te vate minti iainantemake, nevata naantiara mintimake maa karara neha tiriara iriha variate, tiro.
20 Minti tivakero mpareti varakero namakero vohaa qaramakero namari *kaapu*vata varakero nimiro tiharo, Te niarao ti, te maa namarira qihia nimitauro. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaanaiqama vireva qaraaka uva tiva taatau taainara, vi uvava kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano nteharo vi uvara kempukaiqama kaanarove, tiro.
21 Minti tivakero Ihuva tiharo, Tavaate, ti qovarama kaarira vaiintiva maini vaiharo ti vataakero kara ne vaivo.
22 Ti Vataini Vatatai Vaintika ti harukerara ho Kotiva tiriara vi aararaqaa vuane tiva tairave. Ti harukaate tiro, ti qovarama kaaina vaiintirara te oho tiva amitauro. Vi vaiintiva nai voqamakero qoraiqama vuanarovema turo, tiro.
23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu nai ire nai ireha tiha, Aqao, nai tavave tinavuqihairo vi kaiqara ho mintimakero varaanarove? tura.

Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove tura

24 Ihura vaintinavu vaiha tiha, Tavave tinavuqihairo nora vaiintivano varianarove? tivakeha nai ati nai atiha vauvaro
25 Ihuva tiharo, Maa vataraqaa variaka avuhainaaka, vika nái vaiinti nahentiqaa raqikihama tiha, Te nora vaiintivano vaunarara ti, ne ti uvaqai iriha tiriara koqe vaiintive tiate, ti variarave.

26 Nenavu kia vika aanaraate. Niqihairo vaiintivano nora vaiinti vaireva irera, viva
inaara vaiinti voqaantema kero variarire. Niqihairo vaiintivano niqaa raqikireva
irera, viva vo vaiinti paanaa kaiqa vara amitai vaiintira voqaara variarire.
27 Ta vaiintivave nora vaiintivano vaivo? Vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai
vaiintiva, vivae nora vaiintivano vaivo? Vira kaiqa vaiintivano kara ami vaiva, vi
vaiintivae nora vaiinti vaivo? Aqao, vaiintivano oquviro vaiharo kara ne vai vaiintiva,
vi vaiintivama nora vaiintivanoma vaivo. Ho te ni avutana vaiha kia te niara ti kaiqa
vara timitaate tiraiti, te ni kaiqa vara nimite vauraukave, tiro.
28 Ihuva minti tivakero viva tiharo, Vo vaiintivanoe vo haikavanoe ti qoraiqama
timite variamantavata ne kia ti qaqira karaiti, ne ti vataakeqai variqi vi variarave.
29 Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vaiinti nahentiqaa raqikiqi virerave. Te ti Qova
inantemake, ninavuvata noraiqama kaarira
30 ne naantiara ti vatukaini vaiha ti vataake karavata namarivata namaqi viha vohaa
taintaqaa oquvi vaiha ne Isareri anku 12navu uvama avuqavu qivarave, tiro.

Ihuva Pitaarara tura
(Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ioni 13:36-38)

31 Ihuva minti tivakero Pitaarara tiharo, Saimonio, Saimonio, iriane. Sataaniva niara
kaiqe te vika avateha tavaare tivaro Kotiva ho mintiane tirave.
32 Te Kotira aarehama ariara vira kahaqiraro viva ariara kempukaiqama kero
iriqiro vuarire tunarave. Are naantiara qaiqaa tiriara iriqira viharama nena qata
vakaukavara kempukaiqama nimitaane, tiro.
33 Ihuva minti tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, Noravauvo, te ariara irihama te
karapuhiqi variainarararavata, qutu vuainarararavata qeramate vauro, tiro.
34 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Pitaao, te ai tiva amiarirara
iriane. Are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva
tianarove, tiro.
35 Minti tivakero Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Tota te ni nititauramanta
ne monuvata, utavata, aiqu nonkiravata, kia vararaiti, qaqi vurave. Ne vi entara vo
haikara aavo qurave? tumanta vika tiha, Kiave, ti.
36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vate maa tavave uta vatairava, viva viravata vo utavata
varero vuarire. Kia iqoka paipe vatairava nai vukai tavuna nimiharo koqaa varero
iqoka paipe varaarire.
37 Te ni tiva nimiari iriate. Haaru tiriara qara ntuvato uvava vivauma varianarove.
Vi uvava tiriara minti turave: Vaiinti nahenti virarama viva qora kaiqa vare vaivave
tivarave, turave. Vi uvara haaru qara ntuva tova vate vivauma varianarove, tiro.
38 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu tiha, Noravauvo, maini tavaane. Iqoka
paepae taaraqantama vatauro, tuvaro Ihuva hove tiro.

Ihuva oru Orivi Aiqinaqaa vaiharo Kotira aarora
(Matiu 26:36-46; Maaki 14:32-42)

39 Ihuva minti tivakero viva naavuqihairo vevarero nai vaintinavu hampata Orivi
Aiqinaqaa vo enta vo enta vuntemakero, qaiqaa viro.
40 Mini orurero viva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne Sataanira uva iriha qora
kaiqa varaarorave tiha, Kotira aareha variate, tiro.
41 Minti tivakero Ihuva vinavuka mini kero inaaraiqaka vutunto viniro tori kauru
araviro Kotira aarero tiharo,
42 Ti Qo, te aihavi namarira naaina *kaapu*ra, are vi *kaapu*ra qaqini vara kaane. Ho
kia ti hantuqa avataraitira, are nena antuqa avataane, tiro.
43 Minti tuvaro naaruvaihainaa *enseli* vovano qovaraiqama viro Ihura kem-
pukaiqama amitovaro

44 Ihuva vauvaro vira muntukavano noraiqama kero qoraiquvaro Ihuva kempukaiqama kero Kotira aaramaqiro vi vauvaro Ihura toqaavuvano naare voqaara reharo vataini hiqirura.
45 Minti vauvaro Ihuva Kotira aarama taiqakero himpiro orurantero ani nai vaintinavu tavomanta vinavuka muntuka qoraiquva vinavuka kempuka taiqa komanta vaitate vaura.
46 Vinavuka vaite vauvaro Ihuva vikara tiharo, Mpo, ne nantihae vaite variavo? Himpi Kotira aaraivaro viva ni kahaqira ne kia qora kaiqa varaate, tiro.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ioni 18:1-11)

47 Ihuva mini nai vaintinavu hampata uva qaqi ti vaumanta airi vaiintinavu anirora. Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva airi vaiinti ntita varero viva naane vika avuni Ihuva vaunaini anirero, Ihura moqa kareva auti vauvaro
48 Ihuva tiharo, Iutaasio, are ti moqa keharae ti Vataini Vatatai Vaintika navutaaka nivuqaa ti qovarama karevae auti variarao? tiro.
49 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vira vataake vauka tavomanta vika Ihura ravaaqavu kareka auti vaumanta vinavuka Ihurara tiha, Noravauvo, tenavu iqoka paipeqohai vika ntaiharerave? ti.
50 Vinavuka minti tuvaro vinavukaqihairo vovano Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti aato teqa aqukora. Vira kauqu tanaraini vau aatora teqa kovaro hiqirura.
51 Hiqiruvaro Ihuva aqao kia qaiqaavata mintiane tivakero vi vaiintira aatoqaa nai kauqu vatovaro qaiqaa vira aatovano naitarama viro vaura.
52 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, Kotira Naavuqaa raqiki vau kiripuka vika qiata vaiintinavuvata, nora vaiinti vonavuvata, vika Ihura ravaaqavu kareka anukara Ihuva tiharo, Ne *kamaani*ra vataake iqoka raqi vaiintira ravaaqavu karekae iqoka paipevata kaavuvata vare aniavo?
53 Te ni hampata vo enta vo enta Kotira Naavuqi variqi vi vauramanta ne kia ti ravaaqavu kaarave. Ho vate maa entava ni entama vaivo. Vate konkiraiqi vaira haikava raqikiqiro vuanarove, tiro.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-75; Maaki 14:53-54, 66-72; Ioni 18:12-18, 25-27)

54 Ihuva minti tumanta vika vira ravaaqavu vare vivi, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti naavuqira vuru kovaro Pitaava niaraihairo vika avataqiro viviro, orurero tavovaro
55 vahaaqaini vatuka avutaqi iha quarate vauvaro vivavata mini viraqaa vauka hampata iha taariharo vaura.
56 Mini vauvaro kaiqa nahenti vovano tavovaro Pitaava iha taari vauvaro viva vira aitutuma tavero tiharo, Maavavata Ihukantiro vaivave, tuvaro
57 Pitaava aqao tiro, Maa nahentio, kia te vira tavaunarave, tiro.
58 Minti tivakero mini variqiro vuvaro qaiqaa vaiinti vovano Pitaara tavero tiharo, Arevata vira vaintivanoma variarao, tiro. Tuvaro Pitaava tiharo, Maa vaiintio, kia te vikavauve, tiro.
59 Minti tivakero variqiro vuvaro inaaraiqakaa qaiqaa vaiinti vovano kempukaiqaakero tiharo, Vi vaiintiva Karirihainaa vaiintivano vaivara tiro, viva quqaama vikantiro vaivave, tiro.
60 Viva minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Maa vaiintio, are tiana uvara kia te ho iruro, tiro. Minti tuvaro vaakama kokoraaravano uva tura.

61 Kokoraaravano uva tuvaro Noravano tuqantaa viro Pitaara avuana tavovaro
Noravano tu uvava vira aatoqi ntuva vura. Tota Noravano tiharo, Are taaramo tataa
tiharama tiriara kia vira tavaunarave tiraro kokoraaravano uva tianarove, tura.
62 Vi uvava Pitaara aatoqi ntuva vuvaro viva aaqaini vaatirovaro vira muntukavano
qoraiquvaro iqi rateharo vaura.

Ihura naaraihama amiteha vira ruqutura
(Matiu 26:67-68; Maaki 14:65)

63 Mintumanta Ihura ravaaqavu varo vaiintika Ihura naaraihama amiteha vira
ruqutiha
64 Ihuva kia vika tavaarire ti, vika vira avu naavumate Ihura ruqutiha vira irama amite
tiha, Paropeti vaiintio, tavave ai arivo? Are kia tinavu tavaraitira, tinavu tiva timiraqe
iriare, tivake
65 vika qora uva, vo uva vo uva vira tiva amite vaura.

Kansoru vaiintinavu nivuqaa Ihura vuru kora
(Matiu 26:59-66; Maaki 14:55-64; Ioni 18:19-24)

66 Mintiaqi vuvaro aatita vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
noranavuvata, maara okara ti vau vaiintikavata, vika ruvaaqumavi vaumanta Ihura
vita vare vika nái *kansoru*vano vaunaini vuru komanta
67 vika tiha, Quqaae are *Mesaiaa*vanove? Are tinavu tiva timiraqe iriare, ti.
Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te ni tiva nimiarira ne kia ti uvara quqaave tivarave.
68 Te ni irama nimitaari ne kiama ti qaiqaa tiva timivarave.
69 Ho maa entaraqaahai te Vataini Vatatai Vaintika vaiha Kotiva mpeqavano
vainanaini vira kauqu tanaraini oru oquvi vairerave, tiro.
70 Minti tumanta vika tiha, Quqaae are Kotira Maaquvanoe variarao? tuvaro Ihuva
vika nái tiva nimiro tiharo, Ne tiantemake te maa vikave, tiro.
71 Ihuva minti tumanta vika tiha, Oho, viraqaata uva vatareka i vai vaiintika qumina
naarevorave. Qaqira kaate. Virama nai noqihairo qora uva timanta tenavu iruro, tura.

Pairaatava vaunaini Ihura vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ioni 18:28-38)

23

1 Minti tivake vika ekaa himpi Ihura vita vare Pairaatava vaunaini vuru ke
2 Ihuraqaa uva vateha mintima ti: Tenavu tavauraro maa vaiintiva qaqi vaiinti
nahenti qora aara numiqeharo vikara kia avuhainaa vaiinti Sisaara *takisi* amiate ti
vairave. Viva nariara tiharo, Te Noravanove. Te vaiinti nahentiqaa raqikiarirauka
*Mesaiaa*vanoma vauro, ti vaivo, ti.
3 Vika minti tuvaro Pairaatava Ihura irero tiharo, Quqaae are Iutaa avuhainaa
vaiintivano variarao? tuvaro Ihuva tiharo, Are tianara te maa vikave, tuvaro
4 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuaravata, vaiinti
nahenti ruvaaqumavi vaukaravata, vikara tiharo, Aqao, te tavauraro maa vaiintiva
kia *kamaani*ra uva raqakai vaiintivama vaivo, tiro.
5 Pairaatava minti tumanta vika voqavata kempukaiqamake tiha, Vaiinti nahenti
*kamaani*ra vataake raquate tiro, viva antua uva vika tiva nimi vaivama vaivo. Viva
hoqarama kero vevara Karirihairo vi uvara minti tiva nimiqiro uriro maini uru ntaivo,
ti.

Herotiva vaunaini Ihura vuru kora

6 Vika minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro viva tiharo, Quqaae maa vaiintiva
Karirihainaavave? tiro.

7 Minti tivakero viva iruvaro Ihuva Karirihainaava vauvaro Herotiva vi
vatanaakaqaa raqiki vauvarora tiro, Pairaatava Ihura atitomanta vika Herotiva
vaunaini Ihura vita vare vuru kora. Vi entara Herotiva Ieruharemini oru vau entara.
8 Ihura Herotiva vaunaini vita vuru kovaro Herotiva quahora. Herotiva Ihura
kaiqara iriro, airi enta vira tavareva vaiharo Ihuva ti tivuqaa vaiharo nora kaiqa
varairaqe tavarerave tivakero quaha keharo
9 oru Ihura airi uva irama amitovarovata, Ihuva kia uva voqavata vira nai tiva
amiraitiro evaaraqai vaura.
10 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, maara okara ti vau
vaiintikavata, vika himpite oru kempukaiqamake Ihuraqaa uva vatomanta
11 viraqaahai Herotivavata, vira iqoka vaiintinavuvata, Ihurara qora uva tiva
amiteha naaraihama amitaqi viha, nora vaiinti tavuna vira nonku amite, viraqaahai
Ihura qaiqaa vitavare Pairaatava vaunaini vuru kora.
12 Tota Herotika Pairaataka vaiha vitanta nai navutaiqi nai navutaiqiha vaura. Vi
entaraqaahai vitanta tontiqamavi nariara nariara quahehatanta vaura.

Ihura ho arukaane tura
(Matiu 27:15-26; Maaki 15:6-15; Ioni 18:39–19:16)

13 Pairaatava Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora vaiinti
vonavuvata, qaqi vaiinti nahentivata, naarama ruvaaquma kero
14 vika tiva nimiro tiharo, Ne maa vaiintira ravaaqavu vare te unanaini vuru ke tiha,
Maa vaiintiva qaqi vaiinti nahenti qora aara numiqe vaivo, tiarave. Ne minti tiamanta
te ni nivuqaa vaiha vi uvara avuqavu iha tavauraro maa vaiintiva kia ne tiantemakero
qora kaiqa varaivave.
15 Herotivavata mintimakero tavero qaqi vira atitaivaro te unanaini qaiqaa anivo.
Ho iriate. Vi vaiintiva kia qora kaiqa vo vara kaimantavauve tenavu virara irihama
vira ho arukaariraro qutu vuanarove.
16 Ho kaiqe te tiari vira kaavuqai umiqake vate, atitaivaro qaqi vuarire, tiro.
17 [Vo ihi vo ihi Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Pairaatava vaiinti nahentiara
iriharo karapuhi vaiinti vohaiqa qaqi kuvantu kovaro maaqaini vi vaura.] Pairaatava
Ihurara vira kaavu umiqake vate atitaivaro qaqi vuarire tumanta
18 ekaa mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Vira arukaane. Are tinavuara iriharama
Barabasira kuvantu kairaro maaqaini vuarire, tura.
19 (Barabasiva *kamaani*ra vataakero vi vatukaraqi raqura kaaravata, vaiinti arukora
kaaravata, karapuhiqama tovaro vauvaro)
20 Pairaatava Ihura kuvantu kareva autiharo qaiqaa vaiinti nahenti ruvaaqumavi
vauka irora.
21 Viva vika iromanta vika kia vira uva iriraiti, noraiqaake naveraitiha, Vira kaira
katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti vaura.
22 Vika minti ti vauvaro Pairaatava taaramo tataa vika irero tiharo, Nana kaarave?
Maa vaiintiva nana qora kaiqae vara kairave? Te vira uva avuqavu iha tavauraro kia
viraqaa qora uva vaivo. Kia tenavu qumina uva kaara vaiinti vo arukararave. Kaiqe
te tiari vira kaavuqai umiqake vate, kuvantu kaivaro qaqi vuarire, tiro.
23 Minti tumanta vika noraiqamake naverai tivaqi viha kempukaiqamake tiha, Vira
kaira katariqaa arutaate, ti. Minti tivaqi vuvaro vika uvavanoqai uritarovaro
24 Pairaatava vika uva iriro, vika tuntemakero ho vira arukaate tura.
25 *Kamaani*ra vataakero raqiharo, vaiintivata arukora kaara, karapuhiqama tovaro
vau vaiintira, Pairaatava vi vaiintira kuvantu kero, viraqaahairo viva vaiinti nahenti
antuqaa vairara iriharo Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi kora.

Ihura katariqaa niriqohai arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ioni 19:17-27)

26 Pairaatava Ihura iqoka vaiintinavu kauquqi komanta vika Ihura vite vihama
aaraini vi vauvaro vaiinti vo, Saimoniva Sairinihainaava, viva nora vatukaqi vuare
tivakero anumanta, iqoka vaiinti vika vira ravaaqavuke Ihuva aquto katarira varake
vi vaiintiraqaa aqu amite vira vuana vaina tuvaro, viva katari vira aqu varero Ihura
naantiara vurama.
27 Mintumanta vaiinti nahenti airitahaa Ihura avataqi vurama. Vika avutaqihai
nahenti vonavu viha Ihurara mpoqira ihi tivakeha iqi rata amite vauvaro
28 Ihuva nahenti vinavuka unaini tuqantaaviro vinavuka tiva nimiro tiharo,
Ieruharemihainaa nahentinavuo. Kia tiriara iqi rataate. Nentaravata nenta vainti-
vararavata iqi rataate.
29 Naantiara vo entanavu anintaira vi entaraqaa nahenti vokikara *naahiara/*
qururaiqama vi nahentikave, kia vainti vate nahentikave, kia vainti naama nimi
nahentikave, vikara tiha, Neqaima varavara tira, qaqi vuate tivarave.
30 Vi entara vaiinti nahenti aiqinanavu naareha tiha, Tinavuqaa hiqintuate,
tivarave.
Vika inaara aiqinanavu naareha tiha,
Tinavuqaa aqu ravaaqavu kaate, tivarave. *(Hosea 10:8)*
31 Te qaraaka katari voqaara vauramanta vika mintima keha ti qoraiqama timite
variavo. Mpo, naantiara ne aahara katari voqaara vaimanta vika nana nana qora
kaiqae ni vara nimitevarave, tiro.
32 Minti tumanta iqoka vaiintinavu karapuhi vaiinti taaraqantavata Ihura vataake
arukareka ntita vare vurama.
33 Vika vivi qumina vatuka, *Qiata Vuhaarive* tu vatukaraqaa orure, Ihura katariqaa
niriqohai aruke hirite, qora kaiqa varotantavata aruke hini hini hiritora.
34 Hiritovaro Ihuva Kotira aarero tiharo, Ti Qo, vika qora kaiqa vare uvara nunka
nimitaane. Vika mintihama vika nái qora kaiqa vare varia okarara kia iriavo, tiro.
Minti tumanta iqoka vaiintinavu *satu* ruhamaqi viha Ihura utavaaqa rairakeha
varora.
35 Vira utavaaqa rairakeha varomanta qaqi vaiinti nahenti mini himpite vauka
tave vaumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura naaraihama amite tiha, Viva vokiaka
kahaqi vaivave. Viva quqaa Kotiva kaamataiva *Mesaiaa*vano vairera, viva homa nai
kahaqianarove, ti.
36 Vika minti tumanta iqoka vaiintinavuvata Ihura naaraihama amiteha *uaini*
hunkavura viri amiha vira naane tivake virara tiha,
37 Are quqaa Iutaa vatanaakaqaa raqikiara vaiintiva vairera, ho are nenavano nena
kahaqiane, tura.
38 Vika uva vo Ihura qiataini katariqaa qara ntuvake vatova vi uvava mintima tiro:
Maa Vaiintiva Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.
39 Mintima qara ntuvato uvava vauvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini
katariqaa arutova, vivavata Ihurara qora uva tiharo, Are quqaae *Mesaiaa*vano
variarao? Ho nenavano nena kahaqihara titantavata kahaqiane, tiro.
40 Minti tuvaro muara vaiinti vovano hini mantaraini arutova eqaane tiro, Are kiae
Kotira aatu qetehara variarao? Vika titanta aanaramake viravata aruke hiritaavo.
41 Vika homa titanta mintima taavo. Vika tintatanta muara kaiqa kaarama titanta
arutaavo. Vi vaiintiva kia qora kaiqavata varaivave, tiro.
42 Viva minti tivakero Ihurara tiharo, Ihuo, ai avuhainaa vaiintiqama kaaina entara
tiriaravatama iritaane, tiro.
43 Viva minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Te ai tiva amiarirara iriane. Vate are vatuka
koqeraqi ti vataakerama vainarave, tiro.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ioni 19:28-30)

44 Ihuva minti tivakero vauvaro kuarivano qiataqaa ururovaro, viraqaahairo ekaa vi
vataraqaa konkiraiqama tero viviro, 3 *kiroki* eronaini taiqa vura.
45 Ieruharemini Kotira Naavuqi kaankuka voqaara tavuna nora hiritora. Vi tavunava
vauvaro Ihuva qutu vireva uvaro vi tavunava vaakama avutaqaahairo nai qunahi
vura.
46 Mintuvaro Ihuva katariqaa vaiharo noraiqaakero naveraitiro tiharo, Ti Qo, ti
Maraqura varaane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.
47 Ihuva qutu vuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintiva Ihuva mintura
tavero Kotira autu tuahera kero tiharo, Quqaama maa vaiintiva avuqavu ni vai
vaiintivave, tura.
48 Minti tumanta vi haikara tavareka ruvaaqumavi vauka, vikavata vaiha vi haikara
vi haikara qovaraiqura tave, viraqaahai vika nái maaqaini anirante vihama, muntuka
qoraiqumanta nái mimira ruqutu keha vurama.
49 Vika vumanta Ihura vaiinti nahentivata, nahenti vonavu Karirihai vira avataqi
anukavata, vika niara kanta vaiha vi haikara qovaraiqura tave vaura.

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ioni 19:38-42)

50-51 Vaiinti vo vira autu Iohepiva Arimatia vatuka Iutaa vataihainaava, viva koqe
vaiinti avuqavu ni vau vaiintiva vaiharo, viva Kotiva raqikiaina entarara aitutiharo
vira veka vaura. Viva *kansoru* vaiintivano vaiharo viva kia vo *kansoru* vaiintinavu
uvara eo tiraitiro, viva vika kaiqaravata kia quaheharo vaura.
52 Vi vaiintiva Pairaatava vaunaini orurero tiharo, Ihura vaata ti timiraqe quntama
taare, tiro.
53 Minti tivakero viva oru Ihura vaata katariqaahairo viqu muntuvi kero hanta
tavuna varakero viraqohairo vira vaata apuqamakero muntu qaraaka ori vaurutoraqi
kia vo vaiintivata quntama toraqi vira quntama tora.
54 Vi entara vaiinti nahenti tiha, Hura Maara Entaqaa ⌞kaiqa varaarorave⌟ tivakeha,
vi haikara vi haikara Paraireqaa qera qaaramake vate vau entava vaura.
55 Minti vaumanta nahenti vonavu vinavuka tota Karirihai Ihura avataqi ni vau
nahentinavuka Iohepira vataake oru Ihura quntama toraqi orunte, Iohepiva minti
mintima kero Ihura vaata vuru vatora tave,
56 viraqaahai anirante nái naavuni oru vaihama koqemakero untavi vau vahaverar-
avata, vo haika vaiinti vaataqaa aqu amite haikaravata, qeramake vatora. Vinavuka
vi haikara qeramake vate, nái maara uvara iriha Maara Entaqaa qaqi vaura.

24

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-10; Maaki 16:1-8; Ioni 20:1-10)

1 Vi nahentinavuka koqemakero untavi vau haikara qeramake vate, vinavuka
Saarareqaa varike, Santeqaa vaaka toqaqi himpi vi haikara vare Ihura quntama
tonaini orure tavovaro
2 qentiqaa nora ori tintatora venta auvahini vatovaro vaura.
3 Vaumanta vin avuka oriqete tavovaro Nora Vaiinti Ihura vaatavano kia viraqi
vaura.
4 Kia viraqi vaumanta vinavuka airi avu aato uti vaumanta vaakama vaiinti
taaraqanta qovaramavi takuqi vau utavaaqara nonkutetanta vinavuka tataaqa
himpite vaura.
5 Vitanta himpite vaumanta vi nahentinavuka voqamake qeteha nái viri vatainiqa-
mate vaumanta vi vaiintitanta tiha, Nenavu nantihae qaqi variqiro vi vai vaiintirara
qutu vuaka vataaraqi rante variavo?

6 Viva kiama maini vaivo. Viva qaiqaa qaqima himpivo. Tota viva Karirini vaiharo
ni tiva nimu uvara ne vi uvara qaqie iritaavo?
7 Viva vi entara minti turave: Te Vataini Vatatai Vaintika variariraro qora kaiqa
vare varia vaiintika ti ravaaqavu kaate tiro, vovano ti qovarama kaira vika katariqaa
niriqohai ti arutaiqe te qutuvi taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirerave turave,
ti.
8 Vitanta minti tuvaro Ihuva tu uvava vi nahentinavuka aatoqi ntuva vumanta
9 vira quntama tora mini ke, anirante Ihura vainti 11navuvata vokukavata vuru tiva
nimireka vura.
10 Vi nahentinavuka autu vaireva, Mariava Makataaraihainaavave, Joanaavave,
Iemira nova Mariavave, vi nahentinavuka vi haikara tave anirante vi uvara vare Ihura
vainti noranavu vuru tiva nimumanta
11 vika tiha, Aqao, ne una tiavo. Kia tenavu virara ho quqaave tirarave, ti.
12 Vika minti tuvaro Pitaava vaaka himpiro kantero Ihura quntama tonaini viro
orurero kankakaama viro vera tavovaro tavunavanoqai vauvaro Ihura vaatavano kia
viraqi vaura. Kia vauvaro viva anirantero maaqaini viharo nai oru tavo haikarara airi
avu aato utuqiro vurama.

Emeusiniara vu vaiintitantara tura (Maaki 16:12-13)

13 Vohaa vi entaraqaa Ihura vainti taaraqanta vatuka vo Emeusive tunainiara vura.
⌞Kuvaira vaivaro Ovura vaira vira voqaara Ieruharemivata Emeusivata vaura.⌟
14 Vitanta aaraini viha Ihura aruko uvarara tivaqi vi vaura.
15 Vitanta vi uvarara tivaqi vi vauvaro Ihuva nai anirero vitanta vataakero oru vi
vaumanta
16 vitanta kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro
17 Ihuva vitantara tiharo, Netanta aniha nana uvae tivaqi ani variavo? tiro.
Minti tumanta vitanta viraqaa himpite vauvaro vitanta muntukavano qo-
raiqumanta vauvaro
18 vitantaqihairo Kiliopaasiva Ihura irero tiharo, Maa entara airi vaiintinavu ani
Ieruharemini variavara are vohaiqavanoqaie tuvana qovaraiqi uvara kia iriarao? tiro.
19 Minti tuvaro Ihuva vitanta irero tiharo, Nana uvave? tumanta vitanta tiha, Ihura
Nasaretihainaara uvave. Vi vaiintiva paropeti vaiintivano vaiharo Kotira avuqaavata,
vaiinti nahenti nivuqaavata, nora kaiqa vareharo koqe uvaqai ti vaivave.
20 Viva minti vai vaiintira Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata,
tinavuqaa raqiki variakavata, vika vira *kamaani*ra kauquqi kaavaro viva vira arukaate
timanta vira katariqaa niriqohai aruke hiritaarave.
21 Tenavu tota vi vaintirara tiha, Viva vo vatanaaka kauquqihairo tinavu Isareri
vatanaaka kuvantu timitaariravave, tunarave. Uva vovatama vaivo. Vira arukaavaro
vate taaramo entaiqama vivo.
22 Vate tetanta nahentinavu tia uvara iri ravukuma vuro. Vinavuka vaaka toqaqi
vira quntama taaraqi orure kia vira vaata tavaavo.
23 Vinavuka anirante vuru tinavu tiva timi tiha, *Ensel*inavu tinavu aaqanto qovara-
mavi tinavuara viva qaqima himpiro vaivo tiavo, tiarave.
24 Vinavuka minti tiamanta tinavuqihai vokia vaiintinavuka vira quntama taaraqi
orunte tavaavaro vaaka nahentinavu tiantemakero vira vaatavano kia viraqi vairave.
Vinavukavata kia Ihura tavaarave, ti.
25 Vitanta minti tuvaro Ihuva vitanta tiva nimiro tiharo, Kiae nitanta avu aatovata
vaivo? Haaru paropeti vaiintinavu tivato uvara netanta vi uvarara quqaave tiataara
vaimanta netanta nantihae kia vaaka vi uvarara quqaave tiavo?
26 Netanta kiae iriavo? *Mesaiaa*vano aiha vina haikara naane varaqiro viro,
viraqaahairo noraiqama viro kempuka vaiintivanoma varianarove, tiro.

27 Minti tivakero Ihuva *Mesaiaa* okarara Kotira vukuqi qara ntuvatora vitanta tiva
nimireva iharo, hoqarero Mosira uva naane tiva nimiro, paropeti vaiintinavu uvavata
tiva nimura.
28 Vi uvara minti tivaqiro vi vauvaro vitanta vireka u vatukava aumantoqama
vuvaro Ihuva iriharovata voqavata qaqiqai vireva auti vaumanta
29 vitanta aqao ti, Inaaraiqakaa enta irevave. Are qaqira kera titanta vataakera
vaitaane, tuvaro vitanta vataakero vaireva naavuqi vura.
30 Viva viraqi oru vaiharo kara taintaqaa vitanta vataakero oquviro Kotirara koqema
iarao tivakero mpareti nkuikero nimuvaro
31 vitanta avu aatovano kenko tuvaro irivumanta vitanta vira viraaqamake tavora.
Vitanta vira viraaqamake tavovaro Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vura.
32 Ihuva vitanta nivuqaahairo tuqaakama vumanta vitanta nai tiva ami nai tiva
amihatanta tiha, Ike, viva aarana aniharo Kotira vukuqihainaa uva titanta tiva timi
vaivaro titanta muntukaqihairo voqamakero koqe i vairave, ti.
33 Minti tivake vitanta vaaka himpitanta anirante Ieruharemini oru Ihura vainti
11navu rantake tavomanta vinavuka vo vaiintinavu vataake ruvaaqumavi vohaaraqi
vaiha tiha,
34 Noravano quqaama qaiqaa qaqi himpivo. Viva qovarama vivaro Saimoniva vira
tavairave, tumanta
35 vitanta aaraini viha tavoraravata vika tiva nimura. Vitanta tiha, Viva mpareti nkui
kaimanta viraqaahai tetanta Nora Vaiinti vira viraaqamake tavauro, ti tura.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura
(Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ioni 20:19-23)

36 Vitanta Ihura vainti hininavu uva tiva nimi vauvaro vaakama Ihuva nai vika
nivuqaa qovarama viro vika tataaqa himpiro vaiharo tiharo, Ni muntukaqihairo paru
i vaira variate, tiro.
37 Minti tumanta vika voqamake qeteha vaanavanoma qovarama vivo tuvaro
38 Ihuva vikara tiharo, Ne nantihae ravukuvi qete variavo? Nantiharoe taara avu
aato utuava niqi vaivo?
39 Ti kauquvata aiquvata tavaate. Te maa vikave. Ne ti autamake tavaate. Te
vaiintima vauro. Kia vaanavano ti aanarero mativata vuhaarivata vatairave, tiro.
40 Minti tivakero viva nai kauquvata aiquvata vika numiqomanta
41 vika voqamake quaheha kauqu runkinkiri iha tiha, Quqaae nai viva qaqi vaivave?
tuvaro Ihuva vika irero tiharo, Te naaina karara vokira vairove? tumanta
42 vika havuka unta tora hini vira amuvaro
43 viva vika nivuqaa vaiharo varakero nora.
44 Ihuva havuka namakero vika tiva nimiro tiharo, Tota ni hampata vaiha te
maa uvara ni tiva nimunarave. Haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, Ihi
vukuqi qara ntuva tokavata, tiriara qara ntuvato uvava, vi uvava naantiara vivauma
varianarove, tunarave, tiro.
45 Minti tivakero vika Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake iriate tiro, viva
vi uvara vi uvara tiva nimiro tiharo,
46 Maa uvara qara ntuva torave. *Mesaiaa*vano aihavina haikara naane varaqiro viro
vuru qutuviro, taaramo enta varikero qaiqaa qaqi himpuanarove, turave.
47 Ne viraqaahai ti hutuqaa vaiinti nahenti tiva nimiqi viha tiha, Nenta qora aara
qaqira kaivaro Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire, tiate. Ne vi
uvara Ieruharemini naane hoqaramake tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka
tiva nimiqi vuate.
48 Nenavu nenta avuqohai vi haikava vi haikava qovaraiqira tavaarave.

49 Ti Qova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura ni nimirerave, tiva
tainara, tema orini vira atitaariraro tuvuarire. Ne maa vatukaraqira variqi vivaro
naaruvaihairo viva tuvuntero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire, tiro.

Ihura naaruvaini vita varora
(Maaki 16:19-20; Kaiqa Varora 1:9-11)

50 Ihuva minti tivakero viva vika ntita varero Ieruharemi mini kero Betanini ororero
nai kauqutanta tuahera kero vinavuka koqema nimitora.
51 Viva vinavuka koqema nimiteharo vinavuka mini kovaro Kotiva Ihura naaruvaini
vita varora.
52 Ihuva naaruvaini vumanta vira vaintinavu Ihura autu tuaherake, muntukavano
koqe umanta anirante Ieruharemini vura.
53 Vika mini oru vaiha Kotira Naavuqi vo enta vo enta Kotira autu tuaheraqi vi vaura.

IONI
Ioniva Ihuva nurara tura

Ihura okara

1 Tota hoqarero Uvavano vaura. Vi Uvava Variqa Kotikantiro vaura. Vi Uvava nai
Kotiva vaura.
2 Tota hoqarero vi Uvava Kotikantiro variqiro vura.
3 Uva viva Kotikantiro variqiro viharo ekaa vo haika vo haika autukero vatora.
Vovano vo haikavata autuarirava kia vauvaro Uva vivaqai ekaa haika autukero vatora.
4 Uvavano vauvaro viraqima ekaa enta qaqi variqi vi okaravavata vaura. Vi Uvava
ovavano itaintemakero, vataini variaka koqema kero ataama nimite vairo.
5 Vi ovava itaqiro vi vaivaro kiama konkira ari vai haikava vira qimpa kaira.✡

Ioniva namari nimi vau vaiintiva Ihura okarara tura

6 Kotiva vaiinti vo atitora vira autu Ionira.
7 Vaiinti nahenti ⌞Ihurara⌟ viva quqaa ovavanove tiate tiro, Ioniva vika vira okarara
tiva nimireva anirora.
8 Ioniva nai kia vi ovava vairaitiro, viva vi ovarara vaiinti nahenti tiva nimireva
anura.
9 ⌞Ihuva⌟ quqaa ovavano ekaa vaiinti nahenti ataama nimitareva vataini aniainarara
⌞Ioniva tiva nimi vaura⌟.

Ihura qoririma amitora

10 Ihuva maa vatara autukero vatova vataini tuvumanta maa vatanaaka kia vira
viraaqamake tavaraiti, virara kia vivave ti.
11 Viva nai navunaaka unaini aniromanta vira navunaaka kia vira quahama
amitaraiti, vika vira qoririma amitora.
12 Mintumantavata, vokuka vira quahama amite virara quqaa vivave ti vauka viva
vika noraiqama komanta vika Kotira vaintiqamavi vaura.
13 Kiama vaiinti nahenti nái vainti vatataantema kevauve vika Kotira vaintiqamavi,
kiama qaqi vaiinti antuqaqaahai vika Kotira vaintiqamavi, Kotiva naivano vaiinti
nahenti nai vaintiqama kaira.
14 Ho Uvavano tinavu hampata vaireva vainti vaata varero, maa vataraqaa vau-
manta tenavu vira mpeqa okara takuqi vaira tavaunara. Viva vira maaqu vohaiqa-
vano vauvarora tiro, vira Qova nai mpeqa okara vira amura. Tenavu tavaavauraro vi
vaiintiva koqema nimiteharo aaqurihama nimiteharo quqaa Uvaqai ti vau vaiintiva
vaura.
15 Ioniva vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Te haaru ni tiva nimi tiha, Vaiinti
vovano ti naantiara aniarirava ti haatara kaanarove, turava ho maa vivave. Tevata
kia qovaraiquna entara viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Mintima vaiharora tiro,
viva ti haatara kero viva Noravanoma vaivo, tiro. Ioniva minti tura.
16 Ihuva voqamakero tinavu aaqurihama timite vaivara tiro, viva tinavu aaquri-
hama timiteharo qaiqaa qaiqaavata tinavu koqema timite vairave.
17 Haaru Kotiva nai uva maara tiva tora qara ntuvakero Mosira amura. Vate maa
entara Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tuvurero, Kotiva aaqurihama timite vai okarara
quqaa okara tinavu tiva timira.
18 Kiama qumina vo vaiintivano Variqa Kotira viri tavairave. Vira Maaquvano
nai Qora aaqanto vaiva, vivaqaima nai Qora okara qoqaiqama kaimanta tenavu
kankomake tavaunara.

✡ **1:5:** 1 Ion 1:1

Ioniva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura (Matiu 3:1-12; Maaki 1:1-8; Ruki 3:1-18)

19 Ioniva Ihurara tiva nimu uvava maantimama vairo: Ioniva aniromanta Iutia vaiinti
noranavu Ieruharemini vauka vaiinti vonavu nititomanta Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintikavata, Rivaira vohaa anku vaiinti vonavuvata, vika orure Ionira ireha tiha, Are
ta vaiintivave? ⌞Are quqaae tinavu *Mesaiaa*vanove?⌟ ti.
20 Vika minti tuvaro Ioniva kia uva kukeqa karaitiro, qoqaa vutu kero vika tiva
nimiro tiharo, Aqao, kia te Kotiva atitai vaiintika *Mesaiaa*vanovauve vauro, tiro.
21 Tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Are te kia vikave tianara vo? Are tavave?
Are tinavu kaivaqava Elaitaavae variarao? ti.
Vika minti tuvaro Ioniva, Aqao, te kia vikavauve, tiro. Tumanta vika qaiqaa vira
ireha tiha, Are ta vaiintivave? Tenavu paropeti vaiinti vo, viva qovaraiqiainara vira
vekama vauro. Are vi vaiintivave? tuvaro Ioniva aqao kiaveqai tiro.
22 Minti tumanta vika tiha, Are ta vaiintivave iaro? Are tinavu tiva timiraqe tenavu
anirante tinavu tititaaka ariara vuru tiva nimiare. Are nenara ta vaiintivave tinarave?
ti.
23 Tuvaro Ioniva haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara iriharo vika
tiva nimiro tiharo,

> Te qumina kanta vaihama naveraitiha, Ne aara avuqavuma taivaro Noravano vi
> vaura aniarire ti vaurauka, te maa vi vaiintikama vauro, tiro. *(Aisaiaa 40:3)*

Haaru paropeti vaiinti Aisaiaava qara ntuvato uvarara iriharo Ioniva minti tura.
24 Ioniva minti tumanta Parasi vaiintinavu nititoka tiha,
25 Are tinavuara tihara, Te kiama *Mesaiaa*vano vauro, te kiama Elaitaakave, te kiama
paropeti vaiintive, tianarave. Ho are nantiharae te qumina vaiinti vauro tiharama,
namari nimi variarao? ti.
26 Vika minti tuvaro Ioniva vinavuka nái tiva nimiro tiharo, Te qumina namariqaima
ni vaiinti nahenti nimi vauro. Vovano ni avutana vai vaiintira, ne kiama vira
kankomake tavaavo.
27 Viva ti naantiara aniariravave. Te inaara vaiinti vauraro viva nora vaiinti
vaimantara ti, te kiama ho vira aiqu rumpa taina naaquntara kuvantu amitararave,
tura.
28 Ioniva Iotani Namari hini mantaraini, Betanini vaiharo namari nimi vau entara
vi uvara tura.

Ioniva Ihurara Kotira Sipisipi Naative tura

29 Vira qararaa Ioniva vaiharo tavovaro Ihuva vihairo ani vauvaro viva tiharo, Ho
tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi Naative. Viraqaama Kotiva ekaa vataini vaika qora
kaiqa vare okarara taiqa nimitaanarove.
30 Te haaru tiha, Vaiinti vovano ti naantiara aniarirava ti haatara kaanarove,
tunarave. Te kia qovaraiqiavauna entara viva haaru qaqi variqiro vuvave. Mintima
vaiharora tiro, viva ti haatara kero Noravano varianarove, tuna vaiintiva, ho maa vi
vaiintivave.
31 Tota kia te vira viraaqamake tavaunarave. Ne Isareri vatanaaka vira viraaqamake
tavaate ti, te maini ani namari ni nimi vaunarave, tiro.
32 Minti tivakero Ioniva Ihurara vika qoqaa tiva nimiro tiharo, Te tavauraro Kotira
Maraquravano uviri vo, mirura voqaara tuviro, tuvu viraqaatama vaurave.
33 Tota te kia Ihura viraaqamake tave vauraro Kotiva ti tititaimanta te namari ni
nimi vauraro Kotiva ti tiva timiro tiharo,

> *Tavairaro ti Maraquravano otu viro viraqaata vaina vaiintira ho virarama vivave
> tiane. Viva kia qaqi qumina namari nimianarove. Viva vaiinti nahenti ti Maraqura
> nimianarove*, tirave.

34 Kotiva ti vi uvara minti tiva timimanta te vi haikara kankomake tave, virara te
maa vaiintiva Kotira Maaquve turo, tiro.

Ihuva vo vaiintinavu naane ntitora

35 Vira qararaa Ioniva nai vainti taaraqanta vira avataqi nutanta hampata himpitero
vaiharo
36 tavovaro Ihuva aitarero vuvaro Ioniva vira vutu tavero, nai vaintitanta tiva nimiro
tiharo, Tavaate. Vi vaiintiva Kotira Sipisipi Naative, tiro.
37 Minti tumanta Ionira avataqi nutanta Ioniva tu uvara iri, viraqaahai vitanta
tuqantaavi Ihura avataqi vura.
38 Ihura avataqi vuvaro Ihuva tuqantaa viro tavomanta vitanta vira avataqi anuvaro
viva vitantara tiharo, Netanta nanarae aniavo? tumanta vitanta tiha, *Rabaio—Maara
ti variara vaiintio*, are taini variaravave? tuvaro
39 Ihuva tiharo, Ho netanta ani tavaate, tiro.
Minti tumanta vitanta vira vataake vi, oru viva vauraqi variqi vi eromanta anirante
vura.
40 Vi vaiintitantaqihairo vaiinti vo Entaruva, Saimoni Pitaara qatavano vaura.
41 Vitanta Ihura mini ketanta Entaruva nai vakaara ranta kero vira tiva amiro tiharo,
Tetanta Kotiva atitai vaiintira *Mesaiaa* vira rantake tavauro, tiro.
(*Mesaiaa*ve, *Karaitira*ve, vohaa autuma vairo.)
42 Vira rantake tavauro, tivakero Entaruva nai vakaara vita varero Ihuva vaunaini
vuru kovaro Ihuva vira tavero tiharo, Are Ionira maaqu Saimonivave. Te ai autu
rehama *Sifaasirave*, tirerave, tiro.
*Sifaasi*rave, *Pitaa*rave, vohaa autuma vairo. ⌞Maa uvaraqihai vi autura tirera *Orirave*
ti.⌟

Ihuva Piripika Nataanika naarora

43 Vira qararaa Ihuva Karirini virerave tivakero oru Piripira ranta kero virara tiharo,
Are ti naantiaraini aniane, tiro.
44 Piripiva Besaida vatukaihainaavama vaura. Entaruka Pitaaka vitantavata vohaa
vi vatukaraqiraukama vaura.
45 Ihuva Piripirara minti tuvaro Piripiva Nataanira ranta kero vira tiva amiro
tiharo, Haaru tinavu kaivaqava Mosiva maara uva qara riharo vi vaiintirara ti-
vatomanta paropeti vaiintinavuvata vi vaiintiva naantiara anianarove tivake qara
ntuvato vaiintira, ho vate vi vaiintirama te tavauro. Viva Ihuva Iohepira maaquvano
Nasaretihainaavave, tiro.
46 Viva minti tuvaro Nataaniva tiharo, Aqao. Hoe koqe vaiintivano mintina
vatukaraqihairo qovaraiqianarove? tiro. Tuvaro Piripiva tiharo, Ho are nenavano
oru tavaane, tiro.
47 Tivakero oru vuvaro Ihuva tavomanta vitanta ani vauvaro Ihuva tiharo, Tavaane.
Quqaama vi vaiintiva Isareri vaiintivanoma vaivo. Kia vi vaiintiraqi una uvavata
vaivo, tiro.
48 Minti tuvaro Nataaniva Ihura irero tiharo, Nantiakerae are ti okarara ho irira
iarao? tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripiva kia ai aaraivaka are *fiki* vira
okaraqi variaramanta te ai tavaunarave, tiro.
49 Minti tuvaro Nataaniva tiharo, Ike, maara ti variara vaiintio, are Kotira
Maaquvanove. Are Isareri vatanaaka avuhainaavave, tiro.
50 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Are *fiki* okaraqi variaramanta te ai tavaunarave
tunaraqaahairae are tiriara quqaa vivave tiarao? Naantiara are nora haika, vo haika
vo haika vira aataraainara tavenarave.
51 Te quqaama turo. Naantiara are vaiha tavairaro naaruvavano qantuara vira-
manta viraqihai Kotira *enseli*navu te Vataini Vatatai Vaintika variainanaini oru vi
tuviha vaivarave, tiro. Ihuva turama.

2

Nahenti ironaini Kenaa vatukaqi vura

1 Enta taaraqanta aitaromanta Karirini vatuka vo Kenaaqi nahenti irareka
2 vauvaro Ihura novavata mini vaumanta vi vatanaaka Ihuravata, vira vaintinavuvata, naaromanta vinavukavata mini vura.
3 Vinavuka oru vaiha kara ne vauvaro *uaini* namari taiqa vuvaro Ihura nova Ihura tiva amiro tiharo, *Uaini* taiqama vivo, tiro.
4 Tuvaro Ihuva aqao tiro, Nahentivauvo, ai kaiqa vo kaiqama vaivaro ti kaiqa vo kaiqama vaivo. Te tenta kaiqa varaaina entava kiama qovaraiqivo, tiro.
5 Minti tuvaro Ihura nova kaiqa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Viva nana kaiqae niara varaate tiramanta, ne viva tinantemake varaate, tiro.
6 Iutaa vatanaaka vika nái maara uva iriha minti mintima keha vika nái viri vaata hiqama kora. Ho virara iriharo namari taqu 100 *lita* 6navu vi naavuraqi vatova vauvaro Ihura nova ne viva tinantemake varaate, tuvaro
7 Ihuva kaiqa vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ho vi taqunavuraqi qaqi namariqohai ekaa kaqa mpiqa kaate, tumanta qaqi namari kaqa vare vuru qahiare vauvaro ekaa taqu noqaa mpiqa vura.
8 Mpiqa vuvaro Ihuva qaiqaa tiharo, Ho taquqihai kaqa vare vuru karaqaa raqiki vai vaiintira amivaro neharo tavaarire, tiro.
9 Minti tumanta vinavuka taquqihai vi namarira kaqa vare vuru karaqaa raqiki vau vaiintira amuvaro vi vaiintiva qaqi namarivano *uaini*qama vura neharo tavovaro koqe uvaro viva kiama namari vira kaqo uvara iriraitiro vaumanta, vira kaiqa vaiintinavuqaima virara irura. Mintuvaro karaqaa raqiku vaiintiva neharo tavovaro koqe *uaini* vauvaro quaha kero nahenti varo vaiintira aarama kero
10 vira tiva amiro tiharo, Ike, vokiaka koqe *uaini* naane vaiinti nahenti nimiamanta nama taiqa kaamanta naantiara qora *uaini* nimi variarave. Are kia vika iantema kera nimira iarao. Te tavaurara are vo *uaini* avuni nimira, viraqaahaira koqe *uaini* naantiara nimira iarao, tiro. Minti turama.
11 Ihuva Kariri vataini Kenaaqi vaiharo qaqi namari varakero *uaini* tuqantaa nimitora. Viva vi kaiqara naane avuni hoqarama tero, viraqaahairo vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqa varaqiro vurama. Viva vi kaiqara varomanta vira vaintinavu vira kaiqa tavehama Ihura okara mpeqa okarara kankomake iri, virara ho quqaa vi vaiintiva tinavu kahaqiariravama vaivo ti tura.
12 Ihuva *uaini* tuqantaa nimitero viraqaahairo vivavata, vira novavata, vira qatanavuvata, vira uva irukavata, mini ke Kapenaumini oru vo entanavu vaura.

Ihuva Kotira Naavuqi vura
(Matiu 21:12-13; Maaki 11:15-17; Ruki 19:45-46)

13 Vehakuma Nimito Karara no entava aumanto vauvaro Ihuva Ieruharemini viro
14 oru Kotira Naavuqi oriqetero tavomanta vokuka viraqi koqaa kaiqa vareha purumakauve, sipisipive, uvirive, nimiha monu vare vaumanta vonavu tainta tataaqa oquvi vaiha *kamaani*ra monu vareha Kotira Naavuqiraa monu vo monu nimi vaura.
15 Mintiaqi viha koqaa kaiqa vare vauvaro Ihuva vika tavero kapipi varakero viraqohairo purumakauvata, sipisipivata, Kotira Naavuqihairo ruhaaqi veva vahaaqaini kero, monu nimi vau vaiintika taintavata utu tuqantaa aqukero vi monuravata rantaupirima kero,
16 uviri nimiha monu vare vau vaiintikavata nitiharo tiharo, Ne vi haikara vi haikara maaqihai vare vevare vuate. Ne kia ti Qora Naavu *maaketi* naavuqama taate, tiro.
17 Ihuva minti tuvaro vo uva Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vira vaintinavu aatoqi ntuva vumanta irura. Vi uvava mintima tiro: *Te ai Naavuara noraiqaake iriqi vuarirava iha itaintema kero, tiqi ite vaivo*, tura. *(Ihi 69:9)*
18 Ihuva mintumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, tavave ariara tivarae are mintira iarao? Are nana nora kaiqa vo tinavu tivuqaa vara qovarama kairaqe tenavu vira tave, ariara viva ho mintianarove tirarave? ti.

19 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne maa naavura rampai kaiqe te taaramo enta
variqi vihama qaiqaa kaqa kararave, tiro.
20 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, maa naavura kaqeha 46 ihi airi
ihiara kaqaqi vi vuru kaqa taiqakaa naavurave. Are hoe taaramo entaqai vi naavura
qaiqaa kaqa taiqa kenarave? tura.
21 Vika minti tuvaro Ihuva kia vutukero qaqi naavuara tiraitiro, viva nai vaatara uva
tuqantaakero tura. ⌞Ne ti harukaiqe te taaramo enta varike qaiqaa qaqi himpirarave,
tiro.⌟
22 Naantiara Ihuva qaiqaa qaqi himpi vau entara vi uvava vira vaintinavu aatoqi
ntuva vumanta vika irura. Kotira vukuqi qara ntuvato uvaravata, Ihuva vi entara tu
uvaravata, iriha vika Ihurara quqaave tura.

Ihuva ekaa vaiinti avu aatoqiraa okara iri tave vauva vaura

23 Vehakuma Nimito Karara no entaraqaa Ihuva Ieruharemini vaumanta vaiinti
nahenti airitahaa vira kaiqa nora kaiqa taveha Ihurara ho quqaa vivave ti.
24 Vaiinti nahenti virara quaheha minti ti vauvaro Ihuva vaiinti nahenti okarara
kankoma kero iriharora tiro, viva kia vika turara noraiqaakero irura.
25 Ihuva vaiinti nahenti vika nái aatoqi iru okarara kankoma kero irurara tiro, kia
vovano qumina vika okarara vira tiva amiarirava vaura.

3

Nikotimaava Ihura oru tavora

1 Parasi vaiinti vo vira autu Nikotimaara. Nikotimaava Iutaa vatanaaka vika nora
vaiinti vovano vaura.
2 Viva vo enta entaqi Ihura oru tavero tiharo, Maara ti variara vaiintio, tenavu
tavauraro Kotiva ai atitaivarara tira, are maara uva ti variarava anira iarao. Kia Kotiva
ai kahaqiare titirio, are kiama ho nora kaiqa varaaraitirio, tiro.
3 Viva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarirara iriane. Vaiinti
noruqama vinara kia qaiqaavata vatatairera, viva kiama Kotiva raqikina vatukara ho
tavaanarove, tiro.
4 Tuvaro Nikotimaava tiharo, Nantiakeroe noruqama vina vaiintira qaiqaa vatataa-
narove? Viva hoe qaiqaa nai nora auhaqi viqetairaroe vira qaiqaa vatataanarove?
tiro.
5 Minti tuvaro Ihuva vira nai tiva amiro tiharo, Te quqaa uva tiarira iriane. Qumina
namariqi vatatairava vairaro kia Kotira Maraquravano vira qaiqaa vatatairera, viva
kiama ho Kotiva raqikina vatukaraqi vuanarove.
6 Vaata vataava vaata vataaraqaima vatate vairave. Kotira Maraquravano maraqura
vataaraqai vatate vairave.
7 Te ni qaiqaa qaraakaiqama kero vatataarire tuna uvara virara kia are ravuku
vuane.
8 Te uva vo tuqantaake ai tiva amirerave. Uvaivano utiharo vona vona nai antuqaqaa
vi vairave. Uvaivano uti vaivara are kia vira tavaraitira, are vira uva *nontantaqai/
otataqai* irianarave. Are viva viro aniro i okarara kia irira tavaarao. Ho Kotira
Maraquravano vatatai okarara vohaa qaramakero vaivo, tiro.
9 Ihuva minti tuvaro Nikotimaava vira irero tiharo, Nantiakeroe mintianarove?
tuvaro
10 Ihuva tiharo, Are Isareri vatanaaka maara uva tiva nimi variarava vaiharae vi
uvara kia kankomakera iriarao?
11 Te quqaama turo. Tenavu kankomake iri tavauna haikara ni tiva nimi vauramanta
ne kia tinavu uvara quqaave tiarave.

12 Te vataihainaa haikara ni tiva nimuramanta ne virara kia quqaa uvave tiarave.
Ne minti tiavera te naaruvaihainaa haikara tiarira nantiakee ne vi uvara ho quqaave
tivarave?
13 Kia vaiinti vovano Kotiva vainaini naaruvaini virave. Ti Vataini Vatataika teqaima
naaruvainivata variavaurauka, te vihaima tuvuraukave.
14 Haaru ni kaivaqava Mosiva qumina vataini ni vau entara memaru maraqura
baraasi oriqohairo autukero vira katariqaa arutero tuahera korave. ⌞Vaiinti nahenti
vira tave kia qutu vuate tiro, Mosiva minturave. *(Kaarantura 21:6-9)*⌟
Ho Te Vataini Vatataika te variarira haaru Mosiva memaru maraqura autukero
tuahera kontema kema, tivata katariqaa tuahera kevarave.
15 Mintiramanta vaiinti nahenti tiriara quqaa vivave tika kia qutu vi taiqa viraiti,
vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tiro. Ihuva minti turama.
16 Variqa Kotiva vataini variakara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva nai
Maaqu vohaiqa vatataira tinavu timiro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vira Maaquara
quqaave tika kia qutuvi taiqa viraiti, vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.
17 Kotiva nai Maaqu vataini atitovaro viva kia vaiinti nahentiqaa uva vatareva
tuvitaraitiro, viva vika kuvantu kero ntitareva tuvura.
18 Vovano vira Maaquara quqaa vivave tirava, vivama kia uva varaanaro. Vovano
vira Maaquara kia vivave ti vaiva, viva vaakama uva varaivo. Viva Kotira Maaqu
vohaiqara kia quqaa vivave tira kaara, Kotiva *ko* tiva taiqakero viraqaa uva vatero.
19 Maa haikara kaara uva varianaro: Ovavano vataini tuvimanta vaiinti nahenti kia
vira quahama amitaraiti, vika konkira ariraraqai quahe vai. Vaiinti nahenti kaiqavano
qora kaiqa vaimantara ti, vika kia vi ovarara quahama amite.
20 Qora kaiqa vare vaiva ova vira navutaiqiharoma kia ovavano vainaini viro.
Ovavano iteharo te vaaqu kaiqa varaunara qovarama kaantorave tivakero, kia
ovavano vainaini viro.
21 Viva mintimama vaivaro quqaa kaiqa vare vai vaiintiva kia qetaraitiro, ovavano
vainaini viro. Viva vivaro ovavano iteharo vira kaiqa ataama amitaimanta vaiinti
nahenti tavaavaro vi vaiintiva Kotira uva avataqiro viharo Kotira kaiqa vare vaira.

Ioniva namari nimi vauva Ihurara vaiinti nahenti tiva nimura

22 Viraqaahai Ihuvavata vira vaintinavuvata ⌞Ieruharemi mini ke⌟ Iutia vata vo,
qumina vataini vi. Ihuva nai vaintinavu vataakero oru mini vaiharo vaiinti nahenti
namari nimi vaura.
23 Namari nimi vauvaro Ionivavata vatuka vo, Salimi tataaqa Ainonini vaiharo
namari nimi vaura. Ioniva nora namari vaunaini vaumanta vaiinti nahenti mini
ruvaaqumavi vauvaro Ioniva vika namari nimi vaura.
24 Vi entara kia Ionira rumpa vare karapuhi naavuqi vuru kora.
25 Vi entara Iutaa vaiinti vovano vaiharo Ionira uva iru vaiintika hampata namari
hiqe okarara tirori vaura. Mintumanta vika Ioniva vaunaini orure tiha,
26 Maara ti variara vaiintio, tota are Iotani Namari hini mantaraini vaiinti vontira
vaiharama are virara vivave tunarave. Ho tavaane. Vi vaiintiva vivavata namari nimi
vaimanta airitahaa viva inaini vi variavo, ti.
27 Minti tuvaro Ioniva tiharo, Ho Kotiva naaruvaini vaiva vaiinti vo kia vo haika
amirera, vi vaiintiva kiama ho vi haikara varaanarove.
28 Nevata te tota tunarara iriarave. Te tiha, Kiama te *Mesaiaa*vanovauve vauro. Ti
tititaimanta te naane vira avuni anuraukave, tunarave.
29 Nahenti varaarirava vivama nahenti varairave. Vi vaiintira tontivano himpi
vaiharo vira uva iriharo quahairave. Ho vi vaiintiva quahaintema kema, te Ihurara
quahauro.
30 Ihura autuvano uritarero voqavata noraiqama viraro ti hutuvano vataini qiarire,
tiro. Ioniva minti turama.

Ihuva naaruvaihairo tuvuaina okarara tura

31 Ihuva mpeqavano virihairo tuvivara tiro, viva ekaa haika aatara kaivama vairo. Vataihainaava vataihairo anivara tiro, viva vataihainaa haikaraqai ti vaira. Ihuva naaruvaihairo tuvivara tiro, viva ekaa vataihainaa haika aatarakaivama vairo.
32 Viva nai tavai haikara nai iri haikara qoqaa tiva nimi vaimanta vaiinti nahenti vira uvara kia quqaave tiraiti, vira uva qoririma amite variara.
33 Ho vaiinti vovano kia Ihura uva qoririma amitaraitiro, vira uvara quqaa uvave ti vai vaiintiva, viva minti tiharoma Kotira uvaravata quqaa uvama vaivo tiro.
34 Kotiva Ihura atitaivaro viva Kotira uvaqai ti vaira. Kotiva vira atitareva iharo, nai Maraqura amiharo kiama inaaraiqa amiraitiro, viva noraiqamakero amivarora tiro, ho viva Kotira uvaqai ti vaira.
35 Vira Qova nai Maaquara voqamakero antuqa arivarora tiro, viva ekaa haika nai Maaqu amivaro viva vi haikaraqaa raqikiqiro vi vairo.
36 Vovano vira Maaquara quqaave tirava kia ekaara qutu viraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Vovano kia vira uvara quqaave tirava vairaro Kotira arara itairava viraqaa varianaro.

4

Ihuva Sameria vatanaa nahenti hampata uva tura

1 Vi entara Parasi vaiintinavu iruvaro Ihuva airi vaiinti nahenti ntitaqiro viharo namari vika nimiharoma Ionira aatara kora.
2 (Ihuva kiama naivano vika namari nimiraitiro umanta vira vaintinavuvano vaiinti nahenti vika namari nimura.)
3 Parasi vaiinti vi uvara iruvarora tiro, Ihuva viraqaahairo Iutia vata mini kero vetara Karirini viro.
4 Karirini vireva vu aarava vaireva Sameria vata avutana vauvarora tiro,
5 Ihuva vi aararaqaa viharoma inaara vatuka vo, vira autu Sikaave tunaini oru ntora. Vata vo, haaru Iekopiva nai maaqu Iohepira amu vatara vira tataaqa vaura.
6 Haaru Iekopiva namari nareva quvitova mini vauvaro Ihuva niara aara ani kovaro popohovaro viva namariara quvitora vira tataaqa oquviro vaura. Oquviro vauvaro kuarivano qiataqaa uri vauvaro
7 Sameria nahenti vovano namari kaqareva anuvaro Ihuva namariara naataa uvaro vi nahentirara tiharo, Namari kaqa timiraqe naare, tiro.
8 Ihura vaintinavu vaakama kara varareka vatukaini vuvaro
9 Ihuva viraqaa vaiharo minti tuvaro Sameria nahentivano aqao tiro, Are Iutaa vaiintivano variaramanta te Sameria nahentima vauro. Are nantivarae tiriara namari kaqa timiraqe naare tiarao? tiro. Iutaa vatanaakavata Sameria vatanaakavata nai toma amite nai toma amite i vaurara tiro, nahentivano minti tura.
10 Minti tuvaro Ihuva nahenti vira nai tiva amiro tiharo, Are Kotiva ai amireva iaina haikaravata, ti okaravata, kankomakera irianaravauve, are ti irairaqe te qaqi variqi vina namarira ai amirarave, tiro. ⌞Vi vatanaaka ruvu namariara *qaqi vai namarirave* tura.
11 Ihuva te qaqi variqi vina namarira ai amirarave tuvaro vi nahentiva kia kankoma kero vira uva iriraitiro, viva ruvu namariarave tivo tiro.⌟ Viva tiharo, Nora Vaiintio, namari vevantoma vaivara are kiama namari taquvata vatera iarao. Taraqihairae qaqi variqi vi namarira are tianara kaqenarave?
12 Tinavu kaivaqava Iekopiva nora vaiintivano vaurave. Are vo? Vira aatara kaaravae variarao? Viva naivata nai vaintinavuvata nai purumakau sipisipi vataakero maa namarira ne vaurave, tiro.
13 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vovano maa namarira neharo viva qaiqaa qaiqaavata namari naataa iraro naanarove.

14 Ho vovano te amiaina namarira nairaro kiama qaiqaavata namari vira naataa iraro varianarove. Te namari amiariraro vi namariva vaiinti avutaqihairo ruvu voqaara nteharo iraro vi vaiintiva kia qutu viraitiro, qaqi variqiro vuanarove, tiro.
15 Ihuva minti tuvaro vi nahentiva tiharo, Nora vaiintio, ho vi namarira timiraqe te naariraro kia qaiqaa namari naataa iraqe kia qaiqaavata maaqihai kaqake naare, tiro.
16 Tuvaro Ihuva tiharo, Ho are nena vaativata oru aarama varera orurantera maini tuvuane, tiro.
17 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, te kia vaatiqama vuraukave, tiro. Tuvaro Ihuva tiharo, Are quqaama tihara, Te kia vaatiqama vuraukave, tiarao.
18 Are kauquru tataa vaatiqama vuaravave. Vate are vaiinti vo varatera variarava, viva kiama ai vaati tanava vaivo. Are quqaama tiarao, tiro.
19 Minti tuvaro nahentivano tiharo, Nora vaiintio, te irurara are paropeti vaiintivano variarao. Kotiva ai kahaqivara minti ti variarao.
20 Ho tinavu Sameria vatanaa kaivaqaukavara maa aiqinaraqaa vaihama Kotira autu tuahere vaurave. Minti ti vaumanta ne Iutaa vatanaaka aqao tiha, Ieruharemi miniqaima vaiha Kotira autu tuaheraataarave, ti variarave. Ne Sameria vatanaaka tinavuara minti ti variarave, tiro.
21 Nahenti viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Are ti uvara quqaave tiane. Enta vo anintaira ne vi entaraqaa ti Qora autu tuaherareka iha, kiama maa aiqinaraqaa uru vaiha Kotira aarevarave. Kiama Ieruharemihai Kotira aarevarave.
22 Ne Sameria vatanaaka Kotira okarara kia kankomake iriraiti, ne hampiqama keha vira aare variarave. Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarira vaiintiva Iutaa vatanaakaqihairo qovaraiqiainarara ti, tenavu Kotira okarara kankomake irihama, vira autu tuaherehama vira avuqavuqama keha aare vaunarave.
23 Enta vo aniarirava vate vi entava qovarama vivo. Vi entaraqaa Kotira Maraqura-vano vaiinti nahenti kahaqiramanta vika kankoma keha Kotira okarara irihama vika quqaiqama keha vira autu tuahera kevarave. Mintima vai vaiinti nahentika ti hutu tuahera kaate tiro, ti Qova vikarama rante vaivo.
24 Kotiva vaireva viva Maraquravano vairave. Viva Maraquravano vairara ti, vira Maraquravano kahaqi vai vaiinti nahentika vikaqaima Kotira okarara kankomake iriha, quqaiqama keha vika ho Kotira autu tuahera kevarave, tiro.
25 Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Kotiva atitaaina vaiintiva *Mesaiaa*vano aniaina uvarara tiamanta te irunarave. Vi entava anintairaro viva ekaa haika okarara tinavu tiva timianarove, tiro.
26 Tuvaro Ihuva nahenti vira tiva amiro tiharo, Ho ainti uva ti vaurauka te maa vikave, tiro.
27 Ihuva vi uvara minti ti vaumanta Ihura vaintinavu vatukaihai orurante ani tavovaro Ihuva Sameria vatanaa nahentintiro uva ti vaumanta vika virara ravukuvi.
Vika mintimake ravukuvi uvaro, vikaqihairo kia vovano vi nahentirara tiharo, Are nana haika vararevae aniarao? tiro. Vikaqihairo kia vovano Ihurara tiharo, Are nantiharae vikantira uva ti variarao? ti.
28 Kia vinavuka minti tiraiti, vinavuka qaqirake uvema vauvaro nahentivano himpiro nai namari taqu mini kero, anirantero vatukaini vaiinti nahenti vuru tiva nimireva oruntero tiharo,
29 Vaiinti vo ani tavaate. Viva te varauna okarara ekaa qovarama kero ti tiva timivo. Quqaae viva Kotiva atitare i vaiintiva *Mesaiaa*vano vaivo? tiro.
30 Minti tumanta vaiinti nahenti vika nái vatuka mini ke, Ihuva vaunaini vurama.
31 Nahentivano nai navunaaka tiva nimireva anirantero vumanta Ihura vaintinavu virara tiha, Maara ti variara vaiintio, ho maa karara vara kera naane, tuvaro
32 viva tiharo, Te kara vo vataunara ne virara kia iriavo, tumanta
33 vira vaintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Vovanoe vaaka kara vuru vira amivaroe viva minti tivo? tuvaro

34 Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Te ti ⌞Qova⌟ ti tititaira vira antuqa vai kaiqara
vare vuru taiqa kaarirava, vi kaiqava ti karama vaivo, tiro.
35 Minti tivakero Ihuva vikara tiharo, Ne tiha, Erakaimantema tora aitarairaro
karavano mpeqaiqiraqe ho qantu varaainarave, tiarave. Ho kara ututaaraqi aitutiha
tavaate. Maa entara karavano mpeqaiqamama vivo. Ne ho qantu varevarave.
36 Kara qantu varaiva nai kaiqa vara tairaqaahairo koqaa varairave. Viva qantu vate
vai karava ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kara utiravavata, kara qantu
vara vatairavavata, vitanta vohaa vaihatanta quaheha vaivarave.
37 Uva vovata tiava quqaa uvama vaivo: Vaiinti vovano kara naahoqi utu taivaro
vaiinti vovano kara qantu vare vairave.
38 Te ni nititehama tiha, Vovano kaiqa varakero ututai karara, ne vi karara oru
qantu varaate, turo. Vokiaka vukaari utiha kara ututaara, ne vi karara ho qaqi qantu
varevarave turo, tiro.

Sameria vaiinti nahenti airitahaa Ihurara quqaa vivave tura

39 Ihuva nai vaintinavuara minti ti vauvaro nahentivano anirantero nai navunaaka
vaunaini orurero tiharo, Viva te haaru autuna okarara ekaama ti tiva timivo, tiro.
Nahenti viva minti tumantara ti, Sameria vaiinti nahenti vi vatukaraqihainaaka
airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti.
40 Vika minti tivake Ihuva vaunaini anire Ihurara mpo tiha, Kia are vaaka vuane.
Tinavu hampata voqavata varikera vuane, tuvaro Ihuva vika hampata taara enta
vaitakero vurama.
41 Ihuva vika hampata taara enta vaiharo nai vakaaka vika tiva nimumantara ti, vi
vatanaaka vonavuvata airitahaa Ihurara ho quqaa vivave ti tura.
42 Vika vi nahentirara tiha, Kia vaaka are ⌞Ihurara⌟ tinavu tiva timianaraqaa-
haivauve, tenavu virara quqaave turo. Tentanavu ani vira uva irihara ti, vate tenavu
kankomake iruraro Kotiva vira atitaivaro viva ekaa maa vataraqaa vaika kuvantu
nimitaariravama vaivo, ti. Vika minti turama.

Ihuva kamaanira kaiqa vaiinti vo vira vainti koqema kora

43 Ihuva mini taara enta vaitero viraqaahairo nai maaqa Karirini viro.
44 Ihuva nai tiharo, Paropeti vaiintivano nai maaqa vaivaro vira autuvano kia nora
autuma vaivo, tura.
45 Ihuva Karirini vumanta vi vatanaaka vira quahama amite vaura. Vikavata
Vehakuma Nimito Karara No Entaraqaa Ieruharemini oru vaiha Ihuva nora kaiqa
varora tavorara ti, vira quahama amite vaura.
46 Vira quahama amite vauvaro Ihuva qaiqaa Kenaani viro. Viva mini tota vaiharo
qaqi namari varakero *uaini* namariqama kora.
Viva mini anuvaro *kamaan i*ra kaiqa vaiinti noravano vauvaro vira maaquvano nora
rovara vareharo Kapenaumini vaura.
47 Ihuva Iutiaihairo Karirini anivo tura iriro, vi vaiintiva Ihuva anunaini orurero
virara tiharo, Hoe are anira ti maaqu tavera viva rovara varainara taiqa kairaro
koqema variarire? tiro. Vira vaintivano qutu vuarirava aumanto vauvaro viva minti
tura.
48 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Ne kia nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa tavaraiti,
kiama ne tiriara quqaa vivave tivarave, tiro.
49 Minti tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva tiharo, Noravauvo, ti maaquvano qutu
vuantorave. Vaaka aniane, tuvaro
50 Ihuva tiharo, Ho nena maaqaini vuane. Ai maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima
varianarove, tiro. Tuvaro *kamaani*ra kaiqa vaiinti viva Ihuva uva tiva amurara quqaa
uvave tivakero, nai maaqaini ururantero vurama.

51 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti viva aaraini vi vaumanta vira kaiqa vaiintinavu ⌞maaqai-
hai uru vira vitake viha vira tiva ami tiha, Ai maaquvano koqemama vivo, ti.
52 Tuvaro viva vinavuka irero, Nana kuari avuqaae vira vaatavano koqema vivo?
tumanta vinavuka tiha, Enta eraivaro 1 *kirok i*ma vira vaata iha itaiva taiqa vivo, ti.
53 Minti tuvaro vira qova iruvaro vi kuari avuraqaa Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ai
maaquvano kia qutu viraitiro, qaqima varianarove, tura. Minti turara tiro, *kamaani*ra
kaiqa vaiinti vivavata vira navunaakavata Ihurara quqaa vivave turama.
54 Ihuva Iutiaihairo ani Karirini vaiharo vi kaiqara avuni varovavata, maa kaiqara
varovavata, taara kaiqaiqama vura.

5

Ihuva maaraqaa vaiinti vo koqema kora

1 Viraqaahairo Iutaa vatanaaka ovata no entava vo anirovaro Ihuva Ieruharemini
viro.
2 Ieruharemini vaantaavura qenti vo, Sipisipi Qentive tuva vaura. Vira tataaqa
varuva namari vo vira autu Betesata Namari vaura. Namari auvahianta haraara
naavu kauqurunavu vauvaro
3 haraara naavu vinavuraqi rovara varoka airitahaa viraqi vaura. Avu qimpa
vukave, aiqu qoraiqama vukave, aiqu kauqu tapara vukave, vika vika vaiha namari-
vano qakaa qakaa iainara vira vekama vaura.
4 [Vohaa enta vohaa enta *enseli* vovano tuvunteharo namari qaki qaki umanta
rovara varokaqihairo vovano naane avuni namariqi otu vuvaro viva nana nana
rovarae varova taiqa vura.]
5 Ho vaiinti vovano airi ihi 38 ihiara rovara varo vaiintiva vivavata haraara naavuqi
vaura.
6 Viraqi vauvaro Ihuva vira tavero iruvaro vi vaiintiva airi ihi rovara varaqiro
vuvaro vira irero, Ai vaatavano koqemae vuanarove? tiro.
7 Tuvaro rovara varo vaiintiva viva tiharo, Nora Vaiintio, namarivano qakaa qakaa
ivaro vovano ti kahaqama varero muntu namariqi kaarirava kia vaimanta, te naane
avuni otu virare turamanta vokiaka naane otu vi variarave, tiro.
8 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Himpira nena taari utu varera nena
aiqutantaqaahaira nuane, tuvaro vaakama vira vaata koqema vuvaro
9 vi vaiintiva himpiro nai taari utu varero nai aiqutantaqaahairo niro. Vi entara
Iutaa Maara Entaqaa Ihuva mintima kora.
10 Ihuva Iutaa Maara Entaqaa mintima korara ti, vira kaara Iutaa vaiinti noranavu
vaiinti koqema vura vira atiha tiha, Vate Maara Entaqaave. Are nena taari utu varera
vuanarara tinavu maara uvavano qioqama tairave, ti.
11 Vika minti tuvaro viva tiharo, Aqao, vaiinti vovano ti koqema kaiva tiriara nena
taari utu varera nuane tiverama te minturo, tiro.
12 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Ta vaiintivae ariara himpira nena taari
utu varera nuane tivo? Vira autu raane, tuvaro
13 vaata koqema vu vaiintiva kia vira autu irura. Mini airi vaiinti nahenti vauvaro
Ihuva vaakama vuvarora tiro, vi vaiintiva kia Ihura autu ho irura.
14 Vira autu kia iriraitiro vauvaro, Ihuva naantiara vaiharo tavovaro vi vaiintiva
Kotira Naavuqi vauvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tavaane. Ai vaata koqema
vivo. Vo haika qora haikavano avuni vai rovarara vira aataraarirava ai aruantorave
tira, kia qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro.
15 Tuvaro vi vaiintiva viraqihairo vevarero viro Iutaa vaiinti noranavu vuru tiva
nimiro tiharo, Vira autu Ihurave. Vivama ti tivaata koqema kaivo, tiro.
16 Tumanta vika iruvaro Ihuva Maara Entaqaa vira koqema korara ti, vira kaara vi
entaraqaahai Ihura qoraiqama amite vaura.

17 Mintuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ti Qova ekaa enta kaiqa varaqiro vi
vaimanta tevata kaiqa varaqi vi vauro, tiro.
18 Tumanta vi uvara kaara Iutaa vaiinti noranavu voqamake vira arukareka auti
vaiha tiha, Tota Ihuva tenavu Maara Entara tuna uvara raqa kaivo. Ho vira naantiara
viva Kotirara ti Qorave tivo. Viva qumina vaiintivano vaiharo viva variqa Kotikantiro
vohaa vaireva auti vaivo, ti.

Ti Qova varai kaiqarama tevata varauro tura

19 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te quqaa
tiari iriate. Te vira Maaquvano vaiha kiama tenta irike vi kaiqara vi kaiqara ho
varaainarave. Ti Qova kaiqa vare vaimanta te tavaunara, te vi kaiqaraqaima vare
vauro. Ti Qova minti minti i vaimanta te vira Maaquvanovata minti minti i vauro.
20 Ti Qora muntukavano ti nai Maaquara vaivarora tiro, viva nai vare vai kaiqara
ekaa kaiqa ti humiqaivo. Naantiara ti Qova humiqairaqe te maa kaiqara aatara kaaina
kaiqarama varaainarave. Te vi kaiqara vi kaiqara varaari ne vira tavema voqamake
ravuku vivarave.
21 Ti Qova qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaivave. Ti Qova mintinan-
temake, te vira Maaquvanovata vaiha tinta muntukavano vaina vaiinti nahentika qaqi
vara himpima kaari vikavata qaiqaa qaqi variqi vivarave.
22 Ti Qova kiama vaiinti nahenti avateharo *ko* tianarove. Viva vi kaiqara ti timimanta
te vira Maaquvano vaiha tentavano *ko* tirerave.
23 Viraqaahai vaiinti nahenti ti Qora autu tuaherentemake, vika ti vira Maaqu
hutuvata tuaherevarave. Vovano kia ti vira Maaqu hutu tuaherairava kiama ti Qova
ti tititaira vira autuvata tuaheraanarove.
24 Te quqaa tiari iriate. Vovano ti uva iriro quqaama Kotiva vira atitairave
tirava, vivama ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Viva kiama uva
varaanarove. Viva maa entara kiama ekaara qutu viraitiro, viva ekaa enta qaqi
variqiro vuariravama varianarove.
25 Te quqaa tiari iriate. Vo enta qovaraiqiarirava aumantoma vaivo. Vi entaraqaa
qutu vika, vika ti Kotira Maaqu uva irivarave. Ti uva iriaka homa qaqi variqi vivarave.
26 Qaqi variqi vi okarava ti Qoraqima vaivo. Ho ti Qova nai ti vira Maaqu noraiqama
kaivaro qaqi variqi vi okarava tiqivatama vaivo.
27 Ti Vataini Vatataikara tiro, ti Qova ti noraiqama kaimanta te vataini vai vaiinti
nahentika vika *ko* tirerave.
28 Ne kia te tiaina uvarara ravuku vuate. Enta vo anintairaqe te vika naaraari vataqi
quntamate vaiinti nahentika ti uva iri,
29 nái quntama teraqihai himpivarave. Hini kika koqe kaiqa vareka himpi qaqi
variqi vivarave. Hini kika qora kaiqa vareka himpi nora uvama varevarave.

Vaiinti vokuka Ihura okarara tura

30 Kia te tenta irike vo kaiqa vo kaiqa ho varaainarave. Te ti Qora muntukavano vai
kaiqarama vare vaunarara ti, te avuqavuqamake vaiinti nahenti uva avateha ti vauro.
31 Te tentavano tenta okarara tiarera, vovano ti uvara kia quqaa uvave tianarove.
32 Ho ti okarara tiva nimi vaiva vovano vaivo. Te kankomake iruraro viva tiriara
tiva nimi vai uvava quqaa uvama vaivo.
33 Ne tota vaiintinavu nititomanta vika otu Ionira ti okarara irovaro Ioniva ti okarara
vutu kero vika tiva nimurave.
34 Qaqi vaiintivano ti okarara tiainarara kia te virara noraiqaake iruro. Kotiva ni
kuvantukero ntitaarire ti, te vi uvara ni tiva nimuro.
35 Ioniva vaiharo ova voqaara ite vaumanta ne vaiha vi ovava ataa iainarara
vahuqaqai quahama amitorave.
36 Ioniva vaiinti nahenti tiriara tiva nimurave. Ho vo haikavanovata Ionira uva
aatarakero vutukero tiriara ni tiva nimi vaivo. Ti Qova kaiqa timimanta te vi kaiqara

vare vaurava, ho vi kaiqava ti okarara ni numiqe vaivo. Vaiinti nahenti te kaiqa vare vaunara tavehama, homa ti Qova ti tititairara kankomake irivarave.
37 Ho ti Qova ti tititaiva, vivama ti okarara ni tiva nimi vaivo. Ne kiama vira uva iri, vira virivata tavaarave.
38 Viva ti tititaimanta te tuvuramanta ne kiama tiriara quqaa vivave tiavarora tiro, Kotira uvavano kiama ni avu aatoqi vaimanta variavo.
39 Ne tiha, Kaiqe Kotira vukuqi aitutumake tave ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vuare, ti variarave. Ho vi vukuraqi vai uvava ti okarara ni tiva nimi vaimanta
40 ne kia te vaunanaini aniamanta te qaqi variqi vi okarara ni nimuro. Ne aniataara vaimanta kia aniavo.
41 Kiama te vaiintiqaahai nora autu varaainarave.
42 Te ni kankomake tavauro. Kia ni muntukavano Kotirara vaivo.
43 Kotiva ti Qova ti tititaimanta te tenta Qora autu vare anuramanta ne ti quahama timitaataara vaimanta ne kia ti quahama timitaavo. Ho vovano nai irikero nai nora autu varero anintairera, ne vaakama vira quahama amitevarave.
44 Ne nenta nai autu nai autu tuahererara noraiqamake iriha, kia Kotiva ni nutu tuaheraainarara noraiqamake iriavo. Mintihama nantiakee ne tiriara quqaa vivave tivarave? ⌞Vira kaara ne kia ho minti tivarave.⌟
45 Naantiara tenta qora avuqaa vaiha kiama tevano niqaa uva vataainarave. Mosiva ni kaivaqava, vivama niqaa uva vataanarove. Ne Mosirara viva tinavu kahaqianarove tiarave. Ho naantiara vivama niqaa uva vataanarove. Mosiva qara ntuvato uvava tiriara timanta ne virara kia quqaave tiarave.
46 Ne Mosira uvara quqaa uvave tiatirio, ne ti uvaravata quqaavema tiatirio.
47 Ne vira uvara kia quqaa uvave tivakeha, nantiakee ne ti uvaravata quqaa uvave tivarave? Ne kia ho mintivarave, tiro. ⌞Ihuva vi uvara Iutaa nora vaiintinavu tiva nimura.⌟

Ihuva kara airiqama kero raira nimura
(Matiu 14:13-21; Maaki 6:30-44; Ruki 9:10-17)

6

1 Viraqaahairo Ihuva oru Kariri Varuva, vira autu vo Taiberiasi Varuva vara mini kero, votuqi namari taqa varero hini mantaraini oru vaura.
2 Oru mini vaumanta vaiinti nahenti airitahaa tavovaro Ihuva aihavuka koqema komanta virara iriha Ihura avataqi vuvaro
3 Ihuva nai vaintinavu hampata oru aihaini oquviro vaura.
4 Vi entara Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vaura.
5 Ihuva nai vaintinavu hampata oquviro vaiharo tavomanta vaiinti nahenti airitahaa vira avataqi anuka, ani uki vauvaro Ihuva Piripira irero tiharo, Tenavu taihaie monuqohai kara koqaamake vi vaiinti nahentika nimiari nevarave? tiro.
6 Ihuva naivano vika kara nimiaina okarara iriharo, viva Piripira qaqi avateharo tavareva minti tura.
7 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Aqao, 200 kinaa aqukeha kara varake rairake nimiari vika inaaraiqa inaaraiqaqaima varevarave. Airi vaiinti nahentima maini variavo, tiro.
8 Tuvaro Ihura vainti vovano Entaruva Saimoni Pitaara qatavano tiharo,
9 Quvaaraa vainti vovano maini vaivo. Viva *baali*qohai untataa mparetira kauqurunavu vatero havuka taaraqantavata vataivo. Airi vaiinti nahentima variavo. Nantiakeroe vi karava ho varianarove? tiro.
10 Minti tuvaro Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Ne vaiinti nahenti timanta vata kanta oquvi variate, tiro. Minti tuvaro mini koqe ukau vaunaini vaiinti nahenti

oquvi vaura. Vaiinti vika vaireka 5,000navu airitahaa oquvi vaumanta ⌞nahentivata airitahaavano mini oquvi vaura⌟.
11 Vika oquvi vauvaro Ihuva mpareti varakero Kotirara koqema iarao tivakero, vaiinti nahenti oquvi vauka rairakero nimiro, havukavata varakero vohaa qaramakero oquvi vauka raira nimumanta vika varake ho ne. Vika naataa untemake, vi karara ho nora.
12 Vika ho nomanta Ihuva nai vaintinavuara tiharo, Vika kara neha ataara qaqirakera nuntu ruvaaquate. Karavano quminaiqiantorave, tumanta
13 vira vaintinavu vaiinti nahenti *baali* mpareti kauqurunavuqaahai neha ataara aqukora nuntu vareha rutantuto utara 12navu nora utanavu mpiqa kora.
14 Mpiqa komanta ho vaiinti nahenti mini vauka tavovaro Ihuva nora kaiqa vara komanta tiha, Paropeti vaiintivano vataini tuvuanarove tiava, ho quqaa maa vi vaiintivave, ti.
15 Vika minti ti vauvaro Ihuva kankomakero irumanta vaiinti nahenti virara tiha, Kaiqe vira noraiqama kaariraro viva tinavu Avuhainaa Vaiintivano variarire, tiha Ihura ravaaqavu kareka auti vauvaro Ihuva vi uvara iriro, vika mintivorave tivakero qaqira mini kero tuvurantero qaiqaa aiqinaqaa nariaraa oru vaireva vura.

Ihuva varuva mare/turu vaura aiqu ntavaqiro vura (Matiu 14:22-33; Maaki 6:45-52)

16 Ihuva mini vauvaro enta ire umanta vira vaintinavu namari auvahini oture
17 votuqi vaarire anirante Kapenaumini vi. Mini vuvaro anoma entuvaro
18 Ihuva kia tuvumanta vika varuvaqaa vi vauvaro aaronaavano voqama kero utiharoma varuva namari ventaqiro vi ani vaura.
19 Ventaqi vi ani vaumanta vira vaintinavu namariqaa viha, namari rairaqi rairaqi viha 5 *kilomita*ve 6 *kilomita*ve varake varuva namari tavaarana viha, tuqantaavi tavovaro Ihuva varuva vaura aiquqaahairo ntavaqiro aniro votu aumanto aniromanta vika vira tave, vira aatu voqamake qete vaura.
20 Voqamake qete vauvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kia qetaate. Tema anuro, tiro.
21 Tumanta vika Ihurara ho votuqi vaariraane tuvaro viva vaari rovaro votuvano vaakama vika vire unaini orurora.

Vaiinti nahenti Ihura rantareka vi vaura

22 Vira qararaa vaiinti nahenti varuva namari hini auvahini vauka tavovaro votu vohaiqavano vaumanta vika iruvaro Ihuva kia vihairo nai vaintinavu hampata votuqi vaarirero vumanta vira vaintinavu kia Ihuravata vita vararaiti, vika náiqai votuqi vura.
23 Vika mintiake iri vaumanta Taiberiasi vatukaihai votu vonavu ani tota Ihuva karara koqema iarao tivakero, raira nimumanta nonaini vira aumanto anumanta
24 vo vaiinti nahentinavu mini vauka tavovaro Ihuvavata vira vaintinavuvata kia vaumanta vika vi votunavuraqi vaarire Kapenaumini Ihura rantareka vura.

Ihuva naaruvaihainaa mparetiara tura

25 Vika Ihura rantareka vi, oru varuva namari hini auvahini Ihura rantake tiha, Maara ti variara vaiintio, are taireve maini anira iarao? tuvaro
26 Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Ne mpareti ho naarara irihama ti rante variavo. Ne kia ti kaiqa okara kanko kaankomake tavaara virara irihavauve ti rante variavo.
27 Ho kiama ne nteraaina karara varareka kaiqa varaate. Vi karara qaqirakema ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vuaina karara vira vararekama kaiqa varaate. Vi karara te Vataini Vatataika vaiha ni homa nimirarave. Kotiva ti Qova vivama ti noraiqama kaivera, te homa mintirarave, tiro.
28 Ihuva minti tumanta vika vira irema, Tenavu Kotira kaiqa vararera iha nantima kehae varaainarave? ti.

29 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Kotiva niara maa kaiqara varaate ti vaivo. Viva atitai vaiintira virara quqaa vivave tiate tiha vira kaiqa varaate tivo, tiro.
30 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ho nana kaiqae humiqairaqe tenavu vira tave ai okarara quqaave tirarave?
31 Are nana kaiqae nora kaiqa vara timitairaqe tenavu tavaare? Tinavu kaivaqauka haaru qumina vataini vaiha naaruvaihainaara *manaa* kara norave. Virarama Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tivo. Viva naaruvaihainaa kara nimivo, turave, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaa tiari iriate. Vi entara kiama Mosiva quqaa naaruvaihainaa kara vika nimurave. Ti Qova, vivama naaruvaihainaa kara quqaa nimiarirava vaivo.
33 Vataini variakara vika qaqi variqi vuate tiro, naaruvaihairo vataini tuvu vai vaiintiva, vi vaiintivama Kotira karavano vaivo, tiro.
34 Ihuva minti tumanta vika tiha, Nora Vaiintio, ho vi karara ekaa enta ekaa enta tinavu timiane, ti.
35 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti ti namaqi viha qaqi variqi vuate ti, te maa vi karaukama vauro. Te variainanaini anirava kiama karara antuqa aruanarove. Tiriara quqaa vivave tirava kiama namariara antuqa aruanarove.
36 Te vaaka tiha, Ne ti tavehavata, kia tiriara quqaa vivave tiavo, tunarave.
37 Ti Qova ti kaama timitaaina vaiinti nahentika, vika te iainanaini anivarave. Vika te iainanaini aniqe kiama te vika qoririma nimitararave.
38 Te naaruvaihai kia tenta irike varaataaina kaiqara vararera tuvuraukavauve. Te ti tititaira muntuka vai kaiqara vararera tuvuraukave. Ti tititaira Kotira muntuka mintimama vaivo:
39 Viva vaiinti nahenti ti timitairaukaqihai te vonku kakakima kaarorave. Te vikaqaa raqikiqi vivi, ekaara entaqaa vika vara himpima kaarira qaqi variqi vivarave.
40 Qaiqaa ti tititaira muntuka mintimama vaivo: Ekaa vaiinti nahenti ti vira Maaqu tave quqaa vivave tika, vikama qaqi variqi vivarave. Te ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vuate. Ho ti Qora muntukavano mintimama vaivo, tura.
41 Ihuva vaaka turara tiharo, Te naaruvaihai tuvura mparetikave, tura kaara Iutaa vaiinti noranavu vira toma amiteha nuntu nauntu tiha,
42 Aqao, viva Ihuva Iohepira maaquve. Vira noka qoka tenavu tavaunarave. Ho nantivaroe viva te naaruvaihai tuvuraukave tivo? ti.
43 Vika minti ti vauvaro Ihuva tiharo, Eqaate. Ne kia vi uvara tunarara nuntu nauntu tiate.
44 Ti Qova ti tititaiva kia vaiinti vo vitairera, vi vaiintiva kiama te iainanaini ho anianarove. Ti Qova ntitairaukaqaima te iainanaini anivarave. Ho vika aniqe te ekaara entaqaa vika vara himpima kaari vika qaqi variqi vivarave.
45 Haaru paropeti vaiinti vovano mintima qara ntuva tero tiharo,
Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti numiqe vaira vika vira kaiqa tavevarave, turave. *(Aisaiaa 54:13)*
Ti Qova kaiqa numiqaarirauka ti Qora uva irika, vikaqaima te iainanaini anivarave.
46 Ho kiama vaiinti vovano ti Qora tavaiva vairave. Te ti Qova Kotiva vainaihai tuvuraukara ti, teqaima vira tavaunarave.
47 Te quqaama turo. Tiriara quqaa vivave tira vaiintiva qaqi variqiro vuanarove.
48 Qaqi variqi vuate ti, te vaiinti nahenti vika karama vauro.
49 Ni kaivaqauka qumina vataini vaiha naaruvaihainaa kara, *manaa*ve tu karara namaqi viha vuru qutu vurave.
50 Ho kara vovano naaruvaihairo tuvirave. Vi karara naarirava kiama ekaara qutu vuanarove.
51 Ho tema vi karaukama uro. Te qaqi variqi vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Vovano maa karara nairava, viva qaqi variqiro vuanarove. Te kara amihama tenta

mative tenta vaatave amirarave. Vataini vaika qaqi variqi vuate ti, vi karara vika nimirarave, tiro.
52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu náiqai tiroriha tiha, Viva nantiakeroe nai mative nai vaatave tinavu timiraqe nararave? ti.
53 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te quqaama turo. Te Vataini Vatataika te variarira ne kia ti mativata ti naarevata naivera, ne kia qaqi variqi vivarave.
54 Ti mativata ti naarevata nairava, viva qaqi variqiro viraqe te ekaara entaqaa vira qaqi vara himpima kararave.
55 Ti mativano kara tanara vaivaro ti naarevanovata namari tanarama vaivo.
56 Ti mativata ti naarevata nairava viva tiqi vairaqe te viraqima vairarave.
57 Ti Qova viva qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva ti tititaimanta te viva qaqi variqiro viraqaahai tevata maini tuvu qaqi variqi vuro. Ho vira aanarero vaiintivano ti namaqiro virava tiqaahairo qaqi variqiro vuanarove.
58 Ho te vi karauka naaruvaihai tuvuraukave. Ni kaivaqaukavara kara vo *manaa* namaqi vi, qumina qutu vurave. Ho kia te vi karara voqaaravauve vauro. Maa karara ti kara nairava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tiro.
59 Ihuva Kapenaumini maara naavuqi vaiharo vi uvara minti tura.

Ihura avataqi nuka vonavu vira qaqirake vura

60 Ihuva minti tumanta vira avataqi nuka vonavu vaiha vi uvara iri aqao ti, Vi uvara maara rai uvarama ti vaivo. Tavave vi uvara ho irianarove? Kiama tenavu vi uvara ho iriraraave, ti.
61 Vika evaara minti ti vauvaro Ihuva kankoma kero irumanta vira avataqi nuka virara nuntu nauntu tiha vira ati vauvaro Ihuva tiharo, Te tuna uvara kaarae ne tiriara nuntu nauntu ti variavo?
62 Ho te Vataini Vatataika vaiha te naantiara tuvurante qoqaraanaini naaruvaini oru variarira, ne te tuvurante oru vuainarara tavamake, vi entara ne nantie ivarave?
63 Vaiintivano maraqura vataava vaivaro vira maraquravano viraqi vaivarora tiro, vi vaiintiva qaqima vaivo. Vira maraquravano kia vaivaro vira vaatavano kia ho vira kahaqiraro qaqi variqiro vuanarove. Ho te vaaka tunarara kia te qumina vaataravauve turo. Te maraqura okarara ni tiva nimuro.
64 Te qaqi variqi vi okarara vaaka ni tiva nimunarave. Te minti turamanta ne hininavu kia ti uvara quqaa uvave tiavo, tiro.
Ihuva hoqarenaa entaqaahairo vaiharo kankoma kero irumanta vaiinti vonavu naantiara virara kia quqaa vivave tika vaura. Ihuva qaqi enta iruvaro vaiinti vovano vira navutaaka vuru tiva nimiariravama vaura.
65 Vika minti minti i okarara kankoma kero iriro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te virara irihama avuni niara tiha, Kia ti Qova hove tirera, vovano kia te iainanaini ho anianarove, tunarave, tiro.
66 Minti tumanta Ihuva tu uvara kaara vira avataqi nuka airitahaa toma amiteha vira qaqirake anirante vi. Vika kia qaiqaavata vira avataqi nura.
67 Mintuvaro Ihuva nai vainti 12navu irero, Nevata vo? Ne ti qaqirake anirante virekave iavo? tiro.
68 Tuvaro Saimoni Pitaava tiva amiro tiharo, Nora Vaiintio, tenavu ta vaiintiva inainie virarave? Arema qaqi variqi vi okarara ti variaravave.
69 Tenavu ariara quqaama vivave tihama, kankomake tavaurara are Kotira takuqira vaiintivano Kotiva inaihaira tuvuaravave, tiro.
70 Minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ho tema ni 12navu naaramake ntita varaunarave. Niqihairo vaiinti vonkuvano vaanavano viraqi vaivo, tiro.
71 Ihura vainti 12navuqihairo Iutaasiva Saimoni Ikeriotira maaquvano naantiara Ihura qovarama kaainarara iriharo Ihuva minti tura.

7

Ihura qatanavuara tura

1 Viraqaahai Iutaa vaiinti noranavu vira arireka auti vauvarora tiro, Ihuva kia Iutia
vataini niraitiro, qaqira kero Karirinqai ni vaura.
2 Vi entara ovata no entava vovano aumanto vairo. Vira autu *Haraara Naavu* ovatave
tura. ⌞Haaru vira kaivaqaukavara qumina vataini vaihama haraara naavuqiqai vau
entarara irihama vi ovatara nora.⌟ *(Wkp 23:33-43; Lo 16:13-15)*
Ovata no entava aumanto anintomanta
3 Ihura qatanavu tiha, Ho maa vatara maini kera vetara Iutiaini oru viramanta ai
avataqi nika ai kaiqa tavaate.
4 Vovano nai autu viriniqiarire tiro, kia nai kaiqa kukeqa kairave. Are quqaa vi
kaiqara vi kaiqara vare vairera, homa orurera qoqaa vaihara vi kaiqara vi kaiqara
varaira vika ekaa ai tavaate, ti.
5 Vira qatanavu Ihurara kia quqaa vivave tihara ti, minti tura.
6 Minti tuvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Ti entavano kiama qovaraiqivo.
Ne homa qaqi qumina enta vivarave.
7 Vataini variaka kia ni navutaiqivarave. Te vika kaiqara qora kaiqave ti vauraman-
tara ti, vika ti navutaiqamaqi vi variavo.
8 Ne ovata nare inaini vuate. Te mini vuaina entava kia anintaimantara ti, te vate
kia mini virerave, tiro.
9-10 Ihuva minti tivakero Karirini mini vaumanta vira qatanavu ovata nare unaini
vuvaro Ihuva variro ho vivavata mini viro. Viva kiama qoqaa viraitiro, kukeqa viro
mini vura.
11 Mini vumanta ovata nonaini Ieruharemini Iutaa vaiinti noranavu virara aitutiha
tiha, Viva tantoe vaivo? ti vaura.
12 Minti ti vaumanta qaqi vaiinti nahenti uve uve Ihurara vo uva vo uva ti vaura.
Hini kuka virara tiha, Koqe vaiintive, tumanta hini kuka virara tiha, Aqao, viva vaiinti
nahenti hampi aaraqai numiqe vai vaiintivave, ti.
13 Iutaa vatanaaka nora vaiintinavu naatu qeteha vika kiama qoqaa Ihurara minti
tura. Vikaqihairo kia vovanovata qoqaa vutukero tiraitiro, evaara evaaraqai ti vaura.
14 Mintuvaro ovata no entava hininavu taiqa vuvaro Ihuva orurero nora naavu
Kotira Naavuqi oru vaiharo nai vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiro.
15 Tiva nimi vaumanta Iutaa vaiinti noranavu vira uva iri ravukuvi tiha, Viva kia
tinavu hampata *sikuru* tivave. Nantiakeroe viva vo uva vo uva okara ho ti vaivo? ti.
16 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te tenta uvavauve ni tiva nimi vauro. Kotiva ti
tititaira vira uvama ni tiva nimi vauro, tiro.
17 Ihuva minti tivakero viva vika irama nimitero tiharo, Kotira muntuka vairara
iriharo vira kaiqa varaataa iarirava, vivama ti uva ho rairakero tiharo, Viva Kotira
uvama ti vaivo, viva nai uvama ti vaivo, tianarove.
18 Vovano nai irikero uva ti vai vaiintiva, viva nai autuaraqai iriharo vaivo. Vovano
viva atitairara iriharo vira autuqai tuahera amite vaiva, vi vaiintiva quqaa uva ti
vaivaro kiama una uvavanovata viraqi vaivo.
19 Ho quqaae ni kaivaqava Mosiva Kotiva uva maara minti mintiate tu uvara ni tiva
nimurave? Ho kia niqihairo vonkuvanovata vi uvara avataqi vi vairave. Viraqaahai
ne nantihae ti haru kareka auti variavo? tiro.
20 Ihuva minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka tiha, Are vueraiqaa vuarao. Tavave
ai aru kareva auti vaivo? ti.
21 Tuvaro Ihuva tiharo, Te ⌞Maara Entaqaa⌟ nora kaiqa vohaiqa vara kauramanta ne
virara ravukuvi tiriara qorahaama autuarao tiarave.
22 Ni kaivaqava Mosiva maara uva tiharoma qorainti vaintiara vira vaata toqa kaate.
⌞Qorainti vainti vatatairaro 8 enta aitarairara vira vaata toqa kaane⌟, turave. Ho kiama

Mosiva hoqarero vi uvara turave. Vira kaivaqaukavara vi uvara avuni tiva torave. Ho ne vi uvara irihama 8 entanavu aitarairaqaa kaiqa entaqaave, Maara Entaqaave, qorainti vainti vaata toqake variarave.

23 Mosira uva raqa kaarorave tihama ne Maara Entaqaa qorainti vainti vaata toqa nimite variarave. Minti variamanta te Maara Entaqaa aihavi vaiintira koqema kauramanta ne nantihae vira kaara ti titi variavo?

24 Ne tiqaa uva vatareka iha, kiama paparuqama keha nenta uva okarara irihama tiqaa uva vataate. Ne quqaa uva okarara avuqavuqamake irihama tiqaa uva vataate, tiro.

Ihuva quqaa Kotiva atitai vaiintivae vaivo? tura

25 Ihuva minti ti vaumanta Ieruharemi vatanaaka hininavu Ihurara tiha, Vi vaiintirae vika arukareka auti variavo?

26 Ho tavaate. Viva qoqaa vaiharo uva ti vaimanta vika kia ani virara vo uvavata tiva amitaavo. Quqaae vika Ihurara viva *Mesaiaa*ve tiavo?

27 Ho tenavu Ihuva ani vatukara kankomake iruro. Viva Nasaretihairo anivave. *Mesaiaa*vano qovarama viraro kiama tinavuqihairo vonkuvano viva taihairoe aniaina okarara ho irianarove, ti.

28 Vika minti ti vauvaro Ihuva Kotira Naavuqi vakaaka tiva nimi vaiharo naveraitiharo vika irama nimitero tiharo, Quqaae ne ti kankomake tavaavo? Quqaae ne te vihai anuna okarara iriavo? Ho kiama te tenta irike anuro. Ti tititaiva viva quqaa kaiqa vare vaivave. Ne kia virara kankomake iriarave.

29 Te vira kankomake iri tavaunarave. Vivama ti tititaimanta te viva inaihai tuvuraukave, tiro.

30 Ihuva minti tumanta vi uvara kaara vira ravaaqavu karare tihavata, kia ho ravaaqavu kora. Vira aruke entava kia aniromantara ti, vika kia ho vira ravaaqavu kora.

31 Mintumanta vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihurara quqaa vivave ti. Vika mintima ti: Ihuva nora kaiqa vare vaivo. *Mesaiaa*vano aniarirava viva Ihura kaiqa hoe aatara kaanarove, kiae ho aatara kaanarove? ⌞Kia ho vira aatara kaanarove.⌟ Ihuva naivano *Mesaiaa*vanoma vaivo, ti.

Parasi vaiintinavu nái kiripunavu nititora

32 Parasi vaiintinavu vaiha irumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Ihurara evaara minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika nái kiripunavu nititomanta vika Ihura ravaaqavuke karapuhiqama kareka vi.

33 Vika mini vuvaro Ihuva vaiinti nahentiara tiharo, Te ni hampata inaaraiqakaa varikema, viraqaahai ti tititaiva inaini virerave.

34 Vi entara ne ti rantareka ihavata, kiama ho ti ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tiro.

35 Minti tumanta Iutaa vaiintinavu nai ire nai ire iha tiha, Viva tainie viraqe tenavu kia ho vira ranta kararave? Viva Giriki vatuka vonavuqi Iutaa vatanaaka hininavu varianaini minie uva vika tiva nimireva virevave?

36 Viva nariara tiharo, Ne ti rantareka ihavata, kiama ti ho ranta kevarave. Te oru variainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva nana uvae tivo? Kiama tenavu vi uvara okara kankomake iruro, ti.

Qaqi variqi vuaina namariva ni muntukaqihairo ravaqiro vuanarove tura

37 Minti ti vauvaro ovata no entava ekaara entavano anirora. Vi entarara nora entave tura. Ekaara entavano anirovaro Ihuva vi entaraqaa vaiharo oru himpiro naveraitiro tiharo, Namari naataa irava te variainanaini homa anianarove.

38 Kotira vukuqi qara ntuvato uvava tiriara mintima tivo:

Tiriara quqaa vivave tirava vairaro vira muntukaqihairo ruvu namari voqaara
qaqi variqi vuaina namariva voqamakero raanarove, turave, tiro. *(Aisaiaa 44:3)*
39 Ihuva himpi vaiharo uva tuqantaakero Kotira Maraqura nimiainarara iriharo tiva
nimiro. Vaiinti nahenti Ihurara quqaa vivave tika Kotira Maraqura varerara ti vaura.
Vi entara Ihuva kia qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini vurara tiro, kia Kotira
Maraqura nimiaina entava vaura.

Vaiinti nahenti tuqavuvi vaura

40 Ihuva minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka airitahaa tiha, Ho
quqaama Ihuva paropeti vaiintivano vaivo. Kotiva vira kahaqi vaivaro viva vira uva
ti vaivo, ti.
41 Tumanta vonavu tiha, Viva *Mesaiaa*vanove. tumanta vonavu aqao ti, *Mesa-
iaa*vano kia Kariri vataihairo qovaraiqianarove.
42 Kotira vukuqi *Mesaiaa*rara qara ntuva tova mintima tivo: *Mesaiaavano Devitira
vohaa anku vairaro Betarihemini Devitira vatukaqima vira vatataanarove*, turave, ti.
(Maika 5:2)
43 Minti tiha vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka hininavu Ihurara quahe vaumanta
hininavu kia virara quahe vaura.
44 Hininavu vira karapuhiqama kareka auti vaura. Ho vi entara kia vikaqihairo
vonkuvanovata Ihura utu varora.

Kiripunavu qaqi orurante anura

45 Kiripu vaiintinavu vaaka nititoka anirante Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavuvata, Parasi vaiintinavuvata unaini vi oruromanta vika tiha,
46 Ne nantihae qaqi aniavo? Ne vira vita vare aniataarave, ti. Tumanta kiripunavu
tiha, Kia qumina vaiintivano uva tintema kero viva uva ti vaivo, ti.
47 Tumanta Parasi vaiintinavu tiha, Ho nevata vira una uvara quqaa uvave tiavo?
48 Tavave tinavu nora vaiintinavuqihairoe, Parasi vaiintinavuqihairoe, Ihurara
quqaa viva *Mesaiaa*vano vaivo tivo? Kiama tinavuqihairo vovanovata minti tivo.
49 Qaqi vaiinti nahenti ruvaaqumavi variaka kia Mosira uva maara ho iriarara ti,
vira kaara Kotiva vika qoraiqama nimitaanarove, ti.
50 Parasi vaiintinavu minti ti vauvaro Parasi vaiinti vonkuvano Nikotimaava, viva
entaqi Ihura oru tavova, viva aqao tiro,
51 Tenavu tentanavu uva maarara irihama kia *ko* tiraiti, qumina vaiintiqaa uva
vataarorave. Tenavu *ko* naane tiataarave, tiro.
52-53 Minti tumanta vika tiha, Arevo? Are Kariri vataihairae aniaravave? Are Kotira
vukuqi tavaane. Are viraqi tavairaro kiama Kariri vataihairo paropeti vaiintivano ho
anianarove, ti. [Minti tivake nai naavu nai naavuqi vuvaro Ihuva Orivi Aiqinaqaa oru
vaura.

8

Hampi nu nahentirara tura

1-2 Vira qararaa vaaka toqaqi Ihuva orurantero Kotira Naavuvano vau vatukara
avutaqi vumanta vaiinti nahenti airitahaa viraqi oru ruvaaqumavi vauvaro Ihuva
oquviro vaiharo uva tiva nimi vaura.
3 Tiva nimi vaumanta maara okara ti vau vaiintikavata, Parasi vaiintinavuvata, vika
nahenti vo vita vare anura.
Vi nahentiva vaati varatova vo vaiintintiro ni vaumanta vika vira tavamake vira
ravaaqavu vare Ihuva vaunaini vuru vaiinti nahenti nivuqaa vira vara himpimate
Ihurara tiha,
4 Maara ti variara vaiintio, maa nahentiva vaati varataiva vo vaiintintiro ni
vaimanta vira ravaaqavu vare are iananaini anuro.

5 Mosira maara uvavano mintima tivo: Nahentivano mintirera, ne ori varake oriqohai vira ruqutuqi vivaro qutu vuarire, turave. Ho arevo? Nana uvae virara tinarave? ti.
6 Ihurara hampi uva tiraqe tenavu Ihuraqaa uva vataare tiha vika minti tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, kankankaama viro nai vuqaqohairo vataqaa qara ri vaura.
7 Qara ri vaumanta vika himpi vaiha, vo uva vo uva Ihura ire vauvaro Ihuva vaaviarama viro vikara tiharo, Niqihairo vovano kia qora kaiqavata varairava, viva naane ori varakero vira ruqutuarire, tiro.
8 Ihuva minti tivakero viva qaiqaa kankankaama viro vataqaa qara ri vaumanta
9 vika vi uvara iri vohaiqa vohaiqavano viraqihai qaqirake vura. Naampainavu naane avuni vumanta qaraaka vaiintinavu vika naantiara vi. Vika Ihura mini ke vuvaro Ihuva nariaraa vairo.
10 Ihuva vaaviarama viro tavovaro nahentivano nai konaini nariaraa himpimatero vauvaro Ihuva tiharo, Vika tantoe variavo? Kiae vovano ariqaa uva vataarirava vaivo? tuvaro nahentivano tiharo,
11 Nora Vaiintio, kia voqavanovata maini vaivo, tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ho tevata kia ariqaa uva vatarerave. Ho are vuane. Are virava oru vaiharama kiama qaiqaavata qora kaiqa varaqira vuane, tiro. Turama.]
12 Ihuva vaiharo qaiqaa vaiinti nahenti tiva nimiro tiharo, Ovavano ataa intemake, te maa vataraqaa varia vaiinti nahentika ataama nimite vauraukama vauro. Ti tivataqiro anirava kiama konkiraiqinaraqi niraitiro, viva aatitainaraqaa niharoma quqaama qaqi variqiro vuanarove, tiro.
13 Ihuva minti tumanta Parasi vaiintinavu tihama, Ho are nena autu tuahere variarao. Minti ti variararo ai uvavano qumina uva una uvaqaima vaivo, ti.
14 Vika minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Te vaiha tenta kaiqara tihama kiama qumina una uva turo. Te tenta vihai anuna okarara kankomake irunarave. Te tenta vuaina okararavata kankomake irunarave. Mintunarara tiro, ti uva quqaa uvama vaivo. Te vihai anuna okararave, te maihai vuaina okararave, ne kia kankomake iriavo.
15 Ne *ko* tihama ne qaqi vaiinti avu aato vaintema keha *ko* ti variarave. Vate te kia *ko* tivakeha vaiintiqaa uva vatauro.
16 Te *ko* tiarera, homa ko avuqavu tirarave. Te *ko* tiha kiama tentaraa *ko* tirarave. Te *ko* tiariraro ti Qova ti tititaiva, viva tintiro vaiharo ti kahaqi vairaqe te avuqavu *ko*qai tirarave.
17 Ni maara uva qara ntuva tova mintima tivo: Vaiinti taaraqanta uva tihama vohaa uva tivera, ho vitanta uvavano quqaa uvama varianarove, turave.
18 Ho te tenta uvara quqaa uvave tiariraro ti tititaiva ti Qova, vivavata ti uvara quqaa uvaveqaima tianarove, tiro.
19 Ihuva minti tumanta vika tiha, Ai qova tantoe vaivo? tuvaro Ihuva tiharo, Ne kia ti okarara kankomake iriakara ti, ne kia ti Qora okaravata kankomake iriakave. Ne tiriara kankomake iriatirio, ne homa ti Qoraravata kankomake iriatirio, tiro.
20 Ihuva Kotira Naavuqi monu vate vau *rum u*raqi vaiharo vi uvara tiro. Tuvaro vira aruke entava kia anirovarora tiro, kia vovano vira karapuhiqama kora.

Ihuva nai qorara tura

21 Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Ho te vuari ne qumina ti rantaqi vihama, ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave. Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tiro.
22 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Viva nana uvae tivo? Viva nai tiharo, Te vuainanaini ne kia ho vivarave, tivo. Viva naivano nai arukarevae autiharo minti ti vaivo? ti.
23 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne miahainauka variamanta te virihainaukama vauro. Ne maa vataraqaahai aniakave. Te kia maa vataraqaahai anuraukavauve.

24 Te vaaka niara tiha, Ne nenta qora kaiqa airante qutu vivarave, tunarave. Te qaqi variqi vuraukama turo. Ne kia te tunara vi uvarara quqaave tivera, ne qora kaiqa vare uvava qaqima niqi vairamanta ne vira airante qutu vivarave, tiro.
25 Minti tumanta vika Ihura ireha tiha, Ho are ta vaiintivave? tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te hoqare ni tiva nimurauka te maa vikama uro.
26 Te niqaa vataarira uvava, vo uva vo uva vaimanta kiama te vi uvara tirerave. Ti tititaiva uva vo ti tiva timimanta iruna uvara, te vi uvaraqai vaiinti nahenti vataini vaika tiva nimirerave. Ti tititaiva quqaa uvaqai ti vaivave, tiro.
27 Ihuva nai qorara minti tumanta vika kia kankomake irura.
28 Vika kia vira uva kankomake iruvaro Ihuva qaiqaa vikara tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintika vaiha, te variari ne ti ⌞katariqaa⌟ tuahera kaivaro viraqaahairo ni aatovano kenko tiramanta ne ti okarara ho kankomake irihama, tiriara ho viva qaqiqai variqiro vivave tivarave. Ne vi entara te kiama tenta irike kaiqa vare vauna uvara ni tiva nimunara kankomake irivarave. Vi entara te tenta qora vira noqai iriha ni tiva nimuna uvara ne kankomake irivarave.
29 Ti tititaiva tintiro vaiharo viva kia ti qaqira kaanarove. Ti tititaiva tintiro vaimanta te vira muntukavano vai kaiqara vare vauraro viva tiriara quaheharoma kia ti qaqira kaivo, tiro.
30 Ihuva minti ti vaumanta hinikuka airitahaavano Ihurara quqaa vivave ti.

Quqaa uvavano ni kuvantu kaanarove tura

31 Iutaa vaiinti hininavu virara quqaa vivave tuvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ne ti uva iriqi nivera, ne quqaama ti tivataqi nika vaivarave.
32 Ne mintiaqi viha quqaa uva kankomake iriqi vivaro quqaa uvavano ni kuvantu kaira ne ho variate, tiro.
33 Ihuva minti tumanta vika aqao ti, Tenavu tentanavu kaivaqara Eparahaamira naintivarama vauro. Kiama vo vaiintivano tinavu kantaruma taimanta vira kaiqa vare vaurauka vauro. Ho nantivarae are tinavuara ni kuvantu kaarira ne ho qaqi variate tiarao? ti.
34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te quqaama turo. Ne vaaqu kaiqa vare variavaro ni vaaqu kaiqavano ni rumpa taimanta ne vira kaiqaqai vare variarave.
35 Naavu qova vairaro qumina kaiqa vaiintivano kiama ekaa enta vikantiro variqiro viraro nai vira maaquvanoqaima vikantiro maahotama variqiro vuanarove.
36 Ho te vira Maaquvano ni kuvantu kaarira ne quqaama qaqi variqi vivarave.
37 Ne Eparahaamira naintivara variamanta te virara irunarave. Ne mintima vaihavata, ne ti uvara qumina uvave tihama ti harukareka auti variavo.
38 Te tenta Qokanti vaiha vi haikara tavaunara ni tiva nimi vauro. Ne nenta qora vataake vaiha tavaa kaiqara, ne vi kaiqarama vare variavo, tiro.
39 Ihuva minti tumanta vika tiha, Tinavu qova Eparahaamivave, ti. Tuvaro Ihuva tiharo, Ne quqaa Eparahaamira vaintinti variare tiatirio, ne vira kaiqa varaatirio.
40 Kotiva quqaa uva timanta te vi uvara irunara ni tiva nimuramantavata, ne ti haru karekaqai auti variavo. Eparahaamiva kiama ne iante urave.
41 Ne nenta qova varai kaiqaraqai vare variavo, tiro.
Minti tumanta vika tiha, Kia tenavu aaranahainaa vaiintivauve. Tinavu qova Kotiva vivaqaive, ti.
42 Tuvaro Ihuva tiharo, Kotiva ni qova variare titirio, ne te Kotiva inaihai tuvu maini vaunarara irihama tiriara muntuka vataatirio. Kia te tenta irike tenta kaiqa vararera tuvuraukavauve. Kotiva ti tititaimanta te vira kaiqa vararera tuvuraukave.
43 Ne nantihae te tuna uvara kia kankomake iriavo? Kaiqe te ni tiva nimiare. Ne kia ti uvara antuqa arimanta ne ti uva kia irireka auti variavo.

44 Sataaniva ni qova vaimanta ne vira muntuka vai kaiqaraqai vare variarave. Hoqarenaa entaqaahairo Sataaniva vaiharo vaiinti aruke vauva vairave. Quqaa haikavanove, quqaa kaiqavanove, kia viraqi vaivarora tiro, viva kiama quqaa uva ti vairave. Viva ekaa una haika vira qova vaiharora tiro, viva uva tiharo una uvaqai ti vairave.
45 ⌞Ne Sataanira vainti variamantara ti⌟, te quqaa uva turamanta ne ti uvara kia quqaa uvave ti variavo.
46 Niqihairo tavave tiriara qora kaiqa varaivo tianarove? Ne kiama tiqaa qora uva ho vatevarave. Te quqaa uva ti vauramanta ne ti uvara quqaave tiataara vaimanta, ne kia ti uvara quqaave ti variavo. Nantihae tiriara minti ti variavo? Kaiqe te ni tiva nimiare.
47 Kotiva vatatai vaintika vira uva iri variarave. Ne kia vira vainti vaihara ti, ne vira uva kia iri variavo, tiro.

Eparahaamiva kia vau entara te variavaunarave tura

48 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Tenavu ariara Sameria vataihainaava vueraiqaa vivo tuna uvava, vi uvava quqaa uvama vaivo, ti.
49 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kiama te vueraiqaa vuro. Te tenta qora autu tuahere vauramanta ne ti hutu qoraiqama timite variavo.
50 Ho kia te tenta hutuara noraiqamake iruro. Ti hutu tuaheraiva vovano vaivo. Viva avuqavu *ko* ti vaivave.
51 Te quqaa tiari iriate. Ti uva iriqi nirava kiama qutu vuanarove, tiro.
52 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti nora vaiintinavu tiha, Minti tiaramanta tenavu tavaurara are vueraiqaa vuarao. Tinavu kaivaqava Eparahaamiva qaqi variqiro viro vuru qutu vurave. Paropeti vaiinti vovano vovano qaqi variqi vi vuru ekaa qutu vurave. Vika ekaa mintima qutu vuvara are nantiharae tihara, Ti uva iriqiro nirava kiama qutu vuanarove, tiarao?
53 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva nora vaiintivano variqiro viro, vuru qutu vurave. Are kia ho Eparahaamirara tihara, Te vira aatara kauraukave, tinarave. Paropeti vaiinti vikavata variqi vi, vuru qutu vi vaurave. Are nena ta vaiintivae variarao? ti.
54 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te tenta hutu tuaherake variarirarovauve ti hutuvano qumina varianarove. Ti hutu tuahera kaiva, viva ti Qovave. Ne virarama Kotira tinavu Variqave tiavo.
55 Ne kia vira iri tavaarave. Te tiha, Kia vira iri tavaunarave tiarirarovauve, ti uvavano ni uva aanarero una uvaqai varianarove. Ho te vira iri tavaunarave, te vira uva iri vauraukave.
56 Te vataini tuvire una entara ni kaivaqava Eparahaamiva ti quahama timitorave. Te vataini tuvire unara viva tavovaro vira muntukavano koqe uvaro vaurave, tiro.
57 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu tiha, Aqao, are kiama airi ihi 50 ihi varakaraitira, qaraaka vaiintivano vaiharama are tihara, Te ni kaivaqara Eparahaamira tavauraukave, tiarao, ti.
58 Tuvaro Ihuva tiharo, Hoqare kia ni kaivaqava Eparahaamiva qovarama vu entara te qaqi variqi vuavauraukave, tiro.
59 Ihuva minti tumanta vika ori utu vare vira aru kareka auti vauvaro Ihuva kukeqa viro Kotira Naavuqihairo vevarero vurama.

9

Ihuva avu qimpavu vaiintira rampai amitora

1 Ihuva aaraini oru viharo tavovaro vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpavu vaiintira vatatova vaura.

2 Viva vaumanta Ihura vaintinavu Ihura ireha tiha, Maara ti variara vaiintio, tavave Kotira uva raqa kovaroe vira kaara maa vaiintira avu nai nora auhaqihairo qimpa virave? Naie, vira noka qokae mintiakaavo? ti.
3 Minti tuvaro Ihuva aqao tiro, Kia nai Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Kia vira noka qoka Kotira uva raqa kora kaaravauve vira avu qimpa vurave. Ne vi vaiintiraqaahai Kotira kempuka kaiqa varaainara tavaate tiro, vira avu qimpa vurave.
4 Ti tititaira vira kaiqa tenavu aatitainaraqaa varaqi virerave. Entama viraro kia vovano ho kaiqa varaanarove.
5 Ovavano itaintemake, te vataini vaiha itaqi vuari vataini vaika ho tavevarave, tiro.
6 Minti tivakero Ihuva vataqaa taara vihikero taaraqohairo vata vira horaiqama kero, viti avu qimpa vura vira avuqaa taatau amitero tiharo,
7 Otu *Siromi Varuvaqi—Atitai Varuvaraqi*—muntu nena viri hiqaane, tiro. Minti tuvaro vi vaiintiva Ihuva tunte iro muntu nai viri hiqama kovaro vira avu rampai vuvaro viva vihairo oturantero ho tavamaqiro uriro.
8 Viva ho tavamaqiro uri vaumanta vira tataaqa naavuqi vauka tavovaro aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vau vaiintiva ho qaqi tavamaqiro uri vaumanta vika vira tave tiha, Maa ta vaiintivave ivo? Aarana oquviro vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva, maa vivave ivo? ti.
9 Vika minti tumanta vokuka tiha, Ho maa vivave, ti. Tumanta vokuka aqao ti, Vovanove. Vira viri voqaara vaiva urivo, tuvaro vi vaiintiva naivano ururero tiharo, Ho te maa vikave, tiro.
10 Minti tumanta vika vira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai avu rampai vivo? ti.
11 Tuvaro viva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti vo vira autu Ihurave. Viva vataqaa taara vihikero horaiqama kero ti tivuqaa taatau timitero tiriara tiharo, Siromi Varuvaqi muntu nena viri hiqaane, timanta te muntu vi namariraqi tenta viri hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavamaqi ururo, tiro.
12 Minti tumanta vika vira qaiqaa ireha tiha, Viva taini vivarae are uruarao? ti. Tuvaro viva tiharo, Nai viva tainie vivo? Kiama te tavauro, tiro.
13 Tumanta vika tota avu qimpavu vaiintira vita vare vuru Parasi vaiintinavu vaunaini kora.
14 Ihuva Maara Entaqaa hora taatau kero vi vaiintira avu rampai kora.
15 Vika Parasi vaiintinavu vaunaini vira vuru komanta Parasi vaiintinavu vi vaiintira ireha tiha, Nantia kaivaroe ai avu rampai vivo? tuvaro viva tiharo, Viva hora varakero ti tivuqaa taatau timitaimanta te muntu tenta viri namariqi hiqama kauraro ti tivu rampai vimanta te ho tavauro, tiro.
16 Viva minti tumanta Parasi vaiinti hini kuka tihama, Oho, vi kaiqara varaiva Maaraqaa tinavu uva raqa keharo varaivara tiro, viva kia Kotiva inaihairo tuvivave, ti.
Tumanta hini kuka tihama, Aqao, nantiakeroe qora vaiintivano vi kaiqara nora kaiqa ho varaanarove? ti. Minti tivake hininavu vo uva tumanta hininavu vo uva ti vaura.
17 Qaiqaa Parasi vaiintinavu vira ireha tiha, Are tihara, Viva ti tivu rampai kaivo, tianarave. Vi vaiintirara are nana uvae tiarao? tuvaro vaiinti viva tiharo, Viva paropeti vaiintivanove, tiro.
18 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu kia vira uvara quqaave tiraiti, vi vaiintirara tiha, Are unahaa tiharama ti tivu tota rampai vurave tiarao. Haaru kia ai avu qimpa vurave, ti. Minti tivake vi vaiintira vira noka qoka naarora.
19 Naaromanta vitanta anumanta vika vitanta ireha tiha, Quqaae maa vaiintira nitanta maaquve? Quqaae vira nai nora auhaqihairo avu qimpa vurave? Nantia kaivaroe vira avu rampai vivaroe ho tavaivo? ti.

20 Tumanta vira noka qoka tiha, Maa vaiintira quqaama titanta maaquve. Vira avu haaru auhaqihairo qimpa vurave.
21 Nai nantia kaivaroe vira avu rampai vivo? Nai tavave vira avu rampai kaivo? Viva noruqama virave. Ne homa vira nai ireha tavaate. Viva naivano homa ni tiva nimianarove, ti.
22 Vitanta Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama minti tura. Iutaa vaiinti noranavu tota avuni uva vate tihama, Vaiinti vovano Ihurara *Mesaiaa*vano tinavu kahaqiarirava anivave tiantorave. Vovano minti tirera, vira kaara vira atitama kaariraro maara naavuqihairo ekaarama vevarero vuanarove, tura.
23 Minti tivakeha uva tivatorara ti, vira noka qoka Iutaa vaiinti noranavu naatu qetehama tiha, Viva noruqama virave. Nentavano vira nai ireha tavaate, ti.
24 Vitanta minti tumanta vika qaiqaama haaru avu qimpavu vaiintira aaramake virara tiha, Are Kotira avuqaa vaihara quqaa uvaqai tiane. Tenavu tavauraro Ihuva Kotira uva raqakai vaiintivave, ti.
25 Tuvaro vi vaiintiva tiharo, Ihuva nai Kotira uva raqakai vaiintivae koqe vaiintie te kiama vira okara irunarave. Ti tivu qimpa vura rampai kaira te viraraqaima irunarave, tiro.
26 Tumanta vika vira ireha tiha, Ihuva ai nantie ivo? Viva nantiakeroe ai avu rampai kaivo? ti.
27 Tuvaro viva tiharo, Te vi uvara ni vaaka tiva nimuramanta ne kia vi uvara irireka auti variavo. Nantihae ne vi uvara qaiqaa irirekave? Nevata vo? Nevata vira vainti vairekae qaiqaa qaiqaa vi uvara ti ire variavo? tiro.
28 Minti tumanta vika vira noraiqamake atiha tiha, Arema vira vainti vaihara vira uva iriaravave. Tenavu tentanavu kaivaqara Mosira uva iriqi vi vauraukave.
29 Kotiva Mosiraqaa uva tiva taatautora vira tenavu iriqi vunarave. Tenavu Ihurara vi vaiintiva qumina vaiintive tunarave. Tenavu kiama viva vihairo ani okarara irunarave, ti.
30 Vika minti tuvaro viva kauqu runkinkiri iharo tiharo, Ike, ti tivu rampai timitai vaiintiva, viva vihairo ani okarara ne kiae iriavo?
31 Tenavu iruraro Kotiva kiama qora vaiinti uva iri vairave. Kotiva nai uvaqai iriha ni varia vaiintika vika uvaqai iri vairave. Vira autu tuahere variaka Kotiva vika uvaqai iri vairave.
32 Haaru maa vatara hoqaramato entaraqaahairo kia vaiinti vovano nai nora auhaqihairo avu qimpa vura rampai amitorave.
33 Ihuva kia Kotiva inaihairo tuvuare titirio, kiama ti tivu ho rampai timitaitirio, tiro.
34 Vi vaiintiva minti tumanta vika virara tihama, Ai vatatoraqaahaira are qora vaiintivanoqai variqira aniaravave. Are vo? Are tinavuvatae maara uva tiva timinarave? ti. Minti tivake vika vaiinti vira rarau vare maara naavuqihai veva vahaaqaini aqukora.
35 Vira vahaaqaini vara veva aquko uvara iriro Ihuva vi vaiintira ranta kero virara tiharo, Are Vataini Vatatai Vaintirarae quqaa vivave tiarao? tiro.
36 Tuvaro vaiinti viva Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta vaiintivave? Are ti tiva timiraqe te virara quqaa vivave tiare, tiro.
37 Tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Are tave variana vaiintika, te maa vikama ariara ti vauro, tiro.
38 Minti tuvaro viva tiharo, Nora Vaiintio, quqaama are vivave, tiro. Tivakero viva Ihura avuqaa tori kauru araviro vira quahama amite vaura.
39 Vira quahama amite vauvaro Ihuva tiharo, Te vaiinti nahenti raira karera vataini tuvuraukave. Avu qimpa vika tavaatera tuvuraukave. Qaqi avu auti vaika avu qimpa vuatera tuvuraukave, tiro.

40 Minti tumanta Parasi vaiintinavu vi uvara iri Ihura ireha tiha, Tinavu tivuvatae
qimpa vivo? ti.
41 Tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Ni nivu qimpa vuare titirio, kia niqaa
uvavano vaitirio. Ne Kotira okara kia tavaraiti, viraqaahai ne tiha, Tenavu Kotira
okara ho tavaunarave, ti variarave. Ne minti ti variarara tiro, vira kaara niqaa uvama
vaivo, tiro. Ihuva minti tura.

10

Ihuva sipisipiara uva tuqantaakero tura

1 Ihuva uva vo tuqantaa kero tiva nimiro tiharo, Te quqaa uva tiari iriate. Vaiinti
vovano sipisipi avutaqi vireva kia sipisipi qentiana oriqetaraitiro, qaqirakero hohaa
vona vaatirero vi vaiva, vi vaiintiva muara autuarira vaiintivave, vaiinti ruqutiharo
vi haikara varaarira vaiintivave.
2 Vaiinti vovano sipisipi qentiana oriqetero vi vaiva, vi vaiintiva quqaa sipisipi
qovama vaivo.
3 Qentiqaa raqiki vaiva vira tavero ho qenti qantua amitaivaro viva nai sipisipinavu
naareharo vika autu ravaqiro vimanta vira sipisipinavu vira uva viraaqamake iriha
vira avataqi vi variarave.
4 Mintiavaro viva aaqaini nai sipisipinavu ntita vuru kero viva avuni vi vaimanta
vira sipisipinavu nai qora vira uva viraaqamake irihara ti, vira avataqi vi variarave.
5 Vira sipisipinavuvano kia vo vaiinti avataqi vivarave. Vika vo vaiinti vira uva kia
viraaqamake irihara ti, vi vaiintira aatu qetake vi variarave, tiro.
6 Ihuva minti tivakero uva tuqantaakero tiva nimumanta vika vi uvara okara kia
iriraiti vaura.

Ihuva te koqemake sipisipiqaa raqikuraukave tura

7 Vika kia iriraiti vauvaro Ihuva qaiqaa vika tiva nimiro tiharo, Te quqaama turo. Tema
sipisipi vika qentivano vauro.
8 Ti tivuni ania vaiintika vika muara autuakavata, vaiinti ruqutiha muara varaakavata,
variamanta sipisipinavu kia vika aunta iriarave.
9 Avutaqi vi qentira te maa vi qentikama vauro. Tiqaa vaatirero uritaraaina vaiintira
ti Qova vira vitaanarove. Tiqaa uritare tuvitare irava homa kara ranta naanarove.
10 Muara varai vaiintiva muara vareharo sipisipi aru taiqa kareva anirave. Te
sipisipiarao tiha sipisipi vika qaqi variqi vihama koqemake variate ti, te anuraukave.
11 Te sipisipi qoka koqekave. Sipisipi qova koqeva vaiharo nai sipisipi arukevorave
tiharo antuaqiro viro, kai te vikara irihama qutu vuare tivakero qutirave.
12 Vovano kia sipisipi qova tanava, viva qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo tavaivaro
qaakau vairivano ani vaivaro viva qetakero qaqira kero kantama vivaro, qaakau
vairivano vira sipisipi vo arukero hini kiaka raantaupirima kairave.
13 Vira kaiqa vaiintivano qaqi kaiqa vaiintivano vaiharora tiro, viva kia sipisipi
vikara noraiqaakero iriraitiro, qetakero virave.
14 Te sipisipi qoka koqeka vaiha te tenta sipisipi viraaqamake tavauramanta ti
sipisipinavu tivata viraaqamake tavaarave.
15 Vira aanarero ti Qova ti kankoma kero tavaimanta tevata vira kankomake
tavaunarave. Ho ti sipisipi arukevorave ti, te vikara irihama qutu virerave.
16 Sipisipi vonavu vika kia maa avutaraqi vaika, vikavata te una sipisipikave. Vika
ti uva iriqe te vika ntita vare vuru kaarira ti sipisipinavu hampata vohaaraqi variate.
Vika vohaaraqi vaiqe te vika qoka vohaiqavanoqai vairerave.
17 Te vikara irihama qutu vi qaiqaa qaqi himpirerave. Te mintiainarara tiro, ti Qova
tiriara muntuka vataivo.

18 Te kia hove tiariraro kiama vovano ti ho haru kaanarove. Te tenta qutu vuataa
iraqe te qutu virerave. Te qutu vuaina okararave, te qaiqaa qaqi himpuaina okararave,
ti kaiqama vaivo. Ti Qova tiriara minti mintiane ti uvara, te vi uvara vararerave, tiro.
19 Minti tumanta qaiqaa Iutaa vaiinti noranavu vi uvara iri rairavi hininavu vo uva
tumanta hininavu vo uva tura.
20 Airitahaa tiha, Vueravano viraqi vaivaro minti tivo. Viva vueraiqaa vivo.
Nantihae ne vira uva iriavo? ⌞Kia vira uva iriate⌟, tumanta
21 vonavu tiha, Aqao, vueraiqaa viva kiama vi uvara ho tianarove. Vueravano kia
ho avu qimpa vira rampai kaanarove, ti. Minti turama.

Iutaa vaiinti noranavu qaiqaa Ihura arireka auti vaura

22 Ieruharemini haaru Kotira Naavu Quahama Amito Entarara iriha ovata no entava
anirovaro vi entara kuarivano kia noraiqaakero ite vaura.
23 Vi entaraqaa Ihuva Kotira Naavu vaunaini vaiharo Soromonura Haraarave turaqi
ni vaumanta
24 Iutaa vaiinti noranavu viraqi ruvaaqumavi Ihurara tiha, Are uva vo vaaka tinavu
tiva timiataarave. Tavakae tinavu tiva timinarave? Are quqaa *Mesaiaa*vano vairera,
vutukera tinavu tiva timiraqe tenavu iriare, ti.
25 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimuramanta ne kia ti uvara
quqaave tiavo. Ti Qova ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vaunarave. Ho te
varauna kaiqava ti okarara ti vaivo. Ne ti kaiqa tavaarara irihama ne ti okararavata
iriataarave.
26 Ne kia ti sipisipinavu vaihara ti, ne kiama ti uvara quqaave tivarave.
27 Te tenta sipisipinavu viraaqamake tavaunarave. Vika ti uva viraaqamake irihama
ti avataqi ni variarave.
28 Te ekaa enta qaqi variqi vira vika nimiari vika kia qutu vivarave. Kiama vovano
ti kauquqihairo ti sipisipinavu raqiakero varaanarove.
29 Ti Qova ti sipisipi timitaiva, viva mpeqavano ekaa haika aatarakaiva vaiharo
ti sipisipiqaa raqiki vaivarora tiro, kia vovano vira kauquqihairo ho raqiakero
varaanarove.
30 Tetanta Qoka vohaama vauro, tiro.
31 Ihuva minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu vi uvara kaara Ihura aavata ruqutu
kaare ti, ori utu varovaro
32 Ihuva vikara tiharo, Ti Qora koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa te ni numiqaunarave.
Te nana kaiqa varaunara kaarae ne oriqohai ti haru kareka auti variavo? tiro.
33 Minti tumanta Iutaa vaiinti noranavu Ihurara tiha, Kia tenavu ai kaiqa koqera
kaara oriqohai ai aru kareravauve. Are vi uvara tiharama Kotira qora uva tiva amite
variarao. Are qaqi vaiintivano vaiharama are Variqa Kotikantira vohaa vaireva auti
variarao. Are mintianara vira kaarama tenavu ori varake ai aru karerave, ti.
34 Vika minti tuvaro Ihuva tiharo, Ne Kotira vuku vataaraqi uva vo qara ntuva tova
vaivo. Ne kiae vi uvara kankomake tavaavo? Kotiva vaiinti vokukara mintima tivo:
Ne variqa vaiintinavuve, turave.

(Ihi 82:6)

35 Tenavu iruraro Kotira uva kia una uvavata vairave. Kotiva nai uva ti vau
vaiintinavukara qaqi qumina vaiintinavuara variqa vaiintinavuve turave.
36 Ho Kotiva tiriara vataini vuane tivakero ti tititaimanta te vataini tuvu vaihama,
niara te Kotira Maaquvanove turamanta ho ne nantihae tiriara tiha, Are Kotirama qora
uva tiva amite variarao, tiavo?
37 Te kia tenta Qora kaiqa varaariravauve ne kia tiriara quqaa vivave tivarave. Te
tenta Qora kaiqama vare vauro.
38 Ne kia tiriara noraiqaake irivera, ne te kaiqa vare variainarara noraiqaake
irihama tiriara quqaa vivave tiate. Ne minti tivaro ni aatovano kenko tira irihama ti

Qova tiqi vainaravata ne kankomake irivarave. Te viraqi variainarara ne kankomake irivarave, tiro.
39 Minti tumanta vika qaiqaa vira karapuhiqama kareka auti vauvaro Ihuva vika
kauquqihairo ruqemakero qaqi tuvitarero viro.
40 Ihuva tuvitarero viro otu Iotani Namari hini mantaraini, Ioniva tota vaiharo
namari nimunaini viro, otu mini vaura.
41 Ihuva mini otu vaumanta airi vaiinti nahenti viva vaunaini anire tiha, Ioniva kia
nora kaiqa varo vaiintiva vaiharo Ihurara tinavu tiva timurave. Ho tenavu tavauraro
Ioniva ekaa uva maa vaiintirara tinavu tiva timuva quqaa uvaqaima vaivo, ti.
42 Minti tivakema mini vauka airitahaa Ihurara quqaa viva tinavu kahaqiarira
vaiintivave tura.

11

Rasarusiva qutu vura

1 Vaiinti vovano vira autu Rasarusiva Betanihainaava nora aiha viraara varero
vaumanta vira auratanta Mariaka Mataaka vitantavata mini vaura.
2 (Mariava koqe *ueri* vahavera Ihuraqaa aqu amitero nai qiata kaahiqohairo vira
aiqu nunka amitaarirava vaura.)
3 Ho vitanta vakaava rovara varomanta vitanta Ihuva vaunaini uva varake mintima
ti: Nora Vaiintio, ai muntukavano vai vaiintiva nora rovara varaivo, ti.
4 Minti tivaketanta uva vara kovaro Ihuva vi uvara iriro tiharo, Rasarusiva
noraiqaakero aiha vivo. Ho viva kiama qutu vuanarove. Ne Kotira mpeqa kaiqa
tavamake vira autu tuahera kaate tiro, vi rovarava vira arivo. Ne ti Kotira Maaqu
mpeqa okara kankomake tavaate tiro, vi rovarava vira arivo, tiro.
5 Ihuva Mataararavata, Mariararavata, Rasarusiraravata, voqamakero antuqa aru-
varo vaiharo
6 vi uvara iriro, viva kiama vaaka viraitiro, qaqira kero taara entavata mini vaura.
7 Mini varikero viraqaahairo nai vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu Iutiaini
vuare, tiro.
8 Minti tumanta vira vaintinavu aqao ti, Maara ti variara vaiintio, ninau Iutaa vaiinti
noranavu ori varake ai aavata ruqutu kareka auti variarave. Are mini qaiqaa virevae
auti variarao? ti.
9 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Vo enta vo enta kuarivano aatitairaqaa ho itairave.
Vaiintivano aatitairaqaa ni vaiva kuarivano itairaqaa niharora tiro, ho taveharo kia
kuntavaivaima varero kaavu nti vairave.
10 Kuarivano kia itaivaro entaqi ni vaiva kuntavaivaima varero kaavu nti vairave,
tiro.
11 Ihuva minti tivakero qaiqaa tiharo, Tinavu tonti Rasarusiva vaitama vivo. Te vira
oru vauraqama karerave, tiro.
12 Minti tumanta vira vaintinavu tiha, Nora Vaiintio, viva qaqi vaitavi vairera, viva
koqemama vuanarove, ti.
13 Minti tivake vika kia kankomake iruvaro Ihuva uva tuqantaakero Rasarusiva qutu
vurara tura. Vika tiha, Ihuva Rasarusirara qaqi vaitema vaivo tivo, ti.
14 Vika mintima aato iruvaro viraqaahairo Ihuva vutukero vika tiva nimiro tiharo,
Rasarusiva qutuma vivo.
15 Ho te niarao ti, ne tiriara quqaa vivave tiate ti, te Rasarusira kia vaaka oru
tavaunarara quaheha vauro. Ho varaiqenavu viva qutu vinaini oru vuare, tiro.
16 Minti tuvaro vira vainti vovano Tomaasiva, vira vara autu Taapiva, viva nai kena
vaintinavuara tiharo, Ho varaiqenavu maara ti vai vaiintira vataake vuare. Iutaa
vaiinti noranavu vira arukaiqe tenavuvata vira vataake qutu vuare, tiro.

Ihuva Betani vatukaini vura

17 Minti tuvaro Ihuva oru viro orurero irumanta Rasarusira qutu vumanta quntama
tovaro erakaimaante enta aitarora.
18 Betani vatukavano Ieruharemi aumanto 3 *kilomita* vira voqaaraqai vauvaro
19 Ieruharemihairo vi vatanaaka airitahaa Mariaka Mataaka muntuka kuquqama
nimiteha Rasarusirara iqi rata amitareka anura.
20 Ani vauvaro Mataava iruvaro Ihuvavata vihairo aaraini ani vauvaro viva Ihura
vita kareva viharo Mariara naavuqi mini kero oru viro orurero
21 Ihurara tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare tiaraitirio, ti vakaava kiama qutu
vitirio.
22 Ho vate are Kotirara nana nana haikarae naarihara timiane tinara Kotiva vi
haikara homa ai amianarove. Te virara irunarave, tiro.
23 Tuvaro Ihuva Mataara vira tiva amiro tiharo, Ai vakaava qaiqaa qaqima himpua-
narove, tuvaro
24 Mataava tiharo, Ho ekaara entaqaama viva ekaa vaiinti nahenti hampata qaiqaa
qaqi himpuanarove. Te viraravata irunarave, tiro.
25 Tuvaro Ihuva tiharo, Vaiinti nahenti qutu vuakaqihai qaiqaa qaqi vara himpimake
vaurauka, te maa vikama vauro. Vaiinti nahenti qaqi variqi vi varia okarara nimi
vaurauka te maa vikama vauro. Tiriara quqaave tira vaiintiva, viva qutu viro
naantiara qaiqaa qaqi himpiro variqiro vuanarove.
26 Qaqi variqiro viharo tiriara quqaa vivave tirava kiama qutu vuanarove. Ho are
virara quqaae tiarao? tiro.
27 Tuvaro Mataava tiharo, Ho Noravauvo, quqaama tiarao. *Mesaiaa*vano Kotira
Maaquvano vataini tuvira iarava, are quqaa maa vivave, tiro.

Ihuva Rasarusirara iqi ratora

28 Minti tivakero Mataava anirantero nai aura aarama kero evaara vira tiva amiro
tiharo, Maara ti vai vaiintiva aniraivo. Viva ariarama iraivo, tiro.
29 Tuvaro Mariava vi uvara iriro himpiro kantero oru Ihura vita kareva vura.
30 Ihuva Mataava vaaka vira vitakonaini vaiharo kia vatukaini vaaka aniraitiro
vauvaro
31 Mariava vira vita kareva vumanta Iutaa vatanaaka vira muntuka kuquqama
amitareka anuka tavovaro Mariava naavu qihairo vevarero kantamaqiro vumanta
vika tiha, Ho Rasarusira quntama taanaini iqi ratareva vivo, tivake vikavata himpi
Mariara avata vare vi.
32 Vira avata vare vuvaro Mariava oru viro Ihuva vaunaini orurero, Ihura tavero oru
vira aiqutaraini hiqiri viro vaiharo tiharo, Nora Vaiintio, are maini variare tiaraitirio,
kiama ti vakaava qutu vitirio, tiro.
33 Tuvaro Ihuva tavovaro viva iqi rate vaumanta Iutaa vaiinti nahenti vira vataake
anuka, vikavata iqi rate vauvaro Ihura muntukavano qoraiquvaro viva mpo ike tiro
tiharo,
34 Vira taraqie quntama te iavo? tumanta vika Ihurara tiha, Anira oru tavaane,
tuvaro
35 Ihuva iqi rate vaura.
36 Iqi rate vaumanta vaiinti nahenti tiha, Ho tavaate. Viva voqamakero Rasarusirara
antuqa arivaro iqi rate vaivo, ti.
37 Tumanta vonavu tiha, Viva avu qimpa vura ho rampai kaivave. Ihuva vi entara
maini variare titirio, Rasarusiva qutue vitirio, kiae qutu vitirio? ti.

Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima kora

38 Minti tuvaro Ihuva qaiqaa mpo ike tivaqiro viro vira quntama tonaini orurora.
Vika oriqira vira veta vate, ori vo varake qentiana tinta tonaini orurero Ihuva tiharo,

39 Ho ori vira qaqini vara kaate, tuvaro qutu vura vira auravano Mataava aqao tiro,
Noravauvo, vira quntama taavaro erakaimaante enta aitaraivaro vira vaata ntera viro
untama ivo, tiro.
40 Tuvaro Ihuva Mataarara tiharo, Te vaaka ai tiva amuna uvara iriane. Are tiriara
quqaa vivave tirera, are Kotira mpeqa okara takuqi vainara tavenarave, tunarave.
Kiae te vaaka ariara minti tunarave? tiro.
41 Ihuva minti tumanta vika ori qaqini vara kovaro Ihuva virini taveharo tiharo, Ti
Qo, are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianara te virara irihama ariara koqema iarao
turo.
42 Are tiriara ekaa enta ekaa enta iri varianarara irunarave. Are ti tititaanarara
vaiinti nahenti kankomake iriate ti, te vikara irihama ai aarauro, tiro.
43 Ihuva minti tivakero viva naveraitiro tiharo, Rasarusio, himpira vevaraane,
tuvaro
44 Rasarusiva qutu vuva qaiqaa qaqi himpiro, vira aiqu kauqu uquramate vira
qiatavata tauriqohai apuqamatova viraqihairo vevarero. Viva vevarovaro Ihuva vika
tiva nimiro tiharo, Vira kuvantu kaivaro ho variarire, tura.

Iutaa vaiinti noranavu Ihura aruke uvara tura (Matiu 26:1-5; Maaki 14:1-2; Ruki 22:1-2)

45 Minti tumanta Iutaa vatanaaka Mariara tavareka anuka airitahaa vi kaiqara tave
Ihurara quqaa vivave ti.
46 Tumanta hininavu qaqirake Ihura kaiqara vuru Parasi vaiintinavu tiva nimumanta
47 Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata,
vika *kansoru* vaiintinavuvata naaramake vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha vika tiha, Vi
vaiintiva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivo. Tenavu vira nantimae kaainarave?
48 Tenavu vira qaqi kaarera, viva mintiaqiro viramanta vaiinti nahenti ekaa virara
quqaa vivave tivarave. Minti tivaro tinavuqaa raqiki variaka Romeni vatanaaka
tinavu vataake raqiha Kotira Naavu rampai aquke, tinavu vaiinti nahenti ekaa aru
vehi autu kevorave, ti.
49 Minti tuvaro vi vaiintinavukaqihairo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika
qiata vaiinti Kaiapaasiva himpiro. Vi ihiraqi viva qiata vaiintivano vaiharo viva
himpiro tiharo, Ne kia avu aatovata vaikave.
50 Romeni vatanaaka tinavu Iutaa vatanaaka ekaa ruqutu vehi autu kevorave
ti, koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti
nahenti ho variate, tiro.
51 Kaiapaasiva vi ihiraqi qiata vaiintivano vaiharo vi uvara tiharo te tenta irikema
turo tiro. Viva kia kankomake iruvaro Kotiva vira kahaquvaro viva Ihuva Iutaa
vatanaa vaiinti nahentiara iriharo qutu vuainarara tura.
52 Ihuva kiama Iutaa vatanaakaraqai iriharo qutu vuarirava vauravauve. Kotira
vainti ekaa raumpirimavi vaika, vikavata ntita varero vuru vohaaraqi ruvaaquma
tareva Ihuva qutu vuarirava vaura.
53 ⌞Kaiapaasiva tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu
viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate tumanta⌟ vi entaraqaahai Iutaa nora
vaiintinavu Ihura aruke uvarara ti vaura.
54 Minti ti vauvarora tiro, Ihuva Iutia vataini kia qoqaa niraitiro, qaqira mini kero
oru Efaraimu vatuka qumina vata tataaqa mini oru nai vaintinavu hampata vaura.
55 Mini vauvaro Iutaa vatanaaka Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto
vaumanta hihai hihai vaiinti nahenti verara Ieruhareminiqai oru vi. Mini oru vaiha vi
entara veka vaiha, vika nái maara okarara iriha namari tuntuke utavaaqa hiqamake
vaura.
56 Vika vaiha Ihurara aitutumaqi niha oru Kotira Naavuqi ruvaaqumavi nai ire nai
ireha tiha, Ihuva hoe uru ovata naanarove, viva qeteharo kiae uruanarove? ti.

57 Minti ti vaumanta Parasi vaiintinavuvata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika
vika noranavuvata, vika vaiinti nahenti tiva nimi tiha, Ne tavaivaro Ihuva urirera, viri
tinavu tiva timiqe vira karapuhiqama kaare, tura.

12

Mariava Ihuraqaa untavu vahaverara aqu amitora
(Matiu 26:6-13; Maaki 14:3-9)

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava aumanto vauvaro 6 entanavuqai qaqi
vauvaro Ihuva qaiqaa Betanini tota vaiinti vo Rasarusiva qutuvura qaqi vara himpima
kovaro vaunaini vura.
2 Mini vumanta vi vatanaaka Ihura kara unta amitovaro Mataava vi karara vara
vuru nimumanta Rasarusivavata vo vaiinti nahentivata Ihura hampata kara tainta
tataaqa oquvi vaura.
3 Vika mini oquvi vauvaro Mariava vahavera taqu vo varero anura. Vahavera
taqu vira nora monu aquko *ueri* vahaverara vira autu *naadi* vauvaro Mariava taqu
vira varero vi vahaveraraqohairo Ihura aiquqaa aqu amitero viraqaahairo nai qiata
kaukiqohairo vira aiqu nunka amitovaro vahavera unta koqeva naavu vira ekaa
mpiqa kora.
4 Naavu vira mpiqa kovaro Ihura vaintinavuqihairo vovano Iutaasi Ikeriotiva Ihura
qovarama kaarirava, viva aqao tiro,
5 Vi vahaverara vokika nimiharo 300 *silvaa* monu varakero vi monura vira vehi
vaiinti nahenti nimiataara vaivaroma, quminama ai aiquqaa aqu amitaivo, tiro.
6 Iutaasiva kia vehi vaiinti nahentiara ike mpo tiva nimitaraitiro, viva muara
vaiintivano vaiharora tiro, minti tura. Viva Ihura vaintinavu monu utaqaa raqikiharo
vi utaraqihairo kukeqa keharo vinavuka monu muara vare vaura.
7 Iutaasiva tiharo, Monu vira vehi vaiinti nahenti nimiataara vaivaro quminama
ariqaa vahavera aqu amiteharoma taiqa kaivo, tuvaro Ihuva tiharo, Kia vi nahentira
atiane. Viva vahavera tiqaa aqu timiteharo, ti quntama te entarara qerama timite
vaivo.
8 Vehi vaiinti nahenti vo enta vo enta ni hampata variqi vivarave. Ne qaqi entaqaa
vika homa kahaqivarave. Te kiama ni hampata vo enta vo enta variqi virarave, tiro.

Nora vaiintinavu Rasarusiravata arukareka auti vaura

9 Ihuva minti tivakero vaumanta Iutaa vatanaaka airitahaa iruvaro Ihuva Be-
tanini vaumanta vika Ihuravata Ihuva qaqi vara himpimako vaiintira Rasarusiravata
tavareka otu Betanini ruvaaqumavi vaura.
10-11 Iutaa vatanaaka airitahaa Ihuva Rasarusira qaqi vara himpima korara irihama,
nai nora vaiintinavu mini qaqirake, otu Ihurara quqaa vivave ti vaumanta vira kaara
Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu Rasarusiravata aruke uvara ti
vaura.

Ihuva donki tauvaqaqaa Ieruharemini vura
(Matiu 21:1-11; Maaki 11:1-11; Ruki 19:28-40)

12 Vira qararaa vaiinti nahenti airitahaa Vehakuma Nimito Karara nareka anuka
iruvaro Ihuva Ieruharemini aaraini uri vaura.
13 Uri vaumanta vika vira quahama amitareka toqera mare voqaara teqa vare, vira
vita kareka vihama naveraitiha,

Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Noravano nai autuqaa ani vai vaiintira
koqema amitaivo. *(Ihi 118:26)*

Tinavu Isareri vatanaakaqaa raqikiaina vaiintira Kotiva koqema amitaivo, ti.

14 Vika minti tivaqi vuvaro Ihuva *donki* qaraaka rantakero Kotira vukuqi tuntema
kero, vira tauvaqaqaa oquvi vaiharo Ieruharemini vura.
Haaru Kotira vukuqi virara mintima qara ntuva tova vaura:

15 O Saioni vatukaihainaakao, kia qetaate. Ho tavaate. Niqaa raqikiarirava aniharoma, viva qaraaka donki tauvaqaqaa oquvi vaiharo ani vaivo, tura. *(Sek 9:9)*
16 Vi uvava vukuqi vaumanta vi entara Ihura vaintinavu kia vi uvara okara kankomake irura. Naantiara Ihuva qutuviro qaiqaa qaqi himpuaina entaraqaa vi uvava vika aatoqi ntuva vimanta irike tiha, Vi uvava Ihuva *donki* tauvaqaqaa Ieruharemini vuainarara turave, ti tura.
17 Ihuva Rasarusira oriqi quntama toraqihairo aarama kero vira qaqi vara himpima komanta vaiinti nahenti mini Ihura vataake vauka vi kaiqara tave, viti viri voka voka tiva nimumanta
18 viraqaahai vaiinti nahenti airitahaa Ihuva nora kaiqa varorara irihama, Ihura otu vita kora.
19 Vika Ihura quahama amitareka mini vumanta Parasi vaiintinavu nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Ho tavaate. Tenavu vira qoraiqama amitaarira aarava kiama ho vaivo. Ekaa vaiinti nahenti vira avataqi vi variavo, tura.

Giriki vatanaaka vonavu Ihura oru tavora

20 Giriki vatanaaka vonavuvata vi ovatara nehama Kotira autu tuaherareka Ieruharemini vi oru vaura.
21 Oru vauvaro Ihura vainti vo Piripira Besaida vatuka Kariri vataihainaarara tiha, Ti vaiintio, tenavu Ihura tavarerave, tuvaro
22 Piripiva vuru Entaruravata tiva amiro vitanta Entaruka vuru Ihura tiva amura.
23 Tiva amuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Ti hutu noraiqiaina entava aniraivo.
24 Te quqaama tiari iriate. *Uiti* auru kiama vataqi ututaivaro auru viva nariaraa vohaiqavano vairave. *Uiti* auru vataqi ututaivaro auruvano takavu viro turu verakero viraqaahairo auruvano taiqa virave. *Uiti* auruvano mintima kero taiqa vinaraqaahairo homa airi tava qovaraiqianarove.
25 Ho vaiintivano maa vataraqaa nai qaqi variqiro vuainararaqai noraiqama kero iriqiro virava, viva ekaarama qutu vuanarove. Vaiinti vovano kia nai qaqi maa vataraqaa variqiro vuainarara noraiqaakero iriqiro virava, vi vaiintiva ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.
26 Taukae ti kaiqa varaataa irauka, hauri vika qumina qaqi varaqi vivorave. Vika ti avataqi aniate. Vika mintihama te variainanainima vikavata ho vaivarave. Vika mintimake ti kaiqa vara timite vaivaro ti Qova vika nutu noraiqama kaanarove.

Ihuva nai qutu vuainarara tura

27 Ho maa entara ti muntuka qoraiqimanta vauro. Tenta Qorara te nana uvae tirarave? Ti Qo, vi entara aniraantorave. Vi entara qaqira kaane. Mintie tirarave? Aqao, te kia minti tirerave. Te vi entarara irihama tuvuraukave. Vi entaraqaa antura ruvaqi vuare tivakeha te tuvuraukave.
28 Ti Qo, nena autu noraiqama kaane, tiro. Minti tuvaro naaruvaihairo uvavano tiharo, Te tenta hutu noraiqama kauro. Te tenta autu qaiqaavata noraiqama karerave, tiro.
29 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi mini himpite vauka vi uvara iri tiha, Naaruvavanoma uva tivo, tumanta hini kuka tiha, Aqao, *enseli*vanoma virara uva tivo, ti.
30 Tuvaro Ihuva tiharo, Kia viva tiriarao tirovauve uva tivo. Viva niarao tiroma uva tivo.
31 Ho maa entava vataini vaika *ko* tiaina entavave. Maa entara vataini variakaqaa raqiki vaira Sataanira mpeqa raqa kaaina entarave.
32 Vataihai ti tuahera kaiqe te vaiha ekaa vaiinti nahenti rarauru kaari vika te variainanaini anivarave, tiro.
33 Ihuva vi uvara tiharoma nai qutu vuaina okarara vika tiva nimura.

34 Minti tumanta mini ruvaaqumavi vauka aqao ti, Kotira vukuqi qara ntuva tova
tiharo, *Mesaiaa*vano Kotira mpeqavano ekaa enta qaqi variqiro vuanarove turave.
Are nantiharae nenara tihara, Ti Vataini Vatatai Vaintika tuahera kevarave, tiarao?
˹Are nena qutu vinarara tianara tenavu vi uvara kia ho iruro.˺ Are tihara, Ti Vataini
Vatataikave, tianarave. Are ta vaiintivave? ti.
35 Tuvaro Ihuva tiharo, Inaaraiqaqai ovavano ni hampata vaiharo itaqiro vua-
narove. Konkiraqi ni vaiva kia nai tainie vuaina aarara kankomakero ririara ti, ne
konkira ariraqi nuarorave ti, ne ovavano qaqi ite variainaraqaa niha variate.
36 Ovavano qaqi vaina entaraqaa ne vi ovara quqaa vivave tivake virara iriqi vihama
nuate. Minti tihama ne ova vaintivara vaihama, nevata ovavano itaainantemake itaqi
vivarave, tiro.
Ihuva vi uvara tivakero viraqaahairo kia vika nivuqaa vairaitiro, kukeqaviro vaura.

Iutaa vaiintinavu Ihurara kia quqaa vivave tura

37 Ihuva vika nivuqaa vaiharo nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varomanta vika
tavevata vira qaqirake kia virara quqaa vivave tura.
38 Vika virara kia quqaa vivave tuvarora tiro, vi entara Aisaiaava haaru uva tivatova
quqaa vivau vaura. Haaru Kotiva vaiinti vo Aisaiaara kahaquvaro Aisaiaava paropeti
vaiintivano vaiharo, qumina enta vaiharo vi uvara qoqaa tiva nimiro tiharo,

> Nora Vaiintio, tavave tinavu uvara quqaave tivo? ˹Kia vovano quqaave tivo.˺ Nora
> Vaiintivano nora kaiqa vara kaivaro tavave vira kaiqa kankoma kero tavaivo? ˹Kia
> voqavanovata vira kankomakero tavaivo,˺ tura. *(Aisaiaa 53:1)*

39 Aisaiaava minti turara ti, vika kia Ihurara quqaa vivave tura. Aisaiaava qaiqaa
*Mesaiaa*rara tiharo:

> 40 Vi vaiintika qora aara qaqirake tiriara tinavu kahaqiane tivorave tivakero,
> Kotiva vika avu aato tinta kaimanta vika kia avuqohai ho tave, vika kia aatoqihai
> ho iriavo, tura. *(Aisaiaa 6:10)*

41 Aisaiaava haaru vaiharo *Mesaiaa*ra mpeqa okara takuqi vaira taveharora tiro,
viva virara tiva nimura.
42 Vi entara Iutaa nora vaiintinavuqihai vokuka tiha, Quqaama Ihuva vivave, ti.
Minti tiha vika Parasi vaiinti naatu qetake qaqirake kia qoqaa vaiha vi uvara tiraiti,
Maara naavuqihai tinavu ekaara tititama kevorave ti, vika kia vi uvara qoqaa tura.
43 Vika kia Kotiva vika quahama nimitaainarara noraiqaake iriraiti, vika qaqi
vaiintivano quahama nimitaainararaqai noraiqaake iri vaura. Ho vika viraraqai
irihara ti, vika kia qoqaa Ihurara quqaa vivave tura.

Ihura uvavano ko tianarove tura

44 Ihuva naveraitiharo tiva nimiro, Tiriara quqaa vivave tirava kiama tiriaraqai
quqaave tianarove. Viva ti tititaira viraravatama quqaave tianarove.
45 Vaiintivano ti taveharo ti tititairavatama tavaanarove.
46 Tiriara quqaa vivave tirava konkiraqi nuantorave ti, te ova voqaara vira ataama
amitarera vataini tuvuraukave.
47 Te kia vataini variakaqaa uva vatarera tuvuraukavauve. Vataini vaika ho variate
ti, te tuvuraukave. Ti uva iriro raqa kairava vairaqe kia tevauve viraqaa uva
vatararave.
48 Ti qoririma timitaaina vaiintiraqaave, ti uva raqa kaaina vaiintiraqaave, vovano
viraqaa uva vataanarove. Te tiva tauna uvava ekaara entaqaa viraqaa uva vataa-
narove.
49 Te kiama tenta irike uva ni tiva nimuro. Ti Qova minti minti tiane tivakero ti
tititaimanta te vira uva muntu ni tiva nimuro.
50 Te kankomake iruraro ti Qora no ririava ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Ho
ti Qova minti minti tiane ti uvara, te vi uvara ni tiva nimuro, tiro. Ihuva minti tura.

13

Ihuva nai vaintinavu aiqu hiqama nimitora

1 Vehakuma Nimito Karara ovata no entava vohaa entaqai qaqi vauvaro Ihuva
vaiharo iruvaro nai vataihairo tuvurantero nai Qova vaunaini oru vuaina entava
aumanto vaura. Mintima vauvaro Ihuva vaiharo nai vaiinti nahenti vataini vaukara
voqamakero antuqa aruvaro iriharo vaura. Viva vikara antuqa aruvaro iriqi viviro,
vuru qutu vura.
2 Entama vuvaro Ihuva nai vaintinavu hampata kara ne vauvaro vira vainti vovano
Iutaasi Ikeriotiva Saimonira maaquvano vauvaro Sataaniva Ihura qovarama kaarire
tiro, Iutaasira vira aatoqi qora uva vatovaro Iutaasiva Sataanira uva irura.
3 Iutaasiva mintimakero iri vauvaro Kotiva ekaa haika Ihura kauquqi vatora virara
Ihuva kankoma kero iriro. Ihuva Kotiva unaihairo tuvuva, viva qaiqaa Kotiva unaini
tuvurantero vuainara viraravata kankoma kero irura.
4 Ho viva vaiharo kara no taintaraqaahairo himpiro nai utavaaqa hini ravaqaakero
tauri avuni rumpa varero oru
5 tanuqi namari qihia varero oru nai vaintinavu aiqu hiqama nimiteharo *tauri*
rumpa toraqohairo namari aiquqaa nunkakero aaharaiqama nimitero.
6 Mintiaqi viharo Saimoni Pitaava vaunaini anirovaro Pitaava aqao tiro, Nora
Vaiintio, are ti hiquvatae hiqama timitareva auti variarao? tuvaro
7 Ihuva tiharo, Vate te maa kaiqara varaurara are kiama virara kankomake iriarao.
Naantiara are virara kankomakera irinarave, tiro.
8 Tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, are nora vaiintivano vaihara mintina kaiqara vara
timiterorave. Are kiama ti hiqu ho hiqenarave, tiro.
Pitaava minti tuvaro Ihuva tiharo, Kia te ai aiqu hiqama amitaarera, are kiama ti
vainti vainarave, tiro.
9 Minti tuvaro Saimoni Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, are mintirera, kia ti hiquqai
hiqama timitaraitira, ti kauquvata ti qiatavata hiqama timitaane, tiro.
10 Tuvaro Ihuva tiharo, Namari tuntukero vairava qaiqaa qumina tuntuantorave.
Viva nai aiquqai hiqama kaarire, tiro. Ne ekaa homa variavaro vohaiqavanoqai
niqihairo kia ho vaivo, tiro.
11 Ihuva nai vainti vovano navutaaka tiva nimiaina vaintirara iriharo minti tura. Ne
ekaa ho variavaro niqihairo vohaiqavanoqai kia ho vaivo, tiro.
12 Ihuva minti tivakero vika aiqu hiqama nimitero qaiqaa oru utavaaqa ravaqaakora
nonkutero nai vaura qoqaraaraqaa oquviro vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Ho te maa
kaiqara ni vara nimitaunarara ne hoe vira okarara iriavo?
13 Ne tiriara Nora Vaiintive, maara ti vai vaiintirave tiavo. Te mintima vaunarara ti,
ne homa tiriara minti tivarave.
14 Ho te ni Nora Vaiinti, maara ti vaura vaiintika vaiha, te ni paanaa kaiqa vara
nimitehama ni aiqu hiqama nimitauro. Nevata ti aanare vaiha nai aiqu hiqama amite
nai aiqu hiqama amite iate.
15 Ne te iainante iate ti, te ni paanaa kaiqa vara nimitauro.
16 Te quqaa tiari iriate. Kaiqa vaiintivano viva kia nai nora vaiinti aatara kairave. Vo
haikara atitaivaro oru vi vaiintiva, viva kia nai atitai vaiintira vira aatarake vairave.
17 Ne vi uvara okara kankomake iriqi vihama vi kaiqara mintimake varaqi vivera,
ne quahehama variqi vivarave.
18 Ho kia te ni ekaukara turo. Te tenta kaama tauna vaintika te vika viraaqamake
tavaunarave. Vika okaravata irunarave. Maa entara Kotira vukuqi haaru uva vo qara
ntuva tova vate vivauma varianarove. Mintima tiro:

> Vaiinti vovano tintiro vaiharo ti kara nero viraqaahairo tuqantaa viro ti qo-
> raiqama timitaanarove, turave. *(Ihi 41:9)*

19 Niqihairo vaiinti vovano ti qoraiqama timitaainarara te vate ni tiva nimi vauro.
Viva naantiara ti qoraiqama timitaira ne vaiha, vate te tiva nimunarara irihama ho
tiriara quqaa vivave tivarave.
20 Te quqaa tiari iriate. Vaiinti vovano te atitaaina vaintira quahama amiteharo
viva tivata quahama timitaanarove. Viva ti quahama timiteharo Kotiva ti tititairavata
quahama amitaanarove, tiro.

Vovano Ihura nai navutaa kauquqi kaainarara tura (Matiu 26:20-25; Maaki 14:17-21; Ruki 22:21-23)

21 Ihuva minti tivakero vauvaro vira muntukavano qoraiquvaro viva uva vutukero tiva
nimiro tiharo, Te quqaa tiari iriate. Niqihairo vovano ti harukaate tiro, vuru tiriara
navutaaka tiva nimianarove, tiro.
22 Minti tumanta vira vaintinavu airi aato iriha vika nai tave nai tave iha tiha, Ihuva
ta vaiintirarae vi uvara tivo? ti.
23 Minti ti vauvaro Ihura voqamakero antuqa aru vaiintiva viva Ihura tataaqa
oquviro vaura.
24 Oquviro vauvaro Saimoni Pitaava virara kauqu katu riharo tiharo, Are Ihura
irehara tavaane. Ta vaiintivae mintianarove, tiane, tuvaro
25 vi vaiintiva Ihuraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero tiharo, Nora Vaiintio, viva ta
vaiintivave? tiro.
26 Tuvaro Ihuva tiva amiro tiharo, Te mpareti viti tanuqi vaati quntamake vaiinti vo
amiaina vaiintira, ho vi vaiintiva vivave, tiro. Tivakero mpareti viti varakero tanuqi
vaati quntama kero Iutaasi Ikeriotira amiro.
27 Amuvaro Iutaasiva kara viti varovaro Sataaniva Iutaasira avu aatoqi viqetovaro
Ihuva Iutaasirara tiharo, Ho kantera nena vararera tina kaiqara varaane, tiro.
28 Minti tumanta vira vaintinavu hininavu kara taintaqaa oquvi vaukaqihairo kia
vovanovata vira uva okara ho irura.
29 Vika tiha, Iutaasiva monuqaa raqiki vaiva vaivaro Ihuva hura ovata naaina karara
iriharo oru varaarire tiharoe tivo? Viva vehi vaiinti monu muntu nimiarire tiharoe
tivo? ti.
30 Vika minti ti vauvaro Iutaasiva mpareti viti amura varero vevarero viro. Viva
entaqi vura. (Ioni 9:5, 11:9-10, 12:35-36 tavaane.)

Ihuva qaraaka maara uva tiva nimura

31 Iutaasiva vevarero vuvaro Ihuva tiharo, Te Vataini Vatatai Vaintikave. Vate ti
mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vivo. Vate te Kotira mpeqa okara takuqi
vaira qovarama kauro.
32 Te Kotira mpeqa okara takuqi vaira qovarama kaarera, Kotiva viva ti mpeqa okara
takuqi vairavata qovaramama kaanarove. Viva vaakama mintianarove.
33 Ho ti vaintinavuvauvo, te ni hampata inaaraiqaqai varike vuarira ne naantiara
quminama tiriara rantevarave. Te Iutaa vaiinti noranavu tiva nimunantemake, nivata
vi uvaraqai tiva nimuro. Te vire iainanaini ne kia ho vivarave, tunarave.
34 Te vate qaraaka maara uva ni tiva nimiari ne iriate. Ne voqamake nariara nariara
antuqa arira variate. Te niara muntuka vataainantemake, ne nariara nariara muntuka
vateha variate.
35 Ne nariara nariara antuqa arira vaimanta vaiinti nahenti ni tavehama vika niara
tiha Ihura vaintive tivarave, tiro.

Pitaava te Ihura kia tavaunarave tiainarara Ihuva tura (Matiu 26:31-35; Maaki 14:27-31; Ruki 22:31-34)

36 Ihuva minti tuvaro Saimoni Pitaava vira irero tiharo, Nora Vaiintio, are taini
virevave tiarao? tuvaro Ihuva tiharo, Te vire iainanaini maa entara are kia ti tivataqira
ho vinarave. Varikera naantiarama ti tivataqira vinarave, tuvaro Pitaava tiharo,

37 Nora Vaiintio, nantihae te kia maa entara ai avataqi ho virarave? Te ariarao tiha,
homa qutu virarave, tiro.
38 Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaae are tiriarao tira, qutu vinarave? Te quqaa tiarirara
iriane. Kokoraaravano kia uva tirara are taaramo tataama tiriara kia vira tavaunarave
tinarave, tiro.

14

Kotiva inaini vua aarava Ihuvama

1 Ihuva nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Kia tiriara irivaro ni muntukavano
qoraiqiarire. Ne Kotirara kempukaiqamake iriqi vintemake, tiriaravata kempukaiqa-
make iriqi vuate.
2 Ti Qora maaqaini airi vo naavu vo naavu vaimanta te niara iriha oru qerama
nimitarera vuro. Kia mintima vaitirio, kiama te ni tiva nimuraitirio.
3 Te oru ni qerama nimite orurante tuvu ni ntitake, tenta vairera variainanaini vuru
ni kaari, nevata te variainanaini vaivarave.
4 Te virera una aarara ne kankomake iriarave, tiro.
5 Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Nora Vaiintio, kiama tenavu are vireva iana aarara
kankomake irunarave. Ho nantiakee tenavu are vireva ina aarara ho kankomake
tavararave? tiro.
6 Tomaasiva minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Kotiva inaini vi varia aarava
vaireva, te maa vi aaraukama vauro. Quqaa okaravano vaireva, te maa vikama vauro.
Vaiinti nahenti qaqi variqi vi okarava vaireva, te maa vikama vauro. Vaiintivano
kia vo aaraqaa rantero ti Qova inaini ho vuanarove. Teqaima ti Qova inaini vi varia
aaraukama vauro.
7 Ne ti kankomake tavaakara ti, ne ti Qoravata kankomake tavevarave. Vate maa
entaraqaahai ne ti Qoraravata kankomake iri tavaakama variavo, tiro.
8 Minti tuvaro Piripiva tiharo, Nora Vaiintio, ho nena Qora humiqairaqe tenavu tave
ho tavauro tiare, tuvaro
9 Ihuva vira tiva amiro tiharo, Piripio, te ni hampata vukai enta vaurara are kiae
ti kankoma kera tavaarao? Ti tavaiva ti Qoravatama tavaivo. Are nantiharae tiriara
nena Qora tinavu humiqaane tiarao?
10 Piripio, te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Are kiae vi uvarara quqaave
tiarao? Te ni tiva nimuna uvara kia tenta aatoqihai irikehavauve ni tiva nimuro. Ti
Qova tiqi vaiharoma nai kaiqa vare vaivo.
11 Te tenta Qoraqi vauraro ti Qova tiqima vaivo. Vi uvararama quqaave tiate. Ne kia
tiriara irivera, ne te kaiqa varaunara virara iriha tiriara quqaa vivave tiate.
12 Te quqaa tiari iriate. Tiriara quqaa vivave tivakero iriqiro virava, viva vaiharo te
kaiqa varaunantema kero kaiqa varaanarove. Te tenta Qova inanaini vuainarara tiro,
vira kaiqavano ti kaiqa aataraanarove.
13 Ne ti kaiqarao tiha homa ne vi haikarave, vi kaiqarave, ti iraiqe te ni nimirarave.
Ne ti Qora mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te vira Maaquvano mintirerave.
14 Ne ti kaiqarao tiha vi haikarave vi kaiqarave iraivera, te ni nimirarave.

Kotiva nai Maraqura vara kairaro tuvuarire tura

15 Ni muntukavano tiriara vairera, ne ti uvaqai iriqi vuate.
16 Ne mintiqe te tenta Qora iraariraro viva ni kahaqiainara Kotiva nai Maraqura
quqaa uvaqai ti vaira varakairaro viva ni hampata ekaa enta ni airuqireva tuvu
varianarove.
17 Qaqi vaiinti nahenti vataini variaka kia ho Kotira Maraqura tavevarave. Vira
okaravata kia ho irivarave. Vika kia tavehara ti, vika kia vira ho varevarave. Ne vira
tavaara maa entara viva ni hampatama vaivo. Naantiara viva niqirama varianarove.

18 Kia te ni maini ke vuari ne *iqa/viqa* vainti voqaara nentaraa vaivarave. Te ni
kaainanaini qaiqaa orurante tuvirerave.
19 Inaaraiqa te variarira qaqi vataini variaka kia ti ho tavevarave. Neqaima ti
tavevarave. Te qaqi variqi vuarirauka vaunarara ti, nevata qaqi variqi vivarave.
20 Vi entara te tenta Qoraqi vaunarave, ne tiqi variarave, te niqi vaunarave, ne virara
virara kankomake irivarave.
21 Ti uva iriro viraqaahairo kia qaqira karaitiro iriqiroqai virava, viva vairaro vira
muntukavano tiriara quqaama varianarove. Tiriara muntuka vairava vairaro ti Qora
muntukavanovata virara vairaro ti muntukavanovata vi vaiintirara varianarove. Te
vaiha vi vaiintira tenta okara qoqaa umiqarerave, tiro.
22 Tuvaro Iutaasiva kia Iutaasi Ikeriotiva vo Iutaasiva, tiharo, Nora Vaiintio, nan-
tiharae are nena okara kia vataini variaka numiqaraitira, tinavuqai humiqenarave?
tiro.
23 Iutaasiva minti tuvaro Ihuva tiharo, ⌞Vataini variaka kiama tiriara muntuka
vataavo.⌟ Vaiinti vovano tiriara muntuka vatairava, viva ti uva iriqiro viraro ti Qora
muntukavano viraravata vairaqe tetanta Qoka vi vaiintira vataake oru vairerave.
24 Vaiinti vovano kia tiriara muntuka vaiva, vi vaiintiva kia ti uva avataqiro
vuanarove. Te ni tiva nimuna uvara kia tenta irikevauve ni tiva nimunarave. Te ti
Qoraqaahai vi uvara vare muntu ni tiva nimunarave.
25 Te vate ni hampata vauna entara maa uvara ni tiva nimuro.
26 Te vuariraro ti Qova ni kahaqiainara nai Maraqura varakairaro viva ti kaiqara
iriharo tuvu vaiharo, ekaa haikara ni numiqeharo ni avu aatovata kahaqira ne te tuna
uvara kia taurukaraiti, ho irivarave.
27 Te virerave. Te vihama niara muntuka paru ira variate turo. Maa vatanaaka nai
uva mante nai uva mante iha tihama, muntuka paru ira variate ti variarave. Vika
minti tiha qumina uvaqai ti variarave. Te niara muntuka paru ira variate tuna uvava
kiama qumina uvave. Kiama nenta muntuka kaivaro qoraiqiramanta qeteha variate.
28 Te ni maini ke oru vi orurante tuvuainarara ni tiva nimuna uvara ne vaaka
iriarave. Ti Qova ti haataraarirava vairara ti, ni muntukavano tiriara quqaa vairera,
te tenta qova inanaini vuainarara ne quaheha vaivarave.
29 Vi haikava vi haikava naantiara minti minti iainarara te vate ni tiva nimuro. Ho
naantiara ne tavaivaro vi haikava vi haikava minti minti ira, ne tiriara viva ti uvava
vate quqaa vivauma vaivo tivarave.
30 Ho maa entara vataini variakaqaa raqiki vaiva, Sataaniva, ani vaimantara ti, vira
kaara te kia ni hampata vukai uva tirarave. Vira kempukavano kia ti ho haatara
kaanarove.
31 Ti muntukavano ti Qorara vainara vataini vaika vira tavaate ti, te ti Qora noqai
iriqi virerave. Ho varaiqenavu maaqihai vevare vuare, tiro. Ihuva turama.

15

Ihuva uaini naaquntara uva tuqantaakero tiva nimura

1 Ihuva uva vo tuqantaakero nai vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te *uaini* naaqunta
nora koqeka vauraro ti Qova *uaini*qaa raqiki vaiva vaimanta ne *uaini* naaqunta
kaarama variavo.
2 Ti Qova tavaivaro kaara vovano kia tava iraivaro viva vira teqa qaqira aqukero
oru tavaivaro vo kaaravano koqema kero tava iraivaro voqavata iraarire tiro, viva
vira ruhoqakero hiqama kero vatairave.
3 Ne vaaka ti uva iriakara ti, ne homa hiqama vuaka variavo.
4 Ne tiqi vaiqe te niqi variare. Naaqunta kaaravano qaqi kanta vairava kia ho tava
iraanarove. Kaaravano noraqaa vairava homa tava iraanarove. Mintintemake, ne kia
tiqi vaivera, ne kia ho koqe kaiqavata varevarave.

5 Tema *uaini* nora vauramanta ne mare kaarama variavo. Ti vataakero vairaqe te
vira vataake variarirava, vivama koqe tava airi tava iraanarove. Ne kia ti vataake
taatauvi vairaiti ne nentaraa vaivera, ne kiama vo kaiqavata ho varevarave.
6 Naaqunta kaara qaqira teqa kaivaro aaharuqama vinantema kero, ti vataakero
kia vaina vaiintira ti Qova qaqira kaanarove. Naantiara viva teqakero qaqira kaaina
kaarara raupi varero ihaqira aqukairaro ita taiqa vuanarove.
7 Ne ti vataake vohaa vaivaro ti uvavano ni avu aatoqi vairera, ne Kotira aarehama
nenta muntuka vainara iraivaro viva ni nimianarove.
8 Ne ti uva iriqi viha *uaini* naaqunta voqaara airi tava koqe tava iraivaro ti Qora
autuvano takuqi vaiva noraiqiarire. Ne mintiaqi viha ne quqaama ti vaintima
vaivarave.
9 Ti Qora muntukavano tiriara vaintemakero, ti muntukavanovata niara vaivo. Ti
muntukavano niara variainarara iriha, ne ti uvaqai iriqi vuate.
10 Te ti Qora no iriqi vi vauraro vira muntukavano tiriara vaivo. Nevata te
mintunantemake, ti uva iriqi vivera, ti muntukavanovata niara variqiro vuanarove.
11 Ti muntukaqihairo koqe inantemakero, ni muntukaqihairovata koqe iramanta
anomake quaheha variate ti, te maa uvara ni tiva nimuro.
12 Te uva vo tiari ne vi uvara iriqi vuate. Ti muntukavano niara vainantemake,
nevata nariara nariara muntuka vateha variate.
13 Kia nai qaqi variainarara noraiqaakero iriraitiro, nai navunaakarao tiro qutu vina
vaiintira muntukavano vaireva, nai noraiqaakero uritarero vaivo.
14 Ne ti uva iriqi vivera, ne ti navunaakama vaivarave.
15 Qaqi kaiqa vaiintivano vaiharo kiama nai nora vaiintivano minti minti iaina
okarara irirave. Virara irihama kia te niara ti kaiqa vaiintive tivaqi virerave. Te niara
ti navunaakave tivaqi virerave. Te ti Qora uva ekaa ni tiva nimunarara ti, te niara ti
navunaakavema turo.
16 Nevauve ti kaama taavo. Tema ni kaama taunarave. Katarivano koqe tava
irainantemake, nevata koqe tava mpeqa tava irate variate ti, te ni kaamate noraiqama
kauro. Ne koqe tava iraqi viha nana nana haikarae ti hutuqaa irera, ti Qova ni
nimianarove.
17 Te maa uvaravata niara kempukaiqamake turo: Ne vaiha nariara nariara
muntuka vateha variqi vuate.

Vataini vaika ni navutaiqivarave tura

18 Vataini vaika qora kaiqa vareka ni navutaiqihama kia niara antuqa arira vaivar-
ave. Ho iriate. Vika ti naane navutaiqama tokara ti, vika nivata navutaiqivarave.
19 Ne vataihainaa vainti vaimantavauve vika niara tintanavu navunaakave tivakeha
niara antuqa arira vaivarave. Te vataini variakaqihai ni naarama kauramanta ne ti
vaintinavu variavo. Vate ne kia vika vainti variamanta vika vira kaara ni navutaiqiha
vika kia niara antuqa ntaihaimanta variavo.
20 Te vaaka tunara iriate. Kia kaiqa vaiintivano nai nora vaiinti aatara kairave.
Vataini variaka ti qoraiqama timitaakara ti, vika nivata qoraiqama nimitevarave. Vika
ti uva irihavauve ni uvavata ho irivarave.
21 Ne ti vainti variamantara ti, vika vira kaara nivata qoraiqama nimitevarave. Ti
titaitairara kia kankomake iriarara ti, vika mintivarave.
22 Te kia muntu vika tiva nimuraitirio, vika qora kaiqa varaara kaara vikaqaa kia
uva vaitirio. Te muntu vika tiva nimunarara tiro, viraqaahairo vika aqao kia are vi
uvara tinavu tiva timianarave tiva kia ho varianarove.
23 Vaiintivano ti navutaiqiharo ti Qoravata navutaiqianarove.
24 Vo kaiqa kia vika ho varaa kaiqara, te vi kaiqara vika nivuqaa vaiha vare
vaunarave. Kia te minturaitirio, kia vikaqaa uva vaitirio. Vika ti kaiqa tave ⌞quqaave
tiataara vaimanta⌟ titanta Qoka navutaiqiavo.

25 Vika mintima variavaro uva vo haaru qumina vaka qara ntuva tova vate vivauma
vaivo. Mintima tiro: *Kia uva vaimanta vika qumina uva kaara ti navutaiqiavo*, turave.
(Ihi 35:19)
26 Ho ni kahaqiarirava vovano tuvuraanarove. Viva Kotira Maraquravano quqaa
uvaqai ti vaiva, viva Kotiraqaahairo tuvuraanarove. Te vira ti Qoraqaahai atitaariraro
viva tuvu vaiharo tiriara ni tiva nimianarove.
27 Nevata tota enta ti vataake variqi vuakara ti, ne tiriara vo vatanaa vo vatanaaka
tiva nimiate.

16

1 Ni naantiara popohairamanta ti uva qaqira kevorave ti, te vi uvara vi uvara vate
ni tiva nimuro.
2 Naantiara vika ni nitihama maara naavuqihai nititama veva kevarave. Vo enta ani
ntairamanta vika ni aruke tiha, Tenavu Kotira kaiqa vare vauro, tivarave.
3 Vika tiriaravata ti Qoraravata kia kankomake iriakara ti, vika mintivarave.
4 Ho te vate maa entara naantiara ni qoraiqama nimiterara tiva nimi vauro.
Naantiara vika minti minti imanta ne vi entara te maa uvara tunara aatoqi ntuva
viramanta irivarave. Tota te ni hampata vaihara ti, kia te vi uvara vi uvara ni tiva
nimunarave.

Ihuva Kotira Maraquravano varaaina kaiqarara tura

5 Ho inaaraiqaqai varike te ti tititaiva inaini virerave. Te mini virerave turamantavata,
kia niqihairo vovano tiharo, Are taini virevae auti variarao? tivo.
6 Ne te vaaka ni tiva nimunarara irihama ni muntuka qoraiqimanta variavo.
7 Ho te quqaama turo. Ne koqemake variate ti, te virerave. Te kia vuariraro ni
kahaqiarirava kia ho tuvuanarove. Te oru vi vira varakaariraro viva ne vainaini
tuvuarire.
8 Kotira Maraquravano tuvu vaiharo viva vataini vaika taaramo haikara vika tiva
nimianarove:
(1) vika qora kaiqarave,
(2) koqe kaiqa okararave,
(3) Kotiva ko tiaina okararave, tiva nimianaro.
9 *(1)* Vika qora kaiqara:
Vataini variaka kia tiriara quqaa vivave tiarara tiro, Kotira Maraquravano vika nái
vaaqu kaiqa okarama numiqaanarove.
10 *(2)* Koqe kaiqa okarara:
Te tenta qova inanaini vuari ne kia ti qaiqaa taverara tiro, viva vaiharo koqe kaiqa
okara ni numiqaanarove.
11 *(3)* Kotiva *ko* tiaina okarara:
Maa entara maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva nora uva varairara tiro, Kotira
Maraquravano vaiharo Sataanira uva okara vataini vaika tiva nimianarove. ⌞Kotira
Maraquravano mintimakero taaramo haikara tiva nimianarove.⌟
12 Te ni vo uva vo uva tiva nimiarirava vaimantavata, te vate kia vi uvara tirerave.
Te vate vi uvara tiarera, ne kia vi uvara ho irivarave.
13 Quqaa uvaqai ti vaira Maraqurava tuvurero, viva vaiharo ni ntita varero koqe
aara numiqeharo quqaa okara ekaa okaravatama ni numiqaanarove. Viva kia nai
irikero ni tiva nimiraitiro, viva ti Qova tina uvaraqai ni tiva nimianarove. Naantiara
vi haikava vi haikava minti mintima kero qovaraiqiainara, viraravata viva ni tiva
nimianarove.
14 Viva te uva tiainara viravata ni tiva nimiainarara tiro, ti hutuvano noraiqianarove.
15 Ekaa ti Qova i haikara te una haikaravatama vaimantara ti, te vaaka tiha, Kotira
Maraqura viva te una haikarara iriro vara kero ni tiva nimianarove, tunarave.

16 Ho inaaraiqaqai ne varike kia ti tavevarave. Viraqaahai inaaraiqaqai ne varike ti
qaiqaa tavevarave, tiro.

Ne mpo ike tivaqi vi, viraqaahai ne qaiqaa quahevarave tura

17 Ihuva minti tumanta vira vainti hini kuka nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Viva
nana uvae tivo? Viva tiharo, Inaaraiqaqai ne varike kia ti tavevarave, tivakero qaiqaa
tiharo, Inaaraiqaqai ne varike ti tavevarave tivo. Minti tivakero viva nai qova inaini
vuainararae tivo?
18 Viva tiharo, Ne inaaraiqaqai varikeve ti uvara, kia tenavu vi uvara kankomake
iruro, ti.
19 Minti ti vauvaro Ihuva irumanta vika vi uvara vira irareka auti vauvaro
viva tiharo, Te vaaka tunarara ne inaaraiqaqai varike kia ti tavevarave viraqaahai
inaaraiqaqai varike ti qaiqaa tavevarave tunarave. Ne vi uvararae nai ire nai ire i
variavo?
20 Ho te quqaa tiari iriate. Ne iqi rataqi viha ke ke tivaqi vimanta vataini vaika
quaheqaima vaivarave. Ni muntukavano qoraiqiramanta variqi vivaro viraqaahairo
ni muntukavano koqe i vairamanta vaivarave.
21 Nahentivano vainti vataarirava aumanto vaivarora tiro, viva ke ke tivaqiro virave.
Ho vi nahentiva vainti vatakero viraqaahairo te vainti vatakauro tivakero, quaheharo
nai ke ke tira taurukairave.
22 Nevata mintima ivarave. Maa entara ni muntukavano qoraiqira vaivarave. Ho
naantiara te ni oru tavaariraro ni muntukavano koqe ira ne ho vaivaro vovano kia ho
ni qoraiqama kairaro ni muntukavano qoraiqianarove.
23 Naantiara vi entara vaiha ne vo haikara ti ireva kiama varianarove. Te quqaama
turo. Vi entara ne ti Qora aarehama nana nana haikarae vira iraivaro viva ti kaiqarave,
ti hutuarave, iriharoma ni nimianarove.
24 Tota ne vaiha kia ti kaiqarave, ti hutuarave, iriha ti Qora irorave. Maa
entaraqaahai ne ti Qora iraivaro ni nimiraro ni muntukavano koqe iarire, tiro.

Ihuva vata maaqaahainaa okara aatara kairara tura

25 Te uva tuqantaakehama vo uva vo uva ni tiva nimunarave. Ho enta vo aniraiqe te
vi entara kia uva tuqantaake ni tiva nimiraiti, te ti Qorara ni tiva nimirera uva vutuke
ni tiva nimirerave.
26 Vi entava anintaira homa ne ti hutu reha ti Qora iraivaro ni nimianarove. Kia
tevano niara iriha tenta qora iraainarave. ⌞Ne nentavano vira homa irevarave.⌟
27 Ti Qova niara muntuka vaivaro vairara ti, nentavano homa vira iraivaro ni nimia-
narove. Ne tiriara tiha, Are Kotiva vainaihaira tuvuaravave, tiavaro ni muntukavano
tiriara vaimanta variarara tiro, ti Qovavata niara muntuka vaivo.
28 Te tenta qova inaihai vataini tuvuraukave. Te inaaraiqakaa maa vatara maini ke,
tenta qova inanaini qoqaraanaini virerave, tiro.
29 Minti tumanta vira vaintinavu hove ti, Vate are kia uva tuqantaa kera tinavu tiva
timiraitira, are vutukera tinavu tiva timi variarao.
30 Vate tenavu irurara are kankomakera ekaa haikara iriarava variararora tiro,
kiama vovano uva vo ai irama amitaarirava varianarove. Vate tenavu tiha, Quqaama
are Kotiva inaihaira tuvuaravave, turo, ti.
31 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho vateve ne ti okarara iriavo?
32 Enta vo aumanto vaira vi entara ni vara raumpirima kaimanta ne qetehama, nenta
maaqa nenta maaqa vi anima vivaqe te tentaraa vairarave. Ho ti Qova tintiro vairara
ti, vi entara kiama te quqaa tentaraa vairarave.
33 Ne ti hampata vaivaro ni muntukavano qihaaqamakero variarire ti, te vi uvara ni
tiva nimuro. Ne vataini vaimanta vika ni qoraiqama nimitevarave. Ho tiriara iriha
kempukaiqamake variqi vuate. Tema vataini vai okarara aatara kauraukave, tiro.
Ihuva turama.

17

Ihuva Kotira aareharo tura

1 Ihuva vi uvara tivakero viva virini naaruvaini taveharo Kotira aareharo tiharo, Qao, vate maa ti entama aniraivo. Ho are ti mpeqa okara takuqi vaira qoqaiqama timitairaqe te ai Maaqu vaiha, nina mpeqa okara takuqi vaira vaiinti nahenti numiqaare.

2 Vaiinti nahenti timiarauka te vika kahaqamaqi vuari vika ekaa enta qaqi variqi vuate tira, are ti noraiqama kaaramanta te vaiinti nahenti ekaa vikaqaa raqiki vaihama te vika Noravano vauro.

3 Vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi okarava mintima vaivo: Vaiinti nahenti ariara kankomake iriha tiha, Kotivaqaima quqaa Variqa vohaiqavano vaiharo viva Ihura atitaivo, tika, vikama qaqi variqi vivarave.

4 Te vataini vaiha kaiqa timianara vara vuru taiqa kauro. Mintima keha te ai mpeqa okara takuqira vaiinti nahenti numiqauro.

5 Ho ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara te ainti variqi vuavauraro ti mpeqa okaravano takuqi vaiva vaurave. Ho vate ti mpeqa okara takuqi vaira vika numiqaira vika tavaate.

6 Are vataihainaa vaiintinavu timiarauka, te vika ai okara numiqaunarave. Vi vaiintika nena iarauka variavara are vika ti timiaramanta vika vaiha ai uva iriqi vi variarave.

7-8 Uva tiva timianara te vika tiva nimuramanta vika vi uvarara koqe uvave tiarave. Vika iriamanta quqaama te are iananaihai tuvuramanta vika tiriara quqaa Kotiva vira atitaivo tiarave. Minti tiarara ti, vika kankomake iriavaro ekaa haika are ti timianara, vi haikava are iananaihairo tuvirave.

9 Ho te vika kahaqirera vikara irihama ai aare vauro. Kiama te ekaa vaiinti nahenti vataini variaka kahaqireravauve ai aare vauro. Are vaiinti nahenti ti timiaramanta vika nena iarauka variarara ti, te vikaraqai irihama ai aarauro.

10 Te uraukavata are iaraukavatama variavo. Are iarauka te uraukavatama variavo. Vika vaiha ti mpeqa okara takuqi vaira vokiaka numiqe variavo.

11 Te kia maa vataraqaa vairaiti vuari, vikama maa vataraqaa vaivarave. Te are iananaini virerave. Ho ti Qo, kia ariqi qora okaravano vaivara are nenaraiqamakera variaravave. Nena mpeqa autuara iriharama vaiinti nahenti timianaraqaa raqiki-harama vika antuaraqira vira, vika tetanta vohaaraqi vaunantemake, vikavata vohaa variate.

12 Te vika hampata vaihama are nena kempuka autu ti timianara vi kempukaraqohai te vika antuaraqi vuraro kia vikaqihairo voqavanovata kakakima vivo. Vaiinti vohaiqavanoqai kakakima vivo. Viva kakakima vuainarara haaru qaqi enta vovano virara qara ntuva torara tiro, maa entara vi uvava vivauma vaivo.

13 Ho te ainti oru vairera auti vauro. Ti muntukavano koqe inantema kero, vika muntukavanovata koqe iarire ti, te vataini vaiha maa uvara minti ti vauro.

14 Te ai uva vika tiva nimuramanta vika vataini variaka nua aarara qaqirake, vika ti aanare kia vataini varia vaiintika iantemake variavo. Vika mintima variamantara ti, vataini variaka vika iri qoraiqama nimite variavo.

15 Ho te ai aarehama ariara kia vika vataihaira ntitaaneravauve turo. Aqao, te ariara vikaqaa raqikiqi viraro qora kaiqa vare vaiva, Sataaniva vika kia ho qoraiqama nimitaarire, turo.

16 Vika ti aanare kia vataini varia vaiintika voqaantema variavo.

17 Are quqaa uvaqohaira vika kahaqira vika ai aaraqaaqai variqi vuate. Ai uva quqaa uvama vaivo.

18 Are vataini ti tititaara tuvunantemake, tevata tenta vaintinavu vo vataini vo vataini nititaari vika ai uva tiva nimiqi vuate.

19 Ho te vikara irihama te vo kaiqa vo kaiqa qaqirake vohaa kaiqaqai vararera
vauraukave. ⌞Te vikara irihama qutu vuataa iraqe qutu virera vauro.⌟ Vika quqaama
ai kaiqa vohaa kaiqaqai vareka variate ti, te mintirerave.
20 Kia te vikaraqai irihama ai aarauro. Naantiara vokika vika uva tira irihama tiriara
quqaa vivave tika, vikaravata irihama ai aarauro.
21 Vikavata vohaa variate ti, te ai aarauro. Are tiqi variaramanta te ariqima
vauro. Ti Qo, vika titanta voqaara variate tira, are vika kahaqira vikavata titantaqi
variate. Vataini variaka tiriara quqaa Kotiva vira atitaivave tiate tira, are ti vaintinavu
kahaqira vika vohaa variate.
22 Are ti hutu noraiqama kaaramanta te vohaa qaramake vika nutuvata noraiqama
kauro. Vika titanta voqaara vohaa variate ti, te vika nutuvata noraiqama kauro.
23 Are tiqima vairaqe te vikaqi variari vika vohaa vaihama anomake vohaa vaivar-
ave. Vika mintima vaimanta qaqi vaiinti nahenti vataini variaka are ti tititaanarara
kankomake irivarave. Ai muntukavano tiriara vainantema kero, ai muntukavano ti
vaintinavuaravata variainara viraravata vika kankomake irivarave.
24 Ti Qo, haaru kia maa vatava vau entara are tiriara muntuka vateharara tira, are
ti noraiqama koraro ti mpeqa okara takuqi vauva vaumanta variavaunarave. Are
vaiinti nahenti ti timiarauka vikavata ti mpeqa okara takuqi vaira tavaate ti, te tiha,
Te variainanaini vikavata variate, turo.
25 Mpo, ti Qo, are avuqavuqama kera variaravave. Qaqi vaiinti nahenti vataini
variaka kia ai okara iri tavaamanta teqaima ai okara iri tavaunarave. Are ti tititaanara
virara ti vainti maanavuka ho iriavo.
26 Te vika ai okara tiva nimunarave. Ai muntukavano tiriara variainantemake,
vikavata vorara vorara muntuka vataqi vi vaiqe te vika hampata vohaa variqi vuare
ti, te vika ai okarara voqavata qaqi tiva nimiqi virerave, tiro. Ihuva nai qora aareharo
minti turama.

Ihura ravaaqavu kora
(Matiu 26:47-56; Maaki 14:43-51; Ruki 22:47-53)

18

1 Ihuva mintima kero nai qora aarama taiqakero nai vaintinavu vataakero oru viro
Kitaroni Namari taqa varero oru *orivi* katari kaqava ututoraqi vaura.
2 Ihuva airi enta nai vaintinavu hampata mini oru ruvaaqumavi vaurara tiro,
Iutaasiva Ihura vira navutaaka kauquqi kaarirava virara kankoma kero irura.
3 Iutaasiva virara iriro vuru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu-
vata, Parasi vaiintinavuvata, tiva nimumanta vika *kamaan i*ra kiripunavuvata, nái
kaiqa vaiintinavuvata Iutaasira amuvaro Iutaasiva vika ntita varero vumanta vika
ovavata *raam u*vata qumpi vare, huru kaavuvata vare Ihuva vaunaini vivi orurora.
4 Mini orurovaro Ihuva vaiharo vika minti minti irara kankomakero iriharo vutu
ntero vika irero, Ne tararae rante variavo? tiro.
5 Minti tumanta vika tiha, Tenavu Ihura Nasaretihainaarara rante vauro, ti. Tuvaro
Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Te maa vikama vauro, tiro. Minti tuvaro Iutaasiva vaaka
vira navutaaka tiva nimuva, vivavata Ihura aruke vaiintika hampata himpi tero vaura.
6 Ihuva te maa vikave tumanta vika tukiarimake qetake vatakanta hiqirivi.
7 Vatakanta hiqiruvaro Ihuva qaiqaa vika irero, Ne tararae rante variavo? tumanta
vika qaiqaa tiha, Ihura Nasaretihainaarave, tuvaro
8 Ihuva tiharo, Te vaaka ni tiva nimunarave. Ho te maa vikama vauro. Ne ti
rantarera anivera, maa vaiintinavuka qaqi kaimanta vuate, tiro.
9 Tota Ihuva nai qorara tiharo mintima tiro: Vaiintinavu timianara kia te vonku
kakakima kauro, tura. Vira uvavano quqaa vivauma variarire tiro, viva tiharo, Maa
vaiintinavuka qaqi kaimanta vuate, tiro.

10 Minti tuvaro Pitaava nai iqoka paipe varero anura qaqini rarau varero viraqohairo Kotira kaiqa vara amito vaiintika qiata vaiinti vira paanaa vaiinti ruqutiharo vira aato kauqu tanaraini vaura teqa aqukora. Kaiqa vaiinti vira autu Malakusira.
11 Pitaava vira aato teqa kovaro Ihuva Pitaarara tiharo, Nena iqoka paipe vara veva nai utaqi nonkutaane. Te ti Qova namari ti timiainara homa te vira nararave, tiro. ⌞Ihuva vi uvaraqohairo uva tuqantaakero nai aihavina haikara varero vuru qutu vuainarara tura.⌟

Ihura vita vare vuru Anaasiva vaunaini kora

12 Ihuva minti tumanta Romeni iqoka vaiintinavu nai qiata vaiinti vataake anumanta Iutaa kiripu vinavukavata anire, Ihura ravaaqavuke vira rumpake
13 vita vare Anaasiva vaunaini naane avuni vuru kora. Anaasiva viva Kaiapaasira airaaviva vauvaro Kaiapaasiva vi ihiraqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vaura.
14 Tota Kaiapaasiva nai Iutaa *kansoru* vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Koqemama ne qaqi kaivaro vaiinti vohaiqavanoqai qutu viramanta ekaa vaiinti nahenti ho variate, tu vaiintivama vaura.

Pitaava Ihurara kia vira tavaunarave tura
(Matiu 26:69-70; Maaki 14:66-68; Ruki 22:55-57)

15 Ihura Anaasiva vaunaini vita vuru komanta Saimoni Pitaavavata Ihura vainti vovanovata vitanta Ihura avataqi vura.
Pitaara vataakero anu vaiintira viri Anaasiva viraaqamakero tavo vaiintiva vaiharora tiro, viva Ihura avataqiro viharo Anaasira vatuka avutaqi oriqetora.
16 Vi vaiintiva naane avutaqi oriqetovaro Pitaava hohaa aaqaini qentiana vauvaro Ihura vainti Anaasiva viraaqamake tavo vaiintiva naavuqi oriqetero, vevarero vuru qentiqaa raqiki vau nahentira Pitaarara tiva amuvaro viva Pitaara otu vita varero vuru avutaqi kora.
17 Avutaqi Pitaara vuru kovaro vauvaro vi nahentiva qentiqaa raqiki vauva Pitaarara tiharo, Arevata vi vaiintira vaintie variarao? tuvaro Pitaava aqao kiave tiro.
18 Minti tivakero vaumanta kiripunavuvata Anaasira kaiqa vaiintinavuvata vaiha antomanta iha quarate iha taari vauvaro Pitaavavata mini vaiharo iha taari vaura.

Anaasiva Ihura irama amitora
(Matiu 26:57-67; Maaki 14:53-65; Ruki 22:66-71)

19 Pitaava mini iha taari vaumanta Ihura vita vare voqi vuru kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano Ihura vaintinavuaravata, Ihuva vaiinti nahenti tiva nimu uvararavata irovaro
20 Ihuva nai vira tiva amiro tiharo, Te qoqaama vaihama vaiinti nahenti uva tiva nimunarave. Te ekaa enta vaiinti nahenti uva tiva nimirera Iutaa vatanaaka ukuvi vauraqi, maara naavuqive, Kotira Naavuqive, vaiha te vika uva tiva nimunarave. Kia te kukeqavi vaiha vika uva tiva nimunaravauve.
21 Ho nana kaarae are ti ire variarao? Are ti uva iriaka vika iraataarave. Te uva vika tiva nimunara are vikama iraane. Vika te tuna uvara iriakave, tiro.
22 Minti tuvaro kiripu vovano viraqi vauva Ihura auruvu ruteqa kero tiharo, Are kia mintima kera tinavu qiata vaiintiara tiane, tiro.
23 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Ti uvavano hampi uva vairaravauve are virara tiramanta ekaa vaiintivata irivarave. Ti uvavano avuqavu vaivara nantivarae are ti qumina ruqutira iarao? tiro.
24 Ihuva minti tivakero vira naaquntaqohai rumpatova vauvaro, Anaasiva viraqaahairo vira atitomanta vika Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Kaiapaasiva unaini vita vare vuru kora.

Pitaava qaiqaa kia Ihura tavaunarave tura
(Matiu 26:71-75; Maaki 14:69-72; Ruki 22:58-62)

25 Ihuva mini vuvaro Pitaava voqi vaiharo iha taari vaumanta mini vauka vira ireha
tiha, Arevata vira vaintie variarao? tuvaro Pitaava tiharo, Aqao, kiave, tiro.
26 Pitaava minti tuvaro vaiinti vo, qiata vaiinti vira kaiqa vaiintivano Pitaava aato
teqakora vira kena vaiintivano Pitaarara tiharo, Quqaae te ai tavaurara are vikantira
kaqava ututaaraqi variarao? tiro.
27 Tuvaro Pitaava qaiqaa aqao kiave tiro. Minti tivakero iruvaro vaakama kokoraar-
avano uva tura.

Ihura Pairaatava unaini vita vare vuru kora
(Matiu 27:1-2, 11-14; Maaki 15:1-5; Ruki 23:1-5)

28 Vika Kaiapaasira mini ke, Ihura vita vare nora vaiinti *kamaani*ra naavuqi vuru
kora. Vika vaaka toqaqi mini vi orure vika Iutaa vatanaaka vaihara ti, kia vira
naavuqi oriqetaraiti, vahaaqainiqai vaura. Vika nái tiha, Tenavu vo vatanaa naavuqi
oriqetaariraro tinavu tivaata qoraiqama viraqe kiama ho Vehakuma Nimito Entaraqaa
ovata ho nararave, ti.
29 Minti tivake vika vahaaqaini vauvaro Pairaatava *kamaani*ra qiata vaiinti vika
tavareva vevarero vikara tiharo, Nana uvavanoe maa vaiintiraqaa vaimantae ne vira
vita vare aniavo? tiro.
30 Pairaatava minti tumanta vika tiha, Maa vaiintiva kia qora kaiqa varaitirio, tenavu
kiama ho are iananaini vite anuraitirio, ti.
31 Vika minti tuvaro Pairaatava aqao tiro, Nenta maa vira vite nenta Iutaa vatanaa
okarara irihama vira *ko* amiate, tiro. Minti tumanta Iutaa vatanaaka vika aqao ti,
Tenavu qaqi qumina vaiinti vaiha, vaiinti aruke vira kaara uva varaarorave. ⌞Arema
*kamaani*va variarao. Are homa tiramanta vira arukevarave⌟, ti.
32 Vika minti tuvaro Ihuva vika maantimake ti haru kevarave tu uvava quqaa
vivauma vaura.
33 Iutaa vaiinti noranavu minti tuvaro Pairaatava nai naavu, *kamaani*ra naavuqi
oriqetero, Ihura aarama kovaro viraqi oru vuvaro vira irero tiharo, Quqaae are Iutaa
Avuhainaa Vaiintivano variarao?
34 Tuvaro Ihuva tiharo, Nena irikerae vi uvara tiarao? Vo vaiintivanoe tiriara ai tiva
amivarae are minti tiarao? tiro.
35 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Te Iutaa vaiintivanovauve. Nina navunaaka
Iutaa vatanaakavata, Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavuvata,
vikama ai vite maini aniavo. Are nana haika vara kaaramantae vira kaara ai vite
aniavo? tiro.
36 Minti tuvaro Ihuva tiharo, Te raqikiarirava kiama vataini vaivo. Vira maini vataini
vaitirio, ti kaiqa vaiintinavu tiriara Iutaa vatanaa vaiinti vira rumpevorave tiha iqoka
raquatirio. Ho te raqikiarirava kiama maa vataraqaa vaivo, tiro.
37 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho quqaae are vaiinti nahentiqaa raqiki
variaravave? tiro.
Tuvaro Ihuva tiharo, Quqaama te vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukave. Te vikaqaa
raqikirera uraro ti vataini vatataimanta vaunarave. Quqaa okara vaiinti nahenti tiva
nimirera te vataini tuvuraukave. Quqaa uva iriataa irava ti uvama irianarove, tiro.
38 Ihuva minti tuvaro Pairaatava tiharo, Quqaa uva vaireva vira nana uvae vaivo?
tiro.

Pairaatarara Ihura katariqaa arutaane tura
(Matiu 27:15-31; Maaki 15:6-20; Ruki 23:13-25)

Pairaatava minti tivakero viva vevarero Iutaa vatanaa vaiinti uki vauka tiva nimiro
tiharo, Te tavauraro kia vira aruke okarava voqavanovata viraqi vaivo, tiro.
39 Minti tivakero viva tiharo, Ho ni okara vo mintimama vaivo: Ne Vehakuma Nimito
Karara ovata ne entaraqaa, te karapuhi vaiinti vohaiqa niara irihama vira kuvantu

nimite vaunarave. Vi okarara irihama hoe te Iutaa vatanaaka avuhainaa vaiintie ni kuvantu nimitararave? tiro.
40 Minti tumanta vika qaiqaa naveraitiha, Aqao, kia vi vaiintirave. Vo vaiinti vira autu Barabasira vira kuvantu timitaane, tura. Ho Barabasiva vaiinti ruqutiharo vika monu vare vau vaiintiva vaura.

19

1 Vika minti tuvaro qaiqaa Pairaatava tiharo, Ihura vita vare vuru naaquntaqohai vira ruqutuate, tumanta vika vira naaquntaqohai ruqutuke vatora.
2 Mintimake vate, viraqaahai Pairaatara vira iqoka vaiinti oru tauvera varake avuhainaa vaiinti tovaqa voqaara kahemake vira qiataqaa aqu amite, naare tavuna-vata varake rumpa amite,
3 vika viva vaunaini orure vira vireraiqamake tiva amiteha tiha, Iutaa Avuhainaa Vaiintio, vaiharave? tivakema nai kauquqohai vira viri ruqemake vaura.
4 Vika vira mintima kovaro Pairaatava qaiqaa vevarero Iutaa vaiinti uki vaukara tiharo, Ho tavaate. Te tavauraro kiama viva qora kaiqa vare vaivama vaivo. Nevata vira tavaate ti, te vira vara veva vahaaqaini karerave, tiro.
5 Minti tuvaro Ihuva qiataqaa tauvera aqu amite naare tavuna rumpa amitora airantero vevarovaro Pairaatava tiharo, Ho tavaate, maa vi vaiintirave, tiro.
6 Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, kiripunavuvata, Ihura tave vika naveraitiha, Vira kaira katariqaa arutaate. Vira kaira katariqaa arutaate, ti.
Minti tuvaro Pairaatava tiharo, Ho nenta vira vite vuru katariqaa arutaate. Te tavauraro viva kia qora kaiqa varaivera, te kiama viraqaa qumina uva vatararave, tiro.
7 Tumanta vika tiha, Aqao, viva tenavu uva vataunara vo raqakairave. Vira kaarama viva qutu vuariravama vaivo. Nai viva tiharo, Te Kotira Maaquve tirave, ti.
8 Minti tuvaro Pairaatava vi uvara iriro voqamakero qetero,
9 viva tuvurantero *opisi* naavuqi oriqetero Ihura irero tiharo, Are taihainaavae aniarao? tiro. Tuvaro Ihuva kia uva tiraitiro, uve vaura.
10 Uve vauvaro Pairaatava tiharo, Are nantivarae kia uva ti tiva timireva auti variarao? Arevo, kiae tiriara iriarao? Te nora autu vataukave. Te homa ai kuvantu kararave. Te homa tiari ai katariqaa arutevarave, tiro.
11 Minti tuvaro Ihuva Pairaatara tiva amiro tiharo, Kotiva virini vaiva kia ai mpeqa amitirio, are kiama ho ti haatara kaaraitirio. Vaiinti vovano ti tivitero vuru ai kauquqi kai vaiintira vira qora kaiqavano ai qora kaiqa aatara kaivo. Vira kaara nora uvama vi vaiintiraqaa varianarove, tiro.
12 Ihuva minti tuvaro Pairaatava viraqaahairo Ihura kuvantu kareva auti vaumanta Iutaa vaiinti uki vauka naveraitiha, Are vira kuvantu kairaro qaqi virera, are kiama avuhainaa vaiinti Sisaara tontivano vainarave. Vovano nariara tiharo, Te avuhainaa vaiintima vauro, tirava, viva Sisaara navutaavama varianarove, ti.
13 Tuvaro Pairaatava vi uvara iriro oru Ihura vita varero vevarero *ko* iru taintaraqaa oru oquviro vaura. Vi taintara vau vatara autu rehama, *Ori Ravatairave*, tura. Iutaa vatanaa uvaqihai virara *Gabatave*, tura.
14 Vehakuma Nimito Karara nareka u entava vira qararaa vauvaro kuari avuvano qiataqaa vauvaro Pairaatava oru vi taintaraqaa oquviro Iutaa vatanaaka uki vauka tiva nimiro tiharo, Ho nenta avuhainaa vaiinti tavaate, tiro.
15 Tumanta vika naveraitiha, Vira kaira arukaate. Vira kaira arukaate. Tiramanta vira katariqaa arutaivaro qutu vuarire, ti.
Minti tuvaro Pairaatava vika irero tiharo, Te tiari ni avuhainaa vaiintie katariqaa niriqohai aru taivaro qutu vuanarove? Virarae ni muntuka vaivo? tiro.

Minti tumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiha, ⌞Viva kia tinavu avuhainaa vaiintivanovauve vaivo.⌟ Ai noravano Sisaava vivaqaima tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaivo, ti.
16 Minti tuvaro vika vira katariqaa arutaate tiro, Pairaatava Ihura vika nimumanta vira iqoka vaiintinavu vira vitora.

Ihura niriqohai katariqaa arutora
(Matiu 27:32-44; Maaki 15:21-32; Ruki 23:26-43)

Vira iqoka vaiintinavu vira vita vare vuvaro
17 Ihuva nai hirite katarira aqu varero vumanta vika Ihura vita vare maa uvaraqihai *Qiata Vuhaariqaave* tunaini vi. Iutaa vatanaa uvaqihai *Gorogotave* tunaini oru ntora.
18 Mini orunte Ihura aiqu kauqu niriqohai katariqaa arute katari vira vataqi vaavi aratora. Vira vaavi arate vaiinti votantavata katariqaa arute vitantavata hini hini aratovaro Ihuva vitanta avutana vaura.
19 Ihura katariqaa hiritovaro Pairaatava uva vo qara ntuva kero vuru Ihura aruto katarira qiataini arutora. Maantimake uva qara ntuva tora:

Ihuva Nasaretihainaava Iutaa Avuhainaa Vaiintive, tura.

20 Ihura katariqaa hirito vatukava Ieruharemi vira tataaqa vaumantara ti, vi vatanaaka airitahaavano ani Ihura taveha vi uvaravata kaara riha tavora. Vi uvara taaramo uvaqihai Iutaa uvaqihaive, Romeni uvaqihaive, Giriki uvaqihaive, qara ruva tora.
21 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu vi uvara tave, Pairaatarara aqao ti, Are kia virara Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tivakera qara ruataarave. Are maantima kera qara ruataarave: Vi vaiintiva nai tiharo, Te Iutaa vatanaaka Avuhainaa Vaiintive tirave. Minti tivakera qara ruataarave, ti.
22 Tuvaro Pairaatava tiharo, Te qara ruva taurava homa qaqi mintimakero varia-narove, tura.

Ihura utavaaqa rairake varora

23 Iqoka vaiintinavu Ihura katariqaa hirite viraqaahai vira utavaaqa vare er-akaimaantenavuqaa raira vate, iqoka vaiinti erakaimaantenavuvano vaihara ti, vovano vota varovaro vovano vota varovaro mintiake vare, vira *sioti*vata tavovaro vira virinihai vohaanaihai kutatora vaumanta iqoka vaiintinavu tiha, Maara qunahi kaarorave.
24 Kaiqe virara *satu* ruhamaqi vuariraro tinavuqihairo vonkuvano virauta varaarire, ti. Minti turara tiro, vo uvavano haaru qumina vaka qara ntuva tova vate vivauma vairo. Mintima tiro:

Ti utavaaqa rairake varevarave. Ti sioti vukainta varareka satu ruhamakehama varevarave, tiro. Minti turama. *(Ihi 22:18)*

Ho iqoka vaiintinavu mintima keha Ihura utavaaqa rairake varora.

Ihuva nai norara tura

25 Ihura katariqaa hiritomanta nahentinavu ani vi katarira tataaqa himpite vaura. Ihura novavata, vira nora auravanovata, Kilopaasira naatavano Mariavavata, Mariava Makataaraihainaavavata, nahenti vinavuka Ihura hirito katarira tataaqa ani himpite vauvaro
26 Ihuva tavomanta vira novavata vira avataqiro nu vaiintiva vovano, virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata vaura. Vitanta mini vauvaro Ihuva nai norara tiharo,
27 Nahentivauvo, maa vaiintirara ti maaquve tiane, tiro. Tivakero nai kaiqa vaiinti virara voqamakero antuqa aru vaiintirara tiharo, Maa nahentirara ti norave tiane, tiro. Minti tuvaro vi entaraqaahairo vira kaiqa vaiintivano Ihura nora vitero nai naavuqi vuru kero viraqaata koqema kero raqikiharo vaura.

Ihuva qutu vura
(Matiu 27:45-56; Maaki 15:33-41; Ruki 23:44-49)

28 Ihuva vi uvara tivakero viva iruvaro vira kaiqavano taiqa vura. Viraqaahairo vo
uva haaru qumina vaka qara ntuva tova vivauma variarire tiro, viva tiharo, Ti namari
naataama ivo, tiro.
29 Minti tuvaro *uaini* hunka vura kureqi vauvaro namari nunko haikara varakero vi
namariraqi quntama kero katari vitiqaa rutaqukero vira nona vuru taatau tovaro
30 Ihuva hunka vu namarira vira nero viraqaahairo viva tiharo, Ho taiqama vivo,
tivakero viva nai anu rorairama tero nai maraqura atitovaro vuvaro viva qutu viro.

Vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora

31 Viva qutu vuvaro vira qararaa Maara Enta Vehakuma Nimito Karara no entava
nora entama variainarara ti, Iutaa vatanaaka tiha, Hura vaiintinavu qutu vika
vinavuka vaata katariqaa qaqi variantorave, tivake oru Pairaatarara tiha, Are tira
vinavuka aiqu kinta kaira vinavuka vaaka qutu vimanta viqu vare vuru quntama
taate, ti.
32 Tuvaro Pairaatava eo tumanta vira iqoka vaiintinavu anire vaiinti Ihura hini
mantaraini hiritora vira aiqutanta naane kintake, vaiinti vo, Ihura hini mantaraini
hiritora vira aiqutantavata kintake,
33 oru Ihura aiqutantavata kinta karare ti, tavovaro viva vaaka qutu vumanta vika
qaqirake kia vira aiqutanta kintakora.
34 Iqoka vaiinti vovano oru vaantaaraqohairo Ihura taaqeni ranteqa kora. Ranteqa
kovaro vaakama naarevanovata, qaqi namarivanovata viraqihairo reharo tuvura.
35 Ho te maa qarara ruva taurauka vi entara vaiha te quqaama vi haikara vi haikara
tavaavaunarave. Ne vi uvarara quqaave tiate ti, te vi haikara quqaama tavaavaunara
nivata tiva nimuro.
36 Ihura aiqutanta kia kinta kovarora tiro, haaru qumina vaka qara ntuvato uvava
quqaa vivauma vaura. Haaru qara ntuva tova mintima tiro:
Vika kia vira vuhaari vonkuvata kinta kevarave, tura. *(Ihi 34:20)*
37 Qaiqaa uva vo haaru qara ntuva tova tiharo:
Vika nái vaantaaraqohai ranteqate vaiintira tavevarave, tura. *(Sek 12:10)*

Ihura quntama tora
(Matiu 27:57-61; Maaki 15:42-47; Ruki 23:50-56)

38 Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Iohepiva viva Arimatiahainaava, viva tota Iutaa
vaiintinavu naatu qeteharo kukeqa keharo Ihura avataqiro ni vau vaiintiva, viva oru
viro Pairaatarara tiharo, Ihura vaata timiraqe quntama taare, tiro. Tuvaro Pairaatava
tiharo, Ho vira oru varakera quntaane, tuvaro Iohepiva oru Ihura vaata viqukero
varora.
39 Varovaro Nikotimaava, viva tota entaqi Ihura oru tavova, vivavata koqe vahavera
katari koqera untavuravata vohaaraqi tuqantaake vatora varora. Vira maaravano
vaireva 30 *kilo* vaura varero Iohepikantiro mini viro.
40 Vitanta Ihura vaata viqu vare hanta tavuna varake koqe untavura vataake vira vaata
apuqama kora. Iutaa vatanaaka vaiinti qunte okarava mintima vaurara ti, vitanta
mintura.
41 Ihura hiritonaini kaqava ututova vauvaro viraqi qaraaka ori vaurutora vaiinti
qunteva vo vaura. Vira qaraaka vaurutova vauvaro tota kia vaiinti vovata viraqi
quntora.
42 Ho vira qararaa Iutaa vatanaa Maara Enta varianarove tivake, vi orira aumanto
vaumantara ti, viraqima vitanta Ihura muntu quntama tora.

Ihuva qaiqaa qaqi himpura
(Matiu 28:1-8; Maaki 16:1-8; Ruki 24:1-12)

20

1 Ho Santeqaa toqaqi kia aatitovaro nahenti vovano Mariava Makataaraihainaava
oru viro Ihura oriqi quntama toraqi orurero tavovaro ori qentiqaa tintatora qaqini
vara kovaro vaura.
2 Qaqini vara kovaro vauvaro vi nahentiva orurantero kantero Ihura vaintitanta
Saimoni Pitaavavata, vo vaiinti Ihura virara voqamakero antuqa aru vaiintivavata,
vitanta vaunaini anirero vitanta tiva nimiro tiharo, Vika oriqihai Nora Vaiinti vara
veva kaamanta tenavu kiama vira vaata vataara tavauro, tiro.
3 Minti tumanta Pitaavavata, vaiinti vo vivavata, Ihura oriqi vatonainiara vura.
4 Vitanta kantamaqi viha vovano Pitaara aatara kero viva naane oriqi Ihura quntama
tonaini orurero.
5 Viva naane orurero kiama oriqetaraitiro, vahaaqaini vaiharo kimaarama viro vera
tavovaro oriqira vira uquramato tavunavaqai viraqi vaura.
6 Vi tavunavaqai viraqi vauvaro ho naantiara Saimoni Pitaava anirero viva kia
vahaaqaini vairaitiro, viva vaakama oriqi oriqetero tavovaro vira uquramato tavu-
navaqai vauvaro
7 vo tavunavata, Ihura qiata naavumatovavata, qaqi viraqi vairo. Vi tavunava kia
vo tavuna vataakero vohaaraqaa vairaitiro, nariaraa vokanta vaura.
8 Mintima vauvaro vo vaiintivano vaaka anuva, vivavata oriqetero vi haikara
tavamakero, viraqaahairo aato kenko tuvaro Ihura okarara kankoma kero iriro ho
quqaa vivave tiro.
9 (Tota vitanta vaiha vukuqi Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara qara
ntuvato uvara kia kankomake irura. Kia kankomake iriqi vi ho vi entara virara
kankomake irura.)
10 Ho vi haikara tave viraqihai vitanta Pitaaka anirante maaqaini vura.

Mariava Makataaraihainaava Ihura tavora (Maaki 16:9-11)

11 Vitanta maaqaini vuvaro Mariava Ihura quntama toraqi anirero vahaaqaini vaiharo
iqi rate vairo. Viva iqi rateharo kimaarama viro oriqi vera tavomanta
12 *enseli* taaraqanta viraqi vaura. Vitanta hanta utavaaqa nonkutotanta vauvaro
vovano tota Ihura vaata vauraqaa qiataini oquviro vauvaro vovano vira aiqutaraini
oquviro vaura.
13 Vitanta Mariara ireha tiha, Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate variarao? tuvaro
viva tiharo, Vika ti Nora Vaiinti maaqihai varakaamanta te vika vira vuru tainie kaavo
tima, virara iqi rate vauro, tiro.
14 Mariava minti tivakero viva tuqantaaviro tavovaro Ihuva vira naantiaraini himpi
vauvaro viva kia vira viri viraaqamakero tavaraitiro, vo vaiintivanove tuvaro
15 Ihuva vira irero tiharo, Nahentivauvo, nana kaarae iqi rate variarao? tiro. Are
tararae rante variarao? tiro. Ihuva minti tuvaro Mariava nai aatoqi iriro tiharo, Vi
vaiintiva maa kaqavaraqaa raqiki vai vaiintivave, tiro. Tivakero virara tiharo, Are
vira vara vuru kerava vairera, vira vuru kenanaini ti tiva timiraqe te oru varaare,
tiro.
16 Minti tuvaro Ihuva virara tiharo, Mariao, tiro. Tuvaro Mariava tuqantaa viro
Ihura viraaqamakero tavero Ihurara nai Iutaa uvaqihairo tiharo, *Rabonaio*, tiro. Maa
uvaraqihairo tireva, Maara ti variara vaiintio, tiro.
17 Mariava minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho kia ti utu varaane. Te kiama tenta
qova inaini tuvurante vuro, tiro. Minti tivakero viva vira tiva amiro tiharo, Are
ti qatavaranavu vuru tiva nimiane. Tiriara minti mintima kerama tiva nimiane.
Te virini ti Qovavata ni Qovavata, ti Variqavanovata ni Variqavanovata inanaini
tuvurante virerave, tivo tiane, tiro.

18 Minti tuvaro Mariava Makataaraihainaa nahentivano orurero vuru Ihura vaintinavu tiva nimiro tiharo, Te Nora Vaiinti vira tavauro. Viva tiriara minti mintimakera niara tiva nimiane tivo, tiro.

Ihuva nai vaintinavu nivuqaa qovarama vura (Matiu 28:16-20; Maaki 16:14-18; Ruki 24:36-49)

19 Vi Santeraqaa entumanta Ihura vaintinavu Iutaa nora vaiinti naatu qetehama vo naavuqi ruvaaqumavi qentinavu kairimiqamate viraqi vaura. Vika viraqi vauvaro vaakama Ihuva vika nivuqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo vika uva manteharo tiharo, Ho ni muntukaqihairo paru i vaira variate, tiro.
20 Minti tivakero viva nai kauqu niriqohai raqontatora vika numiqero nai taaqeni ranteqatoravata vika numiqora. Mintumanta vira vaintinavu vira tavovaro vika muntukaqihairo koqe umanta vika virara quahe vaura.
21 Quahe vauvaro Ihuva qaiqaa uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate. Ti Qova ti tititainantemake, te nivata nititarerave, tiro.
22 Minti tivakero viva vikaqaata nai aiho vuaqakero tiharo, Ho Kotira Maraqura varaate.
23 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqira kaivera, vira qora kaiqa uvavano taiqama vuanarove. Ne vo vaiinti qora kaiqa uva qaqi iritaivera, vira qora kaiqa uvavano qaqima varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Tomaasiva Ihura tavora

24 Ihuva nai vaintinavu unaini anirero viraqi vauvaro vi entara vira vainti vovano 12navuqihairo kia vikaravata vaura. Vira autu Tomaasira vira vara autu Taapirave tura.
25 Ihuva vuvaro Tomaasiva vihairo aniromanta Ihura vaintinavu vokuka Tomaasira tiva ami tiha, Tenavu Nora Vaiinti Ihura tavauro, ti.
Tuvaro Tomaasiva aqao tiro, Te kia vira kauqu niri arutaara tave, te kia tenta kauqu viraqi vate, vira taaqeni raqonta tairaqivata te kia tenta kauqu viraqi vataraiti, te kia ni uvara quqaave tirarave, tiro.
26 Tomaasiva minti tivakero vauvaro vohaa *uiki* aitaromanta Ihura vaintinavuvata, Tomaasivavata, vika qaiqaa naavuqi vaiha ekaa qenti kairimiqamate viraqi vauvaro Ihuva qaiqaa qovarama viro vika nivutana himpitero vaiharo uva mantero tiharo, Ni muntukaqihai qihaaqira variate, tiro.
27 Tivakero viva Tomaasirara tiharo, Ho nena kauqu rantutakera ti kauquqi veta kehara tavera, ti taaqenivata ahukera tavaane. Kia taara aato iriraitira, tiriara kempukaiqama kera vohaa aatoqai iriqira vuane, tiro.
28 Minti tuvaro Tomaasiva tiva amiro tiharo, Are ti Noravanove ti Variqavano variarao, tiro.
29 Minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Tomaasio, are ti taverama viraqaahaira tiriara quqaave tiarao. Ho taukae kia ti tavaraiti, tiriara quqaa vivave tika, vika quahehama vaivarave, tiro. Ihuva tura.

Maa vukura okarara tura

30 Ho Ihuva nai vaintinavu nivuqaa vaiharo nai okara numiqareva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Ho te Ionika Ihuva varai kaiqara hini kaiqaqai maa vukuraqi qara ntuva te.
31 Ne Ihurara quqaama viva tinavu kahaqiarirava vaivo, quqaama viva Variqa Kotira Maaquvano vaivo tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate ti, te Ionika maa uvara qara ruva taunarama.

21

Ihura vainti 7navuvano qaiqaa vira tavora

1 Vo enta Ihura vaintinavu Taiberiasi Varuva namari Karirini vauvaro Ihuva qaiqaa
vika nivuqaa qovarama vumanta vira vaintinavu vira tavora.
Maantimama vi uvava vairo:
2 Vira vaintinavu Saimoni Pitaavave, Tomaasiva vira vara autu Taapivave, Kenaa
vatuka Karirihainaa vaiinti Nataanivave, Sebedira maaqutantave, Ihura vainti votan-
tavatave, vinavuka mini vohaaraqi vaura.
3 Saimoni Pitaava vinavukara tiharo, Ho te vahe varema havukara vuro, tumanta
vinavuka tiha, Tenavuvata ai vataake mini virerave, ti. Minti tivake otu votuqi vaarire
viraqi vaiha entaqi havukara vahe quntamaqi viha kia havuka voqavata varora.
4 Mintiaqi vuvaro aatitareva umanta vika tavovaro Ihuva varuva auvahianta
himpitero vaumanta vika kia vira viraaqamake tavaraiti, vo vaiintive tuvaro
5 viva vikara tiharo, Ti vaintinavuvauvo, kiae havuka vare iavo? tiro.
Minti tumanta vika tiha, Kiama varauro, tuvaro viva tiharo,
6 Ho nenta vahe kauqu tanaraini aqukeha havuka varaate, tiro.
Minti tumanta vika vahe kauqu tanaraini aqukeha tavovaro havukavano airitahaa
vaheqi mpiqa vuvaro nora maara romanta vika kia ho vahe mpaqi vaari votuqi vateva
vaura.
7 Vika kia ho vahe votuqi vaari vatovaro Ihurara voqamakero antuqa aru vaiintiva
viva Pitaara tiva amiro tiharo, Vi vaiintiva tinavu Noravanove, tiro.
Minti tuvaro Saimoni Pitaava vi uvara iriro nai *sioti* qaqini varatora vara nonku
varero votuqihairo vaavirero namariqi aquviro namari nako aru varero Ihuva
vaunaini vumanta hini kuka votuqi vaura.
8 Varuva namari auvahini kia niaraini vairaitiro, aumanto 100 *mita* vaumanta vika
votuqi vaiha havuka vahe mpiqa vura rarauqi vi, varuva auvahini orurora.
9 Varuva auvahini votu vuru vate votuqihai vaavinte vika tavovaro ihavano ite
vauvaro viraqaata havuka ite vauvaro mparetivanovata mini vaura.
10 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Havuka vara vataaraqihai vo kira vare
aniate, tiro.
11 Minti tuvaro Saimoni Pitaava votuqi vaarirero vahe vira rarau varero varuva
namari auvahini vuru kero. Airi havuka 153navu vaheqi vauvaro vahevano ruqema
vuataara vauvarovata, kia ruqema vura.
12 Mintima vauvaro Ihuva vikara tiharo, Ho ani kara naate, tumanta vika vaaka Nora
Vaiinti viraaqamake tavorara ti, vika qeteha kia virara are tavave tura.
13 Kia minti tiraiti vauvaro Ihuva mparetivata havukavata vika nimumanta nora.
14 Ihuva nai qutu vuraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro nai vaintinavu nivuqaa
qovarama vumanta vika vira tavora.
Vi entara taaramo tataa vika nivuqaa qovarama vura.

Ihuva Pitaarara tura

15 Vika kara nama kovaro Ihuva Saimoni Pitaara irero tiharo, Saimonio, Ionira
maaquvauvo, quqaae are maa vaiintinavukaqihaira tiriara muntuka vataarava vo-
qavata vaivo? tiro.
Minti tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara
are irianarave, tiro.
Tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipi naatinavu kara nimiane, tiro.
16 Minti tivakero Ihuva qaiqaa vira irero tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo,
quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.
Tuvaro Pitaava tiharo, Nora Vaiintio, quqaave. Ti ariara hantuqa harira virara are
irianarave, tiro.
Viva minti tuvaro Ihuva tiharo, Ho ti sipisipinavuqaa raqikiane, tiro.
17 Minti tivakero Ihuva qaiqaavata tiharo, Saimonio, Ionira maaquvauvo, quqaae ai
muntukavano tiriara voqavata vaivo? tiro.

Ihuva taaramo tataa tiharo, Quqaae ai muntukavano tiriara voqavata vaivo turara tiro, Pitaara muntukavano qoraiqama vuvaro viva tiharo, Noravauvo, are ekaa haika tave variaravave. Ti ariara hantuqa harira are virara irianarave, tiro.

Minti tuvaro Ihuva Pitaarara tiharo, Ho ti sipisipinavu kara nimiane, tiro.

18 Ihuva minti tivakero Pitaara tiva amiro tiharo, Te quqaa tiarirara iriane. Tota are qaraaka vaiinti vaihara are tavuna nonku varera nena vuataa inaini vuanarave.

Naantiara are naampaiqama vira nena kauqu tututairaro vovano ai utavaaqa nonku amitero ai vita varero, kia are vuataa inanainima ai vita varero vuanarove.

19 Ihuva vi uvaraqohairo maantima kero Pitaava Kotira autu tuahera keharo qutu vuanarove, tura. Ihuva vi uvara tivakero viva Pitaara tiva amiro tiharo, Are ti tivataqira aniane, tiro.

Ihuva nai vainti vonkuara uva tura

20 Minti tuvaro Pitaava tuqantaa viro tavovaro Ihuva voqamakero antuqa aru vaiintiva vitanta naantiaraini aniro. Vi vaiintiva tota vika entaqi kara ne vauvaro Ihura mimiraqaa muntuvi vaiharo Ihura irero, Nora Vaiintio, ta vaiintivae navutaaka ariara tiva nimianarove, tu vaiintiva anirovaro

21 Pitaava vira tavero virara Ihura irero tiharo, Noravauvo, ho vi vaiintira vo? Vi vaiintiva nantie ianarove? tiro.

22 Pitaava minti tuvaro Ihuva vira tiva amiro tiharo, Te vi vaiintirara tiha, Are qaqi variqira viraqe te qaiqaa vataini tuvuare, tiarera, kia vi haikara ai kaiqama varianarove. Nena vaiharama ti tivataqira aniane, tiro.

23 Ihuva minti tumanta vira vaintinavu vi uvara hampiqamake iri mintima ti, Ihuva tiharo vi vaiintiva kiama qutu vuanarove, tivo, tura.

Ho Ihuva kia minti tiraitiro, viva tiharo, Te vi vaiintirara are variqira viraqe te vataini tuvuare tiarera, kiama vi haikara ai kaiqa varianarove, tiro. Ihuva minti tura.

Ioniva maa uvara qara ntuva tova taiqora

24 Ho maa uvara ni tiva nimuna vaiintika te maa vikave. Te Ihura avataqi ni vauna vaiintika vaihama vi haikara vi haikara tavama kema, viraqaahai maa uvara qara ruva taunarave. Ekaa maa uvara te tuna uvara quqaa uvaqaima vaivo turo.

25 Ihuva varo kaiqarara te hini uvaqai qara ntuva taunarave. Ekaa vira uva vohaiqa vohaiqa qara ntuva taivera, airi vukuvano vaiharo maa vatara mpiqa kaanarove. Ho te viqanama turo.

KAIQA VARORA
Rukiva Ihuva noraiqamako vaiintinavuka kaiqa varorara tura

1 Tiopiraasio,
Te tota ari qara amitehama Ihuva kaiqa varorave, Ihuva uva tiva nimurave, ekaa vi uvara ai tiva amiavaunara.
2 Ihuva kaiqa hoqarama tero varaqiro viro vuru nai kaiqa taiqa kovaro viraqaahairo Kotiva vira naaruvaini vita varora, viraravata ai tiva amiavaunara.

Ihuva naaruvaini vire uvaro Kotira Maraquravano vira mpeqaiqama kovaro Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vo uva vo uva tiva nimura.

3 Ihuva nai qutuvu entaraqaahairo 40 enta maa vataraqaa qaqi variqiro viharo airi tataa nai vaintinavu nivuqaa qovarama viharo vaumantara ti, vika tavovaro Ihuva kia qutu vuka voqaara vairaitiro, viva quqaama qaqi vau vaiintivama vaura. Vika vira tave vauvaro Ihuva vika hampata vaiharo uva tiva nimiqiro viharo Kotiva raqikiainarara vika tiva nimura.

4 Vira vaintinavu ruvaaqumavi vauvaro Ihuva vinavuka tiva nimiro tiharo, Kia Ieruharemiqihai vuate. Ti Qova vo haika ni nimiainara virara ni tiva nimunara, vira veka variate.
5 Ioniva vaiinti nahenti qumina qaqi namari nimurave. Inaara entanavu aitaraira ne Kotira Maraqura varevarave, tiro. *(Matiu 3:11)*

Ihuva naaruvaini tuvurantero vura (Maaki 16:19-20; Ruki 24:50-53)

6 Ihuva nai noraiqamako vaiintinavuka vira vataake ruvaaqumavi vaiha vika Ihura ireha tiha, Noravauvo, are maa entarae avuhainaa vaiintiqama vira, haaru tinavu kaivaqaukavara Isareriqaa raqikuntema kera, are Isareriqaa qaiqaa raqikiqira vinarave? ti.
7 Vika minti tuvaro Ihuva vika tiva nimiro tiharo, Aqao, vi entava qovaraiqiainara kia ni kaiqama vaivo. Ti Qova naivano nai autuqaa vi entara vi entara kaama tero, vi haikara vi haikara qovarama kaanarove.
8 Ne vaivaro Kotira Maraquravano tuvurero niqi vaiharo ni kempukaiqama nimitaarire. Mintira ne kempukaiqamake maa kaiqara varaqi vuate. Ne ti okarave, ti kaiqave, tavaakara ti, ne tota Ieruharemini vaiha tiriara vaiinti nahenti tiva nimi, viraqaahai oru Iutia vataini vaiha tiriara tiva nimi, viraqaahai vetara Sameria vataini oru vaiha vi vatanaakavata tiriara tiva nimi, viraqaahai ekaa naato maaqaini vi aniha tiriara tiva nimiqi vimanta vikavata ekaa ti okarara iriate, tiro.
9 Ihuva vika minti tiva nimi taiqa komanta vika tave vauvaro Ihuva vataihairo oru vuvaro tonavuvano vira vitaqiro viro virini oru vumanta vika kia vira ho qaiqaavata tavora.
10 Ihuva vika mini kero virini oru vumanta vika naaruvaini aitutiha vaumanta vaakama vaiinti taaraqanta qovaramavi vitanta hanta utavaaqa nonkutotanta vika tataaqa himpi vaura.
11 Vitanta vikara tiha, Karirihainaa vaiintinavuvauvo, nantihae ne naaruvaini aituti variavo? Ihura vatema vita varaivaro naaruvaini oru vimanta ne tavaavo. Ho viva vate oru vinantema kero, naantiara Ihuva vihairo qaiqaa mintimakero orurantero tuvuanarove, tura.

Vovano Iutaasira vatuka varaarire ti autu vatora

12 Vitanta minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Orivi Aiqinaqaahai
orurante Ieruharemini vura. Orivi Aiqina vaireva Ieruharemi aumanto 1 *kilomita*
vaura.
13 Ihura vaintinavu orurante Ieruharemini tuvure vika nái vau naavuraqi oriqete,
tainta naavu verantoqi oru vaura.
Pitaavave, Ionivave, Iemika Entarukave, Piripika Tomaasikave, Batolamuka
Matiukave, Arafiusira maaqu Iemivave, Saimoni Selotivave, Iemira maaqu Iutaasi-
vave, vaura.
14 Vinavuka vi naavuraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira vatete vatete aaramaqi vi
vaumanta nahentinavuvata, Mariava Ihura novavata, Ihura qatanavuvata, vika
hampata viraqi vaiha Kotira aareha vaura.
15 Vi entara Ihura vainti 120navu ruvaaqumavi vi naavuraqi vauvaro Pitaava
vinavuka nivuqaa himpitero tiharo,
16 Ti qata vakaukavarao, Iutaasiva Ihura navutaaka aara numiqomanta vika Ihura
oru ravaaqavu korave.
Haaru qumina vaka Kotira Maraquravano vaiinti vo, Devitira, tinavu kaivaqara,
kahaquvaro viva Iutaasirara uva qara ntuva torave. Maa entara vi uvava quqaama
vivauma vaivo.
17 Iutaasiva tota tinavu Ihura vainti 12navu vataakero vaiharo, vivavata tinavu
hampata kaiqa varaqiro viro, viraqaahairo viva qaqirakero Ihura arukaate tiro, vira
qovarama komanta
18 vika qutaru monu autuke vira amuvaro viva vi monura varero oru vata koqaama
varero, viraqaahairo vi vataraqaa nai aunta taaqikumakero hiqiruvaro vira arara
rakavuviro qaqini tuvitarovaro qutu vurave.
19 Ekaa Ieruharemihainaaka vi uvara iri, viva vata varorara *Akedamave—Naare ntai
vatarave*, ti variavo.
20 Ihi vukuqi Iutaasirara haaru paropetivano tinavu kaivaqava qara ntuva tova
mintima tiro:
Vira naavu qumina vairaro kia vovanovata viraqi varianarove, turave. *(Ihi 69:25)*
Vo uva qara ntuva tova mintima tiro:
Vovano viva raqikiaina kaiqara varaanarove, turave. *(Ihi 109:8)*
21-22 Kaiqe vi uvarara irihama tenavu vaiinti vo noraiqama kaariraro vi vaiintiva
Iutaasira vatuka varaarire. Tavave Iutaasira kaiqa ho varaanarove?
Vaiinti vovano viva tinavu aanarero Ioniva namari nimu entaraqaahairo Nora
Vaiinti Ihura avataqiro viharo Ihura kaiqa tavamaqiro viro Ihura naaruvaini vita
varora tavairava, vi vaiintiva Iutaasira kaiqa homa varaanarove. Viva tinavu
vataakero vaiharo qaqi vaiinti nahenti Ihuva qaiqaa qaqi himpi uvara vika tiva
nimiarire, tiro.
23 Pitaava minti tumanta vika vaiinti autu taaraqanta vatora. Vaiinti vo, Sabaasira
maaqu Iohepira vira vara autu Jatusirave, vaiinti vo, vira autu Matiasirave, vitanta
autu vatora.
24 Vitanta autu vate vika Kotira aarehama tiha, Noravauvo, are ekaa vaiinti avu
aatoqiraara iri tavaaravave. Maa vaiintitantaqihairo ta vaiintirarae ai muntukavano
vaivo?
25 Are vi vaiintira humiqairaqe tenavu vira noraiqama kaariraro viva Iutaasira
vatuka varero vira kaiqa varaarire. Iutaasiva vi kaiqara qaqira kero huviqora qora
vatukaini vivo, ti.
26 Vika minti tivake vovano vora autu vatovaro vovano vora autu vatovaro mintiaqi
vi, tavovaro Matiasira autuvano aatara komanta vira noraiqama kovaro Matiasiva
Ihuva noraiqamako vaiintika hampata vohaaraqi avituma viro vika hampata kaiqa
varaqiro vura.

2

Kotira Maraquravano tuvuro entara

1 Enta vo, Pentikosi ovata no entava aniromanta ekaa Ihura vainti vika naavu
vohainkuqiqai ruvaaqumavi vaura.
2 Vika viraqi ruvaaqumavi vauvaro vaakama naaruvaihairo uvavano aaronaavano
uva tintema kero, uva tivaqiro tuviro vika vau naavura mpiqa kora.
3 Naavu vira mpiqa vuvaro vika tavovaro iha auru voqaara qovarama viro raira
viro, rairaqi viharo ekaa vaiinti nahenti viraqi vauka vohainku vohainku qiataqaata
oru vaavi vaura.
4 Vinavuka qiataqaa oru vaavi vauvaro Kotira Maraquravano ekaa vinavuka avu
aatoqira mpiqa viro, vinavuka maaqiri tuqantaa komanta vo uva vo uvaqihai ti vaura.
5 Minti ti vaumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vo vataihai vo vataihai Ieruharemini
anuka, vika Kotira uva iruka
6 vikavata vaiha nora uva iri, nana haikavanoe uva tivo tivake, hihai hihai ani uki
vaiha tavomanta Ihura vaintinavu Kotira Maraquravano maaqiri tuqantaakoka vo
uva vo uvaqihai tiha vo vatanaa vo vatanaaka uvaqihai ti vaumanta vinavuka vika
tu uvarara voqamake ravukuvi.
7 Vika ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha tiha, Ike, vi uvara vi uvara ti variaka
Karirihainaakaqaive.
8 Nantiakee vinavuka tinavu uva ho iri vare, vo uva vo uvaqihai ti variavo?
9 Tenavu vo vataihai vo vataihai ururaukave. Paatiave, Midiave, Elaamive,
Mesopotemiave, Iutiave, Kapadosiave, Pontusive, Esiave,
10 Farigiavata Pampiriavatave, Isipive, Libia Sairini tataaqave, Romive, tenavu vihai
vihai ururaukave.
11 Tenavu hininavu Iutaa vatanaa vaiinti nahentima vauro. Tenavu hininavu
vo vatanaa vaiha tentanavu maara uva qaqirake Iutaa vatanaa maara uva iriqi
vuraukave. Karitive, Arebiave, vihai vihainaaka maini variavo. Tenavu maini vaiha
tave vauramanta vinavuka tinavu uva, vo uva vo uvaqihai tihama Kotira kaiqa
voqaraa kaiqara ti variavo, ti.
12 Minti tivake vika voqamake ravukuvi kauqu runkinkiri i vaiha vika nai ire nai
ireha tiha, Ho nantima kaimantae vinavuka minti tiavo? ti.
13 Tumanta vokuka naaraihama nimiteha tiha, Aqao, vinavuka qaraaka *uaini*
namakema minti ti variavo, ti.

Pitaava vika uva tiva nimura

14 Vika minti ti vauvaro Pitaava Ihuva noraiqamako vaiintika 11navu hampata him-
piro naveraitiharo vika tiva nimiro tiharo, Ne Iutaa vaiintivauvo, nevata, Ieruharem-
ini uru variakavata, ne iriate. Te uva tiari ne ti uva iriate, tiro.
15 Ne tiha, Vika *uaini* namake minti ti variavo, tia uvava kia quqaa uvave. Vate
toqaqiqaive. ⌞Toqaqi kia *uaini* ne varia kuari avuqaave.⌟
16 Haaru qumina vaka paropeti vaiinti vovano vira autu Ioeriva Kotira uva tiharo
vi haikava vi haikava qovaraiqianarove turave. Viva haaru tu uvava vate vivauma
vaivo. Ioeriva haaru mintimakero qara ntuva tero tiharo,
17 Kotiva mintima tivo:
Naantiara ekaara enta aumanto vairaqe te tenta Maraqura vaiinti nahenti nimir-
erave. Viraqaahai ni maaquvanovata, ni raavuravanovata, ti vakaaka tivarave.
Ni qaraaka vaiinti qaqi vaiha taira voqaara tavevarave.
Ni naampai vaiinti taira tavehama ti okarara tivarave.
18 Ti kaiqa vare vaiinti nahentika vika vaiqe te tenta Maraqura nimiarira vika ti
vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivarave.

19 Te nora kaiqa vararerave. Te vatainivata vaiha nora kaiqa aahuva kaiqa
naaruva virinivata, vata mianivata vararerave. Ekaara enta aumanto vairaro
naarevanove, ihavanove, iha muravanove, qovaraiqiramanta tavevarave.
20 Noravano tuvuaina entava aumanto vairaro kuarivano konkiraiqama viraro
toravanovata naare voqaarama vuanarove.
21 Vi entara Noravauvo ti kahaqiane tika Noravano vika kahaqiramanta vika ho
varivarave, turave. *(Joel 2:28-32)*
Ioeriva Kotira uva tiharoma minti turave.
22 Ho Isareri vaiinti nahentivauvo. Te tiari iriate. Ihuva Nasaretihainaava vauvaro
Kotiva vira kahaqamaqi vi vauvaro viva nora kaiqa, mpeqa kaiqa varomanta ne Kotiva
vira atito okarara kankomake iri tavorave. Viva vi kaiqara vi kaiqara ni nivuqaa
varomantara ti, ne vi kaiqara vi kaiqara ho tavorave.
23 Ho Kotiva nai minti minti iaina okarara iriharo Ihura ni nimumanta ne vira
ravaaqavuke katariqaa niriqohai aruke hiritorave. Ne vira arukareka iha vo
vatanaakara vira aru timitaate tumanta Romeni vatanaaka Ihura aru nimitorave.
24 Ho qutuvi haikava Ihura kia ho ravaaqavu kaainarara tiro, Kotiva vira kuvantu
kero vira qaiqaa qaqi vara himpima korave.
25 Haaru Devitiva tinavu kaivaqava virara mintima turave:
Te tavauraro Noravano tintiro vaiharo viva ti kauqu tanaraini vaimantara ti, kia
te qeteha vairarave.
26-27 Viva mintima variqiro vi vairara tiro, ti muntukavano koqe i vaimanta te tenta
noqihai quaheha uva tivaqi vi, te koqe entavano qovaraiqiainara vekama vairerave.
⌞Noravauvo,⌟ te ari takuqira vaiinti vaunarara tira, are kia qutuvika vainaini ti
qaqira karaitira, are kia ti vaata qaqi kairaro nteraarire.
28 Are qaqi variqi vi aarara, vo aara vo aara ti humiqera ianarave. Te ari aaqanto
variarirara are ti muntuka koqema timitairaqe te quaheha variainarave. *(Ihi
16:8-11)*
Haaru tinavu kaivaqava Devitiva vi uvara turave.
29 Ho ti qata vakaao, te Devitirara ni vutuke tiva nimirerave. Viva qutu vumanta
vataqi quntama torave. Vira quntamato vatava maa entara qaqima vaivo.
30 Kotiva Devitira kahaquvaro viva Kotira uva turave. Kotiva nai kauqu aiqiqaa
aqukeharo Devitirara tiharo, Naantiara are kuvu aramatenaraqihairo vovano ai
aanarero Avuhainaa Vaiinti kaiqa varaanarove, tuvaro Devitiva vi uvara iritorave.
31 Vi uvara iriteharoma Devitiva *Mesaiaa*vano qaiqaa qaqi himpuaina okarara
tiharo,
Kotiva kiama vira qutu vuaka vi vainaini kaanarove.
Vira vaatavanovata kiama nteraanarove, turave. *(Ihi 16:10)*
32 Ho Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima komanta tenavu vira
tavaunarave.
33 Haaru Kotiva vaiinti nahenti kahaqiharo nai Maraqura nimirerave turaqaata
Ihuva oruntovaro Kotiva vira noraiqama kovaro Ihuva vira kauqu tanaraini oquvi
vaivaro Kotiva nai Maraqura Ihura amivaro varero muntu vaiinti nahenti nimirave.
Nimimantama ne vate vira taveha iriavo.
34 Devitiva kia viva nai naaruvaini viraitiro, viva tiharo,
Noravano Kotiva ti Nora Vaiintiara tiharo,
Maini ti kauqu tanaraini oquvi vairaqe
35 te ai navutaaka aru naatara nimitaarirara are nena aiqu vikaqaata ntava taane,
turave. *(Ihi 110:1)*
Devitiva minti turave.
36 Viva minti turara ti, ne Isarerihainaaka iriate. Ne Ihura katariqaa niriqohai
arutaara, virama Kotiva noraiqama kaivaro viva *Mesaiaa*va Noravano vaivo. Ne
virama arukaarave, tiro.

37 Pitaava minti tumanta vaiinti nahenti vi uvara iri muntuka voqamakero qoraiqumanta vika Pitaaravata Ihura vainti vonavuvata ireha tiha, Mpo, tinavu qata vakaao, tenavu nantie irarave? ti.
38 Tuvaro Pitaava vika tiva nimiro tiharo, Ne vohaiqa vohaiqavano vaiha nenta qora kaiqa vare vaira qaqira kaate. Qaqirake Ihura autuqaa namari varaivaro Kotiva ni qora kaiqa uva taiqa kaarire. Ne mintivaro Kotiva nai Maraqura qaqi ni nimira ne varevarave.
39 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta Maraqura vaiinti nahenti nimirerave turave. Kotiva vi uvara minti tiharoma viva niaravata, ni vaintivararavata, iriharo turave. Ekaa vaiinti nahenti niara vataini variakaravata iriharo turave. Noravano Kotiva tinavu Variqavano nai naarama taaina vaiinti nahentika ekaa nai Maraqura nimianarove, tiro.
40 Pitaava minti tivakero viva vo uva vo uvavata tiva nimiro tiharo, Te niara mpo turo, hauri Kotiva ni maa vaiinti nahentika ⌞Ihura arukoka⌟ hampata ntaihaantorave ti, ne qaqiniqamake variate turo, tiro.
41 Minti tumanta vaiinti nahenti airita-haavano vi uvarara quahake quqaave tivakeha namari varora. Vi entara airitahaa 3,000navuvano Ihura vaintiqamavi vika vohaa vaura.

Ihura vaintinavu nai kahaqi nai kahaqi vaura

42 Vika Ihuva noraiqamako vaiintika hampata variqi viha vika uva tura iriqi viha, vika nai kahaqi nai kahaqi i vaiha, vika vohaaraqi kara neha, vika vohaaraqiqai vaiha Kotira aare vaura.
43 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiha nora kaiqa mpeqa kaiqa vare vaumanta vaiinti nahenti vinavuka kaiqa tave kauqu runkinkiri iha vaura.
44 Ihurara quqaave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi vauka vohaaraqi vaiha nai kahaqi nai kahaqiha vika nái vato airairaravata nai ami nai ami iha vaura.
45 Vika nái vatave, airairave, voka nimiha monuvata varake tavomanta nai kenauka vehi vaumanta monu vira rairakeha vikavata nimura.
46 Vika vo enta vo enta Kotira Naavuqi oru ruvaaqumavi varike, viraqaahai oru vo naavu vo naavuqi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, muntuka parumake vaiha, quaheha kara nora.
47 Mintiaqi viha vika Kotira autu tuahere vaumanta qaqi vaiinti nahenti vitini virini vauka vikara quaheha vaura. Vo enta vo enta Noravano vo vaiinti vo vaiinti kahaqumanta vika quqaa Ihurara vivave tivake Ihura vaintinavu hampata vohaaraqi avitumavi vaura.

3

Vaiinti aiqu rarera vura koqema kora

1 Vi vatanaaka vo enta vo enta Kotira aarareka eronaini 3 *kiroki* Kotira Naavu vaunainiara vi vaura. Minturaqaa vo enta Pitaavavata Ionivavata Kotira Naavuniara vura.
2 Vitanta Kotira Naavuniara viha qenti vo, vira autu Voqaraa Qentive tunaini orure tavovaro vaiinti vovano aiqu rarera vuva qentiana mini vaura.
Vira aiqu nai nova vatato entaraqaahairo rarera vuva vaumanta vira navunaaka vo enta vo enta vira rauku vare vi qentiraqaa vuru kovaro viva vo enta vo enta qentiana vaiharo Kotira Naavuniara vukara monuve airairave ti timiate tiharo naari vaura.
3 Vaiinti viva qenti mina vaiharo tavomanta Pitaaka Ionika qentiana oriqetareka uvaro viva vitantara tiharo, Mpo, netanta qaqi vo haika ti timiate, tiro.
4 Tumanta vitanta vira avuana taveketanta uvaro, Pitaava tiharo, Ho maini titanta tavaane, tiro.
5 Minti tuvaro vi vaiintiva vitantara vo haikae ti timireka tiavo tivakero vitanta tave vauvaro

6 Pitaava tiharo, Kia te monuvata vatauro. Te vo haika vataainara ai amirerave. Ihu
Karaitira Nasaretihainaara autuqaa te ariara himpira nuane turo, tiro.
7 Minti tivakero Pitaava vi vaiintira kauqu tanara utu varero kahaquvaro viva
himpuvaro vaakama vira aiqu ataavanovata aiqu aurokavanovata kempukaiqama
vura.
8 Kempukaiqama vuvaro viva nai aiqutantaqaahairo himpiro vi aniharo tavovaro
vira aiqutantavano koqemaviro vauvaro, viraqaahairo viva vitanta hampata qua-
heharo ravukuvi raukuvimaqiro viharo Kotira autu tuahereharo Kotira Naavuniara
vura.
9 Mini vumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka tavovaro viva nai niharo Kotira
autu tuahereharo vaumanta
10 vika vira viraaqamake tave tiha, Ike, maa vaiintira tavaate. Vi vaiintiva Kotira
Naavu Voqaraa Qentive tianaini vaiharo airaira ti timiate ti vai vaiintiva qaqi naima
ni vaivo, ti. Vika minti tivake vi vaiintiva koqema vurara voqamake ravukuvi kauqu
runkinkiri i vaura.

Pitaava Kotira Naavu vaunaini vaiharo vakaaka tiva nimura

11 Vi vaiintiva Pitaaka Ionika totaqiro ni vaumanta vaiinti nahenti ravukuvi kante
vinavuka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraarave turaqi vura.
12 Viraqi vuvaro Pitaava vaiinti nahenti tavero tiharo, Ho Isareri vatanaa vaiinti na-
hentio, nantihae ne virara ravuku vuavo? Nantihae ne tinavu aituti variavo? Ne tiha,
Vitanta náitanta kempukaqohaie, vitanta Kotira aaraqaa koqemake nuaraqaahaie, vi
vaiintira kahaqama kaavaroe viva ho ni vaivo tiavo? Aqao, kiave.
13 Ho Variqavano tinavu kaivaqaukavara Eparahaamiraqaave, Aisaakiraqaave,
Iekopiraqaave, raqiki vaiva, viva Ihura nai kaiqa vaiinti takuqi vaira noraiqama
komanta ne vi vaiintira ravaaqavu vare vuru Pairaatara amuvaro Pairaatava vira
kuvantu karare tumantavata, ne tiha, Kia vira kuvantu kaane, turave.
14 Viva Kotira takuqiraa vaintivano avuqavu ni vau vaiintiva vaumanta ne virara
kia kuvantu timitaane tiraiti, ne vaiinti vo, viva vaiinti aruko vaiintira, vira kuvantu
timitaane turave.
15 Ne vira arukareka, viva qaqi variqi vi okarara numiqe vai vaiintira arukorave.
Ho Kotiva vi vaiintira qutu viraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu vi
haikara quqaiqamake tavaunarave.
16 Vate tetanta vira autuara irihama, Ihuva Kotira mpeqa vaintivano quqaama
titanta kahaqianarove tivakema maa vaiintira, ne tave varia vaiintira vira aiqu
kempukaiqama kauro. Quqaama tetanta turo. Tetanta Ihurara quqaama viva homa
titanta kahaqianarove tihama maa vaiintira ni nivuqaa koqema kauro.
17 Ti qata vakaukavarao, te iruramanta nevata, niqaa raqiki variakavata, kia Ihura
okarara kankomake iriraiti, Ihura arukorave.
18 Haaru Kotiva ekaa paropeti vaiinti noqihairo nai mpeqa vaintivano aihavina
haikara varaqiro viro vuru qutu vuainarara ni tiva nimumanta irura, vi uvava vate
maa vivauma vaivo.
19 Viraqaahai Kotiva ne qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire ti, ne vaaqu
aaraqaahai tuqantaavi Kotira aaramaqi vivaro Noravano ni hampata variqiro viharo
ni muntuka koqema nimitaarire.
20 Ne Kotira aaramaqi vivaro viva qaiqaa Ihura atitairaro tuvuarire. Kotiva niarao
tiro, ni kahaqireva Ihura noraiqama kairave.
21 Ihuva naaruvaini mini variqiro viraro ekaa haika qoqaraaqama kero qaiqaa au-
tuaina entava aniraarire. Haaru Kotiva nai paropeti vaiinti voka voka kahaqamaqiro
vi vaumanta vika vi uvara turave.
22 Mosiva ni kaivaqava mintima turave:

Ti tititainantema kero, Noravano Kotiva ni Variqavano paropeti vaiinti vo atitaanarove. Vi vaiintiva ni anku vohaa ankuqiraavama varianarove. Viva anintero ekaa uva tinara ne iriate.

23 Vaiinti vovano kia vira uva irirava vairaro Kotiva vi vaiintira nai vaiinti nahentiqaahairo qaqini varakero vehi autukaanarove, tiro. *(Lo 18:15, 18-19)*
Mosiva minti turave.

24 Ho ekaa paropeti vaiintinavu Samuerivave, vira naantiara vaukave, vika Kotira uva tihama maa entara qovaraiqiaina haikarara turave.

25 Ho ne vaiha ne paropeti vaiinti vika naintivara variarara tiro, haaru Kotiva ni kaivaqaukavara hampata vaiharo kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara, vi uvara niaravata iriharo turave. Kotiva ni kaivaqara Eparahaamira tiva amiro tiharo,

Are kuvuara ira vaiinti nahentikaqihairo vaiinti vovano ekaa vataini vaika koqema nimitaanarove, tiro. *(Okara 22:18)*

26 Virara iriharo Kotiva niara vika qora aara qaqira kaate tiro, nai Kaiqa Vaiinti noraiqamakero viva ni naane kahaqiarire tiro, vira ne ianaini atitovaro tuvirave, tiro.

4

Pitaaka Ionika karapuhiqama korara tura

1 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti qaqiqai uva tiva nimi vaumanta Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite vau vaiintikavata, vika kiripunavuqaa raqiku vaiintivavata, Satiusi vaiintinavuvata, vika vika vitanta uva ti vaunaini anirora.

2 Satiusi vaiintinavu vauvaro vika maara ti vau okarava maantimama vairo: Vika tiha, Kia qutu vira vaiintiva ho qaiqaa qaqi himpuanarove, ti vaura. Minti ti vaurara ti, vika Pitaaka Ionika Ihuva qaiqaa qaqi himpivo tu uvara kaara vika arara ite vaura.

3 Arara itomanta vika orure vitanta ravaaqavu vare eromantara ti, vika hura *ko* tirarave tivake, qaqi vitanta karapuhiqi ntita vuru vatora.

4 Karapuhiqi ntita vuru vatomanta qaqi vaiinti nahenti vika Pitaaka Ionika vaaka uva tiva nimurara noraiqamake iri, vi uvarara quqaa uvave tivake Ihura vaintiqamavi vaura. Ihura vainti airiqamavi 5,000 vaiinti nahenti airitahaa vaura.

5 Vira qararaa Iutaa qiata vaiintinavuve, nora vaiinti vonavuve, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vika Ieruharemini *ko* tireka ruvaaqumavi.

6 Mini Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Anaasivavata vaumanta Kaiapaasivavata, Ionivavata, Arekisantavavata, vira navunaaka vokukavata vaura. Vika ekaa ruvaaqumavi vaiha *ko* tireka iha

7 vika Ihuva noraiqamako vaiintitantara ntita vare animanta tinavu tivuqaa himpi variate tumanta ntita vare anumanta vitanta ireha tiha, Ho nantiakee netanta vi kaiqara vare iavo? Nana haikavanoe nitanta mpeqaiqama kaimantae netanta mintiavo? Tara autuqaae netanta mintiavo? ti.

8 Vika minti tivake irovaro Pitaava Kotira Maraquravano vira avutaqi vauvaro viva tiharo, Ne vaiinti nahentiqaa raqiki variakao, Isareri vatanaa vaiinti nora vaiintinavuvauvo,

9 tetanta aiqu qoraiqaa vi vaiintira koqema amitaunara ne vira kaarae titanta irama timitareka auti variavo? Tetanta nantimake vi vaiintira avuqavuqama kaunara, virarae ne titanta ire variavo?

10 Nevata ekaa Isareri vatanaa vaiinti nahentivata iriate. Ihu Karaitira Nasaretihainaara ne vira katariqaa hiritovaro qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima ko vaiintira, tetanta vira autu rava kauraro vivama titanta kahaqimanta tetanta maa vaiintira koqema amitauraro viraqaahairo vate viva ni nivuqaa himpitero ho vaivo.

11 Kotira vukuvano vo uva tuqantaakero Ihurara mintima tivo:

Ne naavu kaqeha ori vo qaqira kaava, vi orivama naaquraiqama vivo, turave. *(Ihi 118:22)*

12 Ihuva vi naaquravama vaivo. Kotiva tinavu tivitaarire tiro, Ihuvaqaima tinavu ho kahaqiarirava vaivo. Kotiva kiama vo vaiinti atitairaro vi vaiintiva tinavu kahaqiarirava varianarovauve. Ihuva vivaqaima tenavu vataini variarirauka kahaqiharo kuvantu timitaarivama vaivo, tiro.

13 Pitaava minti tumanta *kansoru* vaiintinavu ruvaaqumavi vauka tavomanta Pitaaka Ionika vika nivuqaa vaiha kia qetaraiti uva ti vaura. Vitanta kia *sikuru* tu vaintitanta vairaiti, mpeqa uvaqai ti vaumanta vika vitanta uva iriha kauqu runkinkiri i vaura. Vika kankomake irumanta vitanta Ihura hampata vau vaiintitantama vaura.

14 Vika vitantaqaa uva vatarare ti, tavovaro vitanta koqemako vaiintiva Pitaaka Ionika tataaqa himpitero vaumanta vika kia ho vitantaqaa uva vateva vaura.

15 Kia ho uva vitantaqaa vateva vaumantara ti, vika vitantara tiha, Netanta oru vaiqe tenavu maa uvara avuqavu qiare, tumanta vitanta vumanta vika vi uvarara nai tiva ami nai tiva ami tiha,

16 Vi vaiintitantara tenavu nantie irarave? ti. Vitanta nora kaiqa varaamanta ekaa Ieruharemihainaaka vitanta kaiqa irikaamanta tenavu vitanta kaiqa kia ho kukeqa kararave.

17 Hauri maa uvava vi animanta vo vatanaa vo vatanaaka ekaa vitanta kaiqa vare okarara irivorave. Kaiqe tenavu vitanta qioqama keha kia Ihurara voka voka tiva nimiate tiare, ti.

18 Minti tivake vika qaiqaa vitanta naaramake tiha, Ho netanta kia qaiqaavata vaiinti nahenti Ihurara tiva nimiate. Tenavu vi uvara tira qioqama tauro, ti.

19 Vika minti tumanta Pitaaka Ionika aqao ti, Tetanta ni uva iriha Kotira uva qaqira kaariraro Kotiva titantara hove tianarove? Ne nentavano nenta avu aatoqihai irikeha tiva timiqe iriare.

20 Tetanta variqi viha tentatanta avuqohai tavaunarave, aatoqihai irunarave, kia ho kukeqa kararave. Tetanta vi haikarara ekaa tiva nimirerave, ti.

21 Minti tumanta *kansoru* vika voqavata kempukaiqamake vitanta qioqamate, viraqaahai vitanta kuvantuke nititomanta vura. Pitaaka Ionika vaiinti koqemakorara iriha qaqi vaiinti nahenti Kotira autu tuahere vaurara ti, qumina uva vitantaqaa vataarorave ti, karapuhiqihai qaqi vitanta kuvantu kora.

22 Vitanta aiqu rarera vu vaiintira koqemako vaiintiva kiama qaraaka vaiintima vairaitiro, viva 40 ihinavu varako vaiintivama vaura.

Ihura vaintinavu Kotira aare vaura

23 Vika Pitaaka Ionika kuvantu komanta vitanta orurante nai navunaaka vaunaini oru vaiha Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tu uvaravata, vonavu tu uvaravata, vika tiva nimura.

24 Tiva nimumanta vi uvara iri, vika ekaa Kotira aareha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa haika autu kera vataaravave. Naaruvave, vatave, nora namarive, ekaa haika naaruvainive, vatainive, namariqive, vai haikara areqai autu kera vataanarave.

25 Haaru tinavu kaivaqava Devitiva ai kaiqa vaiintivano vauvaro ai Maraquravano vira kahaquvaro viva minti turave:

Nantihae vo vatanaa vo vatanaaka Kotirara arara ite vaimanta variavo? Nantihae maa vatanaaka qumina okara kaara tiva vare Kotira raqu amitareka auti variavo?

26 Ekaa vatanaa avuhainaa vaiinti, vika ruvaaqumavi auvihehavaa vaqa ntuva vare, Kotiravata, viva noraiqama kai vaintiravata raqu amitareka auti variavo, turave. *(Ihi 2:1-2)*

27 Ho Kotio, vi uvara tivatonara vate vivauma vaivo. Are Ihura naaruvaihaira atitoraro viva kia qora kaiqa vararaitiro, ai kaiqaqai vara amitaqiro vumanta Herotivavata, Pontiusi Pairaatavavata, vitanta maa vatukara Ieruharemini ruvaaqumavi vaihatanta, vo vatanaakavata, Isareri vaiinti nahentivatamake, vika vaiha Ihura qoraiqama kareka auti vaurave.
28 Ho vika kia irurave. Haaru vika kia vau entara are naane tihara, Tinta kempukaqohai vika tinta antuqa vai kaiqaraqai vareha vika minti mintima vira amitevarave tianantemake, vika Ihura qoraiqama amitorave.
29 Ho Noravauvo, vika tinavuaravata ni qoraiqama nimitarerave tia uvara iriane. Are tinavu kahaqiraqe tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha kia qetaraiti, ai uva tiva nimiare.
30 Nena kauqu tutukera tinavu kahaqiraqe tenavu vaiinti nahenti aihavika koqema nimitaare. Are tinavu kahaqiraqe tenavu Ihura ai kaiqa vaiinti koqera vira autuqaa nora kaiqa mpeqa kaiqaqai varaqi vuare, tura.
31 Vika minti tivake Kotira aarovaro vaakama viraqi vau naavuva qaki qaki uvaro Kotira Maraquravano viraqi vauka kempukaiqama komanta viraqaahai vika kia vaiinti naatu qetaraiti, Kotira uva vika tiva nimiqi vi vaura.

Vika vohaaraqi vaura

32 Ho vi entara Ihurara quqaa vivave tuka vohaaraqi vaiha vika vohaa avu aato muntukaqai vateha vaura. Kiama vovano nai vato airairara naiqai paama tivakero tote vaura. Vika nái vato airairara rairakeha voka voka hampi nimi vaura.
33 Minti vaumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka mpeqaiqamake Ihuva Noravano qaiqaa qaqi himpi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaura. Tiva nimiqi vi vauvaro Kotiva vika koqema nimitomanta
34 vika vaiha koqemake nai kahaqi nai kahaqi i vauvaro kiama vovanovata vehi vaura. Vaiintivano naavuve, vatave, vatoka vi haikara voka nimiha monu varakeha vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nimura.
35 Vika nimumanta vinavuka vi monura rairakeha kia airi haika vatoka vehi vaiinti tuqimake nimiha, airi haika vatoka inaaraiqamake nimiqi viha, mintimake vika vaiinti nahenti vi haikara nimura.
36-37 Mintiaqi vuvaro viraqaahairo vovano vira autu Iohepiva, viva Rivaira vohaa ankuvano vaura. Viva Saiparusini vatatova nai u vatara voka nimiharo monu varakero monu ekaa varero vuru Ihuva noraiqama konavuka nimura.

Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vi vaiintira vara autu ravateha virara Banabaasirave—*Vora Kahaqiaina Vaiintirave*, tura.

5

Ananaiaasika Safairaakara tura

1 Vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva nai naata Safairaaka ntiro vaura. Vitanta náitanta u vatara vonku, vo vaiinti amiha monu varora.

Ananaiaasiva hini monuara tenta totarerave

2 tuvaro vira naatavanovata vi uvara iruvaro Ananaiaasiva hini monuqai varero oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka aiqutaraini vuru vatero tiharo, Te tenta naatanti tentatanta vata vonku vo vaiinti amiha monu varaunara ekaa vi monura te ni nimuro, tiro.
3 Tuvaro Pitaava aqao tiro, Ananaiaasio, Sataaniva ariqaa raqiki vaivara are vira uva iriharama Kotira Maraqurara unahaa tiarao. Nantiharave? Are nena vata vo vaiinti amihara monu varaanara hini monu nena rairakera vaterama unahaa tiharama, Te ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao.
4 Tota kia vi vataraqaahaira koqaa varaana entara vi vatava ai vatavano vairave. Viraqaahaira vi vatara vo vaiintiqi kehara monu varaararo vi monuva ai monuvano

vairave. Ho nantiharae hini monu nena totera, hini monuqai tinavu timiharama tinavuara unahaa tihara, Ekaa vi monura niqai nimuro, tiarao? Are kia tinavu qumina vaiintiaravauve unahaa tiarao. Are minti tiharama Kotirara unahaa tiarao, tiro.

5 Minti tuvaro Ananaiaasiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta ekaa vi uvara iruka voqamake qete vaura.

6 Viva qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete vira vaata apuqamake vare, viraqihai vevare muntu quntama tora.

7 Vira vaata quntama tovaro kuarivano inaaraiqa uru rovaro taaramo kuariavu aitarovaro vira naatavano kia vi uvara iriraitiro, vivavata viraqi oriqetero.

8 Viva viraqi oriqetovaro Pitaava virara tiharo, Ho netanta vata vo vaiinti amiha monu varaara, vi monuraqaie varaavo? Are tiraqeve, tuvaro viva, Eo, vi monuraqaima varauro, tiro.

9 Minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho nantihae netanta vi uvara una uva tirerave tivake Kotira Maraqurara una uva tiavo? Ho tavaane. Ai vaati muntu quntama taaka vika qentiana variavo. Vika aivata vare muntu quntama tekama variavo, tiro.

10 Tuvaro vi nahentiva vi uvara iriro vaakama hiqiriro qutu viro. Qutu vumanta qaraaka vaiintinavu oriqete tavovaro vivavata qutu vumanta vira vaatavata vare muntu nai vaati tataaqa quntama tora.

11 Quntama tomanta ekaa Ihura vainti vi haikara taveha voqamake qete vaumanta ekaa vi uvara irukavata voqamake qete vaura.

Nora kaiqa varorara tura

12 Mintumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaiinti nahenti kahaqireka nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura. Vo enta vo enta Ihura uva iruka Kotira Naavu naanteqaraini Soromonura Haraaraqi ruvaaqumaviha vaura.

13 Vika mini ruvaaqumavi vaumanta qaqi vaiinti nahenti vikara koqekave tivakeha, qetakeha niarakanta vaiha kia vika hampata ruvaaqumavi vaura.

14 Vi entara vaiintivata nahentivata airitahaa Nora Vaiinti Ihurara quqaave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.

15 Ihuva noraiqamako vaiintinavuka nora kaiqa varaqi vi vaumanta vi vatanaaka nihavuka ntita vareha vuru aaraini taariqaave, taintaqaave, vateha tiha, Pitaava aitareharo viva kia ni utu varairera, vira maraquravano aniharo ni hininavuqaa mantaaqa kaarire, tivakeha ntita vuru vatora.

16 Hihai hihai vo vatuka vo vatukaihai vaiinti airitahaavano, vika nái aihavu vaiinti nahentikave, vueravano avutaqi vaukave, ntita vare Ieruharemini vuru komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vika vika koqema nimitora.

Ihura vaintinavu qoraiqama nimitorara tura

17 Vika mintiaqi vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti-vanovata, vira navunaaka Satiusi vaiintinavuvata, vika vaiha tavomanta airi vaiinti nahenti Ihuva noraiqamako vaiintinavuka uva iri vaumanta vira kaara vika tomake vaiinti nahenti tinavu uvaqai iriataarave tura.

18 Vika minti tivake oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kora.

19 Viraqi vuru kovaro entaqi Noravano atito *enseli*va karapuhi qenti qantuakero Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ntita varero muntu vahaaqaini kero tiva nimiro tiharo,

20 Ne oru Kotira Naavuqi himpi vaiha vaiinti nahenti qaraakaiqamake qaqi variqi vi okarara tiva nimiate, tiro.

21 Minti tumanta vinavuka viva tuntemake vira qararaa aatita vumanta vinavuka oru Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti vi uvara tiva nimura.

Vinavuka mini oru viraqi vaumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivanovata, vira navunaakavata, vika ruvaaqumavi Iutaa vaiinti nora vaiinti *kansoru* vaiinti, vo vaiinti vo vaiintivata naaramake tiha, Aniqenavu maaqi ruvaaqumavi vaiha uva avuqavu qiare, tivake vika ukuvi vaiha Ihuva noraiqamako vaiintinavukara oru ntita vare aniate tumanta
22 oru ntitarare ti, tavomanta vinavuka kia karapuhi naavuqi vaumanta vika orurante *kansoru* vaiintinavu vaunaini viri tiva nimi tiha,
23 Tenavu karapuhi naavuqi orure tavauraro qenti *roki* arutaamanta kiripu vaiintinavuvano vahaaqaini qentiana maimaraara raqiki variamanta tenavu qenti qantuake tavauraro kia voqavanovata karapuhi naavu vira avutaqi vaivo. Ekaama vuavo, ti.
24 Minti tumanta Kotira Naavuqaa maimaraara raqikuka vika qiata vaiintivanovata, Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, vika vi uvara iri tiha, Nantiakee vi vaiintinavuka vuavo? ti.
25 Minti ti vauvaro vaiinti vovano uriqetero vika tiva nimiro tiharo, Iriate, ne karapuhiqama kaaka, vinavuka Kotira Naavuqi vaiha vaiinti nahenti uvama tiva nimi variavo, tiro.
26 Minti tumanta maimaraara vaiintinavuqaa raqikuva nai kaiqa vaiintinavu hampata oru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka qaiqaa ntita vare anura. Qaqi vaiinti nahenti ori utu vare harivorave tivake, vika qihaaqamake vinavuka ntita vare anura.
27 Vika vinavuka ntita vare vuru *kansoru* vaiinti nivuqaa himpima kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano vinavukara tiharo,
28 Tenavu ninavuara kiama Ihurara vaiinti nahenti tiva nimiate, turo. Virara anomake qioqama taunarave. Ho tavaate. Nenavu ekaa Ieruharemini vi aniha vika vi uvara tiva nimi variavo. Nenavu Ihura arukaa uvara tinavuqaa vatareka auti variavo, tiro.
29 Minti tuvaro Pitaavavata, Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vokukavata, tiha, Tenavu kia qaqi vaiinti uva iriqi viraiti, tenavu Kotira uvaqai iriqi virerave.
30 Ne Ihura niriqohai katariqaa aruke hiritovaro viva qutu vuvaro viraqaahairo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqiki vai variqava, Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korave.
31 Kotiva vira qaqi vara himpima kero vira noraiqama kaivaro maa entara viva Kotira kauqu tanaraini mpeqavano tinavu kahaqiariravama vaivo.

Tenavu Isareri vatanaaka vaiha qora aara qaqira karera iariraro viva tinavu kahaqianarove. Viva mpeqavano vaiharo homa tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunka timitaanarove.
32 Tenavu tentanavu tivuqohai tavauna haikara, tenavu vi haikarara tivaqi virerave. Kotira Maraquravanovata, vi haikararaqai tivaqiro vuanarove. Kotiva nai uva iriqi ni variakaqai nai Maraqura nimi vairave, ti.
33 Minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vi uvara iri, voqamake arara itomanta vika vinavuka arukareka auti vaura.
34 Vinavuka arukareka auti vauvaro *kansoru* vaiinti vovano vira autu Gamarieriva, viva Parasi vaiinti maara uva okara ti vauva, vaiinti nahenti virara koqe vaiintive ti vauva, viva *kansoru* naavuqi himpiro Ihuva noraiqamako vaiintinavukara tiharo, Vinavuka maaqihai vara veva kaate, tiro.
35 Minti tivakero viva *kansoru* vaiinti vika tiva nimiro tiharo, Ne Isareri vaiintivauvo, ne rauriha nenta varareka i kaiqara qakomake aato irikeha varaate.
36 Haaru vaiinti vovano vira autu Tiudaasiva qovarama vurave. Viva te noravanove tumanta airi vaiinti 400 vaiinti vira aiqukaa avataqi viha, *kamaani*ra hampata raqirare tumanta *kamaani*ra vaiintinavu vi vaiintira arukomanta vira avataqi nuka ekaa qetake ruqeqaamake vi anima vurave. Mintuvaro vi vaiintira kaiqavano quminaiqama vurave.

37 Ho qaiqaa ekaa autu vare vau entara vovano vira autu Iutaasiva Karirihainaava
qovarama viro vaumanta vaiinti airitahaavano vira avataqi vumanta ho viravata
aruke, vira avataqi nukavata raumpirima korave.
38 Ho haaru aruko vaiintitantara irihama ne maa vaiintinavuka kia utu vararaiti,
qaqi kaimanta variate. Vika kaiqavano qaqi vaiinti kaiqa voqaara vairera, vika
kaiqavano quminaiqama vuanarove.
39 Vika kaiqavano Kotiraqaahairo qovaraiqi kaiqava vairera, kiama nenavu vi
vaiintinavuka ho naatara kevarave. Ne hauri mintiha Kotira vataake raqivorave, tiro.
40 Gamarieriva minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta vika vira uva iri,
viraqaahai Ihuva noraiqamako vaiintinavuka naaramake, vika vinavuka kaavuqai
numiqake vate tiha, Kia qaiqaavata Ihura autu ravaqi viha voka voka tiva nimiate,
tivake vinavuka kuvantu kora.
41 Vika vinavuka kuvantu komanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vevare Kotira
autu tuahereha tiha, Kotiva tinavuara vika Ihura autuara irihama kaurira haika
vareha kempukaiqamake vaivarave timantara ti, tenavu voqamake quaheha vauro,
ti.
42 Viraqaahai vinavuka vo enta vo enta Kotira Naavuqive, qaqi vaiinti naavuqive,
variqi viha koqe uva Ihuva viva tinavu kahaqiarira vaiintivave tu uvara vaiinti
nahenti tiva nimiqi vi vaura.

6

Kahaqi vau vaiintika 7navu noraiqama kora

1 Vi entara Ihura vainti airiqamaqi vi vaumanta vikaqihai vokuka tirori vaura. Iutaa
vaiintinavu Giriki uva tuka vaiha Iutaa vaiinti nai Hiparu uva tuka hampata tirorimaqi
viha tiha, Vo enta vo enta monu rairaqi viha vehi vaiinti nahenti nimiha ne kiama
tinavu nahenti tentoqa variakavata nimiavo, ti.
2 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavuka ekaa Ihura vainti hinikukavata
ruvaaqumake tiha, Tenavu Kotira uva tiva nimiaina kaiqara qaqirake monu raira
kaaina kaiqaraqai varaqi vuarorave.
3 Tinavu qata vakaukavarao, vaiinti 7navu koqe avu aato vataaka Kotira Maraqura-
vano ti uvara koqemake iriaka, ne vinavuka ntita vare aniqe tenavu vinavuka vi
kaiqara nimiari varaate.
4 Vinavuka vi kaiqara vare vaiqe tenavu Kotira aaramaqi viha Kotira uva vaiinti
nahenti tiva nimiqi vuare, ti.
5 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka ekaa vinavuka uvara quahake
vi kaiqara vareka kaamatora. Vika maa vaiintinavuka kaamatora:

Sitivenirave—Sitiveniva Ihurara kempukaiqama kero iriqi vuvaro Kotira
Maraquravano vira muntukaqi vauvaro viva vira uva ekaa uva iriqiro vura.

Piripirave, Parokorusirave, Nikanorave,
Timonirave, Pamenaasirave,
Antiokihainaava Nikolaasirave – Nikolaasiva viva tota vo vatanaava vaiharo
nai naaqu taatora okara qaqira kero Iutaa vatanaa okarave kaiqave varero ho
viraqaahairo Ihura uvavata iriro Ihura vaintiqama vura.

6 Ho vi vaiintinavuka kaamate ntita vare Ihuva noraiqamako vaiintinavuka unaini
viri komanta vinavuka Kotira aareha nai kauqu vi vaiintinavukaqaa vatora.
7 Ho Ihura vaintinavu Kotira uva tiva nimiqi vuvaro vi uvava voqavata viro aniro
umanta airi vaiinti nahenti vi uvara irura. Ieruharemini Ihura vainti airiqama
vumanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika airitahaavanovata Ihurara ho vivave
tivake Ihura vaintiqama vura.

Sitivenira karapuhiqama kora

8 Ho Sitiveniva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotira kempukavano viraqi vau vaiintiva vaiharora tiro, viva vaiinti nahenti nivutana vaiharo Kotira kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vura.
9 Mintumanta vaiinti vonavu Sitivenira vataake tirorireka anura. Vi vaiintinavuka vo uva iruka nai maara naavuara *Kuvantukaa Vaiintira Naavuve* tura. Vi vaiintika Iutaa vaiinti vaiha vika Sairinihainaakavata, Arekisantiahainaakavata, Silisiahainaakavata, Esiahainaakavata, vaura.
Vika Sitivenira vataake tirorireka anuvaro
10 Kotira Maraquravano Sitivenira kahaquvaro vira uvavano kempuka uva vaumantara ti, vi vaiintinavuka kia ho vira uva aatara kora.
11 Vira uva kia ho aatara karaiti, vinavuka vaiinti vonavu qutaru monu nimiha tiha, Nenavu Sitivenirara unahaa tiha mintima tiate, Sitiveniva Mosiraravata Kotiraravata qora uva ti vaimanta tenavu irunarave, tiate, ti.
12 Ho vika mintumake una uva tumanta Iutaa nora vaiintive, maara uva okara ti vau vaiintikave, vika vi uvara iri oru Sitivenira ravaaqavu vare vuru *kansoru*navu ruvaaqumavi vauraqi kora.
13 Viraqi ke vaiinti vonavu una uva tiate ti, vika vinavukavata naaromanta vinavuka Sitivenirara tiha, Maa vaiintiva enena Kotira Naavuara qora uva ti vairave. Viva Mosiva maara uva tivatorara qora uva ti vairave.
14 Tenavu airi vaiinti vaunaraqaama viva vi uvara mintima keharo tirave: Ihuva Nasaretihainaava maa naavura Kotira Naavu rampai aqukaanarove, tirave. Ihuva Mosira maara uva qaqira kero qaraaka uva tinavu tiva timianarove, tirave. Sitiveniva vi uvara vi uvara mintima keharo timanta irunarave, ti.
15 Minti ti vaumanta *kansoru*navu naavuqi vauka vaiha Sitivenira tavovaro vira virivano koqe viri *enseli* viri voqaantema kero vaura.

7

Sitiveniva nai auta ntuaina uvara tura
1 Vinavuka una uva minti tiha Sitiveni raqaa uva vate vauvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintivano Sitivenira irero tiharo, Ho vinavuka uvavano quqaa uvae vaivo? tuvaro
2 Sitiveniva tiharo, Ti qata vakaukavata, ti qokavaravata, ne iri vaiqe te tiare. Haaru Eparahaamiva tinavu kaivaqava viva kia Haraanini vu entara viva Mesopotemia vataini vauvaro Variqavano voqamakero takuqi vaiva Kotiva qovarama viro
3 Eparahaamira tiva amiro tiharo, Nena navunaakavata, nena maaqavata, qaqira maini kera te ai umiqaaina vataraqaa vuane, turave.
4 Minti tuvaro Eparahaamiva Karadia vataini vaura mini kero katu varero oru Haraanini vaurave. Ho vira qova qutu vuvaro Kotiva qaiqaa tuvaro Eparahaamiva maa vatara ne varianaini anurave.
5 Vi entara Kotiva kiama Eparahaamira maa vatara amurave. Eparahaamiva nai aiqu ntavato vatara kia voqavata amurave. Vi entara Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamira tiva amiro tiharo, Ho maa vatara te naantiara ai amirerave. Maa vatava ai vatama varianarove. Arevata nena kuvuaramateraukavata vika vatama varianarove, turave. Ho vi entara Kotiva aiqiqaa kauqu aqukero tu entara kia Eparahaamiva vainti vato entara
6 Kotiva maa uvara tiva amiro tiharo, Naantiara are kuvuarerauka ai naintivara vo vataini oru vaimanta vi vatanaaka ai naintivara qoraiqama nimitaqi vi vaimanta ai naintivara airi ihi 400 ihi vi vataraqaa variqi vivarave.
7 Ho vi entaraqaahai te ai naintivaraqaa raqikika vikaqaa uva vatehama vika ntaihararave. Te vika ntaihama kaarira viraqaahai ai naintivara vi vataraqaahai katu vare ani maa vataraqaa vaiha ti hutu tuaheraqi vivarave, turave.

8 Kotiva minti tivakero nai kauqu aiqiqaa aquko uvarara Eparahaamivavata vira naintivata iritaate tiro, Kotiva qorainti vainti vaata toqaaina okarara Eparahaamira amurave. Viraqaahairo Eparahaamiva nai vainti Aisaakira vatatovaro 8 enta aitarovaro vira vaata toqa amitorave. Aisaakiva Iekopira qova vauvaro Iekopiva tinavu kaivaqaukavara 12navu vika qova vaurave.

9 Ho tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vinavuka nai qata Iohepira toma amiteha vira qoraiqama kareka vira ravaaqavuke vo vatanaaka nimihama monu varomanta Iohepira ravaaqavu vare vuru Isipini korave. Mini vuru kovaro Iohepiva vo vatanaa vaiintiqaa quminaiqama kero vira paanaa kaiqa vare vauvaro Kotiva kia virara tauru korave. *(Okara 37:27-28)*

10 Kotiva kia Iohepirara tauru karaitiro, vira ruaruama amitero vira kahaqamaqiro vuvaro viva ho vaurave. Pero vaiintivano Isipi vataqaa raqikuva Iohepira aarovaro viva vira avuqaa oru vauvaro Kotiva vira avu aato kahaquvaro Pero vaiintivano virara koqe vaiintive, avu aato vataa vaiintive tivakero vira noraiqama kero tiharo, Te avuhainauka variarirara are ti naantiaraihainaava vaiharama ti naavuqaavata, ti vataqaavata raqikiane, turave.

11 Ho vi entara karara nararaiqu entava Isipinivata, Kenaaninivata, vaumanta vaiinti nahenti qoraiqamavi vaumanta tinavu kaivaqaukavara vikavata kia ho kara norave.

12 Mintuvaro Iekopiva iruvaro *raisi* voqaa karavano Isipini vauvaro viva nai maaqu tinavu kaivaqaukavaranavu mini nititomanta karara vurave.

13 Vinavuka mini taara tataa vu entaraqaa Iohepiva vutukero vika tiva nimiro tiharo, Te ni qatavanoma vauro, tuvaro Pero vaiintivano Iohepira navunaakara iriro vika quahama nimite vauvaro

14 Iohepiva uva vara kero nai qorara tiharo, Arevata, nena nahenti vaintairavata, ekaama ntitera maini Isipini aniate, tumanta vaiinti nahenti 75navuvano Isipini vurave.

15 Iekopiva katu varero Isipini oru variqiro viro qutu vumanta tinavu kaivaqaukavaravata mini variqi vi vuru qutu vurave.

16 Vinavuka qutu vumanta vika vinavuka vaata vare Sekemi vata mini vuru Eparahaamiva monu aqukomanta Hamora vatanaaka vata amuraqi quntama torave.

17 Ho airi ihi aitarovaro Kotiva haaru nai aiqiqaa kauqu aqukeharo Eparahaamirara ai naintivara kahaqirerave tu entava aumanto vaumanta vaiinti nahenti katu vare Isipini vuka airiqama vuvaro

18 vaiinti vo, avuhainaa vaiintivano kia Iohepirara iru vaiintiva qovarama viro Isipiqaa raqiki vaurave.

19 Viva kia tinavu kaivaqaukavaraqaa avuqavuqama kero raqikiqiro viraitiro, viva tinavu kaivaqaukavara qoraiqama nimitaqiro viharo tiharo, Ne vainti vatate vaintika qaqira aqu kaimanta vika qutu vuate, turave.

20 Isipiqaa raqikuva Pero vaiintivano minti tuvaro tinavu kaivaqava vovano vi entara Mosira vatatovaro viva voqaraa vaintiru vauvaro vira nova kia vira qaqira karaitiro, taaramo toranavuara naavuqi vira kukeqa tero viraqaata raqikiqiro viro,

21 viraqaahairo vira vita varero namari auvahini vuru kukeqa tovaro mini vauvaro Pero vaiinti vira raavuravano vira rantakero, Te vira virirerave, tivakero nai vaintiqaa raqikuntema kero viraqaavata raqikiqiro vurave.

22 Viraqaa raqikiqiro vuvaro Mosira ekaa Isipi vatanaa okarave kaiqave umiqovaro Mosira kaiqavanovata, viva tu uvavavata anomakero koqema kero vaurave.

23 Ho Mosiva tinavu kaivaqava 40 ihi varakero viva tiharo, Kaiqe tenta navunaaka Isareri vatanaaka oru tavaare, tivakero

24 oru tavovaro Isipi vaiinti vovano Mosira navunaara vo qoraiqama amite vauvaro
Mosiva nai navunaara vira kaara Isipi vaiinti vira arukero viraqaa muntu korave.
Mosiva nai irikero tiharo,
25 Ti navunaaka tiriara mintima tivarave. Tinavu kahaqiarire tiro, Kotiva vira
atitaivaro anivave. Vika tiriara vi vaiintiva qora kaiqaqaahairo tinavu kuvantu tim-
itaariravave tivarave, tiro. Mosiva vika minti tivarave tumantavata, vira navunaaka
kia virara minti turave.
26 Mintuvaro vira qararaa Mosiva tavomanta vira navunaaka, Isareri vaiintitanta-
vano raqi vauvaro Mosiva oru vitantara tiharo, Eqaate. Netanta iriate. Netanta vohaa
vaintitantave. Netanta vohaa okaravanove. Nantihae netanta raqi variavo? tuvaro
27 vaiinti vovano nai kena vaiinti ari vauva Mosira ventakero tiharo, Tavave ai vara
noraiqama kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao?
28 Are enta Isipi vaiinti vo arukaanantema kera, tivata harukarevae auti variarao?
tiro.
29 Tuvaro Mosiva vi uvara iriro qetakero ruqemakero Isipihairo kantama viro oru vo
vataini Midianini vaurave. Mini vaiharo viva qorainti vainti taaraqanta vatatorave.

30 Mini variqiro vuvaro 40 ihi aitarovaro Mosiva qumina vataini Sainai Aiqina
tataaqa niharo tavovaro katari vo iha ite vauvaro viraqihairo *enseli*vano qovarama
vurave.
31 Qovarama vuvaro Mosiva virara ravuku viro vainto oru katari iha ite vaura
tavaare tivakero iruvaro Noravano uva vira tiva amiro tiharo,
32 *Te Variqavanove. Te ni kaivaqaukavara Eparahaamirave, Aisaakirave, Iekopirave,
vikaqaa raqiki vauraukave*, tuvaro Mosiva voqamakero aatu itovaro vira aiqu kauqu
ntiri ntiri uvaro vi haikara tavaarorave tuvaro
33 Noravano vira tiva amiro tiharo, *Are himpira variana vatara vira ti turuaravano
vairara tira, nena aiquqaa nonku tenara qaqini varakera variane.*
34 *Te tavauramanta Isipi vatanaaka ti vaiinti nahenti qoraiqama nimite variavo. Ti
vaiinti nahenti ke ke tiara irihama te vika kahaqirera tuvuro. Ho aniraqe te ai Isipi
vataini atitaare*, turave.

35 Ho tota Isareri vatanaaka vika vira qoririmake tiha, Tavave ai vara noraiqama
kero tinavuqaa raqikiane tivarae aniarao tu vaiintira, Mosira, Kotiva vi vaiintira
noraiqama kero tinavu kaivaqaukavara kahaqiharo vikaqaata raqikiarire tiro, vira
atitorave. *Enseli*vano iha ito katariraqi vaiharo Mosira Kotira uva tiva amuvaro
36 Mosiva vuva oru nora kaiqa varaqiro viharo tinavu kaivaqaukavara Isipihairo
ntita varero Naare Namari taqa varero nora kaiqa varaqiro viro oru qumina vataini 40
ihinavu niharo nora kaiqa varaqiro vurave. Mintima kero viva tinavu kaivaqaukavara
Isipihairo ntita viri maini korave.

37 Ho vi vaiintiva Mosiva Isareri vatanaaka vika tiva nimiro tiharo, Kotiva ti
tititaainantema kero, vaiinti vo atitairaro vi vaiintiva Kotira uva tianarove. Vi
vaiintiva niqihairo qovarama vuanarove, turave.
38 Tinavu kaivaqaukavara kia vaiintivanovata vau vatara qumina vataini variqi
vuvaro Mosiva vika hampata vaurave. Viva tinavu kaivaqaukavara hampata vauvaro
*enseli*vano Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosira tiva amuvaro viva Kotira uva qaqi variqi
vi vai uvara varero muntu vi uvara tinavu kaivaqaukavara tiva nimurave.

39 Viva Kotira uva varero muntu tinavu kaivaqaukavara tiva nimumanta vika kia vi
uvara irirerave tiha Mosira uva qoririmake qaiqaa Isipiniara vuataa umanta vaurave.
40 Ho ⌞Kotiva vira aarovaro Mosiva Sainai Aiqinaqaa vaarirero vaumanta vika
Eronirara tiha, Are variqa vonavu autu timitairamanta vinavuka tinavu tivuni viha
tinavuqaa raqikiate. Mosiva tinavu Isipihairo vita varero aniva viva nai tainie vivo?
turave.

41 Minti tivake vika purumakau naati maraqurahaa autuke vi haikarara variqave
tivake vi haikara quahama amitareka *ofaa* iha quara amite nái kauquqohai aututo
haikara, vi haikara autu tuaherakeha ovata norave.
42 Mintuvaro Kotiva vika tavero tauvaqa utu nimitero tiharo, Ho ne nenta qora
kaiqaqai varaqi vuate, tumanta vika qumina naaruvaihainaa haika opu makau vi
haikara vi haikarara variqavanove tivakeha quahama nimite vaurave. Paropeti
vukuqi Kotiva mintima turave:
Isareri vatanaa vaiinti nahentivauvo, ne 40 ihinavu qumina vataini niha ne kia
tiriara iriha sipisipive, purumakauve, aruke iha quara timitoravauve.
43 Aqao, ne nenta vo haika vo haika aututo haikarara iriha, quara arukeha iha
quara nimite vaurave.
Ne qumina vataini niha, una variqa vo, vira autu Molekira, vira seri naavu aqu
vareha ni vaurave.
Opu makau vo, vira autu Refanira, ne viraravata tinavu variqave tiha, vira
maraqurahaa autuke vira vareha ni vaurave.
Ho vira kaara te ni niaraini vo vataini, Babironi vatuka vira tauvaqaini vai
vataraqaa ni nititaarira mini vuaterave, turave. *(Amos 5:25-27)*
Kotiva minti turave.
44 Ho tinavu kaivaqaukavara qumina vataini kia vaiintivanovata vau vataraqaa
variqi viha, Kotira Naavu, *seri* naavuqai vareha vurave. Vi naavurara Kotiva Mosirara
maanti maantima kera aututaane tuvaro aututorave.
45 Vira naantiara tinavu kaivaqaukavara vi naavura nái qokavaraqaahai vare, oru
tuataqi viha Iosuaara vataake oru vi vauvaro Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka qaqini
vara komanta tinavu kaivaqaukavara vika naatarake vika vata maatavata varorave.
Ho vi *seri* naavuva Kotira Naavuvano vi vataraqaa variqiro vuvaro tinavu kaivaqava
Devitivavata vau entava anirorave.
46 Vira entavano anirovaro Kotiva Devitirara quaheharo vauvaro Devitiva Kotirara
tiharo, Are tinavu kaivaqara Iekopiraqaa raqiki variaravave. Hoe te ai naavu kaqa
amitararave? tuvaro Kotiva aqao tiro, Ai maaquvano naavu vira kaqa timitaarire,
tuvaro
47 vira maaqu Soromonuva Kotira Naavu vira kaqa amitorave.
48 Ho iriate. Kotiva viva mpeqavano naaruvaini vaiva viva kiama qaqi vaiintivano
kaqataa naavuraqi vairavauve. Kotiva nai paropeti vaiinti vo tiva amiro tiharo,
49 Naaruvavano vaireva, te oquvi vaiha ekaa haikaqaa raqikiaina taintavama
vaivo. Vatavano vaireva, te aiqu viavi vataariravama vaivo. Ne nana naavue ti kaqa
timitevarave? Kiama te variaina naavura ne ho kaqa tevarave. Kia te ho qumina
naavuqi vairarave.
50 Quqaama te tenta kauquqohai ekaa haika autuke vataunarave, turave.
(Aisaiaa 66:1-2)
Kotiva minti turave, tiro.
51 ⌞Sitiveniva minti tivakero viva vikara tiharo,⌟ Ne Kotira uva kia iriataa imanta
kia iri variarave. Ni avu aato muntukavano una variqaraqai vaivo. Ni muntukavano
kiama Kotirara vaivo. Ne nenta kaivaqaukavara aanare, Kotira Maraqurara kia
antuqa arimanta variavo.
52 Ni kaivaqaukavara Kotira uva ti vau vaiintika ekaa vika qoraiqama nimitorave.
Kia vika voqavata vehakuma nimitaraiti, ekaa qoraiqama nimitorave. Kotira uva ti
vau vaiintika haaru qumina vaka Kotira uva tiha mintima tiva torave, Kotira kaiqa
vaiintivano avuqavu ni vairava vataini tuvuanarove, tumanta ni kaivaqaukavara
minti tu vaintika aru kontemake, nevata avuqavu ni vai vaiintiva vataini tuvimanta
ne viravata qoraiqama amite vira aruke iavo.
53 *Enseli*navu Kotira uva maara ni tiva nimiamanta ne Kotira uva maara iriataara
vaimanta ne kia vika uvavata iriavo, tiro.

Oriqohai Sitivenira arukora

54 Sitiveniva minti tumanta *kansoru* vaiintinavu vira uva iruvaro vika voqamakero
arara itomanta vika nái aarai *tentiri tiha/teti aneha*, mauru nkaqeha vauvaro
55 Kotira Maraquravano Sitivenira viraqaa raqikiharo vira kempukaiqama kovaro
Sitiveniva naaruvaini aitutiharo tavovaro Kotiva u haikava iteharo takuqi vauvaro
Ihuva Kotira kauqu tanaraini himpitero vauvaro
56 viva tiharo, Ho tavaate, naaruvavano qantua viro vaimanta te tave vauraro Ihuva
Vataini Vatatai Vaintiva, viva Kotira kauqu tanaraini kempukavano himpitero vaivo,
tiro.
57 Sitiveniva minti tumanta vika tiha, Tenavu viva Kotirara qora uva tinara
iriarorave tiha, nái kauquqohai aato tintate aakara ntavaqi viha, kante oru
58 Sitivenira rarau vare nora vatuka aaqaini muntu ke, oriqohai vira ruqutu aavata
kora.
Sitiveniraqaa vaaka una uva tuka ori aqire iha, vika nái vukai tavuna qaqini varake
vuru
59 qaraaka vaiinti vo, vira autu Sorura aiqutaraini vatate, oru Sitiveniraqaa ori
aqireka vuvaro Sitiveniva aakara nteharo tiharo, Ho Noravauvo, Ihuo, ti maraqura
vitaane, tivakero
60 viva tori kauru araviro noraiqaakero naveraitiro tiharo, Noravauvo, kia vika qora
kaiqa kaara vikaqaa uva vataane, tiro. Minti tivakero viva qutu vura.

8

1 Ho Sitivenira ruquti vauvaro Soruva vata vaiharo vira huviqorama arukevarave
tura.

Soruva Ihura vainti aru taiqa kareva auti vaura

Ho vika Sitivenira aruke vi entaraqaahai vika Ihura vaintinavu voqamake qo-
raiqama nimitaqi viha Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka raumpirima komanta
vika qetake Iutia vataini vo vatuka vo vatukaini vi, Sameriainivata oru vumanta Ihuva
noraiqamako vaiintinavukaqai Ieruharemini vaura.
2 Vaiinti vonavu Kotira uvara noraiqaake iri vauka Sitivenira vaata vare noraiqaake
iqi rataqi viha vira muntu quntama tora.
3 Vira quntama tovaro Soruva Ihura kaiqave, uvave, taiqa kareva autiharo viva oru
vo naavu vo naavuqihairo Ihura vaiinti nahentive, vaintive, rarau varero karapuhiqi
ntita vuru ke vaura.

Sameriaini Ihura uva vuru tiva nimura

4 Soruva mintiaqiro vumanta Ihura vaintinavu raumpirima koka vika Ieruharemi-
hai vo vatuka vo vatuka nihama Ihura vakaaka tiva nimi vauvaro
5 Piripivavata vevara Sameriaini otu vo vatukaqi vaiharo vi vatanaaka tiva nimiro
tiharo, Ihuva viva *Mesaiaa*vano vaivo. Viva Kotiva atitai vaiintivave,
6 tumanta vaiinti nahenti iruvaro viva koqe uva tiva keharo nora kaiqavata vare
vaumantara ti, vika tiremake vaiha koqemake vira uva iri vaura.
7 Vika vira uva iri vaumanta vaananavuvano noraiqaake uva tivakeha vo vaiinti vo
vaiintiqihai qaqini aitarovaro Piripiva airi aihavuka, vika vaata kia ho qakukave, aiqu
qoraiqama vukave, vikavata koqema nimite vaura.
8 Mintiaqiro vumanta vi vatukaihainaaka voqamake quaheha vaura.
9 Vi vatukaihainaa vaiinti vovano vira autu Saimoniva vaura. Vi vaiintiva *vure/
quaha* kaiqa varaqiro vumanta Sameria vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i
vauvaro viva tiharo, Te nora vaiintivanove,
10 tumanta vi vatanaaka nora vaiintivata, inaara vaiintivata, vira uvara noraiqa-
make iriqi viha, vi vaiintirara viva variqavano kempuka kaiqa varaivave tuvaro

11 vi vaiintiva airi enta *vure/quaha* kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vumanta vi
vatanaaka vira kaiqara kauqu runkinkiri i vaura.
12 Minti vauvaro Piripiva anirero koqe vakaaka Kotiva raqikiainararave, Ihurara
viva *Mesaiaa*vano vairarave, vika tiva nimumanta vika vi uvarara quqaave tivake
vaiintivata nahentivata vika namari varora.
13 Saimoniva vivavata vi uvarara quqaave tivakero vivavata namari varero, viraqaa-
hairo viva Piripikantiro variqiro viharo Piripiva nora kaiqa varorara viva nai kauqu
runkinkiri i vaura.
14 Ho Ihuva noraiqamako vaiintinavuka Ieruharemini vaiha irumanta Sameria
vatanaaka Kotira uvara quaheha variavo tumanta vinavuka Pitaaka Ionika nititō-
manta
15 vitanta otunte vi vatanaaka hampata vaiha vi vatanaakara Kotira Maraqura
varaate ti, Kotira aarora.
16 Vi entara vi vatanaaka tenavu Ihura vainti vairerave tuka namariqai vareha kia
Kotira Maraquravata varora.
17 Mintumanta Pitaaka Ionika Kotira aareha nai kauqu vikaqaa vatomanta vika
Kotira Maraqura varora.
18 Mintuvaro Saimoniva tavomanta Ihuva noraiqamako vaiintitanta nái kauqu
vaiintiqaa vatomanta vi vaiintika Kotira Maraqura varovaro Saimonivavata tave
vauvaro vira muntukavano ntuvaro viva monu varero vitanta nimireva autiharo
19 tiharo, Monu maa vareha tivata noraiqama kaiqe tevata tenta kauqu vaiintiqaa
vataari vika Kotira Maraqura varaate, tiro.
20 Viva minti tuvaro Pitaava vira tiva amiro tiharo, Ai uvavano qora uvama vaivo.
Nena monu hampata qumina taiqa vuane. Kotira Maraqura kiama monu aqukehara
varenarave. Kotiva nai Maraqura vaiinti nahenti qaqi aaqaama nimi vaivo.
21 Kotiva tavaivaro ai avu aato muntukavano qora avu aato muntukama vaivo.
Mintima vaivarara tira, are kia ho tenavu varaaina kaiqara varenarave.
22 Ho nena qora kaiqa varenara qaqira kaane. Vira qaqira kera Kotira aarairaro
Kotiva hove tirera, are qora kaiqa varena uvava taiqa vuanarove.
23 Te tavaurara are voqamakera muntuka nti variara vaiintivave. Qora kaiqavano
ai ravaaqavu kaivara are qora kaiqa vare variarao, tiro.
24 Pitaava minti tuvaro Saimoniva Pitaaka Ionikara tiharo, Oho, netanta tiriarao
tihama, Kotira aaraivaro netanta ti uvava kia vivaura variarire, tiro. Saimoniva
vitantara minti tura.
25 Pitaaka Ionika vaiinti nahenti Ihura uvave Ihura okararave tiva nimi ke viraqaa-
hai vitanta tuvurante verara Ieruharemini vura. Vitanta mini viha Sameriainivata
vatuka vatuka niha Ihura vakaaka koqe vakaaka tiva nimiqi vura.

Piripiva muntu Itiopia vaiinti tiva amu uvara

26 Ho Piripiva Sameriaini vauvaro Noravano atito *ensel*iva Piripira tiva amiro tiharo,
Are himpira vevara Ieruharemihaira Kesaini vi vai aararaqaa otu vuane, tura. Vi
aarava vaireva kia airi vaiintivano vi ani vau aarava vaura.
27-28 *Ensel*ivano minti tuvaro Piripiva himpiro viro oturero tavovaro Itiopia vatanaa
vaiinti vovano aara viraqaa vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo viva nai
avuhainaa nahentiara vira autu Kandesira vira kaiqa varaqiro viharo monuqaave
takisi kaiqaqaave raqiki vauva, viva oru Ieruharemini Kotira autu tuahera kero,
viraqaahairo ururantero vevara nai maaqaini vireva aaraini vura.

Viva aaraini viharo iqoka kaariqi oquvi vaiharo Aisaiaava paropeti vaiintivano qara
ntuvato uvara kaara ruvaqiro vi vaura.
29 Vi vukuraqi kaara ruvaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano Piripira tiva amiro
tiharo, Oru iqoka kaari vitakaane, tuvaro

30 Piripiva kantero oru iruvaro vi vaiintiva Aisaiaava paropetivano qara ntuva toraqi
kaara ri vauvaro Piripiva vira irero tiharo, Are kaara rihara vi uvara okara hoe iriarao?
tiro.
31 Minti tuvaro viva tiharo, Kia vovano ti kahaqiraqe te nantiakee maa uvara okara
ho iriraraave? Are maaqi vaarirera tintira oquvi vaihara ti kahaqiane, tiro.
32 Ho vi vaiintiva Aisaiaara vukuqihairo maa uvara kaara ruvaqiro vi vaura:
Sipisipi arukareva i vaivaro sipisipivano kia uva tintema kero, vivavata kia uva
tivo. Sipisipi naati kauki toqake vaivaro sipisipi naativano kia uva tintema kero,
vivavata ⌞nai navutaaka nivuqaa vaiharo⌟ kia uva tivo.
33 Vira qoraiqama amitehama kia vira uvavata uteta amitaavo. Vira arukaavaro
taiqa virara ti, viva kuvuara irauka kia ho vaivaro kia vovano virara tiva nimiari-
ravavata varianarove, tura. *(Aisaiaa
53:7-8)*
34 Ho vi vaiintiva vi uvara kaara ruva kero Piripira irero tiharo, Maa uvara ta
vaiintirarae turave? Paropeti vaiinti Aisaiaava nariarae turave? Vorarae turave? tiro.
35 Tuvaro Piripiva tiva amiro tiharo, Vi uvara Ihurara tiva tairave, tivakero
viraqaahairo viva Ihura okara koqe uva vira tiva amiqiro vura.
36 Aaraini tiva amiqiro viharo varuva namari vaunaini orurovaro Itiopia vaiinti viva
tiharo, Ho tavaane. Namari maa virama vaivo. Are hove tirera, te namari varaare, tiro.
37 [Minti tuvaro Piripiva vira tiva amiro tiharo, Are nena avu aato muntukaqihaira
quqaave tirera, homa namari varenarave, tuvaro viva tiharo, Ho te quqaama Ihurara
viva Kotira Maaquve turo, tiro.]
38 Minti tivakero nai kaiqa vaiintiara tiharo, iqoka kaari ravaaqavu tairaro maaqaa
variarire, tivakero vitanta Piripika namariqi otuntetanta uvaro Piripiva namari vira
amura.
39 Vira amiro, vitanta namariqihai qaqini vaarirovaro viraqaahairo Kotira
Maraquravano Piripira vita varero vuvaro Itiopia vaiintivano kia vira qaiqaavata
tavaraitiro, viraqaahairo viva quahaqiro vurama.
40 Viva vuvaro Kotira Maraquravano Piripira vita varero vuru vatuka vo, Asadotini
kovaro Piripiva vi vatukara kankoma kero tavora. Viraqaahairo viva vatuka vatuka
variqiro viharo Ihura uva tiva nimiqiro viharo vatuka vo Sisariainivata orurora.

9

Soruva Ihura vaintiqamavura
(22:4-16; 26:9-18)

1 Ho Soruva Ieruharemini vaiharo Ihura vaintiqama vukara antua uva tiharo vika
aru kaaina uvaravata tivaqiro viharo iri tavokiaro oru Kotira Naavuqi Kotira kaiqa
vara amite vau vaiintika vika qiata vaiintiara tiharo,
2 Qara vo ti timiraqe te Damasikusi nora vatukaini muntu qara vira maara naavuqaa
raqikika nimiari vika tavaimanta Ihura vainti Ihura Aaraqaa nika vaivera, te vika
vaiintive, nahentive, rumpa vare Ieruharemini vuru karapuhiqama kaare, tiro.
3 Minti tivakero Soruva qara varero Damasikusini viro.
Ho aaraini Damasikusi aumanto vuvaro vaaka naaruvaihairo ovavano aaquakaa
voqaara Soruva vi vaunaini utu kora.
4 Utu kovaro Soruva vatakanta hiqiriro iruvaro uva vovano vira aarero tiharo,
Soruo, Soruo, nana kaarae are ti qoraiqama timite variarao? tiro.
5 Minti tuvaro Soruva irero, Noravauvo, are tavave? tuvaro uvavano mintima tiro:
Te Ihukave. Te are qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro.
6 Minti tivakero tiharo, Ho himpira vatukaini viraro vovano are minti minti inarara
ai tiva amiarire, tiro.

7 Uvavano minti tumanta Sorura vataake anuka uva *nontantaqai/otataqai* iri kia
vaiinti virivata tavaraiti, vika qaqi minto vaiha qeteha kia uvavata ho tura.
8 Vika kia ho uvavata tuvaro Soruva vataihairo himpiro tavarare tuvaro vira avu
qimpa vuvaro kia ho tavero. Kia ho tavomanta vira vataake anuka vira kauqu utu
vare Damasikusini muntu kora.
9 Vira muntu kovaro Soruva mini taaramo enta avu qimpa vuva vaiharo viva
namarivata karavata kia nora.
10 Soruva mintimakero vauvaro Ihura vainti vovano Damasikusini vaura. Vi
vaiintira autu Ananaiaasiva, viva vaiharo taira tave vauvaro Noravano vira aarovaro
viva tiharo, Noravauvo, te mainima vauro, tuvaro
11 Noravano Ananaiaasira tiva amiro tiharo, Vatukaini aara vo, vira autu Avuqavu
Aarave tianaini orurera Iutaasira naavu qentiana vaiinti vo Sorurara irehara tavaane.
Vi vaiintiva Tasusihainaavave.
12 Soruva ti haareharo taira taveharo vaiinti vo vira autu Ananaiaasiva anirero
virara ho tavaarire tiro, nai kauqu viraqaata vataivaro viva ho tavaivo. Mintimama
Soruva taira tave vaivo, tiro.
13 Noravano minti tuvaro Ananaiaasiva taira qaqi tavamaqiro viharo tiharo, Aqao,
airi vaiintima vi vaiintira okara ti tiva timiamanta irunarave. Vi vaiintiva Ieruharem-
ini vaiharo ai vainti avuqavu ni variaka airitahaa qoraiqama nimite vairave.
14 Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu Sorura qara amiavaro viva
vi qarara varero maini Damasikusini ai autu re varia vaiinti nahentika rumpa kareva
autiharo anivo, tiro.
15 Ananaiaasiva minti tuvaro Noravano vira mintima tiva amiro tiharo, Ho kia
qetehara mini vuane. Vi vaiintiva ti kaiqa vaiintivano variarire ti, te vira kaama
taunarave. Viva ti kaiqa vaiinti vaiharo viva vo vatanaa vo vatanaa avuhainaa
vaiintive, nora vaiintive, kia Iutaa vatanaakave, Iutaa vaiinti Isareri vatanaakave, viva
vika vika ti hutuara tiva nimianarove.
16 Naantiara Soruva tiriarao tiro, ti kaiqa varaqiro viharo, vira kaara aihavina
haikarave, maara raaina haikarave, vo haika vo haika varaanarove. Ho vi okarara
tenta vira tiva amirerave, tiro.
17 Kotiva tairakaa minti tuvaro Ananaiaasiva orurero Soruva vau naavuraqi
oriqetero nai kauqu viraqaa vateharo vira tiva amiro tiharo, Ti qatao, Soruo, are
aaraini aniharama tavaarava Noravano Ihuva vivama ti tititaivo. Are qaiqaa ho
tavairaro Kotira Maraquravanovata ai avutaqi mpeqaiqiharo variarire tiro, viva ti
tititaimanta anuro, tiro.
18 Minti tuvaro vaakama Sorura avuqihairo havuka parepaaqa voqaara ravaqaaviro
hiqiruvaro viva ho taveharo himpiro. Soruva himpuvaro Ananaiaasiva viraqaahairo
namarivata aqu amitora.
19 Sorura namari aqu amitovaro viraqaahairo karavata ho nero. Kara namakero
viva qaiqaa kempukaiqama viro ho vaura.

Soruva Damasikusiqi vaiharo Kotira uva tiva nimura

Mintuvaro Soruva Damasikusiqi vo entanavu Ihura vaintinavu hampata vaura.
20 Mini vaiharo viva vaaka vo maara naavu vo maara naavuqi oriqetero Ihurara vika
tiva nimiro tiharo, Quqaama Ihuva Kotira Maaquvano vaivo, tiro.
21 Minti tumanta vika vira uva iri vauka ravukuvi nai ire nai ireha tiha, Quqaae vi
vaiintiva Ieruharemini vaiharo Ihura vainti qoraiqama nimite vaivave? Quqaae viva
Ihura vainti rumpa varero Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika noranavu vuru
nimireva auti vaiharo maini anirero vaivo? ti.
22 Minti ti vauvaro Soruva ti vau uvava voqamakero kempukaiqamaqiro vuvaro
Soruva tiharo, Ihuva vivama *Mesaiaa*vanove, tivakero vo uva vo uvaqihairo Ihuva
*Mesaiaa*vano variaina okarara vika numiqomanta, Iutaa vaiintinavu Damasikusini

vauka vika vira uva aatara karare ti, tavovaro Sorura uvavanoqai vika uva tura aatara kora.
23-24 Minti vauvaro vo entanavu aitaromanta Iutaa vaiintinavu ruvaaqumavi vaiha Sorura aruke aarara rante vaiha, entaqivata, kuariqaavata, vaantaavura qentiqaa maimaraara raqiki vaura.
Minti vauvaro Soruva vika nái vira aru kareka auti vau uvara irumanta
25 vira avataqi nuka vira kahaqihama rutantuto utaraqi vira ntuvake, vaantaavura avutaqihai vaati aaqaini ke tuta tutamaqi tuvi muntu kovaro vurama.

Soruva Ieruharemini vura

26 Soruva Ieruharemini oru viro Ihura vainti vonavu hampata avituma virare tumanta vika aqao ti, Are kia Ihura vainti variarao, tivake Sorura aatu qetehaqai vaura.
27 Vira aatu qeteha vauvaro Banabaasiva vira kahaqireva anirero Sorura vita varero vuru Ihuva noraiqamako vaiintinavuka vaunaini kero Banabaasiva Sorura okarara vika tiva nimiharo viva Soruva aaraini viharo Ihura tavo uvaravata vika tiva nimiro, Ihuva Sorura uva tiva amuraravata tiva nimiro, viva Soruva Damasikusini vaiharo Ihura autu reharo kempukaiqama keharo Ihurara vi vatanaaka tiva nimuraravata tiva nimiro. Banabaasiva Sorura okarara mintimakero vika tiva nimumanta vika viraqaahai hove tura.
28 Vika hove tuvaro Soruva vika hampata variqiro viharo Ieruhareminivata niharo kia qetaraitiro, Nora Vaiinti autu ravakeharo vira uva vi vatanaakavata tiva nimi vaura.
29 Mintiaqi viharo viva oru Iutaa vaiintinavu Girikihai anuka hampata tirori vaumanta vika vira aruke uvara nai tiva ami nai tiva amiha vaura.
30 Mintumanta Ihura vaintinavu Sorura qata vakaukavara vi uvara iri, vika Sorura vita vare muntu Sisariaini ke, vira atitovaro viva nai maaqa Tasusini vura.
31 Soruva mini otu vaumanta Ihura vaintinavu Iutiaini vaukave, Karirini vaukave, Sameriaini vaukave, vika ho maateraiqiha vauvaro vi entara kia vovanovata vika qoraiqama nimite vaumanta vika Ihura kaiqa kempukaiqamake varaqi viha vika Kotirara noraiqaake iriqi vuvaro Kotira Maraquravano vika kahaqi vaumanta Ihura vaiinti nahenti airiqamavi vaura.

Pitaava vo vatuka vo vatuka vura

32 Ho Pitaava Ihura vainti kahaqireva vo vatuka vo vatuka viro. Mini niharoma viva Ihura vainti vonavu vatuka vo, Lidaini vauka otu tavareva vura.
33 Pitaava mini oturero tavovaro vaiinti vovano vira autu Ainiaasiva vaura. Vi vaiintira vaatavano kia ho qakuvaro viva 8 ihinavuara taintaqaaqai vaiteharo vauvaro Pitaava oturero virara tiharo,
34 Ainiaasio, Ihu Karaitiva homa ai koqema kaanarove. Are himpira nena tainta avuqavu iane, tuvaro vi vaiintiva vaakama himpiro.
35 Vaaka himpumanta Lidaihainaakavata, Seronihainaakavata, tavovaro vi vaiintiva qaqi himpiro vaumanta viraqaahai vikavata Ihura vainti vaireka Kotira aarora.
36 Vo vatuka Jopaini Ihura vaintiqihairo nahenti vovano vira autu Tabitaava vaura. Vira autu Giriki uvaqihai tireka Dokaasirave tura. Dokaasiva koqe nahentivano vaiharo vehi vaiinti vo vaiinti vo vaiinti kahaqireva kaiqa vara nimite vau nahentivama vaura.
37 Ho vi entara vi nahentiva rovara vareharo vuru qutu vuvaro vira navunaaka vira vaata hiqamake vo *rumu* verantoqi vuru vatora.
38 Jopaini vauka iruvaro Pitaava aumanto Lidaini vaumanta vika vaiinti taaraqanta mini nititehama tiha, Netanta Pitaarara mintima tiate: Kantera maini tenavu iainanaini aniane, tiate, tumanta vitanta vuru Pitaara tiva amuvaro
39 Pitaava himpiro vitanta vataakero aniro.

Pitaava aniromanta vika vira vita vare verara nahenti vatoraqi oriqetovaro Pitaava tavomanta airi nahenti tentoqa vauka viraqi vaiha Pitaava vaunaini oru iqi ratehama Dokaasiva qaqi vau entara vika autu nimito utavaaqara vukai utavaaqave, vo utavaaqave, Pitaara umiqe vaura.

40 Pitaara umiqovaro Pitaava ekaa viraqi vauka vahaaqaini nititama veva kero viva viraqi vaiharo tori kauru araviro Kotira aarora. Kotira aaramakero viva tuqantaa viro qutu vurara tiharo, Tabitaao, himpuane, tuvaro vi nahentiva qutu vunaihairo avu rampaikero Pitaara tavero ho viraqaahairo qaiqaa qaqi himpiro vaaviarama vuvaro

41 Pitaava nai kauqu tutukero vira kahaquvaro viva ho himpiro. Ho himpuvaro Pitaava Ihura vaintinavuvata, tentoqa nahentinavuvata, naarama kero qutuvu nahentira numiqomanta vika tavovaro vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vaura.

42 Vi nahentiva qaiqaa qaqi himpiro vau uvava vi anumanta Jopaihainaaka vi uvara iri, viraqaahai airi vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihurara quqaave tura.

43 Ho Pitaava Jopaini airi enta vaiharo Saimonira naavuqi vaura. Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa varo vaiintiva vaura.

10

Pitaaka Koniriasikara tura

1 Sisariaini vaiinti vovano vaura. Vira autu Koniriasiva ⌞viva kia Iutaa vaiinti vairaitiro,⌟ viva Romeni vaiintivano vaiharo 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaumanta vi vaiintinavuka Itari vataihai anumantara ti, vikara Itarihainaaka iqoka vaiintive tura.

2 Koniriasiva Kotira aare vau vaiintiva vaiharo nai naata vaintairavata Kotira autu tuahereha vaura. Viva Iutaa vaiinti nahentinavu vehi vauka parumakeharo nimiqiro viharo Kotira enena aaramaqiro vi vaura.

3 Ho vo enta eronaini kuari avuvano 3 *kiroki* quvaro Koniriasiva qaqi vaiharo taira voqaara tavero. Taveharoma viva kankoma kero tavovaro Kotiva atito *enseli*va oriqetero virara tiharo, Koniriasio, tiro. Tuvaro viva *enseli* aatu qeteharo

4 vira taveharo tiharo, Noravauvo, nanave? tuvaro *enseli* viva tiharo, Are Kotira aaraana uvarave, are vehi vaiinti nahenti kahaqi varianarave, Kotiva mintianarara ariara iriharo quaheharoma vaivo.

5 Ho vaiintinavu nititaira vika Jopaqihai vaiinti vo, vira autu Saimoni Pitaara oru vitake aniate.

6 Pitaava vaiinti vontiro vaivo. Vi vaiintiva Saimoniva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva, viva nai naavuqi vetara nora varuva auvahini vaivo, tiro.

7 Minti tivakero *enseli*vano vuvaro Koniriasiva viva tuntema kero, nai naavuqi kaiqa varo vaiintitanta naarama kero iqoka vaiinti vo, viva Kotira aare vau vaiintira nai kahaqi vau vaiintira viravata aarama kora.

8 Koniriasiva vi vaiintinavuka naarama kero vaaka taira voqaara tavorara vinavuka tiva nimiro ho vinavuka Jopaini nititora.

9 Nititomanta vinavuka vivi, vira qararaa aarana vi vauvaro Jopa vatukavano aumanto vauvaro Pitaava Jopaini vaiharo kuari avu qiataqaa uri vuvaro viva Kotira aarareva naavu qiata tanuqira vaarirero vaura.

10 Mini vaiharo karara antuqa aruvaro viva kara qera iainara veka vaiharo Pitaavavata qaqi vaiharo taira voqaara tavero.

11 Pitaava taira voqaara tavovaro naaruvavano qantua vuvaro viraqihairo tavunauta, taari voqaara hini viti hini viti tota varero tuvuqata tuvuqata tiro tuvurora.

12 Tavuna virauta tuta tutamaqiro tuvuvaro Pitaava tavovaro tavuna vi kanta vo aantau vo aantau vahi vaura. Quarave, memaruve, uvirive, vi haikava vi haikava tavuna vi kanta vauvaro

13 uvavano Pitaarara tiharo, Ho himpira vi haikara vi haikara arukera naane, tiro.

14 Minti tuvaro Pitaava aqao tiro, Noravauvo, kiave. Te tentanavu maara okarara irihama vi haikarara qora haikave tivakeha kia nauna haikarave, tiro.
15 Minti tuvaro uvavano qaiqaa tiharo, Kotiva koqe haikave tina haikara, kia are virara qora haikave tiane, tiro.
16 Tuvaro Pitaava vohaa taira voqaara viraqai taaramo tataa tavovaro viraqaahairo tavunautavano tuvurantero naaruvaini vura.
17 Mini vuvaro Pitaava taira voqaara tavora vira okarara aato tara iharo vaumanta Koniriasiva nitito vaiintinavuka vi vatukara mini anire Saimonira naavu rantake oru vi naavura qentiana vaiha
18 aareha tiha, Saimoniva vira autu vo Pitaarave tiava, maa naavuraqie vaivo? ti.
19 Ho minti tuvaro Pitaava naavu qiataqaa vaiharo viva taira voqaara tavorara aato tara iharo vauvaro Kotira Maraquravano vira tiva amiro tiharo, Tavaane, vaiinti taaramonavu ai rantareka vetaihai aniavo.
20 Ho himpira otu vinavuka ntita kera kia qetaraitira, vinavuka hampata qaqi vuane. Tema vinavuka vetaihai maini nititauramanta ai vitareka aniavo, tiro.
21 Minti tuvaro Pitaava vi vaiintinavuka ani vaunaini oturero tiharo, Nenavu rante varia vaiintika te maa vikave. Nenavu nanarae maini aniavo? tiro.
22 Tumanta vinavuka tiha, Vetaini vaiinti vo Koniriasiva, viva 100 iqoka vaiintiqaa raqiki vaivave. Viva avuqavu ni vai vaiintiva Kotira autuqai tuahere vaivave. Mintimanta ekaa Iutaa vaiinti virara koqe vaiintive ti variarave. Ho vi vaiintiva tinavu maini tititaimanta anuro. Koniriasiva vaivaro Kotiva atitaiva *enseli*vano tuvurero vira tiva amiro tiharo, Are Pitaara aarairaro viva ai naavuqi ani vairara are vira uva iriane, tirave. ⌞Minti tivakero *enseli*vano vivaro Koniriasiva tinavu maini tititaimanta anuro⌟, ti.
23 Vinavuka minti tuvaro Pitaava tiharo, Ho maaqi ti hampata vaitaiqe huranavu vuare, tiro. Tivake vaite vira qararaa Pitaava himpiro vinavuka hampata vumanta Ihura vainti vonavu Jopaihainaakavata Pitaara vataake vura.
24 Pitaava vinavuka hampata oru viro aarana vaitero vira qararaa viva vetara Sisariaini orurero tavovaro Koniriasiva vira veka vaiharo nai navunaakavata nai tontinavuvata naaromanta vikavata Pitaara veka vaura.
25 Vika vira veka vauvaro Pitaava orurero naavuqi oriqetovaro Koniriasiva oru vira vitakero vira avuqaa hiqiri viro vataini vaiharo Pitaara autu tuahere vaura.
26 Viva Pitaara autu tuahere vauvaro Pitaava tiharo, Aqao, kia ti hutu tuaheraane, tivakero Koniriasira vara himpimakero vira tiva amiro tiharo, Himpira variane. Kia te variqavauve. Te qaqi vaiintima vauro, tiro.
27 Ho Pitaava Koniriasikantiro uva tivaqiro viharo naavuqi oriqetero tavomanta airi vaiinti nahenti naavu viraqi vauvaro
28 Pitaava vikara tiharo, Nenavu iriarave. Tenavu Iutaa vatanaaka vauraro tinavu uva maara okaravano qioqama taimanta kia tenavu vo vatanaaka hampata variqi vi vaunarave. Kia vika naavuqivata oriqete vaunarave. Tenavu tiha, Vika vaaqu okaravano tinavu ravaaqavu kairaqe tenavu kia koqemavi variarorave, tiha tenavu tentanavuqai variqi vi vaunarave. Ho tinavu Iutaa maara okaravano mintima qioqama taivaro, viraqaahairo Kotiva vo okara tairaqaahairo ti humiqaivaro ti aatovano kenko timanta te irunarave. Kotiva kia vo vatanaakara qora vatanaakave timanta tevano vikara qora vatanaakave tiarorave. Hauri te tiha, Vo vatanaaka hampata variainaraqaahairo vo haikavano ti qoraiqama timitaanarove, tiarorave.
29 Kotiva mintima kero ti tiva timimanta viraqaahai ne vo vatanaaka ti haaraamanta kia te taara aato iriha mini vairaiti, te vaakama ne ianaini anunarave. Ho nana haikarae ne ti haaraavo? Ne tiqe iriare, tiro.
30 Pitaava minti tuvaro Koniriasiva vira tiva amiro tiharo, Tuvana taara enta aitarovaro maa kuari avuraqaa 3 *kiroki* eronaini te tenta naavuqi vaiha Kotira aare

variavauraro vaakama ti tivuqaa vaiinti vovano qovarama viro himpiro vaurave. Vira utavaaqavano takuqiro vauva
31 viva tiriara tiharo, Koniriasio, are Kotira aare variana uvarave, are vehi vaiinti
nahenti kahaqi varianarave, Kotiva virara iriharo ariara quaheharoma vaivo.
32 Ho vaiinti vonavu vetara Jopaini nititaira vinavuka vaiinti vo, vira autu Saimoni
Pitaara oru vita vare maini aniate. Pitaava vaiinti vontiro vaivaro vi vaiintira autu
Saimonirave. Viva purumakau pahaqohairo kaiqa vare vaiva vaivaro vira naavuvano
nora varuva namari auvahini vaivo, turave.
33 *Enseli* viva minti tivera te tota oru ai vita kaate ti vaiintinavu nititauro. Te
vinavuka nititauramanta oru vuavarama are tiriarao tira anira iarao. Ho Kotiva tave
vaimanta tenavu maaqi ruvaaqumavi vauro. Ho Noravano ariara vika maa uvara tiva
nimiane ti uvara are vi uvara tinavu tiva timiraqe tenavu iriare. Tenavu ai vekama
vauro, tiro.

Pitaava vika uva tiva nimura

34 Koniriasiva minti tuvaro Pitaava tiharo, ⌞Te tuvana taira voqaara tavaunaraqaa-
hairo⌟ vate ti aato kenko timanta te iruraro Kotiva kia vi vatanaa vi vatanaaka okarara
noraiqaakero iri vairave.
35 Ho nai ta vatanaavave vira uva iriqiro viharo avuqavu nira vaiintiva vairaro
Kotiva vi vaiintirara noraiqaakero iriharo virara quaheharo varianarove.
36 Ho Kotiva Ihu Karaitira atitovaro viva tenavu Iutaa vatanaakave, Isareri
vatanaakave, vaunanaini ani variqiro viharo Kotira koqe vakaaka vaiinti nahenti
maateraiqiha variate ti uvara viva tinavu tiva timurave. Ihu Karaitiva ekaa vaiinti
nahenti vika Nora Vaiintivano, vivama vi uvara tinavu tiva timimanta tenavu
irunarave.
37 Nenavuvata vi uvara iriarave. Vi uvava maantimama vaivo: Hoqarero Ioniva
vaiinti nahenti namari nimiharoma Kotira uva vika tiva nimuvaro viraqaahairo Ihuva
Karirini nai kaiqa hoqarama tero nora kaiqa varaqiro viro Iutiainivata vi kaiqara
varaqiro vurave.
38 Kotiva noraiqamako vaiintiva Ihuva Nasaretihainaava vauvaro Kotira Maraqura-
vano vira kempukaiqama kovaro viva vi aniharo vaiinti nahenti nihavuka koqema
nimitaqiro vurave. Kotiva vira kahaqi vauvarora tiro, viva Sataaniva rumpato vaiinti
nahentika kuvantu komanta vika ho vaurave.
39 Tenavu vira vaintinavu vira vataake variqi viha ekaa viva Iutia vataini kaiqa
varoravata, Ieruharemini kaiqa varoravata, ekaa tavaavaunarave. Ho vika vira
katariqaa aruke hiritovaro qutu vurave.
40 Viva qutu viro taaramo enta vara kovaro Kotiva vira vara qaqi himpima kovaro
viva qaiqaa qaqi himpurave.
41 Vi entara kia ekaa Iutaa qaqi qumina vaiinti nahenti vira tavorave. Vaiinti
nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu haaramatainavuka, tenavuqai vi entara vira
tavaavaunarave. Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaumanta tenavu vira
vataake vaiha karavata namarivata naavaunarave.
42 Ho Ihuva tinavu titiheharo uva tinavu tiva timimanta tenavu maa vi vakaakara,
koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave. Kotiva noraiqama kaiva Ihuva,
vivama ekaa vataini qaqi variakave, qutu vuakave, viva vika uva uteteharo *ko*
tianarove.
43 Haaru paropeti vaiinti ekaa vika Ihura okarara tihama mintima ti: Vira autuvano
nora autu vaivarora tiro, viva virara quqaa vivave ti vaiinti nahentika vika uvavata
nunka nimitaanarove turave, tiro.

Qaqi qumina vatanaaka Kotira Maraqura varora

44-46 Pitaava vika qaqi tiva nimiqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano Pitaara uva iri
vau vaiinti nahentikaqaata tuvuntomanta viraqaahai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi

viha Kotira autu tuahere vaura. Minti vaumanta Ihura vainti vonavu, vinavuka Iutaa vatanaa vaiintinavu Pitaara vataake Jopaihai anuka, vinavukavata viraqi vaiha tavovaro Kotiva nai Maraqura vo vatanaa qaqi vatanaaka nimumanta vika aahuva uva vo uva vo uvaqihai Kotira autu tuahere vaumanta Iutaa vaiintinavu virara voqamake ravuku vuvaro viraqaahairo Pitaava tiharo,
47 Maa vaiintinavuka tenavu varaunantemake, Kotira Maraqura varaavo. Tavave namari varera qioqama taanarove? Homa vikavata namari varevarave, tiro.

48 Minti tivakero viva tiharo, Ihu Karaitira autu rehama namari vika nimiate, tumanta vika namari nimura. Namari nimumanta vi vatanaaka Pitaarara tiha, Vo entanavu tinavu hampata maini varikera vuane, tuvaro Pitaava vo entanavu vika hampata mini vaura.

11

Pitaava oturantero Ieruharemini ururа

1 ⌞Pitaava Sisariaini vaumanta⌟ Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vainti Iutia vataini vaukavata, irumanta vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka Kotira uva iriha Ihura vaintiqama vumanta ⌞vira kaara Iutaa vaiintinavu Ihura vainti hininavuara nuntu nauntu ti vaura.⌟

2 Pitaava oturantero Ieruharemini ururomanta vika hininavu vaata toqako okarara iruka Pitaara atiha tiha,
3 Aqao, kia tinavu vaata toqa kaaina okarara iria vaiintika variavara are vika naavuqi oriqetera vika hampata kara nera ianarave. Are kia mintiataarave, ti.

4 Minti tuvaro Pitaava vi uvara okaraqaahairo hoqaramatero tiharo,
5 Te Jopaini Kotira aare vaiha taira voqaara tavaunarave. Te tave variavauraro tavunautavano naaruvaihairo tuvurave. Vi tavunara hini hini vitiqaa totaqiro tuvuqata tuvuqata tiro, te iavaunaini tuvuromanta
6 te tavaavauramanta tavuna viraqaatama quarave, aantauve, memaruve, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara vi tavunaraqaa kaqa vare tuvu rovaro
7 uvavano tiriara tiharo, Pitaao, himpira vi haikara vi haikara arukera naane tumanta
8 te tiha, Aqao, Noravauvo, kia te ho mintirarave. Te tentanavu maara okarara irihama kia koqemakero vai haikarave, qoraiqamakero vai haikarave, kia nauna haikarave,
9 tiavauraro uvavano naaruvaihairo qaiqaa tiriara tiharo, Kotiva koqe haikave tinara kiama are vi haikarara qora haikave tiane, turave.

10 Minti tumanta te mini vaiha vohaa qaramake taira voqaara taaramo tataa tave iavauraro viraqaahairo qaiqaa vi tavunara naaruvaini tuvurantero varero vurave.

11 Mini vumanta te tavaavauramanta vaiinti taaramonavu vo vatanaa vaiintinavu Sisariaihairo nititoka ti tivita kareka te variavauna qentiana orurovaro
12 Kotira Maraquravano tiriara kia qetehara vinavuka hampata vuane tumanta te vinavuka hampata vuavauramanta vaiinti vonavu Ihura vainti 6navu Jopaihainaaka ti vataake vumanta tenavu Koniriasira naavuqi oru raavauraro
13 Koniriasiva mintimakero tinavu tiva timiro tiharo, *Enseli*vano ti naavuqi qo-varama viro tiriara tiharo, Vaiinti vonavu nititaira vinavuka oru vaiinti vo vira autu Saimoni Pitaara vita kaivaro
14 viva maini anirero arivata ai navunaakavata vakaaka tiva nimiramanta ne vi vakaakara iriqi vivaro Kotiva ni ntitaarire, turave.

15 Minti tumanta te viraqi vaiha vakaaka qaqiqai vika tiva nimiavauraro Kotira Maraquravano haaru tinavuqaa tuvintema kero vikaqaavata tuvuntorave.

16 Mintuvaro haaru Ihuva Noravano uva tinavu tiva timito uvava ti aatoqi ntuva
vurave. Haaru Ihuva tiharo, Ioniva namariqai ni nimivo. Ho naantiara Kotiva nai
Maraquravata ni nimianarove, turave.
17 Tenavu Iutaa vatanaa vaiinti vaiha Ihurara quqaama viva Kotira Nora Vaiintive
turaro Kotiva nai Maraqura tinavu timintema kero, viva vo vatanaakavata vohaa
qarama kero nimirave. Ho Kotiva mintima kero nai Maraqura vo vatanaakavata
nimirara ti, te ta vaiintika vaihae te Kotira qioqama kararave? tiro.
18 Pitaava vi uvara vika vutukero tiva nimumanta vika tirorira uva qaqirake Kotira
autu tuaherake tiha, Ike, Kotiva kia tinavuaraqai iriraitiro, viva vo vatanaa vo
vatanaakaravata iriharo tiharo, Vikavatama nái qora aara qaqira kaivera, vika ekaa
enta ekaa enta qaqi variqi vivarave, tivo, ti tura.

Ihura vaintinavu vo vataini vo vataini vura

19 Ho Sitivenira aruke Ihura vaintinavu qoraiqama nimiteha raumpirima ko en-
taraqaahai Ihura vainti airitahaavano vo vatuka vo vatukaini vura. Hininavu niaraini
otu vi Fonisia vatainive, Saiparusi vatainive, vatuka vo Antiokinive, otu vaiha nai
navunaaka Iutaa vatanaakaqai Ihura vakaaka tiva nimi vaura.
20 Vika nái Iutaa vatanaakaqai tiva nimi vaumanta vokuka Saiparusihainaakavata,
Sairinihainaakavata, otu Antiokini vaiha vo vatanaakavata vakaaka tiva nimiha Nora
Vaiinti Ihurara tiva nimuvaro
21 Noravano kahaqumanta airi vaiinti, Giriki vatanaakavata nái haarua okara
qaqirake tuqantaavi Nora Vaiintiara quqaa vivave tura.
22 Mintumanta Ihura vaiinti Ieruharemini vauka irumanta vi vatanaaka airi vaiinti
Ihura okarara iriha Kotira aaramaqi vi vaumanta Ieruharemini vauka Banabaasira
atitovaro vika kahaqireva vevara Antiokini vura.
23 Oturero tavovaro Kotiva vi vatanaaka aaqurihama nimiteharo vika kahaquvaro
Banabaasiva quahakero vikara kempukaiqama kero tiharo, Ho ne Nora Vaiinti
Ihuraraqai aato iriqi viha nuate, tiro.
24 Banabaasiva koqe vaiintivano vauvaro Kotira Maraquravano vira avutaqi
anomakero vauvaro Banabaasiva voqamakero Ihura uva iriqiro viharo viva airi
vaiinti kahaqumanta vika Nora Vaiinti Ihura vaintiqama vura.
25 Banabaasiva Antiokihairo oru Tasusini Sorura vita kareva viro
26 oru vira rantakero vita varero Antiokini vura. Mini vaihatanta vitanta Ihura
vaintinavu airitahaa ruvaaqumake vohaa ihiara uva vakaaka vika tiva nimiqi vura.
Antiokini vau vaiintikaqaa naane hoqaramate Ihura vaintinavuara *Kirisiteni*ve tura.
27 Ho vi entara Ieruharemihai paropeti vaiintinavu Antiokini otu vauvaro
28 vikaqihairo vaiinti vovano vira autu Agabusiva himpiro Kotira Maraquravano
vira kahaquvaro viva vakaaka tiva nimiro tiharo, Naantiara ekaa Romeni kamaaniva
raqikina vata maatara karara nararaiqi entava qovaraiqianarove, tiro. (Vi vaiintiva
tu uvava King Kalodiusiva raqiki vau entara vivauma vaura.)
29 Agabusiva kia kara ho variaina entava aniraanarove tumanta Ihura vaintinavu
avu aato utiha tiha, Kaiqe tenavu ekaa monu vohaanta vohaanta ruvaaqumake
vare, vuru tinavu qata vakaukavara Iutiaini variaka nimiare, ti. Minti tivake airi
monu vatoka airi monu ruvaaqumake vatomanta inaara monu vatoka inaara monu
ruvaaqumake vate,
30 mintiaqi viha vika monu ruvaaqumake vate, vi monura vare Soruravata Ban-
abaasiravata nimumanta vitanta oru Ihura vaintiqaa raqikuka Iutiaini vauka vuru
nimura.

12

Herotiva Ihura vainti hininavu qoraiqama nimitora

1 Vi entara King Herotiva Ihura vainti vonavu qoraiqama nimitareva auti vaura.

2 Herotiva tumanta Ionira vakaara Iemira ravaaqavuke iqoka paipeqohai vira aunta teqakora.
3 Iemira aunta teqa kovaro Herotiva tavomanta Iutaa vaiinti noranavu Ihura vainti vo arukorara quaheha vauvarora tiro, viva oru Pitaaravata ravaaqavu kora.
Vi entara ovata vo, Kia Noqavu Mparetira No Entava vauvaro
4 Herotiva Pitaara ravaaqavu kero karapuhi naavuqi vita vuru kero viva Pitaarara karapuhiqihairo ruqema kero vuantorave, tiro, viva iqoka vaiinti 16navu rairakero tiharo, 4navuvano naane viraqaa raqikiqi vi, tuvitaraimanta qaiqaa hini 4navuvano viraqaa raqikiqi vuate. Mintiaqi vuate, tiro. Herotiva tiharo, Vehakuma Nimito Karara ovata naaina entava taiqa viraqe te Iutaa vaiinti noranavu vika nivuqaa Pitaara qovaramake *ko* tirerave, tiro.
5 Minti tuvaro Pitaara karapuhi naavuqi rumpa tovaro vaumanta Ihura vaintinavu vo naavuqi ruvaaqumavi vaiha Kotiva Pitaara kahaqiarire ti, Kotirara mpo ike tiha vira aaramaqi vi vaura.

Pitaara kuvantu kora

6 Pitaava karapuhiqi variqiro vuvaro Herotiva tiharo, Hura te vira *ko* tirerave, tuvaro Pitaava entaqi vaite vaumanta iqoka vaiinti taaraqanta vira hini hini vauvaro Pitaara *seni*qohairo vitanta kauqu hampata rumpa tovaro vaumanta iqoka vaiinti votantavano vahaaqaini qentiana raqiki vaura.
7 Mintima vauvaro vaakama Noravano atito *enseli*va Pitaara avuqaa qovarama viro himpitero vauvaro naavuqi ataa i vauvaro *enseli* viva Pitaara kururu utu varero qakiharo vira vauraqama kero tiharo, Tota himpuane, tuvaro viraqaahairo *seni*vano Pitaara kauquqihairo hiqirura.
8 Hiqiruvaro *enseli* viva tiharo, Nena utavaaqa nonku varera *su*vata nonkuane, tiro. Tuvaro Pitaava tuntema kovaro *enseli* viva tiharo, Ho nena vukai tavunavata aqu varairaqe tetanta vuare, tuvaro
9 Pitaava *enseli* vira avataqiro viro karapuhi naavuqihairo vevarero viro. Mini viharo nai tivakero iriro tiharo, Kia te quqaavauve vi vauro. Te tairama tave vauraro ti maraquravanoma vi vaivo, tiro.
10 Minti tivakero Pitaava *enseli* vira avataqiro viro maimaraara vaiintitanta naatara kero viro, vo maimaraara vaiintitantavata qentiana vautanta naatara kero vahaaqaini otu viro, vaantaavura qenti nora, *aini* qenti tinta tonaini otu rovaro vi qentivavata nai qantua vumanta vitanta viraqihai vevare aaraqaa vura. Otu vihatanta uvaro vaakama *enseli*vano Pitaara mini kero vura.
11 Vuvaro Pitaava nariaraa vauvaro viraqaahairo vira avu aatovano kenko tuvaro viva tiharo, Ike, te quqaama tuvuro. Quqaama Noravano nai *enseli* atitaivaro viva ti kahaqiharo Herotiva ti karapuhi rumpa tairaqihairo qantu kaivo. Iutaa vaiinti ti qoraiqama timitareka auti variavaro viva ti kahaqama timitaimanta tuvuro, tiro.
12 Pitaava nai aatoqi mintimakero iriqiro viharo oru naavu vo, Ioni Maakira vira nora Mariara naavu, viraqi airi vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha Kotira aare vauraqi orurora.
13 Pitaava orurero qenti kuekue uvaro kaiqa nahenti vovano, vira autu Rodaava qenti qantua kareva anirero
14 Pitaara aunta viraaqama kero iriro, viraqaahairo viva voqamakero quahakero, qumimaqama kero kia qenti qantua karaitiro, viraqi ruvaaqumavi vauka vuru tiva nimiro tiharo, Pitaava ani vahaaqaini qentianama vaivo, tiro.
15 Minti tumanta vika tiha, Eqaane, ai avu aato hampiqama vivarama vi uvara tira iarao, tuvaro viva kempukaiqama kero tiharo, Te quqaama turo. Viva vahaaqaini qentianama ani vaivo, tumanta vika oho ti, Pitaara arukaavaro *enseli* vovano viraqaata raqikiva, vivama qentiana ani vaivo, ti.

16 Minti tuvaro Pitaava qaiqaa qaiqaavata qenti kuekue i vaumanta vika qenti
qantuake tavovaro viva quqaama ani vaumanta vika voqamake ravukuvi vauvaro
17 Pitaava nai kauquqohairo vika qioqama keharo kia uva tiate tiro. Tivakero
Noravano karapuhi naavuqihairo nai kahaqu okarara viva vika tiva nimiro. Vika
tiva nimikero Pitaava tiharo, Ho Iemiravata, tinavu qata vakaukavata, vi uvara tiva
nimiate, tivakero viva vo naavuqi vireva viro.
18 Ho Pitaava vumanta vira qararaa aatita vumanta iqoka vaiintinavu Pitaaraqaa
raqiku vaiintinavuka tavovaro Pitaava kia karapuhi naavuqi vaumanta vinavuka
voqamake ravukuvi qumina virara rantaqi vi aniha tiha, Oho, Pitaava nantia keroe
ruqema kero vivo? ti.
19 Minti tivaqi vuvaro Herotiva virara ranteha tavaate tumanta vinavuka virara
qumina rantamaqi viha tavovaro kia vauvaro Herotiva vi iqoka vaiintinavukaqaa
nora uva vatero *ko* tivakero Pitaava ruqema kero vura kaara vinavuka ekaa arukora.
Vinavuka arukero Herotiva Iutia mini kero otu Sisariaini vaireva vurama.

Herotiva qutu vurara tura

20 Herotiva Sisariaini otu vaiharo Taiaihainaakavata, Saidonihainaakavata, ham-
pata tirori vaiharo vika toma nimite vaumanta vi vatanaaka vi uvara avuqavu ireka
Herotiva vaunaini anura. Vika mini vaiha King Herotira kaiqa vaiinti vo tontiqama
kovaro vi vaiintira autu Balatusiva Herotira kaiqa vaiinti noravano vaumanta vika
vira tontiqamake vira tiva ami tiha, Tenavu maateraiqiha vairerave. Hauri tenavu
tiroriha maaqihai kara kia varaarorave, tuvaro Balatusiva Herotira vi uvara tiva
amura.
21 Vira tiva amuvaro Herotiva enta vo kaamatero tiharo, Vi entaraqaa vi uvara
avuqavu irerave, tivakero viva vi entaraqaa avuhainaa vaiintivano vaiharo nai
utavaaqa koqera nonkutero oru nai nora tainta, avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo vi
vatanaaka uva tiva nimi vaumanta ⌞vika viva utataari koqera nonkutora taveha, vira
uvavata iriha⌟ voqamake virara quahakema naverai tivaqi viha Herotirara tiha,
22 Viva kia qaqi vaiintivano vaiharo uva ti vaivo. Viva variqa vaiintivanoma uva ti
vaivo, tuvaro
23 Herotiva vikara kia aqao Kotivaqai Variqavano vaivo tiraitiro, viva ne quqaave
minti tiavo tuvaro, vira kaara vaakama Noravano atito *ensel*iva vira ruqutu kovaro
iviruqavano vira vaata nama kovaro viva qutu vura.
24 Herotiva qutu vumanta Ihura vaintinavu Kotira uva tivaqi vumanta airi vaiinti
nahenti vi uvara iriqi viha Ihura vaintiqamavi vira vaintinavu hampata avitumavi
vohaaraqi vaura.
25 Banabaasika Soruka monu nimitora vare Ihura vaintinavu Ieruharemini vauka
vuru nimi, viraqaahai vitanta vaiinti vo Ionira vira autu vo Maakiravata vita vare
orurante Antiokini vura.

13

Banabaasika Soruka vo vataini nititama kora

1 Antiokini Ihura vaintinavuqihai vonavu paropeti vaiinti vaumanta vonavu Kotira
okara vo okara vo okara tiva nimi vauka vaura: Banabaasivave, Simioniva vira vara
autu Vankorarave, Lusiusiva Sairinihainaavave, King Herotira vara qata Manaeni-
vave, Soruvave, vinavuka vi kaiqara vareha Ihura vaintinavu kahaqamaqi vi vaura.
2 Vo enta vika Kotira autu tuaherareka iha, vika ruvaaqumavi vaiha kara auramate
Kotira aare vauvaro Kotira Maraquravano vika tiva nimiro tiharo, Banabaasika
Soruka vo kaiqa varaate ti, te vitanta naarama tauro. Ho vitanta ti kaama timitaate,
tiro.
3 Kotira Maraquravano minti tumanta vika qaiqaa kara auramate Kotira aaramake,
viraqaahai vika vitantaqaa nai kauqu vate vitanta vo vataini nititomanta vura.

Vitanta Saiparusini vura

4 Vitanta nititovaro Kotira Maraquravano vitanta aara numiqomanta Banabaasika
Soruka vatuka vo Serusiaini vi oture viraqaahai nora *sipi*qi vaarire varuva namari
taqa vare varuva avutaini vau vatara Saiparusini vura.
5 Vi vataraqaa orure vitanta oru vatuka vo Salamisini Iutaa vatanaa vaiinti maara
naavuqi vaiha Kotira uva vika tiva nimura. Ioni Maakivavata vitanta kahaqireva
vitanta hampata vura.
6 Banabaasika Soruka Saiparusini vatuka vatuka nihatanta vakaaka tivaqi nimiqi vi,
oru hini mantaraini vatuka vo, Pafosini orure tavovaro *vure/quaha* auti vau vaiintiva
vovano mini vaura. Vira autu Ba-Ihuva viva Iutaa vaiintivano nai unahaa tiharo, Te
Kotira vakaaka tiva qovaramake vauraukave, tiro.
7 Minti tiharoma viva *kamaani*ra nora vaiinti tontiqama tero vaura. *Kamaani*ra nora
vaiinti vira autu Segiusi Paulusiva viva koqe avu aato vataa vaiintivano vaiharo, viva
Kotira uva irireva Banabaasiravata Soruravata naarora.
8 Viva vitanta naarovaro Ba-Ihuva vira vara autu Vureva, vivavata vaiharo nora
vaiintiara kia vitanta Ihurara ti vai uvara iriane tura.
9 Minti tuvaro Soruva vira autu vo Poruva Kotira Maraquravano vira avutaqi
kempukaiqama amitovaro viva *vure/quaha* vaiinti vira taveharo virara tiharo,
10 Are Sataanira vaintivanove. Ekaa koqe haikavano vaivaravata, are vira navu-
taavama variarao. Una uvave, vaaqu kaiqave, vi haikavaqaima ai avu aatoqima vaivo.
Are Kotira uva vo okara vo okarara hampi uva ti variaravave. Hampi uva qaqira
kaataara vaivara are qaqiqai vi uvara ti variarao.
11 Ho iriane. Noravano ai ruqutu kairaro ai avuvano qimpa vuarire. Viraqaahaira
are huravata moravata variqira vihara kia kuari ho tavenarave, tiro. Minti tuvaro Ba-
Ihuva tavovaro vira avuvano konkiraiqama vuvaro viraqaahairo viva aaraini viharo
tiharo, Ti kauqu utu vare aara humiqaate, tivaqiro vi vaura.
12 Poruva minti tuvaro Ba-Ihura avu qimpa kovaro *kamaani*ra nora vaiintivano
vi haikara tavero, viva Poruka Banabaasika tu uvarara quqaave tivakero kauqu
runkinkiri iharo Nora Vaiinti Ihura uvara koqe uvave tura.

Vata vo Pisiriaini vura

13 Poruvavata vira vataake anukavata Pafosi mini ke, *sipi*qi oru vi Pampiriaini
vatuka vo Pegaini orurora. Mini orurovaro vikaqihairo Ioni Maakiva vika mini kero
orurantero Ieruharemini vura.
14 Viva vumanta vinavuka oru vi Pega vatuka vara mini ke, Pisidia vataini oru vi vo
vatuka Antiokini orure mini vaiha Maara Entaqaa vinavuka oru Iutaa maara naavuqi
oriqete oquvi vaura.
15 Vi vatanaaka Mosiva qara ntuvato uvara kaara riha paropetivano qara ntuvato
uvaravata kaara ntuvake, viraqaahai maara naavuqaa raqikuka vaiinti vo atitovaro
viva vinavuka irero tiharo, Tinavu qata vakaao, tinavu kahaqiarira vakaakava vairera,
ne tinavu tiva timiqe iriare, tiro.
16 Minti tuvaro Poruva himpiro kauqu virini aqukero vika tiva nimiro tiharo, Isareri
vaiinti nahentivauvo. Ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variaka nevata iriate.
17 Kotiva Isareri vaiinti nahenti Variqavano, viva haaru tinavu kaivaqaukavarara
tiharo, Ne ti vaiinti nahentima vaivarave, turave. Viraqaahairo ti kaivaqaukavara
Isipini vau entara Kotiva vika kahaqi vaumanta vika airiqama vuvaro viraqaahairo
Kotiva nai kempukaqohairo vika Isipihairo ntita varero
18 vuru komanta vika 40 ihi variqi viha qumina vataini nuvaro Kotiva kia vika qaqira
karaitiro, vikaqaa koqemakero raqikiqiro vurave.
19 Mintiaqiro viharo vika kahaqumanta vika Kenaanini vi aniha nái navutaaka
7 vatanaaka aru taiqa kovaro Kotiva Kenaani vata vira tinavu kaivaqaukavara
nimumanta

20 vika vi vataraqaa 450 ihiara variqi vurave.

Vi entara Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiate tiro, vo vaiinti vo vaiinti noraiqamake vaumanta vika vaiha Isareriqaa raqikiqi vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro Samueriva vau entavavata qovaraiqama vurave. Kotiva Samuerira noraiqama kovaro viva Kotira uva tiva nimi vaumanta

21 ⌞viraqaahai tinavu kaivaqaukavara popohamavi Samuerirara aqao ti, Vaiinti vo noraiqama kairaro viva avuhainaa vaiintivano vaiharo tinavuqaa raqikiarire, tuvaro⌟ Kotiva vika uvara eo tivakero Benaminira ankuqihairo vaiinti vo, Kisira maaqu vira autu Sorura nimuvaro ⌞King⌟ Soruva 40 ihi variqiro viharo tinavu kaivaqaukavaraqaa raqikiqiro vurave.

22 Viraqaahairo Kotiva Sorura qoririma amitero Devitiva vika avuhainaa vaiintivano variarire tiro, vira noraiqama korave. Kotiva Devitirara quaheharo mintima tiro: Ti muntukavano Iesira maaqu Devitirara vaivo. Viva ti muntukavano vaina kaiqara homa vara timitaanarove, turave.

23 Kotiva tiharo, Devitira okaraqihairo Isareri vatanaaka kuvantu nimitaarira vaintiva qovaraiqianarove, turave. Kotiva minti tu uva vaura Ihuva qovarama vurave.

24 Kia Ihuva nai kaiqa hoqarato entara Ioniva naveraitiharo Isareri vaiinti nahenti vika tiva nimiro tiharo, Qora aara qaqirake namari varaate, turave.

25 Minti tivaqiro viro nai kaiqa taiqa kaaina entava aumanto vauvaro Ioniva tiharo, Ne tiriara ta vaiintirave tiavo? Ne *Mesaiaa*ra veka variara kia te maa vikavauve. Ho tavaate. Viva ti naantiarainima ani vaivo. Te qaqi vaiintivano vaihara ti, kiama ho vira aiqu nonku taina naaquntara kuvantu amitararave, tiro. Ioniva Ihurara minti turave.

26 Ho ne ti qata vakaa Eparahaamira naintivaravata, ne vo vatanaaka Kotira autu tuahere variakavata, ne ekaa iriate. Tenavu kuvantuvi koqema variainarara iriharo, Kotiva tinavuara maa uvara vara kaivaro tuvivo.

27 Ieruharemini variakavata, vikaqaa raqikiakavata, vo Maara Entaqaa vo Maara Entaqaa paropeti vaiinti qara ntuvato uvara kaara rihavata, kia kankomake iriavaro vi uvava Ihurara tumanta vika Ihurara vira arukaateqai tuvaro, viraqaahairo haaru paropeti vaiintivano uva tivatova vivauma vaura.

28 Vika Ihura arukareka auti vaiha tavovaro kia uva viraqaa vaumantavata, vika kempukaiqiha Pairaatara vihi vaahi tiha vira arukaane turave.

29 Viraqaahai vika Kotira vukuqi Ihurara minti minti ivarave tuntemake, vika Ihura mintima komanta katariqaahai vira viquke oriqi quntama torave.

30 Quntama tovaro Kotiva qutu vuraqihairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro

31 Ihuva airi enta vataini ni vaumanta Karirihai Ieruharemini Ihura vataake vuka vira tavorave. Vika maa entaravata nái tavorara Isareri vaiinti nahenti tiva nimi variavo.

32 Tetanta Banabaasikavata vi vakaakara koqe vakaaka ni tiva nimirera anuraukave. Kotiva haaru tinavu kaivaqaukavara tiva nimiro tiharo, Naantiara niarao ti, te minti minti irarave, tu uvava vate vivauma vaivo.

33 Tenavu tinavu kaivaqaukavara naintinavu vauraro Kotiva tinavu kahaqireva Ihura qaqi vara himpima kairave. Haaru Kotiva Ihi vuku Hini 2 viraqi Ihurara mintima tiro:

> Are ti Maaquvanoma vaira iarao. Vate te ai Qokama vauro, turave. *(Ihi 2:7)*

34 Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kovaro Ihuva kia qaiqaa qutu viro ntera vuariravama vaivo. Haaru Kotiva Ihurara maa uvara tiva torave:

> Te kauqu aiqiqaa aqukeha ni kaivaqara Devitirara tiavaunantemake, te nivata koqema nimiteha takuqina haikara nimitarerave, turave. *(Aisaiaa 55:3)*

35 Ihi vukuqi vo uva maantima turave:

> Are kia ti nena takuqi vaina vaintira vaata qaqi kairaro qumina nteraanarove. *(Ihi 16:10)*

36 Devitiva tinavu kaivaqava Kotira kaiqa varaqiro viro vuru qutu vumanta quntama tovaro ntera vurave.
37 Ho Kotiva qutuvura qaqi vara himpima kai vaiintiva, Ihuva kia qumina ntera virave.
38-39 Ti qata vakaao, ne iriate. Ne qora kaiqa vare uvara Ihuvaqaima ho taiqa nimitaanarove. Tetanta vi vakaakara ni tiva nimirera anuraukave. Ne Mosira uva iriqi viva kiama ne qora kaiqa vare uvara ho taiqa nimitaraitiro, vi uvava niqaa qaqiqaima vairamanta ne rumpaviqai vaiha kiama ho qaqini kuvantuvi vaivarave. Ihurara quqaa vivave tirava, vivaqaima qaqini kuvantuviro ho varianarove.
40 Ho ne rauriha variate. Hauri paropeti vaiintivano Kotira uva qara ntuvato uvava niqi variantorave. Vi uvava mintima vaurave:
41 Ne ti uvara naaraihama timite vaiintika, ne maini tavaate.
Ne te vararera iaina kaiqarara kauqu runkinkiri variqi viha vuru qutu vuate. Ne qaqi variqi vi entara te vararera iaina kaiqara varaari ne vi kaiqarara kia quqaave tivarave.
Vovano vi kaiqara okarara vutukero ni tiva nimiramantavata, ne kia quqaave tivarave, tura. *(Hab 1:5)*
Kotiva mintima turave, tiro.
42 Poruva vi uvara tiva nimiro vitanta Banabaasika maara naavuqihai vire umanta vi vaiinti nahentika tiha, Ho netanta vo enta Maara Entaqaa qaiqaa ani vaiha vi uvara voqavata tinavu tiva timiate, ti.
43 Minti tuvaro vitanta uva tivaqi vuva taiqa vumanta airi vaiinti Iutaa vatanaa vaiintive, vo vatanaa vaiinti Iutaa maara okara irukave, Poruka Banabaasika avataqi vumanta vitanta vika uva tiva nimi tiha, Kotiva ni aaqurihama nimitaaina uvara iriqi vuate, tura.
44 Minti tumanta vo Maara Entaqaa vi vatukaraqi vauka airitahaa Kotira uva irireka ruvaaqumavi vaura.
45 Ruvaaqumavi vaumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaaka airitahaa ruvaaqumavi vaumanta Iutaa vaiinti vira kaara toiha tiha, Hauri vo vatanaakavata tinavu hampata ruvaaqumavi vaivorave, tivake Poruva tu uvarara una uvave tivakeha virara qora uva tiva amite vaura.
46 Minti ti vaumanta Poruka Banabaasika kia qetaraiti, kempukaiqama kehatanta tiha, Tetanta ni Iutaa vatanaaka naane vi vakaakara tiva nimuro. Tetanta vira homa minturo. Viraqaahai tetanta tavauramanta ne vi uvarara qoririmake iavo. Ne ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vi uvarara kia ni antuqa arimanta variavo. Vira kaara tetanta ni Iutaa vatanaaka qaqirake vo vatanaaka vi vakaakara tiva nimirerave.
47 Noravano titanta titiheharo mintima tivo:
Are vo vatanaa vo vatanaaka kahaqira vika koqe aaraqaa vivaro Kotiva vikavata ntitaarire ti, te ovavano iteharo ataa inantemake, ai atitauro, turave. *(Aisaiaa 49:6)*
Noravano minti turave, tiro.
48 Poruka Banabaasika minti tumanta vo vatanaaka vi uvarara quahake Nora Vaiinti Karaitira uvara koqe uvave tura. Vaiinti nahentinavu ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ntitaarirauka, vikama Poruka Banabaasika uva iriha Ihurara quqaave tura.
49 Ho Nora Vaiinti uvavano ekaa vi vataraqi viro aniro umanta ekaa vi uvara irura.
50 Mintumanta Iutaa vaiintinavu tomake, vi vatanaaka nora nahentinavu Kotira autu tuahere vaukavata, nora vaiintinavuvata, una uva tiva nimiha vika vihi vaahi tumanta vika Poruka Banabaasika qoraiqama nimiteha nái vataihai vitanta nititama kora.
51 Mintumanta vika nái qora okara vitanta autu nimitora kaara Ihuva noraiqamako vaiintitanta náitanta aiquqaahai konkoma rintatike, vi vatara mini ke, vo vatuka Aikoniaini vurama.
52 Ho Ihura vaintiqamavi Antiokini vauka vauvaro Kotira Maraquravano vika kempukaiqama komanta vika muntukaqihairo quaheharo vaura.

14

Poruka Banabaasika Aikoniaini vaura

1 Poruka Banabaasika Aikoniaini orure vitanta Antiokini tota untemake, oru Iutaa
vatanaaka maara naavuqi naane vaiha uva kempukaiqamake tiva nimumanta Iutaa
vaiinti nahenti airitahaavata, vo vatanaa vaiinti nahenti airitahaavata, Ihurara quqaa
vivave tivake Ihura vaintiqamavi vohaaraqi avitumavi vaura.
2 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvano kia Ihurara quqaa vivave tuka oru una
uvaqohai vo vatanaa vika avu aato vara hampiqama komanta vika Poruka Ban-
abaasikara qora avu aato utu nimitora.
3 Mintumantavata, Poruka Banabaasika airi enta mini vaiha kia qetaraiti, Noravano
vaiinti nahenti koqema nimitaaina vakaakara tiva nimiqi vuvaro vaiinti nahenti
vitanta uvara quqaa uva vaivo tiate ti, Noravano vitanta kempukaiqama komanta
vitanta nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vika nivuqaa varaqi vura.
4 Vi vatukaihainaaka rairavi hini kuka Poruka Banabaasikaini qumanta hini kuka
Iutaa vaiinti vikaini qura.
5 Viraqaahai vo vatanaakavata, Iutaa vatanaakavata nái nora vaiintinavu hampata
Poruka Banabaasika qoraiqama nimitareka iha, ori utu vare vitanta ruqutireka auti
vaumanta
6 vitanta vi uvara vaaka iri, viraqaahai vitanta ruqemake kante vetara Likoniaini
oru vaura. Mini vaiha vatuka taaraqanta Lisatarainivata, Debenivata, vi vatukatanta
ututumake vau vatukara mini minivata
7 oru niha, Ihura vakaaka tiva nimiqi vura.

Vitanta Lisatarainivata Debenivata vaura

8 Lisataraini vaiinti vovano aiqu rarera vuva oquviro vaura. Vi vaiintira nova vatato
entaraqaahairo vira aiqu rarera vuvaro kia ho nuarirava vaura.
9 Viva oquviro vaiharo Poruva Ihurara ti vau uvara iri vauvaro Poruva vi vaiintiva
Ihuva quqaama ti hiqu koqema timitaanarove tura iriro, Poruva vira viti taveharo
10 virara noraiqama kero tiharo, Himpira nena aiquqaa variane, tuvaro viva vaaka
himpiro nai ni vaura.
11 Viva nai ni vaumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Poruva vi kaiqara
varora tave, vika nái Rikonia uvaqihai naveraitiha, Ike, naaruvaihainaa variqatanta
vaiinti kuquvi tinavu hampata vaireka maini tuvuraavo, ti.
12 Minti tivake vika Banabaasirara nai avuhainaa variqa autu vo ravateha *Seusirave*
ti. Poruva uva ti vau vaiintiva vaumantara ti, virara variqa autu vo *Hemesirave* tura.
13 *Seusira* aare vau naavuva vatuka aaqaini vauvaro viraqaahairo *Seusira* kaiqa
vara amite vau vaiintiva purumakau qoranavu ruhaaqi varero, maurakanaa auntaqi
ruvu nimiteravata varero aniromanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka purumakau
Poruka Banabaasikara aru nimireka auti vaura.
14 Mintumanta vitanta vika nimire u okarara aato kenko tumanta iri, hauri
vika mintivorave tivake, vitanta nai utavaaqa qunahi qaanahimake vaiinti nahenti
ruvaaqumavi vauka avutana kantamaqi viha naveraitiha,
15 Mpo, ti vaiinti nahentivauvo, eqaate. Tetanta ni aanare qaqi vaiintitantaqaima
vauro. Tetanta Ihura vakaaka koqe vakaaka ni tiva nimirera anuro. Ne una variqa
qaqirake quqaa Variqa autu tuaheraate ti, tetanta maini anunarave. Kotiva qaqi
variqiro vi vai variqava, vivaqaima naaruvavata, vatavata, nora namarivata autu kero
ekaa haikavano vataqi vairavata, naaruvaini vairavata, namariqi vairavata autu kero
vatairave.
16 Haaru Kotiva ekaa vaiinti nahenti qaqi komanta ekaa vatanaaka nái vuataa u
aararaqaaqai vi vaurave.
17 Kotiva ekaa vatanaaka qaqi komanta vuvarovata, viva nai variqavano vai okarara
ne kankomake tavaate tiro, viva vo haika vo haikaqohairo ni koqema nimite vaurave.

Viva aaqu vara kaivaro koqema keharo rivaro karavano koqema kero qampiqeharo mpeqaiqimanta ne quahehama neha variavo, ti.

18 Poruka Banabaasika minti tumantavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka kia vitanta uvara noraiqaake iriraiti, vitantara variqa vaintitantave tivake, purumakau aru nimireka auti vaumanta vitanta vukaari utiha kia mintiate tivaqi vumanta vika qaqirake kia aru nimitora.

Ori utu vare Porura aavata ruqutu kora

19 Vira naantiara Iutaa vaiinti vonavu Antiokihaivata, Aikoniaihaivata, anire vinavuka antua uva tumanta qaqi vaiinti nahenti vinavuka uva iriha quqaave tivake oru ori utu vare Porura aavata ruqutuke viraqaahai vika tiha, Ho vira ruqutu kauraro qutuma vivo, tivake vika vatukaihai Porura rarau vare vivi vaati aaqaini aqukora.

20 Porura aaqaini aquke vumanta Ihura vaintinavu ani Porura tataaqa ututumavi vauvaro, viraqaahairo Poruva qaqi himpiro vatukaini oru viro. Vira qararaa viva Banabaasikantiro mini kero vatuka vo Debe mini vura.

Vitanta orurante Antiokini anura

21 Vitanta Debeni ani vaiha Ihura vakaaka tiva nimi vaumanta airitahaa Ihura vaintiqama vumanta viraqaahai vitanta orurante Lisataraini vi, Aikoniaini vi, Pisitia vataini vau vatukara Antiokinivata vura.

22 Vitanta vo vatuka vo vatuka nihatanta Ihura vainti mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimiteha vikara vihi tiha, Ihuraraqai iriqi vuate. Tenavu Kotira vatukaini vuarirauka airi maara varaqi vihama mini ho oru ntaainarave, ti.

23 Minti tivake vitanta Banabaasika vo vatuka vo vatuka niha vaiinti noraiqamake tiha, Nenavu *elda* vaiinti vaiha Ihura vaintiqaa raqikiqi vuate, tivake vinavuka hampata vaiha kara auramate Kotira aareha tiha, Are maa vaiintinavuka Ihurara quqaave tia vaiintikaqaa koqema kera raqikiqira vuane, ti.

24 Minti tivake vitanta Pisidia vata mini ke, vata vo Pampiria mini oturora.

25 Vi vatara mini vaiha oru vatuka vo, Pekaini vaiha Ihura vakaaka tiva nimi, viraqaahai vitanta vevara vatuka vo Ataliaini oturora.

26 Mini oture viraqaahai vitanta *sipi*qi vaarire nora namarivau oru vi, oqaraanaini Antiokini vura.

Tota Ihura vaintinavu Antiokini Kotira aareha tiha, Poruka Banabaasika kahaqira vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini Ihura kaiqara tiva nimiate, tunaini náit*anta* kaiqa vuru taiqa ketanta oqaraanaini anirante vura.

27 Vitanta vo vatanaa vo vatanaaka vataini nini oqaraanaini Antiokini orure, viraqaahai vitanta Ihura vainti mini vauka ruvaaqumake náit*anta* nu uvara tiva nimi tiha, Vo vatanaa vaiinti nahentivata Ihurara quqaave tiate tiro, Kotiva vika aaravata qantua nimitairave.

28 Minti tivake vitanta Ihura vaintinavu hampata vukaiqamake mini vaura.

15

Poruka Banabaasika Ieruharemini vura

1 Poruka Banabaasika Antiokini vaumanta Iutiaihai vaiinti vonavu anire Ihura vainti vo vatanaaka tiva nimi tiha, Ne kia Mosiva tuntemake, nenta vaata toqa kaivera, Kotiva kia ho ni ntitaanarove, ti.

2 Mintimake tiva nimi vaumanta Poruka Banabaasika vi uvarara aqao tivake vika hampata voqamake tirori vaura. Vi uvara kaara tirori vaumanta Antiokini vauka vohaa uva vatate Poruka Banabaasikavata, vokukavata, nititeha tiha, Nenavu oru Ieruharemini Ihuva noraiqama kai vaiintinavuka hampata vaiha vi uvara avuqavu iate, ti.

3 Minti tivake nititomanta aaravau viha vinavuka vo vatanaaka Ihurara quqaa
vivave tu uvara Ihura vainti Fonisiaini vaukavata, Sameriaini vaukavata, tiva nimiqi
vumanta vikavata vi uvara iri voqamake quaheha vaura.
4 Vinavuka tiva nimiqi vivi Ieruharemini oruromanta ekaa Ihura vaiinti nahen-
tivata, Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau
vaiintikavata, ekaa vika vinavuka quahama nimitomanta Poruka Banabaasika vo
vatuka vo vatuka niha Kotiva kahaqumanta vitanta nora kaiqa varaqi vurara tiva
nimura.
5 Vinavuka minti ti vaumanta Ihura vainti vonavu vika Parasi maara uva iruka himpi
tiha, Aqao, tenavu Iutaa vaiinti vaiha Mosira maara uva irihama tentanavu vaata toqa
kaaina okararave, Mosiva tivato uvarave, iriqi vuraukave. Vo vatanaaka Ihura uva
iriaka, vikavata Mosiva tuntemake, nái vaata toqake Mosira uvavata iriqi vuataarave,
ti.
6 Minti tumanta Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa
raqiki vaukavata, vi uvara avuqavu ireka ruvaaquma vura.

7 Ruvaaqumavi vaiha vika airi uva tivaqi vi vauvaro Pitaava himpiro vika tiva
nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, nevata haaru tavorave. Kia Iutaa vatanaakaqai
Ihura uva iriate tiro, Kotiva niqihairo ti noraiqama kero vi uvara vo vatanaakavata
tiva nimiane tiro, ti tititama korave.
8 Kotiva ekaa vaiinti nahenti avu aato muntukaqi tave vaivave. Viva nai Maraqura
tinavu timintema kero, vo vatanaakavata nimi vairave. Mintirara ti, tenavu tavauraro
Kotiva vo vatanaakaravata quaheharoma vairave.

9 Kotiva kiama tinavu vo qarama timitero vika vo qarama nimitaivo. Vikavata
tinavuvata vohaa qaramaqaima timitaivo. Tinavu aanare vo vatanaakavata Ihurara
quqaa vivave tiarara tiro, Kotiva vika qora uvavata nunka nimitairave.

10 Tinavu kaivaqaukavaravata, tenavu tentanavuvata, Mosira uva vara aqu vare
nirera tavauraro maara ntorave. Ho nantihae ne vi uvara vo vatanaakaqaa aqu
nimitareka auti variavo? Ne mintihama Kotira avatarekama auti variavo. Ne kia
mintiataarave.
11 Tenavu tavauraro Ihuva Noravano tinavuaravata aaqurihama timitairaqaahairo
Kotiva tinavu tivitairave. Ho tinavu tivitaintema kero, Kotiva vo vatanaaka vikavata
homa ntitaanarove, tiro.

12 Pitaava minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka manamana voqaara vaiha vika
Banabaasika Poruka uva iri vaumanta vitanta himpi, vitanta vo vatanaaka vaunaini
ni vauvaro Kotiva kahaqumanta vitanta náitanta nora kaiqa varaqi nurara vika tiva
nimura.
13 Vitanta tiva nimi taiqa kovaro Iemiva himpiro tiharo, Ti qata vakaao, ti uva iriate.
14 Kotiva vaiinti nahenti vonavu nai autu tuahera kaate tiro, oru vo vatanaakaqi-
hairo vonavu ntito uvara, Pitaava vi uvara vaaka tinavu tiva timirave.
15 Ho paropeti vaiintinavu haaru qara ntuvato uvavavata, Pitaara uvavanovata,
avuqavu vohaa uvaqaima vaivo. Haaru minti turave:
16 Noravano tiharo, Naantiara te anirante ni kaivaqara Devitira naavu raputama
vura vira qaiqaa kaqarerave.
Vi haikara vi haikara nteravinara qaraakaiqamake vira qaiqaa vaaviarama
karerave.
17 Te mintiari vaiinti nahenti vo vatanaa vo vatanaaka ti Nora Vaiinti ranta
kevarave.
Vika ti vainti variate ti, te vo vatanaakaqihai naarama taarirauka vikama ti Nora
Vaiinti rantakevarave, turave.
18 Nai haaru Noravano vi uvara qovarama korave, turave, tiro. *(Amos 9:11-12)*

19 Iemiva minti tivakero viva tiharo, Ho te mintimama iruro. Vate vo vatanaaka
hininavu qora aara qaqirake Kotira aaraqaa vi variaka variamanta hauri tenavu
vikaqaa vo maara vataarorave.
20 Kaiqe tenavu vikara qaraqihai minti mintima tiva nimiare:
Ne kia qumina una variqanavu nimite karara naate.
Ne vaiinti nahenti kia hampi muara nuate.
Kia aunta raqutute aantau vahira naate.
Kia naarevata naate.
Vi uvaraqai qara ntuva taarira vika tavaate.
21 ⌞Vo vatanaaka vi uvara iriqi vivera, kiama Iutaa vaiinti mini vaika vika hampata
tirorivarave.⌟ Iutaa vatanaaka vo vata vo vataqaa vuaka vaiha vo Maara Enta vo Maara
Entaqaa Mosira uva kaara ruvaqi vi variarave. Vo vatuka vo vatuka Mosira uva tiva
nimiaka variavo, tiro.

Vo vatanaakara qara ntuva tora

22 Iemiva minti tumanta Ihuva noraiqama konavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa
raqiki vaukavata, ekaa viraqi ruvaaqumavi vaukavata, vohaa uva vate tiha, Kaiqe
tinavuqihai vaiinti votanta kaama taari vitanta Poruka Banabaasika hampata viha
tenavu maaqi vaiha tiva tauna uvara vevara Antiokini variaka muntu tiva nimiate,
ti.
Minti tivake vaiinti taaraqanta kaama tora. Vaiinti vo vira autu Iutaasira vira vara
autu Basabaasiravata, vaiinti vo vira autu Sailaasiravata, vitanta kaama tora. Vitanta
Ihura vaiinti nahenti vikaqihai nora vaiintitantama vaura.
23 Vitanta kaamate vika vo vatanaaka qara nimiteha mintima ti:
Tenavu Ihuva noraiqama kainavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia
vaiintikavata, tenavu ni qata vakaukavara vaihama ni uva mantauro.
Ne vo vatanaaka Antiokini variakave, Siria vataini variakave, Silisia vataini
variakave, ne tinavu qata vakaukavara variakara tenavu ni uva mantauro.
24 Tenavu iruramanta tinavuqihai vo vaiintinavu muntu hampi uva ni tiva nimia-
manta ne vi uvara kaara qumimaqa i variavo. Kia tenavu vika nititauramantavauve
vika ni tiva nimiavo. Vika nái irike minti tiavo.
25 Viraqaahai tenavu ruvaaqumavi vohaa uva vateha mintima turo: Kaiqenavu vai-
inti vonavu nititaari vinavuka tinavu muntuka vai vaiintitanta Poruka Banabaasika
hampata vuate, turo.
26 Poruka Banabaasika kia náitanta arukerara noraiqaake iriraiti, vitanta tinavu
Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqa vara amitaqi vi variarave.
27 Maihai tenavu Iutaasika Sailaasika nititaari vitanta tenavu vohaa uva vateha qara
ntuvatauna uvara, maa uvara náitanta noqihaivata ni tiva nimiate.
28 Kotira Maraquravanovata, tenavuvata, maa uvara vohaa uva vatauro. Tenavu kia
airi qumina uva tiha niqaa maara voqavata vatarerave.
29 Maa uvaraqai ne iriqi nuate:
Una variqanavu nimite karara kia naate.
Kia naare naate.
Kia aunta raqutute aantau vahira naate.
Kia vora hampata hampi muara nuate.
Ne vi uvara iriqi niha ho koqemake nivarave.
Ho viqanama tenavu turo, ti.
30 Minti tivake vi vaiintitanta nititomanta vitanta vevara Antiokini otu Ihura
vaintinavu mini vauka ruvaaqumake qara varora nimumanta
31 vika qara viraqi kaara ntuvake iri, noraiqaake vi uvarara quahake koqe uvama
qaraqi vaivo. Vi uvava tinavu kahaqiaina uvarave, ti.

32 Minti tumanta Iutaasika Sailaasika Kotira uva tiva qoqaiqamake vautanta koqe vakaaka vukaiqamake vika tiva nimiha vika kempukaiqama nimitora.
33 Minti tivake Ieruharemihai tuvurotanta airi enta mini Antiokini vaumanta viraqaahai Ihura vaintinavu mini vauka vitantara Kotiva nitanta koqema nimiteharo nitanta muntuka paruma nimitaarire tivake, *náitanta* nititoka unaini vara komanta vura.
34 [Sailaasivaqai Antiokini variataa uvaro mini voqavata vaura.]
35 Poruka Banabaasika vitantavata airi enta Antiokini vaiha, vitantavata vokukavata Noravano tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiha vaura.

Poruka Banabaasika tirorimake rairavura

36 Poruka Banabaasika Antiokini variqi vuvaro vo entanavu aitarovaro Poruva Banabaasirara tiharo, Varaiqetanta oqaraanaini oru viha vo vatuka vo vatuka ti qata vakaukavara tavaare, tiro. Haaru tetanta Noravano tivatai uvara tiva nimuna vaiinti nahentika vika hoe variavo kiae ho variavo? tiro.
37 Poruva minti tuvaro Banabaasiva Ioniravata vitakero vireva auti vaura. Ionira autu vo Maakira,
38 Banabaasiva vira vitakero vireva auti vauvaro Poruva aqao tiro, Kiama vira koqe ianarove. Haaru tenavu vo vatuka vo vatuka niha vakaaka tiva nimiqi ni variavauraro vi vaiintiva titanta vataakero niharo Pampiriaihairo popohovaro qaqira kero anirantero vurave, tiro.
39 Minti tivaketanta vitanta nora tirorima ketanta raira vura.
Raira vuvaro Banabaasiva Maakiravata vitakero nariaraatanta vona vireka iha, *sipi* voqi vaariretanta Saiparusini vurama.
40 Vitanta mini vuvaro Poruva Sailaasira vitora. Vitanta vire umanta vira qata vakaanavu Ihura vaintinavu vitanta kauqu nimiha tiha, Noravano nitanta aaquri-hama nimite vairamanta nuate, ti.
41 Minti tuvaro Poruva Siria vatainivata Silisia vatainivata viharo viva Ihura vaintinavu mini vauka vika muntuka kempukaiqama nimitaqiro vurama.

16

Poruka Sailaasika Timotiravata vita vare vurama

1 Poruva oru viro Debenivata Lisatarainivata orurovaro Ihura vainti vovano vira autu Timotiva mini vaura. Vira novavata Ihura vainti vaiharo viva Iutaa vatanaa nahenti vauvaro vira qova vo vatanaa Giriki vatanaava vaura.
2 Ihura vaintinavu Lisataraini vaukavata Aikoniaini vaukavata Timotirara koqe vaiintive tuvaro
3 Poruva vi vaiintiravata vitakero vireva auti vauvaro Timotira qova vo vatanaa, Giriki vatanaava vaiharo kia Timotira vaata toqa amitova vauvarora tiro, Poruva vira vaata toqa amitero.
Poruva tiharo, Iutaa maini variaka Timotira qova Giriki vatanaava vairara iriarave. ⌞Hauri vika Timotirara kia vaata toqa amitai vaiintirave tivorave, tivakero Poruva Timotira vaata toqa amitero viraqaahairo vita varero viro.⌟
4 Vinavuka mini viha vo vatuka vo vatuka Ihura vaintinavu vakaaka tiva nimiha tota Ihuva noraiqamako vaiintinavukavata, Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vau vaiintikavata, vika Ieruharemini vaiha ⌞vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka vo uva avataqi vuate tivato uvara⌟ tiva nimiqi viha vi uvaraqai iriqi nuate tura.
5 Minti tivaqi viha vinavuka Ihura vaintinavu voqi voqi vauka kahaqumanta vika Ihura uva kempukaiqamake iriha airiqama vura.

Poruva taira voqaara tavora

6 Poruvavata vira vataake anukavata orure vuvaro hini mantaraini Karesia vata vauvaro hini mantaraini Farigia vata vaumanta vika avutana Esia vataini oru vi

vauvaro Kotira Maraquravano qioqama tero vikara kia Esia vataini vuru uva tiva nimiate tura.
7 Tumanta vika oru vi Misia vataini orurovaro Bitinia vata aumanto vaumanta mini virare tuvaro Ihura Maraquravano qioqama tero vikara kia mini vuate tumanta
8 vika Misia vata avutana otu vi, vatuka vo Taroaasi mini oturora.
9 Mini oture entaqira Poruva vaiteharo taira voqaara tavovaro Masedonia vatanaa vaiinti vovano himpiro Porura aareharo tiharo, Nora namari taqa varera Masedonia maini ani vaihara tinavu kahaqiane, tiro.
10 Minti tuvaro Poruva taira voqaara vira tavero, viva himpiro vokukavata, ⌞te Rukikavata⌟ make, mintima ti: Kotiva Masedonia vatanaaka nai vakaaka vuru tiva nimiate, tivo, ti. Minti tivake tenavu mini virera henoqama vate.

Piripaini vura

11 Viraqaahai tenavu *sipi*qi vaarire Taroaasi vara mini ke, nora namari vaura avuqavu oru vi, namari avutaqaa vau vatara Samotaresi mini orure, vira qararaa tenavu qaiqaa *sipi*qi vaarire namari vaura oru vi vatuka vo Neapolisi mini oruraavaunara.
12 Viraqaahai *sipi*qihai vaavire vi vatukara vara mini ke, vata vaura verara vatuka vo, Piripai mini oru vuavaunara. Masedonia vataqihairo Piripai vatuka
avuhainaa vatukavano vaumanta Romeni vatanaaka naane vi vatukara qovarama kora. Tenavu Piripaini orure mini vo entanavu variavaunara.
13 Mini vaiha Maara Entaqaa tenavu vatukaqihai vaantaavura qentiana otitare aaqaini otu vi, namari auvahianta Iutaa vatanaaka Kotira aare varia vatukava varianarove tivake, otu namari auvahianta oquvi vaiha mini nahentinavu ruvaaqumavi vauka uva tiva nimi variavauraro
14 nahenti vovano vira autu Lidiava viva Taiatairaihainaava naare tavuna nimiharo monu vare vau nahentiva vaura.
Vi nahentiva vo vatanaava vaiharo Iutaa vatanaaka maara uva iriharo Kotira autu tuahere vau nahentiva vauvaro Noravano vira avu aato kahaquvaro viva Poruva tivato uvara kankoma kero iriro
15 viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora. Namari varero viva tinavuara tiharo, Te ni Nora Vaiintiara quqaa vivave turo. Ne tiriara tiha, Are quqaama Ihura vaintima variarao, tivera, ne ti naavuqi ani variate, tiro. Minti tuvaro vira uvavano kempukaiqumanta tenavu vira naavuqi oru variavaunara.

Poruka Sailaasika karapuhiqama kora

16 Vo enta tenavu qaiqaa Iutaa vatanaaka Kotira aare vau vatukara mini vire iavauraro kaiqa varaata vovano anirero tinavu tivita kero. Tinavu tivita kovaro vaanavano vi varaatara avutaqi vaiharo vira kahaquvaro viva naantiara qovaraiqiaina haikarara vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vaiinti nahenti naantiara qovaraiqiaina haikarara irireka iha, vika airi monu vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka nimumanta vinavuka airi monu vare vaura.
17 Vi varaatava Poruravata tinavuvata avataqiro viharo naveraitiharo, Maa vaiintinavuka Naaruvaini Uritarakero Vai Variqara vira kaiqa vare varia vaintinavukave. Vitanta Kotiva ni qaqi kuvantu kero ntitaaina vakaakara tiva nimireka aniakave, tiro.
18 Vi varaatava airi enta tinavu avataqiro viharo vi uvara tivaqiro vuvaro Porura voqamakero popohovaro viraqaahairo vi varaatara avutaqi vau vaanarara tiharo, Te Ihu Karaitira autu rehama ariara vi varaataraqihaira qaqini aitarera vuane turo, tiro. Minti tuvaro vaakama vaanavano vi varaatara avutaqihairo qaqini aitarero viro.
19 Vaanavano viraqihairo aitarero vumanta vi varaataraqaa raqiku vaiintinavuka tavovaro vika monu varo aarava taiqa vumanta vinavuka tiha, Kia tenavu qaiqaa vi varaatava uva tinaraqaahai monu ho varaainarave, tivake vinavuka arara itomanta

Poruka Sailaasika ravaaqavuke rarau vare *ko* tireka nora vaiintinavu ruvaaqumavi vaunaini vuru kora.

20 Vika vitanta vuru ke, Romeni qiata vaiintinavu tiva nimi tiha, Maa vaiintitanta Iutaa vatanaakave. Vika tinavu vatukaqi ani vaiha antua aantua ti variavo.

21 Tenavu Romeni vatanaaka qioqama tauna uvara, vitanta vi uvara tinavu tiva timi variavo, ti.

22 Vinavuka minti tumanta vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vauka Poruka Sailaasika ruquti vaumanta vika qiata vaiintinavu oru Poruka Sailaasika utavaaqa qaqini vara aquke tiha, Vitanta kaavu numiqa kaate, ti.

23 Minti tumanta vitanta ruqutuke rupitaitimake vate, viraqaahai vitanta karapuhi naavuqi vuru aquke karapuhi naavuqaa raqiku vaiintirara tiha, Vitanta paama tivakera rumpa taane, ti.

24 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vika tuntema kero karapuhi naavu, nai avutaqi vau kavaqaaraqi vitanta vara vera aqukero vitanta aiqu vehatanta katari ntoma toraqi veva nonkutero taatautora.

25 Mintumanta vitanta viraqi vaiha entaqiraara Kotira aare vaiha ihi tivaqi viha, Kotira autu tuahere vaumanta karapuhi vaiinti vonavu vitanta uva iri vaura.

26 Mintuvaro vate virave tiro, vaturavano utiharo karapuhi naavu voqamakero qaki qaki i vauvaro karapuhi qentinavu ekaa qantua vuvaro ekaa karapuhi vaiintiqaahairo *seni* naaquntavano kuvantu viro hiqirura.

27 Mintuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaitonaihairo himpiro tavo-varo ekaa qenti qantua vuvaro viva oho tiro, Ekaa karapuhi vaiinti maaqihai ruqemake vinuavo. ⌞Vira kaara tiqaa raqiki vaiva ti haruma kaanarove⌟, tivakero viva nai iqoka paepae utaqihairo urequ kero viraqohairo naivano nai arukareva auti vauvaro

28 Poruva noraiqama kero naveraitiro tiharo, Kia nena arukaane. Tenavu ekaa qaqima maaqi vauro. Kia karapuhi vaiinti vonkuvanovata ruqema kero vivo, tiro.

29 Minti tuvaro karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vo vaiintiara tiharo, Ova qumpi kera vara viri timiraqe tavaare, tivakero kantero viraqi oriqetero Poruka Sailaasika nivuqaa vatakanta hiqiriviro aiqu kauqu ntiri ntiri i vauvaro vaura.

30 Viraqaahairo viva himpiro vitanta ntita varero vevantero vitanta irero tiharo, Taaraintio, te nantima kaariraroe Kotiva ti kuvantu timitaarire? tiro.

31 Minti tumanta vitanta vira tiva ami tiha, Are Ihura tinavu Nora Vaiintiara quqaa viva ⌞ti kuvantu timitaariravave⌟ tiane. Minti tiraroma Noravano aivata ai vaintairavata kuvantukero ntitaarire, ti.

32 Minti tivake vitanta Noravano tu uvara viravata vira naavuqi vaukavata tiva nimura.

33 Vitanta vinavuka tiva nimuvaro viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintiva vaaka vitanta ntita varero vuru vitanta teqa taaqamato vaatara hiqama nimitero, viraqaahairo vivavata vira naavuqi vaukavata namari varora.

34 Namari vare viraqaahairo karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva qaiqaa vitanta ntita varero vuru nai naavuqi kero vitanta karavata nimiro. Kara nimiro vivavata, vira naavuqi vaukavata, Kotirara voqamake quaheha vaura.

35 Vira qararaa toqaqi Romeni qiata vaiintinavu nái kiripunavu nititeha tiha, Vi vaiintitanta kuvantu kaira vuate,

36 tumanta vinavuka vuru karapuhi naavuqaa raqiki vau vaiintira tiva amuvaro viva Porura tiva amiro tiharo, Qiata vaiintinavu uva varake nitanta Sailaasika kuvantu kaira vuatema tiavo. Ho nitanta muntukavano paru ira maaqihai vuate, tiro.

37 Minti tuvaro Poruva kiripunavuara aqao tiro, Enta ni qiata vaiintinavu kia avuqavu *ko* tiraiti, vika vaiinti nahenti nivuqaa titanta kaavuqohai ruqutuke vate,

viraqaahai vika titanta maaqi karapuhiqama kaavo. Ho tetanta kia qumina vaiintitantama vauro. Tetanta Romeni autu varauraukave. ⌞Haaru titanta noraiqama kaamanta Romeni vatanaakaiqamavi vauraukave⌟.

Ho vate vika titanta evaara tititareka auti variavo. Kiavuma tetanta qaqi virerave. Romeni qiata vaiinti vika náim*a* ani titanta kuvantu kevarave, tiro.

38 Poruva minti tumanta kiripunavu vuru Romeni qiata vaiintinavu tiva nimumanta vika Poruka Sailaasika tetanta Romeni vatanaaka vauro tu uvarara iri vika qetora.

39 Vika qetake oru vitantara ike mpo tiva nimite qihaaqamake tiva nimi tiha, Oho, tenavu kia mintiataarave, tivake vitanta karapuhiqihai ntitake vitantara ho maa vatukaraqihai nenta qaqi vuate, ti.

40 Minti tumanta Poruka Sailaasika karapuhi naavu mini ke, oru Lidiara naavuqi Ihura vaintinavu tave, vitanta vika muntuka kempukaiqama nimiteha koqe uva tiva nimi, viraqaahai vitanta vi vatukara mini ke vurama.

17

Tesaronaikaini vura

1 Vitanta Piripai mini ke, oru vatuka votanta Ampipolisivata, Apoloniavata, mini ke, vatuka vo Tesaronaika mini oturora. Vi vatukaraqi Iutaa maara naavu vovano vaura.

2-3 Poruva viva tota vo vatukaini vaiharo Maara Entaqaa mintuntema kero, vi naavuraqivata oriqetero. Poruva taaramo Maara Entaqaa vaiharo viraqi ruvaaqumavi vauka vakaaka tiva nimiro. Vika vira uva kia ho aatara kaate tiro, viva *Mesaiaa*vano aiha vira haika varero vuru qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara Kotira vukuqihairo ranta keharo vika tiva nimiqiro viro tiharo, Ihuva maava te vate ni tiva nimuna vaiintiva, ho vivama *Mesaiaa*vano vaivo, tiro.

4 Minti tumanta Iutaa vaiinti nahenti vonavu quqaama tiarao tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, Giriki vatanaa vaiinti airinavuvano Iutaa maara uva iruka, vikavata quqaave tivake Poruka Sailaasika avataqi vumanta, nora autu vato nahentinavukavata, vitanta avataqi vura.

5 Vika quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu tavomanta vo vatanaa vaiinti nahentinavuvata Poruka Sailaasika avataqi vumanta vika vira kaara toma nimiteha oru aaranahai vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu rantake ruvaaqumake vikara vihi vaahi tumanta vi vaiintinavuka oru ekaa vi vatukaraqi vaukavata vihi tumanta ekaa vihainaaka oru Jasonira naavuqi oriqete, Poruka Sailaasika rantake vitanta rarau vare vuru vaiinti nahenti nivuqaa kareka auti vaura.

6 Vitantara qumina viraqi ranta tavomanta kia vaumanta viraqaahai vika Jasoniravata Ihura vainti vonavuvata ravaaqavuke rarau vare vuru vi vatukaraqaa raqiku vaiintinavuka nivuqaa ke naveraitiha, Ekaa naato vata maata maa vaiintinavuka niha antua uva tivaqi viha, vika maini tinavu vatukainivata aniarave.

7 Aniavaro maa vaiintiva Jasoniva vinavuka quahama nimitero nai naavuqi ntita vuru kaivo. Tinavu avuhainaa vaiinti Romenihainaava vaimanta vika ekaa kia vira uva iriraiti, vira uva raqake tiha, Tinavu avuhainaa vaiinti vovano Ihuvaqaima vaivo, tiavo, ti.

8 Vika minti tumanta vi vatukaraqaa raqiki vaukavata, vaiinti nahenti mini ruvaaqumavi vaukavata, vi uvara iri, noraiqamake uva naveraiti tivaqi vi vaura.

9 Minti vaumanta vi vatukaraqaa raqiki vauka tiha, Iasonivavata vo vaiintinavuvata ho minti mintima monu aqukeha nenta maaqaini vuate, tivake vinavukaqihai monu vare vinavuka kuvantu komanta vinavuka nai maaqaini vurama.

Beriaini vura

10 Vika kuvantu komanta vuvaro enta umanta Ihura vaintinavu vi vatukaraqi vauka
vaakama Poruka Sailaasika vatuka vo Beriaini nititama komanta vitanta mini vurama.
Vitanta Beriaini orure oru Iutaa maara naavuqi oriqete vaiha vakaaka tiva nimura.
11 Vi vatanaaka kia Tesaronaikaihainaaka voqaara vairaiti, vika qaraaka uva Poruva
tu uvara iriataaqai umanta vika vira uva iriha vika vo enta vo enta Poruva ti uvara
quqaa uva variainara vika náivano rantake tavareka iha, Kotira vukuqi vi uvara
rantake kaara riha vaura.
12 Mintiaqi vumanta Iutaa airitahaavano Ihurara quqaa vivave tumanta, Giriki
nahenti vokuka nora autu vatoka vikavata Ihurara quqaave tumanta, Giriki vaiinti
airitahaavata virara quqaave tura.
13 Airi vaiinti nahenti Ihura uvara quqaave tumanta Iutaa vaiintinavu Tesaron-
aikaini vauka iruvaro Poruva Beriaini Kotira uva tiva nimi vaumanta vira kaara vika
nái maaqa mini ke, Beriaini orure antua uva tiha vehi vaiinti kia koqe vaiintinavu ntita
vare vinavuka vihi tumanta Porura qoraiqama amitareka auti vaura.
14 Mintumanta Ihura vaintinavu mini vauka hauri Porura arivorave tivake vaakama
Porura vita vare vevaini atitama komanta Sailaasika Timotikaqai kia viraiti, Beriaini
vaura.
15 Mini vaumanta vo vaiintinavu Porura vita vare muntu Ateni, nora vatukaini ke
viraqaahai vinavuka oturante Beriaini urure vuru Sailaasika Timotika tiva nimi tiha,
Poruva nitantara tiharo, Ne vaakama maini te variainanaini tuvuate, tivo, tura.

Poruva Atenini vaurara tura

16 Vira muntu ke vuvaro Poruva Ateni mini nariaraa vaiharo vatukavau niharo
tavovaro vi vatanaaka airi haika oriqohai autuke vi haikarara tinavu variqave tivake
vato haikava vauvaro vira kaara Porura muntukavano qoraiquvaro vaura.
17 Poruva vi haikara vi haikara tavero viraqaahairo viva Iutaa maara naavuqi
oru vaiharo Iutaa vatanaakavata, vo vatanaa vaiinti nahenti Kotira aare vaukavata,
vakaaka tiva nimiro, viraqaahairo viva vo enta vo enta *maaketi*qi oru vaiharo vaiinti
nahenti vitare aitare i vauka uva vakaaka tiva nimi vaura.
18 Poruva vika tiva nimi vaumanta vo maara uva iruka *Epikuria* okaravata, *Sitoiki*
okaravata, iruka anire, vika Porura vataake uva ti vaura. Vonavu nai kenauka irama
nimiteha tiha, Mamaa inaara uva ti vai vaiintiva, nana uvae ti vaivo? ti.
Tumanta vokuka tiha, Viva vo vatanaaka variqanavu okararae ti vaivo? tura.
Poruva Ihuva qutu viro qaiqaa qaqi himpuainarara tiva nimi vaumantara ti, vika minti
tura.
19 Vika minti tivake Porura vita vare *kansoru* ruvaaqumavi vaunaini, Areopagusive
tunaini vuru ke Porurara tiha, Are qaraaka uva vaiinti nahenti tiva nimi variana uvara
tinavuvata tiva timiraqe iriare.
20 Tenavu ai uva iruraro vi uvava vo qarama ivo. Are vi uvara okarara tiraqe iriare,
tura.
21 Atenihainaakavata, vo vatanaakavata vi vatukaraqi vaukavata, kia kaiqa
vararaiti, qumina vaiha uvaqai ti vau vaiintika vaiha, vika qaraaka uva qovaraiqura
irireka iha, vika nai tiva nai tiva ami iha vaura.
22 Vika vi uvara okara irirerave tuvaro Poruva *kansoru*navu ruvaaqumavi vauka
nivuqaa himpiro tiva nimiro tiharo, Ne Ateni vaiintinavuvauvo, te tavauramanta ne
voqamake maara okara vo okara vo okara iriqi vi variakave.
23 Te maini ni vatukavau niha tavauramanta nenta variqa iha quara nimite varia
taintava airitahaama vaivo. Te vo taintavata tavauro. Viraqaatama maa uvara qara
ntuva taava mintima tivo:

Maa taintara tenavu kia iri tavauna variqarara irihama tainta autu amitaunarave
tiarave.

Ne Variqa vira kia iri tavaara, ne quminaiqamake vira aare variara, te vate virara ni
vutuke tiva nimirerave.

24 Variqa vira autu Kotirave. Kotiva vatavata ekaa vataihainaa haikavata, autukero
vataivama vaivo. Viva Noravano naaruvaqaavata, vataqaavata, raqiki vaivara tiro,
viva kia vaiintivano kaqataa naavuraqi variqiro vi vairave.
25 Kotiraqaahai ekaa vaiinti nahenti aihovata, ekaa vo haikavata, vare variarara
ti, hauri vaiinti nahenti tiha, Kotiva vo haikara aara ntaivo. Kaiqe kaiqa vara
amitaariraro viva ho variarire, tivorave.
26 Kotiva haaru qorainti vaiinti vohaiqa tinavu kaivaqara autu kovaro viqanaqaahai
ekaa vaiinti nahenti qovarama vuvaro Kotiva vika ekaa naato maaqa variate tiro,
vika nititama korave. Kotiva vaiinti nahenti autukero tiharo, Vi vatanaaka vi entara
vi vataraqaa vaivarave, vi entara vi vatanaaka vi vataraqaa vaivarave, tivakero vika
kaimanta variarave.
27 Vika Kotira rantareka *autautama/tupaupauma* keha rantaate tiro, Kotiva vaiinti
nahenti qovarama komanta vaurave. Ho Kotiva kia tinavu niaraiqama kero vaivo.
28 Vovano Kotirara mintima tiro:
Kotiva qaqi variqiro vi vairara ti, tenavuvata qaqi vi aniha, qaqi variqi vuari-
raukama vauro, tirave.
Ni vukuqi qara ri varia vaiintika mintima ti:
Tenavu vira vaintairama vauro, tiarave.
29 Ho tenavuvata vira vaintaira vaihara ti, hauri tenavu tiha, Kotiva vaireva, viva
vaiintivano *kori* orie, *silvaa* orie, vo orie, varakeha autu taa haikara voqaara vairave
tiarorave.
30 Haaru vaiinti nahenti kia Kotirara kankomake iriraiti, hampi kaiqa vare vauvaro,
Kotiva kia vika ntaiharaitiro, viva avuqohairoqai vika tavama nimite vaurave. Ho maa
entara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate ti vaivo.
31 Kotiva uva vateharo tiharo, Vo enta *ko* tiaina entavama varianarove, tirave. Vi
entaraqaama Kotiva noraiqama kai vaiintiva avuqavuqama kero *ko* tiharoma maa
vataraqaa vai vaiinti nahentika uva irianarove. Ne vi vaiintirara kankomake iriate
tiro, Kotiva vira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korave, tiro.
32 Poruva Ihuva qutu vuvaro qaiqaa qaqi vara himpimako uvarara tumanta hini
kuka vi uvara iriha naaraihama amitomanta hini kuka tiha, Vo vaka are vi uvara
qaiqaavata tiraqe tenavu iriare, ti.
33 Minti tuvaro Poruva vika mini kero vurama.
34 Vumanta vaiinti vonavu vira avataqi viha, Kotira vaintiqama vura. Vo vaiintivano
Dionisiusiva, viva nora vaiinti Areopagusi *kansoru* vaiintivano vauvaro nahenti
vovano vira autu Damarisiva vitantavata, vonavuvata, Porura avataqi vurama.

18

Poruva Korintini vura

1 Viraqaahairo Poruva Ateni mini kero vatuka vo Korintini vura.
2 Mini orurero viva Iutaa vaiinti Pontaasihainaara vira autu Akuilaara ranta kora.
Haaru King Kalodiusiva ekaa Iutaa vatanaaka kia Romi vatukaqi variate tivakero ekaa
nititamako entara, Akuilaava nai naata Prisilaara vita varero Romi vatuka Itari mini
kero vi entara Korinti vatukaini ani vaura. Poruva vitanta tavareva vitanta vaunaini
vurama.
3 Vivavata vitantavata *seri* naavu haqiraa kaiqara tavokara ti, vinavuka vohaaraqi
vaiha vi kaiqara vare vaura.
4 Poruva vi kaiqara vareharo viva vo Maara Enta vo Maara Entaqaa Iutaa maara
naavuqi oriqetero vaiharo Iutaa vatanaakavata, Giriki vatanaakavata, Ihura uvara
quqaa uvave tiate tiro, viva vika uva tiva nimi vaura.
5 Mintumanta Sailaasika Timotika Masedoniaihai oturovaro viraqaahairo Poruva vo
kaiqa varora qaqira kero, vo enta vo enta Ihura vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqiro

vi vaura. Viva Iutaa vatanaaka tiva nimiro tiharo, Ne *Mesaiaa*ra veka variara ho Ihuva maa vivave, tiro.

6 Tumanta vika vi uvara kia iriraiti, vi uvara kaara Porura qoraiqama amiteha virara qora uva tuvaro Poruva aqao tivakero, nai utavaaqaqaahairo konkoma rintati kero tiharo, Naantiara Kotiva ni qaqira kairamanta ne kakakima vivera, vi uvava kia tiqaavauve varianarove. Vate ni Iutaa vaiinti qaqirake, te qumina vatanaaka varianaini virerave, tiro.

7 Minti tivakero Poruva viraqaahairo vika mini kero vaiinti vo, vira autu Titiusi Jatusira naavuqi oru vairo. Titiusi Jatusiva Kotira aare vau vaiintiva vauvaro vira naavuvano Iutaa maara naavu tataaqa vaura.

8 Vo vaiintivano vira autu Kirispusiva, viva maara naavuqaa raqiki vauva vivavata, nai naavuqi vaukavata, Nora Vaiintiara quqaa vivave tura. Korinti vatanaaka airitahaa Porura vakaaka iri, quqaa uvave tivake namari varora.

9-10 Mintiaqi vuvaro Poruva entaqi vaiteharo taira voqaara tavovaro Noravano vira tiva amiro tiharo, Te ai vataake vaunarara tira, are kia qetehara ti vakaaka tiva nimiane. Kia evaara variane. Maa vatanaaka airi vaiinti nahenti ti vaintima variamantara ti, viraqaahai te ariqaa raqiki variariraro kia vovano ai ho aruanarove, tiro.

11 Minti tuvarora tiro, Poruva vohaa ihi vara kero vo ihi hinivata mini vaiharo vi vatanaaka Kotira uva tiva nimiqiro vi vaura.

12 Poruva mintiaqiro vumanta vi entara vika vaiinti vo, Galiora noraiqamake tiha, Are Romeni nora vaiinti vovano vaihara Akaia vataqaa raqikiane, tuvaro Galiova noraiqama viro vaura. Viva vaumanta Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha tiha, Kaiqe Porura qoraiqama amitaare, tivake oru Porura ravaaqavu vare vuru *ko* ti vau naavuva vaunaini kema Galiorara tiha,

13 Maa vaiintiva vaiinti nahentiara maanti maantima keha Kotira autu tuaheraate tiharoma tinavu ⌞Iutaa⌟ maara uva raqake vaivo, ti.

14 Vika minti tuvaro Poruva uva tirare tuvaro Galiova naane Iutaa vaiintinavuara aqao tiro, Maa vaiintiva vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vareharo *kamaani*ra uva raqa kaitirio, te homa vira kaara ni uva iruraitirio.

15 Ne nenta uvarave, nenta nutuarave, nenta maara okararave, irihama te unanaini aniavo. Vi uvava ninta kaiqa vairara ti, kia ti vi uvara iriataa ivo. Ne nenta vaiha vi uvara avuqavu iate, tiro.

16 Galiova minti tivakero viva tumanta vira kaiqa vaiintinavu Iutaa vika *ko* naavuqihai rarau veva aqukora.

17 Veva aquke viraqaahai vika oru Sotenisira Iutaa maara naavuqaa raqiki vau vaiintira ravaaqavuke *ko* naavu qentiana vaiha vira kaavu umiqake vatora. Mintuvarovata, Galiova kia virara noraiqaakero irura.

Poruva anirantero Antiokini vura

18 Poruva Korintini Ihura vaintinavu hampata airi enta mini variro, viraqaahairo Prisilaaravata, Akuilaaravata, ntita varero Korinti mini kero *sipi*qi vaarirero Siria vataini viro. Viva vireva iharo viva vo vatuka Senkariaini oturero nai kauqu aiqiqaa aqukero Kotirara uva tiva torara iriharo nai qiata kauhi ekaa toqakero vura.

19 Ho vinavuka oru vima Epasaasini orure Poruva Prisilaaka Akuilaaka mini kero oru Iutaa maara naavuqi oriqetero Iutaa vaiinti hampata uva tiro.

20 Vika hampata uva tumanta vika Porurara tiha, Tinavu hampata vukaiqamake variqira vuane, tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate kia ni hampata vukaiqamake vairerave, tiro.

21 Tivakero viva vireva iharo vika tiva nimiro tiharo, Naantiara Kotiva hove tina entara ni hampata ani vairarave, tiro. Tivakero viva *sipi* voqi vaarirero vurama.

22 Viva vuva Sisariaini orurero, viraqaahairo viva *sipi*qihairo vaavirero viviro
oru veraini Ieruharemini Ihura vaintinavu vauka uva mantamakero, viraqaahairo
ururantero Antiokini otu vaura.
23 Viva mini vo entanavu varikero, viraqaahairo viva Farigia vatainivata, Karesia
vatainivata, vo vatuka vo vatukaqi niharo Ihura vaintinavu mini mini vauka kem-
pukaiqama nimitaqiro vura.

Apolosiva Epasaasiqivata Korintiqivata kaiqa varora

24 Poruva vika kempukaiqama nimitovaro Iutaa vaiinti vovano vira autu Apolosiva,
viva Arekisantaria vatukaihainaava, viva Epasaasini oru vaura. Viva koqema keharo
vaiinti nahenti uva vakaaka tiva nimiharo viva ekaa Kotiva qara ntuvato uvaravata
kankomakero tavo vaiintivama vaura.
25 Vovano Nora Vaiinti avataqi vuaina aarara vira umiqovaro, viraqaahairo viva vihi
vaahi tiharo kempukaiqamakero vaiinti nahenti Ihuva varo kaiqara tiva nimiqiro
vura. Viva tiva nimiharovata, viva naivano haaru Ionira uvaqai iriro Ionira namariqai
varo vaiintiva vaura.
26 Apolosiva Epasaasini orurero Iutaa maara naavuqi orurero viva kia qetaraitiro
vakaaka tiva nimi vaumanta Prisilaaka Akuilaaka vira uva iri, vira vita vare *náitanta*
naavuqi vuru ke Kotiva inaini vuaina aarara Ihura uva avuqavuqamake vutuke vira
tiva amura.
27 Avuqavuqamake tiva amuvaro iriro, viraqaahairo Akaia vataini vireva umanta
Ihura vaintinavu Epasaasini vauka vira kahaqiha qara amiha tiha, Ne Ihura vainti-
navu Akaiaini variaka maa vaiintirara koqe vaiintive tivakema vira vitaate, tivake
qara amura. Amuvaro Apolosiva vi qarara varero vuru nimiro, viva mini vaiharo
vaiinti nahenti Kotiva koqema nimitomanta Ihura vaintiqama vuka kahaqama nimite
vaura.
28 Viva vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo Iutaa vaiintinavu hampata uva tivaqiro
viharo viva Kotira vukuqihainaa uvaqohairo Ihuva *Mesaiaa*vano variaina okarara
vika vutukero numiqovarora tiro, vira uvavanoqai kempukaiquvaro Iutaa vaiintinavu
tu uvara aatara kora.

19

Poruva Epasaasini vaura

1 Apolosiva Korintini vauvaro Poruva verara vo vataini oruniro Epasaasini oturero
tavomanta Ihura avataqi nuka mini vaura.
2 Vika mini vauvaro viva vika irero tiharo, Ne haaru Ihurara quqaave tu entara
ne Kotira Maraqura vareve iavo? tiro. Tumanta vika tiha, Kia tenavu Kotira
Maraquravano vaivo tia uvarara irunarave, ti.
3 Tuvaro Poruva vika irero, Mintihama ne nana namarie varaavo? tumanta vika
tiha, Tenavu Ionira namarima varaavauraukave, ti.
4 Tuvaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Vaiinti nahenti qora aara qaqira kaate tiro,
Ioniva vika namari nimurave. Ioniva vika tiva nimiro tiharo, Ti naantiaraini aniaina
vaiintira ne virara quqaa viva *Mesaiaa*vano vaivo tiate, turave, tiro.
5 Poruva minti tumanta vika vi uvara iruvaro, viraqaahairo Poruva Nora Vaiinti
Ihura autu reharo namari vika nimiro,
6 nai kauqu vikaqaa vatovaro Kotira Maraquravano vikaqaa tuvuromanta, viraqaa-
hai vika vo uva vo uvaqihai tivaqi viha Kotira uva tiva qovaraiqi vaura.
7 Vi vaiintinavuka vaireka 12navuvano vaura.
8 Poruva Iutaa vaiinti maara naavuqi oru taaramo torara vaiharo kia qetaraitiro,
vika Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uva okarara kankomake iriate tiro, viva vo
uva vo uvaqohairo vika tiva nimi vaura.

9 Viva mintima kero tiva nimi vaumantavata, vokuka nái avu aato kempukaiqamake
kia Poruva tu uvarara quqaave tiraiti, vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Porurara tiha, are
Nora Vaiinti Aaraqaa ni variarara tianara, vira qora uvaqaima vaivo, ti. Vika minti
tuvaro Poruva vika ekaa mini kero Ihura vaintinavuqai ntita varero viro vo naavuqi,
Tiranusira *sikuru* naavuqi oru vaiharo vakaaka vo enta vo enta vika tiva nimi vaura.
10 Mintiaqiro viharo taara ihi varakero Kotira uva vakaaka tiva nimumanta ekaa
Esiaini vauka Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, Nora Vaiinti Ihura uva ho irura.

Skevaara maaqunavuara tura

11 Kotiva Porura kahaquvaro viva nora kaiqa aahuva kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa
varora.
12 Mintumanta Porura utavaaqave, *hankasipi*ve, vare vuru rovara varokaqaave,
vaanavano avutaqi vaukaqaave, viti vika vaataqaa vatomanta rovara varoka koqema
vumanta vaanavanovata vaiinti avutaqihai aitare vumanta vika koqemavi vaura.
13-14 Mintumanta Iutaa vaiinti vonavu vinavuka vo vatuka vo vatuka niha vaana
nititareka auti vau vaiintinavuka vaura. Vi vaiintinavuka Skevaara maaqu 7navuvano
vauvaro vinavuka qova Iutaa maara uva iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva
noravano vaura. Vira maaqunavu Porura kaiqa tavamake, Porura aanare viva varo
kaiqara vikavata varareka autiha tiha, Kaiqe tenavuvata Ihura autu reha vaana
nititaari aitare vuate, ti. Minti tivake vinavuka vaiinti avutaqi vau vaanarara avateha
mintima ti: Tenavu Poruva autu nte vai vaiintira autu, Ihura autu rehama ariara vi
vaiintiraqihaira qaqini aitarera vuane turo, ti.
15 Vinavuka minti tuvaro vaanavano vinavukara tiharo, Te Ihurara irunarave. Te
Porurarava irunarave. Te kia niara irunarave. Nenavu taukave? tiro.
16 Minti tuvaro vaanavano viraqi vau vaiintiva vinavukaqaa vi aaqu viro, ai aaqu
viro iharo, vinavuka ntaihamaqiro viharo vika utavaaqanavu qaqini rararata aqu
komanta vinavuka naavuqihai tuvitare tokavano naare vaata vatamake aiqu autute
kantama vurama.
17 Mintima komanta ekaa Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, Epasaasini vauka vi
uvara iri voqamake qeteha Nora Vaiinti Ihura autu tuahereha vaura.
18 Ihura vaiinti nahenti airitahaa vika haaru nái qora kaiqa varorara vaiinti nahenti
nivuqaa vaiha tiva qovaraiqama ke vaura.
19 Mintumanta airi vaiintinavu vika tota vaana kaiqave, *vure/quaha* kaiqave, varoka
vi kaiqara qaqirake vikavata nái vukuve, nái quaha kaiqa varo airairarave, vare vaiinti
nahenti nivuqaa vuru iha quara taiqakora. Nora monu 50,000 kinaa aqukeha varato
vukurave, vaana kaiqa vare vau vukurave, ekaa vi haikara iha
quara taiqa kora.
20 Ho mintimake vi vatanaaka ekaa qora kaiqa qaqirake Kotira uva iriqi vuvaro Kotira
uvavano vi vatanaaka kempukaiqama nimitora.

Epasaasini Porura uva kaara noraiqamake antua uva ti vaura

21 Viraqaahairo Poruva tiharo, Kaiqe te Masedonia vatavata Akaia vatavata oru
vara maini ke, Ieruharemini vuare. Te mini vuariraukama naantiara nora vatuka
Rominivata virerave, tiro.
22 Minti tivakero Poruva nai kahaqu vaiintitanta Timotika Eratusika nititama
komanta vitanta Masedoniaini vuvaro Poruvaqai Esiaini vo entanavu mini vaura.
23 Mini vauvaro vi entara Epasaasini Kotiraini vi Aarara kaara tirorira haikavano
qovaraiqura.
24 ⌞Vi vatanaaka nái una variqa nahenti Atemisirara iriha maara naavu kaqa
amitora.⌟ Mintuvaro vaiinti vovano vira autu Demitariusiva, viva *silvaa* ori varakero
viraqohairo Atemisira naavu kaqontema kero, inaara naavu maraqurahaa airitahaa
autukero, vaiinti nahenti vi

naavura nimiharo monu vare vaura. Viva nai kaiqa vaiintinavu hampata vi kaiqara vareharo airi monu vare vaura.

25 Demitariusiva nai kaiqa vaiintinavuvata, vokuka vi kaiqara voqaara varokavata, ruvaaquma kero vikara tiharo, Maa vaiintinavukao, tenavu maa kaiqara vareha viraqaahai airi monu vare vaunarave.

26 Ne Poruva varai kaiqara tavaarave. Poruva tiharo, Ne nenta kauquqohai aututaa haikava kia quqaa variqavano vairave, tivo. Minti tirara ti, airi vaiinti nahenti Epasaasihainaakave, Esia vataihainaakave, vira uvara quqaa uvave tiarave.

27 Poruva qaqiqai minti tivaqi vi vairera, vaiinti nahenti tinavu kaiqara qumina kaiqa una kaiqaveqaima tivarave. Kia tinavu kaiqa viraraqai minti tivarave. Vika variqa nahenti Atemisira naavuaravata qumina naavuve tivakeha Atemisira qaqira kevarave. Minti tivera, Atemisiva kia tinavu variqa noravano varianarove. Vate ekaa Esia vatanaakavata, ekaa vataini variakavata, vira autu tuahere variarave, tiro.

28 Demitariusiva minti tiharo vihi vaahi tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka noraiqamake antua aantua tiha vika nái una variqa virara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vai variqava, viva noravanove, ti vaura.

29 Minti tivake vi uvara tivaqi vumanta ekaa vi vatanaaka antua aantua ti vaura. Antua uva tivaqi viha vika oru vo vaiintitanta Gaiusika Aritaakusika ravaaqavukora. Vitanta Masedonia vataihainaa vaiintitanta Porura vataake anutanta ani vaumanta vika vitanta ravaaqavu vare vuru vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini kora.

30 Vitanta vite vuru kovaro Poruva vivavata vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaunaini virare tumanta Ihura vainti vonavu vira qioqamate tiha, Are kia ho mini vinarave, tumanta

31 nora vaiinti vonavu Porura tontiqama tokavata uva varake kempukaiqamake Porurara tiha, Are kia maini ruvaaqumavi vainaini aniane. Vika ai viraaqamake tavevorave, ti.

32 Minti tumanta vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka antua aantua tivaqi vi vaura.

Airi vaiinti nahentivano vika kia ruvaaqu okarara iriraiti, viraqaahai vika hini kuka naveraitiha vo uva tumanta hini kuka naveraitiha vo uva ti vaura.

33 Mintiaqi vumanta Iutaa vaiintinavu vika nái navunaa vaiinti vo, vira autu Arekisantara vihi vaahi tiha, Are vaiinti nahenti nivuqaa himpira uva tiane, tuvaro Arekisantava himpiro kauqu viriniqaakero uva tirare tumanta

34 vika tavovaro viva Iutaa vaiintivano vaumanta vika kia vira uva iriraiti, nai variqara naveraitiha, Atemisiva Epasaasini vaiva, viva noravanoveqai tiha vaura. Vi uvaraqai qaiqaa qaiqaa tivaqi viha 2 *aua* vara kora.

35 Vika minti tivaqi vi vauvaro viraqaahairo *kusikusi*vano himpiro vaiinti nahenti vuatarama komanta tirema vauvaro tiharo, Epasaasi vaiintinavuvauvo, tenavu Epasaasihainaaka tentanavu variqa Atemisiraqaa koqemake raqiki vauna uvara ekaa kankomake iriarave. Naaruvaihairo aahuva orivano maaqi hiqirira tenavu viraqaavata raqiki vaunarara ekaa iriarave.

36 Kia ho vovano vi uvarara una uvave tianarove. Virara irihama ne qaqi evaara vaiha, kia paparuqamake vo okara vo okara qora okara autuate.

37 Vi vaiintitanta kiama tinavu variqa naavuqihai vo haika muara varakaavo. Vitanta kiama tinavu variqa nahentiara qora uvavata tiva amitaavo. Vitanta kiama qora kaiqa vara kaamanta ne vitanta maini vite aniavo.

38 Demitariusivavata, vira kaiqa vaiintinavuvata, vo vaiintiqaa uva vatareka auti vaivera, *ko* ti vai entaraqaa homa vika vi vaiintiraqaa uva vatevarave. *Ko* ti varia kaiqaraqaa raqiki variaka variavo.

39 Niqi vo uvavano vairera, homa ne ekaa nora vaiinti ruvaaqumavi vairaqaa vi uvara avuqavuqamake tiate.

40 Ne qumina uva kaara raqireka auti variavo. Naantiara vi uvara okarara *kamaani*va tinavu irairaqe tenavu kia ho vo uva tirarave. Hauri naantiara *kamaani*va tinavuara tiharo, Ne qumina vi entara raquarave, tivakero tinavuqaa uva vataantorave, tiro.
41 *Kusikusi*vano minti tivakero mini ruvaaqumavi vauka nititama komanta vinurama.

20

Masedoniainivata Karikinivata vura

1 Ho nora antua uva tuva taiqa vuvaro Poruva Ihura vaintinavu naaromanta viva unaini anuvaro viva uva tiva nimiharo vika muntuka paruma nimitero, ho kauqu nimiro vika mini kero Masedonia vataini vura.
2 Viva Masedoniaini vatuka vatuka niharo Ihura vaintinavu mini vauka vo uva vo uva tiva nimiro vika muntuka kempukaiqama nimitero viraqaahairo viva vevara Kariki vataini otu viro.
3 Viva taaramo torara Karikini varikero, viraqaahairo viva Siriaini *sipi*qi virare tiro irumanta Iutaa vaintinavu vira arireka auti vauvarora tiro, Poruva qaqira mini kero qaiqaa tuvurantero verara Masedoniaini vura.
4 Pirusira maaqu Sopateva Beriaihainaava Porura vataakero vumanta vaiinti vonavuvata Porura vataake vura. Tesaronaikaihainaa vaiintitanta Aritaakusika Sekuntusikave, Debehainaa vaiinti Gaiusivave, Esia vataihainaatanta Tikikusika Tarofimusikave, Timotivave, Porura vataake vurama.
5 Vinavuka naane avuni vuka oru Taroaasini tinavu veka vaumanta
6 tenavu vatuka vo, Piripaini variavauraro Kia Noqavu Mparetira ovata no entava taiqa vumanta viraqaahai tenavu *sipi* vare vivi kauquru enta varake Taroaasini orure mini 7 entanavu variavaunara.

Poruva Iutikusira qaiqaa qaqi vara himpima kora

7 Santeqaa tenavu kara narera ruvaaqumavi variavauraro Poruva vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka uva vakaaka tiva nimi vaura. Viva hura vuariravara tiro, viva vukai uva tiva nimiqiro vi vauvaro enta tavaaraiqama vura.
8 Viva tiva nimiqiro vi vaumanta tenavu naavu veranto vaukanta ruvaaqumavi variavauramanta airi ova qumpike viraqi vatatovaro
9 qaraaka vaiinti vovano Iutikusiva *uintua*qaa oquviro vauvaro Poruva uva tivaqiro vi vauvaro Iutikusira avuvano taunta vuvaro viva vaita aavata viro, verara nai tauvaqaqaa nai tauvaqaqaa kaqato naavura taaramoqaahairo vevara vata kanta hiqirura. Hiqirumanta vika otu utu vare tavovaro viva qutuma vura.
10 Qutu vuvaro Poruva otu viraqaata nai aaquviro vira kaanauruma tero tiharo, Ne kia qetaate, viva qaqima vaivo, tiro.
11 ⌞Minti tuvaro qaraaka vaiinti viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro⌟ Poruva tuvurantero qaiqaa veraraqaa oru vaiharo mpareti nkui kero vika hampata namakero, viraqaahairo qaiqaa vukai uva voqavata viraqi vauka hampata tivaqiro viro aatita kero, viraqaahairo Poruva vika mini kero vurama.
12 Vumanta vika qaraaka vaiinti viva qaqi himpura vita vare vika nái maaqa vuvaro vika muntukavano koqe umanta vaura.

Poruva vatuka vo Miletusini vura

13 Poruva Taroaasini vaumanta tenavu naane *sipi*qi vaarinte, vatuka vo Asosini orure, mini Porura veka variavaunara.
Poruva avuni tiharo, Ne mini oru ti veka vaiqe te vatavaura orunte, ni ntita kaare, tiro.
14 Poruva viro tinavu tivita komanta tenavu vira vita vare vatuka vo, Mitirinini oru raavaunara.

15 Ho viraqaahai tenavu vivi, vira qararaa varuva avutaqaa vau vatara vo, Kiosi
aumanto orure viraqaahai vivi, varuva avutaqaa vau vatara vo, Samosivata vi
aatarake, vira qararaa vatuka vo, Miletusini oru raavaunara.
16 Poruva tiharo, Pentikosi ovata nare ia entara te Ieruharemini oruraarirava
ho vairera, te vaaka mini virerave. Virara irihama te Esia vataini vukaiqamake
variarorave ti, te kia Epasaasini virerave, tiro.

Poruva Epasaasihainaa vaiinti noranavu ekaara uva tiva nimura

17 Poruva minti tumanta tenavu Miletusini oru raavauraro Poruva Ihura vaintiqaa
raqiki vauka vira ani tavaate tiro, uva vara kovaro Epasaasini vura.
18 Uva vara kovaro vika unaini vumanta vika anirovaro Poruva vika tiva nimiro
tiharo, Te haaru Esiaini vaiha ni hampata kaiqa varaavauna okarara ne iri tavaarave.
19 Kia tinta autuvano noraiqiarire ti, te kaiqa varaavaunarave. Iutaa vaiinti ru-
vaaqumavi vaiha ti qoraiqama timitareka auti variamanta te vukaari utiha, iqi rataqi
viha, Nora Vaiinti Ihura kaiqa varaqi viha uva vakaaka ni tiva nimiqi vuavaunarave.
20 Ne virara iri tavaarave. Ne tavaamanta te ekaa ni naavuqi vi aniha ni nivuqaa
qoqaa vaiha, kia vo uva kukeqaraiti, te ni kahaqiaina uvaraqai tiva nimiavaunarave.
21 Te Iutaa vaiintinavuaravata, vo vatanaakaravata, kempukaiqaake uva tivaqi viha
mintima tiavaunarave. Vaaqu kaiqa vare aarara qaqirake Kotiva inaini aniha Ihurara
quqaa tinavu Nora Vaiinti quqaa vivave tiate, tiavaunarave.
22 Ho vate te Kotira Maraquravano tiriara mini vuane tinantemake, te Ieruharemini
mini virerave. Ieruharemini vuariraro nana haikavanoe tiqaa qovaraiqianarove? Kia
te iruro.
23 Te maa haikararaqaima irunarave. Te vo vatuka vo vatuka vi ani vauraro
Kotira Maraquravano tiriara tiharo, Raurihara variane. Naantiara ai karapuhiqama
kevavata, maara vareravavata, ai vekama varianarove, tirave.
24 Te Ihuva Noravano timitai kaiqara, vi kaiqara vi kaiqaraqai vara vuru taiqa
karerave. Viraqaahai te kia maa vataraqaa qaqi variqi vuainarara noraiqaake
iriravare. Te Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimitaaina uvara koqe vakaaka, vi
uvaraqai tiva nimiqi virerave.
25 Te Kotiva raqikiaina uvara ne varianaini niha tiva nimunarave. Te vate
kankomake irunarave. Ne naantiara kiama qaiqaa ti viri tavevarave.
26-27 Kia te vo uva kukeqake vo uvaqai ni tiva nimiavaunarave. Te ekaa Kotira
uvarave, kaiqarave, ni tiva nimiavaunarave. Te vate maa uvara vutuke ni tiva nimiari
iriate. Te Kotira uva ekaa uva ni tiva nimiavaunarara tiro, naantiara niqihairo vovano
kakakima virera, kia vira uvavano tiqaa varianarove.
28 Kotira Maraquravano ni noraiqama kaimantara ti, ne nentaqaavata, Kotira vaiinti
nahentiqaavata, koqemake raqikiqi vuate. Kotiva nai Maaqu naareqohairo vi vaiinti
nahentika koqaama tairara ti, ne sipisipi qoka koqeka voqaantemake vaiha, Kotira
vaiinti nahentiqaa raqikiqi vuate.
29 Te vuariramanta qora uva ti vai vaiintika qaakau vairi voqaara anire ni qoraiqama
nimitevarave. Te virara irunarave.
30 Naantiara niqihai vaiinti vonavu qovaramavi, Ihura vaiinti nahentiara vika
tinavuqai avataqi vuate ti, vika hampi uva una uva vika tiva nimiqi vivarave.
31 Virara irihama ne rauriha variate. Te taaramo ihi vaiha aatitairaqaavata,
entaqivata, niara noraiqamake iriha auquru rauru kehama ni vohaiqa vohaiqa koqe
aara numiqaavaunarave. Ne virara irihama kia tauru kaate.
32 Te vate vire ihama Kotiva niqaa raqikiarire ti, vira aarauro. Kotiva ni aaqurihama
nimitaaina uvara iriqi vuate. Vira uvavano ni kahaqamaqiro vira ne naantiara ekaa
Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha koqemake vaivarave.

33 Te ni hampata variavauna entara kia ti muntukavano vora *silvaa* oriarave, *kori* oriarave, utavaaqarave, ntimanta variavaunarave.

34 Ne tavaarave. Vi entara kia te niara ti kahaqiate tiraiti, te tenta kauquqohai kaiqa varaqi viha tenta karavata, utavaaqavata, varake ti vataake vaukavata kahaqamaqi vi variavaunarave.

35 Te ekaa kaiqa varehama koqe aaraqai ni numiqaavaunarave. Tenavu mintimake kempukaiqamake kaiqa varakehama vehi vaiinti nahentivata koqemake kahaqiaina okarara ni numiqaunarave. Tenavu mintiaqi vihama Ihuva Noravano tivato uvarara aatoqi iritaare. Ihuva mintima tiro: Vaarimakero voka voka nimi vaina vaiintiva quahaarirava uritarakero vairaro varaaina haikarara quahaainaravata aatara kaanarove, turave, tiro.

36 Poruva vi uvara minti tiva nimi taiqa kero viva nora vaiinti hampata tori kauru araviro vaiharo Kotira aarero.

37 Kotira aaromanta vika iqi rateha vira kuquqama amiteha vira moqake ho vuane ti.

38 Poruva vaaka vika tiva nimiro tiharo, Kiama ni viri qaiqaavata tavararave tura kaara, vika muntukavano qoraiqumanta vika Porura vita vare *sipi*qi muntu kora.

21

Poruva Ieruharemini vura

1 Vika Porura muntu komanta tenavu vikara vuro tivake Porura vita vare *sipi*qi vuavaunara.

Tenavu *sipi*qi vaarire avuqavu tuvi, varuva avutaqaa vau vatara, Kosini tuvu varike, vira qararaa vata vo, Rodesini orure viraqaahai vatuka vo, Pataraini vuavaunara.

2 Mini orure tavaavauraro vo *sipi*vano Fonisiaini vireva umanta tenavu viraqi vaarire vuavaunara.

3 Tenavu viha tavaavauraro varuva avutaqaa vau vatava, Saiparusi kauqu kaanaaqaini vaumanta otitare otu vi, Siria vataini otu raavauraro vatuka vo, Taiaini *sipi*vano nai varato airairara muntu oqikareva umanta

4 tenavuvata mini vaavire oru Ihurara quqaave tuka rantake vika hampata mini vohaa *uiki* variavaunara. Vika hampata variavauraro Kotira Maraquravano vika kahaqumanta vika Porurara tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.

5 Tumanta tenavu mini variavauraro tenavu vuaina entava aniromanta vuavaunara. Tenavu vire iavauramanta Ihura vaiintinavu nahenti vaintiaravata tinavu vatukaihai tivita vare muntu namari auvahini komanta tenavu ekaa tori kauru aravi vaiha Kotira aarama kaavauramanta

6 viraqaahai vika kauqu tinavu timumanta tenavu vika nái kauqu nimi *sipi*qi vaarire vuavauramanta vika tuvurante nái maaqaini vurama.

7 Vika vumanta tenavu Taiaa vara mini ke, oru vatuka vo, Toremesini orure tinavu qata vakauka mini vauka uva mantamake vika hampata vohaa enta mini varike,

8 vira qararaa *sipi*qi qaiqaa vaarire oru vi, Sisariaini orure mini vaiha Piripiva Kotira vakaaka ti vau vaiintira naavuqi oru variavaunara. Tota Ieruharemini vaiha vaiinti 7navu vara himpimake Kotira kaiqa varaate tu vaiintinavukaqihairo Piripiva vovano vaura.

9 Piripira raavura 4navu vaiha vinavuka kia vaativata vararaiti, qaqi vaiha Kotira uva qovaraiqamakeha ti vauka vaura.

10 Tenavu vika hampata Sisariaini vo entanavu variavauraro vaiinti vo, vira autu Agabusiva Iutia vataihairo tuvurora.

11 Vivavata Kotira uva qovaraiqama kero ti vau vaiintiva vaiharo viva tenavu variavaunanaini tuvurero Porura *reti* varakero viraqohairo nai aiqu kauqu rumpatero

tiharo, Kotira Maraquravano mintima tivo: Naantiara Iutaa vaiintinavu Ieruharemini variaka maa *reti*raqohai vira qora maantimake vira aiqu kauqu rumpake vo vatanaaka nimivarave tivo, tiro.
12 Minti tumanta tenavuvata, mini vaukavata, vi uvara iri Porurara mpo ike tiha, Kia Ieruharemini vuane, ti.
13 Minti tiavauraro Poruva aqao tiro. Hauri ne iqi rataqi vivaro ti muntukavano qoraiqiantorave. Kiama ti karapuhiqama kerara haatu itaivo. Te Nora Vaiinti Ihurarao ti, te Ieruharemini qutu vuainararavata qeramatema vauro, tiro.
14 Minti tumanta tenavu kia vira uva ho aatara kaarirava vaumanta tiha, Ho Noravano nai varaataa ina kaiqara varaarire, tiavaunara.
15 Minti tivake tenavu vo entanavu mini varike tentanavu airaira qera qaaramake vare, viraqaahai verara Ieruharemini vuavaunara.
16 Ihura vainti Sisariaihainaaka vonavu tinavu tivita vare vuru tenavu variaina naavura, Nesonira naavuqi kora. Nesoniva Saiparusihainaava viva haaruqama kero Ihurara quqaave tu vaiintiva vaura.

Poruva Iemira oru tavora

17 Tenavu Ieruharemini oru raavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu mini vauka tinavu quahama timiteha tinavu tivita kora.
18 Vika tinavu quahama timiteha tinavu tivita kovaro vira qararaa Poruva tinavu hampata Iemira tavareva viro. Vumanta Ihura vainti nora vaiintinavuvata Iemira hampata vauvaro
19 ho Poruva vika uva mantamakero, viraqaahairo uva vo, Kotiva vira kahaqi vauvaro viva nai vo vatanaa vo vatanaaka nora kaiqa vara nimitaqiro vu uvara vika tiva nimiro.
20 Poruva vi uvara ekaa tiva nimumanta vika vi uvara iri, Kotira autu tuaherake Porurara mintima ti: Ho ti qatao, tavaane. Airi Iutaa vaiintitahaa, vo *tauseni* vo *tauseni*navu Ihura vaintiqamavi, vika Mosira uvavata noraiqamake iriqi vi variakama variavo.
21 Vokiaka vika una uva tiva nimiha ariqaa oqikeha maantima ti variavo: Poruva Iutaa vaiinti vo vataini vo vataini variakara tiharo, Ne Mosira uva qaqira kaate. Kia ne nenta qorainti vainti vaata toqaate. Kia Iutaa vatanaaka maara okara iriqi vuate, ti vairave, tiavo.
22 Ariqaa vi uvara vi uvara oqike ti varia vaiintinavuka are Ieruharemini oruntena uvarara vikavata irivarave. Viraqaahaira are nantie inarave?
23 Kaiqe tenavu ai tiva amiarirara are tenavu tiainantema kera iane. Vaiinti erakaimaantenavu vinavuka nai kauqu aiqiqaa aqukeha Kotirara tiha, Tenavu quqaiqamake mintirerave, tivake tivataavo.
24 Are vinavuka ntita varera Kotiva vaata muntuka hiqama nimitaaina okarara iriqira viharama vuru taiqa kera, are viraqaahaira vinavuka kahaqiharama monu aqukaira vinavuka qiata ekaa ntuqu qaqini kaate. Are mintiaqira vira vaiinti nahenti ai tave, vokiaka ariqaa oqike tivate uvarara una uvaqaima vaivo tivarave. Are minti minti irera, vaiinti nahenti tavaivara are Mosira uva okara iriqira vi variaravama vainarave.
25 Vo vatanaa vo vatanaaka Ihura vaintiqama vuaka haaru tenavu maa uvara qara ntuvake tiva nimiavaunarave. Vi entara qaraqi mintima tunarave: Kia una variqa amite karara naate. Kia naare naate. Kia aunta raqutute aantau vahira naate. Kia hampi muara nuate, tiavaunarave, ti.
26 Vika minti tuvaro Poruva eo tivakero vi vaiintinavuka ntita varero vira qararaa vinavuka hampata vaiharo vaata muntuka hiqaaina okarara iriqi viro, viraqaahairo Kotira Naavuqi oriqetero Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Tenavu vi entanavura maaqi vaiha, vaatave muntukave hiqaaina okarara iriqi viha

vuru taiqa kararave. Viraqaahai tenavu variari nenavu tinavu kahaqihama *ofaa* vo Kotira vara amitaate, tiro.

Kotira Naavu vaunaihai Porura ravaaqavu kora

27 Vi entara 7 entanavu taiqaarirava aumanto vaumanta Iutaa vaiinti vonavu Esia vataihainaaka tavovaro Poruva Kotira Naavuvano vaunaini vaumanta vinavuka vira tave, viraqaahai antua uva tivaqi viha vaiinti nahenti naarama vare oru Porura ravaaqavu vare naveraitiha,
28 Isareri vaiintivarao, ani tinavu kahaqiate. Maa vaiintiva vonaini vonaini niharo Isareri vatanaakarave, Mosira uva okararave, maa Kotira Naavuarave, qora uva ti vai vaiintiva vaimanta tenavu vira ravaaqavu kauro. Ho vate viva vo vatanaa vaiintinavu ntita varero Kotira Naavu vainaini vuru kaimanta vinavuka vo vatanaa vaiinti vaihara ti, vika Kotira Naavu takuqira qoraiqama amitaavo, ti.
29 Tota vinavuka tavovaro vo vatanaa vaiinti vovano Epasaasihainaava vira autu Tarofimusiva Porukantiro vatukavaura ni vaumanta vinavuka tiha, Poruva vi vaiintiravata vita varero Kotira Naavuni vivo, tura.
30 Vinavuka nái irike una uva Poruraqaa oqitomantara ti, ekaa Ieruharemini vauka hihai hihai kante oru ruvaaqumavi vaiha Porura ravaaqavuke Kotira Naavu vaunaihai rarau vare aaqaini veva kora. Aaqaini veva komanta Kotira Naavuqaa raqikuka vaakama qenti tinta tora.
31 Vaiinti nahenti ruvaaqumavi vauka Porura arukareka auti vauvaro vaiinti vovano uva varakero tiharo, Ekaa Ieruharemini variaka arara itai okararama qovaramate iavo, tuvaro
32 Romeni iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva nai qiata vaiintinavuve, nai iqoka vaiintinavuve, ntita varero kantero vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaiha naveraiti vaunaini viro.
Mini vumanta vaiinti nahenti vi vaiintiravata, iqoka vaiintinavuvata, tave viraqaahai Porura kia qaiqaavata arura.
33 Kia qaiqaavata aruvaro iqokaqaa raqiki vau vaiintiva oru Porura tuatero tiharo, *Seni* taaraqantaqohai vira rumpataate, tiro. Minti tivakero viva irero tiharo, Maa ta vaiintirave? Maava nana vara kaimantae ne vira ruquti variavo? tiro.
34 Minti tumanta viraqi ruvaaqumavi vauka kia vohaa uva tiraiti, vo uva vo uva ti vauvaro iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva kia vika uva okara anomakero iriraitiro, Porurara tiharo, Vira vita vare iqoka vaiintinavu naavuqi vuru kaate, tiro.
35 Tumanta vika vira vita vare vi naavuraqi vi vau iriraqaa orure tavomanta vaiinti nahenti voqamake vira arukareka auti vaumanta iqoka vaiintinavu vira avuta ntuva vare vumanta
36 vaiinti nahenti Porura avataqi viha, vihi vaahi tiha vira arukaate ti vaura.

Poruva nai auta ntu uvara tura

37 Mintiaqi vumanta iqoka vaiintinavu Porura naavuqi vuru karare tuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintira irero, Hoe te ai hampata uva tirarave? tuvaro viva tiharo, Ike, are Giriki uvavata iriaravave?
38 Te ariara tiha, Viva Isipi vatanaa vaiintive, tunarave. Vi vaiintiva haaru *kamaani*ra vataakero raqire iharo 4,000 iqoka vaiinti ntita varero qumina vataini raqireva auti vaurave, tiro.
39 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisiaini vatataikave. Tasusi nora vatuka vaimanta te vi vatanaakama vauro. Hoe te vaiinti nahenti uva tiva nimirarave? tiro.
40 Tuvaro iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintiva hove tuvaro Poruva naavu qentiana himpiro kauqu virini aqukero vuatarama komanta vaiinti nahenti tiremake evaara vauvaro Poruva vika nái Hiparu uvaqihairo uva tiva nimi vaura.

22

1 Poruva mintima tiro: Ti qata vakaukavarao, ti qokavarao, ne iriate. Ne tiqaa uva
vataara ninta tiva nimirerave, tiro.
2 Minti tumanta vika iruvaro Poruva nái uva Hiparu uvaqihairo ti vaumanta vika
voqavata tiremake vauvaro Poruva nai auta ntuaina uvara tiharo mintima tiro:
3 Te Iutaa vaiintima vauro. Ti Tasusi Sirisia vataini vatatokave. Te Ieruharemi maaqi
noruqama vuraukave. Gamarieriva nora vaiintivano ti tiva timimanta te ekaa tinavu
kaivaqaukavara maara okara iriavaunarave. Mintiaqi viha te kempukaiqaake Kotira
avataqi vuavaunarave. Vate ne Kotira avataqi vuantemake, tevata Kotira avataqi
vuavaunarave.
4 Vi entara te kia Ihura vaintiqama vuavauna entara te Ihura aaraqaa ni vauka
qoraiqama nimiteha vika aruke, vaiintivata nahentivata ravaaqavu keha vuru kara-
puhiqi aquke variavaunarave.
5 Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika qiata vaiintivanovata, ekaa *Kansoru*
vaiintinavuvata, vika vi uvarara quqaavema tivarave. Vinavuka Damasikusini vau
qata vakaukavarara qara ntuvake ti timumanta te vi qarara vare vaiinti nahenti
*seni*qohai oru rumpa vare vuru Ieruharemini kaarira vika ntaihaate tivake vuavau-
narave.

Poruva nai Ihura vaintiqaa vurara tura (Kaiqa Varora 9:1-19; 26:12-18)

6 Ho te vi qarara vare aarana viha tavaavauraro Damasikusi aumanto vauvaro
kuarivano qiataqaa uritaromanta te vi variavauraro vaakama naaruvaihairo ovavano
aaquakaa voqaara te vuavaunanaini utu komanta
7 te vataini hiqirivi iriavauraro uvavano tiriara mintima tivo: Soruo, Soruo, nantiharae
ti qoraiqama timite variarao? turave.
8 Tumanta te tiha, Noravauvo, are tavave? tiavauraro viva tiharo, Te Nasareti-
hainaaka Ihukave. Are ti qoraiqama timite variaraukama vauro, tiro.
9 Minti tumanta ti vataake anuka kia vi uvara iriraiti, vika ova itoraqai tavorave.
10 Mintumanta te Nora Vaiinti vira ireha tiha, Te nantie irarave? tiavauraro
Noravano tiriara mintima tivo: Himpira oru vira Damasikusini oru vairaro vo
vaiintivano are Kotira kaiqa varenarara ai tiva amiarire, turave.
11 Minti tuvaro nora ovavano itovarora tiro, ti tivu qimpa vumanta kia te ho
tavaavauramanta ti vataake anuka ti kauqu utu vare tivita vare vuru Damasikusini
korave.
12 Mini kovaro vaiinti vovano vira autu Ananaiaasiva, viva maara uva iri vau
vaiintiva Mosira okara uva koqema kero iru vaiintiva, ekaa Iutaa vaiinti Damasikusini
vauka virara koqe vaiintive ti vauva,
13 viva te variavaunanaini anirero ti tataaqa himpitero vaiharo tiharo, Ti qata Soruo,
qaiqaa nena avuqohai tavaane, tuvaro vaakama ti tivu qimpa vuva qaiqaa hoqama
vivera te vi vaiintira kankomake tavaavaunarave.
14 Mintivera variavauraro viva tiharo, Tinavu kaivaqaukavara Variqavano Kotiva
ariara vira antuqavano vainarara iriane tiro, ai vara himpima kaivo. Avuqavu ni vai
vaiintira Kotira kaiqa vaiinti Ihura are vira tavehara vira uvaqai iriqira vuane tiro,
Kotiva ai vara himpima kaivo.
15 Are Ihura kaiqa tavenaravata Ihura okara irinaravata, ekaa vaiinti nahenti tiva
niminarave.
16 Are nana vekae variarao? Himpira Ihura autu rehara namari varairaro viva ai
vaaqu kaiqa nunka amitaarire, turave.

Kotiva Porurara vo vatanaaka ti uva tiva nimiane tura

17 Ananaiaasiva minti tumanta te viraqaahai himpi anirante Ieruharemini vi, Kotira
Naavuqi oru Kotira aareha taira voqaara tavaavaunarave.

18 Vira tave variavauraro Noravano tiriara tiharo, Vaaka himpira Ieruharemi maini kera vuane. Are ti uva maa vaiinti nahentika tiva nimiramantavata vika kia ho irivarave, turave.
19 Minti tumanta te tihama, Noravauvo, vika haaru ti kaiqa okara iri tavorave. Te haaru maara naavu vo naavu vo naavuqihai ariara iriqi vi vau vaiinti nahentika rarau vareha vuru karapuhiqama keha vika ntaihe variavaunarave.
20 Haaru vika ai uva tiva nimi vau vaiintira Sitivenira arukomanta tevata vi entara vika utavaaqaqaa raqiki vaiha ho tevata vira arukaate tiavaunarave, ti.
21 Minti tiavauraro Noravano tiriara tiharo, Ho himpira vuane. Te niara vataini, vo vatanaaka vainaini ai atitarerave, turave, tiro.
22 Poruva minti tivaqiro vumanta mini ruvaaqumavi vauka vika vira uva iriqi vuvaro Poruva vo vatanaakara uva tumanta viraqaahai vika arara itomanta oi aai tiha naveraitiha, Vira vite vuru arukaate. Minti tina vaiintiva kia ho qaqi variqi vuataarave, tura.
23 Minti tivake vika oi aai tiha nai utavaaqa aqu aqu iha konkomavata varake aqu aqu iha vauvaro
24 Romeni iqoka vaiinti vika noravano Porurara nai iqoka vaiintinavu tiva nimiro tiharo, Vira vita vare vuru naavuqi kaate. Viva nana varakaimantae vaiinti nahenti noraiqaake uva ti variavo? Viva vi uvara okara qovarama kaarire ti, ne kaavuqohai vira ruqutuate, tiro.
25 Minti tumanta vika Porura rumpate vira ruqutirare tuvaro Poruva nora vaiinti vo vira tataaqa himpitero vau vaiintira irero, Are *kamaani*ra okara iriharama are hoe kia *ko* tiraitira, Romeni vaiinti qumina ruqutinarave? tiro.
26 Poruva minti tuvaro nora vaiinti viva vi uvara iriro oru nai nora vaiinti tiva amiro tiharo, Are nantie inarave? Vi vaiintiva Romeni vaiintivanoma vaivo, tiro.
27 Minti tuvaro vika nora vaiintivano Poruva vaunaini anirero vira irero, Are quqaae Romeni vaiintivano variarao? Are tiraqe iriare, tiro. Minti tuvaro Poruva eo tiro.
28 Tuvaro nora vaiinti viva tiharo, Te nora monu aqukeha Romeni vaiintiqama vunarave. Arevo, nantiakerae Romeni vaiintiqama vuanarave? tuvaro Poruva tiva amiro tiharo, Ti noka qoka Romeni vaiintiqama vuarara ti, tevata Romeni vaiintima vauro, tiro.
29 Poruva minti tumanta vaiinti vonavu Poruva uva tiarire ti, vira ruqutireka auti vauka vaakama qaqirake vuvaro vika nora vaiintivanovata qetakero tiharo, Oho, Poruva Romeni vaiintivano vaimanta te vira *seni*qohai rumpatauro. Te kia mintiataarave, tiro.

Porura vita vare kansoru vaiinti nivuqaa vuru kora

30 Vika nora vaiintivano minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu Poruraqaa uva vato okarara kankoma kero irireva auti vaiharo vira qararaa Porura *seni*qohairo rumpatora qaqini kuvantu kero uva vara kovaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, ekaa *kansoru* vaiintivata, vika ruvaaqumavi vauvaro viva Porura vita varero vika nivuqaa vuru himpima kora.

23

1 Poruva himpiro *kansoru* vaiinti navu aitutuma taveharo viva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Kotira avuqaa nihama kia una kaiqa varaurarora tiro, kia ti toqaavu harivo, tiro.
2 Minti tuvaro Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika qiata vaiinti Ananaiaasiva Porura tataaqa vau vaiintika tiva nimiro tiharo, Porura no ruqema kaate, tuvaro
3 Poruva tiharo, Kotiva ninavata ruqutuanarove. Are qora katari hanta *peni* aqutaara voqaarama variarao. Are Kotira uva maara irihara avuqavu *ko* tiataara vaivara are Kotira uva raqa keharama ti ruqutuate tiarao, tiro.

4 Poruva minti tumanta vaiintinavu vira tataaqa vauka tiha, Are Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika qiata vaiintiara qora uva ti variarao, ti.
5 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Ti qata vakaao, kia te viva qiata vaiintivano vaira virara iriraitima turo. Kotira vukuqi mintima tivo:
Kia vaiinti nahentiqaa raqikina vaiintirara qora uva tiate, turave. *(Katu Varora 22:28)*
Te vi uvara irunarave, tiro.
6 Poruva minti tivakero viva tavomanta vaiinti hininavu Satiusi vaiinti maara okara iruka vaumanta vaiinti hininavu Parasi vaiinti maara okara iruka vauvaro Poruva *kansoru* vaiinti tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaao, te Parasi vaiinti maara okara iruraukave. Ti qovavata Parasi vaiinti maara okara iri vau vaiintiva vaurara ti, tevata vira maaquvano mintima vauraukave. Vaiinti qutika qaiqaa qaqi himpi okarara te virarama quqaa uvavema ti vaunarave. Ho vi uvara kaara vate ne tiqaa uva vate iavo, tiro.
7 Poruva minti tumanta Parasi vaiintivata, Satiusi vaiintivata, viraqaahai himpi rairavi nai ati nai ati iha vaura.
8 Satiusi vaiintivano ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro kiama qaiqaa ho qaqi himpuanarove. Kiama *enseli* vika variavo. Kiama maraqura haikavanovata vaivo, ti vaura.
Satiusi vaiintivano maara ti vau okarava mintima vauvaro Parasi vaiintivano maara ti vau okarava maantimama vairo: Vaiintivano qutu viro qaiqaa qaqi himpuanarove. *Enseli* vikavata variavo. Maraqura haikavanovata vaivo, tura. Vika ekaa vi uvara vi uvarara quqaa uvave tura.
9 Parasi okaravano mintimakero vaurara ti, vika voqamake naverai tivaqi viha vi vaiintinavukaqihai Parasi vaiintinavu maara okara ti vauka himpi kempukaiqamake tiha, Aqao, tenavu tavauraro kia maa vaiintiva qora kaiqa varaivave. Quqaae haaru vi entara maraqura vovanoe, *enseli* vovanoe, vira tiva amurave? ti.
10 Vika minti tivake noraiqamake tirorimaqi vuvaro Romeni iqoka vaiinti noravano qeteharo tiharo, Hauri vika hihai hihai ani Porura rarauriha vira vaata rapepaama kevorave, tiro. Minti tivakero viva nai iqoka vaiintinavu nititero tiharo, Otu Porura vika variaraqihai vita vare vuru iqoka vaiinti naavuqi kaate, tiro.
11 Minti tumanta vira otu vita vare naavuqi vuru kovaro entaqi Poruva vauvaro Noravano qovarama viro vira tataaqa himpitero vaiharo vira tiva amiro tiharo, Kia qetaane. Kempukaiqama vira variane. Are maini Ieruharemini vaihara, ti okarara vika tiva nimianantema kera, naantiara are niaraini nora vatuka Rominivata oru vaiharama, ti okarara mintimakehara tiva niminarave, tiro. Noravano minti tura.

Iutaa vaiintinavu Porura aru kerara tura

12 Vira qararaa toqaqi Iutaa vaiinti vonavu ruvaaqumavi vaiha vohaa uva tiva taatauke vatora. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha mintima ti: Vate tenavu namarivata karavata kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, tura.
13 Vaiinti 40navuvano minti tivake uva tiva taatauke vate
14 viraqaahai vika oru Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavu tiva nimi tiha, Tenavu uva vo tiva taatauke vatema kauqu aiqiqaa aqukeha Porura aruke viraqaahai karavata namarivata narerave, turo.
15 Nevata, *kansoru* vaiintivata, uva vara kaivaro Romeni vaiinti noravano vainaini viraro viva Porura vara kairaro maini tuvuarire. Ne Romeni vaiintiara mintima tiate: Tenavu Porura irama amiteha vira uva okara voqavata irirerave, tiate. Ne mintimake unaqaraiqamake tiqe tenavu aaraini vaara autute variariraro viva tuviraqe vira arukaare, ti.
16 Vika uetake minti tuvaro Porura aura vainti qoraintivano vika ueto uvara iriro, viva oru viro iqoka naavuqi Poruva vauraqi vuru vi uvara Porura tiva amura.

17 Tiva amuvaro Poruva iqoka vaiintiqaa raqiki vaura vo aarama kero vira tiva amiro tiharo, Quvaaraa vainti maa vita varera nora vaiintivano vainaini vuru kairaro viva vo uva vira tiva amiarire, tiro.
18 Tuvaroma viva vira vita varero vi vaiintiva vaunaini vuru kero tiharo, Karapuhi vaiinti Poruva tiriara maa vaintira vita varera are inanaini vuru kairaro vo uva ai tiva amiarire, tivo, tiro.
19 Minti tuvaro nora vaiinti viva vi vaintira kauqu utu varero vita varero nari-araakanta vuru kero vira irero, Are nana uva ti tiva timirevae aniarao? tiro.
20 Tuvaro quvaaraa vainti viva vira tiva amiro tiharo, Iutaa nora vaiintinavu minti tivake uva taatauke vataavo. Vika hura ariara Porura vitera *kansoru* vaiintinavu vainaini viraqe tenavu Porura uva okara anomake iramake irirerave tivarave.
21 Vika minti tivara are kia vika uva iriane. Vaiinti 40navuvano vika aaraini kuke-qavi vaiha Porura arukareka vaara autute variavo. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Tenavu kara kia naraiti, Porura aruke viraqaahai karavata namarivata nareravema, tiavo. Vika minti tivake qeramate ai vekama variavo, tiro.
22 Quvaaraa vainti viva minti tuvaro nora vaiinti viva vira tiva amiro tiharo, Are ti tiva timiana uvara kia vo vaiintivata tiva nimiane, tiro. Tivakero quvaaraa vainti vira atitovaro vurama.

Porura Felikisiva vaunaini atitora

23 Quvaaraa vainti vira atitovaro vuvaro nora vaiinti viva nai iqoka vaiintiqaa raqiki vau vaiintika taaraqanta naarama kero tiva nimiro tiharo, Iqoka vaiinti 200navu ntita vataate. *Ohi*qaa niha raqi vaiintika 70navu ntita vataate. Vaantaara tuateka 200navu ntita vataate. Vika qeramake vatatema Sisaria vatukaini 9 *kiroki* entaqima vuate.
24 Poruravata *ohi* vo qerama amitaivaro viva viraqaata oquvi vaira vita vare nora *kamaan i*va Felikisiva vainanaini muntu kaivaro viva koqema kero mini otu ntaarire, tiro.
25 Nora vaiinti viva minti tivakero qara ntuva tero mintima tiro:
26 Te Kalodiusi Lisiasika te maa uvara qara ntuvake vara kaariraro are nora kamaaniva vainanaini vuarire.
Te ai uva mantama amitauro.
27 Iutaa vaiintinavu maa vaiintira ravaaqavuke aru kareka auti variamanta te iruraro viva Romeni vaiintivano vaimantara ti, te iqoka vaiinti ntita vare oru vi vaiintira vika kauquqihai qaqini vara kaunarave.
28 Vika vi vaiintiraqaa uva vataa okarara kankomake iriare ti, te vira vita vare vuru vika nái kansoru varianaini ke mini vaiha
29 tavauraro kia vira aruke okaravavata, vira karapuhiqamake okaravavata viraqaa vaivo. Vika nái maara uva kaaraqai viraqaa uva vataavo.
30 Viraqaahairo vovano ti tiva timiro tiharo, Iutaa vaiintinavu Porura uetake aruke uvara ti variavo timanta te kaiqe are inanaini vira atitaariraro vuarire turo. Minti tivake te Poruraqaa uva vataa vaiintikara ne ariara inanaini oru vaiha vi uvara tiate turo, tiro.
31 Nora vaiinti viva mintimakero qara ntuva tomanta iqoka vaiintinavu nái nora-vano tuntemake, Porura vita vare entaqi otu vi, vatuka vo, Antipatarisini muntu kora.
32 Vira qararaa vataqaa vu vaiintinavuka oturante maaqaini urumanta *ohi*qaa vukaqai
33 Poruravata qaravata vare Sisariaini *kamaani*ra noravano vaunaini muntu kora.
34 Muntu kovaro *kamaani*ra vaiintivano qara vira kaara ntuva kero tavero Porura irero, Are ta mantaraihainaavave? tiro. Tuvaro Poruva te Sirisiaihainaakave, tiro.
35 Minti tuvaro viva tiharo, Ariqaa uva vatare iaka tuvuntaivaqe te vi uvara irirerave, tiro. Minti tivakero viva Herotira naavu noraqi Porura vita vera kero tiharo, Ne vi vaiintiraqaata maimaraara raqikiate, tiro. Turama.

24

Iutaa vaiinti noranavu Poruraqaa uva vatora

1 Kauquru entanavu aitarovaro Kotira kaiqa vara amite vauka qiata vaiinti Anana-
iaasiva nora vaiintinavuvata ntitakero, ekaa *ko* okara anoma kero iri vau vaiintira
Teturusiravata vitakero, Sisariaini Porura vataake *ko* tireka vura. Vika otunte
*kamaani*ra avuqaa vaiha Poruraqaa uva vatora.
2 Vika Teturusira aarovaro Teturusiva Poruraqaa uva vateharo mintima tiro:
Nora vaiinti Felikisio, are tinavuqaa koqema kera raqiki variaravera tenavu maat-
eraiqiha vauro. Haaru tenavu hampiqi vaurara are viraqaahaira anintera tinavu
kaiqa koqema kera avuqavuma kera vara timitaarao.
3 Are mintiaramanta tenavu vo vatuka vo vatukaini vaurauka ari kaiqara voqamake
quahe vaiha ariara koqema iarao turo.
4 Ho tenavu ai vukaiqamake ravaaqavu taarorave. Are tinavu aaqurihama timi-
tairaqe tenavu inaara uvaqai ai tiva amiare.
5 Tenavu tavauraro maa vaiintiva voqamakero raqua okarara qovaraiqamake vai
vaiintivama vaivo. Viva vo vataini vo vataini niharo Iutaa vatanaa vaiinti raquate
tiro, antua uva tivaqiro ni vairave. Viva tinavu maara okara vira qaqira kero vo
okara, Nasaretihainaaka ti varia okarara, viraqaa raqikiharo avuniqama kero vi vai
vaiintivama vaivo.
6 Viva tinavu variqa Kotira Naavuqi niharoma vira qoraiqama kareva auti vaivave.
Viva Kotira Naavu qoraiqama amitareva autimanta tenavu vira ravaaqavu kauro.
Tenavu tentanavu maara uvara iriha *ko* tirare turaro
7 Romeni noravano Lisiasiva anirero kempukaiqama kero tinavu kauquqihairo vira
vitairave.
8 Lisiasiva tiharo, Poruraqaa uva vatare ika ariara inanaini vuate tirave. ⌞Minti
timanta tenavu maini tuvuntauro⌟. Are Porura nai irairaro viva nai noqihairo tenavu
virara *ko* tirera iaina uvara tirara are iriane, tiro.
9 Teturusiva minti tumanta Iutaa vaiinti ekaa vikavata Poruraqaa uva vatehama
Teturusiva quqaa uvama tivo, tura.

Poruva nai auta ntiharo uva tiva nimura

10 Vika minti tuvaro nora *kamaani*ra vaiintivano Poruva uva tiarire tiro, *aruqohairo/
anuqohairo* tiane tuvaro Poruva himpiro mintima tiro:
Te irurara are airi ihi vaihara maa vataraqaa raqikiharama *ko* ti variaravave. Virara
irihama te ariara quahehama tenta auta ntiha uva tirerave.
11 Te ninau Ieruharemini tenta maara uva tirera 12 entanavu aitaraimanta mini
oruntaunarave. Are vo vaiintivata irairaro viva te tiaina uvarara quqaaveqaima
tianarove.
12 Kia Iutaa vaiinti vokiaka ti tavaavera te Kotira Naavu vainaini vaiha te vo vaiinti
vataake antua uvavata tiavaunarave. Vika kia tavaavera te maara naavu voqive,
vatuka voqaave vaiha, vaiinti nahentiara iqoka raquate tunarave.
13 Vika tiqaa quminama uva vataavo. Vovano vika uvara quqaave tiarirava kiama
ho varianarove. Vika qumina uva ntuvakema tiqaa vataavo.
14 Vika hini uva tiriara tivataa uvavaqaima quqaa uvama vaivo. Quqaama te
tentanavu kaivaqaukavara Variqa autu tuaherarera iha, te vo uva okarara irihama
vira autu tuahere vauro. Vika vi aararavata, vi okararavata, una okaraveqai ti
variarave. Ho te vi okarara irihama kia te tinavu kaivaqaukavara uva okara qaqira
karaiti, te Mosira uva maarave, paropeti vaiintinavu qara ntuvato uvarave, vi uvarara
quqaa uvaveqai turaukave.
15 Viti vaiintika tihama, Naantiara Kotiva ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vareka
qutu vikave, koqe kaiqa vareka qutu vikave, qaiqaa qaqi himpima kaanarove, tia
uvarara tevata viti vaiintika aanare vi uvarara quqaa uvave ti vaunarave.

16 Te vaiinti nahenti nivuqaave, Kotira avuqaave hampi nuarorave tiha, te koqe avu
aatoqaaqai ni vaunarave.
17 Te Ieruharemihai vonaini vo ihinavu varike, viraqaahai kaiqe tenta maaqaini oru
tenta navunaaka Iutaa vaiinti nahenti tave, vikara monu nimitera nimi, viraqaahai
Kotira quahama amitaare tunarave.
18-19 Minti tivake te orunte tentanavu maara uva iriha vaatave muntukave hiqaaina
okararavata iriqi viha Kotira Naavu avutaqi vaiha, kia airi vaiinti hampata vairaiti,
kia te vokiaka hampatavata tiroriraiti, vi okararaqai iriqi vi vauramanta Iutaa vatanaa
vaiintinavu Esia vataihainaaka ti rantake tavorave. Ho uva vairera, vi vaiintinavuka
ai avuqaa aninte tiqaa nana uvae vatera tiate.
20 Vika nái uva kia tivera, viti vaiintinavuka homa vi uvara tivarave. Te tota
kansoru vaiintinavu nivuqaa himpite vauramanta vika vi entara nana qora kaiqae
tiqi qovaramake tave uvara vairera, homa vika ai tiva amivarave.
21 Te vi entara *kansoru* vaiintinavu nivuqaa himpite maa uvaraqai tiavaunarave.
Naantiara Kotiva vaiinti nahenti qutu vika qaiqaa qaqi himpima kaanarove tuna
uvara ne vira kaarae tiqaa uva vatareka auti variavo? ti tiavaunarave, tiro.
22 Poruva minti tuvaro Felikisiva Ihura vaintinavu nu okarara iruvara tiro, viva
tiharo, Ho vate homa iruro. Ieruharemihairo nora vaiinti Lisiasiva nai tuviraqe te
vi uvara voqavata irirerave, tiro.
23 Minti tivakero viva nora vaiinti vo tiva amiro tiharo, Poruraqaa raqikiqira vuane.
Kia vira paama tivakera rumpataane. Viva vairamanta vira tontinavu homa vira
kahaqireka ani tavevarave, tiro.

Felikisiva Porura aarora

24 Felikisiva minti tivakero vo entanavu oru mini varikero, viraqaahairo nai naata
Drusilakantiro aniro. Drusilava Iutaa nahentivano vauvaro vikantiro anirero tiharo,
Porura aarairaro aniarire, tuvaro Poruva anirero Ihura uva okara vitanta tiva
nimuvaro Felikisiva vi uvara iri vaura.
25 Vitanta iri vauvaro Poruva Ihura uva tivaqiro viharo viva avuqavuqama keha
ni okararave, kia vaaka arara itaaina okararave, Kotiva *ko* tiaina entararave tiva
nimuvaro Felikisiva vi uvara iruvaro aatu itovaro tiharo, Homa iruro. Ho vuanerama
turo. Naantiara kia kaiqa vaina entara ai qaiqaa aararerave, tiro.
26 Felikisiva minti tivakero viva Porurara viva utaru monu ti timiraqe te vira
atitaariraro nai maaqa vuarire tivakero, viva nai aatoqi mintima irikeharo vo enta
vo enta Porura aarama kero vikantiro uva ti vaura.
27 Mintiaqiro vuvaro taara ihi aitarovaro vo vaiintivano Pokiusi Fetusiva Felikisira
vatuka varero vi kaiqara varareva anirovaro Felikisiva nai vurama. Felikisiva Porura
vaaka atitaataara vauvarovata, viva Iutaa vatanaa vaiintinavu tiriara koqe vaiintive
tiate tiro, Porura qaqi karapuhiqi kovaro vaura.

Poruva avuhainaa vaiinti noravano Romini vauva ti uva iriarire tura

25

1 Fetusiva anirero vi vataraqaa raqi kireva taaramo enta ani Sisariaini vari kero,
viraqaahairo verara Ieruharemini viro.
2 Mini oru romanta Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vika noranavuvata, nora
vaiinti vonavuvata, viva unaini orure Poruraqaa uva vateha kempukaiqamake tiha,
3 Mpo, are tinavu kahaqihara tiramanta Porura vita vare Ieruharemini urivaqe *ko*
tiare, ti. Vika Porura arukareka aaraini vaara autireka iha, minti tura.
4 Vika minti tuvaro Fetusiva vika nái tiva nimiro tiharo, Poruva Sisariaini kara-
puhiqima vaivo. Te inaaraiqa varike ururante Sisariaini virerave.
5 Ne nenta nora vaiintinavuara timanta vinavuka ti hampata vikama, vi vaiintiraqaa
nana uvavano viraqaa vairerama, otu *ko* tiate, tiro.

6 Fetusiva minti tivakero viva vika hampata 8 entave 10 entave mini varikero,
viraqaahairo ururantero Sisariaini oturero vaiharo vira qararaa viva *ko* ti vau
naavuraqi oru vaiharo Porurara vite aniate tiro.
7 Tumanta Porura vita vare oruromanta Iutaa vaiintinavu Ieruharemihai tuvuka
Porura vara ututumate viraqaa airi uva vate vaura. Vika Poruqaa uva vatovarovata,
kia vika uvara quqaa uvave ti aarava vaura.
8 Vika minti tuvaro Poruva nai auta ntiharo tiharo, Te kia qora kaiqa varauraukave.
Te kia Iutaa maara uvavata raqa kaunarave. Te kia Kotira Naavu qoraiqama
amitaunarave. Te kia Romeni avuhainaa vaiinti Sisaara qora uva tiva amitaunarave,
tiro.
9 Poruva minti tuvaro Fetusiva Iutaa vaiintinavu nariara koqe vaiintive tiate tiro,
Porura irero tiharo, Are Ieruharemini vuataa irera, are mini viraqe te mini oruntema
ai uva avuqavu iare, tiro.
10 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Te vate himpi vauna naavura maa vira *kamaani*ra
ko naavuqima vauro. Te maaqi variarirara are *ko* tiataarave. Kia te Iutaa vaiinti qora
kaiqa vara nimitaunarave. Arevata virara irianarave.
11 Te *kamaani*ra uva raqa kaariravauve ti ho haru kevarave. Vika tiqaa vate uvava
una uva vairera, kia ti vika nimira vika ti qumina haru kaate. Te nora vaiinti
avuhainaava Sisaava vainanaini vuariraro viva ti *ko* iriarire, tiro.
12 Minti tuvaro Fetusiva nai *kansoru* vaiintinavu hampata uva tiva varero viraqaa-
hairo Porurara tiharo, Are tihara homa Sisaava ti uva iriarire tianarara ti, te ai
atitaarirara nena viraro viva ai uva iriarire, tiro tura.

Porurara Agiripaaravata tiva amura

13 Vo entanavu aitarovaro Fetusiva qaraakaiqama kero ani vauvarora tiro, King
Agiripaava nai naata Benaisikantiro Sisariaini Fetusira uva mantareva tuvurora.
14 Vitanta tuvure vo entanavu mini vauvaro Fetusiva Porura uva King Agiripaara
tiva amiro tiharo, Tota Felikisiva vaiharo viva vaiinti vo karapuhiqi kaiva qaqiqai
viraqi vaivo.
15 Te Ieruharemini oru vauramanta Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika
noranavuvata, Iutaa nora vaiintinavuvata, vi vaiintiraqaa uva vatehama tiriara vi
vaiintira arukaane tiarave.
16 Vika minti tiamanta te vika nái tiva nimi tiha, Aqao, tenavu Romeni vaiinti
vaiha, vo okara iri vauraukave. Kia tenavu hoqare *ko* naane tiraiti, kiama qumina
nora uva vaiintiqaa vatararave. Vaiinti voqaa uva vateka ani vaiha vi vaiintiraqaa
uva vataivaro vivavata nai auta ntuaina uvara tiraqe iri, viraqaahai tenavu *ko*
rahakararave, tunarave.
17 Te minti turamanta vika maini te unanaini *ko* tireka tuvuromanta te kia varike
tiraiti, te hura vi uvara avuqavu qirerave tivake vira qararaa te *ko* tire iha vi vaiintira
vite aniate turamanta vira vite aniamanta te iruramanta
18 kiama vika himpi tiha, Vi vaiintiva minti mintima kero *kamaani*ra uva raqa
kairave, tiarave.
19 Vika kia minti tiraiti, vika qumina nái maara uva tiara vira kaara tirorihama
qumina vi vaiintiraqaa uva vataarave. Qutuvi vaiintira vo, Ihurara tirori variavaro
Poruva aqao tiro viva qaqima vaivo tirave.
20 Vika minti tiamanta te vaiha kia vi uvara okara anoma irikauro tivake Porurara
tiha, Are oru Ieruharemini vairaqe te mini oru ai uva okara iriare, turaro
21 Poruva tiharo, Aqao, Romeni avuhainaava Sisaava ti uva iriarire timanta, te
Porurara tiha, Vira karapuhi naavuqi kaivaro vairaqe te vo enta Sisaava vainanaini
vira atitaariraro vuarire tunarave, tiro.
22 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava tiharo, Te tentavano vi vaiintira uva iriataa iraqe
irirerave, tiro. Tuvaro Fetusiva tiharo, Homa, are hura vi vaiintira uva irinarave, tiro.

23 Minti tumanta vira qararaa Agiripaaka Benaisika anumanta vaiinti nahenti
vitantara nora vaiintitantama aniavo tivakeha quaha quahamaqi vumanta nora
vaiintinavu Sisariaini vaukavata, iqoka vaiinti noranavuvata, vitanta hampata oru vi,
uva iri vau naavuraqi oriqetovaro Fetusiva tumanta vika Porura vita vare anuvaro
Fetusiva tiharo,
24 King Agiripaao, arevata maaqi variakavata iriate. Maa vaiintira tavaate. Ekaa
Iutaa vika maini variakave, Ieruharemini variakave, maa vaiintiraqaa uva vatateha
te unanaini vi uvara vare aniarave. Vika noraiqaake uva naveraitiha, Vi vaiintiva
vukaiqaakero qaqi variqiro vuantorave, tiarave.
25 Vika minti tiamanta te *ko* tiha tavauraro vi vaiintiva kia qora kaiqa varairara ti,
vira aru keva kia ho vairave. Ho nai viva tiharo, Sisaava ti uva iriarire, tirave.
Minti timanta te vira Sisaava vainanaini atitaare tivake kauraro viva vairave.
26 Te Porurara uva qara ntuvake Sisaara amitarare ti, tavauraro vi uvava kia
avuqavu vairave. King Agiripaao, virara irihama te vi vaiintira vita vare ariara viva
vira uva iriarire ti, te vira ai avuqaavata, ekaa maaqi variaka nivuqaavata, vita viri
kauro. Nevata vi uvara iriqi vi vaivaqe te Sisaaraini vi uvara qara ruva amitaare.
27 Kia te vi vaiintira uva avuqavuqamake viva minti mintimama qora kaiqa varaivo
tiraiti, qumina vira atitaariraro kiama koqe ianarove, tiro.

26

Poruva Agiripaara avuqaa vaiharo nai auta ntu uvara tura

1 Fetusiva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Nena uva homa tinarave, tiro.
Minti tuvaro Poruva nai kauqu virini aqukero nai auta ntu uvara maantima kero tiro:
2-3 King Agiripaao, Iutaa vaiintinavu tiqaa uva vataara virara te vate tenta auta
ntuaina uvara tirerave. Are tinavu Iutaa okarave, tenavu tirori vauna uvarave,
irianarara ti, te ari avuqaa vaiha tiainarara quaheha vauro. Mintimake te vi uvara
ai tiva amiqi vuarirara are kia popoharaitira iriane, turo.
4 Te haaru vaintiruka vaiha tenta maaqaini variqi vi, vira naantiara Ieruharemini
avuqavu variqi vuavaunarara ekaa Iutaa vaiinti virara iri kaarave.
5 Vika ti kaiqa okarara airi ihiara iri tavamakaarave. Parasi vaiintinavuqai
noraiqamake tinavu maara uva iriantemake, vi entara tevata vi uvara iriqi viha, tevata
Parasi vaiintivano vaiha variqi vuavaunarave. Iutaa vaiintinavu uva tiataa ivera, vika
vi uvarara quqaa uvave tivake ho ai tiva amivarave.
6-7 Tenavu Iutaa vatanaaka vairera 12 ankunavuvano vaunarave. Ho tenavu ekaa
Kotiva tivato uvara *Mesaiaa*vano qovaraiqianarove tivato uvaraqai iriqi viha entaqive,
kuariqaave, vi uvava qovaraiqiainara veka vaiha Kotira autu tuaheraqi vi vaunarave.
Nora vaiintio, tevata vi uvara veka vauramanta vira kaara Iutaa vaiinti quminama
tiqaa uva vataarave.
8 Ne nantihae tiha, Kotiva kia ho qutu vika qaqi vara himpima kaanarove, tiavo?
9 Te tota Nasaretihainaa vaiinti Ihurara qora vaiintive tivakeha vira avataqi ni vauka
qoraiqama nimitarera auti varia vaunarave.
10 Te Ieruharemini mintiaqi vi variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia
vaiintika vika noranavu ti noraiqama komanta te Kotira vainti airitahaa ravaaqavu
vare karapuhiqi vuru ke, tevata vokuka hampata vaiha kauqu verake tiha, Homa vi
vaiinti nahentika arukaate, tiavaunarave.
11 Te vi entara airi tataa maara naavu voqi voqi oriqeteha vika ntaihamaqi viha tiha,
Ne Ihura uva qaqira kaate, ti variavaunarave. Ti voqamakero arara ite vaumanta te
Ihura vainti vonaini vaukavata ntaiharera auti variavaunarave.

Poruva nai Ihura vaintiqama vurara tura
(Kaiqa Varora 9:3-19; 22:6-16)

12 Te Ihura vainti ntaiharera auti variavauramanta Kotira kaiqa vara amite varia
vaiintika vika noranavu ti noraiqamake qaravata timumanta te vare Damasikusi
vatukainiara vuavaunarave.
13 Ho nora vaiintio, iriane. Te aaraini vi variavauraro kuarivano qiataqaa vaumanta
tavaavauraro ovavano naaruvaihairo voqamakero iteharo kuari itairavata aatarakero
iteharo te vuavaunanainivata, ti hampata vuka unainivata, noraiqama kero itorave.
14 Itomanta tenavu ekaa vataini hiqirivi vaiha iriavauraro uvavano tinta Hiparu
uvaqihairo tiriara tiharo, Soruo, Soruo, nantiharae ti qoraiqama timitera iarao? Are
mintiharama are nenama qoraiqamake variarao, tumanta te tiha,
15 Noravauvo, are tavave? tiavauraro Noravano tiharo, Te Ihuka are qoraiqama
timite variaraukama vauro.
16 Ho are himpira nena aiquqaa ntavatera variane. Are ti kaiqa vaiinti varianerama
te ai avuqaa qovarama vuro. Are vate ti tavena uvarave, naantiara te vo kaiqara ai
tiva amiaina uvarave, are vokika tiva niminarave.
17 Ti navunaaka Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, vika vika vaiqe te vikaqaahai
ai ruaruama amitaqi vuarirara are qaqi vainarave. Te ai atitama kaarirara are vo
vatanaa vaiinti nahenti vainaini vinarave.
18 Are qumina vatanaa vaiinti nahenti nivu rampai nimitairamanta vika konkira
arinanaini kaiqa varera qaqirake ova itaainanaini ani koqe kaiqa vareha Sataaniva
vikaqaa raqikiainara qaqirake Kotirara tinavuqaa raqikiane tiate ti, te ai atitauro. Are
mintiramanta vika tiriara iriqi viqe te vika vaaqu kaiqa qaqira kaari vikavata Kotira
vainti vokika hampata vohaa variate, turave. Ihuva tiriara minti turave.

Poruva nai kaiqa varorara Agiripaara tiva amura

19 King Agiripaao, uvavano tiriara minti tumanta te kia naaruvaini iri tavauna
haikara qaqira karaiti, te uvavano tuntemake,
20 hoqaramake te Damasikusini naane orure mini vaiha vi uvara tiva nimi, vi-
raqaahai Ieruharemini orure vi uvara tiva nimi, viraqaahai Iutia vataini oru vaiha
vo vatuka vo vatuka niha ekaa tiva nimi, viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka tiva
nimiqi vuavaunarave. Te vika maantimakema tiva nimuro: Ne qora aara qaqirake
tuqantaavi Kotira aaraqaa vuate. Kotira aaramaqi viha Kotira kaiqaqai varaqi vuate,
ti vaunarave.
21 Te vi uvaraqai turamanta vira kaara Iutaa vaiintinavu te Kotira Naavuqi vaura-
manta ti ravaaqavuke ti haru kareka auti vaurave.
22 Vika mintiavaro Kotiva ti kahaqamaqi vimanta te vate ni nivuqaa himpite vaiha
vi uvara nora vaiintive, inaara vaiintive, tiva nimi vauro. Kia te vo uvavauve ti vauro.
Paropeti vaiintivata, Mosivavata, uva tivatora vohaa uva viraqaima tevata tivaqi vi
vauro.
23 Vika minti turave: Naantiara *Mesaiaa*vano nai vaataini aiha viraara varero
vuru qutu viro, viraqaahairo viva naanema avuniqama kero qaiqaa qaqi himpiro
varianarove. Iutaa vaiintive, vo vatanaa vaiintive, konkira ariraqi variaka ova
itaainara tavaate tiro, viva avuni qaiqaa qaqi himpiro varianarove, turave, tiro.
24 Poruva minti tuvaro Fetusiva Porurara naveraitiro tiharo, Poruo, ai avu aatoqi-
hairo hampiqivo. Are vo okara vo okara *sikuru* tiara aatara kaararo vira kaara ai avu
aatoqihairo hampi qivara are airi hampi uva tivaqira vi variarao, tiro.
25 Minti tuvaro Poruva aqao tiro, Nora vaiinti Fetusio, ti tivu aatoqihairo hampiqi-
vauve te vi uvara turo. Ti tivu aatovano ho vaivera te quqaa uvama turo.
26 King Agiripaao, are vi uvara okara irianarara ti, kia te qetehavauve vi uvara ai
tiva amuro. Ihura vaintinavu kia kukeqavi vaiha vi uvara ti variarave. Vika vaiinti
nahenti nivuqaa vaiha vi uvara ti variavara arevata vi uvara irianarave.
27 King Agiripaao, quqaae are paropeti vaiintinavu tu uvarara quqaa uvama vaivo
tiarao? Te irurara are vika uvara quqaa uvama vaivo tiarao, tiro.

28 Poruva minti tuvaro Agiripaava Porurara tiharo, Are inaara kuari avuqaa
tiharama tiriara Ihura vainti variarire tirae minti tiarao? tiro.
29 Tuvaro Poruva tiharo, Te inaaraiqamakeve, vukaiqamakeve tiha te arevata ekaa
maaqi variakavata ti voqaantemake variate ti, te Kotira aare vauro. Ti voqaara variate
tihama kia te tinta rumpate *seni*ra viraravauve turo. Te Ihura vainti vaunantemake,
nevata Ihura vainti variaterama turo, tiro.
30 Poruva minti tuvaro avuhainaa vaiinti vivavata, *kamaani*ra vaiintivanovata,
Benaisivavata, vira hampata oquvi vaukavata, himpi
31 vahaaqaini vevare vika nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Kia maa vaiintiva
qora kaiqavata vara kaimantara ti, vira karapuhiqama kevave, vira arukevave, kia
variataarave, tura.
32 Minti tuvaro Agiripaava Fetusirara tiharo, Kia vi vaiintiva Sisaava ti *ko* tianarove
tiare titirio, are homa virara qaqi vuane tiaraitirio, tura.

27

Poruva nora vatuka Romini sipiqi vura

1 Vika uva tiva vate tinavuara Itari vataini vuate ti, vika Poruravata vo karapuhi
vaiintinavuvata ntita vare vuru vo iqoka vaiintinavuvano vikaqaa raqikiate ti,
Juliusira amura. Juliusiva iqoka vaiinti 100navuqaa raqiki vauvama vaura.
2 Vi vaiintiva karapuhi vaiintinavu ntita varomanta tenavuvata Adaramitihainaaka
*sip i*qira vaarire Esiaini virera vuavaunara. Vaiinti vo, Aritaakusiva viva Masedonia
vata Tesaronaikaihainaava, vivavata tinavu hampata vura.
3 Vira qararaa vatuka vo Saidonini oru raavauraro Juliusiva Porura quahama
amitero tiharo, Maini vaihara homa nena navunaaka oru tavaira vika ai kahaqiha
vo airairave karave ai amiate, tuvaro Poruva viva tunte ura.
4 Mintumanta ho viraqaahai tenavu Saidoni mini ke, qaiqaa *sipi*qi vi variavauraro
*sipi*vano mini virare tuvaro uvaivano hampi aaraqaahairo uti vauvarora tiro, qaqira
kero namari avutaqaa vau vatara vo, Saiparusini hini mantaraini kia uvaivano
utunaini vumanta tenavu
5 Sirisia Namari vara mini ke, Pampiria Namarivata vara mini ke oru vi, vatuka vo
Mairaini Lisia vataini oruraavaunara.
6 Tenavu Mairaini oruraavauraro karapuhi vaiintiqaa raqiki vauva *sipi* vo
rantakora. Vi *sipi*va Arekisantariaihainaa *sipi*vano Romini vuare tu *sipi*va vauvaro
vira rantakero viraqaahairo viva tinavu tivita varero vuru vi *sipi*raqi kora.
7 Vi *sipi*raqi komanta tenavu vi *sipi*raqi viha uvai kaara qihaa qihaamake vi
variavauraro vo entanavu aitaromanta tenavu vukaari utuqi vivi, oru vatuka vo,
Nidusi aumanto oruraavaunara. Mini orure avuqavu virare tiavaurarovata, uvaivano
kempukaiqumantara ti, qaqirake taurini vi utu vare, Karitini virante vata vitianta, vira
autu Salamoneve tiara, vira vara mini ke,
8 viraqaahai vukaari utuqi viha nuqa aukihataa qako qakomaqi vi, Koqe Kantave
tianaini oruraavaunara. Mini orure tavaavauraro Lasea vatukavano aumanto vaura.
9 Tenavu airi enta mini variqi vuavauraro Iutaa vatanaaka Kara Auramate Kia No
Entava vi entavavata aitarovaro uvaivano noraiqaakero uti vau entava ani rovarora
tiro, ekaa *sipi*vano qaqirake kia vi anura. Vi entava ani rovaro Poruva himpiro vika
tiva nimiro tiharo,
10 Ne maa vaiintika iriate. Tenavu maaqihai vuariraro ⌞aaronaavano nora utiharo⌟
sipi tuqantaa kairaro *sipi*qi vo haika vo haika vate haikava taiqa viraqe tenavuvata
taiqa vuarorave. ⌞Kaiqenavu kia viraiti, maini variare⌟, tiro.
11 Poruva minti tumanta *sipi* vira qovavata, vira varaqiro ni vau vaiintivavata,
vitanta tiha, Homa tenavu virarave, tuvaro iqoka vaiintinavuqaa raqiku vaiintiva,

vivavata vitanta uvaqai iriharo kia Porura uva iriraitiro tiharo, Homa tenavu virarave, tiro.

12 Vaiinti airitahaavano *sipi*qi vauka tiha, Nora uvaivano utirera, *sipi*vano kia maini ho varianarove. Kaiqenavu vatuka vo, Finikisini tumutumu qinanaini ho vuarera, mini virarave. Mini oru variariraro uvihairaqe Romi vatukaini vuare, tura.

Finikisini *sipi*vano variainanaini koqe iro vauvaro kia uvaivano uti vaunainiara ti, vika minti turama. Finikisi vatukavano varuva avutaqaa vau vatara Karitini vaura.

Nora aaronaavano utura

13 Vika minti tuvaro vo enta koqe uvaivano utumanta vika homa virare tivake, *ankaa*vano *sipi* ravaaqavuto haikara vara vaari *sipi*qi ke, vika kia nora namariqaa viraiti, qaqirake Kariti nuqa aukihataaqai vi vaura.

14 Aukihataa qakomake virare tuvaro, nora uvaivano vata vihairo utiharo

15 *sipi* vira ventaqiro viharo vataihairo hampi venta komanta tenavu *sipi* tuqantaake avuqavu virare tiavauraro uvaivanoqai kempukaiqama kero *sipi* venta varero taurini hampi ventaqiro vura.

16 Uvaivano hampi ventaqiro vuvaro tinavu tivita varero vumanta tenavu inaara vata vo, nora namari avutaqaa vau vatara Kaudaini oruraavauraro vi vatava antua kovaro *sipi*vano tumutumu qinaini oru vaura. Tenavu tumutumu qinaini orure mini vaiha tenavu vukaari utihama inaara votuvano vekaini vaura

17 vira ravuku vare vaari *sipi*qi ke, viraqaahai naaqunta varake viraqohai nora *sipi* viraqaa quru qurumake rumpatora. Mintumanta *sipi*qaa raqikuka tiha, *Sipi*vano hampi viharo Afirikaini namari aqaini vuantorave ti, vika *seri* quru qurumake vuruvi rumpatovaro *sipi*vano qakomakero vi vaura.

18 Mintuvaro uvaivano noraiqama kero qaqiqai utiharo namari vente vauvaro vira qararaa tavovaro airi maaravano *sipi*qi vaiva *sipi* ravaaqavu kairaro *sipi*vano kupeqa vuantorave tihama, vika *sipi*qi vato airairara varake, namariqi vara vaavi qaqira aqu aqumakeha tavovarovata, *sipi*vano kiaqai hoqamakero vaura.

19 Kia hoqamakero vaumanta vira qararaa taaramo entaqaa *sipi*qiraa airaira *seri*ve, kiarive, vo haika vo haikave, vika nái kauquqohai varakeha namariqi qaqira vara vaavi aqu aquma kora.

20 Mintumanta tenavu airi enta viha kia kuarivata opuvata tavaraiti vuavauraro aaronaavanoqai noraiqamakero utuqiro vi vaumanta tenavu tiha, Tinavu kahaqiarirava kia ho vaivo, Tenavu mintumaqi vi vuru taiqama virarave, tiavaunara.

21 Tenavu airi enta mintiaqi viha kia karavata naraiti, variavauraro Poruva vaiinti vika avutaini himpiro tiharo, Ne maa vaiintikao, ne ti uva iriha Kiritini variataarave. Ne ti uva iri mini variatirio, kiama ne *sipi*qi vataa haikava kakakima viraitiro, qaqima vaitirio.

22 Ho te niara kia qetaraiti, kempukaiqamake variate, turo. Kia tinavuqihairo vaiinti vonkuvano kakakima vuanarove. *Sipi*vanoqaima taiqa vuanarove.

23 Kotiva virini vaira te vira vaintivano vaiha te vira autu tuahere vauraukama vauro. Ho entaqi Kotira *enseli* vovano ti tivuqaa himpitero vaiharo

24 mintima ti muntu tiva timivo: Poruo, kia qetaane. Are avuhainaa vaiinti Sisaara avuqaa himpitera vainarave. Ho iriane. Kotiva ariarao tiro, viva ai vataake *sipi*qi variakavata kahaqira ne homa vaivarave tivo. Kotiva mintima ti tiva timivo.

25 Ho maa vaiintikao, virara irihama kia qeteha variate. Kotiva ti tiva timimanta te ni tiva nimunantema kero, Kotiva quqaama ni kahaqianarove.

26 Ho tenavu vuariraro *sipi*vano oru *airaani* vata voqaata taatau vuanarove, tiro.

27 Poruva minti tuvaro 14 enta aitarovaro uvaivano Mediterenia Varuvavau tinavu qaqi ventaqiro vi vaumanta enta tavaarana *sipi*qi kaiqa vare vau vaiintika tiha, Vatavano aumantoma varianarove, tura.

28 Minti tivake vika namari avatareka naaqunta varake ori kantarumake namariqi
vaavi tuta kovaro otu viro vataqaa otu aravumanta tavovaro vatavano aumanto 40
mita vaumanta oru viha qaiqaa avateha tavovaro vatavano 30 *mita* aumanto vaura.
29 Mintumanta vika avatamake tave, qetehama tiha, Tenavu entaqi vaiha voqavata
oru vuariraro *sipi*vano oriqaave, vataqaave, viro taatau vuantorave tivake, viraqaahai
vika *ankaa* 4navu *sipi* vekaqaahai kantarumake namariqi tutake tiha, Vaaka kuari
vara kairaro itaarire, tura.
30 *Sipi*qi kaiqa vare vau vaintika tiha, Kaiqenavu tentanavuqai evaara ruqemake
vuare, tivake inaara votu vira nora *sipi*qaahai vara vaavi ke, naaquntaqohai vira
tuta tutamaqi vi, namari *mareqaata/turuqaata* kareka auti vaiha unahaa tiha, Tenavu
inaara votuqi vaiha nora *sipi* avuni vuru *ankaa* vatarerave, ti.
31 Vika minti tuvaro Poruva vika tavero nora vaiinti viravata, iqoka vaiinti vikavata,
tiva nimiro tiharo, *Sipi*qi kaiqa vare varia vaintika kia maa *sipi*raqaa vaiha raqikivera,
nenavu kiama ho vaivarave, tiro.
32 Poruva minti tumanta iqoka vaiintinavu oru inaara votu kantarumato naaquntara
teqa aqukovaro inaara votuvano hiqiriro namariqi otu ravara aquvura.
33 Mintuvaro aatitareva uvaro Poruva vika vihi tiharo, Ne kara naate. Ne airi enta
14 enta variqi vihama kia karavata naavo.
34 Virara irihama te ni vihi tiha, Kara naate, turo. Kara naivaro ni vaatavano ho
variarire. Kia ni qiata kauhi vonkuvano kakakima vuanarove. Ne ekaa homa maihai
qaqi qara vare hiniqaraini oru vaivarave, tiro.
35 Poruva minti tivakero mpareti varakero vika nivuqaa vaiharo Kotirara koqema
iarao tivakero kara nero.
36 Poruva mintumanta vika tavovaro vika muntukaqihairovata koqe umanta vika-
vata kara varake nora.
37 Tenavu *sipi*qi vairera 276 vaiintinavuvano variavaunara.
38 Ho tenavu kara ho nema, viraqaahai *sipi* maara ntaantorave tima ekaa qaqi vau
karara qaqira namariqi vara vaavi aqu kaavaunara.

Sipivano taiqa vura

39 Aatita vumanta *sipi*qi kaiqa varo vaintinavuka vutu vo vata tave, Vi vatara kia
tavauna vatarave ti. Vika tavovaro nuqavano auvahianta koqe iro vaumanta mini *sipi*
vuru karare ti,
40 viraqaahai *ankaa* naaqunta teqa aquke *ankaa*navu namariqi ke, aiqi utu vare vu
katarira viraqaa rumpato naaquntaravata teqa aquke, uvaivano ventaqi vuarire ti,
seri vo rairake rumpate nuqakanta virare ti,
41 oru vuvaro *sipi*vano oru nuqaqaa taatau vura. *Sipi* aiqivano paama tivakero
taatau vuvaro vira vekavano hampi raqikiviro vaiharo raqa vireva auti vaura.
42 Mintumanta iqoka vaintinavu tiha, Karapuhi vaiinti hininavu namariqi nako
aruqi vi, hini mantaraini orunte vihai mini ruqemake vinivorave. Kaiqe tenavu
karapuhi vaiinti ekaa arukaare, tura.
43 Minti tuvaro vika raqiki vauva Porurara iriharo Poruravata arukevorave tiro,
qioqama tero kia karapuhi vaiinti arukaate tiro. Tivakero vikara tiharo, Namari nako
aruqi nika, vika naane homa namariqi aquvi nako aruvare vi, qaqini oru ntevarave.
44 Kia namari nako arika ne vihama katarive, *sipi*qaahainaa haika raqainarave,
vira tota varema namari *marevaura/turuvaura* vima qaqini oru ntaate, tiro. Vika
noravano minti tumanta vika ekaa namari auvahini ho oruntovaro Poruva vaaka uva
tiva nimuva quqaa vivauma vaura.

28

Poruva varuva avutaqaa vau vatara Maltaini vaura

1 Tenavu kia vaiinti vovata virivi qaqira karaiti, tenavu ekaa koqemake hoqai namari
auvahini aniraavauraro vovano tinavuara tiharo, Maa vatara Motaa vatave, turave.
2 Ho tenavu mini ani raavauramanta vi vatanaaka tinavu tivita vare koqemake
tinavuqaa raqikura. Aaqu ntuvaro antomanta vi vatanaaka iha quarake tinavu tivita
vare iha quara tonaini vuru kora.
3 Mintuvaro Poruvavata iha vaqita varero vuru quarare tuvaro iha voqamakero
iteharo totoquvarora tiro, *uqahivano/quaihavano* ihaqi vaunaihairo vutu ntero Porura
kauquqaa unutero vaura.
4 Vi vatanaaka tavovaro vi *uqahiva/quaihava* Porura kauquqaa unutero vaumanta
vika tiha, Oho, vi vaiintiva vaiinti aruke vai vaiintivama varianarove. Viva nora
namariqi kia qutu viraitiro, aniraivaro tinavu variqavano vi vaiintiva vaiinti arukaiva
naivata qutu vuarire tiro, *uqahi/quaiha* vara kaivaro oru viraqaa unu taivo, tura.
5 Vika nái irike minti tuvaro Poruva nai kauqu runkinkirima kovaro *uqahi vano/*
quaihavano kia Porura qoraiqama amitaraitiro, ihaqira aqu vumanta
6 vi vatanaaka Porurara tiha, Vira kauquvano noqa viraro qutuma vuanarove. Kaiqe
vaiha tavaare, tivake variqi viha tavovaro kia Porura vaatavano vo qara uvaro Poruva
qaqi vaumanta vika vo uva tiha, Ike, vi vaiintiva variqa vaiinti vovanoma vaivo, ti tura.
7 Tenavu mini variavauraro vaiinti vovano Pubiusiva vata vo aumanto vau vatara
qova vaura. Vi vaiintiva nora vaiintivano vaiharo vi vataraqaa raqiki vauvara tiro,
viva tinavu tivita varero vuru nai naavuqi kero tinavuqaa koqema kero raqikiqiro
vuvaro taaramo enta aitarora.
8 Mintiaqi vuvaro Pubiusira vira qora aiha vuvaro taintaqaa vaura. Vira vaata
iha iteharo raha ratotoqa autiharo vauvaro Poruva viva vauraqi oriqetero Kotira
aareharo vi vaiintira kahaqiane tiharo nai kauqu viraqaa vatero vira koqema kovaro
vira vaatavano koqema vura.
9 Poruva mintumanta vira tavamake, vi vataraqaa vau vaiintika aiha viraara varoka
ekaa Poruva unaini anirovaro Poruva vikavata koqema nimitora.
10 Ho Poruva mintumanta tenavu virera iavauramanta vi vatanaaka quaheha airi
airaira tinavu timumanta vare, vo *sipi*qi vaarire vuavaunara.

Poruva nora vatuka Romini orurora

11 Tenavu vi vataraqaa variqi vi taaramo tora varake, viraqaahai tenavu vo *sipi*qi
vaarire vi. Vi *sipi*va Arekisantariaihainaaka *sipi*vano vauvaro vira autu Variqa Vainti
Taapive tura. Nora uvaivano utuvaro vi *sipi*va vi vataraqaa vaiharo uvihaaina
entaraqaa vuare tivakero vaumanta, ho tenavu viraqi vaarire oru
12 vatuka vo, Sirakusini orure mini taaramo enta vai.
13 Viraqaahai qaiqaa *sipi*qi virante airantemaqi vivi, vatuka vo, Regiumini orure.
Vira qararaa tavaavauraro uvaivano koqema kero utumanta tenavu *sipi*qi vivi, taara
enta viha vatuka vo, Puteorini oruraavaunara.
14 Mini orure tavaavauramanta Ihura vainti vi vatukaraqi vauka vika tinavuara
vohaa *uiki* varike vuate tumanta tenavu mini vika hampata varike, ho vihai vatavau
oru vi nora vatuka Romini oruraavaunara.
15 Tenavu Romini oruraavauramanta tinavu qata vakaukavara Ihura vaintinavu
tenavu oruraavaunarara iri, vika tinavu tivita kareka Apiusi Maaketive tunainivata,
Taaramo Naavu Vaite Varia Naavurave tunainivata anire, tinavuara rante vaura. Vika
anuvaro Poruva vika tavero Kotirara koqema iarao tuvaro vira muntukaqihairovata
koqema kero quahe vaura.

Poruva Romini oru ntero mini vaura

16 Ho tenavu Romini oruraavauraro *kamaani*va Porura kia kempukaiqama kero
rumpataraitiro, virara mintima tiro: Are vo naavuqi nenaraa vairaro iqoka vaiinti
vovano ariqaa raqikiarire, tiro tura.

17 Poruva taaramo enta varikero, viraqaahairo viva Iutaa vaiinti noranavu naaromanta vika Poruva vaunaini ani ruvaaqumavi vauvaro Poruva vika tiva nimiro tiharo, Ti qata vakaukavarao, iriate. Kia te tenta navunaaka qoraiqama nimitaavaunarave. Kia te tinavu kaivaqaukavara tinavu tiva timito uva okarara raqa kaavaunarave. Kia te mintiraiti, Ieruharemini variavauramanta qumina ti karapuhiqamake Romeni vaiinti kauquqi ti korave.
18 Ti vuru komanta Romeni vaiinti vika ti iramaqi viha iruvaro kia te qora kaiqa varauna uvava vaimantara ti, vika tiha, Viva qora kaiqa varainaravauve tenavu vira arukararave. Tenavu iruraro kia viva qora kaiqa varai uvara tinavu tiva timivo, turave. Romeni vaiinti vika minti tivake ti qaqi tititareka auti vaumanta
19 Iutaa vaiintinavu aqao kia vira kuvantukera atitaane tumanta vira kaara te tiha, Sisaavama ti uva avuqavu iarire, tiavaunarave. Te minti tihama kia te tenta navunaakaqaa uva vatarera auti vaihavauve te Sisaarara tunarave.
20 Te vi uvarara irihama virara ni tiva nimirera ni naarauro. Tenavu Isareri vaiinti nahenti vaiha Kotira mpeqa vainti vekama vauro. Ho vate vi vaiintira kaarama *seni*qohai ti rumpa taavo, tiro.
21 Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiinti mini ruvaaqumavi vauka tiha, Kia Iutiaihai ariara vo uvavata tiva tova animanta irunarave. Kia tinavu qata vakaa vovano vihairo anirero ariara qora uvavata timanta irunarave. Tenavu qumimaqama vauro.
22 Tenavu maa uvaraqai irunarave. Iutaa vaiinti vonaini vonaini variaka tiha, Ihura vaintinavu vaireka vika qora vaiintive, ti variarave. Are tihara, Te Ihura vaintive, tianarara tira, ho are nena noqihaira vi uvara tiraqe iriare, tura.
23 Vika minti tivake Porurara tiha, Kaiqe vo enta kaamate vi entaraqaa ai uva iriare, tivake vi entara kaamato entaraqaa Iutaa vaiinti airitahaavano Porura uva irireka vira naavuqi anire vauvaro Poruva toqaqi uva hoqarama kero tiva nimiqiro vi vauvaro kuari avuvano uritarero ruhunkuvaro Poruva qaqiqai vi uvara tivaqiro vi vaura. Kotiva vikaqaa raqikiaina uvara Poruva tiva nimiro tiharo, Mosivave, paropeti vaiintinavuve, Ihura okarara vi uvara vi uvara tiva torave. Ne vi uvara irihama Ihura okararavata kankomake iriataarave. Ne vi uvarara quqaave tiate, tiro.
24 Poruva minti tumanta hini kuka quqaama tiarao tumanta hini kuka kia vira uvara quqaave tura.
25 Vika vo uva vo uva tivakeha qaqirake nai maaqa nai maaqa vura. Vika vireka uvaro Poruva tiva nimiro tiharo, Haaru Kotira Maraquravano ninavu kaivaqara paropeti vaiinti vo, Aisaiaara kahaquvaro
26 viva mintima ni okarara avuqavu tiva torave:
Maa vatanaakara mintima uva vuru tiva nimiane, turave.
Ne maa uvara iriqi vihavata, kia anomake irikevarave.
Ne tavamaqi vihavata kia kankomake tavevarave.
27 Maa vatanaaka avu aatovano tinta vimanta vika kia ti uva iriataa imanta variarave.
Vika ti uva iriarorave ti, nai aato tintataarave.
Vika ti okara tavaarorave ti, nai avu qimpate variarave.
Vika nái aatoqihai ti uva koqemake iriha ti haaraiqevauve te Kotika vika kahaqiha koqema nimitararave, turave. *(Aisaiaa 6:9-10)*
Aisaiaava Kotira uva minti turave, tiro.
28 Poruva minti tivakero viva Iutaa vaiintinavu tiva nimiro tiharo, ⌞Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina uvara ni tiva nimunara iriataara vaimanta ne kia iriavo.⌟ Ho iriate, Kotiva tiharo, Vi vakaakara vo vatanaakavata tiramanta vika vi uvara ho irivarave turave, tiro.
29 [Poruva minti tumanta Iutaa vatanaa vaiintinavu vi uvara kaara nái tirorima vare vura.]

30 Poruva taara ihiara nariaraa vi naavuraqi vaiharo naavu qora koqaa amiharo viraqi vaiharo viva ekaa vaiinti vira tavareka anuka quahama nimite vaura.
31 Viraqi vaiharo viva Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina uvara tiva nimi vaura. Poruva kia qetaraitiro, tiva nimiqiro vi vauvaro kia vo vaiintivanovata vira qioqama amitovaro Poruva Nora Vaiinti Ihu Karaitira uva vika tiva nimiqiro vi vaurama.

ROMENI
Poruva Romeni vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Viva Romeni vatanaaka nora vatuka Romiqi vauka oru tavareva iharo maa qarara naane vara kovaro vura. Romeni vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Kotiva vika kuvantu kero n titaaina okarara kankomake iriate tiro, Poruva maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaihama maa qarara ni nimite. Kotiva ti kaama tero Karaitira vakaaka koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tiro, ti noraiqama kaira.
2 Haaru Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, ⌞Te maantimake vaiinti nahenti kahaqamake ntitaainarave,⌟ tumanta paropeti vaiintinavu vi uvara koqe vakaaka Kotira vukuqira qara ntuva tora.
3 Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina vakaakara tiharo nai Maaquara turama. Vira Maaqu vata ihainaa okaravano vaireva, viva vaintiqama viro Devitira vohaa okaravano vaura.
4 Vira Maaqu naaruvaihainaa okaravano vaireva, viva Kotira Maaquvano vaura. Vi okarara Kotiva tinavu humiqareva nai kempukaqohairo Ihura qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu tavauraro viva quqaa Kotira Maaqu Ihu Karaitiva tinavu Noravano vaira.
5 Karaitiva ti aaqurihama timitero noraiqama kaimanta te vira autuqaa ekaa vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave tivakeha iriqi vuate ti, te vira uva tiva nimiqi vi vaunara.
6 Nevata Ihu Karaitira vaintiqama vuate tiro, Kotiva nivata naarama taira.
7 Virara irihama te ni Romiqi variakara maa qarara ruva nimite. Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, ni naarama taira.
Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimite koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vairamanta variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

8 Ihu Karaitiva ti kahaqi vaimanta te tota hoqare niara mintima tirera: Ekaa vo vataini vo vataini variaka vika niara koqemake Karaitira uva iriqi vi variavo tiamanta irunarara ti, te niara irihama Kotirara koqema iarao ti vaunara.
9 Te koqe vakaaka Kotira Maaquara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauraroma ti maraquravanovata vi kaiqara varaataa i vaimanta te vare vaunara. Te quqaiqamake niara iriha vatete Kotira aaramaqi vi vaunara, Kotiva naima virara kankoma kero irira.
10 Te Kotira aareha mintima ti: Are hove tirera, ti aara uqaurama timitairaqe te oru ni tavaare, ti vaunara.
11 Te Kotira okara vo ni tiva nimiari ne kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuate ti, te ni tavaataa imantama vaunara.
12 Te oru ni tavaariraro ne Ihurara kempukaiqamake iriqi viva ti kahaqiraqe te Ihurara kempukaiqamake iriqi vuarirava nivata kahaqiarira. Nevata tevata Ihurara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara ti, te ni oru tave, viraqaahai nevata tevata homa nai kahaqi nai kahaqirara.
13 Ti qata vakaao, te vuaina okarara ne kia kankomake irivora. Te airi enta ni oru tavarare tiavauraro vo haikavano ti ravaaqavu kaivera kia ni oru tavaavaunara. Te vo vatanaa vo vatanaaka Kotira aara numiqaunantemake, te ni hampata oru vaiha ni kenaukavata tiva nimiari vikavata Kotira aaraqaa vuate ti, te ni tavarera auti vaunara.

14 Kotiva ti tititaimantara ti, te nora vatanaakavata qumina vatanaakavata, koqe avu
aato vataakavata kia koqe avu aato vataakavata, ekaa vika vika te Karaitira uva tiva
nimiariraukama vauro.
15 Mintimake te ni Romiqi variakavata Karaitira uva koqe vakaaka vuru ni tiva
nimiataa ivera vaunara.

Karaitira uva kempuka uvama vaivo tura

16 Karaitira uva koqe vakaaka vaivaro Kotira kempukavano vi uvaraqi vaimantara ti,
te vi uvarara kia kauri vaunara. Vaiinti nahenti vi uvarara quqaa uvave tivaro vi uvara
kempukavano homa vika kuvantu nimitaanaro. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka
naane tiva nimiqi vi, viraqaahai ekaa naato vatanaakavata tiva nimiqi virera.
17 Karaitira koqe vakaakavano vaireva, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina
okarara qovaraiqi vaira. Tenavu ⌞Karaitirara⌟ quqaave tivake virara kempukaiqamake
iriqi vi variariraro Kotiva virara iriharo tinavuara vika avuqavuqamake ni variakave
tianarove.
Kotira vukuqi qara ruvatova tiharo, ⌞*Kotirara*⌟ *kempukaiqamake iriqi vi variaka,
vikaqaima qaqi variqi vivarave,* tura.

(Hab 2:4)

Ekaa maa vatanaaka Kotira tauvaqa utu amiarara tura

18 Kotiva naaruvaihairo maa uvara qovarama kero: Vataini variaka Kotira tauvaqa
utu amiteha, vaaqu kaiqa varaqi viha quqaa uva iri varia aarara kuvai nimite
variarara tiro, vira kaara Kotira voqamakero arara ite vaira.
19 Kotiva kia nai okara kukeqa karaitiro, qoqaa qovarama korara ti, vataini variaka
vi haikara ho tave variara.
20 Tota Kotiva maa vatara autu komanta vi entaraqaahai vaiinti nahenti Kotiva
aututo haikara ho tavamaqi vi variara. Ekaa vi haikara vi haikara ho tavehara ti,
vika Kotira okara, kia ho avuqohaivata tave varia okarara, Kotira kempukavano ekaa
enta ekaa enta qaqi variqiro vi vai okararave, viva Variqavano vai okararave, vika vi
okararavata kankomake iriara. Vika kankomake iriarara ti, vataini variaka aqao kia
vi okarara irunarave tivera, vika kia ho vo uva tiha nái auta ntivarave.
21 Vataini variaka Kotira okara kankomake iriqi viha, vira quahama amiteha virara
Variqave tiataara vaimanta vira qaqirake qumina haikaraqai avu aatoqi iriqi vi
variavaro vika avu aatovano qumimaqama vimanta konkiraiqiraqi variqi vi variara.
22 Vika Kotira qaqirake tiha, Tenavu homa vo okara vo okara kanko kaankomake
tave vauraukave tiavarovata, vika avu aatovano hampiqama vimanta variarave.
23 Vika ekaa enta qaqi variqiro vi vai Variqara, vira autuqai tuahera kaataara
vaimanta vika vira tauvaqa utu amiteha, kia qaqi variqiro vi vai haikara, vai-
inti maraqurave, aantau maraqurave, uviri maraqurave, memaru maraqurave, vi
haikaraqai autuke vate, vi haikara autuqai tuaherake variara.
24 Vataini variaka minti variarara tiro, Kotiva vira kaara vika qaqira kero tiharo, Ho
nenta mintimaqi vuate. Nenta vaaqu kaiqa varaataa inara varaqi vuate, timanta vika
nái hanauka hampata hampi niha, nái vaata qoraiqamake variara.
25 Vika Kotira quqaa uva qaqirakeka, una uvara quqaa uvave ti variara. Vika Kotiva
aututai haikara autuqai tuahera keha vi haikaraqai kaiqa vara nimiteha, ekaa vi
haikara autukero vatai Variqara vira qaqirake variara.
Ho Kotiva vivaqai ekaa haika autukero vataiva vaimantara ti, tenavu vira autuqai
ekaa enta tuaheraqi virera. Quqaave.
26 Vika mintiaqi vi variarara tiro, vira kaara Kotiva vika qaqira kaimanta vika nái
varaataa i kaiqara, kaurira kaiqaqai vare variara. Nahentinavu kia qorainti hampata
niraiti, nái kana nahenti hampata hampi ni variamanta

27 qoraintivata kia nahenti hampata niraiti, vika nái hana qorainti hampata hampi
ni variara. Mintiaqi viha qorainti vika nái hanauka hampata kaurira kaiqaqai varaqi
vi variavaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaiharo huviqorave ti vaira.
28 Vataini variaka tiha, Tenavu quminaiqamake Kotirara iriqi virerave, ti vari-
avarora tiro, vira kaara Kotiva vika qaqi kovaro vika avu aatovano qoraiqama vimanta
vika qora kaiqaqai varaqi vi variara. Vika vi kaiqara kia varaataara vaimanta vi
kaiqaraqai vare variara.
29 Nana nana qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano vataini variaka avu aato muntukaqi
mpiqaro vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variara. Vika vovano vatai haikara
tavaavaro muntuka nti vaimanta variara. Vika voka voka qoraiqama nimite variara.
Vora autuvano uritaraira kaara vika ti autuvata mintiataarave, tivakeha toiha variara.
Vika nái kana vaiinti aruke variara. Vika iqoka raqi variara. Vika una uva ti variara.
Vika vora qoraiqama amitareka una ti variara. Vika vora vora turoqare variara.
30 Vika vo vaiinti autu vatainiqama vuarire ti, qora uva ti variara. Vika Kotira
navutaiqama amite variara. Vika nariara nariara qora uva ti variara. Vika nái
mahutaqai ti variara. Vika kaiqe qaraakaiqamake vaaqu kaiqa varaare tivakeha vare
variara. Vika nái noka qoka no raqakeha ni variara.
31 Kia vika avu aato vaimanta variara. Vika kauqu aiqiqaa aqukeha tivataa uvara
raqake variara. Vika muntukavano kia vokiakara vaimanta variara. Kia vika
vokiakara mpo ike tiva nimite variara.
32 Kotiva uva vateharo tiharo, Vi kaiqara vareka qutuma vivarave, tu uvara
kankomake irihavata, vika kia vi uvarara noraiqamake iriraiti, vika nái hanauka qora
kaiqa vare variakaravata tiha, Nevata ho koqe kaiqaqaima vare variavo, ti variara.

2

Kotiva Iutaa vatanaakaqaavata uva vataanarove tura

1 Are vo vaiintivano nena henara kaiqa tavera, vira kaiqara qora kaiqave, ti variana
vaiintira, te ninaravata tirera: Arevata viva kaiqa varaintema kera qora kaiqa vare
variaravara tira, are kiama ho nena auta ntihara vo uva tinarave. Ariqaavata vohaa
qarama kero uva vaivo, turo.
2 Tenavu kankomake iruraro Kotiva mintimake qora kaiqa vare variakaqaa
avuqavuqama keharo uva vate vaira.
3 Are nena henarara viva qora kaiqa vare vairave tihara, arevata vira voqaantema
kera qora kaiqa vare variaravave. Are mintiharama hauri are tihara, Kotiva kia tiqaa
uva vataanarove, tirora.
4 Are qora kaiqa vare varianara vira koqaa Kotiva kia ai vaaka amiraitiro, viva
vukaiqamakero ai mpo ike tiva amite vaira, are virara kiae noraiqaakera irira iarao?
Ariara viva qora kaiqa qaqira kero koqe aaraqaa vuarire tiro, Kotiva mintima amite
vaira.
5 Kotiva mintima amite vaivara are kia qora okara qaqira karaitira, kempukaiqama
kera qora okaraqai autuqira vi variarao. Are mintiaqi vi varianarara tiro, Kotiva
avuqavuqamakero *ko* tina entaraqaa viva nai arara itaina okarara qovaraiqama
keharo ariqaa voqavatama uva vataanarove.
6 Vi entaraqaa Kotiva ekaa vaiinti nahenti vataini vaiha vare vai kaiqarara iriharo
vika ekaa nái koqaa nimianaro.
7 Hini kiaka vika koqe okara autuqi viha tiha, Kotivama ti noraiqamakero ti hutu
viriniqaakero ti kahaqiraqe qaqi variqi vuare, ti variaka, Kotiva vikama quahama
nimiteharo koqema nimitairamanta vika ekaa enta ekaa enta qaqi variqi vivara.

8 Hini kiaka vika nariaraqai iriha Kotira quqaa uva qoririma keha kia iriraiti, qora
aaraqaa ni vaika vaivaro vira kaara Kotira arara itaina okarava vikaqaa noraiqama
kero varianaro.
9 Ekaa qora kaiqa vare vaika vika aarante haikaravata nora maara vare haikara-
vatama varevara. Iutaa vatanaaka vika naane varaimanta vika naantiara ekaa vo
vatanaakavata varevara.
10 Ekaa koqe kaiqa vare vaika vaivaro Kotiva vika koqema nimitero, vika nutu
viriniqama nimitero, vika muntukavata paruma nimitaira vaivara. Kotiva Iutaa
vatanaaka vika naane koqema nimitero, vika naantiara vo vatanaakavata koqema
nimitaanaro.
11 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo *ko* tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti *ko* vohaa
qarama keroma rairaanaro.
12 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia iriaka vaivaro, vi uvava kia
vikaqaa uva vatairaro Kotiva vika nái qora kaiqa vare okarara kaara *ko* vikaqaa
vatairamanta vika raumpirima vivara. Iutaa vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara
irihavata, vi uvara raqake variara kaara, vi uvava vikaqaa uva vataanaro.
13 Kotiva Mosiraqaa tivato uvara quminaiqama kero iri vaina vaiintira, Kotiva
kiama vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiinti vovano vi uvara iriro
avataqiro ni vaina vaiintira, Kotiva vi vaiintirara avuqavu ni vai vaiintivave tianaro.
14 Vo vatanaaka Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vare variaka vaiha, vika nái irike
tiha, Kaiqe koqe okara avataqi vuare, tivera, vika Kotira uva iri variaka voqaa ntemake
vaivara.
15 Vika mintiaqi vi vaivaro Kotira uvavano vika muntukaqivata avu aatoqivata qara
ntuva taantema kero varianaro. Vo vatanaaka koqe kaiqa vare variavaro vika avu
aato muntukaqihairo, Koqe kaiqama vare vauro, ti vaimanta variara. Vika qora kaiqa
vare variavaro vika avu aato muntukaqihairo, Qora kaiqama vare vauro, ti vaimanta
variara.
16 Te vaiinti nahenti Karaitira koqe vakaaka tiva nimi vaunantema kero, naantiara
ekaara entaqaa Kotiva Ihu Karaitirara *ko* tiane tiraro viva ekaa vaiinti nahenti nái avu
aatoqi kukeqake irite vai uvara qovarama keharo avuqavuqama kero *ko* nimianaro.

Poruva Iutaa vatanaakara tura

17 Are nenara tihara, Te Iutaa vatanaakave, tiana vaiintirara tirera. Are tihara,
Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia vo vatanaakaini vara karaitiro, viva vi uvara tinavu
Iutaa vatanaakaini vara kairara tiro, Kotiva tinavu Iutaa vatanaakaraqaima quahe
vaivo, tivakehara nena mahuta ti varianara.
18 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kankoma kero Kotira antuqa ai umiqe vairara
tira, are koqe aaraqaa nina okararave, qora aaraqaa nina okararave, kankomakera
irianarave.
19 Mintima kera irianarara tira, are kia koqe aaraqaa ni varia vaiintikara tihara,
Te homa vika aara numiqaainarave, ti varianarave. Konkiraqi varia vaiintikara are
tihara, Te homa vika ataama nimitaainarave ti varianarave.
20 Kia koqe avu aato vataukara are tihara, Te homa koqe okara ni numiqarerave,
ti varianarave. Quvaaraa vaintiara are tihara, Te homa ni *tisaa*vano vairarave, ti
varianarave. Are tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvava ekaa vi okarara vi okarara ti
humiqaimantara ti, te homa mintimake vokiaka kahaqamaqi virarave, ti varianarave.
21 Are vokiaka vi uvara okara tiva nimihara nena vo? Are nenavata vi uvara okara
kankomake iritaataarave. Are vikara tihara, Ne kia muara varaate, tivakehara are
nenavatae muara vare varianarave?
22 Are tihara, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate tivakehara nena vo? Are kiae
vora vataakera hampi ni varianarave? Quqaae are una variqanavuara qora haikave
tivakeharavata, vinavuka naavuqihaira vo haika muara vare varianarave?

23 Are quqaae nena mahuta tihara, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara tinavu Iutaa
vatanaakaini vara kairave, tivakehara are vi uvara raqake variaramanta vira kaara vo
vatanaaka Kotira autu vara muntuvi vatainiqamakeha qoraiqama amite variarave?
24 Kotira vukuqi mintima tiro: *Iutaa vatanaaka okaraqaa vo vatanaa vo vatanaaka
Kotira autu qoraiqama amite variarave*, ti tura. *(Aisaiaa 52:5)*
25 Ai vaata toqa kaava vaireva, are Iutaa vatanaavama variarao. Ho are Mosiraqaa
tivato uvara avataqira virera, ai vaata toqa keva homa ai kahaqianaro. Are Mosiraqaa
tivato uvara kia avataqira virera, ai vaata toqa keva kiama ai kahaqirara are vo
vatanaaka voqaarama vainara.
26 Vo vatanaava kia vira vaata toqakaa vaiintiva vaiharo, Mosiraqaa tivato uvara
koqemakero avataqiro virera, Kotiva vi vaiintirara Iutaa vatanaa vaata toqakaa
vaiintira voqaarama vaivo tianaro.
27 Ne Iutaa vatanaaka Mosiraqaa tivato uvara qara ntuvatora tuateha, vaata toqake
okararavata avataqi vi vaiha, ne vi uvara raqake variarave. Vira kaara naantiara
vo vatanaaka kia vika vaata toqakeka Kotira uva iriqi vi vaika, vikama niqaa uva
vatevarave.
28-29 Vira vaata toqakaava viva kia Iutaa vatanaa taruvama vaira. Nai avu aato
muntukaqihairo qora kaiqa teqakai vaiintiva, vivama Iutaa vatanaa taruvave, Kotira
vainti taruvave, vaira. Kia Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vira avu aato muntukaqi
hiqama kaivaro, Kotira Maraquravano vira avu aato muntukaqi hiqama kaira. Kia
qaqi vaiinti nahentivauve vi vaiintira nora autu amivara. Kotiva vivama vira nora
autu amianaro.

3

Qora okaravano kia ho koqe okara aatara kaanarove tura

1 Ne ti ireha tiha, Ho nana haikae Iutaa vika vataamanta vo vatanaaka kia vataarave?
Nantiakero vaata toqake okarava vika kahaqianarove? tivera,
2 te nintara mintima ti: Ho Iutaa vika ekaa vo vatanaaka naatarake vo haika vo haika
vate variarave. Avuniqamake vika Kotiva tivato uvara qara ntuvatora tote variarave,
tirara.
3 Quqaama Kotiva nai uva Iutaa vika nimumanta hininavu vi uvara kia iriraiti, kia
Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaura. Vika mintiaqi vi vaurara ti, hauri ne tiha,
Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvara qaqira kaivo, tivora.
4 Kiavuma ne ho minti tivara. Ekaa vaiinti nahenti una uvaqai ti variaka variavaro,
Kotivaqai quqaa uva tivaqiro vi vaivama vairo. Kotira vukuqira qara ntuva tova
Kotirara mintima tiro:

> Ekaa ai uvavano avuqavu uvaqai vairara tira, vaiinti vovano ariqaa uva vatar-
> erave tirera, ai uvavano vira uvavata aatara kero varianarove, tura. *(Ihi
> 51:4)*

5 Te qaqi vaiinti tiantemake, ni irama nimitarera: Tenavu qora kaiqa vare vaurava
Kotiva avuqavuqama kero vare vai okarara vara qovaramake vairara tiro, Kotiva
tinavuqaa uva vateharo kiama avuqavuqama kero vataivo. Tenavu mintie tirarave?
6 Aqao, kiavuma tenavu ho minti tirara. ⌞Tenavu qora kaiqa vare vaurava kia
Kotira kahaqi vairara tiro, vira kaara Kotiva homa tinavuqaa uva vataanaro.⌟ Kotiva
kia avuqavuqama kero *ko* ti vaiva vaitirio, viva nantiakeroe naantiara ekaa naato
vatanaaka *ko* tiva nimitaanarove?
7 Vaiinti vovano mintima tianaro: Tinavu una uvavano Kotira quqaa uva qovara-
make vaivaro Kotira autuvano viriniqi vairera, nana kaarae Kotiva tenavu qora kaiqa
varaunara kaara tinavuqaa uva vataanarove? tianaro.
8 Oho, are mintima vaina uvara avataqi virera, are hampi uva vovata mintima
tinara: Kaiqe tenavu qaqiqai qora okara autuqi vi variariraro, viraqaahairo koqe

okaravano qovaraiqiarire, tinara. Vokiaka tinavuara unahaa tiha, Nenavu vi uvara minti ti variavo, ti variara kaara Kotiva vikaqaa uva vatairaqe te vikara huviqorave tirara.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variara

9 Ho tenavu Iutaa vatanaakae koqe vaiinti nahenti vauramanta ekaa vo vatanaakae vaaqu kaiqa vare variaka variavo? Aqao, kiavuma mintima vairo. Te vaaka tunara, Iutaa vatanaakavata, ekaa naato vatanaakavata, variavaro qora kaiqavano vika ekaa ravaaqavuke vaira.

10 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiinti vovanovata avuqavuqama kero ni vaiva vairave. Kia voqavanovata vairave.

11 Kia vaiinti vovano Kotira okara kankomakero tave vaiva vairave. Kia vaiinti vovano tiharo, Kaiqe te Kotira rantake tavaare, ti vaiva vairave.

12 Ekaa vataini variaka Kotira aaraqaahai tuqantaavi hampi okaraqai vare variarave. Kia vaiinti vovano Kotira kaiqa koqema kero vare vairave. Kia vovanovata minti vairave. *(Ihi 53:1-3)*

13 Kia rahirama taa matipara voqaara vaiinti nahenti novano aaqaa viro vairave. Vika maaqiriqaahairo una uvavano qovaraiqi vairave. *(Ihi 5:9)*

Quqahi/Quaiha uhivano vaiinti qoraiqamake vaintemake, vika uvavano vaiinti qoraiqamake vairave. *(Ihi 140:3)*

14 Vokiaka vaaquqama nimite vai uvavaqai vika noqaahairo qovaraiqi vairave. *(Ihi 10:7)*

15 Vika vaaka vaiinti arukareka auti variarave.

16 Vika vi aniaraqaahairo qoraiqama nimite vai haikavave, iqi rate vai haikavave, vi haikavaqai qovaraiqi vairave.

17 Vika maateraiqama nimite varia okarara kia iri tavaarave. *(Aisaiaa 59:7-8)*

18 Vika Kotira aatu qetakeha nuataara vaimanta kia Kotira aatu qete variarave, tura. *(Ihi 36:1)*

Kotira vukuqi ekaa vaiinti nahentiara minti tura.

19 Tenavu kankomake irunarave: Mosiraqaa tivato uvava, vo uva vo uva vaimanta vi uvara iri variaka ekaa vi uvaraqai iriqi vuataara vaimanta vika vi uvara raqake variara. Kiama vovanovata ho tiharo, Te qora kaiqa vare varia okarara kia irunarave, tianaro.

Ekaa naato vatanaaka Kotira uva raqake variarara tiro, vira kaara Kotiva ekaa vikaqaa uva vataanaro.

20 Ekaa vaiinti nahenti Mosiraqaa tivato uvara raqakeha kia ho iriqi vi variarara tiro, Kotiva kiama voqaravata are avuqavu ni variara vaiintivave tianaro. Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, tenavu tentanavu qora kaiqa vare vauna okararaqai humiqe vairave.

Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara tura

21 Vate Kotiva vaiinti nahenti uva taiqa nimiteharo avuqavuqama nimitareva, kia Mosiraqaa tivato uva maarara iriraitiro, viva qaraaka okara vara qovarama kaira. Viva mintimakero qaraaka okara qovarama kaainara haaru Mosivavata, paropeti vaiintinavuvata, vi uvarara tinavu tiva timura.

22 Vaiinti nahentiqihai ekaa Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variaka variavaro, Kotiva vika uva taiqa nimiteharo vikara avuqavuqamake ni variakave tianaro. Kia vaiinti nahentiqihairo vovano vo qaramakero vairo. Ekaa vaiinti nahenti vohaa qaramakeqai variara.

23 Tenavu ekaa Kotira uva raqake kia hoqamake vaunarara ti, tenavu kia ho Kotiva vainanaini voqaraanaini oru variariraukama vaunara.

24 Tenavu mintimake vaurarovata, Kotiva tinavuara aaqurihama timiteharo
Karaitiva tinavu kuvantu timitaaina okarara iriharo, aaqaa tinavu avuqavuqama
timitaira.
25 Tinavuara vika qora kaiqa vare vai uvara taiqa nimitaare tiro, Kotiva Ihu Karaitira
kaamatero tinavu timivaro Ihura naare ntava vuvaro qutu vura. Tenavu kem-
pukaiqamake Ihura kaiqara iriqi vuariraro Kotiva tinavu qora kaiqa uva nunkama
timitaanaro. Haaru vaiinti nahenti qora kaiqa vare vauvaro Kotiva kia vika vaaka
ruqutiraitiro, vika qora kaiqa varora avuqai tavamaqiro viro, maa entara vaiinti
nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara qovarama kaira.
26 Kotiva kia vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara quminaiqama kero nunka
nimitaraitiro, viva Ihura kaiqara iriharo naitarama kero vaiinti nahenti uva nunka
nimiteharo avuqavuqama nimitaira. Vaiintivanoe nahentivanoe Ihu Karaitirara
quqaa vivave tiraro Kotiva vira avuqavuqama amitaanaro.
27 Ho tenavu nana uva irihae tentanavu mahuta tirara? Kia vi uvava vairo.
Nana haikavanoe tinavu kahaqianaro? Kiama tenavu Mosiraqaa tivato uva maarara
iriarirava tinavu ho kahaqianaro. Tenavu Ihurara quqaa vivave tiarirava, vivaqaima
tinavu ho kahaqianaro.
28 Te mintima turo: Vaiintivano Mosiraqaa tivato uva maarara iriqiro viraro Kotiva
kiama virara iriharo vira qora uva nunka amitaanarovauve. Aqao, vaiintivano
Ihurara quqaa vivave tivakero virara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro Kotiva
virara iriharo vira uva nunka amitero vi vaiintirara, Avuqavu ni vai vaiintirave,
tianaro.
29 Kotiva vaireva viva Iutaa vatanaaka vika Variqavanoqaie vairo? Viva kiae
vo vatanaaka Variqavanovata vairo? Aqao, viva ekaa naato vatanaaka Variqa-
vanovatama vairo.
30 Kotiva Variqa vohaiqavanoqaima vaira. Iutaa vatanaava Ihurara quqaa vivave
tiraro Kotiva vira uva nunka amitero vira avuqavuqama amitaanaro. Vira voqaan-
tema kero, vo vatanaavavata Ihurara quqaa vivave tiraro Kotiva vira uvavata nunka
amitero viravata avuqavuqama amitaanaro.
31 Tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi viha Mosiraqaa tivato uva maarara
qumimaqamae kararave? Aqao, tenavu Ihurara kempukaiqamake iriqi vihara ti,
Mosiraqaa tivato uvaravata koqemakema iriqi virara.

4

Poruva Eparahaamira kaiqara tura

1 Eparahaamiva viva tinavu Iutaa vatanaaka kaivaqava vaura. Te nana uvae vira
kaiqara tirara?
2 Kotiva Eparahaamiva kaiqa vara amitorara iriharo virara are avuqavu ni variara
vaiintivave tiare tutirio, Eparahaamiva homa nai mahuta tutirio.
3 Kotira vukuqi Eparahaamirara nana uvae qara ntuva tora? Mintima tiro:
Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva virara, Are avuqavu ni
variara vaiintivave, turama.
4 Kaiqa vaiintivano vora kaiqa vara amitaivaro ⌞vira noravano⌟ kia quminaiqama
kero koqaa amiraitiro, viva kaiqa vara tairara iriharo koqaa ami vaira.
5 Tenavu kia kaiqa vaiinti vira voqaantemake vai. Tenavu kia ho Kotira kaiqa vara
amitaariraro viva kaiqa koqaara iriharo tinavu uva nunka timitaanarovauve. Kotiva
vaiinti nahenti qora kaiqa uva nunka nimite vaiva vaiharo viva tenavu Ihurara quqaa
vivave tiaina uvarara iriharo tinavu avuqavuqama timite vaira.
6 Devitivavata vohaa qaramakero Kotiva kia vaiinti kaiqara iriraitiro, vira qora kaiqa
varai uvara nunka kero avuqavuqama amitairaro vi vaiintira muntukavano koqema
kero variainarara tura. Devitiva mintima tiro:

7 Kotiva vika uva nunka nimiteharo tauru nimitaainarara ti, vira uva raqakeka
quaheha vaivarave.
8 Noravano kia vi vaiintiva qora kaiqa varaainarara iri amitaraitiro, viraqaa kia
uva vaivo tina vaiintiva quaheharo variarire, tiro. *(Ihi 32:1-2)*
Devitiva vi uvara tura.
9 Kotiva vaiinti vira uva nunka amitairaro quaheharo variainarara Devitiva tu uvava
Iutaa vatanaakaraqaie iriharo tiva tairave? Aqao, vo vatanaaka vikaravatama vi uvara
tiva tairave. Te vaaka Eparahaamirara tunara iriate.
Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara avuqavu ni variara
vaiintivave turave. *(Okara 15:6)*
10 Kotiva taireve Eparahaamirara minti tura? Eparahaamiva nai vaata toqako
entarae Kotiva minti tura? Aqao, Eparahaamiva kia nai vaata toqako entara Kotiva
virara minti tura.
11 Tota kia nai vaata toqako entara Eparahaamiva Kotirara, Are quqaa uvama tiarao,
tuvaro Kotiva vi entaraqaa vira avuqavuqama amitora. Vira avuqavuqama amitero
vira naantiara vo enta vaiinti nahenti Eparahaamira avuqavuqama amitorara iritaate
tiro, Kotiva qorainti vaata toqake okarara qovarama kovaro Eparahaamiva nai vaata
toqakora. Ho kia nai vaata toqako entara Kotiva Eparahaamira avuqavuqama amitora.
Minturara ti, kia nai vaata toqa karaiti, Kotirara quqaave tiavaro Kotiva vika
avuqavuqama nimitai vaiinti nahentika, homa Eparahaamirara tinavu qorave tivara.
12 Nái vaata toqakaaka, vikavata vaiha nái vaata toqakerara kia noraiqamake
iriraiti, vika tinavu kaivaqara Eparahaamira aanare Kotirara quqaave tivaqi vihara ti,
vikavata Eparahaamirara tinavu qoravema tivara. Eparahaamiva kia nai vaata toqako
entara Kotirara iriqiro vi vaurama.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvarara tura

13 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tiharo, Are nena vainti
naintivararavata vaivaro ekaa naato vatavano ni vatama varianarove, tura.
Kotiva vi uvara tiharo kia Eparahaamirara, Viva te Mosiraqaa uva maara tivatau-
nara ho irivo, tivakero minti turavauve. Viva kia minti tiraitiro, Eparahaamirara
tiharo, Viva ti uvara quqaave timantara ti, te virara irihama vira avuqavuqama
amitarerave, tivakero minti turave.
14 Mosiraqaa tivato uvara iriqi vi vaika kia ho ekaa naato vata varevara. Vika ekaa
mintimake varare ika vaivarovauve, Ihurara quqaa vivave ti varia uvava qumina
uva vairaro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Eparahaamirara tu uvavavata
quminaiqama vuanaro.
15 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaivarora tiro, vaiintivano vi uvara raqa kairaro
vira kaara Kotira arara itairaro vi vaiintiraqaa uva vataanaro. Qioqama tai uvava kia
vairera, kiama vovano ho vi uvara raqakaanaro.
16 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa
aqukero Eparahaamiravata vira naintivaravata uva tiva nimitora. Kotiva vika qumi-
naiqama kero koqema nimitareva minti tivatorara tiro, vi uvava ekaa Eparahaamira
naintivaraqaavatama varianaro. Mosira uva maara iriakavata, ekaa vo vatanaaka-
vata, vika Eparahaamira aanare Kotirara iriqi vivaro Kotiva koqema nimitaaina uvava
vikainivatama varianaro. Tenavu ta vatanaa ta vatanaae Kotirara kempukaiqamake
iriqi vuarera, tenavu homa Eparahaamirara viva tinavu qovave tiariraro Kotiva
Eparahaamirara tivato uvava tinavunivatama varianaro.
17 Kotira vukuqi Kotiva Eparahaamirara mintima tiro:
Are vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqavama vainarave, tura. *(Okara 17:5)*
Eparahaamiva Kotira avuqaa vaiharo vira uvara quqaa uvave tura. Eparahaamiva
tiharo, Kotiva Variqavano viva homa qutuvika qaiqaa qaqi vara himpima kaanarove.

Kotiva Variqavano vaiharora tiro, viva tiraro homa kia vaira haikava qovarama vuanarove, turama.

18 Eparahaamiva kia ho vainti vataarirava vaiharovata, viva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te homa vainti vatararave, tivakero viraqaahairo Eparahaamiva vo vatanaa vo vatanaa vika kaivaqava vaura. Kotiva Eparahaamira tiva amiharo tiharo, Ai naintivara airitahaama vaivarave, tu uvava quqaa vivauma vaura.

19 Vi entara Eparahaamiva kia vainti vataraitiro, 100 ihi varakero anomakero naampaiqama viro viva kia nai vaatavano naampaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva kia nai naata Seraava kontaiqama vurara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiraraqai kempukaiqaa kero iriqiro vi vaura.

20 Viva Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo quqaa te mintirerave tu uvarara una uvave tiarorave tivakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharoma Kotira autu tuahera kero tiharo,

21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvava vivauma varianarove. Kotiva vainti ti timianarove, tivakero

22 Kotirara kempukaiqama kero iriqiro vuvaro Kotiva virara iriharo Eparahaamirara tiharo, Ai qora uva nunka amiteha, ariara avuqavu ni variana vaiintirave tirarave, tura.

23-24 Kotiva Eparahaamirarao tiro, vi uvara minti tura. Kotiva tinavuarao tiro, tinavuaravata mintima tianaro. Tenavuvata Eparahaamira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi vuariraro Kotiva homa tinavuvata avuqavuqama timitaanaro. Noravano Ihuva qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaunara.

25 Kotiva Ihura atitovaro Ihuva tinavu qora kaiqa kaara qutu vuvaro viraqaahairo tinavu avuqavuqama timitaaina okarara iriharo Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kora.

5

Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina okarara

1 Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama timitaira. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva kaiqa vara amitorara iriharo Kotira araraqihairo paru i vaivaro tinavu maateraiqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaaraqi tampamavi vaunara.

2 Tenavu Ihurara quqaa vivave turaro Kotiva tinavu koqema timitaaina aarava qovarama vimanta vaunara. Tenavu mintiaqi viha naantiara Kotira mpeqa okara takuqi vaira tavaainara vekaiqihara ti, tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe vairara.

3 Maara vaina entaravata tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqema vairara. Tenavu maara aatarake viraqaahai kempukaiqaavi variqi viha

4 kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, tenavu kempuka vaiinti nahentima vairara. Mintimake vaiha tenavu Kotira vataake oru variainara virara vekaiqiha vairara.

5 Tenavu mintiaqi vi variariraro Kotiva kia tinavu qaqira kairaqe kaurira haika varaainarave. Kotiva nai Maraqura tinavu timivaro vi Maraqurava tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu Kotira muntukavano tinavuara vai okarara kankomake irunara.

6 Tenavu qora vaiinti nahenti vaiha tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vauvaro Kotiva nai kaamato entaraqaa Karaitira vara kovaro viva tinavu qora vaiinti nahentiarao tiro qutu vura.

7 Kiama airi vaiintivano vo vaiinti kahaqireva qutu vuanaro. Vohaiqa vohaiqavanoqaima koqe vaiinti kahaqireva qutu vuataa iraro qutu vuanaro.

8 Tenavu minti urarovata, Kotiva kia mintiraitiro, viva maantima kero tinavuara
nai muntuka vaira humiqero: Tenavu qaqiqai qora kaiqa vare variavauraro Kotiva
nai Maaqu atitovaro viva tinavuara iriharo qutu vura.
9 Ihura naare ntava vurara iriharo Kotiva tinavu uva taiqa timitero avuqavuqama
timitaimanta vaunarara ti, tenavu kankomake iruraro Karaitiva tinavu ruaruama
timitairaro Kotira arara itaarirava kiama tinavuqaa varianaro.
10 Tenavu Kotira navutaaka variavauraro vira Maaquvano tinavuara iriharo qutu
vurara ti, tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaunara. Maa entara tenavu Kotira
vataake vohaa tampamavi vaunarara tiro, vira Maaquvano qaqi variqiro vi vaiva
tinavu voqavata kahaqama timitaqiro vi vairaro Kotiva tinavu tivitaanaro.
11 Kia vi uvavaqai vaivaro maa uvavavatama vairo: Tinavu Noravano Ihu Karaitiva
tinavu kahaqama timitaimanta tenavu Kotira vataake vohaa tampamavi vaihara ti,
tenavu tentanavu muntukaqihai Kotirara quaheha vaunara.

Adaamura okararavata Ihura okararavata tura

12 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa kovaro viraqaahairo qora kaiqa vare
okarava vataini qovarama vuvaro qutuvi okaravavata qovarama vumanta viraqaahai
ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vaurara ti, vika ekaa qutuvi okararavata varora.
13-14 Tota Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu entara qora kaiqavano naane
vataini vaura. Kotiva nai uva maara kia Mosira tiva amu entara vi uvara raqake
okarava kia vaumantavata, vaiinti nahenti qora kaiqa varaqi viha vuru qutuvi vaura.
Adaamuva vau entaraqaahairo vaiinti nahenti qutuvi varia okarava qovaramaviro
aniro Mosiva vau entaravata vaura. Vi entara Adaamuva Kotira no raqa kero variqiro
viro vuru qutu vumanta vaiinti nahenti kia Adaamuva Kotira no raqa kontemake
raqakoka, vikavata variqi vi vuru qutuvi vaura.

Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vauvaro vira naantiara qovaraiqiarira vaiintiva
⌞Ihuvavata⌟ hoqarenaa vaiintivano vaura.
15 Vitanta kia vohaa qaramake vaura. Adaamuva Kotira no raqakova vauvaro Ihuva
Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina okarara vara qovarama kova vaura. Vohaa
vaiinti Adaamuva Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qutuvi variara. Vaiinti
vo, Ihu Karaitiva Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina
okarara qovarama kovaro vi okararaqaahairo Kotiva airi vaiinti nahenti koqema
nimite vaimanta vika koqemavi variara.
16 Qaiqaavata tirera. Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa varakova vo qaramakero
vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimitaaina okarava vo qaramakero vairo:

Hoqarero vaiinti vohaiqavano Kotira no vohaa tataa raqa kovaro viraqaahairo
Kotiva viraqaa uva vatero tiharo, Are qutuma vinarave, tura.

Ho vaiinti nahenti airi tataa Kotira uva raqake vauvarovata, Kotiva vika qaqi
koqema nimitareva iharo vika avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora.
17 Tota vaiinti vohaiqavano qora kaiqa vara kovaro viraqaahairo qutuvi okarava
vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Mintiaqi vi vauvaro
viraqaahairo Ihu Karaitiva vohaiqavano qutuvi varia okarara aatara kora. Mintirara
ti, Kotiva qaqi koqema nimiteharo niqaa kia uva vatarerave tina vaiinti nahentika,
vika qaqi Karaitira vataake variqi viha raqikiqi vivara.
18 Vi uvara okara mintimama vairo: Tota vaiinti vovano qora kaiqa vohaiqa vara
koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti nahenti vikavata qutu vivarave tumanta ekaa vaiinti
nahenti qutuqi vi vaura.

Vo vaiintivano avuqavu kaiqa vohaiqa vara koraqaahairo Kotiva ekaa vaiinti
nahenti avuqavuqama nimitaaina okarara vara qovarama kora. Mintirara ti, vaiinti
nahenti vika homa qaqi variqi vivara.

19 Tota vaiinti vohaiqavano Kotira no raqa koraqaahai airi vaiinti nahenti qoraiqamavi qora kaiqa varaqi vi vaura. Vira voqaara vaiinti vohaiqavano Kotira no iriqiro vuraqaahairo Kotiva airi vaiinti nahentiara ni uva nunka taiqa nimiteha ni avuqavuqama nimitarerave ti vaira.
20 Vaiinti nahenti nái qora kaiqa vare okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Mosiraqaa nai uva maara varakora. Mintuvaro vaiinti nahenti qora kaiqavano uri aatarakero vaivarovata, Kotiva koqema nimiteharo aaqurihama nimitaarira okarava viva voqavata uri aatarakero vaira.
21 Tota qora kaiqavanoqai vaiinti nahenti ravaaqavu kovaro qutuvi okarava vikaqaa raqikiqiro vi vaumanta vika qutuqi vi vaura. Maa entara Kotiva tinavu koqema timiteharo aaqurihama timitaaina okarava tinavuqaa raqikiqiro vi vairo. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kahaqama timitorara tiro, Kotiva tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu ekaa enta qaqi variqi vuariraukama vai.

6

Tenavu Karaitira vataake qutu vunara

1 Vi uvara irihama tenavu nana uvae tirara? Tenavu mintie tirara: Kaiqe qora kaiqa qaqiqai varaqi vi variariraro Kotiva voqavata koqema timiteharo aaqurihama timitaarire. Tenavu mintie tirarave?
2 Aqao, tenavu qutu vuaka voqaara vauraro kia qora kaiqavano qaiqaa tinavuqaa raqiki vairo. Hauri tenavu qaiqaa qora kaiqa qaqi varaqi vuarora.
3 Ne kiae maa uvara iriavo? Tenavu Ihura vaintiqamavi namari vareha, tenavu vi entara Ihu Karaitira vataake vohaa tampamavi vaiha tenavu viva qutu vuntemake qutu vuavaunara.
4 Tenavu namari varaavauramanta Ihu Karaitira quntama tontemake, tinavuvata vira vataake quntama tora. Viraqaahairo Ihura Qova nai kempuka takuqi vairaqohairo Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva tinavuara vika qaraakaiqamavi qaiqaa qaqi variqi vuate tiro, viva tinavuvata qaqi vara himpima kora.
5 Tenavu Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qutu vunara. Vi uvava quqaa uva vairara ti, tenavu quqaama Ihura vataake vohaa tampamavi vaiha qaiqaa qaqi himpirara.
6 Tenavu kankomake irunara. Tinavu avu aatoqi qora kaiqa varaarira kempukava taiqa vuarire tiro, tinavu haarua avu aato Karaitira vataakero katariqaa arutora.
7 Qutuviva qutu virara tiro, qora kaiqa varaarira kempukava kia qaiqaavata viraqaa raqiki vairo.
8 Karaitiva qutu vimanta tenavuvata vira vataake qutu vuraukara ti, quqaama tenavu Karaitira vataake qaiqaa qaqi himpi variqi virara.
9 Tenavu kankomake iruraro Karaitiva qutu vuraqihairo Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima korara tiro, viva kia ho qaiqaavata qutu vuariravama vairo. Kia qutira okaravano viraqaa qaiqaa ho raqikianaro.
10 Ihuva qora okara kempuka taiqa kareva vohaa tataaqai qutu vurara tiro, maa entara viva qaqi variqiro viharo Kotira vataakero vohaa variqiro vi vairo.
11 Vira voqaara nevata mintima tiata: Tenavu qutu vuarirauka voqaara variariraro qora kaiqa kempukavano kia tinavuqaa ho raqikianarove. Tenavu Ihu Karaitira kempukaqaa Kotira vataake qaqi variqi virerave, tiata.
12 Virara irihama ne qutuvi vaatara vatauka vaiha, kia qaqi kaivaro qora okaravano niqaa raqikiramanta ne vi kaiqara varaata.
13 Ne kia nenta kauque, aique, nana vaatae, qaqi kaivaro qora kaiqa varaarira. Ne qutu vuaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi variaka voqaantemake variarara ti, ne

Kotira kaiqa varareka nenta kauque, aique, vo vaatae, viraqohai avuqavuqamake koqe kaiqaqai vara amitaqi vuata.
14 Mosiraqaa tivato uva maarava kia maa entara niqaa raqiki vaivaro Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimitaaina okarava viva niqaa raqiki vairara tiro, hauri qora kaiqa kempukavano niqaa raqikiqiro vuantora.

Avuqavu kaiqaqai varaqi vuate tura

15 Tenavu nantie irarave? Kotiva vaiinti nahenti koqema nimiteharo aaqurihama nimite vai okarava tinavu kuvantu kaivaro Mosiraqaa tivato uvava kia qaiqaa tinavuqaa raqiki vairara ti, tenavu hoe qaqiqai qora kaiqa varaqi virarave? Aqao, kia hove.
16 Ne kiae iriavo? Ne vo vaiintiara ai kaiqa varararave tivaro vi vaiintiva niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiintima vaivara. Ne qora kaiqa varaivera, qora kaiqavano niqaa raqiki vaira ne vira kaiqa vaiinti vaiha vira kaiqaqai varaqi vi vuru qutu vivara. Ne Kotira uva iriqi vivera, Kotiva niqaa raqikiqiro vi vaira ne vira kaiqa vaiinti vaivaro Kotiva ni avuqavuqama nimitaanaro.
17 Ne haaru vauvaro qora kaiqavano niqaa raqikiqi vi vaumanta viraqaahai vokuka quqaa uva ni tiva nimumanta ne ekaa vi uvara koqema iriqi vi variara. Te virara irihama Kotirara koqeve turo.
18 Qora kaiqavano ni rumpatairaqihairo Kotiva ni kuvantu kaivaro vate maa entara avuqavu ni vai okarava ni rumpataimanta ne vira kaiqa vaiinti nahenti variara.
19 Ne ti uva kia irivorave ti, viraqaahai te qaqi vaiintivano niara uva tiantemake ti vauro. Haaru qora okaravano niqaa raqiki vau entara ne qora kaiqa varaataa umanta qora kaiqa vareha tiha, Tenta vaataqohai homa vi kaiqara varaainarave, tivakeha qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaura.
Vira voqaara ne maa entara tiha, Koqe okaravano tinavuqaa raqiki vaiqe tenavu quqaa Kotira vainti vairerave, tivakeha nenta vaataqohai koqe kaiqaqai varaqi vuata.
20 Haaru qora okaravano niqaa raqiki vaumanta ne vira kaiqa vaiinti vauvaro koqe okaravano kia niqaa raqiki vaurave.
21 Ne haaru qora kaiqa vare vaurara iriha vate maa entara kauriha variara. Ne vi kaiqara varaqi vi vauraqaahai nana koqe haikae varorave? Vi kaiqara varaqiro vi vairava variqiro viro vuru ekaarama qutu vuanaro.
22 Ho vate maa entara ne kuvantu vuavaro qora okaravano kia niqaa raqiki vaimanta ne Kotira kaiqa vaiintima variara. Viraqaahai ne nana koqe haikae varevara? Ne mintiaqi viha ⌞kia hampi kaiqa vararaiti,⌟ Kotira kaiqaqai varaqi viha, viraqaahai ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
23 Qora okaravano nai kaiqa vaiinti qutu vuaina koqaaraqai nimi vaivarovata, Kotiva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqarao tiro, quminaiqama kero aaqaa ekaa enta qaqi variqi vuaina okarara tinavu timira.

7

Poruva nahentivano vaati varaainarara tura

1 Ti qata vakaao, ne uva maara iriakara ti, ne iriavaro vaiinti vano qaqi variqiro vi vai entara vi uvava viraqaa raqikiqiro vi vaira. Viraqaahairo vaiintivano qutu vina entara vi uvava kiama ho qaiqaa viraqaa raqikiqiro vuanaro.
2 Ho nahenti vare okarara iriate: Nahenti ira amitaivaro tinavu uva maaravano vi nahentirara tiharo, Vi vaiintiva ai vaativanoma vaivo, tivaro vi nahentiva nai vaati vira varatero vaira. Vira vaativano qaqi variqiro vi vai entara viva vira naatavanoma vairo. Vira vaativano qutu vuaina entara tinavu uva maaravano kiama vi nahentira tuataanaro.

3 Vira vaativano qaqi vaina entara vi nahentiva vo qoraintintiro hampi nirera, vi
nahentirara naata vaati varaa okarara raqama kaivo tivara. Vira vaativano qutu
viraro tinavu uva maaravano kia vi nahentira qioqama tairaro vi nahentiva vo
qorainti varairera, kia virara naata vaati varaa okarara raqa kaivo tivara.
4 Ti qata vakaao, nevata vira voqaara variavo. Ihu Karaitira katariqaa hiritovaro
qutu vumanta nevata vi entara vira vataake qutu vurara tiro, vate Mosiraqaa tivato
uvava kiama ho ni tuataivo. Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti,
ne Karaitirainiqama vuaka variavo. Ne mintimake vaihara ti, ne Kotira kaiqa vara
amitaqi vikama vaivara.
5 Haaru qora okaravano tinavuqaa raqiki vau entara Mosiraqaa tivato uvava vo
okara vo okara qioqama tomanta tenavu vi okarara iriqi viha muntuka ntumanta
tenavu qioqamato okararaqai varaqi vi variavaunara. Vi okarara mintimake varaqi
vi vaunaraqaahairo qutu vuaina okaravaqai qovarama vi vaura.
6 Haaru Mosirara tivato uvava tinavuqaa raqikiqiro viharo tinavu rumpa tomanta
variavaunara. Viraqaahai tenavu ⌞Karaitira vataake⌟ qutu vuavaunarara tiro, vate
vi uvava kia tinavuqaa raqiki vaimanta tenavu qaqi vaunara. Tenavu kuvantuvi
qaqini vaiha kia haarua uva okara qara ntuva tora iriha Kotira kaiqa vararaiti, tenavu
qaraaka uva okarara iriha vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vaimanta
Kotira kaiqa vare vaunara.

Kotiva Mosiraqaa tivato uvara okarara tura

7 Haaru Mosiraqaa tivato uva maarava kia tinavu ho kahaqi vaurara ti, tenavu vi
uvarara qora haikave tirara? Tenavu mintie tirara? Aqao, kiavuve. Vi uvava kia
variare titirio, tenavu kia ho qora kaiqa okarara kankomake iruraitirio. Vi uvava
tiharo, Kia vora airairara muntuka ntuane, turave. Vi uvava kia minti titirio, ti
muntukavano hampi haikara ntuaina okarara te kia ho iruraitirio.
8 Te vi uvara iriqi vuataara vaumanta te variavauraro qora kaiqa varaarira
okaravaqai ti avu aatoqi vaumantara ti, te tiha, Kaiqe te vi uvara raqa kaare, tivake
viraqaahai vo haika vo haikara ti muntuka nti vaumanta te variqi vi vaunara.
Mosiraqaa tivato uvava kia variare titirio, vovano vi uvara raqa kaivaro qora kaiqa
kempukavano kiama viraqaa vaitirio.
9 Haaru Mosiraqaa tivato uvara kia iriavauna entara te qumina qaqi variqi vi vari-
avaunara. Te mintimake variqi vi variavauraro Kotiva qioqamato uvava aniromanta
te vi uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava qovarama
vumanta te Kotira uva raqake,
10 vira kaara te qutu vuavaunara. Kotiva qioqamato uvava ti kahaqi vaimanta te
qaqi variqi vuataara vaumanta tentavano vi uvara raqa kaavaunara kaara te qutu
vuavaunara.
11 Te Kotiva qioqamato uvara iriavauraro ti avu aatoqihairo qora okaravano tiriara
unahaa tiharo, Homa vi uvara raqa kenarave, tumanta te Kotiva qioqamato uvara raqa
kaavauraro vi uvava ti harukora.
12 Mosiraqaa tivato uva maarava vaireva, kia qora uvavauve vairo. Vi uvava Kotira
koqe uva maarama vairo. Kotiva qioqama tai uvava vaireva, nai Kotira okara koqe
okaravata, viva avuqavuqama kero ni vai okararavata tinavu humiqe vaira.
13 Vi uvava koqe uva vaimantara ti, te vi uvara kaarae qutu vunarave? Aqao,
kiavuve. Te vi uvara raqake qora kaiqa vare vaunara kaara te qutu vuaina haikara
varaunara. Ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava koqe uva raqa kaane tira
kaara te qutu vuaina haikara vare, viraqaahai te kankomake tavauraro qora kaiqa
okaravano vaireva, vaaqu okaraqaima vairo. Kotiva qioqama teharo kia mintiane tu
uvava ti humiqomanta te qora kaiqa okara kankomake tavauraro vi okarava nai qora
kaiqaqaima vairo.

Qora okaravano tinavu avu aato ravaaqavu kaainarara tura

14 Tenavu kankomake irunara. Mosiraqaa tivato uvava vaireva, Kotira okara tinavu
humiqe vaira. Vi uvava mintima kero vaimantavata, te vataihainaa okarara iriqi vi
vauraukama vai. Qora okaravano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqai vaunara.
15 Te tenta vare vauna kaiqara kia anomake irunara. Ti varaataa i kaiqara vi kaiqara
kia vararaiti, te kia varaataa i kaiqara vi kaiqaraqai vare vaunara.
16 Te kia qora kaiqa varaataa imantavata, vi kaiqaraqai vare vaihara ti, te kanko-
make iruraro Mosiraqaa tivato uvava koqe uvaqaima vairo.
17 Te qora kaiqa varehama kia tentavauve vi kaiqara vare vai. Ti avu aatoqihairo
qora kaiqa varaarira okarava, vivama vi kaiqara vare vairo.
18 Te tavauraro koqe kaiqa varaarira okarava kia ti avutaqi vaira. Te tenta avu aato
muntukaqiarama turo. Te tenta muntukaqihai koqe kaiqa varaataa imanta vi kaiqara
varare tihavata, kia vare vaunara.
19 Te tiha, Kaiqe koqe kaiqa varaare, tivakehavata, vi kaiqara kia vare vaunara.
Te tiha, Aqao, kia qora kaiqa vararerave, tivakehavata, qora kaiqa vira qaqiqai vare
vaunara.
20 Te kia varaataa i kaiqara varaarera, ho kia tentavauve vi kaiqara varaainara. Qora
okaravano ti avu aato muntukaqi vaiva, vivama vi kaiqara vi kaiqara vare vairo.
21 Viraqaahai te kaiqa varaaina okarara tavauraro maantimama vairo: Te koqe
kaiqa varare turarovata, qora okaravano aara kuvai timite vaimanta te qora kaiqaqai
vare vaunara.
22 Te tenta muntukaqihai Kotira uva okarara quaheha tiha, Kaiqe vi uvara iriqi
vuare, turarovata,
23 ti avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava navutaiqiharo te koqe kaiqa
varare unaravata uri aatara kero ti rumpa taimanta vaunara.
24-25 Te tenta muntukaqihai Kotira kaiqa vaiinti vairera auti vaurarovata, ti vaata-
vano vaaqu kaiqaqai varareva auti vaira. Ike, mpo, te voqamake qoraiqamavi vauro.
Ti vaatavano qora kaiqa varaaina vaatava ti ravaaqavu kaimanta te vira kaara qutu
vuarorave. Tavave ti ruaruama timitairaqe te qaqini kuvantuvi vairara? Ho Ihu
Karaitiva tinavu Noravano, vivaqaima ti ruaruama timitaariravama vaivo. Te virara
irihama Kotirara koqema iarao tivakehama vira autu tuaherake vauro.

8

Kotira Maraquravano vaiinti nahenti kahaqiainarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake vohaa
tampamavi vaika vaivaro kiama uvavano vikaqaa varianaro.
2 Qora okaravanovata, qutuvi okaravavata, tinavu rumpa taivaro Kotira Maraqura-
vano tinavu kuvantu timiteharo tinavuqaa raqikiqiro vi vaimantara ti, tenavu
Karaitira vataake vohaa vaiha qaqi variqi vuariraukama vaunara.
3 Tota tinavu avu aatovano qora avu aato vauvarora tiro, Mosiraqaa tivato uvava
tinavu kahaqiarirava kia ho vaura. Ho Kotiva vaiinti nahenti kahaqireva nai maaqu
vara kovaro viva tenavu qora kaiqa vare vaurauka voqaara vaiharo kia qora kaiqavata
vararaitiro, tinavuara iriharo tenavu qora kaiqa varauna uvara taiqa kareva qutu
vurara tiro, Kotiva qora okara kempuka aatarakora.
4 Mosiraqaa tivato uvava minti mintimake nuate tuvaro Kotiva tinavuara vi uvava
vikaqi vaira vika nái vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia vararaiti, tinta
Maraquravano tina uvaraqai iriqi vuate tiro, Kotiva tinavu uva Karaitiraqaa vatovaro
qutu vura.
5 Nai avu aatoqihairo qora kaiqaqai varaataa ira vaiintiva vairaro qora kaiqa
varaarira okarava vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.

Nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaraqai iriqiro vi vaira vaiintiva vairaro Kotira Maraquravanoqai vi vaiintiraqaa raqikiqiro vuanaro.
6 Nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaarira okarava viraqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva ekaarama qutu vuanaro. Kotira Maraquravano viraqaa raqikiqiro vi vairaro nai avu aatoqihairo Kotira kaiqaqai varaarira vaiintiva variqiro vi vairaro vira muntukaqihairo paru i vairaro viva ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.
7 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiintiqaa raqikiqiro vi vairaro vi vaiintiva Kotira navutaavama varianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uva ho iriraitiro, vira uva raqa keharo ni varianaro. Viva Kotira uva iriqiro vuarira okarava kia viraqi varianaro.
8 Qora kaiqaqai varaataa ira okarava vaiinti nahentiqaa raqiki vairera, vika kia ho Kotiva antuqa arina kaiqara varevara.
9 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotira Maraquravano niqaa raqiki vairaro ni avu aatovano qora kaiqa varaataa ira okarava kia ho niqaa raqikianaro. Karaitira Maraquravano kia vo vaiintiqira vairera, vi vaiintiva kia Karaitirainiqama vi varianaro.
10 Karaitiva niqi qaqi variqiro virera, ni vaatavano qora kaiqa kaara qutu vuarirava vairarovata, Karaitiva ni avuqavuqama nimitairara tiro, ni maraquravano qaqi variqiro vuariravama varianaro.
11 Ho Kotira Maraquravano niqi vairera, Kotiva Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, viva nivata qaiqaa qaqi vara himpima kaanaro. Vira Maraquravano niqi qaqi variqiro vi vaiva, viva ne qutuvi vaatara vara himpima kairaro qaiqaa qaqi variqiro vuanaro.
12 Ti qata vakaao, vi uvara irihama hauri tinavu avu aatovano qora kaiqa varaataa inara tenavu varaqi vuarora.
13 Ne ninta avu aatovano qora kaiqa varaataa inara varaqi vivera, ne ekaarama qutu vivara. Kotira Maraquravano ni kahaqi vaira ne qora kaiqa aru qaqiqama kaivera, ne ekaa enta qaqi variqi vivara.
14 Ekaa vaiinti nahenti Kotira Maraquravano ti vai uvara iriha ni variaka, vikama Kotira vainti variara.
15 Kotiva nimi Maraqurava kia ni rumpataira ne qeteha variate tiraitiro, viva ni nimi Maraqurava ni viri kaimanta ne Kotira vaintiqamavi variara. Mintirara ti, tenavu Kotirara tiha, *Aba*—Qao, ti vaunara.
16 Kotira Maraquravano tinavu maraqura kahaqi vaivaro tinavu maraquravano tiharo, Tenavu Kotira vaintima vauro, ti vaira.
17 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, tenavu Kotiva nai vaintiara kaama tai haikara varaariraukama vai. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaihara ti, tenavu Kotiva Karaitira kaama amitai haikara varaariraukama vai. Tenavu maa entara Karaitira aanare aihavi haikara varaqi vivi, naantiara Karaitira aanare tenavuvata noraiqamavi Karaitira vataake koqemake qaqi variqi virara.

Tenavu naantiara koqemake qaqi variqi vuainarara tura

18 Te mintimake irunarave: Naantiara Kotiva tinavu noraiqamakero koqema timitaaina entava qovarama vuainara veka vaihama, te vate maa entara aihavi haikara varaqi vuainararave, maara varaqi vuainararave, kia vi haikarara noraiqaake iriqi virara.
19 Ekaa Kotiva autukero vatai haikauka tinavu nai vaintaira noraiqama kaaina entava vaaka qovarama vuarire tivakeha vira vekama vai.
20 Maa entara Kotiva autukero vatai haikauka variqi vivi, vuru qoraiqamavi taiqavi variara. Kia vi haikava nai irikero minti vairave. Kotiva tivarora tiro, minti vairave. Ho Kotiva aututai haikava kiama ekaa enta mintiaqiro vuanaro.
21 Naantiara Kotiva kuvantu kaaina entara vi haikava vi haikava kia nteraraitiro, qaqi variqiro vuanaro. Naantiara Kotiva autukero vataina haikauka vaireka, vika

tenavu vira vaintairavano variainantemake, kuvantuvi koqemake qaqi variqi vivarave.
22 Tenavu kankomake irunarave:
Nahentivano vainti vatareva aiha vivaro keke tintemake, ekaa Kotiva autukero vatai haikauka vika nái kuvantu nimitaaina entara vira veka vaiha keke tivaqi viha, maa entaravata vika qaqiqai keke ti variara.
23 Kia vi haikaukaqai keke ti variara. Kotiva nai Maraqura avuni tinavu timimanta varaurauka, tenavuvata kekema ti vai. Tenavu Kotiva tinavu viriaina entarave, viva tinavu vaata kuvantu kaaina entarave, vi entara veka vaihama, tenavuvata vate maa entara keke ti vaunara.
24 Ihuva tinavu kuvantu timitairara ti, tenavu tiha, Naantiara Kotiva tinavu vaata qaiqaa qaqi vara himpima kero tinavu tivitaanarove, tivake tenavu vi entara vekama vai. Maa entara tenavu kia tavaaina haikava qovaraiqiainara vira vekama vai. Tenavu vi haikara tavehavauve vi haikara veka kia vairara.
25 Tenavu kia vi haikara tavaraiti tiha, Quqaama vi entava qovaraiqianarove, tivakeha viraqaahai tinavu muntukavano paru i vaimanta vi entara veka aitutihama vai.
26 Tenavu uqerara vaiinti nahenti vaurarora tiro, Kotira Maraquravano tinavu kahaqi vairo. Tenavu Kotira aararera iha tentanavu muntukaqihai vi haikara iritaurarovata, novano kia koqema kero vi haikara tiva qovaramake vaira. Tenavu minti vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqiharo Kotira aarama timite vaira.
27 Viva minti ti vaivaro Kotiva tinavu muntukaqi aitutumakero tave vaiva viva nai Maraquravano ti vai uvara iriqiro vi vaira. Vira Maraquravano Kotira antuqavano vai haikarara iri vairara tiro, viva tinavuara Kotiva nai vaintaira kahaqiarire tiro, vira Maraquravano Kotira avuqavuqama kero aare vaira.
28 Tenavu kankomake irunarave: Nai antuqavano vaina kaiqara varaate tiro, Kotiva naarama tai vaiinti nahentika, Kotirara muntuka vataaka, vika vaivaro vo haika vo haikavano vikaqaa qovaraiqirera, kiama vi haikava vi haikava vika qoraiqama nimitairaro Kotiva vi haikara varakero vi haikaraqohairo vika koqema nimitaqiro vuanaro.
29 Haaru vaiinti nahenti kia vau entara qumina enta Kotiva tiharo, Te vi vaiinti nahentika naarama kaari vika ti vaintiqamavi tinta Maaqu voqaara variate tiro, vika nai kaama tora. Kotiva vika nai kaama tero tiharo, Ti Maaquvano vika vakaava vaira vika vira aura qatama vaivarave, tura.
30 Kotiva haaru minti tiva torara tiro, viva tinavu nai kaama tai vaiinti nahentika haarama taira. Viva tinavu haarama kero, tinavuqaa uva vairavata taiqa kero avuqavuqama timitero, tinavuara vika ti vataake vohaa variate tiro, tinavu noraiqama kero nora autu timira.

Kotira muntukavano tinavuara variainarara tura

31 Kotiva tinavu mintima timitairara ti, tenavu nana uvae virara tirara? Kotiva tinavu kahaqireva auti vairara tiro, tavave tinavu navutaiqiharo qoraiqama timitaanaro? Kia vovano ho mintianaro.
32 Kotiva nai Maaqu kia tuataraitiro, paruma kero tinavu timirara tiro, viva kiae ekaa haikavata tinavu paruma kero timianaro?
33 Tavave tinavu Kotiva nai kaama tairaukaqaa uva vataanaro? Kia vovano ho mintianaro. Kotiva naima tinavu uva nunka timiteharo tinavu avuqavuqama timite vaira.
34 Tavave tinavuqaa uva vateharo tinavuara nenta qora kaiqa varera kaara qutu vivarave tianaro? Kiama vovano ho minti tianaro. Ihu Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia ekaara qutu viraitiro, viva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vate viva Kotira kauqu tanaraini vaiharo tinavuara iriharo Kotira aarama timite vairo.
35 Karaitiva mintirara tiro, tavave tinavu Karaitiraqaahairo raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara kia varianaro? Kia vovano ho mintianaro. Maara vaina

entarave, tirorira entave, vukaari utiha nuaina entarave, vonavu tinavu qoraiqama timite entarave, karavano kia vaina entarave, kia utavaaqa variaina entarave, vo haika aatu qetaaina entarave, iqoka raqi entarave, vi haikava vi haikava qovarama viro kia ho tinavu raira kairaro Karaitira muntukavano tinavuara varianarove.
36 Te tunantema kero Kotira vukuqi mintima tiro:

Tenavu ai vainti vaunarara ti, ekaa vo enta vo enta tinavu harukareka auti variarave. Sipisipinavu arukareka auti variantemake, navutaaka tinavu arukareka auti variarave, tura. *(Ihi 44:22)*

37 Vika mintimake tinavu qoraiqama timite vaivarovata, Ihura muntukavano tinavuara vairara ti, tenavu homa ekaa vi haikara vi haikara aataraqi virara.
38-39 Te maa uvara kankomake irunara: Kotira muntukavano tinavuara vaivaro viva Karaitira tinavu timivaro Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vairara tiro, kia vo haikavano Kotira muntukavano tinavuara vainaraqaahairo raira kaanaro. Tenavu qutuariravave, qaqi variqi vuariravave, kia tinavu ho raira kaanaro. *Enseli*navuve, vaananavuve, vika kia tinavu ho raira kevarave. Vate vai haikavavata, naantiara variaina haikavavata, kiama ho tinavu raira kaanaro. Naaruvaini variakave, vataini variakave, Kotiva vo haika autukero vataivave, ekaa vi haikava kiama ho Kotira muntukavano tinavuara vainara raira kevaravema, turo.

9

Poruva nai navunaaka Isareri vatanaakara tura

1 Te Karaitira vainti vaihara ti, quqaa uvaqai ti vaurauka. Kotira Maraquravano ti muntukaqi raqiki vaimantara ti, te kia una uva ni tiva nimirera.
2-3 Te tenta vohaa naare Iutaa vikara iriha, voqamake mpo ike tiva nimite vauraro ti voqamakero vikara muntuka qoraiqimanta variqi vi vaunara. Mpo, ti navunaakarao tiro, ti Karaitiraqaahairo teqa kairamanta Iutaa vika ti vatuka varaiqe te hove tiataara.
4 Kotiva Isareri vatanaakaraqai tiharo, Te ni naarama kaari ne ti vaintiqama vivarave, tivakero nai takuqi vai okararavata vika numiqomanta tavora. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Te mintiakeha niqaa raqikiqi virerave, tivakero Kotiva vika nai uva maara tivatora Iutaa vika nimura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai tiharo, Maantimakeha ne ti autu tuaheraqi vuate, tura. Kotiva vohaa vi vatanaakaraqai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tura.
5 Kotiva minti tumanta haaru nora autu vataa vaiintinavu Isareri vatanaaka vika kaivaqaukavara vaura. Karaitivavata vohaa Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura.

Karaitiva avuhainaava ekaa haikaqaa raqiki vaiva, viva Variqavano vairara ti, tenavu ekaa enta vira autu tuaheraqi virerave. Te quqaama turo.

Kotiva vaiinti nahenti nai kaama taaina okarara tura

6 Ho Isareri vatanaaka kia Kotira uva iri variara kaara hoe tenavu Kotira uvavano kia aruvivo tirara? Kia tenavu minti tirara. Isareri vatanaakaqihairo kia Kotiva ekaa vika nai kaamate vaika variara.
7 Eparahaamira naintivara vika kia ekaa Kotira vainti variara. Kotiva Eparahaamirara mintima tiro: *Ai maaqu Aisaakira vaintivara vikarama te kauqu aiqiqaa aquke tiha, Ai naintivara vaivarave,* tura.
8 Vi uvara okara mintimama vairo: Kia Eparahaamiva kuvuarama tairauka vika Kotira vainti vaivara. Eparahaamiva tintemake, Kotirara quqaama tiarao tika, vikama Kotira vaintima vaivara.
9 Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara mintima tiro: *Vi entara te orurante tuvuariraro ai naatavano Seraava qorainti vainti vatataanarove,* tura.
10 Kia vi uvavaqai vairo. Vo uvavanovatama vairo. Nahenti vo Rebekaara maaqutanta vauvaro vitanta qova vohaa vaiinti tinavu kaivaqava Aisaakiva vaura.

11-12 Rebekaava vainti taiqama viro kia vi vaintitanta vatato entara vitanta kia koqe
kaiqave qora kaiqave varo entara, Kotiva naane uva vatero tiharo, *Vira vakaava nai*
qata kaiqa vara amitaqiro vuanarove, tura. *(Okara 25:23)*
Kotiva kia vitanta kaiqa varerara iriraitiro, viva nai antuqa avateharo vira qataqai
nai kaama tora.
13 Kotira uva qara ntuva toraqi mintima tiro: *Iekopirara ti hantuqa vaivaro Isorara*
kia ti hantuqa harivo, tura. *(Mal 1:2)*
14 Kotiva minti turara tenavu nana uvae tirara? Kotiva kia avuqavuqamakero uva ti
vaivama vaivo, tirara? Aqao, tenavu kia ho minti tirara.
15 Haaru Kotiva Mosira tiva amiro tiharo, *Te vi vaiintirara ike mpo tiva amitaataa*
iraqe te virara ike mpo tiva amitararave. Te maa vaiintirara aaqurihama amitaataa
iraqe te vira aaqurihama amitararave, tura.
(Katu Varora 33:19)
16 Virara iriharo kiama qumina vaiinti vovano tiraro Kotiva virara mpo ike tiva
amitaanaro. Kiama vaiinti vovano Kotira koqe kaiqa vara amitairaro virara iriharo
mpo ike tiva amitaanaro. Kotiva nai antuqa avateharo vi vaiintira mpo ike tiva amite
vaira.
17 Mosiva qara ntuva toraqi Kotiva Isipi avuhainaa vaiintiara mintima tiro: *Are ti*
kempuka tavaira ekaa vo vatanaa vo vatanaakavata ti hutuara iriate ti, te ai noraiqama
kaurara are avuhainaa vaiintiqama vira variarao, tura. *(Katu Varora 9:16)*
18 Kotira okara maantimakero vairo: Kotiva nai antuqa avateharo vo vaiinti aaquri-
hama amite vaira. Viva nai antuqa avateharo vo vaiinti avu aato tinta kaivaro vi
vaiintiva kia vira uva iri vaira.

Kotiva aaqurihama nimitaaina okararavata vira arara itaaina okararavata tura

19 Kotira okara mintima vaivaro vovano niqihairo tiriara aqao tiharo mintima tianaro:
Kotira antuqavano mintima vairera, nantivaroe viva tinavuqaa uva vate vaivo?
Tavave nai antuqa avateharo Kotira antuqa qaqira kararave? tianaro.
20 Niqihairo vo vaiintivano minti tirera, te nai vira mintimake tiva amirera: Are
qumina vaiinti varianarara tira, are kiama ho Kotirara minti tinarave. Aaqatai
vata varakero aututai taveva kia ho tiharo, Aqao, nantiharae are maantima kera ti
aututaarao? tianaro. Kiama ho tavevano minti tianaro.
21 Tave autuaina vaiintiva homa nai antuqaqaa tave autuanaro. Viva aaqatai
vata varakero tave taaraqanta autireva iharo tiharo, Kaiqe vo tave koqera autuke,
viraqaahai qaqi tave vovata autu kaare, tianaro. Viva homa nai antuqaqaa minti
tianaro. ⌞Vira voqaara kiama tenavu Kotirara aqao kia mintiataarave tirara.⌟
22 Vaiinti nahenti hinivano vaiha vika qora kaiqa vare variara kaara Kotira arara
itaivaro viva vika nái kempuka numiqareva iharovata, viva vika kia vaaka aru taiqake
vaira. Viva vika naantiara aru taiqama kaanaro. Ho Kotiva nai antuqaqaa homa
mintianaro.
23 Kotiva hini vaiinti nahenti tinavuara aaqurihama timiteharo tiharo, Te vika
noraiqama kaari vika ti vataake vohaa variqi vivarave, ti vaira.
24 Kotira antuqavano mintimakero vairara tiro, viva kia tinavu Iutaa vatanaaka
hininavuqai kaama taraitiro, viva vo vatanaaka hininavuvata, naarama kero nai
kaama taira.
25 Haaru paropeti vaiinti Hoseaava qara ntuva teharo Kotiva mintima tivo tiro:

Vo vatanaaka kia ti vaiinti nahenti variaka, te vikarama ti vaiinti nahentive tirar-
ave. Ti muntukavano kia vikara vai vatanaakara, vikaravatama ti muntukavano
varianarove. *(Hosea 2:23)*

26 Vika kia Kotira vaiinti nahenti variavo tia vatanaaka, naantiara vi vatanaakara
mintima tivarave: Vika qaqi variqiro vi vai Variqara vaiinti nahentima variavo,
tivarave, tura. *(Hosea 1:10)*

Vi uvara qara ntuva tova vaivaro vo uvavatama vairo.
27 Haaru paropeti vaiinti vo, Aisaiaava naveraitiharo Isareri vatanaakara mintima tiro:
Naantiara Isareri vatanaaka nora namari auvahianta airi nuqa vaintemake, vika airitahaa vaivarovata, Kotiva kia ekaa vika kuvantukero ntitaraitiro, viva inaara vaiinti nahentinavuqaima kuvantukero ntitaanarove.
28 Noravano vaakama ko tiva taiqakero vataini vaika nái koqaa nimianarove, tura. *(Aisaiaa 10:22-23)*
29 Minti tivakero haaru Aisaiaava qaiqaa vo uvavata tiharo:
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataava kia tinavuqihairo inaara vaiinti nahenti vonavu vehakuma nimitaitirio, Kotiva Sodomi vatanaakavata Gomora vatanaakavata vehi autu kontemakero, tinavuvata vehima autu kaitirio, tura. *(Aisaiaa 1:9)*

Isareri vika kia Ihurara quqaa vivave tura

30 Vi uvara okara mintimama vairo: Vo vatanaaka vika kia tiha, Kaiqe Kotira aaraqaa vuare, ti variaka variqi vi, viraqaahai vika Ihurara quqaa vivave tiavaro Kotiva vika avuqavuqama nimite vaira.
31 Isareri vaiinti nahenti vika tiha, Kaiqe Mosiraqaa tivato uva maarara iriqi vuare, tivake kia vi uvara iriqi viraiti variavaro, vira kaara Kotiva kia vika avuqavuqama nimite vaira.
32 Nantimantae Isareri vika hampiqama vuavo? Vika tiha, Tenavu kaiqa vare variainarara iriharo Kotiva tinavuara avuqavu ni variakavema tianarove, tivakeha vika kia Karaitirara noraiqaake iri variara. Vaiintivano oriqaahairo kuntavaivai intemake, vika Karaitiraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara.
33 Kotira vukuqi mintima tiro:
Ho tavaate, te Saioniqi ⌞Ieruharemiqi⌟ ori vo ntava taari vi oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivaima vare kaavu ntivarave. Vi orirara quqaa vivave tirava kiama kauruanarove, tura. *(Aisaiaa 8:14)*

10

1 Mpo, ti qata vakaao, Kotiva ⌞ti navunaaka⌟ Isareri vatanaaka kuvantukero ntitaainarara ti muntukavano voqamakero vaimantara ti, te virara Kotira aare vaunara.
2 Te tavauramanta vika voqamake Kotira kaiqa vara amitareka auti vaihavata, kia Kotira okara kankomake iriraiti, vika qumina minti variara.
3 Kotiva vaiinti nahenti avuqavuqama nimi taaina okarara vika kia kankomake iriraiti, vika nái irike tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara avataqi vi variariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti variara. Minti tivakeha vika Kotiva avuqavuqama nimitaaina okarara qoririmake variara.
4 Mosiraqaa tivato uvava vauvaro Karaitiva anirero vi uvara aatara korara tiro, nai taukae Karaitirara quqaa vivave tika vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaanaro.

Kotiva ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimitareva auti vaira

5 Mosiraqaa tivato uvava vaiinti nahenti avuqavuqiaina okarara mintima tiro: *Vi uvara kia voqavata raqa karaitiro, ekaa vi uvara iriqiro vi vaira vaintivaqaima homa qaqi variqiro vuanarove*, tura. *(Wkp 18:5)*
6 Vi uvava mintima vaivarovata, Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vaivaro Kotiva vika avuqavuqama nimitaaina okarava maantimama vairo: Ne hauri tiha, Tavave Karaitira vitakero tuvireva naaruvaini oru vuanarove? tivorave.
7 Ne hauri tiha, Tavave qutuvika vainaihairo Karaitira otu vitakero urireva vuanarove? tivora. ⌞Karaitiva naaruvaihairo tuviro muntu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaivara tiro, viva ni aumantoma vairo.⌟

8 Karaitira uvavano ni aumanto vaiharo ni noqive muntukaqive vaira. Tenavu
Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nuate tuna uvara ni tiva nimi vaunara. Tenavu
mintima ti:
9 Ne nenta noqihai qovaramake tiha, Quqaama Ihuva Noravano vaivo, tivakeha
ne nenta muntukaqihai tiha, Quqaama Kotiva Ihura qutu vuraqihairo vara himpima
kaivaro viva qaiqaa qaqi himpiro vaivo, tivera, Kotiva virara iriharo ni kuvantu
keharo ntitaanaro.
10 Ne nenta muntukaqihai vi uvarara quqaave tivaro Kotiva ni avuqavuqama
nimitaanaro. Ne vi uvara noqihai qovaramake tivaro Kotiva ni kuvantu keharo
ntitaanaro.
11 Kotira vukuqi mintima tiro: *Karaitirara quqaa vivave tirava kiama kauruanarove*,
tura. *(Aisaiaa 28:16)*
12 Iutaa vatanaakave, vo vatanaa vo vatanaakave, miqo maaqo vika kia vo qaramake
variarara ti, ekaa vika ho vi uvara tivara. Noravano ⌊Karaitiva⌋ vivaqaima ekaa miqo
maaqo vikaqaa raqiki vaira. Vira aareha tinavu kahaqiane ti vaika, Noravano vika
kahaqiharo voqavata vika koqema nimitaanaro.
13 Kotira vukuqi mintima tiro: *Tauka taukae Nora Vaiinti aarehama virara tinavu
kahaqiane tivaro viva vika homa ekaa kuvantu kero ntitaanarove*, tura. *(Joel 2:32)*
14 Karaitirara kia quqaa vivave tiaka, vika nantiake vira aareha tinavu kahaqiane
tivara? Karaitira autuara kia iriaka, vika nantiakee virara quqaa vivave tivara?
Vovano kia Karaitira uva vika vuru tiva nimirera, nantiakee vika vi uvara ho irivara?
15 Kia vo vaiintinavu nititaivera, vinavuka nantiakee vuru vika tiva nimivara? Kotira
vukuqi mintima tiro: *Koqe vakaaka viri tiva nimi vaina vaiintira vaiinti nahenti vira
quahama amitevarave*, tura. *(Aisaiaa 52:7)*
16 Tenavu koqe vakaaka Karaitira uva tiva nimuramanta kia ekaa vika vi uvarara
quqaave ti variara. Haaru tinavu kaivaqava Aisaiaava tiharo, *Noravauvo, tenavu
vakaaka vika tiva nimuramanta vika kia tinavu uvara quqaave tiavo*, tura. *(Aisaiaa
53:1)*
17 Tenavu kankomake irunara: Karaitira vakaaka vora tiva ami vainaraqaahairo
vaiintivano vi uvara iriharo Karaitirara quqaa vivave tianaro.
18 Te ni irama nimiteha tiha, Iutaa vatanaaka Karaitira vakaaka kiae iriarave? turo.
Minti tivake te ninta tiva nimi tiha, Aqao, vika vi uvara iriarave, tirara. Kotira vukuqi
mintima tiro: *Vika ekaa naato vataini vi aniha tiva nimiavaro vika uvavano vi animanta
ekaa vataini variaka vika uva iriarave*, tura. *(Ihi 19:4)*
19 Te qaiqaavata ni irama nimite tiha, Haaru Karaitirara tu uvara kiae Isareri vika vi
uvara okara iriarave? turo. Vika ho iriarave. Vika kaivaqava Mosiva vika tiva nimiro
tiharo,

> Kotiva mintima tivo: Ne vo vatanaakara qumina vatanaakave ti variaka, te vikara
> ti navunaakave tiari ne vika toma nimiteha, Kotiva tinavuaraqai ti navunaakave
> tiataarave tivarave, tura. Ne kia avu aato vataa vatanaakave ti variakara, te vika
> koqema nimitaariraro ni araravano itaanarove, turave. *(Lo 32:21)*

20 Mosiva minti tuvaro vira naantiara Aisaiaava kia qetaraitiro, mintima tiro:

> Kotiva mintima tivo: Kia ti rantareka auti variaka, vikama ti ranta kaavo. Kia
> tiriara ire variaka, vika nivuqaama te qovarama vunarave, tura. *(Aisaiaa 65:1)*

21 Kotiva Isareri vatanaakara mintima tiro:

> Te vo enta vo enta ni kahaqirera tenta kauqu ratuta kauramantavata, ne ti
> qaqirake kia ti uva iriraiti, ti tauvaqa utu timite variavo, tura. *(Aisaiaa 65:2)*

11

Kotiva Isareriara ike mpo tiva nimi taainara

1 Te vaaka tuna uvarara irihama te ni irama nimitarera: Quqaae Kotiva nai
navunaaka Isareri vatanaaka qoririma nimitairave?
Aqao, kiama viva vika qoririma nimitaivo. Te Isareri vikama vauro. Eparahaamiva
ti kaivaqava vairave. Te Benaminira vohaa ankuma vauro, turo.
2 Kotiva hoqarero Isareri nai kaama taika kia vika qoririma nimitaira. Kotira vukuqi
Elaitaarara qara ntuvato uvara ne kiae kankomake iriarave? Vi entara Elaitaava
Isareriqaa uva vatareva Kotirara mintima tiro:
3 Noravauvo, Isareri vika paropeti vaiinti airitahaa arukaavo. Quara arukeha ari
iha quara amite varia taintanavura vika ekaa rampai aqukaavo. Te ai paropeti
vaiinti vohaiqaqai vauramanta vika tivata haru kareka auti variavo, tura. *(1 King
19:10, 14)*
4 Elaitaava minti tuvaro Kotiva nai vira nana uvae tiva amura? Kotiva aqao tiro, *Te
7,000 vaiintima kaamate ntita vatauro. Vi vaiintika una variqa Baalirara kia tori kauru
ara amitoka variakave*, tura. *(1 King 19:18)*
5 Haaru mintuntema kero, maa entaravata Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama
nimite vaivara tiro, viva kia ekaa Isareri vika qoririma karaitiro, viva hininavuqai
aaqurihama nimiteharo vika nái kaama taira.
6 Kotiva kia vaiinti nahenti koqe kaiqa vara amite variarara iriraitiro, viva qaqi
aaqaa vika aaqurihama nimiteharo nái kaama taira. Kotiva vika kaiqara iriharo nai
kaama taitirio, viva kiama quqaa vika aaqurihama nimitaitirio.
7 Viraqaahai tenavu nana uvae tirara? Mintima tirara: Isareri vika Kotiva
quahama nimitaaina aarara vukaari utuqi viha rantake tavarare ti, kia ho rantake
tavaarave. Kotiva nai kaama taika, vikaqaima vi aarara rantake tavaara. Vika rantake
tavaamanta Isareri vika hininavu avu aato tinta vimanta kia Kotira uva kankomake
iriara.
8 Kotira vukuqi mintima tiro:
Kotiva Isareri vatanaakara tiharo, Te vika avu aato vara hampiqama kauramanta
vika vetanto enta untemake, vate maa entaravata kia ho iri tave variarave, tura. *(Lo
29:4)*
9 Minti tuvaro Devitivavata mintima tiro:
Vika ruvaaqumavi kara namaqi vi vaivaro vika nái karavano vaara vuitaara
voqaara vika utu varaiqe te vikara huviqorave tiataarave. Vika kaavu ntivara are
vika ntaihairaqe te vikara huviqorave tiataarave.
10 Are vika nivu qimpa kairamanta vika kia ho qaiqaavata tavaate. Vika
ruqutu kairamanta vika kia koqemake himpi viraiti, varuvarumaqi viqe te vikara
huviqorave tiataarave, tura. *(Ihi 69:22-23)*

Isareri vika naantiara aato kenko tira irivarave tura

11 Te qaiqaa ni irama nimitarera: Isareri vatanaaka Karaitira qaqirake kuntavaivai
iaka, vika ekaarae kaavu ntuva vuavo? Aqao, kiave. Vika Karaitira tauvaqa utu
amitaaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimiteharo
ntitaaina uvara iri variara. Vo vatanaa vo vatanaaka vi uvara iriqi vi vaimanta Isareri
vika tave, taara neha tiha, Vika variantemake tenavuvata variataarave, tivara.
12 Vate maa entara Isareri vika Karaitira tauvaqa utu amitaaraqaahai vo vatanaa
vo vatanaaka Karaitira uva iri koqemavi variara. Isareri vika qora aaraqaa vi
variaraqaahairo Kotiva vo vatanaa vo vatanaaka koqema nimite vaira. Ho naantiara
Isareri vika qora aara qaqirake Karaitira uva irivaro, ike, vi entara Kotiva vaiinti
nahenti koqema nimitaarirava nai uritara keroma varianarove.
13 Te ni vo vatanaakara maa uvara ti vauro. Tiriara vo vatanaa vo vatanaaka tiva
nimiane tiro, ti titaimanta te vi kaiqarara noraiqamake iriqi vi vaunara.
14 Te ni vo vatanaaka tiva nimiqi vuari tinta navunaaka Isareri vika hininavu
taara neha tiha, Ike, tenavuvata vi uvara iriataarave. Kaiqe vi uvara iriqi vuare,

tivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaarire ti, te voqavata ni vo vatanaaka tiva nimiqi virerave.
15 Kotiva Isareri vika qoririma nimitairaqaahairo vo vatanaa vo vatanaaka Kotira
vataake vohaa tampamavi vai okarava qovarama viro. Ho naantiara Kotiva Isareri
vika qaiqaa ntitaainaraqaahairo koqe okaravano qovarama vuanaro. Vika qutu
vuraqihai qaiqaa qaqi himpi vaintemake variqi vivarave.
16 Mpareti vitivano Kotiraini vairera, nora mparetivanovata Kotirainima varianaro.
Katari tuqavano Kotiraini vairera, ekaa kantakaaravanovata Kotirainima varianaro.
17 ⌞Eparahaamira naintivara vika vaireva, *orivi* katari voqaara variara. Epara-
haamiva vaireva, katari tuqa voqaara vaimanta vira naintivara vaireka, vika kan-
takaara voqaara variara.⌟ Kotiva vi katarira hini kaaranavu teqa qaqini kero, qaakau
katariqaahairo kaara vo teqa varero viraqira viri akukuma taivaro vivavata vi
katariraqaahairo namari vareharo ho vaira. Ne qaakau katari kaara akukuma taira
vira voqaarama variavo.
18 Ne mintimake tomaqa tai kaarauka vaihama hauri ne nenta mahuta tiha vo kaara
teqa kairara, Ne qumina kaaraqaive, tivora. Ne nenta mahuta minti tivera, ne maa
uvara iriata: Ne qumina kaaravanoqai vaiha kia tuqa kara amiavaro tuqavanoma ni
kara nimi vaivo.
19 Ne tiha, Tinavu vatuka katariqaa ho variarire tiro, Kotiva vo kaara vo kaara teqa
aqukairave tivera, te nintara mintima tirara:
20 Ne quqaama tiavo. Isareri vika Kotirara kia quqaave tiavaro vira kaarama Kotiva
vika teqa aqukairave. Ne Kotirara quqaave tiavaro Kotiva ni tomaqa tairave. Virara
irihama kia nenta mahuta tiraiti, qeteha variata.
21 Isareri vika katari kaara tanara vaiha vika kia Karaitirara quqaa vivave tiarara
tiro, Kotiva vira kaara kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika teqa aqukairave. Ne
kia katari kaara tanara variavo. Nevata kia Karaitirara kempukaiqamake iriqi
vivera, Kotiva nivata kia vehakuma nimitaraitiro, katari noraqaahairo nivata teqama
aqukaanarove.
22 Ne Kotiva ike mpo tiva nimite vai okararavata, Kotira arara ite vai okararavata,
iriata: Vokiaka Kotira aara qaqira kaavaro Kotiva vikara arara ite vaivaro vaira. Ne
vokiaka Kotira uva iri variavaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimite vaira. Ne
mintiaqi vivera, Kotiva ni koqema nimitaqiro vuanaro. Ne vira aara qaqira kaivera,
Kotiva katari kaara teqaintema kero, nivata teqama aqukaanaro.
23 Isareri vatanaakavata vika qora aara qaqirake Karaitirara quqaave tivera,
Kotiva vika homa qaiqaa katariqi tomaqa kaarirava vaiharora tiro, viva vika qaiqaa
naitarama kero tomaqa kero vataanaro.
24 Kotiva ni vo vatanaaka qaakau *orivi* katariqaahairo ni teqakero vuru koqe
katariqaa ni tomaqa taira. Kotiva Isareri vika koqe katariqaahairo teqa qaqini kairara
tiro, viva vo enta homa qaiqaa vika vara tomaqa kaanaro.

Kotiva ekaa naato vatanaaka aaqurihama nimitaanaro

25 Ti qata vakaao, Ne nenta mahuta kia tiate ti, Kotiva vo uva kukeqataira ne kia iriara,
te vi uvara ni qoqaa tiva nimirera: Isareri vika kiama ekaa enta Ihura qoririmake
vaivara. Naantiara vo vatanaa vo vatanaaka nanti nanti vaiinti nahenti Kotira
vaintiqamavi hoqama vivaro, vi entaraqaahairo Kotiva Isareri vika kuvantu kero
qaiqaa ntitaanaro.
26 Kotiva vika kuvantukero ntitaaina uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

Vaiinti nahenti kuvantu nimitaarirava Saioni vatukaqihairo qovarama vua-
narove. Viva Iekopira naintivara kahaqi vaira vika kiama qaiqaa Kotira uva
qoririma kevarave.

27 Haaru te kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Te vika qora kaiqa vare uvara taiqa
kararave tivataavauna uvava quqaa vivauma varianarove, tura. *(Aisaiaa 59:20-21)*
28 Isareri vika hini kiaka Karaitira uvara kia quqaa uvave tivakeha Kotira navu-
taiqama amite variarara ti, ne vo vatanaaka Karaitira uvara quqaave ti variara.
Ho Kotiva Isareri vika haaru nai kaama tero nai kauqu aiqiqaa aqukero vika
kaivaqaukavara tiva nimu uvarara iriharo vikaravata muntuka vataira.
29 Kotiva te vi vatanaaka tenta kaamate vika koqema nimitarerave turara tiro, viva
kiama vi uvara tivataira qaqira kero vo uva tianaro.
30 Haaru ne vo vatanaaka Kotira uva raqakoka vauvaro viraqaahai Isareri vikavata
Kotira uva raqa korara tiro, Kotiva vika ianaihairo tuqantaa viro niara ike mpo tiva
nimite vaira.
31 Vira voqaara Kotiva niara mpo ike tiva nimite vairaqaahai Isareri vika Kotira uva
raqaqi vi variara. Ho vika Kotira uva raqaqi vi vaivaro naantiara Kotiva vikaravata
mpo ike tiva nimitaanaro.
32 Ekaa vataini variaka Kotira uva raqake variara kaara Kotiva vika rumpa taimanta
variara. Vika rumpavi vaiqe te naantiara vikara mpo ike tiva nimitarerave tivakero
mintura.

Kotira autu tuahera kaare tura

33 Ike, Kotira koqe okaravanove, Kotira avu aatovanove, Kotiva kanko kaankoma
kero iri vai okaravave, vi haikava mpiqaviro namarivano veva muntukaraqi vaintema
kero vevantoqama viro vaivo. Kotiva avuqavuqama kero iri vaina uvara tavave vira
okara kankoma kero irianarove? Tavave viva kaiqa varaaina okararavata kankoma
kero irianarove?
34 Kotira vukuqi mintima tiro:
Nai tavave Noravano Kotiva nai aatoqi irite vai uvara iri vairave? Nai tavave
Kotira avu aato amianarove? *(Aisaiaa 40:13)*
35 Nai tavave Kotirara te aiqi viqataunara tinta timiane tianarove? tura. *(Jop
41:11)*
36 Kotivaqai ekaa haika autu kero vataivama vairo. Kotiva vaivarora tiro, ekaa
haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ekaa haikavano vaireva, Kotiva i haikavaqaima
vairo. Mintimakero vaimantara ti, kaiqenavu Kotira autuqai ekaa enta ekaa enta
tuaheraqi vuare, turo. Quqaave.

12

Tenavu Kotira kaiqa vara amitaainarara tura

1 Ti qata vakaao, Kotiva tinavuara voqamakero aaqurihama timite vairara ti, te
niara vihi tiha, Ne qaqi varaqi viha *ofaa* amintemake, nenta vaata Kotira amiata. Ne
nenta vaataqohai Kotira kaiqaqai vara amite vaivaro viva ni quahama nimitaarira. Ne
mintiaqi viha quqaama Kotira autu noraiqama kevara.
2 Kia vataini variaka hampi ni variantemake niraiti, ne hampi avu aato iri vairavata
qaqira kaivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama nimitaarira. Viraqaahai ne homa
Kotira antuqavano vaina okarara avataqi vivara. Ne mintimake varaqi viha ne
koqe kaiqa Kotiva quahama nimitaaina kaiqarave, naitaramake vare kaiqarave, vi
kaiqaraqai varevara.
3 Kotiva ti aaqurihama timitero koqema timitaimanta te ni kahaqiarirauka vaihara
ti, te ni vohaiqa vohaiqara mintima ti: Kia ne nentara tiha, te nora vaiintima vauro
tiraiti, mintima tiata: Kotiva ti kahaqi vaimantara ti, te Kotirara kempukaiqamake
iriqi viha te vi kaiqara vi kaiqara varaqi virerave, tiate.

4 Tenavu kankomake irunara. Vaiinti vaatavano vaireva, kauquve, aiquve, vo vaata
vo vaatave, vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare vaivaro vo vaatavano vo kaiqa vare
vaira.
5 Vira voqaantemake, tenavu airi vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa vaiha
tenavu vohaa vaata voqaara tampamavi vaunara.
6 Kotiva tinavu koqemake timiteharo nai kempuka, vo kempuka vo kempuka tinavu
timimanta tenavu hininavu vo kaiqa varaarirauka vauramanta hininavu vo kaiqa vo
kaiqa vare vaika variara.
Kotiva vo vaiinti vo kempuka amiharo ti uva vaiinti nahenti tiva nimiane tiarirava,
vi vaiintiva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo vaiinti nahenti Kotira uva tiva
nimiarira.
7 Kotiva vaiinti nahenti kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva
vi kaiqara koqemakero varaarira. Kotiva vaiinti nahenti koqe aara numiqaaina
kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva vi kaiqara koqemakero varaarira.
8 Kotiva vaiinti nahenti avu aato kempukaiqama nimitaaina kempukara vo vaiinti
amirera, viva mintiaqiro viharo vaiinti nahenti kahaqiarira. Kotiva vaiinti nahenti
parumakero nimiaina kempukara vo vaiinti amirera, vi vaiintiva nai ina haikara
paruma kero rairakero nimiarira. Kotiva vaiinti nahentiqaa raqikiaina kempukara
vo vaiinti amirera, vi vaiintiva kia popoharaitiro, koqema kero vaiinti nahentiqaa
raqikiqiro vuarira. Vora kahaqiaina kempukara vo vaiinti amirera, viva quaha keharo
vora kahaqiarira.
9 Kia unaqaraiqamake nenta kenaukara, ti muntukavano niarama vaivo tiraiti,
quqaiqama keha vikara muntuka vataata. Ne vaaqu kaiqa tauvaqa utu amiteha koqe
kaiqaqai paama tivake totaqi vuata.
10 Ne Karaitirainiqama vuaka vaiha, ne qata vakaa aura nakaaqamavi vaihara ti,
nariara nariara muntuka vateha ne vora koqema nimite vai okarara autu nimitaqi
vuata.
11 Ne kia popohanaara iraiti, quahaqi viha kempukaiqamake Kotira kaiqa vara
amitaata.
12 Ne Karaitira veka vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variata. Maara vaina
entara kia popoharaiti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne ekaa enta
vatete Kotira aaramaqi vuata.
13 Kotira vaiinti nahenti vokiaka kia vo haika vataivera, ne nenta i haikara rairake
vikavata nimiata. Vokika niaraihai aarana anivera, ne koqemake vikaqaa raqikiata.
14 Vokika ni qoraiqama nimitaivera, ne Kotira aaraivaro viva vika koqema nimi-
taarira.
15 Quaheha vaika vaimanta ne vika hampata vaiha quaheha variata. Iqi rate vaika
vaimanta ne vika hampata vaiha iqi rateha variata.
16 Ne kia tiroriraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne
tiha, Te nora vaiintima vauro. Te kiama qumina vaiinti hampata vairerave, tivora.
Quaheha qaqi vaiinti nahenti hampata variqi vuata. Hauri ne nenta mahuta tiha, Te
ekaa okarara iri tave vauraukave, tivora.
17 Vokika ni qoraiqama nimitaimanta ne kia nái vika qoraiqama nimitaata. Vaiinti
nahenti koqe kaiqave ti vai kaiqara, ne vi kaiqaraqai varaata.
18 Maateraiqiha vai aarava vairera, ne vi aararaqai avataqi viha, nariara nariara
maateraiqiha variata.
19 Ti navunaao, kia nentavano nentaqaa aru vuntuate. Ne qaqi kaivaro Kotiva
naivano arara itairaro niqaa aru vuntu nimitaarira. Kotira vukuqi Noravano mintima
tiro:
Aru vuntua okarava vaireva, tinta kaiqama vaivo. Tentavano vika aru vuntu
kararave, tura. *(Lo 32:35)*

20 Ne vi uvara irihama ne tavaivaro ni navutaara karara antuqa ariraro vairera, ne
vira kara amiata. Vira namari naataa irera, namari amivaro naarira. Ne mintivera,
viva nai qora kaiqa varainarara iriharo ni nivuqaa kaurira haikama varaanaro. *(Uva
Maara Koqera 25:21-22)*
21 Qora kaiqavano ni aatara kaantorave tivakeha, ne koqe kaiqaqohai qora kaiqa
vira aatara kaata.

13

Tenavu kamaanira uva iriqi vuainarara tura

1 Ne ekaa *kamaani*ra uva koqemake iriqi vuata. Kia vo *kamaani*va nai irikero
qovarama vivaro, Kotiva tivaro *kamaani*va qovarama vi vaira. Ekaa vataini Kotiva
tivaro *kamaani*va qovaramavi vairo.
2 Vovano *kamaani*ra uva raqa kairava, viva Kotiva noraiqama kaira uvama raqa
kaanaro. Mintiraro vira kaara Kotivavata vi vaiintiraqaa uva vataanaro.
3 Koqe aaraqaa ni varia vaiintika, vika kiama *kamaani*ra uva aatu qetevara. Qora
aaraqaa ni varia vaiintika, vikama vi uvara aatu qetevara. Ne kiae *kamaani*ra aatu
qetaraiti variqi vivarave? Ho koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro *kamaani*va ni quahama
nimitaarira.
4 *Kamaaniva* vaireva, viva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo ni koqema nimitaarirava
vaira. Ne qora kaiqa varaivera, *kamaani*ra aatu qeteha variata. Viva iqoka paipe kia
qumina totaraitiro, viva ninta qora kaiqa varera kaara ni ntaihaanarove. *Kamaani*va
qora kaiqa vare vai vaiintika ruqutu kaarire tiro, Kotiva naivano *kamaani*ra qovarama
taira.
5 Virara iriha ne koqemake *kamaani*ra uva iriqi vuata. Viva tinavu haruantorave
tiha, ne kia vira uva raqakaraiti vaivaro, ni avu aatovanovata koqemakero variarira.
6 *Kamaani*ra kaiqa vaiinti vikavata Kotira kaiqa vaiinti variamantara ti, ne *takisi*
avuqavuqama keha aqukaimanta vika nái kaiqa ho varaqi vuata.
7 Ni vaiintiarave, vatarave, vo haikarave, *takisi* aquate tivera, vi *takisi*ra
avuqavuqama keha aqu nimitaata. Ne *Kamaani*ra vaiinti vinavuka vevaaraini vaiha,
vika koqema nimite vai okarara autu nimitaqi vuata. *Kamaani*ra vaiinti vovano nora
vaiinti vairera, ne virara nora vaiintive tiha variata.

Ne vokiakara muntuka vateha variqi vuate tura

8 Kia qaqi kaivaro vovano niqira viqatairava qaqi variqiro vuarira. Ne nenta qata
vakaukara muntuka vate vaiva, vivaqaima niqira ekaa enta qaqi variqiro vuarira. Nai
kana vaiintiara muntuka vate vaiva vaireva, viva Kotiva tivatai uvara ho iriqiro vi
vaivama vairo.
9 Kotiva tivatai uvava vaireva, kia naata vaati vare okarara raqakaane, kia vora
arukaane, kia muara varaane, kia vora airairara muntuka ntuarire, ti vairave. Ho
vi uvavavata ekaa voki uvavavata maa uvara avutaqima vairo: *Are nenara muntuka
vatenantema kera, nena navunaararavata muntuka vataane.* *(Wkp 19:18)*
10 Nai kena vaiintiara muntuka vatairava kiama vira qoraiqama amitaanaro. Nai
kenaukara muntuka vate vaira vaiintiva vaireva, viva avuqavuqama kero Kotiva
tivatai uvara ekaa uvama iriqiro vi vairo.
11 Ne maa entara qovaraiqiaina haikarara iriha, vi uvara koqemake avataqi vuata.
Ne vaiteraqihai himpi vai entavama aniraivo. Tota tenavu Ihurara quqaave tiavauna
entara Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaaina entava kia aumanto vaura. Vate maa vi
entava aumantoma anirero.
12 Enta i vaiva taiqareva auti vaivaro aatitaarirava qovarama vireva auti vairo.
Kaiqe tenavu virara iriha, konkiraqi vaiha varaqi vi vauna kaiqara qaqirake,
ataainaraqaahainaa auvihehavaa totaqi vuari.
13 Kaiqe tenavu ataainaraqaata avivinamake nuari.

Hauri tenavu hampiara voqaara ruvaaqumavi vaiha iha namari namaqi viha vueraiqiarora. Hauri tenavu hampi qaramaqi nuarora. Hauri tenavu qora kaiqa vareha ruhe tutiqaarora. Hauri tenavu nai ati nai ati iarora. Hauri tenavu vora airaira kaara nai toma amite nai toma amite iarora.
14 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara noraiqaake iriqi vivaro viva ni kainke voqaara variarira. Ni avu aatovano hampi kaiqa varaaina okarara qaqirake kia virara iriqi nuata.

14

Kia nenta qata vakaukavara pupita nimitaata

1 Ne tavaivaro ni qata vovano kia kempukaiqama keharo Ihura avataqiro vi vairera, ne kia vira qaqira karaiti, vi vaiintirara tinavu hampata ani variane tiata. Minti tivakema kia qumina viva nai avu aatoqi iritaaina uvara kaara tiroriha variata.
2 Ihura vainti vovano tiharo, Te homa ekaa kara nararave, tivaro vovano kia kempukaiqamakero iri vai vaiintiva tiharo, Hauri te vo kara naarorave tivakeharo qumina naahoqai ne vaira.
3 Ekaa kara ne vaira vaiintiva kia ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Qaiqaa kia ekaa kara ne vaira vaiintiva, vivavata ekaa kara ne vaina vaiintirara qora vaiintive tiantora. Kotiva vitanta kuvantu kero ntitaarirava vaimantara ti, vitanta minti tivora.
4 Are ta vaiintiva vaiharae vo vaiinti kaiqa vaiintiara qora kaiqa vaiintive tiarao? Kia vira ai kaiqavauve vairo. Viraqaata raqiki vaira Nora vaiinti nai vira kaiqama. Viva nai tiharo, Ti kaiqa vaiintivano koqe kaiqa vaiintive, qora kaiqa vaiintive tianaro. Noravano vira kempukaiqama amite vaivarora tiro, viva homa variqiro vuanaro.
5 Ihura vainti vovano tiharo, Vi entara nora enta Maara Entave, vi entara qumina entave, ti vaivaro vovano tiharo, Aqao, ekaa enta vohaa qaramakero vaivo, ti vaira. Ho ne vi uvara vi uvara kankomake irikehama quqaa uva vainara vi uvaraqai iriqi vuata.
6 Vaiinti vovano vi entarara nora entave tivakeharo viva Nora Vaiintiara iriharo minti ti vaira. Vovano ekaa kara ne vaiva, viva vi karara Kotirara koqema iarao tivakero neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira. Vovano vi karara naarorave ti vaiva, vivavata Kotirara koqema iarao tivakero vo kara neharora tiro, vivavata Nora Vaiintiara iriharo ne vaira.
7 Tenavu qaqi variqi vuaina entarave, tenavu qutu vuaina entarave, kia tenavu tentanavu antuqa avataqi virera.
8 Tenavu qaqi variqi vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha variqi virera. Tenavu qutu vuarera, tenavu Nora Vaiintiara iriha qutu virera. Virara irihama tenavu qaqi variqi vuaina entarave, qutu vuaina entarave, tenavu Nora Vaiinti Karaitiva ikaqaima vaunara.
9 Virara iriharo Karaitiva te Noravano qaqi vaikaqaavata, qutu vikaqaavata, raqikiqi virerave tivakero, viva vuru qutu viro, viraqihairo qaiqaa qaqi himpiro vaira.
10 Virara iriharama are nana kaarae nena qata vakaara kaiqara qora kaiqave tiarao? Are nantiharae nena qata vakaarara tihara, Te vira aatarake koqe vaiintima vauro tiarao? Ho iriate. Naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu ekaa vira avuqaa himpite variainarave.
11 Kotira vukuqi Noravano mintima tiro: *Te qaqi variqi vi variavaunarara ti, naantiara ekaa vaiinti nahenti ti tivuqaa vaiha tori kauru ara timite tiha, Quqaama are Variqavano ekaa enta qaqi variqi vi variaravave, tivarave*, tura. *(Aisaiaa 45:23)*
12 Tenavu ekaa vohaiqa vohaiqavano Kotira avuqaa vaiha tentanavu kaiqa varaaina okarara qovaramake vira tiva amirara.

Ai kaiqa kaara vovano qora kaiqa varaantora

13 Vi uvara irihama kaiqe tenavu vora kaiqa kia rahake tavaraiti, minti tiare:
Te autuaina kaiqara kaara vovano kuntavaivaima varero qora kaiqa varaantorave
tivakeha, qaqirake kia vi kaiqara vararerave, tiata.
14 Te Nora Vaiinti Ihukanti vaiha te maa uvarara quqaa uvama vaivo tunara: Vo
kara vo karavano vaivaro kia vo karavano Kotira avuqaa qora kara vairave. Vi uvara
vaimanta te vo uvavata tirera: Vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi karara qora kara
vaimanta te neha Kotira uva raqa kaarorave, tirava, vi vaiintiva mintimakero iriqiro
viharo vi karara nairera, viva vi karara neharo Kotira uva raqa kaanarove.
15 Ne vo kara ne vaivaro ni qata vovano niara tiharo, Vika kia vi karara naataarave,
tiramanta ne vi karara qaqi ne vaivera, ne mintiha nenta qata vira qoraiqama kaivaro
ni muntukavano kiama ni qata virara varianaro. Karaitiva ni qata viraravata iriharo
qutu vurara ti, hauri ne hampiqamake kara vira neha nenta qata vira qoraiqama
amitevora.
16 Virara irihama ne ekaa kara ho neka vaihavata, nenta qata virarao ti, kia ekaa
kara naata. Hauri ne minti vaivaro viva niara qora kaiqa vare variavo tiantora.
17 Kotiva tinavuqaa raqiki vaiva, viva tenavu namarive karave naainarara kia
noraiqaakero iriraitiro, viva maa haikarara avuni vai haikarave ti vaira: Tenavu
avuqavu nuainarave, tinavu muntuka qihaaqiraqe nuainarave, Kotira Maraquravano
tinavu kahaqi vairaro tinavu muntukaqihairo koqe i vairaqe variainarave, Kotiva vi
haikarara avuni vai haikarave ti vaira.
18 Vaiinti vovano mintimakero Karaitira kaiqa vara amitaqiro viraro Kotiva vira
quahama amite vairamanta vaiinti nahentivata virara koqe vaiintive tivara.
19 Virara irihama kaiqe tenavu muntuka qihaaqama nimitaaina okarara avataqi
viha nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuari.
20 Hauri tenavu kara naainararaqai noraiqaake iriqi vuariraro Kotira kaiqavano
qoraiqama vuantora. Ekaa vo kara vo kara koqe kara vaivarovata, vo vaiintivano
tenavu kara naainara kaara qoraiqama vuantorave tivakeha, kia tenavu ekaa kara
narerave.
21 Ni qata vovano qora kaiqa varaantorave ti, koqemama ne quarave, *uaini*ve, vo
karave, kia naraiti vaivara.
22 Ne vi karara homa naariraro kiama tinavuqaa uva varianarove tivera, vi uvara
kia vokikavata tiva nimiraiti, qaqi kaivaro nintaqivata Kotiraqivata variarira. Vaiinti
vovano tiharo, Te homa vi kaiqara varaariraro kia toqaavu haruanarove, tira vaiintiva
quaheharo varianaro.
23 Vaiinti vovano vo kara nareva iharo tiharo, Kotiva maa kararae qioqama taivo,
kiae qioqama taivo? tivakero taara aato utiharo vi karara namakairera, Kotiva viraqaa
uva vataanaro.

15

Vokika kempukaiqama nimite okarara tura

1 Tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni variarirauka vaiinti nahenti kia
koqemake Kotira aaraqaa ni vaika, vika kahaqama nimitaqi vuari. Hauri tenavu
tentanavuqai koqemake variqi vuainarara iriqi vuarora.
2 Tenavu vohaiqa vohaiqavano tentanavu navunaa vaiintiarao ti, vika vohaiqa
vohaiqa kempukaiqama nimitaqi vuari vika koqemake Kotira aaraqaa nuata.
3 Karaitivavata kia nai varaataa i kaiqarara iriharo vararaitiro, viva Kotira antuqa
ari kaiqaraqai vare vaura. Kotira vukuqi mintima tiro: *Vika ariara qora uva ti variava
tivatama qoraiqama timite vaivo*, tura. *(Ihi 69:9)*
4 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake Kotira aaraqaa niha tinavu
tivitaaina entara vira vekama variainarara ti, haaru Kotira uva ekaa uva qara
ntuvatora.

5 Tinavuara vika kia popohanaara iraiti kempukaiqamake variate tiro, Kotiva tinavu
kahaqama timite vaivama vairo. Viva ni kahaqi vaira ne Ihu Karaitiva ninantemake,
nuvaqi viha vohaa uvaqai tivaqi vuata.
6 Ne vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa avu aatoqai iriqi viha Ihu Karaitira tinavu Nora
Vaiinti vira Qora Kotira autu tuaheraqi vuata.

Karaitira uvavano vo vatanaakaravatama vairo

7 Karaitiva ni quahakero ntitaintemake, nevata quahake nai vite nai vite i vaivaro
Kotira autuvano noraiqama vuarira.
8 Te ni tiva nimirera: Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Iutaa vika kaivaqaukavaraqaa
tivato uvara vivau variarire tiro, Karaitiva vika kaiqa vara nimitareva vataini tuvura.
9 Vo vatanaa vo vatanaakavata Kotiva vika aaqurihama nimitaaina okarara iriha
vira autu tuahera kaate tiro, Ihuva vataini tuvura. Kotira vukuqi mintima tiro: *Te vo
vatanaa vo vatanaaka nivutana vaiha ai autu tuahera karerave. Te ihi tivaqi viha ai autu
tuahera karerave*, tura.
(2 Samueri 22:50)
10 Kotira vukuqi qaiqaa vo uvavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha ne
Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vika hampata vohaa vaiha quaheha variate*, tura.
(Lo 32:43)
11 Minti tivakero qaiqaa voqavata tiharo: *Ne vo vatanaa vo vatanaaka vaiha nenta
Nora Vaiinti vira autu tuahera kaate. Ne ekaa naato vataini vaika, nevata vira autu
tuahera kaate*, tura. *(Ihi 117:1)*
12 Vi uvara Kotira vukuqi vaivaro Aisaiaavavata mintima tiro: *Iesira okaraqaahairo
vaiinti vovano qovarama vuanarove. Vi vaiintiva noraiqama viro ekaa vo vatanaa vo
vatanaakaqaa raqiki vaira vika viraqaa muntuvi vaiha tiha, Viva tinavu kahaqama
timitaariravama vaivo*, tura.
(Aisaiaa 11:10)
13 Kotiva Karaitira noraiqama kairara ti, ne virara tiha, Karaitiva tinavu kahaqama
timitaariravama vaivo, ti variara. Ne Karaitirara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kahaqama
nimite vaira ni muntukaqihairo paru i vaira ne koqemavi vaiha nuata. Kotira
Maraquravano ni kempukaiqama nimite vaira ne Karaitira vataake vohaa vai entara
vira veka variata.

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

14 Ti qata vakaao, te ni okarara tenta irike tirera ne koqe vaiinti nahentive turo. Ne
koqe aaraqaa ni varia okarara kankomake iri variakave turo. Ne homa nai kahaqama
amite nai kahaqama amite i variakave turo.
15 Te minti tihavata, kia qetaraiti, te maa qararaqi hini uva kempukaiqamake nini
qara ntuva nimitauro. Kotiva ti aaqurihama timiteharo
16 tiriara are Ihu Karaitira kaiqa vaiintiqamavi vaihara vo vatanaa vaiinti nahenti
kahaqiane timantara ti, te kia qetaraiti niara minti tunarave. Kotira quahama
amitareva Kotira Naavuqi kaiqa vara amitai vaiintiva quara aru amite vaintemake,
tevata Kotirara viva ni quahama nimitaarire ti, te ni Kotira uva koqe vakaaka tiva
nimiqi vi vaunara. Te vi uvara ni tiva nimi vauraro Kotira Maraquravano ni kahaqama
nimite vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variara.
17 Te Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira kaiqa vara amite vaunarara quahe
vaunara.
18 Kia te tenta kaiqa vara amitaunarara mahuta tiraiti, te Karaitiva tiqi vaiharo vare
vai kaiqara virara mahuta tirera. Karaitiva ti kahaqi vaimanta te vira uva tiva nimiqi
vi vauramanta viraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka Kotira uva iriqi viha vira avataqi
vi variara.
19 Kotira Maraquravano ti kempukaiqama kaimanta te kia tavaa kaiqara, nora kaiqa,
vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Te Ieruharemihai

hoqaramate vo vatuka vo vatuka ekaa Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vivi, Iririkumi vataini oru ntaunara.
20 Te tiha, Kaiqe te Karaitira uva kia iria vatanaaka varianaini niha tiva nimiqi vuare, tunara. Vo vaiintivano naane Karaitira uva tiva nimianaini hauri te qaiqaa tiva nimiarorave tivake, qaraaka vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka varianaini vuru tiva nimirera auti vaunara.
21 Kotira vukuqi mintima tiro: *Kia virara tiva nimi vaika, vika homa Kotira kaiqa tavevarave. Kotira uva kia iriaka, vika vi uvara kankoma kema irivarave*, tura.
(Aisaiaa 52:15)

Poruva Romini vuainarara tura
22 Te qaraaka vatanaaka vi uvara tiva nimiqi viha, vo enta vo enta nivata oru tavarare turarovata, kaiqavano ti ravaaqavu kaimanta kia ni oru tavaunara.
23 Te airi ihiara ni tavarera auti vaurauka vaiha, vate maa entara maini te ekaa kaiqa vara vuru taiqa kaunarara ti, te homa ni oru tavarara.
24 Te Speni vataini oru vihama nivata oru vari nimitema virara. Te ni hampata quaheha vari nimitaqi vuari ne viraqaahai ti kahaqama timitaiqe te Spenini vuainara.
25 Vate te Ieruharemini Kotira vaiinti nahenti mini variaka oru kahaqama nimitarera vuainarara ti, vate te kiama ni tavarera virera.
26 Ihura vainti Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, tiha, Kaiqe tenavu Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vehiqamake variaka kahaqiare, tivake vika ruvaaquma taa monura te vare vuru nimirera.
27 Vika quahakeha vi monura ruvaaquma kaataa imanta ruvaaqumataara. Iutaa vatanaaka vo vatanaakaqi viqatora vira nái nimi variara. Haaru Iutaa vatanaaka Ihura uva vo vatanaaka vuru tiva nimurara ti, vo vatanaaka homa virara iriha vika nái airaira ruvaaqumake Iutaa vatanaaka nimivara.
28 Ho te vika ruvaaqumataa monura vare vuru ekaa vi monura nimi, viraqaahai te Spenini virera. Mini vihama nivata oru vari nimitema virera.
29 Te maa uvara kankomake irunara: Te oru ni hampata variariraro Karaitiva voqavata ni koqema nimitaira ne koqemavi vaivara.
30 Ti qata vakaao, te tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuara irihama, te Kotira Maraquravano tinavuara muntuka vatairara irihama, te niara vihi tiha, Ne ti kaiqara iriha nevata Kotira aare vaivaro viva ti kahaqiarire, turo.
31 Ne Kotira aare vaiqe te Ieruharemini oruntaari Iutaa vatanaaka Ihura uva kia iriaka, vika kia ti qoraiqama timitaiqe te Ihura vaiinti nahenti mini variaka ho kahaqiari vika ti kaiqara quahama timitaata.
32 Te mintiariraro Kotiva tiriara ne vainaini ho vinarave tirera, ti muntukaqihairo koqe i vairaqe te ni hampata oru mini vari nimitarara.
33 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuarire. Quqaave.

16

Poruva uva manteharo tu uvara
1 Te nahenti vo Fibira atitaariraro viva ne inaini oru vuanaro. Vi nahentiva tinavu aura nakaa vaiharo vatuka vo Senkariaini Ihura vaintivara kahaqama nimite vai nahentivama vairo.
2 Vi nahentiva ne vainaini oruntaira ne Ihura vaintivara variarara ti, koqema kema vi nahentira quahama amitehama vita varaata. Vi nahentiva airi vaiinti nahentivata, tivata, kahaqama timite vairara ti, nevata vira kahaqama amitaivaro ho variarira.
3 Ne Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitaata. Te vitanta hampata Ihu Karaitira kaiqa vohaa kaiqa varaqi vuavaunara.

4 Haaru vitanta kia náitanta qaqi variqi virara noraiqaake iriraiti, ti kahaqi vaura.
Kiama teqai vitanta quahama nimite vaunara. Ekaa Ihura vaintivara vo vataini vo
vataini variaka, vikavata vitantara quahama nimite variara.
5 Ihura vainti vonavu vitanta naavuqi uki variaka, ne vinavukaravata uva mantama
timitaata.
Ne ti qata vakaa koqera Epenetusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva naane
Esiaihairo Ihura vaintiqama vura.
6 Mariaravata uva mantama timitaata. Vi nahentiva niarao tiro vukaari utiharo ni
kaiqa vara nimite vaira.
7 Ne Andaronikusika Juniasika uva mantama timitaata. Vitanta ti voqaara Iutaa
vatanaa vaiintitanta variara. Vitanta ti vataake karapuhiqi variqi vurama. Ihuva
noraiqamakai vaiintinavuka vitantara koqe vaiintitantave ti variara. Vitanta naane
avuniqamake Ihura vaintiqama vuamanta te vitanta naantiara Ihura vaintiqama
vunara.
8 Ne Ampiriatusira uva mantama timitaata. Vi vaiintiva Ihura vaintivano vairara
tiro, ti muntukavano virara vaimanta vaunara.
9 Ne Ubanusira uva mantama timitaata. Viva tinavu aanarero Karaitira kaiqa vare
vaira. Stakisiravata uva mantama timitaata. Viva ti qata vakaa koqevama vairo.
10 Ne Apelesira uva mantama timitaata. Tenavu tavauraro viva Karaitirara iriqiro
viharo kia popohai vaiintivama vairo. Ne Aristobusira naavuqi variakavata uva
mantama timitaata.
11 Ne Herotionira uva mantama timitaata. Viva ti navunaa vaiintivanoma vairo.
Nasisusira naavuqi Ihura vaintivara variakavata uva mantama timitaata.
12 Taara nahenti Trifinaaka Trifosaaka vitantavata ne uva mantama timitaata.
Vitanta Nora Vaiinti kaiqa koqemake vare variara. Nahenti vo Pesisiravata uva
mantama timitaata. Vi nahentiva koqema kero Nora Vaiinti kaiqa vare vaira.
13 Rufusira uva mantama timitaata. Viva koqema kero Nora Vaiinti avataqiro vi
vaira. Vira noravata uva mantama timitaata. Tevata vira norara ti norave ti vaunara.
14 Ne Asinkiritusirave, Firigonirave, Hemesirave, Patrobaasirave, Hemaasirave,
vinavuka uva mantama timitaata.
Vinavuka hampata variakavata uva mantama timitaata.
15 Ne Filologusiravata, Juliaravata, Nereusiravata vira auravata, Olimpaasiravata,
ekaa vinavuka hampata Kotira uva iriha variakavata, ne vika uva mantama timitaata.
16 Ne uva mantehama koqemake nai kauqu nai kauqu nimiha variata. Ekaa Ihura
vaintivara maihai niara irihama ni uva mantama nimite variara.

Poruva ekaara uva tura

17 Ti qata vakaao, te niara kempukaiqamake tiha, Vo vaiintinavu ni hampi uva tiva
nimi vaimanta ne vika uva iriqi viha rairavi hampi aara vivorave ti, vikara rauriha
variata. Vi vaiintinavuka tenavu ni tiva nimi vauna uvara qaqirakeha vo uva ti
variara. Ne vinavukaqihai qaqi kanta variata.
18 Minti varia vaiintika kia tinavu Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vararaiti, vika nái
varaataa i kaiqara hampi kaiqa vare variara. Vika hiakaa i uvarave, uqerara uvave ti
variamanta kia kankomake iria vaiintika vika una uvara quqaa uvave ti variara.
19 Ne kempukaiqaake Ihurara iriqi vi varia okarara ekauka iriarara ti, te virara iriha
niara quahe vaunara. Ne koqe kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha qora okara tauvaqa
utu amitaqi vi vaiqe te virara hovema tirara.
20 Kotiva vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva inaaraiqakaa
varikero Sataanira mpeqa taiqa kaivaro ne homa vira aatara kevarave. Tinavu
Noravano Ihuva ni koqema nimiteharo aaqurihama nimite vaira variata.
21 Timotiva ti vataakero kaiqa vare vaiva, vivavata ni uva mantama nimitero.
Ti voqaara Iutaa vatanaa vaiintinavu Lusiusivavata, Jesonivavata, Sosipatevavata,
vinavukavata ni uva mantama nimite vai.

22 Te Tetiusika maa qarara ntuvate vaurauka tevata Nora Vaiinti autuqaa ni uva
mantama nimite vai.
23-24 Gaiusivavata ni uva mantama nimitero. Te Poruka maini vira naavuqi
vauramanta ekaa Ihura vaintivara viraqi ruvaaqumavi variara. Eratusivavata ni
uva mantama nimitero. Viva maini nora vatukaqi *kamaanira* monuqaa raqiki vai
vaiintivama vairo. Tinavu qatavano Kuatusivavata ni uva mantama nimite vairo.

Poruva Kotira autu tuahereharo tura

25 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Kotiva homa ni kahaqi vairamanta ne
kempukaiqamake te Karaitira vakaaka ni tiva nimunara iriqi vivara. Vi uvava haaru
vukai entaiqama kero kukeqa viro vauvaro
26 maa entara vi uvara qoqaa qovarama kaivaroma vairo. Paropeti vaiintinavu vi
uvara qovarama kaavaro Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, viva tiharo, Ekaa
naato vatanaaka vi uvara tiva nimimanta vika quqaave tivake iriqi vuate, tura.
27 Ihu Karaitiva tinavu Avuhainaa Vaiintivano vaimanta tenavu vira vainti vaihara
ti, kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqa vohaiqavano ekaa okara iri tave
vaivama vaira. Quqaama turo.

1 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie 30 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Vi entara Korinti nora vatukavano vauvaro Poruva naane vi vatanaaka Karaitira uva tiva nimumanta vi vatanaaka hininavu Ihura vaintiqamavi vaura. Vi vatanaaka Ihura vaintiqamavi variqi viha tiroriha tuqavuvi vaiha kia koqemake Karaitira uva iriqi vi vauvarora tiro, vira kaara Poruva maa qarara ruva nimitora.

1-2 Te Poruka, Kotira antuqavano ti haarama kero ti noraiqama kaimanta te Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai. Ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakara iriha, te tinavu qata vakaa Sostenikanti ni qara nimite.

Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira vaiinti nahenti koqeka variate tiro, Kotiva ni naarama kaivaro Ihu Karaitiva ni koqema nimi taimanta ne Kotira vaiinti nahenti variara. Ekaa Kotira vaiinti nahenti Nora Vaiinti Ihu Karaitira autu re variaka vonaini vonaini variavaro Ihu Karaitiva vikaqaavata niqaavata raqikiqiro vi vaira.

3 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

4 Kotiva Ihu Karaitira kaiqara iriharo ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimi tairara irihama, te ekaa enta Kotirara koqema iarao tivaqi vi vai.

5-6 Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavauramanta ne kempukaiqama keha vi uvara iriqi viha Karaitira vataake vohaa variarara tiro, Kotiva ni kahaqama nimi taimanta ne koqe uva, vo uva vo uva okara kankomake iri, ne Karaitira uva vutukeha tiva nimikama variara.

7 Ne mintimake varia vaiinti nahentikara ti, ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entara veka avu autiha variavaro, Kotiva niara koqe kaiqaqai varaate tiro, viva nai kempuka, vo kempuka vo kempuka kia voqavata ravaaqavu taraitiro, ekaa kempuka ni nimira.

8 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa niqaa kia uva vairamanta ne vi entaraqaa koqemake variate tiro, Karaitiva ni kahaqama nimitaqi viramanta ne kia popohanaara iraiti, koqe aaraqaa variqi viha vuru taiqa kevara.

9 Kotiva kia vo uva tiraitiro, viva nai tinantema kero ianarove. Niara vika nai Maaqu Ihu Karaitira tinavu Nora Vaiinti vataake vohaa taatauvi variate tiro, viva ni naaraira.

Ne tuqavuvi vo uva vo uva tivorave tura

10 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimantara ti, te niara mpo turo, Ne kia tuqavuvi vairaiti, vohaa uvaqai tivaqi viha vohaa uvaraqai eo tiha variata. Ne vohaa vaiha, vohaara uvaqai iriqi viha, Kotira kaiqa vohaa varaqi vuata.

11 Ti qata vakaao, nahenti vovano vira autu Kloeva vaimanta vira naavuqi variaka ti tiva timiha niara vika tirorihama variavo tiamanta irunarave.

12 Vinavuka niara mintima ti: Ne vokiaka tiha, Tenavu Porura avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka tiha, Tenavu Apolosira avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Pitaara avataqi ni vauraukave, tiamanta vokiaka, Tenavu Karaitira avataqi ni vauraukave, ti variavo tiamanta irunarave.

13 Ike, ne vi uvara tihama ne hoe Karaitira tuqavuke hini hini varevarave? Niarao ti, vika ti Porukae katariqaa hiritorave? Ne namari vareha ti Poruka autu rehae namari varaavo?

14 Te ni nivutaini vaiha vaiinti taaraqantaqai Krispusiravata Gaiusiravata vitantaqai
namari nimunarave. Te kia airi vaiinti namari nimiraiti, vaiinti taaraqantaqai namari
nimunarara irihama, Kotirara koqema iarao ti.
15 Te vaiinti taaraiqaqai namari nimunarara ti, ne kiama ho tiha, Tenavu Porura
vaintiqaima vauro, tivara.
16 Ho te vonavuvata namari nimunara tauru kauro. Quqaama te Sefanaasiravata,
vira naavuqi variakavata, namari nimunarave. Ni nivutaihai vo vaiintinavuvata
namari nimunara kia iritauro.
17 Karaitiva kia vaiinti nahenti namari nimiane tiro ti tititairavauve. Viva tiriara
nai vakaaka koqera vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, viva ti tititaira. Ne Karaitira
katariqaa hirito uvarara qumina uvave tivorave ti, te kia vataihainaa uva okarara
irihavauve vi uvara ni tiva nimunara.

Karaitiva Kotira kempukavanove tura

18 Hini vaiinti nahenti vika ekaara taiqavika vaihara ti, Karaitira katariqaa aru-
tovaro qutuvu uvarara vika tiha, Qumina uvaqaive, ti variara. Tenavu kia vika
tiantemake tiraiti, tenavu Kotiva kuvantu kero tivitaarirauka vaihara ti, tenavu
Karaitira katariqaa arutovaro qutuvu uvarara tiha, Kotira kempuka uvavanoma vaivo,
tunara.
19 Kotira vukuqi haaru Kotiva mintima tiro:

Naantiara vo okara vo okara iri tave vaika vaiqe te vika uva aatara kaariraro vika
uvavano quminaiqama vuanarove.

Airi uva okara iriqi vi vaika vaiqe te vika avu aato hampiqama kararave, tura.
(Aisaiaa 29:14)

20 Airi okara iri varia vaiintikave, vo *sikuru* vo *sikuru* tavaa vaiintikave, vora uva
aatara keha ti varia vaiintikave, vikara vo? Vi vaiintika variamanta te vikara nana
uvae tirara? Vika ekaa vataihainaa uvaqai ti variarara tiro, Kotira uvavano vika uva
aatara kaivaro vika uvavano qumina uvaqaima vaira.
21 Kotiva ekaa okara iri vaiva, vivama maa uvara okara qovarama kaivaro vi
uvava maantimama vairo: Kia vaiintivano vataihainaa okara, vo okara vo okara
irinaraqaahairo Kotira okara ho kankoma kero irianarove. Tenavu Karaitirara ni tiva
nimi vauna uvara, vi uvarara vo vaiinti nahenti qumina uvave ti varia uvara, vaiinti
nahenti vi uvarara quqaa uvave tivera, Kotiva vika ntita varairamanta vika kia ekaara
qutu vivara.
22 Iutaa vatanaaka tiha, Vaiinti vovano nora kaiqa varairaqe tenavu vira kaiqa
tave, vi vaiintirara Kotiva atitai vaiintirave tivakeha vira avataqi vuare, ti variamanta
Giriki vatanaaka tiha, Vaiinti vovano vo kaiqa vo kaiqa okara humiqairaqe vira tave,
viraqaahai vi vaiintira avataqi vuare, ti variara.
23 Tenavu vo? Tenavu vaiha Karaitira katariqaa aruke hiritaa uvara, vi uvaraqai
tivaqi virera. Tenavu vi uvara Iutaa vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi
uvarara tiha, Qora vaiintiqai katariqaa hirite variarave. Ni uva qora uvave, ti variara.
Tenavu vi uvara Giriki vatanaaka tiva nimirare turamanta vika vi uvarara, Qumina
uvave kia uvaiqi uvarave, ti variara.
24 Vika minti ti variamanta, tenavu Kotiva haarai vaiinti nahentika vaiha Iutaa
vatanaakave, Giriki vatanaakave, vo vatanaakave, tenavu iruraro Karaitiva Kotira
mpeqa vaiintivano tinavu kahaqiariravama vairo. Viva ekaa Kotira uva, kempuka
uva tinavu tiva timiariravama vairo.
25 Vo vaiinti nahenti Karaitira uvara qumina uvave ti variavaro vi uvava Kotira
uvavano vaiharora tiro, vaiintivano ekaa vataihainaa okarara ti variaravata aatara
kaira. Kotira uva virara uqerara uvave ti variava, vi uvava vaiintivano kempuka uva
tiaravata aatara kaira.
26 Eo, ti qata vakaao, ne nantimake vau vaiinti nahentikae vauvaro Kotiva ni
naarorave? Virara iritehama variata. Vi entara ni nivutaini kia vo okara vo okara iri

tave vau vaiintika vaurave. Vi entara ni nivutaini kia nora autu vataaka airi vaurave. ⌞Vi entara Kotiva kia ni nutu noraiqama vurara iriharo ni naarama torave.⌟
27 Vataihainaa uva okarara iri varia vaiintika vika Karaitira arukaa uvarara qumina uvave ti variara. Vika minti ti variavarovata, Kotiva vi uvara varakero vi uvaraqohairo vika kaurira haika nimira. Kempuka vaiinti nahenti kaurira haika varaate tiro, Kotiva uqerara vaiinti nahenti kaama tero, vikara ti vaiinti nahentima vaivarave, tiro.
28 Vataini variaka vo vaiinti nahentiara kia tinavu vikara hantuqa harivo, kia koqe vaiinti nahenti qumina vaiinti nahentive ti variakara, Kotiva vi vaiinti nahentikaqai varakero vikaqohairo vataini variaka avuni vai haikarave ti varia haikara quminaiqa-make vaira.
29 Kotiva nai minti vairara tiro, vovano nai mahuta tiarirava kia ho varianaro.
30 Kotiva naima ni ntita varero vuru kaimanta ne Karaitira vataake vohaa variara. Kotiva Karaitiraqihairo nai koqe avu aato tinavu humiqaimanta tavaunara. Kotiva Karaitiraqaahairo tinavu uva nunka timiteharo tinavu avuqavuqama timitaimanta tenavu Kotira vaiinti nahentiqama vi, tenavu kuvantuvi qaqini vaunara.
31 Tentanavu kahaqiarirava kia vauvaro Karaitiva mintimakero tinavu kahaqama timitorara ti, tenavu Kotira vukuqi qara ntuvato uvara kankomake irunara. Vi uvava mintima tiro:

> Vaiintivano kia nai kaiqara iriharo mahuta tiarire. Viva Noravano kahaqama amitai kaiqarara iriharo vira mahutaqai tiarire, tura. *(Aisaiaa 40:13)*

2

Karaitira katariqaa arutorara tura

1 Haaru te ne vaunaini anire Kotiva kukeqatai uvara ni qoqaa tiva nimirera iha, kia te hiakaa iaina uvara ni tiva nimiraiti, kia te vataihainaa uva okararavata ni tiva nimiavaunara.
2 Vi entara te ni nivutaini vaiha vohaa uvaqai tivaqi virerave tivake, kia vo uva vo uva ni tiva nimiraiti, te Ihu Karaitira katariqaa aruto uvaraqai ni tiva nimiavaunara.
3 Haaru te ni nivutaini ani vaiha uqerara vaiinti variavauraro ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaumanta te qeteha variavaunara.
4 Te vakaaka ni tiva nimiha kia te vaiintivano uva tivaro hiakaa intemake ni tiva nimiraiti, te ti variavauraro Kotira Maraquravano ti kahaqi vauvaro ti uvavano kempuka uva vaumanta ne tavora.
5 Niara vika kia vataihainaa okara iriqi viraiti, Kotiva mpeqa kaiqa varai okarara iriha Karaitirara quqaa vivave tiate ti, te Karaitira katariqaa aruto uvaraqai ni tiva nimiavaunara.

Kotira avu aatoqihainaa uvara tura

6 Kotira aaraqaa kempukaiqaake ni vai vaiinti nahentika vaiqe tenavu homa noraiqamakero vaina uvara vika tiva nimirara. Tenavu noraiqamakero vaina uvara tihama kia vataihainaa uvaravauve ti vauro.
Maa vataraqaa raqiki varia vaiintika vataihainaa uva okarara ti variaka, vika variqi vi taiqa vivaro vika uvavanovata taiqama vuanaro.
7 Kia tenavu vika ti varia uvara ni tiva nimiraiti, tenavu nora uva Kotiva kukeqatai uvara koqe uva, vi uvarama ni tiva nimi vai. Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva vi uvara iriro, tinavuarao tiro vira kukeqatero tiharo, Naantiara te vi uvara qoqaiqama kaariraro vi uvava vaiinti nahenti kahaqama nimi tairamanta vika ti vataake naaruvaini koqemake variqi vivarave, tura.
8 Maa vataraqaa raqiki varia vaiintikaqihairo kia vohaiqavanovata vi uvara okara ho irirave. Vika Kotira uva nora uva iriare tiatirio, vika kiama Kotira takuqi vai haikaraqaa raqiki vai vaiintira katariqaa arutaatirio.
9 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kia vaiintivano avuqohairo tavai haikarave, kia vaiintivano aatoqihairo iri haikarave, kia vaiintivano nai aatoqihairo irikero tiharo vi haikava ho varianarove ti haikarave,

Kotiva vi haikara vi haikara qerama kero nariara muntuka vataa vaiinti nahentikara iriharo vatairave, tura. *(Aisaiaa 64:4)*

10 Kotiva nai Maraqura atitaivaro vira Maraquravano Kotiva kukeqatai uvara ⌞kia maa vataraqaa raqiki variaka tiva nimiraitiro⌟, viva tinavuqai tiva timi vaira. Kotira Maraquravano ekaa haika taveharo Kotiva kukeqatai okarararavata ekaa tave vaira.

11 Ta vaiintivave vo vaiintivano nai aatoqi iriaina uvara ho irianaro? Kia vo vaiintivano vora aatoqi vaina uvara ho irianaro. Vaiintivano vaivaro vira avutaqi vai maraqurava vivaqaima vira aatoqi vai uvara ho iri vairave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravanoqai nai Kotira okara ho iri vaira.

12 Tenavu kia maa vataraqaahainaa maraqura varaunarave. Kotiva tinavuara vika te koqema nimitaaina okarara kankomake iriate tiro, viva nai Maraqura tinavu timimanta varaunara.

13 Tenavu Kotira Maraqura varauraukara ti, tenavu kia vaiintivano vataihainaa okara tiva timi uvara ni tiva nimiraiti, tenavu Kotira Maraquravano tiva timi vai uvarama ne Kotira Maraqura varaaka tiva nimi vai.

14 Vo vaiintivano kia Kotira Maraqura varaira vaiintiva Kotira Maraquravano tiaina uvara kia ho irianaro. Viva vi uvarara qumina uvaveqaima tianaro. Kotira Maraqura varaira vaiintiva, vivaqaima Kotira Maraquravano tiaina uvara ho irianaro.

15 Kotira Maraqura varaira vaiintiva vaiharo viva ekaa okara avateharo vira koqe okarave, qora okarave, tianaro. Viva ho minti ti vaivaro qumina vaiintivano kia vi vaiintira okara ho avataanaro.

16 Vira voqaara Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai tavave Nora Kotira avu aatoqi vai uvara iri tave vairave? Nai tavave Kotira avu aato ami vairave? *(Aisaiaa 40:13)*

Mintivarovata, Kotira Maraquravano tinavuqi vairara tiro, Karaitira avu aatovanovata tinavuqi vaira.

3

Korinti vatanaaka tuqavu vura kaara Poruva vika nitura

1 Ti qata vakaao, te vaiinti nahenti Kotira Maraqura varaaka uva tiva nimunantemake, nivata tiva nimirare turamanta ne kia iriarave. Te vataihainaa okararaqai iri varia vaiintika inaara uva tiva nimunantemake, te nivata inaara uvaqai tiva nimi vaunara. Te tavauramanta ne Ihurara quqaave tu entaraqaahai kia noruqama viraiti, naati vainti voqaara variarave.

2-3 Noruqamavi vaiintira kempuka kara amintemake, te kempuka uva ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne naati vainti voqaara variamantara ti, te naamaqai ni nimi vaunara. Qumina vaiinti nahenti maa vataraqaa variaka kia koqemake nuantemake, nevata ni variarara ti, ne maa entara naamaqai neka variara.

Ne nai toma amite nai toma amite, nai ati nai atiha variara. Ne mintiaqi viha ne vaiinti nahenti vataihainaa okarara iri variaka nuantemake ni variara.

4 Ike, ne nai ati nai ati i vaiha ne tuqavu vuavaro niqihairo vovano tiharo, Te Porura avataqi vi vauraukave, ti vaivaro vovano tiharo, Te Apolosira avataqi vi vauraukave, ti vairave. Ne minti tivaqi viha, ne vataihainaa okarara iri variaka voqaara kia koqemake ni variavo.

5 Apolosiva viva ta vaiintivae vaivo? Te Poruka te ta vaiintikae vauro? Tetanta Kotira kaiqa vare vauraukatantaqaima vai. Ne titanta kaiqaqaahai Ihurara quqaave ti variara. Tetanta Apolosika Noravano timitai kaiqarama vare vai.

6 Te Poruka kuvu utuqi vuraro Apolosiva namari qihiaraqi vivaro Kotivama vi
kuvura vara qampiqa kairave.
7 Kara kuvu utu taivavata, namari kaqa qahiaraivavata, vitanta qumina vaiintitan-
tama vai. Kotiva vi karara qampiqa kaivara tiro, vivama Noravano vairo.
8 Kara kuvu utu taivavata, namari qihiaraivavata, vitanta vohaa qaramakema vai.
Naantiara Kotiva vitanta náitanta kaiqa varerara iriharo koqaa nimianaro.
9 Tetanta Apolosika Kotira kaiqa vaiinti vauramanta ne Kotira naahove, Kotira
Naavuve, voqaarama variavo.
10 Kotiva ti koqema timiteharo kempuka timimantara ti, kankomakero naavu kaqe
okarara tave vai vaiintiva naavu hoqarama taintemake, te naane Karaitira uva ni tiva
nimi vaunara.
Ne Kotira vaiinti nahenti koqeka Kotira Naavu voqaara variate ti, te naane naaqura
arataurarо viraqaahai vo vaiinti vo vaiintivano vi naavura kaqe variara. Vi naavura
kaqe variaka vika paparuqama keha kaqevora.
11 Te naaqura arataunara hauri vo vaiintivano nkaqukero vo katari arataantora. Te
naaqura aratauna katariva vaireva, vira Ihu Karaitirama.
12 Te naaqura arataunaraqaa vo vaiintivano koqe haika varakero vi naavura
kaqaqiro vuanaro. Viva *kori* orie, *silvaa* orie, vo ori koqerae, varakero vi naavura
kaqe vairaro vovano katarie, navuhie, taque, vi haikaravata varakero vi naavura
kaqaanarove.
13 Mintiaqi vi vaivaro naantiara ekaara entaqaa Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano
kaqatera qoqaiqama kairaro qoqaama varianaro. Vi entara ihavano itakaintema kero,
Kotiva vo vaiinti vo vaiintivano kaiqa varera qovarama kero avateharo tavaanaro.
14 Ihavano viva naavu kaqataira kia itakairera, vi vaiintiva nai koqaa varaanaro.
15 Ihavano vi vaiintira naavu ekaa itakairera, vi vaiintira naavuvano ekaarama ita
taiqa vuanaro. Mintiraro vaiintivanoqai ihaqihairo ruqemakero vevaraiva voqaara
qaqi varianaro.
16 Ne kiae iriavo? Ne Kotira vaiinti nahenti vaiha Kotira Naavu voqaara vohaa
naavuqai variavaro Kotira Maraquravano ni nivutaqi vaimanta variara.
17 Ne Kotira Naavu takuqi vai naavuka variavarora tiro, vovano vi naavura
qoraiqama kairera, Kotiva vi vaiintira naivata qoraiqama kaanaro.
18 Ne nentara una uva tirara quqaa uvave tivora. Niqihairo vo vaiintivano nariara
tiharo, Te vataihainaa okara, vo okara vo okara kankomake iruraukave tirera, te
vi vaiintirara tiha, Are vi uvara qaqira kera Kotira uvaqai iriqira vuane. Are
mintiramanta qumina vaiinti nahenti ariara kia avu aato vataavave tivaro Kotiva
ariara koqe avu aato vataavave tianarove, tirara.
19 Vata maaqaahainauka avu aato iri varia uvarara Kotiva tiharo, Vi uvava qumina
uvaqaive, ti vaira. Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vataihainaaka avu aato vataaka vo vaiintinavu qoraiqama kareka auti vari-
> avarovata, Kotiva qaqi kaivaro vika nái qora avu aato utuava nái qoraiqamake
> vairave. *(Jop 5:13)*

20 Vi uvava vaivaro vo uvavanovata mintima tiro:

> Noravano kankomakero iri tavaivaro vataihainaa okarara avu aatoqi iri variava
> qumina uvaqaima vairave, tura. *(Ihi 94:11)*

21 Ne vi uvara irihama hauri ne tiha, Tavaate, tenavu maa vaiintirave vi vaiintirave
avataqi ni vauraukave tivora. Ekaa vo haika vo haikavano ne ia haikavama vairo.
22 Kotiva ni kahaqireva viva ti Porukave, Apolosirave, Pitaarave, ni nimirave. Maa
vatarave, qaqi variqi vi okararave, qutuvi okararave, haarua entave, naantiara entave,
ekaa vi haikava vi haikavavata ne ia haikavaqaima vaimanta
23 ne Karaitiraini variavaro Karaitiva Kotirainima vairo.

4

Te Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave tura

1 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuara mintima tiata: Nenavu Karaitira kaiqa vaintinavu Kotiva kukeqatai uvara tiva qovaraiqi varia vaiintinavukama variavo, tiata. Kotiva vi kaiqaraqaa raqikiate tiro, tinavu noraiqama kaira.

2 Vora kaiqa vare vai vaiintiva nantiakeroe kaiqa varaanaro? Vi vaiintiva quqaiqama kero nai nora vaiinti kaiqa vara amitaqiro vuanaro. Tevata mintimakeha Karaitira kaiqa vara amite vaunara.

3 Te Kotira kaiqa vaiinti vaiha ni Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimite variari neve, vovanove, ti kaiqa rahake taveha tiha qora kaiqave, koqe kaiqave, tivera, kia te virara noraiqaake irirera. Tevata tenta kaiqara iriha kia koqe kaiqave, qora kaiqave, tirera.

4 Te tenta kaiqara ho vaivo ti vaunara. Te minti tiarirarovata, Noravanoqaima ti kaiqa ho rahakero taveharo virara koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

5 Virara irihama ne paparuqiha vora kaiqara koqe kaiqave, qora kaiqave, tivora. Ne qaqirake vaivaro Noravano qaiqaa tuvuainara veka variata. Viva vi entaraqaa vaiintivano konkiraqira vaiharo kukeqakero varaina kaiqara qovarama kero, vaiintivano nai aatoqi iri vaina uvaravata vara qovarama kaanaro. Vi entara Kotiva vika vohaiqa vohaiqa nái kaiqa varerara iriharo quahama nimiteharo koqe kaiqave qora kaiqave tianaro.

Vika nái autu tuahere vaurara Poruva vika nitura

6 Ti qata vakaao, te niara irihama tentatanta Apolosikara uva tuqantaake tunara. Ne vi uvara irihama Kotira uva qara ntuvatora kia aatara karaiti, kia tuqavu viha vo vaiinti autu viriniqaa keha vo vaiinti autu vatainiqaa keha variata.

7 Ti qatao, tavave ariara are nora vaiintivano variarao tivo? Ho quqaae are ekaa haika vataanara Kotiva ai amivo? Are ekaa haika vataanara Kotiva ai amirara tira, quminama are nena mahuta ti variarao.

8 Korinti vatanaa maakao, quqaae ne Kotiva i haikara ekaa vataavo? Quqaae ne airi airaira vataaka variavo? Tenavu kia ni kahaqiraiti vauramanta quqaae ne nentaraa vaiha noraiqamavi avuhainaa vaiintiqamavi variavo? Vi uvava quqaa uva vairavauve, tenavuvata noraiqamavi vaiha ni hampata raqikiqi virarave.

9 Te tenta irike minti tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimi vaurauka vaurarovata, Kotiva tinavu varakero vaiinti nahenti naantiarainima vatero. *Ko*vano tiharo maa vaiintinavuka ntita vare vuru qaqi vaiinti nahenti nivuqaa arukaate tintemake, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata, *enseli* nivuqaavata vauramanta vika quminama tinavu tave variavo.

10 Tenavu Karaitirarao ti, vira uva tiva nimi vauramanta qaqi vaiinti nahenti tinavuara vinavuka kia avu aato vataa vaiintinavuka variavo ti variarave. Vika tinavuara minti ti variamanta ne ekaa uva irikaaka voqaara Karaitira uva iri variarave. Tenavu uqerara vaiinti vauramanta ne kempuka vaiinti voqaara variarave. Tinavu autuvano vatainiqaa vivaro ni nutuvano viriniqaa vimanta variarave.

11 Tenavu Karaitirarao ti, haaruvata, vate maa entaravata, kararavata namariaravata nora hantuqa hari vaimanta vaunarave. Tinavu utavaaqa qunahi qaanahima vimanta vaunarave. Tinavu qoraiqamake kaavu humiqake variamanta vaunarave. Tenavu kia ho vohaa vatukaini vairaiti, tenavu vo vatuka vo vatuka ni vaunarave.

12 Tenavu tentanavu kauquqohai vukaari utiha kaiqa vare vaunara. Vokiaka tinavuara vaaquqama vuate ti variamanta tenavu kia nariara vaaqu uva tiraiti, tenavu Kotirara vi vaiintinavuka koqema nimitaane ti vaunara. Tinavu qoraiqama timite variamanta tenavu kia Kotira kaiqa qaqira karaiti, tenavu qaqiqai vira kaiqa varaqi vi vaunara.

13 Vokiaka tinavu autu vataini qiarire ti, una uva tiamanta tenavu kia nái una uva
tiva nimitaraiti, tenavu vi vaiintika koqe uvaqai tiva nimi vaunara.
Tenavu Karaitirarao ti mintimake vauramanta nteravi karara qaqira kaantemake,
qumina vaiinti nahenti tinavu qoririmake variara. Maa entaravata vika tinavuara
vehi vaiintiqaima variavo ti variara.
14 Te maa uvara qara ntuvatehama kia kaurira haika ni nimireravauve qara nti vai.
Ne ti vaintaira koqeka vaivaro ni aato kenko tira iriate ti, te maa uvara qara nti vai.
15 Airi vaiinti 10,000 vaiintie niqaa raqiki vaiha niara maantimake Karaitira kaiqa
varaqi vuate, tivera, maa uvara iriata. Vika mintimake variamantavata, te ni qoka
vohaiqavanoma vauro. Te tota Karaitira uva koqe vakaaka ni naane tiva nimihara ti,
te ni qokaiqamake variavaunarave.
16 Te ni qoka vaihara ti, niara mpo tiha, Te Kotira aaraqaa nuainantemake, nevata
vi aararaqaa nuate, turo.
17 Ne mintimake nuate ti, te Timotira atitaariraro viva vuru ti vakaaka ni tiva
nimiarire. Viva Nora Karaitira kaiqa quqaiqama kero vare vaimanta te virara ti
maaquve ti vauraro ti muntukavano virara vairave. Te Kotira uva vo vatuka vo vatuka
niha tiva nimi vauna uvara Timotiva vi uvara nivata tiva nimianaro.
18 Ne hini kiaka tiriara tiha, Viva qeteharo kia ho maini tinavu tavareva anianarove,
tivakeha nenta nutuqai viriniqiha variara.
19 Noravano hove tirera, te homa ni tavarera mini vaaka virara. Te orunte vaiha
vika nái autu viriniqi variaka vika okara tavarera. Kia te vika uvaqai iriraiti, te vika
nana kempuka vateravata tavarera.
20 Kotiva raqikina vaiintiva vaireva, viva kia qumina noqihairoqai uva tivaqi
viraitiro, viva koqemakero Kotira kaiqavata varaqiro vuanaro.
21 Te ni oru tavaainarara ni muntukavano nantimae vaivo? Ne kia avuqavu nira
kaara te ni ntaiharera kapipivatae vare virarave? Ne avuqavuqamake nirara iriha, te
niara muntuka vatehama qihaaqamakehae virarave? Ho nenta tiqe iriare.

5

Niqihairo vaiinti vovano hampi ni vai okarara tura

1 Uvavano vi animanta te iruraro quara vairivano nuantemake ni varia okarava ni
avutana qovarama vivo. Ike, Kotira uva kia iri variaka vi kaiqarara qora kaiqave tiha
kia vare variarave. Vovano uva tiva timimanta te iruraro vaiinti vovano nai qora vira
naata varatairave.
2 Viva ni nivutaini mintiaqiro ni vaimanta ne nana haikara irihae nenta mahuta ti
variavo? Ne kia nenta mahuta tiraiti, ne iqi rateha vi vaiintira nenta ruvaaqumavi
variaraqihai atitama kaataarave.
3-4 Vate ti vaatavano niaraini vaivarovata, ti maraquravano ni hampatama vairo. Ho
te ni hampata qoqaa vaunantemake, te tinavu Nora Vaiinti autuqaa vi vaiintira uvara
irihama te vaakama *ko* tiva taiqa kauro.
Noravano ti kahaqi vaivaro ti maraquravano ni hampata vohaaraqi ruvaaqumavi
vairaro Noravanovata tinavu hampata vairamanta
5 ne vi vaiintira nentaqihai atitaivaro viva nariaraa vaiharo Sataanira kaiqa varaqiro
vuarire.
Ne mintivaro vi vaiintiva nai vaataqohairo Sataanira kaiqa varaqiro viraro aato
kenko tiraro qora kaiqa qaqira kairaro viraqaahairo Ekaara Entaqaa vira maraqura-
vano ho vairaro Noravano vira naaruvaini vitaarira.
6 Ne hampiqaakeha nenta mahuta ti variara. Ne kaupititira okarara kiae iriavo?
Kaupititira inaaraiqavano karaqaa vairera, vaakama vi kararaqaahairo ekaa karavata
ntera kaanarove.

7 Vi vaiintiva kaupititira voqaara vairara ti, ne vaaka vira atitaivaro viva qora kaiqa varairava kia ni nivutana vaira ne ho variqi vuata. Hauri ne vira qaqi kaivaro vira qora kaiqavano nivata qoraiqama nimitaantora.

Vehakuma Nimito Entaraqaa Karaitiva tinavu sipisipi naati *ofaa* voqaara vaumanta vira arukorara ti,

8 kaiqenavu Vehakuma Nimito Karara neha, kaupititira vataake untataa mparetira voqaara, qora kaiqave qora okarave qaqirake, kia kaupititira vataake untataa mparetira voqaara, koqe kaiqave quqaa kaiqave varaqi viha vi karara naare.

9 Haaru te nini qara vo varake niara mintima ti: Vaiinti nahenti hampi qaramaqi ni variaka hampata kia vohaaraqi variate, tiavaunara.

10 Ho te vi uvara tihama kia te vataihainaa okarara iri variakara tunaravauve. Airi airairara muntuka ntimanta variakarave, muara vare variakarave, una variqa autu tuahere variakarave, minti varia vaiinti nahentika maa vataraqaa mpiqavi variamantara ti, ne kia ho vika maa vataraqaahai maini ke vivarave.

11 Te tiavauna uvara okara maantimama vairo: Vaiinti vovano tiharo, Te Ihura vainti ni qata vakaama vauro tivakeharovata, viva hampi qaramaqiro ni vairave, viva airi airairaraqai muntuka ntivaro vare vairave, viva una variqa autu tuahereharo ni vairave, viva vora autu vataini qiarire tiharo una uva ti vairave, viva iha namari neharo vueraiqaaviro ni vairave, viva muara auti vairave, vi kaiqara vi kaiqara vare vairava niara te ni qata vakaama vauro tirera, ne qaqirake kia vi vaiintira vataake vairaiti, kia karavata vira hampata vaiha naate. Ti uva okara tota tiavaunara mintimama vairo.

12-13 Qumina vaiinti nahenti aaqaini variaka variamanta kia te vika uva avuqavu qireravauve. Vika uva avuqavu qiainara kia ti kaiqavauve, vira nai Kotivama vika uva avuqavu qianaro. Ho ne kia qumina vaiinti nahenti variavo.

Ne Ihura vaiinti nahentima variavo. Hauri niqihairo vovano qora kaiqa varairamanta ne tiha, Kaiqe qaqirake kia vi uvara avuqavu qiare, tivora. Ne vaaka vi uvara avuqavu qiata. Kotira vukuqi qara ntuvato uvara irihama te niara mintima ti:

> Vaiinti vovano ni nivutaini vaiharo vaaqu kaiqa varaina vaiintira ne vira nentaqihai atitaivaro vuarire, turo. *(Lo 13:5)*

6

Uva vairera, nenta vi uvara avuqavu qiate tura

1 Niqihairo vovano nai qata vakaaraqaa uva vatare iharo, hauri viva kia Kotira uva iriakara vi uvara avuqavuqama timitaate tiantora. Viva ne Kotira uva irikara ti uva vira avuqavuqama timitaate tiari.

2 Ne kiae iriavo? Naantiara Kotira vaiinti nahenti vika vaiha, maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitevara. Ne naantiara maa vataraqaa vaika uva avuqavuqama nimitare ika vaiha ne kiae maa entara inaara uva ho avuqavu qivara?

3 Ne kiae iriavo? Naantiara tenavu *enseli* vika uvavatama avuqavu qiainarave. Tenavu minti iarirauka vaihara ti, tenavu vataini vaina uvaravata avuqavu qiarirava voqavatama varianaro.

4 Niqihairo uva vo qovaraiqirera, ne vi uvara avuqavu qire iha, hauri ne qumina vaiinti aaqaini vaina vaiintira, kia Ihura autu tuahere vaina vaiintirara vi uvara avuqavuqama timitaane tivora.

5 Ne mintihama ne kauruataarave. Ni qata vakaa taaraqantae nai ati nai ati ivera, kiae ni nivutaini koqe avu aato vataa vaiinti vohaiqavano ho vi uvara avuqavu qiarirava vairo?

6 Niqihairo koqe avu aato vataa vaiinti vovano vi uvara vi uvara ni avuqavuqama
nimitaataara vaimanta ni qata vakaa vika vi uvara vareha qumina vaiinti kia Kotira
uva iriaka ianaini vi variara.
7 Ne naiqaa naiqaa *ko* vate variamanta te tavauramanta ne Kotira uva qaqirake vira
aaraqaavata kia koqemake ni variara. Ni qata vakaa vovano ni qoraiqama nimitairera,
ne qaqi kaivaro viva mintiari. Ni qata vakaa vovano ne ia haikara muara varairera,
ne qaqi kaivaro viva mintiari.
8 Ne mintiataara vaimanta ne *ko* tiha nai qoraiqama amite nai qoraiqama amite, nai
muara autu amite nai muara autu amite i variavo. Ike, vika ni qata vakaa variamanta
ne mintiakeha vika qoraiqama nimite variavo.
9 Ne kiae maa uvara iriara? Vaaqu kaiqa vare vaika kia Kotiva raqikinaraqi ho
vivara. Vo vaiintivano niara vo uva una uva tiantora. Hampi qaramaqi nikave, una
variqa autu tuahere vaikave, naata vaati okara raqake vaikave, nai kena qorainti nai
kena nahentive vika hampata hampi ni vaikave,
10 muara auti vaikave, airi airairara muntuka ntimanta vare vaikave, iha namari
neha vueraiqaavi ni vaikave, vora autu vataini qiarire tiha una uva ti vaikave, vora
airairara una tiha muara vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kia Kotiva
raqikinaraqi ho vivara.
11 Haaru ne hini kiaka vi kaiqara vi kaiqara vare vaura. Ne minti varia vaiinti na-
hentika vauvaro Kotiva niara nai kaiqaqai varaqi vuate tiro, viva ni avu aato muntuka
hiqama nimitero. Viva Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqaravata nai Maraquraravata
iriharo, ni avuqavuqama nimitora.

Tenavu qaiqaa vaaqu kaiqa varaqi vuarora

12 Vovano tiharo, Karaitiva ti kuvantu kaimanta te kuvantuvi vaihara ti, te ekaa kaiqa
vo kaiqa vo kaiqa homa vare variariraro Kotiva kia ti qioqama taanarove tirera, te
nai mintima tiva amirera: Are ekaa kaiqa ho vare vairarovata, kia ekaa vi kaiqava ai
kahaqianarove, tirara.
Te ekaa kaiqa ho varaarirauka vaihavata, kia te ekaa kaiqa varaqi virera. Te
ekaa kaiqa vare variariraro hauri kaiqa vovano ti ravaaqavu kero tiqaa raqikiqiro
vuantora.
13 Vovano tiharo, Karavano vaiinti vaantavoraqi vuarirava vaivaro vaantavora-
vano kara naarirava vairave tirera, te virara minti tirera: Ho vi haikava vahuqaa
haikavanoqai vairara tiro, naantiara Kotiva karavata vaiinti vaantavoravata taiqama
kaanarove, tirera. Vi haikava vahuqaa haikavanoqai vaivaro vaiintivano kia vahuqaa
haikavano vairo. Mintirara tiro, vaiintivano nai vaataqohairo hampi nuaina kaiqara
varaantora. Vaiintivano nai ekaa vaataqohairo Karaitira kaiqaqai varaqiro viraro
Karaitiva vira vaataqaa raqikiqiro vuanaro.
14 Kotiva Nora Vaiinti ⌞Ihura⌟ qaqi vara himpima korara tiro, viva vi kempukaraqo-
hairo tinavuvata qaqi vara himpima kaanaro.
15 Ne kiae iriara? Ni vaata vo vaata vo vaatavano vaireva, Karaitira vaatama vairo.
Hoe oru Karaitira vaataqaahairo vaata vo varakero hampi nariro ni vaina nahentira
vaataqaa tampama kairaro varianaro? Kiama ho mintianaro.
16 Ne kiae iriara? Vaiintivano hampi nariro ni vaina nahentira vataakero ni vairaro
vitanta vaatavano vaireva, vohaa vaatama varianaro. Kotira vukuqi mintima tiro:
Vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove, tura. *(Okara 2:24)*
17 Tinavu Nora Vaiinti vataakero vohaa vairava vairaro vitanta maraquravano
vohaa maraqurama varianaro.
18 Hampi qaramaqi ni vai okararaqaahai ne qaqini ruvaihaavi variate. Vaiintivano
qora kaiqa vokira vareharo nai vaata pahainiqai vare vairave. Vovano nahentie
vaiintie vataakero hampi niharoma nai vaata avutaqi qoraiqamake vairave.

19 Ne kiae iriavo? Ni vaatavano vaireva, Kotira Maraquravano variqiro vi vai
naavuvama vairo. Kotiva nai Maraqura ni nimivaro vira Maraquravano ni muntukaqi
variqiro vi vaira. Ne kia nentaqaa raqikiqi viha variaravauve. Ne Kotiraini variakama
vai.
20 Kotiva nai Maaqu ni nimiro ni koqaama tairara ti, ne Kotirainima variaka vaiha
ne nenta vaataqohai Kotira autuqai tuahera kaata.

7

Naata vaati vare okarara tura

1 Ne ti ireha qara ntuva taa uvara te ninta vi uvara tiva nimirera. Homa vaiintivano
nahenti kia vararaitiro, qaqi variqiro vuanaro.
2 Te vi uvara tiha tavauramanta maa entara airi vaiinti nahenti hampi qaramaqi ni
variamanta te virara irihama nevata vika voqaante ivorave tihama te vo uva mintima
ti: Qaqi kaimanta ekaa vaiinti nahenti vika naata vaati varateha variate, turo.
3 Vira vaativano nai nahenti antuqa kia qioqama taraitiro, vira koqema amitaarira.
Vira naatavanovata vohaa qarama kero mintima variarira. Vitanta nai koqema amite
nai koqema amite iha variata.
4 Nahentivano kia naiqai nai vaataqaa raqiki vaivaro vira vaativanovata vira
vaataqaa raqiki vaira. Vira voqaantema kero, vira vaativano kia naiqai nai vaataqaa
raqiki vaivaro vira naatavanovata vira vaataqaa raqiki vaira.
5 Te vaatiaravata naataravata maa uvara tirera: Netanta naata vaati vaiha kia
nentatanta vaata nai qioqama amite nai qioqama amite iata. Netanta vohaa uva
tiva vate tiha, Kaiqetanta vaata qioqamate vo entanavu Kotira aaramaqi vuare,
tivera, homa mintivara. Netanta mintiaqi viha vuru taiqake, viraqaahai homa qaiqaa
vohaaraqi vaivara. Hauri netanta rairavi vaivaro Sataaniva nitanta avataira netanta
vo nahentie vo qoraintie vataake hampi nivora.
6 Ne ti ireha qara ntuva taarara ti, te niara homa ne naata vaati varaate turo. Te kia
vi uvara kempukaiqaake vateha ne vi uvaraqai avataqi vuateravauve turo. Te qaqi vi
uvava ninta kahaqiarire tima, minti turo.
7 Ekaa vaiinti nahenti ti voqaantemake vaiqe te hove tiataara. Ho te iruraro Kotiva
vo avu aato vaiinti vo amivaro vi vaiintiva nahenti varatero vaivaro Kotiva vo avu
aato vo vaiintie vo nahentie amivaro viva ehaara variqiro vi vaira.
8 Te kia naata vaati varaakaravata, tentoqa nahentiaravata tirera: Ne ti voqaan-
temake qaqi variqi viqe te hove tiataara.
9 Qoraintie nahentie kia ho qaqi variataa ivera, homa naata vaati varevara. Hauri
qaqi vaivaro qoraintiarae, nahentiarae, voqama kero muntuka ntiramanta ne vira
airante qaqi variqi vivora.
10 Naata vaati varaakara te maa uvara tiva nimirera: Maa uvara kia tenta irike turo.
Noravano tiva tairama. Viva nahentiara mintima tiro: Nahentivano kia ho nai vaati
qaqira kero vuanarove.
11 Viva nai vaati qaqira kero virera, vi nahentiva kia ho vo qorainti varaanarove.
Viva nai vaati qaqira kero viva nariaraa oru vaiha tavero tiharo, Kaiqe tenta vaa-
tivano vainanaini anirante vuare, tirera, homa anirantero nai vaativano vainanaini
vuanarove, tiro. Minti tivakero tinavu Nora Vaiintivano vira qoraintiaravata mintima
tiro: Vaiintivano nai naata kia ho qaqira kaanarove, tiro.
12 Te vokiakara maa uvara tirera: Maa uvava kia tinavu Nora Vaiintivano ti-
vatairavauve. Te tentama vi uvara tirera. Ihura vainti vovano vairaro vira naatavano
kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva vaiharo nai vaatiara tiharo, Kia ai qaqira
karaiti, ai vataake variqi virerave tirera, kia vira vaativano vira qaqira kaarira.

13 Nahenti vovano Ihura vainti vairaro vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira
vaiintiva vaiharo nai naatara tiharo, Kia ai qaqira karaiti ai vataake variqi virerave
tirera, kia vira naatavano vira qaqira kaarira.
14 Vira vaativano kia Ihurara quqaave ti vaira vaiintiva vaiharo nai naatanti
vohaaraqi variqiro viraro Kotiva vira naatara iriharo vi vaiintirara, Quqaama viva
vira vaativano vaivo, tianaro. Nahenti vovano kia Ihurara quqaave ti vaira nahentiva
vaiharo viva nai vaativano Ihurara quqaave tina vaiintikantiro vohaaraqi variqiro
viraro Kotiva vira vaatiara iriharo vira nahentiara, Viva quqaama vira naatavano
vaivo, tianaro. Kotiva kia minti tiravauve vitanta vainti vatateva qumina vaiinti
nahenti kia Ihura uva iriaka vatataa vaintira qumina vainti voqaara varianaro.
Ho vitanta vaintivano Ihurara quqaave tia vaiinti nahentitanta vainti voqaarama
varianaro.
15 Kia Ihurara quqaave ti vairava vaiharo nai naatae, nai vaatie, qaqira kero vireva
auti vairera, homa vira qaqi kairaro vuanaro. Viva qaqira kero vireva auti vairera,
vira naatavanoe, vira vaativanoe, Ihurara quqaave ti vairava homa vira tuta kairaro
vuanaro. ⌞Viva kia tuta kairaro virera, vitanta nai ati nai atiha variqi vivora.⌟ Nai
qihaaqama amite nai qihaaqama amite iha variqi vuate tiro, Kotiva tinavu haarama
taira.
16 Virara irihama te vokiaka vika naatae vaatie kia Ihura uva iriakara mintima
tirera: Nenta vaatie, nenta naatae, niara iriha Ihura vaintiqamae vivarave, kiae Ihura
vaintiqama vivarave? Ne vika kahaqi okarara kia ho kankomake iriavo.

Kotiva ni vo kaiqa vo kaiqa nimira qaqira kevorave tura

17 Haaru ne vauvaro Kotiva ni naaramato entara vi entaraqaa Noravano kaiqa vohaiqa
vohaiqa rairakero ni nimurara irihama te niara tiha, Ne vaiha nana nana kaiqae totera
viraraqai iriqi vuate, turo. Te vatuka vatuka niha Ihura vainti mini variakavata vi
uvaraqai tiva nimiqi vi vaunara.
18 Iutaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura vaintiqama virava, vi vaiintiva haaru nai
vaata toqakaara kaara kauruantora. Vo vatanaa vaiintivano Kotira uva iriro Ihura
vaintiqama virava, vi vaiintiva kia nai vaata toqa kaarira.
19 Vaata toqe okararave, kia vaata toqe okararave, vi okarava kia vaiinti kahaqiaina
okaravama vairo. Ne vi okarara kia noraiqamake iriata. Kotira uva koqemake iriqi
vira, viraraqai noraiqaake iriqi vuata.
20 Ne nana kaiqae varaqi vi vauvaro Kotiva ni naarama tora? Ho ne vi kaiqaraqai
varaqi viha Kotira kaiqa varaata.
21 Vi entara vo vaiintivano nai kaiqa varaane tiro, ai rumpa tovara are vira kaiqae
vare vauraro Kotiva ai aarora? Ho kia ai rumpa tairara noraiqaakera iriana. Ai
kuvantu kareva auti vaira aarava ho vairera, are homa qaqi vinara.
22 Noravano vo vaiinti rumpa taina vaiintira aarama tairaro vi vaiintiva nai rumpavi
variainarara kia noraiqaakero irianaro. Te vi vaiintirara mintima tiane tirara: Are
tihara, Karaitiva Sataaniraqaahairo ti kuvantu kaimanta qaqini vauro, tihara variqira
vuane. Vira voqaara kia rumpa taira vaiintiva qaqi vaiintivano vairaro Noravano vira
aarama tairaro vi vaiintiva Karaitiva vira rumpa taina vaiintivama varianaro.
23 Kotiva koqaa autukeharo Karaitira ni nimitomanta ne kuvantu vurara ti, hauri
vaiintinavu ni qaiqaa rumpa taira vika kaiqa vareha Kotira kaiqa kia ho varevora.
24 Ti qata vakaao, Kotiva ni naaramato entara vi entaraqaa ne vo kaiqa vare vaura,
ne vi kaiqaraqai varaqi viha Kotira vataake vohaa vaiha koqe aaraqaaqai nuata.

Poruva varaata quvaaraaravata, tentoqa nahentiaravata, tura

25 Te ni varaata quvaaraara tirerama: Ho niara Noravano kia uva vo tiva taimanta
irunara. Noravano ti aaqurihama timiteharo ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa

vaiinti vauraukara ti, te niara tenta irike tiaina uvara ni tiva nimiari ne ti uvara homa muntuka qihaaqama keha quqaa uvave tivara.

26 Maa entara qora enta maara vai entava vaimantara ti, te virara irihama ni qoraintiara mintima ti: Ne vate maantimake vaira mintimakeqai variqi vuate, turo.

27 Are nahenti varataarava vairera, kia vira qaqira kenarara iriane. Are ehaara variarava vairera, kia nahenti varenarara iriane.

28 Are nahenti varairera, kiama are Kotira uva raqa kenara. Homa varenara. Varaatavano variqiro viharo, viraqaahairo oru qorainti varairera, vivavata kiama Kotira uva raqa kaanaro. Homa varaanaro. Maa entara naata vaati vare variaka nora maarama varaqi vivara. Te virara irihama nevata mintivorave tihama niara kia naata vaati varaate, turo.

29 Ti qata vakaao, te tuna uvara okara maantimama vairo: Tenavu vataini variaina entava inaaraiqama vairo. Virara irihama niqihai nahenti vare variaka vika kia nahenti varateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.

30 Ne kia vataini airi enta qaqi variqi virara irihama niqihai iqi rate variaka, vika kia iqi rateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata. Vira voqaantemake, niqihai naaraihi variaka vika kia naaraihika voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata. Qaiqaa, niqihai airaira koqaamake vare variaka, vika kia airaira vateka voqaara variqi viha Kotira kaiqara noraiqaake iriqi vuata.

31 Ne monu kaiqae, koqaa kaiqae, vareha kia vi kaiqarara noraiqaake iriqi viha variata. Maa vatavavata maa vataraqaa kaiqa vare vai okaravavata taiqe vaivaro viva taiqaaina entava aumanto vairara ti, ne virara iriha Kotira kaiqaraqai noraiqaake iriqi viha variqi vuata.

32 Ti hantuqavano mintimama vairo: Kia ni muntukavano vataini vaina haikarara voqamakero variarira. Quvaaraa vaiintivano vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti quahama amitareva vira kaiqaraqai noraiqaakero iriqiro vuanaro.

33-34 Nahenti varate vai vaiintiva nai naata quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva kia Kotira kaiqaraqai iriraitiro, viva maa vataraqaa vai haikararavata iriqiro vi vairo.

Varaatavanoe, kia iratai nahentivae, vaiharo viva tinavu avuhainaa vaiinti kaiqaraqai iriqiro vi vairo. Viva nai maraquraqohairovata nai vaataqohairovata vira kaiqaqai varaqiro vi vairo. Vaati vataa nahentivano vaiharo viva nai vaati quahama amitareva auti vaiharora tiro, viva maa vataraqaa vai haikarara noraiqaakero iriqiro vi vairo.

35 Te maa uvara tihama kia te ni ravaaqavu kareravauve minti ti. Te ni kahaqirerama minti ti. Niara koqe aaraqaa niha kia vo kaiqa vo kaiqara iriraiti, Kotira kaiqaraqai iriqi vuate ti, te minti tunara.

36 Vaiinti vovano tiharo, Te quvaaraavano vaiha vo nahentinti hampi nuarorave, tiarira vaiintiva homa naata varaanaro. Viva mintiharo kiama Kotira uva raqa kaanarove.

37 Vaiinti vovano tiharo, Kia te nahenti vararerave. Te homa ehaara vaiha qaqi variqi virarave, tivakero mintiaqiro viharo kempukaiqaa kero variqiro virava, homa vi vaiintiva qaqi variqiro vuanaro.

38 Nahenti varaataarirava viva koqe irarovata, kia nahenti vararaitiro qaqi ehaara vairava, viva voqavatama koqe ianaro.

39 Vira vaativano qaqi vairera, vira naatavano nai vaatintiroqai variqiro vuanaro. Vira vaativano qutu virera, vi nahentiva homa nai antuqa vaina qoraintira varaanaro. Viva vo qorainti varare iharo Ihurara quqaave ti vaina vaiintira viraqaima ho varaarire.

40 Te tenta irike vi nahentirara tihama, Vi nahentiva kia qaiqaa qorainti varairera, viva quaheharo variqiro vuanarove, turo. Te minti tiariraro Kotira Maraquravanovata te tuna uvara vohaa uvaqaima tianarove turo.

8

Una variqanavu nimite karara tura

1 Ne ti ireha tiha, Hoe tenavu *maaket i* qihai una variqanavu nimite karara monu aqukeha varake nararave, kiae ho nararave? ti varia uvara te virara ninta tiva nimirera: Hauri ne paparuqamake tiha, Homa tenavu vi uvara okara iruro. Homa minti mintirerave, tivora. Ne vi okarara ho iruraukave tihama ne nenta nutuqai tuaherevora. Kia minti ti uvaraqohai vi uvara avuqavu qiata. Ne nariara nariara muntuka vatehama vi uvara vi uvara avuqavu qiata.

2 Vaiinti vovano vi uvara okara hiniqai iriro tiharo, Te ekaa vi uvara okara ho iruraukave, tiantora.

3 Kotirara muntuka vataaina vaiintiva vairaro Kotiva vi vaiintira viraaqamakero tavero virara ti vaintive tivakeroma vira kahaqianaro.

4 Vi uvara irihama te una variqanavu kara nimite varia okarara tirera: Tenavu kankomake iruramanta una variqanavu vaireka, vika qumina haikaqaima variavo. Tenavu kankomake iruraro Variqa vohaiqavanoqaima vairo.

5 Vokiaka tiha, Naaruvainivata maa vataraqaavata airi variqa variamanta noravanove ti varia haikavavata airitahaa vaiha tinavuqaa raqiki variarave, ti variara.

6 Vika minti ti variamantavata, tenavu tiha, Variqa vohaiqavanoqaima vaivo, viva Kotiva tinavu Qovama vairo. Viva ekaa haika autukero vataiva vaimanta tenavu vira vainti vaiha qaqi variqi vi vaunara. Nora vaiinti vohaiqavanoqaima Ihu Karaitiva vairo. Kotiva Karaitira noraiqama kaivaro viva ekaa haika autukero vataira. Karaitiva vaimantara ti, tenavu ho qaqi variqi vi vaunara. Tenavu vi uvara irihama una variqanavuara qumina haikaqaive ti vaunara.

7 Tenavu vi uvara iri vaurauka vauramanta ekaa vaiinti nahenti kia tenavu iruna uvara iri variara. Hini kiaka vika tota una variqara iri vauka, vika Ihura vaintiqamavi, vika maa entaravata una variqa nimitaa karara neha vika tiha, Oho, maa karara una variqa nimitaa kararave. Vi karava qoraiqama timitaantorave, ti variara. Vika airi aato iriha vi karara namake viraqaahai vika tiha, Oho, tinavu toqaavuma harivo. Kia vi karara naataara vaimanta namakauro, ti variara.

8 Vika minti ti variamanta tenavu iruraro Kotiva tenavu naaina karara kia noraiqaakero iri vaira. Tenavu vi karara naariraro Kotiva kiama virara iriharo tinavu quahama timitaanarovauve. Tenavu nana nana karae neha, nana nana karae auramataariraro kia vi haikava tinavu vo qarama timitairaqe tenavu koqemake Kotira vainti vairarave.

9 Vi uvava mintima vairara ti, ne homa vo kara vo kara neha kia toqaavu haika varevara. Ne vo kara vo kara nekavata rauriha variata. Ne vo kara vo kara ho neka variamanta ni kenauka Ihura vainti hininavu vaiha aato tara iha tiha, Tenavu hini kara naariraro toqaavu haruantorave, ti variamanta ne vika nivuqaa ekaa kara neha vika qoraiqama nimitevora.

10 Ti uva okara maantimama vairo: Are vovano tihara, Homa ekaa kara naariraro kiama ti toqaavu haruanarove, ti vairava oru una variqa maara naavuqi kara ne vairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano vi karara kia ho nararave ti vaira vaiintiva ai tavero, viraqaahairo vivavata vi karara nairaro toqaavu ariraro tiharo, Kia naataarama nauro, tianarove. Ho vira kaara vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

11 Vi vaiintiva mintirera, are ekaa kara homa nararave tina uvara kaara vi vaiintiva hiqintuanaro. Karaitiva kia niaraqai iriharo qutu viraitiro, viva ni qata vakaa viraravata iriharo qutu vura.

12 Are vi karara nairaro ai qata vakaa vovano uqerara vaiintivano hampi aato iriharo
kara nairera, are kia viraqai qoraiqama amitenara. Are Karaitiravata qoraiqama
amitera vira uvavata raqama kenara.
13 Virara irihama te vo kara neha tavaariraro vi karara kaara ti qata vakaa vovano
hiqintirera, te kia vi karara qaiqaavata namaqi virerave.

9

Ihura kaiqa vareharo kia koqaa varorara tura

1 Ho quqaama kia vovano ti rumpa taimanta te qaqima vauro. Quqaama tiriara
Karaitira uva tiva nimiarire tiro, ti noraiqama kaimanta vauraukama vai. Ihuva
noraiqama kai vaiintika aanare quqaama te tinavu Nora Vaiinti Ihura tavauraukama
vai. Quqaama te Nora Vaiinti vira kaiqa vare vauramanta ne ti kaiqaqaahai vira
vaintiqamavi variara.
2 Vokiaka tiriara tiha, Are kia Ihuva noraiqama kai vaiintiva variarao tivera, ne kia
minti tiraiti, ne quqaama tiriara Ihuva vira noraiqama kai vaiintivama vaivo tivara.
Quqaae ne vi uvaraqai tivara? Ne ti kaiqaqaahai Kotira aaraqaa vi variarara tiro,
vovano virara iriharo tiriara quqaama Noravano vira noraiqama kaivo tianaro.
3 Vo vaiintinavu tiqaa uva vataivera, te nái vika minti tiva nimirera:
4 Te Kotira kaiqa vare variariraro tavave ti qioqama tairaqe te karave namarive kia
ho narara?
5 Ihuva noraiqama kaika vonavuvata, Ihura qatanavuvata, Pitaavavata, vika nahenti
varate variqi vi variarara tiro, tavave qioqama tairaqe te kia vika voqaantemake,
Ihurara quqaave tina nahentira vo varate, vira vita vare vatuka vatuka variqi virara?
6 Tetanta Banabaasika Kotira kaiqa varehama kia vaiinti nahentiara kara timiate
tiraiti, tentatanta kauquqohai kaiqa varakeha tentatantaqaa raqiki vaunara. Ihuva
noraiqamako vaiintinavukaqihai tetantaqai minti vaunara.
7 Ike, *aami* vaiintivano *aami* kaiqa vareharo nai monue aqukeharo vi kaiqara vare
vaira? Aqao, viraqaa raqiki vai vaiintiva vira monu ami vairave. Vaiintivano *uaini* utu
tairaro tava irairaro viva kiae nai utu tainaraqaahairo tava hiqikero naanaro? Eo, viva
homa mintianaro. Sipisipiqaa raqiki vaiva, viva kiae nai sipisipi naama ho naanaro?
Kia vovano vira qioqama amitaanaro.
8 Maa uvara tihama te kia vaiintivano ti varia uvarara irihavauve ti vauro. Kotira
vukuqivata vi uvara okara vohaa qarama keroma vairo.
9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava mintima tiro:

> Uiti auru ravaqaa vuarire tiro, purumakauvano vi vaura aiqu ravaqiro vi ani
> vairara vira no kia rumpa taane. Vira no qaqi kairaro naivata uiti mareve, kaqive,
> ho naarire tura. *(Lo 25:4)*

Kotiva vi uvara purumakauraqaie iriharo turave?
10 Kotiva vi uvara tuqantaakero tinavuvata kahaqirevae turave? Eo, viva tinavuvata
kahaqireva vi uvara tivatorave. Vi uvara okara maantimama vairo: Kara utireva iharo
vata kora taira vaiintivavata, kara qantu varero anira vaiintivavata, vitanta naantiara
vi karara homa tetantavata nararave tivara. Vi uvara okara mintima vairara ti, vitanta
homa nevara.
11 Vaiintivano kara kuvu vataqi utinantemake, tenavu naane Kotira uva ni aato
muntukaqi vataavaunara. Vaiintivano kara qantu varainantemake, tenavu kiae
niqaahai kara naainarave, vaata nonkuainarave, varaainarave?
12 Vaiinti vokiaka niqaahai vi haikara vareva ho vairera, tenavu niqaahai varaari-
rava voqavatama varianaro. Tenavu niqaahai ho vi haikara vi haikara naaruma
varaarirava vaimantavata, kia naaruma keha varaunara. Tenavu qaqirake niara
vo haikavano kuvai nimitaira ne Karaitira uva kia iriqi vivorave tivake, viraqaahai

tenavu kia niara vi haikara timiate tiraiti, tenavu tentanavuqaa raqikiqi viha maaravata varaqi viha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi variavaunara.

13 Ne kiae iriara? Ieruharemini Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amite variaka, vika vi naavuraqihai nai kara varakeha ne variara. Mini Kotira quara aantau aruke unta amite variaka vika hini quara aantau náiv*ata* ne variara. Vika vi karara hini ne variavaro Kotiva kia vika qioqamate vairave.

14 Vira voqaantema kero, Noravano nai uva tiva nimi varia vaiintikara uva vatero tiharo, vika náiv*a*no naiqaa raqikivorave. Vika vi uvara iriha quqaave ti variaka, vikama vi vaiintinavukaqaa koqemake raqikimanta variate, tura.

15 Vi uvava vaimantavata, te Karaitira uva ni tiva nimi vaiha, kia te niara monu airairave karave timiqe ho ni hampata variqi vuare tiavaunara. Te maa qarara ruva nimiteha kia te ne vi haikara timiateravauve ti vauro. Te niqihai vi haikara kia naarumake varaunarara irihama, te tenta mahuta ti vai. Niqihairo vovano vi haikara ti timirera, te tenta mahuta ti vauna uvava quminaiqama vuanaro. Mintiantorave ti, te qutu vuataarave.

16 Te vaiinti nahenti Karaitirara uva tiva nimiqi viha kia te ho tenta mahuta tirara. Noravano tiriara vi uvara tiva nimiane tirara ti, te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiariravama vairo. Te vi uvara kia tiva nimiraiti, qaqirake variarera, oho te tentaraa qoraiqamama vuro tirara.

17 Kia te tenta irike tiha, Kaiqe Karaitira uva tiva nimiqi vuare, tunaravauve. Te minti tihavauve vi uvara tiva nimi vaunarara iriha, homa koqaa varaainarave. Kotiva ti kaamatero vi uvara tiva nimiane timantara ti, te vi uvara tiva nimiqi vi vaunara.

18 Te mintiaqi viha nana koqaae virara vare vaunara? Kia te vo koqaavata vare vaunara. Ti koqaa vaireva, vo qara i koqaavama vairo. Te Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimihama kia monu airaira timiate tivaqi vi vaurava, vivama ti koqaama vairo. Te Karaitira uva ni tiva nimiha monu airaira ho varaataara vaimantavata, te kia mintiraiti, qaqirake kia koqaa vare vaurava, vivama ti koqaama vaivo.

19 Kia vo vaiintivano ti rumpa taimanta te vira kaiqa vaiintiqamavi vauraukavauve. Te qaqi vaiinti vaihavata, vaiinti nahentiqihai airitahaa Ihura vaintiqama vuate ti, te ekaa vaiinti nahenti vika kaiqa vaiintiqamavi vaunara.

20 Te Iutaa vatanaaka hampata vaiha vika Ihura vaintiqama vuate ti, Iutaa vatanaa vika Mosira uva okara iriha variqi vuantemake, tevata variqi vunara. Te kia Mosira uva vevaarainiqamake ni vaurauka vaihavata, vika Karaitira uva iriate ti, te Mosira uva okara vevaarainiqamake ni vai.

21 Vira voqaantemake, te vo vatanaaka hampata vaiha qumina vatanaaka kia Mosira uva okara iriraiti variqi vuantemake, tevata vika Ihura aaraqaa vuate ti, te vika aanantamake variqi vunara. Te mintiake variqi viha kia te Kotiva tivatai uvara qaqira karaiti, te Karaitiva tivatai uvara iriqi vi vaunara.

22 Uqerara vaiinti nahenti variamanta te vika hampata vaiha vikavata Ihura vaintiqama vuate ti, tevata uqerara vaiinti voqaara vaunara. Ekaa vo qara vo qaramake varia vaiinti nahentika Ihura vaintiqama vuate ti, te ekaa vika variantemake, tevata variqi viha vikaqi kaiqa varaqi vi vaunara.

23 Te Karaitira uva koqe uva irihara ti, mintiaqi vi vaunara. Te mintiaqi vi variariraro Kotiva tivata vokikavata koqema timitaarire ti, mintiaqi viha Karaitira uva tiva nimiqi vi vaunara.

Tenavu kempukaiqamake kantaainarara tura

24 Ne kiae iriara? Airi vaiinti kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake i variaraqihairo vohaiqavanoqai koqaa vare vairave. Nevata Ihura aaraqaa viha koqaa varareka kempukaiqamake kantamaqi vuata.

25 Nai aatarake nai aatarakemaqi viha koqaa varare iaka, vika vaatavano ho variarire ti, vika qumina quahe variara qaqirake, aiqu kauqu avaqamake vate, viraqaahai vika nai aatarake nai aatarake kantamaqi vi variara. Vika koqaa vaireva, maurakanaa qiataqaa aqu amitaivaro tamuntaa vuaina haikavaqaima vairo.

Tenavu kia vika voqaantemake qumina koqaa vararera Kotira aaraqaa viraiti, tenavu tentanavu ekaa enta qaqi variqi vuaina koqaarara irihama koqemake Kotira aaraqaa ni vaunara.

26 Virara irihama kia te Kotira aaraqaa hampiara voqaara niraiti, te avuqavuqamake aiqu ntavaqi vi vaunara. Kauquqohairo raqi vai vaiintiva nai kauqu qumina aqukaintemake, tevata mintiarora.

27 Te Karaitira uva vokiaka tiva nimiqi vuariraro vo haika kaara ti qaqini vara kaantorave ti, te tenta vaataqaa koqemake raqikiqi vuariraro tinta antuqa avataqi vuarire ti, vira ruqutuqi vi vaunara.

10

Kia una variqa nutu tuaherakaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Iutaa vata naaka kaivaqaukavara qumina vataqaa nuvaqi vi vuru qoraiqamavu uvarara ne tauru kevora. Vi entara Kotiva vika kahaqama nimitovaro tonavuvano ekaa vikaqaa maimaraara raqikiqiro viharo aara numiqe vaumanta ekaa vika nora namari ho taqa vare vura.

2 Vika ekaa tonavuqivata namariqivata Mosira avataqi vurara ti, vika ekaa vi entara Mosira namari varoka voqaara vaura.

3 Vika ekaa qumina vataini variqi viha, kia karavata namarivata vaunaini nihama Kotiva nimu karara aahuva kara namaqi vi vaura.

4 Vika ekaa Kotiva nai nimu namarira namaqi vi vaura. Vika vi vataraqaa nuvaqi viha, Kotiva nai nimu namarira oriqihai ne vauvaro Karaitiva vi namarira nimiharo nai vi orira voqaara vika hampata variqiro vura.

5 Kotiva tinavu kaivaqaukavaraqaa mintiakero koqemakero ekaa vikaqaa raqikiqiro vumanta ekaa vika vira uvaqai iriataara vaumanta vika airitahaa qaqirake vira uva raqa kovaro vira kaara Kotiva kia vika quahama nimitomanta vika qutu vuvaro vika vaatavano qumina vataini raumpirimavi vaura.

6 Haaru Iutaa vika kaivaqaukavara Kotira uva kia iriraiti variqi vurara irihama, tenavuvata mintimake variqi vuarora. Vika muntukavano qora kaiqara vauntemakero, tinavu muntukavanovata mintiantora.

7 Vika hininavu una variqa autu tuahere vauntemake, tenavuvata mintiarora. Kotira vukuqi qara ntuva tova vikara mintima tiro: *Vaiinti nahenti oquvi vaiha karavata namarivata namake, viraqaahai vika hampi ruhe tovevo iha vaurave*, tura.

(Katu Varora 32:6)

8 Vi entara vikaqihai vonavuvano hampi qaramaqi vura kaara Kotiva vika ntaihomanta vohaa enta airi vaiinti nahenti 23,000 qutu vura. Tenavuvata vika untemake iarora.

9 Vika hininavu Kotira avateha tavontemake, tenavuvata vika aanaraarora. Vikaqihai vonavuvano Kotirara viva kia tinavuqaa koqema kero raqiki vaivo tivake Kotira avateha tavarare tuvaro vira kaara Kotiva *uqahi/quaiha* vara kovaro vi vaiinti nahentika aru taiqa kora.

10 Vikaqihai vonavuvano Kotirara nuntu nauntu tivaqi vuvaro vira kaara *Vaiinti Aruke Vai Enseliva* tuviro vika ruqutu vehiqama kora. Virara irihama tenavuvata vika aanaraarora.

11 Tinavu kaivaqaukavara mintiake hampi ni vauvaro Kotiva vika ntaihamake vaura. Tenavu ekaara enta aumanto vaimanta vauraukara vi uvara iriha rauriha variate tiro, Kotira vukuqi vi uvara qara ntuva tora.

12 Vi uvara irihama taukae tiha tenavu Kotira aaraqaa kempukaiqamake ni vauro ti
variaka rauriha variata. Nevata qora kaiqa vareha hiqinti qora aaraqaa vivora.
13 Niara qora aaraqaa vuate tiro, airi haikavano ni avatareva auti vaira. Vi haikava
kia niqai avatareva autiraitiro, vi haikava ekaa vaiinti nahenti avatareva auti vaira.
Minti vaivaro Kotiva niara noraiqamakero iriqiro vi vaiva, viva hampi kaiqavano ni
aatara kaantorave tiro, ni kempukaiqama nimite vaira ne qora aaraqaahai ruqemake
koqe aaraqaa viva homa varianaro.

Una variqa autu tuaherake okarara tura

14 Ti navunaataario, vi uvara irihama una variqa autu tuaherake vai okarara
tauvaqa utu amitaate.
15 Ne koqe avu aato vataaka vaihara ti, ne nentavano ti uva rahake taveha, koqe
uvave, qora uvave, tiata.
16 Tenavu ruvaaqumavi vaiha *uaini* varake Kotirara koqema iarao tivake *kaapu*qihai
vi namarira neha Karaitiva tinavuara iriharo nai naare raurukorara irihama vi
namarira ne vaunara. Tenavu mparetivata nkuike neha Karaitiva tinavuarao tiro nai
vaata timurara iriha vi karara ne vaunara.
17 Mpareti vohaiqavanoqai vaimanta tenavu vohaa mpareti viqanaqaahai nkuike ne
vaunarara ti, tenavu airi vaiinti nahenti vaiha tenavu vairera, vohaa vaatama vauro.
18 Ne Isareri vatanaaka okarara iriata. Vika Kotira quara aantau aru amiteha, vika
vi kararavata neha vika Kotira vataake vohaa vaireka minti variara.
19 Ti uva okaravano nantimakeroe vairo? Ti uva maantima keroe vairo? Una variqa-
vano quqaa vaivaroe vaiintivano vira kara amitairaro viva vira hoe kahaqianaro?
Aqao, ti uva okaravano kia mintima vairo.
20 Kia Kotirara iri variaka, vika kia Kotira quara aantau aru amitaraiti, vika
vaananavu aru nimite variara. Ne kia Kotirara iri variaka hampata vaiha vika vaana
aru nimite karara neha, nevata vaana vataake vohaa vaivora.
21 Ne Nora Vaiinti vira *kaapu*qihai vira namari namake, viraqaahai oru vaananavu
*kaapu*qihai nevora. Ne kia ho Nora Vaiinti taintaqaahai kara namake, viraqaahai oru
vaananavu taintaqaahaivata kara nevara.
22 Nora Vaiinti vira arara itaantorave ti, tenavu kia vaananavu hampata vohaaraqi
variare. Kia tenavu tentanavu Nora Vaiinti aatara kauraukama vai. Hauri tenavu tiha,
Tentanavu Nora Vaiinti aatarake kempuka vaiintima vauro, tiarora.

Tenta koqemake variqi vuainararaqai iriarorave tura

23 Kia tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa kaiqa ho varaariravama vairo.
Mintiarirarovata, kiama ekaa kaiqavano tinavu ho koqema timitaanarove. Kia
tinavu qioqama timitaimanta tenavu ekaa haika ho varaariraukama vai. Mintiari-
rarovata kia ekaa haikavano tinavu ho kahaqianarove.
24 Vaiintivano kia nai koqema kero variqiro vuainararaqai iriqi viraitiro, viva
vokikavata koqemake variqi viraravata iriqiro vuarira.
25-26 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vatavanovata, vataihainaa karavanovata vaireva,
Noravano i haikaraqaima vairave, tura. *(Ihi 24:1)*

Ekaa karavano Kotiva i haikava vairara ti, ne homa ekaa kara nevama vairo. Virara
irihama ne homa *maaketi*qihai kara koqaama vareha nevarave. Ne vi karara koqaama
vareha, kia virara ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara varakero viri vataivo tiraiti, qaqi
vi karara hampi koqaama vareha viri naata.
27 Vovano kia Kotira uva iri vaira vaiintiva niara ti vataake ani kara naate tira ne
mini vira vataake oru kara nareka vivera, ne kia ire ire iha tiha, Taihairoe vi karara
varakero viri vataivo? tiraiti, qaqi hampi naata.

28 Ne ekaa kara nareka ivaro vovano niara tiharo, Aqao, vi karara una variqanavu
aru nimitaa karavama vaivo, tirera, kia vi karara naata. Toqaavu aruantorave
tivakeha, vi vaiintiraravata iriha, kia vi karara naata.
29 Kia te ni toqaavu aruarire tivauve turo. Te vi vaiintira toqaavu aruantorama turo.
Viva ni tiva nimiharo vi karara una variqa aru amitaa karara vaivo tiramanta ne vi
karara naivaro vi vaiintiva tiharo, Vika vi karara kia naataara vaimanta naavaro ti
toqaavu harivo, tiantora.
Te niara minti tiariraro vovano mintima tianaro,
30 Aqao, te ekaa karara Kotirara koqema iaro tivake naariraro hauri vovano tiriara
are qorahaama autuaro tivakero tiqaa uva vataantorave, tianaro.
31 Vovano tinta tiva timiharo minti tirera, te qaiqaa nai vira tiva amiha mintima
tirara: Are karave, namarive, neharama nana nana kaiqae vareharama, Kotira
autuvanoqai noraiqama vuarire tiharama variqira vuane, tirara. Ne virara irihama
ni kena vaiinti toqaavu ntaihaantorave ti, rauriha variata.
32 Iutaa vatanaakave, Giriki vatanaakave, Ihura vainti vokiakave, ne vikara irihama,
vi vatanaaka tinavu okaraqaahai hiqintivorave tiha rauriha variqi vuata.
33 Ne te iainante iata. Te vo kaiqa vo kaiqa varehama ekaa vaiinti nahenti quahama
nimitarera auti vauraukama vai. Kotiva vika ekaa ntitaarire ti, te kia tenta koqemake
variqi vuainarara iriraiti, te vika koqemake variqi virara noraiqaake iriha variqi vi
vaunara.

11

1 Te Karaitiva nuvaqiro vuntemake ni vaunarara ti, nevata te iainantemake nuvaqi
vuata.

Nahenti qiata naavuma terara tura

2 Te ni vo uva vo uva tiva nimivaunara ne kia qaqira karaiti, ne ekaa vi uvara iriqi
vi variarara ti, te niara quahema vauro.
3 Ho ne maa uvara kankomake iriate: Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki vaivama
vaivaro, vira vaativano nai naataqaa raqiki vaivama vaivaro, Kotiva Karaitiraqaa
raqiki vaivama vairo.
4 Karaitiva ekaa vaiintiqaa raqiki vairara ti, virara irihama ne ruvaaqumavi vaivaro
niqihairo vaiinti vovano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimireva iharoe,
himpirera, vi vaiintiva kiama nai qiata naavuma taarira. Viva nai qiata naavuma tero
ni nivutana himpiro vairera, vi vaiintiva Karaitira kauri haikama amianaro.
5 Te qaiqaa tirera. Vira vaativano nai naataqaa raqiki vairara ti, ne ruvaaqumavi
vaivaro niqihairo nahentivano Kotira aarareva iharoe, Kotira uva ni tiva nimireva
iharoe, himpirera, vi nahentiva nai qiata naavuma taarira. Nahentivano kia nai qiata
naavuma taraitiro, ni nivuqaa himpiro uva tirera, vi nahentiva nai vaati kaurira
haikama amianaro. Mintira nahentiva vaireva, ehaiqohairo nai qiata ekaara muqukai
nahentiva voqaarama varianaro.
6 Ike, nahentivano nai qiata kia naavuma tairera, viva nai qiata toqa kaataarave.
Nahentivano tiharo, Te tenta qiata toqakeve, muqukeve, kaurira haika varaarorave
tirera, viva nai qiata naavuma taarira.
7 Kotiva vaiinti nai voqaara autukero vatero nai autu noraiqama kaarire tiro, vira
autukora. Minturara tiro, vaiintivano ⌞Ihura vaiinti nahenti nivuqaa uva tiharo⌟
kiama nai qiata naavuma taarira. Kotiva vaiintiqaahairo nahenti autukero vatero
vaiinti autuqai noraiqama kaarire tiro, nahenti autukorara tiro, nahentivano nai qiata
naavuma taarira.
8 Kotiva vaiinti autukareva viva kia nahentiqaahairo vira autu karaitiro, viva
vaiintiqaahairo nahenti autukora.

9 Kotiva kia nahentiara iriharo vaiinti autu kairaitiro, viva vaiintiara iriharo nahenti autu amitora.
10 Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitorara tiro, nahentivano nai vaatiara viva tiqaa raqiki vaivave tivakeharo nai qiata naavuma taanaro. Viva nai qiata naavuma tairamanta *enseli* vikavata vira taveha virara tiha, Nai vaati uva iri vai nahentiravema, tivara.
11 Tenavu Nora Kotira vaiinti nahenti vaunarara tiro, nahentivano kia ho nariaraa variqiro viraro vaiintivanovata kiama ho nariaraa variqiro vuanaro.
12 Nahentivano vaireva, viva hoqarero vaiintiqaahairo qovarama vurave. Vaiintivano vaireva, nahentivano vira vatataivaro qovarama vi vairave. Ho mintiharovata, ekaa haikavano Kotiraqaahairo qovaramavi vaira.
13 Kaiqe te maa uvara tiari nentavano rairake taveha, hove kia hove tiata. Nahentivano kia nai qiata naavuma taraitiro, vaiinti nahenti nivuqaa himpiro Kotira aararirera, vira koqeve ianarove, kiae koqe ianarove?
14 Nevata vaiinti nahenti okarara iriha minti ti variarave: Vaiinti qiata kauhivano vukai vairera, viva kauruataarave, ti variara.
15 Nahenti qiata kauhi vukai vairera, vira koqema ianarove. Vira qiata kauhi vukaivano vira qiata aqu amitaarire tiro, Kotiva vira amitaira.
16 Ti uva aatara kareva auti vaina vaiintirara te virara minti tirera: Nahentivano vaiinti nahenti nivuqaa Kotira uva tiva nimireva iharo nai qiata kauhi naavuma taarire. Te vi uvaraqai tiva nimiqi vi vauramanta Ihura vainti vonaini vonaini variaka, vikavata vi uvaraqai iri variara. Kia tenavu vi uvara qaqirake vo uva iriqi viraiti, vi uvaraqai iriqi virera.

Tinavu Nora Vaiinti kara hampiqama keha ne vaurara tura

17 Te niara vi kaiqara vi kaiqara maantimake varaqi vuate tihama, te ne vo kaiqa vare variarara iriha kiama niara quaheha vai. Te iruramanta ne maara tireka ruvaaqumavi variaraqaahai koqemake variataara vaimanta kia koqemake variarave.
18 Te hoqare maa uvara naane tirera. Minti tiamanta irunara: Ne maara uva tireka ruvaaqumavi vaiha ne tiroriha rairavi variara. Niara vi uvara tiamanta te vi uvara irihama vi uvava hini uva quqaa uvama varianarove tunara.
19 Niqihai vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, tiamanta vonavuvano tiha, Tinavu uvaqaima avuqavu uva vaivo, ti variarave. Ne mintimake rairaviraqaahai ne avuqavumake Kotira uva iri varia vaiinti nahentika viraaqamake tavevara.
20 Ne ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naataara vaimanta ne hampiqama keha vira kara ne variara.
21 Ne ruvaaqumavi variaraqihai vonavu nái ia karara kia vokiaka rairake nimiraiti, vika náiqai paparuqamake ne variamanta vokiaka kia kara iaka narara variara. Vokiaka narara variamanta vokiaka airi *uaini* namakeha vueraiqaavi variara.
22 Ike, ne kia naavuqi variakave? Ne nenta naavuqi vaiha karavata namarivata nama taiqake, viraqaahai oru maara tireka ruvaaquataara vaimanta, ne kia minti variara. Ne ruvaaqumavi vaiha, ni nivutaini vehi vaiinti nahenti variaka kia kara raira nimiraiti, nentaqai ne variavaro vira kaara vika toqaavu arimanta variara. Ike, vikavata Kotira vaiinti nahenti variamanta ne vika kaurira haika nimi variarave. Te ni kaiqara irihama vira kaara nana uvae niara tirara? Te ni quahamae nimitararave? Aqao, kiama ni quahama nimitarara.

Tinavu Nora Vaiinti kara naitaramake naate tura (Matiu 26:26-29; Maaki 14:22-25; Ruki 22:14-20)

23 ⌞Kaiqe te qaiqaa Noravano tu uvara ni tiva nimiari.⌟ Tinavu Nora Vaiintivano naivano vi uvara ti tiva timumanta te vi uvara nivata tiva nimunara.

Vi uvava maantimama vairo: Iutaasiva vira qovarama kareva u entaraqaa Noravano Ihu Karaitiva nai vaintiaravata kara neharo mpareti varakero
24 Kotirara koqema iarao tivakero mpareti vira nkuikero nai vaintinavu nimiro tiharo, Maara ti vaatama vaivo. Niarao tima, te vira ni nimuro. Ne tiriara irihama vi mparetira namaqi vuate, turave.
25 Ho vohaa qaramakero, viva *uaini kaapu*vata varakero tiharo, Maa namariva ti naareve. Kotiva vaiinti nahenti hampata vohaaraqi avituma vireva, qaraaka uva tivataainara kempukaiqama vuarire tiro, ti naarevano vi uvara kempukaiqama kaanarove. Tiriara irihama ne vi namarira namaqi vuate, tura.
26 Ihuva minti turara ti, ne ruvaaqumavi vaiha vi mparetiravata, vi namariravata, namaqi viha ne Noravano tinavuara iriharo qutu vurara vaiinti nahenti tiva nimi variara. Ne mintiaqi vi vaivaro Noravano orurantero tuvuarira.

Vovano paparuqama keharo vi karara naantora

27 Vi uvava mintima vairara tiro, vovano qora kaiqa varaqiro viharo Nora Vaiinti vira mparetivata vira namarivata nairera, viva Nora Vaiinti vira vaatavata vira naarevata qoraiqama amitairaro vira kaara viraqaata uvama varianaro.
28 Mintiarorave tiro, vaiintivanoe, nahentivanoe, nai avu aatoqi qora kaiqa vare variaina okarava variantorave tivakero nai avatama kero tavero, viraqaahairo vi mparetiravata, vi namariravata, ho ne vaira.
29 Vovano paparuqama kero neharo kia Noravano tinavuara iriharo qutu vurara iriraitiro, qumina mparetivata namarivata ne vauro tirera, vira kaara vi vaiintiva uvama varaanaro.
30 Ne ruvaaqumavi vaiha hampiqama keha vi karara ne variarara ti, vira kaara ne hininavu uqerara vaiinti nahenti variamanta hininavu aihavi haikara vare variamanta hininavu qutuvi variarave.
31 Tenavu vi karara nare iha avuni tentanavu avu aatoqi qora kaiqa varaaina okarava variantorave ti, tentanavu rahake tave, viraqaahai tenavu homa vi karara vi namarira naariraro kiama tinavuqaa uvavano varianaro.
32 Tinavuara maa vataraqaa variaka hampata vaiha nora uva varevorave tiro, Noravano tinavu kaiqa avatamakero tavamaqiro viharo, tinavuara avuqavu aaraqaaqai nuate tiro, tinavu ruqutuqiro vi vaira.
33 Ti qata vakaao, vi uvara irihama ne tinavu Nora Vaiinti kara nareka iha, ne vokika veka vaimanta vikavata ani ni hampata vohaa ruvaaqumavi vaimanta vi karara naata.
34 Vovano karara antuqa arirera, viva nai naavuqi naane kara namakero viraqaahairo ruvaaqiraqi aniarira. Ne mintimakeha naitaramake ruvaaqumavi vaivaro Kotiva kiama niqaa uva vataanaro. Ho naantiara te ne inaini orure vo uvavata ni tiva nimirera.

12

Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka vaiinti nahenti nimi vairara tura

1 Ti qata vakaao, Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka ni raira nimitaaina okarara ne hampi iriqi vivora.
2 Ne nenta haaru ni vau okarara iriarave. Haaru ne kia Kotirara iru entara qora kaiqavano ni vara hampiqama komanta ne oru una variqanavu maraqura kia ho uva tu haikara quahama nimite vaura.
3 Ne vi entara kia Kotira Maraqurara iriraiti, hampi ni vaurara irihama te maa uvara ni tiva nimirera. Kotira Maraquravano vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kiama ho tiharo, Kairaro Ihuva vaaquqama vuarire, tianaro. Kotira Maraquravano kia vaiintiqaa raqiki vairera, vi vaiintiva kiama ho tiharo, Ihuva viva Noravano vaivo,

tianaro. Kotira Maraquravano viraqaa raqiki vaira vaiintiva, vivaqaima ho minti tianaro.
4 Kotira kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaate tiro, Kotira Maraqura vohaa vivaqaima vi kempukara rairakero vaiinti nahenti nimi vaira.
5 Kotira kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variavaro Nora Vaiinti vohaa vivaqaima vaiinti nahentiqaa raqiki vaira.
6 Vaiinti nahenti vo kaiqa vo kaiqa vokiaka vara nimite variavaro Kotiva vohaa vivaqaima vika avu aato koqema nimite vaimanta minti mintimake vare variara.
7 Ekaa Kotira vaiinti nahenti koqemake variqi vuate tiro, Kotira Maraquravano vo qara vo qara i kaiqara vaiinti nahenti numiqe vaira.
8 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amivaro vi vaiintiva koqe avu aato iriqiro vi vai vaiintiva vaiharo koqe uva tiva nimiqiro vi vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo vaiinti vo kempuka amivaro viva Kotira uva okara tiva nimiqiro vi vaira.
9 Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka vo vaiinti amivaro viva voqamakero Kotirara iriqiro viharo quqaama Kotiva vi kaiqara vi kaiqara ho varaanarove ti vaira. Kotira Maraqura vohaa vivaqai vo kempuka amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aihavua vaiinti nahentika koqema nimite vaira.
10 Kotira Maraquravano vo kempuka amivaro vovano nora kaiqa aahuva kaiqa vare vaira. Viva vo kempuka vora amivaro viva Kotira uva qovarama keharo vutukero tiva nimi vaira. Vora vo kempuka amivaro vi vaiintiva vaiharo vovano tivatai uvara iriqiro viharo avatamakero tavero tiharo, Maa uvara Kotiva tivatai uvarave, vi uvara vaanavano tivatai uvarave, ti vaira. Vohaa viva vo kempuka vora amivaro vi vaiintivae, vi nahentivae, aahuva uva vo uvaqihairo ti vaira. Vohaa vivaqai vo kempuka vora amivaro viva aahuva uva ti vai vaiintira uva ho tuqantaakero iriro, viraqaahairo vaiinti nahenti vutukero vi uvara tiva nimi vaira.
11 Kotira Maraqura vohaa vivaqai mintiaqiro viharo vo kempuka vo kempuka rairakero nimi vaira. Viva nai antuqaqaa rairakero nimiqiro vi vaira.

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaatama vauro tura

12 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vataqaahainaa haikavano viraqaa vaira. Mintima kero airi vataqaahainaa haikavano vaivarovata, vohaa vaatavanoqaima vaira. Vira voqaantema kero, Karaitira vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaimanta tenavu vira vaataqaahainauka airitahaama vaunara.
13 Tenavu Iutaa vatanaakave, vo vatanaakave, rumpataa vaiinti nahentikave, qaqi vaiinti nahentive, vaihavata, tenavu vohaa Maraquraqai varaunara. Ho tenavu vohaa Maraqura vare, viraqaahai Karaitira vaata, vohaa vaataqai vaunara. Vohaa Maraquravanoqai tinavu ekaa kempukaiqamake vaimanta vaunara.
14 Vaiinti vaatavano vohaiqa vaivarovata, airi vaataqaahainaa haikavano viraqaa vaira.
15 Vaiinti aiquvano tiharo, Te kia kauquvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavano qumina uvama varianaro. Aiqu vivavata vaataqaahainaa haikavano vaira.
16 Vaiinti aatovano tiharo, Te kia avuvano vaunarara ti, te kia vaataqaahainaukave tirera, vira uvavanovata qumina uvama varianaro. Aato vivavata vaataqaahainaavama vairo.
17 Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano avuqai vairera, nantiakeroe vaiintivano uva ho irianarove? Vaiinti vaata vaireva, vira vaatavano aatoqai vairera, nantiakeroe ho uhiraanarove?
18 Tinavu vaatavano kia mintiakeharo vaimanta vaunara. Kotiva tinavu vaiinti vaata autiharo vi haikava kauquma varianarove, vi haikava aiquma varianarove, tivaqiro viharo vaiinti vaata autukora.

19 Vaiintivano vaireva, kauquvanoqai vairera, aiquvanoqai vairera, nantiakeroe ekaa vaatavano ho varianaro?
20 Ho vaiinti vaatavano vaireva, vohaa vaatavano vaivaro airi vaataqaahainaa haikavano viraqaata vaira.
21 Vaiinti vaatavano mintimakero vaivarora tiro, avuvano kia ho kauquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro. Qiatavanovata kia ho aiquara tiharo, Te tentaraa ho vairerave. Kiama ai kaiqa vaivo, tianaro.
22 Tinavu vaiinti vaatavano kia mintimakero vaimanta vaunara. Tenavu vo vaataqaahainaa haikara uqerai haikarave ti vaurava, vi haikava kia vairera, tenavu kiama ho koqemake vairara.
23 Hini vaatara kia koqe irave ti vaunara, viraqaa tenavu koqemake raqiki vaunara. Hini vaatavano qoqaa variantorave ti vaunara, viraqaa koqemake tenavu utavaaqaqo-hai naavuma amite vaunara.
24 Hini vaatara tenavu koqerave tivakeha kia naavuma taraiti, qaqi ke vaunara. Kotiva vaiinti vaata koqema kero tampama tairara tiro, vaiintivano nai vaataqaa raqikiharo hini vaatara kia koqe irave ti vaira, viraqaa koqema kero raqikiqiro vi vaira.
25 Vaiinti vaatavano mintima vairara tiro, ekaa vaataqaahainaa haikavano kia rairaviro nai kaiqaqai vararaitiro, ekaa vi haikava vohaaraqi vaiharo nai kahaqi nai kahaqi vaira.
26 Vaatavano hini mantaraini aiha virera, ekaa vaatavanoma virara ike mpo tivara. Vaatavano hini mantaraini koqema vairera, ekaa vaatavanovata quaheharo varianaro.
27 Vaiinti vaataqaara tuqantaake tuna uva okarava maantimama vairo: Ne Karaitira vohaa vaatama variavo. Ne vaireka, vira vaataqaahainaa haika vohaiqa vohaiqavano variara.
28 Kotiva nai vaiinti nahenti naarama kero vo kaiqa vo kaiqa nimiharo vo kempuka vo kempukavata nimura.

Avuni viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Nenavu avuni vaiha Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero tiharo, Ne avuni varia vaiintinavuka vika naantiaraini vaiha te qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuate tivakero, viva vo vaiintinavu noraiqama kero tiharo, Ne vika naantiara vaiha ti vaiinti nahenti ti kaiqa numiqaimanta vika koqemake ti aaraqaa vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara tiharo, Ne nora kaiqa kia vaiinti nahenti tave kaiqara varaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne aihavi vaiinti nahentika koqema kaate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vuate tivakero, viva vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo kaiqa vo kaiqaqaa raqikiqi vuate tivakero, vonavu noraiqama kero vikara, Ne vo uva aahuva uvaqihai tivaqi vuate, turave.

29 Kotiva kia nai vaiinti nahenti ekaa vika vohaa qarama kero vohaa kaiqa nimirave. Ne kia ekaa ho avuni vaiha vaiinti nahentiqaa raqikiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi viraiti, ne kia ekaa ho Kotira kaiqa vaiinti nahenti numiqaraiti, ne kia ekaa ho nora kaiqa vare vairaiti,
30 ne kia ekaa ho aihavi vaiinti nahentika koqema karaiti, ne kia ekaa ho aahuva uvaqihai tivaqi viraiti, ne kia ekaa ho aahuva uva ti uvara tuqantaake vi uvara okara vaiinti nahenti tiva nimiraiti variara. Aqao, Kotiva rairakero vo qara vo qara i kaiqara ni vohaiqa vohaiqa nimirave.
31 Ne Kotira kaiqa varareka iha, ne avuni noraiqama kero variaina kempukara virara naane ni muntukavano variarira.

Ho kaiqe te voqamake koqe aaraqaa vi okarara ni tiva nimiari.

13

Vokikara muntuka variainarara tura

1 Vokikara muntuka vate okarara te virara ni tiva nimirera. Vi okarava vaireva, avuni vai okaravama vairo. Te vataihainaa uva vo uva vo uva ho tiha, *enseli* vika uvavata ho ti variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te vo uva vo uva tiarirava qumina uvaqaima varianaro. Ti uvavano qumina *vero* auva ntairave, *taaqa/quvaara* auva ntairave, vira voqaarama varianaro.

2 Te Kotiva qoqaiqama kaaina uvara vo uva vo uva ho vaiinti nahenti tiva nimihave, te ekaa uvave, ekaa kukeqa taina uvarave, vi uvara vi uvara iri variarirarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.

Te Kotirara kempukaiqamake iriha aiqina vo vara venta vuru vutunto kaarirava ho vairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, te qumina vaiintiqaima vairara.

3 Te Kotirara iriha ekaa tenta airaira vehi vaiinti nahenti nimi, tenta qaqi kaariraro ihavano ti vaata ita kairarovata, ti muntukavano kia voka vokara vairera, vi haikava kiama ti kahaqiraqe te quminama mintiainara.

4 Nariara nariara muntuka vate okarava maantimama vairo: Vira muntukavano voka vokara vaira vaiintiva vaireva, viva kia vaaka arara itaraitiro, koqemakero qihaaqamakero vaiinti nahenti kahaqianaro. Vi vaiintiva kiama vo vaiintivano airi airaira vatainarara toma amitaanaro. Vi vaiintiva kiama nai mahuta tiraitiro, viva kiama nai autuvata tuahera kaanaro.

5 Voka vokara muntuka vairava kiama kaurira haika vora vara amitaanaro. Viva kiama nariaraqai iriqiro vuanaro. Viva kiama qumina haika kaara arara itairaro varianaro. Viva kiama vovano vira qoraiqama amitai uvarara iriqiro viraitiro, viva vi uvara tauruma amitaanaro.

6 Voka vokara muntuka vairava kiama vokika qora kaiqa vare vairara quahama nimitaraitiro, viva quqaa okararaqaima quaheharo varianaro.

7 Voka vokara muntuka vairava kiama popohanaara iraitiro, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, viva Kotira veka vaiharo Kotira aaraqaa kempukaiqama kero variqiro viharo maaravano qovaraiqina entara Kotira kiama qaqira kaanaro.

8 Voka vokara muntuka vate okarava kiama taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro. Kotira uva tiva nimi vai okarava vahuqaqaima varianaro. Aahuva uva ti vai okarava taiqama vuanaro. Ekaa haikara iri tave vai okaravavata kiama qaqi variqiro vuanaro.

9 Tenavu maa entara Kotira okarara kia ekaa kankomake iriraiti, tenavu hiniqai iri tavaunarara ti, tenavu vi uvara hiniqai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

10 Naantiara tenavu mpeqaiqama vuaina entava qovarama viraqe vi entaraqaa tenavu kia hini iri tavaraiti, tenavu mpeqaiqamavi vaiha vi haikara vi haikara okara kankomake iri tavaainara.

11 Haaru te naatirukaa vaiha te taaqa vainti uvaqai tivaqi vi variavauraro ti avu aatovano taaqa vainti avu aatoqai vaura. Vate te vaiintiqamavi vaiha taaqa vainti okara vira qaqirakema vai.

12 Vira voqaantemake vate tenavu Kotira vaiinti nahenti taaqa vainti voqaara vaiha Kotira okarara kia anomake iri tave vaunara. Vaiintivano *memontaaraqihairo/inupiqihairo* kia koqema kero vo haika vo haika tavaintemake, tenavuvata Kotira okara tave vaiha kia kankomake ekaa tave vaunara.

Naantiara tenavu kia *memontaaraqihai/inupiqihai* taventemake tavaraiti, qaqi qoqaama tavarara. Te maa entara hini uvaqai iri tave vaurauka vaiha naantiara ekaa uva kankomake iri tavarara. Kotiva ti okara kankomake tavainantemake, naantiara te tenta okaravata kankomake tavarara.

13 Taaramo okaranavuma qaqi variqiro vuanaro. Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarava vaivaro, Kotira veka vaiha quaheha variqi vi vai okarava vaivaro, voka

vokara muntuka vate vai okaravavata vairo. Vinavukaqihairo voka vokara muntuka vate vai okarava, vivama avuniqamakero vairo.

14

Kotira Maraquravano kempuka nimiainarara tura

1 Virara irihama ne voka vokara muntuka vate okarara vira naane avuniqamake vataata. Ho Kotira Maraquravano vo kempuka vo kempuka nimiainarara iriha, vira varaataa ira varaqi vuata. Vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi vai kempukara, vi kempukarara avuniqamake iriqi viha, vi kempukara timiane tiata. ⌞Kia aahuva vo uvaqihai ti vai kempukarara avuniqamakeha iriqi viha vira timiane tiata.⌟

2 Kotira Maraquravano vo kempuka vo vaiinti amiraro viva viraqohairo aahuva vo uva tivaqiro virera, vaiinti nahentivano kia vira uva ho iriraiti vaivaro, Kotivaqaima vira uva ho irianaro. Kotira Maraquravano vi vaiintira kahaqi vairaro viva kukeqa taina uvaraqai tivaqiro vuanaro.

3 Vo vaiintivano kia aahuva vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairera, vaiinti nahentivano vira uva koqemake iri vaivarora tiro, vi vaiintiva homa vika kahaqama nimitero, vika kempukaiqama nimitero, vika muntuka kuquqama nimitaanaro.

4 Ne ruvaaqumavi vaivaro vo vaiintivano Kotira uva aahuva vo uva ti vairava uva tirera, vi uvava nai viraqaima kahaqama amitaanaro. Kia vo uvaqihairo tiraitiro, vutukero Kotira vakaaka tiva nimi vairaro vi vaiintira uvavano ekaa Kotira vaiinti nahentima kahaqama nimitaanaro.

5 Kotira Maraquravano vo kempuka ni nimira ne aahuva vo uva vo uvaqihai ti vaiva ho vairera, te virara iriha ni quahama nimitehavata, Kotira Maraquravano vo kempuka ni nimira ne Kotira vakaaka vutuke tiva nimi vaiva ho vairera, te virara voqamake ni quahama nimitarara.

Kotira vakaaka vutukero tiva nimi vaina vaiintira uvavano ni ekaa homa kahaqianaro. Vo vaiintivano aahuva uva vo uvaqihairo tivaqiro viraro kia vovano vira uva ho tuqantaakero ni tiva nimirera, vira uvavano kiama ni kahaqianaro.

6 Ti qata vakaao, te orure ni aahuva vo uvaqihai tiva nimi variarera, vi uvava kiama ni ho kahaqianaro. Te orure Kotira uvave, Kotira okara kukeqa taina uvarave, ne Kotira aaraqaa nuvaqi vi vai uvarave, vutukeha ni tiva nimiarera, vi uvava homa ni kahaqianaro.

7 Te tiremake manamana vai haikara aanumaarave, *kitaa*ve, vi haikarara tuqantaake tirera. Aanumaara hampiqama kero vuaqairaro viva kiama koqema kero uva tianaro. *Kitaa*vata hampiqamake ruqutiraro kiama koqema kero uva tianaro.

8 Iqoka vaiintivano hampiqama kero *aanumaara/noma* vuaqairera, iqoka raqi vai vaiintika kiama ho qeramate vaivara.

9 Vira voqaantemake, ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha kia vutuke tivera, tavave ni uva ho irianaro? Ne kia vutuke tivera, ni uvavano qumina uvaqaima varianaro.

10 Maa vataraqaa vo vatanaa vo vatanaaka uvavano airi vaivaro kia vo uvavano qumina uva vaivaro ekaa vi uvava vaireva, okara vai uvavaqaima vaira.

11 Vaiintivano tiriara vo uvaqihairo tiraqe te kia iriarera, te vi vaiintirara vo vatanaa vaiintivema tiariraro vivavata tiriara vo vatanaa vaiintivema tianaro.

12 Nevata ruvaaqumavi vaiha aahuva vo uvaqihai tivaqi vivera, ni uvavano vo vatanaaka uva voqaaraqaima varianaro. Ho Kotira Maraquravano nimiaina kempukara ne vaante vaantemake varareka auti vaihara ti, ne Kotira ireha tiha, Kempuka vo timiraqe tenavu nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuare, tiata. Vi kempukara varerara muntuka vateha variata.

13 Kotira Maraquravano vaiinti vo kempuka amiraro viva aahuva vo uvaqihairo
tivaqiro viharo vi uvara okara kia iriraitiro, hauri viva ne ruvaaqumavi vairaqi vi
uvara tiantora. Vi vaiintiva Kotira irairaro vira kahaqiraro vi uvara okara vutukero
vaiinti nahenti tiva nimiarira.
14 Te aahuva vo uvaqihai Kotira aare variariraro ti muntukavanovata Kotira aare
vairaro, ti avu aatovano kia ho vi uvara irianaro.
15 Minti vairaqe te nantie irara? Te tenta muntukaqihai aahuva uva tivaqi viha
Kotira aare vaiha, te tenta avu aatoqohaivata vutuke tivaqi viha Kotira aararera. Te
tenta muntukaqihai ihi tivaqi viha, tenta avu aatoqihaivata irikeha vutuke ihi tivaqi
virera.
16 Ne aahuva vo uvaqihai Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ni muntukavanoqai vi
uvara ho iri vairarovata, ni avu aatovano kia ho irianaro. Ne minti tivaqi vi vaivaro
vonaihainaa vaiintivano ni nivutana uru vaiharo ni uva kia iriraitiro, viva nantiakeroe
ni uvara quqaave tianaro?
17 Ne aahuva vo uvaqihai tivaqi viha Kotirara koqeve tivaqi vi vaivaro ne koqe uva
ti vaiva nintaqaima kahaqiharo kiama ni kana vaiinti ho kahaqianaro.
18 Te nivata naatara keha aahuva vo uvaqihai airi tataa Kotira aaramaqi vi
vaunarara irihama, te Kotirara koqeve ti vaunara.
19 Kotira vaiinti nahenti ruvaaqumavi vairaqi, hauri te airi uva aahuva vo uvaqihai
ti variari vika kia irivorave ti, te vika ho iri uvara inaaraiqatantaqai vutuke tiva
nimiariraro vi uvava vika homa kahaqianaro.
20 Ti qata vakaao, naati vaintivano kia vaaqu kaiqa vararaitiro koqema kero
vaintemake, nevata kia vaaqu kaiqa vararaiti koqemake variata. Mintimake vaiha,
kia naati vaintivano avu aatoqi uva iriqiro vinantemake iriqi viraiti, ne noruqama
vuaka avu aato irintemake iriha variata.
21 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:

Vo uva ti vai vaiintika noqihai te maa vatanaaka tenta uva tiva nimirerave. Te vo
vatanaaka noqihai uva tiari maa vatanaaka kia ti uva ho irivarave, tura. *(Aisaiaa
28:11, 12)*

22 Kia qaqi qumina vaiinti nahentiara iriraitiro, Kotira vaiinti nahenti vika vira
kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano vokiaka vo kempuka nimimanta vika
aahuva vo uvaqihai ti variara.
⌞Vi uvava vaivaro vo uvavata maantimama vairo:⌟ Qaqi qumina vaiinti nahentiara
vika Kotira kempuka tavaate tiro, Kotira Maraquravano vaiinti vonavu vo kempuka
nimimanta vika qaqi vaiinti nahenti Kotira vakaaka tiva nimi variara.
23 Ne ruvaaqumavi vaiha aahuva uva vo uva vo uvaqihai tivaqi vi vaimanta kia
Kotira uva iri varia vaiinti nahentika vikavata uru ni hampata vaivera, vika ne uva ti
vaira irihama niara vueraiqama vuavo tivara.
24 Ne ruvaaqumavi vairaqi Kotira uva vutuke tiva nimiqi vi vaivaro vovano qaqi
qumina vaiintivanoe, kia Kotira uva anomakero iri vaina vaiintivae, vivavata ni
hampata vairera, ne ti vai uvava vira kahaqiraro viva tiharo, Ike, te vaaqu aaraqaa
ni vauraukama vauro, tianaro.
25 Minti tivakero viva nai kukeqa taina uvaravata tiva qovarama kero viva hiqiriviro
Kotira autu tuahereharo tiharo, Quqaama Kotiva ni nivutana vaivo, tianaro.

Maantimake Kotira uva maara tivaqi vuate tura

26 Ti qata vakaao, ti uva okara maantimama vairo: Ne ruvaaqumavi vaivaro
niqihairo vovano ihi vo tirerave tiraro, vovano Kotira uva maara tiva nimirerave
tiraro, vovano Kotiva qoqaiqama kaaina uvara tiva nimirerave tiraro, vovano aahuva
vo uvaqihairo ni tiva nimi vairaro vovano vi uvara okara ni tiva nimianaro. Ne
mintiaqi viha nai kahaqi nai kahaqiha variata.

27 Niqihai airi vaiinti nahenti aahuva vo uva tivaqi vivora. Taaraqantae, taaramon-
avue, homa aahuva vo uvaqihai tivaqi vivara. Vinavuka aahuva vo uvaqihai tireka
iha, vohaiqa vohaiqavano tivaqi vi vaivaro vovano vinavuka uva tuqantaakero vira
okara ni tiva nimi vaira ne ho iriata.
28 Vinavuka uva tuqantaakero ni tiva nimiarirava kia vairera, vinavuka evaara
variata. Vinavuka nariaraiqamake vaiha Kotira hampata aahuva vo uvaqihai tivaqi
vuata.
29 Taara vaiintie, taaramo vaiintie, Kotira vakaaka ni tiva nimireka auti vaivera, ne
vinavuka qaqi kaimanta tiata. Vinavuka vakaaka ni tiva nimi vaimanta ne vinavuka
uva okara rairake iriqi viha variata.
30 Vovano himpiro Kotira uva tiva nimi vairaro vovano oquviro vairava tiharo, Kaiqe
tevata Kotiva ti tiva timi uvara ni tiva nimiare tirera, avuni tiva nimi vairava nai uva
vaaka taiqa kairaro viraqaahairo vovano ni tiva nimiarira.
31 Ne mintiakeha vohaiqa vohaiqavano Kotira uva tivaqi viha ne ekaa nai kahaqi nai
kahaqamaqi viha, nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.
32 Kotira kempuka varaira vaiintiva viva nai noqaa koqemakero raqikiqiro viharo
Kotira uva tiva nimiqiro vuanaro.
33 Kotiva kia hampiara voqaara kaiqa vararaitiro, viva avuqavu naitarama keroqai
kaiqa vare vairara ti, nevata kia hampiara voqaara maara uva tiraiti, avuqavuqama
keha tiata.
Kotira vaiinti nahenti vo vatuka vo vatuka ruvaaquma vi variantemake,
34 nevata maara tireka ruvaaqumavi vaiha kiama nahenti vika qaqi kaimanta uva
tiata. Mosiva tivato uvava tiharo, Nahentivano kiama avuniqamakero varianarove,
tura.
35 Nahenti vika uva okara kankomake irireka iha, maaqaini vaiha nái vaativara vi
uvara okara iraata. Ne ruvaaqumavi vairaqi nahenti vovano himpiro uva tirera, vi
okarava kiama koqe qianaro.
36 Ike, Kotira uvavano ni Korinti vatanaakaqaahairoe avuni qovarama vurave? Vi
uvava niqaie kahaqireva qovarama vurave? Kiave.
37 Vovano nariara tiharo, Te Kotira uva ti vauraukave. Kotira Maraquravano vo
kempuka timimanta te vauraukave tirera, vi vaiintiva ti uvarara quqaavema tiarira.
Viva te ti vauna uvarara, Noravano tivatai uvaravema tiarira.
38 Vi vaiintiva ti uvara kia noraiqaakero irirera, ne vi vaiintira uva kia iriata.
39 Ho ti qata vakaao, Kotira uva vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi kempukara, vi
kempukara ni varaataa iramanta variata. Niqihairo vovano aahuva vo uvaqihairo ni
tiva nimireva auti vairera, kia vira qioqama amitaraiti, virara homa tinarave tiata.
40 Ne ruvaaqumavi vaiha kia hampiara voqaara Kotira uva maara tiraiti, koqemake
naitaramake tivaqi viha variata.

15

Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpurara tura

1 Ti qata vakaao, te Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunaraqaiqaa ni tiva nimiari
ne vi uvara irihama variata. Te tota vi uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara
quqaa uvave tivake, vi entaraqaahai ne vi uvarara kempukaiqamake iriqi vi variara.
2 Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara ne vi uvara kia tuta karaiti, koqemake
tuataqi viha variqi vivera, vi uvava ni kahaqiraro Kotiva kia ni qaqira karaitiro ni
ntitaanaro. Ne vi uvara kia koqemake tuataqi vivera, ne haaru quqaave tu uvava kia
ni ho kahaqianaro.
3 Vi uvara ti tiva timumanta te vi uvarara avuhainaa uvavano vaivo tivake vi uvara ni
tiva nimiavaunara. Te niara mintima ti: Tenavu qora kaiqa vare vauna uvava nunka

taiqa vuarire tiro, Karaitiva tinavuara iriharo qutu vura. Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava tuntemakero, viva qutu vura. *(Aisaiaa 53:5-12)*

4 Karaitiva qutu vumanta vataqi quntama tovaro taaramo enta varakero, viraqaahairo qaiqaa qaqi himpura. Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvava tuntemakero, viva qaiqaa qaqi himpura.

5 Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro oru Pitaara avuqaa qovarama viro, viraqaahairo viva nai vainti 12navu nivuqaavata qovarama viro,

6 viraqaahairo nai vainti airitahaa 500navu nivuqaavata qovarama vumanta vika vira tavora. Vate maa entara vi vaiinti nahentika hininavu qutu vuamanta hini airinavuma qaqi vai.

7 Ihuva nai vainti vika nivuqaa qovarama viro, viraqaahairo Ihuva Iemira avuqaavata qovarama viro, viraqaahairo ekaa nai noraiqamako vaiintinavuka nivuqaavata qovarama vumanta vika vira ekaa tavora.

8 Karaitiva mintiaqiro viro, ekaanaini ti tivuqaavata qovarama vumanta tavaavaunara. Vainti vo vatatai entava aitaraivaro vira naantiara vatataintemake, te naantiaraini Karaitira vaintiqama vunara.

9 Ihuva noraiqama kai vaiintikaqihai te vairera, uapaa vaiintivanoqai vaunara. Tota te Karaitira avataqi ni vau vaiinti nahentika anomake qoraiqama nimitaqi vi variavaunarara ti, kia tiriara Karaitiva vira noraiqama kai vaiintirave tiataara.

10 Ho Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema timitaimantara ti, te mintimake nora vaiinti vaunara. Kotiva ti koqema timitaimanta kia te qaqi qumina vairaiti, Karaitiva noraiqama kai vaiintinavukaqihai te voqavata kempukaiqamake kaiqa vare vaunara. Ho kia te tenta kempukaqaahai vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva ti koqema timiteharo nai kempuka timimantara ti, te vira kaiqa varaqi vi vaunara.

11 Teve, vinavukave, Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara, kia te virara noraiqaake ririara. Tenavu miqo maaqo vohaa uvaqai ni tiva nimi variavauramanta ne vi uvarara quqaave turara ti, te virarama noraiqaake iri vai.

Tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpuainarara tura

12 Tenavu vakaaka ni tiva nimiha Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpivo tiavaunara. Ho ne hininavu nantihae tiha, Qutuvi vaiinti nahentika kia ho qaiqaa qaqi himpivarave, ti variavo?

13 Quqaa qutu vuaka kia himpuare tiatirio, kiama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio.

14 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, tenavu quminama uva ni tiva nimi vauramanta ne quminama Karaitirara quqaa vivave tiatirio.

15 Ike, tenavu ni tiva nimihama quqaama Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaivo tuna uvava, vi uvava kia quqaa uva vairarovauve, vovano tinavuara tiharo, Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kairave. Ne Kotirara una uvaqaima ti variavo, tianaro.

16 Kotiva kia ho qutu vuaka qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva variare titirio, viva kiama ho Karaitiravata qaiqaa qaqi vara himpima kaitirio.

17 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, ne Karaitirara quminama quqaave tiavaro niqaa uva vaiva kia taiqa viraitiro, qaqima vaitirio.

18 Kotiva kia Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kaare titirio, vaiinti nahenti Karaitirara quqaave tivake vuru qutu vuaka, vikavata kia qaiqaa qaqi himpiraiti, ekaarama taiqa vuatirio.

19 Tenavu Karaitira veka variqi vi vuru qumina qutuvi kia qaiqaa qaqi himpuarirauka variarera, vira kaara homa maa vataraqaa variaka tinavu naaraihama timiteha ike mpo tiva timitevara.

20 Vika kiama ho vira kaara tinavu naaraihama timitevara. Karaitiva qutu vuvaro
Kotiva vira quqaama qaiqaa qaqi vara himpima kora. Kara ututaivaro hoqare irataiva
naane mpeqaiqama vintema kero, Karaitiva naane qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi
himpurara ti, Karaitirara quqaave tivake qutuvika, vikavata naantiara qaiqaa qaqima
himpivara.
21 Tota vaiinti vohaiqaqaahairo qutuvi okarava qovarama vurama. Qaiqaa vohaa
qarama kero, vaiinti vohaiqaqaahairo qaqi himpi variqi vi okarava qovarama viro.
22 Tenavu ekaa Adaamura vaintivara vaihara ti, tenavu ekaa qutu vuariraukama
vaunara. Vohaa qaramake, tenavu Karaitira vaintiqamavi vaihara ti, naantiara tenavu
ekaa qaiqaa qaqi himpi variqi virara.
23 Naantiara kia tenavu hampiara voqaara qaiqaa qaqi himpiraiti, tenavu naitara-
make vohaiqa vohaiqavano qaiqaa qaqi himpirara. Karaitiva naane qutu vuraqihairo
qaiqaa qaqi himpurara ti, Karaitiva qaiqaa vataini orurante tuvuaina entaraqaa vira
vaiinti nahenti vika qaiqaa qaqima himpi vaivara.
24 Vika qaiqaa qaqi himpi vaivaro, viraqaahairoma taiqaaina entava aniraanaro. Vi
entaraqaa Karaitiva mpeqaiqama keharo vo vatanaa vo vatanaaka *kamaanira* taiqa
kero, ekaa vo haika vo haikavano vira navutaiqi vai haikara naatara kero, ekaa
kempuka vatekavata naatara kero vuru nai Qora Kotira kauquqi kero tiharo, Te ekaa vi
haikara naatarama kauro. Are ekaa vi haikaraqaa homa raqikiqira vinarave, tianaro.
25-26 Karaitiva mpeqavano vaiharo nai navutaaka aatara aataramaqi viviro, vuru
ekaanaini Karaitiva qutuvi vai okararavata aatara kairaro vi okarava kiama qaiqaa-
vata varianaro.
27 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kairaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa
raqikiqiro vuanarove, tura. *(Ihi 8:6)*

[Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqi viharoma viva kiama Kotiva nai vira noraiqama
kainaraqaa raqikianaro.]
28 Naantiara Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqikiqiro viharo viva nai vira
Maaquvano vaiharo Kotira vevaarainiqama viro vairaro Kotiva Karaitiraqaavata ekaa
haikaqaavata raqikiqiro vuanaro.
29 Karaitiva qaiqaa qaqi himpu uvava kia quqaa uva vairavauve, vokiaka qutu
vuakara iriha quminama namari vare variara. Qutu vuaka kia qaiqaa qaqi himpi-
varave tia uvava quqaa uva vairavauve, vokiaka quminama vika kahaqireka namari
vare variara.
30 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi vaireravauve, tenavu ekaa enta
quminama tinavu qoraiqama timite variaka varianaini vi ani vaunara.
31 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva niqaavata tiqaavata raqiki vaimanta te niara
quahe vaunarara ti, te vutuke ni tiva nimirera: Vo enta vo enta ti haruke ruhiqauri
variamanta vauro.
32 Kia tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa qaqi himpi variainaravauve, quminama te
Epasaasini vaiinti vonavu hampata qaakau aantau vahi voqaara raquqi vi variavau-
nara. Kotiva qutu vika kia qaiqaa qaqi vara himpimake vaiva vairavauve, kaiqenavu
hurae morae qutuainarara kia noraiqaake iriraiti, karavata iha namarivata namaqi
virara.
33 Hauri vokika niara una uva timanta ne vika uva avataqi vivora. Uvavano mintima
tiro:

Vaiintivano vaaqu vaiintinavu hampata variqiro viharo vivavata vaaqu vaiin-
tiqama vuanarove, tura. *(Aisaiaa 22:13)*

34 Virara irihama ni avu aatovano kenko tira vaaqu kaiqa varera qaqira kaata.
Niqihai vaiinti vonavu kia Kotira okarara iriraiti, hampi uva ti variara kaara vikavata
nevata kauruataarave.

Qaiqaa qaqi himpuaina okarara tura

35 Vovano maantima kero ti iraanaro: Nantiakeroe Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi
vara himpima kaanarove? Nana vaata vataukae qutu vika qaiqaa qaqi himpivarave?
tianaro. Vovano minti tirera, te nai vira maantimake tiva amirera:
36 Ai avu aato qumimaqamae vivo? Are kiae iriarao? Are auru vataqi ututairaro
auruvano kia takuma viro nuhiqama virera, karavano kia ho qampiqaanarove.
37 Are *uiti* aurue vo aurue utihara, are kiama nora vira airantera ntavakera utiraitira,
auruqaima utinara.
38 Kotiva tivaro vo auruqihairo nai vi karava qampiqa vivaro, vo auruqihairo nai vo
karavano qampiqa vi vaira. ⌞Vira voqaantemake, tenavu qutu vuainaraqihai qaiqaa
qaqi himpi variariraro tinavu vaatavano voqarama keroma varianaro.⌟
39 Vaiinti vaatavanovata, aantau vahi vaatavanovata, kia vohaa qaramakero vaira.
Vaiinti vaatavanove, aantau vahi vaatavanove, uviri vaatavanove, havuka vaanti
vaatavanove, nai vo vaata vo vaatama vaira.
40 Naaruvaini vai haikava vo vaata vo vaata vaivaro vataini vai haikava vo vaata vo
vaatama vaira. Naaruvaini itai haikava voqarama kero ataa iharo vaivaro, vataini vai
haikava voqarama kero ataa iharo vaira.
41 Kuarivano iteharo voqarama kero ite vaivaro, toravano voqarama kero ite
vaivaro, opu makauvano vo qara vo qarama kero ite vaira.
42 Vi haikava vi haikava vo qara vo qarama kero vairaro vira voqaantema kero,
naantiara tinavu vaatavanovata qutu vuainaraqihairo qaiqaa qaqi himpiro aahuva
vo qarama keroma varianaro. Tinavu vaata vataqi quntama taavaro nteraaina
vaatavama vairo. Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava qaraaka
vaatavano kia nteraaina vaatavama varianaro.
43 Tinavu vaata vataqi quntama taavaro uqerara vaata kia koqe vaatama vairo.
Naantiara tinavu qaiqaa qaqi himpima kaaina vaatava kempuka vaatavano koqe
vaatama varianaro.
44 Tinavu vaatavano maa vataraqaa variarire tiro autukairara ti, vi vaatara vata
maini quntama te variara. Naantiara tinavuara naaruvaini variate tiro, naaruvaini
variaina vaatara qaqi vara himpima kaanaro. Maa vataraqaa variaina vaatava
vaivaro naaruvaini variaina vaatavavata vaira.
45 Vi uvarara Kotira vukuqi mintima tiro:

> Kotiva hoqarenaa vaiinti Adaamura autu kovaro viva himpiro qaqi variqiro vi
> vaurave, tura. *(Okara 2:7)*

Vi vaiintiva mintima vauvaro vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva ekaa vaiinti
nahentiara qaqi variqi vuate tiro, qovarama viro vaura.
46 Kia vaiinti nahentivano naaruvaini variqi vi okarara naane qovarama karaitiro,
vika vataini variqi vira naane qovarama kero, viraqaahairo naantiarama naaruvaini
variqi vi okarara qovarama kaanaro.
47 Hoqarenaa vaiinti Adaamuva vaireva, vira vataqohairo autu kovaro maa
vataraqaa vaura. Vira naantiara vaiinti vovano Karaitiva naaruvaihairo vataini
tuvurero vaura.
48 Maa vataraqaa variaka vaireka, vika vataqohairo aututo vaiintira voqaarama
variara. Naaruvaini vaika vaireka, vika naaruvaihairo tuvi vaiintira voqaarama
vaivara.
49 Maa entara tenavu vataqohairo aututai vaiintira Adaamura voqaara vaunara.
Naantiara tenavu naaruvaihainaa vaiinti Karaitira voqaarama vairara.

50 Ti qata vakaao, te ni tiva nimirera. Vaiinti nahenti maa vaatara vataake vaika, vika
kiama Kotiva raqiki vaina vatukaraqi ho vivara. Kia ntere vaina vatukaraqi nteraaina
vaiintiva kiama ho vuanaro.
51 Kaiqe te Kotiva kukeqa taaina uvara vo ni tiva nimiari. Kiama tenavu ekaa
qutu viraiti, tenavu hininavu qaqi variqi viha, viraqaahai vaakama tenavu ekaa
voqaramake qovaramavi vairarave.
52 Tenavu hininavu variariraro naantiara ekaara entaqaa *aanumaara/ noma*
vuaqairaro Kotiva qutu vika qaiqaa qaqi vara himpima kaira vika viraqaahai kia
qaiqaavata qutuvi ntera viraiti, qaqi variqi vivara. Tenavu ekaa vi entaraqaa
voqaramake qovaramavi vairara.
53 Tenavu nteraaina vaatara vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia
nteraaina vaatara vatauka vaiha qaqi variqi virera. Tenavu qutu vuaina vaatara
vatauka variqi vivi, vi entaraqaahai kuquvi, kia qutu vuaina vaatara vatauka qaqi
variqi virera.
54 Tenavu nteraaina vaatara vatauka kuquvi, kia nteraaina vaatara vare, viraqaahai
qaqi variqi virara. Tenavu qutu vuaina vaatara vatauka kuquvi, kia ho qutu vuaina
vaatara vare, viraqaahai qaqi variqi vuariraro vi entara haaru qara ntuvato uvava
vivauma varianaro.
Vi entara vi uvava tinantemake tenavu mintima tirara:
Qutira okaravano tuvi taraivaro Kotiva vira aatara kairave.
55 Qutira okaravauvo, are iriane. Are vaiinti arukera aatara ke variana kempukava
tainie vaivo?
Ai aaraivano vaiinti nkaqe vaiva tainie vaivo? *(Hosea 13:14)*
56 Maa entara vaiinti nahenti vaaqu kaiqa vare variarara tiro, qutuvi okarava vaiinti
nahenti nkaqe vaira. Vaiinti nahenti Kotiva tivato uvara raqake variarara tiro, qora
kaiqa kempukavano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira.
57 Ho tinavu Noravano Ihu Karaitiva quti varia okarara aatara kero qaiqaa qaqi
himpirara tiro, Kotiva tinavuvata kempukaiqama kaimanta tenavu homa quti varia
okarara aatarake qaiqaa qaqi himpi vairara. Virara irihama tenavu Kotira autu
tuahereha virara koqemave ti vaunara.
58 Ti qata vakaao, ne vi uvara irihama kempukaiqaavi variqi viha variata. Ne maa
uvara iriarave. Ne Nora Vaiinti kaiqa vara amite vaivaro kiama ni kaiqa vovano
quminaiqama vuanaro. Virara irihama ne kempukaiqamake vira kaiqa vara amitaqi
vuata.

16

Iutaa vatanaaka monu nimireka urara tura

1 Kotira vaiinti nahenti Iutia vataini variaka kia koqemake variakara irihama ne
vika kahaqireka monu ruvaaquma kerara tirera: Te Karesia vataini vaiha Ihura vaiinti
nahenti mini variaka tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimiari nevata vika inte
iata.
2 Vo Sante vo Santeqaa ne vohaiqa vohaiqavano nenta monu hini qaqi vataqi vivaro
airiqamakero variarira. Ne mintiaqi vi vaiqe te ne inaini orure kia niara qaiqaavata
monu ruvaaquma timiate tirara.
3 Naantiara te ne inaini oruraari ne vaiinti vonavu autu ti timiqe te vinavuka qara
nimiha nititaari vika vi monura varema Ieruharemini vuru nimiata.
4 Vi entara te Ieruharemini vo kaiqa varaarirava vairera, vinavuka ti vataake homa
mini vivara.

Poruva nai nuainarara tura

5 Te Masedonia maaqaini vatuka vatuka nuariraukara ti, te mini naane nuvake,
naantiara ni oru tavarera.

6 Ni hampata oru vaiha te vukai entae, kuari kia noraiqaakero itaaina entarae, ni
hampata vaiha qaiqaa taini taini virera iari nevata ti kahaqiqe te mini mini virara.
7 Kia te vo vatukainiara viha ni hampata vahuqa vaireravauve. Noravano hove
tirera, te ni hampata vukaiqamake vairera.
8 Ho te vate Epasaasi mainiqai variqi vuariraro Pentikosi ovata ne entava aniraarire.
9 Maini te vo vaiinti vo vaiinti Kotira aara numiqaarirava airi vaimantara ti, te
mainiqai variqi virera. Te maini Kotira kaiqa vare vauramanta airi vaiinti tinavu
navutaiqama timite variamantavata, te Karaitira vaiinti nahentiarao ti, mainiqai
vairera.
10 Timotiva te varaunantema kero, Nora Vaiinti vira kaiqa vare vairara tiro, viva ne
vainaini oru ntairera, ne vira quahama amitehama vira vitaata.
11 Virara irihama hauri niqihairo vovano Timotirara qumina vaiintive tiharo vira
tauvaqa utu amitaantora. Ne Timotirara viva Karaitira kaiqa vaiintivano vaivo
tivakeha vira kahaqamake aaraini vuru kaivaro viva koqema kero te iainanaini
aniarira. Te viravata tinavu qata vakauka vonavuvata vekama vauro.
12 Te tinavu qata vakaa Apolosirara tirera. Te vo enta vo enta niara irihama virara
mintima ti: Tinavu qata vakauka vonavu Korintini vire ika are vinavuka hampata mini
vuane, tivake vuana vaina turaro viva kia vate mini vuataaivaro kia viro. Naantiara
aaravano ho vairera, viva ne inaini vuanaro.

Poruva ekaara uva tura

13 Ne rauriha taveha variata. Ne Karaitirara quqaave tiraqaa kempukaiqaake
variata. Kia qetaraiti, vaiinti tarukama variata. Kempukaiqaavi variata.
14 Nariara nariara muntuka vateha ekaa kaiqa varaqi vuata.
15 Ne Sefanaasiraravata, vira naavuqi variakaravata, kankomake iriara. Te haaru
Akaiaini vaiha Karaitira uva vi vatanaaka tiva nimiavauramanta vika naane quqaave
tivake, viraqaahai voqamake Kotira vaiinti nahenti kahaqireka autiha variara. Ti qata
vakaao, te niara ike mpo tihama mintima ti:
16 Ne vi vaiintinavukavata, vinavuka hampata kaiqa vare variakavata, vevaaraini
vaiha, vika uvama iriqi vuata.
17 Niqihai Sefanaasivavata, Fotunatusivavata, Akaikusivavata, te unanaini ania-
manta te vinavukara quahehama vauro. Te kia ni tavauraro ti muntukavano
qoraiqimanta vauramanta vinavuka te vaunanaini anire ni uva tiva timiamanta iri,
te virara quahehama vauro.
18 Vinavuka ni muntuka koqema nimitaantemake, vinavuka maini ani vaiha ti
muntukavata koqema timitaamanta vauro. Ne minti vai vaiintika nutu viriniqama
kaata.
19 Karaitira vaiinti nahenti Esiaini vona vona variaka niara irihama ni uva mante
variavo. Akuilaaka vira naata Prisilaaka vitantavata, vitanta naavuqi ruvaaqumavi
variakavata, vinavuka Nora Vaiinti autuara irihama ni uva mantama nimitaavo.
20 Tinavu qata vakauka maini variaka, vikavata ni uva mantama nimite vai. Ne nai
uva mante nai uva mante iha, nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.
21 Ho te tenta kauquqohai maa uvara qara ntuvate:
Te Porukama ni uva mantama nimitauro.
22 Nora Vaiintiara kia muntuka vataira vaiintira kaivaro viro ekaara vehiqama
vuarire. *M arana ta—Mpo, Nora Vaiintio, vaaka orurantera tuvuane*.
23 Tinavu Noravano Ihuva ni koqema nimitaarire.
24 Nevata tevata Ihu Karaitirainiqama vuraukara ti, ti muntukavano niara vaiman-
tama vauro.

2 KORINTI
Poruva Korinti vatanaakaini vo qara naantiara vara kora

Poruva vohaa ihi varakero Masedoniaini vaiharo Korinti vatanaaka qara vovata ntuva nimitora. Poruva vi vatanaaka Kotiva nai noraiqama kovaro Ihu Karaitira kaiqa vare vau okarara tiva nimiharo maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotiva timanta te noraiqaavi Ihu Karaitira vakaaka tiva nimi vauraukama vai. Tetanta tinavu qata vakaa Timotikanti ne Kotira vaiinti nahenti Korintiqi variakaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti Akaiaini variakaravata, ni qara nimite.
2 Tinavu qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3 Kaiqenavu Kotirara koqema iarao tiha vira quahama amitaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vairo. Kotiva tinavu Qova vaivaro ekaa aaqurihama timitaaina okaravavata, muntuka kuquqama timitaaina okaravavata, viraqaahairo qovaraiqi vaira.
4 Tenavu vo maara vo maara vare vaiha mpo ike ti vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaira. Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vaimantara ti, tenavu tavaari vaiinti nahenti vo maara vo maara vare vaiqe, tenavuvata Kotiva tinavu muntuka kuquqama timite vainantemake, vaiinti nahenti vika muntukavata kuquqama nimitaari.
5 Karaitiva aihavi haikara varaqiro vimanta tenavu vira vataake vohaa vaiha aihavi haikara varaqi vi vaunara. Vira voqaara Kotiva Karaitira muntuka kuqu-qama amitainantema kero, Kotiva tinavu muntukavata kuquqama timitaanaro.
6 Kia tenavu quminavauve aihavi haikara vare vaunara. Kotiva ni muntuka kuquqama nimitero ni ntitaarire ti, tenavu aihavi haikara vare vai. Tenavu aihavi haikara vare vauraro Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitaimantara ti, tenavuvata homa ni muntukavata kuquqama nimiteha tiha, Tenavu ni aanare aihavi haikara varaunarave. Nevata kempukaiqaake variate, tirara.
7 Ne tinavu aanare aihavina haikara varaqi vivera, Kotiva tinavu muntuka kuquqama timitainantema kero, ni muntukavata kuquqama nimitaanaro. Tenavu virara iriha niara tiha, Ne kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuatema, turo.
8 Tinavu qata vakaao, tenavu haaru Esiaini niha maara vare variavauna uvara ne kia anomake irivora. Vi entara nora maara, vo maara vo maara tinavuqaa vate vaumanta tenavu tiha, Ike, kia ho vi maarara vare qaqi vairaraiti, qutuma virarave, tiavaunara.
9 Vi entara tenavu tiha, Oho, tenavu kia qaqi vairaiti, qutu vuarira entavama aniraivo, tiavaunara. Tenavu minti tivake tavaavauraro tentanavu kahaqiarira aarava kia ho vaumanta viraqaahai tenavu Kotiva qutu vua vaiinti nahentika qaqi vara himpimake vaiva, vivaqai tinavu ho kahaqianarove tivake, viraraqai kempukaiqamake iriqi vi variavaunara.
10 Vi entara tenavu qutu vuarirava aumanto vauvaro Kotiva tinavu viraqihairo ruaruama timitora. Kotiva vi entara tinavu ruaruama timitontema kero, naantiaravata Kotiva tinavu mintima timitaanaro. Tenavu Kotiraqaata muntuvi vaiha tiha, viva qaiqaa qaiqaavata tinavu kahaqama timitaqiro vuanarove, turo.
11 Nevata tinavuara iriha Kotira aaramaqi vivaro viva tinavu kahaqama timitaarire. Airi vaiinti nahenti tinavuara iriha Kotira aarama timitaivera, Kotiva tinavu koqema

timiteharo kahaqama timitaira viraqaahai airi vaiinti nahenti Kotira quahama amitevara.

Poruva kia Korintini vurara kankoma kero vika tiva nimura

12 Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa ni vauraro kia vo haika kaara tinavu toqaavu harimanta tenavu koqemake vika nivuqaa ni vaunarara ti, tenavu virara iriha quaheha koqeve ti vaunara. Tenavu vaiinti nahenti nivuqaa niha kia unaqaraiqaake vikaqihai vo haika vararerave tiraiti, tenavu Kotiva tinavu koqema timite vainarara iriha, Kotira kaiqaqai varaqi viha avuqavuqamake ni vaunara. Tenavu vo vaiinti nahenti nivuqaavata, ni nivuqaavata, niha mintiaqi vi vaunara.

13-14 Tenavu ni qara nimiteha kia qumina vo uva ni tiva nimiraiti, ne ho iri vai uvaraqai tiva nimi vaunara. Ne vate maa entara tinavu uva hiniqai iriaka vaiha, naantiara ne tinavu uva ekaa irivera, te virara hovema tirara. Ne tinavu uva kankomake iriqi vi, naantiara Noravano Ihuva tuvuaina entaraqaa ne tinavu quahama timitaiqe tenavu nintavata quahama nimitarara.

15-16 Tota te niara homa vika ti tavehama ti quahama timitevarave tivake, te ni tavarera auti vaiha mintima ti: Kaiqe Masedoniaini viha ni ori tave, qaiqaa vihai orurante aniha ni ai tavaarimanta ne taara tataa ti tavaiqe te ni koqema nimitaari, viraqaahai ne ti tivita vare aaraini vuru kaiqe te Iutiaini virerave, tiavaunara.

17 Te minti tivake ni oru tavarare tivakevata, kia vuavaunara. Tota te ni unaqaraiqamake oru tavarerave tiavaunara? Vovano vataihainaa uva okarara iriharo tintemake, tevata taara uva tihae eo mintirerave, kia mintirerave, ti variavaunarave?

18 Te Kotira quqaa okarara irihama tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Kia tenavu niara unahaa tiha, Eo mintirerave, kia mintirerave, tivaqi viha ni tiva nimi variavaunarave, turo.

19 Sailaasivavata, Timotivavata, tevata, tenavu ni nivutana vaiha Ihu Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavaunara. Ho Ihu Karaitiva Kotira Maaquvano kia unaqaraiqama keharo taara uva tiraitiro, viva vohaa uva quqaa uvaqai ti vaivara tiro, viva te mintirerave tivakeharo quqaa minti vaira.

20 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo te mintirerave tivatai uvara, ekaa vi uvava vivauma variarire tiro, Karaitiva qovarama vura. Karaitiva qovarama viro Kotira kaiqa varaqiro vurara ti, tenavu Karaitira kaiqara irihama Kotirara ai uva quqaa uvama vaivo tivakeha vira autu tuahere vaunara.

21 Kotiva naima nivata tinavuvata kempukaiqama timitaimanta tenavu Karaitira vataake vohaaraqi variqi vi vaunara. Tinavuara nai kaiqa vara timitaate tiro, Kotiva naima tinavu noraiqama kaira.

22 Kotiva tinavu nai kaama tero viraqaahairo nai uvavano kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura tinavu muntukaqi vataira. Vira Maraquravano tinavu muntukaqi vaimantara ti, tenavu tiha, Quqaama Kotiva naantiara tinavu tivitaanarove, ti vaunara.

23 Te Kotira autuqaa quqaa uvaqai tirera. Te oru Korintini vaiha vo uva kaara ni nitiariraro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia mini vuavaunara.

24 Kia tenavu nora vaiinti voqaantemake vaiha niara kempukaiqaake vi uvara vi uvara avataqi vuate tireravauve. Aqao, tenavu tavauramanta ne Karaitira uva ho iriqi vi variara. Ne Karaitira uva iriha quaheha variate tivakeha, tenavu ni kena vaiintiqai vaiha ni hampata kaiqa varaqi virera auti vaunara.

2

1 Vi uvarara irihama, te vo uva kaara ni oru nitiariraro ni muntukavano qoraiqiantorave ti, te qaqirake kia ni oru tavarera mini vuavaunara.

2 Te ni oru nitiariraro ni muntukavano qoraiqirera, viraqaahairo tavave ti muntuka
koqema timitairaqe te quaheha vairara? Kiama vovano ti muntuka koqema timitaari-
rava varianaro. Ne ti muntuka koqema timite variakara ti, hauri te ni nitiariraro ni
muntukavano qoraiqiramanta vaiha ne kia ti muntuka koqema timitevora.
3 Te virara irihama haaru ne vaunaini qara vo vara kaavauraro vurama. Te niara
tiha, Ti muntuka koqema timite variaka variavaro ti muntukavano qoraiqiantorave
tivake, te kia ni oru mini tavaraiti, qaraqai nini vara kaavauraro vurave. Ti
muntukavano koqema kero variaina entara ni muntukavanovata koqemakeroma
varianarove, tunarave.
4 Te vi uvara qara nti variavauraro ti muntukavano qoraiqi vaumanta te iqi rateha
qara ntuva taavaunara. Te qara ntihama kia ni muntukavano qoraiqiarire ti, qara
ntuva taavaunara. Ti muntukavano niara voqavata vaira, virara ne kankomake iriate
tivake, te ni qara ntuva nimitaavaunara.

Vo vaiinti uva taiqa kaate tura

5 Ni nivutana vaiinti vovano qora kaiqa varovaro vira kaara kia ti muntukavanoqai
qoraiqumanta variavaunarave. Ekaa ni muntukavanovata vira kaara qoraiqumanta
vaurave. Ho kia te qaiqaavata vi vaiintirara kempuka uva tirerave.
6 Te tavauramanta niqihai airi vaiintinavu vi vaiintiva qora kaiqa varai koqaara
amurara ti, te tiha, Ho kia qaiqaavata vira qoraiqama amitaate. Homa autu amitaavo,
turo.
7 Vate ne vira uva taiqake tauru amitauro tivakeha, vira muntuka kuquqama
amitaata. Ne kia mintivaro hauri vira muntukavano qoraiqiraro vi vaiintiva tiharo,
Kia te koqe aaraqaa qaiqaavata ho nirarave, tiantora.
8 Te niara mpo tiha ne vi vaiintirara quqaama tinavu muntukavano ariara vaivoma
tiate turo.
9 Te niara ti uva koqemake irivarave, kiae koqemake irivarave, tivakeha ni qara
ntuva nimitaavaunara.
10 Ne vo vaiinti qora kaiqa uva taiqake tauru amitauro tivera, tevata tauruma
amitauro tirara. Niqihairo vovano qora kaiqa varairera, te niarao tiha, te Karaitira
avuqaa vaiha vi vaiintira qora kaiqa uva taiqama amitauro tirara.
11 Tenavu Sataaniva una kaiqa vare vai okarara tavaunarara ti, viva tinavu haatara
kaantorave tivakeha, vora uva kia qaqi iriqi viraiti, tenavu vaakama vira uva taiqa
amitarara.
12 Te Karaitira vakaaka tiva nimirera vatuka vo Taroaasini orure tavaavauraro
Noravano vi vatanaaka avu aato qerama timitovarora tiro, te uva vika tiva nimiarira
aarava ho vaura. Ho vaumanta te mini vukaiqamake vairare tivake,
13 tavaavauraro ti qata vakaa Taitaasiva kia vaumanta vira kaara te airi aato iriha
kaiqe ⌞te vira rantarera⌟ Masedoniaini vuare tivake, vi vatanaakara te vuro tivake
vuavaunara.

Ihura aanare tenavuvata homa aatara kararave tura

14 Ike, Kotiva minti minti i vairara irihama, te vira quahama amite vauro. Navutaaka
naatara kaa vaintinavuka vaiinti nahenti vika tinavu tave quahama timitaate tivakeha
vatuka vau vi ani variantemake, Kotiva tinavuvata tivita varaimanta tenavu Karaitira
vataake vi ani vaunara. Tenavu Karaitira vakaaka tiva nimiqi vi vauraro vira uvavano
tinavuqaahairo koqe untavi haikara voqaara vi ani vaimanta airi vaiinti nahenti vi
uvara iri variara.
15 Tenavu Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vauraro Kotiva tinavuara
tiharo, Ne Karaitiraqaahairo koqe untavi vai haikara voqaarama variavo, tira. Minti
timanta Kotira vatukaini vire iakavata, Sataanira vatukaini vire iakavata, vika vi
untara uhire variara.

16 Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Oho, qutu vuaka untave tivakeha vika
Sataanira vatukaini vikama variara. Hini vaiinti nahenti vi untara uhireha tiha, Koqe
untave tivakeha vika Kotira vatukaini qaqi variqi vikama variara.
Ike, maa kaiqara nora kaiqama vairo. Tavave ho varaanarove? ⌞Avuqavu ni vaira
vaiintiva, vivaqaima vi kaiqara ho varaanaro.⌟
17 Vo vaiintinavu koqaa varereraraqai iriha vika Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi
variamanta tenavu kia vika iantemake iraiti, tenavu Kotiva tititama kaika vira avuqaa
vaiha, vira uva quqaiqamake vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.

3

Kotiva qaraaka uva tivatairara tura

1 Tenavu vi uvara tihama kiama qaiqaa tenavu tentanavu hutu viriniqaa kar-
eravauve. Vo vaiintinavu kaiqa varareka iha nai nora vaiintiara tiha, Qara timiraqe
vare vuariraro vo vaiintivano te kaiqa varaaina okarara tavaarire, ti variara. Ho kia
tenavu minti tirera. Ne tinavu okara ho iriarara ti, tenavu qumina mintiarora.
2 Ne nenta tinavu qara voqaarama variavo. Tinavu muntukaqaama ni qara ntuva
taimanta vaiinti nahenti vi qarara kaara ntihama tinavu okarara homa irivara.
3 Tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irurara ti, ne ti
qara voqaarama variara. Karaitiva ni uva qara ntiharo, kia *inki* namariqohairo qara
ntuva taraitiro, viva qaqi variqiro vi vai Variqara vira Maraquraqohairo ni uva qara
ntuva taira. Viva kia qumina oriqaa vi uvara qara ntiraitiro, viva ni vaiinti nahenti
muntukaqaa vi uvara qara ntuva taira.
4 Karaitiva tinavu kempukaiqama timitaimantara ti, tenavu Kotira avuqaa vaiha
muntuka qihaaqamake vi uvara vi uvara ti vaunara.
5 Tenavu tavauraro Kotira kaiqa varaarira kempukava kia tinavuqi vaivaro, Kotiva
nai tinavu kempukaiqama timite vairara ti, tenavu tentanavu mahuta tiarirava kia
vairo.
6 Kotiva tinavu kahaqiharo tinavu kempukaiqama timitaimanta tenavu Kotiva
vaiinti nahenti hampata vohaa vaireva qaraaka uva tivataira vaiinti nahenti tiva nimi
vaunara. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimiha kia Mosiva qara ntuvato uvara vika tiva
nimiraiti, tenavu Kotira Maraqura vare okarara vika tiva nimi vaunara.
Kotiva Mosiraqaa tivato uvara kia ho iriqi vi variaraqaahairo qutuvi haikava
qovaraiqi vaira. Minti variamantavata, Kotira Maraqura vare variaka vika ekaa enta
qaqi variqi vivara.
7 Tota Kotiva oriqaa qara ntuva kero Mosira amu uvara, vaiinti nahenti kia ho iriraiti,
vika qutuvi variara. Kotiva Mosira vi uvara tiva ami vauvaro Kotira mpeqa okaravano
takuqiharo Mosira viri ataama amite vaura. Mosiva vi uvara varero vaiinti nahenti
konaini tuvuntomanta vika vira viri tavarare tuvaro ⌞kuari avu itaintemakero⌟ vika
avu ari vaumanta vika kia ho Mosira viri tavora. Mintiaqiro viro, Mosira virivano
takuquqiro vi vauva taiqa vura.
8 Ho Kotiva nai Maraqura nimi vai uvava totaa uvavata aatarakairara tiro, vi uvava
voqavata vaiinti nahenti ataama nimitaqiro vuanaro.
9 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava takuquqiro viharovata, vi uvava vaiinti nahentiqaa
uva vateharo qutu vuateqai ti vaira. Kotira qaraaka uvavano vaiinti nahenti
avuqavuqama nimite vairara tiro, vi uvava voqavata takuqiharo vika ataama nimi-
taqiro vuanaro.
10 Kotira qaraaka uvavano nai uritara kero voqaara uva vairara ti, tenavu vira
haarua uva kempukara kia noraiqaake iriqi virara.

11 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vahuqa vauvaro vi uvava takuquqiro vi vauva
vahuqaqai vaura. Kotira qaraaka uvavano kia taiqa viraitiro, qaqi variqiro vi vairaro
vira takuqiro vaivavata kia taiqa viraitiro, qaqima variqiro vuanaro.
12 Tenavu Kotiva qaraaka uva tivataira irihama kia ekaara qutu viraiti, qaqi variqi
vuainarara ti, tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara.
13 Kia tenavu Mosira aanantarera. Isareri vika vira virivano takuquqiro vi vaiva
taiqa vuainara tavevorave tiro, Mosiva tavuna varakero nai viri mantaaqa kero aqute
vaura.
14 Ho Isareri vika vauvaro vika avu aatovano kia kanko umanta vaura. Maa
entaravata vi vatanaaka Kotiva haaru vato uvara kaara ntiha, kia vi uvara okara
kankomake iri variara. Mosiva nai viriqaa aquto tavunara voqaara Kotira uva
mantaaqa nimite vaimantara ti, vika vi uvara kaara ntiha kia kankomake iri variara.
Vika náivano vi tavunara qaqini varakeva kia ho vaivaro Karaitiva vivaqaima vi
tavunara qaqini ravaqaa nimitaariravama vairo.
15 Haaruvata maa entaravata Isareri vika Mosiraqaa tivato uvara kaara nti variavaro
tavuna voqaava vika avu aato mantaaqa nimite vaimanta vika kia Ihurara kankomake
iri variara.
16 Ho vaiintivano nai vaaqu kaiqaqaahairo tuqantaa viro Nora Vaiinti vira aarairera,
viva vi tavunara vira avu aatoqaahairo qaqini ravaqaama amitaanaro.
17 Te Nora Vaiintiara tiha te vira Maraqurara ti vaunara. Tinavu Nora Vaiinti
Maraquravano vaiinti muntukaqi vairera, vi vaiintiva vairaro qora okaravano kia vira
rumpa tairaro viva qaqini kuvantu viro varianaro.
18 Tenavu Ihu Karaitira vainti vauraro kia tinavu viriqaa tavunavano mantaaqa
timitaimanta tenavu *memontaara/inupi* voqaara vauraro vira mpeqa okaravano
tinavuqaahairo ataa iharo vairo.
Noravano tinavu ataama timitaqiro vi vairaro Kotira Maraquravano tinavu vara
qaraakaiqama kairaqe tenavu tentanavu Nora Vaiinti vira voqaantemake variainara.

4

Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimi vaunarave tura

1 Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu noraiqama keromaa uvara vaiinti
nahenti tiva nimiate timantara ti, kiama tenavu popohamake vika tiva nimiqi virera.
2 Tenavu vaiinti nahenti tiva nimihama, vaiintivano kukeqa viharo kaurira kaiqa
vare vai okarara tauvaqa utu amiteha kia unaqaraiqamake vi uvara tiraiti, tenavu kia
Kotira uva hampi tuqantaa qantamake tiraiti, tenavu Kotira avuqaa vaiha vira uva
vutuke tiva nimi vauramanta vaiinti nahenti tinavu uva iri variavaro vika avu aato
muntukavano tinavu uvara quqaa uvave ti vaimanta variara.
3 Tenavu Karaitira vakaaka vutuke vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vauramanta vaiinti
vokiaka vi uvara okara kia ho irivera, vika kakakima vikama vaihara ti, kia tinavu uva
ho irivara.
4 Vika variavaro una variqavano Sataaniva maa vataraqaa raqiki vaiva vika avu
aato tinta kaimantara ti, vika Karaitira uvara kia quqaa uvave ti variara. Karaitira
vakaakavano vika avu aato ataama nimitaantorave tiro, Sataaniva vika avu aato vara
hampiqamake vaira. Karaitivavata Kotivavata vitanta vohaa qaramake variara.
5 Kia tenavu niqaa raqikirera tentanavu uvavauve ni tiva nimi vaunara. Tenavu ni
tiva nimihama Ihu Karaitiva, vivaqaima Noravano vaivo ti vaunara. Tenavu Ihurarao
tiha ni kaiqa vara nimitarera auti vauraukama vai.
6 Tota konkira ariro vauvaro aatitaane tu Variqava, vivama maa entara tinavu
muntuka avu aatoqi ataama timitaimanta tenavu tentanavu avu aato muntukaqohai
Kotira mpeqa okaravano Karaitira viriqaahairo ataa i vaimanta tavaunara.

Tenavu tave voqaara vaunarara tura

7 Tenavu aaqatai vata varakero aututai tavera voqaara vauraro Kotira uva nora
uvavano tinavuqi vaira. Tenavu tave voqaara uqerara vaiinti vauramantara ti, vaiinti
nahenti tavaavaro tenavu ti vauna uvava kia tinavuqihairo qovarama vi vaira. Vi
uvava uritarakero kempuka uva vaimantara ti, vaiinti nahenti tavaavaro vi uvava
Kotiraqaahairo vai uvavama vairo.
8 Hihai hihairo vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timite vaiharovata, kiama
anomakero tinavu qoraiqama timite vairo. Vo enta vo enta airi haikavano tinavu avu
aato vara hampiqama kareva auti vaimantavata, kia tenavu Kotira kaiqa qaqirake
vaunara.
9 Vaiinti nahenti tinavu navutaiqiha tinavu tivataqi vi variavaro Kotiva kia tinavu
qaqira karaitiro, viva tinavu kahaqi vaimanta variqi vi vaunara. Vo kiaka tinavu hari
variamantavata, kia tenavu ekaara taiqavi vaunara.
10 Tenavu vauramanta Ihura arukontemake, ekaa enta tinavu vaatavata hari
variamanta tenavu hove ti vaunara. Tenavu mintimake variari vaiinti nahenti Ihuva
himpiro qaqi variqiro vi vai kempukara tinavu vaataqaahai ho tavevara.
11 Tenavu Ihurarao ti, vira kaiqa vare vauramanta vika vira arukontemake tinavu-
vata arukareka auti variamanta vaunara. Mintiaqi vi vauramanta ne tavaavaro tinavu
vaatavano taiqa vuainaraqi Ihuva qaqi variqiro vi variarirava vaimanta vaunara.
12 Qutuvi okarava tinavuqi qovaraiqireva auti vaivarovata, qaqi variqi vi vai
okarava niqi variqiro vi vaira.
13 Kotira vukuqi vai uvava mintima tiro:

Te Kotirara viva quqaama ti kahaqianarove ti variavaunarara ti, te vi uvara nivata
tiva nimiqi vi vaunarave, tura. *(Ihi 116:10)*

Tenavuvata vi vaiintira aanare Kotirara quqaave tivakeha vira uva ni tiva nimi
vaunara.
14 Tenavu iruraro Nora Vaiinti Ihura qaiqaa qaqi vara himpima kaiva, viva naantiara
tinavuvata qaiqaa qaqi vara himpima kero nivata tinavuvata vita vuru kairaqe tenavu
ekaa Ihura aaqanto vairara.
15 Tenavu niarao tiha ni kahaqirera aihavi haikara varaqi vi vaunara. Tenavu
mintiaqi vi variari ne Kotiva ni koqema nimitaaina uvara iriqi viha airiqama vimanta,
ne airi vaiinti nahentiqamavi vaiha Kotira quahama amitaivaro Kotira autuvano virini
qiarira.
16 Virara irihama tenavu kia popohanaara iraiti, maa kaiqara varaqi virera. Tinavu
vaata kempukavano taiqavi vaivarovata, tinavu muntukavano vo enta vo enta
qaraakaiqamaqiro vi vaimanta vaunara.
17 Vo maara vo maaravano tinavu qoraiqama timitaqiro vi vaiva vahuqaqai
vaimanta tenavu vi maarara vi maarara aataraqi vivi, naantiara tenavu uritarake
koqemake naaruvaini ekaa enta qaqi variqi virera. Virara irihama tenavu kia maa
entara maara varaqi vuainarara noraiqaake iriqi virera.
18 Tenavu avuqohai vataini vai haikara tave vaunara, kiama virara noraiqaake
iriqi virera. Vi haikava vi haikava vahuqa variaina haikavaqaima vairo. Tenavu
kia avuqohai ho tave vauna haikava naaruvaini vai haikara, virara noraiqaake iriqi
virera. Kia avuqohai tave vaura haikava, vi haikava vi haikava ekaa enta qaqi variqiro
vuanaro.

5

Tinavu tivaatavano haraara naavu voqaarama vaivo tura

1 Tinavu vaatavano vaireva haraara naavu voqaara vaimanta tenavu vi vaatara
vataake vaiha vataini qaqi variqi vi vaunara. Tenavu kankomake iruraro tinavu
haraara naavu rampai kaivaro, naaruvaini tinavu naavu vo varianaro. Vi naavuva kia

vaiintivano kauquqohairo kaqa tai naavuva vaivaro Kotiva vi naavurave vaatarave autu timitairara tiro, vi vaatava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro.

2 Maa entara tenavu naaruvaini vaina vaatarara irihama vi vaatara oru vararerave tiha, maa vaatara vataake variqi viha keke ti vaunara.

3 Tenavu toka variarorave tivakeha vi vaatara nonkute vairera.

4 Tenavu maa vaatara haraara naavuqi voqaara variqi viha keke tivaqi vi vaunara. Kia tenavu tentanavu vaata qaqira karera auti vauraukavauve. Vaiintivano haarua utavaaqaqaa qaraaka utavaaqa nonku tainantemake, tenavu tentanavu haarua vaataqaa qaraaka vaata nonkirera. Mintiariraro tinavu quti vaira vaatava kuquviro qaqi variqiro vi variarira vaatavama varianaro.

5 Tinavuara vika mintiake qaqi variqi vuate tiro, Kotiva tinavu vaata qeramakero vataira. Kotiva minti tivakero tinavu nai kaama tero tivatai uvava kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura naane avuni tinavu timimanta varaunara.

6 Tenavu maa vaatara vataake vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vaunara. Tenavu maini maa vaatara vataake variqi vuarera, tenavu kiama ho naaruvaini Noravano vainanaini virara.

7 Maa entara tenavu kia tentanavu avuqohai vira tavaraiti, vira uvaraqai quqaa uvave tivakeha variqi vi vaunara.

8 Tenavu muntuka qihaaqama keha variqi vi vauraukama vai. Tenavu maa vaatara maini ke, oru naaruvaini tentanavu maaqa tanaraini Nora Vaiinti hampata variataama iro.

9 Ho tenavu maa vaatara vataake variarerave, naaruvaini oru variarerave, tenavu Ihura antuqaqaaqai variqi virera.

10 Naantiara Karaitiva taintaqaa oquviro vaiharo *ko* tire iraqe tenavu ekaama vira avuqaa himpite vairara. Vi entara viva tinavu vohaiqa vohaiqa vaata vataake vaiha kaiqa varaavauna uvara avuqavu qianaro. Koqe kaiqa varaina vaiintira nai koqaa koqema kero amianaro. Qora kaiqa varaina vaiintira vira nai koqaa qora koqaama amianaro.

Vaiinti nahenti Kotira vataake vohaaraqi variate tura

11 Noravano *ko* tiaina entarara irihama tenavu qeteha, vaiinti nahentiara vira uva iriqi vuate ti vaunara. Kotiva tenavu avuqavu kaiqa vare vauna okarara tave vairave. Nevata tenavu vare vauna okarara kankomake tavaivera, te virara hovema tirara.

12 Tenavu tentanavu okarara tihama kia tentanavu autu viriniqama karera auti vaunaravauve. Tenavu vi uvara ni tiva nimiari ne tinavu okarara quahama timiteha, viraqaahai vaiinti vonavu hampi uva ti variaka ne vinavuka nái uvavata tiva nimikama vaivara. Vi vaiintinavuka vaiinti viri vaataraqai noraiqaake iriqi viha, kia vaiinti avu aato muntukara noraiqaake iriqi vi variara.

13 Hini kiaka tinavuara vueraiqaa vuavo ti variaka, vika homa nai minti tivara. Tenavu Kotirarao tiha mintiaqi vi vaunara. Hini kiaka tinavuara koqe avu aato vataukave tiha homa minti tivara. Tenavu niarao tiha mintiaqi vi vaunara.

14 Karaitira muntukavano tinavuara vaimantara ti, tenavu vira kaiqaqai vare vaunara. Vi uvara okara vaireva maantimama vairo: Tenavu ekaa qutu vuataara vaimanta vauraro Karaitiva vaiinti vohaiqavano tinavu ekauka vatuka varero vuru qutu vurara ti, tenavu ekaa vira hampata qutu vuraukama vai.

15 Viva tinavu ekaukara iriharo qutu vurara ti, tenavu maa vataraqaa variqi viha tentanavuaraqai iriqi vuarora. Tenavu Karaitirara iriha vira kaiqa vara amitaqi viha maa vataraqaa variqi vuari. Viva tinavuarao tiro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro vairara ti, tenavu mintiaqi vuari.

16 Maa entara kia tenavu qaiqaa vataihainaa uva okarara iriha vo vaiintiara qora vaiintive, koqe vaiintive, tivaqi virera. Tota tenavu vataihainaa okarara iriha

Karaitirara qumina vaiintive tiavaunara. Maa entara kia qaiqaa tenavu minti tivaqi virera.
17 Karaitira vataakero vohaa vaiva vaireva, viva qaraakaiqamavi vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva haaru hampi nu okarara qaqira kero, qaraaka ni okarara varaqi vi vaivama vairo.
18 Kotivama vi vaiintira qaraakaiqama kaivaro vaira. Tenavu Kotira navutaaka variavauraro Kotiva tinavuara nai vataake vohaa variate tiro Karaitira varakorara ti, tenavu Karaitira kaiqaqaahai vira vaintiqamavi variavauraro Kotiva tinavu kaamatero vi kaiqara timimanta tenavu viva vaiinti nahenti vataake vohaa variaina uvara vika tiva nimiqi vi vaunara.
19 Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vataini variaka qora kaiqa kaara kia vikaqaa uva vataraitiro, viva Karaitira kaiqara iriharo vaiinti nahenti vataake maateraiqireva auti vaira. Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiate tiro, Kotiva tinavu kaamatero noraiqama kaimanta tenavu vuru vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vaunara.
20 Tenavu Karaitira autuqaa vira uva vare anuraro Kotiva naivano tinavu noqaahairo ni uva tiva nimi vaintemake, tenavu vira uva ni tiva nimi vaunara. Tenavu Karaitira autuqaa ike mpo tiha, Kotira qaqi kaivaro ni hampata vohaa maateraiqiharo variarire ti vaunara.
21 Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro vauvaro Kotiva tinavuarao tiro, tinavu qora kaiqa uva Karaitiraqaa vuru vatovaro Karaitiva tinavu qora kaiqa uva varero vuru qutu vurara ti, tenavu Karaitira vataake vohaa vauraro Kotiva kia tinavuqaa uva vataraitiro, tinavu avuqavuqama timitaimanta vaunara.

6

Tenavu ni kahaqirera airi maara varaqi vi vaunarave tura

1 Tenavu Kotira vataake kaiqa vare vaurauka vaiha tenavu niara ike mpo tiha, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara, hauri ne virara qumina haikave tivorave, turo.
2 Kotiva mintima tiro:

> Te ni aaqurihama nimiteha koqema nimitauna entaraqaa te ne uva tiara irunarave. Te ni kuvantuke ntitauna entaraqaa te ni ntitaunarave, tura. *(Aisaiaa 49:8)*

Ho iriate, Vate Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina entavama vaivo. Vate Kotiva ni kuvantu kero ntitaaina entavama vaivo, turo.
3 Ne tinavu kaiqara iriha tinavuqaa uva vatevorave tivakeha tenavu kia hampi kaiqa vare vaunara.
4 Tenavu kia mintiraiti, vo enta vo enta tenavu variqi viha ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu avivinamake variqi vi vaunara. Mintimake variqi viha aihavi haikara vare vauna entarave, maara vare vauna entarave, tinavu qoraiqama timite varia entarave, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaunara.
5 Tinavu navutaaka tinavu kaavu humiqake vateve, tinavu karapuhiqi verakeve, tinavu ututeha ruqutuke vateve, mintiaqi vi variamanta tenavu vukaari utiha kaiqa varaqi vihave, entaqi kia koqemake vaitaqi vihave, karara voqamake hantuqa hari vaimanta variqi vihave, mintiaqi vihavata, tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vi vaunara.
6 Ne tinavuara vika Kotira kaiqa vaiinti tarukama variavo tiate ti, tenavu koqe kaiqaqai varaqi viha, koqe avu aatoqai iriqi viha kia vaaka arara itaraiti, vokiakavata koqema nimitaqi vi vaunara. Kotira Maraquravano tinavuqi vaimantara ti, tenavu vaiinti nahentiara quqaa muntuka vateha variqi vi vaunara.

7 Quqaa vakaakaqai tenavu tiva nimiqi vi vaunara. Kotira nai vira kempukaqohai
tenavu vira kaiqa vare vaunara. Vaiintivano huru veva totainantemake, tenavu kauqu
tanarainivata, kaanaaqainivata, Kotiva avuqavu ni vai okarara totaqi vi vaunara.
8 Hini kiaka tinavu hutu viriniqamake variamanta hini kiaka tinavu hutu vatainiqa-
make variara. Hini kiaka tinavu hutu tuahera keha tinavuara koqe vaiintive ti
variamanta hini kiaka tinavuqaa qora uva vate variara. Vika tinavuara una uva ti
variakave tiamantavata, tenavu quqaa uvaqai ti vauraukama vai.
9 Hini kiaka tinavuara kia ni tavaunarave ti variamanta hini kiaka tinavuara ni
tavaunarave ti variara. Hini kiaka tinavuara qutu vuavo ti variaveravata, tenavu
qaqi variqi vi vaunara. Vika tinavu ruqutuqi vihavata, kia tinavu ekaara aru taiqake
variara.
10 Vo haika vo haikavano tinavu muntuka qoraiqama timite vaimantavata, tenavu
quahakeqai variqi vi vaunara. Tenavu vehi vaiinti vaihavata, tenavu uva tunaraqaa-
hai airi vaiinti nahenti koqe haika vare variara. Tenavu kia airaira vataurauka
vaihavata, tenavu naaruvaini airi airaira vataariraukama vai.
11 Mpo, Korinti vatanaakao, tenavu kia vo uva kukeqaraiti, ekaa uva qoqaa ni tiva
nimi vaunarave. Tinavu muntukavano ekaa niarama vaivo.
12 Tinavu muntukavano niara vaimanta tenavu kia ni toma nimitaraiti vauraman-
tavata, neqai tinavu toma timite variarave.
13 Te tenta vainti tiva nimi vaunantemake, nivata tiva nimi vaunara. Tinavu
muntukavano niara vainantemake, nevata tinavuara muntuka vataata.

Ihurara kia quqaave tika hampata kia variqi vuate tura

14 Ne Ihura uva iriaka hauri ne kia Ihura uva iriaka hampata vohaaraqi vaiha nai
varate nai varate ivora. Nantiakeroe koqe haikavanovata qora haikavanovata vohaa
tampamaviro variqiro vuanaro? Kia ho mintianaro. Nantiakeroe aatitairavavata,
konkiraiqiravavata, vohaa tampamaviro variqiro vuanaro? Kiama ho mintianaro.
15 Karaitivavata Sataanivavata nantiakee vitanta vohaa uva vatevarave? Karaitirara
quqaave tiravavata, kia Karaitirara quqaave tiravavata, vitanta hoe vohaa avu aato
iriqi vivarave?
16 Hoe Kotira Naavuqi una variqanavu maraquravata vuru vataivaro varianarove?
Aqao, Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vaimanta tenavu vira naavuma vauro. Kotiva
nariara mintima tiro:

Te tenta vaiinti nahenti vataake vairera vika nivutaini variqi viha te vika
Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave, tura. *(Wkp 26:12)*

17 Viva minti tivakero Noravano qaiqaa mintima tiro:

Ne qaqi vaiinti nahenti mini ke, ne nentaraiqamake ani variate. Ne qora haika kia
utu vararaiti, variqi vi vaiqe te ni ntita varaare. *(Aisaiaa 52:11)*

18 Te ni qoka variari ne ti maaqu raavurama vaivarave. Te Noravano ekaa
kempuka vataurauka minti tunarave, tura. *(2 Samueri 7:14)*

7

1 Ho ti navunaao, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero vi uvara tiharo tinavuara iriharo
tiva tairara ti, kaiqenavu tentanavu vaataqaave muntukainive qoraiqama timitaaina
haikara hiqamake, Kotira aatu qetaqi viha koqe kaiqaqai varaqi vuari.

Ti muntukavano niara koqe imanta vaunarave tura

2 Mpo, ne kia tinavu toma timitaraiti, tinavuara muntuka vateha variata. Kia tenavu
vo vaiinti qoraiqama amitevaunarave. Kia tenavu vo vaiinti qoraiqama amitauraro
hampi aaraqaa ni vairave. Kia tenavu vo vaiintivano i haikara unaqaraiqamake vare
vaunarave.

3 Ho te minti tiha kia niqaa uva vatareravauve. Te vi uvarara vaaka ni tiva nimunara: Tinavu muntukavano niara noraiqaakero vairara ti, ne qaqi variqi vi entarave, ne qutuvi entarave, tenavu ni hampatama variqi virera.

4 Ti muntukavano niara qihaaqama kero vaimantara ti, te kia qetaraiti, tenta uva vutuke ni tiva nimi vauro. Te ni mahutaqai ti vaunara. Maaravano tiqaa qovaraiqi vaimanta kia te virara noraiqaake iriraiti, niara iriha ti muntukaqihairo koqe i vaimanta voqavata quaheha vaunara.

5 Tenavu Masedoniaini orure qaqi mini vairare tiavaurarovata, hihai hihairo maaravano qovaraiqi vauvaro tinavu muntukavano qete vaumanta variavaunara.

6 Ho Kotiva muntuka qoraiqi vai vaiintika muntuka kuquqama nimite vaiva, viva vi entara tinavu muntukavata kuquqama timiteharo Taitaasira tenavu variavaunaini atitovaro orurora.

7 Kia tenavu Taitaasiva ururoraraqai quahaunara. Viva ni hampata vaumanta ne vira muntuka kuquqama amito uvara Taitaasiva tinavu tiva timimanta tenavu vi uvararavata iriha quaheha vaunara. Taitaasiva ne tinavu tavaataa imanta varia uvara, vi uvaravata tinavu tiva timimanta irunara. Ne anomake mpo ike tiha, Kia tenavu mintiataara minturo, tia uvaravata, ne tiriara noraiqaake iri variararavata Taitaasiva tiva timimanta irunara. Taitaasiva ekaa vi uvara tiva timimanta iruraro ti muntukavano voqamakero quahe vaimantama vaunara.

8 Tota te qaraqihai ni tiva nimuna uvara kaara ni muntukavano qoraiqumanta vaurara ti, te vi entara tiha, Vi qarara kia ni nimi taataara vaimanta ni nimitauro, tiavaunara. Ho viraqaahai te tavauraro ni muntukavano vahuqaqai qoraiqurara ti, te vi qarara vara kaavaunarara kia qaiqaavata mpo ike tiraiti,

9 te virara quahehama vauro.

Vi qarava ni muntuka qoraiqama nimitora, kia te virara quaheha vairaiti, te ni muntukavano qoraiquraqaahai ne qora aara qaqirakora, virarama te quaheha vaunara. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano mintimakero qoraiqama vurara ti, tenavu tura uvava kia ni qoraiqama nimitora.

10 Vaiintivano muntuka qoraiqiraro tiharo mpo, Kotira uva kia raqa kaataara raqa kauro, tirava qora aara qaqira kairaro Kotiva vi vaiintira homa kuvantukero vitaanaro. Vaiinti vovano qumina vataihainaa uva okarara iriqiro vi vairaro vira muntukavano qoraiqirava kiama vira kahaqama amitairaro viva ekaarama qutu vuanaro.

11 Ho tavaate. Kotiva qaqi kovaro ni muntukavano qoraiqama vurara ti, ne kia vi vaiintiva qora kaiqa varora qaqi karaiti, ne vaakama qora okara vira nenta avutaqihai taiqa kareka auti vaiha vi vaiintira ati vaura. Ne tiha, vi vaiintira qora kaiqa kaara Kotiva tinavuqaavata uva vataantorave tivakeha ne tiriara viva maini tinavu hampata vaiharo vi uvara avuqavuqama timitairaqe hove tiataarave ti variara. Ho ne minti mintima keha vi uvara kempukaiqama keha avuqavuqi variamantara ti, te tavauraro ni okaravano koqe okaraqaima vaira.

12 Te tota vi uvara qara ntihama kia te qora kaiqa varo vaiintirara iriraiti, kia te vi vaiintiva qoraiqama amito vaiintiraravata iriraiti, qara ntuva nimitaavaunara. Ne Kotira avuqaa vaiha tinavuara ni muntukavano voqamakero vairara kankomake iriate ti, te vi uvara ni qara ntuva nimitaavaunara.

13 Ne ti qaraqihainaa uva ho iriarara tiro, tinavu muntukavano koqe imanta vaunara.

Tenavu Taitaasira atitaavauraro ne varianaini vumanta ne vira muntuka qihaaqama amitovaro vira muntukaqihairo koqe i vaurara ti, tenavu viraravata irihama quaheha vaunara.

14 Te ni mahuta Taitaasira tiva amiavauraro viva ni hampata vaiharo tavomanta ne quqaa mintimake varia vaiinti nahentika variarara ti, kia te kaurira haika vare

vaunara. Tenavu quqaa uvaqai ni tiva nimiteha, ni mahutavata tiva amiavauna uvaravata Taitaasiva tavovaro ekaa vi uvava quqaa uvaqaima vaura.
15 Taitaasiva ne varianaini oruromanta ne vira quahama amiteha vira vevaaraini vaiha vira uva koqemake iri vaurara tiro, Taitaasira muntukavano niara voqavata vaira.
16 Virara iri vauraro ti muntukavano niara paru iro vaimantara ti, te quaheha vaunara.

8

Parumakeha nenta qata vakaa kahaqiate tura

1 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti Masedoniaini vo vatuka vo vatukaqi variaka Kotiva vika koqema nimitaimanta varia uvara, ni tiva nimiari iriata.
2 Vihainaa vaiinti nahenti variqi vuvaro nora maaravano vi vaiinti nahentika avatareva qovaramavi vaumanta vi vatanaaka vehi vaiinti nahenti kia airi airaira vataaka vaihavata, vika Kotirara quahaqi viha, viraqaahai vika vokuka kahaqireka kia nái u haikara tuqaramake tuataraiti, paruma keha tinavu timumanta tenavu vare muntu vokuka nimiavaunara.
3 Te quqaama turo. Vika vokuka kahaqireka iha, ho monu nimihavata, vika qaiqaa voki monuravata tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunararama turo. Kia te kempukaiqamake tiavauramanta vika náivano mintiataa umanta mintiakeha nimurave.
4 Vika náivano tinavuara mpo tiha, Tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vokiaka Iutiaini variaka kahaqama nimitarerave, tura.
5 Tenavu hoqare vikara tiha, Vika inaara monu tinavuqaa vara kaiqe tenavu vare muntu nimirerave, tivake tavaavauramanta vi vatanaaka airi monu tinavuqaa vara komanta tenavu vare muntu nimiavaunara. Vi vatanaaka tota Kotira kaiqaqai vararerave tivakeha vika ekaa nái naane Kotira ami, viraqaahai vika tinavuara tiha, Ne tinavu Kotira kaiqa vara amite vai aarara humiqaiqe varaare, tura.
6 Masedonia vatanaaka mintima keha Iutiaini variaka kahaqireka monu nimurara ti, tenavu Taitaasirara tiha, Are Korintini avuni hoqarama kera monu ruvaaquma kareva vuanarara tira, are qaiqaa mini anirantera, vi kaiqara aaqurihama nimitena kaiqara, monu varena kaiqara vuru taiqa kaane, ti. Minti tivake tenavu Taitaasira ne varianaini atitehama vuana vaina ti vauro.
7 Ne vo kaiqa vo kaiqa koqema keha vare variakave. Ne Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variakave. Ne vira uva koqemake ti variakave. Ne vira uva okara kankomake iri variakave. Ne voka voka kahaqireka auti variakave. Ne tinavuara muntuka vateha variakave. Ne minti minti variarara ti, te niara tiha, Ne Iutiaini variaka aaqurihama nimitareka iha, paruma keha nenta monu nimiate, turo.
8 Minti tihama te kia niara kempukaiqamake monu kaate turo. Vaaka te Masedonia vatanaaka koqemake nái monu nimia okarara ni tiva nimuro. Te minti tihama ni muntukavano quqaiqama kero vokiakara vainara avatamake tavarera.
9 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timitaira, nevata virara iriara. Viva ekaa vo haika vo haika vate vaiva vaiharovata, viva niarao tiro nai vehiqama vura. Viva vehiqama vuraqaahai ne ekaa naaruvaini vai haikara varekama variara.
10 Kia te niara kempukaiqamake tiraiti, tenta irike niara mintima ti: Tuvana ihi ne naane monu ruvaaquma kareka hoqarama tora. Ne naane mintiataa umanta minturara ti, ne vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaata.
11 Ho vate te niara tiha, Vi kaiqara varaqi vi, vuru taiqa kaate, turo. Hoqare ne vi kaiqara varareka iha quahontemake, vi kaiqara vara vuru taiqa kaate, turo. Ne monu airi vataivera, airi monu nimiata. Ne kia airi monu vataivera, inaara monuqai nimiata.

12 Ne inaara monuqai vateka vi monura parumake nimivera, Kotiva kiama niara
nora monu nimiataarave tiraitiro, virara hovema tianaro.
13-14 Kia tenavu niqaa nora maara vatehama niara nora monu nimiate tivakeha vo
vatanaakara inaara monuqai nimiate ti vauro. Ne maa entara airi haika vateka vaiha
homa rairake kia airi haika vateka kahaqivara. Naantiara ne kia airi airaira vateka
vaimanta vika vi entara airi airaira vateka vaiha nintavata kahaqivara. Ne mintimake
nai kahaqi nai kahaqamaqi viha homa nevata vikavata vohaa qaramake vaivara.
15 Ne monu rairake nimi okarara irihama Kotira vukuqi haaru qara ntuvato uvara
iriha variata. Kotira vukuqi mintima tiro:

Airiqamake manaa kara nuntu varoka neva hoqai vauvaro kia airiqamake manaa
kara nuntu varoka vika nevavata vohaa qarama kero hoqai vaurave, tura. *(Katu
Varora 16:18)*

Taitaasivavata ne ianaini virevave tura

16 Kotiva Taitaasira kahaqama amitaivaro vivavata tinavu aanarero ni kahaqireva
quahakero kahaqianaro. Taitaasiva minti vaimantara ti, tenavu Kotirara koqeve ti
vaunara.
17 Tenavu Taitaasirara ni kahaqiarire turaro viva vi uvarara quaha kero, viraqaa-
hairo viva ni kahaqiataa ivaro tiharo, Te vika oru tavarerave, tiro.
18 Ho tenavu vaiinti vovata atitaariraro viva Taitaasira vataakero vuanaro. Viva
koqema kero Karaitira vakaaka tiva nimi vai vaiintiva vaimanta Kotira vaiinti nahenti
vo vatuka vo vatukaini variaka virara koqe vaiintive ti variara.
19 Ho vo uvavatama vairo. Vi vaiintiva tinavu airuqama timiteharo tinavu kahaqi
vairaqe tenavu ruvaaqumate monura vare ⌞Ieruharemini⌟ vuru kaare ti, vika vira
kaama taara. Kotira autuvano virini qiarire ti, tenavu vi monura varakeha rairake
vaunara. Mintihama tenavu vehi vaiinti nahentiara noraiqaake iri vaunarara nivata
numiqarera.
20 Naantiara vokika tinavuara monu varakeha hampi rairake nimi variavo tivorave
ti, vi vaiintira Taitaasira vataake atitarera.
21 Tenavu avuqavuqamake vi kaiqara vi kaiqara varaqi virera. Kia tenavu Kotira
avuqaaqai vaiha mintiraiti, tenavu ekaa vaiinti nahenti nivuqaavata vaiha mintiaqi
virera.
22 Tenavu vitanta nititehama vaiinti vovata atitarera. Tenavu airi tataa vi vaiintira
avateha tavauraro viva vaiinti nahenti ho kahaqiariravama vairo. Vira muntukavano
niara qihaaqama kero vaivarora tiro, viva quaha keharo ni kahaqiariravama vairo.
23 Te Taitaasirara tirera. Viva ti vataakero kaiqa vare vai vaiintivama vairo. Viva
ti vataakero vaiharo ni kahaqiataa ivaro ni kahaqi vaira. Te vo vaiintitanta vaaka
tunatantara tirera. Ihura vaiinti nahenti vo vatuka vo vatukaini variaka vitanta tinavu
kahaqama timiteha ni kahaqiate ti, vika vitanta vara himpimake kaamateha nitite.
Vitanta kaiqa vareraqaahairo Karaitira autuvano noraiqama vuanaro.
24 Vinavuka ne vainaini oruraimanta ne vinavuka ntitake koqema nimitaivaro te
niara tuna uvava vivauma variarira. Ne vinavuka koqema nimitaimanta Ihura vaiinti
nahenti vonaini vonaini variaka niara tiha, Quqaama ni muntukavano tinavuara
vaivo, tivara.

9

Parumake monu nimi okarara tura

1 Ne Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimite varia okarara ho iri tavaarara ti, te vi
okarara qumina qaiqaa ni tiva nimirera qara ntuarora.
2 Te tavauramanta ni muntukaqihairo voqamake vika kahaqiataa imanta ne Iutiaini
variaka kahaqi variara. Te ni mahuta Masedonia vaiinti nahenti tiva nimiha tiha,
Akaiaini variaka tuvana ihiara vaiha monu qeramakeha Iutiaini variaka nimireka

auti variarave, tiavaunara. Te minti tivake ni mahuta tiavaunarara ti, Masedonia vatanaakaqihai airitahaa vikavata quaha keha monu qerama vatareka auti variara.
3 Te vi vatanaaka tiva nimiha ni mahuta tiavauna uvava qumina uva variantorave ti, ne te tiainantemake qerama vate variate ti, vaiinti vonavu ne vainaini nititaari vivara.
4 Te kia vinavuka naane nititaraiti, te Masedonia vaiintinavu hampata ne vainaini oru vi tavaari ne kia vi haikara ruvaaqumake qerama vataivera, te niara vika monu qeramake vatevarave tuna uvava qumina uva vairamanta te vira kaara kaurira haika varaari nevata kaurira haikama varevarave.
5 Mintiantorave ti, kaiqe te maa vaiintinavuka naane nititaari vinavuka tinavu avuni orure, ne vi monura rairake nimirerave tivataara, vinavuka vi monura ruvaaquma vataiqe tenavuvata mini oruntarera. Ne mintima keha vi monura qerama vataiqe te orunte tiha, Kia niara kempukaiqaake turamanta ne mintiavo, tirara. Te niara, Vika paruma keha monu tiqaa vara kaamanta muntu nimuro, tirara.
6 Maa uvara kankomake iritaata. Kara taaraiqa ututairava kara taaraiqaqaima qantu varaanaro. Airi kara ututairava airitahaama qantu varaanaro.
7 Vi okarara irihama monu paruma keha nimiata. Ne vohaiqa vohaiqavano aato irikeha te vi monura homa nimirarave tivakeha vi monura nimiata. Ne kia nimiataa ira nimivora. Ne tinavuara vinavuka kempukaiqamake nimiate tiaverama nimuro tivora. Vaiinti vovano quaha keharo nimi vai vaiintira Kotira muntukavano virarama vairo.
8 Kotiva homa ni tuqimakero koqema nimitaqiro viramanta, ne kia vo haikaravata aavoqiraiti, ne ekaa enta vokikavata ho kahaqiha koqe kaiqa vara nimitaqi vivara.
9 Kotira vukuqi mintima tiro:

Vehi vaiinti nahenti paruma keharo nimi vaiva vairamanta viva koqe kaiqa vara nimite vai kaiqara kia tauru karaiti, ekaa enta iriqi vivarave. tura. *(Ihi 112:9)*

10 Vaiintivano kara utukero qantukero naarire tiro, Kotiva kuvukanaa ami vaiva, vivama ni kahaqi vairamanta ne koqe kaiqa voqavata varaqi vivarave.
11 Kotiva ni airi haika nimiramanta viraqaahai ne airi haika vateha homa vo enta vo enta paruma keha vaiinti nahenti kahaqama nimitaqi vivara. Ne mintimaqi vimanta airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve tivaqi vivara.
12 Ne Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi viha ne kia vikaqai kahaqama nimitaqi vivara. Ni kaiqaqaahai airi vaiinti nahenti Kotirara koqeve ti okarava uri aatara keroma varianaro.
13 Ne vaiinti nahenti kaiqa vara nimitaqi vimanta vokika ni okara kankomake taveha Kotira autu tuahereha vika niara mintima tivara: Ike, vika Karaitira uvara quqaave tivake vi uvara koqemake iriqi vi variakave, tivara. Vika niara tiha, Vika tinavuvata vokiakavata paruma keha nái ia haikara rairake timi variakavema, tivara.
14 Vika minti tivaqi viha niara tiha, Kotiva vika uritarakero koqema nimite vaivo, tivake niara iriha muntuka vateha Kotira aaramaqi vivara.
15 Kotiva nai Maaqu uritarakero vai vaiintira tinavu timirara ti, kaiqenavu Kotirara koqeve tiha vira quahama amitaqi vuari.

10

Hampi uva ti vau vaiintinavuka Poruva nai vika tiva nimura

1 Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva tinavu aaqanto vaiharo qeteharo qihaaqama keharo uva ti vairave. Viva niaraini vaiharo kempukaiqama keharo uva ti vairave, ti variara. Ne minti ti variara te virara ninta tiva nimirera. Karaitiva kia arara itaraitiro, qihaaqamakero uva ti vairara ti, tevata qihaaqamake vaiha nintavata tiva nimirera.
2 Te ni minti tiva nimiha tavauramanta niqihai vo vaiintinavu tinavuara tiha, Vinavuka vataihainaa uva okarara irihama kaiqa vare variavo, ti variara. Ho ne rauriha variate. Vika mintimake hampi uva ti variara kaara te homa ne vainaini

orure kempukaiqamake uva tirarave. Te kempukaiqamake uva tiataa iraqevata, te kia mintimake tirerave.
3 Quqaama tenavu maa vataraqaa variqi vi vaunara. Tenavu maa vataraqaa variqi vihavata, kiama maa vataraqaahainaa auvihehavaa varakeha iqoka raquqi viraiti,
4 tenavu aahuva auvihehavaa varakeha viraqohai qora haika vataake raquqi vi vaunara. Kotiva nai auvihehavaa timimanta tenavu viraqohai iqoka raquqi viha qora okara kempuka vo kempuka vo kempuka aataraqi vi vaunara. Vaiinti vovano tinavu uva aatara kareva una uva tirera, homa tenavu Kotira kempukaqohai vira uva aatara karara.
5 Vaiinti nahentiara Kotira okarara kankomake irivorave ti, vo uva vo uva okaraqohai kuvai nimite vaivera, tenavu Kotira kempukaqohai homa vi uva okarara vara quminaiqama karara. Nana nana hampi uvavano tinavu avu aatoqi vaimanta tenavu Kotira kempukaqohai vi uvara vi uvara qaqini varake Karaitira uvaqai iriqi vi vaunara.
6 Tenavu ni veka vaiha tavaari ne tinavu uva ho iriqe, viraqaahai tinavu uva kia iri vaiintika vika vo okarama numiqa kararave.
7 Nenta tave haikara kankomake tavaata. Niqihairo vovano nariara tiharo, Te Karaitira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva kankomakero irikero tinavuaravata mintima tiarira: Vinavukavata Karaitira vaintinavu variavo, tiarira. Vi vaiintiva vaintemake, tenavuvata Karaitira vaintiqamavi vaunara.
8 Tinavu Noravano tinavu noraiqama kaimantara ti, tenavu niqaa raqikiqi vi vaunara. Kia te ni qoraiqama nimitarera niqaa raqikiqi viraiti, te ni kahaqama nimitarera niqaa raqiki vaunara. Te minti unarara ti, te niqaa raqikiaina uvara qaiqaa qaiqaavata tiva nimiqi viha, kiama kaurirarave.
9 Te kia ni naatu itaarireravauve vo uva vo uva nini qara ntuva nimite vaunara.
10 Vokiaka ti hutu vataini qiarire ti tiriara tiha, Poruva qaraqihairoqai kempuka uva ti vaivo. Viva tinavu tivuqaa uqerara vaiinti vaiharo uqerara uva qumina uvaqaima ti vairave, ti variara.
11 Vi uvara ti variaka aato kenko tira iriata. Tenavu niaraini vaiha qaraqihai tunantemake, tenavu ni nivuqaavata vaiha vohaa vi uvaraqai tirerave.
12 Vi uvara ti variaka nái nutuqai tuahera keha tenavu nora vaiintima vauro ti variamantavata, tenavu qetakeha kia vika tiantemake ti vaunara. Vika nái uvaqai iriha, náiqai taveha tenavu koqe vaiintima vauro ti variara. Minti ti varia vaiintika kia avu aatovata vaimanta variara.
13 Hauri tenavu vo vaiinti kaiqara iriha tentanavu autu tuahera kaarora. Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai tenavu tivaqi virera. Kotiva ni nivutaini kaiqa varaate tivera, tenavu ni nivutaini vaiha vi kaiqara vare vaunara, viraraqai tivaqi virera.
14 Kia tenavu Kotiva qioqama tora raqake ne varianaini oru vuavaunaravauve. Kotiva tinavu kaamatero tititomantara ti, tenavu koqe vakaaka Karaitira vakaaka vuru ni tiva nimiavaunara.
15 Kotiva tinavu timitai kaiqara kia tenavu vira aatarake vo vaiintinavu kaiqa vare variarara iriha, tentanavu hutu tuaherake vaunaravauve. Tenavu Kotiva tinavu timitai kaiqaraqai varaqi viha niara tiha, Vika koqemake Karaitira uva iriqi vi vaiqe viraqaahai tenavu vika nivutaini nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa ho vararave, ti vaunara.
16 Ne kempukaiqaake Karaitira uva iriqi vi vaiqe tenavu homa ni mini ke, vo vataini Karaitira uva tiva nimirera virara. Vovano naane Karaitira kaiqa vara amitaira hauri virara tenavu tentanavu mahuta tiha vi kaiqara tenavuma vara tauro tiarora.
17 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Vaiintivano nai kaiqara iriharo nai mahuta tiantorave. Vi vaiintiva Kotiva vo kaiqa vo kaiqa vare vainarara iriharo Kotira mahuta tiva amitaqiro vuarire, turave. *(Ieremaiaa 9:24)*

18 Vaiinti vovano nariara tiharo, Ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tirera, vira uvavano
qumina uvaqaima varianaro. Noravano vaiinti vorara tiharo, Ai kaiqa koqe kaiqama
vaivo, tirera, vi vaiintira kaiqavano koqe kaiqama varianaro.

11

Una uva maara ti variaka uva iriqi vivorave tura

1 Ne ti qaqi kaiqe te inaaraiqa tenta mahuta tiari. Ne ti qaqi kaiqe maa uvara tiari.
2 Kotiva intemake, tevata ne hampi aaraqaa vivorave tivake, niqaa raqikiqi vi
vaunara. Koqemakero vai varaatara qorainti amitaantemake, te ni qorainti vohaiqa
kaama nimite, ni ntita vare Karaitiraini vuru karera.
3 Te ni Karaitiraqaa iratarera auti variariraro vovano ni qoraiqama nimitaantora.
Haaru vetanto entaqaa memaruvano uqerara uva tuvaro Evaava vira una uvara
quqaa uvave tuntemake, nevata vo vaiinti una uvara quqaa uvave tivake, viraqaahai
kia Karaitira uva iriqi vivora. Te virara qetehama vai.
4 Vo vaiintinavu ni nivutaini anire Karaitirara hampi uva ni tiva nimi variamanta ne
kia vika qioqama karaiti, qaqi kaimanta tiate ti variara. Vinavuka kia tenavu vutuke
Karaitirara tunantemake tiraiti, vinavuka vo Karaitirara ni tiva nimi variara. Ne
Kotira Maraqura varaaka variamanta vika vo maraqurara hampi uva ni tiva nimiha,
vika kia Karaitira vakaaka vutuke ni tiva nimiraiti, virara hampi uvaqai ni tiva nimi
variamanta ne vikara kia qioqama karaiti, quaheha qaqi kaimanta tiate ti variara.
5 Ho iriate. Vo vaintinavu unaqaraiqamake tiha, Kotiva tinavu noraiqama kaimanta
tenavu avuniqamake vauro ti varia vaiintika variamanta, kiama te vinavuka ve-
vaaraini vauro.
6 Kia te koqemake uva ti varia vaiintika uva tiantemake uva tihavata, te Kotira uva
okara kanko kaankomake iri vauraukara ti, te vo enta vo enta vira uva vutuke ni tiva
nimi variavaunara.
7 Te Kotira uva koqe vakaaka ni tiva nimihama kia koqaa ni naariraiti, vi entara
te ni nutu viriniqama keha tenta hutu vatainiqama ke variavaunara. Te mintiaqi vi
variavaunarara ne virara qora kaiqama vare vaivo tivarave? Kia ho minti tivara.
8 Vi entara te ni nivutaini kaiqa vareha kia te ni monuvata naariraiti, variavau-
ramanta Kotira vaiinti nahenti vo vataini variaka koqaa ti timi vaumanta te muara
vaiinti voqaantemake, vika monu vareha ni nivutaini vaiha Kotira kaiqa varaqi vi
variavaunara.
9 Vi entara ni nivutaini variqi vuavauraro ti monu taiqa vumanta kia te niara ti
kahaqiate tiraiti, variavauramanta ti qata vakaukavara Masedoniaihai viri vo haika
vo haika kia vataavauna haikara kahaqama timitomanta varaavaunara. Haaru
mintunantemake, naantiaravata maara ni nimitaarorave tiha kia te vo haikaravata
naarirerave tirara.
10 Te Karaitira quqaa uva ti vaurauka vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Te
tenta mahuta tihama te kia niqihai vo haikavata naari vaunarave, turo. Kia ho Akaia
vataihainaa vaiinti vovano vi uvara qioqama kaanarove.
11 Ti muntukavano kia niara vaimantae te minti turo? Aqao, Kotiva kankoma kero
irivaro ti muntukavano niara vaimantama vaunara.
12 Vo vaintinavu unahaa tiha, Kotiva tinavu noraiqama kaimanta vira kaiqa vare
vauro, ti variaka, vika vaiinti nahenti nivuqaa vaiha nái nutu tuahera kareka auti
vaiha, tinavu hampata vohaa vai aararavata rante variara. Vi aarava variantorave
ti, te kia ni monu naariraiti, qaqi variqi virera. Te mintimaqi vuari vika kia ho tiha,
Tenavu Porura aanare niqihai monu varakeha Kotira kaiqa vare vauro, tivara.
13 Karaitiva kia vi vaiintinavuka noraiqama kaimanta vinavuka unahaa tiha,
Karaitiva tinavu noraiqama kaikave, tivakeha unaqaraiqama keha vira kaiqa varaqi
vi variara.

14 Kia te vi vaiintinavuka una kaiqara ravuku virara. Sataanivavata unaqaraiqama
keharo *enseli* koqeva ataa intemakero ni vaira.
15 Vi vaiintinavuka vira kaiqa vaiintinavu variarara ti, vinavuka Sataanira aanare
unaqaraiqama keha avuqavu ni varia vaiintika aanare ni variara. Vinavuka hampi
kaiqa varera kaara nai qora koqaa varaiqe te huviqorave tirara.

Porura qoraiqama amitaqi vi vaurara tura

16 Te ni tiva nimuna uvara qaiqaavata vi uvara ni tiva nimirera. Kia vovano tiriara
kia avu aato vataa vaiintive tiarira. Ne tiriara kia avu aato vataa vaiintive tivera, ne ti
qaqi kaiqe te kia avu aato vataa vaiintika vaiha te tenta autu tuahera kaare.
17 Te tenta autu tuahera karera iha, kia Noravano ⌞Karaitiva⌟ tinantemake tir-
eravauve. Te kia avu aato vataa vaiinti voqaara vaiha tirera.
18 Airi vaiinti vataihainaa okarara iriha nai mahuta ti variarara ti, tevata vika aanare
tenta mahuta tirera.
19 Ho quqaama ni avu aatovano koqe avu aato vaimantara ti, ne quahakeha kia avu
aato vatauka hampi uva ti variara irireka auti variara.
20 Ike, te tavauramanta vaiinti vonavu anire niara tinavu paanaa kaiqa varaate
tivakeha, ne ia monuravata airairavata varake namakeha, niara vihi vaahi tivaqi viha,
ni auruvuta ruqemake variamanta ne vinavuka qaqi ke variamanta minti variarave.
Ne vi vaiintika qioqama kaataara vaimanta ne kia minti variarave.
21 Ike mpo, te kaurihama qoqaa ni tiva nimirerave: Tenavu ni hampata variavauna
entara tenavu uqerara vaiintinavu vaihara ti, tenavu kia vi vaiintinavuka aanante ni
qoraiqama nimite variavaunara.
Vo vaiintinavu nái mahuta tiha nái nutu tuahereha variarara ti, kaiqe kia qetaraiti,
tevata vika voqaantemake tiari. Te minti tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaara
tirera.
22 Vi vaiintinavuka nai mahuta tiha, Tenavu tentanavu kaivaqaukavara uva Hiparu
uva ti vauraukave, ti variara. Ho tevata Hiparu uva ti vauraukave.
Vinavuka tiha, Tenavu Isareri vatanaaka vauraukave, ti variara. Ho tevata vohaa vi
okaraukaqaima vauro.
Vinavuka tiha, Tenavu Eparahaamiva kuvuarama taikave, ti variara. Ho tevata
mintima vauraukave.
23 Vinavuka tiha, Tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro, ti variara. (Te minti
tihama kia avu aato vataa vaiinti voqaantemake ti vai.)
Vinavuka tenavu Karaitira kaiqa vaiintima vauro ti variara. Ho te vinavukavata
uri aatarake Karaitira kaiqa vaiinti tarukama vauro. Te vinavukavata uri aatarake
vukaari utiha Karaitira kaiqa vare vaunara.
Te vinavuka uri aatarake qaiqaa qaiqaavata Karaitira kaiqa vare vauramanta vira
kaara ti airi tataa karapuhiqama ke variamanta variqi vi vaunara.
Ti airi tataa kaavu humiqake variamanta vaunara. Airi enta te qutu vuarirava
aumanto vaimanta vaunara.
24 Te Karaitira kaiqa vare variavauramanta Iutaa nora vaiintinavu kauquru tataa ti
tauvaqaini 39 tataa *reti*qohai ruqutuqi vi vaumanta variavaunara.
25 Taaramo tataa Romeni vatanaaka kapipiqohai ti kaavu humiqake vatora. Vo enta
vo vatanaaka ti oriqohai harukareka ruqutuqi vi vaura. Te taaramo tataa *sipi*qi namari
vaura vi variavauraro *sipi*vano namariqi aquvi vaura. *Sipi* vovano namariqi aqu
vumanta te vohaa enta aatitoraqaavata entaqivata varuva namariqi variavaunara.
26 Te Karaitira kaiqa vareha vo vataini vo vataini ni variavauraro huvura namari-
vano ti raaqu varero ruhiqauke vaura. Muara vaiintinavu aaraini ti veka vaiha ti
harireka auti vaura. Tinta vohaa vatanaaka Iutaa vaiinti vonavu ti harireka auti vaura.
Vo vatanaakavata ti harireka auti vaura.

Te nora vatukaqi ni variavauramanta ti harireka auti vaura. Te qumina aaraini ni variavauramanta ti harireka auti vaura.
Te varuva namari vaura ni variavauramanta ti harireka auti vaura.
Vo vaiintinavu tiriara unahaa tiha ai qata vakaukave tivakeha ti harireka auti vaura. Te mintiaqi viha Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara.
27 Te vukaari utiha Karaitira kaiqa varaqi viha entaqi airi tataa kia vaitaraiti, Karaitira kaiqa varaqi vi variavaunara. Airi enta te karavata namarivata kia naraiti variqi vi variavaunara. Airi enta ti utavaaqa kia vauvaro iqaravano hari vaumanta variavaunara.
28 Kia vi haikava vi haikavaqai maara timi vaimanta vare vaunara. Vo enta vo enta Karaitira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vikaqaa te raqikiqi vi vauraro vi maaravavata tiqaa vaimanta vaunara.
29 Vikaqihairo vo vaiintivano tiharo, Te kia kempukaiqaake Kotira aaraqaa ho virarave, tirera, te virara ike mpo tiha muntuka qoraiqiraqe vairara. Vovano Kotira aaraqaahairo hiqintiro qora kaiqa varairera, te viraravata iriariraro ti muntukavano qoraiqiraqe vairara.
30 Te tenta mahuta tiarira aaravaqai vairera, te tenta uqerara vaiinti vaunara, viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera.
31 Kotiva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira Qovama vaimanta te vira autuqai ekaa enta tuaheraqi virera. Ho viva kankomakero iri vaimanta te kia niara una uvavauve ti vai.
32 ⌞Ne te uqerara vaiinti vauna okarara iriate ti, te maa uvara ni tiva nimirera:⌟ Haaru te Damasikusi nora vatukaqi variavauraro King Aretaasira vira vevaaraini vau vaiintiva tiriara vira ravaaqavu vare vuru karapuhiqama kaate tivakero vaiinti vonavu nititomanta vinavuka vaantaavura qentiana vaiha tiriara ampeqi vaumantavata,
33 vokuka ti nora uta rutantutoraqi ntuvake vaantaavura ntoma tonaihai vaati aaqaini ti tuta tutamaqi tuvi muntu komanta te viraqaahai ruqemake vuavaunara.

12

Kotiva Porura umiqo haikarara tura

1 Te tenta mahuta tivaqi vi variai naraqaahai kia koqe haikavano qovaraiqiraqevata, te tenta mahutaqai tivaqi virera. Vo vaiintinavu una maara uva ni tiva nimihama nái mahuta ti variarara ti, tevata tenta mahutaqai tiarira aaravama vairo. Ho kaiqe te Noravano tairakaa qovaramako haikara tavaavaunara ni tiva nimiari.
2 Haaru te Karaitira vaintivano variavauraro Kotiva ti raraukero tivita varero nai virini naaruvaini vuru kora. Ti maraquraqaie vuru korave, te vaata vataake variavauraroe ti tivita varero vuru korave, kia te virara kankomake iruro. Kotivaqaima nai virara irivo. Vi entaraqaahai variqi vuavauraro 14 ihinavu aitarora.
3 Kotiva ti tivita varero nai vatuka koqe naini vuru komanta tavaavaunara. Vi entara ti maraquravanoqaie vurave, vaata vataakae vuavaunarave, te kiama virara kankomake iruro. Kotivaqaima virara irivo.
4 Ti tivita varero nai vatuka koqenaini vuru komanta te mini vaiha vo haika vo haika iriavauna haikara kia te ho noqihai tiva nimiarirava vairo. Ti qioqama taimanta kia te vi haikarara ho ni tiva nimiainara.
5 Te mini vaiha vi haikara vi haikara iritaavaunarara irihama, te tenta mahuta tiataa imantavata, kia te minti tirera. Te uqerara vaiinti variainara viraraqai irihama tenta mahuta tirera.
6 Te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tiarera, kia te avu aato kia vataa vaiintika uva tiantemake tiraiti, te quqaa uvaqaima tirara. Ho kia te naaruvaini vaiha iruna haikarara tenta mahuta tivaqi virera. Te minti tiariraro hauri vaiinti vovano

tiriara ike viva nora vaiintivano vaivo tiantora. Ne ti kaiqavata ti uvavata iri taveha viraqaahai ne homa ti okaravata kankomake tavevara.

Auquvano ranteqaintema kero Porura ari vaurara tura

7 Kotiva ti tivita varomanta te koqe haika, vo haika vo haika tavaavaurarora tiro, Kotiva tiriara tiharo, Poruva nariara tiharo, Te nora vaiintima vauro, tiantorave, tivakero Kotiva ti vaataini aihavi haikara qovarama kora. Vi haikava auquvano ranteqaintema kero, ti tivaata hari vaimanta vaunara. Sataaniva atitai *enseli*va vi haikaraqohairo ti qoraiqama timite vaimanta vauraukara ti, te naaruvaini tavauna haikarara tenta mahuta tivaqi vuarora.

8 Te Nora Vaiintiara taaramo tataa mpo tiha vi haikara qaqini vara kairaqe ho variare turaro

9 viva aqao tiro, Are mintiaqira vi vairaqe te homa ai koqema amitaqi virarave. Are uqerara vaiinti variqira vi vairaqe viraqaahai te homa ai kempukaiqama amitaqi virarave, tiro. Viva minti tivera te aihavi haikara varaqi viha uqerara vaiinti variqi vuainarara viraraqai iriha tenta mahuta tivaqi virera. Te mintiaqi vi vauraro Karaitiva ti kempukaiqama timite vaimanta variqi vi vaunara.

10 Te Karaitirarao ti, te uqerara vaiinti variqi vuainarara kia noraiqaake iriqi virera. Vokika tiriara vaaqu uva ti vairave, te vukaari utiha vi variainarave, ti qoraiqama timite vaiqe variainarave, maara varaqi vuainarave, te Karaitirarao tiha kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi virera. Te uqerara vaiinti variqi vi variariraro Karaitiva viraqaahairo ti kempukaiqama timitaqiro vi vairaqe variqi virera.

Poruva Korinti vatanaakara noraiqama kero irura

11 Te tenta mahuta tihama te kia avu aato vataa vaiintivano tintemake ti vauro. Ho ni kaara te minti tivaqi vi vaunara. Ne ti kaiqara koqe kaiqave tiataara vaimanta ne kia minti ti variara. Ne tiriara qumina vaiintive tivera, maa uvara iriata: Ne vo vaiintinavuara tiha, Vinavuka Karaitiva noraiqama kai vaiintikave, ti variaka, te vinavuka kaiqavata aatarake vauraukama vai.

12 Karaitiva ti noraiqama kaimanta te quqaiqamake vira kaiqa vaiintima vauro. Te ni nivutaini vaiha kia popohanaara iraiti, vo kaiqa vo kaiqa nora kaiqave, kia tavaa kaiqarave, vare variavauramanta ne ti kaiqa taveha tiriara quqaama Kotiva vira noraiqama kero atitaivo tivakeha, ti okara kankomake tavaataarave.

13 Te Karaitira vaiinti nahenti vo vataini variakaqaa koqemake raqiki vaiha niqaae kia koqemake raqiki vaunarave? Aqao, te vikaqaavata niqaavata vohaa qaramake raqikiqi vi vaunara. Te ni maara nimiarorave tivakeha, te ni kia karave vo haikave naari vaunara. Te kia minti tiraiti, niqaa qaqi koqemake raqikiqi vi vaunara. Ike mpo, te nivata vi maarara nimiataarave?

14 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera henoqi vauro. Kia te niqaa maara vatareravauve ni oru tavarera. Kia ni monu airairara ti hantuqa hariro. Ni vaiintiara ti hantuqa harimanta te ni oru tavarera. Vaintairavano nai noka qokaqaa raqikiqi vi variaravauve. Vinavuka noka qoka vikaqaa raqikiqi vi variara. Ho ne ti vaintairama variavo.

15 Te ni kahaqirera quahakema tenta una haikaravata tenta kempukavata taiqa kaainarave. Ike, ti muntukavano niara voqavata vairera, ni muntukavano tiriara muntuvi keroe varianarove?

16 Te kia ni maara rava nimitauna uvarara, ne vi uvarara quqaave tiataara. Ne hini kiaka tiriara tiha, Poruva unaqaraiqama keharo tenavu una haikara vare vaivo, ti variara.

17 Nantiakee te mintunarave? Te vo vaiintinavu ne varianaini nititauramanta vinavukae ne ia haikara varaavo? Aqao, vinavukavata kia mintiarave.

18 Te Taitaasirara mpo tiha ne varianaini vuane tivake, vira vataake Karaitira vainti vonavu nititauramanta vinavuka Taitaasira vataake vuarama. Taitaasivae

orurero unaqaraiqama keharo ne ia haikara varairave? Kia viva mintirave. Tetanta Taitaasika vohaa kaiqaqai vare vauraukara ti, kia unaqaraiqama keha vora airaira vare vaunarave.

19 Tenavu maa uvara tihama kia tentanavu auta ntihavauve ti vauro. Ti navunaao, tenavu Karaitira vainti vaihama Kotira avuqaa vaihama uva ti vai. Tenavu ni kempukaiqama nimitarera ekaa vo kaiqa vo kaiqa vara nimite vauraukama vai.

20 Te vo haika aatu qeteha vaunara. Te ni orure tavaarimanta ne qaqi qora okara vare vaivera, te kia ni quahama nimitaarimanta nevata te ni nitiaina uvara kaara kia ti tavaataa imanta vaivorave.

Te ne vainaini orure hampi okara, vo okara vo okara tavaarora. Nai ati nai ati i vai okararave, nai toma amite nai toma amite i vai okararave, arara itai okararave, nai tuqavu amite nai tuqavu amite i vai okararave, nariara nariara qora uva ti vai okararave, nai turoqama amite nai turoqama amite i vai okararave, te nora vaiinti vauro ti vai okararave, nariara nariara vo uva vo uva tivaqi viha kia vohaa uva ti vai okararave, te vi okarara vi okarara ne vainaini orure tavaarora. Te vi haikara tavaarorave tiha qetehama vauro.

21 Te orure tavaari ne vovano vovano vora naata vataakeve, vora vaati vataakeve, hampi nuvaqi viha, varaatave naakeve vikavata hampi nuvaqi viha kia nái qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa qaqira karaiti, qaqi varaqi vi vaivera, vira kaara Kotiva kaurira haika ti timiraqe te ni kaara voqamakema iqi ratararave. Te vi okarara tavaarora.

13

Poruva Rauriha variate, tura

1 Te ni taara tataa oru tavamake, qaiqaa taaramoqamake ni oru tavarera. Kotira vukuqi maa uvara mintima tiro:

> Taara vaiintie taaramo vaiintie nái nivuqohai tavaivaro vo vaiintivano qora kaiqa varairera, ne vi vaiintinavuka uvara quqaa uvave tivakehama vi vaiintiraqaa uva vatevarave, tura. *(Lo 19:15)*

2 Te taara tataa ni oru tavaavauna entaraqaa ni hampata vaiha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikaravata, ekaa vokiakaravata, te kempukaiqamake vika qioqama teha uva tiva nimiavaunara. Te vate niaraiqamake vaiha qaiqaa vi uvara tirera. Te anirante ne vainaini orure tota qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikavata, vokiaka qora kaiqa vare variakavata, kia te vika vehakuma nimitarara.

3 Ne tiriara tiha, Quqaae Karaitiva vira noqihairo ti vaivo, kiae ti vaivo? tiha ti avateha tavareka auti variarara ti, te orure qora kaiqa vare variaka kia qihaaqama nimitarara. Te orure mintiari ne ti okara kankomake tavevara. Karaitiva kia uqerara vaiintivano vaiharo nai okara ni numiqe vairo. Karaitiva kempuka vaiintivanoma vaiharo viva nai okara ni numiqe vairo.

4 Haaru viva uqerara vaiinti vaumanta vira katariqaa aruke hiritovaro Kotiva vira kempukaiqama kovaro maa entara viva qaiqaa qaqi himpiro kempukavano variqiro vi vaira. Karaitiva haaru uqerara vaiintivano vauntemake, tenavuvata uqerara vaiintima vai. Kotiva tinavuvata kempukaiqama timitaqi vi vairaqe tenavu Karaitira vataake vohaa variqi viha ni kaiqa vara nimitaqi virera.

5 Ne Karaitira uva koqemake iriqi vi vai okarara avateha tavaata. Ne hoe tiha, Ihu Karaitiva tinavu muntukaqi vaivo, tivara? Ne kia ho minti tivera, ne kia Karaitira uva iriakama vaivara.

6 Ne tinavu avateha tavaiqe tenavu quqaa Karaitiva noraiqama kai vaiintika variarera, tenavu ni uvara hovema tirara.

7 Tenavu Kotira aareha niara vika kahaqi vaira vika kia qora kaiqa vararaiti, avuqavuqamake variqi vuate ti vaunara. Minti tihama tenavu tentanavu kaiqara

hoe aruvivo kiae ho aruvivo, virara kia noraiqaake iriraiti, tenavu ne Kotira avuqaa avuqavuqamake ni vaira virara noraiqaake iri vaunara.
8 Quqaa uvavano vaimanta kia tenavu vira ho aatarake vo uva tirara. Tenavu vi uvaraqai kahaqamake avataqi virera.
9 Ne kempuka vaiinti nahenti variqi vuate ti, tenavu homa uqerara vaiinti variqi virara. Tenavu niara mpeqaiqamavi vaiha anomake Kotira vaiinti nahenti variate ti, tenavu Kotira aare vaunara.
10 Te oru ni hampata vaiha ni noraiqaake nitiarorave tivake, te niaraiqamake vaihama maa qarara ntuva nimite. Noravano ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vauraukama vai. Noravano kia tiriara ni qoraiqama kaarire tiraitiro, viva ni kempukaiqama nimitaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te niqaa raqikiqi vi vaunara.

Poruva uva mantama nimitora

11 Ti qata vakaao, ti uva ho taiqero. Ne naantiara anomake koqe vaiinti nahentiqama virara irihama vate maa entaraqaahai koqe kaiqaqai varaqi vuate. Te tuna uvara iriqi vuata. Vohaa uvaqai avataqi vuata. Ni araraqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintiaqi vivaro niara muntuka vate vai Variqava, ni araraqi paruma nimite vai Variqava, vivama ni hampata variqiro vuanaro.
12 Ne Kotira vaiinti nahenti vaihara ti, ne koqemake nai uva mante nai uva mante iha variata.
13 Kotira vaiinti nahenti maini variaka ni uva mantama nimite vai.
14 Ho Noravano Ihu Karaitiva ni koqema nimitaqi viraro Kotiva niara muntuka vateharo variqiro viraro vira Maraquravano ni hampata vohaa variqiro vuarira.

KARESIA
Poruva Karesia vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 25 ihie aitaromanta Karesia vatanaaka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vo vaiintinavu orure vikara tiha, Ne Karaitira uvaqai iriqi vivorave. Ne Karaitira uva iriha Iutaa vatanaa maara uva Kotiva Mosiraqaa tivatora, vi uvaravata iriqi vuate, ti vaura. Vinavuka hampi uva minti ti vauvaro vira kaara Poruva maa uvara qara ruva teharo Karesia vatanaakara kempukaiqama kero tiharo, Karaitira uvaqai iriqi vuate, tura.

1 Te Poruka maa qarara nini vara kauro. Kia qaqi qumina vaiintivano ti noraiqama
kero ti tititaimanta te vaiha Karaitira uva ni tiva nimiqi vi vauraukavauve. Aqao,
Ihu Karaitivavata, tinavu Qova Kotiva Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara
himpima kaivavata, vitanta ti noraiqamake tititaamanta te Karaitira uva vaiinti
nahenti tiva nimiqi vi vauraukama vai.
2 Tevata, Kotira vainti vonavu ti vataake maini variakavata, tenavu niara Kotira
vaiinti nahenti Karesiaini variaka ni uva manteha mintima ti:
3 Kotiva tinavu Qovavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaquri-
hama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.
4 Tenavu maa vataraqaa vaiha vaaqu kaiqaqai varaqi vi variavauraro Karaitiva
tinavu kahaqireva tinavuara vaaqu kaiqavano vika ravaaqavu kaantorave tiro, viva
tinavuara iriharo tinavu qora kaiqa uvavano nunka vuarire tiro, qutu vura. Tinavu
Qova Kotiva Karaitira atitovaro Karaitiva Kotira no iriqiro viviro vuru qutu vura.
5 Ho Kotiva Karaitirara tinavu kahaqiarire tiro Karaitira atitorara ti, kaiqe tenavu
ekaa enta Kotira autu tuaheraqi vuari. Quqaave.

Karaitira uvaqai iriqi viha Kotira aaraqaa vuate, tura

6 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni koqema nimitareva ni naarama taimanta ne
Karaitira uva iriqi vivi, viraqaahai ne Karaitira uva vaakama qaqirake tiha, Kaiqe vo
uva koqe vakaaka iriqi vuare, tivakeha variara. Ne minti ti variarara ti, te voqamake
tenta kauqu niara runkinkiri iha tiha, Ike, vika quqaae minti ti variavo? ti vaunara.
7 Kia koqe vakaaka vo vaimanta ne vi uvara iriqi viha Kotira aaraqaa ho vivarave.
Vo vaiintinavu Karaitira uva kia avuqavuqamake tiraiti, vinavuka vi uvara rakakaari-
make vo uva ni tiva nimiha ni avu aato vara hampiqamake variara.
8 Tenavue, *enseli* vovanoe, tota tenavu ni tiva nimiavauna uvara qaqirakero vo uva
ni tiva nimirera, Kotiva viraqaata uva vatairaro viva vaaqu vaiinti nahenti rumpavi
vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.
9 Te qaiqaa vaaka tunantemake niara tirera: Tenavu Karaitira uva ni tiva nimiavau-
ramanta ne vi uvarara quqaa uvave tiarave. Ne minti tiarara tiro, vo vaiintivano niara
vi uvara qaqirake vo uva iriqi vuate tirera, Kotiva viraqaa uva vatairaro viva vaaqu
vaiinti nahenti rumpavi vainaini viraqe te virara huviqorave tirara.
10 Kia qumina vaiintivano ti quahama timitaarire tivauve, te vi uvara turo. Aqao,
Kotiva ti quahama timitaarire ti, te vi uvara tunara. Kia te vaiinti nahenti ti quahama
timitaate tivauve, Karaitira kaiqa vare vaunara. Te mintiare turaitirio, te kiama
Karaitira kaiqa vaiinti vauraitirio.

Ihu Karaitiva Porura aarama kero noraiqama kora

11-12 Ti qata vakaao, te koqe vakaaka Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauna
uvava vaireva, vi uvava kia vaiintivano nai irikero tivatai uvaravauve. Kia vaiinti
vovano nai irikero vi uvara okara ti humiqaivauve te vaiinti nahenti tiva nimi vai.

Aqao, Ihu Karaitiva nai vivama vi uvara qovarama kaimanta te vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimi vaunara.
13 Te Iutaa vaiintivano vaiha haaru Iutaa vika maara okara Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, vi uvaraqai te kempukaiqamake iriqi vi variavaunara, ne virara iriarave. Te vi entara Ihura uva iri varia vaiinti nahentikara hampi uva iri variakave tivakeha vikara kia mpo tiva nimitaraiti, vika vehi autu karera auti variavaunara.
14 Te Iutaa vaiintivano vaiha vi entara te Iutaa vika maara okara iriqi viha te tenta kana vaiinti vikavata naatarake vi uvara nai kempukaiqamake iriqi vi variavaunara. Tinavu kaivaqaukavara tivato uvara, te vi uvaraqai avu aatoqi vateha iriqi vi variavaunara.
15 Ho haaru kia ti vatato entara Kotiva ti aaqurihama timiteharo nai kaama tero tiriara Poruva ti kaiqa vaiintima varianarove tivakero,
16 viraqaahairo nai kaamato entaraqaa tiriara Poruva vo vatanaa vo vatanaaka, ti vakaaka tiva nimiarire tiro, viva nai Maaqu qovarama komanta te vira tavaavaunara.
Te Kotira Maaqu tave viraqaahai kia te vo vaiinti vo vaiinti Ihura okarara iramake iriraiti,
17 kia te Ieruharemini Ihuva noraiqamako vaiintinavuka tavarera viraiti, te vi entara qaqirake Arebia vataini naane oru vari, viraqaahai orurante Damasikusini ani variavaunara.
18 Te mini variavauraro taaramo ihi aitaromanta te Pitaara oru tavarera Ieruharemini vira vataake taara *uiki*ara variavaunara.
19 Vi entara kia te Ihuva noraiqamako vaiintinavukaqihai vonkuvata tavaraiti, te Ihura qata Iemiraqai tavaavaunarave.
20 Te Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu aiqiqaa aqukeha niara mintima ti: Maa qarara ntuva taurava kiama una uva vairaitiro, quqaa uvama vaivo, turo.
21 Te Ieruharemini varike, viraqaahai Siriainivata Sirisiainivata oru variavaunara.
22 Vi entara Ihura vainti Iutiaini variaka kia ti viri kankomake tavaraiti,
23 vika vokuka tiriara tu uvaraqai irura. Vokuka tiriara tiha, Vi vaiintiva haaru Ihurara quqaave tivorave tivakeharo, tinavu Ihura vainti qoraiqama timitareva auti vaurave. Viva tota Karaitira uva ekaa taiqa kareva auti vauva vate maa entara viva vi uvaraqai vaiinti nahenti tiva nimiqiro vi vairave,
24 tivake vika tiriara iriha Kotira autu tuahere vaura.

2

Poruva Ihuva noraiqamako vaiintika oru tavora

1 Ihi 14 navu aitaromanta te Banabaasikanti anirante qaiqaa Ieruharemini vire iha vo vatanaa vaiinti Taitaasiravata vita vare vuavaunara.
2 Kotiva uva vo qoqaiqama kero tiriara Ieruharemini vuane tumantara ti, te mini vuavaunara. Te mini orure vaiha nora vaiintinavuve ti variaka, vinavuka hampata ruvaaqumavi vaiha te Karaitira uva minti mintima keha vo vatanaaka tiva nimi variavauna okarara vinavuka tiva nimiavaunara. Nora vaiinti vinavuka tiriara hampi uvama vo vatanaaka tiva nimi variarao tivake ti ravaaqavu kevorave ti, te vinavuka vi uvara okara vutuke tiva nimiavaunara.
3 Vi entara Taitaasiva ti vataakero anu vaiintiva, viva Giriki vatanaavano vaumantavata, vika kia vira vaata toqa amitaate tiraiti, qaqi kovaro vaura.
4 Hini vaiintinavu una uva tiha, Tenavuvata Ihura vaintive, tunavuka, vinavukama tiriara tiha, Aqao, are Taitaasira vaata toqa kaataarave, tura. Vi vaiintinavuka tinavu kaiqa okara ampeqamakeha tavareka anu vaiintinavuka vaura. Iutaa maara uvavano tinavu rumpa taivaro Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaimanta tenavu qaqini vaunarara ti, vinavuka tinavuara ne Iutaa maara uvavata iriqi vuataarave tivakeha qaiqaa tinavu vi uvaraqohai rumpa kareka auti vaura.

5 Ho ne Karaitira uva, quqaa uvaqai iriqi vuate ti, tenavu vinavuka uva kia
inaaraiqavata iriraiti vaunara.
6 Vi entara te Ieruharemini oru variavauramanta nora vaiintinavuve ti variaka
vinavuka ti nana uvae tiva timura? (Kia te vaiintivano noraiqama vuainarara
noraiqaake iri. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva koqe vaiintive vi vaiintiva
qora vaiintive ti vaira.) Ho vi entara nora vaiinti vinavuka ti nana uvae tiva timura?
Vinavuka kia tiriara are vo uvavata tiataarave tiraiti, tiriara ai uvavano hoqai vaivo
tura.
7 Vinavuka minti tivake tavovaro Pitaava noraiqama viro Iutaa vatanaaka Karaitira
uva tiva nimi vaintema kero, Kotiva tivata noraiqama komanta te vo vatanaaka
Karaitira uva tiva nimi variavaunara.
8 Iutaa vatanaaka tiva nimiarire tiro, Pitaara noraiqama kaiva Kotiva, vohaa
vivaqaima tivata noraiqama kero are vo vatanaaka ti vakaaka tiva nimiane, tura.
9 Nora vaiintinavuve ti varia vaiintinavuka Iemivavata, Pitaavavata, Ionivavata,
vinavuka tiriara tiha, Quqaama Kotiva ai noraiqama kaivara are vi kaiqara varaqira
vi varianarave, tivake vinavuka titanta Banabaasika kauqu timura.
Vinavuka titanta kauqu timiha tiha, Netanta vo vatanaaka hampata kaiqa varaqi vi
vaiqe tenavu tentanavu Iutaa vatanaaka hampata kaiqa varaqi vuare, tura.
10 Vinavuka vohaa uvaqai titanta tiva timi tiha, Netanta vehi vaiinti nahentiara tauru
kevorave, tumanta te tiha, Eo, ti antuqavano vika kahaqiataa imanta kahaqirerave,
tiavaunara.

Poruva Pitaara atiharo avuqavuqura

11 Ho vo enta Pitaava Antiokini anirero mini vaiharo vo haika hampiqama komanta
vira kaara te vaiinti nahenti nivuqaa vaiha Pitaara atiavaunara. ⌞Vi uvara okara ni
tiva nimirera:⌟
12 Vi entara avuniqama kero Pitaava Ihura vainti vo vatanaaka kia vaata toqakoka
hampata kara ne vaumanta viraqaahai Iemiva Ieruharemihairo nitito vaiintinavuka
anirovaro Pitaava vo vatanaaka mini kero tiharo, Hauri Iutaa maara okara iriaka ti
tave titivorave, tivakero viva vo vatanaaka vika mini kero nariara kanta vaiharo kara
ne vaura.
13 Pitaava mintumanta Iutaa vaiinti vonavuvata Pitaava untemake, tinavuvata
titivorave tivake kia vo vatanaaka hampata vaiha kara nora. Vika mintihama
unaqaraiqamake koqe kaiqa vare vauvaro Banabaasivavata vika aanantero kia vo
vatanaaka hampata vaiharo kara nora.
14 Vinavuka mintumanta te tavaavauramanta kia avuqavuqamake Karaitira uva
iriqi vi vaumanta te ekaa vika nivuqaa himpite vaiha Pitaarara mintima ti: Aqao, are
Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama vuararora tiro, kiama Iutaa maara okaravano ai
tuataivo. Are nena mintimakera vaihara nantiharae are vo vatanaakara Iutaa maara
okara iriqi vuate ti variarao? Are kia mintiataarave, tiavaunara.

Ihurara quqaa vivave tikaqaima Kotiva avuqavuqama nimitaanaro

15 Tinavu vatatomanta tenavu Iutaa vatanaaka vaiha tenavu vo vatanaakara tiha,
Kotiva Mosiraqaa tivato uvava kiama ho vika kahaqiraro qora kaiqa vare vai uvava
qaqima vikaqi varianarove, ti variavaunarave.
16 Ho vate tenavu kankomake iruraro Iutaa vaiinti vovanovata Kotiva Mosiraqaa
tivato uvara iriqiro virarovata, Kotiva kiama vira uva ho taiqa amitaanaro. Ihu
Karaitira uva iriqiro vi vaina vaiintira Kotiva vira uvaqaima taiqa amitaanaro.
Tenavuvata Kotirara viva tinavu uvavata taiqa kaarire ti, Ihu Karaitirara quqaave
ti vaunara. Kia vaiinti vovano Iutaa maara okara iriqiro viraqaahairovauve Kotiva
virara are avuqavu ni variara vaiintivave tiravauve. Vaiintivano Karaitirara viva ti
kahaqiariravama vaivo tiraqaahairo Kotiva vira uva taiqa kero avuqavuqama amite
vaira.

17 Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire ti, tenavu Karaitirara quqaave ti vaunara.
Tenavu Karaitirara quqaave turaro aato kenko tiro irivimanta tenavu Iutaa vatanaaka
vaihavata, vo vatanaaka qora kaiqa varaqi vi variantemake, tenavuvata qora kaiqa
varaqi vi vaunara. Ihuva tinavu kaiqa vara timitairaqaahairoe tinavuqi qora kaiqa
qovarama vivo? Aqao, vovano minti tirera, viva hampi uvama tianaro.
18 Haaru te Iutaa maara okara iriqi vuare tivake, qora kaiqaqai varaqi vi variavau-
nara. Ho te qaiqaa vi uvara iriqi vuarera, te qaiqaa qaqiqaima qora kaiqa varaqi
virara.
19 Ho Iutaa maara okaravano tiqaa raqikiqiro vumanta, viraqaahai te Kotira antuqa
avataqi viha qaqi variqi virerave tivake, te ⌞Karaitira vataake⌟ qutu vuavaunara.
Mintunarara ti, Iutaa maara okaravano kia qaiqaavata tiqaa raqikiqiro vi vaira.
20 Te qutu vuavauraro, Karaitiva tiqi qaqi variqiro vi vaimantara ti, vate te qaqi
variqi vi vaunara. Karaitiva tiriara muntuka vateharo qutu vurara ti, te Karaitirara
quqaa viva Kotira Maaquvanove tivake virara iriqi viha qaqi variqi vi vaunara.
21 Karaitiva mintima timitaimantara ti, kia te viva aaqurihama timiteharo koqema
timitaainara qaqira karara. Iutaa maara okaravano tinavu ho kahaqama timitaitirio,
Kotiva virara iriharo tinavu avuqavuqamama timitaitirio. Mintiare titirio, Karaitiva
quminama qutu vitirio.

3

Kotira Maraqura varerara tura

1 Aqao, Karesia vatanaakao, ni avu aatovata kia vaimanta variakave. Tavave ni avu
aato hampiqama kaimantae ne hampi uva iriqi vi variavo? Te vutukema Karaitira
katariqaa aruto uvara ni tiva nimuramanta ne kiae kankomake iriavo?
2 Ne uva vohaiqa ti tiva timiqe iriare. Ne Iutaa maara uva iriqi vihae ne Kotira
Maraqura vare iavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehae Kotira Maraqura vare
iavo? Ne vira okara ti tiva timiqe iriare.
3 Ni avu aato kia vaimantae variavo? Ne Ihu Karaitirara quqaave tivakehama Kotira
Maraqura varorave. Hoqare ne kia nenta kahaqiraiti vauvaro Kotira Maraquravano
ni kahaqumanta ne Ihura vaintiqamavi variqi vura. Viraqaahai ne nantihae hampi
avu aato iriha Kotira Maraqura qaqirake, ne nenta qaiqaa kahaqireka auti variavo?
4 Haaru ne Ihura vaintiqamavi variqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite
vaumanta ne vi entara kia popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi vi vaura.
Haaru ne mintumake variqi vi vaurara hauri maa entara ne tauruke hampi uva iriqi
vivora.
5 Kotiva kia ne Iutaa maara okara iriqi vurara iriharo nai Maraqura ni nimiravauve.
Ne Karaitira uvara quqaa uvave turara tiro, Kotiva nai Maraqura ni nimuvaro viva ni
hampata vaimanta ne nora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare variara.
6 Eparahaamirara tu uvara iriha variata. Eparahaamiva Kotirara are quqaama
mintinarave tuvarora tiro, Kotiva virara tiharo, Te ariara avuqavu ni variara vaiin-
tivave tirarave, tura.
7 Eparahaamiva tuntemake, Kotirara quqaave ti varia vaiinti nahentika, vikama
quqaa Eparahaamira vaintivara vaivarave.
8 Karaitiva naantiara vaiinti nahenti kahaqiainarara iriharo Kotiva haaru Epara-
haamirara vi uvara tivatora. Vi uvara Kotira vukuqi qara ntuva tova mintima tiro:

> Are kuvuarama tenaraqaahairo vaiinti vovano ekaa naato vatanaaka koqema
> nimitaanarove, tura. *(Okara 12:3)*

9 Eparahaamiva Kotirara quqaave tivakero virara kempukaiqaakero iriqiro vi vau-
rara tiro, Kotiva vira koqema amitora. Ho Kotiva Eparahaamira koqema amitontema

kero, viva ekaa vaiinti nahenti virara kempukaiqamake iriqi vi variakavata koqema nimitaanaro.
10 Kotira vukuqi mintima tiro:
Mosiva ekaa maara okara qara ntuvato uvava vaivaro vaiintivano kia ekaa vi uvara iriraitiro, hini uva qaqira kairera, Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. *(Lo 27:26)*
Kotira vukuqi minti tirara tiro, vovano tiharo, Kaiqe te Mosira uvaqai iriqi vuare, tirava qoraiqamama vuanaro.
11 Mosira maara okara iriqiro vi vainaraqaahairo, kiama Kotiva vi vaiintira uva nunka amitaanaro. Qaiqaa Kotira vukuqi mintima tiro:
Kotirara kempukaiqamake iriqi vi vaika vikaqaima qaqi variqi vivarave, tura. *(Hab 2:4)*
12 Mosira maara okara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaivaro, Karaitirara iriqi vi varia aarava vo aaravano vaira. Vi aaratanta kia vohaa qaramake variara. Kotira vukuqi mintima tiro:
Mosira maara okara ekaa iriqiro vi vairava, vi vaiintivaqaima qaqi variqiro vuanarove, tura. *(Wkp 18:5)*
13 Tenavu Mosira maara okara kia ekaa avataqi vi vaunara kaara tenavu qoraiqama vuataara vauvarovata, Karaitiva tinavu vatuka varovaro Kotiva vira qoraiqama amitora. Kotira vukuqi mintima tiro:
Katariqaa hirite vaiintira Kotiva vira qoraiqama amitaanarove, tura. *(Lo 21:23)*
14 Kotiva haaru Eparahaamira koqema amiteharo tu uvava ekaa vo vatanaa vo vatanaakaqi variarire tiro, Ihu Karaitiva qovarama viro vaaquqama vura. Karaitiva vaaquqama vurara ti, tenavu Karaitirara quqaa viva tinavu kahaqiariravama vaivo turaro Kotiva nai tiva taintemakero, nai Maraqura tinavu timimanta varaunara.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara

15 Ti qata vakaao, ne te tuna uvara kankomake iriate ti, te vo uvaqaa *vatake/ntuvake* ni tiva nimirera: Vaiintivano nai qutuaina entarara iriharo qara ntuvakero vatero tiharo, Te qutu vuariraro vi vaiintivama ti onaana varaarire, tivakero nai autuvata qara viraqaa vatero variqiro viviro vuru qutu vivaro vira uvavano ho vivau vairaro kia vovano vi uvaraqihairo hini uva qaqini vara kaanaro. Kia ho vovano vo uvavata vira uvaqaa tomaqa taanaro.
16 Vira voqaantema kero, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Te ariaravata are kuvuarama tenararavata irihama maa uvara tiva tauro, tura. Kotiva kiama tiharo are kuvuarama teraukave tiraitiro, viva are kuvuarama tenarave tiharoma vainti vohaiqara tivatora. Karaitiva kia vataini tuvu vau entara Kotiva Eparahaamirara are kuvuarama tenarave tiharoma Karaitirara tivatora.
17 Te tuna uvara okara maantimama vairo: Kotiva Eparahaamiraqaa uva tiva taatau tovaro 430 ihinavu aitarovaro, viraqaahairo Kotiva qaiqaa nai uva maara Mosiraqaa tivatora. Ho naantiara Mosiraqaa uva maara tivatova kia ho avuni Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kairaro qaqima varianaro.
18 Kotiva kiama Mosiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimite vairavauve. Viva mintiare titirio, viva tota Eparahaamiraqaa tivato uvava qumina uvaqaima vaitirio. Kotiva hoqarero Eparahaamiraqaa tivato uvarara iriharo vaiinti nahenti koqema nimite vaira.
19-20 Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatora vo? Nantivaroe Kotiva vi uvara Mosira tiva amurave? Ho vaiinti nahenti vika nái vaaqu okara kankomake tavaate tiro, Kotiva vi uvara tomaqa kero vatora. Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi vaivaro te kaama taaina vaiintiva Eparahaamiva kuvuarama tairaukaqihairo qovaraiqama vuarire, tura.
Kotiva nai uva maara maantima kero tiva nimura: Kotiva vi uvara *enseli*navu naane tiva nimumanta viraqaahai vika Mosira muntu tiva amuvaro viraqaahairo Mosiva vi

uvara vaiinti nahenti muntu tiva nimura. Kotiva Eparahaamira uva tiva amireva iharo kia vo vaiintiara tiharo, Are Eparahaamira muntu tiva amiane, tiraitiro, viva naivano Eparahaamira muntu tiva amura.

Kotiva mintima kero Mosiraqaa nai uva maara tivatora

21 Quqaae Kotiva avuniqama kero Eparahaamiraqaa tivato uvara nunka kareva Mosiraqaa uva tivatorave? Aqao, kia minturave. Kotiva Mosiraqaa uva maara tivatova vaivaro kia vaiinti vovano vi uvara ho koqema kero iriqiro vuarirava vairave. Vaiinti vovano vi uvara ho iriqi vuare titirio, Kotiva vi vaiintirara, Are avuqavu ni variara vaiintivave. Are ekaa enta qaqi variqira vinaravema, titirio.

22 Kotira vukuqi kia minti tiraitiro, maantima keroma tiro:

> Qora kaiqavano ekaa naato vatanaakavata ravaaqavu kairara ti, vika ekaa qora kaiqaqai varaqi vi variarave, tura.

Ho Ihu Karaitirara quqaa vivave ti vaiinti nahentika, vikaqaima ho vaivara. Kotiva Eparahaamiraqaa tivato uvava Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro vi vaina vaiintiraqi vairaro Kotiva vi vaiintirama koqema amitaanaro.

23 Hoqare kia tenavu Karaitirara kempukaiqamake iri variavauna entara Mosiraqaa tivato uva maarava tinavu rumpa tomanta variavauraro viraqaahairo Karaitiva qovarama vura.

24 Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi variariraro Kotiva tinavu uva taiqa kero avuqavuma timitaarire tiro, Mosiraqaa uva maara tivatova tinavuqaa raqikiqiro vi vaura.

25 Karaitiva qovarama vumanta tenavu virara kempukaiqamake iriqi vi vaunarara tiro, vate Mosiraqaa uva maara tivatova kiama tinavuqaa qaiqaavata raqikiqi vi vairo.

26 Ne Ihu Karaitirara quqaa vivave tivake virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, ne Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira vaintiqamavi variavo.

27 Ne namari vare viraqaahai ne Karaitira vataake vohaama variavo. Ne minti variarara tiro, ni avu aatovano Karaitira avu aato voqaarama vaira.

28 Ne Karaitirara quqaave tiakara ti, ne kia vo qara vo qaramake variavo. Iutaavanove vo vatanaavanove, rumpatai vaiintivave qumina vaiintivanove, qoraintivanove nahentivanove, ne Ihu Karaitira vainti variarara ti, ne vohaa qaramake variavo.

29 Ne Karaitirainiqama vuarara ti, ne Eparahaamira vaintivara variara. Kotiva Eparahaamirara ai vaintivara koqema nimitarerave tu uvava, vi uvava niqivatama varianaro.

4

Tenavu Kotira vainti vaunarara tura

1 Vi uvara okara maantimama vairo: Vaintiruvano naantiara nai qova ina haikara varaarirava vaivarovata, viva inaara vaintiru vaiharora tiro, viva nai qora kaiqa vaiinti vika voqaantema kero vairo.

2 Viva vaintiru vaiharo vo vaiintinavu vevaaraini variqiro vi vairaro vira qova kaamataina entava anintairaro vi haikara nai varaanaro.

3 Vi vaintira voqaantemake, tenavuvata variavauraro vataihainaa uva okaravano tinavu rumpa tero tinavuqaa raqikiqiro vi vaura.

4 Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva kaamato entava anirovaro Kotiva nai Maaqu atitovaro nahenti vovano vira vatatovaro vivavata Mosiraqaa tivato uvaraqai iriqiro vi vaura.

5 Ho vi uvava kia vika ravaaqavu kaira vika Kotira maaquve raavurave variate tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu viro tinavu kuvantu timitora.

6 Tenavu quqaama Kotira maaquve raavurave vaunarara tiro, Kotiva nai Maaqu
Maraqura tinavu timivaro viva tinavu muntukaqi vaiharo nai Qorara, *Aba*—Qao, ti
vaira.
7 Kotira Maraquravano ai muntukaqi vairara tira, are maa entara kia rumpatai
vaiintira voqaara vairaitira, are Kotira maaquvanove raavuravanove variarao. Are
mintima kera varianarara tiro, Kotiva nai Maaqu amina haikara aivatama amianaro.

Poruva Karesia vatanaakara noraiqama kero irura

8 Haaru ne Kotirara kia iru entara una variqanavu ni rumpateha niqaa raqiki
vaumanta ne vika kaiqaqai vara nimite vaura.
9 Maa entara ne Kotirara kankomake iriarave—ho kaiqe te vi uvara avuqavu tiare: Maa
entara Kotiva niara kankomakero irirave. Ho Kotiva niara koqema kero iri vaimanta
ne nantihae vira qaqirake haarua okara, quqerara okara kia ni ho kahaqiaina okarara
iriqi viha vi okarava qaiqaa tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe vira kaiqa vara amitaare ti
variavo?
10 Ne Iutaa uva maara raqakaarorave tivakeha vo enta kaamateha vi entaraqaave,
vi toraraqaave, vi ihiraqaave nora maara ti varia entarave ti variarave.
11 Oho, ne minti varia okarara te qetehama vauro. Hauri te niqi kaiqa vara
nimitaarirava quminaiqama vuantorave.
12 Ti qata vakaao, te niara mpo ike tiha, Ne te variainantemake variate, turo. Te Iutaa
vaiinti vaurarovata, vika uva maaravano kia ti ravaaqavu kaimanta te ni vo vatanaaka
voqaantemake vaunara.
Ne haaru kia ti qoraiqama timite vaura.
13 Ne kankomake iriara. Te tota ni hampata vaiha nora rovara varaqi viha Karaitira
vakaaka ni tiva nimiavaunara.
14 Vi entara ti rovaravano noraiqamakero qoraiqumanta ne kia ti qaqira karaiti, ne
vukaari utiha koqemake tiqaa raqikiqi vi vaura. Vi entara ti vitareka Kotira *enseli*
vitontemake ti vitora. Ike, ne vi entara Ihu Karaitira vitontemake ti tivita kora.
15 Vi entara ne tiriara noraiqaake quahe vaura. Nantimantae maa entara ne kia
mintiavo? Ike, te quqaama turo. Ne vi entara ti kahaqireka iha nenta avuvata homa
vauruke ti timiatirio.
16 Vate te quqaa uva ni tiva nimi vauramanta ne vira kaarae ti navutaiqi variavo?
17 Vo vaiintinavu nái maara uva ti variara virara ne eo tiate ti, vika niara
unaqaraiqamake noraiqaake iriqi viha, vika kia ni koqema nimitareka auti variara.
Ne ti uva qaqirake vika uvaqai iriqi vuate ti, vika ni tiva nimi variara.
18 Vo vaiintinavu ni quqaa kahaqireka autivera, vika homa niara noraiqamake
irivara. Te ni hampata variaina entarave, kia ni hampata variaina entarave, vika homa
mintivara.
19 Ti vaintinavuvauvo, ne te vatataurauka voqaarama variara. Ne mpeqaiqamavi
Karaitira vainti variate ti, te qaiqaa ni vatarera nahentivano vainti vatareva antura
ntintemake, tevata niara iriha antura nti vai.
20 Mpo, vate te ni hampata variarera, te hove tiataara. Te ni hampata vaihavauve, vo
uva homa qihaaqamake tirara. Te maini niaraini vaiha nantiakee vika kahaqiainarave
tivakeha noraiqaake niara aato utiha vaunara.

Poruva Hagaaka Seraakara uva tuqantaakero tura

21 Ne Mosira uva maara iriqi viha vira vevaaraini vaireka auti variaka te ni irama
nimitarera. Ne vi uvara okara ho kankomake iriarave?
22 Eparahaamirara mintima tiro: Vira maaqu taaraqanta vaura. Vira kaiqa nahenti
rumpatova vira maaqu vo vatatovaro vira nahenti vovano qaqi vauva vira maaqu vo
vatatora.
23 Rumpato nahentiva nai vainti qaqi nahenti vatontemakero vatatovaro, qaqi vau
nahentiva nai vainti vo qarama kero vatatora. Kotiva Eparahaamirara kauqu aiqiqaa

aqukero tiharo, Are qorainti vaintima vatenarave, tu uvaraqaahairo vi nahentiva qorainti vainti vatatora.

24 Vi nahentitanta haaru Kotiva uva taaraqanta tiva taataukero vatotanta voqaara vaura. Nahenti vo, vira autu Hagaava vaireva, viva Kotiva Sainai Aiqinaqaa vaiharo Mosiraqaa tivato uvara voqaarama vairo. Hagaava rumpato nahentiva vaurara ti, vira naintivaravata rumpa tokaqai vaura.

25 Te Sainai Aiqinavano Arebia vataini vairara qaiqaa uva tuqantaake tirera. Vi aiqinava vaireva, Hagaavama vairo. Ieruharemi vatukara uva tuqantaake tirera. Ieruharemi vatukavano vaireva, Hagaara naintivarama vairo. Ieruharemi vatukaini variaka variavaro Mosira uva maaravano vika rumpa taimanta variara. Vika Hagaara naintivara voqaara rumpataikaqai variara.

26 Ieruharemi vatuka vovano naaruvainima vairo. Vi vatukararavata uva tuqantaake tirera: Vi vatukava vaireva, viva qaqi vai nahentiva Seraavama vairo. Vi vatukava vaireva, tinavu novama vairo.

27 Kotira vukuqi virara mintima tiro:

Naahiarama/Qururaiqama vuara nahentio, are quahehara variane. Are kia ke ke tiraitira, kia vaintivata vataraitira vaihara, are quaha quaha ihara ihi tivaqira vuane.

Kia vainti vatai nahentira vaintivara airitahaa variavarora tiro, vi nahentiva vaatiqaa varia nahentika uri naatara kairave, tura. *(Aisaiaa 54:1)*

28 Ti qata vakaao, Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara are vainti vatenarave turaqaahairo Aisaakira vatatorave. Vira aanare nevata Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero turaqaahai Kotira vaintiqama vi variara.

29 Vi entara qaqi vatato vaintiva, Isamairiva vaiharo Kotira Maraquravano kahaquvaro vatato vaintira Aisaakira qoraiqama amite vaura. Maa entaravata tenavu Kotira Maraqura varaurauka vauramanta Mosira maara uva iriaka tinavuvata qoraiqama timitareka auti variara.

30 Ho Kotira vukuqi nana uvae virara tiro? Mintima tiro:

Rumpatai nahentira atitairaro nai vaintintiro vuarire. Vira vaintivano nai qova ina haikara kiama ho varaanarove.

Qaqi vai nahentira maaquvanoqaima nai qova ina haikara ho varaanarove, tura. *(Okara 21:10)*

31 Ti qata vakaao, vira voqaara kia tenavu rumpatai nahentira vira vaintivara vairaiti, tenavu qaqi vai nahentira vira vaintivarama vauro. ⌞Mosira uva maaravano kia tinavu rumpa taivaro Karaitira uvavano tinavuqaa raqiki vaira.⌟

5

Ne qaiqaavata rumpavi vaivorave tura

1 Tinavuara kia rumpa viraiti, qaqi nuvaqi vuate tiro, Karaitiva tinavu kuvantu timitaira. Ne qaqini varia vaiinti nahentika vaihara ti, ne kia vo vaiinti qaqi kaivaro ni qaiqaa rumpa taarire.

2 Te Poruka ni tiva nimiari iriata. Hauri ne tiha, Iutaa uva maara iri varia vaiintika tinavu vaata toqa timitaiqe tenavu ho vairarave, tivora. Ne minti tivera, Karaitiva kia ni ho kahaqiariravama varianaro.

3 Te qaiqaa kempukaiqamake ni tiva nimirera: Vaiintivano tiharo, Kaiqe te Iutaa uva maara iriakara tiari ti tivaatavata toqa timitaate tirera, ekaa Mosira uva maaravano vira ravaaqavu kairaro viva ekaa vi uvara avataqiro vuariravaqaima varianaro.

4 Niqihai vokiaka tiha, Tenavu Mosira uva maara iriqi vuariraro Kotiva tinavu avuqavuqama timitaarire, ti variaka, ne Karaitiraqaahai teqavi qaqinima variavo. Ne qaqini teqavi variavaro Kotiva kiama ni aaqurihama nimiteharo ni koqema nimite vairave.

5 Tenavu Karaitirara iriqi vi vauraro Kotira Maraquravano tinavu kahaqama timite
vaimanta tenavu Kotiva tinavu avuqavuqama timitaaina entara vekama vai.
6 Tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, vaata toqake okaravave, kia
vaata toqake okaravave, vi okarava vi okarava kiama tinavu vo qarama timitaanaro.
Tenavu Karaitirara iriqi viha vorara vorara muntuka vataaina okarava, vi okarava
avuniqamakero nora haikama vairo.
7 Tota ne koqemake Kotira uva iriqi vi variavaro tavave ni ravaaqavu kaimantae ne
qoraiqamavi quqaa uva qaqirake ni variavo?
8 Kotiva ni naarama taiva timantavauve ne hampi ni variara.
9 Uva vovano minti tirave: Kaupititira inaaraiqavano qamaa vitiqaa vairera, ekaa
qamaavano nterama vuanarove, tirave.
10 Ho nevata tevata Karaitira vataake vohaa vauraukara ti, te niara muntuka
qihaaqamake mintimake iruro: Ne vo uva qaqirake kia iriqi viraiti, te tiaina uvarara
quqaa uvave tivakeha variqi vivarave, turo.
Nai ta vaiintivae ni avu aato vara hampiqamake vaira, Kotiva nai viraqaa uva
vataanarove.
11 Ti qata vakaao, te Karaitira uva voka voka tiva nimiqi viha, kia te vaiinti vaata
toqake okararavata tiva nimiqi vi vaunaravauve. Te vi uvara tiva nimiqi vuraitirio,
kia vo vaiintinavu ti qoraiqama timitaatirio.
Te vi uvara tunara kaaravauve Iutaa vaiintinavu ti qoraiqama timite variarave.
Te tenta uvaqaa vaiinti vaata toqake okararavata tomaqake tiva nimuraitiro, Iutaa
vaiintinavu tiriara quaheha kiama ti qoraiqama timitaatirio.
12 Oho, ni avu aato vara hampiqama keha nenta vaata toqa kaate ti variaka, vi
vaiintinavuka nái tava ekaara itikaivaqe te huviqorave tiataara.
13 Ti qata vakaao, ne kia rumpavi vairaiti, qaqi variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama
taira. Ne kuvantuvi varia vaiinti nahentika vaiha, hauri ne tiha, Kaiqe haarua
muntukavano vaina kaiqara vaaqu kaiqa varaqi vuare, tivora. Ne kuvantuvi varia
vaiinti nahentika vaiha, ne nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai nai vara
amite nai vara amitemaqi vuata.
14 Te Kotiva Mosiraqaa tivato uva maarara qeqoqamake mintima tirara:
Ne nentara muntuka vatentemake, nenta navunaa vaiintiaravata muntuka vateha
variate, tirara. *(Wkp 19:18)*
15 Ne quara vairi voqaara vaiha nai ati nai ati iha raquanara iha vaivora. Ne rauriha
variata. Ne mintiaqi viha ne nentama taiqa vivara.

Koqe aaraqaa nirara tura

16 Te niara mintima ti: Ne Kotira Maraqura qaqi kaivaro viva ni koqe aara
numiqairamanta ne koqemake variqi vuate. Ne mintiaqi vivera, ne kiama qaiqaa
haarua muntukavano hampi kaiqa vare vainara varevarave, turo.
17 Tinavu haarua muntukavano vare vai kaiqava vo qaramakero vaivaro Kotira
Maraquravano vare vai kaiqava vo qaramakero vairo. Vitanta nai navutaiqi nai
navutaiqiha variarara ti, tenavu kia ho tentanavu koqe kaiqa varaataa ina kaiqara
ho varaainara.
18 Kotira Maraquravano ni ntitakero aara numiqairera, ne homa Kotira kaiqa varaqi
vi vaivaro Mosira uva maaravano kiama niqaa raqikiqiro vuanaro.
19 Ni haarua muntukavano vare vai kaiqara ne virara iriara. Vi uvava maantimama
vairo: Hampi qaramaqi ni vairave, voravata hampi ruherave, hampi narira ni vairave,
20 una variqa autu tuaherake vairave, uhiakaa auti vairave, navutaiqi vairave, iqoka
raqi vairave, vora toma amiterave, arara ite vairave, vika nái nutuqai tuahere vairave,
iqoka raqiha tuqavu vi vairave,

21 vora airairara muntuka nti vairave, iha namari namake vueraiqama vi vairave, ruvaaqumavi variaraqaahai vueraiqaavi vaiha aakara nteha hampi uva ti variarave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara haarua muntukavano vare vai kaiqavama vairo.
Te hoqare ni tiva nimunantemake, te qaiqaavata ni tiva nimirera: Vi kaiqara vi kaiqara vare variaka kiama Kotiva raqikina vatukaraqi ho vivarave, turo.
22 Ho Kotira Maraquravano vare vai kaiqava kia mintimakero vairo. Kotira Maraquravano vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaimanta vika maantima vaina kaiqaraqaima varevara: Nariara nariara muntuka vate vairave, muntukaqihairo koqe i vairave, araraqihairo paru i vairave, kia arara ita nimitaraiti qihaaqama nimite vairave, vora kahaqi vairave, avuqavu ni vairave, naata vaati koqemake variqi vi okararave,
23 vika kia nái nutu tuahere vairave, vika nái vaataqaa koqemake raqiki vairave, ekaa vi kaiqava vi kaiqava Kotira Maraquraqaahairo qovaraiqi vairara tiro, vaiintivano vi kaiqara varaqiro vi vairera, kiama vo uvavano vira ravaaqavu kaanaro.
24 Tenavu Karaitirainiqama vurauka. Tinavu haarua muntukavano vaaqu kaiqa varaainarave, qora okara varaainarave, tenavu tentanavu haarua muntuka varake Karaitira aruto katariraqaa vi muntukara ekaara aru taiqa kaunara.
25 Kotira Maraquravano tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaimanta tenavu qaqi variqi vi vaunarara ti, kaiqe tenavu vira qaqi kaariraro viva tinavuqaa raqikiqi vi vairaqe tenavu vira kaiqaqai varaqi vuari.
26 Kaiqe tenavu kia tentanavu mahuta tiraiti, kia nariara nariara arara itaaina uvara tiraiti, vovano koqema kero kaiqa varaainarara kia nai toma amite nai toma amitemaqi vuari.

6

Ne nai kahaqi nai kahaqamaqi viha maara varaqi vuate tura

1 Ti qata vakaao, niqihairo vo vaiintivano qora okara autu kairera, kia vi vaiintira qaqira karaiti, ne koqemake Kotira kaiqa vare varia vaiintika qihaaqamake vi vaiintira kahaqivaro viva anirantero qaiqaa Kotira aaraqaa vuarira. Hauri Sataaniva nivata avataira ne ⌞vi vaiintira aanare⌟ qora kaiqa varevorave ti, nevata rauriha variata.
2 Maara vaina entara ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ne Karaitiva tivatai uvara koqemakema avataqi vivara.
3 Vaiinti vovano kia nora autu vaiva tiharo, Te nora vaiintima vauro, tirera, viva nai unama tianaro.
4 Ne vohaiqa vohaiqavano nenta kaiqa varera avateha tavaata. Vaiintivano nai kaiqa avatamakero tavairaro koqe kaiqa vairera, viva homa nariara tiharo, Te koqe kaiqama vare vauro, tianaro. Hauri viva vo vaiinti kaiqa avatamakero tavero tiharo, Vira kaiqavano qora kaiqa vaivaro ti kaiqa koqe kaiqama vaivo, tiantora.
5 Kia vora kaiqara noraiqaake iriraiti, ne nenta kaiqa varera vira maara nenta varaqi vuata.
6 Kotira vakaaka ni tiva nimi vaina vaiintira nenta koqe haika vatera viravata rairakeha amiata.
7 Ne Kotirara hampiqamake irivora. Ne una uva tivera, Kotiva kiama ni una uvara quqaa uvave tianaro. Vaiintivano nana kuvukanaa ututainara naantiara nai vi kararaqaima qantuanaro.
8 Vira voqaantema kero, vaiintivano nai muntukavano hampi varaaina kaiqaraqai varaqiro virera, viva naantiara qutu vuaina haikaraqaima varaanaro. Vaiintivano Kotira Maraquravano varaaina kaiqara varaqiro virera, naantiara viva ekaa enta qaqi variqiro vuaina haikarama varaanaro.
9 Ho kaiqe tenavu vi uvara iriha kia popoharaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuari. Kuvukanaa utu tairava kiama vaaka qantu kero vararaitiro, viva variqiro viraro

karavano mpeqaiqama viraro qantu kero varaanarove. Vira voqaara tenavu vate kia popohanaara iraiti, koqe kaiqa varaqi vivi, naantiara vo enta tenavu koqemake Kotira vataake variqi virara.
10 Virara irihama tenavu vo vaiinti kahaqiarira aarava vairera, kaiqenavu vi vaiintira kahaqiari. Tenavu ekaa vaiinti nahenti kahaqihavata, Karaitira vaiinti nahenti vika voqavata kahaqama nimitaari.

Poruva ekaara uva tura

11 Ne tavaata. Tenta kauquqohai nora qarama niarao ti, ntuva tauro.
12 Vokiaka Iutaa vaiinti tinavu quahama timitaate ti, vika niara kempukaiqamake vaata toqa kaate ti variara. Vika tiha, Tenavu Karaitira katariqaa aruto uvara ti variari Iutaa vika tinavu qoraiqama timitevorave, ti variara.
13 Vika vaata toqake okarara noraiqaake irihavata, vika kia Mosira uva maara avataqi vi variara. Ne vika uva iriha vikara ho tinavu vaatavata toqa timitaate tivera, vika niara tinavu uva avataqi vuavo tivakeha nai mahuta tivarave.
14 Ho te kia tenta mahuta tiraiti, te katariqaa aruto vaiintira, Nora Vaiinti Ihu Karaitira vira autuqai tuaheraqi virera. Karaitira katariqaa arutovaro qutu vurara ti, tevata vira vataake qutu vunara. Te qutu vunarara tiro, vataini vai haikava kia ti ho tuate vairaqe kia te vataini vai haikarara muntuka vataqi virera.
15 Vaata toqake vai okaravave, kia vaata toqake vai okaravave, vi okarava qumina haikaqaima vairo. Tinavu avu aato muntukavano qaraakaiqama vuaina okarava, vi okaravama nora haikama vairo.
16 Vika nái avu aato muntukaqihai qaraakaiqamavi Kotira uva iriakara te vikara mintima turo: Kotiva vika ekaa aaqurihama nimitairaro vika muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Vi vaiinti nahentika quqaa Kotira vaiinti nahenti Isareri vaiinti nahentima variara.
17 Te tenta uva taiqa karera mintima ti: Te Ihura kaiqa vare vauramanta vira kaara ti ruqutuke vate teqataa vaaraquva ti vaataqaa qaqi vairara ti, hauri ne ti vataake tirorira uva tivora.
18 Ti qata vakaao, Ihu Karaitiva tinavu Noravano ni ekaa koqema nimitaarire. Quqaave.

EPASAASI
Poruva Epasaasi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Epasaasiqi vaukavata vo vaiinti nahentivata Ihu Karaitira mpeqa okarara kankomake iri, Karaitiva vika koqema nimitoraravata iriha koqe aaraqaa nuvaqi vuate tiro, Poruva maa qarara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti
tiva nimi vauraukama vai. Kotira vaiinti nahenti Epasaasini variaka Ihu Karaitirara
kempukaiqamake iriqi vi variaka, te maa uvara ni qara ruva nimite.
2 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaquri-
hama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotiva tinavu koqema timitaainarara tura

3 Aniqe tinavu Variqa autu tuaheraqi vuari. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira
Qova vaira. Tenavu Karaitira vataake vohaa vaurarora tiro, Kotiva tinavu koqema
timiteharo tinavuara nai aaraqaa viha nai kaiqa vara amitaate tiro, viva ekaa
naaruvaihainaa kempuka tinavu timira.
4 Tota hoqarero kia maa vatara autuko entara Kotiva tinavuara vika Karaitira
vataake vohaa vaiha ti tivuqaa kia qora kaiqa vararaiti ti, koqe kaiqaqai varaqi vuate
tiro, tinavu nai kaama tora. Kotiva tinavuara muntuka vateharora tiro,
5 viva haaru tinavu nai kaama tero tinavuara tiharo, Te Karaitira kaiqara irihama
vika tinta vaintiqama vuate ti, te vika virikarerave, tura. Kotira antuqavano
mintimakero vauvarora tiro, viva te mintirerave tura.
6 Kotiva kia tinavu koqaa naariraitiro, nai Maaqu nai muntuka vaira tinavu aaqaa
timirara ti, kaiqenavu viva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitairara iriha
vira autu tuahera kaare.
7 Ike, Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava nai voqavata
vairave. Karaitira naare ntava vuvaro qutu vuraqaahairo Kotiva tinavu qora uva
nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.
8 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timite vai okarava mintimakero vaivarora
tiro, viva tinavu koqe avu aato timi vaimanta tenavu vo okara vo okara ho kankomake
tave vaunara.
9 Kotiva haaru vaiharo Karaitivaqaima ti hantuqa harina kaiqara vara timitaa-
narove tivakero nai varareva irite vai okarara kukeqa taira, vi okarara viva qoqaiqama
kaimanta tenavu iri tavaunara.
10 Vi okarara qoqaiqama kaiva vaireva, maantimama vairo: Naantiara Kotiva kaama
taina entava anintairaro Kotiva naaruvaini vaikavata, vataini vaikavata, hihai hihairo
ruvaaquma kero Karaitira noraiqama kairaro viva avuniqama kero vaiharo viva ekaa
vikaqaavata, ekaa haikaqaavata, raqikiqiro vuanaro.
11 Tinavu Iutaa vatanaakara Karaitira vataake vohaa variate tiro, Kotiva avuniqa-
makero tinavu naane nai kaama torara tiro, viva haaru tivatontema kero ekaa vi
haikava qovaramaviro vaira.
12 Mintirara ti, tenavu Iutaa vatanaaka naane Karaitirara tinavu kahaqiariravama
vaivo tivake, Kotira mpeqa okara takuqi vairara irihama vira autu tuahere vaunara.
13 Ne vo vatanaa vo vatanaaka nevata quqaa vakaaka, Kotiva ni kuvantukero
ntitaaina uvara iri virara quqaave tivake, nevata Kotira vaiinti nahentiqamavi
Karaitira vataake vohaa variara. Ne Karaitirara quqaave tiavarora tiro, Kotiva nai

kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvara kempukaiqama vuarire tiro, viva nai Maraqura nivata nimura.
14 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu kankomake iruraro viva naantiara tinavu kuvantukero tivitaaina entaraqaa viva tinavu timireva tivataina haikara ekaama timianaro. Virara irihama kaiqenavu Kotira mpeqa okara takuqi vairara iriha vira autu tuahera kaari.

Poruva Kotira aaro uvarara tura

15 Ne Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kempukaiqaake iriha Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variamanta irunarara ti,
16 te niara iriha Kotirara votataa votataa koqema iarao tivaqi viha Kotira aareha vaunara.
17 Te niara iriha tinavu Qova takuqukero vaira aare vaunara. Viva tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Variqavano vaira. Viva mintima kero vaimantara ti, te vira aarehama niara, Vika nena Maraqura nimiraro ai Maraquravano vika avu aato koqema nimiteharo ai okara voqavata qovarama kaira vika kankomake tavaate, ti vaunara.
18 Kotiva nai vaiinti nahentiara iriharo kaama nimitai haikava, vi haikava uritarero nai voqaraa haikavano vaivaro Kotiva paruma keharo ni koqema nimitaaina okarara ni aato kenko tira ne iri, vi entara veka variate ti, te Kotira aareha vaunara.
19-20 Kotira kempukavano uritara kero voqavata vaivama vairo. Tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi vuainarara tiro, Kotiva homa nai kempuka tinavu timiariravama vairo. Ne vi uvaravata kankomake iriate ti, te niara iriha Kotira aarama nimite vaunara. Kotiva kempukaiqama kero Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kero naaruvaini nai kauqu tanaraini vita vuru kora. Kotiva kempukaiqama kero Karaitira kahaqintema kero, tinavuvata kahaqiariravama vairo.
21 Karaitiva Kotira kauqu tanaraini oquvi vaiharo viva uritarero ekaa naaruvaini avuniqamake variakaqaave, ekaa noraiqama vuakaqaave, ekaa nora autu vataukaqaave, raqiki vaivama vairo. Maa entara nana nana nora autu vatauka variarave, naantiara enta nana nana nora autu vateka vaivarave, viva vika vikaqaama raqikiqiro vuanaro.
22 Kotiva ekaa haika Karaitira vevaarainiqama kero vataivaro Karaitiva ekaa vi haikaraqaa raqiki vairo. Kotiva Karaitira mintima kero noraiqama kaivaro viva qiataiqama viro Noravano vaiharo tinavu nai kaamatai vaiinti nahentikaqaa raqiki vairo.
23 Karaitiva tinavu qiataiqama kero vaimanta tenavu vira vaatama vaunara. Tenavu Karaitira vohaa vaata vauraro Karaitiva tinavuqi avituma viro vohaa vaivaro ekaa haikaqi mpiqe vaiva, ⌞Kotiva⌟ naima Karaitiraqi mpiqe vairo.

2

Kotiva tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kaira

1 Haaru nevata Kotira uva raqake qora kaiqaqai vare vauvarora tiro, ni avu aato muntukavano kia Kotirara irumanta ne qutu vuaka voqaara vaura.
2 Vi entara ne vataihainaa uva okara iriqi vi vauvaro vaana avuhainaava viva niqaa raqiki vaura. Vi vaanava Kotira uva raqake variakaqaa raqiki vaivama vairo.
3 Tenavu Iutaa vatanaakavata qora kaiqa varehama Kotira uva raqake variavaunara. Vi entara nevata tenavuvata vairi quara voqaara niha tentanavu avu aatoqi hampi kaiqa varaainaraqai iriqi ni variavaunara. Vi entara tenavu vo vatanaa vo vatanaaka aanare hampi kaiqa varaainararaqai iriqi vi variavauraro vira kaara Kotira arara itova tinavuqaa vaura.
4-5 Tenavu qora kaiqa varehama Kotira uva, vo uva vo uva raqa kaavauraro vira kaara tinavu avu aato muntukavano kia Kotirara vaumanta tenavu qutu vuavaurauka

voqaara variavaunara. Minturarovata, Kotira muntukavano tinavuara voqavata uritara kero vaivaro viva aaqurihama nimite vai okaravavata uritara kero vairara tiro, Kotiva tinavuara vika Karaitira vataake vohaa variate tiro, tinavuvata qaqi vara himpima kora. Ho iriate, Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okararaqohairo ni kuvantu nimitaira.

6 Viva tinavu Karaitira vataake qaqi vara himpima korara tiro, viva tinavu noraiqama kairaqe tenavu Ihu Karaitira vataake naaruvaini vaiha raqikiqi vuariraukama vai.
7 Ekaa vaiinti nahenti qovaraiqika Kotiva aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai okarara kankomake tavaate tiro, Kotiva Karaitiraqohairo tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira.
8 Ne nenta kahaqi aarava kia vauvaro Kotiva ni aaqaa aaqurihama nimiteharo koqema nimitairara ti, ne Karaitirara quqaave tiavaro Kotiva ni kuvantu kero ntita varaira.
9 Kotiva kia tenavu kaiqa vara amitaunarara iriraitiro, viva qaqi aaqaa mintimakero koqema timitairara ti, kiama ho tenavu tentanavu mahuta tiarirava vairo.
10 Tenavu Kotiva autukero vatai vaiinti nahentika vaunarara ti, Kotiva tinavuara vika Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha koqe kaiqa, haaru qeramakero vatai kaiqara varaqi vuate tiro, tinavu autukero vataira.

Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tura

11 Ne iriate. Ne vo vatanaaka variamanta Iutaa vatanaaka nái vaata toqake variaka vika niara tiha, Ne kia vaata toqake variakave ti variara.
12 Nenta haaru variqi vu okarara iriate. Vi entara ne kia Karaitirara iriraiti, niarakanta vauvaro Kotiva Isareri vikaraqai tinta vaiinti nahentive tivakeharo niara vo vatanaakave ti vaura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Isareriara tiharo, Te ni minti mintima nimitarerave, tivakero kia niara vi uvara tiraitiro umanta, ne kia Kotiva koqema nimitaaina okarara iriraiti, ne hampi variqi viha kia Kotirara iriqi vi vaura.
13 Vi entara ne niaraiqamake vauvarovata, vate maa entara Karaitira naarevano ni ntitakero Kotira aaqanto vuru kaira.
14 Karaitiva naivano tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata maateraiqama timitaimanta tenavu vohaa vatanaaqamavi vaunara. Haaru tenavu navutaiqi variavauna okarava vaireva, vaantaavuravano tavaarana vaiharo tinavu hini antuakero ni hini antuakero vauntemakero vaura. Ho Karaitiva vaantaavura vira nkaqu qaqini kaira.
15 Tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vira hampata tampamavi vohaaraqi maateraiqiha variate tiro, Karaitiva qutu viro Mosiraqaa tivato uva maarara, kia mintiane kia maantiane ti vai uvara ekaa taiqa kora.
16 Karaitiva katariqaa qutu viro vaiinti nahenti navutaiqi varia okarara ekaa taiqa kora. Viva tinavu Iutaa vatanaakavata ni vo vatanaakavata vohaanaiqama kero, Kotira aaqanto vuru kaira.
17 Ekaa vaiinti nahenti muntukaqihai paru i vaira maateraiqiha variqi vuate tiro, Karaitiva anirero nai vakaaka ne niaraini variakavata, tenavu Iutaa Kotira aumanto vauraukavata tiva timira.
18 Karaitiva niaravata tinavu Iutaaravata iriharo qutu vurara ti, nevata tenavuvata Kotira Maraqura vohaa Maraquraqai vare, vira Qora aaqanto homa vairara.
19 Vi uvara vaivarora tiro, maa entara Kotiva kia niara vo vatanaakave tiraitiro, niaravata tinavuaravata ti vaiinti nahentive ti vaimanta nevata tenavuvata Kotira vaiinti nahenti vohaa vaiinti nahentima vai.
20 Nevata tenavuvata vairera, naavu kaqataara voqaarama vai. Karaitiva noraiqamakai vaiintinavukavata, paropeti vaiintinavuvata, vika vaireka, naavu kaara

arataira voqaara variara. Vika mintimake variavaro Ihu Karaitiva vaireva, naaqura avutaqaa arataara voqaarama vairo.

21 Ihu Karaitiva naaquravano vairara tiro, vi naavura koqema kero akukuma taivaro vi naavuva noraiqamaqiro viharo nai Kotira naavu koqevama varianaro.

22 Nevata Karaitira vataake vohaa variarara ti, ne vi naavura kiari aumo voqaara variavaro Kotiva nai Maraqura vataakero vi naavuraqi qaqi variqiro vuanaro.

3

Poruva vo vatanaaka kaiqa vara nimitorara tura

1 Ho te vi uvara Ihu Karaitira vakaaka ni vo vatanaaka tiva nimi vaunara kaara ti karapuhiqi rumpataamanta vaunara.

2 Kotiva nai aaqurihama nimiteharo koqema nimitai uvara ni vo vatanaaka tiva nimiate tiro, viva ti kaama taira. Ho quqaae ne ti kaamatai uvarara iriara?

3 Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaa ti tiva timimanta te vi uvara haaru ni inaaraiqa tiva nimirera qara ruva nimitaavaunara.

4 Ne vi uvara kaara rivera, te Karaitirara kukeqatai uvara irunantemake, nevata homa kankomake irivara.

5 Kotiva kia vi uvara qovarama komantara ti, haaru vau vaiinti nahentika kia vi uvara okara irura. Maa entara Kotira Maraquravano Ihuva kaamatero noraiqamako vaiintikave, paropeti vaiintinavuve, vi uvara qoqaa vika tiva nimura.

6 Vi uvara kukeqato uvava maantimama vairo: Kotiva kia Iutaa vatanaakaqai koqema nimitarevave tivakero, viva vo vatanaa vo vatanaakavata Karaitira koqe vakaakara quqaave tiate tiro, viva vikavata koqema nimitareva auti vairo. Ekaa vo vatanaakavata Iutaa vatanaakavata vaireka, vika ⌞Ihura vaata⌟ vohaa vaataqaima vaivara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Karaitirara Iutaa vatanaaka tiva nimi uvava, vi uvava vo vatanaa vikaqivatama varianarove, tura.

7 Kotiva ti kempukaiqama timiteharo ti aaqaa qumina koqema timitero ti noraiqama kaimantara ti, te Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaunara.

8 Te Kotira vaiinti nahenti ekaa vika vevaaraini vaurarovata, Kotiva ti aaqurihama timiteharo koqema timiteharo vo vatanaa vo vatanaaka Karaitira vakaaka tiva nimiane tura. Ike, Karaitira okaravano uritara kero vairara ti, kia tenavu vira okara ekaa ho kankomake iriraraave.

9 Kotiva ekaa haika autukero vataiva haaru vaiharo nai varareva irite vai okarara kukeqatero variqiro viviro, viraqaahairo te vi uvara qoqaiqama karerave tivakero, viva tiriara vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuane tura.

10 Kotiva naaramatai vaiinti nahentika vaireka, vika Iutaa vatanaakavata vo vatanaakavata variarara ti, naaruvaini raqiki variakavata naaruvaini kempuka vataakavata tiha, Ike Kotira avu aatoqi koqe okara, vo okara vo okara mpiqaro vaivaro iri vaivave, ti variara. Vika vi okarara tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara qoqaiqama kora.

11 Haaru Kotiva nai varareva irite vai okarava vivau variarire tiro, viva Ihu Karaitira atitovaro Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano vi kaiqara vara taiqa amitora.

12 Minturara ti, tenavu Karaitirara quqaa vivave tivake Karaitira vataake vohaa vaiha tenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira aaqanto homa virara.

13 Vi uvava mintima vaimantara ti, te niara mpo ike tiha, Te aihavira haika niara vare vaunara kia ni muntukavano qoraiqiramanta variate, turo. Ni nutuvano viriniqiarire ti, te aihavi haikara varaqi vi vaunara.

Poruva vikara iriharo Kotira aarama nimitora

14 Virara irihama te tori kauru aravi vaiha Kotira tinavu Qora aareha vaunara.

15 Kotiva tinavu Qova vaimantara ti, ekaa vira vainti naaruvaini variakavata, vataini variakavata, virara tinavu Qorave ti variara.
16 Kotira okaravano uritara kero takuqi vaimantara ti, te Kotira aarehama niara mintima ti: Kotio, nena Maraquraqohaira vika avu aato muntukaqi kempukaiqama nimitaira
17 vika Karaitirara kempukaiqamake iriqi vivaro Karaitiva vika muntukaqi variqiro vuarire. Karaitiva vika muntukaqi vaira vika nariara nariara muntuka vateha, katari koqeva nai tuqa paama tivakero vataqira aratero vainantemake, vika kempukaiqamake variate ti, te Kotira aare vaunara.
18-19 Ne mintimake kempuka vaiinti nahenti vaiha viraqaahai ne ekaa Kotira vaiinti nahenti hampata vohaa vaiha ne homa Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake tavevara.
Karaitiva niara muntuka vate vaiva voqavata uritara kero, tuvitara kero, noraiqama kero vairara tiro, kia tinavu qumina vaiinti avu aatovano vi okarara ho kankoma kero irianaro. Ne vi okarara tavaate ti, te Kotira aare vaunara. Ne Karaitiva niara muntuka vate vai okarara kankomake tave variqi vi vaivaro, Kotiva ekaa kaiqa vare vaiva ni avu aato muntukaqi mpeqaiqama kero variqiro vuanaro.
20 Kotira kempukavano tinavuqi vaimantara ti, tenavu nana nana kaiqarae Kotira iraariraro Kotiva vi kaiqara vi kaiqara vara timiteharo nai uritara kero vo kaiqa vo kaiqavatama vara timitaanaro. Kia tenavu avu aatoqi iritaaina haikaravata viva homa vara timitaanaro.
21 Ho kairamanta Kotira vaiinti nahenti maa entara vaikavata, naantiara enta vaikavata, vika Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira autu tuaheraqi vuate.
Quqaave.

4

Tenavu Karaitira vaata vohaa vaata vauraukave tura

1 Te tentanavu Nora Vaiinti kaiqa vare vauramanta vira kaara ti karapuhiqi rumpa taamanta vaiha te ni vihi tiha, Kotiva nivata naarama tairara ti, ne koqemake vira aaraqaa nuvaqi vuate, turo.
2 Ne nenta kenauka vevaaraini vaiha vika qihaaqama nimitaqi viha, kia vaaka popoharaiti, nariara nariara muntuka vateha nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata.
3 Niara vohaa variate tiro, Kotira Maraquravano ni vara tampama kairave. Ne virara irihama hauri tenavu rairavi variarorave tiha kempukaiqama keha vohaaraqi koqemavi vairara iriha variate.
4 Tenavu Ihu Karaitira vaata vohaiqavano vauraro Kotira Maraqura vohaiqavanoqaima tinavuqi vairo. Kotiva ni naarama kero ni koqema nimitaaina entara, ne vi entara vohaa enta vira veka vaiha variara.
5 Karaitiva tinavu Noravano vohaiqama vairo. Tenavu koqe vakaaka vohaiqaraqai kempukaiqamake iriqi vi vaunara. Tenavu vira autu vohaiqara iriha namari varaunara.
6 Variqa vohaiqavanoqai vaiharo viva ekaa vaiinti nahenti Qova vaiharo ekaa vikaqaa raqiki vaivama vairo. Viva ekaa vaiinti nahenti muntukaqi kaiqa varaqiro viharo viva ekaa vikaqi variqiro vi vaira.
7 Tenavu vohaara vaiinti vaihavata, kia vohaa kaiqaqai vare vaunara. Karaitiva tinavu vohaiqa vohaiqara vi kaiqara maa kaiqara varaate tivaqiro viharo tinavu kempukaiqama timite vaimanta tenavu vo kaiqa vo kaiqa vare vaunara.
8 Kotira vukuqi mintima tiro: *Viva naaruvaini tuvurante viharo rumpa taaka airitahaa ntita vuru kairave. Viva vaiinti nahenti koqe haika, vo haika vo haika raira nimirave*, tura. *(Ihi 68:18)*
9 Viva naaruvaini tuvurantero vi okarara nana uvae vairo? Vira okara maantimama vairo: Karaitiva hoqarero naaruvaihairo tuvuntero vata muntukaini vaura.

10 Maa vataraqaa tuvu vauva vohaa vivaqaima nai naaruva maini kero, nai oritara kero vaiharo ekaa haikaqaa raqiki vairaro viva variaina okarava mpiqakero varianaro.
11 Hini vaiintinavu avuniqamake variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara Kotira uva qoqaiqama kaate tiro, vinavuka kaama tero, hini vaiintinavuara ti uva tiva nimiqi vuate tiro, kaama tero, hini vaiintinavuara ti vaiinti nahentiqaa raqikiha ti uva okara tiva nimiqi vuate tiro, kaama tora.
12 Vinavukara Kotira vaiinti nahenti qerama kaimanta vika koqemake Kotira kaiqa vara amitaqi viha Karaitira vaata vaiha kempukaiqaavi variate tiro, Karaitiva vinavuka kaama teharo vo kempuka vo kempuka nimira.
13 Tenavu mintimake Kotira kaiqa vara amitaqi viha tenavu ekaa vohaa vaiha Karaitirara kempukaiqaake iriqi vivi, viraqaahai tenavu Kotira Maaqu okara kankomake tavarara. Vi entara tenavu kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, tenavu Karaitiva vainantemake, mpeqa vaiinti nahentima vairara.
14 Vi entara kiama tenavu naati vainti voqaara vairara. Namarivano kumpeteharo vo haika vuru aqukero viri aqukero intemakerove, uvaivano utiharo vo haika venta varero vutuni maini intemakero, naati vaintivano vo uva iriro quqaave tivakero vaakama qaqirakero qaiqaa oru vo uvara quqaave ti vairave. Viva mintiaqiro vi vaimanta una uva ti varia vaiintika unaqaraiqamake hampi uva, vo uva vo uva ti variavaro viva vika uvaravata quqaa uvaveqai ti vaira.
15 Tenavu kia mintiraiti, tenavu quqaa uvaqai tivaqi viha nariara nariara muntuka vateha koqemake noruqamavi vaiha tenavu tentanavu Qiata Vaiinti Karaitira vataake vohaaraqi vairera.
16 Karaitiva tinavu qiatavano vaiharo tinavu nai vaataqaa raqiki vaimanta tenavu vira vaata vaiha tenavu koqemake vohaaraqi vairera. Vaiinti vaatavano vo vaata vo vaata vaivaro ho noruqe vaira. Vira voqaantemake, tenavu Karaitira vohaa vaatavano vaiha tenavu tentanavu kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi, viraqaahai tenavu anomake mpeqaiqamavi vairara.

Qaraaka aaraqaa nuate tura

17 Vi uvara irihama te Nora Vaiinti vira autuqaa niara kempukaiqaake mintima ti: Kotira uva kia iria vaiinti nahentika vika qumina uvaqai nái aatoqi iriqi viha variqi vi variarave. Ne vika voqaantemake variqi vivorave.
18 Vika avu aatovano konkira ari vairaraqai vaimanta variara. Vika kempukaiqamake Kotira uva kia irireka autiha variarara ti, vika vaiinti nahenti Kotira hampata qaqi variqi vi okarara kia iriara.
19 Vika vaaqu kaiqa vareha kauruataara vaimanta kia kauriraiti, qaqiqai vaaqu kaiqa varaqi vi variara. Vaiinti nahenti hampi ni varia okarara, vi okararaqai vika noraiqaake iriqi viha, vika voqavata vaaqu kaiqa varareka auti variara.
20 Vovano Karaitira okarara ni tiva nimumanta ne tavovaro Karaitira okaravano vaireva kia mintimakero vaira.
21 Karaitira uva quqaa uva ni tiva nimumanta ne vi uvara iriarara ti,
22 ne Karaitira vainti vaiha haarua avu aato vaaqu kaiqa varerara iriqi vi vai avu aatora qaqira kaata. Ne haaru vaiha nenta avu aatoqi unaqaraiqama keha vaaqu kaiqa vare varia okarava ni taiqa kareva auti vaumanta vaura.
23 Ne Karaitira vainti vaihara ti, ne haarua avu aato qaqirake qaraaka avu aato iriqi vuata.
24 Ne haarua vaiinti vaira qaqirake qaraaka vaiintima vauro tivakeha variata. Kotiva niara vika avuqavuqamake niha tinta kaiqaqai varaqi viha tinta voqaara variate tiro, ni qaraakaiqama kero autu kaira.
25 Ne vi uvara irihama una uva ti vai okarara qaqira kaata. Tenavu ekaa Karaitira vohaa vaata vauraukara ti, ne quqaa uvaqai nai tiva ami nai tiva ami iata.

26 Vo uva kaara ni arara itairera, kia ne qaqi kaivaro ni arara itaira vaaqu kaiqa varaata. Ni arara itairava vukai variqiro viraro kuari avu tuvi vuantora.
27 Hauri ni arara itairava vukai variqiro viraro Sataaniva niqi qora kaiqa vara qovarama kaantora.
28 Ne haaru muara auti variaka maa entara nevata Karaitira vaintiqama virara iriha, ne muara auti vaira qaqirake, ne nenta kauquqohai kaiqa varaqi viha vehi vaiinti nahenti kahaqama nimiteva ho variarira.
29 Kia qaqi kaivaro qora uvavano ni noqaahairo qovaraiqiarira. Ne koqe uvaqai tivaqi vivaro ni uvavano vokika kahaqiramanta vika koqemake variata.
30 Kotira Maraquravano niqi vaira ne kia vira maara vara amitaata. Kotiva ni nai kaama teharo nai Maraqura nivata nimirara ti, ne kankomake iriavaro Kotiva ekaara entaqaa ni qaqini kuvantu nimitaarirauka variara.
31 Toma nimite vai okararave, arara ite vai okararave, mauqa nteha tirori vai okararave, uva vaaru ti vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata.
32 Kotiva Karaitira kaiqara iriharo ni qora uva nunka nimitainantemake, nevata nariara nariara qora uva ti vaira tauruke qaqirake, nariara nariara mpo ike tiva nimiteha koqema nimitaqi vuata.

5

Tenavu aatitairaqaa variqi vuainarara tura

1 Kotiva niara muntuka vataimanta ne vira vainti variakara ti, ne vira aanantamake variqi vuata.
2 Karaitiva niara muntuka vateharo variqiro vinantemake, nevata nariara nariara muntuka vateha variqi vuata. Vaiintivano Kotira quahama amitareva koqema kero ahiamunta vinara iha quara amite vainantema kero, Karaitiva tinavuara muntuka vateharo qutu vuvaro Kotiva virara iriharo tinavu quahama timitora.
3 Ne Kotira vaiinti nahenti variarara tiro, vaiinti nahenti hampi ni vai okarava ni nivutaini variantora. Vaiinti nahenti hampi ruhe tovevo i vai okaravave, nai vaata nai vaata qohaama keha ni vai okaravave, ni nivutaini variantora. Vora airairara muntuka nti vai okarava ni nivutaini variantora. Ne kia vi haikarara uva inaaraiqavata tiata.
4 Ne Kotira vaiinti nahenti variaka kia uva vaaruve, vehi uvave, vireraiqamake nahentiara hampi uva ti vairave, vi uvara vi uvara kia tiata. Ne vi uvara vi uvara ti vaira qaqirake Kotira quahama amite vai uvaraqai tivaqi vuata.
5 Maa uvara quqaa uvama vairo: Hampi muara ni vai vaiinti nahentikave, hampi ruhe tovevo i vai vaiinti nahentikave, vora airairara muntuka nti vaira vaiinti nahentikave, vika Karaitivavata Kotivavata raqiki vai vatukaraqi kiama ho vivara. Vora airairara muntuka nti vaiva, viva kia Kotirara noraiqaakero iriraitiro, viva airaira varaainararaqai noraiqaakero iriqiro viharo vi haikaraqai quahama amite vaira.
6 Vo vaiintinavu anire niara hampi kaiqa varaate tivera, ne kia vinavuka qumina una uva tira iriata. Vaiinti nahenti Kotira uva raqakeha vaaqu kaiqa vare variara kaara Kotira arara itairava vikaqaa varianaro.
7 Virara irihama ne qora kaiqa vare vaika hampata tampamavi vaiha, qora kaiqa varaqi vivora.
8 Haaru nevata konkiraqi variqi vi vaura. Maa entara ne Karaitira vaiinti nahentiqaavi vaihara ti, ne aatitairaqaa variqi vi variara. Virara iriha vaiinti nahenti aatitainaraqaa nintemake nevata nuata.
9 Vaiinti nahenti aatitainaraqaa variqi vivera, vika koqe okara, vo okara vo okara autuqi vivara. Vika avuqavuqamake niha, quqaa uvaqai tivaqi vivara.
10 Ne Nora Kotira quahama amite okarara rantaqi viha, vi kaiqara varaqi vuata.

11 Vaiinti nahenti konkiraqi vaiha qumina kaiqa vare variaka hampata kia vairaiti,
vikaqaahai niara kanta variata. Ne vika vare vai kaiqara qoqaa qovarama kaimanta
vaiinti nahenti anomake vika kaiqa tavaata.
12 Ike, te kaurira haika varaarorave tivake, vika kukeqavi vaiha vare varia kaiqara
kia ni tiva nimirera.
13-14 Ovavano vo haika ataama kairaro vi haikava qoqaa variainarara tiro, konkiraiqi
vaina haikara ovavano ataama kairaro vira qora okaravano qoqaama varianaro.
Haaru virara uvavano mintima tiro:
Are vaite variarava himpuane. Are qutu vuanaraqihaira qaiqaa qaqi himpiraro
Karaitiva ai ataama amitaarire, tura.
15 Vi uvara irihama ne rauriha variqi vuata. Hauri kia avu aato vataaka vari-
antemake, ne variqi vivora. Koqe avu aato vataaka variantemake variqi vuata.
16 Qora kaiqa vare variaka airitahaa maa entara variarara ti, ne rauriha kia qumina
vairaiti, koqe kaiqaqai varaqi vuata.
17 Hauri ne kia avu aato vataaka variantemake variqi vivora. Avu aato kankomake
iriqi viha Kotira muntukavano vaina kaiqaraqai varaqi vuata.
18 Kia iha namari neha vueraiqiata. Ne mintiaqi vivera, ne qoraiqamama vivara. Ne
qaqi kaivaro Kotira Maraquravano niqi vaiharo niqaa raqikiarira.
19 Ne ruvaaqumavi vaiha Kotirara ti vai ihirave, maaraqaa ti vai ihirave, Kotira autu
tuahere vai ihirave, tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai ihi tivaqi viha Nora vira autu
tuaheraqi vuata.
20 Tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa, ne ekaa haikara tinavu Qora Kotirara
koqema iarao tivakeha variqi vuata.

Poruva naata vaati varekara tura

21 Ne Karaitirara tinavu Noravano vaivo tivakeha ⌞vira vevaaraini⌟ variarara ti, ne
nenta kenauka vevaarainivata variata.
22 Ni naatavarara tirera: Ne Nora Vaiinti vira vevaaraini vaintemake, ne nenta
vaativara vevaaraini variata.
23 Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaintema kero, vaativanovata nai
naataqaa raqikiqiro vuanaro. Karaitiva tinavu Kotira vaiinti nahentiara ne ti vaatama
variavo tivakero tinavu kuvantu timitaira.
24 Tenavu Kotira vaiinti nahenti Karaitira vevaaraini vaunantemake, ne vika
naatavara nenta vaativara vevaaraini vaiha vika ekaa uva tira iriqi vuata.
25 Ni vaativarara tirera: Karaitiva Kotiva haarama tai vaiinti nahentikara muntuka
vateharo qutu vurara ti, nevata mintimake nenta naatavarara muntuka vateha
variata.
26 Tinavuara Kotira kaiqaqai varaqi vuate tiro, Karaitiva namariqohairovata, nai
uvaqohairovata tinavu hiqama timitaira.
27 Vaiintivano kia vaaraqu vaata vataa nahentive, kia taupeqero otiqete urunte
i vaatara vataa nahentive, koqe nahentiqai varaintema kero, Karaitiva tinavuara
vika Kotira kaiqaqai variqi vi vaivaro kia vikaqaa uva variarire tiro, tinavu hiqama
timitaiva naantiara viva tinavu varaanaro. tiro, tinavu hiqama timitaiva naantiara
viva tinavu varaanaro.
28 Nai vaataqaa koqema kero raqikintema kero, vaiintivano nai naataqaa koqema
kero raqikiarira. Vaiintivano nai naataqaa koqema kero raqiki vaiva viva naiqaavata
koqema kero raqiki vaivama vairo.
29-30 Vaiintivano kia nai vaata qoraiqama amitaraitiro, viva nai vaata kara amiharo
viraqaa koqema kero raqiki vaira. Vira voqaantemake, tenavuvata Karaitira vaata
vaunarara tiro, Karaitiva tinavu nai vaiinti nahentiqaa raqiki vaimanta vaunara.
31 Kotira vukuqi mintima tiro:

Kotiva vaiintiara iriharo nahenti autu amitairara tiro, vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro avituma viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianarove, tura. *(Okara 2:24)*

32 Te tenta irike vi uvara okara mintimama vaivo ti: Vaiinti nahenti nai varate nai varate i varia okarava nora uvama vairo. Vaiintivano nahenti varainantema kero, Karaitiva tinavu Kotiva haarama tai vaiinti nahentika varaanaro.

33 Ho ne vika vaativara ne vohaiqa vohaiqavano nenta vaataqaa koqemake raqikintemake, nenta naatavaraqaavata koqemake raqikiqi viha vikara muntuka vateha variata. Ne vika naatavaravata nenta vaativarara koqe vaiintive tivakeha vika uvaqai iriqi vuata.

6

Noka qokaravata vaintairaravata tura

1 Te ni vaintairara tirera: Noravano ni noka qokara niqaa raqikiqi vuate tirara ti, ne nenta noka qoka uvama iriqi vuate. Ne mintiaqi viha avuqavuqama kema nivara.

2 Haaru Kotiva uva vateharo mintima tiro: *Nena noka qoka koqe okaraqai autu nimitaane*, tura. Kotiva vi uvara tiharoma nai kauqu aiqiqaa aqukero vo uvavata tampama kero

3 mintima tiro: *Koqemakero vataini variqiro viharo vukai enta maa vataraqaa variqi virerave tirava nai noka qoka koqe okaraqai autu nimitaarire,* tura. *(Katu Varora 20:12)*

4 Te ni vainti qokavarara tirera: Ni vaintaira arara itaantorave ti, kia ne vika qoraiqama nimitaata. Ne kia nenta vaintaira qoraiqama nimitaraiti, koqemake vikaqaa raqikiqi viha tinavu Nora Vaiinti uva vira vikavata tiva nimiqi vimanta vika koqe aaraqai vuata.

Kaiqa vaiintiaravata vikaqaa raqikikaravata tura

5 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nenta nora vaiinti aatu qeteha vikara nora vaiintive tivakeha koqemake vika kaiqa vara nimitaata. Ne Karaitira uva avataqi vintemake, vika uvavata iriqi vuata.

6 Ne nenta nora vaiinti kaiqa vareha vikara tinavu quahama timitaate ti, hauri vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vare vaivora. Vika kia ni hampata vai entaravata vika kaiqa koqemake varaqi vuata. Ne Karaitira kaiqa vaiinti vauraukave, Kotira uva iriqi vi vauraukave, tivakeha koqemake vika kaiqa varaqi vuata.

7 Ne vo vaiinti kaiqa vara amitaqi viha, quaha keha vika kaiqa varaqi vuata. Kia qaqi vaiintiarao ti, kaiqa vararaiti, Karaitirarao ti, vika kaiqa vara nimitaata.

8 Maa uvarama iritaata: Kaiqa vaiinti rumpa tekave, qaqi vaikave, vika koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varerara iriharo Noravano Karaitiva vika nái koqaa nimianaro.

9 Ne nora vaiinti kaiqaqaa raqiki variakara tirera: Nevata koqemake nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata. Ne vika rauqi nimiteha ntaihareka auti vaivora. Ne maa uvara iritaata: Niqaavata ni kaiqa vaiintiqaavata raqiki vaiva vohaiqavano naaruvainima vairo. Viva naantiara uva avuqavu qiharoma kia vaiinti autuara iriharovauve uva avuqavu qianaro.

Kotira auvihehavaara tura

10 Ho te tenta uva taiqa karera mintima ti: Nora Vaiinti vira kempukaqaa ne kempukaiqamake variqi vuata.

11 Sataaniva unaqaraiqama keharo ni aatara kaantorave tivakeha, ekaa Kotira auvihehavaa tuateha kempukaiqamake himpite variata.

12 Kia tenavu qaqi vaiinti hampatavauve raquqi vi vaunara. Tenavu nora autu vataukave, nora kempuka vataukave, vika hampata raquqi vi vaunara. Maa vataraqaa

konkiraqi vaiha raqiki varia vaanaukave, naaruvaini Sataanira *enseli*ve, vika hampata raquqi vi vaunara.
13 Virara irihama ne Kotira iqoka utavaaqa nonkute vaivaro qora entavano qovarama vira, ne Sataanira vataake iqoka raquqi viha ne kia qetake viraiti, ne kempukaiqamake kainke arateha raquqi vuata.
14 Ne kempukaiqamake himpi vaiha, Kotira quqaa uva varake, hoquka tavaarana rumpa taantemake rumpataate. Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, avuqavu ni varia okarara varake nenta mimiraini naavuma taata.
15 Karaitira koqe vakaaka arara paruma nimite vai vakaakara *su* aiquqaa nonku taantemake, nonku taata.
16 Kempukaiqaake Karaitirara iriqi vi vaiva, viva ni kainke voqaara vaira ne vo enta vo enta vira hiriteha Sataanira iha ite vaina vevara qimpa kaata.
17 Kotiva ni qora kaiqaqaahairo kuvantu kero ntita varaira, iqoka tovaqa qiataqaa aqutaantemake, vara aqutaata. Iqoka paipe tuataantemake, Kotira Maraquravano i paipera vira Kotira uva, vira taatauke tuataata.
18 Ekaa enta Kotira vatete aareha variata. Kotira Maraquravano niara vi haikara vi haikarara Kotira iraate ti vai uvara, ne vi uvarara Kotira iraata. Ne kia popohanaara iraiti, avu rampaike viti viri tavamaqi viha, ekaa Kotira vaiinti nahentiara iriha Kotira aarama nimitaata.
19 Tiriaravata Kotira aarama timitaata. Ne Kotira aaraivaro Kotiva ti kahaqiraqe te maaqi vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Kotiva kukeqa tai uvara Karaitira uva qoqaiqamake tiva nimiqi vuari.
20 Vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vuane tiro, Karaitiva ti noraiqama kaimanta vaunara. Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimunara kaara ti rumpa taamanta te maaqi karapuhiqi vaunara. Ne virara iriha Kotira aaraivaro ti kahaqiraqe te kia qetaraiti, muntuka qihaaqama keha Karaitira uva kempukaiqaake tiva nimiqi vuari.

Vitihainaa uvara tura

21 Tinavu qata vakaa Tikikusiva, viva Karaitirara kempukaiqama kero iriqiro viharo vira kaiqa vare vaiva, viva tenavu variqi vuaina vakaakara ni tiva nimira iriate.
22 Ne tenavu variaina vakaakara iriha kia qetaraiti, muntuka paru ira variate ti, te vira atitaariraro viva vuru ni tiva nimianaro.
23 Tinavu Qova Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta ni kahaqimanta ni araraqihairo paru i vaira variata. Vitanta ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vateha variata. Vitanta ni kahaqimanta ne vitantara kempukaiqaake iriqi vuata.
24 Ekaa vaiinti nahenti vika Nora Vaiinti Ihu Karaitirara kia popohanaara iraiti, virara muntuka vateha variqi vi variakara, Kotiva ekaa vika aaqurihama nimiteharo koqema nimi taarirerama turo.

PIRIPAI
Poruva Piripai vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva Ihura uva tiva nimiqiro vura kaara vira karapuhiqi kovaro vaiharo maa qarara ruva tora. Ihura vainti nahenti Piripaiqi vauka Porura kahaqireka monu vara kovaro Poruva vi monura varero vikara koqema iavo tiharo maa qarara ruva nimitero. Poruva vika vihi vaahi tiharo vikara vohaa vaiha variqi viha Karaitira uvaqai iriqi viha kia una vaiinti maara uva tira iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tetanta Timotika Ihu Karaitira kaiqa vaiintitanta vaiha niara Kotira vaiinti nahenti Piripaiqi variakaravata, nora vaiintinavu niqaa raqiki variakaravata, vokiaka ni kaiqa vara nimite variakaravata, tetanta niara ne Karaitira vataake vohaa variakave tivakeha ni maa qarara nimite.
2 Kotiva tinavu Qovavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ni koqema nimiteha aaqurihama nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tu uvara

3 Ti aatoqi niara ntuva vimanta te niara irihama Kotirara koqema iarao tivaqi vi vaunara.
4 Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, te airi tataa Kotirara quahake vira aare vaunara.
5 Ne tota Karaitira uva iru entaraqaahai Karaitira kaiqa ti vataake varaqi viha kia qaqira karaiti, vate qaqi varaqi vi variarara ti, te niara irihama Kotirara quaheha vai.
6 Te niara maa uvara kankomake irunara: Kotiva niara koqe vaiinti nahenti variate tiro, viva ni muntukaqi kaiqa hoqarama taivara tiro, viva niqi vaiharo vi kaiqara varaqiro viro, vuru Ihu Karaitiva tuvuaina entaraqaa taiqa kaira ne vi entaraqaa koqe vaiinti nahentima vaivara.
7 Te niara aato iriqi vihara ti, te homa maa uvara niara tirara: Te maa entara karapuhiqi vauna entarave, te qaqini vaiha Karaitira uva tiva nimiha kia qumina uvave kempuka uvave ti vauna entarave, ne vi entara vi entara ti vataake vohaa variqi vi variavaro Kotiva nivata tivata noraiqama kero koqema timite vaimanta tenavu vira kaiqaqai vare vaunara.
8 Karaitira muntukavano niara voqavata vaintema kero, ti muntukavanovata niara voqavata vaimanta te ni oru tavaataa imantama vaunara. Kotivavata ti uvara quqaavema tianaro.
9 Te mintimake niara irihama Kotira aare vaunara. Te Kotira niara aareha mintima ti: Kotio, are vika kahaqira vika vorara vorara muntuka vateha variqi viha, vika avu aatovano kenko tira vo kaiqa vo kaiqa okara kankomake iriha, vi kaiqara vi kaiqara ho avatamake taveha,
10 qora kaiqa qaqirake koqe kaiqaqai varaqi viha naantiara vika Karaitiva tuvuaina entaraqaa koqemake vaivaro vikaqaa kia uva variarire, ti vaunara.
11 Kotiva ni mintima keharo kahaqamaqiro viramanta ne Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vivaro ni kaiqavano koqe kaiqaqai vairamanta vaiinti nahenti ni kaiqara iriha Kotirara mpeqavano vaivo tivakeha vira autu tuaheraqi vivara.

Poruva nai karapuhiqi vaurara tura

12 Ti qata vakaao, te karapuhiqi vauna uvara ni tiva nimirera. Ti rumpa taamanta te maaqi vaurava kia te Karaitira uva tiva nimi variaina aararavauve tinta tero. Karaitira uva tiva nimiarira aarava noraiqaakero qantuararoma vairo. Tota te qaqini variavauna entara te Karaitira uva vo vaiintinavu tiva nimiarira aarava kia ho vaumanta, viraqaahai ti rumpa taavaro maa entara vi aarava homa vairo.

13 Ti rumpake maaqi Sisaara karapuhi naavuqi kaamanta vauramanta viraqaahai iqoka vaiintinavu maa naavuraqaa raqiki variakavata, ekaa vo vaiintinavuvata, vika kankomake iriamanta te Ihu Karaitira kaiqa vaiinti vaunara vira kaara maaqi vaunara.
14 Ti rumpa taamanta maaqi vauramanta viraqaahai Karaitira vaiinti nahenti airitahaa virara iriha, vika kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara.
15 Quqaama vaiinti vonavu ti kaiqara qora avu aato utiha ti haatara kareka auti vaiha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara. Vika minti ti variamanta vo vaiintinavu kia minti tiraiti, vinavuka koqema keha Karaitira uva tiva nimiqi vi variara.
16 Vi vaiintinavuka tiriara muntuka vatehara ti, vika te maaqi vauna okarara kankomake iriara. Vika kankomake iriavaro Kotiva ti qaqi kaimanta te maaqi vaiha Karaitira uvaqaa raqiki vaunara.
17 Te vaaka tuna vaiintika, vika kia Karaitirara iriraiti, vika nariaraqai iriha Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vi variara. Vika kia koqe avu aato utuke tiraiti, vika Poruraqaa uva voqavata variarire tivakeha Karaitira uva tiva nimi variara.
18 Vika minti ti variarara kia te noraiqaake irirara. Vokiaka ti qoraiqama timitarekave, vokiaka ti kahaqama timitarekave, vika Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimivera, te virarama quaheha vairara. Eo, te virara quahaqi virerave.
19 Ne tiriara iriha Kotira aarama timite variavaro Ihu Karaitira Maraquravanovata ti kahaqama timite vaimantara ti, te tiha, Quqaama ti kuvantu kaiqe te qaqini oru vairarave, ti vaunara.
20 Ti muntukavano voqamakero maa haikarara vaimanta vaunara: Te kia vo haika varaainara kaara kaurira haika vararaiti, te vatevata ekaa entavata Karaitira kaiqa kempukaiqamake varaqi viha te qaqi variqi vuarerave, qutu vuarerave, vaiinti nahenti ti kaiqara iriha Karaitira autuqai tuahera kaate.
21 Te tenta qaqi variqi vuainarara mintima ti: Te qaqi variqi vuarera, te Karaitiraraqai iriqi virerave. Te qutu vuarera, te Karaitira vataake variainarara voqamake quahaainarave.
22 Te vaata vataake maini qaqi variqi vuarera, te ni homa kahaqiainara. Ike, ti muntukavano nana haikarae varianaro? Te vataini qaqi variqi vuainarave? Te qutuvi naaruvaini vuainarave?
23 Te virara taara aatoma iri vai. Te Karaitira vataake oru variainara, virara ti noraiqaakero hantuqa harimanta vai.
24 Ho te minti tivakehavata, te ni kahaqiarirava qaqi vaimantara ti, te niarao ti, te vataini vaata vataake qaqi variqi virera.
25 Te ni kahaqama nimitaarirava qaqi vaimantara ti, te tiha, Te kia vaaka qutu viraiti, te ekaa ni hampata variqi viha ni kahaqiarimanta ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha quaheha variate, tunara.
26 Ne mintimake vaiqe naantiara te ni hampata qaiqaa oru variari ne tiriara voqamake quahehama Ihu Karaitira autu tuaherevara.
27 Ne Karaitira uva iriakara ti, ne Karaitira vaiinti nahenti vaiha avuqavuqama kehaqai nuata. Ne mintimake variqi vi vaiqe te ni oru tavaarera, kia ni oru tavaarera, te homa niara tiha, Vika vohaa avu aatoqai iri vohaaraqi vaiha, vika vohaara vaiinti voqaara vaiha, Karaitira uva totaqi viha kempukaiqaake vi uvara tiva nimiha
28 kia vika nái navutaaka naatu qetaraiti variqi vi variarave, tirara.

Ne mintimake vaimanta ni navutaaka nái vehi autu kaainarara kankomake iri tavaivaro Kotiva, naima ni kahaqama nimiteharo kuvantu nimitaariravama vairo.
29 Kotiva niara Karaitirara quqaa vivave tiate tiro ni kaama taiva, viva niara vika Karaitira kaiqa varaqi viha aihavira haikavata varaqi vuate tiro, ni kaama taira.

30 Ho nevata ti vataake vohaaraqi vaiha iqoka raquqi vivara. Ne avuni vaiha
tavomanta te Karaitira autuqaa aihavira haika vare variavaunara. Ne maa entaravata
tavaamanta te vohaa qaramake vukaari utuqi viha qaqiqai nora maara varaqi vi
vaunara.

2

Vohaa uvaqai tivaqi vuate tura

1 Ne Karaitira vataake vohaa variqi vi variara ti, ne kempukaiqaake variqi vi variara.
Karaitiva niara muntuka vate vairara tiro, viva ni muntukavata kukuqama nimite
vaimanta variara. Kotira Maraquravano niqi vairara ti, ne vira vataake vohaa variara.
Ne nariara nariara koqema nimiteha nariara nariara ike mpo tiva nimitaqi vi variara.
2 Ne mintimake varia vaiinti nahentika vaivera, ne tiriara viva noraiqaakero
quahaarire ti, vohaa uvaqai tivaqi vuata. Vohaaraqi vaiha nariara nariara muntuka
vateha variata. Ne vohaa avu aato muntuka vateha, vohaa aaraqaaqai nireka autiha
variata.
3 Ne vo kaiqa vo kaiqa varareka iha, kia ne nenta nora autu vareraravе, nenta
mahuta tirarave iriraiti, qaqi ekaa vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiaqi viha nenta
nutu vatainiqama keha vo vaiinti autuqai tuaheraqi vuata.
4 Kia nenta kaiqa vareraraqai iriqi vuata. Ne vo vaiinti vo vaiinti kaiqa vareraravata
iriha, vikavata kahaqama nimitaqi vuata.
5 Ihu Karaitiva nai avu aatoqi irintemake, nevata vi avu aatoraqai iriqi vuata.
6 Ihu Karaitira avu aatovanovata Kotira avu aatovanovata vohaa qaramakero
vauvarovata, viva kia Kotikantiro vohaa qaramakero variainarara iriraitiro,
7 viva nai nora autu qaqi vatero, Kotira kaiqa vara amitareva iharo vaiintiqama
viro vaiintivano vaura.
8 Viva vaiintiqama viro qovarama viro vaiharo nai autu vatainiqaakero Kotira
uvaqai iriqiro viro vuru qutu vura.
Vika vaaqu vaiinti arukontemake, vira katariqaa arutovaro qutu vura.
9 Viva nai autu qaqi vatero Kotira uvaqai iriqiro viro vuru qutu vurara tiro,
Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kero, vira vara viriniqamakero ekaa nutu
vara vatainiqama kero nora autuqai vira amivaro Ihura autuvanoqai viriniqaaviro
noraiqama kero vaira.
10 Vira autuvano nora autu vairara tiro, naantiara Ihura autu rava tairamanta
ekaa naaruvaini vaikave, vataini vaikave, vataqi vaikave, vika vira autuara iriha
tori kauru aravi vaiha
11 Ihu Karaitirara vivaqaima Noravanove tivara.
Vika minti tiha Kotira tinavu Qora vira autu tuahera kevara.

Ne ovavano itaintemake variqi vuate tura

12 Ti navunaao, vi uvara irihama Karaitirara tiva nimuna uvara iriqi vuata. Te
ni hampata vauna entara ne vi uvara iriqi vuara. Te maa entara maini niaraini
vaunarara ti, ne nentaraa vaiha ne voqavata vi uvara iriqi vuata. Ne Kotiva ni
naaruvaini ntitaainarara iriha qeteha aiqu kauqu ntiri ntiriha Kotira kaiqaqai varaqi
vivaro ni ntitaarira.
13 Kotiva niara vika tinta antuqa vaina kaiqara varaate tiro, vivama ni muntukaqi
vaiharo ni kahaqi vaimanta ne vira kaiqa vare variara.
14 Ne vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha kia nuntu nauntu tiraiti, kia tiroriraiti, vi kaiqara
varaqi vuata.
15 Ne mintiake variqi vi vaivaro kia vo uvavano niqaa vaira ne koqe vaiinti
nahentima vaivara. Ne koqe vaiinti nahenti vaivaro ni muntukaqi kia vo nava
naavavata vaira ne Kotira vaiinti nahenti maa vataraqaa variqi viha hampiqamake,
kia avuqavuqaakeha ni vai vaiinti nahentika nivutaini variqi vivara. Entaqi opu

makauvano itainantemake, ne vi vaiinti nahentika nivutaini vaiha ova voqaara itaqi viha
16 qaqi variqi vi vai uvara vika tiva nimiqi vuata. Ne mintiaqi vivera, ekaara
enta Karaitiva qovaraiqiaina entaraqaa te ni quahama nimiteha tenta ni vara nimi-
taavauna kaiqava kiama quminaiqivo tirara.
17 Ne koqemake Karaitirara iriqi vuate ti, te ni kahaqirera auti vaiha tenta naare
rauruke qutu vuarera, te niarao ti, quahehama qutu virara.
18 Te ni kahaqiha qutu vuarera, ne te qutu vuainarara kia muntuka qoraiqira vairaiti,
ne te iainantemake quahehaqai variata.

Poruva Timotira atitaainarara tura

19 Tinavu Noravano Ihuva hove tirera, te Timotira ne vainaini atitaariraro vuanaro.
Viva mini oru vaiharo ni vakaaka iriro maini viri ti tiva timiraro ti muntukaqihairo
koqe iraqe variari.
20 Kia Timotira aanantai vaiintiva vovano vaivo. Viva ti aanantero niara no-
raiqaakero iri vai vaiintivama vairo.
21 Ekaa hini vaiinti kia Ihu Karaitira kaiqaravata iriraiti, vika nái kaiqa varareraqai
iriqi vi variara.
22 Nevata tavaavaro Timotira kaiqavano koqe kaiqaqaima vairo. Vaiintivano nai
qora vataakero koqemakero kaiqa varaintema kero, viva ti vataakero koqemakero
kaiqa vareharo Karaitira uva tiva nimiqiro vi vaira.
23 Te maini variqi vuaina okarara kankomake iri, viraqaahai aara ho vairera, te
Timotira atitaariraro ne ianaini vuanaro.
24 Quqaa Noravano ti aara autu timitairaqe tevata inaaraiqa varike ni oru
tavaainara, virara te muntuka qihaaqimanta vai.

Poruva Epafroditusirara tura

25 Te tinavu qata Epafroditusirara mintima ti: Viva ne vainaini anirantero vuarire
tunara. Viva ti airuqiarire ti, ne haaru vira atitovaro viva ani maini vaiharo ti
vataakero vohaa kaiqa varaqiro vi vaura.
26 Viva maini vaiharo niara nora aato iriqiro viharo, ni qaiqaa tavareva auti vairo.
Viva rovara varai uvara nevata iriarara tiro, vira muntukavano qoraiqivaro vairo.
27 Quqaama viva haaru rovara varero qutu viro ruhiqau viro vauvaro viraqaahairo
Kotiva vira aaqurihama amitovaro viva qaqi koqema vura. Viva qutu vuare titirio,
te nora maarama varauraitirio. Kotiva tiriaravata aaqurihama timitomanta te kia vi
maarara varaavaunara.
28 Vi vaiintiva vuarira aaravavata ho vairaqe te vaaka vira atitaariraro viva ne
vainaini oruraira ne vira qaiqaa taveha quahama amitaata. Viva mini viraro ti
maaravanovata qihaaqiraro tinta vaataiqiraqe variari.
29-30 Ne ti kahiqi aarava kia ho vauvaro viva niqihairo ti kahaqama timitareva maini
anirero, Karaitira kaiqarao tiro, qutu viro ruhiqau vurara ti, ne virara iriha minti
vaiintikara koqe vaiintive tivakeha vika quahama nimitaata.

3

Vo vaiintinavu ni qora aara numiqevorave tura

1 Ti qata vakaao, te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Ne Nora Vaiinti
Karaitira vataake vohaa variarara ti, ni muntukaqihairo koqe i vaira quaheha variqi
vuata. Kia te popohanaara iraiti, vi uvara qara ntuva taunara qaiqaa ni tiva nimirera.
Vi uvava ni kahaqama nimitaira ne ho variqi vuata.
2 Vaaqu kaiqa vare variaka, vika qaakau vairi voqaara vaiha vaiinti vaata toqa
taaqamake rapepaama kareka auti variaka naatu rauriha variata.

3 Kotiva tinavu muntukaqihairo qora okara toqa kaivaro vira Maraquravano
tinavu kahaqi vaimanta tenavu Kotira autu tuahere vaunarara ti, tenavuqai Kotiva
quqaiqama kero toqa kaikama vauro. Mintirara ti, tenavu kia vaata toqake okarara
noraiqaake iriraiti, tenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variaina okarara noraiqaake
iri vaunara.
4 Vaiinti vaata toqake okarava ho vaiinti kahaqiraqevauve, te vi okarava tivata
kahaqama timitaivo tirara. Vi vaiintinavukaqihairo vovano tiharo, Te noraiqamake vi
okarara iriqi vi vauraukave, tirera, haaru tevata ekaa vi okarara avataqi vi vauraukara
ti, te vi vaiintira uri aatarama kauraitiri.
5 Ti vatatovaro 8 entanavu aitarovaro ti vaata toqa korave. Ti noka qoka vaireka,
vitanta Isareri vatanaaka Benaminira vohaa ankuvano vaurara ti, tevata anomake
Hiparu vatanaaka vaunara. Te Parasi vaiinti vaiha Mosiraqaa uva maara tivatora
kempukaiqamake avataqi vi variavaunara.
6 Te vi uvara kempukaiqamake iriqi vihara ti, te Ihura vaiinti nahenti qoraiqama
nimiteha ntaihamaqi vi variavaunara. Te Mosiraqaa tivato uvara avuqavuqaa
keha iriqi vi variavauraro kia vovano tiriara vi uvara vonku raqa kaarao tiarirava
vaumanta te ekaa vi uvara koqemake iriqi vi variavaunara.
7 Vi entara te tiha, Vi haikava vi haikava ti kahaqi vaimanta vauro, ti variavaunara.
Maa entara te Karaitirarao ti, te vi haikarara qumina haika, kia ti kahaqiaina haikarave
ti vaunara.
8 Kia te Iutaa maara okara viraraqai tiraiti, te Karaitirarao ti ekaa vo haika vo
haikara qumina haikaqai vaivo ti vaunara. Ihu Karaitiva ti Noravano vaiharo tiqaa
raqiki vairara ti, te viraraqai noraiqaake iriqi viha ekaa vo haika vo haikara qumina
haikaqaive tivakeha qaqira kaunara. Te Karaitira vataake vohaaraqi vairerave tivake,
te ekaa vo haika vo haikara qumina vehi haikave ti vaunara.
9 Tota te tiha, Kaiqe te Mosiraqaa tivato uvara iriqi vuariraro Kotiva ti avuqavuqama
timitaarire, tivake tavauraro Kotiva kia virara iriharo ti avuqavuqama timitaarira
aarava vaumanta viraqaahai te Karaitirara quqaa vivave turaro Kotiva te Karaitirara
quqaave tunara iriro, viraqaahairo viva te qora kaiqa vare vauna uvara nunka
timitero avuqavuqama timitaimanta vaunara.
10 Te Karaitirara anomake ririrera. Karaitiva qutu vuraqihairo kempukavano qaiqaa
qaqi himpiro variqi vinantemake, tevata mintimake qaqi variqi virera.
Karaitiva aihavira haika varaqiro vinantemake, tevata vikanti vohaaraqi vaiha
mintimaqi virera. Viva vuru qutu vinantemake, tevata variqi vi vuru qutu virera.
11 Kotiva Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima kontema kero, tivata qaqi vara
himpima kaarire ti, te mintimaqi virera.

Kotira aaraqaa kanterara tura

12 Maa entara te kia ho tiha, Te ekaara mpeqa vaiintiqamavi vauro, tirara. Karaitiva
tiriara are mintimakera vaina vaiintivama vainarave tivakero ti tivita vatairara ti, te
mintimake variainarara irihama, kempukaiqamake vira aaraqaa vi vauro.
13 Ti qata vakaao, maa entara kia te vi vaiintiqama vunara. Te haaru nuna okarara
qaqirake kia iriraiti, qaraaka haika naantiara qovaraiqiainara vi haikara varaainarara
iriha, vira vararera kempukaiqamake variqi virera.
14 Vaiintinavu nai aatarake nai aatarake kantamaqi vintemake, tevata Kotiva ti
timire ina koqaara vararera avuqavu aaraqaa kantamaqi vi vaunara. Kotiva Ihu
Karaitira kaiqara iriharo naaruvaihairo vi koqaara ti timireva haare vaira.
15 Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuarirauka vi uvaraqai iriqi vuari.
Ne hini kiaka vo uva iriqi vivera, Kotiva ni avu aato koqema nimitaira nevata
avuqavuqamake vi uvara iriqi vuata.
16 Kaiqe tenavu koqemake ni vauna okarara iriqi viha, vi okarara avataqi vuari.

17 Ti qata vakaao, te ni vaunantemake, nevata nuvaqi vuata. Tenavu vika numiqeha
maantimake nuate tuna uvara iri variaka, ne vika nintemake nuata.
18 Airi enta ni tiva nimi vauna uvara te qaiqaavata iqi rateha vi uvara ni tiva
nimirera: Vaiinti nahenti airitahaa tiha, Kotira aaraqaa homa ni vauro, tivakeha
vika hampi aaraqaa ni variarara ti, vika Karaitira aruto katarira navutaiqama amite
variara.
19 Vika Kotiraraqai iriqi vuataara vaimanta vika nái vaatavano antuqa ariraraqai
iriqi vi variara. Vika nái vaaqu kaiqa vare variarara kauriha variataara vaimanta
vika nái mahutaqai ti variara. Vika maa vataraqaa vai haikararaqai noraiqaake iriqi
vi variara. Vika mintiaqi vi variarara ti, vika vehi autuvi taiqama vivara.
20 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu naaruvainiara tinavu maaqa
tanarave ti vaunara. Tenavu naaruvaihairo tinavu tivitaarirava Noravano Ihu
Karaitiva tuvuainara vira vekama avu auti vaunara.
21 Vi entara viva nai kempukaqohairo ekaa haika nai vevaarainiqama kero, tinavu
uqerara vaata, taiqa vuaina vaataravata kuqu kairaro nai vaata takuqiaina vaatara
voqaarama varianaro.

4

1 Ti qata vakaao, virara irihama ne Nora Vaiinti Karaitira vataake vohaa vaiha kem-
pukaiqamake variata. Niara ti hantuqa harimanta ni tavaataa imantama vauro. Ne
variavaro ti muntukaqihairo koqe i vaimanta vauro. Te kaiqa vara nimitaunaraqaahai
ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variavo.

Ekaara uva tura

2 Te nahentitanta, Iuodiaka Sintikeka uva tiva nimirera. Mpo, netanta Karaitira aura
nakaa variarara ti, nenta vohaa uvaqai tivaqi vuate, turo.
3 Ho Kahaqio, are nena autuara iriharama vi nahentitanta kahaqama nimitaana.
Tota te Karaitira uva tiva nimi vauramanta vi nahentitanta ti vataake vaiha vohaa
kaiqa vare vaura. Vi entara Kalemenivavata, hini kiakavata ti vataake vohaa kaiqa
vare vaura. Kotiva vinavuka nai kaama tero vinavuka nutu nai vukuqi qara ruva
tairara ti, vinavuka ekaa enta qaqi variqi vi vaikama vai.
4 Ne Nora Vaiinti Karaitira vataake variakara ti, quaheha variata. Te qaiqaa niara
tirera: Quaheha variate, turo.
5 Ne ekaa vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqi vimanta vika ni koqe okara tavaata.
Noravano aumantoma vaivo.
6 Kia vi haikara vi haikarara noraiqaake iriqi vuata. Ne kia vo haika vataivera, Kotira
aarehama vi haikarara ireha tavaata. Ne vi haikarara Kotira irehama koqema iarao
tivaqi vuata.
7 Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva muntuka paru i vaina okarara ni nimianaro. Tenavu
qaqi qumina vaiinti vaihara ti, kia ho Kotiva muntuka paruma nimite vai okarara
kankomake iri tavarara. Nenavu Ihu Karaitira vataake vohaa variqi vi vaivaro Kotiva
ni muntuka paruma nimitaaina okarava ni avu aato muntukaqi raqikiqiro vuanaro.
8 Te maa uvara taiqa karera niara mintima ti: Vo okara vo okara koqemakero
vainara, ne vi okararaqai aatoqi iriqi vuata. Quqaa vaina okararave, koqema
kero vaina okararave, avuqavu vaina okararave, kia nava naavavata viraqaa vaina
okararave, takuqi vaina okararave, koqe autuvano vaina okararave, vi haikara vi
haikararaqai iriqi vuata.
9 Te ni tiva nimuna uvara ne iriarave, te kaiqa vare vaunara ne tavaarave, virara
virara irihama ne himpi, vi kaiqara vi kaiqara varaqi vuata. Ne mintiake variqi
vivaro vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva ni hampata vaira
ne koqemake variqi vivara.

Piripai vatanaaka Porura kahaqama amitorara tura

10 Airi enta aitaromanta ne qaiqaa tiriara noraiqaake iri timite variarara ti, te Nora
Vaiinti vataake vohaa vaiha noraiqaake quaheha vauro. Quqaama ne haaruvata
tiriara noraiqaake iri timiteha kahaqireka auti vauvaro vi entara ne ti kahaqi aarava
kia ho vaumanta vaura.
11 Kia te vo haika varaainarara irihavauve vi uvara turo. Aqao, vo haika vo haika
vai entarave, kia vai entarave, kia te virara noraiqaake iriqi viraiti, te muntuka
qihaaqamake variqi vi vaunara.
12 Te minti mintimake variaina okarara kankomake tavaunara. Te vo enta vehi
variqi vunarave, vo enta airi haika vateha variqi vunarave, te mintiaqi vihara ti,
muntuka parumake varia okarara kankomake irunara. Kara vaina entarave kia vaina
entarave, utavaaqa vaina entarave kia vaina entarave, te kia virara noraiqaake iriraiti,
qaqi muntuka qihaaqamake variqi virarave.
13 Karaitiva ti kempukaiqama timitairaqe te homa ekaa haika varaqi virara.
14 Te minti tihavata, ne ti kahaqama timitorara iriha quahehama vauro. Vi entara te
nora maaraqi variavauramanta koqemama ne ti kahaqama timitora.
15 Ne Piripaihainaaka kankomake iriara. Ne Karaitira uva avuniqamake iri vau
entara te Masedonia mini kaavauramanta vi entara Ihura vaiinti nahenti vonavu kia
ti kahaqumanta, neqai ti kahaqiha monu timurave.
16 Te vo vatuka Tesaronaikaqivata oru variavauramanta ne vo tataa vo tataa ti
kahaqama timite vaura.
17 Kia ne ti vo haika timiate tivauve, te maa uvara turo. Ne ti koqemake kahaqama
timitaara Kotiva virara iriharo ninta hiniqamakero nimiaina koqaara, te virara
noraiqaake iri vauro.
18 Vate te homa vi haikara vi haikara tuqimake vatauro. Ne Epafroditusira vara
kaavaro viva ti timitaa haikara vara viri timimanta te vare, vi haikara tuqimakema
vatauro. Vi haikava vaireva, koqe untavi haikara, Kotira *ofaa* amitaara voqaara
vairara tiro, Kotiva ni quahama nimite vaira.
19 Tenavu Karaitira vataake vohaa vaunarara tiro, Kotiva ti Variqavano ekaa koqe
haika vate vaiva, viva vi haikara vi haikara ni nimira ne Karaitira kaiqa koqemake
varaqi vuata.
20 Kaiqenavu Kotira tinavu Qora vira autu ekaa enta tuaheraqi vuariraro vira mpeqa
okaravano takuquqiro vuarire. Te quqaama turo.

Uva manteharo tura

21 Ekaa Kotira vaiinti nahenti Karaitira vataake vohaa variaka te ni uva mantama
nimitauro. Tinavu qatanavu ti hampata variaka, vikavata ni uva mantama nimitaavo.
22 Ekaa Kotira vaiinti nahenti maini variakavata ni uva mantama nimiteha, maini
Kotira vaiinti nahenti avuhainaa vaiinti Sisaara naavuqi kaiqa vare variaka, vikavata
noraiqamake ni uva mantama nimitaavo.
23 Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira ni
muntukaqihairo koqe i vaira variate, turo.

KOROSI
Poruva Korosi vatanaaka qara ruva nimitora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa qarara ruva tora. Korosini vauka hininavu Karaitira uvara quqaave tivake vaumanta vaiinti vonavu orure vika una uva tiva nimi vauvaro vira kaara Poruva maa qararaqi Karaitira mpeqa okarara Korosiqi vauka vutukero tiva nimura.

1-2 Te Poruka. Kotira antuqaqaa te noraiqamavi Ihu Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.

Tetanta Timotika ni Kotira vaiinti nahenti Korosiqi variakama qara nimite. Ne Karaitira vataake vohaa vaiha viraraqai aatoqi iriqi vi variarara ti, ne tinavu qata vakaukavara variara.

Kotiva tinavu Qova ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Kotirara koqema iarao tura

3-4 Ne Ihu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi viha ne ekaa Kotira vaiinti nahentiara muntuka vateha variarara ti, tetanta tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qora Kotira aarehama niara koqema iarao tivaqi vi vaunara.

5 Tota enta Karaitira uva quqaa vakaaka ni tiva nimumanta ne naaruvaini ni koqema nimitaaina uvarara iri, ne vi entara veka vaiha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variara.

6 Tota ne Karaitira uva koqe vakaaka iri ne Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara kankomake iri, viraqaahai katarivano koqe tava irataintemake, ne koqe kaiqa varaqi vi variara. Karaitira uvavano ekaa naato vataini vi ani vaimanta vi vatanaakavata vi uvara iri, viraqaahai vikavata ni aanare koqe kaiqa varaqi vi variara.

7 Vo vaiintivano Epafraasiva Karaitira uva okara ni tiva nimiqi vi vaimanta ne koqemake vi uvara iriara. Vi vaiintiva titanta kena kaiqa vaiintivano vaiharo viva titanta kahaqama timiteharo vaiinti nahenti uva tiva nimi vaira.

8 Kotira Maraquravano ni kahaqimanta ne nariara nariara muntuka vataqi vi varia uvara Epafraasiva vi uvaravata viri titanta tiva timimanta irunara.

9 Titanta niara tiva timimantara ti, vi entaraqaahai tetanta kia vo enta niara tauru karaiti, ekaa enta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara. Kotiva ni avu aato koqema kaira ne Kotira kaiqa okara ho iriqi viha Kotira antuqa kankomake taveha ho vari vaiinti nahentika variate ti, tetanta niara iriha Kotira aaramaqi vi vaunara.

10 Kotiva mintima kero ni kahaqi vaira ne vira aaraqaa koqemake nuvaqi viha, ne koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vaivaro Noravano niara quaheharo variarire. Ne mintiaqi viha katarivano koqe tava irataintemake, nevata koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi viha Kotira okarara voqavata iriqi vivara.

11 Kotira mpeqa okaravano takuqi vaiva voqavata vairara ti, tetanta vira aareha niara vika kempukaiqama nimitaane ti vaunara. Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne kia vaaka popoharaiti, ne kempukaiqamavi vaiha, qihaaqamake variqi vi vaivaro ni muntukaqihairo koqe i vaira variqi vuata.

12 Kotiva nivata hoqama nimitairara ti, naantiara nevata Kotira vaiinti nahenti vokika hampata Kotira vatuka aatite vainaini homa vivara. Virara irihama ne tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

13 Tota tenavu variavauraro konkiraiqu haikava tinavu ravaaqavu komanta tenavu konkiraiquraqi variavauraro Kotiva viraqihairo tinavu ruaruama timitero tinavu tivita varero vuru nai Maaqu nai muntuka vaiva raqiki vainaini kaira.

14 Vira Maaquvano kaiqa vara amitoraqaahai tenavu qaqini kuvantuvi vauraro
Kotiva tinavu qora kaiqa uva taiqa kero nunka timitaira.

Karaitira okarara tura

15 Tenavu kia ho tavaarirava Variqa Kotivavata, tenavu ho tavaarirava Karaitiva-
vata, vitanta vohaa qaramake variara.
Karaitiva Kotira Maaqu kara hunkavano avuni vaivaro ekaa haika autukero vatai
haikava vira vevaarainima vairo.
16 Kotiva Karaitira noraiqama kovaro viva naaruvavata, vatavata, ekaa vo haika
vo haikavata, autukero vatora.
Vaiintivano kia ho tavaaina haikarave, ho tavaaina haikarave, vataini raqiki
variakave, naaruvaini raqiki variakave, viva vika vika autukero vataira.
Ekaa haikavano Karaitiva ina haikava variarire tiro, Kotiva Karaitira noraiqama
kovaro viva ekaa haika autukero vataira.
17 Hoqarero ekaa haikavano kia vau entara Karaitiva qaqi variqiro vi vaura.
Maa entara Karaitiva qaqi variqiro vi vairara tiro, ekaa haikavano avuqavu
naitarama kero variqiro vi vaira.
18 Karaitiva tinavu qiatavano vaimanta tenavu vira vaiinti nahenti vairera, vira
vaatavanoma vaunara.
Viva hoqarero qaqi variqiro vi vairara ti, tenavu vira vaiinti nahentivata qaqi
variqi virera.
Karaitiva ekaa haika aatarakero avuniqama kero oru variarire tiro, Kotiva qutu
vuraqihairo vira naane qaiqaa qaqi vara himpima kora.
19 Kotiva naivano tiharo, Kaiqe te ekaa tenta kempuka vataake Karaitiraqi variqi
virerave, tuvaro Kotira kempuka okaravano ekaa Karaitiraqi vaura.
20 Kotiva naaruvainive vatainive vai haikara vataakero maateraiqiha vohaaraqi
tampamavi variare tivakero, nai Maaqu atitovaro viva vuru katariqaa nai naare
raurukero qutu vuvaro vira naarevano ekaa vatanaaka maateraiqama komanta
vika Kotira vataake vohaaraqi variqi vi variara.
21 Haaru ni avu aato muntukaqi qora kaiqa vare okaravaqai vaumanta ne qora
kaiqaqai vare vaurara ti, ne Kotira navutaaka vaiha Kotiraqaahai niaraiqamake vaura.
22 Ne Kotira navutaaka vauvaro Karaitiva vaiintiqamaviro vaiharo niara iriharo
qutu vurara tiro, vate maa entara Kotiva niara ti navunaakave, ti vaira. Karaitiva
niara vika koqe vaiinti nahentiqai vaivaro qora kaiqavano kia niqi vairaro qora
uvavanovata kia niqaa variarire tiro, viva niara iriharo qutu viro, viraqaahairo viva
ni ntita varero Kotira aaqanto vuru kaira.
23 Tota Karaitira vakaaka ni tiva nimura ne kempukaiqamake vi uvara iriqi viha
Kotiva ni koqema nimitaaina entara vira veka variqi vi variara. Hauri vovano ni
hampiqama kaira ne koqe vakaaka iriara qaqira kevora.
Ekaa vataini varia vaiinti nahentika vi uvara koqe vakaaka iriate ti, ⌞Kotira kaiqa
vaiintinavu⌟ vi uvara tiva qovaramake variara. Te Porukavata vi uvara tiva qovarama
karera Kotira kaiqa vaiintiqama vuraukama vai.

Poruva nai kaiqa varorara tura

24 Te niarao ti, aihavira haika tenta vaataini vare vaunara te virara quahema vauro.
Karaitiva Kotira vaiinti nahentiara vika ti vohaa vaatama variavo tivakero vikarao
tiro, aihavu haikara varaqiro vura. Aihavira haika hinivano qaqi vaimantara ti, te
Karaitira kahaqamake vira kaiqa vareha aihavina haikara tenta vaatainivata varaqi
vuariraro hoqama viro taiqa vuarire.
25 Kotiva tiriara nai vaiinti nahentiqi kaiqa varaarire tiro, ti noraiqama kaimanta te
vira vakaaka kia voqavata qaqira karaiti, ekaa vi uvara ni tiva nimi vaunara.

26 Haaru enta vi uvava kukeqavi vaumanta tinavu naaqu taatokave, kaivaqaukavarave, vetanto vetanto vaukave, vika vika kia vi uvara irura. Vate maa entara Kotira vaiinti nahenti vi uvara iriate tiro, vi uvara qovarama kaira.
27 Vo vatanaa vo vatanaaka vira mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva nai kukeqatai uvara nai vaiinti nahentiara iriharo qovarama nimitaira. Kotiva kukeqatai uvara vira okara maantimama vairo: Karaitiva ni muntukaqi variqiro vi vairara ti, naantiara nevata Kotira vataake vohaa vaiha Kotiva takuqi vaina haikara inara varevara.
28 Kotiva kukeqatai uvava mintima vaimantara ti, tenavu Karaitira vakaaka ekaa vo vatanaa vo vatanaaka tiva nimiqi viha, ekaa koqe okarara iriha vi uvara tiva nimiqi vi vaunara. Vika Karaitira vataake vohaa vaiha kia uqerara vaiinti nahenti vairaiti, vika vohaiqa vohaiqavano kempuka vaiinti nahentiqai vaiha Kotira avuqaa hoqamake oru variate ti, tenavu Karaitira uva vakaaka vika tiva nimiqi vi vaunara.
29 Vaiinti nahenti mintimake variate ti, Karaitiva kempuka timira viraqohai te kempukaiqama keha kaiqa varaqi viha vi kaiqara vare vaunara.

2

Una uva kia iriqi vuate tura

1 Kaiqe te vukaari utuqi viha nivata, Laodisiaqi variakavata, vokiaka kia ti viri tavaakavata, kahaqama nimitaqi vi vaunarara tiva nimiari.
2 Ni muntukaqihairo paru iramanta ne nariara nariara muntuka vateha vohaa vaiha variqi vuate ti, te ni kahaqama nimitaqi vi vaunara. Te ni kahaqama nimitaqi vuari ne Kotira uva kankomake iriha vi uvarara quqaa uvaqaima vaivo tivakeha, Kotiva Karaitirara kukeqatai uvara anomake iriqi vuata.
3 Kotiva nai okara koqe okara, vo okara vo okara Karaitiraqi kukeqa taivaro Karaitiva ekaa vi okarara qovarama kaimanta tenavu tave vaunara.
4 Vo vaiintivano unaqaraiqama kero ni koqe uva tiva nimira ne vira uvara quqaa uvave tivorave ti, te virara irihama maa uvara ni tiva nimi vai.
5 Vate te kia ni hampata vaata vataake vaurarovata, ti maraquravano ni hampatama vairara ti, te ni kaiqara iriha quahehama vai. Ne vohaa uvaqai tivaqi viha, Karaitirara kempukaiqaake iriqi vi variarara ti, ti muntukavano koqe imanta niara quahehama vai.

Karaitira hampata vohaaraqi variqi vuate tura

6 Tota ne Ihu Karaitirara viva tinavu Noravanove tia uvara iriha, ne Karaitira vataake vohaaraqi variqi viha qaqi variqi vuata.
7 Katarivano koqe vataqi tuqa aratero qampiqaintemake, nevata noruqamavi Karaitira vataake vohaa variqi vuata. Karaitirara ni tiva nimu uvara iriqi viha kempukaiqamake variqi vuata. Mintiaqi viha Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.
8 Vovano vataihainaa uva okarara ni tiva nimiharo vi uvaraqohairo ni ntuva aqukaantorave ti, ne rauriha variata. Vi uvava vaireva, vaiintivano nái avu aatoqihai irikeha ti varia uvavave, maa vataraqaa raqiki varia vaanaukara ti varia uvavave, vaivaro kia vi uvava Karaitiraqihairo qovarama vi vaira.
9 Karaitiva vaiinti vaata vataakero vaivaro Variqavano qaqi variqiro vi vai okarava, ekaa vi okarava Karaitiraqi vairara ti,
10 ne Karaitira vataake vohaa variqi viha ne hoqamake vai vaiinti nahentikama variqi vivara. Naaruvainivata vatainivata ekaa haikaqaa raqiki variaka variavaro Karaitiva uritara kero ekaa vika avuniqama kero vairo.
11 Ne Karaitira vataake vohaaraqi avitumavi variavaro viva kia Iutaa vika nái qorainti vainti vaata toqake variantema kero, ni vaata toqa karaitiro, viva ne hampi vare varia kaiqara vira kempuka ni muntukaqihairo teqa kaira.

12 Ne namari varo entara ni Karaitira vataake vohaa quntama tora. Ni quntama
tomanta ne Kotiva Karaitira qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpimako kem-
pukara virara ne kempukaiqamake iriqi vuvarora tiro, Kotiva Karaitira vataakero
nivata quntama toraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.
13 Haaru ne qora kaiqa vare vauvaro ni muntukaqihairo kia qora kaiqa vira
kempuka teqa nimitomantara ti, ne qutu vuaka voqaara vaura. Ho maa entara Kotiva
Karaitira vataakero tinavu qaiqaa qaqi vara himpima kero ekaa tinavu qora kaiqa uva
nunka timitaira.
14 Tenavu Kotira uva, vo uva vo uva raqake variavauraro vira kaara tinavuqaa nora
uva vauvaro Kotiva vi uvara varakero vuru Karaitira hirito katariraqaa arutovaro
Karaitiva tinavuara iriharo qutu viro tinavuqaa vai uvara taiqa timitora.
15 Karaitiva tinavuqaa vai uvara taiqa timitorara tiro, viva vaiinti nahenti nivuqaa
vaiharo Sataaniravata, vira kena avuhainaa vaanaukavata, vika mpeqa raqakero
naatara kero kaurira haika vika nimura.
16 Karaitiva minturara ti, hauri ne kaivaro vovano ni ravaaqavu keharo niara haarua
uva maara iriha ne vi karara vi namarira nevorave tiantora. Vi entara vi entara nora
entave ne vi entaraqaa minti minti iate tiantora. Qaraaka tora qovaraiqinaraqaa ne
minti minti iate tiantora. Iutaa Maara Entaqaa ne minti minti iate tiantora. Vovano
qovarama viro niara minti minti iate tiharo ni ravaaqavu kaantorave.
17 Ekaa vi haikava vaireva, maraquravanoqai vaivaro Karaitiva vaireva, viva quqaa
vaatavano vaira.
18 Vokiaka niara tiha, Kaiqe tentanavu autu vatainiqamaqi viha *enseli* vika autuqai
tuaheraqi vuare, tivera, hauri ne vika uva avataqi viha hampiqama vivora. Vi
vaiintika tenavu taira tavauraukave tivakeha qumina vataihainaa okarara iriqi viha
vika nái autuqai tuaheraqi vi variara.
19 Vi vaiintika Karaitira qaqirake kia vira vataake vohaa variqi vi variara.

Karaitiva tinavu qiata voqaara vaimanta tenavu vira vaata voqaara vaunara.
Vaatave, aiqu kauquve, aururuve, vi haikava vi haikava qiata vataake tampamaviro
vairera, homa vaiintivano noruqaanaro. Vira voqaara tenavu Karaitira vataake
vohaa tampamavi variarera, tenavu vira vohaa vaata vaiha homa noruqama virara.
Tinavuara vika mintiaqi viha noruqama vuate tiro, Kotira antuqavano vaira.
20 Ne Karaitira vataake qutu vuvarora tiro, vataihainaa okara vo okara vo okaravano
kia niqaa ho raqiki vaimanta ne qaqini kuvantuvi variara. Ne qaqini kuvantuvi
variarara ti, ne nantihae vataihainaa okarara qaiqaa noraiqaake iriqi vi variara?
21 Vokiaka nai irike tiha, Kia vi haikara utu varaate. Kia vi karara neha tavaate. Kia
vi haikara auteha tavaate, ti variara. Vika minti ti variamanta ne nantihae vika uva
iri variavo?
22 Vika minti ti varia haikava, vi haikava vahuqaa haikavano vaivaro vaiintivano vi
haikara vara kaivaro taiqa vuarira haikavaqaima vaira. Qumina vaiinti vika nái irike
vokiaka tiva nimi tiha, Tinavu uvaqai avataqi vuate, ti variara.
23 Airi vaiinti nahenti vika qioqamataa uvarara koqe uvave tiavarovata, vi uvava
kia koqe uva vaira. Vaiintivano vi uvara iriqiro viharo nai autu vatainiqamaqiro
viharo, kara auramaqiro viharo, nai vaata ruqutuqiro vi vairera, vi okarava kia vira ho
kahaqama amitairaro viva qaqiqaima haarua muntukavano vare vai kaiqara varaqiro
vuanaro.

3

Kotiva Karaitira vataakero tinavu qaqi vara himpima kora

1 Kotiva Karaitira vataakero ni qaqi vara himpima kaimanta variakara ti, ne
naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata. Naaruvaini Karaitiva Kotira kauqu
tanarainima oquviro vaira.

2 Naaruvaini vaina haikarara noraiqaake iriqi viha kia vataini vaina haikarara noraiqaake iriqi vuata.
3 Ne Karaitira vataake qutu vuarara ti, ne Karaitiraqi kukeqavi qaqi variqi viha Kotiravata vohaaraqi variara.
4 Karaitiva qaqi variqiro vi vairara ti, nevata qaqi variqi vi variara. Viva naantiara qovaraiqiaina entara ne vira vataake qoqaa vaiha, viva mpeqaiqama kero koqema kero variqiro vinantemake, nevata koqemake variqi vivara.
5 Vi uvara irihama ni haarua muntukavano vare vaina kaiqara, hampi qaramaqi ni vai okararave, vaiinti nahenti nai vaata hampi qohaamake vairave, vorara avu auti vairave, qora kaiqa varareka auti vairave, airaira vareraraqai iriqi vi vairave (airaira vareraraqai iriqi vi variaka, vika una variqa autu tuahere variaka voqaara vaiha Kotira qaqirake variarave), ne ekaa vi okarara aru taiqa kaivaro taiqa vuarira.
6 Vi kaiqara vi kaiqara vare variara kaara Kotira arara itaarirava vikaqaama varianaro.
7 Vika minti variantemake, nevata haaru vaiha minti vaura.
8 Vate maa entara ne ekaa qora okara auti vaira qaqira kaata. Arara itaaina okararave, mantoqara tivake raqireka auti vai okararave, vorara navutaiqi vai okararave, vi okarara vi okarara qaqira kaata. Qora uva ti vaivave, uva vaaru ti vaivave, ni noqihairo qovaraiqiantora.
9 Haaru ni avu aato muntukavano qora avu aato muntuka vaumanta ne hampi aaraqaaqai ni vaura. Viraqaahai ne vi aarara qaqirakorara ti, kia nariara nariara una uva tivaqi vuata.
10 Maa entara Kotiva ni avu aato muntuka qaraakaiqama kairara ti, ne koqemake variqi vivaro Kotiva ni avu aato qaraakaiqama nimitaqi vi vaira, ne Kotira nai voqaara vaiha Kotira okaravata koqemake tavevara.
11 Kotiva ni qaraakaiqama kero autu kairara tiro, viva kia niara tiharo, Are vo vatanaavave are Iutaa vatanaavave, are vaata toqa kai vaiintivave are kia vaata toqa kai vaiintivave, are nora vatanaavave are inaara vatanaavave, are rumpa tai vaiintivave are qaqi variara vaiintivave, tianarovauve. Kotiva kia ni rairakero minti tiraitiro, niara ne Karaitira vataake vohaa variakavema tianaro. Karaitiva ekaa Kotira vaiinti nahenti vataakero vohaa variqiro vi vaivama vairo.
12 Kotiva niara muntuka vateharo niara vika ti vaiinti nahenti vaiha tinta kaiqaqai varaqi vuate tiro, Kotiva ni nai kaama taikama variara. Ne mintimake variakara ti, ne nariara nariara mpo ike tiva nimiteha nariara nariara koqema nimitaqi vuata. Kia nenta autu tuaheraqi viraiti, qihaaqama nimitaqi viha kia vaaka popoharaiti, variqi vuata.
13 Ne kia nai ati nai atiraiti, qaqi nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Niqihairo vovano nai qata vakaa voraqaa uva vatareva auti vairera, vi vaiintirara vaaka nena qata vakaa virara hove ai uva qaqira kauro kia uva vaivo tiane tiata. Tinavu Noravano Karaitiva ni uva nunka keharo tauru nimitaintemake, nevata nai uva nai uva nunka keha tauru nimitaata.
14 Ne vi kaiqara vi kaiqara koqe kaiqa varaqi viha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, ne vohaara vaiintima variqi vivara.
15 Karaitiva ni muntukaqi paruma nimite vaimanta variarara ti, ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Ne mintimake variqi viha Karaitira vaata vohaa vaata voqaara variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Virara irihama ne Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.
16 Kaivaro Karaitira uvavano ni avu aato muntukaqi mpiqakero vairamanta ne vi uvaraqai iriqi viha variqi vuata. Koqe avu aato irikeha Kotira uva okarara nai tiva ami nai tiva amiha, koqe aara nai umiqe nai umiqe iha variata.

Kotirara quaheha ihi tiva amitaata. Kotira uva vokira iriha ihi tiantema keha tivaqi vuata. Nenta muntukaqihai Kotirara koqeve tivakeha ihi tivaqi vuata.
17 Ne ekaa kaiqa varaqi vihae, ne ekaa haika autuqi vihae, ne ekaa uva tivaqi vihae, Nora Vaiinti Ihura autuara iriqi viha mintiaqi vuata. Nora Vaiinti Ihura autuqaa tinavu Qora Kotirara koqema iarao tivaqi vuata.

Maantimake variqi vuate tura

18 Ni naatavarara tirera: Nora Vaiinti vira vainti variarara ti, ne nenta vaativara vevaaraini variata.
19 Ni vaativarara tirera: Ne nenta naatavara kia qoraiqama nimitaraiti, vikara muntuka vataqi viha variqi vuata.
20 Te ni vaintairara tirera: Ne nenta noka qoka noqai vo enta vo enta iriha variata. Ne mintiaqi vivaro Noravano virara iriharo niara quaheharoma varianaro.
21 Te ni vainti qokavarara tirera: Ne kia nenta vaintaira vatete nitiate. Ne mintiaqi vivera, vika kaurira haika vareha kia koqe kaiqa ho varevara.
22 Te ni rumpataa vaiinti nahentikara tirera: Ne nintaqaa raqiki varia vaiintika vika ti uvara avataqi vuata. Kia ni quahama nimitaarire ti, ne vika nivuqaaqai vaiha koqe kaiqa vara nimitaraiti, ne Nora Vaiinti Karaitirara noraiqaake iriqi viha vika kaiqa avuqavuqamake vara nimitaata.
23 Ne ekaa vo kaiqa vo kaiqa varehama ne Nora Vaiinti kaiqama vare vauro tivakehama vi kaiqara varaataa ira varaqi vuata.
24 Maa uvara iriata: Noravano niara iriharo kaama tai haikara, naantiara vi haikava ni koqaama varianaro. Ne Nora Vaiinti Karaitira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikama variavo.
25 Qora kaiqa varaqiro vi vairava vairaro naantiara Kotiva vira qora kaiqara iriharo nai koqaa amianaro. Kotiva kia vaiinti autuara iriharo uva avuqavu iraitiro, viva vohaa qarama kero uva avuqavuqi vaivama vairo.

4

1 Te ni kaiqa vaiintiqaa raqiki variakara tirera: Ne avuqavuqamake nenta kaiqa vaiintiqaa raqikiqi vuata. Nintaqaavata raqiki vaiva naaruvaini vairara ti, virara irihama nenta kaiqa vaiintiqaa koqemake raqikiqi vuata.

Maa uvaravata iriqi vuate tura

2 Kia popoharaiti, vatete Kotira aaramaqi vuata. Kia avu taunteha vira aararaiti, avu aatoqi irikeha Kotira aaramaqi viha virara koqema iarao tivaqi vuata.
3 Ne Kotira aaraivaro viva vo aara tinavu qantuara timitaiqe tenavu Karaitira uva kukeqatora tiva qovaramaqi vuare. Vi uvara tiva nimiqi vunara kaara ti *seni*qohai rumpa taamanta maini karapuhiqi vauro.
4 Ho Kotira aarama timitaiqe te vutuke Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi vuari ho iriata.
5 Ne vo vaiinti nahenti kia Karaitira uva iriaka hampata vaiha koqe avu aato iriqi viha avuqavuqama keha nuata. Ne tavaivaro vika Karaitira uva tiva nimi aarava ho vairera, ne Karaitira uva vika tiva nimiata.
6 Ne vika hampata uva tiha kia vika popohama nimitaaina uvara tiraiti, vikara koqe uvaqai timanta vika vo uvara ni irama nimitaivera, ne homa vika nái tiva nimivara.

Ekaara uva tura

7 Tikikusiva vivama ti vakaaka ni tiva nimianaro. Viva tinavu qata vakaa koqeva vaiharo avuqavuqama keharo tenavu varauna kaiqara Karaitira kaiqa vare vaivama vairo.
8 Te vira atitaariraro viva ne inaini orurero tinavu vakaaka ni tiva nimiraro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

9 Te viravata Onesimusiravata nititaari vitantama vivara. Onesimusiva tinavu qata
vakaa koqeva vaiharo viva quqaiqama kero ekaa kaiqa vare vaivama vairo. Viva ni
navunaa vaiintima vairo. Vitanta orure maihainaa vakaaka ni tiva nimivara.
10 Aritaakusiva viva ti vataake rumpataa vaiintiva, viva ni uva mante vaivaro
Banabaasira vira vara qata Maakiva, vivavata ni uva mante vairo. Te vaaka niara tiha,
Maakiva ne vainaini oru virera, ne vira quahama amiteha vira vitaate, tiavaunara.
11 Iosuaava vira vara autu Iasitaasivave ti varia vaiintiva, vivavata ni uva mante
vairo. Iutaa vatanaakaqihai vi vaiintinavuka taaramonavuqai Ihura vaintiqamavi, ti
vataake vaiha Kotiva raqikiaina uvarara noraiqaake iriqi viha, ti koqemake kahaqama
timitaqi vi variara.
12 Epafraasivavata ni uva mante vairo. Vivavata ni navunaava vaiharo Ihu
Karaitira kaiqa vaiintima vairo. Viva niara iriharo Kotira kempukaiqama kero aarama
nimite vaira. Viva niara Kotira aareharo tiharo, Kotio, are vika kahaqira vika kia
popohanaara iraiti, kempukaiqamake variqi viha, kia taaqa vainti vairaiti, kempuka
vaiinti nahenti vaiha ai noqai koqemake iriqi vuate, ti vaira.
13 Te tavauraro vi vaiintiva kempukaiqama kero kaiqa varaqiro viharo nivata
Laodisiaini variakavata, Hiraporisini variakavata, kahaqi vaira.
14 Rukiva tinavu koqe *doktaa*va vivavata, Demaasivavata ni uva mantama nimite
variara.
15 Tinavu qata vakaa Laodisiaini variakavata ne vika uva mantama timitaate.
Vo nahenti Nimpaaravata vira naavuqi ruvaaqumavi variakavata uva mantama
timitaata.
16 Ne maa qarara kaara ntuvake, viraqaahai Kotira vaiinti nahenti Laodisiaini vari-
aka nimimanta vikavata kaara ntuvake tavaata. Mintiakema te Laodisia vatanaakara
qara vara kaunara, ne vi qararavata varake kaara ruata.
17 Ne Akipusirara mintima tiata: Noravano ai amitai kaiqara, ekaa vi kaiqara vi
kaiqara vara vuru taiqa kaane, tiata.
18 Te Porukama, ho tenta kauquqohai qara ruva nimiteha ni uva mante vauro. Ti
karapuhiqi *seni*qohai rumpa taamanta vaunarara ne kia virara tauru kaata.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaarire turo.

1 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 20 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Poruva Tesaronaikaini vauka Karaitira uva tiva nimumanta vika hininavu Karaitira uvara quqaave tivake iriqi vi vaura. Vika Ihura vaiinti nahenti variqi vumanta vira kaara vokuka vika qoraiqama nimitaqi vuvaro Poruva vikara kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Poruva Karaitiva tuvuaina entararavata vika tiva nimura.

1 Te Poruka. Tevata Sailaasivavata Timotivavata tenavu ne Kotira vaiinti nahenti Tesaronaikaini variaka qara nimite. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu Karaitiva tinavu Noravanovata ikama variara. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Vika Karaitirara iriqi vurara tura

2 Tenavu vo enta vo enta Kotirara niara koqeve tivakeha, ni nutu rehama vira aaramaqi vi vaunara.

3 Tenavu Kotira avuqaa vaiha ne vare varia kaiqara kia tauru karaiti, tenavu iruramanta ne Karaitirara quqaa vivave tivake viraqaahai vira kaiqa vara amitaqi vi variara. Ni muntukavano Karaitirara vaimantara ti, ne koqemake vira kaiqa vare variara. Ihu Karaitiva tinavu Nora Vaiintivano tuvuainarara, ne vira vekaiqiha kia popohanaara iraiti, variqi vi variara.

4 Tinavu qata vakaao, tenavu kankomake iruraro Kotira muntukavano niara vaivaro niara ti vaiinti nahenti variate tiro, viva ni nai kaama taira.

5 Tota tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qumina uvave tiraiti, ne vi uvarara kempuka uvave tuvaro Kotira Maraquravano ni kahaqama nimitomanta ne vi uvarara quqaa uvave tivake kempukaiqamake vi uvara iriha vaura. Vi entara tenavu niarao ti, ni nivutana vaiha koqemake avuqavu ni variavaunarara ne iriara.

6 Vokuka ni qoraiqama nimiteha niara kia vi uvara iriate tumanta ne kia vika uva iriraiti, Karaitira uvaraqai quqaave tuvaro viraqaahairo Kotira Maraquravano ni muntuka koqema nimitomanta ne quaheha vaiha tenavu unantema keha Karaitira tinavu Nora Vaiinti avataqi vi vaura.

7 Ne mintiaqi vi vaumanta Karaitirara quqaave tiaka Masedoniaini variakavata, Akaiaini variakavata, vika ni taveha tiha, Kaiqe tenavuvata vika aanare mintiaqi vuare, tivake mintiaqi vurama.

8 Ne Karaitira uva iri viraqaahai vora vora tiva nimiqi vuvaro vi uvava niqaahairo vi aniharo Masedoniaini oru viro Akaiaini oru viro viraqaahairo ekaa vataini viro aniro urara ti, ekaa vi vatanaaka niara tiha, Vika koqemake Kotira uva iriqi vi variarave, ti variara. Niqaahairo vi uvava viro aniro urara ti, tenavuvata vi uvara vika qumina tiva nimiarora.

9 Haaru ni hampata vaiha minti minti iavauna uvara, vi uvara tenavu Akaiai-hainaakave Masedoniaihainaakave tiva nimirare turamanta vi vatanaa vi vatanaaka vika nái vaaka vi uvara iriakara ti, vika tinavu vi uvara tiva timiamanta irunara. Vi entara tenavu ni hampata otu variavauramanta una variqara iriha autuke vato haikara qaqirake, tuqantaavi quqaa Variqavano qaqi variqiro vi vaira, Kotira viraqai kaiqa vara amitareka autiha vaura.

10 Mintumanta ne vira Maaquvano naaruvaihairo qaiqaa orurantero tuvuainara vekaiqiha variara, vi uvara vi uvara vika nái tinavu tiva timiamanta irunara.

Vira Maaquvano qutu vuvaro Kotiva vira qaiqaa qaqi vara himpima kova, Ihuva, vivama tinavu ruaruama timitaariravama vairo. Naantiara Kotira arara itairaro *ko* tiaina entaraqaa tinavuqaavata uva vataantorave tiro, Ihuva tinavu ruaruama timitaanaro.

2

Poruva nai hoqarero Tesaronaikaini kaiqa varorara tura

1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata oru vaiha ni kahaqura kaiqava kia quminaiqura. Ne virara iriarave.
2 Tota kia ne varianaini oru vuavauna entara tenavu Piripaini variavauramanta vi vatanaaka tinavu qoraiqama timitomanta tenavu aihavira haika varaavaunara, ne vi uvararavata iriara. Tenavu Piripai vara maini ke, ne varianaini otu raavauramanta airi vaiinti tinavu qoraiqama timiteha kia vi uvara tiate ti vauvaro Kotiva tinavu kempukaiqama timitomanta tenavu kia qetaraiti, Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiavaunara.
3 Tenavu vaiinti nahenti uva tiva nimiha kia hampi uvara iriha tiva nimiraiti, kia vora vataake hampi ni uvara tiva nimiraiti, kia tenavu vaiinti nahenti unaqaraiqama karera vika una uva tiva nimi vaunaravauve.
4 Aqao, Kotiva tinavu avatama kero tavero, ne homa ti koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqi vivarave tiverama, tenavu viraqaahai vaiinti nahenti vi uvara tiva nimi vaunara. Tenavu kia vaiinti nahenti tinavu quahama timitaate ti, vi kaiqara varaunaravauve. Kotiva tinavu quahama timitaarire ti, tenavu vira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaunara. Tenavu tentanavu avu aatoqi irite vauna uvara Kotiva ho avatama kero tave vaivama vairo.
5 Ne tinavu okara tavama kaara. Tota tenavu ni maaqaini ani vaiha kia qumina uqerara uva ni tiva nimi variavaunara. Kotivavata tave vaimanta tenavu kia niara tiha, Kaiqe uqerara uva tiva nimiha vika airaira varaare, tiraiti,
6 tenavu kia niarave, vokarave, tinavu hutu tuahera kaate ti variavaunara.
7 Tenavu Karaitiva noraiqama kaika vaiha ho niara vihi vaahi tiha tinavu paanaa haika vara timitaate tiarira aarava vaumantavata, tenavu kia mintiraiti, vi entara tenavu ni hampata qihaaqamake vaiha ni kaiqa vara nimite variavaunara. Vainti nova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata niqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.
8 Vi entara niara tinavu hantuqa harumanta tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimi variavauraro tinavu muntukavano niara voqavata vaumantara ti, tenavu voqamake ni kahaqirera auti variavaunara.
9 Tenavu vi entara vukaari utiha kaiqa vare variavaunara, ne virara kankomake iriara. Tenavu Kotira uva Karaitira vakaaka ni tiva nimiqi viha hauri ni maara nimiarorave tivakeha, kuariqaavata entaqivata vukaari utuqi viha tenavu kaiqa varaqi vi variavaunara.
10 Ne Karaitira uvara quqaave tumanta tenavu ni nivutaini variqi vuavauramanta nevata Kotivavata tavomanta tenavu koqemake avivinamake ni nivutana variqi vi variavaunara.
11 Vainti qova nai vaintiqaa koqema kero raqikintemake, tenavuvata ni vohaiqa vohaiqaqaa koqemake raqikiqi vi variavaunara.
12 Niara vika popohevorave ti, tenavu ni avu aato kempukaiqama nimite, ni muntuka kukuqama nimite, niara tiha, Mpo, ne koqe aaraqaaqai nuvaqi vi vaivaro Kotiva ni quahama nimitaarire ti variavaunara. Ne Kotiva nai raqikina vatukaraqi oru vaiha nai mpeqa okara takuqi vaira tavaate tiro, Kotiva ni naarama tairara ti, tenavu vi uvara vi uvara ni tiva nimi variavaunara.
13 Tenavu Kotira uva ni tiva nimiavauramanta ne vi uvarara kia qaqi qumina vaiintivano tivatai uvarave tiraiti, vi uvarara Kotiva tivatai uvarave tura. Ne minti

turara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vi vaunara. Ho quqaama vi uvava Kotira uvama vairo. Ne vi uvarara quqaa uvave tiavaro vi uvava niqi vaiharo ni kahaqama nimitaqiro vi vaira.

14 Tinavu qata vakaao, Iutiaini Kotira vaiinti nahenti vika Ihu Karaitirara quqaave tumanta vira kaara nái navunaaka vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maara varaqi vi vaura. Vika aanare nevata Karaitirara quqaave tiamanta vira kaara ni navunaaka nivata qoraiqama nimite variamanta nevata nora maara varaqi vi variara.

15 Iutaa vikama Nora Vaiinti Ihura arukora. Haaru entavata Iutaa vohaa vikaqai paropeti vaiintinavuvata arikora. Maa entaravata vohaa vikaqai Karaitira uva kaara tinavuvata qoraiqama timite variara. Iutaa vika mintiaqi viha, Kotiva kia vika quahama nimitaaina kaiqara varaqi viha, ekaa vo vatanaa vo vatanaaka navutaiqama nimite variara.

16 Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina vakaakara vo vatanaa vo vatanaaka tenavu tiva nimirare turamanta Iutaa vika tinavu aara kuvaikareka auti variara. Vika minti variavaro vika qora okaravano uritara kero vaivaro vira kaara Kotira arara itaiva vikaqaatama vairo.

Poruva qaiqaa vika oru tavaainarara tura

17 Ti qata vakaao, Iutaa vaiintinavu tinavu qoraiqama timiteha ni nivutaihai tinavu tititama komanta vira kaara tenavu vo entanavu niara muntuka qoraiqumanta *iqa/viqa* vainti voqaara vaiha, ni voqamake tavaataa umanta niara aato iriqi viha variavaunara. Tenavu vi entara kaiqe anirante ni oru tavaare tivake

18 ne varianaini vuaina aarara ranteha tavauraro kia vaura. Te Poruka vo tataa vo tataa anirante ni oru tavarare tiavaurarovata, Sataaniva tinavu aara kuvai timite vaura.

19 Mpo, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimantama vaunara. Tenavu kaiqa vara nimitaunaraqaahai ne mpeqaiqamavi variarara ti, ne vaireka, ti koqe koqaa voqaarama variara. Ho naantiara tinavu Noravano Ihu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entaraqaa tenavu ni mahuta tirera.

20 Quqaama, tenavu niara iri vauraro tinavu muntukaqihairo koqe i vaimanta tenavu ni mahuta tivaqi vireravema turo.

3

Poruva Tesaronaikaini Timotira atitorara tura

1 Tenavu anirante ni Tesaronaikaa vatanaaka oru tavarare ti, ne varianaini vuaina aarara qumina rantaqi vivi qaqirake tiha, Hauri maini vukai vaiha ni vakaaka kia iriarorave. Kaiqe maini Atenini vaiha

2 Timotira atitaariraro viva ni oru tavaarire, tiavaunara.

Timotiva tinavu vataakero Kotira kaiqa vareharo Karaitira uva koqe vakaaka vaiinti nahenti tiva nimi vaivama vairo. Timotirara viva oru ni muntuka kempukaiqama nimitaira ne Kotira uva koqemake iriqi vuate ti, vira atitaavauraro viva ne ianaini vurama.

3 Vaiinti vonavu ni qoraiqama nimitaqi vi vaivaro niqihairo vovano popohairaro Kotira aara qaqira kaantorave ti, te Timotira atitaavauraro viva ne ianaini vurama. Nevata tenavuvata Ihura vainti vaunarara ti, tinavu qoraiqama timite entava qovaraiqianara ne virara iriara.

4 Tota tenavu ni hampata vaiha naantiara tinavu miqo maaqo qoraiqama timite uvara ni tiva nimiavauramanta ne vi uvara irura. Ho ne tavaavaro quqaama vate vi haikava vivauma qovaraiqamaqiro vi vairo.

5 Ni qoraiqama nimitaqi vi vaiqe te maini qumina variarorave tivake, kaiqe te Timotira atitaariraro viva ne inaini vuarire tiavaunara.

Niara Kotira uva iriqi vie variavo, kiae iriqi vi variavo. Hauri Sataaniva vikara qora kaiqa varaate tiramanta vika vira uva iriha tinavu uvavata tenavu vikaqi kaiqa vara taunaravata qaqira kevorave tivake, Timotira atitaavaunara.

Timotiva ni vakaaka vuru tiva timimanta irunara

6 Timotiva ne ianaihairo orurantero vate virama ni koqe vakaaka viri tiva timimanta irunara. Viva niara tiharo, Vika Kotirara kempukaiqamake iriqi vi variavo. Vika nariara nariara muntuka vatehama variavo. Vika tinavuara iriqi viha tinavuara quahehama variavo, tiro. Tenavu ni tavaataa imanta vaunantemake, vikavata niara tinavu tavaataa imanta variavoma tivo, tiro. Timotiva niara minti minti timanta irunara.
7 Ti qata vakaao, tenavu maini vaiha ekaa vi maarara varaqi vi vauraro Timotiva ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia uvara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo koqe imanta vauro.
8 Ne kia popohairaiti, koqemake Nora Vaiinti aaraqaa nuvaqi vi variavera, tenavu virara irihama koqemake qaqi variqi vi vaunara.
9 Timotiva vi vakaakara tinavu tiva timivaro tinavu muntukaqihairo voqamakero koqe imanta tenavu Kotira avuqaa vaiha voqamake quahe vaunarara ti, tenavu Kotira quahama amitaaina okarava nai uritarakero vaivo, turo.
10 Ho tenavu qaiqaa ni oru taveha ne Kotira uva hini uva kia iriara, vi uvaravata ni tiva nimiari ne Kotira uva ekaa uva iriqi vuate ti, kuariqaavata entaqivata ne vainaini vuaina aarara Kotirara humiqaane tivakeha vira aaramaqi vi vaunara.
11 Tinavu qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, vitanta vi aarara humiqaiqe te hovema tirara.
12 Ne qaqi kaivaro tinavu Noravano ni kahaqi vaira ne nariara nariara muntuka vateha, ekaa vaiinti nahentiaravata muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivera, tenavu niara muntuka vataunantemake, nevata vorara vorara muntuka vatehama vaivara.
13 Viva ni kahaqi vairaro ni muntukaqihairo kempukaiqiro vairaro naantiara Ihuva Noravano nai vaiinti nahenti vataakero tuviramanta vi entara kia vo uvavanovata niqaa vaira nevata koqe vaiinti nahenti vaiha homa tinavu Qora Kotira avuqaa himpite vaivara.

4

Koqe aaraqaa nirara tura

1 Ti qata vakaao, tota tenavu ni hampata vaiha ni tiva nimiha maantimake koqe aaraqaa nuvaqi vivaro Kotiva niara quaheharo variarire tiavauramanta ne vi uvara iriqi vi vaura. Ho tinavu Nora Vaiinti Ihura autuqaa tenavu niara kempukaiqamake mpo ike tiha, Ne voqavata uritarake Kotira aaraqaa koqemake nuvaqi vuaterama, turo.
2 Tinavu Noravano Ihuva tinavu noraiqama komanta tenavu vira autuqaa vo uva maara ni tiva nimiavaunara, ne vi uvara kankomake iriara.
3 Kotira antuqavano maantimama vairo: Ne kia hampi qare okararaqaa niraiti, koqe aaraqaaqai nuvaqi vuate, tirave.
4 Virara irihama ne vohaiqa vohaiqavano tenta vaataqohai qora kaiqa varaarorave tivakeha, koqemake nenta vaataqaa raqikiqi vuata.
5 Vo vatanaaka kia Kotira uva iriaka hampi qaramaqi nuantemake nevata nivora.
6 Kia Ihura vainti vovano nai kenara qoraiqama amiteharo vira naatantiro hampi nuarire. Viva mintirera, vira kaara Noravano naima vi vaiintira ruqutuanaro. Tenavu haaru kempukaiqaake vi okarara qaqira kaate ti, vi uvara ni tiva nimiavaunara.
7 Kotiva kia tinavu vaiinti nahentiara nariara nariara hampi nuate tiro, tinavu haarairavauve. Tinavuara vika vaiinti nahenti koqeka variqi vuate tiro, tinavu haaraira.

8 Tenavu ni vi uvara tiva nimi vaunara qoririma kaarirava kia vaiinti qoririma karaitiro, viva Kotiva nai Maraqura ni nimi vaira, virama qoririma kaanaro.
9 Kotiva nariara nariara muntuka vate okarara ni numiqomanta ne vi uvara koqemake iriarara ti, tenavu qumina vi uvara qaiqaa qara ntuva nimitaarora.
10 Ne nariara nariara muntuka vateha ekaa Ihura vaiinti nahenti Masedoniaini variakaravata muntuka vate variara. Ne mintiaqi vi variarara tenavu ni vihi tiha qaiqaa voqavata mintiaqi vuatema turo.
11 Ni araraqihairo paru i vaira tiremake niha variata. Kia qumina vora kaiqa oru tave ani tave iraiti, ne nenta kaiqaqai varaqi vuata. Tota ni tiva nimiavaunantemake, ne nenta kauquqohai kaiqa varakeha kara varake namaqi vuata.
12 Ne mintiaqi viha ne homa nentavano nentaqaa raqikiqi viha kia qumina oru vokikara kararave, vo haikarave, naariraiti variqi vi vaimanta, vo vaiinti nahenti kia Ihura uva irika, vika ni kaiqa tavehama niara koqe vaiinti nahentive tivara.

Tinavu Noravano qaiqaa tuvuainarara tura

13 Ti qata vakaao, vaiinti nahenti ekaara qutuvi kia ho qaiqaa qaqi himpirarave ti variaka muntukavano qoraiqintemake, ni muntukavanovata qoraiqiantorave ti, tenavu qutu vuaina okarara te ni vutuke tiva nimirera.
14 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpi okarara tenavu virara quqaave tunarara ti, tenavu tiha, Vaiinti nahenti Ihurara quqaave tika, vika qutu viraqihairo Kotiva vika qaqi vara himpima kaira vikavata Ihura vataake orurante tuvivarave, ti vaunara.
15 Tinavu Noravano tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Tinavu Noravano qaiqaa tuvuaina entaraqaa tenavu qaqi variqi vuarirauka kia tenavu naane viraiti, tenavu qutuvika vika naantiarainima virara.
16 Vi entara Kotiva noraiqama kero uva tiraro *enseli* noravano naveraitiraro Kotira *aanumaaraqohairo/nomaqohairo* vuaqairaro tinavu Noravano viva naima naaruvaihairo tuvuanaro. Mintiraro Karaitirara quqaa vivave tivake vuru qutuvika, Kotiva vika naane qaqi vara himpima kairamanta
17 vira naantiara tinavuqihai qaqi vai vaiinti nahentika, vika qutuvika hampata ruvaaqumavi oru tinavu Noravano tonavuqaa tuvuainara vira vita kareka virini vivara. Tenavu oru tinavu Nora Vaiinti vitake viraqaahai ekaa enta vira vataake qaqi variqi virara.
18 Ni muntukaqihairo koqe i vaira variate ti, ne vi uvara nai tiva ami nai tiva amiha variata.

5

Ihuva tuvuainara veka qeramate variate, tura

1 Ti qata vakaao, ekaa vi haikava qovaraiqiaina okarara ne kankomake iriarara ti, tenavu vi uvara qumina qaiqaa ni qara nimiteha vi entarave maa entarave tiarora.
2 Ne kankomake iriavaro muara vaiintivano entaqira evaara anintema kero, Noravanovata ne kia virara tuvuanarove ti entarama tuvuanaro.
3 Naantiara vaiinti nahenti tiha, Vate koqe enta tenavu koqemake variqi virerave, ti entaraqaa vaakama vika vehi autu kaaina entava qovaraiqiramanta vika anomake qoraiqama vivara. Nahentivano vainti vatareva vaata toqaivaro aiha vinantema kero, vi entava vaaka qovaraiqama viraro vaiinti nahenti ruqemake vi aarava kia ho varianaro.
4 Ti qata vakaao, ne kia konkiraqi variarara ti, muara vaiintivano evaara anintema kero vi entava qovaraiqiantorave ti, ne qeramate variata.
5 Ne ovavano itainaini varia vaiinti nahentikama variara. Ne kuari iteharo aatitainaini variakama variara. Nevata tenavuvata kia enta iraqive, konkiraiqiraqive, vauraukavauve.

6 Virara iriha hauri tenavuvata vo vaiinti nahenti aanare vaite variarora. Kaiqenavu
himpi vaiha avu viti virimake taveha variqi vuari.
7 Entaqira vaiinti nahenti vaite variara. Entaqira vaiinti nahenti iha namari namaqi
viha vueraiqi variara.
8 Tenavu kia vika voqaantemake vairaiti, tenavu aatitairaqaa ni vaura vaiinti
nahentika vaihara ti, kaiqenavu avu viti virimake taveha variqi vuari.
Iqoka vaiintivano nai mimiraini naavuma taintemake, kaiqenavu Ihurara kem-
pukaiqamake iriqi viha nariara nariara muntuka vataqi vuaina okarava tinavu
naavuma taiqe variqi vuariraro, Kotiva tinavu tivitaaina entara veka variarirava viva
tinavu iqoka tovaqa voqaara variarira.
9 Kotira arara itaarirava tinavuqaa variarire tirovauve, viva tinavu nai kaama taira.
Tenavu Ihu Karaitira tentanavu Nora Vaiintiara iriqi vuariraro viva tinavu kuvantu
kero vitaarire tiro, Kotiva tinavu nai kaama taira.
10 Karaitiva tinavuara iriharo qutu vurara ti, tenavu qutu vuarerave, qaqi variqi
vuarerave, viva tuviraqe tenavu vira hampata ekaa enta qaqi variqi virera.
11 Ne vi uvara irihama vate iantemake, ne nai kahaqi nai kahaqiha nai kem-
pukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

Ekaara uva tura

12 Tenavu niara ike mpo tiha, Ni nivutaini kaiqa vare varia vaiintinavukara, ne
vinavukara tinavu nora vaiintive tivakeha, vinavuka koqe okara autu nimitaqi vuata.
Tinavu Noravano vinavukara ni koqe aara numiqaqi vuate tiro, vinavuka noraiqama
kaira.
13 Vinavuka ni kaiqa vara nimite variarara ti, ne vinavukara koqe vaiintive tivakeha
nenta muntuka vinavukara vataata. Ne vohaara vainti vaiha nariara nariara muntuka
qihaaqama nimiteha variqi vuata.
14 Tinavu qata vakaao, tenavu ni vihi tiha, Kia kaiqa vararaiti, popohe vai vaiintika
ne vika nitimanta kaiqa varaata. Vo haika vo haikara qete vai vaiintika kahaqimanta
vika kempukaiqaake Kotira kaiqa varaata. Ihura uva kia koqemake iriraiti, ni vai
vaiintika, ne vika kahaqimanta koqemake Ihura uva iriqi vuata. Kia kempukaiqamake
vihi vaahi tiraiti, qihaaqamake vaiinti nahenti kahaqamaqi vuata.
15 Ne rauriha variata. Vaiinti vovano vora qoraiqama amitairaro viva kiama nai vira
qoraiqama amitaarira. Ne vo enta vo enta nariara nariara koqemaqi viha, ekaa vaiinti
nahentivata koqema nimitaqi vuata.
16 Ne ekaa enta quaheha variqi vuata.
17 Ne ekaa enta Kotira aareha variata.
18 Kia koqe entaqai Kotirara koqeve tiraiti, qora entavata Kotirara koqeve tivaqi
vuata. Ne Ihu Karaitiva ika variarara tiro, Kotira antuqavano niara mintiaqi vuatema
tiro.
19 Kotira Maraquravano ni muntukaqi vaiharo ni kahaqi vaira, ne vira kaiqa kuvai
kevora.
20 Kotira Maraquravano vaiinti vo kahaqiraro viva Kotira uva qoqaiqama kairera,
kia vira uvara qumina uvave tiata.
21 Ne ekaa haika avatamake tavaivaro koqe haika vairera, vi haikaraqai tuataqi
vuata.
22 Ekaa qora kaiqa vare vairaqihai qaqini variata.
23 Vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, viva nivata kahaqama nimi-
taira ne vira kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva niqaa raqiki vairaro ni maraquravanovata,
ni avu aato muntukavanovata, ni vaatavanovata, koqemakero variqiro viraro Ihu
Karaitiva tinavu Noravano tuvuaina entaraqaa kia niqaa uva variarire.
24 Kotiva nai uva tivate vaira kia qaqirakero vo uva ti vaivara tiro, viva quqaama ni
mintimakero kahaqama nimitaanaro.

25 Ti qata vakaao, ne tinavuaravata irihama Kotira aaramaqi vuata.
26 Ne Ihura vainti vokika koqemake uva manteha nai kauqu ami nai kauqu amiha variata.
27 Te Nora Vaiinti autuqaa niara vihi tiha, Ne maa qarara kaara rimanta ekaa tinavu qata vakaukavaravata ho iriate, turo.
28 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira ne koqemake variqi vuate.

2 TESARONAIKA
Poruva Tesaronaikaa vatanaakara vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 21 ihie aitarovaro Poruva maa uvara qara ruva tora. Tesaronaikaini vauka hininavu Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka vaiha kaiqa qaqirake qumina vauvaro vira kaara Poruva vikara kempukaiqama kero tiharo, Qaqi kaiqa varaqi viha Karaitiva qaiqaa tuvuaina entara veka variate, tura. Vikara kaiqa varaate tivakero maa uvara qara ruva nimitora.

1 Te Poruka. Tevata, Sailaasivavata, Timotivavata, tenavu ne Kotira vaiinti nahenti
Tesaronaikaini variakara ni qara ruva nimite. Ne tinavu Qova Kotivavata, Ihu
Karaitiva Noravanovata ikama variara.
2 Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Nora Vaiintivano Karaitivavata, ni aaqurihama
nimiteharo koqema nimitaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Kotirara koqeve tura

3 Ti qata vakaao, tenavu niara irihama vo enta vo enta Kotirara koqema iarao
tiariravaqaima tinavuqi vaimanta vaunara. Ne Karaitirara quqaave tivake viraqaahai
voqavata virara kempukaiqamake iriqi vi variarara ti, tenavu homa niara Kotirara
koqema iarao tivaqi virara. Nariara nariara muntuka vataa okarava niqi voqavata
vairara ti, tenavu homa niara Kotirara koqema iarao tivaqi virara.
4 Ne mintiaqi vi variarara ti, tenavu Kotira vaiinti nahenti vokiaka nivutana vaiha
ni mahuta ti vaunara. Ne Ihura vaiinti nahenti variamanta vira kaara vonavu ni
qoraiqama nimite variamanta ne nora maara vareha ne kia popoharaiti, kempukaiqa-
make Karaitirara iriqi vi variarara ti, tenavu ni mahuta ti vaunara.
5 Ne maara varaqi vi variarara Kotiva virara kia tauru karaitiro, viva vaiinti nahenti
uva avuqavuqama kero iri vaiva vaimantara ti, ne Kotiva raqiki vainaini vireka iha,
nora maara varaqi vi vaivaro Kotiva niara vika ti vatukaini ho uru vaikavema tianaro.
6 Kotiva avuqavuqama kero uva iri vaivara tiro, ⌞ekaara entaqaa⌟ viva ni qoraiqama
nimiteha maara niqaa vate variaka náiv*a*t*a* qoraiqama nimiteharo vikaqaa maara
vateharo
7 nivata tinavuvata maara qaqini varakero vuaqa rava timitaanaro. Vi entaraqaa
Noravano Ihuva naaruvaihairo nai *enseli* kempukanavu hampata qovaraiqama viro
nora iha itaainara hampata tuvurero
8 Kotirara kia iri vai vaiinti nahentikave, Ihu Karaitira vakaakara qumina uvave ti
vai vaiinti nahentikave, vika vika ruqutuanaro.
9 Viva vi vaiinti nahentika nititama kaira vika Nora aaqantohai niaraini nariara
kanta oru vaiha ekaa enta vaaquqamavi variqi viha, kia Nora Vaiinti mpeqa okara
takuqi vairavata ho tavevara.
10 Vi entara Ihuva tuviraro virara quqaave ti vaiinti nahentika vira autu noraiqama
keha tuahera kevara. Tenavu Ihurara ni tiva nimuramanta ne quqaave tiakara ti,
nevata vi entara vi vaiinti nahentika nivutaini vaivara.
11 Tenavu virara irihama Kotiva ni kahaqama nimitaarire ti, vo enta vo enta Kotira
niara aare vaunara. Niara koqe aaraqaa vuate tiro, Kotiva ni naarama tairara iriha
tenavu Kotira aarama nimite vaunara. Ne Karaitirara kempukaiqamake iriqi viha
koqe kaiqaqai varaqi vi vaivaro Kotiva ni kempukaiqama nimitaira ne vi kaiqara vi
kaiqara ho varaqi vuate ti, tenavu Kotira aare vaunara.
12 Ne mintimake koqe kaiqa varaqi vi vaivaro tinavu Nora Vaiinti Ihura autuvano
virini qiraro ni nutuvanovata virini qiarira. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata,
ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi vi vaira ne homa mintiaqi vivara.

2

Kotira uva voqamakero raqa kaaina vaiintirara tura

1 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu ruvaaquma kareva tuvuaina entarara ni tiva
nimirera. Te niara ike mpo tiha
2 kia vo vaiintinavu hampi uva ti variara iriate turo. Hini vaiintinavu unahaa tiha,
Noravano orurantero tuvuaina entava vaakama qovaraiqivo, ti variara. Ne vika uvara
qeteha noraiqaake irivora. Kia vi entava qovarama vivo.
Taihairoe vi uvava qovaraiqama vivo? Vovano unahaa tiharo, Kotiva uva qovarama
keharo minti tivo? Vovano tiharo tinavuara minti tiarave. Tinavuara vi uvara qara
ntuva taarave, ti variamantae minti ti variavo?
3 Kia qaqi kaivaro vo vaiintivano vo uva vo uvaqohairo ekaara entara ni una
uva tiva nimiari. Naantiara enta airi vaiinti nahenti Kotira qoririma amite vaivaro
vovano, Kotira uva raqa kaarira vaiintiva qovarama viro variqiro viraro, viraqaahairo
Karaitiva tuvuaina entava ho aniraanaro. Kotiva uva vataira raqa kaaina vaiintiva,
viva naane avuni qovarama viro variqiro viro, Sataanira vatukaini raumpirima
vuariravama varianaro.
4 Vi vaiintiva naantiara qovarama viro vaiinti nahentivano variqave ti vai haikarave,
vika autu tuaherake vai haikarave, vi haikarara qumina haikave, te ekaa vi haikara-
vata aatara kauraukave tivakero, viva oru Kotira Naavuqi oquviro vaiharo nariara te
Kotikave tianaro.
5 Ne kiae vi uvara qaqi iritaavo? Te haaru ni hampata vaiha ekaa vi uvara ni tiva
nimiavaunara.
6 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva vaaka qovarama vuantorave tiro, vo
haikavano vira ravaaqavuke vaira. Vira ravaaqavu kai haikarara ne kankomake
iriara. Kotiva nai kaama taina entarama qora vaiinti viva qovarama vuanaro.
7 Maa entara Kotiva vatai uvara raqe variaka kia qoqaa vaiha qora kaiqa vararaiti,
vika kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variara. Ho qora vaiinti vira ravaaqavuke vaiva
naantiara ekaara viniraro
8 viraqaahairo qora vaiinti viva Kotiva vatai uvara raqa kaarirava vaakama qo-
varama vuanaro. Vi vaiintiva qovarama viro qoqaa vaiharo vaaqu kaiqa varaqiro vi
vairaro, viraqaahairo tinavu Noravano Ihuva qovarama viraro vira mpeqa okaravano
takuqi vaivavata, nai noqihairo aiho vuaqa kaariravavata, vi vaiintira taiqakero vehi
autu kaanaro.
9 Kotiva vatai uvara raqa kaaina vaiintiva qovarama viraro Sataaniva vira kem-
pukaiqama kairaro viva unaqaraiqama kero vo kaiqa vo kaiqa, nora kaiqa kia tave
kaiqara varaqiro vuanaro.
10 Viva mintiaqiro viramanta Sataanira aaraqaa ni vai vaiinti nahentika vaivaro viva
unaqaraiqama kero vo uva vo uva vika tiva nimiqiro vi vaira vika vira uvara quqaave
tivara. Vi vaiinti nahentika kia Karaitira uva quqaa uvara antuqa arimantara ti, vira
kaara vika Sataanira vatukaqi vi vaiinti nahentika vaivaro Kotiva kia ho vika kuvantu
nimitaanaro.
11 Vira kaara Kotiva vika avu aato vara hampiqama kairamanta vika una uvara
quqaa uvavema tivara.
12 Ekaa vaiinti nahenti Kotira quqaa uvara una uvave tivake vaaqu kaiqara quaha
quaha i vaika, Kotiva vikaqaa uva vateharo vikara Sataanira vatukaqi vivarave
tianaro.

Kotiva ni nai kaama torara tura

13 Ti qata vakaao, ne Noravano niara muntuka vataikama variavo. Vira Maraqura
kempukaqaa ne Kotira vaiinti nahenti koqeka variqi viha, quqaa uva iriqi vi vaivaro
ni kuvantukero ntitaarire tiro, Kotiva haaru hoqarero ni nai kaama tora. Minturara
ti, tenavu vo enta vo enta Kotirara koqema iarao tivaqi vuariravama vairo.

14 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano aatite vainaini nevata mini oru variqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Kotiva ni naarama tai uvara iriate ti, tenavu Karaitira vakaaka ni tiva nimi vaunara.
15 Ti qata vakaao, vi uvara irihama nevata kempukaiqamake vaiha, tenavu ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata. Noqihaie qaraqihaie ni tiva nimuna uvaraqai paama tivake tuataqi vuata.
16-17 Tinavu Noravano Ihu Karaitivavata Kotiva tinavu Qovavata tinavuara muntuka vataimanta vaunara. Tinavuara vo enta vo enta kempukaiqaavi vaiha vira vataake oru vai entara vekaiqiate tiro, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaira. Kaivaro viva ni muntuka kempukaiqama nimite vaira ne kempukaiqaavi vaiha koqe kaiqaqai varaqi viha koqe uvaqai tivaqi viha variata.

3

Tinavuara iriha Kotira aarama timitaate tura

1 Ti qata vakaao, te ekaara uva vo ni tiva nimirera: Ne Kotira aare vaivaro tinavu Nora Vaiinti uvavano vaaka vi ani vaira, vo vatanaa vo vatanaaka ne tintemake, vikavata vi uvarara quqaa koqe uvave tiata.
2 Kia ekaa vaiinti nahenti Karaitira uvara quqaave ti variarara ti, ne qaiqaavata Kotira aare vaivaro vaaqu kaiqave, qora kaiqave, vare variakaqihairo viva tinavu ruaruama timitaarire.
3 Noravano nai uva vataira avataqiro vi vaivama vairo. Sataaniva ni ravaaqavu kero qoraiqama kaantorave tiro, viva ni kempukaiqama nimiteharo ni antuara nimitaanaro.
4 Nora Vaiintivano tinavu muntuka qihaaqama timitaimantara ti, tenavu tiha, Homa ne tenavu ni tiva nimuna uvaravata, ni tiva nimire iaina uvaravata, iriqi vivarave, turo.
5 Noravano Karaitiva ni kahaqi vaira ne Kotiva niara muntuka vate vaina okarara kankomake iriqi viha, viva nai kempukaiqama kero variqiro vintemake, nevata kempukaiqamake variqi vuata.

Hauri niqihai vokiaka kia kaiqa varevorave, tura

6 Ti qata vakaao, Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu maa uvara kempukaiqamake niara mintima ti: Ne tavaivaro ni qata vakaa vovano popoheharo kia kaiqa vararaitiro, viva tenavu niara maantimake kaiqa varaate tuna uvara kia iriraitiro, qumina variqiro virera, ne kia vi vaiintira aaqanto variate, turo.
7 Ne kankomake iriara. Tenavu iainantemake, nevata mintiataara vaimanta ne hininavu kia minti variara. Tenavu ni nivutana vaiha kia popoharaiti, koqemake kaiqa vare variavaunara.
8 Tenavu ni hampata vaiha kia qumina kara vararaiti, monu aqukeha vare variavaunara. Tenavu ni maara nimiarorave tivakeha aatitoraqaavata entaqivata vukaari utiha kaiqa varaqi viha monu aqukeha kara varake ne variavaunara.
9 Vi entara tenavu niqihai kara naaruarirava ho vaumantavata, tenavu kia mintiavaunara. Ne tinavu kaiqa taveha tenavu iainante iate ti, kia niara karave, vo haikave, naari variavaunara.
10 Tenavu ni hampata vaiha ni uva maara tiva nimiha mintima ti: Kaiqa kia varaina vaiintira kiama kara amiate, tiavaunarave.
11 Tenavu iruramanta niqihai vaiinti vonavu popoheha kia kaiqa vararaiti, vinavuka qumina vaiha vo vaiinti vo vaiinti kaiqara turoqare variara.
12 Nora Vaiinti Ihu Karaitira autuqaa tenavu uva vateha vi vaiintinavukara kempukaiqaake tiha, Kia qumina vi aniraiti, avivinamake vaiha kaiqa vareha kara namaqi vuate, turo.
13 Ho ti qata vakaao, ne koqe kaiqa varehama kia popohaata.

14 Tenavu maa qararaqi uva tiva taunara vovano kia avataqi virera, ne vi vaiintira
viraaqamake tavema, kia vira aaqanto vaivaro viva kaurira haika varaarira.
15 Kia vi vaiintira navutaiqama amitaraiti, ne virara tinavu qata vakaave tivakeha
virara raurihara variane tiata.

Ekaara uva tura

16 Noravano muntuka paruma nimite vaiva viva ni kahaqi vaira ne ekaa vo kaiqa vo
kaiqa varaqi vi vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variqi vuata. Noravano ekaa
ni hampata variqiro vi vaira variata.
17 Ho te ni uva mantarera tenta kauquqohai tenta hutu qara ntuva tauro, Te Poruka.
Tenta hutu qara ntuva taunara ne tavehama quqaama Poruva tinavuni qara ruva
timitairave tivara.
18 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro
vira variqi vuate, turo.

1 TIMOTI
Poruva Timotiraini avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 35 ihie aitarovaro Poruva qaiqaa karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Timotira qova Giriki vaiintivano vauvaro vira nova Iutaa nahentivano vauvaro Timotiva Porura vakaaka iriro Karaitira uvara quqaave tivakero Porura avataqiro viharo vira kahaqamaqiro vi vaura. Timotirara viva koqema kero Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimiqiro viharo una uva maara kia iriraitiro variqiro vuarire tiro, Poruva Timotira maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Poruka. Kotiva tinavu kuvantu kero tivitaariravavata, Ihu Karaitiva tenavu vira tavaainara veka variariravavata, vitanta tiamanta te noraiqamavi Karaitira uva vaiinti nahenti tiva nimi vauraukama vai.
2 Te maa qarara ai Timotira ruva amite. Are Ihu Karaitirara quqaave tianarara ti, te ariara ti maaquve ti vaunara. Tinavu Qova Kotivavata, tinavu Noravano Ihu Karaitivavata, ai aaqurihama amiteha koqema amite vaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Una uva maara tiva nimi vau vaiintikara tura

3 Te Masedoniaini virera ihama ariara mpo Epasaasini variane tunantemake, te qaiqaavata ariara miniqai variane, turo. Vo vaiintinavu mini vaiha hampi uva maara vaiinti nahenti tiva nimi variaka, are vinavukara qioqama kehara kia minti tiate tiana.
4 Vika *vuri/uri* uvaqai tivaqi viha nái naaqu taato kaivaqaukavara vika anku nutuqai iriqi viha viraqaahai tirorira uvaqai qovaraiqamake variara. Are vikara kia minti tiate tiana. Vi uvava kiama Kotira kaiqa kahaqianaro. Vaiintivano Ihu Karaitirara kempukaiqaa kero iriqiro vi vaiva, vivama Kotira kaiqa kahaqi vairo.
5 Vaiinti nahenti nariara nariara muntuka vataate ti, te ariara vi vaiintinavuka qioqama kaane tunara. Vaiinti nahenti Karaitira uvara kia taara aato iriraiti, vira uva quqaiqamake iriqi viha, Kotira avuqaa koqe kaiqaqai varaqi vi vai okararaqaahai vika nariara nariara muntuka vataqi vivara.
6 Hini vaiintinavu vi okarara qaqirake qumina uvaqai tivaqi vi variara.
7 Vika tiha, Kaiqe tenavu Mosiraqaa tivato uvara vaiinti nahenti tiva nimiare, tivakeha vika vi uvara kankomake iriaka voqaara vaiha, vika vi uvaravata, vo uva nái ti varia uvara okaravata, kia kankomake iri variaka variara.
8 Tenavu kankomake irunara: Mosiraqaa tivato uvava vaireva, koqe uva vaivaro vaiintivano vi uvara naitarama kero iriqiro viharo kiama Kotira uva raqa kaanaro.
9 Tenavu vo uvaravata kankomake irunara: Kotiva kia nai uva avuqavuqamake iri varia vaiinti nahentikara iriharo vi uvara Mosiraqaa tiva taraitiro, vira uva raqakeha qora kaiqa vare varia vaiinti nahentikara iriharo Kotiva vi uvara Mosiraqaa tiva tora.
Vaiinti nahenti kia Kotirara iri variakave, vaaqu kaiqa vare variakave, Kotira uva qaqirake vataihainaa okarara iri variakave, nai noka qoka aruke variakave, vora aruke variakave,
10 vaiinti nahenti hampi qare variakave, nai kana vaiinti vataake hampi ni variakave, vaiinti muara ravaaqavukeha voka nimi variakave, una uva ti variakave, nai kauqu aiqiqaa aqukeha una uva ti variakave, quqaa uva tauvaqa utu amiteha hampi kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vi variakave, vikara iriharo Kotiva nai uva maara vatora.
11 Quqaa uva vaireva Karaitira uvama vairo. Kotiva vaiinti nahenti koqema nimite vaiva, viva ti noraiqama kero vi uvara, nai voqaraa uva vaiinti nahenti tiva nimiane timanta te tiva nimi vaunara.

Kotiva Porura aaqurihama amitorara tura

12 Ihu Karaitiva tinavu Noravano, vivama ti kempukaiqama timitero tiriara viva
homa ti uva tiva nimiqiro vuanarove tivakero ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa
vare vaunarara ti, te virara koqema iarao ti vaunara.
13 Quqaama te haaru Karaitirara qora uva tiva amiteha vira vaintinavu qoraiqama
nimitaqi viha vika ntaihamaqi vi variavaunara. Vi entara te Karaitirara kia kanko-
make iriraiti, tenta hampi kaiqa vare variavauna okararavata kia iriavaunarara tiro,
Kotiva ti aaqurihama timitomanta te Karaitirara quqaa vivave tiavaunara.
14 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva voqamakero ti aaqurihama timiteharo koqema
timitaimanta, viraqaahai te virara kempukaiqaake iriqi viha virara muntuka vateha
vaunara.
15 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa
iriqi vivara: *Viva qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika kuvantu nimitairaro Kotiva
vika ntitaarire tiro, Ihu Karaitiva vataini tuvirave.* Ike, qora kaiqa vare varia vaiinti
nahentikaqihai te anomake voqavata qora kaiqa vare vauraukama vauro.
16 Te minti vaura vaiintika vauraro Ihu Karaitiva vaiinti nahentiara paruma
nimitaaina okarara tavaate tiro, viva ti naane aaqurihama timitaira. Ihu Karaitiva
ti vaaqu vaiinti naane aaqurihama timitairara irihama, vaiinti nahenti aato kenko
tira iri vimanta vika tiha, Ike, Karaitiva Porura aaqurihama amitainantema kero, viva
tinavuvata aaqurihama timitairaqe tenavuvata ekaa enta qaqi variqi vuare, tivara.
17 Ekaa enta qaqi variqiro vi vai Avuhainaava, kia qutuarira okaravavata viraqi
vaiva, tenavu vira kia ho avuqohaivata tavaarirava vaiva, viva nai vohaiqavanoqai
Variqavano vaira. Viva mintimakero vairara ti, kaiqenavu ekaa enta vaiha vira
quahama amiteha vira autuqai tuaheraqi vuare. Quqaave.
18 Ti maaqu Timotio, haaru vo vaiintinavu ai tiva amiha Kotiva ariara mintima tivo
tu uvarara irihama, te maa uvaravata ai tiva amirera: Are Kotira aaraqaa viharama
qora kaiqa vare vaika ai aatara kevorave tivakehara koqe iqoka vaiinti voqaara
variqira vihara, qora kaiqa vi aataraka aatarakamaqira vuane, turo.
19 Kotira aaraqaa vihara Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara koqe kaiqaqai
vare vairaro kia ai toqaavu aruarire. Vokia vaiintika koqe aara qaqirake qora
kaiqa vareha toqaavu aruainarara vika kia noraiqaake iri variavaro vira kaara vika
Karaitirara iriqi vuava qoraiqama vi vaira.
20 Himeneusivavata Arekisantavavata vitanta mintiake koqe aara qaqirake qora
kaiqaqai varaqi vi variara. Vitanta kia Kotirara qora uva tivaqi vuate ti, te vitanta
Sataanira kauquqi kaunara.

2

Kotira aare okarara tura

1 Te hoqare ari vihi tiha, Ne ruvaaqumavi vaiha Kotiva nivata, ekaa vaiinti
nahentivata kahaqiarire ti, vira aarehama virara koqeve tivaqi vuata.
2 Avuhainaa vaiintive, *kamaani*ra vaiintive, ekaa noraiqamavi vai vaiintikave,
vikaravata irihama ne Kotira aaraivaro viva vika kahaqiarira. Ne mintiaqi viha Kotira
aare vaivaro Kotiva vika kahaqira vika tinavuqaa koqemake raqiki vaiqe viraqaahai
tenavu ho variariraro tinavu muntukavano paru iharo qihaaqamake vairaqe tirema
vaiha Kotira kaiqa vareha koqe aaraqaaqai vuari.
3 Mintimake Kotira aare varia okarava koqe i vaivaro Kotiva virara quahe vairo.
4 Kotiva ekaa vaiinti nahentiara quqaa uva okara kankomake iriqi vuate tiro, viva
vika kuvantu nimitaariravama vairo.
5 Variqa vohaiqavanoqai vaivaro tavaaranahainaa vaiinti vohaiqavanoqai vaiharo,
vaiinti nahenti Kotira vataake vohaa variate tiro, viva vika avutana vaira. Vi vaiintiva
Ihu Karaitiva.

6 Viva ekaa vaiinti nahentiara kuvantu nimitaare tiro, qutu vura. Viva Kotiva
tivato entaraqaa qutu viharo Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara
qovarama kora.
7 Vi vakaakara vaiinti nahenti tiva nimiane tiro, ti noraiqama kero tititaimanta te
ekaa vo vatanaaka kia Iutaa vatanaaka vi vakaakara quqaave tivake iriqi vuate ti,
vika tiva nimiqi vi vaunara. Kia te una tiraiti, te quqaa uvama ti vauro.
8 Virara irihama ti hantuqavano maantimama vairo: Ekaa vatukaini varia vaiintika
vika kia arara itairamanta kia tiroriraiti, Kotira kaiqaqai vara amiteha, nái kauqu
virini tuaherakeha Kotira aaramaqi vivara.

Poruva nahentiara tura

9-10 Te nahentiara tirera: Nahenti vika kia nái vaata hampi qohaama keha vairaiti,
koqemake naavumateha variata. Kia vo qara vo qaramake qiata kauhi vuntaraiti, kia
kori oriqohai aututaa haikarave, nora monu aqutaa *hankaarorove/kukukaarave*, nora
monu vaina utavaaqarave, varake nonkutaata. Nahentivano te Kotira autu tuahere
vauraukave tirera, viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare vairava, vivama vira
vahehema/vaataiqama taina haikavama varianaro.
11 Ne ruvaaqumavi vaimanta nahenti vika kia uva tiraiti, nái vara muntuvi
vatainiqamake vaiha uva iriqi vuata.
12 Kiama nahentivano himpiro vaiinti nahenti Kotira uva tiva nimiarira. Kiama
nahentivano noraiqamaviro vaiintiqaa raqikiarira. Te vira qioqama taunara. Nahen-
tivano evaarama variarira.
13 Kotiva Adaamura naane autukero vatero, vira naantiara Evaara autukero vatora.
14 Adaamuva Sataanira uvara kia quqaa uvave tuvaro nahentivano Sataanira uvara
quqaa uvave tivakero Kotira uva raqa kora.
15 Ho nahentivano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro viharo, vorara vorara
muntuka vateharo, Kotira kaiqa varaqiro viharo, kia nai autu tuahera karaitiro,
variqiro viharo vainti vataqiro vi vairaro Kotiva vira kuvantu amitaanaro.

3

Kotira vaiinti nahentiqaa raqikikara tura

1 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa
iriqi vivara:
Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki varia kaiqava koqe kaiqa vaivarora tiro, homa
vaiinti vovano vi kaiqara varaataa iraro varaanaro.
2 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki variarira vaiintiva avuqavuqama keharo nuarira
vaiintivama variari. Nahenti vohaiqa varataariravama variari. Kia namari neharo
vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva nai avu aato vaataqaa koqema kero raqikiqiro
vuariravama variari. Vaiinti nahenti vi vaiintirara koqe vaiintive ti vaivama variari.
Viva koqema keharo niaraihainauka nai naavuqi ntita vateharo kara nimi variari-
ravama variari. Vi vaiintiva Kotira uva okara vaiinti nahenti koqemakero numiqe
variarira vaiintivama variari.
3 Vi vaiintiva kia iha namari neharo vueraiqiarira vaiintivama variari. Viva kia
vaaka arara itairaro vaiinti nahenti ruqutuariravama variari. Vi vaiintiva qihaaqama
kero kahaqi variarira vaiintivama variari. Vi vaiintiva kia monuara noraiqama kero
muntuka ntuarira vaiintivama variari.
4 Viva nai naata vaintiqaavata koqema kero raqikiariravama variari. Vira vaintaira
vira uva koqemake iriqi vi vai vaiintivama variari.
5 (Nai naata vaintiqaata kia koqema kero raqiki vai vaiintiva nantiakeroe Ihura
vaiinti nahentiqaavata koqema kero raqikiqiro vuanaro? Kia ho mintianaro.)

6 Kia Ihura vainti qaraaka vaiintivano noraiqama viro Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuari. Hauri viva noraiqama viro te nora vaiintima vauro tiantora. Viva mintiaqiro viraro vira kaara Kotiva Sataaniraqaa uva vatontema kero, viraqaavata uva vataantora.
7 Vi vaiintiva vaireva, koqe vaiintivano vairamanta ekaa qaqi vaiinti nahentivata vi vaiintirara koqe vaiintivema tivara. Viva kia mintira vaiintiva vairera, qaqi vaiinti nahenti virara qora vaiintive tivaro vira kaara Sataaniva vi vaiintira ravaaqavu kairaro qora aaraqaama vuanaro.

Ihura vaiinti nahenti kahaqi vaikara tura

8 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaira vaiintira aanante vira kahaqi vaika, vinavukavata koqe vaiintiqai variata.
Vinavuka avuqavu niha nái uva tivatera avataqi viha quqaa uvaqai ti vaika variata. Vinavuka kia airi *uaini* ne vaika variata. Vinavuka kia monuara voqamakero muntuka nti vaika variata.
9 Vinavuka koqe avu aatoqaa niha, vutuke quqaa uva Kotiva qovaraiqamakora tiva nimiqi vuata.
10 Are vinavuka noraiqama kareva iharama vinavuka kaiqa naane avatama kera tavaana. Are tavaira vinavuka vi kaiqara koqemake varaivera, are vinavuka noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqi kaiqa varaqi vuata.
11 Vinavuka naatavaravata koqe nahentima variata. Vinavuka naatavaranavu vaiha kia vora turoqare vora turoqare i uvara tivaqi viraiti, vinavuka avu aato koqe iro vaira variqi viha vinavuka ekaa kaiqa nimira kia hampi vararaiti, avuqavuqama keha vare vai nahentikama variata.
12 Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vaina vaiintira vira kahaqi vaiva, vivavata nahenti vohaiqa vataavama variari. Vi vaiintiva koqema kero nai vaintairaqaavata nai naavuqi vaikaqaavata raqikiqiro vuarirava variari.
13 Naantiaraihainaa vaiinti vinavuka noraiqamavi Ihura vaiinti nahentiqi koqemake kaiqa varaivera, vinavuka nutuvano viriniqira vinavuka kia qetaraiti, vinavuka nai Karaitirara kempukaiqamake iriqi vi vai okarara tiva nimiqi vivara.

Kotira uva kukeqatorara tura

14-15 Te inaaraiqa varike ai oru tavarera auti vaunara. Vo haikavano ti ravaaqavu kairaqe kia vaaka oru ai tavaarorave ti, te maa qarara ai ruva amite. Are Kotira vaiinti nahenti nantimake variqi vi vai okarara kankomakera iriane ti, te maa qarara ai ruva amite.
Vira vaiinti nahenti vaireka, vika Kotiva qaqi variqiro vi vaira naavuqi variaka voqaarama variara. Paama tivakero naavu kaara aratiava naavu aqu amite vaintemake, Kotira vaiinti nahenti vira quqaa uvaqaa koqemake raqikiqi vi variara.
16 Ike, Kotiva nai uva qovaraiqamako uvava nora uvama vairo. Vi uvava maantimama vairo:

> Karaitiva vaiinti vaata vataakero vataini qovaraiqama vumanta vaiinti nahenti vira tavorave. Kotira Maraquravano vira quqaa okara qoqaiqama komanta enseli vikavata vira tavorave. Vo vatanaa vo vatanaaka vira uva tiva nimura iri, virara quqaa vivave turave. Kotiva vira vita kovaro viva naaruvaini vurave.

4

Poruva una uva maara tu vaiintikara tura

1 Kotira Maraquravano vutukero maa uvara mintima tiro: Naantiara vaiinti vonavu Karaitirara iriqi vi vai okarara qaqirake, vinavuka vaananavu una uva tiva nimi vai uvaraqai iriqi vivarave, tira.

2 Vi vaiintinavuka maa entara qovaramavi quqaa uva ti variaka voqaara una uvaqai
tivaqi vi variavaro vika toqaavu aruataara vaimanta vika kia kauriraiti, qora kaiqaqai
vare variara.
3 Vinavuka vaiinti nahenti qioqama teha kia naata vaati varaate, vi karara vi karara
kia naraiti qaqi variqi vuate, ti variara. Vika minti ti variavaro Kotira uvavano kia
mintima kero vaira.
Tinavuara ekaa vi karara vi karara naate tiro, Kotiva vo kara vo kara autukero
vataira. Virara irihama tenavu Karaitirara quqaave tivake Kotira quqaa uva iriqi viha
tenavu homa vo kara vo karara Kotirara koqema iarao tivakeha namaqi virara.
4 Ekaa Kotiva autukero vatai karava koqe karaqaima vairo. Tenavu vo kara kia
qioqama taraiti, ekaa karara Kotirara koqema iarao tivakeha homa namaqi virara.
5 Kotiva tivaro kara qovarama virara ti, tenavu Kotirara koqema iarao tivakeha
homa tenavu ekaa karara koqe karaqai vaivo tivakeha narara.

Ihu Karaitira kaiqa koqemakera varaqira vuane tura

6 Are vi uvara vi uvara Ihura vaiinti nahenti tiva nimiqira virera, are Ihu Karaitira
kaiqa vaiinti koqevama vainara. Are mintiaqira vi vairaro Kotira quqaa uvavano ai
kara voqaara vairara are koqema kera Kotira aaraqaa vinara.
7 Vo uva *vuri/uri* uva hampiqama keha una variqara ti varia uvarave, kontavano
hampi uva ti variarave, are ekaa vi uvara tauvaqa utu amitaana. Are Kotira aaraqaa
koqemakera ni vainara, virara noraiqaakera iriqira vuana.
8 Vaiintivano aaraini niharo nai aiqu kauqu rantutaarirava vi haikava vira
vaataqaima kahaqianaro. Vaiintivano Kotira aaraqaa niharo kempukaiqama kero ni
vairava vira maraquravata kahaqama amitaanaro. Are Kotira aaraqaa vo enta vo
enta kempukaiqaa kera ni vairaro ai avu aato muntukaqihairo ho vairara are maa
entaravata, naantiara naaruvaini vaina entaravata, homa variqira vinara.
9 Maa uvara quqaa uva tivataara, vaiinti nahenti virara quqaa uvave tivakeha homa
iriqi vivara.
10 Tenavu tiha, Qaqi variqiro vi vai Variqava, Kotiva, viva tinavu kahaqiarirava
vaivo, ti vaunarara ti, tenavu vukaari utiha vira kaiqa varaqi vi vaunara. Kotiva
ekaa vaiinti nahenti kuvantu nimite vaiva, viva Ihurara quqaave ti vaiinti nahentika
kuvantuma nimitaanaro.
11 Maa uvara ai tiva amunara are vaiinti nahenti tiva nimiqi vihara, vi uvara iriqi
vuate tiana.
12 Vokika ariara tiha, Tavaate, viva qaraaka vaiintivanoqaima vaivo. Kia vira uva
irirerave, tivera, are kia vika qaqi kaira minti tivaqi vuata. Ihura vaiinti nahenti ariara
koqe vaiintive tiate tira, are koqe uvaqai tivaqira vihara avivinama kera variqira
vuana. Vorara vorara muntuka vataqira vuana.
Kotirara kempukaiqaa kera iriqira vuana. Hampi ni vai okarara tauvaqa utu
amitehara variqira vuana. Are mintiaqira vi vaira vaiinti nahenti vikavata ai aanante
koqemake variqi vivara.
13 Are ti veka vaiharama maa kaiqara varaqira vuana: Vaiinti nahenti ruvaaquma
kera vika nivuqaa himpi vaihara Kotira uva kaara ruva nimitera, vi uvara iriqi vuate
tivakera, vi uvara okaravata avuqavuqama kera tiva nimiqira vuana.
14 Haaru *elda* vaiintinavu nái kauqu ariqaa vateha Kotira uva vo ai tiva qovarama
amuvara are viraqaahaira Kotira kempuka vo varonara. Kotiva vi kempukara ai
amitaira are kia tauru karaitira, virara iriqira vuana.
15 Ekaa vi haikarara tunara are vi kaiqaraqai varaqira vi vairamanta ekaa vaiinti
nahenti ai kaiqa taveha virara anomake koqe kaiqave tiata.
16 Are raurihara variane. Are koqe aaraqaaqai viharama koqe uvaqai vaiinti nahenti
tiva nimiqira vuana. Are mintiaqira virera, Kotiva aivata ai uva iri vaikavata kuvantu
nimitero ntitaanaro.

5

Maantimakera Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiane tura

1 Are tavairaro Ihura vainti naampai vovano kia koqe aaraqaa virera, kia vira noraiqaakera atiraitira, nena qorara qihaaqama kera tinantema kera, vi vaiintirar-avata tiraro koqe aaraqaa vuarira. Qaraaka vaiintiara tireva, nena qata vakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiana.

2 Nahenti kontara tireva, nena norara tinantema kera, vikaravata minti tiana. Qaraaka nahentiara tirera, nena aura nakaarara tinantema kera, vikaravata minti tiharama avivinama kera variqira vuana.

3 Tavairaro tentoqa nahentiqaa raqikika kia vaivera, are vira koqe okarama autu amitaane.

4 Tentoqa nahenti vairamanta vika vaintairave, vika naintivarave vaivera, vika homa viraqaa raqikivara. Vika nái noka qokave, naaqu taatokave, haaru nai vika raqikirara iriha, vate vika nái nokaqaave, nái taatokaqaave, raqikiqi vuata. Vika mintiaqi viha, Kotira kaiqa vare vaivaro Kotiva vikara quaheharoma varianaro.

5 Tentoqa nahentivano nariaraa vairava, viva Kotira vekaiqiharo variqiro viharo, entaqivata aatitairaqaavata Kotirara ti kahaqiarire tiro, vira aaramaqiro vuanaro.

6 Tentoqa nahenti vovano nai quahaainararaqai iriqiro vi vaiva vaireva, vi nahen-tiva qaqi variqiro viharovata, viva qutuvi nahentira voqaarama vairo.

7 Are maa uvara vaiinti nahenti tiva nimiraro vikaqaa kia uvavano vaira koqemake variqi vuata.

8 Vaiinti vovano nai vaiinti nahentiqaa kia koqema kero raqiki vairera, vi vaiintiva Karaitira uvara qumina uvavema tianaro. Vi vaiintiva kia Kotira uvara quqaave ti variaka vikavata naatarakero anomakero qora vaiintivanoma varianaro.

9 Are tentoqa nahenti autu vatareva iharama, tavairaro nahenti vovano qorainti vohaiqaqai varatero vairava anoma kontaiqama viro 60 ihi vara kairera, vira autuqai vataana.

10 Vi nahentirara koqe kaiqa vare vai nahentirave ti vai nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero nai vaintairaqaa raqikiqiro vi vaimanta noruqama vi nahentivama variari. Vi nahentiva koqema kero niaraihainauka nai naavuqi ntita vatero kara nimi vaira nahentivama variari. Vi nahentiva Kotira vaiinti nahenti kaiqa vara nimite vaira nahentivama variari. Viva maaraqi vai vaiinti nahentika kahaqama nimite vaira nahentivama variari. Viva koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro vi vaira nahentivama variari. Minti vai nahentika autuqai vataate tiana.

11 Qaraaka tentoqa nahentiara kia vika autu vataate tiana. Vi nahentika Karaitirara noraiqaake iriqi vi, viraqaahai vika qaiqaa vaati varaataa iramanta Karaitira kaiqa qaqirama kevara.

12 Vi nahentika hoqare nái kauqu aiqiqaa aqukeha tivate uvara qaqirakera kaara uvama varevara.

13 Qaraaka tentoqa nahenti okara vaireva, maantimama vairo: Vika kia kaiqa vararaiti, qumina vaiha voqi voqi qumina vi ani vaiha vora turoqarama amite vora turoqarama amite i variara. Vika vokiaka kaiqaravata qumina irikeha tivaqi vi variara. Vika kia voka tiva nimi varia uvara viraqai tiva nimi variara.

14 Qaraaka tentoqa nahentivano mintiantorave ti, te virara tiha, Are qaiqaa qorainti varatera vainti vataqi vihara viraqaa raqikiqira vuane, turo. Vi nahentiva mintirera, tinavu navutaiqama timite variaka kiama ho vi nahentira kaara tinavuqaa uva vatevara.

15 Te tavauramanta tentoqa nahenti hininavu koqe aara qaqirake tuqantaavi Sataanira aaraqaaqai vi variara.

16 Nahenti vovano Ihura vainti vaiharo tavairaro vira naavuqi tentoqa nahenti
vovano vairera, viva viraqaa raqikiqiro vuari. Viva mintiramanta Ihura vaiinti
nahenti vokika homa tentoqa nahenti vonavu nariaraa vaikaqaa raqikiqi vivara.

Nora vaiintinavu Kotira kaiqa koqemake varekara tura

17 *Elda* vaiintinavuqihai vonavu koqemake vi kaiqara vare vaivera, are tiramanta
vika vi vaiintinavuka koqaa voqavata nimiata. Vo vaiintinavu kia popoharaiti,
kempukaiqama keha Kotira uva tiva nimiqi viha, vi uvara okaravata vutuke vika
numiqe varia vaiintinavukara, te avuniqamake vinavukara iriha mintima turo.
18 Kotira vukuqi mintima tiro:

> Uiti auru rakavuarire tira, are purumakau vita vatairaro uiti vi vaura aiqu
> ravaqiro vi anina purumakaura vira no rumpa terorave. Vira no qaqi kairaro
> purumakauvano vi kaiqara vareharo homa vi karara hini naanarove, tura. *(Lo
> 25:4)*

Kotira vukuqi uva vovano mintima tiro:

> Vora kaiqa vara amitaira vaiintiva homa nai koqaa varaanarove, tura. *(Ruki 10:7)*

19 Vaiinti vohaiqavanoqai *elda* vaiinti voqaa uva vatareva auti vairera, kia vi
vaiintira uva iriana. Vaiinti taaraqantae, taaramonavue, tiha tenavu tavauraro vi
vaiintiva qora kaiqa varaivo tivera, are vinavuka uvama iriane.
20 Are tavaira nora vaiintinavu quqaa qora kaiqa vara kaivera, are vinavuka ntita
varera vaiinti nahenti nivuqaa vaiharama vinavuka nitiana. Are mintiramanta hini
vaiinti nahenti vira taveha, vika qeteha hauri tenavuvata mintiarorave tivakeha
variata.
21 Timotio, te Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira avuqaavata, *enseli*navu nivuqaavata
vaihama, te ariara kempukaiqamake tiha: Te ai tiva amuna uvara are vi uvara tiva
nimiqira vihara kia vo vaiintiara ti navunaarave tivakera vi uvara qihaaqama kera
vira tiva amiraitira, vo vatanaa vaiinti kempukaiqama kera tiva amiane, turo.
Are nena navunaakavata vo vatanaa vaiintivata vohaa qarama kera uva tiva
nimiana.
22 Kia paparuqama kehara nena kauqu vo vaiintiqaa vatehara vira noraiqama
kairaro Kotira kaiqa varaarira.
Hauri are mintiraro vi vaiintiva kia koqema kero Kotira kaiqa varairaro ariqaavata
uva variantora. Vokiaka qora kaiqavano aivata utu varaantorave tira, are koqe
kaiqaqai varaqira vuana.
23 Kia qaqi qumina namariqai namaqira vuana. Rovaravano vo enta vo enta ai ari
vairara tira, are *uaini* inaaraiqa nairaro ai vikokavano ho variarira.
24 Hini vaiintinavu qoqaa vaiha qora kaiqa vare variavaro uvavano vaaka vikaqaa
qovaraiqi vaira. Hini vaiintinavu kukeqavi vaiha qora kaiqa vare variavaro vika qora
kaiqa vare varia uvava naantiarainima qovaraiqianaro.
25 Vira voqaara vaiinti nahenti koqemake vare varia kaiqava qoqaama vairo.
Kukeqavi vaiharo koqe kaiqa vare vairava vairaro naantiara vira koqe kaiqavanovata
qoqaama varianaro.

6

Qumina kaiqa vaiintiara tura

1 Te ne rumpataa vaiinti nahentikara tirera. Ne nintaqaa raqiki vaina vaiintira koqe
okara autu amiteha vira uva iriqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro vovano kiama vira
kaara Kotirara qora uva tianaro. Vovano kiama ho tinavu maara uvaravata qora uvave
tianaro.
2 Niqaa raqiki vaira vaiintiva Ihura vainti vairera, viva ni qata vakaavama vairara
ti, ne kia qora okara vira autu amitaraiti, ne voqavata koqemake vira uva iriqi viha

vira kaiqa vara amitaata. Vi vaiintivavata Ihurara quqaave tivakero Kotirara muntuka vatairara ti, ne koqemake vira kaiqa vara amiteha vira kahaqamaqi vuata. Timotio, are vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.

Una uva maara ti varia vaiintikara tura

3 Vaiinti vovano anirero tinavu Noravano Ihu Karaitiva quqaa tu uvara qaqira kero, viva tenavu iriqi vi vauna uvaravata qaqira kero vo uva maara tirera,
4 vi vaiintiva nai autuaraqai iriharora tiro, viva kia uva maara okara kankomakero iri vai vaiintivama varianaro.
Mintimake varia vaiintika avu aatoqi tirorira uvave, antua uvave tivaqaima varianaro. Vika mintimake ti varia uvara kaara vaiinti nahenti nai toma amite nai toma amitemaqi vihave, nai ati nai ati ihave, nariara nariara qora uva ti variarave, nariara nariara qora avu aato utuqi vi variara.
5 Vaiinti nahenti vi uvara iriqi vi variavaro vika avu aatovano qoraiqama vimanta Kotira uva quqaa uva qaqirake, vo uva vo uva ti variara kaara nai ati nai ati i variara. Vika nái irike tiha, Kaiqe Kotira avataqi vuaina aararaqaahai monuve, vo haika vo haikave varaare, ti variara.
6 Vaiintivano Kotiva ami haikarara ho vatauro tivakero quahairera, quqaama viva Kotira aaraqaa vinaraqaahairo koqe haika airi haika vataavama varianaro.
7 Tenavu vataini qovaraiqama vuna entara kia vo haikavata vare anunara. Tenavu maa vatara maini ke vuaina entara kia vo haikavata ho vare virara.
8 Virara irihama tenavu tavaariraro karave, utavaaqave, ho vairera, tenavu virara homa vatauro tiari.
9 Monu airaira vareraraqai noraiqaake iri variaka variavaro vika avatara haikavano ravaaqavu kaimanta vika hampi kaiqa varaataa imanta qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa vare variara. Mintiaqi viha vira kaara vika qoraiqamavi ekaara vehiqama vi taiqa vivara.
10 Vaiinti nahenti monuara voqavata muntuka ntimanta iriqi vi variaraqaahairo ekaa qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqavano qovarama vi vaira. Te tavauramanta vaiinti vonavu monuara voqamake muntuka ntimanta, vira kaara vika Ihura uva qaqira kaavaro vo maara vo maaravano vika ravaaqavu kaivaro vika muntukavano qoraiqama vimanta variara.

Poruva ekaara uva tura

11 Ho Timotio, are Kotira vaiintivano varianarara tira, ekaa qora okara aatu ruqema kera kantama vuana. Are avuqavu variaina okarara iriqira vuana. Kotira aaraqaaqai nuvaqira vuana. Ihurara kempukaiqaakera iriqira vuana. Vorara vorara muntuka vatehara variana. Kia popoharaitira, kempukaiqaakera variqira vuana. Vaiinti nahenti qihaaqama nimitaqira vuana.
12 Vaiintinavu kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake iantema kera, nena ekaa enta qaqi variqi vina koqaara vararerave tivakehara kantamaqi vuana. Are mintima kera kantamaqira vuane tiro, Kotiva ai aarama taira. Haaru Kotiva ai aaro entara are airi vaiinti nahenti nivuqaa vaihara te Kotira aaraqaaqai virerave tianara.
13 Kotiva vaivarora tiro, ekaa haikavano qaqi variqiro vi vaira. Ho te Kotira avuqaavata, Pontiusi Pairaatava vaunaini vaiharo koqema kero vira tiva amu vaiintira Ihu Karaitira avuqaavata, vaihama ariara maa uvara kempukaiqamake turo:
14 Te ariqaa tiva tauna uvaraqaa koqemakera raqikiqira vihara kia hampi vo uva vi uvaraqaa tomaqa taraitira, koqema kera vi uvaraqaa raqikiqira vi vairaro ekaara entaqaa tinavu Noravano Ihu Karaitiva qovaraiqiarira.
15 Naantiara Kotiva tivataaina entaraqaa Ihu Karaitiva qaiqaa qovaraiqama vuanaro. Ike, Kotiva voqamakero koqema nimite vaiva, vivaqaima ekaa haikaqaa raqiki vaivama vaira. Viva ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaavama vaira. Viva ekaa nora vaiintive nora *enseli*ve, vika Noravanoma vairave.

16 Vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva vaiharo viva voqamakero aatite
vairaqi variqiro vi vaivaro vovano vira aaqanto vuarira aarava kia vaivaro vira tavai
vaiintiva kia vaivaro vira tavaarira vaiintivavata kia varianaro. Viva mintimake
vairara irihama, kaiqenavu vira autuqai noraiqama keha virara ekaa enta ekaa enta
kempukavano variqiro vuarire tiare. Quqaama turo.

Airi airaira vatekara vokikavata rairake nimiate tura

17 Maa vataraqaa airi airaira vateka are vika tiva nimiramanta vika kia nái nutu
tuahereha tenavu nora vaiinti nahenti vauro tiata. Vikara kia nenta airaira vahuqa
variaina haikarara noraiqaake iriqi viraiti, Kotiraraqai noraiqaake iriqi vuate tiana.
Tinavuara koqemake variqi vuate tiro, Kotiva ekaa haika paruma keharo tinavu timi
vaira.
18 Are airi airaira vatekara koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqi vuate tiana. Are
vikara nenta airaira hini paruma keha rairake vokavata nimiate tiana.
19 Vika mintiaqi vi vaivaro naantiara naaruvaini vika koqaavano qeramaviro vaira,
viraqaahai vika quqaiqamake qaqi variqi vi okararavata vare, qaqi variqi vivara.

Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiane tura

20 Timotio, Kotiva ai ami kaiqaraqaa koqemakera raqikiqira vihara vi kaiqara
varaqira vuana.
Hini vaiintinavu kia Kotirara iriraiti, vika nái irikeha tiha, Maara uvavano vaireva
vira okaravano maantimama vaivo, tivakeha qumina uvaqai ti variara. Are vi uvara
ti variaka tauvaqa utu nimitaana.
21 Hini vaiinti nahenti vika uvara quqaa uva okarave tivakeha vika Kotira aara
qaqirake hampi aaraqaaqai ni variara.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

2 TIMOTI
Poruva Timotiraini vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karpuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Vi entara Porura arukeva aumaiqi vauvaro Poruva virara iriharo Timotirara vihi tiharo, Koqema kera Karaitira uva iriqira vuane, tivakeharo maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Porukama. Kotira antuqavano timanta te noraiqamavi Ihu Karaitira uva tiva
nimi vauraukama vai. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tinavuara Ihu Karaitira
vataake vohaa qaqi variqi vuate ti uvara, te vi uvara vaiinti nahenti tiva nimi
vaurauka.
2 Timotio, te ariara ti maaqu koqevave turo. Kotiva tinavu Qovavata, Ihu Karaitiva
tinavu Noravanovata, vitanta ai koqema amiteha ai aaqurihama amitaivaro ai
muntukaqihairo paru i vairara variana.

Kotir oqeve tura

3 Ti kaivaqaukavara untemake, tevata Kotira kaiqa koqe avu aatoqaa vara amitaqi
vi vaunara. Te mintiaqi viha Kotirara koqema iaro tivaqi viha entaqivata aatitairaqaa-
vata ai kahaqiarire ti, vira aaramaqi vi vaunara.
4 Ai avuqihairo auquru ntairara te qaqima irite vauro. Te ai tavaariraro ti
muntukavano koqe iarire tima vauro.
5 Are kia una tiraitira, Kotirara kempukaiqamakera iriqira vi varianara, viraravata
te qaqima irite vauro. Ai taatova Rohivavata, ai nova Iunisivavata, vitanta Kotirara
kempukaiqamake iriqi vuantema kera, arevata iriqira vi variarao, turo.
6 Virara irihama haaru te ariqaa kauqu vate variavauraro Kotiva nai kempuka vo ai
amura are virara tauru kerorave turo. Vaiintivano iha vuaqa kaivaro qaiqaa itaintema
kera, are vi kempukaraqohaira qaiqaa Kotira kaiqa varaqira vuana.
7 Kotiva kia tinavuara qetaate tiro nai Maraqura timiravauve. Tinavuara vika
kempukaiqamake variqi viha nariara nariara muntuka vataqi viha, vika náiq*aa* náiq*aa*
koqemake raqikiqi vuate tiro, nai Maraqura tinavu timira.
8 Virara iriharama kia kaurihara tinavu Nora Vaiintiara vaiinti nahenti tiva nimiqira
vuana. Te Karaitira kaiqa kaara karapuhiqi vaunararavata are kia kauruana. Are ti
aanarera airi maara varaqira viharama Kotira vakaaka koqera tiva nimiqira vuana.
Are mintiaqira viraro Kotiva ai kempukaiqama amitaqiro vuanaro.
9 Kotiva tinavu kuvantu timitero tinavuara nai vaiinti nahenti variate tiro, tinavu
haarama taira. Kia tenavu koqe kaiqa vara amitaunarara iriharovauve tinavu
haarama taira. Viva nai tiva taira avateharo tinavu aaqurihama timitero koqema
timitaira. Kia maa vatara autukero vato entara Kotiva tiharo, Naantiara te Ihu
Karaitira kaiqara irihama vaiinti nahenti aaqurihama nimiteha koqema nimitarerave,
tura.
10 Kotiva minti tivakero vauvaro maa entara Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timi-
taarirava vataini qovarama vurara ti, tenavu Kotiva tinavu koqema timitaainarara
kankomake irunara. Karaitiva ekaara qutuvi varia okarara vira kempuka taiqa
kairara ti, tenavu Karaitira vakaaka koqera iriqi viha tenavuvata homa ekaa enta qaqi
variqi virara.
11 Vira vakaaka koqera tiva nimiarire tiro, Kotiva ti noraiqama kaimanta te vi uvara
vaiinti nahenti tiva nimiqi viha vi uvara okaravata tiva nimiqi vi vaunara.
12 Te vi uvara tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara vokiaka ti qoraiqama timite
variamanta te vi maarara vareha kia te noraiqaake virara iriha kauriraiti, te quqaave
tuna vaiintira okara kankomake irunarara ti, te muntuka qihaaqama keha tiha, Viva

homa ti timitaina haikaraqaa raqikiqiro vi vairaro ekaara entavano qovaraiqiarire, ti vaunara.
13 Te quqaa uva ai tiva amunara iriharama vi uvaraqai tuataqira vihara vaiinti
nahenti tiva nimiqira vuana. Vi uvara iriharama Karaitirara kempukaiqaa kera iriqira
viharama vorara vorara muntuka vatehara variana.
14 Vaiintivano koqe airairaqaa raqikintema kera, are Karaitira uva tiva amunaraqaa
koqema kera raqikiqira vuana. Kotira Maraquravano tinavuqi variqiro vi vaiva, viva
ai kahaqi vairara are vi uvaraqaa raqikiqira vuana.
15 Figelusivavata, Hemosenivavata, ekaa Esia vataini variakavatamake, ti qaqirake
vua uvarara are irianarave.
16 Onesiforusiva ti *seni*qohai rumpa taamanta vaunarara kia kauriraitiro, vo tataa
vo tataa ti koqema timite vairara ti, te Kotirara vi vaiintiravata, vira naavuqi
variakaravata, aaqurihama nimitaane turo.
17 Vi vaiintiva kia ti rumpataarara noraiqaakero iriraitiro, tiriara Romini voqi voqi
rantaqiro viviro, oru ti ranta kaira.
18 Ho Noravano ekaara entaqaa vi vaiintira aaqurihama amitaarire. Te Epasaasini
variavauraro vi vaiintiva ti airiqama kero kahaqama timitorara are viraravata
irianara.

2

Koqe iqoka vaiinti voqaara variqira vuane tura

1 Ti maaquo, Ihu Karaitiva tinavu aaqurihama timitero koqema timite vairara tira,
are kempukaiqaakera variqira vuana.
2 Te airi vaiinti nahenti nivuqaa vaiha ai tiva ami vauna uvara are irianara, vi uvara
Kotira aaraqaa koqemake ni varia vaiintika tiva nimiramanta vikavata vi uvaraqaa
koqemake raqikiqi viha vokikavata tiva nimiqi vuata.
3 Are Ihu Karaitira vainti vaihara koqe iqoka vaiinti voqaara vaihara, are tinavu
aanantera vo maara vo maara vareharama kempukaiqaa kera variqira vuana.
4 Iqoka vaiintivano vaiharo naiqaa raqiki vai vaiintira quahama amitareva autiharo
viva kia qumina vo kaiqa vo kaiqa vararaitiro, viva iqoka raqi vai kaiqaraqai varaqiro
vi vaira.
5 Vo koqaa varareka kantamaqi viha nai aatarake nai aatarake vi variakaqihairo
vovano kia koqemake kantaa okarara iriraitiro, hampiqama kero vo aaraqaa virera,
viva kia ho vo koqaa varaanaro.
6 Vaiintivano vukaari utiharo kaiqa varakero kara ututaiva, viva naanema vi karara
qantukero naariravama vairo.
7 Are te tiva amuna uvara iriqira vi vairaro Noravano ai kahaqirara are ekaa vi uvara
anomakerama irinara.
8 Maa uvara iriqira vuane: Ihu Karaitiva Devitira okara vohaa ankuvano qutu
vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura. Te vi uvara koqe vakaaka tiva nimiqi vi vaunara.
9 Te mintiaqi vi vauramanta vira kaara vaaqu kaiqa varai vaiintira rumpa taan-
temake, ti *seni*qohai rumpa taamanta te vi maarara varaunara. Vika tiqai ho rumpa
teha, Kotira uva kiama ho *seni*qohai rumpa tevara.
10 Vokiaka ti qoraiqama timite variamanta, te Kotiva nai kaama tai vaiinti nahen-
tikara iriha, vikavata Karaitira uva irivaro Kotiva vika ntita varaira ekaa enta Kotira
vataake qaqi variqi vuate ti, te vo maara vo maarara kia noraiqaake iriraiti, varaqi vi
vaunara.
11 Maa uvara quqaa uva tivataara, arevata vi uvara iriqira vuana:
Tenavu Karaitira vataake qutu vuavaurauka variarera, naantiara tenavu vira
vataake homa qaqi variqi virarave.

12 Tenavu kia popohanaara iraiti, kempukaiqaake variqi vuarera, naantiara
tenavu Karaitira vataake vaiha, raqikiqi virerave. Tenavu Karaitira tauvaqa utu
amitaarera, vivavata tintanavu tauvaqama utu timitaanarove.
13 Tenavu vira uva iriqi vivi, qaqira kaarera, viva nai tiva taaina uvara kia qaqira
karaitiro, qaqiqaima vi uvara iriqiro vuanarove. Viva kiama ho nai uva qaqira kero
vo uva tianarove.

Quqaa uvaqai tuataqira vuane tura

14 Ekaa vi uvara vi uvara tiva amunara qaiqaa qaiqaavata vaiinti nahenti tiva
nimiqira vuana. Are Kotira avuqaa vaiharama vaiinti nahenti tiva nimihara vikara
kia qumina vo uva vo uva kaara tiroriha variate tiana. Tirorira uvavano kia vaiinti
nahenti kahaqiraitiro, vika vara raumpirimama kaanarove.
15 Are Kotira kaiqa koqema kera varaqira vi vairaro Kotiva ariara koqe kaiqa
vaiintive tirara are kia kaurira haika vararaitira, are avuqavuqama kera vira quqaa
uva vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana.
16 Vataihainaa okarara iriha qumina uva ti variaka hampata kia variana. Vi uvava
vaiinti rarau kero Kotira aaraqaahairo niarantoqama kaanaro.
17 Qora numuaravano vaata ne vaintemakero, vi uvava vaiinti qoraiqama kaanaro.
Himeneusivavata Filetusivavata vitanta vi uvara tiva nimi variaka variara.
18 Vitanta quqaa uva ti varia aarara qaqirake tuqantaavi hampi vo uva ti variara.
Vitanta tiha, Ekaa vaiinti nahenti qutu viraqihai qaiqaa qaqi himpi entava vaakama
qovarama viro aitaraivo, ti variamanta Ihura vainti hininavu vitanta uvara quqaa
uvave tivakeha vira kaara vika qoraiqama vuarave.
19 Ho naavu kaara vataqi paama tivakero arataintema kero, Kotiva nai uva paama
tivakero arataira. Viraqaata maa uvara qara ntuva taiva mintima tiro: *Noravano
nai i vaiinti nahentika viraaqama kero tavairave*, tira. Qara vovano tiharo, *Noravano
tiqaa raqiki vaivave ti vairava, vi vaiintiva vaaqu kaiqa qaqira kero koqema kero variqi
vuarire*, tiro.
20 Nora naavu voqi vo qara vo qara i tanuva vairo. *Kori* oriqohaive, *silvaa* oriqo-
haive, aututaa tanuva vaivaro aaqatai vataqohaive, katariqohai aututaa tanuvavata
vairo. Hini tanu varakeha nora entaqaaqai kara viraqi raaquke ne variara. Hini tanu
qumina entaqaa varakeha kara viraqi raaquke ne variara.
21 Vaiintivano vaaqu kaiqa qaqira kairava, vi vaiintiva vaireva, nora entaqaa varake
viraqi raaquke ne varia tanuva voqaarama varianaro. Tinavu Noravano vi vaiintirara
homa viva ti kaiqa nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaanarove tianaro.
22 Quvaaraa vaintive, qaraaka vaiintive, vika nái vaatavano hampi varaataa ira-
manta vare vai kaiqara are tauvaqa utu amira, avuqavuqama kera variqira vuana.
Are Karaitirara kempukaiqaakera iriqira vihara, vorara vorara muntuka vatehara,
araraqihaira paruma nimitaqira vuana. Mintiaqira viharama vokiaka nái muntukaqi-
hai quqaiqamake Nora vaiinti aare variantema kera, arevata vira aaramaqira vuana.
23 Vaiintinavu qumina uva tiha tirori vaivara are kia vika hampata variana. Vika
minti tivaqi vi vairaqihairo raqira haikavanoqaima qovaraiqianaro.
24 Karaitira kaiqa vaiintivano vaireva, viva kiama vora vataakero raquqiro viharo
tirorimaqiro vuanaro. Viva vorara vorara qihaaqama nimitaqiro viharo, kia arara
itaraitiro, koqema kero uva okara tiva nimiqiro vuanaro.
25 Vika vira uvara qumina uvave tivake kia iri vaika, viva qihaaqama kero vika uva
avuqavu qiari. Viva mintiaqiro vi vairaro Kotiva vira uva kia iri vaika kahaqirera,
vika vi vaiintira uvara quqaa uvave tivakeha, qora uva qaqirake Karaitira uvaraqai
quqaave tivara.

26 Aantauvano vaaraqaa aruvintema kero, Sataaniva maa entara vika ravaaqavu
kaimanta vika vira uvaqai iriqi vi variara. Vika aatovano kenko tira irivivera, vika
homa Sataanira kauquqihai ruqemake qaqini vivara.

3

Poruva ekaara entanavuara tura

1 Maa uvara iriana. Ekaara entavano aumanto anintaira vaiinti nahenti qoraiqa-
mavi vaiha nora maaraqi variqi vivara.
2 Vi entara vaiinti vika nariaraqai iriqi viha monu vareraqai noraiqaake iriqi viha,
vika nái mahuta tiha nái nutuqai viriniqamaqi vi vaivara. Vika vokikara vaaqu
uvaqai tiva nimite vaivara. Vika nái noka qoka uva raqake vaivara. Vovano vika
kahaqama nimitairara kia quahama amiteha koqema iarao tiraiti, uveqai vaivara.
Vika Kotiraravata vira kaiqaravata kia noraiqaake iriraiti, qumina variqi vivara.
3 Vika kia voraravata muntuka vataraiti, kia vorara aaqurihama amitaraiti, vora
autu vataini tuvi vuarire ti, vika una uva ti vaivara. Vika kia ho nai vaataqaa koqemake
raqikiqi viraiti, qaakau vairi voqaara nai hena vaiinti vaakama qoraiqama nimitevara.
Vika koqe okaravata koqe kaiqavata, navutaiqi vaivara.
4 Vika qutaruqama keha navutaaka kauquqi nái navunaaka vuru kevara. Vika
paparuqama keha hampi kaiqa varevara. Vika nariaraqai quaheha te nora vaiintima
vauro tivara. Vika nái quaheraraqai iriqi viha, kiama Kotirara noraiqamake irivara.
5 Vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotira avataqi vi vauro, tivakehavata, vika Kotira
kempukavano vaiinti qaraakaiqama nimite vai okarara qoririma kevara. Naantiara
minti vai vaiintika qovarama vivara are vika naatu qetakera kia vika aaqanto oru
variana.
6 Minti varia vaiintika oru kia koqe avu aato vataa nahentinavuara vika tinavu
uvaqai iriqi vuate ti, vika naavuqi oru variamanta vi nahentika vika hampi uvara
quqaa uvave ti variara. Vi nahentika nái qora kaiqa kaara nora maaraqi variakara
ti, vika nái vaatavano antuqa ari vai kaiqaraqai avataqi vi variara.
7 Vika vo uva vo uva kankomake irirerave tivakehavata, Kotira uva quqaa uva okara
kia kankomake iri variara.
8 Haaru Mosiva vau entara taara vaiintitanta Janesika Jamparesika Mosira navu-
taiquntemake, maa entara vi vaiintinavuka Kotira uva quqaa uva okarara navutaiqiha
variara. Vi vaiintinavuka variavaro vinavuka avu aato hampiqama vimanta vinavuka
unahaa tiha, Tenavu homa Kotira aaraqaa vi vauro, ti variara.
9 Ho vinavuka kia vukaiqamake mintiaqi vivara. Haaru vaiinti nahenti Janesika
Jamparesika hampi okara qovaramake tavontemake, vaiinti nahenti vi vaiintinavuka
hampi okaravata qovaramake tavevara.

Kotira uva kempukaiqama kera tuataane tura

10 Are ti vataakera vaihara te vaiinti nahenti tiva nimuna uvara kankoma kera
irianara. Te ⌞koqemake⌟ ni vaunarave, te vararera iaina okararave, are virara virara
kankomakera irianara. Te Karaitirara kempukaiqaake iri vaunarave, te qihaaqamake
vaiinti kahaqama nimite vaunarave, te vaiinti nahentiara muntuka vate vaunarave,
are ekaa virara virara kankoma kera irianara. Te kia popoharaiti, kempukaiqamake
variqi vi vaunarave,
11 vokiaka qoraiqama timite variamanta vukaari utiha variqi vi vaunarave, are
virara virara irianarave.
Te Antiokinivata, Aikoniainivata, Lisatarainivata, variqi vi variavauramanta vi
vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite vaumanta te aihavu haikaravata varaavau-
nara, are virara viraravata irianara. Vi vatanaaka voqamake ti qoraiqama timite
vauvaro Noravano vikaqihairo ti ruaruama timiteharo qaqini vara kora.

12 Quqaama, ekaa vaiinti nahenti Ihu Karaitira vataake vohaa vaiha Kotira aaraqaa
vi vaimanta vokika vika qoraiqama nimitaqi vi vaimanta vaivara.
13 Qora kaiqa vare vaikave, Kotira kaiqa unaqaraiqama keha vare vaikave, vika qora
kaiqa varaqi viha uritarake voqamake qora kaiqaqai varaqi vivara. Vika hinikika
unaqaraiqama nimite vaimanta vokika náiv*ata* unaqaraiqama nimite vaivara.
14 Ho are kia vika voqaantemake varianara. Are koqe uva maara irihara vi
uvarara quqaa uvave ti varianara, vi uvaraqai iriqira vuana. Tenavu vi uvara ai tiva
amunarara tira, are tinavu okaravata ho irianara.
15 Are vainti naatiruka vaihara Kotira vukuqi vai uvara iriqira vuanarave. Vi uvava
ai kahaqivaro ai avu aatovano kanko kaankoma vivara are Ihu Karaitirara quqaave
tianarara tiro, Kotiva ai kuvantu kero vitaarirama vairo.
16 Ekaa Kotira vukuqi vai uvara Kotira Maraquravano vaiinti kahaqi vaimanta qara
ntuva tora. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqiaina uvavama vairo. Vi uvaraqaahairo
vaiintivano quqaa uva okara ho kankomakero irianaro. Vi uvaraqaahairo vaiintivano
nai vaaqu kaiqa varaainarara avu aato kenko tiraro ho irianaro. Vi uvaraqaahairo
koqe aara nuaina okarara ho irianaro. Vi uvava vaiinti nahenti kahaqi vaira vika
avuqavuqamake variqi vivara.
17 Vi uvava mintima vairara tiro, Kotira kaiqa vaiintivano Kotira vukuqi vai uvara
iriqiro viharo, viraqaahairo viva qerama tero vaiharo homa koqe kaiqa varaqiro
vuanaro.

4

Kempukaiqama kera Karaitira uva tivaqira vuane tura

1 Ihu Karaitiva naantiara qutu vikavata, qaqi vaikavata, vika uva avuqavu qianaro.
Viva naantiara Avuhainaa Vaiintivano vaiharo ekaa vaiinti nahentiqaa raqikireva
tuvuanaro. Virara irihama te Kotira avuqaavata, Ihu Karaitira avuqaavata, ariara
kempukaiqamake mintima ti:
2 Karaitira vakaaka vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Vaiinti nahenti quahake
vi uvara iriverave, kia quahake iriverave, qaqiqai vi uvara vika tiva nimiqira vuana.
Are kempukaiqaa kera vi uvara tiva nimiqira viraro ai uvavano vika uva aatarakaira
vika ai uvara quqaa uvave tiata. Vika hampi aara ni vai okarara qoqaa tiva nimiqira
vira, vika vi aarara qaqirake Kotira aaraqaa vuata. Vi uvara tiva nimiharama kia
paparuqaa kera tiva nimiraitira, qihaaqama kera avuqavuqama kera vi uvara vi uvara
tiva nimiqira vuana.
3 Vo entavano qovaraiqira vi entaraqaa vaiinti nahenti kia quqaa uva irireka auti
vaivara. Vika nái iriataa i uvaraqai irireka auti vaiha vika hampi okarara tiva nimi
vai vaiintika ntita vare tiha, Tinavu iriataa ina uvaraqai tiva timiqe iriare, tivara.
4 Vika quqaa uva ti vaira tauvaqa utu amiteha, qumina *vuri/uri* uvaqai iriqi vivara.
5 Vika mintiaqi vi vaivara are kia mintiraitira, ai avu aatovano koqema vairara
variqira vuana. Ai qoraiqama amite vaivara are aiha vina haikara varaqira vihara
kempukaiqaakera variqira vuana. Karaitira uva tivaqira vihara, Kotiva ai amitai
kaiqara ekaa vi kaiqara varaqira vuana.

Te qutuaina entava aumantoma vaivo tura

6 Te maa vatara maini ke vuarirava aumantoma vairo. Kotira *ofaa* amiteha *uaini*
ekaara qihia taiqa kaintema kero, ti naarevanovata rauru viraqe tevata taiqa virerave.
7 Vo haika varareka kanteha nai aatarake nai aatarake iantemake, te vataini
vaiha koqemake tenta kantamaqi vuna aarara vuru taiqake. Te Karaitira uva
kempukaiqamake tuataqi vi vaunara.
8 Te vi aararaqaa koqemake kantamaqi viha vuru taiqa kaunarara ti, te koqaa
varaainara vira vekaqaima vauro. Noravano ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqama

kero raire vaiva, viva ekaara entaqaa vaiharo tinta koqaa timiharoma tiriara are avuqavu aaraqaa ni variaravave tianaro. Viva vi uvara kia tiriaraqai tiraitiro, viva ekaa vaiinti nahenti nai qaiqaa qovaraiqiaina entara vira veka vaikavata vi uvara tiva nimianaro.

Poruva ekaara uva tura

9 Are ti ani tavera aarava vairera, vaakama ani ti tavaane.
10 Demaasiva maa vataraqaahainaa haikara voqamakero antuqa arivaro ti qaqira kero Tesaronaikaini vurave. Kareseniva Karesiaini vivaro Taitaasiva Delimaasi vataini vivaro
11 Rukiva vohaiqavanoqaima ti vataakero vaivo. Are maini anireva iharama Maakiravata vitakera aniana. Viva koqema kero ti kahaqiariravama varianaro.
12 Te Tikikusira atitauraro Epasaasini virave.
13 Are maini anireva iharama ti vaaqauta Taroaasini Kapusira naavuqi kaavaunara viravata vara viri timiana. Vukunavuvata vara viri timiana. Vo vukunavuvata aantau pahaqohairo aututaa vukuravata virara noraiqaakera aatoqi iritehara vara viri timiana.
14 Arekisantava *aini*qohairo vo haika vo haika auti vai vaiintiva ti voqama kero qoraiqama timitora. Virara iriharo Noravano vira nai koqaa amianaro.
15 Arevata vi vaiintira aatu raurihara variana. Tenavu vaiinti nahenti tiva nimuna uvara viva kempukaiqama kero vi uvara navutaiqi vaira.
16 Tota tiqaa uva vatomanta *ko* ti variavauraro kia vovano ti vataake vaiharo ti kahaqura. Ekaa ti qaqirake vumanta te tentavano tenta auta ntuavaunara. Ho te Kotira aarehama kia vi vaiintinavuka nái qora kaiqa vara timitora kaara ntaihaane ti vaunara.
17 Te tentaraa vaiha tenta auta nti variavauraro Noravano ti vataakero vaiharo ti kempukaiqama timitomanta te Karaitira uva ekaa uva vo vatanaaka tiva nimiavauramanta vika ti uva irura. Tinavu Noravano *raioni* noqihairo ti ruaruama timitora.
18 Tiriara qora kaiqavano vira aatara kaantorave tiro, Noravano ti ruaruama timitaqiro viviro, ti tivita varero vuru naaruvaini nai vatukaini nai vataake variarire tiro, vuru ti kaanaro. Ho kaiqe tenavu vira autu ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva manteharo tura

19 Are Prisilaaravata, vira vaati Akuilaaravata, uva mantama timitehara, Onesiforusiravata vira naavuqi variakavata uva mantama timitaane.
20 Eratusiva kia maini aniraitiro, Korintinima vairo. Tarofimusiva rovara varomantara ti, te vira Miletusini kaa vaunara.
21 Ti tavareva iharama hauri are varikera kia koqe kuari itaaina entara anirora. Are vaaka anina aarava ho vairera, vaakama ani ti tavaane.
Eubulusivavata, Pudenisivavata, Linusivavata, Kalodiavavata, ekaa tinavu qata vakaukavaranavuvata, ai uva mantama amite variavo.
22 Tinavu Noravano ⌞Karaitiva⌟ ai muntukaqi variarira. Viva ni ekaa aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variatema, turo.

TAITAASI
Poruva Taitaasiraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 36 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ruva tora. Taitaasiva kia Iutaa vaiintivano Ihura vaintiqama viro vauvaro Poruva virara maantima kera vaiinti nahenti Kotira aara numiqaane tivakero Taitaasira qara ruva amitora.

1 Te Poruka Kotira kaiqa vaiinti vauraukama. Kotiva ti noraiqama kaimanta te Ihu
Karaitira uva tiva nimiqi vi vauraukama vai.
Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika Karaitirara kempukaiqaake iriqi viha quqaa
uva okara iriqi vuate tiro, Kotiva ti tititaira.
2 Kotiva kia una uvavata ti vaiva, haaru kia maa vatara autukero vato entaraqaa
nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tenta kaama taaina vaiinti nahentika vika ekaa
enta qaqi variqi vivarave, tura. Virara irihama te vaiinti nahenti tiva nimiqi viha, Ne
Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vi entara veka variate, ti vaunara.
3 Kotiva nai tivato entaraqaa Ihu Karaitiva tuvurero Kotira uva qaraaka uva
qovarama kora. Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva tiriara vi uvara vaiinti
nahenti tiva nimiqira vuane tivakero ti noraiqama kaimanta te vi uvara vaiinti nahenti
tiva nimiqi vi vauraukama vai.
4 Taitaasio, te maa uvara aima qara ruva amitauro. Tetanta Karaitira uva vohaa
uvaqai iriqi vi vauraukara ti, te ariara ti maaquve tunara. Kotiva tinavu Qovavata,
Ihu Karaitiva tinavu kuvantukero tivitaariravavata, ai koqema amiteha aaqurihama
amitaivaro ai muntukaqihairo paru i vairara variana.

Elda vaiinti vonavu noraiqama kaate tura

5 Ariara avuqavuqama kera qaqi vaina kaiqara taiqa kera, vo vatuka vo vatukaqi-
haira *elda* vaiinti vonavu noraiqama kaira vinavuka Ihura vaiinti nahentiqaa raqikiqi
vuate ti, te Karitini ai ke vuavaunara. Ho te mini vaiha ai tiva amiavauna uvara
iritaana.
6 Are *elda* vaiinti noraiqama kareva ihara maantima vaina vaiintira noraiqama
kaana:
Vi vaiintiva kia vo uvavata viraqaa vatevama variari. Vi vaiintiva nahenti
vohaiqaqai varataira vaiintivama variari. Vi vaiintira vaintaira Karaitira uva iriqi viha
vikavata kia hampi aaraqaa niraiti, nai noka qoka noqai iriqi vuata.
7 Vi vaiintiva Kotira kaiqaqaa raqikiqiro vuainarara tiro, qora kaiqa varaarira uvava
kia viraqaa variari.
Vi vaiintiva kiama nai uvaraqai koqe uvave tivaqiro vuari. Vi vaiintiva kiama vaaka
arara itaira vaiintiva variari. Kia iha namari nero vueraiqiarira vaiintiva variari. Kia
vaiinti ari vaira vaiintiva variari. Kia monuara muntuka ntuarira vaiintiva variari.
8 Vi vaiintiva niara aaraihai anika koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva
koqe okarara antuqa arira vaiintivama variari.
Viva naiqaa koqemakero raqikiarira vaiintivama variari. Viva avuqavuqama kero
ni vaira vaiintivama variari. Viva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqaqai varaira
vaiintivama variari. Viva nai kaiqa naitarama kero varaarira vaiintivama variari.
9 Quqaa uva vira tiva amira, vi vaiintiva vi uvara paama tivakero tuataqiro vuarira
vaiintivama variari. Viva mintira vaiintiva vaiharo vokikavata kahaqama nimitaqiro
viharo hampi uva ti vaiintika uvavata naatara kaira vika nái hampi uva okara
kankomake iriata.

Una uva maara tiva nimi vaukara tura

10 Airi vaiinti vika kempukaiqamake Iutaa maara okara iri variaka, vika tinavu uva
qoririma keha qumina uva una uvaqai ti variara.
11 Vika monuaraqai iriha hampi uva ti variamanta vira kaara vo naavuqi vo naavuqi
variaka hampiqi variarara tira, are vika qioqama tehara evaara variate tiana.
12 Kariti vatanaa vaiinti vovano naantiara qovaraiqiaina haikarara tiva nimi vau
vaiintiva haaru vaiharo nai navunaakara mintima tiro: *Karitihainaaka inaara una
uva ti variakave. Vika quara vairi voqaara ni variarave. Vika kara voqamake ne vaiha
kaiqara popoheha variakave*, tura.
13 Haaru vi vaiintiva, tivato uvava quqaa uvama vairo. Virara iriharama vi
vatanaaka kempukaiqaakera tiva nimira tihara, Qora uva qaqirake Karaitira uva
kempukaiqamake iriqi vuate, tiana.
14 Iutaa vatanaaka qumina *vuri/uri* uva tiva tera kia iriate, tiana. Vo vaiintinavu
quqaa uva qoririma keha nái irike qioqama te vai uvaravata kia iriate, tiana.
15 Koqe haikaraqai avu aatoqi iri vai vaiintiva vaiharo viva ekaa haikara koqe
haikaqaive ti vaira. Qora kaiqaraqai iriqiro viharo kia Karaitirara quqaave ti vai
vaiintiva kia vo haikaravata koqe haikave ti vaira. Vira avu aatovanovata vira
muntukavanovata qoraiqama vivaro vaira.
16 Minti varia vaiintika vika nái noqihai tiha, Tenavu Kotirara iruraukave, ti
variavarovata, vika kaiqavano Kotira qoririmake varia okarara qovaramake vaira.
Vika minti varia vaiintika variarara ti, tinavu antuqavano kiama vikara vairo. Vika
Kotira uva raqake variakara ti, vika kia ho koqe kaiqa voqavata varevara.

2

Koqe uva maarara tura

1 Are kia vi vaiintika aanantaraitira, are koqe uva maara avataqira vihara vaiinti
nahenti vi uvaraqai tiva nimiqira vuana.
2 Naampai vika maantima kera tiva nimiana: Ne kia iha namari neha vueraiqiraiti,
koqe avu aatoqai iriqi vihama nenta vaata muntukaqaa koqemake raqikiqi viha
Karaitira uva anomake iriqi viha, vorara vorara muntuka vateha variqi viha, kia
popohanaara iraiti, kempukaiqama keha Kotira aaraqaa variqi vuate, tiana.
3 Nahenti kontavata maantima kera tiva nimiana: Ne Kotira nahenti konta variarara
ti, avivinamake variqi viha, kia vora autu tuvi vuarire ti, qora uva tivaqi vuate. Kia airi
uaini naivaro ni ravaaqavu kaarire. Ne qaraaka nahenti koqe okara numiqaimanta
4 vika koqemake nái vaativarave, nai vaintairave, vikara muntuka vateha variate.
5 Vika náiq*aa* koqemake raqikiqi viha, kia hampi niraiti, naavu maataqaa koqemake
raqikiqi viha, nai vaati uvaqai iriqi vi vaivaro vovano vika kaiqa taveharo kia Kotira
uvara qora uvave tiarira.
6 Qaraaka vaiintiaravata mintima tiana: Ne koqemake nenta vaataqaa raqikiqi
vuate, tiana.
7 Taitaasio, are vo kaiqa vo kaiqa vareharama koqe kaiqaqai vare vaira qaraaka
vaiintinavu ai kaiqa taveha vikavata mintimake koqe kaiqaqai varaqi vuata. Are
vaiinti nahenti Kotira aara numiqeharama kia noqihairaqai tiraitira, vika tiva nimina
uvara nenavata avataqira vuana. Kia vi uvara vireraiqama kera tiva nimiraitira,
vivinama kera tiramanta ai uvara nora uva quqaa uvave tiata.
8 Are avuqavu vaina uvaraqai tiva nimiqira vi vairaro vovano ai uvara kia qora
uvave tiarira. Minti tivaqira vi vairamanta tinavu navutaiqi vaika tinavuara qora uva
tiva kia vaira vika nái kauruata.
9 Rumpa taamanta quminaiqamake kaiqa vara nimite varia vaiintika maantimake
tiva nimiana: Nintaqaa raqiki vaina vaiintirara kia qora uva tiraiti, vira quahama
amiteha vira uvama iriqi vuate.

10 Kia viva vataina haikara muara vararaiti, ne vira kaiqa koqemake varaqi vi
vaivaro vi vaiintiva niara koqe vaiintive tivakero Kotiva tinavu kuvantu kaiva tivatai
uvaravata koqe uvave tiarire, tiana.
11 Tenavu irunara. Ekaa vaiinti nahenti kuvantuvi ho variate tiro, Kotiva nai
aaqurihama nimiteharo koqema nimitaaina okarara qovarama kairave.
12 Vi okarava tinavu mintima keroma humiqero: Tenavu Kotirara kia iriaka vari-
antemake kia vairaiti, vataihainaa haikara kia hantuqa harira vairaiti, tentanavuqaa
koqemake raqikiqi viha, avuqavuqamake variqi viha maa entara Kotirara noraiqaake
iriqi viha variqi vuari.
13 Tenavu mintiaqi viha tinavu koqema timitaaina entara veka variari. Vi entara
tinavu kuvantu timitaarira Variqava Ihu Karaitiva qovaraiqiraro vira mpeqa okara-
vano takuqi vairaro qoqaa tuvuanaro.
14 Vaaqu kaiqavano tinavu ravaaqavu kaantorave tiro, viva tinavuara iriharo tinavu
kuvantu timitareva qutu vura. Viva tinavuara kaiqe te vika ruaruama nimiteha vika
hiqama nimitaari vika ti vaiinti nahenti vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tiro, qutu
vura.
15 Ho are vi uvarara vaiinti nahenti tiva nimiqira vuana. Are Kotira vaiinti
nahentiqaa raqiki variaravara tira, are kempukaiqama kera vikara minti maantiate
tivaqi vihara, kia qaqi kairaro vo vaiintivano ariara qumina vaiintive tiarira.

3

Maantimake Kotira aaraqaa vuate tura

1 Vaiinti nahenti mintima tiva nimiane: *Kamaani*ra kaiqa vaiintive, *kamaani*va
noraiqamakai vaiintikave, vika uva kia raqa karaiti, vika uva iriqi vuate. Nana nana
koqe kaiqae vainara vaakama qeramateha vi kaiqara varareka autiha variate.
2 Kia una uva tivaro vora autuvano vataini tuvi vuarire. Kia raqi tiroriraiti, nariara
nariara quahama nimiteha variate. Kia nenta autu viriniqiraiti, qihaaqama nimiteha
variqi vuate, tiana.
3 Are kankomake irianara. Haaru tenavuvata kia koqe avu aato iriraiti, Kotira uva
raqakeha, hampi okaraqaa ni variavaunara. Vi entara hampi nuarira okaravave,
hampi quahaarira okaravave, vi okaravaqai tinavu ravaaqavu komanta tenavu
variavaunara. Vi entara tenavu vokuka qoraiqama nimiteha toma nimite vari-
avaunara. Tenavu vokuka navutaiqama nimite variavauramanta vika tintanavuvata
navutaiqama timite vaura.
4 Tenavu mintiaqi vi variavauraro Kotiva tinavu kuvantu timitaarirava, viva nai
koqema timitaainarave, nai muntuka tinavuara vataainarave, qovarama kero
5 tinavuara hampi variqi vivorave tivakero, viva tinavu kuvantu timitora. Viva
kia tenavu koqe kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaavaunarara iriharo tinavu kuvantu
timitaraitiro, viva nai aaqurihama timite vai okarara iriharo tinavu kuvantu timitora.
Viva tinavu hiqama kaimanta tenavu qaraaka vaintiqama vuraro, vira Maraquravano
tinavu qaraakaiqama kaimanta tenavu variqi vi vaunara.
6 Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timite vaiva tinavuara kaiqa varatorara iriharo,
Kotiva nai Maraqura paruma kero tinavu timi vaira.
7 Kotiva aaqurihama timiteharo koqema timitairaqaahairo tinavu uva taiqa vimanta
tenavu vira vaintiqamavi vaiha, vikanti ekaa enta qaqi variqi vuaina entara vira veka
vaunara.
8 Vi uvava quqaa uvama vairo. Are vi uvara kempukaiqama kera tiva nimiqira
vi vaira, Kotirara quqaave ti vai vaiinti nahentika koqe kaiqa varerara noraiqaake
iriqi viha, vi kaiqaraqai varaqi vuata. Vika mintiaqi viha homa vo vaiinti vo vaiinti
kahaqamaqi vivara.

9 Qumina tirori vai uvarave, vika nái kaivaqaukavara ankuaraqai noraiqaake iri
vai uvarave, tamoqara uvave, Mosiraqaa tivato uvara kaara tirori vairave, vi uvara
vi uvara ti vaika vainaini kia vuana. Vi uvaraqaahairo kiama vaiinti kahaqiarirava
qovaraiqiraro kiama koqe haikavanovata qovaraiqianaro.
10 Vaiinti vovano Ihura vaiinti nahenti rairakareva tirori vairera, are vi vaiintirara
kia mintiane tiane. Qaiqaa vo tataavata kia mintiane tiraro viva kia ai uva irirera, vi
vaiintira tauvaqa utu amitaana.
11 Are kankomakera irianara. Minti varia vaiintika hampiqama vuavaro vika qora
kaiqavano nái vika qora kaiqa okara qovaramake vaira.

Ekaara uva tura

12 Te Atemaasirave Tikikusirave are inanaini vara kaarirara are vaakama Niko-
porisini te oru variainanaini vuane. Kuarivano kia koqema kero itaina entara te mini
oru vairera.
13 Senaasiva *ko* okara anomakero iri vai vaiintivavata, Apolosivavata, vitanta niara
aaraini vireka auti variara. Ho are vitanta kahaqama nimitaira vitanta kia vo haikara
aavoqiraiti, koqemake vuata.
14 Hauri tinavu vaiinti nahenti qumina vaiha kia kaiqa varaivaro karave, vo haikave,
kia variantorave tira, are vikara koqemake kaiqa varaqi vi vaivaro ekaa vi haikava ho
vairamanta ne ho variqi vuate, tiana.
15 Ti vataake variakavata ni uva mantama nimite vai. Karaitira uva kempukaiqa-
make iriqi viha tinavuara muntuka vate variakara are uva mantama timitaana.
Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate, turo.

PIRIMONI
Poruva Pirimoniraini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie aitarovaro Poruva karapuhiqi vaiharo maa uvara qara ntuva tora. Pirimoniva nora vaiintivano Ihura vainti vauvaro vira rumpato kaiqa vaiintiva Onesimusiva nai kaiqa qaqira kero ruqema kero Romini oruntero mini vaiharo Porura noqihairo Karaitira uva iriro vi uvarara quqaave tivakero Porura vataakero vauvaro Poruva Onesimusira Pirimoniva vaunaini atitareva iharo maa uvara Pirimonira qara ntuva amitora.

1 Te Poruka. Ihu Karaitiva ti rumpa taimanta vaurauka. Tinavu qata vakaa Timotiva ti
vataakero vaimanta te maa uvara ai Pirimonira qara ruva amite. Are titanta tontivano
vaihara titanta aanantera Kotira kaiqa vaiintivanoma variarao.
2 Te Ihura vaiinti nahenti ai naavuqi ruvaaqumavi variakaravata, tinavu aura nakaa
Apiaravata, tinavu kena iqoka vaiinti Akipusiravata, maa uvara qara ruva nimite.
3 Kotiva tinavu Qovavata, Nora Vaiinti Ihu Karaitivavata, ni aaqurihama nimiteha
koqema nimitaimanta ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

Poruva Pirimoniva Karaitira uva irurara tura

4 Pirimonio, te Kotira aareha vo enta vo enta te ariara iriha Kotirara koqema iarao
ti vaunara.
5 Te irurara are Kotira vaiinti nahenti ekaa vikara muntuka vatehara are kem-
pukaiqaakera Nora Vaiinti Ihu Karaitirara iriqira vi varianarave.
6 Are Karaitira uva vo vaiinti vo vaiinti tiva nimiqira vuane ti, te Kotira aare vaunara.
Are mintiaqira viharama Karaitiva tinavu koqema timitaaina okarara, vo okara vo
okara anomakera tavenara.
7 Are vokiakara muntuka vate variarava ti koqema timitaararo ti muntukavanovata
koqe imanta vaunara. Are minti variara okarava ekaa Kotira vaiinti nahenti muntuka
koqema nimite vaimanta variara.

Are Onesimusira ike mpo tiva amitaanerama turo

8 Pirimonio, are minti variara vaiintiva variaramanta te Karaitira autuqaa homa
kempukaiqaake ariara ti uvaqai iriane tiarirava vaimantavata, kia te minti tirerave.
9 Te ariara muntuka vatehara ti, te ariara qihaaqamake tirera. Te Poruka naam-
paiqamavi vaiha Ihu Karaitira kaiqa kaara ti rumpa taamanta vaurauka,
10 te ariara qihaaqamake tihama mintima ti:
Onesimusira ti maaquara ike mpo tiva amitaane, turo. Ti *seni*qohai rumpa taamanta
maini karapuhiqi vauraro viva ai qaqira kero ruqema kero maini anintero vaiharo
viva Karaitirara quqaave tivakero viraqaahairo viva ti maaquqama virave.
11 Vi vaiintiva tota ai kia koqema kero kahaqi vau vaiintiva vaura. Vate maa entara
viva Karaitirara quqaa vivave tirara tiro, viva tivata aivata koqema kero kahaqiarira
vaiintivama vairo.
12 Te vate are iananaini Onesimusira atitaariraro viva anirantero vuanaro. Viva
ti muntukavano vai vaiintiva vaimanta te vira atitehama tenta muntuka voqaara
atitaariraro vuanaro.
13 Te Karaitira uva tiva nimiqi vi vauramanta vira kaara *seni*qohai ti rumpa taa-
manta vaunara. Te maini maaqi vaiha ariara tiha, Are kia ho anintera ti kahaqinarave
tivake, Onesimusirara viva ai vatuka varero maini vaiharo ti kahaqianarove, tivake
vira maini ravaaqavu kaataa imantavata,
14 are kia hove tinarara irihama, te qaqirake kia virara maini variane turo. Te
kempukaiqamake tiarirara hauri are qumina eo tirora. Are eo tiataa irera, are ti uvara
homa eo tinara.

15 Quqaama Onesimusiva ai qaqira kero ruqema kero kia maini ani vukai enta
vairave. Ho viva ai qaqira kero ruqema kero vinaihairo viva Ihura vaintiqama virara
tiro, viva ekaa enta aintiro homa qaqi variqiro vuanaro.
16 Are vate maa entaraqaahaira kia vi vaiintirara vira te rumpa tauna vaiintirave
tiraitira, are minti tiana: Onesimusiva uritarero Karaitira vaintiqama virara ti, te
virara tinavu qata vakaaravema tirarave, tiana. Te vi vaiintirara muntuka vaimanta
virara ti qatave ti vaunara. Arevata homa vi vaiintirara tihara, Viva ti kaiqa vaiinti
koqeva vaiharo Karaitira vainti vairara tiro, viva ti qatavanoma vaivo, tiana.
17 Are tiriara ti hana vaiintive tirera, are ti quahama timitenantema kera, Ones-
imusiravata quahama amitaane.
18 Onesimusiva haaru ai hampiqama amitorave, viva aiqihairo vo haika varero kia
qaiqaa hiniqama kero nina amurave, vi uvava qaqi vairera, vira autu nunka kera ti
hutuqai vatairaqe te virara iriha nina koqaa naantiara amiari.
19 Ho tavaane, te tenta kauquqohaima maa uvara qara ntuva tauro:
Te Poruka vi koqaara nina amirerave turo.
Te quqaama turo. Are ti kaiqaqaahaira Kotira vaintiqama vuanara vi *dinau*rara
tiataa imantavata, kia virara tirera.
20 Oho, Pirimonio, ti qatao, Nora Vaiintiara irihara, te tuna uvara iriane. Are
Karaitira vataakera vohaa vaihara ti qatavano varianarara tira, ti muntuka koqema
timitairaqe quahaari.
21 Te maa uvara qara ntihama ariara viva ti uva avataanarovema turo. Te ariara
tiha, Viva tiriara quaheharo te tuna uvaravata, kia te tiaina uvaravata, nai irikero
autuanarove, turo.
22 Te inaara uva voqavata tirera. Te are varianananaini vuainarara iriharama, are
naavu vo qerama timitairaqe te vuare. Ne tiriara iriha Kotira aare varia uvara viva
homa irianarove tivake, te ni oru tavaainarara noraiqaake iri vauro.

Ekaara uva tura

23 Epafraasiva ti vataakero vaiharo ai uva mantama amite vairo. Viravata Ihu
Karaitira kaara rumpa taavaro ti vataakero vairo.
24 Maakivavata, Aritaakusivavata, Demaasivavata, Rukivavata, vinavukavata ai uva
mantama amite variara.
Vinavuka te varauna kaiqara vohaa kaiqa vare variakama vai.
25 Noravano Ihu Karaitiva viva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaira variate,
turo.

HIPARU
Hiparu vatanaakaini qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie aitarovaro vaiinti vovano maa uvara qara ruva tora. Maa uvara qara ruvato vaiintira autu tenavu kia irunara. Vi vaiintiva Poruvae, Rukivae, Apolosivae, Sailaasivae, vo vaiintivanoe, maa uvara qara ruva tora? Kia tenavu virara kankomake irunara. Iutaa vatanaaka Ihura vaintiqama vuka Ihu Karaitiva uritara kero oru mpeqavano vai okarara kankomake iriate tiro, vi vaiintiva maa qarara Iutaa vatanaaka ruva nimitora. Vi vatanaakara Iutaave, Hiparuve, ti variara.

Karaitiva Noravano uritara kero vai okarara tura

1 Haaru Kotiva tinavu kaivaqaukavara uva tiva nimireva viva paropetinavu noqihairo airi tataa nai uva, vo uva vo uva qoqaiqamake vaura.

2 Kotiva mintimakero tiva nimiqiro viviro, maa entara ekaanaini vai entaraqaa viva nai Maaqu atitovaro vira Maaquvano vira uva qoqaiqama kaimanta tenavu irunara. Kotiva nai Maaqu noraiqama kovaro viva naaruvavata vatavata autu kero vatora. Kotiva ekaa haika nai Maaqu kaama amitorara tiro, viva ekaa haikaqaa raqikiariravama vaira.

3 Kotira mpeqa okaravano nai vira Maaquqivata ataa i vaira. Vira Maaqu okaravanovata, vira Qora okaravanovata, vohaa qaramakero vaira. Vira Maaquvano tivatai uvaraqaahairo ekaa naaruvainivata, vatainivata, vai haikava qaqi variqiro vi vaira. Vira Maaquvano vaiinti nahenti qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitero oru naaruvaini Kotiva ekaa kempuka vataiva vainaini vira kauqu tanaraini oquviro vaira.

4 Kotiva virara ti Maaquve tirara tiro, vira Maaquvano ekaa *enseli*navu uri naatara kero vaivaro vira autuvanovata vika nutuvata uri naatara kero vaira.

5 Kotiva nai Maaquaraqai tiharo,

Are ti Maaquvano variaravera te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama kauro. *(Ihi 2:7)*

Kotiva kia *enseli*navuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura. Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

Te vira Qoka variariraro viva ti Maaquvano varianarove, tura. *(2 Samueri 7:14)*

Minti tiharoma Kotiva kia *ensel i*navuara vi uvara tiraitiro, nai Maaquaraqai vi uvara tura.

6 Kotiva nai Maaqu avuhainaara vataini varakare iharo mintima tiro:

Ekaa enseli vika vira autuqai tuaheraqi vuate, tura. *(Lo 32:43)*

7 Kotiva *ensel i*navu okarara mintima tiro:

Viva enselnavu autukomanta vika uvaivano utintemake, kantamaqi vi ani variarave. Vika iha auruvano itaintemake iteha, ti kaiqa vare variarave, tura. *(Ihi 104:4)*

8 *Ensel i*navuara minti tivakero Kotiva nai Maaquara tiharo,

Kotio, are avuhainaa vaiintivano vaihara are ekaa enta ekaa enta vaiinti nahentiqaa avuqavuqama kera raqikiqira vinarave.

9 Avuqavuqamake ni varia okarara ai muntukavano vaivaro qora kaiqa vare varia okarara kia ai muntukavano vairave.

Are mintianarara tiro, Kotiva ai Variqavano ariqaa vahavera aquteharo ai noraiqama kaivara are nena kena vaiintinavuqihaira voqama kera quahe variarao. *(Ihi 45:6-7)*

10 Kotiva qaiqaa nai Maaquara tiharo,

Noravauvo, are haaru hoqarama kera maa vatara tuqa aratonarave. Ai kauquvano naaruvavata autukero vatorave.
11 Naaruvavanovata vatavanovata variqi vi vuru taiqa vivaravata, areqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. Utavaaqavano nihiqama viro taiqa vintema kero, naaruvavanovata vatavanovata taiqa vuanarove.
12 Qaraaka utavaaqa nonkireva iharo haarua utavaaqa raqantu kero vataintema kera, are naaruvavata vatavata taiqa kenarave.
Viva taiqa viraravata, are haaru varianantema kera, vohaa vivaqaima ekaa enta qaqi variqira vinarave. *(Ihi 102:25-27)*
13 Kotiva kia *enseli*navuara tiraitiro, nai Maaquaraqai maa uvara tiharo,
Are uritarera tinta kauqu tanaraini oquvi vairaqe te ai navutaaka aru naatara amitaarirara are vikaqaata nena aiqu ntava taane, tura. *(Ihi 110:1)*
14 *Enseli* vika okara vaireva, vika maraqura haikavano vaiha Kotira kaiqa vara amite variara. Kotiva vika nitite vaimanta vika Kotiva kuvantu nimitaaina vaiinti nahentika kahaqama nimite variara.

2

Kotiva tinavu tivitaaina uvarara tura

1 Vira Maaqu Ihuva *enseli*navu avuni uritara kero vairara ti, tenavu vira uva irunara kia popoharaiti, kempukaiqamake iriqi vuare.
2 Tota Kotiva *enseli*navu nititomanta vika Kotira uva okara Mosira tiva amitovaro vi uvava nora uva vauvarora ti, vokuka vi uvara raqa kora kaara Kotiva vika avuqavuqama kero nái koqaa nimi vaura.
3 Ho Kotiva naantiara uva vo, nai vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo kuvantu nimitaaina uvara qovarama kaira. Tenavu vi uvarara qumina uvave tivakeha vi uvara qaqira kaarera, nantiakee tenavu ruqemake aiqu autute vuariraro Kotiva kia tinavu ruqutuanarove? Nora Vaiinti viva vi uvara naane tiva qovarama komanta vi uvara iriaka tinavuvata tiva timiamanta irunara. Tenavu tavauraro vi uvava quqaa uvama vairo.
4 Kotira uvara quqaa uvave tiate tiro, Kotiva nai uva tiva nimi vauka kempukaiqama nimitomanta vika nora kaiqa, aahuva kaiqa varaqi vi vaura. Kotiva nai Maraqura nimiataa uvaro vaiinti nahenti nimi vaumanta vika vo kempuka vo kempuka vareha vaura.

Ihuvaqaima tinavu kuvantu timitaarirava vaivo tura

5 Naantiara qaraaka vatavano qovaraiqiainarara tunara, vi entara Kotiva kiama *enseli*navuara vi vataraqaa raqikivarave, tianaro.
6 Kotira vukuqi maa uvavama vairo:
Kotio, are nantiharae vaiinti nahentiara noraiqaakera iriqira vi variarao? Nantiharae are qumina vaiinti nahentiqaavata koqema kera raqiki variarao?
7 Vaiinti nahenti vika enseli vevaaraini vahuqaqai variate tira, are vika autukera vatera, viraqaahaira are vika noraiqamakera, nora autuvata nimianarave.
8 Are vaiinti nahenti noraiqama kaaramanta vika ekaa are autukera vataana haikaraqaa raqiki variarave, tura. *(Ihi 8:4-6)*
Vi uvara okara maantimama vairo: Kotiva vaiinti nahenti noraiqama kaira vika vo haikaqaa raqikiva kia vairamanta vika ekaa haikaqaa raqikiqi vivara. Vate maa entara vaiinti nahenti ekaa haikaqaa raqikiva kia vaivarovata, naantiara vi uvava vivauma varianaro.
9 Minti vaivarovata, maa entara tenavu Ihurara kankomake irunara. Kotiva tinavu aaqurihama timitareva Ihura vara kovaro Ihuva *enseli* vevaaraini vahuqa variqiro viro tinavu ekaukara iriharo qutu vuvaro, viraqaahairo Kotiva vira noraiqamakero nora autuvata vira amura.

10 Ekaa haika qovarama kaivaro variqiro vi vaiva, Kotiva, viva avuqavu okaraqai avataqiro viharoma, nai vaintaira airitahaa nai hampata ataa i vainaini variate tiro, Ihura varakovaro viva aihavi haikara varaqiro viro vuru qutu vura. Viva mintima kero Kotiva amito kaiqara naitarama kero taiqa amitorara tiro, viva tinavu kuvantu kero Kotiva vainanaini tivita varero vuru kaariravama vairo.
11 Ihuva tinavu qora kaiqa nunka timite vaiva vaimanta tenavu viva tinavu qora kaiqa nunka timitaika vaunarara tiro, Kotiva vaireva, Ihura vira Qovavata tinavu Qovavatama vairo. Mintima vaivarora tiro, Ihuva tinavuara kia kauriraitiro, tinavuara ti vaiinti nahentive ti vaira.
12 Viva tiharo, *Kotio, ai okarara tenta vaiinti nahenti tiva nimiqi virerave. Te vika ruvaaqumavi vainaini ai autu tuahereha ihi tivaqi virerave, tura.* *(Ihi 22:22)*
13 Qaiqaa viva tiharo, *Te Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, viraqaa muntuvi vairarave, tura.* *(Aisaiaa 8:17)*
Qaiqaavata viva tiharo, *Tavaate. Te maini vauramanta Kotiva ti timitai vaintika ti hampata variarave*, tura. *(Aisaiaa 8:18)*
14 Ho tenavu vira vaintinavu vaata vatauka vaunarara tiro, Ihuva Sataaniva vaiinti nahenti aruke vai kempukara taiqakareva vivavata vaiintiqama viro, tinavu aanarero vaata vataava variqiro viro vuru qutu vura.
15 Vaiinti nahenti vika nái qutirara aatu qete vauva vika ekaa enta rumpa tomanta vauvaro Ihuva vi vaiinti nahentika kuvantu nimitareva vaiintiqama viro vuru qutu vura.
16 Ihuva kia *ensel*inavuarao tiro, vataini qovarama viraitiro, viva vataihainaa vaiinti nahenti Eparahaamira ankuarao tiro, viva vaiintiqama vura.
17 Viva tinavu aaqurihama timiteharo, Kotirara kempukaiqaakero iriqiro viharo Kotira kaiqa vara amitaarira vaiintiva Noravano vairerave tiro, Ihuva tinavu nai aura qata voqaantema kero vaiintiqama viro, vaata vataava variqiro vura. Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo Kotiva tinavu qora kaiqa nunka timitaarire tiro, tinavuara iriharo qutu vura.
18 Ihuva vaiintiqama viro vauvaro qora kaiqavano viravata avatamaqiro vuvaro vira kaara viva aihavira haika varaqiro vurara tiro, qora kaiqavano tinavuvata avatareva auti vairaro Ihuva tinavu homa kahaqiraqe ⌞tenavuvata kia qora kaiqa varaainara⌟.

3

Ihuva Mosiravata aatarakero nora vaiinti vaura

1 Ti qata vakaao, ne Kotira vaiinti nahenti variara. Kotiva naaruvaini vaiva nivata naarama taimanta ne variara. Te vaaka tuna uvara irihama niara ne Ihurara noraiqaake iriqi vuate turo. Ihuva vaireva, Kotiva vira noraiqamakero atitai vaiintivama vairo. Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amito vaiintiva Noravano vaura. Ho tenavu vira uvama qovaramake tiva nimiqi vi vaunara.
2 Haaru Mosiva ekaa Kotira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro viharo vira uvaqai iriqiro viharo kaiqa vara amitaqiro vi vauntema kero, Ihuvavata Kotira uvaqai iriqiro viharo vira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.
3 Naavu kaqa tai vaiintiva avuni vaivaro viva kaqa tai naavuva vira naantiaraini vaintema kero, Ihura autuvano avuni vaivaro Mosira autuvano vira naantiaraini vairo.
4 Ekaa naavu vaireva, vaiintivano kaqa tai naavuvama vairo. Ho vira voqaantema kero, Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vataivama vairo.

5 Mosiva Kotira kaiqa vaiintivano vaiharo Kotira uvaqai iriqiro viharo vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaura. Viva vi kaiqara varaqiro viharo naantiara qovaraiqiaina vaiintirara tiva nimiqiro vi vaura.

6 Mosiva qaqi kaiqa vaiinti vauvaro Karaitiva Kotira Maaqu tanavama vairo. Karaitiva Kotira Maaqu tanava vaiharo Kotira noqai avataqiro viharo vira vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vaira. Tenavu kempukaiqaakeha Karaitirara iriqi viha, Kotiva tinavu koqema timitaaina entara vira veka variqi vuarera, tenavuvata homa tiha, Tenavu Kotira Naavuqi vauna vaiinti nahentikama vauro, tirara.

Ne Kotira uvara popohaira qaqira kevorave tura

7 Kotira vukuqi Kotira Maraquravano tivatai uvara iriata. Vi uvava mintima tiro:

Vate ne Kotira uva iriate.

8 Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tivakeha, vika qumina vataini variqi viha ti avatamake tave vauntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave.

9 Te ni kaivaqaukavara 40 ihinavuara kaiqa vara nimitaqi vi variavauramanta vika kia ti kaiqara noraiqaake iriraiti, vika qaiqaa qaiqaa ti avatamakeha tavarekaqai auti vaurave.

10 Vika mintiaqi vi vaura kaara ti tirara itomanta vikara tiha, Vika ekaa enta hampi aaraqaaqai vireka auti vaiha, kia ti aaraqaa vireka auti variarave.

11 Vikara ti tirara itomanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:7-11)*

12 Ti qata vakaao, ne rauriha variata. Ni avu aato muntukavano vaaquqama vira, ne Kotira uvara kia quqaa uvave tivakeha, tuqantaavi qaqi variqi vi vai Variqara, Kotira tauvaqa utu amitevora.

13 Vate maa entara ne Kotiva inaini vi entavama vairo. Qora kaiqavano ni unaqaraiqama kaantorave ti, ne maa entara nai kempukaiqama amite nai kempukaiqama amitemaqi vuata.

14 Tota enta tenavu Karaitirara quqaave tivake virara kempukaiqaake iriqi vuavaunantemake, variqi vuarera, tenavu homa Karaitira vataake variqi virara.

15 Te qaiqaa Kotira vukuqi tu uvara tirera:

Vate ne Kotira uva iriate. Ni kaivaqaukavara ti Kotikara viva kia tinavuqaa raqikianarove tuntemake, nevata nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia iriraiti, variqi vivorave. *(Ihi 95:7-8)*

16 Tauka taukae Kotira uva irihavata, virara kiama tinavuqaa raqikianarove tura? Vika tinavu kaivaqaukavarave. Mosiva vika Isipiqihairo ntita vuru koka, vikama vi uvara turave.

17 Kotiva tauka taukarae arara itovaro 40 ihi navuara variqiro vura? Viva tinavu kaivaqaukavarara arara itovaro vaurave. Tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha, nái qora kaiqa varora kaara mini hiqintivi qutu vurave.

18 Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Vika kia ti hampata oru auraara vaivarave, tu uvara, Kotiva taukarae vi uvara tura? Viva tinavu kaivaqaukavarara turave. Vika Kotira uva kia iriqi vi vaura kaara Kotiva minti tura.

19 Tenavu tavauramanta vika kia Kotira uvara quqaa uvave tura kaara vika kia ho Kotiva tu vataraqaa auraara vaireka vura.

4

Kotira vaiinti nahenti auraara vairara tura

1 Haaru Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti vaiinti nahenti ti vataake oru
auraara vaivarave tura. Virara iriha kaiqenavu rauriha variari. Hauri niqihairo
vovano vo aaraqaa vi utu varero kia mini oru auraara variantora.
2 Tenavu vate irunantemake, tinavu kaivaqaukavaravata haaru Kotira uva iri vaura.
Vika Kotira uva iruvarovata, vi uvava kia vika kahaqura. Vika vi uvara iri, kia quqaa
uvave tura kaara vi uvava kia vika ho kahaqura.
3 Tenavu Kotira uva iriqi vuarirauka homa Kotira vataake auraara vairara. Kotira
vukuqi vaiinti nahenti Kotira uva raqa kaakara mintima tiro:

Ti tirara itaimanta te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha tiha, Vira kaara vika kiama ho
vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tiavaunarave, tura. *(Ihi 95:11)*

Kotiva haaru maa vatara autukero vato entaraqaahairo nai auraara vata vo
qeramakero vatoraravata, vi uvara turama.
4 Kotira vukuqi Kotiva auraara vau entarara mintima tiro:

Kotiva 6 entanavuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa kero 7 entaqaa viva auraara
vaurave, tura. *(Okara 2:2)*

5 Kotiva vi entaraqaa auraara vaurara ti, Kotira vaiinti nahentivata auraara variqi
vivara. Kotira uva iri qaqirake ni varia vaiinti nahentikara Kotiva mintima tiro:

Vika kiama ho vata vo te nimitaainaraqaa oru auraara vaivarave, tura. *(Ihi 95:11)*

6 Kotira uvara quqaa uvave ti vaiinti nahentika, vikama Kotiva qaqi kaira vika
auraara vainaini vivara. Haaru tinavu kaivaqaukavara Kotira uvara kia quqaa uvave
tura kaara vika kia vi vataraqaa auraara vaireka vura.
7 Ho mintuvarovata, Kotiva qaiqaa vo enta kaamatero tiharo, Maa entaraqaa ti uva
iriate, turave. Viva tinavu kaivaqara Devitira noqihairo mintima tiro:

Vate ne Kotira uva irivera, kia nenta avu aato kempukaiqamate vira uva kia
iriraiti, variqi vivorave, tura. *(Ihi 95:7-8)*

8 Haaru tinavu kaivaqaukavara qumina vataini variqi viha vuru qutu vuvaro
Iosuaava vika vaintaira ntita varero vuru Isareri vataini korave. Kotiva auraara vai
vatarara tiharo, kia Isareri vataravauve tiro. Viva Isareri vatara tutirio, viva kiama
naantiara Devitira noqihairo vo entavano qovaraiqiainarara tutirio.
9 Kotiva 7 entaqaa auraara vauntemake, tenavu Kotira vaiinti nahentivata auraara
vairara.
10 Kotiva nai kaiqa vuru taiqa kero auraara vauntemake, Kotira vaiinti nahenti
vikavata nái kaiqa vuru taiqake oru Kotira vataake auraara variqi vivara.
11 Virara irihama kaiqenavu Kotira vataake auraara vairerave tivake, kia popo-
haraiti, kempukaiqamake variqi viha mini vuari. Tinavu kaivaqaukavara Kotira uva
raqakora kaara kia Kotiva kaamato vataraqaa auraara vaireka vura. Tinavuqihairo
vovano vika aanaraantora.
12 Kotira uvavano vaireva, kempukaiqama kero qaqi variqiro vi vai uvavama vairo.
Iqoka paipe taara avaivano vaira voqaara, vira uvavano uritarakero voqamakero
vaihe vaira. Iqoka paipevano vaata toqa kero vuhaarivata mativata raira kaintema
kero, Kotira uvavano vaiinti avu aato muntukaqi vainara qoqaiqama kero vi vaiintira
avatamakero tavero, vira avu aato muntukaqi vai uvarara qora uvave koqe uvave, ti
vaira.
13 Kia vo haikavano Kotira avuqaa kukeqa viro vaira. Nana nana haikavano naaru-
vainie vatainie vai haikava, ekaa vi haikava Kotira avuqaa qoqaa vaira. Naantiara
tenavuvata vira avuqaa vaiha tentanavu vare vauna kaiqara tiva qovarama kehama
vira tiva amirera.

Ihuva tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo

14 Ho tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaireva, viva
Kotira maaqu Ihuvave. ⌞Viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viro,⌟ naaruvaini Kotira
aaqaanto oru vairara ti, kaiqenavu vira uva irunara kempukaiqamake iriqi vuari.

15 Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tenavu uqerara
vaiinti nahenti vauna okarara kankoma kero iri vairara tiro, nana nana qora
kaiqavano tinavu avataintema kero, vohaa vi kaiqava Ihuravata avatovaro Ihuva kia
qora kaiqa voqavata varora.
16 Ihuva minti vaiintiva vairara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, qihaaqamake ⌞Kotiva⌟
tinavu aaqurihama timiteharo koqema timite vaira aaqanto oru vuariraro tenavu
maara varaaina entara viva tinavu aaqurihama timiteharo tinavu koqema timitaarira.

5

Kotira kaiqa vara amite vai vaiintirara tura

1 Te Kotira kaiqa vara amite varia vaiintika vika nora vaiinti okarara tirera. ⌞Kotiva
Rivaira ankuara tiharo⌟, Ne vaiinti vo noraiqama kaivaro vi vaiintiva ni vaiinti nahenti
qora kaiqara iriharo, quara aantau arukeharo iha quara timitaqiro viharo kaiqa vara
timitaanarove, tura.
2 Vi vaiintivavata uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva tavairaro vira kena vaiinti
vovano Kotira uva vo kia kankomakero irirerave, hampi kaiqa varairerave, viva homa
qihaaqama kero nai kenara vira kahaqianaro.
3 Vi vaiintiva uqerara vaiintivano vaiharora tiro, viva kia vaiinti nahenti qora
kaiqaraqai iriraitiro, viva nai qora kaiqaravata iriharoma quara aantau arukero
Kotira iha quara amite vaira.
4 Vi vaiintiva kia nai irikero noraiqama viro vi kaiqara vare vairavauve. Kotiva
vi vaiintira kaivaqara Eronira aarama kero noraiqama kontema kero, Kotiva vi
vaiintiravata aaramakero noraiqama kaira.
5 Vira voqaantema kero, Karaitiva kia nai irikero noraiqama viro tiharo, Te vi
kaiqara vaiinti nahenti vara nimitarerave, turavauve. Kotiva nai vira Qova vira
noraiqama kero virara mintima tiro:

> Are ti Maaquma variarao. Te vate are ti Maaquvano variana okarara qovarama
> kauro, tura. *(Ihi 2:7)*

6 Qaiqaa Kotira vukuqi Karaitirara mintima tiro:

> Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara
> amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

7 Ihuva vataini vau entara viva keke tivaqiro viharo iqi rataqiro viharo Kotira
aaramaqiro vura. Viva Kotirara te qutu vuarirara are homa ti kahaqinarave tivakero
kia nai autuara iriraitiro, Kotira noqai avataqiro vurara tiro, Kotiva vira uva irurave.
8 Ihuva Kotira Maaquvano vaiharovata, viva aihavu haikara varaqiro vi vaurara tiro,
viva koqema kero Kotira no avataqiro vura.
9 Viva mintiaqiro viharo aihavu haikara varaqiro viro, vuru ekaa Kotiva amito
kaiqara taiqakovama vaura. Ihuva mintima kero taiqa korara ti, vaiinti nahenti vira
uva avataqi vi vaika vaivaro Kotiva vika kuvantu nimitaira vika ekaa entama qaqi
variqi vivara.
10 Kotiva Ihura noraiqama kero tiharo, Merikisitekiva vaiinti nahenti qora kaiqara
iriharo ti kaiqa vara timitontema kero, Ihuvavata vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo
ti kaiqa vara timitaanarove, tura.

Tenavu taaqa vainti voqaara variqi vuarorave tura

11 Tenavu maa uvara airiqamake ni tiva nimirare ti, tavauramanta ne qakomake iriqi
vi variamantara ti, tenavu vukaari utihama maa uvara ni tiva nimi vai.
12 Ne airi enta maa uvara iriqi viha, vokiakavata tiva nimiataara vaimanta ne kia
Kotira uva kankomake iri variarave. Vira kaara tenavu vi uvara qaiqaa okaraqihai ni
tiva nimiarirava qaqiqaima vairo. Ne maa entara kempuka kara naataara vaimanta
naamaqai ne variara.

13 Naamaqai ne vaiva, viva vainti naativanoma vairo. Viva vainti naativano vairara
tiro, viva kiama koqe aaraqaa nuaina okarara kankomakero iriro.
14 Kempuka karavano vaireva, noruqama vuaka karama vairo. Noruqama vuaka
qora okaravata koqe okaravata rairake tavamaqi vi variarara ti, vika homa koqe
okaraqai avataqi vivara.

6

1 Vi uvara iriha kaiqenavu Karaitira uva okara irunara mini ke, oru tavaaranavata
amutunivata vaina uvara iriqi vuari. Hoqare ne qora kaiqa vare vauvaro ne ekaara
qutu viva vaumanta ne vi aararaqaahai tuqantaavi Kotirara iriqi vi vaura.
2 Ne namari varovaro vo vaiintivano nai kauqu niqaa vatomanta ne Kotira Maraqura
varora. Ne Kotiva vaiinti nahenti qaiqaa qaqi vara himpima kaaina uvara irura.
Ekaara entaqaa Kotiva *ko* tiainaravata ne irurave. Vi uvava vi uvava okara uvama
vairo. Ho kia tenavu vi uvaraqai iriqi virerave.
3 Kotiva qaqi kairera, tenavu tavaaranavata amutunivata vaina uvara iriqi virera.
4 Kotira aaraqaa viha viraqaahai vi aarara qaqirake variaka, nantiakee vika qaiqaa
vi aararaqaa ho vivara? Vika konkiraiqiraqi variavaro vika avu aatovano qantua
vimanta vika Kotiva koqema nimitaainara tave, vika Kotira Maraqura vare,
5 vika avatamake tavaavaro Kotira uvavano koqe uvaqai vaimanta vika Kotiva
naantiara qovaraiqiaina kempukara hini vi okarara tavaara.
6 Ekaa vi haikara vi haikara tave variaka, vika Kotira aaraqaa vi vaira qaqira kaivera,
vika mintiha Kotira Maaqu qaiqaa katariqaa aruteha ekauka nivuqaa vira kaurira
haika vara ami variarara tiro, vika qaiqaa anirante Kotira aaraqaa viva kiama ho
varianaro.
7 Kotira uva iriqi vi varia vaiinti nahentika vaireka, koqe vata voqaara variara.
Aaquvano riharo vi vataraqi otu vi vaivaro vi vataraqaahairo koqe karavano qampiqe
vaivaro Kotiva vi vatara koqema amite vaira.
8 Vo vataqaahairo auqu vai naaquntavavata nimirivataqai qampiqe vairera, Kotiva
vi vatarara qora vatavema tianaro. Vi vataraqi qampiqate vai haikara iha tuta kairaro
itama vuanaro.
9 Ti navunaao, te qora vataravata koqe vataravata tihama kia niaravauve ne qora
vata voqaara variavo turo. Tenavu niara tiha, Vika kempukaiqaake koqe aaraqaa vi
vaivaro Kotiva vika ntitaanarove, tunara.
10 Kotiva kia ni hampiqama nimitaraitiro, viva ni avuqavuqama nimiteharo ne vira
kaiqa vara amite variara kiama tauru kaanaro. Ne Kotirara muntuka vateha nenta
kena vaiinti nahenti, Kotira vaiinti nahenti kahaqama nimitorarave, maa entaravata
kahaqama nimite variararave, Kotiva kiama virara virara tauru kaanaro.
11 Ne virara vekaiqiva vivau variarire ti, ne vataini vaiha Kotira aaraqaa kem-
pukaiqaake variqi vi vuru taiqa kaata. Niara mintimake variqi vuate ti, tinavu
antuqavano vaimanta vaunara.
12 Vokiaka Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, qihaaqamake variqi vivi, Kotiva
vika nái kaama nimitai haikara varaarave. Nevata kia popoharaiti, vika intemake
variqi vivera, tenavu hovema tirara.

Kotiva tivatai uvarara tura

13 Kotiva tinavu kaivaqara Eparahaamirara te ai mintima amitarerave tiharoma
Kotira nai vira uri aatarakero variarirava vovano kia vauvarora tiro, viva nai autuqaa
tiharo,
14 Te ai koqema amitaqi vuarirara are kuvuaramaqira virauka airitahaama vaivar-
ave, tura.

15 Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva nai muntuka parumakero Kotira veka variqiro
vuvaro Kotiva kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava vivau vauvaro Eparahaamiva
qorainti vainti vatatora.
16 Vaiintivano uva vo tivatareva iharo, tirorira haikavano qovaraiqiantorave tiro,
viva nai uva kempukaiqama kareva nora vaiinti autuqaa te mintirerave ti vaira.
17 Eparahaamira vaintaira tiriara viva vi uvara tiva taira qaqira kero vo uva
tiantorave tiro, Kotivavata nai tivato uvara nai autuqaa kempukaiqama kora.
18 Kotiva nai uva tivateharo nai autuqaa te mintirerave turara tiro, vira uvavano kia
ho una uva varianaro. Mintima vaimantara ti, tenavu ruqemake Kotiva inaini oru vau-
rauka, tenavu Kotiva tivatai uvara irihama kia qetaraiti, muntuka kempukaiqamake
variqi viha, vira uvavano vivau variaina entara vira vekama vairera.
19 Kotiva tivato uvava vivau variainarara irihama tenavu kia qumina vi aniraiti,
tenavu kempukaiqaake Kotira aaraqaa variqi vuari. Kotira uvavano vivau variaina en-
tarara irihama tenavu homa Kotira Naavuqi tavunauta tintataara voqaara ravaqaake,
Kotira turuaraini oru vairara.
20 Ihuva tinavu kahaqama timiteharo viva naane Kotira turuaraini oru vaura.
Haaru Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva noravano vauntema kero,
Ihuvavata ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaivama vairo.

7

Merikisitekira okarara tura

1 Merikisitekiva avuhainaa vaiintivano vaiharo vatuka vo, Saremiqaa raqikiqiro
viharo viva vaiinti nahentiara iriharo virini vai Variqara, Kotira kaiqa vara amite vau
vaiintiva vaura.
Vo enta Eparahaamiva iqoka raquqiro viharoma nora vaiinti avuhainaa vaiintinavu
vuru naatara kero, anirantero aaraini vi vauvaro Merikisitekiva Eparahaamira
vitakero nai kauqu tuaherakero virara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire,
2 tuvaro Eparahaamiva iqoka raqiharo airaira varatora rairakero kauqurutanta
vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa amura.
Merikisitekira autu okaravano maantimama vairo: *Avuhainaa Vaiintivano
Avuqavuqamakero Ni Vaivave*. Viva Saremiqaa raqiki vaurara tiro, vira autu
okaravano maantimama vairo: *Maateraiqaakeharo Raqiki-Vaivave*.
3 Merikisitekira noka qokave, vira ankuve, kia vika nutu qara ntuvatorara ti, tenavu
kia virara irunara. Vira vatato entarave, viva qutuvu entarave, viravata kia qara
ntuva torara ti, tenavu kia virara irunara. Vi vaiintiva Kotira Maaqu aanantero vaiinti
nahentiara iriharo ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.
4 Merikisitekiva nora vaiintivano vau okarara iriha variata. Eparahaamiva tinavu
kaivaqaukavara noravano iqoka raquqiro viharo navutaaka naatara kero vika airaira
raqiakero varero, vi airairara kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira vohaiqa
amura. Merikisitekiva nora vaiintivano vauvarora tiro, Eparahaamiva mintiakero
vira amura.
5 Rivaira ankuqihai Mosira uva okara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi viha qaqi
vaiinti nahentiara nenta airaira rairake kauqurutanta vateraqihai vohaiqa tinavu
timiate tiha airaira vare variara. Vika nái navunaaka Eparahaamira ankuqihai vi
airairara vare variara.
6 Merikisitekiva kia Rivaira vohaa ankuvano vairaitiro vaiharo, Eparahaamiva nai
airaira rairakero vatoraqihairo vohaiqa varero virara tiharo, Kotiva ai koqema ami-
taarire, tura. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo uva tivato vaiintiva, Eparahaamiva
vauvaro Merikisitekiva nai vi vaiintirara Kotiva ai koqema amitaarire, tura.
7 Kiama qumina vaiintivano nora vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, ti
vairavauve. Nora Vaiintivano qumina vaiintiara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire

ti vaira. Merikisitekiva nora vaiintivano vaiharora tiro, viva Eparahaamirara tiharo, Kotiva ai koqema amitaarire, tura.

8 Rivaira vohaa ankuqaahainaa vaiintinavu noraiqaavi Kotira kaiqa vara amitaqi vi variaka, vika vaiinti nahenti airaira rairake kauqurutanta vataaraqihai vohaiqa vare variara. Rivaira ankuqihainaaka variqi vi vuru qutuvi vaikama variara. Merikisitekiva Eparahaamiva rairakero vatoraqihairo vohaiqa varora. Kotira vukuqi Merikisitekira ankuara viva qaqi variqiro vuaina vaiintivave turara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

9-10 Te Merikisitekira ankuara irihama vo uvavata tirera. Rivaiva Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva vaumantara ti, vaiinti nahenti vika nái airaira rairake kauqurutanta vatoraqihai Rivaira vohaiqa ami vaura. Eparahaamiva airaira rairakero kauqurutanta vatoraqihairo Merikisitekira amu entara Rivaira kia vatatovaro nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaura. Vi entara Rivaiva nai kaivaqara Eparahaamira vaataqi vaiharora tiro, vivavata Eparahaamira vataakero vaiharo Merikisitekira vi airairara amura. Rivaiva Merikisitekira airaira amurara tiro, Merikisitekira ankuvano Rivaira anku aatara kora.

11 Mosiraqaa uva maara tivato entara Kotiva Rivaira anku kaamatero tiharo, Vi ankuraqihainaa vaiintivanoqai ti kaiqa vara timitaate, tivakero Eronira noraiqama kovaro viva vi kaiqara varora. Rivaira vohaa ankuqihainaa vaiinti vika vaiha vaiinti nahentiara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vauvaro vika kaiqavano kia ho aruvu kaiqava vaura. Vika kaiqavano ho aruvitirio, Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva Ihuva kiama qovarama vitirio. Ihuva qovarama viro viva kia Eroniva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva Kotira kaiqa vara amitontema kero Kotira kaiqa vara amite vaura.

12 Rivaira ankuvano vira kaiqa vara amitaqi vu okarara Kotiva qaqini vara kero Ihurara vivama ti kaiqa vara timitaarira vaiintiva varianarove turara tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvaravata qaqini varakero, qaraaka uva tivataira vira vatukana vatora.

13 Tinavu Noravano Ihuva kiama Rivaira ankuqihairo qovarama vura. Kiama Ihura ankuqihairo vovano Kotira Naavuqi Kotira kaiqa vara amitaarirava vaura.

14 Tenavu iruraro Ihuva Iutaa vika ankuqihairo qovarama vura. Mosiva kiama Iutaa ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanarove turave.

15 Ihuva kiama Rivaira ankuqihainaa vaiintivano Kotira kaiqa vara amitaantema kero vara amitaraitiro, viva Merikisitekiva vara amitontema kero, Kotira kaiqa vara amitareva qovaraiqama vurara ti, tenavu kankomake tavauraro Kotiva Rivaira ankuara tu uvara qaqini varakora.

16 Vo vaiintinavu Rivaira vohaa anku vaukara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaura. Ihuva kia vika voqaantema kero nai ankuara iriraitiro, viva kempukavano ekaa enta qaqi variqiro vuariravara tiro, viva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura.

17 Kotira vukuqi Ihurara mintima tiro:

> Merikisitekira voqaantema kera, are ekaa enta ekaa entama Kotira kaiqa vara amitena vaiintivama vainarave, tura. *(Ihi 110:4)*

18-19 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha kia ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitovaro vika kaiqavano uqerara kaiqaqai vauvarora tiro, Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero qaraaka uva qovarama kora. Mosiraqaa tivato uvara avataqiro ni vau vaiintiva vauvaro vi uvava kia ho vira kahaqi vaura. Qaraaka uvavano uritara kero vairara ti, tenavu qaraaka uva iriqi vihama homa Kotira aumanto oru vairara.

20 Kotiva Rivaira ankuqihainaa vaiinti kaama teharo viva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tiraitiro, viva Ihura kaama teharo nai kauqu aiqiqaa aqukora.

21 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukoraqaahairo Ihuva vaiinti nahentiara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaura. Kotiva Ihurara mintima tiro:

Te ai Noravano vaiha tenta kauqu aiqiqaa aquke tiha, Are ekaa enta ti kaiqa vara timitaqira vinarave. Kia te vate tiva taaina uvara qaqirake vo uva tirarave, tura. *(Ihi 110:4)*

22 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Ihurara minti turara ti, tenavu iruraro Kotiva qaraaka uva tiva taatautaiva haarua uva tiva taatautora aatara kero uritara keroma vairo.

23 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu haarua uva tivatora iriqi viha Kotira kaiqa vara amitaqi vivi qutuvi variamanta vo vaiinti vo vaiinti airi vaiinti vi kaiqara varaqi vi vaura.

24 Qaraaka uvavano qovarama vivaro Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara tiro, kia vovano vira vatuka varero vi kaiqara varaanaro.

25 Ihuva ekaa enta qaqi variqiro vuainarara ti, vaiinti nahenti virara tinavu kahaqama timitaane ti vaivaro viva ekaa enta vikara Kotira aarama nimitaqiro vuanaro. Ihuva minti vaivara tiro, viva vaiinti nahenti kahaqama nimitaarirava ho vaivaro Kotiva vika ho kuvantukero ntitaanaro.

26 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo Kotira kaiqaqai vara amiteharo kia qora kaiqa vararaitiro, koqe kaiqaqai vare vairo. Viva kia qora kaiqa vare variaka hampata vairaitiro, viva naaruvaini uri aatara kero nai verantoqama keroma vairo. Ihuva mintima kero vaivara tiro, viva tinavuara iriharo homa Kotira kaiqa vara amitaqiro vuanaro.

27 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu vo enta vo enta Kotira kaiqa vara amitaqi viha, vika nái qora kaiqara naane iriha quara aantau Kotira iha quara amite, vira naantiara vaiinti nahenti qora kaiqara iriha quara aantau Kotira iha quara amite vaura.

Ihuraqi kia qora kaiqavano vauvarora tiro, viva kia nariara naane iriharo Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva kia vo enta vo enta quara aantau Kotira iha quara amitaqiro viraitiro, viva vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo vohaa tataaqai Kotira kaiqa vara amiteharo vuru qutu vura.

28 Mosiraqaa tivato uvara irihama vika Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu noraiqamake nenavu tinavuara irihama Kotira kaiqa vara amitaqi vuate, tumanta vi vaiintinavuka qaqi uqerara vaiintinavu vaiha vi kaiqara varaqi vi vaura. Kotiva Mosiraqaa uva tivato entara vira naantiara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nai autuqaa tiharo, Ti Maaquvano ti kaiqa vara timitaqiro vuanarove, tivakero vira noraiqama kovaro vira Maaquvano ekaa vi kaiqara amitaira vara vuru taiqa kairara tiro, viva ekaa enta Kotira kaiqa vara amitaariravama vairo.

Ihuva tinavuara iriharo naaruvaini Kotira kaiqa vara amite vaivama vairo

8

1 Te tuna uvara okara vaireva maantimama vairo: Tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vai vaiintiva noravano vairo. Vi vaiintiva naaruvaini vai Avuhainaara Kotira kauqu tanarainima oru oquviro vairo.

2 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amitaqi viha vaiintivano kauquqohai kaqato naavura Kotira Naavuve turaqi kaiqa vare vaura. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotiva kaqatai naavura Kotira Naavu tanaraqi Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaira.

3 Vaiinti nahenti Rivaira ankuqihainaa vaiinti vo vira noraiqama kareka iha virara tiha, Are tinavu kahaqama timitaqira vihara nora vaiintivano vaihara quara aantau arukera Kotira iha quara amitaqira vuane, ti variara. Vika minti tiavaro vi vaiintiva quara aantau arukero Kotira iha quara amitaqiro vi vaira. Ho tinavuara iriharo Kotira

kaiqa vara amitaqiro vi vai vaiintiva, vivavata Kotira kaiqa vara amiteharo vo haika Kotira amiarirava vaura. ⌞Vi haikava vaireva, nai vira vaatama vaura.⌟
4 Mosiraqaa tivato uvara iriha Rivaira ankuvano Kotira Naavuqi vaiha Kotira kaiqa vara amitaqi vi variarara tiro, Ihuva vataini vaitirio, viva kiama vi kaiqara varaitirio.
5 Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu Kotira kaiqa vara amite variava vaireva, kia kaiqa tanarama vairo. Vika kaiqavano maraqurahaaqai vaivaro naaruvainima kaiqa tanavama vairo. Ihuva naaruvaini vaiharo Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo kaiqa tanarama vare vairo. Vira voqaantema kero, haaru vetanto entaqaa Mosiva Kotira Naavu kaqareva auti vauvaro Kotiva tiharo, Are aiqinaqaa ti vataakera variaramanta te ai umiqeha maantima kera naavu kaqaane tunantema kera kaqaane, tura.
6 Kotiva Ihura noraiqama kaivaro viva Kotira kaiqa vara amitaqiro viharo Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika kaiqavata aatara kaivaro vira kaiqavano uritarakero avunima vairo.
Rivaira ankuqihainaa vaiinti vika haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvaraqai iriha, Kotira kaiqa vara amitaqi vi variara. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiva taatauto uvara iriharo Ihuva Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vaurara tiro, vi uvava haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvaravata uri aatarakero avunima vairo.
7 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvava ho vaitirio, Kotiva kiama vi uvara qaqini varakero vo uva qovarama kaitirio.
8 Kotiva tavomanta vaiinti nahenti kia Mosiraqaa tivato uvara koqemake avataqi vi vaurara tiro, viva mintima tiro:

Naantiara vo entanavu anirairaqe te Isareri vatanaakave Iutaa vatanaakave vika hampata vohaa vaiha qaraaka uva tiva taatau karerave.
9 Vi uvava vaireva, kia te haaru vika kaivaqaukavara hampata vohaa vaiha tiva taatau tauna uvara voqaara varianarove.
Haaru te vika kaivaqaukavara kauqu utu vare Isipi vataihai ntita vare viha, te vika hampata vohaa vaiha uva tiva taatau tauramanta vika ti uva iriqi vuataara vaumanta vika qaqirake kia ti uva iriqi vi vaura kaara te vika qoririma kaavaunarave.
10 Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave.
Kia te vi entara tenta uva maara oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika avu aatoqi vate, vika muntukaqi qara ntuva nimitarerave. Te vika Variqavano variari vika ti vaiinti nahentima vaivarave.
11 Naantiara vi entara nora vaiintivata inaara vaiintivata tiriara kankomake iriqi virara ti, vika kiama nai kena vaiinti nahenti tiva nimivarave. Vi entara vika ekaama tiriara kankomake irivarave.
12 Vi entara te vika aaqurihama nimiteha vika qora kaiqa vare vai uvara nunka tauru nimitarerave, tura. *(Ieremaiaa 31:31-34)*

13 Kotiva vi uvara minti tiharoma qaraaka uva tiva taatau taainarara tura. Viva minti tiharoma hoqarenaa uva tiva taatautora haarua uvaiqama kaira. Ho haaruanaa haikavano haaruaqamaqiro viharo vaakama taiqa vuanaro.

9

Haarua uva iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vurara tura

1 Haaru Kotiva vohaa uva tiva taatau kero vato uva okarara tirera. Kotiva Mosiraqaa uva maara tiva tovaro Mosiva vaiinti nahentiara minti mintimake Kotira autu tuaheraqi vuate tumanta, vi uvara iriha Kotiraini naavu vo kaqa amitora. Vi naavuva maa vataraqaa vaura.
2 Vi naavuva vaireva *seri*qohai kaqato naavuva vaura. *Rumu* taaraqanta variarire tiro, tavaarana tavunaqohairo tintatero avuni vau *rum u*ra koqe haikaqai vai

*rumu*rave tura. Viraqi ova qumpike vato taquva vauvaro tainta vo vauvaro Kotira unta amito mparetiravata vaura.

3 Tavunaqohairo tavaarana tintatora vira naantiaraini vai *rum u*rara Kotira turuarainive tura. Kotira turuaravano vaurara tiro, viraqi qioqama tovaro kia qaqi vaiintivano oriqete vaura.

4 Vi *rum u*raqi tainta vo *kori* oriqohai aututo taintara viraqaa koqe untavu haikara iha quarate vau taintava vauvaro vokise vo, *kori* ori ruqututoraqohai viraqaa taatauto vokiseva vaura. Vi vokiseqira Kotiva Mosiraqaa tiva taatauto uvara qara ntuvato oritanta vauvaro, *manaa*ve tu karara nonkuto taquvavata viraqi vauvaro, Eronira kauruvanovata vaura. Vi kauruva haaru mare verakero qampiqo kauruva vaura.

5 Vi haikava vi haikava vi vokiseraqi vauvaro vokiseqaa hini vitini hini vitini *enseli* maraqura taaraqantavano vaura. Vitanta nai arokatanta airatetanta aave vateha Kotiva maini maaqima vaivo tiha vaura. Vitanta mintimake vauvaro vokise vira avu tavaaraqaa Kotiva vaiinti nahenti aaqurihama nimite vai kantave tura.

Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vo ihi vo ihi vohaa tataa Kotira kaiqa vara amito vaiintiva avuhainaava naare kaqa varero vi *rumu*raqi oriqetero vuru vokise avutana naare *raintu/ruanainori* vaura. Ho kia te voki uvaravata qaiqaa maa qararaqi tirera.

6 Kotira kaiqa vara amite vau vaiintika vo enta vo enta avuni vau *rumu*raqi oriqete kaiqa vareha Kotira turuaraini kia oriqete vi vaura.

7 Vika nora vaiintivano, vivaqaima vo ihi vohaa tataa vo ihi vohaa tataaqai, viraqi oriqete vaura.

Vi entaraqaa vi vaiintiva kia qaqi qumina viraqi oriqetaraitiro, viva naare kaqa varero viraqi vura. Viva nai qora kaiqaravata, vaiinti nahenti qora kaiqaravata, iriharoma Kotiva tinavu uva nunka timitaarire tiro, viva Kotira turuaraini oriqetero vuru naare *raintu/ruanainorima* kareva vura.

8 Vi vaiintiva mintiakeharo Kotira kaiqa vara amitaqiro vi vauvaro Kotira Maraquravano tinavu humiqaimanta tenavu kankomake iruraro vaiinti nahentivano Kotiva inaini vi aarava kia vi entara vaura. Kotira Naavu qaqi vataini vauvaro haarua okaravanovata qaqi vauvarora tiro, vi aarava kia vaura.

9 Maa entaravata haarua uva iriha quara aantau Kotira iha quara amite varia kaiqava kia vaiinti nahenti kahaqi vaimanta vaiinti nahenti kia ho variavaro vika avu aato muntukavano qoraiqi vaimanta variara.

10 Vaiinti nahenti haarua uva maara avataqi viha, vika vo qara vo qarama keha karave namarive namaqi vi variara. Minti variavaro vi haikava kia vika avu aato muntuka hiqama nimitaraitiro, vaataqai kahaqama nimite vai haikava vaira. Kotiva Mosiraqaa tivato uvarara tiharo, Vi uvava vahuqaqai vairaro qaraaka uvavano qovarama vuarire, tura.

Qaraaka uvara tura

11 Kotiva tinavu koqema timitaaina haikara qovaraiqama kareva Karaitiva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano tuvurero, viva kia vaiintivano kaqatai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitaraitiro, viva uritarero naaruvaini vai naavuraqi Kotira kaiqa vara amitareva oru vaura.

12 Karaitiva naaruvaini Kotira turuaraini kia airi tataa viraitiro, viva vohaa tataama viraqi vura. Viva kia memera naareve, purumakau naareve, kaqa varero viraqi viraitiro, viva nai naare raurukoraqaahairo Kotira turuaraini vurara tiro, viva tinavu kuvantu kaivaro qora kaiqavano kia ho tinavu qaiqaavata rumpa taanaro.

13 Haarua uva okara iriharo Kotira kaiqa vara amite vau vaiintiva memera naarevata, purumakau naarevata, purumakau naati iha quaratovaro hantaiqama vura viravata, vaqitakero vaiinti nahentiqaa *raintuma/ruanainorima* kero vikara tiharo,

Ne hiqama vuavo, ti vaura. Viva mintiharo kia vika avu aato muntukaqi hiqama nimitaraitiro, viva vika pahainiqai hiqama nimite vaura.

14 Haarua uva okaravano mintima vauvaro Karaitiva vi okarara uri aatara kero nai naareqohairo tinavu hiqama timitora.

Kotira Maraquravano ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Karaitiraqi vauvaro Karaitiva kia qora kaiqa vararaitiro, Kotira kaiqa vara amitaqiro viro vuru qutu vurara tiro, vira naarevano homa tinavu avu aato muntukaqi hiqama timitairaqe tenavu kia qora kaiqa varaqi vi vuru qutu viraiti, tenavu qaqi variqiro vi vai Variqara kaiqa vara amitaqi vuari.

15 Karaitiva Kotira qaraaka uva qovarama kai vaiintivama vairo. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tiharo, Te naarama taaina vaiinti nahentika koqema nimitaari vika ekaa enta koqemake qaqi variqi vuate, turara tiro, Karaitiva vi uvava quqaa vivau variarire tiro, qovarama vura.

Haaru Kotiva Mosiraqaa vohaa uva tiva taataukero vato uvara vaiinti nahenti kia ho avataraiti, qora kaiqaqai varaqi vi vauvaro Kotiva vika qora uva nunka nimitareva iharo qaraaka uva tiva taatau tovaro Karaitiva vaiinti nahentiarao tiro vuru qutu vura.

16-17 Vaiintivano qaqi vai entara viva tiharo, Te qutu vuarimanta vi vaiintika vi vaiintikama te iana haikara ho varevarave, tivakero vi uvara qara ntuvate vaira. Qara ntuva tairaro viva qaqi variaina entaraqaa kiama vaiinti vovano viva ina haikara ho varaanaro. Viva qutu viraroma avuni tivataina uvava quqaa vivau varianaro.

18 Vira voqaantema kero, Kotiva haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara quara aantau naareqohairo kempukaiqamake vaura.

19 Vi entara tota Kotiva Mosiraqaa tivato uvara, ekaa vi uvara Mosiva vaiinti nahenti tiva nimi taiqakero, viraqaahairo purumakau naati arukoravata, memera naati arukoravata, vira naare varakero qaqi namari vataakero tuqantaakero, sipisipi kauki ahaqo ravato naaquntara varakero, aukuvera mare vitiqaata rumpatero naareqi quntama varero, vuru Kotira uva qara ntuvato vukuraqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kora.

20 Viva naare Kotira vukuqaavata, vaiinti nahentiqaavata, *raintuma/ruanainorima* kero tiharo, Kotiva uva tiva taatautero niara, Vi uvara iriqi vuate, timanta ne tiha, Tenavu vi uvara iriqi virerave, tiarave. Kotiva tiva taatautai uvavavata ne tia uvavavata kempukaiqama vuarire ti, te maa naarera *raintumake/ruanainorimake* ni aqu nimitauro, tura.

21 Mosiva minti tivakero mintiaqiro viharo naare kaqa varero vuru Kotira Naavuqaa *raintuma/ruanainorima* kero vi naavuraqi vau haikaraqaavata naare *raintuma/ruanainorima* kora.

22 Haarua uva okarara iriharo vo haika vo haikara hiqama vuarire tiro, naare *raintuma/ruanainorima* kero hiqama amite vaura. Kia vo haika arukaivaro vira naare ntava viraro qutu virera, Kotiva vaiinti nahenti vika nái qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarira aarava kia ho varianaro.

Karaitiva nai naare raurukero qutu vura

23 Kotira Naavu vataini kaqatoravata, vi naavuraqi vau haikaravata, qaqi vaiintivano kaqake aututo haikavaqaima vaura. Kotiva i haikara tanava naaruvainima vairo.

Vaiintivano Kotira Naavu vataini vauravata, vi naavuraqi vau haikaravata, hiqama amitareva viva quara aantau naare varakero *raintuma/ruanainorima* kero aqu amite vaura.

Naaruvaini vai haikara, kia ho quara aantau naareqohairo hiqama amitaarirava vairo. Uritara kero vai vaiintira naarevanoqaima vi haikara ho hiqama amitaariravama vairo.

24 Karaitiva Kotira turuaraini vireva viharo, viva kia vaiintivano nái kauquqohai kaqato naavuraqi viraitiro, viva naaruvaini Kotira turuara tanava vainaini vura. Karaitiva mini oru vaiharo tinavu kahaqama timite variariravama vairo.
25 Kotira Naavuqi kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vo ihi vohaa tataa, vo ihi vohaa tataaqai quara aantau naare kaqa vareharo Kotira Naavu turuaraini vi vaira.
Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, kia vo tataa vo tataa qutiraitiro, viva vohaa tataaqai qutu vura.
26 Viva qaiqaa qaiqaa qutuare titirio, viva maa vatara autuko entaraqaahairo airi tataama aihavira haika varaqiro vitirio.
Maa entara taiqaaina entava aumaiqi vauvaro Karaitiva kia mintiraitiro, viva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, viva vohaa tataaqai qutu vireva qovarama vura.
27 Maa vataraqaa varia vaiinti nahentika variqi vivi, vika vohaa tataaqai qutu vivaro Kotiva vikaqaa uva vateharo *ko* tianaro.
28 Karaitiva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vohaa tataaqai qutu vura. Karaitiva mintima kero qutu vurara tiro, Kotiva vira kaiqara iriharo homa vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaariravama vairo.
Naantiara Karaitiva qaiqaa vataini tuvuaina entara viva kia vaiinti nahenti qora kaiqara iriharo tuvuanarovauve. Vi entaraqaa viva nai veka vai vaiinti nahentika ntita kareva tuvuanaro.

10

Karaitiva vohaa tataaqai vaiinti nahentiara iriharo qutu vura

1 Kotiva Mosiraqaa tivato uvava vaireva, kia vaata tanara voqaara vairaitiro, maraqurahaa voqaarama vairo.
Mintima vairara ti, vaiinti nahenti vi uvara iriqi viha kia kankomake Kotiva koqema nimitaaina okarara iri variara. Mosiraqaa tivato uvara iriqi viha, vo ihi vo ihi quara aantau Kotira iha quara amitaqi vi vau okarava Kotira aumanto vireka ia vaiinti nahenti avu aato muntukaqi kia ho hiqama nimite vaura.
2 Kotira iha quara amite vau quara aantauva vaiinti nahenti avu aato muntukaqi ho hiqama nimitaitirio, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vau uvava nunka vumanta vika kia qaiqaavata vo ihi vo ihi quara aantau Kotira aruke iha quara amite variatirio.
3-4 Purumakau qora arukaa naarevave, memera arukaa naarerave, kiama ho vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaanaro. Mintirara ti, vaiinti nahenti vo ihi vo ihi quara aantau aruke Kotira iha quara amitaqi viha, avu aato kenko tumanta tiha, Oho, tenavu qora kaiqa vare vauna uvava qaqima vaivo, ti vaura.
5 Kotira iha quara amite vau quara aantauva kia vaiinti nahenti ho kahaqama nimite vaurara tiro, Karaitiva maa vataraqaa tuvireva iharo Kotirara mintima tiro:

> Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite varia kararave, vi haikara vi haikarara kia ai muntukavano vaivara variarao. Mintiharama are tini vaata vo qeramakera timitaarao.
> 6 Ekaara kaintu iha quara amite varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nái qora kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave, virara virara are kia quahehara varianarave.
> 7 Minti variaramanta te ariara tiha, Kotio, te mainima vauro. Haaru tiriara qara ntuvato uvava tuntemake, te ai muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro, tura. *(Ihi 40:6-8)*

8 Kaiqe te hini uva tunara qaiqaa tiari. Haaru Kotiva Mosiraqaa uva tiva taatautero tiharo, Ne quara aantau ti iha quara timitaqi vuate, tu uvava vauvarovata, Ihuva Kotirara mintima tiro: *Ai iha quara amite varia quara aantaurave, ai amite varia*

kararave, vi haikara vi haikarara kia ai muntukavano vaivara variarao. Ekaara kaintu iha quara amite varia quara aantaurave, vaiinti nahenti nái qora kaiqara iriha ai amite varia quara aantaurave, virara virara are kia quahehara varianarave, tura.

9 Ihuva minti tivakero viva te vaaka tunarara tiharo, *Kotio, te mainima vauro. Te ai muntukavano vai kaiqara vara amitarera vauro*, tura. Ihuva minti tiharoma viva Kotiva Mosiraqaa tivato uvara qaqini varakero, vo uva vira vatukana qovarama kora.

10 ⌞Vi uvara okara mintimama vairo:⌟ Karaitiva Kotira muntukavano vai kaiqara varaqiro viharo vuru vohaa tataa nai vaata amiro qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaarira aarava homa varianaro.

11 Maa entara Rivaira ankuqihainaa vaiintinavu himpite vaiha ekaa enta haarua okarara iriha Kotira kaiqa vara amitaqi vi vaiha, airi tataa quara aantau Kotira iha quara amite variara. Mintiaqi vi variavarovata, vinavuka Kotira kaiqa vara amite variava kiama ho tinavu qora kaiqa uva nunka timitaanaro.

12 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, Karaitiva ekaa entara iriharo vohaa tataaqai qutu viro, viraqaahairo viva oru Kotira kauqu tanaraini oquviro vaura.

13 Maa entara viva mini variqiro vi vairaro Kotiva vira navutaaka aatara amitairaro viva nai aiqu vikaqaa ntava taanaro.

14 Ihuva Kotira kaiqa vara amiteharo vohaa tataa vaiinti nahentiara iriharo qutu viharo Kotira vaiinti nahenti avu aato muntuka anomakero hiqama nimitorara ti, vika ekaa enta Kotira vaiinti nahentima variqi vivara.

15 Kotira Maraquravanovata Kotira okarara tinavu qoqaa tiva timi vaira. Viva haaru paropeti vaiinti kahaquvaro vi vaiintiva tiharo,

> 16 Kotiva mintima tivo: Ho naantiara te Isareri vatanaaka hampata vohaa vaiha qaraaka uva vo tiva taatauke vatarerave. Kia te vi entara tenta uva maara oriqaa qara ntuva taraiti, vi entara te vi uvara vika muntukaqi vate, vika avu aatoqi qara ntuva nimitarerave. *(Ieremaiaa 31:33)*

17 Qaiqaavata Kotiva mintima tiro:

> Vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvarave, vika ti uva raqake vai uvarave, vi uvara vi uvara te nunka tauru nimitarerave, tura. *(Ieremaiaa 31:34)*

18 Kotiva vaiinti nahentiara ne qora kaiqa vare varia uvara ekaa nunka nimitaunarave tirara ti, vika qumina nái qora kaiqara iriha Kotira vo haika iha quara amitevora.

Kaiqe Kotira aaqanto vuare tura

19 Ti qata vakaao, Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vuvaro Kotiva tinavu uva nunka timitairara ti, tenavu homa Kotira turuaraini virara.

20 Tota Kotiva vainaini vi varia aarara kaankukaqohairo kuvai tovaro Ihuva vaata vataakero variqiro viro, tinavuara iriharo vuru qutu viharora tiro, viva vi kaankukara qaqini varakero, Kotiva vainainiara qaraaka aara autu timitora.

21 Ihuva Kotira kaiqa vara amite vai vaiintiva noravano vaiharo tinavu Kotira vaiinti nahentiqaa raqiki vairara ti,

22 kaiqenavu muntuka koqe i vairaqe Kotirara kempukaiqamake iriqi viha, vira aaqanto qihaaqamake vuari. Tinavu avu aato muntuka qoraiqama vimanta vauraro Ihura naarevano tinavu avu aato muntuka hiqama timitaivaro namari koqeva tinavu vaataini hiqama timitaira.

23 Kotiva kia nai kauqu aiqiqaa aqukero tivatai uvara qaqirakero vo uva ti vaiva vairara ti, aniqenavu kempukaiqamake Kotiva tinavu koqema timitaaina entara veka variqi vuari.

24 Kaiqenavu tentanavu kena vaiinti nahentiara noraiqaake iriqi viha nariara nariara muntuka vateha koqe kaiqaqai varaqi vuari.

25 Aniqenavu ruvaaqumavi vaiha Kotira uva iritaainara kia qaqira karaiti, tuqarake tuataari. Vokiaka kia ruvaaqumavi vaiha Kotira uva irireka auti variantemake, tenavuvata mintiarora. Kaiqenavu tenavu tentanavu kenauka kempukaiqama nimiteha kahaqamaqi vuari. Karaitiva tuvuaina entava auma auma i vairara irihama voqavata mintiaqi vuari.
26 Tenavu Kotira quqaa uva iri, viraqaahai Kotira tauvaqa utu amite qora kaiqa qaqi varaqi virerave tiarera, qaiqaa tinavuara iriharo Kotira kaiqa vara amitaarira *ofaa*va vovano kiama varianaro.
27 Tenavu mintiarera, tenavu voqamake qeteha Kotiva *ko* tiaina entara vekavata, ihavano voqamakero iteharo Kotira navutaaka tatoqa kaaina entara vekavata variari-ravaqaima varianaro.
28 Mosiraqaa tivato uvara raqako okarava maantimama vairo: Vaiintivano vi uvara raqa kairamanta vaiinti taaraqantae, taaramonavue, tiha, Tenavu tave vauraro quqaama vi vaiintiva mintivo, tivera, vika kia vi vaiintira aaqurihama amitaraiti, vaakama vira arukevara.
29 Haaru vohaa uva tiva taataukero vato uvara okaravano mintima vaurara tiro, te qaraaka uva qoririma kaaina vaiintirara ohoma tiva amitaainarave. Vi uvara qoririma kai vaiintiva mintiharoma Kotira Maaqu tauvaqa utu amiteharo virara qumina vaiintivema tiro. Karaitira naarevano Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira kempukaiqama kero vi vaiintira qora uva nunka amitaiva vaivarovata, vi vaiintiva virara qumina naarevema tiro.
Vaiinti nahenti aaqurihama nimiteharo koqema nimite vai Maraqurara, vi vaiintiva vira qora okaraqai autu amite vaira. Oho, vi vaiintira ruqutukaaina okarava nantiakeroe varianaro?
30 Tenavu kankomake iruraro Kotiva maa uvara tiva tero tiharo, *Tenta nai vira muntu karerave. Tenta nai vira koqaa amirerave*, tivakero qaiqaa tiharo, *Te Noravano tenta vaiinti nahentiqaa uva vateha ko tirerave*, tura. *(Lo 32:35-36)*
31 Vaiintivano nai qora kaiqa varaira kaara Kotiva qaqi variqiro vi vaira kauquqi ntuva virera, te virara voqamake oho tiva amitararave.

Virara irihama kaiqe Karaitirara kempukaiqaake iriqi vuare tura

32 Tota Kotira uvavano ni avu aato muntukaqi ataama nimitomanta vau entarara iritaata. Vi entara ne Kotira uva iriqi vi vaumanta vokuka ni qoraiqama nimite vaumanta ne aihavu haikara varaqi vihavata, ne kempukaiqamake variqi vi vaura.
33 Vo enta ne vaiinti nahenti nivuqaa vaumanta vokuka ni qora uva tiva nimiteha ni qoraiqama nimite vaumanta, vo enta vokuka ni kena vaiinti nahenti qora uva tiva nimiteha qoraiqama nimite vaumanta ne nenta kena vaiinti nahenti kahaqama nimite vaura.
34 Vi entara Karaitira kaara ni kena vaiinti nahenti karapuhiqama tomanta ne kia qetaraiti, oru vika hampata vaiha vikara ike mpo tiva nimite vaura. Vi entara ni airairave, ni vatave, vi haikara niqaahai raqia varomanta ne kia virara noraiqaake iriraiti, ne tiha, Tinavu airaira uritara kero vai airairava, naaruvaini kia taiqaraitiro, qaqi variqiro vuanarove, tivakeha quahehaqai vaura.
35 Vi entara ne muntuka parumakeha variqi vi vaurara iritehama, ne maa entaravata muntuka parumakeha variqi vi vaivaro Kotiva ni kaiqara iriharo vira koqaa ninta nimiarira.
36 Ne kia popoharaiti, kempukaiqama keha variqi vivera, ne homa Kotira antuqa vaina kaiqara varaqi vi vaivaro Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava niqira vivauma varianaro.
37 Kotira uvavano mintima tiro:
Inaaraiqa varikero naantiara tuvuarira vaiintiva viva kia varikero tuviraitiro, viva vaakama tuvuanarove.

38 Avuqavu ni vai vaiintirara Kotiva mintima tiro: Vi vaiintiva tiriara kempukaiqama kero iriqiro viharoma qaqi variqiro vuanarove. Vi vaiintiva ti aaraqaahairo tuqantaaviro qaqira kero virera, kia te vira quahama amitarerave, tura. *(Hab 2:3-4)*
39 Ho tenavu kia Kotira aaraqaahai tuqantaavi kakakima vuariraukama vai. Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha vi uvara kempukaiqamake iriqi vuariraro Kotiva tinavu tivitaariraukama vai.

11

Tenavu Kotira uvara quqaave tivakeha iriqi vuaina okarara tura

1 Tenavu Kotirara kempukaiqama keha iriqi vuaina okarava maantimama vairo: Tenavu kia taara avu aato iriraiti, Kotiva koqema timitare i haikava quqaama qovarama vuanarove tivakeha, vira vekama vairara. Maa entara kia avuqohai tave vauna haikava vaimanta tenavu quqaiqama kero vi haikava vi haikava vaivo ti vaunara.
2 Haaru vetanto vau entara Kotira vaiinti nahenti vira uvara quqaave tivakeha variqi vi vaurara tiro, Kotiva vikara quaheharo vaura.
3 Haaru Kotiva tuvaro vira uvavano naaruvavata vatavata autukero vatora. Vi uvarara tenavu tiha, Quqaa Kotiva minturave, tivakeha vaunara. Viva vi entara kia ho vaiintivano tave vai haikara varakero viraqohairo vaiintivano ho tavaaina haikara autukero vatora.

Abelira, Enokira, Noaara, vinavukara tura

4 Haaru Abeliva Kotira uvara quqaave tivakero, sipisipi naati arukero Kotira iha quara amito haikava Keniva Kotira amito haikaravata uri aatarakero vaura. Abeliva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva virara tiharo, Are avuqavu ni variara vaiintiva variarao, tivakero Abeliva amito haikarara quahama amitora. Abeliva haaru qutu vuvarovata, viva Kotirara quqaave tu uvara ⌞maa entaravata vaiinti nahenti nai tiva ami nai tiva ami i variarara tiro⌟, vira uvavano kia taiqa viraitiro, qaqiqai variqiro vi vairo. *(Okara 4:4)*
5 Haaru Enokiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, viva kia qutu vuvaro Kotiva vira qaqi naaruvaini vita varomanta kia vaiintivano vira ho rantakora. Kotira vukuqi qara ntuvato vaiintiva Enokirara mintima tiro: Enokiva kia naaruvaini vu entara viva koqema kero Kotirara iriqiro vi vaurara tiro, Kotiva vira quahama amitorave, tura. *(Okara 5:24)*
6 Vaiintivano kia Kotira uvara quqaave ti vairava vairaro, Kotiva kiama vi vaiintira quahama amitaanaro. Vaiintivano tiharo, Quqaama Kotiva vaivo. Quqaama te vira rantarera vuariraro viva ti koqema timitaanarove ti vairava, vivaqaima Kotiva vainanaini ho vuanaro.
7 Kotiva Noaarara tiharo, Raurihara variane. Qora haikavano vi entara qovarama vuanarove, tuvaro Noaava kia vi haikara vi haikara tavaraitiro, Kotira uvara quqaave tivakero, namari vaura vuaina naavura kaqakero, nai vaiinti nahenti hampata vi naavuraqi variqiro viharo ho vaura. Noaava Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva vira kena vaiinti nahenti vataini vaukaqaa uva vateharo vika ruqutu taiqa kero Noaarara avuqavu ni vai vaiintirave tura. *(Okara 6:9)*

Eparahaamirara tura

8 Haaru Kotiva Eparahaamira aarama kero tiharo, Nena maaqa maini kera vo vataini oru vairaqe naantiara vi vatara ai amiariraro ariniqama vuarire, tuvaro Eparahaamiva vi vatara kia tavaraitiro, Kotira uvara quqaa uvave tivakero nai maaqa mini kero vurama.
9 Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero Kotiva nai kaama amito vataraqaa oru variqiro viharo, viva vo vatanaavano vaiharora tiro, kia maahota naavu kaqa

taraitiro, *seri* naavuqiqai voqi voqi variqiro vumanta vira maaqu Aisaakivavata, vira nainti Iekopivavata, vitantavata tiha, Kotiva maa vatarara tu uvava titantaqi vaivaro maa vatava titanta kaama tai vatavama vaivo, tivakeha vi vataraqaa *seri* naavuqiqai variqi vi vaura.

10 Vi entara Eparahaamiva *seri* naavuqi variqiro viharo viva naaruvaini maahota variaina vatukara veka vaura. Vi vatukara Kotiva naivano te maantimake autirerave tivakero autai vatukavama vairo.

(Okara 12:1-10)

11 Eparahaamira naata Seraava kontaiqama viro viva vainti vataarirava kia ho vauvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva tiharo, Kotiva tiriara viva vainti vatataanarove tiva, viva quqaa uvaqai ti vaivave, tivakero variro, naantiara viva vainti taiqama viro vainti vatatora. *(Okara 21:1-7)*

12 Mintuvaro Eparahaamiva naampaiqama viro qutuarirava aumaiqu vaiintira, vira vohaiqaqaahairo vainti airitahaa qovaraiqama vura. Vira vaintivara vaireka, opu makau airi vaintemakeve, namari auvahianta vai nuqava airi vaintemake, airitahaa variara.

13 Te vaaka tuna vaiinti nahentika Kotira uvara quqaave tivakeha Kotiva nái kaamato haikara vo haika vo haika kia vararaiti, vuru qutu vura. Vika quqaa vi haikava naantiara qovaraiqianarove tivakeha quaheha vaura. Vika maa vatarara tiha, Quqaama tenavu vo vatanaaka maa vataraqaa vahuqa vairera vauraukave, tura.

14 Vika nái maaqa tanara rantake mini vihara ti, minti tura.

15 Vika Eparahaamiva tota mini ko vatarara kia vi vatarara anirante vireka vauravauve. Vika mini anirante vireka autuare tiatirio, homa vika mini vi aarava vaitirio.

16 Vika kia mini virara iriraiti, vika uritarakero vai vataraqaa vuataa umanta vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi viha naaruvaini vai vatara veka vaurara tiro, Kotiva vi vatara qerama nimitero tiharo, Te kia kauriraiti, te vika Variqavano vaiha vikaqaa raqikiqi virerave, tura.

17-18 Eparahaamiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakeharo nai maaqu arukero iha quara amitareva auti vaura.

Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero Eparahaamirara tiharo, Ai maaqu Aisaakiraqaahairo ai autuvano qaqi variqiro vuanarove, tivakero variqiro viro, vo enta Eparahaamira avatamake tavareva virara tiharo, Nena maaqu arukera iha quara timitaane, tuvaro Eparahaamiva Kotira uva iriro nai maaqu aru amitareva autiharo tiharo, Kotiva tiriara nai kauqu aiqiqaa aqukero tivato uvava quqaa uvaqaima varianarove.

19 Te tenta maaqu vira aru amitaariraro Kotiva vira homa qaiqaa qaqi vara himpima timitaanarove tivakero, nai maaqu arukareva auti vauvaro Kotiva kia vira arukaane tuvaro Eparahaamiva nai maaqu qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpuvaro vita varontema kero, vira vita varora.

(Okara 22:1-19)

Aisaakira, Iekopira, Iohepira, vinavukara tura

20 Aisaakiva Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro, nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iekopiraqaavata Isoraqaavata vateharo vitanta koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva naantiara nitanta minti mintima kero koqema nimitaanarove, tura.

21 Iekopivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero naampaiqama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva nai kauqu Iohepira maaqutantaqaa vateharo, koqema nimiteharo vitantara tiharo, Quqaama Kotiva minti mintima kero nitanta koqema nimitaanarove tivakero, nai kauruqaa muntuviro vaiharo Kotira autu tuahera kora. *(Okara 49:22-26)*

22 Iohepivavata Kotiva tivato uvarara quqaa uvave tivakero, naampaiqama viro nai qutu vuarira entava aumaiquvaro viva Kotira uva vo qoqaiqama kero tiharo, Quqaama Isareri vaiinti nahenti naantiara Isipiqihai anirante vivarave. Vi entara vika mini vireka iha, ti vuhaarivata maa vataraqihai mpaqi vare vuru mini quntama kaate, tura. *(Okara 50:25)*

Mosirara tura

23 Vira noka qoka Mosira vatate tavovaro viva koqe vaintivano vaumanta vitanta Pero vaiintivano qorainti vainti vatatera arukaate tu uvara raqake kia qetaraiti, Kotirara quqaama viva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tivake Mosira taaramo tora vira kukeqaqi vi vaura.

(Katu Varora 2:1-10)

24 Mosiva noruqama viro Kotira uvara quqaa uvave tivakero viva aqao tiro, Ne kia tiriara Perora raavuravano viritai vaintirave tiate, tivakero

25 viva tiharo, Hauri te Isipi vatanaaka hampata qora kaiqa varaqi viha vahuqa quaheha variqi vuarorave. Te kia mintiraiti, te tenta navunaaka, Kotira vaiinti nahenti hampata vaiha, vika vataake maara varaqi virerave, tura. *(Katu Varora 2:15)*

26 Isipini vau onaanara koqe airaira, vo airaira vo airairara Mosiva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva Kotiva noraiqama kero atitaaina vaiintira, virara noraiqaakero iriqiro viharo tiharo, Te tenta vaiinti nahenti hampata variari Isipi vatanaaka homa ti kaurira haika timiqi vivarave, tura. Kotiva naantiara naaruvaini nai vira koqaa amiainarara iriqiro viharora tiro, viva minti tura.

27 Mosiva kempukaiqama kero Kotirara iriqiro viharora tiro, viva Isareri vaiinti nahenti ntita varero Pero vaiintivano arara itaainarara kia qetaraitiro, Isipi mini kero vura.

Vaiintivano avuqohairo Kotira tavaarirava kia vaivarovata, Mosiva Kotira avuqohairo tavamaqiro vi vauntemakero, viva Kotirara kempukaiqama kero iriqiro viharo, kia qaqira kero anirantero viraitiro, Isipi mini kora. *(Katu Varora 12:31-42)*

28 Mosiva Kotiva tu uvarara quqaave tivakero, *enseli*vano Isareri vatanaaka hoqare qorainti vainti vatatoka, kia arukaraitiro qaqi vehakuma nimitaarire tiro, sipisipi naati arukero vira mati namakero vira naare varakero vo qenti vo qentiqaa aqutora. *(Katu Varora 12:13)*

Isareri vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara kempukaiqamake iriqi vi vaurara tura

29 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vihara ti, vika aahara vatavau vuntemake Naare Namarive tu namarira ho taqa vare vurama. Vika taqa vare vumanta Isipi vatanaaka Isareri vatanaaka untemake virare tuvaro nora namarivano vika ekaa aqu ravaaqavu kora.

(Katu Varora 14:15-31)

30 Isareri vatanaaka kempukaiqaake Kotirara iriqi vurara tiro, vika Ieriko vatukaini ori vaantaavura tataaqa 7 entanavuara ututuma kovaro ori vaantaavura vuvatova naivano ravantau vura. *(Iosuaa 6:2-25)*

31 Nahenti vovano hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vi vaurara tiro, viva nai navutaa vaiintitanta, Isareri vaiintitanta kahaqama nimitora. Vi nahentiva Kotirara quqaave tuvarora tiro, Kotiva vira kahaqama amitomanta Isareri iqoka vaiinti Kotira uva raqakoka ekaa arukeha kia viravata arukora. *(Iosuaa 2:1-16)*

32 Ho te tau vaiinti nahentikarae tivaqi virara? Gideonirave, Baraakirave, Samsonirave, Iepataarave, Devitirave, Samuerirave, paropeti vaiintinavuve, te kia maa qararaqihai vukaiqaake vikara ho tirara.

33 Vika Kotira uvara quqaa uvave tivakeha, virara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, vika iqoka raquqi viha vo vatanaa vo vatanaaka naatarake vaura. Vika avuqavu nuvaqi vi vauvarora tiro, Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo nimirerave tu haikara

nimi vaura. Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vihara ti, vika *raioni* no tintatovaro kia vika ari vaura.
34 Vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi viha noraiqaakero iha ite vaura qimpake vaura. Navutaaka vokuka arukarare tumanta vika ho ruqemake aiqu autute vi vaura. Vokuka uqerara vaiinti nahenti vaihavata, Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara ti, kempukaiqamavi vaura. Vika Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaiha, iqoka raquqi viha, vo vatanaa vo vatanaaka vika iqoka vaiinti naatarake vaura.
35 Haaru nahenti vonavu kempukaiqaake Kotirara iriqi vi vauvarora tiro, Kotiva vika vaintinavu qutuvuka qaiqaa qaqi vara himpima nimite vaura.
Haaru vokuka Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vika navutaaka vika ravaaqavuke tiha, Ne Kotira tauvaqa utu amitaiqe ni qaqi kaari variate, tumanta vika kia nái navutaaka turara iriraiti, vika qutuvi Kotira vataake koqemake variqi virara noraiqaake irihama, kia Kotira tauvaqa utu amitomanta vira kaara vika navutaaka vika ruqutuqi viha ruqutu taiqake vaura.
36 Kotira vaiinti nahenti Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaumanta vira kaara hini kuka vika naaraihama nimiteha, hini kuka kaavu numiqake vateha, hini kuka rumpa vareha karapuhiqi vuru ke vaura.
37 Vokuka vika oriqohai ruqutuqi viha vuru aruke vaura. Navutaaka vukai *so* varakeha viraqohai vokuka vaata tavaaraqaa teqa aquke vaura. Vika vokuka iqoka paipeqohai aruke vaura.
Vokuka vehiqamavi kia koqe utavaaqa vataraiti, sipisipi pahave memerave paha varakeha nonkuteha vi ani vaumanta vika navutaaka vika qoraiqama nimiteha vika rauntuke vaura.
38 Vinavuka kia vaiintivanovata vaunaini vi aniha vaura. Vinavuka aiqinavauve, ori onavuqive, vata ntoma viraqive, vi aniha vaitaqi vi vaura. Ike, vataini vauka vinavukara koqe vaiinti nahentive tiataara vaumanta vinavuka qoraiqama nimite vaura.
39 Vi vaiinti nahentika haaru vaiha Kotira uvara quqaave tivakeha Kotirara kempukaiqaake iriqi vi vaurara tiro, Kotiva vika quahama nimiteharo koqe vaiinti nahentive ti vauvarovata, viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tu haikara kia vika varora.
40 Haaru Kotiva tinavuaravata iriharo uva vo vatero tiharo, Te kia haaru vau vaiinti nahentika naane koqema nimitarerave. Haaru vau vaiinti nahentikavata, naantiara vai vaiinti nahentikavata, vika vika vohaaraqi vaiqe te vika koqema nimitaari vika ho vai vaiinti nahentika vaivarave, tura.

12

Tenavu Karaitirara kempukaiqamake iriqi vuare tura

1 Ho haaru vaiinti nahenti airitahaa Kotira uvara quqaave tivakeha kempukaiqaake virara iriqi vi vaura. Maa entara vi vaiinti nahentika airitahaa tinavu ututumate vaiha tinavu aituti variamantara ti, kaiqenavu vika nivuqaa vaiha kia popohanaara iraiti, koqemake Kotira aaraqaa viha nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.
Vika nivuqaa vaiha vo haika vo haikavano tinavu ravaaqavuke vai haikaravata, qora kaiqavano tinavu paama tivakero tuate vai haikaravata qaqira vara aquke, kia popoharaiti, koqemake nai aatarake nai aatarakemaqi vuari.
2 Kaiqenavu kantamaqi viha Ihuraqai tavamaqi vuari. Viva naane avuni viharo Kotirara kempukaiqaakero iriqiro vivara tiro, viva homa tinavuvata kahaqama timitairaqe tenavuvata vira aanare Kotirara kempukaiqaake iriqi viha vuari. Ihuva katariqaa qutu vireva umanta vira naaraihama amiteha kaurira haika amuvaro viva kia virara noraiqaakero iriraitiro, viva naantiara quaha kero variaina entarara iriharo tinavuarao tiro qutu vura. Maa entara viva uritarero Kotira kauqu tanarainima vairo.

3 Karaitiva vataini vaumanta qora kaiqa vare vau vaiintika anomake virara qora
avu aato vateha qoraiqama amite vaura. Karaitira mintuntemake nivata qoraiqama
nimitaivera, kia popoharaiti, kempukaiqama kema variqi vuata.
4 Ho qora kaiqa vare variaka ni qoraiqama nimite vaihavata, vika kia ni aruke
variara.
5 Vo uva qara ntuva tora ne tauru kevora. Vi uvaraqi Kotiva niara ti maaqu
raavurave tiharo mintima tiro:
Ti maaquo, Noravano Kotiva ariara viva avuqavu nuarire tiro, ai ruqutirarama
are virara irihara variane. Viva ai atirarama kia popohehara muntuka qoraiqirara
variane.
6 Kotiva nai antuqa ari vai vaiintirara qora aaraqaa qaiqaa vuantorave tiro, viva
vi vaintira ruqutuqiro viharo atiqiro vi vairave. Viva ti maaquve ti vaina vaiintira
ruqutuqiroma vuanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:11-12)*
7 Kotiva ni qaqi ruqutuqiro vi vairamanta, ne kempukaiqaake vaiha Kotiva tinavu
nai vaintairama ruqutuqiro vi vaivo tiata. Tara vaintie vira qova virara avuqavu
nuarire tiro, kia vira ruqutukero utetaanaro? Vira qova nai maaquara avuqavu
nuarire tiro, vira qaqiqai ruqutuqiro viharo utete vaira.
8 Kotivavata nai vaintaira ruqutuqiro viharo utete vaira. Viva kia nivata ruqutuqiro
viharo utetairera, ne kiama vira vaintaira tarauka vairaiti, ne aaranahainaa vain-
tairama vaivara.
9 Maini vataini tinavu qokavara tinavuvata ruqutuqi viha utete variamanta tenavu
kia vika toma nimitaraiti, vikara koqe vaiintiveqai ti vaunara. Virara irihama tenavu
tinavu qova Kotiva naaruvaini vaira, vira uva voqavata iriqi viha ekaa enta qaqi variqi
vuari.
10 Tinavu qokavara vataini variaka vahuqa vaiha vika nái irikeha tinavu ruqutuke
utete variara. Kotiva tinavu koqema timitareva iharo, tinavuara vika nai takuqukero
vainantemake variqi vuate tiro, tinavu ruqutuqiro viharo utete vaira.
11 Vira qova nai vaintiru ruqutuqiro viharo utetaqiro vi vaivaro vi vaintiruva tiharo,
Ike, ti vaatavano voqamakero aiha vivo, ti vaira. Minti tivaqiro viro viva noruqama
viro, koqe vaiintivanoma varianaro. Vi vaiintiva ruqutukero utetairaqaahairo paru
iarira vaiintiva vaiharo avuqavu nuarira vaiintivama varianaro.
12 Kotiva niara avuqavumake variqi vuate tiro, ni ruqutiharo utete vaimantara ti, kia
aiqu kauqu raqantaate qumina vairaiti, aiqu kauqu rantuta keha kempukaiqamake
variata.
13 Ne Kotira aaraqaa avuqavumake variqi vi vaivaro uqerara vaiinti vovano Kotira
aaraqaa rentuqaa rentuqaamaqiro viharo, kia kuntavaivaima varero kaavu ntiraitiro,
kempukaiqama kero ni avataqiro viharo variqiro vuanaro.

Qora kaiqa varaarorave tivakeha rauriha variate tura

14 Ne variqi viha antua uvavano qovaraiqiantorave tivakeha ekaa vaiinti nahentiara
qihaaqama nimitaqi vuata. Ne kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqaqai varareka
autiha variata. Kia Kotira kaiqa vararaitiro variqiro vi vairava, kiama ho Nora Kotira
tavaanaro.
15 Hauri niqihairo vovano Kotiva vira aaqurihama amiteharo koqema amite vaira
qaqira kero Kotira toma amitaantora. Hunkavi haikava kara qoraiqamake vaintema
kero, niqihairo vo vaiintivano vo maara qovaramakero ni qoraiqama nimitaantorave
tivakeha rauriha variata.
16 Hampi qaramaqi ni varia okaravave, Kotirara kia iri varia okararave, ni avutaini
qovarama vuantorave tivakeha rauriha variata. Tinavu kaivaqava Isova minti vau
vaiintiva vaura.
Viva avuni hoqare vatato vaintiva vaiharo nai qatara tiharo, Kara timiraqe te ari-
arama avuni hoqare vatatai vaintiva vaivo tiarirara are ti qova ti koqema timiteharo

tiaina uvaravata varenarave, tuvaro vira qatavano nai vakaara kara vira amuvaro nora.
17 Vi karara namakero vira naantiara vo enta viva nai qorara tiharo, Are ti koqema timitena uvara tiva timiraqe te tenta vaintairavata koqemake variqi vuare, tuvaro vira qova kia mintiraitiro vira qoririma kovaro Isova iqi rataqiro viharo, tota nai qatara tivato uvara nunka karare tiro, tavovaro vi uvara nunka kaarira aarava kia ho vaura. *(Okara 27:30-40)*

Haarua uvaravata qaraaka uvaravata tura

18 Ne kia Kotira haarua uva iriaka vairaiti, ne vira qaraaka uva iriaka variara. Haaru Kotiva nai tivato uvara qovarama kareva auti vaumanta ni kaivaqaukavara Sainai Aiqina auvoqi oru ruvaaqumavi vaiha tavovaro ihavano noraiqaakero itaqiro vi vauvaro viraqaahairo konkira aru vuvaro aaronaavanovata uti vaura.
19-20 Minti vauvaro *aanumaaravano/nomavano* noraiqaakero uva tuvaro uvavano naaruvaihairo mintima tiro: Vaiintivanove, aantau vahivanove, maa aiqinara uru utu varairera, vira oriqohai ruqutu kaate, tura.
Uvavano minti tumanta vaiinti nahenti voqamake aatu itomanta ike mpo tiha, Kia qaiqaavata uva tiane, ti vaura.
21 Mosivavata vi haikava vi haikava qovaraiqura tavero tiharo, Oho, ti aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta voqamake qetehama vauro, tura.
22 Ho ne qaraaka uva Kotiva tivatora iriakara ti, ne kia nenta kaivaqaukavara voqaantemake Sainai Aiqinaqaa viraiti, ne vo aiqinaqaa oruntaaka variara. Vi aiqinara autu Saioni Aiqinave, Kotira vatuka Ieruharemi naaruvaini vai vatukarave, ne mini oruntaara. Vi vatukaraqima Kotiva qaqi variqiro vi vaiva vairo. *Enseli* airitahaa variamanta qaiqaa kaatavanovata viraqi ruvaaqumavi vaiha Kotira quahama amitaqi vi varianaini, ne mini oruntaara.
23 Kotiva avuni hoqare vatatai vaiinti nahentika ruvaaqumavi varianaini ne oruntaara. Vi vaiinti nahentika nutu naaruvaini qara ruva taavaroma vairo. Ekaa vaiinti nahenti uva avuqavu qiarirava Kotiva vainaini ne mini oruntaara. Vataini avuqavu ni varia vaiinti nahentika vika maraquravano vainaini ne mini oruntaara. Kotiva vika kahaqama nimitaimanta vika ho varia vaiinti nahentika variara.
24 Ihuva Kotiva qaraaka uva tiva taatautaira qovarama kai vaiintiva vainaini ne mini oruntaara. Ihuva tinavuara iriharo nai naare raurukero qutu vurara tiro, Kotira qaraaka uvavano kempukaiqama viro vairo. Keniva Abelira arukovaro Abelira naarevano nteharo vira noqaa nai aru muntu kaane ti vaura. Ihura naarevano nteharo kia virara nai noqaa aru muntu kaate tiraitiro, vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihura naarevano Abelira naare aatara kora.
25 Vi uvara irihama rauriha variata. Maa entara Kotira uva qaraaka uva ni tiva nimi vaina vaiintira qoririma amitevora. Haaru Mosiva qaqi vaiintivano vaiharo Kotira haarua uva vaiinti nahenti tiva nimumanta vika kia vi uvara avataqi vuvaro vira kaara Kotiva vika ruquti vaura. Maa entara Ihuva naaruvaihainaa vaiintivano Kotira uva tinavu tiva timi vaira tenavu kia iriarera, tenavu ruqemake vuarira aarava kia ho varianaro.
26 Kotiva nai haarua uva qovaraiqama kareva u entara Kotiva uva ti vauvaro vatavano qakiharo vaura. Maa entara Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Naantiara te qaiqaa uva tiha, kiama te vataqai qaki iraiti, te naaruvavatama qakiainarave, tura.
27 Kotiva qaiqaave tu uvara okara vaireva maantimama vairo: Kotiva tota vaiharo tuvaro vatavata naaruvavata qovarama vura. Naantiara viva qaiqaa tiraro vatavanovata naaruvavanovata taiqa virarovata, Kotira vatuka kia ho qakiaina vatukava qaqima varianaro.
28-29 Tenavu kia ho qakiaina vatukaraqi vuariraukara ti, kaiqenavu Kotirara koqema iarao tivaqi vuari. Kotiva tinavu Variqavano vaireva, ihavano tatoqa kainantema

kero vaiinti ruqutuke vaivama vaira. Minti vairara ti, kaiqenavu vira aatu qeteha koqemakeha vira autu tuaheraqi vuari.

13

Maantimake nivaro Kotiva niara quahaarire

1 Ne qata vakaa aura nakaa vaiha nariara nariara muntuka vataqi vuata.
2 Vonaihai anika, nenta naavuqi koqemake ntita vate okarara kia qaqira karaiti, iriteha variata. Haaru *enseli* vonavu vataini qovarama vumanta vokuka vinavukara qaqi vaiintinavuve tivakeha vinavuka koqemake ntita vate kara nimura.
3 Ne nenta kena vaiinti nahenti karapuhiqama taakara tauru kevora. Nevata karapuhiqama taaka voqaara vaiha vikara mpo ike tiva nimiteha kahaqama nimitaata. Ni kena vaiinti nahenti qoraiqama nimite variamanta variaka, vikaravata iriteha variata. Vikavata nevata vohaa qaramake variara.
4 Naata vaati vare varia okarara koqe okarama vaivo tiata. Vira vaativanovata vira naatavanovata náitantaraqai aatoqi iriqi viha variata. Vora naata vaati vataake hampi ni vaika Kotiva vikaqaa uva vataanaro. Hampiara voqaara qaramaqi ni vaika, Kotiva vikaqaavata uva vataanaro.
5 Ne variqi viha kia monu vareraraqai noraiqaake iriqi vuata. Ne nana nana haika vaterara homa vi haikara vatauro tiata. Kotiva tinavuara mintima tiro: Te kia ni qaqira karaiti, te ni hampata variqi virerave, tura.
6 Kotiva minti turara ti, kaiqenavu kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake Kotirara mintima tiare:

> Kotiva ti kahaqama timite vaiva vaimantara ti, te kia vaiintivano qoraiqama timitaainarara qeteha virerave, tiare. *(Ihi 118:6-7)*

7 Haaru ni qiata vaiintinavu Kotira vakaaka ni tiva nimi vaura, ne vinavuka uva tauru kevora. Vinavuka Kotira uvara quqaa uvave tivakeha kempukaiqaake Kotirara iriqi viha vuru qutu vurara iriteha nevata vinavuka inte iata.
8 Ihuva haaru vauntemakero vatevata naantiaravata viva vohaa qaramakero varianarove.
9 Ne avuqavu aaraqaa nuvaqi viha, kia aahuva uva, vo uva vo uva avataqi vuata. Ne variqi viha hauri tiha, Kaiqe vi karara kia naraiti, vi kararaqai namaqi vuare, tivora. Kara ne varia okarava kia ho vaiinti nahenti kahaqiramanta vika koqe aaraqaa vivarave. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimite vaiva ni kempukaiqama nimitaira ne homa variqi vivara.
10 Kotira Naavuqi variaka, vika vo *ofaa* taintaqaa vaiha Kotira kaiqa vara amite variarara ti, vika kiama tinavu *ofaa* taintaqaahai ho kara nevara.
11 Kotira kaiqa vara amite variaka qiata vaiintivano Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, quara aantau arukeharo vira naare Kotira Naavu turuaraini vuru *raintumake/ruanainorimake* vaimanta vonavu quara aantau vira vaata vare muntu vatuka aaqaini keha iha quarake variara.
12 Ihuva Kotiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare uvara nunka nimitaarire tiro, vivavata vatuka aaqaini qutu viro nai naareqohairo vaiinti nahenti avu aato muntukaqi hiqama nimitora.
13 Viva vatuka aaqaini qutu vurara ti, kaiqe tenavuvata vatuka aaqaini otu vira hampata vaiha kaurira haika vira vataake varaare.
14 Kia maa vataraqaa tenavu maahota variaina vatukava vairo.
Naantiara qovaraiqiaina vatukararama tenavu aitutumaqi vi vaunara.
15 Karaitira kaiqara iriha kaiqenavu *ofaa* vo, tentanavu noqihai Ihuva tinavu Noravano vaivo tivakeha Kotira autu tuaheraaina uvara, vi *ofaa*ra Kotira vara amitaqi vuare.

16 Mintiaqi viha ne koqe kaiqa varaqi viha nai kahaqama amite nai kahaqama amitemaqi vuata. Ne mintiaqi vi vaivaro Kotiva virara koqe *ofaa*ve tivakeharo niara quaheharo varianaro.
17 Niqaa raqiki varia vaiintika uva ne koqemake iriqi viha vika vevaaraini variata. Naantiara vika Kotira avuqaa oru vaiha niqaa raqikiqi vi vai uvara vuru Kotira tiva amirara ti, vika kia popoharaiti, niqaa koqemake raqikiqi vi variara. Ne vika uva iriqi vivera, vika quahehama nái kaiqa varaqi vivara. Ne vika uva kia iriqi vivera, ne vika maara nimimanta vika kiama ho ni kahaqivara.
18 Tinavuara iriha Kotira aarama timitaata. Tenavu koqe kaiqaqai ekaa enta vararera auti vauraukara ti, tenavu koqe avu aatoqaa kaiqa vare vaunara.
19 Vi uvara irihama te niara mpo tiha, Ne Kotira aaraivaro viva vaaka ti tititama kairaqe te ne vainaini vuare, turo.
20-21 Ho vaiinti nahenti muntuka paruma nimite vai Variqava, ni vo haika vo haika nimiramanta ne vira antuqa vaina kaiqara ho varaqi vuata. Viva Karaitira kempukaqohairo ni kempukaiqama kairamanta ne Kotiva quahama nimite vaina vaiinti nahentika variata.
Ihuva Sipisipi Qova Noravano tinavu nai sipisipiqaa raqiki vaiva vaiharo, viva Kotira qaraaka uvavano ekaa enta qaqi variqiro vuainara nai naareqohairo kempukaiqama korara tiro, Kotiva vira qaqi vara himpima kora. Ho kaiqe Ihu Karaitira autu ekaa enta ekaa enta tuaheraqi vuare. Quqaave.

Ekaara uva tura

22 Te qeqo uvaqai ni qara ntuva nimitehara ti, te niara vihi tiha, maa uvarama iriqi vuate turo.
23 Maa uvaravata iriata. Tinavu qata vakaa, Timotiva karapuhiqihairo taiqeroma. Viva vaaka maini anirera, te vikantima ni oru tavarera.
24 Ne nentaqaa raqiki varia vaiintikaravata, ekaa Kotira vaiinti nahenti vokiakavata uva mantama timitaata. Ni qata vakaukavara Itarihainauka ni uva mantama nimite variara.
25 Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqi viramanta ne variqi vuate, turo.

IEMI
Iemiva qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 10 ihie 15 ihie aitarovaro Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Iemiva Ihura qatavano vaiharo Ihura vaiinti nahenti Ieruharemini vaukaqaa raqiki vaura. *(Kaiqa Varora 12:17, 15:13)*

Ieruharemihai ntata raumpirima komanta vo vataini vo vataini otu vau vaiinti nahentika koqe aaraqaa kempukaiqamake variqi vuate tiro, Iemiva maa uvara qara ntuva tora. Ihuva ntita vato vaiintinavuka 12 navuqihairo vo vaiinti vira autu Iemiva vira qamaqova vaura. Ne vi vaiintirara vohaa vivave tivora.

1 Te Iemika. Kotivavata, Noravano Ihu Karaitivavata, variamanta te vitanta kaiqa vaiintivanoma vai. Isareri anku 12 navuqihai vo vataini vo vataini raumpirimavi otu variakarama te ni uva mantauro.

2-3 Ti qata vakaao, ni avatareva vo haika vo haikavano qovaraiqi vairera, kia ni muntukavano qoraiqira vairaiti, ne vi entara tiha, tenavu quahehaqai vairerave tiata.

Tenavu Ihurara kempukaiqaake iriqi viha avatara haikavata aataraqi vuainaraqaahai tenavu voqavata kempukaiqamavi Kotira aaraqaa homa virara.

4 Ne avatara haika aataraqi vivi, viraqaahai ne kia ahora vaiinti nahenti vairaiti, ne anomake noruqamavi vaiinti nahentika variqi viha, kia vo haikara aavoqivara.

5 Kotiva kia kampaiqi vaiva, viva vo haika nimiharo kia nitiraitiro, paruma keharo nimi vaiva vairara tiro, niqihairo vovano kia koqe avu aato vatairera, viva Kotira irairaro Kotiva vira koqe avu aato amiarira.

6 Hauri niqihairo vovano taara aato iriharo Kotira aaraantora. Viva quqaama Kotiva ti kahaqianarove tivakeharo Kotira aaraarira. Taara aato iri vaiva nana haika voqaarae vairo? Vi vaiintiva vaireva, uvaivano namari venta vuruvike virivike ira voqaarama vaira.

7-8 Vi vaiintiva taara aato utiharo vo aaraqaa vuru rauqi eqero vo aaraqaa viri rauqi eqero i vaiva vairara tiro, hauri viva Kotirara ti kahaqianarove, tiantora.

Vehi vaiintiaravata airi airaira vatai vaiintiraravata tura

9 Tinavu qata vakaa vovano vehi vaiinti vairaro Kotiva vira noraiqama kairera, viva quahaari.

10 Tinavu qata vakaa vovano airi airaira vatairava vira avu aato kenko tiraro tiharo, Ti airaira qumina haikave. Te vehi vaiintiqaima vauro, tinarara iriharo quahaanaro. *Kaampivano/Qinaaravano* inaaraiqa itaqiro viro, aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata inaaraiqa varikero taiqa vuanaro.

11 *Kaampivano/Qinaaravano* koqema kero ite vaivaro nora kuari iteharo tatoqa kaivaro aqu ntuva vi vaira. Tota koqemakero ite vaiva qumina aqu ntuva vi vaintema kero, airi airaira vate vaira vaiintivavata nai kaiqa varaqiro viro, vuru quminama qutu vuanaro.

Qora kaiqavano vaiinti avataainarara tura

12 Vaiintivano Kotira aaraqaa viharo tavairaro avatara haikavano vira avatairaro viva kia popoharaitiro kempukaiqama kero variqiro virera, Kotiva virara iriharo vira koqema amiteharo virara, Are ekaa enta qaqi variqira vinarave, tianaro. Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika ekaa enta qaqi variqi vivarave, turara tiro, viva minti tura.

13 Qora kaiqavano vo vaiinti avatairera, hauri vi vaiintiva tiharo, Kotiva ti avate vaivo, tiantora. Qora kaiqavano Kotira kia ho avate vaira. Kotiva kia vo vaiintiara qora kaiqa varaarire tiro, vira avate vaira.

14 Maantima kero qora kaiqavano vaiinti hampiqamake vaivaro qora kaiqa vare
vaira: Vaiintivano nai avu aatoqihairo qora kaiqa varaainarara iriqiro vivaro nai avu
aatoqihairo irite vai uvava vira kuntama varero
15 vi kaiqara varaane ti vaivaro qora kaiqa vare vaira. Viva qora kaiqa varaqiro viro,
vira kaara vuru qutu vuaina haikara varero vuru qutu vi vaira.
16-17 Ti qata vakaao, Kotiva kia vaiintivano qora kaiqa varaarire tiro, vira avataa-
narove. Vovano una uva minti tirera, ne vira uvara quqaa uvave tivora. Ekaa koqe
haikavano Kotiva inaihairo tuvi vaira. Ekaa naaruvaini ite vai haikara autukero
vataiva, Kotiva, viva koqe haikaqai tinavu timi vaivama vairo. Naaruvaini ite vai
haikava itakero qimpakero i vaivarovata, Kotivaqai qaqi itaqiro vi vaivama vairo.
18 Kotiva tinavuara vika ti vaintima vaivarave tumanta tenavu vira quqaa uvara
quqaave tivake, vira vaintiqamavi vaunara. Avuni iratero aqutatai tavara voqaara
tenavu hoqare vira vaintiqamavi vaunara.

Ne Kotira uva qumina iriha vira kaiqavata kia varevorave tura

19 Mpo, ti qata vakaao, ne maa uvara iritaata: Ne vovano tina uvara naane vaaka iri,
viraqaahai qakomake nenta uva tiva amiata. Kia vaaka arara itaira tiroriata.
20 Vaiintivano vaaka arara itainaraqaahairo kiama Kotiva avuqavuqi vaira okarava
qovaraiqianaro.
21 Vi uvarara irihama ne hampi ni vai okararave, ekaa qora kaiqa vare vai okararave,
qaqira kaata. Ne nenta autu vara muntuvi vatainiqamake Kotiva ni avu aatoqi vataina
uvara, vi uvara iriqi vi vaivaro Kotiva ni kuvantu nimitaarira.
22 Ne Kotira uva iriha qumina vaiha kia vira kaiqa vararaiti, ne nentara unahaa tiha
tenavu homa vauro tivora. Ne vira uva iriha vi uvava tintemake niha kaiqa varaata.
23 Vaiintivano Kotira uva iriharovata, kia vira kaiqa vararaitiro qumina vaiva, vi
vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri tave vai vaiintira voqaarama vairo.
24 Vi vaiintiva *memontaaraqihairo/inupiqihairo* nai viri taveharo te maantimake
vauraukave tivakero, viraqaahairo vaaka nai viri tavaira tauruke vaira.
25 Vaiintivano Kotiva mpeqa uva tivataira anomakero iriqiro viharo kia tauru
karaitiro, qaqi iriqiro vi vairava vairaro Kotiva vira kuvantu amiteharo viva ekaa
kaiqa vare vainara koqema amitaanaro.
26 Vaiinti vovano te Kotira uva iri vaura vaiintikama vauro tivakeharo kia nai noqaa
koqemakero raqikiqi virera, vira uvavano una uvaqai vairaro viva te Kotira uva iri
vauraukama vauro ti vai uvavavata qumina uvaqaima varianaro.
27 Maantima kero vaiintivano Kotira tinavu Qora vira aaraqaa avuqavuqama kero
niharo vira autu tuaheraanaro: Vi vaiintiva viqa vaintinavuvata, tentoqa nahentinavu
maara vare vaikavata, oru kahaqama nimitaarira vaiintivama varianaro. Viva minti-
aqiro viharo vataihainaa okaravano ti ravaaqavu kaantorave tivakeharo avuqavu ni
vaira vaiintivama varianaro. Minti vaina vaiintirara Kotiva tiharo, Quqaa viva ti
aaraqaa ni vai vaiintivavema, tianaro.

2

Ekaa vaiinti nahenti vohaa qarama nimitaate tura

1 Ti qata vakaao, tinavu Noravano Ihu Karaitiva viva ekaa naaruvaini vai haikaraqaa
raqiki vaiva vaimanta ne vira uva iriqi viha, vo vaiinti taveha qora vaiintive tivakeha
vo vaiinti taveha koqe vaiintive tivora.
2 Ne ruvaaqumavi vainaini tavaivaro vovano nai kauquqi *kori* oriqohai autute
ringira hampakumatero koqe utavaaqa nonku tairava anintairaro vehi vaiinti vovano
nai utavaaqa nihiqama vinara nonku tairava, vivavata anintairera,

3 hauri ne koqe utavaaqa nonkina vaiintirara tiha, Koqe tainta maini oquvuane,
tivake vehi vaiintiara, Mini qaqi himpite variane. Qaqi vatakanta oquvira variane,
tivora.
4 Ne mintima keha vaiinti raira kevora. Ne mintimake vaiinti raira kaivera, ne qora
ko raire vai vaiintira voqaara vaiha, qora okarara irihama mintivarave.
5 Ti qata vakaao, te tiari iriata. Kia airaira vataa vaiinti nahenti variamanta vataini
variaka vikara ne vehi vaiinti nahentive ti variavarovata, Kotiva vi vaiinti nahentika
kaamate vaira. Vika Ihurara kempukaiqaake iriqi vivi, Kotira vatuka varevara. Kotiva
nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Tiriara muntuka vate vai vaiinti nahentika vikama
ti vatuka varevarave, tura.
6 Vehi vaiinti nahenti mintimake variamanta ne vika nutu vara vatainiqamake
variarave. Taukae ni airi maara nimiqi viha, ni rarau vareha *ko* iri variaka nivuqaa
vuru ke variarave? Airi airaira vataaka, vika minti variarave.
7 Ne Ihura vainti variamanta airi airaira vataaka, vikama Ihura autuara qora autuve
ti variarave.
8 Kotiva avuhainaava maa uvara tiva taiva mintima tiro:
Ninara antuqa arinantema kera vo vaiintiaravata antuqa arirara variane, tura.
(Wkp 2:8)
Ne vi uvara iriqi vivera, ne avuqavuqamake variqi vivara.
9 Ne vo vaiinti koqe okara autu amite, vo vaiinti qora okara autu amite i vaivera, vira
kaara Kotiva niara ne ti uva raqa kaavo tivakero niqaa uva vataanaro.
10 Vaiintivano Kotiva tivatai uvara ekaa iriqiro viharo vohaiqaqai raqa kairera, Kotiva
vira kaara tiharo, Are ti uva vohaiqa raqa kehara ekaa uvama raqa kaarao, tianaro.
11 Kotiva tiharo, Kia naata vaati vare okarara raqa kaate, turave. Kotiva vi uvara
tuva, viva qaiqaa vo uvavata tiharo, Kia vora arukaane, turave. Ne kia naata vaati vare
okarara raqa karaiti, vaiintiqai aru kaivera, ne Kotira uva raqa kekama vaivarave.
12 Ihuva ni kuvantu kaimanta ne vira vainti variarara ti, ne koqe uva tivaqi viha
koqe kaiqaqai vare vaivaro Kotiva kia niqaa uva vataarira.
13 Ne maa entara kia vorara vorara aaqurihama nimitaivera, naantiara Kotiva *ko*
tiharoma nintavata kiama aaqurihama nimitaanaro. Ne vorara vorara aaqurihama
nimitaivera, homa ne *ko* aatara kevara.

Ne Ihura uva iriqi viha hauri vi uvara kia avataqi vivorave tura

14 Ti qata vakaao, ne tavaivaro vaiinti vovano, Te Ihurara kempukaiqamake iriqi vi
vauraukave, tivakeharo kia koqe kaiqa varaqiro virera, vira uvavano quminaiqama
viraro Kotiva kiama vi vaiintira kuvantu kero vitaanaro.
15 Ne tavaivaro niqihairo ni qata vakaave, aura nakaa vovano kia ho utavaaqave
karave vatairera,
16 ne vira kia kahaqiraiti, qumina virara tiha, Koqe kara nehara koqe utavaaqa
nonkuane, ti vai uvava kia ho vira kahaqianaro.
17 Vira voqaara ne kia voka voka kahaqivera, ni kaiqavano kia koqe kaiqa vaira-
manta ne Ihurara quqaa vivave ti vai uvava qumina uvaqaima varianaro.
18 Vovano ti uva aatara kareva auti vaiharo mintima tianaro: Homa vaiinti
vovano Ihurara kempukaiqama kero iriqiro vi vairaro vaiinti vovano koqe kaiqaqai
varaqiro vuanarove, tirera, te nai vira minti tiva amirera: Are nantiakerae kia
vora kahaqiraitira, kia koqe kaiqa vararaitira, Ihurara kempukaiqama kera iriqira
vinarave? Te voka voka kahaqama nimitaqi vi vaiha Ihurara kempukaiqamake iriqi
vi variarirara are homa ti uvavano quqaa uva variainarara tavenarave, tirara.
19 Are quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo, tianara. Are koqemama minti
tira. Ho tovevaana vikavata quqaama Variqa Kotiva vohaiqavanoqai vaivo ti variara.
Vika minti tivakehama voqamake aiqu kauqu ntiri ntiri i vaimanta qeteha variara.

20 Ai avu aatovano hampiqama vivara variarao. Ai avu aato kenko tirara iriane. Are
kia voka voka kahaqama nimitaraitira, kia koqe kaiqavata vare vairera, are Ihurara
quqaa vivave ti vaira uvava qumina uvaqaima varianaro.
21 Tinavu kaivaqava Eparahaamiva Kotira uva iriharo nai maaqu Aisaakira varakero
Kotira iha quara amitareva auti vauvaro Kotiva vira kaiqa tavero tiharo, Te ariara
avuqavu ni variana vaiintirave turo, tura. Kotiva Eparahaamira kaiqara iriharo minti
turama. *(Okara 22)*
22 Are kiae tavera? Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tivakero viraqaahairo viva
tuntema kero koqe kaiqa varora.
Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tu uvavavata, viva koqe kaiqa varovavata,
vitantavano nai kahaqi nai kahaqamaqi vi vaura. Viva koqe kaiqa varoraqaahairo
viva Kotirara quqaave tu uvava ho vaura.
23 Eparahaamiva mintiaqiro vurara tiro, Kotira vukuqi qara ntuvato uvava vivau
vaura. Mintima tiro:

> Eparahaamiva Kotira uvara quqaave tuvaro Kotiva tiharo, Are ti uvara quqaa
> uvave tiaramanta te are tiana uvara irihama ariara avuqavu ni variana vaiintirave
> turo, tura. *(Okara 15:6)*

Virara iriharo Kotiva Eparahaamirara tiharo, Viva ti tonti vaiintima vaivo tura.
24 Ne vi uvara irihama maa uvara okara kankomake iriata: Vaiintivano kia koqe
kaiqa vararaitiro tiharo, Te Kotira uva iri vauro, ti vaina vaiintira Kotiva kia vi
vaiintirara avuqavu ni vai vaiintirave tianaro. Vaiintivano Kotira uva iriqiro viharo
koqe kaiqavata vare vaina vaiintira, virara Kotiva avuqavu ni vai vaiintiravema
tianaro.
25 Haaru hampi nariro ni vau nahentiva Rehaapiva Isareri iqoka vaiintitanta am-
peqireka anutanta nai naavuqi kukeqakero, vitanta kahaqumanta vitanta ho evaara
vo aaraqaa ruqemake anirante vurara tiro, Kotiva Eparahaamirara tuntemakero,
Rehaapira kaiqaravata iriharo virara, Viva avuqavu ni vai nahentirave, tura. *(Iosuaa
2)*
26 Tenavu irunarave. Vaiinti maraquravano kia vira vaata hampata vairaro vira
vaatavano qumina qutu vuaina vaatavama varianaro. Vira voqantemakero Ihurara
quqaa vivave ti vai uvava kia koqe kaiqa hampata vairera, vi vaiintiva Ihurara
quqaave ti variarirava qumina uvaqaima varianaro.

3

Nenta maaqiriqaa koqemake raqikiqi vuate tura

1 Ti qata vakaao, tenavu Kotira maara okara tiva nimi vauna vaiintinavuka variariraro
naantiara Kotiva tenavu vare vauna kaiqara voqavata anomakero rairakero tavaa-
narove. Virara irihama hauri niqihai airi vaiinti vi kaiqara varareka auti vaivora.
2 Airi enta tenavu ekaa avuqavuqaakeha kaiqa vararerave tivakehavata, hampiqa-
make vare vaunara. Vaiintivano kia ekaa kaiqa hampiqamakero vararaitiro vairera,
vi vaiintiva kia ahora vaiintivano vairaitiro, viva mpeqa vaiintima varianaro. Viva nai
vaataqaa koqema kero raqiki vaira vaiintivama varianaro.
3 Tenavu vire iainanaini *ohi*vano vuarire ti, tenavu *aini* inaaraiqa vira noqi aaqu
amite naaquntaqaa utu varauraro *ohi* norahaavano tenavu vire una aararaqai vi vaira.
4 Ne *sipi*aravata iriata. *Sipi* norauhaavano vaivaro uvaivano uti vaivaro *sipi* aiqi
inaarauruqohairo tuqantaa kaivaro *sipi*vano vaiintivano vire i aararaqaa vi vaira.
5 Vira voqaantema kero, vaiinti maaqiri inaarauruvano vaiharovata, nora kaiqa
vare vaira. Ho tavaata. Iha auru inaarauruvano itaqiro viharo nantave ahakave ekaa
itake vaira.
6 Vaiinti maaqirivano qora uva tiharo iha auru itaintema kero, vo haika vo haika
qoraiqamake vaira. Qora uvavano maaqiriqaahairo qovaraiqi vaiharo ekaa vaata

qoraiqamake vaira Sataanira vatukaqihairo ihavano anirero vaiinti maaqiriqaa ite vaivaro viva variqiro viharo qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaira.
7 Vaiintivano ekaa aantau vahive, memaruve, havukave, ekaa vi haikara tumuntaarirava ho vaivarovata,
8 viva nai maaqiri tumuntaarirava kia ho vaira. Maaqirivano vaireva, viva nai varaataa ivaro qora kaiqa vare vai haikavama vairo. Vaiinti aruke varia uhiakaava maaqiriqima mpiqe vaira.
9 Tenavu maaqiri viraqohai Nora Kotira tinavu Qorara quaheha variaina uvara tivake, viraqaahai qaiqaa qoqaraa maaqiri vohaa viraqohai vaiinti vo Kotiva nai voqaara autukero vatairara vaaquqama vuane ti vaunara.
10 Ike, vohaa noqihairo quahe vaira uvavavata, qora uva tiva amite variaina uvavavata anire vaira.
Ti qata vakaao, tinavu noqihairo kia mintiataarave.
11 Hoe aruvuqihairo koqe namarivanovata hunkavi namarivavata nte varianarove? Kia hove.
12 Kaivuvano kia kampu tava irate vairave. Tauveravano kia kaivu irate vairave. Are hunkavi namariva nte vairaqihaira kia ho koqe namari kaqenarave.

Koqe uvaravata koqe avu aatoravata tura

13 Niqihairo vaiinti vovano koqe uva iri vai vaiintivave, koqe avu aato vai vaiintiva vairoe? Vi vaiintiva kia nai autuara noraiqaakero iriraitiro, viva koqemakero variqiro viharo koqe kaiqa vare vairamanta vaiinti nahenti vira kaiqa tavehama virara koqe vaiintive tivara.
14 Vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara ne vira toma amiterave, ne nentaraqai iriha nora vaiinti vairerave tivakeha, nai aatarake nai aatarake i vairave, ne minti minti ivera, ne kia ho nentara tiha, Tenavu koqe vaiinti nahentima vauro, tivara. Ne minti tiha ne nenta qora kaiqa varerara una uva tivora.
15 Vi avu aatova kia naaruvaihairo qovaraiqiraitiro, viva vataihairo qovaraiqama vi vaira. Sataaniva vi avu aatora qovaraiqamake vaivaro vaiintivano vi avu aatora irikeharo qora kaiqa vare vaira.
16 Vo vaiintivano vo vaiinti koqema amitaainara kaara vaiinti nahenti vira toma amite vaiha vika nariaraqai iriha, nora vaiinti nahenti vairerave ti varianaini maa haikavavata varianaro: Hampi okara vare vaivave, qora kaiqa vo kaiqa vo kaiqa vare vaiva mini varianaro.
17 Vataihainaa okaravano mintima vaivarovata, naaruvaihairo Kotira avu aatovano vo avu aatoma vairo. Avuniqamakero vira avu aatovano vaireva, koqe avu aatoqai vaivaro vaiintivano vi avu aatora avataqiro virava koqe kaiqaqai varaqiro vuanaro. Viva kia antua uva tiraitiro, qihaaqama nimitaqiro viharo, kia nai uvaqai iriraitiro, viva vo vaiinti uvavata iriqiro vuanaro. Viva vorara vorara ike mpo tiva nimitaqiro viharo viva vika koqema nimitaqiro vuanaro. Viva viravata voravata vohaa uvaqai tiva nimitaqiro vuanaro. Viva kia unaqaraiqaa keharo Kotira kaiqa vara amitaanaro.
18 Tenavu vokiaka qihaaqama nimitaqi viha vohaara vainti variaina okararaqaahairo avuqavuqamake nuaina okaravavata qovaraiqianaro.

4

Vataihainaa okarara antuqa ari vairara tura

1 Ne variavaro taraqihairoe antua uvavanove, iqoka raqi vai uvavave anire vaivo? Kaiqe te ni tiva nimiari. Ni avu aatoqihairove ni muntukaqihairove qora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varevaqai anireharo niqaa raqikireva auti vaiharo ni avutaqivata iqoka raquqiro vi vaira.

2 Ne vo haika vo haika varareka auti vaiha kia ho vi haikara vare viraqaahai ne tiha,
Kaiqe vaiinti arukeha vi haikara varaare, ti variara. Ni muntukavano vo haikara nti
vaimanta ne vi haikara kia vararaiti, vira kaara ne antua uvaqai tivaqi viha, iqoka raqi
variara.
Ne ni muntukavano vai haikarara Kotira iraataara vaimanta ne kia virara iraraiti,
ne kia vi haikara vare variara.
3 Ne Kotira aareha, hampiqama keha vira ire variarara tiro, Kotiva kia vi haikara ni
nimi vaira. Ne nenta qumina quaheraraqai iri vaiha Kotira aare variara.
4 Nai qorainti qaqira kero vo qoraintintiro hampi ni vai nahentira voqaara ne
variara. Ne kiae iriavo? Ne vataini vai haikarara tontiqihama ne Kotira navutaiqama
amite variavo. Vata maaqaahainaa haikara iriqiro viharo vi haikara tontiqi vairava,
viva Kotira navutaavama varianaro.
5 Kotira vukuqi vi uvarara qara ntuvatora ne virara qumina uvave tivora. Mintima
tiro: *Tinavuara Kotiraraqai muntuka vataate tiro, Kotiva nai Maraqura tinavu timirave*,
tura.
6 Kotiva tinavuara vika qora kaiqa aatara kaate tiro, viva tinavu aaqurihama
timiteharo koqema timite vaiva vaira. Kotira vukuqi mintima tiro: *Nai autuaraqai iri
vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Kia nai autuara iri vaina vaiintira Kotiva
vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove*, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*
7 Ne nenta autu vatainiqaa keha Kotira vevaaraini variata. Sataaniva ni naatara
kaantorave ti, ne kempukaiqamake variqi vivaro viva ni mini kero aiqu aututero
kantama vuarire.
8 Ne Kotira aumanto oru vaivaro Kotiva ni aumanto variarira. Vaiintivano nai
kauquqaahairo painaama hiqama kainantemake, ne qora kaiqa vare vaika nenta
muntuka hiqama kaivaro qora kaiqavano kia niqi variarira. Ne Kotira avataqi vuro
tivakeha taara aato iri variaka, nevata nenta muntuka hiqama kaata.
9 Ne nenta qora kaiqa vare vairara kia naaraihiha quaheha vairaiti, ne vira kaara ni
muntukavano qoraiqira iqi rateha variata.
10 Ne Nora Kotira avuqaa nenta autu vatainiqama kaivaro Kotiva ni autu noraiqama
kaarira.

Ne nenta navunaaka pupitevorave tura

11 Ti qata vakaao, ne kia nai turoqarama amite nai turoqarama amite iha variata. Nai
qata vakaara turoqarama amiteharo pupite vaiva, viva *iasi*ra voqaara vaiharo Kotiva
tivatai uvaravata pupite vairave.
⌞Niqihairo vovano minti vairera, te virara mintima tirara:⌟ Are mintimaqira vi-
harama are *iasi*ra voqaara Kotira uva rairakehara vira uva kia avataqira vi variarao.
12 Kotiva nai vivaqai vi uvara tivatairave. Nai vivaqai vaiinti nahentiara koqe
vaiintive qora vaiintive ti vairave. Nai vivaqai *ko* tivakeharo vaiinti vehakuma
amite vairave, vira aru taiqake vairave. Are ta vaiintiva vaiharae nena kena vaiinti
nahentiara pupitehara variarao? tirara.

Hura qovaraiqiaina haikara ne vate kia kankomake iriarave tura

13 Ne hini vaiintinavu tiha, Kaiqe vateve hurave tenavu nora vatuka voqi oru vaiha,
vohaa ihiara monu kaiqa varaqi viha airi monu varaare, ti variaka, ne iri vaiqe te ni
uva vo tiva nimiari.
14 Hura qovaraiqiaina haikarara ne kia kankomake iri variara. Ne qaqi variqi vi
variava nana haika voqaarae vairo? Kaiqe te virara ni tiva nimiari. Tonavuvano
toqaqi hihipaama viro inaaraiqa varikero ruqema vira voqaara ne qaqi variqi vi
variava vira voqaarama vairo.
15 Virara irihama ne kia te minti minti irerave tiraiti, ne mintima tiata: Kotiva tiriara
hove tirera, te minti mintirerave, tiata.

16 Vate ne nenta nutuqai viriniqi vaiha ne nenta mahutaqai ti variavo. Minti ti varia
okarava qora okarama vairo.
17 Vaiintivano tiharo, Vi kaiqara koqe kaiqa varaataara vaimanta te qaqirake kia
vararerave ti vairava, vi vaiintiva Kotira uva raqama kaanaro.

5

Airi airaira vataakara tura

1 Ne airi airaira vate variaka maa uvara iriata: Oho, ne naantiara voqamake
qoraiqamavi entarara irihama, maa entara iqi rataqi vihama ike mpo tivaqi vuate.
2 Ni onaanavano ntera vuariravama vaivo. Oqokavano ni utavaaqa nama kaari-
ravama vaivo.
3 Ni *kori* orive, ni *silvaa* orive, uvairiqama vuariravama vaivo. Naantiara
uvairiqama vuarirava niqaa uva vateharo iha auruvano itainantema kero, ni vaata
namaqiro viharo taiqa kaanarove. Ne airaira ruvaaqumake vaterara iriqi viha, maa
vatara taiqa kaaina entarara kia iriraiti variavo.
4 Tavaate: Ni kaiqa vaiintinavu ni kara qantu nimite variamanta ne monu nimihama
hini monu tuate hini monuqai vika nimi variarave. Ne minti variamanta ni kaiqa
vaiintinavu vira kaara ike mpo ti variavaro Kotiva naaruvaini iqoka vaiintiqaa raqiki
vaiva, viva vika uva iri vairave.
5 Ne vataini vaiha koqe haika, vo haika vo haika vateha ne nentaraqai iriqi viha,
nenta quaheraraqai iri variarave. Ne airi kara namaqi vi variavaro ni vaatavano
noruqe vaimanta nentavano nenta aruke entara qeramate variavo.
6 Qora kaiqa kia vare varia vaiintika variamanta ne qumina vikaqaa uva vateha vika
aruke variarave. Vika kia ni qoraiqama nimite variamantavata, ne qumina vika aruke
variarave.

Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variate tura

7 Ti qata vakaao, ne Noravano qaiqaa tuvuainara veka vaiha muntuka paruma keha
vaivaro tuvuarira. Ne kara ututai vaiintirara irihama variata. Viva kara ututero kia
vaaka qantukero naraitiro, viva qaqi vaiharo aaqu veka vaivaro koqe aaquvano rivaro
kara qampiqaaviro mpeqaiqama vivaro viva oru qantu varero viri ne vaira.
8 Nevata vira voqaara Ihura veka vaiha muntuka paruma keha variata. Noravano
tuvuaina entava aumanto vairara ti, ne kempukaiqamake variqi vuata.
9 Kotiva niqaa uva vataantorave ti, ne kia nuntu nauntu tiraiti, kia nai ati nai ati iata.
Nora *Iasi*vano anirero qentiana vaiharo uriqetareva auti vairo.
10 Ti qata vakaao, haaru paropeti vaiintinavu Kotira autuara iriha kia qetaraiti,
vira uva tiva nimiqi vi vauka, ne vikara iriteha variata. Vika aihavu haikara vareha
muntuka paruma kehaqai vaura. Nivata qoraiqama nimite entara nevata aihavina
haikara vareha muntuka paruma keha paropeti vaiintinavuara iriha, nevata vika
variqi vi vauntemake variqi vuata.
11 Haaru paropeti vaiintinavu qoraiqama nimite vaumanta vika kia Kotira kaiqa
qaqira karaiti, kempukaiqamake vare vaurara ti, tenavu vinavukara tiha, Vika Kotiva
koqema nimite vau vaiintikave, tunara.
Iopuva tinavu kaivaqava, vivavata muntuka paruma kero vau vaiintivama vaura.
Ne vi vaiintirara iriara. Iopuva nora maara varo entara kia Kotira qaqira karaitiro,
viva muntuka paruma kero variqiro vi vauvaro, viraqaahairo Noravano Kotiva vira
koqema amiteharo vira qaiqaa noraiqama kora. Noravano anomakero tinavuara ike
mpo tiva timiteharo aaqurihama timite vaivama vairo.

Kauqu aiqiqaa aqukaaina okarara tura

12 Ti qata vakaao, kaiqe te Kotiva anomakero qioqama taina uvara ni tiva nimiari.
Ne kauqu aiqiqaa aqukeha uva tirera, kiama naaruvaihainaa haika autuqaave,

vataihainaa haika autuqaave, vo haika autuqaave tiraiti, ne uva tivaqi vihama, eo tivera, eoqai tiata. Ne kiave tivera kiaveqai tiata. Ne minti tivaro Kotiva kiama niqaa uva vataanaro.

Kotira aare kempukarara tura

13 Niqihairo vaiinti vovano nora maaraqi vairera, vi vaiintiva Kotira aaraarira. Vovano quaheharo vairera, viva ihi tiharo Kotira autu tuahera kaarira.
14 Niqihairo vovano rovara varairera, viva *elda* vaiintinavu naarama kairamanta vika ruvaaqumavi vaiha tinavu Nora Vaiinti autuqaa vahavera viraqaa aqu amiteha, Kotira aarama amitaata.
15 Ne mintiake Kotira aareha tiha Kotiva quqaama vira koqema kaanarove tivaro Kotiva vira koqema kaarira. Noravano vira rovara taiqa amiteharo viva qora kaiqa varaaina uvaravata nunka amitaanaro.
16 Ne vi uvara irihama kia nenta qora kaiqa vare uvara kukeqa karaiti, vi uvara qoqaa tiva qovaramake nai tiva ami nai tiva ami iata. Ne mintiaqi viha nariara nariara iriha Kotira aaraivaro viva ni rovara taiqa nimitaarira. Avuqavu ni vai vaiintiva Kotira aare vai uvava, kempuka vaivaro Kotiva vi uvara iri vaira.
17 Tinavu kaivaqava Elaitaava, vivavata tinavu aanarero qaqi vaiintivano vaura. Viva kia aaqu ruarire tiro, Kotira kempukaiqama kero aarovaro Kotiva vira uva iruvaro aaquvano taaramo ihi hini ihi tavaaranavata varakero kia aaqu rura.
18 Kia aaqu ruvaro viraqaahairo Elaitaava aaqu ruarire tiro, Kotira qaiqaa aarovaro naaruvaihairo nora aaqu ruvaro karavano koqema kero qampiqora. *(1 King 17:1; 18:41)*

Vaiintivano koqe aara qaqira kaainarara tura

19 Ti qata vakaao, niqihairo vovano quqaa uva qaqira kero qora aaraqaa nireva viraro viraqaahairo vovano vira vitero koqe aaraqaa vuru kaaina vaiintirara tirera.
20 Vira kahaqama amitairaro qora aara qaqira kero orurantero aniaina vaiintiva kiama ekaara qutu vuanaro. Kotiva vi vaiintiva qora kaiqa varaaina uvara, vo uva vo uva nunkama amitaanaro.

1 PITAA
Pitaava avuniqamakero qara vara kora

Ihura arukovaro qutu viro qaiqaa qaqi himpiro naaruvaini oru vauvaro 30 ihie 35 ihie aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Vi entara Iutaa maara uva iruka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimite vaumanta Ihura vainti airitahaa Ieruharemiqihaive, Iutiaihaive, tinavuvata harivorave tivakeha, viraqaahai katu vare vo vataini vo vataini vaireka vurama. Vika mini mini vaumanta Iutaa vaiinti mini vaukavata, vaiinti vonavuvata, vika qoraiqama nimite vaura. Ihura vaiinti nahenti Ihura kaara maara vareha popohevorave tiro, Pitaava vika kahaqireva maa uvara qara ruva tora. Ihura vainti 12navuqihairo Pitaava vovano vaura.

1 Te Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kaimanta te vira kaiqa vare vauraukama vai.

Ne vaiinti nahenti raumpirimavi Pontiaasinive, Karesiainive, Kapadosiainive, Esiainive, Bitiniainive, otu variakara irihama, te maa qarara ni nimite.

2 Haaru Kotiva tinavu Qova ne kia vau entara niara ti vainti variate tiro, ni nai kaama tora. Niara koqe vaiinti nahentiqai variate tiro, nai Maraqura ni nimura. Niara Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, Karaitira naarevano ni hiqama nimitora.

Ho Kotiva ni koqema nimitairaro ni muntukavano anomakero paru i vaira variata.

Naaruvaini koqemake vairara tura

3 Kaiqenavu Kotira autu tuahera kaari. Viva Variqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira Qovama vairo.

Kotiva tinavuara ike mpo tiva timiteharo tinavu qaraakaiqama timitero, tinavuara vika ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, viva Ihu Karaitiva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi vara himpima kora.

Kotiva Ihu Karaitira qaiqaa qaqi vara himpima korara ti, tenavu naantiara Kotiva tinavu tivitairaqe vikanti qaqi variqi vuaina entara vekama vai.

4 Kotiva vo haika vo haika koqe haikaqai tinavu kaama timitai haikava naaruvaini vairara tiro, vi haikava kia ho ntera viro taiqa vuanarove.

5 Ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variavaro Kotira mpeqavano ni maimaraara utu nimite vaimanta variara. Kotiva niqaa raqikiqiro viviro, ekaara entaqaa vaiinti nahenti kuvantu nimiteharo ntitaaina okarara qerama taarirava qovaraiqianaro.

6 Ne vi uvara irihama voqamake quaheha variata. Ne vi uvara iriqi vivaro maa entara nana nana haikavanoe qovarama viro ni qoraiqama nimitairera, ne kia vira kaara vo uva tauru karaiti, qaqi irite quahehaqai variqi vuata.

7 Vi haikava vi haikava ni qoraiqama nimitaqi vi vairaro Kotiva ne virara iriqi vi vai okarara homa avateharo tavaanaro. *Kori* orivano taiqa vuaina haikava vaivaro vaiintivano vira avateharo tavareva ihaqohairo avateharo tave vaira.

Kori orivano qumina oriqai vaivaro ne Kotirara iriqi vi variava, vivama uri aatarakero vaivaro Kotiva virarama noraiqaakero iri vairo. Vaiintivano *kori* ori avatainantema kero, Kotiva ne nai virara iriqi vi variara avatama keharo tave vaira.

Vo haika vo haikavano ni qoraiqama nimitaqi viramanta ne Kotiraraqai kempukaiqaake iriqi vivera, naantiara ⌞Kotiva⌟ Ihu Karaitira qovarama kaaina entaraqaa ni autu tuahera kero ni noraiqama kero ni quahama nimitaanaro.

8 Ne Ihu Karaitira kia tavaaka variavaro ni muntukavano virara vaira. Ne vatevata kia vira tavaaka vaiha ne virara kempukaiqaake iriqi vi variara.

Ne Ihurara mintimake iriqi viha ne voqavata virara quaheha variarara tiro, ne nenta noqihai virara koqe uva vokiravata tiva kia ho varianaro.

9 Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vi varia okararaqaahairo ni maraqura kuvantu
kaarira haikava qovaraiqianaro.
10 Haaru paropeti vaiintinavu Kotiva vaiinti nahenti kuvantu kero ntitaaina okarara
anomake irireka auti vaiha Kotira uva, vo uva vo uvara aato tara iha vaura. Kotiva vika
kahaqumanta vika Kotiva ni koqema nimitare iaina uvara qoqaiqamake ti vaura.
11 Karaitira Maraquravano vikaqi vaiharo vika tiva nimiro tiharo, Karaitiva aihavira
haika varaqiro viro, viraqaahairo viva noraiqama viraro vira autu virini qianarove,
tumanta vika vi uvara qara riha aato tara iha tiha, Tairentae mintianarove? Ta
vaiintivae minti mintianarove? ti vaura.
12 Vika iruvaro vika qaqi vau entaraqaa vi haikava qovaraiqiarirava kia vaura. Vate
ne varia entaraqaama vi haikava qovaraiqama viro.
Kotiva nai Maraqura naaruvaihairo atitovaro viva vaiintinavu kahaqumanta
vinavuka vi uvara koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne irura. Ike, *enseli*navuvata vi
uvara okara anomake iriataa imanta variara.

Ne koqemake vaiha koqe kaiqaqai varaqi vuate tura

13 Vi uvara irihama qeramate avu viti virihama variata. Ni avu aato koqema vaira
variata. Ihu Karaitiva qovarama viro ni koqema nimitaaina entara vira veka vaiha
viraraqai iriqi vuata.
14 Ne Kotira vainti vaiha ne vira uvama iriqi vuata. Haaru ne Kotira uva kia iriraiti
vau entara, ne nenta muntukavano vau haikara qora haikaqai varareka autiha vaura.
Hauri ne maa entaravata mintiaqi vivora.
15 Kotiva ni naarama kero ntita varaiva, viva kia qora kaiqa vararaitiro, koqe
kaiqaqai vare vairara ti, nevata kia qora kaiqa vararaiti, Kotira aanare koqe kaiqaqai
varaqi vuata.
16 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:
Te koqe kaiqaqai vare vaunarara ti, nevata koqe kaiqaqai varaqi vuate, tura. *(Wkp
11:44-45)*
17 Kotiva kia vaiinti autuara iriharo vi vaiintiva nora vaiintive vi vaiintiva inaara
vaiintive tiraitiro, viva vaiinti koqe kaiqarave qora kaiqarave iriharo uva avuqavuqa-
make vaira. Ne virara irihama Kotira aarehama are ti Qovave tihama vataini vaiha
Kotira aatu qeteha variqi vuata.
18 Haaru ne ni kaivaqaukavara tiva nimu uvaraqai iriha ne qumina hampi
aaraqaaqai ni vauvaro Kotiva niara te vika kuvantu kaari qaqini aitare vuate tiro,
viva ni koqaa ireva kia qumina taiqaaina haikara *silvaa* orive, *kori* orive, viraqohairo
koqaa autiraitiro,
19 Karaitira naareqohairo ni koqaa autu taira.
Karaitira naarevano ekaa vo koqaa vo koqaa aatara kaira. Sipisipi naati kia vira
vaata qoraiqura koqe vaata vataara arukontemake, Karaitira arukora.
20 Haaru kia maa vatara autuko entara Kotiva Karaitira kaamatero variqiro viro,
maa entara niara iriharo Karaitira vara qovarama kora.
21 Karaitiva ni kahaqiainarara ti, ne Kotirara kempukaiqaake iriqi vi variara. Kotiva
Karaitiva qutu vuraqihairo qaqi vara himpima kero, vira autu virini tuahera kaate
tiro, vira noraiqama kora.
Kotiva Karaitira mintima korara ti, ne tiha, Quqaama Kotiva tinavuvata mintima
kaanarove, ti variara.

Nenta qata vakaukara muntuka vataate tura

22 Ne Kotira uva quqaa uva iriqi vuavarora tiro, ni avu aato hiqama vivaro ni
muntukavanovata ni qata vakaukara vaimanta variara. Ne mintimake vaiha ne nenta
qata vakaukavarara quqaiqamakeha muntuka vateha variata.

23 Ne vaireka qaiqaa qaraakaiqama kero vatataikama variara. Kiama qutu vuarira
haikava ni qaiqaa vatatairave. Kotira uvavano qaqi variqiro vi vai uvava, vivama ni
qaiqaa vatataira. Vi uvava ekaa entama qaqi variqiro vuanaro.
24 Kotira vukuqi mintima tiro:
Ukauvano variqiro viro vuru aaharuqama vinantemake, vaiintivata variqi vi,
vuru ekaarama taiqa vivarave.
Kaampivano/Qinaaravano iratero iteharo koqema kero ataa iharo vuru tamunta
viro hiqinti hiqinti intema kero, vaiinti mpeqa okaravata taiqa vuanarove.
25 Kotiva tina uvavaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanarove, tura. *(Aisaiaa
40:6-8)*
Ho Kotira koqe vakaaka ni tiva nimumanta ne vi uvara irura.

2

Kotira uvavano ni karama vaivo tura
1 Ne Kotira uva iri variaka vaihara ti, ne qora kaiqa ekaa qaqira kaata. Kia una tiata.
Kia unaqaraiqama keha koqe kaiqa varaata. Vo vaiintivano koqemakero variainarara
kia toma amitaata. Kia vo vaiintiara una uva ntuvake tivaro vira autuvano vataini
qiarira.
2 Qaraaka vatatai vaintiva naatiruvano naamara antuqa arinantemake, nevata
Kotira vainti qaraaka vaiha Kotira uvara antuqa arira variata. Kotira uvavano ni koqe
naama voqaarama vairo. Vi naamara koqe naama nehama ne koqemake noruqama
vivaro Kotiva ni kuvantukero ntitaarira.
3 Kotira vukuqi mintima tiro:
Ne Kotira kaiqa vareha tavaavaro Kotiva ni koqema nimite vaivama vaivo, tura.
(Ihi 34:8)
4 Ne Noravano Karaitiva vainaini aniata. Karaitiva qaqi variqiro vi variarira
Naaquravama vairo. Qaqi vaiintinavu virara kia koqe naaqurave tivakeha vira
qoririma kaavaro Kotiva naima vira kaama tero virara ti koqe Naaqura voqaraavama
vaivo, tiro.
5 Qaqi variqi vi varia naavu kaarara voqaarama nevata variavaro Kotiva niqo-
hairoma nai naavu kaqe vairo. Ne vi naavuraqi vaiha Kotira kaiqa vara amite
vai vaintika vaiha Kotiraini koqe kaiqa vara amitaqi vuata. Ne mintivaro Kotiva
Karaitirarao tiro, ni kaiqara quahaanaro.
6 Kotira vukuqi Kotiva mintima tiro:
Tavaate, te tenta kaama tauna Naaqurara koqera Saioni vatuka avutana aratau-
narave. Viraqaa muntuvi vairava kiama kaurira haika varairaro vira muntukavano
qoraiqiraro varianarove, tura. *(Aisaiaa 28:16)*
7 Ne Karaitirara quqaa vivave tivakeha viraqaa muntuvi variaka, ne tiha, Karaitiva
tinavu koqe Naaqura voqaraarave, ti variara. Vokiaka kia Karaitirara quqaa vivave
tiaka, vika viraqaahai kuntavaivaima vare kaavu nti variara. Kotira vukuqihairo
mintima tiro:
Vika naavu kaqeha tiha, Vi orirara qora orive, tivakeha qoririma amitaa oriva,
vivama Naaquraiqama vivo, tura. *(Ihi 118:22)*
8 Kotira vukuqihairo vo uvavata mintima tiro:
Maa oriraqaahai vaiinti nahenti kuntavaivai i variarave. Maa nora oriqaahai vika
kaavu nti variarave, tura. *(Aisaiaa 8:14)*
Vika kia Kotira uvara quqaa uvave ti variarara ti, vika kuntavaivai i variara. Haaru
Kotiva vikara mintima ivarave tiva tora.

Ne Kotiva nai kaama taikama variavo
9 Ne kia vika voqaantemake variavo. Kotiva niara tinta vaiinti nahenti variate tiro,
ni nai kaama taikama variavo. Noravano Kotiva vaimanta ne vira kaiqa vara amite

vaintikama variavo. Ne koqe kaiqaqai vare varia vaiinti nahentikama variavo. Ne Kotira navunaakama variavo. Viva niara te vika koqema nimitaaina uvara vo vaiinti nahentivata tiva nimiate tiro, Kotiva ni konkiraqihairo naarama varero vuru ovavano koqemakero ataa i vainaini kaimantama variavo.
10 Ne tota enta qumina vaiinti nahenti vaura. Vate maa entarama ne Kotira vaiinti nahenti variara. Tota enta Kotiva kia ni aaqurihama nimitomanta vaura. Vate maa entara Kotiva ni aaqurihama nimitaimanta variara.

Tenavu Kotira kaiqa vaiintima vauro tura

11 Mpo, ti navunaao, ni maaqa tanara kia maa vataraqaa vaira. Ne maini vaiha ne vo vatanaaka voqaara variara. Ne virara irihama ni vaatavano qora kaiqa varaataa inara kia varaata. Ni vaatavano ni maraquravata aatarakero viraqaata raqikireva auti vaimanta variavo.
12 Kia Kotira uva iri variaka vaimanta ne vika nivuqaa avuqavuqama keha nuata. Ne mintiaqi vimanta vika ni turoqareha una uva tivera, vika uvavano kia ho varianaro. Vika uvavano kia ho vairamanta vika ni koqe kaiqa taveha, Noravano tuvina entaraqaa vika Kotira autu tuaherevara.
13 Ne tinavu Nora Vaiinti Karaitirarao tiha, ekaa *kamaani*ra kaiqa vaiinti vevaaraini variata. *Kamaani*ra kaiqa vaiinti avuhainaara vira uva iriqi viha,
14 *Kamaani*va noraiqama kai vaiintika ne vika uvavata iriqi vuata. *Kamaani*ra uva raqake vaika ruqutiha, *kamaani*ra uva iriha avate vaika quahama nimitaate tiro, *kamaani*va nai naantiaraihainaa vaiinti vonavuvata noraiqamake vaira.
15 Kotira antuqavano niara mintimama vairo: Ne koqe kaiqaqai vare vaivaro kia avu aatovata vaika niara hampi uva tiva kia ho vairamanta vika evaara vaivara.
16 Ne kuvantuvi variakara ti, ne nentara mintima tiate: Tenavu kuvantuvi vaurauka hauri qaiqaa vaaqu kaiqa varaarorave, tiate. Ne Kotiva rumpatai vaiinti nahentika voqaara vaiha nuata.
17 Ne vaiha ekaa vatanaakara koqe okaraqai autu nimitaata. Ne nenta kenauka Ihura vaiinti nahentiara muntuka vateha variata. Ne Kotira aatu qeteha variqi vuata. *Kamaani*ra avuhainaa vaiintiara nora vaiintive tiata.

Karaitiva aihavira haika varainantemake nevata varaate tura

18 Te ni kaiqa vaiintiara tirera. Ne koqemake kaiqa vareha nenta nora vaiinti uva iriqi vuata. Ninta noravano ni koqema nimiteharo niara vi kaiqara varaate tirera, vira uvaqai iriqi vuata. Ninta noravano kia ni koqema nimiteharo niara vi kaiqara varaate tirera, vi uvaravata qaqiqaima iriqi vuata.
19 Ne mintimake variqi vivaro Kotivama ni quahama nimitaanaro. Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro vaiinti vovano qumina haika kaara ni qoraiqama nimitairera, ne aihavina haikara vareha kempukaiqamake vaivaro Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaarira.
20 Ne vaaqu kaiqa varera kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake vaivera, Kotiva kiama virara iriharo ni koqema nimitaanaro. Ne koqe kaiqaqai vare vaivaro vira kaara ni ruqutimanta ne kempukaiqamake vaivera, Kotiva virara iriharo ni koqema nimitaanaro.
21 Ne mintiaqi vuate tiro, Kotiva ni naarama taira. Karaitiva niarao tiro, aihavira haika varorave. Viva niara te iainantemake, nevata mintiate tiro, viva minturave.
22 Karaitiva kia qora kaiqavata varovaro vira noqihairo kia una uvavanovata qovaraiqura.
23 Vika Karaitirara qora uva tuvaro viva kia nái vikara qora uva tura. Karaitiva aihavira haika vareharo kiama vorara tiharo, Naantiara ninavata qoraiqama amitararave tiraitiro, Karaitiva Kotiraraqai noraiqama kero iriharo tiharo, Kotiva avuqavuqama kero *ko* ti vaiva, vivama ti kahaqianarove, tiro tura.

24 Tinavuara vika kia qora kaiqa vararaiti koqe aaraqai vuate tiro, Karaitiva
tinavuarao tiro, tenavu qora kaiqa varauna uvara varero vuru katariqaa qutu vura.
Karaitira vaata teqa taaqama kaaraqaahai ne koqemavi variavo.
25 Sipisipivano hampi nintemake, haaru nevata koqe aaraqaahai hampiqama
keha ni vaura. Vate maa entara ni ntita varaimanta ne anirante ni maraquraqaa
maimaraara raqiki nimite vai Vaiintira vira avataqi vi variara.

3

Naata vaati vare okarara tura

1-2 Te ne vaati varaakara tirera. Ne nenta vaativara uvaqai iriqi vuata. Ne mintiaqi
vi vaimanta ni vaativara kia Kotira uva irika, vika ni koqe kaiqa tave tiha, Kaiqe
tenavuvata vika aanare Kotira uva iriqi vuare, tivara. Ne nenta vaativarara vo uvavata
tiva kia vairamanta vika ne koqe kaiqa varera tave, ne nenta qoraintiaraqai iriqi vira
tave, vika mintima tivara.
3 Ne koqe nahenti vaireka iha, viri vaata vaheheqi vai haikarave, qiata vunterave,
nenta vaata ruqirave, nenta vaataqaa nonkute haikarave, vi haikara vi haikarara kia
noraiqaake iriata.
4 Ne kia mintiraiti, nenta muntukaqi vaheheqirara noraiqaake iriata. Ni muntuka
avu aatoqihairo ne koqemake vaheheqi haikava qovaraiqianaro. Nai muntukaqihairo
qihaaqamakero variaina nahentira, Kotiva vi nahentirama quahama amiteharo koqe
nahentive tianaro.
5 Haaru Kotirara noraiqamake iri vau nahentinavuka vaiha Kotiva kauqu aiqiqaa
aqukero tivato uvara iriteha, vinavuka nái vaativara uvaqai iriqi vi vauva, vivama
vinavuka vaheheqamate vau haikavama vaura.
6 Tinavu kaivaqava Seraava mintimakero vau nahentiva vaura. Viva nai vaati
Eparahaamira uva iriqiro viharo virara tiharo, Are ti nora vaiintivanoma variarao,
tura. Ne nahenti koqe kaiqaqai vareha kia vo haika aatu qetaivera, ne Seraara
raavuravarama vaivara.
7 Vira aanare ne vika vaativaravata koqemake nenta naatavaraqaa raqikiqi vuata.
Kotiva ni koqema nimitaintema kero, viva ni naatavara koqema nimitairamanta
vikavata ekaa enta qaqi variqi vivarave. Virara irihama ne nenta naatavarara vika
vaatavano kia kempuka vaata vaivo tivakeha, vika koqe okaraqai autu nimitaata.
Ne nenta naatavaraqaa mintimakeha raqikiqi vivera, kiama vo haikavano ni
ravaaqavu kaira ne homa Kotira aaramaqi vivara.

Ne vohaara vaiintiqai variate tura

8 Te maa uvara taiqa karera iha mintima ti: Ne koqemake vaiha vohaara vaiintiqai
variata. Ne nariara nariara mpo ike tiha variata. Ne Kotira vainti vaihara ti,
nariara nariara muntuka vateha variata. Kia nenta autu virini qiraiti, nariara nariara
aaqurihama nimiteha variata.
9 Vovano ni qoraiqama nimitairera, kiama ne vira nai qoraiqama amitaata. Vovano
niara vaaquqama vuate tirera, kiama ne vira nariara vaaqu qianarave tiata. Kotiva
niara koqemavi variate tiro ni naarama tairara ti, ne vi vaiintirara tiha, Kairaro Kotiva
ai koqema amitaarire, tiata.
10 Kotira vukuqi mintima tiro:

Koqema kero vaiharo airi enta qaqi variqiro vuarira vaiintiva, vi vaiintiva qora
kaiqa qaqira kero kia una uvavata tiarire.

11 Vi vaiintiva qora kaiqa tauvaqa utu amitero koqe kaiqaqai varaqiro vuarire.
Viva vaiinti nahenti muntuka paru i vai okarara kempukaiqama keharo avataqiro
vuarire.

12 Noravano avuqavuqama kero ni vai vaiintira nai avuqohairo tavamaqiro
viharo, vi vaiintiva Kotira nai aare vai uvara iri tave vairave.
Qora kaiqa vare varia vaiinti nahentika Kotiva vika tauvaqa utu nimite vairave,
tura. *(Ihi 34:12-16)*
13 Ne kempukaiqama keha koqe kaiqaqai varaataa ivera, kia vovano ni qoraiqama
nimitaanaro.
14 Mintivarovata, vovano ni qoraiqama nimitaira ne aihavira haika varaqi vivera, ne
quahehaqai variata. Ni qoraiqama nimite vai vaiintika aatu kia qeteha variata. Vika
niara qora uva tira aatuvata kia qeteha variata.
15 Ne nenta muntukaqihai Karaitirara vivaqaima tinavu Noravanove tiate. Qera-
mate vaivaro vovano niara ne nana uvae iriqi vi variavo tirera, ne Karaitirara iriqi vi
vai uvara vira tiva amiata.
16 Ne vi uvara vira tiva amire iha, vi vaiintira qihaaqama amite, koqe okaraqai
autu amitaata. Ne avuqavuqamake koqe kaiqaqai varaqi vi vaimanta vo vaiintinavu
unahaa tiha ni kaiqara qora kaiqave tivera, vika ne Karaitira uva koqemake iriqi ni
vai okarara tave, nái kaurira haika varevara.
17 Tenavu koqe kaiqa varaqi vi variariraro Kotiva qaqi kairamanta vokika tinavu
qoraiqama timitaiqe tenavu aihavira haika varaarera, vira koqema ianarove. Tenavu
qora kaiqa varaqi viha aihavira haika varaarera, vira kiama koqe ianarove.

Karaitiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura

18 Tenavu qora kaiqa vare vaurauka qutu vuataara vauvaro, Karaitiva avuqavu ni
vaiva tinavu vatuka varero vuru qutu vura. Viva mintimakero vohaa tataa qutu viro,
tinavu uva ekaara taiqakero tenavu Kotiva vainaini vuaina aarara ruvaama timitaira.
Karaitiva tinavu vaiinti voqaara vaumanta vira arukovaro vira vaatavano qutu vuvaro
nai Maraquravano vira qaiqaa qaqi himpima kovaro vaura.
19 Viraqaahairo Karaitiva otu rumpato maraqurauka vaunaini vaiharo nai vakaaka
vika tiva nimura.
20 Haaru Noaava vau entara vika Kotira uva raqake vauvaro Kotiva kia vika vaaka
ruqutu karaitiro, variqiro vuvaro Noaava namariqaa vuaina naavura kaqa taiqa
kovaro huvura namarivano aqu ravaaqavu kovaro Kotiva vaiinti nahenti 8navuqai
kahaqama nimitomanta vinavuka ho vaura.
21 Vira aanare tenavu qora aara qaqirake namari vare, viraqaahai koqe aaraqaa vi
vaunara. Tenavu namari vare vauraro kia namarivano tinavu vaata hiqama timite
vairave. Tenavu namari vareha tiha, Kaiqe qora aara qaqirake Kotira aaraqaaqai
vuare, tiha namari vare vaunara. Tinavuara Kotira aaraqaa vuate tiro, Ihuva qutu
vuraqihairo qaiqaa qaqi himpura.
22 Ihuva qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro viraqaahairo naaruvaini vura. Maa
entara viva Kotira kauqu tanaraini vaimanta naaruvaini ekaa *ensel*inavuve, ekaa
noraiqama vuakave, ekaa kempuka vataakave, vira vevaarainima variara.

4

Nevata aihavira haika vare aarava varianarove tura

1 Karaitiva vaiintiqama viro vaiharo aihavu haikara varaqiro vurara ti, nevata
tiha, Tenavuvata homa aihavina haikara varaqi virarave, tiata. Vovano qora kaiqa
varaarorave tiro, aihavira haika varaqiro vi vaiva kiama qaiqaavata qora kaiqa
varaqiro vuanarove.
2 Ne virara iriha vataini qaqi variqi viha nenta qora kaiqa varaataa inara qaqirake,
Kotira antuqa arina kaiqaraqai varaqi vuata.
3 Kotira uva kia iria vaiinti nahentika aanare nevata haaru hampi niha nenta
varaataa u kaiqara qora kaiqaqai varaqi vi vaura. Ho vi kaiqara varaqi vi vaunara

viraqaa taiqairaqe kia qaiqaavata vi kaiqara vararerave tiata. Vi entara ne hampi qaramaqi ni vaurave. Ni muntukavano hampi haikaraqai vaumanta vaurave. Ne iha namari neha vueraiqaavi vaurave. Ne voqamake karavata namarivata narekaqai ruvaaquma viha vaurave. Ne qaqi vaiintivano aututo haikarara variqave tihama, vi haikara autuqai tuahereha vaurave. Ne haaru minti mintimaqi viha qoraiqamavi vaurave.

4 Vate maa entara ne vi kaiqara qaqirake variamanta kia Kotira uva iria vaiinti nahentika niara nevata tenavu iainantemake iate tiamanta ne vika uva kia iriraiti variamanta, vika ravukuvi vira kaara niara qora uva ti variara.

5 Ho iriata. Vika naantiara nái vaaqu kaiqa varera tiva qovaraiqama kevarave. Vi entara ekaa uva avuqavu qiarirava Kotiva vaiharo ekaa qaqi vaikave, ekaa qutu vikave, viva vika vika uva rahakero avuqavu qianaro.

6 Virara iriharo Karaitiva haaru qutu vukavata koqe uva tiva nimura. Haaru ⌞Noaava vau entara⌟ vaiinti nahenti vika Kotira uva raqa kovaro Kotiva vika arukomanta qutu vura. Vika maraquravano Kotiva qaqi vaintema kero qaqi variqi vuate tiro, ⌞Karaitiva⌟ vikavata koqe uva tiva nimura.

Ekaara entavano aumaiqurara tura

7 Ekaa haikavano taiqaaina entava aumantoma vairo. Ne virara iriha koqemake nentaqaa raqikiqi viha, avu viti viri iha qeramate variata. Ne mintiaqi vi vaiha homa Kotira aaramaqi vivara.

8 Avuni maa uvara naane iriata: Ne nariara nariara voqamake muntuka vateha variata. Ne mintiaqi vivaro Kotiva ne airi vaaqu kaiqa vare uvara tauru kaanaro.

9 Koqemake nenta naavuqi nenta qata vakaukavara Ihura vainti ntita vate kara nimiata. Nimihama kiama nuntu nauntu tiraiti, qaqi karaqai nimiata.

10 Kotiva ni koqema nimiteharo ni vohaiqa vohaiqa vo kempuka vo kempuka nimirara ti, ne vohaiqa vohaiqavano vi kempukara nimiraqohai koqemake nai kahaqi nai kahaqi iata.

11 Vaiintivano maara uva tireva iharo Kotira uvaqaima tianaro. Vaiintivano vora kaiqa vara amitareva iharo tiharo, Kotiva ti kahaqi vairaqe te vira kempukaqaa ho ai kaiqa vara amitararave, tianaro. Ne mintiaqi vivaro Ihu Karaitiraqaahairo Kotira autuvano noraiqiarira. Kotira mpeqa okaravano takuqi vaivavata Kotira kempukavanovata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove. Te quqaama turo.

Aihavira haika vareha koqe aaraqai nuate tura

12 Ti vaiinti nahentivauvo, ihaqohairo avatainantema kero, vo haika vo haikavano ni avate vaimanta ne variara. Ho kia ne ravukuvi tiha, Nantiharoe vi haikava qoraiqama timite vaivo? tiata.

13 Ne mintima tiata: Karaitiva aihavira haika varairara irihama, tenavuvata vira kahaqiha aihavira haika varaqi vi vauro, tiata. Ne minti tivake variqi vivaro Karaitira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovarama vuaina entaraqaa ni muntukaqihairo koqe iramanta vaivara.

14 Ne Karaitira avataqi ni vaimanta vira kaara niara vaaquvanove tivera, ne quahehaqaima variata. Vika niara vaaqu uva timanta ne homa tiha, Kotira Maraqura voqaraava tinavu hampata vaimanta vauro, tivakeha ne quaheha variata.

15 Hauri ne vaiinti arukera kaarave, ne muara autira kaarave, ne *kamaani*ra uva raqakera kaarave, ne vo vaiinti kaiqara qumina antua uva tira kaarave, vira vira kaara ni qoraiqama nimitaimanta aihavira haika varevorave.

16 Ne Karaitira vaintinavu vaira kaara ne aihavira haika varaivera, ne kiama kaurira haika varauro tiata. Mintima tiata: Tenavu Karaitira vaintinavu vaihara ti, tenavu Kotira autu tuaheraqi virerave, tiata.

17 Kotiva *ko* tiaina entava anirairaro tinavu nai uva iriarirauka uva naanema avuqavu qianaro. Viva hoqarero tinavu uva naane avuqavuqama kero, ike, vira naantiara kia vira uva irika *ko* tiharoma, nana nana uvae vikaqaa vataanaro?
18 Kotira vukuqi mintima tiro:

Avuqavu ni vai vaiinti nahentika vukaari utiha vo maara vo maara varaqi vivaro Kotiva vika kuvantu kero ntitaanarove.

Kia Kotira uva irika qora kaiqaqai vare vaika, oho, vika qora aaraqaa nini, naantiara vika tainie vuru taiqa vivarave? tura. *(Uva Maara Koqera 11:31)*

19 Kotira antuqavano niara homa vika aihavira haika varaqi vivarave tirera, ni muntukavano Kotirara qihaaqamakero vairamanta ne koqe kaiqaqai varaqi vuata. Kotiva tinavu autukero vataiva kiama nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara tauru kaanarove.

5

Kotira vaintiqaa raqikukara tura

1 Te ni *elda* vaiintinavuara tirera. Tevata ninavu aanare Ihura vaiinti nahentiqaa raqiki vauraukama vai.

Karaitiva aihavu haikara vare vaumanta te vaiha tenta avuqohai tavaavaunarama. Naantiara vira mpeqa okaravano takuqi vaiva qovaraiqiaina entaraqaa tevata vaiha tenta avuqohai tavarerave. Te ni nora vaiintinavu vihi tiari iriata.

2 Sipisipi qova koqemakero nai sipisipiqaa raqikintemake, nenavuvata Kotiva vaiinti nahenti ni nimitaikaqaa raqikiqi vuata. Kotira antuqavano niara vi kaiqara varaate tirara ti, ne kia popoharaiti, vikaqaa raqikiataa iramanta raqikiqi vuata. Kia koqaara iriha vikaqaa raqikiqi viraiti, nenavu Kotira kaiqama vara amite vauro tivakeha, quahakeha vikaqaa raqikiqi vuata.

3 Kotiva ninavuara ti vaiinti nahentiqaa raqiki timitaate tirara ti, kia nenavu nora vaiinti vauro tiha vika vihi vaahi tivaqi viraiti, nenavu avuni vaiha koqe kaiqa vare vaimanta vaiinti nahenti ninavu kaiqa tavehama ni aanare vikavata koqe kaiqaqai varaqi vuata.

4 Ne mintiaqi vi vaivaro naantiara sipisipi Qova Avuhainaava qovaraiqiaina entaraqaa viva tuvurero nai ni noraiqama kaira ne noraiqama vivaro ne noraiqama viva qaqi variqiro vuanarove.

Qaraaka vaiintinavuara tura

5 Ne qaraaka vaiintivata koqemake nenta nora vaiinti vevaaraini vaiha vika uva iriqi vuata. Ne vaiinti nahenti ekaa kia nenta autuara noraiqaake iriraiti, ne nai kahaqi nai kahaqamaqi vuata. Kotira vukuqi mintima tiro:

Nai autuaraqai iri vaina vaiintira Kotiva qoririma amitaanarove. Nai autu vatainiqama kaina vaiintira Kotiva vira aaqurihama amiteharo vira koqema amitaanarove, tura. *(Uva Maara Koqera 3:34)*

6 Ne vi uvara iriha kia nenta nutu tuahera karaiti, Kotira kempuka vevaaraini vaivaro naantiara viva nai tiva taaina entaraqaa ni nutu tuahera kaarire.

7 Kia qumina vo haika vo haikara noraiqaake iriqi vivaro ni muntukavano qoraiqiarira. Kotiva niara noraiqama kero iri vairara ti, ne ekaa vi uvara Kotira tiva amivaro Kotiva ni kahaqiarira.

8 Ne avu viti virimake taveha rauriha variata. *Raioni*vano noraiqaakero uva tivaqiro viharo vaiinti aruke nareva auti vaintema kero, ni navutaava Sataaniva vi ani vaira.

9 Ne iriamanta ekaa ni qata vakaukavara vonaini vonaini variaka ni aanare Ihura kaara aihavira haika vare variarara ti, nevata Kotira uvaqai iriqi viha kempukaiqamake vaiha kia Sataanira uva iriata.

10 Ne ahora vaiinti nahenti vaiha aihavina haikara vahuqa varaqi vivaro Kotiva naima ni kempukaiqama nimitaanaro. Kotiva ni kempukaiqama kaimanta ne kempuka vaiinti nahentiqai vaihama avuqavu variqi vivara. Kotiva tinavu kahaqireva koqema timite vaiva, vivama niara vika Karaitira vataake vohaa vaiha kempukaiqamake ekaa enta variqi vuate tiro, ni naarama taira.
11 Kotiva ekaa enta variqiro vi vairaro vira mpeqavanovata qaqi variqiro vuanarove. Quqaave.

Ekaara uva tura

12 Te niara inaara uva tiva nimirera uraro Sailaasiva vi uvara qara ruva timitaimanta te ni nimite. Te Sailaasirara viva ti qatavano koqemakero ti kahaqamaqiro vi vai vaiintiva vaivo tunara.
Ni muntuka koqe iramanta variate ti, te maa qararaqi Kotiva ni koqema nimitaaina okarara ni tiva nimunara. Kotiva ni koqema nimitairara irihama, ne kempukaiqamake varaqi vuata.
13 Kotira vaiinti nahenti Babironini variaka ni aanare Kotiva nai kaama tai vaiinti nahentika vaihara ti, vika ni navunaaka vaihama ni uva mante vai. Te ti maaquve tuna vaiintiva Maakiva, vivavata ni uva mante vairo.
14 Ne Ihura vainti vaiha nariara nariara muntuka vateha koqemake nariara nariara uva mantaata.
Ne Karaitira vataake vohaa variakara mintima turo: Ni muntukavano paru i vaira variate, turo.

2 PITAA
Pitaava vo qara naantiara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi aitarovaro Pitaava maa uvara qara ruva tora. Ihura vaiinti nahenti koqemake vira uva iriqi viha kia una maara tivau vaiintika uva iriate tiro, Pitaava maa qarara vikaini vara kora.

1 Te Saimoni Pitaaka. Ihu Karaitiva ti noraiqama kero tititaimanta te vira vakaaka
tivaqi viha vira kaiqa vaiinti vaunara. Te niara irihama maa uvara qara ntuva nimite.
Tinavu Variqa Ihu Karaitiva tinavu tivitaarira vaiintiva, viva tinavu avuqavuqama
timitairara ti, ne tinavu aanante koqe vakaaka uritarakero vai vakaakara iriqi vi
variara.
2 Ne Kotira okaravata, Nora Vaiinti Ihura okaravata, kankomake iriakara ti, Kotiva ni
koqema nimiteharo aaqurihama nimite vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variqi
vuata.

Kotiva tinavu nai kaama tairara tura

3 Kotira kempukavano Karaitiraqi vaivaro Karaitiva tinavuara vika vi kempukaraqo-
hai kia qora kaiqa vararaiti, Kotira kaiqa vara amiteha koqemake variqi vuate tiro,
tinavu kempukaiqama timitaimanta vaunara.
Kotiva tinavuara nai mpeqa okaravano takuqi vaira tave, nai koqe okararavata
kankomake tavaate tiro, tinavu haarama taira.
4 Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tinavuni nora uva voqaraa uva tivakero
vatairara ti, tenavu vi uvara iriqi vihama, kia vataihainaa haikara muntuka ntuvaqi
viha vaaquqama viraiti, Kotiva koqema kero variqiro vinantemake, variqi virera.
5 Ne vi uvara iriqi viha Kotirara kempukaiqamake iriqi viha koqe kaiqaqai varareka
autiha variata. Ne koqe kaiqa vareha koqe okara, vo okara vo okara kankomake
tavareka autiha variata.
6 Ne koqe okara tavamaqi viha ne nenta vaataqohai qora kaiqa varaarorave tivakeha
nenta vaataqaa koqemake raqikiqi viha variata. Ne mintiaqi viha kia popoharaiti,
kempukaiqaake Kotira aaraqaa nuvaqi vuata. Ne mintiaqi viha Kotira voqaantemake
vaireka autiha variata.
7 Ne mintiaqi viha nenta kena vaiinti nahenti koqema nimitaqi vuata. Ne mintiaqi
viha nariara nariara muntuka vateha variata.
8 Ne mintiaqi vivera, ni kaiqavano kia qumina kaiqa vairaitiro, koqe kaiqaqai
vairamanta ne tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira okara kankomake tavamaqi vivara.
9 Vaiinti vovano kia mintiaqiro vi vaiva, vi vaiintiva avu qimpavi vaiintira voqaara
vaiharo kia Kotira uva okara kankomakero tave vaira. Vi vaiintiva Karaitiva haaru
viva qora kaiqa varo uvara nunka amitairara kia iriraitiro, qumimaqama keharo
vairo.
10 Ti qata vakaao, Kotiva ni naarama kero nai kaama tai uvava quqaa vivau variarire
ti, ne Kotira kaiqa voqavata varaqi vuata. Ne mintiaqi viha kia hampi aaraqaa vivera,
11 ne tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavu kuvantu timitaarirava raqiki vaina
vatukaraqi ekaa enta homa qaqi variqi vivara.
12 Ne quqaa uva kempukaiqamake iriqi vi variara, te virara irunarave. Ho te qaqiqai
ne vi uvara iriqi vuate tivaqi virera.
13 Te qaqi variqi vuaina entara homa vi uvara qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi
vuariravama varianaro.
14 Ti vaatavano haraara naavu voqaarama vairo. Inaaraiqa varikema tenta vaata
maini ke naaruvaini virera. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva vataini vaiharo te qutu
vuaina okarara vutukeroma tiva timimanta irunarave.

15 Te qutu vuaina entaraqaahai ne kia ti uva tauru karaiti, koqemake iriqi vuate ti, te qaiqaa qaiqaavata ni tiva nimiqi virerave.

Karaitira mpeqa okaravano ataa i vairara tura

16 Tinavu Noravano Ihu Karaitiva mpeqavano tuvuainarara ni tiva nimiha kia tenavu tentanavu irike *vuri/uri* uva ni tiva nimiraiti, tenavu tentanavu tivuqohai Karaitira mpeqa okara tavaavaunara, virara ni tiva nimi variavaunara.

17 Karaitira Qova uritarakero naaruvaini ataa i vainaini mpeqavano vaiva, Kotiva nai Maaqu Ihura ataama amiteharo vira autu noraiqamakero tiharo, Maara ti Maaquma vaivo. Ti muntukavano virara voqavata vaimanta te virara quahehama vauro, tura.

18 Haaru Kotiva minti tumanta tenavu vi entara Kotiva vau aiqinaraqaa Ihura vataake vaiha Kotiva naaruvaihairo tu uvara iriavaunara.

19 Tenavu vi haikara vi haikara tavaavaunarara ti, tenavu paropeti vaiintinavu haaru tivato uvarara quqaa uvaqaima vaivo ti vaunara. Nevata vi uvarara noraiqaake iriqi vivera, ne homa vaivara. Ovavano konkiraqi itaqiro viviro aatitare ivaro vaahoquravano itaintemakero, Ihura uvavano ni muntukaqi ataama nimite varianaro.

20 Ne paropeti vaiintinavu tivato uvara irihama maa uvara naane kankomake iriha variata: Paropeti vaiintivano qara ntuvato uvava vukuqi vaira, hauri vaiinti vovano nai irikero tiharo, Vi uvara okara minti mintimama vaivo, tiantora.

21 Kia paropeti vaiintinavu nái irikevauve vi uvara vi uvara tura. Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumantara ti, vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaura.

2

Una paropeti vaiintinavuara tura

1 Haaru una paropeti vaiinti vonavu vaiinti nahenti avutaini vauntemake, maa entaravata una uva maara ti vaika ni avutaini qovaramavi vaivara. Vinavuka evaara qovaramavi vaiha una uva maara tiva nimi vaiva vaiinti nahenti qoraiqama nimitaanaro. Noravano Ihuva vinavuka qaqini kuvantu nimitaira viravata vinavuka qoririma kevarave. Vira kaara vinavuka vehi autuviva vaakama qovaraiqianaro.

2 Vinavuka kaurira kaiqa varaqi vi vaimanta airi vaiinti nahenti vinavuka avataqi vi vaimanta vaiinti nahenti vonavu vika qora kaiqa tave tiha, Oho, Karaitira uva iri varia aarara qora aaraqaima vaivo, tivara.

3 Una uva maara ti vaika, vinavuka unaqaraiqamakeha ni monu varareka auti vaiha nái irike ni una uva tiva nimivara. Kotiva haaru minti vau vaiintikara uva vateharo *ko* tiva taiqakorara tiro, vinavuka vehi autu kaarirava kia vaitaraitiro, qaqi ani vairo.

4 Haaru *enseli* vonavu Kotira uva raqakovaro Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika nái qora kaiqa varora kaara nora iha iteharo konkiraiqi vairaqi vara vaavi aqukora. Vika mini rumpa tomanta vaiha Kotiva *ko* tiaina entara vekama variara.

5 Haaru vetanto enta vau vaiinti nahentika Kotirara kia irura kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, viva tuvaro huvura namarivano vika ekaa vehi autukora. Vi entara Noaava avuqavu ni vai okarara vaiinti nahenti tiva nimi vaurara tiro, Kotiva viravata vira navunaaka 7navuvata vehakuma nimitomanta ho vaura. *(Okara 6–9)*

6 Haaru Sodomiqi vaukavata Gomoraqi vaukavata vaaqu kaiqa vare vaura kaara Kotiva vi vatukatanta ihaqohairo tatoqa taiqa kovaro karampaavanoqai vaura. Naantiara Kotirara kia iri vaiinti nahentika taiqa kaaina okarara tinavuaravata kankomake iriate tiro, Kotiva vika mintima kero taiqakora.

7 Kotiva vi vatukatanta vehi autukareva iharo viva Rotiraqai ruaruama amitora. Rotiva koqe vaiintivano Sodomiqi variqiro viharo tavomanta viraqi vau vaiintika vo

uva vo uva raqakeha hampi qaramaqi ni vauvaro Rotira muntukavano qoraiquvaro vaura.
8 Rotiva koqe vaiintivano vaiharo vo enta vo enta vi vatanaaka hampata variqiro viharo vika vaaqu kaiqa vare vaura nai avuqohairovata nai aatoqohairovata iri tavovaro vira muntukavano qoraiquvaro vaura.
9 Haaru Kotiva mintiaqiro vurara ti, tenavu kankomake iruraro Kotiva koqe vaiinti vika maaraqihairo qaqi ruaruama nimiteharo qora vaiinti vika ntaihamake vaivama vairo. Kotiva qora kaiqa vare variaka qaqi totaqi viro, naantiara *ko* tiaina entaraqaa vika *ko* tiva taiqa kaanaro.
10 Vaiinti vonavu Kotira uva kia iriraiti, vora uvavata kia iriraiti, vika nái antuqavano vare vai kaiqaraqai varaqi viha vaaqu kaiqaqai vare variavaro vira kaara Kotiva vikaqaa nora uvama vataanaro.

Te una uva maara ti varia vaiintika okarara tirera. Vika nariaraqai noraiqaake iriqi viha, kia nora vaiinti vevaaraini vairaiti, vikara qumina vaiintive tivakeha vika kia qetaraiti, *enseli*navuaravata qora uvaqai ti variara.
11 Vika minti ti variamanta, *enseli* vika vi vaiintika uri aatarake nora kempuka vataaka vaihavata, vika Kotira avuqaa vaiha tiha, Hauri tenavu vokiakaqaa uva vataariraro vika nutuvano vataini qiantorave, ti variara.
12 *Enseli* vika minti ti variamanta una uva maara ti varia vaiintika kia kankomake iri varia haikarara qora uvaqai ti variara. Vika qaakau quara vairi voqaara kia avu aatovata iriraiti, vika nái antuqaqai avataqi vi variara. Qaakau quara vairi arukentema kero, naantiara vi vaiintikavata aru taiqa kaanarove.
13 Vi vaiintika nai kenauka qoraiqama nimite variantema kero, naantiara Kotiva vika náiv*ata* qoraiqama nimitaanaro. Vaiinti nahenti kuariqaa ruvaaqumavi vaiha ovata ne variamanta vi vaiintika airi karavata iha namarivata neha tiha, Maantimake namaqi viha quaha quaha iha vairerave, ti variara. Vika mintimake ni hampata vaiha, nai una kaiqa vare variarara quaha quahamaqi viha kaurira haika ni nimi variara.
14 Vi vaiintika vo enta vo enta vokiaka naatavarara avu auti vaiha vika hampata nireka auti variara. Mintiaqi viha vika qora kaiqa kia qaqira karaiti, qaqiqai vare variara. Vi vaiintika uqerara vaiinti nahenti mintamaqi vi variamanta vi vaiinti nahentika vaaquqama vi variara. Vora airairara muntuka nti vai okarara vika vi okarara anomake tave variakama variara. Vika mintiaqi vi variara kaara Kotiva vikara vaaquqama vikama variavo, tiro.
15 Vi vaiintika koqe aara avuqavu ni varia aarara qaqirake hampi aaraqaaqai ni variara. Haaru vetanto entaqaa Beora maaqu Balaamiva hampi aaraqaa ni vauntemake, vi vaiintikavata vohaa vi aararaqai nireka auti variara. Balaamiva monu varaainaraqai iriharo vaaqu kaiqa varareva auti vauvaro
16 viraqaahairo vira *donki*vano kia uvavata ti vauva, vi entara vaiintivano uva tuntema kero, uva tiharo vira atuvaro Balaamiva vaaqu kaiqa varare ura qaqira kero kia varorave.

(Kaarantura 22:25)

17 Una uva maara ti varia vaiintika vika nana haika voqaarae variavo? Vi vaiintika ruvu namarivano aaharauqama vira voqaara variavo. Nora uvaivano utiharo tonavu raaquta varero vi ani intemake, vi vaiintika variavo. Oho, anomakero konkira ari vai vatukara Kotiva vikaini qeramakero nimitaira.
18 Vi vaiintika nái mahuta tivaqi viha qumina uvaqai ti variara. Vi vaiintika vaiinti nahenti hampi kaiqa qaqirake koqe aaraqaa vireka auti variakara tiha, Ne homa nai muara autu amite nai muara autu amite ivarave, tivakeha vinavuka vi vaiinti nahentika kuntama vare vi variamanta vika qaiqaa hampi kaiqa vareha qoraiqamavi variara.

19 Vi vaiintika tiha, Tinavu uvavano ni kuvantu nimitaira ne homa variqi vivarave,
ti variavarovata, vika qora kaiqavano nái rumpa taimanta variara. Nana nana qora
kaiqavano vaiinti vo ravaaqavu kairaro vi vaiintiva vi kaiqaraqai varaqiro virera, vi
kaiqava vira anomakero ravaaqavuma kaanaro.
20 Qora kaiqavano tinavu rumpa taimanta vauraro Ihu Karaitiva tinavu Noravano
tinavu kuvantu kaimanta tenavu ho qaqini vaunara. Vovano Ihura uva iriro kuvantu
viro variqiro viro, viraqaahairo qaqirakero qaiqaa qora kaiqa varaqi virera, qora
kaiqavano vira anomakero ravaaqavu kaanaro.
21 Vaiinti vonavu avuqavu ni varia okarara avataqi vi, viraqaahai vi uvara takuqi vai
uvara qaqirake qoririma kaivera, te vi vaiintikara oho tiva nimitararave. Koqemama
vi vaiintika avuniqamake vi uvara kia iraiti, qaqi variataara.
22 Vi vaiintikara maa uvava mintima tiro:
Vairivano vuru vihikero, qaiqaa anirantero nai vuru vihitaira ne vairave, tura.
Qaiqaavata vo uvavano mintima tiro:
Quara hiqama taava qaiqaa anirantero hora hinkora nti vairave, tura. *(Uva
Maara Koqera 26:11)*
⌞Vaiintivano qora aara qaqira kero qaiqaa anirantero qora aaraqaa vuaina okarara
mintimama vairo.⌟

3

Karaitiva qaiqaa orurantero tuvuainarara tura

1 Ti vaiinti nahentivauvo, te hoqare qara vo ni nimitema, qaiqaa maa vo qaravata ni
nimite vauro. Ne ti qara taaraqanta kaara riha, koqe uvaqai nenta aatoqi iriqi vuate
ti, te qara ruva nimitaunara.
2 Haaru Paropeti vaiintinavu Kotira uva qoqaiqamake vau uvarara iritaate ti, te ni
qara ruva nimitaunara.
Tinavu kuvantu kai vaiintiva Noravano tinavu nai noraiqamako vaiintikara minti-
make variqi vuate tu uvara, tenavu vi uvara ni tiva nimiavaunara. Ne vi uvaravata
kia qaqira karaiti, qaqi iriqi vuate ti, te maa uvara ni qara ruva nimitaunara.
3 Avuniqamake ne maa uvara iritaata: Naantiara ekaara enta aumanto vaira airi
vaiinti qovaramavi vaiha vika nái qora kaiqa varaataa inaraqai varaqi viha, ni
naaraihama nimitevarave.
4 Vika ni naaraihama nimiteha mintima tivara: Naantiara te orurante qaiqaa
vataini tuvirerave tu vaiintiva tantoe vaivo? Tinavu kaivaqaukavara variqi vi, vuru
qutuvu entaraqaahairo maa entaravata ekaa haikavano vohaa qaramakero variqiro
vi vaimantama vauro. Tota maa vatara autukero vatoraqaahairo mintiaqiro vi
vaimantama vauro, tivara.
5 Vi vaiintika minti tihama Kotiva maa vatara autukero vato uvara, vi uvara kia
irireka auti vaihama minti tivara. Haaru Kotiva tuvaro naaruvavanovata vata-
vanovata qovarama vura. Vi entara namarivano ekaa vata mantaaqa kero vauvaro
Kotiva tuvaro namariqihairo vatavano qaqini qovarama viro vauvaro namarivano
vata ututuma kero vaura.
6 Vira naantiara Kotiva vataini vauka namariqohairo ruqutu vehiqama kora.
7 Naantiaravata Kotiva qaiqaa tiraro ihavano naaruvavata maa vataravata tatoqa
taiqa kaanaro. Maa entara Kotiva nai naantiara *ko* tiaina entarara iriharoma
naaruvaqaavata vataqaavata raqikiqiro vi vairaro vi entava qovaraiqiraro Kotiva qora
vaiinti nahenti vika *ko* tiva taiqakero, viraqaahairo viva vika vehi autu taiqakero
naaruvavata vatavata ihaqohairo tatoqa taiqa kaanaro.
8 Ti vaiinti nahentivauvo, maa uvara tauru kevora: Noravano Kotiva 1,000 ihiara
ti tivuqaa vaireva, vohaa enta voqaarama vaivo ti vaira. Viva vohaa entara 1,000 ihi
voqaarama vaivo ti vaira.

9 Haaru Noravano Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukero te mintirerave tu entaraqaa-
hairo airi ihi aitare vaurara hauri ne virara tiha, Ike, Kotiva qakoma kero mintia-
narove, tivora. Kotiva ekaa vaiinti nahentiqihairo vonkuvano kakakima vuantorave.
Vika ekaa qora aara qaqira kaate tiro, viva qakomakero *ko* tireva auti vairo.

Naaruvavata vatavata taiqa vuainarara tura

10 Muara vaiintivano evaara aninantema kero, Noravano tuvuaina entava
qovaraiqianaro. Vi entaraqaa naaruvavano noraiqamakero karara tivakeharo
tuqaakama viraro, ihavano ekaa vataini vaina haikara ita vuru taiqa kairaro maa
vatavavata, ekaa viraqaa vaira haikavavata, kia qaiqaavata varianaro.
11-12 Vi haikava vi haikava mintimakero taiqa vuainarara ti, ike, ne maa entara
nantimake variqi vihae vaivara? Ne Kotira entara vekaiqiha kia qora kaiqavata
vararaiti, koqemake variqi viha Kotirara noraiqaake iriqi vi vaivama vairo. Ne
mintiaqi vi vaivaro vi entava vaakama qovaraiqiarire. Vi entava qovaraiqama viraro
ihavano naaruva tatoqa taiqa kairaro vataini vaira haikavavata, naaruvaini vaira
haikavavata iteharo ravita viro taiqa vuanaro.
13 Mintiaqiro vi vairaqe tenavu Kotiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivato uvava
vivau variainara vekama vairara. Vi entaraqaa tenavu qaraaka naaruvavanovata,
qaraaka vatavanovata, qovaraiqiainara vira tavehama quaheha vairara. Avuqavu ni
vai vaiinti nahentika virara tiha, Tinavu maaqa tanaravema, tivara.
14 Ti vaiinti nahentivauvo, vi entara veka vaihama, Kotiva niara kia qora kaiqa vare
variakave, koqe vaiinti nahentiqai variavo tivakero ni paruma nimitaarire ti, ne maa
entara koqemake variqi vuata.
15 Tinavu Noravano qakoma kero tuvuainarara mintimake iriteha variata: Viva
qakoma kero tuvireva iharo airi vaiinti nahenti nái qora kaiqa varera qaqira kaiqe
vika ntitaare tivakeharoma viva kia vaaka tuvivo, tiata. Kotiva tinavu qata vakaa
Porura kahaquvaro vivavata minti tivakero koqe uva qara ntuvakero ni tiva nimura.
16 Poruva vi uvara okarara tireva viva vo qara vo qaraqi minti ti vaira. Viva qara
ntuvate vai uvara hini uvavano nora uva vaimantara ti, vaiinti vonavu, kia koqe avu
aato vatauka, vi uvara okara kia kankomake iriraiti, hampiqaakeha ti variara.
Vi vaiintinavuka kia vohaa uva iriraiti, vika vo uva vo uva iri variakara ti,
vika Porura uvavata, Kotira vukuqi vo uva vo qara ruva toravata, kia kankomake
iriraiti, vi uvara okaravata hampiqaakeha ti variara. Vika minti ti variara kaara nái
hampiqamavi taiqa vivara.
17 Ho ti vaiinti nahentivauvo, ne vi vaiintika okara kankomake tave variarara ti,
ne rauriha variata. Kotira uva kia iri varia vaiintika hauri hampi uva tivaqi viha ni
kuntama vare hampi aaraqaa vivorave ti, ne Kotira aaraqaa kempukaiqamake variqi
vuata.
18 Ihu Karaitiva tinavu Noravano tinavu kuvantu kaivama vairo. Viva ni aaquri-
hama nimiteharo koqema nimitaqi viramanta ne vira vaintaira vaiha vira okarara
voqavata kankomake iriqi viha noruqamaqi vuata.
Aniqenavu vatevata, ekaa entavata, vira autu noraiqamake tuaheraqi vuare.
Quqaave.

1 IONI
Ioniva avuniqamakero qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Ihu Karaitiva quqaa vaiintiqama viro vataini variqiro vu okarara iriate tiro, Ioniva vi uvaravata, Kotirara muntuka vate okararavata, tiva nimiharo qara ruva tora.

Ioniva Ihu Karaitirara tu uvara

1 Nai tota entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira, tenavu vi vaiintirara ni tiva nimirera. Tenavu vi vaiintira tentanavu avuqohai tave, viva uva turavata iriavaunara. Tenavu vira tavamaqi viha tentanavu kauquqohai vira utu varaavaunara. Tenavu tavauraro viva tivato uvaraqaahairo ekaa haikavano variqiro viharo qaqi variqiro vi vaira.
2 Qaqi variqiro vi varia okarava viraqi vaivaro viva tinavu tivuqaa qovarama viro vaimanta tenavu tavaunara. Tenavu vira tavaunararara ti, niara mintima ti: Ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva, tinavu Qokantiro variqiro viro, maa vataraqaa qovarama vumanta tenavu vira tavaunararama turo.
3 Tenavu vira Qoravata vira Maaqu Ihu Karaitiravatamake vohaaraqi koqemake vaiha variqi vi vaunara. Nevata vohaa qaramake tinavu hampata vohaaraqi koqemake vaiha variqi vuate ti, tenavu vira tave, vira uvavata iriavaunara ni tiva nimi vaunara.
4 Ne tinavu hampata anomake quahaate ti, tenavu maa uvara qara ruva nimite vaunara.

Ovaqaa nuate tura

5 Tenavu maa uvara Karaitiva tinavu tiva timi uvara nivata tiva nimirera: Kotiva vaireva, ovavano vaivaro kia konkira ariva voqavanovata viraqi vaira.
6 Tenavu konkiraiqi vaina aararaqaa ni vaiha tiha, Tenavu Kotira hampata koqemake vohaa variqi vi vauro, tiarera, tinavu uvavanovata tenavu kaiqa varaariravavata, unaqaima varianaro.
7 Kotiva ovaqaa vaintemake tenavuvata ovaqaa vaiha nuarera, quqaama tenavu vohaaraqi vaiha nariara nariara koqema nimitaqi viha variqi vuariraro Kotira Maaqu Ihura naarevano tenavu qora kaiqa varaaina uvara nunkakero hiqama timitaqiro vuanaro.
8 Tenavu tiha, Kia tenavu qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu tentanavu unahaa tiariraro kia quqaa uvavanovata tinavuqi varianaro.
9 Tenavu tentanavu qora kaiqa vare variaina uvara qoqaa tiva qovarama kaarera, Kotiva tinavu avuqavuqama timite vaiva, viva nai tivataira avateharo, quqaama tinavu qora kaiqa uva nunka timiteharo tinavu avu aato hiqama timitaqiro vuanaro.
10 ⌞Kotiva ekaa vaiinti nahentiara qora kaiqa vare variakave ti vairara ti,⌟ tenavu tiha, Kia qora kaiqa vare vaunarave, tiarera, tenavu minti tivakeha Kotirara viva una uva ti vaivave tiariraro Kotira uvavano kiama tinavuqi varianaro.

2

Ihuva tinavu kahaqama timitaariravama vaivo tura

1 Ti vaintivaravauvo, ne kia qora kaiqa varaate ti, te maa uvara qara ri vai. Tinavuqihairo vaiinti vovano qora kaiqa varairera, Ihu Karaitiva avuqavu ni vaiva, viva Kotira nai Qora aaqanto vaiharo vi vaiintirara iriharo, nai Qorara mpo ike tiraro ⌞vi vaiintira uva nunkama amitaarira⌟.

2 Kotiva tinavuara qora kaiqa vare vai uvara nunka nimitaarire tiro, Ihuva tinavuara iriharo qutu vura. Ihuva kia tenavu qora kaiqa vare vaunararaqai iriharo qutu viraitiro, viva ekaa maa vataraqaa variaka qora kaiqaravata iriharo qutu vura.
3 Tenavu Karaitiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa vira vaintima vauro tirara.
4 Vovano Karaitiva tivatai uvara kia iriqiro viraitiro, te vira vaintima vauro tirera, vi vaiintiva una uva ti vai vaiintiva vairaro kia quqaa uvavanovata vi vaiintiraqi varianaro.
5 Karaitira uva iriqiro vi vai vaiintiva vaireva, quqaa Kotirara muntuka vate vai vaiintivama vairo. Maantimake tenavu Karaitikanti vohaa variqi vuaina okarara kankomake irirara:
6 Tenavu Karaitiva ni vauntemake nuarera, tenavu homa tiha, Tenavu Karaitikanti vohaa variqi vi vauraukave, tirara.

Qaraaka uva avataqi vuate tura

7 Ti navunaao, te maa uvara qara riha kia qaraaka uva avataqi vuateravauve turo. Te haarua uvaravatama ti vauro. Ne haaru hoqaramake Ihurara quqaave tu entara vi uvara irura. ⌞Kotiva haaru tiharo nariara nariara muntuka vataate tu uvara ne vi uvara irura.⌟
8 Vate te qaiqaa vi uvara qaraaka uva voqaantemake, qara ntuvake ni tiva nimirera. Karaitiva vi uvara iriqiro viharo niara noraiqaakero muntuka vatora. Nevata vi uvara iriha, nariara nariara muntuka vateha variarara ti, ne konkiraiqiraqi ni varia entava taiqa vivaro ova tanava ite vai entava qovaramaviro vairo.
9 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva tiharo, Te ovaqaa ni vauraukave tirera, viva qaqiqai konkiraqi ni vaivama varianaro.
10 Vaiinti vovano nai kena vaiintiara muntuka vateharo ni vaiva, vi vaiintiva ovaqaa ni vaivaro vira kaiqaqaahairo kia vovano qora kaiqa varero hiqintuanaro.
11 Vaiinti vovano nai kena vaiinti iri qoraiqama amite vaiva, vi vaiintiva konkiraqi niharo konkiraiqi aararaqaa nuvaqiro vi vairo. Konkiraiqiva vira avu qimpa kaivarora tiro, vi vaiintiva nai vuaina aarara kia ho tavaraitiro, hampi vi vaira.
12 Ti vaintivaravauvo, Kotiva Karaitira kaiqarao tiro, viva ne qora kaiqa vare varia uvara nunka nimitairara ti, te ni qara nimite vauro.
13 Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne Sataanira aatarakaarara ti, te maa qarara nivata nimite vauro.
14 Ti vaintivaravauvo, ne tinavu Qorara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne vainti qokavaravauvo, totaa entaqaahairo qaqi variqiro vi vau vaiintira ne vi vaiintirara kankomake iriarara ti, te nivata qara nimite vauro. Ne quvaaraa vaintivauvo, ne kempukaiqaakeha variqi vi variavaro Kotira uvavano ni aato muntukaqi vaimanta ne Sataanira aatarake variarara ti, te ni qara nimite vauro.
15 Maa vataraqaahainaa okaravanovata maa vataraqaahainaa haikavanovata vairara, kia vi haikarara muntuka ntiramanta variata. Vaiinti vovano vataihainaa haikaraqai muntuka vatairera, vi vaiintiva tinavu Qora Kotirara kia muntuka vataanaro.
16 Vaiinti nahenti nai quaheraraqai iriqi vi vai okararave, vo haika taveha virara muntuka nti vai okararave, airi airaira vateha mahuta ti vai okararave, ekaa vi okarava vi okarava kia tinavu Qova inaihairo tuviraitiro, nai vataihainaa okaraqaahairo qovaraiqi vairo.
17 Maa vatavavata, maa vataraqaahainaa haikara muntuka nti vaivavata, ekaa vi haikava vi haikava taiqa viraro Kotira uva iriqiro vi vaira vaiintiva, vivaqaima ekaa enta qaqi variqiro vuanaro.

Karaitira navutaarara tura

18 Ti vaintivaravauvo, ekaara entavano aumantoma ani vaivo. Ihu Karaitira vira
navutaava qovaraiqianarove ti vari uvara ne iriara. Maa entara Karaitira navutaaka
airitahaa qovaramavi variavera tenavu kankomake iruraro ekaara entavano auman-
toma vairo.
19 Karaitira navutaaka tota tenavu Ihura uva iri vaurauka hampata variqi vi,
viraqaahai vika tinavu qaqirake vuara. Vika tinavu hampata vohaa vaiinti variare
tiatirio, vika maa entara tinavu hampata vohaama variqi vuatirio. Vika tinavu
qaqirake vuamantara ti, tenavu kankomake tavauramanta vika kia tinavu hampata
vohaara vaiinti variara.
20 Ho ne Kotira Maraqura varaaka vaihara ti, ne ekaa Kotira uva quqaa uva
kankomake iriara.
21 Te kia niara tiha, Ne kia quqaa uva kankomake iriakave, tunaravauve. Ne Kotira
uva quqaa uva kankomake iriarara ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro.
Kia Kotira uva quqaa uvaqaahairo una uvavano ho qovaraiqianarove. Ne virara
kankomake iriara.
22 Tavave una uva ti vaiva vaivo? Ihurara viva kia *Mesaiaa*vano vaivo ti vaiva, vi
vaiintivama vairo. Vi vaiintiva minti tiharoma Ihura navutaiqama amiteharo vira
Qoravata vira Maaquvata qoririma amite vairo.
23 Vaiintivano Kotira Maaqu Ihura qoririma amiteharo vira Qoravata qoririma amite
vairo. Vaiinti vovano Ihurara quqaa viva Kotira Maaquve tirava, vi vaiintiva vira
Maaqu vataakero vohaa vaiharo vira Qora vataakerovata vohaama varianaro.
24 Tota hoqare avuni irito uvara ne vi uvaraqai koqemake iriqi vuata. Vi uvava niqira
qaqi variqiro vi vairera, ne vira Maaquvata vira Qoravata vitanta hampata vohaaraqi
variqi vivara.
25 Vira Maaquvano tinavuara vika mintiaqi viha ekaa enta qaqi variqi vuate tiro, nai
kauqu aiqiqaa aqukero tivatora.
26 Vaiinti vonavu ni kuntama vare qora aaraqaa vuru kareka auti variakara irihama,
te maa uvara ni qara ruva nimite.
27 Ho ne Kotira Maraqura varaakama variara. Kotira Maraquravano ni muntukaqi
vaiharo ni numiqe vairara tiro, qumina vovano Kotira okarara ni numiqaantora.
Kotira Maraquravano ekaa vo okara vo okara ni numiqeharo kia una uvavata ni tiva
nimiraitiro, quqaa uvaqai ni tiva nimi vaira. Kotira Maraquravano ni tiva nimi vai
uvara iriqi viha, Karaitira vataake vohaa variqi vuata.
28 Ti vaintivaravauvo, Karaitira vataake vohaa variqi viha variata. Tenavu mintiake
variqi vi variariraro naantiara Karaitiva qovaraiqina entara tenavu kia qetake
kauriraiti, vira avuqaa muntuka qihaaqama kema vairara.
29 Karaitiva kia qora kaiqavata vararaitiro, avuqavu ni vai okarara, ne virara
kankomake iriakara ti, ne tavaivaro vo vaiintivano Karaitira voqaantema kero
avuqavu ni vairera, ne homa vi vaiintirara Kotira vaintive tivara.

3

Tenavu Kotira vaintima vauro tura

1 Ike, nantuma keroe Kotira muntukavano tinavuara vaivo? Kotiva tinavu Qova
tinavuara voqamakero muntuka vateharora tiro, viva tinavuara ne ti vaintairama
variavo ti vaira. Quqaama tenavu vira vaintairama vai. Vataihainaa okarara iri varia
vaiinti nahentika Kotirara kia kankomake iri variarara ti, vika tinavu okararavata kia
kankomake iri variara.
2 Ti navunaao, vate tenavu Kotira vaintairama vai. Naantiara tenavu nana
vaiinti voqaarae vairara? Kia tenavu vi okarara kankomake iriraiti, maa uvaraqai
kankomake irunara: Naantiara Karaitiva qovarama vina entara tenavu vira anomake
tavaainarara ti, tenavu vira voqaantemake vairera.

3 Ekaa vaiinti nahenti vi entara vekaiqiha variaka, qora kaiqa varaarorave ti,
Karaitiva koqema kero nintemake, vikavata koqemake nireka autiha variara.
4 Ekaa vaiinti nahenti qora kaiqa vare variaka, vika Kotiva tivatai uvara raqake
variara. Kotiva tivatai uvara raqake vaiva, vivama qora kaiqa vare vaira.
5 Ne kankomake iriavaro Karaitiva vaiinti nahenti qora kaiqa vare vai uvara nunka
nimitareva qovarama vura. Karaitiva kia qora kaiqavata vare vaivama vairo.
6 Vikantiro variqiro vuarirava kia qora kaiqavata varaqiro vuanaro. Qora kaiqa
varaqiro vi vai vaiintiva, viva kia Karaitira tavaraitiro, vira okararavata kia kankoma
kero iri vaira.
7 Mpo, ti vaintivaravauvo, kia qaqi kaivaro vovano ni kuntama varero hampi
aaraqaa vuarire. Vaiinti vovano avuqavu kaiqa vare vai vaiintiva, vi vaiintiva
avuqavu ni vai vaiintivama vairo. Vi vaiintiva Karaitiva nintema kero avuqavu ni
vaivama vairo.
8 Sataaniva hoqare entaqaahairo qora kaiqaqai varaqiro vi vairara tiro, qora kaiqa
vare vai vaiintiva Sataanira vaintima vairo. Kotira Maaquvano Sataanira vaaqu kaiqa
ekaara vehi autukareva maa vataraqaa qovarama vura.
9 Vaiintivano Kotira vainti vaivaro Kotira avu aatovano vi vaintiraqi vaivarora tiro,
vi vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro. Kotiva vira Qova vaivarora tiro, vi
vaiintiva kia ho vaaqu kaiqa varaqiro vuanaro.
10 Tenavu nantiakee vi vaiintiva Kotira vainti vaivo, vi vaiintiva Sataanira vainti
vaivo, tirara? Maantimakema tenavu vira viraaqamake tavarara: Kia avuqavu kaiqa
varaqiro vuariravave, kia nai kena vaiintiara muntuka vataariravave, minti variaka
kiama Kotira vainti vaivarave tirara.

Nariara nariara muntuka vataate tura

11 Ne tota hoqare iru uvava, vi uvava tinavuara mintima tiro: Ne nenta kenaukara
muntuka vateha variate, tura.
12 Tenavu haarua vaiinti Kenira aanaraarora. Vi vaiintiva Sataanira vainti vaiharo
nai qata arukora. Nana kaarae Keniva nai qata arukorave? Maa haikara kaarave:
Kenira kaiqavano qora kaiqa vauvaro vira qata kaiqavano koqe kaiqa vaura kaara
viva nai qata arukora.
13 Ti qata vakaao, Kenira aanare vataihainaa okara iri variaka ni navutaiqama
nimite vaivera, kia ne virara ravuku vuata.
14 Tenavu tentanavu kena vaiintiara muntuka vate vaunarara ti, tenavu kia ekaara
qutu vuarirauka vairaiti, tenavu ekaa enta qaqi variqi vi variariraukama vai. Nai kena
vaiintiara iri qoraiqama amite vaiva, ekaara qutu vuariravama vairo.
15 Nai kena vaiintiara iri qoraiqama amite vaiva, viva vora aruke vai vaiintira
voqaarama vairo. Ne kankomake iriarave. Vora aruke vaiva, vi vaiintiva kia ekaa
enta qaqi variqiro vuariravama vairo.
16 Ihuva tinavuara iriharo qutu vuataa ivaro qutu vurara ti, tenavu vira muntuka-
vano tinavuara vairara kankoma irunara. Ihuva mintirara ti, tenavuvata vira aanare
tentanavu kenaukara iriha qutu vuataa iraqe qutu vuariravama vairo.
17 Vaiinti vovano airi airaira vate vairava tavairaro vira kena vaiinti vovano kia ho
karave airairave vatairava vairaro virara kia aaqurihama amitairera, nantiakeroe vi
vaiintiva ti muntukavano Kotirara vaivo tianaro?
18 Ti vaintivaravauvo, tenavu kia tentanavu kena vaiinti kahaqiraiti, qumina
noqihai tiha, Ti muntukavano ti kena vaiintiara vaivo, tiarora. Tenavu tentanavu kena
vaiinti kaiqa vara nimiteha, viraqaahai tinavu muntukavano vikara vaivo tiarirava
homa varianaro.
19 Tenavu tentanavu kena vaiinti kahaqama nimitaqi vuarera, tenavu tentanavu
quqaa okaraqaa variqi vuainarara kankomake iri, naantiara tenavu Kotira avuqaa
vaiha kia qetaraiti, muntuka qihaaqamake vairara.

20 Tinavu muntukavano tinavuqaa uva vatero tiharo, Ne kiama Kotira vainti variavo,
tirera, Kotiva tinavu avu aato muntuka aatara kero ekaa haika tave vaiva, ⌞viva
tinavuara ne ti vaintima variavo tianaro⌟.
21 Mpo, ti navunaao, tinavu muntukavano kia tinavuqaa uva vatairera, tenavu kia
qetaraiti, Kotira avuqaa vaiha muntuka qihaaqama kema vairara.
22 Tenavu viva tivatai uvara iriqi viha Kotira antuqavano vai kaiqara varaqi vuarera,
tenavu nana nana haikarae Kotira iraariraro viva vi haikara homa tinavu timianaro.
23 Kotiva tivatai uvava maantimama vairo: Ne Ihu Karaitirara quqaama viva Kotira
Maaquve tivakehama virara kempukaiqaake iriqi vuate. Ihu Karaitiva niara ne
nariara nariara muntuka vateha variate ti uvara, vi uvara iriqi vuate, tura.
24 Vaiinti vovano Kotira uva avataqiro ni vaiva, vi vaiintiva Kotira vataakero vohaa
variqiro vi vaivaro Kotiva vi vaiintira vataakero vohaa variqiro vi vaira.
Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Kotiva tinavu hampata
vohaa variqiro vi vaimanta vaunarave, tirara.

4

Ne vaanavano tina uvarara Kotira uvave tivorave tura

1 Mpo, ti navunaao, una vaiinti airitahaa vo vata vo vataini niha tiha, Te paropeti
vaiintivanove, ti variara. Vaiinti vovano anirero niara minti tirera, hauri vira uvara
vaaka quqaave tivora. Ne vira kaiqa avatamake tavaata. Kotira Maraquravanoe vira
kahaqi vaivaroe viva minti tivo, vaanavanoe vira kahaqi vaivaroe viva minti ti vaivo,
tiata.
2 Ne Kotira Maraquravano ti vaina uvara maantimakema kankomake irivara. Ne
vaiinti vo avateha tavaivaro viva tiharo, Quqaama Ihu Karaitiva Kotiva inaihairo tu-
vuntero vaiintiqama vurave, tirera, ne virarama tiha, Quqaama Kotira Maraquravano
vi vaiintira kahaqi vaivaro vi uvara ti vaivo, tiata.
3 Ne vo vaiinti avateha tavaivaro viva Ihura okarara una uvave tirera, ne vi
vaiintirara mintima tiata: Kotira Maraquravano kia vira kahaqi vaivaro viva una
uvaqaima ti vaivo. Vaanavano Sataaniva vainaihairo vi vaiintira uva qovaraiqamake
vaivo, tiata. Karaitira navutaiqama amite vai okarava aniainarara ne virara iriara.
Vate maa entara una vaiintinavu Karaitira navutaaka vaakama qovaramavi Sataanira
uva ti variara.
4 Mpo, ti vaintivaravauvo, ne Kotiva ikama variavo. Kotira Maraquravano ni
muntukaqi vaiva, viva mpeqavano vaiharo vaanavano kahaqi vaimanta una uva ti
varia vaiintika naatara kairara ti, nevata vi vaiintika naatara kaarave.
5 Vokiaka maa vataraqaahainaa uva okaraqai iriqi vi variakara ti, vinavuka vi
okararaqai vaiinti nahenti tiva nimi variamanta vika aato nimiha vinavuka uva
avataqi vi variara.
6 Tenavu kia vinavuka voqaantemake vairaiti, tenavu Kotiva ikama vaunara.
Maantima kehama tenavu vo vaiinti vo vaiinti uva iriha, rairakeha tiha, Vi vaiintiva
Kotira vaintive, maa vaiintiva kia Kotira vaintive, tirara. Kotira okara irireka auti
variaka, vika tinavu uva irivara. Kia Kotira okara irireka auti variaka, vika kia tinavu
uvavata irivara.

Kotira muntukavano vairara tura

7 Mpo, ti navunaao, kaiqe nariara nariara muntuka vateha variari. Vi okarava Kotiva
inaihairo tuvira. Vorara vorara muntuka vateharo ni vai vaiintiva, vi vaiintiva Kotira
vaintima vairo. Vi vaiintiva homa Kotira okarara kankomake irunarave tianaro.
8 Kotiva vaireva, viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Viva minti vairara
tiro, vaiinti vovano vorara vorara kia muntuka vate vairava, vi vaiintiva kiama Kotira
okarara kankomake irianaro.

9 Kotira muntukavano tinavuara vaira maantimakero tinavu humiqero: Tinavuara
vika ti Maaquqaahai qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu vohaiqa vataini atitovaro
viva tinavuara iriharo qutu vura.
10 Kotiva muntuka vate vai okarava maantimama vairo: Tenavu Kotirara kia
muntuka vataavauraro vivaqai tinavuara muntuka vateharora tiro, tinavu vaaqu
kaiqa varaaina uvara nunka timitaarire tiro, nai Maaqu varakovaro viva tinavuara
iriharo qutu vura.
11 Mpo, ti navunaao, Kotira muntukavano tinavuara mintima kero vairara ti,
tenavuvata mintimakeha nariara nariara muntuka vateha variari.
12 Kiama vovano Kotira viri tavaiva vaivarovata, tenavu nariara nariara muntuka
vateha variqi vuarera, Kotiva tinavu vataakero variqiro vi vairaro tinavu muntuka-
vano quqaama Kotirara varianaro.
13 Kotiva nai Maraqura tinavu timirara ti, tenavu homa tiha, Tenavu Kotira vataake
variqi vi vauraro Kotiva tinavu hampata variqiro vi vairave, tirara.
14 Tenavu vira Maaqu tentanavu avuqohai tavauraukara ti, tenavu nivata tiva nimi
tiha, Tenavu vataini variairaukara kuvantu timitaarire tiro, vira Qova nai Maaqu
atitovaro tuvurave, ti vaunara.
15 Ta vaiintivae Ihurara quqaama viva Kotira Maaquvano vaivo tirera, Kotiva vi
vaiintira vataakero variqiro viraro viva Kotira vataakero variqiro vuanaro.
16 Tenavu tavauraro quqaama Kotira muntukavano tinavuara vairo. Kotiva vaireva,
viva vorara vorara muntuka vate vaivama vairo. Vorara vorara muntuka vateharo
variqiro vi vairava, viva Kotira vataakero variqiro vi vairaro Kotiva vira vataakero
variqiro vuanaro.
17 Tenavu mintiake variqi vuariraro viraqaahairo tinavu muntukavano Kotirara
quqaa vairaqe tenavu maa vataraqaa vaiha Karaitiva ni vauntemake nirara. Tenavu
mintimake nuvaqi vuarera, naantiara Kotiva *ko* tiaina entaraqaa tenavu kia qetaraiti,
muntuka qihaaqama kehama vairara.
18 Quqaa muntuka vate vai okarava aatu ite vai okarara qaqini varake vairara tiro,
Kotirara muntuka vate vairava kiama Kotira aatu qetaanaro. Kotiva nai qora kaiqa
kaara ti ruqutuantorave tiro, Kotira aatu qete vairava, vi vaiintiva kia ho quqaiqama
kero Kotirara muntuka vataariravama varianaro.
19 Kotiva naane tinavuara muntuka vate vairara ti, tenavuvata nariara nariara
muntuka vateha vaunara.
20 Vaiinti vovano tiharo, Ti muntukavano Kotirara vaivo, tivakeharo, nai kena
vaiintiara iri qoraiqama amite vairera, vi vaiintira uvavano una uvaqaima varianaro.
Vaiinti vovano nai avuqohairo tavaaina vaiintirara kia muntuka vatairera, nanti-
akeroe viva nai avuqohairo kia ho tavainara Kotirara muntuka vataanaro?
21 Karaitiva tinavuniara maa uvara tivatero tiharo, Kotirara muntuka vate vairava
nai kena vaiintiaravata muntuka vataarire, tura.

5

Vataihainaa okara aatara kaainarara tura

1 Tau vaiinti nahentikae Ihurara tiha, Viva quqaama *Mesaiaa*vano vaivo, ti variaka,
vika Kotira vaintima vaivaro Kotiva vika Qovama varianaro. Vira Qorara muntuka
vate vairava, vira vaintairaravatama muntuka vataanaro.
2 Tinavu muntukavano Kotirara vairaqe tenavu Kotiva tivatai uvara avataqi vuarera,
tenavu homa tiha, Ti muntukavano Kotira vaintairaravata vaivo, tirara.
3 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Ti muntukavano
Kotirara vaivo, tirara. Tenavu kiama vukaari utuqi viha Kotiva tivatai uvara iriqi
virara.
4 Tenavu Kotira vainti vaihara ti, homa vataihainaa okara aatara karara. Tenavu
Ihurara kempukaiqaake iriqi viha homa vataihainaa okara aatara karara.

5 Ta vaiintivae vataihainaa okara ho aatara kaanaro? Ihurara quqaa viva Kotira
Maaquvano vaivo ti vairava, vivama homa vataihainaa okara aatara kaanaro.

Ihu Karaitira okarara tura

6 Ihu Karaitiva vataini tuvurero namari varero nai naare raurukero qutu vura. Viva
kia namariqai vararaitiro, viva nai naare raurukero qutu vura. Kotira Maraquravano
quqaa uvaqai ti vaiva vaiharora tiro, vivavata Ihura okarara tiva qovaramake vaira.
7 Taaramonavuvano Ihura okarara tiva qovaramake variara.
8 Kotira Maraquravanove, Ihuva namari varovave, Ihura naarevano katariqaa ntava
vuvave, vinavuka taaramonavuvano Ihura okarara vohaa uvaqai ti variara.
9 Qumina vaiintivano tiva qovaramake vai uvarara tenavu vira uvara quqaave ti
vaunara. Kotiva tiva qovarama kai uvava qumina vaiinti uvavata aatarakero vairara
ti, tenavu Kotiva Ihurara viva ti Maaquvano vaivo tu uvara voqavata virara quqaave
tirara.
10 Kotira Maaquara quqaa vivave ti vaiva vaivaro vira muntukaqihairovata vi
uvarara quqaa uvama vaivo ti vaira. Kotira uvara kia quqaa uvave ti vai vaiintiva, vi
vaiintiva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro. Kotiva Ihurara ti Maaquve tu uvarara,
vi vaiintiva kia quqaa uvave tirara tiro, viva Kotirara una uva ti vaivavema tianaro.
11 Kotiva tiva qovaramake vai uvava maantimama vairo: Tinavuara vika ekaa enta
qaqi variqi vuate tiro, Kotiva nai Maaqu tinavuara iriharo vara kaira. Qaqi variqi vi
varia okarava nai vira Maaquqi vairara tiro,
12 vira Maaquntiro variqiro virava qaqi variqiro vuanaro. Kia Kotira Maaquntiro
variqiro virava kiama qaqi variqiro vuanaro.

Tenavu qaqi variqi vuaina okarara tura

13 Te ne Kotira Maaquara quqaa vivave ti variaka, ne ekaa enta qaqi variqi vi varia
okarara kankomake iriate ti, te maa uvara ni qara ruva nimite vauro.
14 Tenavu Kotira antuqavano vaina okarara iriha nana nana haikarae vira iraarera,
viva tinavu uva homa irianaro. Viva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu
muntuka parumake Kotira aare vaunara.
15 Kotiva tinavu uva iri vaiva vaimantara ti, tenavu kankomake iruraro viva tenavu
vira iraaina haikara tinavu ho timiariravama vairo.
16-17 Ne tavaivaro Kotira vainti ni qata vakaa vovano kia vira kaara ekaara qutu
vuaina kaiqara qora kaiqa vara kairera, ne vi vaiintirara Kotira aaraivaro Kotiva vira
kahaqama amitairaro vi vaiintiva qaqi variqiro vuarira.
Kia te kempukaiqaakero vaaqu aaraqaa ni vai vaiintiraravauve turo. Qora kaiqa vo
vaiintivano vira vara kairera, viva homa Kotira aaraanaro. Qora kaiqa vo vaiintivano
vara kairera, vi kaiqara varainara kaara viva ekaarama qutu vuanaro. Te vi kaiqara
varakaaina vaiintirara kia Kotira aarama amitaate turo.
18 Tenavu kankomake tavaunarave. Kotira vaintivano kiama qaqiqai vaaqu kaiqa
varaqiro vuanaro. Kotira Maaquvano viraqaa koqemakero raqiki vairara tiro,
Sataaniva kiama vira qoraiqama amitaanaro.
19 Tenavu kankomake irunarave. Tenavu Kotira vaintaira vauramanta qaqi vataini
varia vaiinti nahentika kia Kotira uva iri variaka variavaro Sataanivama vikaqaa
raqiki vairo.
20 Tenavu qaiqaa kankomake irunarave. Kotira Maaquvano vataini tuvuntero
tinavu avu aato kahaqama timitaimanta tenavu quqaa Variqavano vairara kankomake
irunara. Tenavu vira Maaqu Ihu Karaitira vataake variqi viha, tenavu quqaa
Kotiravata variqi vi vaunara. Kotiva quqaa Variqavanoma vairo. Viva quqaa ekaa
enta qaqi variqiro vi vai okaravama vairo.
21 Mpo, ti vaintivaravauvo, rauriha variate. Kia una variqanavu vainaini variate,
turo.

2 IONI
Ioniva tavaaraihainaa qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa qarara ruva tora. Nahenti vovano nai vaintaira vataakero kia una maara uva avataqi viraitiro, koqemakero Karaitira uva iriqiro vuarire tiro, Ioniva maa uvara qara ruva amitora.

1 Te Kotira vaintiqaa raqiki vaurauka ariara Kotiva nai kaama tai nahentiraravata, ai vaintairavata, qara nimitauro. Tevata ekaa Kotira uva quqaa uva iri variakavata tenavu niara muntuka vatehama vauro.
2 Kotira uva quqaa uvavano tinavuqi vairara ti, tenavu niara muntuka vateha vauro. Vira uvavano tinavuqi qaqima variqiro vuanaro.
3 Tenavu quqaa uva iriqi viha nariara nariara muntuka vateha variqi vi variariraro Kotiva tinavu Qovavata, vira Maaqu Ihu Karaitivavata, vitanta tinavu koqema timiteha aaqurihama timiteha muntuka paruma timitaiqe variari.

Nariara nariara muntuka vateha variate tura

4 Tinavu qova tiharo, Quqaa uvaqai iriqi viha nuate, tivatai uvara ai vainti hininavu viva tuntemake ni variarara ti, te virara quahe vaunara.
5 Are koqe nahentivauvo, te uva vo tivataira ai tiva amiarirara iriana. Kia te Kotiva qaraaka uva vo tivataira ai tiva amireravauve. Tenavu haaru hoqare vaiha maa uvara iriavaunara. Vi uvarara irihama mpo, kaiqenavu nariara nariara muntuka vateha variare.
6 Tenavu Kotiva tivatai uvara iriqi vuarera, tenavu homa tiha, Kotirara muntuka vatauro, tirara. Kotiva tivatai uvara maantimama vairo: Nariara nariara muntuka vateha nuate, turave.

Una uva ti variakara tura

7 Una uva ti varia vaiintika airitahaa vo vataini vo vataini vi ani vaiha, Ihu Karaitirara tiha, Viva kia naaruvaihairo quqaa vaiintiqama viro tuvivave, ti variara. Minti ti vai vaiintiva una uvaqai ti vaiharo Karaitira navutaavama vairo.
8 Ne vi uvara ti varia vaiintikara rauriha variate. Hauri ne vika una uvara quqaa uvave tivaro ne tota Ihura kaiqa vara amiteva quminaiqama vuantora. Ne Karaitira kaiqaqai vara amitaqi vivi, ne nenta kaiqa vare koqaara ekaa varaata.
9 Vaiinti vovano kia Karaitira uva koqema kero tuataraitiro, qaqira kero vo uva iriqiro virera, Kotiva kia ho vikantiro varianaro. Vaiinti vovano Karaitira uva koqema kero tuataqiro virera, Kotiva nai Maaqu vataakero vikantiro variqiro vuanaro.
10 Karaitira uva kia koqema kero tiva nimiraitiro, vo uva ti vaina vaiintiva ni hampata vaireva anirera, kia vira quahama amiteha nenta naavuqi vita vataata. Kia vi vaiintira uva mantama amitaata.
11 Vi vaiintira uva mantairava, vivavata vi vaiintiva kaiqa varaintema kero, qora kaiqama varaanaro.

Vitihainaa uvara tura

12 Te airi uva ni tiva nimiarirava vaimantavata, kia te qaraqihai vi uvara ni tiva nimirera. Te tentavano oru ni hampata vaiha ni tiva nimiare tivakema vai. Ne ti hampata quaheha variate ti, te ni hampata oru vaiha vi uvara ni tiva nimirera.
13 Ai aura Kotiva nai kaama tai nahentira vira vaintaira maini variaka ai uva mantaavo.

3 Ioni
Ioniva ekaara qara vara kora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vaiinti vovano Kaiaasiva vauvaro Ioniva virara koqema kera Ihura vaiinti niara aaraihai ani vaikaqaa raqikiqira vuane tivakero, vo vaiinti Diotrefesirara qora kaiqa vare vaivo, Demitariusiva koqe kaiqa vare vaivo tivakero, qara vara kora.

1 Ka iaasio, te Ionika Kotira vaintiqaa raqiki vauraukama maa uvara ai qara ruva amite. Mpo, Kaiaasio, quqaama ti muntukavano ariara vairo.
2 Ti qatavauvo, are kia rovara vararaitira, koqema kera variqira vuane ti, te ariara irihama Kotira aare vaunara. Te iruraro ai avu aato muntukavano Kotirara koqema kero vaivara varianara.
3 Tinavu qata vakaukavara are iananaihai maini anire ariara viva koqema kero quqaa uva tuataqiro vi vaivo tiamanta te vi uvara iriha quaheha vauro. Ho te irurara are Kotira uva quqaa uvaqai iriqira vi variaravama variarao.
4 Ti vaintivarara vika quqaa uvaqai iriqi vi variavo ti varia uvara iri, te nai voqavatama quaheha vairara.

Kaiaasirara koqe kaiqa vare variarao tura

5 Ti vaiintio, are tinavu qata vakaukavara kahaqama nimitehara, kia viri tavaaraukavata kahaqama nimiteharama koqema kerama kaiqa vare varianara.
6 Ai muntukavano vikara vairara vika tinavu tiva timiamanta tenavu Ihura vaiinti nahenti maini vaurauka irunara.
Minti varia vaiintika Kotira kaiqa vaiinti variarara tira, are koqema kera karaqohairave, vo haikaqohairave, vika kahaqama nimite vaira aaraini vuata.
7 Hauri kia Ihura uva iria vaiinti nahentika tinavu kahaqivorave tivake, vika vatuka vatuka vi aniha Karaitira autuqaa vira uva tiva nimiqi vi variara.
8 Vika mintiaqi vi variarara ti, tenavu vika quahama nimiteha ntita vate kahaqama nimitaariravama vairo. Tenavu vika kahaqama nimitaqi viha, vikavata tenavuvata vohaa kaiqa vare variariraro quqaa uvavano ho vi anianaro.

Diotrefesirara qora kaiqa varaivo tura

9 Ne Ihura vaiinti nahenti mini variakaini, te nini qara vara kauraro oru vivarovata, Diotrefesiva viva avuniqamakero vaireva auti vaiharo kia tinavu uva iri vairo.
10 Naantiara ne vainaini orure te vira qora kaiqa vara qovarama karerave. Viva tinavu hutu vatainiqama kaare tiro, una uva tinavuara ti vairo.
Viva kia vi kaiqaraqai vararaitiro, viva tinavu qata vakaukavara vo vatuka vo vatukaini vi ani variakara kia quahama nimitaraitiro, viva tavaivaro vovano vikara quaha kero ntita vatareva auti vaivaro viva vira qioqama kero tiharo, Are vika ntita vatairera, vira kaara are kiama tinavu hampata maara tinarave, tivakeharo voka voka antuare vaira.

Demitariusiva koqe kaiqa varorara tura

11 Ti vaiintio, kia qora kaiqa vare variaka iante iraitira, koqe kaiqa vare variaka iante iana. Koqe kaiqa vare vai vaiintiva Kotira vaintima vairo. Qora kaiqa vare vai vaiintiva kia Kotira okara tave vaivama vairo.
12 Ekaa vaiinti nahenti Demitariusirara koqe vaiintive ti variara. Vika tavaavaro vi vaiintiva quqaiqama keharo Kotira kaiqa vara amite vaira. Tenavuvata vi vaiintirara koqe vaiintive tunarara tira, are kankomake iriraro tinavu uvavano quqaa uvaqaima varianaro.

Ekaara uva manteharo tura

13 Te airi uva ai tiva amiarirava vaimantavata, kia te qaraqihai ai tiva amirera.
14 Te inaaraiqa varike ai viri oru taveha ai vataake uva tirera.
15 Kotiva ai muntuka paruma amitairara variana. Ai qata vakaukavara maini variaka ai uva mantama amitaavo. Ti qata vakaukavara mini variakara are uva mantama timitaana.

IUTI
Iutiva qara ruva tora

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro 40 ihie 50 ihie aitarovaro Iutiva maa uvara qara ruva tora. Iutiva Ihura qatavano vaiharo vaiinti nahenti kia una uva maara iriqi viraiti, koqemake Ihu Karaitira uvaqai iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva tora.

1 Te Iutika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vauraro Iemiva ti qatavanoma vairo.
Te Kotiva naarama tai vaiinti nahentikara maa uvara qara ruva nimitauro. Kotira tinavu Qora muntukavano niara vaivaro Ihu Karaitiva niara koqe aaraqaa vuate tiro, niqaa maimaraara raqiki vairo.
2 Kotiva ni aaqurihama nimitairaro ni muntukaqihairo paru i vaira vaiha nariara nariara muntuka vateha variata. Ne voqavata mintiaqi vuata.

Una uva maara ti vau vaiintikara tura

3 Ti navunaavauvo, te Kotiva nivata tinavuvata kuvantu kero tivitaaina okarara qara ntuva nimitarerave tivakevata, ⌞te vo uvara irihama⌟ vo uva qara ntirera. Te ni vihi tiarimanta ne Karaitira uva kempukaiqaake tuataqi viha iriqi vuate ti, vo uva qara ntuva nimitarera.
Kotiva Karaitiva tinavu kahaqiaina okarara tinavu vohaa tataaqai humiqorara ti, tenavu vira vaiinti nahenti vaiha vo uvavata kia tiva nimiqi viraiti, avuqavuqamake vira uvaqai tiva nimiqi virera.
4 Hini vaiintinavu evaara ni avutana oru variara. Haaru Kotira vukuqi qara ntuva tova tiharo, Minti varia vaiintikaqaa Kotiva nora uva vataanarove, tura. Vi vaiintinavuka kia Kotirara noraiqaake iriraiti, Kotiva tinavu aaqurihama timiteharo koqema timitaaina uvarara, vinavuka hampi tuqantaake tiha, Tenavu homa naitaramake naata vaati vare varia okarara qaqirake hampi ni varia okarara avataqi vuare, ti variara. Vika minti tivakeha tinavu Noravano Ihu Karaitiva tinavuqaa raqiki vaira qoririma amite variara.
5 Haaru maa uvara ne irura qaiqaavata ni tiva nimirera: Haaru Kotiva nai vaiinti nahenti Isipiqihairo ruaruama nimiteharo variqiro vumanta vo enta vikaqihai vokuka Kotira uvara kia quqaa uvave tuvaro vira kaara Kotiva kia vika vehakuma nimitaraitiro, vika vehi autu kora.
6 Ne *enseli*navuaravata iriteha variata. Haaru Kotiva *enseli* vokuka noraiqama komanta vika popohomanta nái maaqa qaqirake vo kaiqa varaare tuvaro, vira kaara Kotiva vika konkiraiquraqi *seni*qohairo rumpa tomanta vaura. Vika mini variqi vi, ekaara entaqaa nora uvama varevara.
7 Ne Sodomivata, Gomoravata, vi vatukatanta tataaqa vau vatukanavuaravata, iritaata. Vi vatukanavuraqi vau vatanaaka *enseli*navu voqaantemake, vaaqu kaiqa vare vaura. Vi vatanaaka naata vaati vare varia okarara qaqirake, vika quara vairi voqaara hampi nuvaqi vi vaura. Vira kaara Kotiva kia qimpe vai iharaqohairo vika ekaa tatoqa aqukora. Kotiva niaravata mintiantorave tivakeha rauriha variata.
8 Ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vika hampi taira tave varia okarava nái vaata qoraiqamake vaimanta vika nora vaiintinavu ti varia uvaravata kia avataqi viraiti, naaruvaihainaa vaiintiaravata tauvaqa vauraa uva tiva nimite variara.
9 Haaru Maikeriva *enseli* vika noravano vaiharo Sataanira vataakero Mosira vaata varaainara kaara tirori vaiharo Sataanirara tiharo, Hauri tentavano ari atiha tauvaqa vauraa uva tiarorave. Kairaro Noravano Kotiva nai ai atiarire, tura.
10 Maikeriva *enseli* noravano minti tu uvava vaimantavata, ni avutana vaiha una uva maara ti varia vaiintinavuka vo uva vo uva okara kia kankomake iriraiti, vika

ekaa vi uvarara qora uvaqaive tivakeha tauvaqa vauraa uva ti variara. Vika quara vairivano vare vai okararaqai kankomake iri tave variaka variara. Ho vi vaiintinavuka vi okarara avataqi vi vaivaro vi okarava vika nái vehi autu taiqakaanaro.

11 Te vikara ohoma tiva nimitauro. Vika Keniva nuntemake, hampi aaraqaa ni variara. Haaru Balaamiva monu varaainarara iriharo vaiinti nahentiara una variqa autu tuahera kaate tuntemake, maa entara vi vaiintinavukavata monuqai varareka auti variara. Haaru Koraavavata Mosira navutaiqama amiteharo vira vatuka varaare tuvaro Koraara arukontema kero, vi vaiintinavuka aru taiqa kaanaro.

12 Ne nariara nariara muntuka vatehama ruvaaqumavi variamanta vi vaiintinavuka, qora vaiintinavu ni nivutana qora numuara voqaara vaiha vika nariaraqai iriha kara ne variara.

Vi vaiintinavuka vaiha qumina tonavu voqaara variara. Uvaivano tonavu vira vuaqa vuaqamaqi vi vaivaro kia viraqihairo aaquvata nti vai tonavura voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari marevano ekaa aqu ntuva viro kia tavavata iraraitiro, qumina vai katarira voqaara vi vaiintinavuka variara. Katari tuqa rarukaavaro ekaara aaharauqama vira voqaantemake, vi vaiintinavuka variara.

13 Namari aintaakaqaahairo aquviharo taarapara raunti vaintemake, vi vaiintinavuka kaurira kaiqavano qoqaa vaira. Vi vaiintinavuka opu makauvano vi ani vaira voqaara variara. Voqamakero konkira ari vai vatukaraqi ekaa enta variqi vuate tiro, Kotiva vi vaiintinavukara iriharo vi vatukara qerama kero vataira.

14 Adaamuva hoqarenaa vaiintivano vainti vo vatatovaro vi vaiintiva vainti vo vatatovaro mintiaqiro vuvaro Enokira 6 vano vatatovaro viva 7 ankuvano vaura. Enokiva vi entara vaiharo Kotira uva qoqaiqama kero tiharo, Tavaate, naantiara Noravano takuqi vai *enseli*ka airitahaa ntita varero

15 ekaa vaiinti nahenti uva avuqavuqireva tuvuanarove. Vaiinti nahenti Kotira qoririma amiteha virara qora uva ti vaika ntaihareva tuvuanarove tura. Enokiva haaru vi uvara turama.

16 Una uva maara ti varia vaiintika nuntu nauntu tivaqi viha, qumina vokaqaa uva vate variara. Vika nái hampi varaataa i kaiqaraqai vare vaiha nai autuqai tuaheraqi vi variara. Vika nái koqema variqi virara noraiqaake iriqi viha, vokiaka uqerara uvaqai tiva nimite variara.

Karaitira uva kempukaiqamake tuataqi vuate tura

17 Ti navunaao, vika minti tivaqi vi vaimanta ne kia vika voqaante iata. Tinavu Noravano Ihu Karaitiva noraiqamako vaiintinavuka ti varia uvara ne iritaata.

18 Vinavuka mintima ti:

> Ekaara enta aumanto aniraaina entaraqaa vokika qovaramavi, vika Kotira aaraqaa ni vaika naaraihama nimiteha, vika kia Kotirara noraiqaake iriraiti, vika nái hampi aaraqaa nuataa iramanta ni vaivarave, tura.

19 Vi vaiintinavuka ni Ihura vaiinti nahenti raira kareka auti variara. Kia Kotira Maraquravano vika kahaqi vaimanta vika vi kaiqara varaqi vi variaravauve. Vairi quaravano ni variantemake, vika nái antuqavano varaataa i kaiqaraqai varaqi viha ni variara.

20 Ti navunaao, kia ne vika nintemake nuata. Ne Karaitira uva iriaka variavaro Karaitira uvavano vo uva vo uvavata aatara kero koqe uvaqai vairara ti, ne kempukaiqamake vi uvaraqai iriqi vuata. Kotira Maraquravano ni kahaqi vairamanta ne Kotira aareha variata.

21 Ne Kotira uva iriqi vi vaivaro Kotiva niara muntuka vatairamanta variata. Ne mintiaqi viha tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira veka vaivaro viva ni aaqurihama nimitairamanta ne ekaa enta qaqi variqi vivara.

22 Karaitira uva kia kempukaiqamake iriraiti, taara avu aato uti vaika, vikara ne mpo tiva nimiteha kahaqama nimitaqi vuata.

23 Vaiinti ihaqihairo mpaqi qaqini aqu kainantemake, ne vi vaiinti nahentika kahaqama nimitaqi vimanta qora aaraqaa kia vuata.

Ne vo vaiinti nahenti kahaqireka iha, vika qora kaiqavano nintavata hampiqama kaantorave ti, ne qakomake tavamaqi viha vika kahaqama nimitaata. Vika qora kaiqavano painaamaiqi utavaaqara voqaara vainara ne utu varevora.

Kotirara koqema iarao tura

24 Kotiva homa nai kempukaqohairo niqaa maimaraara raqikiqiro vi vairamanta ne kia hiqintivi qora kaiqa varevara. Naantiara vo uvavano kia niqaa vairaro viva ni ntita varero vuru nai kempukavano takuqi vainanaini kairamanta ne voqamake quaheha vaivara.

25 Viva Variqa vohaiqavano vaiharo tinavu Nora Vaiinti Ihu Karaitira kaiqara iriharo tinavu kuvantu timiteharo tivitaarirava vairara ti, kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Viva nai uritara kero avuhainaava vaivaro, vira kempukavanovata uritara kero vaivaro, viva ekaa haikaqaa raqikiqiro vi vaivama vairave.

Haaru viva mintiaqiro vi vaurave. Vate maa entaravata viva mintiaqiro vi vairave. Naantiara viva ekaa entavata mintiaqiro vuanarove. Quqaave.

QOQAIQAMA KORA
Kukeqato uvara Karaitiva qovaraiqama kero Ionira tiva amura

Ihura qaqi vara himpima kovaro naaruvaini oru vauvaro airi ihi 60 ihie aitarovaro Ioniva maa uvara qara ruva tora. Vi entara vokuka Ihura vaiinti nahenti qoraiqama nimitaqi vi vauvaro Ioniva Ihura vaiinti nahenti vikara kia popoharaiti, koqemake Ihu Karaitira uva iriqi vuate tiro, maa uvara qara ruva nimitora. Ioniva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira voqaara tavamaqiro viharo vo haika vo haikavano naantiara qovaraiqiaina haikara tavero, vi uvara qara ruva nimitora.

1 Naantiara inaaraiqa varikero minti mintimakero qovaraiqiaina haikarara nai kaiqa vaiintinavu kankomake iriate tiro, Kotiva maa uvara Ihu Karaitira tiva amuvaro viva vi uvara qovarama kora.

Ihu Karaitiva *enseli* vo atitovaro viva muntu ti tiva timumanta te Ionika Ihu Karaitira kaiqa vaiintivano vaiha

2 taira voqaara taveha vi haikara vi haikara tavaavaunara iriteha qara ntuva taunara. Te maa uvara quqaama Kotira vakaakama vaivo, quqaama Ihu Karaitiva vi haikara vi haikara ti tiva timumanta iriavaunararama turo.

3 Maa uvava vivau variaina entava aumaiqi vairara tiro, maa uvara kaara ntuva kero tave vaina vaiintira Kotiva vira koqema amitaanaro. Maa uvara iri vai vaiinti nahentika, vikavata maa uvarara noraiqaake iriqi vivera, Kotiva vikavata koqemama nimitaanaro.

Vatuka 7navuqi vaukara uva mantora

4 Kotira vaiinti nahenti Esiaini vatuka 7navuqi variakara te Ionika ni uva mantauro. Kotiva qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo. Kotiva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro viharo ni muntuka paruma nimite vaira variata. Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaimanta vira avuqaa maraqura 7navu variakavata ni koqema nimite vaivaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata.

5 Ihu Karaitivavata ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vi vairaro ni muntukaqihairo paru i vaira variata. Ihu Karaitiva kia popoharaitiro, koqema kero Kotira okara tinavu tiva timi vaiva, viva naane avuniqama kero qutu vuraqihairo qaiqaa qaqi himpiro variqiro vi vairo. Avuhainaa vaiinti vo vaiinti vo vaiinti vataini variavaro viva vika Avuhainaa Vaiintivanoma vairo.

Vira muntukavano tinavuara vaivaroma vairo. Viva tinavuara iriharo qutu vurara tiro, Kotiva tenavu qora kaiqa vare vauna uvara nunka timitaimanta tenavu qaqini kuvantuvi vaunara.

6 Ihu Karaitiva tinavu noraiqama kaimanta tenavu vira Qora Kotira kaiqa ho vara amitaqi vuariraukama vaunara. Viva mpeqavano vaiharo ekaa enta qaqi variqiro vuanarove. Kaiqenavu vira autu tuahera kaare. Quqaave.

7 Ho tavaate. Viva tonavuqaa vaiharoma qaiqaa orurante tuvuanarove.
Ekaa vaiinti nahenti vira tave vaivaroma tuvuanarove.
Vira vaata ranteqato vaiintika, vikavatama vira tave vaivaroma tuvuanarove.
Vi entara ekaa naato vatanaaka vira taveha iqi ratevarave. Vi haikava ho mintima ianarove. Quqaave.

8 Kotiva Noravano ekaa kempuka vataava tiharo, Te hoqare avuni variavaunante make, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro, tiro. Kotiva maa entaravata qaqi variqiro vi vaivama vairo. Haaruvata viva qaqi variqiro vi vauvama vaura. Naantiaravata viva qaqi variqiro viharo tuvuariravama vairo.

Ioniva taira voqaara tavorara tura

9 Te Ionika ni vakaukama vauro. Nevata tevata Ihura vataake vohaa variqi vi
vaunara. Te ni hampata variqi viha aihavi haikarave, maara haikave, varaqi vi
vauraro Kotiva tinavuqaa raqiki vaimanta nevata tevata kempukaiqaake variqi vi
vaunara.
Te Kotira uva vaiinti nahenti tiva nimiqi viha Ihuva qoqaiqamako uvaravata vaiinti
nahenti tiva nimiqi vi variavaunara kaara ti rumpa vare vuru varuva avutaini vai
vatara Patimosini kora.
10 Te mini vaiha tinavu Nora Vaiinti autu tuaherake varia entaraqaa variavauraro
Kotira Maraquravano tiqaa raqiki vaumanta te iriavauraro ti naantiaraihairo *aanu-
maara/noma* vuaqa kaavaro uva tuntemakero, uvavano noraiqaakero
11 mintima tiro: Are tavena haikara qara ntuva kera vi qarara vara kairaro
Kotira vaiinti nahenti vatuka 7navu vainaini vuarire. Vi vatukanavura autu vaireva
Epasaasive, Simenave, Pekamaamuve, Taiatairave, Saadisive, Filatepiave, Laodisiave,
tura.
12 Minti ti vaumanta te vi uvara ti vau vaiintira tavarare ti, tuqantaavi tavaavauraro
ova qumpike vatovaro ite vau haikava 7navu *kori* oriqohairo aututo haikava vauvaro
13 vira avutana vaiinti viva vaura.
Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaintika vauro tu vaiintira viri voqaara
vaura. Viva vukai tavuna nonkutova aiqu ataini tuvitarovaro viva mimiraini *kori*
oriqohairo aututo hoqukara rumpatero vaura.
14 Vira qiata kauki vaireva, hanta uromurave, vahi vontauve, voqaara vauvaro vira
avuvano iha voqaantema kero ite vaura.
15 Vira aiqutanta vaireva, *baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama
kaavaro voqamakero takuqiharo ataa i vaira voqaara vaura. Mintiro vauvaro vira uva
notanta/otata vaireva, namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo tintemakero ti
vaura.
16 Mintiro vauvaro viva nai kauqu tanaraqi opu 7navu tuatovaro iqoka paipe taara
mantaraini vaihaiva, vira noqihairo vihiviro vaura. Mintiro vauvaro vira virivano
vaireva, kuarivano voqamakero ikaraqaa itaintema kero, ite vaura.
17 Te vi vaiintira tave hiqirivi qutuvu vaiintira voqaara vira aiqu taraini vari-
avaunara. Te mintimavi variavauraro viva nai kauqu tanara ti vaataqaa vatero
tiharo, Kia qetaane. Te hoqare avuni variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata
variariraukama vauro.
18 Te qaqi variqi vi vauraukama vauro. Ho tavaane. Tota te qutu vuraukama
vate qaqi variqi viha ekaa enta qaqi variqi virerave. Te noraiqamavi vaiha tema
tiariraro vaiintivano qutu vuanarove. Tema tiariraro vaiintivano qora vataini nora
iha itainaraqi vuanarove.
19 Are tavena haikara qara ntuva taane. Vate maa entaravata, naantiara entavata
qovaraiqiaina haikara, qara ntuva taane.
20 Are ti kauqu tanaraini opu 7navu tavaanaravata, ova qumpike vataara *kori* oriqo-
hai aututaa haikara 7navu tavaanaravata, vi haikara vi haikara okara kukeqataira te
vutuke qoqaa ai tiva amiarirara iriane.
Opu 7navu okara vaireva, vika *enseli* 7navu variarave. *Enseli* 7navu vika Kotira
vaiinti nahenti varia vatukara 7navuqaa raqiki variarave. Ova qumpike vataara
7navu tavaanara vira okara vaireva, vi haikava Kotira vaiinti nahenti varia vatukara
7navuve, tura.

2

Epasaasi vatukaini vaukara uva tura

1 Minti tivakero viva tiharo, Epasaasiqaa raqiki vai *enseli*rara mintimakera qara
ntuva taane: Te opu 7navu tenta kauqu tanaraqi tuate vauraukama vauro. Te ova

qumpike vataa haikara *kori* oriqohai autu taara 7navu avutana ni vauraukama, te niara tiha:
2 Ne ⌞Epasaasini varia vaiinti nahentika⌟ kaiqa vare variara te tavaunarave. Te tavauramanta ne vukaari utiha kaiqa varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave. Te tavauramanta ne qora vaiintinavu kia quahama nimitaraiti, vika nititamake variarave. Qora vaiinti vonavu qovaramavi tiha, Tenavu Ihuva noraiqama kainavukave, tumanta ne vika avatamake tavomanta vika una vaiintinavuqai vaurave.
3 Te tavauramanta ne tiriarao ti, maara varaqi viha kia popoharaiti, kempukaiqaake variqi vi variarave.
4 Ne mintimake variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Tota enta ni muntukavano tiriara voqamakero vaurave. Maa entara ni muntukavano kia noraiqaakero tiriara vaivo.
5 Vate ni kaiqavano virihairo vataini hiqintira virarama iritaate. Nenta qora kaiqa vare vaira qaqirake hoqare koqe kaiqa varontemake varaate. Ne kia nenta qora kaiqa qaqira kaivera, te ne inaini orure ne ova qumpike vate haikara vira qaqinima vara kararave.
6 Ho te vo uvara iriha ni quahama nimitarerave. Te unantemake nevata Nikoraasi vatanaaka vare varia kaiqarara qora kaiqama vaivo, ti variarara ti, te ni quahama nimitaunara.
7 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiinti vovano qora kaiqa aatara kero vairaqe te vi vaiintirara are Kotira Naahoqi oru vaiharama qaqi variqi vi vai katari tavara hiqikera homa nenarave tirarave, tura.

Simena vatukaini vaukara uva tura

8 Minti tivakero viva tiharo, Simenaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te avuni hoqare variavaunantemake, te naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Te qutu vunaraqihai qaiqaa qaqi variqi vi vauraukama vauro.
9 Te tiari iriate. Te tavauramanta ne nora maara vare variavaro ni onaana airairavata kia vaimanta ne vehi vaiinti nahenti variarave. Ho ni onaana airaira airitahaa naaruvainima vaivo. Te iruramanta Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vaiintive Kotira vaintima vauro, tivakeha niara qora uva tiva nimite variarave. Vika kia quqaa Iutaa vaiinti vairaiti, Sataanira vainti variarave.
10 Nora maaravano qovaraiqira kiama qeteha variate. Iriate. Sataaniva ni avate vaira ni hininavu karapuhiqi vita vuru kevarave. Ne kauqurutanta enta viraqi variqi vimanta ni qoraiqama nimite vaimanta ne kia ti qoririma kaate. Ni anomake ruqutuqi viha vuru arukareka ivera, ne tiriara kempukaiqaake iriqi vi vaiqe te virara iriha qaqi variqi vi koqaara ni nimiari ne koqemake qaqi variqi vivarave.
11 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Vaiintivano qora kaiqa aataraqiro viro, vuru qutu viraro, naantiara qaiqaa qutu vuarira haikava kia vira ho ravaaqavu kaanarove, tura.

Pekamaamu vatukaini vaukara uva tura

12 Minti tivakero viva tiharo, Pekamaamuqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te iqoka paipe taara mantaraini vaihaira vatauraukama vauro. Te tiari iriate.
13 Ne varianaini te tavaunarave. Ni vatukaqi airi vaiinti nahenti Sataanira uva iriqi viha vira kaiqa vare variamanta ne mini vaiha tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave. Sataanira kaiqa vare variaka airitahaa variavaro niqihairo vovano Antipaasiva koqemakero ti uva tiva nimi vaura kaara vira arukomanta viraqaahai ne kia qetaraiti, tiriara kempukaiqaake iriqi vi variarave.
14 Ne mintiaveravata, te vo uva kaara ni nitirerave. Ni nivutaini vaiinti vonavu Balaamiva hampi uva tivatora avataqi vi variarave. Haaru vetanto entaqaa Balaamiva

vaiinti vo vira autu Balaakira tiva amiro tiharo, Maantima kera Isareri vika kuntama kaira vika are una uva tinara irihama, una variqa nimite karara namaqi viha hampi nai qare nai qaremaqi viha vaaquqama vuate, turave.
15 Ni nivutaini vaiinti vonavuvata hampi uva ti variamanta ne vika uva iri variarave. Vi vaiintinavuka Nikoraasi vatanaaka hampi uva tivataara avataqi vi variarave.
16 Ne vi uvara qaqirake koqe uvaqai iriqi vuate. Ne kia mintivera, te ne vainaini orure ni nivutana hampi uva ti variaka hampata tenta noqihainaa iqoka paipeqohai raqirerave.
17 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate. Ho qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira *manaa* kara kukeqa taunara hini ami, hanta orivata vira amirerave. Te qaraaka autuvata vi oriraqaa qara ruva amitaariraro vi vaiintiva naiqai vi autura ho kankomakero irianarove, tura.

Taiataira vatukaini vaukara uva tura

18 Minti tivakero viva tiharo, Taiatairaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te uva tiari iriate. Te Kotira Maaquvanoma vauro. Ti tivuvano iha voqaantema kero ite vaimanta vauraukave. *Baraasi* ori untake ravitake koqemake autuke tutiqama taavaro voqamakero takuqi vaintema kero, ti hiqutantavano ataa i vaimanta vaunarave.
19 Te ni kaiqa tave vaunarave. Te tavauramanta ne nariara nariara muntuka vateha variarave. Ne Kotiraraqai kempukaiqamake iriqi viha vora vora kahaqama nimite variarave. Ne kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vi variarave. Tota ne Kotira kaiqa vara amite vauravata aatarake, vate ne vi kaiqara voqavata vare variarave.
20 Ne mintiaqi vi variamantavata, te vo uva kaara ni nitirerave. Nahenti vovano vira autu Jesebeliva nariara tiharo, Te Kotira uva qoqaiqamake vaura nahentikave, tivakero ni nivutana vaiharo hampi uva tiva nimi vaimanta ti kaiqa vaiinti vonavu vira uva iriha hampi qare okarara avataqi viha, una variqa amitaa kararavata ne variarave.
21 Vi nahentirara vi kaiqara qaqira kaane tivake vira vekaiqi vaurarovata, viva kia vi kaiqara qaqira kaataa ivaro qaqiqai varaqiro vi vairave.
22 Vira kaara te vi nahentira ruqutu kaariraro viva noraiqaakero aihavina haikara varaqiro vuanarove. Vira vataake hampi ni varia vaiintika, vikavata kia vi okarara qaqira kaivera, te vikavata ruqutu kaari vika noraiqaake aihavina haikara varaqi vivarave.
23 Te mintimake vi nahentira vaintaira aru kaarimanta Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka ti okara kankomake iri tavevarave. Vaiinti nahenti nái avu aatoqi irite vai uvarave, vika vare vai kaiqarave, te ekaa vi haikara kankomake iri tave vaunarave. Vika nái qora kaiqa vare vairara iriha, te vika vohaiqa vohaiqa nái koqaa nimirerave. Ti okara mintimakero vairave.
24 Ne hininavu Taiatairaini variaka kia vi nahentiva hampi uva ti vaira iri variarave. Vo uva Sataaniva kukeqatai uvarave ti variara, vi uvaravata ne kia avataqi vi variarave. Ne minti variarara ti, te kia vo maara niqi vatarerave.
25 Ne koqe haika tuataara, vi haikara paama tivakeha tuataqi vi vaiqe te tuvuare.
26 Kempukaiqama kero qora kaiqa vuru aatara keharo ti muntukavano vaina kaiqaraqai varaqiro vi vaina vaiintira, te vira noraiqama kaariraro viva vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqiro vuanarove.
27 Ti Qova mintimakero ti noraiqama kaimanta te raqikiqi vi vaunantemake, vikavata vo vatanaa vo vatanaakaqaa raqikiqi vivarave.

Viva aini kauru tuateharo vikaqaa raqikiqiro viharo, tave kure rukavu kaantemakero, viva vi vatanaaka vi vatanaaka ruqutuqiro vuanarove. *(Ihi 2:9)*

28 Te vi vaiintika noraiqamake toqaqi aatite vaina vaahoquraravata vika nimirerave.
29 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

3

Saadisi vatukaini vaukara uva tura

1 Minti tivakero viva tiharo, Saadisiqaa raqiki vai *enseli*rara mintima kera qara ntuva taane: Te vakaaka tiari iriate. Te Kotira Maraqura 7navu tuate vauraukama vauro. Te opu 7navu tuate vauraukama vauro. Te ne vare varia kaiqara iri tavaunarave. Vokiaka niara qaqi variqi vi variakave ti variamantavata, te niara qutu vuakavema turo.
2 Avu rampaike himpi variate. Hauri ne Kotira vara amite kaiqava ekaara qumi-naiqama viro taiqa vuantorave ti, ne vi kaiqava qaqi variqiro vi vaira kempukaiqaake varaqi vuate. Te tavauraro ni kaiqavano Kotira avuqaa kia aruvi kaiqavama vaivo.
3 Ni kaiqavano mintima vairara ti, haaru vika ni tiva nimumanta ne irito uvara, vi uvara iriteha vi uvaraqai avataqi viha qora kaiqa qaqira kaate. Ne kia avu rampaike himpi vaivera, te muara vaiintivano evaara aninantemake, ni ntaiharera anirerave. Ne kiama te aniaina entarara irivarave.
4 Ne hini kiaka Saadisiqi variaka kia nenta utavaaqa painaamaiqama kaavo. Ni kaiqavano ho vairara ti, ne homa hanta utavaaqa nonkute ti vataake variqi vivarave.
5 Ho kempukaiqama kero qora okara vuru aatara kaaina vaiintira, vi vaiintira autu, vaiinti nahenti qaqi variqi vi vaika nutu qara ntuvate vukuraqihai kia te qaqini nunka karaiti, hanta utavaaqavata vira nonku amitarerave. Te tenta Qora avuqaavata, vira *enseli*navu nivuqaavata, virara tiha, Vi vaiintiva ti vaintima vaivo, tirerave.
6 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Filatepia vatukaini variakara uva tura

7 Minti tivakero viva tiharo, Filatepiaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima qara ntuva taane:
Te tiari iriate. Hampi okarave, qora okarave, kia tiqi vaimanta te koqemakeqai vaunarave. Quqaa okaraqai tiqi vaimanta vaunarave. Devitiva haaru tuato *ki*ra tema vi *ki*ra tuatauro. Te vi *ki*raqohai qenti qantua kaariraro kia vovano qaiqaa ho aru taanarove. Te vi *ki*raqohai qenti aru taariraro kia vovano ho qantua kaanarove.
8 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te ni nivuni qenti vo qantua nimitauraro vaira, kia vovano ho vira tinta taanarove. Te tavauraro ni kempuka inaaraiqa vaimantavata ne kia ti qoririma timitaraiti, ti uva qaqi iriqi vi variarave.
9 Iutaa vaiinti vonavu tiha, Tenavu Iutaa vatanaakaqai Kotira vaintima vauro, ti variaka, vi vaiintika Sataanira vaiinti, una uva ti varia vaiintikama variarave. Te vi vaiintika ravaaqavu vare vuru ni aiqutaraini kaari vika hiqirivi vaiha tiriara quqaa vira muntukavano niara vaivaro vaivo tivarave.
10 Te niara kia popoharaiti, kempukaiqamaqi vuate tiavauramanta ne ti uva koqemake iriqi vuarara ti, te koqemake niqaa raqikiariraro nora maara qovaraiqiaina entara kia vi maarava niqi qovaraiqiarire. Vi entara nora maaravano qovarama viro ekaa naato vatanaaka avataqi viramanta vika anomake qoraiqama vivarave.
11 Te tuvuaina entava aumantoma vaivo. Nenta vate haikara paama tivake tuataqi vuate. Nenta koqe kaiqa vare vaira vira noqaa nimiainara hauri vovano niqihairo vira raqia varaantorave.
12 Kempukaiqamaqiro viharo qora kaiqa vuru aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira varake ti Variqa naavuqi arataariraro kempuka naavu kaara variarire. Vi vaiintiva Kotira Naavu viraqi vaiharo kia vahaaqaini veva ntaraitiro, viva viraqi qaqi variqiro vuanarove. Te vi vaiintiraqaa ti Variqa autu Kotira autu qara ruva amite, Kotira vatuka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave.

Vi vatukava Ieruharemi qaraaka vatuka varianarove. Vi vatukava naaruvaini Kotiva vainaihairo tuvu varianarove. Vi vatukara autu vi vaiintiraqaa qara ruva amite, ti hutu qaraaka autuvata vi vaiintiraqaa qara ruva amitararave. Kempukaiqaaqi viha qora kaiqa vuru aatarake vai vaiinti nahentikaqaa mintimakeha qara ruva nimitaqi virerave.
13 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura.

Ihura vaiinti nahenti Laodisia vatukaini variakara uva tura

14 Minti tivakero viva tiharo, Laodisiaqaa raqiki vai *enseli*rara mintima qara ntuva taane:
Te tiari iriate. Te ekaa Kotira uvara quqaave ti vauraukave. Te ekaa Kotira kaiqa tavaunara vutuke ni tiva nimi vauraukave. Ekaa Kotiva aututai haikara te vira okaravanoma vauro.
15 Te ne vare varia kaiqara tavaunarave. Te tavauramanta ne kia anomake antai namarirave, anomake iha itai namarirave, voqaara variavo. Ne ahakavi namarira voqaara variavo. Ne anomake antai namarirave, anomake iha itai namarirave, vira voqaara vaiqevauve te niara hovema tirarave.
16 Ne ahakavi namarira voqaara variarara ti, te ni tenta noqihai vuru vihi kararave.
17 Ne tiha, Tenavu airi haika vataurauka homa vauro. Tenavu kia qumina vo haikara aara ntararave, ti variarave. Oho, ne minti tihama ne vehi variara kia kankomake tave variarave. Oho, ni aaqurihama nimitevaqaima vaivo. Ne vehi vaiinti nahentiqaima variavo. Ni utavaaqa kia vaimanta variavo. Ni avu qimpa vimanta variavo.
18 Te niara uva tiva nimiha mintima ti: Ne tiqaahai koqaa iate, turo. *Kori* ihaqohairo hiqama kai orira koqe ori, vi orira nenta monu aqukeha tiqaahai varaivaro ni koqaa airi variarire. Ne toka vaiha kauriha variarara ti, tiqaahai hanta utavaaqa vareha nenta vaataqaa nonku taate. Tiqaahai *marasini* varake ni nivuqaa aqutaivaro rampai viramanta ne koqemake tavaate.
19 Ti muntukavano vai vaiinti nahentikara koqemake variqi vuate ti, te vika nititeha vika ruqutuqi vi vaunarave. Virara irihama ne qora kaiqa qaqirake, ti kaiqa koqe kaiqaqai quqaaqama keha varaqi vuate.
20 Ho iriate. Te vahaaqaini qentiana vaiha qenti kuekue iha vauro. Vaiinti vovano ti uva iriro qenti qantua timitairera, te vi vaiintira naavuqi oriqete vi vaiintira vataake kara ne variariraro vi vaiintiva ti vataakero vaiharo kara naanarove.
21 Kempukaiqaaqiro viharo vuru qora kaiqa aatara kaaina vaiintira, te vi vaiintira noraiqama kaariraro viva ti vataakero ti avuhainaa taintaqaa oquvi vaiharo raqikiqiro vuanarove. Te qora kaiqa aatarake mpeqavano vaihara ti, te tenta Qora avuhainaa taintaqaa oquvi vaiha vira vataake raqikiqi vi vaunara. Kempukaiqamaqi viha vuru qora kaiqa aatarake vaiinti nahentika ti aanare vaiha ti kauqu tanaraini oquvi variqi vivarave.
22 Ni aatovano vairera, Kotira Maraquravano Kotira vaiinti nahenti tiva nimi vaina uvara iriate, tura. ⌞Viva minti tumanta te Ionika taira voqaara taveha vira uva iriavaunara.⌟

4

Naaruvaini Kotiva oquvuaina taintara tavorara tura

1 Te Ionika vaiha taira voqaara vovata tavaavaunarave. Te naaruvaini aituti vaiha tavaavauraro qentivano qantuaviro vauvaro uvavano *aanumaaravano/nomavano* tuntemakero, tota ti tiva timu uvava qaiqaa tiriara tiharo, Maini uru vairaqe naantiara vo okara vo okaravano qovaraiqiaina haikara te ai umiqaare, tura.

2 Uvavano minti tuvaro vaakama Kotira Maraquravano ti kempukaiqama komanta te vaiha tavaavauraro ti tivuni avuhainaara tainta vovano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura.

3 Viva taintaqaa oquviro vauvaro vira virivano takuqi vaiharo nora monu aqukaa orira vira autu *iasipaa*ve, vo ori naare ori vira autu *konilian*ive, vi oritanta takuqi vaintema kero vira virivano takuqi vaura. Vi vaiintiva avuhainaa taintaqaa oquviro vauvaro ontantavano vira tainta ututumatora. Vuhanaa ori *emaraali* orivano takuqi vaintema kero, vi ontantava takuqiharo vaura.

4 Avuhainaa taintavano mintima kero vauvaro 24 avuhainaa taintanavuvata vi taintara ututumate vaumanta vi taintanavuraqaa 24 vaiinti, nora vaiintinavu oquvi vauvaro vika utavaaqavano hanta utavaaqa vauvaro vika qiataqaa *kori* oriqohai aututo tovaqara aqute vaura.

5 Mintuvaro avuhainaa tainta vira avutanahairo aaquakaavano uti vauvaro naaru-vavano uva tuntema kero, uva karara ti vauvaro vi taintara avuni ova 7navu qumpike vatovaro vaura. Vi ovanavuva vaireva, Kotira Maraqura 7navu vaura.

6 Mintuvaro avuhainaa tainta avuni varuva namarivano *karaasi* voqaara vauvaro viraqi vevantovata taveva ho vaura.

Mintuvaro avuhainaa tainta tataaqa qaqi variqi vi vauka 4navu tainta vira utute vauvaro airi avuvano vinavuka avunivata, tauvaqainivata, mpiqa kero vaura.

7 Vinavuka vaireka, vovano *raioni* voqaara vauvaro, vovano *purumakau* naati voqaara vauvaro, vovano vauvaro vira viri vaiinti viri voqaara vauvaro, vovano memoravano ata varero ni vaira vira voqaara vaura.

8 Qaqi variqi vi vauka 4navu vauvaro vika vohaiqa vohaiqaqaa aroka 6navu vauvaro avu airitahaavano vika aroka ventaaqainivata vevaarainivata mpiqa kero vaura. Mintiro vaumanta vi haikauka kia inaaraiqa auraara vairaiti, aatitoraqaavata entaqivata qaqiqai ihi tivaqi vi vaiha mintima ti:

Noravano Kotiva ekaa kempuka vataivave. Vira okaravano vaireva, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave, koqe okaraqai vairave.

Viva haaru qaqi variqiro vi vauvama vaivo. Viva qaqi variqiro vi vaivama vaivo. Viva naantiara qaqi variqiro vi variarirava tuvuanarove, ti vaura.

9 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi viha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira vira mpeqa okarara viriniqama keha vira autuvata tuaheraqi viha virara koqeve tiva amite tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivaqi vi vaura.

10 Qaqi variqi vi vauka minti tivaqi vi vaumanta nora vaiinti 24navuvata vatakanta hiqirivi vaiha avuhainaa taintaqaa oquvi vau vaiintira autu tuahereha tiha, Viva ekaa enta qaqi variqiro vi varianarove, tivakeha nai tovaqa aqutora ravaqaa keha avuhainaa tainta aiqutaraini aquke vaura. Mintiaqi viha vika tiha,

11 Are Variqavano tinavuqaa raqiki variaravave. Are ekaa haika autukera qovarama kaaravave. Minti varianarara ti, tenavu ai quahama amiteha tiha, Ai okaravano mpeqa okarama vaivo. Ai autuvano viriniqama viro vaivo.

Ai kempukavano uritara keroma vaivo. Are uva tianaraqaahairo ekaa haikavano qovarama viro qaqi variqiro vi vairave, ti vaura.

5

Naaruvaini vau vukurara tura

1 Vika minti tivaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo nai kauqu tanaraini uruqurumato vukura tuate vauvaro vi vukura avunivata tauvaqainivata uva qara ntuvatova vaura. Vi vukuraqi kaara ntuvake tavevorave tiro, iva varakero ravitakero taatau kova 7navu vaura.

2 Vuku mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naveraitiro tiharo, Ta vaiintivae koqe vaiintivano vaiharo maa vukura varakero iva taatau taira ravaqaavu kaanarove? tiro.

3 Viva minti tuvaro iva ntava kero taatauto vukura ravaqaa kero tavaaina vaiintirara qumina naaruvainivata, vatainivata, vata vevainivata, rantovaro kia vovanovata vaura.

4 Qumina rantaqiro viviro tavovaro koqe vaiinti vovano iva ravaqaa kero vi vukura avutaqi tavaarirava kia vaura kaara te noraiqaake iqi rate variavaunara.

5 Te qaqiqai iqi rate variavauraro vaiinti vovano 24 vaiintinavuqihairo tiriara tiharo, Kia iqi rataane. Ho tavaane. Vaiinti vo, Iutaara ankuqihainaava, viva *Raioni* voqaa vaiinti, Devitira Naintivano, viva noraiqama viro qora kaiqa aatara kero mpeqavano vaivo. Vi vaiintiva homa iva 7navu taatau tora ravaqaa kero vi vukura rairakero tavaanarove, tiro.

6 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro avuhainaa tainta tavaarana Sipisipi Naativano himpi vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navu vira ututumate vaumanta, nora vaiinti 24navuvata vira ututumate vaura. Mintimake vaumanta te vaiha tavaavauraro vi sipisipiva arukovaro qutuvu sipisipira voqaara mini vaiharo himpitero vauvaro vira qiataini *okepaa/pomu* voqaara 7navu vauvaro vira avuvata 7navu vaura. Vi haikava 7navu vaira vira okara vaireva, Kotira maraqura 7navu vaura. Maraqura vinavuka okara vaireva, Kotiva nai Maraqura 7navu nititomanta vataini tuvu vi animake, oturante uru vau maraquranavuka vaura.

7 Mintuvaro Sipisipi Naati viva oru vi taintaraqaa oquviro vaura kauqu tanaraihairo vuku vira varora.

8 Sipisipi Naati viva vuku oru qaqini varakomanta qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, vika Sipisipi Naati vira avuni hiqirivi vaura. Vika hiqirivi vaiha naaqunta kantarumake ruquti varia *kitaa*ra voqaara tuate, *kori* oriqohai aututo tanuravata tuate vaura. Vi tanuraqi iha quarovaro koqe untavi vau murava vaura. Vi murara okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai murava voqaara vaura.

9 Minti vaumanta nora vaiinti 24navu Sipisipi Naatiara qaraaka ihi vo tiha:

Ai arukaavaro ai naarevano ntava viraqohaira are Kotiraini vaiinti nahenti kuvantu amitaanarara tira, are vi vukura iva taatautera ho ravaqaa kera vi uvara taveravama variarao.

Kotira vaiinti nahenti ekaa naato vata maataqihaive, ekaa naato vo uva vo uva ti variakaqihaive, ekaa naato vo vaata vo vaata vataukaqihaive, qovaraiqivarave.

10 Are vika noraiqama kera Kotirainiqama kaanarara ti, vika Kotira kaiqa vara amitaqi viha maa vataraqaa raqikiqi vivarave, tura.

11 Vi vaiintinavuka minti tumanta te vaiha iriavauramanta *enseli* airi *tauseni* vaumanta qaiqaa hini vo *tauseni* vo *tausen*ivata vaiha uva ti vaura. *Enseli* vika airitahaa avuhainaa taintavata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, nora vaiinti 24navuvata, ututumate vaiha

12 ihi tivaqi viha noraiqaake naveraitiha Sipisipi Naati arukorara mintima ti:

Ai kaiqavano koqe kaiqa uritara kero vairara ti, tenavu ai autu noraiqamake tuaheraqi virerave. Are ekaa haikaqaa raqiki variaravave. Are ekaa airaira vataava variararo ai avu aatovano koqe avu aato vaivara are mpeqavano variarao. Ai autuvano nora autu vaivaro ai mpeqa okaravano takuqi vaivara variarao, tura.

13 *Enseli* vika minti tumanta te vaiha iriavauramanta Kotiva aututai haikava ekaa haikavano, naaruvaini vau haikavave, maa vataraqaa vau haikavave, vata vevanto vau haikavave, nora namariqi vau haikavave, ekaa vi haikava vi haikava ihi tivaqi viha mintima ti:

Avuhainaa taintaqaa oquviro vairavata, Sipisipi Naati viravata, tenavu vitanta autu noraiqaake tuaheraqi virerave. Vitanta autuvano koqe autu vaivaro vitanta

mpeqa okaravano, takuqi vai okaravama vaivo. Vitanta ekaa enta kempukaiqama keha qaqi variqi vivarave, tura.

14 Ekaa haikavano minti tuvaro qaqi variqi vi vauka 4navu tiha, Quqaave, tumanta nora vaiinti 24navu vatakanta hiqirivi vaiha vitanta quahama nimiteha vitanta nutu tuahere vaura.

6

Sipisipi Naati viva iva taatautora ravaqaa kora

1 Mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva iva 7navu taatau toraqihairo vohaiqa ravaqaa kovaro viraqaahairo qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano naaruvavano uva tuntema kero, tiharo, Aniane, tura.

2 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro hanta *ohi*vano ti tivuqaa vauvaro vira tauvaqaqaa vovano oquviro huru tuatero vaura. Viva *ohi*qaa vaumanta vira avuhainaara tovaqa amuvaro viva iqoka raquqiro viharo navutaaka aatara kareva vura.

3 Viva vuvaro Sipisipi Naati viva iva vo vira naantiara ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano, Aniane, tuvaro

4 viraqaahairo naare *ohi*vano qovarama viro vauvaro vira tauvaqaqaata vau vaiintira, vataini vaikara iqoka raquqi viha nai aruke nai aruke iate tiro, vira kempuka amiro, nora iqoka paipevata amura.

5 Amuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 3 iva ravaqaa komanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 3 vano aniane tuvaro konkira *ohi*vano qovaramavi vauvaro vira tauvaqaqaa vauva nai kauquqi maara rahake tave vau *sikeri*ra, tuate vaura.

6 Tuate vaumanta te iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo uvavano vaiinti uva voqaara tiharo, Ne *uiti* auru varareka iha vohaa enta kaiqa varate monura ekaa aqukehama, ne kia airi *uiti* vararaiti, vohaa *kaapu*qi kaqate *uiti*raqai varevarave. Ne *baali* auru varareka iha, taaramo *kaapu*qi kaqatera varevarave. Ne *orivi* vahaveravata *uaini*vata qumina rauru kevorave, tiro.

7 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 4 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha iriavauraro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo *nampa* 4 vano aniane tura.

8 Minti tumanta te tavaavauraro ohi vo, vira vaatavano *aapia/aamia* ntaiha ite vauvaro vira tauvaqaqaata oquviro vaura vira autu *Quti Vuariravav*e tura. Viva vauvaro vira naantiaraini vovano vira autu *Quti Varia Vatukava* vira avataqiro aumanto ani vaura.

Vitanta anintovaro vitanta kempuka nimiro tiharo, Netanta vataini vai vaiinti nahentika 4navuqaa rairake vate, taaramonavu qaqi ke, vohaiqa aruqi vi, vuru taiqa kaate.

Mintima keha vika arukaate: Netanta raquqi viha hini kiaka iqoka paipeqohai arukeha, hini kiaka narara vai entara qovarama kaira qutu vuate. Hini kiaka rovaraqohai arukeha hini kiaka qaakau aantau vahiqohai aru kaate, tura.

9 Minti tuvaro Sipisipi Naati viva *nampa* 5 iva taatautora ravaqaa komanta te vaiha tavaavauraro *ofaa* tainta vovano vauvaro, vi taintara vevaqi vaiinti nahenti qutu vuaka maraqura airitahaa vaura. Vi vaiinti nahentika qaqi vau entara Kotira uva koqemake iriqi viha vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaumanta vira kaara vika arukora.

10 Vika maraquranavu viraqi vaiha naveraitiha, Noravauvo, are ekaa kempuka vataava variararo qora haikavano kia ariqi vairave. Are avuqavuqaakera variqira vi variaravave. Vataini varia vaiinti nahentika tinavu haru kaamanta maaqi vauro. Nanti nanti entae aitarairara are vika *ko* tivakehara vika nái ntaihenarave? tura.

11 Minti tumanta hanta tavuna ekaa vi maraqurauka nimi tiha, Ne inaaraiqa vaimanta haaru ni aru kontemake, ni kena kaiqa vaiinti nahentive, ni qata

vakaukavarave, vikavata aru kaate. Vika minti mintimake ni kenauka aru kaivaro Kotiva vikaqaa aru muntu kaanarove, ti.

12 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 6 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo vaturavano voqamakero uti vauvaro, kuari avuvano mantaaqa viro vankora tavuna voqaara konkiraiqama vuvaro, toravano naare voqaara naare parunkaiqama viro vaura.

13 Mintuvaro uvaivano utiharo katari qakaama kaivaro *fiki* katari tava aqutavira hiqiri hiqirintema kero, opu makauvano naaruvaihairo vataini hiqiri hiqiri i vaura.

14 Mintumanta te vaiha tavaavauraro vuku uruquruma vintema kero, naaruvavano uruquruma viro *tuqaaka/uqaarama* viro taiqa vuvaro, vataini vo aiqina vo aiqinavano nai vaura qaqirake voqi voqi oru vauvaro, varuva avutaqaa vo vata vo vata vauva ekaa nai vauraqihai himpi voqi voqi oru vaura.

15 Mintuvaro vataini vauka avuhainaa vaiintinavuve, vokukaqaa raqiki vaukave, iqoka vaiintiqaa raqiki vaukave, airi airaira vatokave, nora vaiintive, karapuhi vaiintive, qaqi vau vaiintikave, vika vika ekaa voqamake qetake kukeqa vireka ori onavuqive, *ruvuqive/mpumpiqive*, nora ori aiqinaini vauraqive, vi ani vaura.

16 Vi vaiinti nahentika aiqinaravata, oriaravata, naveraitiha, Rapatutira tinavuqaa aquvira kukeqa timitaate. Avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu tavaantorave. Sipisipi Naativanovata arara itairaro tinavu tavaantorave.

17 Oho, Kotira arara itaivaro *ko* tiaina entava qovarama vivo. Tavave maa entara ho varianarove? tura.

7

Isareri vaiinti nahenti 144,000navuara tura

1 Te vi haikara tave, viraqaahai te vaiha tavaavauramanta *enseli* 4navu maa vatara kaantaa 4navuqaa himpite vaiha, maa vataraqaa uti vai uvaira 4navuara vata vaurave, nora namari vaurave, katariqaave, kia utuarire ti, *enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaura.

2 *Enseli* vinavuka uvai 4navu ravaaqavute vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vovano kuari avu urinaihairo uri vaiharo, qaqi variqiro vi vai Variqava nai vaiinti nahenti viraaqama kero tavaaina haikara nai kauquqi tuata varero uri vaura. Viva uriharo *enseli* 4navu Kotiva vatavata nora namarivata qoraiqama kaate tiro kempuka nimukara mintima tiro:

3 Nenavu vatavata, nora namarivata, katarivata, qoraiqama kareka auti variaka qaqi vaiqe te naane Kotira kaiqa vaiinti nahenti tiriqaa qara ntuvake viraaqama nimitaqi viha vuru taiqa kaari, viraqaahai nenavu varareka i kaiqara varaate, tiro.

4 Minti tumanta te vaiha iriavauraro Isareri 12 ankunavuqihairo 144,000 vaiinti nahenti viraaqama teharo vika tiriqaa qara ntuva tora. Maa vaiinti nahentika viraaqama tora:

5 Iutaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rubenira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Gaatira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
6 Asera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Napataarira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Manasera ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
7 Simionira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Rivaira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Isakaara ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
8 Sebulunira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Iohepira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahentive,
Benaminira ankuqihairo 12,000 vaiinti nahenti tiriqaa qara ntuva tora.

Ekaa naato vataihai vaiinti nahenti ruvaaqumavi vaurara tura

9 Mintumanta te vaiha tavaavauramanta vaiinti nahenti airitahaa vauvarora tiro, vika kaara riharo minti mintima vaiinti nahenti variavo tiarirava kia ho vaura. Vi vaiinti nahentika ekaa naato vatanaaka, konkirave, eqarave, vo vatanaa vo vatanaakave, vo uva vo uva ti vaukave, vika avuhainaa tainta avuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata himpite vaura. Vika hanta utavaaqa nonkute vaiha nai kauquqi nai kauquqi nivu mare voqaara tuate vaiha
10 naveraitiha:
Nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva tinavu Variqavanovata, Sipisipi Naati vivavata, vitanta tinavu kuvantuke tivitaatantama variavo, ti.
11 Minti tumanta ekaa *enseli* vika avuhainaa taintavata, nora vaiinti 24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, ututumate himpite vaiha, viraqaahai vika vataini hiqirivi nai viri vatainiqamake avuhainaa tainta avuqaa vaiha Kotira autu tuaherakeha mintima ti:
12 Quqaave. Ho kaiqenavu tinavu Variqa autu viriniqaa kaare. Vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira avu aatovano koqe avu aatoqai vairave. Kaiqenavu virara koqeve tivaqi viha, vira autu noraiqama kaare. Vira kempukavano uritara kero vaivaro viva kempukavano ekaa enta ekaa enta qaqi variqiro vuariravama vaivo. Quqaave, tura.
13 *Enseli* vika minti tuvaro nora vaiinti 24navuqihairo vovano ti irama timitero tiharo, Maa vaiinti nahentika airitahaa hanta utavaaqa nonkute variaka vo? Vika taukave? Vika taihaie ani variavo? tumanta
14 te tiha, Nora vaiintio, arema vikara irianarave, tiavauraro viva tiharo, Maa vaiinti nahentika vataini vaumanta vokuka anomake vika qoraiqama nimitaqi vi vaumanta vika nora maaraqi variqi vi vauraqihai aniakave. Vika nái utavaaqa Sipisipi Naati naareqohai hiqama korara tiro, vika utavaaqavano hantaiqama vurave.
15 Vika mintimake variarara ti, vika Kotira avuhainaa tainta avuqaa vaiha aatitainaraqaavata, entaqivata, Kotira kaiqa vara amitaqi viha Kotira Naavuqi variqi vi variavaro avuhainaa taintaqaa oquviro vaiva vika maimaraara utu nimite vairave.
16 Vika mini variqi vivaro kia qaiqaavata kararavata namariaravata antuqa aruanarove. Vika mini vaivaro kuarivanove, vo haikavanove, kia ho vika tatoqa kaanarove.
17 Sipisipi Naati viva avuhainaa tainta avutana vaiva, viva sipisipi qova koqeva vaiharo vika ntita varero vuru ruvu namarivano, qaqi variqiro vi variaina namariva vainanaini vuru kaira nevarave. Mintivaro Kotiva vika nivuqihairo auquru nunka nimitaira vi vaiinti nahentika kia qaiqaavata iqi ratevarave, tura.

8

Nampa 7 iva taatautora ravaqaa korara tura

1 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva *nampa* 7 iva taatautora ravaqaa kovaro viraqaahairo naaruvaini kia vovanovata uva tuvaro ekaa haikavano tiremakero manamana vaura.
Inaaraiqa mintiaqiro vumanta
2 viraqaahai te tavaavauramanta *enseli* 7navu Kotira avuqaa himpite vauka vauvaro vika *aanumaara/noma* 7navu nimumanta varora.
3 Nimumanta varovaro *enseli* vovano nai kauquqi *kori* tanu tuata varero ani *ofaa* tainta vo, *kori* tainta tataaqa himpitero vaura. *Ofaa* tainta viva avuhainaa tainta vira avuni vauvaro *enseli*vano *ofaa* tainta vira tataaqa himpitero vauvaro vovano iha quara tero koqe untavi haikara vokiravata vira amiro tiharo, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare variavaro oru vi vai uvara vataakera are maa haikaravata iha quaraane, tuvaro

4 *enseli*vano vi tanura tuatoraqihairo iha mura koqe untavuvavata, Kotira vaiinti nahenti Kotira aare vau uvavavata, Kotira avuqaa oru vi vaura.
5 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* viva *ofaa* taintaqaahairo iha auru varakero nai tanuqi mpiqakero tanu vira vataini vaavi aqukora. Aqukovaro naaruvavano karara karara ti vauvaro aaquakaavano utu aqu utu aquke i vauvaro vaturavanovata uti vaura.

Aanumaara/Noma vuaqorara tura

6 Mintumanta viraqaahai *enseli* 7navu nái *aanumaara/ noma* 7navu tuateha vuaqareka auti vaura.
7 Vinavukaqihairo vovano naane nai *aanumaara/ noma* vuaqa kovaro *taaruvanovata/kaampuravanovata* ihavanovata naare vataakero vataini aaqu rintema kero hiqiri hiqiri i vaiharo maa vatara vohaa mantaraini vatavata katarivata ita taiqa kero, taara mantaraini qaqi kero, ekaa ukauvata ita taiqa kora.
8 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 2 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro nora aiqina voqaara vau haikava iha ite vaura nora namariqi vara aqukora. Nora namariqi vara aqukovaro vohaa mantaraini namarivano vaiinti naareqama vuvaro taara mantaraini namarivano qaqi vaura.
9 Vohaa mantaraini namariqi vau haikava qutu vuvaro taara mantaraini namariqi vau haikava qaqi vaura.
Vohaa mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navura vehi autu kovaro taara mantaraini namariqaa ni vau *sipi*navuva qaqi vaura.
10 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 3 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro viraqaahairo vaahoqura noravano ova qumpi kaivaro itaintema kero iteharo naaruvaihairo hiqiriro tuviro muntu vohaa mantaraini taatika namari, voqi voqive, ruvu namari voqi voqive hiqiriro, taara mantaraini qaqi kora.
11 Vi vaahoqurara autu Hunkavirave. Viva vohaa mantaraini vo namari vo namariqi hiqiruvaro namarivano hunkavuvaro taara mantaraini vau namariva qaqi vaura. Ekaa vaiinti nahenti hunkavu namarira ne vauka qutu vurave.
12 Mintuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 4 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro kuarivanove, toravanove, opu makauvanove, iteharo taara mantaraini qaqi ite vauvaro vohaa mantaraini qimpa viro kia itora. Aatitoraqaa kuarivano vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura. Vira voqaara entaqi tora makau opuvanovata vohaa mantaraini itaqiro viro taara mantaraini kia itaraitiro, qimpaviro vaura.
13 Mintumanta te virini vuruvi tavaavauraro memora vovano virikanta ata varero niharo naveraitiro, Oho, oho, oho, *enseli* taaramonavu kiama nái *aanumaara/noma* vuaqa kaavo. Oho, vinavuka nai *aanumaara/noma* vuaqa kaimanta vataini variaka anomake qoraiqama vivarave, tura.

9

Nampa 5 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

1 Memoravano minti tuvaro viraqaahairo *enseli* 7navuqihairo *nampa* 5vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te vaiha tavaavauraro opu vovano vataini hiqiriro vauva vauvaro *ki* vo vira amura. Vi *ki*va nai vevantoqama kero vau *Ruvura/Mpumpira* qantuaraaina *ki*va vaura.
2 *Ki* vira amuvaro opu viva *ki* viraqohairo *Ruvu/Mpumpi* qenti qantua kovaro iha muravano viraqihairo noraiqaakero oru vi vaura. Nora ihavano ite vaivaro muravano uri vaintema kero, viraqihairo muravano uri vaiharo kuarivata naaruvavata mantaaqa kovaro
3 iha mura ururaqihai kaintaaqa airitahaa qovaramavi vataini otu vaura.

Kaintaaqa airitahaa qovaramavi vauvaro mpora noravano nai aaraiqohairo nkaqaintemake, kaintaaqa vika raqonta kaate tiro, kempuka vika nimiro tiharo,
4 Ne oru viha ukauve katarive vo haika vo haika qampiqe vairave kia vi haikara vi haikara qoraiqama nimitaraiti, ne tavaimanta Kotiva vaiinti nahenti tiriqaa kia viraaqama kero qara ntuva tairauka vaivera, ne vikaqaima raqontaqi vuate.
5 Ne vi vaiinti nahentika kia ekaara aru karaiti, kauquru torara vika qaqi raqontaqi vuate, tuvaro kaintaaqa vika oru viha nái vekaqohai vaiinti nahenti raqontaqi vi vaumanta vaiinti nahenti voqamake keke tiha variqi vi vaura.
6 Vi entara vaiinti nahenti voqamake antura ntuvaqi viha, vika qutuataa iramanta qutu virare tihavata, kia ho qutu viraiti, qaqi antura ntuvaqi vivarave.
7 Kaintaaqa vika vaireka, iqoka raqireka nai *ohi*navu qeramake vataantemake vaura. Vika qiataqaa avuhainaaka *kori* tovaqa voqaara vauvaro vika virivano vaireva, vaiinti viri voqaara vaura.
8 Mintimake vauvaro vika qiata kaukivano vaireva, nahenti vukai kauki voqaara vauvaro, vika aaraivano vaireva, *raioni* aarai voqaara vauvaro
9 mimiraini *aini* ori naavuma tora voqaara vaura.
Vika arokavano qakaa qakaa i vaiharo, airi *ohi*navu kanteha nái iqoka kaarinavu rarau vare iqoka raqireka vi variavaro noraiqaakero auva ntavaqi vintemake, auva ntavaqi vi vaura.
10 Vika vekavano vaireva, kaakaakarira veka voqaara vauvaro veka vitini aaraivano vauvaro viraqohairo kauquru torara vaiharo vaiinti nahenti raqonta nimitaqiro vuarirava vaura.
11 Kaintaaqa vika mintimake vauvaro vika avuhainaava vaireva, nai vevantoqama kero vau *Ruvuraqi/Mpumpiraqi* raqiki vau *enseli*va vaura. Vira autu Hiparu uvaqihai *Abadonive* tura. Maa uvaraqihai *Vaiinti Vehi Autuke Vaivave* tura.
12 Ho iriate. Kaintaaqavano vataini variaka qoraiqama nimitaqi vi vai maarava taiqairaro vataini vaika qoraiqama nimitaqi vuaina maarava taaraqanta qaqima varianaro. Virara tirera.

Nampa 6 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

13 Te vaiha tavaavauraro *enseli* 7navuqihairo *nampa* 6 vano nai *aanumaara/noma* vuaqa komanta te viraqaahai iriavauraro *ofaa* tainta *kori* oriqohai aututova Kotira avuqaa vauvaro vira hini hini vitiqihairo uvavano tura.
14 Viraqihairo uvavano *enseli nampa* 6 iara mintima tiro: *Enseli* 4navu rumpa taamanta Iufaretisi Namari taatika namariqi variaka, are vinavuka kuvantu kaane, tuvaro vinavuka kuvantu kora.
15 Vinavuka vaiha vi ihirave vi torarave vi entarave, tenavu vi entara veka variariraro tinavu kuvantu kairaqe vi kaiqaraqai varaqi virarave tivake, qeramate vauvaro vinavuka kuvantu komanta vinavuka vataini vau vaiinti nahentika taara mantaraini qaqi ke, vohaa mantaraini variaka aru taiqa kareka vura.
16 Vinavuka iqoka vaiintitara airitahaa 200 *milion* iqoka vaiinti *ohi* tauvaqaqaa variavo tumanta iriavaunara.
17 Te vaiha taira tavamaqi viha vi vaiintikavata vika *ohi*vata tavaavaunarama. Vi vaiintika mimiraini naavumato haikava iha auru voqaara naare parunkaiqiro vauvaro, hini mimiraini naavumato *kalaa*va vaireva, *blu* vauvaro, hini mimiraini *yelo* vaura. Mintimake vauvaro vika *ohi* qiatavano vaireva *raioni* qiata voqaara vauvaro vika *ohi* noqihairo ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikava *salfa* * aihovanovata, aitara tara i vaura.
18-19 Ihavanovata, muravanovata, hunkavi vau haikavavata, vika *ohi* noqihairo aitareharo vaiinti nahenti vohaa mantaraini vauka aruqiro viharo aru taiqa kero taara

* **9:17:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

mantaraini vauka qaqi kora. Vika *ohi*vano nái noqihai vaiinti nahenti aruqi viha, vika nái vekaqohaivata vaiinti nahenti aruqi vi vaura. Vika *ohi* vekavano vaireva, *uqahi/quaiha* voqaara vauvaro viraqaa qiatavata vauvaro viraqohairo vaiinti nahenti nkaqa nimite vaura.

20 Ho hini vaiinti nahenti kia arukoka, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira karaiti, nái kauquqohai aututo haikauka qaqiqai quahama nimitaqi vi vaura. Vika *kori* orive, *silvaa* orive, *baraasi* orive, qaqi orive, katarive, vi haikara varake aututo haikauka kia ho tavaraiti, kia ho iriraiti, kia ho nái ni vau haikauka vaumanta, vika vi haikarara tinavu variqave tivakeha, vi haikara quahama nimiteha, vaanavata quahama nimitaqi vi vaura.

21 Vika mintiaqi vi vaiha vo vaiintinavu arukorara kia noraiqaake iriraiti, vaana kaiqa vare vau okararave, hampi qaramaqi ni vau okararave, muara kaiqa varaqi vi vau okararavata kia qaqira karaiti, vi kaiqara vi kaiqara qaqiqai varaqi vi vaura.

10

Inaara vuku uruquruma torara tura

1 Vika mintiaqi vi vaumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vo, mpeqavano naaruvaihairo tuvi vaura. Tonavuvano vira vaata naavuma tovaro vira qiataini ontantavano ututero vaura. Vira virivano vaireva, kuari avu voqaara ite vauvaro vira aiqutanta vaireva, naavu kaaratanta aaratora ihavano ite vauntema kero, ite vaura.

2 *Enseli* vira vaatavano mintiro vauvaro viva nai kauquqi inaara vuku rairakero tuata varero tuviro, nai aiqu tanara nora namariqaa ntava tero, nai aiqu kaanaaqa vataqaa ntava tero,

3 viraqaahairo viva *raioni*vano uva taanaara noraiqaakero uva tuvaro naaruvavano 7 tataa karara tura.

4 Naaruvavano minti tumanta te naaruvavano tu uvara vukuqi qara ntirare tiavauraro, naaruvaihairo uva vovano aqao tiro, Naaruvavano 7 tataa ti uvara kia qara ntuva taraitira, evaara kukeqa taane, tiro.

5 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* viva nai hini aiqu nora namariqaa ntava tero, nai hini aiqu vataqaa ntava tova, viva nai kauqu naaruvaini tuahera kero

6 tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivave. Viva naaruvave, ekaa naaruvaini vai haikarave, maa vatarave, ekaa maa vataqaa vai haikarave, nora namarive, ekaa nora namariqi vai haikarave, ekaa vi haikara vi haikara autu kero vataivave. Ho te Kotira vira autuqaa maa uvara quqaa uvaqai tirerave: Kotiva nai varare iaina kaiqara kia varikero varaanarove.

7 *Enseli* 7navuqihairo *nampa* 7 viva nai *aanumaara/noma* vuaqa kairaro Kotiva nai evaara uva tivakero kukeqataiva ekaara vuru taiqa vuanarove. Viva vi uvara nai kaiqa vaiinti, paropeti vaiintinavu haaru tiva nimurave, tiro.

8 Viva minti tuvaro naaruvaihairo vaaka iriavaura uvava qaiqaa tiriara tiharo, *Enseli*vano namariqaavata vataqaavata himpite vaira, are oru vira kauquqihaira inaara vuku raira taira varaane tumanta

9 te *enseli* viva vaunaini orunte vi vukurara iraavauraro viva tiriara tiharo, Maa vukura varakera naane. Are vi vukura noqi ne vairaro *hani*vano hiakaa intema kero, hiakaa irarovata, vi vukuva ai vaantavoraqi hunkama ianarove, tiro.

10 Minti tumanta te vira kauquqihai vi vukura varake naavaunara. Te noqi neha tavaavauraro vi vukuva *hani*vano hiakaa untema kero hiakaa umanta, te vira nampiqamake tavaavauraro vi vukuva ti vaantavoraqi hunka vura.

11 Te vi vukura nama kaavauramanta vika tiriara tiha, Are ekaa naato vatanaakave, vo vataini vo vataini variakave, vo uva vo uva ti variakave, avuhainaa vaiintinavuve, ekaa vika vika Kotira uva qoqaiqamake tiva nimiane, tura.

11

Kotira uva tiva nimi vai vaiintitantara tura

1 Minti tuvaro vovano kairiqa vo ti timiro tiharo, Himpira kairiqaqohaira oru Kotira
Naavuvata, *ofaa* taintavata avatama kera tavera, vaiinti nahenti Kotira Naavu vainaini
vaiha vira autu tuahere variaka vika kaara ntuva kera tavaane.
2 Are Kotira Naavu avatama kera tavera, kiama naavu naanteqaraini vai vatukara
avataane. Vi vatukara qaqi kaira naantiara qumina vatanaaka, kia Kotira uva iri
variaka vi vatukara qoraiqama kevarave. Vika taaramo ihi 6 toranavuara variqi viha
Kotira vatuka koqera rahitamaqi vi vaivaro.
3 Kotiva nai uva tiva nimiate tiro, taara vaiinti nititama kaira, vitanta kovaara
utavaaqa nonkute, Kotira vakaaka vi entara 1,260 entanavuara variqi viha tivaqi
vivarave.
4 Kotira uva tiva nimiqi vi vai vaiintitanta vaireka, *orivi* kataritanta voqaarave, ova
qumpitaara taaraqanta voqaarave, vitanta vaivarave. Vi vaiintitanta Noravano Kotiva
maa vataraqaa raqiki vaira avuqaa himpite vaivarave.
5 Vovano vitanta qoraiqama nimitareva autirera, vitanta noqihairo ihavano vihiviro
vira tatoqa taiqa kaanarove. Mintima kema vitanta qoraiqama nimite vaika qutu
vivarave.
6 Vitanta Kotira uva tiva nimiqi vi vai entara Kotiva vo kempuka vitanta nimira
vitanta homa naaruva tinta taivaro kia aaqu ruanarove. Vitanta vi kempukaraqohai
homa ruvu namari, vo namari vo namari kuqu kaivaro naareqama vuanarove.
Vitanta vaivaro Kotiva qaiqaa vo kempuka nimira vitanta homa vataini vaika ruqutuqi
vi vaimanta vo rovara vo rovara varevarave.
7 Vitanta Kotira uva tiva qovaramaqi vivi taiqa kaivaro, viraqaahairo nai vevan-
toqama kero vai *Ruvuraqihairo/Mpumpiraqihairo* qaakau aantau vovano viraqihairo
qovaraiqama viro oru vi vaiintitanta hampata raquqiro viro, vitanta naatara kero
arukaanarove.
8 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano nora vatuka aaraqaama qaqi varia-
narove. Vi vatukaraqi haaru vitanta Nora Vaiinti katariqaa aruke hirito vatukarave.
Vi vatukara vara autu nteha Sodomive, Isipive, ti variarave.
9 Viva vitanta arukairaro vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira ekaa naato
vatanaaka, konkiravata eqaravata, vo vataini vo vataini vaikavata, ekaa naato vo uva
vo uva ti vaikavata, vitanta vaata aitutumake taveha, qioqama teha tiha, Vitanta vaata
qaqi kaivaro variarire. Kiama vitanta vaata quntama taate, tivaro vitanta vaatavano
taaramo enta hini entavata qaqi aaraqaa varianarove.
10 Vi entara vitanta vaatavano aaraqaa qaqi vaira vataini vaika mintima tivara:
Vitanta arukairara tenavuvata quahema vauro.

Vitanta qaqi variqi vi vau entara nora maara tinavuqaa vate variamanta qoraiqa-
mavi variqi vi vaunarave, tivarave. Vataini vaika minti tivakeha quaheha ihi tivaqi
viha karave vo haikave nai ami nai amimaqi vivarave, tiro.
11 ⌞Naaruvaihairo uvavano tiriara mintima kero naantiaraini qovaraiqiaina uvara
tiva timumanta te Ionika vaiha taira tavaavauraro⌟ vi vaiintitanta vaatavano taaramo
enta hini entavata, aaraqaa qaqi vauvaro, viraqaahairo Kotiraqihairo qaqi variqiro
vi vai aihova vi vaiintitantaqi oriqetomanta vitanta *náitanta* aiquqaa qaqi himpi
vaumanta vaiinti nahenti vitanta tave voqamake aatu itomanta qete vaura.
12 Vika qete vaiha iruvaro naaruvaihairo uvavano vitantara naveraitiro tiharo,
Maini uruate, tumanta vitanta navutaaka qaqi tave vaumanta vitanta tonavuqi vaiha
naaruvaini vura.
13 Vitanta naaruvaini vuvaro vaakama vaturavano noraiqama kero utiharo vi
vatukara 10 mantaraihairo 9 mantaraini qaqi kero, vohaa mantaraini vehi autukora.
Vehi autukeharo 7, 000 vaiinti nahenti aru taiqa komanta qaqi vau vaiinti nahentika

voqamake virara aatu itomanta qeteha tiha, Oho, Variqavano naaruvaini vaiva kempukavanoma vaivo, ti vaura. ⌞Ho te taira voqaara vaiha vi haikara vi haikara tavaavaunara. Ekaa vi haikava vi haikava naantiara mintiakero qovaraiqianaro.⌟
14 Naantiara vataini vaika voqamake qoraiqamavi vai maarava taaraqanta taiqa viraro, viraqaahairo *nampa* 3 maaravano vaakama qovaraiqianaro.

Enseli nampa 7 vano nai aanumaara/noma vuaqa kora

15 Te taira tavaavauraro *nampa* 7 *enseli*vano nai *aanumaara/noma* vuaqa kovaro naaruvaihai vo uva vo uvavano noraiqaake naveraitiha, Maa entaraqaahairo ⌞maa vataraqaa raqiki vaiva Sataaniva qaqini viniramanta⌟ tinavu Noravanovata viva atitai vaiintiva *Mesaiaa*vanovata uri aatarake maa vataraqaa raqikiqi vivarave, ti.
16 Minti tumanta nora vaiinti 24navu Kotira avuqaa nai tainta nai taintaqaa oquvi vauka, vi uvara iri, viraqaahai vika vatakanta hiqirivi nái viri vataini ke, Kotira quahama amiteha tiha,

> 17 Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Vate are qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are nena kempukaqohaira vaiinti nahentiqaa raqikireva auti varianarara ti, tenavu ariara koqeve ti vauro.
> 18 Vo vatanaa vo vatanaaka arara ite vau entava taiqa vivaro ari arara itaaina entavama qovarama vivo. Are qutuvika ko tiva nimitena entavama aniraivo. Ai kaiqa vaiinti paropeti vaiintinavuvata, ekaa ai vaiinti nahentivata, nora vaiintive, inaara vaiintive, ariara noraiqaake iriqi vi varia vaiinti nahentika variavara are vika quahama nimitehara vika nái koqaa nimina entavama aniraivo. Are maa vatara qoraiqamake variaka vehi autu kena entavama aniraivo, tura.

19 Vika minti tuvaro Kotira Naavu naaruvaini vaura qentivano qantuara vumanta te tavaavauraro Kotiva uva tivakero taatauto *vokise*va vi naavuraqi vaura. Viraqi vauvaro viraqaahairo aaquakaavano utu aqu utu aqu i vauvaro naaruvavano karara karara ti vauvaro vaturavano uti vauvaro *taaru/kaampura* aaquvanovata nti vaura.

12

Nahentiaravata dragoniaravata tura

1 Mintiaqi vi vaumanta te Ionika vaiha tavaavauraro naaruvaini aahuva haikavano qovarama viro vaura. Nahenti vovano mini vauvaro vira utavaaqavano vaireva, kuari avu vauvaro, vira aiqu ataini toravano vauvaro, vira qiataqaa opu 12navu avuhainaara tovaqa voqaara aqutero vaura.
2 Vi nahentiva vainti taiqama viro, vainti vatareva iharo ke ke tivaqiro vi vaura.
3 Vi nahentiva naaruvaini vauvaro nai aahuva haika vo haikavano naaruvaini qovarama viro vaura. Vi haikava vaireva noraqora naare *dragoni*vano vauvaro vira vaatavano evari vaata voqaara vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, *okepaa/pomu* 10navuvata vira vaataqaa vauvaro vira qiatanavuqaa avuhainaara tovaqa 7navu aqute vaura.
4 *Dragoni* viva naaruvaini vaiharo nai vekaqohairo opu makau hininavu vohaa mantaraini vaura raupikero vataini aqukero, opu makau taara mantaraini vaura qaqi kora. *Dragoni* viva oru nahenti avuni himpitero vaiharo, viva vainti vatatairaqe ravaaqavuke naare tivakero vaura.
5 Vauvaro nahenti viva qorainti vainti vatatovaro vi vaintiva vaireva, noruqaaviro *aini* kauru tuataqiro viharo ekaa naato vatanaakaqaa raqikiarirava vauvaro, *dragoni*vano vainti vira ravaaqavuke naare tumanta ⌞*enseli*⌟ vika vaaka ani vi vaintira raqia vare vuru Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaunaini kora.
6 Raqia vare vuru kovaro vi nahentivaqai aiqu aututero qumina vataini, Kotiva nai virara iriharo qerama amito vataraqaa oru vaiharo 1,260 entanavu variqi vumanta viraqaata koqemake raqikiqi vi vauvaro vaura.

7 Vi nahentiva mini vauvaro naaruvaini nora iqokavano qovarama vura. Qovarama vuvaro *enseli* noravano, Maikeriva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake raqireka vuvaro *dragoni* viva iqoka raqireva umanta *enseli* vonavu vira kahaqamake nora iqoka raquqi vura.
8 Raquqi vuvaro Maikeriva nai *ensel*inavu vataakero kempukaiqama kero *dragoni*vata, vira *ensel*inavuvata naatara kora. Vika naatara kero *dragoni*ara tiharo, Are nena *ensel*inavu vataakera naaruvaini kiama ho vaivarave, tiro.
9 Minti tivakero *dragoni* vira nai norauha naaruvaihairo vara vaavi vataini aqukora. *Dragoni* viva haarua memaruvano vauvaro vira autu Navutaarave Sataanirave tura. Sataaniva ekaa maa vataraqaa variaka vika una tiva nimite vaivama vairo. Viravata, *enseli* vonavu vira aiquqaa avataqi vukavata, naaruvaihairo vataini vara vaavi aqukora.
10 Vataini vara vaavi aqukomanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano mintima tiro:

Vate Kotiva vaiinti nahenti kuvantu nimitaaina entavama aniraivo. Kotiva mpeqaiqama kero vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vuanarove. Kotiva atitai vaiintiva, vivavata vate noraiqamama vivo. Sataaniva Kotira avuqaa vaiharo vo enta vo enta entaqivata aatitairaqaavata tinavu qata vakaukaqaa uva vate vaura, enseli vika vira naaruvaihai vara vaavi vatainima aqukorave.
11 Sipisipi Naati viva nai naare raukeharo ⌞vika qora kaiqa vare vau uvara nunka komanta⌟ tinavu qata vakauka kia qetaraiti, vi uvara vaiinti nahenti tiva nimiqi vi vaurara ti, vika Sataanira aatara kora. Vika kia nái qaqi maa vataraqaa variqi virara noraiqaake iriraiti, tinavu arukareka ivera, tenavu kia qetararave, ti vaura.
12 Vika mintima keha Sataanira aatara korara ti, naaruvavauvo, arevata naaruvaini variakavata ne quaheha variate. Te maa vataravata nora namariaravata oho tiva nimitauro. Sataaniva ne varianaini vaiharo kankomakero irivaro viva nai taiqaarira entava aumanto vaivarora tiro, vira kaara vira voqamakero arara ite vaivaro vaivo, tiro.
13 Naaruvaihairo uvavano minti tumanta te tavaavauraro *dragoni* vira aato kenko tuvaro iri vuvaro tiharo, Ike, ti vara vaavi aqukaamanta vatainima vauro tivakero, viva himpiro qorainti vainti vatato nahentira vira avataqiro vi vaura.
14 *Dragoni*vano vira avataqiro vi vaumanta nahenti vira kahaqireka memora aroka taaraqanta vira amura. Nahenti viva ata varero nai qerama amito vatara qumina kanta oru taaramo ihi hini ihiara vairaro *dragoni*vano vira kia aruarire ti, aroka taaraqanta vira amura.
15 Vira amuvaro *dragoni* viva nai noqihairo namari vihi kovaro huvura namari voqaara vi nahentira avataqiro viharo raaqu varaarire tuvaro
16 vatavano nahenti vira kahaqiharo nai no aaqaavu kero *dragoni*vano nai noqihairo vihiko namarira ekaa nama taiqa kora.
17 Namari nama taiqa kovaro *dragoni*vano nahentiara arara itovaro viva vira vaintaira hini kuka hampata iqoka raqireva viro, oru Kotiva tivato uvaravata, Karaitiva tiva nimi vau uvaravata iri vauka hampata iqoka raqireva vura.
18 *Dragoni* viva raqireva vuva oru nora namari auvahini himpitero vaura.

13

Qaakau aantau vovano nora namariqihairo qovarama vura

1 Te vaiha taira tavaavauraro nora namariqihairo qaakau aantau vovano qovarama vura.
Vi haikava vaireva, *okepaa/pomu* 10navu vira vaataqaa vauvaro vira qiata 7navu vauvaro, vo *pomu* vo *pomu*qaa avuhainaara tovaqa vauvaro, vo qiata vo qiataqaa Kotirara qora uva tivato autura, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura.

2 Te tavaavauraro vi haikara vaatavano vaireva, *lepati* vaata voqaara vauvaro, vira aiqu *bea* aiqu voqaara vauvaro, vira no *raioni* no voqaara vaura. Vi haikava mintiro vauvaro *dragoni*vano nai voqaantemake variarire tiro, vira noraiqama kero nai kempuka amiro nai raqiku kaiqaravata vira amura.

3 *Dragoni*vano nai kempuka qaakau aantau vira amumanta te tavaavauraro vi haikara qiata vo teqa kovaro vi qiatava qutuvi ruhiqau viro, qaiqaa qaqi tavanta viro ho vaura. Vira qiata vovano minturara ti, vataini vauka virara raukuvi vi haikarara kempukavanove tivakeha, vira avataqi vi vaura.

4 *Dragoni* viva nai kempuka qaakau aantau vira amurara ti, vataini vau vaiinti nahentika qaakau aantau vira autu tuahera keha tiha, Qaakau aantau mpeqavano uritarakero vaivo. Kia vovano raquqiro viharo vira ho aatara kaanarove, ti vaura.

5 Vi entara Kotiva qaakau aantau vira qaqi kovaro viva noraiqama viro vaiharo 42 torara variqiro viharo Kotirara vaaqu uva tiva amitaqiro vi vaura.

6 Viva nai no aaqaavu kero Kotirarave, vira vatukarave, ekaa naaruvaini vaukarave, qora uva tiva nimitaqiro vi vaura.

7 Kotiva vira qaqi kovaro viva Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raquqiro vi vaiharo vika naatara kora. Qaakau aantau viva vika naatara kero noraiqama viro ekaa naato vatanaaka, eqarave, konkirave, vo vataini vo vataini vaukave, vo uva vo uva ti vaukave, viva ekaa vikaqaa raqiki vaura.

8 ⌞Te tairakaa vi haikava naantiara qovaraiqiainara tavaavaunara.⌟ Naantiara ekaa vataini vaika, vo vatanaa vo vatanaaka qaakau aantau vira quahama amitaqi viha vira autu tuahera kevara. Haaru maa vatara kia autuko entara Kotiva vaiinti nahenti autu vukuqi qara ntuva toka, vikaqaima qaakau aantau vira autu kia tuaheraqi vivara. Vi vukuva qaqi variqi vika autu qara ntuvato vukuva vaivaro tota Sipisipi Naati arukova, vivama vi vukuraqaa raqiki vairo.

9 Ni aatovano vairera, vi uvara iriata.

10 Vira ravaaqavuke rumpe vaiintiva vairamanta vika vira ravaaqavuke rumpama tevarave. Vira iqoka paipeqohai aruke vaiintiva vairamanta vika vira iqoka paipeqohai aruma kevarave. Vika mintiaqi vi vaimanta ne Kotira vaiinti nahenti kia popoharaiti, Kotirara kempukaiqamake iriqi vuate.

Qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura

11 ⌞Te vaiha taira tavaavauraro⌟ qaakau aantau vovano vataqihairo qovarama vura. Vi haikara *okepaa/pomu* taaraqanta vaura. Vi haikara *pomu* vaireva, sipisipi naati *pomu* voqaara vauvaro vira uvavano *dragoni* uva taanaara ti vaura.

12 Viva mintima vauvaro qaakau aantau viva noraiqama viro hoqare qovarama vu aantauraqai kaiqa vara amitareva iharo vira autuqaa ekaa vataini vaukaqaa raqikiqiro viharo hoqare qovarama vu aantaura vira qiata vo teqa kovaro tavanta vuvaro qaqi vau aantaura, virara vaiinti nahentiara tiharo, Ne vira autuqai tuaheraqi vuate, tura.

13 Viva nora kaiqa, vo kaiqa vo kaiqa varaqiro viharo vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo tuvaro naaruvaihairo ihavano vataini tuvumanta vaiinti nahenti tave vaura.

14 Viva hoqare qovarama vu aantaura kahaqama amiteharo nora kaiqa varaqiro vi vaiharo vaiinti nahenti vataini vauka unaqaraiqama komanta vika vira quahama amiteha hoqare qovarama vu aantaura, vira iqoka paipeqohai qiata teqa kovaro tavantavu aantaura, vira autu virini qiarire ti, vira maraqurahaave varahaave autu amitora.

15 Vaiinti nahenti hoqare qovarama vu aantaura, vira maraqurahaa autuke vatovaro Kotiva qaqi kovaro naantiara qovarama vu qaakau aantauva nai aiho vuaqa kovaro maraqurahaavano qakiharo ho uva tiarirava vaura. Vaiinti nahenti vokika vira autu kia tuahera kareka ivaro maraqurahaavano vika ho arukaariravama vaura.

16 Vira naantiara qovarama viro vau qaakau aantauva vaiharo ekaa vaiinti nahenti,
nora vaiintive, inaara vaiintive, airi airaira vatokave, vehi vaiintive, rumpato vaiin-
tikave, qaqi vau vaiintikave, viva ekaa vika vikara kempukaiqaa kero tiharo, Ne vaiqe
te qara vo ni kauqu tanarainie ni tiriqaae ruva vataare, tivakero vika kauqu tanarainie
tiriqaae qara ruva nimitora.
17 Qaakau aantau vira qara kia varo vaiintika viva qioqama tomanta vika kia ho
koqaa autuke airaira vararaiti, kia ho nái airaira voka nimiha monu vare vaura.
18 Koqe avu aato vataa vaiintivano homa qaakau aantau vira qara okarara kankoma
kero irianarove. Vi qarara okaravano vaireva, vaiinti *nampaa*ma vairo.
Vi *nampaa*va vaireva 666.

14

Saioni aiqinaqaa ruvaaqumavi vaurara tura

1 Te vaiha tavaavauraro Sipisipi Naati viva Saioni Aiqinaqaa himpite vaumanta vira
hampata 144,000 vaiinti nahenti vauvaro vika tiriqaa Sipisipi Naati autuvata vira Qora
autuvata qara ntuva tomanta vaura.
2 Vika mini vaumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano namari noravano
aintaakaqaa aquvi aquvi iharo uva tuntema kero, ti vaura. Vi uvava naaruvavano
karara karara tuntema kero, ti vaura. Vi uvava airi vaiinti *kitaa* ruquti vauntema kero,
uva ti vaura.
3 Uvavano minti ti vaumanta vaiinti nahenti 144,000navu Kotira avuhainaa tainta
avuqaa himpite vaiha, vika qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika nora vaiinti
24navuvata vika nivuqaa vaiha, qaraaka ihi tivaqi vi vaura. Sipisipi Naati viva vika
vataihairo kuvantu nimitorara ti, 144,000 vaiinti nahenti vikaqai vi ihira ho tivaqi vi
vaura. Vikaqai vi ihira ho irumanta vokuka kia ho vi ihira irura.
4 Vi vaiintika kia nahenti hampata niraiti, vika Kotiraraqai iriqi viha, Sipisipi Naati
viva nai tainie vireva unaini vikavata vira avataqi vi vaura. Vataini vau vaiinti
nahentikaqihairo vika naane kuvantu kero ntita varero vuru Kotiravata Sipisipi
Naativata nimura.
5 Vika kia una uva tuvaro kia vo uvavanovata vikaqaa vaura.

Enseli taaramonavu tavorara tura

6 Te ⌞Ionika taira tave vaiha⌟ vuruvi tavaavauraro *enseli* vovano virikanta ata varero
ni vaura. Kotiva vira atitama kero vo vataini vo vataini vaukave, vo vatanaa vo
vatanaaka eqarave, konkirave, ekaa vo uva vo uva ti variakave, ekaa vikara koqe
vakaaka vaiinti nahenti ekaa enta qaqi variqi vi vai vakaakara tiva nimiane tivakero
vira atitovaro viva virikanta niharo
7 noraiqaakero naveraitiharo, Kotiva vaiinti nahenti *ko* tiarira entava aniraimantara
ti, ne Kotirara qeteha vira autu tuahera kaate. Vivama naaruvavata, vatavata, nora
namarivata, ruvu namarivata, autu kero vataivave. Viraqai quahama amiteha tinavu
Variqavano vaivo tiate, tiro.
8 Minti tuvaro vira naantiaraini *enseli* vovano vira avataqiro viharo mintima tiro:
Oho, Babironi vatukavano taiqa viro vehiqama vivo. Vi vatukava vaaqu kaiqaqai
varaqiro viharo ekaa vo vatanaa vo vatanaakara ti *uaini* naate tumanta vika vira neha
vikavata hampi qaramaqi ni vaurave, tiro.
9 Minti tuvaro vitanta naantiaraini *enseli* vovano vitanta avataqiro viharo no-
raiqaakero naveraitiharo, Oho, vaiinti vovano qaakau aantauvata vira maraqurahaa
aututaa haikaravata quahama amiteharo virara ti variqave tivakero vira qaravata nai
tiriqaae, nai kauqu tanarainie, varairera,
10 Kotiva vi vaiintirara voqamakero arara itairaro virara ti *uaini* neharo ti arara
ite vaina okarara tavaanarove tianarove. Kotiva kiama qihaaqama kero vi vaiintira
ruqutiraitiro, voqamakero vira ruqutuanarove. Kotiva vi vaiintira ruqutu kairaro viva

takuqi vai *enseli*ka nivuqaavata, Sipisipi Naati vira avuqaavata vaiharo, *salfa* * orivano iha ite vainaraqi vaiharo noraiqaakero qantura riharo varianarove.
11 Mintima variqiro viraro vi ihava kia qimparaitiro qaqi itaqiro viraro, vira muravanovata ekaa enta qaqiqai oru vuanarove. Vaiinti nahenti qaakau aantauvata vira maraqurahaavata quahama nimiteha tinavu variqave tivakeha vira qaravata vareka, vika aatitainaraqaavata entaqivata nora iha itainaraqi vaiha kia auraaravata vairaiti, ekaa enta antura ruvaqi vivarave, tura.
12 Vi uvara irihama te Ionika niara tiha, Ne Kotira vaiinti nahenti Kotira uva avataqi vuaterama, turo. Ne Ihurara kempukaiqamake iriqi vuaterama, turo.
13 Ho *enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uvavano tiriara mintima tiro: Maa uvara qara ntuva taane. Maa entaraqaahai vaiinti nahenti Kotira kaiqa vara amitaqi vi vuru qutuvika, vika vaivaro Kotiva vika koqema nimitaanarove, tiro.
Enseli viva minti tuvaro Kotira Maraquravano tiharo, Quqaama tiarao. Vi vaiinti nahentika vukaari utuqi vi, oru auraara vaivarave. Vika vare kaiqava koqe kaiqa vairara ti, vika homa oru auraara vaivarave, tiro.

Vataihairo kara qantu varaainarara tura

14 Minti tumanta te vaiha tavaavauraro uromuravano vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Vira virivano vaireva, te Vataini Vatatai Vaiintika vauro tu vaiintira viri voqaara vauvaro vira qiataqaa *kori* oriqohai avuhainaara tovaqa aututova vauvaro viva nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuatero vaura.
15 Mintuvaro viraqaahairo Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero oru tonavuqaa oquviro vau vaiintirara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Kara qantuaina entava aniraivo. Nena paipeqohaira kara qantu varera uruane. Vataini karavano mpeqaiqama vivo, tiro.
16 Minti tuvaro tonavuqaa oquviro vau vaiintiva nai paipe aqukeharo vataini vau karara teqakero qantu varero uriro.
17 Viva mintumanta te vaiha tavaavauraro Kotira Naavuqihairo *enseli* vovano vevarero vivavata nai kauquqi kara qantuaina paipera voqamakero vaihora tuate vaura.
18 Viva vevarovaro *enseli* vovanovata ihaqaa raqiki vauva, viva *ofaa* taintaqaahairo anirero *enseli* vovano paipe vaihora tuatorara noraiqaakero naveraitiro tiharo, Vataini otuntera nena paipeqohaira *uaini* tava ekaa teqa varera uruane. *Uaini* tavavano mpeqaiqama vivo, tiro.
19 Minti tuvaro *enseli* vovano vataini nai paipe aqukeharo *uaini* tava naaquntaqaahairo teqakero varero Kotiva nora rahiti keharo tatiaina tanuraqi vuru aqukora. Vi tanuva vaireva, Kotira arara voqamakero itaarira tanuva vauvaro
20 viraqi aqukovaro *uaini* tava vira rahiti kero tati vaura. Vi tanuva nora vatuka aaqaini vauvaro viraqihairo tatito namariva naarevano otu viharo huvura namarivano vaiinti vaata ekaa nampiqama kero qiataqai qoqaa vaintemakero, otu viharo nai niaraini 300 *kilomita* muntu taiqora.

15

Ekaanaini vaiinti nahenti qoraiqama nimitare i haikarara tura

1 Te Ionika vaiha naaruvaini tavaavauraro nora haika aahuva haika vovano qovarama viro vaumanta te vira tave, kauqu runkinkiriha variavaunara. *Enseli* 7navu mini vaiha vaiinti nahenti qoraiqama nimitaaina haikara 7navu tuate vaura. Vi haikara *enseli* vinavuka vaiinti nahenti ekaara nimivaro Kotiva vaiinti nahentiara arara itaarirava taiqa vuanaro.

---

* **14:10:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero hunkavi vai aihova qovaraiqi vaira.

2 Vinavuka vi haikara tuate vaumanta te tavaavauraro *karaasi* varuva namarivano vauvaro viraqi voqi voqi iha ite vaumanta vaiinti nahenti airitahaa qaakau aantau aatara koka *karaasi* namari auvahianta vaura. Vika qaakau aantauvata, vira maraqurahaavata, vi haikarara iriha *nampaa* autu qara ntuvatoravata, aatara koka oru mini vaiha, nái kauquqi Kotiva nai nimu *kitaa*ra voqaara tuateha vaura.

3 Vika mini vaiha Kotira kaiqa vaiinti Mosira ihivata, Sipisipi Naati ihivata, tivaqi viha mintima ti:

Noravauvo, are ekaa kempuka vataavave. Ai kaiqavano nora kaiqa vaimantara ti, tenavu vira taveha kauqu runkinkiri i vauro. Are ekaa naato vatanaaka Avuhainaavama variarao. Ai kaiqa okaravano vaireva, avuqavu okara quqaa okaraqaima vaivo.

4 Noravauvo, tavave kia ai aatu qetaraitiro varianarove? Ekaama ai aatu qeteha vaivarave. Tavave ai autu kia tuahera kaanarove? Ekaama ai autu tuahera kevarave.

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are avuqavuqaa kera vare variana kaiqava qoqaa vairara ti, ekaa naato vatanaaka ai kaiqa taveha, vika oru ai avuqaa vaiha, ai quahama amiteha ai autu tuahera kevarave, tura.

5 Vika minti tivake ihi tiva taiqa komanta te tavaavauraro naaruvaini Kotira Naavu qentivano qantua vivaro Kotira turuaravano qoqaa vaura.

6 Mintumanta *enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara, qora haika 7navu tuatoka, vinavuka Kotira Naavuqihai vevarora. Vinavuka utavaaqavano vaireva, takuqi vau utavaaqava vauvaro vinavuka mimiraini *kori* oriqohai aututo hoqukara ruvutova vaura.

7 Mintima vauvaro qaqi variqi vi vauka 4navuqihairo vovano tanu 7navu varakero *enseli* 7navu nimura. Tanu vinavura *kori* oriqohai aututova 7navu vauvaro vi naavuraqi ekaa enta qaqi variqiro vi vaiva Kotiva arara ite vaiva mpiqaviro vaura.

8 Tanu vinavura *enseli* vika nimuvaro Kotira mpeqa okaravano takuqi vauraqaa-hairo muravano oru viharo Kotira Naavuqi mpiqa vura. *Enseli* 7navu vaiinti nahenti qoraiqama nimitare u haikara raurukeva qaqi vaurara tiro, vovano vi naavuraqi oriqetaarirava kia ho vaura.

16

Tanu 7navuara tura

1 Mintumanta te iriavauraro Kotira Naavuqihairo uvavano noraiqaakero naveraiti-haro *enseli* 7navuara mintima tiro: Kotira arara ite vai tanura 7navu, nenavu vare muntu vataini rauru kaate, tura.

2 Minti tuvaro avuni vau *enseli*va nai tanu varero muntu vataini rauru kora. Rauru komanta vaiinti nahenti qaakau aantau vira qara vare vira maraqurahaa quahama amiteha tinavu variqave ti vauka, vika vauvaro vika vaataqaa qora numuaravano qovarama viro ite vaura.

3 Mintuvaro *enseli nampa* 2 vano muntu nai tanu nora namariqaa rauru kovaro qutuvu vaiintira naare voqaara nora namarivano naare namariqama vumanta viraqi ekaa qaqi vau haikauka qutu vura.

4 Mintuvaro *enseli nampa* 3 vano taatika namariqaavata ruvu namariqaavata muntu nai tanu rauru kovaro vi namarivavata naareqama vura.

5 Mintumanta te iriavauraro ekaa namariqaa raqiki vau *enseli*va Kotirara tiharo,

Ariqi kia qora okaravanovata vairaitiro, koqe okaravanoqai vaivo. Are qaqi variqira vi variaravave. Haaruvata are qaqi variqira vi vauravave. Are vaiinti nahenti ko tiva taiqakera, are avuqavuqama kera vi haikaraqohaira vika ruqutihara nái koqaa nimi variarao.

6 Vika ai vaiinti nahentivata, ai uva qoqaiqamake vau vaiintikavata, arukovaro
vika naarevano nteharo taiqa vurave. Vira kaara are vika nái ruqutihara naare
nimiaramanta vika namakaarara, te huviqorave turo, tiro.
7 *Enseli* viva Kotirara minti tumanta te iriavauraro *ofaa* taintaqihairo uva vovano
tiharo,
Noravauvo, are ekaa kempuka vataava vaiharama, are avuqavuqama kera
quqaiqama kera ko ti variaravama variarao, tiro.
8 Minti tuvaro *enseli nampa* 4 vano vuru nai tanu kuari avuqaa rauru kovaro Kotiva
kuari vira kempukaiqama kovaro kuarivano voqamakero iteharo vataini vau vaiinti
nahentika tatoqake vaura.
9 Kuarivano vaiinti nahenti tatoqe vaumanta vika tiha, Oho, Kotiva vaaquqama
vuarire. Vivama *enseli* vika nitite vaimanta vika nái tanu rauruke variavaro qora
haika, vo haika vo haikavano qovaraiqi vaivo, tivakeha vika nái qora kaiqa varora
qaqirake Kotira autu tuahera kaataara vaumanta kia mintura.
10 Vika mintuvaro *enseli nampa* 5 vano nai tanu muntu qaakau aantauvano
avuhainaa taintaqaa oquviro vauraqaa rauru tovaro qaakau aantauvano raqiki vau
vataraqaa konkira aruqiro vi vaura. Konkira aruqiro vi vaumanta vaiinti nahenti
voqamake antura ri vaiha nái maaqiri nkaqe vaura.
11 Mintiaqi viha vika nái antura ri vaura kaaravata, nái numuara itora kaaravata,
Kotirara vaaquqama vuarire tivakeha, vika kia nái qora kaiqa vare vaura qaqira
karaiti, qaqiqai vi kaiqara varaqi vi vaura.
12 Vika mintuvaro *enseli nampa* 6 vano nai tanu taatika namari, Iufaretisi Namariqaa
rauru kovaro vi namariva aaharauqama viro avuhainaa vaiintinavu kuari avu
urinaihainauka aara qerama nimitora.
13 Mintumanta te tavaavauramanta vaana taaramonavu eqavoka voqaara *dragoni*
noqihairovata, qaakau aantau noqihairovata, una paropeti vaiinti noqihairovata,
qovaramavi vaura.
14 Vi vaanauka Sataanira vaananavu nora kaiqa vare vauka qovaramavi, oru
ekaa naato vataini avuhainaa vaiinti vaukara tiha, Varaiqenavu ruvaaqumavi Kotira
vataake iqoka raquare, tura. ⌞Te Ionika taira taveha naantiara qovaraiqiaina haikara
tavaavaunara.⌟
Kotiva ekaa kempuka vataiva *ko* tiaina entava aumanto vaira vaana taaramo
vinavuka ekaa vataini vaika avuhainaa vaiinti vika nái iqoka vaiinti vataake ru-
vaaqumavi Kotira vataake iqoka raqireka autivarave.
15 ⌞Karaitiva nai orurantero tuvuaina entarara mintima tiro:⌟ Ho iriate, te muara
vaiinti aanantamake evaara tuvirerave. Vaiintivano kia vaitaraitiro, avu viti viri
iharo nai utavaaqaqaa koqema kero raqiki vairava, viva quaheharo varianarove.
Vi vaiintiva vi entaraqaa vaiinti nahenti nivuqaa kia toka niraitiro, kiama kaurira
haikavata varaanarove, tura.
16 Te tavaavauramanta vaana taaramonavu oru uqitakanta, Hiparu uvaqihai *Am-
agedoni*ve tu vataraqaa, mini oru vaiha, ekaa avuhainaa vaiintinavu ruvaaqumake
iqoka raqireka auti vaura.
17 Mintuvaro *enseli nampa* 7 ekaara vitihainaava nai tanu viri kanta rauru kovaro
Kotira Naavuqi avuhainaa taintaqihairo uvavano noraiqaakero tiharo, Ho taiqama
vivo,
18 tuvaro viraqaahairo aaquakaavano vatete uti vauvaro naaruvavanovata vatete
karara karara ti vauvaro vaturavanovata nai noraiqaakero uti vaura. Maa vatara
autuko entaraqaahai vaiinti nahenti variqi viha kia minti vaturava qovaraiqura tavo-
rave. Vi entara vaturavano utiharo nai anoma kero qoraiqama kero uti vaurarama
turo.

19 Vaturavano utiharo nora vatuka taaramonavuqaa nkahi kovaro ekaa naato vataini nora vatuka, vo vatuka vo vatuka vauva raputamavi vehiqama vura.

Mintiaqi vuvaro Kotiva kia Babironi vatukaravata tauru karaitiro, viva voqamakero arara itovaro vi vatukarara tiharo, Arevata ti arara ite vaina *uaini*ra naane, tivakero vi vatukaravata vehi autukora.

20 Mintuvaro ekaa namari avutaqi inaara vatanavu vauka *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vauvaro, ekaa aiqinavata *tuqaakamavi/uqaaramavi* kia vaura.

21 Mintuvaro naaruvaihairo *taaru/kaampura* vira maaravano 50 *kilo* vauva nti vaiharo vaiintiqaa hiqinti hiqinti i vaura. Minti vaumanta vika Kotirara qora uva tiva amite tiha, Oho, viva voqamakero tinavu ruqutiharo qoraiqama timite vaivo. Viva vaaquqama vuarire, ti vaura.

17

Hampi qaramaqiro ni vau nahentirara tura

1 Mintuvaro *enseli* 7navu tanu 7navu tuatokaqihairo vovano te variavaunanaini anirero tiriara tiharo, Aniraqe te hampi qaramaqiro ni vai nahentira ruqutuaina okarara ai umiqaare. Vi nahentiva nora taatika namari vo namari vo namariqaa oquviharo vairave.

2 Ekaa naato vataini variaka avuhainaa vaiintinavu, vika vi nahentira vataake hampi ni variarave. Vi nahentiva hampi nuvaqiro viharo nai *uaini* ekaa vataini varia vaiinti nahentika nimimanta vikavata vi namarira neha vueraiqama vi variarave, tiro.

3 Minti tuvaro Kotira Maraquravano kempukaiqaakero ti vataakero vauvaro *enseli* viva ti tivita varero qumina vataini vuru komanta te mini vaiha tavaavauraro nahenti vovano qaakau aantau vo vira tauvaqaqaa oquviro vaura. Vi aantauva, naare aantauvano vauvaro viraqaata vaaqu autu, vo autu vo autu qara ntuva tovaro vaura. Vi aantauva vaireva, qiata 7navu vauvaro vira *komu* kauqurutanta vaura.

4 Qaakau aantauvano mintima kero vauvaro nahenti viva naare tavunavata ihiqa (*blu*) tavunavata nonkutero vaiharo nora monu aquto orira, *kori*ve vo ori vo orive, viraqohairo nai vaata *vahehema/vaataiqama* tero vaiharo nai kauquqi *kori* oriqohai aututo *kaapu*ra tuatero vaura. Vi *kaapu*raqi nai hampi qaramaqi ni vauraqihairo qora haika, vo haika vo haikavano mpiqa viro vaura.

5 *Kaapu* vira tuatovaro vira tiriqaa autu vo, qara ntuva tovaro vaura. Vi autura okaravano kukeqatova mintimama vairo:

Maa Babironi nora vatukave.
Ekaa hampi qaramaqi ni variakave,
ekaa qora okara auti variakave,
vika variavaro maa nahentiva
vika novama vaivo.

6 Vi uvava mintima vaumanta te tavaavauraro vi nahentiva airi vaiinti nahenti naare nama kerora tiro, viva vueraiqaaviro vaura. Kotira vaiinti nahenti naareve, Ihura uva iriqi vi vaura kaara aruko vaiinti nahentika naareve, vi naarera vi naarera vi nahentiva nama kero vueraiqaaviro vaura.

Vi nahentiva vaumanta te vira taveha, voqamake kauqu runkinkiri i variavauraro

7 *enseli* viva tiriara tiharo, Nantiharae vi nahentirara nena kauqu runkinkiri i variarao? Are iri vairaqe te vi nahentira okara kukeqa taaravata, nahenti viva vi aantaura tauvaqaqaa oquviro vaira, vira qiata 7navuvata, *pomu* 10navuvata vai aantaura vira okaravata, ai tiva amiare.

8 Are tavaana aantauva, viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva nora *Ruvuqihairo/Mpumpiqihairo* ururero nai vehiqama vuainanaini vuanarove. Qaakau aantau viva qovarama viramanta vataini vaika hininavu vi aantaura taveha nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

Haaru kia maa vatara autukero vato entara Kotiva vaiinti nahenti hininavuara vika tinta vaiinti nahenti vaiha ekaa enta qaqi variqi vuate tivakero, vika autu vuku voqi qara ntuva tora. Vaiinti nahentika vika nutuvano kia vi vukuraqi vaika, vikama qaakau aantau vira taveha, nái kauqu runkinkiri i vaivarave. Vi aantauva haaru variqiro vurave. Maa entara viva kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara viva qaiqaa qovarama viramanta vi vaiinti nahentika virara nai kauqu runkinkiri i vaivarave.

9 Koqe avu aato vataava vivaqaima maa uvara okarara ho irianarove. Qaakau aantau qiata 7navu okara vaireva, aiqina 7navu vaivaro nahenti viva aiqina vinavuraqaa oquviro vairave. Qaakau aantau qiata 7navu okara vovata vaireva, avuhainaa vaiinti 7navu variarave.

10 Vi vaiintinavuka 7navuqihai vokuka 5navu arukovaro vohaiqavano kia qutu viraitiro qaqi vaivaro, vovano qovaraiqiarirava qaqima vaivo. Naantiara viva qovarama viro inaaraiqaqai vaiharo raqikiqiro vuanarove.

11 Qaakau aantau viva haaru qaqi variqiro vi vaurave. Vate kia qaqi variqiro vi vairave. Naantiara vivama avuhainaa vaiinti *nampa* 8 qama vuanarove. Viva avuhainaa vaiinti 7navu vohaa ankuvanoma varianarove. Viva qaiqaa qovarama viro nai vehiqama vuainanaini vuanarove.

12 *Okepaa/Komu* 10navu tavaana okarava vaireva, avuhainaa vaiinti 10navu variarave. Maa entara vi vaiintinavuka kia noraiqamavi vo vata vo vataqaa raqikiqi viraiti, qaqi variarave. Naantiara vinavuka noraiqamavi vohaa kuari avuaraqai qaakau aantau vataake raqikiqi vivarave.

13 Avuhainaa vaiinti 10 vinavuka variqi viha, vohaa avu aatoqaa irikeha, qaakau aantau vira kahaqireka iha nái kempuka vira amivarave.

14 Vinavuka Sipisipi Naati hampata iqoka raqivarave. Sipisipi Naati viva Noravano vaiharo ekaa nora vaiintiqaave, ekaa avuhainaa vaiintiqaave, raqiki vaivara tiro, viva vinavuka kempuka taiqa keharo naatara kaanarove. Vi entara Sipisipi Naati viva iqoka raquqi vi vairamanta viva naarama kero kaama tai vaiinti nahentika, virara kempukaiqaake iriqi vi vaika, vikavata vira kahaqama amiteha vinavuka naatara kevarave, tiro.

15 *Enseli* viva tiriara minti tivakero qaiqaa tiharo, Hampi qaramaqiro ni vai nahentiva oquviro vai namarira, taatika namari vo namari vo namari okara vaireva, ekaa naato vatanaaka, eqarave konkirave, vo uva vo uva ti variakave, variarave.

16 Qaakau aantauvata *pomu* 10navuvata tavaarauka, vika vaiha hampi qaramaqiro ni vai nahentirara voqamake iri qoraiqama amitevarave. Vika vira navutaiqama amiteha vira vehiqamake vira qaqi kaivaro tokama varianarove. Vika vira vehiqama amiteha vira vaata mati namake, ihaqohai vira tatoqa aqukevarave.

17 Kotiva vikara tinta hantuqavano vaina kaiqara varaate tiro, vika qaqi kairamanta vohaa avu aatoqaa irikeha vika nái kempuka qaakau aantau vira vuru amivaro viva raqikiqiro viraro Kotira uvavano vivauma varianarove.

18 Vi nahentira tavaana okarava vaireva, viva vatuka noravanoma vaivo. Vi vatukava ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiintiqaa raqikiqi vi vai vatukavama vaivo, tiro.

18

Babironi vatukavano vehiqama vuainarara tura

1 Te vi haikara vi haikara tave, qaiqaa tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo tuvi vauvaro vira noraiqama kero kempuka amuvaro viva vahehemato haikava voqamakero takuqiharo ekaa vata maata ataamake vaura.

2 Viva noraiqaakero naveraitiharo, Vi vatukava vehiqama vivo. Babironi vatuka nora vatukavano vehiqama vivo. Vate vi vatukaraqi vaananavuqai variqi vi variamanta qora uvirivanovata vi vatukaraqi variqi vi variavo.

3 Haaru vi vatukava nai *uaini* ekaa naato vatanaaka nimumanta vika vira hampata hampi qaramaqi ni vaurave. Ekaa naato avuhainaa vaiinti vikavata vira vataake hampi qaramaqi ni vaurave. Vi vatukava hampi qaramaqiro ni vau okararaqaahai, monu kaiqa vare vauka, airi monu vare vaurave, tiro.

4 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha iriavauraro naaruvaihairo uva vovano mintima tiro:

> Ti vaiinti nahentitaario, vi vatukaraqihai qaqirake aniate. Ne vira vataake vaiha qora kaiqa varevorave. Ne vi vatukaraqi vaiqe hauri te vira ruqutiha nivata ruqutuarorave.
>
> 5 Vi vatukara qora kaiqavano uritara kero virikanta oru mpiqa vivaro Kotiva vira qora kaiqa kia tauru karaitiro, qaqiqai iritaivo.
>
> 6 Vi vatukava ni qoraiqama nimitaintemake, nevata nai vira qoraiqama amitaate. Viva vohaa tataa ni nimirara iriha ne vira nái taara tataama amiate. Viva qora namari qerama kero ni nimirara irihama, ne vira nái qora namari voqavatama amiate.
>
> 7 Viva nai autu viriniqamake vairave, viva nariara quaheharo koqe haika vaheheqiaina haikara vatairave, virara irihama, ne vira autu vatainiqaake aihavira haika voqavata vira amiate. Viva nariara tiharo, Tema avuhainaa nahentivano vauro. Kiama te tentoqa nahenti vauro. Maaravano kia tiqaa vairaqe iqi ratararave, ti vairave.
>
> 8 Vi nahentiva minti ti vairara tiro, vohaa entaqaa qora haika, vo haika vo haikavano viraqaa qovaraiqianarove.

Aihavuaina haikavave, muntuka qoraiqiaina haikavave, karara nararaiqiariravave, vi haikava vi haikava vi nahentiraqaa qovaraiqiraro ihavano vira tatoqa aqukaanarove. Viraqaata uva vataarirava vaireva, viva Noravano Kotiva kempukavano vaivo.

9 Ekaa naato vatanaaka avuhainaa vaiinti vi nahentira vataake hampi qaramaqi ni vaiha qora kaiqa vare vaika, vika vaiha tavaivaro vi vatukava iha ite vaiharo mura oru vi vaira tavehama iqi ratevarave.

10 Vika niara kanta vaiha vi nahentiva voqamakero aihavira haika varaainara taveha qeteha vaivarave. Vika tiha,

> Oho, oho, Babironi vatuka maavao, Are nora vatuka kempuka vatukavano variararo vate vohaa kuari avuara ai vehiqama kaivara taiqa vuarao, tivarave.

11 Maa vataraqaa monu kaiqa vare vaika ike mpo tivaqi viha tiha, Oho, vi vatukaraqihairo kia voqavanovata tinavu airaira qaiqaavata koqaamake varevarave tivakeha virara iqi ratevarave, tivarave.

12 Vika airairavano vaireva, *kori* orive, *silvaa* orive, koqe ori vo ori vo orive, kauvukaarive, koqe tavuna vo tavuna vo tavunave, naare tavunave, ihiqa (*blu*) tavunave, koqe untavi katarirave, *elefani* aaraiqohai autute haikarave, koqe katariqohai autute haikarave, *baraasi* orive, *aini* orive, eqarorive, vi orira vi oriraqohai autute haikarave,

13 karaqaa aatake ne haikarave, iha quaraivaro koqe unta iaina haikarave, koqe untavi haikara vo haika vo haikave, *uaini*ve, *orivi* vahaverave, *uiti* auruvata hantavatave, purumakauve, sipisipive, *ohi*vata iqoka *kaari*vatave, kaiqa vaiinti vararekа monu aqukeha ntite vairave, ekaa vi haikara vi haikara vi vatukava kia qaiqaavata koqaa iva varianarove.

14 Monu kaiqa vareka vi vatukarara maantima tivara: Oho, ai muntukavano vai airairara are kia qaiqaavata vi haikara varenarave. Are vaheheqi variana haikavave,

are airi airairara vataara haikavavata taiqavivo. Kiama qaiqaavata qovaraiqianarove, tivarave.
15 Vi entara vi vatukaraqi vaiha vo airaira vo airaira nimiha nora monu vare vai vaiintika, vika niaraini vaiha vi vatukara qoraiqama kaainara taveha, voqamake qeteha iqi ratevarave. Vi entara vika qutuvi vaiintirara iqi ratentemake iqi ratevarave.
16 Vika mintima tivarave:
Oho, oho, nora vatukavauvo, are koqe utavaaqa naare utavaaqave, ihiqa (*blu*) utavaaqave, nonkutaararo are vaheheqi variana haikava *kori ori*ve, vo orive, kauvukaarive, takuqi vaivara variararo
17 ai vohaa kuari avuara ruqutiharoma ekaa vi haikara vi haikara raumpirima kaivo, tivarave.
*Sipi*qaa raqiki vaikavata, ekaa *sipi*qi ni vaikavata, ekaa *sipi*qi kaiqa vare vaikavata, vika niara kanta vaiha
18 tavaivaro vi vatukava iha iteharo mura oru vi vaira mura vira tavehama tiha, Maa vatukava nai nora vatukavano vaivaro kia vo vatukavano vira aatara kaarirava vaivaro vehiqama vivo, tivarave.
19 Minti tivake vika nái qiataqaa hanta aqute iqi rateha tiha,
Tenavu vi vatukarara mpo ike, tiva amitauro. Vi vatukava airi airaira varaqiro vi vaumanta vo *sipi* vo *sipi* qokavara vira airaira vara vuru keha nora monu viraqihai vare vaurave.
Vi vatukava nora vatuka vaivaro vate vohaa kuari avuara vira ruqutu taiqa kaivaro vehiqama vivo, tivarave, tiro.
20 ⌞Naaruvaihairo uvavano tiriara vi uvara vi uvara naantiara qovaraiqiainara tiva timi taiqakero vo uvavata mintima tiro:⌟
Vi vatukava vehiqama viro taiqa virara ne naaruvaini vaika quaheha variate.
Kotira vaiinti nahentivata, Ihuva noraiqamakai vaiintikavata, Kotira paropeti vaiintivata, ne ekaa quaheha variate.
Vi vatukava ni qoraiqama nimite vaira kaara Kotiva nai vira koqaa amivo, tiro.
21 Uvavano naaruvaihairo minti tumanta *enseli* noravano nai ori nora utu varero nora namariqi vara vaavi aqukero tiharo,
Maantima kero Kotiva Babironi vatuka kempukaiqama kero aqu kairamanta vira kia qaiqaavata tavevarave.
22 Babironi vatukavauvo, ihi tiha *kitaa* ruquti vairavata, *aanumaara/noma* vuaqe vairavata, ariqihai kia vi uvara qaiqaavata irivarave.
Kaiqa vaiinti vo kaiqa vo kaiqa okara tave vaika kiama qaiqaavata ariqi kaiqa varevarave.
Nora orihaavano *uiti* auru rakaviharo uva ti vainara, vi uvaravata kia ariqihai qaiqaa irivarave.
23 Ova qumpike vataivaro itaainara kia ariqihai qaiqaa tavevarave.
Naata vaati nai vare nai vare i vai uvara, kia ariqihai qaiqaavata irivarave.
Ariqihai monu kaiqa vare vau vaiintikara, vataini variaka vikara nora vaiintima variavo ti vaurave.
Are hepi kaiqave, qantoka kaiqave, quaha kaiqave vareharama ekaa vataini variaka unaqarama kehara qora aaraqaa ntita vare vi varianarave.
24 Kotiva tavaivaro nai vaiinti nahentive, nai paropetinavuve, ekaa naato vataini variakave, vika arukaa naareva ariqi vairara tiro, Kotiva ai Babironi vatuka vehiqama kaivo, tiro.

Babironi vatukavano taiqa vuainarara naaruvaini noraiqamake quahevara

19

1 *Enseli* noravano minti tumanta te iriavauramanta naaruvaini vau vaiinti nahentika airitahaa naveraitiha,

Kaiqenavu tinavu Variqa autu tuahera kaare.
Viva tinavu kuvantukero tivitaiva vaivaro vira mpeqa okaravano takuqi vaivaro vira kempukavanovata uritara kero vairave.
2 Viva ko tiharo avuqavuqama kero, quqaiqama kero ko ti vaivave.
Babironi vatuka nora vatukavano hampi qaramaqiro ni vai nahentira voqaara vaaqu kaiqa vare vaumanta ekaa naato vatanaaka vira hampata hampi nuvaqi vi vaiha qoraiqama vi vaura kaara Kotiva vi vatukaraqaa uva vateharo vira ruqutu kaivo.
Vi vatukava Kotira kaiqa vaiinti airitahaa arukora kaara Kotiva vi vatukara nai koqaa amiharo vira ruqutu kairave, ti.
3 Vika minti tivake qaiqaa naveraitiha,
Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.
Vi vatukaraqi iha ite vairaro vira muravano kia taiqa viraitiro, ekaa entama virini oru vuanarove, tura.
4 Vika vi uvara minti tumanta nora vaiinti 24navuvata, qaqi variqi vi vauka 4navuvata, vika vatakanta hiqirivi vauvaro Kotiva nai avuhainaa taintaqaa oquviro vaumanta vika vira quahama amiteha tiha,
Quqaave. Kaiqe tenavuvata Kotira autu tuahera kaare, ti.
5 Vika minti tuvaro Kotira avuhainaa taintaqihairo uva vovano mintima tiro:
Ne Kotira kaiqa vara amite varia vaiinti nahentikave, ne Kotira aatu qete varia vaiinti nahentika nora vaiintive inaara vaiintive, ne ekaa Kotira autu tuahera kaate, tiro.

Sipisipi Naativano nahenti varairamanta nora kara nerara tura

6 Uvavano minti tumanta te vaiha iri variavauraro airi vaiinti nahenti uki vaiha uva tuntemakeve, nora namarivano aintaakaqaahairo aquvi aquviharo uva tuntema kerove, naaruvavano karara karara tuntema kerove, uva vovano tiharo,
Kaiqe tenavu Kotira autu tuahera kaare.
Tinavu Variqa noravano ekaa kempuka vataava, viva ekaa haikaqaa raqiki vairave.
7 Kaiqe tenavu vira autu noraiqama keha quaheha variqi vuare.
Sipisipi Naativano nahenti varaarira entava aniraivaro vira varaarira nahentiva qerama tero vaivo.
8 Vi nahentira koqe utavaaqa, hanta utavaaqa takuqi vaira, nonkutero variarire tiro, vira amirave, tiro.
⌞Vi nahentiva vaireva, ekaa Kotira vaiinti nahentima variarave.⌟ Koqe utavaaqa, hanta utavaaqa okara vaireva, Kotira vaiinti nahenti koqe kaiqa vare variavama vairo.
9 Vi uvava minti tuvaro *enseli* viva tiriara tiharo, Maa uvara qara ntuva taane: Sipisipi Naativano nahenti varaaina ovataraqaa naarama taarirauka, vi vaiinti nahentika quahehama vaivarave, tivakero viva vo uvavata tiharo, Vi uvara Kotira uva, quqaa uvama vaivo, tiro.
10 *Enseli* viva minti tumanta te vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira quahama amiteha vira autu tuahera kaare tiavauraro viva aqao tiro, Kia mintiane. Te ai kena kaiqa vaiinti vaiha, te aivata ai qata vakaukavata aanante Ihura uva tiva nimiqi vi vauraukama vauro. Are Kotiraraqai ti Variqave tivakehara vira quahama amitaane.
Haaru Kotira Maraquravano paropeti vaiintinavu kahaqama nimite vaumanta vika Kotira uva tiva qoqaiqamake vaurave. Vira voqaantema kero, Kotira Maraquravano tinavuvata kahaqama timite vaimanta tenavu Ihura uva tiva nimiqi vi vaunarave, tiro.

Hanta ohi tauvaqaqaa oquvi variainarara tura

11 *Enseli* viva minti tumanta te vaiha tavaavauraro naaruvavano qantuara viro vauvaro hanta *ohi*vano qovarama viro vaura. Vira tauvaqaqaa vaiinti vovano vauvaro

virara Kotirara Kempukaiqama Kero Iri Vai Vaiintirave, Quqaa Vaiintive, ti vaura. Vi vaiintiva avuqavuqama keharo *ko* tivakeharo iqoka raquqiro vuarirava vaura.
12 Vi vaiintiva vauvaro vira avuvano iha voqaara ite vauvaro vira qiataqaa avuhainaara tovaqa, airitahaa vaura. Vi vaiintiraqaa autu vo qara ntuva tova vauvaro naiqai vi autura okara kankoma kero irura.
13 Vi vaiintiva naareqi quntamato tavunara nonkutova vauvaro vira autuvano vaireva, Kotira Uvave, tura.
14 Viva vi vaumanta naaruvaihai iqoka raqi vauka ekaa vikavata vira avataqi viha nái hanta *ohi* tauvaqaqaa oquvi vaiha koqe utavaaqa, hanta utavaaqa, takuqi vau utavaaqara nonkutoka vaura.
15 Vi vaiintira noqihairo iqoka paipe vaihova vihiviro vauvaro vi paiperaqohairo ekaa naato vatanaaka ntaihama kero naatara kaarirava vaura. Vi vaiintiva *aini* kauruqohairo vikaqaa raqikiqiro vuanaro. Viva vikaqaa raqikiqiro viharo *uaini* tava tanu noraqi rahitikero tatinantema kero, Kotiva ekaa kempuka vataiva arara itaaina vaiinti nahentika ruqutuqiro vuariravama vaura.
16 Vukai tavuna nai avuntaraini nonkutoraqaa uva vo qara ntuva tova mintima tiro:
Ekaa avuhainaa vaiinti vika Avuhainaarave.
Ekaa nora vaiinti vika Nora Vaiintive, tiro.
17 Ho te tavaavauraro *enseli* vovano kuari avuqaa himpitero vaiharo noraiqaakero uva tiharo ekaa ata vare vi ani vau uvirika naarero tiharo, Kotiva nora ovata naainanaini ne ani ruvaaqumavi vaiha mati naate.
18 Avuhainaakave, iqoka vaiintiqaa raqiki variakave, nora vaiinti vonavuve, *ohi*vata vika tauvaqaqaa oquvi variakave, ekaa naato vatanaakave, rumpataa vaiintikave, qaqi varia vaiinti nahentikave, autu vataa vaiinti nahentive, qumina vaiinti nahentive, ne ekaa vika vika vaatave mative ani naate, tiro.
19 *Enseli* viva minti tumanta te tavaavauramanta qaakau aantau vivavata, avuhainaa vaiintinavu vataini variakavata, vika iqoka vaiintivata, vika avitumavi vohaaraqi ruvaaqumavi vaiha, *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau vaiintiravata, vira iqoka vaiintinavu vatamake raqireka auti vaura.
20 ⌞Iqoka raquqi vi vauvaro *ohi* tauvaqaqaa oquvi vau vaiintiva vika naatarakero⌟ qaakau aantau viravata, una paropeti vaiinti viravata rumpatora. Una paropeti vaiinti viva tota qaakau aantau vira kahaqiharo aahuva kaiqa, nora kaiqa vare vaura. Vaiinti nahenti qaakau aantau qara varoka vira maraqurahaara ti variqave tivakeha, vika una paropeti vaiinti vira kaiqa taveha virara quqaama viva Kotira uva ti vaivave tura. Una paropeti vaiintivata qaakau aantauvata kia vitanta arukaraitiro, *salfa* * orivano nora iha ite vauraqi qaqi vitanta aqukora.
21 Vitanta nora iha itoraqi aqukero *ohi* tauvaqaqaa oquviro vau vaiintiva iqoka raquqiro viharo nai noqihairo vihivu paiperaqohairo, vitanta iqoka vaiinti ekaa aru taiqa komanta ekaa uviri ani vika vaata mati ne vauvaro anomakero auha mpiqora.

20

Sataanira 1,000 ihiara rumpa taainarara tura

1 Mintumanta te vaiha tavaavauraro *enseli* vovano naaruvaihairo nora *Ruvu/ Mpumpi* qenti qantuaraaina *ki*ra nai kauquqi tuata varero *seni* maara ntoravata tuata varero tuvuntero
2 *dragoni* vira ravaaqavu kora.
Vi *dragoni*va haaru vau memaruva vaura. Viva Sataaniva Kotira navutaava vauvaro vira ravaaqavuke rumpa taariraro 1,000 ihiara karapuhiqi variarire tivakero *seni*qohairo vira rumpa tora.

* **19:20:** *Salfa* orivano ite vaivaro voqamakero aiqintuna hunkavi vaira.

3 Vira rumpa kero nora *Ruvuqi/Mpumpiqi* vara vaavi aqukero, kia qaiqaavata vevarero naato vatanaaka una uva tiva nimiarire tiro, vi qentira tintatero *roki* arutero *roki* viraqaa iva taatautora.

Naantiara Sataanira rumpa tairaro viva 1,000 ihiara karapuhiqi variqiro viro vuru taiqa kaaina entaraqaahairo Sataanirara viva vo entanavuara qaqini vevarero nuarire tiro, vira kuvantu kaanaro.

4 Te tavaavauraro avuhainaa taintanavu, vo tainta vo taintavano vaumanta viraqaata noraiqamavu vaiintinavuka oquvi vaura. Vi vaiintinavuka *ko* tiate tiro, noraiqama koka vaumanta te vika taveha vaiinti nahenti maraqura airitahaavata tavaavaunara. Vi vaiinti nahentika vataini vau entara Ihura uva tiva nimi vaura kaara vika aunta teqa aqukora.

Vi vaiinti nahentika qaakau aantauvata vira maraqurahaavata kia quahama nimitaraiti, nai tiriqaavata nai kauquqaavata kia vira qara varora. Vi vaiinti nahentika qaiqaa qaqi himpi vaiha Karaitira vataake maa vataraqaa 1,000 ihiara variqi viha raqikiqi vi vaura.

5 (Vi vaiinti nahentika naane qaiqaa qaqi himpi variqi vikama vaivara. Hini vaiinti nahenti qutu vika kia vika hampata qaqi himpiraiti, vaivaro 1,000 ihi aitaraira vira naantiara vikavata qaiqaa qaqi himpivara.)

6 Kotiva vika avuniqama kero qaiqaa qaqi vara himpima kaika, vika quaheha vaivaro Kotiva vika koqemama nimitaanaro. Vika ho vaivaro qutira haikavano kia ho qaiqaa vika ravaaqavu kaanarove. Vika Karaitira vataake 1,000 ihiara raqikiqi viha Kotiravata Karaitiravata vitanta kaiqa vara nimitaqi vivara.

Sataanira ekaara aatara kaainarara tura

7 Naantiara Sataaniva 1,000 ihiara rumpateva variqiro viro vuru taiqa kairamanta vira kuvantu kaivaro

8 viva qaiqaa vevarero vaiharo oru naato vatanaaka una uva tiva nimi vaira vika vira una uvara quqaavema tivara. Vi entara vataini vaika hininavu Goku vatanaaka vaimanta hininavu Magoku vatanaaka vaivara. Vika Sataanira uvara quqaa uvave tivaro Sataaniva iqoka raqireva iharo vi vatanaaka ruvaaquma kaira vika nora namari auvahini vai nuqara voqaara airi vaiintima vaivara.

9 Te tavaavauramanta vi vatanaaka Kotira vaiinti nahenti hampata iqoka raqireka auti vaiha ekaa vataini kapa variqi viha oru Kotira vaiinti nahenti vaunaini ututumate, Kotira muntuka vau vatukaravata ututumate vaura. Vika mintimate vauvaro naaruvaihairo ihavano tuvuntero vika ekaa tatoqa aqukora.

10 Vika tatoqa kovaro Sataaniva vika unaqaraiqama kova vauvaro viravata raraukero *salfa* orivano nora iha ite vauraqi vara vaavi aqukora. Tota qaakau aantauvata una paropetivata aqukoraqi viraqi Sataaniravata aqukora. Naantiara vinavuka vi ihava ite vainaraqi variqi viha aatitairaqaavata entaqivata ekaa enta antura ruvaqi vivara.

Ekaara entaqaa ko tiainarara tura

11 Te tairakaa tavaavauraro avuhainaa tainta, hanta tainta nora vo vauvaro viraqaata vovano oquviro vaura. Viva vi taintaraqaa oquviro vauvaro naaruvavanovata vatavanovata vira avuqaa kia ho vairarave, tivake ruqemake vinuvaro kia vovanovata vitanta qaiqaa tavora.

12 Mintumanta te tavaavauramanta vaiinti nahenti qutuvuka nora autu vataukave, inaara autu vataukave, vi taintara avuqaa himpite vauvaro taintaqaa oquviro vauva vo vuku vo vuku rairatero vaiharo vuku vo, viraqima ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika autu vau vukura, rairatero *ko* tivaqiro vi vaura.

Qutu vuka vataini qaqi vau entara vo kaiqa vo kaiqa vare vau uvara vi vukuraqi vi vukuraqi qara ntuva tova vauvaro taintaqaa oquviro vauva vukuqi qara ntuvato uvarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

13 Viva *ko* tivaqiro vi vaumanta nora namariqi raqutuvu vaiinti nahentika namariqihai qovaramavi oru vi taintara avuqaa vaumanta, qutu vuaka vaunaihaivata vaiinti nahenti qovaramavi oru vi taintara avuqaa vauvaro taintaqaa oquviro vauva vika nái qaqi vau entara vare vau kaiqarara iriharo *ko* tivaqiro vi vaura.

14 Viva *ko* tivaqiro viro vuru taiqa kero viraqaahairo qutira okaravata, qutira vatukavata, nora iha itoraqi vitanta vara vaavi aqukora. (Nora iha ite vai vatukava vaireva, kia qaiqaavata qaqi himpi vairaiti, ekaara qutuvi vai vatukavama vairo.)

15 Avuhainaa taintaqaa oquviro vauva vaiharo ekaa enta qaqi variqi vi vaiinti nahentika nutu qara ntuvato vukuraqi tavovaro tau vaiinti nahentikae vika nutuvano kia vi vukuraqi vauvaro viva vika nora iha itoraqi vara vaavi aqukora.

Qaraaka naaruvavata qaraaka vatavata qovarama vuainarara tura

21

1 Mintumanta te tairakaa tavaavau-raro qaraaka naaruvavanovata qaraaka vatavanovata vaura. Haarua naaruvavata haarua vatavata tuqaakama vuvaro nora namarivanovata tuqaakama vuvaro kia vaura.

2 Mintumanta te tavaavauraro Kotiva vainaihairo naaruvaihairo koqe vatuka, kia viraqi qora haikavanovata vau vatukava, qaraaka Ieruharemi vatukavano tuvi vaura. Nahentivano qorainti varareva iharo nai vaata ruqitero qerama taintema kero, vi vatukava tuvi vaumanta

3 te iriavauraro avuhainaa taintaqihairo uvavano mintima tiro: Maa entaraqaahairo Kotiva vaiinti nahenti hampata variqiro vuanarove. Viva vika hampata variqiro vi vaira vika vira vaiinti nahenti vaivarave. Kotiva naivano vika hampata variqiro vi vaira vika virara tinavu Variqavema tivarave.

4 Viva vika avuqihairo auquru nunka nimitaira vaivarave. Haarua okaravano taiqa virara ti, vika kia qaiqaavata qutiraiti, kia iqi rataraiti, kia muntuka qoraiqira vairaiti, kia aihavira haika vararaiti, koqemake variqi vivarave, tiro.

5 Uvavano minti tuvaro avuhainaa taintaqaa oquviro vauva tiharo, Te vate ekaa haika qaraakaiqama karerave, tivakero tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara kempukaiqama kero iriqiro vuainarara tira, are vi uvara qara ntuva taane, tiro.

6 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Ho te vi kaiqara taiqama kauro. Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanainivata variariraukama vauro. Vaiinti vovano namari naataa irera, te ruvu namari qaqi variqiro vi vaina namarira vira amihama kia koqaavata naariraiti, qaqi amiariraro nero viva qaqi variqiro vuanarove.

7 Vaiintivano qora kaiqa vataakero iqoka raquqiro viharo ho aatara kairava, vivama te iaina haikara ho varaanarove. Te vira Variqavano variariraro viva ti maaque ti raavurae varianarove.

8 Vo vaiinti nahenti ti aatu qeteha ti aara qaqira kekave, kia tiriara quqaave ti vaikave, vaaqu kaiqa vare vaikave, vo vaiinti arukekave, hampi qaramaqi ni vaikave, uhi kaiqave hepi kaiqave vare vaikave, qumina una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, ekaa una uva ti vaikave, ekaa vi kaiqara vi kaiqara vare vaika *salfa* orivano nora iha ite vainaraqi vivarave. Vika mini otu vaiha, Oho, ekaarama qutu vuro tivarave, tiro.

Qaraaka Ieruharemi vatukara tura

9 Mintuvaro *enseli* 7navu vaiinti nahenti ekaara qoraiqama nimitare u haikara tanu
7navu mpiqake tuatokaqihairo vovano te unanaini anirero tiriara tiharo, Aniqe te
Sipisipi Naativano varaaina nahentira ai umiqaarirara tavaane, tiro.
10 Minti tuvaro Kotira Maraquravano ti vataakero vaumanta te variavauraro *enseli*
viva ti tivita varero nora aiqina vo nai veraini vauraqaa vuru kero, ti humiqomanta te
tavaavauraro Kotira vatuka Ieruharemi vatukavano Kotiva vainaihairo naaruvaihairo
tuvi vaura.
11 Vi vatukava tuvi vauvaro Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqihairo takuqi
vauvaro tuvi vaura. Vi vatukava ataa i vaiva vaireva, nora monu aquko orira *iasipaa*
orive tura voqaara takuqiharo *karaasi* hini mantaraihairo hinivata ho tavera voqaara
vaura.
12 Vi vatukara hohaavano vaireva, uritara kero vukai vauvaro, viraqi qenti 12navu-
vata vaura. *Enseli* 12navu ekaa vi qentiraqaa raqiki vauvaro vi qentiraqaa Isareri
anku 12navu autu qara ntuva tora.
13 Hohaa ariqaini taaramo qenti vauvaro kaavaini taaramo qenti vauvaro hini hini
vehaini taaramo qenti vaura.
14 Nora ori 12navu varake ataini vuqike vi hohaara aututora. Vi orinavuraqaa
Sipisipi Naativano noraiqamako vaiintinavuka 12navu nutu qara ntuva tova vaura.
15 Mintuvaro ti uva tiva timu *enseli*va avatamake tave kairiqara *kori* oriqohai
aututora nai kauquqi tuatero vi vatukaravata, vi qentiravata, vi hohaaravata, avatama
kero tavareva auti vaura.
16 Vi vatukara kaataranavu vaireva, vohaa vaura. Mintima vauvaro *enseli* viva
vi vatukara avatama kero tavovaro hini mantaraini 2,200 *kilomita* vauvaro hini
mantarainivata vohaa qaramake vaura. Vi vatukara virini miani avatama kero
tavovaro vivavata vohaa qarama kero 2,200 *kilomita* vaura.
17 Mintuvaro *enseli* viva hohaa vira vaata avatama kero tavovaro 144 *mita* vaura.
Vaiintivano avatama kero tavaintema kero, *enseli* vivavata vi vatukara avatama kero
tavora.
18 Hohaa vira *iasipaa* oriqohairo autukero vatero, vatuka vira *kori* oriqohairo
autukero vatova *karaasi* voqaara takuqiharo vaura.
19 Mintuvaro hohaa ataini vuqito orira, nora monu aquko orira, vo *kalaa* vo *kalaa*
vai orira vahehema tovaro vaura.
Avuni vuqito oriva, *iasipaa* ori vauvaro vira naantiara vuqitova *sapaia* ori vauvaro
hini orinavu vuqitova vaireva:
eqarori voqaara *ageti* orive,
katari mare ori *emeraali* orive,
20 naarevata hantavata vau orira *sadonikisi* orive,
naare ori *koniliani* orive,
yelo ori *karisolaiti* orive,
vuhanaa ori *berili* orive,
yelo ori *topaasi* orive,
blu grin ori *karisoparesi* orive,
orens ori *haiasini* orive,
naare ori *ametisi* orive vaura.
21 Ori 12navu mintima vauvaro qenti 12navu kinaa vuhaariqohai aututova vaura.
Kia inaara kinaa airinavu vara kero autiraitiro, nora kinaa vaira vohaiqa vohaiqa
varakero viraqohairo ekaa qenti 12navu autukora. Vi vatukaraqi vau aarava vaireva,
kori ori varake ntavato aarava vauvaro viraqi *karaasi* voqaara vevantovata taveva ho
vaura.
22 Mintumanta te tavaavauraro vi vatukaraqi Kotira Naavuvanovata kia vaura.
Noravano Kotiva ekaa kempuka vataiva vivavata, Sipisipi Naativanovata, vitanta
náitanta vi naavura vaura.

23 Kotira mpeqa okaravano vi vatukaraqi takuqiharo ataa i vauvaro Sipisipi
Naativanovata ova voqaara ite vauvarora tiro, qumina kuarivanovata toravanovata
itevorave, tura.
24 Naantiara vi vatukava ataa i vaira ekaa naato vatanaaka viraqi nivarave. Vika
viraqi ni vaimanta avuhainaa vaiintinavu vataini vaika nái koqe airaira vareha vi
vatukaraqi vuru kevarave.
25 Mini enta iarirava kia variainarara tiro, vi vatukara hohaaqi qentinavu kia
tintaraiti, qaqi qantua taivaro varianaro.
26 Ekaa naato vatanaaka nái koqe haika vaterave, nai koqe airairave, vareha vuru vi
vatukaraqi vatevarave.
27 Qora haika vo haika vo haikavano kiama ho vi vatukaraqi oriqetaanaro. Kaurira
kaiqa vare vaikave, una uva ti vaikave, vika vika kiama vi vatukaraqi ho oriqetevar-
ave. Sipisipi Naati vukuqi ekaa enta qaqi variqi vi vai vaiinti nahentika nutu qara
ntuva teka, vikaqaima vi vatukaraqi ho oriqetevarave.

22

Qaqi variqi vi namariraravata qaqi variqi vi katariraravata tura

1 *Enseli* viva vi vatukara ti humiqero, namari vovata ti humiqomanta tavaavaunara.
Vi namariva, qaqi variqi vi vai namariva koqema kero takuqiharo Kotiravata Sipisipi
Naativata vitanta avuhainaa tainta vevaqihairo
2 vi vatukara aara avuta vau tuvi vaura. Namari vira hini hini mantaraini katari vo,
qaqi variqi vi vai katariva vaura.
Vi katariva vohaa ihiara vo tora vo tora 12 tataa tava iraqiro vi vaura. Vira marevano
ekaa naato vatanaaka koqema nimite vaira vika koqemake qaqi variqi vivara.
3 Kotiva vokikara vaaquqama vivarave ti vaika kiama vi vatukaraqi vaivara.
Vi vatukaraqi Kotiravata Sipisipi Naativata vitanta avuhainaa taintavano vaira-
manta, Kotira kaiqa vaiinti nahenti vika Kotirara tinavu Variqave tivakeha vira
quahama amitevara.
4 Vika vira viri tave vaivaro Kotira autu vika tiriqaa qara ntuva teva varianaro.
5 Enta irava kiama mini varianaro. Noravano Kotiva, naima vika ataama nimitaqiro
vuainarara tiro, kuarivanove ovavanove qumina itevorave. Kotiva vika ataama
nimitaqiro vi vaira vika avuhainaa vaiinti nahenti vaiha ekaa enta raqikiqi vivara.

Ihuva orurantero tuvuainarara tura

6 *Enseli* viva qaiqaa tiriara tiharo, Maa uvava quqaa uva vaivaro vovano homa virara
kempukaiqama kero iriqiro vuanarove. Noravano Kotiva nai Maraqura paropeti
vaiinti nimuvaro viva vika kahaqi vaumanta vika Kotira uva qoqaiqamake vaurave.
Vira voqaantema kero, Kotiva inaaraiqa varikero qovaraiqiainara nai kaiqa vaiinti
nahentiara ho iriate tiro, *enseli* vo atitorave, tura.
7 Ihuva mintima tiro: Te vaaka orurante tuvirerave, tura. Maa vukuraqi naantiara
qovaraiqiaina uvara qara ntuva taunara iriqi vi vaika vaivaro Kotiva vika koqema
nimitaanarove, tura.
8 Te Ionika tairakaa vi haikara iri, vi haikara tavaavaunarave. Viraqaahai ti humiqo
*enseli*ra vira aiqutaraini hiqirivi vaiha, vira autu tuahera karera auti vauraro
9 viva aqao tiro, Kia ti hutu tuaheraane. Te ai aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima
vauro. Ai qata vakaukave, paropeti vaiintinavuve, maa vukuraqi qara ntuva tena
uvara iri vaiinti nahentikave, te vika aanante Kotira kaiqa vaiintiqaima vauro. Are
Kotirara ti Variqave tivakehara viraqaima quahama amitaane, tiro.
10 Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa uvara naantiara qovaraiqiainara qo-
qaiqama kaurara are qara ntuva taanara kia kukeqa taane. Ekaa vi uvara vi uvara
tiva terava qovaraiqiaina entava aumantoma vaivo.

11 Qora kaiqa varaaina vaiintira vira qaqi kairaro qora kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Hampi nuaina vaiintira qaqi kairaro hampi nuaina kaiqara voqavata varaqiro vuarire.

Koqe kaiqa varaaina vaiintira qaqi kairaro koqe kaiqa voqavata varaqiro vuarire. Kotira kaiqaqai varaaina vaiintira qaqi kairaro Kotira kaiqaqai varaqiro vuarire, tura.

12 Ihuva mintima tiro: Iriate, te vaaka orurante tuvirerave. Vi entara te vaiinti nahenti nimiaina haikara vare, vika nái vare kaiqarara iriha vira qiata vika nái koqaa vohaiqa vohaiqa nimirerave.

13 Tema hoqare avuni variavauraukama vauro. Tema naantiara ekaanaini variariraukama vauro. ⌞Teqaima okarainivata *amutuni/turunivata* vauraukama vauro.⌟

14 Vaiinti nahenti nái utavaaqa koqemake hiqama teka, vika quaheha vaivarave. Ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara vi vaiinti nahentika homa hiqike vareva varianarove. Vi vaiinti nahentika Kotira vatukaqi vi vai qentiana oriqeteva homa varianarove.

15 Vokika aaqaini vaika, vi vatukaraqi viva kia ho varianarove. Uhi kaiqavata hepi kaiqavata vare vaikave, hampi qaramaqi ni vaikave, vaiinti aruke vaikave, una haikara ti variqave tivakeha quahama nimite vaikave, una uvavata una kaiqavata vare vaikave, vi kaiqara vi kaiqara vare vaika kiama ho Kotira vatukaqi vivarave.

16 Te Ihuka Kotira vaiinti nahenti voqi voqi variaka vi uvara iriate ti, te *enseli* vo atitauraro viva ai tiva amivara irianarave. Tema Devitira anku vohaa ankuvano vauro. Aatitare ivaro noraiqama kero ite vai Uhaira te vikave, tura.

17 Kotira Maraquravanovata Sipisipi Naati vira vaiririqama amitaavavata virara tuvuane, ti variara. Ne maa uvara iri vaikavata Ihurara tuvuane tiata. Tavave namari naataa ivara vairave? Ani ekaa enta qaqi variqi vi namarira kia koqaavata autiraitira, qaqi naane. *(Aisaiaa 55:1)*

Ekaara uva tura

18 Te Ionika naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunara, ne vi uvara iri variakara te kempukaiqamake niara mintima ti: Vaiinti vovano te tiva tauna uvaraqaa vo uva tomaqa kaantorave. Viva mintirera, maa vukuraqi qora haikavano qovaraiqiaina haikarara tunara, Kotiva ekaa vi haikara vi haikara vi vaiintiraqaama vataanarove.

19 Naantiara qovaraiqiaina uvara qara ruva taunaraqaahairo vaiinti vovano vi uvara hini qaqini vara kaantorave. Viva mintirera, Kotiva kiama vi vaiintirara ekaa enta qaqi variqi vi katari tavara naane tianarove. Viva kiama ti koqe vatukaqivata vuanarove, tianarove.

Te vi katariraravata, vi vatukararavata, maa vukuraqi tivake qara ruva taunarave.

20 Vi uvara vi uvara tiva qoqaiqama kai vaiintiva, Ihuva, nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te quqaama turo. Te vaaka orurante tuvirerave, tiro.

Ihuva minti tivera te tiha, Eo, quqaave. Noravauvo, Ihuo, tuvuane, turo.

21 Ne vaivaro tinavu Noravano Ihuva ni aaqurihama nimiteharo koqema nimitaqiro vuarire. Quqaave.

Vo uva vira okara

Fiki *Fiki* katari vira tava vaiinti naarama. Vira tava qakaaka tava voqaara vaivaro noqi naivaro kaaqa voqaara hiakaama i vaira. *Fiki* tava hiqike hini vaaka ne, hini aurumake naantiara ne variara.

Iutaa Haaru Isareriva vira vo autu Iekopiva qorainti vainti 12navu vatatoraqihairo vovano Iutaava vaura. Iutaara ankuvano Iutaa vataini variqi vumanta vikara Iutaa vaiinti nahentive ti vaura. Romeni vatanaaka Iutaa vataqaa raqiki vau entara vika Iutaa vatarara Iutiave ti vaura.

Maa entara Eparahaamira anku ekaa vikara Iutaa vaiinti nahentive, Isareri vaiinti nahentive, ti variara.

Iutaa maara naavu (synagogue) Ihuva vataini vau entara Iutia vataini vo vatuka vo vatukaqi Iutaa maara naavu vo vaura. Vika 7 entaqaa ruvaaqumavi Kotira uva kaara nti, vira uva okara vaiinti nahenti tiva nimi, Kotira aareha vira autu tuaherake vaura.

Vi entara vi naavuva kia Iutia vatainiqai vaura. Iutaa vaiinti nahenti katu vare vi anunaini vi naavuva voqi voqi vaura. Mintima vauvaro Poruva airi enta vi naavuraqi vi aniharo Iutaa vika naane Karaitira uva tiva nimi vaura. (Kaiqa Varora 14:1)

Maa entaravata Iutaa maara naavu vo vataini vo vataini vairo.

Kaupititira (Matiu 13:33, 16:12; 1 Korinti 5:6-8; Karesia 5:9) Kaupititira viraqohai mpereti autuarama. Qamaa kaupititira voqaara *porihi/voruhi* vataakero tuqantaakero vataivaro *porihi/voruhi* ntereharo noqa viro. Noqa vivaro vira varakero unta kaivaro itaviro koqemaviro vairo.

Kaupititira inaaraiqaqai vatairaro homa *porihi/voruhi* airitahaa noqa vuanaro. Virara iriharo Ihuva uva tuqantaakero tiharo, Parisi vaiintinavuvata Satiusi vaiintinavuvata vika kaupititira voqaara variavo. Nenavu vikara rauriha variate, tura. (Matiu 16:5-12)

Kotira Naavu (Temple) Kotira Naavuvano Ieruharemini vaura. Vi naavuva vaunaini Iutaa vika vo ovata vo ovata neha vo *ofaa* vo *ofaa* Kotira iha quara amite vaura.

Iutaa vatanaakaqaima vi naavuva vaunaini ho oru vauva vaumanta vika vo vatanaaka qioqama tomanta vika vi naavura niaraihai ani ruvaaqumavi vaura.

Ihuva vataini vau entara Herotiva kaqato naavuva Kotira Naavuvano vaura.

Naavu vira avutaqi Kotira turuarave tunaini vauvaro Kotira kaiqa vara amito vaiintiva qiata vaiinti vivaqaima vo ihi vo ihi vohaa tataaqaima viraqi oriqetora.

Vi naavuraqi tavuna nora hiritova vauvaro kaankuka voqaara vi *rumu*ra rairakero vaura. Ihuva qutu vuvaro vi tavunava virihairo nai qunahiqi tuviro muani ekaa muntuvi taiqa kora. (Matiu 27:51; Maaki 15:38; Ruki 23:45)

Vira qunahi vuva tinavu humiqero tiharo, Vaiinti nahenti Ihurara quqaave tika Kotira aaqanto vi aarara Kotiva qantua keroma vataivo, tiro.

Maara enta Kotiva kauquru hini kauquni vohaiqa enta kaiqa varaqiro viharo ekaa haika autu vuru taiqa kero. Vuru taiqa kerora tiro, vira qararaa 7 entaqaa kia kaiqa vararaitiro, nora auraara vaurave, tura. (Okara 2:2)

Qaiqaa Kotira vukuqi tiharo,

Vo uiki vo uiki *nampa* 7 entara Kotira entave tiate. Ne kauquru hini kauquni vohaiqa entaqaa vaiha nenta kaiqa varaqi viha nenta kaiqa taiqake *nampa* 7 entaqaa te Noravano ni Variqavano variainarara irihama auraara variate, tura. (Katu Varora 20:8-10)

Kotiva minti turara ti, Iutaa nora vaiinti vika vi entara irihama vika nai irike airi uva voqavata tiva vatora. Vovano vika uva raqakovaro vika arara voqamakero itomanta vaura.

Vika okara mintima vauvaro Ihuva anirero Maara Entaqaa aiha vuka vo vaiinti vo vaiinti koqema kora. (Maaki 1:21-27, 29-31, 3:1-6; Ruki 13:10-17, 14:1-6; Ioni 5:1-9, 9:1-14)

Ihuva tiharo, Ti Vataini Vatatai Vaiintika ti noraiqama kaimanta te Maara Entaqaa raqiki vauraukara ti, te homa vi entaraqaa tenta varaataaina kaiqara vararerave, tura. (Maaki 2:28)

Maara okara tu vaiintika

Maara okara tu vaiintika vika Kotiva Mosira amu uvara Iutaa vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vi entara kia vuku ruqutuaina *maasini*va vau entara vi vaiintinavuka Kotira vukuqi taveha qaraaka vuku kauquqohai autuke vaura.

Maara okara tu vaiintika airitahaa unaqaraiqama keha Kotira kaiqa vare vaurara tiro, Ihuva vikaqaa uva vatora. (Matiu 23)

Manaa (Ioni 6:31,49; Hiparu 9:4; Qoqaiqama Kora 2:17) Haaru Isareri vatanaaka Isipiqihai ruqemake 40 ihiara qumina vata kia karavata vaunaini ni vaura. Vi entara Kotiva vika kara nimura. Vi karara vira autu *manaave* tura. Vi karava naaruvaihairo ekaa enta vataqaa hiqintiro Maara Entaqaaqai kia hiqinti vaura. *Mana a*vano vataqaa hiqintumanta vaiinti nahenti vira oru nuntu keha ne vaura. (Katu Varora 16:13-36)

Naavu

Iutia vatanaaka naavu vaireva, kia tinavu naavu voqaara vaura. Mini kia nora aaqu ntunaini vika naavu kaqake naavu qiata tanuqamake autuke vatora. Naavu qiata mintima vaumantara ti, vika homa naavuqaa vaarinteha vaura.

(Maaki 2:4; Kaiqa Varora 10:9)

Parasi vaiinti

Parasi vaiinti vika Iutaa avutaqi vaumanta qaqi vaiinti nahenti vikara nora vaiintive ti vaura. Vika maara okara ti vau vaiintika vohaa vaiha kaiqa varora. Vika kankomake Kotiva Mosirara tivato uvara iri vauka vaiinti nahenti tiva nimiha vi uvara iriqi vuate ti vaura. Minti tiva nimihavata, vika nái irike vato uvaravata vaiinti nahenti tiva nimi vaura. Vikaqihai airitahaa nái mahuta tivakeha tenavuqai koqe vaiintima vauro ti vaura. Vika unaqaraiqamake tenavu Kotira uva iri vauraukave tivakeha, vaiinti nahenti nivuqaa koqemake niha vika tauvaqaini qoraiqama nimiteraraqai iri vaura.

(Matiu 23:13-19; Ruki 7:39, 11:42-43, 18:9)

Vi vaiintika Ihura aruke aarara rantaqi vi vaura. (Maaki 3:6)

Sameria Iutia vata vauvaro Sameria vata vira tataaqa vaura. Sameria vatanaaka vika kia Iutaa taraukama vaura. Vika vo vatanaa nahenti oru vare ani vare iha hampi vaukama vaura. Mintima vaumanta Iutaa tarauka Sameria vatanaaka qoririma nimitora.

Sataaniva

Sataaniva vaana avuhainaavama vairo. Viva Kotira naavutaavama vairo.

Ihuva Sataanirara ti navutaavave tiro (Matiu 13:39)

Viva vaiinti aruke vaivave (Ioni 8:44)

Viva una uvaqai ti vaivave (Ioni 8:44)

Viva vaiinti taiqa kareva auti vairo (1 Pitaa 5:8)

Ne Sataanira vataake kempukaiqamake raquqi vivaro viva ni mini kero aiqu aututero kantama vuanaro. (Iemi 4:7)

Satuisi vaiinti Satiusi vaiinti vika Iutaa avutaqi vaumanta vaiinti nahenti vikara nora vaiintive ti vaura. Vika airi monu vate vauka vaiha vika airitahaa Iutaa Kanasoruqi vaura. Vika vataini vau haikarara noraiqaake iriha kia Kotirara noraiqaake iri vaura. Vika tiha, Vaiintivano qutu viro kia qaiqaa ho himpuanarove, ti vaura.

(Maaki 12:18) Vika vo vaka vo vaka Parasi hampata tiriroriha vaura. (Kaiqa Varora 23:6-7)

Takisi vare vau vaiintika

Takisi vare vau vaiintika vika Iutaa vaiinti vaiha oru Romeni vatanaaka kaiqa vara nimite vauka vaura. Vi entara Romeni vika Iutaa vatanaaka naatarake vikaqaa raqiki vaumanta *takisi* vare vau vaiintika Romeni vika kaiqa vara nimite vaumantara ti, Iutaa vika vikara tiha, Ne tinavu navutaaka kaiqa vare variakama variavo, tivake vika qoririma nimite vaura.

Takisi vare vau vaiintika airitahaa tiha, Voqavata monu timiate, tivakeha qumina voka monu vare vaura. Vika *takisi* varakeha hini Kamaanira ami hini vika nái varora. (Ruki 19:1-9)

Uaini tava Iutaa vika nái naahoqi *uaini* uti vaura. Vika *uaini* naaqunta ututovaro qampiqeharo kairiqaa uri viharo tava ire vaura. Koqemakero tava iraarire ti, kopi kaara hiqaantemake, vira kaaravata hiqe vaura. Vira tava hiqike tatike nora viraqohai *uaini* namari auti vaura.

Vaata toqaara

Iutaa vika okara mintimama vairo: Qorainti vainti vo vatatairaro 8 enta aitarairaro vira vaata toqama amitaanarove. Kotiva Eparahaamirara minti turara ti, Iutaa vika vi uvara iriqi vi vaura. (Okara 17:9-14)

Mintimake toqakaaina vaiintira viraraqai vika Iutaa vaiintive ti vaura. Vo vatanaaka Iutaa vikara tiha, Vika vaata toqakaakave, ti vaura.

Poruva Karesia vatanaakara tiharo, Vaata toqake vai okaravave, kia vaata toqake vai okaravave, vi okarava qumina haikaqaima vairo. Tinavu avu aato muntuka-vano qaraakaiqama vuaina okarava, vi okaravama nora haikama vaivo, tura. (Karesia 6:15)